

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

MANS
MAGAZYN AKADEMICKI I NAUKOWY
W ŁOMŻY

don

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОДА

PRAKTYKI EDUKACYJNE ORAZ KULTURALNO-ARTYSTYCZNE W KONTEKŚCIE INTEGRACJI UKRAINY Z MIĘDZYNARODOWĄ PRZESTRZENIĄ NAUKOWO-INNOWACYJNĄ W WARUNKACH WOJENNYCH

Zbiór materiałów VII Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej Studentów i Młodych Naukowców (15 maja 2026 r.)

ОСВІТНІ І КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (15 травня 2026 р.)

Redakcja naukowa:

**Valentyna Nechyporenko
Zoia Sharlovych**

Наукова редакція:

**Валентина Нечипоренко
Зоя Шарлович**

**Запоріжжя – Ломжа, 2026
Zaporoże - Łomża, 2026
Wydawnictwo: MANS w Łomży**

Rekomendowany przez Radę Naukową Komunalnej Instytucji Szkolnictwa Wyższego „Chortycka Narodowa Akademia Edukacyjno-Rehabilitacyjna” Rady Obwodu Zaporoskiego (protokół nr 6 z dnia 27 października 2026 r.)

Rada naukowa : Valentyna Nechyporenko, Zoia Sharlovych

Praktyki edukacyjne oraz kulturalno-artystyczne w kontekście integracji Ukrainy z międzynarodową przestrzenią naukowo-innowacyjną w warunkach wojennych : Zbiór materiałów VII Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej Studentów i Młodych Naukowców (15 maja 2026 r.) / Rada naukowa : Valentyna Nechyporenko, Zoia Sharlovych. – Zaporże, Wydawnictwo : Chortycka Narodowa Akademia; Łomża, Wydawnictwo : MANS w Łomży, 2026. – 1101 s.

Rada redakcyjna:

Prof. dr hab. Valentyna Nechyporenko (redaktor naukowy), Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina;
dr Zoia Sharlovych (redaktor naukowy), Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Rzeczpospolita Polska;
Prof. dr hab. Nataliia Hordiienko, Chortycka Narodowa Akademia, Ukraina;
dr Marharyta Kudinova, doc., Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina;
dr Olha Haliieva, Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina;
dr Olha Stashuk, doc., Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina;
Hanna Hlushchenko, starszy wykładowca, Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina;
Mariia Slobodianyk, metodysta, Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina.

Redaktorzy bibliograficzni:

Prokhorova Svitlana, bibliotekarka-bibliografka, Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina;
Kovaliova Maryna, metodysta, Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina;
Chesnokova Emiliia, metodysta, Chortycka Akademia Narodowa, Ukraina.

ISBN 978-83-68480-25-2

DOI <https://doi.org/10.58246/SMKQ1901>

Zbiór zawiera tezy wystąpień uczestników VII Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej Studentów i Młodych Naukowców „Praktyki edukacyjne oraz kulturalno-artystyczne w kontekście integracji Ukrainy z międzynarodową przestrzenią naukowo-innowacyjną w warunkach wojennych”, zorganizowanej z okazji Dnia Nauki w Ukrainie przez zespół naukowo-dydaktyczny Chortyckiej Akademii Narodowej we współpracy z partnerami ukraińskimi i zagranicznymi.

Opublikowane tezy wystąpień ukazują specyfikę oraz innowacyjne doświadczenia w zakresie rozwiązywania aktualnych problemów praktyk edukacyjnych oraz kulturalno-artystycznych w globalnym społeczeństwie obywatelskim, z uwzględnieniem badań naukowych i działalności praktycznej w obszarach edukacji wczesnoszkolnej, pedagogiki korekcyjnej, psychologii specjalnej, fizjoterapii, terapii zajęciowej, pracy socjalnej i pedagogiki społecznej, współczesnych tendencji rozwoju sztuki, designu, nauk społeczno-humanistycznych, zarządzania oraz turystyki.

Zbiór jest adresowany do pracowników naukowo-dydaktycznych, doktorantów, studentów oraz szerokiego grona specjalistów z zakresu nauk społecznych i humanistycznych.

Kolegium redakcyjne może nie podzielać koncepcji teoretycznych autorów oraz podejść interpretacyjnych zaprezentowanych w treści tez. Odpowiedzialność za wiarygodność przedstawionych materiałów, przytoczonych cytatów, danych statystycznych i empirycznych ponoszą uczestnicy oraz ich opiekunowie naukowo zgodnie z prawnymi i etycznymi normami rzetelności akademickiej.

Wydawnictwo:

© Zespół autorów, 2026

© Komunalna Instytucja Szkolnictwa Wyższego „Chortycka Narodowa Akademia Edukacyjno-Rehabilitacyjna” Rady Obwodu Zaporoskiego, 2026

© Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Polska, 2026

*Рекомендовано до друку Вченою радою комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
(протокол № 6 від 27 червня 2026 року)*

Наукова редакція: Валентина Нечипоренко, Зоя Шарлович

Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (15 травня 2026 р.) / Наукова редакція : Валентина Нечипоренко, Зоя Шарлович. – Запоріжжя, Вид-во Хортицької національної академії; Ломжа, Вид-во: MANS w Łomży, 2026. – 1101 с.

Редакційна колегія:

Нечипоренко Валентина (науковий редактор), д-р пед. н., професор, Хортицька національна академія, Україна;
Шарлович Зоя (науковий редактор), к. пед. н., Міжнародна академія прикладних наук в Ломжі, Республіка Польща;
Гордієнко Наталія, д-р соціол. н., професор, Хортицька національна академія, Україна;
Кудінова Маргарита, к. психол. н., доцент, Хортицька національна академія, Україна;
Галієва Ольга, к. психол. н., Хортицька національна академія, Україна;
Сташук Ольга, к. пед. н., доцент, Хортицька національна академія, Україна;
Глуценко Ганна, старший викладач, Хортицька національна академія, Україна;
Слободяник Марія, методист, Хортицька національна академія, Україна.

Бібліографічні редактори:

Прохорова Світлана, бібліотекар-бібліограф, Хортицька національна академія;
Ковальова Марина, методист, Хортицька національна академія;
Чеснокова Емілія, методист, Хортицька національна академія.

ISBN 978-83-68480-25-2

DOI <https://doi.org/10.58246/SMKQ1901>

Збірник містить тези доповідей учасників VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу». приуроченої до Дня науки в Україні та організованої науково-педагогічним колективом Хортицької національної академії у співпраці з українськими і зарубіжними партнерами.

Опубліковані тези доповідей розкривають специфіку й інноваційний досвід розв'язання актуальних проблем освітніх і культурно-мистецьких практик у глобальному громадянському суспільстві з урахуванням наукових досліджень і практичної діяльності у галузях початкової освіти, корекційної педагогіки, спеціальної психології, фізичної терапії, ерготерапії, соціальної роботи та соціальної педагогіки, сучасних тенденцій розвитку мистецтва, дизайну, соціально-гуманітарних наук, менеджменту та туризму.

Збірник адресовано науково-педагогічним працівникам, аспірантам, студентам і широкому колу фахівців суспільно-гуманітарного профілю.

Редакційна колегія може не поділяти концептуальні ідеї авторів та інтерпретаційні підходи, репрезентовані у змісті тез. Відповідальність за достовірність поданих матеріалів, наведених цитат, статистичних та емпіричних даних несуть учасники та їхні наукові керівники згідно з юридичними й етичними нормами академічної доброчесності.

Видавництво:

© Авторський колектив, 2026

© Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2026

© Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, Polska, 2026

**ЖИТТЕСТІЙКІСТЬ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ДОСВІД ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ**

Виклики, з якими зіткнулись заклади вищої освіти під час повномасштабного вторгнення росії на територію України, мали безпрецедентний характер: упродовж чотирьох років війни більшість з них продовжують функціонувати в умовах тривалої невизначеності. Відповіддю на ці виклики на рівні державної освітньої політики стало закріплення стратегічних орієнтирів інституційного розвитку. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [10] визначено основні пріоритети розвитку вищої освіти в Україні, які окреслюють концептуальну модель вищої освіти, серед них: стійкість, адаптивність, інституційна спроможність та самоорганізація. Зазначені характеристики у своїй єдності становлять змістове наповнення феномену життєстійкості закладу вищої освіти, що обґрунтовує доцільність його розгляду як концептуальної основи інституційного функціонування в умовах невизначеності.

У вітчизняному дискурсі феномен життєстійкості останнім часом став предметом багатьох досліджень. Так, Оксана Миколаївна Лич (2021 р.) [6] вивчала вікові особливості життєстійкості; Андрій Дмитрович Марченко (2022 р.) [7], Вікторія Олександрівна Готич (2024 р.) [1], Алла Анатоліївна Сердюк (2024 р.) [10] та Аліна Валентинівна Корнєва (2026 р.) [4] феномен життєстійкості розглядали в контексті складних життєвих обставин, криз; Єліна Михайлівна Євланова (2021 р.) [2], Ілля Костянтинович Чанчиков (2021 р.) [12] та Олена Анатоліївна Чиханцова (2021 р.) [13] розкрили психологічні чинники та детермінанти життєстійкості. З огляду на зростання кількості дисертаційних досліджень упродовж останніх п'яти років (2021–2026 рр), можна констатувати стійкий дослідницький інтерес до вивчення зазначеного феномену.

В українській науковій думці життєстійкість розглядається як 1) один із потенційних індивідуальних факторів, який може сприяти психологічній стійкості як результату (В. Готич) [1, с. 42]; 2) стійка багатовимірна особистісна властивість, що являє собою сукупність поглядів та переконань про себе й навколишній світ, які забезпечують мужність та мотивацію людини перетворити складні ситуації на можливості для зростання, а також здатність залишатися здоровим та здійснювати високоефективну діяльність, незважаючи на високий рівень стресу (О. Кокун) [цит. за 3, с. 12]; 3) особливий спосіб сприйняття світу, який виробляється та зміцнюється протягом життя. Його ядро складається з трьох глибинних переконань, що тісно переплетені між собою: переконання в залученості, прагнення залишатися включеним у життєвий потік, знаходити в ньому сенс та інтерес навіть серед труднощів, відмовляючись від спокуси ізоляції та байдужості; це відчуття контролю, віра в те, що власні дії, зусилля та рішення мають реальну силу впливати на перебіг подій, що навіть у складних обставинах залишається простір для вибору та відповідальності, а не пасивної покорі; прийняття виклику, тобто здатність інтерпретувати життєві зміни, невизначеність і перешкоди не лише як загрозу, а й як природну можливість для навчання, розвитку та розширення власних меж (А. Корнєва) [4, с. 191–192]; 4) основний функціональний компонент життєздатності, що зберігає стабільність системи особистості, системоутворюючий фактор, що задає параметри основних компонентів життєздатності (М. Кузнєцов, К. Маннапова) [5, с. 172]; 5) єдність зовнішніх (життєві навантаження, стресові ситуації тощо) та внутрішніх (цілі, цінності, смисли, самоствалення тощо) чинників, які проявляються на емоційному, когнітивному та поведінковому рівнях й впливають на життєдіяльність особистості загалом (її відповідальність за свої дії, рефлексивність, здатність до саморозвитку й самореалізації тощо) (О. Лич) [6, с. 419]; 6) ключовий ресурс подолання життєвих труднощів; система переконань, здатність і готовність брати участь у ситуаціях підвищеної складності, контролювати їх та керувати ними, вміти сприймати негативні події як досвід і успішно їх опановувати (А. Марченко) [7, с. 223]; 7) цілісна система, яка поєднує значущі цінності особистості, життєві пріоритети і цілі, самоствалення, стиль поведінки (А. Сердюк) [10, с. 184]; 8) інтегральна особистісна характеристика людини, особистісний ресурс, що забезпечує їй успішність подолання життєвих труднощів та здатність витримувати стресову ситуацію, зберігаючи

внутрішню впевненість, збалансованість, не знижуючи успішності діяльності; особистісний конструкт, що сприяє успішному пристосуванню людини до змін навколишнього світу в своєму прагненні до досягнення психологічного благополуччя та самореалізації, а також виконує важливу буферну функцію, перешкоджаючи деструктивному розвитку (О. Чиханцова) [13, с. 371].

З огляду на подані визначення феномену життєстійкості, робимо висновок, що науковці розглядають його як індивідуальний чинник психологічної стійкості (В. Готич), багатовимірну особистісну властивість (О. Кокун), особливий спосіб сприйняття світу, що ґрунтується на переконаннях залученості, контролю та прийняття виклику (А. Корнева), системоутворювальний компонент життєздатності (М. Кузнецов, К. Маннапова), єдність зовнішніх та внутрішніх чинників (О. Лич), ресурс подолання труднощів (А. Марченко), цілісну ціннісно-поведінкову систему (А. Сердюк) та інтегральну особистісну характеристику з буферною функцією (О. Чиханцова). З урахуванням відмінностей у інтерпретації досліджуваного феномену, спільним знаменником усіх викладених поглядів є розуміння життєстійкості як системної здатності зберігати функціональність і розвиватись в умовах невизначеності. А отже, на нашу думку, така характеристика може бути екстрапольована на інституційний рівень і розглянута як концептуальна основа функціонування закладу вищої освіти в умовах невизначеності. Згідно останньої тези, життєстійкість закладу вищої освіти розглядаємо як сталу здатність зберігати цілісність, реалізовувати поставлені цілі та завдання (в режимі функціонування та в режимі розвитку), віднаходити та примножувати ресурсний потенціал та трансформувати кризові впливи на імпульс розвитку в умовах тривалої невизначеності.

Саме крізь таку концептуальну призму доцільно розглядати досвід комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (далі – Хортицька національна академія) – закладу освіти, інституційне функціонування якого відбувалось безпосередньо в умовах викликів та постійних кризових трансформацій. Так, у 2015 році Хортицька національна академія набула нового інституційного статусу – шляхом зміни типу та найменування: від реабілітаційного центру до академії [9]. Символічно, що становлення закладу у новій якості відбувалось в умовах війни росії проти України, п'ять років з яких припало на повномасштабне вторгнення, а відтак увесь десятирічний досвід функціонування є невід'ємним від реалій воєнного часу. Саме це робить Хортицьку національну академію особливо значущим об'єктом дослідження феномену інституційної життєстійкості. З огляду на реалії сьогодення, життєстійкість Хортицької національної академії формувалась на перетині двох взаємопов'язаних площин: здатності закладу як цілісної інституції зберігати стабільність та життєстійкості кожного учасника освітнього процесу.

Свідченням інституційної життєстійкості Хортицької національної академії є її реальні здобутки упродовж десяти років функціонування, дослідження яких дозволить у майбутньому розкрити механізми збереження освітньої місії в умовах нестабільності.

Інституційний розвиток Хортицької національної академії, упродовж десяти років засвідчує послідовне нарощування організаційного, кадрового та наукового потенціалу. Перейдемо до основних здобутків. На базі двох відділень із трьома кафедрами та двома цикловими комісіями сформовано три факультети в структурі яких функціонують дев'ять кафедр. Науково-педагогічний колектив отримав якісний розвиток: якщо у 2015 році забезпечували освітній процес 1 доктор наук і 12 кандидатів наук, то сьогодні кадровий склад налічує 21 доктора наук і 76 кандидатів наук (докторів філософії). За цей період 6 науково-педагогічних працівників закладу отримали ступінь доктора наук, 27 – ступінь кандидата наук (доктора філософії), 9 – вчене звання професора, 25 – вчене звання доцента. Показовою є і динаміка контингенту здобувачів вищої освіти: упродовж 2015–2025 років кількість студентів зросла на 406%: з 312 осіб до 1268 осіб, а 77 випускників повернулись до вже як співробітники.

Утім, за кількісними показниками приховується не менш значуща якісна трансформація – зміна ціннісних орієнтацій самих здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Емпіричним підтвердженням цього слугують результати проведеного інтерв'ю серед здобувачів вищої освіти Хортицької національної академії. Зокрема, осмислюючи питання про те, що сьогодні означає бути студентом в Україні, респонденти сформулювали відповіді, які виходять далеко за межі навчального процесу: *«...це відчувати, що навчання має не лише особистий, а й суспільний сенс. Це про підготовку себе до того, щоб після перемоги бути корисним своїй країні», «...це вчитись не тоді, коли все спокійно, а тоді, коли життя постійно перевіряє тебе на витримку»* [8].

Розширення освітньої діяльності знайшло відображення у зростанні кількості нових освітніх програм, які повною мірою відповідають регіональним запитам Запорізької області: наразі в закладі

акредитовано 29 освітніх програм за 13 спеціальностями на трьох рівнях вищої освіти. Заклад активно інтегрується у міжнародний освітній простір: у 2024–2025 навчальному році реалізовано подвійне дипломування у партнерстві з Вищою школою бізнесу – National Louis University (Польща), а загалом академія співпрацює з 81 закладом вищої освіти, серед яких 27 – із 1 країн світу.

Показово, що розширення інституційних горизонтів закладу резонує зі зрілими ціннісними установками здобувачів вищої освіти. Ця єдність стратегічного вектору закладу щодо збереження власної стабільності й життєстійкості кожного учасника освітнього процесу знаходить своє відображення у результатах проведеного інтерв'ю серед здобувачів вищої освіти Хортицької національної академії. Так, осмислюючи власне бачення майбутнього в умовах воєнного часу, здобувачі вищої освіти зазначили: *«...з'явилося більше бажання залишатися в Україні та допомагати її відновлювати після війни», «я не відмовилась від своїх цілей, але тепер краще розумію, заради чого хочу їх досягти. Майбутнє для мене стало не просто планом, а питанням цінностей»* [8]. Наведені рефлексії засвідчують, що міжнародна інтеграція академії та диверсифікація освітніх програм сприймається здобувачами освіти не як самоціль, а як ресурс для усвідомленого громадянського вибору.

Вагомим свідченням інституційної життєстійкості є наукова продуктивність закладу: за 10 років було опубліковано 1622 наукові й навчально-методичні публікації; 23 одноосібні і 216 колективних монографій; 120 публікацій у виданнях, що індексуються у міжнародній науково-метричній базі даних Scopus; 73 публікації у виданнях, що індексуються у міжнародній наукометричній базі даних Web of Science; 103 публікації у виданнях, що індексуються в інших міжнародних науково-метричних базах даних (Index Copernicus та аналогічного рівня); 782 статті у вітчизняних фахових виданнях; 1714 тез доповідей конференцій. Динаміка рейтингових позицій закладу унаочнює траєкторію його інституційного зростання: якщо у 2015 році заклад не був репрезентований у жодному із рейтингів, то у 2025 році Хортицька національна академія має 185 позицію з-поміж 239 у Консолідованому рейтингу ЗВО України; 148 позицію у рейтингу «Топ 200 Україна» з-поміж 200 закладів; 166 позицію у рейтингу «Scopus» з-поміж 204; 212 позицію у Міжнародному рейтингу Webometrics з-поміж 256 закладів освіти України, які в ньому представлені. За результатами участі у міжнародних освітнянських конкурсах академія здобула 11 золотих медалей, 14 дипломів переможця та 9 гран-прі.

Втім, інституційна продуктивність набуває повноти смислу лише тоді, коли її результати відчуває безпосередній суб'єкт освітнього процесу – здобувач вищої освіти. Саме тому наведені показники варто розглядати не лише як показник наукового зростання закладу, а й як чинник, що формує ставлення здобувачів вищої освіти до навчання та власного розвитку. Матеріали проведених інтерв'ю фіксують цей зв'язок на рівні особистісних смислів: *«зараз для мене важливо не стільки встигати все бездоганно, скільки не втрачати зв'язок із розвитком і власними цілями», «я почала більше цінувати можливість навчатися, навіть якщо це відбувається неідеально»* [8]. Такі думки здобувачів вищої освіти засвідчують, що науково-освітнє середовище нашого закладу, попри воєнні виклики, зберігає свою суб'єктовітвірну функцію.

Таким чином, узагальнення теоретичних підходів до феномену життєстійкості та накопиченого емпіричного досвіду дозволяє розглядати життєстійкість як сталу здатність зберігати цілісність, реалізовувати поставлені цілі та завдання (в режимі функціонування та в режимі розвитку), віднаходити та примножувати ресурсний потенціал та трансформувати кризові впливи в імпульс розвитку зважаючи на умови тривалої невизначеності. Водночас, життєстійкість можна розглядати не лише як концептуальну основу або здатність, а і як щоденний вибір, рушійну силу: вибір адміністрації, попри звук сирени, втому та емоційну напругу, приймати життєвонеобхідні рішення, викладача – якісно провести заняття, студента – здобувати знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Готич В. О. Посттравматичне зростання, як чинник формування психологічної стійкості студентів в умовах війни : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України, Івано-Франківськ, 2024. 253 с.

2. Євланова Е. М. Психологічні особливості атрибутивно-стильової детермінації життєстійкості особистості: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова, 2021. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0421U103100> (дата звернення: 05.03.2026).

3. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник : практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.

4. Корнева А.В. Психологічні особливості життєстійкості у дорослому віці у кризових ситуаціях : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія». Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, 2026. 246 с.

5. Кузнєцов М. А., Маннапова К.Р. Життєстійкість підлітків з неповних сімей. Харків : Вид-во «Діса плюс», 2016. 257 с.

6. Лич О. М. Психологія життєстійкості осіб похилого віку : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія; історія психології. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2021. 492 с.

7. Марченко А. Д. Соціально-психологічні особливості розвитку життєстійкості молоді в умовах проблемного соціуму : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія (05 Соціальні та поведінкові науки). Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України, Київ, 2022; Волинський національний університет імені Лесі Українки МОН України, Луцьк, 2022. 306 с.

8. Нечипоренко В. В. Життєстійкість закладу вищої освіти в умовах невизначеності : концептуальні засади та інституційний досвід Хортицької національної академії : виступ на пленарному засіданні VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу». URL: <https://sites.google.com/khnnra.edu.ua/2026/%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B5-%D0%BE%D0%B1%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F?authuser=0#h.d5ulqtt9dryo> (дата звернення: 25.05.2026).

9. Рішення Запорізької обласної ради від 27.08.2015 № 45 «Про зміну типу, найменування комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» Запорізької обласної ради та затвердження нової редакції статуту». URL: https://khnnra.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/ObRd_Rish45.pdf (дата звернення: 05.03.2026).

10. Сердюк А. А. Психологічні особливості життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань – 05 соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю – 053 Психологія. Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, 2024. 222 с.

11. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.03.2026).

12. Чанчиков Ілля Костянтинович. Психологічні чинники життєстійкості особистості : доктор філософії : спец.. 053 - Соціальні та поведінкові науки. Психологія : дата захисту 2021-10-11; Статус: Захищена; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0821U102525/> (дата звернення: 05.03.2026).

13. Чиханцова О. А. Психологія становлення життєстійкості особистості : дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / Чиханцова Олена Анатоліївна. Київ, 2021. 430 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Амелін Богдан Олександрович,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
ННІ економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету,
м. Ірпінь, Україна
Науковий керівник – **Науменко Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій, словесності та культури,
Державного податкового університету,
м. Ірпінь, Україна

КОНФЛІКТИ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: ЕТИЧНИЙ ТА ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ

Конфлікти на робочому місці є невід’ємною частиною будь-якої організації, адже вони виникають у процесі взаємодії людей з різними поглядами, цінностями та інтересами. Незважаючи на те, що конфлікти часто сприймаються як негативне явище, вони можуть мати як деструктивні, так і конструктивні наслідки. Особливо важливим є розгляд конфліктів з точки зору етики та права, оскільки саме ці аспекти визначають межі допустимої поведінки працівників і роботодавців.

Варто зазначити, що в Україні зазначеною проблематикою займалися такі науковці, як Л. Карамушка, Н. Пов’якель, В. Москаленко, О. Донченко, Г. Ложкін та В. Казміренко.

Конфлікт – це відносини між суб’єктами соціальної взаємодії, які характеризуються їх протиставленням на основі протилежно спрямованих мотивів або суджень [1, с. 16].

Конфлікт на робочому місці представляє собою ситуацію, де виникає суперечка, розбіжність або непорозуміння між працівниками чи групами, що може виражатися в конфлікті інтересів, стилів роботи чи особистих взаємин. Це нормальний елемент організаційного життя, який може мати як позитивні, стимулювальні сторони (сприяючи новаторству та розвитку ідей), так і негативні наслідки, якщо не керувати ним чи не вирішувати його вчасно. Конфлікти можуть виникати з різних причин, включаючи розбіжності у цілях, стилях керівництва, конкуренцію за ресурси чи вплив, емоційний стан, і вимагають уважного вивчення та вирішення для забезпечення позитивного робочого середовища [2, с. 397].

Причини конфліктів можуть бути дуже різними й охоплювати багато сфер життя: від нестачі матеріальних ресурсів і відмінностей у життєвих цінностях до боротьби за владу, різного соціального статусу та ролей, а також індивідуальних емоційно-психологічних особливостей людей [3, с. 23].

Глибинні причини конфлікту також можуть бути приховані глибоко всередині самого бізнесу – в його процесах або способах управління. Нечітко визначені обов’язки працівників і нерівні умови можуть стати причиною несправедливого ставлення. До того ж проблеми в комунікації часто виникають через неправильний стиль керівництва та брак професійних навичок. Головне правило ефективного HR-менеджера – вчасно помітити появу конфлікту [3, с. 21].

Конфлікт на роботі – це ситуація, коли між працівниками або командами виникають суперечки, розбіжності чи непорозуміння. Вони можуть стосуватися інтересів, підходів до роботи або особистих стосунків. Такі явища є звичною частиною життя організації: інколи вони стимулюють появу нових ідей і розвиток, але можуть мати й негативні наслідки, якщо їх вчасно не врегулювати [4, с. 397].

Особливої уваги потребує емоційний чинник виникнення конфліктів. У його основі лежать суб’єктивні переживання та емоційні реакції працівників. Окрім традиційних навантажень, що впливають на психоемоційний стан у робочому середовищі – зокрема підвищеної відповідальності, необхідності витримувати інтенсивний темп роботи, дотримання жорстких дедлайнів, постійного контролю за виконанням завдань і активної взаємодії з колегами, – які самі собою можуть спричиняти напруження, в умовах війни значно посилюються й інші емоційні стани та переживання.

Серед них: стрес, тривога, сум, розпач, втома, виснаженість, непевність та неспокій, відчуття власної небезпеки та тривога за близьких. Усі ці відчуття ускладнюють концентрацію та зосередження на роботі, знижується працездатність, оскільки для виконання простої роботи працівникові треба задіяти додаткові зусилля, що значно його виснажують. У результаті поширеним стає явище емоційного вигорання [2, с. 397].

З етичної точки зору конфлікти на робочому місці пов'язані з такими поняттями, як справедливість, повага, чесність і відповідальність. Етичні норми передбачають, що кожен працівник повинен дотримуватися принципів взаємоповаги, не допускати дискримінації, образ чи приниження колег. Наприклад, конфлікти можуть виникати через нерівномірний розподіл обов'язків або упереджене ставлення керівництва. У таких випадках важливо не лише вирішити проблему, але й зробити це таким чином, щоб не порушити моральні норми. Етична поведінка сприяє формуванню довіри в колективі та знижує ризик загострення конфліктів.

З юридичної точки зору конфлікти регулюються трудовим законодавством та внутрішніми нормативними актами організації. Закон визначає права та обов'язки сторін трудових відносин і встановлює відповідальність за їх порушення. Наприклад, дискримінація за ознаками статі, віку, раси або релігії є порушенням закону і може призвести до юридичних наслідків для роботодавця. Також законодавство передбачає процедури вирішення трудових спорів, включаючи звернення до суду або спеціальних комісій. Важливо, що юридичні механізми забезпечують захист прав працівників і сприяють справедливому розгляду конфліктів.

Існує три основні методи вирішення конфліктів придушення: (цей метод вирішення конфлікту передбачає застосування сили однієї з конфліктних сторін, щоб знищити свого супротивника), компроміс (тимчасова угода, що розрахована на короткий проміжок часу, яка призводить до повторення конфлікту), інтеграція (розглядає конфлікт, як багатогранну проблему, вирішення якої полягає в задоволенні основних вимог сторін конфлікту) [5, с. 86].

Окрему увагу слід приділити конфліктам, пов'язаним із мобінгом (психологічним тиском) або харасментом. Такі ситуації мають як етичний, так і юридичний вимір, оскільки вони порушують гідність людини та можуть мати серйозні правові наслідки. Організації повинні впроваджувати політики запобігання таким явищам і створювати безпечне робоче середовище.

Ефективне вирішення конфліктів потребує комплексного підходу. З одного боку, необхідно дотримуватися правових норм, а з іншого – враховувати етичні принципи. Важливу роль відіграють комунікація, медіація та здатність до компромісу. Керівники повинні виступати не лише як адміністратори, але і як посередники, здатні справедливо оцінити ситуацію і знайти оптимальне рішення.

Отже, конфлікти на робочому місці є складним явищем, яке потребує уважного ставлення як з етичної, так і з юридичної точки зору. Дотримання моральних норм і правових вимог сприяє створенню здорового робочого клімату, підвищує ефективність праці та зміцнює довіру між працівниками і керівництвом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нагаєв В. М. Управління конфліктами та комунікаціями : навчально-методичний посібник. Державний біотехнологічний університет. Харків : Міська друкарня, 2022. 64 с.
2. Нестеренко А., Тушевська Т. В. Управління конфліктними ситуаціями на робочому місці. *Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7–8 грудня 2023 р.). С. 397–398.
3. Петрінко В. С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці : навчальний посібник. Ужгород : Говерла, 2020. 360 с.
4. Лівінський А. І., Гордієвський В. С. Правила розв'язання конфліктів на робочому місці. *Сучасний менеджмент економічних систем в координатах парадигми сталого розвитку* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро : Середняк Т. К., 2020, С. 397–398.
5. Білявський В. М. Людський капітал як інструмент оцінювання конкурентоспроможності організації. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2017. № 92. С. 79–87.

Antonova Mariia Petrivna,
student of the 1 year of the first (bachelor's) level of higher education
Specialty 013 Primary Education,
Communal Institution of the Kyiv Regional Council
«Bila Tserkva Professional Humanitarian and Pedagogical College»
Bila Tserkva, Ukraine

Scientific Supervisor – **Lukianenko V. P.,**
Foreign Language Teacher, Communal Institution of the Kyiv Regional Council
«Bila Tserkva Professional Humanitarian and Pedagogical College»,
Bila Tserkva, Ukraine

THE WOMAN WHO CREATED THE FUTURE: THE STORY OF KATERYNA YUSHCHENKO

Kateryna Yushchenko was one of the most outstanding Ukrainian scientists of the 20th century, who made a fundamental contribution to the development of programming and computer technology. Her name is associated with the emergence of one of the world's first high-level programming languages, and her life path is an example of strength of character, perseverance, and dedication to science even under the most difficult circumstances.

Kateryna Lohvynivna Yushchenko was born on December 8, 1919, in the city of Chyhyryn into a family of teachers. From childhood, she grew up in an atmosphere of respect for education and knowledge, which largely determined her future. However, her youth coincided with the period of Stalinist repressions, which drastically changed her life. In 1937, her father was arrested and convicted, and later the repressions also affected her mother. Kateryna herself was expelled from Kyiv University as a daughter of an enemy of the people. At that moment, she effectively lost the opportunity to study and build a scientific career.

Despite this, she did not give up. Kateryna continued to seek opportunities for education and enrolled at a university in Samarkand. During World War II, she not only studied but also worked at a military factory where sights for tanks were produced. This period became a serious trial for her, but at the same time it strengthened her character and formed the inner resilience that later helped her achieve outstanding results in science.

After the war, Kateryna Yushchenko returned to Ukraine and began working at the Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. And there began her journey in a new and almost unknown field of programming. At that time, the first electronic computers were just emerging in the world, and they were extremely difficult to use. Programs were written in machine code, which required enormous effort and time.

Yushchenko was among the first to work with MESM (the Small Electronic Calculating Machine), one of the earliest computers in continental Europe. She wrote programs for it and contributed to the development of programming principles as a separate scientific discipline. In the course of this work, it became clear that more convenient and universal programming languages were needed for the effective use of computers.

In 1955, Kateryna Yushchenko created the Address Programming Language, one of the first high-level programming languages in the world. This invention became a real breakthrough. While programmers had previously been forced to work directly with machine code, the new language allowed the use of symbolic addresses and more understandable structures. This significantly simplified the process of writing programs and made it more accessible to a wider range of scientists.

The Address Programming Language preceded the emergence of such well-known languages as Fortran, COBOL, and ALGOL, and became an important stage in the development of information technology. It introduced principles that in that days form the foundation of modern programming, including the use of pointers, working with complex data structures, and the possibility of program independence from the physical location of data in computer memory.

Thanks to this language, it became possible to solve complex scientific and technical problems. It was used for calculations in the space industry, engineering, and the defense sector. In particular, it was used to compute rocket flight trajectories and other complex mathematical problems.

It is important to note that Kateryna Yushchenko's contribution was not limited to the creation of a programming language. She became the founder of a scientific school of theoretical programming that gained international recognition. Under her leadership, many specialists were trained who later continued to develop

this field. She also wrote a significant number of scientific papers and textbooks that were used not only in Ukraine but also abroad.

Throughout her life, Yushchenko actively worked on developing new directions in programming, including methods for constructing algorithmic languages, automated data processing systems, and even approaches that today are associated with artificial intelligence. Her ideas were far ahead of her time and became the foundation for many modern technologies.

For her achievements, she received numerous awards and honors. She became one of the first women in programming to earn a high academic degree and recognition in the scientific world. However, despite all these accomplishments, her name remained relatively unknown for a long time, especially outside scientific circles.

The life of Kateryna Yushchenko is an example of how a person can overcome difficult circumstances and achieve outstanding results through perseverance and talent. She survived repression, war, and the loss of opportunities in her youth, yet managed not only to return to science but also to make a contribution of global significance.

Today, when we use computers, software, the Internet, and modern technologies, we are in fact using ideas that were laid down as early as the mid-20th century by scientists like Kateryna Yushchenko. Her Address Programming Language became one of the foundations on which the modern digital world is built.

Thus, Kateryna Yushchenko is not only an outstanding Ukrainian scientist but also one of the key figures in the global history of programming. Her contribution proves that Ukrainian scientists have played and continue to play an important role in the development of global science and technology.

REFERENCES

1. Ющенко Катерина Логвинівна. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://share.google/3MiLVp37EWJoOsl0P>.
2. Ющенко Катерина Логвинівна. *НАН України* : офіційний сайт. URL: <https://www.nas.gov.ua/employee/yushhenko-katerina-logvinivna>.
3. Elements de programmation sur ordinateurs / Par B. V. Gnedenko, V. S. Koroliouk, E. L. louchtchenko. Dunod, 1969. 362 p.
4. Glushkov V. M. Computer «Kyiv». Mathematical description. Kyiv : State Technical Publishing House of the Ukrainian SSR, 1962. 183 p. : ill.
5. Gnedenko B. V., Korolyuk V. S., Yushchenko E. L. Elements of programming. GIFML, 1961. 348 p.
6. Yushchenko E. L. Address programming. Kyiv : State publishing house of technical literature, URSR, 1963. 287 p.

Атаманська Світлана Сергіївна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПОСТРАЖДАЛИХ РОДИН: ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДИ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОГОРОДСЬКОЇ ТГ)

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року спричинило значні страждання для мільйонів людей. Особливо постраждав Бучанський район Київської області, де в березні 2022 року тривала окупація та були скоєні масові злочини проти цивільних. Після звільнення у квітні громади зіткнулися з потребою не лише відновлення, а й комплексної підтримки постраждалих родин.

У вітчизняній науці питання соціального захисту в екстремальних умовах активно розвивається з початку збройного конфлікту на сході України (2014–2015 рр.). Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році та подій у Бучанському районі увага до цієї проблеми значно посилилася. Дослідження Н. Пилипенко [1], О. Бондарчук [2], В. Зливкова, С. Лукомської [3] та ін. присвячені реабілітації, правовому захисту й гуманітарній допомозі постраждалим. Водночас бракує комплексних досліджень, що поєднують

різні аспекти підтримки постраждалих родин Бучанського району, особливо з урахуванням довгострокових потреб.

Метою дослідження є аналіз специфіки підтримки постраждалих родин на прикладі Білогородської громади в умовах воєнного стану, оцінка наявних механізмів допомоги та обґрунтування напрямів їх удосконалення.

Повномасштабна агресія проти України спричинила серйозні соціальні, економічні та гуманітарні виклики, особливо на окупованих територіях. Бучанський район став символом трагедії війни: багато родин втратили житло, засоби до існування та зазнали значних психологічних втрат. У цих умовах підтримка постраждалих родин є вкрай важливою і передбачає не лише матеріальну допомогу, а й комплекс заходів — соціальний захист, психологічну та медичну підтримку, відновлення нормальних умов життя за участі держави, місцевої влади та партнерів.

У період окупації з 28 лютого по 30 березня 2022 року та внаслідок активних бойових дій район зазнав масштабних руйнувань. За інформацією ООН, у низці населених пунктів, зокрема в Бучі, Ірпені, Гостомелі та Бородянці, було пошкоджено або знищено понад 40 % житлового фонду.

Підтримка постраждалих родин у Бучанському районі на прикладі Білогородської громади здійснюється через служби у справах дітей та сім'ї, гарячі лінії кризової допомоги для ветеранів, а також органи соціального захисту населення. Основними напрямками є соціальний супровід, надання гуманітарної допомоги та психологічна підтримка.

За даними фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб Білогородської територіальної громади, станом на 2025 рік кількість загиблих захисників становить 123 особи. Ця статистика відображає масштаб людської трагедії, з якою зіткнулася громада з початку повномасштабного вторгнення, та визначає обсяг потреб у соціальній підтримці постраждалих родин [4].

До Київщини регулярно надходить гуманітарна допомога від волонтерських організацій з усієї України та європейських країн. Товари першої необхідності передають, зокрема, із західних областей — Рівненської, Волинської, Львівської та Вінницької. Важливий внесок робить і міжнародна спільнота: допомогу надають волонтери з Італії, Німеччини, Польщі та Кіпру.

Зростання кількості втрат у Білогородській громаді посилює навантаження на систему соціального захисту. Лише у 2025 році громада втратила 23 захисників, що свідчить про потребу розширення соціальних послуг і адаптації механізмів підтримки. Це передбачає збільшення фінансування, розширення штату фахівців та покращення координації між відповідними службами й організаціями.

Систему обліку та супроводу родин загиблих захисників у Білогородській громаді здійснюють фахівці відділу з питань ветеранів війни та учасників АТО виконавчого комітету громади. Ці спеціалісти виконують функції первинного контакту з родинами, інформування про доступні види підтримки, супроводу у процесі оформлення документів на отримання пільг і компенсацій, координації взаємодії з іншими службами. Кількість заяв на матеріальну підтримку зростає: 1 511 у 2022 р., 898 – у 2023 р., 1 922 – у 2024 р. та 4 650 – у 2025 р. [4].

Система соціальної підтримки постраждалих родин Бучанського району діє на кількох рівнях. На національному рівні це програма «Відновлення», підтримка ВПО та допомога родинам загиблих. У межах цих ініціатив у Білогородській громаді складено 540 актів обстеження пошкодженого або зруйнованого житла.

Щодо категорії пошкодженого майна: до розгляду надійшли 376 заяв від постраждалих домогосподарств. За результатами їх опрацювання комісії ухвалили рішення про надання компенсації стосовно 319 заяв, що становить 84,8 % від загальної кількості розглянутих звернень. По 57 заявах (15,2 %) винесено рішення про відмову у виплаті компенсації.

Щодо категорії знищеного майна: зафіксовано надходження 46 заяв. За підсумками розгляду 29 заявникам (63,0 %) надано компенсацію у формі житлових сертифікатів. По 17 заявах (37,0 %) ухвалено рішення про відмову.

Медична та психологічна допомога постраждалим у Бучанському районі стали ключовими напрямками діяльності громадських організацій. Волонтери забезпечували ліки, підтримували лікарні, евакуювали поранених і створювали мобільні медпункти, компенсуючи обмежені можливості системи охорони здоров'я. Паралельно організовували психологічну підтримку: групи допомоги, тренінги з

подолання травм і безпечні простори для дітей та підлітків, із особливим фокусом на ветеранів і їхні родини.

Важливо зазначити, що до Програми підтримки захисників і захисниць України на 2025 рік внесено зміни, спрямовані на розширення соціальних гарантій для членів їхніх сімей. У Білогородській громаді 32 дитини військовослужбовців отримують щомісячну допомогу, а 4 студенти – стипендію. Це свідчить про посилення адресної підтримки на місцевому рівні, однак підкреслює необхідність постійного моніторингу ефективності таких заходів і їх відповідності довгостроковим потребам родин [4].

Важливим елементом підтримки постраждалих родин є їх залучення до заходів ушанування пам'яті загиблих. Створення Алеї Слави та проведення меморіальних подій має не лише символічне, а й терапевтичне значення, допомагаючи родинам пережити втрату та відчувати підтримку громади. У Бучанському районі такі Алеї Слави створені в кожному населеному пункті, що сприяє суспільному визнанню та інтеграції родин у спільноту.

Важливу роль у підтримці постраждалого населення відіграють благодійні фонди та громадські організації, які доповнюють державні інституції та оперативно реагують на потреби громади. Зокрема, МБФ «Відродження Бучанського району» забезпечує гуманітарну допомогу, розвиває волонтерські ініціативи та сприяє відновленню інфраструктури, тоді як БФ «Право на захист» реалізує програми соціальної підтримки, зокрема надає багатоцільову грошову допомогу вразливим домогосподарствам.

Програми психосоціальної підтримки дітей і підлітків реалізовували через освітні та культурні ініціативи: табори, майстерні та спортивні заняття, що сприяли емоційному відновленню й адаптації. У Білогородській громаді також провели сімейний ретрит для понад 130 учасників, серед яких більш як 70 ветеранів, спрямований на психоемоційну підтримку та соціальну адаптацію, а також відбулися змагання зі спортивної риболовлі в межах проєкту «Коло Незламних», які об'єднали понад 70 ветеранів і їхні родини. Такі ініціативи сприяють реінтеграції ветеранів і зміцненню спільноти.

У межах державної політики медико-соціальної реабілітації 10 ветеранів Білогородської громади отримали протезування кінцівок за сприяння Міжрегіонального соціально-освітнього реабілітаційного центру (МСОР). Це підтверджує ефективність співпраці місцевої влади та реабілітаційних установ у забезпеченні доступу до допомоги для осіб, постраждалих унаслідок бойових дій.

У межах програми підтримки захисників і захисниць України надають матеріальна допомогу військовослужбовцям, родинам загиблих та пораненим захисникам Білогородської ОТГ. Станом на 5 березня 2026 року опрацьовано 38 заяв на суму 614 300 грн, спрямованих на лікування, відновлення та соціальну підтримку. У 2025 році громада виділила майже 100 млн грн на потреби військових, що дозволило їй увійти до числа лідерів Київської області за обсягом допомоги.

Дослідження показало, що система підтримки постраждалих родин Бучанського району загалом розвинена, але має суттєві прогалини: частина вразливих сімей отримує допомогу лише частково або взагалі її не має через слабку координацію. Гуманітарна ситуація поєднує гострі та довготривалі потреби, що вимагає адаптації програм. Найбільший дефіцит спостерігають у психосоціальній допомозі, а також потребують більшої уваги мешканці сільських територій, сім'ї з дітьми та постраждалі від воєнних злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пилипенко Н. Психологічна допомога та підтримка постраждалим внаслідок війни в Україні. *Вісник національного університету оборони України*. 2022. Вип. 70 (6). С. 142–148. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-142-148>.

2. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні проблеми готовності практичних психологів до надання психологічної допомоги особам, які беруть участь в АТО, та членам їх сімей. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф., Київ, 30 берез. 2016 р. : у 2-х ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. Ч. 1. С. 11–14.

3. Зликов В. Л., Лукомська С. О. Особливості використання тренінгу життєстійкості у психологічній реабілітації учасників бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 1 (65). С. 24–30.

4. Про надання статистичних даних для наукової статті на тему підтримки постраждалих родин Бучанського району в умовах воєнного стану : лист Відділу з питань соціальної і ветеранської політики Білогородської сільської ради Бучанського району Київської області Світлані Атаманській від 25.03.2016 № 74/15-05.

Белінська Богдана Вікторівна,
бакалавр спеціальності 034 Культурологія
«Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія»
м. Хмельницький, Україна

Науковий керівник – **Якушевіч/Бачинська М.В.,**
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри
цифрових, освітніх та соціально-економічних технологій,
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

КОНЦЕПТ НАДЛЮДИНИ Ф. НІЦШЕ ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

У тезах розглядається концепт надлюдини у філософії Фрідріха Ніцше як модель переосмислення суб'єкта модерності. Теоретичну основу становлять праці «Так казав Заратустра» [5] та «По той бік добра і зла» [4], де надлюдина інтерпретується як результат процесу самоперевершення та формування нових цінностей поза межами традиційних моральних систем. У сучасному культурному контексті ці ідеї набувають нових інтерпретаційних сенсів у зв'язку з розвитком цифрових технологій, які змінюють способи формування, мислення, ідентичності, людських бажань, способи задоволення бажань, структуру соціальної взаємодії та моделі культурної автономії, критичного мислення.

Актуальність в написанні цієї теми зумовлена трансформацією культурних мотивів, механізмів формування ідентичності в умовах цифрової культури яка стала авторитетованою та авторитетною формою сприйняття та відтворення інформації у навколишній світ з не логічною та неопорядкованою інформацією про важливі чіти будь-які інші теми для формування себе і соціальних норм поведінки, використання цієї інформації у співвідношеннях, "Система формує мій план на сьогодні", "Що робити сьогодні?" «Тік-Ток» сьогодні по плану. Розвиток соціальних платформ, медіа та алгоритмічних систем впливає на способи виробництва смислів, комунікації індивіда в його самопрезентації, замінюючи їх на легкодоступні форми що не потребують фізично-розумових зусиль. У сучасному інформаційному просторі цифрові технології дедалі активніше розвиваються проникаючи більш глибоко в людський феномен, впливаючи на майбутнє наших майбутніх поколінь та прагнення до надлюдини, яка є людською метою для формування світоглядних орієнтирів людини та її способів взаємодії із особистим середовищем.

Концепт надлюдини у філософії Фрідріха Ніцше розглядається як культурний архетип модерності, пов'язаний із радикальним індивідуалізмом та самоконструюванням суб'єкта. У праці «Так казав Заратустра» надлюдина визначається як мета людського розвитку, яку необхідно досягнути через моральні зусилля та несприйняття індивіда суспільством цей процес є складним для людської свідомості та в індивідуальних випадках стає фатальним це прийняття [стадом] "однотумця" створює комфорт та безпечне середовище для самозахисту та піднесення свого [его] яке не являється раціональним чи обміркованим рішенням. Воно являється самозахисне, що притаманно їй природі для збереження нащадків і продовження роду з її інформацією дійсній тваринній природі, У результаті це провокує регресії все сторонніх форм людських здібностей та можливостей, які необхідні їй для досягнення мети свого існування. Фактори, які провокуються масовістю та нав'язаними з моральними цінностями являється не дієздатними для подолання існуючих форм інстинктивних форм поведінки [звіроподібних] через процес самоперевершення себе як ідеала [5]. В філософській праці «По той бік добра і зла» здійснюється критика традиційної моралі як історично зумовленої системи норм, яка регулює та обмежує становлення індивіда в більш можливі рельєфи [4].

Одним із центральних аспектів філософії Ніцше є ідея «смерті Бога», яка символізує кризу традиційної релігійної картини світу та втрату універсальних моральних орієнтирів. У такій ситуації людина повинна самотійно формувати систему індивідуальних цінностей та брати відповідальність за власне існування в будь-яких обставинах ключові з яких являються стресові, формуючи критичне мислення та усвідомлюючи дійсність не шукаючи скритих сенсів та критикуючи розмірковуючи щось про себе, аналіз цифрової трансформації дозволяє виявити те, що в сучасному культурологічному дискурсі ідеї Ф. Ніцше набувають нових інтерпретацій у зв'язку з розвитком цифрової культури. Адже, соціальні мережі, цифрові платформи та алгоритмічні системи стають простором формування ідентичності та культурної репрезентації людини в будь-яких станах розуміння себе.

У концепції дослідника Мішеля Фуко цифрові платформи можуть розглядатися як нові дисциплінарні механізми, що впливають на поведінку через систему видимості, рейтингових практик та нормалізації соціальних дій [6]. У свою чергу, дослідник Жан Бодріяр аналізує сучасну культуру як простір симуляції, у якому знакові системи дедалі більше заміщують безпосередній досвід [2].

Трансформація цінностей у цифровій культурі. В сучасній європейській культурі процес цифровізації змінює не лише способи комунікації, а й саму структуру культурних цінностей. Якщо для модерної культури характерною була орієнтація на індивідуальну автономію, рефлексію та внутрішній розвиток особистості, то цифрова епоха дедалі більше формує культуру швидкого споживання інформації та фрагментованого сприйняття реальності в незавершеному чи хаотичному стані.

Соціальні мережі та алгоритмічні системи формують середовище постійної зовнішньої оцінки, у якому самопрезентація часто стає важливішою за внутрішню рефлексію себе як індивідуальності яка будує себе не думаючи про наслідки. Унаслідок цього індивідуальна автономія дедалі більше залежить від механізмів цифрової видимості та суспільного схвалення чи критичного відторгнення в разі нестандартного мислення що породжує інстинкт самозахисту пригнічуючи головну мету яку повинна досягнути людина.

Отже, концепт надлюдини у філософії Ф. Ніцше виступає одним із ключових культурних концептів модерності, пов'язаних із переосмисленням людини, її потенціалом до вищого, свободи та здатності до самотворення індивідуала його важливості в його досягненні. В сучасній європейській культурі цей концепт трансформується під контролем цифровізаційної доби, розвитку медіапростору та алгоритмічних форм організації соціального досвіду.

Таким чином, концепт надлюдини може розглядатися як важливий інструмент для самотворення індивідуаліста який здійснить революцію свого потенціального характеру перемогти інстенктуальні бажання які приведуть до звіроподібних форм існування, та дадуть відбиток на мільйони років уперед передаючи мету нашого існування не закодованою нашим поколінням, що продовжить їх існування на мільярди років і зникне кровопролиття самознищення себе як людини розумної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бауман З. Плинна сучасність / пер. з англ. О. Коваленко. Київ : Критика, 2008. 240 с.
2. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. В. Ховхун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
3. Ніцше Ф. Генеалогія моралі / пер. з нім. А. Онишко. Львів-Київ : Либідь, 2002. 408 с.
4. Ніцше Ф. По той бік добра і зла / пер. з нім. Харків : Фоліо, 2012. 320 с.
5. Ніцше Ф. Так казав Заратустра / пер. з нім. Харків : Фоліо, 2011. 383 с.
6. Фуко М. Наглядати й карати. Народження в'язниці / пер.з фр. П. Таращук. Київ : Основи, 1998. 392 с.
7. Хайдеггер М. Буття та час / пер. з нім. В. Бібіхіна. Харків: Фоліо, 2003. 503 с.

Богатов Олександр Вікторович,
здобувач 2 курсу третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
спеціальності А4 Середня освіта (Фізична культура),
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Єдинак Г. А.,**
доктор наук з фізичного виховання і спорту,
професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНИХ УМІНЬ ПІДЛІТКІВ ВИКОРИСТАННЯМ ТРАДИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ СЕКЦІЇ З ФУТЗАЛУ

Сучасну систему загальної середньої освіти реалізують у напрямі формування не тільки визначеного комплексу компетентностей дитини, але також і її наскрізних умінь [1]. Зокрема, Державним стандартом загальної середньої освіти при врахуванні концептуальних ідей Нової української школи

(НУШ) визначено такі наскрізні уміння: читати з розумінням, висловлювати власну думку усно й письмово, критично й системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію, виявляти творчість, ініціативність, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики й ухвалювати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми [4].

У зв'язку із зазначеним виникає потреба у розробленні технологій, методик педагогічного впливу, реалізація яких буде дієвою в досягненні необхідного позитивного результату щодо формування означених умінь.

Мета публікації – вивчити можливість використання традиційної моделі функціонування шкільної секції з футболу у формуванні в підлітків визначених наскрізних умінь.

Аналізуючи визначені наскрізні вміння, відзначили, що не всі з них однаковою мірою можна сформувати у процесі фізичної активності взагалі та занять таким видом спорту, як футбол. На нашу думку, це стосується передусім читати з розумінням, висловлювати власну думку усно й письмово, логічно обґрунтовувати позицію, критично й системно мислити, мати творчий підхід, розв'язувати проблеми. Ураховуючи зазначене, можемо зауважити, що заняття фізичною активністю здатні сприяти формуванню таких наскрізних умінь: виявляти ініціативність, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики й ухвалювати рішення, співпрацювати з іншими людьми.

Конкретизуючи виокремлені наскрізні вміння, відзначаємо, що формування такого вміння, як «співпраця з іншими людьми», може успішно забезпечуватися реалізацією навчання підлітків із виконання роботи у складі групи (команди). Першочерговими тут доцільно вважати розподіл обов'язків (функцій, ігрових амплуа) між підлітками, а потім виконання їх так, аби досягти визначеної для всіх учасників групи мети. Крім цього, формуванню зазначеного вміння, але передусім такого його компонента, як спілкування, сприяє постійна взаємодія підлітків при виконанні завдань тренування, а особливо під час ігрової діяльності (у тому числі змагальної чи тренувальної гри).

Водночас систематичність тренувальних занять сприяє розвитку організованості та відповідального ставлення підлітків до вирішення різних завдань, до виконання своїх обов'язків у складі команди тощо. У підсумку розвинуті в підлітка такі риси особистості, як самодисципліна та відповідальність, забезпечують більш успішне формування вміння оцінювати ризики й ухвалювати рішення. Сприяє зазначеному також ігрова діяльність, що є основою занять підлітків футболом, причому як на початковому етапі, так і в подальшому. Значною мірою це зумовлено тим, що ігрові ситуації, які постійно виникають, вимагають від підлітка швидкого аналізу наявної ситуації (яка є багатогранною і багатоскладною), вибору з багатьох можливих варіантів оптимальної дії та виконання її технічно і тактично на високому рівні. Вказане значною мірою повинне розглядатись як умова формування іншого визначеного наскрізного вміння, яке, зокрема, полягає у вияві ініціативності.

Формуванню іншого важливого наскрізного вміння, а саме конструктивного керування своїми емоціями, значною мірою сприяють змодельовані вчителем тренувальні та змагальні ситуації, що пов'язані з регулюванням підлітком своєї емоційної сфери при актуалізації різних ситуацій (значною мірою – у випадку перемоги або поразки у грі).

Що стосується традиційної моделі функціонування шкільної секції з футболу, то її основу становлять: систематичні тренувальні заняття за чітким розкладом; провідна роль учителя фізичного виховання, який у нашому випадку виконує роль тренера з футболу [6]; визначена теорія спорту структура окремого заняття [7]; ігрова діяльність із подальшим акцентом на змагання між командами різного рівня; система оцінювання результатів, передусім тренувальної діяльності.

При врахуванні результатів сучасних досліджень можна зазначити, що їхній пріоритет – урахування в практиці використання традиційної моделі сучасних педагогічних надбань, які стосуються інноваційних ідей і підходів до організації, формування змісту та його реалізації практично [3; 5]. Зокрема, можна відзначити педагогічні умови, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності використання традиційної моделі функціонування шкільної секції з футболу. Основними з них є мотивація до занять футболом і саморозвитку, систематичність реалізації таких занять, використання диференційованого та індивідуального підходів до підлітків, створення на кожному занятті позитивного психологічного клімату, інтеграція завдань різного змісту (навчальних, розвивальних, виховних, оздоровчих тощо) [2; 7].

Що стосується підходів до формування наскрізних умінь підлітків, то як найбільш поширені розглядають: виконання рухових дій та фізичних вправ ігровим методом; використання гри як окремого виду діяльності під час тренувального заняття; виконання групових завдань, передусім тактичного змісту; участь у змаганнях; аналіз ігрових ситуацій після проведення гри.

Отже, проведеним аналізом встановлено, що найбільш поширена дотепер традиційна модель функціонування шкільної секції з футзалу може бути корисною в аспекті формування наскрізних умінь, визначених Державним стандартом загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.
2. Лукова С. В., Коломійцев Г. А. Саморегуляція спортивної діяльності підлітків. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 65. С. 154–169. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.65.09>.
3. Ляшенко О. Новації стандартів нової української школи. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2023. № 2. С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2023.282468>.
4. Малієнко Ю. Наскрізнi вміння – концепт державного стандарту базової середньої освіти і ресурс підручникотворення. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. 30. С. 66–73. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-66-73>.
5. Семененко В., Теліус В. Фізичне виховання в концепції нової української школи: проблематика і перспективи. *Sport Science Spectrum*. 2024. № 1. С. 104–108. DOI: 10.32782/spectrum/2024-1-16.
6. Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р., № 235. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602fd30bc602fd30bccb01131290234.pdf>.
7. Effectiveness of warm-up with lower limb wearable resistance on sprint performance and perceived exertion in adolescent soccer players: a crossover study / Turki O., Ltifi M. A., Hammami R. et al. *Hum Mov*. 2026. Vol. 27 (1). P. 106–113. DOI: <https://doi.org/10.5114/hm/214955>.

Бойко Марія Миколаївна,

здобувач IV курсу ОПС фаховий молодший бакалавр
спеціальності 012 Дошкільна освіта,

Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

Науковий керівник – **Любченко І. І.,**

кандидат педагогічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист,

Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР І ВПРАВ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні підходи до дошкільної освіти ґрунтуються на визнанні мовленнєвого розвитку однією з ключових складових становлення особистості дитини. Мовлення виступає не лише засобом спілкування, а й важливим інструментом пізнання навколишнього світу, формування мислення, емоційної сфери та соціальної взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток мовлення дітей молодшого дошкільного віку, оскільки саме в цей період формуються основи мовленнєвої компетентності.

Молодший дошкільний вік характеризується інтенсивним засвоєнням мовних засобів, розвитком активного та пасивного словника, формуванням граматичної будови мовлення. Водночас у дітей цього віку ще недостатньо сформовані навички зв'язного мовлення, що зумовлює необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу. Одним із найбільш ефективних засобів розвитку мовлення у дошкільників є дидактичні ігри та вправи, які забезпечують поєднання навчальної та ігрової діяльності [3].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та практичного впровадження ефективних методів розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку через використання дидактичних ігор і вправ. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених мовленнєвому розвитку дітей, питання системного поєднання теоретичних засад і практичних методик ігрового навчання потребує подальшого вивчення.

Розвиток мовлення дітей молодшого дошкільного віку є одним із ключових завдань дошкільної освіти, оскільки мовлення виступає основою подальшого інтелектуального, соціального та емоційного розвитку дитини. У науковій літературі мовленнєвий розвиток розглядають як процес оволодіння дитиною звуковою, лексичною, граматичною та комунікативною системою мови, що забезпечує можливість повноцінного спілкування [4].

У молодшому дошкільному віці відбувається активне збагачення словникового запасу, формування навичок побудови простих речень, розвиток фонематичного слуху та початкових форм зв'язного мовлення. Водночас мовлення дітей ще характеризується обмеженим словниковим запасом, порушенням граматичних конструкцій, ситуативністю висловлювань. Це зумовлює необхідність систематичної педагогічної роботи, спрямованої на розвиток мовленнєвих умінь у процесі різних видів діяльності.

Одним із найефективніших засобів мовленнєвого розвитку є дидактичні ігри та вправи, які поєднують навчальну мету з ігровою діяльністю. Їх значення полягає в тому, що вони створюють природні умови для активного мовленнєвого спілкування, стимулюють пізнавальну активність дітей та сприяють засвоєнню мовних норм у доступній і цікавій формі.

Теоретико-прикладний підхід до використання дидактичних ігор і вправ передбачає поєднання науково обґрунтованих положень мовленнєвого розвитку з практичними методиками їх реалізації в освітньому процесі. Серед основних функцій дидактичних ігор у розвитку мовлення можна виокремити навчальну, розвивальну, комунікативну та виховну.

Навчальна функція полягає у засвоєнні дітьми нових слів, граматичних конструкцій, правил побудови висловлювань. Розвивальна функція спрямована на формування мовленнєвої активності, уваги, пам'яті та мислення. Комунікативна функція забезпечує розвиток навичок спілкування, умінь слухати та відповідати співрозмовнику. Виховна функція сприяє формуванню культури мовлення, ввічливості та доброзичливості у взаємодії з іншими [5].

Дидактичні ігри можуть бути різноманітними за змістом і структурою: ігри на збагачення словника («Назви предмет», «Хто що робить?»), ігри на розвиток граматичної будови мовлення («Один – багато», «Скажи правильно»), ігри на розвиток зв'язного мовлення («Придумай історію», «Продовж речення»). Вони сприяють активному використанню мовлення у практичних ситуаціях [8].

Вправи у мовленнєвій роботі виконують функцію закріплення та автоматизації мовленнєвих навичок. Вони можуть бути спрямовані на правильну вимову звуків, побудову речень, узгодження слів у реченні, розвиток діалогічного мовлення. Систематичне використання вправ забезпечує поступовий перехід від наслідувального мовлення до самостійного висловлювання.

Ефективність використання дидактичних ігор і вправ значною мірою залежить від педагогічних умов їх організації. Важливим є створення емоційно позитивного середовища, яке стимулює мовленнєву активність дітей. Педагог повинен враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, добирати ігри відповідно до рівня їх мовленнєвого розвитку, поступово ускладнювати завдання.

Особливу роль відіграє педагог як організатор і партнер у грі. Він не лише пояснює правила, а й активно бере участь у процесі, підтримує дітей, коригує мовленнєві помилки, стимулює висловлювання. Важливим є також використання наочності, ігрових персонажів, ситуаційної мотивації, що підвищує інтерес дітей до мовленнєвої діяльності.

Отже, дидактичні ігри та вправи є ефективним засобом розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Їх систематичне використання в освітньому процесі забезпечує формування мовленнєвої компетентності, збагачення словникового запасу, розвиток зв'язного мовлення та комунікативних умінь, що є основою подальшого успішного навчання та соціалізації дитини.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що розвиток мовлення дітей молодшого дошкільного віку є важливим складником їхнього загального психічного та соціального розвитку. Мовлення виступає основним засобом спілкування, пізнання навколишнього світу та формування мислення, що зумовлює необхідність його цілеспрямованого формування в умовах закладу дошкільної освіти.

Доведено, що молодший дошкільний вік є сенситивним періодом для мовленнєвого розвитку, протягом якого активно формуються словниковий запас, граматична будова мовлення та початкові навички зв'язного висловлювання. Водночас на цьому етапі мовлення дітей ще характеризують певними недоліками, що потребує систематичного педагогічного впливу.

Обґрунтовано, що дидактичні ігри та вправи є ефективним засобом розвитку мовлення, оскільки поєднують навчальну та ігрову діяльність, створюючи природні умови для мовленнєвого спілкування. Вони виконують навчальну, розвивальну, комунікативну та виховну функції, забезпечуючи комплексний вплив на мовленнєвий розвиток дитини.

Практичний аналіз засвідчив, що систематичне використання дидактичних ігор і вправ сприяє збагаченню словникового запасу дітей, формуванню граматично правильного мовлення, розвитку діалогічних і монологічних умінь, а також підвищенню мовленнєвої активності. Важливим чинником ефективності є створення позитивного емоційного середовища та активна роль педагога в організації ігрової діяльності.

Отже, використання дидактичних ігор і вправ у процесі мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку є науково обґрунтованим і педагогічно доцільним. Подальші дослідження доречно спрямувати на розроблення інноваційних ігрових технологій та методик, які підвищували б ефективність мовленнєвого розвитку дітей у сучасних умовах дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). наук. кер. К. Л. Крутій. Київ, 2021. 26 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. Київ : Слово, 2012. 384 с.
3. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ : Радянська школа, 1982. 288 с.
4. Гавриш Н. В. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку: методика і практика. Київ : Слово, 2015. 320 с.
5. Запорожець О. В. Психологія дошкільного віку. Київ : Освіта, 2008. 256 с.
6. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості дошкільника. Київ : Освіта, 2010. 255 с.
7. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2018. 408 с.
8. Ушакова О. С. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Київ : Освіта, 2013. 287 с.

Булах Денис Володимирович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво),
Мелітопольський державний педагогічний університет,
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Котова Л. М.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК НАВИЧОК ІМПРОВІЗАЦІЇ В УЧНІВ-ГІТАРИСТІВ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У системі початкової мистецької освіти імпровізація має бути невід'ємною частиною розвитку учня-гітариста. Це пов'язано з тим, що імпровізація активує різні механізми музичного розвитку, такі як: внутрішній слух, швидкість реакції, здатність обирати інтонацію, відчуття форми і музичну ініціативу. У цьому сенсі слушною є думка К. Аззари, який розглядає імпровізацію як уміння спонтанно розуміти і виражати музичні ідеї під час виконання [1, с. 172]. Водночас Л. Хіріґінс і Р. Манті висвітлюють імпровізацію з точки зору культурного досвіду, який поєднує рефлексію, ризик, дослідження і гру [5, с. 38–39]. Через це імпровізацію можна вважати ефективним педагогічним інструментом для формування в учня творчої суб'єктності на уроці гітари.

Теоретичне узагальнення матеріалу дало змогу визначити «імпровізаційні навички учня-гітариста» як інтегроване утворення, що поєднує внутрішньослухові уявлення, ладо-інтонаційну орієнтацію, ритмічну організацію, моторно-аплікатурну готовність, здатність до варіативного комбінування музичного матеріалу та рефлексивний контроль за результатом виконання та з'ясувати, що навички імпровізації мають багатокомпонентну структуру. Ми виділяємо мотиваційно-емоційну, пізнавально-творчу, операційно-виконавську і рефлексивно-регулятивну складові. Цей підхід базується на ідеї І. Денисюк на необхідності творчої ініціативи, знань, вмінь і психічних якостей для готовності до імпровізації. Вони допомагають контролювати себе у творчій невизначеності [4, с. 4–6]. Важливо також звернути увагу на роль психоемоційної саморегуляції і свободи виконавця під час імпровізаційної діяльності. Концепція Дж. Прессінга допомагає зрозуміти, що успіх імпровізації залежить від обсягу музичної пам'яті, доступності засвоєних моделей і вміння швидко їх поєднувати у ході виконання [6, с. 166]. Тож розвиток імпровізаційних навичок в учнів-гітаристів варто розглядати як процес формування слухового мислення, технічної підготовки і здатності до творчого самоконтролю.

Результативність розвитку імпровізаційних навичок багато в чому залежить від організації навчального процесу. Важливо дотримуватися принципів поєднання технічних і творчих елементів, систематичності, поступовості, враховувати вік та індивідуальні особливості учня, гарантувати психологічну безпеку, підтримувати мотивацію і поступово розширювати сферу застосування імпровізаційних прийомів. Це означає, що імпровізація має бути інтегрована у всі основні види роботи на уроці, а саме: ритмічні вправи, вивчення гам і позицій, підбір акомпанементу, варіювання мелодій, роботу з репертуаром і ансамблеву гру. За таких умов учень перестає сприймати імпровізацію як випадкову «вільну гру» і починає розуміти її як структуровану музичну діяльність із певною логікою, метою і художнім результатом.

Наголошуємо на поетапній системі вправ і творчих завдань для учнів-гітаристів закладів початкової мистецької освіти. На першому етапі корисно використовувати ритмічний діалог, вокально-інструментальне наслідування, звукові ігри, завершення коротких мелодичних фраз, а також імпровізацію в межах обмеженого ладового матеріалу. Далі доцільно виконувати вправи на варіювання ритмічних і мелодичних моделей, імпровізацію на певних гамах, гру за принципом «грати/зупинитись», створення коротких фраз на задану тему або гармонічної послідовності. Саме такий підхід описує Г. Крук, підкреслюючи важливість повторення, варіювання і поступового ускладнення практики імпровізації [3, с. 58]. У цьому процесі учень поступово починає самостійно створювати мелодії, зберігаючи відчуття форми, ритму і гармонічної основи.

Особливість розвитку імпровізаційних умінь у гітариста полягає в необхідності поєднувати внутрішній слух із мисленням, орієнтованим на позиції й аплікатуру. Для початківців часто стає перешкодою невпевненість у розташуванні нот на грифі і страх помилки. Тому корисно використовувати пентатонічні моделі, мелодійне доповнення фраз, ритмічні остинато і простий добір супроводу. Як наголошує К. Аззара, учень має вчитися мислити не окремими звуками, а змістовними музичними блоками, розміщуючи інтонаційні й ритмічні зразки в конкретний гармонічний і метричний контекст [2, с. 3, 16]. Саме тому в дослідженні зроблено висновок про необхідність формування так званого «гітарного мислення» (здатності бачити на грифі аплікатурні моделі як опори для творчого рішення).

Для молодших школярів важливо створити таке навчальне середовище, де вони почувалися б емоційно захищеними, де помилки не вважають провалом, а сприймають як нормальну частину творчого пошуку. У такому середовищі викладач бере на себе роль помічника, який підтримує учня у виборі варіантів, їх порівнянні й оцінці музичної доцільності власного вибору. Для цього добре підходять вправи, де треба закінчити незавершену фразу, імпровізаційні «питання-відповіді», а також варіації темпу, динаміки та штриха на знайомому матеріалі. К. Аззара пов'язує таку практику з розвитком музичного розуміння через слухання та імпровізацію, коли учень вчиться сприймати внутрішню логіку музики ще до того, як виконає її інструментально [2, с. 23]. С. Славек, зі свого боку, підкреслює, що справжня свобода у виконанні виникає тоді, коли автоматичні шаблони не обмежують музиканта, а дають змогу зосередитися на виразності [7, с. 335–368].

Отже, проведене дослідження дало підстави стверджувати, що розвиток навичок імпровізації в учнів-гітаристів закладів початкової мистецької освіти є цілеспрямованим і методично керованим процесом. Його успіх залежить від поєднання розуміння теоретичних аспектів імпровізації, врахування психологічних і когнітивних механізмів, а також поступового впровадження системи вправ і творчих завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Azzara C. D. Improvisation. *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning* / ed. by: R. Colwell, C. Richardson. New York : Oxford University Press, 2002. P. 171–187.
2. Azzara C. D. Improvisation and Choral Musicianship. *The School Choral Program: Philosophy, Planning, Organizing, and Teaching* / ed. by: M. Holt, J. Jordan. Chicago, 2008. P. 201–239.
3. Crook H. How to Improvise: An Approach to Practicing Improvisation. Rottenburg : Advance Music, 1991. 164 p.
4. Денисюк І. С. Формування навичок імпровізації майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 23 с.
5. Higgins L., Mantie R. Improvisation as Ability, Culture, and Experience. *Music Educators Journal*. 2013. Vol. 100, No. 2. P. 38–44.
6. Pressing J. Improvisation: Methods and Models. *Generative Processes in Music*. Oxford : Clarendon Press, 1988. P. 129–178.
7. Slawek S. Keeping It Going: Terms, Practices, and Processes of Improvisation in Hindustānī Instrumental Music. *In the Course of Performance: Studies in the World of Musical Improvisation*. Chicago : University of Chicago Press, 1998. P. 335–368.

Бушляков Андрій Олегович,

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти,
другого року навчання за спеціальністю А6 Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Чопік О. В.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ ДЕЯКИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ДІТЕЙ ІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Для підвищення ефективності освітнього процесу і зокрема мовленнєвої діяльності дітей із інтелектуальними порушеннями, одним із перспективних напрямків є врахування якомога більшої кількості індивідуальних особливостей кожного учасника цього процесу та створення на цій основі персональної освітньої траєкторії [2, с. 4]. У зв'язку з цим актуалізуються дослідження, спрямовані на вивчення особливостей вияву різних, але важливих характеристик дитини в аспекті створення персональної освітньої траєкторії [1; 3].

Однією з таких, водночас першочергових, дослідники вважають психологічні характеристики, зокрема загальний рівень розвитку інтелекту та окремих його складових, а саме вербального й перцептивного інтелекту, а також пам'яті й уваги [4].

Ураховуючи зазначене, ми провели дослідження дітей 10-11 років із легким (F70 – IQ 50-69) та помірним (F70 – IQ 35-49) ступенями порушення інтелектуального розвитку. Для оцінювання стану вияву вербальних характеристик дітей було використано такі субтести методики Векслера, як «Обізнаність», «Розуміння», «Словниковий запас», «Подібність й аналогія». Результати виконання субтестів «Складання кубиків (Кубики Косса)» та «Складання об'єктів» дозволяли оцінити стан вияву перцептивних характеристик, виконання субтестів «Арифметичний субтест», «Кодування», «Запам'ятовування цифр» – характеристик пам'яті й уваги, у підсумку – загальний інтелект (IQ). Водночас визначали стійкість уваги дітей, використовували рекомендований дослідниками тест DAUF.

Після проведення тестових випробувань з'ясували, що характер розподілу індивідуальних результатів у вибірці дівчаток та хлопчиків відрізнявся від нормального. При цьому результат стосувався як загального IQ, так і стійкості уваги за DAUF. Про зазначене свідчили значення використаного χ^2 -критерію, адже в дівчаток вони були в межах від $p < 0,05$ до $p < 0,01$, у хлопчиків – на рівні $p < 0,01$. Це зумовлювало при порівнянні емпіричних даних застосовувати непараметричний критерій Вілкоксона (W).

Щодо цифрових значень, то в дівчаток загальний IQ перебуває на рівні $52,4 \pm 5,34$ %, у хлопчиків – на рівні $51,5 \pm 4,97$ %. При порівнянні не виявили статистично значущої розбіжності цих двох середніх, – значення W становило 0,95 ($p > 0,05$). Порівнюючи отриманий результат із загальноприйнятою шкалою оцінки інтелектуального розвитку, відзначили, що в обох вибірках діти мали ступінь F70 (його межі – від 50 до 69) [5]. Іншими словами, у них був легкий ступінь порушення інтелектуального розвитку.

Стійкість уваги у дівчаток відрізнялася від необхідної, оскільки становила $1,12 \pm 0,21$ с. У хлопчиків вона була на рівні $1,14 \pm 0,19$ с. При порівнянні цих двох середніх відзначили відсутність статистично значущої розбіжності між ними, оскільки W склала 0,34 ($p > 0,05$). Таким чином, у дівчаток та хлопчиків були практично однаково розвинуті характеристики, що відображали стійкість уваги. Але їхні досягнення були значно меншими, ніж рекомендовані.

Отже, проведеним дослідженням підтверджено інформацію інших дослідників про наявність у дітей 10-11 років із порушеннями інтелектуального розвитку різного ступеня такої особливості. Це необхідно враховувати при формуванні навчальних матеріалів та використанні певних методів і засобів. Встановлено також, що стійкість уваги дівчаток та хлопчиків з інтелектуальними порушеннями і нормотиповим розвитком є різною, що ускладнює тривале виконання навчальних завдань учнями з порушеннями інтелектуального розвитку. У зв'язку з цим необхідно пропонувати таким дітям короткотривалі завдання з невисоким рівнем інтелектуального навантаження та багаторазово їх виконувати для формування відносно стійких розумових утворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комплексна оцінка розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями : навч.-метод. посібник. Умань : Візаві, 2022. 142 с.
2. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку : навчально-методичний посібник. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
3. Прядко Л. О. Шляхи забезпечення індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчального закладу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. С. 246–274.
4. Утьосова О. І. Психологія дітей з інтелектуальними порушеннями : методичні вказівки до самостійної роботи. Спеціальність 016 «Спеціальна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2024. 78 с.
5. Як працювати з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Методи та поради. URL: <https://nus.org.ua/2020/12/23/yak-pratsyuvaty-z-ditmy-z-intelektualnymy-porushennya-metody-ta-porady-2/>.

Волошко Олексій Олексійович,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВОЯКИ-УРОДЖЕНЦІ ЗАПОРІЖЖЯ ПІДНІМАЛИ ПРАПОРИ ПЕРЕМОГИ НАД ПОВЕРЖЕНИМ БЕРЛІНОМ 1945 Р.

Ще задовго до окупації Криму та Донбасу 2014 р., а саме після перемоги Помаранчевої революції 2004 р. в Україні, путінський режим розпочав систематичні ідеологічні диверсії проти України, мав на меті: 1) дискредитувати й заперечити її суверенний статус, визначити її як несправжню, квазідержаву; 2) представити її політичне керівництво як нікчемних маріонеток Заходу і ворогів російської федерації, таких собі запеклих «бандерівців»; 3) заперечити автохтонність – окремішність походження українського народу, і представити його як частину російського етносу.

Важливою складовою підступної політики путінського режиму з дискредитації українців стало викривлення, а то й заперечення їхнього внеску в перемогу над нацистською Німеччиною. У постановних публічних телевізійних спілкуваннях з громадянами російської федерації путін заявляв, що вони й без нас виграли б війну, начебто це він був очільником держави, яка воювала з гітлерівською Німеччиною. Слід

зазначити, що навіть «людоджер» та диктатор Й. Сталін – очільник СРСР доби Другої світової війни – високо оцінював внесок України в спільну перемогу над нацизмом і домігся, аби Україна, Росія та Білорусь увійшли до складу ООН як окремі члени, з огляду на їх величезні втрати і вагомий внесок в спільну боротьбу з нацизмом.

4 травня 2022 р. напередодні відзначення чергової річниці перемоги над нацистською Німеччиною і на початку повномасштабної війни, розв'язаної путіним проти України, адміністрація Президента США публічно виступила проти планів путіна зв'язати День Перемоги 9 травня із вторгненням росії в Україну. В заяві йшлося про те, що День Перемоги належить не тільки росії і свято буде відзначатися по всій Європі 8 та 9 травня на честь спільних зусиль для Перемоги над нацистською Німеччиною. Німецьким нацистам протистояли США та європейські країни. А у колишньому Радянському Союзі з гітлерівцями боролися не тільки росіяни, але й українці. Це спільне свято і треба не допустити, аби путін 9 травня присвоїв його собі [1].

Яскравим прикладом, який доводить безумовну правильність цих настанов, є героїчні подвиги наших земляків, уродженців Запоріжжя, під час штурму столиці нацистської Німеччини – Берліна. На завершальній стадії штурму німецької столиці три уродженця Запорізької області опинились у центрі Берліна. Так, першим прикріпив прапор на Рейхстазі на одній із його колон біля входу до нього мешканець с. Скельки Василівського району Запорізької області, командир відділення 756-го стрілецького полку сержант Петро Щербина. Його відділення, наступаючи від «Будинка Гімлера» (будівля міністерства внутрішніх справ Рейху), перетнуло майдан і першим досягло під'їзду Рейхстагу, розпочавши запеклий бій у його вестибюлі. Потім він зі своїм відділенням прикривав групу бійців, які шукали вихід на дах, аби встановити прапор на куполі. Після взяття Рейхстагу, на майдані перед ним, сержант Петро Щербина був нагороджений орденом Бойового Червоного Прапора, яким здебільшого нагороджували високих воєначальників. Інший наш земляк, мешканець с. Новопрікопівки Токмацького району Запорізької області, батальйонний розвідник 1040-го стрілецького полку, молодший сержант Павло Волик – командир штурмової групи, у складі свого підрозділу наступав у напрямку Бранденбурзьких воріт, які розташовані неподалік Рейхстагу. Оскільки вулична територія прострілювалася кулеметним вогнем ворога, штурмовики пробиралися вперед через внутрішні двори, роблячи отвори вибухівкою у стінах будівель. Очистивши від гітлерівців прилеглі будинки, бійці взяли участь у загальній атаці полку в напрямку воріт. Під час кровопролитного бою молодший сержант Павло Волик за допомогою товаришів видерся на Бранденбурзькі ворота – символ німецького мілітаризму – і закріпив прапор на військовій колісниці. За цей подвиг воїн був нагороджений орденом Бойового Червоного Прапора. Третій наш земляк, мешканець м. Запоріжжя, молодший лейтенант Костянтин Громов, у складі 1008-го стрілецького полку штурмував ратушу Берліна, в якій затято оборонялося потужне угруповання, підсилене есесівцями. Розбивши важкі залізні ворота, зробивши вибухівкою отвори у стінах і поставивши димову завісу, штурмовики пішли у наступ. Разом із бійцями 1008-го стрілецького полку в ході багатогодинного запеклого бою молодший лейтенант Костянтин Громов прорвався на дах, зірвав нацистський прапор і встановив свій. За цей подвиг молодший лейтенант Костянтин Громов був нагороджений званням Героя Радянського Союзу [2].

Наразі п'ятий рік поспіль, за підтримки Європейської спільноти, український народ переможно веде справедливую вітчизняну війну, захищаючи свій суверенітет від рашистських колонізаторів. Десятки тисяч вояків ЗСУ, як жінок, так і чоловіків, захищаючи свою Батьківщину, здійснили подвиги, які перевершують подвиги предків часів Другої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. США не дозволять РФ «кооптувати» День Перемоги в Європі, – Білий дім. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ssha-pozvolyat-rf-kooptirovat-den-pobedy-1651622361.html> (дата звернення: 04.05.2022).

2. Уродженці Запоріжжя встановлювали прапори над поверженим Берліном. URL: http://zurnalist.ucoz.ua/publ/zaporozhe_i_zaporozhcy/flagi_pobedy_nad_poverzhennym_berlinom/2-1-0-117 (дата звернення: 11.01.2020).

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В ІНОЗЕМНОМУ ПРОЄКТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Процеси інтернаціоналізації вищої освіти та динамічне розширення векторів міжнародної співпраці формують нові детермінанти підготовки фахівців соціальної сфери. В умовах воєнного стану особливого значення набуває участь України у національних та міжнародних грантових програмах, де синергія професійної спільноти та активної молоді стає підґрунтям для залучення зовнішніх інвестицій та інноваційних технологій. Оскільки локальні ресурси наразі є обмеженими, європейський освітній та соціальний простір виступає стратегічним донором досвіду та фінансової підтримки. Проте ефективна реалізація цього потенціалу критично залежить від комунікативної компетентності фахівця, де іноземна мова трансформується з об'єкта вивчення в інструмент стратегічного управління проєктами.

Сучасна вища освіта потребує фахівця нового типу – мобільного інтелектуала, здатного до міжкультурного діалогу. Успішність міжнародної проєктної діяльності (від апікаційної форми до фінальної звітності) лежить у площині комунікативної спроможності учасників. Відтак, володіння іноземною мовою стає не просто освітньою компонентою, а природним середовищем професійного функціонування соціального працівника чи менеджера.

Різні аспекти підготовки фахівців соціальної галузі перебувають у фокусі уваги науковців. Зокрема, А. Стьопкіна та І. Трубник розглядають соціально-комунікативну компетентність як базовий елемент фахової підготовки, пропонуючи впровадження методів проблемного навчання для її формування [3]. Своєю чергою І. Гаркуша та А. Крижановський акцентують на необхідності переходу до особистісно орієнтованої моделі освіти в умовах глобалізаційних викликів, що дозволяє більш ефективно формувати комунікативні якості майбутніх соціальних працівників [1].

Аналіз результатів анкетування здобувачів Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» – установи, що спеціалізується на поєднанні освітнього та реабілітаційного процесів, – дозволив визначити пріоритетні напрями міжнародної активності. На запитання щодо комфортних форматів співпраці респонденти надали перевагу молодіжним обмінам, онлайн-курсам та участі у наукових конференціях (Рис. 1. Пріоритетні формати міжнародної діяльності за результатами опитування здобувачів НРЗВО КПДІ (2025 р.)).

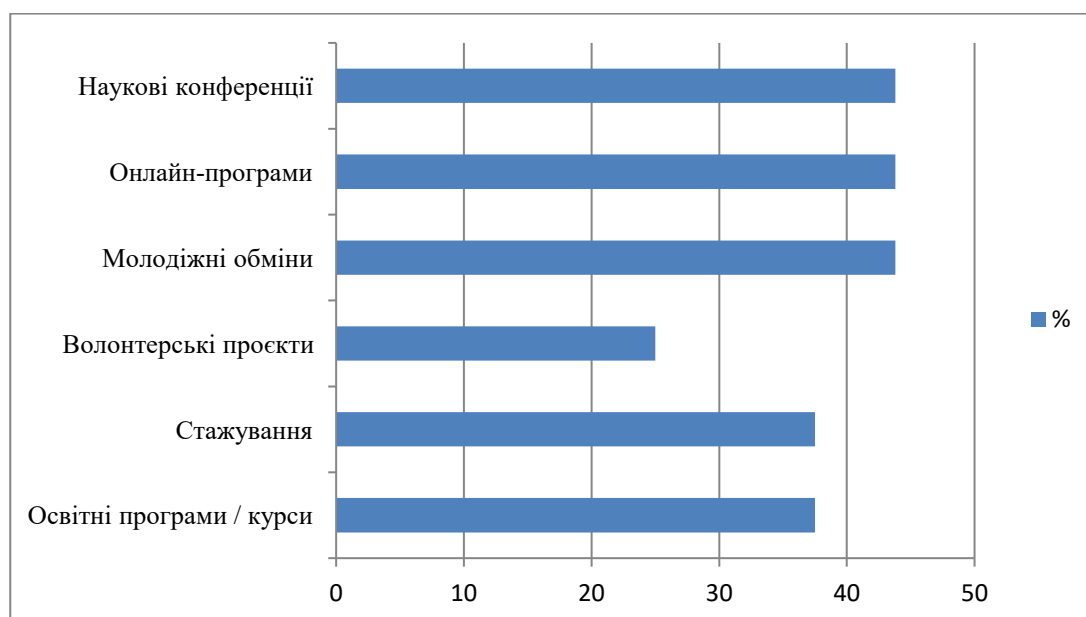

Рис. 1. Пріоритетні формати міжнародної діяльності за результатами опитування здобувачів НРЗВО КПДІ (2025 р.) (Розробка автора).

Ключовим складником професійного профілю сучасного фахівця соціальної сфери є **іншомовна комунікативна компетентність у міжнародній діяльності**. Її формування можливе лише за умови цілісної інтеграції дискурсивної, соціолінгвістичної та стратегічної компонент. Саме міжнародне проєктне середовище створює унікальний простір для реалізації міжкультурного діалогу, фахової взаємодії з експертною спільнотою та практичного опанування професійних навичок.

У межах грантової діяльності фахівець має виступити «комунікативним медіатором» між бенефіціарами та донорами. Дискурсивна компетентність у цьому контексті – це не просто оперування лексичним арсеналом, а здатність конструювати цілісні, логічні та прагматично спрямовані тексти, що релевантні очікуванням грантодавця.

Дискурсивний складник передбачає опанування специфіки різних типів проєктної документації:

- Концептуальна записка (Concept Note): вимагає лаконічності, акценту на інноваційній складовій та обґрунтування актуальності розв'язуваної проблеми.
- Робочі пакети (Work Packages): потребують чіткої структурності та активного використання професійного дієслівного інструментарію (*organize, implement, evaluate, monitor*).
- Звіти про хід виконання (Progress Reports): базуються на аналітичному підході, вмінні корелювати кількісні показники (*KPI*) з якісними трансформаціями в житті громади.

Ефективність іншомовної підготовки фахівця соціальної галузі базується на взаємодії трьох фундаментальних компонент:

о Дискурсивна: майстерність конструювання логічних, переконливих професійних наративів та валідних грантових заявок.

о Соціолінгвістична: здатність до гнучкої адаптації комунікативного стилю відповідно до культурних та професійних особливостей різних груп стейкхолдерів.

о Проєктно-технологічна: готовність до супроводу повного життєвого циклу міжнародної ініціативи — від ідеї до фінального звітування.

Проєктна діяльність – не просто середовище, це провідний метод навчання, який дозволяє подолати розрив між академічною теорією та реальною практикою, забезпечуючи глибоке занурення студента у професійний контекст.

Розвиток іншомовної комунікативної компетентності є стратегічним вектором професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Це не лише розширює горизонти транскордонного обміну досвідом, а й виступає предиктором успішності у фандрейзинговій діяльності та забезпечує високу якість міжнародного партнерства.

В умовах глобалізації іноземна мова перестає бути лише навчальною дисципліною і перетворюється на функціональне ядро професійної підготовки. Вона інтегрує в собі фундаментальні соціальні знання та прикладні управлінські інструменти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаркуша І. В., Крижановський А. Є. Сучасний стан проблеми формування комунікативних компетенцій у майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Моделювання компетентнісної професійної освіти в контексті євроінтеграції* : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. Н. П. Волкової. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2021. С. 183–196.

2. Годлевська Д. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 20 с.

3. Стьопкіна А., Трубник І. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. Т. 1, № 1 (100). С. 247–256. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-247-256>.

4. Competencies. *International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)*. URL: <https://ibstpi.org/competencies/>.

Гжибінська Роксолана Володимирівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Завадська І. М.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ІНКЛЮЗІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

У сучасному суспільстві інклюзія виступає одним із ключових напрямів розвитку соціально-гуманітарної сфери, що відображає прагнення до забезпечення рівних прав і можливостей для всіх громадян. Вона є не лише соціальною потребою, але й важливим показником рівня демократичності та гуманізації суспільства. Інклюзія передбачає залучення до активного суспільного життя осіб, які з різних причин опиняються у ситуації соціального виключення, зокрема людей з інвалідністю, осіб з особливими освітніми потребами, представників соціально вразливих груп. У сучасних умовах, зокрема в контексті воєнних подій, проблема інклюзії набуває нових аспектів, оскільки зростає кількість людей, які потребують особливої підтримки та адаптації.

Теоретичні основи інклюзії ґрунтуються на принципах гуманізму, соціальної справедливості, рівності прав і можливостей. У науковому дискурсі інклюзія розглядається як процес і як результат, що передбачає інтеграцію кожної особистості у соціальне середовище. І. Бех підкреслює, що головною умовою розвитку особистості є створення сприятливого середовища, яке враховує її індивідуальні особливості та потреби [1, с.150]. С. Максименко своєю чергою наголошує на активній ролі особистості у процесі соціалізації, що передбачає не лише пристосування до середовища, але і його трансформацію [2, с. 115]. Таким чином, інклюзія передбачає взаємний процес адаптації як особистості, так і соціального середовища.

Важливим теоретичним підґрунтям інклюзії є соціальна модель інвалідності, яка розглядає обмеження життєдіяльності не як індивідуальну проблему людини, а як результат існування бар'єрів у суспільстві. Це змінює акценти у підходах до вирішення проблем осіб з інвалідністю: замість їх «адаптації» до середовища відбувається трансформація самого середовища. Такий підхід сприяє формуванню політики рівних можливостей і розвитку інклюзивних практик.

Практична реалізація інклюзії здійснюється у різних сферах суспільного життя. Однією з найбільш розвинених є сфера освіти. Інклюзивна освіта передбачає створення умов для навчання дітей з різними освітніми потребами у загальноосвітніх закладах. Це включає адаптацію навчальних програм, використання індивідуальних освітніх траєкторій, залучення асистентів учителя, застосування спеціальних методик навчання. Такий підхід сприяє не лише академічному розвитку дітей, але і їхній соціалізації, формуванню навичок взаємодії та толерантності.

Важливим напрямом є інклюзія у сфері праці. Забезпечення рівного доступу до працевлаштування є одним із ключових факторів соціальної інтеграції. Працевлаштування сприяє економічній незалежності, підвищенню самооцінки та соціального статусу особистості. Для реалізації цього необхідно створювати адаптовані робочі місця, впроваджувати програми професійної підготовки та перепідготовки, а також стимулювати роботодавців до залучення осіб з інвалідністю.

Не менш важливим є створення безбар'єрного середовища, яке включає фізичну, інформаційну та соціальну доступність. Архітектурна доступність передбачає облаштування пандусів, ліфтів, спеціальних санітарних кімнат, адаптованого транспорту. Інформаційна доступність забезпечується через використання альтернативних форматів подачі інформації, зокрема шрифту Брайля, жестової мови, аудіоматеріалів. Соціальна доступність передбачає подолання упереджень та формування позитивного ставлення до різноманітності.

Особливу роль у впровадженні інклюзії відіграють соціальні працівники, які забезпечують підтримку клієнтів, сприяють їхній адаптації та інтеграції у суспільство. Вони виступають посередниками між особистістю та соціальними інституціями, допомагають у вирішенні соціальних, психологічних та правових проблем. Важливим є також розвиток міжвідомчої взаємодії, що дозволяє об'єднати зусилля різних структур у наданні комплексної допомоги.

У сучасних умовах значного поширення набувають інноваційні технології інклюзії. Зокрема, використання цифрових ресурсів дозволяє розширити доступ до освіти, соціальних послуг та комунікації. Онлайн-платформи, дистанційне навчання, телемедицина відкривають нові можливості для людей з обмеженими можливостями. Водночас це потребує забезпечення цифрової грамотності та доступу до технологій.

Важливим аспектом є формування інклюзивної культури, яка передбачає зміну суспільних установок та цінностей. Інклюзивна культура базується на принципах поваги до різноманітності, толерантності, взаємодопомоги. Її формування відбувається через освіту, виховання, діяльність засобів масової інформації та громадських організацій. Важливою є просвітницька робота, спрямована на подолання стереотипів та дискримінації.

Водночас процес упровадження інклюзії супроводжується низкою проблем. Серед них – недостатній рівень фінансування, нестача матеріально-технічних ресурсів, брак підготовлених кадрів, а також недостатня поінформованість населення. У деяких випадках спостерігають формальний підхід до впровадження інклюзивних практик, що знижує їх ефективність. Тому важливим є не лише розробка нормативної бази, але й контроль за її реалізацією.

Перспективи розвитку інклюзії пов'язані з удосконаленням державної політики, впровадженням інноваційних підходів та активною участю громадянського суспільства. Необхідним є розвиток системи підготовки фахівців, підвищення їх професійної компетентності, а також забезпечення міждисциплінарного підходу до вирішення проблем. Важливою є також участь самих представників вразливих груп в ухваленні рішень, що стосуються їхнього життя.

Таким чином, інклюзія як соціально-гуманітарна проблема має комплексний характер і потребує системного підходу до її вирішення. Вона передбачає не лише створення умов для включення осіб у суспільство, але й трансформацію самого суспільства відповідно до принципів рівності та справедливості. Реалізація інклюзивної політики сприяє підвищенню якості життя населення, розвитку соціальної згуртованості та утвердженню гуманістичних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2008. 320 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 272 с.
3. Савчин М. В. Загальна психологія. Київ : Академвидав, 2018. 344 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: теорія і практика. Київ : А.С.К., 2019. 300 с.
5. Титаренко Т. М. Психологія особистості. Київ : Каравела, 2015. 248 с.
6. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
7. Конвенція про права осіб з інвалідністю : міжнародний договір ООН від 13 грудня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

Гринчук Богдана Олексіївна,
студентка IV-го року навчання
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
Науковий керівник – **Старка В. В.**,
доктор історичних наук, професор
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного

ЛІТЕРАТУРА І ПУБЛІЦИСТИКА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Одним із наймасштабніших явищ в історії людства, яке залишило глибокий слід практично на всіх сферах життя, стала Друга світова війна. Особливого значення в умовах воєнного часу набули література та публіцистика, оскільки вони виявилися потрібними не лише як мистецтво, адже несли в собі важливу соціально-політичну функцію. У радянській Україні ця творчість була тісно інтегрована в державну ідеологічну систему та підпорядковувалась її ключовим завданням.

Літературний процес воєнних років формувался під жорстким тиском обставин і державним контролем. Провідним художнім методом залишався соціалістичний реалізм, який був обов'язковою рамкою для будь-якого твору. У межах соцреалізму дійсність потрібно було відображати з виразним акцентом на героїчних мотивах та позитивних образах.

Зокрема культурна політика у період 1942-1943 років на території радянської України позначилася неоднорідністю, в якій проглядається не завжди помітна логіка. Парадокс у тому, що центральна преса Союзу в цей час дедалі активніше розставляла русоцентричні акценти, натякаючи на виняткову роль російського народу, тоді як українські газети, фронтові україномовні видання, навпаки, посилювали саме українську пропаганду [2]. Цей контраст був свідомою стратегією радянської ідеології, оскільки у моменти, коли треба було підняти населення на боротьбу, влада тимчасово згадувала про національні почуття й використовувала їх як ресурс.

Гнучкість радянської пропаганди особливо чітко проглядається крізь призму літератури й публіцистики, адже саме вони були тим живим матеріалом, який найшвидше реагував на складові ідеологічного впливу. Літературні твори набували обрисів емоційної оболонки, перетворюючись на близькі пересічній людині слова про рідну землю, обов'язок, ненависть до загарбника. Тексти воєнного часу хоч і трансливали потрібні владі сенси, та водночас справді консолідували суспільство, яке опинилося в надзвичайно жорстких умовах.

На тимчасово окупованих українських територіях преса опинилася в умовах цілковитого контролю з боку німецької адміністрації. Райхскомісаріат Україна під орудою Еріка Коха запровадив тотальну цензуру на всі друковані видання. При кожній редакції діяв спеціальний цензурний осередок, представники якого здійснювали постійний нагляд за змістом публікацій і несли відповідальність за те, щоб кожен рядок не суперечив німецьким ідеологічним вимогам [3].

У таких умовах місцеві редактори й журналісти почувалися скуто, журналістські розслідування з критичним оцінками провести було просто неможливо. Усе, що виходило за межі чітко окресленої лінії, або блокувалося одразу, або жорстко регулювалося ще на етапі підготовки матеріалу. Як наслідок, періодика набула стандартизованого вигляду, перетворюючись на інструмент виконання пропагандистських цілей окупаційної влади. І все ж повністю обмежити пресу не вдалося. У матеріалах культурницької тематики журналісти мали можливість проявити бодай якусь ініціативу, власне, в цьому іноді проступав індивідуальний підхід, де було видно людське обличчя автора.

Попри те, що цензурні обмеження на окупованих територіях були жорсткими, українська публіцистика все ж не існувала у вакуумі. Окремі видання співпрацювали, здійснюючи обмін авторськими матеріалами, публікуючи огляди й анотації на інші періодичні видання. Редакції прагнули не лише інформувати читачів, а й формувати бодай якийсь спільний інформаційний простір. Що цікаво, попри зовнішній контроль, редакційні колективи часто мали схожі підходи до того, чим наповнювати свої шпальти. У багатьох випадках у центрі уваги опинялася національна проблематика, зокрема питання історичного розвитку України, її місця в тогочасних політичних процесах, питання формування національної свідомості. Наприклад, газета «Український голос» відкрито заявляла, що її мета полягає в популяризації ідеї самостійної держави, а інше видання, «Подолянин», робило акцент на відродженні національної свідомості й вихованні любові до рідної землі [3].

Воєнна публіцистика швидко перетворилася на самостійний і впливовий жанр, спрямовуючи ресурси на мобілізацію населення і консолідацію суспільства перед обличчям ворога. Письменники-публіцисти охоче зверталися до художньої творчості, змальовуючи образ ворога як утілення абсолютного

зла. Серед авторів, чий публіцистичні виступи мали найбільший відгомін, варто згадати Ярослава Галана. Його памфлети й радіокоментарі вирізнялися гостротою й розвінчанням ідеології противника. Не менш потужно працювало слово Олександра Довженка, його «Лист до офіцера німецької армії» поєднав публіцистичну гостроту з глибоким емоційним впливом. Свою нішу займали й фейлетони Петра Козланюка, які били по ворогу влучними характеристиками [1].

Крім завдань підняття духу та таврування ворога, воєнна публіцистика відігравала роль формування політичних наративів. Держава чудово розуміла, що слова письменників з гучним іменем набували більшої ваги, ніж безіменні агітатори, тому літературні авторитети перетворювались на інструменти ідеологічного впливу. Показовим є випадок Павла Тичини, який у роки війни виявився залученим до інформаційного протистояння, що спрямовувалося на українську діаспору. Зокрема, у статті «Геть брудні руки від України», що поширювали закордоном, Тичина акцентував увагу на політичному союзі з Москвою як безальтернативній умові національного виживання, що цілком відповідало офіційному радянському наративу [4].

Та, мабуть, серед усіх жанрів публіцистики воєнної доби найкраще вловив те, чого потребував читач – нарис. Він поєднував живий авторський погляд, документальну основу, художнє осмислення побаченого, через що читач отримувал майже репортаж із місця подій. Фронтний нарис заповнив газетні шпальти з перших днів війни, письменники й журналісти, які перебували в зоні бойових дій, накопичували величезний фактичний матеріал про події фронту та тилу, героїзм радянських людей й насильницький характер дій противника. Ці тексти піднімали патріотизм, розпалювали ненависть до загарбника, але робили це не гаслами, а прикладами, у які читач беззаперечно вірив [1]ю

Щоправда, ефективність нарису завжди залежала від того, хто пише. Один письменник умів кількома штрихами показати цілісну картину, інший викладав лише сухі факти. У перші місяці війни нарис найчастіше мав форму коротких бойових епізодів, кореспонденцій, але згодом жанр почав помітно ускладнюватись. Від уривчастих нотаток автори переходили до розгорнутих художньо-публіцистичних текстів, у яких розкривали психологічні переживання людини в умовах війни, її внутрішню боротьбу.

Культурна політика воєнного часу мала й непривабливий зворотний бік, а саме жорсткий ідеологічний контроль, який не обмежувався загальними вказівками, а доходив до конкретних списків, які готувалися у відділах пропаганди й підлягали обмеженню або вилученню усього, що не вкладалося в офіційну ідеологічну схему.

До цих переліків потрапляли не другорядні діячі, а ключові постаті української літератури. Там фігурували імена відомих українських письменників та поетів, зокрема Микола Бажан, Володимир Сосюра, Максим Рильський, Іван Гончаренко, Наталя Забіла, загалом близько тридцяти шести осіб [6]. Сам факт того, що письменників, які на інших сторінках друкувалися як патріоти й голос народу, одночасно включали до чорних списків, багато говорить про атмосферу, у якій творилася література. Влада прагнула повного контролю над культурним контентом і не полишала спроб регулювання чітких меж для читача.

Водночас цікаво, що значна частина заходів культурно-масової роботи проводилася українською мовою, що було цілком продуманим кроком, позаяк використання рідної мови створювало враження, що влада справді підтримує національну культуру. На ділі ж ішлося про те, щоб зробити ідеологічні настанови ближчими й більш зрозумілими для різних верств населення. По суті, національна форма слугувала оболонкою для радянського змісту, і таке поєднання значно розширювало вплив пропаганди [5].

Таким чином, література й публіцистика воєнної доби в радянській Україні функціонували як невіддільні частини ідеології. Вони перетворювалися на механізм, який водночас інформував, згуртовував, вів пропагандистську роботу. Саме через них формувалися патріотичні настрої й відбувалася консолідація суспільства, без якої ідеологічна машина не працювала б. Воєнна публіцистика вирізнялася передусім високою емоційною напругою, сміливим залученням художніх засобів та умінням швидко реагувати на події. Публіцистика поєднувала майже документальну творчість із читацькими емоціями. При тім, весь літературний процес відбувався під пильним наглядом, цензурними обмеженнями й ідеологічним регулюванням змісту. Між владою і словом існував постійний тиск, та, попри це, література й публіцистика зуміли зафіксувати живу правду війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряк Б. С. Історія української літератури : у 8 т. Т. 7 : Література періоду завершення будівництва соціалізму та Великої Вітчизняної війни (1933–1945). Київ : Наукова думка, 1971. 400 с.

2. Єкельчик С. О. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. Київ : Критика, 2008. 303 с.
3. Олійник Ю. В., Завальнюк О. М. Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» (1941–1944 рр.). Хмельницький : Поліграфіст-2, 2012. 320 с.
4. Сергійчук В. Соборна пам'ять України : календар-альманах. 2026. Київ : Сергійчук М. І., 2025. 288 с.
5. Старка В. «Національна за формою, соціалістична за змістом»: культурна політика радянської влади у західноукраїнському селі у 1944–1953 роках. *Література та культура Полісся. Серія «Історичні науки»*. 2019. Т. 94, № 11. С. 221–235.
6. Шайкан В. Ідеологічна боротьба в Україні періоду Другої світової війни 1939–1945 рр. Кривий Ріг : Криворізька друкарня, 2010. 436 с.

Грицюк Оксана Володимирівна,
1 курс магістратури,
спеціальність «Реабілітаційна психологія»,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Столяренко О. Б.,**
доцент, кандидат психологічних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКА

Пошук шляхів психолого-педагогічного супроводу розвитку творчих здібностей дітей, створення умов для розкриття їх унікальних творчих можливостей є у наш час одним із основних напрямків модернізації системи освіти в Україні. Ранній вияв, навчання та виховання обдарованих дітей стає одним із пріоритетних завдань національної освіти. Про це свідчить зміст Закону України «Про дошкільну освіту», «Базовий компонент дошкільної освіти» та інші державні документи, в яких розвиток творчих здібностей дитини розглядається як першочергове завдання. Вивчення дитячої обдарованості як психічного явища актуалізовано сучасною освітньою практикою. У розвитку цієї інтегральної особистісної характеристики освіта виступає як один із провідних чинників.

Прагнення виявити зміст понять «талановитість», «обдарованість», «геніальність», дослідити особливості характеру видатної людини спонукало ще філософів давнього світу визнати таку людину посланцем бога на землі, яка сприяє подоланню буденних уявлень і силою духу осягає людству шлях до досконалості та величчя. Зокрема, Конфуцій визначив дві ознаки, за якими відбирали обдарованих дітей: творчу фантазію та логічне мислення. Кант визначальною ознакою обдарованості вважав оригінальність, прагнення вийти за межі наявних правил, норм, традицій, тобто самому встановлювати правила і для себе, і для інших.

Історія розвитку досліджень і практики навчання обдарованих дітей у нашій країні пройшла низку етапів, що відповідали соціальним потребам суспільства і вітчизняному рівню розвитку психологічної науки.

Методологічні основи дослідження проблеми та структурних компонентів обдарованості досить вичерпно розкриті у працях ряду вітчизняних педагогів і психологів (І. Карабаєва, О. Кульчицька, С. Максименко, В. Моляко, О. Музика).

Слід зазначити, що упродовж ХХ ст. ця проблема фактично була зведена вченими до питань психології інтелекту та креативності. Протягом 1990-х років став переважати інший підхід, згідно з яким обдарованість розглядається як інтегральна якість, яка не зводиться лише до інтелекту, креативності або когнітивних функцій особистості. У сучасних психологічних словниках терміни «здібний», «обдарований», «талановитий» подаються в межах одного синонімічного ряду. Тобто термін «обдаровані діти» став досить умовним і в наш час науковці частіше замінюють його синонімічними поняттями: «діти з прискореним розумовим розвитком», «діти з випереджувальним розвитком», «інтелектуально обдаровані діти», «діти з підвищеним рівнем пізнавальної активності» [6; 8; 10].

На думку Н. Довгань [2, с. 115], обдарованість – це індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній сфері діяльності.

Як вважає І. Волощук [1, с. 14] обдарованість – це системна якість психіки, яка визначає можливість досягнення людиною вищих результатів в одному або кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми. Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді визначними досягненнями (або ж має внутрішні передумови для такого роду досягнень) у певному виді діяльності.

В. Загребельна [3, с. 65] терміном «обдаровані діти» позначає особливу групу дітей, що випереджають однолітків у розвитку. Вчена наголошує, що термін «дитяча обдарованість» передбачає, що кожна людина має певний інтелектуально-творчий потенціал.

Такі визначення обдарованості дещо не збігаються зі звичними, класичними уявленнями про обдарованість як високий рівень розвитку розумових здібностей дитини. Сучасні дослідники трактують обдарованість як системну якість, що характеризує психіку дитини загалом. Унаслідок цього поняття «обдарованість» і «творча обдарованість» виступають як синоніми. Тобто творчу обдарованість у працях ряду вітчизняних педагогів і психологів не розглядають як особливий вид обдарованості. На їх думку, творча обдарованість характерна для будь-якого виду діяльності людини.

Водночас, незважаючи на багатогранність вивчення проблеми розвитку обдарованості, вчені окреслили наступні складності у дослідженні цього питання:

— по-перше, існує неоднозначність у виокремленні певних характеристик обдарованості, виявленні інтелектуального й творчого потенціалу особистості, вивченні взаємодії творчого потенціалу та його структурних компонентів в українських та зарубіжних концептуальних підходах;

— по-друге, вчені по-різному окреслюють зміст освіти і визначають педагогічні умови розвитку обдарованості в різних видах діяльності, налагоджують тісну співпрацю педагогів з їхніми батьками щодо забезпечення належних умов для розвитку обдарованості дітей у сім'ї, базуючись на здобутках класичної педагогічної думки, теорії й практики роботи з обдарованими дітьми в освітній системі власної держави.

Сучасний стан теоретичних досліджень проблеми обдарованості в Україні свідчить про певні зрушення в системі вітчизняної освіти щодо роботи з обдарованими дошкільниками. Проте аналіз практичних програм роботи з обдарованими дітьми доводить, що найбільшу увагу приділяють дітям шкільного віку, а дошкільники загалом залишаються поза увагою науковців [1, с. 34]. В освітніх програмах окреслено лише загальні напрямки роботи з такою категорією дітей, тому актуальною є потреба у подальшій розробці та впровадженні програм розвитку обдарованих дітей в умовах ЗДО.

Обдарованість у дошкільному віці вчені розглядають лише як потенційну можливість подальшого психічного розвитку особистості [3; 6; 9]. За відсутності належних педагогічних умов для розвитку розумових здібностей мислительні процеси дитини обмежуються, гальмується формування інтелектуальної гнучкості, бажання й уміння мислити самостійно. У дошкільному віці розвиток інтелектуальних і творчих здібностей відбувається інтенсивніше, ніж у наступні роки, тому педагогічні помилки періоду дошкільного дитинства надалі складно виправити.

Обдаровані дошкільники відрізняються один від одного здібностями і сферою інтересів. Вітчизняні вчені однастайні у тому, що програми для цих дітей мають бути індивідуалізовані і враховувати такі чинники, як досвід, спеціальна підготовка, світогляд та інтереси [2; 4; 7]. Створення програм для обдарованих дітей має бути спільною діяльністю педагогів, психологів і батьків. Підготовка та підвищення кваліфікації фахівців повинні посідати в програмах важливе місце.

Педагогічна практика свідчить, що більшість обдарованих дошкільників без відповідної підтримки, без стимулювання розвитку їх здібностей не зможуть досягти того високого рівня, на який вони потенційно здатні. Потрібні спеціальна допомога, підтримка та злагожденість у діях з боку педагогів, практичних психологів та науковців у розвитку обдарованої особистості. Оскільки обдарованим дітям (особливо у дошкільному віці) притаманна нерівномірність психічного розвитку, виникає нагальна потреба у створенні та використанні індивідуальних комплексних програм розвитку обдарованої дитини дошкільного віку, спрямованих на надання такому розвитку гармонійного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волощук І. Обдарованість: сутність і типологія. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика* : збірник наукових праць. Київ : Інститут обдарованої дитини АПН України, 2019. Вип. 2. 276 с.

2. Довгань Н. Обдарованість дошкільників як предмет психологічного дослідження. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. Київ : Університет, 2008. № 9. С. 114–120.
3. Загребельна В. Дослідження проявів інтелектуальної і творчої обдарованості: теоретичний аналіз. *Обдарована дитина*. 2018. № 8. С. 63–67.
4. Кононко О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). Київ : Стилос, 2021. 336 с.
5. Кузьменко В. Індивідуальні освітні програми як засіб урахування відмінностей «нестандартної» дитини. *Дошкільне виховання*. 2003. № 6. С. 6–9.
6. Литвиненко С. Формування пізнавальної активності як засіб розвитку індивідуальності дошкільників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2012. 19 с.
7. Сохань Л., Эрмакова І., Тихнович В. Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посібник. Інститут педагогіки АПНУ, Інститут соціології АПНУ. Київ, 2016. 792 с.
8. Роменець В. Психологія творчості. Київ : Либідь, 2021. 288 с.
9. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 2016. 236 с.
10. Столяренко О. Б., Чайковська О. М. Вікова психологія : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори–2006, 2016. 252 с.

Гунченко Віталій Олександрович,
здобувач 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво),
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Котова Л. М.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ НАВИЧОК В УЧНІВ-КЛАРНЕТИСТІВ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Початкова мистецька освіта є етапом професійної підготовки юного музиканта, на якому формуються первинні моторні, слухові та інтонаційні зв'язки. Особливо це стосується учня-кларнетиста, оскільки інструмент потребує узгодження дихання, роботи м'язів, моторики пальців та слухового контролю. Помилки, які можуть сформуватися в перші роки навчання, закріплюються як незмінний автоматизм, а їх виправлення потребують дуже високих педагогічних зусиль. Отже, підхід до початкового навчання гри на кларнеті має ґрунтуватися як на практиці гам, вправ і етюдів, так і на повному розумінні психофізіологічної основи технічної майстерності [1; 3].

Навички учнів-кларнетистів слід розглядати як систему сформованих у процесі гри на духовому інструменті дій, які поступово автоматизуються шляхом забезпечення якості звуковидобування, стабільності інтонації, ритму, метро-ритмічної організації, рухливості та різних видів штрихової артикуляції. Тобто це унеможливило ототожнення техніки лише зі швидкістю роботи пальців. Водночас сама собою швидкість на заняттях з кларнета не є ознакою професійності: вона стає художньою тоді, коли поєднується з розслабленим диханням, вільною роботою апарату, слуховою увагою та цілеспрямованою артикуляцією [2; 4].

Одним із вихідних методичних принципів є природовідповідність навчання. Учні початкових класів ще перебувають у процесі зміцнення м'язового апарату, мають низьку витривалість дихальної системи та нестійку увагу. На початкових етапах навчання рекомендовано використовувати короткі вправи з повільним і точним виконанням та чергувати гру на інструменті з дихальними вправами, ритмічними завданнями, інтонаційним проспівуванням музичного матеріалу та перевами для розслаблення рук.

Першим структурним компонентом технічного розвитку є постановка ігрового апарату (положення корпусу, голови, рук, пальців, мундштука, губного апарату). Для початківця важливо сформувати не зовнішню «правильну» позу, а певну динамічну свободу, у якій рух є економним, а диханню не заважає зайва напруга. Надто щільно притиснута нижня губа до тростини, підняті плечі та напружена права рука, «постукування» пальцями по клапанах – ознаки системної помилки. Викладач має вчасно розпізнавати ці прояви та виправляти їх за допомогою вправ біля дзеркала, довгих звуків, повільних апікатурних комбінацій та словесного пояснення відчуття м'язової свободи [1; 6].

Другий компонент – це виконавське дихання. Коли вчишся грати на кларнеті, дихання, по суті, створює звук. Від якості повітряного потоку залежить, чи буде звук рівним, якість легато, чистота атаки, і чи зможе учень зіграти фразу без випадкових акцентів. Перші вправи на дихання повинні вчити спокійному вдиху, рівномірному видиху й відчуттю опори без зайвого напруження. Методично корисно працювати з короткими музичними фразами. Так учень може слідувати за звуком до самого кінця видиху, зберігаючи при цьому темброву рівність.

Третім компонентом є артикуляція. Для кларнетиста це, по суті, спосіб «промовити» музику. Тому не варто зводити її розвиток просто до механічного «удару» язиком по тростині. Вже на початку навчання варто пояснити учневі різницю між легато, деташе, портато і стакато. Це можна зробити через образні порівняння, імітуючи звуки, а також зіставляючи різні характери виконання. Найкраще працює така послідовність: спершу учень слухає і проспівує ритмічну мелодію, потім промовляє її по складах, далі грає на мундштуку або на одній ноті, і тільки після цього переносить у вправу чи музичний твір. Так вдається поєднати точність у вимові нот з музичною виразністю [3].

Оновлення репертуару сьогодні відіграє важливу роль у підвищенні ефективності навчання. Сучасна початкова мистецька освіта потребує активного залучення творів українських композиторів та адаптованих композицій, які відповідають можливостям учнів за віком. Репертуар не повинен бути лише прикрасою до технічних вправ. Насправді він має стати основою для технічного розвитку, де кожна п'єса допомагає опанувати конкретне вміння, наприклад, формувати кантилену, чітке стакато, рівне легато, плавні переходи між регістрами чи гнучку динаміку. Використання української музики поглиблює інтонаційний досвід дітей і сприяє їхній культурній ідентичності в навчальному процесі.

Окреме значення мають цифрові засоби для самоконтролю. Тюнер, метроном, аудіо- і відеозаписи, а також навчальні додатки і програми для уповільнення темпу допомагають учням об'єктивніше оцінювати свою гру. Візуальне відстежування відхилень у інтонації, контроль стабільності ритму чи перегляд відео з фокусом на рухах рук роблять технічні проблеми більш зрозумілими для дітей. Проте ці цифрові інструменти не можуть замінити викладача з його слухом і методичним керівництвом. Їх варто застосовувати більше як помічників – для самоконтролю вдома, порівняння результатів, відстеження прогресу і зростання мотивації [5].

Методична організація уроку має йти за логікою: спочатку ставиться конкретна технічна задача, потім коротко пояснюється, як її виконати. Далі слідує повільне виконання, слухове оцінювання, виправлення помилок і закріплення на музичному матеріалі. Важливо, щоб учень розумів, що робити та чому саме це допомагає покращити звучання. Підтримка викладача, доброзичливе виправлення помилок і створення умов для досяжного успіху не менш важливі, ніж кількість виконаних вправ. Для молодших школярів саме позитивний досвід подолання невеликого завдання допомагає налаштуватися на подальшу самостійну роботу.

Корисним є також постійний моніторинг технічного прогресу. Це можна робити за допомогою індивідуальної карти спостережень, де записують темп вправ, стабільність інтонації, якість штриха, стан постановки виконавського апарату та наявність м'язового напруження. Такий підхід не повинен стати формальним контролем, бо його головна мета – допомогти учню побачити свій прогрес. Коли дитина порівнює себе сьогоднішнього зі своїм попереднім результатом, а не з іншими, технічна робота має зрозумілу мету.

Отже, розвиток технічних навичок кларнетистів у закладах початкової мистецької освіти – це складний процес, що включає постановку, дихання, артикуляцію, пальцеву рухливість, слухо-моторну координацію, вибір репертуару і самоконтроль. Ефективності досягають завдяки включенню тренування техніки у художню музичну діяльність. Перспективним напрямом подальшої роботи є розробка навчально-методичних комплексів для початківців-кларнетистів, де вправи, етюди, український репертуар і засоби самодіагностики будуть об'єднані в єдину систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апатський В. М. Професійна підготовка музиканта-виконавця на духових інструментах. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. 240 с.
3. Дика Н. Методика викладання спеціальних дисциплін у мистецьких школах : посібник. Київ : НАКККІМ, 2020. 210 с.
5. Мюльберг К. Мистецтво гри на кларнеті : навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2005. 160 с.
7. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька. Київ : ВІПОЛ, 2002. 270 с.
8. Сидоренко Л. Технології дистанційного навчання в музичній освіті. *Мистецтво та освіта*. 2021. № 3. С. 22–28.
9. Brymer J. Clarinet. London : Kahn & Averill, 1990. 272 p.

Владислав Дем'янець,

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
другого року навчання зі спеціальності А4 Середня освіта (Фізична культура),
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Єдинак Г. А.,**
доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор,
професор кафедри теорії і методики фізичного виховання,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СТАН УРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МОНІТОРИНГУ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Чинні освітні програми для вітчизняних закладів загальної середньої освіти акцентують увагу на необхідності реалізовувати особистісно орієнтований підхід [1, с. 19]. Фізична культура не є винятком, а навпаки повинна у першу чергу враховувати індивідуальні особливості учнів [2]. Неврахування цих особливостей призводить до спотворення об'єктивної картини стану розвитку певних характеристик учня, в окремих випадках – до погіршення мотивації, зникнення бажання займатися фізичними вправами, зниження різних важливих характеристик [4; 5].

На сучасному етапі практично зазначене реалізується частково, деякі з основних причин – наступні: великий кількісний склад учнів у класах; обмежений час занять фізичними вправами, передусім уроків із фізичної культури; у переважній більшості закладів загальної середньої освіти недостатня за обсягами та якістю матеріальна база; орієнтація вчителя фізичного виховання на загальні нормативи, тобто без урахування регіональних особливостей розвитку дітей, інших чинників, що можуть визначати вияв результатів.

Аналізуючи наявний на сьогодні підхід, який домінує у розумінні моніторингу, що реалізується у фізичному вихованні учнів основної школи та орієнтований на врахування їх індивідуальних особливостей, зазначаємо наступне. Моніторинг використовує декілька основних напрямків, один із них – фізичний розвиток і стан здоров'я. Основними показниками тут пропонуємо відповідно стан фізичної підготовленості та належність до певної медичної групи. В останньому випадку мова йде про те, що дитина має певне хронічне захворювання або не має, у зв'язку з чим її зараховують до основної, підготовчої або спеціальної медичної групи. Належність до однієї з цих груп у свою чергу визначає передусім обсяги та інтенсивність фізичного навантаження, що використає дитина під час занять фізичними вправами. Щодо фізичної підготовленості, то визначення її як критерію фізичного розвитку, за інформацією різних джерел, є досить суперечливим [3; 6; 7]. Значною мірою це зумовлено тим, що фізичний розвиток не описується тільки фізичною підготовленістю, а, за інформацією фахівців, остання взагалі не має стосунку до характеристики «фізичний розвиток» [3; 5]. Не зупиняючись на деталізації останнього висновку, відзначимо необхідність проведення окремого вивчення означеного питання.

До іншої групи особливостей, що асоціюється з критерієм моніторингу під час фізичного виховання, належать психологічні характеристики. Тут відзначаємо, що за наявною інформацією основними характеристиками є мотивація до занять, самооцінка, тривожність, тип темпераменту [1; 3].

Деякі дослідники [2; 5] пропонують урахувати особливості, що пов'язані з віком і статтю, зокрема темп морфофункціонального дозрівання. Пропонується як показники використовувати біологічний вік, темпи статевого дозрівання залежно від статі, деякі інші особливості розвитку організму в період статевого дозрівання.

Водночас як інший критерій, розглядаємо руховий досвід учня, що згідно з рекомендаціями передбачає такі показники: наявність (відсутність) досвіду занять певним видом спорту (відвідування спортивної секції); стан розвитку різних видів координації; ефективність попередньої рухової підготовки, тобто стан оволодіння руховими діями на рівні вміння, навички.

Деякими з можливих підходів до реалізації моніторингу при визначенні досягнень учнів основної школи з фізичного виховання за пропонованими критеріями розглядається використання: диференційованих нормативів оцінки певних характеристик; індивідуальної динаміки цих характеристики протягом певного періоду (навчальних семестру, року); оперативне оцінювання результатів; деякі інші підходи.

З іншого боку, відзначаємо існування комплексу проблем різних характеру та важливості в аспекті підвищення дієвості моніторингу при визначенні досягнень учнів основної школи з фізичного виховання. Узагальненням наявної інформації встановили, що одна з таких проблем пов'язана з формальним проведення моніторингу. Інша проблема, що часто має місце, стосується використання тільки нормативної оцінки характеристик, що оцінюються. У зв'язку із зазначеним виникає інша проблема, а саме недостатнє або взагалі неврахування індивідуальних особливостей учнів певної статі. Нарешті ще одною, але не менш важливою, є проблема системності моніторингу, у зв'язку з чим значно знижується можливість відстежувати прогрес (регрес) учня у вияві характеристик, що досліджуються.

Отже, аналіз наявної інформації свідчить, що індивідуальні особливості учнів теоретично є засадничими у моніторингу досягнень учнів із фізичного виховання. Але на практиці зазначене враховується мінімально, переважно як елемент реалізації диференційованого підходу до моніторингу. При цьому найбільш поширеними критеріями виступають стать та вік, хоча для об'єктивного результату потрібно використовувати багато інших показників. Обирати останні потрібно з урахуванням напряму моніторингу, зокрема це фізична підготовленість, рухова підготовленість, теоретична підготовленість, вияв функціональних можливостей, певні задатки і здібності тощо.

Встановлено також, що ефективність процесу моніторингу у фізичному вихованні здобувачів базової освіти значною мірою залежить від професійності вчителя. Важливою умовою є також умови навчання, організація процедури моніторингу. Щодо його змісту, то одним із найбільш дієвих є використання нормативів оцінки та результатів аналізу досягнень кожного учня залежно від вихідних даних та з урахування величин приросту значень у використаних показниках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шиян О. Здорова школа: аспекти моніторингу : навч. посіб. Львів : Кольорове небо, 2013. 122 с.
2. Кашуба В. О., Гончарова Н. М. Сучасні підходи до моніторингу фізичного стану школярів у процесі фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 1. С. 71–73.
3. Круцевич Т. Ю., Воробйов М. І., Безверхня Г. В. *Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді* : навч. посіб. Київ : Олімп. л-ра, 2011. 221 с.
4. Моніторинг. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/monitorynh>.
5. Педагогічна діагностика в системі фізичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів : колективна монографія / наук. ред. й упоряд. А. В. Цюсь. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 240 с.
6. Djalolov Sh. Monitoring of physical activity of junior schoolchildren at physical education lessons. *European J of Research and Reflection in Educational Sciences*. 2020. Vol. 8 (10), Part II. P. 187–89.
7. Potočnik Ž. L., Jurak G., Starc G. Secular Trends of Physical Fitness in Twenty-Five Birth Cohorts of Slovenian Children: A Population-Based Study. *Front. Public Health*. 2020. Vol. 8. P. 561273. DOI: 10.3389/fpubh.2020.561273.

Дехтярчук Софія,
студентка IV-го року навчання
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
Науковий керівник – **Ігнатенко Н. В.,**
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри всесвітньої історії
та релігієзнавства
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЇ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗМІСТ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ДИДАКТИЧНІ РІШЕННЯ

Сучасні тенденції розвитку історичної освіти в Україні актуалізують проблему оновлення змісту шкільного курсу історії на засадах наукової достовірності, багатокультурності та педагогічної доцільності. У цьому контексті особливої уваги потребує питання інтеграції історії національних меншин у зміст історичної освіти, оскільки саме ця складова дозволяє відобразити поліетнічний характер українського суспільства та забезпечити цілісне бачення історичного розвитку.

Водночас аналіз освітньої практики засвідчує наявність суперечності між об'єктивною значущістю історичного досвіду національних меншин і недостатнім рівнем його репрезентації у навчальних програмах та підручниках. Історія етнічних спільнот часто подається фрагментарно, узагальнено або ж інтегрується у загальний наратив без належного акцентування їхнього внеску в соціальний, культурний і економічний розвиток України. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до відбору й структурування змісту навчального матеріалу.

Актуальність дослідження визначають також потребою узгодження змісту історичної освіти з компетентнісною парадигмою, що передбачає формування в учнів здатності до критичного осмислення історичних процесів, усвідомлення багатоманітності історичного досвіду та розвитку громадянської ідентичності на засадах поваги до культурного різноманіття. У цьому аспекті інтеграція історії національних меншин виступає не лише змістовим, а й дидактичним викликом, що потребує відповідних методичних рішень.

Особливого значення набуває дидактичний потенціал означеної проблеми, оскільки її реалізація пов'язана з організацією діяльнісного навчання, використанням різних типів історичних джерел, формуванням умінь аналізу, інтерпретації та узагальнення. Вивчення історії національних меншин сприяє розвитку критичного мислення учнів, їхньої здатності до міжкультурного діалогу та осмислення складних процесів історичного розвитку.

Дослідження історії національних спільнот в Україні пройшло тривалий шлях трансформацій, зумовлений змінами політичних режимів і наукових парадигм. У сучасній вітчизняній історіографії цей процес розглядають як складну еволюцію наукових підходів до осмислення полікультурності українського суспільства, в межах якої кожен історичний період формував власні дослідницькі центри, концептуальні підходи та інтерпретації ролі етнічних груп у процесах державотворення.

Вагомий внесок у становлення сучасного історіографічного напрямку здійснив В. Наулко, праця якого «Хто і відколи живе в Україні» стала одним із перших комплексних досліджень історії етнічних спільнот, що проживали на території України [3]. Важливе місце в сучасній історіографії посідають також дослідження М. Бармака, який у своїх монографіях, зокрема «Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні» [2], проаналізував вплив імперської політики на становище різних етнічних груп.

Проблематику правового статусу національних меншин ґрунтовно розкрито у працях Л. Рябошапка, зокрема в дослідженні «Правове становище національних меншин в Україні» [7]. Водночас

наукові розвідки Л. Якубової та М. Панчука дають змогу глибше осмислити механізми державної політики щодо національних спільнот у радянський період, зокрема форми адміністративного тиску, асиміляційних практик і регулювання етнокультурного життя [8].

Попри наявність значного історіографічного доробку, виникає ключова для цього дослідження суперечність: результати наукових досліджень лише частково інтегровані у зміст шкільного курсу історії України. Аналіз чинних навчальних програм і підручників засвідчує, що історія національних меншин представлена фрагментарно та переважно в контексті загальноісторичних процесів.

У межах чинних навчальних програм для 7–11 класів питання життєдіяльності національних спільнот розглянуто, зокрема, у темах «Етносоціальний устрій українських земель у XVI–XVIII ст.» (8 клас), «Національні рухи та культурне життя в XIX ст.» (9 клас), а також у розділах, присвячених подіям XX століття та сучасному державотворенню (10–11 класи) [6]. Водночас відсутність цілісного тематичного блоку, присвяченого історії національних меншин, ускладнює формування в учнів системного уявлення про полікультурний характер історичного розвитку України.

Аналіз змісту підручників (зокрема, авторства О. Гісема, О. Мартинюка [1], Н. Сорочинської) підтверджує зазначену тенденцію. Інформація про національні меншини подається стисло, часто у вигляді окремих фактів або ілюстративних прикладів. Так, у підручниках для 8 класу згадки про єврейські чи вірменські громади обмежують переважно їхню роль у торгівлі або характеристикою правового статусу в умовах магдебурзького права [6]. У 9 класі, висвітлюючи політику Російської імперії, автори зосереджуються на обмежувальних заходах, зокрема функціонуванні «смуги осілости», або на процесах іноземної колонізації Півдня, де згадуються німецькі, сербські та інші поселенці.

Така модель подачі матеріалу зумовлює редукцію історії національних меншин до фактологічного рівня, що не дозволяє повною мірою розкрити їхню роль як активних суб'єктів історичного процесу. У результаті поза увагою учнів часто залишаються питання повсякденного життя, культурної взаємодії, соціальних практик і внеску етнічних спільнот у розвиток українського суспільства.

З огляду на це, важливим напрямом подолання означених дидактичних обмежень є реалізація потенціалу теми через аналіз конкретних історичних ситуацій у межах відповідних навчальних тем. Зокрема, під час вивчення теми «Українські землі у складі Російської імперії в першій половині XIX ст.» (9 клас) доцільно відмовитися від суто статистичного подання інформації про чисельність польського населення на Правобережжі та натомість залучати учнів до аналізу впливу польської шляхти на освітній і культурний розвиток регіону. Наприклад, учням можна запропонувати дослідити роль польських освітніх осередків, участь шляхти у формуванні мережі навчальних закладів, а також її вплив на архітектурне обличчя міст Правобережної України.

Ключовим інструментом інтеграції історії національних меншин у зміст навчання виступає робота з історичними першоджерелами. Як зазначають А. Пижик та Г. Черевичний [5], ефективність такого навчання суттєво зростає за умови, що документ стає не ілюстративним доповненням, а змістовою основою уроку. У сучасних підручниках для 10 класу (зокрема в темах, присвячених депортаціям або Голокосту) вже простежується тенденція до розширення джерельної бази за рахунок включення фрагментів спогадів, свідчень очевидців, фотодокументів.

Водночас реалізація дидактичного потенціалу цих матеріалів потребує зміни характеру навчальної діяльності учнів – від репродуктивного ознайомлення до аналітико-інтерпретаційної роботи. У цьому контексті доцільним є систематичне залучення учнів до аналізу нормативно-правових джерел, зокрема тексту «Закону про національно-персональну автономію» Української Центральної Ради в межах вивчення теми «Українська революція 1917–1921 рр.» (10 клас).

Ефективним дидактичним інструментом у цьому процесі є, до прикладу, методика *«керованого аналізу історичного джерела»*, яка передбачає поетапну організацію пізнавальної діяльності учнів: *контекстуалізацію* (визначення автора, часу та обставин створення документа); *змістовий аналіз* (виокремлення ключових ідей і положень); *інтерпретацію* (з'ясування позиції автора та її обґрунтування); *оцінювання* (визначення значення документа в історичному контексті).

Робота за цією методикою може бути організована у форматі малих груп із подальшою презентацією результатів і їх колективним обговоренням. Це забезпечує активізацію пізнавальної діяльності учнів, сприяє розвитку критичного мислення та формуванню здатності до зіставлення історичних явищ, зокрема порівняння підходів до розв'язання національного питання в Україні та інших державах.

Отже, інтеграція історії національних меншин у зміст шкільного курсу історії України постає не лише як змістове доповнення, а як системна дидактична проблема, що виявляє суперечність між сучасним рівнем наукового осмислення полікультурності та його обмеженим відображенням в освітній практиці. Проведений аналіз засвідчує, що фрагментарність подання матеріалу, домінування фактологічного підходу та недостатня увага до суб'єктності етнічних спільнот знижують потенціал історичної освіти у формуванні цілісного бачення минулого.

Водночас розв'язання цієї проблеми можливе за умови переорієнтації змісту та методики навчання на засадах компетентнісного й діяльнісного підходів. Інтеграція історії національних меншин потребує не лише розширення тематичного наповнення курсу, а й упровадження ефективних дидактичних інструментів: аналізу конкретних історичних ситуацій, роботи з першоджерелами, застосування методики керованого аналізу, залучення порівняльно-історичного підходу та актуалізації локальної історії.

У підсумку, цілісна інтеграція історії національних меншин у шкільний курс історії України сприяє не лише підвищенню якості історичної освіти, а й формуванню в учнів історичного мислення, громадянської свідомості та здатності до міжкультурного діалогу. Це своєю чергою відповідає стратегічним завданням сучасної освіти – вихованню особистості, здатної осмислювати складність історичного розвитку, поважати культурне різноманіття та усвідомлювати єдність українського суспільства в його багатоманітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2018. 240 с.
2. Верменич Я. В. Історична регіоналістика в Україні: спроба концептуального аналізу. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2001. 145 с.
3. Наулко В. І. Хто і відколи живе в Україні. Київ : Голов. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. 80 с.
4. Онищенко О. Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція. *Філософія освіти*. 2006. С. 256–265.
5. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі : навч.-метод. рекомендації. Київ : Юстон, 2020. 125 с.
6. Пометун О. І. Методика викладання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
7. Рябошапка Л. І. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000 рр.). Львів : Каменярь, 2002. 484 с.
8. Якубова Л. Д. Етнонаціональна історія України доби тоталітаризму (1917–1991). Київ : Знання, 2014. 350 с.

Дзідзінська Марія Олександрівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності П4 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Завадська І. М.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У сучасному світі, що характеризується динамічними соціально-економічними, політичними та культурними змінами, проблема соціально-психологічної адаптації особистості набуває особливої

актуальності. Суспільні трансформації, зокрема глобалізаційні процеси, цифровізація, економічні кризи та воєнні події, істотно впливають на умови життєдіяльності людини, змінюючи її соціальне середовище, систему цінностей і поведінкові стратегії. У таких умовах здатність особистості до адаптації стає ключовим чинником її психологічного добробуту, соціальної стабільності та ефективної самореалізації.

Теоретичні підходи до дослідження адаптації особистості базуються на міждисциплінарному підході, що поєднує психологічні, соціологічні та педагогічні аспекти. У психологічній науці адаптацію розглядають як процес активної взаємодії особистості із середовищем, спрямований на досягнення рівноваги між внутрішніми потребами та зовнішніми вимогами. І. Бех наголошує на важливості особистісно орієнтованого підходу, що передбачає врахування індивідуальних особливостей людини у процесі її розвитку [1, с. 138]. С. Максименко підкреслює, що адаптація є не пасивним пристосуванням, а активним процесом самореалізації, саморозвитку та переосмислення життєвого досвіду [2, с. 120]. Це свідчить про те, що особистість виступає не лише об'єктом впливу соціального середовища, але й активним суб'єктом власного розвитку.

Соціально-психологічна адаптація охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів: когнітивний, емоційний та поведінковий. Когнітивний компонент передбачає осмислення змін у соціальному середовищі, формування нових уявлень про реальність та здатність до гнучкого мислення. Емоційний компонент пов'язаний із переживанням нових умов, подоланням стресу, тривожності, невизначеності та формуванням емоційної стійкості. Поведінковий компонент проявляється у виборі стратегій дій, спрямованих на ефективне функціонування в нових умовах, а також у здатності до соціальної взаємодії.

Суспільні трансформації часто супроводжуються кризовими явищами, що ускладнюють процес адаптації. До таких явищ належать соціальна нестабільність, економічна невизначеність, зміна соціальних ролей, руйнування звичних форм соціальної взаємодії. У цих умовах особистість може переживати стан дезадаптації, що проявляється у підвищеній тривожності, фрустрації, емоційній виснаженості, втраті життєвих орієнтирів. Як зазначає Т. Титаренко, життєві кризи можуть виступати як фактор деструкції, так і ресурс особистісного зростання залежно від здатності людини до їх осмислення та подолання [3, с. 89].

Особливу увагу слід приділити ресурсам адаптації, які поділяють на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх ресурсів належать індивідуально-психологічні особливості особистості, зокрема життєстійкість, оптимізм, саморегуляція, мотивація до розвитку, здатність до рефлексії. Зовнішні ресурси включають соціальну підтримку, наявність стабільних соціальних зв'язків, доступ до освіти, праці, соціальних послуг. Взаємодія цих ресурсів визначає ефективність адаптаційного процесу та здатність особистості протистояти негативним впливам середовища.

У сучасних умовах важливим чинником соціально-психологічної адаптації є цифровізація суспільства. Інформаційно-комунікаційні технології значно розширюють можливості людини, сприяють доступу до інформації, освіти та комунікації. Водночас вони можуть створювати нові виклики, такі як інформаційне перевантаження, формування залежності від цифрового середовища, зниження рівня міжособистісного спілкування. У зв'язку з цим формування цифрової компетентності стає необхідною умовою успішної адаптації особистості.

Практичний аспект проблеми полягає у розробці ефективних механізмів підтримки адаптації. Важливу роль у цьому відіграє соціальна робота та психологічна допомога, спрямовані на підтримку осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Соціальні працівники здійснюють оцінку потреб клієнтів, надають консультативну допомогу, сприяють відновленню соціальних зв'язків та інтеграції у нове середовище.

Однією з ефективних форм допомоги є психологічне консультування, яке сприяє усвідомленню внутрішніх ресурсів особистості, формуванню адаптивних стратегій поведінки та підвищенню рівня психологічної стійкості. Значну роль відіграють також тренінгові програми, спрямовані на розвиток життєвих навичок, комунікативної компетентності, стресостійкості. Групові форми роботи дозволяють забезпечити соціальну підтримку, сприяють обміну досвідом та формуванню відчуття приналежності до спільноти.

Особливої уваги потребує адаптація молоді, яка перебуває у процесі становлення особистості та формування життєвих орієнтирів. Суспільні трансформації можуть як розширювати можливості для самореалізації молоді, так і створювати додаткові труднощі, пов'язані з невизначеністю майбутнього. У цьому контексті важливою є роль освітніх інституцій, які повинні сприяти розвитку критичного мислення, гнучкості та здатності до самостійного ухвалення рішень.

Не менш актуальною є проблема адаптації внутрішньо переміщених осіб, які змушені змінювати звичне соціальне середовище. Вони стикаються з низкою труднощів, включаючи втрату житла, роботи, соціальних контактів. У цьому випадку необхідна комплексна підтримка, що включає соціальну, психологічну та правову допомогу, а також створення умов для інтеграції у нові громади.

Важливим напрямом є профілактика дезадаптації, яка передбачає формування навичок подолання стресу, розвиток психологічної культури, підвищення рівня обізнаності населення щодо механізмів адаптації. Просвітницька діяльність, тренінги, інформаційні кампанії сприяють підвищенню адаптаційного потенціалу особистості.

Таким чином, соціально-психологічна адаптація особистості в умовах суспільних трансформацій є складним і багатовимірним процесом, що охоплює взаємодію внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх факторів середовища. Ефективна адаптація сприяє психологічному добробуту, соціальній інтеграції та самореалізації людини. У сучасних умовах особливого значення набуває розвиток системи соціально-психологічної підтримки, впровадження інноваційних підходів та формування адаптивного потенціалу особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : КММ, 2016. 296 с.
3. Титаренко Т. М. Життєві кризи особистості. Київ : Каравела, 2015. 248 с.
4. Савчин М. В. Загальна психологія. Київ : Академвидав, 2018. 344 с.
5. Кокун О. М. Психологічна допомога в умовах кризи. Київ : Інститут психології, 2022. 180 с.

Дідух Марта Іванівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
Науковий керівник – **Жаркова І. І.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Формування екологічної грамотності молодших школярів є тривалим комплексним цілеспрямованим педагогічним процесом. В учнів потрібно сформуванати не тільки базові екологічні знання, але й навчити їх користуватися ними в повсякденному житті. У ході цього процесу в молодших школярів загалом формується екологічне мислення та світогляд, які визначають ціннісні орієнтації, відповідальну поведінку.

В умовах закладу освіти екологічна грамотність формується в безпосередньому навчально-виховному процесі – на уроках і під час позаурочної діяльності, де молодші школярі знайомляться з основами екології, оволодівають мінімальним обсягом знань, умінь і навичок.

Особливістю молодшого шкільного віку є те, що діти проявляють пізнавальний інтерес щодо природи. Це пояснюють значущістю в житті дитини навчальної діяльності – більшість учнів ще захоплені самим процесом пізнання, що задає певну стратегію поведінки – їм цікаво дізнатися взагалі щось нове; а також сформованим умінням читати – в дітей виникає можливість самостійно досліджувати питання, які їх цікавлять. Успішне й ефективне формування екологічної грамотності потребує пізнавальної, творчої і практичної діяльності молодших школярів. У цьому випадку доцільно використовувати проєктну діяльність, яка передбачає безпосередню самостійну роботу учнів у межах певної проблеми (проєкту). Молодший школяр може не тільки освоїти чи поглибити екологічні знання, але й використати їх на практиці.

Вивченням сутності проєктної діяльності та особливостей її використання в початковій школі займалась, зокрема, О. Онопрієнко, яка під проєктним навчанням розуміє педагогічну систему, що охоплює певну сукупність взаємопов'язаних засобів і процесів, необхідних для створення організованого та цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості учня [2].

Загалом навчальний проєкт – це спільна навчально-пізнавальна, дослідницька, творча або ігрова діяльність учнів, що має спільну мету, узгоджені методи, способи діяльності, спрямована на досягнення загального результату із розв'язування певної проблеми, значущої для учасників проєкту [6].

Слід зазначити, що навчальні проєкти – це насамперед педагогічна технологія, сукупність проблемних, пошукових, дослідницьких методів, творчих за своєю суттю, тобто в його основі лежить розвиток пізнавальних навичок дітей, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиток творчого мислення. Ця технологія є досить ефективною у всебічному розвитку учнів, оскільки пропонує вирішення завдань у ході безпосередньої практичної дослідницької діяльності, яка молодші школярі реалізують самостійно або за мінімального втручання вчителя, розвиває комунікативні навички, уміння працювати з інформацією, проявляти творчий підхід до вирішення завдань.

Під час організації проєктної діяльності учнів важливим є дотримання певних вимог: наявність значимої в дослідницькому плані проблеми; значимість очікуваних результатів; самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів; структурування змістової частини проєкту із вказівкою поетапних результатів; використання дослідницьких методів. При цьому значимість проблеми і результатів проєктної діяльності має бути особистісною, тобто учні мають осмислювати власний внесок у вирішення дослідницького завдання. Кінцевий результат проєктної діяльності може мати різні форми (фотоальбом, колаж), також, як і форми його презентації (інформаційне повідомлення, мультимедійна презентація, конкурс, свято, вистава тощо). Проте основним результатом проєктної діяльності є актуалізація наявних і набуття нових знань, умінь і навичок та їх творче застосування в нових умовах.

Проєктна діяльність може бути інтелектуальною, коли забезпечується певний рівень сформованості знань про довкілля, рівень ерудиції, допитливості і пізнавальних інтересів; емоційною, орієнтованою на сприйнятливості до різної сенсорної інформації, наявності мотивів поведінки, що визначають емоційно-позитивне ставлення до світу; діловою, спрямованою на можливість реалізувати свої знання в різній діяльності, на формування основ внутрішніх мотивів поведінки; комунікативною, що проявляється в бажанні та умінні брати участь в навчальному і позаурочному спілкуванні.

Можливість використання проєктної діяльності в екологічній освіті молодших школярів досліджували І. Жаркова, О. Карпенко, О. Коваль, В. Отріщенко, Н. Пустовіт та ін.

У межах екологічної освіти можна розглядати екологічний проєкт як окремий вид проєктів, під яким розуміють засіб педагогічного впливу, заснований на набутті учнями знань та умінь у процесі планування й виконання практичних завдань, що поступово ускладнюються, – проєктів, спрямованих на формування екологічної грамотності [4].

Ширше визначення цьому виду проєктів дають О. Коваль та О. Карпенко. Це проєкт, спрямований на вирішення в процесі дослідження завдань екологічної спрямованості із досягнення поставленої мети екологічного характеру, що має певну структуру і включає в себе створення мотивації проєктної діяльності, вступ у проблему, поетапне вирішення проблеми в процесі реалізації, обговорення результатів, систематизацію інформації, отримання продукту діяльності та презентацію результатів [3].

Загалом виділяють такі види екологічних проєктів: дослідницькі – підпорядковані логіці, наближені до справжніх наукових досліджень; творчі – створюють умови для формування креативних здібностей і розвиток навичок використання отриманих знань на практиці, оформляються в різних форматах; інформаційні – мають чітку структуру, спрямовані на збір інформації про об'єкт, ознайомлення з цією інформацією, її аналіз та узагальнення фактів; практико-орієнтовані – вирізняються чітко визначеним результатом діяльності, який орієнтований на соціальні інтереси учасників (рекомендації, інструкція, програма дій, довідковий або дидактичний матеріал).

Важливою умовою організації екологічної проєктної діяльності є вибір теми і формату проєкту, які викликають інтерес у молодших школярів. Із цієї причини часто екологічні проєкти мають формат гри (екологічні ігри, проблемні ігрові навчальні ситуації екологічного характеру) чи творчого завдання (створення екологічної газети, відеоролика, театральної сценки, гербарію). Такий формат викликає інтерес в учнів, формує мотивацію діяльності.

Використання проєктної діяльності в екологічній освіті слід починати вже з 1 класу. Спочатку потрібно підбирати найпростіші дослідницькі теми і ставити зрозумілі цілі й завдання перед учнями, далі теми ускладнюються, набувають більш практичного характеру, надається більша свобода дій та

творчості. У 1 класі тема проєкту має зацікавити й захопити дитину. Часто вона конкретна, вузька і задається у формі запитання, наприклад: «Як допомогти птахам взимку?», «Звідки в сніжках бруд?». Потім у 2 класі з'являються самостійні проєкти екологічної спрямованості («Як з'явилися кімнатні рослини?», «Моя безпека», «Екологія класу» тощо). У 3-4 класах дітям пропонують складніші проєкти у вигляді колективних наукових досліджень або індивідуальної проєктно-дослідницької роботи – можливе проведення соціологічних опитувань, екологічних акцій і проєктів, реалізація яких має вихід за межі класу чи школи («Друге життя пакування», «Зелений пакет», «На захист первоцвітів»). Вихід за межі класу і школи передбачає роботу молодших школярів безпосередньо в природному середовищі, можлива організація спостережень за явищами природи, погодою, птахами і т. ін. У результаті такої роботи учні зможуть закріпити свої теоретичні екологічні знання і використовувати їх на практиці.

Створення будь-якого проєкту передбачає поетапне виконання роботи: організація проєкту, що передбачає початок роботи над проєктом; планування проєкту, в межах якого визначається проєктний продукт, вирішується, що буде створено для того, щоб мета проєкту була досягнута; реалізація проєкту; презентація проєкту, мета якого – продемонструвати результат роботи і компетентність її автора, яку він набув у процесі цієї роботи [1].

Оцінювання результатів екологічної проєктної діяльності передбачає аналіз роботи учнів на кожному з етапів. Зокрема, О. Онопрієнко виділяє такі критерії оцінювання проєктної діяльності: постановка мети проєкту; планування шляхів досягнення мети проєкту; активність кожного учасника проєкту відповідно до його можливостей; колективний характер ухвалених рішень; характер спілкування та взаємодопомоги; глибина розкриття проблеми; використання інформації з різних галузей знань; естетика оформлення результату; практична значущість результату; вміння презентувати проєкт [2].

Під час використання проєктної діяльності слід враховувати можливі труднощі, а саме: робота над проєктом досить об'ємна і кропітка, тому виникає небезпека перевантаження учнів; іноді учні з бажанням починають роботу, але поступово, стикнувшись із труднощами, полишають проєкт – виникає необхідність аналізувати причини невдач; недостатнє володіння комп'ютерною грамотністю. Подолання цих труднощів сприятиме дотримання педагогічних умов організації екологічної проєктної діяльності: вибір теми і формату проєктів, що викликають інтерес до проєктної діяльності; використання різних форм результату проєктної діяльності і форм їх презентації; здійснення в межах проєкту взаємодії з природним середовищем; постановка дослідницької проблеми проєкту у вигляді практичного запитання; сприяння осмисленню учнями значущості власної роботи; надання максимальної самостійності і творчості в роботі; навчання користуватися екологічною інформацією з різних джерел; поступове ускладнення тематики екологічних проєктів; втілення екологічної проєктної діяльності як в уроки, так і в позаурочну роботу.

Отже, для формування екологічної грамотності молодших школярів ефективним є використання пізнавальної, творчої і практичної роботи, яка повною мірою притаманна проєктній діяльності учнів. У межах екологічної освіти можна розглядати екологічний проєкт як окремий вид проєктів, який передбачає вирішення завдань екологічного характеру в ході самостійної творчої або дослідницької діяльності. Організація таких проєктів можлива в різних форматах, що сприяє залученню молодших школярів у роботу, формуванню у них пізнавальної активності та мотивації дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жаркова І. І. Формування предметної природознавчої компетентності молодших школярів шляхом використання проєктної технології. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: педагогіка*. 2015. № 1. С. 43–49.
2. Онопрієнко О. В. Управління проєктною діяльністю молодших школярів. *Навчання і виховання учнів 4 класу : методичний посібник для вчителів / упоряд. О. Я. Савченко*. Київ : Початкова школа, 2005. С. 53–64.
3. Організація проєктної діяльності екологічного спрямування в початковій школі : навчально-методичний посібник / упоряд.: О. В. Коваль, О. Ф. Карпенко. Чернівці : Десна Поліграф, 2020. 96 с.
4. Отріщенко В. Ю. Використання проєктів як засобу формування екологічної компетентності молодших школярів. *Екологічний вісник Криворіжжя*. 2015. № 1. С. 123–125. DOI: <https://doi.org/10.31812/escobulletinkrd.v1i0.6435>
5. Філончук З. В. Інтегровані проєкти. Екологічна безпека та сталий розвиток : навч.-метод. посіб. Харків : Основа, 2018. 160 с.
6. Янкович О. І., Кузьма І. І. Освітні технології у початковій школі : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 266 с.

Дуванова Яна,
здобувачка 3 курсу фахової передвищої освіти
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Єфименко Л. М.,**
доктор філософії, доцент,
старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

КОМАНДНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Вимоги до розвитку особистості дитини дошкільного віку в умовах сучасності включають формування не тільки базових мовленнєвих умінь, а також повноцінну мовленнєву компетентність, яка є складовою загальної комунікативної культури. В умовах реформування освіти більшої значущості набуває командний підхід до організації освітнього процесу.

Мовленнєвий розвиток дитини є складним багатокомпонентним процесом, який залежить від узгодженої роботи педагогів, логопедів, психологів та батьків. Фрагментарна допомога не дає очікуваних результатів, тому виникає потреба у впровадженні саме командної моделі взаємодії. Відтак вкрай важливим є об'єднання виховних зусиль вихователів та батьків, а також інших спеціалістів щодо формування мовленнєвої особистості дитини.

У своїх працях проблему та особливості формування мовленнєвої компетентності порушили педагоги З. Бакум, А. Богуш, М. Вакуленко, Л. Варзацька, С. Вашуленко, В. Карасик, Ю. Караулова, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентиліук, Л. Скуратівський, Г. Шелехова та ін. Необхідно відзначити, що компетентнісний аспект формування мовленнєвої особистості мало вивчений у вітчизняній лінгводидактиці [1, с. 3].

Головна мета цілеспрямованої роботи з розвитку мовлення дошкільників – формування мовленнєвої компетентності як однієї з базових характеристик особистості, що передбачає активне і системне застосування взаємопов'язаних педагогічних дій, спрямованих на розвиток мовлення, навчання мови та мовленнєве виховання.

Мовленнєва компетентність дітей дошкільного віку – це вміння практично користуватися рідною мовою в конкретних ситуаціях спілкування з оточуючими, організовувати спілкування (слухати співрозмовника, емоційно співпереживати, виявляти емпатію, вирішувати конфліктні ситуації тощо) з використанням мовних, немовних, (міміки, жестів, руху) та інтонаційних засобів виразності мови в їх сукупності [4].

Мовленнєва компетентність визначається також як готовність і здатність особистості адекватно та доцільно користуватися мовою в певних життєвих ситуаціях (висловлювати власні думки, бажання, наміри, прохання тощо), при цьому використовуючи як мовні, так і немовні (міміка, жести, рухи) інтонаційні засоби виразності [2].

Зазначимо, що розвиток мовленнєвих умінь у дітей дошкільного віку – це процес формування здатності успішно спілкуватися, який ґрунтується на спільній роботі педагогів та батьків, всієї команди, яка бере участь у розвитку мовлення дошкільників. До дієвих методів зараховуємо сюжетно-рольові ігри, розмови, інсценування та художні твори, що сприяють формуванню їх зв'язного та діалогічного мовлення. Важливо підкреслити, що мовленнєва компетентність формується не лише під час спеціально організованих занять, а й у повсякденній діяльності дитини, у процесі взаємодії з дорослими та однолітками.

Дослідниця Т. Жаровцева акцентує вимоги до мовлення членів родини, які мають позитивно впливати на розвиток мовлення дітей дошкільного віку. Серед них виокремлюються такі положення, як-от:

- мовлення дорослих повинно вирізнятися виразністю та граматичною правильністю; лексичні одиниці мають між собою поєднуватися логічно як за змістом, так і за формою.

- слід контролювати тембр і темп мовлення: голос не має бути надмірно гучним або надто швидким, але й не повинен бути занадто тихим.

- мова має залишатися лаконічною та ясною; надмірна багатослівність і нечіткість ускладнюють її сприйняття і знижують значущість висловленого [5].

Підкреслимо, що взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю здійснюється у трьох провідних напрямках:

1. Спільна робота з педагогічними працівниками. Напрямок охоплює весь освітній процес і структурується на три складові: мотиваційну, пізнавальну та практичну. У межах кожної із компетентних складових застосовується різноманітний комплекс взаємопов'язаних методів і форм роботи.

2. Діяльність, спрямована на роботу з батьками. Вона включає інформаційно-аналітичний компонент (збір даних), просвітницький сегмент (бесіди з батьками, зокрема конференції, спільні заходи, семінари, тренінги), а також управлінські та оціночні функції. Для вивчення сім'ї в практиці часто використовуються соціологічні методи, зокрема анкетування, інтерв'ю та спостереження.

3. Спільні заходи, що об'єднують педагогів, батьків і дітей [3].

Саме тому формування мовленнєвої компетентності є фундаментом для успішного навчання дитини в початковій школі (НУШ). Командний підхід є ефективною моделлю організації роботи з формування мовленнєвої компетентності дошкільників. Його впровадження забезпечує комплексний розвиток дитини, підвищує результативність освітнього процесу та сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку її мовлення.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення інноваційних моделей взаємодії фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Початкова школа*. 2010. № 9. С. 3.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
3. Гавриш Н. В. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 3. С. 3–8.
4. Єфименко Л. М. Особливості формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку в освітньому процесі сучасного ЗДО. *Педагогічні науки*. Херсон : Гельветика, 2022. . Вип. 99. С. 101–106.
5. Жаровцева Т. Г. Мовлення батьків як взірць правильності мовленнєвого розвитку дошкільників. *Науковий вісник Південно-українського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, 2013. № 1–2. С. 48–49.

Жуков Василь Павлович,

доктор філософії, доцент,

докторант кафедри освітології та інноваційної педагогіки,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,

м. Харків, Україна

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Відповідно до твердження Л. Колберга [6], структурована робота з моральними дилемами може сприяти переходу на вищі рівні моральних міркувань. Учасники нашого дослідження продемонстрували статистично значуще зростання здатності визначати й аналізувати складні етичні ситуації. Хоча ефект залишався помірним, додаткові якісні дані (щоденники рефлексії та напівструктуровані інтерв'ю) надали глибший вимір і показали багатогранність етичного розвитку.

Особливо важливим виявився творчий і колаборативний характер мистецької освіти, який став каталізатором розвитку етичної чутливості. Як зазначали учасники в інтерв'ю, планування уроків на основі соціально та культурно значущих мистецьких проєктів спонукало до глибшого осмислення упереджень і формувало повагу до різних точок зору. Це узгоджується з думкою Е. Ейснера [4], що мистецтво відкриває унікальні можливості для самоаналізу, емпатії та трансформаційного навчання.

Результати, що ми отримали, підтверджують попередні дослідження Е. Кемпбелл [2] та Н. Ноддінгс [7], які наголошують на моральному вимірі викладання. Акцент на рефлексії, дискусії та творчості відповідає підходам Л. Дарлінг-Хаммонд [3], що підтримують цілісну систему підготовки вчителів. Зокрема, інтеграція етичних кейсів і спільного вирішення проблем узгоджується із закликм М. Сенгера [8] до формування в майбутніх учителів чіткого усвідомлення моральної природи професії.

Зростання культурної чутливості та інклюзивності, про яке повідомили учасники дослідження, співзвучне з дослідженнями мультикультурної освіти Дж. Бенкса [1] та К. Фрідман [5], де підкреслюється важливість включення різноманітних мистецьких традицій і тем соціальної справедливості в підготовку вчителів. Завдяки поєднанню моральних досліджень із мистецьким досвідом експериментальна програма допомогла майбутнім педагогам перейти від абстрактних теоретичних дискусій до практичних, емпатійних відповідей на реальні виклики в учнівському класі.

Програми підготовки майбутніх учителів, які прагнуть посилити морально-етичні орієнтири, можуть інтегрувати етично спрямований контент у базові курси, особливо у творчих дисциплінах. Поєднання теорії та практики через рефлексивні семінари, кейс-дискусії та мистецькі проекти на рівні широкого загалу може створювати підґрунтя для більш глибокого морального осмислення.

Важливу роль відіграє наставництво викладачів і підтримка інституційних структур. Педагоги, які мають підготовку з етичної педагогіки та мистецької освіти, можуть моделювати рефлексивні практики й надавати конструктивний зворотний зв'язок. Адміністративна підтримка (достатній час і ресурси) є критичною для змістовної роботи з чутливими або суперечливими темами [3].

З огляду на зростаюче розмаїття сучасних учнівських класів, дедалі більшого значення набувають культурно-чутливі методи, що ставлять у центр повагу, рівність та емпатію [1]. Мистецький підхід дає змогу досліджувати культурну ідентичність, історичні контексти та етичні дилеми, пов'язані з репрезентацією й апропріацією. Майбутні вчителі предметів мистецького циклу, які застосовують цей підхід, можуть створювати інклюзивне навчальне середовище, що одночасно визнає відмінності й розглядає моральні питання.

Втім, у нашому науковому пошуку існують обмеження. По-перше, невелика ($n = 52$) вибірка з двох програм зменшує узагальнюваність висновків. По-друге, дослідження тривало лише один навчальний семестр, що є коротким періодом для розвитку складних навичок моральної аргументації. По-третє, опора на самозвіти учасників створює ризик соціально бажаних відповідей. Нарешті, успіх моделі залежить від конкретного культурного та інституційного контексту, що потребує адаптації для ширшого застосування.

Сучасні цифрові технології відкривають нові можливості й виклики для розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів предметів мистецького циклу. Електронні платформи та інструменти розширюють доступ до світових мистецьких традицій і різних етичних перспектив, збагачуючи культурну чутливість [1]. Віртуальні співпраці та онлайн-виставки сприяють міжнародному діалогу щодо репрезентації, апропріації та цифрового громадянства. Водночас виникають нові етичні дилеми – конфіденційність даних, алгоритмічні упередження в мистецтві, створеному ШІ, та використання захищених авторським правом медіа. Інтеграція цифрових кейсів, наприклад, дебати про «deepfake» чи наслідки активності в соцмережах, допомагає майбутнім педагогам орієнтуватися в цих питаннях. Імерсивні технології, як-от VR і AR, відкривають нові способи моделювання культурно-чутливих сценаріїв та етичних конфліктів, дозволяючи практикувати емпатійне прийняття рішень у контрольованому середовищі. Водночас слід враховувати системні бар'єри, зокрема цифровий розрив, що може посилювати нерівність у мистецькій освіті. Включення цифрової грамотності та етичних практик у навчальні програми допоможе майбутнім учителям моделювати відповідальне цифрове громадянство.

Довготривалі дослідження могли б краще показати, наскільки стійкими є ці морально-етичні здобутки після початку викладацької діяльності. Вивчення того, як вчителі-початківці предметів мистецького циклу застосовують принципи у класі, дало б надійні докази практичного впливу моделі. Дослідження в різних культурних і географічних контекстах допомогли б зрозуміти, як місцеві традиції та політика впливають на інтеграцію моральної освіти. Аналіз мистецьких проєктів на основі цифрових технологій може відкрити нові можливості й дилеми для етичної рефлексії.

Розташовуючи свій моральний науковий пошук на перетині мистецької практики та педагогічної підготовки, наше дослідження робить внесок у ширший дискурс про ціннісно-орієнтовану освіту. Попри попередній характер результатів, вони демонструють потенціал мистецької освіти для розвитку етичної обізнаності та формування рефлексивних і творчих навичок, необхідних для вдумливого й інклюзивного

викладання. За умови належної підтримки та наставництва запропонована модель може стати перспективною основою для формування міцної морально-етичної культури майбутніх учителів предметів мистецького циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Banks J. A. Multicultural education: Characteristics and goals. *Multicultural Education: Issues and Perspectives* / eds.: Banks J. A., Banks C. A. M. 7th edition. Indianapolis : Wiley, 2010. P. 3–30.
2. Campbell E. The Ethical Teacher. Philadelphia : Open University Press, 2003. 178 p.
3. Darling-Hammond L. Powerful Teacher Education: Lessons from Exemplary Programs. San Francisco : Jossey-Bass, 2006. 419 p.
4. Eisner E. W. The Arts and the Creation of Mind. *Language Arts*. 2002. Vol. 80. №. 5. P. 340–344.
5. Freedman K. Teaching Visual Culture: Curriculum, Aesthetics, and the Social Life of Art. New York : Teachers College Press, 2003. 189 p.
6. Kohlberg L. The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages. San Francisco : Harper & Row, 1984. 729 p.
7. Noddings N. Starting at Home: Caring and Social Policy. Los Angeles : University of California Press, 2002. 366 p.
8. Sanger M. N. What we need to prepare teachers for the moral nature of their work. *Journal of Curriculum Studies*. 2008. Vol. 40 (2). P. 169–185.

Завадська Ірина Михайлівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У сучасних умовах глобальних суспільних трансформацій соціально-гуманітарні науки набувають особливої значущості, оскільки саме вони забезпечують розуміння складних процесів взаємодії людини і суспільства. Поглиблення соціальних криз, воєнні конфлікти, економічні виклики та цифровізація всіх сфер життя актуалізують потребу в науковому осмисленні соціальної реальності та виробленні ефективних практичних рішень. У цьому контексті особливої уваги набуває проблема взаємозв'язку теоретичних і практичних аспектів соціально-гуманітарних наук.

Соціально-гуманітарні науки становлять систему знань, спрямовану на вивчення людини як соціальної істоти, закономірностей її розвитку, поведінки та взаємодії у суспільстві. До них належать психологія, соціологія, педагогіка, філософія, соціальна робота, культурологія та інші дисципліни. Їх об'єднує спільний об'єкт дослідження – людина у соціальному середовищі. Як зазначає В. Андрущенко, гуманітарна наука виконує не лише пізнавальну, а й ціннісно-орієнтаційну функцію, формуючи гуманістичний світогляд суспільства [1, с. 92].

Теоретичний рівень соціально-гуманітарних наук включає розробку концепцій, моделей, принципів і закономірностей, які пояснюють соціальні явища. Саме на цьому рівні формуються базові поняття, які дозволяють структурувати наукове знання. Теорія виконує функцію узагальнення та систематизації фактів, забезпечуючи наукову основу для подальших досліджень і практичної діяльності.

Практичний рівень передбачає використання наукових знань у реальних соціальних умовах. Він охоплює соціальну роботу, педагогічну діяльність, психологічну практику, управління соціальними процесами, розробку соціальних програм. Як зазначає І. Зязюн, ефективність гуманітарної науки визначається її здатністю впливати на реальне життя людини та сприяти її розвитку [2, с. 118].

Взаємозв'язок теорії та практики у соціально-гуманітарних науках має двосторонній характер. З одного боку, теорія формує основу для практичної діяльності, визначаючи її зміст і методи. З іншого боку, практика виступає джерелом нових наукових знань, які можуть уточнювати або змінювати існуючі теоретичні положення. Такий взаємозв'язок забезпечує динамічний розвиток науки.

У психології цей процес проявляється через використання теоретичних моделей особистості у практиці консультування, психотерапії та психокорекції. У соціальній роботі теоретичні концепції соціальної підтримки реалізуються у конкретних програмах допомоги різним категоріям населення. У педагогіці теоретичні підходи до навчання втілюються у методиках викладання та освітніх технологіях.

Сучасний етап розвитку соціально-гуманітарних наук характеризується посиленням міждисциплінарності. Це означає, що дослідження соціальних явищ здійснюється на перетині різних наукових галузей. Такий підхід дозволяє більш глибоко та комплексно аналізувати складні суспільні процеси, які не можуть бути пояснені в межах однієї дисципліни.

Особливого значення набуває практико-орієнтований підхід, який передбачає спрямованість на вирішення реальних соціальних проблем. До таких проблем належать соціальна нерівність, психологічні кризи, адаптація вразливих груп населення, інтеграція осіб з інвалідністю, підтримка внутрішньо переміщених осіб. Як зазначає Н. Ничкало, сучасна наука повинна бути безпосередньо пов'язана з потребами суспільства і сприяти його розвитку [3, с. 66].

У сучасному суспільстві важливу роль відіграє цифровізація, яка впливає як на теоретичні дослідження, так і на практичну діяльність. Використання цифрових технологій дозволяє значно розширити можливості збору та аналізу даних, підвищити точність досліджень та ефективність практичних рішень. Онлайн-опитування, цифрові платформи, аналітичні системи стали невід'ємною частиною сучасної науки.

Водночас важливою проблемою залишається розрив між науковими дослідженнями та практикою. Часто результати теоретичних досліджень недостатньо швидко впроваджуються у практичну діяльність, що знижує їхню ефективність. Подолання цього розриву можливе шляхом розвитку прикладних досліджень, а також тісної співпраці між науковими установами, освітніми закладами та практичними організаціями.

Соціально-гуманітарні науки відіграють ключову роль у формуванні соціальної політики держави. Наукові дослідження дозволяють розробляти ефективні соціальні програми, спрямовані на підтримку вразливих груп населення, розвиток освіти, охорону психічного здоров'я та соціальну інтеграцію. Це підкреслює їхню практичну значущість.

У сфері психології важливим є застосування наукових знань у роботі з особистістю. Теоретичні концепції розвитку психіки дозволяють створювати ефективні методи психологічної допомоги. Як зазначає С. Максименко, психологічна практика повинна базуватися на глибокому теоретичному аналізі особистості та закономірностей її розвитку [4, с. 140].

Соціальна робота як галузь соціально-гуманітарних наук є яскравим прикладом поєднання теорії і практики. Вона базується на наукових знаннях про соціальні процеси та реалізується через систему соціальної підтримки населення. Це забезпечує безпосередній вплив науки на вирішення соціальних проблем.

Окремо слід зазначити роль гуманітарних наук у формуванні ціннісних орієнтацій суспільства. Вони сприяють розвитку толерантності, гуманізму, соціальної відповідальності, що є важливими умовами стабільного розвитку суспільства.

Таким чином, розвиток соціально-гуманітарних наук неможливий без тісного взаємозв'язку теоретичних і практичних аспектів. Їхня інтеграція забезпечує ефективність наукових досліджень і практичних рішень, сприяє розвитку суспільства та підвищенню якості життя людей. У перспективі важливим є подальше посилення міждисциплінарної взаємодії, розвиток прикладних досліджень та впровадження інноваційних технологій у гуманітарну сферу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти і науки. Київ : МП Леся, 2010. 320 с.
2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
3. Ничкало Н. Г. Професійна освіта і ринок праці. Київ : Педагогічна думка, 2010. 304 с.
4. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : КММ, 2016. 296 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Либідь, 2004. 576 с.

Каламацька Валерія,
студентка 1 курсу магістратури спеціальності
«Терапія та реабілітація»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бандуріна К. В.,**
канд. наук з фіз. вих. та спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ У ДІТЕЙ 8-9 РОКІВ ЗІ СКОЛІОЗОМ

Сколіоз є однією з найбільш поширених ортопедичних патологій дитячого віку, яка характеризується тривалим бічним викривленням хребта у фронтальній площині, що поєднується з ротацією хребців і вторинними деформаціями грудної клітки й таза. У дітей ця патологія формується переважно у періоди активного росту, коли м'язово-зв'язковий апарат ще не здатний повною мірою забезпечити стабільність хребта [1; 2].

Сучасні діагностичні та лікувальні стратегії при ідіопатичному сколіозі (ІС) зосереджені на ранньому виявленні пацієнтів із ризиком прогресування та застосуванні консервативних або хірургічних методів лікування. ІС є найбільш поширеною формою сколіозу, яка вражає приблизно від 2 % до 4 % дітей. ІС представляє собою складне тривимірне структурне порушення хребта.

Декілька великих медичних організацій рекомендують проведення програм скринінгу на сколіоз у дітей, вважаючи, що потенційна користь раннього виявлення переважає ризики [2].

Сучасні методи фізичної терапії спрямовані на корекцію постуральних порушень, відновлення м'язового балансу, покращення трофіки тканин і формування правильних рухових стереотипів. Використання індивідуально підібраних програм, що поєднують кінезотерапію, дихальні вправи та елементи нейром'язової фасилітації, створює умови для стабілізації хребта й попередження прогресування деформації [3; 4].

З огляду на високу пластичність організму дітей цього віку, застосування сучасних реабілітаційних методів має значний потенціал у досягненні стійкого терапевтичного ефекту.

Серед сучасних напрямів найбільшого значення набуває фізична терапія, яка спрямована на корекцію постуральних порушень, відновлення м'язового балансу, формування правильних рухових стереотипів і профілактику прогресування деформації [5].

Наукові дослідження свідчать, що фізичні вправи, спрямовані на активацію паравертебральних м'язів і стабілізацію хребта, відіграють ключову роль у комплексному лікуванні сколіозу [6; 7].

Сучасні технології фізичної терапії включають і використання сенсомоторних тренажерів, систем біологічного зворотного зв'язку та постуральних тренінгів. Вони дозволяють об'єктивно оцінювати стан хребта і забезпечувати контроль правильності виконання вправ [2]. Методика корекції «Шрот» (Schroth method) є одним із найбільш визнаних та досліджених підходів у фізичній терапії при ідіопатичному сколіозі. Його розробила німецька дослідниця Катаріною Шрот у першій половині XX століття і базується на принципах тривимірної корекції хребта шляхом активних вправ, специфічної дихальної гімнастики та сенсомоторної самокорекції [3; 7].

Основою методу є тривимірна автокорекція, під час якої пацієнт виконує вправи з метою усунення деформацій у фронтальній, сагітальній та горизонтальній площинах. Цей підхід дозволяє впливати не тільки на положення хребта, але й на асиметрію грудної клітки, яка є типовою ознакою структурного сколіозу [7].

Другим ключовим елементом є ротаційно-кутове дихання (rotational angular breathing). Його суть полягає у спрямованій вентиляції тих відділів легень, які здавлені через деформацію грудної клітки. Такий підхід сприяє покращенню рухливості реберно-хребетних з'єднань і відновленню симетрії дихального патерну [7].

Третім складником є стабілізація та перенесення корекції у повсякденну активність. Пацієнтів навчають зберігати виправлене положення тіла під час сидіння, стояння та ходьби, що сприяє формуванню правильних рухових стереотипів [3].

Клінічні дослідження доводять високу ефективність методу «Шрот». Тривале виконання вправ за цим методом сприяє зменшенню кута викривлення за Коббом, покращенню якості життя та зменшенню

болю в підлітків з ідіопатичним сколіозом. Інші дослідники [6; 7] також продемонстрували, що поєднання вправ самокорекції та завдань, спрямованих на моторний контроль, ефективно знижує ступінь деформації та покращує функціональний стан дітей.

Незважаючи на наявність великої кількості реабілітаційних методик, недостатньо вивчено їхній вплив саме у період активного росту, коли ризик формування стійких патологічних змін є особливо високим. Дослідження цієї проблеми сприятиме вдосконаленню реабілітаційних програм, оптимізації профілактичних заходів і підвищенню ефективності корекції сколіотичних деформацій у дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The influence of corrective exercises in a water environment on the shape of the antero-posterior curves of the spine and on the functional status of the locomotor system in children with scoliosis / Barczyk K., Zawadzka D., Hawrylak A., Bochenska A., Skolimowska B., Małachowska-Sobieska M. *Ortop. Traumatol. Rehabil.* 2009. № 11 (3). P. 209–221.
2. Influence of asymmetric mobilization of the trunk on the Cobb angle and rotation in idiopathic scoliosis in children and adolescents / Durmala J., Dobosiewicz K., Kotwicki T., Jendrzek H. *Ortop. Traumatol. Rehabil.* 2003. № 5 (1). P. 80–85.
3. Dus S. Characteristics of the morphological status of children of junior school age with auditory derivation. *Journal of Education, Health and Sport.* 2017. № 7(8). P. 1642–1656.
4. Active self-correction and task-oriented exercises reduce spinal deformity and improve quality of life in subjects with mild adolescent idiopathic scoliosis. Results of a randomized controlled trial / Monticone M., Ambrosini E., Cazzaniga D., Rocca B., Ferrante S. *European Spine Journal.* 2016. Vol. 25 (2). P. 484–492. DOI: 10.1007/s00586-015-4143-3.
5. 2011 SOSORT guidelines: Orthopaedic and Rehabilitation treatment of idiopathic scoliosis during growth / Negrini S., Aulisa A. G., Aulisa L. et al. *Scoliosis.* 2012. № 7. P. 35–42. DOI: 10.1186/1748-7161-7-3.
6. Rigo M., Villagrasa M., Gallo D. A specific scoliosis classification correlating with brace treatment: description and reliability. *Scoliosis and Spinal Disorders.* 2017. Vol. 12 (1). P. 1–10. DOI: 10.1186/s13013-017-0114-2.
7. Weiss H. R., Maier-Hennes H. Specific exercises in the treatment of scoliosis—differential indication. *Stud Health Technol Inform.* 2008. № 135. P. 173–190.

Кіяшко Ольга Володимирівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС І РЕСУРС ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

У сучасних умовах соціальної нестабільності, що характеризується високим рівнем невизначеності, інтенсивністю стресових впливів і трансформацією соціальної реальності, проблема психологічної адаптації особистості набуває особливої актуальності. Військовий стан як специфічний соціально-психологічний контекст створює умови постійної загрози, порушення базового відчуття безпеки та необхідності функціонування в ситуації тривалих змін. Саме тому адаптація виступає не лише як механізм пристосування, а як базова умова підтримання життєздатності особистості.

У межах психологічної науки поняття адаптації має власне змістове наповнення і не зводиться до біологічного пристосування. На відміну від природничих підходів, психологічна адаптація розглядається як активний, динамічний процес взаємодії особистості із соціальним середовищем, який опосередковується внутрішніми психічними процесами, свідомою регуляцією та індивідуальними особливостями [11, с. 135–139]. Вона охоплює не лише реакцію на зовнішні впливи, а й здатність особистості перебудовувати власні способи функціонування відповідно до нових умов життєдіяльності.

Узагальнення наукових підходів дозволяє трактувати психологічну адаптацію як інтегративний феномен, що поєднує процесуальний і результативний виміри. Процесуальний вимір відображає динаміку змін, пов'язаних з оцінюванням ситуації, мобілізацією ресурсів і перебудовою поведінки, тоді як результативний вимір характеризує рівень узгодженості між особистістю та середовищем. У цьому

контексті адаптацію визначають як процес узгодження внутрішніх можливостей особистості з вимогами середовища, що забезпечує збереження психічної рівноваги та ефективності діяльності [1, с. 29–38].

Важливим аспектом аналізу психологічної адаптації є її структурна організація. У сучасних дослідженнях її розглядають як багатокomпонентне утворення, що охоплює різні рівні психічного функціонування [3, с. 22–27]. Доцільним є виокремлення трьох взаємопов'язаних компонентів адаптації: емоційного, когнітивного та поведінково-регуляторного.

Емоційний компонент пов'язаний із переживанням змін і виконує сигнальну функцію, відображаючи рівень психологічного напруження або комфорту. Саме на цьому рівні формується первинна реакція на ситуацію, що визначає подальший перебіг адаптаційного процесу. Когнітивний компонент охоплює процеси осмислення ситуації, її інтерпретації та формування уявлень про власні можливості, що дозволяє оцінити ситуацію як загрозу, виклик або ресурс. Поведінково-регуляторний компонент реалізується у конкретних діях і стратегіях взаємодії із середовищем, а також включає навички саморегуляції та здатність змінювати поведінку відповідно до нових умов. Зазначені компоненти функціонують у тісному взаємозв'язку, формуючи цілісну систему адаптації.

Ефективність психологічної адаптації значною мірою визначають функціонуванням внутрішніх механізмів, серед яких ключову роль відіграють саморегуляція, копінг і ресурсне забезпечення особистості. Саморегуляція забезпечує контроль психоемоційних станів і підтримання цілеспрямованої активності. Копінг розглядають як систему когнітивних, емоційних і поведінкових стратегій подолання труднощів [4, с. 24]. Ресурсне забезпечення охоплює сукупність внутрішніх можливостей особистості, що сприяють збереженню її цілісності та ефективності функціонування в умовах навантаження [2].

У сучасній психології адаптацію розглядають у взаємозв'язку з такими поняттями, як резильєнтність, життєстійкість і копінг. Водночас ці феномени не є тотожними. Резильєнтність і життєстійкість відображають ресурсний потенціал особистості, що забезпечує здатність витримувати стресові впливи, тоді як копінг характеризує конкретні способи реагування на складні ситуації [4; 6]. Таке розмежування дозволяє більш чітко визначити структуру адаптаційного процесу.

Критерієм результативності адаптації виступає адаптованість, яка проявляється у здатності особистості підтримувати емоційну стабільність, адекватно оцінювати ситуацію та реалізовувати ефективні поведінкові стратегії [10; 11]. Таким чином, адаптація постає як баланс між вимогами середовища та ресурсами особистості.

В умовах військового стану психологічна адаптація набуває специфічних характеристик. Війна створює середовище пролонгованого стресу, що поєднує постійну загрозу безпеці, інформаційне перевантаження та необхідність адаптації до швидких соціальних змін [12, с. 6–10]. Це призводить до зміни не лише інтенсивності, а й динаміки адаптаційних процесів.

На відміну від відносно стабільних умов, де адаптація має завершений характер і спрямована на відновлення рівноваги, у воєнному контексті вона набуває безперервного характеру. Особистість змушена постійно перебудовувати свої стратегії функціонування, що зумовлює формування стану постійної адаптаційної готовності [5; 9].

Особливості адаптації в умовах війни проявляються на всіх її рівнях. Емоційний компонент характеризується підвищенням тривожності, страху та емоційного виснаження [7]. Водночас емоційні реакції можуть виконувати як мобілізаційну, так і дезорганізувальну функцію. Когнітивний компонент зазнає трансформацій у вигляді переоцінки уявлень про безпеку, контроль і життєві цілі [12]. Поведінково-регуляторний компонент пов'язаний із формуванням нових моделей поведінки, необхідністю швидкого ухвалення рішень і розвитком поведінкової гнучкості [8].

Адаптаційний процес у воєнних умовах має нелінійний характер і супроводжується коливаннями між станами стабілізації та дезадаптації [5; 7]. У цьому контексті ефективність адаптації визначається не досягненням стабільного стану, а здатністю підтримувати функціональність і психічну регуляцію в умовах постійних змін [9].

Особливого значення в умовах війни набувають внутрішні психологічні ресурси, зокрема резильєнтність, життєстійкість і посттравматичне зростання. Резильєнтність забезпечує здатність підтримувати психологічну цілісність у ситуації тривалого стресу [13]. Життєстійкість сприяє збереженню активної позиції та здатності до ухвалення рішень [6]. Посттравматичне зростання проявляється у переосмисленні досвіду та формуванні нових смислових структур.

Водночас адаптація в умовах війни набуває вираженого соціального виміру. Соціальне середовище виступає не лише фоном, а й активним чинником адаптації, оскільки міжособистісні зв'язки можуть як підтримувати, так і ускладнювати процес пристосування [9; 12]. Ефективність адаптації

значною мірою залежить від здатності особистості підтримувати соціальні контакти та інтегруватися у нові соціальні контексти.

Таким чином, психологічна адаптація в умовах військового стану постає як складний, багаторівневий і динамічний процес, що передбачає безперервну взаємодію внутрішніх ресурсів особистості з вимогами середовища. Її ефективність визначається здатністю особистості підтримувати психічну рівновагу, гнучкість поведінки та функціональність у ситуації тривалого стресу та невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бегеца Л. Є., Таран Л. К. До питання адаптації особистості: види, чинники, напрями дослідження *Психічне здоров'я та резильєнтність особистості* : колективна монографія / ред.: Г. А. Приб, Л. Є. Бегеца. Київ : Гуляєв О. В., 2025. С. 29–38.
2. Боковець О. І. Ресурси життєстійкості особистості в умовах війни. *Техне*. 2024. № 1. С. 58–65.
3. Даценко О. А. Психологічний ресурс особистості як наукова парадигма. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Вип. 31 (70), № 4. С. 22–27.
4. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Т. 1, Вип. 55. С. 23–30.
5. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання. 2-ге вид., перероб. і допов. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 158 с.
6. Кокун О. М. Життєстійкість як напрям сучасних психологічних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Т. 5, Вип. 21. С. 69–88.
7. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Т. 3, Вип. 14. С. 26–64.
8. Мельничук Т., Лук'янчук В. Копінг-стратегії як чинник стресостійкості військових і цивільних в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2025. Т. 35, № 2. С. 7–15.
9. Панок В. Г., Куліш Т. І. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Т. 6, № 2. С. 1–7.
10. Синявські В. В., Сергєєнкова О. П. Адаптація. *Психологічний словник*. Київ : Науковий світ, 2007. С. 12.
11. Сікора Я. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. № 2 (51). С. 135–139.
12. Титаренко Т. М. Людина і війна: ландшафти життєтворення. *Виміри особистісних трансформацій* : матеріали 5-го Всеукраїнського науково-практичного семінару. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, 2022. С. 6–10.
13. Чекстере О. Ю. Життєстійкість, резильєнтність і копінг стратегії як психологічні феномени, що сприяють адаптивності особистості. *Scientific method: reality and future trends of researching* : collection of scientific papers with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference, March 24, 2023. P. 222–228.

Ключко Ксенія,
студентка 1 курсу магістратури спеціальності
Терапія та реабілітація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Одинець Т. Є.,**
д-р. н. з фіз. вих. та спорту, професор,
завідувач кафедри фізичної терапії, ерготерапії
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ В КОРЕКЦІЇ ВАЛЬГУСНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ СТОП У ДІТЕЙ 7-8 РОКІВ

Вальгусна деформація стоп у дітей молодшого шкільного віку залишається досить поширеною проблемою і призводить до порушень опорно-рухового апарату та може негативно впливати на формування постави та загальний фізичний розвиток. У період 7–8 років відбувається інтенсивний ріст

та формування кістково-м'язової системи, тому своєчасна корекція патологічних змін має важливе значення для профілактики вторинних деформацій і збереження функціональних можливостей організму.

Фізична терапія є одним із провідних напрямів консервативного лікування вальгусної деформації стоп у дітей, оскільки поєднує комплекс вправ, коригувальні методики та профілактичні заходи, спрямовані на нормалізацію м'язового тону, покращення біомеханіки стопи та відновлення правильних рухових стереотипів. Водночас питання оптимізації програм фізичної терапії та оцінки їх ефективності в цій віковій групі залишаються недостатньо вивченими [1, 2].

Низка досліджень свідчить, що своєчасне виявлення відхилень у формуванні склепінь стопи створює умови для ефективного консервативного втручання, де основний акцент робиться саме на засоби фізичної терапії [3, 4, 5]. Проте більшість робіт обмежуються аналізом лише відновлення анатомічних співвідношень кісткових структур і залишають поза увагою нормалізацію м'язового тону, амплітуди руху в гомілковостопному суглобах і поліпшення якості життя дитини.

Систематичні вправи для м'язів нижніх кінцівок вважаються важливим елементом профілактики й корекції деформацій стопи. Водночас традиційна лікувальна гімнастика та застарілі підходи до фізичної терапії не завжди забезпечують стійкий результат. У дітей із вираженою вальгусною деформацією, навіть після курсу стандартних занять, спостерігаються лише мінімальні зміни у стані склепінь стопи.

Сучасні дослідження підтверджують ефективність фізичної терапії як провідного методу немедикаментозного втручання у дітей з деформаціями стопи. Особливо відзначається користь індивідуалізованих програм і комплексних підходів, які сприяють покращенню функціонального стану стопи, нормалізації її форми та підвищенню якості життя [6].

За результатами мета-аналізу Zhang L. та співавт. встановлено, що фізіотерапевтичні втручання, зокрема різні комплекси фізичних вправ, мають позитивний вплив на морфофункціональний стан стопи у дітей з деформаціями. Автори підкреслюють, що застосування фізичної терапії на ранніх етапах розвитку є найбільш доцільним та забезпечує кращі результати [7].

У систематичному огляді Xu S. та Wang Z. показано, що адаптовані програми фізичної терапії для дітей 8–12 років з деформаціями стопи суттєво перевищують за ефективністю стандартні методики. Індивідуалізований підхід забезпечує більш виражений вплив на корекцію вальгусної деформації, оскільки враховує вікові та фізіологічні особливості кожної дитини [6].

У мета-аналізі Cheng Y., Wang H. та Li S. [8] було показано, що комбіновані програми, які поєднують вправи на силу та розтягування, є більш результативними, ніж використання одного виду навантаження. Такий підхід стимулює різні механізми відновлення й сприяє ефективнішій стабілізації стопи.

Додатково у систематичних оглядах підтверджено, що вправи на розвиток сили та рівноваги позитивно впливають на корекцію деформацій стопи. Вони зміцнюють м'язово-зв'язковий апарат і підвищують стабільність, що має ключове значення у лікуванні вальгусної деформації [2, 3].

Li P., Zhang F. у рандомізованому контрольованому дослідженні показали, що застосування спеціалізованих програм фізичної терапії у дітей з деформаціями стопи сприяє корекції їх форми та зменшенню клінічних симптомів. Автори підкреслили значення раннього втручання для попередження подальших ускладнень у розвитку стопи [5].

Таким чином, сучасні програми фізичної терапії при вальгусній деформації стопи у дітей 7–8 років мають бути комплексними, спрямованими не лише на локальну корекцію, а й на загальний гармонійний розвиток дитячого організму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ahn S. Y., Bok S. K., Kim B. O., Park I. S. The Effects of Talus Control Foot Orthoses in Children with Flexible Flatfoot. *J Am Podiatr Med Assoc.* 2017. Vol. 107 (1). P. 46–53.
2. The Effectiveness of Stretching and Strengthening Exercises in Pediatric Flatfoot: A Randomized Controlled Trial / Al-Zahrani A., Al-Mansour M., Al-Shareef M. et al. *Clin J Sport Med.* 2023. Vol. 33 (5). P. 420–428.
3. Efficacy of Manual Therapy and Foot Orthoses for Children with Flexible Flatfoot: A Randomized Trial / Garcia R., Sánchez F., León A. et al. *Phys Ther Sport.* 2023. Vol. 36. P. 24–32.
4. Kovalenko S. Effects of strength training and balance exercises on flat feet in children: A systematic review and meta-analysis. *J Pediatr Orthop.* 2020. Vol. 12 (5). P. 66–73.

5. Li P., Zhang F. Physical therapy interventions for pediatric flat feet: A randomized controlled study. *J Orthop Sports Rehabil.* 2022. Vol. 20 (2). P. 56–63.
6. Xu S., Wang Z. Efficacy of individualized physical therapy in children aged 8-12 years with flat feet: A systematic review. *J Rehabil Res.* 2023. Vol. 35 (2). P. 89–97.
7. Zhang L., Zhang L. A meta-analysis of physical therapy interventions for children with flat feet. *Pediatr Health.* 2021. Vol. 29 (6). P. 185–198.
8. Cheng Y., Wang H., Li S. Comparison of exercise interventions in children with flat feet: A meta-analysis. *J Rehabil Sci.* 2023. Vol. 42 (1). P. 104–112.

Крашеніннікова Тетяна Валеріївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-гуманітарних дисциплін
Вищий навчальний приватний заклад
«Дніпровський гуманітарний університет»,
м. Дніпро, Україна

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУКИ У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ

Комунікація – це тип взаємодії між людьми, що припускає інформаційний обмін. Визначають такі основні способи комунікації: комунікація за допомогою ЗМІ, зокрема, друкарських (преса, книги, афіші, плакати) і електронних (радіо, телебачення, інтернет, мобільний зв'язок тощо); комунікація за допомогою організацій (зокрема, політичних партій, які повинні слугувати сполучною ланкою між можновладцями і суспільством); комунікація через неформальні контакти.

Для багатьох вчених цікавим виявилось вивчення саме масових комунікацій, які є ефективними щодо формування громадської думки. З розвитком мас-медіа їх впливи поступово набувають більшої сили та розмаїття. Одним із таких видів є політична комунікація.

До основних концепцій політичної комунікації належить вплив засобів масової комунікації на поведінку громадян: *інструменталізм* (комунікацію розглядають як інструмент маніпулювання громадською думкою з боку власників ЗМІ або держави); *структурний детермінізм* (зміст інформації залежить від численних об'єктивних факторів: економічних, ринкових, корпоративного контролю над ЗМІ та їх комерціалізації); *ідеологічна концепція* (засоби комунікації є «передавачем» поглядів представників владної еліти за допомогою усталених наборів штампів, символів, нав'язування «масам» власних оціночних суджень); *концепція впливу «інформаційної еліти» на зміст новин*; *концепція гегемонії* (асоціюється з іменем лідера італійських комуністів Антоніо Грамші) – суть політичної комунікації полягає в досягненні правлячою елітою політичної та соціальної стабільності шляхом переконання суспільства в тому, що інтереси та ідеологія правлячої еліти є загальнолюдськими цінностями і тому мають бути підтримані суспільством. Так, за допомогою ефективної політичної комунікації правляча еліта отримує те, чого неможливо досягти насильством: суспільство починає сприймати її установки, як свої власні цінності та пріоритети. Загалом, згідно із концепціями критичного підходу, роль ЗМІ полягає в поширенні та підтримці домінуючої ідеології [1, с. 27–28].

Мова політичного комунікативного процесу позначена багатством фразеологічних одиниць, оскільки вони надають мовленню образності, експресивності, що протирічить загальноприйнятим нормам світового спілкування в публічному просторі.

Стійкі словосполучення політичного походження (якого б ступеня абстракції вони не набули) завжди зберігають асоціативний зв'язок із певною ситуацією, конкретним образом, тому вживання традиційних формул у переносному значенні є індивідуальним явищем для кожного мовця та типовим для всіх носіїв мови. Більшість ФО політичного походження – це традиційні формули, кліше, тобто мовні одиниці, які вже у тексті політичного твору набули усталеності і відтворюються відповідно до розвитку сюжетної життєвої лінії, залежно від регіону.

Звертаючи увагу на такі вислови, варто пояснювати першопочаткове їх значення населенню України з метою розуміння правильності донесеної інформації. В такому контексті спробуємо зупинитися на певних фразеологічних сполуках:

Іду на ви – у літописах Київської Русі міститься багато народних переказів, легенд, а також висловів відомих осіб. Збереглася й фраза київського князя Святослава «іду на ви», якою він оголошував війну ворогам. Князь не нападав зненацька, бо вважав це підлістю. Він посилав до свого противника гінця, якому велів переказати ці слова. Тепер вислів «іду на ви» переважно вживають в іронічному, жартівливому значенні: виступати «війною» [2, с. 42].

Драконівські закони – до нашого часу збереглися уламки кам'яних плит, на яких написані давньогрецькі юридичні закони. Їх зібрав афінський законодавець Дракон, що жив у VII ст. до н. е. Закони Дракона передбачали найвище покарання як за тяжкі, так і дрібні злочини: вбивство, крадіжку, навіть садовини чи городини, за зневагу до загальних цінностей винного прирікали на смерть. Нині драконівськими називають надзвичайно жорстокі закони, в яких покарання значно перевищує важкість скоєного злочину, а також дуже суворі правила [2, с. 31].

П'ята колона – фразеологізм належить генералу іспанської армії Е. Молю. Восени 1936 року під час наступу франкістів на Мадрид він звернувся по радіо до населення столиці, заявивши, що крім чотирьох іспанських армійських колон, ще є п'ята колона, яка здійснює в місті підривно шпигунську роботу. Відтоді п'ятою колоною називають шпигунів, диверсантів, людей, які займаються підривною, антидержавною діяльністю в країні [2, с. 81].

Честь мундира – гідність особи як представника певної організації, посади [2, с. 192].

Крім цього, у політичному спілкуванні час від часу з'являються фразеологічні вислови, які несуть у собі народний зміст. Наприклад,

Катюзі по заслугі – ще кілька століть тому слово «катюга» у приказці звучало як «котюга» (від слова «кіт»). Проте і катюга (кат) і котюга (кіт) часто схожі своїми ділами: вони роблять капості, шкоду, і за це їм перепадає. Така гра слів дала початок фразеологізму «катюзі по заслугі», що означає: за кожен провину, шкоду, злочин буде покарання [2, с. 46].

Обідрати як липку сир – (кого, що) забрати у когось гроші, коштовності і т. ін.; обібрати, обікрасти або пограбувати кого-, що-небудь [4, с. 566].

За царя Гороха – дуже давно, у дуже давні часи [4, с. 939; 3, с. 212]. Жодних історичних підтверджень, що цар Горох колись існував, немає. Це радше вигаданий персонаж, згадка про якого не менше трьох тисяч років. Відомий вислів «за царя Гороха, як було людей троха». В одній карпатській легенді розповідається, що на горі Городищі жив колись цар Горох, який володів великим замком-палацом, але дні й ночі проводив у льосі, бо мав лихі очі. Як гляне – людина помирає, будинок руйнується. Надвір його виводили із зав'язаними очима. А коли він захотів побачити світ на власні очі, йому відрубали голову. Місто, в якому жив цар Горох, пішло під землю, а на його місці утворилася трясовина [2, с. 38].

Основна маса стійких зворотів фразеологічної системи української мови групується навколо слів, які належать до найуживаніших шарів лексичного фонду. Проте в політичну комунікацію увійшли і фрази, які різняться з першопочатковим значенням в Україні фразеологічного звороту. Наприклад, **прийняти закон** – у словнику «уступити в закон, взяти закон» – *заст.* одружитися, звінчатися [3, с. 60]. Якщо врахувати, що закони в Україні періодично приймаються з якоюсь метою, то суть фрази, враховуючи народний підтекст, може сприйматися інакше.

Отже, використання фразеологічних сполук у політичному спілкуванні іноді може підказувати громадянам та пояснювати додаткові дії представників політичного світу. Перспективним є дослідження вивчення фразеологічних висловів не в загальному контексті, а по персоналіях, представниках українського політичного середовища та світового.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисюк С. Г. Комунікологія : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2015. 102 с.
2. Забіяка В. А., Забіяка І. М. Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування : практичний посібник. Київ : Академія, 2015. 304 с.
3. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
4. Фразеологічний словник української мови / укладачі: В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. Київ : Наукова думка, 1999. Кн. 2. 788 с.

Крицький Юрій Миколайович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна
Науковий керівник – **Кулешова О. В.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Умови становлення інформаційного суспільства та цифровізації всіх сфер життєдіяльності зумовлюють переосмислення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю. Зростання ролі цифрових технологій у міжособистісній взаємодії, наданні соціальних і психологічних послуг, а також у процесах навчання і професійного розвитку актуалізує необхідність цілеспрямованого формування інформаційно-цифрової компетентності як базової складової професійної компетентності сучасного спеціаліста.

Сучасний світ характеризують стрімким розвитком цифрових технологій, які кардинально змінюють професійну діяльність у різних сферах, зокрема в соціономічних професіях (психологія, педагогіка, соціальна робота тощо). Інформаційно-цифрова компетентність майбутнього фахівця соціономічного профілю стає невід'ємною умовою його професійної ефективності, оскільки передбачає вміння працювати з великими масивами інформації, критично оцінювати цифрові джерела, використовувати сучасні інформаційні технології для комунікації, консультування та підтримки клієнтів [1; 2]. Важливим аспектом є також розвиток цифрової грамотності в контексті етичних норм, безпеки особистих даних та забезпечення психологічного благополуччя як самого фахівця, так і його клієнтів [3].

У науковому дискурсі інформаційно-цифрову компетентність розглядають як інтегративну якість особистості, що охоплює когнітивний, операційно-технологічний, комунікативний та ціннісно-мотиваційний компоненти [4].

Когнітивний компонент передбачає знання про цифрові ресурси, принципи їх функціонування та можливості застосування у професійній діяльності; операційно-технологічний – сформованість практичних умінь використання цифрових інструментів; комунікативний – здатність ефективно взаємодіяти в онлайн-середовищі; ціннісно-мотиваційний – усвідомлення значущості цифрових технологій і готовність до їх відповідального використання [5].

Особливості формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців соціономічного профілю зумовлені специфікою їх професійної діяльності, яка передбачає інтенсивну міжособистісну взаємодію, емпатію та етичну відповідальність. У зв'язку з цим особливої ваги набуває розвиток навичок онлайн-консультування, використання цифрових платформ для психологічної та соціальної підтримки, а також дотримання принципів конфіденційності та професійної етики в цифровому середовищі [6].

Важливими умовами ефективного формування зазначеної компетентності є: інтеграція цифрових технологій у зміст професійної підготовки; використання інтерактивних та практико-орієнтованих методів навчання (проєктна діяльність, кейс-метод, симуляції професійних ситуацій); розвиток критичного мислення та медіаграмотності; формування досвіду безпечної поведінки в цифровому середовищі [2; 7]. Доцільним є також впровадження змішаного та дистанційного навчання, що сприяє розвитку самостійності, цифрової автономності та здатності до безперервного професійного саморозвитку [1].

Серед основних викликів формування інформаційно-цифрової компетентності можна виокремити: нерівний доступ до цифрових ресурсів, недостатній рівень підготовки викладачів до використання сучасних технологій, ризики інформаційного перевантаження, а також загрози кібербезпеки та порушення конфіденційності [3; 6]. Водночас ці виклики актуалізують необхідність системного підходу до формування цифрової компетентності, який передбачає поєднання технічної підготовки з розвитком етичної, психологічної та критично-аналітичної складових.

Отже, формування інформаційно-цифрової компетентності майбутнього фахівця соціономічного профілю є складним багатовимірним процесом, що вимагає цілеспрямованої організації освітнього середовища, оновлення змісту підготовки та впровадження інноваційних педагогічних технологій. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку ефективних психолого-педагогічних умов і методик формування цифрової компетентності з урахуванням специфіки професійної діяльності в соціономічній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Commission. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017. 48 p.
2. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток інформаційно-цифрової компетентності особистості. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 70, № 2. С. 1–12.
3. Digital Literacy in Education. Policy Brief. Paris : UNESCO, 2018. 12 p.
4. Морзе Н. В., Буйницька О. П. Інформаційно-цифрова компетентність: сутність і структура. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2017. № 3. С. 32–40.
5. Спірін О. М. Теоретичні та методичні засади формування інформаційно-комунікаційної компетентності. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 400 с.
6. Barak A., Klein B., Proudfoot J. G. Defining Internet-Supported Therapeutic Interventions. *Annals of Behavioral Medicine*. 2009. Vol. 38, № 1. P. 4–17.
7. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge : Polity Press, 2003. 219 p.

Olha Kuzmych,

student of the 1 year of the first (bachelor's) level of higher education

Specialty B11 Philology,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Ukraine

Scientific advisor – **Maria Prokopchuk,**

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

Department of English Language and Communication,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Ukraine

TYPES OF INTELLIGENCES AND YOUNG LEARNERS

The theory of multiple intelligences, proposed by H. Gardner [2], has changed the view of how people perceive and process information. Consequently, educators and authors of English textbooks have also made changes to the procedural aspects of teaching English as a foreign language [3].

According to H. Gardner's classification, nine different types of intelligence are considered important, and each has an impact on the specific skill in language learning.

Linguistic intelligence is the ability to use words effectively. Learners with this type enjoy reading, speaking, and storytelling.

Logical-mathematical intelligence involves reasoning and problem-solving. These learners like numbers, puzzles, and experiments.

Visual-spatial intelligence relates to images and visual thinking. Such learners prefer drawing, charts, and pictures.

Bodily-kinesthetic intelligence relates to movement and physical activity, so these learners learn best through games and hands-on tasks.

Musical intelligence involves sensitivity to sounds and rhythm. These learners enjoy songs and music activities.

Interpersonal intelligence refers to communication and teamwork, while *intrapersonal intelligence* focuses on self-reflection and understanding one's feelings. *Naturalistic intelligence* is related to nature and the environment.

According to T. Armstrong [1] each person possesses all eight intelligences. Some people have high levels of functioning in all or most of the eight intelligences; a few people lack most of the rudimentary aspects of intelligence. Most people are somewhere in the middle, with a few intelligences highly developed, most modestly developed, and one or two underdeveloped.

Intelligences can be developed. H. Gardner suggests [2] that everyone has the capacity to develop all eight intelligences to a reasonably high level of performance with appropriate encouragement, enrichment, and instruction.

Intelligences work together in complex ways. No intelligence really exists by itself in life. Intelligences are always interacting with each other [3].

Based on the considerations outlined above, the questionnaire [4] was developed to identify the dominant types of intelligence among 30 students of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (BGKMU). The questionnaire includes 50 questions with multiple choice format answers.

The results are presented in Table 1. The latter demonstrates a significant concentration of *interpersonal* and *intrapersonal intelligences*, suggesting that the group's primary learning and communication strengths lie in social dynamics and self-reflective practices rather than *logical-mathematical* or *musical* processing. The empirical data reveals a clear "*emotional intelligence*" bias within the group. *Interpersonal Intelligence* (2.53) and *Intrapersonal Intelligence* (2.50) emerged as the dominant traits. This indicates a cohort that is highly adept at navigating social structures, empathizing with peers, and engaging in deep self-analysis.

In contrast, Logical-mathematical Intelligence (0.83) showed the lowest mean score. Consequently, presentations for these students should rely less on data-heavy and highly structured delivery and instead use visual-spatial (2.00) and linguistic (1.97) approaches.

Table 1.

Comparative Analysis of the dominant type of intelligence among the first year students of BGKMU

Types of Intelligence	Mean Score	Dominance Level
Interpersonal	2.53	High
Intrapersonal	2.50	High
Visual-Spatial	2.00	Moderate
Linguistic	1.97	Moderate
Naturalistic	1.77	Moderate
Bodily-Kinesthetic	1.70	Moderate
Musical	1.27	Moderate
Logical-Mathematical	0.83	Low

The obtained data also let us arrive at the conclusion that students learn most effectively through communication, collaboration, and self-reflection. Therefore, teaching strategies should prioritise interactive methods, such as group discussions, role-plays, and cooperative tasks, which align with learners' strengths.

At the same time, the relatively low level of *logical-mathematical intelligence* highlights the need for targeted support through structured activities and problem-solving tasks. The moderate development of *visual-spatial* and *linguistic intelligences* supports the use of visual materials, storytelling, and multimodal instruction.

Overall, both students and educators should adopt a balanced approach that builds on dominant intelligences while systematically developing less pronounced cognitive domains.

The findings show that the prevalence of emotionally oriented intelligences among students. Thus, instructions should integrate communicative and reflective practices while fostering cognitive balance. Such an approach enhances both engagement and learning outcomes.

Educators should use different types of tasks to address all intelligences. It is important to include group work and pair activities to develop interpersonal skills, as well as individual tasks for reflection. Teachers should also use visual aids, games, and real-life situations to support understanding.

Taking the above into consideration, we can conclude that teachers should create a supportive and flexible learning environment in which every student feels confident and valued. This approach can promote both language development and personal growth.

REFERENCES

1. Armstrong T. Multiple intelligences in the classroom. California: Alexandria. 2008, 228 p.

2. Gardner H. Frames of mind: The theory of the multiple intelligences. New York : Basic Book, 1983. 440 p.
3. Derakhshan A., Faribi M. Multiple Intelligences: Language Learning and Teaching. *International Journal of English Linguistics*. 2015. Vol. 5, No. 4. P. 63–72.
4. Survey. Types of intelligences. URL: <https://surl.li/xsumpq> (date of access: 26.04.2026).

Ларін Антон Сергійович,
магістр I курсу, спеціальність 227 «Терапія та реабілітація»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Баришок Т. В.,**
кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцентка кафедри фізичної терапії та ерготерапії
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РИЗИКУ ПАДІНЬ У ВІКОВІЙ ГРУПІ 55-70 РОКІВ: МІЖНАРОДНІ КРИТЕРІЇ ТА ШКАЛИ ОЦІНКИ

Сучасна ортопедія та травматологія розглядають тотальне ендопротезування кульшового суглоба як «золотий стандарт» лікування дегенеративно-дистрофічних захворювань, що дозволяє ефективно усунути больовий синдром та відновити мобільність пацієнтів. Однак успішне проведення оперативного втручання є лише першим етапом на шляху до повного функціонального одужання, оскільки довгострокові результати значною мірою залежать від якості фізичної терапії у пізньому післяопераційному періоді.

Особливої ваги це питання набуває в контексті глобального старіння населення та прагнення людей віком 55–70 років зберігати високий рівень фізичної активності та соціальної інтеграції. Саме тому вивчення механізмів стабілізації тіла та запобігання травматизму стає пріоритетним завданням реабілітаційної медицини.

Проблема ризику падінь у пацієнтів віком 55–70 років, які перебувають на пізньому етапі після ендопротезування кульшового суглоба, є критичним аспектом сучасної реабілітології. Хоча традиційно основна увага зосереджується на пацієнтах літнього віку, когорта «молодих літніх» має унікальний профіль ризику, де падіння часто стає першим клінічним маркером прихованих вікових змін або субклінічної патології [4, с. 15]. Згідно з офіційним визначенням ВООЗ, падіння розглядається як несподівана подія, що призводить до опинення людини на нижчому рівні, за винятком випадків гострих медичних станів, як-от інсульт чи епілепсія [6].

У цій віковій групі ризик падінь зумовлений поєднанням початкової саркопенії та динапенії, що стартують після 50 років і суттєво знижують здатність до швидкого відновлення рівноваги при спотиканні. Актуальна статистика вказує, що близько 30 % осіб цієї категорії щорічно зазнають падінь, що часто пов'язано з накопиченням хронічних станів, таких як діабет, артеріальна гіпертензія та остеоартроз, які негативно впливають на периферичну чутливість та механіку ходи. Важливим фактором виступає специфічна фармакотерапія, зокрема прийом седативних або декількох кардіопрепаратів одночасно, що потребує ретельного моніторингу згідно з міжнародними критеріями STOPP/START [2, с. 213]. Окрему роль відіграє психологічний аспект: страх повторного падіння провокує свідоме обмеження активності, що парадоксально прискорює м'язову деградацію.

Міжнародні протоколи AGS/BGS рекомендують інтегрований підхід до скринінгу, починаючи з простого опитування про випадки падінь за останній рік. При виявленні хоча б одного епізоду або скарг на нестійкість пацієнт потребує об'єктивного обстеження за допомогою валідованих шкал. Основними інструментами є тест «Встань та йди» (TUG), де результат понад 12 секунд свідчить про високу загрозу падіння, та батарея тестів SPPB із пороговим значенням менше ніж 9 балів [5, с. 208]. Також критично важливою є оцінка швидкості ходи, де показник нижче 1.0 м/с сигналізує про початок немичності навіть за нормальних показників мобільності. Комплексна діагностика, що поєднує функціональні тести та суб'єктивну шкалу страху падінь FES-I, дозволяє розробити цілеспрямовану програму фізичної терапії для збереження незалежності пацієнта після операції [3].

Узагальнюючи вищевикладене, можна констатувати, що ризик падін у пацієнтів віком 55–70 років у пізньому періоді після ендопротезування кульшового суглоба є комплексною медико-соціальною проблемою, яка вимагає специфічного підходу, відмінного від стратегій реабілітації пацієнтів похилого віку. Оскільки в цій віковій групі падіння часто зумовлені не лише хірургічним втручанням, а й субклінічними проявами саркопенії, динапенії та початковими когнітивними змінами, фізична терапія має трансформуватися від загальнозміцнювальних вправ до цілеспрямованого тренування реактивного балансу та пропріоцепції [1, с. 590].

Застосування міжнародних шкал оцінки, таких як TUG, SPPB та FES-I, дозволяє фахівцям об'єктивно ідентифікувати пацієнтів із підвищеною вразливістю ще до моменту виникнення травматичних подій. Таким чином, інтеграція валідованих інструментів скринінгу в протоколи фізичної терапії є ключовим фактором мінімізації ризику повторних госпіталізацій, забезпечення довгострокової стабільності ендопротеза та підтримки високого рівня функціональної незалежності пацієнтів у повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Effects of McKenzie and stabilization exercises in reducing pain intensity and functional disability in individuals with nonspecific chronic low back pain / Alhakami A. M. et al. *J Phys Ther Sci*. 2019. № 31. P. 590–597.
2. STOPP/START criteria for potentially inappropriate prescribing in older people: version 2 / O'Mahony D. et al. *Age and Ageing*. 2015. № 44 (2). P. 213–218.
3. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/> (date of acces: 15.12.2025).
4. Коваленко В. М., Склярєнко В. М. Остеоартроз кульшового суглоба: сучасні підходи до діагностики та лікування. *Український ревматологічний журнал*. 2020. № 4. С. 15–20.
5. Матюшенко Д. О. Патології суглобів з точки зору реабілітаційної медицини: проблеми та перспективи. *Молодий вчений*. 2017. № 4 (44). С. 208–211.
6. Хижняк А. А., Дубівська С. С. Ревматологія. Київ : Медицина. 2018. 320 с.

Левицька Поліна Олександрівна,
здобувач 1 курсу фахової передвищої освіти
спеціальності D1 Облік і оподаткування,
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Гуменюк І. М.,**
викладач суспільних дисциплін, магістр,
ВСП Кам'янець – Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

АКТИВНА ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна є однією з найбільш серйозних проблем, з якими стикається суспільство. Ця проблема має негативний вплив на розвиток економіки, культури та освіти країни, а також на здоров'я та добробут громадян. Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 р. ворожій атаці піддався соціально-економічний устрій України, значних руйнувань та пошкоджень завдано інфраструктурним об'єктам, будівлям суспільно-соціального призначення, серед яких досить багато закладів освіти [1, с. 12].

Студентська молодь є активною та найбільш мобільною соціальною групою в суспільстві. Тому дослідження активної життєвої позиції студентів в умовах війни є важливим кроком у напрямку забезпечення сталого розвитку та збереження миру та безпеки в суспільстві.

Вивчення цієї проблеми дозволить з'ясувати, як студенти реагують на воєнні події, як вони впливають на їх життя та навчання, які механізми формування активної життєвої позиції студентів в умовах війни є ефективними, а які – ні.

Серед основних викликів освіти в Україні після повномасштабного вторгнення російської федерації – «потреба в оновленні підходів до реалізації системи національнопатріотичного виховання дітей та учнівської молоді, формування нового українця, що діє на основі національних і європейських цінностей» [2, с. 108]. Активна життєва позиція студентської молоді в умовах війни є надзвичайно важливою темою для розгляду. Науковці розуміють поняття «активна життєва позиція» як особистісну характеристику, яка включає в себе різноманітні соціально-психологічні якості, такі як ініціативність, самостійність, відповідальність, готовність до дії та реалізації своїх життєвих цілей.

Один із визначених авторів, М. Костенко, описує «активну життєву позицію» як сукупність соціально-психологічних характеристик, що передбачають активну життєву позицію людини, її готовність до дії та реалізації своїх цілей, самостійність та ініціативність у різних сферах життєдіяльності.

Інший автор, М. Скрипкін, додає, що «активна життєва позиція» є результатом взаємодії різних чинників, таких як соціально-економічне середовище, особистісні риси, культурні традиції та суспільні цінності.

Отже, загальний зміст поняття «активна життєва позиція» полягає у здатності людини до ініціативи та самостійності в різних сферах життєдіяльності, її готовності до дії та досягнення життєвих цілей, а також у її взаємодії зі світом, соціальним оточенням та суспільством в цілому. Сучасний світ повинен зіткнутися з багатьма викликами, і одним з них є боротьба з війною та її наслідками. Це викликає серйозні проблеми для усіх сфер життя, й особливо для студентів, які навчаються в умовах війни. У цій статті розглянемо, як війна впливає на активність та громадянську позицію студентської молоді та які шляхи формування активної життєвої позиції можуть бути використані.

По-перше, війна може спричинити різні рівні дезорієнтації серед студентів, зниження інтересу до навчання та активної участі в суспільному житті. З іншого боку, війна може стати стимулом для формування громадянської позиції серед студентів. Залежно від культурного та історичного контексту, війна може викликати сильні патріотичні почуття у студентів, які допомагають їм знайти внутрішню мотивацію для активної участі в житті своєї країни.

Припускаємо, що студенти, які беруть участь у добровільних ініціативах, таких як допомога внутрішньо переміщеним особам, надання підтримки постраждалим від війни дітям та інші, більш схильні до формування активної громадянської позиції. Крім того, націленість на самоорганізацію та участь у громадських організаціях може допомогти студентам розвивати емпатійність та громадянську свідомість.

Впроваджене за допомогою Google форм опитування дало змогу з'ясувати: причини, які спонукали студентів долучатися до волонтерської діяльності та благодійних організацій; життєві цінності, які спонукали студентів долучатися до волонтерської діяльності та благодійних організацій; розуміння студентами поняття «волонтерство» та «благодійність»; інформаційну грамотність студентів щодо волонтерської діяльності та благодійних організацій; рекомендації студентів щодо підвищення рівня волонтерської діяльності та підтримки благодійних організацій у суспільстві. [3].

Отож одним із факторів, який впливає на активність та громадянську позицію студентів в умовах війни, є ефективність освітньої системи. Освіта має надавати можливість студентам розвивати критичне мислення та аналітичні здібності, щоб вони могли розуміти складні проблеми, які виникають в умовах війни, та здатні брати активну участь у пошуку рішень.

Однак, окрім освіти, важливим є також формування патріотичних цінностей та громадянської свідомості. На цей етап впливає сімейне виховання та поведінка близьких людей, а також ефект засобів масової інформації. Важливо стимулювати студентів до участі в громадському житті, надавати можливість діяти та робити свій внесок у розв'язання проблем.

Перш за все, важливо зазначити, що умови війни можуть мати негативний вплив на громадянську активність та громадянську позицію студентської молоді. Наприклад, війна здатна спричинити страх, безпекові ризики та фізичну втому, що може призвести до відчуття безпорадності та безініціативності. Крім того, умови війни можуть призвести до зменшення можливостей для розвитку особистості та самореалізації, оскільки студенти можуть бути обмежені у своїй свободі та рухах.

Однак умови війни також можуть стати стимулом для формування активної життєвої позиції та громадянської свідомості у студентської молоді. Наприклад, війна може викликати почуття патріотизму та національної свідомості, що може призвести до більш активної участі у житті суспільства.

Умови війни можуть створити додаткові виклики для формування патріотичних цінностей та громадянської свідомості серед студентів, але також можуть зробити ці цінності важливішими, ніж будь-коли раніше.

Отож студентська молодь має важливу роль у формуванні громадської позиції в умовах війни. Активна життєва позиція студентської молоді в умовах війни може бути зумовлена багатьма факторами, такими як соціальний контекст, освітня програма, сімейне середовище, персональні вподобання та багато іншого. Найбільш поширені форми вияву громадянської позиції студентської молоді в умовах війни – це участь у мирних демонстраціях, підписування петицій, робота в благодійних організаціях та інші форми громадської діяльності.

Війна може мати негативний вплив на психічний стан студентів та знизити їх мотивацію до активної участі у громадському житті. Наявність адекватної соціальної підтримки та допомоги може сприяти збереженню активної життєвої позиції студентської молоді в умовах війни. Щодо перспектив, можна сказати, що студентська молодь має потенціал для розвитку громадянської позиції в умовах війни. Необхідно сприяти розвитку психологічної стійкості студентів та створити умови для їхньої активної участі у громадському житті, що й може стати проблемою подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. 358 с.
2. Ївченко Ю. В. Теоретичні аспекти формування почуття громадянськості студентської молоді. *Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Конотоп. 24–25 квітня 2018 р.). С. 8–14.
3. Данюшин К., Павленко М. Формування активної життєвої позиції студентів в умовах сучасних викликів та загроз. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогіка*. 2019. Вип. 10 (1). С. 143–149.

Леонова Вероніка Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогічних технологій початкової освіти,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна

Баранецька Поліна Андріївна,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету початкового навчання
спеціальності 231 «Соціальна робота»,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У БАТЬКІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У сучасних умовах докорінної трансформації системи соціального захисту та інклюзивної освіти в Україні питання підтримки сімей, які виховують дітей з інвалідністю, набуває статусу пріоритетного державного завдання. Особливу групу ризику становлять батьки дітей з розладами аутистичного спектра (РАС). Специфіка цього порушення – дефіцит соціальної взаємодії, труднощі у вербальній та невербальній комунікації, наявність стереотипних форм поведінки та сенсорна чутливість – усе це створює умови для перманентного психологічного напруження. На відміну від інших видів інвалідності, РАС часто характеризується поведінковою непередбачуваністю, що вимагає від батьків цілодобового контролю та високої когнітивної напруги.

Ситуація суттєво ускладнюється в умовах повномасштабної війни, що триває в Україні. Безпекова нестабільність, звуки сирен, необхідність перебування в укриттях стають критичними тригерами для дітей з РАС, провокуючи мелтдауни та регрес у розвитку. Для батьків це означає подвійне навантаження: боротьбу за фізичне виживання та намагання втримати тендітний баланс психічного стану дитини. Внаслідок цього виникає феномен батьківського вигорання, який за своєю глибиною та руйнівними наслідками часто перевищує професійне вигорання фахівців допоміжних професій.

Необхідні теоретичні передумови для успішного подолання емоційної напруги та формування копінг-стратегій у батьків створюють дослідження психологічної стійкості та адаптаційного потенціалу

особистості, на що вказують С. Максименко, Л. Карамушка, Т. Титаренко, В. Татенко, О. Кочерга та ін. Вивчення особливостей мікроклімату в сім'ях, що виховують дітей з порушеннями психофізичного розвитку, у контексті превенції професійного та особистісного вигорання ґрунтується на теоретичних здобутках В. Синьова, А. Шевцова та І. Беха.

У межах нашого дослідження ми спираємося на фундаментальні праці І. Збродської, яка визначає вигорання як механізм психологічного захисту, що полягає у повному або частковому виключенні емоцій у відповідь на травмувальні чинники. Однак батьківське вигорання має свою унікальну специфіку: якщо професіонал може змінити роботу, то батьки не можуть «звільнитися» від своєї ролі. Ця невідворотність робить виснаження тотальним [2, с. 39].

Згідно з моделлю К. Маслач та С. Джексона, структуру вигорання складають три компоненти: емоційне виснаження (відчуття спустошеності), деперсоналізація (цинічне або байдуже ставлення до об'єкта опіки) та редукція особистих досягнень (знецінення власної батьківської спроможності). У родинях, де виховується дитина з РАС, деперсоналізація проявляється як «емоційне заціпеніння», а редукція досягнень підживлюється повільною динамікою реабілітації дитини [3]. Дослідження за допомогою МРТ підтверджують, що тривале вигорання призводить до фізичних змін у мозку – стоншення префронтальної кори та гіпертрофії мигдалеподібного тіла, що тримає нервову систему в режимі постійної «бойової готовності» [4, с. 147].

Важливим аспектом є соціальна модель інвалідності, яка вказує на те, що батьків виснажує не стільки діагноз дитини, скільки соціальні бар'єри. Феномен «невидимої інвалідності» при аутизмі провокує стигматизацію: оточення часто сприймає істеріку дитини як результат поганого виховання. Батьки змушені постійно виправдовуватися, що веде до самоізоляції та виникнення «синдрому вимушеної відлюдності».

Ефективна профілактика має бути спрямована на відновлення соціальної суб'єктності батьків та трансформацію соціальної ситуації розвитку родини. Основними векторами роботи є:

- соціальна адвокація та медіація (подолання бар'єрів у взаємодії з державними інституціями та формування інклюзивної культури в громаді);
- деізоляція (відновлення значущих соціальних зв'язків та створення груп підтримки, де батьки можуть отримати «соціальний відпочинок»);
- розвиток ресурсів самодопомоги (використання артпедагогічних технологій (музикотерапія, арттерапія) для безпечної екстерналізації гніву та провини без необхідності складних вербальних інтервенцій);
- підвищення педагогічної компетентності (навчання батьків методів швидкого емоційного відновлення, що дозволяє їм повернути відчуття контролю над власним життям) [1, с. 53].

Окремим стратегічним напрямом профілактики виступає формування у батьків навичок психологічної стійкості (резильєнтності), що передбачає розвиток здатності не лише протистояти стресу, а й знаходити внутрішні ресурси для посттравматичного зростання. Це реалізується через когнітивну перебудову сприйняття хвороби дитини: перехід від моделі «трагедії та обмеження» до моделі «особливого способу життя», де фокус уваги зміщується з дефіцитів дитини на її можливості та успіхи родини. Такий підхід мінімізує ризик розвитку депресивних станів та запобігає стадії глибокої апатії, яка є критичною для емоційного вигорання.

Важливою умовою результативності профілактичних заходів є робота з емоційним інтелектом батьків, зокрема розвиток здатності до ідентифікації та легітимізації власних почуттів. Соціально-педагогічна підтримка має стимулювати батьків до усвідомлення того, що втома, роздратування чи безсилля є природними реакціями на тривалий стрес, а не ознаками «поганого батьківства». Впровадження технік «усвідомленого батьківства» дозволяє знизити рівень реактивної тривожності та створює необхідний психологічний простір для емоційної декомпресії, що є ключовим для збереження цілісності сімейної системи у довгостроковій перспективі.

Емоційне вигорання батьків, які виховують дитину з інвалідністю, не є їхньою особистою слабкістю, а є системною соціально-педагогічною кризою. Профілактична робота має ґрунтуватися на переході від медичної моделі допомоги до моделі, заснованої на правах людини та активізації внутрішніх ресурсів сім'ї. Тільки комплексна підтримка, що включає соціальний супровід та емоційне відновлення, може запобігти деградації сімейної системи та забезпечити умови для успішної інклюзії дитини в суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буковська О. О. Напрямки психологічної допомоги сім'ям, які виховують дитину з особливими потребами. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки*. 2013. Вип. 114. С. 12–16. URL: <https://surl.it/fizzam>.
2. Збродська І. Г. Феномен батьківського вигорання як предмет психологічного дослідження. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Серія 12. № 12 (57). С. 38–48.
3. Ілляшенко Т. Д., Жук Т. В. Проблема психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : тези доповідей. 2019. Ч. 2. С. 131–135. URL: <https://surl.li/amceqe>.
4. Попелюшко Р. П., Терлецька Н. М. Психологічні особливості емоційного вигорання батьків у сучасних умовах. *Габітус*. 2022. Вип. 43. С. 145–150.

Майстро Анна Владиславівна,
здобувач 4 курсу спеціальності «Журналістика»,
ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж ЗНУ»,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Довгалюк Т. А.**,
викладач англійської мови,
ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж ЗНУ»,
м. Запоріжжя, Україна

ПОДКАСТ ЯК ФОРМАТ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: УКРАЇНСЬКИЙ І АНГЛОМОВНИЙ РИНОК

Трансформація медіаландшафту в умовах цифрової глобалізації призвела до появи нових форм дистрибуції інформації, серед яких подкасти посідають чільне місце. Завдяки асинхронності, інтимності оповіді та низькому технологічному бар'єру входу, подкастинг став не лише інструментом розваг, а й потужним каналом журналістських розслідувань, просвітництва та бізнес-комунікації. У 2026 році, коли кількість активних подкастів у світі перевищила 4,4 млн, дослідження цього формату в контексті порівняння зрілого англомовного ринку та динамічного українського є критично важливим для розуміння майбутнього журналістики.

Richard Berry довів, що оцінювання новітніх технологій зазвичай ґрунтується на порівнянні з уже наявними медіаформами. У контексті подкастингу таким детермінованим орієнтиром традиційно виступає радіомовлення. Попри наявність спільних радіогенних рис, критичного аналізу потребує питання про те, наскільки ці розбіжності визначають ідентичність нового засобу комунікації. Специфіка виробництва та патерни споживання контенту дають підстави розглядати подкастинг як автономний медіум. Спрощене трактування подкастингу лише як чергового етапу еволюції радіо може призвести до нівелювання його унікальних характеристик.

У цій статті пропонується підхід, що базується на аналізі подкастингу як самостійного явища, що дозволяє виявити фундаментальні закономірності трансформації сучасного медіапростору [1].

Анка Mihajlov Proković переконана, що інтеграція новітніх технологій у медіасферу зумовлює появу інноваційних форматів журналістського контенту, серед яких особливе місце посідає подкастинг завдяки його асинхронності та доступності (Newman, 2021). Сучасний етап розвитку цього медіуму характеризується жанровою різноманітністю та залученням широкого кола авторів – від професійних журналістів до медіаактивістів і знаменитостей.

Дослідження медіапростору Сербії свідчить про активні спроби традиційних ЗМІ адаптуватися до онлайн-середовища через впровадження аудіальних форматів для залучення аудиторії. Аналіз демонструє дихотомію розвитку подкастингу: як структурного елемента інституційних онлайн-медіа та як автономного авторського проєкту.

Встановлено, що індивідуальні подкасти, функціонуючи поза межами офіційних редакцій, репрезентують вільнішу форму вираження та часто демонструють вищі показники популярності. Низький поріг входу, зумовлений економічною доступністю технології та відсутністю жорсткого державного регулювання, сприяє виходу на ринок немедійних організацій.

Отже, подкастинг трансформується з технологічного інструментарію на складну екосистему, що змінює архітектуру сучасного інформаційного простору [3].

Дослідження Kelly JM., Perseghin A., Dow AW., Trivedi SP., Rodman A., Berk J. було спрямоване на систематизацію знань про використання подкастів у медичній освіті шляхом аналізу сучасних дескриптивних атрибутів, освітніх результатів та виявлення прогалин у поточній доказовій базі. На основі огляду 62 релевантних праць встановлено стрімке зростання ролі подкастингу як основного ресурсу для резидентів та його успішну інтеграцію в офіційні навчальні програми. Оцінка за моделлю Кіркпатріка підтвердила високий рівень задоволеності студентів та еквівалентність подкастів традиційним методам у засвоєнні знань (рівень 2), а також їхній позитивний вплив на клінічну поведінку (рівень 3). Проте відсутність даних щодо системних змін та результатів лікування пацієнтів (рівень 4) вказує на необхідність подальшого вивчення впливу медіуму на практичну медицину.

Автори роблять висновок, що майбутні наукові розвідки мають зосередитися на оптимізації структури контенту та розробці методології впровадження подкастів як ефективного інструменту трансляції доказових практик [2].

Мета – здійснити порівняльний аналіз розвитку подкастингу у світовому (англомовному) та українському медіапросторах, визначити типологічні особливості формату та виявити специфіку його функціонування в системі сучасних засобів масової комунікації.

Англомовний сегмент (переважно США та Велика Британія) є піонером і лідером індустрії. Станом на 2026 рік global revenue ринку подкастів сягнув 28,6 млрд доларів, продемонструвавши зростання на 55 % порівняно з 2024 роком.

Ключові характеристики англомовного ринку:

1. Гіперспеціалізація. Понад 35 % активних подкастів є нішевими проєктами з аудиторією до 10 тис. слухачів, що свідчить про перехід від масового мовлення до задоволення специфічних запитів.
2. Відеоцентричність. Згідно з даними *Edison Research (2025)*, 51 % американців не лише слухають, а й дивляться подкасти, що робить YouTube платформою № 1 для цього формату (33 % частки споживання).
3. ШІ-інтеграція. У 2026 році 25 % креаторів використовують штучний інтелект для транскрибації, автоматичного монтажу та перекладу контенту на інші мови.

А що ми спостерігаємо сьогодні в українському контексті: від експерименту до стабільного зростання? Український ринок подкастів перебуває у фазі активного структурування. Пік появи нових проєктів припав на 2022 рік, що було зумовлено потребою в якісному україномовному контенті та журналістиці «воєнного часу».

Статистичні показники (2024-2025):

1. Охоплення. За даними *Gradus Research (2025)*, 29 % українців регулярно слухають подкасти, що на 6 % більше, ніж у попередньому році.
2. Професіоналізація. 88 % українських подкастерів продовжують діяльність понад два роки, а 45 % уже запровадили сталу монетизацію (переважно через краудфандинг – Patreon, Buy Me a Coffee – 60 %).
3. Жанрова специфіка. В Україні домінують суспільно-політичні проєкти («Українська правда», «NV»), психологічні та освітні подкасти. Аудіопремія «Слушно» у 2024 році зафіксувала зростання кількості професійних заявок на 35 %.

Порівняльний аналіз та самодослідження.

Проведене порівняння дозволяє виокремити спільні та відмінні риси:

1. Технологічна база. Обидва ринки демонструють перехід до відеоподкастів. В Україні проєкт «Sebto Media» звітує про зростання аудиторії вдвічі завдяки YouTube.
2. Монетизація. На відміну від англомовного ринку, де домінує пряма реклама (ad spend – \$4,2 млрд), український ринок більше покладається на підтримку спільнот та грантові можливості.
3. Довіра. Подкасти мають вищий рівень completion rate (до 85 %) порівняно з відеоконтентом, що робить їх ідеальним форматом для глибокої аналітичної журналістики.

Отже, подкаст як формат сучасної журналістики пройшов еволюцію від нішевого аудіоблогу до потужної медіаплатформи:

1. Глобальний ринок демонструє зрілість через високу капіталізацію та впровадження ШІ-технологій.
2. Український ринок характеризується високим темпом адаптації, де подкасти стають важливим інструментом контрпропаганди та національної самоідентифікації.

3. Спільним трендом є візуалізація контенту та зростання ролі незалежних студій, які здатні конкурувати з традиційними медіахолдингами за рахунок лояльності та інтерактивності аудиторії.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу алгоритмічних рекомендацій платформ на формування інформаційних «бульбашок» у подкастингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berry R. Podcasting: Considering the evolution of the medium and its association with the word 'radio'. *Radio Journal: International Studies in Broadcast and Audio Media*. 2016. № 14. P. 7–22. DOI: https://doi.org/10.1386/rjao.14.1.7_1.

2. Learning Through Listening: A Scoping Review of Podcast Use in Medical Education / Kelly J. M., Perseghin A., Dow A. W. et al. *Acad Med*. 2022. № 97 (7). P. 1079–1085. DOI: <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000004565>.

3. Prokopović A. M. Podcasts and journalism. *Media studies and applied ethics*. 2021. № 2. P. 19–31. DOI: <https://doi.org/10.46630/msae.2.2021.0>.

Меренкова Вікторія Валеріївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
спеціальності 110 Соціальна робота
та консультування,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Гордієнко Н. М.,**
доктор соціологічних наук, професор,
проректор з наукової роботи та інноваційної
діяльності Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

АРТТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема соціальної адаптації особистості є актуальною, оскільки на перший план виступають уміння людини пристосовуватись до нових викликів соціального середовища, налагоджувати позитивні взаємовідносини в колективі, набувати нових якостей чи властивостей, засвоювати загальноприйняті соціальні норми, що в кінцевому результаті сприяє саморозвитку, самовдосконаленню, самореалізації та розкриттю особистісного потенціалу.

Соціальна адаптація є надзвичайно важливим процесом не лише для суспільства, але і для окремо взятої особистості. Цей процес сприяє формуванню у людини якостей, які необхідні для життєдіяльності у суспільстві та для становлення соціального досвіду [1, 34, с. 147]. Від самого початку життя особистості відбуваються процеси адаптації, які включають формування самосвідомості, самоконтролю, рольової поведінки, взаємодії з різними ланками суспільної структури, узгодженості індивідуальних цінностей і переконань із суспільними нормами, збереження і формування оптимального балансу між собою, власним внутрішнім світом та навколишнім середовищем тощо [1, 34, с. 147].

Сутність поняття «соціальна адаптація» розкрито в наукових працях таких вчених, як Т. Алексєєва, К. Андросович, О. Безпалько, О. Бойко, І. Васюк, Н. Гриньова, І. Єнгаличева, Ю. Жданович, Г. Ільїна, О. Кайдановська, С. Кравцов, С. Мартиненко, Т. Перепелюк, Л. Ткаченко, А. Фінагєєва, В. Шульга, І. Якімова та ін.

Науковці К. Андросович, Г. Ільїна, Л. Ткаченко, В. Шульга та І. Якімова у своїй методичній праці здійснили аналіз теоретико-методологічних основ соціальної адаптації і дійшли висновку, що значна кількість авторів розуміють соціальну адаптацію як процес пристосування до різних станів зовнішнього середовища, під час якого особистість набуває нових якостей чи властивостей. У цьому контексті підкреслюється активність адаптаційних процесів, що постійно супроводжують життя людини й сприяють її виживанню в різних умовах [44, с. 24].

Однак термін «соціальна адаптація» трактується не лише як пристосування, про що свідчать наукові роботи О. Бойко, І. Васюк, І. Єнгаличевої та інших.

На думку І. Єнгаличевої, соціальна адаптація – це система заходів, призначених для усунення або зміни обмежень життєдіяльності з метою збереження соціальної незалежності, продовження соціальної активності; розвиток соціальних навичок, здібностей і компетентностей через навчання або розробку пристосувальних стратегій [16, с. 49].

З початком російсько-української війни (2014 р.) категорії осіб, що потребують соціальної адаптації, розширилися, а нині, в умовах повномасштабної війни (2022 р.), перелік осіб значно збільшився. У сучасних реаліях соціальна адаптація необхідна учасникам антитерористичної операції, членам їх сімей, внутрішньо переміщеним особам, особам та сім'ям, які залишилися без житла та ін. Іншими словами, потребу в соціальній адаптації мають особи, які потрапили у складні життєві обставини, спричинені інвалідністю, станом здоров'я, соціальним становищем та віком тощо [16, с. 49].

Узагальнюючи вищезначене, можемо зробити висновок про те, що соціальна адаптація є надзвичайно важливою й актуальною проблемою в сучасному суспільстві, про що свідчать численні наукові дослідження. Соціальну адаптацію будемо розуміти як процес пристосування до різних станів соціального середовища, під час якого особистість набуває нових якостей чи властивостей. Основним результатом процесу соціальної адаптації виступає соціальна адаптованість особистості.

Необхідність дослідження проблеми соціальної адаптації підлітків із числа ВПО підтверджується тим, що існує ризик виникнення такого явища, як соціальна дезадаптація, яке потребує своєчасного втручання відповідних фахівців. Нерідко в підлітків із числа ВПО виявляються особливості, що спонукають їх до участі в екстремістських акціях, зокрема: агресивність, делінквентність, девіантність, негативне ставлення до місцевого населення, почуття відчуженості, соціальної несправедливості. Це свідчить про те, що учні стикаються із проблемою соціальної дезадаптації. Дезадаптаційний стан провокує неуспішність, погану поведінку, дитина переходить до категорії важковиховуваних, «групи ризику». Ставлення оточення до підлітка погіршується і, як наслідок, поведінка важкого учня стає ще менш керованою [27, с. 108]. У таких випадках особлива роль у наданні підтримки та інтервенції для полегшення процесу соціальної адаптації підлітків з числа ВПО покладається на фахівців із соціальної роботи [16, с. 49]. Робота спеціалістів із вимушеними переселенцями полягає в наданні допомоги учням в адаптації до нових умов і повинна бути побудована з урахуванням складності ситуації, у якій опинилися їх сім'ї [27, с. 109].

На соціальну адаптацію підлітків з числа ВПО в умовах війни впливає низка факторів:

- травматичні спогади та посттравматичний стресовий розлад (порушення психічного стану, що може розвинути після травматичної події);
- тривога та депресія (нервозність, проблеми з концентрацією уваги, дратівливість, проблеми зі сном тощо);
- розділення з сім'єю та розлука з друзями (війна може призвести до вимушених переміщень і розлуку підлітків з їхніми батьками або близькими родичами та друзями);
- гнів та агресія (підлітки, які пережили війну, можуть частіше відчувати гнів і агресію);
- проблеми з навчанням та концентрацією уваги (травма війни може ускладнити підліткам навчання та концентрацію уваги в школі);
- соціальні проблеми (проблеми у спілкуванні з іншими та підтримкою стосунків) [15, с. 3–4; 46].

Отже, соціальна адаптація підлітків з числа ВПО потребує цілеспрямованої, системної та міждисциплінарної підтримки з боку фахівців соціальної роботи, педагогів, психологів і сім'ї. Теоретичний аналіз зазначеної проблеми створює підґрунтя для пошуку, розроблення та впровадження ефективних технологій, спрямованих на попередження дезадаптаційних проявів і забезпечення повноцінної інтеграції внутрішньо переміщених підлітків у нове соціальне середовище.

Дослідження особливостей арттерапевтичних технологій як засобу соціальної адаптації підлітків з числа внутрішньо переміщених осіб є актуальним і соціально значущим напрямом наукового пошуку. Воно дозволяє уточнити зміст, принципи та механізми впровадження арттерапії у практику соціальної роботи, а також визначити її потенціал у забезпеченні комплексної підтримки підлітків, які опинилися в умовах вимушеного переселення.

Специфіка застосування арттерапевтичних технологій у роботі з підлітками з числа ВПО полягає у врахуванні їхнього психоемоційного стану, культурного контексту, рівня соціальної підтримки та

індивідуального досвіду переміщення. Використання образотворчих, музичних, тілесно-орієнтованих, казкотерапевтичних та інших творчих методик створює умови для невербального вираження переживань, зниження рівня тривожності, формування позитивної «Я-концепції» та відновлення відчуття контролю над власним життям. Водночас арттерапевтичні технології сприяють розвитку комунікативних навичок, емпатії та соціальної взаємодії, що є ключовими чинниками успішної соціальної адаптації.

Д. Іванова та І. Щербак зазначають, що арттерапія – це напрям у психології та психотерапії, який ґрунтується на використанні мистецтва і творчої діяльності як інструментів впливу на внутрішній світ людини. У більш вузькому розумінні її часто пов'язують із використанням образотворчого мистецтва для поліпшення емоційного стану [18, с. 181].

Близьким до поняття «арттерапія» є термін «артпрактика». Вчені Н. Атаманчук та С. Яланська під артпрактиками розуміють інноваційну освітню технологію, що поєднує прийоми, які необхідно здійснити для активізації внутрішніх ресурсів особистості та підвищення її адаптаційних здібностей за допомогою мистецтва [23, с. 120; 48, с. 36].

Арттерапія є універсальним і безпечним методом, який підходить для роботи з емоційним станом кожної дитини. Вона не має вікових чи психологічних обмежень і може застосовуватися без ризику для здоров'я, що робить її ефективним засобом підтримки у різних ситуаціях [18, с. 181].

Доцільність застосування арттерапії саме в підлітковому віці підтверджується тим, що вона сприяє підвищенню самооцінки, вирішенню конфліктів серед однолітків, покращує навички міжособистісної взаємодії, а також є ефективною для підлітків із групи ризику, які мають схильність до агресивності, аутоагресії, депресії [28, с. 78].

Науковці Ю. Бриндіков, Ю. Руденко, Л. Смеречак та ін. називають такі переваги використання арттерапії:

- полегшує процес комунікації з іншими людьми;
- не вимагає особливих здібностей до образотворчої діяльності;
- є ефективним засобом для налагодження взаємостосунків клієнта і фахівця;
- допомагає зрозуміти «витіснене» зі свідомості у сферу підсвідомого та зрозуміти поведінку, соціальні ролі, стани клієнтів;
- спирається на здоровий потенціал особистості, внутрішні механізми саморегуляції і зцілення;
- є дієвим засобом самопізнання, самоаналізу та самовираження особистості;
- викликає у людини позитивні емоції, бажання змінити себе, бути активним та відповідальним;
- допомагає у самовихованні та саморегуляції особистості, викликає позитивний настрій, швидке настання емоційної адаптації, оптимізує функціональний стан організму, слугує чинником відновлення людини;
- створює умови для експериментування з кінестетичними й зоровими відчуттями, стимулює розвиток сенсомоторних умінь і в цілому правої півкулі головного мозку, що відповідає за інтуїцію й орієнтацію в просторі;
- є ефективною при корекції різних відхилень і розладів особистості [8, с. 42; 40; 43, с. 220].

У роботі з внутрішньо переміщеними підлітками технологія арттерапії виконує низку функцій:

- створює атмосферу успіху та довіри;
- підвищує впевненість у своїх можливостях і покращує розуміння своїх переживань;
- сприяє інтеграції та усвідомленню різних почуттів;
- дає змогу здійснити динамічний аналіз досвіду й досягнень особистості;
- дає можливість катарсису та задоволення різноманітних потреб особистості [37; 47, с. 685].

Основними аспектами використання арттерапії в соціальній сфері є:

- арттерапевтичні технології орієнтовані на попередження та вирішення проблем психосоціального характеру, пов'язаних з особистими, соціальними стосунками тощо;
- підвищення ефективності діяльності особистості (у тому числі й професійної) і стосунків з іншими на основі потенціалу творчої активності;
- використання мистецтва як унікального засобу соціалізації особистості та каталізатора позитивних соціальних змін;

– попередження або зменшення негативних психосоціальних наслідків психічних і соматичних захворювань – стигматизації, маргіналізації, а також психогенних реакцій і станів дезадаптації;

– соціальна реабілітація осіб з груп ризику;

– особистісне та професійне зростання [43, с. 221].

Таким чином, арттерапевтичні технології мають значний потенціал у системі соціальної роботи з внутрішньо переміщеними підлітками, оскільки забезпечують не лише психоемоційну підтримку, а й сприяють формуванню соціальної активності, адаптаційних стратегій та особистісного зростання. Це зумовлює доцільність їх подальшого впровадження та наукового вивчення в контексті сучасних викликів соціальної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва Т. В. Соціально-психологічні аспекти процесу адаптації студентів до навчання у вузі : монографія / Макіївський економіко-гуманітарний інститут. Донецьк : Вебер, 2008. 230 с.

2. Атаманчук Н. М. Психологічна підтримка дітям під час війни: ресурс арт-терапії. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти* : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 14–15 квітня 2022 р. / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Ковальчук О. В., 2022. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/RoITNTU/10532> (дата звернення: 10.10.2025).

3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

4. Бойко О. Основні трактування поняття технології соціальної адаптації та їх аналіз у контексті проблеми інвалідності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2021. Вип. 3. С. 22–29.

5. Бриндіков Ю. Л. Арт-терапія: суть, можливості роботи з військовослужбовцями учасниками бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 2 (41). С. 42–45.

6. Васюк І. В. Соціальна адаптація особистості студента в періоди суспільних трансформацій: філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Університет Григорія Сковороди в Переяславі. Київ ; Переяслав, 2021. 210 с.

7. Дереш В. С. Розвиток адаптаційних можливостей дітей ВПО в умовах війни: вітчизняний досвід. *Педагогічний альманах*. 2023. Вип. 54. С. 191–196. DOI: <https://doi.org/10.37915/pa.vi54.498> (дата звернення: 21.09.2025).

8. Єнгаличева І. В. Соціальна адаптація як вид соціальної послуги незахищених категорій населення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2024. № 1 (54). С. 48–52. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2024.54.48-52> (дата звернення: 30.09.2025).

9. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21 (1). С. 204–214.

Мілевська Вікторія Сергіївна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 081 Право,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна
Науковий керівник – **Науменко Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій, словесності та культури,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ПРАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СИНЕРГІЯ ВІЙНИ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ

В умовах сьогодення питання юридичної етики набуває особливої гостроти. Україна перебуває одночасно під тиском кількох потужних чинників: повномасштабна війна, яка деформує звичні правові механізми та породжує нові морально-правові дилеми; євроінтеграційний процес, що вимагає приведення стандартів правничої діяльності у відповідність до європейських норм; стрімкий розвиток цифрових технологій і штучного інтелекту, що трансформують саму природу юридичної практики. Усе це разом формує безпрецедентний комплекс етичних викликів, із якими стикається вітчизняна правова система. Це питання досліджували такі науковці: В. З. Ухач, В. О. Лозовой, О. В. Петришин, Л. В. Теліженко.

Нормативну основу юридичної етики в Україні складають: Кодекс суддівської етики, затверджений XV позачерговим з'їздом суддів України, Правила адвокатської етики, затверджені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, а також відповідні положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Однією з ключових етичних проблем у правовій сфері є питання справедливості. Часто закон може бути несправедливим, особливо з урахуванням відмінностей у суспільстві. Ще однією етичною проблемою у правовій сфері є конфіденційність та захист особистого життя. З одного боку, право на приватність визнається та захищається законом. Однак у певних випадках право на приватність може конфліктувати з інтересами суспільства чи правосуддя. Ще одним важливим аспектом етичних проблем у правовій сфері є використання технологій. З розвитком інформаційних технологій та цифрової сфери виникають нові етичні питання [3].

Проблема суддівської доброчесності є центральною в дискусії про юридичну етику в Україні. За даними незалежного моніторингу IAC ISHR, протягом 2025 року в українських судах фіксувалися стійкі негативні тенденції, що підтверджують системний характер проблеми [7]. У 2024 році 15 суддів було звільнено за хабарництво, а у 2025 році зафіксовано 10 нових аналогічних справ.

Особливу стурбованість викликає проблема безкарності суддів. Згідно з дослідженнями Фондації DEJURE, «суддівське самоврядування» фактично перетворилося на механізм захисту корпоративних інтересів, а не забезпечення доброчесності [8]. Згідно з дослідженнями, рівень довіри часто не перевищує 9–16 %, при цьому близько 69 % громадян не довіряють найвищим судовим інстанціям, що гальмує інвестиційну привабливість [2].

Адвокатська діяльність традиційно відчуває на собі сильний вплив морально-етичних принципів. Взаємовідносини клієнта та адвоката будуються на довірі, яка є неможливою у випадку неетичної та аморальної поведінки адвоката. А звідси проблема конфлікту інтересів – одна із складніших етичних проблем для адвоката [5].

В умовах воєнного стану цей принцип зазнає додаткового тиску: держава нерідко апелює до міркувань національної безпеки для виправдання обмежень адвокатської таємниці. Баланс між вимогами безпеки та гарантіями права на захист залишається однією з найгостріших дискусійних проблем у правничому середовищі.

Окремою проблемою є етика юридичного маркетингу. Недобросовісна реклама юридичних послуг – гарантування результату, використання страху клієнта, посилення на зв'язки з державними органами – підриває довіру до професії загалом і є прямим порушенням Правил адвокатської етики [6].

Цифровізація правничої практики породжує принципово нові етичні проблеми. Використання систем штучного інтелекту для аналізу доказів, прогнозування судових рішень і надання правових консультацій ставить питання про відповідальність за помилкові висновки та ризики дискримінації, заcodedані в алгоритмах [1, с. 47].

Особливо актуальним є питання конфіденційності у цифровому середовищі. Як зазначається у дослідженнях кафедри права ДНУ, взаємодія адвоката з клієнтом через цифрові платформи вимагає принципово нових підходів до захисту інформації та забезпечення достовірності правових висновків [1, с. 46].

У контексті євроінтеграції слід зазначити, що Regulation (EU) 2024/1689 (AI Act), який набрав чинності у 2024 році, безпосередньо регулює використання систем ШІ у сфері правосуддя, зараховуючи

їх до категорії високого ризику. Після вступу України до ЄС ці норми стануть обов'язковими і для вітчизняної правничої практики [9].

На підставі проведеного аналізу можна запропонувати такий комплекс заходів щодо подолання етичних проблем у юридичній сфері України.

По-перше, інституційне зміцнення механізмів доброчесності: розширення участі міжнародних експертів у відборі суддів за моделлю ВАКС; підвищення прозорості дисциплінарних проваджень; запровадження обов'язкових курсів етики у системі підвищення кваліфікації суддів і адвокатів [9].

По-друге, законодавче регулювання нових викликів: ухвалення національного закону про штучний інтелект з урахуванням вимог EU AI Act; чітке закріплення стандартів захисту адвокатської таємниці в умовах цифрової комунікації; розробка кодексу етики для юристів, які використовують системи ШІ у своїй практиці [9].

По-третє, посилення громадського контролю: розширення повноважень Громадської ради доброчесності; забезпечення публічності дисциплінарних проваджень щодо суддів; підтримка незалежних моніторингових організацій. [4; 8].

Проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків. Етичні проблеми в юридичній сфері України мають системний характер і зумовлені сукупністю інституційних, культурних та технологічних чинників. Критично низький рівень суспільної довіри до судової системи є прямим наслідком хронічних порушень стандартів доброчесності. Водночас наявність позитивних прикладів — зокрема, успішна діяльність ВАКС — свідчить про те, що системні зміни є можливими за умови наявності політичної волі та міжнародної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Н. І. Окремі аспекти юридичної діяльності в сучасній державі. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 43–51 (дата звернення: 04.04.2026).
2. Довіра до суду: важливі міркування, які ґрунтуються на фактах. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1775192/> (дата звернення: 04.04.2026).
3. Етичні дилеми у правовій сфері: дослідження в рамках курсової роботи. URL: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/etichni-dilemi-u-pravovii-sferi-doslidzhennya-kurovoyi-roboti-43499> (дата звернення: 04.04.2026).
4. ЄСПЛ 2025 і Україна: стійкі порушення стандартів справедливого суду. *IAC ISHR*. URL: <https://ishr-monitoring.org/yespl-2025-i-ukrayina> (дата звернення: 01.04.2026).
5. Конфлікт інтересів при здійсненні адвокатської діяльності: в чому суть URL: <https://law.chnu.edu.ua/konflikt-interesiv-pri-zdiysnenni-advokatskoi-diialnosti/> (дата звернення: 04.04.2026).
6. Мовчан М. Етичні межі маркетингу юридичних послуг. *PRAVO.UA*. 2025. URL: <https://pravo.ua/etichni-mezhi-marketynhu-iurydychnykh-posluh-shcho-dozvoleno-shcho-ni-i-chomu-tse-matyme-znachennia-u-2026-rotsi-bloh-marynu-movchan/> (дата звернення: 04.04.2026).
7. Судова влада України 2025: реформи, структура. URL: <https://inforum.com.ua/sudova-vlada-ukrainy-2025-struktura-reformy-vyklyky/> (дата звернення: 04.04.2026).
8. Фондація DEJURE Foundation. Судова реформа в Україні: успіхи, виклики та майбутні пріоритети. 2024. URL: https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2024/11/Sudowa-reforma-w-Ukrajini_UA.pdf (дата звернення: 04.04.2026).
9. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of the European Union of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu> (date of acces: 04.04.2026).

Моргун Владислав Володимирович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Опалюк Т. Л.,**
доктор педагогічних наук, професор,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Формування громадянських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями належить до тих соціально-гуманітарних проблем сучасної освіти, у яких поєднуються питання педагогіки, спеціальної освіти, психології розвитку, соціальної інклюзії та прав людини. Йдеться не лише про засвоєння дитиною окремих правил поведінки чи елементарних знань про державу, родину, школу, права й обов'язки, а про поступове входження учня в систему соціальних відносин, де цінність людської гідності, повага до іншого, відповідальність, доброзичливість, справедливість, солідарність і причетність до спільноти стають доступними для розуміння через практичну дію, спілкування та щоденний досвід. Саме тому ця проблема має не вузько дидактичний, а глибоко соціальний зміст: школа виступає простором, у якому дитина з інтелектуальними порушеннями не тільки навчається, а й набуває первинного досвіду громадянської участі, взаємодії, вибору та відповідальності.

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасна українська освіта дедалі виразніше орієнтується на компетентнісний, дитиноцентричний та інклюзивний підходи. У Державному стандарті початкової освіти початкова школа розглядається як основа формування ключових компетентностей і наскрізних умінь, а отже, громадянські й соціальні якості мають формуватися не епізодично, а системно – через зміст навчання, виховні ситуації, партнерську взаємодію, участь у житті класу та шкільної спільноти. Для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями це особливо важливо, оскільки абстрактні поняття громадянськості потребують конкретизації: через приклади з повсякденного життя, повторювані соціальні ситуації, наочність, рольові вправи, спільні справи й підтримку дорослого [2].

У світовому освітньому дискурсі інклюзія розглядається не як механічне перебування дитини з особливими освітніми потребами в одному просторі з іншими учнями, а як цілеспрямоване усунення бар'єрів, створення умов для участі, належності та визнання цінності кожного здобувача освіти. UNESCO підкреслює, що інклюзивна освіта передбачає виявлення й подолання бар'єрів у змісті освіти, педагогіці, організації навчання та шкільній культурі; отже, формування громадянських цінностей у дітей з інтелектуальними порушеннями має здійснюватися не шляхом спрощеного копіювання загальних програм, а через педагогічно адаптовані способи залучення дитини до спільної діяльності.

Український досвід у цьому контексті є особливо значущим, адже Нова українська школа декларує перехід від знаннєвої моделі до освіти, спрямованої на формування компетентностей, цінностей і здатності діяти в реальному житті. Для дітей з інтелектуальними порушеннями громадянські цінності не можуть бути засвоєні лише через пояснення понять «право», «обов'язок», «відповідальність», «державна», «спільнота»; вони мають відкриватися через досвід: привітатися, допомогти, дотриматися правила, зробити вибір, висловити прохання, прийняти відмінність іншого, взяти участь у спільному завданні. Саме в такій практико-зорієнтованій логіці громадянське виховання стає частиною соціального становлення дитини, а не окремим виховним заходом [1].

Міжнародні дослідження підтверджують, що громадянська освіта для учнів з інтелектуальними порушеннями має важливе значення для розвитку соціальної участі, навичок прийняття рішень, розуміння прав і обов'язків, а також для підготовки до життя в різноманітному суспільстві. Зокрема, дослідження дітей віком 6–12 років з інтелектуальними порушеннями показує, що громадянська освіта може сприяти їхній активнішій участі в соціальних взаємодіях, однак потребує спеціально організованого педагогічного супроводу. Інші емпіричні праці засвідчують ефективність ігрових, дискусійних та активізувальних методів, оскільки вони забезпечують більшу залученість, конкретність і практичний характер засвоєння громадянського змісту [4].

Окремої уваги потребує зв'язок громадянських цінностей із морально-етичним розвитком. Для молодшого школяра з інтелектуальними порушеннями громадянськість починається не з абстрактних політико-правових понять, а з базових соціальних дій: поважати іншого, чекати своєї черги, не ображати, дякувати, берегти спільні речі, виконувати просте доручення, розуміти наслідки власних дій. Саме через такі щоденні практики поступово формуються ширші цінності – відповідальність, повага до правил, почуття приналежності, взаємодопомога, толерантність і готовність брати участь у житті спільноти. Українські дослідження підкреслюють, що ціннісні орієнтири дітей з інтелектуальними порушеннями формуються через освітній процес, діяльність команди супроводу, спілкування з однолітками, родинне середовище та соціум [3].

Одним із продуктивних підходів до формування громадянських цінностей є використання ситуацій повсякденного вибору. Наприклад, замість абстрактної розмови про відповідальність учневі можна

запропонувати доступну ситуацію: «Що робити, якщо ти знайшов чужий олівець?», «Як допомогти однокласнику, якому складно виконати завдання?», «Чому важливо домовлятися під час гри?». Такі ситуації дають змогу перетворити громадянське виховання на зрозумілий досвід, у якому дитина бачить наслідок дії, реакцію інших і власну роль у спільноті. Активні методи, зокрема гра, обговорення, моделювання соціальних ситуацій і спільна діяльність, у міжнародних дослідженнях розглядаються як ефективні для навчання громадянської поведінки учнів з інтелектуальними порушеннями [5].

Важливим є й те, що інклюзивне громадянське виховання має двосторонній ефект. Дитина з інтелектуальними порушеннями отримує можливість бути учасником спільної справи, а її однолітки без порушень розвитку вчаться взаємодіяти з різними людьми, розуміти різноманітність, приймати відмінності та будувати стосунки на засадах поваги. Саме тому громадянські цінності в інклюзивному класі формуються не лише «для» дитини з особливими освітніми потребами, а «разом із» нею, через спільну участь у житті класу. Дослідження соціальної інклюзії учнів з інтелектуальними порушеннями показують, що спільні програми й активності можуть зменшувати ізоляцію, посилювати прийняття та створювати умови для розвитку соціально-емоційних умінь усіх учнів.

Ще одним важливим аспектом є роль учителя як носія громадянської культури. Для молодшого школяра з інтелектуальними порушеннями педагог часто є головним зразком справедливого ставлення, доброзичливої комунікації, поваги до правил і визнання гідності кожної дитини. Якщо вчитель послідовно демонструє повагу, пояснює правила зрозумілою мовою, підтримує участь, не допускає приниження й навчає дітей домовлятися, то громадянські цінності стають частиною щоденної культури класу. У цьому сенсі школа виконує не лише освітню, а й соціально-виховну та гуманізувальну функцію, формуючи в дітей досвід життя в демократичній, безпечній і відкритій спільноті.

Отже, формування громадянських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є важливою соціально-гуманітарною проблемою сучасної освіти, оскільки стосується не лише навчальних результатів, а й права дитини на участь, прийняття, самовираження та повноцінне входження в соціальне життя. Громадянські цінності для цієї категорії учнів мають формуватися через доступний зміст, наочність, практичні ситуації, емоційно позитивну взаємодію, повторюваність соціального досвіду й підтримку з боку педагогів, родини та однолітків. Успішність цього процесу залежить від того, наскільки школа здатна створити середовище, у якому кожна дитина відчуває себе не об'єктом допомоги, а учасником спільноти.

Перспективність дослідження цієї теми полягає в потребі розроблення педагогічних умов, методик і практичних інструментів, які допоможуть переводити складні громадянські поняття в доступні для молодших школярів з інтелектуальними порушеннями форми діяльності. Найбільш результативними можуть бути ті підходи, які поєднують інклюзивне середовище, командну підтримку, діяльнісне навчання, ігрові й ситуаційні методи, партнерство з батьками та цілеспрямоване формування культури поваги в класі. Саме за таких умов громадянське виховання стає не формальним компонентом освітньої роботи, а реальним механізмом соціального становлення дитини, розвитку її життєвих компетентностей і підготовки до активної участі в житті громади та суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Опалюк Т. Концептуалізація громадянських цінностей у структурі соціального становлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. Т. 13, № 10. С. 89–93. DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i10-012.
2. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>.
3. Стеблук С. В. Формування загальнолюдських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Педагогічні науки*. 2023. Вип. 1 (54). С. 22–27. DOI: 10.32689/maup.ped.2023.1.3.
4. Čarnická M. Activating teaching in civics classes for students with intellectual disabilities in special primary schools. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*. 2025. № 2 (121). P. 269–277. DOI: 10.35433/pedagogy.2(121).2025.20.
5. Jacob U. S., Bolarinwa O. E., Ekeh M. C., Pillay J. Civic Education Performance of Students with Mild Intellectual Disability: A Quasi-Experimental Research. *Specialusis Ugdymas / Special Education*. 2022. Vol. 2, No. 43. P. 3031–3043.

АСИНХРОННЕ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: МОЖЛИВОСТІ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасна освітня система України функціонує в умовах серйозних викликів, спричинених воєнними подіями. Освітній процес змушений швидко адаптуватися до нестабільності, що проявляється у перебоях електропостачання, відсутності стабільного інтернету, небезпеках для життя та психологічному напруженні здобувачів освіти. За таких обставин традиційні форми навчання значною мірою втрачають ефективність, що зумовлює необхідність пошуку альтернативних підходів.

Одним із таких підходів є асинхронне навчання, яке дозволяє організувати освітній процес незалежно від часу та місця перебування учасників. Асинхронне навчання сприяє зниженню рівня стресу та підтримці психологічної стабільності студентів у кризових умовах [1, с. 345]. Особливо це важливо для вивчення іноземних мов, що традиційно базується на активній комунікації та регулярній взаємодії.

Асинхронний формат передбачає, що студент самостійно опрацьовує навчальні матеріали у зручний для себе час, без необхідності одночасної присутності викладача. Навчальні ресурси (відео, тексти, вправи, тести) розміщуються на цифрових платформах і доступні для повторного використання. Такий підхід сприяє: індивідуалізації навчального процесу; формуванню навичок самоорганізації; розвитку автономності здобувачів освіти.

Серед ключових переваг асинхронного навчання виділяють гнучкість, доступність, безперервність навчання та розвиток самостійності студентів [2; 5]. Використання цифрових платформ дозволяє забезпечити постійний доступ до ресурсів [3, с. 116].

Навчання може відбуватися у будь-який час, що дозволяє враховувати індивідуальні обставини студентів (повітряні тривоги, переміщення, відсутність електроенергії). Навіть за умов небезпеки або евакуації студенти мають можливість продовжувати навчання, зберігаючи доступ до матеріалів.

Кожен студент може опановувати матеріал, дотримуючись індивідуального темпу навчання, відповідно до власних можливостей, що підвищує якість засвоєння знань. Асинхронний формат розвиває навички самостійного планування, відповідальності та самоконтролю.

Освітні платформи забезпечують доступ до інтерактивних ресурсів, мультимедійного контенту та автоматизованого оцінювання. Можливість навчатися у комфортному режимі знижує рівень стресу та допомагає зберегти відчуття стабільності. Одночасно зменшуються витрати на організацію навчального процесу, оскільки матеріали можуть використовуватися багаторазово.

У воєнний період студенти часто перебувають у стані тривоги та невизначеності. Асинхронне навчання у цьому контексті виконує не лише освітню, а й підтримувальну функцію. Воно дає можливість:

- контролювати власний темп навчання;
- зменшити психоемоційне навантаження;
- підтримувати зв'язок із освітнім середовищем.

Таким чином, цей формат сприяє збереженню внутрішньої стабільності здобувачів освіти. Сучасні цифрові платформи забезпечують широкий спектр можливостей: відеолекції та подкасти; інтерактивні вправи; онлайн-тести; форуми для обговорення; системи моніторингу успішності.

Використання таких інструментів дозволяє адаптувати навчання до індивідуальних потреб студентів і підвищувати його ефективність.

Вивчення іноземних мов у кризових умовах набуває додаткового значення. Воно сприяє: інтеграції у міжнародний освітній простір; розширенню комунікативних можливостей; формуванню глобального мислення; підтримці культурної ідентичності.

Як свідчить досвід роботи, для підвищення ефективності асинхронного навчання необхідно поєднувати його із синхронними елементами (практичні заняття онлайн, консультації, вебіари). Викладач має розробити чітку структуру курсу, забезпечити регулярний зворотний зв'язок; використовувати адаптивні навчальні системи; впроваджувати гнучкі навчальні плани.

Для підвищення ефективності асинхронного навчання необхідно інтегрувати різні галузі знань, включаючи педагогіку, психологію, інформаційні технології, соціологію. Такий підхід дозволяє створити комплексну систему підтримки студентів у складних умовах.

Значну роль відіграє індивідуалізація навчання, це особливо важливо в умовах нерівного доступу до ресурсів. Асинхронний формат відкриває можливості для персоналізації процесу навчання. Викладач має можливість адаптувати матеріал до рівня підготовки студентів, формувати індивідуальні траєкторії навчання, а також диференціювати завдання за рівнем складності.

Отже, асинхронне навчання сприяє формуванню ключових компетентностей, а саме критичного мислення, цифрової грамотності, навичок самоорганізації, відповідальності за результати навчання.

Однак існують суттєві недоліки та проблемні аспекти асинхронного навчання. Основними недоліками є обмежена комунікація, зниження мотивації та технічні труднощі [4, с. 81]. Відсутність живого спілкування негативно впливає на розвиток мовленнєвих навичок студентів [5, с. 11].

Таким чином, можемо зробити висновок, що асинхронне навчання іноземних мов у кризових умовах є ефективним інструментом забезпечення безперервності освіти, однак потребує поєднання з іншими формами навчання [2, с.46]. Воно поєднує гнучкість, доступність та можливість індивідуалізації, що є критично важливим у нестабільному середовищі.

Водночас цей формат має певні обмеження, пов'язані з недостатньою комунікацією, технічними труднощами та потребою у високому рівні самодисципліни.

Найбільш ефективною є модель, яка поєднує асинхронне навчання з іншими формами освітньої взаємодії. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між автономністю студентів і педагогічною підтримкою.

У перспективі асинхронне навчання може стати важливою складовою модернізації освітньої системи, сприяючи її гнучкості, стійкості та інтеграції у світовий освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюхов А., Симахова А., Артюхова Н. Інформаційна підтримка електронного навчання: українські виклики під час війни. *Журнал сучасної науки*. 2023. Т. 5, № 4. С. 343–347.
2. Голярдик Н. Професійні компетентності майбутніх учителів іноземних мов в умовах воєнного стану. *Безпечне освітнє середовище* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 1 березня 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 45–50.
3. Корніцька І., Колісниченко О. Використання цифрових платформ у викладанні іноземних мов. *Сучасні інформаційні технології в освіті* : збірник матеріалів конференції. Умань, 2023. С. 112–118.
4. Шуляк В., Остапчук О. Педагогічні аспекти асинхронного навчання іноземних мов. *Педагогічна академія*. Умань, 2024. С. 78–85.
5. Яновський А., Рубанська О., Бойко О. Мотивація студентів до навчання під час дистанційної освіти. *Інформатика та технології* : збірник тез конференції. Одеса, 2024. С. 9–13.

Павлова Єлизавета Павлівна,
здобувач IV курсу ОПС фаховий молодший бакалавр
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна
Науковий керівник – **Любченко І. І.,**
кандидат педагогічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У сучасних умовах розвитку суспільства особливої значущості набуває проблема виховання культури поведінки як складової загальної культури особистості. Соціальні трансформації, зміни в системі

цінностей і характері міжособистісної взаємодії зумовлюють необхідність формування у дітей із раннього віку здатності діяти відповідно до соціально прийнятих норм і правил. У цьому контексті особливо актуальним є період молодшого дошкільного віку, який характеризується інтенсивним засвоєнням зразків поведінки, формуванням перших моральних уявлень та навичок соціальної взаємодії.

Культуру поведінки дітей молодшого дошкільного віку розглядають як інтегрована якість, що включає знання норм і правил поведінки, сформованість позитивних моральних якостей, а також уміння застосовувати їх у повсякденному житті. Саме в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти створюються сприятливі умови для системного та цілеспрямованого впливу на цей процес, оскільки воно поєднує виховний потенціал педагогів, дитячого колективу та спеціально організованої діяльності [4].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поєднання теоретичних підходів до розуміння сутності культури поведінки з практичними механізмами її формування у дітей молодшого дошкільного віку. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам морального виховання та соціалізації дітей, питання ефективної інтеграції теоретичних положень у практику освітнього процесу потребує подальшого уточнення та розвитку.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до проблеми формування культури поведінки дітей. Практичне значення полягає у можливості використання запропонованих підходів і методів у діяльності педагогів закладів дошкільної освіти.

Формування культури поведінки у дітей молодшого дошкільного віку є важливим напрямом виховної роботи, що забезпечує становлення основ соціально прийнятної поведінки та гармонійної взаємодії з оточенням. У науковому розумінні культура поведінки трактується як сукупність засвоєних дитиною норм, правил і способів дій, що регулюють її поведінку в різних життєвих ситуаціях. Вона охоплює моральні уявлення, емоційне ставлення до інших людей та практичні навички культурної поведінки [3].

Структурно культура поведінки дітей молодшого дошкільного віку включає кілька взаємопов'язаних компонентів. Когнітивний компонент передбачає формування елементарних знань про правила поведінки (вітання, подяка, прохання, вибачення), норми взаємодії з дорослими й однолітками. Емоційно-ціннісний компонент полягає у вихованні позитивного ставлення до оточення, розвитку доброзичливості, чуйності, поваги до інших. Поведінковий компонент виявляється у здатності дитини практично дотримуватися цих норм у повсякденному житті [4].

Особливістю молодшого дошкільного віку є наслідувальний характер засвоєння поведінкових зразків. Діти активно копіюють дії дорослих, тому приклад педагога та батьків відіграє вирішальну роль у формуванні культурної поведінки. Водночас важливе значення має організація освітнього середовища, яке повинно бути емоційно комфортним, безпечним і насиченим можливостями для соціальної взаємодії.

Теоретико-прикладні підходи до формування культури поведінки передбачають поєднання науково обґрунтованих принципів виховання з ефективними педагогічними технологіями. Серед ключових підходів доцільно виокремити особистісно орієнтований, діяльнісний та компетентнісний. Особистісно орієнтований підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей дитини, її потреб та інтересів. Діяльнісний підхід акцентує увагу на активній участі дитини у різних видах діяльності, у процесі яких відбувається засвоєння норм поведінки. Компетентнісний підхід спрямований на формування здатності застосовувати набуті знання і навички у реальних життєвих ситуаціях [6].

Практична реалізація зазначених підходів здійснюється через різноманітні форми та методи роботи. Однією з провідних форм є гра, яка виступає основним видом діяльності дошкільника. У сюжетно-рольових іграх діти відтворюють соціальні ситуації, засвоюють правила поведінки, вчаться взаємодіяти з іншими. Ефективними є також дидактичні ігри, бесіди, читання художніх творів, обговорення моральних ситуацій, інсценізації.

Особливе значення мають методи вправлення та закріплення поведінкових навичок у повсякденному житті. Систематичне повторення правил поведінки, їх практичне застосування у різних ситуаціях сприяють формуванню стійких звичок культурної поведінки. Важливо також використовувати метод заохочення, який стимулює позитивні прояви поведінки та формує внутрішню мотивацію дитини [5].

Не менш важливою є організація спільної діяльності дітей, яка створює умови для формування навичок співпраці, взаємодопомоги, дотримання правил колективної поведінки. У процесі такої діяльності діти вчаться узгоджувати свої дії, враховувати інтереси інших, вирішувати конфліктні ситуації мирним шляхом [4].

Роль педагога у цьому процесі є визначальною. Він виступає не лише організатором освітнього процесу, а й носієм зразків культурної поведінки, координатором дитячої взаємодії, наставником у складних соціальних ситуаціях. Педагог має цілеспрямовано формувати у дітей уявлення про норми поведінки, створювати умови для їх практичного застосування та підтримувати позитивні поведінкові прояви.

Отже, формування культури поведінки у дітей молодшого дошкільного віку є цілісним процесом, що потребує системного підходу, поєднання теоретичних засад і практичних методів. Ефективність цього процесу залежить від організації освітнього середовища, використання адекватних віковим особливостям форм і методів роботи та активної позиції педагога у вихованні особистості дитини.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування культури поведінки у дітей молодшого дошкільного віку є важливим і необхідним процесом, який забезпечує становлення основ соціально прийнятної поведінки та успішної взаємодії дитини з оточенням. З'ясовано, що культура поведінки має інтегрований характер і включає когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти, які формуються у тісному взаємозв'язку.

Доведено, що молодший дошкільний вік є сенситивним періодом для засвоєння норм і правил поведінки, а провідним механізмом цього процесу виступає наслідування, що підсилює значущість прикладу дорослого. Водночас важливу роль відіграє спеціально організоване освітнє середовище, яке має бути емоційно комфортним, безпечним і сприяти активній взаємодії дітей.

Обґрунтовано, що ефективність формування культури поведінки забезпечується реалізацією теоретико-прикладних підходів, зокрема особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного. Їх поєднання дозволяє враховувати індивідуальні особливості дітей, забезпечувати їх активну участь у діяльності та формувати здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях.

Практичний аналіз засвідчив доцільність використання ігрових, дидактичних та інтерактивних методів, які сприяють ефективному засвоєнню норм поведінки. Важливими є систематичне вправлення у культурній поведінці, організація спільної діяльності дітей, а також використання методів заохочення, що стимулюють позитивні поведінкові прояви.

Отже, формування культури поведінки у дітей молодшого дошкільного віку в освітньому середовищі є цілісним, системним процесом, що потребує поєднання теоретичних засад із практичними методами педагогічної діяльності. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням і впровадженням інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на вдосконалення процесу виховання культури поведінки дітей у сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. К. Л. Крутій. Київ, 2021. 26 с.
2. Богущ А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика навчання дітей рідної мови. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
3. Гавриш Н. В. Виховання культури поведінки у дітей дошкільного віку. Київ : Слово, 2016. 256 с.
4. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості дошкільника. Київ : Освіта, 2010. 255 с.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2018. 408 с.
6. Ушакова О. С. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку. Київ : Освіта, 2013. 287 с.

Подорожко Володимир Володимирович,
викладач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін та мовної підготовки,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПОРЯДОК НА НОРМАТИВНІ ВИКЛИКИ ОЦІНЮВАННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ ВСТАНОВЛЕННЯ ГРУПИ ІНВАЛІДНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ

У процесі нормативного регулювання правовідносин, пов'язаних зі спрощенням процедури отримання інвалідності, сьогодні надважливим є питання реформування системи оцінювання в контексті фокусування на правах військовослужбовців Збройних Сил та інших утворених відповідно до

законів України військових формувань. З огляду на це з 01 січня 2025 року в Україні запрацювала нова система оцінювання повсякденного функціонування осіб, зокрема для військовослужбовців, яка прийшла на заміну старій системі діяльності органів медико–соціальної експертної комісії.

Правові аспекти соціального та правового захисту військовослужбовців досліджують такі науковці: А. К. Базиленко, Д. О. Ленюський, І. В. Маслянікова [1], О. Г. Козинець, Є. Ю. Лугина [2].

Мета роботи – напрацювання пропозицій з вдосконалення нормативно-правової бази, які дозволять спростити процедуру проходження експертного оцінювання військовослужбовцям ЗСУ та інших військових формувань.

Головною причиною реформування процесу встановлення інвалідності стали численні корупційні скандали в цій сфері, що були пов'язані зі встановленням інвалідності посадовим особам державних органів [3]. Ці корупційні випадки вимагали швидкої реакції з боку держави та побудови нової, прозорої системи встановлення інвалідності. Саме тому 22 жовтня 2024 року Рада національної безпеки і оборони України ухвалила рішення «Щодо протидії корупційним та іншим правопорушенням під час встановлення інвалідності посадовим особам державних органів», яке було введено в дію Указом Президента України № 732/2024 від 22 жовтня 2024 року.

На виконання рішення РНБО України Кабінет Міністрів України від 15 листопада 2024 року прийняв постанову № 1338 «Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи», яка ліквідувала структуру МСЕК та створила нову – експертні команди, які були покликані займатися оцінюванням повсякденного функціонування осіб та ухваленням рішень про встановлення їм інвалідності. Зазначена урядова постанова також розповсюдила свою дію і на оцінювання чинних військовослужбовців Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Відзначаючи загальну позитивну динаміку від впровадження зазначених процедур на процес оцінювання осіб, суттєвого нормативного доопрацювання потребує питання направлення та безпосереднього проходження оцінювання повсякденного функціонування чинними військовослужбовцями ЗСУ та інших військових формувань. На практиці військові стикаються з низкою проблем, пов'язаних як з направленням на оцінювання, так і з його безпосереднім проходженням.

Проблема № 1. Необхідність додаткової нормативної конкретизації кола суб'єктів, які направляють на оцінювання повсякденного функціонування діючих військовослужбовців.

Відповідно до пункту 17 Порядку проведення оцінювання повсякденного функціонування особи, оцінювання проводиться за електронним направленням, що сформоване в електронній системі:

1. Закріпленим лікарем з надання первинної медичної допомоги, закріпленим лікарем з надання спеціалізованої медичної допомоги після проведення необхідних діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів за наявності ознак, що відповідають критеріям направлення на проведення оцінювання повсякденного функціонування особи.

2. Головою військово-лікарської, медичної (військово-лікарської), лікарсько-експертної комісії щодо осіб, у яких за результатами проходження військово-лікарської, лікарської експертизи виявлено ознаки, що відповідають критеріям направлення на проведення оцінювання повсякденного функціонування особи [4].

Буквальне трактування цієї норми свідчить про право військовослужбовця бути направленим на оцінювання його повсякденного функціонування лікарем з надання первинної медичної допомоги та/або лікарем з надання спеціалізованої медичної допомоги та/або головою військово-лікарської, медичної (військово-лікарської), лікарсько-експертної комісії. Проте на практиці непоодинокими є випадки, коли зазначені лікарі мотивують свою відмову в направленні військовослужбовця на оцінювання відсутністю у них повноважень на вчинення таких дій.

З метою конкретизації вважаємо за необхідне доповнити п. 17 Порядку проведення оцінювання повсякденного функціонування особи абзацом четвертим такого змісту: «Закріплений лікар з надання первинної медичної допомоги та/або закріплений лікар з надання спеціалізованої медичної допомоги після проведення необхідних діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів за наявності ознак, що відповідають критеріям направлення на проведення оцінювання повсякденного функціонування особи, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 року №1338 «Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи» зобов'язаний сформулювати в електронній системі відповідне направлення відносно чинного військовослужбовця з метою проходження оцінювання повсякденного функціонування». При цьому абзаци 4 та 5 вважати відповідно абзацами 5 та 6.

Вважаємо, що зазначена нормативна конкретизація сприятиме індивідуалізації (персоналізації) кола повноважень (обов'язку) вказаних лікарів в частині формування ними електронного направлення військовослужбовця на оцінювання його повсякденного функціонування.

Проблема № 2. Визначення для військовослужбовців заочної форми проведення оцінювання як обов'язкової.

Чинна редакція Додатку 1 до Порядку проведення оцінювання повсякденного функціонування особи визначає вичерпний перелік випадків проведення оцінювання в заочній формі:

1. У разі формування направлення на проведення оцінювання повсякденного функціонування особи головою військово-лікарської, медичної (військово-лікарської), лікарсько-експертної комісії стосовно особи з числа військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту або учасників бойових дій.

2. У разі подання закріпленим лікарем або головою військово-лікарської, медичної (військово-лікарської), лікарсько-експертної комісії направлення на оцінювання експертною командою особи, в якій наявні захворювання, дефекти, необоротні морфологічні стани, порушення функцій органів та систем організму, за умови наявності документів, що підтверджують наявність відповідного стану.

Водночас у переважній більшості випадків військовослужбовці змушені проходити оцінювання очно, при цьому часто перебуваючи в зоні проведення бойових дій, не маючи фізичної можливості для цього. Це тягне за собою певні наслідки: у разі неявки військовослужбовця на оцінювання більше ніж один раз експертна команда відповідного закладу охорони здоров'я повертає направлення та відповідні документи військовослужбовця лікарю, який направив його на оцінювання без ухвалення відповідного рішення по суті.

З метою конкретизації вважаємо за необхідне викласти абзац другий п. 2 Додатку 1 до Порядку проведення оцінювання повсякденного функціонування особи, виклавши його в такій редакції: «Експертна команда проводить розгляд справи заочно в разі формування направлення на проведення оцінювання повсякденного функціонування особи (далі – направлення на оцінювання) закріпленим лікарем з надання первинної медичної допомоги та/або закріпленим лікарем з надання спеціалізованої медичної допомоги та/або головою військово-лікарської, медичної (військово-лікарської), лікарсько-експертної комісії стосовно особи з числа військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту або учасників бойових дій. Вибір очної форми розгляду для такої категорії осіб здійснюється у разі, коли наданих документів недостатньо для прийняття рішення членами експертної команди».

Таким чином, запропоновані нормативні зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 року №1338 «Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи» сприятимуть спрощенню для військовослужбовців процесу проходження оцінювання та однакового застосуванню збоку експертних команд та відповідних лікарів правил оформлення направлення на оцінювання та форм, у яких таке оцінювання проводиться відносно діючих військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕЛЛ

1. Базиленко А. К., Ленюський Д. О., Маслянікова І. В. Особливості системи соціального захисту та соціального забезпечення військовослужбовців ЗС України. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 12, Т. 2 (282/2). С. 6–17.

2. Козинець О. Г., Лугина Є. Ю. Конституційні засади захисту прав військовослужбовців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 89, Ч. 1. С. 210–215.

3. На Хмельниччині ДБР викрило керівницю МСЕК та її сина – керівника облуправління пенсійного фонду на незаконному збагачені на мільйони доларів. URL: <https://dbr.gov.ua/news/na-hmelnychchini-dbr-vikrilo-kerivnicyu-msek-ta-ii-sina-kerivnika-oblupravlinnya-pensijnogo-fondu-na-nezakonnomu-zbagacheni-na-milijoni-dolariv>.

4. Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2024 р. № 1338. *Урядовий кур'єр* від 26.11.2024 р. № 239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2024-%D0%BF/conv#n2>.

Рябокінь Вікторія Вікторівна,
здобувач IV курсу ОПС фаховий молодший бакалавр
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна
Науковий керівник – **Любченко І. І.,**
кандидат педагогічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК ДРУЖНІХ ВЗАЄМИН: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ ВИМІР

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням ролі комунікації, міжособистісної взаємодії та соціальної адаптивності особистості. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема формування соціально-комунікативної компетентності дітей уже на ранніх етапах їхнього розвитку, зокрема в дошкільному віці. Саме в цей період закладаються основи соціальної поведінки, формуються перші уявлення про норми взаємодії, розвиваються навички спілкування та співпраці.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для становлення дружніх взаємин, які виступають важливим чинником соціалізації дитини. Через взаємодію з однолітками діти набувають досвіду емоційного обміну, вчать розуміти почуття інших, вирішувати конфлікти, дотримуватися соціальних норм і правил. Дружні взаємини сприяють розвитку емпатії, довіри, взаємопідтримки, що своєю чергою є ключовими компонентами соціально-комунікативної компетентності.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення та практичного впровадження ефективних підходів до формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників через розвиток дружніх взаємин в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам соціалізації та комунікативного розвитку дітей, питання інтеграції теоретичних положень із практичними методами організації дружньої взаємодії потребує подальшого дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні наукових підходів до проблеми формування соціально-комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. Практичне значення визначається можливістю використання запропонованих методів і рекомендацій у діяльності педагогів закладів дошкільної освіти.

Отже, дослідження спрямоване на поєднання теоретичних положень і практичних рішень, що забезпечують ефективний розвиток соціально-комунікативної компетентності дошкільників у процесі їхньої дружньої взаємодії.

Формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників є складним і багатограним процесом, що охоплює розвиток умінь ефективно взаємодіяти з іншими людьми, розуміти емоційні стани співрозмовника, дотримуватися соціальних норм поведінки та конструктивно вирішувати конфліктні ситуації. У науковому дискурсі соціально-комунікативна компетентність розглядається як інтегрована якість особистості, що включає когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти [5].

Когнітивний компонент передбачає засвоєння дитиною знань про правила спілкування, соціальні ролі, норми поведінки в різних ситуаціях. Емоційно-ціннісний компонент пов'язаний із розвитком емпатії, здатності до співпереживання, формуванням позитивного ставлення до інших. Поведінковий компонент проявляється у практичних навичках взаємодії: умінні домовлятися, співпрацювати, ділитися, висловлювати власні думки та почуття прийнятними способами.

Важливим середовищем формування зазначених компонентів виступають дружні взаємини між дітьми. У дошкільному віці дружба має ситуативний, емоційно забарвлений характер, однак саме вона створює умови для набуття первинного соціального досвіду. У процесі спільної діяльності (ігрової, пізнавальної, творчої) діти вчать враховувати інтереси інших, узгоджувати дії, розподіляти ролі, що сприяє розвитку соціально-комунікативних умінь [4].

Теоретичний аналіз засвідчує, що ефективне формування соціально-комунікативної компетентності можливе за дотримання певних педагогічних умов. По-перше, це створення емоційно безпечного та підтримувального середовища, у якому кожна дитина відчуває себе прийнятою та значущою. По-друге, організація різноманітних форм взаємодії дітей, що стимулюють розвиток дружніх взаємин (сюжетно-рольові ігри, колективні творчі справи, спільні проєкти). По-третє, цілеспрямоване педагогічне керівництво процесом спілкування, яке передбачає моделювання соціальних ситуацій, обговорення поведінкових стратегій, розвиток умінь рефлексії [6].

Практичний вимір дослідження передбачає використання ефективних методів і прийомів роботи з дітьми. Зокрема, значний потенціал мають ігрові технології, адже гра є провідною діяльністю дошкільника. Через сюжетно-рольові ігри діти відтворюють соціальні відносини, засвоюють моделі поведінки, вчаться співпрацювати. Доцільним є також застосування комунікативних ігор та вправ, спрямованих на розвиток умінь слухати, висловлювати думки, розуміти інших.

Ефективними є методи емоційного розвитку, такі як обговорення моральних ситуацій, читання та аналіз казок, вправи на розпізнавання емоцій, що сприяють формуванню емпатії та емоційного інтелекту. Важливу роль відіграє організація спільної діяльності, яка потребує взаємодії та взаємодопомоги, а також залучення дітей до вирішення конфліктних ситуацій шляхом діалогу та пошуку компромісів.

Особливу увагу слід приділяти ролі педагога як фасилітатора дитячої взаємодії. Педагог не лише організовує діяльність, але й виступає зразком соціально прийнятної поведінки, демонструє толерантність, повагу до інших, умінь конструктивно спілкуватися. Водночас важливо забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її особистісні особливості, рівень розвитку комунікативних умінь та соціального досвіду [3].

Отже, формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників через розвиток дружніх взаємин є цілеспрямованим процесом, що поєднує теоретичні підходи та практичні методи організації дитячої взаємодії. Його ефективність залежить від створення сприятливих педагогічних умов, системного використання інтерактивних методів та активної ролі педагога у підтримці позитивного соціального досвіду дітей.

У ході дослідження встановлено, що формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників є важливою складовою їхнього загального розвитку та успішної соціалізації. Доведено, що зазначена компетентність має інтегрований характер і охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти, які взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Обґрунтовано, що дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку дружніх взаємин, які виступають ефективним засобом формування соціально-комунікативної компетентності. Саме у процесі дружньої взаємодії діти набувають первинного досвіду спілкування, вчаться співпрацювати, розуміти інших, регулювати власну поведінку відповідно до соціальних норм.

Визначено, що ефективність цього процесу забезпечується за умови створення сприятливого емоційно-психологічного середовища, організації різноманітних видів спільної діяльності та цілеспрямованого педагогічного супроводу. Особливу роль відіграє педагог як організатор і модератор дитячої взаємодії, який сприяє розвитку позитивних міжособистісних відносин.

Практичний аналіз засвідчив доцільність використання ігрових, комунікативних та інтерактивних методів, що стимулюють розвиток дружніх взаємин і формують необхідні соціальні навички. Застосування таких підходів сприяє розвитку емпатії, навичок співпраці, умінь вирішувати конфлікти та ефективно взаємодіяти з однолітками.

Отже, поєднання теоретичних засад із практичними методами роботи забезпечує цілісне та ефективне формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні та апробації інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на розвиток дружніх взаємин у сучасному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. К. Л. Крутій. Київ, 2021. 26 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика навчання дітей рідної мови. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
3. Гавриш Н. В. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку. Київ : Слово, 2015. 320 с.
4. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості дошкільника. Київ : Освіта, 2010. 255 с.
5. Лісіна М. І. Спілкування і мовлення у дітей. Київ : Педагогіка, 1986. 144 с.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2018. 408 с.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Соціально-гуманітарні дисципліни, як показує досвід світової освіти, відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку найважливіших якостей особистості, її загальної культури, логічного мислення тощо. Основне завдання кожного закладу вищої освіти – навчання й виховання молоді особистості, яка зможе самостійно вирішувати різні соціальні, культурні, економічні, політичні та інші проблеми, які з'являються в сучасному суспільстві. Соціально-гуманітарні дисципліни формують особистість студента відповідно до реальних вимог суспільства, навчають логічного мислення, розкривають особливості розвитку нашого світу.

Основою сучасних соціально-гуманітарних дисциплін є загальнолюдські пріоритетні цінності, а головна мета пізнання студентами цих наук – обґрунтування оптимальних шляхів та засобів досягнення соціальної справедливості, забезпечення злагоди, прогресивного розвитку суспільства та формування творчої особистості у культурному середовищі [1]. Саме від гуманізації освіти суттєво залежить інтелектуально-творчий потенціал особистості. Тому якісна соціально-гуманітарна підготовка майбутніх фахівців є одним з актуальних завдань, які прагне вирішити в теоретичному та практичному аспектах педагогічна наука. Отже, пізнання соціально-гуманітарних наук – одна з головних та необхідних передумов для входження молоді особистості у загальнокультурне світове співтовариство, формування її світоглядної позиції.

Сьогодні, на етапі інформаційної фази розвитку освіта виходить на перший план, і стратегічна мета майбутнього – підвищення інтелектуального потенціалу особистості [2]. Людина – творець, професіонал, фахівець будь-якого профілю – головне багатство країни в інформаційному суспільстві.

Функціонування закладу вищої освіти сьогодні неможливе без розробки стратегії подальшого, перспективного розвитку навчання, метою якого повинен бути розвиток особистості студента, його професійні якості, гуманізація відносин тощо. У закладах вищої освіти суттєво змінилось уявлення про характер взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу, затверджується стиль довіри, співпраці та співтворчості. Тому необхідно забезпечення сукупності умов для формування молоді людини, самореалізації її власних можливостей і здібностей кожного студента, орієнтуючи процес навчання на формування професійного «Я» майбутнього фахівця [3].

Гуманітарні знання – єдині загальнолюдські та загальнокультурні основи, що не є надбанням однієї науки, а підлягають вивченню в різних дисциплінах. Такі знання становлять загальнокультурний і гуманітарний потенціал кожної людини. Цілями викладання соціально-гуманітарних дисциплін є формування компетентностей, які мають універсальний характер. Це, по-перше, здатність до навчання, креативність, володіння іноземними мовами тощо. Реформування української вищої освіти, зокрема в галузі викладання соціально-гуманітарних дисциплін, та їх впливу на студентську молодь сьогодні повинно спиратись на нові ідеї, принципи, що забезпечують формування морально-вольових якостей активної, незалежної і творчої особистості студента. Саме така освіта, яка вважає центром своєї уваги людину, молоду особистість та її духовний розвиток і систему цінностей, є гуманістичною [4].

Соціально-гуманітарні дисципліни завжди відіграють важливу роль у формуванні особистості студента незалежно від його професійної підготовки, майбутнього місця роботи та власних інтересів, тому що вони:

- 1) формують усвідомлення своєї суспільної ролі і характеру зв'язків із суспільством;
- 2) сприяють осмисленню значення своєї соціальної функції;
- 3) формують необхідні для розуміння людиною моральних норм.

Гуманізація суспільної свідомості – основна мета соціально-гуманітарної освіти, що впливає на формування особистості. Досягнення цієї мети ставить перед соціально-гуманітарними дисциплінами такі завдання [1]:

- оволодіти знаннями про людину й суспільство (завдяки вивченню дисциплін «Історія України», «Філософія», «Політологія», «Соціологія», «Культурологія» тощо);
- зорієнтувати студентів на вивчення дисциплін, які розкривають особливості взаємодії соціальних спільнот, сприяють самоідентифікації особистості, без якої неможливо досягнути успіхів в обраній професії і в житті в цілому;
- сприяти розумінню природи суспільних та міжособистісних відносин;
- допомогти молодій людині усвідомити найважливіші гуманістичні цінності та традиції нашого суспільства;
- засвоїти систему знань, які допомагають виробити власну позицію, формують морально стабільного та відповідального за свої вчинки громадянина;
- підготувати висококваліфікованого фахівця.

Отже, поєднання професійної і гуманітарної освіти в системі формування компетентностей майбутніх фахівців дисциплінують мислення, формують логічну повноту суджень, інтуїцію та інші властивості особистості. Соціально-гуманітарні знання – важлива частина людської історії та культури, вони впливають на розвиток у студентів широти поглядів, спостережень, творчих здібностей. Саме такі знання допомагають молодій особі розвивати свій духовний потенціал, збагачуватись різною науково-пізнавальною інформацією, сприяють знаходженню нових галузей дослідження, збільшуючи пізнавальні можливості. Соціально-гуманітарні науки доводять, що кожна особа може розвивати свої здібності та повністю реалізовувати свій творчий і особистий потенціал, але тільки тоді, коли сама цього забажає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне : Ліста–М, 2023. 128 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2018. 848 с.
3. Вознюк О. Формування системи гуманітарних інтегрованих знань студентів. Вінниця, 2024. 21 с.
4. Островська Н. Особистісно-орієнтований підхід у навчанні дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2007. 20 с.

Соковець Луїза Юзефівна,
студентка 1 курсу спеціальність «Психологія»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Руколянська Н. В.**,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін та мовної підготовки,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КУЛЬТУРНІ БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У сучасних умовах глобалізації ефективна ділова комунікація є ключовим чинником успіху українських компаній, приватних підприємств, що працюють на міжнародному ринку, проте культурні бар'єри, які проявляються через сприйняття світу, ієрархію, ставлення до часу, невербальні сигнали, мову тощо, часто стають перешкодою для взаєморозуміння між партнерами. Ефективна ділова комунікація дозволяє виходити на нові ринки та успішно конкурувати, що передбачає обмін інформацією, ідеями та досвідом між представниками різних культур і сприяє досягненню стратегічних цілей у діловому світі.

Зазначена тема постійно перебуває в полі зору і вітчизняних, і зарубіжних науковців, які розглядають культурні бар'єри у різних аспектах, зокрема, Т. В. Бучинської, Г. Й. Юркевич (практична управлінська складова) [3], В. В. Кухарик (крос-культурні бар'єри у професійній сфері) [6], М. М. Reddy, Н. Rugbeer [1], А. М. Орел, В. М. Жмайлова [7] (мовні міжкультурні бар'єри) та інших.

Метою нашого дослідження є визначення основних культурних бар'єрів та шляхів їх подолання у взаємовідносинах із діловими партнерами – представниками східних країн.

Науковці по-різному визначають, що таке культурні бар'єри і у чому вони виявляються. В. В. Кухарик розглядає їх як перешкоди у комунікації, що виникають через відмінності у мовних традиціях, соціальних нормах та цінностях, які часто проявляються у не розумінні невербальних сигналів та різних комунікативних стилів [6, с. 5–6]. Як зазначає М. С. Дороніна, «успіх взаємодії залежить від здатності фахівця вчасно розпізнати ціннісні орієнтації іншої сторони та адаптувати свій стиль поведінки до них» [4, с. 112]. Дослідниця О. Є. Блинова вказує, що «значним бар'єром стає внутрішня тривожність та схильність до стереотипізації» [2, с. 115].

Загалом науковці розрізняють різні види культурних бар'єрів у діловій комунікації, а саме:

Мовні – різні значення слів, акценти, професійний жаргон.

Невербальні – жести, міміка, дистанція у спілкуванні.

Ціннісні – різне ставлення до часу, статусу, ролей у бізнесі.

Етичні – відмінності у нормах ввічливості та корпоративній культурі.

Наявність хоч одного з цих видів може стати на заваді партнерству і, як наслідок, сприяти застою і невдачам в улюбленій справі. Тому, безперечно, знання особливостей культури і ділових нюансів країни, з якою плануємо вести бізнес, позитивно вплине на нього. Яскравим прикладом є країни Сходу, зокрема Туреччина.

У діловій культурі цієї країни ключовим чинником є пріоритет родини. Сім'я для турків – це найвища цінність, тому вияв щирого інтересу до добробуту близьких партнера є обов'язковим елементом побудови довіри. Також існують жорсткі політичні табу: категорично заборонено висловлювати будь-яку критику на адресу першого президента Мустафи Кемаля Ататюрка. Повага до нього є фундаментальною для нації, а за публічні образи чи негативні висловлювання щодо постаті Ататюрка в Туреччині передбачена навіть кримінальна відповідальність. Важливим є і невербальний етикет: жест «ОК» (кільце з пальців) сприймається як образливий, а під час розмови не можна сидіти так, щоб підощва взуття була спрямована на партнера, оскільки це вияв глибокої неповаги; слід уникати і надмірної жестикуляції, а також клацання язиком, що означає категоричне заперечення у грубій формі.

На окрему увагу заслуговує релігійний чинник, зокрема значення священного місяця Рамадан. Якщо ділова зустріч відбувається у цей період, партнерам-мусульманам категорично не слід пропонувати напої чи їжу протягом світлового дня, оскільки релігійні канони дозволяють прийом їжі лише перед світанком та після заходу сонця. У разі, якщо підписання угоди чи обговорення важливих питань випадає на цей час, іноземному гостю краще й самому утриматися від вживання води чи їжі безпосередньо під час зустрічі. Така поведінка демонструє глибоку повагу до віри та традицій партнера, що є фундаментом для тривалих та успішних ділових стосунків.

Що ж є причинами виникнення зазначених бар'єрів? На думку К. Василенко, це «відсутність емпатії та міжкультурної компетентності» [2, с. 5]. А. М. Орел та В. М. Жмайлов вказують на труднощі адаптації особистості до нового колективу і країни [4], Hwang J.Y. зазначає, що у глобальному бізнесі проблеми виникають «через різне розуміння часу та управління ним» [6, с. 460].

Іноді бар'єри, на нашу думку, можуть виникати і через стереотипи про країни Сходу. Більшість із них виникло ще в СРСР. Наприклад, стереотип про те, що мусульмани, зокрема турки, азербайджанці та араби постійно говорять неправду, і їм краще не довіряти.

Щоб покращити ділову комунікацію і звести до мінімуму культурні бар'єри, необхідно: використовувати універсальну бізнес-лексику і розвивати навички активного слухання, розвивати міжкультурну компетентність, брати участь у тренінгах із міжкультурної комунікації, вивчати корпоративні кодекси етики та особливості віри, сформувані позитивне комунікативне середовище тощо.

Отже, культурні бар'єри є важливим чинником, що впливає на ефективність міжнародної ділової комунікації. Їх подолання можливе через розвиток міжкультурної компетентності, адаптацію та навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Adanlawo E. F., Reddy M. M., Rugbeer H. Intercultural Business Communication: The Implications of Language Barriers. *Psychology and Education*. 2021. Vol. 58 (5). P. 6281–6290.
2. Блинова О. Є. Психологія міжкультурної комунікації : навч. посіб. Херсон : Вишемирський В. С., 2016. 240 с.

3. Бучинська Т. В., Юркевич Г. Й. Формування ефективних ділових комунікацій в компаніях. *Інноваційна економіка*. 2024. № 2. С. 106–111.
4. Дороніна М. С. Культура ділового спілкування менеджерів : навч. посіб. Харків : ІНЖЕК, 2014. 192 с.
5. Hwang J. Y. Cross-cultural communication in global business. *GSC Advanced Research and Reviews*. 2024. Vol. 21 (3). P. 457–469.
6. Кухарик В. В. Крос-культурні комунікативні бар'єри у діловій комунікації. *Економіка підприємства: вектори розвитку в умовах глобальних змін* : матеріали науково-практичної конференції (м. Вінниця, 27–28 травня 2022 р.). Херсон : Молодий вчений, 2022. С. 5–8.
7. Орел А. М., Жмайлов В. М. Прикладні аспекти комунікативних бар'єрів у сучасному суспільстві. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. С. 100–107.
8. Василенко К. В. Комунікативні бар'єри в професійному спілкуванні та шляхи їх подолання. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2023. № 26. С. 442–447.

Солоха Діана Віталіївна,

здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Клочкова Ю. В.,**
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАФОМОТОРНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИЗАРТРІЄЮ

Процес підготовки дитини до школи, зокрема оволодіння графомоторними навичками, є одним із найскладніших етапів розвитку дитини дошкільного віку. У дітей із дизартрією цей процес значною мірою ускладнюється внаслідок органічного ураження центральної нервової системи, що спричиняє системне порушення мовленнєвої та моторної сфери.

У дослідженнях М. Шеремет, В. Тарасун та Ю. Рібцун зазначається, що успішність формування навичок графічної діяльності залежить від злагодженої роботи слухового, зорового та рухового аналізаторів. Графомоторні навички розглядають як складну систему, що охоплює правильне утримання письмового приладдя, здатність до малювання, штрихування та відтворення графічних символів [2]. Вчені підкреслюють, що нейрофізіологічний взаємозв'язок між мовленнєвими центрами та дрібною моторикою рук робить тренування пальцевого праксису ключовим чинником стимуляції мовленнєвих зон кори головного мозку [1].

Однак при дизартрії цей процес суттєво деформується. Залежно від локалізації ураження виділяють наступні форми, кожна з яких має специфічний вплив на графомоторну сферу:

1. Бульбарна форма: зумовлена загальною гіпотонією та м'язовою слабкістю. Через швидку втомлюваність кисті дитина не може стабільно утримувати олівець; лінії виходять блідими, переривчастими, а графічна діяльність швидко припиняється через виснаження [2; 3].

2. Псевдобульбарна форма: характеризується вираженою спастичністю та гіпертонусом. Дитина надмірно тисне на інструмент (аж до розриву паперу), а рухи пальців замінюються рухами всієї руки від плеча. Лінії втрачають плавність, стають «незграбними» та ламаними [2].

3. Підкіркова (екстрапірамідна) форма: зумовлює дистонію (мінливість тону) та появу мимовільних рухів – гіперкінезів. Це спричиняє появу «вибухових» ліній, хаотичне розташування малюнка на аркуші та неконтрольовані розриви штриха [3; 5].

4. Мозочкова форма: виявляється в порушенні координації та точності рухів. Характерними є дисметрія (недоведення ліній до цілі або вихід за контур) та інтенційний тремор, який посилюється наприкінці виконання графічної дії [3].

5. Кіркова дизартрія: еферентна – спричиняє кінетичну апраксію, що проявляється у труднощах перемикання між елементами та «застряганні» на одній дії; аферентна – супроводжується втратою

відчуття положення пальців (кінестетична апраксія), що призводить до повної нездатності контролювати траєкторію та плавність руху [2; 3].

За ступенем тяжкості виділяють стерту дизартрію (моторна незручність, труднощі орієнтації на аркуші), дизартрію середнього ступеня (поділяється на 5 форм, які ми розглянули вище) та анартрію (глибокий параліч, що унеможливило самостійне тримання олівця).

Серед чинників, що визначають специфіку графомоторного розвитку дітей із дизартрією, провідну роль відіграють: характер м'язового тону, стан зорово-моторної координації та здатність до автоматизації рухових актів. Як свідчать дослідження О. Амплеевої та Д. Юрчук, за відсутності автоматизації кожний елемент руху потребує надмірного свідомого контролю, що виснажує нервову систему дитини та знижує якість виконання завдань [1]. Важливою умовою є і стан зорово-просторового гнозису. За даними М. Лепетченко, відсутність пошуково-підготовчих рухів очей призводить до просторових деформацій та дзеркальності письма. Це свідчить про необхідність включення в корекційний процес вправ на розвиток зорового простежування та орієнтації на площині [3].

Не менш значущим є соціально-психологічний чинник. Моторна некомпетентність, за дослідженнями О. Власової, часто спричиняє розвиток низької самооцінки та труднощів соціалізації, оскільки дитина відчуває безпорадність порівняно з однолітками під час ігрової та навчальної діяльності [4].

Таким чином, успішне формування графомоторних навичок у дітей із дизартрією можливе лише за умови комплексного підходу, що включає:

- нормалізацію м'язового тону та розвиток диференційованих рухів пальців рук;
- корекцію зорово-моторної координації та просторових уявлень;
- стимуляцію рухової автоматизації через систему ігрових вправ;
- психологічну підтримку для подолання вторинних особистісних нашарувань.

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що вчасна діагностика та корекція графомоторної сфери у дошкільному віці є вирішальним чинником профілактики шкільної дисграфії та успішної адаптації дитини до умов системного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амплеева О. М., Юрчук Д. О. Особливості невербального спілкування особистості. *Габітус*. 2020. Вип. 20. С. 193–197.
2. Брушневська І. До проблеми розвитку дрібної моторики рук у дошкільників із порушеннями мовленнєвої діяльності. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. № 3. С. 124–131.
3. Лепетченко М. В. Логопедія. Дизартрія : навч.-метод. посіб. Дніпро : ДНУ, 2015. 36 с.
4. Особливості соціально-психологічної адаптації підлітків з вадами зору. *Ukrainian Journal of Ophthalmology*. 2019. Вип. 5. С. 30–36.
5. Синиця А. О. Логопедичний супровід дитини раннього віку з ЦП : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ, 2024. 23 с.

Столяренко Ольга Борисівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що «... дошкільний вік є фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя. Він передбачає взаємодоповнювальний розвиток емоційних, інтелектуальних, вольових якостей та пізнавальних процесів, досягнення відповідної до цього віку психофізіологічної тілесної та психологічної зрілості» [1].

Л. Терещенко, аналізуючи проблему збереження психічного здоров'я дітей 5-7 років, висловлює думку, що в дошкільному віці провідну роль у гармонійному психічному розвитку дитини відіграють такі головні соціальні інститути, як сім'я та дошкільний заклад, і саме вони створюють умови для повноцінного

розкриття потенціалу малюка. Автор підкреслює, що сьогодні одним із основних завдань значущих дорослих (батьків і педагогів) є забезпечення дитині відчуття емоційної безпеки та сприяння формуванню її психічного здоров'я [7, с. 9].

На думку І. Коцан, дошкільний вік є ключовим етапом особистісного становлення дитини. Саме в цей період формуються основи особистісних рис і відбуваються майже всі сенситивні фази розвитку. Тому надзвичайно важливо саме на цьому етапі закласти міцний фундамент психічного здоров'я, що забезпечуватиме гармонійний розвиток, ефективне функціонування та успішну адаптацію дитини до реалій сучасного життя [4, с. 126].

Вітчизняні психологи однастайні у тому, що основою психічного здоров'я дитини є її повноцінний психічний розвиток на всіх етапах онтогенезу. Підґрунтя психічного здоров'я закладається в ранньому і дошкільному дитинстві, оскільки це базові вікові періоди для формування основних нервово-психічних функцій, відповідальних за формування і розвиток психічного здоров'я дитини. Збереження психічного здоров'я малюків саме в цей період стає актуальною проблемою у наш час. На думку науковців, основою психічного здоров'я дошкільника є наявність емоційних, теплих взаємин дитини зі значимим дорослим, надання дитині самостійності, підтримки і створення безпечного розвивального середовища [2; 5; 9].

Фактори психічного здоров'я в період особистісного розвитку дитини дошкільного віку вітчизняні науковці розглядають із позицій комплексного підходу і принципу системності на трьох основних рівнях: біологічному, психологічному та соціальному [3; 4; 6].

Фактори біологічного рівня. Здоров'я на біологічному рівні передбачає динамічну рівновагу всіх внутрішніх органів, їх адекватне реагування на вплив зовнішнього середовища. Воно також пов'язане з індивідною організацією дитини. Ця складова здоров'я має особливе значення в дошкільному віці. Саме тут важливу роль відіграють такі фактори: загальний соматичний стан дитини, її психофізіологічні особливості (нейродинаміка, конституція), рівень захисних сил організму та біоенергетичного потенціалу.

Фактори психологічного рівня. Питання здоров'я на психологічному рівні розглядається у зв'язку з особистісним контекстом, де дитина постає як психічне ціле. Основними факторами, що визначають психічне здоров'я дитини в період дошкільного віку, вітчизняні науковці виділяють адаптивність як інтегральну характеристику, психологічні захисні механізми, стратегії опанування, рівень саморегуляції поведінки, особистісні особливості, загальний рівень психічного розвитку та соціально-психологічну компетентність.

Високий рівень *адаптивності* допомагає дитині швидше пристосуватися до внутрішніх і зовнішніх змін, які відбуваються під час особистісного розвитку. *Захисні механізми* спрямовані на захист свідомості дитини від негативних переживань. З дорослішанням дитини важливу роль починають відігравати усвідомлені стратегії володіння стресом і внутрішнім напруженням.

Стратегії опанування І. Корнієнко пропонує умовно поділити на три групи: стратегії поведінки — різноманітні поведінкові стратегії усунення вогнища напруження, зумовленого зовнішніми та внутрішніми факторами; стратегія емоційного пропрацювання придушеного — емоційне розвантаження вогнища напруження, пошук підтримки; стратегія пізнання — нейтралізація напруженості стресу шляхом зміни суб'єктивної оцінки ситуації і, відповідно, зміни рівня її контролю [5, с. 284]. Для дошкільників найефективнішими є такі поведінкові стратегії, як «грати у різні ігри», «малювати, писати, читати», «просити пробачення», «говорити правду», «обіймати, притуляти, гладити».

Саморегуляція поведінки. Як зазначають С. Максименко та О. Гришко, у дошкільному віці проблема саморегуляції набуває особливого значення. Завершення кожного вікового етапу розвитку супроводжується виходом тих чи тих психологічних характеристик або функцій на новий рівень довільності, тобто загальний рівень сформованості довірливої саморегуляції дитини безпосередньо пов'язаний із віковими новоутвореннями [6, с. 277].

Підтримує думку вчених І. Коцан, вважаючи, що рівень психологічного розвитку впливає на різноманітні аспекти психічного здоров'я дитини. Чим більше знає та вміє дитина, тим більше збалансована її когнітивна система, тим вона адаптивніша, тим більше вона здатна відповідати за самостійно ухвалені рішення та аналізувати власні вчинки [4, с. 106].

Фактори соціального рівня. Розподіл психологічного й соціального рівнів є досить умовним. Соціальний рівень вміщує різноманітні аспекти впливу соціуму на психічне здоров'я дитини. Малюк засвоює ту загальну атмосферу, у якій перебуває. На макрорівні — це загальне соціокультурне середовище, на мікрорівні — сімейна ситуація, умови закладу дошкільної освіти, коло спілкування дитини. Значущими є обидва соціальних фактори: соціокультурне середовище та сімейна ситуація.

Л. Терещенко стверджує, що забезпечення позитивного особистісного розвитку та збереження психічного здоров'я дитини неможливе без підтримки зовнішнього середовища, в якому вона перебуває. Сприятлива сімейна ситуація передбачає такі взаємостосунки у сім'ї, які сприяють, а не перешкоджають розвитку дитини [7, с. 12].

Отже, формування психічного здоров'я дитини потребує комплексного підходу, оскільки саме в дошкільному віці відбувається інтенсивне становлення особистості, активізуються пізнавальні процеси, формуються навички саморегуляції, внутрішній контроль, здатність до емоційного розрізнення та комунікації. Усе це створює потенціал для розвитку внутрішніх ресурсів і формування міцної основи психічного здоров'я дошкільника, що сприятиме ефективному функціонуванню, гармонійному розвитку й успішній адаптації дитини, водночас зменшуючи ймовірність виникнення негативних станів, зокрема тривожності, стресу, фрустрації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байер О., Безсонова О., Брежнєва О., Гавриш Н., Загородня Л. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2021. 38 с. URL: <https://surl.li/vvrogo> (дата звернення: 25.07.2025).
2. Галецька І., Сосновський Т. Психологія здоров'я: теорія і практика. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 338 с.
3. Галецька І. Методологічні проблеми вивчення психологічного здоров'я. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ, 2005. Вип. 4 (26), Т. 1. С. 320–324.
4. Коцан І., Ложкін Г., Мушкевич М. Психологія здоров'я людини. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. Нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2011. 430 с.
5. Корнієнко І. Стратегії копінг-поведінки студентів у ситуації неспіху : монографія. Київ, 2011. 453 с.
6. Максименко С., Гришко О. Психічний супровід і психічне здоров'я : навчальний посібник. Київ : Видавництво Людмила, 2024. Т. 2. 468 с.
7. Терещенко Л. Як зберегти психічне здоров'я дітей 5-7 років. Київ : Редакція газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. 104 с.
8. Ярема Н. Психологічне здоров'я особистості. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 106–115.
9. Ярошук Н., Козігора М. Психологічні особливості дошкільного віку як основа для формування емоційної стійкості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2025. Т. 36 (75), № 4. С. 139–145.

Тарасенко Анна Владиславівна,
студентка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, факультет дошкільної педагогіки та психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна
Науковий керівник – **Леонova В. І.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
факультет дошкільної педагогіки та психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З НАРОДНИМИ ТРАДИЦІЯМИ ТА ОБРЯДАМИ

Сучасний розвиток українського суспільства супроводжується активними процесами переосмислення національних цінностей, відродженням інтересу до культурної спадщини та посиленням уваги до духовного виховання молодого покоління. У цьому контексті особливої значущості набуває проблема ознайомлення дітей дошкільного віку з народними традиціями та обрядами, які є важливою

складовою національної культури та виступають ефективним засобом формування моральних якостей, духовності та національної ідентичності. Актуальність проблеми ознайомлення дітей дошкільного віку з народними традиціями та обрядами зумовлена сучасними соціокультурними процесами в Україні, спрямованими на відродження національної культури, збереження духовної спадщини та формування національної ідентичності молодого покоління. Умови глобалізації, інформаційного перенасичення та певної уніфікації культурних цінностей посилюють потребу в цілеспрямованому використанні виховного потенціалу народної педагогіки в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Проблема використання народних традицій і обрядів у вихованні дітей неодноразово ставала предметом наукових досліджень українських учених. Зокрема, В. Сухомлинський підкреслював визначальну роль народної культури у формуванні духовного світу дитини, наголошуючи, що саме через народні традиції відбувається прилучення дитини до моральних цінностей, краси рідного слова та природи. Ідеї народної педагогіки та її значення у вихованні особистості ґрунтовно розкрито у працях М. Стельмаховича, який доводив, що народні традиції є важливим засобом формування моральних якостей, національної свідомості та соціальної поведінки дитини.

Вагомий внесок у дослідження проблеми національного виховання дітей зробив І. Бех, який обґрунтував особистісно орієнтований підхід до виховання, де народна культура виступає важливим чинником формування ціннісної сфери особистості. О. Савченко у своїх працях акцентує увагу на необхідності інтеграції культурологічного змісту у процес навчання і виховання дітей, підкреслюючи значення емоційно-ціннісного сприйняття народної культури. А. Богуш досліджувала особливості мовленнєвого та загальнокультурного розвитку дітей дошкільного віку, наголошуючи на важливості використання фольклору, народних традицій та обрядів у педагогічному процесі.

У сучасному освітньому просторі України проблема збереження та передачі культурної спадщини набуває особливої актуальності. Важливим складником цього процесу є ознайомлення дітей з народними традиціями та обрядами, які виступають носіями духовних, моральних і культурних цінностей українського народу.

Аналіз наукових праць українських дослідників засвідчує, що поняття «народні традиції» трактується як історично сформований соціокультурний досвід народу, що передається з покоління в покоління у формі звичаїв, обрядів, норм поведінки, моральних установок і культурних практик [1, с. 23]. За визначенням О. Вишневського, народні традиції є важливим чинником формування національної свідомості особистості, оскільки вони відображають світогляд, цінності та ідеали народу [4, с. 41].

У педагогічній науці народні традиції розглядають як ефективний засіб виховання, що забезпечує передачу духовного досвіду та сприяє формуванню моральних якостей дитини. В. Сухомлинський підкреслював, що виховання повинно ґрунтуватися на духовних надбаннях народу, його культурі, звичаях і традиціях, оскільки саме вони формують у дитини почуття належності до свого народу.

Тісно пов'язаним із поняттям «традиції» є поняття «обряд». У наукових дослідженнях обряд визначають як сукупність символічних дій, що виконуються відповідно до усталених норм і мають певне соціальне, культурне та виховне значення [2, с. 37]. За словами М. Стельмаховича, обряди є важливим елементом народної педагогіки, оскільки вони відображають систему виховних впливів, спрямованих на формування особистості [5, с. 62].

Українські науковці зазначають, що обряди виконують низку функцій: виховну, пізнавальну, комунікативну та естетичну. Вони сприяють засвоєнню дітьми соціальних норм, моральних цінностей, традиційної культури та формують у них емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу [3, с. 48].

Отже, народні традиції та обряди є важливими складниками культурної спадщини українського народу та виступають ефективними засобами виховання, що забезпечують формування духовно багатой, національно свідомої особистості. Таким чином, аналіз наукових підходів до трактування понять «народні традиції» та «обряди» у педагогічній науці дає підстави стверджувати, що вони становлять важливу складову культурної спадщини українського народу та виступають ефективним засобом виховного впливу на особистість дитини. Народні традиції розглядають як історично сформовану систему духовних, моральних і соціокультурних норм, що забезпечують спадкоємність поколінь і регулюють поведінку людини в суспільстві. Обряди, у свою чергу, є структурованою формою символічних дій, які закріплюють і відтворюють ці традиції у конкретних життєвих ситуаціях та мають виражене виховне, пізнавальне й естетичне значення.

У педагогічному контексті зазначені феномени розглядають як дієві засоби формування у дітей національної свідомості, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та емоційно-позитивного ставлення до

культурної спадщини свого народу. Їхній виховний потенціал полягає у здатності інтегрувати знання, емоції та практичну діяльність дитини, забезпечуючи цілісність процесу становлення особистості.

Народні традиції та обряди виступають не лише елементами культурного надбання, а й важливими педагогічними засобами, що сприяють гармонійному розвитку дитини та її залученню до національно-культурного середовища. Проведений теоретичний аналіз проблеми ознайомлення дітей з народними традиціями та обрядами дає підстави стверджувати, що зазначене питання є багатограним і має важливе теоретико-методологічне та практичне значення для сучасної педагогічної науки. Народні традиції та обряди розглядають як складні соціокультурні явища, що акумулюють історичний досвід народу, його духовні цінності, моральні норми та естетичні уявлення, забезпечуючи таким чином міжпоколінну спадкоємність культурного розвитку.

У процесі дослідження встановлено, що народні традиції виступають системою стабільних форм поведінки та духовних орієнтирів, тоді як обряди є їх ритуалізованим вираженням, що реалізується через символічні дії та має чітко визначене культурне й виховне навантаження. У педагогічному контексті вони розглядаються як ефективні засоби формування у дітей національної свідомості, моральних якостей, емоційно-ціннісного ставлення до світу та основ громадянської ідентичності.

Важливим результатом теоретичного аналізу є визначення психолого-педагогічних особливостей дітей дошкільного віку, які зумовлюють доцільність використання народних традицій та обрядів у виховному процесі. Зокрема, домінування наочно-образного мислення, емоційна чутливість, схильність до наслідування та провідна роль ігрової діяльності створюють сприятливі умови для ефективного засвоєння елементів народної культури.

Також встановлено, що сучасні науково-педагогічні підходи до ознайомлення дітей із народною культурою (культурологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний) забезпечують цілісність виховного процесу та спрямовані на гармонійний розвиток особистості дитини. Їх інтегроване застосування дозволяє не лише формувати у дітей знання про народні традиції та обряди, а й забезпечує розвиток емоційно-ціннісної сфери, творчих здібностей та соціальної активності.

Таким чином, теоретичний аналіз засвідчив, що ознайомлення дітей з народними традиціями та обрядами є важливим складником національного виховання, який сприяє формуванню духовно багатой, соціально зрілої та культурно ідентичної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беленька Г. В. Формування національно-патріотичних цінностей у дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Харків : Основа, 2021. 196 с.
2. Вашак О. Формування знань дошкільників про регіональні особливості української писанки. *Естетика і етика педагогічної дії* : зб. наук. пр. Полтава, 2022. Вип. 25. С. 105–115.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
5. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.

Тлеуш Віктор Махмутович,

кандидат історичних наук,

методист, Комунальний заклад «Гуляйпільська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат»

Запорізької обласної ради,

м. Щецин, Республіка Польща

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОМПОНЕНТА У СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ (НА ПРИКЛАДІ РЕЛОКОВАНОГО ЗАКЛАДУ – ГУЛЯЙПІЛЬСЬКА СПЕЦІАЛЬНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА-ІНТЕРНАТ)

Повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на функціонування системи освіти, особливо спеціальних закладів освіти, у яких навчаються діти з особливими освітніми потребами. В умовах вимушеного переміщення дітей за межі України одним із ключових завдань стало забезпечення

безперервності навчання, збереження зв'язку з українським освітнім простором, мовою, культурою та національною ідентичністю.

Особливого значення в цьому контексті набуває українознавчий компонент, передбачений для дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення та здобувають освіту одночасно у закладах освіти країни перебування й України [4]. Для спеціальних закладів освіти реалізація такого компонента має додаткову складність, оскільки потребує не лише скорочення змісту, а й адаптації навчального матеріалу до індивідуальних можливостей здобувачів освіти.

Показовим у цьому аспекті є досвід Комунального закладу «Гуляйпільська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької обласної ради. Після евакуації здобувачі освіти перебували у місті Моринь Республіки Польща, а з 04.03.2026 року були релоковані до міста Лодзь. У нових умовах заклад продовжує забезпечувати навчання дітей за українськими освітніми програмами, поєднуючи вимоги українознавчого компонента з особливостями спеціальної освіти.

Станом на 2025/2026 навчальний рік у закладі навчається 92 учні, з яких 75 здобувають освіту за українознавчим компонентом і перебувають у Польщі. Серед здобувачів освіти 53 учні мають порушення інтелектуального розвитку легкого ступеня, 10 – порушення інтелектуального розвитку помірного ступеня, 29 учнів – затримку психічного розвитку.

Освітній процес організовано відповідно до чинних типових освітніх програм для спеціальних закладів загальної середньої освіти та програм для дітей, які одночасно навчаються в Україні й у країні перебування [1; 2; 3; 4]. Навчальні плани закладу побудовані таким чином, щоб забезпечити опанування ключових предметів українознавчого спрямування та водночас врахувати реальні можливості дітей з особливими освітніми потребами.

Для учнів 1 класу українознавчий компонент включає навчання грамоти та інтегрований курс «Я досліджую світ» у частині громадянської й історичної освітньої галузі. У 2–3 класах вивчаються українська мова, українська література та «Я досліджую світ». У 5–7 класах до базового українознавчого компонента входять українська мова, українська література, історія України або курс «Вступ до історії України та громадянської освіти». У 8–9 класах додається географія, а в 9–10 класах – основи правознавства.

Таблиця 1

Базовий українознавчий компонент у спеціальному закладі освіти

Клас	Предмети українознавчого компонента	Кількість годин на тиждень
1 клас	Навчання грамоти; «Я досліджую світ» у частині громадянської й історичної освітньої галузі	3,5
2–3 класи	Українська мова; українська література; «Я досліджую світ» у частині громадянської й історичної освітньої галузі	3,5
5 класи	Українська мова; українська література; вступ до історії України та громадянської освіти	4
6 класи	Українська мова; українська література; історія України / всесвітня історія або вступ до історії України та громадянської освіти	4
7 класи	Українська мова; українська література; історія України	4
8 класи	Українська мова; українська література; історія України; географія	5
9-А клас	Українська мова; українська література; історія України; географія; основи правознавства	6
9-Б клас	Українська мова; українська література; історія України; географія; математика	6
10 клас	Українська мова; українська література; основи правознавства	6

Аналіз навчальних планів свідчить, що зміст українознавчого компонента ускладнюється відповідно до віку учнів і рівня освітніх завдань. Якщо в початкових класах акцент зроблено на мовленнєвому розвитку та первинному формуванні уявлень про суспільство й Україну, то в середніх і старших класах посилюється історичний, громадянський, правовий та географічний зміст.

Водночас заклад не обмежується лише базовим українознавчим компонентом. З огляду на особливі освітні потреби дітей педагогічна рада спрямовує додаткові години на підтримку тих освітніх напрямів, які є найбільш складними для здобувачів освіти в умовах перебування в іншомовному середовищі. Особливо це стосується математики, оскільки засвоєння математичної термінології польською мовою викликає в учнів значні труднощі.

Таблиця 2

Додаткові години та адаптація навчального плану для дітей з особливими освітніми потребами

Клас	Додаткові години	Спрямування додаткових годин	Загальна кількість годин
1 клас	1 година	Математика	4,5
2–3 класи	1 година	Математика	4,5
5 класи	2 години	Математика	6
6 класи	2 години	Математика	6
7 класи	2 години	Математика	6
8 класи	2 години	Предмети за вибором / математика	7
9-А клас	2 години	Математика	8
9-Б клас	2 години	Індивідуальні заняття та консультації	8
10 клас	2 години	Індивідуальні заняття та консультації	8

Таким чином, навчальні плани демонструють не формальне скорочення освітнього змісту, а спробу його педагогічної адаптації до реальних потреб дітей. Додаткові години дозволяють підтримати математичну компетентність учнів, забезпечити індивідуальну допомогу та частково компенсувати труднощі, що виникають у процесі навчання в польськомовному освітньому середовищі.

Окремої уваги потребує питання реалізації технологічної освітньої галузі та соціально-побутового орієнтування. Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку ці напрями мають особливе значення, оскільки спрямовані на формування практичних життєвих компетентностей, навичок самообслуговування, соціальної адаптації та підготовки до більш самостійного життя [3].

В умовах скороченого українознавчого компонента технологічна освітня галузь реалізується обмежено. У польській системі освіти на трудове навчання для дітей цієї категорії передбачено лише 1 годину на тиждень, що не забезпечує повною мірою формування необхідних практичних умінь. Саме тому для учнів 9–10 класів важливою є можливість використання додаткових годин та індивідуальних занять для підтримки елементів трудового навчання, соціально-побутового орієнтування, розвитку побутової самостійності й практичних навичок.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика окремих аспектів навчання дітей у польській та українській системах освіти

Напрямок	Українська спеціальна освіта	Польська система освіти / умови перебування
Українська мова та література	Системне вивчення як основа мовної ідентичності	У місцевій системі освіти не викладаються
Історія України та громадянська освіта	Формують громадянську й національну ідентичність	Вивчається лише в межах польської програми
Географія України	Забезпечує зв'язок з українським простором, територією, державою	Вивчається лише в межах польської програми
Математика	Потребує додаткової підтримки для дітей з ООП	Ускладнюється через польськомовну термінологію
Трудове навчання	Важливе для розвитку практичних умінь і соціалізації	Реалізується обмежено, 1 година на тиждень
СПО	Має корекційно-розвивальне та життєво-практичне значення	Потребує інтеграції через додаткові або індивідуальні заняття

Важливою проблемою залишається недостатня адаптованість нормативно-методичного забезпечення українознавчого компонента до потреб дітей з інтелектуальними порушеннями. Навчальні програми не завжди приведені у відповідність до скороченої кількості годин, що ускладнює роботу педагогів і потребує додаткової методичної адаптації змісту навчання [4; 5].

Крім того, учні із затримкою психічного розвитку навчаються за програмами, рекомендованими МОН України для нормотипових здобувачів освіти, що також потребує педагогічного коригування, добору доступних форм роботи, візуалізації матеріалу, повторення ключових понять і врахування темпу засвоєння навчальної інформації.

Отже, реалізація українознавчого компонента у спеціальному закладі освіти в умовах воєнного часу має комплексний характер. Вона охоплює не лише мовно-літературну, історичну, громадянську та правову підготовку, а й підтримку базових навчальних і життєвих компетентностей дітей з особливими освітніми потребами.

Досвід релокованого спеціального закладу освіти свідчить, що українознавчий компонент виконує не лише освітню, а й важливу соціокультурну та адаптаційну функцію. Він сприяє збереженню української мовної компетентності, підтримці громадянської позиції, формуванню національної ідентичності та психологічного зв'язку дітей з Україною.

Водночас практика засвідчує потребу подальшого вдосконалення нормативної й методичної бази для спеціальних закладів освіти, які працюють з дітьми за кордоном. Зокрема, актуальним є розроблення адаптованих програм українознавчого компонента для дітей з інтелектуальними порушеннями, методичних рекомендацій щодо інтеграції трудового навчання та соціально-побутового орієнтування, а також інструментів підтримки педагогів, які працюють в умовах подвійного освітнього навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Типової освітньої програми для навчання дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.08.2025 № 1119. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-typovoi-osvitnoi-prohramy-dlia-navchannia-ditei-yaki-vyikhaly-z-ukrainy-vnaslidok-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-rosiiskoi-federatsii-i-zdobuvaiut-osvitu-odnochasno-v-zak> (дата звернення: 07.05.2026).

2. Про затвердження типових освітніх програм для 1–2 та 3–4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку : наказ Міністерства освіти і науки України від 19.09.2022 № 836. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-1-2-ta-3-4-klasiv-specialnih-zzso-dlya-osib-iz-porushennyami-intelektualnogo-rozvitku-ta-viznannya-takimi-sho-vtratile-chinnist-deyakh-nakazi> (дата звернення: 07.05.2026).

3. Про затвердження типової освітньої програми для 5–10(11) класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.12.2021 № 1317. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-10-11-klasiv-specialnih-zakladiv-serednoyi-osviti-dlya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami> (дата звернення: 07.05.2026).

4. Про затвердження Типової освітньої програми для навчання дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації і здобувають освіту одночасно в закладах освіти країни перебування та України : наказ Міністерства освіти і науки України від 18.08.2023 № 1014. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-navchannya-ditei-yaki-viyihali-z-ukrayini-vnaslidok-povnomasshtabnoho-vtorgnennya-rosijskoyi-federaciyi-i-zdobuvayut-osvitu-odnochasno-v-za> (дата звернення: 07.05.2026).

5. Про організацію освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 26.08.2025 № 1/17666-25. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/dlya-fakhivtsiv/metodichni-rekomendatsii-2/list-mon-26082025-117666-25-rekomendaciyi.pdf> (дата звернення: 07.05.2026).

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор пед. наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
м. Лубни, Україна

Чередниченко Олександр Юрійович,
кандидат економічних наук, доцент,
професор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

З початком агресії рф проти України різко зросла кількість постраждалих осіб від різного роду насильницьких дій, а проблема протидії їм набула особливої актуальності. Окремо актуалізувалася і проблеми постраждалих від гендерно-зумовленого насильства (ГЗН).

Розглянемо це питання більш детально з початкової стадії або етапу допомоги: ідентифікації потерпілих від гендерно зумовленого насильства.

Ідентифікація потерпілих від гендерно зумовленого насильства – це процес виявлення осіб, які зазнали будь-якої форми насильства, зумовленого гендерними стереотипами, нерівністю чи дискримінацією. Ідентифікація потерпілих від гендерно зумовленого насильства є важливим і першим етапом у наданні допомоги та захисту потерпілим. Вона допомагає виявити осіб, які зазнають насильства, та забезпечити їм необхідну підтримку.

Цей процес включає:

1. Можливі ознаки та прояви випадків гендерно зумовленого насильства:

- Фізичні ознаки: синці, порізи, переломи, інші видимі ушкодження.
- Емоційні ознаки: тривога, депресія, страх, замкненість, емоційна нестабільність.
- Поведінкові зміни: уникнення соціальних контактів, поява страху перед певними людьми, зміна звичного способу життя.

- Економічний контроль: відсутність доступу до фінансів, залежність від кривдника.

- Соціальний контроль: ізоляція від сім'ї та друзів, обмеження свободи пересування.

2. Застосування методів ідентифікації постраждалих від ГЗН:

- Опитування: конфіденційне спілкування з можливими потерпілими у безпечному середовищі.

- Спостереження: аналіз поведінки та взаємодії з іншими людьми.

- анонімні звернення: організація гарячих ліній або онлайн-ресурсів для скарг і повідомлень.

- медичні огляди: виявлення фізичних ушкоджень під час медичних консультацій.

3. Дотримання принципів роботи з постраждалими із ГЗН.

Конфіденційність: захист особистих даних та інформації про випадок.

Добровільність: надання допомоги тільки за згодою потерпілих.

Безпека: створення умов, де потерпілі не будуть піддаватися повторному ризику.

Неприпустимість дискримінації: рівний доступ до допомоги для всіх незалежно від статі, віку, національності чи соціального статусу.

4. Визначення організації та установи, які допомагають постраждалим від ГЗН. Це: центри кризової допомоги, центри з протидії насильства в громадах, поліція та правоохоронні органи, соціальні служби, неприбуткові організації, які спеціалізуються на захисті прав жінок та боротьбі з насильством.

Розглянемо такі основні аспекти ідентифікації:

1. Визначення категорії насильства: фізичне, сексуальне, економічне, психологічне або їх комплексу.

Фізичне насильство: удари, пошкодження, примус до фізичних дій.

Психологічне насильство: приниження, погрози, маніпуляції.

Сексуальне насильство: примус до сексуальних дій, домагання.

Економічне насильство: обмеження фінансових ресурсів, позбавлення права на власність.

Соціальне насильство: ізоляція, контроль соціальних контактів.

2. Цілі ідентифікації:

- Гарантування безпеки постраждалих.

- Організація своєчасної допомоги (медичної, психологічної, юридичної).

- Притягнення кривдника до відповідальності.

- Запобігання повторним випадкам насильства.

3. Принципи ідентифікації:

Конфіденційність: дані потерпілих не розголошуються.

Добровільність: дії здійснюються тільки за згодою постраждалої особи.

Дотримання етики: відсутність засудження чи упереджень до потерпілих.

Ідентифікація є першим і ключовим кроком у забезпеченні підтримки постраждалих від ГЗН та формуванні ефективної системи захисту.

Важливо розуміти, як проводити опитування з метою ідентифікації. Питання в опитуванні для ідентифікації потерпілих від ГЗН повинні бути побудовані так, щоб допомогти людині комфортно висловитися про свій досвід, уникнути стигматизації та створити безпечну атмосферу. Вони повинні будуватися з урахуванням травма-інформованого підходу і ненасильницького спілкування. Важливо забезпечити, щоб опитування проходило в безпечному середовищі. Якщо постраждала висловлює готовність, надайте контакти служб підтримки (психологів, центрів допомоги жінкам, гарячих ліній). Якщо

існує ризик загрози життю або здоров'ю, повідомте про це відповідні органи та допоможіть знайти безпечне місце, психологів, центрів допомоги жінкам, гарячих ліній).

Звернення із заявою до Національної поліції про гендерно зумовлене насильство (ГЗН) повинно бути чітким, структурованим та включати всі необхідні деталі, щоб правоохоронні органи могли оперативно відреагувати. Після подання заяви обов'язково необхідно отримати копію з реєстраційним номером або підтвердження про прийняття. За потреби додайте більше деталей до заяви, зокрема про дітей або інших осіб, які могли постраждати.

Таким чином, ідентифікація ГЗН потребує як на попередню підготовку соціальних працівників до цієї професійної компетенції, так і на окрему підготовку до роботи в напрямку ГЗН.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навчально-методичний посібник : у 2 т. Київ ; Харків : Права людини, 2013. Т. 2. 204 с.

2. Organization of Parental Gender Education in the Military Conflict Zone in Ukraine / Trubavina I., Tsybulko L., Mohylyova N., Radziyevska O., Medvid Yu. *Proceedings of the 2020 3rd International Seminar on Education Research and Social Science (ISERSS 2020)*. Atlantis Press, 2021. P. 11–16.

Фалатюк Ірина Ігорівна,
студентка 4 курсу спеціальність «Спеціальна освіта»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Руколянська Н. В.**,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПСЕВДОБУЛЬБАРНОЮ ДИЗАРТРІЄЮ

У системі підготовки дитини до шкільного навчання особливе місце посідає формування чіткої звуковимови та розвиток мовленнєвої моторики, оскільки вони є фундаментальною базою для успішного опанування навичок письма та читання, а будь-які порушення артикуляційної моторики призводять до викривлення фонетичної сторони мовлення, що в подальшому провокує виникнення специфічних помилок на письмі (дисграфії) та труднощів у сприйманні тексту (дислексії). Це питання є особливо важливим для дітей старшого дошкільного віку із псевдобульбарною дизартрією, яка є складним поєднанням порушень артикуляції, мовленнєвого дихання та голосу, що зумовлено органічним ураженням центральної нервової системи, бо через це вони складніше адаптуються до шкільного середовища і освітнього процесу.

Проблематику діагностики та корекції дизартричних порушень досліджували такі відомі науковці, як: Г. Горшкова [1], Є. Соботович [4], В. Тарасун [5], М. Шеремет [6] та ін. Їхні дослідження підтверджують, що формування точних артикуляційних рухів у дітей старшого дошкільного віку зі псевдобульбарною дизартрією є не лише механічним процесом, а складним психофізіологічним актом, що потребує інтегрованого підходу до корекції. Також наголошують на системному характері порушення, де розлади артикуляційної моторики виступають провідним симптомом, що негативно впливає на всі компоненти мовлення.

Мета доповіді – висвітлення особливостей артикуляційної моторики, міміки та просодики у дітей старшого дошкільного віку із псевдобульбарною дизартрією та способів її корекції.

Важливо, що до старшого дошкільного віку діти починають усвідомлювати свій «дефект». Несформованість артикуляційної моторики призводить до того, що дитина уникає складних слів, її мовленнєва активність знижується. Без вчасної корекції артикуляційна недостатність стає базою для виникнення фонетико-фонематичного недорозвинення, що у майбутньому спричинить помилки у навчанні. Псевдобульбарна дизартрія у старших дошкільників є не просто слабкістю м'язів, а це

порушення керування рухом, тому корекційна робота має бути спрямована й на розрив патологічних зв'язків та нормалізацію м'язового тону.

У дітей із цією проблемою артикуляційна моторика має низку специфічних ознак:

М'язовий тонус: спостерігається стійкий гіпертонус (спастичність), через що язик відтягнутий назад, напружений, а його кінчик не виражений.

Обсяг рухів: значне обмеження амплітуди рухів; діти не можуть утримувати артикуляційну позу (наприклад, «Голочку» чи «Чашечку») більше ніж 2-3 секунди.

Точність та координація: рухи неточні, супроводжуються синкінезіями (додатковими мимовільними рухами, наприклад, рухами нижньої щелепи при підйомі язика).

Диференціація рухів: труднощі при швидкому переключенні з одного артикуляційного укладу на інший, що веде до спотворення звуковимови сонорних, шиплячих та свистячих звуків.

Існує досить багато різних методик для визначення особливостей артикуляційної моторики дітей із псевдобульбарною дизартрією. Розглянемо декілька, запропонованих вітчизняними науковцями. Так, для визначення базових можливостей артикуляційного апарату М. Шеремет пропонує використання візуального огляду та статичних вправ (завдання на утримання артикуляційної пози протягом певного часу, зокрема вправ «Посмішка» для перевірки роботи м'язів губ та «Лопаточка» для оцінки стану м'язів язика в розслабленому стані). Особлива увагу дослідника приділяє виявленню асиметрії обличчя, наявності гіперсалівації та здатності дитини довільно відкривати рот і утримувати нижню щелепу в заданому положенні, що давало змогу діагностувати базовий рівень іннервації мовленнєвих м'язів [6].

Підхід І. Мартиненка зосереджено на динамічних характеристиках дихання та голосу. Для діагностики мовленнєвого дихання він використовує проби на тривалість і спрямованість видиху, такі як «З дмухуванням на ватку» або «Фокус», для оцінювалася сили повітряного струменя та участі у процесі діафрагми. Дослідження просодики включає вправи на імітацію голосів тварин із різною висотою та силою звуку, а також відтворення ритмічних малюнків через проплескування, що дозволяє зафіксувати назалізацію голосу та монотонність мовлення, характерні для дизартричних порушень [3].

Методика Г. Горшкової спрямована на вивчення моторного праксису через складні координаційні перемикання. Вона пропонує динамічні вправи зі швидкою зміною артикуляційних укладів, наприклад, почергове виконання вправ «Годинник», «Грибочок» та «Смачне варення». Важливим елементом цієї методики є відтворення серій рухів за словесною інструкцією без зорового зразка, що допомагає виявити труднощі у формуванні кінестетичної програми руху, наявність синкінезій (супутніх рухів підборіддя або рук) та загальну виснажливість м'язів при тривалому навантаженні [1].

Дані, отримані дослідниками, дозволили встановити, що труднощі виникають не лише у відтворенні окремих звуків, а й у вмінні дитини координувати роботу дихальної, голосової та артикуляційної систем як єдиного механізму. Це підтверджує необхідність включення в корекційний процес вправ на подолання патологічних рефлексів та нормалізацію м'язового тону перед переходом до безпосередньої постановки звуків.

Важливо зазначити, що корекційна робота при псевдобульбарній дизартрії є тривалим і багатоаспектним процесом, що потребує поєднання медичного, педагогічного та психологічного впливів. Основною метою є подолання порушень м'язового тону та формування стійких артикуляційних навичок для чіткої звуковимови. Вона має бути комплексною та базуватися на диференційованому логопедичному масажі, артикуляційній гімнастиці з функціональним навантаженням та розвитку дихальної функції.

Важливо використовувати також методику біоенергопластики, що поєднує рухи артикуляційних органів із рухами рук, та вправи на розвиток пропріоцептивних відчуттів, щоб дитина навчилася краще відчувати положення язика у ротовій порожнині. Фахівцям рекомендується забезпечувати щоденну системність занять, застосовувати візуальні опори та активну ігрову мотивацію для підвищення результативності впливу. Корекційний процес завжди будується за принципом «від простого до складного» з обов'язковим дотриманням режиму регулярних занять, що дозволяє сформувати нові механізми та забезпечити дитині можливість повноцінного спілкування в шкільному середовищі.

Варто зазначити, що детальне вивчення особливостей моторики дозволяє розробити індивідуалізовану програму допомоги, що є вирішальним чинником у подоланні мовленнєвого дефекту та забезпеченні успішної адаптації дитини до навчання у школі.

Отже, псевдобульбарна дизартрія у дітей старшого дошкільного віку є складним психофізіологічним порушенням, яке потребує не лише механічного тренування м'язів, а й комплексного подолання патологічних станів іннервації мовленнєвого апарату. Застосування інтегрованого

діагностичного підходу на основі комплексу методик дозволить фахівцям отримати цілісну картину стану дитини та розробити індивідуалізовану траєкторію допомоги. Ключем до успішної корекції є системне поєднання логопедичного масажу, диференційованої гімнастики, біоенергопластики та розвитку дихальної функції, що забезпечує нормалізацію м'язового тону та формування стійких кінестетичних відчуттів. Своєчасний та патогенетично обґрунтований логопедичний вплив у цей сенситивний період є вирішальним чинником у подоланні мовленнєвого дефекту, запобіганні вторинним порушенням та створенні фундаменту для повноцінного освітнього майбутнього дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горшкова Г. В. Логопедичні техніки: корекція психомоторного розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення : навч.-метод.посібник. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2019. 230 с.
2. Конопляста С. В., Дорошенко С. О. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 293 с.
3. Мартиненко І. В. Корекційна робота з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. Київ : ДІА, 2018. 240 с.
4. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ : Слово, 2015. 240 с.
5. Тарасун В. В. Логодидактика : навч. посіб. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 352 с.
6. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Вид. 3-тє, переробл. та доповн. Київ : Слово, 2014. 672 с.

Федірко Каріна Юріївна,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А4 Середня освіта (Українська мова і література),
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна

Науковий керівник – **Кумеда О. П.,**
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови і літератури,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ОПРАЦЮВАННЯ ФОНЕТИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ РИС ДІАЛЕКТИЗМІВ

Сучасна мовна освіта в Україні орієнтована на формування компетентного мовця, здатного усвідомлено, нормативно і доречно використовувати мовні засоби в різних комунікативних ситуаціях. Однією з ключових категорій сучасної лінгводидактики є культуромовна компетентність – інтегративна якість мовної особистості, що охоплює знання мовних норм, уміння застосовувати їх у реальному мовленні, здатність орієнтуватися в мовній варіативності та здійснювати усвідомлений вибір мовних засобів залежно від комунікативної ситуації [4].

Актуальність дослідження визначають кількома чинниками. По-перше, в умовах активних міграційних процесів, відродження регіональних ідентичностей та зростання уваги до культурної різноманітності питання мовної толерантності та усвідомленого ставлення до діалектних явищ набуває особливої педагогічної ваги. По-друге, аналіз чинних підручників з української мови для 10–11 класів засвідчує фрагментарність представлення діалектної варіативності: увагу зосереджують переважно на лексичному рівні, тоді як фонетичні та граматичні риси діалектизмів залишають поза системним опрацюванням. По-третє, діалектизми активно функціонують у сучасному медіапросторі – пісенній творчості, рекламі, брендингу, що робить їх близькими до реального мовного досвіду старшокласників.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розроблення системи вправ для формування культуромовної компетентності учнів старшої школи на матеріалі фонетичних і граматичних рис діалектизмів та перевірка її ефективності в освітньому процесі.

Структура культуромовної компетентності охоплює п'ять взаємопов'язаних компонентів: когнітивний (знання про мовну систему та діалектологічні поняття), діяльнісний (практичне застосування мовних знань), комунікативно-прагматичний (ефективна взаємодія в умовах мовної різноманітності), ціннісний (усвідомлення культурної цінності мови) та соціокультурний (розуміння зв'язку між мовою, історією та культурою) [3; 4]. Формування культуромовної компетентності передбачає поєднання нормативного підходу з урахуванням варіативності мовної системи.

Особливе значення для досягнення зазначеної мети мають фонетичні та граматичні риси діалектизмів. Фонетичні діалектизми охоплюють явища вокалізму (перехід *о* у закритих складах в и, у, дифтонги), консонантизму (варіативність твердості/м'якості приголосних) та акцентуації (архаїчні наголосові моделі) [1]. Граматичні діалектизми виявляють у варіативності відмінкових закінчень, специфічних дієслівних формах, збереженні архаїчних форм словозміни [2]. Саме ці рівні найповніше відображають системний характер діалектного мовлення і дозволяють учням усвідомити закономірності розвитку мови та взаємозв'язок між літературною нормою і її діалектною основою.

На основі аналізу сучасних дев'яти підручників з української мови для 10–11 класів різних рівнів навчання встановлено, що в підручниках профільного рівня діалектна проблематика представлена більш системно, ніж у підручниках стандартного рівня, однак у жодному з них фонетичні та граматичні риси діалектизмів не виділяють як самостійний об'єкт цілеспрямованого опрацювання. Це актуалізує потребу в розробленні спеціальних методичних засобів.

Розроблена авторська система вправ структурована за чотирма функціонально-типологічними блоками: пізнавально-аналітичним (розпізнавання та аналіз діалектних явищ), трансформаційним (редагування та добір нормативних відповідників), комунікативним (дослідження діалектизмів у реальному мовному середовищі) та творчим (самостійне продукування висловлювань із урахуванням мовної варіативності). Система охоплює шість навчальних блоків, інтегрованих у структуру планових уроків (по 10–15 хвилин кожен), і передбачає різноманітні форми роботи: коментування, роботу з флеш-картками, картографування слів («Мапа слова»), аналіз пісенного матеріалу, редагування текстів, тестування та проєктну діяльність.

Ефективність системи перевірено в ході педагогічного експерименту констатувально-формуального характеру на базі Соснівського освітнього комплексу «ліцей–заклад дошкільної освіти» імені Анатолія Шульги Попівської сільської ради Конотопського району Сумської області (22 учні 10 класу). Порівняльний аналіз результатів вхідного та підсумкового діагностування виявив суттєву позитивну динаміку: частка учнів із високим рівнем сформованості культуромовної компетентності зросла з 14 % до 41 %, тоді як частка учнів із низьким рівнем зменшилася з 41 % до 9 %. Середній показник правильних відповідей у підсумковому тестуванні підвищився з 58 % до 81 %.

Якісний аналіз навчальної діяльності засвідчив зростання мовної активності учнів, розвиток мовної рефлексії та формування усвідомленого ставлення до діалектного мовлення як важливої складової культурної спадщини. Особливо результативними виявилися завдання, що встановлювали особистісний зв'язок між учнями та досліджуваним матеріалом: вправа «Діалектизми в моїй родині», аналіз сучасної пісні з діалектними елементами та групова проєктна діяльність (зокрема дослідницький проєкт «Діалектні слова Конотопщини»).

Отже, цілеспрямоване використання системи вправ із опрацювання фонетичних і граматичних рис діалектизмів є ефективним засобом формування культуромовної компетентності учнів старшої школи. Воно забезпечує не лише підвищення рівня мовних знань і практичних умінь, а й розвиток мовної рефлексії, формування толерантного ставлення до мовної різноманітності та усвідомлення діалектного мовлення як невід'ємної складової національної культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія : навч. посіб. з регіон. діалектології. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 256 с.
2. Гримашевич Г. І. Українська діалектологія : курс лекцій. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 176 с.
3. Клещова О. Є. Культура української мови : навчально-методичний посібник. Луганськ : Луганський національний університет ім. Т. Шевченка, 2011. 158 с.
4. Гарбар І. В., Гарбар А. І. Культура мовлення : навчальний посібник. Миколаїв : НУК, 2023. 228 с.

Харчук Яна Юрївна,
студентка IV-го року навчання
спеціальності 014.03 Середня освіта (історія)
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

Науковий керівник – **Ігнатенко Н. В.,**
доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УРСР У 1945-1958-х РОКАХ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

Сучасний розвиток історичної освіти в Україні актуалізує потребу в переосмисленні змісту навчального матеріалу крізь призму його наукової достовірності, дидактичної доцільності та світоглядного потенціалу. Особливої ваги набуває звернення до складних і суперечливих періодів минулого, осмислення яких сприяє формуванню критичного мислення здобувачів освіти та їхньої здатності інтерпретувати історичні процеси в широкому суспільному контексті. У цьому зв'язку важливим є аналіз того, як окремі історичні сюжети представлені у шкільному курсі історії України та які можливості вони відкривають для розвитку пізнавальної активності учнів.

У пропонованому дослідженні порушено проблему відображення розвитку освіти в Українській РСР у 1945–1958-х рр. у змісті шкільного курсу історії України. Актуальність теми зумовлена як суспільно-історичною значущістю повоєнного періоду, що характеризувався глибокою ідеологізацією освітнього процесу, трансформацією національних освітніх традицій і суттєвими втратами наукового потенціалу, так і сучасними викликами, які актуалізують переосмислення історичного досвіду розвитку освіти. Вивчення історії освіти повоєнного періоду створює умови для розвитку мотиваційної сфери здобувачів освіти, активізації їхнього аналітичного мислення, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та формування дослідницьких умінь.

Науковий інтерес до цієї проблеми у сучасній історико-педагогічній науці поступово зростає. Дослідження початку XXI ст. акцентують увагу на освітній політиці як складовій радянської системи, ролі школи у формуванні ідеологічно орієнтованої особистості, а також на особливостях повсякденного життя учнів і вчителів. Зокрема, проблеми освітньої політики та ідеологізації навчального процесу висвітлюються у фундаментальних працях О. Сухомлинської [11; 12], Л. Березівської [1], А. Пугача [10]. Питання розвитку структури освітньої системи, її централізації та уніфікації змісту навчання аналізуються у працях О. Пометун [8; 9], О. Пироженка [6; 7] та інших науковців. Водночас у сучасній історіографії простежується чітка тенденція до переосмислення радянської наукової спадщини: якщо праці радянського періоду мали переважно описово-апологетичний характер і відтворювали офіційну ідеологічну доктрину, то новітні дослідження зосереджуються на критичному аналізі механізмів функціонування освітньої системи, її залежності від партійно-державного контролю та ролі освіти як інструменту соціального регулювання.

Окремий напрям становлять історико-педагогічні студії, у яких досліджуються процеси підготовки педагогічних кадрів, трансформації змісту освіти та вплив політичних чинників на організацію навчально-виховного процесу (Л. Березівська, А. Зякун, Я. Дем'яненко). Поряд із цим у працях О. Сухомлинської та сучасних українських істориків освіти [3; 4; 10; 11; 12] простежується зростання інтересу до мікроісторичного та антропологічного підходів, що виявляється у вивченні повсякденних практик шкільного життя, взаємодії вчителя й учня, умов навчання та виховання.

Попри це, науковці констатують фрагментарність розробки проблеми: більшість досліджень висвітлює окремі аспекти (зміст освіти, ідеологізація, підготовка педагогічних кадрів, функціонування окремих ланок освітньої системи), тоді як комплексний аналіз із урахуванням взаємозв'язку політичних, соціально-економічних і культурних чинників, залишається недостатньо представленим. Крім того, недостатньо дослідженим є питання репрезентації цієї проблематики у змісті сучасної шкільної історичної

освіти, зокрема у навчальних програмах і підручниках, а також її дидактичний потенціал у формуванні ключових і предметних компетентностей учнів, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Після завершення Другої світової війни освітня система УРСР зазнала значних втрат: було зруйновано значну кількість шкіл, спостерігався гострий дефіцит педагогічних кадрів і матеріально-технічної бази. У зв'язку з цим першочерговим завданням держави стала відбудова освітньої інфраструктури, яка здійснювалася як за рахунок централізованих ресурсів, так і шляхом залучення місцевого населення. Це сприяло досить швидкому відновленню мережі навчальних закладів, збільшенню контингенту учнів і поступовому впровадженню обов'язкової освіти.

Паралельно розвиток освітньої системи супроводжувався посиленням ідеологічного контролю з боку держави: зміст навчання уніфікувався та підпорядковувався принципам марксизму-ленінізму, що обмежувало академічну свободу і формувало світогляд учнів відповідно до офіційної ідеології. Це чітко простежується у змісті навчальних програм і підручників. Це дозволяє охарактеризувати розвиток освіти в УРСР 1945–1958 рр. як суперечливий процес, що поєднував відновлення та розширення освітньої мережі з одночасною ідеологізацією змісту навчання і підпорядкуванням освіти політичним цілям держави.

Зазначена проблематика вивчається в курсі історії України в 11 класі в межах тем повоєнного періоду та періоду деєталінізації. Зокрема, в навчальних програмах вона представлена в розділах «Україна в перші повоєнні роки (1945–1953)» та «Україна в умовах деєталінізації (1953–1964)». У структурі шкільного курсу ця тема не виокремлюється як самостійна, проте виконує важливу допоміжну функцію, оскільки сприяє формуванню цілісних уявлень про соціально-економічні та культурні процеси повоєнного періоду, зокрема про місце освіти в системі суспільних трансформацій.

Водночас аналіз сучасних підручників засвідчує, що питання розвитку освіти висвітлюють переважно фрагментарно – у межах підрозділів, присвячених культурному життю, ідеологічній політиці держави та процесам відбудови. При цьому домінує описовий підхід: основна увага авторів зосереджена на кількісних показниках, а також на загальній характеристиці ідеологічного впливу держави на зміст освіти.

Зміст цієї теми набуває використання дидактичного потенціалу і дозволяє поєднати засвоєння історичних фактів із розвитком аналітичних умінь, створюючи умови для формування критичного мислення учнів через осмислення суперечливості повоєнних процесів. Ефективне висвітлення теми передбачає застосування різноманітних форм, методів і прийомів навчання, що інтегрують інформаційний, аналітичний і практичний компоненти, а також забезпечення балансу між поданням фактичного матеріалу та розвитком умінь критичного аналізу.

Реалізація зазначеного потенціалу зумовлена специфікою історії як навчальної дисципліни, що передбачає системну роботу з історичними джерелами. У сучасній методиці навчання їх використання розглядають як один із ключових засобів формування історичної компетентності. Важливим є послідовний розвиток умінь аналізувати джерела на всіх етапах навчання: від елементів джерельної роботи на традиційному уроці до її домінування у структурі практичних занять [2].

З метою підвищення ефективності викладання теми доцільним є впровадження комплексного підходу, що передбачає поєднання традиційних та інтерактивних методів навчання (робота з документами, дискусії, проєктна діяльність, дебати тощо) у поєднанні з міжпредметною інтеграцією. Важливим є використання першоджерел, дотримання принципу історизму, застосування порівняльного аналізу та організація навчальної діяльності, спрямованої на встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування аргументованих суджень учнів [5].

Загалом, слід зазначити, що тема розвитку освіти в УРСР у 1945–1958-х рр. у шкільному курсі історії України представлена фрагментарно та інтегрована переважно в ширші теми повоєнної відбудови й суспільно-політичного розвитку. У чинних навчальних програмах і підручниках домінує акцент на загальних процесах відновлення освітньої системи та її ідеологічному спрямуванні, тоді як глибший аналіз суперечностей освітньої політики залишається недостатньо розкритим.

Водночас освітній потенціал цієї теми є значним, оскільки вона сприяє формуванню в учнів розуміння взаємозв'язку між державною політикою та розвитком освіти, розвитку критичного мислення, умінь працювати з історичними джерелами та становленню громадянської компетентності. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення методики її викладання, зокрема через розширення джерельної

бази, активніше використання інтерактивних методів навчання та посилення проблемно-аналітичного підходу, що загалом сприятиме підвищенню якості історичної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX століття : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2009. 871 с.
2. Власов В. С. Методика проведення практичних занять з історії України в 7–9 класах. URL: <https://lnk.ua/1kmHBSHNe>.
3. Дем'яненко Н. Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція. *Філософія освіти*. 2006. № 2 (4). С. 256–265.
4. Місечко О. Є. Формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900-1964 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2011. 603 с.
5. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі : навчально-методичні рекомендації до вивчення дисципліни та проходження педагогічної практики студентами. 2-е вид., перероб. та допов. Київ : Юстон, 2020. 125 с.
6. Пироженко Л. В. Реформування змісту загальної середньої освіти у вітчизняній педагогіці 1964–1984 рр. : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2014. 488 с.
7. Пироженко Л. В. Теоретичні засади альтернативних навчальних книг з історії України (кінець XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1998. 186 с.
8. Пометун О. І. Проблеми розвитку шкільної історичної освіти в Україні в XX столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01; 13.00.02. Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1996. 443 с.
9. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі : навч. посіб. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
10. Пугач А. В. Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок 30-х років XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2008. 237 с.
11. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини XX століття. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 6–12.
12. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції. *Історико-педагогічний альманах*. 2014. Вип. 1. С. 4–24.

Чопенко Юлія Ігорівна,

здобувач IV курсу ОПС фаховий молодший бакалавр
спеціальності 012 Дошкільна освіта,

Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

Науковий керівник – **Любченко І. І.,**

кандидат педагогічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист,

Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ

Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризують пошуком ефективних педагогічних технологій, спрямованих на всебічний розвиток особистості дитини. Особливого значення набуває проблема розумового розвитку дошкільників, який є основою формування пізнавальної активності, логічного мислення, уваги, пам'яті та уяви. Саме в дошкільному віці закладають базові інтелектуальні здібності, що визначають подальшу успішність навчання дитини.

Одним із найбільш ефективних засобів розумового розвитку дітей є ігрові технології, які відповідають віковим особливостям дошкільників і забезпечують природний шлях пізнання світу. Гра як провідний вид діяльності дитини створює умови для активного мислення, експериментування, розв'язання пізнавальних завдань та розвитку творчих здібностей. Завдяки цьому ігрові технології виступають важливим інструментом інтелектуального розвитку у закладі дошкільної освіти.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та практичного впровадження ігрових технологій у процес розумового розвитку дошкільників. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам пізнавального розвитку дітей, питання системного використання ігрових технологій у навчально-виховному процесі потребує подальшого дослідження в теоретико-прикладному аспекті.

Розумовий розвиток дітей дошкільного віку є складним психолого-педагогічним процесом, що передбачає формування пізнавальних процесів (мислення, пам'яті, уваги, уяви), розвиток мовлення, здатності до аналізу, узагальнення та елементарного логічного мислення. У дошкільному віці інтелектуальний розвиток відбувається переважно в процесі практичної діяльності, провідною з яких є гра [2].

Ігрові технології у сучасній дошкільній освіті розглядають як систему методів, прийомів і засобів організації навчально-виховного процесу в ігровій формі, що забезпечує активну пізнавальну діяльність дитини. Вони ґрунтуються на природній потребі дитини до гри та дозволяють поєднати навчання з емоційно привабливою діяльністю [7].

Теоретико-прикладний підхід до використання ігрових технологій передбачає поєднання наукових положень щодо розвитку мислення дитини з практичними методами їх реалізації в освітньому процесі. В основі цього підходу лежить ідея активної участі дитини у пізнавальній діяльності, що сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку розумових операцій.

Розумовий розвиток у процесі ігрової діяльності здійснюється за кількома напрямками. По-перше, через формування сенсорного досвіду, коли дитина вчиться розрізняти предмети за ознаками (форма, колір, розмір). По-друге, через розвиток наочно-образного мислення, яке є провідним у дошкільному віці. По-третє, через поступовий перехід до елементів словесно-логічного мислення, що відбувається під впливом навчально-ігрових завдань [5].

Ігрові технології включають різні види ігор, кожен із яких виконує певну розвивальну функцію. Дидактичні ігри спрямовані на формування пізнавальних умінь, розширення знань про навколишній світ, розвиток логічного мислення. Рольові ігри сприяють розвитку уяви, мовлення, вміння планувати та моделювати соціальні ситуації. Інтелектуальні та логічні ігри формують уміння аналізувати, порівнювати, класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Важливим засобом розумового розвитку є дидактичні ігрові вправи, які передбачають виконання пізнавальних завдань у ігровій формі. До них належать завдання на розвиток пам'яті («запам'ятай і відтвори»), уваги («знайди відмінності»), мислення («що зайве?»), мовлення («склади речення»). Такі вправи сприяють поступовому ускладненню розумових операцій [6].

Ефективність ігрових технологій значною мірою залежить від педагогічних умов їх організації. Важливим є створення розвивального освітнього середовища, яке стимулює пізнавальну активність дітей, забезпечує доступ до різноманітних ігрових матеріалів та сприяє самостійній діяльності. Не менш важливою є роль педагога, який виступає організатором, партнером і наставником у грі, спрямовує пізнавальну діяльність дітей, ставить проблемні запитання, підтримує інтерес до пошуку рішень.

Також значущим є дотримання принципу поступового ускладнення ігрових завдань, що забезпечує розвиток мислення від простих операцій до більш складних інтелектуальних дій. Важливо враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, їхній рівень розвитку та пізнавальні можливості [5].

Отже, ігрові технології є ефективним засобом розумового розвитку дошкільників, оскільки вони поєднують навчальну та ігрову діяльність, забезпечують активну участь дитини у пізнанні та сприяють формуванню базових інтелектуальних умінь, необхідних для подальшого навчання і соціалізації.

У результаті дослідження встановлено, що розумовий розвиток дітей дошкільного віку є багатокомпонентним процесом, який охоплює формування пізнавальних процесів, розвиток мислення, мовлення, пам'яті, уваги та уяви. Саме в дошкільному віці закладаються основи інтелектуальної діяльності, що визначає подальшу успішність навчання дитини.

Доведено, що ігрові технології є одним із найефективніших засобів розумового розвитку дошкільників, оскільки відповідають віковим особливостям дітей і забезпечують природний спосіб

пізнання навколишнього світу. У процесі гри діти активно засвоюють нові знання, розвивають логічне та образне мислення, формують уміння аналізувати, порівнювати та узагальнювати.

Обґрунтовано, що використання ігрових технологій у освітньому процесі забезпечує комплексний вплив на пізнавальний розвиток дитини. Дидактичні, рольові та інтелектуальні ігри сприяють розвитку різних видів мислення, формуванню пізнавальної активності та творчих здібностей дошкільників.

Практичний аналіз засвідчив, що ефективність ігрових технологій залежить від створення відповідного освітнього середовища, професійної майстерності педагога та системного підходу до організації ігрової діяльності. Важливим є поступове ускладнення ігрових завдань та врахування індивідуальних особливостей дітей.

Отже, ігрові технології є науково обґрунтованим і педагогічно доцільним засобом розумового розвитку дошкільників. Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні та впровадженні інноваційних ігрових методик, спрямованих на підвищення ефективності пізнавального розвитку дітей у сучасній дошкільній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. К. Л. Крутий. Київ, 2021. 26 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Вища школа, 2011. 392 с.
3. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ : Радянська школа, 1982. 288 с.
4. Венгер Л. А. Психологія дошкільника. Київ : Освіта, 2009. 256 с.
5. Запорожець О. В. Розвиток пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку. Київ : Радянська школа, 1990. 312 с.
6. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості дошкільника. Київ : Освіта, 2010. 255 с.
7. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2018. 408 с.

Чуєва Інна Олександрівна,

кандидат наук із фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри туризму, рекреації та готельно-ресторанної справи,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСТИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Теоретичні засади дослідження сфери гостинності в кризових умовах формуються на перетині кількох наукових дискурсів. Класична концепція гостинності, розроблена у працях Лашлі та Моррісона, визначає її як складний соціокультурний феномен, що охоплює комерційний, приватний та соціальний виміри. Ця тривимірна модель набуває особливого аналітичного значення в умовах воєнного стану, оскільки дозволяє відстежити зміщення акцентів від комерційного до соціального та гуманітарного вимірів [1].

Серед вітчизняних дослідників проблематику розвитку туристичної та готельно-ресторанної галузі в кризових умовах активно опрацьовують Мальська та Худо, Любіцева, П'ятницька [4; 5; 8]. Проте більшість наявних досліджень стосується кризових явищ економічного або природного характеру і не враховує специфіки воєнного стану як особливого типу соціальної кризи. Цей дефіцит теоретичного знання й визначає наукову новизну пропонованого дослідження.

Концептуальне переосмислення гостинності у воєнному контексті. Традиційне розуміння гостинності як системи послуг із розміщення, харчування та організації дозвілля, що функціонує винятково на комерційних засадах, виявляється недостатнім для опису реалій воєнного часу. Починаючи з лютого 2022 року, заклади готельного та ресторанного господарства України стали виконувати функції, принципово відмінні від тих, що є нормативними для умов мирного часу [6].

Насамперед відбулося масштабне переорієнтування готельного фонду на прийом внутрішньо переміщених осіб. За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, понад 5 мільйонів громадян були вимушені залишити свої домівки й переїхати в більш безпечні регіони країни [6]. Значна частина закладів розміщення надавала послуги безкоштовно або за символічну оплату,

що свідчить про докорінну зміну ціннісних пріоритетів галузі. Цей феномен можна концептуалізувати як актуалізацію архаїчного, додоринного виміру гостинності, заснованого на принципах солідарності та взаємодопомоги, що в науковій традиції отримав назву «проксенії» [3].

Водночас ресторанна індустрія трансформувалась у важливий логістичний та гуманітарний вузол. Мережа закладів харчування стала основою для організації волонтерської діяльності, приготування їжі для військових підрозділів та цивільного населення в зонах, де було порушено звичне функціонування харчової інфраструктури. Це принципово переосмислює роль ресторанного господарства як винятково комерційного сектору і наближає його до функцій суспільного харчування в надзвичайних ситуаціях.

Соціально-гуманітарний вимір гостинності як теоретична категорія. Соціально-гуманітарний вимір гостинності пропонують як сукупність некомерційних або частково комерційних функцій, що реалізуються суб'єктами індустрії гостинності в інтересах суспільної безпеки, підтримки вразливих верств населення та збереження соціальної єдності. Цей вимір є латентним у мирних умовах, проте набуває домінуючого значення в кризових ситуаціях, зокрема в умовах збройного конфлікту [4].

Міжнародний досвід та його релевантність для України. Аналіз постконфліктного відновлення туристичної та готельно-ресторанної галузі в країнах, що пережили збройні конфлікти, дозволяє виявити певні закономірності. Хорватський досвід 1990-х років свідчить про те, що відновлення туристичної привабливості регіону є тривалим процесом, який потребує не лише відбудови фізичної інфраструктури, але й системної роботи з міжнародним іміджем країни. Балканський кейс також демонструє, що так зване «темне туристичне» притягнення – відвідування місць, пов'язаних із трагічними подіями – може стати своєрідним чинником розвитку, хоча ця тема потребує надзвичайно тактовного й етично відповідального підходу.

Досвід Руанди після геноциду 1994 року та Боснії і Герцеговини після Дейтонської угоди підтверджує, що туризм може відігравати роль інструменту постконфліктного примирення та відновлення соціальної тканини суспільства [1]. Для України цей досвід релевантний передусім у контексті планування постконфліктного туристичного розвитку деокупованих територій, що вимагає особливо уважного теоретичного опрацювання.

Функціонування у воєнних умовах змусило менеджерів готельно-ресторанних підприємств переглянути базові управлінські концепції. Класична маркетингова парадигма, орієнтована на максимізацію прибутку та залучення платоспроможного попиту, поступилася місцем концепції соціально відповідального бізнесу, яка набула якісно нових рис в умовах екзистенційної загрози для країни. Підприємці сфери гостинності стали активними суб'єктами громадянського суспільства, що реалізують свої соціальні зобов'язання через специфічні галузеві механізми.

Теоретично цей процес можна концептуалізувати через призму «стейкхолдерської» теорії, у межах якої діапазон зацікавлених сторін підприємства суттєво розширюється: поряд із традиційними стейкхолдерами (власники, працівники, клієнти, постачальники) з'являються принципово нові – держава як суб'єкт мобілізаційних вимог, волонтерські організації як партнери, а також внутрішньо переміщені особи як специфічна категорія «споживачів» гуманітарних послуг [2].

Насамперед воєнний стан слід розглядати не як тимчасову аномалію для галузі, а як специфічний операційний контекст, що виявляє приховані ресурси резильєнтності та соціального капіталу, накопиченого у сфері гостинності. Такий підхід дозволяє перейти від переважно дефіцитарного мислення (чого бракує галузі в умовах кризи) до ресурсного (які потенціали актуалізуються).

Окремої теоретичної уваги заслуговує питання психологічної реабілітації та рекреації як функцій сфери гостинності у воєнний і постконфліктний час. Концепція відновного туризму (*restorative tourism*), що активно розробляється у зарубіжній науковій літературі, набуває особливої актуальності в українському контексті. Заклади санаторно-курортного типу, рекреаційні об'єкти та навіть звичайні готелі можуть ставати майданчиками медико-психологічної реабілітації для ветеранів та цивільних, що пережили психотравматичні події [6].

Концептуальне осмислення перспектив постконфліктного відновлення сфери гостинності в Україні вимагає врахування кількох фундаментальних особливостей. По-перше, масштаби руйнувань туристичної та готельно-ресторанної інфраструктури в постраждалих регіонах (Херсонська, Запорізька, Харківська, Донецька, Луганська, Миколаївська, Київська та інші області) є безпрецедентними для сучасної Європи і потребують принципово нових підходів до планування відбудови. По-друге, постконфліктне відновлення не може бути зведене до простого відтворення довоєнного стану галузі: воно

має передбачати якісну трансформацію на основі принципів сталого розвитку, цифровізації та інклюзивності [3].

По-третє, необхідно враховувати суттєві зміни в структурі попиту, що відбудуться після завершення воєнних дій. Демографічні зрушення, зумовлені як внутрішнім переміщенням, так і масштабною еміграцією, психологічні травми великих верств населення, а також зміни у цінностях і поведінкових моделях споживачів — усе це формуватиме принципово іншу конфігурацію ринку туристичних та готельно-ресторанних послуг порівняно з довоєнним.

Запропоноване поняття «соціально-гуманітарний вимір гостинності» може слугувати теоретичним інструментом для аналізу функціональних трансформацій галузі в кризових умовах і виступати підґрунтям для розроблення практичних рекомендацій щодо державної підтримки та регулювання сектору. Важливо підкреслити, що цей вимір не є суто воєнним феноменом: він присутній у сфері гостинності завжди, проте в мирний час перебуває в латентному стані. Воєнний стан лише виводить його на перший план. Окремим важливим напрямом є розроблення моделей постконфліктного відновлення галузі з урахуванням специфіки різних регіонів України та порівняльного аналізу з релевантним міжнародним досвідом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Isaac R. K., Çakmak E. Understanding visitor motivations for war heritage sites in relation to battlefield tourism. *Journal of Tourism and Cultural Change*. 2014. Vol. 12, № 3. P. 237–256.
2. Lashley C., Morrison A. In search of hospitality: Theoretical perspectives and debates / eds.: C. Lashley, A. Morrison. Oxford : Butterworth-Heinemann, 2000. 296 p.
3. Stamboulis Y., Skayannis P. Innovation strategies and technology for experience-based tourism. *Tourism Management*. 2003. Vol. 24, № 1. P. 35–43.
4. Любіцева О. О. Туризм в умовах регіональних конфліктів: теоретичний аспект. *Географія та туризм*. 2016. Вип. 37. С. 3–12.
5. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 368 с.
6. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Звіт про стан внутрішнього переміщення. Київ, 2023. URL: <https://minre.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2024).
7. П'ятницька Г. Т. Ресторанне господарство України в умовах нестабільної економіки : монографія. Київ : КНТЕУ, 2018. 298 с.

Чумак Данило Михайлович,

студент 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 053 Психологія,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Шевяков О. В.,**

доктор психологічних наук,

професор кафедри психології та педагогіки,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Ключові слова: емоційне вигорання, емоційна регуляція, сучасна молодь, психоемоційне навантаження, стрес, стресостійкість, психологічна адаптація.

Постановка проблеми. Сучасна молодь функціонує в умовах підвищеного психоемоційного навантаження, що зумовлено інтенсивністю соціальних змін, інформаційним перевантаженням та нестабільністю життєвих умов. У таких обставинах зростає кількість психоемоційних труднощів, серед яких особливе місце посідає емоційне вигорання. Воно проявляється шляхом виснаження, зниження мотивації, втрати інтересу до діяльності та погіршення загального психологічного стану.

Паралельно з цим зростає значення емоційної регуляції як здатності людини керувати власними емоціями, адаптуватися до складних умов і підтримувати внутрішню рівновагу. Недостатня

сформованість регуляторних навичок або використання неефективних стратегій може посилювати негативні переживання та сприяти розвитку вигорання. Це робить актуальним дослідження взаємозв'язку між зазначеними явищами.

Аналіз останніх досліджень. Емоційне вигорання у сучасній психології розглядають як наслідок тривалого впливу стресових факторів, що призводять до виснаження психоемоційних ресурсів особистості. Класична модель вигорання включає три компоненти: емоційне виснаження, деперсоналізацію та зниження особистісних досягнень [5, с. 99]. Дослідження також показують його зв'язок із тривожністю, депресивними станами та загальним зниженням психологічного добробуту [3, с. 212].

Емоційна регуляція розглядається як система процесів, що забезпечують контроль, модифікацію та усвідомлення емоційних станів. У науковій літературі виділяють адаптивні (когнітивна переоцінка, прийняття) та дезадаптивні (румінація, уникнення, пригнічення) стратегії регуляції [2, с. 45]. Їх використання безпосередньо пов'язане зі здатністю особистості подолати стресу [1, с. 217].

Дослідження також підкреслюють роль психологічної стійкості як ресурсу, що забезпечує адаптацію до складних умов. Вона пов'язана з ефективним використанням емоційної регуляції та зниженням ризику розвитку вигорання [4, с. 27].

Метою статті є теоретичний аналіз взаємозв'язку між емоційним вигоранням та емоційною регуляцією у сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Емоційне вигорання формується як процес поступового виснаження психоемоційних ресурсів під впливом тривалого стресу. Його розвиток пов'язаний із порушенням балансу між вимогами середовища та можливостями особистості щодо їх подолання. У сучасних умовах цей процес посилюється через поєднання навчального навантаження, соціальних очікувань та необхідності постійної адаптації до змін.

Важливим аспектом є те, що емоційне вигорання не обмежується лише емоційною сферою, а охоплює когнітивні та поведінкові зміни. Зниження концентрації уваги, негативні установки та уникнення діяльності виступають проявами системної дезадаптації. У цьому контексті емоційна регуляція відіграє значну роль у визначенні характеру реагування на стресові ситуації. Вона включає процеси усвідомлення емоцій, їх оцінки та подальшої модифікації. Залежно від обраних стратегій регуляції, одна й та сама ситуація може призводити як до адаптації, так і до виснаження.

Адаптивні стратегії, такі як когнітивна переоцінка, сприяють зниженню інтенсивності негативних переживань і підтриманню психологічної рівноваги. Натомість дезадаптивні стратегії, зокрема румінація або пригнічення емоцій, призводять до накопичення напруження та підвищують ризик розвитку вигорання.

Особливого значення набуває взаємозв'язок емоційної регуляції зі стресостійкістю. Здатність ефективно керувати емоціями дозволяє зменшувати вплив стресу та підтримувати стабільність функціонування навіть у складних умовах. Особи з більш розвиненими навичками регуляції демонструють більшу гнучкість у реагуванні та меншу схильність до емоційного виснаження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Емоційне вигорання сучасної молоді є результатом тривалого впливу стресових факторів і проявляється як системне порушення психоемоційного функціонування. Його розвиток пов'язаний із виснаженням ресурсів та неефективними способами реагування на навантаження.

Емоційна регуляція є одним із ключових чинників, що визначають здатність особистості справлятися зі стресом. Використання адаптивних стратегій сприяє підтриманню психологічної рівноваги, тоді як дезадаптивні стратегії посилюють негативні наслідки стресу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням взаємозв'язку між рівнем вигорання та особливостями емоційної регуляції, а також розробкою практичних програм профілактики та психологічної підтримки молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aldao A., Nolen-Hoeksema S., Schweizer S. Emotion-regulation strategies across psychopathology. *Clinical Psychology Review*. 2010. Vol. 30. P. 217–237.
2. Gross J. J. Emotion regulation: Conceptual foundations. *Handbook of Emotion Regulation*. New York: Guilford Press, 2015. 401 p.

3. Koutsimani P., Montgomery A., Georganta K. The relationship between burnout, depression, and anxiety. *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 10. 284 p.
4. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York : Springer, 1984. 456 p.
5. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*. 1981. Vol. 2. P. 99–113.

Шевякова Марія Олексіївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності «Технічний переклад»,
Університет Саленто,
м. Лечче, Італія
Науковий керівник – **Шевяков О. В.,**
доктор психологічних наук,
професор кафедри фінансів, обліку та психології
Українського державного науки і технологій,
м. Дніпро, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТІВ НА НЕРІДНУ МОВУ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Предметом дослідження були особливості перекладу змістової і матеріальної структури тексту технічного видання. Штучний інтелект як явище відіграє значну роль на сучасному етапі розвитку суспільства. Досліджується історія виникнення цього феномену, його наукового осмислення, втілення у технічній літературі та видавничій справі [1].

Штучний інтелект як соціальний феномен має глибоке інформаційне коріння. Він виникає внаслідок міжмовних контактів, які встановлюються з екстралінгвістичних причин: підкорення етносів після завоювання земель; мирне співіснування різномовного населення в межах однієї території; виникнення політичних, економічних, культурних відносин з населенням іншої країни; засвоєння іноземної мови в процесі навчання.

Як теоретичну проблему штучний інтелект почали досліджувати лише наприкінці ХХ століття. Це явище багатоаспектне, воно має велику кількість тлумачень та класифікацій, але всі вони ґрунтуються на трактуванні штучного інтелекту як практики поперемінного застосовування мов. Виокремлюють дві основні концепції трактування цього явища залежно від ступеня володіння мовами: у вузькому розумінні володіння іншою мовою практично не відрізняється від володіння рідною, у широкому – користування другою мовою може бути недосконалим.

Явище перекладу має свої прояви в науковій і художній літературі. Літературний переклад надає можливість проникнути в інший культурний простір, почати культурний діалог, який має призвести до взаємозбагачення національних літератур і мов. Всесвітньо відомими є прізвища багатомовних письменників, творчість яких стала проявом літературно-художнього полілінгвізму – це Т. Шевченко, С. Беккет, Р. Гарі та інші. Багато з них отримали за свою твори нерідною мовою престижні літературні премії і всесвітнє визнання [2].

Переклад у видавничій практиці реалізується у перекладних виданнях та виданнях з паралельним текстом. Розвиток таких видань в українському просторі є важливим задля збагачення внутрішньої культури читачів в умовах сьогодення. На сучасному українському книжковому ринку в останні роки простежують тенденцію до зростання тиражів саме подібних видань. Насамперед це дитячі пізнавальні видання для різного віку. Тенденція охопила велику кількість видавництв: від молодих («Фонтан казок», «Брайт Букс») до великих та відомих («Фоліо», «Веселка» «Видавництво Старого Лева», «Либідь»), що свідчить про безумовний попит на багатомовні видання та прагнення до розширення міжкультурних горизонтів майбутніх поколінь.

Для аналізу було обрано італійсько-українське видання, яке вийшло у 2014 р. у видавництві «Либідь». Ця книга-білінгва, на нашу думку, є однією із візрцевих в українському книжковому просторі, вершиною видавничої праці та прикладом концептуальності сучасного класичного видання за допомогою штучного інтелекту.

Збірка орієнтована на широкий загаль читачів. Поетичний спадок представлено в перекладах І. Франка, М. Рильського, В. Сосюри та інших знамих українських поетів. У виданні взято найвідоміші вірші та поеми та розташовано їх за роками написання. У рубрику «Лірика» увійшло 55 віршів, у розділі «Поеми» вміщено дві поеми та присвяту до поеми «Демон». Розділ «Варіанти перекладів» містить багато варіацій перекладів віршів.

Психолого-педагогічна концепція інноваційного видання втілюється у трьох її складових: смисловій, художньо-графічній та маркетинговій. Смыслова складова концепції полягає у єдності класики з сучасністю; у актуальності і важливості тем, які розкриті в творчості автора для сучасного читача. Цьому сприяє поєднання мов, світів на сусідніх сторінках задля зручного порівняння оригіналу з перекладом, розширення власного світогляду та відчуття відтінків різних мов.

Лірику у виданні скомпоновано за роками, датовано перші публікації віршів творів італійських авторів та їх перекладів українською перекладачами. Ба більше, упорядник разом із видавцем подають численні варіації перекладів найвідоміших творів авторів поза основним текстом, щоб зберегти гармонійне художньо-текстове сприйняття твору та його перекладу на сторінках основного тексту, де на лівій сторінці подано оригінал, а на правій – переклад.

Маркетингова складова концепції видання реалізується у доступності видання в українських книжкових магазинах, а також оригінальній відеопромоції у YouTube із прочитанням дітьми українських перекладів, але, безумовно, потребує більш потужної рекламної кампанії.

Художньо-графічна складова концепції видання полягає в довершеному поєднанні малюнків самих італійських авторів із модернізованим баченням образів сучасними українськими художниками. Ця складова створює цілісний змістово-художній «образ» видання. Систематичне поєднано зображальний ряд та ідею видання. Збережені авторські малюнки у якісному сучасному виконанні, яке не суперечить стилю, жанру і задуму видання, демонструють справжню майстерність художників. Поєднання кольорів, малюнків та шрифтів виглядає дуже якісно та цілісно. Таким чином, три складові концепції видання створюють єдине ціле: довершене видання, яке зацікавить свого читача зовнішньою та змістовою якістю завдяки єдиній доскональній системі штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Theoretical foundations of pedagogy and education : collective monograph / Sizov V., Sheviakov O., Slavskaya Ya., Alforov O., Kornienko V. ets. ; International Science Group. Boston, 2022. 602 p.
2. Grimaldi M. From brain noise to syntactic structures: a formal proposal within the oscillatory rhythms perspective. *Linguistic Variation: Structure and Interpretation*. Berlin ; New York, 2020. P. 293–316.

Шишак Андріана Михайлівна,
доктор філософії,
старший викладач кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ СЛУХАННЯ МУЗИКИ ЯК ВИДУ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Слухання музики є одним із видів музичної діяльності дітей дошкільного віку. Через слухове сприйняття дошкільник починає пізнання музичного мистецтва. Організація слухання музики у закладі дошкільної освіти стимулює розвиток емоційної сфери, художнього смаку, творчих здібностей і загального духовного становлення дитини.

Слухання музики є самостійним видом діяльності, який сприяє комплексному розвитку особистості дошкільника. Цей процес є основою музичного виховання та початковим етапом залучення дітей до мистецтва, під час якого починається ознайомлення дітей із музичною культурою та формування їх музичного досвіду [1, с. 52].

Слухання музики безпосередньо впливає на емоційну сферу дитини. Це формує здатність до переживання, співчуття, розвитку естетичних почуттів. Музика є засобом пізнання світу і формування особистості; її вплив пов'язаний із розвитком чуттєвості, емоційності та внутрішнього світу дитини [4, с. 8–9].

Організація слухання музики має здійснюватися систематично. У процесі слухання дитина не просто чує звуки; вона навчається сприймати музичний образ, розуміти характер твору, його настрій і зміст. Важливо, щоб музичний матеріал був доступним для віку дітей, відповідав їхнім інтересам і психофізіологічним можливостям. Репертуар має відповідати таким вимогам, як художність, виховна цінність і доступність [1, с. 52–53].

Навчання слуханню музики повинно базуватися на загальнодидактичних принципах: доступності, систематичності, послідовності та наочності. Водночас необхідно враховувати специфіку музичного мистецтва і вікові особливості дітей дошкільного віку [4, с. 77].

Методика слухання музики передбачає поєднання трьох основних компонентів: музичного виконання, слова педагога та наочності. Музичне виконання повинно бути емоційним, художнім і виразним, оскільки від його якості залежить рівень емоційного відгуку у дітей. Слово педагога готує дошкільника до сприйняття твору, пояснює його зміст і спрямовує увагу на характер музики. Наочність використовується для поглиблення сприйняття музичного образу [4, с. 77].

Організація слухання музики передбачає визначену послідовність, що охоплює три етапи: ознайомлення, зміст якого полягає у підготовці дітей до сприйняття музичного твору; повторне слухання (розучування), що спрямоване на поглиблення розуміння музики; закріплення, що передбачає формування стійких музичних вражень.

Важливо створити відповідний емоційний настрій, коротко розповісти про зміст твору, формувати інтерес до музики. Педагог має допомогти дітям зрозуміти характер твору та налаштуватися на слухання. У молодших чи середніх дошкільних групах для цього доцільно використовувати ігрові ситуації, іграшки, образні предмети, які дають змогу дітям краще зрозуміти зміст музичного твору. У старших дошкільних групах поступово зростає значення словесного аналізу музики [1, с. 53–54].

Для ефективного слухання музики необхідно забезпечувати повторюваність. Багаторазове прослуховування музичних творів дає змогу дітям краще зрозуміти структуру музики, її ритм, характер і художній образ. Повторне слухання сприяє активізації аналізаторів – слухових, рухових і зорових [4, с. 79].

Ефективність слухання музики значно залежить від діяльності педагога. Вихователь або музичний керівник має емоційно і виразно виконувати музичний твір, використовувати короткі образні пояснення, створювати доброзичливу атмосферу та залучати дітей до активного емоційного переживання [3, с. 179].

Слухання музики сприяє розвитку творчої уяви, формуванню комунікативних навичок, розвитку мислення та емоційної культури у дошкільників. Під час слухання музики дітям можна пропонувати описати свої відчуття, визначити характер музики, уявити природні явища чи образи [2, с. 34–35].

Отже, слухання музики є одним із видів музичної діяльності дітей дошкільного віку. Музика стимулює розвиток музичних здібностей дошкільників, їх емоційної культури, моральних якостей, творчої активності та художнього мислення. Організація слухання музики має бути систематичною, методично правильною та відповідною віковим особливостям дітей. Для ефективного слухання важливими є художнє виконання музики, емоційне слово педагога, використання наочності та повторне слухання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барило С. Б. Конспекти лекцій з методики музичного виховання дошкільників для студентів 2-го курсу педагогічного факультету спеціальності «Дошкільна освіта» / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 130 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi59/0043241.pdf> (дата звернення: 28.04.2026).
2. Васіна В. А., Середя С. О. Виховання дітей засобами музики. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 4 (47). С. 34–40.
3. Лісовська Т. А. Теорія і методика музичного виховання : навчально-методичний посібник. Миколаїв : Румянцева Г. В., 2022. 330 с.
4. Стріхар О. І., Ярошевська Л. В. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник. Миколаїв : РАЛ-поліграфія, 2022. 260 с.

Шкандевич Оксана Вікторівна,
здобувачка 4 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 022 Дизайн,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Максимчук А. П.,**
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

РОЛЬ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Вступ. У XXI столітті соціальні медіа стали невід'ємною частиною комунікації та маркетингу. Платформи як Instagram, Facebook та TikTok створили нові формати взаємодії, де основним засобом впливу став візуальний контент. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі графічного дизайну у цифровому маркетингу та потребою у глибшому осмисленні дизайнерських рішень для просування брендів.

1. Теоретичні основи графічного дизайну.

Графічний дизайн – це форма візуальної комунікації, яка поєднує текст, зображення та кольори для передачі інформації. Згідно з визначенням Американського інституту графічних мистецтв (AIGA), дизайн – це мистецтво планування і проєктування ідей з візуальним контентом [1, с. 45]. Р. Б'юкенен розглядає графічний дизайн як окрему дисципліну, що формує середовище взаємодії [4, с. 18].

Історично дизайн пройшов шлях від наскельних малюнків до цифрової епохи. Винахід друкарства Й. Гутенбергом у XV столітті став першим кроком до системної типографіки [3, с. 22], а український дизайн розвивався у світовому контексті художньої культури, формуючи власну ідентичність [6, с. 5]. У середині XX століття сформувалася професія дизайнера, а сучасність характеризується переходом у площину UI/UX та анімації [8, с. 410]. Загальні основи професії висвітлені у навчальних посібниках для профільних спеціальностей [7, с. 30–45].

Основними елементами дизайну є колір, форма, композиція та типографіка [5, с. 19]. Колір здатен викликати емоції: наприклад, червоний асоціюється з енергією, а синій – із довірою [7, с. 70–80].

2. Соціальні медіа як простір візуальної комунікації. Кожна платформа має свою специфіку контенту. Instagram базується на естетиці фіду, Facebook – на інформативності банерів, а TikTok – на динаміці відео [9, с. 132]. Порівняльну характеристику платформ наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Платформа	Основний формат	Візуальний стиль	Аудиторія
Instagram	Фото, Reels	Естетика, брендова єдність	18–35 років
Facebook	Пости, банери	Інформативність + імідж	25–45 років
TikTok	Короткі відео	Динаміка, креатив, тренди	13–30 років

Необхідно враховувати особливості створення контенту: фід вимагає цілісності (1080×1080 пікселів), сторіз – інтерактивності (1080×1920 пікселів), а рілси – динамічного монтажу. Важливим елементом є бренд-айдентика, яка допомагає користувачу впізнати бренд без слів [2, с. 47].

3. Аналіз використання дизайну в брендах. Відомі бренди використовують колір як стратегічний інструмент. Coca-Cola асоціюється з червоним кольором енергії [10, с. 55–65], Nike – з мінімалізмом логотипу «Swoosh» [8, с. 152], а Netflix – із кінематографічною чорно-червоною гамою [14]. Еволюцію логотипів відображено на рисунку 1.

Рис. 1. Еволюція візуальної ідентичності світових брендів

Яскравим прикладом вітчизняного дизайну є український бренд G.Bar. Його успіх зумовлений впізнаваною рожево-бірюзовою палітрою та використанням ілюстрацій [13]. SWOT-аналіз візуальної стратегії бренду подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Сильні сторони	Слабкі сторони
Висока впізнаваність стилю	Можлива втома від однотипності
Консистентність комунікації	Залежність від алгоритмів Instagram

Сучасні тренди дизайну 2024–2026 років включають мінімалізм, 3D-елементи, ретро-стилістику та кислотні градієнти [10; 12; 15]. Також популярності набуває бруталізм – використання грубих форм для привернення уваги в умовах інформаційного перенасичення (рис. 2).

Рис. 2. «BRUTALISM»

Висновки. Графічний дизайн у соціальних медіа – це не просто декорація, а функціональний інструмент комунікації. Він поєднує мистецтво з маркетингом і психологією. Ефективне використання кольорів, шрифтів та сучасних трендів дозволяє брендам будувати емоційний зв'язок із аудиторією та досягати стратегічних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнстон А. Основи графічного дизайну. Київ : Артбук, 2020. 312 с.
2. Бабій Ю. А. Соціальні медіа як середовище брендування. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Соціологія*. 2022. Вип. 3. С. 45–49.
3. Беррі Дж. Мова типографіки. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 216 с.
4. Б'юкенен Р. Графічний дизайн як дисципліна. *Дизайн: теорія і практика*. 2018. № 2. С. 15–27.
5. Вільямс Р. Дизайн для недизайнерів. Харків : Віват, 2021. 204 с.
6. Даниленко В. Я. Дизайн України у світовому контексті художньої культури. Харків : ХДАДМ, 2005.
7. Бойчук М. І. Основи дизайну : навч. посіб. Київ : Кондор, 2019. 160 с.
8. Меггс Ф., Первіс А. Історія графічного дизайну. Харків : ArtHuss, 2023. 600 с.
9. Саєнко Ю. І. Візуальна культура в цифрову епоху. Київ : Ніка-Центр, 2020. 160 с.
10. Ковальчук О. В. Візуальні комунікації в брендингу : монографія. Київ : КНУКіМ, 2021. 200 с.
11. Adobe Creative Cloud. Graphic Design Trends. URL: <https://www.adobe.com> (date of acces: 04.05.2026).
12. Behance. Graphic Design Trends 2025–2026. URL: <https://www.behance.net> (date of acces: 04.05.2026).
13. G.Bar : офіційний сайт бренду. URL: <https://gbar.ua> (date of acces: 04.05.2026).
14. Netflix Design System. URL: <https://www.netflix.design/> (date of acces: 04.05.2026).
15. Canva. Design Trends 2024. URL: <https://www.canva.com> (date of acces: 04.05.2026).

Шостачук Тетяна Всеволодівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра образотворчого мистецтва та дизайну,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир. Україна

ОСВІТА ЯК «З'ЄДНАННЯ ДВОХ СВІТІВ»: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПОЛЬСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ КУЛЬТУРИ

Протягом останніх двох десятиліть категорія «культура» дедалі частіше фігурує у міжнародних програмних документах з питань реформування освіти. ЮНЕСКО, Рада Європи та Європейський Союз сформували низку стратегічних позицій щодо визначення місця і значення культури як фундаменту сучасної освітньої парадигми.

У сучасній зарубіжній педагогічній теорії та практиці освіта розглядається крізь призму культурологічного підходу. Це передбачає аналіз освітнього процесу через сукупність таких категорій, як традиції, національна ідентичність, менталітет, ціннісні орієнтації та цивілізаційні виклики. В умовах стрімкої інтернаціоналізації та інтеграції європейського освітнього простору звернення до культурологічного фактора стає для країн дієвим механізмом збереження національної унікальності. Таким чином, розвиток освіти трактується як невід'ємна складова розвитку національної культури, що відображає автентичні цінності конкретного народу в глобальному контексті.

У Республіці Польща у 2004 році стратегічним підґрунтям цих процесів стала «Національна стратегія розвитку культури на 2004–2013 роки» (*Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013*) [2], та її наступне розширення до 2020 року: «Доповнення до Національної стратегії розвитку культури на 2004-2020 роки» (*Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*) [5]. У документах зазначено, що «культура є невід'ємним елементом підготовки до життя в суспільстві: вона формує соціальні установки, морально-етичні норми та естетичні орієнтири. Високий рівень компетенцій у розумінні творів мистецтва та здатність «зчитувати» соціокультурні коди є опорою толерантного суспільства, що усвідомлює власну культуру та культуру інших» [2].

Сучасний стан цивілізаційного розвитку вимагає від школи й всієї освітньої системи реалізації принципу культуровідповідності. Освіта має не лише надавати знання, а й формувати гуманну, інтелігентну особистість, чий духовний профіль відповідає вимогам культури.

Ці ідеї знайшли свій розвиток безпосередньо у педагогіці культури, яка розглядає людину як цілісну «багатшарову» особистість у єдності біологічного, психологічного та соціального вимірів. На

думку представників педагогіки культури, людина протягом життя сприймає, репродукує та створює нові культурні цінності. Фундамент такого підходу заклали видатні представники польської наукової думки: Б. Суходільський (Bogdan Suchodolski) [3], який обґрунтував зв'язок виховання молоді з процесами усупільнення культури; Ф. Знанецький (Florian Witold Znaniecki) [6], який досліджував соціологію виховання в культурному контексті; З. Мислаковський (Zygmunt Karol Mysłakowski) [1] та С. Шуман (Stefan Szuman) [4], які приділяли особливу увагу естетичному вихованню.

Представники педагогіки культури трактують освітній процес як «зустріч» особистості з об'єктивними культурними цінностями. Ці цінності можуть бути втілені у різноманітні форми: мови та літератури, мистецтва (музика, живопис, поезія), релігії, права та моральних норм, наукових знань і філософських праць, суспільних формах життєдіяльності. За переконанням Стефана Шумана, саме через таку «зустріч», відбувається інтеріоризація особистості, тобто збагачення духовного світу людини [4].

Особливо значущою є позиція Б. Наврочинського (Bogdan Roman Nawroczyński) [7], який визначав освіту як акт «з'єднання двох різних світів», де один з них – це ціннісні результати людського духу, а другий – внутрішнє духовне життя особистості, що розвивається, зберігаючи свою неповторну індивідуальність» [цит. за: 7].

Узагальнюючи погляди науковців, можна стверджувати, що завданням педагогіки культури є формування особистості через опанування культурних, духовних і матеріальних цінностей, які виступають першоджерелом для відтворення культури в нових поколіннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Mysłakowski Z. Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności: studia z filozofii wychowania. Warszawa : Książka i Wiedza, 1964. 215 s.
2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 / Ministerstwo Kultury. Warszawa, 2003. 152 s. URL: [http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2013_\(2004\).pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2013_(2004).pdf).
3. Suchodolski B. Uspołecznienie kultury. Kultura a wychowanie młodzieży. Warszawa : PWN, 1947. 262 s.
4. Szuman S. O sztuce i wychowaniu estetycznym. Warszawa : WSiP, 1969. 210 s.
5. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 / Ministerstwo Kultury. Warszawa, 2005. 155 s. URL: [http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_\(2005\).pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_(2005).pdf).
6. Znaniecki F. Socjologia wychowania. Warszawa : PWN, 1973. 379 s.
7. Szulakiewicz W. Bogdana Nawroczyńskiego (1882–1974) zasługi w awansie akademickim pedagogiki – opsinotwórczy głos uczonego. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*. 2017. Nr 3–4. Ss. 88–104. DOI: https://doi.org/10.17460/2017.3_4.04.

Шуба Людмила Вікторівна,

доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри управління фізичною культурою та спортом,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ В СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Структурно-семантичні характеристики терміна – це лінгвістичний опис одиниці спеціальної мови з урахуванням її внутрішньої форми, морфемного складу та значення. У сучасному мовознавстві термін розглядається не лише як номінативна одиниця, а як засіб точної і лаконічної фіксації наукового знання. Основу його структурної організації складають морфологічні моделі, що включають прості, похідні, складні та складноскорочені форми. Семантичний аспект передбачає аналіз змісту терміна, його значеннєвої однозначності, системних зв'язків і контекстуального функціонування. Особливої уваги потребують терміни, що складаються з двох і більше слів, оскільки вони часто відображають міждисциплінарні зв'язки. У сфері фізичного виховання такі терміни

формуються на стику медицини, біомеханіки, педагогіки та психології. Важливим є також питання дериваційних механізмів – словотвору, калькування, аббревіації, що визначають динаміку формування терміносистеми. Структурно-семантичні особливості допомагають зрозуміти, чому той чи інший термін став загальноприйнятим у професійному середовищі. Завдяки аналізу структури можна виявити моделі найпродуктивнішого творення термінів. Семантичний аналіз, своєю чергою, сприяє точному перекладові та стандартизації терміносистеми. Отже, системний підхід до вивчення структурно-семантичних характеристик термінів є ключовим для розвитку лінгвістичної термінології в галузі фізичної культури та спорту [1; 3; 4].

Структурно-семантичні характеристики терміна враховують:

1. Морфологічна будова (прості, похідні, складені слова), тип терміна:

- простий – гормон, тренер, витривалість, характеристика – невмотивоване або слабо вмотивоване слово;

- похідний – тренуваність, відновлення характеристика – утворено суфіксальним/префіксальним способом;

- складний – гідродинаміка, гіпертонус, характеристика – поєднання двох коренів;

- словосполучення – м'язова сила, біомеханічна активність, характеристика – найпоширеніша форма в сучасній терміносистемі;

- аббревіатура – ФІФА, ІСО, ГТО, характеристика – укорочені конструкції [2; 5; 6].

2. Кількість компонентів (одно- чи багатокомпонентні терміни). У сфері фізичного виховання спостерігається велика частка багатокомпонентних термінів, які мають складну семантику, що базується на знаннях з суміжних наук:

- аеробна витривалість – aerobic endurance, тип – 2-компонентний складений, семантична мотивація – здатність до тривалого навантаження за участі кисню;

- біомеханічна ефективність – biomechanical efficiency, тип – словосполучення, семантична мотивація – ефективність рухів з погляду механіки;

- м'язова координація – muscle coordination, тип – багатокомпонентний, семантична мотивація – узгоджена робота м'язів при виконанні рухів [1; 5].

3. Спосіб утворення термінів у фізичному вихованні (словотвір, калькування, аббревіація) [2; 6]:

а) словотвір (деривація) (табл. 1.).

Таблиця 1

Утворення нових слів за допомогою префіксів, суфіксів, складанням

Англійська	Українська	Спосіб творення	Пояснення
Overtraining	Перетренованість	Суфіксальний + префіксальний	Префікс <i>пере-</i> + корінь <i>трен</i> + суфікс <i>-ованість</i>
Flexibility	Гнучкість	Суфіксальний	Від прикметника <i>гнучкий</i> → <i>гнуч</i> + <i>-кість</i>
Strengthening	Зміцнення	Суфіксальний	Від дієслова <i>зміцнити</i> → <i>зміцн-</i> + <i>-ення</i>

б) калькування (дослівний переклад), передача складових іншомовного слова шляхом дослівного перекладу його частин:

- muscle memory – м'язова пам'ять, тип кальки – семантична калька, пояснення – передача значень: muscle = м'яз, memory = пам'ять;

- deadlift – станова тяга, тип кальки – семантична калька, пояснення – dead = «мертвий» → перен. стан, lift = «тяга»;

- body composition – склад тіла, тип кальки – повна калька, пояснення – body = тіло, composition = склад.

в) аббревіація (скорочення), утворення термінів із початкових літер або частин слів:

- HIIT (High-Intensity Interval Training) – BIT (високоінтенсивне інтервальне тренування), тип аббревіації – аббревіація з перекладом, пояснення – український варіант адаптовано;

- BMI (Body Mass Index) – ІМТ (індекс маси тіла), тип аббревіації – аббревіація з перекладом, пояснення – пряма відповідність складників;
- VO₂max – VO₂макс, тип аббревіації – гібридна аббревіація, запозичено майже без змін, пояснення – адаптовано орфографічно.

г) запозичення без змін (або з незначною адаптацією). Слово переноситься з англійської в українську майже без змін:

- fitness – фітнес, коментар – адаптоване фонетично;
- coach – коуч, коментар – часто вживається поряд з «тренер»;
- crossfit – кросфіт, коментар – запозичення з адаптацією.

4. Семантична прозорість (наскільки значення очевидне для фахівця/нефахівця).

Семантичні особливості термінів:

- однозначність у межах конкретної галузі (але можлива омонімія між галузями);
- системність: терміни формують ієрархії та тематичні поля;
- мотивація значення: більшість термінів мають логічне обґрунтування (наприклад, силове тренування = розвиток сили);
- тенденція до інтернаціоналізму – особливо в науках, що розвиваються глобально (наприклад, спорт) [1; 4; 5].

У терміносфері фізичного виховання словотвір і калькування переважають серед способів творення. Аббревіації стають усе популярнішими через потребу в стислій, функціональній комунікації (особливо в спорті, де важлива швидкість і точність). Запозичення часто зберігають форму, але адаптуються до норм української мови [2; 3; 6].

У сфері термінотворення фізичної культури спостерігається прагнення до уніфікації – створення єдиної системи понять для вжитку в освіті, науці, практиці. Це особливо актуально з огляду на міжнародний характер сучасного спорту та інтенсивне використання перекладів у міжкультурному контексті. Стандартизація терміносистеми дозволяє підвищити якість викладання, наукового обміну та професійної підготовки фахівців [1; 4].

У структурі термінів простежується як тенденція до стиснення інформації (через аббревіації), так і до її деталізації (через складні номінації). Це свідчить про гнучкість та динамічність терміносистеми, яка розвивається відповідно до потреб галузі. Багато термінів мають міждисциплінарну природу, поєднуючи поняття з фізіології, педагогіки, медицини, біомеханіки тощо.

Таким чином, структурно-семантичний аналіз термінів у галузі фізичного виховання дозволяє не лише систематизувати лексичний матеріал, а й сприяти глибшому розумінню змісту понять. Це також відкриває можливості для удосконалення навчальних програм, термінологічних словників і наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардіна Л., Шепелюк В. Про упорядкування термінологічної системи на матеріалах спортивної лексики. Проблеми української термінології. Львів : НВП «Мета», 2000. 420 с.
2. Боровська О. В. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту : автореф. дис. ... канд. фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Львів, 2003. 20 с.
3. Іщенко Т. В. Англійська фахова мова спорту: когнітивні та перекладацькі аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2014. 20 с.
4. Лишевська В. М., Шаповал С. І., Петрушкевич І. І. Словник спортивних термінів із загальної фізичної підготовки для здобувачів вищої освіти (навчальна дисципліна «Фізичне виховання»). Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 208 с.
5. Berry R. Terminology in English Language Teaching: Nature and Use. Hong Kong, 2010. 262 p.
6. Chen M. H. The formation and evolution of English sports terminology. *Journal of Language Teaching and Research*. 2014. Vol. 9 (4). P. 697–703.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ В ОСІБ З ОБМЕЖЕННЯМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Акчуріна Юлія Михайлівна,
к. е. н., доцент, директор закладу дошкільної освіти (ясел-садка) комбінованого типу
№ 237 «Смородинка» Запорізької міської ради
м. Запоріжжя, Україна

Журова Олена Вячеславівна,
вихователь-методист закладу дошкільної освіти (ясел-садка) комбінованого типу
№ 237 «Смородинка» Запорізької міської ради
+м. Запоріжжя, Україна

Новікова Наталія Дмитрівна,
практичний психолог закладу дошкільної освіти (ясел-садка) комбінованого типу
№ 237 «Смородинка» Запорізької міської ради
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ОСВІТНІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У сучасному освітньому просторі України особливу увагу приділяють впровадженню інклюзивної освіти, що передбачає створення рівних можливостей для всіх дітей, зокрема й дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами (далі – ООП) [1].

Однією з ключових умов успішної соціалізації таких дітей є сформованість мовленнєвої компетентності, яка забезпечує: ефективну комунікацію; розвиток пізнавальної діяльності; емоційне самовираження; інтеграцію в соціум. Порушення мовлення у дітей дошкільного віку з ООП є досить поширеним явищем, що потребує системного корекційно-розвивального підходу.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризують активним впровадженням інклюзивного підходу, який передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. А під час війни в Україні особливої уваги потребують діти дошкільного віку з особливими освітніми потребами, адже саме в цей період закладаються основи подальшого розвитку особистості, зокрема мовленнєвої компетентності [1].

Мовлення є провідним засобом комунікації, пізнання світу та соціалізації дитини. Недостатній рівень його розвитку значно ускладнює взаємодію з оточенням, впливає на емоційний стан і освітню діяльність. Саме тому формування мовленнєвої компетентності у дітей з особливими освітніми потребами є одним із ключових завдань сучасної дошкільної освіти.

Мовленнєва компетентність розглядають як складне інтегроване утворення, що охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів: правильну звуковимову, сформований фонематичний слух, достатній словниковий запас, граматично правильну побудову мовлення, а також уміння будувати зв'язні висловлювання та ефективно взаємодіяти з іншими людьми. У дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами часто спостерігають порушення цих компонентів, що потребує спеціально організованої корекційно-розвивальної роботи.

До категорії дітей з особливими освітніми потребами належать діти з порушеннями мовлення, розладами аутистичного спектра, інтелектуальними порушеннями, затримкою психічного розвитку, а також діти з порушеннями слуху. Для кожної з цих категорій характерні специфічні мовленнєві труднощі, серед яких – обмежений словниковий запас, труднощі у формуванні фразового мовлення, порушення звуковимови, недостатнє розуміння зверненого мовлення та низький рівень комунікативної активності [1].

У зв'язку з цим особливого значення набуває використання сучасних корекційно-розвивальних практик, що базуються на принципах індивідуалізації, комплексності та міждисциплінарної взаємодії. Одним із ключових підходів є індивідуалізація навчання, яка передбачає врахування особливостей розвитку кожної дитини, розробку індивідуальної програми розвитку та адаптацію методів і темпу роботи [2].

Не менш важливим є комплексний мультидисциплінарний підхід, що передбачає тісну співпрацю різних фахівців – вихователя, вчителя-логопеда, практичного психолога, а також батьків як учасників

освітнього процесу. Така взаємодія забезпечує цілісність і системність корекційно-розвивального впливу, що значно підвищує його ефективність.

Важливою умовою успішного розвитку мовлення є створення інклюзивного освітнього середовища, яке має бути універсального дизайну, безпечним, емоційно комфортним і стимулюючим до спілкування. У такому середовищі дитина відчуває підтримку, має можливість активно взаємодіяти з однолітками та дорослими, що сприяє розвитку її комунікативних навичок.

Серед сучасних корекційно-розвивальних практик особливе місце займають сучасні логопедичні технології. До них належать артикуляційна гімнастика, дихальні вправи, розвиток фонематичного слуху, постановка та автоматизація звуків. Ці методи є базовими у формуванні правильної звуковимови та мовленнєвої структури [1].

Водночас значний потенціал мають ігрові технології, адже гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку. Саме через дидактичні, сюжетно-рольові та театралізовані ігри діти найефективніше засвоюють мовленнєві моделі, розвивають словниковий запас і вчаться будувати зв'язні висловлювання.

На окрему увагу заслуговують практики сенсорної інтеграції, які передбачають розвиток дитини через різні канали сприйняття – дотик, рух, слух і зір. Такі підходи особливо ефективні для дітей із порушеннями розвитку, оскільки допомагають покращити обробку інформації та стимулюють мовленнєву активність [3].

У сучасній практиці закладів дошкільної освіти все ширше застосовують засоби альтернативної та додаткової комунікації. До них належать піктограми, картки обміну зображеннями, жести та комунікативні книги. Вони є незамінними для дітей, які мають значні труднощі з вербальним мовленням, і дозволяють забезпечити базову комунікацію та поступовий розвиток мовлення.

Не можна применшувати роль сучасних інформаційно-комунікаційних технологій: варто зазначити, що інтерактивні ігри, спеціалізовані логопедичні додатки та мультимедійні засоби значно підвищують мотивацію дітей до занять, роблять процес здобуття освіти більш цікавим і доступним [2].

Важливою складовою успішної корекційно-розвивальної роботи є активна участь сім'ї як учасників освітнього процесу. Саме батьки створюють мовленнєве середовище вдома, закріплюють навички, отримані під час занять, підтримують і стимулюють позитивну мотивацію дитини. Тому взаємодія учасників освітнього процесу – педагогів – батьків – дітей дошкільного віку – має бути системною та цілеспрямованою.

Ефективність формування мовленнєвої компетентності залежить від низки умов, серед яких – раннє виявлення порушень, регулярність занять, використання сучасних методик, індивідуальний підхід, а також високий рівень професійної підготовки педагогів.

Таким чином, слід зазначити, що формування мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами є складним, але надзвичайно важливим процесом. Сучасні корекційно-розвивальні практики відкривають широкі можливості для ефективної допомоги таким дітям, сприяють їхній успішній соціалізації та інтеграції в суспільство.

У подальшій перспективі важливим є створення безпечного та вдосконалення інклюзивного освітнього середовища, впровадження новітніх технологій, підвищення кваліфікації педагогів та розширення співпраці з родинами вихованців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранець І. В., Василенко А. Логопедичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної форми навчання. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 7–9.
2. Інтерактивні засоби навчання як чинник комунікативного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами / Г. Білавич, Т. Пантюк, У. Крайник, М. Петруняк. *Молодь і ринок*. 2023. № 4. С. 95–100.
3. Сирова Ю., Колосова С., Яковенко В. Технології формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку в інклюзивних групах закладу дошкільної освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2024. № 82. С. 112–118.

АЛЬТЕРНАТИВНА ТА ДОПОМІЖНА КОМУНІКАЦІЯ (АДК) ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДИТИНИ З СИНДРОМОМ ДАУНА

У сучасному корекційно-розвитковому середовищі особливої актуальності набуває проблема формування життєвих компетентностей у дітей з особливими освітніми потребами. Однією з ключових складових таких компетентностей є соціальні навички, які безпосередньо залежать від рівня розвитку комунікації.

Актуальність обраної теми зумовлена особливостями розвитку конкретної дитини – Єлисея (7 років), який має діагноз синдром Дауна та супутній – цукровий діабет. Мовленнєвий розвиток дитини обмежений, у його активному словнику наявні окремі звуки та прості короткі слова. Це значно ускладнює процес взаємодії з оточенням, знижує рівень самостійності та обмежує можливості соціалізації. Проте інтелектуальні можливості дитини є достатніми для опанування та використання засобів альтернативної та додаткової комунікації. У зв'язку з цим використання АДК є не лише доцільним, а й необхідним інструментом для розвитку соціально-побутових навичок та інтеграції дитини у соціум.

Проблема розвитку дітей з особливими освітніми потребами, зокрема із синдромом Дауна, широко розглядають у сучасній спеціальній педагогіці. Сучасні підходи до інклюзивної освіти та використання АДК представлені у методичних матеріалах UNICEF, де наголошується на важливості розвитку комунікативних навичок у дітей з ООП [5]. В українському науковому просторі питання інклюзивної освіти та корекційної роботи висвітлюються у працях В. Синьова та А. Колупасова, які наголошують на необхідності індивідуалізації навчання та розвитку соціальної компетентності дітей з особливими освітніми потребами [2; 4]. Сучасні українські освітні ресурси, зокрема портал «Інклюзивна освіта України», містять практичні рекомендації щодо організації навчання та розвитку дітей з порушеннями розвитку в умовах інклюзивного середовища [3].

Альтернативна та допоміжна комунікація (АДК) – це асистивна технологія для спілкування (система засобів, що доповнюють або замінюють усне мовлення) [1]. Вона виконує низку важливих функцій, зокрема забезпечує можливість висловлювати потреби, знижує рівень фрустрації, сприяє розвитку соціальної взаємодії та стимулює розвиток мовлення.

З урахуванням індивідуальних можливостей Єлисея доцільно використовувати такі засоби:

1. Жести та міміка. Прості жести: «дай», «ще», «так/ні».
2. Піктограми та картки. Зображення: їжі, предметів побуту, дій (їсти, пити, гуляти).
3. Предметна комунікація. Реальні об'єкти: чашка – «хочу пити», м'яч – «гратися».
4. Вибір із двох варіантів. Наприклад: яблуко чи печиво, малювання чи гра з сортерами.

З урахуванням індивідуальних можливостей Єлисея доцільно використовувати доступні та наочні засоби альтернативної комунікації, що відповідають рівню його мовленнєвого та пізнавального розвитку. У процесі корекційно-розвиткової роботи важливо враховувати обмежений словниковий запас дитини, потребу в багаторазовому повторенні, використання наочності, а також необхідність подання коротких і чітких інструкцій. Особливу роль відіграє позитивне підкріплення, яке стимулює активність дитини та сприяє закріпленню сформованих навичок. Водночас необхідно враховувати стан здоров'я дитини, зокрема наявність цукрового діабету, що потребує дотримання чіткого режиму дня, стабільності середовища та узгодженості дій усіх учасників освітнього процесу.

Одним із ефективних напрямів є моделювання реальних життєвих ситуацій. На прикладі ситуації «похід до магазину» розглянемо особливості формування соціально-комунікативних навичок у дитини засобами АДК.

Етап 1. Відпрацювання вдома.

З родиною програється сценарій:

- вибір товару (через картки);
- «прохання» (жест або слово);
- «оплата» (імітація);
- «дякую» (жест або слово).

Етап 2. Реальна ситуація.

Похід у знайомий магазин до знайомого продавця:

- дитина показує картку товару;
- використовує жест або слово;
- взаємодіє з продавцем;
- отримує бажану покупку.

Важливо: середовище має бути знайомим та безпечним.

З урахуванням індивідуальних особливостей розвитку Єлисея наведемо ще приклади вправ, що моделюють реальні життєві ситуації та спрямовані на формування соціальних та комунікативних навичок із використанням засобів АДК.

Вправа «Похід у кафе».

Метою вправи є формування базових навичок соціальної поведінки у громадських місцях та розвиток комунікативної ініціативи дитини.

На підготовчому етапі вдома з дитиною відпрацьовується алгоритм поведінки:

- вибір страви за допомогою карток або зображень;
- звернення до дорослого (жест, звук, слово);
- очікування замовлення;
- приймання їжі;
- використання елементарних форм ввічливості.

Після цього організовується відвідування знайомого кафе, де дитина має можливість застосувати набуті навички у реальній ситуації.

Вправа «Відвідування дитячого розважального центру».

Метою є розвиток соціальної взаємодії, емоційної реакції та навичок дотримання правил.

Перед відвідуванням з дитиною проговорюються (або показуються через картки): «чекати», «черга», «можна/не можна».

У самому середовищі дитина навчається орієнтуватися у просторі, зокрема обирати активності (наприклад, гойдалки чи батут), а також повідомляти про свої актуальні потреби (їсти, пити, відвідати туалет) за допомогою засобів альтернативної та додаткової комунікації, таких як картки-піктограми або жестові позначення. Крім того, АДК використовується для взаємодії з іншими дітьми та реагування на звернення дорослого, що сприяє формуванню соціально-комунікативних навичок у реальних життєвих ситуаціях. Важливо забезпечити короткотривалі активності та можливість відпочинку, враховуючи індивідуальні особливості дитини.

Альтернативні та додаткові комунікації є ефективним засобом формування соціальних навичок у дітей із особливими освітніми потребами, оскільки вони відкривають широкі можливості для взаємодії, самовираження та розвитку самостійності дитини. Ефективність корекційно-розвиткової роботи забезпечується за умов систематичності та послідовності впливу, індивідуального підходу з урахуванням особливостей розвитку дитини, активного залучення родини до освітнього процесу, а також використання наочних, практичних та інтерактивних методів навчання.

Досвід роботи з Єлисеєм свідчить, що навіть за мінімального рівня розвитку мовлення можливо розширити комунікативні можливості дитини, сформувати базові соціальні навички та підвищити рівень адаптації до соціального середовища. Отже, застосування засобів альтернативної та додаткової комунікації сприяє підвищенню якості життя дитини та успішній соціалізації в повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Що таке AAC / Спільнота альтернативної та додаткової комунікації України. URL: <https://www.aac.org.ua/what-is-aac/>.
2. Інклюзивне навчання / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya/>.
3. Інклюзія : вебсайт. URL: <https://www.inkluzia.com.ua/>.
4. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : у 2 ч. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Ч. 1. 238 с.
5. Ukraine. Inclusive education / UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>.

Бичек Олена Вікторівна,
здобувач 1 курсу
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дергач М. А.,**
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

АПЛІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТАКТИЛЬНОЇ ЧУТЛИВОСТІ У ДІТЕЙ СЕРЕДЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Спираючись на власні спостереження і практику виховання дітей дошкільного віку, стверджуємо, що все частіше зустрічаємо дітей із розладами обробки сенсорної інформації. Як зазначено в наукових джерелах, чинників, що зумовлюють це явище, багато. У розрізі нашого дослідження ми звернули увагу на одну з них: обмеження впливу на тактильні сенсори дитини.

Світ сучасної дитини перенасичений візуальними та слуховими стимулами (гаджети, телебачення тощо). Діти дошкільного віку стали менше грати з природними матеріалами, менше мацати руками землю, пісок, тканину, замінюючи це екранами смартфонів. Відповідно, мозок дитини не отримує достатньої кількості інформації через тактильні сенсори, тим самим дитина відчуває так званий «тактильний голод», що своєю чергою негативно впливає на її сенсорну інтеграцію.

Середній дошкільний вік (4-5 років) є сенситивним періодом для розвитку дрібної моторики та пізнавальної активності. Саме в цей час закладається фундамент для подальшого навчання та соціалізації. Для дитини з розладами аутистичного спектра тактильна система часто є джерелом стресу або, навпаки, нескінченного пошуку стимулів [1; 3; 4]. Неспроможність адекватно сприйняти фактуру предмета стає бар'єром: дитина закривається від світу, бо він здається їй «небезпечним на дотик». Для дитини з особливими освітніми потребами неспроможність правильно сприйняти фактуру предмета або страх перед певним дотиком стає перешкодою успішного навчання та ефективного спілкування. Тому маніпуляції руками з використанням різнофактурних матеріалів – це не просто розумна розвага, а необхідна умова розвитку тактильних відчуттів, формування сенсорної інтеграції і, відповідно, інтегрованого цілісного сприймання дитиною навколишнього світу [2; 5; 6].

В цьому контексті, на нашу думку, перспективним є використання художньої творчості як м'якого корекційного інструменту, де дитина з порушеннями тактильної чутливості здійснює шлях від хаотичних дотиків до різнофактурних матеріалів до усвідомленого сприйняття різноманітності тактильних відчуттів.

Зважаючи на визначену актуальність, ми сформулювали ключову мету корекційної роботи з дітьми середнього дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Вона полягає не стільки в тому, щоб навчити дитину техніці аплікації; скільки в тому, щоб:

- знизити тактильну тривожність і допомогти дитині подолати страх перед новими тактильними відчуттями;
- розвинути дрібну моторику та координацію через виконання складних дрібних рухів: відщипування, притискання, розгладжування матеріалів, різних за щільністю та фактурою;
- стимулювати когнітивні процеси: через дотик активізувати ділянки мозку, що стимулюють розвиток уваги, пам'яті, мовлення та ін.;
- формувати сенсорні тактильні еталони: дитина на практиці засвоює поняття «м'яке-тверде», «гладке-шорстке», «холодне-тепле» та ін.

Головний очікуваний результат нашої роботи – це сенсорний тактильний комфорт дитини, який є базою для успішної сенсорної інтеграції, подальшого навчання та соціалізації.

Підґрунтям нашого дослідження стали праці Енн Джин Айрес, Темпл Грандін, Люсі Джейн Міллер, Вінні Данн, Тетяни Скрипник, Наталії Бабяк, Ганни Хворової та ін.

Аплікація – це унікальне поєднання художньої творчості та інтенсивного тактильного досвіду. Для дитини середнього дошкільного віку з розладами аутистичного спектра абстрактне навчання є складним.

Аплікація різнофактурними матеріалами активізує нервові закінчення на кінчиках пальців, центри мовлення та мислення в корі головного мозку, що стимулює розвитку когнітивних процесів.

Аплікація різнофактурними матеріалами забезпечує мультисенсорну стимуляцію. Це означає, що нейросистема дитини працює одночасно у кількох напрямках, де задіяні різні сенсорні канали: зоровий, тактильний, слуховий, пропріоцептивний. Така одночасна стимуляція допомагає покращити роботу зон мозку, встановити нові нейрозв'язки тощо.

Поняття «різнофактурність» дуже широке, в цій роботі ми виділяємо чотири типів поверхонь, які використовують як «тренажери» для мозку дитини.

У корекційно-розвитковій роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра засобами різнофактурної аплікації ми використовуємо чотири основні групи матеріалів: текстильні, природні, штучні, харчові. Важливо не просто дати дитині ці матеріали, а навчити її комбінувати їх. Саме в цьому полягає сенсорна інтеграція.

Для дитини з розладами аутистичного спектра надзвичайно важливою є прогнозованість та емоційна безпека, тому ми виділяємо три основні етапи проведення заняття з аплікації.

1 етап – мотиваційний етап через введення іграшки-еталона. Ми починаємо з персонажа, у нашому випадку це об'ємний м'який зайчик. Чому це важливо? Дитина має побачити «ідеал», до якого ми прагнемо. Ми гладимо іграшку, досліджуємо її вушка та хвостик. Це створює позитивну установку: «М'яке – це приємно, це безпечно». На цьому етапі ми формуємо первинний сенсорний образ.

2 етап – сенсорне відкриття шляхом знайомства з матеріалом. Далі ми вводимо вату, але не починаємо одразу клеїти. Ми даємо дитині час на «дослідження без зобов'язань»:

- відщипуємо маленькі шматочки (розвиток сили пальців);
- стискаємо вату в кулачку (відчуття об'єму та пружності);
- підкидаємо її, як сніжок.

Це етап десенсибілізації: ми привчаємо тактильну систему дитини до нової фактури, перетворюючи невідомий матеріал на знайому «хмаринку».

3 етап – активна аплікація шляхом трансформації образу. Тут відбувається найголовніше. Перед дитиною лежить «плаский» картонний силует зайчика. Ми створюємо проблемну ситуацію: «Нашому гостю-зайчику тепло у шубці, а цьому зайчику – холодно». Використовуючи пензлик як інструмент-посередник (для тих, хто боїться липкості клею), дитина починає наносити клей і «одягати» зайчика у вату. Саме тут відбувається синтез: дитина власними руками перетворює гладку, холодну поверхню картону на об'ємну та пухнасту.

Наприкінці заняття дитина гладить уже свою роботу. Ми замикаємо цикл: від відчуття іграшки-еталона – через власну дію – до створення нового сенсорного об'єкта. Це дає дитині відчуття успіху та впевненості у своїх силах.

Отже, в результаті проведеної дослідницької ми дійшли таких висновків:

1. Використанням мультифактурних матеріалів у корекційно-розвитковій роботі – це потужних засіб покращення процесів сенсорної інтеграції у дошкільників з розладами аутистичного спектра.

2. Створення аплікацій мультифактурними матеріалами на корекційно-розвиткових заняттях сприяє зменшенню і навіть усуненню негативних реакцій організму дитини з порушеннями тактичної чутливості на речовини і матеріали. У процесі такої корекційно-розвиткової роботи ми допомагаємо дитині подолати страх торкання різних поверхонь і фактур. Тим самим, не тільки створюємо умови для позитивної реакції дитини на дотик, прийняття нею тактильних контактів із навколишнім матеріальним світом, а й забезпечуємо подолання тактильного бар'єру в соціальній взаємодії.

3. Трьохетапна форма організації корекційно-розвиткового заняття, на якому дитина з порушеннями тактильної сенсорної системи створює художній образ за допомогою мультифактурних матеріалів, дозволяє поєднувати корекцію сенсорної системи і розвиток мисленнєвих операцій, стимулює і закріплює нейросистему, активізує роботу кори головного мозку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айрес Е. Дж., Роббінс Дж. Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку. Київ : Вид-во Ростислава Бурлаки, 2024. 266 с.

2. Бабяк Н. М. Корекція сенсорного розвитку дітей з розладами аутичного спектра. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. № 2. С. 56–64.

3. Грандін Т. Очима аутиста / пер. з англ. Г. Лелів. Київ : Наш Формат, 2022. 224 с.

4. Скрипник Т. В. Системна допомога дітям з розладами аутичного спектра : навчальний посібник. Київ : Логос, 2015. 240 с.
5. Хворова Г. М. Розвиток сенсорної інтеграції як підґрунтя формування мовлення у дітей з розладами аутичного спектра. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2019. Вип. 14. С. 272–283.
6. Miller L. J. Sensational Kids: Hope and Help for Children with Sensory Processing Disorder (SPD). Revised Edition. New York : Perigee Books, 2014. 384 p.

Возчикова Наталія Василівна,
доктор філософії за спеціальністю «Спеціальна освіта»,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Сучасні реалії повномасштабної війни в Україні спричинили докорінну трансформацію освітньої парадигми, висунувши на передній план проблему захисту та розвитку найбільш вразливих категорій населення, зокрема дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Екстремальні умови життєдіяльності, що характеризуються постійним безпековим дефіцитом, руйнацією соціальних інституцій та пролонгованим стресом, стали потужним дестабілізуючим чинником для психофізичного та комунікативно-мовленнєвого розвитку цієї категорії дітей. Отже, виникає нагальна необхідність наукового осмислення того, як мультифакторний вплив воєнних дій детермінує специфічні порушення – від регресу вже сформованих навичок до виникнення складних психогенних мовленнєвих патологій. Саме тому розробка та впровадження інноваційних стратегій корекційно-розвиткового супроводу в кризових умовах є не лише актуальним науковим завданням, а й стратегічним пріоритетом для забезпечення успішної соціальної адаптації та психологічної реабілітації дітей з ООП.

Вивчення впливу чинників воєнного часу на розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок дітей з ООП сьогодні є об'єктом уваги міжнародної наукової спільноти, яка об'єднує зусилля для пошуку механізмів підтримки саме цієї категорії дітей. Комплексна парадигма розв'язання мовленнєвих проблем реалізується в наукових розробках А. Богуш, Н. Пахомової, Є. Соботович, В. Тищенко, В. Тарасун, М. Шеремет. Особливий акцент дослідники роблять на превентивній діагностиці порушень комунікативно-мовленнєвого розвитку. Як зазначає Н. Пахомова та інші науковці, ефективність корекційно-розвиткового впливу безпосередньо залежить від його своєчасності на ранніх етапах онтогенезу.

Повномасштабна війна радикально змінила освітній ландшафт України. Для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) бар'єри стали не лише вищими, а й набули більш мультифакторного характеру: від фізичної недоступності шкіл до цифрового розриву та дефіциту спеціалізованої підтримки.

В умовах воєнних дій, коли рутинні умови життя порушені, важливо враховувати психологічний стан дітей з ООП. Стрес та тривога можуть ускладнювати засвоєння нової інформації та розвиток навичок, у тому числі й мовленнєвих. Так, більшість учених визначають тривожність як специфічне переживання, яке перегукується «з передчуттям небезпеки та загрози, що насамперед пов'язане з власною особистістю» [3, с. 36]. Зростання рівня тривожності у дітей з ООП виступає деструктивним чинником, який вимагає застосування спеціальних методів емоційної підтримки та особливого педагогічного підходу.

Соціокультурне та освітнє середовище є визначальним чинником результативності навчальної діяльності дитини. В умовах воєнного стану комплекс негативних чинників – вимушена релокація, депривація звичних умов життєдіяльності, обмеження або відсутність адекватної корекційно-розвивальної допомоги, а також деструкція соціальних зв'язків та досвід втрат – зумовлюють суттєве погіршення психофізичного стану дітей з особливими мовленнєвими потребами (зокрема, із заїканням). Пролонгований стрес, спричинений безпековими ризиками, стає каталізатором когнітивних та емоційних порушень: підвищеної тривожності, комунікативних бар'єрів та обтяження наявної мовленнєвої симптоматики.

Хроніфікація стресових станів призводить до дестабілізації емоційної сфери, соматизації та поведінкових розладів, що безпосередньо корелює зі зниженням якості освітнього процесу. Дистрес, інтенсивність якого варіюється, спричиняє дисфункцію сенсорної інтеграції, охоплюючи вестибулярну, пропріоцептивну й тактильну системи.

У структурі ключових деструктивних чинників воєнного часу, що зумовлюють специфіку формування комунікативно-мовленнєвих навичок, доцільно виокремити наступні:

1. Стрес та психологічний тиск: травматичний досвід воєнних подій дезорганізує звичний життєвий ритм дитини та ініціює стан гострого або хронічного стресу. Потужний психологічний тиск у таких умовах часто детермінує виникнення мовленнєвих патологій, зокрема функціональних розладів (заїкання) або системних порушень, таких як загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ).

2. Недостатність предметно-розвивального середовища: воєнні події спричиняють дефіцит стимульовального середовища, обмежуючи доступ дітей до необхідних дидактичних ресурсів, ігрового інструментарію та розвивальних матеріалів.

3. Розрив зв'язків із родиною та найближчим оточенням: втрата стабільного мікросоціуму внаслідок релокації та розлучення з близькими зумовлює емоційну ізоляцію, що негативно позначається на розвитку навичок вербальної взаємодії та комунікативної адаптації дітей.

4. Обмеження доступу до сталого освітнього простору: збройні конфлікти спричиняють дестабілізацію освітньої системи, що призводить до обмеження фізичного та дистанційного доступу дітей до навчальних закладів. Втрата системної освіти стає чинником гальмування мовленнєвого онтогенезу, негативно позначаючись на формуванні лексичного базису та граматичної будови мовлення дитини.

5. Вимушена міграція та соціокультурна адаптація: перебування в умовах вимушеної еміграції та необхідність засвоєння нової мовної системи зумовлюють ризик виникнення «мовного дефіциту». Це негативно позначається на комунікативній компетенції дитини та потребує специфічних підходів до логопедичного супроводу в умовах білінгвізму.

Вищезазначені фактори створюють складні виклики (психологічні, емоційні труднощі, втрачене відчуття безпеки) для дітей, які пережили воєнні події, і можуть впливати на різні аспекти їх мовленнєвого розвитку. Особливо це відчувають діти, які вимушені переживати насильство, втрату близьких та життєві труднощі [1, с. 354].

Стрес, викликаний військовими подіями, може призводити до розвитку психологічних розладів (посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), агресія та депресія), адже:

– втрачається відчуття стабільності, безпеки. Постійний страх за власне життя, життя близьких може спричинити тривожність, відчуття безпомічності;

– відчутний вплив на соціальний розвиток. Війна порушує соціальні структури та умови виховання дітей. Вони можуть втрачати зв'язки з родиною та громадою, що призводить до втрати навичок соціальної адаптації.

– відбуваються зміни в психічних реакціях та поведінці [2].

Аналіз емпіричних даних та практичний досвід логопедичного супроводу дітей із ООП дозволяють систематизувати особливості прояву психоемоційного стресу та дистресу відповідно до вікової періодизації:

1. Дошкільний та молодший шкільний вік. Для цієї вікової категорії характерним є стан екзистенційної безпорадності та виражена фонові тривожність. Спостерігається посилення сепараційної тривоги: діти демонструють надмірну прив'язаність до батьків, потребуючи їхньої постійної присутності під час ігрової, навчальної діяльності та режимних моментів. Постійне почуття страху має системний вплив на психофізичний стан і безпосередньо відображається на мовленнєвій функції.

Мовлення стає фрагментарним, утрудненим і часто супроводжується респіраторними спазмами (патологічними дихальними змінами). Значні труднощі виникають у сфері сну: порушується процес засинання, з'являються нічні терори та кошмари. У дітей до семи років розвиток когнітивних процесів нерозривно пов'язаний із руховою активністю. Оптимізація мислення, мовлення та виконання завдань у різних модальностях відбувається ефективніше за умови поєднання інтелектуального навантаження з руховим супроводом.

2. Середній шкільний вік. Окрім загального неспокою щодо безпеки, у дітей цієї групи домінують почуття ірраціональної провини, сорому та глибокого смутку. Специфічною ознакою є схильність до

нав'язливого відтворення (ревіктивізації) травматичних подій із постійним додаванням нових деталей. Психоемоційне напруження часто трансформується у:

- девіантні прояви: спалахи агресії або неадекватні поведінкові реакції;
- соматизацію: скарги на абдомінальний біль (у животі) та цефалгію (головний біль);
- когнітивну сферу: суттєве зниження академічної успішності та концентрації уваги.

3. Підлітковий вік. Травматичний досвід у підлітків призводить до радикальної деформації картини світу та руйнації ціннісних орієнтирів. На фоні глибокого почуття вразливості розвивається криза самоідентифікації, страх «інакшості» та соціальна ізоляція. Відчуття меншовартості та сорому часто стають детермінантами аутоагресивної (саморуйнівної) поведінки.

Отже, війна є критичним деструктивним чинником, який зумовлює мовленнєвий регрес і поглиблення порушень комунікативно-мовленнєвого розвитку у дітей з особливими освітніми потребами через поєднання прямого психогенного впливу (логоневрози, мутизм), затримки розвитку внаслідок ізоляції та виникнення «мовного дефіциту» в еміграції. У цьому контексті формування комунікативно-мовленнєвих навичок трансформується із суто дидактичної мети на стратегічний інструмент соціальної адаптації та психологічної реабілітації, що визначає перспективи подальших розвідок у напрямі розробки дистанційних логопедичних технологій, програм раннього втручання та мультидисциплінарних протоколів нівелювання наслідків воєнної психотравми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології : колективна монографія ; за заг. ред.: В. П. Садкового, О. В. Тімченка. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. 777 с.
2. Козлова А., Журавель Т. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): інформація для батьків. Що таке ПТСР, як проявляється і які особливості має у дітей, 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/about-post-traumatic-stress-disorder> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Панок В. Г., Острова В. Д. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 68 с.

Гардаш Анна Анатоліївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Возчикова Н. В.,**
доктор філософії за спеціальністю «Спеціальна освіта»,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДЦП: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

Проблема розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку є однією з ключових у сучасній психолого-педагогічній науці, оскільки саме в період дошкілля закладаються основи соціальної взаємодії, співпраці, емоційного реагування та усвідомленого спілкування з оточенням. Комунікативну компетентність розглядають як необхідну умову повноцінного особистісного розвитку дитини та її успішної соціалізації.

У наукових дослідженнях комунікативна компетентність трактується як інтегративне особистісне утворення, що охоплює сукупність знань, умінь, навичок, мотиваційних установок і емоційно-ціннісного досвіду, які забезпечують здатність людини ефективно вступати у взаємодію з іншими людьми, адекватно реагувати на соціальні ситуації та досягати взаєморозуміння у процесі спілкування.

Вперше поняття «комунікативна компетентність» було введено у науковий обіг американським лінгвістом Д. Гаймзом (D. Hymes), який визначав її як здатність індивіда використовувати мовні засоби відповідно до соціального контексту, ситуації спілкування та культурних норм. Учений наголошував, що

ефективна комунікація передбачає не лише знання мовних правил, а й уміння застосовувати їх у реальних життєвих умовах [6].

У сучасній психології та педагогіці комунікативну компетентність дітей дошкільного віку розглядають як багатокомпонентну структуру, що включає:

- мотиваційний компонент (прагнення до спілкування, ініціативність, позитивне ставлення до взаємодії);
- когнітивний компонент (уявлення про правила спілкування, соціальні норми, ролі);
- поведінковий компонент (уміння ініціювати, підтримувати та завершувати комунікативний контакт);
- емоційно-ціннісний компонент (емпатія, здатність розуміти емоції співрозмовника, адекватно реагувати на них);
- мовленнєвий компонент, який виступає засобом реалізації комунікативної взаємодії.

В українській педагогічній науці комунікативну компетентність розглядають як важливу складову життєвої компетентності дитини. Так, Н. Павлова визначає її як здатність дитини ефективно взаємодіяти з оточенням, слухати, домовлятися, висловлювати власні думки та почуття [34]. А. Богуш і Н. Гавриш підкреслюють значення діалогічної взаємодії як основи формування комунікативної культури дошкільника [2].

К. Крутій і Т. Піроженко зазначають, що провідним засобом формування комунікативної компетентності є гра, у якій дитина опановує соціальні ролі, правила взаємодії, набуває досвіду співпраці та емоційного самовираження. Саме у грі створюються умови для природного й невимушеного розвитку комунікативних умінь [4; 5].

Комунікативна компетентність є інтегративною характеристикою особистості дитини, що охоплює здатність ініціювати, підтримувати та регулювати процес спілкування, адекватно використовувати вербальні й невербальні засоби, розуміти співрозмовника та дотримуватися соціальних норм взаємодії. У дошкільному віці вона виступає провідним чинником соціалізації, емоційного розвитку та формування особистісної ідентичності.

У дітей із дитячим церебральним паралічем (ДЦП) становлення комунікативної компетентності має специфічний характер, зумовлений поєднанням моторних, мовленнєвих, когнітивних та емоційних порушень.

Дитячий церебральний параліч визначається як стійке, непрогресивне порушення рухових функцій, спричинене органічним ураженням головного мозку на ранніх етапах онтогенезу. За даними Е. Palisano, S. Himmelmann, N. Novak, при ДЦП ураження мозку часто охоплює не лише моторні зони, а й ділянки, які відповідають за мовлення та комунікацію (зони Брока і Верніке, моторну кору), що негативно впливає на формування мовленнєвих і комунікативних можливостей дитини [7].

Комунікативна компетентність дітей із ДЦП порушується комплексно й охоплює всі компоненти мовлення. Спостерігаються фонетико-фонематичні труднощі (спотворення звуків, порушення складової структури слова), лексико-граматичні порушення (обмежений словниковий запас, труднощі узгодження слів, спрощення синтаксичних конструкцій), а також порушення просодики (монотонність, порушення темпу й ритму мовлення). У сукупності це призводить до зниження зрозумілості висловлювань та ускладнює міжособистісну взаємодію.

І. Баранець зазначає, що мовленнєві порушення у дітей із ДЦП часто поєднуються з низьким рівнем комунікативної активності, невпевненістю у власних можливостях та зниженою мотивацією до спілкування. Дитина може уникати діалогу, не ініціювати контакт, обмежуватися короткими або ситуативними репліками [1].

А. Зуб підкреслює, що у таких дітей спостерігаються труднощі у плануванні та розгортанні висловлювання, побудові зв'язного мовлення й послідовній передачі подій. Це негативно впливає не лише на мовленнєву, а й на комунікативну складову діяльності, оскільки дитина не завжди здатна чітко донести власну думку до співрозмовника.

Науковці виокремлюють кілька основних типів мовленнєвих порушень у дітей із ДЦП, які безпосередньо впливають на рівень сформованості їх комунікативної компетентності (табл. 1).

Типи мовленнєвих порушень у дітей та їхні освітні наслідки

Тип мовленнєвого порушення	Характеристика проявів	Освітні наслідки
Дизартрія	Порушення артикуляції, дихання, голосоутворення; спотворення темпу й ритму мовлення	Труднощі звуковимови, швидка втомлюваність, низька виразність мовлення
Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ)	Затримка формування всіх компонентів мовлення – фонетичного, лексичного, граматичного	Обмежений словник, спрощення граматичних конструкцій, затримка в оволодінні читанням
Моторна алалія	Порушення формування активного мовлення при збереженому розумінні	Ускладнення самостійного висловлювання, необхідність невербальної підтримки
Дислалія вторинного характеру	Порушення звуковимови через слабкість м'язів артикуляційного апарату	Вимова спотворених або замінених звуків, особливо приголосних
Порушення просодики	Недостатня виразність інтонації, неправильний наголос, монотонність	Зниження комунікативної привабливості, труднощі в розумінні емоційного змісту висловлювань

Згідно з дослідженнями І. Гаврилюк, дизартричні порушення у дітей із ДЦП зумовлюють обмеження мовленнєвої участі в групових формах діяльності, що призводить до звуження кола спілкування, зниження самооцінки та формування негативного емоційного досвіду комунікації [3].

Психолого-педагогічні дослідження (К. Lawrence, С. Rowland, G. Miller, Т. Піроженко) підтверджують, що комунікативна компетентність дітей із ДЦП тісно пов'язана з емоційною сферою. Часті комунікативні невдачі спричиняють розвиток тривожності, сором'язливості, страху мовлення, що ще більше ускладнює процес взаємодії. За відсутності спеціально організованого комунікативного середовища такі діти залишаються пасивними учасниками соціального життя.

Важливу роль у розвитку комунікативної компетентності відіграє ігрова діяльність. К. Крутій наголошує, що гра створює природні умови для ініціації мовлення, стимулює діалог, сприяє розвитку невербальних засобів спілкування та подоланню психологічних бар'єрів [4].

А. Богуш і О. Трифонова підкреслюють, що формування комунікативної компетентності дітей із ДЦП можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує розвиток мовлення, моторики, сенсорних процесів, уваги, мислення та емоційної сфери. І. Марченко додає, що комунікативні вміння мають формуватися поетапно – від елементарних форм наслідування й невербальної взаємодії до самостійних мовленнєвих висловлювань у різних комунікативних ситуаціях.

Отже, поліморфна структура мовленнєвих порушень при ДЦП створює бар'єри для актуалізації комунікативного потенціалу та інтеграції дитини в соціум. Врахування специфіки цих порушень є підґрунтям для реалізації системного підходу, де пріоритетом виступає не стільки механічна корекція мовлення, скільки формування комунікативної компетентності — фундаментального особистісного конструкту, що забезпечує життєдіяльність дитини із ДЦП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранець І. В. Формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку як невід'ємна складова навчально-виховного процесу в системі загальної та спеціальної дошкільної освіти України. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 22–26.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ : Слово, 2011. 704 с.
3. Гаврилюк І. В. Диференційований підхід у логопедичній роботі з дітьми з дитячим церебральним паралічем. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 4. С. 67–73.
4. Крутій К. Л. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації : монографія. Запоріжжя : ЛІПС, 2009. 174 с.
5. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 152 с.
6. Hymes D. On Communicative Competence. *Sociolinguistics*. Penguin, 1972. P. 269–293.
7. Palisano E., Himmelmann S., Novak N. The Functioning and Communication in Children with Cerebral Palsy. *Child Care Health and Development*. 2016. Vol. 42 (4). P. 529–537.

Голубенко Олена Миколаївна,
здобувач 1 курсу, другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Жадленко І. О.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОРУШЕННЯМ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ

У сучасній дошкільній освіті ігрові технології розглядають як один із найбільш природних і водночас ефективних засобів розвитку дитини. Особливо це стосується формування комунікативних навичок, адже саме у грі дитина має можливість діяти вільно, проявляти ініціативу та вступати у взаємодію без відчуття примусу.

Проблема використання гри у розвитку комунікації не є новою, однак у контексті роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня вона набуває особливого значення. Це пояснюється тим, що такі діти потребують спеціально організованих умов, які б стимулювали їх до активної взаємодії. Як підкреслює Ю. Шаповалова, гра є не просто формою діяльності, а й засобом корекційного впливу, що сприяє розвитку мовлення та комунікативної активності [8, с. 316].

У наукових дослідженнях поняття ігрових технологій трактується по-різному. Зокрема, О. Бондар розглядає їх як систему методів і прийомів організації ігрової діяльності, спрямованих на досягнення певних освітніх результатів. Такий підхід дозволяє розглядати гру не тільки як спонтанну діяльність, а як цілеспрямований педагогічний інструмент [2, с. 84].

Водночас А. Ляховець акцентує увагу на тому, що ігрові технології повинні враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, а також рівень їхнього розвитку. Це особливо важливо у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями, для яких надмірна складність завдань може стати бар'єром у спілкуванні [6, с. 80].

Окремі науковці звертають увагу на роль сюжетно-рольових ігор. За словами Н. Самойленко, саме у таких іграх діти моделюють різні життєві ситуації, що дозволяє їм засвоювати соціальні ролі та правила спілкування. Це створює умови для перенесення отриманого досвіду у реальне життя [1, с. 31].

Суттєву роль відіграє також застосування дидактичних ігор. Вони орієнтовані на формування окремих навичок і є ефективним засобом у роботі з дітьми, які мають мовленнєві та інтелектуальні порушення. Такі ігри дають змогу поєднати навчальний процес з ігровою діяльністю, що сприяє підвищенню зацікавленості дітей.

У контексті формування комунікативних навичок слід також враховувати роль педагога. Дослідниця Л. Залановська підсумовує, що педагог повинен виступати не тільки як організатор гри, а й як активний учасник, який спрямовує взаємодію дітей. Це дозволяє підтримувати комунікативну активність та допомагати дітям у складних ситуаціях [5, с. 29].

Тож можна сказати, що ігрові технології виступають важливим засобом формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальним порушенням легкого ступеня. Вони забезпечують природні умови для розвитку спілкування, сприяють активізації взаємодії та створюють позитивний емоційний фон.

Розглядаючи ігрові технології більш детально, доцільно звернути увагу на їх різновиди та специфіку використання у роботі з дітьми старшого дошкільного віку з інтелектуальним порушенням легкого ступеня. У наукових дослідженнях підкреслюється, що ефективність ігрової діяльності залежить від її змісту і від способу організації, ролі дорослого та ступеня залученості дітей. А. Бондаренко відзначає, що різні види ігор по-різному впливають на розвиток діалогічного мовлення, а отже і на формування комунікативних навичок [3, с. 134].

Значущими є дидактичні ігри, які мають чітко визначену мету та спрямовані на розвиток конкретних комунікативних навичок. Т. Докучина зосереджує увагу на тому, що такі ігри дозволяють

цілеспрямовано формувати вміння слухати, відповідати на запитання, підтримувати розмову. Важливо, що у цьому випадку педагог може регулювати складність завдань і поступово ускладнювати їх відповідно до можливостей дітей [4, с. 60].

Самостійну категорію складають рухливі ігри з комунікативними елементами. Вони поєднують фізичну активність із потребою у взаємодії, що підсилює мотивацію до участі. У процесі таких ігор діти вдосконалюють координацію рухів і вчаться діяти злагоджено з іншими. Це сприяє розвитку навичок співпраці та взаєморозуміння.

У сучасній практиці все частіше використовують інтерактивні ігрові технології. Вони передбачають активну участь дітей у процесі гри, обмін ролями та постійний діалог. Як наголошує В. Товт, інтерактивні ігри сприяють підвищенню мовленнєвої активності та допомагають подолати пасивність у спілкуванні. Для дітей з інтелектуальними порушеннями це особливо важливо, адже вони часто потребують додаткового стимулу для включення у комунікацію [7, с. 176].

Перспективним напрямом є поєднання ігрової діяльності з елементами арттерапії. Використання різноманітних матеріалів, зокрема глини, сприяє розвитку не лише творчого потенціалу, а й комунікативних умінь, адже передбачає обговорення як самого процесу, так і результатів роботи. У такому форматі діти можуть висловлювати свої думки більш вільно й невимушено.

Роль педагога в організації гри є надзвичайно важливою. Він має бути уважним до кожної дитини, підтримувати її ініціативу та за потреби коригувати взаємодію. Водночас важливо не займати домінуючої позиції, а створювати умови для самостійного прояву комунікативної активності.

Особливого значення набуває оцінювання ефективності застосування ігрових технологій. Доцільно спиратися на визначені критерії, зокрема рівень комунікативної активності, здатність до взаємодії та адекватність реакцій у спілкуванні. Це дає змогу відстежувати результати й своєчасно коригувати освітній процес.

Під час використання ігрових технологій необхідно враховувати емоційний стан дітей. Позитивний емоційний фон сприяє активнішому залученню до спілкування та підвищує результативність навчання, тому гра має викликати інтерес і приносити задоволення.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що різноманітність ігрових технологій дозволяє підібрати найбільш ефективні засоби для формування комунікативних навичок у дітей з інтелектуальним порушенням легкого ступеня. Їх систематичне використання сприяє розвитку здатності до взаємодії, формує навички спілкування та створює умови для успішної соціалізації дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрух Н. В., Самойленко О. В. Формування продуктивної міжособистісної взаємодії з оточенням як важлива складова соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. *Освіта і здоров'я підростаючого покоління* : матеріали VII Міжнародного симпозіуму / за ред. В. Г. Білик. Київ : Алатон, 2025. Вип. 7, Ч. 1. С. 29–32.
2. Бондар О. П. Теоретичні підходи до вивчення феномену гри й ігрового простору дитини. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 3. С. 82–86.
3. Бондаренко А. В. Аналіз розвивальних підходів діалогічного мовлення дошкільників. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції, розвитку* : матер. XXXVIII Міжн. наук.-практ. конф. Брно, Чехія : Наукові перспективи, 2023. С. 133–136.
4. Докучина Т. О. Індивідуальний підхід до проведення дидактичних ігор з дітьми з особливими освітніми потребам. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2017. № 9 (2). С. 56–64.
5. Залановська Л. Розвиток комунікативної діяльності дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Журнал сучасної психології*. 2022. № 4. С. 27–33.
6. Ляховець О. О., Сипченко В. І. Ігрова діяльність як засіб формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2018. № 15. С. 77–84.
7. Товт В. Інтерактивні логопедичні ігри як засіб корекції мовлення у дітей дошкільного віку. *Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика* : матер. X Всеукр. наук.-практ. конф. Умань, 2024. С. 173–176.
8. Шаповалова Ю. Ігрова діяльність як засіб розвитку мовлення дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку. *Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми проблемами: досвід минулого – погляд у майбутнє* : зб. наук. пр. за матер. науково-практ. конф. Харків, 2023. С. 315–319.

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З III РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ

Український фольклор – це набуток українського народу, наша скарбниця. Він містить у собі мудрість та культуру народу України та велику кількість виховних і навчальних функцій для молодого покоління українців.

Проблема подолання загального недорозвинення мовлення у дітей старшого дошкільного віку залишається однією з найактуальніших у сучасній логопедії.

Мовлення як вища психічна функція людини виступає як індивідуальний психофізіологічний процес реалізації мови, динамічна форма існування мови, інструмент мислення та головний засіб інтеграції людини в соціум.

Для III рівня загального недорозвинення мовлення (далі – ЗНМ) характерною є наявність розгорнутого мовлення з елементами фонетико-фонематичного, лексико-граматичного недорозвинення та недовершеності зв'язного мовлення. Використання скарбниці українського фольклору в корекційному процесі дозволяє створити природне мовленнєве середовище, яке стимулює дитину до комунікації. Старший дошкільний вік (5-6 років) є сенситивним періодом для подальшого життя дитини, коли можливі найфективніші зміни у розвитку і подоланні порушень мовлення; стартом для подальшого навчання у початковій школі.

У словниках фольклор визначається як: народна творчість, колективна художня діяльність народу, що включає пісні, казки, легенди, прислів'я та обряди, що функціонує в усній формі, а також як сукупність звичаїв та вірувань; вираження народної мудрості, що передається з покоління в покоління [6; 8].

Вивченням питань українського фольклору займалися М. Вовк, А. Віннічук, В. Давидюк, Р. Кирчів, О. Казанова, Е. Кучменко, І. М'якота, Г. Лозко, О. Семенов, А. Руснак, Р. Сердега, А. Ткаченко та ін. Особливості розвитку мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення висвітлено в працях М. Шеремет, Л. Трофименко, І. Брушневської, Н. Пахомової, Н. Гаврилової, В. Галущенко, А. Дьячкова, І. Марченко, І. Манойленко, О. Олефір, Ю. Пінчук, Ю. Рібцун, К. Середи, О. Степанової та ін. Провідні дослідники в галузі логопедії та етнопедагогіки, що поєднували виховний і розвитковий вплив українського фольклору: К. Луцан, В. Кононенко, Л. Трофименко, Е. Данілавичюте, О. Савченко, Н. Гавриш, Т. Піроженко, В. Тарасенко, О. Біланич та ін.

К. Середа наголошує, що фольклор має вплив на розвиток мовлення дітей тому, що має наступні ознаки: легкість для запам'ятовування, барвистість, ритмічність, виразність [5]. Т. Борисенко підкреслює, що український фольклор можна використовувати як основний та додатковий метод розвитку мовлення дітей із ЗНМ [1].

Фольклор є художнім відображенням дійсності, яке може виражатися словесно, музично (хореографічно), драматично. А. Ткаченко підкреслює, що фольклор поділяється на малі та великі жанри. До малих жанрів зараховують: прислів'я, приказки, загадки, потішки, небилиці, лічилки, скоромовки, частівки. До великих жанрів зазвичай зараховують казку та билину [7].

Рисами, що притаманні українському фольклору, В. Давидюк визначає: а) усність (контактний спосіб передачі творчості «з вуст у уста»), б) колективність, в) синкретичний та синтетичний характер явищ, які поєднують риси, властиві різним формам суспільної свідомості [1].

Науковець Г. Лозко виокремлює наступні функції українського фольклору: естетичну, виховну, пізнавальну, розважальну, обрядову, комунікативну [4].

Основними ознаками українського фольклору В. Давидюк називає колективність (як одна з основних), анонімність, варіантність, традиційність [2], а О. Казанова виокремлює ще музичність [3].

Український фольклор має унікальний лінгводидактичний потенціал завдяки своїй ритмічності, повторюваності та образності:

1. Лексико-граматичний аспект: через народні казки та пісні діти засвоюють нові слова, антоніми, синоніми та пестливі форми іменників, що є критично важливим для збагачення обмеженого словника при ЗНМ.

2. Фонетико-фонематичний аспект: скоромовки та чистомовки є незамінним інструментом для автоматизації звуків та розвитку дикції. Ритміка малих жанрів (забавлянок) допомагає дітям краще відчувати складову структуру слова.

3. Зв'язне мовлення: переказ казок («Котигорошко», «Кирило Кожум'яка») сприяє формуванню вміння будувати логічно послідовні висловлювання, використовувати складні синтаксичні конструкції, що часто викликає труднощі у дітей з патологією мовлення.

Отже, український фольклор є невичерпним джерелом для навчання, розвитку, корекції, виховання дітей старшого дошкільного віку з III рівнем ЗНМ. Ефективність впливу фольклору підвищується за умови поєднання слухового сприйняття з елементами театралізації (ляльковий театр), пальчикових ігор на основі народних потішок та використання наочності (ілюстрації до народних творів). Систематичне використання українського фольклору в логопедичній роботі з дітьми з III рівнем ЗНМ не лише покращує процес і підвищує результативність корекційної роботи з дітьми з III рівнем ЗНМ, а й сприяє національно-патріотичному вихованню та формуванню особистості дитини старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко Т. М. Вплив малих форм фольклору на розвиток мовлення дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. URL: <https://urok.osvita.ua/materials/doshkillya/44114/> (дата звернення: 22.04.2026).

2. Давидюк В. Ф. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі) : навч. посіб. Вид. 3-тє, виправл., допов. і переробл. Луцьк : Твердиня, 2014. 448 с.

3. Казанова О. В. Усна народна творчість : метод. вказівки до курсу «Усна народна творчість» для студентів I курсу денного відділення філол. ф-ту першого (бакалавр.) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія спеціалізації «Українська мова та література». Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. 49 с.

4. Лозко Г. С. Українське народознавство. https://evolv.ho.ua/Ukraine_History_and_Culture/Ukraine_Kultura/Lozko/index.htm (дата звернення: 25.04.2026).

5. Середа К. А., Зелінська-Любченко К. О. Використання усної народної творчості у роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. Серія: Логопедія*. 2019. Вип. 7. С. 115–117.

6. Словник української мови : у 20 т. URL: <https://1677.slovaronline.com/> (дата звернення: 23.04.2026).

7. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: вступ до літературознавства. Київ, 2018. 448 с.

8. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=%D1%84%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80> (дата звернення: 23.04.2026).

9. Фольклор у сучасному суспільстві: традиції, трансформації : колективна монографія / відп. ред. Л. Вахніна ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ : ІМФЕ, 2024. 300 с.

Гринько Валерія Янісівна,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 016 Спеціальна освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Возчикова Н. В.,**

доктор філософії за спеціальністю «Спеціальна освіта»,

доцент кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ ТА ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ФОНЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Головним завданням сучасного дошкільного навчального закладу є формування у дітей універсальних умінь і здатностей – ключових компетенцій, у тому числі фонематичної. Аналіз педагогічної спадщини провідних науковців Е. Данілавічюте, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тищенко та ін. дозволяє стверджувати, що у дітей

фонематична компетенція формується послідовно, від найпростішого до найскладнішого: фонематичне сприйняття, фонематичне уявлення, фонематичний аналіз та синтез.

Унормована фонематична компетенція передбачає розвиток умінь, серед яких є: уміння чути окремі звуки у слові, виокремлювати звуки у словах і складати зі звуків слова; уміння розрізняти на слух звуки мовлення, які належать до різних фонетичних груп; уміння співвідносити почутий звук із певною фонемою мови.

Дослідники дитячого мовлення дійшли висновку, що недостатній розвиток фонематичних процесів негативно впливає на якість мовлення дитини, гальмує оволодіння граматичним ладом мовлення, призводить, зокрема, до труднощів у засвоєнні звуко-буквеного аналізу та синтезу слів.

Фонетична компетенція – це правильна вимова всіх звуків рідної мови, звукосполучень згідно з орфоепічними нормами, наголосами; добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонему; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, сила голосу, логічні наголоси тощо).

Чинниками фонетичної компетенції виступають: чітка артикуляція звуків рідної мови, фонетична правильність або правильна звуковимова, орфоепічна правильність мовлення, мовленнєве дихання, дикція, сила голосу, темп мовлення, тембр, фонематичний слух, засоби інтонаційної виразності [3].

При сприйманні мовлення дитина стикається з різноманіттям звучань у його потоці. Вона чує безліч варіантів звуків, які, зливаючись у складові послідовності, утворюють безперервні акустичні компоненти. Їй потрібно «витягти» з них фонему, при цьому відволіктися від усіх варіантів звучання однієї і тієї самої фонему і впізнати її за тими постійними (інваріантними) розпізнавальними ознаками, за якими одна фонема, як одиниця мовлення, протиставлена іншій.

У науковій літературі вживають подвійну термінологію: фонематичний слух і фонематичне сприйняття та сприймання. Під фонематичним слухом учені розуміють здатність чути і виділяти кожний окремий звук серед інших звуків слова, вміння здійснювати аналіз звукової форми слів за допомогою внутрішнього їх промовляння, сприймання членороздільної мови, здатність розрізнявати і відтворювати всі звуки рідної мови співвідносно з фонетичною системою мови [2].

Щодо фонематичного сприймання існують також різні визначення його сутності. Так, науковці розуміють під «фонематичним сприйманням» спеціальні дії з виділення звуків мовлення та встановлення звукової структури слова як одиниці. На їхню думку, в процесі розвитку фонематичного сприймання відбувається перебудова первісного мовленнєвого слуху, оволодіння ним та використання з метою розв'язування нових завдань. На думку М. Gening, фонематичне сприйняття – це здатність сприймати на слух і точно диференціювати всі звуки мовлення (фонему), особливо звуки, подібні за звучанням.

Фонематична компетенція – це здатність до переробки сприйнятої мовленнєвої інформації (в її фізичних характеристиках) у систему мовних знаків і смислів.

Завдяки сприйманню звукової відмінності слова диференціюються за значенням, однак при цьому вони не поділяються на складові частини і їх звуковий склад не усвідомлюється.

Отже, фонематична компетенція має наступні складові, а саме:

1. Фонематичне сприймання – це процес упізнавання та розрізнення звуків мовлення.
2. Фонематичне уявлення – здатність сприймати кожний звук у різних варіантах його звучання, що дає змогу правильно використовувати звуки для розрізнення слів.
3. Фонематичний аналіз та синтез – розумова операція, яка полягає в поєднанні окремих звуків мовлення у слова.

Сформована фонематична компетенція – це запорука чіткої вимови звуків, правильної складової структури, успішного вивчення правил. Фонематична складова мовлення визначає здатність розрізняти та диференціювати фонему рідної мови, що забезпечується роботою мовленнєво-слухового аналізатора.

Виділяють три важливі ознаки недорозвинення фонематичної компетенції: недостатній розвиток і впізнавання тільки тих звуків, вимову яких порушено; недостатній розвиток і впізнавання значної кількості звуків різних фонетичних груп при відносно сформованій їх вимові; глибоке фонематичне недорозвинення, коли дитина практично не може виділити звук зі складу слова, визначити послідовність звуків у слові.

Поряд із порушеною звуковимовою у дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням спостерігають помилки у складовій структурі слова і звуконаповнюваності [4].

Особливістю фонетичної сторони мовлення дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвиненням є неправильна вимова звуків у поєднанні з їх перестановками, замінами, пропусками, що призводить до зниження розбірливості мовлення, змазаності, невизначеності. Ознакою фонематичного

недорозвинення є незавершеність процесу формування звуків, які відрізняються незначними артикуляційними чи акустичними ознаками [1].

При значному недорозвиненні фонематичної компетенції спостерігаються і системні порушення мовлення, які проявляються в поліморфному порушенні звуковимови у вигляді спотворення, заміни звуків, у спотвореннях звукової структури слова, в аграматизмах, недостатньому вживанні слів, бідному словниковому запасі.

Диференціювання фонем може бути ускладнене у дітей по-різному. В одних випадках відзначається порушення слухової і вимовної диференціації ([Ш], наприклад, змішується у вимові зі звуком [С]). Не розрізняються на слух слова-квазіомоніми з цими звуками, спотворюється звукова структура складового ряду. В інших випадках порушується тільки слухова диференціація або можуть бути нечіткими слуховимовні образи, фонематичні уявлення про ці звуки.

Слова-квазіомоніми розрізняються, в експресивному мовленні заміни близьких фонем не відзначається. Однак при повторенні незнайомих слів і складових рядів, що включають близькі за звучанням звуки, спостерігаються заміни і перестановки подібних фонематичних звуків. Ця нечіткість фонематичних уявлень проявляється надалі і в замінах на письмі. Найбільш важкою є диференціація звуків [Ш]-[Щ], [Ч]-[Щ], [Ц]-[С]. Часто порушується диференціація звуків [Ж]-[Ш], [З]-[С], [Ш]-[С], [Д]-[Т]. Успішне формування процесу читання можливе лише за наявності чіткого образу звуку, який не змішується з іншими ні на слух, ні артикуляторно. У тому випадку, якщо звук змішується на слух або у вимові, співвіднесення звука з буквою стає складним.

Таким чином, фонематичні недорозвинення проявляються:

- 1) у нечіткості розрізнення і впізнавання подібних за звуковою структурою фонематичних рядів (слів, асемантичних поєднань, рядів складів);
- 2) у незавершеності процесу диференціації звуків, що відрізняються тонкими акустичними або артикуляторними ознаками.

Одночасно з розвитком фонематичної компетенції відбувається інтенсивний розвиток словника, оволодіння вимовою. Уточнимо, що чіткі фонематичні уявлення про звук можливі тільки при правильній його вимові [5].

Несформованість фонематичного сприймання призводить до порушення у дітей аналізу звукового складу мовлення. Як правило, дітям недоступне виділення голосних звуків у середині та кінці слова. Замість першого приголосного вони називають склад або ціле слово. У більшості дітей спостерігаються труднощі при доборі малюнків, назви яких починаються на заданий звук.

Отже, фонематична компетенція є складним ієрархічним утворенням, що охоплює процеси сприймання, уявлення, аналізу та синтезу звуків, і виступає фундаментальною основою для становлення всієї мовленнєвої системи. У дітей із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення спостерігається дефіцитарність слухової диференціації та нечіткість артикуляційних образів, що не лише спотворює звуковимову, а й редукує здатність до звукового аналізу слова, виступаючи негативним предиктором виникнення труднощів під час навчання дитини грамоти. Отже, своєчасна корекція складових фонематичної компетенції в дошкільному віці є необхідною умовою для запобігання системним мовленнєвим порушенням та забезпечення успішної готовності дитини до шкільного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилова Н. С. Порушення фонематичних процесів у дітей. Актуальні питання корекційної освіти. 2010. Вип. 1. С. 87–98.
2. Крутій К. Л., Котій Н. І. Конспект занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2007. 256 с.
3. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти. Одеса : ПНЦ АПН України, 2001. 269 с.
4. Тищенко В. В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії* : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта, 2007. Вип. 4. С. 3–18.
5. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. 3-тє вид., переробл. та допов. Київ : Слово, 2014. 672 с.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОСТІ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Україна за останні роки зробила важливі кроки у реформуванні освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. Одна із головних реформ – це запровадження інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта потрібна для того, щоб діти з особливими освітніми потребами почували себе комфортно у суспільстві та змогли адаптуватися у ньому. Також це позитивно впливає на толерантне ставлення однолітків з типовим розвитком, батьків та суспільства в цілому. Взагалі, ще багато роботи попереду з організацією освітнього простору, прийняттям людей з особливими потребами та комфортного їх життя.

Різке збільшення обсягу інформації в усіх галузях знань, прискорення темпів утілення досягнень науки і техніки в національну економіку вимагають від сучасного фахівця систематичного оновлення професійних знань. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у формуванні здатності студентів до самостійної діяльності та пізнавальної самостійності як риси особистості [2; 3, с. 34].

Хочеться підкреслити, що самодисциплінованість та самостійна навчальна діяльність студентів вимагає все нових підходів і рішень, створення нових навчально-методичних матеріалів, особливо коли це стосується навчання в умовах інклюзивного освітньо-виховного процесу, адже сучасне соціальне замовлення вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічно професійних завдань.

У самостійній роботі як основному засобі оволодіння навчальним матеріалом яскраво проявляються такі особистісні якості студента, як мотивація, цілеспрямованість, самоорганізованість, самосвідомість, самостійність, особиста відповідальність, самоконтроль, самодисципліна та ін. [5].

І. Гіренко, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Е. Іващик, В. Нечаєв, О. Пометун, О. Савченко, Л. Рувинський, Т. Шамова та інші зауважують те, що самоосвіта – це самостійна навчальна діяльність, яка керується та спрямовується мотивацією. Проте проблематика дослідження й виявлення ефективних шляхів формування навичок самомотивації й самостійності студентів в умовах інклюзії досліджена недостатньо.

Значні зміни в освіті та в умовах праці викликають велику потребу в навчанні протягом усього життя, а отже, висувають на перший план здатність і вміння людини до самоосвіти, пізнавальної самостійної діяльності, самоорганізації і самодисциплінованості в роботі. Варто наголосити, що тільки самостійна робота, самоосвіта, самовдосконалення, самостійна діяльність протягом усього життя можуть зробити людину справжнім професіоналом, знавцем своєї справи, зробити її дійсно затребуваною для суспільства. Якщо людина з особливими освітніми потребами не буде вчитися працювати самостійно, прагнути до розширення свого світогляду, вдосконалення своєї майстерності, то вона ніколи не досягне відповідного розвитку та кар'єрного рівня, не зможе принести бажаної користі людям і не отримає задоволення та віддачі від своєї діяльності. Для того, щоб отримати максимальну віддачу від самостійної роботи, необхідно правильно визначити цілі, зміст, методи і форми організації процесу навчання, тобто потрібно координувати пізнавальну діяльність.

Здатність студентів регулювати свої дії вказує на наявність самоконтролю, який повинен мати місце не тільки після закінчення, а також і під час процесу всієї діяльності, в тому числі і при дистанційному навчанні в умовах сучасного суспільства. Критична оцінка результатів своєї діяльності підвищує творчий потенціал студента, розвиває аналітичне мислення та самостійність у процесі накопичення знань та формування компетентностей [2; 3].

Проте не завжди студенти в закладах інклюзивної освіти виявляються готовими працювати самостійно. Більшість студентів визнають, що їм не вистачає вмінь правильно організації самостійної роботи, деякі не вміють правильно розподіляти вільний час. Тому основна роль у формуванні вмінь працювати самостійно належить викладачу, який демонструє прийоми самостійної роботи на аудиторних заняттях або на відеоплатформах Zoom, Google Meet та ін., тобто викладач навчає і допомагає організувати самостійну діяльність студентів. При цьому у викладачів виникають певні проблеми, серед яких – труднощі визначення відповідних методичних прийомів, вибору адекватних форм самостійної роботи, управління самостійною роботою.

Організація самостійної роботи буде правильною тільки з урахуванням потреб і бажань самих студентів в оволодінні професійними вміннями і навичками при правильній постановці цілей, завдань, виконання яких потребує певних зусиль. Завдання викладача – допомогти студенту стати суб'єктом самостійної навчальної діяльності, тобто самому визначати цілі, обирати засоби, корегувати, оцінювати, нести відповідальність за свої дії і результат, допомогти їм оволодіти прийомами для її виконання.

Основою формування готовності студентів до самостійної роботи є організувальна діяльність викладача на аудиторних і дистанційних заняттях, його керівництво такою роботою, яке поступово стає більш гнучким і опосередкованим. Викладач знайомить студентів з ефективними прийомами роботи з різним матеріалом (наприклад, прийомами запам'ятовування лексики або інформації) та різними джерелами, раціональним плануванням часу і навчальної діяльності, умінням вести записи.

Правильно організована самостійна робота дозволяє передбачити кінцеві результати навчання:

- 1) оволодіння студентами перцептивними, експресивними та інтерактивними уміннями;
- 2) рефлексію своїх професійних цінностей, комунікативних установок і очікувань щодо спілкування (усного чи письмового);
- 3) вибір ефективних способів і прийомів спілкування, адекватним індивідуальним особливостям;
- 4) розширення поля усвідомлення ними своєї особистості;
- 5) вироблення та закріплення вмінь користуватися знаннями для поглиблення своїх професійних компетентностей та світогляду [1, с. 127; 4, с. 40–41].

Отже, для формування навичок самостійності студентів в умовах інклюзивного освітнього процесу необхідно формувати у них вміння самомотивації своєї діяльності, тобто зацікавленості, переконливості в необхідності виконувати її, бачити важливість цієї діяльності і її результатів для себе і свого оточення. Адже становлення фахівця неможливе без цілеспрямованої організації його самостійної роботи, яка є обов'язковим видом навчальної діяльності. Самостійна робота студентів з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища допомагає їм засвоювати знання, опановувати вміння і навички, тобто самоосвіта набуває особистісно орієнтованого характеру, тому що реально отриманий у процесі навчання результат буде виступати як нове знання, новий засіб дії. Студент стає справжнім майбутнім професіоналом, знавцем своєї справи і творчо орієнтованою особистістю, адаптованою до сучасних вимог та викликів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гіренко І. В. Формування готовності студентів до самонавчання з іноземної мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 10. С. 124–128.
2. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2018. С. 16–25.
3. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2014. С. 34–36.
4. Колишкін О. Вступ до спеціальності «Корекційна освіта» : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2013. 392 с.
5. Сидоренко І. А. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів та її методика. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1072>.
6. Про затвердження Положення про інклюзивний ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 545. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

Долденко Валентина Леонідівна,
викладач вищої категорії, методист,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

На сучасному етапі розвитку вітчизняної педагогіки інноваційні технології розглядаються як цілеспрямоване впровадження нових методів та підходів, націлених на суттєве підвищення ефективності

навчання. Проблема інноваційної діяльності в освітній сфері перебуває у центрі уваги таких учених, як І. Бех, Л. Ващенко, Л. Даниленко, І. Дичківська та інших [1; 2; 3; 4]. Аналіз їхніх праць дозволяє стверджувати, що пріоритетом навчання осіб з особливими освітніми потребами (ООП) має бути реалізація компетентнісного підходу через здоров'язбережувальні технології. Останні не лише гарантують безпечне середовище, а й забезпечують раціональну організацію освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей та гігієнічних норм.

Практичне втілення здоров'язбережувального підходу передбачає глибоку адаптацію освітнього простору та контенту. Це охоплює оновлення навчальних програм із посиленням акценту на базові дисципліни; баланс навантаження з орієнтацією на реальні фізичні та когнітивні можливості здобувача; а також ресурсний менеджмент, спрямований на зміцнення внутрішніх ресурсів студента.

Особливе місце в системі цифровізації інклюзії посідає штучний інтелект (ШІ), який ми пропонуємо розглядати шляхом концепції «когнітивного ліфта». Головним завданням ШІ в інклюзивному середовищі є подолання «подвійного навантаження». Якщо зазвичай студент із порушеннями моторики або сенсорики витрачає до 80 % своєї енергії на механічне подолання бар'єра (тримання ручки, візуальна фільтрація шуму, механічне конспектування) і лише 20 % — на безпосередній зміст навчання, то інтелектуальні технології дозволяють докорінно змінити цю пропорцію [5; 6]. Делегуючи «машині» рутинні операції, здобувач освіти нівелює вплив технічних перешкод, трансформуючи звільнений психофізичний ресурс у творчу самореалізацію та глибинний аналіз матеріалу.

Впровадження ШІ-транскрибаторів та інтелектуальних резюматорів забезпечує автоматичне перетворення аудіопотоку лекції в текст, що повністю знімає критичне фізичне навантаження [6; 8]. Це перетворює навчання з виснажливого процесу подолання фізичних лімітів на процес інтелектуальної реалізації. Окрему увагу слід приділити розвитку операційного мислення, яке спрямоване на розв'язання прикладних завдань: «як це працює» та «як це зробити ефективніше». ШІ виконує роль індивідуального асистента, адаптуючи складність та формат матеріалів під персональні когнітивні потреби у режимі реального часу [5; 8].

Міжнародний досвід підтверджує, що інтеграція ШІ-інструментів має системний характер у провідних університетах світу [8]. Наприклад, використання інтелектуальних систем розпізнавання об'єктів дозволяє студентам із порушеннями зору миттєво опрацьовувати друковані матеріали. Нейротехнологічні інтерфейси допомагають студентам із розладами спектру аутизму розпізнавати соціальні сигнали, що мінімізує ризик сенсорного перевантаження. Отже, асистивні технології еволюціонують у інтелектуальні екосистеми, що забезпечують повний супровід студента.

Таким чином, застосування ШІ та асистивних девайсів безпосередньо корелює із принципами здоров'язбереження [7]. Синергія людського інтелекту та високих технологій створює безпечне, безбар'єрне середовище, де кожен здобувач може максимально реалізувати власний генетичний потенціал без шкоди для здоров'я.

Опис співпраці з інтелектуальними системами (ШІ)

Матеріал підготовлено у творчій співпраці з ШІ, де роль алгоритмів була виключно допоміжною. ШІ залучався авторкою для виконання таких завдань: реферування та логічне структурування первинних авторських матеріалів; підбір контекстуальних синонімів для уточнення концепції «когнітивного ліфта»; технічне оформлення тексту та списку джерел згідно з вимогами конференції (алфавітний порядок, ініціали, нерозривні пробіли). Наукова концепція та аналітичні висновки є продуктом самостійної інтелектуальної праці автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Особистісно зорієнтований підхід у вихованні : науково-метод. посіб. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Ващенко Л. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті : монографія. Київ : Тираж, 2005. 384 с.
3. Даниленко Л. Управління інноваційною діяльністю в закладах загальної середньої освіти : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2004. 146 с.
4. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
5. Нестеренко Є., Коробкіна Т. Роль штучного інтелекту та сучасних інформаційних систем в інклюзивній освіті. *Наукові орієнтири: теорія та практика досліджень* : збірник наукових праць з

матеріалами V Міжнародної наукової конференції, м. Черкаси, 11 квітня, 2025 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця, 2025. С. 167–170.

6. Панухник О., Семчишин М. Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях. *Галицький економічний вісник*. 2023. Т. 83, № 4. С. 202–211.

7. Шитікова Л., Змикало О., Пуліна Т. Інноваційна діяльність в освіті: сутність та вектори розвитку. *Управління змінами та інновації*. 2023. № 9. С. 51–54.

8. Hasselbring T., Glaser C. Use of computer technology to help students with special needs. *The Future of Children*. 2000. Vol. 10, No. 2. P. 102–122.

Дубова Олександра Сергіївна,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 3 року навчання
спеціальності А6 Спеціальна освіта зі спеціалізації А6.01 Логопедія,

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник – **Мілевська О. П.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ГРАФОМОТОРНИХ НАВИЧОК У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Актуальність теми. Графомоторні навички є важливою складовою психомоторного розвитку дошкільників, оскільки забезпечують підготовку руки до письма, формують координацію рухів різних відділів руки, просторові уявлення та впливають на становлення довільної регуляції дій. Недостатній рівень їх сформованості ускладнює оволодіння письмом і може негативно впливати на навчальну діяльність дитини. Великого значення ця проблема набуває у дошкільному віці, коли активно розвиваються дрібна моторика та сенсомоторна координація. У випадку наявності у дітей порушень психофізичного розвитку порушуються процеси опанування багатьох навичок, зокрема графомоторних.

Мета публікації: висвітлити результати теоретико-емпіричного дослідження стану сформованості графомоторних навичок у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукові дослідження засвідчують, що графічна діяльність є основою технічного навичу письма (А. Богуш, Г. Блінова, Т. Пічугіна, А. Domagała, U. Mirecka та інші). Дослідники зазначали, що задовго до початку шкільного навчання, до початку опанування навички письма увагу дитини привертає зображувальна діяльність. Маніпуляції олівцем, фломастером, пензлем дають початок формуванню однієї з передумов до опанування письма – стимулюють розвиток графічних умінь. Надалі графічні уміння стають одним з компонентів технічного акту письма, входять до його функціонального базису (Н. Чередніченко, Е. Данілявічюте, R. Deuel, M. Kay).

Значну увагу вчені приділяють також дослідженню особливостей формування графомоторних умінь у дітей різних категорій як важливого компонента процесу письма (Е. Данілявічюте, Л. Журова, Д. Ельконін, Т. Комарова, Н. Сакуліна, Є. Соботович, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.). Графомоторна діяльність хоч і пов'язана з усім мовленням, але має власну психологічну і сенсомоторну базу, що забезпечує практичну реалізацію всіх форм письма: позначення фонем, моделювання звукової структури слова засобами графічних символів, графомоторні операції.

Т. Asselborn та Р. Dillenbourg розглядають письмо як динамічний моторний процес, який можна аналізувати за рухами руки, а не лише за кінцевим результатом. Вчені використовували цифрові планшети, що дозволяло фіксувати швидкість, плавність, траєкторію рухів, натиск і паузи під час письма. Було встановлено, що у дітей із дисграфією або труднощами письма спостерігаються повільніші, менш плавні й більш нестабільні рухи, навіть якщо сам текст виглядає відносно правильно. Це свідчить про приховані порушення графомоторної координації [5].

Дослідження В. Aleman, М. Díaz та М. Ferrer присвячені графомоторному аналізу письма у дітей, тобто кількісному вимірюванню параметрів графомоторної діяльності під час написання тексту. Вчені

розглядали письмо як складний процес, що поєднує моторну координацію та когнітивне планування, і наголошували, що його якість залежить не лише від сформованості дрібної моторики, а й від роботи уваги, пам'яті та контролю рухів [4].

На думку О. Козинця та М. Градусової, формування графомоторних навичок є невід'ємною складовою становлення писемного мовлення у дітей і тісно пов'язане з розвитком когнітивних функцій та нейропсихологічних механізмів регуляції рухів. Дослідники розглядають письмо як складний інтегрований процес, у якому поєднуються мовленнєва діяльність, просторове сприймання, увага та моторна координація [2].

За дослідженнями Ю. Коржа та М. Трофимовської, формування графомоторних навичок у дітей залежить від рівня розвитку моторики та координації рухів. Вони підкреслюють, що використання фізичної терапії та ерготерапії сприяє покращенню цих навичок і підвищує ефективність оволодіння письмом [3].

У дослідженні О. Аль-Мраят розглянуто проблему раннього запобігання труднощам в оволодінні графічними навичками у дітей з РАС. Авторка підкреслює значення своєчасної діагностики та корекційної роботи, спрямованої на розвиток дрібної моторики й зорово-моторної координації як основи підготовки до письма [1].

З метою проведення дослідження були запропоновані завдання, спрямовані на вивчення графомоторних навичок у дітей дошкільного віку. Використані методики дозволяють оцінити рівень розвитку дрібної моторики, координації рухів руки, точності графічних дій і готовності до письма. Найбільш ефективним вважаємо комплекс вправ на домальовування та обведення по контуру, оскільки він забезпечує всебічну оцінку графомоторної діяльності.

Дослідження проводилось в умовах, що забезпечують комфорт і безпечність для дитини. Педагог організовував зручне робоче місце, достатнє освітлення та мінімізував відволікальні чинники. Дітей забезпечували аркушами із завданнями та олівцями. Інструкції подавались чітко, коротко та доступно, з урахуванням вікових особливостей.

Проведене дослідження показало, що рівень сформованості графомоторних навичок виявлявся різним залежно від характеру завдання: під час першої вправи результат був відмінний, тоді як під час другої – середній. Це свідчить про варіативність стану сформованості графомоторних навичок у дітей та залежність результату від складності та специфіки завдання.

Аналіз результатів дослідження засвідчив, що рівень сформованості графомоторних навичок у дітей є неоднорідним. Під час виконання завдання «Обведи по пунктиру» діти продемонстрували достатньо високі результати, що свідчить про відносно добре сформовану зорово-рухову координацію, здатність дотримуватися контуру та виконувати чіткі графічні рухи. Це вказує на успішний розвиток базових технічних графомоторних навичок.

Водночас результати виконання завдання «Домалюй малюнок» виявилися на середньому рівні. Це може свідчити про певні труднощі у переході від репродуктивних дій до творчих графічних перетворень, недостатню гнучкість рухів руки та обмеженість у створенні цілісних образів на основі заданих елементів. Отримані дані підкреслюють необхідність подальшого розвитку як технічних, так і творчих компонентів графомоторної діяльності дітей.

Висновки. Розкрито, що графомоторні навички є складним психофізіологічним утворенням, яке забезпечує процес письма та базується на взаємодії моторної координації, зорово-просторового сприймання та когнітивних функцій. Вони є важливою основою формування писемного мовлення, оскільки визначають якість, точність і стабільність графічних рухів під час письма.

Визначено, що у дітей формування графомоторних навичок відбувається поступово в процесі навчальної та практичної діяльності, а рівень їх розвитку залежить від сформованості дрібної моторики, координації рухів та мовленнєво-когнітивних функцій. У дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку ці навички можуть формуватися уповільнено, що проявляється у труднощах виконання графічних завдань.

Отримані результати підкреслюють необхідність подальшого вивчення графомоторних навичок у дітей та врахування індивідуальних особливостей їхнього розвитку при організації корекційної та навчальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аль-Мраят О. Б. Проблема раннього запобігання труднощам в оволодінні графічними навичками дітьми з РАС. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені*

М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2016. Вип. 31. С. 5–9.

2. Козинець О. М., Градусова М. Графомоторні навички як складові формування писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з труднощами в навчанні. *Педагогічні науки та освіта*. 2022. Вип. 38–39. С. 45–54.

3. Корж Ю. М., Трофимовська М. О. Методи та організація формування графомоторних навичок у дітей молодшого шкільного віку засобами фізичної терапії та ерготерапії. *Проблеми здоров'я людини та фізичної реабілітації* : матеріали V Всеукраїнської дистанційної науково-практичної інтернет-конференції, приуроченої до 95-ї річниці заснування Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 130–135.

4. Aleman B., Díaz M., Ferrer M. Graphonometric Analysis of Handwriting in Children. *International Journal of Educational Research*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2406.04818>.

5. Automated Assessment of Handwriting Difficulties Using a Digital Tablet / K. Zolna, T. Asselborn, C. Jolly et al. *Frontiers in Psychology*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1906.07576>.

Дуда Ірина Олександрівна,

здобувач 1 курсу

другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності А6 Спеціальна освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Дергач М. А.,**

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри спеціальної освіти,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПІДТРИМКА ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ УЧНІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ ЗАСОБАМИ ДОДАТКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Довільна увага підлітків із розладами аутистичного спектра (РАС) характеризується вираженою якісною своєрідністю, що зумовлена специфікою нейродинамічних процесів та особливостями когнітивного профілю таких дітей. У середньому шкільному віці, коли навчальний матеріал стає абстрактним, а уроки інформатики вимагають високого ступеня самоорганізації та багатозадачності, дефіцитарність довольної уваги стає основним бар'єром для успішності навчання дітей з розладами аутистичного спектра [2].

Провідними порушеннями дітей із розладами аутистичного спектра є труднощі розподілу та переключення уваги. Це проявляється у феномені «надвибірковості», коли учень «застрягає» на окремих деталях інтерфейсу комп'ютера, ігноруючи цілісне завдання. Слабкість механізмів активного гальмування призводить до того, що будь-який сторонній сенсорний подразник – звук принтера, що працює, чи мерехтіння монітора – спричиняє у таких дітей миттєве розсіювання фокусу уваги [1; 4]. Важливо зауважити, що комунікативний дефіцит поглиблює ці розлади: не розуміючи до кінця змісту вербальної інструкції вчителя, учень з розладами аутистичного спектра не може вибудувати внутрішню програму дій, через що його увага втрачає спрямованість і стає мимовільною [3; 5].

Вирішення цієї проблеми можливе за умови використання на уроках інформатики засобів додаткової комунікації. Розглянемо більш детально ці положення.

Впровадження засобів додаткової комунікації – піктограм, графічних символів та візуальних систем – дозволяє трансформувати вербальну навчальну інформацію у стабільний зоровий образ. Це створює надійну зовнішню опору, яка використовується для протікання психічних процесів учня з розладами аутистичного спектра [3].

Функціональне значення додаткової комунікації у контексті стабілізації уваги учня з розладами аутистичного спектра реалізується через:

1) візуалізацію алгоритмів (На уроках інформатики, де навчальна діяльність є суворо регламентованою, засоби додаткової комунікації виступають у ролі «зовнішнього когнітивного плану». Це

дозволяє учневі не витратити обмежений ресурс уваги на пригадування наступного кроку, а зосередитися на технічній реалізації поточного [1]);

2) зниження когнітивного навантаження (Дублювання складних вербальних понять графічними символами дозволяє уникнути на уроці перевтоми, яка є головною причиною відволікання уваги у дітей з розладами аутистичного спектра [6]);

3) часової перспективи (Використання візуальних таймерів та розкладів типу «Зараз–Потім» створює для дитини з розладами аутистичного спектра передбачуване середовище. Розуміння чітких меж виконання завдання допомагає їй підтримувати високий рівень концентрації уваги до моменту завершення роботи [4]).

На особливу увагу заслуговує специфіка та результативність застосування додаткової комунікації на уроках інформатики. В умовах комп'ютерного класу для учнів з розладами аутистичного спектра необхідно синхронізувати візуальні символи із реальним програмним середовищем, тому особливого значення набуває візуальна декомпозиція, коли складні завдання (наприклад, робота в графічному редакторі) розбивають на елементарні операції, кожна з яких підкріплена піктограмою [2]. У цьому контексті додатковими ефективними інструментами є:

1) маркування робочого простору (Розміщення наклейок-індикаторів на периферійних пристроях, які ідентичні символам у комунікативній книзі учня. Це допомагає утримувати зорову увагу на потрібному об'єкті в просторі класу [6]);

2) Системи швидкого реагування (Використання карток-сигналів («Допомога», «Помилка»), які дають можливість учневі повідомити про проблему, не виходячи з робочого стану. Це запобігає тривалим паузам, під час яких увага підлітка з РАС зазвичай повністю розсіюється [1]).

Отже, засоби додаткової комунікації на уроках інформатики – це не лише спосіб спілкування, а потужний інструмент корекції пізнавальної діяльності, який дозволяє стабілізувати довільну увагу, підвищити автономність учня та сформувані стійкі навички роботи з інформаційними технологіями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засенко В. В., Скрипник Т. В. Навчання дітей із розладами аутистичного спектра : навчально-методичний посібник. Київ : Атопол, 2020. 216 с.
2. Островська К. О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 424 с.
3. Риндер Г. Альтернативна та додаткова комунікація в системі супроводу дітей з ООП. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2021. Вип. 17. С. 88–97.
4. Скрипник Т. В. Системна допомога дітям з аутизмом : посібник. Київ : Слово, 2018. 240 с.
5. Шульженко Д. І. Основи спеціальної психології : підручник. Київ : Слово, 2017. 480 с.
6. Ярмола Н. А. Організація освітнього простору для дітей з розладами аутистичного спектра : посібник. Київ : ІСП НАПН України, 2020. 112 с.

Єрмілова Юлія Едуардівна,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Саєнко Т. А.**,
доктор філософії за спеціальністю 016 Спеціальна освіта,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЛОГОПЕДИЧНИХ КАЗОК В КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Воєнний стан у нашій країні, пандемія COVID-19 вплинули на зміни в організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Переважно діти дошкільного віку тривалий час відвідують освітні установи у змішаному режимі. Відтак загальна безпекова ситуація, освітні втрати через неможливість

забезпечення системного «офлайн»-навчання сприяли збільшенню кількості дітей, мовленнєвий розвиток яких не відповідає унормованим показникам. Дошкільний вік є найбільш сензитивним для формування усного мовлення. Саме в цей час дитина засвоює розгорнуте фразове мовлення, яке стає основою пізнавальної діяльності, а в подальшому – підґрунтям формування писемного мовлення. Поряд із цим, провідним видом діяльності в дошкільному віці є гра. Становлення особистості дитини, розвиток мовлення та когнітивної сфери відбувається в процесі здійснення ігрових дій. Казка супроводжує розвиток дитини від самого раннього віку. Вона створює яскравий позитивний фон, стимулює уяву, мовленнєвий розвиток. Відтак вивчення проблематики використання логопедичних казок у корекційно-розвитковій роботі з дітьми дошкільного віку є досить актуальним.

Застосування казок як засобу корекційно-розвиткового впливу при різних варіантах дизонтогенезу досліджували та продовжують вивчати українські вчені, серед них Ю. Бойчук, О. Казачінер, Ю. Рібцун та інші. Науковці підтверджують позитивне налаштування дітей на виконання завдання через стимулювання уяви казками.

О. Казачінер, Ю. Бойчук (2022) характеризують логоказку як казку з лексичним та граматичним навантаженням, у якій застосовуються різні форми, прийоми та методи роботи для розвитку мовлення у дітей дошкільного віку [1].

Відтак логопедичні казки – це засіб корекційно-розвиткового впливу, насичений мовленнєвим матеріалом, відповідно віку дитини, що використовується з метою корекції звукоскладової структури слова, лексико-граматичної сторони мовлення та розвитку зв'язного мовлення [1; 2].

Дослідження спеціальної наукової літератури дозволило нам згрупувати наступні види логопедичних казок відповідно до мети їхнього використання.

1. Логопедичні казки сенсомоторного рівня. Спрямовані на розвиток артикуляційного праксису, просодії. Використання зазначеного виду казок дозволяє в ігровій формі «програти» спеціально підібрані вправи.

Використання логопедичних казок сенсомоторного рівня дозволяє розв'язати наступні завдання:

- розвиток рухливості органів артикуляції;
- розвиток динамічного праксису;
- формування артикуляційних укладів;
- розвиток відчуття темпу та ритму;
- розвиток якісних характеристик голосу;
- розвиток сили, тривалості та цілеспрямованості видиханого струменя повітря;
- розвиток мовленнєвого дихання.

2. Логопедичні казки лінгвістичного рівня. Застосування цього виду логопедичних казок спрямоване на корекцію всіх складових мовленнєвої системи. Своєю чергою ми вважаємо доцільним розмежувати цей вид на підвиди та охарактеризувати завдання, які розв'язує кожен з них.

2.1. Фонетико-фонематичні логоказки. Основною метою застосування таких казок є корекція звукоскладової структури слова. Використання фонетико-фонематичних логоказок дозволяє розв'язати наступні завдання:

- розвиток фонематичних процесів (фонематичного сприйняття, фонематичного слуху, фонематичного аналізу та синтезу);
- постановка, автоматизація, диференціація звуків.

2.2. Лексико-граматичні логоказки. Мета застосування цього виду казок – корекція лексико-граматичної сторони мовлення. Використання лексико-граматичних казок дозволяє розв'язати наступні завдання:

- уточнення та розширення словникового запасу;
- формування словозміни;
- формування словотворення;
- формування синтаксичної структури речення.

2.3. Логоказки для розвитку зв'язного мовлення. На відміну від вищезазначених видів логопедичних казок, логоказки для розвитку зв'язного мовлення використовують у роботі з дітьми, які мають ширші мовленнєві можливості. Цей вид казок передбачає наявність не сталого мовленнєвого матеріалу, а застосування творчого компоненту, коли дитина є так званим співавтором казки. Така робота дозволяє створювати проблемні ситуації, що вимагають мовленнєвого вирішення.

Отже, використання логопедичних казок у корекційно-розвитковій роботі з дітьми дошкільного віку є одним із альтернативних універсальних засобів психолого-педагогічного впливу.

Дослідження проблематики використання логопедичних казок у корекційно-розвитковій роботі з дітьми дошкільного віку дозволило нам зробити наступні висновки. Логопедичні казки є ефективним засобом розвитку всієї мовленнєвої системи дитини дошкільного віку. Казка дозволяє активізувати уяву дитини, що своєю чергою підвищує її мотивацію до виконання корекційно-розвиткових завдань. Логопедичні казки класифікуються за метою їхнього застосування: логопедичні казки сенсомоторного рівня; логопедичні казки лінгвістичного рівня.

Подальше дослідження слід зосередити на розробці систематизованої корекційно-розвиткової програми, спрямованої на розвиток мовлення у дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Казачінер О. С., Бойчук Ю. Д. Розвиток зв'язного мовлення дітей за допомогою логоказок. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Вип. 80, Т. 1. С. 49–53.
2. Рібцун Ю. В. Використання ігрових прийомів у розвитку артикуляційної моторики молодших дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія*. 2008. № 1. С. 11–13.

Жадленко Ірина Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТИПОВИХ ФОРМ АФАЗІЙ

У дослідженнях афазії найширше застосовують дві основні класифікації:

1. класичну неврологічну класифікацію Ліхтгейма-Верніке, яку здебільшого використовують за кордоном;
2. класифікацію, яку розробив О. Р. Лурія.

Ефективність класифікації афазій, запропонована О. Р. Лурією, зумовлена значною кількістю клінічних спостережень за молодими та загалом здоровими пацієнтами, які мали вогнепальні черепно-мозкові травми.

О. Р. Лурія, спираючись на класичні положення неврології, визначає афазію як порушення вже сформованого мовлення, зумовлене локальними ураженнями кори лівої півкулі мозку (у праворуких), яке проявляється у вигляді системних порушень різних видів мовленнєвої діяльності [1].

Афазія – це повна або часткова втрата мовлення внаслідок органічного ураження кори головного мозку [2, с. 346].

У межах своєї класифікації О.Р. Лурія виділяє такі форми афазії:

1. Аферентна моторна афазія виникає внаслідок ураження нижніх відділів постцентральної зони мозку. Основним порушенням є аферентна артикуляційна апраксія, яка зазвичай поєднується з оральною апраксією. В усному мовленні пацієнтів різний ступінь вираженості артикуляційної апраксії може проявлятися у вигляді: повної відсутності членороздільного мовлення; спотвореного відтворення артикуляційних позицій; труднощів у підборі потрібної артикуляції. Як вторинні (системні) порушення також страждають інші мовленнєві функції – читання, письмо, а частково й розуміння мовлення.

2. Еферентна моторна афазія виникає внаслідок ураження нижніх відділів премоторної зони мозку. Основним порушенням зазвичай є еферентна артикуляційна апраксія. У мовленні пацієнтів це проявляється патологічною інертністю артикуляційних рухів і персевераціями, які ускладнюють вільне переключення з однієї артикуляційної пози на іншу. Унаслідок цього мовлення пацієнтів стає уривчастим, із характерним «застряганням» на окремих частинах висловлювання. Такі порушення вимовної сторони мовлення призводять до системних порушень і в інших компонентах мовленнєвої функції.

Отже, за О. Р. Лурією, обидва типи артикуляційної апраксії зумовлюють розвиток моторної афазії (аферентної або еферентної). Головна різниця між ними полягає в особливостях мовленнєвих порушень:

при аферентній моторній афазії пацієнти втрачають здатність відтворювати окремі звуки та склади, тоді як при еферентній – відчують значні труднощі під час вимови послідовностей звуків, тобто слів і фраз.

3. При ураженні задньолобовових відділів лівої півкулі, зокрема в ділянці зони Брока, виникає мовленнєве порушення, яке О. Р. Лурія визначив як динамічну афазію. У межах мовленнєвої функції воно проявляється передусім зниженням спонтанності та мовленнєвої активності.

Як системний наслідок, мовлення пацієнтів стає збідненим, а відповіді в діалозі – короткими, односкладовими. Спостерігають також порушення граматичного оформлення висловлювань, що проявляються в помилках узгодження та аграматизмі за типом «телеграфного стилю». Водночас вимовні порушення в обох випадках виражені незначною мірою.

4. Ураження верхньо-скроневих відділів (зони Верніке), зокрема вторинних зон слухової кори, за О. Р. Лурією призводить до розвитку сенсорної афазії. Первинним дефектом у цьому випадку виступає мовленнєва слухова агнозія. Пацієнти втрачають здатність розуміти мовлення на слух. Це первинне порушення зумовлює системні наслідки у вигляді значного порушення розуміння слів і мовлення загалом.

Через нестійкість звукового сприйняття мовлення також страждає й експресивна мовленнєва функція. У мовленні таких пацієнтів виникають характерні порушення: логорея (надмірна мовленнєва продукція) як наслідок «погоні за звуком», а також заміни одних слів іншими та одних звуків іншими – вербальні й літеральні парафазії. У разі особливо виражених порушень слухового сприйняття може спостерігатися феномен «відчуження значення слова», що призводить до нездатності називати або показувати добре знайомі предмети, навіть такі як ніс, вухо, рука тощо.

5. При ураженні середніх і задніх відділів скроневої ділянки, за О. Р. Лурією, виникає акустико-мнестична афазія. На відміну від акустико-гностичної (сенсорної) афазії, провідним порушенням у цьому випадку є зниження функції слухомовленнєвої пам'яті, що розглядають як первинний фактор мнестичної афазії. Пацієнти втрачають здатність утримувати в пам'яті мовну інформацію, сприйняту на слух. В усному мовленні при цій формі афазії формується словниковий дефіцит, який зумовлений недостатністю мовленнєвих мнестичних процесів і збідненням зорових уявлень про предмети.

6. При ураженні тім'яно-потиличних відділів лівої домінантної півкулі виникає семантична афазія. Центральним порушенням цієї форми, за О. Р. Лурією, він назвав імпресивний аграматизм, який ускладнює розуміння специфічних мовних конструкцій, зокрема складних логіко-граматичних зворотів.

Первинним чинником цієї форми афазії є порушення просторового гнозису, а саме нездатність до одночасного об'єднання окремих елементів у цілісну структуру, тобто порушення симультанного зорового синтезу.

Центральним порушенням при всіх формах афазії є порушення комунікативної функції мовлення, яке в складних випадках призводить до повної нездатності хворих до вербальної форми спілкування, до зміни соціального і сімейного статусу хворого, його ставлення як до своєї особистості, так і до навколишньої дійсності [3].

Отже, за О. Р. Лурією, кожна форма афазії має власний специфічний фактор. Для моторних афазій (аферентної та еферентної) таким чинником є різні види артикуляційної апраксії, характерні для кожної з них. При сенсорній афазії провідним фактором виступає акустико-слухова агнозія, а також порушення фонематичного слуху. Для динамічної афазії визначальним є зниження мовленнєвої ініціативи, інактивність та аспонтанність. Акустико-мнестична афазія пов'язана з ослабленням оперативної слухомовленнєвої пам'яті. Семантична афазія у свою чергу зумовлена порушенням просторового гнозису на рівні симультанного синтезу, що призводить до труднощів об'єднання окремих елементів у цілісну структуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афазія : навч.-метод. посіб. / уклад.: І. В. Самойлова, О. А. Тельна. Харків, 2021. 156 с.
2. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Слово, 2015. 776 с.
3. Лянна О. В. Відновлення мовленнєвого спілкування при афазії у осіб післяінсультного стану : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Суми, 2018. 269 с.

Жадленко Олексій Іванович,
здобувач 1 курсу, другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Жадленко І. О.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МІОФУНКЦІОНАЛЬНІ ПОРУШЕННЯ ТА ЇХ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

Сучасна логопедія й ортодонтія дедалі частіше розглядають мовленнєві та артикуляційні порушення не лише як суто фонетичні чи анатомічні проблеми, а як результат порушення взаємодії м'язових функцій орофациальної зони. Саме тому в науковий обіг було введено поняття міофункціональних порушень, яке відображає складний взаємозв'язок між станом м'язів обличчя, язика, губ, щелеп і якістю мовлення, дихання, ковтання та жування [4, с. 68].

У зарубіжній літературі термін «myofunctional disorders» з'явився у 50-х роках XX століття завдяки роботам американських логопедів та ортодонтів С. Хансон, Р. Масон, які підкреслювали, що дисбаланс м'язового тону обличчя та язика може бути однією з головних причин неправильного прикусу, відкритого рота, міжзубного положення язика, а також спотворень звуковимови. У сучасній інтерпретації, за визначенням П. Фліс, міофункціональні порушення – це порушення рухових та статичних функцій м'язів орофациального комплексу, що проявляються у змінах патернів ковтання, дихання, жування, мовлення та мімічної активності [6, с. 21].

Українські дослідники Т. Щербина та К. Ліхота уточнюють, що міофункціональні порушення є результатом несформованості або патологічного функціонування м'язово-нервових механізмів, які забезпечують гармонійну роботу орофациальної системи. Вони наголошують, що такий стан має мультифакторну природу й може бути наслідком неврологічних дисфункцій, порушень прикусу, хронічного ротового дихання або затриманого розвитку артикуляційного апарату [5, с. 78].

Тож зауважимо, що міофункціональні порушення можна визначити як комплекс відхилень у функціонуванні м'язів обличчя, язика, щелеп і глотки, які призводять до дисгармонії між диханням, ковтанням, жуванням і мовленням.

Нормальне функціонування орофациальної системи забезпечується злагодженою роботою мімічних, жувальних, артикуляційних і дихальних м'язів. У фізіологічній нормі тонус цих м'язів є збалансованим: губи зімкнуті, язик займає піднебінне положення, а дихання здійснюється переважно через ніс. Така позиція створює стабільні умови для правильного формування прикусу та розвитку артикуляційної моторики.

Жувальні м'язи відповідають за рухи нижньої щелепи та забезпечують рівномірне навантаження на зубні ряди, що впливає на симетричність розвитку обличчя. Мімічні м'язи у свою чергу забезпечують координацію рухів губ і щік, які беруть участь у процесах артикуляції, мімічного вираження емоцій та стабілізації ротової щілини під час мовлення.

Артикуляційні м'язи (передусім м'язи язика, під'язикової ділянки та м'якого піднебіння) мають особливе значення, оскільки саме вони формують звукову структуру мовлення. Їх робота тісно пов'язана з диханням і ковтанням: при нормальному ковтанні язик притискається до піднебіння, а губи зімкнуті без напруження. Будь-яке порушення цих патернів, наприклад, міжзубне положення язика або ротове дихання, призводить до зміни функціональної рівноваги, формування атипових звичок і, як наслідок, до міофункціональних порушень [1, с. 12].

Міофункціональні порушення мають різну клінічну картину, що залежить від ступеня сформованості м'язового контролю, стану артикуляційного апарату та рівня координації рухів. У логопедичній і ортодонтичній практиці прийнято виділяти основні типи таких порушень, які охоплюють порушення дихання, ковтання, артикуляції та положення язика у спокої.

Етіологія міофункціональних порушень зумовлена поєднанням біологічних і соціальних чинників, що взаємно підсилюють один одного. Найчастіше вони розвиваються на тлі органічної недостатності

м'язового апарату, яку поглиблюють функціональні звички та педагогічна занедбаність. Комплексна оцінка причин дає змогу визначити оптимальну стратегію терапії, поєднуючи логопедичні, ортодонтичні та психокорекційні методи.

Міофункціональні порушення безпосередньо пов'язані з формуванням зубощелепних аномалій, адже саме стан м'язового тону орофасіальної системи визначає гармонійність росту і розвитку щелеп. За твердженням Р. Довбенко, Л. Литковської та І. Нимеровської, м'язова дисфункція є одним із провідних чинників формування відкритого прикусу, дистальних аномалій та звуження зубних дуг. Порушення балансу між круговим м'язом рота, м'язами язика і щік призводить до нерівномірного тиску на зубні ряди, унаслідок чого виникає їх деформація [3, с. 233].

М'язовий баланс відіграє провідну роль у формуванні артикуляційного апарату, оскільки правильне положення язика, губ і нижньої щелепи є основою чіткої звуковимови. Якщо тонус м'язів знижений або спостерігається їхня асиметрія, виникають неточності в артикуляційних рухах, спотворення звуків і загальні порушення координації моторики. Тому рання профілактика міофункціональних порушень важлива не лише для формування правильних артикуляційних навичок, а й для запобігання зубощелепним деформаціям, які в майбутньому можуть потребувати тривалого ортодонтичного лікування.

Діагностика міофункціональних порушень є складним міждисциплінарним процесом, який об'єднує логопедичні, ортодонтичні та інструментальні методи. Метою обстеження є визначення ступеня сформованості м'язових функцій, особливостей дихання, ковтання, положення язика та стану артикуляційної моторики [5, с. 80].

Одним із найвідоміших і найбільш стандартизованих інструментів є протокол OMES (Orofacial Myofunctional Evaluation with Scores), який розробили С. Фелісіо, А. Медейрос і М. Мельхіор. Цей протокол дозволяє оцінити морфологічний стан орофасіальної зони, функції ковтання, дихання, жування та мовлення за кількісною шкалою балів. OMES широко використовується у клінічній практиці для моніторингу ефективності міофункціональної терапії та логопедичної корекції [7, с. 47].

Іншим відомим інструментом є MBGR Protocol, який ґрунтується на оцінці тону, симетрії та рухливості мимічних і жувальних м'язів. Він застосовується переважно ортодонтами і логопедами для визначення впливу міофункціональних дисбалансів на положення щелеп і зубів.

В Україні останніми роками розроблено адаптовані версії цих протоколів, що враховують вітчизняні нормативні показники розвитку дітей. Зокрема, модифікований варіант OMES-UA (українська версія) запропоновано для практичного використання в логопедичній діагностиці. Він включає оцінку морфологічних особливостей обличчя, стану губ, язика, щелеп, а також функціональних проб на ковтання, дихання і фонацію [2, с. 84].

Поряд із протокольними методиками застосовуються логопедичні спостереження (оцінка артикуляційних рухів, дихання, м'язового тону), ортодонтичні огляди (аналіз прикусу, оклюзії, морфології щелеп), а також інструментальні методи – електроміографія, відеофіксація артикуляційних рухів, фотоаналіз мимічної активності. Комплексна діагностика дає змогу не лише виявити тип порушення, а й визначити ступінь його впливу на мовлення та прикус, що є основою для складання індивідуальної програми терапії [4, с. 70].

Отже, міофункціональні порушення становлять складний комплекс функціональних відхилень у роботі орофасіальних м'язів, що безпосередньо впливають на мовлення, ковтання, дихання та формування прикусу. Аналіз літератури свідчить, що ці порушення мають різну природу, але в будь-якому випадку вони порушують гармонію між м'язовими системами обличчя, язика й щелеп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бегас Л. Д. Логопедичні практики : навчально-методичний посібник / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2016. 123 с.
2. Дрогомирецька М., Мохаммед Садек А. С. Оцінка антропометричних та цефалографічних показників у пацієнтів із дистальним прикусом при нормальній та порушеній функції зовнішнього дихання. *Вісник стоматології*. 2022. № 3. С. 83–92.
3. Клінічні аспекти проведення деяких досліджень анатомічних та функціональних порушень щелепно-лицевої ділянки у дітей / Лихота К., Довбенко Р., Литковська Л., Нимеровський І. *Actual issues of the development of science and ensuring the quality of education : materials of the 12th International scientific and practical conference* (March 28–31, 2023). Florence, Italy : International Science Group, 2023. P. 184–191

4. Куроєдова В. Д. Корекція порушень функцій щелепо-лицевого відділу вестибулярно-оральними ортодонтними конструкціями. *Спеціальна освіта і соціальна робота: теорія і практика підготовки фахівця* : монографія / за заг. ред.: Н. Г. Пахомової, В. А. Погрібняка. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2017. С. 67–74.

5. Щербина Т., Лихота К. Орофасціальні міофункціональні розлади у пацієнтів із зубощелепними порушеннями (огляд літератури). *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*. 2024. № 1 (15). С. 77–85. DOI: <https://doi.org/10.32689/2663-0672-2024-1-14>

6. Flis P. Algorithm for treatment of patients with mesial occlusion using proprietary orthodontic devise. *Georgian Medical News*. 2020. № 10 (271). P. 18–23.

7. Frankel R. Functional approach to orofacial orthopedics. *British Journal of Orthodontics*. 2019. № 7 (1). P. 41–51.

Жажко Дар'я Юрївна,

здобувач освіти 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 016 Спеціальна освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Горшкова Г.В.,**

доктор філософії, доцент,

доцент кафедри спеціальної освіти

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

МОВЛЕНСВИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Порушення зору є однією з найпоширеніших сенсорних вад, які можуть вплинути на успішність мовленнєвого розвитку дітей. Втрата або значне зниження зорової функції впливає на всі аспекти когнітивного та мовленнєвого розвитку, оскільки основними каналами сприйняття інформації у таких дітей стають слух і дотик. Діти з порушеннями зору мають низку спеціальних психолого-педагогічних характеристик, які суттєво впливають на їхній когнітивний, емоційний та соціальний розвиток.

А. Колупаєва наголошує, що зорові порушення значно обмежують можливості дитини у пізнанні навколишнього світу, адже зір є основним сенсорним каналом отримання інформації. Втрата або зниження зору ускладнює формування образного мислення та вимагає розвинення альтернативних способів пізнання, таких як слухові та тактильні відчуття [2].

Б. Андрейко та Ю. Дмитрів відзначають, що порушення зору призводять до труднощів у просторовій орієнтації, що впливають на когнітивні процеси, зокрема пам'ять, увагу та мовленнєві можливості. Такі діти стикаються з проблемами в обробці складної інформації, що знижує рівень розвитку абстрактного та логічного мислення [1].

Є. Синьова підкреслює, що для компенсації зорових обмежень необхідно використовувати спеціальні педагогічні методики, адаптовані навчальні матеріали та технології, що сприяють розвитку слухового та тактильного сприйняття [4].

М. Міщенко та О. Таран звертають увагу на труднощі в соціальній взаємодії дітей із порушеннями зору. Відсутність можливостей спостереження за мімікою, жестами та поведінкою оточуючих ускладнює їхню комунікацію та формування соціальних зв'язків, які можуть призвести до відчуження та ізоляції [3].

Отже, науковці приходять до думки, що успішний розвиток дітей із порушеннями зору потребує комплексного підходу, який включає адаптовані освітні методики, підтримку соціальної інтеграції та розвиток альтернативних способів сприйняття інформації.

Мовленнєвий розвиток дітей із вадами зору залежить від низки чинників, серед яких: ступінь порушення зору – чим більше втрата зорової функції, тим більше ускладнене сприйняття зовнішнього світу, що обмежує словниковий запас; компенсаторні механізми – слух, дотик, кінестетичне сприйняття частково замінюють візуальну інформацію; соціальне середовище – можливість спілкування з однолітками та дорослими покращує збагачення мовлення; педагогічна підтримка – використання адаптованих методик навчання та диференційованих вправ допомагає компенсувати мовленнєві труднощі.

Отже, такі діти потребують спеціального підходу в навчанні. Оскільки зорове сприйняття сприймає важливу роль у формуванні проявів про навколишній світ, діти з порушенням зору можуть мати

обмежений словниковий запас, труднощі з розумінням абстрактних понять, а також проблеми з наступним викладом думок.

Зв'язне мовлення виникає у двох основних формах – діалогічний та монологічний, кожна з яких має свої особливості у дітей із порушенням зору.

Діалогічне мовлення є основою комунікації, але у дітей із вадами її розвиток ускладнюється через труднощі в розпізнаванні невербальних сигналів (міміка, жести), обмежений обсяг ситуативного спілкування та затримку у формуванні навичок спонтанного мовлення. Щоб допомогти слабозорим учням опанувати діалогічне мовлення, слід використовувати вправи, що передбачають активне слухання, відтворення діалогів за зразком, рольові ігри та моделювання комунікативних ситуацій.

Монологічне мовлення вимагає від дитини логічного структурування висловлювання та використання складніших синтаксичних конструкцій. Діти з порушеннями зору можуть мати труднощі з формулюванням наступних висловлювань через обмежений мовленнєвий досвід, брак уявлень про більшість візуальних об'єктів, труднощі у використанні зв'язкових засобів між реченнями. Робота над монологічним мовленням повинна включати вправи на складання розповідей за вербальними чи тактильними опорами, роботу з аудіотекстами, переказ почутого, створення описових висловлювань.

Для ефективного розвитку мовлення дітей із вадами необхідно забезпечити: адаптацію навчальних матеріалів – використання шрифту Брайля, аудіокниг, тактильних зображень; розвиток слухового та тактильного сприймання – опис предметів через дотик, використання звукових асоціацій; стимулювання мовленнєвої активності – інтерактивні ігри, бесіди, складання розповідей за допомогою дотику; формування просторових уявлень – вправи на орієнтування, опис місцевості, відтворення інформації за слуховими чи тактильними підказками [5].

Розвиток зв'язного мовлення у дітей із порушеннями зору є складним, але досяжним завданням за умов правильної організації навчального процесу. Для нього необхідне використання спеціально адаптованих методик, розвиток компенсаторних навичок, створення сприятливого соціального середовища для ефективного спілкування дітей, розвитку мовлення та інтеграції в суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко Б. В., Дмитрів Ю.М. Психологічні особливості соціалізації та спілкування дітей молодшого шкільного віку із ЗНМ III рівня. *Психологічний часопис*. 2019. № 2. С. 213–226.
2. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
3. Міщенко М.С., Таран О.П. Мотивація до подолання мовленнєвих порушень як провідний чинник корекції мовлення у дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Вісник факультету корекційної та соціальної педагогіки та психології КПНУ імені Івана Огієнка*. Випуск 9. 2018. № 9. С. 189–194.
4. Синьова Є.П. Особливості розвитку і виховання особистості при глибоких порушеннях зору: монографія Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 441 с.
5. Стеблюк С.В. Сучасні підходи до розвитку усного мовлення дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ. № 73, Т. 2, 2020. С. 209–213.

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КЛІНІКО-ЛОГОПЕДИЧНА ДІАГНОСТИКА ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ІЗ ВРОДЖЕНИМИ НЕЗРОЩЕННЯМИ ГУБИ ТА ПІДНЕБІННЯ

Порушення мовлення у дітей є важливою медико-педагогічною проблемою, оскільки впливають на формування комунікативних навичок, соціальну адаптацію та навчальну діяльність. Серед них особливе місце посідають розлади резонансної та звуковимовної сторін мовлення, зумовлені особливостями будови та функціонування мовленнєвого апарату. Одним із таких складних станів є ринолалія – порушення тембру голосу та звуковимови, спричинене анатомо-фізіологічними змінами

мовленнєвого апарату [1, с. 6]. Найчастіше вона формується у дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння.

Формування зазначених анатомічних структур відбувається на ранніх етапах внутрішньоутробного розвитку: губа формується між четвертим і шостим тижнями вагітності, коли тканини з обох боків обличчя поступово ростуть у напрямку центру та з'єднуються, утворюючи риси обличчя, зокрема губи та рот. Піднебіння формується між шостим і дев'ятим тижнями внутрішньоутробного розвитку [4].

Вроджені незрощення губи та піднебіння можуть бути виявлені ще на етапі пренатального скринінгу. Зокрема, розщелина губи найчастіше діагностується під час 20-тижневого ультразвукового обстеження, що проводиться у терміні від 18 до 21 тижня вагітності. Водночас не всі випадки розщелини губи є доступними для пренатальної діагностики, а виявлення розщелини піднебіння за допомогою ультразвукового дослідження є значно ускладненим. У випадках, коли порушення не було діагностовано до народження, воно зазвичай встановлюється одразу після пологів або під час первинного медичного огляду новонародженого [3].

За даними літературних джерел (Т. Vyas, Р. Gupta, S. Kumar, R. Gupta, Т. Gupta, Н. Р. Singh), розподіл типів вроджених незрощень характеризується певними закономірностями. Найменшу частку становить ізольоване незрощення губи – близько 15 %. Найчастіше трапляються поєднані форми незрощень губи та піднебіння, які становлять приблизно 45 % випадків. Ізольоване незрощення піднебіння діагностується у близько 40 % пацієнтів [7].

Клініко-логопедичне обстеження дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння передбачає комплексну оцінку стану мовленнєвої та артикуляційної системи, що дає змогу визначити характер і ступінь порушень мовлення, а також окреслити подальші напрями корекційної роботи. Під час обстеження звертається увага на такі показники, як:

- вид вродженого незрощення та вік, у якому виконано пластику губи, пластику твердого та м'якого піднебіння;
- анатомічна будова артикуляційного апарату з урахуванням будови твердого піднебіння, довжини м'якого піднебіння, будови зубного ряду, характеру прикусу, оцінки резонансу, назальної емісії;
- порушення голосу;
- компенсаторні мімічні рухи;
- стан звуковимови;
- загальна розбірливість мовлення;
- лексико-граматична будова мовлення;
- функція піднебінно-глоткового зімкнення;
- дослідження слуху [2, с. 229].

З метою об'єктивізації клініко-логопедичного обстеження особливе значення має аналіз різних параметрів мовлення із застосуванням стандартизованого мовленнєвого матеріалу. Для клінічних цілей необхідним є використання детального мовленнєвого зразка, що включає як контрольовані, так і спонтанні форми мовлення [6].

У процесі такого аналізу оцінюються основні резонансні та артикуляційні характеристики мовлення. Зокрема, гіперназальність визначається як надмірний носовий резонанс, що сприймається на голосних та іноді на дзвінких приголосних. Гіпоназальність, навпаки, характеризується зниженим або недостатнім носовим резонансом, який виявляється на носових приголосних і голосних та оцінюється переважно на основі мовленнєвих зразків із підвищеним навантаженням на носові звуки. Окремо розглядають порушення голосу, яке визначається як відхилення голосових характеристик, зумовлене структурними та/або функціональними змінами на рівні гортані, і відрізняється від порушень мовленнєвого резонансу надгортанного походження. Важливим діагностичним показником також є назальна емісія, що проявляється як витік повітря через носовий прохід під час артикуляції через недостатнє утворення тиску в ротовій порожнині. Крім того, обов'язковим компонентом аналізу є фіксація помилок вимови приголосних, які реєструються окремо в мовленні на рівні слів і речень та підлягають фонетичній транскрипції. Такі помилки вважаються достовірними лише за умови їх багаторазового повторення [6].

З метою забезпечення стандартизованого підходу до оцінювання зазначених клініко-логопедичних показників застосовуються міжнародні критерії комплексного аналізу мовлення, зокрема розроблені Американською асоціацією мовлення, мови та слуху [5]. Такі підходи дозволяють не лише описувати окремі параметри мовлення, а й інтерпретувати їх у межах єдиної системи оцінювання, що є важливим для подальшого групування дітей за ступенем вираженості резонансних та артикуляційних порушень.

Узагальнення результатів клініко-логопедичного обстеження, що здійснюється за вищезазначеними критеріями, дає змогу диференціювати дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння за ступенем вираженості резонансних і артикуляційних порушень та умовно поділяти їх на клінічні групи. Така класифікація дає змогу деталізувати характер мовленнєвих порушень та визначити їхню тяжкість. Зокрема, виділяють такі групи (за З. Мартинюк):

– діти, у мовленні яких наявний носовий резонанс, але приголосні звуки створюються при правильній артикуляції. Таке порушення класифікують як ринофонію, яка спостерігається за наявності субмукозних розщипин або вкороченого м'якого піднебіння;

– діти з виразним носовим резонансом і спотвореними артикуляціями приголосних звуків;

– діти, мовлення яких характеризується виразним носовим резонансом і практично повною відсутністю артикуляції приголосних звуків, при цьому артикуляція голосних також може бути спотвореною [1, с. 18].

Отже, клініко-логопедичне обстеження дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння є комплексним багатокомпонентним процесом, що передбачає детальну оцінку анатоμο-функціонального стану мовленнєвого апарату, резонансної системи та звуковимовної сторони мовлення. Застосування стандартизованих критеріїв оцінювання та контрольованих мовленнєвих зразків дає змогу об'єктивізувати отримані дані, підвищити точність аналізу мовленнєвих порушень та забезпечити їх порівнюваність у клінічній практиці. Диференціальна діагностика ринолалії та супутніх мовленнєвих розладів дозволяє визначити ступінь вираженості порушень резонансу, артикуляції та голосу, а також відмежувати різні клінічні варіанти мовленнєвого розвитку. Узагальнення результатів такого обстеження є основою для формування клінічних груп та вибору найбільш ефективних напрямів логопедичної корекції, спрямованої на покращення мовленнєвої комунікації та соціальної адаптації дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартинюк З. С. Ринолалія: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. Київ, 2023. 180 с.
2. Цибулько А. Особливості корекційно-розвиткової роботи логопеда з дітьми із вродженими незрощеннями губи та піднебіння. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. Вип. 1, Т. 1. С. 227–233.
3. Cleft lip and palate. *NHS*. URL: <https://surl.li/kvkvcu> (date of acces: 15.04.2026).
4. Cleft Lip/Cleft Palate. *CDC. Birth Defects*. 2026. URL: <https://surl.li/uuftiu> (date of acces: 14.04.2026).
5. Comprehensive Assessment for Cleft Lip and Palate and Resonance. American Speech-Language-Hearing Association. URL: <https://surl.lt/qqzmjx> (date of acces: 15.04.2026).
6. Universal parameters for reporting speech outcomes in individuals with cleft palate / Henningsson G., Kuehn D. P., Sell D., Sweeney T., Trost-Cardamone J. E., Whitehill T. L. *Cleft Palate-Craniofacial Journal*. 2008. Vol. 45, № 1. P. 1–17. DOI: 10.1597/06-086.1.
7. Cleft of lip and palate: A review / Vyas T., Gupta P., Kumar S., Gupta R., Gupta T., Singh H. P. *Journal of Family Medicine and Primary Care*. 2020. Vol. 9, № 6. P. 2621–2625. DOI: 10.4103/jfmpc.jfmpc_472_20.

Клименчук Анастасія Вікторівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Горшкова Г. В.,**
доктор філософії, доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Сучасний розвиток спеціальної та інклюзивної освіти в Україні супроводжується посиленням уваги до мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами, зокрема із затримкою психічного розвитку. Мовлення виконує ключову роль у комунікації, пізнанні світу та соціалізації дитини, а рівень його

сформованості безпосередньо впливає на навчальні досягнення, взаємодію з оточенням і загальний психічний розвиток. Важливе місце в структурі мовлення займає словниковий запас, який забезпечує змістовність висловлювання, точність вираження думок і адекватне розуміння мовлення інших.

Питання формування словника дітей із затримкою психічного розвитку та іншими особливими освітніми потребами досліджували Н. Барчук, О. Білоус, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Глущенко, І. Дорожко, О. Караман, Ю. Косенко, Ю. Рібцун, Л. Трофименко, Т. Яновська та ін. У своїх працях вони розкрили теоретичні, психолого-педагогічні та методичні засади формування і корекції словникового запасу.

Досліджуючи особливості лексичного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку, І. Дорожко з колегами виокремлює типові прояви, серед яких домінує розрив між пасивним і активним словником, неточність слововживання, обмежені можливості оперування узагальненими поняттями та утруднення актуалізації вже засвоєної лексики у власному мовленні [6].

І. Глущенко, С. Моїсєєв та В. Товстоган зазначають, що більшість дітей із затримкою психічного розвитку під час усного мовлення можуть аналізувати й правильно тлумачити значення базових слів, насамперед іменників. Проте лексеми, утворені за допомогою словотвору й ті, що потребують глибшого смислового осмислення, викликають у них значні труднощі. Пояснюючи значення слів, діти часто спираються не на зміст, а на їхню звукову форму. Це зумовлено недосконалістю мовленнєвих механізмів, обмеженим словниковим запасом (особливо абстрактної лексики) та уповільненим розвитком психічних процесів, що ускладнює як словотворення, так і усвідомлення значення нових слів [3, с. 17–18].

І. Глущенко, визначає характерні особливості лексичного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку. Зокрема, науковиця наголошує на уповільненому формуванні узагальнень, що проявляється у труднощах конкретизації родових понять, поясненні абстрактних і збірних назв та об'єднанні слів за спільною ознакою. Діти мають недостатньо сформоване вміння тлумачити значення слів у контексті й переносити їх на подібні ситуації, а також відчують труднощі при поясненні похідних слів через недорозвиненість словотвірного аналізу. Загалом для них характерне обмежене використання системних зв'язків у лексиці з перевагою ситуативних (синтагматичних) асоціацій [2].

Н. Горбунова розглядає формування словникового запасу як поетапний і закономірний процес. Початковий етап – передбачає створення мовленнєво насиченого середовища, у якому дитина входить у мовну практику. На етапі «орієнтації» відбувається первинне розуміння слів і встановлення зв'язку між словом і його значенням. Далі на стадії «диференціації» дитина вчиться розрізняти та усвідомлювати значення лексем. Підсумковим є етап «активного використання», коли засвоєна лексика переходить у власне мовлення і регулярно використовується в спілкуванні [4].

У науково-педагогічних і логопедичних джерелах підкреслюється, що розвиток лексичного компонента мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку забезпечується через поєднання традиційних і спеціалізованих корекційно-розвиткових методів. До ефективних засобів належать мовленнєві вправи та дидактичні ігри для розширення й активізації словника, робота з предметною та зоровою наочністю, використання художніх текстів і сюжетних ситуацій. Важливими є також вправи на уточнення значень слів, формування узагальнень, розвиток словотворення та встановлення семантичних зв'язків. Значну роль відіграє організація комунікативних ситуацій і включення мовленнєвих завдань у різні види діяльності – ігрову, пізнавальну та творчу [1; 5; 7; 8].

Отже, словниковий запас дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку характеризується недостатньою сформованістю, що проявляється у розриві між пасивним і активним словником, неточності слововживання, труднощах узагальнення та обмеженому використанні семантичних зв'язків. Такі особливості зумовлені як недосконалістю мовленнєвих механізмів, так і уповільненим розвитком пізнавальних процесів. Водночас формування словникового запасу має поетапний характер і потребує цілеспрямованої, системної корекційно-розвиткової роботи. Ефективність цього процесу забезпечується комплексним використанням мовленнєвих вправ, ігрових методів, наочності та організацією комунікативно насиченого середовища, що сприяє активізації словника, уточненню значень слів і формуванню цілісної лексичної системи мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобер А. В. Дидактичні ігри як засіб розвитку описової лексики молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Inclusion and Diversity*. 2023. № 2. С. 5–8.
2. Глущенко І. І. Корекція лексичної сторони мовлення на логопедичних заняттях у молодших школярів із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2010. 20 с.

3. Глущенко І. І., Моїсєєв С. О., Товстоган В. С. Стан сформованості мовленнєвої діяльності у дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного середовища. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2021. Вип. 41. С. 12–20.

4. Горбунова Н. Сучасні наукові підходи до розвитку словника дітей дошкільного віку. *Гуманітарні науки*. 2012. № 2. С. 46–52.

5. Грибань Г. В. Особливості розвитку лексичної сторони мовлення у дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія та практика спеціальної педагогіки та психології*. 2024. Вип. 12. С. 158–166.

6. Дорошко І. І., Туріщева Л. В., Малихіна О. Є. Розвиток зв'язного мовлення у дітей із ЗПР за допомогою настільних ігор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. № 6. С. 59–65.

7. Заньковець А., Федорова М. Дидактичні ігри як метод розвитку словника в дітей дошкільного віку. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи* : збірник наукових праць / за заг. ред.: О. А. Сорочинської, О. С. Олійник. Житомир, 2023. С. 43–46.

8. Паласевич І. Особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 49. С. 126–131.

Клочкова Юлія Володимирівна,
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ПРИ АФАЗІЇ

Актуальність дослідження методів логопедичної корекції при афазії зумовлена зростанням кількості осіб із набутими порушеннями мовлення, що виникають внаслідок органічних уражень головного мозку, зокрема після перенесених інсультів, черепно-мозкових травм та нейродегенеративних захворювань. Афазія призводить до суттєвого обмеження комунікативних можливостей людини, негативно впливає на її когнітивну діяльність, соціальну інтеграцію та якість життя загалом.

Характер перебігу афазії, а також ефективність відновлювальних заходів значною мірою визначаються її клінічною формою, ступенем ураження та індивідуальними особливостями пацієнта.

Особливо складною для корекційного впливу вважається моторна форма афазії, яка характеризується порушенням або втратою здатності до самостійного продукування мовлення за відносно збереженого розуміння звернених висловлювань. У таких випадках пацієнти стикаються з істотними труднощами вербальної комунікації, що обмежує їхню соціальну активність, ускладнює міжособистісну взаємодію та негативно позначається на психоемоційному стані. З огляду на це, проблема розробки та впровадження ефективних методів логопедичної корекції моторної афазії набуває особливої наукової та практичної значущості [4].

Згідно з класифікацією О. Лурії, форми афазії розрізняють залежно від характеру мовленнєвого порушення та локалізації ураження мозку.

Аферентна моторна афазія виникає при ураженні тім'яно-центральної ділянки лівої півкулі. Для неї характерні труднощі артикуляції, змішування подібних звуків і нечітке, «скандоване» мовлення при відносно збереженому розумінні.

Еферентна моторна афазія пов'язана з ураженням премоторних зон (центр Брока). Спостерігаються аграматизми, уповільнене мовлення, порушення побудови фраз, труднощі переходу між словами, при цьому можливе відтворення автоматизованих мовленнєвих рядів.

Сенсорна (акустико-гностична) афазія проявляється порушенням фонематичного слуху — людина не розрізняє звуковий склад слів і втрачає розуміння мовлення.

Акустико-мнестична афазія характеризується зниженням мовленнєво-слухової пам'яті: виникають труднощі у сприйнятті довгих висловлювань і підборі слів.

Семантична афазія пов'язана з порушенням розуміння смислових зв'язків між словами, особливо складних граматичних конструкцій.

Динамічна афазія проявляється нездатністю самостійно будувати розгорнуті висловлювання при збереженні розуміння та повторення окремих слів [3].

Важливо, що корекційна робота при афазії завжди має індивідуальний характер і визначається формою порушення, ступенем його вираженості та особистісними особливостями пацієнта.

Зміст логопедичного впливу визначається формою афазії, ступенем її вираженості та індивідуальними особливостями пацієнта. При моторних формах провідним завданням є формування та автоматизація артикуляційних програм, відновлення послідовності мовленнєвих рухів і подолання аграматизмів. Це досягається шляхом систематичного тренування вимови звуків, складів і слів, використання ритміко-інтонаційних опор, а також залучення автоматизованих мовленнєвих структур, що сприяє поступовому переходу до самостійного мовлення [2].

У випадку сенсорних порушень основна увага приділяється розвитку фонематичного сприймання та диференціації звуків, відновленню зв'язку між звуковою формою слова та його значенням. З цією метою застосовуються вправи на слухове розрізнення, співвіднесення слова з предметом чи зображенням, а також поступове ускладнення мовленнєвого матеріалу. При акустико-мнестичних розладах корекційна робота спрямовується на розширення обсягу слухо-мовленнєвої пам'яті, формування навичок утримання та відтворення мовленнєвої інформації, що реалізується через поетапне збільшення довжини висловлювань і використання мнемічних опор.

Важливим компонентом логопедичної корекції є розвиток семантичної сторони мовлення, зокрема формування розуміння складних граматичних конструкцій і смислових відношень між словами. Це передбачає роботу з різними типами висловлювань, аналіз мовленнєвих ситуацій і контекстів, що сприяє відновленню повноцінного розуміння мовлення. При динамічних порушеннях значна увага приділяється формуванню внутрішнього програмування висловлювання, розвитку зв'язного мовлення та ініціативності у спілкуванні.

Сучасні підходи до логопедичної корекції також передбачають інтеграцію традиційних методів із використанням інноваційних технологій, зокрема комп'ютерних програм, мультимедійних засобів і телереабілітації, що дозволяє підвищити інтенсивність і доступність відновлювального процесу. Ефективність корекційної роботи значною мірою залежить від раннього початку реабілітації, систематичності занять та міждисциплінарної взаємодії фахівців, що забезпечує комплексний вплив на відновлення мовленнєвих і когнітивних функцій пацієнта [1].

Водночас у корекції афазії логопеди використовують і нетрадиційні методи роботи. Одним із найбільш досліджених напрямів є мелодико-інтонаційна терапія, яка базується на використанні музичних елементів мовлення – ритму, інтонації та мелодики. Вона активізує збережені правопівкульні механізми обробки інформації та сприяє відновленню експресивного мовлення, особливо при моторних формах афазії. Ритмізація мовлення, спів та інтонаційне підсилення висловлювань дозволяють полегшити процес формування мовленнєвих програм.

Іншим напрямом є арттерапевтичні підходи, які передбачають використання образотворчої діяльності, жестів і символів як альтернативних засобів комунікації. Такі методи сприяють зниженню мовленнєвої тривожності, розвитку невербального вираження думок і поступовому переходу до вербального мовлення. Водночас застосування елементів драматерапії та рольових ігор дозволяє відтворювати комунікативні ситуації, що стимулює мовленнєву активність у природному контексті.

Перспективним є використання технологій нейростимуляції, зокрема транскраніальної магнітної стимуляції та транскраніальної стимуляції постійним струмом, які спрямовані на модулювання активності мовленнєвих зон кори головного мозку. Ці методи застосовуються в поєднанні з логопедичними заняттями та можуть підвищувати ефективність відновлення мовлення за рахунок посилення нейронних зв'язків.

Окрему увагу привертають цифрові та комп'ютерні технології, включаючи спеціалізовані програми, мобільні додатки та системи доповненої реальності. Вони забезпечують індивідуалізацію навчального матеріалу, можливість багаторазового повторення вправ і створення інтерактивного середовища для розвитку мовлення. Такі інструменти також сприяють підвищенню мотивації пацієнтів і дозволяють організувати дистанційну реабілітацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лянна О. В. Відновлення мовленнєвого спілкування при афазії у осіб після інсультного стану : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Суми, 2018. 269 с.

2. Мілінчук І. В. Інтенсивна мовленнєва корекція з відновлення мовлення: психолінгвістичний інструментарій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1, Т. 1. С. 45–49.
3. Тригуб Г. В. Нейролінгвістичні особливості мовленнєвих афазій. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2015. Т. 20, Вип. 1 (35). С. 76–84.
4. Redefining the role of Broca's area in speech / A. Flinker et al. *Media Relations*. 2015. URL: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1414491112>.

Кожедуб Юлія Олександрівна,
здобувачка 4-го курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Горшкова Г. В.,**
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З III РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ

Актуальність проблеми розвитку фонематичних процесів дітей старшого дошкільного віку з III рівнем загального недорозвинення мовлення визначається у світлі підготовки дітей зазначеної категорії до навчання у початковій школі в умовах Нової української школи. Саме старший дошкільний вік є сенситивним періодом для подальшого успішного навчання в школі.

Мовлення як вища психічна функція, яка притаманна тільки людині, – це система, яка містить декілька компонентів: лексичний, граматичний, просодичний, фонетико-фонематичний, зв'язне мовлення. Загальне недорозвинення мовлення характеризується порушенням кожного з перелічених компонентів. Ступінь прояву порушень відзначається рівнями зазначеного порушення. III рівень загального недорозвинення мовлення (далі – ЗНМ) діагностується у дітей старшого дошкільного віку. Зазначене порушення проявляється в неточності словника, який використовується дітьми, наявності аграматизмів, складності побудови складних синтаксичних порушень, недосконалості зв'язного мовлення (особливо монологічного мовлення) та правильного використання просодії під час побудови висловлювань, порушеннях звуковимови та фонематичних процесів.

Здатність дитини дошкільного віку комунікувати з іншими членами суспільства для успішної соціалізації й інтеграції в суспільство знаходиться в сфері комунікативно-мовленнєвої компетентності. Зазначену компетентність Г. Горшкова визначає як інтегральну якість особистості, що виражається у «здатності розуміти звернене мовлення (рецепція) та адекватно висловлювати власні потреби, думки й емоції (експресія) доступними засобами – як вербальними, так і невербальними (міміка, жести, альтернативна комунікація), встановлюючи позитивний взаємодію з співбесідником з врахуванням його соціального і вікового статусу в різних життєвих ситуаціях» [1].

У контексті сучасних освітніх стандартів розвиток фонематичних процесів дітей старшого дошкільного віку розглядається як формування та розвиток фонетико-фонематичної компетенції, яка передбачає здатність дитини не лише розрізняти звуки, а й свідомо маніпулювати ними для побудови змістовного висловлювання [2; 4].

Фонематичні процеси (фонематичні: слух, сприймання, уявлення, аналіз та синтез) є психофізіологічною основою формування мовленнєвої системи. Для дітей з III рівнем ЗНМ притаманна дифузність сприймання фонем та нестабільність слухових образів. Дефіцитарність фонематичних процесів виступає першопричиною вторинних розладів: діти не диференціюють закінчення слів, префікси та суфікси, що призводить до стійкого аграматизму; навні труднощі у розрізненні паронімів (слів, що відрізняються одним звуком), що обмежує точність слововживання; виникають труднощі з визначенням послідовності та кількості фонем у слові, виокремленні звука на

фоні слова, що своєю чергою без відповідної логопедичної роботи призведе до порушень читання та письма під час навчання в школі.

Сучасні дослідження розглядають ЗНМ не лише як мовленнєве порушення, а і як наслідок недостатності функціонального базису (недосформованість слухового гнозису та фонематичного аналізу на рівні кори головного мозку); вказують на взаємозв'язок фонематики і просодії: між сприйманням ритму (відчуттям темпу, наголосу) та якістю фонематичного аналізу. Наразі у дітей з III рівнем часто спостерігається «аритмія» мовлення, що заважає чіткому розрізненню опозиційних фонем. Таким чином, фонематичні процеси в сучасній науці трактуються як складний когнітивний механізм [3].

Виходячи із зазначеного вище та спираючись на дослідження С. Цимбал-Слатвінської, можемо зазначити, що для подолання порушень фонематичних процесів у дітей зазначеної категорії повинна бути застосована стратегія корекційного впливу, яка передбачає як традиційні логопедичні впливи (формування фонематичних диференційцій, перехід до повного звуко-буквенного аналізу слів за логопедичними методиками тощо), так і сучасні методики, які передбачають:

1. Нейропсихологічне стимулювання, наприклад:

- метод «Logobeats»: використання ритмічних малюнків для активації слухової уваги. Дитина відплескує або вистукує ритм слова перед його звуковим аналізом;

- вправи на міжпівкульну взаємодію: одночасне виконання моторних рухів (малювання лінійних вісімок, кінезіологічні вправи) та виділення заданої фонемі у ряді звуків. Це допомагає «закріпити» слуховий образ через рухову систему.

2. Діджиталізація і асистивні технології, наприклад:

- інтерактивні дзеркала (наприклад, VIBRO-MIR або аналогічні додатки): дозволяють дитині бачити спектрограму свого голосу. Це допомагає розрізнити дзвінки та глухі приголосні за візуальною амплітудою.

- логопедичні мобільні застосунки (наприклад: «Р.І.Ч.», «Вчимося розрізняти звуки»): гейміфікація процесу диференціації звуків підвищує мотивацію старших дошкільників, що є критичним при ЗНМ, де часто страждає вольова сфера.

3. Метод «Візуальних опор» (Scaffolding). Передбачає використання кольорового та символічного кодування звуків (за методиками, адаптованими під українську фонетику), наприклад, піктограм. Вони слугують не лише для позначення звуків, а й для відображення способу їх творення (наприклад: «холодний вітерець» для [с], «моторчик» для [р]), що створює міцний когнітивний зв'язок між артикуляцією та слуховим сприйманням.

Отже, роль фонематичних процесів виступає ключовою для розвитку мовлення як системи у дітей старшого дошкільного віку з III рівнем ЗНМ. Розвиток фонематичних процесів у зазначеної категорії дітей є підґрунтям для подальшого успішного навчання в початковій школі. Сучасному вчителю-логопеду в професійній діяльності потрібно використовувати як традиційні, так й інноваційні методики та засоби для корекції порушень фонематичних процесів у дітей з III рівнем загального недорозвинення мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горшкова Г. В. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами на заняттях вчителя-логопеда. *Інноваційна педагогіка*. 2026. Вип. 91, Т. 1. С. 104–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/ip/91.1.18>.

2. Рібцун Ю. В. Інноваційні методики діагностики та корекції фонетико-фонематичної складової мовлення дошкільників. *Логопедія*. 2024. № 21. С. 70–82.

3. Рібцун Ю. В. Формування фонологічного компоненту мовленнєвої діяльності у дітей за умов нормального та порушеного онтогенезу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ, 2012. № 22. С. 219–222.

4. Трофіменко Л. Формування фонологічної компетенції у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. № 4. С. 7–17.

5. Цимбал-Слатвінська С. В. Цифрові інструменти в логопедичних практиках. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 79, Т. 2. С. 86–91.

Колдов Владислав Валерійович,
здобувач 1 курсу
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дергач М. А.,**
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти.
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ІНСТРУМЕНТИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сьогодні штучний інтелект (далі – ШІ) перестав бути лише інструментом для розваг чи написання загальних текстів. Для практиків у сфері освіти, зокрема спеціальної освіти, це насамперед потужний підсилювач експертності.

Розглянемо ШІ не як заміну вчителю-дефектологу чи вчителю-логопеду, а як високоефективного асистента, який здатен взяти на себе технічну рутину, звільнивши час для безпосередньої роботи з дитиною та наукового пошуку.

Наукове визначення трактує ШІ як галузь комп'ютерних наук, що займається створенням систем, здатних виконувати функції, які традиційно вважаються прерогативою людського інтелекту. Мова йде про аналіз даних, прогнозування та, що найважливіше для нас, обробку природної мови [1; 2].

Сьогодні ми найчастіше працюємо з так званими великими мовними моделями (LLM). Важливо розуміти: ШІ не «думає» і не має свідомості. Він працює на основі складних статистичних алгоритмів. Якщо пояснити максимально просто – це система, яка передбачає наступне найбільш імовірне слово або символ у контексті вашого запиту, спираючись на колосальні масиви даних, на яких вона була навчена.

Для спеціального педагога ШІ – це не енциклопедія, яка видає застиглі факти, а гнучкий конструктор, який здатний комбінувати знання з різних галузей (наприклад, медицини, психології та педагогіки), щоб згенерувати унікальне рішення під конкретну задачу.

Головна проблема, з якою стикається фахівець спеціальної освіти – це потреба у величезній кількості індивідуалізованого матеріалу. Кожна дитина унікальна, і те, що працює для одного учня, може бути абсолютно неефективним для іншого. Раніше адаптація одного тексту під різні нозології могла займати години. Сьогодні штучний інтелект робить це миттєво.

ШІ дозволяє нам реалізувати принцип персоналізації на новому рівні, розглянемо ці можливості.

1. Адаптація складності тексту. Ми можемо взяти стандартний параграф підручника і за секунду спростити його до рівня «Легко читати» для дітей з інтелектуальними порушеннями.

2. Зміна формату. Ми можемо перетворити опис природи на послідовність коротких інструкцій або візуальних образів, що критично важливо, наприклад, для дітей з розладами аутистичного спектра.

3. Врахування інтересів. ШІ дозволяє інтегрувати в будь-яке навчальне завдання те, що дитина любить – чи то машинки, чи то динозаврів, чи космос, – що викликає в учня зацікавленість і значно підвищує мотивацію до навчання.

Розглянемо конкретні кейси, де ШІ стає незамінним асистентом фахівця спеціальної освіти.

Перший кейс стосується однієї з найскладніших задач у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра – підготовки до нових або тривожних соціальних ситуацій. Ми використовуємо для цього соціальні історії, де ШІ допомагає написати текст, який буде зрозумілим дитині, не міститиме абстракцій і водночас м'яко підготує її до події.

Другий кейс присвячений дітям, які мають труднощі з вербальною комунікацією. Для них ми використовуємо засоби АДК – символи, піктограми або картки PECS. Однак стандартні набори карток не охоплюють усіх життєвих ситуацій. Штучний інтелект стає незамінним, коли нам потрібно миттєво створити візуальний словник під конкретний контекст.

ШІ допомагає нам у двох напрямках:

- логічне групування: укладання переліку понять, які необхідні дитині, наприклад, під час відвідування зоопарку чи ігрового майданчика;

- візуалізація: за допомогою генераторів зображень (як-от DALL-E або Midjourney) ми можемо створити піктограми, які матимуть однаковий стилістичний вигляд, що дуже важливо для дітей, які важко перемикають увагу між різними типами малюнків.

Третій кейс – автоматизація звуків шляхом використання коротких історій, віршиків або казок. ШІ за лічені секунди створити оригінальну казку чи розповідь, яка буде наповнена необхідним звуком.

Четвертий кейс присвячений критично важливому аспекту – безпеці життєдіяльності. Для дітей з інтелектуальними порушеннями звичайні інструкції чи плакати з безпеки можуть бути занадто складними через перевантаженість текстом та складними реченнями. Тут на допомогу приходить міжнародний стандарт «Easy-to-read» (Легке читання). Його основні принципи: одна думка – один рядок, відсутність метафор, лише прямі вказівки та прості дієслова.

П'ятий кейс ми назвали «Емоційна криза та сенсорне перевантаження». Часто педагоги стикаються з моментом, коли дитина стає занадто тривожною через шум, світло або втому. У такі хвилини важко швидко знайти спосіб, як допомогти дитині заспокоїтися через органи чуття.

У цьому випадку ми можемо використовувати ШІ як миттєвий довідник із сенсорних вправ. Gemini дуже вдало підбирає активності, які допомагають «заземлити» дитину. Ви можете просто описати ситуацію: «Дитина перезбуджена, у мене під рукою тільки плед і м'ячик», і отримати 2-3 конкретні вправи за 10 секунд. Це звільняє наш ресурс для підтримки дитини, поки ШІ думає над технічною стороною.

Наступний кейс, який стосується співпраці з родиною. Батьки хочуть допомагати дитині вдома, але їм важко пояснити методику простими словами. Потрібно дати їм щось конкретне, коротке і зрозуміле, щоб вони не розгубилися.

У цьому випадку можна використовувати ШІ як персонального редактора домашніх завдань. Наприклад, нам потрібно пояснити мамі, як розвивати вказівний жест за допомогою звичайних фруктів або як користуватися візуальним таймером. Замість того, щоб писати довгу інструкцію вручну, ви просите ШІ скласти «План на вихідні» у форматі простих порад. Це допомагає батькам почуватися впевненіше, а дитині – швидше закріплювати навички.

Останній кейс ми назвали «Автоматизація звітності». Значний час фахівець спеціальної освіти приділяє паперовій роботі: систематизації та узагальненню розрізнених нотатків, створенню аналітичних звітів тощо.

У цьому аспекті ми можемо використовувати ШІ як персонального секретаря-аналітика, який за нашою вказівкою структурує наші нотатки, рознесе інформацію за потрібними розділами: комунікація, моторика чи пізнавальна діяльність та ін. Ця процедура, зроблена ШІ, не змінює наші висновки, а допомагає оформити їх у професійний документ за лічені секунди.

Отже використання ШІ в корекційно-розвитковій роботі фахівця спеціальної освіти допоможе зекономити час, підвищити гнучкість, зробити педагогічне спілкування з дитиною цікавим, різноманітним і індивідуалізованим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю., Мінтій М. М., Камишин В. В. Штучний інтелект в освіті: напрями досліджень і сценарії впровадження. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2023. Т. 95, № 3. С. 1–17.

2. Штучний інтелект в освіті : монографія / за ред.: В. Ю. Бикова, О. П. Пінчук. Київ : ІЦТЗН НАПН України, 2022. 210 с.

Кот Єлизавета Сергіївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Клочкова Ю. В.**,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Сучасна освітня модель в Україні, визначена законами «Про освіту» [2] та «Про повну загальну середню освіту» [3], виносить на перший план компетентнісний підхід. У його межах культурна

компетентність трактується як одна з ключових життєвих навичок, необхідних для успішної соціалізації особистості. Особливої ваги це набуває у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, зокрема із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Формування культурної компетентності в цієї категорії дітей збагачує їхній сенсорний досвід, розвиває емоційну сферу та полегшує входження в соціум [4].

Вивчення психолого-педагогічної літератури дає підстави розглядати культурну компетентність як складне інтегративне утворення, що складається з трьох взаємопов'язаних складників: когнітивного (наявність знань і уявлень про культуру), емоційно-ціннісного (здатність емоційно реагувати, виявляти інтерес та ціннісне ставлення) та діяльнісно-поведінкового (уміння використовувати знання на практиці, володіння культурними навичками) [1; 4; 10; 13]. Як зауважує В. Поліщук, молодший шкільний вік є особливо чутливим (сенситивним) для цілеспрямованого становлення цієї компетентності через зміну соціальної ситуації розвитку та провідної діяльності [12]. Проте діти із ЗПР через особливості свого психофізичного розвитку (недостатній розвиток пізнавальних процесів, незрілість емоційно-вольової сфери, обмеженість чуттєвого досвіду) [7; 8] стикаються з великими труднощами в самостійному засвоєнні культурних надбань.

Для вивчення стану культурної компетентності в молодших школярів із ЗПР ми організували констатувальне дослідження, яке проводилося на базі Інклюзивно-ресурсного центру Заводського району м. Запоріжжя. Учасниками стали 30 дітей віком 7–8 років, розподілених на експериментальну групу (ЕГ – 15 дітей із ЗПР) та контрольну групу (КГ – 15 дітей із типовим розвитком). Діагностичний інструментарій складався з: методики «Бесіда про школу» (Т. Нежнова) для виявлення внутрішньої позиції школяра [11]; методики «Класифікація предметів» (Гольдштейн–Виготський) для оцінки здатності до узагальнення [9]; методики оцінювання музичного розвитку (І. Романюк) для аналізу емоційно-ціннісного складника [5].

Отримані дані засвідчили значні розбіжності між групами. В ЕГ переважає низький рівень сформованості культурної компетентності (60,0 %), тоді як у КГ домінує високий рівень (53,3 %). Якісний аналіз показав такі характерні риси дітей із ЗПР: поверховість і фрагментарність знань про культурне довкілля (низький рівень внутрішньої позиції школяра мають 53,3 %, низьку здатність до узагальнення – 80,0 %); несформованість емоційної чуйності та зацікавленості мистецтвом (у 60,0 % низький рівень емоційного відгуку на музику); труднощі зі словесним вираженням власних вражень; неспроможність самостійно застосовувати культурні знання в практичних ситуаціях і порушення елементарних норм культурної поведінки. Ці результати збігаються з висновками досліджень С. Миронової [7; 8], Н. Макарової [6], які вказують на необхідність спеціально організованої корекційно-розвивальної роботи для формування всіх складників культурної компетентності в дітей із ЗПР.

На основі проведеного дослідження були створені методичні рекомендації для педагогів і батьків, згруповані відповідно до компонентів компетентності. Основними напрямками роботи визначено: організацію культурно-розвивального середовища; використання наочних матеріалів і залучення дітей до практичної діяльності; розвиток емоційної сфери через механізм «емоційного зараження» та ігри на розпізнавання емоцій; подолання труднощів вербалізації шляхом збагачення словника естетичними термінами; застосування артпедагогічних технологій (казкотерапія, музикотерапія, ізотерапія, театралізована діяльність) [14]; планомірне вироблення навичок культурної поведінки. Обов'язковою умовою є тісна взаємодія педагогічного колективу та батьків.

Отже, молодші школярі із ЗПР демонструють специфічні особливості культурної компетентності (переважно низький рівень, нерівномірний розвиток компонентів, якісну своєрідність сприймання культури), що робить необхідним проведення цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи з використанням запропонованих методичних рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Компетентісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ : К.І.С., 2004. С. 47–49.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р № 463-IX.
4. Естетична сутність та специфіка корекційно-педагогічної праці дефектолога / Демченко І. І., Білан В. А., Бабій І. В., Черніченко Л. А. *World Science*. 2019. Vol. 3, № 5 (45). Р. 55–59. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31052019/6526 (дата звернення: 28.04.2026).

5. Денисюк О. М. Діагностика музичного розвитку дошкільників: апробуємо технологію Ірини Романюк. Квасилівський ЗДО (ясла-садок), 2025. URL: <http://leleka.rv.ua/diagnostyka-muzychnogo-rozvytku-ditey-aprobujemo-tehnologiyu-i.-romanyuk.html> (дата звернення: 28.04.2026).
6. Макарова Н. С. Формування естетичного виховання дітей із затримкою психічного розвитку. *Магістерські студії. Альманах* / за ред.: Д. С. Мальчикова, Т. С. Корнішева. Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2023. Вип. 23. С. 253–256.
7. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2014. 400 с.
8. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2015. 380 с.
9. Музика О. О., Чигир О. М. Практика з додаткової спеціалізації «Практична психологія» : методичні рекомендації. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19545/1/Muzyka_O_Chugur_O_MRPPS_PI_2017.pdf (дата звернення: 28.04.2026).
10. Нестеренко Т. Формування культури особистості як шлях досягнення загальнокультурної компетентності молодшого школяра. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. 2011. № 93. С. 119–123.
11. Нежнова Т. А. Методика «Бесіда про школу». *Дитячий психолог : перший український сайт для батьків та дитячих психологів*. 2015. URL: <https://surl.li/vqlgst> (дата звернення: 28.04.2026).
12. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. 4-те вид. Суми : Університетська книга, 2023. 450 с.
13. Ткаченко І., Шуо Л. Музично-естетична культура школярів: теоретичні аспекти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 2 (126). С. 41–48.
14. Тодосієнко Н. Л., Коваль Т. В., Граб О. Д. Арт-педагогіка в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: перспективи та творчий потенціал. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2024. № 76. С. 19–27.

Куліченко Богдан Вячеславович,

здобувач 3 курсу

спеціальності 013 Початкова освіта,

педагогічний фаховий коледж комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

Бикова Т. Б.,

викладач психолого-педагогічних дисциплін,

педагогічний фаховий коледж комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Увага сучасного суспільства до питань навчання і повноцінної соціалізації здобувачів освіти з особливими освітніми потребами невинно зростає. Спостерігається збільшення народження дітей із проблемами біологічного, психофізичного та соціального походження [1].

Діти з особливими освітніми потребами (ООП) є більш уразливими в емоційному та метальному плані та потребують значної підтримки з боку дорослих у порівнянні з іншими дітьми. З огляду на це, актуальним завданням педагогіки є забезпечення розвитку та освіти всіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами [2].

Розвиток інклюзивної освіти є важливим аспектом формування сучасної освіти. Основна функція інклюзивного навчання полягає у забезпеченні права всіх учнів на освіту в комфортних, безпечних умовах, щоб діти з ООП навчалися в одному середовищі з нормотиповими дітьми. Спільне навчання здорових і дітей із психофізичними порушеннями вчать здобувачів освіти бути толерантними один до одного. [2]

Арттерапія є сучасним та дієвим методом діагностики та допомоги дітям з ООП через використання нестандартних та творчих корекційно-терапевтичних засобів і створює більше можливостей для розвитку за допомогою художніх прийомів [3].

Арттерапія призначена для роботи із сильними сторонами особистості. Заняття будь-якою формою мистецтва покращують моторику, концентрацію уваги та настрої. Психологи, педагоги, дефектологи, реабілітологи у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами використовують такі види арттерапії: терапію засобами зображувальної діяльності (малюнок, ліпку); музичну терапію; імаготерапію; психодраму; кінезітерапію (особливо психогімнастику та корекційна ритміку); танцювальну терапію; казкотерапію, щоб перевірити почуття, думки, досвід і наміри засобами мистецтва природним способом та досягти запланованого успіху в певному середовищі. [3]

Зокрема методи імаготерапії ефективні у роботі з дітьми, які мають порушення мовлення. Театральне мистецтво стимулює мовленнєву активність, розвиває уяву, сприяє розвитку елементів мовленнєвого спілкування: міміки, жестів, пантоміміки, інтонації, модуляції голосу; сприяє удосконаленню артикуляційного апарату та формує досвід соціальної поведінки. Методи імаготерапії забезпечують значний навчальний, корекційний, розвивальний результат у роботі з дітьми з порушенням мовлення.

Кінезітерапія активно використовується для лікування і реабілітації дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату: захворювання хребта, проблеми із суглобами, а також для відновлення і реабілітації після перенесених травм або хірургічних втручань. Лікування рухом, спеціальними фізичними вправами усуває біль, зміцнює м'язи, покращує гнучкість, сприяє відновленню порушеної трофіки.

Музикотерапія – це форма арттерапії, яка використовує музику як основний інструмент для сприяння самовираженню, відновленню та цілісності. Вона може бути активною, коли учасники створюють музику, або пасивною, коли вони слухають музику [4].

Під час активного використання музикотерапії, коли дитина грає на музичних інструментах, співає або здійснює ритмічні рухи під певну музику, у дитини з особливими освітніми проблемами стимулюється рухова активність, покращується загальна і дрібна моторика, координація рухів та відбувається корекція фонаційного дихання. Коли діти слухають спеціально дібрані музичні твори, то це сприяє зниженню тривожності, стабілізації емоційного стану, покращенню настрою.

Психодрама – це метод групової психотерапії, що полягає в розігруванні учасниками сцен із їхнього життя, у яких відтворюються конфліктні ситуації й створюється можливість вільно відреагувати на них [5].

За допомогою цього методу досягається зниження емоційної напруги, легше сприймається складна життєва ситуація, добирається правильна стратегія вирішення конфлікту, а також численних щоденних проблем [5].

Казкотерапія – це метод, у якому казкова форма застосовується для інтеграції особистості, розвитку її творчих здібностей, удосконалення взаємодії з навколишнім світом. До казок у своїй творчості звертались відомі закордонні психологи: Е. Фромм, Е. Берн, Е. Гарднер, А. Менегетті [6].

Коли дитина з ООП обговорює вчинки казкових героїв, їхню поведінку, почуття, вона через метафоричне проживання ситуацій краще розуміє себе, оточення, вчиться взаємодіяти з іншими людьми. Сюжети казок завдяки своїй простоті є доступними для сприймання дітьми, які мають різні рівні інтелектуальних порушень. Також будь-яка казка гарантує почуття перемоги добра над злом, безпеки, оптимізму, а це сприяє зменшенню рівня тривожності, емоційної напруги.

Арттерапія є дієвим способом роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Завдяки широкому сектору методів вона дозволяє вибрати найбільш ефективну техніку, яка відповідає індивідуальним особливостям дитини та сприяє розкриттю її здібностей [2].

Через малювання, музику чи інші мистецькі напрямки, які охоплює арттерапія, діти можуть отримати можливість висловлювати свої емоції, розвивати комунікативні навички та виявляти творчий потенціал. Її багатофункціональність є ще однією важливою перевагою: арттерапія може мати коригувальний та лікувальний ефект, допомагає знизити рівень стресу, навчає взаємодії з соціумом і стимулює різнобічний розвиток. Зважаючи на це, арттерапія відіграє ключову роль у підтримці дітей з ООП і формуванні якісного інклюзивного середовища для навчання [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дабіжа К. Л., Дабіжа Л. П., Комарівська Н. О. Використання арт-технологій в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в*

підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць. Вінниця, 2022. Вип. 64. С. 64–71. DOI: 10.31652/2412-1142-2022-64-64-71.

2. Молчанова К. К., Лупаренко С. Є. Робота з дітьми з особливими освітніми потребами із застосуванням засобів арт-терапії. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. за матеріалами III Всеукр. конф., (м. Харків, 13–14 трав. 2025 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2025. С. 241–243.

3. Середа І. В., Збишко Є. А. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10, Т. 1. С. 63–66.

4. Музикотерапія як вид арт-терапії. Publish Ukraine. URL: <https://publish.com.ua/zdorovia-i-krasa/muzikoterapiya-yak-vid-artterapiji.html>.

5. Супрун А. Психодрама як метод самопізнання. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи*. 2023. № 7. С. 66–69.

6. Казкотерапія в роботі з дошкільниками : навч. посібник / Шик Л. А., Гаркуша Г. В., Тур Л. В., Рудик О. А. Харків : Основа, 2021. 240 с.

Левша Сергій Олександрович,
здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
освітньої програми «Спеціальна освіта»

Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

Пахомова Наталія Георгіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ВИКОРИСТАННЯ AI-ІНСТРУМЕНТІВ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Цифровізація освіти змінює зміст професійної підготовки педагогічних кадрів, оскільки сучасний фахівець має не лише володіти окремими цифровими сервісами, а й уміти доцільно, критично та безпечно інтегрувати їх у професійну діяльність. Особливої актуальності це питання набуває в умовах поширення інструментів штучного інтелекту (далі – AI-інструментів), які використовуються для пошуку інформації, створення текстів, адаптації навчальних матеріалів, планування занять і підтримки освітньої взаємодії. Для майбутніх фахівців спеціальної освіти такі технології не можуть бути лише допоміжним технічним ресурсом, адже їх застосування пов'язане з доступністю, індивідуалізацією, етичністю та безпекою роботи з особами з особливими освітніми потребами.

Метою дослідження є обґрунтування використання AI-інструментів як складової формування цифрової компетентності майбутніх фахівців спеціальної освіти з урахуванням інструментального, когнітивно-аналітичного і соціально-етичного та безпекового напрямів професійної підготовки. Такий підхід дозволяє розглядати штучний інтелект не як окрему інноваційну технологію, а як елемент цілісної системи професійного становлення фахівця.

Методологічною основою такого бачення є сучасні рамки цифрової компетентності. У DigComp 2.2 цифрова компетентність подається як поєднання знань, умінь і ставлень, що забезпечують упевнене, критичне та безпечне використання цифрових технологій, зокрема систем, керованих штучним інтелектом [5]. Рамка DigCompEdu конкретизує цей підхід для педагогічної діяльності та пов'язує цифрову компетентність освітянина з професійною взаємодією, добром цифрових ресурсів, навчанням, оцінюванням і підтримкою здобувачів освіти [3]. У спеціальній освіті ці положення потребують уточнення, оскільки цифрові інструменти мають застосовуватися з урахуванням корекційно-розвиткових завдань, особливостей комунікації та індивідуальних потреб дитини.

Використання AI-інструментів доцільно розглядати через три взаємопов'язані напрями цифрової компетентності. Перший – інструментальний, який пов'язаний із практичним володінням AI-сервісами для виконання навчальних і професійно орієнтованих завдань. Ідеться не лише про здатність сформулювати запит до генеративної системи, а й про вміння отримати придатний результат: адаптувати текст, створити варіанти вправ, підготувати структуру заняття, запропонувати візуальну опору або згенерувати кілька рівнів складності навчального матеріалу.

Другий напрям – когнітивно-аналітичний, що передбачає критичне осмислення результатів, отриманих за допомогою AI-інструментів. Для фахівця спеціальної освіти принципово важливо не переносити згенерований матеріал у практику автоматично, а перевіряти його змістову точність, методичну доречність, відповідність віку, індивідуальним можливостям і освітнім потребам дитини. Генеративні системи можуть запропонувати швидкий варіант пояснення або вправи, однак остаточне рішення щодо його використання має залишатися за фахівцем. Саме тому робота з AI-інструментами має формувати не лише технічну вправність, а й професійне судження.

Третій напрям – соціально-етичний та безпековий, який охоплює питання конфіденційності, академічної доброчесності, відповідального використання даних, запобігання упередженням або некоректним рекомендаціям. Європейські етичні настанови щодо використання AI-інструментів та даних у навчанні підкреслюють необхідність прозорого, критичного та відповідального застосування таких систем [1]. Для спеціальної освіти цей аспект є особливо чутливим, оскільки професійна діяльність часто пов'язана з інформацією про розвиток, освітні труднощі, індивідуальні програми та результати корекційно-розвиткової роботи.

AI-інструменти можуть бути корисними для підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти в кількох практичних площинах: адаптації навчального контенту до різних рівнів складності, створенні варіативних пояснень, доборі прикладів, підготовці вправ, візуальних опор, планів занять і дидактичних матеріалів. Водночас результат роботи таких інструментів не може вважатися готовим професійним рішенням, оскільки потребує перевірки, редагування та співвіднесення з віковими, індивідуальними й освітніми потребами конкретної дитини.

Разом із можливостями AI-інструменти створюють ризики: фактичні помилки, шаблонність матеріалів, відсутність урахування конкретного освітнього контексту, відтворення упереджень, порушення конфіденційності та надмірну довіру до автоматично згенерованих відповідей. UNESCO у рекомендаціях щодо генеративного AI в освіті й дослідженнях наголошує на потребі людиноцентричного впровадження таких технологій, захисті користувачів і формуванні спроможності педагогів працювати з AI критично та відповідально [2]. Відповідно, використання штучного інтелекту в спеціальній освіті потребує керованого підходу. Тому в підготовці фахівців важливо формувати не лише технічні навички роботи з інструментами, а й здатність оцінювати якість результату, визначати межі його використання та не перекладати на систему професійну відповідальність.

Окрему увагу варто приділити професійній межі застосування штучного інтелекту. У спеціальній освіті згенерована відповідь не повинна підміняти діагностичне, корекційне або консультативне рішення фахівця. AI-інструмент може допомогти підготувати чернетку матеріалу, запропонувати варіанти вправ чи структурувати пояснення, однак остаточне рішення має залишатися за педагогом, який враховує індивідуальну ситуацію дитини, дані спостереження, рекомендації команди супроводу та етичні вимоги професійної діяльності.

Емпіричний вимір проблеми доцільно пов'язувати не лише з фактом використання AI-інструментів, а й із характером їх інтеграції в навчальну та професійну діяльність. У межах попереднього дослідницького етапу було застосовано авторський структурований опитувальник, що охоплював частоту використання генеративних систем штучного інтелекту, самооцінку обізнаності, спектр делегованих завдань, перевірку й редагування згенерованих матеріалів, а також досвід створення або налаштування власних AI-інструментів. Отримані результати засвідчують, що інструменти штучного інтелекту поступово входить у практику майбутніх і фахівців-практиків, однак переважно на рівні базових сценаріїв: пошуку інформації, генерації текстів і підготовки матеріалів. Це підтверджує потребу в цілеспрямованому формуванні вмінь педагогічно орієнтованого, критичного та відповідального використання AI.

Отже, використання AI-інструментів у професійній підготовці майбутніх фахівців спеціальної освіти доцільно розглядати як складову формування цифрової компетентності, що охоплює інструментальні вміння, критико-аналітичні дії та соціально-етичну відповідальність. Це узгоджується з рамкою UNESCO щодо AI-компетентності вчителів, де підкреслено поєднання технічного, педагогічного

та етичного вимірів підготовки освітян [4]. AI не замінює педагогічного мислення, а розширює професійні можливості фахівця за умови збереження його провідної ролі в ухваленні рішень. Перспективним є подальше розроблення методичних підходів до навчання відповідального використання AI у корекційно-розвитковій, навчальній, консультативній та організаційно-методичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Commission. Guidelines on the ethical use of artificial intelligence and data in teaching and learning for educators. Luxembourg, 2026. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f692aa0b-17a7-11f1-8870-01aa75ed71a1/> (date of acces: 10.04.2026).
2. Miao F., Holmes W. Guidance for generative AI in education and research / UNESCO. 2023. DOI: <https://doi.org/10.54675/EWZM9535> (date of acces: 12.03.2026).
3. Redecker C., Punie Y. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg, 2017. 95 p. DOI: 10.2760/159770.
4. Miao F., Cukurova M. AI competency framework for teachers / UNESCO. 2024. DOI: <https://doi.org/10.54675/ZJTE2084> (date of acces: 12.02.2026).
5. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. Luxembourg, 2022. DOI: 10.2760/115376.

Леонтєва Тетяна Володимирівна,
викладач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО КОМФОРТУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Втілення в умовах воєнного часу концептуальних ідей НУШ з урахуванням Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, зосереджує увагу педагогів на формуванні стану фізичного, психоемоційного та соціального благополуччя і здатності людини реалізовувати власні здібності, справлятися з життєвими стресами та робити внесок у життя суспільства [2]. Аналіз досліджень підтверджує пріоритетність уваги сьогодення до безпеки життєдіяльності підростаючого покоління українців. За результатами досліджень Державної служби якості освіти України: в 2022/2023 н. р. майже вдвічі, у порівнянні з результатами дослідження на початку лютого 2022 р., збільшилася кількість учнів, які почуваються тривожно та/чи напружено, у півтора рази – втомлено; в 2023/2024 н. р. – 54% учителів міських шкіл і 48% – сільських звертають увагу на нестабільний психоемоційний стан здобувачів освіти [1].

Якість і безпека є ключовими умовами безпечного інклюзивного освітнього середовища: засоби фізичної безпеки, зокрема укриття; психологічний супровід, зокрема довірлива взаємодія та профілактична робота з попередження булінгу; емоційна підтримка дітей і молоді та сприяння набуття ними навичок стресостійкості. Відсутність фізичного тиску, булінгу, проявів дискримінації створює інклюзивний простір толерантності, дружньої взаємодії та співпраці.

Створення в закладах загальної середньої освіти психологічних умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами нерозривно пов'язане з якістю підготовки, зокрема психологічної, педагогічних працівників до компетентного виконання професійних функцій в інклюзивному освітньому середовищі. Теоретико-методичні основи підготовки спеціалістів до інклюзивного навчання розроблені в наукових працях українських вчених В.Бондаря, В.Засенка, С.Миронової, В.Нечипоренко, Н.Пахомової, В.Синьова, А.Шевцова, М.Шеремет, Д.Шульженко та інших. В.Синьов, Д.Шульженко вказують на необхідність для педагога управління і контролю над власними емоціями, формування емоційної стійкості, подолання невпевненості, важливість психокорекційної роботи з власною особистістю для створення відповідних умов інклюзивного навчання дитини [3, с. 82.] В.Нечипоренко до основних професійних позицій педагога віднесено: здатність до співпраці та співтворчості з дітьми; відкритість інноваціям; надання вихованцям права вибору; здатність виконувати ролі аналітика, фасилітатора, консультанта, організатора колективної діяльності [3, с. 87].

Усвідомлення вчителем, асистентом вчителя значення для розвитку здобувачів освіти емоційного комфорту в навчальній діяльності дозволяє враховувати емоційний стан дитини в процесі уроку.

Позитивний настрій здобувача освіти безпосередньо впливає на його здатність засвоювати нову інформацію на уроці, набувати освітніх і життєвих компетентностей, отже – концентровано взаємодіяти з соціумом. Створення емоційного комфорту навчання забезпечується узгодженістю взаємодії членів команди психолого-педагогічного супроводу в організації педагогічної підтримки дитини з особливими освітніми потребами в поєднанні з інклюзивним освітнім простором толерантності, рівних прав, доступності до освітніх ресурсів. До важливих чинників компетентного забезпечення психологічних умов підтримки стабільного емоційного стану здобувачів освіти під час навчання, на наш погляд, належать: безумовне прийняття кожного здобувача освіти разом із його сильними і слабкими сторонами, цінування, синхронізація освітнього процесу і підбір посильних завдань з поступовим нарощуванням складності; емоційна безпека; гнучкість режиму навчання і адаптація навчальних графіків; добробут, емоційна стійкість, попередження хронічної втоми; регулярність фізичної активності. Досвід дотримання стратегічних векторів розвитку ідей НУШ і зазначених чинників існує в Науковому ліцеї Хортицької національної академії м.Запоріжжя. Педагогічними працівниками в процесі уроків і позакласної навчально-виховної роботи активно використовуються засоби та техніки емоційної підтримки здобувачів освіти, рефлексивні хвилини під час уроків та інші засоби позитивного впливу на психологічне здоров'я, серед яких арт терапевтичні заходи. Освітні і творчі досягнення ліцеїстів підтверджують доцільність такої практики емоційної підтримки.

Відчуття здобувачами освіти емоційного комфорту в навчальній діяльності має вагоме значення для збереження психологічного здоров'я та успішних результатів навчальних досягнень. В умовах війни першочерговим є створення оптимальних умов для збереження здоров'я та психологічної підтримки здатності дітей і молоді навчатись і чинити опір життєвим негараздам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році, Zvit_Osvita_pid_chas_viyini_2023_...URL:https://www.google.com/url?sa=i&source=web&rct=j&url=http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/518/13751/28814-1?inline%3D1&ved=2ahUKEwjy722k-OUAxUTQvEDHQk9F5oQ1fkOegolAggACAAIHBAc&opi=89978449&cd&psig=AOvVaw2SMkyFKbApevqLmA_WbGk5&ust=1780304019113000; (дата звернення: 25.04.2026).
2. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року: Кабінет Міністрів України Концепція від 27.12.2017, № 1018-р: станом на 27.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#n8> (дата звернення: 11.04.2026).
3. Нечипоренко В. В. Підготовка фахівців для корекційної роботи з аутичними дітьми дошкільного віку. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. вип. 39. С. 82–90.

Лещенко Анна Володимирівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
спеціальності А6.02 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дергач М. А.**,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СИНДРОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ (СДУГ) ЯК ЧИННИК ЕМОЦІЙНИХ І НАВЧАЛЬНИХ ТРУДНОЩІВ

Синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ) є одним із найпоширеніших нейророзладів у дитячому віці, що суттєво впливає на емоційну регуляцію, навчальну діяльність та соціальну адаптацію дитини. Його прояви часто сприймаються оточенням як поведінкові проблеми, проте вони мають нейробіологічну основу, пов'язану з порушеннями функціонування лобових часток головного мозку, відповідальних за контроль уваги, імпульсивність та саморегуляцію. Незважаючи на тривалу історію

досліджень (перші систематичні описи симптомів належать британському педіатру Джорджу Стілли, який у 1902 році виокремив порушення концентрації та імпульсивність у дітей), сучасна наука продовжує вивчати механізми виникнення та наслідки цього розладу для розвитку особистості [1].

Основні симптоми СДУГ поділяються на три групи: порушення уваги, гіперактивність та імпульсивність. Діти з цим розладом часто мають труднощі з концентрацією на завданнях, швидко відволікаються, не завершують розпочатих справ, а також демонструють надмірну рухову активність, нездатність до тривалого сидіння та імпульсивні реакції. Однак варто зазначити, що СДУГ не обмежується лише цими проявами: у деяких випадках домінують проблеми з неухважністю без гіперактивності, а в інших – дитина може бути пасивною, мати труднощі з переключенням уваги або проявляти «емоційну лабільність».

Навчальні труднощі, пов'язані зі СДУГ, зумовлені не лише когнітивними порушеннями, але й емоційними чинниками. Діти з цим розладом часто відчувають тривогу через невдачі у школі, що посилює проблеми з концентрацією. Крім того, імпульсивність може призводити до конфліктів з однолітками та вчителями, а гіперактивність – до порушення дисципліни під час освітнього процесу. У підлітковому віці неконтрольовані прояви СДУГ можуть трансформуватися в асоціальну поведінку, зокрема правопорушення, залежності або делінквентні дії [3].

Діагностика синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) є непростим процесом, оскільки вона не має чітких інструментальних маркерів. Діагноз визначається на основі клінічного інтерв'ю та збору анамнезу від батьків, вчителів і самої дитини. Проте навіть за наявності симптомів батьки та педагоги стикаються з низкою труднощів. Суб'єктивність сприйняття може призводити до того, що батьки по-різному трактують поведінку дитини, а вчителі не завжди виявляють проблеми, пов'язані з неухважністю. Коморбідні стани (наявність кількох розладів одночасно), такі як тривожні розлади, депресія або порушення поведінки, можуть маскувати прояви СДУГ, ускладнюючи процес діагностики. Соціальні упередження також відіграють свою роль: існує стереотип, що гіперактивні діти є «погано вихованими», а їхні труднощі пов'язані з недоліками у вихованні. Однак насправді СДУГ має нейробіологічну природу, і батьки не несуть відповідальності за виникнення цього розладу. Крім того, деякі батьки уникають звернення до дитячого психіатра через страх соціальної стигматизації, що призводить до затримки в отриманні допомоги. Важливо розуміти, що СДУГ не є наслідком «поганого виховання» або «слабкої волі» дитини. Це нейророзлад, що виникає внаслідок поєднання генетичних чинників, порушень розвитку мозку (наприклад, гіпоксії під час пологів) і впливів зовнішнього середовища. Нейровізуалізаційні методи дослідження показують, що у дітей із СДУГ спостерігаються структурні та функціональні відмінності в лобних частках, базальних гангліях та інших ділянках мозку, відповідальних за контроль уваги та імпульсивність [2].

Емоційна регуляція у дітей з СДУГ часто порушена, що призводить до частих перепадів настрою, підвищеної тривожності та зниження самооцінки. У ранньому віці такі діти можуть бути надмірно збудливими, важко заспокоїтися після стресу, мати проблеми зі сном та труднощі у взаємодії з однолітками. З віком ці проблеми посилюються: школярі з СДУГ частіше стикаються зі цькуванням (булінг), відчувають себе ізольованими та розвивають вторинні психіатричні розлади, такі як депресія або тривожні стани.

Однак важливо зазначити, що СДУГ має не лише негативні наслідки. Діти з цим розладом часто демонструють креативність, спонтанність, здатність до швидкої адаптації та високий рівень енергії, що може стати перевагою у певних сферах діяльності. За умови правильної підтримки такі діти можуть розвивати сильні сторони своєї особистості, зокрема здатність до швидкого мислення та нестандартних рішень.

Навчальні труднощі дітей із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) пов'язані з порушеннями когнітивних функцій, зокрема, труднощами з концентрацією, коли дитина швидко втрачає інтерес до завдання і відволікається на зовнішні подразники. Також існують проблеми з організацією діяльності, що проявляється в нездатності планувати час, послідовно виконувати завдання та контролювати свої дії. Імпульсивність у навчанні є ще однією складністю, адже дитина може відповідати, не дослухавши запитання, або поспішати з виконанням роботи, не перевіряючи результати [4].

Для подолання цих труднощів рекомендується використовувати структуроване навчання, яке включає чіткий розклад та візуальні підказки, оскільки діти зі СДУГ краще сприймають інформацію за допомогою наочних матеріалів, графіків і покрокових інструкцій. Короткі та конкретні завдання також є

важливими, адже тривалість уроку або домашню роботу слід розбивати на менші частини з обов'язковими перервами. Позитивне підкріплення, таке як система заохочень, допомагає мотивувати дитину та формувати навички самоконтролю. Індивідуальний підхід, що враховує особливості сприйняття та обробки інформації дитиною, є також важливим аспектом.

Вчителі та батьки відіграють важливу роль у навчальному процесі, дотримуючись принципів уникнення критики та тиску, адже зауваження на кшталт «Скільки можна крутитись!» лише посилюють збудливість дитини. Підтримка самооцінки, акцент на успіхах, а не на невдачах, допомагає дитині відчувати впевненість у своїх силах. Співпраця з фахівцями, такими як психологи та логопеди, є важливою для розробки індивідуальних корекційних програм.

Батьки виконують ключову роль у підтримці дитини зі СДУГ. Задача полягає не лише в контролі поведінки, але й у створенні сприятливого емоційного середовища. Основні рекомендації для батьків включають психоедукацію, що передбачає ознайомлення з особливостями розладу, його механізмами та ефективними стратегіями допомоги. Позитивне керівництво поведінкою, використання чітких правил, послідовних наслідків та заохочень за бажану поведінку, а також співпраця зі школою, надання вчителям інформації про особливості дитини та участь у розробці індивідуальних навчальних планів, є важливими аспектами. Підтримка емоційного благополуччя, створення атмосфери прийняття, де дитина може виражати свої почуття без страху покарання, також має велике значення [5].

Важливо пам'ятати, що СДУГ не зникає з віком, проте за умови своєчасної допомоги дитина може навчитися керувати своїми симптомами та розвивати компенсаторні механізми. Сучасні протоколи лікування передбачають поєднання поведінкової терапії та медикаментозної терапії. Крім того, важливе значення має соціальна підтримка, зокрема участь у групах самопомоги для батьків та освітні програми для дітей з СДУГ.

Синдром дефіциту уваги та гіперактивності є складним нейророзладом, який впливає на емоційну, когнітивну та соціальну сфери життя дитини. Його прояви можуть значно ускладнювати навчальний процес, проте за умови правильної діагностики та підтримки дитина здатна подолати більшість труднощів. Ключовими чинниками успішної адаптації є поінформованість батьків та педагогів, індивідуальний підхід до навчання та створення сприятливого емоційного середовища. Важливо відмовитися від міфів про «погане виховання» та розуміти, що СДУГ вимагає комплексного підходу, який поєднує медичну, психологічну та педагогічну допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марценковська І. Дитина з розладом дефіциту уваги та гіперактивністю в українській школі: коротко про головне. *НейроNEWS*. 2020. № 4 (115). С. 17–19. URL: <https://lnk.ua/9W1D75bHa> (дата звернення: 15.04.2026).
2. Методичні рекомендації до семінарських занять і завдання для самостійної роботи з дисципліни «Психолого-педагогічна підтримка особистісного розвитку дитини» : для здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти зі спец. А2 Дошкільна освіта / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; уклад. О. Є. Малихіна. Харків, 2026. 71 с.
3. Романчук О. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей : практичне керівництво. Львів : Свічадо, 2008. 248 с.
4. Суковський Є. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей : poradnik для батьків. Львів : Левада, 2018. 144 с.
5. Хом'як М. А. Особистісна тривожність і шляхи її подолання в підлітковому віці : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра : спец. 053 Психологія / Терноп. нац. техн. ун-т ім. Івана Пулюя. Тернопіль, 2022. 91 с.
6. Шкара В. А. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю у дітей та підлітків: теорія, діагностика, корекція : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 053 Психологія / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2024. 86 с.
7. Широких А., Шевчук А. Психологічні особливості підвищеної тривожності у підлітків. *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. пр. / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне : РДГУ, 2023. Вип. 20. С. 195–204.

Лисак Павло Віталійович,
здобувач 1 курсу
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дергач М. А.,**
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДО ІСТОРІЇ СУРДОПЕДАГОГІКИ: ОЛЕКСАНДРІВСЬКА МАРІЇНСЬКА ШКОЛА-ХУТІР ДЛЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ СЛУХУ

У сучасних умовах розбудови української державності особливої актуальності набуває переосмислення історичного шляху вітчизняної спеціальної освіти, зокрема сурдопедагогіки. Процес відродження національної свідомості вимагає від наукової спільноти критичного аналізу минулого, що передбачає повернення актів, подій та імен, які тривалий час ігнорувалися або свідомо замовчувалися радянською ідеологічною машиною. Об'єктивне осмислення історії становлення навчання та виховання осіб із порушеннями слуху в Україні є не лише даниною пам'яті, а й фундаментальною умовою для глибокого розуміння трансформаційних процесів сьогодення. Вивчення генезису сурдопедагогічної думки має виключну важливість для створення сучасного освітнього простору, який базувався б на засадах гуманізму, інклюзії та національної ідентичності. Тільки через деконструкцію застарілих догм та відновлення тяглості власної педагогічної традиції можливе формування якісно нової системи спеціальної освіти, здатної ефективно відповідати на виклики ХХІ століття. Тому вважаємо важливим висвітлити окремі факти щодо створення і функціонування Олександрівської Маріїнської школи-хутора для дітей з вадами слуху, який розміщувався в одному з районів сучасного м. Запоріжжя.

Історія цього амбітного проєкту розпочалася наприкінці ХІХ століття, коли у 1898 році за безпосереднього сприяння імператриці Марії Федорівни було створено Опікунство про глухонімих. Ця організація стала каталізатором системних змін у сфері навчання і соціалізації дітей з вадами слуху. Вже протягом 1899–1900 років Опікунство розпочало масштабну розсилку звернень до всіх губерній тогочасної імперії з обґрунтуванням необхідності створення спеціалізованих навчальних закладів для дітей із порушеннями слуху.

На цей заклик активно відреагувала громада міста Олександрівська (зараз – м. Запоріжжя). У 1900 році міська Дума ухвалила стратегічне рішення щодо виділення земельної ділянки під майбутнє будівництво закладу, який згодом отримав статус школи-хутора. Офіційне інституційне оформлення ініціативи відбулося 11 травня 1903 року, коли було створено Олександрівський відділ Опікунства про глухонімих (тут і далі використовуємо термінологію, якою послуговувалися у досліджуваній історичній період), що взяв на себе функції замовника будівництва. Завдяки надзвичайним зусиллям громади, основні будівлі школи були завершені вже 11 серпня 1903 року, а офіційний запуск освітнього процесу відбувся 15 серпня 1903 року. На знак пошани до патронату монаршої родини заклад отримав назву – «Маріїнський школа-хутір глухонімих».

Ключовою фігурою, чия діяльність визначила успіх проєкту, став голова міста Фелікс Францович Мовчановський. Саме його управлінський талант та особиста відданість справі дозволили перетворити ідею на дієвий інструмент соціальної адаптації. Разом із ним біля витоків установи стояли представники інтелектуальної та політичної еліти міста, зокрема постійний секретар думи Павло Чижевський та депутат Семен Леженко [3, с. 10].

Особливої уваги заслуговує економічна модель функціонування школи. На початкових етапах школа-хутір існувала за рахунок центрального Опікунства, проте ці ресурси досить швидко вичерпалися. У ситуації фінансової кризи Фелікс Францович Мовчановський особисто очолив процес забезпечення життєдіяльності закладу, вкладаючи власні кошти та залучаючи ресурси заможних мешканців

м. Олександрівськ. Одним із яскравих прикладів громадського фандрейзингу стала благодійна лотерея, яку провели 5-6 травня 1907 року, а прибутки спрямували на розвиток матеріально-технічної бази закладу [2].

Освітня концепція школи-хутора базувалася на принципах тривалої та глибокої інтеграції дитини в суспільство. Освітня програма була розрахована на 9 років, а щорічний набір складав від 30 до 40 дітей. Масштаби діяльності вражали: станом на 1910 рік у закладі одночасно навчалося 227 вихованців. Навчальний план гармонійно поєднував академічну освіту з інтенсивною професійно-трудовою підготовкою. Враховуючи, що близько 80 % учнів були дітьми із селянських родин, акцент робився на сільськогосподарську освіту та ремісництво.

Інфраструктура школи-хутора фактично являла собою модель автономного поселення. На території функціонували церква, дитячий садок на 30 вихованців, гуртожитки, спеціалізована школа для дітей із вадами слуху та затримками інтелектуального розвитку, лікарня, бібліотека, музей та метеорологічна станція. Виробничий кластер включав завод з виготовлення землеробських знарядь, типографію, пекарню, а також майстерні: слюсарну, столярну, швейну та взуттєву. Аграрний сектор був представлений власними полями, свинарником, пташником, корівником з молочною фермою та пасікою. Унікальною родзинкою школи-хутора був розарій, де вихованці вирощували рози для виробництвом трояндової олії.

Попри віддаленість від міста (понад 2 кілометри), заклад був повністю електрифікований, мав водопровід, прямий телефонний зв'язок з м. Олександрівськ та власну залізничну станцію. Ба більше, в 1905 році школа отримала власний санаторний підрозділ у м. Євпаторія, розрахований на 50 дітей, що дозволяло поєднувати навчання із оздоровленням.

Освітньо-науковий рівень установи забезпечувався залученням провідних фахівців-дефектологів. У 1910 році директором школи-хутора став видатний сурдопедагог Микола Лаговський (який згодом, у 1925 році, отримав звання професора). Педагогічний колектив активно брав участь у всеукраїнських та міжнародних фахових з'їздах. Так, Аркадій Мальцев представляв школу на виставках, обґрунтовуючи необхідність соціалізації дітей із вадами слуху; Павло Гладуш досліджував питання ставлення вихованців до фізичної праці; Марія Попова привертала увагу громадськості до соціального захисту вчителів-дефектологів.

Окремим значущим епізодом стала діяльність викладача Івана Соколянського, чия доповідь «Про навчання українських глухонімих дітей рідною мовою» викликала гостру дискусію та жорстку реакцію з боку імперської влади. Його позиція фактично стала актом спротиву політиці ігнорування української ідентичності в освітньому процесі.

Фактично Олександрівський школа-хутір був визнаний одним із найкращих спеціалізованих закладів тогочасної Російської імперії, проте його успішна історія була трагічно обірвана адміністративним втручанням. У лютому 1911 року розпочалася тотальна ревізія, наслідком якої стала кримінальна справа проти Фелікса Францовича Мовчановського. Попри те, що у 1913 році справа була закрита, дворічне припинення стабільного фінансування та репутаційні втрати зробили подальший розвиток проєкту неможливим.

Таким чином, досвід Олександрівської школи-хутора залишається важливим уроком того, як поєднання інноваційної педагогіки та ефективного менеджменту може створити унікальну систему соціальної адаптації дітей з вадами слуху, що випереджала свій час на десятиліття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонець Н. Доброчинність в історичній ретроспективі (Олександрівська школа-хутір глухонімих). *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. № 8. С. 8–13.
2. Петрова К. А. Благодійництво у діяльності училища-хутору глухонімих у м. Олександрівську Катеринославської губернії на початку ХХ століття. *Історія і культура Придніпров'я: невідомі та маловідомі сторінки*. 2011. № 17. С. 202–210.
3. Шиханов Р. Б. Шевченківський район міста Запоріжжя (1962–2007 роки): становлення та розвиток місцевих органів влади. Запоріжжя : Мотор січ, 2008. 182 с.

Мастюгіна Людмила Петрівна,
здобувач 1 курсу
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дергач М. А.,**
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ КАЗКИ В КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Використання казки у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти є ефективним засобом формування емоційної стабільності, розвитку уяви та соціальних навичок. Казка є не лише художнім текстом, а моделлю поведінкових і моральних ситуацій, у яких дитина може розпізнавати власні переживання та вчитися їх опрацьовувати. Через персонажів і сюжетні лінії дошкільник отримує можливість ідентифікувати свої емоції, переживати їх у безпечному символічному просторі, що знижує рівень тривожності та створює умови для поступового осмислення власних станів.

Для дітей з розладами аутистичного спектра казка особливо цінна тим, що вона дозволяє працювати з емоційними й поведінковими труднощами опосередковано. Дитина не відчуває тиску чи прямого навчального впливу, тому легше включається у сюжетну діяльність, слухає, взаємодіє, повторює репліки персонажів, бере участь у драматизації. У процесі театралізованих ігор та обігрування сюжетів розвиваються мовлення, міміка, жест, комунікативні дії та здатність до співпереживання. Це допомагає подолати бар'єри у спілкуванні, характерні для дітей з аутизмом, мовленнєвими порушеннями або інтелектуальними труднощами [5].

Особливе значення у роботі має добір сюжету. Він має відповідати віковим і емоційним особливостям вихованців, а також бути пов'язаним із тими проблемами, які дитина переживає в реальному житті. Наприклад, казки про дружбу і взаємодопомогу доречні для розвитку соціальних навичок; казки про подолання страху ефективні для дітей із підвищеною тривожністю; казки про прийняття себе допомагають формувати позитивну самооцінку. У багатьох випадках використовуються адаптовані авторські казки, створені педагогом спеціально для конкретної дитини чи групи [2].

Важливим елементом використання казки є інтеграція з іншими корекційно-розвивальними методами. Наприклад, після читання казки можуть проводитися артзаняття, під час яких діти малюють персонажів або створюють декорації. Також практикують лялькотерапію, коли дитина взаємодіє з ляльками, що уособлюють різні емоційні стани або моделі поведінки. Така комплексність дозволяє не лише актуалізувати дитячі переживання, а й надати можливість їх безпечного вираження і поступового засвоєння нових стратегій реагування у складних ситуаціях [3].

Казка також сприяє розвитку здатності до емоційної ідентифікації та розпізнавання почуттів інших людей. Під час обговорення сюжету педагог ставить уточнювальні питання: «Що відчував герой?», «Чому він так вчинив?», «Що ти зробив би на його місці?» Такі запитання формують навичку розуміти причинно-наслідкові зв'язки між емоціями та поведінкою, що є надзвичайно важливим для дітей з розладами аутистичного спектра або емоційно-вольовими порушеннями. Дитина вчиться помічати і називати свої стани, що сприяє зниженню напруженості та покращує саморегуляцію [1].

Особливістю використання казки є можливість моделювання альтернативних варіантів завершення сюжету. Дитині пропонують придумати інший фінал історії або змінити поведінку героя в ключовому моменті. Така техніка дозволяє формувати вміння шукати різні стратегії вирішення проблемних ситуацій, розвиває гнучкість мислення, уяву, креативність та здатність

ухвалювати рішення. Для дітей з розладами аутистичного спектра це є цінним, оскільки вони часто демонструють стереотипність поведінки або труднощі з переходом від одного способу дії до іншого.

Систематичне використання казки забезпечує поступові зміни у поведінкових реакціях дітей з розладами аутистичного спектра. Диференційоване реагування на ситуації, здатність вербалізувати емоції, зниження кількості фрустраційних проявів, підвищення соціальної активності та зростання інтересу до взаємодії з ровесниками є показниками позитивної динаміки розвитку. У цьому процесі ключову роль відіграє регулярність проведення занять, їх інтеграція в повсякденну діяльність та узгодженість дій педагогів і батьків [5].

Особливу цінність використання казки має у роботі з дітьми, які зазнають труднощів у вербалізації власних емоцій. Казковий наратив дозволяє опосередковано говорити про болісні теми, не викликаючи опору чи захисних реакцій. У процесі слухання або створення казки активізується уява, що сприяє зниженню рівня емоційної напруги та формуванню відчуття психологічної безпеки. Саме це робить використання казки доцільним у корекції страхів, тривожності, агресивності та психосоматичних проявів у дітей дошкільного віку.

Казка також виконує важливу функцію формування адаптивних моделей поведінки. Казкові сюжети часто відображають типові життєві ситуації, з якими дитина стикається у реальному житті, зокрема проблеми взаємин з однолітками, труднощі самостійності чи переживання втрати. Аналізуючи дії героїв і наслідки їх вибору, дитина засвоює соціально схвалювані способи реагування, що сприяє розвитку емоційного інтелекту та навичок саморегуляції [2].

У корекційній роботі використання казки може реалізовуватися у різних формах: слухання казок, спільне складання історій, ініціалізація сюжетів, малювання за мотивами казки. Кожна з цих форм має власний корекційний потенціал і може добиратися з урахуванням індивідуальних особливостей дитини та характеру її емоційних порушень. Важливо, що казка не нав'язує готових рішень, а стимулює дитину до самостійного пошуку виходу з проблемної ситуації.

Ефективність використання казки значною мірою зумовлена її символічною природою. Символи казки виступають своєрідними посередниками між свідомим і несвідомим, що дозволяє працювати з глибинними переживаннями без прямого психологічного тиску. Такий підхід особливо актуальний у випадках емоційних травм, коли пряме обговорення подій може бути надто болісним для дитини. Завдяки цьому казка широко застосовується у кризовій та реабілітаційній психологічній практиці [4].

Таким чином, використання казки постає як комплексний, гуманістично орієнтований метод корекції емоційних порушень у дітей. Вона сприяє гармонізації емоційної сфери, розвитку особистісних ресурсів і формуванню позитивного образу «Я». Її гнучкість і доступність дозволяють інтегрувати метод у систему психологічного супроводу дітей з різними формами емоційних труднощів, що підтверджує актуальність і перспективність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аргіропулос Д., Тарнавська Н. Інклюзивна педагогіка: навчальний посібник для науково-педагогічних працівників, студентів закладів вищої освіти. Житомир : О. О. Євенок, 2020. 248 с.
2. Беленька Г. В. Діти з розладами аутистичного спектра в закладах дошкільної освіти. Харків : Основа, 2021. 96 с.
3. Вакулєнко Ю. В. Сенсорна дисфункція як чинник порушення сну у дітей із розладами аутистичного спектра. *Медична психологія*. 2019. Т. 1, № 6. С. 101–105.
4. Гребенюк О. О. Соціалізація дітей з аутизмом у дошкільному закладі: практичні рекомендації. *Психолог дошкільного закладу*. 2022. № 3. С. 14–21.
5. Данилюк І. В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5, № 6. С. 161–173.

Мельничук Анна Тарасівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Буйняк М. Г.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Розвиток комунікативних навичок дитини має важливе значення для її психічного розвитку. Комунікативні навички виступають фундаментальною складовою гармонійного розвитку та мають особливе значення для соціалізації дітей. У дошкільному віці комунікативні навички є ключовою категорією особистісного розвитку, що визначає здатність дитини встановлювати й підтримувати ефективну взаємодію з оточенням. Зокрема, Л. Виготський визначає, що комунікативні навички – це не просто вміння говорити, а вища психічна функція, що розвивається через соціальну взаємодію [1]. Формування комунікації відбувається спочатку на соціальному рівні (між людьми), а потім переходить на індивідуальний (внутрішня мова), де мова стає інструментом мислення.

Особливості формування комунікативних навичок у дітей з нормотиповим розвитком, їхній вплив на формування особистості описані в наукових працях низки науковців, а саме: Г. Беленької, Л. Виготського, О. Денисенко, Т. Дуткевич, С. Максименка, С. Михальської, Ж. Піаже та ін. Зокрема, Ж. Піаже розглядав вплив комунікативних навичок на когнітивний розвиток. Він стверджував, що розвиток комунікативних навичок стимулює розвиток інтелекту [5]. Науковці зазначають, що в дітей 3-4 років відбувається інтенсивне збагачення словникового запасу, удосконалюється граматична будова мовлення, формуються навички діалогу та перші спроби монологічного мовлення. У цьому віці діти опановують основні комунікативні функції: інформативну (повідомлення інформації), регулятивну (вплив на поведінку співрозмовника), експресивну (вираження емоцій та ставлення) [3].

З огляду на її актуальність в умовах розвитку сучасної спеціальної та інклюзивної освіти, проблему розвитку комунікативних навичок у дітей з різними категоріями порушень психофізичного розвитку також активно досліджують сучасні науковці, зокрема Н. Бабич, С. Миронова, О. Мякушко, А. Пономаренко, Х. Ткач та ін. Розглянемо детальніше особливості комунікативних навичок у дошкільників з інтелектуальними порушеннями (далі – з ІП).

У дошкільному віці формуються базові мовленнєві та соціальні вміння, які є основою подальшої успішної соціалізації дитини. У дітей з ІП процес становлення комунікативних навичок супроводжується низкою труднощів, зумовлених особливостями пізнавальної діяльності, мовлення та емоційно-вольової сфери. Недостатній рівень сформованості комунікації ускладнює взаємодію з однолітками та дорослими, що впливає на загальний розвиток особистості.

Сформованість комунікативних навичок у дошкільників з ІП значно варіює і залежить від ступеня дизонтогенезу, рівня розвитку мовлення, індивідуальних особливостей та соціальної ситуації розвитку дітей. Зі зниженням рівня інтелектуального розвитку спостерігається і зниження рівня сформованості комунікативних навичок. Так, у дітей із легким ступенем ІП комунікативні навички зазвичай сформовані на побутовому рівні: вони можуть вступати в діалог, відповідати на запитання, висловлювати свої потреби, однак їхнє мовлення часто є спрощеним, з обмеженим словниковим запасом і труднощами у побудові розгорнутих висловлювань. Незважаючи на потребу у спілкуванні, в цих дітей часто відзначають низький рівень сформованості мовленнєвих умінь, що обмежує їхню здатність до самостійного висловлювання думок. У дітей із помірним ступенем ІП комунікація має більш обмежений характер. Вони здатні використовувати окремі слова або прості фрази, часто потребують допомоги дорослого для підтримання діалогу. У таких дітей спостерігають труднощі в розумінні зверненого мовлення, що значно ускладнює процес спілкування. У випадку важкого ступеня ІП комунікативні навички можуть бути значно

порушеними або майже не сформованими. Діти часто користуються невербальними засобами спілкування – жестами, мімікою, окремими звуками [3].

Важливим фактором, що впливає на розвиток комунікативних навичок, є рівень мовленнєвого розвитку. Зазначимо, що обмеженість словникового запасу та порушення розуміння зверненого мовлення у дошкільників з ІП, негативно позначається на їхній комунікації навіть з найближчим оточенням. Окрім обмеженості словникового запасу, однією з особливостей словника дітей з ІП є наявність «порожніх» слів у мові, тобто слів, які не мають конкретного змісту. Часто дитина, називаючи предмет, не може впізнати його серед інших, що підтверджує відсутність відповідності між словом, що позначає предмет, і самим предметом. Хоча до складу пасивного словника входять усі частини мови, активний словник є набагато біднішим. Обмеженість словникового запасу заважає дошкільникам з ІП адекватно висловлювати свої думки, почуття, бажання, ускладнює розуміння зверненої до них мови. Діалогічне мовлення дітей з ІП є недорозвиненим [2].

Взаємодія з однолітками є однією з найскладніших сфер спілкування в дошкільників з ІП, оскільки комунікативні бар'єри призводять до труднощів у встановленні й підтриманні соціальних контактів. Часто у таких дітей спостерігають дисоціацію між мотивацією до спілкування та здатністю ефективно його реалізувати через вербальні та невербальні засоби [1].

Зважаючи на недорозвиток комунікативних навичок, їхній взаємозв'язок із когнітивною сферою та процесами соціалізації особистості, дошкільники з ІП потребують цілеспрямованої корекційно-розвиткової допомоги. Корекційно-педагогічна робота, спрямована на розвиток комунікативної діяльності, потребує системного підходу, що поєднує дидактичні, ігрові та корекційні засоби навчання. Однією з ефективних стратегій є використання ігор та спеціальних вправ, що стимулюють мовленнєве спілкування та розширюють комунікативний досвід дітей [1]. С. Миронова наголошує, що в дітей з ІП формування соціально-комунікативних навичок має реалізуватися і в освітній, і в корекційно-розвитковій складовій [4].

Отже, аналіз літературних джерел з проблеми комунікативних навичок дошкільників з ІП дозволяє зробити висновок про взаємозумовленість мовних і комунікативних умінь. Оскільки мовлення дітей з ІП розвивається зі значною затримкою, тому й розвиток комунікативних навичок перебуває на досить низькому рівні відносно однолітків із нормотиповим розвитком. Перспективним напрямом наукових пошуків у контексті досліджуваної теми вважаємо експериментальне дослідження комунікативних навичок у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. М. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2016. 242 с.
2. Гончаренко А. М. Теоретичні основи виховання мовленнєвої особистості в дошкільному віці. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2007. Вип. 10, Т. 1. С. 305–312.
3. Денисенко О. І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку : метод. посібник. Черкаси, 2012. 28 с.
4. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : КПНУ імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
5. Чекстєре О. Ю. Погляди Ж. Піаже на особливості егоцентризму дитячого мислення. Київ : Главник, 2008. 642 с.

Моркот Діана Сергіївна,
здобувачка II курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник - **Загалевиц В. Л.,**
викладач циклової комісії соціальної роботи,
психології та фізичної культури,
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК

Впровадження компетентнісного підходу, орієнтованого на розвиток життєвих компетентностей, є одним із ключових напрямів модернізації сучасної освіти та важливою умовою формування особистості, здатної до ефективної самореалізації в умовах динамічних соціальних змін. У контексті педагогіки і психології життєтворчості цей підхід набуває особливої значущості, оскільки акцент переноситься з накопичення знань на формування здатності особистості активно конструювати власне життя, ухвалювати відповідальні рішення та адаптуватися до складних життєвих обставин.

Теоретичним підґрунтям компетентнісного підходу є ідея інтеграції знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду діяльності, що забезпечують ефективне функціонування особистості в різних сферах життя. Життєві компетентності розглядаються як комплексні утворення, які включають когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Вони забезпечують здатність особистості до самопізнання, саморегуляції, конструктивної взаємодії з іншими, подолання стресових ситуацій і досягнення життєвих цілей [1, с. 24].

В умовах сучасних викликів, зокрема соціально-політичної нестабільності, воєнних дій та зростання рівня психологічного навантаження, особливої актуальності набувають такі життєві компетентності, як резильєнтність, емоційний інтелект, критичне мислення, здатність до ухвалення рішень, комунікативна компетентність і навички самодопомоги [2, с.25]. Впровадження компетентнісного підходу передбачає системну трансформацію освітнього процесу, що охоплює зміст освіти, методи навчання, форми організації діяльності та систему оцінювання результатів.

Одним із провідних аспектів реалізації компетентнісного підходу є оновлення змісту освіти. Традиційна знаннева парадигма поступається місцем практико-орієнтованому навчанню, у межах якого навчальний матеріал добирається з урахуванням його життєвої значущості. Освітні програми мають включати теми, що сприяють розвитку навичок самопізнання, управління емоціями, міжособистісної взаємодії, планування життєвого шляху. Важливим є міждисциплінарний характер змісту, що забезпечує формування цілісного світогляду особистості [2, с. 29].

Методичний аспект впровадження компетентнісного підходу пов'язаний із використанням активних та інтерактивних методів навчання. До них належать проблемне навчання, кейс-метод, проєктна діяльність, тренінгові технології, рольові та ділові ігри, дискусії. Такі методи створюють умови для набуття досвіду практичної діяльності, розвитку критичного мислення, формування навичок співпраці та комунікації. Особливу роль відіграють тренінги життєвих навичок, спрямовані на розвиток емоційної компетентності, стресостійкості та здатності до саморегуляції. У контексті педагогіки життєтворчості важливим є створення освітнього середовища, яке сприяє самореалізації особистості. Таке середовище має бути безпечним, підтримувальним і відкритим до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Воно передбачає партнерську взаємодію між педагогом і здобувачем освіти, засновану на довірі, повазі та співпраці. Педагог у цьому процесі виступає не лише як транслятор знань, а як фасилітатор, наставник і консультант, який допомагає особистості усвідомити власні ресурси та можливості [4, с. 52].

Окрему увагу слід приділити впровадженню компетентнісного підходу в реабілітаційному процесі. У роботі з особами, які пережили травматичні події, розвиток життєвих компетентностей є важливим чинником відновлення психологічної рівноваги та соціальної адаптації. Формування навичок саморегуляції, емоційної стабільності, ефективної комунікації та ухвалення рішень сприяє підвищенню якості життя та відновленню суб'єктності особистості. У цьому контексті доцільним є використання інтегрованих підходів, що поєднують педагогічні, психологічні та соціальні технології.

Важливим компонентом впровадження компетентнісного підходу є система оцінювання результатів навчання. Традиційні методи контролю знань мають доповнюватися оцінюванням сформованості компетентностей, що передбачає використання портфоліо, самооцінювання, взаємооцінювання, спостереження за діяльністю здобувачів освіти. Оцінювання має бути формувальним, спрямованим на підтримку розвитку особистості, а не лише на фіксацію результатів. Не менш значущим є питання підготовки педагогічних кадрів до реалізації компетентнісного підходу. Сучасний педагог повинен володіти не лише професійними знаннями, а й навичками фасилітації, коучингу, емоційного інтелекту, вмінням працювати з різними категоріями здобувачів освіти. Підготовка фахівців має передбачати їх особистісний розвиток, формування власних життєвих компетентностей, що дозволить ефективно передавати ці якості іншим [3, с. 55].

Цифровізація освіти відкриває нові можливості для впровадження компетентнісного підходу. Онлайн-платформи, інтерактивні ресурси, мобільні додатки можуть використовуватися для розвитку

життєвих навичок, організації дистанційного навчання, надання психологічної підтримки. Водночас важливо забезпечити якість цифрового контенту та дотримання етичних норм у використанні інформаційних технологій [4, с. 54].

Отже, впровадження компетентнісного підходу, орієнтованого на розвиток життєвих компетентностей, є складним і багатовимірним процесом, що потребує системних змін у всіх складових освітнього та реабілітаційного середовища. Його ефективність залежить від узгодженості дій усіх учасників освітнього процесу, готовності до інновацій та орієнтації на потреби особистості. У сучасних умовах цей підхід виступає важливим інструментом формування життєздатної, відповідальної та соціально активної особистості, здатної до успішної самореалізації та подолання життєвих викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: науково-методичні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 27–33.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
4. Гуцан Л. А. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції. Київ, 2013. С. 52–56. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2349/1/Gutsan_50025.pdf.

Назаренко Валерія Віталіївна

здобувачка 2-го курсу
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Горшкова Г. В.**,
доктор філософії,
доцент, доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці та виступає важливим механізмом соціалізації, пізнання і формування комунікативних навичок. У дітей старшого дошкільного віку гра стає засобом розвитку символічного мислення, уяви, здатності до спільної діяльності та оволодіння культурними нормами. Проте у дітей із розладами аутистичного спектра ігрова активність має специфічні особливості, що відображають характерні труднощі. Н. Кудикіна зазначає, що ігрова діяльність – система взаємодії дитини з навколишнім середовищем з яким відбувається пізнання та формування особистості [6].

На думку, Т. Пантук, М. Пантук, Л. Перхун гра – є початковим видом діяльності дитини, яка відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні особистості, характерних рис та збагачення життєвого досвіду. Засоби гри не тільки розширюють і збільшують обсяг знань дитини про навколишній світ, але й дають змогу зрозуміти та налагоджувати взаємовідносини між однолітками, та дорослими [7]. Для дошкільника гра є головним видом діяльності, що відіграє ключову роль у його психічному розвитку. Вона дозволяє дитині поступово опановувати знання й уміння. Результат гри має вплив на загальний розвиток, а також на здатність пристосовуватися до колективу.

Особливості ігрової діяльності дітей з розладами аутистичного спектра досліджували К. Островська, Н. Євдокимова, О. Чеканова, Т. Скрипник, В. Тарасун та ін.

Дослідження Н. Євдокимової свідчать, що у дітей з розладами аутистичного спектра спостерігається переважання сенсомоторних і стереотипних форм гри: вони часто зосереджуються на властивостях предметів, виконують повторювані дії, проте рідко ініціюють сюжетно-рольові сценарії [3]. З досліджень різних вчених, можна визначити що у дітей з розладами аутистичного спектра порушення у

спілкуванні, труднощі у сприйнятті інформації, тому для формування комунікативних навичок більш ефективною є засоби ігрової діяльності.

К. Островська, І. Остроський, Х. Сайко визначили, що діти з розладами аутистичного спектра в ігровій діяльності з ровесниками дуже часто виявляють обмежений інтерес до спільної діяльності, більш віддають перевагу грати самостійно або наявні стереотипні дії з предметами. В їхній ігровій поведінці спостерігається бідність сюжету, недостатність уявних ролей, а також труднощі у спонтанній імітації. Це обмежує їхні можливості в соціальному розвитку та ускладнює формування навичок співпраці [5].

У комунікативному плані гра таких дітей характеризується обмеженим використанням мовних і невербальних засобів. Як зазначає Н. Євдокимова, діти нерідко прагнуть контролювати перебіг гри, уникають спонтанних діалогів чи імпровізації. Емоційні реакції під час гри також своєрідні: будь-яке порушення звичного сценарію може спричинити тривогу, протест або агресію [3].

Таким чином, особливості ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра ґрунтується у переважанні індивідуальних форм гри, труднощах у сюжетно-рольових іграх, обмеженості соціальної взаємодії та наявності стереотипних дій. Водночас гра має величезний потенціал для розвитку їхніх комунікативних, когнітивних та соціальних навичок. Тому важливим завданням педагогів і психологів є створення умов для активної участі таких дітей у грі, використання спеціальних ігрових методик та залучення до колективної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агафонова С. В., Дрожек Л. В. Значення ігрової діяльності у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. Ю. Д. Бойчука та ін. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. 298 с.
2. Бутенко В. Г. Психолого-педагогічні основи ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/2395/2163> (дата звернення : 20.09.2025).
3. Євдокимова Н. О., Чеканова О. С. Особливості ігрової діяльності дітей з аутизмом. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Вип. 34. 99 с.
4. Колодзько А. О. Особливості встановлення контакту та взаємодії з дітьми дошкільного віку з розладами аутистичного спектра за допомогою ігрової діяльності. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2129037-c8d1-47cc-aece-48c703b2b602/content> (дата звернення : 19.09.2025).
5. Островська К. О., Остроський І. П., Сайко Х. Я. Особливості поведінки дітей з аутизмом у грі з ровесниками. *Збірник наукових праць*. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський. 2018. 240–251 с.
6. Пасічник В. М. Сутність ігрової діяльності у формуванні особистості дітей дошкільного віку. URL: https://journals.urau.ua/sports_games/article/view/297962/290795 (дата звернення : 11.09.2025).
7. Пантюк Т. І., Пантюк М. П., Перхун Л. В. Практикум з ігрової діяльності. Навчально-методичний посібник. Дрогобич. 2022. 134 с.

Назаренко Валерія Вікторівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта (Логопедія),
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Клочкова Ю. В.,**
доцент кафедри спеціальної освіти
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СКЛАДОВА СТРУКТУРА СЛОВА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ

Формування складової структури слова виступає ключовим чинником мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. Саме в цей період відбувається активне становлення артикуляційної моторики,

удосконалюється фонематичне сприймання та інтенсивно засвоюються лексико-граматичні засоби мовлення, що забезпечує ефективну комунікативну діяльність. Водночас цей процес є особливо складним для дітей із мовленнєвими порушеннями, зокрема дітей з моторною алалією.

Моторна алалія обумовлена органічними ураженнями мовленнєвих центрів кори головного мозку і проявляється у порушенні формування активного мовлення за відносно збережених сенсомоторних передумов. Однією з провідних ознак є порушення складової структури слова. Проблема формування складової структури слова у дітей із моторною алалією ґрунтовно висвітлена в працях вітчизняних науковців, серед яких С. Заплатна, Г. Косарева, Ю. Рібцун, О. Сива, В. Тищенко, Л. Трофименко, М. Шеремет та інші. У своїх дослідженнях вони детально охарактеризували особливості складової структури слова, встановили їх взаємозв'язок із рівнем мовленнєвого та психофізичного розвитку дітей, а також обґрунтували ефективні підходи до корекції, спрямовані на подолання зазначених порушень.

Порушення складової структури слова є однією з провідних характеристик моторної еферентної алалії. Їх етіологічною основою виступає кінетична (динамічна) апраксія – порушення, при якому дитина не може точно й послідовно реалізовувати артикуляційні рухи, необхідні для побудови серійно впорядкованого мовлення [7]. Такі порушення проявляються у різних формах: порушенні послідовності складів, зміні їх кількісного складу (як у бік редукції, так і надлишкового ускладнення), деформації внутрішньої структури складу, а також труднощах відтворення складних консонантних сполучень.

За Ю. Рібцун, у дітей із моторною алалією спостерігаються типові порушення складової структури слова. Найпоширенішими є: елізія – випадання складів або голосних (козень – зень); ітерація – додавання голосних для полегшення вимови (слон – солон); метатеза – перестановка складів (самокат – мосакат). Також фіксують зміни внутрішньої будови складу (стіл – тіл), асиміляція (ведмедик – дедедик) і персеверації – повторення складів (панама – пананама) [3]. Окремо виокремлюється контамінація – поєднання елементів різних слів в одне нове, а також додавання голосних при збігах приголосних для спрощення артикуляції (масло – масило) [5].

У сучасній логопедичній практиці корекція порушень складової структури слова базується на комплексному застосуванні артикуляційно-моторних, фонематичних, ритміко-інтонаційних та ігрових підходів, які сприяють поступовому опануванню дитиною складовою структурою мовлення. Визначальними є системність і поетапність роботи, а також опора на сенсомоторний досвід, оскільки саме вони забезпечують формування послідовних артикуляційних програм, необхідних для правильного складотворення.

Опанування складової структури слова спирається на розвиток базових немовленнєвих функцій: просторової орієнтації, ритмічної організації рухів і здатності до послідовної обробки інформації. Як зазначає Ю. Рібцун, ритм активізує взаємодію аналізаторних систем і сприяє інтеграції роботи мозку. Саме тому складоритм розглядається як ключовий механізм формування фонетико-фонематичної та граматичної систем мовлення [4]. Недостатня узгодженість сенсорних процесів і порушення часової організації зумовлюють труднощі відтворення складової структури слова.

Ефективною є робота, що поєднує ритмічні рухи, просторову організацію дій і мовлення. Зокрема, логоритміка (крокування, плескання з проговорюванням) допомагає відчувати ритм слова, зменшує кількість помилок і покращує фонематичне сприймання [6]. Серед інноваційних підходів виділяється біоенергопластика – синхронізація рухів рук із артикуляцією. Вона підсилює моторні імпульси, формує послідовність і ритмічність мовлення, полегшує засвоєння складової структури та підвищує мотивацію дитини [1]. Додаткову підтримку забезпечують візуальні засоби, зокрема мнемотаблиці, які структурують слово через образи та полегшують запам'ятовування й відтворення складової послідовності [2].

Отже, порушення складової структури слова у дітей молодшого дошкільного віку з моторною алалією мають складну нейропсихологічну природу та безпосередньо пов'язані з недорозвитком серійно-рухових і ритмічних механізмів мовлення. Вони істотно ускладнюють формування повноцінної комунікації, впливаючи на всі компоненти мовленнєвої системи. Ефективне подолання цих порушень можливе за умови комплексного підходу, що поєднує розвиток артикуляційної моторики, фонематичних процесів і складоритмічної організації мовлення з використанням сучасних методик (логоритміка, біоенергопластика, мнемотехніки). Така системна корекційна робота забезпечує формування стійких навичок складотворення, підвищує мовленнєву активність дитини та створює основу для подальшого успішного мовленнєвого і когнітивного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губренко О. М. Біоенергопластика в логопедичній допомозі дітям з моторною алалією. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. за матеріалами III Всеукр. конф. (м. Харків, 13–14 трав. 2025 р.). Харків, 2025. С. 93–95.
2. Літвін Ю. Ю. Мнемотаблиці як засіб формування складової структури слова у дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ. *Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє* : до 85-річчя акад. В. І. Бондаря : зб. наук. пр. Харків, 2023. С. 429–431.
3. Рібцун Ю. В. До проблеми порушення звуко-складової структури слова у дітей. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 23. С. 206–208.
4. Рібцун Ю. В. Сходінками правильного мовлення : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 240 с.
5. Стахова Л. Л., Лютова А. Г. Формування звуко-складової структури мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (5 квітня 2016 року, м. Суми). Суми : Цьома С. П., 2016. С. 136–139.
6. Стахова Л., Зелінська-Любченко К., Кравченко А. Логоритмічні вправи в процесі корекції порушень мовлення дітей дошкільного віку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2024. № 23. С. 278–288.
7. Трофименко Л. І. Комплексний підхід до вивчення моторної алалії. *Особливі діти: від рівних прав – до рівних можливостей* : матеріали VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології (м. Київ, 7–8 жовтня 2021 р.). Київ, 2021. С. 265–269.

Ніколайчук Ангеліна Іванівна,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю А6 Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Мілевська О. П.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Актуальність теми. Фонематичний аналіз є важливою складовою мовленнєвого розвитку дошкільника, оскільки забезпечує усвідомлення звукової структури слова та створює основу для оволодіння читанням і письмом. Він формується поступово як складна мовленнєва дія та охоплює різні рівні від елементарного до складного. У процесі розвитку ці вміння удосконалюються та набувають більш усвідомленого характеру. У дітей із загальним недорозвитком мовлення спостерігаються труднощі у формуванні фонематичного аналізу. Це ускладнює засвоєння звукової сторони мовлення та впливає на подальше навчання дитини.

Мета публікації – дослідити особливості різних видів фонематичного аналізу в дошкільників з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблему розвитку фонематичного слуху, зокрема сформованості операцій фонематичного аналізу, досліджували Н. Гаврилова, О. Мілевська, Ю. Рібцун, В. Тищенко та інші вітчизняні науковці. У їхніх працях фонематичний аналіз визначається як складний психолінгвістичний процес, що забезпечує виділення, диференціацію та усвідомлення звукової структури мовлення. Рівень сформованості цього процесу є передумовою успішного оволодіння читанням і

письмом, а його порушення зумовлює труднощі у засвоєнні звуко-буквених відповідностей і негативно впливає на мовленнєвий розвиток дитини.

Фонематичний аналіз формується поступово та має системний характер. На ранніх етапах діти засвоюють прості форми, які полягають у виділенні окремих звуків у слові, тоді як складні передбачають аналіз усієї звукової структури, встановлення кількості та послідовності фонем. Недостатній розвиток будь-якого компонента фонематичної системи ускладнює мовленнєве спілкування, навчальний процес і соціальну взаємодію дітей [1].

Вікові етапи становлення фонематичного аналізу у дітей. Початковий і основний етапи формуються протягом перших чотирьох років і за нормотипового розвитку мовлення завершуються приблизно до 6 років. Завершальний етап, пов'язаний з опануванням складного фонематичного аналізу, триває до 7-річного віку [3, с. 74–75].

При порушеннях фонетико-фонематичного компонента мовлення спостерігається недостатній рівень сформованості фонематичного аналізу. Діти відчують труднощі під час виділення окремих звуків у слові, визначення їх кількості, послідовності та місця. Це зумовлено недорозвиненням фонематичного сприймання, а також недостатністю слухової уваги і слухового контролю. Порушення фонематичного аналізу проявляються у нестійкості звукових уявлень про структуру слова, складнощах аналізу його звукового складу та недостатній здатності до усвідомленого сприйняття звукової будови мовлення [4].

Недостатній розвиток фонематичного слуху зумовлює труднощі у розрізненні фонем за акустичними ознаками та виділенні їх інваріантних характеристик. Це призводить до порушень у визначенні послідовності звуків у слові та ускладнює здійснення фонематичного синтезу [5].

У дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення розвиток фонематичного аналізу є нерівномірним і поетапним, що зумовлено складною взаємодією мовленнєвих механізмів. Порушення фонематичної складової проявляються у різному ступені та стосуються фонематичного слуху, сприймання та уявлень. Недостатній розвиток цих процесів ускладнює формування фонематичного аналізу, що проявляється у труднощах виділення звуків у слові, визначення їх послідовності та структури [2].

Ми здійснили поділ завдань на три групи з метою вивчення різних рівнів фонематичного аналізу: елементарного, простого та складного. Кожна з груп охоплювала певну кількість завдань, для яких були визначені критерії оцінювання.

Аналіз матеріалів дослідження свідчив, що в цілому завдання на різні види фонематичного аналізу є доступними для дітей експериментальної групи. Попри певну складність експериментальних завдань, більшість дітей адекватно сприймали інструкції та демонстрували достатню або помірну активність під час їх виконання. Елементарний фонематичний аналіз переважно сформований на достатньому та середньому рівнях, однак окремі помилки були пов'язані зі зниженням уваги, недостатнім самоконтролем і труднощами переключення на опосередковані дії. Простий аналіз супроводжувався помилками акустико-артикуляційного характеру, нестійкістю фонематичного сприймання та недостатньою сформованістю слухових уявлень. Складний фонематичний аналіз виявився найбільш проблемним: діти часто не розчленовували слово на окремі звукові компоненти, сприймали його як цілісний образ і не утримували звукову структуру для подальшого аналізу. Водночас завдання на фонематичний синтез виконувалися відносно успішніше, що пояснюється його більш раннім формуванням у структурі мовленнєвих операцій.

Висновки. Розкрито, що фонематичне сприймання та аналіз є взаємопов'язаними компонентами мовленнєвої системи, які забезпечують усвідомлене оволодіння звуковою структурою слова та створюють основу для формування навичок читання і письма.

Встановлено, що різні види фонематичного аналізу (елементарний, простий і складний) мають неоднаковий рівень сформованості у дітей із порушеннями мовлення. Найлегшим для виконання є елементарний аналіз, тоді як простий супроводжується окремими труднощами, а складний є найбільш порушеним і потребує спеціальної корекційної роботи.

Визначено, що порівняльний аналіз дозволяє виявити специфічні особливості розвитку фонематичних процесів у дітей із мовленнєвими порушеннями та обґрунтувати необхідність використання цілеспрямованих методик для їх корекції та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Д. С., Заїченко А. О. Роль фонематичних процесів у формуванні мовленнєвої компетентності. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. за матеріалами III Всеукр. конф. (м. Харків, 13–14 трав. 2025 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін. Харків, 2025. С. 23–26.
2. Брушневська І. М. Закономірності розвитку фонематичних процесів у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2017. Вип. 33. С. 5–11.
3. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей : Монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. С. 70–86.
4. Марченко І. С., Мальцева І. Ю. Діагностика фонетико-фонематичної системи дітей із ФФНМ. *Логопедія*. 2016. № 8. С. 50–57.
5. Рібцун Ю. В. Характеристика фонетико-фонематичної складової мовлення дітей п'ятого року життя із ФФНМ. *Український логопедичний вісник* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 2. С. 36–53.

Омельченко Марина Сергіївна,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної освіти та інклюзії,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
Україна

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ФАХІВЦЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВИТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Професійний розвиток фахівця спеціальної освіти в сучасних умовах відбувається під впливом глибоких суспільних трансформацій, зумовлених воєнними подіями, що спричинили активне впровадження дистанційної освіти та цифровізацію освітнього процесу як невід'ємних реалій сьогодення. З одного боку, такі зміни відкривають нові можливості для професійного зростання, зокрема через розширення доступу до онлайн-ресурсів, міжнародного досвіду, цифрових інструментів навчання та безперервної освіти, що сприяє підвищенню гнучкості й мобільності фахівця. З іншого боку, професійний розвиток ускладнюється через обмеженість безпосередньої взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами (далі – ООП), недостатність практичного досвіду в реальних умовах, технічні труднощі та підвищене емоційне навантаження, що потребує пошуку нових ефективних підходів до організації професійної діяльності.

Фахівець спеціальної освіти здійснює професійну діяльність у різноманітних освітніх та соціальних інституціях, зокрема в закладах дошкільної та загальної середньої освіти з інклюзивним або спеціальним навчанням, інклюзивно-ресурсних центрах, реабілітаційних установах, навчально-реабілітаційних центрах, а також у сфері індивідуального психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП. Його діяльність спрямована на забезпечення розвитку, навчання, соціалізації та максимальної інтеграції таких осіб у суспільство, що вимагає високого рівня професійної компетентності, гнучкості та здатності працювати в мультидисциплінарній команді.

У зв'язку з постійними змінами в освітній політиці, впровадженням інклюзивного навчання, розвитком цифрових технологій та оновленням підходів до корекційно-розвиткової роботи, безперервний професійний розвиток стає ключовим принципом діяльності фахівця спеціальної освіти, що висвітлено й обґрунтовано у працях О. Главацької [1], О. Кас'яненко [4], С. Литовченко [5], Г. Слозанської [6] та ін.

Цифровізація освітнього процесу суттєво розширює можливості безперервного навчання фахівців спеціальної освіти, забезпечуючи доступ до різноманітних онлайн-ресурсів і форм підвищення кваліфікації. Зокрема, фахівці проходять масові відкриті онлайн-курси на платформах Prometheus, Coursera, де представлені програми з інклюзивної освіти, психології розвитку, цифрової педагогіки. Крім того, розширюються можливості участі у вебінарах, онлайн-конференціях і професійних спільнотах,

зокрема через Zoom, Google Meet або тематичні групи у Facebook, де фахівці обмінюються практичним досвідом, методичними розробками та кейсами роботи з дітьми з ООП.

Практичне значення цифровізації проявляється і в корекційно-розвитковій роботі: використання інтерактивних сервісів, наприклад, таких як LearningApps чи Wordwall, дає змогу створювати індивідуалізовані завдання для розвитку мовлення, уваги, пам'яті тощо. Вчителі-логопеди можуть застосовувати цифрові тренажери для автоматизації звуків, а також відео- та аудіоматеріали для розвитку зв'язного мовлення.

Використання хмарних сервісів, таких як Google Drive, дозволяє зберігати та систематизувати індивідуальні програми розвитку, вести документацію, здійснювати моніторинг динаміки розвитку дитини та забезпечувати ефективну взаємодію з батьками і міждисциплінарною командою. Відгуки фахівців-практиків та результати сучасних наукових досліджень (В. Гладуш [2], О. Дудаш [3]) доводять, що впровадження цифрових інструментів у професійну діяльність сприяє підвищенню організованості освітнього процесу, прозорості оцінювання та оперативності обміну інформацією, забезпечує більш якісний і системний психолого-педагогічний супровід дітей з ООП там, де немає можливості безпосередньо здійснювати очну взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Водночас нагальним є також володіння іноземними мовами фахівцями спеціальної освіти, оскільки значна частина сучасних наукових досліджень, методичних розробок і цифрових освітніх ресурсів публікується саме англійською. Знання мов забезпечує доступ до актуальних міжнародних практик інклюзивного навчання та корекційно-розвиткової роботи, які потенційно можуть бути адаптовані до вітчизняного освітнього контексту. Крім того, знання англійської мови розширює можливості участі у міжнародних вебінарах, конференціях і професійних онлайн-спільнотах, що сприяє безперервному професійному розвитку. Все це зумовлює необхідність уже на етапі професійної підготовки фахівців спеціальної освіти цілеспрямовано залучати здобувачів до активного формування іншомовної компетентності, зокрема вдосконалення англійської мови через опрацювання фахової літератури в оригіналі, участь у міжнародних онлайн-курсах і вебінарах, а також виконання професійно орієнтованих завдань із використанням англійськомовних цифрових ресурсів і наукових джерел.

Таким чином, професійний розвиток фахівця спеціальної освіти в умовах цифровізації освітнього процесу є ключовою умовою його ефективної професійної діяльності та забезпечення якісного супроводу дітей з ООП. Цифрові технології розширюють можливості безперервного навчання, доступу до сучасних знань, міжнародного досвіду та інноваційних освітніх практик, водночас підсилюючи вимоги до цифрової та іншомовної компетентності фахівця. Відтак інтеграція цифрової та англійськомовної підготовки у процес професійного розвитку фахівця спеціальної освіти є необхідною передумовою його конкурентоспроможності та професійної ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Главацька О., Олійник Г. Професійний саморозвиток фахівців спеціальної освіти як умова ефективної діяльності. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат* : матеріали II Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю (20 жовтня 2022 р.). Тернопіль, 2022. С. 34–37.
2. Гладуш В., Кравчук І., Кравчук Л. Цифровізація навчального процесу дітей з порушеннями слуху і мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2025. № 25. С. 81–108. DOI: <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2025-25.81-108>.
3. Дудаш О. С., Кас'яненко О. М. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх логопедів у закладах вищої освіти України. *Академічні візії*. Львів, 2025. Вип. 50. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18431563>.
4. Кас'яненко О., Губарь О., Герасименко Ю. Сучасні підходи до підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері логопедії й інклюзії: досвід країн ЄС. *Інклюзія і суспільство*. 2024. № 1. С. 18–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-1-3>.
5. Литовченко С. Перспективи розвитку спеціального закладу освіти (за матеріалами обговорення із педагогами). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 4. С. 136–143. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2020.224183>.
6. Слозанська Г., Пежинська О., Горішна Н. Безперервний професійний розвиток педагогів закладів спеціальної та інклюзивної освіти в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 3. С. 157–166. DOI : [10.32782/humanitas/2023.3.21](https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.21).

Попович Мілена,
здобувачка 1 курсу спеціальності
В 2.01 Графічний дизайн,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Долденко В. Л.,**
викладач вищої категорії, методист,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ВІД СЕНСОРНОЇ БЕЗПЕКИ ДО КОГНІТИВНОЇ ПІДТРИМКИ ЗАСОБАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сучасна освітня парадигма спрямована на розбудову безбар'єрного інклюзивного простору, центром якого є особистість. Навчання дітей із розладами аутичного спектра (РАС) наразі є одним із найбільш складних завдань для педагогів. У контексті глобальної цифровізації технології перетворюються на «цифрові мости», що стають для таких учнів інструментами самовираження.

Згідно з науковими розвідками [1; 3], аутизм визначається особливостями функціонування мозку, які прямо впливають на соціальну взаємодію та світосприйняття. У межах концепції нейровідмінності акцентується увагу на таких положеннях: РАС розглядають не як хворобу, а як довічну специфіку нейророзвитку; спектральність передбачає, що кожна дитина має індивідуальний профіль розвитку – від потреби в постійному супроводі до високого ступеня автономії та інтелекту.

Аналіз наукових джерел свідчить, що фундамент розуміння природи РАС було закладено у працях Е. Блейлера, Л. Каннера та Г. Аспергера. Для сучасної педагогіки вагоме значення має концепція «тріади порушень» Л. Вінг, що структурує підходи до інклюзії. У вітчизняному науковому просторі клініко-психологічні особливості таких дітей ґрунтовно дослідив А. Чуприков. Сучасний інтегративний підхід розглядає аутизм як результат взаємодії біологічних, психологічних та соціальних факторів.

Ключовою перешкодою в освітньому процесі виступає сенсорна дефензивність – хворобливе сприйняття зовнішніх подразників (звуку, світла), що сприймається мозком як фізичний біль. Ігнорування стану «сенсорної тривоги» є критичною помилкою традиційної педагогіки. Для стабілізації нервової системи учня доцільно впроваджувати «сенсорну дієту» – систему персоналізованих стимулів. Концепція, яку запропонували П. Вілбаргер та В. Данн, постає динамічним інструментом управління психоемоційним станом дитини.

Перехід до цілеспрямованого впливу на нейрофізіологічні механізми потребує залучення інноваційного інструментарію. Цифрові регулятори (ШІ та VR) виконують роль зовнішніх фільтрів, формуючи для дитини «безпечний кокон» із контрольованим рівнем стимуляції. Внутрішні стабілізатори, зокрема нейрографіка та артметоди, забезпечують емоційну рівновагу через візуально-тактильний відгук.

У структурі «сенсорної дієти» нейрографіка постає засобом активної стабілізації. За висновками П. Пискарьова та Б. Богданової, використання «нейролінії» дозволяє трансформувати стан тривоги у структуровану творчу дію. У поєднанні з підходами Е. Дж. Айрес щодо тактильної стимуляції, цей метод сприяє нейропластичній корекції. Інтеграція технологічного та творчого факторів перетворює освітній простір на адаптивну екосистему. Цифрові технології при цьому дозують інформаційне навантаження, а ефективно впровадження інновацій базується на класичних доказових підходах.

Прикладний аналіз поведінки (ABA) виступає базовим інструментом для формування навичок через систему позитивних підкріплень. Система TEACCH забезпечує архітектуру простору через візуалізацію розкладів та зонування. Штучний інтелект (ШІ) дозволяє персоналізувати контент, створюючи індивідуальну «тиху зону». Наприклад, сервіси автоматичної транскрибації мовлення допомагають учням із труднощами аудіального сприйняття перетворювати звук у візуальний текст. VR/AR-технології формують середовище для моделювання соціальних ситуацій без ризику стресу. Використання асистивних девайсів, зокрема засобів альтернативної комунікації (Digital AAC), мінімізує комунікативну тривогу дитини. Творча діяльність залишається найм'якшим способом саморегуляції. Сенсорне самовираження через роботу з глиною чи фарбами забезпечує терапевтичну стимуляцію, де дитина самостійно контролює інтенсивність впливу (Рис. 1).

Рис. 1. Використання технік пальцевого малювання як засобу сенсорної стимуляції та емоційного розвантаження дитини

Нейрографіка як нейросенсорна вправа активує нові нейронні зв'язки. Плавна лінія та метод «скруглення» гострих кутів транслюють мозку сигнал безпеки, що сприяє зниженню рівня кортизолу. У межах дослідження висунуто гіпотезу, що художній хист при РАС є результатом нейробіологічної компенсації. Роль педагога в цій моделі трансформується у функцію «генетичного скаута». Використання ШІ для зняття рутинного навантаження та нейрографіки для зниження рівня кортизолу дозволяє здійснити фенотипічне розкодування особистості. Фахівець із графічного дизайну здатен розгледіти у малюнках складні фрактальні структури, що є маркерами високого потенціалу.

На основі проведеного аналізу ми виокремили методичний інструментарій організації інклюзивного середовища:

1. Сенсорний менеджмент: дотримання візуальної гігієни та акустична модерація.
2. Цифрові ШІ-інструменти: використання Otter.ai для транскрибації, Speechify для адаптації тексту та Read&Write для асистивного письма.
3. Алгоритм «Правило паузи»: витримка 5–10 секунд після запитання для якісного декодування інформації мозком учня.
4. Психоемоційна регуляція: проведення коротких сесій нейрографіки після когнітивно складних блоків заняття.

Висновки. Синергія високотехнологічних фільтрів (ШІ, асистивні девайси) та глибинних арттерапевтичних методів дозволяє створити адаптивну освітню екосистему. Такий підхід забезпечує перехід від моделі «виживання» дитини в класі до моделі її інтелектуальної самореалізації. Коли сенсорні бар'єри нівелюються за допомогою продуманої структури та цифрових інструментів, фізичні особливості розвитку перестають бути перешкодою на шляху до емоційної автономії та успішної соціалізації здобувача освіти з РАС.

Декларація використання штучного інтелекту

При підготовці тез було використано мовну модель Gemini 1.5 Pro (Google) як інструмент для: концептуалізації та структурування ідей щодо синергії артметодів та цифрових фільтрів в інклюзивному середовищі; стилістичної корекції та редагування тексту відповідно до вимог наукового стилю, а також технічної корекції символів; розробки адаптивного алгоритму «Правило паузи» та структурування рекомендацій щодо використання асистивних сервісів.

Усі наукові висновки, гіпотези та фінальна інтерпретація результатів належать автору та пройшли особисту верифікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айрес Е. Дж. Дитина і сенсорна інтеграція. Розуміння прихованих проблем розвитку / пер. з англ. Ю. С. Шляхова. Київ : Генеза, 2019. 272 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтований підхід у вихованні : науково-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
3. Богданова Б. Нейрографіка як інноваційний метод психологічної корекції та емоційного розвантаження. *Психологічні науки: теорія і практика*. 2022. № 1. С. 12–18.

4. Ващенко Л. С. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті : монографія. Київ : Тираж, 2005. 384 с.
5. Грандін Т., Панек Р. Аутизм та особливе мислення / пер. з англ. В. Т. Омельченко. Київ : Форс Україна, 2018. 224 с.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.
7. Нестеренко Є., Коробкіна Т. Роль штучного інтелекту та сучасних інформаційних систем в інклюзивній освіті. *Наукові орієнтири: теорія та практика досліджень* : матеріали конференції. 2025. DOI: 10.62731/mcnd-11.04.2025.005.
8. Панухник О., Семчишин М. Штучний інтелект в освітньому процесі та наукових дослідженнях. *Галицький економічний вісник*. 2023. Т. 83, № 4. С. 202–211.
9. Чуприков А. П., Пелех Ю. В. Розлади спектра аутизму : медико-педагогічний посібник. Львів : Тріада плюс, 2013. 270 с.
10. Baron-Cohen S. The Pattern Seekers: How Autism Drives Human Invention. New York : Basic Books, 2020. 272 p.
11. Hasselbring T. S., Glaser C. H. W. Use of computer technology to help students with special needs. *The Future of Children*. 2000. Vol. 10, No. 2. P. 102–122.

Савицька Олена Сергіївна,

аспірант 1 курсу спеціальності А6. Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Багатченко Анастасія Анатоліївна,

здобувачка 3 курсу спеціальності 016.01.
Спеціальна освіта. Логопедія,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

Науковий керівник – **Федоренко С. В.,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри прикладної
психології та логопедії,
Бердянський державний
педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ДО ПИТАННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ЛЕКСИКИ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

У сучасних дослідженнях мовленнєвого розвитку дітей особливої уваги потребує проблема наукової термінології, зокрема у сфері формування емоційної лексики. Актуальність цього питання зумовлена необхідністю чіткого й узгодженого трактування ключових понять, що описують мовленнєві та емоційно-комунікативні процеси, особливо у дітей з розладами аутистичного спектру (РАС). Невизначеність і варіативність термінів ускладнює як теоретичне осмислення проблеми, так і практичну реалізацію корекційно-розвиткової роботи. У зв'язку з цим постає потреба в уточненні та систематизації термінологічного апарату, що забезпечить більш ефективне дослідження і формування емоційної лексики у дітей з РАС. У межах цього підходу важливо враховувати фундаментальні наукові погляди.

Досліджуючи поняття «емоційна лексика», В. Галущенко зазначала, що вона виступає засобом вираження суб'єктивного ставлення особистості до явищ, осіб і ситуацій, а також слугує інструментом передавання її внутрішніх почуттів і переживань [4, с. 26]. Оскільки становлення цієї лексики в онтогенезі нерозривно пов'язане з просодикою та невербальними засобами експресії, їх розгляд у комплексі є обов'язковим. Таким чином, вже у ранньому віці діти опановують емоційну комунікацію через міміку, жести та вигукі та копіюючи поведінку дорослих. З розвитком цей арсенал розширюється, збагачуючи словниковий запас і сприяючи зростанню комунікативної компетенції. Будь-які порушення у цій системі

негативно відображаються на загальному мовленнєвому розвитку дитини. Оскільки емоційна лексика є невід'ємною частиною лінгвістичного простору, її реалізація залежить від функціонування цілісної мовної системи.

Мова має складну структурну будову, в основу якої входять семантичний, синтаксичний, номінативний, морфологічний і фонологічний компоненти. Вважається, що сам термін походить від трьох грецьких слів «семантикос» – той, що означає чи має значення; «семайно» – означаю, вказую; «сема» – знак, указівка [6, с. 8]. З розвитком науки проблеми семантики почали розглядати з боку не тільки філософії й лінгвістики, а й психології, а згодом – і спеціальної педагогіки.

Успішне утворення програми висловлювання можливе лише за умови тісної співпраці семантичного компоненту і словника, оскільки семантичне уявлення виступає пусковим механізмом для організації лексичних взаємозв'язків у синтаксичній структурі мовлення [8, с. 175]. Відповідно, формування словника емоційної лексики стає неможливим чи значно утрудненим без чіткого розуміння значень слів, що виражають чи описують емоції, почуття. Бідність словника емоційної лексики у дітей з РАС майже завжди пов'язана з недостатньо сформованим синтаксичним компонентом мови та прагматикою, що виступає чинником для використання знакових систем відповідно до умов, мети та емоцій. Прагматика зумовлює, яким чином емоційно забарвлена лексика інтегрується в синтаксичну структуру висловлювання, надаючи йому експресивності та суб'єктивної оцінності. Водночас конкретна ситуація, у якій перебуває дитина, виступає мотиваційним чинником, що спонукає до використання мовлення, як інструменту реалізації певного завдання, зокрема опису власного емоційного стану та розуміння емоцій співрозмовника. Недостатність комунікативної взаємодії закономірно гальмує розвиток прагматики мовлення та викривляє його лексико-семантичне наповнення.

Отже, у значній кількості дітей з РАС спостерігається порушення розуміння власних і чужих почуттів та емоцій. F. Bethany, M. Oakley, J. Emily, H. Jones, D. Crawley називають це явище «алекситимія». Вони трактували це поняття як «no words for emotions», тобто нездатність підібрати слова для опису власних почуттів, однак зміст цього поняття виходить далеко за межі суто лексичних труднощів, охоплюючи глибинні когнітивно-емоційні процеси [1].

Алекситимія є стійкою особливістю, що проявляється у труднощах розпізнавання, диференціації та вербалізації власних емоцій, а також у схильності зосереджуватися переважно на зовнішніх подіях, а не на внутрішніх переживаннях. Метааналіз, проведений під керівництвом K. S. Lee, показав, що існує помірний зв'язок алекситимії з мовленнєвими порушеннями, у тому числі зі зниженою схильністю до використання емоційної лексики. Автори розглядають алекситимію як субклінічний багатокомпонентний стан низької емоційної самосвідомості [2]. Ці загальні тенденції знаходять своє відображення та детальне розкриття у працях українських фахівців, які фокусуються на дефіцитарності вербалізації емоційних станів. В. Готич і О. Федик підкреслюють вплив алекситимії на емоційну сферу, комунікацію й міжособистісні взаємини, а походження цього феномену пов'язують із нейробіологічними, психодинамічними та соціальними чинниками [5].

Окрім труднощів із вербалізацією внутрішніх станів, важливим аспектом є порушення механізмів адаптивної поведінки. Відповідно, емоційна регуляція розглядається, як здатність контролювати й модулювати власні емоційні стани. За даними E. Kinnaird та ін., у дітей з РАС часто спостерігаються підвищена тривожність, агресивність та реакції на фрустрацію [3]. Порушення емоційної регуляції може суттєво впливати на розвиток мовлення.

Емоційна лексика у дітей з РАС формується у тісному зв'язку з рецептивним і експресивним компонентами мовлення, які визначають розуміння та вербалізацію емоцій. Дослідження Є. Чайковської показує тісний зв'язок між рівнем мовленнєвого розвитку та здатністю розпізнавати емоції, що особливо ускладнюється у дітей з РАС за наявності обмеженого словникового запасу та труднощів синтаксичної організації мовлення [7].

Рецептивний компонент виступає основою мовленнєвої діяльності, оскільки пов'язаний із процесами сприймання, осмислення та інтерпретації мовлення, що реалізуються на фонетичному, лексико-семантичному й синтаксичному рівнях.

Експресивний компонент своєю чергою забезпечує вербалізацію емоцій і надає мовленню виразності, що пов'язано з впливом на співрозмовника [7]. Як показує практика, в дітей з РАС спостерігається варіативність співвідношення рецептивного й експресивного мовлення, що може зумовлювати труднощі як у розумінні, так і у вираженні емоцій.

Отож, дослідження емоційної лексики у дітей з РАС потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує різні критерії у цілісну систему. Корекційна робота має виходити за межі вивчення окремих слів-назв емоцій, фокусуючись на розвитку емоційного сприйняття, емпатії та саморегуляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oakley B. F. M. Alexithymia in autism: cross-sectional and longitudinal associations with social-communication difficulties, anxiety and depression symptoms. *Psychological Medicine*. 2020. Vol. 52 (8). P. 1458–1470. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0033291720003244>.
2. Furthering the language hypothesis of alexithymia: An integrated review and meta-analysis / K. S. Lee та ін. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2022. Vol. 141. Art. 104863. URL: <https://lnk.ua/CHg0NQDBo> (date of acces: 15.04.2026).
3. Giannotti M., De Falco S., Venuti P. Alexithymia, Not Autism Spectrum Disorder, Predicts Perceived Attachment to Parents in School-Age Children. *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11. Art. 332. P. 1–8. URL: <https://lnk.ua/sArSL1GkL> (date of acces: 15.04.2026).
4. Галущенко В. Особливості стану та формування емоційної лексики у дітей з порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2018. Вип. 36. С. 23–28.
5. Готич В. О., Федик О. В. Проблема алекситимії в сучасному науковому дискурсі. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. №. 1. С. 58–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-1-7>.
6. Желязкова В. В. Семантика: теорія і практика : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Іліон, 2018. 180 с.
7. Чайковська Є. Ю. Поняття «емотивність» та «експресивність» у мові науки. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ : Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов НАН України, 2012. С. 279–287. URL: <https://lnk.ua/UAonDL6Nx> (дата звернення: 15.04.2026).
8. Шульженко Д. І., Товкес Ю. В. Особливості лексико-семантичної сторони мовлення у дітей із розладами аутистичного спектра. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Спеціальна психологія*. 2020. Вип. 39. С. 174–179.

Саніна Вероніка Євгенівна,
вчитель-логопед
Центру комплексної реабілітації,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ВИКОРИСТАННЯ ОРАЛЬНО-МІОФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ У ПОЄДНАННІ З АРТИКУЛЯЦІЙНОЮ ГІМНАСТИКОЮ В ЛОГОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Сучасний етап розвитку логопедії характеризується значним зростанням кількості дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, які супроводжуються комплексними відхиленнями у формуванні мовленнєвої та суміжних функціональних систем. Це зумовлює необхідність пошуку та впровадження ефективних, науково обґрунтованих підходів до логокорекційної роботи, на необхідності впровадження комплексного підходу до корекції мовленнєвих порушень наголошують А. Богуш та М. Шеремет [1; 6].

У структурі тяжких порушень мовлення важливе місце займають орально-міофункціональні дисфункції, які проявляються у вигляді порушення м'язового тону артикуляційного апарату, недостатньої координації рухів язика, неправильного положення язика у стані спокою, ротового типу дихання та порушень функції ковтання. Як зазначають Т. Коваль та В. Панасюк, ці фактори суттєво ускладнюють процес формування звуковимови та затримують загальний мовленнєвий розвиток дитини [2].

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що ефективна корекція мовленнєвих порушень потребує інтеграції різних методів впливу. На цьому наголошує А. Колупаєва, підкреслюючи значення міждисциплінарного підходу. У цьому контексті особливого значення набуває орально-міофункціональний підхід, який, за визначенням І. Маркезан, є системою заходів, спрямованих на відновлення фізіологічно правильних функцій м'язів артикуляційного апарату [3; 4].

Базовим компонентом логокорекційної роботи традиційно виступає артикуляційна гімнастика, що являє собою систему спеціально організованих вправ, спрямованих на розвиток рухливості, сили та координації органів артикуляційного апарату. Вона забезпечує формування правильної артикуляційної бази, що є необхідною передумовою для постановки та автоматизації звуків. Її значення у формуванні правильної артикуляційної бази підкреслює М. Шеремет [6].

Разом із тим, як зазначає Ю. Рібцун, у дітей із тяжкими порушеннями мовлення ефективність лише артикуляційної гімнастики може бути обмеженою, оскільки вона не враховує глибинні функціональні порушення орофациальної системи. У таких випадках необхідним є доповнення корекційного процесу заходами, спрямованими на нормалізацію м'язового тону та відновлення фізіологічних функцій [5].

Оральнo-міофункціональний підхід передбачає комплексну роботу з м'язами орофациальної зони, зокрема: нормалізацію положення язика у стані спокою, формування носового типу дихання, корекцію ковтальних патернів, розвиток координації артикуляційних рухів, налагодження жування. За даними Т. Коваль та В. Панасюк, такий підхід дозволяє впливати не лише на симптоми, але й на функціональні механізми мовленнєвих порушень [2].

Практична реалізація зазначеного підходу передбачає використання спеціальних завдань. У межах поєднання артикуляційної гімнастики та оральнo-міофункціонального підходу доцільним є використання комплексу спеціально підібраних вправ:

1. Вправа «Грибок»

Спрямована на формування правильного положення язика та розвиток його м'язового тону. Дитина притискає язик до піднебіння та утримує його у такому положенні протягом декількох секунд. Вправа сприяє підготовці до правильної артикуляції звуків та формуванню фізіологічного положення язика у стані спокою.

2. Вправа «Гойдалка зі шпателем»

Передбачає чергування підйому язика до верхньої губи та опускання до нижньої з тиском на шпатель. Сприяє розвитку координації та рухливості язика, що є необхідним для формування чіткої звуковимови.

3. Вправа на формування носового дихання «Подуй на пір'їнку»

Дитині пропонується дати на легкий предмет (пір'їнку, ватку), контролюючи тривалість і силу видиху через ніс (з закритим ротом). Вправа сприяє формуванню правильного дихального патерну.

4. Вправа «Пий, як дорослий»

Спрямована на корекцію ковтання. Дитині пропонується зробити ковток води, утримуючи язик у правильному положенні (притиснутим до піднебіння) без напруження губ. Починаємо з маленької краплини води з піпетки. Формує фізіологічний тип ковтання.

5. Вправа «Бублик»

Дитина утримує резиновий бублик зубами, відкриває-закриває напружені губи. Вправа сприяє укріпленню колового м'язу рота.

Застосування цих та інших вправ з урахуванням індивідуальних потреб дитини забезпечує цілісний корекційний вплив, сприяє формуванню фізіологічно правильних мовленнєвих і функціональних патернів та підвищує ефективність логокорекційної роботи.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування ефективності поєднання артикуляційної гімнастики та оральнo-міофункціонального підходу в логокорекційній роботі з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

У дослідженні використано методи теоретичного аналізу, систематизації та узагальнення наукових джерел.

Результати аналізу свідчать, що інтеграція артикуляційної гімнастики та оральнo-міофункціонального підходу забезпечує комплексний вплив на мовленнєву функцію дитини. Зокрема, артикуляційна гімнастика сприяє розвитку моторної основи мовлення, тоді як оральнo-міофункціональний підхід забезпечує нормалізацію функціонального стану м'язів орофациальної системи та формування фізіологічно правильних мовленнєвих патернів.

Комплексне застосування зазначених методів дозволяє досягти більш стійких результатів у формуванні звуковимови, підвищити ефективність логокорекційної роботи та сприяти попередженню вторинних мовленнєвих порушень.

Крім того, системний підхід позитивно впливає на загальний психофізичний стан дитини, сприяє підвищенню її мовленнєвої активності, комунікативної ініціативи та соціальної адаптації.

Отже, орально-міофункціональний підхід у поєднанні з артикуляційною гімнастикою є науково обґрунтованим та ефективним напрямом сучасної логокорекційної роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Подальші дослідження у цьому напрямі сприятимуть удосконаленню методик корекційного впливу та підвищенню їх результативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. Київ : Слово, 2010. 374 с.
2. Коваль Т. В., Панасюк В. Г. Орально-міофункціональні дисфункції як чинник тяжких порушень мовлення. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2019. Випуск 13. 115-126 с.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ : Педагогічна думка, 2009. 269 с.
4. Marchesan I. Q. Orofacial Myofunctional Therapy. São Paulo, 2012. 38-77 с.
5. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 238 с.
6. Шеремет М. К. Логопедія. Київ : Слово, 2015. 672 с.

Сидорук Анастасія Романівна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
Науковий керівник – **Козак М. М.,**
асистент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Сучасна освіта зорієнтована на забезпечення права кожної дитини на якісне навчання та соціальну інтеграцію незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [1, с. 25]. Впровадження інклюзивного навчання потребує системного підходу до створення умов, у яких дитина з особливими освітніми потребами (ООП) може реалізувати свій потенціал. Одним із ключових чинників успішної інклюзії є психолого-педагогічний супровід, що забезпечує цілісну підтримку розвитку, навчання та соціалізації дитини [2, с. 78].

Психолого-педагогічний супровід – це комплексна система професійної діяльності, спрямована на створення сприятливих умов для розвитку особистості дитини, її навчання, соціальної адаптації та інклюзії в освітньому середовищі [3, с. 111]. Він охоплює діагностичний, корекційно-розвитковий, консультативний та просвітницький компоненти, реалізація яких здійснюється командою фахівців – учителями, асистентами, психологом, логопедом, реабілітологом та батьками [4, с. 110].

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю подолання соціальних стереотипів та розробки дієвих технологій підтримки дітей з ООП. Психолого-педагогічний супровід дозволяє не лише коригувати наявні порушення, а й розвивати особистісний потенціал дитини, сприяючи її успішній соціалізації та гармонійному врядуванню в соціокультурне середовище.

Реалізація ефективного супроводу базується на індивідуальному підході та індивідуальній програмі розвитку (ІПР), що враховує особливості, можливості та потреби дитини [2, с. 85]. Особлива увага приділяється створенню безпечного освітнього середовища, адаптації навчальних матеріалів, використанню допоміжних засобів та технологій [1, с. 31].

Диференційований підхід у супроводі залежить від нозологічних особливостей дитини. Так, діти з порушеннями мовлення швидко втомлюються, потребують зменшення вербального навантаження та надання переваги письмовим формам контролю [3, с. 119]. У випадку синдрому дефіциту уваги та

гіперактивності важливими є чітка структуризація матеріалу, візуальна підтримка, позитивне підкріплення та регламентація діяльності [4, с. 113].

Важливою складовою супроводу є співпраця з родиною. Підвищення психологічної компетентності батьків, залучення їх до освітнього процесу сприяє формуванню єдиного розвивального простору для дитини як у закладі освіти, так і вдома [2, с. 87].

Психолого-педагогічний супровід дозволяє не лише коригувати наявні порушення, а й розвивати потенційні можливості дитини, формувати її соціальні навички та життєву компетентність [1, с. 34]. Ефективність цього процесу залежить від професійної взаємодії всіх учасників освітнього процесу та постійного моніторингу динаміки розвитку дитини.

Отже, психолого-педагогічний супровід є невід'ємною складовою інклюзивного навчання, оскільки забезпечує реалізацію індивідуальних потреб дитини, сприяє її повноцінному розвитку та успішній соціалізації. Удосконалення технологій супроводу, підвищення професійної компетентності фахівців та налагодження партнерства з родиною є запорукою ефективної інклюзії.

Перспективним напрямом подальших досліджень та практичної діяльності залишається вдосконалення методик міждисциплінарної взаємодії та пошук інноваційних засобів стимуляції компенсаторних механізмів дитини. Психолого-педагогічний супровід має бути динамічним процесом, що постійно трансформується відповідно до результатів моніторингу розвитку учня, забезпечуючи реалізацію принципу рівних можливостей у кожному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жердєва Д. О. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Київ : Педагогічна думка, 2022. 120 с.
2. Кобильченко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в освітньому просторі. Харків : Друкарня Мадрид, 2019. 160 с.
3. Олефір Н. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Theory, practice, and science : Abstracts of XXIII International Scientific and Practical Conference*. Tokyo, Japan. 2021. С. 295–297.
4. Попелюшко Р. П. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в інклюзивному навчанні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2014. № 1. С. 109–113.

Стеценко Юлія Юріївна,
здобувачка 2-го курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Горшкова Г. В.,**
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВІДНОВЛЕННЯ МОВЛЕННЯ У ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ ЧЕРЕЗ ІГРОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Мовлення – це складний психофізіологічний процес, який забезпечує можливість комунікації, мислення та соціальної взаємодії людини. У зрілому віці порушення мовлення, спричинені ураженнями головного мозку, суттєво знижують якість життя, ускладнюють соціальні контакти та професійну реалізацію.

Актуальність теми обумовлена зростанням кількості осіб із судинними захворюваннями мозку та черепно-мозковими травмами, що призводять до афатичних розладів, а також необхідністю розробки сучасних ефективних методів мовленнєвої реабілітації дорослих.

Проблема афазійних розладів у дорослому віці залишається однією з ключових у сучасній логопедії та нейропсихології. Динамічна афазія, яка виникає внаслідок локальних уражень лобових відділів головного мозку, призводить до специфічних труднощів у мовленнєвій діяльності.

У науковій літературі проблема афазії та відновлення мовлення дорослих є предметом дослідження багатьох науковців М. Овчаренко, О. Ласточніка, О. Лянна, І. Суляцький, Я. Кравець. Систематичний огляд О. Лянна продемонстрував ефективність інтенсивної мовленнєвої терапії для осіб з афазією після інсульту, особливо при високій частоті та тривалості втручання [3]. Дослідниця наголосила на важливості комплексного підходу до реабілітації з урахуванням нейропсихологічних механізмів порушення та індивідуальних потреб пацієнтів.

Науковці О. Лянна, І. Сулятицький, Я. Кравець, В. Литвиненко досліджували проблему ігрової діяльності у осіб з динамічною афазією.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити поняття «ігрова діяльність у дорослих» – це використання ігор, рольових сценаріїв, квестів та інших ігрових методів для досягнення конкретних цілей у професійній сфері, навчанні, реабілітації та особистісному розвитку. Це один із найбільш перспективних методів корекції. Вона використовується для розвитку творчого, критичного мислення, формування практичних умінь та навичок, дає змогу стимулювати увагу і підвищувати інтерес до завдань, активізувати сприймання матеріалу.

При динамічній афазії, незважаючи на правильну вимову окремих звуків, слів і коротких фраз, збережене автоматизоване мовлення і повторення. спонтанне оповідне мовлення стає утрудненим або неможливим. Вербальна активність різко знижена, в мовленні хворих присутні ехолалії і персеверації. Читання, письмо і елементарний рахунок при динамічній афазії залишаються збереженими [1]. Мовленнєві порушення цього типу істотно впливають на соціальну адаптацію, самооцінку та якість життя [4].

У контексті зазначеного вище особливо важливим є визначення методів та шляхів, які здатні одночасно стимулювати мовленнєву активність та підвищувати мотивацію до систематичних занять. Тому одним із найбільш перспективних напрямків є застосування ігрової діяльності, яка створює природну потребу в комунікації, знижує психологічний бар'єр та страх помилки, а також забезпечує емоційну залученість пацієнтів до реабілітаційного процесу.

У сучасній науці все більшої ваги набувають підходи, що поєднують когнітивну терапію, логопедичну практику та ігрову діяльність [5]. Ігрові методи в роботі з дорослими дозволяють зменшити психоемоційне напруження, підвищити мотивацію та створити умови для безпечного мовленнєвого самовираження.

Застосування ігрової діяльності у відновленні мовлення осіб з динамічною афазією є інноваційним підходом, що поєднує корекційні завдання з природною комунікативною взаємодією та сприяє не лише покращенню мовленнєвих показників, але й соціальній інтеграції пацієнтів.

Зміст ігрових занять містить рольові, комунікативні та інтерактивні вправи, спрямовані на розвиток зв'язного мовлення, ініціативи, граматичної організації та лексичної гнучкості. Наприклад, рольові ігри типу «у магазині», «на прийомі в лікаря» чи «зустріч із другом» дозволяють пацієнтам відпрацьовувати побудову діалогів у реальних життєвих ситуаціях. Використання настільних ігор і мовленнєвих карт сприяє відновленню послідовності висловлювань, логічності та граматичної правильності.[2]

Вагому роль у відновленні мовлення осіб зрілого віку з динамічною афазією відіграють інтерактивні методи корекції. Їх мета полягає у стимуляції мовленнєвої ініціативи, розширенні обсягу висловлювань, покращенні граматичного оформлення мовлення та підвищенні комунікативної активності через створення природних ситуацій спілкування. До структури корекційної програми можуть входити наступні види ігор та вправ:

1. Комунікативні ігри спрямовані на стимуляцію діалогу. Використовуються вправи «питання-відповідь», по черзі описуються предмети чи ситуації, застосовується відгадування загадок та спільне вирішення завдань з обміном інформацією. Основна проблема полягає у складності початку розмови та її підтримання.

2. Рольові ігри допомагають активізувати мовленнєву ініціативу через програвання побутових ситуацій у магазині, лікарні, на зустрічі. Робота відбувається етапами: спочатку використовуються готові діалоги, потім додається імпровізація. Поступово завдання ускладнюються через самостійну побудову реплік та реакцію на несподівані ситуації.

3. Настільні ігри розвивають планування мовлення. Пацієнти пояснюють правила гри, описують ходи, коментують дії та формулюють стратегії. Логопед показує зразки побудови висловлювань, після чого пацієнт закріплює навички.

4. Інтерактивні вправи тренують граматичні конструкції. Застосовується складання речень з опорних слів у грі, перетворення висловлювань, узгодження слів через ігрові завдання. Часто використовуються ігри з картками для створення історій, опису послідовності подій та власних сюжетів.

Отже, можна дійти висновку, що ігрова діяльність виступає важливим і ефективним засобом у відновленні мовлення осіб зрілого віку з динамічною афазією. Застосування різних видів ігор допомагає гармонізувати мовленнєві та мотиваційні процеси, покращити мовленнєву ініціативу та комунікативну активність, створити умови для генералізації навичок у повсякденне спілкування, що робить їх актуальними та корисними для сучасної логопедичної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матвієнко Ю. Поширені синдроми порушення мови у загальномедичній практиці. *Медицина світу* 2015. № 1. URL: <https://msvitu.com/archive/2015/january/article-3.php> (дата звернення : 10.10.2025).
2. Лянна О. В. Відновлення мовленнєвого спілкування при афазії у осіб післяінсультного стану : дис. канд. пед. наук. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2021. с.236 URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.23/Lianna_diss.pdf (дата звернення: 13.10.2025).
3. Сулятицький І. В., Кравець Я. В. Соціопсихологічні засади роботи з афазією як типовим порушенням мовлення після інсульту. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Київ, 2018. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/stattia-Suliatyts-kyu-Kravets-2018-AFAZIYA-pislia-insul-tu.pdf> (дата звернення: 13.10.2025)
4. Ткаченко Т. В. Ігрова діяльність як засіб мовленнєвої реабілітації дорослих із афазією. *Логопедія : теорія і практика*. 2021. №2. С. 45–51.
5. Hymes M., Prescott T., Brebner C., Palmer R. Designing Game-Based Rehabilitation Experiences for People with Aphasia. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*. 2021. Vol. 5 (CHI PLAY). DOI : 10.1145/3474697 (дата звернення : 10.10.2025).

Сусоєва Людмила Андріївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Саєнко Т. А.,**
доктор філософії за спеціальністю 016 Спеціальна освіта,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З КОМБІНОВАНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Сучасні тенденції сприйняття осіб з особливими освітніми потребами, суспільна інклюзивна культура активізували інтерес дослідників до наукового пошуку шляхів психолого-педагогічного супроводу дітей різних нозологічних категорій. Комбіновані порушення розвитку складають специфічну групу з варіативністю поєднань провідних порушень та клініко-психологічних симптомоутворювальних механізмів. Становлення особистості дитини, попри наявність порушень розвитку, підпорядковується поетапності унормованих онтогенетичних показників та має пряму залежність від спілкування з оточенням. Відтак комунікативно-мовленнєві навички забезпечують пізнання навколишньої дійсності, дозволяють дитині засвоювати суспільно-корисний досвід, реалізують потребу в обміні станами та почуттями. У дітей досліджуваної категорії через поліморфні порушення розвитку процес формування комунікативно-мовленнєвих навичок проходить в умовах дизонтогенезу. Знання про особливості розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей з комбінованими порушеннями дозволять розробити діагностичний та корекційно-розвитковий інструментарій для здійснення психолого-педагогічного супроводу в умовах спеціального навчання.

Відтак дослідження дизонтогенетичного аспекту формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей цієї нозологічної групи є актуальним.

Дослідженню особливостей психічного розвитку дітей з комбінованими порушеннями, пошуку шляхів діагностики та корекції присвячено роботи українських вчених, серед яких Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз, О. Чеботарьова. Дослідники запропонували корекційно-розвиткові технології навчання дітей цієї нозологічної групи. Поряд із цим залишається недостатньо вивченим питання розвитку навичок спілкування у дітей з комбінованими порушеннями.

Вивчення спеціальної наукової психолого-педагогічної літератури дозволило нам констатувати, що дефініцію «комбіновані порушення» характеризують як наявність у дитини декількох первинних порушень, які сукупно визначають специфічний характер психічного та мовленнєвого дизонтогенезу [1; 4]. Не можемо не погодитися з думкою В. Синьова та М. Шеремет (2015), що комбіновані порушення не можна назвати механічною сукупністю, вони є складним системним порушенням, де сукупність симптомів порушення визначається ієрархічною взаємодією між основними нозологіями [5].

Ключовим фактором комплексних порушень є ефект взаємообтяження: одне порушення позбавляє дитину можливості використовувати компенсаторні механізми, які були б доступні при «монопорушенні». Це призводить до глибокого недорозвитку всієї психічної сфери, де комунікація часто залишається на довербальному або елементарному вербальному рівнях [2; 4].

Відтак дефініція «комбіновані порушення» об'єднує різні варіанти поєднання інтелектуальних, мовленнєвих, емоційно-вольових, сенсорних, опорно-рухових порушень розвитку, що мають однаковий ступінь вираженості й перешкоджають соціальній адаптації особистості.

Комунікативно-мовленнєві навички – це інтегративні навички, що реалізують здатність особистості свідомо використовувати мовленнєві та немовленнєві засоби спілкування для встановлення контакту і взаємодії між людьми з метою обміну інформацією, соціальним досвідом та задоволення емоційних потреб [4]. Структура цих навичок включає наступні компоненти:

- вміння встановлювати міжособистісні контакти з використанням доступних засобів спілкування;
- вміння використовувати невербальні засоби відповідно до ситуації спілкування;
- вміння сприймати та розуміти стан іншої людини;
- вміння сприймати і розуміти емоції іншої людини, передавати власний емоційний стан;
- вміння ініціювати та підтримувати контакти;
- розуміння зверненого мовлення;
- вміння підтримувати діалог;
- вміння правильної побудови вербальних висловлювань відповідно до лексико-граматичних та фонетико-фонематичних норм.

У дітей із комбінованими порушеннями спостерігають розрив між рівнем мовленнєвого розвитку та комунікативним рівнем (застосуванням мовлення як засобу соціалізації) [4; 5].

Розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок при комбінованих порушеннях розвитку характеризується варіативною якісною своєрідністю та вираженою асинхронністю [5].

Науковий пошук особливостей становлення та розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок у досліджуваній категорії дітей дозволяє стверджувати, що при різному поєднанні основних порушень комунікативно-мовленнєвий дизонтогенез буде мати різні варіанти проявів. Зазначене явище буде пов'язане із проявами порушень формування навичок спілкування при кожному окремому порушенні розвитку. Відтак ми узагальнили особливості розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок при комбінованих порушеннях розвитку.

1. Прологованість довербального етапу становлення комунікативно-мовленнєвих навичок.
2. У частини дітей спостерігається відсутність «комплексу пожвавлення».
3. Уповільнений розвиток розуміння зверненого мовлення.
4. Збіднене гукання / його відсутність.
5. Збіднений репертуар белькотіння / його відсутність.
6. Пізня поява перших слів.
7. Затриманий розвиток номінативної функції мовлення.
8. У переважної кількості дітей спостерігається несформованість, або недостатня сформованість мовленнєвих засобів спілкування.
9. Менша кількість дітей засвоює елементарну фразу, проте вона аграматична та неправильно оформлена в звускладовому вимірі.
10. Повільне засвоєння словникового запасу.
11. Труднощі актуалізації словника.

12. Порушене формування уявлень про предмети та явища.
13. Виражений імпресивний аграматизм.
14. Порушення формування складової структури слова.
15. У більшості випадків мовлення не виконує комунікативну, регулятивну та пізнавальну функції.

Отже, дослідження особливостей розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей з комбінованими порушеннями дозволило нам дійти наступних висновків. Якісні відмінності особливостей порушеного комунікативно-мовленнєвого розвитку у дітей цієї нозологічної групи залежить від варіантів поєднання основних порушень. Незалежно від варіанту комбінованого порушення розвитку у дітей наявне порушення формування всієї комунікативно-мовленнєвої системи, всіх видів мовлення, а також усіх функцій мовлення.

Подальший науковий пошук потрібно зосередити на розробці діагностичного інструментарію для вивчення стану сформованості комунікативно-мовленнєвих навичок та немовленнєвих психічних процесів у дітей із комбінованими порушеннями розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Ю. А. Основи спеціальної психології та педагогіки : навч. посібник. Київ : Слово, 2020. 256 с.
2. Засенко В. В. Сучасні підходи до навчання дітей зі складними порушеннями розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 38. С. 15–24.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від теорії до практики : посібник. Київ : Атопол, 2019. 152 с.
4. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку : навчально-методичний посібник / за наук. ред.: О. В. Чеботарьової, О. І. Мякушко. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
5. Синьов В. М., Шеремет М. К. Основи дефектології : підручник. Київ : Вища школа, 2015. 340 с.

Тупилко Тарас Русланович,
здобувач 3 року навчання третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Позднякова О. Л.,**
доктор педагогічних наук, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ РОЗУМІННЯ ШКІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРАВИЛ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Інклюзивна освіта є одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасного українського суспільства, спрямованим на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей. Її розвиток створює умови для формування безбар'єрного освітнього середовища, у якому діти з особливими освітніми потребами мають можливість повноцінно навчатися, розвиватися та соціалізуватися [1].

Особливої уваги потребують діти з порушеннями інтелектуального розвитку, що характеризуються обмеженими пізнавальними можливостями, специфікою мислення, труднощами мовлення та порушеннями емоційно-вольової сфери. Ефективність їхнього навчання та виховання значною мірою залежить від створення відповідних умов, застосування індивідуального та диференційованого підходів, а також впровадження сучасних освітніх технологій [3; 6].

У наукових дослідженнях наголошується на важливості компетентнісного підходу, який забезпечує формування здатності застосовувати знання і навички у життєвих ситуаціях. Для дітей з інтелектуальними порушеннями це має особливе значення, оскільки сприяє їхній соціальній адаптації. Водночас важливим є формування дисциплінованої поведінки як основи ефективної взаємодії в соціумі [2].

Проблема формування дисциплінованої поведінки у молодших школярів є однією з ключових у сучасній педагогіці, особливо в умовах інклюзивного навчання. Особливої уваги потребують діти з порушеннями інтелектуального розвитку, у яких спостерігають труднощі у засвоєнні соціальних норм, регуляції поведінки та емоцій [4; 5].

Метою статті є аналіз стану сформованості розуміння дисциплінарних правил у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями за результатами констатувального експерименту.

Констатувальний експеримент передбачав комплексне вивчення дисциплінованості учнів за трьома компонентами:

- змістовим (знання правил),
- емоційним (ставлення та емоційні реакції),
- поведінковим (реалізація правил у діяльності).

Для вивчення стану сформованості розуміння шкільних дисциплінарних правил у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку було використано такі методи: аналіз психолого-педагогічної документації; анкетування учнів, батьків і вчителів; спостереження; бесіди; проективна методика «Дім–Дерево–Людина»; модифікована методика спостереження емоційних проявів.

Для оцінювання знань про правила дисципліни було обґрунтовано наступні критерії: повнота, адекватність і усвідомленість.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження показав критично низький рівень сформованості знань про правила дисципліни у дітей з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, 96,7 % таких учнів продемонстрували низький рівень знань, тоді як серед нормотипово розвинених школярів переважав середній рівень (85,2 %). Різниця між групами за показниками повноти та адекватності знань сягала понад 80 %, що свідчить про суттєве відставання дітей з інтелектуальними порушеннями у засвоєнні соціальних норм. Причому вчителі інклюзивних шкіл констатували, що ніхто з їхніх вихованців з особливими освітніми потребами не має адекватних, повних уявлень про прояв базових емоцій та повних, точних уявлень про правила дисциплінованої поведінки.

Аналіз результатів анкетування вчителів і батьків про знання дітьми правил поведінки показав, що лише 30 % дітей з інтелектуальними порушеннями вважаються дисциплінованими (проти 92,6 % у нормі). Значно нижчими є показники доброзичливості, поваги та здатності до розв'язання конфліктів (різниця між групами становить у середньому 50–60 %).

Також виявлено, що більшість дітей з інтелектуальними порушеннями демонструють імпульсивність, агресивність, труднощі у взаємодії з оточенням.

Дослідження також показало формальну узгодженість підходів педагогів і батьків (орієнтація на приклад і чіткі правила), однак практична реалізація є недостатньою. Зокрема, лише незначна частина вчителів системно працює над формуванням дисципліни, 22,7 % педагогів діють ситуативно, 78,4 % батьків пояснюють правила лише в окремих ситуаціях, більшість батьків не володіють навичками розв'язання конфліктів. Це створює суперечність між декларованими принципами виховання та реальними практиками.

Дослідження емоційної сфери виявило значні відхилення у дітей з інтелектуальними порушеннями. Найбільш вираженими є: тривожність (понад 90 %); агресивність; конфліктність; труднощі у спілкуванні.

Порівняно з нормально розвиненими дітьми, різниця становить: тривожність – понад 70 %; агресивність – понад 60 %; труднощі у спілкуванні – близько 65 %.

Також встановлено низький рівень емпатії, труднощі в усвідомленні власних емоцій, відсутність зв'язку між ситуацією та емоційною реакцією.

На основі отриманих на констатувальному етапі результатів ми виділили три рівні емоційного реагування учнів молодшої школи з порушеннями інтелектуального розвитку:

- I – низький рівень сформованості показали 37,07 % учнів;
- II – рівень нижче середнього показали 46,7 % учнів;
- III – середній рівень виявлено у 20 % дітей.

Отримані результати підтверджують, що порушення інтелектуального розвитку суттєво впливає на всі компоненти дисциплінованості. Особливо критичними є недостатність знань про правила поведінки, неспроможність застосовувати їх у поведінці, порушення емоційної регуляції.

Водночас значний вплив має і фактор соціального середовища, а саме, недостатня системність роботи педагогів і батьків.

У більшості молодших школярів з інтелектуальними порушеннями відсутнє цілісне розуміння правил дисциплінованої поведінки. Діти демонструють низький рівень застосування правил у реальних ситуаціях. Їх емоційна сфера характеризується високою тривожністю, агресивністю та низьким рівнем емпатії. Водночас спостерігається значна різниця між показниками дітей з інтелектуальними порушеннями та їх нормотиповими однолітками. Дослідження також встановило недостатню ефективність виховного впливу з боку дорослих.

Отримані результати доводять необхідність розробки та впровадження спеціальних корекційних програм, спрямованих на формування дисциплінованої поведінки у дітей з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навчально-методичний посібник. Київ : АТОПОЛ, 2009. 200 с.

2. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями : навчально-методичний посібник / авт.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко та ін. ; за наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.

3. Синьов В. М. Корекційно-виховна спрямованість навчально-виховного процесу допоміжної школи. *Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі* : хрестоматія : навч. посіб. / за ред. М. П. Миронової. Кам'янець-Подільський, 2004. С. 125–129.

4. Тупилко Т. Р. Питання дисциплінованої поведінки в учнів з порушенням інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання в спеціальній літературі. *Освіта сьогодні: життєтворчість як основа національного відродження та єдності (до 30-річчя заснування наукової школи педагогіки та психології життєтворчості особистості, 75-річчя з дня народження Івана Гнатовича Єрмакова та 100-річчя з дня народження Лідії Василівни Сохань)* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17 жовтня 2024 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2024. С. 311–313.

5. Тупилко Т. Р. Особливості емоційно-вольової сфери та поведінки молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи (до 10-річчя комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради)* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 29 жовтня 2025 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2025. С. 321–323.

6. Чеботарьова О. Навчання та підтримка дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни: поради педагогам. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2022. Вип. 3. С. 40–51.

Уварова Анастасія Андріївна,
здобувачка 4 курсу, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Жадленко І. О.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Розвиток мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) є багатограним процесом, що охоплює не лише формування фонетико-фонематичної, лексичної та граматичної систем, а й розвиток когнітивних, емоційно-вольових та соціальних механізмів. Особливості мовленнєвої діяльності таких дітей зумовлені поєднанням дефіциту загально-функціональних механізмів мовлення та

обмежень у комунікативній сфері. Сучасні дослідження підкреслюють, що ЗНМ не є ізольованим порушенням лише мовних функцій, а комплексною проблемою, що зачіпає мислення, пам'ять, увагу та емоційно-вольову регуляцію [3, с. 17].

Важливим аспектом є структурна організація мовлення. Як зазначає І. Мартиненко, у дітей із ЗНМ спостерігається порушення не тільки окремих мовних одиниць, а й цілісної системи комунікативної взаємодії. Це проявляється у фрагментарності висловлювань, нестійкій логіці та скороченому обсязі мовленнєвих конструкцій [3, с. 42]. Діти часто повторюють окремі слова або фрази, спотворюють граматичні форми і демонструють труднощі у формуванні цілісного тексту навіть у звичних побутових ситуаціях.

Однією з ключових характеристик мовленнєвої діяльності дітей із ЗНМ є обмеженість словникового запасу, що безпосередньо впливає на здатність будувати розгорнуті монологи. За спостереженнями Т. Доцевич, обмежений словниковий запас ускладнює вираження причинно-наслідкових зв'язків, опис подій і вираження власних думок у логічній послідовності [2, с. 169]. У результаті дитина часто обмежується односкладовими реченнями, використовує спрощені структури замість повноцінних складнопідрядних висловлювань.

Важливим компонентом є інтонаційна та просодична організація мовлення. Дослідження Х. Барни показують, що порушення темпу, ритму та інтонації висловлювань у дітей із ЗНМ ускладнюють сприйняття їхнього мовлення оточенням та створюють додаткові бар'єри для комунікації [1, с. 20].

Важливою складовою є також емоційно-вольовий компонент мовлення. Дослідження свідчать, що діти із ЗНМ нерідко характеризуються мовленнєвою пасивністю, недостатньою ініціативністю у спілкуванні та схильністю уникати мовленнєвих ситуацій через невпевненість у власних можливостях.

Окрім когнітивних і емоційних чинників, суттєвий вплив на мовленнєву діяльність дітей із ЗНМ має соціальне оточення. Взаємодія з дорослими та однолітками в спеціально організованих умовах сприяє формуванню комунікативної компетентності та активізує розвиток зв'язного мовлення.

Застосування ігрових, драматизаційних і арттехнік дає змогу залучити дитину до ситуацій, у яких необхідно планувати висловлювання, передавати зміст подій і враховувати реакції співрозмовника, що стимулює мовленнєву активність.

Важливим також є індивідуалізований підхід до дітей із ЗНМ. Урахування рівня сформованості мовленнєвих умінь кожної дитини, темпу її мовлення, особливостей уваги та мотивації дає змогу більш ефективно організовувати корекційно-розвивальну роботу й підвищувати результативність формування зв'язного монологічного мовлення.

Таким чином, мовленнєва діяльність дітей із загальним недорозвиненням мовлення характеризується поєднанням когнітивних, емоційних та соціальних особливостей. Вона проявляється у фрагментарності висловлювань, обмеженому словниковому запасі, порушеннях інтонації та ритму, а також недостатній мовленнєвій активності. Розуміння цих особливостей створює фундамент для формування спеціально спрямованих методик розвитку зв'язного монологічного мовлення у старших дошкільників із ЗНМ.

Розвиток зв'язного монологічного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення визначається комплексом взаємопов'язаних факторів, які можна поділити на внутрішні, тобто зумовлені індивідуальними особливостями дитини, та зовнішні – соціальне середовище та педагогічна підтримка.

Серед внутрішніх факторів особливе значення мають когнітивні механізми, що забезпечують організацію мовленнєвої діяльності. І. Мартиненко зазначає, що рівень розвитку мислення, пам'яті та уваги прямо впливає на здатність дитини формувати зв'язні висловлювання [3, с. 145].

Другим внутрішнім фактором є емоційно-вольова регуляція. Психоемоційна невпевненість у власних здібностях може призводити до уникання мовленнєвих ситуацій і стримування ініціативи у формуванні монологів. Тому педагогічна робота повинна забезпечувати безпечне та підтримуюче середовище, де дитина може експериментувати з мовою, брати участь у сюжетних іграх та творчих вправах.

До зовнішніх чинників належить мовне середовище, яке створює умови для спілкування та стимулює мовленнєву активність. Важливо, щоб воно забезпечувало багатий словниковий запас, доступність граматичних структур, інтерактивний характер взаємодії та залучення як однолітків, так і дорослих до спільних сюжетно-ігрових ситуацій.

Застосування ігрових і драматизаційних технологій дає змогу дітям природно використовувати мовні конструкції, розвивати логічність висловлювання, темпо-ритмічні та інтонаційні вміння, що своєю чергою сприяє вдосконаленню монологічного мовлення.

Особливу роль відіграє індивідуальний підхід до корекції мовлення. Індивідуалізація навчально-корекційного процесу дозволяє враховувати темп мовлення, рівень розвитку фонетико-фонематичних та лексико-граматичних навичок, що забезпечує ефективність формування розгорнутих монологів.

Важливим фактором є також використання арттерапевтичних та ізотерапевтичних методик. Вправи з образотворчого та театрального мистецтва допомагають дітям планувати висловлювання, будувати сюжетні лінії та передавати емоційний зміст через мову.

Важливим чинником є також вплив інтерактивних та інформаційних технологій. Сучасні мультимедійні засоби здатні активізувати мовленнєву діяльність дітей, сприяти збагаченню словникового запасу та розвитку структурно-логічної побудови висловлювань. Використання інтерактивних завдань, відео й аудіоматеріалів підсилює мотивацію до мовлення та сприяє формуванню навичок розгорнутого монологічного висловлювання.

Розвиток зв'язного монологічного мовлення у дітей із ЗНМ визначають взаємодією когнітивних, психоемоційних, соціальних і педагогічних чинників. Кожен з них взаємопов'язаний і потребує системного підходу у корекційній роботі. Тільки комплексна робота, що включає стимуляцію когнітивних функцій, емоційну підтримку, спеціально організоване мовне середовище, індивідуалізацію завдань та використання творчих методів, дозволяє досягти помітного прогресу у формуванні зв'язного монологічного мовлення у старших дошкільників із ЗНМ.

Отже, розвиток зв'язного монологічного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення характеризується особливостями мовленнєвої діяльності та впливом низки внутрішніх і зовнішніх факторів. До основних проявів належать фрагментарність висловлювань, обмежений словниковий запас, труднощі у формуванні логічної послідовності та порушення інтонаційно-ритмічних особливостей мови. На формування монологічного мовлення значно впливають когнітивні здібності, психоемоційна стабільність, соціальне середовище, педагогічна підтримка, ігрові та творчі методики, а також індивідуалізація навчально-корекційного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барна Х. Використання ігрових вправ у корекції просодичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 22. С. 17–21.
2. Доцевич Т. Технологія логопедичної роботи з розвитку мовлення у старших дошкільників з патологією умінь структурно-семантичного оформлення текстів з елементами творчості. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 146. С. 167–174.
3. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : дис. ... д-ра псих. наук : 19.00.08. Київ, 2017. 502 с.

Федан Карина Романівна,
студентка 4 курсу спеціальності Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Руколянська Н. В.**,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОНЕМАТИЧНЕ СПРИЙМАННЯ ЯК ПОКАЗНИК ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ З ФФНМ ДО ОВОЛОДІННЯ ГРАМОТОЮ

У період підготовки дитини до школи особливого значення набуває розвиток фонематичного сприймання. Це складне психолінгвістичне явище, яке забезпечує здатність дитини не просто чути звуки,

а й ідентифікувати їх, розрізняти за акустичними ознаками та оперувати ними. Фонематичне сприймання є фундаментом для формування звуковимови та головною умовою для подальшого успішного навчання читанню та письму. Актуальність цього питання зростає при роботі з дітьми, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (далі – ФФНМ), де порушення вимови поєднується з недостатнім розрізненням фонем.

Проблему формування фонематичних процесів досліджують такі вітчизняні науковці: М. Шеремет, С. Конопляста, В. Тарасун, Ю. Рібцун, Є. Соботович та інші. Вони аналізують структуру цього порушення, наголошують на необхідності ранньої корекції та розробляють ефективні методичні системи подолання ФФНМ. Питання готовності до школи у контексті логодідактики вони розглядають як багатоаспектне завдання, що включає не лише виправлення мовленнєвих вад, а й розвиток когнітивної бази, необхідної для засвоєння шкільної програми.

Мета нашої доповіді – теоретично обґрунтувати роль фонематичного сприймання як ключового критерію готовності старших дошкільників із ФФНМ до опанування грамоти.

Для успішного навчання в школі дитина, як відомо, має оволодіти навичками звукового аналізу та синтезу. Розвиток цих навичок напряду залежить від того, наскільки чіткими є внутрішні фонематичні еталони. Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, сформована мовленнєва компетенція передбачає здатність дитини вільно оперувати звуковими одиницями мови [2]. Фонематичне сприймання у цьому контексті виступає не просто як слухова функція, а як складна перцептивна діяльність, що включає операції впізнавання, проведення та класифікації звуків [4]. Саме ця здатність дозволяє дитині виділяти окремі елементи з мовленнєвого потоку та усвідомлювати звуковий склад слова, що є необхідною передумовою для переходу до буквального періоду навчання. Дошкільня є періодом, коли відбувається «активне засвоєння всіх складових мовленнєвої діяльності: фонетики та фонематики, лексики та граматики» [5, с. 5].

У дітей із ФФНМ процес підготовки до школи ускладнюється через специфіку їхнього дефекту. Недоліки звуковимови у них часто є лише поверховим, тоді як основою є не сформованість фонематичної системи. Це призводить до того, що дитина не чує різниці між схожими за звучанням або артикуляцією звуками. Такі стани дослідники визначають як дефіцит операцій фонематичного аналізу, що стає бар'єром для розвитку логічних операцій. В. Тарасун наголошує на важливості «прогнозування *«поля найближчих і віддалених труднощів у навчанні»* дитини з метою подальшого їхнього запобігання шляхами формування, розвитку і корекції» [7, с. 86]. Якщо ці порушення не подолати до школи, вони трансформуються у специфічні помилки на письмі та при читанні, які пізніше кваліфікуються як дисграфія та дислексія. Дитина ФФНМ може плутати звуки, що мають схожі акустичні характеристики, або ті, що близькі за способом словотворення, що значно ускладнює процес упізнання фонем та її графічного відображення.

Особливу увагу слід приділити тому, що несформованість фонематичного сприймання часто супроводжується труднощами у звуковому аналізі та синтезі. Дитині важко визначити перший звук у слові, назвати послідовність звуків або виокремити задану фонему серед інших. Це свідчить про те, що мовленнєвий розвиток не досяг потрібного рівня системності. Н. Бабиш наголошує, що «слухова диференціація та фонологічна усвідомленість є тими чинниками, які забезпечують перехід від усного мовлення до розуміння структури мови» [1, с. 84]. Без належного рівня розвитку цих процесів навчання грамоти стає механічним і малоефективним, оскільки дитина не розуміє внутрішньої логіки побудови слова.

Одним із найбільш ефективних підходів у роботі з такими дітьми є використання ігрових методів та візуалізації. Оскільки фонематика – це абстрактні одиниці, дітям важко їх сприймати лише на слух. Використання кольорових фішок, схем та графічних опор допомагає «матеріалізувати» звук, зробити видимим та відчутним. Ю. Рібцун зазначає, що ігрова діяльність у логопедичній групі виступає як «спосіб корекції фонетико-фонематичної складової мовлення» [5, с. 192]. Професійна діяльність логопеда має бути спрямована на створення такого простору, де розвиток фонематичного сприймання інтегративний у всі види діяльності дитини. Використання інтерактивних методів, дидактичних ігор на впізнання звуків у різних позиціях слова та залучення наочності сприяє швидкому формуванню фонемних образів.

Крім того, успіх корекції залежить від між аналізаторної взаємодії. Оскільки слуховий контроль у дітей з ФФНМ деформований, необхідно спиратися на зорові та кінестетичні відчуття. Корекційний вплив має бути системним: від розрізнення немовленнєвих звуків до складних фонем звукового аналізу. Є. Соботович зазначає, що корекція має починатися саме зі слухової диференціації, навіть якщо

артикуляція дитини ще залишається недосконалою [6]. Важливо навчити дитину виділяти звук у мовленні іншої особи, а вже потім переходити до контролю над власним мовленням. Такий підхід дозволяє активізувати аналітичні здібності дитини та створити міцну основу для самокорекції.

Формування мовленнєвих навичок, на нашу думку, тісно пов'язане з емоційно-вольовою сферою. Часто саме порушення сприймання звуків та подальша академічна неуспішність стають причиною психологічного дискомфорту, зниження самооцінки та відмови від активної участі у заняттях. С. Конопляста вказує на те, що логопсихологічний супровід дітей із мовленнєвими вадами є необхідною умовою їхньої успішної соціалізації [3]. Робота над фонематичним сприйманням має включити елементи підтримки, що спрямовані на підвищення впевненості дитини у власних силах, подолання страху пед. Мовленнєвими завданнями та формування позитивної мотивації до навчання.

Системність і послідовність у роботі з дошкільниками є ще одним чинником. Заняття мають бути регулярними та різноманітними за формою, включати вправи на розвиток слухової уваги, пам'яті та мислення. Важливо не лише навчити дитину впізнавати окремі звуки, а й сформувати в неї здатність оперувати звуковою структурою слова в цілому. Це досягається через поступове ускладнення завдань: від аналізу звуків у відкритих складах до роботи зі складними, що мають збіг приголосних.

Отже, зазначимо, що успішне формування фонематичного сприймання у дітей із ФФНМ є запорукою їхньої майбутньої адаптації в шкільному середовищі. Розвиток фонематичних процесів – це складний педагогічний та психологічний процес, який вимагає комплексного підходу, поєднання класичних логопедичних методів з інноваційними та тісної взаємодії з родиною для забезпечення гармонійного розвитку дитини та її успішного старту в шкільному навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Фонетика та фонологія з основними аудіології : навч.-метод. посіб. Київ : Альянс, 2022. 294 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. Київ, 2021. 37 с.
3. Конопляста С., Сак Т. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Заняття, 2012. 293 с.
4. Логопедія : підручник / за ред. М. Шеремет. Київ : Слово, 2010. 665 с.
5. Рібцун Ю. Професійний довідник учителя-логопеда. Харків : Основа, 2012. 239 с.
6. Соботович Є. Концепція стандарту спеціальної освіти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. 2002. № 1. С. 2–7.

Федірко Каріна Юріївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А6.01 Спеціальна освіта (Логопедія),
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Шевченко Ю. М.,**
доктор педагогічних наук,
професор кафедри початкової і спеціальної освіти,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ LEARNINGAPPS, WORDWALL ТА CANVA ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний розвиток освітнього простору характеризується активною цифровізацією, яка охоплює і систему спеціальної та інклюзивної освіти. Цифрові технології дедалі частіше розглядають не лише як допоміжні засоби навчання, а й як повноцінний інструмент організації корекційно-розвиткового процесу. Особливої актуальності це набуває у логопедичній практиці, спрямованій на корекцію мовленнєвих

порушень у дітей дошкільного віку, оскільки ефективність роботи логопеда значною мірою залежить від мотивації дитини, індивідуалізації завдань та використання наочно-ігрових методів [4].

Мета дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності використання сучасних цифрових ресурсів у логопедичній практиці з дітьми дошкільного віку. Дослідження здійснювалося з дітьми середньої логопедичної групи із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (ФФНМ), які були поділені на експериментальну та контрольну підгрупи. Педагогічний експеримент включав три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний [2].

Для реалізації формувального етапу дослідження було відібрано три цифрові платформи – Wordwall, LearningApps та Canva, – вибір яких зумовлений їхніми функціональними, дидактичними та психолого-педагогічними можливостями. Платформа Wordwall дозволяє створювати інтерактивні ігрові вправи з чіткою структурою, наочністю та миттєвим зворотним зв'язком, що є особливо ефективним у роботі з дітьми з фонетико-фонематичними порушеннями. Платформа LearningApps орієнтована на розвиток фонематичних процесів, слухової уваги, мовленнєвого аналізу й синтезу та дає можливість використовувати вправи на диференціацію звуків, встановлення відповідностей і послідовностей [5]. Canva застосовувалася як допоміжний ресурс для створення візуально структурованих дидактичних матеріалів – карток, сюжетних ілюстрацій, мовленнєвих схем – що забезпечує високий рівень наочності, принципово важливої для дітей із мовленнєвими порушеннями [6].

У процесі формувального етапу розроблено та апробовано комплекс інтерактивних вправ, спрямованих на розвиток основних компонентів мовлення: звуковимови (через вправи на формування правильної артикуляції), фонематичних процесів (завдання на розпізнавання та диференціацію звуків), лексико-граматичної складової (ігрові вправи на збагачення словникового запасу та формування граматичних конструкцій) і зв'язного мовлення. Особливу роль відіграли вправи з сучасними мультиплікаційними персонажами, що підвищувало мотивацію та залученість дітей до навчального процесу [1].

Оцінювання ефективності впровадження цифрових ресурсів здійснювалося за чотирма критеріями: мовленнєвим (фонематичний слух, правильність звуковимови, граматична будова, словниковий запас), когнітивним (узгодженість слів і зображень, класифікація, логічне мислення), мотиваційно-діяльним (зацікавленість, активність, участь у груповій діяльності) та операційно-самостійним (виконання завдань без підказок). Порівняльний аналіз результатів контрольного етапу засвідчив виражену позитивну динаміку в дітей експериментальної підгрупи порівняно з контрольною. Зокрема, за мовленнєвим критерієм діти експериментальної підгрупи досягли високого рівня, тоді як у контрольній – лишився середній. Аналогічно за мотиваційно-діяльним критерієм: експериментальна підгрупа – високий рівень, контрольна – середній [2].

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі методичні рекомендації для вчителів-логопедів: використовувати цифрові ресурси системно, інтегруючи їх у структуру кожного заняття відповідно до його мети; поєднувати цифрові та традиційні методи, забезпечуючи баланс між інтерактивною та класичною діяльністю; добирати вправи з урахуванням вікових особливостей, рівня мовленнєвого розвитку та індивідуальних потреб дитини; здійснювати постійний моніторинг результатів навчання та коригувати зміст завдань; поступово зменшувати обсяг допомоги з боку логопеда для розвитку самостійності дітей [3].

Таким чином, результати дослідження підтверджують педагогічну доцільність та ефективність системного використання цифрових ресурсів LearningApps, Wordwall і Canva у логопедичній практиці з дітьми дошкільного віку. Комплексне поєднання традиційних та цифрових методів забезпечує підвищення якості корекційно-розвиткової роботи, сприяє розвитку мовлення, активізації пізнавальної діяльності та формуванню позитивної мотивації дітей до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куренкова А. В. Інноваційні технології мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ в роботі вчителя-логопеда. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62, Т. 2. С. 248–254.
2. Хітун Н. А. Практика використання LearningApps у корекційно-розвитковій роботі логопеда: з досвіду практичної діяльності. *Conference Proceedings*. 2025. № 3. С. 348–353. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-24.01.2025.072>.

3. Цимбал-Слатвінська С. В. Проблеми дистанційного корекційно-розвиткового процесу: модифікація співпраці логопеда та батьків. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32, Т. 1. С. 23–26.
4. Черніченко Л. Інформаційно-цифрова компетентність вчителя-логопеда як сучасна вимога цифрового суспільства. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. Т. 13, № 4. С. 79–83. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i4-011>.
5. Чупахіна С. В., Стинська В. В. Цифрові технології в корекційно-розвитковій роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: готовність учителів-логопедів. *Педагогіка XXI століття: сучасний стан та тенденції розвитку*. 2021. С. 916–951. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-241-1-33>.
6. Gustini E., Yuliantina I. Development of Wordwall-based learning media to improve speaking skills in children with speech delay. *International Journal of Teaching and Learning*. 2025. Vol. 3, № 4. P. 149–157. DOI: <https://doi.org/10.31602/muallimuna.v8i2.9375>.

Чепіль Олеся Олегівна,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 3 року навчання
спеціальності А6 Спеціальна освіта зі спеціалізації А6.01 Логопедія,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Мілевська О. П.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВИВЧЕННЯ УМІНЬ ЗВУКО-СКЛАДОВОГО ТА РИТМІЧНОГО СТРУКТУРУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ, УСКЛАДНЕНИМ ДИЗАРТРІЄЮ

У дослідженні висвітлено теоретичні та практичні аспекти формування звуко-складової та ритмічної структури мовлення у дітей дошкільного віку. Представлено результати вивчення рівня сформованості зазначених умінь у дитини 5 років із загальним недорозвиненням мовлення II рівня та дизартрією.

Ключові слова: звуко-складова структура, ритмічне структурування, дошкільники, ЗНМ II рівня, дизартрія.

Актуальність теми. Важливими умовами становлення вимовної сторони усного мовлення дитини є сформовані навички звуко-складового та ритмічного структурування слів. Недоліки цих навичок знижують у дітей розбірливість мовлення, сповільнюють опанування лексико-семантичним та граматичним компонентами мовлення та негативно позначаються на опануванні грамоти.

Труднощі звуко-складового та ритмічного структурування властиві дітям з порушеннями мовленнєвого онтогенезу, як дітям з фонетико-фонематичним, так і з загальним недорозвитком мовлення. Та більш виразно ці труднощі проявляються у випадках комбінованих порушень мовлення, а саме – за наявності загального недорозвитку мовлення, ускладненого дизартрією.

Мета дослідження – дослідити особливості звукового, складо-ритмічного структурування у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення, ускладненим дизартрією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблему звуко-складового та складо-ритмічного структурування мовлення вивчали чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників (Г. Блінова, С. Заплатна, О. Мілевська, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Л. Трофіменко, Л. Федорович, Н. Чередніченко, M. Goldrick, P. Boersma, K. Chládková, T. Benders та ін.) Звуко-складову структуру мовлення науковцями розглядають як здатність дитини правильно відтворювати звуковий та складовий склад слова, зберігаючи його послідовність і кількість складів та відтворюючи ритмічний малюнок слова через збереження місця наголошеного складу [2, с. 87]. О. Белова, Ю. Рібцун, Н. Чередніченко та ін. зазначають, що формування звуко-складової структури відбувається у взаємозв'язку з розвитком фонематичного слуху, мовленнєвої моторики та слухового сприймання. О. Белова також наголошує, що несформованість цих компонентів негативно впливає на процес оволодіння мовленням, знижує рівень комунікативної активності дитини та ускладнює її подальше навчання [1; 3; 4]

Згідно з дослідженнями Р. Boersma, К. Chládková, Т. Benders, проблема структурування звуко-складової оболонки слова представлена як «проблема зв'язування» фонологічних ознак. Дослідники надають великого значення відповідності між фонологічними ознаками та їхніми високоспецифічними для мови фонетичними корелятами [5, с. 666].

Ритмічне структурування мовлення передбачає здатність сприймати та відтворювати темп, ритм і наголос, що забезпечує інтонаційну виразність мовлення [3]. У дітей зі складними мовленнєвими порушеннями ці процеси часто формуються з відхиленнями: спостерігаються стійкі порушення складової структури — зменшення кількості, перестановка чи асимілятивне дублювання складів, порушення кількості чи послідовності звуків у межах складу, ін. (О. Мілевська). Також у наукових дослідженнях зазначається, що порушення такого типу є одним із критеріїв загального недорозвитку мовлення (моторної алалії), дизартрії [2, с. 87].

З урахуванням викладеного, ми провели дослідження умінь складо-ритмічного та звукового структурування у п'ятирічної дитини, у якої було діагностовано загальне недорозвинення мовлення II рівня та дизартрію. Для дослідження використовувалися ігрові методи, зокрема: «Дятел стукає»; «Ритмічний світлофор»; «Поїзд зі складів»; «Будиночки складів» та «Відлуння в печері». Наприклад, у грі «Дятел стукає» дитині пропонувалося повторити заданий ритм, а оцінювання здійснювалося за точністю відтворення послідовності та сили; у грі «Ритмічний світлофор» визначався рівень розрізнення та відтворення темпу. Під час виконання завдань на складову структуру («Поїзд зі складів», «Будиночки складів») оцінювалася здатність визначати кількість складів і правильно їх відтворювати, тоді як у грі «Відлуння в печері» — точність повторення слів різної складності.

Оцінювання результатів здійснювалося за трирівневою шкалою (виконує, частково виконує, не виконує), що дозволило визначити рівень сформованості відповідних умінь та окреслити напрями подальшої корекційної роботи.

У процесі дослідження ритмічного структурування встановлено, що дитина частково відтворює ритмічні малюнки. Завдання на повторення ритму виконувалися з помилками, спостерігалось порушення послідовності та сили відтворення, що свідчить про недостатню сформованість ритмічного сприймання. Завдання на відтворення темпу виконувалися більш успішно, однак дитина потребувала додаткових пояснень та контролю.

Під час дослідження складової структури виявлено труднощі у визначенні кількості складів та їх відтворенні. Дитина краще виконувала завдання на класифікацію слів за кількістю складів, ніж на їх синтез. Це свідчить про недостатній рівень сформованості аналітико-синтетичних операцій.

Дослідження звуко-складової структури показало, що дитина відносно правильно відтворює прості слова, однак зазнає труднощів при вимові слів зі складною структурою та збігом приголосних.

Отримані результати свідчать про недостатню сформованість умінь звуко-складового та ритмічного структурування, що відповідає характеристикам мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ II рівня.

Висновки. Визначено, що звуко-складова та ритмічна структура мовлення є важливими компонентами мовленнєвого розвитку дошкільників. У дітей із загальним недорозвиненням мовлення II рівня та дизартрією спостерігається їх недостатня сформованість, що проявляється у труднощах складового аналізу і синтезу, порушенні ритмічного відтворення та звуковимови.

Результати дослідження підтверджують необхідність системної логопедичної роботи, спрямованої на розвиток ритмічного відчуття, складової структури слова та мовленнєвої моторики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова О. Б. Психологія осіб з порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2024. 340 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8012>.
2. Мілевська О. П. Звуко-складова структура слова: специфіка діагностичного інструментарію логопеда. *Формування сучасних педагогічних технологій та освітніх систем* : матеріали II науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 4–5 грудня 2020 р.). Херсон : Молодий вчений, 2020. С. 87–91.
3. Рібцун Ю. В. Характеристика фонетико-фонематичної складової мовлення дітей п'ятого року життя із ФФНМ. *Український логопедичний вісник*. 2011. Вип. 2. С. 36–53.
4. Формування та корекція складової структури слова у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку : навчально-методичний посібник / Чередніченко Н. В., Гайдаєнко В. В., Бурдейна О. А., Алексєєва Н. Ю., Мележик О. А. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 130 с.

5. Boersma P., Chládková K., Benders T. Phonological features emerge substance-freely from the phonetics and the morphology. *Canadian Journal of Linguistics*. 2022. Vol. 67 (4). P. 611–669. DOI: <https://doi.org/10.1017/cnj.2022.39>.

Шевчук Дар'я Олександрівна

здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність А6.01 Спеціальна освіта. Логопедія,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Мілевська О. П.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВНИКА ПРИКМЕТНИКІВ ТАКТИЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Актуальність теми. Мова виступає основним засобом фіксації та осмислення чуттєвого досвіду людини, а тактильні відчуття відіграють суттєву роль у формуванні уявлень про навколишній світ. Тому дослідження словника прикметників, що позначають тактильні властивості предметів, є важливим напрямом сучасної лінгвістики, психолінгвістики.

В онтогенезі мовлення дитина поступово оволодіває прикметниками, що описують предмети через дотик. Недостатній рівень сформованості цього словника може ускладнювати когнітивний розвиток, що позначиться на точності опису об'єктів реальності та закріпиться у збіднених уявленнях про навколишнє.

Проблема вербалізації сенсорного досвіду засобами прикметникової лексики розглядається у сучасних дослідженнях українських науковців, які підкреслюють взаємозв'язок між мовленням, мисленням і сенсорним досвідом.

Попри значну кількість досліджень, недостатньо розробленими залишаються питання системного опису та діагностики словника прикметників тактильної семантики у дітей дошкільного віку, що зумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз основних досліджень та постановка завдання. Розвиток дитини значною мірою опосередкований збагаченням її сенсорного досвіду, вербалізація якого здійснюється відповідними мовними засобами. Окрему групу таких засобів становлять прикметники тактильної семантики, засвоєння яких уможливорює цілісність мовленнєвого розвитку дитини.

Проблема розвитку словника прикметників активно досліджується у галузях мовознавства (М. Кочерган, С. Караман, М. Пентилук, К. Плиско, М. Плющ та ін.), лінгводидактики (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова та ін.). Прикметник загалом виступає як самостійна частина мови, яка вказує на ознаку та якість предмета. За допомогою прикметника відбувається конкретизація іменників, напр.: сонце (яке?) яскраве, жовте, тепле; місяць (який?) великий, сяючий, повний, круглий тощо. Також за допомогою прикметника можна формувати нове значення слова, напр.: стіл (назва предмету) – солодкий стіл (позначення їжі); гарячий (чай) – гаряче (серце) [2, с. 152].

Окремої уваги прикметникова лексика набула у контексті досліджень лексичного розвитку у дітей з мовленнєвим дизонтогенезом, зокрема у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (праці О. Ревуцької, І. Марченко, Л. Трофименко, О. Мілевської, Ю. Рібцун та ін.)

Мета дослідження полягає у розробленні діагностичних завдань для виявлення особливостей сформованості словника прикметників, що позначають тактильні характеристики предметів у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для проведення дослідження було визначено такі завдання:

- 1) сформувати словник прикметників для позначення тактильних характеристик предметів;

2) розробити зміст діагностичних завдань: інструкції, хід виконання, допоміжні (наочні, тактильні) матеріали;

3) визначити критерії оцінювання.

У процесі добору експериментальної прикметникової лексики ми керувалися загальнопедагогічними принципами доступності та зв'язку навчання з життям: передбачали ймовірність наявності у сенсорному досвіді дошкільників типових тактильних відчуттів, які здебільшого виникають в повсякденних умовах. До експериментального словника увійшли такі лексеми:

- м'який, твердий, холодний, теплий, гладкий, шорсткий, мокрий, сухий, гарячий, пухнастий, колючий (*прим. авт.* – усі слова подані в номінативній формі).

Ми також урахували принцип лексико-семантичного зв'язку, відповідно до якого прописали орієнтовні іменники, які прямо пов'язані з визначеними тактильними характеристиками:

- м'яка вата (подушка, м'який пластилін, іграшковий ведмедик), твердий камінь (каштан, тверда цеглина), холодна вода (холодний лід, сніг, холодне морозиво), тепла вода (ковдра, теплий светр, теплі рукавички), гладке скло (гладка керамічна чашка, гладкий лід), шорстка наждачка (кора), колючий їжак (кактус) тощо.

Перед проведенням дослідження педагог повинен актуалізувати знання дітей про тактильні ознаки предметів і коротко пояснити, що предмети можуть бути різні на дотик.

Пропонуємо такі види завдань для дослідження словника прикметників тактильної семантики у дошкільників:

Перше завдання – «Вгадай на дотик». Перед дитиною розміщують предмети з таблиці. Дитині пропонують доторкнутися до предмета (без зорового контролю) та назвати його, орієнтуючись лише на тактильні відчуття. За можливості дитина описує предмет прикметниками, що характеризують його на дотик (наприклад: *холодний, металевий*). Якщо дитина не може назвати предмет або підібрати прикметники, педагог надає мінімальну підказку (уточнює відчуття, повторює інструкцію). Результат виконання завдання фіксується у таблиці.

Друге завдання – «Вгадай за ознакою». Логопед характеризує предмет, вказуючи його призначення та тактильні властивості. Дитина повинна назвати/вгадати назву предмета. Наприклад:

1) *«Цей предмет кладуть у склянку з напоєм (з соком, колою....), щоб охолодити. Він холодний і твердий».* Відповідь: лід.

Результат виконання завдання фіксується у таблиці знаком «+» — правильна відповідь, або «-» — неправильна чи відсутня відповідь. За потреби педагог може дати підказку або повторити інструкцію.

Таблиця 1

№	Опис предмета	Відповідь (+ / -)	Правильна відповідь (іменник)
1	Цей предмет кладуть у склянку з напоєм (з соком, колою....), щоб охолодити. Він холодний і твердий		Лід
2	Цей предмет м'який і теплий. Його використовують для вкривання під час сну.		Ковдра
3	Цей предмет гладкий і круглий. Його можна катати під час гри.		М'яч
4	Цей предмет твердий. Його можна знайти на дорозі або на подвір'ї.		Камінь
5	Цей предмет легкий і повітряний. Його можна надувати.		Надувна куля
6	Цей предмет холодний та білий. З нього ліплять сніговика.		Сніг

Третє завдання – «Скажи навпаки». Логопед називає прикметник разом із предметом (прикметник + іменник), а дитина повинна дібрати інший предмет із протилежною ознакою. Наприклад: *«Губка м'яка»* — Відповідь дитини: *«Камінь твердий»*. Якщо потрібно, допомагаємо, наприклад: *«Якщо губка м'яка то камінь твердий»*.

Результат виконання завдання фіксується у таблиці знаком «+» — правильна відповідь або «-» — неправильна або відсутня відповідь.

Висновки. За результатами теоретико-емпіричного дослідження з'ясовано, що словник прикметників для позначення тактильних характеристик предметів є важливою складовою мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. Розвиток тактильної лексики залежить від сенсорного досвіду та мовленнєвої активності індивіда. Діти віком 5 років демонструють розуміння тактильних ознак, однак активне використання відповідних прикметників ще перебуває на етапі формування.

Традиційні діагностичні підходи недостатньо враховують специфіку тактильної лексики, що зумовлює потребу в доповненні відповідних діагностико-методичних матеріалів.

Запропоновано комплекс діагностичних завдань для оцінювання рівня сформованості словника прикметників з тактильним значенням. Отримані результати підтверджують необхідність подальшої корекційно-розвиткової роботи, спрямованої на збагачення словника прикметників тактильної семантики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Слово, 2011. 704 с.
2. Корнієнко І. А. Сучасна українська літературна мова. Граматика. Словотвір. Морфеміка. Морфологія. Іменні частини мови : у 2-х ч. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. Ч. 1. 234 с.
3. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Київ : Слово, 2015. 312 с.
4. Мілевська О. П. Дидактичний зміст та критерії діагностики описової лексики у старших дошкільників з недорозвиненням мовлення. *Інноваційні дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4–5 травня, 2018 р.). Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 131–134.
5. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.

Шуляк Артем Станіславович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Клочкова Ю. В.,**
доктор філософії
доцент кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Актуальність дослідження проблеми формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення зумовлена зростанням кількості дітей із системними мовленнєвими порушеннями та підвищенням вимог до їхньої мовленнєвої готовності до навчання у школі. Зв'язне мовлення є складною інтегративною функцією, що забезпечує повноцінну комунікацію, формування мислення та успішну соціалізацію дитини. Недостатній рівень його розвитку у дітей із загальним недорозвиненням мовлення ускладнює засвоєння освітніх програм, негативно впливає на розвиток пізнавальної діяльності та міжособистісної взаємодії. Проблема формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) посідає центральне місце в сучасній логопедії та спеціальній педагогіці. Зв'язне мовлення є складним за своєю структурою видом мовленнєвої діяльності, що вимагає високого рівня сформованості лексико-граматичного ладу, фонематичних процесів та когнітивних операцій. Для дітей із ЗНМ характерні значні труднощі у програмуванні розгорнутого висловлювання, порушення логічної послідовності та зв'язності тексту, що створює серйозні перешкоди для успішної соціалізації та майбутньої навчальної адаптації в умовах початкової школи.

Питання специфіки мовленнєвого розвитку дошкільників із порушеннями психофізичного розвитку висвітлені у працях провідних фахівців (А. Богуш, Ю. Рібцун та ін.). Проте, попри наявність ґрунтовних теоретичних розробок, пошук ефективних корекційних технологій, спрямованих на подолання фрагментарності та аграматизмів у монологічному мовленні дітей цієї категорії, залишається відкритим [5].

Теоретичний базис дослідження ґрунтується на фундаментальному положенні про те, що зв'язне мовлення є складною функціональною системою, яка відображає цілісний рівень інтелектуального та лінгвістичного розвитку особистості. Згідно з концепціями провідних фахівців у галузі психолінгвістики, мовленнєва діяльність розглядається як багатоаспектний процес, що включає етапи внутрішнього програмування задуму та його подальшої зовнішньої реалізації. У контексті логопедичної науки загальне недорозвинення мовлення визначається як системний дефект, за якого при збереженому слуху та первинно нормальному інтелекті спостерігається несформованість усіх компонентів мовленнєвої системи, включно з фонетико-фонематичною та лексико-граматичною сторонами [2].

Специфіка розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня зумовлена насамперед порушенням механізмів внутрішнього планування висловлювання. Це виявляється у нездатності дитини самостійно виділити ключову думку та дотримуватися чіткої логічної послідовності при викладі подій. Наявний лексико-семантичний дефіцит стає причиною тривалих пауз, неточного слововживання та надмірних повторів, що значно збіднює змістову сторону розповіді. Окрім того, процес об'єднання окремих речень у цілісний текст супроводжується стійкими аграматизмами, зокрема помилками у вживанні сполучникових зв'язків та порушенням узгодження часових форм дієслів.

Психолінгвістичний аналіз свідчить, що особливістю мовленнєвої діяльності дітей цієї категорії є виражена несформованість операцій предикації, через що у розповідях спостерігається домінування номінації предметів над описом їхніх дій чи станів. Фрагментарність висловлювань та зниження комунікативної спрямованості призводять до того, що дитина не може повноцінно функціонувати як суб'єкт спілкування без стимулювальної допомоги дорослого. Таким чином, механізм порушення зв'язності мовлення при ЗНМ має комплексний характер, поєднуючи в собі недостатність когнітивних операцій, обмеженість мовних засобів та труднощі граматичного структурування складного синтаксичного цілого [1].

Оптимізація процесу формування зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) вимагає системного підходу, що базується на поєднанні традиційних логопедичних методів із сучасними технологіями візуального моделювання. Корекційна стратегія будується на основі поетапного переходу від репродуктивних форм мовлення до продуктивних, що дозволяє поступово компенсувати дефіцит внутрішнього програмування висловлювання.

Провідним напрямом корекції є використання методів наочного моделювання, ефективність яких обґрунтована у працях О. Корнєєвої. Дослідник наголошує на необхідності формування у дітей навичок побудови логічного плану розповіді за допомогою зовнішніх опор, таких як предметні картинки, серії сюжетних малюнків та піктограми. Зазначений підхід сприяє подоланню фрагментарності викладу та допомагає дитині утримувати в пам'яті послідовність ключових подій. Зокрема, методика навчання описового мовлення за О. Корнєєвою передбачає розвиток умінь виділяти суттєві ознаки об'єкта та об'єднувати їх у цілісну структуру [4].

Іншим фундаментальним шляхом корекції є збагачення предикативного словника та розвиток синтаксичної структури речень, що детально вивчала Т. Ткаченко. Вона пропонує інтегрувати в логопедичну роботу використання мнемотаблиць та схем-моделей, які слугують алгоритмом для самостійних висловлювань. Робота за Н. Вовк спрямована на подолання аграматизмів та стимулювання використання складних підрядних конструкцій, що забезпечує перехід від простого нанизування фактів до встановлення причинно-наслідкових зв'язків у тексті [3].

Важливим компонентом корекційного впливу є також розвиток діалогічної форми мовлення як базису для монологу. Шляхом залучення дітей до театралізованих ігор та проблемних мовленнєвих ситуацій активізується комунікативна ініціатива, що дозволяє зменшити залежність дитини від навідних запитань педагога. Крім того, ефективним засобом виступає метод спільного складання розповіді, де дорослий задає структурну канву, а дитина наповнює її лексико-граматичним змістом. Таким чином, комплексна корекція, що поєднує візуальну стимуляцію, алгоритмізацію висловлювань, а також ігрові форми взаємодії, забезпечує сталу позитивну динаміку в розвитку мовленнєвої компетенції старших дошкільників із ЗНМ.

Таким чином, комплексна логопедична робота, спрямована на компенсацію когнітивних та лінгвістичних труднощів через активізацію зорового сприймання та предикативного словника, є ключовою умовою успішного розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амплеева О. М., Юрчук Д. О. Особливості невербального спілкування особистості. *Габітус*. 2020. Вип. 20. С. 193–197.
2. Богуш А. М. Методика розвитку зв'язного мовлення у дошкільників: особливості корекції. Одеса : Фенікс, 2019. 320 с.
3. Вовк Н. В. Методики діагностики мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку. Київ : Освіта, 2022. 198 с.
4. Корнєєва О. В. Корекція мовленнєвих порушень у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Київ : Педагогічна наука, 2020. 230 с.
5. Рібцун Ю. В. Діагностика монологічного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Київ : Логопедія, 2019. 210 с.

Шумілова Наталія Миколаївна,
здобувач 3 курсу
третього (аспірант) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дергач М. А.,**
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ЦИФРОВИХ ДИДАКТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ФАХІВЦЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У науковій літературі упродовж останніх років посилюється інтерес до використання діджитал-технологій у спеціальній та інклюзивній освіті. У низці міжнародних і європейських проєктів (DigIn – Digitalisation and inclusive education, Inclusive Digital Education Toolkit, інші ініціативи) акцент робиться на створенні практичних рекомендацій для вчителів спеціальної освіти щодо застосування діджитал-інструментів у роботі з учнями з особливими освітніми потребами [1]. Так, DigIn – це європейський проєкт, спрямований на цифровізацію та інклюзивну освіту; Inclusive Digital Education Toolkit – практичний набір інструментів і прикладів для впровадження інклюзивних цифрових рішень у школі; CAST – американська неприбуткова організація, що розробляє та поширює підходи UDL (*Universal Design for Learning*) і відповідні настанови для проєктування доступного навчання. Підкреслюється, що цифрові платформи, за умови продуманого педагогічного дизайну, дозволяють забезпечити диференціацію, адаптацію темпу й способів діяльності, а також різні формати контенту (текст, аудіо, відео, інтерактив) [3]. Розробники UDL Curriculum Toolkit (CAST) показують, що цифрові навчальні середовища можуть із самого початку будуватися з урахуванням UDL-принципів, забезпечуючи доступність, гнучкість і можливість індивідуальної конфігурації навчального маршруту [4]. Подібні підходи відображені й у цифрових інструментах та рекомендаціях університетів і освітніх центрів (University of Ottawa, UIC, Oxford), де підкреслюється важливість поєднання цифрової доступності, UDL та інклюзивних практик [5].

У межах спеціальної та інклюзивної педагогіки описано різні типи завдань для учнів з особливими освітніми потребами (впізнавання, співвіднесення, сортування, класифікація, моделювання ситуацій), але їх цифрові форми часто розглядаються фрагментарно, без чіткої прив'язки до рівнів складності викладення навчального матеріалу та певної структури уроку. У практичних рекомендаціях щодо дистанційної роботи з учнями з особливими освітніми потребами наводять приклади використання інтерактивних вправ, проте рідко пропонують типологію дидактичного матеріалу, що поєднує дидактичні, корекційні та технологічні аспекти корекційно-розвиткової роботи фахівця спеціальної освіти.

Розроблення дидактичних матеріалів засобами діджитал-технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами ґрунтується на інтеграції основних положень трьох методологічних підходів: інклюзивної педагогіки, спеціальної (корекційної) педагогіки та цифрової дидактики. Важливим концептуальним підґрунтям виступає підхід Universal Design for Learning, розроблений CAST, який передбачає варіативність подання інформації, способів діяльності та форм демонстрації результатів.

У межах цього підходу цифрові технології як дидактичні засоби виконують не лише інструментальну функцію, а виступають середовищем організації навчальної діяльності, що забезпечує:

- мультимодальність (поєднання тексту, аудіо, відео, анімації);
- адаптивність (зміна складності, темпу, обсягу);
- інтерактивність (активна участь учня);
- доступність (урахування сенсорних, когнітивних і моторних особливостей учнів).

Це особливо важливо в корекційно-розвитковій роботі з дітьми, які мають синдром Дауна, розлади аутистичного спектра та дитячий церебральний параліч, оскільки використання навчального матеріалу, створеного за допомогою діджитал-інструментів, дозволяє в процесі навчальної взаємодії компенсувати порушені функції та активізувати збережені.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень і практики інклюзивного навчання ми пропонуємо таку типологію цифрових дидактичних матеріалів:

1. Інформаційно-пояснювальні: введення нового матеріалу, формування первинних уявлень, створення опорних образів і смислових зв'язків.
2. Репродуктивні завдання: закріплення знань через повторення, відтворення з опорою на зразок, тренування однакових дій.
3. Когнітивно-розвиткові: розвиток мислення, аналізу, синтезу, узагальнення, довільної уваги, робочої пам'яті.
4. Творчі: створення дітьми власних продуктів (історії, комікси, мініпроекти, презентації).
5. Комунікативні завдання: розвиток мовлення, комунікативної ініціативи, соціальної взаємодії.
6. Контрольно-оцінювальні: перевірка учителем засвоєних знань, самоперевірка та формування навичок самооцінювання.
7. Ігрові (гейміфікація): інтеграція ігрових механіки (бали, рівні, нагороди) у навчальну діяльність.
8. Спеціалізовані корекційно-розвиткові: компенсація чи пом'якшення проявів наявних у дитини порушень, розвиток базових психічних та соціальних функцій.

Отже, використання діджитал-технологій у спеціальній та інклюзивній освіті дозволяє створити структуровану систему цифрових дидактичних матеріалів, у яких враховуються і рівні складності завдань, і індивідуальні особливості різних категорій дітей з особливими освітніми потребами. Запропонована типологія створює підґрунтя для системного проектування дидактичного цифрового контенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bešić E. Digitalisation and inclusive education: Leaving no one behind. : Das DigIn Projekt. *Inklusive Bildung – regionale, nationale und internationale Forschung und Entwicklungslinien* / Hrsg.: Bešić E., Holzinger A., Kopp-Sixt S., Krammer M. 2023. P. 262–268. URL: https://uni.leykamverlag.at/wp-content/uploads/2023/07/isbn.978-3-7011-0518-2_18.pdf (Zugriffsdatum: 15.02.2026).
2. Inclusive Digital Education Toolkit with Practical Examples. *DigIn Project*. 2023. URL: https://www.digin-education.at/wp-content/uploads/2023/03/DigIn_Toolkit-with-Practical-Examples_ENG.pdf (date of acces: 21.02.2026).
3. Inclusive Digital Education. *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*. 2022. 159 p. URL: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Inclusive_Digital_Education.pdf (date of acces: 17.03.2026).
4. CAST. *Universal Design for Learning Guidelines version 3.0*. 2024. URL: <https://udlguidelines.cast.org> (date of acces: 15.02.2026).
5. Inclusion and education: All means all : Global Education Monitoring Report 2020 / UNESCO. Paris, 2020. 424 p. URL: https://www.unesco.at/fileadmin/Redaktion/Publikationen/Publikations-Dokumente/2020_GEM-Report_Inclusion_and_Education_eng.pdf (date of acces: 10.02.2026).

Якушевіч/Бачинська Марина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри
цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Вольська Ангелія Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНІ УСТАНОВКИ ВИКЛАДАЧІВ В СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Сучасна реформа вищої освіти в Україні орієнтована на створення безбар'єрного освітнього простору, що потребує не лише технічного оснащення, а й докорінної зміни світогляду освітян. Очевидно те, що в умовах інклюзії викладач стає головним медіатором соціальної інтеграції студентів з особливими освітніми потребами. Проте ефективність цього процесу безпосередньо залежить від соціальних орієнтирів самого викладача — його системи цінностей, готовності до підтримки та сприйняття різноманітності. З кожним роком розширюється спектр підходів щодо компетентностей викладачів інклюзивних закладів вищої освіти. Такий сучасний фахівець освітньої сфери має володіти більшим арсеналом методів, засобів, прийомів та форм роботи.

Тому постає необхідність пошуку нових підходів до визначення й оптимізації професійності й ідеологічної реформації в діяльності викладачів закладів вищої освіти в умовах інклюзії. Прискорені темпи науково-технічного прогресу, інноваційні технології в освітньому просторі, реформування системи соціального захисту осіб з інвалідністю, процеси глобалізації та євроінтеграції зумовлюють нові вимоги до викладачів, які працюють в ЗВО інклюзивного типу. Зауважимо, професійні компетентності й ідеологічні спрямованості фахівців, які працюють в умовах інклюзивного освітнього процесу, виділені у працях А. Белінської, В. Бочарової, Л. Волинець, І. Іванова, Н. Комарової, В. Кременя, Н. Ларіонової, Т. Лифанової, А. Панової, Д. Разіної, В. Сидорової та інших [1; 4]. Однак ми вже зауважували на тому, що в умовах сучасного освітньо-професійного замовлення виникає потреба в оновленні, розширенні, доповненні, оптимізації вимог щодо діяльності викладачів закладів вищої освіти в умовах інклюзії. Це й зумовлює наш дослідницький інтерес до обраної тематики.

Дослідження дають підстави стверджувати, що сучасному викладачу закладів вищої освіти інклюзивного типу важливо бути фахівцем у галузі соціально-педагогічної інженерії і соціальних-педагогічних технологій. Йому варто розбиратись у правових, моральних, психологічних регуляторах життєвої та освітньої діяльності студентів з особливими потребами. Викладач має бути здатним і готовим прийти їм на допомогу, коли з'являється потреба, надавати її кваліфіковано, доброзичливо й терпляче. Позиція викладачів освітніх закладів інклюзивного типу як спеціалістів-професіоналів передбачає об'єктивність і неупередженість, проте вони рідко залишаються байдужими, постійно стикаючись із потужним зарядом людських страждань. Фахівець повинен бути психологічно готовим до діяльності в зазначеній сфері, мати сформоване професійне мислення, вміти самостійно аналізувати конкретні обставини, оцінювати можливі наслідки та брати відповідальність за обрані рішення [2; 3].

До професійно важливих та ціннісно-орієнтовних якостей викладачів закладів інклюзивного типу зараховуємо психічні стани (енергійність, ініціативність, стресостійкість, низький рівень тривожності); емоційно-вольові прояви (стриманість, наполегливість, послідовність); інтелектуальні здібності (здатність аналізувати стани студентів, передбачати розвиток подій); творче мислення (здатність приймати нестандартні рішення, діяти у невизначених ситуаціях); аналітичність, реалістичність, інтуїтивність, прогностичність, критичність, гнучкість мислення; ерудиція та світогляд; достатній освітній рівень;

професійна самосвідомість (самоконтроль, самокритичність, адекватна самооцінка, прагнення до самовдосконалення й самоосвіти, самонавіюваність, уміння керувати власними емоціями та поведінкою, змінювати власні стани).

Також до професійних й ціннісних здібностей викладачів зараховуємо професійні знання (зі психології, педагогіки, соціології, медицини, права, геронтології); організаторсько-комунікативні якості (уміння швидко встановлювати контакт зі студентами з інвалідністю, виявляти їх установки, очікування, уміння створювати сприятливу атмосферу у взаємовідносинах з ними, вміти впливати і переконувати). Через комунікативні акти встановлюється міцний контакт зі студентами та вибудовується система відносин з ними; відбувається довірливий освітньо-виховний процес; здійснюється розуміння проблем студентів та пошук шляхів усунення впливу цього подразника на результативність навчання [4; 5].

До ціннісних якостей особистості викладача відносимо цінності альтруїстичного характеру (допомога, підтримка, захист), цінності етичної відповідальності (гідність і цілісність професії) та цінності, пов'язані з потребами самовдосконалення і досягнення професіоналізму. Загалом, викладачу важливо формувати професійний такт, відкритість і співчутливість до чужих труднощів, викликати симпатії і довіру в студентів; виховувати в собі емоційну усталеність, бути готовим до психічних перевантажень, уникати односторонності в оцінюванні студентів, сумлінно виконувати свою працю, розуміти свої обов'язки, зберігати витримку, залишатися доброзичливим і чуйним до студентів з інвалідністю; вміти ухвалювати рішення в несподіваних, навіть екстремальних, ситуаціях, чітко формулювати свої думки, грамотно і дохідливо їх викладати, критично оцінювати свою діяльність, уникати зверхності; ділитися своїми знаннями, досвідом з колегами, молодими спеціалістами, популяризувати свою професію, підтримувати високі стандарти власної поведінки.

Отже, соціальні орієнтири викладача в інклюзивному середовищі – це не лише сукупність знань про методики роботи, а глибока внутрішня установка на гуманізм, толерантність та соціальну відповідальність. Вони виступають фундаментом, на якому будується взаємодія між викладачем та студентом з інвалідністю. Встановлено, що ключовими векторами трансформації професійної діяльності є перехід від суто інформаційної ролі до ролі фасилітатора та наставника. Це потребує від фахівця постійного розширення арсеналу методів роботи та готовності до етичних викликів. Оптимізація професійності викладачів не можлива без ідеологічної реформації, яка передбачає подолання стереотипів та формування інклюзивної культури всередині академічної спільноти. Тільки через зміну внутрішніх орієнтирів можливо забезпечити високу якість вищої освіти для всіх категорій здобувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинська/Якушевіч М., Вольська А. Соціальні орієнтири викладачів інклюзивних закладів вищої освіти. *Інклюзія, соціальна відповідальність та підприємництво. Соціальні інновації для розвитку громад та залучення молоді* : матеріали Міжнародної Весняної Школи (17 березня – 18 квітня 2025 р.). С. 42–45.
2. Гапоненко О. Соціальна робота та роль соціально орієнтованих неурядових організацій. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2005. № 4. С. 22–25.
3. Павловський М. А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). Київ : Техніка, 2001. 312 с.
4. Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти: теоретико-концептуальні засади, цільові групи, виміри та індикатори : монографія / О. Оржель, М. Бойченко, О. Петроє, С. Цимбалюк, Н. Шофолова ; за ред. О. Оржель. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 122 с.
5. Bello M., Chumba S. K. Equity and Social Inclusion in Higher Education: The Funding Dilemma in Public Universities in Kenya. *Afritvet Journal for Technical and Vocational College and Training*. 2024. Vol. 9 (1). DOI: <https://doi.org/10.69641/afritvet.2024.91189>.

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Абрамова Вероніка Валеріївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Психологія»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.**,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РІВНІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Розвиток емоційного інтелекту є пріоритетним завданням у молодшому шкільному віці, оскільки він забезпечує вміння розпізнавати емоції та конструктивно взаємодіяти з оточенням. Ця якість стає запорукою успішної адаптації до школи та емоційної стійкості учня.

У психологічному словнику В. Синявського та О. Сергєєнкової зазначено, що емоції – це психічні стани людини, які проявляються як безпосереднє емоційне ставлення до певної ситуації. Інтелект визначається як здатність людини відображати у свідомості предмети й явища, встановлюючи між ними суттєві зв'язки на основі досвіду. Взаємозв'язок емоцій та інтелекту утворює поняття «емоційний інтелект», яке означає здатність розуміти власні емоції, усвідомлювати їх, керувати ними, а також розпізнавати емоції інших людей [6].

Ю. Борисенко підкреслює, що до ключових складових емоційного інтелекту належать самоусвідомлення, уміння до саморегуляції, мотивація, емпатія та сформованість соціальних навичок [2, с. 9]. У праці С. Марчук зазначається, що дослідження емоційного інтелекту посідають важливе місце в сучасній психологічній теорії та практиці. Авторка спирається на ідеї Г. Гарднера, який у 1983 році в монографії «Frames of Mind» розкрив особливості цього явища. Учений довів, що інтелект не є єдиним утворенням, а має різні види, серед яких вербальний, логіко-математичний, просторовий, кінестетичний, музичний та емоційний. Останній він розглядав як такий, що включає внутрішньоособистісний аспект: здатність до самореалізації та самостимулювання, і міжособистісний: уміння взаємодіяти з іншими людьми, будувати стосунки та ефективно комунікувати з оточенням [4, с. 21]. М. Августюк зосереджує увагу на моделі емоційного інтелекту Д. Гоулмана, сучасний варіант якої охоплює чотири ключові складові: самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння та навички налагодження взаємин. Ця модель включає не лише емоційні здібності, а й волеволі якості, соціальні навички та практичні вміння, що забезпечують ефективну взаємодію з оточенням [1, с. 4]. Складові емоційного інтелекту відображають багатогранність його впливу на психічні процеси, особистісні прояви та діяльність молодших школярів. О. Льошенко підкреслює, що здатність розуміти власні й чужі емоції сприяє вибору більш ефективних способів дії та водночас виступає чинником активізації інтелектуальних процесів [3, с. 123–128].

З метою дослідження рівнів емоційного інтелекту молодших школярів було здійснене емпіричне дослідження, що проводилося на базі комунального закладу «Лукашівська гімназія «Мрія» Широківської сільської ради Запорізького району Запорізької області. У дослідженні взяли участь 20 учнів 3 класу. Як діагностичні засоби ми використали тест «Розпізнавання емоцій» Т. Череднікової [5, с. 6–18] та методику «Емоційна ідентифікація» О. Ізотової [7, с. 44]. Для онлайн-діагностування їх було викладено на платформі Google Forms.

Результати проведення тесту «Розпізнавання емоцій» Т. Череднікової показано на рис. 1.

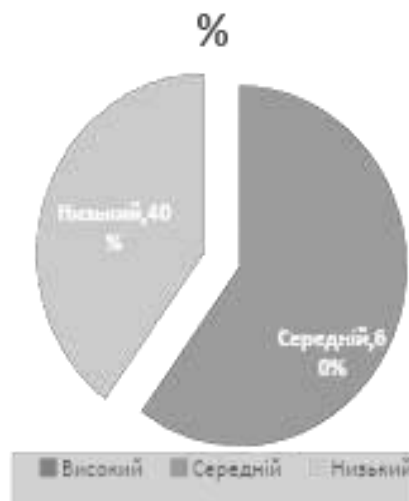

Рис. 1. Рівні розвитку здатності молодших школярів розпізнавати емоції за тестом «Розпізнавання емоцій» Т. Череднікової

За підсумками дослідження, проведеного за методикою Т. Череднікової, встановлено, що 60 % молодших школярів (12 учнів) мають середній рівень розпізнавання емоцій. Вони добре визначають базові емоційні стани, однак можуть помилятися у розпізнаванні складніших почуттів (наприклад, плутати злість із радістю) і часто потребують додаткових запитань для пояснення причин емоцій персонажів.

Рівною мірою у 40 % опитаних (8 учнів) виявлено низький рівень: такі діти відчувають труднощі з визначенням складних емоцій, мають обмежений словниковий запас для їх позначення та схильні оцінювати ситуації переважно за зовнішніми проявами поведінки.

Дані, отримані за методикою «Емоційна ідентифікація» О. Ізотової, наведено на рис. 2.

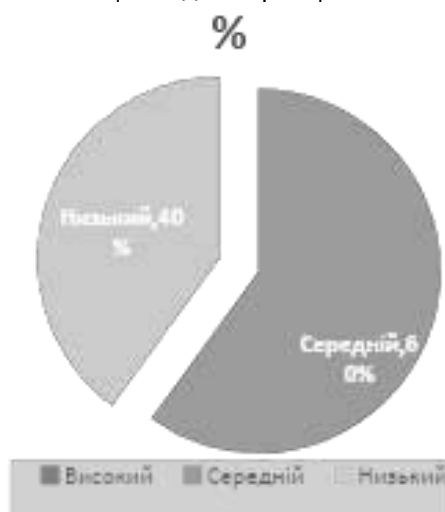

Рис. 2 Рівні розвитку емоційного усвідомлення молодших школярів за методикою «Емоційна ідентифікація» О. Ізотової

У результаті діагностування за методикою О. Ізотової встановлено, що в більшості молодших школярів переважає середній рівень емоційної ідентифікації (60 % учнів). Вони загалом правильно кодують і вербалізують різні емоційні стани, однак відчувають певні труднощі під час пояснення або графічного зображення складних соціальних емоцій, зокрема заздрості чи презирства.

У 40 % школярів виявлено низький рівень: для них характерна недостатня диференціація емоцій за змістом, що проявляється у труднощах при створенні графічного образу емоції та її словесному поясненні.

Таким чином, емпіричне дослідження встановило, що в опитаних молодших школярів домінує середній рівень розвитку емоційного інтелекту за відсутності високого рівня. Результати дослідження підтверджують доцільність цілеспрямованої роботи з розвитку емоційної сфери здобувачів освіти з низькими показниками емоційного інтелекту, зокрема через використання спеціально організованих ігрових та корекційно-розвивальних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августюк М. Основні аспекти характеристики моделей емоційного інтелекту. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Вип. 8. С. 3–9.
2. Борисенко К. Ю. Психолого-педагогічні підходи до розвитку емоційного інтелекту в дошкільників в умовах сучасної української освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2023. № 16. С. 9.
3. Льошенко О. А. Особливості формування поняття «емоційний інтелект». *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : збірник наукових праць. Київ : Фенікс, 2003. С. 128–123.
4. Марчук С. В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. № 3. С. 21.
5. Олексенко С. Психодіагностика емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Психолог дошкілля*. 2013. № 8 (49). С. 6–18.
6. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / за ред. Н. А. Побірченко. Київ, 2007. 336 с.
7. Формування емоційного інтелекту у дітей старшого дошкільного віку. Київ, 2020. 60 с. URL: https://old.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/13.-CHILDRENS_EQ.pdf (дата звернення: 25.04.2026).

Алієв Юрій Гасієв,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Турубарова А. В.**,
доктор психологічних наук, доцент,
декан факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого переосмислення посттравматичного стресового розладу (ПТСР) не лише як клінічного діагнозу, а як складного багатовимірного феномена, що охоплює трансформацію особистісних смислів та життєвого світу людини. У контексті сучасних глобальних викликів та масштабних травматичних подій традиційні симптоматичні підходи потребують доповнення феноменологічним аналізом, який дозволяє розкрити індивідуальну логіку переживання травми. Вивчення теоретичних підходів до феноменології ПТСР є критично важливим для розробки цілісних стратегій психологічної допомоги, спрямованих на інтеграцію травматичного досвіду в структуру самосвідомості особистості.

Посттравматичний стресовий розлад є складним психічним станом (Н. Алексєєнко, Я. Андрушко, П. Горностай та ін.), що виникає внаслідок переживання надзвичайно травмуючих подій, які загрожують життю або здоров'ю людини. У психологічній науці існує кілька підходів до вивчення ПТСР (С. Демченко, М. Мушкевич, О. Шекера, О. Зембра-Федчишин та ін.), а саме: клініко-психіатричний, психоаналітичний та психодинамічний, когнітивно-поведінковий, біологічний.

У межах клініко-психіатричного підходу ПТСР розглядається як психічний розлад, що має чітко визначену симптоматику та діагностичні критерії, закріплені у сучасних міжнародних класифікаціях – DSM-5 та МКХ-11 [1]. Цей підхід дозволяє систематизувати прояви ПТСР, виділити основні та супутні симптоми, визначити їх тривалість, інтенсивність та вплив на соціальне та професійне функціонування особистості.

Основна увага клініко-психіатричного підходу спрямована на:

– класифікацію симптомів: розділення проявів ПТСР на чотири основні групи – інтрузивні симптоми (нав'язливі спогади, флешбеки), уникання травматичних спогадів і ситуацій, негативні зміни в настрої та когнітивних процесах, а також симптоми підвищеного збудження (гіперзбудливість, порушення сну, надмірна реактивність);

- оцінку тяжкості та динаміки: визначення ступеня вираженості симптомів (легкі, середні, тяжкі) та спостереження змін у процесі лікування або реабілітації;
- визначення терапевтичної стратегії: на основі клінічної оцінки розробляються індивідуальні протоколи лікування, що можуть включати як психотерапевтичні методи (когнітивно-поведінкову терапію, експозиційну терапію, психоедукацію), так і медикаментозне втручання (антидепресанти, анксиолітики), особливо у випадках тяжких або хронічних форм ПТСР.

Психоаналітичний та психодинамічний підходи до вивчення ПТСР [2] зосереджуються на внутрішніх психічних процесах, механізмах захисту та конфліктах, які активуються внаслідок пережитого травматичного досвіду. Згідно з цими підходами, симптоми ПТСР не є лише поверхневими проявами стресу, а відображають глибинні психічні конфлікти та спроби психіки адаптуватися до непосильних емоційних переживань. Застосування цих підходів дозволяє глибше зрозуміти природу повторюваних травматичних спогадів, симптомів уникання та дисоціації, а також розробляти психотерапевтичні стратегії, спрямовані на інтеграцію травматичного досвіду та відновлення психологічної цілісності особистості. Особливо це актуально при роботі з жінками, які пережили гендерне насильство під час війни, оскільки травма поєднує інтенсивний страх, сором і порушення базової безпеки, що вимагає делікатного і глибокого психодинамічного підходу.

Когнітивно-поведінковий підхід до вивчення ПТСР ґрунтується на припущенні, що основою розвитку цього розладу є порушення процесів сприйняття, обробки та інтеграції травматичної інформації, що призводить до формування дезадаптивних когнітивних схем [3]. Дезадаптивні переконання – наприклад, «я безпорадний», «світ небезпечний», «я винен у всьому, що сталося» – підтримують стійкі симптоми ПТСР і впливають на поведінку та емоційний стан постраждалого. Цей підхід дозволяє систематично зменшувати інтенсивність симптомів ПТСР, покращувати емоційний стан та соціальне функціонування постраждалих. Він особливо ефективний для роботи з жінками, які пережили гендерне насильство під час війни, оскільки допомагає подолати почуття провини, страху та тривожності, а також сприяє поступовій інтеграції травматичного досвіду у свідомість без руйнівного впливу на психіку.

Біологічний підхід до вивчення ПТСР ґрунтується на припущенні, що симптоми розладу є наслідком нейробіологічних та гормональних змін, що виникають у відповідь на надзвичайно травмувальні події. Він дозволяє пояснити фізіологічні механізми формування посттравматичних симптомів, їх стійкість та варіабельність серед різних людей [4]. Біологічний підхід доповнює когнітивні, психодинамічні та клініко-психіатричні моделі, надаючи обґрунтування для інтегрованої терапії ПТСР.

Аналіз різних теоретичних підходів до вивчення посттравматичного стресового розладу дозволяє виділити як спільні, так і специфічні аспекти пояснення цього явища.

Клініко-психіатричний підхід забезпечує систематизацію симптомів ПТСР та їх оцінку відповідно до діагностичних критеріїв DSM-5 і МКХ-11, що дає змогу об'єктивно визначати тяжкість розладу, розробляти індивідуальні протоколи лікування та оцінювати ефективність психотерапевтичних і медикаментозних втручань. Психоаналітичний та психодинамічний підходи зосереджують увагу на внутрішніх психічних процесах, механізмах захисту та невирішених конфліктах, що виникають унаслідок травми. Вони пояснюють феномени повторюваних спогадів, уникання, дисоціації та емоційного оніміння як стратегії психіки для захисту від непосильного стресу, надаючи основу для глибокої психотерапевтичної роботи. Когнітивно-поведінковий підхід підкреслює роль дезадаптивних когнітивних схем і порушень обробки травматичної інформації. Він пропонує методи зміни травматичних переконань, поступової експозиції до травматичних спогадів та формування адаптивної поведінки, що дозволяє ефективно зменшити симптоматику ПТСР та відновити соціальне функціонування. Біологічний підхід пояснює фізіологічні та нейробіологічні механізми розвитку ПТСР, включно з дисфункцією амігдали та гіпокампу, порушенням регуляції гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи та гормональними змінами. Це обґрунтовує застосування медикаментозної підтримки в комплексі зі психотерапією та підкреслює важливість інтегрованого підходу до реабілітації постраждалих.

Таким чином, синтезуючи зазначені підходи, можемо стверджувати, що ефективне вивчення та лікування ПТСР потребує комплексного інтегративного підходу, який поєднує клінічну оцінку симптомів, розуміння внутрішніх психодинамічних процесів, роботу з когнітивними схемами та врахування нейробіологічних особливостей організму. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити вплив травматичного досвіду на психіку людини та розробити практично значущі стратегії підтримки та реабілітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базарний С., Новіков О. Комплексний аналіз інструментів PC-PTSD-5, CAPS-5 та PCL-5 для діагностики ПТСР у військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 3 (85). С. 33–42.
2. Журавльова Л. Аналіз механізмів формування та особливостей перебігу ПТСР у жінок, що стали жертвами сексуального насильства в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 82. С. 45–52.
3. Лукашенко М. Ю., Галич Я. В. Застосування когнітивно-поведінкової терапії в системі реабілітації постраждалих у збройних конфліктах. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Т. XI. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 20. С. 90–102.
4. Чабан О. С., Хаустова О. О., Омелянович В. Ю. Психічні розлади воєнного часу : монографія. Київ : Медкнига, 2023. 232 с.

Андрєєва Дар'я Василівна,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Моренко О. М.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Психологічні чинники професійного вигорання медичних працівників є багатограними і тісно пов'язані як з особливостями професійної діяльності, так і з індивідуальними психологічними характеристиками особистості [3]. Одним із найпотужніших чинників виступає хронічне емоційне виснаження, яке розвивається через постійний інтенсивний контакт зі стражданням, тяжкими захворюваннями, болем і смертю пацієнтів. Медичні працівники щодня змушені переживати сильні негативні емоції, що поступово виснажує їхні психоемоційні ресурси і призводить до відчуття внутрішньої спустошеності [1].

Важливим психологічним механізмом є емоційне перевантаження емпатією. Висока емпатійність, яка спочатку є важливою професійною якістю, з часом може трансформуватися у «втому від співчуття» (compassion fatigue) [1; 3]. Лікар або медсестра, які глибоко співпереживають кожному пацієнту, починають відчувати емоційне пересичення, що згодом призводить до емоційного дистанціювання, цинізму та деперсоналізації – ставлення до пацієнтів як до «об'єктів» або «випадків», а не як до живих людей.

Значну роль відіграють особистісні риси медичних працівників. Перфекціонізм, підвищена тривожність, схильність до самоконтролю та самозвинувачення роблять людину особливо вразливою [2]. Постійне прагнення до ідеального виконання професійних обов'язків в умовах дефіциту часу, ресурсів і сил призводить до хронічного внутрішнього конфлікту між бажанням «зробити все правильно» і реальною неможливістю це забезпечити. Це породжує почуття провини, невпевненості у власних компетенціях і постійний страх помилки [4].

Психологічне вигорання посилюється через рольові конфлікти та екзистенційну невизначеність. Медичний працівник часто опиняється в ситуації, коли одночасно повинен відповідати високим очікуванням пацієнтів і їхніх родичів, дотримуватися етичних норм, виконувати численні бюрократичні вимоги та працювати в умовах обмежених можливостей системи охорони здоров'я [1]. Постійна невідповідність між ідеальними професійними стандартами та реальними умовами праці викликає глибоке відчуття безсилля та фрустрації.

Не менш важливим чинником є втрата відчуття контролю та автономії. Коли медик не може самостійно ухвалювати важливі рішення, його думка ігнорується керівництвом, а робоче навантаження

визначається без урахування його ресурсів, виникає стійке відчуття безпорадності [2; 3]. Це значно знижує мотивацію та сприяє розвитку вигорання.

Індивідуальні психологічні особливості, такі як низька емоційна стійкість (резилієнтність), ригідність мислення, виражена інтроверсія або, навпаки, надмірна екстраверсія без достатніх відновних механізмів, суттєво підвищують ризик вигорання [1; 4]. Особливо вразливими є трудоголіки, які повністю ототожнюють себе з професією, не маючи чітких меж між роботою та особистим життям. У таких випадках професійна ідентичність стає єдиним джерелом самооцінки, і будь-яка професійна невдача сприймається як катастрофа для всього «Я».

Додатковим потужним психологічним чинником є відсутність соціальної та емоційної підтримки. Конфлікти в колективі, токсична атмосфера, відсутність визнання досягнень, байдужість керівництва та недостатня підтримка від колег посилюють відчуття самотності та знецінення власних зусиль [3]. Порушення балансу між роботою та особистим життям призводить до того, що медичний працівник не встигає відновлювати сили, що робить процес вигорання ще більш незворотним.

У підсумку всі ці психологічні чинники взаємодіють і утворюють замкнене коло: емоційне виснаження знижує здатність до емпатії, що викликає почуття провини та цинізм, які своєю чергою ще більше підривають професійну мотивацію та відчуття сенсу діяльності [1; 3]. Це призводить не лише до погіршення психічного здоров'я медичного працівника, а й до зниження якості медичної допомоги, зростання кількості помилок і збільшення ризику професійної кризи чи навіть зміни професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асонов Д. Емоційне вигорання медичних працівників: моделі, фактори ризику та протективні фактори. *НейроNEWS: психоневрологія та нейропсихіатрія*. 2021. № 10 (131). С. 28–33.
2. Грубі Т. В. Психологічні чинники професійного вигорання працівників державної податкової служби України : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.10. Київ, 2012. 364 с.
3. Запорожець О. В. Професійне вигорання: теорія та практика. Київ : Медична книга, 2018. 250 с.
4. Русанов В. Професійне вигорання медичних працівників в умовах війни: історичний аналіз, сучасні дослідження та авторське визначення. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. Т. 9, № 3. DOI: 10.26766/pmgr.v9i3.529.

Аніщенко Михайло Анатолійович,

доктор наук з державного управління, доцент,

професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії,

КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,

м. Запоріжжя, Україна

КОМПЛЕКСНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ: СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА

Соціальна складова є невід'ємною частиною реабілітації, оскільки без належного соціального забезпечення неможливе повноцінне відновлення здоров'я та його підтримка на належному рівні. Особливої актуальності це питання набуває щодо внутрішньо переміщених осіб, які внаслідок бойових дій втратили звичне середовище проживання, а часто й житло та роботу, що супроводжується значним психоемоційним стресом і загостренням хронічних захворювань, зокрема серцево-судинної та нервової систем.

Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки цієї категорії населення визначається, зокрема, Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1], а також постановами Кабінету Міністрів України № 94 від 26.01.2024 «Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб» [2] та № 332 від 20.03.2022 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [3]. Зазначені нормативні акти передбачають систему соціальних виплат і пільг, які доцільно розглядати як складову комплексної реабілітації, а саме її соціальний компонент.

Важливим елементом соціальної реабілітації є також заходи, спрямовані на соціальну адаптацію та економічну активізацію внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, членів їх сімей. Зокрема, це програми, що реалізуються Державною службою зайнятості України, які передбачають надання грантів для

започаткування або розвитку власної справи відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 738 від 21.06.2022 «Деякі питання надання грантів бізнесу» [4]. Окрім того, важливу роль відіграє механізм стимулювання працевлаштування ВПО шляхом компенсації витрат роботодавцям на оплату праці, що регламентується постановою Кабінету Міністрів України № 331 від 20.03.2022 [5]. Такі заходи сприяють соціальній інтеграції осіб, що є важливою складовою соціальних детермінант здоров'я.

Поряд із державними механізмами підтримки, значну роль у забезпеченні реабілітаційних заходів відіграють міжнародні донори у співпраці з громадськими та благодійними організаціями, діяльність яких регулюється Законами України «Про громадські об'єднання» [6] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [7]. Такі організації забезпечують надання психологічної, медичної, реабілітаційної, юридичної допомоги та соціальної підтримки, інколи залучаючи до реалізації програм приватні та комунальні структури.

Отже, комплексна реабілітація осіб, постраждалих від бойових дій, має багатокomпонентний характер і фінансується з різних джерел, включаючи державний і місцеві бюджети, а також кошти міжнародних донорів і приватного сектору. Її реалізація здійснюється за участю органів державної влади, місцевого самоврядування, установ різних форм власності, а також громадських і благодійних організацій, що забезпечує міжсекторальний підхід до відновлення здоров'я та соціального добробуту населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
2. Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.2024 р. № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2024-%D0%BF#Text>
3. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.
4. Деякі питання надання грантів бізнесу : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>.
5. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. №331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text>.
6. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
7. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.

Апостолова-Возниця Ольга Олександрівна

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кудінова М. С.**
кандидат психологічних наук, доцент
завідувачка кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК

Посттравматичний стресовий розлад у ветеранів та ветеранок сьогодні належить до найбільш актуальних проблем психологічної науки й практики. Наслідки бойового досвіду впливають на

психоемоційний стан військовослужбовців після повернення до цивільного життя та на їхню соціальну взаємодію, професійну реалізацію, сімейні стосунки та здатність до адаптації в мирному середовищі. Умови тривалого перебування в ситуаціях небезпеки, постійного напруження та загрози життю формують підвищений рівень тривожності, емоційного виснаження, внутрішньої дезорганізації та психологічної вразливості. Особливої уваги потребує вивчення психологічних чинників, які зумовлюють виникнення і подальший розвиток посттравматичних проявів у ветеранів та ветеранок після завершення участі в бойових діях [1; 4].

Проблематика ПТСР набуває особливого значення в умовах сучасних воєнних подій в Україні, оскільки кількість осіб, які мають травматичний бойовий досвід, постійно зростає. Дослідники наголошують, що психологічні наслідки війни можуть проявлятися як одразу після травмуючих подій, так і через тривалий проміжок часу. При цьому інтенсивність симптоматики значною мірою залежить від індивідуальних особливостей людини, рівня психологічної стійкості, соціальної підтримки та попереднього життєвого досвіду [2; 5].

Тому вивчення психологічних механізмів розвитку посттравматичного стресового розладу є необхідною умовою для побудови ефективної системи психологічної допомоги ветеранам та ветеранкам.

Метою дослідження є аналіз психологічних чинників виникнення та розвитку посттравматичного стресового розладу у ветеранів та ветеранок, а також визначення особливостей їхнього впливу на процес адаптації після повернення до мирного життя.

Посттравматичний стресовий розлад формується внаслідок переживання подій, що становлять загрозу життю або безпеці особистості. Бойові дії створюють для військовослужбовців постійний стан психологічного напруження, який супроводжується страхом, емоційним виснаженням та необхідністю швидкого реагування на небезпеку.

М. Денисенко, Р. Лакінський, Л. Шестопалова та І. Лінський зазначають, що постстресові порушення у комбатантів проявляються через поєднання емоційних, когнітивних і поведінкових симптомів. Серед найбільш поширених проявів дослідники виокремлюють підвищену дратівливість, агресивність, нав'язливі спогади про травматичні події, уникнення соціальних контактів та порушення сну. Тривале ігнорування таких симптомів може ускладнювати процес соціальної адаптації ветеранів після завершення військової служби [4, с. 52].

У наукових працях також значна увага приділяється внутрішнім психологічним ресурсам особистості. Л. Басюк, О. Василевська та О. Волошина вказують, що рівень стресостійкості, особливості емоційного реагування та здатність людини використовувати адаптивні стратегії подолання труднощів безпосередньо впливають на ризик розвитку ПТСР. Ветерани, які мають підтримку родини, зберігають активну соціальну взаємодію та можуть відкрито говорити про власний досвід, значно легше проходять процес психологічного відновлення [1, с. 1361].

Чинником розвитку посттравматичних розладів виступає складність переходу від військового середовища до цивільного життя. Для багатьох ветеранів та ветеранок характерним є відчуття втрати звичного способу існування, труднощі у встановленні нових соціальних ролей та переживання внутрішньої відчуженості. Д. Гошовська та Я. Гошовський зауважують, що процес реінтеграції часто супроводжується підвищеним рівнем тривожності, емоційною нестабільністю та зниженням довіри до оточення [3, с. 68].

Дослідження У. Березницької свідчать, що після повернення із зони бойових дій у військовослужбовців нерідко спостерігаються різкі зміни психічних станів. Серед них переважають емоційне виснаження, відчуття внутрішньої напруги, апатія або, навпаки, надмірна збудливість. Науковиця робить акцент на тому, що такі прояви часто посилюються через відсутність своєчасної психологічної підтримки та нерозуміння з боку оточення [2, с. 16].

Переживання бойових подій залишає тривалий слід у психічному стані ветеранів та ветеранок, оскільки психіка людини після перебування в умовах постійної небезпеки продовжує функціонувати в режимі підвищеної готовності.

Навіть після повернення до мирного середовища людина може відчувати внутрішню напругу, емоційну нестабільність, труднощі із самоконтролем та постійне очікування загрози. Такі прояви значно ускладнюють повсякденне життя, міжособистісне спілкування та процес психологічного відновлення після пережитого травматичного досвіду [4, с. 53].

Українська дослідниця О. Кравцова зазначає, що посттравматичні стани в учасників бойових дій часто супроводжуються почуттям провини, емоційним виснаженням і втратою зацікавленості до звичного

життя. Ветерани нерідко уникають спогадів про пережиті події, оскільки повторне повернення до травматичного досвіду викликає сильне психологічне напруження. Унаслідок цього поступово погіршується комунікація з близькими людьми, виникає відчуття відчуження та труднощі у взаємодії з соціальним оточенням [5, с. 99].

Повернення до цивільного життя для багатьох ветеранів стає складним психологічним етапом, який супроводжується зміною звичного ритму життя, новими соціальними вимогами та необхідністю переосмислення власної ролі в суспільстві. Людина, яка тривалий час перебувала у бойовому середовищі, часто стикається з нерозумінням власного емоційного стану та труднощами адаптації до мирних умов. Подібні переживання можуть формувати підвищену тривожність, внутрішню ізоляваність та втрату відчуття психологічної безпеки [3, с. 71].

Психологічний стан ветеранів значною мірою залежить від рівня підтримки з боку родини, друзів та найближчого соціального оточення, відзначають Л. Басюк, О. Василевська та О. Волошина. Автори зазначають, що можливість відкрито говорити про власні переживання, отримувати емоційну підтримку та зберігати соціальні контакти позитивно впливає на процес психологічної адаптації. Нестача підтримки, навпаки, посилює замкнутість, емоційне виснаження та схильність до уникнення соціальної взаємодії [1, с. 1365].

На думку дослідників Д. Гошовської та Я. Гошовського процес реінтеграції військовослужбовців у цивільне середовище нерідко супроводжується внутрішніми конфліктами та переживанням невизначеності. Частина ветеранів після завершення служби втрачає відчуття стабільності, стикається з труднощами професійної реалізації та не може швидко адаптуватися до нових життєвих умов [3, с. 69].

Також можна простежити гендерні особливості переживання психотравматичного досвіду. У ветеранок частіше спостерігається схильність до внутрішнього переживання негативних емоцій, підвищена тривожність та емоційна вразливість. Для ветеранів більш характерними є стримування емоційних реакцій, агресивність або уникнення обговорення власного психологічного стану [5, с. 105].

У. Березницька зазначає, що після повернення із зони бойових дій у військовослужбовців можуть тривалий час зберігатися емоційна напруженість, дратівливість, порушення сну та відчуття внутрішнього виснаження. Відсутність своєчасної психологічної підтримки здатна посилювати негативні психічні стани та ускладнювати процес адаптації до мирного життя [2, с. 17].

Тому своєчасне виявлення симптомів ПТСР має важливе значення для попередження подальшого погіршення психоемоційного стану ветеранів та ветеранок.

Отже, розвиток посттравматичного стресового розладу у ветеранів та ветеранок пов'язаний із впливом комплексу психологічних чинників, серед яких особливе місце займають інтенсивність психотравмуючого досвіду, індивідуальні особливості емоційного реагування, труднощі соціальної адаптації та недостатній рівень психологічної підтримки. Пережиті бойові події можуть тривалий час впливати на емоційний стан людини, її поведінку, систему міжособистісних взаємин та здатність до повноцінного функціонування в цивільному середовищі.

Дослідження науковців свідчать про необхідність комплексного підходу до психологічної допомоги ветеранам та ветеранкам після повернення із зони бойових дій. Ефективна психологічна підтримка має враховувати індивідуальні особливості особистості, характер пережитого досвіду та рівень соціальної адаптації людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Л., Василевська О., Волошина О. Психологічні стратегії адаптації ветеранів до мирного життя після повернення із зони бойових дій. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 1 (47). С. 1356–1373. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-1356-1373](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1356-1373) (дата звернення: 16.04.2025)
2. Березницька У. О. Психічні стани військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій. *Особистість в екстремальних умовах* : матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції / за ред. В. Козяра. Львів. 2019. С. 15–18.
3. Гошовська Д., Гошовський Я. Самоспівчуття і посттравматичний стресовий розлад у мілітарному досвіді ветеранів. *Психологічні перспективи*. 2024. № 43. С. 64–79.
4. Денисенко М., Лакінський Р., Шестопалова Л., Лінський І. Основні клінічні варіанти пост-стресових розладів у комбатантів. *Український вісник психоневрології*. 2022. № 2. С. 50–55.
5. Кравцова О. К. Стресостійкість особистості як психологічний феномен: основні теоретичні підходи. *Вісник післядипломної освіти*. 2019. №7, С. 98–117.

Бебик Ольга Іванівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»,
освітньо-професійної програми «Реабілітаційна психологія»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Клопота Є. А.,**
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДЕПРЕСИВНІ СТАНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ КОРЕКЦІЇ

Сучасні соціально-політичні умови, зокрема воєнний стан в Україні, зумовлюють значне зростання психоемоційного навантаження на особистість. Тривалий вплив стресогенних чинників, пов'язаних із війною, спричиняє підвищення рівня тривожності, емоційного виснаження та формування депресивних станів у різних категорій населення [1].

Депресивні стани розглядають як складний психічний феномен, що включає емоційні, когнітивні, поведінкові та соматичні компоненти [2]. Вони проявляються у зниженому настрої, втраті інтересу до діяльності, порушенні сну, зниженні працездатності, негативному сприйнятті себе та майбутнього. В умовах воєнного стану ці прояви посилюються під впливом травматичних подій, таких як загроза життю, втрата близьких, вимушене переміщення, економічна нестабільність.

Особливістю депресивних станів у воєнний період є їх поєднання з іншими психоемоційними порушеннями, зокрема, тривожними розладами, посттравматичними стресовими реакціями та зниженням адаптаційних ресурсів особистості [3]. У таких умовах значно ускладнюється процес психологічної адаптації, що може призводити до хронізації депресивних проявів.

Важливим аспектом є те, що депресивні стани негативно впливають на всі сфери життєдіяльності людини: знижують ефективність професійної діяльності, погіршують міжособистісні взаємини, обмежують соціальну активність. Це зумовлює необхідність своєчасної діагностики та впровадження ефективних психокорекційних заходів [4].

Психологічна корекція депресивних станів в умовах війни має комплексний характер і передбачає використання різних підходів і методів. Зокрема, ефективними є когнітивно-поведінкова терапія, яка спрямована на зміну негативних установок і мислення; тілесно-орієнтовані практики, що сприяють зниженню рівня психофізіологічного напруження; арттерапія, яка дозволяє безпечно виражати емоції та переживання; а також методи релаксації та саморегуляції [5].

Значну роль у подоланні депресивних станів відіграє розвиток ресурсності особистості, формування навичок емоційної саморегуляції, підтримка соціальних зв'язків та активізація життєвої позиції. Важливою умовою ефективної психокорекції є індивідуальний підхід, що враховує специфіку пережитого досвіду та рівень психологічної стійкості особистості [6].

Таким чином, депресивні стани в умовах воєнного стану мають специфічні особливості прояву, що обумовлені впливом тривалого стресу та травматичних подій. Їх подолання потребує комплексного психокорекційного підходу, спрямованого на відновлення психологічного здоров'я, підвищення адаптаційних можливостей та покращення якості життя особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панок В. Г. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5, № 1. С. 1–12.
2. Пасхін Г. І. Особливості психологічного та емоційного стану осіб молодого віку під час військових конфліктів. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 2. С. 65–69.
3. Романовська Л., Олійник К. Методи ефективної психологічної допомоги постраждалим під час війни в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2024. № 25 (70). С. 54–61.

4. Савелюк Н. М. Психосемантичні виміри переживання психоемоційних станів українцями в умовах війни. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 1. С. 25–33.
5. Теркулова І. В., Литвиненко О. О., Миколенко Н. В. Психологічні прояви стресу, депресії та тривоги у внутрішньо переміщених осіб. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2025. № 2. С. 1–7.
6. Цибух Л. М., Пальчинська М. В., Хмель Н. Д. Вплив депресивного стану на виникнення психосоматичних порушень. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 4. С. 44–50.

Бездень Тетяна Сергіївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Галієва О.М.**,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стрімкі зміни та зростання стресового навантаження, зумовленого як особистісними, так і зовнішніми (пандемією, війною росії проти України тощо) актуалізують вивчення проблеми емоційного вигорання. Актуальність цієї проблеми пояснюється тим, що емоційне вигорання негативно впливає на всі сфери життєдіяльності людини та проявляється погіршенням психоемоційного стану, постійною втомою, апатією та зниженням професійної мотивації, соціальної активності та загалом якості життя.

Л. Галан та А. Кульчицька зазначають, що «емоційне вигорання» розглядалось переважно в контексті професійної діяльності. Надалі його зміст суттєво розширився в сам феномен почали пов'язувати із виснаженням та хронічним стресом [1].

Г. Демченко та С. Музики визначають поняття «емоційне вигорання», як особливий стан психологічного, фізичного та емоційного виснаження, що виникає у професійній сфері через надмірний стрес та навантаження, і проявляється зниженням рівня мотивації, байдужістю та низькою працездатністю [4].

Досліджуючи природу емоційного вигорання В. Шкраб'юк та Д. Білик дійшли до висновку, що воно виконує функцію захисного механізму людини. Науковці підкреслюють, що тривалий вплив негативних чинників і хронічного стресу спричиняє не лише втому: у неї відбуваються зміни у поведінковій та когнітивній сферах [5].

Отже, аналіз наукових підходів до вивчення поняття «емоційного вигорання» дозволяє стверджувати, феномен емоційного вигорання науковці трактують від вузького трактування як такого стану, який проявляється у професійній діяльності до комплексного психічного стану людини, що охоплює різні сфери життєдіяльності. Попри відмінності у трактуванні окремих аспектів цього явища більшість дослідників одноставно визнає його тісний зв'язок із тривалим впливом стресових чинників.

Теоретичне вивчення змісту та сутності категорії «емоційного вигорання» потребує розгляду його структури. Так, автори О. Льошенко та В. Кондратьєва характеризують цей феномен як поліморфне утворення, до складу якого входять три основні компоненти: емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція професійних досягнень [3]. Науковці наголошують, що ці компоненти взаємопов'язані та посилюють один одного. Емоційне виснаження проявляється через відчуття постійної втоми, виснаженості та дефіцитом внутрішніх ресурсів. Деперсоналізація характеризується зниженням рівня емпатійності, байдужістю й цинічного ставлення до оточення. Редукція професійних досягнень проявляється стратою у власні професійні можливості, зниженням мотивації та відчуттям низької результативності діяльності [3].

А. Івасюк виокремлює три стадії емоційного вигорання: перша стадія – емоційне напруження; друга – резистенція; третя – виснаження. Кожна із цих стадій має специфічні властивості. Зокрема, перша

стадія характеризується підвищеною тривожністю, друга – дистанціюванням від діяльності, третя – відчуттям повного виснаження, як фізичного так і морального [2].

Подібні підходи знаходимо в зарубіжній літературі. Зокрема, А. Еду-Вальсанія, А. Лагія та Дж. Моріано розглядають емоційне вигорання, як психологічний синдром, що має багатокomпонентну структуру та різні форми прояву [6]. Аналогічної позиції дотримується Дж. Рзаєва, яка підкреслює багатовимірність цього поняття [7]. А. Ван Хой та Р. Маркін встановили, що емоційне вигорання пов'язане зі зниженням рівня благополуччя та підвищенням рівня тривожності та незадоволеності життям [8].

Таким чином, результати аналізу досліджень підтверджують сучасне розуміння емоційного вигорання як поліморфного та багатовимірного явища, яке характеризується складною структурою, поетапною динамікою розвитку та широким спектром негативних наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галан Л., Кульчицька А. Концептуалізація поняття професійного вигорання у науковій літературі. *Психологічні перспективи*. 2024. № 44. С. 38–51.
2. Івасюк А. Генеза емоційного вигорання особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 78 (2). С. 71–80.
3. Льошенко О., Кондратьєва В. Діагностика, профілактика, корекція синдрому «емоційного вигорання». *Вісник Львівського університету*. 2021. № 10. С. 105–112.
4. Музика С. М., Демченко Г. Л. Сутність феномену «вигорання» в психологічні науці. *Могилянські читання – 2025: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти*. Психологія : XXVIII Всеукр. наук.-практ. конф. 10–14 листоп. 2025 р. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 33–36.
5. Шкраб'юк В., Білик Д. Емоційне вигорання особистості: психологічний аналіз проблеми. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (86). С. 293–296.
6. Edu-Valsania S., Lagia A., Moriano J. Burnout : a review of theory and measurement. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2023. Vol. 19, № 3. URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/3/1780> (Last accessed: 13.03.2026).
7. Rzaeva J. Psychological manifestations of emotional exhaustion: the influence of various factors on exhaustion. *Revista Género e Interdisciplinaridade*. 2025. Vol. 6, № 5. P. 01–14.
8. Van Hoy A., Marcin R. Burnout and psychological well-being among psychotherapists: a systematic review. *Frontiers in Psychology*. 2022. № 13. P. 928–191.

Бессараб Анастасія Олександрівна,

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ВОЛОНТЕРІВ В АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В ІТАЛІЇ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Унаслідок російського вторгнення в Україну 2022 р. значна кількість громадян України була змушена шукати тимчасовий захист у країнах Європейського Союзу. Італія стала одним із ключових напрямів прийому українців, сформувавши багаторівневу систему підтримки, що включає державні інституції, муніципальні служби, церкву та волонтерські мережі. Станом на 2024 р. в Італії перебувало приблизно 170 тис. українців під тимчасовим захистом, у 2025 р. – 165–175 тис. осіб, що свідчить про стабілізацію міграційної хвилі та перехід до довготривалих процесів адаптації [10]. Близько 75–80 % становлять жінки та діти, що підвищує значущість психосоціальної підтримки [8; 10]. За даними UNHCR, загалом у ЄС у 2024 р. перебувало близько 4,4 млн осіб під тимчасовим захистом, значна частина яких – громадяни України [7].

Мета дослідження – окреслити роль волонтерів в адаптації українців в Італії у контексті вимушеної міграції.

Теоретичні засади дослідження

Акультураційна модель Дж. Беррі. Акультурація розглядається як процес взаємодії двох культурних систем: культури походження та суспільства, що приймає [1]. Так, Дж. Беррі (John W. Berry) описує чотири стратегії адаптації: інтеграція, асиміляція, сепарація, маргіналізація. В умовах вимушеної міграції інтеграція є найбільш адаптивною, оскільки надає змогу одночасно зберігати ідентичність і функціонувати в новому соціальному середовищі [1].

Транзакційна модель стресу (Р. Лазарус (R. Lazarus) і Сьюзан Фолькман (S. Folkman)). Стрес визначається як результат когнітивної оцінки взаємодії між індивідом і середовищем [9]. Важливими є первинна оцінка (загроза / нейтральність) і вторинна (ресурси подолання). Копінг – це динамічна система стратегій адаптації до перевантаження ресурсів [9]. У контексті війни та міграції цей процес набуває хронічного характеру.

Соціальний капітал. Так, П. Бурдьє (Pierre Bourdieu) визначає соціальний капітал як ресурси, що виникають через включеність у соціальні мережі [2]. Водночас Р. Патнем (Robert Putnam) розширює концепцію, виділяючи: внутрішню підтримку групи (bonding capital) і зв'язки між групами (bridging capital) [11]. У міграції волонтери формують обидва типи одночасно.

Психологія травми (Дж. Герман (Judith Herman)). Відновлення після травматичного досвіду можливе лише за умов безпеки; стабільних соціальних зв'язків; відновлення контролю над життям [7].

Екологічна теорія розвитку (У. Бронфенбреннер (U. Bronfenbrenner)). Розвиток особистості відбувається в системі рівнів середовища: мікро-, мезо-, екзо- та макросистема [3]. Волонтери функціонують як сполучна ланка між індивідом та інституціями держави.

Емпіричні дані (2024–2025)

За даними ISTAT, у 2025 р. в Італії налічувалося понад 5 млн волонтерів, що становить приблизно 10 % населення країни [8].

Caritas Italiana – національна благодійна структура, яка після 2022 р. забезпечила прийом понад 6 тис. українських біженців, надаючи житло, медичну та психосоціальну допомогу, а також супровід інтеграції. Це підтверджує, що волонтерство інтегроване в інституційні моделі підтримки [4].

Fondazione AVSI реалізувала проєкт #HelpUkraine Hub у Мілані – координаційний центр, який поєднує запити українців із пропозиціями допомоги від італійських сімей і волонтерів. Мережа охоплює понад 100 партнерських організацій (Famiglie per l'Accoglienza, Emmaus, I Bambini dell'Est тощо), що демонструє модель колективного волонтерства [6].

Comunità di Sant'Egidio – одна з найвпливовіших волонтерських мереж в Італії (приблизно 50 тис. волонтерів у світі), яка активно працює з вразливими групами, зокрема з біженцями. Її діяльність включає гуманітарну допомогу, освітні ініціативи, програми інтеграції та соціального супроводу українців [5].

UNHCR. У межах ініціативи UNHCR («Volontari nelle Comunità») волонтери виступають посередниками між біженцями та інституціями: вони допомагають орієнтуватися в системі послуг, виявляють потреби та сприяють доступу до ресурсів [12].

Функції волонтерів

1. *Інформаційно-орієнтаційна.* Волонтери забезпечують первинну соціальну навігацію в новому середовищі: документи та статус тимчасового захисту; доступ до медицини (SSN); освіта дітей; житло й соціальні служби; транспорт і адміністративні процедури. Це знижує когнітивне навантаження та рівень дезорієнтації в перші місяці міграції.

2. *Емоційно-підтримувальна.* Волонтери виконують роль первинного емоційного стабілізатора. Через регулярну взаємодію вони зменшують: тривожність; відчуття ізоляції; психологічне виснаження. Особливо це критично при симптомах посттравматичного стресового розладу.

3. *Посередницька.* Волонтери виступають культурними та інституційними медіаторами: переклад адміністративних процедур; пояснення норм і правил Італії; запобігання конфліктам; допомога у взаємодії з муніципалітетами.

4. *Соціально-інтеграційна.* Формування включення в суспільство через участь у громадах; школи та освіту; локальні ініціативи; культурні заходи. Це створює перехід від «тимчасової присутності» до соціальної інтеграції.

5. *Ресурсно-мобілізаційна.* Волонтери забезпечують доступ до ресурсів: житло; гуманітарна допомога; працевлаштування; психологічна підтримка; юридичний супровід.

6. *Ідентифікаційна*. Підтримка української ідентичності: мова; культурні практики; спільноти; зв'язок з Україною. Це знижує ризик культурної втрати та дезінтеграції.

Волонтерська діяльність в Італії є складовою соціально-психологічної адаптації українців. Волонтери виконують низку функцій (інформаційно-орієнтаційну, емоційно-підтримувальну, посередницьку, соціально-інтеграційну, ресурсно-мобілізаційну, ідентифікаційну) і відіграють важливу роль в адаптації вимушених мігрантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berry J. W. Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*. 1997. Vol. 46, № 1. P. 5–34.
2. Bourdieu P. The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* / ed. J. Richardson. New York : Greenwood, 1986. P. 241–258.
3. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1979. 330 p.
4. Caritas Italiana. Rapporto Ucraina 2024–2025. URL: <https://www.caritas.it> (date of access: 04.05.2026).
5. Comunità di Sant'Egidio. Attività e progetti di accoglienza. URL: <https://www.santegidio.org> (date of access: 04.05.2026).
6. Fondazione AVSI. Help Ukraine Program. URL: <https://www.avsi.org> (date of access: 04.05.2026).
7. Herman J. L. *Trauma and Recovery*. New York : Basic Books, 1992. 276 p.
8. ISTAT. Il volontariato in Italia: rapporto statistico 2025. URL: <https://www.istat.it> (date of access: 04.05.2026).
9. Lazarus R. S., Folkman S. *Stress, appraisal, and coping*. New York : Springer, 1984. 456 p.
10. Ministero dell'Interno. Dati sulla protezione temporanea per cittadini ucraini (2024–2025). URL: <https://www.interno.gov.it> (date of access: 04.05.2026).
11. Putnam R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon & Schuster, 2000. 541 p.
12. UNHCR. *Temporary Protection and Ukraine Situation Report 2025*. URL: <https://www.unhcr.org> (date of access: 04.05.2026).

Боденчук Даша Андріївна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства та розвитку інформаційних технологій дистанційна освіта стає невід'ємною складовою освітнього процесу. Особливої актуальності ця форма навчання набула в умовах глобальних викликів, зокрема пандемій та воєнних подій, що зумовили необхідність переходу до онлайн-формату. У цьому контексті мотивація навчання студентів виступає одним із ключових чинників ефективності освітньої діяльності, оскільки саме вона визначає рівень залученості, активності та результативності здобувачів освіти.

Проблему мотивації навчання досліджували багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Значний внесок у розроблення теоретичних основ мотивації зробили Едвард Десі та Річард Раян, які обґрунтували теорію самодетермінації, відповідно до якої внутрішня мотивація формується за умови задоволення

базових психологічних потреб особистості – автономії, компетентності та соціальної взаємодії [3, с. 67]. Важливими є також праці Джона Келлера, який запропонував модель ARCS, що включає чотири основні компоненти мотивації: увагу, релевантність, впевненість і задоволення [4, с. 52]. У вітчизняній педагогіці питання мотивації навчання розглядали Олександр Савченко та Сергій Гончаренко, які підкреслювали роль пізнавального інтересу, внутрішніх спонукань і цілеспрямованості у навчальній діяльності студентів [1, с. 88; 2, с. 103].

Дистанційна форма навчання суттєво змінює умови освітнього процесу, що безпосередньо впливає на мотивацію студентів. З одного боку, вона надає широкі можливості для індивідуалізації навчання, гнучкого планування часу, доступу до різноманітних освітніх ресурсів. З іншого – вимагає високого рівня самостійності, самодисципліни та відповідальності, що може бути складним для частини студентів.

Одним із ключових аспектів є співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації. У традиційній системі освіти значну роль відіграє зовнішній контроль (оцінювання, вимоги викладача), тоді як у дистанційному навчанні він значно знижується. У зв'язку з цим зростає значення внутрішньої мотивації, яка ґрунтується на інтересі до навчання, прагненні до саморозвитку та особистісного зростання. Як зазначають Десі та Раян, саме внутрішня мотивація забезпечує стійкість навчальної діяльності та її високу ефективність [3, с. 71].

Емоційний компонент мотивації є не менш важливим. Дистанційне навчання часто супроводжується відчуттям ізоляції, зниженням рівня соціальної взаємодії та перевантаження інформацією. Це може призводити до зниження інтересу до навчання, появи апатії та емоційного вигорання. Водночас позитивні емоції, підтримка з боку викладача та створення комфортного освітнього середовища сприяють підвищенню мотивації та активності студентів.

Когнітивний аспект мотивації пов'язаний із усвідомленням цілей навчання та розумінням його практичної значущості. Студенти, які бачать зв'язок між навчальним матеріалом і майбутньою професійною діяльністю, демонструють вищий рівень зацікавленості та відповідальності. У цьому контексті важливо забезпечити змістовність і актуальність навчальних курсів, а також використовувати практико-орієнтовані завдання.

Соціальний чинник також відіграє значну роль у формуванні мотивації. В умовах дистанційного навчання зменшується безпосередній контакт між учасниками освітнього процесу, що може негативно впливати на відчуття приналежності до академічної спільноти. Тому важливо впроваджувати інтерактивні форми роботи, такі як онлайн-дискусії, групові проєкти, спільні дослідницькі завдання, які сприяють активній взаємодії студентів.

Організаційні аспекти навчального процесу також мають суттєвий вплив на мотивацію. Чітка структура курсу, доступність матеріалів, зрозумілі критерії оцінювання та регулярний зворотний зв'язок з боку викладача створюють сприятливі умови для навчальної діяльності. Використання сучасних цифрових інструментів, мультимедійного контенту та елементів гейміфікації дозволяє підвищити інтерес студентів до навчання.

Попри певні труднощі, дистанційна освіта має значний потенціал для розвитку самостійності, критичного мислення та навичок саморегуляції. За умови ефективної організації навчального процесу вона може сприяти формуванню стійкої внутрішньої мотивації та підвищенню якості освіти.

Отже, мотивація навчання студентів в умовах дистанційної освіти є складним багатофакторним явищем, що залежить від індивідуальних, емоційних, когнітивних і соціальних чинників. Її ефективне формування потребує комплексного підходу, який передбачає створення підтримувального освітнього середовища, розвиток внутрішніх мотивів навчання та впровадження інноваційних педагогічних технологій. Це дозволить забезпечити високу якість освіти та сприятиме професійному й особистісному розвитку студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Педагогіка. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
3. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York : Plenum, 1985. 371 p.
4. Keller J. M. Motivational Design for Learning and Performance. New York : Springer, 2010. 315 p.

Бородач Богдана Віталіївна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність «Реабілітаційна психологія»,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – Столяренко О. Б.,
доцент, кандидат психологічних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Використання інтернету стало невід'ємною частиною повсякденного життя, проте це також призвело до зростання залежностей, зокрема інтернет-адикції. Ця проблема часто виникає не лише через доступність та зручність онлайн-середовища, а й через глибокі індивідуально-психологічні чинники, що стосуються самої особистості. У підлітковому віці, коли відбувається активне формування особистості, ця залежність може мати особливо руйнівний вплив.

Інтернет-залежність має свої унікальні характеристики, адже вона не є хімічною залежністю, що означає відсутність фізичного руйнування організму. Тоді як традиційні залежності формуються протягом тривалого часу, інтернет-залежність може розвиватися значно швидше. Якщо наслідки залежності від алкоголю, тютюнопаління, токсикоманії добре досліджені, то для інтернет-адикції існує дефіцит даних про тривалі ефекти [6].

Сучасні вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження вказують на те, що серед користувачів інтернету молодь є найбільш вразливою категорією до розвитку інтернет-залежності. Це явище особливо помітне серед підлітків, які перебувають у складному періоді формування особистості, що супроводжується кризами та фрустрацією. Це пов'язано із психологічними особливостями цього віку та прагненням компенсувати внутрішні проблеми через онлайн-взаємодію [3].

Дослідження, які провели американські вчені, свідчать про те, що 6-8 % користувачів інтернету, що використовують мережу для спілкування та розваг, страждають від цієї патологічної адикції. Особи, які прагнуть до нових і яскравих вражень, можуть частіше страждати від інтернет-залежності, оскільки віртуальний світ пропонує безмежні можливості для отримання нових емоцій [7; 8].

І. Голдберг (I. Goldberg) встановлено, що особи з високими рівнями агресивності та ворожості можуть мати більшу схильність до інтернет-залежності. Це може бути пов'язано з тим, що агресивні особистості можуть шукати вихід для своїх емоцій у віртуальному просторі [7].

Вітчизняні психологи підкреслюють комунікативні особливості особистостей, які мають схильність до інтернет-адикції, виявляючи специфічні риси, які можуть впливати на цю залежність [1; 4].

А. Церковний довів зв'язок між Інтернет-залежністю та алекситимією – станом, коли особа має труднощі в усвідомленні та вираженні своїх емоцій, що може призводити до пошуку емоційної підтримки у віртуальному світі [6].

Н. Василенко вказала на зв'язок між інтернет-залежністю та низькою самооцінкою, а також депресивними станами. Люди з низькою самооцінкою можуть використовувати інтернет для пошуку підтвердження своєї цінності [1].

Психологи виявили ряд причин, що призводять до інтернет-залежності в підлітковому віці:

- *мережеве спілкування.* Інтернет надає можливості для відкритого та анонімного спілкування, що може бути як позитивним, так і негативним аспектом. Підлітки часто експериментують з різними формами самовираження: від відкритої комунікації до маніпуляцій і обману, що часто призводить до проблем з самооцінкою, соціальними зв'язками та формуванням особистості.

- *ІТ-сфера та кіберзлочинність.* Підлітки, часто через недостатню соціальну зрілість і бажання експериментувати, можуть вдаватися до хакерства. Це може бути спробою знайти своє місце у світі, отримати визнання або ж просто задовольнити цікавість. Відсутність чітких моральних орієнтирів та соціальних навичок може призводити до залучення до небезпечних або незаконних дій.

– *Геймерство*. Комп'ютерні ігри стають важливим елементом життя багатьох підлітків. Однак, якщо це захоплення переходить межі здорового балансу, це може призвести до ігрової залежності. Підлітки, які занурюються у віртуальний світ, можуть уникати реальних проблем, що негативно впливає на їхнє соціальне життя, навчання та загальний розвиток [3; 5].

О. Городенська у дослідженні психологічних особливостей користувачів інтернет ресурсів залежно від типу використання виділила п'ять основних типів інтернет-залежності в сучасних підлітків:

1. Кіберсексуальне ваблення – це патологічне бажання регулярно відвідувати порнографічні сайти або брати активну участь в дискусіях на сексуальні теми на спеціалізованих форумах і чатах для дорослих.

2. Пристрасть до віртуального спілкування – характеризується значною кількістю інтернет-друзів і знайомих, широким листуванням і активною участю в дискусіях на форумах.

3. Фінансова залежність – проявляється через участь в азартних іграх в інтернеті, постійні покупки або участь в онлайн-аукціонах.

4. Інформаційне перевантаження – це нав'язливе бажання безперервно шукати та переглядати інформацію в інтернеті за допомогою баз даних і пошукових систем.

5. Комп'ютерна залежність – включає нав'язливу пристрасть до комп'ютерних ігор (включаючи такі жанри, як шутери, стратегії та місії), програмування чи інших форм діяльності в онлайн-середовищі [2].

Проблема інтернет-залежності серед молоді викликає занепокоєння у дослідників та медиків по всьому світу. Патологічне бажання користування мережею часто призводить до різноманітних негативних наслідків, таких як соціальна ізоляція, психічні розлади, проблеми зі здоров'ям, погіршення навчальної діяльності та ризик небезпечних ситуацій.

Серед науковців світу існує розбіжність у поглядах на класифікацію інтернет-залежності як психічного захворювання. Наприклад, ряд країн, таких як Австралія, Китай, Японія, Індія, Італія, Південна Корея та Тайвань, включили інтернет-залежність до переліку психічних захворювань, лікування яких здійснюють психологи та психіатри.

У Міжнародній класифікації хвороб (МКХ-11), яка була прийнята Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) у 2019 році, інтернет-залежність або «розлад, пов'язаний з використанням інтернету» включена як окремий діагноз. Це визнання підкреслює серйозність проблеми та необхідність адекватного лікування та підтримки для людей, які страждають від цього розладу. Класифікація допомагає медичним працівникам краще розуміти і діагностувати цю залежність, а також розробляти відповідні програми лікування [4].

Відеоігрова залежність тепер визначається як розлад, що проявляється в нездатності особи контролювати тривалість та частоту участі в комп'ютерних відеоіграх. Цей розлад охоплює як офлайн-, так і онлайн-ігри. Однак це стосується саме «геймерства», що свідчить про подальші дослідження інших видів інтернет-залежності, таких як пристрасть до віртуального спілкування, кіберсекс та інформаційне перевантаження («скролінг»). В Україні ж питання розв'язання цієї проблеми наразі перебуває на стадії розробки [6].

Інтернет-залежність – складний психоемоційний розлад, що характеризується надмірним використанням інтернет-ресурсів, що негативно впливає на соціальну адаптацію, емоційний стан і загальне психічне здоров'я людини. Сучасні наукові погляди на проблему інтернет-залежності вказують на те, що тривале перебування в онлайн-середовищі може призвести до тривожних розладів, депресії, низької самооцінки, соціальної ізоляції, та погіршення фізичного здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко Н. А. Вплив комп'ютерних ігор на формування адиктивної поведінки підлітка. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2010. № 31. С. 249–255.

2. Городенська О. І. Психологічні особливості користувачів інтернет-ресурсів залежно від типу використання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Київ, 2019. Вип. 27. С. 45–53.

3. Гузьман О. А., Ляшенко Н. О. Комп'ютерна залежність підлітків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1 (52). С. 369–380.

4. Карабін Т. В. Вплив особливостей спілкування в мережі «Internet» на процес соціалізації студентської молоді : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.05. Івано-Франківськ, 2015. 261 с.

5. Столбов Д. Особливості Інтернет-діяльності сучасного підлітка. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2014. № 3. С. 327–331.
6. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності. *Соціальна психологія*. 2014. № 5 (7). С.149–154.
7. Goldberg I. Internet Addictive Disorder *CyberPsychology & Behavior*. 1996. № 3. P. 403–412.
8. Heimann M. On the affect of multimedia computer programs: Gains made by children with autism in reading, motivation and communication skills. *IV European Congress of Psychology : Abstracts*. Ellinika Grammata, Greece, 1995. P. 180.

Бріцина Юлія Володимирівна
кандидат економічних наук,
проректор з освітнього процесу та
адміністративно-організаційної діяльності
Хортицької національної академії

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ РЕАБІЛІТАЦІЙНИМ КОМПОНЕНТОМ

Ознакою здорового суспільства є не лише фізичне та психічне здоров'я його громадян, а й їхня включеність у соціальне життя, що виявляється у відсутності ізоляції, наявності достатніх соціальних контактів тощо. Згідно даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, соціальна ізоляція та самотність мають серйозний вплив на фізичне та психічне здоров'я, якість життя та довголіття; соціальна ізоляція та самотність дедалі частіше визнаються пріоритетною проблемою громадського здоров'я та питанням політики для всіх вікових груп, зокрема Комісією Всесвітньої організації охорони здоров'я із соціальних зв'язків (WHO Commission on Social Connection) [8]. Умови війни посилюють соціальну ізоляцію. В аналітичних матеріалах «Пріоритети та виклики політики безбар'єрності» зазначено, що з лютого 2022 року різко зросла кількість людей, яким загрожує соціальна ізоляція. Найбільшими ці ризики є для тих людей, хто має декілька ознак вразливості. Для людей з інвалідністю, які одночасно мають статус внутрішньо переміщеної особи, проживання на новому місці означає не тільки ускладнення доступу до медичних, соціальних та адміністративних послуг, а й втрату звичного соціального середовища. Це значно зменшує можливості для соціальної самореалізації та включення до суспільної взаємодії. Ризики соціальної ізоляції посилює і поява нових фізичних бар'єрів – таких, що обмежують мобільність людей з інвалідністю. Зокрема, йдеться про тривалі відключення електроенергії, проблеми з комунальними послугами [5]. Одним із ключових чинників, що визначає можливості соціального включення осіб із числа вразливих категорій населення, є доступність реабілітаційних послуг. Саме їх якість і доступність значною мірою впливають на рівень соціальної активності, відновлення соціального функціонування та інтеграцію людини у суспільство.

За даними дослідження щодо аналізу реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору, проведеного у 2025 році (n = 2500), доступність і якість реабілітаційних послуг в Україні залишаються обмеженими особливо для тих груп, які найбільше потребують відповідної підтримки. Лише 18% респондентів задоволені тим, як організовані реабілітаційні послуги за місцем проживання, при цьому майже половина взагалі ними не користується. Низькі показники демонструють і цільові групи: серед людей з інвалідністю лише близько п'ятої частини (21%) вважають реабілітацію доступною, а показники задоволеності якістю є ще нижчими. Серед батьків дітей з інвалідністю лише 16% позитивно оцінюють доступність реабілітаційних послуг [1].

Наведені аргументи засвідчують, що проблема соціальної ізоляції та недостатньої доступності реабілітаційних послуг в Україні має системний характер і потребує комплексного державного реагування. Саме тому формування безбар'єрного середовища визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики, концептуальні засади якого закріплено в Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [6].

Зважаючи на стратегічне значення безбар'єрності для функціонування закладу вищої освіти з реабілітаційним компонентом, виникає необхідність уточнення змісту цього феномену та його основних напрямів.

Поняття «безбар'єрність» офіційно декларується як загальний підхід до формування та імплементації державної політики з метою забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності (Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року) [6]; як забезпечення рівних прав людини та громадянина, зокрема за допомогою результативного застосування засобів цифровізації (А. Помаза-Пономаренко) [4, с. 44]; як риса та майбутня обов'язкова норма демократичного суспільства, що виявляється в забезпеченні комфортного існування всіх його учасників, незважаючи на їхні відмінності – фізичні, расові, етнічні, вікові, статеві, статусні, релігійні тощо (Л. Слободян) [7].

У науковій літературі, як зазначає Т. Кочубей, виділяють такі напрями безбар'єрності: фізична безбар'єрність; інформаційна безбар'єрність; цифрова безбар'єрність; суспільна та громадянська безбар'єрність; освітня безбар'єрність; економічна безбар'єрність [2, с. 207].

Безбар'єрний простір в Україні, за даними Л. Наливайко, Л. Марценюк, повинен включати різні напрями, як-от: суспільну, інформаційну, економічну, фізичну, освітню та в умовах діджиталізації, що швидко розвивається, цифрову безбар'єрність [3, с. 85].

У документі «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» визначені такі напрями безбар'єрності: фізична, інформаційна, цифрова, суспільна та громадянська, освітня, економічна [6].

Аналіз наукових напрацювань і вітчизняної правової бази дозволив А. Помаза-Пономаренко визначити такі підвиди безбар'єрності, що забезпечуються в межах функціонуючої системи публічного управління: освітня; економічна; інформаційна; фізична; цифрова; екологічна; громадська та ін. [4, с. 44].

Таким чином, проведений теоретико-методологічний аналіз проблеми безбар'єрності як ключової характеристики закладу вищої освіти із реабілітаційним компонентом дозволяє стверджувати, що безбар'єрність є багатоаспектним соціальним феноменом, який охоплює сукупність взаємопов'язаних напрямів. Саме така комплексність цього поняття зумовлює необхідність його інтеграції в всі напрями діяльності закладу вищої освіти, особливо такого, що здійснює підготовку фахівців реабілітаційного профілю та забезпечує надання реабілітаційних послуг. У такому контексті безбар'єрність доцільно розглядати як одну з ключових характеристик закладу вищої освіти із реабілітаційним компонентом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Звіт щодо аналізу реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору: за результатами соціологічного дослідження. Київ, 2025. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/report-barrier-free-5.pdf> (дата звернення: 29.03.2026).
2. Кочубей Т. Загальні засади створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. №. 2. Р. 204–214.
3. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. «Безбар'єрна Україна»: проблеми та перспективи. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 82–93.
4. Помаза-Пономаренко А. Л. Безбар'єрність як вектор розвитку системи публічного управління у сфері забезпечення рівних прав громадян. 2023. Вип. 5. С. 42–49.
5. Пріоритети та виклики політики безбар'єрності: аналітичні матеріали до розробки Плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні. Київ: НІСД, 2024. 136 с.
6. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.03.2026).
7. Слободян Л. Я. Концепт «безбар'єрність» як об'єкт дослідження. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. № 11. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-11-02-05/2024-11-02-05> (дата звернення: 29.03.2026).
8. Social Isolation and Loneliness / World Health Organization. URL: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/social-isolation-and-loneliness> (дата звернення: 29.03.2026).

Вайтанік Олександр Костянтинович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
освітньо-професійної програми «Реабілітаційна психологія»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Клопота Є. А.,**
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
м. Запоріжжя, Україна

ГУМОР ЯК КОПІНГ-СТРАТЕГІЯ В УМОВАХ ТРИВАЛОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Тривала невизначеність є одним із провідних психологічних викликів сучасності, оскільки поєднує хронічну емоційну напругу, ускладнене планування майбутнього, зниження суб'єктивного контролю та потребу в постійному переосмисленні життєвих перспектив. За таких умов особливого значення набувають копінг-стратегії як способи регуляції стресу та збереження адаптаційного потенціалу особистості. У вітчизняній психології копінг-стратегії розглядаються як важливий психологічний феномен, що опосередковує подолання складних життєвих ситуацій і залежить від особистісних, соціальних та ситуаційних чинників [1; 2].

У цьому контексті гумор становить особливий інтерес як багатовимірний ресурс психологічного подолання. Його значущість полягає в тому, що він поєднує когнітивне дистанціювання, емоційне розвантаження та соціально-комунікативну підтримку. Українські автори розглядають почуття гумору як ресурс стресоподолання й форму адаптаційних процесів у кризових і загрозливих умовах [4; 5]. Водночас гумор не можна трактувати однозначно як корисний ресурс: його психологічний ефект залежить від стилю використання, функції та контексту. Саме тому для вивчення гумору в умовах тривалої невизначеності доцільно розмежовувати адаптивні та дезадаптивні стилі гумору, а також відділяти стиль гумору від його безпосередньої копінг-функції.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування особливостей використання гумору як копінг-стратегії в умовах тривалої невизначеності серед дорослих. Таке формулювання мети є виправданим, оскільки феномен гумору має подвійну природу: він є водночас психометрично вимірюваним конструктом і живою психологічною практикою, що проявляється у мовленні, інтерпретації подій та міжособистісній взаємодії [1; 3].

У сучасній психології тривала невизначеність розглядається як один із ключових чинників хронічного стресу, що супроводжується підвищенням тривожності, зниженням відчуття контролю та ускладненням життєвого планування. За таких умов особливого значення набувають копінг-стратегії як способи психологічної регуляції та підтримання адаптаційного потенціалу особистості.

Гумор у цьому контексті виступає специфічною формою копіngu, що поєднує когнітивне переосмислення ситуації, емоційне розвантаження та соціально-комунікативну функцію. Його використання сприяє зниженню інтенсивності негативних переживань, зміні інтерпретації складних життєвих обставин і підтриманню психологічної рівноваги.

Водночас гумор не є однозначно адаптивним ресурсом. У сучасних дослідженнях розмежовуються адаптивні та дезадаптивні стилі гумору, які по-різному впливають на психологічний стан особистості. Це зумовлює необхідність аналізу гумору не як універсального засобу подолання стресу, а як диференційованого психологічного ресурсу.

В умовах тривалої невизначеності гумор виконує важливу функцію підтримання психологічної стійкості, оскільки дозволяє дистанціюватися від стресових подій, зменшувати їх суб'єктивну загрозливість та зберігати здатність до активного функціонування.

Висновок. Гумор доцільно розглядати як багатовимірний копінг-ресурс, ефективність якого визначається стилем використання, індивідуальними особливостями особистості та контекстом переживання невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.
2. Особливості особистісних стратегій життєдіяльності в умовах невизначеності середовища : монографія / Швалб Ю. М., Варава Л. А., Вернік О. Л. та ін. ; за ред. Ю. М. Швалба. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 274 с.
3. Помилуйко В. Ю. Характеристика вікових стадій дорослості з урахуванням можливостей розвитку ключових компетентностей особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Вип. 5 (2). С. 50–55.
4. Мітрова О. В. Почуття гумору – ресурс стресоподолання працівників служби зайнятості. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 3 (48). С. 28–31.
5. Кудінова М. С. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «стресостійкість». *Молодий вчений*. 2019. № 3 (67). С. 137–143.

Варфоломей Евеліна Павлівна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГІЯ ВИЖИВАННЯ В ЕПОХУ ЗМІН

У сучасних умовах стрімких соціальних трансформацій, невизначеності та глобальних викликів психологія виживання стає однією з ключових тем наукового та практичного осмислення. Особливої актуальності вона набуває в умовах воєнних подій, економічної нестабільності та інформаційного перевантаження, що суттєво впливають на психоемоційний стан особистості. У цьому контексті здатність людини адаптуватися, зберігати внутрішню рівновагу та ефективно функціонувати в умовах постійних змін виступає важливим показником психологічної стійкості.

Проблему психологічного виживання та адаптації досліджували багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Значний внесок у розуміння механізмів подолання стресу зробив Річард Лазарус, який розробив когнітивну теорію стресу і копіngu, відповідно до якої вирішальну роль відіграє суб'єктивна оцінка ситуації та власних ресурсів особистості [4, с. 45]. Важливими є також праці Сюзан Фолкман, яка розглядала копіng-стратегії як динамічний процес взаємодії між людиною та середовищем [3, с. 89]. У вітчизняній психології питання стресостійкості та адаптації висвітлювали С. Д. Максименко та Т. М. Титаренко, які підкреслювали значення особистісних ресурсів, життєвого досвіду та смислотворення у подоланні кризових ситуацій [1, с. 112; 2, с. 76].

Епоха змін характеризується високим рівнем невизначеності, що є потужним стресогенним чинником. Людина стикається з необхідністю швидко адаптуватися до нових умов, переглядати життєві цінності та поведінкові стратегії. У таких умовах особливого значення набуває психологічна гнучкість – здатність змінювати спосіб мислення та поведінки відповідно до ситуації. Вона дозволяє ефективно реагувати на виклики та зберігати функціональність навіть у складних обставинах.

Одним із ключових аспектів психології виживання є емоційна регуляція. Постійний вплив негативних новин, тривожних подій та інформаційного шуму може призводити до підвищеного рівня тривоги, страху та емоційного виснаження. У зв'язку з цим важливим є розвиток навичок усвідомлення власних емоцій, їх прийняття та конструктивного вираження. Як зазначає Лазарус, ефективне подолання стресу неможливе без емоційної переробки досвіду [4, с. 52].

Когнітивний компонент відіграє не менш важливу роль у процесі адаптації. Інтерпретація подій, переконання та установки визначають, як людина реагує на зміни. Особи з оптимістичним стилем мислення, які сприймають труднощі як тимчасові та такі, що піддаються контролю, демонструють вищий рівень стійкості. У цьому контексті важливим є розвиток критичного мислення та здатності до переоцінки ситуацій.

Соціальний фактор також суттєво впливає на психологічне виживання. Підтримка з боку родини, друзів, колег створює відчуття безпеки та належності, що є важливим ресурсом у кризових умовах. Водночас соціальна ізоляція може посилювати негативні переживання та ускладнювати процес адаптації. Тому важливо підтримувати соціальні зв'язки та взаємодію навіть у складних обставинах.

На окрему увагу заслуговує поняття життєстійкості (resilience), яке визначається як здатність особистості відновлюватися після стресу та зберігати психологічний добробут. Життєстійкість формується під впливом як внутрішніх (самооцінка, саморегуляція, цінності), так і зовнішніх чинників (соціальна підтримка, умови життя). За словами Титаренко, важливим є не лише подолання труднощів, а й здатність знаходити в них нові можливості для особистісного зростання [2, с. 81].

Організація повсякденного життя в умовах змін також має значення для психологічного стану. Чіткий режим дня, фізична активність, дотримання інформаційної гігієни та практики самопідтримки (медитація, творчість, спілкування) сприяють зниженню рівня стресу та підвищенню загального рівня добробуту. Важливо також розвивати навички саморегуляції та усвідомленості, які допомагають зберігати внутрішню рівновагу.

Попри складність сучасних викликів, епоха змін відкриває нові можливості для розвитку особистості. Вона сприяє переосмисленню життєвих цінностей, формуванню нових навичок та підвищенню рівня адаптивності. Люди, які здатні гнучко реагувати на зміни, навчатися новому та знаходити сенс у складних ситуаціях, мають більше шансів не лише вижити, а й досягти внутрішньої гармонії.

Отже, психологія виживання в епоху змін є складним багатовимірним явищем, що включає емоційні, когнітивні та соціальні аспекти. Ефективна адаптація до сучасних викликів потребує розвитку психологічної гнучкості, життєстійкості, навичок саморегуляції та підтримки соціальних зв'язків. Комплексний підхід до розуміння цих процесів дозволяє не лише зберегти психічне здоров'я, а й сприяє особистісному зростанню в умовах нестабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 272 с.
2. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2014. 376 с.
3. Folkman S. Stress, Coping, and Hope. *Psycho-Oncology*. 2010. Vol. 19. P. 901–908.
4. Lazarus R. S. Stress and Emotion: A New Synthesis. New York : Springer, 2006. 340 p.

Варфоломей Евеліна Павлівна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ПІДЛІТКІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

Процеси глобалізації, пов'язані з переходом людства від індустріального до постіндустріального (інформаційного) етапу розвитку, зумовлюють появу нових освітніх тенденцій. Це проявляється у впровадженні сучасних освітніх технологій, пошуку альтернативних форм організації навчання, розробці

інноваційних стратегій виховання й освіти, а також у розгляді освітнього процесу крізь призму культури, творчості та самореалізації особистості. Фактично йдеться про глибоку трансформацію стратегічних орієнтирів освіти та її поступовий перехід до антропоцентричної, гуманістично спрямованої моделі. Така трансформація передбачає формування нової освітньої парадигми, впровадження інноваційних підходів до навчання, що можливе лише за умови оновлення форм і методів управління освітніми процесами.

У сучасних умовах значно зростає інтерес до розвитку особистісних умінь і якостей, відомих як *soft skills*, серед підлітків. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті інклюзивної освіти, де забезпечується право кожного здобувача освіти на повноцінний розвиток незалежно від індивідуальних особливостей. У зв'язку з цим перед освітньою системою постає важливе завдання – підготувати особистість до життя в умовах постійних змін, невизначеності та динамічного розвитку суспільства.

Сьогодні поняття *soft skills* (гнучких навичок) дедалі частіше використовують для позначення комплексу особистісних якостей, які забезпечують успішність людини в різних сферах життя. До них належать самодисципліна, відповідальність, здатність до емпатії, уміння розуміти емоційний стан інших та ефективно взаємодіяти з оточенням. Найбільш сприятливим періодом для формування таких якостей є дитинство та підлітковий вік, адже саме в цей час психіка є більш гнучкою, відкритою до нового досвіду і ще не обмеженою стійкими стереотипами та шаблонними моделями поведінки.

У сучасному українському суспільстві молодь слід розглядати як найважливіший стратегічний ресурс країни, від якого залежить майбутнє і розвиток найважливіших соціальних секторів. *Soft skills*, які вважаються одними з показників сфери, що динамічно розвивається в освіті, мають особливе місце серед особистих якостей спеціаліста, конкурентоспроможного на ринку праці [5].

Усім відомо, що дітям з особливими освітніми потребами набагато важче соціалізуватися, навчатися та адаптуватися до різноманітних змін у житті. І саме тому розвивати *soft skills* у дітей з особливими освітніми потребами – це надзвичайно важливо. У цьому нам допомагають класи та школи інклюзивного навчання, відповідний освітній простір. На думку дослідників [1; 2], соціалізація дітей з особливими освітніми потребами є важливим напрямом діяльності фахівців в умовах інклюзивного освітнього простору.

Soft skills (м'які, гнучкі або метанавички) – це сукупність умінь і якостей, що формуються та розвиваються впродовж усього життя людини. Вони належать до сфери особистісних характеристик і не піддаються точному кількісному вимірюванню. До цієї групи належать соціальні вміння, емоційний інтелект, сила волі, наполегливість, креативність, здатність ефективно долати стресові ситуації та встановлювати конструктивну взаємодію з іншими людьми. Також важливими складниками є вміння адаптуватися до змін у життєвих і професійних умовах, а також готовність і здатність до постійного навчання. Водночас ключовим елементом цих навичок виступає здатність особистості до безперервного саморозвитку та самовдосконалення.

Доволі часто «м'які» навички трактують як універсальні або функціональні компетентності, а їх наявність пов'язують із поняттям функціональної грамотності. ЮНЕСКО та Європейська комісія визначили навіть базовий рівень такої грамотності, необхідний кожній людині для повноцінної участі в суспільному житті, запобігання соціальній ізоляції та забезпечення можливостей для професійної самореалізації.

Сучасні дослідження ринку праці свідчать про чітку тенденцію зростання інтересу роботодавців до наявності «*soft skills*» у кандидатів. Багато працедавців розглядають їх як не менш важливі, ніж фахові знання та спеціальні вміння. Водночас професійні навички мають властивість швидко втрачати актуальність унаслідок технологічних змін, тоді як «м'які» компетентності залишаються затребуваними за будь-яких умов і зберігають свою цінність упродовж тривалого часу.

В Україні поняття «*soft skills*» є відносно новим та не дослідженим. Хоча, реагуючи на запити ринку праці, різні тренінгові агенції пропонують різноманітні програми, спрямовані на розвиток «*soft skills*» [6].

Як правило, уміння «*soft skills*» у більшості випадків розуміється як уміння «працювати в команді», здатність до переконання та розуміння, що виступає основою формування перцептивних і сугестивних здібностей.

Узагальнюючи підходи, запропоновані L. Brewer, можемо виокремити ключові компоненти процесу формування «*soft skills*» [8]:

1. **Гнучкість і здатність до адаптації.** Ця компетентність передбачає усвідомлений вибір стратегій і способів діяльності залежно від поставлених завдань і умов їх виконання. Її розвиток

забезпечується через застосування інтерактивних методів навчання, зокрема виконання завдань, орієнтованих на інклюзивний освітній процес і роботу з учнями, які мають особливі освітні потреби.

2. Комунікативна компетентність. Вона охоплює вміння здійснювати ефективну письмову й усну комунікацію, використовувати як вербальні, так і невербальні засоби, а також цифрові й міжособистісні форми взаємодії. Така здатність сприяє налагодженню продуктивного спілкування між підлітками. Для її формування доцільно застосовувати метод проєктів, кейс-метод, а також аналіз і створення різних типів портфоліо.

3. Уміння розв'язувати проблеми та діяти в кризових ситуаціях. Розвиток цієї навички передбачає опанування методів аналізу та діагностики емоційних, поведінкових і когнітивних процесів. Це дозволяє комплексно оцінювати ситуацію, визначати чинники впливу, прогнозувати можливі наслідки, обирати оптимальні шляхи розв'язання та враховувати потенційні ризики під час реалізації рішень.

4. Творче мислення. Для формування цієї якості використовуються технології розвитку критичного мислення, зокрема такі прийоми, як «недостатня інформація», «навчаючи – вчу», «обери зайве», «читання з позначками», а також написання есе й участь у письмових дискусіях. Вони сприяють розвитку креативності та здатності до нестандартного мислення.

5. Міжособистісна взаємодія. Ця навичка передбачає формування системи цінностей, уявлень і переконань, спрямованих на досягнення взаєморозуміння у процесі комунікації, розвиток емпатії та здатності до конструктивної співпраці з іншими.

6. Командна робота. Формування цієї компетентності пов'язане з розвитком умінь планувати діяльність, брати відповідальність за ухвалені рішення та ефективно взаємодіяти в групі. Для цього активно використовуються ділові та рольові ігри, дискусії, проблемні лекції, що передбачають розподіл ролей, виконання інструкцій і алгоритмів, а також співпрацю з іншими учасниками освітнього процесу.

Розвиток soft skills у підлітків в умовах інклюзивної освіти потребує системного та цілісного підходу, що враховує індивідуальні особливості й потреби кожного здобувача освіти. Інклюзивне освітнє середовище відкриває широкі можливості для самореалізації підлітків, сприяє розкриттю їхнього потенціалу та формуванню здатності бути активними членами суспільства. Водночас воно забезпечує не лише засвоєння академічних знань, а й розвиток життєво необхідних умінь і навичок, що є основою успішної соціалізації.

Наукові дослідження засвідчують, що одним із ключових чинників майбутнього професійного становлення студентів закладів передвищої освіти є рівень сформованості «м'яких» навичок. Аналіз сучасних наукових праць, присвячених розвитку soft skills, доводить, що їх фундаментом виступають комунікативні здібності, які забезпечують ефективну взаємодію в соціумі та професійному середовищі.

Узагальнюючи викладене, наголосимо на вагомій ролі soft skills у подоланні типових труднощів, що часто спостерігаються у дітей з особливими освітніми потребами. Йдеться, зокрема, про затримки мовленнєвого розвитку, труднощі у спілкуванні, схильність до песимістичних настроїв, обмежений обсяг знань про навколишній світ, проблеми з регуляцією поведінки, недостатній рівень соціальних умінь, невпевненість у власних можливостях, занижену самооцінку та залежність від оточення. Розвиток м'яких навичок сприяє формуванню соціального та емоційного інтелекту, що своєю чергою допомагає дітям ефективніше адаптуватися до умов життя. У перспективі це створює підґрунтя для їхньої успішної самореалізації та підвищення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНО ЛІТЕРАТУРИ

1. Василюк А. В., Бондар Ю. В., Хіля А. В. Педагогічні технології інклюзивного навчання : навчально-методичний посібник. Вінниця, 2020. 175 с.
2. Демченко О. П. Формування соціальної компетентності дітей з особливими потребами у процесі використання виховних ситуацій. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та соціальна психологія* : зб. наукових праць. Київ, 2011. С. 60–63.
3. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6. С. 239–242.
4. Мандро Л. «Soft skills» та «meta skills» як основа фахового зростання соціальних працівників. *Наука і освіта*. 2022. № 3. С. 31–35.
5. Міщенко В. І., Русановська Т. В. Принципи формування soft skills у студентів вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти. *Наукові записки. Серія: педагогічні записки*. 2023. Вип. 208. С. 192–196.

6. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного університету*. 2015. № 2. С. 162–167.
7. Brewer L. The top 6 skills today's employers want. Work in progress. URL: <http://iloblog.org/2014/04/11/the-top-6-skills-todays-employers-want> (date of acces: 05.05.2021).
8. Europe Direct is a service to help you find answers to your questions about the European Union. URL: <http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/youth-in-action-keycomp-en.pdf> (date of acces: 05.05.2021).

Василишина Юлія Олександрівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Червоненко К. С.,**
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Сучасний етап розвитку українського суспільства, що характеризується динамічними змінами в політичній, економічній та соціальній сферах, висуває нові вимоги до особистості випускника закладу загальної середньої освіти, здатного не лише адаптуватися до змін, а й виступати рушійною силою прогресу. Сьогодні для успішної та продуктивної життєдіяльності у соціумі недостатньо лише володіти певними знаннями та вміннями, важливо бути ініціативним, відповідальним та мобільним громадянином-лідером, здатним генерувати нестандартні рішення та організовувати ефективну командну роботу. Саме старший шкільний вік є найбільш сприятливим (сенситивним) періодом для розвитку лідерських якостей, оскільки старшокласники активно шукають шляхи самовизначення та соціального самоствердження.

У довідниковій літературі дефініція «лідерство» інтерпретують як «здатність чинити вплив на окрему особистість або групу, спрямовуючи зусилля на досягнення цілей» та як «природний соціально-психологічний процес у групі, побудований на впливі особистого авторитету людини на поведінку членів групи». Відповідно, лідером є член групи з найвищим соціальним статусом, за яким інші учасники визнають право ухвалювати рішення у певних ситуаціях [4].

На думку К. Садохіної, «лідером стає людина, яка наділена лідерськими якостями, що може реалізовуватися у відповідних ситуаціях» [3].

Визначити найважливіші лідерські якості особистості досить складно, оскільки їх пріоритетність залежить від конкретної ситуації, змісту діяльності, особливостей соціальної групи, у якій взаємодіє старшокласник та його власних рис характеру. В межах нашого дослідження можемо запропонувати власне бачення ключових лідерських якостей старшокласника:

- особистісно-вольові (відповідальність, стресостійкість, ініціативність, рішучість);
- соціально-комунікативні (емпатія, комунікабельність, вміння працювати у команді та налагоджувати взаєморозуміння, організаторські якості);
- когнітивно-емоційні (стратегічне та критичне мислення, креативність, емоційний та соціальний інтелект).

Розвиток лідерських якостей старшокласників – це системний процес, що охоплює весь період їхнього навчання у закладі загальної середньої освіти інтегрований у загальний контекст шкільного навчання. Попри залученість усіх учасників освітнього процесу, провідна роль належить соціальному педагогу, одним із завдань якого є проектування та реалізація соціально-педагогічних умов як цілісної сукупності цілеспрямовано створених факторів освітнього середовища, що детермінують ефективність розвитку лідерських якостей старшокласників. У межах професійної діяльності він забезпечує фасилітацію соціальної активності учнів та проектування середовища для їхнього самовиявлення через впровадження інтерактивних методів роботи, підтримку учнівських ініціатив і створення ситуацій успіху.

Такий підхід дозволяє кожному старшокласнику апробувати різні соціальні ролі, розвинути навички відповідального лідерства, сформувати проактивну громадянську позицію та готовність до прийняття самостійних рішень у дорослому житті.

У контексті пошуку ефективних засобів розвитку лідерських якостей учнівської молоді вагомими стали напрацювання Т. Куниці, яка виокремлює комплекс соціально-психологічних та педагогічних умов формування лідерських якостей у старшокласників. До них дослідниця зараховує: створення сприятливого соціального середовища, спрямованого на стимулювання активності особистості; розвиток комунікативних навичок як інструменту впливу та взаємодії; створення простору для самоствердження і саморозвитку старшокласників; стимулювання їхнього лідерського потенціалу; наявність позитивного прикладу дорослих, як певного зразку поведінки [2]. На нашу думку, саме соціальний педагог виступає тим фахівцем, який здатен інтегрувати ці умови в єдину виховну систему закладу освіти. Науковиця також зазначає, що лідерські якості формуються найбільш ефективно за умови створення такого простору, де підлітки можуть виявляти ініціативу, відпрацьовувати навички взаємодії та реалізовувати прагнення до самоствердження [2].

Системний підхід до розв'язання проблеми розвитку лідерства застосовує у своїй науковій розвідці Д. Бирик. Обґрунтовуючи багаторівневість цього процесу (особистісне, соціальне та стале лідерство), дослідниця визначає соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу дітей і молоді, наголошуючи на важливості забезпечення ефективної оптимізації соціальної активності особистості через засвоєння ними досвіду соціальних взаємин [1].

З огляду на вищезазначене, провідними соціально-педагогічними умовами розвитку лідерських якостей старшокласників у діяльності соціального педагога визначаємо:

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому середовищі закладу освіти;
- залучення старшокласників до різних видів соціально значущої діяльності (волонтерської, проєктної, громадської);
- розвиток учнівського самоврядування як простору для реалізації лідерського потенціалу;
- використання інтерактивних форм і методів роботи (тренінгів, ділових та рольових ігор, проєктів та ін.);
- забезпечення індивідуального соціально-педагогічного супроводу учнів.

Важливою є також діяльність соціального педагога як координатора багатовекторної взаємодії між учнями, педагогами, батьками та громадою. Комплексна реалізація ключових функцій соціально-педагогічної діяльності дозволяє не лише виявляти, а й системно розвивати лідерський ресурс старшокласників через: виявлення прихованого лідерського потенціалу, аналіз структури міжособистісних відносин у класному колективі та визначення індивідуальних особливостей, що заважають або сприяють самореалізації учня (діагностична функція); залучення старшокласників до активної участі в учнівському самоврядуванні, волонтерських проєктах та соціальних акціях, де вони можуть апробувати себе в ролі керівника, організатора чи медіатора (організаційна функція); надання психолого-педагогічної підтримки лідерам та їхнім батькам й педагогам (консультативна функція); запобігання проявам деструктивного лідерства, конфліктності та авторитарності, сприяючи натомість формуванню етичної, гуманістично спрямованої моделі поведінки (профілактична функція).

Отже, розвиток лідерських якостей старшокласників – це складний, багатогранний процес, що потребує системного підходу та цілеспрямованого професійного супроводу. Його ефективність безпосередньо залежить від реалізації в освітньому просторі закладу загальної середньої освіти сукупності соціально-педагогічних умов, спрямованих на актуалізацію лідерських якостей особистості та їх трансформацію у стійкі соціальні компетентності. Це дозволяє старшокласникам не лише усвідомити власний лідерський потенціал, а й апробувати його у реальних проєктах, волонтерських ініціативах та учнівському самоврядуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бирик Д. Д. Соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу дітей та молоді. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України. (Київ, 22 квітн. 2019 р.). Київ, 2019. С. 29–34.
2. Куниця Т. Формування та розвиток лідерських якостей у старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2023. Вип. 27, Кн. 1. С. 271–281.

3. Садохіна К. С. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 9. С. 439–448.

4. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад.: Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.

Вашук Дмитро Ігорович,
здобувач 4 курсу
спеціальності 053 Психологія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Красилів, Україна
Науковий керівник – **Дудченко В. С.,**
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЧИННИКИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Цілком очевидним стає те, що сучасний період розвитку українського суспільства характеризується динамічними змінами, що охоплюють усі сфери людського життя. На тлі цих змін, а особливо в умовах теперішнього воєнного часу, саме діти перебувають у найтяжчому становищі внаслідок несформованості власної системи стійких моральних переконань, ціннісних орієнтацій, що нерідко викликають неадекватну реакцію на події навколишнього життя. Особливу тривогу викликають факти, що свідчать про зростання проявів девіантності серед загалом законослухняних підлітків і юнацтва. З огляду на це суттєвого значення набуває проблема подолання девіантної поведінки на ранніх етапах її вияву, зокрема в дітей підліткового віку. В цьому віці можна спостерігати досить чіткі симптоми негативних відхилень у поведінці, які за відсутності відповідної корекційної роботи поступово перетворюються в злочинні дії.

Визначальну роль для розгляду методологічних аспектів проблеми корекційної роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, мають праці О. Антонової-Турченко, О. Єгорової, С. Зінченко, А. Капської [1], А. Кіась [2], Н. Максимової [3], Н. Мельник [4], Г. Мінковського, О. Панченка, В. Погребняка, В. Сухомлинського, А. Тараса, О. Тарновської [4] та інших. Однак проблема залишається гострою, дієвою та особливо актуальною й зростаючою в умовах українського воєнного часу. Тому й викликала в нас дослідницький інтерес.

Девіантна поведінка, як відомо, закладається в підлітковому віці, адже впродовж цього періоду відбувається своєрідний перехід від дитинства до дорослості, від незрілості до зрілості, який пронизує всі сторони розвитку підлітка: анатомо-фізіологічна перебудова, інтелектуальний, етичний розвиток, а також різноманітні види діяльності. Крім того, загальновідомо, що підлітки у наш час, як і в будь-який інший, є однією з найменш захищених верств населення.

Підлітковий період характеризується незавершеністю формування системи стійких моральних переконань та ціннісних орієнтацій. Відсутність «внутрішнього фільтра» робить дітей найбільш вразливою категорією до зовнішніх негативних впливів.

Спостерігається тенденція до появи відхилень у поведінці серед груп дітей, які раніше не належали до категорій ризику. Це свідчить про те, що зовнішні стресори (війна, соціальна нестабільність) нівелюють традиційні стримувальні фактори.

Девіантна поведінка в підлітковому віці має чітко виражену симптоматику. Ефективність подолання цих проявів прямо залежить від ранньої діагностики та своєчасного початку корекційного впливу.

Відсутність адекватної та професійної корекції на ранніх етапах виявлення негативних відхилень призводить до їх закріплення в структурі особистості, що може мати незворотний характер у дорослому житті.

Традиційні чинники (сімейні негаразди, педагогічна занедбаність) сьогодні доповнюються макросоціальними факторами – хронічним стресом через війну, втратою відчуття безпеки та руйнуванням звичного життєвого устрою. Це потребує оновлення методологічного інструментарію психологів.

Оскільки основою девіації автор визначає «несформованість системи моральних переконань», ключовим вектором психокорекції має бути не просто «виправлення поведінки», а формування внутрішніх опор особистості, розвиток резильєнтності (психологічної стійкості) та етичної самосвідомості [4; 5].

З огляду на те, що симптоми стають помітними саме в підлітковому віці, система психологічної допомоги має змістити акцент з «реагування на інцидент» на «випереджальну підтримку». Психокорекційна робота повинна бути інтегрована в освітній процес як обов'язковий компонент супроводу кожної дитини, а не лише «проблемних» учнів. Досить часто процес соціалізації особистості в умовах загальноосвітніх закладів супроводжується появою різноманітних соціально-психологічних проблем, особливостей взаємодії учнівського та педагогічного колективів, різних труднощів підлітків, пов'язаних з усвідомленням та розумінням ними власного «я» [3]. Зважаючи на все це, виникає потреба в розробці та впровадженні дієвої системи профілактики серед дітей девіантної форми поведінки.

У кожній школі має бути присутній психолог, і він має працювати у трьох напрямках: діагностуванні, профілактиці, корекції виявів девіантної поведінки підлітка. Пріоритетним напрямом роботи сучасної школи є утвердження здорового способу життя серед дітей і молоді, рання діагностика негативних виявів поведінки школярів. Реалізація завдання виховання гармонійно розвиненої особистості передбачає об'єднання зусиль школи, сім'ї, суспільства загалом. Таким чином, соціальне середовище може виступати як чинником формування девіантної поведінки у підлітків, так і джерелом допомоги та підтримки у виправленні девіантної форми поведінки на адекватну [1; 2].

Стратегічні цілі корекції девіантної поведінки: формування конструктивної мотивації (позитивних цінностей, орієнтація на виконання соціальних вимог); підвищення стійкості до стресів та розширення ресурсів особистості: виробка життєво важливих навичок та вмінь; усунення або зменшення проявів дезадаптивної поведінки; розширення соціальних зв'язків та позитивного соціального досвіду особистості; підвищення рівня соціальної адаптації. Більш конкретними завданнями корекції девіантної поведінки можуть бути: посилення адаптивної поведінки; послаблення або усунення неадекватної поведінки; розвиток здібності розслаблюватися; розвиток здібності самоствердження; розвиток ефективних соціальних навичок.

Загалом психокорекція девіантної поведінки не може бути ізольованим процесом. Вона вимагає синергії зусиль кафедр інклюзивної освіти, фахівців із реабілітації та гуманітарних наук. Тільки через стабілізацію соціального оточення дитини можна досягти стійких позитивних змін у її поведінці. Вчасна корекція девіантності в підлітковому віці є питанням національної безпеки, оскільки саме ці діти формуватимуть майбутній соціум. Ігнорування «неадекватних реакцій» сьогодні може призвести до системної кризи правопорядку та соціального здоров'я нації в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капська А. Й. Реабілітація підлітків із девіантною поведінкою: технологічний аспект. *Науковий вісник ВНУ імені Л. Українки*. Луцьк, 2012. № 7 (232) : Педагогічні науки. С. 113–116.
2. Кіясь А. В. Психологічний аналіз причин формування девіантної поведінки підлітків. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2009. Т. 11, Ч. 6. С. 198–205.
3. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2011. 520 с.
4. Тарновська О., Мельник Н. Теоретичні проблеми девіантної поведінки та її проявів. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наукових праць. Чернівці, 2001. Вип. 122 : Педагогіка та психологія. С. 203–205.
5. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 520 с.

Ващук Катерина Володимирівна,
здобувачка 4 курсу групи П-416з
спеціальності 053 «Психологія»,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Красилів, Україна
Науковий керівник – **Рудан В. Я.,**
кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки імені В. Слободяна,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Спершу зазначимо те, що в умовах сучасності продовжуються докорінні зміни в освітньому просторі та зростають вимоги до інтелектуального розвитку дитини на етапі переходу до систематичного навчання. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування довільності психічних процесів, серед яких увага посідає центральне місце, виступаючи необхідною умовою успішного засвоєння знань.

Сучасна ситуація характеризується низкою чинників, які зумовлюють вивчення цієї проблеми:

Цифровізація та «кліпове мислення»: надмірне інформаційне навантаження та активне використання гаджетів призводять до зниження концентрації та стійкості уваги, що потребує пошуку нових психологічних методів корекції.

Вимоги НУШ (Нової української школи): перехід до особистісно-орієнтованого навчання передбачає розвиток саморегуляції учнів, де вміння керувати власною увагою є базовою компетентністю [2; 4].

Психологічне напруження: умови воєнного стану та дистанційне навчання негативно впливають на емоційний стан дітей, що часто проявляється у дефіциті уваги, підвищеній відволікаємості та швидкій втомлюваності.

У психології проблему уваги вивчали в межах загальнотеоретичних підходів Л. Виготський, П. Гальперін, Є. Мілерян, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін. Дослідженням властивостей уваги займалися учені під керівництвом М. Добриніна, І. Страхова. Глибоко досліджували розвиток уваги молодших школярів в навчальній діяльності Л. Божович, М. Добринін, І. Страхов та ін. П. Гальперін, С. Кабільницька обґрунтували формування уваги як розвиток самоконтролю у процесі поетапного формування розумових дій. М. Горбач, М. Задесенець, Т. Лисянська виявили співвідношення та динаміку мимовільної і довільної уваги у дітей молодшого шкільного віку на різних етапах навчання у початковій школі. Л. Малашинська, А. Осипова досліджували проблему діагностики і корекції уваги в молодших школярів. Л. Бадалян, Л. Журкова вивчали синдром дефіциту уваги та причини його появи у дітей. Д. Нестеровська, Ю. Шевченко обґрунтовували розвиток слухового сприймання й уваги в дітей молодшого шкільного віку [2; 3].

Незважаючи на значну кількість теоретичних напрацювань, проблема пошуку ефективних психологічних засобів формування властивостей уваги (концентрації, переключення, обсягу) залишається відкритою. *Необхідність розв'язання суперечності між високими вимогами школи до психологічних здібностей дитини та реальним рівнем їхнього розвитку визначає вибір теми дослідження.*

Увага та уважність є важливими чинниками ефективної навчальної діяльності та успішного особистісного становлення молодшого школяра, що є необхідною умовою пізнання ним навколишнього світу, самопізнання, усвідомленого та чіткого відображення навчального матеріалу та його міцного засвоєння. Увага інтенсивніше розвивається через спеціальні психологічні й дидактичні вправи, які може використовувати у своїй роботі психолог і вчитель початкових класів. Добре розвинуті властивості уваги та її організація є важливим чинником, який обумовлює успішність навчання у молодшому шкільному віці [1]. Неуважність молодших школярів – одна з важливих причин зниження успішності в навчанні.

Зростають вимоги і до розвитку властивостей уваги самого вчителя: педагогічна спрямованість уваги, зосереджене спостереження за поведінкою і роботою усіх учнів на уроках, вміння керувати їхньою увагою, спрямованість водночас на клас та на окремих учнів, увага до учнів у поєднанні з тактовністю у спілкуванні, зовнішня виразність уваги вчителя.

Очевидно те, що увага та уважність є важливими чинниками ефективної навчальної діяльності та успішного особистісного становлення молодшого школяра, що є необхідною умовою пізнання ним навколишнього світу, самопізнання, усвідомленого та чіткого відображення навчального матеріалу та його міцного засвоєння. З метою запобігання неухважності треба дотримуватись певних умов організації навчальної діяльності дітей: добрий темп уроку; чіткість і стислість пояснень; максимальна опора на активну мислительну діяльність дітей; бережливе ставлення вчителя до уваги дітей; різноманітність форм і видів роботи, підпорядкованих основному завданню і темі уроку; залучення до навчальної діяльності всіх учнів під час виконання не тільки письмових завдань, а й звичайних усних вправ; використання для першокласників деяких спеціальних вправ та дидактичних ігор на спостережливість. Важливим завданням розвитку уваги у процесі навчальної діяльності є формування контрольної функції, тобто здатності контролювати свої дії і вчинки, перевіряти результати своєї діяльності [1].

Підсумовуючи результати дослідження психологічних особливостей уваги молодших школярів, можемо зробити такі *висновки*:

Увага як фундамент навчання. Встановлено, що увага є базовим когнітивним процесом, від рівня розвитку якого безпосередньо залежить ефективність сприймання, пам'яті та мислення учнів. У молодшому шкільному віці відбувається критично важливий перехід від переважно мимовільної до довільної уваги, що потребує цілеспрямованого психологічного супроводу.

Вікова специфіка. Для учнів початкових класів характерними залишаються нестійкість уваги, обмеженість її обсягу та труднощі в розподілі. Психологічною особливістю цього періоду є тісний зв'язок уваги з емоційним станом дитини та ігровою мотивацією, що необхідно враховувати при побудові освітнього процесу.

Необхідність системного впливу. Розвиток властивостей уваги (концентрації, стійкості, переключення) не відбувається стихійно. Найбільш ефективною є система психологічних вправ та ігор, вбудована в структуру уроків, яка стимулює дитину до самоконтролю та вольового зусилля.

Сучасні виклики. В умовах надмірного інформаційного фону та психоемоційного напруження (дистанційне навчання, стресові чинники) традиційних методів стає недостатньо. Актуальним залишається впровадження інтерактивних технік та методів психологічного розвантаження, які допомагають дитині утримувати фокус уваги без надмірного виснаження нервової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
2. Шевченко Ю., Нестеровська Д. Розвиток слухового сприймання й уваги в дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Мелітополь, 2016. Вип. 1 (16). С. 133–136.
3. Шелестова Л. В. Картина світу дитини молодшого шкільного віку: сутність, діагностика, формування. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки і психології* : збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. Херсон, 2015. Вип. 1 (12), Т. 5. С. 41–44.
4. Muzychenko I. V., Syrota A. V. Psychological features of attention of preschool and primary school children. *Innovations and prospects in modern science : the 11th International scientific and practical conference* (October 23–25, 2023). Stockholm, Sweden : SSPG Publish, 2023. P. 268–273.

Величко Тетяна Дмитрівна,
кандидат педагогічних наук,
викладач КЗ «Одеський педагогічний
фаховий коледж»,
м. Одеса, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ЕТАПИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Соціальне становлення дитини в молодшому шкільному віці є складним і багатогранним процесом, який визначає не лише поточну успішність дитини в освітньому середовищі, а й закладає фундамент для її подальшої інтеграції в доросле життя.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі освітнього середовища, цифровізації та трансформації соціальних інститутів, що впливають на розвиток дитини. Тепер важливо не лише те, що учень знає, а й те, як він уміє застосовувати знання в житті. Сучасна школа має формувати особистість, яка є відповідальною, соціально активною, морально свідомою та здатною успішно діяти в різних життєвих ситуаціях. Молодший шкільний вік (6-10 років) є критичним періодом, оскільки саме в цей час відбувається зміна провідної діяльності з ігрової на навчальну, що повністю трансформує соціальну ситуацію розвитку дитини та її внутрішню позицію [3].

Соціалізація визначається як процес інтеграції індивіда в соціальну систему через засвоєння культурних норм і соціальних ролей. За Л. Виготським, розвиток дитини відбувається у взаємодії з соціальним середовищем, де ключову роль відіграє зона найближчого розвитку [4].

У молодшому шкільному віці відбувається:

- розширення соціальних контактів;
- формування внутрішніх регуляторів поведінки;
- розвиток рефлексії та самоконтролю;
- становлення навчальної мотивації.

Важливим аспектом є перехід від зовнішнього контролю (з боку дорослого) до внутрішнього саморегулювання [5].

Проблема соціалізації в початковій школі вимагає детального вивчення взаємовідносин між дитиною, сім'єю та освітнім закладом. Соціалізація учнів початкової школи буде приносити результат лише тоді, коли школа й сім'я діють разом. Тобто важливо, щоб виховні вимоги, цінності та правила поведінки, яких дотримуються в школі, підтримувалися і в родині. Саме спільна позиція вчителів і батьків створює для дитини цілісне середовище розвитку та сприяє її гармонійному соціальному становленню.

Психологічні механізми соціалізації:

- Наслідування (імітація). Дитина копіює поведінку дорослих, учителів, однолітків. Це базовий механізм засвоєння соціальних ролей. Імітація є базовим механізмом засвоєння поведінки. Діти копіюють не лише дії, але й емоційні реакції та соціальні ролі. Цей процес особливо активний у шкільному середовищі [6].

- Ідентифікація. Ототожнення себе з іншими людьми (батьками, героями, вчителем). Формує цінності, самооцінку, соціальні ролі. Дитина переймає поведінкові моделі, цінності та установки. Важливу роль відіграє емоційна прив'язаність до значущих осіб (батьків, вчителя) [3].

- Інтеріоризація. Перехід зовнішніх соціальних норм у внутрішні переконання та установки. За Ж. Піаже, дитина поступово переходить від гетерономної моралі до автономної, що свідчить про внутрішнє засвоєння правил [11].

- Рефлексія. У молодшому шкільному віці формується здатність оцінювати власні дії та контролювати поведінку відповідно до соціальних норм. Це є основою відповідальної поведінки [9].

- Соціальне навчіння. Теорія соціального навчіння А. Бандури підкреслює роль спостереження та підкріплення у формуванні поведінки. Поведінка закріплюється через винагороди або покарання [1].

- Комунікація. Взаємодія з однолітками та дорослими як основа формування соціального досвіду.

Етапи соціалізації молодшого школяра:

- Адаптаційний етап (1 клас) – характеризується входженням дитини в нову соціальну ситуацію розвитку – школу. Основні особливості: формування ролі учня; адаптація до вимог навчальної діяльності; встановлення контактів з однолітками. На цьому етапі можливі труднощі адаптації: тривожність, зниження самооцінки [8].

- Етап стабілізації (2–3 класи) – відбувається закріплення соціальних ролей, розвиток навчальної мотивації, формування дружніх стосунків, зростання самостійності. Дитина починає орієнтуватися не лише на дорослого, а й на групу однолітків [10].

- Етап інтеграції та самоствердження (4 клас) – характеризується розвитком самосвідомості, формуванням власної позиції, критичним ставленням до норм і правил, прагненням до самовираження. На цьому етапі формується основа особистісної ідентичності [7].

Основними агентами соціалізації є:

- сім'я (первинна соціалізація);
- школа (інституційна соціалізація);
- однолітки (неформальна соціалізація);

- медіа та цифрове середовище.

Особливу роль відіграє стиль виховання в сім'ї та психологічний клімат у класі [2].

Аналізуючи теоретичні погляди вчених та основи соціалізації дитини молодшого шкільного віку, психологічні механізми соціального становлення, можемо зробити висновок, що соціалізація молодшого школяра є складним процесом, що включає взаємодію внутрішніх психологічних механізмів і зовнішніх соціальних факторів. Вона проходить через послідовні етапи — адаптацію, стабілізацію та індивідуалізацію. Успішність цього процесу визначає рівень соціальної компетентності, емоційного добробуту та готовності до подальшого розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандура А. Теорія соціального навчання. Київ, 2021. 320 с.
2. Бех І. Д. Особистісно-орієнтоване виховання. Київ, 2021. 244 с.
3. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці. Київ, 2017. 448 с.
4. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ, 2019. 432 с.
5. Виготський Л. С. Психологія розвитку людини. Київ : Освіта, 2018. 1136 с.
6. Ельконін Д. Б. Психологія навчання молодшого школяра. Київ, 2018. 240 с.
7. Кон І. С. Психологія ранньої юності. Київ, 2019. 256 с.
8. Костюк Г. С. Вікова психологія. Київ, 2018. 332 с.
9. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2022. 272 с.
10. Мухіна В. С. Вікова психологія. Київ, 2020. 608 с.
11. Піаже Ж. Моральне судження дитини. Харків, 2019. 416 с.

Верба Дар'я,

здобувачка 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності С 4 Психологія,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Єна А. С.,**
викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ

Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила роль психології та соціальної роботи, зробивши їх одними з ключових сфер підтримки населення. Порушення звичного способу життя змусило значну кількість людей звертатися до професійної допомоги, щоби впоратися з гострими емоційними станами. Окрім роботи з кризовими переживаннями, виникла потреба в тривалому супроводі, який допомагає людині відновити внутрішню стійкість і поступово адаптуватися до нових реалій. У сучасних умовах ментальне здоров'я та соціальна опіка розглядаються як взаємодоповнювальні елементи єдиної системи допомоги [7; 8].

У працях українських дослідників наголошено, що війна помітно трансформувала психологічну науку та її прикладні напрями. Зокрема, В. Панок підкреслює, що вітчизняна психологія отримала безпрецедентний досвід роботи в умовах повномасштабного конфлікту, з яким раніше не стикалася. Саме тому наукові пошуки дедалі більше зосереджені на вивченні травматичного досвіду та механізмів адаптації особистості в умовах затяжної кризи [4]. Для фахівців соціальної сфери це означає необхідність оперативно перебудовувати робочі процеси, шукати гнучкі форми взаємодії та враховувати специфічні запити вразливих груп населення, кількість яких суттєво зросла [9].

Ця практична необхідність має і серйозне нормативне підґрунтя, адже на державному рівні вже закріплено правові засади системної підтримки громадян. Закон України «Про систему охорони

психічного здоров'я в Україні» чітко визначає принципи доступності послуг та заходи, спрямовані на психологічне благополуччя населення [8]. Разом із тим, норми Закону «Про соціальні послуги» [7] та Закону «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [6] підтверджують, що така підтримка сьогодні має не ситуативний, а саме інституційний характер, стаючи невід'ємною частиною державної політики.

Однак ефективність такої системи залежить не лише від законодавчих норм, а й від того, наскільки швидко людина може реально отримати необхідну допомогу. Саме практична доступність послуг визначає дієвість усієї системи підтримки.

У практичному вимірі все це означає, що перша психологічна допомога, соціальний супровід та система перенаправлень мають працювати як єдина злагоджена відповідь на виклики війни. Тим паче, що в теоретичній площині ми теж бачимо суттєвий відхід від довоєнних моделей.

Як слушно зауважує В. Панок, пріоритети науки сьогодні потребують повного переосмислення. Зараз у центрі уваги вже не загальні теорії розвитку особистості, а цілком конкретні питання стійкості, опрацювання травми та пошук дієвих рішень для освітньої та соціальної сфер [4]. Фактично, теорія має дати відповідь на одне болюче питання: як підтримати людину, що тривалий час живе в стані стресу та абсолютної невизначеності.

Сучасні умови війни вимагають ширшого розуміння психологічної травми, яке виходить за межі суто індивідуального підходу. Під час війни психологічна травма майже ніколи не існує окремо від інших втрат, адже вона часто супроводжується втратою дому, розривом соціальних зв'язків або звичного середовища. У цьому контексті психічне здоров'я слід розуміти не лише як внутрішній стан, а і як здатність людини функціонувати в громаді, зберігаючи емоційну рівновагу та умови повсякденного життя [1; 3].

Саме тому дедалі більшої уваги набувають міждисциплінарні алгоритми, де оцінка ментального стану поєднується з аналізом безпекових ризиків та соціальних потреб людини [5]. На практиці ці виклики проявляються ще сильніше. Дослідження 2024 року підтверджують, що фахівці дедалі частіше стикаються із запитами, пов'язаними з утратою документів під час евакуації або з розривом звичних робочих процесів [9]. У таких умовах соціальна робота частково набуває характеру швидкого кризового реагування. Фахівець має орієнтуватися в правових, психологічних і соціальних аспектах запиту [9].

Державний план на 2024–2026 роки вже враховує ці зміни, передбачаючи створення чітких протоколів дій для фахівців, які працюють з особами, що потребують спеціалізованої допомоги [5].

У системі кризового реагування перша психологічна допомога (ППД) виконує базову стабілізаційну функцію. Згідно з рекомендаціями МОН України, вона базується на принципах безпеки та активного слухання без зайвого втручання чи тиску на людину [2]. Такий підхід дозволяє не погіршити стан потерпілого і швидше зрозуміти, куди саме його спрямувати далі. До того ж, ППД має важливий соціальний компонент – фахівець допомагає зорієнтуватися, як відновити доступ до ресурсів.

Для багатьох людей, які були змушені змінити місце проживання або переживають дезадаптацію, саме дистанційний формат підтримки стає найбільш доступним способом звернення по допомогу. Онлайн- чи телефонне консультування часто стає першим кроком до подальшого отримання допомоги.

При цьому треба враховувати, що люди після пережитої травми далеко не завжди готові одразу йти на контакт. Часто причиною стає банальна розгубленість або ж високий рівень недовіри до оточення. У таких ситуаціях формат спілкування відіграє ключову роль: воно має бути спокійним і зрозумілим, де повага до стану людини важить набагато більше, ніж намагання негайно надати якусь допомогу чи виконати формальний протокол.

Роль фахівця тут не зводиться до одноразової поради. Йому важливо швидко зорієнтувати людину і за потреби перенаправити її до інших спеціалістів. Саме швидкість і точність такого перенаправлення є важливою умовою подальшої роботи. Так допомога не обривається на першому контакті, а переходить у подальший супровід [2; 7; 9].

Ефективність цієї моделі залежить від того, як вона працює на рівні територіальних громад. Для внутрішньо переміщених осіб та сімей у кризі саме громада часто стає першим місцем, де можна отримати реальну допомогу. Через центри надання соціальних послуг забезпечується доступність підтримки, а в умовах війни такі послуги нерідко надаються швидко й без зайвих бар'єрів [1].

Допомога на практиці зазвичай не обмежується роботою одного фахівця. Людина звертається в одне місце, а далі поступово отримує потрібну підтримку вже через інші служби. Якщо взаємодія між установами налагоджена слабо, частина запиту може просто загубитися. Саме тому узгодженість дій між службами дуже впливає на те, наскільки швидко людина отримає потрібну допомогу [1; 2; 7; 3; 9].

Варто також згадати соціально-психологічну роботу з військовослужбовцями, ветеранами та їхніми родинами. У цій сфері важливо, щоб підтримка не зводилася лише до окремих консультацій або формальних заходів. Потрібна співпраця різних фахівців, залучення сім'ї та врахування реальних змін, через які проходить людина після повернення до цивільного життя [3].

У підсумку система допомоги в Україні формується через поєднання психологічної підтримки та соціальної роботи на різних рівнях, від державної політики до громади. Взаємодія цих двох сфер визначає якість підтримки в кризових умовах. Подальший розвиток цієї галузі потребує прикладних досліджень, підготовки кадрів і кращої координації між усіма учасниками системи [5; 7; 8; 9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малиновський В. Я., Касянчук І. С. Особливості надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. *Соціальна допомога і соціальна робота: виклики сучасності* : матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. Луцьк, 2022. С. 54–56.
2. Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» : лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22.
3. Назмієв А. О. Сутність і зміст соціально-психологічної роботи з військовослужбовцями, ветеранами війни та членами їх родин. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2025. № 1 (56). С. 150–153. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.150-153>.
4. Панок В. Г. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5, № 1. С. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>.
5. Про затвердження плану заходів на 2024–2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.06.2024 № 572-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2026).
6. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 01.05.2026).
7. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 01.05.2026).
8. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4223-IX> (дата звернення: 01.05.2026).
9. Stoliaryk O., Semigina T. Voices of resilience: reflections of Ukrainian social workers in times of war. *Social Work and Education*. 2024. Vol. 11, № 1. P. 7–22. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.1.1>.

Вишневська Анастасія Вікторівна,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 053 Психологія,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет,

м. Ізмаїл, Україна

Науковий керівник – **Васильєва О. А.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та практичної психології,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет,

м. Ізмаїл, Україна

ПРОФЕСІЙНА ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ПСИХОЛОГА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У сучасних наукових дослідженнях життєстійкість розглядають як важливу умову функціонування особистості в умовах підвищеного психоемоційного навантаження, зокрема в ситуації воєнного стану. Проблематику життєстійкості в контексті життєдіяльності особистості в умовах війни висвітлено у працях О. А. Васильєвої, І. Данилюка, С. М. Кондратюк, О. М. Кокуна, О. В. Мельничук, С. Д. Максименка, В. В. Предка, Т. М. Титаренко, О. А. Чиханцової, А. Ю. Швалба та інших.

Життєстійкість характеризує рівень сформованості здатності психолога витримувати вплив стресових чинників, зберігати внутрішню рівновагу та підтримувати результативність діяльності.

Зазначена характеристика виступає одним із ключових показників індивідуальної здатності до зрілих форм саморегуляції.

О. А. Чиханцова розглядає життєстійкість як феномен самодетермінації особистості, що визначається спрямованістю на саморозвиток, здатністю до усвідомлення та оцінювання власних ресурсів як достатніх для досягнення життєвих цілей і збереження цілісності життєвого шляху [7].

Відповідно до підходу дослідниці, структура життєстійкості постає як система стійких позитивних властивостей особистості, що забезпечують ефективне пристосування до умов життєдіяльності та сприяють досягненню психологічного добробуту. При цьому акцент зроблено на взаємозв'язку базових компонентів життєстійкості та різних рівнів її прояву в структурі особистості.

О. А. Чиханцова [7] розглядає функції життєстійкості, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування особистості в умовах підвищеного навантаження, зокрема:

- узгодження смисложиттєвих орієнтацій, психофізіологічних характеристик і соціальних складових, спрямованих на адаптацію до складних умов життєдіяльності;
- забезпечення саморегуляції;
- адаптація до умов невизначеності із збереженням відчуття контролю та цілісності життєвого шляху;
- формування стійкості під впливом складних життєвих обставин;
- використання стресових ситуацій як ресурсу особистісного зростання;
- підтримання продуктивності діяльності та внутрішньої збалансованості;
- забезпечення готовності до самовизначення і самореалізації.

У наукових дослідженнях підкреслено, що життєстійкість є психологічною характеристикою, яка визначає особливості поведінки та професійної діяльності психолога. І. Данилюк та В. Предко [2] зазначають, що сформованість внутрішнього локусу контролю забезпечує проактивну позицію особистості, сприяє підвищенню рівня залученості, розвитку ентузіазму та здатності до конструктивного осмислення життєвого досвіду. Це своєю чергою зумовлює готовність до подолання труднощів, подальшого розвитку та досягнення особистісних і професійних цілей.

Важливе значення має залученість як складова життєстійкості психолога, що сприяє підвищенню задоволеності професійною діяльністю, оптимізації процесів самореалізації та зростанню результативності діяльності. Зазначені характеристики позитивно впливають на емоційну сферу особистості та виступають джерелом внутрішньої мотивації [1; 5; 6].

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити основні напрями впливу професійної життєстійкості на функціонування особистості в умовах професійної діяльності:

- підвищення стійкості до професійного стресу, яке забезпечує зниження рівня емоційного виснаження та попередження розвитку професійного вигорання;
- позитивний вплив на психічне та фізичне здоров'я, що проявляється у зменшенні ризику порушень, зумовлених стресом;
- підвищення ефективності професійної діяльності, що виявляється у розвитку ініціативності, наполегливості та здатності до розв'язання професійних завдань;
- формування адаптивних копінг-стратегій, що забезпечує здатність до конструктивного подолання труднощів і використання соціальної підтримки;
- забезпечення адаптації до організаційних змін, яка сприяє збереженню професійної спрямованості діяльності в умовах невизначеності;
- підвищення ефективності управлінської діяльності, що проявляється у здатності до організації діяльності та підтримання продуктивності колективу;
- оптимізація когнітивного оцінювання стресових ситуацій, яка забезпечує їх сприйняття як ресурсу особистісного та професійного розвитку [1-5].

О. М. Кокун та Т. І. Мельничук [3] виокремлюють зовнішні та внутрішні чинники, які визначають розвиток і прояв життєстійкості особистості. Так, на думку авторів, до зовнішніх чинників життєстійкості належать умови соціального середовища та сімейні обставини. Внутрішні чинники, за визначенням дослідників, охоплюють позитивне світосприйняття, спрямованість на самореалізацію, самоефективність і сформованість навичок діяльності в умовах невизначеності, оптимальність реагування в стресових ситуаціях і стресостійкість, екстраверсію та активність, задовільний стан фізичного здоров'я та психофізіологічну витривалість, сформованість навичок здорового способу життя, володіння методами саморегуляції, зокрема аутотренінгом і релаксацією, розвиненість рефлексивних умінь, а також наявність

соціального досвіду, комунікативних умінь, відповідного рівня освіти, особистісної зрілості та інтелектуального розвитку.

Таким чином, професійна життєстійкість психолога постає як особистісно-професійна характеристика, що забезпечує здатність до саморегуляції, адаптації та підтримання ефективності діяльності в умовах підвищеного психоемоційного навантаження. Теоретичний аналіз наукових підходів дозволив встановити, що професійна життєстійкість виконує функції збереження внутрішньої рівноваги, забезпечення адаптації до складних умов, оптимізації когнітивного оцінювання та використання адаптивних копінг-стратегій. Формування професійної життєстійкості зумовлюється сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, серед яких провідне значення мають особистісні ресурси, сформованість механізмів саморегуляції, соціальний досвід та умови життєдіяльності.

Отже, професійна життєстійкість виступає чинником стабільності професійної діяльності психолога та умовою особистісно-професійного розвитку в ситуаціях підвищеного психоемоційного навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва О. А. Резильєнтність як чинник формування психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах воєнного стану. *Вікова та педагогічна психологія*. 2024. Вип. 64. С. 43–48.
2. Данилюк І., Предко В. Характеристика основних структурних проявів життєстійкості особистості в умовах війни. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2023. № 51. С. 46–51.
3. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резильєнс-довідник : практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с.
4. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.
5. Кондратюк С. М. Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 4. С. 78–83.
6. Патруль М., Бесараб А. Зв'язок психічних станів із життєстійкістю у студентів-психологів під час війни. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: збірник наукових праць*. Київ : Національний авіаційний університет, 2023. С. 96–99.
7. Чиханцова О. А. Психологічні основи життєстійкості особистості : монографія. Київ, 2021. 319 с.

Вишнівецька Юлія Вікторівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А2 Дошкільна освіта,
Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Єсіна О. А.,**
викладачка-стажистка кафедри психології,
Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Сучасні умови розвитку суспільства висувають підвищені вимоги до формування гармонійної, психологічно стійкої особистості. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку є фундаментальною складовою їхнього загального психічного становлення, яка безпосередньо впливає на формування психологічного добробуту. Попри тенденцію акцентувати увагу на інтелектуальному та фізичному розвитку, саме емоційна сфера визначає здатність дитини до саморегуляції, міжособистісної взаємодії та гармонійного входження у соціальне середовище.

Емоційний розвиток особистості слід розглядати як складний, багатоаспектний процес, що бере початок від народження та триває впродовж усього дорослого життя. Спираючись на підхід Н. Мельник

щодо онтогенезу емоційної сфери, варто трактувати цей процес як послідовне та природне виникнення специфічних психологічних новоутворень, що тісно пов'язані з базовими емоціями, такими як радість, страх, сум та інші, що забезпечують здатність людини переживати, розуміти та регулювати свої почуття [3].

У дошкільному віці емоційний розвиток вбачаємо як процес формування здатності дитини усвідомлювати, розпізнавати, виражати та регулювати власні емоції, а також розуміти емоційні стани інших людей. Саме в цей період закладаються базові механізми емоційної саморегуляції, емпатії та соціальної взаємодії, які визначають якість майбутнього психологічного функціонування особистості.

Емоційний розвиток у дошкільнят має кілька особливостей, які варто враховувати для глибокого розуміння процесу, який відбувається з дитиною. Аналіз наукових праць (О. Запорожця, О. Кононко, М. Шпак та ін.) дозволяє стверджувати, що саме в дошкільному віці емоційна сфера стає фундаментом для всього психічного розвитку дитини. У цей період почуття тісно переплітаються з мисленням та уявою, а гра стає головним майданчиком для освоєння складних людських стосунків. Відтак до основних характеристик емоційного розвитку дошкільника належать:

- емоційне забарвлення пізнання (дитина значно краще сприймає, запам'ятовує та обмірковує те, що викликає у неї живий інтерес або захоплення);
- оволодіння «мовою» емоцій (розвивається вміння виражати свій стан через міміку, жести та інтонацію, а також розпізнавати ці сигнали в інших);
- вербалізація переживань (дитина починає вчитися називати свої почуття словами, хоча ці пояснення ще досить короткі);
- розвиток вищих почуттів (формуються перші моральні поняття про добро і зло, естетичні оцінки та інтелектуальні емоції такі як здивування від відкриттів, радість успіху);
- поява саморегуляції (попри природну імпульсивність, з'являються перші спроби стримувати бурхливі реакції та діяти відповідно до ситуації);
- соціалізація афектів (виникають складні форми співчуття та співпереживання іншим людям, що стає основою для міцної дружби та співпраці) [2].

Психологічний добробут у науковій літературі трактується як інтегративний стан, що включає емоційну стабільність, позитивне самосприйняття, здатність до автономії, соціальну включеність та наявність життєвих цілей [1]. Для дитини психологічний добробут є багатовимірним і динамічним феноменом, що відображає її суб'єктивне відчуття щастя, задоволеності життям та емоційної рівноваги. Воно формується через поєднання внутрішніх переживань і зовнішніх умов розвитку, зокрема якості міжособистісних взаємин, рівня емоційного комфорту, позитивного самосприйняття, можливостей самореалізації та фізичного здоров'я.

Сучасні дослідження доводять, що сприяння емоційного розвитку в дітей дошкільного віку є важливою умовою їхнього психологічного добробуту та соціальної компетентності.

У дошкільному віці емоційний розвиток безпосередньо пов'язаний із сімейним вихованням та якістю взаємодії з дорослими. Емоційно підтримувальне середовище сприяє формуванню базової довіри до світу, відчуття безпеки та позитивної самооцінки дитини. Натомість дефіцит емоційного контакту або негативні моделі взаємодії можуть призводити до емоційної нестабільності та труднощів соціальної адаптації.

Емоційний розвиток є основою формування стресостійкості дитини. Дошкільники, які мають розвинену емоційну сферу, краще адаптуються до нових умов, ефективніше долають фрустрації та демонструють вищий рівень психологічної стабільності. Це особливо актуально в умовах сучасних соціальних викликів, коли діти можуть переживати підвищене емоційне навантаження.

Особливого значення набуває поступове включення емоцій у механізми внутрішньої регуляції поведінки, що забезпечує перехід від зовнішнього контролю до самоконтролю. Важливу роль у цьому процесі відіграють соціальні взаємодії, рольова гра, мовленнєвий розвиток та різні види діяльності, які сприяють усвідомленню, вираженню та інтерпретації емоційних станів [4].

Таким чином, емоційний розвиток у дошкільному віці є не лише складовою загального онтогенезу дитини, а й визначальним фактором формування її психологічного добробуту. Саме він забезпечує основу для гармонійного входження в соціальне середовище, формування позитивної Я-концепції та подальшої життєвої стійкості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Козлова А. Г. Психологічне благополуччя дитини: зміст, ознаки, критерії, показники. *Наукові перспективи*. 2024. № 4 (46). С. 1213–1223.
2. Клевака Л. К., Гришко О. Г., Заїка В. В. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. *Технології розвитку інтелекту*. 2022. Т. 6, № 1 (31). DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2022.6.1.4>.
3. Тафінцева С. Емоційний розвиток дітей у психологічній практиці: організаційно-методичні аспекти. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2022. № 2 (55). С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.32689/maur.psych.2022.2.6>.
4. Шевчук В. В., Іщенко В. І. Психологічне благополуччя дітей дошкільного віку. Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2025. С. 189–190.

Гальчук Анастасія Олегівна,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

Науковий керівник – **Павленко М. С.,**

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри практичної психології,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА КАР'ЄРНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ВИПУСКНИХ КЛАСІВ НА ЕТАПІ ЗАВЕРШЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми професійного самовизначення випускників закладів загальної середньої освіти в Україні сьогодні зумовлена соціально-економічними змінами, реформуванням профільної школи та мінливістю сучасного ринку праці. Формування професійної ідентичності ключового значення набуває саме в кризовий період закінчення школи, де вагоме місце посідає інтенсивне самопізнання та зіставлення внутрішніх ресурсів з вимогами обраної професії [4].

Попри стабільно високий рівень теоретичної підготовки молодих спеціалістів, спостерігається тенденція, коли значна частина випускників змушена реалізовувати свій потенціал у сферах, що не відповідають їхній прямій спеціалізації. Це явище детермінує потребу в оптимізації системи кар'єрного радництва та впровадження інноваційних підходів до професійної орієнтації, які сприяли б не лише майбутньому працевлаштуванню, а й розвитку особистісних ресурсів, підвищенню рівню самосвідомості та формуванню відповідних кар'єрних очікувань [7].

У межах сучасного психологічного дискурсу процес професійного самовизначення та формування кар'єрної мотивації учнів випускних класів розглядається крізь призму низки ключових парадигм, що відображають складність інтеграції особистості в сучасний соціально-професійний простір.

Розглядаючи концептуально-методологічне проектування професійного майбутнього, доцільно зазначити, що у працях Л. Петриченко, а також у межах моделі «Life Design» (конструювання життя) М. Савікаса професійний вибір інтерпретується не як статичне рішення, а як динамічний, контекстуально зумовлений процес, що передбачає активне конструювання власного життєвого шляху [11]. Цю позицію поділяє Ж.-П. Гішар, який розглядає самобудування як здатність суб'єкта проектувати своє майбутнє в умовах мінливого світу. Ключовим поняттям у цьому контексті виступає «кар'єрна адаптивність» особистості, яку Н. Тарасова розглядає як інтегральну психічну якість, завдяки якій випускник може маневрувати в інформаційному просторі професій. Це передбачає не лише вибір конкретного фаху, а й готовність до постійного перегляду своїх професійних ролей відповідно до змін у власному «Я» та вимог суспільства [5].

Ключовим напрямком аналізу виступає суб'єктно-особистісний детермінізм професіоналізації, де основна увага зосереджується на внутрішніх психологічних механізмах, самосвідомості, ролі самооцінки та індивідуальних ресурсах учнів випускних класів. Дослідження Є. Калюжної, О. Сокоть та В. Гаврилькевича переконливо доводять, що адекватне самосприйняття та високий рівень самоактуалізації є головним внутрішнім регулятором професійних прагнень особистостей [1]. Важливе

місце в цій парадигмі посідають праці Т. Титаренко щодо життєтворення: вибір професії тут стає актом творення власного життя, а професіоналізація розглядається як форма повної реалізації внутрішнього потенціалу. В. Татенко, розвиваючи особистісно-діяльнісний підхід, наголошує на тому, що випускник закладу загальної середньої освіти має виступати активним автором свого професійного вибору, перетворюючи зовнішні обставини на простір для реалізації власної волі [6].

У контексті ідей С. Бранье, успішний розвиток ідентичності в підлітковому віці безпосередньо корелює з майбутнім кар'єрним становленням, оскільки професійне самовизначення є невід'ємною частиною загального процесу самоусвідомлення особистості. Як зазначають науковці П. Марциняк та Р. Шарма, цей етап є критичним, оскільки підлітки часто змушені робити доленосний вибір за умов обмеженого життєвого досвіду та недостатнього розуміння власних глибинних потреб. Зовнішні впливи, зокрема очікування батьків, соціальні стереотипи чи тиск однолітків, можуть суттєво спотворювати справжні інтенції дитини [10; 12]. В умовах стрімкого технологічного прогресу та появи нових галузей економіки ці фактори створюють додаткові ризики професійної дезадаптації, що вимагає від сучасної психології пошуку нових шляхів підтримки автентичності учнівського вибору [2].

Психологія автономної мотивації та ціннісно-сміслові орієнтири побудови кар'єри складають енергетичну основу професійного становлення, визначаючи його стабільність та змістовну наповненість [8]. Теоретичний фундамент сучасних розвідок у цій галузі складає концепція автономної кар'єрної мотивації, що базується на теорії самовизначення Е. Десі та Р. Раяна [9].

Згідно з позицією науковців І. Сверко та Т. Бабаровича, автономна кар'єрна мотивація має складну структуру, яка включає шість специфічних мотиваційних типів: від внутрішньої мотивації, яка базується на щирому інтересі до змісту діяльності, до визначеної мотивації, що ґрунтується на усвідомленні цінності обраного фаху для особистісного розвитку. Важливе місце посідають внутрішньо-орієнтовані типи мотивації, пов'язані з самооцінкою, а також зовнішня мотивація та амотивація [13]. Саме зазначені теоретичні положення становлять методологічну основу наукової діяльності дослідників О. Литвиненко та Я. Коркос, які акцентували увагу на необхідності впровадження в український науковий простір верифікованих інструментів вимірювання автономної кар'єрної мотивації [3]. Оскільки Шкала автономної кар'єрної мотивації, розроблена в Інституті соціальних наук І. Пілара (Хорватія), наразі визнана найбільш релевантним методом оцінки цього конструкту, науковці кафедри практичної психології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, зокрема О. Литвиненко та Я. Коркос, ініціювали комплексний підхід її адаптації. Робота науковців над перекладом та психометричною стандартизацією україномовної версії методики дозволяє забезпечити психологів-практиків інструментарієм, що відповідає світовим стандартам [3].

Теоретичний аналіз проблеми професійного самовизначення учнів випускних класів в умовах сучасних суспільних трансформацій є складним багатовимірним процесом. Ключовим чинником успішного професійного становлення особистості на етапі переходу від шкільного до професійного навчання є формування внутрішньої суб'єктної позиції. Вона базується на вмінні зіставляти власні ціннісно-сміслові орієнтири з вимогами професійного середовища. Узагальнюючи теоретичні напрацювання, можемо констатувати, що ефективна психологічна підтримка випускників має бути спрямована на розвиток їхньої життєстійкості та здатності до самодетермінації. Використання сучасних діагностичних підходів дозволяє глибше зрозуміти внутрішні механізми учнівського вибору, і це створює надійне підґрунтя для розробки стратегій супроводу, які допоможуть випускникам не лише обрати фах, а й реалізувати свій потенціал у мінливому соціопрфесійному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калюжна Є. М., Сокоть О. Л. Роль самооцінки у професійному самовизначенні учнівської молоді. *Психологічний часопис*. 2023. Т. 9, № 3. С. 112–124.
2. Коник І. В. Особливості соціалізації та професійного самовизначення молоді в умовах суспільних трансформацій. *Габітус*. 2023. Вип. 50. С. 112–117.
3. Литвиненко О. О., Коркос Я. О. Адаптація методики діагностики автономної кар'єрної мотивації в українському соціокультурному просторі. *Вісник Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*. 2024. № 2. С. 45–58.
4. Тарасова Н. В. Формування кар'єрної адаптивності старшокласників у процесі профорієнтаційної роботи. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 44. С. 89–93.

5. Титаренко Т. М. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія. Київ : Міленіум, 2021. 256 с.
6. Хоружа Л. Л. Психолого-педагогічний супровід професійного становлення майбутніх фахівців : монографія. Київ : КУБГ, 2024. 312 с.
7. Чайка Г. В. Психологічна автономія як чинник самодетермінації особистості в підлітковому віці. *Психологічний часопис*. 2023. № 9. С. 45–54.
8. Штундер І. Р. Ринок праці та професійна орієнтація молоді: виклики сьогодення. *Економічний вісник*. 2022. № 14. С. 22–30.
9. Deci E. L., Ryan R. M. Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. New York : Guilford Publications, 2017. 756 p.
10. Career adaptability and personality traits: A study of Polish adolescents / Marciniak P. et al. *Journal of Career Development*. 2020. Vol. 47, No. 2. P. 154–168.
11. Savickas M. L. Psychology of Career Construction : Collected Works. Philadelphia : Voices of Practitioners, 2019. 234 p.
12. Sharma R. Career Counseling and Guidance in the Digital Age: Challenges and Opportunities for Youth. *International Journal of Educational Reform*. 2022. Vol. 31, No. 2. P. 145–160.
13. Sverko I., Babarovic T. The Architecture of Autonomous Career Motivation: Development and Validation of a New Scale. *Journal of Career Assessment*. 2024. Vol. 32, No. 1. P. 88–105.

Гарасевич Дмитро Васильович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Завадська І. М.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО УМОВ КОЛЕДЖУ

У сучасних умовах розвитку інклюзивної освіти особливого значення набуває проблема адаптації першокурсників з інвалідністю до навчання у закладах фахової передвищої освіти. Перехід від шкільного середовища до коледжу є складним етапом у житті кожного студента, а для осіб з інвалідністю цей процес ускладнюється додатковими бар'єрами – фізичними, психологічними та соціальними. Успішна адаптація є важливою умовою подальшого навчання, професійного становлення та соціальної інтеграції.

Теоретичні засади дослідження адаптації особистості ґрунтуються на положеннях вікової та соціальної психології. А. Маслоу підкреслював, що розвиток особистості пов'язаний із задоволенням базових потреб, серед яких важливе місце займає потреба у безпеці та соціальній належності [1, с. 87]. К. Роджерс наголошував на значенні безумовного прийняття особистості як умови її психологічного розвитку та адаптації [2, с. 112]. Ці підходи є особливо важливими у роботі зі студентами з інвалідністю, оскільки вони потребують підтримувального освітнього середовища.

Адаптація першокурсників з інвалідністю до умов коледжу є багатовимірним процесом, що включає психологічну, соціальну та навчальну складові. Психологічна адаптація передбачає подолання емоційного напруження, пов'язаного зі зміною життєвого середовища, формування впевненості у власних силах та розвиток стресостійкості. Соціальна адаптація полягає у включенні студентів у систему міжособистісних взаємин у новому колективі. Навчальна адаптація передбачає пристосування до нових вимог освітнього процесу, методів навчання та оцінювання.

Перший курс навчання є найбільш критичним періодом, оскільки саме в цей час відбувається первинне входження студента в нове освітнє середовище. Студенти з інвалідністю можуть стикатися з труднощами у встановленні соціальних контактів, орієнтації в навчальному процесі, а також з підвищеним

рівнем тривожності. Як зазначає Т. Титаренко, період життєвих змін супроводжується підвищеним емоційним навантаженням, що потребує активізації внутрішніх ресурсів особистості [3, с. 96].

Важливим чинником адаптації є освітнє середовище коледжу. Інклюзивне середовище повинне забезпечувати доступність освіти, рівні можливості для всіх студентів та врахування індивідуальних потреб осіб з інвалідністю. Це включає архітектурну доступність, адаптацію навчальних матеріалів, використання спеціальних технологій та методів навчання.

Соціальна адаптація студентів з інвалідністю значною мірою залежить від рівня соціальної підтримки. Підтримка з боку викладачів, одногрупників, адміністрації закладу освіти сприяє формуванню почуття безпеки та належності до студентської спільноти. Важливу роль відіграє також сім'я, яка забезпечує емоційну стабільність та мотивацію до навчання.

Психологічні особливості адаптації першокурсників з інвалідністю проявляються у підвищеній чутливості до соціальних оцінок, страху невдачі, зниженій самооцінці. У зв'язку з цим важливим є психологічний супровід, який включає консультування, тренінги розвитку впевненості, формування навичок саморегуляції.

Як зазначає О. Кокун, психологічна підтримка є важливим ресурсом подолання кризових станів та сприяє розвитку адаптаційного потенціалу особистості [4, с. 103]. У випадку студентів з інвалідністю така підтримка є необхідною умовою успішної інтеграції в освітнє середовище.

Навчальна адаптація передбачає засвоєння нових форм організації навчального процесу, розвиток навичок самостійної роботи, планування часу. Для студентів з інвалідністю важливим є використання індивідуальних освітніх траєкторій, адаптованих навчальних програм та сучасних технологій навчання.

Окрему увагу слід приділити формуванню інклюзивної культури в закладі освіти. Вона передбачає толерантне ставлення до різноманітності, повагу до особистості, відсутність дискримінації. Інклюзивна культура сприяє зниженню соціальних бар'єрів та полегшує процес адаптації студентів з інвалідністю.

Важливу роль відіграє також діяльність соціального педагога та психолога закладу освіти. Вони здійснюють діагностику адаптаційних труднощів, організовують корекційно-розвивальні заходи, сприяють формуванню позитивного соціального клімату в студентському середовищі.

Серед основних проблем адаптації першокурсників з інвалідністю можна виділити недостатню доступність інфраструктури, обмеженість соціальних контактів, психологічні бар'єри, а також недостатній рівень готовності освітнього середовища до інклюзивного навчання.

Перспективним напрямом є розвиток системи комплексного супроводу студентів з інвалідністю, який включає психолого-педагогічну, соціальну та медичну підтримку. Також важливим є впровадження сучасних технологій навчання, зокрема дистанційних та змішаних форм освіти.

Таким чином, адаптація першокурсників з інвалідністю до умов коледжу є складним і багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу. Її успішність залежить від взаємодії індивідуальних ресурсів особистості та підтримки з боку освітнього середовища. Створення інклюзивних умов навчання сприяє не лише успішній адаптації, а й подальшій соціальній інтеграції та професійному розвитку студентів з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маслоу А. Мотивація і особистість. Київ : Основи, 2007. 352 с.
2. Роджерс К. Становлення особистості. Київ : Ваклер, 2004. 240 с.
3. Титаренко Т. М. Життєві кризи особистості. Київ : Каравела, 2015. 248 с.
4. Кокун О. М. Психологічна допомога в умовах кризи. Київ : Інститут психології НАПН України, 2022. 180 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Либідь, 2004. 576 с.

Годнюк Денис Васильович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.**,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

У сучасних умовах соціальних трансформацій, зростання впливу інформаційного середовища, а також ускладнення соціально-економічної ситуації особливої актуальності набуває проблема девіантної поведінки дітей. Порушення соціальних норм, агресивність, асоціальні прояви, схильність до правопорушень – усе це вимагає системного підходу до організації соціально-педагогічної підтримки. В умовах сьогодення важливим завданням освітніх і соціальних інституцій є не лише виявлення таких дітей, але й створення ефективної системи допомоги, спрямованої на їх соціалізацію, корекцію поведінки та гармонійний розвиток особистості.

Проблема девіантної поведінки є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, І. Бех розглядає девіації як результат порушення процесу особистісного розвитку та недостатньої сформованості ціннісних орієнтацій [2, с. 98]. О. Безпалько підкреслює роль соціального середовища у формуванні поведінкових відхилень та акцентує увагу на необхідності соціально-педагогічного супроводу дітей групи ризику [1, с. 56]. Зі свого боку, А. Капська зазначає, що ефективна профілактика девіантної поведінки можлива лише за умови комплексного підходу, який включає взаємодію школи, сім'ї та соціальних служб [3, с. 112].

Девіантна поведінка дітей формується під впливом різноманітних чинників, серед яких провідними є сімейні проблеми, недостатній рівень виховання, негативний вплив однолітків, психоемоційні труднощі, а також соціальна нестабільність. Діти, які зростають у несприятливому середовищі, часто демонструють низький рівень самоконтролю, агресивність, тривожність, труднощі у встановленні соціальних контактів. Як зазначає О. Безпалько, відсутність належної підтримки призводить до закріплення негативних моделей поведінки та ускладнює процес соціалізації [1, с. 61].

Організація соціально-педагогічної підтримки передбачає створення цілісної системи заходів, спрямованих на попередження та подолання девіантної поведінки. Важливою складовою цієї системи є діагностика, яка дозволяє своєчасно виявити дітей групи ризику, визначити причини відхилень та розробити індивідуальну програму допомоги. Діагностична робота включає спостереження, анкетування, бесіди, психолого-педагогічне тестування, що дає змогу комплексно оцінити стан дитини та її соціальне оточення.

Не менш важливим напрямом є корекційно-розвивальна робота, яка спрямована на формування позитивних моделей поведінки, розвиток емоційної сфери, підвищення рівня саморегуляції та соціальної компетентності. До ефективних методів належать тренінги соціальних навичок, індивідуальні консультації, арттерапія, рольові ігри, залучення до колективної діяльності. А. Капська наголошує, що саме активна участь дитини у соціально значущій діяльності сприяє формуванню відповідальності та позитивної самооцінки [3, с. 118].

Особливе значення має робота з сім'єю, оскільки саме сімейне середовище є ключовим фактором формування особистості дитини. Соціально-педагогічна підтримка передбачає консультування батьків, підвищення їх педагогічної культури, надання рекомендацій щодо ефективних методів виховання. Важливою є також співпраця із соціальними службами, психологами, правоохоронними органами, що забезпечує комплексність впливу та підвищує ефективність роботи.

У сучасних умовах важливим є впровадження інноваційних підходів до організації соціально-педагогічної підтримки. Зокрема, використання інтерактивних технологій, створення безпечного освітнього середовища, розвиток емоційного інтелекту, формування навичок критичного мислення. І. Бех підкреслює, що особистісно орієнтований підхід дозволяє врахувати індивідуальні особливості кожної дитини та забезпечити ефективність виховного процесу [2, с. 105].

Соціально-педагогічна підтримка дітей з девіантною поведінкою також передбачає профілактичну діяльність, яка спрямована на запобігання виникненню відхилень у поведінці. Це включає проведення виховних заходів, формування здорового способу життя, розвиток моральних цінностей, створення

сприятливого психологічного клімату в колективі. Важливу роль відіграє формування позитивної мотивації до навчання та саморозвитку.

Отже, організація соціально-педагогічної підтримки для дітей з девіантною поведінкою є складним і багатограним процесом, що вимагає системного підходу, міжвідомчої взаємодії та врахування індивідуальних особливостей кожної дитини. Ефективність такої підтримки залежить від своєчасної діагностики, комплексності заходів, активної участі сім'ї та використання сучасних педагогічних технологій. У результаті реалізації цілеспрямованої роботи можливе зниження рівня девіантної поведінки, успішна соціалізація дітей та їх інтеграція у суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2010. 312 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
3. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

Гомзяк Дарія Дмитрівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Шукалова О. С.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У РОДИНАХ З РІЗНИМ ТИПОМ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Сьогодні питання психологічного здоров'я підлітків є одним з актуальних предметів дослідження, адже підлітковий вік пов'язаний як зі змінами як на психологічному, так і на фізіологічному рівні. Окрім цього, велику роль відіграють сучасні умови, які, на жаль, несуть негативний вплив на розвиток підлітка. Саме через це важливу роль у формуванні особистості відіграє родина як первинний інститут соціалізації дитини.

Питання особливостей сімейного виховання та його ролі у розвитку дитини досліджували такі вчені, як А. Адлер, Д. Баумрінд, В. Павелків, О. Власова, С. Постніков, Л. Терлецька, Е. Носенко, Н. Коврига, М. Боуен, К. Роджерс, В. Сатір, Т. Говорун та О. Кононко. У наукових працях цих дослідників детально аналізуються стилі батьківського ставлення, типи родинної атмосфери та механізми впливу мікросоціального середовища на формування емоційного інтелекту й забезпечення стійкого психологічного здоров'я підлітка. Позитивне та ефективне виховання, яке базується на розумінні людських цінностей, створюють підґрунтя для розвитку високого емоційного інтелекту, що дозволяє підлітку комфортно проходити через вікові кризи.

Вивченням теми розвитку емоційного інтелекту в підлітковому віці займалися такі автори, як Д. Гоулман, Дж. Майер, П. Селовей, а також вітчизняні дослідники Е. Носенко, Н. Коврига, Г. Березюк та О. Власова. Їхні дослідження переважно свідчать про те, що емоційний інтелект є не лише когнітивною здатністю, а й фундаментальним ресурсом психологічного здоров'я та адаптивності особистості.

Досліджуючи природу емоційного інтелекту, українські вчені Е. Носенко та Н. Коврига встановили низку статистично значущих зв'язків емоційного інтелекту з диспозиційними рисами особистості. Зокрема, у їхній монографії доведено наявність додатного кореляційного зв'язку емоційного інтелекту з доброзичливістю, екстраверсією та відкритістю новому досвіду, водночас виявлено від'ємний зв'язок із нейротизмом [3, с. 40]. За допомогою методики «емоційного щоденника» автори продемонстрували, що особи з високим рівнем емоційного інтелекту краще усвідомлюють чинники виникнення своїх емоцій та відзначаються нижчим рівнем імпульсивності. Це дало підстави стверджувати, що емоційний інтелект є

саме інтелектуальним складником, який дозволяє опосередковувати емоційні реакції мисленням, що є критично важливим для збереження психологічного здоров'я підлітка [3, с. 43].

Емоційно нестійке родинне середовище може провокувати серйозні порушення в процесі соціалізації дитини та знизити адаптивні можливості дитини. З огляду на це, важливий тип сімейного виховання, який може або стимулювати розвиток емоційного інтелекту або гальмувати його становлення, що чинить деструктивний вплив на показники психологічного здоров'я підлітка. Це зумовлює актуальність дослідження емоційного інтелекту як чинника, що опосередковує вплив родинного оточення на психіку дитини.

В. Павелків вважає, що найголовнішою функцією родини є не лише забезпечення базових потреб, а й вплив на психологічний розвиток та соціалізацію дитини, де батьківська підтримка виступає головною умовою формування її емоційної стійкості.

Найкращі взаємини з батьками складаються, коли батьки дотримуються демократичного стилю виховання. Він характеризується тим, що батьки завжди пояснюють мотиви своїх вимог і обговорюють їх із підлітками; влада батьків використовується лише в міру необхідності; цінується як слухняність, так і незалежність; батьки встановлюють правила, але не вважають себе безгрішними; вони прислухаються до думки дитини, але не виходять лише з його бажання [2, с. 132].

У своїх дослідженнях Е. Еріксон довів, що фундаментальною функцією сім'ї є не лише забезпечення фізичних потреб дитини, а й її повноцінна соціалізація через успішне подолання психосоціальних криз. Згідно з його теорією, виховний потенціал родини визначається особливим мікрокліматом, який закладає «базову довіру до світу» ще в ранньому дитинстві. Спільний побут, традиції та характер міжособистісних взаємин формують той емоційний комфорт, що є критичним для підлітка у період пошуку власної ідентичності.

За Е. Еріксоном, ступінь розвитку в дитини почуття довіри до інших людей та світу залежить від якості одержуваної нею материнської турботи. Матері формують почуття довіри у своїх дітей завдяки такому поводженню, що по своїй суті складається з чуйної турботи про індивідуальні потреби дитини та виразного відчуття того, що вона сама – та людина, якій можна довіряти, у тім розумінні слова довіра, що існує в даній культурі стосовно до даного стилю життя. Завдяки цьому в дитини закладається основа для почуття «усе добре», для появи почуття тотожності; для становлення тим, ким вона стане, відповідно до надій інших [4, с. 62].

Виховний потенціал родини визначається не тільки свідомими педагогічними діями батьків, а й особливим мікрокліматом: традиціями, спільним побутом, способом життя та характером міжособистісних взаємин. Високий показник здоров'я підлітка є наслідком любові, емоційного комфорту та взаєморозуміння. Натомість деструктивні дитячо-батьківські стосунки стають підґрунтям для формування комплексів та психологічних девіацій.

Фундаментальне значення для виділення типів сімейного виховання мала робота Д. Баумрінд (1991). Вчена описала основні стилі виховання та зазначала, що під стилем сімейного виховання маються на увазі відносини батьків з дитиною, характер контролю над її діями, спосіб пред'явлення вимог, форми заохочення і покарання, ментальні форми типів сімейного виховання, транскультурні патерни. Критеріями такого виділення визнані: характер емоційного ставлення до дитини і тип батьківського контролю. Класично класифікація стилів батьківського виховання включає чотири стилі: авторитетний, авторитарний, ліберальний, індіферентний. Детальніше опишемо кожен з них [1, с. 143].

Сучасна психологічна наука, спираючись на фундамент робіт Діани Баумрінд, розглядає кілька ключових векторів сімейного виховання, кожен з яких по-своєму моделює особистість підлітка:

1) *Авторитетний стиль виховання.* Ця модель базується на гармонійному поєднанні емоційної теплоти та змістовного контролю. Батьки не просто встановлюють правила, а адаптують їх до еволюції дитячої компетентності, стимулюючи розвиток автономії. Як наслідок, підлітки демонструють високу соціальну адаптивність, розвинений самоконтроль та впевненість. Їм властива здорова самооцінка, що дозволяє легко інтегруватися в колектив однолітків та засвоювати конструктивні форми поведінки.

2) *Авторитарний стиль виховання.* Тут домінує жорстка регламентація життя дитини при критичному дефіциті емоційного прийняття. Командно-директивна комунікація та ригідність батьківських вимог створюють середовище, де головними регуляторами стають страх і почуття провини. У таких умовах дитина не вчиться розуміти свої потреби, натомість фокусується на уникненні покарання.

3) *Ліберальний стиль виховання.* Характерною рисою цього стилю є «безмежне» прийняття за повної відсутності керівництва та дисципліни. Ситуація всездозволеності, коли дитина позбавлена

батьківської опори та орієнтирів, парадоксально веде до зростання тривожності. Замість очікуваної свободи підліток отримує інфантильність та страх перед реальною діяльністю, оскільки не має досвіду подолання труднощів за підтримки дорослих.

4) *Індиферентний стиль виховання*. Найбільш руйнівна стратегія, що визначається емоційним дистанціюванням та ігноруванням базових потреб вихованця. Брак протекції та залученості батьків у життя дитини стає тригером для широкого спектра девіацій: від агресивності та делінквентних проявів до глибокої невпевненості, фобій і схильності до залежностей [5; 6].

Аналізуючи взаємозв'язок між стилем виховання та розвитком емоційного інтелекту, можемо говорити, що саме батьківське ставлення та взаємодія з дитиною формує специфічну матрицю емоційного реагування. Демократичний підхід створює простір для відкритого діалогу, де підліток вчиться ідентифікувати власні переживання та емпатійно сприймати стани оточуючих. На противагу цьому, авторитарні чи гіперопікувальні моделі виступають бар'єрами для емоційного самовираження. У таких умовах замість навичок саморегуляції дитина засвоює механізми пригнічення почуттів або тотальної залежності від зовнішнього оцінювання, що суттєво обмежує розвиток її внутрішнього емоційного ресурсу.

Варто зазначити, що в підлітковий період емоційний інтелект виходить за межі суто інтелектуальної навички, стаючи фундаментальною основою для збереження внутрішньої стабільності. Розвинена емоційна грамотність дає підлітку змогу не просто усвідомлювати свої стани, а й ефективно «перетравлювати» внутрішні конфлікти, створюючи надійний бар'єр проти зовнішнього тиску. Коли ж у сім'ї панує холод або відкрита ворожість, саме низький емоційний інтелект стає початком для тривожності, апатії чи навіть психосоматики. Фактично, вміння дитини розбиратися у своїх почуттях працює як своєрідний психологічний імунітет, що допомагає встояти перед викликами вікових криз та зберегти ментальне здоров'я.

Таким чином, без оздоровлення стосунків усередині родини неможливо досягти зрілості емоційної сфери дитини, оскільки саме через демократичну взаємодію найшвидше зростають показники емоційного інтелекту. У роботі сучасний психолог має перш за все працювати з найближчим оточенням підлітка. Перехід батьків від жорсткого диктату до стратегії партнерства є ключем до зміцнення психіки підлітка. Це не лише мінімізує ризики зривів, а й закладає фундамент для формування відповідальної особистості, здатної на щире та відкрите комунікацію в дорослому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бліхар В. С. Особливості взаємозв'язків стилів сімейного виховання та батьківського ставлення зі страхами та тривожністю дітей. *Психологія і особистість*. 2024. № 1 (25) С. 141–155.
2. Вікова психологія : конспект лекцій / укладачі: П. І. Сахно, Н. М. Теслик. Суми : Сумський державний університет, 2024. 190 с.
3. Носенко Е. Л., Четверик-Бурчак А. Г. Курс лекцій з дисципліни «Теорія емоційного інтелекту» із завданнями для самоконтролю. Дніпропетровськ : ДНУ ім. О. Гончара, 2016. 113 с.
4. Теорії особистості : навчально-методичний посібник / укладачі: Р. Т. Сімко, А. В. Сімко. Кам'янець-Подільський, 2021. 162 с.
5. Хомуленко Т. Б., Шукалова О. С. Стиль сімейного виховання як чинник розвитку пізнавального інтересу молодших школярів Харків : ХНПУ, 2011. 172 с.
6. Шукалова О. С. Роль сімейного виховання в особистісному розвитку дитини. *Вісник післядипломної освіти* : зб. наук. пр. : у 2-х ч. / Ун-т менедж. освіти НАПН України. Київ : Атопол, 2013. Вип. 9 (22). Ч. 2. С. 380–389.

Гордієнко Наталія Миколаївна

доктор соціологічних наук, професор,
проректор з наукової роботи та інноваційної діяльності
Хортицької національної академії

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ХАБУ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ

В умовах війни росії проти незалежної України та подальшого післявоєнного відновлення українського суспільства особливого стратегічного значення набувають інституції, діяльність яких спрямована на зміцнення ресурсного потенціалу населення, збереження та відновлення людського

капіталу, зокрема осіб, які потребують реабілітації. Сформульована позиція узгоджується із положеннями Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках [10] та Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [9]. Зокрема, у Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках вказано, що метою реалізації стратегії є «формування системи повернення шляхом створення інституційних, соціально-економічних та політичних умов для успішної реабілітації, соціально-економічної та політичної реінтеграції учасників системи повернення з урахуванням їх групових та індивідуальних потреб з метою забезпечення загальноприйнятих норм цивільного життя, а також принципу безбар'єрності» [10]. У наступному документі – Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року – визначено, що «для досягнення стратегічної цілі «Кожна людина має доступ до розвинутої системи громадського здоров'я, включаючи послуги у сфері фізичної культури та спорту» одним із ключових завдань є «забезпечення надання реабілітаційних, абілітаційних послуг, педіатричної реабілітації, зокрема за місцем проживання в територіальній громаді» [9]. Наведені положення зумовлюють необхідність здійснення теоретико-методологічних пошуків щодо вирішення певних аспектів проблеми реабілітації. У контексті нашого дослідження звернемось до питання наукового обґрунтування реалізації методів соціальної реабілітації, що можуть бути впроваджені в діяльність фахівців реабілітаційного хабу Хортицької національної академії.

Соціальна реабілітація є одним із ключових напрямів діяльності фахівців реабілітаційного хабу (центру системної реабілітології) комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (далі – Хортицька національна академія). Зокрема, у межах реалізації управлінського проєкту розбудови реабілітаційного хабу (центру системної реабілітології) [6, с. 24] було визначено, що соціальна реабілітація передбачатиме здійснення адаптаційних заходів, надання соціальної допомоги, реалізацію програм раннього втручання, формування ціннісних орієнтацій, залучення до волонтерської діяльності, а також розвиток лікувально-оздоровчого туризму. Застосовуватимуться інноваційні соціально-реабілітаційні технології, зокрема іпотерапія, каністерапія, агротерапія, арттерапія, клімато- та гідротерапія, гарденотерапія тощо. Роботу здійснюватимуть соціальні працівники, педагоги, вихователі, тьютори, практичні психологи. Інфраструктура включатиме кабінети соціальної орієнтації, рекреаційні зони, тренінгові кімнати, реабілітаційний парк та лабораторію соціально-реабілітаційних технологій. Розбудова в умовах Хортицької національної академії соціально-реабілітаційного простору із зазначеними характеристиками сприятиме імплементації європейських стандартів якості підготовки фахівців за спеціальностями: С4 Психологія; І10 Соціальна робота та консультування; Н3 Садово-паркове господарство; J3 Туризм та рекреація [6, с. 24]. Логічним продовженням наукових пошуків є визначення конкретних методів, які би дозволили реалізувати ключову мету соціальної реабілітації впровадження «системи заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації» [8].

Категорія «метод» у соціально-реабілітаційній роботі, як зазначає Н. Сайко, це шлях, спосіб, сукупність підходів, прийомів, операцій соціально-педагогічної діяльності, який спрямований на відновлення соціального функціонування особистості та покращення процесу її соціалізації [11, с. 18]. Методи соціальної реабілітації досить різноманітні, що дає можливість досягти потрібного ефекту в цій дуже важливій і необхідній діяльності [4, с. 83–84]. Поряд з класичними методами, які використовуються в соціальній реабілітації можна виокремити епістолярну терапію, мережеву терапію, метод «рівний – рівному», соціальну терапію, соціальне консультування, соціальний туризм, соціально-психологічний тренінг тощо. Зазначені методи можуть бути ефективно використані фахівцям, які реалізують напрямок соціальної реабілітації в реабілітаційному хабі Хортицької національної академії.

Епістолярна терапія як метод соціальної реабілітації, який спрямований на відновлення міжособистісних стосунків у випадку, коли мовленнєвий контакт з клієнтом порушений чи взагалі не існує. Крім того, лист до клієнта (чи до його батьків, осіб з кола найближчого оточення) можна використати як допоміжний засіб корекції стосунків. Як можливі форми роботи з епістолярної терапії можна назвати: лист до уявного (реального) друга; лист самому собі (до свого кращого «Я», до свого поганого «Я»); лист до улюбленого героя (літературного, історичного); лист у майбутнє тощо [15, с. 118], [2, с. 102], [11, с. 22], [7,

с. 27]. Такий лист повинен починатись словами любові та поваги, вибачення і визнання своїх помилок. Він повинен бути лаконічним, яскравим і обов'язково приємним. Бажано, щоб лист містив конструктивні пропозиції щодо покращення порушених міжособистісних стосунків [2, с. 102].

Мережева терапія – це дієвий метод відновлення зв'язків між людиною та її соціальним середовищем. Соціальні контакти та мережа взаємодій індивіда виступають як важливий ресурс, який може активізувати внутрішні можливості особистості та допомогти зберегти досягнуті результати [7, с. 50–51]. Мережева терапія, заснована на роботі з найближчим оточенням або мережею соціальних контактів, як і сімейна терапія, дві гілки одного дерева. Система соціальних зв'язків людини, мережа його соціальних контактів являють собою ту силу і опору, які самі по собі є ресурсом, здатним мобілізувати наявні ресурси особистості і надалі зберегти її досягнення. В основі методу мережевої роботи лежать гуманістичний підхід і демократичне ставлення до роботи з індивідом, групою, яка перебуває в ситуації деструктивної функціональної діяльності або впливу. Основа мережевого методу полягає у включенні соціального оточення в терапевтичну роботу. Воно поряд з клієнтом стає суб'єктом. Завдання фахівця полягає в тому, щоб допомогти учасникам мережевий зустрічі знайти наявні ресурси, підтримати і зміцнити їх. Звернення до найближчого оточення (друзі, родичі, сусіди, вчителі та ін.) у важкій ситуації є або повинно було бути природною реакцією [5, с. 101].

Метод «рівний – рівному» – це спосіб надання та поширення достовірної інформації шляхом довірчого спілкування ровесників в межах організованої (акції, тренінги) та неформальної соціальної роботи (спонтанне спілкування), яку проводять спеціальні підготовлені підлітки та молоді люди. [13, с. 17]. Метод «рівний – рівному», як такий, що може бути використаний як спосіб навчання осіб, рівних за певними ознаками, має низку переваг: знання цінностей і вимог соціальної групи, у якій здійснюється спілкування; високий ступінь довіри; рівність у взаєминах; схожий внутрішній світ, досвід, схоже ставлення до проблеми; однаковий рівень (освітній, культурний, соціальний тощо); молоді люди розуміють один одного, використовуючи невербальні та вербальні засоби спілкування (наприклад, сленг), а дорослому необхідно досконало знати (а значить, вивчити) мову молодіжного спілкування; підвищена самооцінка та впевненість у собі, почуття власної гідності та віри в себе не тільки в підлітків-інструкторів, які виступають у ролі вихователів, а й у тих, з ким вони працюють. Разом з тим, метод «рівний – рівному» має певні недоліки: не завжди достатньо схожості (бути схожим – не означає бути рівним); недостатність досвіду, інформації в підлітків; важкість контролю, вимірювання результатів методу; можливість спотворення інформації підлітками; вік підлітка (людина ще не пережила того, про що говорить, її не сприймають як експерта в даній ситуації, справі) [2, с. 18–19].

Особливу роль у соціальній реабілітації відіграє метод *соціальної терапії*. Соціальна терапія спрямована на тривалий істотний вплив на стан, поведінку, психіку особи чи групи осіб з метою їх соціального оздоровлення, усунення сталих порушень у соціальному функціонуванні. Об'єктом соціальної терапії може бути не лише сам клієнт з його проблемами, але і його соціальне оточення: сусіди, родичі, друзі. Типовими завданнями соціальної терапії є: корекція поведінки і діяльності клієнта; попередження дисфункцій; забезпечення нормального розвитку клієнта; самоствердження особистості клієнта [13, с. 226]. Сутність соціальної терапії, як специфічного методу соціальної реабілітації, полягає у використанні ідеї «лікування» з метою досягнення максимально можливого рівня соціального здоров'я людини. Це, наприклад, означає нормалізацію функціонування та адаптацію осіб з фізичними та психологічними проблемами, а також досягнення повного фізичного, психічного і соціального добробуту у випадку неблагополучних осіб з соціальною патологією [3]. Процес соціальної терапії спрямований на розв'язання різноманітних завдань, які визначаються конкретною проблемою або групою проблем, що стоять перед суб'єктом і вимагають свого вирішення. Проте можна виділити основні типи завдань соціальної терапії, серед яких: виявлення та корекція поведінки та діяльності суб'єкта; попередження дисфункцій; забезпечення нормального розвитку суб'єкта; самоствердження особистості суб'єкта [3].

Соціальне консультування посідає важливе місце в соціальній роботі з особами, які потребують реабілітації. Соціальне консультування можна розглядати у трьох вимірах: як технологію; як процес (каунселінг); як вид практичної діяльності. За змістом соціальне консультування – це технологія надання соціальних послуг шляхом допомоги людині чи групі людей через цілеспрямований інформаційний вплив з метою відновлення й оптимізації соціальних функцій, розробки комунікаційних норм соціуму. Соціальне консультування (каунселінг) – процес, під час якого фахівець надає рекомендації з розв'язання соціальних проблем клієнта. Соціальне консультування (як вид практичної діяльності) – це надання кваліфікованих порад, допомоги особам, які опинилися в складних життєвих умовах та потребують втручання третьої сторони з метою їх подолання. Основною відмінністю соціального консультування від

інших видів полягає у тому, що інформування клієнта торкається питань, що тісно пов'язанні з соціальним захистом, забезпеченням і допомогою людині, та відбувається в межах чинного на даний період часу законодавства України та нормативно-правових документів Міністерства соціальної політики України [12, с. 54]. Сучасні вітчизняні науковці такі, як: К. Кулава, В. Кириленко, О. Пожидаєва, Т. Хлівнюк, О. Швед та ін. у своїх працях вказують, що соціальне консультування є не лише наданням інформації чи порад, а й активним процесом співпраці між консультантом і клієнтом, спрямованим на виявлення ресурсів самого клієнта, розширення його можливостей та підтримки у прийнятті самостійних рішень [1, с. 5].

Соціальний туризм відноситься до інноваційних методів соціальної роботи. Загалом у світі під соціальним туризмом розуміють різновид субсидованого туризму, який спрямований на підтримку і розвиток соціально вразливих груп населення, а також на покращення якості життя людей через подорожі та взаємодію з іншими культурами та середовищем. [14, с. 2]. Його сутність полягає в організації і проведенні екскурсійних маршрутів по об'єктах культурної спадщини, історичних, географічних і природних зонах з метою залучення клієнтів до активного способу життя [13, с. 235].

Одним із методів активного навчання та психологічного впливу є *соціально-психологічний тренінг*. Основна відмінність соціально-психологічного тренінгу від інших групових форм психокорекції полягає не в засвоєнні особистістю готових знань та прийомів, а їх самостійному виробленні шляхом активної участі в процесі групової взаємодії [13, с. 15].

Види тренінгів групують за наступними критеріями: за провідною метою; за об'єктом психологічної дії; за кількістю учасників-об'єктів дії; за кількістю ведучих; за типом керівництва; за складом (контингентом) об'єкта дії [11, с. 22–23]. Н. Осухова зазначає, що основні зовнішні характеристики тренінгової групи є єдиними для всіх різновидів тренінгів. Зазвичай, це не чисельна (від 7 до 15–18 осіб), відносно неструктурована група. Кількість учасників обумовлюється соціально-психологічними закономірностями групової взаємодії. Якщо їх кількість буде замала, то групі не вистачить «психологічного матеріалу» для роботи: не вистачить взаємодії, зворотного зв'язку. На противагу малій групі, група більша ніж 15 осіб, має тенденцію до розпаду та поділу на підгрупи. Тривалість групової роботи визначається від кількох днів до кількох місяців. Зважаючи на психофізіологічні та медичні характеристики осіб, які потребують реабілітації, групи тривалої дії працюють 1–2 рази на тиждень по 2–4 години [цит. за 13, с. 228–229].

Таким чином, у результаті проведеного теоретико-методологічного аналізу проблеми концептуальних основ реалізації методів соціальної реабілітації реабілітаційного хабу Хортицької національної академії було обґрунтовано доцільність використання комплексу методів соціальної реабілітації. Встановлено, що застосування епістолярної терапії, мережевої терапії, методу «рівний – рівному», соціальної терапії, соціального консультування, соціального туризму, соціально-психологічного тренінгу дозволить створити та забезпечити умови для повернення особи, яка потребує реабілітації до активної життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Архіпова С., Тимошенко Н., Петрович В. Соціальне консультування в умовах цифрових трансформацій: інноваційні технології та практики. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. Вип. 3. С. 3–14.
2. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи : теорія та практика : навчальний посібник / За ред проф. С. О. Сисоєвої. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 134 с.
3. Ключок О. М., Чернецька Ю. І. Соціальна терапія як феномен соціальної роботи : понятійний апарат, види і методи реалізації в практичній діяльності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 6. С. 885–871.
4. Максимова Н. Ю. Психологічні основи соціальної реабілітації : навчальний посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2022. 288 с.
5. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг : навчально-методичний посібник / автор-укладач Т. Л. Опалюк. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В. 2020. 118 с.
6. Парадигмальні аспекти становлення реабілітаційного хабу як протектора соціалізації осіб з особливими освітніми потребами : соціальні, педагогічні та психологічні аспекти : монографія / за заг. ред. В. В. Нечипоренко, за ред. Н. М. Гордієнко, О. М. Галієвої, М. С. Кудінової, О. О. Сташук. Запоріжжя : Вид-во Хортиц. нац. акад., 2025. 340 с.
7. Потапюк Л. М. Термінологічний словник-довідник із соціальної реабілітації. Луцьк : відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2024. 107 с.

8. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2–3. Ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 15.03.2026).

9. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2026).

10. Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1350-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2026).

11. Сайко Н. О. Соціальна реабілітація молодших підлітків у роботі соціального педагога загальноосвітніх навчальних закладів : монографія. Полтава : «Астроя», 2017. 336 с.

12. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Вініченко», 2023. 240 с.

13. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду : навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. О. Полянничко, А. В. Кирилюк. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.

14. Феленчак Ю., Федоришина Л. Формування сучасної концепції соціального туризму : принципи, доступність та інновації. *Академічні візії*. 2025. № 43. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1927> (дата звернення: 15.03.2026).

15. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Гордієнко Єлизавета Григорівна,
здобувачка 4-го курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Михайлик А. О.**,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ДЕПРЕСИВНИМИ СТАНАМИ

Мотиваційна сфера особистості становить складне та багатогранне поняття, структура якого охоплює сукупність різноманітних мотивів. Ці мотиви відображають індивідуальні психологічні характеристики суб'єкта, його взаємодію з оточенням, активність та загальний прояв як соціального індивіда. У зв'язку з цим мотивацію доцільно розглядати як двосторонній компонент освітнього процесу, зокрема: по-перше, мотивацію викладача до здійснення професійної діяльності; по-друге, мотивацію студента до опанування знань.

Мотиваційна сфера молоді в депресивних станах під час війни набуває критичного значення як фактор відновлення психологічної стійкості та запобігання хронічному емоційному виснаженню. Стимулювання внутрішніх мотивів дозволяє молоді переорієнтуватися з деструктивних переживань на конструктивну діяльність, сприяючи адаптації до воєнних реалій. Розвиток мотивації до навчання та саморозвитку серед молоді в депресії підтримує когнітивні функції та знижує ризик соціальної ізоляції в умовах конфлікту. У воєнний період мотиваційна сфера слугує буфером проти депресивних станів, активізуючи ресурси для подолання травм і формування посттравматичного зростання. Формування стійкої мотивації у молоді сприяє не лише індивідуальній реабілітації, але й загальній психологічній резилієнтності суспільства в умовах тривалої агресії.

Війна провокує розвиток депресії через хронічний стрес від сирен, обстрілів та втрат, що порушує нормальну емоційну регуляцію. Експозиція до насильства та нестабільності під час воєнних дій посилює

вразливість до депресивних розладів, знижуючи рівень серотоніну та дофаміну. Соціальна ізоляція, спричинена війною, обмежує соціальну взаємодію, що сприяє формуванню депресивних симптомів як апатії та безнадії. Люди, які безпосередньо були свідками військових конфліктів, мають значно вищий рівень ПТСР, тривоги та депресивних симптомів порівняно з особами з більш безпечних регіонів [6, с. 18].

Відповідно до даних статистики Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 10 % осіб, які пережили збройний конфлікт, з часом розвинули серйозні психічні розлади. Ще для 10 % характерними будуть поведінкові зміни, які ускладнять їх ефективне функціонування в соціумі. Експерти ВООЗ оцінили, що в Україні в найближчі роки приблизно 9,6 млн людей зіткнуться з проблемами психічного здоров'я [8].

Війна значно підвищує ризик розвитку депресивних розладів у підлітків через постійне перебування в умовах хронічного стресу, втрат та відчуття безпеки. Експозиція до воєнних дій, обстрілів і вимушеної міграції активізує у підлітків гіпоталамо-гіпофізарно-надниркову систему, що сприяє формуванню клінічної депресії [7].

За таких умов актуальним завданням для науковців і педагогів-практиків є вивчення проблеми мотивації до навчання молоді з депресивними станами, оскільки вона є одним з найбільш важливих й необхідних його компонентів, особливо в умовах воєнного стану.

Мотиваційна сфера особистості – досить глибоке поняття, але до своєї структури воно включає цілу низку мотивів. Завдяки їм виражаються індивідуальні психологічні особливості, її взаємодія із оточенням, її діяльність і загальний прояв як індивіда. Таким чином, варто розглядати мотивацію як двобічний елемент навчального процесу, а саме: по-перше, це мотивація викладача до процесу своєї професійної діяльності; по-друге – мотивація студента до засвоєння знань.

Зниження мотивації до навчання негативно позначається на розвитку особистості молоді. Відсутність чіткої мети, прагнення до здобуття знань та інтересу до саморозвитку неминуче спричиняє несприятливі наслідки в довгостроковій перспективі.

Показово, що «мотивація», одне із базових глибинних понять у психології, досі не отримало однозначного розуміння й тлумачення серед наукових шкіл і напрямів. Так, С. Максименко вважає, що мотивація є багатовимірним утворенням окремих мотивів, потреб, цілей, намірів, інтересів, ідеалів, цінностей. Науковець розглядає навчальну мотивацію як взаємопов'язану структуру із низки спонук, які в процесі діяльності здобувачів можуть змінюватися [5, с. 98].

С. Занюк зазначає, що мотивацією можуть бути не тільки чинники, але й такі ситуативні елементи, як вплив оточення, певні ситуації, специфіка діяльності тощо. Вони можуть бути мінливими і динамічними, а також впливають на активність особистості в цілому [3, с. 59]. Це підтвердження ми знаходимо у навчальній діяльності студентів, адже для багатьох із них успіхи інших і бажання бути найкращим є ефективною мотивацією.

Депресивні стани у молоді, зумовлені воєнними травмами, суттєво знижують мотивацію до навчання, що проявляється у пасивності та униканні когнітивних навантажень. Для відновлення мотивації до навчання ефективними є когнітивно-поведінкові інтервенції, спрямовані на перебудову негативних установок щодо самонавчання та навколишнього світу, що підтверджують дослідження психології навчання у воєнний час [2, с. 108].

Групова підтримка серед однолітків, які пережили подібні втрати, стає важливим ресурсом підвищення мотивації, оскільки спільне перебування в освітній середовищі зменшує відчуття ізоляції та спонукає до навчальних досягнень [1, с. 12].

Робота в малих групах сприяє підвищенню навчальної активності, оскільки студенти відчувають відповідальність перед колективом і отримують соціальне підтвердження своїх зусиль. Емоційно-підтримувальний характер групової взаємодії знижує рівень тривоги та апатії, що особливо важливо для молоді з депресивними станами, які відчувають себе відірваними від освітнього середовища [4, с. 33].

Таким чином, мотивація до навчання студентів з депресивними станами, спричиненими війною, потребує комплексного підходу, що поєднує психологічну підтримку, гнучкі освітні стратегії та соціальну інтеграцію. Групова підтримка та співпраця в малих колективах відіграють ключову роль у відновленні відчуття належності та зменшенні ефекту ізоляції, що сприяє підвищенню навчальної активності. Для студентів із посттравматичними та депресивними реакціями важливо створювати безпечне, емоційно-підтримувальне навчальне середовище, яке зменшує навантаження та сприяє відновленню віри в свої можливості. Інтеграція індивідуальної професійної допомоги допомагає перетворити навчання з обов'язку на засіб самореалізації та реабілітації. У підсумку, мотивація до навчання в цій категорії

студентів залежить не лише від навчальних методик, а й від якості психологічно-соціальної опіки, яка має стати системною частиною вищої освіти в умовах війни та післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайнагій О. М., Литвак В. В. Роль освіти у психологічній реабілітації молоді в післявоєнній Україні: стратегії та методики. *Академічні візії*. 2024. № 30. С. 4–14.
2. Зазимко О. В. Психологічні ресурси студентської молоді у подоланні невизначеності життєвого простору в умовах війни. *Актуальні проблеми психології навчання в умовах війни* : збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу, присвяченого пам'яті доктора психологічних наук, професора, академіка НАПН України Сергія Дмитровича Максименка (м. Київ, 9 жовтня 2025 року) / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2025. С. 104–112.
3. Занюк С. С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
4. Коваль О. Формування мотивацій розвитку фізичної активності у студентів закладів вищої освіти. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2020. № 16. С. 32–36.
5. Максименко С. Генетична психологія учіння людини : монографія. Київ : Слово, 2017. 206 с.
6. Pfeiffer E., Sachser C., Tutus D. Trauma-focused group intervention for unaccompanied young refugees: «Mein Weg»-predictors of treatment outcomes and sustainability of treatment effects. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*. 2019. № 1. Р. 15–27.
7. Содолевська В. Вплив війни на психічне здоров'я молоді: роль резилієнсу та психологічних інтервенцій. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. № 9 (3). DOI: 10.26766/pmgrp.v9i3.532.
8. Scaling-up mental health and psychosocial services in war-affected regions: best practices from Ukraine. *World Health Organization*. URL: <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/scaling-up-mental-health-and-psychosocial-services-in-war-affected-regions--best-practices-from-ukraine>.

Гришук Анастасія Сергіївна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Галієва О. М.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗМІСТ ТА СУТЬ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сучасний світ характеризується швидкими соціальними змінами, наслідками війни, кризою ідентичності та потужним впливом інформаційного простору. У цих умовах ціннісні орієнтації особистості набувають особливого значення, оскільки виступають основою її життєвих виборів, психологічної стійкості та здатності адаптуватися до нестабільної реальності. Саме тому сьогодні особливо важливо досліджувати сутність, функції та механізми формування ціннісних орієнтацій молоді. Глибоке розуміння цього феномена дозволяє не лише пояснити поведінку людини, але й розробляти дієві підходи до її виховання та психологічної підтримки. Далі розглянемо підходи до трактування поняття «ціннісних орієнтацій» вітчизняними науковцями.

О. Кияшко розкриває зміст поняття «ціннісні орієнтації» як внутрішній компонент самосвідомості особистості, який впливає на мотиви, інтереси, установки, потреби особистості. Ціннісні орієнтації, як найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань. Вони відмежовують істотне і важливе для даної людини від несуттєвого. У силу цього ціннісні орієнтації виступають важливим чинником, що обумовлює мотивацію дій і вчинків особистості [3, с. 58].

У. Михайлишин зазначає, що ціннісні орієнтації – це компонент структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, та являє собою

серцевину свідомості, з огляду на яку особистість приймає рішення щодо важливих життєвих питань [5, с. 50].

А. Бельська та М. Мельник стверджують, що ціннісні орієнтації, будучи керівними принципами життя, відображають особистісно значущі аспекти світогляду та пріоритетів, впливають на сприйняття і переконання, ставлення до себе й інших, поведінку та життєві вибори. Водночас, зазвичай, ціннісні орієнтації є відносно стабільними та досить стійкими. Однак у відповідь на особистісно значущі травматичні події, ціннісні орієнтації можуть змінюватися [1, с. 26].

Л. Долинська та Н. Максимчук характеризують ціннісні орієнтації, як складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного «Я». Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань [2, с. 14–15].

О. Целякова у своїй статті пояснює, що ціннісні орієнтації визначають: 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості; 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків; 3) цільові і мотиваційні програми; 4) рівень вподобань; 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості; 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» [8, с. 227].

А. Хлонь пояснює, що ціннісні орієнтації за своєю суттю є складним соціально-психологічним феноменом, що визначають загальний підхід людини до світу, до себе, що додає сенс і напрям особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Ціннісні орієнтації знаходять своє реальне вираження в активній діяльності молодшої людини саме через спрямованість, тобто вони стають стійкими мотивами діяльності та перетворюються на переконання [7, с. 163].

Розкриття сутності ціннісних орієнтацій потребує також аналізу класифікацій цінностей. А. Березянська та С. Матяж вказують, що єдиної класифікації цінностей у сучасних наукових дослідженнях не існує. Одні характеризують цінність як об'єктивну суть речей, інші – як власне цінність, грошову вартість предмета, треті – отожднюють із поняттям блага, корисності для особистості, четверті – пов'язують із суб'єктивною значущістю цього предмета для життєдіяльності людини, п'яті – з його властивостями задовольняти потреби, інтереси, бажання. Саме тому дослідники класифікують цінності по-різному: 1) за об'єктом засвоєння – матеріальні, морально-духовні; 2) за метою засвоєння – егоїстичні, альтруїстичні; 3) за рівнем узагальненості – конкретні, абстрактні; 4) за способом вияву – ситуативні, стійкі; 5) за роллю в діяльності людини – термінальні, інструментальні; 6) за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.); 7) за приналежністю – особистісні (індивідуальні), групові колективні, суспільні, загальнонародні (національні), загальнолюдські. Згідно з іншою класифікацією цінності поділяють на: 1) абсолютні – доброта, любов, правда, справедливість, гідність, свобода, чесність; 2) національні – патріотизм, національна гідність, державотворчі прагнення, історична пам'ять, змагання до єдності; 3) громадянські – права і свободи, обов'язки, соціальна гармонія, повага закону; 4) сімейно-родинні – подружня вірність, турбота про дітей, стосунки у сім'ї, пам'ять предків; 5) особистісні – риси характеру, поведінка, стиль приватного життя. Серед численних класифікацій цінностей поширеною є розмежування цінностей на дві групи: 1) колективістські – вони об'єднують цінності, які відповідають способу життя в колективі; 2) індивідуалістські – включають цінності, які характеризують інтереси конкретного індивіда [4 с. 28–29].

Поряд зі класифікацією важливого значення набуває аналіз механізмів формування та функції ціннісних орієнтацій. А. Березянська та С. Матяж на основі проведених ними досліджень зазначають, що ціннісні орієнтації формуються в ході соціалізації особистості внаслідок проникнення суспільної інформації в її індивідуально-психологічний світ. Спочатку особистість набуває досвіду попередніх поколінь, отримуючи соціально схвалені стереотипи поведінки, орієнтовані на соціокультурні цінності. А вже потім набуває власного досвіду, який допомагає індивідові адаптуватися в мікросередовищі. Тому не випадково ціннісні орієнтації виконують цілу низку функцій: долучають індивіда до норм суспільства, сприяють самовизначенню особистості, реалізації здібностей та забезпечують гармонію її внутрішнього світу. Усе це пояснюється вченими таким чином, що в структурі ціннісних орієнтацій є два компоненти – когнітивний та емоційний. Перший охоплює сам процес прийняття цінностей суспільства, а другий – саме переживання індивіда щодо ставлення до цінностей. Також є фактори, що впливають на формування ціннісних орієнтацій: ідеологічні установки, якості особистості, життєві цілі, релігійні переконання, матеріальне забезпечення тощо [4, с. 29].

А. Морозова наголошує, що механізм ціннісної орієнтації реалізується наступним чином: потреба – інтерес – установка – ціннісна орієнтація. Інтерес – це усвідомлена потреба, установка – схильність до певної оцінки на основі соціального досвіду, який здобуває особистість по відношенню до тих чи інших соціальних явищ, та готовність діяти у відповідності з цією оцінкою. Ціннісна орієнтація сприймається як загальна спрямованість свідомості та поведінки особистості [6].

А. Хлонь підкреслює, що ціннісні орієнтації виконують низку функцій: долучають індивіда до норм суспільства, сприяють самовизначенню особистості, реалізації здібностей ціннісних орієнтацій є два компоненти когнітивний та емоційний. Перший охоплює сам процес прийняття цінностей суспільства, а другий – саме переживання індивіда щодо ставлення до цінностей [7, с. 163–164].

Отже, ціннісні орієнтації доцільно розглядати як важливий елемент особистості, що формується під впливом досвіду та соціального середовища (О. Кияшко, У. Михайлишин, А. Березянська С. Матяж). Вони визначають ставлення людини до світу, впливають на її вибір і поведінку (А. Бельська, М. Мельник). Аналіз наукових підходів засвідчує, що ціннісні орієнтації мають різні види цінностей та класифікації, їх функції, а також механізм їх формування (А. Березянська, С. Матяж, А. Морозова, А. Хлонь), завдяки цьому ціннісні орієнтації допомагають людині розставляти пріоритети, знаходити сенс і узгоджувати внутрішній світ із вимогами суспільства (Л. Долинська, Н. Максимчук).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бельська Н. А., Мельник М. Ю. Ціннісні орієнтації обдарованої учнівської молоді України до та під час повномасштабної війни. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2025. № 2(97). С. 26–36.
2. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. 124 с.
3. Кияшко О. Ціннісні орієнтації сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. № 6. С. 56–61.
4. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці. Соціологія*. 2013. Т. 225, № 213. С. 27–30.
5. Михайлишин У. Б. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*. 2017. С. 50–52.
6. Морозова А. Вікові особливості ціннісних орієнтацій старших підлітків. *Qui.help*. URL: <https://www.qui.help/blog/vikovi-osoblivosti-tsinnisnikh-orientatsiy-starshikh-pidlitkiv/> (дата звернення: 23.02.2026).
7. Хлонь О. М. Ціннісні орієнтації в контексті формування мотивації до правосвідомості молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. № 4. С. 161–166.
8. Целякова О. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. № 38. С. 222–233.

Грош Катерина Михайлівна,
здобувачка 1 курсу
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
педагогічний фаховий коледж,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Храпач К. О.,**
викладач кваліфікаційної категорії
«спеціаліст другої категорії»,
педагогічний фаховий коледж
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасних умовах розвитку освіти проблема гармонійного формування особистості дитини набуває особливої актуальності. Дошкільний вік є одним із найважливіших етапів у становленні людини, оскільки саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток психічних процесів, формуються основи

емоційної сфери, закладаються передумови соціальної поведінки та творчого самовираження [1]. Водночас сучасні соціальні умови, що характеризуються підвищеним інформаційним навантаженням та емоційною нестабільністю, зумовлюють необхідність пошуку ефективних педагогічних засобів підтримки психоемоційного добробуту дітей [6].

Одним із таких засобів є арттерапія, яка поєднує у собі можливості мистецтва, психології та педагогіки. Її розглядають як ефективний напрям психолого-педагогічної діяльності, спрямований на розвиток особистості, її емоційної сфери та творчого потенціалу [2]. Сутність арттерапії полягає у використанні творчої діяльності як способу самовираження, що дозволяє дитині передавати свої переживання, почуття та внутрішні стани у символічній формі [3].

Особливістю арттерапії є орієнтація на процес творчості, а не на кінцевий результат. Саме в процесі художньої діяльності відбувається емоційне розвантаження, формування позитивного психологічного стану та розвиток внутрішніх ресурсів дитини [4]. У психолого-педагогічній практиці арттерапія виконує діагностичну, корекційну, розвивальну та комунікативну функції, що визначає її універсальність і ефективність [2].

Особливе значення арттерапевтичні методики мають у роботі з дітьми дошкільного віку, оскільки у цей період творчість є природною формою діяльності. Дитина ще не завжди здатна повною мірою вербалізувати свої переживання, тому використання мистецьких засобів дозволяє їй виразити внутрішній світ у доступній формі [5].

У сучасній педагогічній практиці застосовується широкий спектр арттерапевтичних методик. Однією з найпоширеніших є ізотерапія, яка передбачає використання образотворчої діяльності. Малювання, ліплення та аплікація сприяють розвитку уяви, дрібної моторики та емоційної виразності, а також мають терапевтичний ефект, допомагаючи знижувати рівень тривожності [3].

Важливе місце посідає музикотерапія, яка базується на використанні музики як засобу впливу на емоційний стан дитини. Музика сприяє формуванню емоційної чутливості, розвитку ритмічних здібностей та гармонізації психоемоційного стану [4]. Казкотерапія, зі свого боку, дозволяє дитині через образи казкових героїв усвідомлювати власні переживання та формувати моральні орієнтири [7].

Ефективним методом є також пісочна терапія, яка забезпечує можливість символічного відображення внутрішнього світу дитини. Взаємодія з піском сприяє зниженню тривожності, розвитку сенсорних відчуттів і створенню відчуття психологічного комфорту [3]. Танцювально-рухова терапія сприяє емоційному розвантаженню, розвитку тілесної свідомості та формуванню впевненості у власному тілі [2].

Ефективність використання арттерапевтичних методик значною мірою залежить від врахування психолого-педагогічних особливостей розвитку дітей дошкільного віку. У цей період спостерігається інтенсивний розвиток пізнавальних процесів, однак мислення має переважно наочно-образний характер. Емоційна сфера дітей характеризується яскравістю та нестійкістю, що потребує спеціальних педагогічних підходів [1].

Важливою особливістю дошкільного віку є провідна роль гри як основного виду діяльності. Саме через гру дитина пізнає світ, формує соціальні навички та розвиває уяву. У цьому контексті арттерапія органічно поєднується з ігровою діяльністю, що підвищує її ефективність [6].

Застосування арттерапевтичних методик має значний вплив на розвиток емоційної та особистісної сфер дитини. Воно сприяє формуванню емоційного інтелекту, розвитку здатності до саморегуляції та усвідомлення власних емоцій [5]. Крім того, арттерапія позитивно впливає на формування самооцінки, оскільки у творчому процесі відсутні жорсткі критерії оцінювання [2].

Не менш важливим є розвиток комунікативних навичок, адже у процесі спільної творчої діяльності діти навчаються взаємодіяти, співпрацювати та висловлювати власні думки [6]. Це сприяє формуванню соціальної компетентності та розвитку емпатії.

Практичне впровадження арттерапії у закладах дошкільної освіти передбачає створення сприятливого освітнього середовища, у якому дитина відчуває себе безпечно та вільно. Важливу роль у цьому процесі відіграє педагог, який має підтримувати ініціативу дітей, створювати атмосферу довіри та уникати оцінювання результатів творчої діяльності [4].

Таким чином, арттерапевтичні методики є ефективним засобом розвитку дітей дошкільного віку. Вони забезпечують комплексний вплив на емоційну, особистісну та соціальну сфери, сприяють розвитку творчого потенціалу та підтримці психоемоційного добробуту дитини [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / під наук. керівн. Піроженко Т. О. Київ, 2021. 37 с.
2. Виготський Л. С. Уява і творчість у дитячому віці. Київ : Освіта, 1991. 96 с.
3. Зінкевич-Євстигнєєва Т. Д. Практикум з казкотерапії. Київ : Главник, 2016. 128 с.
4. Кисельова М. В. Арт-терапія в психологічній практиці. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 208 с.
5. Копитін О. І. Арт-терапія: теорія і практика. Київ : Психологічна книга, 2019. 304 с.
6. Лебедева Л. Д. Арт-терапія в роботі з дітьми. Харків : Основа, 2018. 160 с.
7. Савченко О. Я. Дошкільна педагогіка. Київ : Освіта, 2017. 400 с.
8. Шевченко С. М. Психологія дошкільного віку. Київ : Академвидав, 2018. 256 с.

Грушкови́к Марія Ігорівна,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності І10 Соціальна робота,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри професійної та спеціальної освіти,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИКИ ДОПОМОГИ

У сучасних умовах воєнного стану соціальна робота набуває особливого значення як важливий інструмент підтримки населення, що опинилося у складних життєвих обставинах. Війна створює нові соціальні ризики, загострює наявні проблеми та формує нові категорії клієнтів соціальних служб, серед яких внутрішньо переміщені особи, ветерани, сім'ї військовослужбовців, діти, які зазнали травматичного досвіду, та інші вразливі групи. У зв'язку з цим постає необхідність переосмислення підходів до соціальної роботи, адаптації її методів і форм до умов воєнного часу.

Проблематику соціальної роботи в умовах кризових і екстремальних ситуацій активно досліджують вітчизняні науковці. Зокрема, І. Бех підкреслює важливість особистісно орієнтованого підходу у роботі з людьми, які пережили травматичні події [1, с. 142]. О. Кокун акцентує увагу на необхідності комплексної психологічної підтримки населення в умовах війни, що передбачає врахування індивідуальних особливостей кожної людини [2, с. 56]. Значний внесок у розвиток соціальної роботи в Україні зробив С. Максименко, який розглядає особистість як активного суб'єкта власного розвитку навіть у складних життєвих обставинах [3, с. 98].

Війна суттєво трансформує зміст і напрями соціальної роботи. Одним із головних викликів є різке зростання кількості людей, які потребують допомоги. Внутрішньо переміщені особи стикаються з проблемами житла, працевлаштування, доступу до освіти та медичних послуг. Водночас ветерани та військовослужбовці потребують не лише соціальної, але й психологічної реабілітації. Як зазначає О. Кокун, ефективна допомога таким категоріям населення має бути комплексною та включати як соціальну підтримку, так і психологічну допомогу [2, с. 60].

Особливої уваги потребують діти та молодь, які переживають війну. Травматичний досвід може негативно впливати на їхній психічний розвиток, спричиняючи підвищену тривожність, страхи, порушення поведінки та навчальної діяльності. У зв'язку з цим соціальні працівники повинні тісно співпрацювати з психологами, педагогами та батьками для забезпечення належної підтримки дітей. Важливим є створення безпечного середовища, яке сприяє відновленню емоційної рівноваги та розвитку дитини [4, с. 121].

Ще одним викликом є необхідність роботи з травмою та її наслідками. У багатьох клієнтів спостерігаються симптоми посттравматичного стресового розладу, що зумовлює потребу у спеціалізованій міждисциплінарній допомозі. У зв'язку з цим соціальні працівники повинні володіти

базовими навичками кризового консультування, а також орієнтуватися в механізмах перенаправлення клієнтів до профільних фахівців (психологів, психотерапевтів, психіатрів). Водночас принципово важливо враховувати індивідуальні відмінності у реагуванні на травматичні події, що зумовлює необхідність застосування диференційованого та клієнтоцентрованого підходу до надання допомоги.

У відповідь на нові виклики формуються нові практики соціальної роботи. Однією з них є кризове втручання, яке передбачає надання негайної допомоги людям у стані гострого стресу. Іншою важливою практикою є розвиток мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які працюють безпосередньо в громадах та надають підтримку на місцях. Також значного поширення набуває дистанційна допомога через гарячі лінії та онлайн-консультування, що дозволяє охопити ширше коло клієнтів.

Важливим напрямом є розвиток громадської активності та волонтерства. Умови війни сприяли консолідації суспільства, що проявляється у зростанні кількості волонтерських ініціатив. Соціальні працівники часто виступають координаторами такої діяльності, забезпечуючи ефективну взаємодію між різними суб'єктами допомоги. Як зазначає С. Максименко, соціальна підтримка є більш ефективною, коли вона ґрунтується на взаємодії державних структур та громадянського суспільства [3, с. 104].

Не менш важливим є питання професійного вигорання соціальних працівників. Робота в умовах війни супроводжується високим рівнем емоційного навантаження, що може призводити до зниження ефективності діяльності та погіршення психічного стану фахівців. У зв'язку з цим необхідно впроваджувати програми підтримки самих соціальних працівників, включаючи супервізію, психологічне консультування та навчання методів саморегуляції [5, с. 88].

Отже, соціальна робота в умовах війни характеризується значним ускладненням завдань, розширенням цільових груп та необхідністю впровадження нових форм і методів допомоги. Ефективність цієї діяльності залежить від професійної підготовки фахівців, міжвідомчої взаємодії та залучення ресурсів громади. У сучасних умовах особливого значення набуває комплексний підхід, що поєднує соціальну, психологічну та гуманітарну підтримку, а також спрямований на відновлення ресурсів особистості та її адаптацію до нових життєвих умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Кокун О. М. Психологічна допомога особистості в умовах війни. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 180 с.
3. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2016. 296 с.
4. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2018. 344 с.
5. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічні аспекти. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2013. 256 с.

Гудзера Анастасія Михайлівна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності І10 Соціальна робота,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри професійної та спеціальної освіти,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПРОБЛЕМА ЗАЛЕЖНОСТЕЙ СЕРЕД МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

У сучасному суспільстві проблема залежностей серед молоді набуває особливої актуальності, оскільки саме ця вікова група є найбільш вразливою до впливу як психоактивних речовин, так і поведінкових адикцій. Залежності дедалі частіше розглядаються не лише як медико-психологічна, а й як соціальна проблема, що впливає на якість життя, освітню успішність, соціальну адаптацію та майбутнє

молодої людини. У зв'язку з цим важливого значення набуває комплексний аналіз причин виникнення залежностей та визначення ефективних шляхів їх подолання.

Проблему адиктивної поведінки активно досліджують у вітчизняній психології та соціальній роботі. Зокрема, С. Максименко розглядає залежність як наслідок порушення особистісного розвитку та неефективних механізмів подолання стресу [2, с. 112]. Т. Титаренко наголошує на ролі життєвих криз у формуванні адиктивної поведінки та підкреслює значення психологічної підтримки у профілактиці залежностей [3, с. 95]. Також важливі аспекти соціального впливу та профілактики залежностей висвітлюються у працях О. Кокуна, який акцентує увагу на значенні психологічної стійкості особистості [1, с. 78].

Залежності серед молоді можуть мати різні форми: хімічні (алкогольна, наркотична, ніотинова) та поведінкові (ігрова, інтернет-залежність, залежність від соціальних мереж). Особливо поширеною в сучасних умовах є інтернет- та гаджет-залежність, яка формується внаслідок тривалого перебування у цифровому середовищі. Вона призводить до зниження соціальної активності, порушення режиму сну, зниження навчальної мотивації та проблем із концентрацією уваги.

Однією з ключових причин формування залежностей є психологічна незрілість та недостатній розвиток навичок подолання стресу. Молоді люди часто використовують психоактивні речовини або адиктивну поведінку як спосіб уникнення проблем, емоційного напруження чи соціальної ізоляції. Важливу роль відіграє також вплив соціального оточення, зокрема груп однолітків, у яких вживання певних речовин або поведінкові адикції можуть сприйматися як норма.

Суттєвим чинником є й сімейне середовище. Дисфункціональні сім'ї, відсутність емоційної підтримки, конфлікти або гіперопіка можуть сприяти формуванню схильності до залежної поведінки. Крім того, соціально-економічні труднощі, відсутність перспектив та низький рівень зайнятості також підвищують ризик розвитку адикцій серед молоді.

Наслідки залежностей є багатогранними. Вони охоплюють погіршення фізичного та психічного здоров'я, зниження академічної успішності, соціальну ізоляцію, конфлікти з оточенням, а у важких випадках – правопорушення та руйнування соціальних зв'язків. Залежність поступово змінює структуру особистості, формуючи домінування адиктивної поведінки над іншими життєвими сферами.

Подолання проблеми залежностей потребує комплексного підходу, який включає профілактику, раннє виявлення та реабілітацію. Важливим напрямом є первинна профілактика, що передбачає формування у молоді здорового способу життя, розвиток критичного мислення, емоційного інтелекту та навичок стресостійкості. Ефективними є освітні програми, тренінги та просвітницька діяльність.

Другим важливим напрямом є психологічна допомога особам із ознаками залежної поведінки. Вона включає індивідуальне та групове консультування, когнітивно-поведінкову терапію, а також роботу з мотивацією до змін. Значну роль відіграє підтримка сім'ї та соціального оточення, яке може як сприяти, так і ускладнювати процес подолання залежності.

Окреме значення має соціальна реабілітація, спрямована на відновлення соціальних зв'язків, повернення до навчання або роботи та формування нових життєвих орієнтирів. Успішність подолання залежності значною мірою залежить від комплексної взаємодії психологів, соціальних працівників, педагогів та медичних фахівців.

Отже, проблема залежностей серед молоді є складним соціально-психологічним явищем, що потребує системного підходу до її вирішення. Ефективна профілактика та подолання адикцій можливі лише за умови поєднання освітніх, психологічних і соціальних заходів, спрямованих на формування здорової, відповідальної та стійкої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кокун О. М. Психологічна допомога особистості в умовах стресу та криз. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 180 с.
2. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2016. 296 с.
3. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічні аспекти. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2013. 256 с.

Джугостранська Ірина Юріївна,
здобувачка освіти 4 курсу (фаховий молодший бакалавр),
Спеціальність 013 Початкова освіта,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна
Науковий керівник – **Денисюк Т. К.**,
кандидат філологічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ. МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ВЗАЄМОДІЯ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні виклики у сфері психології та соціальної роботи, що виникають під впливом глобальних соціальних трансформацій, кризових явищ та цифровізації суспільства. Розглянуто основні проблеми теоретичного та практичного характеру, а також визначено перспективи розвитку міждисциплінарної взаємодії.

Ключові слова: психологія, соціальна робота, психічне здоров'я, соціальні кризи, цифровізація, резильєнтність.

Сучасне суспільство функціонує в умовах постійних змін, що супроводжуються економічними, соціальними та психологічними кризами. Військові конфлікти, міграційні процеси, пандемії та розвиток інформаційних технологій істотно впливають на психічний стан людини та її соціальну адаптацію. У цьому контексті психологія та соціальна робота відіграють ключову роль у підтримці особистості та стабілізації суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення нових викликів і пошуку ефективних підходів до надання психологічної та соціальної допомоги.

Однією з ключових проблем сучасної психологічної науки є необхідність адаптації класичних теорій до нових соціокультурних умов. Так, багато традиційних підходів були сформовані в умовах стабільного суспільства і не враховують впливу цифрового середовища, глобалізації та інформаційного перенасичення.

Сучасні дослідження доводять, що поведінка людини значною мірою змінюється під впливом соціальних мереж, цифрових технологій та нових форм комунікації. Це вимагає перегляду теоретичних засад психології, інтеграції різних наукових підходів і розвитку міждисциплінарних досліджень [1].

Ще однією важливою проблемою є розвиток доказової психології. У сучасних умовах особливого значення набуває використання емпірично підтверджених методів дослідження та практики. Це дозволяє підвищити ефективність психологічної допомоги та забезпечити її наукову обґрунтованість.

Значну увагу дослідники приділяють вивченню феномену резильєнтності. Уміння людини протистояти стресу, адаптуватися до складних життєвих обставин і відновлюватися після кризових ситуацій є ключовим фактором психічного добробуту [2].

Проблема психічного здоров'я є однією з найактуальніших у сучасному світі. Зростання рівня тривожності, депресії, емоційного вигорання свідчить про необхідність посилення уваги до психологічного добробуту людини. Гостроти, негативної переваги ця проблема набуває в умовах соціальних криз, зокрема війни, економічної нестабільності та вимушеної міграції. Люди стикаються з травматичними подіями, що потребують кваліфікованої психологічної допомоги.

Водночас існує проблема недостатньої обізнаності населення щодо важливості психічного здоров'я. Стигматизація звернення до психолога залишається серйозною перешкодою на шляху отримання допомоги.

Практична діяльність психологів також супроводжується низкою труднощів. Однією з них є дефіцит кваліфікованих спеціалістів, особливо у невеликих містах та сільській місцевості. Це обмежує доступ населення до якісної психологічної допомоги.

Ще однією проблемою є професійне вигорання фахівців. Постійна робота з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, призводить до емоційного виснаження, що негативно впливає на якість наданих послуг [1].

Суттєвим викликом є також розвиток онлайн-консультування. З одного боку, воно забезпечує доступність допомоги, з іншого — створює нові етичні та професійні проблеми, зокрема питання конфіденційності та ефективності взаємодії.

Соціальна робота відіграє важливу роль у забезпеченні соціального захисту населення, адже у сучасних умовах кількість людей, які потребують допомоги, постійно зростає. Це пов'язано з економічними труднощами, безробіттям, міграційними процесами та соціальною нерівністю.

Особливу увагу необхідно приділяти таким категоріям населення, як внутрішньо переміщені особи, діти, люди похилого віку та особи з інвалідністю. Робота з цими групами потребує комплексного підходу та значних методичних ресурсів.

Серед основних проблем соціальної роботи можна виділити недостатнє фінансування, недосконалість законодавчої бази, а також недостатню координацію між різними соціальними інституціями.

Ефективне вирішення сучасних проблем можливе лише за умов міждисциплінарної взаємодії. Співпраця психологів, соціальних працівників, педагогів та медиків дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем клієнтів. Такий підхід сприяє більш глибокому розумінню потреб людини, підвищує ефективність допомоги та сприяє розвитку інноваційних методів роботи.

У майбутньому розвиток психології та соціальної роботи має бути спрямований на впровадження доказових практик, підвищення доступності послуг і використання сучасних технологій [2].

Особливу увагу слід приділяти профілактиці психічних розладів, розвитку психологічної культури населення та підготовці висококваліфікованих фахівців. Важливим напрямом є також використання цифрових технологій, які відкривають нові можливості для надання допомоги та проведення досліджень.

Розробка ефективних підходів до надання психосоціальної підтримки є метою сьогодення. Найбільше це стосується тих, хто пережив травматичні події, зокрема військові конфлікти, вимушене переселення або втрату близьких. У таких випадках необхідним є комплексний підхід, що поєднує психологічну допомогу, соціальну підтримку та медичне втручання.

Соціальна робота відіграє центральну роль у забезпеченні доступу до допомоги для вразливих груп населення. Вона спрямована на подолання соціальної ізоляції, бідності та дискримінації. Ефективна соціальна підтримка передбачає не лише матеріальну допомогу, а й створення умов для інтеграції людини в суспільство та відновлення її соціальних функцій.

Важливо також пам'ятати, які є аспекти сучасної практики та її взаємозв'язок з міждисциплінарною взаємодією. Співпраця психологів, соціальних працівників, медиків і освітян дозволяє забезпечити більш повний і якісний підхід до вирішення проблем клієнтів. Такий підхід сприяє не лише подоланню наслідків криз, а й їх попередженню.

Перспективи розвитку психології та соціальної роботи пов'язані з впровадженням інноваційних технологій та підвищенням доступності послуг. Онлайн-консультування, цифрові платформи підтримки та просвітницькі програми відкривають нові можливості для надання допомоги, проте потребують дотримання етичних стандартів і забезпечення конфіденційності.

На завершення хочу зазначити, що сучасні проблеми теорії і практики психології та соціальної роботи є складними та багатограними. У цій статті проблемні запитання розглянуто лише частково. Загалом вони потребують системного підходу, що включає розвиток науки, удосконалення практики та посилення міждисциплінарної взаємодії. Лише за таких умов можливе ефективне вирішення актуальних соціальних і психологічних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. С. Д. Максименка. 4-те вид., переробл. і допов. Київ, 2025. Т. 1. 568 с.
2. Савчин В. М., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Академія, 2017. 366 с.

СТАТИСТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО

Пандемія COVID-19 та умови повномасштабної війни спричинили значне зростання психоемоційного тиску на всіх учасників освітнього процесу. Стан фахівця визначається співвідношенням зовнішніх викликів та наявності внутрішніх сил для їх подолання, що пояснює, чому різні викладачі потребують різних видів психологічної допомоги. Така багатофакторна природа емоційних станів та значна варіативність індивідуальних реакцій потребують кількісної оцінки досвіду вигорання викладачів та визначення найбільш факторів, що мають найбільший вплив. Саме тому статистичні інструменти дослідження емоційного вигорання стають необхідним аналітичним фундаментом, що дозволяє не лише зафіксувати наявність стресу, а й математично обґрунтувати закономірності його розвитку та ступінь впливу різноманітних чинників.

Вигорання педагогічних працівників є хронічним явищем. Як зазначають у дослідженні [1] неефективні методи його подолання є причинами збільшення прогулів, зниження якості викладання та, навіть, причиною високого відсотку відтоку кадрів у освітній професії. Заклади вищої освіти є специфічним середовищем, в якому поряд із такими проблемами, як обстріли та відключення світла, постійна трансформація освітнього простору (зокрема, зміни вимог до акредитації освітніх програм), високий рівень бюрократизації (надмірне навантаження паперовою та звітною роботою), додається необхідність виконання додаткових функціональних обов'язків: постійна профорієнтаційна робота з пошуку вступників та залучення альтернативних джерел фінансування, що в сукупності створює умови для глибокого емоційного вигорання викладацького складу.

В наукову літературу термін «вигорання» (burnout) вперше ввів у 1974 році Х. Фреденберг, який застосував його для характеристики психологічного стану виснаження працівників соціальної та медичної сфер, що виникає внаслідок інтенсивної міжособистісної взаємодії у стресових умовах [2].

Сучасний етап дослідження вказаної проблеми характеризується застосуванням широкого спектра статистичних методів для кількісної оцінки стану емоційного вигорання серед викладачів та виміру ступеня впливу тих чи тих факторів на нього. Зокрема, кількісний аналіз дослідження емоційного вигорання проведено у статті [1], в якій за допомогою трифакторної моделі доведено, що рівень емоційного виснаження викладачів суттєво визначається гендерним фактором. Застосування сучасного статистичного інструментарію для дослідження емоційного вигорання здійснювали автори роботи [2], в якій на основі застосування однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) за Р. Фішером доведено наявність статистично значущих відмінностей у проявах синдрому емоційного вигорання залежно від специфіки професійної діяльності різних категорій педагогів. Використовуючи коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, автори дослідження [3] довели критичний вплив емоційного виснаження та редукції особистих досягнень як провідних чинників професійного вигорання викладачів ЗВО.

Проте наведені дослідження сфокусовані на «особистих характеристиках» викладача, а не на системних недоліках організаційного середовища. Саме тому виникає потреба у визначенні ступеня впливу чинників організаційного середовища за допомогою застосування методу регресійного аналізу, який дозволяє поетапно виділити конкретні фактори організаційного середовища ЗВО, які мають пряму кореляцію з рівнем вигорання працівників.

Визначимо основні етапи його проведення. На першому етапі використовуємо кореляційний аналіз для виявлення потенційних факторів організаційного середовища ЗВО, які мають найбільш значущий зв'язок із залежною змінною (емоційне вигорання). Другий етап передбачає безпосереднє застосування регресійного аналізу, де емоційне вигорання є залежною змінною, а обрані фактори організаційного середовища – незалежними предикторами. На третьому етапі здійснюється перевірка моделі на наявність мультиколінеарності (відсутності надмірного зв'язку між незалежними змінними), оскільки висока мультиколінеарність ускладнює інтерпретацію результатів. Також відбувається аналіз залишків на наявність автокореляції та гетероскедастичності, що є необхідною умовою підтвердження надійності та статистичної спроможності отриманих результатів.

Перелік факторів організаційного середовища ЗВО, що впливають на емоційне вигорання викладачів, базується на поєднанні управлінських, функціональних та соціально-психологічних аспектів. Перша група факторів – стиль керівництва та рівень підтримки з боку адміністрації – визначає загальний стан організаційного клімату, що впливають на рівень стресу. Друга група факторів включає академічну свободу та систему винагород, що прямо пов'язані з емоційним виснаженням. Третя група факторів включає об'єктивні чинники професійної діяльності, такі як справедливість розподілу аудиторного навантаження та рівень організаційної бюрократії, які призводять до хронічної втоми.

Для інтерпретації результатів дослідження використовується комплекс статистичних показників, що дозволяють оцінити якість та значущість моделі. Основним індикатором є коефіцієнт детермінації (R^2), який демонструє, яка частка варіативності емоційного вигорання (залежної змінної) пояснюється включеними до моделі факторами організаційного середовища. Загальна статистична значущість усієї моделі підтверджується за допомогою F-критерію Фішера ($p < 0,05$). Для порівняння сили впливу окремих факторів застосовуються стандартизовані коефіцієнти регресії (β): чим вище абсолютне значення $|\beta|$, тим вагомішим є внесок конкретного предиктора у розвиток вигорання. Надійність кожного коефіцієнта перевіряється через p -value (значущість t -критерію), де значення $p < 0,05$ свідчить про статистичну достовірність зв'язку.

Отже, практичне застосування кореляційно-регресійного аналізу у дослідженні емоційного вигорання науково-педагогічних працівників базується на інтеграції управлінських, функціональних та соціально-психологічних аспектів. За умови якості та точності кореляційно-регресійного аналізу, а також достовірності вихідних даних, цей інструментарій допомагає адміністрації ЗВО ефективно розподіляти ресурси на розвиток персоналу, адаптувати управлінські стратегії до змінного освітнього середовища та мінімізувати кадрові втрати через професійне вигорання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rumschlag K. E. Teacher Burnout: A Quantitative Analysis of Emotional Exhaustion, Personal Accomplishment, and Depersonalization. *International Management Review; Marietta*. 2017. Vol. 13, Iss. 1. P. 22–36.
2. Емоційне вигорання сучасного викладача ВНЗ: проблематика і шляхи подолання / Плахотнюк Н. П., Левківська К. В., Макаревич О. О., Кравченко А. О. *Академічні візії*. 2024. Вип. 31. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11124566>.
3. Барабаш Л., Білоус Р. Професійне вигорання викладачів закладів вищої освіти України в умовах воєнного стану. *Psychology Travels*. 2025. № 4. С. 76–84. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2025-4-7>.

Дяченко Марина Олександрівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Позднякова-Кирбят'єва Е. Г.,**
доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОБЛЕМА СТАБІЛІЗАЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дитинство є важливим етапом психічного розвитку особистості, під час якого формуються базові механізми емоційного реагування, соціальної взаємодії та адаптації до навколишнього середовища. Водночас психіка дитини характеризується підвищеною чутливістю до зовнішніх впливів, особливо до стресових та травматичних подій. Через недостатню сформованість когнітивної та емоційної сфер дитина не завжди здатна усвідомити власні переживання та вербалізувати їх у зрозумілій формі. Саме тому психологічна травма у дитячому віці часто проявляється не безпосередньо через мовленнєве висловлення, а через поведінкові, емоційні та соматичні реакції.

Наукові дослідження у галузі дитячої психології свідчать, що пережитий стрес може суттєво впливати на психоемоційний стан дитини та змінювати особливості її поведінки. Зовнішні прояви, зокрема плаксивість, агресивність, імпульсивність, замкнутість, підвищена тривожність або емоційна

нестабільність, дорослі нерідко помилково інтерпретують як прояви неслухняності чи недостатнього виховання [2]. Однак подібні реакції можуть бути наслідком психотравматичного досвіду та виконувати функцію психологічного захисту. У таких випадках поведінка дитини виступає своєрідним індикатором внутрішнього емоційного напруження.

Психологічна травма здатна впливати на різні сфери психічної діяльності дитини. Зокрема, її наслідки можуть проявлятися у процесі ігрової діяльності, художньої творчості, міжособистісної взаємодії та навчальної активності. У грі дитина часто відтворює травматичні ситуації, намагаючись опрацювати пережитий досвід на символічному рівні. Малюнки та інші творчі прояви також можуть відображати внутрішній емоційний стан через образи небезпеки, страху, ізоляції чи руйнування. Крім того, тривалий психоемоційний стрес негативно позначається на когнітивних процесах, зокрема на концентрації уваги, пам'яті, швидкості мислення та здатності до навчання.

Окремої уваги потребують психосоматичні прояви травми. Дослідники наголошують, що сильне емоційне напруження у дитячому віці може супроводжуватися порушеннями сну, головним болем, болями у животі, зниженням апетиту та іншими соматичними симптомами без очевидних медичних причин [3]. Такі реакції є результатом тісного взаємозв'язку між психічним та фізіологічним функціонуванням організму дитини.

Важливо враховувати, що реакції дітей на травматичні події мають індивідуальний характер. В одних випадках спостерігаються виражені емоційні та поведінкові зміни, тоді як в інших дитина може зовні не демонструвати ознак психологічного дискомфорту. Подібна стриманість часто пояснюється страхом, почуттям провини, недовірою до дорослих або сформованою у сім'ї заборорою на обговорення травматичного досвіду. Відсутність зовнішніх проявів не свідчить про відсутність внутрішнього переживання, а навпаки може вказувати на пригнічення емоцій та накопичення психологічної напруги.

У контексті подолання наслідків психологічної травми особливого значення набуває підтримка з боку дорослих. Наукові дослідження підтверджують, що емоційна близькість із батьками, відчуття безпеки та стабільності є важливими чинниками формування психологічної стійкості дитини [1]. Позитивна емоційна взаємодія у сім'ї сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню адаптаційних можливостей та ефективнішому подоланню наслідків стресових ситуацій, зокрема в умовах війни та збройного конфлікту.

Таким чином, психологічна травма у дитячому віці є складним психоемоційним явищем, яке впливає на поведінкову, емоційну, когнітивну та соматичну сфери розвитку дитини. Своєчасне розпізнавання проявів травматизації, уважне ставлення до емоційного стану дитини та створення безпечного підтримувального середовища є необхідними умовами збереження її психічного здоров'я та гармонійного розвитку особистості.

Своєчасна діагностика психологічної травми у дитячому віці є важливою умовою збереження психічного здоров'я дитини та попередження розвитку тривалих емоційних і поведінкових порушень. Особливість дитячої психотравматизації полягає у тому, що дитина не завжди здатна відкрито повідомити про власні переживання, тому процес виявлення травматичних наслідків потребує комплексного підходу та врахування різних аспектів її психічного функціонування. Одним із основних методів діагностики є систематичне спостереження за поведінкою дитини. Аналіз емоційних реакцій, особливостей спілкування, змін у поведінці, навчальній діяльності та соціальній взаємодії дозволяє виявити можливі ознаки внутрішнього психологічного напруження. Особливу увагу фахівці звертають на підвищену тривожність, агресивність, замкнутість, страхи, емоційну нестабільність, порушення сну, труднощі концентрації уваги та регресивні прояви поведінки. У молодшому віці важливим джерелом інформації виступає ігрова діяльність дитини, оскільки саме через гру вона часто символічно відтворює власний травматичний досвід. Важливе значення у процесі психодіагностики мають бесіди з батьками, педагогами та іншими значущими дорослими. Отримання інформації про зміни у поведінці дитини, особливості сімейної ситуації, пережиті стресові події та характер міжособистісних взаємин дозволяє більш повно оцінити психологічний стан дитини. Водночас ефективність діагностики значною мірою залежить від створення атмосфери довіри та емоційної безпеки, у якій дитина може поступово висловлювати власні переживання без страху осуду чи покарання.

У сучасній психологічній практиці також використовують спеціальні психодіагностичні методики, спрямовані на виявлення рівня тривожності, емоційного напруження, посттравматичних реакцій та особливостей самооцінки дитини. До таких методів належать проєктивні малюнкові техніки, психологічне тестування, опитувальники та методики дослідження емоційного стану. Комплексне застосування різних методів дозволяє отримати більш об'єктивне уявлення про глибину психологічної травматизації та визначити

подальші напрями психологічної допомоги. Подолання наслідків психологічної травми потребує тривалої та системної роботи, спрямованої на відновлення емоційної стабільності дитини та формування відчуття безпеки. Одним із найважливіших чинників психологічного відновлення є підтримка з боку сім'ї. Емоційна близькість із батьками, стабільність сімейного середовища, уважне ставлення до потреб дитини та прийняття її почуттів сприяють зниженню рівня тривожності та формуванню психологічної стійкості.

Ефективним напрямом психологічної допомоги є психотерапевтична робота з дитиною. Залежно від віку та індивідуальних особливостей можуть застосовуватися методи ігрової терапії, арттерапії, казкотерапії, когнітивно-поведінкової терапії та інші форми психологічної корекції. Ігрова терапія дозволяє дитині безпечно виражати пригнічені емоції через символічну діяльність, тоді як арттерапія сприяє емоційному самовираженню через творчість. Когнітивно-поведінкові методи допомагають дитині поступово змінювати деструктивні установки, знижувати рівень страху та формувати адаптивні способи реагування на стрес. Важливу роль у процесі відновлення відіграє освітнє середовище. Педагоги та шкільні психологи повинні враховувати емоційний стан дитини, уникати надмірного психологічного тиску та сприяти формуванню підтримувальної атмосфери у колективі. Дружнє соціальне оточення, позитивна взаємодія з однолітками та відчуття прийняття значно полегшують процес психологічної адаптації.

У випадках тяжких психоемоційних порушень дитина може потребувати комплексної допомоги за участю психологів, психотерапевтів, соціальних працівників та медичних фахівців. Міждисциплінарний підхід забезпечує більш ефективне подолання наслідків травми та попередження розвитку хронічних психологічних розладів.

Таким чином, діагностика та подолання психологічної травми у дитячому віці потребують комплексного та індивідуалізованого підходу. Своєчасне виявлення ознак психотравматизації, створення безпечного емоційного середовища та надання професійної психологічної допомоги є необхідними умовами збереження психічного благополуччя дитини та її гармонійного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання надання психологічної допомоги в системі освіти під час воєнного стану : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 листопада 2022 р.). Дніпро : КЗВО «ДАНО» ДОР, 2022. 134 с.
2. Технології забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення : монографія / за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 288 с.
3. Тімченко О. В., Похілько Д. С. Аналіз сучасних методів діагностики емоцій у дітей. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків. 2017. Вип. 55. 259–268 с.

Смельянова Марія Юріївна,

здобувач 4 курсу,
спеціальність С4 Психологія,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»,
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Даніліч-Скакун А. А.,**
старший викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ЗАЛЕЖНІСТЬ АКАДЕМІЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ВІД ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проблема продуктивності особистості в освітньому середовищі є особливо гострою в умовах суспільних трансформацій та воєнного стану в Україні. Психоемоційне навантаження та перехід до

дистанційних форм навчання зумовлюють поширення деструктивних стратегій поведінки, серед яких провідне місце посідає академічна прокрастинація. Цей феномен розглядають як ірраціональне відтермінування навчальних завдань, що виникає внаслідок дисфункції механізмів емоційної саморегуляції та когнітивного уникнення стресогенних чинників. Теоретичні та емпіричні дослідження явища прокрастинації висвітлені в роботах Н. Мілграма, П. Стіла, Дж. Феррарі, А. Елліса, В. Кнауца. Психологічні особливості академічної прокрастинації та її зв'язок із особистісними характеристиками студентів у вітчизняному науковому дискурсі активно висвітлювали Н. Назарук, І. Галян, О. Кононенко, Л. Карамушка, М. Кузнецов та М. Мушкевич. Науковий інтерес до окресленої проблеми зумовлений потребою дослідження внутрішніх особистісних детермінант, які визначають схильність здобувачів до систематичного зволікання та зниження академічної успішності [2].

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування психологічної природи академічної прокрастинації та емпіричне встановлення її залежності від індивідуально-психологічних якостей студентів. У межах теоретичного аналізу з'ясовано, що прокрастинація є результатом взаємодії когнітивних викривлень (часова міопія, оптимістичне упередження), афективних станів (тривога перед оцінюванням, страх невдачі) та вольового дефіциту. Суттєву роль відіграють також ціннісно-смыслові орієнтації та соціальні умови, зокрема цифрові дистрактори та групова нормалізація відкладання справ, що разом формують стійкі циклічні патерни унікальної поведінки здобувачів.

Емпіричне вивчення взаємозв'язку прокрастинації та особистісних характеристик було реалізовано на базі Харківської гуманітарно-педагогічної академії (ХГПА) та Харківського національного медичного університету (ХНМУ). Вибірку склали 30 респондентів, серед яких студенти 3-го та 4-го курсів бакалаврату гуманітарного та медичного профілів. Для діагностики було застосовано комплекс стандартизованих методик: «Шкала загальної прокрастинації» К. Лея (в адаптації Т. Юдєєвої), «Шкала загальної самооефективності» Р. Шварцера та М. Єрусалема, а також П'ятифакторний особистісний опитувальник NEO PI («Велика п'ятірка») Р. МакКрає та П. Кости. Збір даних здійснювався дистанційно за допомогою сервісу Google Forms [1; 4].

Результати дослідження продемонстрували високу поширеність явища: у 93 % вибірки відкладання справ є стабільною характеристикою життєдіяльності. Зокрема, високий рівень прокрастинації зафіксовано у 30 % осіб, що супроводжується стресовим станом і почуттям провини, а середній рівень – у 63 % респондентів. Лише 7 % студентів виявили здатність ефективно протидіяти зволіканню. Діагностика когнітивно-мотиваційної сфери вказала на переважання низького рівня самооефективності (63 %), що свідчить про невпевненість здобувачів у власній спроможності виконувати академічні завдання. Оцінка особистісного профілю за «Великою п'ятіркою» виявила дефіцит самоконтролю (сумлінності) у 66,7 % опитаних та високий рівень емоційної нестійкості (нейротизму) у 53,3 % осіб.

Математична обробка даних за допомогою кореляційного аналізу Пірсона підтвердила достовірну детермінацію прокрастинації індивідуальними якостями. Встановлено сильний зворотний зв'язок із загальною самооефективністю ($r = -0,74$) та вольовим самоконтролем ($r = -0,68$), що доводить прямий вплив невпевненості та низької дисципліни на показники зволікання. Прямий кореляційний зв'язок із нейротизмом ($r = 0,52$) підтверджує використання прокрастинації як механізму тимчасового зниження тривожності. Таким чином, схильність до ірраціонального відкладання завдань у здобувачів безпосередньо детермінується комплексом індивідуальних чинників: рівнем особистісної тривожності, схильністю до дезадаптивного перфекціонізму, екстернальним локусом контролю та дефіцитом вольової саморегуляції, що разом визначає здатність особистості до ефективної організації навчальної діяльності [3; 5].

Висновки та рекомендації

1. Для осіб із високим рівнем тривожності доцільним є метод структурної декомпозиції. Процес передбачає поділ завдання на етапи до 15 хвилин. Це дозволяє обійти лімбічну систему мозку, що сприймає обсяг роботи як загрозу, та забезпечує дофамінове підкріплення, що підвищує самооефективність.

2. Для стабілізації вольової сфери рекомендовано техніку реалізації наміру через когнітивні сценарії. Формування реакцій за схемою: «якщо виникає тригер зволікання, то я негайно виконую компенсаторну дію» дозволяє виключити стадію болісного ухвалення рішення, під час якої зазвичай відбувається прорив прокрастинації.

3. Для подолання емоційного опору складних завдань доцільно використовувати стратегію поїдання жаб. Реалізація найбільш неприємної та тривожної справи першим пунктом у графіку до моменту розсіювання вольового ресурсу забезпечує психологічне полегшення та знижує рівень тривожності протягом дня.

4. Оптимізація когнітивного ресурсу досягається через техніку часового чергування (метод Помодоро). Регламентація діяльності циклами по 25 хвилин роботи та 5 хвилин розвантаження без гаджетів дозволяє утримувати темп діяльності та запобігає перевтомі в осіб із низькою концентрацією.

5. Здобувачам із проявами дезадаптивного перфекціонізму рекомендовано метод право на помилку та стратегію чернетки. Свідоме зниження планки очікувань та дозвіл на погане первинне виконання усуває когнітивне блокування та страх перед чистим аркушем, що полегшує ініціацію діяльності.

6. Для контролю афективних реакцій необхідним є метод самодистанціювання. Звернення до себе у третій особі під час опору перетворює автоматичне уникання на усвідомлений вибір та дозволяє раціонально контролювати поведінку всупереч настроям.

7. З метою компенсації дефіциту вольової саморегуляції та низької сумлінності доцільно застосовувати методику часового аудиту та фіксації успіхів для наочного контролю власного ресурсу та закріплення продуктивних патернів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базика Є. Л. Феномен психофізіологічного стану прокрастинації. *Міждисциплінарні дослідження в науці та освіті*. 2012. № 1. С. 13–18.
2. Беженар Р. В. Оцінка соматичного та психоемоційного здоров'я здобувачів вищої освіти за умов організації дистанційної форми навчання та воєнного стану. Чернівці, 2025. 102 с.
3. Гаврилюк Ю. І. Психологічний супровід студентів з високим рівнем прокрастинації. *Психологія: реальність і перспективи*. 2018. № 11. С. 92–98.
4. Панайоті А. О. Психологічні чинники прокрастинації студентів закладів вищої освіти в умовах війни. Миколаїв, 2025. 76 с.
5. Руденко Н. М. Статистичний інструментарій в педагогічних дослідженнях. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2024. № 42 (2). С. 59–67.

Єна Аліна Сергіївна,

викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ПАУЗ (АРТХВИЛИНОК) В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Сучасна освіта вимагає не лише передачі знань, а й збереження психоемоційного здоров'я здобувачів освіти. В умовах інтенсивного інформаційного навантаження та цифровізації навчання дитяча психіка швидко втомлюється. Одним із ефективних інструментів подолання цієї втоми є артхвилинка – короткотривалі творчі паузи, інтегровані в структуру заняття, що базуються на елементах арттерапії та креативного самовираження.

У зв'язку з постійним стресом (дистанційне навчання, тривоги, соціальна ізоляція) учні часто перебувають у стані когнітивного заціпеніння. Творчі паузи дозволяють «перезавантажити» мозок, стимулювати праву півкулю та знизити рівень кортизолу, що безпосередньо впливає на якість засвоєння матеріалу.

Традиційна система уроку часто ігнорує фізіологічну потребу дитини в динамічній зміні діяльності. Проблема полягає в тому, що стандартні фізкультхвилинки здебільшого орієнтовані на фізичне розкряпачення, але не враховують емоційне вигорання та когнітивну втому. Відсутність системного впровадження творчих пауз призводить до зниження концентрації уваги вже на 20-25 хвилині заняття [2].

Дослідженнями впливу мистецтва на розвиток мозку займалися такі вчені, як Г. Гарднер (теорія множинного інтелекту) та К. Роджерс. Сучасні українські фахівці (О. Вознесенська, Л. Деркач)

наголошують на важливості арттехнологій для подолання стресу в освітньому просторі. Нейропсихологи підтверджують, що короточасне переключення уваги на творчий об'єкт активує дефолт-систему мозку, яка відповідає за креативні осяяння (інсайти).

Впровадження артхвилинок не потребує багато часу (від 2 до 5 хвилин) або спеціальних матеріалів.

Основні види творчих пауз:

- графічні: «Малювання обома руками одночасно», «Дудлінг» (вільне малювання ліній під час слухання), «Метод незавершеного малюнка»;
- музично-ритмічні: прослуховування звуків природи, короткі вправи на нейробіку (пальчикові ігри під ритмічну музику);
- колірні: «Хвилина улюбленого кольору» (візуалізація або пошук предметів певного кольору в просторі);
- словесно-креативні: складання синквейнів або швидкі метафоричні відповіді.

Творча пауза діє як «клапан» для виходу емоційної напруги. Наприклад, вправа «Нейрографічне розслаблення» допомагає зняти м'язові затиски рук після тривалого письма, а «Колірна медитація» стабілізує серцевий ритм.

Для того, щоб впроваджувати творчі паузи в освітній процес, педагогічному працівнику необхідно визначити момент найвищої втоми у здобувачів освіти, підібрати арттехніки відповідно до предмета (наприклад, малювання геометричних асоціацій на математиці) або інше та після виконання роботи короткі обговорення відчуттів здобувачів освіти після паузи.

У сучасних реаліях освітній процес відбувається на тлі надлишкового інформаційного тиску. Здобувачі освіти щодня стикаються з явищем «інформаційного фастфуду» та фрагментарності знань, що призводить до специфічних когнітивних наслідків:

1. Інформаційна перевтома (сенсорне перевантаження): мозок дитини, постійно обробляючи потоки текстової та візуальної інформації, вмикає захисні механізми гальмування. Це проявляється як апатія або «туман у голові». Артхвилинка тут виступає як інструмент сенсорної депривації від гаджетів та підручників, перемикаючи фокус на внутрішні відчуття.

2. Кліпове мислення та дефіцит уваги: швидка зміна кадрів у медіапросторі відучує мозок від тривалої концентрації. Творчі паузи (наприклад, техніка «сфокусованого малювання») допомагають повернути дитину в стан «тут і зараз», тренуючи здатність утримувати увагу на одному об'єкті без цифрових стимулів.

3. Емоційний фон інформації: новинний контент та соціальні мережі часто мають тривожний характер. Творча активність під час заняття дозволяє трансформувати накопичений негатив у візуальні образи, метафорично «вивантажуючи» тривогу на папір або через рух.

Коли ми впроваджуємо артпаузу, ми перериваємо процес споживання інформації та активуємо процес її асиміляції. Це критично важливо: мозок потребує пауз не просто для відпочинку, а для переведення отриманих даних із короточасної пам'яті в довготривалу. Без таких зупинок нова інформація просто витісняє попередню, не залишаючи сталого освітнього сліду [1].

Артхвилинка є «фільтром», що допомагає очистити робочу пам'ять здобувачів освіти від зайвого шуму, готуючи її до сприйняття наступного блоку освітнього матеріалу. Таким чином, творчість стає не просто розвагою, а запобіжником від когнітивного колапсу в інформаційному суспільстві.

Впровадження творчих пауз в освітній процес є дієвим засобом профілактики стресу та інтелектуального перевтомлення. Артхвилинки сприяють: підвищенню рівня концентрації уваги, створенню позитивної психологічної атмосфери та розвитку дрібної моторики та міжпівкульної взаємодії.

Отже, творчі паузи – це не відволікання від навчання, а необхідний гігієнічний та розвивальний компонент сучасного заняття, що робить процес здобуття знань більш органічним та природовідповідним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-технології : навч.-метод. посібник / уклад. О. А. Мірошниченко. Житомир : Бук-Друк, 2024. 180 с.
2. «Психологічна хвилинка» (вправи для зняття психоемоційного напруження) : методичний посібник / Мельничук В., Флярковська О., Черниш О., Чуприна О. Київ, 2022. 86 с.

Єсіна Олеся Андріївна,
викладачка-стажистка кафедри психології,
аспірантка 1 року навчання за спеціальністю С4 Психологія,
Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

КОГНІТИВНА ГНУЧКІСТЬ ЯК РЕСУРС ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СТАНІВ

У сучасних умовах хронічного емоційного та фізичного напруження в наслідок воєнних дій особливої актуальності набуває проблема психологічної адаптації особистості до кризових ситуацій. Постійний вплив стресогенних факторів виснажує психіку та ускладнює здатність людини ефективно реагувати на виклики навколишнього середовища. У цьому контексті важливого значення набуває дослідження внутрішніх ресурсів особистості, зокрема когнітивної гнучкості як одного з ключових механізмів адаптації.

Когнітивна гнучкість розглядається як здатність особистості адаптувати мислення до змінних умов, ефективно розв'язувати нові завдання та своєчасно переключатися з неактуальних дій на необхідні. Вона також передбачає можливість одночасного оперування різними аспектами ситуації – врахування кількох параметрів, характеристик об'єкта або багатовимірності складних явищ [3]. Вона передбачає вміння переходити між різними когнітивними установками, враховувати альтернативні точки зору та відмовлятися від неефективних способів реагування.

Нейропсихологічні дослідження підтверджують зв'язок когнітивної гнучкості з функціонуванням поясної системи мозку, яка відповідає за здатність перемикає увагу та адаптуватися до нових ситуацій. Важливу роль також відіграє префронтальна кора, яка забезпечує планування, контроль дій і зміну способів мислення. Крім того, взаємодія цих структур із емоційними центрами мозку впливає на здатність людини регулювати свої емоції, що є необхідним для ефективного реагування на стрес.

У сучасній вітчизняній психології поняття когнітивної гнучкості розглядається як особливість перебігу розумової діяльності – гнучкість мислення. Одним із найбільш повних є визначення, що запропонувала Н. Менчинська, відповідно до якого гнучкість мислення проявляється у здатності варіювати способи дій залежно від умов, легко перебудовувати наявні знання, швидко переходити від однієї дії до іншої та долати інерцію попередніх рішень. Вона також включає здатність до встановлення зворотних зв'язків, вільної трансформації уявлень і корекції висунутих гіпотез відповідно до змін завдання [2].

Але когнітивна гнучкість не зводиться виключно до процесів мислення, а передбачає скоординовану участь низки когнітивних функцій, серед яких ключову роль відіграють пам'ять та увага.

Пам'ять у структурі когнітивної гнучкості виконує функцію збереження, актуалізації та одночасного утримання в робочому стані різних фрагментів інформації. Цей когнітивний процес забезпечує можливість оперування кількома альтернативними стратегіями або правилами одночасно, порівнює їх та обирає найбільш релевантний варіант відповідно до умов ситуації. Крім того, пам'ять бере участь у пригніченні неактуальних або автоматично активованих реакцій, що дозволяє уникати інерційності мислення та сприяє переходу до нових способів дії.

Увага виконує функцію регуляції та селекції інформації, забезпечуючи ефективне переключення між різними аспектами завдання або між різними завданнями. Вона сприяє фокусуванню на релевантних стимулах, пригніченню відволікальних факторів та підтриманню концентрації на нових правилах або умовах діяльності після їх зміни. Так, увага виступає механізмом когнітивного контролю, що забезпечує оперативну перебудову пізнавальної активності.

У контексті переживання травматичного досвіду когнітивна гнучкість відіграє важливу роль у процесі осмислення подій. Вона сприяє переоцінці значення травми, інтеграції пережитого досвіду у життєву історію та формуванню більш адаптивних переконань щодо себе і світу [1].

Важливо зазначити, що когнітивна гнучкість тісно пов'язана з такими психологічними характеристиками, як рефлексивність, емоційна регуляція та здатність до смислотворення. Вона забезпечує можливість конструктивного аналізу власного досвіду, сприяє формуванню нових життєвих орієнтирів та підвищує ефективність копінг-стратегій.

Розвиток когнітивної гнучкості забезпечує можливість відмови від ригідних, неефективних когнітивних схем і переходу до більш адаптивних стратегій реагування. У контексті кризових станів це набуває особливого значення, оскільки дозволяє не лише знижувати рівень дистресу, а й переосмислювати ситуацію, знаходити нові способи її подолання та зберігати психологічну рівновагу в умовах невизначеності й підвищеного навантаження.

Таким чином, ми можемо бачити, що когнітивна гнучкість є важливим внутрішнім ресурсом особистості, що сприяє ефективному подоланню кризових станів та психологічному відновленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балебрux Ю. Б. Особливості переживання кризових станів особистості в час війни. *Perspectives of contemporary science: theory and practice* : Proceedings of the 12th International scientific and practical conference (January 13–15, 2025). Lviv, 2025. С. 805–810.

2. Балецька Л. М., Попович Д. М. Особливості когнітивної гнучкості особистості. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»* : збірник наукових праць. Мукачево : МДУ, 2016. № 1 (3). С. 167–170.

3. Психологічні особливості когнітивної гнучкості та стресостійкості курсантів / П. Блонський та ін. *Особистість в екстремальних умовах* : матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 21 травня 2021 р.). Львів, 2021. С. 126.

Желязко Валерій Юрійович,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Бобилева Я. В.,**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД (ПТСР) У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ПЕРЕДОВІЙ: ПРИЧИНИ, МЕХАНІЗМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Актуальність проблеми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військовослужбовців, які виконують бойові завдання на передовій, зумовлена впливом екстремальних психологічних, фізичних та соціальних чинників, що негативно позначаються на психічному здоров'ї комбатантів. Через постійну загрозу життю, дефіцит сну та споглядання смерті побратимів у військових формується специфічний стан бойового стресу, що згодом переростає у стійку девіантну або саморуйнівну поведінку. Важливо зазначити, що військовослужбовці часто намагаються приховувати ці симптоми задля збереження образу «стійкості» та «зрілості» перед підрозділом, що створює додаткові бар'єри для діагностики та вчасного втручання.

Світова статистика свідчить, що від 15 % до 30 % військовослужбовців, які брали участь в інтенсивних бойових діях, мають виражені симптоми ПТСР. В умовах російсько-української війни, яка характеризується високою щільністю вогню, застосуванням важкого озброєння та безпілотних літальних апаратів, постійним психологічним тиском (звуки вибухів, загроза артилерійських обстрілів), ці показники можуть бути значно вищими. Крім того, специфіка передової (нульова лінія) відрізняється від тилкових районів або короткострокових місій: тут відсутні чіткі межі між «безпекою» та «небезпекою», що тримає психіку в стані хронічної мобілізації.

Причини та механізми розвитку ПТСР у військовослужбовців є предметом ґрунтовних досліджень таких науковців та професорів, як С. Максименко, О. Чабан, Б. Михайлов, В. Стасюк, І. Спирін та М. Матяш. У сучасній українській психології сформувався комплексний підхід, який розглядає ПТСР не просто як наслідок впливу стресового чинника, а як результат глибокої трансформації особистості.

С. Максименко та О. Чабан зазначають, що першочергову роль у розвитку посттравматичних станів відіграє сформована під впливом негативних факторів війни трансформація особистісних смислів.

Саме вона, виступаючи основою для «надбудови» у виді психопатологічної симптоматики, є безпосередньою причиною порушення соціального функціонування [2; 1]. Іншими словами, військовослужбовець, який зник вважати агресію та гіперпильність необхідними для виживання інструментами, після повернення до мирного життя стикається з конфліктом смислів: те, що рятувало на війні, руйнує стосунки вдома.

Розвиваючи цю думку, Б. Михайлов та В. Стасюк зазначають, що тривале перебування на лінії фронту без ротацій є одним із чинників, які найбільш інтенсивно впливають на психіку військовослужбовця, оскільки бойова ситуація визначає його емоційний, психологічний і поведінковий стан. Саме тут, через складність та тривалість бойових операцій, труднощі в забезпеченні соціального контролю та психологічної допомоги в польових умовах, найчастіше виявляються ті негативні наслідки, які багато в чому й обумовлюють соціальні відхилення, у тому числі й агресивну поведінку військовослужбовця [1; 3]. Дослідники наголошують на ефекті «вигорання совісті» (moral injury), коли військовий змушений діяти всупереч своїм гуманістичним цінностям або спостерігати за несправедливою загибеллю побратимів, що залишає глибшу рану, ніж фізичне поранення.

Клінічна картина та специфічні симптоми ПТСР в умовах передової

І. Спірін вважає, що найчастіше в умовах передової військові страждають від таких симптомів: нав'язливі спогади (флешбеки), хронічне порушення сну, емоційне відсторонення від цивільного життя, гіперпильність та депресивні стани [1]. Варто зазначити, що ці симптоми мають свою специфіку залежно від тривалості перебування в зоні бойових дій. На думку науковця, на початкових етапах (перші 1-3 місяці) домінує гіперпильність та підвищена реакція на раптові подразники. На середніх етапах (6-12 місяців) приєднується емоційне огрубіння та втрата здатності до емпатії. Після 12 місяців безперервних бойових дій часто фіксуються дисоціативні прояви (відчуття нереальності подій, «дереалізація») та стійкі суїцидальні думки.

Окремої уваги заслуговує феномен «бойової трансформації», який виходить за межі класичних критеріїв ПТСР за DSM-5. Він включає:

1. Інтерналізацію агресії: спрямування гніву, призначеного для ворога, на себе або найближче оточення.
2. Соматичні прояви: хронічні болі в спині (наслідок постійного носіння бронезилета та перенапруження), шум у вухах (від вибухів), психогенні судоми.
3. Когнітивні порушення: «туман у голові», втрата здатності до планування цивільного життя, фрагментація пам'яті.

Правові аспекти захисту та реабілітації військовослужбовців із ПТСР

Законодавство України містить спеціальні положення, що стосуються захисту та реабілітації захисників. Ключовими документами є:

- Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (ст. 11 щодо медико-психологічної допомоги) [4; 1]. Стаття гарантує безоплатну психологічну допомогу, однак на практиці існує проблема дефіциту кваліфікованих фахівців, які працюють саме з бойовою психічною травмою, а не із загальним стресом.
- Положення про психологічну реабілітацію учасників бойових дій (Постанова КМУ), яке визначає етапи реабілітації: відновлення у військових госпіталях, санаторно-курортне лікування, амбулаторна допомога. Однак процедура направлення часто є бюрократично ускладненою.
- Статuti Збройних Сил України, які покладають обов'язки на командирів щодо морально-психологічного стану підлеглих, але не завжди передбачають конкретні механізми виявлення ПТСР на ранніх стадіях.
- Кримінальний кодекс України, що передбачає врахування психічного стану особи при кваліфікації правопорушень у стані обмеженої осудності. Для військовослужбовця з непродіагнованим ПТСР це означає ризик кримінальної відповідальності за дії, вчинені під час флешбеку або дисоціативного епізоду, що підкреслює нагальну потребу в обов'язковій судово-психіатричній експертизі в таких випадках.

Незважаючи на значну увагу науковців до проблеми ПТСР, актуальними залишаються питання своєчасної діагностики розладу та подолання прихованих бар'єрів звернення по психологічну допомогу. Попри розгалужену законодавчу базу, існує кілька критичних бар'єрів, що заважають військовослужбовцю на передовій визнати наявність ПТСР та звернутися по допомогу. По-перше, це стигма в підрозділі: психіатричний діагноз часто сприймається як «слабка психіка», що може призвести до ізоляції, втрати

авторитету або звільнення з посади. По-друге, недовіра до психологів у польових умовах, які часто перевантажені або не мають спеціалізації саме з бойових стресових розладів, а використовують цивільні протоколи допомоги. По-третє, феномен «самолікування»: замість терапії військові вдаються до вживання алкоголю чи наркотиків, щоб приглушити флешбеки та безсоння, що призводить до коморбідних розладів.

Таким чином, проблема ПТСР у військовослужбовців є складною та багатогранною, оскільки виходить за межі суто медичної проблематики та охоплює військові, соціальні й гуманітарні аспекти. Дослідження українських науковців підтверджують, що основними впливами на виникнення розладу є: інтенсивність бойових зіткнень, втрата друзів, дефіцит позитивних авторитетів та складність адаптації до мирного життя. Тому потрібно надати військовим більше можливостей для відновлення та прислухатись до їхніх запитів. Це не те, що можна вирішити одразу, але це не означає, що реабілітація неможлива. Навпаки, вчасне виявлення симптомів, створення «безпечних зон» для психологічного розвантаження безпосередньо в зоні бойових дій та обов'язкові програми ротації з тривалою психосоціальною підтримкою здатні значно знизити рівень інвалідизації серед військовослужбовців. Перспективою подальших досліджень має стати розробка спеціалізованих протоколів нейрокогнітивної реабілітації для комбатантів із трансформацією особистісних смислів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Спірін І. Д. Психологічна допомога учасникам бойових дій : метод. реком. Дніпро : Акцент, 2021. 115 с.
2. Психологія бойової психічної травми : навчальний посібник / С. Д. Максименко та ін. Київ : Ніка-Центр, 2016. 232 с.
3. Військова психологія : підручник / за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ, 2019. 412 с.
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 4.05.2026).

Жеребцова Тетяна Олександрівна,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ

Виклики воєнного часу та динамічні соціальні трансформації підвищують вимоги до психологів, які працюють у сфері реабілітації та підтримки. Професійне становлення майбутніх фахівців має бути сфокусоване на формуванні внутрішньої стійкості, здатності протистояти стресу та ефективно адаптуватися до складних ситуацій. Психологічна резильєнтність (життестійкість, опірність) визначається як багатокомпонентний ресурс, що забезпечує відновлення та розвиток особистості після травматичних подій. У структурі резильєнтності ключове місце посідають механізми психологічного захисту – система несвідомих маніпуляцій психіки, спрямована на мінімізацію негативних переживань та збереження стабільності «Я-образу» [1; 2].

Для майбутніх психологів, які стикаються зі значними навчальними навантаженнями, комунікативними труднощами та високою відповідальністю, існує ризик схильності до використання деструктивних захисних механізмів, що може негативно вплинути на професійну взаємодію з клієнтами. Таким чином, актуальність дослідження полягає в необхідності цілеспрямованого розвитку конструктивних механізмів психологічного захисту як основи професійної резильєнтності в умовах кризових викликів [1; 2; 3].

Конструктивні механізми захисту як основа резильєнтності

Механізми психологічного захисту класифікуються як деструктивні та конструктивні. Деструктивні захисти (наприклад, проєкція, регресія, витіснення) можуть спотворювати сприйняття дійсності, перешкоджати ефективній взаємодії та мінімізувати прагнення до діяльності. Натомість конструктивні

механізми сприяють самореалізації та адаптації, знімаючи психічну напругу найбільш адаптивним способом [3; 4].

До ключових конструктивних механізмів зараховують:

Сублімація та компенсація: сприяють самореалізації особистості та перенаправленню імпульсів у соціально схвалювану та творчу діяльність.

Раціоналізація (інтелектуалізація): допомагає подолати фрустрацію без надмірного емоційного переживання, сприяючи покращенню соціальної адаптації.

Усвідомлене володіння адаптивними захистами дозволяє фахівцям конструктивно вирішувати проблеми та конфлікти, а також трансформувати соціально неприйнятні імпульси в соціально схвалені форми. Ці процеси забезпечують психологічну резильєнтність особистості, дозволяючи їй підтримувати внутрішню рівновагу в умовах зовнішньої нестабільності.

Результати емпіричного дослідження сформованості захистів

Для перевірки стану сформованості механізмів психологічного захисту та потенціалу до резильєнтності серед майбутніх психологів було проведене емпіричне дослідження з використанням методик «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик, Г. Келлерман, Г. Конте) та «Опитувальник захисних стилів» (М. Бонд, адаптація О. Туник) [4; 5].

Аналіз результатів показав такі тенденції:

Домінування неадаптивних захистів: згідно з методикою М. Бонда, у 79 % опитаних студентів домінують неадаптивні психозахисти. Це свідчить про схильність до неефективної взаємодії, імпульсивних вчинків та необхідність сторонньої допомоги.

Високий рівень деструктивних механізмів: за методикою Р. Плутчика, у студентів домінують такі механізми, як «регресія» (46 %) та «проекція» (38 %). Це вказує на схильність усувати тривогу шляхом переходу до менш зрілих форм поведінки та приписування власних недоліків іншим.

Потенціал до зростання: водночас у 58 % опитаних студентів адаптивні психозахисти посідають 2-й ранг, що демонструє наявність потенціалу до їх використання для стимулювання особистісного зростання та підвищення резильєнтності в стресових умовах.

Ці результати підтвердили, що механізми психологічного захисту майбутніх психологів здебільшого є деструктивними, орієнтованими на збереження суб'єктивної самооцінки без якісного удосконалення здібностей. Це створює бар'єри у спілкуванні та перешкоджає професійному становленню.

Для реалізації потенціалу до використання адаптивних захистів та підвищення резильєнтності була розроблена та впроваджена Програма рефлексивного тренінгу. Рефлексивний тренінг використовувався як ефективний засіб формування конструктивних та усвідомлених механізмів психологічного захисту [2; 3; 4].

Програма включала 12 занять, що охоплювали діагностичний, установчий, корекційний етапи та етап оцінки ефективності впливів. Основна увага приділялася:

Формуванню конструктивних механізмів: заняття 3, 4, 7, 8, 9, 11, 12 були спрямовані на розвиток раціоналізації, компенсації та сублімації. Наприклад, використовувалися вправи «Заміна негативних думок на позитивні», «Суд совісті» та «Мої сильні сторони».

Розвитку рефлексії та самопізнання: заняття 11 було присвячене ознайомленню з поняттями «рефлексія» та «рефлексивність», що забезпечує можливість самоконструювання і саморозвитку. Вправи «Дитяче фото» та «Без маски» сприяли розвитку рефлексії власних почуттів і моделей поведінки [5; 6].

Навичкам саморегуляції та асертивності: заняття 3 та 4 були присвячені боротьбі зі стресом, включно із вправами на релаксацію та саморегуляцію. Заняття 10 розвивало комунікативну впевненість (асертивність) та вміння давати аргументовану відмову.

Завдяки рефлексивному тренінгу, що цілеспрямовано розвиває здатність людини виходити за межі власного «Я» та свідомо управляти захисними стратегіями, відбувається перехід від деструктивних до адаптивних форм подолання стресу. Це безпосередньо впливає на підвищення психологічної резильєнтності майбутніх фахівців.

Психологічна резильєнтність, що базується на використанні конструктивних механізмів психологічного захисту, є ключовим ресурсом професійного становлення майбутніх психологів в умовах кризових викликів. Емпіричне дослідження показало, що студенти мають значну схильність до неадаптивних захистів, що потребує негайної корекції [5; 6].

Інтеграція цілеспрямованого рефлексивного тренінгу в освітній процес є ефективною соціально-психологічною умовою для формування професійної стійкості. Розвиток таких конструктивних механізмів, як раціоналізація, компенсація та сублімація, дозволяє студентам-психологам підвищити рівень емоційного інтелекту, адекватного самосприйняття та цілеспрямованого саморозвитку, забезпечуючи їхню професійну готовність до роботи з травмою та стресом [4; 5; 6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погудіна В. М. Особливості формування конструктивних механізмів психологічного захисту майбутніх психологів засобами рефлексивного тренінгу : бакалаврська робота. Запоріжжя, 2025. 82 с.
2. Жеребцова Т. О. Соціально-психологічні умови розвитку саногенного/позитивного мислення у майбутніх психологів. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у Міжнародний науково-інноваційний простір* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції в умовах воєнного часу (м. Запоріжжя, 10–11 квітня 2025 р.). Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2025. С. 449–450.
3. Karpov A. V. Reflection as a Mental Process and as a Subject of Psychological Research. *Psychological Journal*. 2020. Vol. 41, No. 3. P. 13–25.
4. Tupchenko V. Psychological Specifics of Student Learning During War *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2024. Vol. 21, No. 1. P. 35–48.
5. Хараджи М. В., Іващенко А. І. Супервізія як метод професійного зростання психолога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. № 1. С. 23–26.
6. Визначення прояву психологічного захисту та копінг поведінки у студентів 1–4 курсів / В. Хоміцька, В. Підлубний, Д. Лашкул, В. Зубко. *Спортивна наука та здоров'я людини*. 2023. № 1 (9). С. 163–173.

Забельська Катерина Дмитрівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності П4 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Завадська І. М.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства дистанційне навчання стало важливою складовою освітнього процесу, що особливо актуалізувалося в періоди глобальних криз, зокрема пандемії та воєнного стану. Такий формат навчання змінює традиційні підходи до організації освітнього середовища та безпосередньо впливає на психічний розвиток підлітків. Підлітковий вік є сенситивним періодом формування особистості, що характеризується інтенсивним розвитком когнітивних процесів, емоційної сфери та соціальних навичок, тому будь-які зміни в навчальному середовищі можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Теоретичні засади дослідження психічного розвитку підлітків ґрунтуються на положеннях культурно-історичної теорії розвитку та когнітивної психології. Л. Виготський визначав провідну роль соціальної взаємодії у формуванні вищих психічних функцій, підкреслюючи значення навчання як рушійної сили розвитку [1, с. 220]. Ж. Піаже зі свого боку наголошував на розвитку логічного мислення в підлітковому віці, що передбачає здатність до абстрагування, гіпотетичного мислення та самостійного аналізу інформації [2, с. 104]. У контексті дистанційного навчання ці процеси зазнають трансформації, оскільки змінюється характер взаємодії між учнями та педагогами.

Когнітивний розвиток підлітків у дистанційному форматі має суперечливий характер. З одного боку, підлітки отримують більше можливостей для самостійного навчання, пошуку інформації та розвитку навичок критичного мислення. Вони навчаються працювати з цифровими ресурсами, що сприяє формуванню інформаційної грамотності. З іншого боку, недостатній рівень самодисципліни та контролю може призводити до зниження якості засвоєння знань, поверхневого сприйняття інформації та труднощів у концентрації уваги.

Емоційний розвиток підлітків в умовах дистанційного навчання також зазнає значних змін. Відсутність безпосереднього спілкування з однолітками, обмеження соціальних контактів, зниження рівня емоційної підтримки можуть спричиняти почуття ізоляції, тривожності, апатії. Як зазначає Д. Фельдштейн, підлітковий вік є періодом підвищеної емоційної вразливості, що зумовлює особливу чутливість до змін у соціальному середовищі [3, с. 150]. У зв'язку з цим дистанційне навчання може виступати фактором ризику для психоемоційного добробуту.

Важливим аспектом є вплив дистанційного навчання на формування особистісної ідентичності підлітків. У цьому віці відбувається активний пошук себе, визначення життєвих цінностей та соціальних ролей. Обмеження реальної соціальної взаємодії може ускладнювати цей процес, знижувати рівень соціальної активності та впливати на самооцінку. Водночас цифрове середовище створює нові можливості для самовираження, що може частково компенсувати дефіцит реального спілкування.

Соціалізація підлітків у дистанційному форматі має специфічні особливості. Традиційне шкільне середовище забезпечує формування навичок міжособистісної взаємодії, співпраці, вирішення конфліктів. В умовах дистанційного навчання ці процеси відбуваються в обмеженому форматі, що може призводити до зниження соціальної компетентності. Водночас онлайн-комунікація формує нові форми взаємодії, які потребують адаптації та розвитку нових соціальних навичок.

Окрему увагу слід приділити впливу цифрових технологій на психофізіологічний стан підлітків. Тривале перебування за комп'ютером, недостатня фізична активність, порушення режиму дня можуть негативно впливати на загальний стан здоров'я. Крім того, інформаційне перевантаження та постійний доступ до цифрових ресурсів можуть спричиняти когнітивне перевантаження та емоційне виснаження.

Важливим чинником ефективності дистанційного навчання є рівень підтримки з боку батьків і педагогів. Сімейне середовище відіграє ключову роль у формуванні навчальної мотивації, організації режиму дня та забезпеченні емоційної підтримки. Педагоги, зі свого боку, повинні враховувати психологічні особливості підлітків, використовувати інтерактивні методи навчання та підтримувати зворотний зв'язок.

Практичний аспект проблеми полягає у необхідності вдосконалення організації дистанційного навчання. Важливим є впровадження змішаних форм навчання, що поєднують онлайн- та офлайн-взаємодію. Це дозволяє забезпечити баланс між використанням цифрових технологій та збереженням соціальної взаємодії.

Значну роль відіграє психологічний супровід освітнього процесу. Психологи повинні здійснювати моніторинг психоемоційного стану підлітків, проводити профілактичні та корекційні заходи, спрямовані на розвиток стресостійкості, саморегуляції та емоційного інтелекту. Важливим є також формування навичок ефективного використання цифрових ресурсів.

Перспективним напрямом є розвиток цифрової культури підлітків, що включає формування відповідального ставлення до використання інформаційних технологій, розвиток критичного мислення та інформаційної безпеки. Це сприяє гармонійному поєднанню цифрового та реального середовища.

Таким чином, дистанційне навчання є важливим фактором, що впливає на психічний розвиток підлітків. Його вплив має комплексний характер і залежить від багатьох чинників, зокрема організації навчального процесу, індивідуальних особливостей учнів та рівня соціальної підтримки. Забезпечення психологічного добробуту підлітків в умовах дистанційного навчання потребує системного підходу, що поєднує педагогічні, психологічні та соціальні заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ : Радянська школа, 1982. 287 с.
2. Піаже Ж. Психологія інтелекту. Київ : Основи, 2001. 312 с.
3. Фельдштейн Д. І. Психологія розвитку особистості : Педагогіка, 1999. 256 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Либідь, 2004. 576 с.
5. Панок В. Г. Практична психологія: теорія і практика. Київ : Каравела, 2010. 320 с.

Завадська-Перебендюк Богдана Володимирівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ДІТЕЙ ЧЕРЕЗ ГРУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

У сучасних умовах воєнних викликів проблема психологічної стійкості дітей набуває особливої актуальності, оскільки дитинство є найбільш чутливим періодом до впливу стресових і травматичних подій. Війна руйнує відчуття безпеки, змінює емоційний стан дитини, її поведінку та способи взаємодії з оточенням. У цьому контексті гра виступає важливим ресурсом психологічного відновлення, адаптації та формування внутрішньої стійкості.

Проблема розвитку психологічної стійкості дітей досліджується як у зарубіжній, так і в українській психології. Зокрема, А. Бандура підкреслює значення соціального навчання у формуванні поведінкових моделей дитини [3, с. 102]. У. Бронфенбреннер у своїй екологічній теорії розвитку наголошує на впливі соціального середовища на формування особистості [5, с. 88]. Дж. Боулбі визначає емоційну прив'язаність як базовий фактор психологічної безпеки дитини [4, с. 64]. Серед українських науковців важливий внесок у дослідження дитячої психології зробили І. Бех, який акцентує увагу на особистісному розвитку дитини в умовах виховного впливу [1, с. 118], та Т. Титаренко, яка досліджує механізми життєстійкості та подолання кризових ситуацій [2, с. 76].

В умовах війни діти часто переживають страх, тривогу, втрату стабільності та порушення базового відчуття безпеки. Це може проявлятися у вигляді емоційної нестабільності, агресивності або замкненості. У таких умовах гра стає природним механізмом саморегуляції, який дозволяє дитині символічно опрацювати травматичний досвід і знизити рівень внутрішньої напруги.

Гра є провідною діяльністю у дитячому віці та виконує не лише розвивальну, а й психотерапевтичну функцію. Через гру дитина моделює реальні життєві ситуації, виражає емоції та поступово відновлює відчуття контролю над подіями. Особливо ефективними є сюжетно-рольові ігри, які дозволяють дитині безпечно «проживати» складні ситуації.

Згідно з підходом І. Беха, гармонійний розвиток дитини можливий лише за умов емоційно підтримувального середовища, яке забезпечує дорослий [1, с. 123]. У кризових умовах саме дорослий під час гри виконує функцію емоційної підтримки, допомагаючи дитині стабілізувати свій психічний стан.

Т. Титаренко підкреслює, що життєстійкість формується через досвід подолання труднощів та внутрішню активність особистості [2, с. 81]. У дитячому віці цей процес значною мірою відбувається через гру, яка є безпечним способом опрацювання складних життєвих ситуацій і переживань.

Важливим аспектом є також вплив соціального середовища. За У. Бронфенбреннером, розвиток дитини залежить від взаємодії різних систем її оточення [5, с. 92]. У воєнних умовах порушення стабільності цих систем підвищує ризик виникнення психологічних труднощів, однак ігрова діяльність може частково компенсувати негативний вплив середовища, виконуючи захисну та відновлювальну функції.

Особливої уваги потребують діти з ознаками посттравматичного стресового розладу, у яких гра може виконувати терапевтичну функцію. Вона допомагає поступово інтегрувати травматичний досвід, знижує рівень тривожності та сприяє емоційному відновленню без повторного травмування.

Таким чином, гра є ключовим інструментом формування психологічної стійкості дітей в умовах воєнних викликів. Вона забезпечує емоційну стабілізацію, розвиток адаптаційних механізмів, соціальних навичок і підтримку внутрішніх ресурсів особистості. Використання ігрових методів у роботі з дітьми є необхідною складовою сучасної психолого-педагогічної практики в кризових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічні аспекти. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2013. 256 с.
3. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1977. 247 p.
4. Bowlby J. Attachment and Loss. Attachment. New York : Basic Books, 1969. Vol. 1. 428 p.
5. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. Cambridge : Harvard University Press, 1979. 330 p.

Загалевиц Валентина Леонідівна,
викладач циклової комісії соціальної роботи,
психології та фізичної культури,
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Пещанюк Надія Олексіївна,
заступник директора з навчальної роботи,
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець - Подільський, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПОДОЛАННІ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Зростання рівня соціальної напруги, поширення кризових явищ, воєнні конфлікти, економічна нестабільність та зміни у структурі соціальних відносин зумовлюють необхідність комплексного підходу до підтримки особистості. Інтеграція психологічних і соціальних підходів у подоланні сучасних суспільних викликів є одним із ключових напрямів розвитку гуманітарного знання та практики допомоги в умовах глибоких трансформацій сучасного світу [2, с. 15]. У цьому контексті інтеграція психологічних і соціальних підходів постає як ефективна стратегія, що дозволяє забезпечити цілісне розуміння проблем людини та розробити адекватні механізми їх подолання.

Теоретичним підґрунтям інтеграції виступає міждисциплінарний підхід, який передбачає поєднання концептуальних положень психології, соціальної роботи, соціології та педагогіки. Психологічний підхід зосереджується на внутрішньому світі особистості, її емоційних станах, когнітивних процесах, механізмах адаптації та саморегуляції. Натомість соціальний підхід акцентує увагу на зовнішніх умовах життєдіяльності людини, соціальних зв'язках, інституційних механізмах підтримки та впливі соціального середовища. Їх інтеграція дозволяє сформувати цілісну модель розуміння особистості як біопсихосоціальної системи, в якій внутрішні та зовнішні чинники перебувають у постійній взаємодії [2, с. 9].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває застосування інтегративного підходу в подоланні наслідків кризових ситуацій. Воєнні дії, вимушене переміщення населення, втрата соціальних зв'язків і ресурсів призводять до глибоких психологічних травм та порушень соціального функціонування особистості. У таких умовах ізольоване застосування лише психологічних або лише соціальних інтервенцій виявляється недостатнім. Психологічна допомога, спрямована на подолання травматичного досвіду, має поєднуватися із соціальною підтримкою, що забезпечує доступ до житла, працевлаштування, освіти, медичних і реабілітаційних послуг. Саме синергія цих підходів створює умови для ефективного відновлення особистості та її інтеграції у суспільство.

Згідно з підходами О. Г. Злобіної, М. О. Шульги, Л. Д. Бевзенка та інших дослідників, ключову роль у процесах інтеграції відіграють соціально-психологічні чинники, які визначають рівень згуртованості суспільства, довіри між його членами та готовності до співпраці. До таких чинників належать соціальна ідентичність, ціннісні орієнтації, рівень міжособистісної та інституційної довіри, а також спільні соціальні уявлення та наративи [1].

Одним із базових елементів інтеграції виступає соціальна ідентичність, яка забезпечує відчуття належності індивіда до певної спільноти. У контексті українського суспільства важливим є формування загальнонаціональної ідентичності, що об'єднує різні регіональні, мовні та культурні групи. Автори підкреслюють, що кризи та конфлікти, зокрема воєнні, можуть як посилювати процеси інтеграції через консолідацію суспільства, так і загострювати внутрішні суперечності [1, с. 15–25].

Важливим соціально-психологічним чинником є довіра, яка виступає основою соціального капіталу. Довіра до державних інституцій, соціальних груп і окремих індивідів сприяє формуванню стабільних соціальних зв'язків та ефективній взаємодії. Натомість її дефіцит призводить до фрагментації суспільства, зниження рівня соціальної солідарності та ускладнення інтеграційних процесів. У дослідженні наголошується, що українське суспільство тривалий час характеризувалося низьким рівнем інституційної довіри, що є суттєвим викликом для його інтеграції [1, с. 224].

Окрему увагу автори приділяють ролі ціннісних орієнтацій у процесі інтеграції. Спільні цінності, такі як свобода, гідність, справедливість, виступають основою для консолідації суспільства. Водночас наявність ціннісних розбіжностей між різними соціальними групами може ускладнювати інтеграційні процеси. У цьому контексті важливим є формування спільного ціннісного поля, яке забезпечує узгодженість соціальної взаємодії.

Інтеграція українського соціуму також пов'язана з процесами соціальної комунікації та формуванням спільного інформаційного простору. Засоби масової інформації, соціальні мережі та інші канали комунікації відіграють важливу роль у формуванні суспільних настроїв, уявлень і наративів. Вони можуть як сприяти інтеграції, поширюючи об'єднувальні ідеї, так і поглиблювати розколи через маніпуляції та дезінформацію [3].

Інтеграційні процеси неможливо розглядати без урахування соціального досвіду та історичної пам'яті. Колективні травми, історичні події та спільні переживання формують основу для конструювання соціальної реальності та впливають на рівень згуртованості суспільства. У випадку України важливу роль відіграють події новітньої історії, які сприяють формуванню спільного досвіду та посиленню національної єдності.

Особливого значення соціально-психологічні чинники інтеграції набувають в умовах війни та кризових трансформацій. Воєнні події, з одного боку, створюють серйозні виклики для соціальної стабільності, а з іншого – стимулюють процеси консолідації, взаємодопомоги та розвитку громадянської солідарності. У таких умовах інтеграція суспільства значною мірою залежить від здатності ефективно поєднувати психологічні механізми підтримки особистості із соціальними інструментами організації спільного життя [2].

Важливим аспектом інтеграції є реалізація психосоціального підходу, який широко використовується у міжнародній практиці. Його сутність полягає у врахуванні як психологічних потреб людини, так і соціальних умов її життя. Психосоціальна підтримка передбачає надання допомоги на різних рівнях: індивідуальному, сімейному, груповому та громадському. Це може включати психологічне консультування, кризове втручання, групову терапію, соціальний супровід, розвиток громадських ініціатив. Такий підхід сприяє не лише подоланню наслідків криз, але й зміцненню ресурсів особистості та громади [5].

Синергія психологічних і соціальних підходів також передбачає тісну міжвідомчу взаємодію різних інституцій: освітніх закладів, соціальних служб, медичних установ, громадських організацій. Координація їх діяльності дозволяє уникнути дублювання функцій, підвищити ефективність надання допомоги та забезпечити її комплексний характер. У цьому контексті важливу роль відіграє мультидисциплінарна команда, до складу якої входять психологи, соціальні працівники, педагоги, медики та інші фахівці.

Особливого значення інтегративний підхід набуває у сфері освіти, де він сприяє створенню сприятливого психосоціального середовища для розвитку особистості. Освітні заклади стають не лише місцем передачі знань, але й простором підтримки психічного здоров'я, формування життєвих компетентностей, розвитку соціальних навичок. Впровадження програм соціально-емоційного навчання, тренінгів життєвих навичок, психологічного супроводу здобувачів освіти є важливими елементами цієї інтеграції [4].

Водночас реалізація інтеграції психологічних і соціальних підходів супроводжується низкою викликів. Серед них – недостатній рівень підготовки фахівців до міждисциплінарної взаємодії, обмеженість ресурсів, фрагментарність соціальних послуг, відсутність ефективних механізмів координації між інституціями. Крім того, актуальними залишаються питання дотримання етичних стандартів, забезпечення конфіденційності, врахування культурних та індивідуальних особливостей

клієнтів. Перспективи розвитку інтегративного підходу пов'язані з удосконаленням системи підготовки фахівців, розвитком наукових досліджень у сфері психосоціальної підтримки, впровадженням інноваційних технологій та цифрових інструментів. Важливим напрямом є також розвиток громадських ініціатив і підвищення ролі громади у процесах підтримки та відновлення особистості.

Отже, інтеграція психологічних і соціальних підходів є необхідною умовою ефективного подолання сучасних суспільних викликів. Вона забезпечує комплексний підхід до розв'язання проблем особистості, поєднуючи внутрішні психологічні ресурси з можливостями соціального середовища. У сучасних умовах такий підхід виступає не лише як наукова концепція, але і як практичний інструмент підвищення якості життя людини та зміцнення соціальної стійкості суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму / О. Г. Злобіна, М. О. Шульга, Л. Д. Бевзенко та ін. ; за наук. ред. О. Г. Злобіної. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.
2. Горбулін В. Світова гібридна війна: український фронт. Харків : Фоліо, 2017.
3. Почепцов Г. Інформаційні війни та комунікаційні технології. Київ, 2015.
4. Лук'янова Л. Б. Соціальна та освітня інтеграція особистості. Київ, 2013.
5. Данко А. Психосоціальна підтримка як складова державно-суспільно взаємодії в умовах воєнного стану. URL: <https://surl.li/cfveew>.

Зеленська Дар'я Олександрівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Кондрацька Л. В.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ ЕМОЦІЙНОМУ ВИГОРАННЮ СТУДЕНТІВ

Сучасні реалії вищої освіти, що характеризуються інтенсифікацією освітнього процесу та впливом соціально-економічних і воєнних викликів, зумовлюють зростання психоемоційного напруження серед студентської молоді. Синдром емоційного вигорання, що характеризується виснаженням, деперсоналізацією та втратою академічної ефективності, є закономірним наслідком тривалого стресу. У цьому контексті психологічна саморегуляція розглядається нами як ключовий механізм збереження психічного здоров'я. Оскільки вона є ефективним інструментом нейтралізації стресу та профілактики негативних психологічних наслідків. Попри наявність теоретичних напрацювань, проблема використання методів саморегуляції як засобу профілактики вигорання у студентів потребує поглибленого наукового вивчення, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Емоційне вигорання у сучасній психології розуміють як складний стан, що виникає внаслідок тривалого впливу хронічного стресу. Основи цього поняття заклав Г. Фрейденбергер, який помітив такий стан у професіоналів, чия робота була пов'язана з постійною інтенсивною взаємодією з іншими людьми [4]. Згодом К. Масlach та С. Джексон, деталізували цю концепцію, описавши вигорання як поєднання трьох ключових ознак, що виникають послідовно [5].

Першою ознакою є емоційне виснаження, яке стає своєрідним дефіцитом внутрішніх ресурсів. Це стан психологічного спустошення, коли людина втрачає здатність до емпатії та переживання позитивних емоцій. Як наслідок цього стану, розвивається деперсоналізація, коли особистість починає формально,

байдуже або навіть вороже ставитися до навчання, викладачів чи колег, намагаючись емоційно дистанціюватися від середовища. Останньою ланкою є редукція особистісних досягнень, що проявляється у втраті віри у власну компетентність. Людина починає знецінювати власні успіхи, не бачить сенсу у своїй діяльності та сприймає себе як неефективну особистість.

Варто зазначити, що значний внесок у розуміння цієї проблеми зроблено вітчизняними науковцями, чий дослідження дозволяють поглянути на вигорання під іншим кутом. Зокрема, О. Кокун наголошує на важливості індивідуально-психологічних особливостей особистості, таких як рівень стресостійкості, мотивації та здатність до саморегуляції, які визначають загальну вразливість до вигорання [1; 2].

Глибокий підхід до цієї проблеми демонструє С. Максименко, який пропонує розглядати вигорання в контексті теорії розвитку особистості. Згідно з його поглядами, цей стан є результатом порушення процесів адаптації та саморегуляції, а також наслідком внутрішніх конфліктів, а не лише реакцією на зовнішні стресори. Саме цей взаємозв'язок пояснює, чому в однакових умовах одні студенти вигоряють швидше за інших. Ця вразливість додатково посилюється специфікою сучасного навчання, а саме високим когнітивним навантаженням, цифровим перенасиченням та соціальною ізоляцією, викликаною дистанційним навчанням [3].

Вагомою перешкодою у профілактиці вигорання залишається дефіцит психоедукації. Через недостатню обізнаність студенти нерідко сприймають прояви емоційного виснаження, тривоги чи апатії як звичайну лій. Така хибна інтерпретація заважає вчасному наданню психологічної підтримки на початкових етапах кризи. Ситуація стає критичною саме в студентські роки, які є періодом максимальної психоемоційної вразливості. Сепарація від батьків, тягар перших самостійних рішень та жорстка академічна конкуренція створюють ідеальне середовище для розгортання тривожних станів. Ситуацію загострює сучасний контекст. Інформаційний шум цифрового простору, страх академічної невдачі, дефіцит часу та туманні професійні перспективи заганяють молодь у стан постійної напруги. Проте сьогодні класичні академічні стресори відступають на другий план перед травматичними викликами війни. Повітряні тривоги, загроза обстрілів та вимушені евакуації руйнують саму можливість стабільного освітнього процесу. Як наслідок, падає загальна психологічна стійкість.

Дослідження О. Кокун підтверджують, що надмірно тривожні студенти майже не володіють навичками саморегуляції, що робить їх беззахисними перед стресом. Саме ця вразливість дозволяє тривожності домінувати на всіх рівнях функціонування особистості: емоційному, когнітивному та поведінковому [1; 2].

На емоційному рівні це постійний дискомфорт, страх і тотальна невпевненість. Когнітивна сфера страждає від катастрофізації. Студент фокусується винятково на негативних сценаріях, втрачаючи здатність концентрувати увагу та ухвалювати адекватні рішення. Поведінково це виливається у прокрастинацію. Замість активного подолання перешкод молода людина просто уникає будь-яких складнощів.

Тривале емоційне вигорання призводить до виснаження ресурсів, апатії та стрімкого зниження якості навчання, роблячи засвоєння університетського матеріалу практично неможливим. У таких умовах відновлення когнітивного та емоційного контролю стає першочерговим завданням. Саме психологічна саморегуляція виступає тим механізмом, який дозволяє повернути психіку в стан рівноваги та відновити ефективність навчальної діяльності.

Сьогодні психологічна саморегуляція – це не просто абстрактний науковий термін, а справжній фундамент для збереження психіки. Вона допомагає не лише долати складні обставини, а й залишатися ефективними. Для студентської молоді ця навичка набуває критичного значення, адже університетське життя – це безперервне поєднання високих інтелектуальних навантажень, емоційної напруги та необхідності швидко підлаштовуватися під нові вимоги. С. Максименко розглядає саморегуляцію як фундаментальний внутрішній ресурс особистості. Це комплексна здатність, що забезпечує свідому організацію когнітивних процесів та поведінкових актів. Завдяки розвитку цього механізму особистість переходить від хаотичних реакцій до цілеспрямованого управління власними емоціями та діями, що дозволяє зберігати ефективність навіть в умовах деструктивного зовнішнього тиску [3].

О. Кокун розглядає проблему через призму майбутньої кар'єри. Він наголошує, що без навичок саморегуляції неможливо успішно відбутися як фахівець, оскільки саме вони гарантують емоційну стабільність і здатність долати кризові ситуації. Ефективна психологічна саморегуляція студентів має бути системною та охоплювати різні рівні життєдіяльності. Умовно їх можна розділити на організаційний, соматичний та когнітивний блоки [1; 2].

На першому, організаційному рівні, ключову роль відіграє раціональне планування часу. Тайм-менеджмент – це не просто розклад занять. Це дієвий інструмент контролю над власним життям, який дозволяє суттєво знизити когнітивне перевантаження. Коли хаос структурується, рівень ситуативної тривожності природним чином знижується, а ризик емоційного виснаження зменшується. Однак самого лише планування часто недостатньо, якщо стрес уже перейшов на фізичний рівень. Саме тому в арсенал саморегуляції варто включати методики тілесної релаксації. Вони спрямовані на зняття м'язових затисків та нормалізацію психофізіологічного стану. В індивідуальній роботі зі студентами особливу ефективність демонструють вправи, що дозволяють «заземлитися» та відновити енергетичний баланс. Це допомагає перервати ланцюжок «тривожна думка – тілесна напруга – вигорання».

Процес опанування навичок саморегуляції не повинен існувати відокремлено від реального життя. Доцільно інтегрувати ці методики не лише в повсякденну освітню діяльність, а й безпосередньо у систему професійного становлення майбутніх фахівців. Серед найефективніших інструментів такого рівня першість належить аутогенному тренуванню. Воно м'яко, але цілеспрямовано стабілізує вегетативну нервову систему. Потужним доповненням стають методи прогресивної релаксації. Вони дозволяють зняти глибоке психологічне напруження через просту, але дієву механіку – усвідомлений контроль м'язового тону. Водночас базових технік іноді буває недостатньо. Саме тому особливе значення мають психотехніки оперативної самопомоги, здатні миттєво відновити працездатність у критичних ситуаціях. Їх інтеграція в особистий інструментарій дозволяє студентові діяти проактивно: замість очікування стресу – свідомо опановувати власні емоційні стани.

Отже, емоційне вигорання студентів є складним наслідком хронічного впливу стресових чинників, що вимагає системного підходу до профілактики. Єдиним дієвим механізмом збереження психічного здоров'я в таких умовах є психологічна саморегуляція. Ми трактуємо психологічну саморегуляцію як комплексну багаторівневу систему свідомого управління власним станом. Саме ці навички є фундаментом, який забезпечує успішну адаптацію студентів до сучасних викликів – як освітніх, так і тих, що зумовлені екстремальними умовами сьогодення. Саме цей інструментарій дозволяє трансформувати пасивну реакцію на стрес в активну стратегію управління власним станом, забезпечуючи повноцінний особистісний та професійний розвиток майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кокун О. М. Діагностика професійної життєстійкості та психофізіологічної стійкості : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 58 с.
2. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. Київ : Інформ.- аналіт. Агентство, 2012. 200 с.
3. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості : монографія. Київ : КММ, 2006. 240 с.
4. Freudenberg H. J. Staff burnout. *Journal of Social Issues*. 1974. Vol. 30, No. 1. P. 159–165.
5. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*. 1981. Vol. 2, No. 2. P. 99–113.

Зінченко Захар Іванович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Червоненко К. С.,**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Соціалізація – процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві. Процес соціалізації має велике значення як для кожної людини, так і для соціуму загалом. Завдяки йому людина не просто отримує навички для нормального життя серед інших людей, а й формує

свій світогляд та життєвий досвід. Крім того, саме соціалізація дозволяє передавати здобутки минулих поколінь у майбутнє [6]. В основі цього явища лежить тісна взаємодія різноманітних суспільних та психологічних факторів. Абсолютно всі люди проходять етап соціалізації, а якщо людина поводить себе асоціально, це означає лише те, що під час її виховання та адаптації були допущені певні помилки.

Сучасна соціополітична ситуація в Україні зумовлює масову внутрішню міграцію, що ставить перед системою освіти завдання не лише навчання, а й комплексної інтеграції дітей у нове середовище. В Україні зареєстровано майже 900 тисяч дітей зі статусом ВПО, з них 230 тисяч віком 6-10 років. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування соціальних компетенцій, тому відсутність вчасної підтримки дітей з числа ВПО може призвести до тривалої дезадаптації, зниження успішності та соціальної ізоляції [1]. Соціально-педагогічна підтримка в цьому контексті виступає як стабілізуювальний фактор, що допомагає відновити почуття безпеки та приналежності.

Переселення спричиняє кризу соціальної ідентичності. Діти часто відчують культурний шок та почуваються чужинцями навіть вдома. Тому що фактором стресу є матеріальні та житлові труднощі, адже дитина раптово залишається без своїх іграшок та власної дитячої кімнати. Наслідком цих процесів є деформація загальної картини світу. Також з'являються проблеми у навчанні та порушується дисципліна у школі. Дітям стає вкрай важко висловлювати себе та свою думку. Вони стикаються з проблемою відчуженості, через що переселені діти часто грають окремо від місцевих однолітків [2]. Нерідко виникають конфлікти та прояви гніву у спілкуванні з місцевими дітьми. Через порушення комунікативної поведінки створюються додаткові бар'єри для успішної соціалізації в новому середовищі. Більше того, вони часто відчують власну неповноцінність та самотність у новому колективі, що створює серйозні бар'єри для комунікації з місцевими однолітками та негативно впливає на процес навчання [7]. Часто спостерігається феномен «соціального відчуження», коли дитина почувається чужою в новому класі. Ці бар'єри вимагають від соціального педагога застосування діагностичних методик для виявлення прихованих конфліктів та рівня інтеграції дитини в групу.

Соціалізація дітей з числа ВПО розглядається як процес засвоєння нових соціальних норм і ролей у змінених умовах життєдіяльності. Наукова література визначає цей процес як двосторонній: дитина не лише пристосовується до нових вимог школи та колективу, а й активно вступає у взаємодію, трансформуючи своє оточення. Особливістю цього етапу є необхідність подолання «кризи ідентичності», спричиненої втратою звичного соціального простору та друзів [4].

Комплексна підтримка має включати три основні напрями: діагностико-прогностичний (визначення стану адаптації), корекційно-розвитковий (подолання страхів, розвиток навичок спілкування) та консультативний. Важливою складовою є створення інклюзивного та безпечного середовища, де дитина відчуває підтримку не лише з боку фахівців, а й від вчителів та однокласників. Роль соціального педагога тут полягає в координації зусиль усіх суб'єктів виховання [5].

Найбільш ефективними методами роботи з дітьми ВПО є ігрові технології, арттерапія та комунікативні тренінги. Використання інтерактивних ігор, зокрема логічних завдань або рольових ігор, дозволяє дітям у ненав'язливій формі відпрацьовувати моделі поведінки в конфліктних ситуаціях.

Успішна соціалізація дитини неможлива без стабільного емоційного фону в сім'ї. Робота соціального педагога має бути спрямована на консультування батьків щодо особливостей адаптаційного періоду, надання їм інформаційної підтримки та залучення до спільного дозвілля в межах школи. Гармонізація стосунків у системі «батьки-дитина-школа» є запорукою швидкого відновлення соціального статусу дитини та її успішної інтеграції в нову громаду [3].

Для досягнення успішного результату було розроблено комплекс заходів, спрямованих на зміцнення міжособистісних зв'язків та командної взаємодії. Це дозволило створити простір, де діти ВПО відчують себе повноправними учасниками колективу, що є фундаментом їхньої подальшої соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. Вип. 3, Т. 1. С. 111–117.
2. Завальнюк Т. В., Поліщук Т. С. Виховання дітей дошкільного віку в ігровій діяльності. *Навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: актуальні питання теорії і методики* : зб. наук.-метод. праць. Житомир : Левковець, 2016. Ч. 1. С. 67–71.

3. Сулицький В. В., Пелюхня І. М. Соціально-педагогічна робота з дітьми внутрішньо переміщених сімей. *Scientific trends in the development of science and education* : матеріали Х Міжнар. наук.-практ. конф. (Салоніки, 04–06 лист. 2024 р.). Thessaloniki, 2024. С. 172–177.
4. Сьомкіна І. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 11. С. 102–105.
5. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців : посібник / Т. Ф. Алексєєнко, Д. Д. Бирик, Л. В. Гончар, Т. Ю. Куниця ; за ред. Т. Ф. Алексєєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с.
6. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540с.
7. Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. С. 469–472.

Ісайкова Марія Юріївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна
Науковий керівник – **Васильєва О. А.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна

ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

На сучасному етапі розвитку психологічної науки накопичено значний обсяг праць, присвячених дослідженню тривожності та тривожних станів. Особливості прояву, причини виникнення та механізми розвитку тривожності досліджувалися представниками різних психологічних напрямів, зокрема психоаналітичного, гештальтпсихологічного, гуманістичного та когнітивного, що зумовило становлення різних підходів до її розуміння, структури та функціонального значення.

Аналіз наукових джерел засвідчує відсутність єдиного підходу до трактування поняття тривожності, що зумовлюється відмінностями теоретико-методологічних підходів та специфікою дослідницьких завдань. У зв'язку з цим виникає потреба в уточненні змісту понять «тривога» і «тривожність», які становлять теоретичну основу дослідження.

У психологічному словнику тривожність визначається як схильність індивіда до переживання тривоги – психічного стану свідомого або несвідомого очікування дії стресора чи фрустратора [9, с. 313].

Тривожність у науковій літературі розглядається у взаємозв'язку з поняттям тривоги, яку визначають як негативний емоційний стан, що супроводжується переживанням занепокоєння, невизначеності та очікуванням можливої небезпеки. Тривога виконує сигнально-регулятивну функцію в умовах невизначеності.

С. К'єркегор та Р. Мей [10] розглядають тривогу як феномен людського існування, що сприяє особистісному розвитку, усвідомленню життєвих суперечностей та мобілізації внутрішніх ресурсів.

У наукових джерелах тривога і тривожність розглядаються як взаємопов'язані, проте не тотожні поняття.

Тривожність визначається як відносно стійка індивідуально-психологічна властивість особистості (особистісна тривожність), тоді як тривога трактується як негативний емоційний стан ситуативного характеру, що супроводжується змінами нервово-психічної діяльності.

О. М. Галієва [1] визначає тривогу як ситуативний емоційний стан, а тривожність – як стійку індивідуально-психологічну властивість. Підвищений рівень тривожності зумовлює сприйняття нейтральних ситуацій як загрозливих.

С. Б. Кузікова [4] визначає тривожність як психоемоційний стан, що формується на основі суб'єктивного сприйняття ситуації як загрозливої або невизначеної. Зазначений стан зумовлюється особливостями емоційного реагування і саморегуляції особистості.

С. Д. Максименко [6] розглядає емоційні стани як форму психічного відображення, у якій виявляється ставлення особистості до явищ навколишньої дійсності, власної діяльності та внутрішнього стану. Виникнення емоційних станів визначається значущістю життєвих обставин для потреб, мотивів і особистісного досвіду. За таких умов тривожність постає як стан, пов'язаний із ситуаціями невизначеності та порушенням емоційної рівноваги і виконує сигнальну, мотиваційну та регулятивну функції.

Психоемоційний стан формується під впливом умов життєдіяльності, характеру соціальної взаємодії, рівня психологічної захищеності та сформованості механізмів саморегуляції. Порушення відчуття безпеки та психотравмувальні впливи зумовлюють посилення тривожності та ускладнюють процеси адаптації.

О. В. Іваненко [2], Л. О. Марченко [5] виокремлюють ситуативну тривогу як емоційний стан, особистісну тривожність як стійку індивідуально-психологічну властивість, а також специфічну і генералізовану форми тривоги.

Ч. Спілбергер [11] визначає тривогу як ситуативний емоційний стан, тривожність розглядає як стійку індивідуально-психологічну властивість, що характеризується схильністю до переживання занепокоєння. У межах гуманістичного підходу Е. Фромм і А. Маслоу розглядають тривожність як наслідок переживання невизначеності та порушення базових потреб особистості, передусім потреби у безпеці та психологічній захищеності [7; 8].

У психоаналітичному підході З. Фройд пояснює виникнення тривожних станів внутрішнім конфліктом між біологічними потягами та соціальними обмеженнями, визначаючи страх як реакцію на реальну загрозу, а тривогу – як переживання невизначеної небезпеки [7; 8]. У соціокультурній концепції К. Хорні формування тривожності зумовлюється дефіцитом почуття безпеки у міжособистісних стосунках, що виникає в процесі раннього досвіду взаємодії [7; 8].

Т. В. Іванова [3], використовуючи такі критерії, як передумови виникнення, рівень об'єктивації та результативності, виокремлює наступні форми тривоги:

- базова тривога розглядається як генетично зумовлений механізм індивідуального захисту;
- вторинна тривога формується у процесі індивідуального розвитку та пов'язана з реалізацією значущих потреб;
- нормальна тривога забезпечує адекватну адаптацію до умов ситуації;
- невротична тривога характеризується неадекватною оцінкою небезпеки та супроводжується неефективними механізмами психологічного захисту;
- вітальна тривога спрямована на оцінку загроз психофізіологічного рівня;
- соціальна тривога зумовлюється ціннісними та соціокультурними чинниками;
- конструктивна тривога сприяє активізації діяльності та пошуку способів розв'язання складних ситуацій, тоді як деструктивна призводить до її дезорганізації.

Отже, тривожність постає як складний психоемоційний феномен, формування якого зумовлюється впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Тривожність розглядається як емоційний стан і як стійка індивідуально-психологічна властивість. Особливості прояву тривожності визначаються індивідуально-психологічними характеристиками особистості, попереднім емоційним досвідом, рівнем психологічної захищеності та особливостями соціальної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галієва О. М. Диференціація понять «тривога» та «тривожність». *Психологія та соціальна робота*. 2019. Т. 24, № 1 (49). С. 32–48.
2. Іваненко В. О. Психологічні аспекти тривожності у дітей молодшого шкільного віку та методи її корекції : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.08. Одеса, 2020. 22 с.
3. Іванова Т. В. Тривога як психологічний феномен. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 72–78.
4. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2020. 304 с.
5. Марченко Л. О. Корекція тривожності у дітей засобами психодрами : монографія. Одеса : Наукова думка, 2022. 165 с.
6. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 272 с.
7. Москалець В. П. Загальна психологія. Київ : Ліра-К, 2020. 564 с.
8. Москалець В. П. Психологія особистості. Київ : Ліра-К, 2020. 364 с.

9. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.
10. May R. The Meaning of Anxiety. New York : W. W. Norton & Company, 1977. 448 p.
11. Spielberger C. D. Anxiety: Current trends in theory and research. Academic Press, 1972. 489 p.

Калугаряну Тетяна,
здобувачка магістерського рівня,
Спеціальність С4 Психологія,
Група 1МАПСЗ,
Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
Комар Тетяна Олександрівна,
доцент, доцент кафедри психології,
Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ САМОЕФЕКТИВНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Ключові слова: самоефективність, підлітковий вік, психологічні механізми, соціальне середовище, особистісні ресурси, саморегуляція, мотивація.

Вступ. Підлітковий вік є сенситивним періодом формування самоефективності як ключової характеристики особистості, що визначає рівень активності, наполегливості та здатності досягати поставлених цілей. У цей період інтенсивно розвиваються механізми самосвідомості, саморегуляції та соціальної взаємодії, що зумовлює особливу роль як внутрішніх, так і зовнішніх чинників у становленні віри у власні можливості.

Актуальність дослідження полягає у необхідності комплексного аналізу психологічних механізмів та соціально-особистісних чинників, які визначають розвиток самоефективності у підлітків, з метою оптимізації умов їхнього особистісного становлення.

Виклад основного матеріалу. Самоефективність формується під впливом сукупності психологічних механізмів, серед яких провідними є інтеріоризація досвіду успіху, соціальне моделювання, вербальне підкріплення та емоційна регуляція. Досвід успішного виконання завдань виступає базовим джерелом формування впевненості у власних можливостях, тоді як спостереження за успіхами інших сприяє засвоєнню ефективних моделей поведінки [2].

Важливим механізмом є саморегуляція, що включає здатність до постановки цілей, планування дій та контролю власної поведінки [3]. Рівень розвитку саморегуляції безпосередньо впливає на здатність підлітків долати труднощі та підтримувати мотивацію до досягнення результату.

Соціально-особистісні чинники відіграють визначальну роль у розвитку самоефективності. Сім'я забезпечує базове емоційне підґрунтя, формуючи первинні уявлення про власну компетентність. Підтримка, довіра та адекватні вимоги з боку батьків сприяють розвитку впевненості, тоді як негативні оцінки або гіперопіка можуть її знижувати [4].

Група однолітків виступає важливим джерелом соціального зворотного зв'язку та соціального порівняння. Прийняття у групі, позитивна взаємодія та досвід співпраці підвищують рівень самоефективності, тоді як соціальне відторгнення або конфлікти мають протилежний ефект.

Суттєве значення мають особистісні ресурси, зокрема рівень самооцінки, емоційна стабільність, життєстійкість та мотивація досягнення. Високий рівень розвитку цих характеристик сприяє формуванню стійкої впевненості у власних можливостях та готовності до подолання труднощів [4].

Таким чином, розвиток самоефективності у підлітків є результатом взаємодії внутрішніх психологічних механізмів та зовнішніх соціальних впливів, що формують систему переконань щодо власної ефективності [5].

Результати дослідження. Емпіричне дослідження охопило 50 підлітків віком 13–16 років і було спрямоване на виявлення взаємозв'язків між рівнем самоефективності, особливостями самосприйняття, емоційною регуляцією та характеристиками соціального середовища.

Аналіз отриманих даних дозволив виокремити три групи респондентів із високим, середнім і низьким рівнями самоефективності. Підлітки з високим рівнем самоефективності (близько третини вибірки) характеризуються позитивним уявленням про власні можливості, орієнтацією на досягнення результату та здатністю зберігати активність у ситуаціях труднощів. Для них притаманна інтерпретація невдач як тимчасових і таких, що підлягають подоланню.

Респонденти із середнім рівнем самоефективності демонструють нестійкість у поведінкових проявах: їхня впевненість залежить від умов діяльності та зовнішньої підтримки. У складних ситуаціях вони можуть як мобілізувати ресурси, так і проявляти сумніви у власних можливостях, що свідчить про недостатню сформованість внутрішніх механізмів саморегуляції.

Підлітки з низьким рівнем самоефективності виявляють схильність до уникнення складних завдань, занижену оцінку власних здібностей та підвищену залежність від зовнішньої оцінки. Для цієї групи характерне переважання негативних очікувань щодо результатів діяльності та інтерпретація невдач як підтвердження власної неспроможності.

Встановлено, що рівень самоефективності безпосередньо пов'язаний із характером емоційної регуляції: підлітки з високими показниками здатні ефективніше контролювати тривожність і зберігати емоційну рівновагу, тоді як низький рівень супроводжується емоційною нестабільністю та підвищеною чутливістю до стресових факторів.

Також виявлено значущу роль соціального середовища: наявність підтримки з боку сім'ї та позитивний досвід взаємодії з однолітками сприяють формуванню вищого рівня самоефективності. Натомість дефіцит підтримки або переважання критичних оцінок корелює зі зниженням впевненості у власних можливостях.

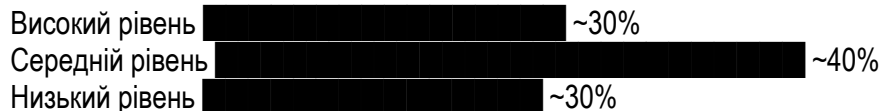

Рис. 1 Розподіл підлітків за рівнем самоефективності

Отримані результати дослідження відображено на діаграмі, яка демонструє розподіл підлітків за рівнем самоефективності. Як видно, найбільшу частку становлять респонденти із середнім рівнем самоефективності (близько 40 %). Це свідчить про те, що для значної частини підлітків характерна нестійка впевненість у власних можливостях, яка залежить від умов діяльності та наявності зовнішньої підтримки.

Водночас приблизно по 30 % вибірки припадає на підлітків із високим і низьким рівнями самоефективності. Наявність значної частки респондентів із високим рівнем свідчить про сформовану здатність до саморегуляції, позитивне самосприйняття та орієнтацію на досягнення цілей. Такі підлітки демонструють наполегливість і готовність долати труднощі.

Водночас частка підлітків із низьким рівнем самоефективності також є суттєвою, що вказує на наявність групи ризику. Для них характерні невпевненість у власних здібностях, уникнення складних завдань і залежність від зовнішньої оцінки.

Отже, представлений розподіл підтверджує, що самоефективність у підлітковому віці має неоднорідний характер і значною мірою залежить від впливу соціального середовища та рівня розвитку внутрішніх психологічних ресурсів.

Висновки. Самоефективність у підлітковому віці формується під впливом взаємодії психологічних механізмів та соціально-особистісних чинників. Ключову роль відіграють досвід успіху, саморегуляція, соціальна підтримка та особистісні ресурси.

Розвиток сприятливого соціального середовища та формування внутрішніх ресурсів особистості є важливими умовами підвищення рівня самоефективності підлітків, що сприяє їхньому успішному особистісному та соціальному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Eccles J. S., Roeser R. W. Schools as developmental contexts during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*. 2011. Vol. 21, № 1. P. 225–241.
2. Harter S. The Construction of the Self: Developmental and Sociocultural Foundations. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2012. 440 p.
3. Masten A. S. Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56, № 3. P. 227–238.

4. Pintrich P. R., De Groot E. V. Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*. 1990. Vol. 82, № 1. P. 33–40.

5. Schunk D. H. Self-efficacy and academic motivation. *Educational Psychologist*. 1991. Vol. 26, № 3–4. P. 207–231.

Калугаряну Тетяна,
здобувачка магістерського рівня,
Спеціальність С4 Психологія,
Група 1МАПСЗ,
Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
Комар Тетяна Олександрівна,
доцент, доцент кафедри психології,
Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У РОЗВИТКУ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Ключові слова: самоефективність, підлітковий вік, соціальне середовище, сім'я, однолітки, соціальна підтримка, саморегуляція.

Вступ. Підлітковий вік є критичним етапом формування особистості, зокрема розвитку самоефективності як уявлення про власну здатність досягати поставлених цілей. У цей період значно зростає роль соціального середовища, яке виступає ключовим чинником становлення поведінкових стратегій, самооцінки та мотивації.

Соціальне середовище підлітка включає сім'ю, однолітків та освітнє середовище, які формують умови для набуття досвіду успіху, соціального підкріплення та моделювання ефективної поведінки. Дослідження ролі соціального середовища у розвитку самоефективності дозволяє визначити фактори, що сприяють або перешкоджають формуванню впевненості у власних можливостях.

Виклад основного матеріалу. Викладений у роботі матеріал підтверджує, що самоефективність формується як складна інтегративна система переконань, яка залежить не лише від окремих факторів, а й від їхньої взаємодії. Важливо зазначити, що процес формування самоефективності має динамічний характер і змінюється залежно від життєвого досвіду підлітка та умов соціального середовища [1].

Додатково слід підкреслити роль **когнітивних процесів** у розвитку самоефективності. Зокрема, значення має інтерпретація підлітками власного досвіду: одні й ті самі події можуть по-різному впливати на рівень впевненості залежно від того, як вони осмислюються [4]. Підлітки з високим рівнем самоефективності схильні пояснювати успіх власними зусиллями, а невдачі – тимчасовими труднощами, тоді як підлітки з низьким рівнем частіше приписують невдачі власній неспроможності.

Важливим аспектом є також розвиток **рефлексії**, яка дозволяє підліткам усвідомлювати власні сильні та слабкі сторони, аналізувати результати діяльності та коригувати поведінку [2]. Рефлексивні здібності сприяють формуванню більш адекватної самооцінки та підвищенню впевненості у власних можливостях.

Крім того, доцільно враховувати вплив **мотиваційної сфери**. Самоефективність тісно пов'язана з мотивацією досягнення: чим вищою є віра у власні можливості, тим більш амбітні цілі ставить перед собою підліток і тим більше зусиль докладає для їх досягнення [4]. Зі свого боку, успішне досягнення цілей підсилює рівень самоефективності, утворюючи позитивне підкріплювальне коло.

Окрему увагу варто приділити **стресостійкості та копінг-стратегіям**. Підлітки з високим рівнем самоефективності частіше використовують активні стратегії подолання труднощів (пошук рішень, звернення по допомогу, планування дій), тоді як низький рівень самоефективності пов'язаний із уникненням, пасивністю або емоційною дезорганізацією [2].

Також слід врахувати вплив **мікросоціальних та макросоціальних умов**. До мікросоціальних належать безпосередні контакти підлітка (сім'я, друзі, школа), тоді як макросоціальні фактори включають соціально-економічну ситуацію, культурні норми та суспільні очікування. В умовах соціальної нестабільності (зокрема в українському контексті) підвищується значення психологічної підтримки та розвитку внутрішніх ресурсів особистості.

Додатково важливо звернути увагу на **гендерні особливості** формування самоефективності. Дослідження свідчать, що хлопці частіше демонструють вищий рівень упевненості у сферах, пов'язаних із досягненнями та конкуренцією, тоді як дівчата — у соціально-комунікативній сфері [1]. Це зумовлено як соціальними очікуваннями, так і особливостями виховання.

Не менш значущим є вплив **позашкільної діяльності** (спорт, творчість, волонтерство), яка створює додаткові можливості для переживання успіху, розвитку навичок і розширення соціального досвіду [4]. Саме в таких видах діяльності підлітки часто отримують перший досвід самостійних досягнень, що суттєво підсилює їхню самоефективність.

Таким чином, розширений аналіз дозволяє розглядати самоефективність не лише як результат окремих впливів, а як продукт складної взаємодії когнітивних, емоційних, мотиваційних та соціальних чинників, що функціонують у єдиній системі розвитку особистості підлітка [2].

Результати дослідження. У дослідженні взяли участь 37 підлітків віком 13–16 років. Для оцінки рівня самоефективності та особливостей соціального середовища було використано опитувальні методики, спрямовані на виявлення рівня впевненості у власних можливостях, а також характеру соціальної підтримки з боку сім'ї, однолітків і педагогів.

Отримані результати показали, що високий рівень самоефективності притаманний підліткам, які отримують стабільну емоційну підтримку, позитивне підкріплення та мають досвід успішного виконання завдань. У цієї групи респондентів також виявлено вищий рівень мотивації до досягнення цілей і більшу наполегливість у подоланні труднощів.

Натомість підлітки з низьким рівнем самоефективності частіше демонструють невпевненість у власних здібностях, схильність уникати складних завдань та залежність від зовнішньої оцінки. Для них характерним є дефіцит підтримки або переважання критичних реакцій з боку значущого соціального оточення.

Кількісний аналіз показав, що найбільш вагомим фактором виступає сімейна підтримка, яка має найсильніший зв'язок із рівнем самоефективності. Водночас значущу роль відіграє і прийняття у групі однолітків, що впливає на формування впевненості у соціальних ситуаціях. Вплив освітнього середовища проявляється через створення ситуацій успіху та характер педагогічної взаємодії.

Також встановлено, що підлітки з високим рівнем самоефективності частіше використовують конструктивні стратегії подолання труднощів, тоді як респонденти з низьким рівнем — уникають активних дій або демонструють знижену ініціативність. Це підтверджує зв'язок між соціальним середовищем, рівнем самоефективності та поведінковими стратегіями.

Висновки. Соціальне середовище є визначальним чинником розвитку самоефективності у підлітковому віці. Підтримка з боку сім'ї, прийняття в групі однолітків та позитивна педагогічна взаємодія сприяють формуванню впевненості у власних можливостях.

Недостатність соціальної підтримки та негативний досвід взаємодії знижують рівень самоефективності та обмежують активність підлітків. Отримані результати підкреслюють необхідність створення сприятливого соціального середовища як умови ефективного особистісного розвитку підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bandura A. Self-efficacy: The Exercise of Control. New York : W. H. Freeman and Company, 1997. 604 p.
2. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs : Prentice-Hall, 1986. 617 p.
3. Pajares F. Self-efficacy beliefs in academic settings. *Review of Educational Research*. 1996. Vol. 66, № 4. P. 543–578.
4. Ryan R. M., Deci E. L. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. Vol. 25, № 1. P. 54–67.
5. Zimmerman B. J. Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. Vol. 25, № 1. P. 82–91.

Кейбало Аліна Сергіївна,
учениця 10Б класу
наукового ліцею комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – Смельянченко В.В.,
викладач фізики наукового ліцею комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ПАРЕЙДОЛІЇ В АСТРОНОМІЧНИХ ЗОБРАЖЕННЯХ: КІЛЬКІСНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ОЦІНКА

Парейдолія — це здатність людського мозку бачити знайомі образи там, де їх немає: обличчя, фігури тварин, символи [1]. Астрономія є однією з галузей науки, де парейдолія часто відіграє значну роль. Спостереження за небесними тілами, знімки космічних апаратів і телескопів нерідко стають джерелом оптичних ілюзій, через які випадкові утворення або світлотіньові ефекти сприймаються як реальні об'єкти [3]. Дослідження цього явища є актуальним, оскільки воно дозволяє глибше зрозуміти механізми людського сприйняття та їхній вплив на інтерпретацію наукових даних. Тому метою дослідження є розробка індексу парейдолії для кількісної оцінки виразності парейдолических образів та дослідження зв'язку між його значеннями і суб'єктивним сприйняттям людини та систем штучного інтелекту.

Завдання:

- Розглянути наукові підходи до дослідження парейдолій та визначити фактори, які сприяють їх появі
- Розробити індекс парейдолії P та дослідити його залежність від кута падіння світла для ряду парейдолій, зафіксованих на поверхні Меркурія.
- Порівняти значення індексу P з оцінками людей і систем штучного інтелекту.
- Застосувати індекс парейдолії P до інших прикладів астрономічних парейдолій і оцінити його ефективність як інструменту прогнозування сприйняття образів.

Об'єкт дослідження: когнітивні оптичні ілюзії

Предмет: вплив параметрів освітлення, контрастності та симетрії зображення на сприйняття астрономічних парейдолій людьми та системами штучного інтелекту

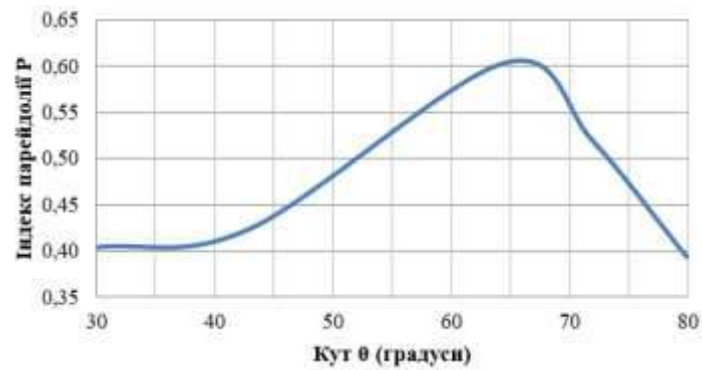
Методи: теоретичні (розрахунки).

Існує цілий ряд факторів, які суттєво впливають на ймовірність того, що спостерігач зможе впізнати знайомий об'єкт у випадковому візерунку. Особливе значення серед них мають напрямок падіння світла, ступінь контрастності та симетрія форми [2]. Для кількісної оцінки впливу цих чинників пропонується запровадити умовну величину — індекс парейдолії (P), що визначається як:

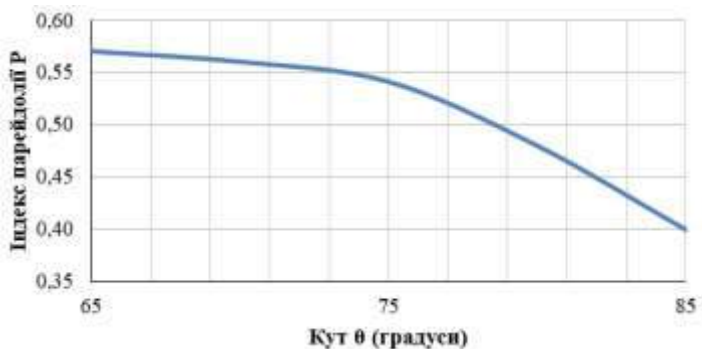
$$P = \frac{I+C+S}{3} \quad (1)$$

, де I — нормалізована інтенсивність (0–1), C — контрастність об'єкта (0–1), S — коефіцієнт симетричності (0–1). Чим ближче P до 1, тим вищий шанс, що людина «побачить парейдолію».

На першому етапі роботи здійснено розрахунки залежності індекса парейдолії від кута падіння світла (incidence angle) для парейдолій, зафіксованих місією MESSENGER на поверхні Меркурія. Для проведення розрахунків обирався ряд знімків однієї і тієї ж ділянки, отриманих при різних значеннях кута падіння світла, аналіз знімків та визначення параметрів I , C та S здійснювались за допомогою графічного редактора ImageJ. Одержані графіки залежностей $P(\theta)$ представлені на рис. 1.

а

б

Рис. 1. Залежності індекса парейдолії P від кута падіння світла θ для парейдолії Happy Little Crater (а) та Mickey Mouse (б).

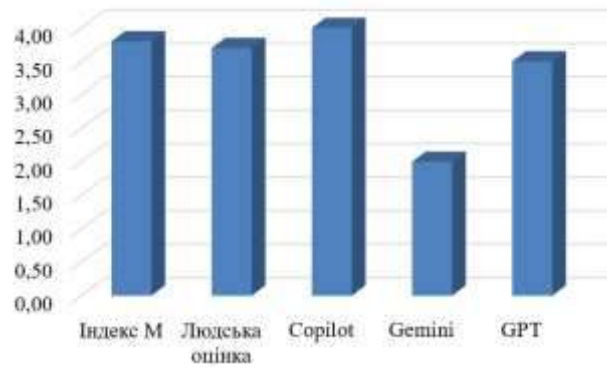
Побудовані залежності $P(\theta)$ демонстрували наявність характерних максимумів при кутах освітлення близько 65° , що вказує на найбільшу ймовірність виникнення парейдолії за такого кута падіння світла. Проведене опитування респондентів показало якісну узгодженість між розрахованими значеннями індексу парейдолії P та людськими оцінками виразності образів на тих самих астрономічних знімках.

У подальшому проведено аналіз із використанням систем штучного інтелекту — ChatGPT, Google Gemini та Microsoft Copilot. Кожній системі надавали ті самі астрономічні знімки з однаковим текстовим запитом, після чого моделі оцінювали виразність образу. Отримані результати також показали, що моделі Copilot і Gemini мають один чітко виражений максимум оцінок, для Copilot він спостерігався приблизно при 65° , що практично збігається з результатами опитування людей, тоді як для Gemini він був зміщеним до $72\text{--}73^\circ$, тобто в бік більших кутів освітлення. Водночас модель ChatGPT демонструє два локальні максимуми — близько 65° та 80° , що можна пояснити особливостями мультимодальної обробки візуальної й семантичної інформації.

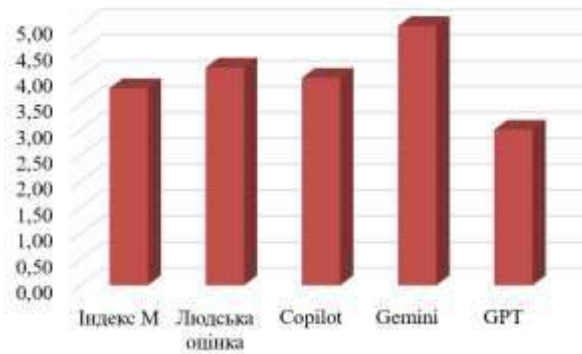
На фінальному етапі роботи було розраховано індекс парейдолії та проведено опитування серед людей і систем штучного інтелекту для декількох відомих парейдолій на поверхні Меркурія (рис. 2). Для забезпечення коректного порівняння результатів кількісного аналізу з оцінками респондентів і ШІ було застосовано лінійне перетворення індексу парейдолії у шкалу від 1 до 5:

$$M = 1 + 4P \quad (2)$$

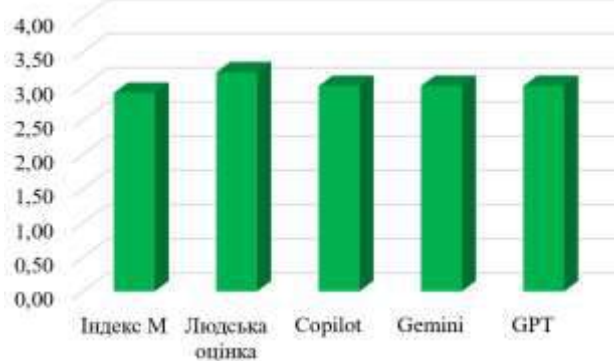
, де P — значення індексу парейдолії, розрахованого за формулою (1), а M — масштабований індекс парейдолії, розрахований за формулою (2)

a

б

в

Рис. 2. Порівняння масштабованого індексу парейдолії з результатами опитування людей і систем штучного інтелекту для парейдолій AI-Hamadhani (а), Human (б) та Cookie Monster (в).

Застосування індексу парейдолії до окремих прикладів астрономічних парейдолій підтвердило його ефективність як інструменту прогнозування сприйняття образу людиною. Серед досліджених систем штучного інтелекту найбільшу кореляцію з результатами людського опитування та значеннями індексу P продемонструвала система Microsoft Copilot.

Висновки. У роботі запропоновано індекс парейдолії P , який дозволяє кількісно оцінювати виразність парейдолічних образів на астрономічних знімках. Для знімків поверхні Меркурія встановлено, що максимальні значення індексу досягаються при куті освітлення близько 65° , що відповідає умовам найвиразнішого ефекту. Порівняння з результатами опитування та оцінками ШІ показало загальну узгодженість моделі з людським сприйняттям. Copilot і Gemini демонструють один максимум оцінок, подібний до людських результатів, тоді як GPT-модель має два локальні максимуми. Найвищу кореляцію з розрахунками та людськими оцінками продемонструвала система Copilot.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грін С. Оптичні ілюзії та механізми їх сприйняття. Львів : Видавництво Львівського університету, 2018. 280 с.
2. Wardle S. G., Taubert J., Teichmann L., Baker C. I. Rapid and dynamic processing of face pareidolia in the human brain [Електронний ресурс] // Nature Communications. 2020. Vol. 11. Article 4518. Режим доступу: <https://www.nature.com/articles/s41467-020-18325-8> (дата звернення: 12.03.2026).
3. Zhang L. Cosmic Objects and Pareidolia: Analysis of Astronomical Images // Journal of Space Studies. 2022. Vol. 28, No. 2. P. 140–156.

ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ВИМОГИ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ

В умовах війни та повоєнного відновлення ефективна підготовка випускників закладів вищої освіти, які здобули спеціальність психолога, до практичної роботи з клієнтами набуває критичної значущості. Водночас реалізація цього завдання ускладнюється як умовами навчання (дистанційний формат, обмеження можливостей моделювати професійні ситуації на практичних заняттях, труднощі автоматизації професійного мовлення тощо), так і особливостями роботи із психологічно травмованими клієнтами. Не менш важливим обтяжувальним чинником є травматизація самих здобувачів, неспроможність відновити ресурс, достатній для надання клієнтам допомоги без власного виснаження. Це створює розрив між вимогами до компетенцій випускника, його здатністю якісно виконувати обов'язки на робочому місці та реальним рівнем готовності до цього. У зв'язку з цим ключовим завданням закладу вищої освіти стає така організація професійної, перш за все практичної, підготовки майбутніх психологів, яка б забезпечувала врахування професійних стандартів їх діяльності. Зупинимось на переддипломній практиці.

Як влучно зауважили Н. Гончарук, Л. Онуфрієва та О. Чайковська, під час переддипломної практики здобувачі не лише працюють над кваліфікаційною роботою, закріплюють навички теоретичних та емпіричних досліджень, а вчаться ухвалювати самостійні професійні рішення на робочому місці [1, с. 4–5]. Як встановили Н. Волкова та М. Булгак, значна частка студентів при цьому переживає труднощі при підборі стратегій надання психологічної допомоги, встановлення емоційного контакту з клієнтами, сприймання їх складних життєвих обставин, що вимагає удосконалення організації практичної підготовки [2].

У Хортицькій національній академії переддипломна практика здобувачів освіти спеціальності С4 Психологія спрямована на вдосконалення навичок дослідницької діяльності та практичного застосування теоретико-методологічних принципів рішення конкретних індивідуальних проблем особистості під час проведення індивідуальної та групової роботи, проведення кваліфікаційного дослідження та грамотний опис його результатів. Зміст програми переддипломної практики враховує вимоги двох професійних стандартів: практичного психолога закладу освіти та практичного психолога (соціальна сфера).

Відповідно до професійного стандарту практичного психолога закладу освіти [3], загальною компетентністю цих фахівців є здатність до конструктивного спілкування в різних середовищах, співпраці в командах, ведення діалогу та переговорів, взаємодії з іншими людьми, налагодження ефективної комунікації. Розвиток цієї компетентності досягається шляхом залучення здобувачів до широкого спектру активностей, спрямованих на набуття соціальних навичок (soft-skills): участь у психолого-медико-педагогічних консилиумах, конференціях, семінарах, педагогічних радах, відкритих заняттях тощо, співпраця з працівниками бази практики, узгодження з ними власних дій при виконанні завдань переддипломної практики, професійне спілкування з клієнтами при проведенні досліджень та наданні психологічної допомоги. Акцентується важливість умінь чітко формулювати свої думки, наводити логічні аргументи, брати участь в обговореннях, ухвалювати зважені рішення та самостійно розв'язувати проблеми, орієнтуватися на клієнта, дотримуватись етичних норм та етикету професійного спілкування психолога.

Розвитку такої компетенції, як здатність обирати та застосовувати методи психологічної діагностики відповідно до її завдань, потреб цільової аудиторії та актуального стану освітнього середовища, слугують завдання переддипломної практики щодо підготовки (підбору методик, розробки етапів, розв'язання організаційних моментів) та проведення емпіричного дослідження.

Для удосконалення здатності інтерпретувати результати психологічної діагностики практиканти виконують опис отриманих даних у звіті з їх обов'язковим кількісним та якісним аналізом.

З метою розвитку здатності визначати структуру, зміст, види психологічної допомоги, форми та методи відповідно до запиту та/або виявленої потреби на основі якісного аналізу отриманих даних практиканти оцінюють доцільність подальших інтервенцій (профілактики, розвитку, корекції).

Для удосконалення здатності планувати, реалізовувати та визначати ефективність психологічної допомоги практиканти складають корекційно-розвивальну програму та проводять обрані заняття.

Здатність до самооцінювання практичної діяльності розвивається під час узагальнення результатів переддипломної практики: підготовки щоденника, звіту, комп'ютерної презентації щодо процесу та результатів практики.

Здатність до документування трудової діяльності вдосконалюється за рахунок оформлення протоколів діагностики, ознайомлення із планом роботи та типовою документацією психологічної служби бази практики.

Професійний стандарт практичного психолога (соціальна сфера) [4] наголошує на важливості такої компетенції, як здатність виявляти психологічні проблеми осіб різних вікових та соціальних груп, представників вразливих верств населення та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Її розвитку сприяють бесіда з клієнтами перед проведенням діагностики, яка дозволяє висувати гіпотези щодо причин їх психологічних труднощів, а також аналіз результатів діагностування.

Здатність визначати цільову аудиторію та її потреби для здійснення психологічної профілактики серед осіб, які звертаються за психологічною допомогою, вдосконалюється при інтерпретації отриманих даних.

Здатність здійснювати профілактику негативних соціальних проявів поведінки соціальних груп та окремих осіб розвивається при самостійному проведенні занять розробленої корекційно-розвивальної програми.

Здатність використовувати нові розробки та методи психодіагностики, психокорекційної, психолого-профілактичної та психотерапевтичної роботи та створювати авторські розробки, методики формується в процесі розробки корекційно-розвивальної програми з використанням технічних засобів роботи з клієнтами онлайн, а також сучасних методик психологічної допомоги (тілесно-орієнтовані, когнітивно-поведінкові, діалектично-поведінкові, майндфулнес, травмо-орієнтовані тощо).

Таким чином, зміст програми переддипломної практики майбутніх психологів у Хортицькій національній академії відображує вимоги професійних стандартів практичного психолога закладу освіти та практичного психолога (соціальна сфера). З метою подальшого підвищення якості освіти планується посилити реабілітаційний компонент практичної підготовки цих фахівців за рахунок включення до баз практики більшої кількості реабілітаційних установ та акцентування проблематики психологічної травми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончарук Н. М., Онуфрієва Л. А., Чайковська О. М. Експериментально-дослідницька переддипломна практика : методичні рекомендації для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 32 с.

2. Волкова Н. П., Булгак М. В. Практична підготовка як чинник формування консультативної готовності майбутніх психологів. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2026. № 28. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1819> (дата звернення: 25.04.2026).

3. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти» : Наказ Міністерства економіки від 24.11.2020 № 2425-20. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/12/Standart_Praktychnyy_psykholoh.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

4. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог (соціальна сфера)» : Наказ Міністерства економіки від 03.02.2021 № 211. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/284-prakticnij_psiholog_social_na_sfera.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

Клебан Вікторія Юріївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник – **Завадська І. М.**,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасних умовах воєнних дій в Україні особливої актуальності набуває проблема організації ефективної системи соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям. Участь у бойових діях супроводжується значними фізичними та психологічними навантаженнями, що часто призводить до розвитку стресових розладів, емоційного виснаження, порушень соціальної адаптації. У зв'язку з цим постає необхідність створення цілісної системи підтримки, спрямованої на відновлення психічного здоров'я військовослужбовців та їх успішну інтеграцію у мирне життя.

Теоретичні засади соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям базуються на принципах гуманізму, комплексності, міждисциплінарності та індивідуального підходу. Важливу роль у цьому процесі відіграють положення психології особистості та кризової психології. І. Бех підкреслює необхідність врахування індивідуального досвіду людини, її ціннісних орієнтацій та внутрішніх ресурсів [1, с. 140]. С. Максименко наголошує на активній ролі особистості у процесі подолання життєвих труднощів, що передбачає мобілізацію її внутрішніх ресурсів [2, с. 118]. Це дозволяє розглядати військовослужбовця не лише як об'єкт допомоги, але і як активного суб'єкта процесу реабілітації.

Особливості психологічного стану військовослужбовців після участі у бойових діях визначаються впливом травматичного досвіду. Часто спостерігаються симптоми посттравматичного стресового розладу, підвищена тривожність, агресивність, порушення сну, емоційна нестабільність. Як зазначає О. Кокун, психологічна допомога у таких випадках повинна бути комплексною та враховувати індивідуальні особливості реагування на стрес [5, с. 62]. Важливою є своєчасна діагностика психічного стану та надання кваліфікованої допомоги.

Система соціально-психологічної допомоги включає кілька основних напрямів: психологічну підтримку, соціальну адаптацію, медичну реабілітацію та правовий супровід. Психологічна допомога передбачає індивідуальне консультування, психотерапію, кризове втручання. Соціальна адаптація спрямована на відновлення соціальних зв'язків, сприяння працевлаштуванню, інтеграцію у громаду. Медична реабілітація включає лікування фізичних та психічних наслідків травм, а правова допомога забезпечує захист прав військовослужбовців.

Однією з ключових проблем є недостатня координація між різними структурами, що надають допомогу. Відсутність єдиної системи взаємодії між медичними, соціальними та психологічними службами ускладнює процес реабілітації. У зв'язку з цим важливим є розвиток міжвідомчої співпраці та створення інтегрованих центрів допомоги.

Особливу роль у системі підтримки відіграють соціальні працівники та психологи, які забезпечують безпосередню взаємодію з військовослужбовцями. Вони здійснюють оцінку потреб, розробляють індивідуальні програми допомоги, надають емоційну підтримку. Важливим є також залучення сім'ї військовослужбовця до процесу реабілітації, оскільки сімейне середовище є важливим ресурсом відновлення.

Серед сучасних форм допомоги значного поширення набувають групові методи роботи, зокрема тренінги, групи підтримки, арттерапія, тілесно орієнтовані практики. Вони сприяють зниженню рівня стресу, розвитку навичок саморегуляції та формуванню відчуття підтримки. Також активно впроваджуються дистанційні форми допомоги, що дозволяє охопити більшу кількість осіб.

Водночас система соціально-психологічної допомоги стикається з низкою викликів. Серед них – недостатнє фінансування, дефіцит кваліфікованих фахівців, стигматизація звернення за психологічною допомогою, а також складність реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя. Багато ветеранів відчують труднощі у відновленні соціальних ролей, що може призводити до соціальної ізоляції.

Перспективи розвитку системи допомоги пов'язані з удосконаленням державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців, впровадженням сучасних реабілітаційних програм та підвищенням рівня підготовки фахівців. Важливим є також розвиток громадських ініціатив та волонтерського руху, які доповнюють державні програми підтримки.

Особливої уваги потребує впровадження профілактичних заходів, спрямованих на запобігання розвитку психічних розладів. Це включає психологічну підготовку військовослужбовців до участі у бойових діях, формування навичок стресостійкості, розвиток системи психологічного супроводу під час служби.

Таким чином, система соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям є важливим елементом забезпечення їхнього психічного здоров'я та соціальної адаптації. Її ефективність залежить від комплексного підходу, міжвідомчої взаємодії та врахування індивідуальних потреб кожної особистості. У сучасних умовах особливого значення набуває розвиток інноваційних форм допомоги, підвищення доступності послуг та формування позитивного ставлення до психологічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : КММ, 2016. 296 с.
3. Титаренко Т. М. Життєві кризи особистості. Київ : Каравела, 2015. 248 с.
4. Савчин М. В. Загальна психологія. Київ : Академвидав, 2018. 344 с.
5. Кокун О. М. Психологічна допомога в умовах кризи. Київ : Інститут психології, 2022. 180 с.

Клевчук Віктор Васильович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Завадська І. М.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ООП У КОЛЕДЖАХ

У сучасних умовах розвитку інклюзивної освіти в Україні особливої актуальності набуває проблема психолого-педагогічної підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (ООП) у закладах фахової передвищої освіти, зокрема коледжах. Інклюзивне освітнє середовище передбачає забезпечення рівного доступу до освіти для всіх здобувачів, незалежно від їхніх індивідуальних можливостей, стану здоров'я чи психофізичних особливостей. У цьому контексті психолого-педагогічна підтримка виступає не лише допоміжним елементом, а ключовою умовою ефективного навчання, соціалізації та професійного становлення студентів з ООП.

Теоретичні засади проблеми ґрунтуються на положеннях гуманістичної та культурно-історичної психології. Л. Виготський наголошував, що розвиток психіки відбувається у процесі соціальної взаємодії, а навчання є провідним чинником формування вищих психічних функцій [1, с. 218]. Це означає, що здобувачі освіти з ООП потребують спеціально організованого середовища, яке забезпечує їхню активну участь у навчальному процесі.

С. Максименко підкреслює, що особистість є активним суб'єктом власного розвитку, здатним до компенсації труднощів за умови відповідної підтримки соціального середовища [2, с. 121]. Отже, психолого-педагогічна підтримка розглядається як система заходів, що сприяє розкриттю потенціалу кожного здобувача освіти.

Психолого-педагогічна підтримка у коледжах є багаторівневою системою, яка охоплює діагностичний, профілактичний, консультативний, корекційно-розвивальний та соціально-адаптаційний

напрями. Її метою є створення умов для успішного навчання, збереження психічного здоров'я та формування соціальної компетентності студентів з ООП.

Першим етапом є психодіагностична робота, яка дозволяє визначити індивідуальні особливості студентів, їхній рівень розвитку, освітні потреби та труднощі адаптації. На основі діагностики розробляються індивідуальні освітні маршрути, що враховують можливості та потреби кожного здобувача освіти. Це забезпечує принцип індивідуалізації навчального процесу.

Важливим компонентом є психологічне консультування, спрямоване на подолання емоційних труднощів, зниження рівня тривожності, формування впевненості у власних силах. Як зазначає О. Кокун, психологічна підтримка є важливим ресурсом стабілізації емоційного стану та розвитку адаптаційних можливостей особистості [3, с. 94]. Консультування може здійснюватися як в індивідуальній, так і груповій формі.

Корекційно-розвивальна робота спрямована на розвиток когнітивних процесів, мовлення, уваги, пам'яті, а також емоційно-вольової сфери. Використовуються тренінгові програми, арттерапія, ігрові методики, які сприяють формуванню позитивної Я-концепції та підвищенню самооцінки студентів з ООП. Особливе значення має розвиток комунікативних навичок, оскільки вони є основою успішної соціальної інтеграції.

Соціально-адаптаційний напрям передбачає створення умов для включення студентів з ООП у студентське середовище. Це включає організацію спільних заходів, участь у проєктах, студентському самоврядуванні, культурних та освітніх ініціативах. Формування інклюзивного середовища сприяє зниженню соціальної ізоляції та розвитку почуття належності до колективу.

Особливу роль у системі підтримки відіграє викладач. Його функції виходять за межі традиційного навчання і включають фасилітацію, емоційну підтримку, адаптацію навчального матеріалу до потреб студентів з ООП. Викладач повинен володіти основами інклюзивної педагогіки та психології, що дозволяє ефективно взаємодіяти зі студентами з різними освітніми потребами.

Важливим аспектом є міждисциплінарна взаємодія фахівців. Ефективна психолого-педагогічна підтримка можлива лише за умови співпраці психологів, соціальних педагогів, викладачів, адміністрації закладу та батьків. Такий підхід забезпечує комплексність допомоги та підвищує її ефективність.

Окрему увагу слід приділити роботі з батьками студентів з ООП. Сім'я є важливим ресурсом підтримки, що впливає на мотивацію, емоційний стан та адаптацію здобувача освіти. Співпраця закладу освіти з родиною дозволяє створити єдину систему підтримки та забезпечити узгодженість дій.

Серед основних проблем реалізації інклюзивної освіти у коледжах можна виділити недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, обмежену кількість кваліфікованих фахівців, а також недостатню готовність педагогічного персоналу до роботи з студентами з ООП. Подолання цих труднощів потребує системних змін та державної підтримки.

Перспективним напрямом розвитку є впровадження інноваційних технологій у систему психолого-педагогічної підтримки. Використання цифрових платформ, дистанційного консультування, адаптивних навчальних програм дозволяє розширити можливості навчання та підвищити його доступність. Також важливим є розвиток інклюзивної культури в освітніх закладах.

Таким чином, психолого-педагогічна підтримка здобувачів освіти з ООП у коледжах є складною багаторівневою системою, яка забезпечує їхню успішну адаптацію, навчання та соціалізацію. Вона сприяє розвитку особистісного потенціалу студентів, формуванню їхньої самостійності та інтеграції у суспільство. Ефективність цієї системи залежить від комплексної взаємодії всіх учасників освітнього процесу та створення інклюзивного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ : Радянська школа, 1982. 287 с.
2. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : КММ, 2016. 296 с.
3. Кокун О. М. Психологічна допомога в умовах кризи. Київ : Інститут психології НАПН України, 2022. 180 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Либідь, 2004. 576 с.
5. Панок В. Г. Психологічна служба системи освіти. Київ : Ніка-Центр, 2011. 320 с.

Кликун Олександр Валерійович,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сорока Д. Г.,**
доктор філософії,
старший викладач кафедри
психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ У ПЕРІОД ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність проблеми психологічної підтримки студентів у період дистанційного навчання в умовах війни визначається сукупністю соціальних, психологічних та освітніх викликів, які постають перед сучасною молоддю. Воєнний стан супроводжується постійною загрозою життю, нестабільністю соціального середовища, інформаційним перенавантаженням та переживанням травматичних подій, що значною мірою впливає на психоемоційний стан особистості [1, с. 14]. У поєднанні з дистанційною формою навчання ці чинники створюють складні умови для ефективного засвоєння знань і особистісного розвитку студентів.

Дистанційне навчання, яке стало необхідною альтернативою в умовах війни, має як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку, воно забезпечує безперервність освітнього процесу, дозволяє зберігати доступ до навчальних ресурсів незалежно від місця перебування. З іншого боку, воно обмежує безпосередню соціальну взаємодію, що є важливим чинником психічного розвитку та емоційної підтримки молоді [2, с. 52]. Відсутність живого спілкування з однолітками та викладачами призводить до відчуття соціальної ізоляції, самотності, втрати мотивації та зниження рівня залученості до навчального процесу.

Особливістю психологічного стану студентів у воєнний період є підвищений рівень тривожності, який часто супроводжується депресивними проявами, емоційною нестабільністю, апатією та відчуттям безнадійності. Дослідники зазначають, що тривожні стани у студентської молоді можуть проявлятися у вигляді постійного очікування небезпеки, труднощів концентрації уваги, зниження когнітивної продуктивності та порушення пам'яті [3, с. 37]. Це безпосередньо впливає на успішність навчання та загальну якість життя студентів.

Важливим аспектом є також вплив інформаційного середовища. Постійне споживання новин про війну, перегляд травматичного контенту, а також поширення фейкової інформації підсилюють психологічне напруження, формують відчуття небезпеки та невизначеності [4, с. 61]. У таких умовах студентам складно підтримувати психологічну рівновагу та ефективно виконувати навчальні завдання.

Психологічна підтримка студентів у період дистанційного навчання повинна мати комплексний характер і включати різні рівні допомоги: індивідуальний, груповий та інституційний. На індивідуальному рівні важливим є забезпечення доступу до психологічного консультування, яке може здійснюватися в онлайн-форматі. Консультації спрямовані на зниження рівня тривожності, опрацювання травматичного досвіду, розвиток адаптивних копінг-стратегій та формування навичок саморегуляції [5, с. 22].

На груповому рівні ефективними є тренінги психологічної стійкості, групи підтримки, психоедукаційні заняття, спрямовані на підвищення обізнаності студентів щодо психологічних реакцій на стрес та способів їх подолання. Участь у таких заходах сприяє формуванню відчуття спільності, зменшенню ізоляції та підвищенню рівня соціальної підтримки [1, с. 18].

Інституційний рівень передбачає активну діяльність психологічних служб закладів вищої освіти. Вони повинні організовувати системну роботу з підтримки психічного здоров'я студентів, зокрема проводити онлайн-консультації, створювати інформаційні платформи, розробляти рекомендації для студентів і викладачів, а також впроваджувати програми психологічного супроводу освітнього процесу [6, с. 33].

Важливу роль у забезпеченні психологічного добробуту студентів відіграють викладачі. Вони можуть створювати сприятливе навчальне середовище, враховувати емоційний стан студентів,

використовувати гнучкі форми навчання та оцінювання, підтримувати відкриту комунікацію. Такий підхід сприяє зниженню стресу та підвищенню мотивації до навчання [2, с. 57].

Особливу увагу слід приділити розвитку навичок самодопомоги у студентів. До них належать техніки релаксації (дихальні вправи, медитація), планування часу, підтримання режиму дня, фізична активність, обмеження споживання негативної інформації. Формування таких навичок підвищує рівень психологічної стійкості та здатність адаптуватися до складних життєвих умов [5, с. 27].

Крім того, важливим є розвиток резильєнтності (життєстійкості) як здатності особистості долати труднощі та зберігати психічне здоров'я в умовах стресу. Резильєнтність формується через позитивне мислення, наявність соціальної підтримки, віру у власні сили та здатність знаходити сенс у складних ситуаціях [3, с. 42].

Отже, психологічна підтримка студентів у період дистанційного навчання в умовах війни є багатовимірним процесом, що вимагає системного підходу та взаємодії різних суб'єктів освітнього процесу. Її ефективність залежить від своєчасності надання допомоги, доступності психологічних ресурсів, а також активної позиції самих студентів у збереженні власного психічного здоров'я [1, с. 21].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максименко С. Д. Психологічна допомога особистості в кризових умовах. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 120 с.
2. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2021. 384 с.
3. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічні аспекти. Київ : Каравела, 2021. 288 с.
4. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. Київ : Інститут психології НАПН України, 2020. 256 с.
5. Ляшенко О. І. Психологічний супровід освітнього процесу в умовах кризи. Київ : Педагогічна думка, 2023. 150 с.
6. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2022. 312 с.

Клопота Ольга Анатоліївна,
доцентка, кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Повномасштабне російське вторгнення спричинило значне збільшення кількості громадян України, які потрапили до складних життєвих обставин. Особи, які потрапили до складних життєвих обставин унаслідок вимушеного переміщення, опиняються у ситуації багатовимірної нестабільності: економічної, психологічної, культурної, правової. Сучасні дослідження S. McCloskey [1], V. Lunov [2] пересвідчують у тому, що вимушена міграція стала глобальним соціальним явищем, регулювання якого потребує консолідованих зусиль щодо захисту прав вимушених переселенців у контексті надання нормативно-правової, фінансової, матеріальної, соціальної, психологічної та інших видів допомоги.

Виходячи з того, що особи, які потрапили до складних життєвих обставин унаслідок вимушеного переміщення, опиняються у ситуації багатовимірної нестабільності: економічної, психологічної, культурної, правової, разові чи фрагментарні форми соціальної допомоги стають неефективними, оскільки зорієнтовані суто на окремі види допомоги, що не забезпечує комплексне відновлення життєдіяльності. Відтак набуває актуальності удосконалення професійних інструментів, які б дозволяли як реагувати на кризові ситуації, так і вибудовувати тривалу траєкторію відновлення життя людини чи родини. Серед таких методів усе більшої значущості набуває кейс-менеджмент. Водночас, слід зауважити, що ця дослідницька стратегія усе ще не стала такою, що широко використовується у вітчизняних соціальних науках.

Відтак варто приділити увагу низці вихідних положень використання методу кейс-менеджменту в соціальній роботі з клієнтами потрапили до складних життєвих обставин у наслідок вимушеного

переміщення. Передусім ідеться про те, що проблематика осіб, які потрапили до складних життєвих обставин унаслідок вимушеного переміщення, та перспективи використання кейс-менеджменту щодо цієї соціальної групи в умовах воєнного часу розглядаються в контексті кількох напрямів [3].

По-перше, ідеться про соціальну вразливість і комплексність проблем переміщених осіб, адже втрата житла, професійного статусу, соціального оточення, усталеного способу життя створюють багатовимірну кризу, що поєднує економічні, соціальні, психологічні, правові та культурні чинники. Водночас саме вимушене переселення є найжорсткішою формою міграції у наслідок екстремального посилення впливу відштовхувальних чинників з широким спектром їх соціальних, економічних, психологічних наслідків.

По-друге, кейс-менеджмент органічно поєднує ідеї екологічного та системного підходів у соціальній роботі. Виходячи з того, що кожна особа є елементом взаємопов'язаної мережі відносин, зміна одного компонента (втрата житла, роботи, сімейного статусу) запускає ланцюгову реакцію у всій системі життєвих зв'язків, на усіх рівнях – родинному, професійному, культурному, територіальному тощо. Саме тому кейс-менеджмент має велику цінність для роботи з ВПО, яка потребує багатовимірного бачення і взаємодії між державними службами, громадами, освітніми установами, медичною та соціально-психологічною інфраструктурою.

По-третє, заслуговують на увагу ресурсно орієнтовані моделі допомоги, адже здатність долати труднощі, адаптуватися до кризових обставин і зберігати базові життєві цінності для ВПО означає відновлення контролю над власним життям у новому соціальному середовищі. Модель життєстійкості інтегрується в кейс-менеджмент через орієнтацію не лише на допомогу, а на розвиток компетенцій, що підвищують соціальну автономність клієнта. Кейс-менеджер не лише координує послуги, а й виконує роль фасилітатора процесу відновлення особистісного ресурсу.

Ефективність кейс-менеджменту визначається не лише обсягом наданої допомоги, а передусім її структурою й логікою: поєднанням матеріальної допомоги зі психологічною й професійною підтримкою; участю клієнта в постановленні цілей і виборі засобів; наявністю супервізійної підтримки працівників; міжвідомчою координацією тощо. Таким чином, кейс-менеджмент є не просто методом соціальної роботи, важливим компонентом практики соціальної роботи, що ґрунтується на комплексній оцінці індивідуальних потреб клієнта, плануванні розвитку, надання послуг, оцінці результату співпраці з надання інтегрованих соціальних послуг, але стає цілісною філософією взаємодії з клієнтом, кінцевою метою якої є формування життєстійкості людини. Для ВПО це означає відновлення почуття гідності, автономії та довіри до соціальних інституцій. У цьому контексті метод кейс-менеджменту виступає інструментом переходу від моделі гуманітарної підтримки ВПО до моделі сталого розвитку людини й громади.

Відтак набуває важливості дослідження практичних аспектів підготовки соціальних працівників до використання кейс-менеджменту в роботі з клієнтами, які перебувають у складних життєвих обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lunov V., Lytvynenko O., Maltsev O. The Impact of Russian Military Aggression on the Psychological Health of Ukrainian Youth. *American Behavioral Scientist*. 2023. Vol. 67 (3). P. 426–448. DOI: <https://doi.org/10.1177/00027642221144846> (date of acces: 21.04.2026).
2. McCloskey S. The war in Ukraine has revealed a hierarchy of victims. *Policy and Practice*. 2022. Vol. 34. P. 138–149. URL: <http://surl.li/onmofj> (date of acces: 21.04.2026).
3. Клопота О. А. Особливості використання кейс-менеджменту в соціальній роботі з клієнтами в складних життєвих обставинах (на прикладі внутрішньо переміщених осіб). *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)*. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2025. Вип. 2 (13). С. 166–178. DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-13-16> (дата звернення: 21.04.2026).

Кобець Євгенія Андріївна,
здобувачка 3 курсу

спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
КЗ СОР «Лебединський педагогічних фаховий коледж»
м. Лебедин, Україна

Науковий керівник – **Прудник В. В.,**
кандидат педагогічних наук, викладач вищої кваліфікаційної категорії,

ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДИ, ЩО ПРИЙМАЮТЬ: РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Сучасні умови воєнного часу в Україні спричинили значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що актуалізує проблему їх ефективної інтеграції у громади, що приймають. Інтеграція ВПО є складним соціальним процесом, який охоплює економічні, психологічні, культурні та освітні аспекти адаптації особистості до нових умов життя [1].

Інтеграція ВПО передбачає не лише фізичне переміщення та забезпечення базових потреб, але й повноцінне включення в соціальне, економічне та культурне життя громади. Цей процес охоплює адаптацію до нових умов проживання, встановлення соціальних зв'язків, працевлаштування, доступ до освіти та соціальних послуг, а також подолання психологічних наслідків пережитого стресу [2].

Однією з ключових проблем інтеграції ВПО є труднощі соціальної адаптації. Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з відчуттям ізоляції, невпевненістю у майбутньому, втратою соціального статусу та ресурсів. Крім того, можуть виникати конфлікти з місцевим населенням, зумовлені різницею у культурних особливостях, стереотипами або конкуренцією за обмежені ресурси.

У цьому контексті важливу роль відіграє соціальний працівник як фахівець, який забезпечує комплексну підтримку ВПО та сприяє їх успішній інтеграції. Професійна діяльність соціального працівника спрямована на вирішення широкого спектра завдань, пов'язаних із соціальним захистом, адаптацією та реабілітацією внутрішньо переміщених осіб.

Передусім соціальний працівник здійснює первинну оцінку потреб ВПО. Це дозволяє визначити рівень забезпечення базових потреб, стан здоров'я, психологічний стан, наявність соціальних зв'язків та інші важливі аспекти життєдіяльності особи. На основі отриманих даних розробляється індивідуальний план соціального супроводу, який враховує особливості кожного клієнта.

Важливим напрямом діяльності є надання інформаційної підтримки. ВПО часто не володіють повною інформацією про свої права, можливості отримання соціальної допомоги, доступ до медичних, освітніх та адміністративних послуг. Соціальний працівник виступає провідником у системі соціального захисту, допомагаючи орієнтуватися у складних бюрократичних процедурах [3].

Не менш значущою є роль соціального працівника у сприянні працевлаштуванню ВПО. Втрата роботи є однією з найгостріших проблем переселенців, що негативно впливає на їх матеріальне становище та психологічний стан. Соціальний працівник може співпрацювати зі службами зайнятості, допомагати у складанні резюме, підготовці до співбесід, а також сприяти професійній перепідготовці.

Окремої уваги потребує психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Багато з них пережили травматичні події, пов'язані з війною, втратами, вимушеним переселенням. Це може призводити до розвитку тривожних станів, депресії, посттравматичного стресового розладу. Соціальний працівник здійснює кризове консультування, організовує групи взаємопідтримки, а за потреби направляє до вузьких спеціалістів – психологів чи психотерапевтів.

Важливим аспектом діяльності є також робота з приймаючими громадами, що приймають. Соціальний працівник сприяє формуванню толерантного ставлення до ВПО, запобігає виникненню конфліктів, організовує заходи, спрямовані на налагодження взаємодії між місцевими жителями та переселенцями. Це можуть бути спільні культурні, освітні чи волонтерські ініціативи, які сприяють соціальній згуртованості.

Крім того, соціальний працівник виконує функцію посередника між ВПО та різними інституціями: органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями, благодійними фондами. Така координація дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем переселенців та уникнути дублювання допомоги.

Сучасні виклики вимагають від соціального працівника високого рівня професійної компетентності, гнучкості, емпатії та здатності швидко реагувати на зміни. Важливими є навички комунікації, конфліктології, кризового втручання, а також знання законодавчої бази у сфері соціального захисту ВПО.

Водночас існують і певні труднощі у роботі соціальних працівників, зокрема велике навантаження, обмеженість ресурсів, недостатній рівень фінансування соціальної сфери. Це потребує вдосконалення системи підготовки фахівців, підвищення їх кваліфікації, а також розвитку міжвідомчої співпраці.

Успішна інтеграція ВПО значною мірою залежить від узгоджених дій держави, громадянського суспільства та місцевих громад. Соціальний працівник у цьому процесі виступає ключовою ланкою, яка забезпечує взаємодію між усіма учасниками та сприяє створенню умов для повноцінного життя внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, інтеграція ВПО у громади, що приймають, є складним соціальним процесом, який потребує комплексного підходу. Роль соціального працівника є визначальною, оскільки саме він забезпечує підтримку, адаптацію та соціальну включеність цієї категорії населення. Ефективність його діяльності сприяє зміцненню соціальної стабільності та розвитку українського суспільства в умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва-Халатникова М., Протас О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: інноваційні практики допомоги та адаптації. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 5. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.5.1>.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 24.04.2026).
3. Отримувачам соціальної підтримки. Внутрішньо переміщеним особам / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam> (дата звернення: 24.04.2026).
4. Николаєва В., Пономарьова В. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 79–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11>.

Комарніцька Людмила Миколаївна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ КОНЦЕПЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема гендеру та гендерної ідентичності особистості набуває особливої актуальності. Зміни соціальних ролей чоловіків і жінок, трансформація традиційних уявлень про маскуліність і фемініність, а також розвиток гендерних досліджень зумовлюють необхідність глибокого теоретичного аналізу гендерних концепцій особистості.

Гендер у сучасній науці розглядається не лише як біологічна характеристика людини, а передусім як соціально-культурний феномен, що визначає систему очікувань, норм і ролей, які суспільство приписує чоловікам і жінкам. Гендерна ідентичність формується в процесі соціалізації та відображає усвідомлення людиною своєї належності до певної статі та відповідних соціальних ролей [1, с. 17].

Різні наукові школи пропонують власні пояснення механізмів формування гендерної ідентичності особистості. Серед них важливе місце займають психоаналітична теорія, теорія соціального наочіння, когнітивні теорії розвитку, а також соціально-рольові та соціокультурні концепції гендеру [3, с. 11].

У науковій літературі поняття «гендер» розглядається як система соціальних відмінностей між чоловіками та жінками, що формується в культурі та закріплюється у вигляді соціальних ролей, норм і очікувань. Гендер визначає особливості поведінки, стилю спілкування та соціальних ролей людини у суспільстві [2, с. 74].

Гендерні дослідження виникли на перетині різних наук – психології, соціології, антропології, філософії та педагогіки. Вони спрямовані на вивчення соціальних механізмів формування гендерних ролей і їхнього впливу на розвиток особистості.

У психології гендер розглядається як складова структури особистості, що включає гендерну ідентичність, гендерні ролі та гендерні стереотипи. Гендерна ідентичність є важливим компонентом самосвідомості людини, який формується під впливом соціального середовища, виховання та культурних традицій.

Важливим елементом гендерної структури особистості є гендерні стереотипи – стійкі уявлення про типові риси та поведінку чоловіків і жінок. Вони впливають на процес соціалізації та формування гендерної ідентичності, визначаючи очікування суспільства щодо поведінки людини [4, с. 318].

Однією з перших спроб пояснити формування гендерної ідентичності стала психоаналітична теорія. Представники психоаналізу, зокрема З. Фройд, вважали, що гендерна ідентичність формується в ранньому дитинстві в процесі ідентифікації дитини з батьками.

Згідно з цією теорією, дитина засвоює гендерні ролі через емоційні зв'язки з батьками та механізм наслідування. Хлопчики ідентифікуються з батьком, а дівчатка – з матір'ю, що сприяє формуванню відповідних моделей поведінки.

Пізніше представники неофрейдизму, зокрема К. Хорні та Е. Фромм, доповнили психоаналітичний підхід, підкресливши роль соціальних факторів у формуванні гендерної ідентичності. Вони вважали, що гендерна поведінка значною мірою визначається культурними нормами та соціальними очікуваннями [3, с. 7].

Важливим етапом розвитку гендерних досліджень стала теорія соціального научіння, представлена роботами А. Бандури. Відповідно до цієї теорії, гендерна поведінка формується в процесі спостереження, наслідування та підкріплення.

Діти засвоюють гендерні ролі, спостерігаючи за поведінкою дорослих та однолітків, а також отримуючи позитивні чи негативні реакції на свої дії. Таким чином, соціальне середовище виступає важливим фактором формування гендерної ідентичності.

Згідно з цією концепцією, суспільство активно впливає на розвиток гендерних ролей через систему заохочень і санкцій. Наприклад, поведінка, яка відповідає традиційним гендерним нормам, зазвичай отримує схвалення, тоді як відхилення від них може викликати осуд [3, с. 10].

Когнітивний підхід до дослідження гендеру пов'язаний з працями Л. Кольберга та С. Бем. Представники цього напрямку вважають, що формування гендерної ідентичності пов'язане з розвитком когнітивних процесів.

Л. Кольберг запропонував теорію когнітивного розвитку гендеру, згідно з якою дитина проходить кілька етапів усвідомлення своєї статевої належності. На першому етапі дитина усвідомлює свою стать, на другому – розуміє її стабільність, а на третьому – формує стійку гендерну ідентичність.

С. Бем розробила теорію гендерних схем, відповідно до якої людина сприймає навколишній світ через систему когнітивних схем, пов'язаних із гендером. Гендерні схеми визначають, як людина інтерпретує інформацію та формує власну поведінку відповідно до соціальних очікувань.

Соціально-рольова теорія пояснює гендерні відмінності через розподіл соціальних ролей у суспільстві. Згідно з цією концепцією, традиційний поділ праці між чоловіками і жінками призвів до формування різних моделей поведінки та соціальних очікувань.

Соціокультурний підхід підкреслює, що гендерні ролі є результатом культурного розвитку суспільства. У різних культурах можуть існувати різні уявлення про маскуліність і фемініність, що свідчить про соціальну природу гендеру.

Дослідники зазначають, що гендерні ролі можуть змінюватися залежно від соціально-економічних умов, рівня розвитку суспільства та культурних традицій. У сучасному світі спостерігається тенденція до поступового стирання жорстких гендерних ролей та розширення можливостей самореалізації особистості незалежно від статі [1, с. 21].

У процесі формування гендерної ідентичності важливу роль відіграють соціальні уявлення та очікування, що існують у суспільстві щодо поведінки чоловіків і жінок. Ці уявлення формуються під впливом культурних традицій, соціального досвіду, виховання та засобів масової інформації і закріплюються у вигляді стійких моделей сприйняття та оцінювання. Саме через такі соціальні уявлення суспільство визначає, які риси характеру, ролі та види діяльності вважаються «типовими» або «прийнятними» для представників певної статі. У науковій літературі подібні уявлення отримали назву гендерних стереотипів, які можуть суттєво впливати на процес соціалізації та розвиток особистості.

Такі стереотипи можуть впливати на вибір професії, стиль поведінки та міжособистісні відносини. Водночас сучасні дослідження свідчать про поступову трансформацію гендерних стереотипів, що пов'язано зі змінами соціальних умов та підвищенням рівня гендерної рівності [4, с. 319].

Формування гендерної ідентичності відбувається в процесі соціалізації, яка включає сімейне виховання, освіту, вплив засобів масової інформації та культурних традицій. У цьому процесі особистість засвоює соціальні норми та формує власне розуміння гендерних ролей.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз гендерних концепцій особистості свідчить про складність і багатовимірність феномену гендеру. У різних наукових підходах гендер розглядається як результат взаємодії біологічних, психологічних та соціокультурних факторів.

Сучасні гендерні дослідження свідчать, що гендерна ідентичність є динамічним процесом, який формується протягом життя людини під впливом соціальних, культурних та психологічних факторів. Подальші дослідження у цій сфері мають важливе значення для розвитку гендерної психології та формування більш рівноправного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л. Н. Гендерні стереотипи і гендерна ідентичність особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 15. С. 15–25.
2. Заграй Л. Д. Теорії гендеру: гендерні дослідження у психології : навч. посіб. Івано-Франківськ : Петраш К. Т., 2019. 264 с.
3. Молчанова О. М. Теоретичний аналіз концепцій розвитку гендерної ідентичності особистості. Дніпро : ДонДУВС, 2024. 20 с.
4. Шемчук О. М. Психологічний підхід до гендерних особливостей мислення. *Проблеми сучасної психології*. 2015. № 28. С. 312–320.

Комісаренко Ксенія Дмитрівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Турубарова А. В.,**
доктор психологічних наук, доцент,
декан факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Сучасні соціальні умови висувають до підлітка високі вимоги у сфері діяльності та міжособистісної взаємодії: необхідність долати труднощі, зберігати мобілізованість в умовах невизначеності та досягати суб'єктивно значущих результатів. Усе це комплексно впливає на його життєвий тонус, відчуття психічного благополуччя та адаптацію до середовища. Водночас особистісні досягнення підлітка значною мірою зумовлюються рівнем сформованості віри у власну самоефективність і здатністю залучати внутрішні ресурси для реалізації життєвих цілей.

Сьогодні існує багато визначень самоефективності, включаючи самоефективність підлітків, але всі вони базуються на визначенні засновника теорії соціального навчання А. Бандури: «Усвідомлена здатність людини протистояти складним ситуаціям та впливати на ефективність діяльності й функціонування особистості в цілому» [4, с. 205]. Самоефективність підлітка впливає на форми поведінки, мотивацію, виникнення емоцій, які сприяють або перешкоджають успішності діяльності.

Самоефективність як психологічна характеристика забезпечує підлітку здатність досягати поставлених цілей незалежно від актуального емоційного стану, спираючись на особливості функціонування пам'яті, мислення та механізмів емоційної саморегуляції. Водночас у більшості теоретичних підходів до розуміння індивідуальної самоефективності ключова роль відводиться когнітивному компоненту як її іманентній складовій.

Аналіз наукових праць дозволяє виділити основні риси самоефективності підлітка:

- судження про ступінь впевненості в собі для успішного виконання певного класу завдань, виконання певної діяльності;
- потужний предиктор поведінки;
- підтримка мотивації та емоційного захисту в процесі вирішення завдань;
- характеризується ситуативною специфікою (взаємозалежність від поточної ситуації та попередньої історії розвитку підлітків);
- компонент самосвідомості, що відображає почуття самокомпетентності у певній діяльності, судження про їх здатність виконувати діяльність, необхідну для досягнення певних результатів;
- самодіагностика здатності продуктивно вирішувати певні завдання;
- визначає ступінь зусиль, наполегливості, вибору завдань до певної міри складності й, нарешті, успіху у справах [2, с. 134].

Безсумнівно, підлітковий вік є періодом, де найбільше відбувається становлення самоефективності особистості, що характеризується:

- підвищення здатності проводити самоаналіз;
- реалістична самооцінка особистісних якостей та навчальних здібностей;
- прагнення діяти автоматично та продуктивно;
- підвищення рівня відповідальності за своє майбутнє;
- можливість самоорганізації та управління несамозайнятістю,
- розвинутими рефлексивними процесами,
- зростанням бажання самостійно визначати власні цілі та керувати власним розвитком [5, с. 25].

Самоефективність у підлітковому віці характеризується специфічними проявами, що зумовлюються соціальною ситуацією розвитку та провідними видами діяльності. Цей віковий період є сензитивним для її становлення і пов'язаний із такими характеристиками, як психологічна готовність до дорослого життя, формування активної життєвої позиції, розвиток особистісної ідентичності, особистісне й професійне самовизначення, прагнення до незалежності, ініціативності, відповідальності та адекватної самооцінки власних можливостей. Водночас перехід до ранньої дорослості супроводжується віковою кризою, що може проявлятися у втраті сенсів.

Щоб краще зрозуміти явище самоефективності у підлітків, розглянемо його основні складові [3, с. 45]. Перший – це когнітивний компонент, тобто той, який відображає сприйняття підлітками власної самоефективності. Це впливає на процес ухвалення рішень і виявляється в різних загальних здібностях, включаючи академічні результати. У процесі взаємодії з іншими та різними видами діяльності кожна дитина-підліток постійно створює уявлення про себе, які час від часу змінюються, збагачуються та уточнюються. Другий – це емоційний компонент, який виражається в емоційному ставленні підлітка до власної ефективності. У межах емоційного компонента низька самоефективність пов'язана з депресією, тривогою та почуттям безпорадності. Такі підлітки часто мають низьку самооцінку та песимістичні думки щодо власних успіхів. Навпаки, висока самоефективність супроводжується впевненістю у собі та самодостатністю, більш-менш адекватною самооцінкою, розвиненою самоповагою. По-третє, поведінковий компонент. На думку А. Бандури, самоефективність є головною (центральною) детермінантою поведінки підлітків, що відображається в судженнях підлітків про їх здатність організовувати та виконувати всю діяльність, необхідну для досягнення заздалегідь визначених типів результативності [1, с. 180]. Теорію самоефективності, на думку дослідника, можна вважати мотиваційною теорією, в якій джерелом розуміння мотивації є не цінність (привабливість) успішного результату і не очікування успіху, а віра в здатність бути успішними у певній діяльності [1, с. 183].

Усвідомлення власної компетентності, впевненість у своїх можливостях і очікування успіху спонукають підлітка до більшої активності та наполегливості у виконанні завдань порівняно з тими, хто сумнівається у власних силах. У результаті сформовані уявлення про самоефективність сприяють досягненню вищих результатів і становленню позитивної самооцінки. Підлітки, які переконані у здатності долати труднощі, більш конструктивно реагують на перешкоди. Психологічні дослідження засвідчують, що чим вищий рівень віри у власні можливості, тим більшою є наполегливість у діяльності.

Таким чином, вирішальне значення в успішності діяльності підлітка мають його переконання щодо власної здатності досягати ефективного результату. Самоефективність пов'язана з відчуттям самодостатності як усвідомлення власної спроможності діяти результативно. Вона відображає стійку впевненість підлітка у здатності реалізувати необхідну поведінку для досягнення очікуваних результатів.

Водночас проблема самоефективності тісно інтегрована з ключовими особистісними якостями та здібностями, що формуються у процесі його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ліпінська Н. Ф. Самоефективність особистості як джерело її активності. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2014. Т. 19, Вип. 1 (31). С. 180–185.
2. Лук'яненко В. В. Психологічні особливості становлення здатності до самоефективності в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 269 с.
3. Макаренко І. Є. Проблема феномену «самоефективність» у психолого-педагогічній теорії та практиці. *Педагогічні науки*. Одеса, 2016. С. 45–52.
4. Черножук Ю. Особливості самоефективності осіб з різним типом емоційності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2017. № 2 (18). С. 205–209.
5. Шапошник Д. О., Луценко О. Л. Самоефективність в системі когнітивних, емоційних та психобіографічних якостей особистості. *Соціальна психологія*. 2012. № 4 (54). С. 25–35.

Комісарова Єлизавета Олексіївна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Галієва О. М.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СУНІСТЬ ПОНЯТТЯ «АГРЕСИВНІСТЬ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У сучасних умовах суспільних трансформації, посилення соціальної напруженості, воєнних викликів та зростання психологічного навантаження проблема вивчення агресивності набуває особливої актуальності. Саме тому важливим напрямом сучасної психологічної науки є дослідження поняття змісту, сутності та психологічних механізмів формування агресивності, як складної характеристики людини. У цьому дослідженні розглянемо сутність категорії «агресивність».

Як зазначає В. Шапар у сучасному тлумачному психологічному словнику, поняття «агресивність» використовується як стійка риса особистості, що проявляється в готовності до агресивної поведінки. Рівні її визначаються як наслідком у процесі соціалізації, так і орієнтацією на культурно-соціальні норми, найважливіші з яких – норми соціальної відповідальності та норми відплати за акти агресії. Важлива роль належить і таким ситуативним змінним: тлумаченню намірів оточуючих, можливості одержання зворотного зв'язку, провокуючому впливу зброї та ін. [7, с. 8].

В. Трофимчук у своїй роботі посилається на праці З. Фрейда, який згідно з теорією потягів, розглядає агресивність як вроджений і необхідний прояв інстинкту смерті у людини, що проявляється в руйнуванні особистості чи агресії, яка виплескується на оточуючих. Такий інстинкт спрямований проти самого себе, тому є інстинктом або саморуйнування, або руйнування іншого індивіда. З. Фрейд підкреслює, що інтенсивність цього інстинкту можна редукувати, проте уникнути навряд чи вдасться. На думку науковця, агресивність є не реакцією на подразнення, а характеризується як постійно присутній в організмі рухливий імпульс, обумовлений конституцією людської істоти, самою природою людини. Для збереження свого «Я» від руйнівної дії інстинкту смерті, вважає дослідник, існують механізми, які допомагають спрямувати негативну енергію назовні, від людини на інших людей. Тому джерело агресивності людини у ставленні до інших закладене у руйнівному началі в людині [6, с. 185].

І. Гресько у термінологічному словнику вказує, що агресивність – це емоційний стан і риса характеру особистості, одна з форм реагування людини на різноманітні несприятливі у фізичному і психічному відношенні життєві ситуації, які викликають імпульсивність активності поведінки, афективність

переживання – гнів, злість, прагнення заподіяти іншому фізичної чи моральної травми та інші подібні стани [2, с. 15].

Л. Котлова вважає, що агресивність – відносно стійкий емоційний стан і властивість особистості, що припускає готовність до агресивної поведінки і виявляється в гніві, злості, діях проти інших людей, особливо у випадках, якщо вони заважають задоволенню потреб або досягненню мети. В конфліктних ситуаціях може виступати як варіант психологічного захисту в реакціях на конфліктогени спілкування, у тому числі і на силові прийоми конфліктної взаємодії, що принижують власну гідність учасника конфлікту [5, с. 92].

На думку О. Коваль, агресивність – відносно стійкий емоційний стан особистості, що передбачає готовність до агресивної поведінки і проявляється в гніві, злості, діях проти інших людей, якщо ті заважають задоволенню потреб або досягненню мети [4, с. 92].

О. Антонова, автор словника базових понять, визначає, що агресивність (ворожість) – поведінка людини відносно інших людей, що відрізняється прагненням заподіяти їм неприємності, шкоду [1, с. 3].

Ю. Качанова визначає агресивність, як одну із вроджених установок, яка виражається у прагненні до наступальних дій, спрямованих на завдання збитків або знищення об'єкта [3, с. 50].

Таким чином, узагальнюючи результати аналізу наукової літератури, варто зазначити, що поняття агресивності у психологічній науці є багатозначним і розглядається з позицій різних теоретичних підходів. Більшість науковців розглядає агресивність як відносно стійкий емоційний стан особистості (В. Шапар, І. Гресько, Л. Котлова, О. Коваль), що виражається у готовності до агресивної поведінки (В. Шапар, О. Коваль) та проявляється через гнів, ворожість та прагнення заподіяти шкоду іншим (І. Гресько, О. Коваль, О. Антонова). Аналіз наукових підходів свідчить, що агресивність не є лише ситуативною реакцією, а виступає складною багаторівневою характеристикою особистості, яка формується під впливом як біологічних передумов, так і соціально-психологічних чинників, зокрема процесу соціалізації та засвоєння норм поведінки. У сучасних умовах розвитку суспільства та зростання рівня соціальної напруженості агресивність набуває особливої значущості як предмет психологічного аналізу, оскільки її прояви все частіше фіксуються у різних сферах міжособистісної взаємодії. У цьому контексті агресивність може виконувати різні функції. Вона може виступати як своєрідний механізм психічного захисту особистості, що активується у відповідь на загрозу, перешкоди або незадоволення значущих потреб. Водночас у науковій літературі підкреслюється, що її прояви значною мірою залежать від індивідуальних особливостей особистості та специфіки соціального середовища, у якому вона функціонує. Важливу роль відіграють умови виховання, рівень засвоєння соціальних норм, характер міжособистісних стосунків, а також здатність особистості до емоційної саморегуляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.

2. Гресько І. М. Термінологічний словник із психокорекції до навчальної дисципліни «Психодіагностика, психотерапія і психокорекція» для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» ОП «Психологія». Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. 77 с.

3. Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Соціологія*. Миколаїв, 2010. Т. 146. Вип. 133. С. 50–54.

4. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доповнене та перероблене. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 138 с.

5. Котлова Л. О. Психологія конфлікту: курс лекцій: навч. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 112 с.

6. Трофимчук В. В. Теоретичний аналіз феномену «агресивність особистості». *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 1 (13). С. 184–188.

7. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

Корнієць Марина Юріївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Клопота О. А.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД РОЗВИТКУ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

В умовах воєнного стану й активних інформаційних атак проти України здатність аналізувати й використовувати медіаконтент набула особливої актуальності, що вимагає розвитку медіанавичок як умови соціалізації в сучасному суспільстві.

Сучасні учні стверджують, що підлітковий вік є чи не найбільш сенситивним для цього, адже актуалізує необхідність уміння співпрацювати у соціумі, бути гнучким до різних ситуацій, керувати своїм часом, постійно розвиватись та вдосконалюватись, мати навички відповідальної онлайн-комунікації, розпізнавати фейки, творчо мислити, генерувати нові ідеї, мати емпатію, контролювати емоції, грамотно використовувати інформацію, протистояти пропаганді тощо. Відтак актуальним є пошук форм, методів та засобів підвищення рівня медіакомпетентності підлітків [1; 2].

Передусім було б доцільним звернути увагу на дослідження Е. Дейла щодо «конусу навчання», який автор вважає важливим елементом організації навчального процесу на основі урахування особливостей сприйняття й запам'ятовування інформації. В основі цього конуса – реальний досвід (рольові ігри, інтерактивні моделі, життєвий досвід); у середній частині – різні види діяльності, які є абстрагованими (взаємодія з певним явищем відсутня), а на вершині конуса – види діяльності, представлені візуальними або вербальними символами. Аналіз «конуса навчання» дає підстави стверджувати про перевагу активних форм навчання над пасивними, оскільки саме вони забезпечують більш глибоке засвоєння знань [5] (рис. 1).

Рис. 1. Конус навчання (за Е. Дейлом).

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що у процесі пошуку оптимальних форм і методів розвитку медіакомпетентності підлітків пріоритет має надаватися саме інтерактивним методам, які орієнтовані на набуття учасниками власного досвіду. Застосування подібних методів сприяє розвитку критичного мислення, формуванню аналітичного ставлення до інформації, а також активному залученню підлітків до процесу її осмислення. До таких методів належать:

1) кейс-методи, які передбачають роботу з реальними або змодельованими медіаситуаціями, що ілюструють фейки, маніпуляції чи мову ворожнечі; в процесі аналізу кейсів учасники набувають навички виявлення ознак упередженості, неетичної журналістики тощо;

2) рольові ігри, що моделюють ситуації взаємодії з медіа (наприклад, участь у пресконференції, дебатах чи публічному обговоренні), дозволяють відчувати вплив інформації з різних джерел, обґрунтовувати власну позицію, аргументувати, а також розуміти наслідки поширення неправдивих повідомлень;

3) метод аналізу медіатекстів, який передбачає критичний розбір повідомлень з новинних сайтів, соцмереж або телебачення за такими критеріями: правдивість джерела, наявність фактів чи домислів, використання емоційних тригерів, мета створення контенту тощо;

4) практичні завдання зі створення учасниками власних медіапродуктів зокрема: відеороликів, презентацій, подкастів, блогів, вони сприяють розвитку креативності та набуття медіанавичок;

5) вправи на фактчекінг, які навчають учасників перевіряти інформацію за допомогою відкритих джерел, сервісів перевірки фактів, порівнювати повідомлення різних медіа щодо однієї події;

6) метод «медіа-щоденника», який передбачає щоденне фіксування типів інформації, з якою стикається учень, джерел отримання новин, а також рефлексію щодо довіри до них. Це формує звичку до усвідомленого споживання інформації [1; 3; 6].

Найбільш вдалим для використання усіх описаних вище методів є тренінг, оскільки він є однією із провідних форм розвитку медіакомпетентності. Його визначають як «запланований процес модифікації (зміни) відношення знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі» [4, с. 144]. Така форма навчання відрізняється від традиційних, оскільки більше впливає на формування й розвиток особистості, рефлексії, здатності до відповідального вибору та прийняття рішень, актуалізації творчих потенціалів учасників, розвитку потреби в самонавчанні та самовдосконаленні впродовж усього життя [5].

Розглядаючи тренінгову діяльність в контексті розвитку медіакомпетентності, можемо стверджувати, що аудиторія має можливість здобути:

1) навички критичного сприйняття інформації;

2) вміння декодувати меседжі дезінформації та пропаганди;

3) вміння ідентифікувати мову ворожнечі та протидіяти дискримінації та стереотипізації окремих індивідів чи груп;

4) розуміння роботи медіаорганізацій та медіаландшафту;

5) здатність до прийняття рішень на основі медіа- та інформаційної грамотності [2].

Добираючи методи й прийоми взаємодії під час тренінгового навчання, маємо досконало проаналізувати суть, особливості та варіанти застосування кожного з них, визначити мету та очікуваний результат. Варто пам'ятати про те, що важливе місце у тренінгу займає рефлексія, і відводити на рефлексивні вправи достатньо часу [1; 3].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок про високу ефективність тренінгових форм та методів розвитку медіакомпетентності підлітків, оскільки їх використання дозволяє: підкреслити цінність думок і поглядів кожного учасника; надає можливість поділитися своїм досвідом, аналізуючи його у комфортній атмосфері без примусу і припускати помилок; отримати нові знання, вміння й компетентності на основі виконання практичних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бублик О. І. Медіаграмотність як складова частина шкільного курсу «громадянської освіти» в умовах російсько-українського конфлікту *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2025. № 3. С. 225–231.

2. Дуцик Д. Р. Формування соціальної стійкості та критичної медіаграмотності – до та під час війни. *Ukrainśkie media w obliczu wojny: regulacje prawne i doświadczenia / redakcja naukowa A. Glapiak*. Warszawa : Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, 2023. S. 241–248.

3. Зубрицька Т., Зубрицька Л. Тренінг як метод професійно-орієнтованого навчання. *Нові технології навчання*. 2020. № 94. С. 143–148.

4. Котенко Т. М. Тренінг як засіб активізації навчання у вищій школі. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. Вип. 16, Ч. 2. С. 143–147.

5. Крюкова Є. С., Павлович А. В. Використання сучасних технологій у вивченні іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 62, Т. 1. С. 54–58.

6. Сидоренко Я. І. Використання медіаосвітніх технологій у Новій українській школі. *Інноваційні практики наукової освіти* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 6–12 грудня 2023 р). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 715–721.

Королішин Ірина Юрївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності П4 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Завадська І. М.,**
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У СТУДЕНТІВ

У сучасному освітньому просторі проблема емоційного вигорання студентської молоді набуває дедалі більшої актуальності. Інтенсифікація навчального процесу, високі вимоги до академічної успішності, поєднання навчання з роботою, а також вплив соціально-економічних і суспільних трансформацій створюють підґрунтя для розвитку психоемоційного виснаження. Емоційне вигорання негативно позначається на психічному здоров'ї студентів, їхній мотивації до навчання, міжособистісних взаєминах та загальній якості життя.

Теоретичне осмислення феномену емоційного вигорання базується на працях вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі психології особистості та стресу. Синдром емоційного вигорання розглядається як стан хронічної втоми, емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження особистісних досягнень. І. Бех підкреслює важливість особистісно орієнтованого підходу, що передбачає врахування індивідуальних особливостей людини у процесі її діяльності [1, с. 142]. С. Максименко зазначає, що особистість здатна до активного саморозвитку, однак за умов тривалого стресу її ресурси можуть виснажуватися [2, с. 125].

Соціально-психологічні чинники емоційного вигорання студентів є багатокомпонентними та включають як індивідуально-психологічні, так і соціальні аспекти. До основних індивідуальних чинників належать рівень тривожності, перфекціонізм, низька стресостійкість, недостатньо сформовані навички саморегуляції. Студенти, які висувають до себе завищені вимоги та мають страх невдачі, більш схильні до розвитку емоційного виснаження.

Серед соціальних чинників важливе місце посідає освітнє середовище. Надмірне навчальне навантаження, інтенсивний темп навчання, недостатня підтримка з боку викладачів можуть сприяти формуванню стану перевтоми. Крім того, конкуренція серед студентів, необхідність досягнення високих результатів, а також невизначеність щодо майбутнього працевлаштування підсилюють психологічне напруження.

Значний вплив мають також соціально-економічні умови. Багато студентів змушені поєднувати навчання з роботою, що призводить до дефіциту часу для відпочинку та відновлення. У сучасних умовах нестабільності це створює додатковий стресовий фактор, який сприяє розвитку вигорання.

Важливим чинником є міжособистісні взаємини. Підтримка з боку сім'ї, друзів та одногрупників відіграє важливу роль у збереженні психічного здоров'я. Водночас конфлікти, соціальна ізоляція, відсутність емоційної підтримки можуть посилювати відчуття виснаження та безпорадності.

Особливу роль у формуванні емоційного вигорання відіграє цифрове середовище. Постійне використання інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційне навчання, інформаційне перевантаження можуть призводити до зниження концентрації уваги, втоми та емоційного виснаження.

Водночас соціальні мережі створюють додатковий тиск через порівняння себе з іншими, що може негативно впливати на самооцінку студентів.

Прояви емоційного вигорання у студентів можуть бути різноманітними. До них належать хронічна втома, апатія, зниження мотивації до навчання, відчуття безнадійності, порушення сну, дратівливість. У поведінковому аспекті це може проявлятися у зниженні академічної успішності, уникненні навчальної діяльності, соціальній ізоляції.

Як зазначає Т. Титаренко, тривале перебування у стані емоційного виснаження може призводити до серйозних психологічних проблем, включаючи депресивні стани [3, с. 101]. Тому важливим є своєчасне виявлення ознак вигорання та надання необхідної допомоги.

Практичний аспект проблеми полягає у розробці ефективних заходів профілактики та подолання емоційного вигорання. Важливу роль відіграють психологічні тренінги, спрямовані на розвиток стресостійкості, навичок саморегуляції, управління часом. Психологічне консультування допомагає студентам усвідомити причини свого стану та знайти шляхи його подолання.

Важливим є створення сприятливого освітнього середовища, що передбачає підтримку з боку викладачів, гнучкість навчального процесу, зниження надмірного навантаження. Соціальні працівники та психологи закладів освіти повинні активно залучатися до роботи зі студентами, проводити профілактичні заходи та надавати консультативну допомогу.

Особливу увагу слід приділити розвитку внутрішніх ресурсів особистості. Формування адекватної самооцінки, розвиток емоційного інтелекту, здатність до саморефлексії та позитивного мислення сприяють підвищенню психологічної стійкості. Важливим є також дотримання балансу між навчанням і відпочинком, що забезпечує відновлення психічних ресурсів.

Таким чином, емоційне вигорання студентів є складним соціально-психологічним явищем, що зумовлене взаємодією індивідуальних і соціальних чинників. Його подолання потребує комплексного підходу, що включає як індивідуальну психологічну підтримку, так і створення сприятливих умов у освітньому середовищі. У сучасних умовах особливого значення набуває профілактика вигорання, спрямована на збереження психічного здоров'я студентської молоді та забезпечення її успішної самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : КММ, 2016. 296 с.
3. Титаренко Т. М. Життєві кризи особистості. Київ : Каравела, 2015. 248 с.
4. Савчин М. В. Загальна психологія. Київ : Академвидав, 2018. 344 с.
5. Кокун О. М. Психологічна допомога в умовах кризи. Київ : Інститут психології, 2022. 180 с.

Крапивна Софія Олександрівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Психологія»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.**,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РІВНІ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Актуальність дослідження розвитку логічного мислення старшокласників зумовлена сучасними вимогами до освіти, яка орієнтована не лише на засвоєння знань, а й на формування здатності учнів самостійно аналізувати інформацію, критично її оцінювати, аргументовано висловлювати власну позицію та приймати обґрунтовані рішення. В умовах високого інформаційного навантаження, поширення суперечливих повідомлень у медіапросторі та необхідності професійного самовизначення здатність логічно мислити набуває особливого значення для здобувачів освіти старших класів.

Водночас саме старший шкільний вік є важливим періодом інтелектуального розвитку особистості. У цей час активно формуються вищі когнітивні функції, зростає здатність до абстрактного й теоретичного мислення, самоаналізу, доведення, аргументації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. У старшокласників посилюється потреба у самостійному осмисленні дійсності, виборі життєвої позиції, визначенні майбутньої професії, тому розвиток логічного мислення є необхідною умовою їхньої навчальної успішності, соціальної адаптації та особистісного становлення.

За психологічним словником В. Синявського, О. Сергєєнкова, мислення – це активний психічний процес опосередкованого й узагальненого відображення в свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях [6, с. 162]. За висловом О. Винославської, мислення можна розуміти як шлях одержання нових знань, та як творче перетворення наявних уявлень [1, с. 132]. На думку С. Максименка, за допомогою мислення людина пізнає істотні ознаки, що виявляються спільними для споріднених у тому чи іншому відношенні об'єктів, і уявляє їх узагальнено, оперуючи поняттями [2, с. 168]. Логічне мислення є одним із важливих видів мислення, що ґрунтується на дотриманні законів логіки та оперуванні поняттями, судженнями й умовиводами. С. Терно трактує логічне мислення як спосіб розумової діяльності, що базується на оперуванні поняттями, ідеями та судженнями з дотриманням законів логіки [7, с. 4]. Г. Поліщук зазначає, що логічне мислення забезпечує послідовне, обґрунтоване і системне оперування поняттями, судженнями та висновками, дає можливість структуровано аналізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і формувати правильні узагальнення [5, с. 403].

З метою дослідження рівнів логічного мислення старшокласників у 2026 н. р. було проведено емпіричне дослідження на базі наукового ліцею комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. У дослідженні взяли участь 15 учнів 11-х класів. Як діагностичний інструментарій ми обрали такі методики, як «Складні аналогії» за описом І. Моначина [3, с. 14] та «Методика оцінки логічного мислення» за описом І. Періга [4, с. 45].

Дані, отримані за допомогою методики «Складні аналогії» (за описом І. Моначина), зображено на рис. 1.

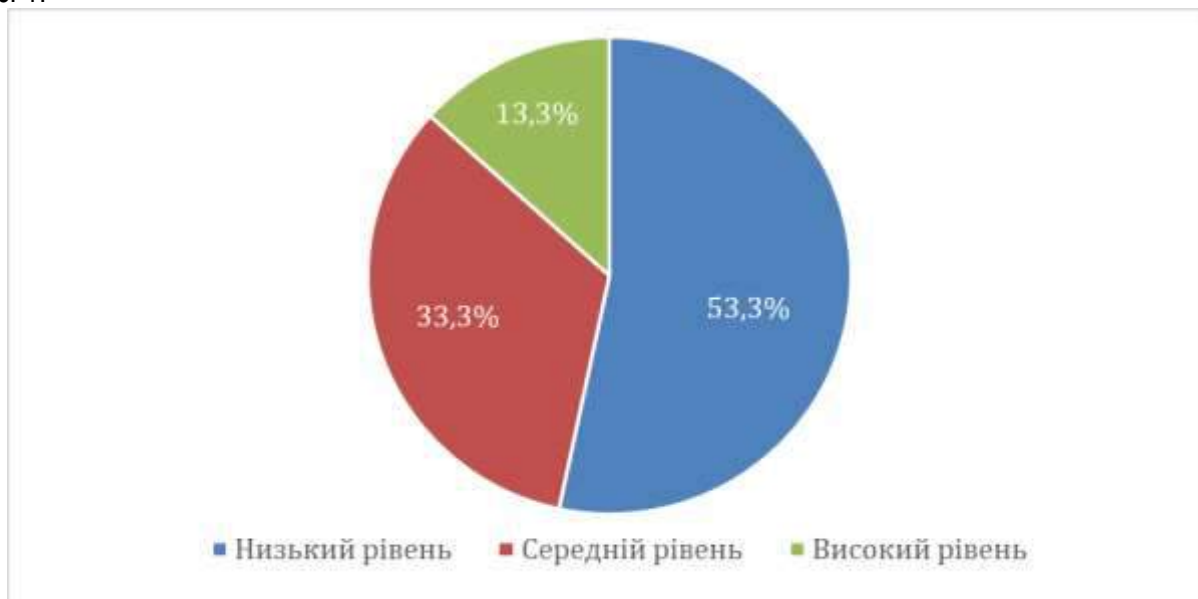

Рис. 1. Рівні логічного мислення старшокласників за методикою «Складні аналогії» за описом І. Моначина

Як свідчить рис. 1, у більшості опитаних старшокласників переважає низький рівень логічного мислення. Його виявлено у 53,3 % респондентів, тобто у 8 осіб. Такі учні відчувають значні труднощі під час встановлення складних логічних зв'язків, аналізу абстрактних понять, виділення суттєвих ознак предметів і явищ. Це може проявлятися у помилках при зіставленні аналогій, порушенні послідовності міркувань, орієнтації на зовнішню схожість понять замість їхнього смислового зв'язку.

Середній рівень логічного мислення за цією методикою зафіксовано у 33,3 % учнів, тобто у 5 осіб. Такі старшокласники загалом справляються з логічними операціями, однак можуть припускатися помилок у складних або нестандартних завданнях.

Високий рівень логічного мислення виявлено лише у 13,3 % опитаних, тобто у 2 осіб. Ці учні демонструють здатність швидко й точно встановлювати складні логічні залежності, оперувати абстрактними категоріями та робити обґрунтовані висновки.

Дані, отримані за методикою оцінки логічного мислення (за описом І. Періґа), наведено на рис. 2.

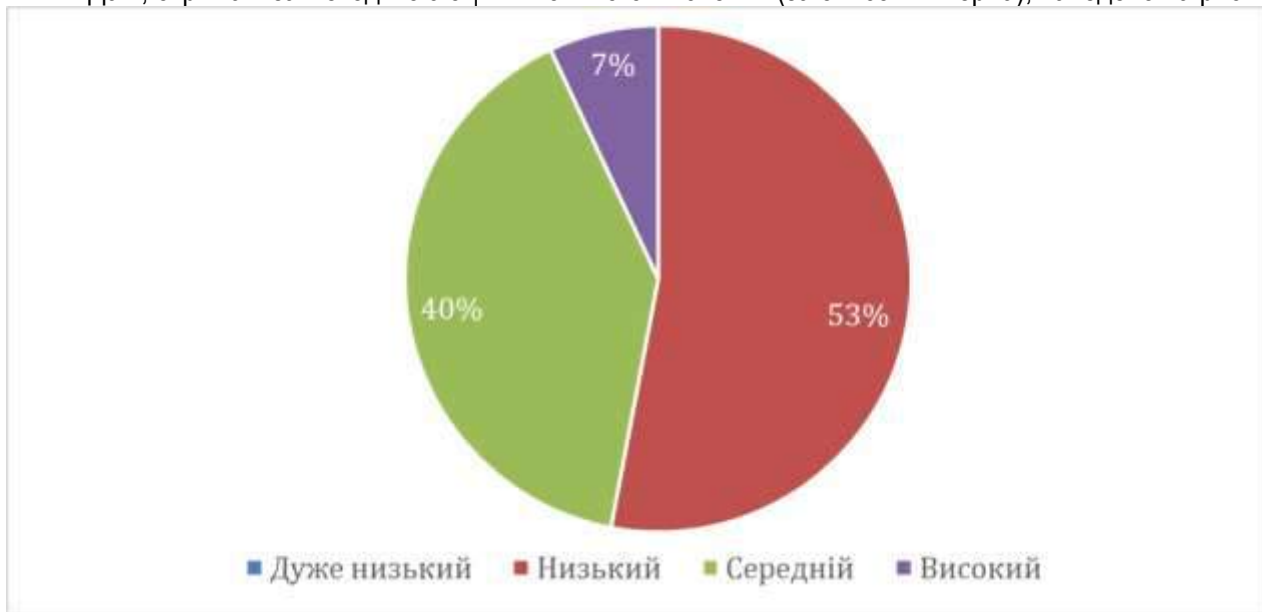

Рис. 2. Рівні логічного мислення старшокласників за методикою оцінки логічного мислення (за описом І. Періґа)

Як видно з рис. 2, в учнів старшої школи переважає низький рівень логічного мислення, який виявлено у 53 % респондентів, тобто у 8 осіб. Це свідчить про те, що значна частина учнів має труднощі при виконанні операцій аналізу, синтезу та узагальнення, встановленні причинно-наслідкових зв'язків, побудові складних логічних висновків.

Середній рівень зафіксовано у 40 % опитаних, тобто у 6 осіб. Ці учні володіють основними логічними операціями, але потребують подальшого розвитку точності, гнучкості та послідовності мислення.

Високий рівень логічного мислення виявлено лише у 7 % респондентів, тобто в 1 особи.

Дуже низького рівня не виявлено, що можна вважати позитивною тенденцією, оскільки всі учні мають базовий фундамент для розвитку логічних операцій.

Таким чином, емпіричне дослідження встановило, що в опитаних старшокласників переважає низький рівень розвитку логічного мислення. Це свідчить про необхідність розробки та впровадження засобів розвитку логічного мислення старшокласників, яке є необхідним їм для підготовки до вступу в обраний заклад вищої освіти або інших варіантів професіоналізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винославська О. В. Психологія : навчальний посібник. Київ : ІНКОС, 2005. 351 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
3. Моначин І. Л. Зошит-практикум з курсу «Практикум з загальної психології» для студентів спеціальності «Психологія». Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя, 2015. 100 с.
4. Періґ І. М. Практикум з психології: психодіагностичні методики для самопізнання. Тернопіль : СМП «Тайп», 2017. 116 с.
5. Поліщук Г. П. Особливості дискусії та психолого-педагогічні умови її використання як засобу формування критичного мислення. 2013. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/7841> (дата звернення: 06.02.2026).
6. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.
7. Терно С. Методика розвитку критичного мислення: досвід експериментального дослідження. *Історія в школах України*. 2007. № 9–10. С. 3–11.

Криворучко Олена Леонідівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність «Реабілітаційна психологія»,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Столяренко О. Б.,**
доцент, кандидат психологічних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У сучасних умовах реформування освіти та зростання суспільного запиту на висококваліфікованих фахівців особливого значення набуває проблема професійного самовизначення майбутніх працівників соціальної сфери. Вибір і побудова їх професійного шляху вимагає не лише ґрунтовних теоретичних знань та практичних умінь, а також і розвиненої емоційної сфери, що забезпечує здатність до самопізнання, адекватної оцінки власних можливостей, ефективної взаємодії з іншими людьми. Емоційний інтелект у цьому контексті виступає важливим чинником, який сприяє формуванню зрілої професійної ідентичності, підвищенню рівня емоційної стійкості, рефлексивності, умінню ухвалювати виважені рішення в умовах невизначеності.

Для майбутнього психолога рівень емоційного інтелекту є значимим фактором у професійному самовизначенні, адже саме він забезпечує здатність до емпатії, толерантності, побудови продуктивних комунікативних стратегій, що безпосередньо впливає на ефективність професійної діяльності.

Аналіз наукових досліджень з проблеми емоційного інтелекту засвідчує їх інтенсивність, різноплановість, але водночас і певну фрагментарність. У межах теоретичних та емпіричних напрацювань можна виокремити декілька ключових напрямів: з'ясування сутності та структури емоційного інтелекту (І. Андрєєва, Х. Вайсбах, В. Зарицька); дослідження адаптивних функцій емоційного інтелекту (І. Аршава, С. Дерев'янка, В. Овсяннікова); визначення можливостей і шляхів розвитку емоційного інтелекту (Г. Березюк, Г. Гарскова, М. Манойлова); установлення взаємозв'язку емоційного інтелекту з професійним успіхом, лідерськими та управлінськими якостями (Т. Березовська, Д. Гастелло). У наукових доробках В. Зарицької та І. Матійківої підкреслюється значення емоційного інтелекту як важливого чинника професійного становлення фахівців у соціономічних професіях.

Науковці стверджують, що у наш час професійне самовизначення набуває особливої ваги, адже визначення власного професійного шляху є не лише соціальною потребою, а ще й важливим чинником особистісного зростання молоді людини. При цьому важливу роль відіграє емоційний інтелект – здатність усвідомлювати, розпізнавати, регулювати власні емоції та емоції інших людей [3; 6].

Е. Носенко пропонує ієрархічну модель рівнів сформованості емоційного інтелекту, що ґрунтується на характеристиках його внутрішніх компонентів. Найнижчий рівень характеризується емоційним реагуванням за принципом умовного рефлексу, що включає сенсорно-перцептивне усвідомлення ситуацій. На цьому етапі домінують зовнішні прояви емоційного інтелекту, які супроводжуються низьким рівнем усвідомлення, слабким самоконтролем і високою залежністю від конкретної ситуації. Середній рівень відзначається здатністю до довільної зовнішньої активності, яка ґрунтується на уявленнях та вольових зусиллях. Емоційні переживання усвідомлюються глибше, при цьому внутрішні аспекти емоційного інтелекту починають домінувати над зовнішніми. Цьому рівню притаманний високий самоконтроль, орієнтація на завдання, позитивне ставлення до себе та висока самооцінка. Найвищий рівень демонструє глибоку розвиненість внутрішнього світу особистості. Його основою є усвідомлені установки щодо особистісно значущих альтернатив поведінки в різноманітних ситуаціях. Ці установки відображають індивідуальну, чітко структуровану систему цінностей, яка повністю усвідомлюється суб'єктом [7].

О. Ічанська вважає, що оволодіння вмінням співпереживати та розпізнавати емоції інших осіб є однією з найважливіших складових емоційного інтелекту фахівця в умовах сучасного професійного

середовища. Здатність відчувати й розуміти емоційний стан іншої людини створює підґрунтя для емоційної підтримки, що сприяє налагодженню ефективної комунікації та формуванню довірливих взаємин. У таких сферах діяльності, як соціальна робота, психотерапія, освіта чи медицина, де на перший план виходить робота з особистістю, емпатія є необхідним інструментом досягнення позитивних результатів [5].

Н. Буркало стверджує, що фахівці у галузі психології безпосередньо впливають на емоційне та психічне благополуччя інших, тому вміння ефективно управляти стресом є для них надзвичайно важливим. Щоб ухвалювати виважені рішення в умовах нестабільності чи труднощів, фахівець повинен у першу чергу розуміти причини та наслідки власних емоційних реакцій [1].

Г. Дьоміна, досліджуючи психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників, доводить, що розвиток емоційного інтелекту відіграє ключову роль у формуванні ефективних і гармонійних міжособистісних взаємин. Високий рівень емоційної компетентності сприяє розвитку емпатії та здатності розуміти емоційні стани інших людей. Такі фахівці здатні до продуктивного діалогу, ефективного вирішення конфліктів та пошуку компромісів [4].

Р. Вілкінсон встановлено, що розвиток емоційного інтелекту в майбутніх психологів відіграє ключову роль у формуванні ефективних і гармонійних міжособистісних взаємин. Високий рівень емоційної компетентності сприяє розвитку емпатії та здатності розуміти емоційні стани інших людей. Завдяки цьому майбутні професіонали можуть краще враховувати почуття співрозмовників, що є основою для досягнення взаєморозуміння і побудови довірливих стосунків. Такі фахівці здатні до продуктивного діалогу, ефективного вирішення конфліктів та пошуку компромісів. Крім того, емоційний інтелект сприяє розвитку лідерського потенціалу, навичок командної взаємодії та соціальної компетентності, що в цілому формує позитивний психологічний клімат у професійному середовищі й мотивує інших до спільної діяльності [2].

У процесі професійного самовизначення майбутніх працівників соціальної сфери емоційний інтелект відіграє надзвичайно важливу роль. Його розвинені компоненти – емоційна обізнаність, саморегуляція, емпатія, мотивація та соціальні навички сприяють глибшому розумінню власних прагнень, цінностей і ресурсів, що є критично важливим для усвідомленого вибору професійного шляху [2; 3].

Розвиток емоційного інтелекту в юнацькому віці створює сприятливі умови для глибшого розуміння власних потреб, інтересів, життєвих пріоритетів, що значною мірою підвищує якість професійного вибору. З огляду на це, емоційний інтелект можна розглядати не лише як складову, а й як важливий психологічний ресурс розвитку професійної зрілості, відповідального ставлення до майбутнього, а також внутрішньої готовності до професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буркало Н. І. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Психологічний журнал*. 2019. Т. 5, Вип. 7. С. 34–49.
2. Вілкінсон Р. Розвиток емоційного інтелекту в професійному самовизначенні. Львів : Літературна агенція Палітра, 2013. 304 с.
3. Головаха Є. І., Змієвська Т. В. Емоційний інтелект і його роль у професійному розвитку психолога. Київ : Наукова думка, 2016. 240 с.
4. Дьоміна Г. А. Психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2013. Т. 7, Вип. 32. С. 73–79.
5. Ічанська О. М., Закревська А. І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (2). С. 272–276.
6. Марчук С. В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2022. № 3. С. 20–23.
7. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. Т. 20, Вип. 18. С. 116–122.

Кудінова Маргарита Сергіївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Панченко Тимур Сергійович,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ

Проблема психологічного благополуччя особистості залишається однією із найбільш затребуваних напрямів сучасної психологічної науки, оскільки саме здатність людини зберігати внутрішню рівновагу, задоволеність життям та ресурсність визначає ефективність її адаптації до складних життєвих обставин. Для української реальності, що вже кілька років розгортається в умовах війни, дослідження чинників і структури психологічного благополуччя набуває особливої актуальності: воно дає змогу зрозуміти механізми збереження психічного здоров'я особистості та окреслити напрями психологічного супроводу різних категорій населення.

Особливої уваги потребує вивчення психологічного благополуччя у студентському віці, оскільки саме цей період пов'язаний із активним особистісним зростанням, пошуком сенсу життя та професійним самовизначенням.

Метою тез є узагальнення теоретичних підходів до розуміння сутності поняття «психологічне благополуччя» та аналіз його структурних компонентів.

У «Психологічному словнику Американської психологічної асоціації» благополуччя визначається як стан щастя і задоволеності з низьким рівнем переживання дистресу, загальним хорошим фізичним та психічним здоров'ям [8]. Задоволеність життям розглядається дослідниками як когнітивна складова суб'єктивного благополуччя – оцінювання особистістю якості власного життя на основі індивідуального набору критеріїв та порівняння реальних життєвих обставин з очікуваними [2]. Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, якість життя – це сприйняття особистістю свого становища в житті в контексті культури й системи цінностей, власних цілей, очікувань та стандартів [3].

Структурний підхід до вивчення благополуччя представлений «Шкалою благополуччя Бі-Бі-Сі» (2011, Единбурзький університет), яка виокремлює психологічне, фізичне благополуччя та стосунки, а в модифікованому варіанті – додатково суб'єктивне благополуччя [12]. К. Терещенко визначає суб'єктивне благополуччя як оцінку особистістю власного внутрішнього стану та проявів у різних сферах життя, що задовольняють її нормам і критеріям, виокремлюючи психологічний, фізичний та соціальний компоненти [11]. Л. Малімон, А. Пашкіна та О. Максимчук розглядають суб'єктивне (психологічне) благополуччя як складний феномен, що включає позитивні й негативні емоції, життєву задоволеність та самооцінку, а соціальне благополуччя (за С. Keyes) – як важливий аспект психологічного благополуччя, пов'язаний із близькими стосунками та відчуттям приналежності [5].

Л. Сердюк наголошує на зміщенні фокусу сучасної психології з орієнтації на симптоми й дефіцит на розвиток і підтримку внутрішніх ресурсів особистості, а психологічне благополуччя розглядає як інтегральний показник спрямованості особистості на реалізацію компонентів позитивного функціонування, що суб'єктивно виявляється у відчутті щастя й задоволеності собою [9; 10].

Найбільш розробленою структурною моделлю є концепція К. Ріфф, яка виокремлює шість компонентів психологічного благополуччя: самоприйняття, позитивні стосунки з іншими, автономність, наявність цілей у житті, особистісне зростання та компетентність в управлінні навколишнім середовищем [6; 7]. С. Забаровська трактує психологічне благополуччя як стійкий психологічний стан, що виявляється у переживанні задоволеності від життя та повноти власного функціонування, узагальнюючи зовнішні й внутрішні чинники благополуччя в понятті «якість життя» [3]. Ю. Кашлюк визначає психологічне благополуччя як ключову складову загальної задоволеності життям, що інтегрує емоційні, когнітивні й

сміслові аспекти суб'єктивного досвіду, і серед його показників називає задоволеність життям, соціальну підтримку, самоефективність та наявність змістотворчих життєвих перспектив [4].

Ю. Бойко-Бузиль розглядає психологічне благополуччя як єдність внутрішнього стану особистості (емоційний фон, система цінностей, рівень самоусвідомлення) та зовнішніх проявів життєдіяльності (поведінкові практики, соціальна активність), а серед чинників його формування виокремлює індивідуально-психологічні (невротизм, екстраверсія, саморегуляція), соціальні (міжособистісні зв'язки, підтримка, приналежність до спільноти) та когнітивні (реалістична оцінка ситуації, гнучкість мислення, оптимізм) [1]. М. Дворник, досліджуючи благополуччя особистості в транзитивний період переходу від війни до миру, виокремлює позитивні стосунки з іншими, внесок у благополуччя інших, відчуття компетентності, наявність персональних цілей, самоповагу й оптимізм [3], що є особливо релевантним для сучасного українського контексту.

Узагальнення розглянутих підходів дає підстави стверджувати, що психологічне благополуччя тісно пов'язане із суміжними категоріями – психічним здоров'ям, емоційним комфортом, життєстійкістю та якістю життя, і має складну багатокomпонентну структуру, що охоплює як внутрішній стан особистості, так і зовнішні прояви її активності [1].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що психологічне благополуччя є інтегральним станом особистості, який відображає її здатність підтримувати внутрішню рівновагу, зберігати емоційну та когнітивну стабільність, адаптуватися до викликів, реалізовувати власний потенціал і досягати гармонії у взаємодії із соціальним середовищем. Традиційно до структури психологічного благополуччя відносять самоприйняття, позитивні стосунки з іншими, автономність, наявність життєвих цілей, особистісне зростання та компетентність в управлінні середовищем.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні особливостей прояву психологічного благополуччя в осіб студентського віку в умовах воєнного стану та у визначенні психологічних чинників, що сприяють його підтримці й розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко-Бузиль Ю. Стратегії підтримання психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності. Юридична психологія. 2025. № 1(36). С. 7–17. DOI: <https://doi.org/10.33270/03253601.1>
2. Досвід та благополуччя молодих українців під час війни: результати соціологічного дослідження / Юлія Павлова, Петро Петрица, Ганна Жара та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2023.
3. Забаровська С. М. Психологічне благополуччя та якість життя українців в умовах повномасштабної війни. Психологія та соціальна робота. 2025. № 1. С. 111–120. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.10>
4. Кашлюк Ю. Психологічне здоров'я і психологічне благополуччя особистості як складові задоволеності життям. Психологічний часопис. 2017. № 3(3). С. 47–58. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2017.3.7.5>
5. Малімон Л., Пашкіна А., Максимчук О. Суб'єктивне благополуччя як чинник соціально-психологічної адаптації особистості в умовах війни. Психологічні перспективи. 2023. Вип. 42. С. 113–126. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/26465/1/1376-2023-42-mal.pdf>
6. Ніколаєва О. Ю., Агарков О. Ю. Концептуальні підходи до аналізу психологічного благополуччя студентів закладів вищої освіти. Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матеріали III Всеукраїнського форуму (Дніпро, 10 лютого 2022 р.). Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2022. С. 99–101.
7. Обоїста О. О. Психологічне благополуччя студентів в умовах воєнного стану. Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Соціогуманітарні науки» / укл. З. В. Столяр. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. Вип. 2 (14). С. 96–102.
8. Савелюк Н. Психологічне благополуччя студентської молоді: порівняльний аналіз у ковідному і воєнному контекстах. Психологічні перспективи. 2022. Вип. 39. С. 322–340
9. Сердюк Л. Внутрішні ресурси психологічного благополуччя особистості. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2021. № 2–3(23). С. 91–94. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2021.2.23.10>
10. Сердюк Л. З. Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості: монографія. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712878/>

11. Терещенко К. Суб'єктивне благополуччя особистості та його підтримка в умовах невизначеності. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2025. № 1(34). С. 125–130. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2025.1.34.11>

12. Швалб Ю., Вернік О., Павленко О. Методика дослідження життєвого благополуччя особистості. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2025. № 1(34). С. 170–180. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2025.1.34.15>

Кузнецова Наталія Сергіївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Павленко М. С.,**
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри практичної психології,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

АРТТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИКИ ЯК ЗАСІБ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасних умовах соціальної нестабільності, зростання психоемоційного навантаження та впливу травматичних подій проблема збереження психічного здоров'я дітей молодшого шкільного віку набуває особливої актуальності. Молодший шкільний вік характеризується інтенсивним розвитком емоційної сфери, формуванням механізмів саморегуляції та підвищеною чутливістю до стресових впливів, що зумовлює необхідність пошуку ефективних засобів психологічної підтримки.

Одним із перспективних напрямів психокорекційної роботи є використання арттерапевтичних методик, які базуються на залученні дитини до творчої діяльності як безпечного способу вираження та опрацювання емоційного досвіду. Дослідження свідчать, що арттерапія сприяє зниженню рівня тривожності, подоланню страхів, стабілізації емоційного стану та розвитку емоційного інтелекту дітей. Ефективність арттерапевтичних підходів зумовлена їх відповідністю віковим особливостям молодших школярів, зокрема домінуванням образного мислення, потребою у символічному вираженні переживань та значущістю ігрової діяльності.

Сучасна арттерапія охоплює широкий спектр методик за такими напрямками, як ізотерапія, що передбачає терапевтичний вплив засобами образотворчого мистецтва; казкотерапія – вплив через слухання та створення казкових сюжетів; музикотерапія – застосування музики; вокалотерапія – терапія співом; драматерапія – використання драматизації та інсценування; а також танцювально-рухову, пісочну, лялькову терапію та інші. Арттерапевтичні техніки застосовуються для роботи з широким колом психологічних труднощів, зокрема з наслідками психотравм, переживанням втрат, кризовими станами, внутрішньоособистісними та міжособистісними конфліктами, постстресовими, невротичними й психосоматичними розладами, віковими кризами та поведінковими порушеннями [3].

Залучення до творчої діяльності створює умови для безпечного вираження емоційних переживань, що сприяє зниженню рівня тривожності, страху та емоційного напруження. Це, зі свого боку, забезпечує психологічний комфорт, гармонізацію внутрішнього стану та формування позитивного емоційного фону [4].

Застосування таких методів, як арттерапія, ізотерапія, казкотерапія, музикотерапія та пісочна терапія, дозволяє не лише здійснювати корекцію негативних емоційних станів, але й формувати навички саморегуляції та підвищувати адаптаційні можливості дитини. Арттерапія дає змогу малювати, ліпити чи працювати з матеріалами у безпечному просторі, сприяючи розкриттю внутрішніх переживань.

Арттерапія застосовується як в індивідуальній так і в груповій роботі та передбачає комплекс різноманітних форм і методів, спрямованих на гармонійний розвиток дитини та корекцію її психоемоційного стану. Зокрема, використовуються нетрадиційні напрями образотворчої діяльності, орієнтовані на розвиток і корекцію мотиваційної сфери, із обов'язковим психологічним супроводом сюжетів, які створює дитина. Важливе місце посідає створення колажів із малюнків, фотографій, символів

і природних матеріалів, що сприяє формуванню здатності до взаємодії з навколишнім середовищем через символічне «спілкування» [3].

Нетрадиційні техніки роботи з папером спрямовані на психокорекцію моторної, когнітивної та мотиваційної сфер. Робота з тістом (тістопластика) забезпечує розвиток і корекцію рухових, пізнавальних і творчих здібностей дитини. Використання таких технік, як малювання губкою, пальцями та долонями на різних поверхнях (папір, картон, тканина), стимулює потребу в активності та сприяє реалізації моторного й емоційного потенціалу. У глинотерапії (ліпленні) застосовують тривимірні матеріали – глину чи пластилін, – які дають дітям змогу наочно виражати емоції та внутрішні переживання за допомогою фізичної активності. Ліплення сприяє самовираженню, розвитку дрібної моторики та усвідомленню тілесних відчуттів. Асортимент матеріалів можна розширити пластиліном, воском, деревом чи камінцями для більшої творчої свободи [5].

Окремим напрямом є сенсорна інтеграція, яка передбачає ознайомлення дитини з властивостями предметів (форма, розмір, площа, частини) та сприяє розвитку пізнавальних процесів, підвищенню мотивації й покращенню соціальної адаптації.

Казкотерапія через символи казок допомагає усвідомити та опрацювати страхи. Дослідження підтверджують високу ефективність таких методів, особливо для страхів, пов'язаних з уявою. Завдяки метафорам та символічним образам казок, діти безпечно висловлюють свої страхи, шукають шляхи розв'язання проблем і черпають підтримку з історій, що демонструють позитивні розв'язки конфліктів. Метод ефективно формує адаптаційні стратегії та підвищує стресостійкість. Зокрема, швейцарський психотерапевт Б. Беттельгейм зазначав, що чарівні казки дають змогу дитині символічно опрацьовувати глибокі психологічні конфлікти, не завдаючи шкоди свідомості [3; 5].

Поряд із різноманітними формами надання психологічної допомоги важливе місце посідає підтримка, що ґрунтується на засобах арттерапії, оскільки вона забезпечує наближення терапевтичних впливів до звичних для дитини форм ігрової діяльності. Гра надає можливість емоційного та моторного самовираження дитини, тому що для неї важливим є не стільки результат, скільки сам ігровий процес. Організуючи психологічну допомогу засобами ігрової анімації, важливо враховувати, що залучення дітей до гри сприяє зниженню рівня тривожності та відволіканню від травматичних переживань і думок. Гра виступає природним механізмом саморегуляції дитини та може розглядатися як форма самотерапії, що полегшує переживання складних життєвих ситуацій. У багатьох випадках саме ігрова діяльність є для дитини найбільш доступним і ефективним способом отримання психологічної підтримки [4].

Застосування арттерапевтичних методів у процесі надання психологічної допомоги дітям має ґрунтуватися на принципі їх максимальної наближеності до звичних форм ігрової діяльності. В умовах тривалого перебування дітей у обмеженому просторі (зокрема в бомбосховищах, евакуаційних пунктах, шелтерах та інших місцях тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб і біженців) доцільно надавати перевагу технікам, що не потребують спеціального обладнання і можуть реалізовуватися за допомогою доступних підручних матеріалів.

Таким чином, використання арттерапевтичних методик у роботі з дітьми молодшого шкільного віку виступає ефективним засобом стабілізації емоційного стану та розвитку психологічної стійкості, що визначає актуальність даного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : колективна монографія / за заг. ред.: Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 283 с.
2. Кошель А. П., Кульбако Н. П. Використання елементів арт-терапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Чернівці : Баликіна О. В., 2020. 90 с.
3. Молчанова О. М. Застосування ліній, каракулів та геометричних форм у процесі спонтанної творчості терапевтичного малювання. Кропивницький, 2020. 78 с.
4. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. Київ, 2018. Т. 3. 236 с.
5. Шрагіна Л., Довганчина К. Корекційний потенціал методу арт-терапії в подоланні страхів у дітей молодшого шкільного віку. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 3. С. 79–82. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-14>.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ТЕОРІЯ ПИТАННЯ

В умовах сучасних викликів, які щодня постають перед українським суспільством, питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників набуває особливої актуальності. Постійно зростають вимоги до фахівців, змінюються категорії клієнтів, яким вони надають допомогу, збільшується кількість постраждалих від російсько-української війни. Труднощі, які виникають на професійному шляху спеціалістів, вимагають від них неабиякої витривалості, стресостійкості, гнучкості, внутрішньої зібраності, володіння комплексом знань, умінь та навичок, які дозволяють успішно здійснювати свою роботу.

Аналіз літературних джерел з досліджуваного питання показав, що у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників виникає низка проблем, серед яких С. Михнюк називає:

- недостатню узгодженість змісту професійної підготовки з практикою соціальної роботи, що постійно змінюється відповідно до соціальних проблем, які виникають у різних груп отримувачів соціальних послуг;
- складність урахування в змісті професійної підготовки специфіки діяльності різних соціальних інститутів, що визначають соціальну політику держави;
- відсутність у змісті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників неформального компонента як офіційно прийнятого й легалізованого в державних закладах вищої освіти;
- недостатнє врахування в змісті підготовки позитивного зарубіжного досвіду, з одного боку, та просте його копіювання – з іншого;
- низький рівень орієнтації змісту підготовки на сучасні інтерактивні форми й методи навчальної діяльності – кейс-стаді, інтерактивні методи, метод проєктів тощо [2, с. 192].

На нашу думку, врахування цих проблем та намагання їх вирішити в умовах закладів вищої освіти сприятиме оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Як зазначає О. Кузнецов, підготовка майбутніх соціальних працівників в Україні ґрунтується на формуванні вмінь та здібностей застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти гнучкість і креативність у вирішенні проблем, що виникають, прогнозувати наслідки соціальних явищ, демонструвати толерантність та емпатію до кожної особистості, якій надається допомога, поважати верховенство права тощо. Кваліфікований соціальний працівник обов'язково має тренувати навички роботи в команді, міжособистісної комунікації, розвивати свою емоційну стійкість, бути обізнаним щодо форм і видів соціальної роботи, орієнтуватися у нормативно-правовій базі, що стосується визначеного фаху, знати та дотримуватися Професійно-етичного кодексу соціальних працівників України. Фахівець із соціальної роботи також повинен вміти проводити оцінку потреб та дотримуватися принципу індивідуального підходу до кожного з клієнтів, що опинилися у складній життєвій ситуації. Додатково фахівці мають опанувати управлінські навички в соціальній сфері, вміння проводити наукові дослідження та впроваджувати інноваційні технології у свою професійну діяльність. Однією з важливих характеристик професійної майстерності сучасного соціального працівника є інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає успішне та продуктивне використання цифрових технологій під час виконання своїх посадових обов'язків [1, с. 136].

Вищерозглянуті вимоги до фахівців соціальної сфери доповнює Г. Рідкодубська, на думку якої професійна діяльність майбутніх соціальних працівників у сучасних умовах характеризується високою складністю, динамічністю та відповідальністю. Підготовка здобувачів освіти спрямовується на розвиток ключових компетентностей, серед яких особливе значення має комунікативна компетентність, що забезпечує результативну взаємодію з клієнтами, колегами та соціальними інститутами. Формування цієї компетентності передбачає інтеграцію когнітивних, психологічних, емоційно-вольових та соціально-етичних аспектів особистості фахівця. Комунікативні навички становлять основу професійної майстерності та визначають рівень готовності до реалізації соціально-педагогічної діяльності на високому рівні. Поєднання теоретичних знань, практичних умінь та особистісних характеристик дозволяє соціальним працівникам створювати сприятливе соціальне середовище, стимулювати розвиток клієнтів і

застосовувати індивідуальні підходи у практичній діяльності. Фахівці з високим рівнем комунікативної компетентності здатні ефективно вирішувати соціально-педагогічні ситуації, налагоджувати міжособистісні контакти на основі довіри та поваги, а також постійно підвищувати свою професійну кваліфікацію [3, с. 77–78].

Отже, можна зробити висновок, що в сучасних реаліях до майбутніх соціальних працівників та процесу їх професійної підготовки висуваються високі вимоги, які визначають загальний рівень професійної компетентності і майстерності фахівців. Важливим є набуття необхідних для подальшої фахової діяльності знань, умінь, навичок, цінностей, якостей та здатності застосовувати їх на практиці. Особлива увага також приділяється формуванню комунікативної та інформаційної компетентностей, оскільки успішність роботи фахівця у значній мірі залежить від його уміння спілкуватися і використовувати цифрові технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецов О. Специфіка професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з особами похилого віку в освітньому процесі педагогічного університету. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. 2025. № 1 (107). С. 133–143. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(107\)2025.327067](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(107)2025.327067) (дата звернення: 26.04.2026).

2. Михнюк С. В. Зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 1 (50). С. 191–194. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.191-194> (дата звернення: 27.04.2026).

3. Рідкодубська Г. Модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Педагогічний дискурс*. 2025. Вип. 38. С. 72–78. DOI: <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2025.38.10> (дата звернення: 27.04.2026).

Мазанко Оксана Василівна,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 053 Психологія,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Бобилева Я. В.,**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСТЬ

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій інтернет відіграє ключову роль у житті людини, особливо молоді. Він стає не лише інструментом отримання інформації, а й середовищем соціальної взаємодії, навчання та самореалізації. Водночас зростання часу перебування в мережі та розширення спектра онлайн-активностей зумовлюють появу нових психологічних явищ, серед яких особливе місце посідає інтернет-залежність. Вивчення цього феномена є важливим для розуміння змін у поведінці та психіці особистості під впливом цифрового середовища.

Основними видами діяльності в інтернеті є комунікація, пошук інформації та розважальна активність. У деяких випадках вони можуть набувати надмірного характеру, витісняючи інші сфери життя та призводячи до значних витрат часу і психічних ресурсів, що актуалізує проблему інтернет-залежності (Internet Addiction Disorder).

Інтернет-залежність розглядають як різновид поведінкової адикції, що проявляється у нав'язливому прагненні постійно перебувати онлайн, труднощах контролю часу користування мережею, зниженні інтересу до офлайн-активностей та емоційних порушеннях, зокрема тривожності або дратівливості при відсутності доступу до інтернету [1, с. 71]. Вона частково пов'язана зі станом «поток» – глибокого занурення у діяльність із втратою відчуття часу та зосередженістю на процесі.

У науковій літературі немає єдиного підходу до визначення чинників інтернет-залежності. Виділяють психологічні, соціально-психологічні та соціальні детермінанти. Психологічні пов'язані з можливістю конструювання образу «Я» та реалізацією фантазій, соціально-психологічні – з розширенням комунікації та потребою у визнанні, а соціальні – з інформаційною перенасиченістю, агресивністю медіа та недостатністю профілактичних програм.

К. Янг розглядає інтернет-залежність як патологічну потребу постійного перебування онлайн і пропонує модель ACE (Accessibility, Control, Excitement), що включає доступність, контроль і емоційне збудження як ключові характеристики взаємодії з інтернетом [6]. Доступність забезпечує постійний доступ до мережі, контроль – можливість керувати діями у віртуальному середовищі, а збудження – емоційну насиченість онлайн-активності.

Інтернет-залежність має низку негативних наслідків: підвищення конфліктності, депресивні стани, труднощі соціальної адаптації, зниження самоконтролю, перевага віртуального світу над реальним життям, нехтування обов'язками та зниження критичності мислення [4, с. 249]. У психологічній літературі також виділяють поведінкові порушення, пов'язані з надмірним онлайн-спілкуванням, фінансовою активністю, інформаційним перевантаженням та залежністю від комп'ютерних ігор [5].

Серед ознак кіберадикції визначають неможливість контролю часу перебування в мережі, дратівливість при відволіканні, приховування онлайн-активності, нехтування навчанням і соціальними обов'язками, звуження кола спілкування та погіршення фізичного стану.

Детермінанти інтернет-залежності поділяють на зовнішні та внутрішні. Зовнішні пов'язані з особливостями середовища (анонімність, доступність, можливість безкарної поведінки), внутрішні – з індивідуально-психологічними характеристиками особистості (низька самооцінка, депресивність, труднощі у спілкуванні). Також їх класифікують на кібернетичні та індивідуально-психологічні [2].

Чинники формування інтернет-залежності включають психологічні, соціально-психологічні та соціальні аспекти, що відображають особливості особистості, взаємодії з іншими людьми та інформаційного середовища. Водночас виділяють різні типи користувачів інтернету залежно від їхньої активності: комунікатори, еротомани, агресивісти, когнітивісти, геймери та інтернет-покупці [3, с. 97].

Окремо слід розглядати форми мережевої залежності, серед яких гаджетоманія, інформаційне перевантаження, залежність від онлайн-ігор і покупок, а також залежність від кібервідносин.

Таким чином, інтернет-залежність є комплексним явищем, що поєднує психологічні, соціальні та поведінкові компоненти. Її прояви залежать від індивідуальних особливостей особистості, характеру використання інтернету та соціального контексту. Розуміння механізмів її формування, типів проявів і чинників розвитку є важливим для розробки ефективних профілактичних заходів, спрямованих на формування здорової цифрової поведінки та зниження ризиків надмірного залучення до інтернет-середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виноградова В. Є., Пузирьов Є. В. Особливості соціально-педагогічної профілактики ігрової та інтернет-залежності підлітків. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Т. 31 (70), № 3. С. 70–75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.3/12>.
2. Ісакова Т. О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми. Київ : НІСД, 2011. 47 с.
3. Кулешова О. В., Міхеева Л. В. Інтернет-залежність осіб юнацького віку: аналіз, шляхи подолання. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 4. С. 95–100. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.14>.
4. Соломка Е. Т., Михайлишин У. Б. Психологічні особливості інтернет залежності в ранньому юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. XI, Вип. 13. С. 247–258.
5. Simon R. I., Gold L. H. *The American Psychiatric Publishing Textbook of Forensic Psychiatry*. 2010. 726 p.
6. Young K. S. *Caught in the Net. How to Recognize the Signs of Internet Addiction – And a Winning Strategy for Recovery*. New York : John Wiley and Sons, Inc., 1998. 55 p.

Маїян Володимир Манвелович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Красін С. А.,**
доктор філософії,
викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

АРХЕТИПИ ОСОБИСТОСТІ В АНАЛІТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ К. Г. ЮНГА

Сучасні реалії розвитку суспільства, що характеризуються інтенсифікацією інформаційних процесів, високим рівнем соціальної динаміки та зростанням психологічного навантаження на особистість, зумовлюють підвищений інтерес до дослідження глибинних механізмів психіки. У цих умовах особливої актуальності набуває аналіз внутрішніх структур, які визначають сприйняття людиною світу, її поведінку та емоційні реакції. Одним із таких підходів є аналітична психологія Карла Густава Юнга, у межах якої центральне місце посідає концепція архетипів. Попри значну кількість наукових досліджень, проблема осмислення архетипів як структурних компонентів особистості залишається актуальною, що зумовлює необхідність її подальшого теоретичного аналізу.

У сучасній психології архетипи розглядають як універсальні психічні структури, що належать до колективного несвідомого та формуються в процесі історичного розвитку людства [4]. Вони виступають своєрідними «матрицями досвіду», які визначають базові моделі сприйняття, мислення та поведінки. За визначенням К. Г. Юнга, архетипи є первинними формами психічного досвіду, що проявляються через символи, образи та культурні уявлення [5]. Саме через архетипи відбувається передача універсального людського досвіду, що забезпечує спільність психічних процесів у представників різних культур.

Серед основних архетипів, що визначають структуру особистості, виділяють Самість, Персону, Тінь, Аніму та Анімус [2]. Самість виступає як центральний архетип, що символізує цілісність психіки та інтеграцію всіх її компонентів. Вона визначає напрям розвитку особистості та виступає орієнтиром у процесі самопізнання. Персона, зі свого боку, є соціальною роллю або «маскою», яка формується під впливом суспільних очікувань і забезпечує адаптацію індивіда до соціального середовища [2]. Водночас надмірна ідентифікація з Персоною може призводити до втрати автентичності та внутрішнього конфлікту.

Тінь як архетип містить витіснені, неприйняті або неусвідомлені аспекти особистості, які суперечать соціальним нормам або власному ідеалізованому образу «Я». Незважаючи на свою прихованість, Тінь має значний вплив на поведінку людини, проявляючись у вигляді імпульсивних реакцій, проєкцій та внутрішніх конфліктів. Її усвідомлення та інтеграція є необхідною умовою особистісного розвитку, оскільки дозволяє досягти більшої психологічної цілісності та зменшити внутрішню напругу [3].

Архетипи Аніми та Анімуса відображають внутрішні образи протилежної статі та виконують функцію психологічного балансу. Аніма у чоловічій психіці та Анімус у жіночій сприяють розвитку емоційної сфери, інтуїції та здатності до глибокого міжособистісного розуміння. Їх інтеграція дозволяє особистості досягти більш гармонійного поєднання раціональних і емоційних компонентів психіки, що є важливим чинником психологічної зрілості [6].

Окрім базових архетипів, у колективному несвідомому представлені універсальні образи, такі як Мати, Герой, Мудрець, Дитина, Трикстер. Вони відображають загальнолюдський досвід і знаходять своє втілення у міфології, релігії, культурі та мистецтві. Аналіз цих архетипів дозволяє глибше зрозуміти механізми формування поведінкових стратегій та емоційних реакцій особистості, а також особливості її взаємодії з соціальним середовищем [4].

Важливо підкреслити, що архетипи не існують ізольовано, а взаємодіють між собою, формуючи складну динамічну систему. Їх взаємодія визначає внутрішню структуру особистості, її поведінкові патерни та емоційні реакції. Як зазначає М. Стайн, архетипи впливають на процес самопізнання та розвитку особистості, визначаючи її внутрішню динаміку та напрям особистісного зростання [1]. У цьому контексті вони виступають не лише теоретичним поняттям, а й важливим інструментом психологічного аналізу.

У сучасних умовах значення архетипів виходить за межі теоретичних досліджень і набуває практичного характеру. Вони активно використовуються у психологічному консультуванні, психотерапії, а також у дослідженні особистісного розвитку. Розуміння архетипічних структур дозволяє більш точно інтерпретувати внутрішні переживання людини, сприяє усвідомленню прихованих мотивів поведінки та підвищує ефективність психологічної допомоги.

Таким чином, архетипи в аналітичній психології є фундаментальними елементами структури особистості, що визначають її внутрішню організацію, поведінку та розвиток. Їх дослідження дозволяє розширити уявлення про природу психічних процесів, сприяє формуванню цілісного підходу до вивчення особистості та має важливе значення як для теоретичної, так і для практичної психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Stein M. Jung's Map of the Soul. 2006. 229 p.
2. Hall C. S., Nordby V. J. A Primer of Jungian Psychology. 1973. 147 p.
3. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів, 2018. 608 с.
4. Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. 1969. 451 с.
5. Jung C. G. Aion: Researches into the Phenomenology of the Self. 1951. 360 p.
6. Von Franz M.-L. The Process of Individuation . *Man and His Symbols*. 1996. P. 157–254.

Малич Єлизавета Віталіївна,

здобувач вищої освіти 2 курсу спеціальності «Психологія»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.,**

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

РІВНІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ

У студентському віці відбуваються інтенсивні особистісні зміни, що супроводжуються адаптацією до нових умов навчання та соціального середовища. Цей період характеризується підвищеними інтелектуальними та емоційними навантаженнями, розширенням соціальних контактів і розвитком навичок саморегуляції. Стресостійкість є важливою умовою збереження психічного та фізичного здоров'я, ефективного навчання та подальшої професійної реалізації. Водночас серед студентів досить поширеними є прояви низької стресостійкості. Особливо вразливими є першокурсники, які перебувають у процесі адаптації до нових умов навчання та життя. Студентів із низьким рівнем стресостійкості характеризують тривожність, втома, прокрастинація, труднощі з концентрацією уваги та невірноваженість. Це актуалізує проблему вивчення стресостійкості студентської молоді та пошуку шляхів її підвищення.

У праці Н. Бардина, Ю. Жидецького та Ю. Кіржецького стресостійкість визначається як здатність особистості зберігати працездатність і адаптуватися до впливу екстремальних факторів професійного та природного середовища. Вона також передбачає соціальну адаптацію, ефективну самореалізацію, досягнення життєвих цілей та збереження фізичного і психічного здоров'я [1, с. 49]. Ю. Блашко, спираючись на концепції Р. Шагієва та Х. Стельмашук, розглядає стресостійкість як багатокомпонентну структуру, що включає психодинамічний, вольовий, мотиваційний, емоційний, інтелектуальний та інформаційний компоненти, а також саморегуляцію поведінки. Психодинамічний компонент відображає реактивні властивості особистості, вольовий забезпечує самоконтроль і витримку, мотиваційний

визначає внутрішню активність, емоційний пов'язаний із регуляцією емоцій, інтелектуально-інформаційний – з аналізом і вибором дій, а саморегуляція забезпечує планування та контроль поведінки в стресі [2, с. 4].

В. Кириченко та О. Єжова виокремлюють два компоненти стресостійкості: соціальний та особистісно-рефлексивний. Соціальний компонент пов'язаний із підтримкою, визнанням і якістю міжособистісних стосунків. Особистісно-рефлексивний компонент ґрунтується на самоприйнятті, внутрішній впевненості та здатності до емоційної саморегуляції [5, с. 4]. Згідно з дослідженнями І. Клименка, Н. Твердохліба та М. Зінченко, стресостійкість особистості також розглядається як система взаємопов'язаних компонентів. Психофізіологічний компонент забезпечує реакцію організму на стрес, когнітивний визначає способи його подолання та постановку цілей, емоційно-мотиваційний пов'язаний із потребами та мотивацією до подолання труднощів, а регуляторний забезпечує адаптацію та відновлення емоційної рівноваги [6, с. 61–62].

З метою дослідження рівнів стресостійкості студентів у 2025-2026 н. р. було проведено емпіричне дослідження на базі комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. У дослідженні взяли участь 8 студентів групи Пб-2. Як діагностичний інструментарій ми обрали такі методики, як «Тест стресостійкості» Д. Романовської, М. Ящук [4, с. 54] та опитувальник «Самооцінка стійкості до стресу» О. Бондарчук [3, с. 33]. Для використання методик в онлайн-форматі їх було викладено на платформі Google Forms.

Дані, отримані за допомогою методики «Тест стресостійкості» Д. Романовської, М. Ящук, зображено на рис. 1.

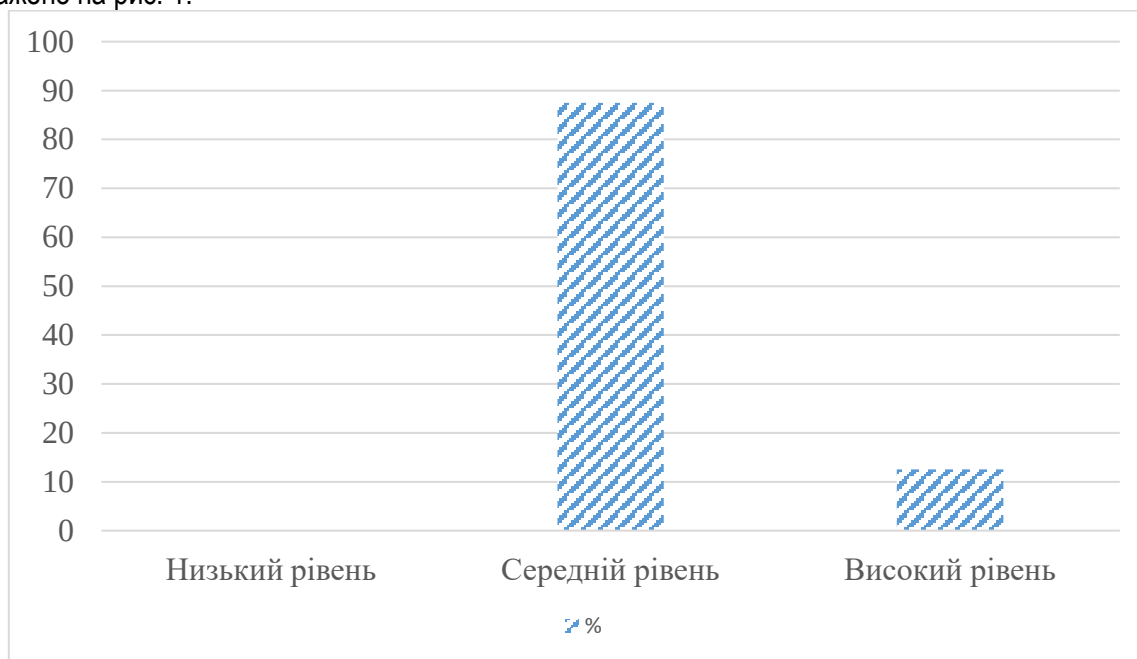

Рис. 1. Рівні стресостійкості студентів за методикою «Тест стресостійкості»

Як свідчить рис. 1, у студентів 2 курсу переважає середній рівень стійкості до стресу: його виявили в 87,5 % опитаних (7 осіб). Такі студенти мають помірний рівень саморегуляції в стресових ситуаціях: вони загалом здатні витримувати навантаження та зміни, демонструють послідовність у виконанні завдань, гнучкість поведінки, емоційну стриманість, однак іноді можуть реагувати на стресові фактори недостатньо адекватно [7; 8].

Високий рівень стійкості до стресу виявлено у 12,5 % респондентів (1 особа). Для них характерні високий самоконтроль, здатність зберігати спокій у складних ситуаціях, швидко орієнтуватися в екстремальних умовах та ефективно вирішувати проблеми [7; 8].

Низького рівня стресостійкості серед респондентів не виявлено, що свідчить про загалом достатній рівень емоційної стабільності та саморегуляції у всіх опитаних студентів [7; 8].

Дані, отримані за опитувальником «Самооцінка стійкості до стресу» О. Бондарчук, наведено на рис. 2.

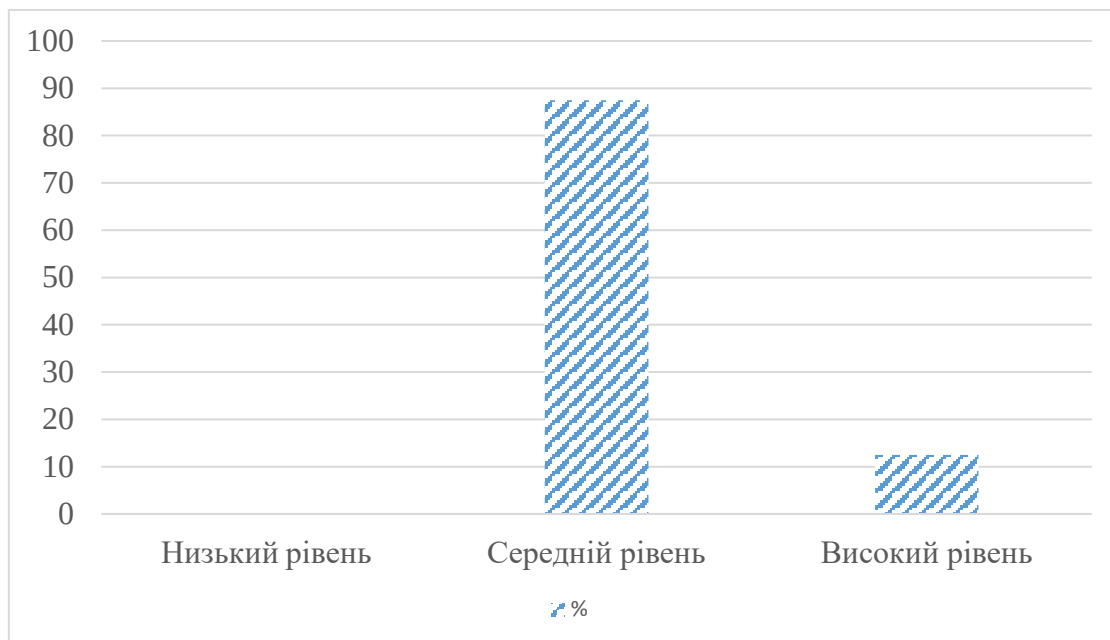

Рис. 2. Рівні стресостійкості студентів за методикою «Самооцінка стійкості до стресу»
О. Бондарчук

Як свідчить рис. 2, у студентів 2 курсу переважає середній рівень стійкості до стресу, зафіксований у 87,5 % респондентів (7 осіб). Таким студентам властива помірна здатність долати життєві труднощі зі збереженням спокою та самовладання. Вони проявляють самоконтроль, гнучкість у поведінці, оптимізм і організованість у діях. Водночас у складних і непередбачуваних ситуаціях у них може виникати емоційне напруження, зниження впевненості та труднощі в ухваленні рішень [7; 8].

У 12,5 % опитаних (1 особа) виявлено високий рівень стійкості до стресу. Такі студенти характеризуються здатністю зберігати емоційну рівновагу, впевненістю у власних силах, раціональним мисленням і швидкою адаптацією до змін. У стресових ситуаціях вони використовують конструктивні способи подолання труднощів та демонструють високий рівень самоконтролю [7; 8].

Низького рівня стійкості до стресу серед респондентів не виявлено.

Отже, проведене дослідження свідчить про відсутність вираженої невпевненості опитаних студентів у власних можливостях і загалом достатній рівень віри у власні ресурси для подолання стресових ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардин Н. М., Жидецький Ю. Ц., Кіржецький Ю. І. та ін. Стресостійкість: навчальний посібник / за ред. Я. М. Когути. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.
2. Блашко Ю. І. Структурні компоненти формування стресостійкості майбутніх пілотів цивільної авіації у процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Кропивницький : «Поліум», 2022. Вип. 11. С. 32–33
3. Бондарчук О. Методика діагностики рівнів і особливостей психологічної готовності керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін : навч. посіб. Київ : Університет менеджменту освіти НАПН України, 2014. 148 с.
4. Ефективні технології розвитку та відновлення стресостійкості/життєстійкості у дітей та дорослих. Методичний посібник для практичних психологів, соціальних педагогів / укл. Д. Д. Романовська, М. Г. Ящук. Чернівці, 2018. 180 с.
5. Кириченко В. І., Єжова О. О. Стресостійкість старшокласників як чинник життєвої успішності: емпіричне дослідження. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*. 2025. (8).
6. Клименко І., Твердохліб Н., Зінченко М. Особливості формування стресостійкості військовослужбовців у період реабілітації. *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*. 2023. 3(12). С. 59–63.
7. Кормило О., Чіп Р., Гончаровська Г. Особливості стресостійкості та вибір копінг-стратегій старшими підлітками. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Вип. 12. С. 68–78.
8. Шишин А., Пономаренко Т. Психологічні особливості стресостійкості особистості в умовах невизначеності. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. 2023. Вип. 16. С. 64–71.

Мартинюк Анастасія-Карина Євгенівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності І10 Соціальна робота та консультування,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Завадська І. М.,**
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЖІНОК ТА ДІТЕЙ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває проблема соціально-психологічного стану жінок та дітей як одних із найбільш уразливих категорій населення. Війна суттєво змінює умови життєдіяльності, порушує звичний уклад життя, руйнує соціальні зв'язки та створює постійну загрозу безпеці. У таких умовах жінки та діти зазнають значного психоемоційного навантаження, що впливає на їхнє психічне здоров'я, поведінку та соціальну адаптацію.

Теоретичні підходи до дослідження соціально-психологічного стану особистості в умовах кризи ґрунтуються на положеннях психології стресу, травми та адаптації. І. Бех наголошує на важливості врахування індивідуальних особливостей особистості у процесі переживання складних життєвих обставин [1, с. 145]. С. Максименко підкреслює активну роль особистості у подоланні труднощів, що передбачає використання внутрішніх ресурсів та здатність до саморозвитку навіть у кризових умовах [2, с. 122]. Це дозволяє розглядати жінок і дітей не лише як жертв обставин, але й як суб'єктів, здатних до адаптації та відновлення.

Соціально-психологічний стан жінок у період воєнного стану характеризується високим рівнем тривожності, емоційної напруги, страху за власне життя та життя близьких. Багато жінок беруть на себе додаткові соціальні ролі, пов'язані із забезпеченням сім'ї, вихованням дітей у складних умовах, підтримкою родини. Це призводить до підвищеного рівня відповідальності та емоційного виснаження. Особливо складною є ситуація для жінок, які втратили близьких або були змушені покинути свої домівки.

Діти, зі свого боку, є надзвичайно чутливими до впливу воєнних подій. Їхній психічний розвиток відбувається в умовах постійного стресу, що може призводити до формування страхів, тривожних розладів, порушень сну, агресивної або замкненої поведінки. Як зазначає М. Савчин, дитячий вік є критичним періодом для формування особистості, тому негативний досвід може мати довготривалі наслідки [4, с. 130]. Важливо враховувати, що діти часто не можуть вербалізувати свої переживання, що ускладнює процес надання їм допомоги.

Особливістю соціально-психологічного стану жінок і дітей є поєднання індивідуальних переживань із впливом соціального середовища. Вимушене переселення, втрата житла, розрив соціальних зв'язків, обмежений доступ до освіти та медичних послуг – усе це негативно впливає на їхній стан. Внутрішньо переміщені особи стикаються з труднощами адаптації до нових умов життя, що може призводити до соціальної ізоляції та зниження рівня життєвої задоволеності.

Важливим аспектом є вплив довготривалого стресу на психічне здоров'я. Хронічний стрес може спричиняти розвиток психосоматичних захворювань, депресивних станів, посттравматичного стресового розладу. Як зазначає Т. Титаренко, тривалий вплив стресових факторів може призводити до виснаження психологічних ресурсів особистості [3, с. 95]. У зв'язку з цим особливої уваги потребує своєчасне виявлення ознак психологічної дезадаптації.

Ресурси подолання стресу відіграють ключову роль у збереженні психічного здоров'я. До внутрішніх ресурсів належать емоційна стійкість, оптимізм, здатність до саморегуляції, наявність життєвих цінностей. Зовнішні ресурси включають соціальну підтримку, допомогу з боку державних і громадських організацій, доступ до психологічних послуг. Важливим є створення безпечного середовища, яке сприяє відновленню емоційної рівноваги.

Практичний аспект проблеми полягає у розробці ефективних програм підтримки жінок і дітей. Соціально-психологічна допомога включає індивідуальне та групове консультування, психокорекційні заняття, арттерапію, ігрову терапію для дітей. Важливим є також проведення інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на підвищення обізнаності щодо способів подолання стресу.

Особливу роль відіграють соціальні працівники та психологи, які забезпечують комплексну підтримку. Вони здійснюють оцінку потреб, надають емоційну допомогу, сприяють відновленню соціальних зв'язків. Важливим є міжвідомчий підхід, що передбачає співпрацю освітніх, медичних та соціальних установ.

Перспективним напрямом є розвиток дистанційних форм допомоги, зокрема онлайн-консультування та гарячих ліній, що дозволяє забезпечити доступність психологічної підтримки навіть у складних умовах. Також важливим є залучення громадських організацій та волонтерів до надання допомоги.

Таким чином, соціально-психологічний стан жінок та дітей у період воєнного стану характеризується високим рівнем стресу та потребує комплексної підтримки. Ефективність допомоги залежить від своєчасності її надання, індивідуального підходу та залучення різних соціальних інституцій. У сучасних умовах особливого значення набуває розвиток системи психологічної підтримки, спрямованої на збереження психічного здоров'я та сприяння адаптації до нових умов життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Максименко С. Д. Психологія особистості. Київ : КММ, 2016. 296 с.
3. Титаренко Т. М. Життєві кризи особистості. Київ : Каравела, 2015. 248 с.
4. Савчин М. В. Загальна психологія. Київ : Академвидав, 2018. 344 с.

Маховська Олеся Олександрівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бобилева Я. В.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Однією з найгостріших проблем сьогодення є тривожність, бо є однією з найбільш негативних переживань людини, яка часто призводить до зниження працездатності, продуктивності діяльності та труднощів у спілкуванні. Згодом людина з підвищеною тривожністю може зіткнутися з багатьма соматичними захворюваннями. За даними досліджень, присвячених психічному здоров'ю дітей і підлітків в Україні, серед 8096 українських підлітків 17,9 % мали помірну або тяжку тривогу (R. Goto та інші). В умовах соціальної нестабільності та воєнних подій цей показник суттєво зростає, що визначає нагальну потребу у вивченні та корекції тривожних станів у підлітковому середовищі [7].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням рівня тривожності серед підлітків у сучасних соціальних умовах, зокрема в умовах соціальної нестабільності та впливу воєнних подій. Підлітковий вік є критичним періодом становлення особистості, в якому тривожність може суттєво впливати на формування самооцінки, Я-концепції та соціальної адаптації [1; 6; 7].

Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновки, що тривожність є складним психологічним утворенням, яке включає емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Вона розглядається як стан емоційного напруження, що виникає в ситуаціях невизначеності та очікування небезпеки. Так, Т. В. Іванова визначає тривогу як переживання невизначеної загрози, позбавленої конкретного об'єкта [2]. О. Артюхова наголошує, що на відміну від страху тривожність пов'язана з прогнозуванням можливих негативних подій і має розмитий, дифузний характер [3, с. 38–39]. Ч. Спілбергер диференціює особистісну

тривожність як стійку рису особистості та ситуативну, як тимчасовий емоційний стан у відповідь на конкретний стресор [4].

У межах сучасних підходів тривожність трактується як багаторівневе біопсихосоціальне утворення, що поєднує когнітивні (очікування невдачі, катастрофізація подій), емоційні (напруга, страх, занепокоєння), поведінкові (уникнення, ригідність, соціальна пасивність) та соматичні прояви (тахікардія, пітливість, порушення сну, підвищена втомлюваність). Важливою є також диференціація конструктивної («корисної») тривожності, яка в помірній інтенсивності виконує адаптаційну і мобілізувальну функцію, та деструктивної, стійко-високий рівень якої призводить до дезорганізації діяльності, порушення соціальної адаптації та формування невротичних проявів [3, с. 45].

На думку науковців, які досліджували питання проявів тривожності в підлітковому віці, звертають увагу на те, що підлітковий вік відзначається підвищеною сприйнятливостю до тривожності, що зумовлено внутрішніми суперечностями розвитку, зокрема нестабільністю самооцінки та потребою в соціальному визнанні. Зокрема, О. Артюхова та А. Кравченко зазначають, що тривожність у підлітків проявляється у страху оцінювання, невпевненості у власних можливостях, труднощах міжособистісної взаємодії та тенденції до уникнення складних ситуацій [1; 4]. В. Кочерга підкреслює, що нестійка самооцінка підлітка є одним із ключових чинників формування стійкої особистісної тривожності [3, с. 13–15].

Особливо гостро тривожність виявляється в освітньому середовищі, де ситуації контрольних іспитів, відповідей біля дошки чи публічних виступів сприймаються як потенційно загрозливі для самооцінки і соціального статусу, що підсилює страх оцінювання та може призводити до зниження навчальної активності [3, с. 12–16].

Особливо гостро тривожність виявляється в освітньому середовищі, де ситуації контрольних іспитів, відповідей біля дошки чи публічних виступів сприймаються як потенційно загрозливі для самооцінки і соціального статусу, що підсилює страх оцінювання та може призводити до зниження навчальної активності [4].

Тісний зв'язок тривожності із самооцінкою проявляється в тому, що занижена або нестабільна самооцінка підвищує схильність до тривожних переживань: навіть незначні зауваження або помилки підліток сприймає як загрозу власній цінності, що підтримує стійкий тривожний фон і сприяє формуванню унікальної поведінки [3, с. 13–15].

Важливим чинником формування тривожності є й сімейне середовище: гіперопіка, надмірний контроль, суперечливі вимоги та емоційна дистанція з боку батьків можуть закріплювати почуття беззахисності та невпевненості, тоді як відсутність досвіду безпечної підтримки ускладнює опанування конструктивних стратегій подолання стресу [3, с. 19–21].

Слід зазначити, що окрему увагу в науковій літературі приділено взаємозв'язку тривожності та психологічного добробуту підлітків. Підвищений рівень тривожності негативно впливає на емоційний стан, знижує рівень адаптації та ускладнює процес соціалізації. С. Сорока та Т. Комар встановили, що хронічна тривожність є предиктором зниження суб'єктивного добробуту підлітків [6]. У сучасних умовах воєнного стану спостерігається посилення тривожних проявів, що пов'язано з переживанням небезпеки, невизначеності та втрати відчуття стабільності. Л. Радчишина та Л. Магдисюк фіксують, що сучасні українські підлітки демонструють значно вищі показники тривожності порівняно з нормативними даними мирного часу [5]. Результати міжнародного дослідження R. Goto та ін. підтверджують суттєвий вплив воєнного досвіду на психічний стан підлітків [7].

Результати аналізу наукових джерел свідчать, що підлітки мають недостатній рівень навичок подолання тривожності. Це означає, що для підвищення впевненості у собі, розвитку емоційної саморегуляції та формування адаптивних моделей поведінки необхідні цілеспрямовані психологічні заходи.

З урахуванням виявлених закономірностей обґрунтовано доцільність використання рефлексивного тренінгу як засобу розвитку навичок подолання тривожності у підлітків. Рефлексивний тренінг розглядається як форма групової роботи, центральним механізмом якої є усвідомлення підлітком власних емоційних станів, аналіз та переосмислення патернів поведінки з подальшим формуванням адаптивних стратегій реагування. Включення до структури тренінгу інформаційно-пізнавального, емоційно-досвідного, поведінкового та рефлексивного компонентів сприяє більш стійкому та глибокому зниженню рівня тривожності порівняно з програмами, орієнтованими лише на поведінкові техніки.

Підсумовуючи результати дослідження, можемо констатувати, що тривожність у підлітковому віці є складним біопсихосоціальним утворенням, яке в сучасних реаліях набуває особливої гостроти. Аналіз

наукової літератури та статистичних даних підтверджує, що майже п'ята частина українських підлітків стикається з помірними або тяжкими станами тривоги, що значною мірою зумовлено соціальною нестабільністю та впливом воєнних подій.

Встановлено, що нестабільна самооцінка, страх соціального оцінювання в освітньому середовищі та особливості сімейного виховання є основними факторами, які сприяють стійкій тривожності. Через відсутність у більшості підлітків сформованих навичок емоційної саморегуляції постає нагальна потреба у впровадженні цілеспрямованих психологічних заходів. Найбільш перспективним методом у цьому контексті визначено рефлексивний тренінг. Його ефективність полягає у поєднанні когнітивного аналізу та емоційного переосмислення власних станів, що дозволяє підлітку не просто нівелювати симптоми тривоги, а вибудувати стійкі адаптивні моделі поведінки. Таким чином, систематичне використання таких програм у роботі практичних психологів є необхідною умовою для забезпечення психологічного благополуччя та успішної соціалізації особистості в кризових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюхова О. В. Психологічні особливості прояву тривожності у підлітковому віці. *Габітус*. 2020. Вип. 19. С. 29–34.
2. Іванова Т. Тривога як психологічний феномен. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 72–78.
3. Кочерга В. С. Стан тривожності у підлітків в процесі формування самооцінки : кваліфікаційна робота / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2025. 91 с.
4. Кравченко А. С. Психологічні особливості прояву тривожності та самооцінки у підлітковому віці. *Габітус*. 2024. Вип. 67. С. 12–16.
5. Радчишина Л. В., Магдисюк Л. І. Психологічні особливості та чинники тривожності особистості підлітка в умовах війни. *Психологічні основи здоров'я, освіти, науки та самореалізації особистості : матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 22–29 березня 2024 р.)*. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. С. 131–134.
6. Сорока С. Ю., Комар Т. В. Тривожність та психологічне благополуччя підлітків в умовах війни. *Психологічні засади збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (25–26 вересня 2025 р.)*. Вінниця, 2025. С. 504–509.
7. Mental health of adolescents exposed to the war in Ukraine / Goto R., Pinchuk I., Kolodezhny O., Pimenova N., Kano Y., Skokauskas N. *JAMA Pediatrics*. 2024. Vol. 178, No. 5. P. 480–488. DOI: doi:10.1001/jamapediatrics.2024.0295.

Міхньова Ганна Андріївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна
Науковий керівник – **Васильєва О. А.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ПСИХОЛОГІВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Сучасне суспільство характеризується зростанням соціально-економічних, політичних та військових викликів, що безпосередньо впливають на психічний стан населення та зумовлюють підвищення потреби у психологічній допомозі. За таких умов діяльність психологів набуває особливої значущості, оскільки спрямована на підтримку особистості, подолання наслідків кризових ситуацій, збереження психологічної стійкості та відновлення внутрішніх ресурсів. У зв'язку з цим проблема професійної адаптації психологів визначається як одна з ключових, оскільки ефективність їхньої

діяльності залежить від здатності функціонувати в умовах підвищеного емоційного навантаження та невизначеності.

Професійна адаптація психологів у кризових умовах розглядається як процес пристосування до змінених вимог професійної діяльності, який передбачає розвиток механізмів саморегуляції, здатності до ухвалення рішень у складних ситуаціях, збереження емоційної стійкості та попередження професійного виснаження. Умови воєнного стану посилюють вимоги до професійної діяльності психолога, оскільки вона здійснюється в ситуації підвищеної відповідальності та постійного психоемоційного напруження.

За таких умов професійна адаптація психологів набуває динамічного характеру та визначається інтенсивністю впливу стресових факторів, складністю професійних ситуацій і необхідністю швидкого ухвалення рішень. Особливого значення набуває здатність до ефективної саморегуляції, підтримання емоційної рівноваги та збереження стабільності професійної діяльності в умовах тривалої соціальної нестабільності.

Теоретичний аналіз наукових праць засвідчує, що професійна адаптація розглядається як багатокomпонентний процес, зміст якого визначається особистісними ресурсами, соціальними умовами професійної взаємодії та здатністю фахівця до саморегуляції. У зарубіжній психології А. Бандура, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс обґрунтовують значення саморегуляції, самоефективності та особистісного розвитку в процесі адаптації особистості до умов діяльності. Р. Лазарус і С. Фолкман розкривають роль когнітивного оцінювання стресової ситуації та вибору копінг-стратегій у подоланні складних життєвих і професійних обставин.

У вітчизняній психології теоретичні засади адаптації висвітлено у працях Г. О. Балла, С. Д. Максименко, О. М. Кокун, В. О. Рибалка, Т. М. Титаренко, які розглядають адаптацію як активний процес взаємодії особистості із середовищем, що передбачає мобілізацію внутрішніх ресурсів, регуляцію емоційних станів і вироблення ефективних способів поведінки.

Як зазначається у психологічному словнику, професійна адаптація – це комплексна система заходів, покликана сприяти процесу пристосування особистості до психологічних та організаційно-технічних особливостей професійної діяльності, успішному професійному становленню працівника, відповідності між його професійними намірами, інтересами, якостями і вимогами діяльності. Професійна адаптація здійснюється поступово, підпорядковується певній логіці і має певну послідовність [7, с. 225].

Аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що професійна адаптація психологів у кризових умовах розглядається як процес забезпечення ефективної професійної діяльності за умов підвищеного психоемоційного навантаження, що зумовлюється рівнем резильєнтності, емоційної стійкості, сформованістю професійної ідентичності та готовністю до професійної діяльності [3; 6].

Професійна адаптація є складовою процесу професіоналізації особистості та характеризує входження людини у соціально-професійне середовище. Ж. Вірна розглядає професійну адаптацію як динамічний процес пристосування до умов професійної діяльності, соціальних ролей і вимог організаційного середовища, що забезпечує ефективне виконання професійних функцій [2]. Узгодженість пізнавальних, емоційних і поведінкових проявів визначає рівень включення у професійну діяльність. За умов кризових впливів професійна адаптація психолога ускладнюється внаслідок підвищеного психоемоційного навантаження та невизначеності професійних ситуацій.

Узагальнення теоретичних положень дає підстави стверджувати, що професійна адаптація психологів у кризових умовах зумовлюється зміною вимог до професійної діяльності та посиленням психоемоційного навантаження, що потребує мобілізації особистісних і професійних ресурсів. Зміст професійної адаптації становлять когнітивні, емоційні та поведінкові механізми регуляції, які забезпечують підтримання професійної ефективності в ситуаціях невизначеності, стресу та підвищеної відповідальності [3; 4].

Отже, професійна адаптація психологів у кризових умовах постає як багатокomпонентний процес професіоналізації, що зумовлює ефективність їхньої професійної діяльності та визначає рівень готовності до функціонування в умовах підвищеного психоемоційного навантаження.

Результативність професійної адаптації психологів визначається не лише індивідуальними ресурсами, а й соціально-психологічними умовами діяльності.

Особливості міжособистісної взаємодії, організаційного середовища та професійних вимог визначають характер входження психологів у професійне середовище та рівень їхньої готовності до виконання професійних функцій [6]. За таких умов сформованість готовності до професійної діяльності

виступає важливою передумовою узгодження особистісних можливостей психологів із вимогами кризової професійної ситуації [8].

В умовах воєнного стану професійна діяльність психологів ускладнюється необхідністю надання допомоги особам, які зазнали травматичних подій, втрати близьких або вимушеного переміщення [5]. Зазначене зумовлює потребу у високому рівні саморегуляції, емоційної стійкості, здатності до ухвалення рішень у складних ситуаціях та збереження стабільності професійних дій [1; 2].

Таким чином, професійна адаптація психологів у кризових умовах зумовлює ефективність їхньої професійної діяльності та визначає здатність до функціонування в ситуаціях підвищеного психоемоційного навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березяк К. М., Накорчевська О. П., Васильєва О. А. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. № 10 (15). С. 401–411.
2. Васильєва О. А. Резильєнтність як чинник формування психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах воєнного стану. *Габітус*. 2024. № 64. С. 43–48.
3. Єрмоменко О. Сутність поняття «адаптація» в міждисциплінарному аспекті. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27, Т. 2. С. 211–218.
4. Коляда Н., Золотар Є. Копінг-стратегії та механізми психологічного захисту у студентів із різним рівнем антиципаційної спроможності. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 4 (22). С. 45–49.
5. Низовець-Кропта О. А. Професійна адаптація психолога в умовах ведення військових дій в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Т. 35 (74), № 1. С. 19–24.
6. Павелків Р., Кулакова Л., Кулаков Р. Особливості адаптації працівників психологічної служби системи освіти до умов професійної діяльності. *Збірник наукових праць РДГУ. Психологія: реальність і перспективи*. 2020. Вип. 14. С. 194–199.
7. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.
8. Хуртенко О. В., Якимчук І. П. Готовність до професійної діяльності майбутнього психолога у контексті його професійної адаптації. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 186–192.

Мосаєв Юрій Володимирович,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРОДУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНЦІВ У ВОЄННИЙ ЧАС: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Репродуктивна поведінка охоплює всі аспекти, пов'язані з плануванням сім'ї, контрацепцією, народженням дітей та сексуальною активністю. Гендерна перспектива дозволяє виявити специфічні психологічні механізми, що визначають різницю у поведінкових стратегіях чоловіків і жінок під час кризи. Вплив гендерних особливостей на репродуктивну поведінку чоловіків та жінок під час воєнного стану залежить від соціальних та психологічних змін в їх житті. Психологічні дослідження свідчать, що стрес і травматичний досвід можуть значно впливати на рішення про народження дітей та сексуальну активність. Поряд із зазначеними психологічними особливостями на репродуктивну поведінку під час війни впливають і рольово-статусні зміни в житті різних чоловіків та жінок. Наприклад, чоловік, що втратив під час воєнного стану роботу, з високою ймовірністю буде менш задумуватись про реалізацію власної репродуктивної поведінки. Водночас для значної кількості жінок сценарій, у межах якого вона, втративши роботу, може задуматись про вагітність, є важливим, оскільки невдачі в професійній реалізації підштовхують її змінити життєвий вектор та форму актуальної соціальної активності.

Як для чоловіків, так і жінок під час воєнного стану важливим фактором особистого життя є високий рівень тривожності. Вони проявляють підвищену тривожність щодо безпеки як щодо себе, так і

партнера, а також майбутньої дитини та переоцінюють терміни для народження дітей. Часто сексуальна активність знижується через стресові фактори, депресію та невизначеність. У зазначеному випадку, якщо розглядати прояви тривожності жінок фертильного віку, то можна сказати, що в межах планування родини саме в період життєвих криз жінки виключають можливість народження дітей. У цьому випадку слід наголосити, що ми розглядаємо сценарій саме визначення жінкою власного стану як кризового. Позаяк у межах сценарію, де жінка позитивно сприймає зміну власного соціального статусу, вона всі негативні зміни у власному житті не розглядає як повноцінний кризовий стан. Саме такі особливості жіночої самооцінки визначають стратегію планування родини під час воєнного стану.

Чоловіки, навпаки, можуть демонструвати імпульсивність у репродуктивних рішеннях, частіше схильні до ризикової поведінки та проявляють бажання символічного продовження роду, що іноді виражається у швидкому плануванні народження дітей навіть в умовах війни. Також чоловіки відчувають соціальний тиск щодо ролі «захисника сім'ї», що впливає на їхній психологічний стан та сексуальну активність. Особливістю воєнного стану під час російсько-української війни, що триває з лютого 2022 року, є популяризація кількох сценаріїв репродуктивної поведінки. Один із них передбачає народження дитини як модель фіналізації власної репродуктивної поведінки. Зазначений сценарій є характерним для військових, які заводять дітей, бо відчувають високі ризики для власного життя під час воєнних дій. Протилежний чоловічий сценарій у сфері планування родини полягає в мотивації народження дитини через отримання відстрочки від мобілізації у зв'язку з вихованням трьох неповнолітніх дітей. Часто реалізація зазначеного сценарію є характерною для чоловіків старших від тридцяти років, які вже мають родину та неповнолітніх дітей. Зазначена модель на соціально-психологічному рівні відновила запит в українських чоловіків на функціонування в багатодітній родині, хоча всі роки української незалежності зазначена модель мала мінімальну популярність через негативні економічні та соціокультурні метаморфози.

Спільними для обох статей у період воєнного стану є тенденції до зниження загальної народжуваності та підвищеного рівня стресу серед населення. Воєнний час супроводжується численними факторами невизначеності, такими як загроза життю, руйнування інфраструктури, втрата домівки, розлука з близькими та економічна нестабільність [1]. Ці обставини значно ускладнюють процес ухвалення довгострокових рішень щодо планування сім'ї. Люди в умовах тривалої кризи часто відчувають невпевненість у власному майбутньому та майбутньому дітей, що призводить до відтермінування або навіть відмови від народження дітей.

Психологічно, постійний стрес і тривожність впливають на здатність брати на себе відповідальність за нове життя [2]. У жінок це може проявлятися через підвищену обережність і ретельне обмірковування часу вагітності, у чоловіків – через коливання між імпульсивністю та потребою у стабільності. Також спостерігається посилення депресивних симптомів та тривоги, що може негативно позначатися на сексуальній активності та загальному репродуктивному здоров'ї.

Якщо зважати на тривалість повномасштабної російсько-української війни, що триває понад чотири роки, слід відзначити прояви сексуальної активності чоловіків та жінок на різних етапах конфлікту. Для першого року була характерна апатія для більшості українців та українок, що можна пов'язати з гострими стресовими ситуаціями та проявами постстресових розладів. Зазначені психологічні проблеми в житті українців відбувались на фоні значних соціальних негараздів. Ці негаразди можна звести до розриву родинних зв'язків, матеріальних втрат та адаптації до нових умов життя в нових населених пунктах тощо. Для другого року характерною була адаптація до нових умов життя, у тому числі до соціальних обмежень та обстрілів мирного населення у тилових населених пунктах. Зазначені умови сприяли відновленню сексуальної та репродуктивної активності українців та українок, але в значно скромніших об'ємах. А вже в межах третього відбулось суттєве відновлення репродуктивної активності українців та українок в основному за рахунок свідомої відбудови системи планування родини, в тому числі через лікування жіночого та чоловічого репродуктивного здоров'я.

Воєнні умови підвищують рівень тривожності, депресивності та стресу, що впливає на репродуктивну активність. У жінок стрес може знижувати фертильність і викликати небажання вагітності. У чоловіків тривога і соціальний тиск проявляються у підвищеній імпульсивності та бажанні символічного продовження роду. Психологічний супровід та професійна підтримка є ключовими чинниками збереження стабільності репродуктивної поведінки.

У воєнний час репродуктивна поведінка українців демонструє виразні гендерні особливості. Жінки переважно обережно планують народження дітей, проявляючи підвищену тривожність та обдуманість

рішень, тоді як чоловіки схильні до більш імпульсивних або символічних дій у сфері продовження роду. Загальний стрес, економічна нестабільність та втрата близьких знижують здатність до довгострокового планування сім'ї. Водночас соціальна та психологічна підтримка родини, громади і держави здатна пом'якшити негативні наслідки війни та сприяти стабілізації репродуктивної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабовська С. Л., Партико Т. Б., Стельмашук Х. Р. Вольові якості жінок як чинник адаптивності до стресу в умовах воєнного стану. *Габітус*. Вип. 71. С. 151–154.
2. Коробка Л. М. Адаптація спільноти до суспільних змін унаслідок воєнного конфлікту: від переживання травми до відновлювальних зусиль та розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2019. Вип. 4. С. 176–182.

Мостова Софія Анатоліївна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВІЙНА І ПСИХІКА: ЯК ЗМІНЮЄТЬСЯ ВНУТРІШНІЙ СВІТ МОЛОДІ

У сучасних умовах глобальних соціальних потрясінь, особливо в контексті воєнних подій, відбувається суттєва трансформація психічного стану молодого покоління. Війна виступає потужним стресогенним фактором, що впливає на всі сфери життя особистості, зокрема на емоційну, когнітивну та поведінкову. Молодь як одна з найбільш вразливих соціальних груп переживає ці зміни особливо гостро, що зумовлює необхідність ґрунтовного наукового аналізу цього явища.

Проблему впливу війни на психіку людини досліджували багато науковців. Зокрема, значний внесок у вивчення травматичного досвіду зробив Бессел ван дер Колк – сучасний американський психіатр, який розглядає травму як глибоке порушення психічної рівноваги, що впливає не лише на емоції, а й на фізіологічні процеси [1, с. 56]. Дослідження Джудіт Герман підкреслюють, що тривале перебування у стані небезпеки формує специфічні адаптаційні механізми, які можуть мати як захисний, так і деструктивний характер [4, с. 74]. У вітчизняній психології питання впливу екстремальних умов на особистість висвітлюють Віктор Москалець та Олег Кокун, які наголошують на складності процесів адаптації та необхідності психологічної підтримки молоді [3, с. 91; 2, с. 112].

Війна змінює внутрішній світ молоді людини насамперед через постійне перебування в умовах стресу та невизначеності. Одним із найпоширеніших психологічних наслідків є розвиток посттравматичного стресового розладу, що проявляється у вигляді нав'язливих спогадів, підвищеної тривожності, порушень сну та емоційної нестабільності. Як зазначає Б. ван дер Колк, травматичний досвід може «застрягати» в психіці людини, впливаючи на її поведінку навіть через тривалий час після завершення травматичної події [1, с. 60].

Крім того, у молоді спостерігаються зміни в емоційній сфері. Часто виникають почуття страху, безсилля, гніву та втрати контролю над власним життям. Водночас може формуватися емоційна притупленість як захисна реакція психіки на надмірне навантаження. Деякі дослідники зазначають, що тривале перебування в умовах війни може призводити до десенсибілізації, тобто зниження емоційної чутливості до насильства [4, с. 79].

Когнітивна сфера також зазнає суттєвих змін. Молоді люди можуть демонструвати труднощі з концентрацією уваги, зниження пам'яті, а також песимістичне сприйняття майбутнього. Війна руйнує відчуття стабільності та безпеки, що є базовими умовами нормального психічного розвитку. У результаті

формується так зване «мислення виживання», коли основна увага зосереджується на задоволенні базових потреб та уникненні небезпеки.

Соціальна поведінка молоді в умовах війни також зазнає трансформацій. З одного боку, спостерігається зростання згуртованості, взаємодопомоги та волонтерської активності. З іншого – може виникати соціальна ізоляція, недовіра до оточення та труднощі у встановленні міжособистісних контактів. Як зазначає О. Кокун, ефективна соціальна адаптація в умовах війни значною мірою залежить від наявності підтримки з боку сім'ї, громади та держави [2, с. 118].

Важливим аспектом є також зміна ціннісних орієнтацій молоді. В умовах війни відбувається переосмислення життєвих пріоритетів: зростає значущість безпеки, сім'ї, здоров'я та національної ідентичності. Молодь стає більш соціально активною, усвідомлює власну роль у суспільстві та відповідальність за майбутнє країни. Водночас у частини молодих людей може формуватися відчуття безнадійності та втрати перспектив.

Попри значні негативні наслідки, війна може сприяти розвитку психологічної стійкості та особистісного зростання. У науковій літературі це явище визначається як посттравматичне зростання, що проявляється у формуванні нових цінностей, підвищенні рівня самосвідомості та розвитку внутрішніх ресурсів. За умов належної психологічної підтримки молодь здатна адаптуватися до складних умов і знаходити нові сенси життя [3, с. 97].

Отже, війна суттєво впливає на психіку молоді, змінюючи її емоційний стан, мислення, поведінку та систему цінностей. Ці зміни мають як негативний, так і потенційно позитивний характер залежно від індивідуальних особливостей особистості та умов її життя. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розроблення ефективних програм психологічної підтримки, спрямованих на зниження рівня стресу, розвиток стійкості та забезпечення гармонійного розвитку молодого покоління навіть у складних умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ван дер Колк Б. Тіло веде лік: мозок, розум і тіло в лікуванні травми. Київ : Наш формат, 2020. 464 с.
2. Кокун О. М. Психологічна допомога особистості в умовах війни. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 180 с.
3. Москалець В. П. Психологія особистості в екстремальних умовах. Київ : Либідь, 2015. 256 с.
4. Herman J. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence. New York : Basic Books, 1997. 326 p.

Нестерович Діана Іванівна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ПСИХІКА: КОРИСТЬ ЧИ ЗАГРОЗА?

У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя, особливо серед молоді. Вони виконують функції комунікації, самовираження, отримання інформації та соціалізації. Водночас активне використання цифрових платформ викликає занепокоєння щодо їхнього впливу на психічне здоров'я людини. У зв'язку з цим постає актуальне питання: соціальні мережі є переважно корисним інструментом розвитку особистості чи становлять загрозу для її психіки?

Проблему впливу соціальних мереж на психічне здоров'я активно досліджують сучасні науковці. Зокрема, Шеррі Теркл у своїх працях зазначає, що цифрові технології змінюють характер міжособистісного спілкування, роблячи його більш поверхневим та фрагментарним [3, с. 89]. Зі свого боку, Жан Твендж підкреслює зв'язок між активним використанням соціальних мереж і зростанням рівня тривожності, депресивних станів та самотності серед молоді [4, с. 134]. Водночас деякі дослідники наголошують на позитивному потенціалі соціальних платформ як засобу соціалізації та підтримки [2, с. 56].

Соціальні мережі відкривають широкі можливості для комунікації та самореалізації. Вони дозволяють підтримувати зв'язок із друзями та родиною незалежно від відстані, знаходити однодумців, брати участь у спільнотах за інтересами та отримувати швидкий доступ до інформації. Для молоді це є важливим інструментом формування соціальної ідентичності та самовираження [1, с. 175]. Крім того, соціальні мережі можуть виконувати підтримувальну функцію, надаючи можливість отримати емоційну підтримку у складних життєвих ситуаціях.

Водночас надмірне використання соціальних мереж може мати негативні наслідки для психічного здоров'я. Однією з ключових проблем є формування залежності від цифрового середовища. Постійна потреба перевіряти повідомлення, оновлювати стрічку новин та отримувати схвалення у вигляді «лайків» може призводити до зниження самоконтролю та розвитку тривожних станів. У науковій літературі це явище пов'язують із так званим «ефектом соціального порівняння», коли користувачі оцінюють себе через призму ідеалізованих образів інших людей [4, с. 140].

Емоційна сфера користувачів також зазнає значного впливу. Часте перебування в соціальних мережах може викликати почуття незадоволеності собою, зниження самооцінки, а також розвиток депресивних симптомів. Особливо це стосується підлітків та молоді, які є більш чутливими до соціального схвалення та критики. Як зазначає Ш. Теркл, віртуальне спілкування не завжди здатне замінити глибокі міжособистісні зв'язки, що може призводити до відчуття самотності навіть за умов постійного онлайн-контакту [3, с. 95].

Когнітивна сфера також піддається впливу соціальних мереж. Надмірне споживання короткого та фрагментованого контенту сприяє формуванню кліпового мислення, знижує здатність до тривалої концентрації уваги та глибокого аналізу інформації. Користувачі звикають до швидкого отримання інформації, що ускладнює засвоєння складних навчальних матеріалів і негативно впливає на навчальну діяльність.

Соціальні мережі також впливають на поведінкові моделі людини. Вони формують певні стандарти поведінки, зовнішності та способу життя, які не завжди відповідають реальності. Це може призводити до формування нереалістичних очікувань, а також до підвищеного рівня стресу через прагнення відповідати цим стандартам. Водночас варто зазначити, що соціальні мережі можуть виступати платформою для розвитку громадянської активності, волонтерства та поширення соціально важливої інформації.

Необхідно також враховувати, що вплив соціальних мереж на психіку не є однозначно негативним або позитивним. Він залежить від індивідуальних особливостей користувача, тривалості та характеру використання платформ, а також від рівня цифрової культури. Помірне та усвідомлене використання соціальних мереж може сприяти розвитку особистості, тоді як їх надмірне використання – навпаки, шкодити психічному здоров'ю.

Отже, соціальні мережі є складним соціально-психологічним явищем, яке має як позитивні, так і негативні аспекти впливу на психіку людини. Вони відкривають нові можливості для комунікації, навчання та самореалізації, проте водночас можуть спричиняти залежність, зниження самооцінки та порушення емоційного стану. У зв'язку з цим важливим завданням сучасного суспільства є формування культури відповідального використання соціальних мереж, розвиток критичного мислення та забезпечення психологічної підтримки користувачів, особливо серед молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2016. 296 с.
2. Boyd D. It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens. New Haven : Yale University Press, 2014. 281 p.
3. Turkle S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. New York : Basic Books, 2011. 360 p.
4. Twenge J. M. iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy. New York : Atria Books, 2017. 352 p.

Новицька Яна Олександрівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 053 Психологія,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – Селезень Г. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології професійної освіти,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗВ'ЯЗОК ПРОКРАСТИНАЦІЇ ТА ТРИВОЖНОСТІ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах розвитку освіти проблема психоемоційного l,j,h,ene студентської молоді набуває особливої актуальності. Високий рівень навчального навантаження, необхідність самостійної організації діяльності, невизначеність професійного майбутнього та постійний інформаційний тиск створюють значне емоційне напруження для здобувачів освіти. Одними з найбільш поширених психологічних феноменів, що негативно впливають на навчальну діяльність студентів, є прокрастинація та тривожність. Сучасні дослідження свідчать про наявність тісного взаємозв'язку між цими явищами, оскільки підвищена тривожність сприяє відкладанню важливих справ, а прокрастинація своєю чергою посилює емоційне напруження та переживання невдачі [3].

Прокрастинацію розглядають у психологічній науці як свідоме відкладання важливих завдань попри усвідомлення негативних наслідків такої поведінки. Вона пов'язана з труднощами саморегуляції, недостатнім рівнем самоконтролю та прагненням уникнути психологічного дискомфорту [6]. У студентському середовищі прокрастинація найчастіше проявляється у відкладанні підготовки до занять, виконання письмових робіт, підготовки до екзаменів та інших видів навчальної діяльності. Характерною особливістю цього явища є циклічність: відкладання завдання тимчасово знижує рівень напруження, однак у подальшому призводить до дефіциту часу, погіршення результатів і зростання тривожності [7].

Тривожність є складним психологічним утворенням, що характеризується схильністю особистості до частого переживання стану тривоги, внутрішнього напруження та очікування негативного розвитку подій [2]. У психології прийнято розмежовувати ситуативну та особистісну тривожність. Ситуативна тривожність виникає як реакція на конкретні стресові обставини, тоді як особистісна є стійкою індивідуально-психологічною рисою [5]. Для студентського віку характерним є високий рівень академічної тривожності, що проявляється у страху негативного оцінювання, невідповідності очікуванням та побоюванні невдачі під час виконання навчальних завдань [4].

Студентський вік є особливим періодом розвитку особистості, що супроводжується значними соціальними, інтелектуальними та емоційними змінами. Молоді люди змушені адаптуватися до нових умов навчання, самостійно організовувати власний час та приймати відповідальні рішення щодо професійного майбутнього. За недостатньо сформованих навичок саморегуляції це створює передумови для розвитку як тривожності, так і прокрастинації [1].

У сучасних дослідженнях доведено, що між прокрастинацією та тривожністю існує позитивний кореляційний зв'язок. Особи з високим рівнем тривожності частіше відкладають виконання складних або значущих завдань через страх помилки, невпевненість у власних силах та прагнення уникнути негативних переживань [3]. Водночас систематичне відкладання справ призводить до накопичення невиконаних завдань, що підвищує рівень емоційного напруження, почуття провини та стресу. Таким чином формується замкнений цикл взаємного підсилення прокрастинації та тривожності [7].

Одним із ключових механізмів такого взаємозв'язку є страх невдачі. Студенти, які сумніваються у власній компетентності, часто сприймають навчальні завдання як потенційно загрозливі. Уникнення діяльності дозволяє тимчасово знизити тривогу, однак не вирішує проблему. Навпаки, з наближенням дедлайнів рівень напруження лише зростає, що негативно впливає на емоційний стан та якість виконання завдань [6].

Важливу роль у розвитку прокрастинації та тривожності відіграє перфекціонізм. Завищені вимоги до себе та прагнення досягти ідеального результату нерідко супроводжуються страхом помилки та надмірною самокритичністю. У результаті студент відкладає початок роботи через побоювання, що не зможе виконати завдання достатньо добре [1]. Така поведінка особливо характерна для осіб із низькою самооцінкою та недостатнім рівнем самоефективності.

Крім особистісних чинників, на прояви прокрастинації та тривожності впливають і соціальні умови. У сучасній Україні додатковими стресогенними факторами є воєнний стан, нестабільність освітнього процесу, дистанційне навчання, інформаційне перевантаження та невизначеність майбутнього. Усе це посилює психологічне виснаження студентської молоді та ускладнює ефективну організацію навчальної діяльності [8].

Наслідки взаємодії прокрастинації та тривожності проявляються у зниженні академічної успішності, втраті мотивації до навчання, погіршенні психоемоційного стану та розвитку симптомів емоційного виснаження. Студенти з високим рівнем прокрастинації частіше працюють у режимі дефіциту часу, мають труднощі з концентрацією уваги та відчувають незадоволення результатами власної діяльності [4].

У зв'язку з цим важливого значення набуває проблема психологічної профілактики та корекції прокрастинації й тривожності у студентської молоді. Ефективними напрямками психологічної допомоги є розвиток навичок саморегуляції, тайм-менеджменту, підвищення рівня самоефективності, формування адекватної самооцінки та опанування методів емоційної саморегуляції [2]. Важливу роль також відіграють програми психологічного супроводу студентів, спрямовані на зниження рівня академічної тривожності та розвиток адаптивних стратегій подолання стресу.

Отже, прокрастинація та тривожність є взаємопов'язаними психологічними феноменами, що мають значний вплив на навчальну діяльність студентської молоді. Їхній взаємний вплив зумовлює погіршення академічної успішності, зниження психологічного добробуту та формування дезадаптивних моделей поведінки. Саме тому дослідження особливостей взаємозв'язку прокрастинації та тривожності є важливим напрямом сучасної психологічної науки та практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Constantin K., English M. M., Mazmanian D. Perfectionism, Self-Compassion, and Procrastination in Emerging Adults. *Psychological Reports*. 2022. Vol. 125 (4). P. 1842–1862.
2. Dodd H. F., Creswell C. Understanding Anxiety in Children and Adults. *Current Opinion in Psychology*. 2022. Vol. 46. Article 101329.
3. Mahy C. E. V., Munakata Y., Miyake A. Mutual Implications of Procrastination Research in Adults and Children for Theory and Intervention. *Nature Reviews Psychology*. 2024. Vol. 3. P. 589–605.
4. Putwain D. W., von der Embse N. P. Academic Anxiety and Educational Outcomes. *Educational Psychology Review*. 2021. Vol. 33. P. 1041–1067.
5. Spielberger C. D., Gorsuch R. L. State-Trait Anxiety Theory in Contemporary Research. *Journal of Anxiety Studies*. 2021. Vol. 35. P. 15–28.
6. Sirois F. M. Procrastination and Stress: A Conceptual Review of Why Context Matters. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2023. Vol. 20 (6). Article 5031.
7. Yan B., Zhang X. What Research Has Been Conducted on Procrastination? Evidence From a Systematic Bibliometric Analysis. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Article 809044.
8. Żolnierczyk-Zreda D., Bedyńska S. Anxiety and Mental Health in Times of Crisis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2023. Vol. 20 (9). Article 5678.

Овсюк Тетяна Євгенівна,

здобувачка вищої освіти факультету публічного управління,
соціальних та природничих наук, спеціальності 053 «Психологія»,
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»,
м. Вінниця, Україна

Яцюк Марія Валеріївна

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»,
м. Вінниця, Україна

ВПЛИВ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Ключові слова: хронічний стрес, професійне вигорання, правоохоронні органи, емоційне виснаження, деперсоналізація, професійна ефективність, стресогенні фактори.

Вступ. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів відбувається в умовах підвищеного психологічного навантаження, що включає ризик для життя, високу відповідальність,

дефіцит часу та часті кризові ситуації. Такі умови сприяють формуванню хронічного стресу як стійкого стану перенапруження адаптаційних систем.

Хронічний стрес є одним із провідних чинників розвитку професійного вигорання, що проявляється у формі емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження результативності професійної діяльності. Його тривалий вплив призводить до виснаження психологічних ресурсів, порушення емоційної регуляції та зниження рівня мотивації.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення психологічних механізмів впливу хронічного стресу на розвиток професійного вигорання з метою розробки ефективних заходів профілактики та підтримки працівників правоохоронної сфери.

Професійна діяльність працівників правоохоронних органів супроводжується впливом комплексу стресогенних чинників, серед яких домінують екстремальні ситуації, загроза життю, необхідність швидкого ухвалення рішень, високий рівень відповідальності та емоційно напружена взаємодія з громадянами. Систематичний характер таких навантажень зумовлює трансформацію гострого стресу у хронічний, що набуває стабільного впливу на психічну діяльність особистості.

Хронічний стрес проявляється у вигляді постійного психоемоційного напруження, зниження рівня самоконтролю, підвищеної тривожності та емоційної нестабільності. Його тривалий вплив призводить до виснаження адаптаційних ресурсів організму, що знижує здатність ефективно реагувати на професійні виклики. У таких умовах відбувається поступове формування професійного вигорання як дезадаптивного стану.

Структурно професійне вигорання включає три основні компоненти: емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію професійних досягнень. Емоційне виснаження проявляється у відчутті спустошеності та втрати енергії; деперсоналізація – у формуванні цинічного або відстороненого ставлення до людей; редукція професійних досягнень – у зниженні відчуття компетентності та ефективності.

Механізм впливу хронічного стресу на розвиток професійного вигорання полягає у тривалій активації стресової відповіді, що призводить до порушення емоційної регуляції, когнітивного виснаження та зниження мотиваційних ресурсів. У результаті формується стійке відчуття перевантаження, безсилля та зниження залученості у професійну діяльність.

Додатковими факторами, що посилюють розвиток вигорання, є недостатній рівень соціальної підтримки, неефективні копінг-стратегії, організаційні недоліки (перевантаження, нечіткість ролей, низька оцінка праці). Водночас наявність особистісних ресурсів, таких як життєстійкість, самоефективність та розвинені навички емоційної регуляції, може знижувати негативний вплив хронічного стресу.

Таким чином, хронічний стрес виступає ключовим фактором, що запускає та підтримує процес розвитку професійного вигорання у працівників правоохоронних органів, визначаючи як його інтенсивність, так і специфіку проявів. Якщо потрібно, далі можемо так само чітко оформити висновки.

З метою вивчення впливу хронічного стресу на розвиток професійного вигорання було проведено опитування працівників правоохоронних органів (n=37). Для збору даних використано стандартизовані психодіагностичні методики, спрямовані на визначення рівня хронічного стресу та компонентів професійного вигорання.

Отримані результати засвідчили, що у більшості респондентів зафіксовано середній і високий рівні хронічного стресу. Водночас домінуюльним компонентом професійного вигорання виступає емоційне виснаження, тоді як деперсоналізація та редукція професійних досягнень мають помірний рівень вираженості.

Встановлено наявність прямого зв'язку між рівнем хронічного стресу та показниками емоційного виснаження: зі зростанням рівня стресу підвищується інтенсивність проявів вигорання. Також виявлено тенденцію до зниження професійної ефективності у працівників із високим рівнем стресового навантаження.

Висновки. Хронічний стрес є значущим чинником розвитку професійного вигорання у працівників правоохоронних органів. Його тривалий вплив спричиняє виснаження психологічних ресурсів, що насамперед проявляється через емоційне виснаження та зниження професійної ефективності.

Результати дослідження підтверджують необхідність впровадження програм психологічної профілактики, спрямованих на зниження рівня хронічного стресу, розвиток ефективних копінг-стратегій та зміцнення особистісних ресурсів правоохоронців. Це сприятиме попередженню професійного вигорання та підвищенню якості їхньої професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hobfoll S. E. Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress. *American Psychologist*. 1989. Vol. 44, № 3. P. 513–524.
2. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York : Springer Publishing Company, 1984. 456 p.
3. LeBlanc V. R. The effects of acute stress on performance: Implications for health professions education. *Academic Medicine*. 2009. Vol. 84, № 10. P. S25–S33.
4. Maslach C., Jackson S. E., Leiter M. P. Maslach Burnout Inventory Manual. 3rd ed. Palo Alto : Consulting Psychologists Press, 1996. 52 p.
5. McEwen B. S. Protective and damaging effects of stress mediators. *New England Journal of Medicine*. 1998. Vol. 338, № 3. P. 171–179.

Овсяк Крістіна Павлівна,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності І10 Соціальна робота,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У сучасних умовах динамічних соціальних змін особливого значення набуває проблема формування особистісної ідентичності. Одним із ключових психологічних чинників цього процесу виступає самооцінка, яка визначає ставлення людини до самої себе, впливає на її поведінку, міжособистісні взаємини та життєві орієнтири. Особливої актуальності ця проблема набуває в молодіжному середовищі, де відбувається активний процес самовизначення та пошуку власного «Я».

Проблема самооцінки та її впливу на розвиток особистості досліджувалася багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, значний внесок у розуміння структури особистості та ролі самооцінки зробив Карл Роджерс, який розглядав «Я-концепцію» як центральний елемент психічного розвитку людини [3, с. 45]. За його підходом, адекватна самооцінка сприяє гармонійному розвитку особистості, тоді як її викривлення може призводити до внутрішніх конфліктів. Ерік Еріксон у своїй теорії психосоціального розвитку наголошував на важливості формування ідентичності в юнацькому віці, де самооцінка виступає важливим регулятором цього процесу [4, с. 112]. У вітчизняній психології питання самооцінки розглядали Іван Бех та Сергій Максименко, які підкреслювали її роль у становленні самосвідомості та особистісної зрілості [1, с. 78].

Самооцінка є складним психологічним утворенням, що включає когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Вона формується в процесі соціалізації особистості під впливом сім'ї, освітнього середовища, соціального оточення та власного життєвого досвіду [2, с. 95]. Адекватна самооцінка дозволяє людині реалістично оцінювати свої можливості, ухвалювати обґрунтовані рішення та ефективно взаємодіяти з іншими. Водночас занижена або завищена самооцінка може стати перешкодою для повноцінного розвитку особистості.

Формування особистісної ідентичності безпосередньо пов'язане з рівнем самооцінки. Людина з позитивним ставленням до себе зазвичай має чітке уявлення про власні цінності, цілі та життєві орієнтири. Вона здатна приймати себе, усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, що сприяє внутрішній гармонії та психологічній стійкості. Натомість нестабільна або негативна самооцінка може призводити до кризи ідентичності, невпевненості у власних силах та залежності від зовнішніх оцінок.

Емоційний аспект самооцінки відіграє важливу роль у процесі самовизначення. Позитивне емоційне ставлення до себе формує відчуття власної цінності та значущості, що є основою здорової ідентичності. Водночас негативні емоції, такі як сором, провина чи невпевненість, можуть ускладнювати

процес формування цілісного образу «Я». Як зазначає К. Роджерс, невідповідність між реальним і ідеальним «Я» може спричиняти внутрішню напругу та психологічний дискомфорт [3, с. 52].

Когнітивний компонент самооцінки визначає уявлення людини про себе, свої здібності та можливості. У процесі формування ідентичності важливою є здатність до рефлексії та самопізнання. Молодь, яка має розвинені рефлексивні навички, здатна критично оцінювати власний досвід, що сприяє більш усвідомленому формуванню ідентичності. Водночас відсутність рефлексії може призводити до поверхневого самосприйняття та труднощів у самовизначенні.

Соціальний контекст відіграє визначальну роль у формуванні самооцінки. Оцінки з боку значущих інших – батьків, педагогів, однолітків – суттєво впливають на сприйняття людиною самої себе. Як підкреслює І. Бех, підтримувальне середовище сприяє розвитку позитивної самооцінки та формуванню впевненої особистості [1, с. 81]. Натомість критика, ігнорування або негативне ставлення можуть призводити до формування заниженої самооцінки та невпевненості.

Важливим є також вплив самооцінки на поведінкову сферу особистості. Люди з адекватною самооцінкою зазвичай демонструють активну життєву позицію, здатність до самореалізації та ефективної комунікації. Вони більш відкриті до нового досвіду, не бояться труднощів і готові брати відповідальність за власні рішення. Зі свого боку, низька самооцінка може спричиняти пасивність, уникання складних ситуацій та залежність від думки інших.

У сучасних умовах, зокрема в контексті соціальних викликів і нестабільності, роль самооцінки у формуванні особистісної ідентичності значно зростає. Молодь стикається з численними труднощами, що можуть впливати на її самосприйняття та життєві орієнтири. У таких умовах особливо важливо забезпечити психологічну підтримку, спрямовану на розвиток адекватної самооцінки, самоприйняття та внутрішньої стійкості.

Отже, самооцінка є важливим чинником формування особистісної ідентичності, що визначає характер самосприйняття, поведінки та взаємодії з соціальним середовищем. Її адекватний розвиток сприяє гармонійному становленню особистості, тоді як порушення у цій сфері можуть ускладнювати процес самовизначення. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розроблення ефективних психолого-педагогічних програм, спрямованих на формування позитивної самооцінки та підтримку особистісного розвитку молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 480 с.
3. Роджерс К. Становлення особистості. Київ : Основи, 2000. 320 с.
4. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. New York : Norton, 1968. 336 p.

Омельчук Валерія Сергіївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Зайцева О. О.,**
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні ця тема є актуальною та важливою через війну, постійні кризи та високий рівень стресу в соціумі. У таких умовах люди часто втрачають відчуття стабільності та впевненості у майбутньому.

Дослідження інструментів саморегуляції дозволяє зрозуміти, як саме людина може захистити свою психіку від руйнівного впливу зовнішніх подій. Вміння знаходити внутрішні ресурси та відновлюватися після важких випробувань є необхідним для збереження психічного здоров'я та виживання в умовах тривалої небезпеки. Збереження добробуту стає необхідністю, оскільки воно дає людині сили продовжувати діяти, ухвалювати рішення та допомагати іншим.

Розуміння зв'язку між саморегуляцією та добробутом показує, що ці два явища не існують окремо, вміння керувати собою створює основу для спокою, а внутрішній добробут дає енергію для подальшої саморегуляції. Взаємодія саморегуляції та психологічного добробуту дозволяє людині зберігати цілісність індивіда та знаходити сенс життя навіть у найважчі часи.

Здатність людини до свідомого управління своїх психічних станів та емоційних реакцій виступає фундаментальною основою для досягнення відчуття задоволеності життям. Процес внутрішнього керування дозволяє особистості не лише ефективно планувати щоденну діяльність, а й створює надійний бар'єр захисту проти деструктивних зовнішніх впливів. Ефективність інструментів саморегуляції, які Р. Баумайстер розглядає, як обмежений, але тренований внутрішній ресурс, який визначає якість життєвих досягнень та загальний рівень психологічного комфорту, перетворюючи саморегуляцію на ключову умову підтримки психічного здоров'я. [3]

Уміння вчасно зупинити автоматичні дії та ухвалювати свідомі рішення є основою нашої поведінки, що потребує певного внутрішнього зусилля, яке дозволяє нам обирати корисні дії замість звичних дій чи миттєвих бажань. Р. Баумайстер вважає, що саморегуляція – це внутрішня сила людини, яку можна тренувати. Хороша саморегуляція допомагає досягати успіху та зберігати психічне здоров'я [3].

Взаємодія між прагненням до внутрішньої стабільності та необхідністю гнучкого пристосування до змін середовища формує основу для гармонійного функціонування особистості. Психологічний добробут у цьому контексті розглядається як інструмент збереження цілісності, що допомагає підтримувати рівновагу особистості як складної динамічної системи. Коли людина здатна трансформувати внутрішнє напруження у конструктивні дії, виникає стан адаптації.

Е. Дінер стверджує, що добробут залежить від того, чи задоволена людина своїм життям і як часто вона відчуває приємні емоції. Коли ми можемо вчасно змінювати свою поведінку залежно від обставин, ми частіше відчуваємо задоволення [4].

Важливе місце в цій взаємодії займає здатність до досягнення мети, щоб людина сама обирала свої цілі. Коли людина розуміє, навіщо вона щось робить, то відчуває себе впевненіше. Усвідомлене керування мотивацією та вміння знаходити сенс у щоденних справах є тим, що посилює відчуття життєвої ефективності. Добробут стає суб'єктивним відображенням того, наскільки успішно особистість реалізує свій творчий та професійний потенціал через самостійний вибір стратегій поведінки. А. Бандура писав, що віра у власні сили є головною умовою успіху. Якщо людина впевнена, що зможе впоратися із завданням, їй легше керувати собою та досягати результату і, зрештою, володіти здатністю до самоефективності [2].

Особистісна незалежність та добре ставлення до себе є важливими факторами, що об'єднують здатність до регуляції з відчуттям щастя. Автономія розглядається як засвоєна форма саморегуляції, яка дозволяє діяти згідно з внутрішніми переконаннями, зводячи до мінімуму тиск ззовні. Прийняття себе забезпечує необхідну емоційну опору для подолання життєвих перешкод. К. Ріфф вважає, що важливо діяти за власними переконаннями та приймати себе такими, якими ми є, така позиція додає сил людині долати труднощі. Чим досконалішими є ці внутрішні ресурси, тим вищою є здатність людини самостійно планувати своє майбутнє навіть у складних обставинах [5].

Вміння керувати собою – це корисний інструмент, який створює надійну основу для внутрішнього спокою, а відчуття добробуту дає людині енергію для подальшого контролю над життям, як показник. Цей взаємозв'язок працює як система, коли ми успішно регулюємо свої емоції та дії, ми відчуваємося задоволеними, що дає відновлювати внутрішні сили володіючи ресурсами.

З віком та в періоди життєвих випробувань те, як ми керуємо собою, зазнає якісних змін, що вимагає свідомого переосмислення пріоритетів. Якщо у кризові моменти спостерігається зниження впевненості чи дезорганізація планів, це сигналізує про потребу у зміцненні регулятивних сил особистості.

Т. Титаренко зазначає, що в кризових умовах саморегуляція не дає людині занурюватися повністю в хаос подій та допомагає людині знаходити нові сили для життя. Головним ресурсом для цього є довіра до себе, яка дозволяє зменшити відчуття небезпеки. Якщо впевненість зникає, це знак того, що

потрібно зміцнювати свої внутрішні можливості та брати відповідальність за своє життя «тут і зараз». Саме здатність зберігати контроль над ситуацією та активна позиція допомагають відновити рівновагу [1, с. 137–144].

Важливим є довіра як до самого себе, так і до інших людей. У стосунках з оточенням ми знаходимо додатковий ресурс для підтримки своєї стабільності, що допомагає зменшити відчуття тривоги у неочікуваних ситуаціях. Відчуття підтримки та надійності соціальних зв'язків, дає змогу легше зберігати внутрішній баланс і не сприймати кожну зміну як загрозу. Таким чином, відкритість до діалогу та довіра стають тими інструментами, що роблять процес життєтворення більш безпечним та злагодженим для особистості [1, с. 137–144].

Отже, саморегуляція виступає безперервною діяльністю з управління внутрішніми можливостями, результатом якої стає цілісне, осмислене та щасливе життя. Ефективна саморегуляція є ключовою умовою для підтримки психологічного здоров'я та резильєнтності під час криз, вона допомагає людині вийти з пасивного стану, відновити внутрішню рівновагу та почати знову активно будувати своє майбутнє. Якщо особистість вірить у власні сили, довіряє собі та бере відповідальність за свій стан «тут і зараз», вона здатна зберігати стабільність і благополуччя попри будь-які зовнішні ризики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі: монографія / Ю. Д. Гундертайло, В. О. Климчук, О. Я. Кляпець та ін. ; за ред. Т. М. Титаренко. Київ : Міленіум, 2016. 320 с.
2. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1977. 247 p.
3. Baumeister R. F., Vohs K. D. Self-Regulation, Ego Depletion, and Motivation. *Social and Personality Psychology Compass*. 2007. Vol. 1, № 1. P. 115–128. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00001.x>.
4. Diener E. Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55, № 1. P. 34–43. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>.
5. Ryff C. D. Psychological well-being revisited: advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics*. 2014. Vol. 83, № 1. P. 10–28. DOI: <https://doi.org/10.1159/000353263>.

Омель Наталія Андріївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Турубарова А. В.,**
доктор психологічних наук, доцент,
декан факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЕМОЦІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ФАХІВЦІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ДІТЬМИ З ООП, ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

В умовах реформування системи освіти України та розширення мережі інклюзивного навчання зростають вимоги до професійної компетенції фахівців. Робота з дітьми, які мають особливі освітні потреби, характеризується високим рівнем психоемоційної напруженості. Постійне перебування в полі інтенсивних переживань дитини та її батьків, необхідність швидкого ухвалення рішень та висока відповідальність за результат можуть призвести до емоційного виснаження.

Емоційна саморегуляція – це здатність особистості свідомо керувати своїми емоційними станами, реагувати на ситуативні виклики адаптивним чином і підтримувати внутрішню рівновагу.

Питання емоційної саморегуляції фахівців, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, досліджували такі українські вчені, як М. Буйняк, О. Варецька, Е. Данілавичюте, А. Колупаєва, С. Литовченко, С. Миронова, Т. Сак, О. Хаустова та ін. Зокрема, О. Варецька та О. Хаустова у своїх працях акцентують увагу на значенні психологічного супроводу учасників інклюзивного освітнього процесу, підкреслюючи, що ефективна взаємодія з дітьми з особливими освітніми потребами потребує від фахівця не лише спеціальних знань і професійних умінь, а й розвиненої емоційної стійкості, здатності

до самоконтролю, рефлексії та конструктивного реагування на складні педагогічні ситуації [1]. Дослідниці розглядають особистісні ресурси фахівця як важливу умову його професійної самореалізації, наголошуючи на необхідності формування психологічної готовності до роботи в інклюзивному середовищі, що включає толерантність, емпатійність, гнучкість поведінки та здатність до емоційної саморегуляції.

Ряд вчених (Е. Данілавічюте, А. Колупасва, С. Литовченко) значну увагу приділяють організації інклюзивного освітнього середовища та професійній взаємодії фахівців, які забезпечують супровід дитини з особливими освітніми потребами. У їх працях підкреслюється важливість міждисциплінарної співпраці педагогів, психологів, асистентів учителів, корекційних педагогів і батьків як чинника підвищення ефективності інклюзивного навчання та зниження емоційного навантаження на окремого спеціаліста [2]. Такий підхід дозволяє розподіляти професійну відповідальність між членами команди супроводу, сприяє взаємній підтримці, запобігає ізоляції фахівця у складних професійних ситуаціях і, відповідно, може розглядатися як один із засобів профілактики професійного вигорання.

Питання професійної стресостійкості, психологічної готовності та особливостей взаємодії фахівців із сім'ями дітей з особливими освітніми потребами ґрунтовно розкрито у працях С. Миронової та М. Буйняк. Автори звертають увагу на те, що робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами часто супроводжується підвищеною емоційною напругою, оскільки фахівець має враховувати не лише освітні чи корекційні потреби дитини, а й психологічний стан родини, її очікування, переживання та готовність до співпраці [3]. У цьому контексті особливої значущості набувають уміння фахівця встановлювати довірливий контакт, підтримувати конструктивний діалог, запобігати конфліктам, контролювати власні емоційні реакції та зберігати професійну позицію навіть у складних комунікативних ситуаціях.

Отже, робота з дітьми з особливими освітніми потребами вимагає від фахівця не лише фахових знань, а й надвисокого рівня «емоційної праці». Основні стресогенні фактори включають:

- непередбачуваність поведінки дитини: складні поведінкові реакції, агресія або самоагресія;
- відтермінованість результату: тривалий час очікування позитивної динаміки в розвитку дитини;
- емпатичне перевантаження: співпереживання болю дитини та труднощам родини;
- комунікативне навантаження: необхідність постійної взаємодії з батьками, які часто перебувають у стані хронічного стресу або заперечення діагнозу.

Для фахівця інклюзивної сфери емоційна саморегуляція є не просто «м'якою» навичкою, а професійною необхідністю, оскільки саме вона забезпечує збереження психоемоційної стабільності в умовах інтенсивної емоційної праці та постійного емпатичного навантаження. Відсутність розвинених навичок саморегуляції призводить до швидкого професійного вигорання, зниження якості педагогічної та корекційної допомоги, а в окремих випадках – до емоційного дистанціювання від дитини та її родини. У цьому контексті доцільно розглянути основні рівні розвитку емоційної саморегуляції.

1. Когнітивний рівень. Зміна ставлення до ситуації. Замість сприйняття складної поведінки дитини як «неслухняності», фахівець вчиться бачити в ній «незадоволену потребу». Це знижує рівень роздратування та активує професійну позицію дослідника.

2. Психофізіологічний рівень. Оволодіння техніками швидкого зняття напруги: дихальні вправи, прогресивна м'язова релаксація.

3. Метакогнітивний рівень. Практики перебування «тут і зараз» допомагають фахівцю не «застрягати» в минулих невдачах і не тривожитися за майбутнє, зосереджуючись на поточному терапевтичному чи освітньому процесі.

4. Інтерперсональний рівень. Супервізія та інтервізія. Регулярне обговорення складних випадків з колегами або досвідченим супервізором дозволяє відреагувати накопичені емоції та отримати професійну підтримку, що запобігає ізоляції та емоційному вигоранню.

Таким чином, розвиток емоційної саморегуляції фахівців, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, є ключовим фактором забезпечення якості інклюзивної освіти. Емоційна стабільність дорослого створює «безпечний простір» для розвитку дитини. Свідоме використання технік саморегуляції дозволяє фахівцю не лише уникати професійних деформацій, а й зберігати ресурс для творчої та ефективної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варецька О., Хаустова О. Розвиток готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. *Молодь і ринок*. 2023. № 10 (218). С. 37–44. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.292864>.
2. Колупаєва А. А., Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2012. 192 с.
3. Миронова С. П., Буйняк М. Г. Професійна діяльність та особистість корекційного педагога : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 136 с.

Орешко Олеся Сергіївна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Позднякова-Кирбят'єва Е. Г.,**
доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВА ТЕРАПІЯ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Арттерапія сприяє підвищенню самооцінки формуванню впевненості в собі та розвитку креативного мислення, а також допомагає встановлювати емоційний контакт із педагогом або психологом, що створює безпечний простір для особистісного розвитку та подолання тривожності [1]. Це стосується більшості видів арттерапії, зокрема і танцювально-рухової терапії. Танцювально-рухова терапія посідає важливе місце в системі психологічної реабілітації підлітків. Вона поєднує в собі фізичну активність та емоційне самовираження, завдяки чому стає ефективним засобом підтримки психічного здоров'я. Підлітковий вік характеризується пошуком себе, формуванням ідентичності та інтенсивними емоційними переживаннями. Часто це супроводжується тривожністю, зниженим настроєм та соціальною нерішучістю. Танцювально-рухова терапія допомагає розкрити внутрішні ресурси, активізувати саморегуляцію та навчитися краще взаємодіяти з оточенням.

Процес терапії передбачає рухові вправи, імпровізаційні танцювальні елементи та ритмічні практики, що дозволяють підліткам виражати емоції без слів. Під час занять формується довіра до групи, відчуття безпеки та підтримки, що сприяє відкритості та співпраці. Використання музики та ритму активізує моторні центри мозку, покращує координацію та сприяє емоційному розвантаженню.

Танцювально-рухова терапія також стимулює самопізнання та розвиток креативності. Підлітки отримують можливість усвідомити власні почуття, потреби та бажання, а також навчитися приймати себе та інших. Заняття сприяють зниженню стресу, підвищенню самооцінки та формуванню навичок ефективної комунікації. Таким чином, танцювально-рухова терапія виступає потужним інструментом психологічної реабілітації, допомагаючи підліткам долати внутрішні конфлікти та соціальні труднощі.

Впровадження зазначеного методу в програми психологічної підтримки підлітків створює умови для гармонійного розвитку психічного та фізичного здоров'я, формує позитивний досвід взаємодії з оточенням та сприяє формуванню стійких навичок саморегуляції.

Танці мають потужний терапевтичний ефект, який проявляється на фізичному, емоційному та соціальному рівнях. Рухи тіла допомагають знімати напруження, розслаблювати м'язи та покращувати координацію. Регулярне виконання танцювальних вправ сприяє розвитку гнучкості, витривалості та сили, а також покращує роботу серцево-судинної та дихальної систем.

На емоційному рівні танці дають можливість виразити почуття та емоції без слів, що особливо важливо для підлітків, які часто не можуть вербалізувати свої внутрішні переживання. Танцюючи, людина відчуває радість, легкість та внутрішню гармонію, що знижує рівень стресу, тривожності та депресивних симптомів. Ритм музики допомагає стабілізувати настрій та налаштуватися на позитивні емоції. Соціальний ефект танцю проявляється у формуванні навичок взаємодії з іншими людьми. Групові заняття

сприяють розвитку емпатії, співпраці та довіри, а також допомагають подолати відчуття ізоляції та самотності. Танці мотивують до спілкування, створюють відчуття спільності та належності до групи. Крім того, танцювальні практики стимулюють когнітивні процеси, сприяють розвитку уваги, пам'яті та уяви. Вони активізують творчий потенціал, допомагають підліткам самовиражатися, формувати позитивну самооцінку та впевненість у власних силах. Танці створюють простір для експерименту з рухами та емоціями, що сприяє особистісному розвитку та гармонії між тілом і психікою. Таким чином, терапевтичний ефект танцю проявляється у комплексному впливі на тіло, емоції та соціальні навички, допомагаючи людині зміцнити здоров'я, подолати стрес та знайти внутрішній баланс.

Танці є важливим елементом профілактики та подолання тривожності саме у підлітків через їх комплексний вплив на тіло та психіку. Підлітковий вік характеризується швидкими фізичними та емоційними змінами, пошуком власної ідентичності та високою чутливістю до соціальної оцінки [2]. Танцювальні практики допомагають спрямувати зайву енергію в рух, що знижує напруження та сприяє фізичній розрядці. Ритмічні рухи та музика створюють відчуття гармонії та стабільності, що природно зменшує рівень тривожності.

Для підлітків важливим є процес самовираження. Танці дозволяють показати свої емоції без слів, надають безпечний простір для переживання радості, суму або розчарування. Це допомагає усвідомити власні почуття, навчитися їх регулювати та відчувати контроль над ситуацією. Крім того, рухові практики підвищують самооцінку та впевненість у собі, що прямо протидіє страху соціальної оцінки та невпевненості, характерним для підлітків.

Групові заняття танцями створюють соціальний простір, у якому підлітки відчують підтримку однолітків. Взаємодія у групі формує навички співпраці, комунікації та емпатії, одночасно знижуючи ізоляцію та самотність, які часто посилюють тривожні стани [3]. Психологічний ефект танцю полягає у відчутті належності до спільноти та можливості бути почутим та прийнятим. Таким чином, танці виконують роль профілактичного та терапевтичного засобу для підлітків, знижуючи тривожність через фізичну активність, емоційне самовираження та соціальну взаємодію. Вони сприяють гармонійному розвитку особистості, формують стійкі механізми саморегуляції та допомагають підліткам краще справлятися з викликами перехідного віку.

Заняття з танцювальної терапії проходить у спокійній та безпечній атмосфері, де підлітки відчують підтримку та прийняття. Воно починається з легкої розминки, яка дозволяє тілу розслабитися та підготуватися до рухів. Простір заповнює музика, яка допомагає налаштуватися на певний ритм та створює відчуття гармонії. Підлітки виконують вправи, які поступово розвивають гнучкість, координацію та відчуття власного тіла. Після розминки відбуваються вправи на самовираження. Кожен учасник має можливість відобразити свої емоції через рухи, імпровізуючи та створюючи власні танцювальні образи. Терапевт підтримує підлітків, допомагає спрямовувати енергію у безпечне русло та заохочує експериментувати з рухами. Важливою частиною заняття є групові вправи, де учасники взаємодіють один з одним, відчують підтримку та навчаються співпраці.

Наприкінці заняття проводиться релаксація під спокійну музику: підлітки лежать або сидять, заплющують очі та прислухаються до власного тіла. Вони відчують відновлення енергії, зниження тривожності та легкість у рухах. Терапевт допомагає підсумувати відчуття та емоції, що виникли під час занять, сприяє усвідомленню внутрішніх переживань та розвитку навичок саморегуляції. Заняття з танцювальної терапії формує відчуття безпеки, покращує фізичне та емоційне самопочуття підлітків, допомагає подолати тривожність та сприяє розвитку соціальних навичок через творчий та руховий досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедіченко О., Раєвська Я. Концепції та методики арт-терапії: розвиток і впровадження в УКРАЇНІ. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2024. № 3 (64). С.5–11.
2. Голдрич О. С. Методика викладання хореографії : навчальний посібник. Львів : Сполом, 2006. 84 с.
3. Криворотенко А. Ю. Розвиток спонтанного танцю у контексті формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя хореографії. *Кінезіологія танцю та техніко-естетичних видів спорту* : навч.-метод. посібник / за ред. О. А. Плахотнюка. Львів, 2019. Ч. 3. С. 63–73.

Побережна Кароліна Костянтинівна,
здобувачка 4-го курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна
Науковий керівник – Кулешова О. В.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

В умовах сучасного суспільства, яке характеризується динамічними трансформаціями у всіх сферах життєдіяльності, проблема розвитку емоційного інтелекту особистості набуває особливої актуальності. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування емоційної компетентності, оскільки саме в цей час відбувається інтенсивний розвиток пізнавальної сфери, мовлення та соціальних навичок дитини [3].

Емоційний інтелект у психологічній науці розглядається як інтегративне психічне утворення, що включає здатність особистості розпізнавати, розуміти та регулювати власні емоції й емоції інших людей, а також ефективно використовувати емоційну інформацію у процесі соціальної взаємодії та ухвалення рішень. Фундаментальні підходи до розуміння цього феномена базуються на моделях здібностей [6] та змішаних моделях, де емоційний інтелект поєднується з когнітивними та особистісними рисами [5].

У вітчизняній психології розвиток емоційної сфери молодших школярів пов'язують із формуванням самосвідомості та довільності поведінки [2]. Структура емоційного інтелекту включає когнітивні (усвідомлення), емоційні (співпереживання) та поведінкові (регуляція) аспекти [1]. На думку Е. Помиткіна, саме в цей період закладається база для соціальної адаптованості дитини [4].

Структура емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку включає п'ять взаємопов'язаних компонентів: 1) розпізнавання емоцій; 2) розуміння причин їх виникнення та причинно-наслідкових зв'язків; 3) емоційна регуляція; 4) емпатія; 5) соціальні навички. Усі компоненти тісно взаємопов'язані та функціонують як єдина система, розвиток якої зумовлений взаємодією когнітивних, емоційних і соціальних процесів.

Особливістю розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці є поступовий перехід від імпульсивних, ситуативних емоційних реакцій до усвідомлених і контрольованих форм емоційної поведінки. Вступ до школи створює нову соціальну ситуацію розвитку, яка висуває підвищені вимоги до здатності дитини регулювати власні емоційні стани, взаємодіяти з однолітками та дорослими, дотримуватися норм поведінки. Значну роль відіграє розвиток мовлення, завдяки якому дитина набуває можливості вербалізувати та усвідомлювати власні переживання.

З метою дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку було проведено емпіричне дослідження. Вибірку склали 30 учнів першого класу (6-7 років). Використовувався комплекс психодіагностичних методик: методика розпізнавання базових емоцій за зображеннями облич, адаптований варіант методики, ситуаційні завдання, адаптована методика емоційної регуляції, методика діагностики емпатійних тенденцій, проєктивна методика «Малюнок емоційного стану», педагогічне спостереження.

Аналіз результатів емпіричного дослідження засвідчив, що у більшості дітей (43,3 %) виявлено середній рівень розвитку емоційного інтелекту, у 23,3 % – високий та у 33,4 % – низький рівень. Найбільш сформованим компонентом є здатність до розпізнавання базових емоцій [7]. Водночас показники емоційної регуляції є найнижчими: близько 40 % дітей схильні до імпульсивних реакцій, що підтверджує необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу.

Ефективними засобами розвитку емоційного інтелекту є інтеграція емоційно-орієнтованого компоненту в навчання, використання рольових ігор та арттерапевтичних методів [8]. Створення сприятливого клімату в класі виступає необхідною умовою для успішного оволодіння навичками емпатії та саморегуляції.

Отримані результати підтверджують, що молодший шкільний вік є сенситивним, але водночас критичним для формування емоційного інтелекту. Ефективними засобами його розвитку є: інтеграція емоційно-орієнтованого компоненту в навчальну діяльність, використання рольових ігор та соціального моделювання, формування навичок саморегуляції за алгоритмом «СТОП-подумай-дій», застосування арттерапевтичних методів, а також створення позитивного емоційного клімату в класному колективі.

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку має комплексний і нерівномірний характер. Провідну роль у цьому процесі відіграють шкільне середовище, характер педагогічної взаємодії та сімейне виховання. Системна психолого-педагогічна робота, спрямована на розвиток здатності дітей розпізнавати, розуміти та регулювати емоції, є важливою умовою їхньої успішної соціальної адаптації та гармонійного особистісного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва І. М. Соціально-емоційний інтелект: теоретичні підходи. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013.
2. Данилюк І. В. Психологія розвитку емоційної сфери дитини. Львів : Світ, 2011.
3. Казанжієва Л. В. Психологічні особливості молодшого шкільного віку. Одеса : Астропринт, 2016.
4. Помиткін Е. О. Психологія емоційної сфери особистості. Київ : КНТ, 2012.
5. Goleman D. Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1995.
6. Mayer J. D., Salovey P. Emotional Intelligence. In: Handbook of Emotions. New York : Guilford Press, 1997.
7. Saarni C. The Development of Emotional Competence. New York : Guilford Press, 1999.
8. Denham S. A. Social-Emotional Competence in Early Childhood. New York : Guilford Press, 2006.

Позднякова Олена Леонтіївна

доктор педагогічних наук, професор,
перший проректор Хортицької національної академії

ВАЛІДНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Проблема забезпечення академічної доброчесності в закладах вищої освіти набуває більшої актуальності в умовах реформування системи освіти, її інтеграції в європейський науковий простір, а також стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту, що безпосередньо впливає на становлення та розвиток законодавства у сфері освіти та науки. Саме ці процеси зумовили формування нормативно-правової регуляції забезпечення академічної доброчесності в закладах вищої освіти України: Закон України «Про освіту» [12], Закон України «Про вищу освіту» [11], Закон України «Про академічну доброчесність» [10], а також політики забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності, які є складовими внутрішньої системи закладів вищої освіти. Зазначимо, що наукова діяльність є невід'ємною складовою функціонування закладів вищої освіти, а отже, норми академічної доброчесності поширюються на процес та результати наукових досліджень, зокрема на дотримання методологічних стандартів, що забезпечують їх валідність. Так, валідність тісно пов'язана із базовими цінностями академічної доброчесності, які визначені Законом України «Про академічну доброчесність» такими як «чесність суб'єктів академічної діяльності перед собою та іншими особами» та «довіра до результатів академічної діяльності інших осіб, зокрема до того, що ці результати здобуті чесно та з дотриманням відповідних правил і стандартів» [10]. Окрім того, попри те, що питання валідності традиційно розглядається в контексті методології наукових досліджень [1–9], зв'язок валідності із академічною доброчесністю залишається недостатньо дослідженим. Саме тому проблему валідності наукових досліджень як чинника забезпечення академічної доброчесності розглянемо у цій публікації з теоретичних позицій. Для цього з'ясуємо сутність категорії «валідність» та її видів в науковій літературі.

У науковому обігу поняття «істинність», як влучно зазначає Г. Бірта, дедалі частіше поступається поняттю «валідність», яке означає обґрунтованість, прийнятність [2, с. 13].

Валідність, у контексті наукових положень М. Белей, Л. Тодорів, є мірою, в якій тест дійсно вимірює те, для чого він призначений (англ. – valid – дійсний, придатний, той що має силу). Валідність, як

зазначають науковці, це комплексна характеристика методики (тесту), що несе в собі дані про сферу досліджуваних явищ та репрезентативність діагностичної процедури, щодо них [1, с. 42].

Згідно поглядів О. Галян, І. Галян валідністю (лат. *validus* – міцний) є міра відповідності тестових оцінок уявленням про суть властивостей чи їх ролі у певній діяльності [3, с. 186].

В. Горбунова вказує, що валідність експерименту (від лат. *Validas* – міцний) – базова характеристика експерименту як його відповідність усталеним нормам та стандартам, прийнятим у експериментальній психології. Валідність експерименту стосується адекватності його побудови та власне організації, відповідності теоретичній моделі, правильності висновків та можливостей узагальнення результатів [4, с. 76]. Окрім того, авторка зазначає, що валідністю є одна із характеристик стандартизованих діагностичних методів. В цьому контексті валідність розглядається як комплексна характеристика методики, яка вказує на її здатність вимірювати саме той параметр, для виміру якого вона призначена [4, с. 68].

І. Добронравова, О. Руденко, Л. Сидоренко та ін. розуміють валідність як збіг теорії (її концептуальних засад) і методу наукового дослідження, як важливий показник його науковості. В цьому контексті, як зазначають науковці, вимога валідності впливає із суті вимірювання в науках, які мають той чи інший стосунок до людини. А її досягнення вважають найсуттєвішим показником наукового характеру соціального та психологічного дослідження. Забезпечується валідність не лише відповідним інструментарієм наукового дослідження, а й відповідністю результату цього дослідження поставленим цілям. Іншими словами, єдністю характеристик теоретичного концепту, який покладено в основу дослідження та тих засобів й інструментів, які використовують у дослідженні, репрезентативністю методу щодо предмета цього дослідження [8, с. 49].

О. Малхазов визначає валідність як комплексну характеристику тесту, яка включає відомості про особливості досліджуваних явищ та репрезентативність діагностичної процедури щодо цих явищ. Інакше кажучи, валідність дає відповідь на запитання: що дослідник вимірює за допомогою обраного тесту та наскільки добре можна виміряти обрану якість? [5, с. 29].

Валідність у розумінні Л. Мацко є ступеню відповідності тесту явищу, для вимірювання якого він призначений [6, с. 17].

Т. Нікітіна характеризує категорію «валідність» як відсутність теоретичних, методологічних, логічних помилок, вірність вихідних посилань при розробці методики дослідження, відповідність числової моделі соціальній системі, що вивчається [9, с. 26]. Валідність, як стверджує Т. Нікітіна, пов'язана більше з теоретичним рівнем дослідження, в той час, як надійність пов'язана з емпіричним рівнем дослідження. Вимірювання є валідним якщо: 1) теоретичний концепт адекватно відображає існуючі у суспільстві відносини та зв'язки. Наприклад, класова схема, яка вимірює диференціацію людей за статусом зайнятості є валідною, якщо в основу схеми закладені ті характеристики, за якими в суспільстві справді розрізняється статус зайнятості людей; 2) вимірювальний інструмент адекватно відображає теоретичний концепт. Якщо використовувати приклад класової схеми, то вимірювальний інструмент адекватно відображає теоретичний концепт у тому разі, коли запитання анкети повною мірою відображають усі характеристики, закладені в теорію цієї класової схеми і респонденти розуміють ці питання саме так, як задумав дослідник, – тобто у відповідності до теоретичних посилань [9, с. 28].

Валідність, як стверджують Л. Савицька, О. Городецька, І. Колесник та Н. Добровольська, означає достовірність висновків, отриманих внаслідок дослідження [7, с. 129].

Л. Терлецька розглядає категорію «валідність» у контексті психодіагностики та зазначає, що вона є другим після надійності ключовим критерієм оцінювання діагностичних методик. Так, згідно бачення Л. Терлецької валідність методики це комплексна характеристика, що містить, з одного боку, відомості про те, чи вимірює вона ті ознаки, для виміру яких створена, а з іншого – яка її ефективність. Поняття валідності поєднує у собі різні її види, які мають особливий зміст [13, с. 51].

Отже, категорію валідності в науковій літературі уживають як у широкому значенні – в контексті методології наукового дослідження (В. Горбунова, О. Городецька, І. Добронравова, Н. Добровольська, І. Колесник, Т. Нікітіна, О. Руденко, Л. Сидоренко, Л. Савицька та ін.), так і у вузькому значенні – в контексті діагностичної методики (М. Белей, О. Галян, І. Галян, Л. Тодорів, В. Горбунова, О. Малхазов, Л. Мацко, Л. Терлецька та ін.). Для нашого дослідження важливим є розуміння сутності феномену валідності в широкому значенні – в контексті наукового дослідження (експерименту). Так, нами було визначено, що у науковій літературі це поняття трактується як 1) відповідність усталеним нормам та стандартам (В. Горбунова); 2) збіг теорії (її концептуальних засад) і методу наукового дослідження, як

важливий показник його науковості при тому забезпечується валідність не лише відповідним інструментарієм наукового дослідження, а й відповідністю результату цього дослідження поставленим цілям (І. Добронравова, О. Руденко, Л. Сидоренко та ін.); 3) відсутність теоретичних, методологічних, логічних помилок, вірність вихідних посилань при розробці методики дослідження, відповідність числової моделі соціальній системі, що вивчається (Т. Нікітіна); 4) достовірність висновків, отриманих внаслідок дослідження (Л. Савицька, О. Городецька, І. Колесник та Н. Добровольська). Спираючись на результати теоретичного аналізу категорії «валідність» у контексті нашого дослідження розуміємо її як інтегральну характеристику, що охоплює як дотримання теоретичних, методологічних та логічних вимог у процесі його проведення – вірність вихідних посилань, коректність методики тощо (Т. Нікітіна), так і достовірність висновків, отриманих внаслідок дослідження (Л. Савицька, О. Городецька, І. Колесник та Н. Добровольська).

Розуміння сутності досліджуваної категорії дозволяє перейти до опису видів валідності.

Оцінка валідності, як вдало вказують О. Галян, І. Галян у навчальному посібнику «Експериментальна психологія», пов'язана як з оцінкою реалізації обраних форм експериментального контролю, так і з оцінкою системи висновків при організації дослідження з погляду відповідності нормативам експериментального висновку. Нормативи, пов'язані з можливими узагальненнями у психологічних експериментах, передбачають виокремлення різних видів валідності напрямів порівнянь реально проведених експериментів з уявними (ідеальними) зразками [3, с. 186]. Серед видів валідності автори вирізняють внутрішню, операційну, зовнішню та конструктну:

1) внутрішня валідність. У реальному експерименті змінюються не тільки змінні, що цікавлять дослідника, а й інші умови. Відповідність ідеального експерименту реальному виражається у внутрішній валідності (достовірність результатів, яку забезпечує реальний експеримент порівняно з ідеальним) [3, с. 187];

2) операційна валідність. Система відношення «експеримент – теорія – реальність» передбачає на теоретичній основі висунення гіпотези, яку перевіряють в експерименті. Методики і план експерименту мають відповідати гіпотезі, яку перевіряють. Міра їх відповідності характеризує операційну валідність. Них на залежну. Операційна валідність висвітлює розв'язання проблем операціоналізації змінних у методичних процедурах їх вимірювання та управління. Оцінка операційної валідності охоплює етап переходу від сформульованих експериментальних і контргіпотез до процедур їх методичного втілення. Одну й ту саму змінну можна представити показниками різних методик, а одну й ту саму уявну модель експерименту – реалізувати за різного «технічного» або операціонального втілення керованих і вимірюваних змінних [3, с. 187];

3) зовнішня валідність. Міра відповідності експериментальної процедури реальності характеризує зовнішню валідність експерименту. На неї впливають додаткові змінні, які також слід урахувати (контролювати). Якщо від внутрішньої валідності залежить достовірність експериментальних результатів, то від зовнішньої можливість перенесення їх із лабораторних умов на реальні процеси і узагальнення на інші сфери реальності. Якщо узагальнення залежності передбачає перенесення її на реальні ситуації і діяльність людини, то відповідність змінних пояснюють із погляду зовнішньої валідності [3, с. 187–188];

4) конструктна валідність. Зв'язок теорії і реальності відображено в адекватності теорії реальності і прогностичності її передбачень. Д.-Т. Кемпбелл запровадив поняття «конструктна валідність», що виражає адекватність методу інтерпретації експериментальних даних теорії. Конструктна валідність, на думку Д.-Т. Кемпбелла, характеризує правильність позначення (інтерпретації) причини та експериментального ефекту з допомогою абстрактних термінів. Цей вид валідності охоплює відповідний аспект оцінки правильності побудови експерименту: нас-кільки обґрунтованим був перехід від представлених у теоретичній гіпотезі понять (психологічних конструктів) до їх емпіричних репрезентацій як незалежної змінної, так і залежної змінної, додаткової змінної, а також наскільки пояснення встановленої залежності насправді впливає із теорії, яку формулює автор. До вибору конкретних методик або під час їх обґрунтування експериментатор робить відкриття в узагальненні (від теорії до емпірії), якому передувала множина експериментальних утілень універсальних висловлювань. Один і той самий конструкт (наприклад, поняття «агресія» або «фрустрація») може передбачати різні моделі виникнення і регуляції досліджуваних феноменів, тобто конкретна авторська позиція відображається у використанні психологічних понять. У ній з'ясовується, як будуть конкретизовані змінні на рівні експериментальної і контргіпотез [3, с. 188].

В. Горбунова у навчальному посібнику «Експериментальна психологія в схемах і таблицях» наводить сім типів валідності психологічного експерименту, серед яких: внутрішня, зовнішня, конструктивна, операційна, валідність «здорового глузду», статистична та індивідуальна валідність [4, с. 77]:

1) внутрішня валідність (наближення експерименту до ідеального) – характеристика експерименту з точки зору правильності висновків: можливість твердження про те, що зміни в залежній змінній, викликані саме незалежною, а не сторонніми факторами;

2) зовнішня валідність (наближення експерименту до реальності) – характеристика експерименту з позицій можливості узагальнення висновків: можливість перенесення причинно-наслідкового зв'язку на інших людей, ситуації та часові проміжки;

3) конструктивна валідність (відповідність інтерпретації теоретичним положенням) – характеристика експерименту з позицій адекватності інтерпретації експериментальних даних теорії: відповідність методів та процедур інтерпретації теоретичним положенням;

4) операційна валідність (відповідність теоретичного і практичного змісту понять) – характеристика експерименту з точки зору адекватності операціоналізації змінних і методичних процедур: відповідність операційних дескрипторів теорії та практики експерименту;

5) валідність «здорового глузду» (відповідність інтерпретації реальності) – характеристика експерименту з позицій відповідності мети та процедури дослідження побутовим уявленням про досліджуване явище;

6) статистична валідність – характеристика експерименту з позицій правильності (коректності) статистичних висновків;

7) індивідуальна валідність – характеристика експерименту як такого, в якому статистичні узагальнення відображають індивідуальні результати [4, с. 77].

Т. Нікітіна у науковій статті «Співвідношення понять валідність та надійність» вказує, що традиційно валідність має кілька видів: внутрішню, зовнішню, конструктну та статистичну валідність. Кожен вид відіграє власну роль в обґрунтуванні того, що результати відображають саме те, що мав на меті дослідник [9, с. 150].

У посібнику «Експериментальна психологія» О. Малхазов зазначає, що нині, дослідники налічують близько 36 видів валідності [5, с. 29]. Серед них науковець виокремлює конструктну, критеріальну валідність та валідність за змістом:

1) конструктна валідність відображає ступінь репрезентації досліджуваного психологічного конструкта у результатах тесту. Вона визначає характеристику теоретичної структури психологічних явищ, вимірюваних тестом;

2) критеріальна валідність – комплекс характеристик, який включає поточну та прогностичну валідність методики та відображає відповідність діапазону та прогнозу конкретному колу критеріїв явищ, що вимірюються;

3) валідність за змістом відображає ступінь репрезентативності змісту завдань тесту до вимірюваної ознаки психічних властивостей [5, с. 29–30].

Л. Терлецька у навчальному посібнику «Основи психодіагностики» стверджує, що є декілька видів валідності, зумовлених особливостями діагностичних методик: валідність «за змістом», валідність «за одночасністю», «випереджальна» валідність (прогностична), «ретроспективна» валідність:

1) валідність «за змістом». Цей прийом використовується в тестах досягнень і критеріально орієнтованих тестах. Для визначення цього виду валідності зіставляються успішні відповіді піддослідного учня за тестом та експертні оцінки вчителів (за даним матеріалом);

2) валідність «за одночасністю» визначається за допомогою зовнішнього критерію, за яким інформація збирається одночасно з експериментами за досліджуваною методикою. Тобто, збираються дані, що стосуються теперішнього часу: успішність у період обстеження, продуктивність у цей період тощо. З ними корелюють результати успішності за тестом;

3) «випереджальна» валідність (прогностична) визначається за достатньо надійним зовнішнім критерієм, але інформація за ним збирається через деякий час після випробування. Зовнішнім критерієм буває виражена в якихось оцінках здатність людини до того виду діяльності, для якого вона відбиралася за результатами діагностичних випробувань. Точність прогнозу знаходиться у зворотній залежності від часу, що заданий для такого прогнозування. Чим більше часу минає після вимірювання, тим більшу

кількість чинників слід враховувати в оцінюванні прогностичної значущості методики. Але врахувати усі чинники, що впливають на прогноз, практично неможливо;

4) «ретроспективна» валідність визначається на основі критерію, що відображає події або стан якості в минулому. Може використовуватися для швидкого одержання відомостей про прогнозуєчі можливості методики. Так, для перевірки того, якою мірою добрі результати тесту здібностей відповідають швидкому навчанню, можна зіставити минулі оцінки успішності, минулі експертні висновки та інше в особистостей з високими та низькими на цей момент діагностичними показниками [13, с. 51–52].

Здійснений огляд наукової літератури щодо видів валідності дозволяє перейти до узагальнення поглядів науковців. Так, у працях вітчизняних науковців виокремлюють такі види валідності: внутрішня (О. Галян, І. Галян, В. Горбунова, Т. Нікітіна), операційна (О. Галян, І. Галян, В. Горбунова), зовнішня (О. Галян, І. Галян, В. Горбунова, Т. Нікітіна), конструктна (О. Галян, І. Галян, В. Горбунова, Т. Нікітіна, О. Малхазов), валідність «здорового глузду» (В. Горбунова), статистична (В. Горбунова, Т. Нікітіна), індивідуальна (В. Горбунова), критеріальна / «випереджальна» (прогностична) (О. Малхазов, Л. Терлецька), валідність за змістом (О. Малхазов, Л. Терлецька), валідність «за одночасністю» (Л. Терлецька) та «ретроспективна» валідність (Л. Терлецька).

Таким чином, аналіз наукової літератури засвідчує, що категорія «валідність» є багатоаспектною, яка може бути уживаною як в широкому, так і у вузькому сенсі. В контексті нашого дослідження валідність розуміємо як інтегральну характеристику наукового дослідження, що охоплює дотримання теоретичних, методологічних та логічних вимог у процесі його проведення, а також достовірність отриманих висновків. Валідність наукових досліджень природньо пов'язана із базовими цінностями академічної доброчесності, такими як чесність та довіра до результатів наукової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белей М. Д., Тодорів Л. Д. Основи діагностичної психології : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2008. 296 с.
2. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
3. Галян О. І., Галян І. М. Експериментальна психологія : навч. посіб. Кмів : Академвидав, 2012. 400 с.
4. Горбунова В. В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях : навчальний посібник. Київ : «ВД «Професіонал», 2007. 208 с.
5. Малхазов О. Р. Експериментальна психологія : практичний посібник. Київ : Талком, 2020. 321 с.
6. Мацко Л. А. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник для студентів заочної форми навчання / Л. А. Мацко, М. Д. Прищак, В. Г. Годлевська. Вінниця : ВНТУ, 2009. 163 с.
7. Методологія та організація наукових досліджень : електронний навчальний посібник комбінованого (локального та мережного) використання / Савицька Л. А., Городецька О. С., Колесник І. С., Добровольська Н. В. Вінниця : ВНТУ, 2023. 143 с.
8. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін.; за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
9. Нікітіна Т. Є. Співвідношення понять валідність та надійність. *Український соціум*. 2009. №4. с. 25–32.
10. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. Відомості Верховної Ради України. 2026. № 13. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text> (дата звернення: 26.03.2026).
11. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 26.03.2026).
12. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 26.03.2026).
13. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики : навчальний посібник. Київ : Главник, 2006. 144 с.

ВИКОРИСТАННЯ VR У ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Віртуальна реальність є однією з найсучасніших технологій, що активно впроваджується у сферу психології та медицини, зокрема у реабілітаційні програми для ветеранів. Психологічна реабілітація ветеранів є надзвичайно складним і багатограним процесом, який включає відновлення емоційного стану, когнітивних функцій та соціальної адаптації. Військові ветерани часто стикаються з посттравматичними стресовими розладами тривожними станами депресивними симптомами та соціальною ізоляцією, що значно знижує їхню якість життя. Використання технологій віртуальної реальності дозволяє створювати контрольоване безпечне середовище, у якому можливо проводити психотерапевтичні інтервенції та тренування навичок соціальної взаємодії.

Наукові дослідження свідчать про ефективність застосування віртуальної реальності у терапії посттравматичних стресових розладів. Віртуальні симуляції бойових ситуацій дозволяють поступово та безпечно відтворювати травматичні події, що сприяє десенсибілізації та зменшенню рівня тривожності [1]. Інтерактивні моделі соціальних ситуацій допомагають ветеранам відпрацьовувати навички комунікації вирішення конфліктів та управління емоціями у різних соціальних контекстах. Це особливо важливо для людей, які після повернення з військової служби стикаються зі складнощами у взаємодії з родиною та колегами або з повторною адаптацією до цивільного життя.

Важливим аспектом є психологічна мотивація пацієнтів та індивідуалізація програм реабілітації. Віртуальна реальність надає можливість створювати сценарії, що максимально відповідають особистим переживанням та потребам конкретного ветерана. Це дозволяє підвищити ефективність терапевтичного процесу та забезпечує глибоке залучення учасника у програму реабілітації. Водночас важливо враховувати психологічну готовність ветерана до використання таких технологій та потенційні ризики перенавантаження або негативних емоційних реакцій.

Для ефективного використання VR у психотерапії необхідно дотримуватися кількох практичних етапів. Першим етапом є оцінка психічного стану ветерана та визначення конкретних проблем, що потребують терапевтичного втручання. Другим етапом є підбір відповідного VR-сценарію залежно від симптомів і цілей лікування [2]. Наприклад, для десенсибілізації при посттравматичному стресовому розладі застосовуються моделі бойових подій, а для розвитку соціальних навичок використовуються інтерактивні моделі громадських місць або тренінги з комунікації. Третім етапом є безпосереднє проведення сеансів, під час яких пацієнт взаємодіє з віртуальним середовищем під наглядом психотерапевта. Важливо починати з коротких сеансів, поступово збільшуючи їхню тривалість і складність сценаріїв відповідно до реакції ветерана. Четвертим етапом є аналіз і обговорення переживань пацієнта після сеансу, що дозволяє коригувати програму та підвищити її ефективність.

Важливою умовою використання VR є індивідуалізація терапії та врахування психологічної готовності ветерана. Необхідно контролювати рівень емоційного навантаження уникати перенапруження і забезпечувати паузи для відновлення. Для більшої ефективності можливе поєднання VR-терапії з традиційними методами психологічної підтримки, включно з когнітивно-поведінковою терапією та груповими тренінгами.

Соціальна адаптація ветеранів за допомогою VR полягає у формуванні впевненості у власних силах та відновленні соціальних зв'язків. Віртуальні тренінги дозволяють відпрацьовувати навички поведінки у різних соціальних ситуаціях експериментувати з різними стратегіями вирішення проблем і отримувати миттєвий зворотний зв'язок без ризику негативних наслідків у реальному житті. Це сприяє зменшенню соціальної тривожності та підвищенню готовності ветеранів до інтеграції в суспільство.

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що віртуальна реальність є перспективним інструментом психологічної реабілітації та соціальної адаптації ветеранів. Вона забезпечує контрольоване середовище для безпечного відпрацювання навичок, адаптації до стресових ситуацій та формування впевненості у власних силах. Використання VR у психотерапії вимагає системного підходу, індивідуалізації програм та поєднання з традиційними методами лікування. Подальший розвиток технологій та наукових досліджень

сприятиме підвищенню ефективності реабілітаційних заходів та поліпшенню якості життя ветеранів у сучасному суспільстві.

Соціальна адаптація ветеранів у сучасному суспільстві є ключовим завданням не лише медичних установ, а й соціальних служб та громадських організацій. Використання віртуальної реальності у цьому процесі дозволяє моделювати різноманітні соціальні ситуації, наприклад, відвідування громадських закладів, участь у тренінгах або відновлення професійних навичок. Такі технології створюють безпечне середовище для помилок експериментування та самостійного пошуку рішень, що знижує соціальний стрес та сприяє формуванню впевненості у власних силах.

Узагальнюючи вищесказане, можемо стверджувати, що віртуальна реальність є перспективним інструментом психологічної реабілітації та соціальної адаптації ветеранів. Вона дозволяє комплексно підходити до відновлення психічного здоров'я та соціальної інтеграції військових шляхом створення контрольованих інтервенцій та індивідуалізованих програм. Подальший розвиток технологій і проведення наукових досліджень у цій галузі сприятимуть підвищенню ефективності реабілітаційних заходів та покращенню якості життя ветеранів у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова Є. Використання віртуальної реальності в психоконсультуванні для пацієнтів з тривожними розладами. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13 (27). С. 965–976.

2. Перспективні напрямки у створенні системи віртуальної реальності для корекції психофізіологічного стану пацієнта / Д. Вакулєнко та ін. *Перспективні технології та прилади*. 2022. № 19. С. 27–33.

Поливач Ганна Михайлівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

ЕМОЦІЙНА РЕГУЛЯЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО РЕСУРСУ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних умовах життєдіяльності, що характеризуються високим рівнем невизначеності та стресогенності, проблема збереження внутрішнього потенціалу особистості набуває особливої актуальності. Психологічна ресурсність виступає основою здатності людини ефективно протистояти зовнішнім викликам і відновлювати психоемоційний баланс. Ключову роль у цьому процесі відіграє емоційна регуляція: як механізм підтримки та перерозподілу внутрішніх ресурсів вона виступає детермінантою успішної адаптації особистості.

Умови хронічного стресу зумовлюють ризик виснаження психологічного потенціалу, що проявляється у зниженні емоційної стійкості, мотивації та саморегуляції, й можуть призводити до фізичних захворювань, зокрема серцево-судинних, порушень травлення та зниження імунітету, що підкреслює необхідність розвитку навичок емоційної регуляції.

Відсутність адаптивних копінг-стратегій, зумовлена використанням неефективних механізмів реагування, призводить до негативних наслідків для фізичного та психічного здоров'я, що проявляються у психологічних, поведінкових, соціальних, а подекуди й соматичних порушеннях. Водночас за наявності усвідомлених стратегій подолання та психологічної підтримки можливими є відновлення й нарощування ресурсної бази особистості, що свідчить про гнучкість її психологічної системи [4].

Збереження психологічного ресурсу особистості – це комплексний процес, спрямований на підтримання внутрішніх сил, емоційної стійкості та здатності до адаптації. Психологічну ресурсність розглядають як інтегральну динамічну характеристику особистості, що об'єднує когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні опори, необхідні для подолання стресових ситуацій і підтримки психічного добробуту [2; 6]. У сучасних підходах вона трактується як система з етапами накопичення, використання, виснаження та відновлення ресурсів [1; 5].

Основні чинники, що сприяють збереженню психологічного ресурсу, доцільно поділяти на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх чинників належать соціальна підтримка, безпечне середовище та інформаційна гігієна, що набуває особливої актуальності в умовах війни. До ключових внутрішніх чинників

віднесено емоційну зрілість, резильєнтність (життєстійкість) та використання адаптивних копінг-стратегій. Водночас суттєвий вплив на формування потокового стану мають діяльнісні та тілесні чинники, зокрема рівень саморегуляції, фізичний ресурс і індивідуальні резерви організму.

Адаптивні копінг-стратегії можна поділити на три сфери – поведінкову, когнітивну та емоційну. До поведінкової сфери належать активне вирішення проблеми, пошук соціальної підтримки та перемикання на інші види діяльності (хобі, дозволя). Основними когнітивними стратегіями є прийняття відповідальності, переоцінка та надання сенсу досвіду. У межах емоційної сфери до ключових копінг-стратегій віднесено емоційне розвантаження (експресію почуттів) та самозаспокоєння (саморегуляцію), що відображає багатовимірність процесу подолання стресу.

Під саморегуляцією розуміють свідоме або несвідоме керування людиною своїм психоемоційним станом, поведінкою та діяльністю для підтримки рівноваги. До найефективніших методів саморегуляції зараховують дихальні вправи, м'язову релаксацію, візуалізацію і самонавіювання. Особливою популярності в останні роки набула техніка майндфулнес (усвідомленості). Практики усвідомлення сприяють зниженню рівня тривожності, покращенню концентрації уваги та когнітивних функцій, а також розвитку емоційної стійкості. Регулярне застосування цих практик забезпечує перехід від автоматизованого реагування до усвідомленого спостереження, що, своєю чергою, підвищує рівень самоконтролю в кризових ситуаціях. Крім того, майндфулнес сприяє зниженню рівня стресу та втому, відновленню психічної енергії й стабілізації емоційного стану.

Емоційна регуляція забезпечує когнітивно-поведінковий контроль емоційного стану, підтримуючи психічну рівновагу та адаптивність у стресових умовах [8]. Вона виступає внутрішнім чинником стабілізації психоемоційного функціонування та підвищення якості життя [3].

Емоційна регуляція визначається як здатність контролювати інтенсивність, тривалість та зовнішній прояв емоційних переживань. Цей механізм є важливим адаптаційним чинником, що забезпечує ефективне функціонування особистості в умовах високої психоемоційної напруги та змін, що зумовлює підвищення стресостійкості особистості та формування адаптивних копінг-стратегій подолання стресових ситуацій та підтверджує її ключову роль у збереженні психологічної рівноваги.

Додатково даний механізм виконує функцію соціальної адаптації, сприяючи ефективній міжособистісній взаємодії та формуванню соціальних ресурсів як складової загальної психологічної стійкості. Вона є базовим механізмом формування резильєнтності – здатності відновлюватися після стресових впливів і адаптуватися до складних життєвих обставин [7; 9].

Резильєнтність інтегрує емоційні, когнітивні та соціальні ресурси, забезпечуючи ефективне функціонування в умовах підвищеного навантаження. Стресостійкість, що значною мірою ґрунтується на ефективній емоційній регуляції, виступає складовою психологічної витривалості та відображає здатність особистості зберігати працездатність і психоемоційну стабільність у стресових ситуаціях.

Емоційна регуляція виступає ключовим фактором збереження психологічного резерву особистості, забезпечуючи підтримання внутрішньої рівноваги та ефективної адаптації до стресових умов. Завдяки здатності усвідомлювати, контролювати та трансформувати емоційні стани, людина зберігає психічну витривалість, підвищує рівень стресостійкості та формує адаптивні копінг-стратегії, що сприяє не лише зниженню негативного впливу хронічного стресу, але й активному використанню внутрішніх ресурсів для подолання життєвих труднощів. Вона сприяє запобіганню виснаженню ресурсного потенціалу та створює передумови для ефективного відновлення внутрішніх ресурсів особистості, що проявляється у формуванні резильєнтності та стресостійкості як адаптивних проявів функціонування особистості.

Таким чином, емоційна регуляція є важливим внутрішнім механізмом підтримки психологічної ресурсності, що інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти функціонування особистості. Її розвиток дозволяє не лише запобігати виснаженню внутрішніх резервів, а й забезпечує їх відновлення та примноження, що особливо актуально в умовах тривалого стресу та соціальної нестабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володарська Н. Д. Відновлення внутрішньої ресурсності особистості – основа психологічної допомоги. *Костюківські читання* : збірник матеріалів наукових доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Григорія Силевича Костюка (м. Київ, 23 квіт. 2025 р.). Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2025. С. 226–234.

2. Калюжна Є., Джигун Л., Костенко Н., Стець В. Психологічні ресурси особистості в боротьбі із залежною поведінкою: життєстійкість та ціннісні орієнтації. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 3 (43). С. 1653–1661. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-1653-1661](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-1653-1661).
3. Клібайс Т. В., Іваницька О., Миколенко Н. В. Зв'язок атрибутивного стилю та копінг-стратегій як основа ресурсного потенціалу студентської молоді. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2025. № 7 (53). С. 1349–1359.
4. Забезпечення психофізіологічної стійкості різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення : практичний посібник / Кокун О. М., Бахмутова Л. М., Кружева Т. В. та ін. ; за ред. Кокуна О. М. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 110 с.
5. Ортікова Н. В. Ресурсність особистості під час війни. *Вектори соціальної, організаційної та економічної психології* : тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 лют. 2025 р.) / ред. С. Миронець. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2025. С. 217–220.
6. Прядко Н. О. Теоретичний аналіз проблеми психологічних ресурсів особистості. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія*. 2025. № 2. С. 145–150.
7. Connor K. M., Davidson J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*. 2003. Vol. 18, № 2. P. 76–82. DOI: <https://doi.org/10.1002/da.10113>.
8. Gross J. J. Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*. 2015. Vol. 26, № 1. P. 1–26. DOI: <https://doi.org/10.1080/1047840X.2014.940781>.
9. Hobfoll S. E. Social and psychological resources and adaptation // *Review of General Psychology*. 2002. Vol. 6, № 4. P. 307–324. DOI: <https://doi.org/10.1037/1089-2680.6.4.307>.

Прадід Андрій Сергійович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бессараб А. О.,**
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

НАУКОВИЙ ДИСКУРС ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність дослідження професійної свідомості майбутніх психологів в умовах воєнного стану зумовлена критичною потребою суспільства у фахівцях, здатних працювати з глибокими психотравмами та кризовими станами. Війна висуває нові вимоги до особистісної стійкості та етичної відповідальності студента, перетворюючи професійну свідомість на фундамент для формування готовності до екстремальної допомоги.

Сьогодні майбутній фахівець має не лише володіти теоретичною базою, а й усвідомлювати свою роль у процесі національної реабілітації та супроводі ветеранів і цивільних. Формування професійних цінностей, ідентичності та психологічної резильєнтності безпосередньо впливає на запобігання професійному вигоранню в майбутньому. Крім того, трансформація свідомості під впливом воєнних реалій вимагає розробки нових підходів у вищій школі для підготовки спеціалістів, які зможуть ефективно діяти в умовах невизначеності. Таким чином, аналіз особливостей професійного самосвідомості є ключовим для забезпечення високої якості ментальної підтримки населення в період відновлення країни.

Водночас сучасне бачення цієї проблеми спирається на тривалу наукову дискусію, адже в межах української психологічної школи існує багато досліджень, які порушують проблему необхідних особистісних рис практичного психолога (І. Андрійчук, І. Каряка, В. Панок, Н. Пов'якель, З. Становських, Л. Уманець, Н. Чепелева, Є. Чорний та ін.).

Зокрема, І. Андрійчук досліджувала проблему формування позитивної «Я-концепції» у процесі професійної підготовки психологів. Модель особистості психолога включає в себе важливі особистісні риси та якості, які вона об'єднує в поняття позитивна «Я-концепція», показниками якої є адекватність і сталість самооцінки, високий рівень самоповаги, домінування інтернальних тенденцій локусу контролю, відсутність суттєвих внутрішньоособистісних проблем та особистої тривожності [1]. Водночас З. Становська в результаті дослідження з'ясувала, що образ професіонала із часом навчання у закладі вищої освіти стає менш ідеалізованим, більш диференційованим та структурованим [3].

Згідно з концепцією Є. Чорного [5], для істинної професійної ідентичності характерна автентична поглибленість у професійну самореалізацію. Звідси основне завдання професійної підготовки психологів він вбачає в актуалізації професійної рефлексії на професійну ідентичність.

Але для того, щоб на науковому рівні формувати повноцінну особистість психолога, цих досліджень недостатньо. Потрібне виокремлення в структурі самосвідомості особистості окремої інстанції, яка відповідає за реалізацію професійного шляху особистості тому, що процес професійного становлення – це досить тривалий процес, який не починається й не закінчується у стінах навчального закладу. Н. Чепелева та Н. Пов'якель [4] визначили цю інстанцію професійною самосвідомістю та надали їй структуру: наявність професійних значень (тезаурусу) і професійних смислів (особистісне професійне знання, професійне ставлення до клієнта, професійні ідеали, норми та цінності, смислоутворюючі мотиви професійної діяльності).

Розвиваючи ці положення в контексті сучасних викликів, І. Каряка [2] обґрунтовує, що професійна самосвідомість майбутнього психолога є не статичним утворенням, а динамічною системою, де ключову роль відіграє рефлексивно-регулятивний механізм. У своєму дослідженні авторка доводить, що ефективність формування професійної самосвідомості безпосередньо залежить від здатності студента до самоінтерпретації власного досвіду, особливо в умовах невизначеності. І. Каряка виокремлює такі наукові ідеї:

- актуалізація професійного «Я-потенційного»: процес навчання має бути спрямований не лише на засвоєння тезаурусу, а й на постійне моделювання майбутніх професійних ролей у складних соціальних контекстах;
- суб'єктна позиція як інтегратор: саме суб'єктність надає змогу студенту об'єднати теоретичні «значення» та особистісні «смисли» в цілісну професійну ідентичність, що запобігає рольовим конфліктам на початку практики;
- психологічна готовність до саморозвитку: професійна самосвідомість розглядається як інструмент, що дозволяє майбутньому психологу самостійно добудовувати власну компетентність після завершення навчання в закладі вищої освіти [2].

На основі проведеного теоретичного аналізу можна зробити висновок, що професійна самосвідомість майбутнього психолога є складною багатокомпонентною системою, яка поєднує фундаментальну теоретичну базу з особистісними ціннісними орієнтирами. Розвиток цього феномена передбачає перехід від ідеалізованого образу «Я-професіонал» до автентичної ідентичності через подолання криз та актуалізацію професійної рефлексії. Ключову роль у цьому процесі відіграє формування позитивної «Я-концепції» та стійкої суб'єктної позиції, що дозволяє майбутньому фахівцю інтегрувати набуті знання у власну систему професійних смислів. Сучасні умови воєнного стану та соціальної невизначеності вимагають від студента-психолога не лише опанування професійним тезаурусом, а й здатності до глибокої самоінтерпретації власного досвіду. Особливої ваги набуває рефлексивно-регулятивний механізм, який забезпечує готовність фахівця до саморозвитку та професійного моделювання в складних контекстах. Отже, професійна самосвідомість виступає тією центральною інстанцією, що гарантує цілісність становлення особистості психолога як протягом навчання, так і в подальшій практичній діяльності. Саме така динамічна структура свідомості є запорукою високої якості ментальної підтримки населення в період відновлення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 24 с.

2. Каряка І. В. Психологічні особливості розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. № 19. С. 18–23.

3. Становська З. Актуальні проблеми професійного становлення особистості майбутніх практичних психологів. *Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вузах* / за ред. С. Д. Максименка. Київ ; Тернопіль : Ніка-центр, 2002. С. 49–52.

4. Чепелева Н. В., Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія* : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. Вип. 3. С. 35–41.

5. Чорний Є. В. Ініціювання професійної рефлексії педагогів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 3. С. 1–4.

Радченко Катерина,
здобувачка 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності С 4 Психологія,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Сна А. С.,**
викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Діти з інтелектуальними порушеннями – це особлива категорія здобувачів освіти, що мають стійке, незворотне порушення пізнавальної діяльності внаслідок органічного ураження центральної нервової системи. Освіта для таких дітей не обмежується лише засвоєнням знань; її головною метою є соціальна адаптація та підготовка до максимально самостійного життя в суспільстві.

У контексті реформування системи освіти в Україні та впровадження інклюзивної моделі навчання, питання ефективного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями набуває особливої гостроти. Актуальність зумовлена: зростанням кількості дітей, що потребують спеціальної підтримки, необхідністю створення безбар'єрного освітнього середовища та потребою в розробці нових адаптованих програм, які відповідають вимогам сучасності [2].

Основні виклики у навчанні цієї категорії дітей включають:

- низький рівень пізнавальної активності: труднощі у фокусуванні уваги, слабка пам'ять та уповільнене сприйняття;
- труднощі соціалізації: обмеженість комунікативних навичок та емоційна нестабільність;
- недостатня методична база: дефіцит спеціалізованого обладнання та дидактичних матеріалів у загальноосвітніх школах;
- психологічна готовність педагогів: не всі вчителі шкіл володіють методиками корекційної роботи.

Вивченням особливостей розвитку та навчання дітей з інтелектуальними порушеннями займається низка науковців, які формують сучасну базу спеціальної педагогіки. О. Хохліна фокусується на психолого-педагогічних засадах корекційної роботи, зокрема на трудовому навчанні та розвитку пізнавальних процесів через діяльнісний підхід. І. Дмитрієва досліджує шляхи соціальної адаптації та розвиток комунікативних навичок, що є критично важливим для інтеграції дитини у суспільство [1].

Процес навчання таких дітей має специфічний характер, зумовлений особливостями їхньої психіки: наочно-образний характер засвоєння (через недорозвинення абстрактного мислення діти потребують постійної опори на реальні предмети або їх зображення); повільність і фрагментарність сприймання (інформація має подаватися невеликими логічними частинами з частим повторенням); знижена довільна увага (учні швидко втомлюються і відволікаються, що вимагає частого зміни видів

діяльності (кожні 10-15 хвилин); труднощі з узагальненням (дітям важко переносити знання, здобуті в одній ситуації, на іншу, тому кожен навик потрібно відпрацьовувати в різних умовах).

Окрім цього, особливостями навчання дітей з інтелектуальними порушеннями є дотримання принципів навчання. Перше – зміст освітнього процесу має бути зрозумілий для учнів залежно від диференційного розвитку кожної дитини. Обов'язкове дотримання дидактичних правил. Друге – активність освітнього процесу. Для дітей з інтелектуальними порушеннями велику роль відіграє мотивація – це запорука успіху майбутніх навичок. Третє – наочність. Вона дає перехід від розуміння конкретних аспектів до абстрактних. Предмети, об'єкти, явища, які можливо принести в клас, дають можливість кращого розвитку уяви та мислення [3].

Ефективність навчання залежить від комбінації методів, що стимулюють різні органи чуття:

- метод «малих кроків»: розчленування складного завдання на найпростіші операції;
- метод багаторазового повторення: циклічне повернення до вивченого матеріалу на новому рівні складності;
- предметно-практична діяльність: вивчення понять (колір, форма, кількість) через безпосередню роботу з матеріалом (ліплення, конструювання, сортування);
- метод соціальних історій: використання малюнків або коротких оповідань для пояснення правил поведінки у побуті та соціумі [2].

Необхідно дотримуватися диференціального підходу залежно від ступеня інтелектуального порушення. Важливо подавати схожу інформацію в різних обставинах для кращого засвоєння матеріалу, інакше це може призвести до повторення стереотипної поведінки. Позакласне виховання виконує корекцію порушень завдяки сучасним методам. Також хочу додати, що велике корекційне значення має математика: вона розвиває логічне мислення, пам'ять і стійку увагу, що допомагає підготувати учнів до подальшого самостійного життя. Для того, щоб надати можливість у подальшому жити самостійно, потрібно оволодіти усним і писемним мовленням. Навичка використовувати знання, які вони засвоїли у процесі навчання, є «золотим ключем» для подальшого розвитку.

Для подолання труднощів у навчанні необхідно впроваджувати системні кроки:

- створення ІПР (Індивідуальної програми розвитку): адаптація змісту навчальних предметів під реальні можливості дитини;
- командний супровід: тісна співпраця вчителя, асистента вчителя, психолога, логопеда та батьків;
- використання асистивних технологій: спеціальні комп'ютерні програми, альтернативна комунікація та сенсорне обладнання;
- пріоритет життєвих навичок: зміщення акценту з академічних успіхів на «соціальну компетентність» (вміння користуватися грошима, купувати продукти, доглядати за собою).

Роль батьків у процесі навчання дитини з інтелектуальними порушеннями є визначальною. Оскільки школа забезпечує лише частину освітнього процесу, саме сім'я стає тим фундаментом, на якому будується подальша соціалізація та розвиток особистості [1].

Діти з особливими освітніми потребами часто стикаються з невдачами, що може призвести до відмови від навчання. Батьки – це люди, чиє схвалення є найважливішим. Похвала навіть за найменший прогрес (наприклад, за одну рівно написану літеру) формує у дитини «ситуацію успіху». Вдома дитина не повинна боятися помилитися. Батьківське прийняття допомагає дитині почуватися впевненіше в колективі. Згідно із сучасним законодавством про інклюзію, батьки є повноправними членами команди психолого-педагогічного супроводу. Батьки найкраще знають інтереси, страхи та сильні сторони своєї дитини. Ця інформація є безцінною для вчителів при складанні Індивідуальної програми розвитку.

Без активної позиції батьків зусилля педагогів будуть малоефективними. Співпраця за схемою «дитина - педагог - батьки» є єдиним дієвим механізмом, який дозволяє дитині з інтелектуальними порушеннями досягти максимально можливого рівня незалежності.

Навчання дітей з інтелектуальними порушеннями вимагає відмови від стандартних педагогічних шаблонів. Головним результатом освіти для такої дитини є не кількість засвоєних формул, а рівень її життєвої автономії. Тільки через поєднання любові, професійних знань дослідників та адаптованих методів роботи можна забезпечити дитині право на гідне майбутнє та повноцінну участь у житті громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колупаєва А., Таранченко О. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Ранок, 2019. 304 с.
2. Рашидова С. С. Інклюзивна освіта: інформаційно-аналітичний супровід. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 4 (223). С. 73–78.
3. Чеботарьова О. Навчання та підтримка дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни: поради педагогам. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2022. № 3. С. 40–51.

Сапоненко Юлія Юрївна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Галієва О. М.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У сучасних умовах, що характеризуються зростанням соціальної напруженості, нестабільністю життєвих обставин і підвищенням вимог до адаптаційних можливостей особистості, особливої актуальності набуває проблема розвитку емоційного інтелекту як важливого чинника психологічної стійкості, саморегуляції та ефективної міжособистісної взаємодії. Особливої актуальності набуває аналіз його структурної організації, оскільки саме виокремлення компонентів емоційного інтелекту надасть змогу визначити його операціональні ознаки та обґрунтувати подальший добір психодіагностичного інструментарію. У науковій літературі представлено різні підходи до розуміння структури емоційного інтелекту, що зумовлює доцільність їх порівняльного аналізу в межах зарубіжних і вітчизняних концепцій. Далі розглянемо основні наукові підходи до структури емоційного інтелекту зарубіжних (Р. Бар-Она, Г. Гарднера, Д. Гоулман, К. Петридеса та Е. Фернхема, П. Селовей та Дж.Мейєр) та українських науковців (В. Зарицька, О. Лящ, К. Усик).

Згідно моделі емоційного інтелекту ізраїльського психолога американського походження Р. Бар-Она «емоційний інтелект» постає як сукупність некогнітивних (емоційних і соціальних) здібностей, знань, умінь, що впливають на можливість особистості успішно відповідати вимогам соціуму і протистояти його тиску. Дослідник у своїй моделі дуже широко трактує поняття емоційний інтелект, визначаючи його як некогнітивні здібності, знання і набуті компетентності, що дають людині можливість успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями та виділяє п'ять сфер компетентності, які можна ототожнити з п'ятьма компонентами емоційного інтелекту (кожен із компонентів складається з кількох субкомпонентів): 1) пізнання себе – усвідомлення своїх емоцій, упевненість у собі, самоповага, самоактуалізація, незалежність, самоаналіз, асертивність; 2) навички міжособистісного спілкування – емпатія, міжособистісні взаємовідносини, виникнення соціальної відповідальності; 3) здатність до адаптації – розв'язання проблеми, зв'язку з реальністю, гнучкість. 4) управління стресовими ситуаціями – стресостійкість, контроль над імпульсивністю; 5) переважаючий настрій – щастя, оптимізм, задоволеність життям [цит. за 1, с. 47].

Згідно з концепцією Г. Гарднера, у структурі емоційного інтелекту необхідно розглядати внутрішньоособистісний (спрямований на власні емоції) та міжособистісний (спрямований на емоції інших людей) компоненти. Перший характеризується такими складовими, як самосвідомість, рефлексія, самооцінка, самоконтроль, мотивація досягнень. Другий компонент включає емпатію, толерантність, комунікабельність, конгруентність, діалогічність [цит. за 2, с. 7–8].

Д. Гоулман зазначає, що структурними компонентами емоційного інтелекту можуть виступати самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння й управління взаємовідносинами [цит. за 1, с. 33].

К. Петридес та Е. Фернхем стверджують, що емоційний інтелект є сукупністю емоційних відчуттів, які розташовані в глибинних рівнях особистості та визначають емоційний інтелект як здатність до ідентифікації і вираження емоцій, поділяючи його на два компоненти, один з яких спрямований на свої емоції (вербальні і невербальні субкомпоненти), а інший – на чужі емоції (субкомпоненти невербального

сприйняття й емпатії). До третього типу здібностей, пов'язаних з використанням емоцій у мисленні та діяльності, на думку К. Петридеса та Е. Фернхема, входять компоненти гнучкого планування, творчого мислення, перенаправлення уваги і мотивації [цит. за 1, с. 33].

П. Селовей та Дж. Мейєр в процесі ретельного аналізу здібностей, пов'язаних з переробкою емоційної інформації виокремлюють чотири компоненти (чи рівні) емоційного інтелекту, які вони назвали – гілками: 1) сприймання, оцінка та експресія емоцій або ж ідентифікація; 2) використання емоцій для підвищення ефективності мислення та діяльності; 3) розуміння та аналіз емоцій; 4) свідоме управління емоціями для особистісного зросту і покращення міжособистісних відносин [цит. за 3, с. 99].

Погляд на упорядкування структури емоційного інтелекту представлено в працях В. Зарицької. В емоційному інтелекті дослідниця виокремлює чотири базові компоненти: 1) розуміння власних емоцій; 2) самоконтроль і саморегуляцію емоцій; 3) розуміння емоцій інших; 4) використання емоцій у діяльності та спілкуванні [цит. за 4, с. 67–68].

Показниками розуміння власних емоцій є здатності: розпізнавати власні емоції, оцінювати свій емоційний стан, визначати причину переживання емоції, пояснювати її значення, позитивно сприймати оцінку своїх емоцій іншими людьми.

Показниками самоконтролю і саморегуляції емоцій є здатності: стримувати емоції, проявляти їх відповідно до ситуації, зберігати спокій у складних обставинах, контролювати свої емоції, регулювати їх прояв.

Показниками розуміння емоцій інших людей є здатності: усвідомлювати емоційний стан інших, розуміти їх невисловлені емоції, проявляти емпатію, позитивно впливати на емоційний стан інших людей, передбачати силу, тривалість і наслідки їх емоцій.

Показниками використання емоцій у діяльності та спілкуванні є здатності: проявляти емоційну стійкість, бути «екстравертно» чутливим, переживати позитивні емоції, гнучко проявляти емоції у спілкуванні, встановлювати контакт із людьми на емоційній основі [цит. за 4, с. 67–68].

О. Лящ в процесі вирішення проблеми генези емоційного інтелекту в юнацькому віці розглядає емоційний інтелект як структурний феномен, що складається з афективно-когнітивного (сприйняття, розпізнавання і розуміння власних емоцій, емоцій інших людей), поведінково-діяльнісного (адаптивність і ефективність особистості в спілкуванні і діяльності), мотиваційно-рефлексивного компонентів (управління емоційними проявами) [5, с. 144–145].

Як зазначає К. Усик емоційний інтелект складається з трьох взаємопов'язаних розумових процесів: 1) оцінка та вираження емоцій; 2) контроль емоцій; 3) використання емоцій для покращення адаптації. Усі ці здібності можуть бути спрямовані на свої емоції та на емоції інших людей. Оцінка та вираження емоцій можуть здійснюватися вербальними та невербальними способами. У 1997 р. концепція емоційного інтелекту була доповнена авторами і включила чотири «гілки» [6, с. 246].

Таким чином, огляд зарубіжних і вітчизняних підходів до структури емоційного інтелекту засвідчує відсутність єдиного погляду на структуру емоційного інтелекту. Відтак, низка дослідників виділяє в структурі емоційного інтелекту два, три, чотири або п'ять компонентів:

два: внутрішньоособистісний (спрямований на власні емоції) та міжособистісний (спрямований на емоції інших людей) (Г. Гарднер); один спрямований на свої емоції (вербальні і невербальні субкомпоненти), інший – на чужі емоції (субкомпоненти невербального сприйняття й емпатії) (К. Петридес і Е. Фернхем);

три: афективно-когнітивний (сприйняття, розпізнавання і розуміння власних емоцій, емоцій інших людей), поведінково-діяльнісний (адаптивність і ефективність особистості в спілкуванні і діяльності), мотиваційно-рефлексивний (управління емоційними проявами) (О. Лящ); 1) оцінка та вираження емоцій; 2) контроль емоцій; 3) використання емоцій для покращення адаптації (К. Усик);

чотири: самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння й управління взаємовідносинами (Д. Гоулман); 1) сприймання, оцінка та експресія емоцій або ж ідентифікація; 2) використання емоцій для підвищення ефективності мислення та діяльності; 3) розуміння та аналіз емоцій; 4) свідоме управління емоціями для особистісного зросту і покращення міжособистісних відносин (П. Селовей і Дж. Мейєр); 1) розуміння власних емоцій; 2) самоконтроль і саморегуляцію емоцій; 3) розуміння емоцій інших; 4) використання емоцій у діяльності та спілкуванні (В. Зарицька);

п'ять: пізнання себе, навички міжособистісного спілкування, здатність до адаптації, управління стресовими ситуаціями, переважаючий настрій (Р. Бар-Он).

Узагальнення наведених поглядів науковців на структуру емоційного інтелекту дозволяє стверджувати, що більшість дослідників (Г. Гарднер, П. Селовей, Дж. Мейєр, Д. Гоулман, В. Зарицька, О. Лящ та ін.) фактично описують ті самі змістові площини – пізнання та усвідомлення емоцій (Р. Бар-Он,

Г. Гарднер, Д. Гоулман, В. Зарицька, Д. Люсін, О. Лящ, К. Петридес і Е. Фернхем, П. Селовей і Дж.Мейєр, К. Усик), саморегуляцію емоцій (Р. Бар-Он, Д. Гоулман, В. Зарицька, П. Селовей і Дж.Мейєр, К. Усик), ефективність особистості в міжособистісній взаємодії (Р. Бар-Он, Д. Гоулман, В. Зарицька, О. Лящ, К. Петридес і Е. Фернхем, К. Усик). Відтак, з огляду на узагальнення представлених наукових підходів та необхідність забезпечення емпіричної перевірюваності досліджуваного феномена визначимо структуру емоційного інтелекту. Так, нами виокремлюються три взаємопов'язані компоненти: когнітивний, регуляторний та міжособистісний. Де, 1) когнітивний компонент відображає здатність особистості до сприйняття, ідентифікації, диференціації та інтерпретації емоцій як власних, так і емоцій інших людей, а також до їх усвідомлення та осмислення в контексті життєвих ситуацій. Він забезпечує інтелектуальну обробку емоційної інформації та формує основу для адекватного розуміння емоційних проявів; 2) регуляторний компонент пов'язаний із здатністю до свідомого управління емоційними станами, контролю емоційних реакцій, їх модифікації відповідно до ситуаційних вимог, а також використання емоцій як ресурсу для досягнення особистісно значущих цілей. Цей компонент забезпечує адаптивність поведінки та емоційну стійкість особистості; 3) міжособистісний компонент характеризує здатність до розуміння емоцій інших людей, емпатійного реагування, ефективної комунікації та побудови конструктивних міжособистісних взаємин. Він відображає соціальний вимір емоційного інтелекту та зумовлює успішність особистості у взаємодії з оточенням.

Слід зазначити, що такий підхід не претендує на вичерпне відображення структури емоційного інтелекту, а використовується як дослідницька модель, що дозволяє систематизувати наявні теоретичні положення та забезпечити відповідність між змістовими характеристиками феномена й обраними діагностичними методиками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Могиляста С. М. Психолого-педагогічні засоби розвитку емоційного інтелекту старшокласників : дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.07. Київ, 2021. 245 с. URL: https://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/mogilyasta_diser__1616793471.pdf (дата звернення: 22.04.2026).
2. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи) : навч.-метод. посіб. Вінниця : «Діло», 2019. 105 с.
3. Іванова Є. Розвиток і психодіагностика емоційного інтелекту в підлітковому віці. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 1 22). С. 103.
4. Карпенко Є. В. Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. 497 с.
5. Лящ О. П. Генеза емоційного інтелекту в юнацькому віці: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Інститут психології імені Г. С. Костюка, Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2020. 458 с.
6. Усик К. Емоційний інтелект як чинник подолання стресу. *Соціальна психологія. юридична психологія*. 2024. № 60. С. 246

Сафонова Ольга Володимирівна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кудінова М. С.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРИЧИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ТРИВОЖНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У період юнацтва завершуються процеси біологічного дозрівання, посилюється диференційованість емоційних станів і саморегуляція, важливими є контакти з представниками

протилежної статі [4]. Низький рівень тривожності створює умови для успішної професіоналізації, побудови гармонійних сімейних відносин та взаємовідносин з оточенням. Проте сучасні студенти гостро відчують стан тривожності. Він пов'язаний з проявом власної некомпетентності, стурбованістю за власне майбутнє. Це актуалізує проблему детального вивчення особливостей проявів тривожності здобувачів вищої освіти. З цією метою розглянемо до наукових праць, в яких висвітлені особливості проявів тривожності у здобувачів вищої освіти.

Автори монографії «Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі» С. Томчук та М. Томчук зазначають, що юнацький вік характеризується більшою диференційованістю емоційних станів, підвищеним самоконтролем і саморегуляцією. В цей період настрій досить стійкий та усвідомлений. Тривога, яка проявляється, часто не стільки як реакція на специфічні труднощі самого віку, скільки як прояв відстроченого ефекту попередніх психологічних травм. Тривожність може породжуватися внутрішніми конфліктами, переважно самооціночного характеру. В період юнацтва характерний найвищий, порівняно з іншими віковими періодами, рівень тривожності у всіх сферах спілкування, але особливо він зростає у спілкуванні з батьками і дорослими, від яких юнаки і юнки певною мірою залежать. В юнацькому віці рівень тривожності підвищується також у зв'язку з прагненням їх до самоствердження у спільноті однолітків. У разі виникнення труднощів з формуванням позитивної «Я-концепції» та захисту досягнутого рівня самоповаги та самооцінки у них розвивається синдром тривожності, у структурі якого домінують почуття невпевненості в собі, власної провини, нездатності бути на рівні вимог з боку оточуючих. У цьому віці тривожність пов'язана з проявом власної некомпетентності, стурбованістю за власне майбутнє, а також зі сферою сексуальних стосунків, з проблемами із зовнішністю. Піки тривожності вказують на ті потреби, задоволення яких найбільш важливо для емоційного благополуччя. Тривожна особистість характеризується низькою самооцінкою, страхом потерпіти невдачу, конформізмом, але і розвиненим почуттям відповідальності, совісності, скромності. Стійка тривожність впливає на діяльність і розвиток особистості. Проте тривожність сама нерідко виконує захисну функцію. Іноді вона може надати і позитивний вплив на розвиток особистості та на діяльність, але це залежить від особливостей адаптивної поведінки індивіда [5, с. 46–48].

Причини тривожності студентства проаналізовані І. Блохіною у статті «Психологічні причини виникнення тривожності у студентів». Як зазначає авторка, в студентському віці актуалізується внутрішня позиція з установкою на досягнення глобальної мети – стратегії життя. Складність вибору у самовизначенні зумовлюється ще й тим, що авторитетне доросле оточення часто сумнівається в правильності своїх рекомендацій, що змушує молоду людину самостійно приймати рішення і брати відповідальність за них на себе. Відсутність досвіду та певні переживання і страхи у цьому контексті часто породжують розгубленість молодого людини, ситуативну, а іноді й особистісну тривожність. В юнацькому віці формується ряд новоутворень, на основі яких виникають умови входження особистості в нову для неї систему стосунків, прийняття нових життєвих цілей, досягнення більш високого рівня саморегуляції діяльності і поведінки. Нова стадія розвитку інтелекту, посилення особистого контролю, відкритість внутрішнього світу, сепарація від дорослих сприяє становленню стійкої самосвідомості та стабільності «образу-Я». Водночас вирішення таких суттєвих персоніологічних питань нерідко супроводжується протиріччями, внутрішньою напруженістю, тривогою [1, с. 83–85]. Також І. Блохіна стверджує, що поведінка студентів із тривожністю має деякі особливості. Зокрема, такі молоді люди, як правило, не визнаються групою, але й не залишаються ізольованими, вони знаходяться серед найменш популярних оскільки замкнені, некоммунікбельні або ж навпаки – надкоммунікбельні, нав'язливі, озлоблені. Для студентів з підвищеним рівнем тривожності характерними є занижена самооцінка і самоповага, вони не впевнені в собі та своїх силах, почуваються самотньо. Тривожність, що співвідноситься з цінностями, що змінюються, незадоволеністю потреби в збереженні контролю над оточуючою дійсністю, переживається студентами як емоційний дискомфорт. Початок студентського життя піддається впливові певних стресових чинників: зміна референтного та мікросоціального середовища в закладі освіти, нерідко зміна житлових умов, зміна звичного способу життя. Труднощі будь-якого аспекту студентства можуть свідчити про несформованість внутрішньої позиції «Я-студент», низьку продуктивність учбово-професійної діяльності і знижують адаптацію, призводять до виникнення внутрішньої кризи, що супроводжується почуттями розгубленості та тривожності [1, с. 85].

Особливості прояву тривожності студентів у своїх працях також висвітлює О. Галієва. В статті «Психологічні аспекти прояву ситуативної тривожності студентів» авторка зазначає, що тривожність як

явище, викликане певною ситуацією, може порушувати сприйняття, призводити до помилок у міркуванні, координації довільної моторики, впливає на розвиток емоцій і на процес професійного становлення. Зростання ситуативної тривожності в студентському віці є стресогенним фактором, може призвести до розвитку емоційного стресу, зниження здатності до адаптації. У здобувачів вищої освіти спостерігається набагато більша кількість стресових подій порівняно з будь-якими іншими періодами життя. Значним самостійним джерелом тривожності є навчальна діяльність. Навчальна успішність, в свою чергу, також залежить від наявності та рівня тривожності [2, с. 30].

Особливості поведінкових проявів юнаків та юнок із тривожністю описує і О. Дробот у науковій статті «Особистісна тривожність в юнацькому віці: специфіка гендерних проявів». Авторка, стверджує, що на прояв особистісної тривожності впливає біологічна стать особи. О. Дробот встановила взаємозалежність між особистісною тривожністю молоді та їх біологічною статтю. З'ясувала, що дівчата за рахунок ширшого репертуару емоційної поведінки та високої рефлексії більш схильні до особистісної тривожності, яка проявляється в нестабільній самооцінці, постійному порівнянні своїх дій та можливостей з діями та можливостями оточуючих, прагненні довести свою значущість іншим, зокрема в професійній сфері. Юнаки, в свою чергу, більш стримані, мають високу самооцінку, знають свої сильні сторони та вміють ними користуватися, що дозволяє їм впевнено почуватися в соціумі та зберігати свій емоційний стан стабільним [3, с. 63].

Отже, тривожність в період юнацтва, зокрема студентства, має свої особливості як і в причинах її виникнення, так і в проявах. У цьому віці тривожність часто пов'язана з відчуттям власної некомпетентності, переживаннями щодо майбутнього та сферою міжособистісних стосунків, ставленням до власної зовнішності. Відсутність життєвого досвіду, сумніви дорослих і страх зробити помилку часто викликають розгубленість і тривожність. У цей період формується самосвідомість, стабільний «Образ-Я», проте цей процес супроводжується внутрішніми протиріччями, напруженістю, фрустрацією (С. Томчук, М. Томчук, І. Блохіна). На розвиток тривожності впливають також стресові чинники початку студентського життя: зміна соціального оточення, умов проживання, способу життя та навчального ритму (І. Блохіна). Студентам із тривожністю властиві занижена самооцінка, страх невдачі, схильність до конформізму, але водночас – висока відповідальність, совісність, обов'язковість і скромність. Тривожність, що набуває сталого характеру, може негативно впливати на діяльність і особистісний розвиток (І. Блохіна, О. Галієва, С. Томчук, М. Томчук). Спираючись на аналіз наукової літератури можна також виокремити особливості проявів тривожності в хлопців та дівчат: дівчата більш схильні до підвищеної особистісної тривожності через емоційну чутливість і схильність до саморефлексії, що проявляється у нестійкій самооцінці та постійному порівнянні себе з іншими. Юнаки зазвичай емоційно стриманіші, впевненіші у своїх можливостях і краще контролюють емоційний стан, тому рівень їхньої тривожності нижчий (О. Дробот). Таким чином, тривожність у студентському віці є багатовимірним явищем, що потребує диференційованого підходу як у дослідженні, так і в психологічному супроводі здобувачів вищої освіти. Вважаємо, що врахування вікових, гендерних та соціальних чинників є необхідною умовою ефективної психопрофілактичної роботи зі студентською молоддю. Перспективним напрямом подальших досліджень є проведення емпіричного вивчення проблеми тривожності здобувачів вищої освіти з метою виявлення її рівнів, а також розробка циклу занять щодо корекції рівнів тривожності студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блохіна І. О. Психологічні причини виникнення тривожності у студентів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 4. С. 82–86.
2. Галієва О. М. Психологічні аспекти прояву ситуативної тривожності студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 2. Том 3. С. 26–31.
3. Дробот О. В. Особистісна тривожність в юнацькому віці : специфіка гендерних проявів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Том 33 (72). № 3. С. 59–64.
4. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
5. Томчук С. М., Томчук М. І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі : монографія. Вінниця : КВНЗ «ВАНО», 2018. 200 с.

Середа Анна Миколаївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна
Науковий керівник – **Васильєва О. А.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПСИХОЛОГІВ: ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Актуальність дослідження зумовлена підвищеним психоемоційним навантаженням і зростанням вимог до саморегуляції в умовах воєнного стану. Воєнні події в Україні визначають специфіку професійної діяльності психолога, спрямованої на надання психологічної допомоги особам, які зазнали травматичних переживань і кризових життєвих ситуацій. За таких умов професійна діяльність психолога характеризується високим рівнем емоційного залучення, необхідністю оперативного ухвалення рішень і функціонуванням в умовах невизначеності.

Тривале напруження емоційних і регуляторних ресурсів підвищує ризик професійного вигорання та ускладнює професійне становлення психолога. У зв'язку з цим психологічна стійкість розглядається як провідний ресурс підтримання ефективності професійної діяльності та профілактики професійного вигорання.

У науковій літературі відсутня єдина точка зору щодо визначення поняття професійного вигорання. Аналіз наукових джерел свідчить, що синдром емоційного вигорання розглядається як форма прояву професійного вигорання, що зумовлює дослідження цього феномена в аспекті професійної діяльності.

У межах симптоматико-результативного підходу (К. Маслач, Д. Грін, С. Джексон) синдром професійного вигорання трактується як стан емоційного та психічного виснаження, зумовлений професійною діяльністю. К. Маслач професійне вигорання визначає як синдром фізичного й емоційного виснаження, якому притаманні негативна самооцінка, негативне ставлення до професійної діяльності та зниження емпатії у взаємодії з клієнтами або пацієнтами [6].

У процесуальному підході С. Джексон, М. Лейтер, В. Шауфелі розглядають професійне вигорання як динамічний процес, що має стадіальний характер. Провідною детермінантою розвитку професійного вигорання виступає неузгодженість між вимогами професійного середовища та ресурсами особистості.

Професійне вигорання проявляється у формуванні емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції особистісних досягнень, що знижує ефективність діяльності. Л. Карамушка зазначає, що емоційне виснаження характеризується глибоким психоемоційним напруженням і потребує цілеспрямованого психологічного втручання [3].

Встановлено, що редукція особистісних досягнень визначається когнітивною оцінкою власної професійної ефективності та проявляється у зниженні відчуття компетентності й задоволеності результатами професійної діяльності. Зазначені зміни супроводжуються втратою мотивації до професійного самовдосконалення та негативно впливають на подальший професійний розвиток. Подібний підхід представлено у працях Г. Фройденбергера [7].

Негативні наслідки професійного вигорання зумовлюють необхідність цілеспрямованої психологічної профілактики. Психологічна профілактика професійного вигорання спрямована на зниження рівня емоційного виснаження, розвиток механізмів саморегуляції та підтримання ефективності професійної діяльності психолога [1; 5]. Важливим напрямом профілактики є формування адаптивних копінг-стратегій і стабілізація емоційної сфери, що забезпечує попередження розвитку професійного вигорання та збереження психічного здоров'я.

Реалізація профілактичних заходів сприяє зниженню проявів професійного вигорання та підтриманню результативності професійної діяльності, що визначає значущість психологічної профілактики в системі професійної підготовки та практичної діяльності психолога.

Л. Коняєва та О. Гурович [4] розглядають особистісну зрілість як чинник протидії емоційному вигоранню психологів. Встановлено, що підвищення рівня емоційного вигорання супроводжується підвищенням психічної напруги, резистенції, виснаження та деперсоналізації за одночасного зниження рівня особистісної зрілості. Зазначений взаємозв'язок дає підстави розглядати особистісну зрілість як важливий ресурс профілактики професійного вигорання.

Аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що психологічна профілактика професійного вигорання має передбачати розвиток особистісної зрілості, формування навичок саморегуляції та стабілізацію емоційної сфери, що забезпечує зниження рівня вигорання та підтримання ефективності професійної діяльності психолога.

Зазначені положення дають підстави розглядати психологічну профілактику професійного вигорання як процес формування та підтримання особистісних ресурсів, що забезпечують стійкість до професійного стресу. В. Босько до таких ресурсів зараховує комунікативні уміння, здатність до професійної взаємодії, ефективно врегулювання конфліктних ситуацій і сформованість навичок емоційної саморегуляції, що знижують ризик емоційного виснаження [1].

Важливе значення мають позапрофесійні ресурси, зокрема збереження фізичного здоров'я, соціальна залученість і наявність стійких інтересів поза професійною діяльністю, що забезпечують психологічне відновлення та підтримання професійної ефективності. Здатність до подолання професійного стресу запобігає розвитку професійного вигорання, редукції особистісних досягнень і деформації професійної взаємодії психолога [2].

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що психологічна профілактика професійного вигорання спрямована на розвиток особистісних ресурсів, які забезпечують стабільність професійного функціонування психолога та підтримання ефективності професійної діяльності.

У наукових дослідженнях зазначено, що розвиток професійного вигорання зумовлений сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать інтенсифікація професійної діяльності, зростання емоційного навантаження, необхідність інтеграції теоретичних знань і практичних умінь, а також трансформація соціально-економічних умов професійного середовища. Зазначені чинники у поєднанні з недостатньою сформованістю механізмів саморегуляції призводять до підвищення психоемоційного напруження та ускладнення виконання професійних функцій психолога [5].

Суб'єктивні чинники визначаються індивідуально-психологічними особливостями психолога та включають рівень професійної активності, задоволеність професійною самореалізацією, стійкість до фрустрації та суб'єктивну оцінку власної ефективності. Зниження зазначених показників обмежує здатність до подолання психоемоційних навантажень і підвищує ризик професійного вигорання [2].

Таким чином, узагальнення наукових джерел дає підстави стверджувати, що професійне вигорання є складним психологічним феноменом, зумовленим впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників професійної діяльності. Психологічна профілактика професійного вигорання спрямована на розвиток особистісних ресурсів, формування механізмів саморегуляції та підтримання психологічної стійкості, що забезпечує стабільність професійного функціонування психолога та ефективність професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босько В. Теоретичний аналіз проблеми профілактики емоційного вигорання екстремальних психологів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2022. № 3. С. 20–29.
2. Васильєва О. А. Психологічна стійкість як ресурс профілактики професійного вигорання майбутнього психолога. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2026. № 57. С. 32–37.
3. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 125 с.
4. Коняєва Л., Гурович О. Особливості синдрому емоційного вигорання у психологів-консультантів. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Серія «Психологія»*. 2022. № 3 (56). С. 10–18.
5. Міщенко М. С. Психологічні чинники запобігання синдрому емоційного вигорання у майбутніх практичних психологів: монографія. Умань: Візаві, 2019. 236 с.
6. Maslach C., Jackson S. E. The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior*. 1981. Vol. 2. P. 99–113.
7. Freudenberger H. J. Staff burnout. *Journal of Social Issues*. 1974. Vol. 30. P. 150–165.

КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Вступ. Трансформація сучасної української освіти, що відбувається в контексті реалізації концепції Нової української школи, актуалізує необхідність пошуку ефективних дидактичних інструментів формування ключових компетентностей здобувачів освіти. Відповідно до положень Закону України «Про освіту» (2017), Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016), Державного стандарту базової середньої освіти (2020) та Державного стандарту профільної середньої освіти (2024), результатом освітнього процесу має стати не лише засвоєння системи знань, а й формування компетентної особистості, здатної критично мислити, творчо розв'язувати проблеми, застосовувати знання в різноманітних життєвих ситуаціях та навчатися впродовж життя.

За таких умов особливого значення набуває впровадження компетентісно орієнтованих завдань (далі – КОЗ) як засобу практичної реалізації компетентісного підходу в освітньому процесі. Саме такі завдання забезпечують інтеграцію навчального змісту з реальним життєвим досвідом учнів, сприяють розвитку критичного мислення, дослідницьких умінь, рефлексії, навичок прийняття рішень та відповідального ставлення до результатів власної діяльності. Крім того, компетентісно орієнтовані завдання відповідають сучасним міжнародним тенденціям оцінювання освітніх результатів, зокрема підходам, реалізованим у програмі PISA, де пріоритет надається здатності учнів використовувати знання для розв'язання практичних проблем.

Сутність та засади формування компетентісно орієнтованих завдань. КОЗ представляють собою спеціально сконструйовані дидактичні ситуації, спрямовані на формування та діагностику предметних і ключових компетентностей учнів шляхом застосування знань, умінь, навичок і особистісного досвіду для розв'язання практичних проблем. На відміну від традиційних навчальних завдань, КОЗ передбачають активну пізнавальну діяльність учнів, самостійний пошук способів розв'язання проблеми, аналіз інформації та прийняття обґрунтованих рішень [2]. КОЗ є сукупністю взаємопов'язаних завдань, що ґрунтуються на життєвому досвіді учнів та представлені у вигляді кейсу, опрацювання якого потребує використання предметних і міжпредметних компетентностей. Такі завдання можуть подаватися у різноманітних формах: тексту, таблиці, графіка, діаграми, інфографіки, фотографії, розкладу, квитанції, статистичних матеріалів тощо [2; 4]. За твердженням Р. Шаламова, характерними ознаками компетентісно орієнтованих завдань є моделювання реальної життєвої ситуації, практична спрямованість змісту, необхідність аналізу інформації та використання навичок критичного мислення [4]. Застосування таких завдань в освітньому процесі дозволяє інтегрувати предметні знання з життєвими навичками, формувати практичну спрямованість навчання та готувати учнів до самостійного вирішення реальних життєвих ситуацій.

Структурно КОЗ, як правило, включає мотиваційний компонент (стимул), інформаційний блок, сформульовану проблему або завдання та критерії оцінювання результату. Подібну структуру пропонує К. Пономарьова, яка виокремлює стимул, джерело інформації, завдання та інструмент перевірки результатів [2].

Пріоритети використання КОЗ. Педагогічна цінність підходу. А. Блажко та О. Худоярова наголошують, що використання компетентісно орієнтованих завдань забезпечує реалізацію компетентісного підходу та сприяє формуванню в учнів здатності застосовувати знання у практичній діяльності [1].

На основі опрацьованих нами джерел [1–4] використання компетентісно орієнтованих завдань у навчальному процесі сприяє:

- формуванню вміння застосовувати теоретичні знання у практичних життєвих ситуаціях;
- розвитку критичного, аналітичного та творчого мислення;
- встановленню міжпредметних зв'язків;

- підвищенню мотивації до навчання через зв'язок змісту завдань із реальним життєвим досвідом учнів;
- розвитку рефлексивних умінь та навичок самооцінювання;
- формуванню інформаційної культури та навичок роботи з різними джерелами даних;
- розвитку здатності до прийняття рішень у нестандартних ситуаціях;
- формуванню ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової та профільної середньої освіти.

Таким чином, КОЗ виконують не лише контролюючу, а й навчальну, розвивальну та мотиваційну функції, забезпечуючи перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі навчання.

Приклади реалізації компетентнісно орієнтованих завдань. Наведені нижче приклади КОЗ розроблено на основі освітніх та реабілітаційних підходів, обґрунтованих у нашому дослідженні [3].

Приклад 1. «Дерево життя» (українська мова, 3 клас). В основу завдання покладено вірш Н. Красоткіної «Дерево життя». На його основі побудована серія завдань рефлексивно-творчого характеру: визначення власного розуміння поняття «природа»; осмислення шляхів пізнання людиною навколишнього світу; творче доповнення зображення «дерева життя»; рефлексія щодо взаємозв'язку людини і природи; написання есе з використанням власного досвіду; самооцінювання власних досягнень за допомогою «сходинок успіху». Це завдання забезпечує інтеграцію мовно-літературної, природничої та громадянської компетентностей, а також компетентності навчання впродовж життя через розвиток умінь планувати власну діяльність, здійснювати самоаналіз та звертатися по допомогу в разі потреби.

Приклад 2. «Комунальні платежі» (математика, 8 клас). Завдання побудоване на основі реальної життєвої ситуації – розрахунку комунальних платежів родини з трьох осіб, яка проживає у двокімнатній квартирі площею 48,1 м². Учням пропонується: обчислити суму комунальних платежів за конкретний місяць та заповнити таблицю; розрахувати економію коштів при зміні показників споживання електроенергії; класифікувати побутову техніку за рівнем необхідності; визначити способи економного використання ресурсів; здійснити порівняльний аналіз сезонних витрат на комунальні послуги. Завдання сприяє формуванню математичної компетентності, фінансової грамотності, соціальної відповідальності та навичок раціонального ведення домашнього господарства. Крім того, воно демонструє учням практичну цінність математичних знань у повсякденному житті.

Висновки. Отже, компетентнісно орієнтовані завдання є ефективним дидактичним інструментом реалізації компетентнісної парадигми освіти, задекларованої в нормативно-правових документах Нової української школи. Їх використання забезпечує інтеграцію предметних знань із практичним досвідом учнів, сприяє формуванню ключових компетентностей, розвитку критичного мислення, самостійності, рефлексивних умінь та готовності до розв'язання життєвих проблем. Практика застосування компетентнісно орієнтованих завдань засвідчує їх значний потенціал щодо підвищення мотивації до навчання, розвитку міжпредметних зв'язків та забезпечення особистісно орієнтованого характеру освітнього процесу. У контексті реформування української освіти КОЗ доцільно розглядати як один із ключових механізмів формування компетентної, соціально активної та конкурентоспроможної особистості, здатної до успішної самореалізації впродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блажко А., Худоярова О. Дидактичні засади використання компетентнісно орієнтованих завдань у навчанні хімії учнів закладів загальної середньої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Теорія та методика навчання природничих наук.* 2023. № 4. С. 95–107.
2. Пономарьова К. І. Компетентнісно орієнтовані завдання з української мови. Київ : Інститут педагогіки НАПН України. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714221/> (дата звернення: 15.04.2026)
3. Сілявіна Ю. С. Моделювання системи педагогічної реабілітації вихованців з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. / Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 281 с.
4. Шаламов Р. Все про компетентнісно орієнтоване завдання: як його створити? URL: <https://osvitoria.media/lessons/vse-pro-kompetentnisno-orientovane-zavdannya-yak-jogo-stvoryty/> (дата звернення: 15.04.2026)

Сіренко Катерина Станіславівна,
здобувачка освіти 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності С4 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Керівник – Галієва О. М.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗРОБЛЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ФРУСТРОВАНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ЗАСТОСУВАННЯ АДАПТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ

У період війни, здобувачі вищої освіти щодня стикаються з психологічним навантаженням та зазнають емоційного тиску. Сильно впливають на психологічний стан наступні стресові чинники: повітряні тривоги, обстріли, відключення електроенергії, складності навчального процесу, тощо. Важливі й внутрішні проблеми, а саме: необхідність самоорганізації та самоосвіти, пристосованості та мобільності, налагодження та підтримки взаємин із друзями, одногрупниками, викладачами тощо. Все це може призвести до фрустрації [4, с. 57]. Множинні впливи детермінують необхідність теоретико-методологічного та емпіричного осмислення феномену фрустрованості у здобувачів вищої освіти. У наших попередніх публікаціях [19], було здійснено теоретико-методичний аналіз визначеної проблеми. Логічним продовженням є розроблення експериментальної моделі емпіричного дослідження проблеми зниження рівня фрустрованості здобувачів вищої освіти на основі застосування адаптивних копінг-стратегій.

Емпіричне дослідження проблеми зниження рівня фрустрованості здобувачів вищої освіти на основі застосування адаптивних копінг-стратегій ґрунтувалось на результатах проведеного нами теоретико-методологічного аналізу. Концептуальне підґрунтя становили наукові положення про сутність (О. Бондарчук [1], Л. Волченко [6], С. Гарькавець [6], Л. Карамушка [1], І. Коцан [9], М. Лемак [11], Г. Ложкін [9], О. Мельниченко [20], А. Москальова [1], М. Мушкевич [9], О. Нежинська [1], С. Огарь [18], В. Петрище [11], Н. Пінчук [1], Л. Пляка [18], Г. Соломіна [1], О. Степанюк [21], О. Філь [1] та ін.) та структуру (С. Аврамченко [22], О. Вдовіченко [3], Б. Іваненко [22], Б. Ізидорчик [23], О. Кочкурова [13], С. Максименко [13], М. Мушкевич [16], І. Остопольєць [3], О. Прокоф'єва [13], Н. Фалько [3], О. Царькова [13], М. Чагарна [16], Т. Яценко [22] та ін.) фрустрації, механізми психологічного подолання фрустрації (О. Власова [5], І. Коцан [9], Г. Ложкін [9], В. Манолє [15], М. Мушкевич [9], Я. Невідома [5], В. Панок [17], С. Пащенко [5], В. Предко [17], В. Семиченко [5], Г. Якимчук [17], та ін.), сутність адаптивних копінг-стратегій (О. Власова [5], О. Когут [8], І. Коцан [9], Г. Ложкін [9], М. Мушкевич [9], С. Пащенко [5], В. Семиченко [5], Я. Невідома [5] та ін.), а також методологічні підходи щодо процесу організації психологічного експерименту (В. Боснюк [2], Г. Грибенюк [2], О. Малхазов [14], С. Максименко [12], Е. Носенко [12] та ін.) та застосування математичних методів в психології (У. Гудима [7], О. Гудима [7], В. Краєвський [10], Я. Остапенко [10], Т. Паянок [10], Н. Параниця [10], К. Фоменко [21] та ін.).

Експериментальна модель емпіричного дослідження проблеми зниження рівня фрустрованості здобувачів вищої освіти на основі застосування адаптивних копінг-стратегій була розроблена згідно методологічної логіки [2, с. 61] планування наукового експерименту. Таким чином, модель дослідження охопила підготовчий, організаційний, процесуальний, аналітичний етапи.

На першому – підготовчому – етапі проведено теоретико-методологічне дослідження проблеми, висунуто експериментальну гіпотезу. Особливу увагу на цьому етапі приділено процесу операціоналізації ключових понять дослідження, який ґрунтувався на попередньому теоретичному обґрунтуванні структури фрустрованості та передбачав співвіднесення компонентів фрустрованості із відповідними критеріями та емпіричними індикаторами з подальшим доббором психодіагностичних методик.

На другому – організаційному – етапі було реалізовано констатувальний експеримент, який передбачав формулювання експериментальної вибірки (контрольної та експериментальної груп) та здійснення первинного збору діагностичних даних, їх обробка та аналіз.

На третьому – процесуальному – етапі здійснено формувальний експеримент: впроваджено програму зниження рівня фрустрованості здобувачів вищої освіти на основі застосування адаптивних копінг-стратегій. На цьому етапі було створено умови щодо реалізації цілеспрямовану діяльність, спрямовану на зниження рівня фрустрованості здобувачів вищої освіти.

На четвертому – аналітичному – етапі здійснено контрольний експеримент: повторний збір діагностичних даних, порівняння результатів первинного та повторного вимірювання в контрольній та експериментальній групах (порівняння залежних та незалежних вибірок), визначення ефективності проведення експерименту.

Таким чином, нами здійснено опис моделі емпіричного дослідження проблеми зниження рівня фрустрованості здобувачів вищої освіти на основі застосування адаптивних копінг-стратегій. Відображена методологічна структура логіки психологічного експерименту, який передбачає чотири послідовні етапи: підготовчого, організаційного, процесуального, аналітичного. Така етапність забезпечує перевірку причинно-наслідкового зв'язку: між проявами фрустрованості здобувачів вищої освіти та їх навичками застосування адаптивних копінг-стратегій. Перспективою подальших досліджень є розроблення та апробація програми системного впровадження адаптивних копінг-стратегій у практику психологічного супроводу здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук О. І., Карамушка Л. М., Москальова А. С., Нежинська О. О., Пінчук Н. І., Соломіна Г. В., Філь О. А. Методика дослідження особливостей психологічної готовності керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін. Київ. 2014. 148 с.
2. Боснюк В. Ф., Грибенюк Г. С. Експериментальна психологія : навчальний посібник. Черкаси : НУЦЗ України, 2025. 247 с.
3. Вдовіченко О., Остополец І., Фалько Н. Діагностика професійних фрустрацій сучасного вчителя в контексті збереження психологічного здоров'я. *National Health as Determinant of Sustainable Development of Society. Editors : Nadiya DUBROVINA & Stanislav FILIP. Monograph. School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava.* 2021. С. 308–320.
4. Вінс В. А. Психологічні особливості соціальної адаптації студентської молоді в умовах воєнного стану та дистанційної форми навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія : Психологія.* Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 4. С. 56–60.
5. Власова О. І., Семиченко В. А., Пащенко С. Ю., Невідома Я. Г. Психологія вищої школи : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. 405 с.
6. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Конфлікти в освітньому середовищі : діагностика та практика вирішення : навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 91 с.
7. Гудима У. В., Гудима О. В. Математичні методи в психології: основні поняття та приклади : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 150 с.
8. Когут О. О. Матриця розвитку стресостійкості особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : «Психологія».* Т. 12. 2021. С. 108–113.
9. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк : РВВ «Вежа», 2011. 430 с.
10. Краєвський В. М., Остапенко Я. О., Паянок Т. М., Параниця Н. В. Методи аналізу даних у психологічних дослідженнях : навчальний посібник. Ірпінь : Державний податковий університет. 2024. 144 с.
11. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник. Вид. 2. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
12. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія. підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 360 с.
13. Максименко С. Д., Прокоф'єва О. О., Царькова О. В., Кочурова О. В. Практикум із групової психокорекції : підручник. Мелітополь : Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2015. 414 с.
14. Малхазов О. Р. Експериментальна психологія: практичний посібник. Київ : Талком, 2020. 321 с.
15. Манолє В. В. Психологічні особливості фрустрації і агресії засуджених з різними копінг-стратегіями. *Актуальні проблеми практичної психології : збірн. наук. праць Міжнародн. наук.-практич. інтернет конф. (17 травня 2024 року, м. Одеса).* Одеса. 2024. С. 69–72.
16. Мушкевич М. І., Чагарна М. І. Основи психотерапії : навч. посіб. Вид. 3. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 420 с.

17. Панок В. Г., Предко В. В., Якимчук Г. В. Особливості психоемоційного стану та копінг-поведінки українців залежно від рівня ментального здоров'я в умовах пандемії COVID-19 і війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*, 3 (36(75)). 2025. С. 91–102.
18. Пляка Л. В., Огарь С. В. Психодіагностичний комплекс з вивчення особистості студента : практ. посібник. Харків : НФаУ, 2016. 124 с.
19. Сіренко К. С. Суть категорії «фрустрованість» у сучасних психологічних дослідженнях. *Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи (до 10-річчя комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради)* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 29 жовтня 2025 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2025. С. 139–140.
20. Степанюк О., Мельниченко О. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників. Збірник практичних матеріалів. Київ. 2020. 132 с.
21. Фоменко К. І. Математичні методи у психології : розрахунки у Statistica : навч.-метод. посіб. Харків : Діса-плюс, 2017. 183 с.
22. Яценко Т. С., Іваненко Б. Б., Аврамченко С. М. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції : Підготовка психолога-практика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2008. 342 с.
23. Izydorczyk B. Ekspresja agresji w relacjach społecznych studentów wobec nauczycieli akademickich. *Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy*. Nr. 2. Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach. 2007. S. 24–31.

Сковронська Ірина,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-гуманітарних дисциплін,
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»
м. Львів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ Й ОБСТАВИНИ ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕРЕГОВОРІВ

Як і в юридичній практиці, так і в будь-якій іншій сфері переговори складаються з трьох етапів. На першому етапі необхідно здійснити спеціальну попередню підготовку переговорів, визначити місце і час зустрічі, розробити план переговорів, визначити стратегію і тактику, створити атмосферу довіри між учасниками, визначити мету і завдання переговорів тощо.

На другому етапі кожна сторона, що бере участь у переговорах, виступає із заявою, в якій викладає свою позицію і вказує прийнятні для неї шляхи вирішення спірних питань. Після розгляду позицій сторін висувуються пропозиції щодо досягнення компромісу і обговорюється їхня прийнятність.

На третьому етапі сторони із запропонованих варіантів вирішення проблеми обирають той, який влаштовує кожну. Складається угода, і обговорюються перші кроки з її виконання. По завершенні переговорів необхідно подякувати партнеру за спільну роботу, за прагнення дійти компромісу. Навіть якщо ваші переговори з якихось причин не привели до укладення угоди, постарайтеся розлучитися зі своїм партнером таким чином, щоб ви завжди змогли повернутися за стіл переговорів [3].

У переговорах бажана участь не менше двох-трьох осіб від кожної сторони. На перших етапах переговорів, коли потрібне вироблення рішень з широкого комплексу питань взаємопов'язаної діяльності, склад осіб, які беруть участь у переговорах, зазвичай більш значний. До початку переговорів слід розподілити між учасниками групи їхні обов'язки: 1) роль офіційного керівника переговорної команди; 2) роль фахівців з обговорюваної теми; 3) роль секретаря (провідного фахівця з процедури) [1].

Якщо такий розподіл здійснено, то конструктивність, організованість і передбачуваність переговорів значно зростають. Результатом переговорного процесу можуть виступати найрізноманітніші акти. Одночасно вони можуть слугувати тією чи тією мірою і метою переговорів. До них насамперед, звісно, належить договір. Договір є юридичним документом, що відповідає нормам міжнародного права або законодавству певної держави. Договір може мати різні найменування: конвенція, пакт, декларація, протокол.

Заслуговує на увагу дослідження О. Виговської, яка пропонує виокремити обставини, від яких залежить ефективність переговорів [2]. Тому вважаємо, що найбільш важливими є такі кроки:

1. Із самого початку важливо встановити позитивну атмосферу. Протиборчі сторони повинні з'ясувати початкові інтереси одна одної. Контакт віч-на-віч, який можливий у переговорах, дає змогу краще зрозуміти психічний стан сторін.

2. Сторони повинні постійно обмірковувати взаємовигідні варіанти вирішення проблем. Для цього як кожній стороні окремо, так і разом треба проводити «мозкові атаки» (обговорення). Після закінчення обговорення необхідно виокремити найраціональніші ідеї, виявити шляхи їхнього вдосконалення, визначити час оцінювання ідей та ухвалення рішень.

3. У переговорах бажана участь третьої сторони, яка спрямовує, веде переговорний процес. Постійна можливість бачити того, хто веде переговори, може поліпшити відносини сторін. Думки і реакції третьої сторони необхідні, щоб скласти об'єктивне і реалістичне уявлення про ситуацію.

4. Тому, хто веде переговори, потрібно правильно вибрати техніку і форму їх проведення, які мають сприяти успішному вирішенню конфлікту. Найпродуктивнішою формою переговорів, як зазначалося раніше, є діалог із протиборчими сторонами.

5. Під час проведення переговорів сторони мають бути орієнтовані на кінцеву мету. Необхідно спрямувати сторони на ліквідацію джерела цього конфлікту, вирішення основного протиріччя.

Дійсність свідчить про те, що досить актуальною проблемою нашого часу стали переговори зі злочинцями. Це переговори зі звільнення захоплених заручників, викрадених людей, у разі загрози вчинення терористичного акту тощо. Окремим розділом щодо організації переговорних процесів є ведення переговорів з терористами, до яких допускаються тільки особи, спеціально уповноважені. Під час ведення переговорів із терористами як умова припинення ними терористичної акції не повинні розглядатися питання про видачу терористам будь-яких осіб, передачу їм зброї та інших засобів і предметів, застосування яких може створити загрозу життю і здоров'ю людей, а також питання про виконання політичних вимог терористів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Webel C., Galtung J. Handbook of peace and conflict studies. London : Routledge, 2007. 424 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203089163> (date of access: 14.04.2026).

2. Виговська О. Теорія та практика міжнародних переговорів : навч.-метод. посібник. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 220 с.

3. Лепський М. Ефекти, що орієнтують поведінку під час переговорів з конфлікту: соціально-філософський, соціально-культурний та психосемантичний аналіз. *Humanities Studies. Філософія* : збірник наукових праць. 2025. № 24 (101). С. 9–15.

Слепченко Дар'я Сергіївна,

здобувачка вищої освіти 4 курсу спеціальності «Психологія»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.,**

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ВИДИ ТА РІВНІ АГРЕСИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Корекція агресивності є пріоритетним завданням в роботі психолога з підлітками, оскільки конструктивна взаємодія з ровесниками є передумовою психологічного добробуту та активного соціального й особистісного розвитку в цьому віці.

За словником В. Синявського, термін «агресивність» трактується як емоційний стан і риса характеру особистості, одна з форм реагування людини на різноманітні несприятливі у фізичному і психічному відношенні життєві ситуації, які викликають імпульсивність активності поведінки, афективні переживання – гнів, злість, прагнення заподіяти іншому фізичну чи моральну травму та інші подібні стани [4, с. 8].

Г. Печенік розглядає феномен агресивності як: властивість особистості (характер, темперамент); дію, зумовлену наміром образи або приниження; поведінку, що містить загрозу або заподіює шкоду іншим; стан особистості (готовність до нападу); афект, пов'язаний з болем, що утворюється в об'єктних

відносинах; емоцію, яка виникає внаслідок фрустрації [3, с. 4–5]. О. Христук, яка посилається на наукові праці А. Басса та Е. Дарки, визначає такі види агресивних дій: фізична агресія (напад або фізична дія); непряма агресія (плітки, жарти крик, тупотіння ногами); схильність до роздратування (готовність до прояву негативних емоцій за найменшого емоційного збудження); негативізм (опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активної боротьби); образа (заздрість і ненависть до оточуючих за їх реальні чи уявні вчинки); підозрілість (від недовіри й обережності до переконання, що всі інші люди завдають шкоду чи планують це зробити); вербальна агресія (сварка, крик, погрози, прокляття) [5, с. 90].

З метою дослідження видів та рівнів агресивності підлітків було проведено емпіричне дослідження на базі Запорізької гімназії № 91 Запорізької міської ради. У дослідженні взяли участь 30 учнів 6-тих класів віком від 10 до 11 років. Як діагностичний інструментарій ми обрали «Тест діагностики форм агресії Басса-Дарки» [2, с. 102-104] та «Тест агресивності» (опитувальник Л. Почебут) [1, с. 20-23]. Діагностування проводилось офлайн.

Результати проведення «Тест діагностики форм агресії Басса-Дарки» показано на рис. 1.

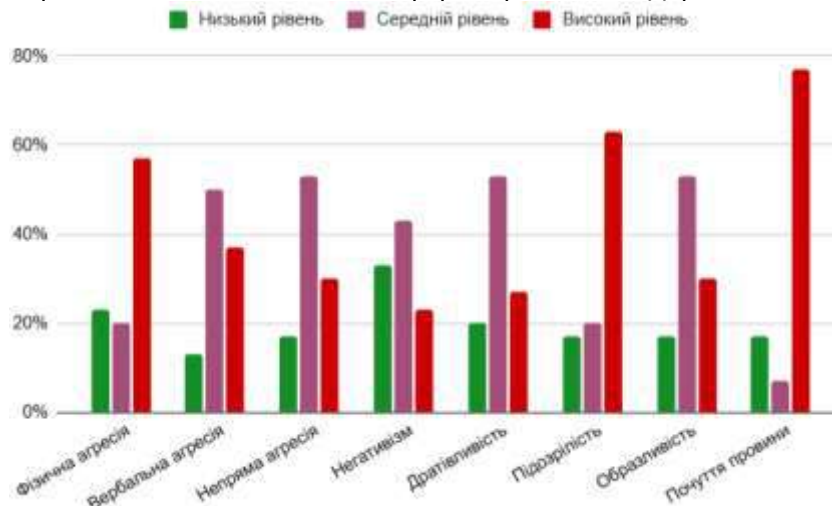

Рис. 1. Види та рівні агресивності підлітків за методикою «Тест діагностики форм агресії Басса-Дарки»

За підсумками дослідження, проведеного за методикою «Тест діагностики форм агресії Басса-Дарки», було встановлено, що серед видів агресивності в респондентів переважають високі показники за шкалами: «почуття провини» (77 % або 23 опитаних), «підозрілість» (63 % або 19 опитаних) та «фізична агресія» (57 % або 17 опитуваних). Почуття провини проявляється у тому, що підліток висловлює можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, робить зло, а також відчуваються їм докори сумління. Підозрілість виявляється у схильності до недовіри і обережності по відношенню до людей, заснованій на переконанні в тому, що оточення має намір заподіяти шкоду. Підлітки з високими показниками фізичної агресивності схильні виражати свою агресію стосовно інших людей із застосуванням фізичної сили.

Результати проведення «Тест агресивності» (опитувальник Л. Почебут) показано на рис. 2.

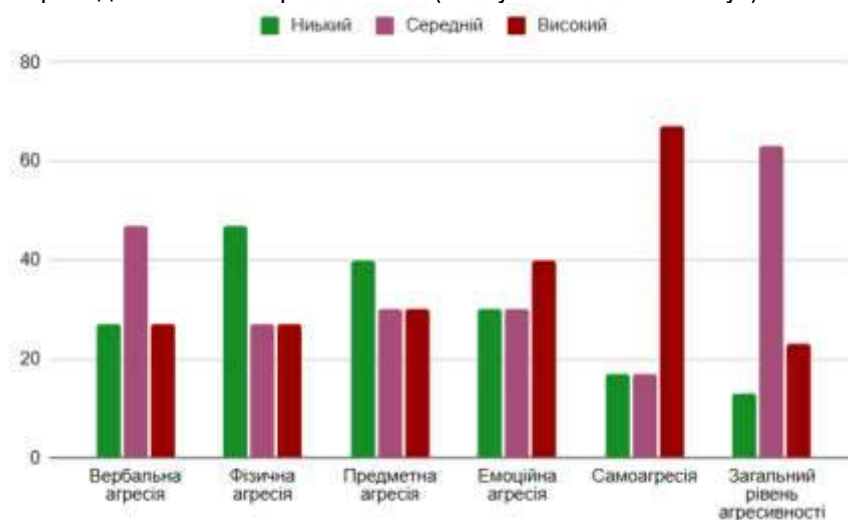

Рис. 2.2. Рівні та види агресивності підлітків за методикою «Тест агресивності» (опитувальник Л. Почебут)

На рис. 2 можна побачити, що в опитаних підлітків переважають високі показники за шкалою «самоагресія» (67 %, тобто 20 опитаних). Такі особистості перебувають у конфлікті самі з собою; у них відсутні або ослаблені механізми психологічного захисту; вони виявляються беззахисними в агресивному середовищі. Також в учнів 6 класів відстежується схильність до емоційної агресії. 40 %, тобто 12 опитаних, мають високі показники за цієї шкалою. У таких осіб виникає емоційне відчуження при спілкуванні з іншими людьми, супроводжуване підозрілістю, ворожістю, неприязню або недоброзичливістю стосовно неї.

Таким чином, емпіричне дослідження засвідчило, що опитані підлітки мають тенденції до почуття провини та самоагресії, підозрілості, фізичної та емоційної агресії, що підтверджує доцільність розробки та впровадження психокорекційних програм, спрямованих на зниження агресивності підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників : збірник практичних матеріалів / авт.-упоряд.: О. Степанюк, О. Мельниченко. Київ, 2020. 132 с.
2. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Ч. 8 : Діагностика особистості працівника ОВС в системі психологічного супроводження : навч.-метод. посіб. / Д. О. Александров, О. В. Давидова та ін. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2015. 130 с.
3. Печенік Г. С. Зіставлення понять агресії та насильства у психології. *Теорія і практика сучасної психології*. 2011. № 2. С. 4–5.
4. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / за ред. Н. А. Побірченко. Київ, 2007. 336 с.
5. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки : навч.-метод. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

Слухінський Данііл Миколайович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Київський авіаційний інститут,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Селезень Г. В.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології професійної освіти,
Київський авіаційний інститут,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ ПІДЛІТКІВ

Вступ. Нагальною проблемою сьогодення є дослідження психологічних особливостей соціальної адаптації підлітків в умовах безпрецедентних масштабів цифровізації та докорінної трансформації їхнього життєвого укладу. Сучасний інформаційний простір, особливо в контексті розвитку технологій Web 2.0 та Web 3.0, перетворився на потужне середовище, яке фактично замінило або суттєво трансформувало традиційні інститути соціалізації. Занурення у цифровий світ стало невід'ємною частиною повсякденності сучасного підлітка, формуючи нові патерни поведінки, комунікації та світосприйняття. Проте вимушене або надмірне перебування у віртуальному світі часто супроводжується руйнуванням реальних міжособистісних соціальних зв'язків, втратою навичок живої комунікації, що, зі свого боку, зумовлює емоційне виснаження та гостру потребу у формуванні нових адаптаційних стратегій.

Глобальна інтеграція підлітків у медіапростір створює стійке тло для виникнення феномену «цифрового стресу». В умовах безперервного потоку інформації, віртуального порівняння себе з іншими та ризиків кібербулінгу формується тривалий психоемоційний напружений фон. Такий стан нерідко стає каталізатором соціальної ізоляції, яка виступає сприятливим ґрунтом для розвитку підвищеної тривожності, фрустрації, депресивних станів та інших дестабілізуювальних емоційних проявів. Відрив від реальної соціальної взаємодії значно ускладнює процес психологічного дорослішання особистості.

Метою дослідження стало визначення психологічних чинників та механізмів соціальної адаптації підлітків в умовах сучасного інформаційного простору.

Аналіз останніх публікацій з теми дослідження. Слід відзначити, що проблематика трансформації суспільства та соціалізації підлітків під впливом інформаційних технологій є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, О. Макаренко та О. Постова ґрунтовно досліджували особливості соціалізації підлітків у контексті ризиків виникнення комп'ютерної залежності та її впливу на особистісний розвиток [1]. М. Назар у своїх працях висвітлює специфіку впливу цифрового середовища на трансформацію соціальної поведінки сучасної молоді, наголошуючи на зміні комунікативних патернів [2]. Психологічні аспекти впливу соціальних мереж на формування самооцінки підлітків, зокрема залежність від віртуального схвалення, розкриваються у новітніх дослідженнях О. Романенкової [3].

Значний внесок у розуміння механізмів віртуальної поведінки зробили зарубіжні дослідники. Зокрема, Дж. Сулер описав фундаментальний феномен «ефекту розгальмовування в мережі», який пояснює специфіку анонімної комунікації, зниження психологічних бар'єрів та зміни в поведінці підлітків онлайн [6]. Особливої уваги набула проблема синдрому втрачених можливостей. Його мотиваційні, емоційні та поведінкові кореляти детально вивчені в дослідженнях А. Пшибильського з колегами [5], а зв'язок цього феномена з тривожністю, депресією та проблемним використанням смартфонів доведено в емпіричних працях Дж. Елхая та співавторів [4].

Аналіз літератури дозволяє виокремити поняття «цифрова дезадаптація» – стан глибокого розриву між психологічними ресурсами підлітка та вимогами інформаційного простору. Цей феномен розгортається через три послідовні стадії: 1) *Напруження* (виникає через надлишок контенту, супроводжується страхом пропустити щось важливе – синдромом FOMO [4; 5]); 2) *Резистенція* (емоційне блокування, небажання спілкуватися з батьками у реальному житті, що посилюється ефектом мережевого розгальмовування [6]); 3) *Виснаження* (проявляється через «інформаційну втому», дисоціацію віртуального «Я» та редукцію особистих досягнень поза мережею). Головним механізмом дезадаптації виступає поступове залучення особистості у «цикл відчуження», коли ескапізм стає основним способом подолання життєвих труднощів [1].

Результати емпіричного дослідження. Емпіричне дослідження (N=40, учні Спеціалізованої школи № 301 м. Києва) проводилося з метою діагностики рівнів адаптації підлітків до інформаційного простору та встановлення зв'язку між інтернет-залежністю, соціальною ізоляваністю і загальною адаптованістю. Вибірку поділено на три вікові групи (11-13, 14-16, 17-18 років). Використано методики: СПА К. Роджерса та Р. Даймонд, Тест К. Янг (IAT) та Шкалу Д. Рассела і М. Фергюсона.

У групі *11-13 років* переважає середній рівень занурення в мережу (62 %) та соціальної адаптації (69 %). Високий рівень ізоляції мають лише 15 %. Виявлено атипові випадки, що доводять нелінійність впливу мережі: респондент із критичною залежністю (80 балів за Янг) продемонстрував найвищу адаптацію (85 %) завдяки статусу лідера кіберспортивної команди, тоді як інший учень за низького інтересу до мережі виявив критичну соціальну ізоляцію через глибинну інтроверсію.

Група *14-16 років* виявилася найбільш вразливою: тут зафіксовано пік високого рівня інтернет-залежності (28,6 %) та соціальної ізоляції (35,7 %), а низька адаптація характерна для 21,4 % осіб. Інтернет слугує механізмом компенсації комунікативних труднощів, що деформує самооцінку [3]. Натомість у групі *17-18 років* відбувається стабілізація: висока інтернет-залежність знижується до 23,1 %, а перебування онлайн стає повсякденною нормою, хоча для третини юнацтва (30,7 % з високою самотністю) мережа залишається простором уникнення реальних викликів.

Кореляційний аналіз за Пірсоном спростував гіпотезу про прямий деструктивний вплив інтернету на соціалізацію. Між інтернет-залежністю та соціальною адаптацією виявлено практично нульовий зв'язок ($r = 0,03$), як і з соціальною ізоляваністю ($r = 0,07$). Натомість зафіксовано критично сильний обернений зв'язок між соціально-психологічною адаптацією та ізоляваністю ($r = -0,98$). Це доводить, що базовим фактором дезадаптації є реальна соціальна самотність, а занурення у віртуальний світ виступає лише наслідком і компенсаторним механізмом емоційного відчуження в офлайн-середовищі.

Висновок. З'ясована специфіка впливу інформаційного простору на підлітків демонструє його комплексний та амбівалентний характер. Емпірично доведено, що надмірне захоплення мережею виступає не стільки причиною, скільки індикатором поглиблення соціальної дезадаптації та відчуття самотності. Порушена проблема потребує відмови від репресивних методів контролю (заборон гаджетів) на користь психолого-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення резильєнтності. Профілактика має включати розвиток емоційного інтелекту, формування навичок цифрової гігієни, стимулювання альтернативних офлайн-активностей та відновлення довірливих стосунків у сім'ї, що дозволить розірвати цикл віртуального відчуження та знизити рівень реальної соціальної ізоляції.

Висновок. З'ясована специфіка впливу інформаційного простору на підлітків демонструє його комплексний та амбівалентний характер. Емпірично доведено, що надмірне захоплення мережею виступає не стільки причиною, скільки індикатором поглиблення соціальної дезадаптації та відчуття самотності. Порушена проблема потребує відмови від репресивних методів контролю (заборон гаджетів) на користь психолого-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення резильєнтності. Профілактика має включати розвиток емоційного інтелекту, формування навичок цифрової гігієни, стимулювання альтернативних офлайн-активностей та відновлення довірливих стосунків у сім'ї, що дозволить розірвати цикл віртуального відчуження та знизити рівень реальної соціальної ізоляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Макаренко О., Постова О. Соціалізація підлітків та комп'ютерна залежність. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2007. Т. 71. С. 23–27.
2. Назар М. М. Вплив цифрового середовища на соціальну поведінку підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2022. Вип. 58. С. 112–121.
3. Романенкова О. Ю. Психологічні аспекти впливу соціальних мереж на формування самооцінки підлітків. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 1. С. 83–89.
4. Fear of missing out, need for touch, anxiety and depression are related to problematic smartphone use / Elhai J. D., Levine J. C., Dvorak R. D., Hall B. J. *Computers in Human Behavior*. 2016. Vol. 63. P. 509–516.
5. Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out / Przybylski A. K., Murayama K., DeHaan C. R., Gladwell V. *Computers in Human Behavior*. 2013. Vol. 29, No. 4. P. 1841–1848.
6. Suler J. The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & Behavior*. 2004. Vol. 7, No. 3. P. 321–326.

Смольніков Артем Андрійович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Аніщенко М. А.,**
доктор наук з державного управління, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЩОДО АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ ГРОМАДИ

Особливості соціальної роботи з підлітками із числа внутрішньо переміщених осіб щодо їх адаптації в умовах громади зумовлені глибоким впливом вимушеного переміщення на психоемоційний стан, соціальну ідентичність і процеси соціалізації молоді в кризовий період. Підлітковий вік сам собою є періодом інтенсивної кризи ідентичності, а поєднання цього з досвідом втрати дому, розривом соціальних мереж, зміною освітнього середовища та постійним відчуттям невизначеності значно ускладнює процес адаптації [1]. Переміщені підлітки часто переживають складний комплекс емоцій, серед яких домінують почуття втрати, тривога за майбутнє, сором через відмінність від однолітків, а також внутрішній конфлікт між бажанням зберегти зв'язок із попереднім місцем проживання і потребою інтегруватися в нову громаду.

У науковому сенсі така адаптація розглядається як багатокомпонентний процес, що включає психологічну, соціальну, культурну та освітню складові. Психологічна дезадаптація проявляється у формі підвищеної тривожності, депресивних симптомів, порушень сну, соматичних скарг, зниження самооцінки та схильності до ризикованої поведінки [2]. Соціальна дезадаптація своєю чергою виражається в труднощах встановлення нових дружніх зв'язків, конфліктах з однолітками, відчутті відчуженості від колективу класу або громади, а також у стигматизації та булінгу з боку місцевих жителів. Освітня складова характеризується падінням академічної успішності, втратою мотивації до навчання, пропусками занять і труднощами в опануванні нового навчального матеріалу через психоемоційне навантаження.

Соціальна робота з цією категорією підлітків потребує глибоко індивідуалізованого, травмоінформованого підходу, який базується на принципах емпатії, безпечного середовища та поступового відновлення відчуття контролю над власним життям. Соціальний працівник виконує роль не лише координатора допомоги, а й фасилітатора процесів ресоціалізації, допомагаючи підлітку переосмислити свій

досвід переміщення як ресурс для розвитку стійкості та адаптивності [4]. Важливим елементом роботи є створення умов для поступового відновлення соціальних зв'язків через участь у групових заходах, клубах за інтересами, спортивних секціях та творчих студіях, де підлітки з числа внутрішньо переміщених осіб взаємодіють з місцевими однолітками в неформальній, підтримувальній атмосфері.

Особливу увагу необхідно приділяти роботі з сім'ями переміщених підлітків, оскільки сімейна підтримка є одним із ключових факторів успішної адаптації. Соціальний працівник сприяє зміцненню внутрішньосімейних ресурсів, допомагає батькам зрозуміти вікові особливості підліткового періоду в умовах переміщення та навчає їх ефективним стратегіям емоційної підтримки дитини [3]. Крім того, ефективна соціальна робота передбачає активну взаємодію з освітніми закладами, де реалізуються програми соціально-педагогічного супроводу, антибулінгові ініціативи та заходи з формування інклюзивного шкільного середовища.

Успішність адаптації підлітків із числа внутрішньо переміщених осіб значною мірою залежить від створення в громаді толерантного та інклюзивного соціального клімату. Для цього соціальні служби спільно з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями впроваджують просвітницькі кампанії, спрямовані на подолання стереотипів щодо переміщених осіб, а також організовують спільні культурні, спортивні та волонтерські проєкти, що сприяють взаємному знайомству та формуванню почуття спільної належності [3]. Такий комплексний, міжсекторальний підхід не лише прискорює процес адаптації, але й сприяє розвитку особистісного потенціалу підлітків, формуванню в них соціальної компетентності, емоційної стійкості та здатності до конструктивної взаємодії в нових умовах життя [2; 4].

Таким чином, соціальна робота з підлітками внутрішньо переміщених осіб є багатогранним процесом, що вимагає поєднання психосоціальної допомоги, педагогічного супроводу та активної соціальної інтеграції, з обов'язковим урахуванням індивідуальних особливостей кожного підлітка та ресурсів конкретної громади. Лише за умови системної та координованої підтримки можна досягти повноцінної соціалізації молоді, яка пережила вимушене переміщення, і забезпечити її гармонійне включення в життя громади, що приймає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Changes in children's lives during the war. URL: https://gradus.app/documents/211/Children_Report_Gradus_28042022.pdf.
2. Rehabilitation and social reintegration of asylum-seeking children affected by war and armed conflict / Tonheim M. et al. 2015. 144 p. URL: https://www.udi.no/globalassets/global/forskning-fou_i/asyl/fou-rehab-reintegration2015.pdf.
3. Попок А., Дяченко А. Приймаюча громада як суб'єкт інтеграції внутрішньо переміщених осіб. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2020. № 2. С. 21–28.
4. Сова М. С. Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами: досвід Європейського Союзу. *Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts* : Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, May 11–12, 2023. Dnipro, 2023. P. 172–174.

Сокуренько Дар'я Андріївна,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 110 Соціальна робота та консультування,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Клопота О. А.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Інтенсивність життя сучасного суспільства вимагає високого рівня соціальної компетентності і, відповідно, готовності й здатності ефективно вирішувати повсякденні проблеми й завдання у процесі взаємодії з оточенням на різних соціальних рівнях, незалежно від стартових можливостей суб'єктів

взаємодії. Усе це зумовлює актуальність пошуку ефективних форм і засобів розвитку соціальної компетентності, починаючи з дитячого віку. Гостроти проблеми додає факт існування додаткових складнощів для деяких категорій, зокрема для дітей, які мають ті чи ті порушення мовленнєвого розвитку.

Мовлення є найважливішим засобом комунікації, психосоціального розвитку і соціалізації дитини, в основі яких – взаємодія у соціальному просторі, що зумовлює успішність у різних видах діяльності, дозволяє використовувати свій соціальний досвід практично. Саме тому в сучасному науковому просторі відбувається активний пошук оптимальних методів та засобів розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Попри це, недостатньо розробленим залишається питання методичних аспектів формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

У контексті теми нашого дослідження передусім викликає інтерес тлумачення терміну «соціальна компетентність». Зокрема, І. Краснощок під зазначеною компетентністю розуміє результат соціалізації особистості, оволодіння системою цінностей суспільства, навичками взаємодії з іншими людьми, дотримання установлених тут норм і правил, структура якої представлена такими компонентами, як:

1) когнітивний (знання, необхідні для продуктивної взаємодії у соціумі: про соціум, суспільні правила і норми; знання про себе як члена суспільства та способи конструктивної взаємодії, запобігання і розв'язання конфліктів);

2) ціннісно-мотиваційний (система цінностей та мотивів, які стосуються включення у соціум та самореалізації у ньому; ціннісне ставлення до себе та оточення, до своїх прав та прав інших членів суспільства; позитивне ставлення до соціальної взаємодії; відповідальність за наслідки своїх вчинків);

3) поведінково-комунікативний (соціальний досвід та сформованість навичок соціальної взаємодії; здатність до самоаналізу, погодження власних цілей і потреб, враховуючи цілі й потреби оточення; уміння визначити цілі комунікації та способи забезпечення її продуктивності; уміння співпрацювати з оточенням, конструктивно взаємодіяти) [1].

Виходячи з того, що розвиток соціальної компетентності старших дошкільників відбувається під впливом низки чинників, особливу увагу в контексті нашої теми викликає вплив мовленнєвих порушень на цей процес. Л. Костик та Н. Кучумова запевняють, що мовленнєві порушення негативно впливають на соціалізацію дітей та можуть спричинити певні проблеми психо-соціального розвитку. Йдеться, зокрема, про труднощі встановлення соціальних контактів і комунікації з однолітками та дорослими через неможливість чітко висловити свої думки, що може призвести до соціальної ізоляції дитини [2].

У зв'язку з цим актуальним вважаємо аналіз сучасних методів та засобів розвитку соціальної компетентності даної категорії старших дошкільників. Дослідження М. Палько та Л. Котлової підтверджують ефективність використання ігрових методів у роботі з розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку, які мають мовленнєві порушення. Такі результати вчені пояснюють тим, що впровадження ігрових занять у виховний процес дозволяє не тільки підвищити рівень комунікативних навичок, але й здійснити розвиток мовленнєвої діяльності дітей з мовленнєвими порушеннями. Саме тому доцільним є використання варіативних ігор для виконання цих завдань, зокрема таких, як: дидактичні, сюжетно-рольові, комунікативні, рухливі, ігри-драматизації та деяких інших [3].

Водночас Л. Костик і Н. Кучумова наголошують на тому, що позитивний вплив на розвиток соціальної компетентності старших дошкільників з мовленнєвими порушеннями мають інтерактивні методи, які сприяють зростанню мовленнєвої активності дитини та спонукає її до соціальної взаємодії. Рекомендованими для впровадження можуть бути такі інтерактивні вправи, як: «Дерево цілей», «Мозковий штурм», «Навчаючи-навчаюсь», «Мікрофон», «Карусель» та деякі інші [2].

Натомість Л. Зданевич дійшов висновку про пріоритетність використання проектної діяльності як методу розвитку соціальної компетентності старших дошкільників з мовленнєвими порушеннями. Автор наголошує на тому, що парні та групові проекти, які виконуються з навчальною метою, зумовлюють активізацію соціальної взаємодії з однолітками тощо, та підкреслює, що метод проектів характеризується варіативними функціональними можливостями, зокрема, забезпечує мовленнєвий, пізнавальний, соціальний та емоційний розвиток дітей [4].

Таким чином, можемо зробити висновок, що ефективність цілеспрямованої діяльності з розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями забезпечує використання ігрових, інтерактивних, проектних методів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Краснощок І. П., Кравцова Т. О. Формування соціальної компетентності підлітків у середовищі закладів загальної та позашкільної освіти. *Наукові записки*. 2024. № 216. С. 211–217.
2. Костик Л., Кучумова Н. Вплив мовленнєвих порушень на навчальну діяльність та соціалізацію дитини. *Молодь і ринок*. 2025. № 6. С. 134–139.
3. Палько М., Котлова Л. Вплив ігрових технологій на розвиток комунікативної компетентності дітей з мовленнєвими порушеннями. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Запоріжжя, 22–23 жовтня 2025 р.). Запоріжжя, 2025. С. 261–262.
4. Зданевич Л. В., Цегельник Т. М., Лоб О. В., Соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення: дефінітивний аналіз проблеми. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 6. С. 452–461.

Сташук Ольга Олександрівна

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи
Хортицької національної академії
м. Запоріжжя, Україна

Зайцева Дар'я Вікторівна

студентка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ ЯК ЖИТТЄТВОРЧИЙ КОНСТРУКТ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ДІАГНОСТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена сукупністю демографічних, соціально-економічних, воєнних і психолого-педагогічних чинників, що визначають сучасні умови життєдіяльності осіб передпенсійного та пенсійного віку в Україні. Однією з провідних тенденцій розвитку сучасного суспільства є демографічне старіння населення, що супроводжується зростанням частки осіб похилого віку та відповідним посиленням навантаження на системи соціального забезпечення. За даними міжнародної статистики, частка осіб віком 65+ в Україні у 2024 році становить близько 18,9 % [1], що свідчить про структурні зміни вікової піраміди населення та актуалізує потребу не лише в економічній підтримці, а й у забезпеченні належного рівня соціально-психологічної адаптації цієї категорії населення. Узгоджено з цим, аналітичні матеріали OECD («Pensions at a Glance 2023») вказують на зростання ризиків недостатнього пенсійного забезпечення, що обумовлює необхідність продовження професійної активності або переорієнтації життєвих стратегій у старшому віці [2].

На рівні індивідуального соціально-психологічного функціонування вихід на пенсію супроводжується глибокими трансформаціями особистісної ідентичності, системи смисложиттєвих орієнтацій і поведінкових стратегій. У межах вітчизняних досліджень встановлено, що для осіб передпенсійного віку характерними є підвищена тривожність, амбівалентне ставлення до майбутнього, зниження мотивації до соціальної активності та труднощі прийняття нової соціальної ролі [4]. Зокрема, у працях Л. Магдисюк (2016; 2020) емпірично доведено, що недостатня сформованість компонентів готовності до виходу на пенсію пов'язана з труднощами адаптації та зниженням суб'єктивного благополуччя в період пенсійного переходу [4]. Отримані результати узгоджуються з висновками зарубіжних досліджень, у яких підкреслюється, що успішність адаптації до пенсії визначається не лише економічними чинниками, а й соціально-психологічними ресурсами особистості, зокрема рівнем планування, самоєфективності та соціальної підтримки [5]. Водночас аналіз наукових джерел засвідчує фрагментарність підходів до емпіричного вивчення цього феномену, що обмежує можливість цілісного розуміння структури соціально-психологічної готовності та її рівневої організації. За таких умов особливої значущості набуває розроблення методології діагностичного дослідження соціально-психологічної готовності, яка забезпечує системне поєднання якісних і кількісних підходів, валідне визначення критеріїв і показників, а також можливість комплексної інтерпретації отриманих результатів.

Мета статті полягає у розкритті методології діагностичного дослідження рівнів розвитку психосоціальної готовності до виходу на пенсію.

Концептуальні засади діагностичного дослідження. У сучасному науковому дискурсі соціально-психологічна готовність до виходу на пенсію трактується як інтегральний багатовимірний конструкт, що охоплює смисложиттєвий, емоційно-вольовий, соціально-комунікативний та поведінково-рефлексивний компоненти. Такий підхід концептуально узгоджується з положеннями теорії життєтворчості та психосоціального розвитку особистості, відповідно до яких перехідні життєві етапи (зокрема вихід на пенсію) розглядаються як критичні точки перебудови ідентичності та соціальних ролей [5].

Спираючись на результати проведеного нами теоретичного аналізу [1-5 та ін.], соціально-психологічну готовність до виходу на пенсію визначаємо як інтегровану сукупність психологічних та соціальних властивостей особи пізньої злості, яка відображає її здатність усвідомлено й конструктивно змінювати соціальну роль, зберігати смисложиттєві орієнтири, виявляти резильєнтність у стресових ситуаціях і відчувати себе соціально включеною в нові умови. Теоретико-методологічними підґрунтями нашого визначення служать наукові праці Л. Магдисюк [3; 4], яка емпіричним шляхом встановила, що психологічна готовність до виходу на пенсію охоплює п'ять факторів у період пізньої зрілості, які відображають поведінковий, міжособистісний, комунікативний, інтелектуальний та емоційно-вольовий вимір особистості. Це підтверджує системний характер феномену соціально-психологічної готовності особистості і вимагає перевірити не один ізольований аспект, а його цілісний профіль.

Критерії, показники та діагностичні методики. Для вирішення завдань дослідження нами було визначено критерії та показники соціально-психологічної готовності до виходу на пенсію. Виділено чотири ключові критерії:

- суб'єктивно-смысловий критерій оцінює наявність у особистості усвідомлених цілей на майбутнє, позитивне сприйняття процесу та результатів свого життя, а також розвинений внутрішній локус контролю. Критерій демонструє ступінь, до якої людина зберігає це відчуття, спрямованості й суб'єктності у зв'язку з наближенням пенсії;
- емоційно-вольовий критерій оцінює здатність особистості адаптуватися до змін, відновлюватися після стресових ситуацій, зберігати зосередженість під тиском і вірити у власні можливості. Цей компонент охоплює почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності; емоційний тонус, цілеспрямованість, самовлада, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність і самоконтроль;
- соціально-підтримуючий критерій відображає сприйняття особою підтримки з боку родини, друзів та значущих осіб, а також суб'єктивне відчуття включеності в соціальне середовище, адже наявність множинних соціальних ідентичностей та можливість надавати підтримку іншим (а не лише отримувати її) є ключовими предикторами успішної адаптації до нового статусу;
- рефлексивно-поведінковий критерій забезпечує усвідомлення власного ставлення до пенсії, наявність конкретних планів і готовність до соціальної активності у новому статусі.

До кожного критерію вимірювання показників соціально-психологічної готовності особистості до виходу на пенсію було підібрано валідні стандартизовані діагностичні методики (див. табл. 1).

Таблиця 1

Діагностичні методики для визначення рівня розвитку психосоціальної готовності до виходу на пенсію

Критерії	Показники	Діагностична методика
Суб'єктивно-смысловий	Наявність цілей у майбутньому; задоволеність прожитим; локус контролю	Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д. О. Леонтьєва
Емоційно-вольовий	Здатність до адаптації, відновлення після труднощів, стресостійкість	Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (CD-RISC), укр. Версія (Стаднік, Мельник, 2025)
Соціально-підтримуючий	Сприймають підтримку з боку родини, друзів та значущих осіб	Багатомірна шкала сприйняття соціальної підтримки MSPSS, укр. Версія (Мельник, Стаднік, 2023)
Рефлексивно-поведінковий	Ставлення до пенсії, наявність планів, орієнтація на соціальну активність	Напівструктуроване інтерв'ю (за Л. Магдисюк, модифіковане)

Поєднання обраних нами діагностичних методик дозволяє отримати диференційований соціально-психологічний профіль готовності. Дані інтерв'ю та СЖО розкривають змістовий і часовий горизонт, у якому особа «бачить» свою пенсію. Дані CD-RISC характеризують ресурсний потенціал подолання, а MSPSS – зовнішню соціальну опору. Узгоджено низькі показники за всіма чотирма методиками вказують на системну неготовність, що потребує комплексного психологічного супроводу. Дисонанс між показниками (наприклад, висока осмисленість при низькій соціальній підтримці) дозволяє визначити конкретну зону роботи та спланувати адресну соціально-психологічну допомогу.

На основі аналізу критеріїв і показників виокремлено три рівні соціально-психологічної готовності до виходу на пенсію.

Високий рівень характеризується позитивним і конструктивним ставленням до майбутнього пенсійного статусу: особа сприймає його як початок нового самостійно осмисленого етапу, а не лише як завершення трудової діяльності. Вона має чіткі плани та інтереси на майбутнє, демонструє розвинений внутрішній локus контролю, здатна адаптуватися до змін і конструктивно долати стресові ситуації. Особа відчуває стабільну соціальну підтримку з боку близьких і демонструє готовність до розвитку соціальної активності. Смыслжиттєві орієнтації є стійкими та диференційованими: людина водночас задоволена прожитим і бачить перспективу в майбутньому. За шкалами СЖО такі особи мають високі показники за субшкалами «Цілі в житті» та «Локус контролю – Я».

Середній рівень характеризується амбівалентним ставленням до виходу на пенсію: особа одночасно очікує звільнення від робочих обов'язків і тривожиться через втрату звичної соціальної ролі та структури дня. Смыслжиттєві орієнтації частково сформовані, проте цілі на майбутнє визначені нечітко. Резильєнтність та соціальна підтримка присутня, але їх суб'єктивна оцінка недостатня для повноцінного забезпечення переходу. Готовність до соціальної активності у пенсійний період потребує підкріплення. За шкалою методик – показники знаходяться в середньому розділі, нерідко зі значним розкидом між субшкалами.

Низький рівень характеризується переважно негативним або унікальним ставленням до пенсії. Особа не має сформованих планів на майбутнє, відчуває загрозу втрати ідентичності та соціальної значущості. Смыслжиттєві орієнтації є дифузними або зорієнтованими на результати минулого, виражений зовнішній локus контролю. Резильєнтність низька – особа відчуває труднощі з адаптацією до будь-яких змін. Соціальна підтримка сприймається як недостатня або ненадійна. Перехід до нового статусу виявляється некерованим і загрозливим.

Висновки. Соціально-психологічна готовність до виходу на пенсію постає як багатовимірний життєтворчий конструкт, що інтегрує смыслові орієнтації, емоційно-вольові ресурси, соціальну включеність і здатність до рефлексивного переосмислення майбутнього життєвого етапу. Її сформованість визначає не лише успішність адаптації до нового соціального статусу, а й збереження суб'єктності особистості в умовах вікових змін.

Комплексне поєднання суб'єктивно-смыслового, емоційно-вольового, соціально-підтримуючого та рефлексивно-поведінкового критеріїв дозволяє здійснювати цілісну діагностику готовності до пенсійного переходу та виявляти як ресурсні, так і проблемні аспекти особистісного функціонування. Використання стандартизованих психодіагностичних методик у поєднанні з якісним інтерв'юванням забезпечує можливість побудови диференційованого соціально-психологічного профілю особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Population ages 65 and above (% of total) – Ukraine. The Global Economy. URL : https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/Population_ages_65_and_above/ (дата звернення: 04.05.2026).
2. Pensions at a Glance 2023: OECD and G20 Indicators. Paris: OECD Publishing, 2023. 440 p. DOI : <https://doi.org/10.1787/678055dd-en>
3. Магдисяк Л. І. Психологічна готовність до виходу на пенсію як чинник адаптації особистості у період пізньої зрілості *Психологічні перспективи*. 2016. Вип. 28. С. 146–158.
4. Магдисяк Л. І. Структурні компоненти психологічної готовності до виходу на пенсію *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2020. № 2. С. 112–120.
5. Wang M., Henkens K., van Solinge H. Retirement adjustment: A review of theoretical and empirical advancements *American Psychologist*. 2011. Vol. 66, № 3. P. 204–213. DOI : <https://doi.org/10.1037/a0022414>

Тарасенко Неллі Вікторівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
Комунальний заклад «Харківська-гуманітарно
педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Клочко Марина Миколаївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота,
Комунальний заклад «Харківська-гуманітарно
педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми збереження ментального здоров'я молодого покоління в сучасних умовах є надзвичайно високою. За статистичними даними, близько 75 % дітей в Україні зазнали впливу військових дій, що проявляється у порушеннях сну, пам'яті, емоційної стабільності та здатності до саморегуляції [1, с. 87; 4]. У науковому розумінні ментальне здоров'я визначається як стан психологічного добробуту, що забезпечує здатність особистості до усвідомлення власних емоцій, ефективної взаємодії з соціальним середовищем, подолання стресових ситуацій та реалізації власного потенціалу. В умовах тривалої дії стресогенних факторів, пов'язаних із воєнним станом, соціальною нестабільністю та інформаційним перевантаженням, питання його збереження набуває не лише індивідуального, а й суспільного значення.

Мета публікації полягає у теоретичному обґрунтуванні та конкретизації підходів до формування навичок збереження ментального здоров'я підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Підлітковий вік є сенситивним періодом розвитку особистості, у межах якого відбувається становлення механізмів емоційної саморегуляції, формування ціннісних орієнтацій та розвиток соціальної компетентності. У цей період закладаються основи життєстійкості як інтегративної якості, що визначає здатність особистості ефективно адаптуватися до складних життєвих обставин. Водночас під впливом хронічного стресу, інформаційного тиску та травматичного досвіду війни підлітки виявляють підвищену вразливість до психоемоційних порушень, що актуалізує необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу.

У цьому контексті заклади загальної середньої освіти постають як провідний соціально-педагогічний простір формування навичок збереження ментального здоров'я. Йдеться не лише про створення безпечного та підтримувального освітнього середовища, а й про системну інтеграцію психосоціальних практик у навчально-виховний процес. Особливої значущості набуває формування у підлітків комплексу базових навичок, серед яких: емоційна ідентифікація та усвідомлення власних станів, навички саморегуляції, стресостійкість, здатність до конструктивної комунікації та звернення по допомогу. Саме ці навички виступають внутрішніми ресурсами особистості, що забезпечують її психологічну стійкість у складних життєвих умовах.

Водночас сучасна освітня практика засвідчує наявність розриву між задекларованою необхідністю підтримки ментального здоров'я та реальним рівнем сформованості відповідних навичок у підлітків. Учнівська молодь часто не володіє достатніми інструментами розпізнавання емоційних станів і подолання стресу, що знижує їхню адаптаційну здатність. Це зумовлює потребу у впровадженні педагогічно доцільних підходів, орієнтованих не лише на інформування, а на практичне опанування технік самодопомоги.

Вирішення окресленої проблеми потребує комплексного підходу, який передбачає інтеграцію психологічної підтримки у систему освіти, розробку та впровадження програм розвитку життєстійкості, підготовку педагогів до роботи з психоемоційними станами учнів, а також активне залучення сім'ї як важливого ресурсу підтримки. Такий підхід забезпечує узгодженість впливів різних соціальних інститутів і підвищує ефективність формування навичок збереження ментального здоров'я.

Таким чином, ментальне здоров'я – це не лише відсутність розладів, а й внутрішні ресурси для того, аби активно жити, реалізувати свої здібності, працювати, піклуватися про інших, пам'ятаючи й про себе [3]. Збереження ментального здоров'я підлітків у сучасних умовах постає як комплексне соціально-педагогічне завдання, що потребує цілеспрямованої, системної та науково обґрунтованої діяльності. Формування відповідних навичок є ключовим чинником забезпечення психосоціальної стійкості молодого покоління та важливою передумовою його гармонійного розвитку і соціальної реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левченко В. В., Луценко О. В. Вплив військових подій на психічне здоров'я дітей. *Habitus. Психологія особистості*. 2023. № 50. С. 85–92.
2. Тарасенко Н.В, Чернецька Ю.І., Кульбаба О.І. Соціально-педагогічні та соціально-психологічні аспекти збереження та відновлення здоров'я підлітків в реаліях воєнного часу. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2024. № 5 (39) С. 505–515.
3. Ментальне здоров'я: поняття та ознаки / Київське міжрегіональне управління міністерства юстиції. 2023. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/mentalne-zdorovya-ponyattya-ta-oznaki> (дата звернення: 10.04.2026).
4. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2022 рік. URL: <https://676.su/v0Qc> (дата звернення: 10.04.2026).

Твердоступ Анастасія,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «С4 Психологія»
Харківської гуманітарно-педагогічної академії
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Кондрацька Л. В.,**
канд. псих. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології
початкової освіти та освітнього менеджменту
Харківської гуманітарно-педагогічної академії,
м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність теми зумовлена стрімкою цифровізацією суспільства, що супроводжується трансформацією освітнього простору, зміною форматів міжособистісної взаємодії та зростанням інформаційного навантаження на студентську молодь. У сучасних умовах студенти змушені постійно функціонувати у гібридному середовищі, поєднуючи онлайн- та офлайн-комунікацію, що висуває нові вимоги до їхніх когнітивних, емоційних і соціальних ресурсів. Поряд із розширенням доступу до освітніх можливостей, цифрове середовище створює низку психологічних викликів, зокрема підвищення рівня тривожності, розвиток цифрової втоми, емоційного виснаження та труднощів у встановленні глибоких соціальних контактів [3; 4; 11]. Це актуалізує проблему пошуку внутрішніх ресурсів особистості, що забезпечують її ефективне функціонування в нових умовах.

Психологічна адаптація студентів у цифровому середовищі, за визначенням М. Варакути, є складним процесом пристосування до онлайн-освіти, що включає перебудову когнітивних стратегій, емоційної регуляції та соціальної поведінки в умовах кризових викликів [1]. Ю. Завацький, В. Шаповалова, Н. Завацька, О. Гетта та О. Шелест розглядають адаптаційний потенціал особистості як системоутворювальний ресурс, що забезпечує стійкість до стресу та ефективне функціонування в умовах невизначеності [5]. Своєю чергою Є. Горбачов наголошує, що цифрові технології можуть виступати як ресурс соціально-психологічної адаптації, якщо супроводжуються розвитком відповідних компетентностей [4].

Одним із провідних психологічних ресурсів, що забезпечує успішність адаптаційних процесів, є соціальний інтелект. Його розглядають як інтегративну здатність особистості адекватно сприймати, інтерпретувати та прогнозувати поведінку інших людей, а також будувати ефективну міжособистісну взаємодію в різних соціальних ситуаціях [7]. На відміну від абстрактного та конкретного інтелекту, які забезпечують ефективність діяльності у системі «суб'єкт–об'єкт», соціальний інтелект спрямований на регуляцію взаємодії у системі «суб'єкт–суб'єкт» [6]. Це визначає його особливу роль у процесах соціальної адаптації, оскільки саме він забезпечує адекватне розуміння соціального контексту, норм і очікувань, що є необхідним для ефективної інтеграції в освітнє середовище. Високий рівень загального інтелекту при цьому не гарантує сформованості соціальної компетентності, що підкреслює автономність і значущість соціального інтелекту як окремого психологічного феномена [6].

У цифровому освітньому середовищі роль соціального інтелекту істотно зростає у зв'язку зі зміною характеру комунікації. Віртуальна взаємодія обмежує використання невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації), що ускладнює процес розуміння емоційних станів співрозмовників і підвищує ризик комунікативних непорозумінь. У таких умовах особливого значення набувають здатність до інтерпретації непрямих соціальних сигналів, емпатія та гнучкість у побудові комунікативних стратегій. Розвинений соціальний інтелект сприяє формуванню комунікативної компетентності, ефективній взаємодії в онлайн- та офлайн-середовищі, а також зниженню рівня соціальної ізоляції студентів [7; 8]. Натомість його недостатній розвиток може призводити до труднощів у соціалізації, зниження якості міжособистісних контактів та порушення адаптаційних процесів.

Не менш важливим чинником психологічної адаптації є емоційний інтелект, який забезпечує здатність особистості усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоції, а також розпізнавати емоційні стани інших людей. Він виступає основою емоційної саморегуляції, стресостійкості та психологічного добробуту особистості, що є критично важливим в умовах постійної інформаційної напруги [9]. У цифровому середовищі, де комунікація часто має фрагментарний і формалізований характер, здатність до емоційної рефлексії та регуляції набуває особливого значення, оскільки сприяє зниженню конфліктності, попередженню емоційного вигорання та підтриманню ефективної взаємодії.

Соціальний та емоційний інтелект перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодоповнюють один одного, формуючи цілісну систему соціально-емоційної компетентності особистості. Емоційний інтелект забезпечує внутрішню регуляцію емоційних процесів, тоді як соціальний інтелект відповідає за зовнішній аспект взаємодії – розуміння соціального контексту та побудову ефективної комунікації. Їхня інтеграція дозволяє особистості більш адекватно оцінювати соціальні ситуації, ефективно реагувати на міжособистісні виклики та адаптуватися до змінних умов цифрового середовища [2; 9]. Саме синергія цих двох видів інтелекту забезпечує високий рівень адаптивності, сприяє розвитку гнучких поведінкових стратегій та підвищує ефективність навчальної діяльності.

Отже, узагальнення сучасних наукових підходів дозволяє розглядати соціальний інтелект як один із ключових чинників психологічної адаптації студентів у цифровому освітньому середовищі, оскільки він забезпечує здатність особистості розуміти соціальні ситуації, інтерпретувати поведінку інших і гнучко обирати ефективні стратегії взаємодії в умовах змінного та часто опосередкованого технологіями комунікативного простору. У цифровому середовищі значно зменшується обсяг невербальної інформації, зростає швидкість обміну повідомленнями та рівень інформаційного навантаження, що ускладнює процес соціального розуміння і підвищує вимоги до когнітивної та соціальної гнучкості особистості, тому соціальний інтелект виконує компенсаторну функцію, знижуючи ризики комунікативних непорозумінь, соціальної ізоляції та дезадаптації.

Водночас саме рівень розвитку соціального інтелекту визначає успішність різних аспектів адаптації у цифровому середовищі: когнітивної (здатність орієнтуватися в інформаційних потоках і критично їх осмислювати), поведінкової (вибір адекватних моделей онлайн-взаємодії, дотримання цифрового етикету), емоційної (регуляція власних станів у відповідь на перевантаження чи онлайн-стрес) та соціальної (встановлення і підтримання значущих зв'язків навіть за умов дистанційності). Розвинений соціальний інтелект сприяє швидкій адаптації першокурсників до нових форм навчання, полегшує включення в онлайн-спільноти, підвищує відчуття належності до академічного середовища та знижує рівень тривожності й фрустрації, пов'язаних із невизначеністю цифрової взаємодії. Натомість його недостатній рівень може призводити до труднощів у розумінні контексту онлайн-комунікації, викривленого

сприйняття повідомлень, зростання конфліктності та зниження академічної мотивації, що в сукупності ускладнює процес адаптації.

Його ефективність значною мірою посилюється у взаємодії з емоційним інтелектом, який забезпечує внутрішню регуляцію емоційних станів, усвідомлення власних переживань і здатність до емпатійного розуміння емоцій інших людей, що особливо важливо в умовах цифрової комунікації, де емоційні сигнали часто є обмеженими або опосередкованими. У сукупності соціальний та емоційний інтелект формують цілісну систему соціально-емоційної компетентності, яка забезпечує стійкість до стресу, підвищує адаптивність, сприяє ефективній міжособистісній взаємодії та підтримує психологічний добробут студентів у процесі навчання.

Саме тому розвиток соціально-емоційної компетентності доцільно розглядати не лише як загальний ресурс особистісного та професійного становлення, а і як цілеспрямований механізм оптимізації адаптаційних процесів у цифровому освітньому середовищі. Це передбачає формування навичок цифрової комунікації, розвитку соціальної перцепції в умовах обмежених сигналів, опанування стратегій саморегуляції при інформаційному перевантаженні та розвиток здатності до гнучкого реагування на невизначеність.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка та впровадження психолого-педагогічних програм розвитку соціального та емоційного інтелекту з урахуванням специфіки цифрової взаємодії, високого інформаційного навантаження, адаптаційних труднощів студентів на різних етапах навчання та їх індивідуально-психологічних особливостей, що дозволить підвищити ефективність їхньої адаптації, академічну успішність і загальний рівень психологічного добробуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варакута М. Л. Психологічна адаптація студентів до онлайн-освіти в умовах воєнної кризи: теоретико-емпіричне дослідження та напрями підтримки. *Психологічна підтримка в умовах війни: теорія та практика подолання криз* : колективна монографія / за заг. ред. Л. М. Пріснякової. Дніпро : ЛІРА, 2025. С. 161–185.
2. Галузяк В. М. Психологічні аспекти цифровізації освіти: світові тенденції та напрями наукових досліджень. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training*. 2025. Вип. 78. С. 418–430.
3. Гарань Н., Сипченко О. Вплив цифрової тривожності на ментальне здоров'я та академічну продуктивність здобувачів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2025. № 2 (108). С. 136–148. DOI: [https://doi.org/10.31865/2077-1827.2\(108\)2025.339826](https://doi.org/10.31865/2077-1827.2(108)2025.339826).
4. Горбачов Є. В. Особливості застосування цифрових технологій як ресурсу соціальної та психологічної адаптації учнів з особливими потребами : кваліфікаційна робота. Тернопіль : ЗУНУ, 2025. 52 с.
5. Структурно-рівневий аналіз адаптаційного потенціалу особистості / Завацький Ю., Шаповалова В., Завацька Н., Гетта О., Шелест О. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2022. № 2 (58). С. 215–224.
6. Зарицька В. В., Варакута М. Л., Корсунська В. В. Комунікативна компетентність як психологічний складник адаптації студентів до онлайн-освіти. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2025. Вип. 73. С. 63–81. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2025.73.05>.
7. Омельченко І. М., Кобильченко В. В. Феноменологія соціального інтелекту в сучасному вимірі психологічного знання. *Формування компетентностей обдарованої особистості*. 2024. № 3. С. 288–297.
8. Пушкар О., Полякова Г. Багатоконтурна адаптація у цифровому освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Adaptive Management Theory and Practice Pedagogics*. 2024. № 19 (37).
9. Федик С. П. Емоційний інтелект як чинник успішності в навчанні та соціальної адаптованості студентів : кваліфікаційна робота. Тернопіль : ЗУНУ, 2025. 64 с.
10. Чайка Г. В. Психологія цифрової взаємодії: соціальний інтелект та soft skills. *Вісник психології*. 2022. № 14. С. 40–52.

Тен Валерія Андріївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Турубарова А. В.,**
доктор психологічних наук, доцент,
декан факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Психічне здоров'я дітей молодшого шкільного віку є важливим елементом їх гармонійного розвитку, адже саме в цей віковий період закладаються основи емоційної стійкості, соціальної адаптації та здатності до саморегуляції. Молодший шкільний вік вирізняється підвищеною чутливістю до впливу соціальних умов, оскільки дитина активно пізнає навколишній світ, формує нові соціальні зв'язки та вчиться взаємодіяти з оточенням. Під час воєнного стану психоемоційний стан дітей зазнає чималого навантаження, адже постійне відчуття загрози, зміна звичного середовища та переживання травматичних подій можуть порушувати відчуття безпеки та внутрішньої рівноваги. Наслідком такого впливу часто стають підвищена тривожність, страхи, труднощі у спілкуванні та адаптації, що визначає потребу у своєчасній психологічній підтримці та пошуку ефективних методів допомоги.

У сучасній психологічній практиці особливе місце серед таких методів посідає арттерапія, яка дозволяє опрацьовувати травматичний досвід через творче самовираження. Арттерапія створює безпечний простір для вираження емоцій, переживань та внутрішніх конфліктів через творчість.

Арттерапію в сучасній психологічній літературі розглядають як один із найбільш дієвих засобів роботи з емоційними переживаннями дитини [2; 3]. Її використання особливо значуще в кризових умовах, коли дитина стикається зі психоемоційною напругою, яка перевищує її вікові ресурси для самостійного подолання. У молодшому шкільному віці діти часто не можуть повністю усвідомити та виразити свої переживання, тому творчість стає природним способом вираження внутрішнього стану. На думку Д. Максимова (Шарона), арттерапія є одним із найбільш ефективних методів до подолання психічної травматизації у дітей, адже сприяє формуванню адаптивної системи психологічного захисту та допомагає відновлювати внутрішню рівновагу особистості [4, с. 49].

Особливість арттерапії полягає в тому, що вона дозволяє дитині виражати складні емоції у символічній формі, не вдаючись до складного словесного опису власних переживань. На думку С. Красіна та Г. Красіної, арттерапія є універсальним підходом, адже не має вікових обмежень та не вимагає спеціальних художніх здібностей, що робить його особливо доступним і ефективним у роботі з дітьми молодшого шкільного віку [3, с. 161].

З огляду на вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, для яких провідними видами діяльності залишаються гра та навчання, особливо дієвими у процесі психологічної допомоги є ті арттерапевтичні методи, що поєднують творчість, активну взаємодію та емоційне самовираження [1]. Найбільш доцільними, як вказують В. Байдик з співавторами, у роботі з молодшими школярами є такі методи, як ігрова терапія, ізотерапія та лялькотерапія, адже вони дозволяють дитині безпечно виражати власні переживання, знижувати емоційне напруження та формувати внутрішні ресурси для подолання стресу [1, с. 38].

Ігрова терапія виступає природним способом психологічної роботи дитині. Використання гри в психологічній практиці дозволяє створити безпечний простір, у якому дитина може вільно виражати власні переживання, страхи та внутрішні конфлікти [1, с. 40]. У молодшому шкільному віці найбільш характерними є сюжетно-рольові, театралізовані, дидактичні та ігри з правилами, адже саме в цей період діти вже здатні утримувати рольову позицію, дотримуватися певної структури взаємодії та усвідомлювати соціальні ролі. Через такі форми гри дитина не лише відтворює життєві ситуації, а й символічно проживає власний досвід, що допомагає знизити внутрішню напругу.

Ізотерапія ґрунтується на використанні образотворчої діяльності як засобу вираження внутрішнього стану дитини. Малювання, робота з фарбами, олівцями чи фломастерами дозволяє дитині візуалізувати власні переживання та надати їм конкретної форми. Це особливо важливо в ситуаціях, коли вона ще не може чітко описати словами власний страх, тривогу чи біль. Через малюнок відбувається своєрідне «винесення» внутрішнього переживання назовні, що робить його більш доступним для усвідомлення та опрацювання [3, с. 162]. У роботі з дітьми молодшого шкільного віку ефективними є техніки тематичного малювання, малювання емоцій, створення ресурсних образів та трансформація травматичних образів у безпечні.

Важливе місце серед арттерапевтичних методів посідає лялькотерапія, яка є особливо близькою дітям молодшого шкільного віку через схильність до емоційного ототожнення з персонажами та іграшками [3; 4]. Лялька в терапевтичному процесі стає посередником між внутрішнім світом дитини та психологом, дозволяючи безпечно переносити на неї власні переживання, страхи та конфлікти. Через програвання різних ситуацій дитина може відреагувати накопичені емоції, знизити внутрішнє напруження та знайти нові моделі поведінки. Лялькотерапія є ефективною у роботі з дитячими страхами, тривожністю, емоційними травмами та труднощами адаптації.

Особливим різновидом лялькотерапії, як зазначає Д. Максимов (Шарон), є хібукітерапія, яка сьогодні активно використовується в роботі з дітьми, що пережили травматичні події війни [4]. Автор описує хібукі як спеціальну м'яку іграшку у вигляді песика, яка виконує функцію емоційної підтримки для дитини. Основний механізм цього методу полягає у перенесенні тривоги з себе на іграшку: дитина починає турбуватися про песика, заспокоювати його, дбати про нього, що допомагає їй опосередковано стабілізувати власний емоційний стан. Дослідник підкреслює, що така форма взаємодії сприяє зменшенню тривожності, почуття самотності та емоційної напруги, а також формує відчуття відповідальності, контролю й безпеки [4, с. 52–53].

Таким чином, у сучасних умовах арттерапія постає як ефективний метод психологічної допомоги, що дозволяє дитині через творче самовираження безпечно опрацювати травматичні переживання та відновити емоційну стабільність. Методи арттерапії мають значний потенціал у системі психологічної допомоги дітям молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. Їх використання дозволяє не лише зменшити рівень тривожності, страху та емоційної напруги, а й сприяє розвитку внутрішніх ресурсів дитини, формуванню адаптивних механізмів психологічного захисту та відновленню почуття безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / В. Байдик та ін. ; ред.: Г. Панко, І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.
2. Красіна Г., Гавриловська К., Гурець Н. Техніки арттерапії в роботі кризового психолога з цивільним населенням в умовах війни : навч.-метод. посіб. / за ред.: Г. Красіної, К. Гавриловської. Харків : Захаренко В. В., 2023. 106 с.
3. Красін С., Красіна Г. Психологічна допомога дітям в умовах військового стану засобами арттерапії. *Практична психологія XXI ст.: проблеми та перспективи* : матеріали ІХ міжвузівської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2025. С. 160–164.
4. Максимов (Шарон) Д. Хібукі-терапія як метод подолання психічної травми у дітей в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 3–4 (27). С. 48–54.

Терлецька Христина,
в. о. завідувача кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

СТРЕСОВІ ЧИННИКИ ПІД ЧАС ПОДОРОЖЕЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТУРИСТИЧНИЙ ДОСВІД

Стресори – це фактори навколишнього середовища або особисті, дія яких виводить із рівноваги фізіологічні та психічні функції людини, що позначається на нервовій системі організму та спричиняє виникнення стресу.

Як частина життя кожного, стреси неминучі. Зміни на роботі й у родині, особливо непередбачені, можуть вивести людину з рівноваги, привести до невідповідності її стану навколишньому середовищу. Така невідповідність породжує втому, почуття небезпеки, послаблення розумових здібностей, підвищення кров'яного тиску, пасивне ставлення до роботи, зниження рівня організованості, порушення трудової дисципліни тощо. Це призводить до втрат в організації через збільшення кількості нещасних випадків, зниження якості роботи, росту плинності кадрів, передчасної смерті працівників. Щоб уникнути подібних втрат, необхідно навчитися визначати причини стресів, якими є стресори.

Стрессова ситуація виникає, коли людина зазнає впливу того чи того стресора. При цьому її мозок швидко визначає, що несе із собою певний стресор: загрозу чи користь? Потім впливає стрессова реакція – за природою кожного разу та сама, але за силою й тривалістю залежна від стресора, а також від психологічного й фізіологічного стану людини [2].

Після загального визначення поняття стресорів важливо перейти до їхньої конкретизації у сфері туризму. Подорожі, які зазвичай асоціюються з відпочинком і позитивними емоціями, нерідко супроводжуються різноманітними чинниками, що можуть стати джерелом стресу. Вони формують специфічні виклики для туриста, впливають на його психологічний стан та якість туристичного досвіду. Нижче розглянемо основні групи таких чинників.

Логістичні труднощі. Затримки рейсів, проблеми з транспортом чи втрата багажу створюють відчуття невизначеності та втрати контролю. Туристи можуть відчувати тривогу, роздратування, а іноді й страх, що подорож не відбудеться або буде зіпсована. Це знижує рівень задоволеності та формує негативні спогади про поїздку.

Фінансові фактори. Непередбачувані витрати, коливання валют чи випадки шахрайства викликають стрес через загрозу фінансовій стабільності туриста. Відчуття матеріальної небезпеки може призвести до обмеження активностей, уникання певних послуг або навіть дострокового завершення подорожі.

Культурні бар'єри. Мовні труднощі, відмінності у звичаях та непорозуміння в комунікації часто стають джерелом психологічного напруження. Турист може відчувати ізолюваність, невпевненість у власних діях, що знижує комфортність перебування у новому середовищі [3].

Фізіологічні чинники. Зміна клімату, акліматизація, харчові ризики чи втома від тривалих переїздів впливають на фізичний стан туриста. Погіршення самопочуття знижує здатність насолоджуватися подорожжю, а іноді стає причиною відмови від запланованих заходів.

Психологічні чинники. Страх перед новим, невизначеність та відчуття втрати контролю є типовими реакціями на незнайоме середовище. Вони можуть викликати тривожність, знижувати рівень довіри до організаторів та посилювати негативне сприйняття навіть дрібних труднощів.

Соціальні чинники. Конфлікти в групі туристів, проблеми у взаємодії з персоналом чи місцевими жителями створюють додаткове емоційне навантаження. Негативна соціальна атмосфера здатна зруйнувати позитивні очікування від подорожі та сформувати відчуття дискомфорту [1].

Після окреслення основних груп стресових чинників у туризмі логічним є перехід до аналізу того, як саме вони позначаються на туристичному досвіді. Адже кожен із перелічених факторів не лише створює труднощі в моменті, але й формує довготривалі наслідки – від емоційних спогадів до поведінкових рішень туриста щодо майбутніх подорожей. Вплив може бути як негативним, так і парадоксально позитивним, залежно від індивідуальних особливостей людини та умов подорожі.

Негативний вплив. Стресові чинники найчастіше знижують рівень задоволеності подорожжю. Туристи, які стикаються із затримками рейсів, фінансовими втратами чи конфліктами, схильні формувати негативні спогади про DESTINATION. Це може призвести до зменшення ймовірності повторного вибору тієї ж країни чи компанії, а також до поширення негативних відгуків серед потенційних клієнтів.

Позитивний вплив (парадоксальний ефект). У деяких випадках подолання труднощів стає частиною автентичного досвіду. Наприклад, вирішення проблеми з багажем або подолання мовного бар'єра може викликати відчуття гордості та підвищити самооцінку туриста. Такі ситуації сприяють розвитку стресостійкості, формуванню нових навичок комунікації та адаптації, що збагачує особистий досвід подорожей [4].

Когнітивний аспект. Стрес змінює спосіб сприйняття середовища. У деяких випадках він може посилювати увагу до деталей — турист стає більш уважним до організації маршруту, безпеки чи фінансових витрат. Водночас надмірний стрес знижує здатність насолоджуватися моментом, відволікає від культурних і природних особливостей DESTINATION, що зменшує цінність подорожі як джерела нових вражень.

Емоційний аспект. Емоційні реакції на стресові ситуації можуть бути різними. Спочатку турист відчуває тривогу, роздратування чи навіть страх. Проте після успішного вирішення проблеми ці емоції

часто трансформуються у вдячність, радість та відчуття полегшення. Така динаміка емоцій робить досвід більш насиченим і може залишити сильніші спогади, ніж безпроблемна подорож.

Можна зробити висновок, що стресові чинники є невід'ємною складовою туристичного досвіду, адже подорожі завжди пов'язані з виходом за межі звичного середовища та зіткненням із новими викликами. Логістичні, фінансові, культурні, фізіологічні, психологічні та соціальні фактори формують комплексний вплив на туриста, який проявляється у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах.

З одного боку, вони можуть знижувати рівень задоволеності, породжувати негативні спогади та зменшувати ймовірність повторного візиту дестинації. З іншого – подолання труднощів здатне стати джерелом позитивного досвіду, сприяти розвитку стресостійкості, формуванню нових навичок та підвищенню автентичності подорожі [5].

Отже, стрес у туризмі має двоїсту природу: він може бути як загрозою для якості відпочинку, так і ресурсом для особистісного зростання. Завдання туристичних компаній та організаторів полягає у мінімізації негативних чинників і створенні умов, за яких навіть складні ситуації перетворюються на цінний досвід. Саме баланс між комфортом і викликами визначає, чи стане подорож джерелом гармонії та розвитку, чи залишить відчуття розчарування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Керування стресами (короткий опис, приклади). URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/97> (дата звернення: 30.04.2026).
2. Класифікація стресорів та їхніх наслідків. URL: <https://buklib.net/books/25694/> (дата звернення: 30.04.2026).
3. Вплив стресових факторів на організм людини. Вплив навколишнього середовища на здоров'я людини. URL: <https://lnk.ua/3pJjZkkRd> (дата звернення: 30.04.2026).
4. Мацука В. Управління стресом у туризмі. *Психологія та туризм* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 квітня 2022 р.) Київ : Геопринт, 2022. С.96–100.
5. Козирев А. В. Особливості впливу стресу на здоров'я. URL: <https://med-eko.com.ua/statti/vplivu-stresu-na-zdorovya/> (дата звернення: 30.04.2026).

Ткаченко Дмитро Анатолійович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Турубарова А. В.,**
доктор психологічних наук, доцент,
декан факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОЧУТТІВ ЗАЗДРОЩІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження зумовлена специфікою підліткового періоду, коли потреба у самоствердженні та соціальному визнанні домінує, що часто провокує виникнення заздрощів як реакції на успіхи однолітків. У сучасних умовах цей процес значно посилено впливом соціальних мереж, які створюють ілюзію ідеального життя та викривлені еталони для порівняння, призводячи до деструктивних емоційних станів. Вивчення цієї проблеми є критично важливим для розробки методів психологічної підтримки, спрямованих на трансформацію заздрощів у конструктивну мотивацію та збереження психічного здоров'я молоді.

Центральну роль у цьому процесі відіграє безпосереднє соціальне оточення, адже постійна взаємодія підлітка з однолітками породжує у нього прагнення зайняти належне місце серед них, що є одним із основних мотивів поведінки та діяльності. Потреба в самоствердженні є настільки інтенсивною, що заради визнання однолітками підліток може відмовлятися від власних поглядів і переконань, а також здійснювати дії, які суперечать його моральним принципам. Це, зокрема, зумовлює схильність так званих «важких» підлітків до порушення соціальних норм і правил. Втрата авторитету серед друзів, а також відчуття загрози честі й гідності сприймаються підлітком як надзвичайно травматичні переживання, що в

окремих випадках можуть мати крайні наслідки, включно із суїцидальною поведінкою. Саме тому публічні, нетактовні зауваження з боку вчителя часто викликають різку емоційну реакцію, оскільки інтерпретуються як приниження особистості, що нерідко призводить до конфліктів між учнем і педагогом. Натомість тактовна взаємодія з підлітком і підтримка його статусу в групі однолітків створюють психологічно сприятливі умови для ефективного виховного впливу. Критичні зауваження з боку дорослого підліток здатен більш адекватно сприймати в індивідуальному форматі.

Самоствердження молодших і старших підлітків характеризується різною спрямованістю. Для молодших підлітків визначальною є потреба посісти гідне місце в групі однолітків. Зокрема, реакція учня п'ятого класу на вплив учителя залежить не стільки від ступеня його провини чи змісту педагогічного впливу, скільки від того, наскільки цей вплив може зашкодити його статусу в колективі. Відповідно, такі поведінкові прояви, як упертість або свавілля, часто виконують функцію утвердження та зміцнення позиції дитини серед ровесників. У шкільному віці в процесі самореалізації та прагнення до визнання в групі, досягнення успіху в змаганнях та подібних ситуаціях у підлітків може формуватися почуття заздрості як переживання незадоволення успіхами інших. Воно супроводжує прагнення до самостійності й соціального визнання та зумовлене труднощами адекватного оцінювання міжособистісних відносин і власного місця в них. У цей період провідного значення набувають зовнішні соціальні взаємини, що сприяє формуванню ієрархічної структури в групі, зокрема ієрархії лідерства. Водночас відбувається втрата дитячого статусу при збереженні нереалістичних уявлень про власні привілеї та роль дорослих. Така ситуація посилюється суб'єктивними чинниками: інтенсивними фізичними змінами, переоцінкою ідеалів і життєвих орієнтирів, внутрішніми конфліктами, напруженими взаєминами з родиною, відчуттям самотності та прагненням якнайшвидше набути статусу дорослої особи [2].

Найголовнішим соціальним чинником виникнення почуттів заздрості психологи виділяють неправильне виховання. Дуже часто дорослі сприяють розвитку заздрості у дитини тим, що потурають її бажанням, своїм особистим прикладом (тому що самі заздрісні). Так, у колі сім'ї можна виділити наступні причини дитячої заздрості:

1. Неприйняття дітей батьками. Це є однією з ключових причин формування таких емоційних станів, як заздрість, ревності та агресія. Особливо виразно це спостерігається у дітей, які переживають дефіцит емоційного прийняття з боку батьків. Навіть за відсутності прямих вербальних повідомлень про небажаність, дитина інтуїтивно сприймає відповідне ставлення через невербальні сигнали – інтонацію, міміку, поведінку дорослих. У результаті такі діти прагнуть будь-якими способами підтвердити власну значущість, довести право на існування та власну цінність.

2. Байдужість чи ворожість з боку батьків. Діти прагнуть здобути необхідну їм батьківську любов і увагу, однак нерідко вдаються до агресивних способів, що в підсумку спричиняє формування негативного ставлення до батьків.

3. Руйнування емоційних зв'язків у родині. На формування почуття заздрості у дитини істотно впливає порушення позитивних емоційних зв'язків як у взаєминах із батьками, так і між самими батьками. Постійні конфлікти в родині створюють для дитини психологічно напружене середовище. У таких умовах вона або перебуває у стані хронічного емоційного напруження, переживаючи нестабільність і конфлікт між найближчими людьми, або емоційно дистанціюється, засвоюючи прагматичні моделі поведінки з орієнтацією на власну вигоду. Додатковим чинником виступає демонстративний прояв батьківської прихильності до інших дітей у присутності власної дитини, що може провокувати виникнення заздрості та, як наслідок, агресивних реакцій.

4. Неповага до особистості дитини. Почуття заздрості можуть формуватися під впливом некоректної та нетактовної критики, а також образливих і принизливих зауважень. Такі впливи негативно позначаються на самооцінці дитини: публічний прояв неповаги й знецінення її особистості спричиняє виникнення глибоких внутрішніх комплексів, підсилює невпевненість у собі та власних можливостях і спонукає до постійного порівняння себе з іншими.

5. Надмірний контроль з боку батьків або повна відсутність його. Гіперопіка та жорсткий самоконтроль дитини є настільки ж деструктивними, як і цілковитий брак уваги (гіпоопіка). Коли батьки домінують і контролюють кожен крок, вони фактично паралізують волю дитини. Відсутність простору для ініціативи та самовираження позбавляє дитину сформуватися як самостійна особистість.

Через зазначені чинники у підлітків формується гостра потреба у визнанні, що часто супроводжується труднощами в емпатії до успішних однолітків. Водночас здатність до співчуття може проявлятися за умови особистого добробуту дитини: власний успіх стає фундаментом для солідарності

та покращення міжособистісного клімату. Проте в умовах конкуренції домінують деструктивні емоційні реакції, як-от: заздрість, ревнощі, зневага чи зловтіха.

Близькість об'єкта заздрощів створює всі умови для порівняння, при цьому, чим менше дистанція між суб'єктом та об'єктом заздрості, тим сильніше проявляється це почуття. П. Куттер, вважає, що заздрість – соціальний феномен, який виникає в умовах реальної соціальної несправедливості: «Заздрість виростає ще й на ґрунті класової нерівності. Як уникнути заздрості дитині з малозабезпеченої сім'ї, яка бачить, наскільки велика різниця між його обмеженими можливостями і перспективами, що відкриваються перед іншими дітьми? Чи може безробітний юнак дивитися без заздрості на нащадків солідної буржуазної родини, які відвідують гімназію?» [1].

Особистісні чинники зародження заздрості пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями підлітка, зі становленням адекватної самооцінки, розвитком здібності до самоаналізу і рефлексії. Прояв почуттів заздрощів у структурі особистості має декілька особливих рис:

- заздрощі і ставлення до себе. У підлітковому віці рівень заздрощів має зворотну залежність від позитивного самосприйняття (здатності оцінювати себе вище або нарівні з іншими). Водночас спостерігається пряма залежність між заздрістю та емоційним неприйняттям себе, яке виникає через невідповідність підлітка власним завищеним вимогам та ідеалам;

- заздрощі і ціннісні орієнтації. Рівень заздрощів у підлітковому віці детермінується пріоритетом матеріальних благ над етичною цінністю «щастя інших». Крім того, на розвиток цього почуття впливає легка досяжність суспільного визнання як соціального орієнтира. Психологічним підґрунтям заздрості стає ціннісний конфлікт та фрустрація потреб, коли виникає гострий розрив між суб'єктивним бажанням підлітка та неможливістю його реалізації («хочу, але не маю»);

- заздрощі і мораль. Заздрість підлітка до соціальних або матеріальних здобутків інших часто трансформується з епізодичного переживання («уколів заздрості») у стійкий психологічний стан. Така пролонгована емоційна реакція призводить до «застрягання» на негативних почуттях, що формує тривалу фіксацію на перевагах оточуючих.

Таким чином, особливості заздрощів у підлітковому віці полягають у їхньому тісному зв'язку з боротьбою за статус у групі та внутрішнім конфліктом між «Я-реальним» і завищеними вимогами до себе. Це почуття часто трансформується зі спалахів у затяжне «застрягання» на успіхах інших через фрустрацію потреби у визнанні та матеріальних цінностях. Домінуючими детермінантами стають дефіцит батьківського прийняття, конкурентне середовище та нездатність до адекватної рефлексії власного місця в соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kutter P. Liebe, Haß, Neid, Eifersucht: Eine Psychoanalyse der Leidenschaften. Stuttgart : Kreuz Verlag, 1994. 247 s.

2. Стахова О. О., Штиль Д. О. Психологічні особливості прояву заздрості в учнів-підлітків. *Modern Perspectives on Global Scientific Solutions* : Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (Bergen, Norway, December 29–31, 2025). Bergen, 2025. С. 476–478.

Торенко Тетяна Григорівна,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 231 Соціальна робота,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Клопота О. А.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Упровадження компетентнісної парадигми в сучасній українській школі зумовлює актуальність аналізу особливостей підвищення рівня комунікативної компетентності учнів в цілому й молодших

школярів зокрема. Особливої ваги це набуває в умовах суспільного різноманіття, одним з проявів якого є інклюзивне освітнє середовище.

Згідно законодавства України, інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання, розвитку та соціалізації здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [5]. Розвиваючи це визначення, А. Обухівська й Т. Ілляшенко стверджують, що інклюзивне освітнє середовище являє собою таку організацію шкільного життя, за якої всі діти навчаються разом і мають реальну можливість брати участь у спільних видах діяльності незалежно від індивідуальних особливостей розвитку. Сутність його полягає не стільки у фізичній присутності дитини в класі, скільки в повноцінному включенні до навчально-виховних, комунікативних та позаурочних практики шкільної спільноти. Для молодшого шкільного віку це особливо важливо, адже саме в цей період активно формуються соціальні ролі, первинні дружні зв'язки та правила співжиття в колективі. У такому середовищі соціальна компетентність розвивається через постійні «живі» ситуації взаємодії, де дитина вчиться співпрацювати, домовлятися, підтримувати та приймати підтримку [4, с. 140]. Як зазначає О. Тонне, інклюзивне освітнє середовище – це «цілісна система спеціальних освітніх умов: від загальних, необхідних для всіх дітей (як з нормотиповим, так і з нетиповим розвитком) до специфічних та індивідуально-орієнтованих, які визначають ефективність реалізації освітнього процесу та соціальної адаптації конкретної дитини відповідно до її освітніх можливостей» [6, с. 34–41]. Зі свого боку, Н. Бахмат і О. Довгань наголошують на тому, що інклюзивне освітнє середовище «забезпечує усім учасникам освітнього процесу рівні можливості для особистісного розвитку, самореалізації та повноцінної участі в навчальній і соціальній діяльності в межах закладу освіти» [1, с. 74–85].

Однією з базових характеристик інклюзивного середовища є соціально-психологічна безпека, без якої неможливий повноцінний соціальний розвиток молодших школярів, адже дитина активніше вступає в контакт, пробує нові способи спілкування і легше приймає зворотний зв'язок, коли не боїться приниження або відторгнення. У безпечному середовищі знижується агресивність і тривожність у взаємодії, а конфлікти переходять у площину переговорів і домовленостей, що підтримує розвиток соціальної компетентності, бо дитина отримує можливість практикувати конструктивну поведінку без страху помилитися [2, с. 140]. Окремого значення набуває розвиток навичок комунікації, оскільки в інклюзивному освітньому середовищі школярі частіше стикаються з різноманітним способом висловлювання думок, що сприяє розвитку активного слухання, уточнення, перефразування, уміння формулювати питання так, аби не образити співрозмовника, – тобто йдеться не лише про ввічливість, але про оволодіння практичними інструментами взаєморозуміння і взаємодії. У таких умовах розвивається здатність спілкуватися ефективно й доброзичливо в різних, у тому числі й складних комунікативних ситуаціях.

Важливим чинником є соціально-педагогічна організація взаємодії, коли спільні завдання будуються так, аби уникати ізоляції окремих учнів і створювати ситуації взаємодії та взаєморозуміння. У початкових класах корисними є моделі, де партнерство змінюється, діти працюють у різних парах і групах, а ролі розподіляють так, щоб кожен мав шанс проявити сильні сторони. Це розширює соціальний досвід, зменшує ризик формування стійких «закритих» груп і підтримує розвиток комунікативної гнучкості. Коли взаємодія організована системно, соціальна компетентність формує вміння домовлятися з різними людьми, а не лише з близькими друзями. У результаті діти краще адаптуються до нових соціальних умов і більш упевнено входять у різні спільні активності [3, с. 78–79].

Суттєво впливає й участь родин у формуванні певної інклюзивної культури, оскільки установки дітей значною мірою підтримують або руйнують тим, що вони чують удома. Коли батьки розуміють принципи інклюзії та підтримують повагу до різноманітності, діти легше приймають правила взаємодії, менше тривожаться і рідше копіюють стереотипні оцінки. Спільні шкільні події, комунікація з батьками, прояснення очікувань щодо поведінки та взаємопідтримки роблять соціальні норми класу більш стійкими. Для молодших школярів дуже важливо, щоб ключові повідомлення були узгодженими: повага, доброзичливість, відповідальність і неприйнятність приниження. Тоді соціальна компетентність формується не фрагментарно, а як цілісна система взаємин «школа – сім'я – дитина» [7, с. 24–27].

Отже, інклюзію розглядають не лише як ресурс підтримки учнів з ООП, але як середовище збагаченого соціального досвіду для всіх дітей молодшого шкільного віку. Саме в інклюзивному освітньому середовищі зароджується культура взаємоповаги та безпечної комунікації, що відповідає цілям НУШ. Відтак, інклюзивне освітнє середовище є вагомим чинником розвитку соціальної компетентності молодших школярів, оскільки забезпечує щоденну практику взаємодії в умовах

різноманітності та спільної відповідальності; розвиває емпатію, комунікативні уміння, здатність до співпраці, саморегуляції та розв'язання конфліктів через реальні ситуації шкільного життя. Важливими механізмами при цьому стають соціально-психологічна безпека, організація групової діяльності, реальне включення у спільну діяльність, профілактика стигматизації та стабільні правила взаємоповаги. У таких умовах соціальна компетентність не лише пояснюється, але й проживається і закріплюється в досвіді, який стає основою подальшого особистісного й соціального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмат Н., Довгань О. Інклюзивне освітнє середовище як чинник соціалізації та розвитку молодших школярів з особливими освітніми потребами. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2025. № 38. С. 74–85.
2. Малініна Г. М. Розвиток соціальної компетентності молодших школярів: навчально-методичний посібник. Київ : Освіта України, 2021. 140 с.
3. Маркотенко Т. С., Мельник Л. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів як завдання громадянської освітньої галузі в умовах Нової української школи. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія*. 2025. № 3. С. 78–79.
4. Обухівська А. Г., Ілляшенко Т. Д. Організація корекційно-розвиткової роботи фахівців інклюзивно-ресурсного центру : методичні рекомендації. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2021. 140 с.
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/39661> (дата звернення: 23.04.2026).
6. Тонне О. Міждисциплінарний підхід у визначенні поняття «інклюзивне освітнє середовище». *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Т. 12, № 4. С. 34–41.
7. Федій О. А., Ящук О. М. Соціальна компетентність молодших школярів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2022. Вип. 14. С. 24–27.

Трубіков Іван Іванович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Бобилева Я. В.,**

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Емоційний стрес, що часто з'являється в шкільному середовищі, є одним із основних чинників, що впливають на емоційний, когнітивний, а також соціальний розвиток молодших школярів. У сучасних умовах освітній простір зазнає суттєвих змін і стає дедалі нестабільнішим, що безпосередньо пов'язано з активними технологічними змінами, викликами соціально-економічними, глобальними змінами у всьому світі, а також збройною агресією РФ проти України. Воєнний стан у країні значно посилив загальний рівень емоційного стресу, емоційної напруги та тривожності серед дітей, а особливо тих, хто пережив вплив воєнного конфлікту чи перебуває в близькій до бойових дій зоні.

Молодші школярі є особливо вразливими до подібних змін через особливості їх розвитку психічного, у недостатній мірі сформовані навички емоційного контролю та саморегуляції. Значна невизначеність у навчальному середовищі, постійні зміни у форматах проведення занять (змішані моделі, очно-дистанційне навчання), а також досить високий рівень очікувань від дітей зі сторони педагогів та батьків можуть спричиняти до активного збільшення рівня емоційного стресу, а також як результат до зниження навчальної мотивації.

Проблема психологічних особливостей емоційного стресу у молодших школярів в умовах шкільного середовища розглянута в роботах таких вчених, як Л. Наугольник, О. Бондарчук, Л. Дзюбо, І. Мельник, Н. Дмитріюк, В. Іванцанич, Т. Комар, О. Шістка, які вивчають механізм виникнення, розвитку та прояву емоційного стресу у досліджуваній категорії школярів.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговують питання психологічних особливостей емоційного стресу у молодших школярів в умовах шкільного середовища.

Під час навчання у школі досить часто учень потрапляє у ситуації, які не є екстремальними, проте можуть спричиняти до слабо вираженого стану емоційного напруження, значення котрого не варто недооцінювати, тому що в результаті цього може з'являтися та швидко прогресувати емоційний стрес.

Емоційний стрес – це афективні негативні переживання, які супроводжуються стресом та ведуть до несприятливих змін в організмі людини. Також вчені з'ясували, що сильні та неочікувані сприятливі зміни можуть також викликати в організмі індивіда типові ознаки стресу. Саме тому під емоційним стресом слід розуміти досить широкий спектр психічних явищ як позитивного, так і негативного змісту. Емоційний стрес включає в себе первинні емоційні та поведінкові реакції на негативний вплив біологічного та соціального середовища, а також відповідні фізіологічні зміни у організмі [6].

Стресовими чинниками для молодших школярів може бути як саме перебування у шкільному середовищі, так і супутні для них сфери життя та діяльності. Так, загальними чинниками, які провокують виникнення емоційних стресів у дітей молодшого шкільного віку, є розлука з близькими людьми, розлучення батьків, втрата близьких людей, травми, війни, страхи, переїзд, поява нового члена сім'ї, втрата домашнього улюбленця тощо. Перебування учня у школі може супроводжуватись досить напруженими взаєминами з однокласниками, невдачами у навчальній діяльності, конкуренцією з іншими, нерозумінням деяких правил та норм поведінки тощо [2].

Шкільне середовище собою являє певну платформу, що передбачає міжособистісну постійну взаємодію, участь у багатьох соціальних зв'язках, відкритість зовнішнім впливам, із однієї сторони, а з іншої – опірність занадто сильним впливам. Характерною ознакою нашого часу є те, що процес навчання проходить у динамічному темпі. Унаслідок частих змін та ускладнень навчальних програм та планів психічно-стресове навантаження на учнів молодших класів постійно зростає, часто призводячи до виникнення емоційного стресу.

Варто зауважити, що у шкільному навчальному середовищі вчителі не завжди враховують особливості індивідуальні розвитку дітей шкільного молодшого віку, і тому тимчасову неуспішність педагога та батьки часто сприймають як звичайний прояв лінощів, що необхідно долати засобами деструктивної критики. Досить часто запланований батьками загальний результат все ж досягається, проте ціною виникнення емоційного стресу в дитини, оскільки сам по собі навчальний процес викликає значне перенавантаження. У шкільному середовищі у молодших школярів можуть з'являтися відчуття страху та тривожності, які значною мірою посилюються, якщо вони зазнають невдач у навчальній діяльності, тому що не можуть адекватно сприймати зауваження чи оцінку вчителя [4].

Досить часто страх перед навчальним закладом відчувають навіть ті діти, що мають високу успішність, проте бояться отримати погані оцінки, сприймаючи їх як критику зі сторони батьків. У шкільному середовищі досить часто з'являється багато різних ситуацій, у котрих молодші школярі усвідомлюють, що вона поступається у чомусь іншим: комусь у красі, комусь у талановитості, комусь у популярності в класі, а комусь в успішності у навчальній діяльності. Проте, вони ще не повною мірою дорослі, щоб усвідомити, що такий стан речей є нормою і що неможливо одразу бути кращими у всьому [5].

Чинниками виникнення емоційного стресу в школі можуть стати також досить жорсткі вимоги із додержання правил та норм, невизначеність ситуації пізнання різних навчальних предметів, ситуації пов'язані з оцінюванням навчальних досягнень, індивідуальні відповіді біля дошки тощо.

В. Іванцанич виділяє такі джерела виникнення емоційного стресу, що мають місце під час навчального процесу:

1. Фізичні умови навчання – вплив побутових шумів та дизайну приміщення на дитячу психіку. Досить несприятливе розміщення закладу освіти біля місць різних побутових шумів безпосередньо сприяє активному перенапруженню нервової системи, а викликає виникнення значної роздратованості, має негативний впливає на засвоєння навчального матеріалу, працездатність та спричиняє до розвитку емоційного стресу.

2. Особливості психологічного клімату в школі. Поява між учнями та вчителем дистанції спричиняє зростання рівня тривожності, зниження загального рівня самооцінки, а також толерантності до емоційного стресу.

3. Особливості психологічного клімату в класі. Значні непорозуміння, відсутність згуртованості, статусні позиції учнів можуть провокувати виникнення психічної особистої напруженості.

4. Рольова позиція у класі. Досить несприятливе становище учня в класі провокує прояви різних демонстративних поведінкових форм. Постійна незадоволеність становищем сприяє розвитку емоційного стресу.

5. Особливості навчально-методичного забезпечення. Досить слабе навчально-методичне забезпечення знижує загальну ефективність навчальної діяльності, провокує виникнення негативного ставлення до окремих предметів у школі та загалом до навчання, що спричиняє до надмірного нервово-психічного напруження [4].

Емоційні стресові стани у молодших школярів можуть мати власний прояв у вигляді різних психосоматичних симптомів, а також виражатися через поведінку та емоційну сферу. Так, у школярів основними ознаками емоційного стресу є:

- скарги на болі у голові та животі, у ділянці серця, поява нудоти;
- досить швидка втомлюваність;
- нічні жахи, страхи;
- зміна апетиту;
- відчуженість, обман, агресивна поведінка чи занадто надмірна дратівливість та сором'язливість [3].

Емоційний стрес чинить різний вплив на молодших школярів:

- може викликати значне погіршення пам'яті, уваги, мислення, неадекватність оцінки наявної ситуації, надмірну рухову активність чи навпаки загальмованість;
- може активізувати психіку, прискорити процеси психіки, гнучкість мислення, збільшити ефективність діяльності, покращити оперативну пам'ять [1, с. 32].

Однією з головних причин відмінностей у такому впливі є інтенсивність проявів стресу. Так, помірний емоційний стрес у молодших школярів зміцнює можливості їхнього організму, розширює загальний досвід подолання ситуацій стресових. Емоційний стрес, який перевищує адаптаційні можливості школяра, стає досить небезпечним для його здоров'я та успішного навчання.

Варто зауважити, що небезпека емоційних стресів полягає у значному ризику виникнення та розвитку хронічних захворювань різних систем організму, якщо для відповідного забезпечення бажаних результатів навчання застосовуються ті резервні ресурси дитячого організму, які повинні витратитись тільки для екстремальних обставин. Окрім того, наслідком емоційних стресів досить часто є занижена самооцінка, втрата працездатності, комплекс меншовартості, зниження мотивації до навчання та виникнення негативних поведінкових сценаріїв [2].

Особливість механізму загального розвитку стресу в молодших школярів полягає саме в тому, що досить часто вони не мають можливості (в силу обставин дотримуватись правил та норм поведінки) миттєво реагувати на певний стресор так, як це безпосередньо закладено природою (втекти чи проявити агресію), а готових, наперед закріплених, соціально прийнятних поведінкових форм для конкретної ситуації ще може просто не бути. Саме тому фізіологічні реакції та напруження, які з'являються, – підготовка до певної дії, що не відбулась, – залишаються нереалізованими в організмі. Іншими словами, причиною появи емоційного стресу може бути минулий невдалий досвід, одержаний у тій або тій ситуації. Для прикладу, досить невдалий досвід надання відповіді біля дошки може безпосередньо викликати відчуття неприємні у школяра у подібній ситуації навіть у той час, коли він впевнений у своїх знаннях та добре підготовлений [4, с. 199].

З метою подолання емоційного стресу в умовах шкільного середовища досить актуальним у наш час є розвиток стресостійкості у молодших школярів із застосуванням таких копінг-стратегій, як пошук самоконтролю, соціальної підтримки, позитивна переоцінка, а також пошук вирішення проблеми. Використання цих стратегій дозволить молодшим школярам знизити рівень власної тривожності, краще зрозуміти власні емоції, контролювати поведінку, а знаходити ефективні способи реагування на досить складні навчальні ситуації. У молодшому шкільному віці розвиток адаптивних копінг-стратегій сприятиме підвищенню їх стресостійкості, вдалій шкільній адаптації та в цілому збереженню психологічного добробуту.

Таким чином, емоційний стрес у молодших школярів формується під впливом соціальних та шкільних чинників, а тому своєчасний розвиток адаптивних копінг-стратегій є важливою передумовою збереження психологічного добробуту дитини, підвищення її стійкості до стресу та успішної адаптації до навчального шкільного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук О. І. Особливості психологічного благополуччя молодших школярів з різними рівнями сприйнятого стресу. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2024. Вип. 30 (59). С. 29–46.
2. Дзюбко Л. В., Мельник І. В. Копінг-стратегії молодших школярів як реакція на учбовий стрес в умовах невизначеності освітнього простору. *Педагогічна та вікова психологія. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Том 36 (75), № 2. С. 157–162.
3. Дмитріюк Н. С. Психологічні особливості емоційних переживань у молодшому шкільному віці. *Психологічні перспективи*. 2022. Вип. 39. С. 87–98.
4. Іванцанич В. І. Особливості розвитку стресостійкості у школярів. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 33. С. 194–201.
5. Комар Т. В., Шістка О. С. Психологічні особливості розвитку емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку. *Науковий журнал «Психологічні травелогої»*, 2023. № 4. С. 71–77.
6. Наугольник Л. Б. Психологія стресу : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

Тулуш-Бопре Марина Іванівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
м. Ізмаїл, Україна
Науковий керівник – **Васильєва О. А.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

У сучасних умовах нестабільності, що охоплює різні сфери суспільного життя, зростає потреба у фахівцях, здатних надавати психологічну підтримку особистості. Як свідчать наукові дослідження, кризові ситуації виникають унаслідок травматичних подій, значних життєвих змін або тривалого впливу стресогенних чинників і супроводжуються підвищенням рівня тривоги та емоційного напруження. Соціальні процеси, зокрема конфлікти, міграційні явища та економічні труднощі, негативно впливають на психічний стан людини.

За таких умов підвищують вимоги до професійної підготовки психологів, оскільки їх діяльність передбачає роботу з особами, які перебувають у стані емоційного напруження. Водночас сама професійна діяльність супроводжується значним психологічним навантаженням. У зв'язку з цим особливого значення набуває формування резильєнтності, що забезпечує психологічну стійкість і результативність діяльності. Це дає підстави розглядати розвиток резильєнтності майбутніх психологів як необхідну складову їх професійної підготовки.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що проблема резильєнтності активно досліджується у зарубіжній психології, зокрема у працях К. Браєна, Дж. Бонанно, Е. Вернер, Н. Гармезі, Дж. Девідсона, Ф. Лютанса, Т. Макінтайра, А. Мастен, С. Мадді, Д. О'Ши, М. Руттера, М. Саркар та інших. У зазначених дослідженнях розкрито підходи до визначення резильєнтності, її структурні характеристики та чинники формування в умовах стресу.

У вітчизняній науці розвиток резильєнтності та її формування у процесі професійної підготовки фахівців висвітлено у працях Д. Асонова, К. Балахтар, В. Єгорової, Е. Грішина, К. Гуцол, Н. Гусак, Л. Карамушки, О. Кокун, Г. Лазос, Є. Мартиненко, В. Панка, Н. Підбуцької, В. Федорчука, Л. Комарніцької, О. Чиханцової, В. Чернобровкіна, О. Якимець та інших.

Водночас узагальнення наукових джерел дає підстави констатувати недостатню розробленість проблеми психологічних особливостей резильєнтності майбутніх психологів в умовах невизначеності.

У психологічній літературі поняття «резильєнтність» розглядають у різних аспектах. Так, В. Єгорова [4], Е. Грішин [3] визначають резильєнтність як здатність особистості долати труднощі, ухвалювати рішення та досягати поставлених цілей. Д. Асонов і О. Хаустова [1] зазначають, що резильєнс є процесом адаптації, тоді як резильєнтність розглядається як властивість особистості. Подібний підхід представлено у працях О. Кокун [5], Т. Мельничук [5], які трактують резильєнтність як стійку характеристику особистості.

У сучасних дослідженнях резильєнтність розглядається як цілісна система особистісних характеристик. Розглядаючи резильєнтність як систему, О. Чиханцова та К. Гуцол [7, с. 21] визначають її як сукупність стійких особистісних рис, що виступають ресурсом відновлення психічного і фізичного стану після стресових і травматичних подій. Автори також окреслили чинники розвитку резильєнтності, до яких віднесено оптимізм, соціальні контакти, самопроєктування, самоствалення, цілі та смисли [7, с. 23]. Гнучкість, адаптивність і наполегливість розглядаються як характеристики, що забезпечують ефективне використання внутрішніх ресурсів особистості [7, с. 23].

Г. Лазос [6] резильєнтність визначає як біопсихосоціальне явище, що охоплює особистісні, міжособистісні та суспільні переживання. Водночас її розглядають як здатність до відновлення психічного стану, а також як характеристика особистості або динамічний процес залежно від умов дослідження. Окремо виділяється здатність особистості до розвитку після переживання посттравматичного стресу.

У науковій літературі резильєнтність розглядають як здатність особистості до адаптації та саморегуляції в складних життєвих і професійних обставинах, що забезпечує підтримання психічної стійкості та результативність діяльності. Формування резильєнтності у процесі підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти передбачає розвиток психологічної готовності до діяльності в умовах невизначеності.

Узагальнення наукових підходів до визначення резильєнтності дає підстави розглядати її як здатність особистості адаптуватися до стресових впливів, труднощів і негативних подій. Структуру резильєнтності становлять емоційна стабільність, гнучкість мислення, соціальна підтримка та оптимізм. Емоційна стабільність забезпечує підтримання психічної стійкості в умовах стресу, гнучкість мислення визначає здатність змінювати способи розв'язання проблем відповідно до ситуації, соціальна підтримка характеризує наявність значущих соціальних зв'язків, оптимізм полягає у позитивному сприйнятті складних обставин і спрямованості на особистісне зростання.

Формування зазначених складових резильєнтності набуває особливого значення у процесі професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти [2]. Освітній процес у закладах вищої освіти передбачає поєднання теоретичної підготовки та практичного навчання, що створює умови для розвитку психологічної стійкості особистості. З урахуванням специфіки професійної діяльності психолога необхідною є здатність до регуляції емоційних станів, адаптації до змінних умов діяльності та підтримання психічної стійкості.

Підготовка майбутніх психологів у ЗВО має бути спрямована на розвиток умінь подолання стресових ситуацій, формування емоційного інтелекту, орієнтацію на професійне самовдосконалення та підтримання ефективної взаємодії у професійному середовищі. Необхідним є формування конструктивного ставлення до труднощів як умови професійного становлення та особистісного розвитку.

Таким чином, резильєнтність є важливою психологічною характеристикою особистості майбутніх психологів, що забезпечує здатність адаптуватися до умов невизначеності, долати стресові впливи та підтримувати результативність професійної діяльності. Формування резильєнтності у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Психологія» забезпечує розвиток емоційної стабільності, гнучкості мислення, соціальної підтримки та конструктивного ставлення до труднощів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асонов Д., Хаустова О. Розвиток концепції резильєнсу в науковій літературі протягом останніх років. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2019. № 4 (4). DOI: 10.26766/pmgrp.v4i3-4.219.
2. Васильєва О. А. Резильєнтність як чинник формування психологічної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах воєнного стану. *Габітус*. 2024. № 64. С. 43–48.
3. Грішин Е. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 64. С. 62–81.

4. Єгорова В. Особливості життєстійкості студентів закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2021. Вип. 15. С. 58–66.

5. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник : практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с.

6. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології. 2018. Т. 3, Вип. 14. С. 26–64.

7. Чиханцова О., Гуцол К. Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19 : практичний посібник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г. С. Костюка. Київ, 2022. 128 с.

Турубарова Анастасія Володимирівна,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та соціальної роботи

Бобилева Яна В'ячеславівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У контексті сучасних соціальних трансформацій, що виникли внаслідок воєнного стану в Україні, проблема забезпечення й підтримки емоційного благополуччя студентської молоді набуває особливого значення. Повномасштабна війна, спричинена російським вторгненням у 2022 році, суттєво змінила структуру освітнього процесу, зумовивши перехід до дистанційних та змішаних форм навчання.

За таких умов студенти стикаються з багатофакторним впливом стресогенних детермінант, серед яких – тривала невизначеність, надлишкове інформаційне навантаження, руйнування звичних соціальних зв'язків, зростання загроз життєдіяльності, а також необхідність адаптації до нових освітніх форматів. Хоча дистанційна форма навчання забезпечує безперервність освітнього процесу, вона водночас підсилює ризики соціальної ізоляції, емоційного виснаження, зниження навчальної мотивації та погіршення психологічного стану здобувачів освіти.

У зв'язку з цим наукового осмислення потребують психологічні механізми підтримання емоційної рівноваги, які забезпечують адаптивність особистості до умов невизначеності та тривалого стресового впливу. Йдеться передусім про процеси емоційної саморегуляції, когнітивної переоцінки, формування психологічної резильєнтності, а також про роль соціальної підтримки, зокрема в контексті цифрового освітнього середовища. Слід зазначити, що в умовах дистанційного навчання зростає гнучкість освітнього процесу, однак водночас посилюється емоційна вразливість студентів, що пов'язано зі зниженням рівня безпосередньої соціальної взаємодії, розмитістю меж між навчанням і особистим життям та зростанням когнітивного навантаження [1; 3].

Актуальність дослідження цієї проблеми зумовлюється потребою розроблення ефективних психолого-педагогічних підходів до організації дистанційного освітнього процесу, спрямованих не лише на досягнення академічних результатів, а й на забезпечення емоційного та психологічного благополуччя студентів як ключового чинника їхньої успішної навчальної діяльності та особистісного розвитку. Розглядаючи проблему емоційного благополуччя студентів в умовах дистанційного навчання, ми доцільно акцентуватимемо увагу на феномені емоційного вигорання як одному з ключових індикаторів його порушення. У сучасних умовах підвищеного психоемоційного навантаження саме емоційне вигорання відображає виснаження особистісних ресурсів і зниження психологічної стійкості.

Проблематика емоційного вигорання знайшла відображення у працях таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як Людмила Березовська, Наталія Беляєва, Віктор Бойко, Алла Величко, Дарія Гошовська, Катерина Карамушка, Валентина Орел, Роман Павелків, Айала Пайнс, Барух Пельман, Ганс Сельє, Річард Шваб, Любов Помиткіна, Тетяна Ковалькова та ін.

Емоційне вигорання в науковій літературі розглядають як прояв психоемоційного виснаження студентів, тим самим актуалізує необхідність пошуку ефективних психологічних механізмів підтримки

їхнього емоційного благополуччя. За таких умов особливого значення набуває актуалізація внутрішніх ресурсів особистості, серед яких провідну роль відіграють механізми емоційної саморегуляції, когнітивної переоцінки, розвитку психологічної резильєнтності та здатності до ефективної адаптації в ситуації невизначеності. Водночас ефективність зазначених механізмів значною мірою визначається особливостями організації дистанційного освітнього середовища, що зумовлює необхідність розгляду додаткових чинників підтримки емоційного благополуччя студентів [2; 3].

З огляду на зазначене, доцільно виокремити окремі механізми, які, на нашу думку, виступають базовими кроками у підтримці емоційного благополуччя студентів в умовах дистанційного навчання. Зокрема, важливого значення набуває дотримання принципів цифрової гігієни, що передбачає регуляцію часу перебування в онлайн-середовищі, обмеження інформаційного перевантаження та формування здорових цифрових звичок, що у сукупності сприяє збереженню та відновленню психологічних ресурсів особистості. Водночас ефективним засобом профілактики когнітивного перевантаження та емоційного виснаження є впровадження мікроперерв і ритмізації навчальної діяльності, що забезпечує оптимальне чергування інтелектуального навантаження та відпочинку й підтримання емоційної стабільності студентів [1; 3].

Отже, підтримка емоційного благополуччя студентів в умовах дистанційного навчання потребує комплексного підходу, що поєднує як внутрішні психологічні механізми, так і зовнішні ресурси підтримки. Важливу роль у цьому процесі відіграє соціальне оточення студентів – підтримка з боку близьких, а також створення сприятливого освітнього середовища адміністрацією закладів освіти та викладачами. Особливого значення набуває якісна організація освітнього процесу, що передбачає чітке структурування діяльності, доступність зворотного зв'язку, а також забезпечення змістовної та емоційно привабливої подачі навчального матеріалу навіть у дистанційному форматі. Це сприяє підвищенню навчальної мотивації, зниженню рівня емоційного напруження та формуванню відчуття залученості студентів до освітнього процесу. Таким чином, інтеграція психологічних ресурсів особистості та ефективно організованого освітнього середовища виступає ключовою умовою збереження емоційного благополуччя студентської молоді в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Помиткіна Л., Ковалькова Т. Проблема емоційного вигорання студентів. *Український науковий вісник: Соціальна психологія*. 2008. № 6 (32). С. 94–101.
2. Савелюк Н. М. Переживання стресу в умовах війни: досвід українського студентства. *Психологія: реальність і перспективи*. 2022. Вип. 18. С. 141–152. DOI: <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i18.282>.
3. Хижняк А. А., Мирошніченко В. О., Костенко М. П. Вплив стресогених факторів на психологічний стан та продуктивність навчальної діяльності студентів спеціальності фізична культура і спорт в умовах війни. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2023. Вип. 3. С. 149–154. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.03\(161\).35](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.03(161).35).

Федірко Каріна Юрївна,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Психологія,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Варіна Г. Б.,**
магістр психології,
старший викладач кафедри психології,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЦИФРОВИХ МЕДІА НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стрімкий розвиток цифрових технологій суттєво трансформує умови психічного розвитку сучасної дитини, формуючи новий контекст соціалізації, пізнання та емоційного реагування. Уже в дошкільному

віці діти активно взаємодіють із різними формами цифрового контенту – відеоплатформами, мобільними застосунками, мультимедійними програмами та іграми. За даними ЮНІСЕФ, цифрове середовище стало невід’ємною частиною дитинства у всьому світі, однак поряд із новими можливостями воно створює ризики для психічного добробуту та емоційної стабільності дитини [5].

Старший дошкільний вік є сенситивним періодом психоемоційного розвитку, коли формуються базові механізми емоційної регуляції, довільної поведінки, емпатії та соціальної взаємодії. Водночас зростання інтенсивності користування цифровими пристроями без дорослого супроводу може супроводжуватися підвищеною збудливістю, труднощами самоконтролю, порушеннями сну та поведінковими реакціями [1]. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей впливу цифрових медіа на психоемоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку, виявлення ризиків і ресурсних аспектів їх медіавзаємодії та розроблення психолого-педагогічних рекомендацій щодо оптимізації медіакористування.

Теоретичний аналіз засвідчив наявність трьох ключових підходів до вивчення впливу цифрових медіа на розвиток дитини: ризик-орієнтованого (цифрові медіа як потенційний фактор порушення психоемоційного добробуту), медіа-екологічного (вплив медіа визначається умовами використання та соціальним контекстом) та розвивально-інтерактивного (цифрові медіа як інструмент розвитку когнітивних і соціальних навичок за умови правильної організації взаємодії) [6]. Виявлено, що вплив цифрових медіа є принципово неоднозначним: вони можуть виступати як ресурс розвитку, так і фактор ризику залежно від характеру медіаспоживання.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Соснівського освітнього комплексу «ліцей-заклад дошкільної освіти» імені Анатолія Шульги Конотопського району Сумської області. Вибірку становили батьки дітей старшого дошкільного віку ($n = 32$). Застосовано такий діагностичний інструментарій: «Шкала емоційної регуляції дошкільників» (ERC; Shields & Cicchetti, 1995), адаптована українською мовою; «Блок методик для визначення тривожності, агресивності, імпульсивності» (Г. П. Лаврентьєва, Т. М. Титаренко); авторська анкета для батьків «Особливості використання цифрових медіа та їх вплив на психоемоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку» [4].

Аналіз результатів дослідження виявив статистично значущі відмінності у показниках психоемоційного розвитку залежно від інтенсивності медіакористування. У дітей з тривалим щоденним екранним часом (понад 2–3 год.) батьки частіше відзначали підвищену тривожність, імпульсивність, труднощі з емоційною саморегуляцією та перепади настрою. Водночас у дітей, де медіакористування було обмеженим і супроводжувалося спільним переглядом із дорослими, показники емоційної регуляції були значно кращими [2]. Ці результати підтверджують позицію дослідників щодо визначальної ролі батьківського медіасупроводу як чинника мінімізації ризиків впливу цифрового середовища на психіку дошкільника.

На основі результатів дослідження розроблено психопросвітницькі рекомендації для батьків щодо гармонізації медіакористування дітьми старшого дошкільного віку. Вони передбачають: дотримання вікових норм екранного часу (не більше 1 год. на день для дітей 5–6 років); пріоритет спільного (co-viewing) перегляду контенту з активним обговоренням побаченого; вибір якісного освітнього та розвивального контенту з урахуванням вікових особливостей дитини; встановлення чітких і послідовних правил користування гаджетами; збереження часу для живого спілкування, рухливих ігор і сюжетно-рольових ігор як базових форм розвитку дошкільника [3].

Отримані результати засвідчують, що вплив цифрових медіа на психоемоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку є амбівалентним і визначається не самим фактом використання технологій, а їх змістом, інтенсивністю та соціальним супроводом. Розроблені рекомендації можуть бути використані практичними психологами та педагогами закладів дошкільної освіти, а також у процесі сімейного консультування з питань психоемоційного розвитку дітей в умовах цифровізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hoge E., Bickham D., Cantor J. Digital media, anxiety, and depression in children. *Pediatrics*. 2017. Vol. 140, Suppl. 2. P. S76–S80.
2. Lissak G. Adverse physiological and psychological effects of screen time on children and adolescents: Literature review and case study. *Environmental Research*. 2018. Vol. 164. P. 149–157.
3. Nikken P., Schols M. How and Why Parents Guide the Media Use of Young Children. *Journal of Child and Family Studies*. 2015. № 24. P. 3423–3435.

4. Shields A., Cicchetti D. The development of an Emotion Regulation Assessment Battery: reliability, validity, and initial norms. Presented at the 1995 Biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Indianapolis, Indiana, 1995

5. Growing concern for well-being of children and young people amid soaring screen time. 2021. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/growing-concern-well-being-children-and-young-people-amid-soaring-screen-time> (date of acces: 25.04.2026).

6. Valkenburg P. M., Piotrowski J. T. Plugged in: how media attract and affect youth. New Haven ; London : Yale University Press, 2017. 328 p. URL: https://drupal.yalebooks.yale.edu/sites/default/files/files/Media/9780300228090_UPDF.pdf (date of acces: 25.04.2026).

Філь Микита Олександрович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Психологія»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кудінова М. С.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РІВНІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПСИХОЛОГІЯ»

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням вимог до комунікативної компетентності фахівців у сфері психологічної допомоги. Комунікація є основним інструментом професійної діяльності психолога: саме через спілкування здійснюється діагностика, консультування та психокорекція [4]. О. Бондаренко наголошує, що рівень сформованості комунікативних здібностей майбутніх фахівців безпосередньо впливає на якість їхньої професійної підготовки та ефективність практичної роботи [1, с. 54]. Водночас дослідження засвідчують нерівномірність розвитку цих здібностей у студентів-психологів, що зумовлює потребу в їх емпіричному вивченні та цілеспрямованому формуванні в умовах вищої освіти [3].

Мета дослідження – емпіричне вивчення рівнів розвитку комунікативних здібностей у здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія».

Емпіричне дослідження проводилося на базі КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР. У дослідженні взяли участь здобувачі вищої освіти 4 курсу спеціальності 053 Психологія. Для діагностики комунікативних схильностей застосовувалася методика КОС-2 [2] (n=14), для оцінки загального рівня комунікативності – опитувальник визначення рівня комунікативності [2] (n=16). Різниця у складі вибірок зумовлена технічними умовами онлайн-опитування та добровільністю участі. Дослідження здійснювалося дистанційно в анонімному режимі, що забезпечило щирість відповідей і знизило вплив фактора соціальної бажаності.

За результатами КОС-2 (див. табл. 1) у більшості студентів виявлено середній рівень комунікативних схильностей (57 %), що свідчить про наявність базових навичок встановлення контактів та здатності до міжособистісної взаємодії у стандартних ситуаціях. Високий рівень зафіксовано у 21 % респондентів – такі студенти характеризуються вираженою комунікативною активністю, ініціативністю та відкритістю у спілкуванні, що є професійно значущими якостями для майбутнього психолога. Водночас 21 % досліджуваних продемонстрували низький рівень, для якого характерні труднощі у встановленні контактів, знижена комунікативна активність та схильність до уникання соціальної взаємодії. За опитувальником загального рівня комунікативності розподіл є подібним: студенти із середнім рівнем (56 %) здатні підтримувати взаємодію, однак у нестандартних або емоційно напружених ситуаціях можуть відчувати дискомфорт; високий рівень притаманний 19 % респондентів; низький – 25 %, що виявляється у замкнутості та невпевненості у власних комунікативних здібностях.

**Розподіл здобувачів вищої освіти за рівнями розвитку комунікативних здібностей
(за результатами КОС-2 та опитувальника комунікативності)**

Рівень розвитку	КОС-2 (n=14)	%	Комунікативність (n=16)	%
Низький	3	21	4	25
Середній	8	57	9	56
Високий	3	21	3	19
Всього	14	100	16	100

*Сума відсотків може не дорівнювати 100 % внаслідок округлення

Узгодженість результатів за двома методиками підтверджує стійку тенденцію: переважна більшість студентів-психологів демонструє середній рівень комунікативних здібностей, тоді як кожен четвертий респондент має низькі показники, що свідчить про недостатню сформованість комунікативної готовності до професійної діяльності. Це зумовлює потребу в цілеспрямованій розвивальній роботі.

Проведене емпіричне дослідження засвідчило, що комунікативні здібності здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія» характеризуються переважно середнім рівнем розвитку, що підтверджено узгодженими результатами двох діагностичних методик. Водночас близько чверті студентів демонструють низький рівень комунікативних здібностей, що виявляється у труднощах встановлення контактів, замкнутості та недостатній готовності до професійної взаємодії. Зазначене свідчить про необхідність цілеспрямованого розвитку комунікативних здібностей майбутніх психологів шляхом інтеграції тренінгових форм роботи, аналізу професійних ситуацій та систематичної рефлексії комунікативного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко О. Ф. Психологія спілкування. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 352 с.
2. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 464 с.
3. Мікаелян О. Л. Розвиток комунікативних здібностей майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. 2023. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Мікаелян-О.Л.pdf> (дата звернення: 23.04.2026).
4. Adler R. B., Towne N. Looking Out, Looking In. Boston : Cengage Learning, 2020. 464 p.

Фокіна Аліна Олегівна,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 Реабілітаційна психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Бобилева Я. В.,**
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасних умовах життя в Україні рівень тривожності у дітей дошкільного віку (3–6 років) суттєво зріс. Зазначена тенденція обумовлена впливом воєнного стану, дестабілізацією соціального середовища та підвищеним рівнем психоемоційного напруження в родині. Особливу роль відіграє емоційний стан батьків, який є визначальним чинником формування відчуття безпеки у дітей дошкільного віку.

Н. Зінченко наголошує на тому, що тривожність у дітей саме дошкільного віку перестала бути «віковою» або «сімейною», вона сформувалася під час емоційного стресу [2]. Під час тривожності ознаки у діток бувають різні. Серед поширених ознак тривожності виділяють підвищену плаксивість, роздратування, пасивну агресивність або внутрішню замкненість. Також порушується сон, можуть виникати труднощі із засинанням і часті нічні пробудження. Діти відчувають можливі соматичні реакції, до яких належать біль у животі, головний біль, втрата апетиту. Можуть виникати ознаки підвищеної збудливості або, навпаки, байдужості, проблеми з концентрацією уваги та когнітивні порушення [1].

О. Шикиринська, К. Мнишенко, Т. Петришина, Н. Ярошук – сучасні психологи зазначають, що саме в дошкільному віці формуються пізнавальні, інтелектуальні, особистісні процеси розвитку. В цей період розвитку нервова система дуже чутлива до зовнішніх негативних чинників. У діток із самого дитинства закладається фундамент психічного здоров'я. Тому важливо в ранньому дитинстві почати своєчасне психодіагностування та психокорекцію, щоб стан тривожності не вплинув на їхнє майбутнє життя.

Для роботи з дітьми дошкільного віку альтернативним та ефективним методом психокорекції є арттерапія, а саме пісочна терапія, яка дає можливість невербально виражати свої емоції, бажання, символічні зображення внутрішніх конфліктів, негативні спогади, внутрішні переживання [3].

Г. Свистунова, О. Федій у своїх дослідженнях зазначають, що пісок, завдяки своїм властивостям, зокрема здатності пропускати воду, може також сприяти поглинанню негативних психоемоційних станів. Він дає малюку унікальну можливість пропрацювати психологічні проблеми через їх проєкцію на площину пісочниці, поринути у світ фантазій та власних переживань – це ефективний спосіб, що сприяє гармонізації внутрішнього стану та стабілізації емоційної рівноваги.

Дошкільникам важко передавати власні переживання через обмежений словниковий запас, недостатній рівень розвитку уявлень чи затримку мовленнєвих навичок, надзвичайно ефективними стають методи арттерапії. Маніпуляція з різними предметами, піском, водою, а також використання конструктивних чи пластичних матеріалів є найбільш природною формою діяльності для малечі. Ігри з піском дарують дитині унікальне відчуття контролю: вона стає справжнім творцем власного маленького світу, самостійно керуючи подіями, що розгортаються на пісочному полі. Така діяльність особливо цілюща для дітей, які мають низьку самооцінку, відчувають тривожність або надмірну сором'язливість, адже маніпуляції з фігурками допомагають їм легше виразити свої почуття та зосередитися. Пісочна терапія є ефективним педагогічним та психологічним інструментом, що приносить вагому користь дітям різних вікових груп [5].

Метод пісочної терапії не лише характеризується невербальним вираженням (ліплення з піску), а й вербальним виразом дитини (розповіді про створення композиції, твори, історії чи казки, які розкривають сенс композиції), що дає можливість розвинути мовлення, граматичну будову речення (поповнення у словниковий запас прикметників, сполучників, дієслів, займенників, прийменників) [4].

Багато психологів України у своїх дослідженнях підкреслюють позитивні характеристики використання пісочної терапії у роботі:

- звільнення творчого потенціалу, внутрішніх почуттів;
- забезпечення багатогранного досвіду завдяки більшості символічних значеннях;
- дає можливість повернути дитину до пережитого досвіду для його повторного переживання;
- створення образу між несвідомим та свідомим, внутрішнім та зовнішнім, духовним і фізичним, а також між невербальним і вербальним рівнями людського досвіду;
- забезпечення гри, де кожен шлях буде правильним і не потребує втручання спеціаліста;
- надає можливість звільнитися над контролем свідомості;
- є природним середовищем для вираження своїх емоцій;
- використовується з іншими методами психокорекції і психотерапії [5].

Слід зазначити, що використання фігурок під час гри з піском буде особливо корисним для діток, яким важко демонструвати свої почуття. Дошкільники з низькою самооцінкою, підвищеною тривожністю та сором'язливістю зазвичай із задоволенням обирають фігурки, спрямовуючи на них свою увагу. Діти з нестійкою увагою зазвичай демонструють високу експресивність, а через гру вони отримують насичені кінестетичні враження. Діти з агресивними рисами поведінки схильні обирати персонажів, що відображають ролі «агресора» та «жертви». Діти, які зазнали психічної травми, вважають подібну гру надзвичайно корисною, оскільки вона сприяє повторному проживанню травматичного досвіду, що, ймовірно, допомагає їм звільнитися від емоційних переживань, пов'язаних із цією подією [5].

Сучасна пісочна терапія охоплює різні напрямки використання:

1. Психотерапія і клінічна практика. На сьогодні пісочна терапія активно використовується як у психотерапії дорослих, так і дітей. Її застосовують для опрацювання травматичного досвіду, переживань, пов'язаних із втратою, вирішення міжособистісних конфліктів, а також у межах психологічної реабілітації після кризових подій.

2. Освітній простір. У закладах освіти цей метод застосовується з метою розвитку соціально-емоційних компетентностей дітей. Результати досліджень свідчать, що участь у пісочних воркшопах значно сприяє підвищенню рівня комунікативних та емоційних навичок у дітей дошкільного віку. З огляду на це, метод набуває особливої важливості для інклюзивної та корекційної освіти.

3. Групова робота. Пісочна терапія також демонструє високу ефективність у груповому форматі, за якого учасники спільно створюють колективну композицію в пісочниці. Такий підхід сприяє розвитку емпатії, вдосконаленню навичок співпраці та забезпечує формування позитивного психологічного клімату в групі.

4. Новітні цифрові технології. Однією з інноваційних тенденцій є розробка віртуальних пісочниць, які сприяють проведенню дистанційних терапевтичних сесій. Цей підхід значно розширює можливості психологів, особливо в контексті глобалізації та активного розвитку онлайн-психології. Завдяки використанню віртуальних платформ забезпечується підвищена зручність і доступність такої терапії, що дозволяє адаптувати методику до сучасних викликів, пов'язаних із технологічним прогресом [8].

Пісочна терапія пройшла значну еволюцію, трансформувавшись із інтуїтивного використання дитячої гри як засобу психотерапевтичної підтримки у сучасний метод із науковим підґрунтям та міжнародними стандартами. Її універсальність полягає у поєднанні ігрових активностей, символічного мислення та аналітичної глибини, що робить її ефективним інструментом у психотерапевтичній практиці. Сучасні наукові дослідження підтверджують її результативність як у роботі з різними віковими групами, так і в подоланні широкого спектра психологічних труднощів. Перспективи розвитку пісочної терапії передбачають подальшу цифровізацію методики, активізацію міжкультурних досліджень та її більш глибоку інтеграцію з іншими напрямками психотерапевтичної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вольнова Л., Дьоміна Г. Чинники виникнення та посилення проявів тривоги у дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2020. Вип. 9 (54). С. 32–45.

2. Зінченко Н. Пісочна терапія (сендплей) у роботі з дітьми та підлітками: обґрунтування методу, сфери застосування і докази ефективності. *Український психоаналітичний журнал*. 2024. № 2 (3). С. 76–89.

3. Метод пісочної терапії: історичний аспект та напрями використання практичними психологами в умовах воєнного стану / Т. В. Яценко та ін. *Наукові перспективи*. 2025. № 12 (66). С. 2832–2839.

4. Остапко Л. О. Педагогічна пісочниця як засіб розвитку дитини. *Дитинство XXI століття: інноваційна освіта* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 27 жовт. 2023 р.). Кременчук, 2023. С. 35–37.

5. Тягур Л. М. Сендплей – метод позитивного впливу на психічний розвиток дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. XI, Вип. 13. С. 315–324.

6. Шикиринська О., Мнишенко К., Петришина Т. Особливості формування стресостійкості дітей дошкільного віку. *Інновації в дошкільній і початковій освіті*. 2024. № 1. С. 33–42.

7. Ярошук Н. П., Козігора М. А. Психологічні особливості дошкільного віку як основа для формування емоційної стійкості. *Педагогічна та вікова психологія*. 2025 Т. 36, № 4 С. 139–145. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.4/20>.

8. Яценко Т. Від дитячої гри до наукової методики: історичний аналіз розвитку пісочної терапії. *Сучасна парадигма безперервності освіти: мультидисциплінарний підхід* : матеріали II Всеукраїнського науково-освітнього форуму з міжнародною участю (м. Кременчук, 24 жовт. 2025 р.). Кременчук, 2025. С. 255–257.

Ходаков Ян Едуардович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Турубарова А. В.,**
доктор психологічних наук, доцент,
декан факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІВ І БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Актуальність теми зумовлена необхідністю створення єдиного корекційно-розвивального простору, де ефективна взаємодія педагогів та батьків виступає фундаментом для успішної інклюзії та соціалізації дитини з особливими освітніми потребами. Визначення конкретних психологічних умов ефективної взаємодії педагогів і батьків дітей з особливими освітніми потребами дозволяє перетворити формальну співпрацю на дієвий механізм психолого-педагогічного супроводу дитини.

Поглиблене розуміння цієї проблеми пропонує Т. Кравченко, яка розглядає взаємодію сім'ї та закладу освіти як природний зв'язок двох важливих соціокультурних інститутів. Вона підкреслює, що таке взаємне співробітництво базується на активній зацікавленості і взаємному впливі, що дозволяє кожному з учасників внести найбільш корисні і продуктивні зусилля в процес соціалізації дітей. У цьому контексті взаємодія має на увазі рівнозначний вплив та розвиток обох сторін, що забезпечує гармонійний і всебічний розвиток дитини [6, с. 59–60].

Проте існують значні проблеми, що стримують цю взаємодію. Наприклад, наукові дослідження показали, що низький рівень психологічної просвіти батьків і нездатність педагогів ефективно залучати їх до виховного процесу призводять до значних прогалин у формуванні гуманістичних цінностей у дітей. Також традиційні форми співпраці з батьками часто є малоефективними через відсутність індивідуального підходу та хаотичне використання різноманітних методів взаємодії. Це свідчить про необхідність змін у підходах до організації такої співпраці. Зокрема, важливим є впровадження єдиної виховної системи, що забезпечить злагоджену і послідовну роботу школи і сім'ї, а також формування у педагогів та батьків адекватного розуміння цілей і завдань гуманістичного виховання, що враховує вікові та індивідуальні особливості дітей молодшого шкільного віку [2, с. 10–11].

З урахуванням цих аспектів можна створити ефективну модель співпраці між педагогами і батьками, що буде сприяти не лише соціалізації дітей, а й розвитку їхньої особистості через активну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу. Ці умови є основою для формування здорової, підтримувальної й ефективної педагогічно-батьківської взаємодії, що має бути базовим елементом сучасної педагогічної практики.

Для побудови ефективної освіти батьків в умовах нестабільного розвитку суспільства важливими є такі фактори:

- орієнтація на найбільш актуальні і важливі проблеми, що впливають на розвиток дітей [4, с. 14].

Проте, щоб визначитися з актуальними проблемами, фахівець повинен провести діагностику: анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ю, спостереження, аналіз дитячих малюнків та творів, відвідування сімей, батьківські збори, конференції, дні відкритих дверей, круглі столи, організацію клубів та ділових ігор:

- розвиток рефлексії батьків, акцент на емоційному аспекті їхнього життя;

- врахування особистісного досвіду батьків, постійне звертання до нього та інтерпретація сімейних відносин;

- гнучкість освітніх програм, різноманітність змісту, форм і методів навчання батьків;

- стимулювальний ефект паралельного освітнього процесу між батьками та дітьми, відмова від повчального тону;

- об'єднання та консолідація батьків у процесі освіти, а також визнання їхнього права самостійно вирішувати, брати участь чи ні в освітньому процесі [4, с. 14].

У зв'язку з цим сьогодні важливою є потреба в пошуку нової філософії взаємодії між закладом освіти та родинами вихованців. Ця взаємодія має ґрунтуватися на принципах доброзичливості, індивідуального підходу до потреб кожної родини, співпраці та інших важливих аспектах. Т. Поніманська окреслила низку основних правил ефективної взаємодії педагогів і батьків:

- щире зацікавлення проблемами та потребами батьків, персоналізований підхід до сімейного виховання;

- залучення батьків до оцінки досягнень дитини, прогнозування її розвитку;

- стимулювання батьків до активної участі в житті закладу освіти;

- вміння слухати і розуміти батьків, готовність допомагати приймати обґрунтовані педагогічні рішення;

- оптимістичність, доброзичливість та привітність у взаєминах із батьками [5, с. 423].

Згідно з моделлю чуттєвої комунікації Т. Гордона, для досягнення ефективної взаємодії необхідно розвивати три основні навички:

- 1) активно слухати, тобто вміти чути;

- 2) виражати свої почуття доступним способом;

- 3) застосовувати принцип «обидва мають рацію» при вирішенні суперечок, що означає вміння вести діалог так, щоб результат був задовільний для обох учасників [6, с. 66].

При організації просвітницької діяльності з батьками слід враховувати:

- педагогічну доцільність залучення батьків до конкретного заходу;

- наявність позитивного ставлення батьків до цього заходу;

- актуальність заходу для нормального функціонування сім'ї як виховного інституту, що є специфічною людською спільнотою;

- узгодженість часу та змісту з іншими заходами та справами [1, с. 5].

Крім того, варто зазначити, що тісна співпраця батьків та фахівців є партнерською взаємодією.

А отже, основні принципи педагогіки та психології партнерства включають: повагу до особистості; доброзичливе і позитивне ставлення; довіру у відносинах; діалог, взаємодію та взаємоповагу; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальні зв'язки); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [3, с. 17].

Основними характеристиками партнерської взаємодії є добровільність, довготривалість та взаємна відповідальність. Добровільність передбачає можливість вільного вибору форм і ступеня залученості до взаємодії. Усвідомлений вибір стає можливим, коли батьки готові до нього завдяки інформуванню та просвіті, що дозволяє їм оцінити свої можливості (педагогічну компетентність, ресурси тощо). У навчальних закладах, що застосовують принципи примусу в роботі з сім'ями, розвиток партнерської взаємодії є передчасним. Довготривалість взаємодії відображає націленість учасників на стійкі партнерські відносини, що дають можливість реалізовувати спільні стратегічні проекти. Якщо ж взаємодія між навчальним закладом і родиною носить хаотичний, хоча й інтенсивний характер (наприклад, участь батьків у локальних заходах, де вони є учасниками, а не організаторами), її не можна вважати партнерською.

Таким чином, ефективна взаємодія між педагогами і батьками є ключовим чинником у розвитку дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Проблеми, що виникають на шляху цієї співпраці, вимагають комплексного підходу, що включає врахування індивідуальних особливостей кожної родини, використання принципів партнерства та гуманістичного підходу до освітнього процесу. Для подальшого вдосконалення цієї взаємодії важливим є підвищення психологічної обізнаності батьків, що стане основою для дослідження рівня їхньої обізнаності в закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конончук А. І. Соціально-педагогічна робота з сім'єю з підвищення педагогічної культури батьків. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 5. С. 46–51.

2. Матвієнко О. В. Формування педагогічної культури батьків у процесі педагогічної взаємодії сім'ї та школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19 (2). С. 6–15.

3. Нова українська школа : poradnik dla vchytel'ia / za zag. red. N. M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.

4. Паскевська Ю. А., Щербина Д. В. Педагогічні засади організації просвіти батьків у загальноосвітніх, позашкільних закладах : методичні рекомендації. Київ : ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 105 с.

5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.
6. Цуркан Т. Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Чернівці, 2018. 340 с.

Хорольська Дар'я Сергіївна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Психологія»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РІВНІ РОЗВИТКУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ

У період навчання у закладі вищої освіти відбуваються важливі зміни в особистості студента, зокрема становлення професійної ідентичності, розвиток здатності до самостійної діяльності та ухвалення відповідальних рішень. Однією з ключових умов успішного навчання є сформованість саморегуляції, яка сприяє гармонійному особистісному розвитку, ефективній соціалізації та професійному зростанню. Водночас не в усіх студентів саморегуляція розвинута на достатньому рівні, що може проявлятися у підвищеній тривожності, емоційному виснаженні, труднощах у плануванні власної діяльності. Тому доцільним є своєчасне визначення рівнів саморегуляції студентської молоді.

М. Боришевський розглядає саморегуляцію як внутрішню здатність до управління своїми станами та тривалу, наполегливу працю людини над собою, що є свідомим вибудовуванням себе з метою наближення до обраного ідеалу [2, с. 5–6]. С. Тетерук звертає увагу на те, що саморегуляція діяльності передбачає свідоме управління суб'єктом усіма етапами власної активності: від планування й організації до безпосереднього виконання [6, с. 28–30]. На думку Е. Балашова, саморегуляція ґрунтується на низці структурних компонентів: самооцінці; домаганнях особистості, соціально-психологічному очікуванні та образі «Я» [1, с. 125–127]. М. Гриньова та М. Кононова зазначають, що саморегуляція в навчанні – це здатність студента свідомо керувати виконанням навчальних завдань. Вона забезпечує гнучкість мислення: коли виникають труднощі або змінюються умови, активуються механізми, що дозволяють здобувачу самостійно розв'язувати проблеми, самостійно організовувати процес власного навчання [3, с. 5–8].

З метою дослідження рівнів саморегуляції студентів у 2025-2026 н. р. було проведено емпіричне дослідження на базі комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. У дослідженні взяли участь 16 студентів групи Пб-2. Як діагностичний інструментарій ми обрали такі методики, як опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової [4, с. 27–35] та методика дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана [5, с. 63–67]. Для проведення дослідження онлайн обидві методики було завчасно розміщено за допомогою інструменту Google Forms.

Дані, отримані за допомогою опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової, зображено на рис. 1.

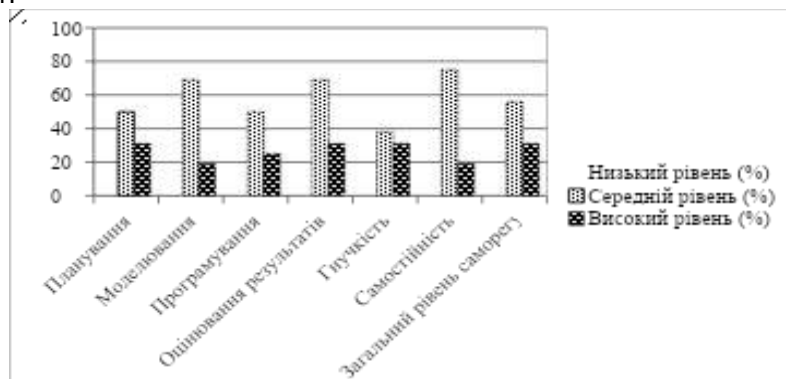

Рис. 1. Рівні саморегуляції студентів за опитувальником «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової

Як свідчить рис. 1, у студентів переважає середній рівень за шкалою самостійності, який отримали 75 % відповідей (12 осіб), що вказує на їх здатність до самостійного планування та організації діяльності з частковою орієнтацією на зовнішню підтримку. Високий рівень виявлено у 19 % респондентів (3 особи), які здатні самостійно визначати цілі та контролювати їх досягнення. Низький рівень є найменш вираженим (6 % або 1 особа) і характеризується залежністю від думки оточення. Середній рівень за шкалою оцінювання результатів виявлено у більшості студентів (69 %, 11 осіб), що свідчить про сформовану, але не завжди стійку здатність до адекватної самооцінки досягнень. Високий рівень зафіксовано у 31 % респондентів (5 осіб), яким притаманна розвинена критичність. За шкалою моделювання в більшості студентів також переважає середній рівень (69 %, 11 осіб), що свідчить про відносно сформовані, але недостатньо чіткі уявлення про умови діяльності. Високий рівень виявлено у 19 % респондентів (3 особи), яким притаманна здатність узгоджувати дії з поставленими цілями. Низький рівень зафіксовано у 12 % студентів (2 осіб), які відчувають труднощі у визначенні цілей та побудові ефективної програми дій. За шкалою загального рівня саморегуляції у більшості студентів переважає середній рівень (56 %, 9 осіб), що свідчить про загалом сформовану систему саморегуляції, яка може змінювати свою ефективність залежно від ситуації. Високий рівень виявлено у 31 % респондентів (5 осіб), яким притаманна стабільність регуляторних процесів, Низький рівень зафіксовано у 13 % студентів (2 особи), що вказує на недостатню сформованість усвідомленого планування та залежність від зовнішніх чинників. Середній рівень також виявлено у більшості студентів за шкалою планування (50 %, 8 осіб), що свідчить про загалом сформовану, але нестійку здатність до усвідомленого планування діяльності. Високий рівень зафіксовано у 31 % респондентів (5 осіб), яким притаманні чіткість, реалістичність і системність у постановці цілей. Низький рівень виявлено у 19 % студентів (3 особи), які характеризуються слабкою сформованістю навичок планування та ситуативністю у визначенні цілей. Найбільш вираженим серед студентів є середній рівень за шкалою програмування, який виявлено у 50 % респондентів (8 осіб), що вказує на загалом розвинену, але нестійку здатність продумувати послідовність дій. Високий рівень зафіксовано у 25 % респондентів (4 особи), яким властива детальна й гнучка розробка способів досягнення цілей. Низький рівень також виявлено у 25 % студентів (4 особи), що характеризується імпульсивністю та труднощами у самостійному плануванні послідовності дій. За шкалою гнучкості у 38 % студентів (6 осіб) встановлено середній рівень, що свідчить про помірну здатність адаптуватися до змін умов діяльності. Високий рівень зафіксовано у 31 % респондентів (5 осіб), здатних до своєчасного коригування дій. Низький рівень також виявлено у 31 % студентів (5 осіб), що характеризується труднощами адаптації до змін та недостатньою пластичністю регуляторних процесів.

Дані, отримані за допомогою методики дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана, зображено на рис. 2.

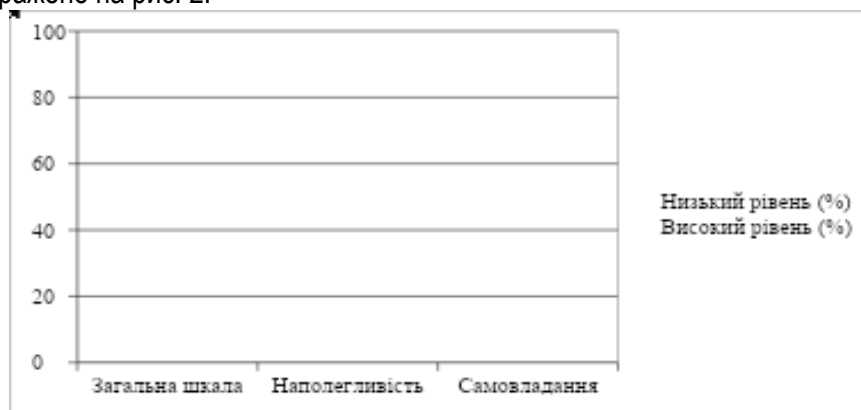

Рис 2. Рівні вольової саморегуляції студентів за методикою дослідження вольової саморегуляції А. Зверькова та Є. Ейдмана

Як видно з рис. 2, у студентів другого курсу переважає високий рівень за шкалою самовладання (63 % або 10 осіб), що характеризує їх як емоційно стійких та здатних до самоконтролю в різних ситуаціях. Водночас низький рівень виявлено у 37 % респондентів (6 осіб), для яких більш характерна спонтанність і знижений довільний контроль емоційних реакцій.

За загальною шкалою у більшості студентів другого курсу виявлено високий рівень (56 %, 9 осіб), що характеризує їх як емоційно зрілих і самостійних, із достатнім рівнем самоконтролю та організованості. Низький рівень зафіксовано у 44 % респондентів (7 осіб), яким властиві емоційна нестійкість, імпульсивність і знижена впевненість у власних діях.

За субшкалою наполегливості в більшості студентів виявлено низький рівень (56 % або 9 осіб), що свідчить про підвищену імпульсивність, невпевненість і непослідовність у поведінці. Високий рівень зафіксовано у 44 % респондентів (7 осіб). Таким студентам властиві працездатність, цілеспрямованість та здатність долати труднощі в процесі досягнення мети.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження саморегуляції студентів виявило переважання середніх показників за більшістю шкал методики В. Моросанової та високих рівнів за методикою А. Зверькова і Є. Ейдмана. Водночас у частини студентів виявлено низькі показники наполегливості, програмування та планування. Це свідчить про необхідність проведення заходів психологічної підтримки, спрямованих на розвиток регуляторної гнучкості, формування навичок послідовного планування діяльності та підвищення рівня наполегливості здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашов Є. М. Проблема саморегуляції як важливої психологічної категорії. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень* : тези III Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 листопада 2019 року). Київ : НАУ, 2019. С. 125–127.
2. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : монографія / М. Й. Боришевський, О. В. Шевченко, Н. Д. Володарська та ін. ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ : Педагогічна думка, 2011. 200 с.
3. Гриньова М. В., Кононова М. М. Саморегуляція навчальної діяльності та професійний розвиток студентської молоді : монографія. Полтава, 2021. 385 с.
4. Євдокімова О. О., Кобилко Н. А. Психодіагностичні матеріали в допомогу психологу поліції : методичний посібник. Харків : Факт, 2023. 136 с.
5. Психологу для роботи : діагностичні методики : збірник / уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. 2-ге вид., виправл. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
6. Тетерук С. П. Формування механізмів саморегуляції студентів в іншомовному просторі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 182 с.

Хохліна Олена Петрівна,
доктор психологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
лабораторії консультативної психології та психотерапії
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРОЦЕСУ УСВІДОМЛЕННЯ ЯК УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Особливе місце в системі психологічних знань відводиться поняттю усвідомлення. Процес усвідомлення є необхідною умовою ефективного засвоєння досвіду у формі знань і способів дій (навичок та вмінь), виконання та оволодіння діяльністю. Панує думка про те, що усвідомити – значить опанувати; а усвідомлені діяльність, спілкування і поведінка стають довільними і регульованими. Усвідомленість, довільність і регульованість психічної діяльності – ознаки психічних функцій вищої організації (вищих психічних функцій). Усвідомлення себе (самосвідомість) – необхідна умова й ознака становлення особистості, яка в онтогенезі максимально припадає на підлітковий вік, коли формується свідомість і самосвідомість, що уможливорює індивідуалізацію розвитку на основі саморегуляції своєї активності і свого особистісного становлення, становлення себе як суб'єкта життєдіяльності [1; 4-5].

Наведені теоретичні положення особливе значення мають для педагогічної психології, психології навчання, виховання, розвитку і його корекції, наукові розробки в яких покладаються в основу освіти молодого покоління, як у теоретико-методологічні її засади, так і розбудови системи педагогічного забезпечення (зокрема реалізації принципу свідомості) [1; 4-5].

Поняття усвідомлення широко використовується і в практичній психології при розробці і використанні технологій надання психологічної допомоги, особливо в контексті стратегічного підходу, орієнтованого на роботу з клієнтом як особистістю. Така робота спрямовується на особистісне зростання, з акцентом на поточному і майбутньому людини, саморозумінні, на посиленні усвідомлення себе і

власного життя, прийняття відповідальності та контролю над ним, з використанням трансформаційних, конструктивних стратегій подолання (J. Bugental, Т. Титаренко, Т. Ларіна, Т. Гурлева, Б. Ерфорд, О. Хохліна та ін.). Вона базується на усвідомленні та проходженні клієнтом всіх етапів роботи – психодіагностичного початкового, психоедукаційного, психотерапевтичного, психодіагностичного завершального, підсумкового, – яким відповідають поставлені завдання, мішені, використані методи, методики та техніки [2-3].

Поняття усвідомлення виходить з базової психологічної категорії свідомості як вищого рівня психічного відображення. Свідомість визначається як вища, притаманна лише людині, форма доцільного, ідеального психічного відображення дійсності, її об'єктивних сталих властивостей, що виконує регулятивну функцію щодо поведінки, діяльності, спілкування [1; 4-5].

У цілому аналіз літературних джерел дає підстави виділити наступні найбільш загальні характеристики свідомості:

1) цілеспрямованість активності, спрямованої на відображення об'єктивної дійсності у формі ідеального (у вигляді знань про явище) (таким чином: й активність, і цілеспрямованість, й ідеальна форма);

2) предметність (відображення певного предмета);

3) відображення об'єктивних властивостей предмета, незалежно від ставлення до нього;

4) осмисленість відображення, розуміння його суті;

5) знакова опосередкованість (передусім мовою);

6) здатність до рефлексії (самопостереження, самоаналіз тощо);

7) можливість регуляції (вищого рівня) власної активності;

8) внутрішня зв'язність [1; 4].

Торкнемося суті деяких позицій.

Усвідомлення має конкретний предмет, тобто те, що усвідомлює людина, стосовно якого предмета здійснюється її внутрішня діяльність. Предмет усвідомлення проходить передусім через процес мислення – він осмислюється. У такому плані усвідомлення розглядається як розуміння, тобто мисленнєвий процес, спрямований на виявлення в предметі загальних, істотних властивостей та зв'язків і здобуття знань про нього.

Усвідомлення залежить від досвіду особистості. Водночас воно є важливою умовою й одним з етапів набуття досвіду. Розрізняється 1) актуально усвідомлюване – зміст, що є предметом цілеспрямованої активності суб'єкта, безпосередньою її метою, і 2) те, що контролюється свідомістю, тобто зміст, що вже був актуально усвідомлюваним, став досвідом та увійшов до структури нинішньої актуально усвідомлюваної діяльності. Актуально усвідомлене, зі свого боку, переходить у структуру досвіду (в засвоєні знання, що застосовуються на практиці, вміння та ін.), який забезпечує ефективність діяльності особи та її поведінки в цілому. Отже, усвідомленість діяльності має розглядатися як показник її сформованості не обов'язково на рівні актуального, тобто того що здійснюється, сприймається, осмислюється в певний час, а й на рівні вже засвоєного.

Відмічається також, що свідомість як відображення навколишньої реальності, діє безперервно, доки людина перебуває у стані бадьорості. І свідомість як функція, завдяки якій здійснюється регуляція діяльності, не є безперервною. Ця форма свідомості перестає функціонувати, наприклад, коли людина починає здійснювати автоматизовані дії (зокрема, навички), що не вимагають свідомого контролю.

Усвідомлення нерозривно пов'язане з мовою та мовленням. Мова – його засіб, умова та форма. Виділення в предметі усвідомлення найістотнішого та його абстрагування здійснюються в актах словесного позначення. Відтворення ж у слові є вербалізація. З огляду на це стверджується, що усвідомлене є те, про що людина може дати звіт. А адекватним до діяльності звіт буде лише в тому разі, коли через свідомість пройдуть хід подій, хід власної діяльності, коли логіка її виконання буде відтворена подумки.

У звіті може відображатися минула, поточна чи майбутня діяльність. Відповідно, й мовлення, у формі якого здійснюється звіт, буде фіксувальним, супроводжувальним чи планувальним. Уміння дати звіт різного ступеня складності можна розглядати як певний показник усвідомленості діяльності. Її рівень визначається й на основі доказовості звіту: чи може людина переказати, пояснити, довести зміст, спосіб дії тощо. При цьому про найвищий рівень свідчить обґрунтованість вербального звіту.

Важливою є думка й про те, що свідомість представлена у психіці довільними, регульованими психічними функціями (довільне сприймання, довільне уявлення, довільна уява, довільна пам'ять тощо).

Таким чином, розвиток свідомості пов'язується зі становленням у людини психічних утворень вищих рівнів організації (вищих психічних функцій) та формуванням довільної поведінки [1; 4].

Якого висновку ми дійшли, аналізуючи представлену в наукових дослідженнях інформацію щодо різних аспектів сутності свідомості?

У психічному плані свідомість виступає як процес усвідомлення людиною навколишнього світу і себе, свого процесу пізнання, своєї діяльності. А під процесом усвідомлення ми розуміємо:

1) процес осмислення та розуміння усвідомлюваного, результатом чого є виділення найсуттєвішого;

2) вербалізацію усвідомленого;

3) практичне застосування усвідомленого з метою контролю ситуації, регуляції активності [1; 4].

Адже коли людина губить свідомість, вона не здатна усвідомлювати, тому вона не розуміє ситуацію, не розуміє, що сталося, не може про це розповісти, не може тримати ситуацію під контролем, регулювати свою активність. Відповідно, показниками усвідомленості є: здатність вербалізувати процес своєї діяльності, вміння виділяти у вербальному звіті найсуттєвіше, опанування та регуляція свої внутрішньої та зовнішньої активності у формі діяльності, спілкування, поведінки, адже усвідомити – значить опанувати [4].

Крім показників уміння звітувати про свою діяльність (яка здійснюється у певному часі), ступінь доказовості звіту, застосування осмисленого в діяльності, регульованість останньої, для характеристики усвідомлення використовують і такі його особливості: глибина, ясність, узагальненість, співвідношення емоційних і логічних компонентів та ін. [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. Київ : Педагогічна думка, 2000. 288 с.

2. Хохліна О. П. Психотехнологія розвитку життєстійкості вимушено переміщених осіб засобами роботи зі смыслом життя. *Наукові перспективи*. 2025. № 10 (64). С. 1759–1771. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-1759-1771](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-1759-1771).

3. Хохліна О. П. Психотехнологія розвитку життєстійкості вимушено переміщених осіб засобами роботи зі смыслом життя. *Психотехнології допомоги вимушено переміщеним особам у подоланні психотравмивного впливу воєнного та поствоєнного часу* : методичний посібник / Я. М. Омельченко, О. П. Хохліна, Т. С. Гурлева, Л. О. Гребінь та ін. ; за ред. Я. М. Омельченко. Київ : Слово, 2025. С. 19–59.

4. Хохліна О. П. Теоретико-методологічні проблеми психології : навч. посібн. Київ : Симоненко О. І., 2021. 244 с.

5. Хохліна О. П., Синьов В. М. До проблеми психологічного обґрунтування принципу свідомості навчання учнів з ментальними порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць. / за ред. О. Гаврилова. Кам'янець-Подільський, 2024. Вип. 23 С. 331–345. DOI: 10.32626/2413-2578.2024-23.331-345.

Хохлова Вероніка Олександрівна,

здобувачка вищої освіти 4 курсу спеціальності «Психологія»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.,**

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

РІВНІ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ

Самооцінка є основою для формування особистості. У підлітковому віці вона суттєво впливає на те, як молода людина сприймає своє місце у світі, до чого прагне та що планує на майбутнє. Від рівня самооцінки безпосередньо залежить поведінка та манера спілкування підлітка.

За В. Синявським та О. Сергєєнковою, самооцінка – це судження людини про себе, про свої властивості і поведінку, ступінь своїх можливостей. Оцінне ставлення до власних характеристик виникає в результаті їх порівняння з певним суб'єктивним еталоном особистості. Автори вважають самооцінку основним компонентом у структурі самосвідомості, який впливає на ступінь прийняття себе, самокритичності, зверхнього ставлення до інших тощо. Виділяють адекватну та неадекватну (завищену або занижену) самооцінку [4, с. 266].

О. Єременко звертає увагу на те, що в підліткові роки самооцінка поступово стає більш адекватною. Як підкреслює Р. Бернс, підлітки ставлять собі нижчі оцінки за тими характеристиками, які вважають для себе найважливішими. Це свідчить про їхній реалістичніший погляд на себе, тоді як молодшим дітям властиво переоцінювати власні здібності. З віком підлітки починають оцінювати себе більш глибоко та різнобічно: вони використовують більше характеристик, їхні судження стають менш категоричними та більш гнучкими [2].

Проблему адекватної самооцінки підлітків також розглядає Н. Маслоу. Дослідниця зазначає, що для формування здорового ставлення до себе школяру цього віку важливо розуміти риси характеру авторитетної для нього людини. Крім того, він має навчитися об'єктивно оцінювати власні вольові якості та успіхи в навчанні. Не менш важливим фактором є налагодження дружніх стосунків з однолітками та активне залучення до життя класу [3, с. 5–6].

Підлітковий вік є кризовим для становлення самоставлення. Це питання детально розглядають О. Скрипченко та Л. Долинська. Вони зазначають, що фахівців особливо турбують підлітки з низькою або середньою самооцінкою. Через неї учні не ставлять перед собою високих цілей, втрачають ініціативу, стають байдужими до навчання і не прагнуть досягнень. Для таких дітей шлях до саморозвитку фактично виявляється закритим. Натомість корисною, на думку психологів, є висока або навіть трохи завищена самооцінка. Вона допомагає підлітку ставити складні цілі та знаходити сили для їх виконання. Проте в період дорослішання самооцінка зазвичай залишається нестабільною, через що підліток стає дуже вразливим до тиску оточення. Це часто проявляється у непередбачуваних та різких емоційних реакціях на цілком звичайні зауваження [5, с. 233].

Отже, своєчасне виявлення рівнів самооцінки здобувачів освіти підліткового віку дозволить надати їм необхідну психологічну допомогу щодо оптимізації процесу самоставлення.

З метою дослідження рівнів самооцінки підлітків ми провели емпіричне дослідження на базі наукового ліцею комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради в офлайн-форматі (в укритті). У дослідженні взяли участь 15 учнів 7 класів, серед яких 2 хлопців та 13 дівчат.

Ми використали дві методики: «Шкала самооцінки» М. Розенберга та «Шкала самооцінки» В. Галузяк, І. Холковської [1, с. 85–87].

Дані за методикою «Шкала самооцінки» М. Розенберга подано на рис. 1.

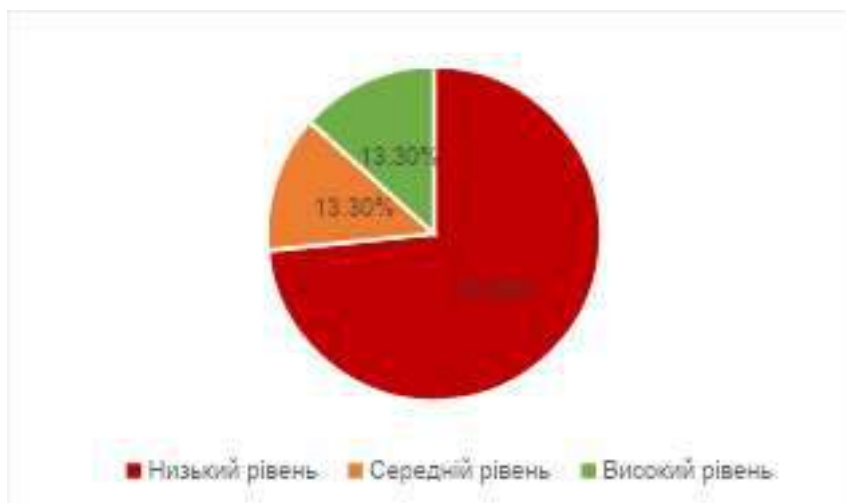

Рис. 1. Рівні самооцінки підлітків за методикою М. Розенберга

Аналіз даних з рис. 1 показує, що у вибірці домінує низький рівень самооцінки – його виявлено у 73,3 % підлітків (11 осіб). Для таких школярів характерні сором'язливість та брак віри у власні сили. Їм

складно відкрито заявляти про свої емоції чи потреби. Через це оточення може порушувати їхні особисті кордони, нав'язувати власну волю або нехтувати їхніми інтересами, причому самі підлітки часто цього навіть не помічають.

Середній показник зафіксовано у 13,3 % опитаних (2 учнів). Ці респонденти мають помірну впевненість у собі. Вони здатні відстоювати свої права та давати відсіч, якщо хтось порушує домовленості, проте такі конфронтації все одно викликають у них внутрішню напругу.

Ще 13,3 % (2 респонденти) продемонстрували високий рівень самооцінки. Їх вирізняє емоційна стабільність, здатність зберігати самоконтроль у різних ситуаціях та вміння екологічно висловлювати свої бажання, не провокуючи конфліктів з однолітками.

Отже, переважна більшість досліджуваних потребує цілеспрямованої підтримки для розвитку адекватної самооцінки.

Дані, отримані за методикою «Шкала самооцінки» (за В. Галузяк, І. Холковською), наведено на рис. 2.

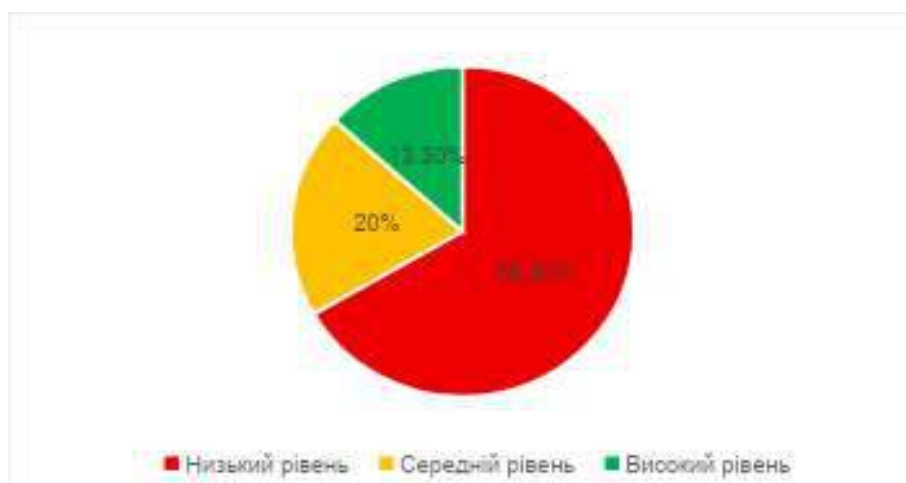

Рис. 2. Рівні самооцінки підлітків за методикою В. Галузяк та І. Холковської

Відповідно до отриманих результатів, і за цією методикою в більшості опитаних, а саме 66,6 % (10 осіб), виражена низька самооцінка. Для таких підлітків характерна гостра чутливість до критики, надмірна залежність від чужої думки та схильність до переживання «комплексу неповноцінності».

Середній рівень діагностовано у 20 % (3 підлітків). Вони значно рідше стикаються з почуттям власної меншовартості й лише в окремих випадках схильні підлаштовуватися під очікування оточення.

Високий рівень притаманний найменшій частині респондентів – 13,3 % (2 особам). Ці школярі вільно почуваються в соціумі, адекватно реагують на зауваження і діють впевнено, без зайвих сумнівів у власних силах.

Результати дослідження підтверджують доцільність і нагальну потребу цілеспрямованої роботи з розвитком адекватної самооцінки підлітків. Це зумовлює запит на розробку спеціальної програми психологічного супроводу, спрямованої на формування адекватної самооцінки, подолання почуття неповноцінності, розвиток навичок психологічного аналізу та ідентифікації, а також підвищення загальної впевненості підлітків у власних силах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галузяк В. М., Холковська І. Л. Діагностичний інструментарій класного керівника. Вінниця : Нілан ЛТД, 2013. 304 с.
2. Єременко О. Дослідження самооцінки дітей підліткового віку. *Наукові видання Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. Вип. 6. С. 40–44.
3. Маслова Н. А. Психокорекційний комплекс з проблеми «Психологічний супровід підлітків у закладі освіти». Новоград-Волинський : Суслівська ЗОШ I-III ступенів, 2018. 241 с.
4. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.
5. Скрипченко О. В., Долинська Л. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

Цуканова Кристина Вадимівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності С 4 Психологія,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Варіна Г. Б.,**
старший викладач кафедри психології,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИНЕРГІЇ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ ТА АРТТЕРАПІЇ У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

У сучасній психологічній науці проблема дослідження умов ефективності інтервенцій у процесі психологічної реабілітації особистості є важливою та актуальною у зв'язку з новими суспільними викликами у житті українців, необхідністю застосування найефективніших підходів для допомоги відновлення ментального здоров'я широкого кола суспільства, що постраждало внаслідок збройної агресії. Питання комплексного відновлення цілісності особистості після травматичного досвіду на сьогоднішній день справедливо вважається однією з найбільш фундаментальних та дискусійних царин у новітній психологічній науці. Це передусім зумовлено глибиною деструктивного впливу травми, яка зачіпає практично всі рівні людського функціонування — від когнітивної сфери до глибинних особистісних сенсів. Наукові пошуки переконливо доводять, що результативність і динаміка процесу подолання негативних наслідків травматизації, можливість ефективного посттравматичного зростання, обумовлені не лише підбором методики чи адаптаційним потенціалом особистості, а й іншими чинниками, які в сумі формують складне, багатовимірне утворення. Актуальність статті зумовлена нагальністю дослідження ступеня теоретичного висвітлення в сучасній науці проблеми виявлення внутрішніх факторів та психологічних умов, які дозволяють людині не лише виживати в екстремальних умовах, а й ефективно інтегруватися в суспільство, зберігаючи психічне здоров'я. Синергійне поєднання ресурсного підходу позитивної психотерапії та експресивних можливостей арттерапії є перспективним шляхом далекосяжного розвитку та активізації цього потенціалу. Надзвичайно важливим при цьому є аналіз впливу позитивної психотерапії та арттерапії, показників результативності психологічної реабілітації згідно з визначеними критеріями ефективності. Таким чином, метою дослідження є дефініція на основі теоретичного аналізу ймовірних психологічних умов ефективності застосування методів позитивної психотерапії та арттерапії у процесі психологічної реабілітації особистості для подальшої імплементації їх в експериментальне дослідження та практичне спрямування.

Питання способу адаптації психіки при подоланні наслідків травматизації тривалий час становлять дослідницький інтерес як у межах національного наукового дискурсу, так і в міжнародному колі фахівців, де вони стало розробляються. Основоположні питання генезису проблеми адаптаційного потенціалу та життєстійкості були закладені у працях викладача Каліфорнійського університету Сальваторе Медді («Hardiness and Mental Health») з початку 70-х рр. XX ст., який створив концепцію стійкості («hardiness») [6, с. 268], або пружності, тобто здатності особистості модифікувати негативний досвід стресу на різноманітні можливості для самопізнання та розвитку. Цікавим є те, що, на думку дослідника, процес перетворення може йти як активним, так і «інфантильним», або пасивним, шляхом. Також парадигмальне зрушення щодо цього питання здійснив Р. Лазарус, адже дослідник обґрунтував теорію когнітивної оцінки стресу та важливість конструкту різних копінг-стратегій під час адаптації. Один із фундаторів ресурсного підходу, С. Фолькман, досліджував механізми і способи можливого каталізування психологічного подолання стресу та здійснив класифікацію різних стратегій взаємодії ресурсів особистості з гіпотетичними кризовими ситуаціями. Оригінальний внесок у науку з авторською концепцією позитивної психотерапії, близькою до сучасної, зробив німецький психотерапевт Н. Пезешкіан [1, с. 11], основоположник Вісбаденської академії позитивної психотерапії. Він наголошував на використанні ресурсного підходу, базованого на всебічній мобілізації внутрішніх ресурсів, досвіду, здібностей особистості з поступовим та невідворотним пророщуванням позитивного пошуку сенсу в будь-

якій події. Позитум-підхід передбачає, що через притчі, мудрі оповідні тексти, крос-культурний підхід та лікувальну силу образних засобів, у тому числі метафори, відновлення внутрішніх ресурсів людини відбувається якнайприродніше. Значущість ролі арттерапії у нівелюванні травм свого часу активно досліджувала американська психологиня та фундаторка арттерапевтичного навчання психологів у США М. Наумбург. Якщо виходити з її дискурсу, застосування під час особистісної реабілітації візуального мистецтва як способу одержати доступ до несвідомого клієнта («studies of the «Free» art expression») та якісного інструменту вираження пригнічених травматичних переживань, наприклад, через спонтанний малюнок, є напрочуд ефективним, передусім через свій органічний і делікатний вплив. Ця опінія розвинулася згодом і в українському науковому колі [3, с. 29].

Окрему увагу в межах нашого дослідження приділено вітчизняному досвіду психологічної допомоги в умовах довготривалої суспільної загрози та кризи (2014–2025 рр.). Теоретико-методологічні засади відновлення особистості та концепцію життєтворення у посттравматичний період ґрунтовно розроблено у працях Т. Титаренко [6, с. 5-34], Н. Ханецької [7, с. 42-49]. Питання інтеграції ресурсного потенціалу позитивної психотерапії в реабілітаційний процес і роль «актуальних здібностей» як чинників стійкості висвітлено у роботах В. Карікаша, який говорив про модель ідеального психотерапевта у позитум-підході. Розвиток напряму арттерапії як методу екологічної переробки травми та активізації креативного ресурсу в українському науковому просторі представлено дослідженнями О. Вознесенської, Л. Мови, М. Сидоркіної [2, с. 10], які вважали арттерапію важливим «методом, що сприяє мобілізації внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення» [3, с. 26] в природний, тобто недирективний спосіб. Специфіку резильєнтності та діагностики адаптаційних потенціалів особистості, формування ефективних копінг-стратегій в умовах стресу розкрито у системних доробках О. Кокуна та М. Корольчука. Зокрема, О. Кокун розробляв питання феномена професійної життєстійкості як однієї з найважливіших форм життєвої людської життєстійкості [4, с. 70]. На думку В. Корольчука, домінантну та смислоутворювальну роль у тому, як людина розвиває опірність стресовим чинникам, відіграють її внутрішні ресурси [5, с. 158]. Зокрема, йдеться про специфіку структурних компонентів стресостійкості, розвинену здатність до спілкування, інтелектуальний (когнітивний) потенціал, схильність брати відповідальність на себе (внутрішній локус контролю) та цілісність образу «Я». Необхідність відновлення внутрішнього ресурсу людини є беззаперечною, і саме творчість дає змогу виконати це завдання якнайоптимальніше, органічно та з мінімальним опором. Історичний синкретизм мистецтва, зокрема, малюнка, слова, притчі, пісні, танцю та музики, а також медитативний ефект, що спричиняє така синергія, звертається до споконвічних витоків відновлення психіки людини. Таким чином, саме арттерапевтичні методики чудово доповнюють позитивну психотерапію при короточасній або навіть тривалій роботі зі психологічної реабілітації особистості. Проте, всупереч вагомому внеску зазначених авторів, визначення конкретної ієрархії психологічних умов, за яких інтеграція методів позитивної психотерапії та арттерапії дає максимальний реабілітаційний ефект, а також граничний рівень такого ефекту, потребує подальшого емпіричного вивчення.

Отже, магістральними психологічними чинниками ми визначаємо цілісне поєднання когнітивного осмислення та емоційного проживання. Цей синергетичний ефект реалізується через синтез концепції ресурсів Н. Пезешкіана та багатогранного експресивного інструментарію арттерапії. Не менш значущим аспектом є стимулювання внутрішнього ресурсу самопідтримки, де процес творчості виступає фундаментом для успішної реалізації трансформування травматичного клієнтського досвіду. Продовження дослідження в цій галузі уможливить випрацювати емпіричні методики, які стануть підвалинами для створення цільових психокорекційних та реабілітаційних програм допомоги та самопомоги для осіб, що зазнали різних аспектів психологічної травматизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бьюссманн У., Реммерс А. Позитивна психодинамічна психотерапія: підручник. Вісбаден : WAPP Press, 2025. 374 с.
2. Вознесенська О., Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога. Використання арт-технологій в освіті. Київ : Шкільний світ, 2007. 120 с.
3. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми : практ. посіб. Вид. 2-ге, випр. та допов. Київ : Золоті ворота, 2016. 202 с.

4. Кокун О. М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 2020. С. 68–81.
5. Корольчук В. М. Психологічні детермінанти стійкості особистості до дії стресогенних факторів. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 14 (1). С. 152–161.
6. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : навч. посіб. Київ : Марич, 2009. 76 с.
7. Ханецька Н. В. Позитивна психотерапія : теорет.-практ. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Хмельницький : ХНУ, 2015. 84 с.
8. Maddi S. R., Khoshaba D. M. Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*. 1994. Vol. 63, N 2. P. 265–274.

Червоненко Катерина Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Михайлюк Олександр Михайлович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ

Проблема соціальної адаптації підлітків із числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) сьогодні є комплексним викликом для територіальних громад, що потребує системного розв'язання. Недостатня увага до цього процесу може призвести до соціальної ізоляції переміщеної учнівської молоді, конфліктів із місцевими однолітками, втрати освітньої мотивації, девіантної поведінки тощо. В умовах воєнного стану адаптація виходить за межі індивідуального пристосування – вона перетворюється на систему взаємодії громади та її відповідних інституцій (освітніх, соціальних), діяльність яких має бути спрямована на створення безпечного простору для відновлення та інтеграції ВПО. Саме тому визначення специфічних особливостей та пріоритетних напрямів соціальної адаптації підлітків із числа ВПО виступає важливим завданням соціальної та соціально-педагогічної роботи.

Різка зміна звичного життя, пов'язана з вимушеним переселенням через воєнні дії, провокує в підлітків порушення когнітивних процесів, невротичні реакції, функціональні розлади, неадекватну поведінку, емоційні складнощі, комунікативні проблеми (несформованість соціально-комунікативних навичок), агресію, дратівливість, може призводити до деформації сімейних ролей, де вони передчасно беруть на себе «дорослі» обов'язки [2].

Для дітей, що мають досвід вимушеного переселення, характерним є порушення психоемоційного добробуту, яке проявляється у внутрішній напруженості, агресивних реакціях та відчутті соціальної відірваності. Труднощі у встановленні контактів з однолітками та проблеми з навчанням можуть виступати індикаторами глибокої психотравматизації, що заважає успішній інтеграції дитини в нове середовище [1].

Підлітки є особливо вразливими, оскільки процес їхньої соціальної адаптації в новій громаді ускладнюється поєднанням зовнішнього травматичного стресу з інтенсивними психофізіологічними змінами, що пов'язані з періодом дорослішання. Втрата звичного оточення та зміна соціального статусу змушують підлітків у нових громадах або приховувати травматичні переживання глибоко всередині, або ж долати тривогу через різні форми ризикованої поведінки.

Розуміння цих деструктивних чинників дозволяє розглядати соціальну адаптацію підлітків із числа ВПО як складний динамічний процес активного пристосування до нових умов соціального середовища, що виступає одночасно як механізм засвоєння нових соціальних норм і цінностей (процес) та як стан досягнення оптимального балансу між внутрішніми потребами і вимогами нової громади (результат). Серед основних особливостей цього процесу можна визначити:

– кумулятивний характер кризи – підлітки одночасно переживають вікову кризу ідентичності, психотравму вимушеного переміщення та необхідність інтеграції в нове соціокультурне й освітнє середовище;

– трансформація соціальних зв'язків – втрата звичного кола спілкування з однолітками може призводити до соціальної відчуженості або до деструктивних форм активності як захисного механізму подолання страху та тривоги;

– психоемоційна дестабілізація – внаслідок пережитого стресу часто спостерігаються зниження академічної успішності, емоційна лабільність та ризикована поведінка (агресія або саморуйнування);

– ресурсозалежність – успішність адаптації безпосередньо залежить від здатності підлітка відновити соціальні, ментальні та матеріальні ресурси через взаємодію з новою громадою та підтримку в системі «сім'я – освітній заклад – громада»;

– феномен «передчасного дорослішання» – через кризову ситуацію підліток часто змушений брати на себе «дорослу відповідальність», що призводить до виснаження внутрішніх резервів і може гальмувати природний перебіг соціальної адаптації.

Важливо зазначити, що цей процес є двостороннім, оскільки підліток не лише коригує власні стратегії поведінки під впливом оточення, а й активно трансформує простір нової для нього громади, забезпечуючи підґрунтя для своєї подальшої інтеграції.

Визначені особливості соціальної адаптації підлітків із числа ВПО дозволяють виокремити стратегічні напрями оптимізації цього процесу, зокрема:

– середовищно-адаптаційний – створення безпечного простору в закладах освіти, залучення підлітків до активної участі у гуртках, секціях та молодіжних центрах громади для налагодження неформального спілкування та подолання соціальної дистанції між «новими» та «місцевими» підлітками через спільну діяльність у ролі рівноправних партнерів;

– комунікативно-поведінковий – розвиток соціальних навичок підлітків із числа ВПО через тренінги з формування впевненої поведінки, навчання технікам ефективного спілкування та конструктивного розв'язання конфліктів;

– культурно-дозвіллевий – розкриття та реалізація творчого, спортивного та інтелектуального потенціалу підлітків із числа ВПО через залучення до різноманітних творчих, спортивних та культурних ініціатив громади, що сприятиме емоційному розвантаженню та прискоренню інтеграції у нове соціокультурне середовище;

– громадянсько-патріотичний – формування ідентичності підлітків через залучення до соціально значущих громадських ініціатив громади, що приймає (волонтерство, екологічні акції, благодійні заходи тощо);

– стабілізаційний – психоедукація та підтримка підлітків у питаннях ментального здоров'я через співпрацю з вузькопрофільними фахівцями (психологами, психотерапевтами) для подолання наслідків травми переміщення, стабілізації емоційного стану та зниження тривожності.

Результативність соціальної адаптації підлітків із числа ВПО визначається рівнем їхньої адаптованості – здатністю ефективно функціонувати у змінених умовах, досягати власних цілей без шкоди для психологічного здоров'я та продуктивно взаємодіяти з новим оточенням.

Отже, соціальна адаптація підлітків із числа ВПО є складним динамічним процесом активного пристосування до нових умов соціального середовища, що визначається низкою особливостей: кумулятивним характером кризи, трансформацією соціальних зв'язків, психоемоційною дестабілізацією, ресурсозалежністю та феноменом «передчасного дорослішання». Оптимізація цього процесу має здійснюватися за наступними напрямками: середовищно-адаптаційним, комунікативно-поведінковим, культурно-дозвіллевим, громадянсько-патріотичним та стабілізаційним, що сприятиме досягненню стану адаптованості як передумови гармонійної життєдіяльності особистості в нових соціокультурних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальцева О. В., Смолій Т. Ю. Дослідження інтеграційних практик соціальної адаптації дітей та підлітків внутрішньо переміщених осіб в приймаючих громадах. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Т. 1, № 12. С. 427–440.

2. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів / авт. кол.: Герило Г. М., Гніда Т. Б., Корнієнко І. О., Луценко Ю. А. ; заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.

Чуб Оксана Володимирівна,
старший викладач
кафедри бізнес-економіки та підприємництва,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Сучасний освітній простір України перебуває у стані постійних змін, спричинених глобальними соціальними трансформаціями, цифровізацією освітнього процесу та наслідками воєнного стану. Освітня діяльність дедалі більше відбувається в умовах психологічної нестабільності, високого рівня тривожності та інформаційного перевантаження. Викладачі змушені не лише забезпечувати якісний освітній процес, але й підтримувати емоційний стан здобувачів освіти, швидко адаптуватися до змін та працювати в ситуації хронічного стресу. За таких умов особливого значення набувають внутрішні психологічні ресурси особистості, серед яких провідне місце посідає емоційний інтелект.

Проблема професійної стійкості освітян сьогодні є надзвичайно актуальною. Постійне емоційне напруження, необхідність багатозадачності, цифрова втома та невизначеність майбутнього часто призводять до професійного виснаження та втрати мотивації. Саме тому сучасна освіта потребує не лише високого рівня професійної компетентності викладачів, але й здатності ефективно управляти власними емоціями, підтримувати психологічну рівновагу та будувати конструктивну комунікацію в умовах кризових викликів [2].

У науковій літературі емоційний інтелект розглядається як система здібностей, пов'язаних із розпізнаванням, розумінням та регуляцією емоційних станів. Значний внесок у розвиток концепції емоційного інтелекту зробили Д. Гоулман, Дж. Майєр, П. Саловей та інші дослідники. Вони підкреслювали, що емоційний інтелект є важливим чинником успішної професійної діяльності, соціальної адаптації та психологічного добробуту особистості [1].

Емоційний інтелект включає декілька взаємопов'язаних компонентів: самосвідомість, саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички. Самосвідомість передбачає здатність людини усвідомлювати власні емоції, розуміти причини їх виникнення та вплив на поведінку. Саморегуляція проявляється у вмінні контролювати емоційні реакції, знижувати рівень внутрішньої напруги та підтримувати психологічну стабільність. Емпатія забезпечує здатність розуміти емоційний стан інших людей, що є особливо важливим у професії педагога. Соціальні навички сприяють ефективній комунікації, конструктивному вирішенню конфліктів та формуванню сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі [2; 3].

В умовах воєнного часу значення емоційного інтелекту суттєво зростає. Освітній процес часто відбувається під впливом стресогенних факторів: повітряних тривог, вимушеного дистанційного навчання, нестабільного емоційного стану учасників освітнього процесу, втрати безпеки та звичного способу життя. Викладачі стикаються з необхідністю виконувати не лише професійні функції, але й роль емоційного стабілізатора для студентів. Саме тому здатність викладача до емоційної саморегуляції та підтримання психологічної рівноваги стає важливою умовою ефективного здійснення професійної діяльності.

Професійна стійкість викладача визначається як здатність зберігати ефективність діяльності, психологічний добробут та професійну мотивацію в умовах підвищеного навантаження та стресу. Вона включає адаптивність, емоційну стабільність, здатність до самовідновлення та конструктивного подолання труднощів. Розвинений емоційний інтелект безпосередньо впливає на формування цих якостей, оскільки допомагає усвідомлювати власні ресурси та ефективно їх використовувати у ситуаціях, пов'язаних з постійними викликами.

Однією з найбільш поширених проблем сучасного освітнього середовища є емоційне вигорання освітян. Синдром емоційного вигорання проявляється у фізичному та емоційному виснаженні, втраті професійної мотивації, байдужості до результатів праці та зниженні ефективності професійної діяльності.

Причинами такого стану можуть бути надмірне емоційне навантаження, дефіцит ресурсів для відновлення, високий рівень відповідальності та постійний психологічний тиск.

Емоційний інтелект і в цьому випадку виступає як важливий профілактичний чинник щодо запобігання професійному вигоранню. Людина з високим рівнем емоційної компетентності здатна своєчасно розпізнавати ознаки перевтоми, усвідомлювати власні емоційні потреби та застосовувати ефективні стратегії самопідтримки. До таких стратегій можна віднести практики самоменеджменту, навички управління часом, дотримання режиму праці та відпочинку, розвиток емоційної рефлексії та психологічної гігієни.

Особливого значення набуває розвиток навичок емоційної саморегуляції. У кризових ситуаціях викладач повинен зберігати здатність до конструктивної комунікації, підтримувати емоційну стабільність та уникати імпульсивних реакцій. Навички саморегуляції допомагають ефективніше долати стрес, знижувати рівень тривожності та підтримувати професійну продуктивність. Важливо також розуміти, що емоційна стійкість не означає повного уникнення негативних переживань, а передбачає здатність конструктивно реагувати на труднощі та відновлювати внутрішній ресурс.

Ще одним важливим компонентом емоційного інтелекту є емпатія. У сучасному освітньому просторі педагогічна взаємодія значною мірою ґрунтується на психологічній підтримці, довірі та взаєморозумінні. Студенти, які переживають через тривоги, недосип та втрату стабільності через вплив війни, потребують не лише навчального супроводу, але й емоційної підтримки. Здатність освітянина розуміти емоційний стан здобувачів, проявляти співпереживання та створювати безпечне освітнє середовище позитивно впливає на ефективність освітнього процесу, психологічний комфорт його учасників та мотивацію до пізнавальної діяльності.

Водночас надмірне емоційне залучення без навичок психологічних меж може спричиняти емоційне виснаження самого викладача. Тому важливим є формування культури емоційної гігієни, яка передбачає усвідомлення власних ресурсів. Практики емоційної гігієни можуть включати техніки релаксації, фізичну активність, рефлексію, підтримку професійних спільнот та розвиток навичок усвідомленості.

Цифровізація освітнього процесу також суттєво впливає на емоційний стан освітян. Постійна взаємодія з цифровими платформами, необхідність швидкого опрацювання великих обсягів інформації та високий темп професійної діяльності сприяють розвитку цифрової втоми. Інформаційне перевантаження негативно позначається на концентрації уваги, емоційному стані та загальному рівні професійної ефективності. За таких умов емоційний інтелект допомагає більш усвідомлено організовувати власну діяльність, підтримувати психологічний баланс та уникати хронічного виснаження.

Сучасна система освіти потребує впровадження програм розвитку емоційного інтелекту та професійної стійкості освітян. Такі програми можуть включати тренінги емоційної компетентності, практики розвитку стресостійкості, психологічні консультації, супервізії та групи професійної підтримки. Важливим напрямом є також формування культури психологічного добробуту в освітніх установах, де турботу про емоційний стан працівників розглядають як необхідну умову забезпечення якості освіти.

Особливу роль у розвитку емоційного інтелекту відіграє професійна освіта та підвищення кваліфікації викладачів. Підготовка сучасного педагога має включати не лише формування предметних компетентностей, але й розвиток навичок емоційної саморегуляції, комунікації та стресостійкості. Інтеграція елементів психологічної освіти у систему професійного розвитку сприятиме формуванню більш адаптивного та психологічно стійкого освітнього середовища.

Отже, емоційний інтелект є важливим ресурсом професійної стійкості в сучасному освітньому просторі. В умовах воєнного часу, цифрової трансформації та постійних соціальних змін саме здатність до емоційної саморегуляції, емпатії та конструктивної комунікації забезпечує ефективну професійну діяльність освітян. Розвиток емоційного інтелекту сприяє профілактиці емоційного вигорання, підтриманню професійного здоров'я та формуванню психологічно безпечного освітнього середовища. У зв'язку з цим питання розвитку емоційного інтелекту має стати одним із пріоритетних напрямів сучасної освітньої політики та системи професійної підготовки педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Н. А. Емоційний інтелект і психічне здоров'я учасників освітнього процесу : навчальний посібник. Житомир, 2024. 140 с.

2. Омельченко А., Панченко М., Сидоренко О. Роль емоційного інтелекту викладача у формуванні позитивного середовища. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2025. Вип. 23. С. 138–145. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2025.23.16>.

3. Синявська О. О. Емоційний інтелект педагога як чинник професійної ефективності. *Педагогіка і психологія*. 2022. № 3. С. 45–51.

Чуберкіс Вікторія,
здобувачка магістерського рівня спеціальності
С4 Психологія,
Мелітопольський державний педагогічний
університет ім. Богдана Хмельницького,
м. Вінниця, Україна
Науковий керівник – **Прокоф'єва О. О.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
Мелітопольський державний педагогічний
університет ім. Богдана Хмельницького,
м. Вінниця, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАДОВОЛЕНOSTІ СТОСУНКАМИ У ПОДРУЖНІХ ПАРАХ

Подружні взаємини посідають важливе місце серед форм міжособистісної взаємодії, адже саме вони значною мірою впливають на психологічний стан людини, стійкість сім'ї та загальний рівень соціальної злагоди.

Упродовж останніх десятиліть суспільство зазнає суттєвих соціокультурних змін: трансформуються цінності, уявлення про сімейні ролі, зростають вимоги й очікування партнерів одне від одного. До цього додаються економічна нестабільність, постійна напруга та прискорений ритм життя, що нерідко ускладнює підтримання якісних і тривалих подружніх стосунків.

Водночас у сучасній сім'ї все більшого значення набувають не стосунки, засновані на формальних родинних обов'язках, а саме партнерські взаємини між подружжям, що виникають на основі усвідомленого й вільного вибору. Саме вони стають центральною ланкою сімейної системи. У зв'язку з цим в умовах соціальних трансформацій, зростання рівня стресу та переосмислення традиційних сімейних ролей особливої актуальності набуває вивчення чинників, які сприяють збереженню стабільності та гармонії у шлюбі.

Задоволеність шлюбом розглядається як один із провідних показників якості подружніх взаємин. Вона є узагальненою характеристикою емоційної близькості, спільних цінностей і особливостей поведінкової взаємодії партнерів. Наукові дослідження у галузі сімейної психології свідчать про те, що рівень шлюбної задоволеності формується під впливом поєднання індивідуально-психологічних, міжособистісних та соціально-психологічних чинників [2].

Одним із ключових чинників, що зумовлюють якість взаємодії партнерів, є емоційна підтримка. Вона забезпечує відчуття безпеки, близькості та сприйняття, що узгоджується з положеннями теорії прив'язаності Дж. Боулбі [1]. Партнери з безпечним типом прив'язаності демонструють вищий ступінь довіри, кращу емоційну регуляцію й більшу задоволеність стосунками.

Особистісна зрілість, розвиток саморегуляції, відповідальності та здатності до рефлексії є одним з основних чинників подружнього щастя. Моделі позитивної психології, які представив А. Карр, підтверджують, що партнерська взаємодія будується ефективніше за умови високого рівня особистісної автономії та психологічної зрілості [3].

Наукові праці Ф. Фінчам і С. Біч вказують на те, що ефективна комунікація є ключовим чинником подружнього добробуту. Конструктивне вирішення конфліктів, здатність чути партнера та уникати деструктивних моделей стосунків на пряму пов'язані з рівнем задоволеності шлюбом [5]. Натомість агресивні або пасивні манери спілкування зменшують довіру та емоційну стабільність.

Психологічна сумісність подружжя проявляється насамперед у тому, настільки узгоджуються між собою темпераменти партнерів, їхній життєвий ритм і звичні способи емоційного реагування. Саме ця узгодженість значною мірою визначає, чи буде взаємодія в парі комфортною та врівноваженою. У межах моделі, яку запропонував Д. Олсон, підкреслюється, що для збереження стабільних подружніх стосунків

принципове значення має дотримання оптимального співвідношення між рівнем згуртованості сім'ї та її здатністю адаптуватися до змін [8].

Дж. Готтман наголошує на тому, що інтимно-сексуальна сфера є потужним емоційним регулятором стосунків і безпосередньо впливає на ступінь близькості та задоволення шлюбом [6]. Гармонійна сексуальна взаємодія зміцнює відчуття єдності та знижує конфліктність.

Когнітивні установки та очікування, з якими партнери вступають у шлюб, істотно позначаються на процесі їхньої адаптації до спільного життя. Завищені або ідеалізовані уявлення про подружні ролі чи поведінку іншого нерідко стають джерелом розчарування та внутрішньої напруги, тоді як більш реалістичне сприйняття сприяє конструктивному подоланню складних життєвих ситуацій [7]. Водночас уміння змінювати власні підходи та гнучко реагувати на нові обставини виступає однією з ключових передумов довготривалої стабільності подружніх стосунків.

Соціальне оточення може виступати як ресурсом, так і чинником напруги, залежно від характеру взаємодії. Позитивна підтримка родини та друзів підсилює подружню згуртованість, тоді як надмірне втручання може спричиняти конфлікти [2].

Отже, задоволеність шлюбом не може розглядатися як одновимірне явище, оскільки вона є складним психологічним утворенням, що формується в результаті взаємодії емоційних, когнітивних, поведінкових і соціально-психологічних чинників. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють емоційна підтримка між партнерами, особливості їхньої прив'язаності, характер комунікації, спільність ціннісних орієнтацій, рівень особистісної зрілості, а також якість інтимної взаємодії. Усвідомлення та врахування цих аспектів має суттєве значення для створення й упровадження ефективних програм сімейного консультування, спрямованих на зміцнення та гармонізацію подружніх стосунків у практиці психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боулбі Дж. Прив'язаність. Природа та значення. Київ : КМК, 2020.
2. Гапон Н. М. Психологія сімейних стосунків. Київ : Центр навчальної літератури, 2022.
3. Карр А. Позитивна психологія. Основи і застосування. Київ : Видавництво Університету Святої Софії, 2021.
4. Сатір В. Як будувати себе і свою родину. Київ : Сварог, 2019.
5. Fincham F., Beach S. Communication and conflict in relationships. *Annual Review of Psychology*, 2010.
6. Gottman J. The Seven Principles for Making Marriage Work. New York : Harmony Books, 2015.
7. Karney B. R., Bradbury T. N. The longitudinal course of marital quality. *Psychological Bulletin*, 1995.
8. Olson D. H., Larson P. Wilson S. FACES IV: The new version of the circumplex model. *Journal of Marital and Family Therapy*. 2011.

Чухрай Дарина Михайлівна,

здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності «Психологія»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кетлер-Митницька Т. С.,**

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УВАГИ УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ

У середньому шкільному віці відбувається активний розвиток когнітивних і психічних процесів, серед яких особливе місце посідає увага. Здатність до концентрації, розподілу та переключення уваги значною мірою визначає успішність навчальної діяльності, сприяє кращому запам'ятовуванню й осмисленню навчального матеріалу. На розвиток уваги впливають як вікові, так і соціальні чинники, зокрема зростання обсягу навчальної інформації, зміна вимог до навчання та розширення кола

спілкування. Водночас учні середніх класів часто характеризуються нестійкістю уваги, схильністю до відволікання та труднощами у виконанні складних завдань, що може негативно позначатися на їхній успішності. Це зумовлює актуальність дослідження особливостей уваги та необхідність пошуку ефективних шляхів її розвитку у школярів.

С. Максименко зазначає, що американський психолог Е. Тітченер розглядав увагу як сенсорну властивість, яка визначає особливий стан відчуттів у свідомості. На його думку, більш яскраві відчуття домінують над іншими, виділяються серед них і підпорядковують менш виразні [4, с. 312].

За І. Сняданком та Л. Бояриним, увага є психофізіологічним процесом, що визначає динаміку пізнавальної діяльності. Вона пов'язана з нервовими імпульсами та роботою ретикулярної формації мозку, а також реалізується через орієнтаційний рефлекс на значущі подразники. Виділяють кілька типів таких рефлексів: безумовний, умовний, а також рефлекс першої і другої сигнальних систем [1, с. 29].

За Г. Мозговою, Л. Руденко та Л. Співак, увага має об'єктивні й суб'єктивні прояви. Об'єктивні виявляються у поведінці (поза, міміка, рухи), моторних реакціях і нейрофізіологічних змінах організму. Суб'єктивні охоплюють особливості мислення, емоційного стану та вольових зусиль. Увага сприяє підвищенню продуктивності й засвоєнню знань, але за надмірної концентрації може призводити до дезорганізації діяльності [6, с. 46].

Т. Поясок зазначає, що французький психолог Т. Рібо розглядав увагу як процес, пов'язаний із фізичними проявами. Він створив теорію рухової уваги, згідно з якою увага має м'язовий механізм і залежить від здатності людини контролювати свої рухи. Без такого контролю, на його думку, зосередження уваги є неможливим [8, с. 49].

В середніх класах загальноосвітньої школи зміст матеріалу поступово ускладнюється, а його обсяг зростає. З урахуванням того, що навчальна мотивація багатьох підлітків знижується, це актуалізує важливість виявлення особливостей уваги здобувачів цього віку.

З метою дослідження особливостей уваги учнів середніх класів у 2025-2026 н.р. на базі Мелітопольської гімназії № 23 Мелітопольської міської ради Запорізької області було проведене емпіричне дослідження. У ньому взяло участь 15 учнів 7 класу.

Як діагностичний інструментарій ми обрали такі методики, як «Дослідження концентрації уваги» за описом Т. Пашукової, А. Допіри, Г. Дьяконова [7 с. 92] та «Дослідження вибіркості уваги» А. Москальової та М. Москальова [7, с. 90]. Для проведення дослідження в офлайн-форматі обидві методики було заздалегідь підготовлено та надано учням 7 класу у вигляді бланків зі стимульним матеріалом.

Дані, отримані за допомогою методики «Дослідження концентрації уваги» за описом Т. Пашукової, А. Допіри, Г. Дьяконова, зображено на рис. 1.

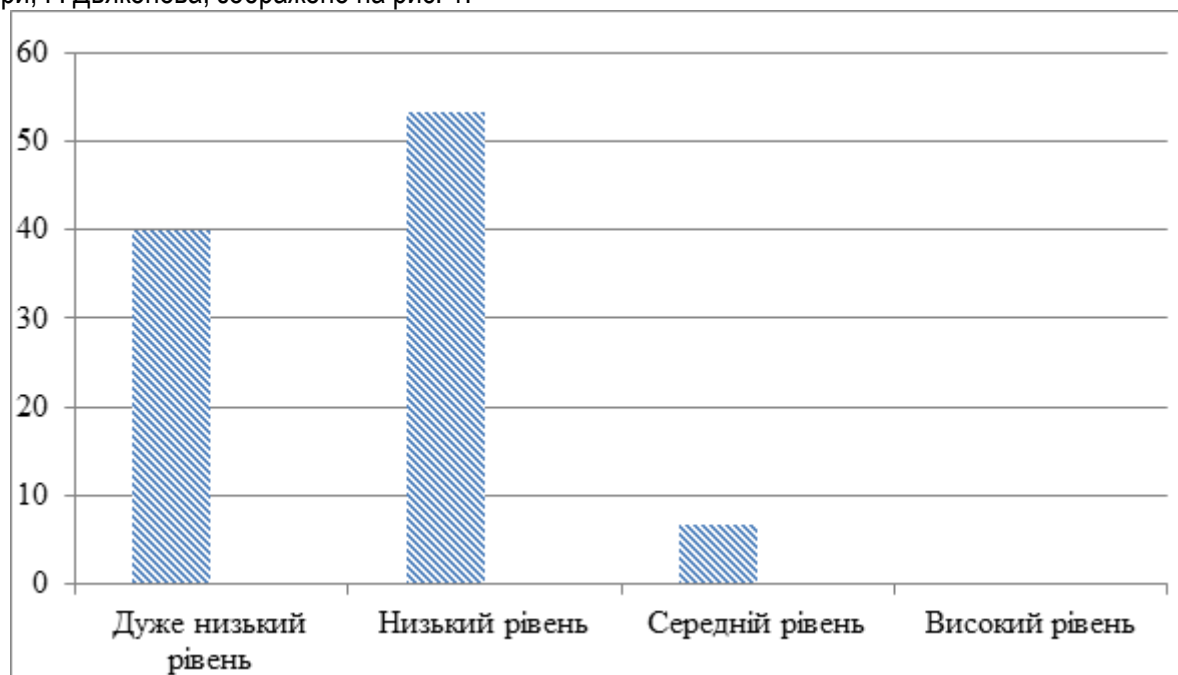

Рис. 1 Рівні концентрації уваги за методикою «Дослідження концентрації уваги» за описом Т. Пашукової, А. Допіри, Г. Дьяконова

Як свідчить рис. 1, у більшості учнів 7 класу, а саме 53,3 % (8 осіб), переважає низький рівень концентрації уваги, що вказує на недостатню здатність до тривалого зосередження, труднощі у підтриманні стійкої уваги та знижену продуктивність навчальної діяльності [2; 5].

40 % школярів (6 осіб) мають дуже низький рівень концентрації, що проявляється у швидкому відволіканні, нестійкому темпі роботи та підвищеній кількості помилок. Це свідчить про потребу в систематичній розвивальній і корекційній роботі щодо формування довільної уваги [3; 4].

Лише 6,7 % учнів (1 особа) продемонстрували середній рівень, який характеризується відносною стійкістю уваги та її задовільною продуктивністю [7; 8].

Високого і дуже високого рівнів не зафіксовано, що свідчить про недостатню сформованість довільної уваги у більшості школярів та необхідність її подальшого розвитку за допомогою спеціально організованих вправ і завдань [2; 4].

Дані, отримані за методикою «Дослідження вибіркової уваги», наведено на рис. 2.

Рис. 2. Рівні вибіркової уваги за методикою «Дослідження вибіркової уваги» А. Москальової та М. Москальова

Як свідчить рис. 2, у більшості учнів 7 класу переважає низький рівень вибіркової уваги – його отримали 60 % (9 осіб), що вказує на їх схильність до відволікання та труднощі у виділенні головної інформації серед другорядних подразників [3; 4].

Середній рівень зафіксовано у 40 % школярів (6 осіб), що свідчить про наявність базових умінь для навчальної діяльності, однак їхня увага залишається нестійкою, особливо за умов ускладнення завдань або появи відволікальних чинників [2; 3].

Високого та дуже високого рівнів не виявлено, що свідчить про недостатню сформованість вибіркової уваги у класі та потребу в її подальшому розвитку в навчальному процесі [2; 3].

Таким чином, емпіричне дослідження встановило переважання низьких рівнів концентрації та вибіркової уваги у школярів 7 класу. Це свідчить про необхідність проведення цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на формування довільної, стійкої та вибіркової уваги, зокрема через використання спеціальних вправ і тренувальних завдань, а також створення умов для підвищення ефективності навчальної діяльності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна та вікова психологія : навчально-методичний посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 256 с.
2. Казачінер О. С., Бойчук Ю. Д. Методики комплексної оцінки розвитку підлітків. *Науковий вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія психологічна*. 2022. Вип. 47. С. 13–19.
3. Казміренко Л. І., Кудерміна О. І., Мойсєєва О. Є. Психологія : навч. посіб. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2015. 213 с.

4. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Людмила, 2025. 456 с.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 271 с.
6. Мозгова Г. П., Руденко Л. М., Співак Л. М. Увага та її порушення в контексті нейропсихологічної та біосоціальних моделей: аналіз публікацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. № 6. С. 45–49.
7. Москальова А. С., Москальов М. В. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі. Київ, 2014. 361 с.
8. Поясок Т. Б., Беспарточна О. І., Квасник О. В., Шаполова В. В. Загальна психологія : навч. посіб. Харків : Бровін О. В., 2023. 512 с.

Шаповалова Оксана Михайлівна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПОКОЛІННЯ Z: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та цифрових технологій система освіти зазнає суттєвих змін, що пов'язані передусім із трансформацією психологічних характеристик студентської молоді. Особливої уваги потребує покоління Z – люди, народжені приблизно після 1995–2000 років, які зростали в умовах постійного доступу до інтернету, мобільних технологій та соціальних мереж. Саме ці фактори значною мірою визначають їхній світогляд, особливості мислення, поведінкові моделі та стиль навчання.

Проблематика поколінь є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, Н. Хоу та В. Штраус розробили теорію поколінь, у якій розглядають вплив соціокультурних умов на формування цінностей і поведінки людей [3, с. 45]. Зі свого боку, Ж. Твендж акцентує увагу на психологічних змінах сучасної молоді, підкреслюючи зростання рівня тривожності, залежності від цифрових технологій та зниження рівня соціальної активності в офлайн-середовищі [4, с. 112]. Українські дослідники, такі як О. Пометун та І. Бех, також звертають увагу на необхідність адаптації освітнього процесу до потреб сучасного студента [1, с. 134; 2, с. 78].

Покоління Z часто характеризують як «цифрових аборигенів», оскільки вони з раннього віку активно взаємодіють із цифровими пристроями. Для них характерні швидке сприйняття інформації, орієнтація на візуальний контент, багатозадачність та кліпове мислення. Водночас така специфіка обробки інформації призводить до певних труднощів, зокрема до зниження здатності до тривалої концентрації уваги та глибокого аналітичного мислення. Як зазначає Ж. Твендж, постійне використання гаджетів формує потребу у швидкому отриманні результатів і знижує терпимість до тривалих інтелектуальних зусиль [4, с. 118].

Когнітивні особливості сучасних студентів поєднуються з певними емоційними характеристиками. Зокрема, для представників покоління Z притаманні підвищена тривожність, чутливість до оцінювання, а також потреба у постійній підтримці та схваленні. Дослідження свідчать, що рівень стресу серед молоді значно зріс, що пов'язано як із соціальними викликами, так і з впливом цифрового середовища [4, с. 125]. Водночас вони демонструють високий рівень адаптивності, відкритість до нового досвіду та прагнення до саморозвитку.

Особливості мотивації до навчання у студентів покоління Z також зазнали змін. Вони більше орієнтовані на практичний результат, ніж на засвоєння теоретичних знань. Для них важливо бачити

реальне застосування отриманої інформації, що значною мірою визначає рівень їхньої залученості до освітнього процесу. Інтерактивність, використання сучасних технологій, можливість самовираження та участь у практичній діяльності є ключовими чинниками мотивації. Як зазначає О. Пометун, ефективне навчання сучасних студентів неможливе без використання інтерактивних методів, які забезпечують активну участь здобувачів освіти у навчальному процесі [2, с. 82].

Соціальна взаємодія представників покоління Z також має свої особливості. Попри високий рівень комунікації в онлайн-середовищі, їхні навички безпосереднього міжособистісного спілкування можуть бути недостатньо розвиненими. Вони надають перевагу коротким повідомленням, візуальним формам передачі інформації, таким як емодзі та меми, а також очікують швидкого зворотного зв'язку. Це створює певні труднощі у традиційних формах навчання, що передбачають тривале усне спілкування та пасивне сприйняття інформації.

З огляду на зазначені особливості, сучасна освіта стикається з низкою викликів. Серед них – зниження ефективності традиційних лекційних форм навчання, необхідність впровадження інтерактивних технологій, зростання залежності студентів від гаджетів та підвищення рівня психологічного навантаження. І. Бех наголошує на важливості особистісно орієнтованого підходу в освіті, який передбачає врахування індивідуальних потреб, інтересів та психологічних особливостей студентів [1, с. 140].

Отже, покоління Z формує новий тип студентства, що характеризується високим рівнем цифрової компетентності, швидким мисленням, прагненням до самореалізації та відкритістю до інновацій. Водночас їм притаманні труднощі з концентрацією уваги, підвищена тривожність та залежність від технологій. У зв'язку з цим ефективна організація освітнього процесу повинна передбачати використання інтерактивних методів навчання, поєднання теоретичних знань із практикою, активне застосування цифрових технологій, а також забезпечення психологічної підтримки студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 204 с.
2. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
3. Howe N., Strauss W. Millennials Rising: The Next Great Generation. New York : Vintage Books, 2000. 432 p.
4. Twenge J. M. iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy. New York : Atria Books, 2017. 352 p.

Швець Діана Олександрівна
здобувачка II курсу
за спеціальністю «Психологія»,
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.**,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри професійної та спеціальної освіти,
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

АРТТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМУ

Сучасні соціально-педагогічні умови характеризуються зростанням кількості дітей, які зазнали психоемоційних травм, що пов'язано з кризовими соціальними явищами, воєнними подіями, вимушеним переміщенням та іншими стресогенними чинниками. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук ефективних інструментів соціальної роботи, спрямованих на підтримку, реабілітацію та адаптацію дітей, що пережили травматичний досвід. Одним із таких інструментів є арттерапія, яка поєднує можливості мистецтва та психологічної допомоги.

Арттерапію розглядають як форму психокорекційного впливу, що ґрунтується на використанні творчої діяльності з метою гармонізації психоемоційного стану особистості. Вона дозволяє дитині виражати внутрішні переживання через образи, символи та художню діяльність, що особливо важливо у

випадках, коли вербальне вираження емоцій є утрудненим. Згідно з науковими підходами, арттерапія виступає своєрідним каналом комунікації, який забезпечує взаємодію між фахівцем і дитиною без необхідності прямого словесного контакту [3].

У науковій літературі підкреслюється, що арттерапія як напрям почала активно розвиватися у ХХ столітті та пов'язана з іменами таких дослідників, як А. Гілл, М. Наумбург, Е. Крамер та ін. Подальший розвиток цього напрямку сприяв появі різноманітних технік і методів, які широко застосовуються у роботі з дітьми, зокрема тими, які мають особливі освітні потреби або пережили психотравмувальні події.

Особливої уваги заслуговує використання арттерапії у соціальній роботі з дітьми, що пережили травму, адже вона сприяє зниженню рівня тривожності, агресії, страхів, а також допомагає відновити відчуття безпеки. Творча діяльність активізує сенсорні, емоційні та когнітивні процеси, що сприяє інтеграції пережитого досвіду та формуванню позитивних моделей поведінки [4; 5; 7].

Важливим аспектом є те, що арттерапія виконує низку функцій, зокрема катарсичну, регулятивну та комунікативно-рефлексивну. Катарсична функція полягає у вивільненні негативних емоцій, регулятивна – у нормалізації психоемоційного стану, а комунікативна – у розвитку навичок взаємодії та формуванні адекватної самооцінки [1].

У контексті соціальної роботи важливо враховувати індивідуальні особливості дітей, які пережили травму. Такі діти часто характеризуються підвищеною тривожністю, емоційною нестабільністю, труднощами у спілкуванні, заниженою самооцінкою та порушеннями поведінки. Саме тому використання арттерапевтичних технологій має бути адаптованим до їхніх потреб і можливостей, гарантуючи безпечне та підтримувальне середовище.

Серед основних напрямів арттерапії, що використовуються в соціальній роботі, можна виділити образотворчу терапію, музикотерапію, казкотерапію, пісочну терапію, лялькотерапію, кольоротерапію та інші. Кожен із цих напрямів має свої особливості та може застосовуватися як окремо, так і в поєднанні з іншими методами, що підвищує ефективність корекційного впливу [2].

Практичне застосування арттерапії передбачає використання різноманітних методик, зокрема «вільне малювання», «намалюй себе», «добрий герой», «щасливі нотки» тощо. Ці вправи спрямовані на розвиток емоційної сфери, формування позитивного «Я-образу», зниження рівня тривожності та розвиток креативності. Важливо, що на початкових етапах роботи доцільно використовувати прості сенсомоторні техніки, поступово переходячи до більш складних символічних форм діяльності.

Ефективність арттерапії у соціальній роботі значною мірою залежить від професійної компетентності фахівців та міждисциплінарної взаємодії. У процесі роботи важливо забезпечити співпрацю соціального працівника, психолога, педагога та інших спеціалістів, що дозволяє комплексно підходити до вирішення проблем дитини та сприяти її гармонійному розвитку.

Застосування арттерапевтичних технологій сприяє досягненню позитивних результатів, зокрема: розвитку пізнавальної активності, покращенню емоційного стану, формуванню комунікативних навичок, зниженню рівня агресії та тривожності, розвитку творчого потенціалу. Крім того, арттерапія допомагає дитині усвідомити власні емоції, навчитися їх регулювати та знаходити конструктивні способи самовираження.

Отже, арттерапія є ефективним інструментом соціальної роботи з дітьми, що пережили травму, оскільки вона забезпечує комплексний вплив на емоційну, когнітивну та соціальну сфери особистості. Її використання сприяє не лише подоланню наслідків психотравмуючих подій, але й формуванню позитивної життєвої позиції, розвитку особистісних ресурсів та успішній соціалізації дитини.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні методичного інструментарію арттерапії, адаптації її до різних категорій дітей, а також у вивченні довготривалого впливу арттерапевтичних практик на психоемоційний розвиток особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Л. М. Використання методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку. Педагогічний пошук. 2014. № 1. С. 54–57.
2. Потюк С. В. Використання арт-терапевтичних технологій при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі. Інноваційна педагогіка. 2022. № 47. С. 118–122.
3. Painting therapy versus anxiolytic premedication to reduce preoperative anxiety levels in children undergoing tonsillectomy: a randomized controlled trial / Babaei S., Fatahi B.S., Fakhri M. et al. *Indian J. Pediatr.* 2020. Vol. 88. P. 190–191. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12098-020-03430-9>.

4. Principles of neural science / Kandel E. R., Koester J. D., Mack S. H., Siegelbaum S. A. 6th ed. McGraw Hill. 2021.
5. Magsamen S., Ross I. Your brain on art: How the arts transform us. New York, NY : Random House Publishing Group, 2023.
6. Martin N. Art as an Early Intervention Tool for Children with Autism. London : Jessica Kingsley, 2009.
7. The influence of art material and instruction during art making on brain activity: a quantitative electroencephalogram study / Pénczes I., Engelbert R., Heidendaal D. et al. *Arts Psychother.* 2023. Vol. 83. P. 102024.

Шевель Максим Олексійович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Комарніцька Л. М.,**
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ Й АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває проблема психоемоційного стану дітей молодшого шкільного віку та їхньої соціально-психологічної адаптації. Війна як надзвичайно потужний травматичний фактор призводить до порушення базового відчуття безпеки дитини, викликає страх, тривожність, емоційну нестабільність, труднощі в навчанні та соціальній взаємодії. У цьому контексті арттерапія виступає ефективним інструментом соціально-педагогічної підтримки, що сприяє відновленню емоційної рівноваги, розвитку самовираження та успішній адаптації дітей до складних життєвих обставин.

Проблема психологічної допомоги дітям у кризових ситуаціях є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, В. Сидоренко зазначає, що перебування дитини в умовах соціальної нестабільності потребує системного соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на зниження рівня стресу та відновлення базового почуття безпеки [3, с. 72]. О. Кузьменко підкреслює, що травматичні події значно впливають на емоційний розвиток дитини, ускладнюючи процес її соціальної адаптації та формування позитивної самооцінки [1, с. 54]. Н. Петренко акцентує увагу на тому, що арттерапія є одним із найефективніших методів роботи з дитячими психологічними травмами, оскільки дозволяє дитині безпечно виражати свої емоції через творчість [2, с. 96].

Арттерапію розглядають як метод психологічної корекції та розвитку особистості через творчість: малювання, ліплення, музику, казкотерапію та інші форми художнього самовираження. Для дітей молодшого шкільного віку цей метод є особливо ефективним, оскільки вони ще не завжди здатні вербалізувати свої переживання. Через творчість дитина отримує можливість безпечно виразити страхи, тривоги, внутрішні переживання, що виникли внаслідок воєнних подій.

Умови війни значно підвищують рівень емоційного напруження у дітей. Часті повітряні тривоги, вимушене переселення, втрата звичного середовища формують стан хронічного стресу. Як зазначає В. Сидоренко, тривале перебування дитини у кризових умовах без належної психологічної підтримки може призвести до стійких емоційних порушень та труднощів соціалізації [3, с. 118]. Саме тому арттерапія стає важливим засобом стабілізації психоемоційного стану.

Організація соціальної підтримки з використанням арттерапевтичних методів передбачає створення безпечного середовища, де дитина може вільно висловлювати свої емоції через творчість. Важливим є не результат діяльності, а сам процес, який має терапевтичний ефект. Наприклад,

малювання «страху» або «безпечного місця» дозволяє дитині структурувати власні переживання та знизити рівень тривожності.

Особливе значення має використання групових форм арттерапії, які сприяють соціалізації дітей, розвитку комунікативних навичок та взаємопідтримки. У процесі спільної творчої діяльності діти навчаються співпраці, емпатії, розумінню емоцій інших. Як підкреслює Н. Петренко, групова арттерапія формує у дітей відчуття належності до колективу та знижує рівень емоційної ізоляції [2, с. 143].

Соціально-педагогічна підтримка з використанням арттерапії також передбачає активну участь педагогів і психологів, які виступають фасилітаторами творчого процесу. Вони допомагають дитині усвідомити та виразити свої емоції, забезпечують психологічну безпеку та підтримку.

Не менш важливою складовою є взаємодія з родиною. Батьки відіграють ключову роль у процесі відновлення дитини, тому їх залучення до простих арттерапевтичних практик сприяє зміцненню емоційного зв'язку та стабілізації психічного стану дитини.

Отже, арттерапія в умовах війни є ефективним інструментом соціальної підтримки та адаптації дітей молодшого шкільного віку. Вона сприяє зниженню рівня тривожності, розвитку емоційної стійкості та формуванню навичок саморегуляції. Комплексне впровадження арттерапії в систему соціально-педагогічної роботи дозволяє підвищити ефективність адаптації дітей до складних життєвих умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьменко О. В. Психологічна допомога дітям, які пережили травматичні події. Львів : Світ, 2020. 256 с.
2. Петренко Н. М. Арт-терапія в роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Харків : Ранок, 2019. 240 с.
3. Сидоренко В. В. Соціально-педагогічна робота з дітьми в кризових ситуаціях. Київ : Академія, 2018. 304 с.

Шевченко Олексій Андрійович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність «Соціальна робота»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Мосаєв Ю. В.,**
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РОДИНАМИ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Повномасштабна війна в Україні призвела до різкого зростання кількості військовослужбовців, які вважаються зниклими безвісти. Ця обставина створює надзвичайну ситуацію для їхніх родин, адже вона супроводжується відсутністю чіткої інформації, неможливістю попрощатися або завершити процес горювання, а також постійним очікуванням змін. Наразі в українському суспільстві недостатньо опрацьовано практичні підходи до психологічного супроводу родин осіб, які зникли безвісти [1].

Водночас у сучасних умовах реалізації та подальшого розвитку соціальної роботи в Україні, зумовлених наслідками збройної агресії та тривалих бойових дій на території нашої держави, особливої значущості набуває проблема соціального захисту та підтримки родин військовослужбовців, які зникли безвісти за особливих обставин воєнних дій, бойових зіткнень та протистоянь. «В останні роки кількість зниклих безвісти в Україні зросла в рази... Так, за даними Міністерства внутрішніх справ України станом на жовтень 2024 року більше 55 тисяч громадян вважалися безвісти зниклими... Станом на грудень 2024 року Національна поліція України порушила 59 674 провадження щодо зниклих безвісти за особливих обставин. Слід зазначити, що ця кількість зростає щоденно» [2].

Зазначена проблема належить до сфери соціальної роботи та соціальної політики і пов'язана з необхідністю забезпечення комплексної допомоги сім'ям, що опиняються у складних життєвих

обставинах. Тож сучасні тенденції становлення цієї сфери існування й життєдіяльності нашого суспільства характеризуються підвищенням потреби у психологічній, правовій та соціальній підтримці їх, а також необхідністю становлення та вдосконалення механізмів взаємодії державних установ та громадських організацій у цьому надактуальному й надважливому для нашого суспільства процесі.

Актуальність досліджуваної проблеми підтверджується статистичними даними та практикою соціальної роботи. Станом на 23 лютого 2026 року в Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, зафіксовано вже понад 90 тисяч випадків. Як зазначає уповноважений з питань зниклих безвісти Артур Добросєдов, переважну частину з них становлять військовослужбовці Сил оборони України.

Практичний досвід діяльності центрів ветеранського розвитку та громадських організацій України свідчить, що такі сім'ї стикаються з комплексом проблем: з правовою невизначеністю статусу, з труднощами в отриманні соціальних виплат, зі психологічним напруженням, з порушенням соціальних зв'язків. Це ускладнює процес їх соціальної адаптації та вимагає застосування ефективних технологій соціальної роботи.

Водночас недостатньо вивченими залишаються питання, пов'язані зі специфікою соціальної роботи саме з родинами зниклих безвісти військовослужбовців, зокрема проблеми щодо застосування сучасних технологій соціальної роботи, оцінки їх ефективності та узагальнення набутого практичного досвіду.

У зв'язку з цим спостерігається суперечність між зростаючою потребою родин зниклих безвісти військовослужбовців у системній, комплексній та ефективній соціальній підтримці – з одного боку та недостатнім рівнем розробленості й впровадження науково обґрунтованих технологій соціальної роботи з цією категорією населення – з другого.

Мета дослідження – теоретико-емпірично прослідкувати особливості соціальної роботи з родинами зниклих безвісти військовослужбовців в Україні та розробити рекомендації щодо вдосконалення технологій її здійснення.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність і зміст соціальної роботи з родинами зниклих безвісти військовослужбовців.
2. Проаналізувати нормативно-правову базу України та міжнародний досвід щодо соціального захисту родин осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.
3. Дослідити ефективність застосування технологій соціальної роботи з родинами зниклих безвісти військовослужбовців (на емпіричному рівні).
4. Розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення технологій соціальної роботи з родинами зниклих безвісти військовослужбовців.

Практична значущість кваліфікаційного дослідження полягає в узагальненні теоретичних і методологічних засад соціальної роботи з родинами зниклих безвісти військовослужбовців як окремої соціально вразливої категорії населення. Робота спрямована на аналіз сучасних підходів, форм і методів надання соціальної підтримки таким родинам, оцінювання їх ефективності та визначення основних проблем у процесі соціально-психологічної адаптації, подолання невизначеності та тривалого стресу, пов'язаного із втратою зв'язку з близькою людиною.

Результати дослідження орієнтовані на розроблення науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності фахівців соціальної сфери у роботі з родинами зниклих безвісти військовослужбовців, зокрема в частині соціального супроводу, психологічної підтримки, правового консультування, інформування щодо механізмів розшуку та міжвідомчої взаємодії.

Кризові життєві обставини родин визначаються як сукупність факторів, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи або сім'ї, з якими вони не можуть впоратися самотійно. До таких обставин належать, зокрема, втрата близької людини, вимушене переміщення, участь у бойових діях або їх наслідки, а також ситуації невизначеності, пов'язані зі зникненням безвісти.

Родини зниклих безвісти військовослужбовців перебувають у специфічному стані так званої «невизначеної втрати» (ambiguous loss), що характеризується відсутністю достовірної інформації про долю близької людини. Це зумовлює тривалий психологічний стрес, поєднання надії та відчаю, ускладнює процес адаптації та прийняття рішень.

Соціальна робота з такими родинами непроста і має комплексний характер.

Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи з родинами зниклих безвісти військовослужбовців в Україні формується на основі національного законодавства та міжнародних зобов'язань держави.

Окремим аспектом є взаємодія з міжнародними гуманітарними організаціями, зокрема з Міжнародним комітетом Червоного Хреста, який здійснює діяльність із розшуку зниклих осіб та підтримки їхніх родин.

Для України важливою є адаптація міжнародного досвіду з урахуванням національного контексту, зокрема розвиток міжвідомчої взаємодії, удосконалення системи інформування родин та впровадження інноваційних технологій соціальної роботи.

Таким чином, прослідковуємо, що нормативно-правова база України створює основу для соціального захисту родин зниклих безвісти, проте потребує подальшого вдосконалення в частині ефективної реалізації прав та міжвідомчої координації.

Враховуючи це, «...майбутні соціальні працівники набувають уміння проводити первинні консультування військовослужбовців та їх сімей і здійснювати оцінку проблем та потреб; оцінювати стан здійснення соціальної роботи державними та недержавними організаціями в даному напрямку; моделювати засоби, форми та методи вирішення проблем даної групи отримувачів послуг; розробляти програми/проекти соціальної підтримки; надавати соціальні послуги; налагоджувати мультидисциплінарну та міжвідомчу взаємодію з метою задоволення потреб військовослужбовців та їх сімей; прогнозувати результати впровадженої роботи» [3].

Методологія емпіричного дослідження – головного та ефективного при застосуванні технологій соціальної роботи – ґрунтується на поєднанні теоретичних положень живої роботи, принципів наукової об'єктивності, системності та комплексного підходу до аналізу соціальних явищ. Їх системне застосування дозволяє забезпечити цілісність дослідницького процесу, достовірність отриманих результатів і можливість їх практичного використання. Таким чином, використання комплексу взаємодоповнювальних методів дослідження забезпечує всебічне вивчення проблеми, підвищує достовірність отриманих результатів та створює підґрунтя для розроблення практично спрямованих рекомендацій.

Результати емпіричного дослідження можуть бути використані для розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення технологій соціальної роботи з родинами зниклих безвісти військовослужбовців, а також у діяльності установ і організацій, що здійснюють соціальну підтримку цієї категорії населення. З урахуванням результатів емпіричного дослідження маємо змогу сформулювати комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності технологій соціальної роботи з родинами зниклих безвісти військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попелюшко Р., Дзяна Ю. Психологічна допомога родичам військових, які зникли безвісти. *Psychology Travelogs*. 2025. № 3. С. 27–35.
2. Кагляк І. І. Особливості досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами зникнення безвісти осіб за особливих обставин. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 1 (41). С. 442–454.
3. Дуля А. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. 2020. № 2 (27). С. 193–198.
4. Капська А. Й., Завацька Л. М., Грищенко С. В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Слово, 2011. 248 с.
5. Коваленко С. Психосоціальна підтримка сімей військовослужбовців. *Соціальна політика*. 2023. № 4.
6. Корнієнко В. В. Психологічна підтримка членів родини працівників МВС у разі їх загибелі, зникнення безвісти, отримання поранень : метод. реком. Дніпро : ДДУВС, 2024. 127 с.
7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII.
8. Супровід родичів осіб, зниклих безвісти : практ. посіб. Київ : Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2019. 175 с.

9. Цивільні права і обов'язки при набутті статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин: інформація від Омбудсмана. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/civilni-prava-i-obovyazki-pri-nabutti-statusu-osobi-znikloyi-bezvisti-za-osoblivih-obstavin-informaciya-vid-ombudsmana.

10. Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. URL: <https://mvs.gov.ua/upovnovazhenii-z-pitan-osib-zniklih-bezvisti-za-osoblivix-obstavin-1>.

11. Роз'яснення та поради для родин зниклих безвісти Захисників та Захисниць: покрокові дії, контакти й допомога. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/rozyasnennya-ta-poradi-dlya-rodin-zniklih-bezvisti-zahisnikiv-ta-zahisnits-pokrokovii-dii-kontakti-y-dopomoga>.

Школяренко Дмитро Володимирович,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
науковий керівник – **Турбарова А. В.,**
доктор психологічних наук, доцент,
декан факультету спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ПРИФРОНТОВОГО ЗАПОРІЖЖЯ

Повномасштабне російське вторгнення стало для України безпрецедентним випробуванням, яке особливо гостро позначається на психічному здоров'ї молодого покоління. Діти та молодь, які постійно проживають на прифронтових територіях – зокрема в Запоріжжі, – вже понад чотири роки перебувають у стані хронічного стресу, спричиненого постійними обстрілами, сиренами, руйнуванням інфраструктури, вимушеною міграцією та втратою близьких. Наведені положення знаходять емпіричне підтвердження в результатах дослідження «Самопочуття та навчання підлітків в умовах війни», проведеного у 2025 році на прифронтових територіях, у тому числі й Запорізькій області. Відповідно до отриманих даних, у 21 % підлітків наявні симптоми тривоги, депресії чи стресу; третина опитаних демонструє тривожні або депресивні прояви, які суттєво впливають на здатність навчатися. Окрему проблему становлять порушення когнітивного функціонування – зниження концентрації уваги, пам'яті, мислення. Встановлено, що стрес і депресія суттєво погіршують ці процеси. Водночас показник внутрішньої мотивації залишається досить високим (44 %), що свідчить про збережений потенціал до навчання [3]. Важливо зазначити, що підлітковий вік, що сам собою є періодом інтенсивних фізіологічних, емоційних та соціальних трансформацій, в умовах війни набуває додаткових ризиків дезадаптації, тривожних та депресивних розладів, посттравматичного стресу [4].

За таких екстремальних умов резильєнтність та соціально-психологічна адаптація виступають ключовими психологічними ресурсами, що дозволяють підліткам зберігати психологічне здоров'я, успішно адаптуватися до реальності війни та навіть розвиватися, попри постійний травматичний досвід. Однак ефективне вивчення цих феноменів неможливе без чіткої операціоналізації досліджуваних понять. У зв'язку із цим, метою подальшого пошуку є операціоналізація резильєнтності та соціально-психологічної адаптації підлітків прифронтового Запоріжжя – визначення їх критеріїв, показників та відповідного діагностичного інструментарію. Для досягнення такої мети розкриємо послідовно експериментальну гіпотезу, змінні, критерії та показники, обраний діагностичний інструментарій. Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що резильєнтність є значущим позитивним фактором соціально-психологічної адаптації підлітків прифронтового Запоріжжя. Незалежною змінною виступає рівень резильєнтності підлітків; залежною – рівень соціально-психологічної адаптації підлітків.

Резильєнтність (незалежна змінна) операціоналізується через три основні компоненти: загальний рівень резильєнтності, особисті ресурси та соціально-контекстуальні ресурси; залученість, контроль, прийняття ризику. Засобом вимірювання обрано методикку життестійкості С. Мадді (модифікація Осіна-Рассказової) [2, с. 62-63] та методикку «Шкала резилієнс для дітей та молоді» (Child & Youth Resilience Measure – Revised, CYRM-R) [1, с. 112].

Соціально-психологічна адаптація (залежна змінна) операціоналізується через чотири компоненти: шкільний, сімейний, міжособистісний, особистісний (відповідають основним сферам життєдіяльності підлітка). Шкільний компонент відображає особливості пристосування підлітка до освітнього середовища; сімейний – характер його взаємодії з найближчим соціальним оточенням; міжособистісний – рівень адаптованості у сфері спілкування з однолітками; особистісний – ставлення підлітка до власного Я, самоприйняття та внутрішню узгодженість. Засобом вимірювання залежної змінної є відповідні субшкалами опитувальника А. Фурмана «Наскільки адаптований ти до життя? (дослідження адаптації учнів до нових умов навчання в середній школі) [5, с. 51]. Засоби вимірювання змінних представлені на табл. 1.

Таблиця 1.

Засоби вимірювання змінних		
Змінні	Компоненти (показники)	Засіб вимірювання
Резильєнтність	загальний рівень резильєнтності, особисті ресурси та соціально-контекстуальні ресурси; залученість, контроль, прийняття ризику	Методика «Тест життєстійкості» С. Мадді (модифікація Осіна-Рассказової).
Соціально-психологічна адаптація	шкільний, сімейний, міжособистісний, особистісний (відповідають основним сферам життєдіяльності підлітка)	Тест – опитувальник А. Фурмана «Наскільки адаптований ти до життя? (дослідження адаптації учнів до нових умов навчання в середній школі)

Першим засобом визначення рівнів резильєнтності є методика життєстійкості С. Мадді у модифікації Осіна-Рассказової, яка полягає у вивченні рівня життєстійкості особистості як фактору успішного подолання стресу та зниження внутрішнього напруження. Методика дозволяє оцінити загальний рівень життєстійкості та її три основні компоненти: залученість, контроль і прийняття ризику. Обробка результатів здійснюється шляхом підрахунку балів відповідей на прямі пункти – присвоюються бали від 0 до 3. Відповідям на зворотні пункти присвоюються бали від 3 до 0. Потім підраховується загальний бал життєстійкості і показники для кожної з 3-х субшкал (залученості, контролю і прийняття ризику).

Методика «Шкала резилієнс для дітей та молоді» оцінює наявність ресурсів і підтримки, які допомагають успішно долати труднощі, стрес, несприятливі умови та адаптуватися до змін. Вона базується на соціально-екологічній моделі резилієнтності та фіксує як внутрішні (особистісні), так і зовнішні (соціальні, сімейні) ресурси. Опитувальник складається з 17 тверджень і містить дві основні шкали: «Особиста резилієнтність» (10 пунктів) та «Резилієнтність стосунків з опікунами / сімейна резилієнтність» (7 пунктів). Відповіді респондент дає за шкалою від 1 до 5 балів. Усі пункти є прямими, тому обробка результатів полягає у простому сумуванні набраних балів. Для обробки результатів необхідно підрахувати загальний бал резильєнтності (від 17 до 85), а також окремі бали за кожною субшкалою. Це дозволяє виявити рівень психологічної стійкості дитини та визначити, наскільки в неї розвинені захисні ресурси.

Методика «Наскільки адаптований ти до життя» (тест-опитувальник А. Фурмана) спрямована на визначення рівня особистісної адаптованості школярів до нових умов навчання в середній школі, оцінку гармонійності їхніх взаємин з оточенням та самооцінки ставлення до різних сфер життя. Опитувальник складається з 15 пунктів, які охоплюють чотири основні сфери: «Школа» (5 пунктів), «Сім'я» (4 пункти), «Вулиця» (4 пункти) та «Власне Я» (2 пункти). Респондент оцінює своє ставлення за 5-бальною шкалою: «дуже позитивне», «позитивне», «нейтральне, невизначене», «негативне», «вкрай негативне». Для обробки результатів використовується спеціальний ключ: «дуже позитивне» оцінюється в 5 балів, «позитивне» – 4 бали, «нейтральне, невизначене» та відсутність відповіді – 0 балів, «негативне» – -4 бали, «вкрай негативне» – -5 балів. Підраховується загальна «сира» оцінка (сума всіх балів), максимальна можлива сума – 75 балів. Отриманий результат інтерпретується за спеціальною таблицею

рівнів адаптованості (від максимальної адаптованості до супер-критичної дезадаптованості). Це дозволяє виявити загальний рівень соціально-психологічної адаптації школяра, а також сильні та слабкі сфери його взаємодії з оточенням.

Таким чином, здійснена операціоналізація резильєнтності та соціально-психологічної адаптації підлітків дозволила конкретизувати структуру досліджуваних феноменів через систему критеріїв, показників та відповідного діагностичного інструментарію. Здійснена операціоналізація резильєнтності та соціально-психологічної адаптації підлітків прифронтового Запоріжжя створює методологічне підґрунтя для подальшого проведення емпіричного дослідження. Його зміст передбачає діагностування визначених компонентів резильєнтності та соціально-психологічної адаптації, кількісне опрацювання отриманих результатів і встановлення характеру взаємозв'язку між досліджуваними змінними. Заплановане дослідження має на меті перевірити припущення про те, що вищий рівень резильєнтності підлітків пов'язаний із вищим рівнем їхньої соціально-психологічної адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діти і війна : монографія / Зливков В. Л., Лукомська С. О. та ін. Київ ; Ніжин : Лисенко М. М., 2023. 221 с.
2. Методичні рекомендації з вивчення психічних станів, процесів та властивостей військовослужбовців із застосуванням програмного забезпечення PSY-D / К. О. Кравченко, Н. М. Мась, Д. Б. Наседкін та ін. ; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 172 с.
3. Самопочуття та навчання підлітків в умовах війни (2025) : результати дослідження. URL: <https://teachforukraine.org/wp-content/uploads/2026/01/samopochuttya-ta-navchannya-pidlitkiv-v-umova-h-vijny.pdf> (дата звернення: 03.02.2026).
4. Сахно П. І., Теслик Н. М. Вікова психологія : конспект лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2024. 190 с.
5. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 64 с.

Шульгаєвич Аліна Ігорівна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Галієва О.М.,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТРЕНІНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ АДЕКВАТНОЇ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ

Формування адекватної самооцінки належить до ключових проблем сучасної психології розвитку, оскільки саме вона забезпечує гармонійне становлення особистості, регуляцію поведінки та ефективність міжособистісної взаємодії. Особливої актуальності ця проблема набуває у підлітковому віці, коли інтенсивно розвивається самосвідомість, формується образ «Я» та відбувається пошук особистісної ідентичності. Невідповідність між власним сприйняттям себе й оцінками соціального оточення нерідко призводить до внутрішніх суперечностей, психологічного дискомфорту та труднощів соціальної адаптації. У зв'язку із цим актуалізується проблема пошуку ефективних психолого-педагогічних засобів розвитку адекватної самооцінки серед яких особливе місце посідає тренінгова діяльність.

У психологічній літературі поняття «самооцінка» трактується неоднозначно, що зумовлює необхідність аналізу основних наукових підходів до його визначення. О. Коваль у тематичному словнику-довіднику з психології та педагогіки пропонує розуміти поняття «самооцінка» як те ставлення індивіда до

себе, котре утворюється поступово, щонайперше як схвалення чи несхвалення, ступінь якого характеризує впевненість індивіда в оцінці себе самого, своєї значущості. Іншими словами, самооцінка – це особистісне судження про власну цінність, значущість, якої надає собі індивід загалом та окремим бокам своєї особистості, діяльності, поведінки і яка виявляється у властивих людині установках [3, с. 57–58].

За сучасним тлумачним словником В. Шапара, поняття самооцінка розглядається як оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Належачи до ядра особистості, вона є важливим регулятором поведінки. Від самооцінки залежать взаємини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. Вона впливає на ефективність діяльності та подальший розвиток особистості [9, с. 446].

О. Блаженко підкреслює, що адекватна самооцінка – реалістична оцінка людиною самого себе, своїх здібностей, моральних якостей і вчинків. Адекватна самооцінка дозволяє суб'єкту поставитися до себе критично, правильно співвідносити свої сили із завданнями різної труднощі і з вимогами оточуючих [1, с. 4].

Перехід від загального розуміння самооцінки до її адекватного рівня дозволяє глибше досягнути внутрішні механізми самосприйняття. Якщо самооцінка є загальним фундаментом ставлення до себе, то саме її адекватність виступає гарантом психологічної стійкості.

Як зазначає Ю. Ліповська, адекватна самооцінка є підсумком постійного пошуку реального бачення себе, тобто без занадто великої переоцінки, але і без зайвої критичності щодо свого спілкування, поведінки, діяльності, переживань. Така самооцінка є найкращою для конкретних умов і ситуацій [4, с. 62].

В. Метелюк називає адекватну самооцінку ще високою, стійкою та позитивною. Авторка вважає, що адекватна самооцінка – основа впевненості у тому, що обрані особистістю цілі будуть досягнуті, а виклики долі належно відредаговані [5].

Проблема формування адекватної самооцінки набуває особливого значення саме в підлітковому віці, коли інтенсивно відбуваються процеси самопізнання, становлення особистісної ідентичності та переосмислення власного місця у системі соціальних відносин.

А. Чорноус стверджує – самооцінка підлітків не є стійким процесом, але адекватний її рівень є важливим для майбутнього розвитку та становлення людини, що робить необхідністю вивчати та досліджувати її [8, с. 69].

Н. Ткач вважає, що дуже важливо коли у підлітка вже сформована адекватна самооцінка, оскільки тоді він бачить свої помилки і може правильно оцінювати свої дії оскільки це є основою самоконтролю у житті, формує об'єктивну оцінку своїх можливостей. Для формування адекватної самооцінки треба усвідомити свою унікальність, розвивати свої здібності, не брати близько до серця критику сторонніх людей [7, с. 311–313].

Нестабільність цього етапу зумовлює необхідність пошуку дієвих методів підтримки молоді особистості.

К. Мілютіна виділяє такі характерні риси тренінгів: потребують чітко визначеної групи учасників (зазвичай 10-15 осіб); вирізняються єдністю часу, місця та дії: все відбувається й обговорюється тут і тепер, на особистому досвіді учасників і тренера, без домашніх завдань або попередньої підготовки; переважає активність учасників групи та їхній особистий досвід, а не інформація, отримана від тренера; заняття спрямовані не лише на формування знань, а й на розширення практичного досвіду учасників та групи в цілому [6, с. 4].

На думку Є. Карпенко, загальна мета будь-якого тренінгу – це підвищення соціально-психологічної і комунікативної компетентності, розвиток особистості людини. Вона може бути конкретизована у низці завдань, обов'язково пов'язаних із набуттям соціальних знань, формуванням міжособистісних умінь, навичок, вдосконаленням комунікативних настанов, корекцією та розвитком системи стосунків особистості. Кожен тренінг має свою конкретну мету, тобто окреслений результат, для досягнення якого цей тренінг планують проводити. Тренер, формулюючи мету тренінгу, орієнтує учасників (замовників) на те, яких результатів вони можуть очікувати від навчання. Виділяють такі завдання тренінгів: набуття знань у галузі психології особистості, групи, спілкування; формування умінь і навичок ефективного спілкування; корекція, формування і розвиток установок, що визначають успішну взаємодію з людьми; розвиток здатності адекватно сприймати себе, інших людей і їхні стосунки; корекція і розвиток системи взаємин особистості [2, с. 15-16].

Аналіз наукових підходів дозволяє стверджувати, що тренінгова діяльність має значний потенціал у розвитку адекватної самооцінки підлітків. Завдяки активній взаємодії учасників, рефлексії власного досвіду, отриманню конструктивного зв'язку та виконанню спеціально розроблених вправ тренінг створює умови для формування реалістичного образу «Я», розвитку впевненості у власних можливостях і корекції неадекватних особистісних установок.

Отже, здійснений теоретичний аналіз проблеми сутності тренінгової діяльності як засобу розвитку адекватної самооцінки підлітків дозволяє стверджувати, що адекватна самооцінка є ключовим регулятором поведінки та успішної соціалізації особистості. Проте її формування у підлітковому віці часто ускладнюється віковими кризами та зовнішнім тиском. Аналіз наукових підходів доводить, що тренінгова робота, завдяки своїй інтерактивності та спрямованості на особистий досвід, дозволяє не лише розвинути навички самоконтролю, а й закласти міцний фундамент для формування здорового ставлення підлітка до себе та своїх можливостей у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блаженко О. М. Психологічні особливості формування самооцінки підлітків. *Інституту менеджменту та психології ДВНЗ «УМО» НАПН України*. 2013. № 8. С. 1–16.
2. Карпенко Є. В. Основи психотренінгу : навч. посібник. Дрогобич, 2015. 78 с.
3. Коваль О. Є. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки : навч. посібник. Вид. 2-ге, доповнене та перероблене. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 138 с.
4. Ліпковська Ю. Формування адекватної самооцінки у школярів. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2016. № 9. С. 61–69.
5. Метелюк В. І. Самосвідомість і самооцінка дитини : проблеми наступності. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. С. 1–15.
6. Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу : навч. посібник. Київ : МАУП. 2004. 192 с.
7. Ткач Н. О. Психологічні засади формування адекватної самооцінки підлітків засобами позитивної психотерапії. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця* : зб. матеріалів II-ї Всеукр. студент. науково-практ. конф., м. Біла Церква, 18 трав. 2023 р. Біла Церква, 2023. С. 310–313.
8. Чорноус А. С. Роль самооцінки у самовихованні підлітків. *Наука і навчальний процес* : Матеріали XVII Звіт. науковопракт. конф., м. Вінниця, 6–7 квіт. 2017 р. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 68–70.
9. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

Щербакова Юлія Олександрівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта (Логопедія),
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Бєлова О. Б.**,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач, професор кафедри логопедії та спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

THE RELATIONSHIP BETWEEN AUDITORY AND VISUAL MEMORY IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENTS

From a physiological point of view, memory is linked to the formation of temporary neural connections between individual neurons or groups of neurons (O. Bielova). At this level, it can be regarded as an unconditioned reflex (in the case of genetic memory) or as a conditioned reflex (when referring to memory

acquired during one's lifetime). The mechanism of memory is based on associations – the establishment of a link between new information and existing experience. Three types of associations are distinguished: by contiguity (when two phenomena are linked in time or space); by similarity (when phenomena share common features); and by contrast (when phenomena are opposites). At a psychological level, memory is best explained by examining theories of human activity. According to this theory, the characteristics of memory will be examined from the perspective of the role played by the processes of memorisation, storage and retrieval of information in a person's overall activity. What is important is not only what and how to memorise, but also the significance of the acquired material for the subject's subsequent productive activity. Memory is also influenced by the connections a person establishes between new material and existing experience [2, p. 40–41].

According to T. Dutkevich observations, memory in pre-school children is largely visual and precedes the development of thinking. Children memorise quickly but haphazardly, resulting in a haphazard recall of the information they have memorised. During the pre-school years, the link between memory and thinking is strengthened, which helps to consolidate connections between images, and to systematise and generalise them. Children of this age also develop working verbal memory, which manifests itself in the child's ability to explain and describe. Communication and listening to various works of art have a positive influence on this type of memory [5, p. 205–207]. In pre-school children, involuntary memorisation is the dominant form; therefore, the processes of retention and recall are not consciously controlled or regulated by volitional effort, but depend on the nature of the child's activity. Consequently, the information that is best retained by these children is that which evokes vivid emotions or arouses their interest. At this age, memory becomes increasingly integrated with speech and thought. There is active development of visual-spatial and verbal-logical memory [2, p. 45].

It is worth noting that auditory-verbal memory enables the ability to perceive, store and reproduce information received through hearing. This type of memory is closely linked to the location of the speech centres (Wernicke's and Broca's) in the dominant left hemisphere of the brain. The characteristics of this memory include the volume, quantity, speed, durability, accuracy and recall of auditory information. It is also important to note that it develops after emotional, visual and motor memory have been established [3]. In her work, D. Kaloyanova highlights the importance of visual memory, as it enables children to process and retain visual images and symbols. In pre-school children, visual memory is characterised by automaticity and spontaneity, whilst purposeful memorisation develops gradually. In pre-school children, the memorisation of visual information predominates over verbal information. Attention should also be paid to the encoding strategies used by children during memorisation. Thus, familiar or distinctive material is easier to memorise, as it is linked to existing material in long-term memory [8].

O. Bielova notes that children with speech disorders typically exhibit reduced cognitive performance and diminished memory capacity, particularly in terms of long-term and auditory-verbal memory. The greatest difficulties are observed when memorising and recalling verbal material, complex instructions and sequences. Auditory memory in this group of children is generally the weakest; they experience difficulties in recalling material heard and frequently require repetition. In contrast, visual memory is in many cases relatively intact and does not differ in children with speech disorders from that of their typically developing peers; however, verbal memory and the efficiency of memorisation are reduced [2, p. 46; 4; 6, p. 89–94].

According to research by scientists, there is a close link between speech disorders and memory, in particular:

- children who stutter typically experience a decline in short-term memory, resulting in a reduction in the capacity and quality of their memory. This is linked to particular aspects of attention and thinking, specifically the ways in which information is processed;
- preschool children with dysarthria experience difficulties in assimilating educational material. In children with mild symptoms of dysarthria, motor memory is better developed than auditory memory;
- people with rhinolalia experience a decline in memory and attention, leading to difficulties in orienting themselves in their surroundings;
- children with general speech underdevelopment are characterised by the fact that their visual memory is generally within the normal range, whereas their auditory memory is impaired. They typically have a smaller memory capacity, forget things quickly, and experience difficulties in recalling sequences of events and retaining verbal information. The most impaired aspect in this category of children is verbal memory, particularly voluntary and implicit memory. Visual information is assimilated more easily, and motor memory is relatively better;

- children with speech sound disorders may exhibit poor attention span, passivity and slowed processing, which can also have a negative impact on memory, although not all children display these characteristics [1; 7].

In order to address this issue, methodologies aimed at assessing the level of development of auditory and visual memory sequences were updated and tested. The «Послідовність відтворення слів» method is designed to investigate the level of development of auditory memory sequences in older pre-school children with typical development and speech disorders.

The research findings showed that a low level was observed only among respondents with speech disorders – 29 %. These children experienced certain difficulties in retaining and reproducing word sequences. They often required assistance, but even after receiving it, they were unable to reproduce the sequence of most words. An intermediate level was recorded in 11 % of typically developing children and in 29 % of those with speech disorders. Preschoolers in this group partially reproduced the sequence of words and required assistance. As a rule, they correctly reproduced the first word or individual fragments of the sequence, but were unable to retain the full sequence. A high level was demonstrated by 89% of typically developing children and 42 % of those with speech disorders, who were able to reproduce the full sequence of words. Some of them were able to complete the task entirely independently, whilst others required minimal assistance. This indicates a well-developed auditory memory sequence.

A modified version of the «Pictures» test was used to assess visual memory sequences. The results of the visual memory assessment showed no cases of low performance. This indicates that both groups of pre-school children possess basic skills in retaining and reproducing sequences of visual images. An intermediate level was observed in 11 % of typically developing children and in 14% of those with speech impairments, who partially reproduced the sequence of images, made mistakes and required assistance; however, even after receiving help, they did not always reproduce the sequence of images correctly. A high level was observed in 89 % of typically developing children and 86% of those with speech disorders. These respondents mostly correctly reproduced the sequence of images and required almost no assistance from the experimenter. This indicator points to well-developed visual sequence memory in both groups of children.

An analysis of the results of the «Word playback sequence» and «Pictures» tests showed that the level of visual memory sequence development in children with speech disorders corresponds to that of their typically developing peers, whilst the level of auditory memory sequence development in children with speech disorders is significantly lower than in typically developing children. This low score indicates a weakness in retaining speech signals in memory and difficulties in the sequential reproduction of auditory information.

REFERENCES

1. Белова О. Б. Особливості розвитку уваги та пам'яті у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням. *Збірник наукових праць К–ПНУ імені Івана Огієнка. Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2011. № 11. С. 29–37.
2. Белова О. Психологія осіб з порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 340 с.
3. Белова О. Стан розвитку слухомовленнєвої пам'яті в дітей з логопатологією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2022. № 20. С. 5–14.
4. Буршневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушенням мовлення. 2016. URL: <https://surl.li/tohequ>.
5. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
6. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія. Київ : Знання, 2010. 240 с.
7. Bielova O. Intellectual functionality of speech children of older preschool age with logopathology. *Child's Health*. 2024. Vol. 19, No. 7. P. 140–146. DOI:10.22141/2224-0551.19.3.2024.1692.
8. Kaloyanova D. The study of visual memory in preschool children. *KNOWLEDGE – International Journal*. 2026. Vol. 74, No. 5. P. 613–616. URL: <https://ojs.ikm.mk/index.php/kij/article/view/8137>.

Яценко Соломія Володимирівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (Логопедія),
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Бєлова О. Б.,**
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач, професор кафедри логопедії та спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ В ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Аналіз психологічної літератури дає чітке визначення мислення як складного психічного процесу, завдяки якому людина пізнає та осмислює навколишній світ. У наукових дослідженнях виокремлюють три основні типи мислення: наочно-дійове, що пов'язане з практичною діяльністю та безпосереднім маніпулюванням предметами; наочно-образне, яке ґрунтується на створенні образів та уявлень; та словесно-логічне (абстрактне), що базується на мовленнєвій діяльності, забезпечує оперування поняттями й сприяє розвитку розумових здібностей [4].

Словесно-логічне мислення – це мислення, яке здійснюється за допомогою логічних операцій з поняттями. Воно дозволяє виділяти головні ознаки предметів і встановлювати зв'язки між ними та навколишнім світом [6].

Мисленнєва діяльність у дітей починає формуватися з раннього віку, коли поступово розвиваються базові когнітивні процеси, що забезпечують здатність до пізнання та осмислення навколишнього світу. Важливим етапом цього розвитку є початкова школа, адже саме в цей період діти переходять від переважно наочно-дійових та наочно-образних форм мислення до словесно-логічних операцій, які стають основою навчальної діяльності. Концепція «Нової української школи» створює сприятливі умови для формування логічного мислення, розвитку операцій аналізу, синтезу, узагальнення та класифікації. Вона спрямована на формування ключових компетентностей, серед яких особливе місце займає вміння мислити критично й логічно, застосовувати знання у практичних ситуаціях та будувати причинно-наслідкові зв'язки [5].

О. Бєлова зазначає, що використання мовлення здобувачами освіти початкових класів є ключовим чинником засвоєння словесно-логічного мислення. Саме мовленнєва діяльність виступає основою для формування таких мисленнєвих операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та абстрагування. Ці операції забезпечують перехід від елементарних форм мислення до більш складних когнітивних процесів, що розвиваються у процесі навчання. Завдяки систематичному використанню мовлення діти поступово оволодівають здатністю виділяти суттєві ознаки предметів і явищ, встановлювати між ними причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати отримані знання та застосовувати їх у нових навчальних ситуаціях. Важливо, що ускладнення мисленнєвих операцій відбувається поетапно: від простих дій із конкретними об'єктами до абстрактних міркувань, що формують основу критичного та логічного мислення. [1].

Діти з мовленнєвими порушеннями часто помиляються під час класифікації та узагальнення предметів, мають труднощі з розумінням метафор і їх переносного значення, а також із аналізом тексту та формулюванням висновків [2]. Своєчасна навчально-розвиткова робота допомагає зменшити інтелектуальні труднощі у цих дітей, сприяє розвитку логічних операцій мислення та формуванню навичок самостійного аналізу інформації, що є основою успішного навчання і соціалізації.

Досліджуючи словесно-логічне мислення у здобувачів початкових класів за модернізованою методикою «Яке слово зайве?», ми виявили, що група респондентів з порушеннями мовлення мала як середні так і високі показники. Зокрема, 90,5 % здобувачам притаманний високий рівень словесно-логічне

мислення, середній рівень належав – 9,5 %. Низького рівня не виявлено. Серед дітей із нормотиповим розвитком 91,6 % дітей набрали від 6 до 8 балів, демонструючи сформовані вміння аналізу, узагальнення та встановлення зв'язків. Учні із середнім рівнем (від 3 до 5 балів) допускали поодинокі помилки, переважно через неуважність (пропуски та заміни букв), що свідчило про недостатній розвиток самоконтролю й графо-моторних навичок письма.

Серед дітей із мовленнєвими порушеннями 88,9 % учнів належав високий рівень, що вказувало на збережену мисленнєву активність. Водночас на письмі спостерігалися помилки (пропуски, заміни, дзеркальне написання), що вказувало на труднощі зорово-просторових і моторних функцій. Середній рівень належав 11,1 % респондентів, які виконували завдання не до кінця, що пов'язано з порушеннями графо-моторних навичок, а не мисленнєвих операцій.

Аналіз матеріалів дослідження доводить, що словесно-логічне мислення тісно пов'язане з мовленнєвою діяльністю та сприяє розвитку таких розумових операцій, як аналіз, синтез, узагальнення, класифікація та порівняння; у дітей з нормотиповим розвитком мислення формується в процесі навчання і розвивається у взаємозв'язку з мовленням. У початкових класах продовжується вдосконалення основних мисленнєвих операцій.

Доведено, що дітям з порушеннями мовлення належать як високі, так і середні показники розвитку словесно-логічного мислення, що вказує на неоднорідність їхніх когнітивних можливостей та потребу у диференційованому підході в навчанні. Це свідчить про важливість створення індивідуальних освітніх стратегій, які враховують рівень сформованості мисленнєвих операцій, забезпечують підтримку сильних сторін та корекцію труднощів. Попри високі показники, у дітей з порушеннями мовлення спостерігалися труднощі під час написання слів, що свідчило про недостатню сформованість зорового сприйняття, слухової диференціації та графо-моторних навичок, що потребує додаткового розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова О. Б. Психологія осіб з порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2024. 340 с. URL: <https://surl.li/bcwooz>.
2. Белова О. Б. Дескрипція сформованості вербально-логічного мислення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2023. № 1 (355). С. 106–114. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1\(355\)-106-114](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1(355)-106-114).
3. Белова О. Динаміка розвитку інтелектуальної функційності у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2024. Вип. 97. С. 15–20. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series.5.2024.97.03>.
4. Бурлакова І. А. Психологія професійного мислення, готовність до змін. Київ : КРЦПК, 2022. 68 с.
5. Дука Т. Розвиток критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку мовно-літературної освітньої галузі засобами інноваційних технологій. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. № 4. С. 9–15.
6. Development of Students' Verbal and Logical Thinking in the Course of Research Work / Horanska T. V., Bakumenko T. K., Polishchuk V. L., Atamanchuk I. M., Turchyn T. M. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol 11, No 1. P. 185–194.

РОЗДІЛ 4. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ІННОВАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Богатенко Вікторія Вікторівна,
здобувачка 3 курсу першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Моренко О.М.**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ВІДПОВІДЬ НА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД ПОЛЬСЬКИХ ІННОВАЦІЙ

Стрімкий розвиток глобального інформаційного простору охоплює практично всі галузі людської діяльності, трансформуючи їх під впливом інформаційних технологій. На початку XXI століття ІТ-інструменти розглядалися як допоміжний засіб комунікації, а сьогодні вони є фундаментом, що розширює можливості управління та навчання. В освітній системі України це знайшло відображення у Державному стандарті початкової освіти, де інформатична галузь є обов'язковою компонентою з чіткими вимогами до результатів навчання (наприклад, 70 годин для 3-4 класів) [1].

Процес трансформації освіти неможливий без ефективного управління. Цифровізація в управлінні відкриває нові горизонти для менеджменту освітніх закладів, дозволяючи автоматизувати рутинні процеси та зосередитися на стратегічному розвитку. Цифровізація виступає як інструмент сучасного менеджменту. Використання інструментів Big Data для аналізу успішності учнів, ERP-систем для управління ресурсами школи та штучного інтелекту для персоналізації навчання вчителів стають критичними факторами успіху. Проте впровадження цих технологій породжує нові виклики: потребу у захисті персональних даних, подолання цифрового розриву та необхідність адаптації персоналу до постійних змін.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року кардинально змінило ландшафт вітчизняної освіти. велика кількість українців, в тому числі і дітей, мігрувала з кордон. За статистикою сайту <https://engage.org.ua/> можна подивитися статистику мігрантів з України [2]. Масова міграція населення, зафіксована статистичними ресурсами, змусила систему освіти до гнучкості. Виникла нова проблема поєднання викликів воєнного стану та міграційних процесів, що спонукало виникнення нових моделей навчання:

- повне онлайн-навчання в українських школах з-за кордону;
- інтеграція в іноземні заклади освіти за місцем перебування;
- гібридні форми навчання (поєднання місцевої школи та української дистанційної програми).

Ці обставини висувають особливі вимоги до професійного розвитку вчителя початкових класів, який тепер має не лише володіти методикою викладання, а й бути фахівцем із цифрової комунікації та психологічної підтримки учнів у кризових умовах.

Пропонуємо розглянути досвід Польщі, що поєднує проєктний підхід та інновації. Польська система освіти, що прийняла значну кількість українських біженців, демонструє високий рівень готовності до цифрових викликів. Показовим є приклад початкової школи №2 імені В. Броневського у місті Тшчанка. Школа активно інтегрує сучасні технології, що відображено у їхній стратегії «Цифрова школа: Сучасні технології в освіті – об'єднуємо традиції з майбутнім» [3].

Особливої уваги заслуговує регіональний проєкт «Цифрова школа Великопольськ@ 2020» [5]. Його концепція базується на трьох опорах: розвиток компетенцій вчителів, технологічне оснащення та управління знаннями.

Розвиток компетенцій вчителів – це навчання педагогів використанню ІТ у позакласній діяльності та основному навчальному процесі.

Технологічне оснащення передбачає забезпечення шкіл інфраструктурою, що дозволяє реалізовувати інноваційні методики.

Управління знаннями – створення платформ для обміну досвідом між вчителями та учнями.

Важливого значення набуває професійний розвиток учителя в умовах цифровізації. Сучасний менеджмент у школі має бути спрямований на безперервне підвищення кваліфікації педагогів. Виклики, з якими стикаються вчителі в Україні та Польщі, мають спільне підґрунтя – вікові особливості розвитку дитини, що враховуються у програмах по всьому світу. Проте саме цифрова компетентність дозволяє вчителю початкової школи залишатися ефективним у динамічному середовищі. Це включає: вміння створювати інтерактивний цифровий контент; володіння інструментами для дистанційної та змішаної форм навчання; здатність використовувати хмарні сервіси для організації спільної роботи.

Таким чином, аналіз ситуації свідчить, що інформаційні технології є незамінним інструментом вирішення складних соціальних та освітніх проблем. Для подальшого успішного розвитку професійного потенціалу вчителів пропонується здійснювати діяльність на декількох рівнях: управління, підготовки та методики.

На рівні управління – інтегрувати цифрові інструменти аналітики для моніторингу професійного зростання кадрів.

На рівні підготовки – розширити практику міжнародних стажувань та спільних проектів (на прикладі польського досвіду) для обміну методиками цифровізації.

На рівні методики – акцентувати увагу на безпеці цифрового середовища та етиці використання ШІ в початковій школі.

Таким чином, цифровізація – це не лише технічне оснащення, а насамперед трансформація мислення та управлінських підходів, що дозволяють освіті бути стійкою перед будь-якими викликами сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти. Київ : КМУ, 2018. 471 с.
2. Скільки українців виїхало за кордон: Детальна статистика та аналіз 2025. URL : <https://engage.org.ua/skilky-ukrayincziv-vuyihalo-za-kordon-detalna-statystyka-ta-analiz-2025/> (дата звернення: 25.04.2026).
3. Про проєкт. О projekcie (польською мовою). URL : <https://www.csw2020.com.pl/o-projekcie/> (дата звернення: 25.04.2026).
4. Кухта І.В. Цифрова трансформація систем менеджменту: виклики та можливості для бізнесу. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2025. № 3. С. 115–118. URL : <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-3-25>,
5. Szkoła Podstawowa Nr 2 im. Władysława Broniewskiego w Trzciance : офіційний сайт. URL : <https://sp2.trzcianka.pl/> (дата звернення: 25.04.2026).

Боговін Наталія Вікторівна,
вчитель початкових класів
наукового ліцею
комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

АВТОРСЬКА ПАТРІОТИЧНА КАЗКА ЯК НАРАТИВНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У контексті реформи Нової української школи та викликів воєнного стану особливої ваги набуває пошук інструментів для емоційного та морального розвитку дитини. Сучасна освіта розглядає дитину як «проект світу», що несе особливу місію, а виховання патріотизму стає стратегічним завданням. Авторська

патріотична казка у цьому процесі виступає не лише літературним жанром, а й потужною наративною моделлю, здатною формувати національну ідентичність та надавати психологічну підтримку [5; 7; 9].

Методологічною основою роботи є парадигма життєтворчості (І. Єрмаков, В. Нечипоренко), де дитина виступає «режисером власного життя». Казка для молодшого школяра є «моделлю світу», через яку він засвоює складні соціальні закони та етичні категорії. Як зазначав В. Сухомлинський, казка пронизує всю духовну сферу дитини, розвиваючи її мову, мислення та почуття патріотизму. Сучасні дослідження підтверджують, що ідентичність особистості будується через історії (наративи), а українська книга-життєпис допомагає дитині «проживати» історію свого народу [3; 4; 6].

В умовах соціальної напруги авторська казка стає засобом подолання травматичного досвіду: казкотерапія як «терапевтична броня» в умовах війни. Науковиця Л. Яремко підкреслює, що цей жанр дозволяє завуальовано висвітлити жорстокі реалії, мінімізуючи травмування дитячої психіки [11]. Основні функції такої моделі включають: моделювання перемоги добра, формування цінностей, створення безпечного простору.

1. Моделювання перемоги добра. Казка вселяє надію на те, що «після темної смуги обов'язково настане світанок».

2. Формування цінностей. Сюжети з етичними дилемами сприяють переходу від егоцентризму до усвідомлення суспільно значущих патріотичних орієнтирів.

3. Створення безпечного простору. Казкотерапія виступає як «терапевтична броня», де фантазії допомагають долати реальні страхи.

Успішним прикладом імплементації цієї моделі в Науковому ліцеї Хортицької національної академії є створення легенди «Таємниці місця сили». Цей твір у жанрі фентезі інтегрує сучасні міфопоетичні наративи — такі як концепція «місць сили», що стають пасткою для загарбників. Образна система казки перегукується із сучасним культурним кодом, зокрема піснею гурту «Антитіла», що наголошує на пошуку внутрішньої енергії та правди [1; 2].

Заслуговує на увагу технологія роботи з авторською казкою. Формування громадянської свідомості відбувається за поетапним алгоритмом: етап «Входження», аналітичний етап, творчо-оперативний етап, рефлексивний етап.

Етап «Входження» – ритуалізований початок роботи для створення емоційного резонансу.

Аналітичний етап – бесіда про зміст, виявлення мотивів вчинків героїв та їхніх моральних рис.

Творчо-оперативний етап – використання елементів сторітелінгу та ТРРЗ (теорії розв'язання розвивальних завдань) для створення альтернативних фіналів чи трансформації героїв.

Рефлексивний етап – візуалізація почуттів через малювання коміксів, інсценізацію та «лінію емоцій», що дозволяє дитині ідентифікувати себе з незламним героєм.

Моніторинг розвитку ціннісних орієнтирів (2023–2025 рр.), проведений в системі ДПК «Універсал», засвідчив позитивну динаміку: показник громадсько-корисної діяльності зріс із середнього до високого рівня (з 1,35 до 3,2 бала). Учні демонструють вищий рівень емпатії, готовність до виконання суспільних обов'язків та стійку національну ідентичність.

Таким чином, авторська патріотична казка є унікальним інструментом випереджувального характеру, який готує дитину до викликів глобального світу. Використання наративних моделей у початковій школі дозволяє перетворити травматичний досвід на ресурс для формування свідомого громадянина та «агента змін», здатного до активної життєтворчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухей М.Р. Формування громадянської компетентності молодших школярів засобами фольклору на уроках рідної мови : магістерська робота. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. 81 с.
2. Боговін Н.В. Імплементація парадигми життєтворчості засобами казкотерапії як інструменту формування патріотичної свідомості молодших школярів : тези доп. Запоріжжя : Науковий ліцей КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, 2024.
3. Вітюк І. Міфопоетичний символізм російсько-української війни в медіапросторі: містичні та міфологічні наративи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2022. Вип. 1 (91). С. 116–135.
4. Горбач Н., Здіховська Т. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1 (303). С. 39–44.

5. Гуцель Н.В. Роль української народної казки у формуванні національно-патріотичних цінностей у дітей дошкільного віку. *Всеосвіта* : веб-сайт. 2024. URL : <https://vseosvita.ua/library/metodichna-rozrobka-statta-rol-ukrainskoi-narodnoi-kazki-u-formuvanni-nacionalno-patriotichnih-cinnostej-u-ditei-doskilnogo-viku-862214.html> (дата звернення: 11.03.2026).

6. Кирилович О. Використання казкотерапії на уроках літературного читання в початковій школі. *Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 14 листопада 2024 р.). Рівне : МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2024. С. 114–116.

7. Марченко Н. Українська книжка-життєпис для молодших школярів: формування національної та громадянської ідентичності дітей засобами біографіки : матеріали доп. Київ : Інститут біографічних досліджень НБУВ, 2023.

8. Мелєкесцева Н. Сучасна українська література для дітей як засіб формування національної ідентичності молодших школярів. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. 2025. № XXII. С. 223–231.

9. Світельська-Дірко С.В. Патріотичне виховання засобами казки учнів молодших класів у творчості В.О. Сухомлинського. *Постметодика*. 2013. № 4 (113). С. 59–63.

10. Формування початків природничо-наукових знань у дітей старшого дошкільного віку засобами авторської природознавчої казки : магістерська робота. Вінниця, 2019. 72 с.

11. Яремко Л. «Від темряви до світла»: сучасні українські авторські казки про війну. *Studia Methodologica*. 2023. № 56 (23). URL : <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/sm/article/view/93/89> (дата звернення: 03.04.2026).

Борисов Вячеслав Вікторович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та методик навчання
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕНТАЛЬНІ КАРТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ, ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ ТА РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ

Ментальні карти (інтелект-карти) розглядаються в сучасній педагогіці як універсальний інструмент когнітивної візуалізації, що забезпечує нелінійне представлення інформації та відповідає природі мислення молодших школярів, яке має образно-асоціативний характер [1].

У початковій школі доцільність використання ментальних карт зумовлена психолого-педагогічними особливостями дітей віком 6-10 років: домінуванням наочно-образного мислення, потребою в емоційній насиченості навчального матеріалу, обмеженою здатністю до тривалого абстрактного аналізу. Саме тому візуальні структури знань сприяють кращому засвоєнню навчального змісту [2].

Ментальна карта у навчальному процесі виступає не лише як спосіб фіксації інформації, але й як засіб її осмислення, структурування та інтерпретації. Центральне поняття (ключове слово, символ або образ) виконує функцію когнітивного «якоря», що активізує пам'ять і сприяє формуванню асоціативних зв'язків.

Від центрального образу відходять основні гілки, які репрезентують базові смислові блоки навчального матеріалу, тоді як підгілки забезпечують деталізацію змісту. Така ієрархічна структура відповідає дидактичним принципам системності, послідовності та доступності.

Застосування ментальних карт у початковій школі дозволяє реалізувати принцип інтегрованого навчання, оскільки в межах однієї карти можуть поєднуватися знання з різних освітніх галузей (мовної, природничої, математичної, мистецької), що сприяє формуванню цілісної картини світу.

Дослідження [3] підтверджують, що використання ментальних карт підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу, сприяє розвитку пізнавальної активності та знижує когнітивне навантаження за рахунок візуального структурування інформації.

У практиці початкової школи ментальні карти можуть бути використані на різних етапах уроку: мотиваційний етап – актуалізація попередніх знань шляхом створення простої карти; пояснення нового матеріалу – вчитель і учні спільно конструюють карти;

закріплення знань – доповнення та розширення карти;
рефлексія – узагальнення вивченого через візуальну схему.

Особливо ефективним є використання ментальних карт у розвитку мовлення молодших школярів: вони є опорою для складання усних і письмових висловлювань, допомагають структурувати думки та формувати логіку викладу.

У математичній освіті ментальні карти можуть застосовуватися для візуалізації способів розв'язання задач, узагальнення правил і алгоритмів, що сприяє формуванню системного розуміння математичних понять.

У природничій освітній галузі ментальні карти забезпечують моделювання зв'язків між явищами (наприклад, «кругообіг води», «екосистема»), що сприяє розвитку причинно-наслідкового мислення.

Використання ментальних карт у груповій роботі сприяє розвитку соціальних компетентностей учнів, зокрема: уміння працювати в команді; здатності до обговорення та аргументації; формування навичок колективного ухвалення рішень.

Метод ментальних карт органічно поєднується з ігровими технологіями, що особливо важливо для початкової школи: створення карт може набувати форми гри, змагання або творчого завдання, що підвищує мотивацію учнів.

Важливою умовою ефективного використання ментальних карт є дотримання методичних рекомендацій: використання ключових слів замість довгих речень; активне застосування кольорів, символів, малюнків; чітка ієрархія гілок; поступове навчання учнів (від демонстрації до самостійного створення карт в групах і індивідуально).

Педагогічна практика показує, що систематичне використання ментальних карт сприяє розвитку метакогнітивних умінь учнів: планування, самоконтролю, оцінювання власної діяльності [2; 3].

У контексті цифровізації освіти ментальні карти можуть створюватися як у традиційній (паперовій), так і в цифровій формі, що розширює можливості їх використання у змішаному і дистанційному навчанні.

З позиції компетентнісного підходу, ментальні карти сприяють формуванню ключових компетентностей: уміння вчитися впродовж життя; інформаційно-цифрової грамотності; креативності та інноваційності; комунікативної компетентності.

Доцільно окремо наголосити на потенціалі ментальних карт у розвитку критичного мислення учнів початкової школи. Використання цього інструменту сприяє не лише структуризації інформації, а й формуванню вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та оцінювати навчальний матеріал. У процесі створення ментальної карти учні навчаються виокремлювати ключові поняття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати головне і другорядне, що є базовими операціями критичного мислення.

Особливо важливо, що візуальна форма подання інформації дозволяє дітям легше усвідомлювати логіку зв'язків між елементами знань, а також виявляти прогалини або суперечності у власному розумінні. Робота з ментальними картами у групах додатково стимулює аргументацію власної думки, обговорення альтернативних ідей і ухвалення спільних рішень, що формує елементи рефлексивного та оцінювального мислення. Таким чином, ментальні карти виступають ефективним дидактичним засобом розвитку критичного мислення молодших школярів, поєднуючи когнітивний, візуальний і комунікативний аспекти навчальної діяльності.

Доцільно також підкреслити роль технологій штучного інтелекту в розширенні дидактичних можливостей використання ментальних карт у початковій школі. Інструменти на основі штучного інтелекту дозволяють автоматизувати створення ментальних карт, пропонувати варіанти структурування інформації, генерувати ключові слова та візуальні елементи, що суттєво полегшує навчальну діяльність учнів і підвищує її індивідуалізацію. Для молодших школярів це особливо важливо, оскільки такі технології забезпечують підтримку в процесі навчання, адаптуючи складність матеріалу до їхніх вікових і когнітивних можливостей. Водночас використання штучного інтелекту створює нові умови для розвитку цифрової грамотності, формування навичок роботи з інформацією, а також критичного ставлення до отриманих результатів. Педагогічно виважене поєднання ментальних карт і технологій штучного інтелекту сприяє переходу від репродуктивного засвоєння знань до їх активного конструювання, забезпечуючи більш глибоке розуміння навчального матеріалу та підготовку учнів до життя в цифровому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильківська Н. А. Використання ментальних карт у підготовці майбутніх фахівців початкової освіти. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики* : монографія / за ред.: Е. Паліхати, О. Петришиної. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. 352 с.
2. Васильківська Н., Ростикус Н. Використання інтелектуальних карт у початковій школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2023. № 2. С. 31–39.
3. Гібалова Н., Процай Л. Ментальні карти в освітньому просторі початкової освіти. *SWorldJournal*. 2019. С. 72–76. DOI: 10.30888/2663-5712.2022-16-02-020.

Брега Руслан,
викладач кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи
ЗВО «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна

ГЕЙМІФІКАЦІЯ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Гейміфікація – це застосування принципів гри в неігровому середовищі. Від інших ігрових форматів відрізняється фокусом на досягненні конкретної цілі, а не на власне грі.

Ігри стимулюють центри задоволення в мозку. 97 % дітей грають у відеоігри. А 70 % вчителів зізнаються, що помітили ріст зацікавленості учнів, відколи застосовують відеоігри в класі. Гейміфікація навчання – ефективний спосіб утримати увагу та підвищити мотивацію [4].

І якщо зважати на те, що діти значно краще засвоюють матеріал у процесі гри, у викладанні географії доцільно застосовувати елементи гейміфікації. Використання ігрових механік дозволяє перетворити навчальний процес на захопливу діяльність, де учні отримують мотивацію через бали, рівні, бейджі чи інтерактивні завдання. Це відкриває можливості для інтеграції різноманітних цифрових додатків та платформ, які сприяють розвитку просторового мислення, формуванню навичок роботи з картами та підвищенню інтересу до предмета. Саме тому зараз ми оглянемо декілька додатків для вивчення географії, які можуть стати ефективними інструментами у практиці викладача.

Kahoot. Це ігрова навчальна платформа, яку можна ефективно використовувати на уроках географії. Вона дає змогу створювати інтерактивні вікторини з кількома варіантами відповідей, що перетворює перевірку знань на захопливий процес. Учні працюють у групі, відповідаючи на запитання одночасно зі своїх пристроїв, а результати відображаються на спільному екрані – інтерактивній дошці чи проекторі. Такий формат сприяє розвитку командного духу, підвищує мотивацію та дозволяє швидко оцінити рівень засвоєння матеріалу. Також його можна застосовувати для перевірки знань про країни та столиці, географічні об'єкти, кліматичні зони чи карти. Викладач має можливість створювати власні вікторини, адаптовані до теми уроку, а також використовувати готові з каталогу. Обмежений час на відповідь (30–60 секунд) стимулює учнів мислити швидко й уважно, що особливо корисно при роботі з картографічними завданнями [2].

Quizizz. Сучасний сервіс для створення інтерактивних вікторин, який можна ефективно застосовувати на уроках географії. Він має україномовний інтерфейс, простий у використанні та не потребує обов'язкової реєстрації учнів. Це дозволяє організовувати навчання як у класі, так і вдома. Учні можуть брати участь у вікторинах індивідуально чи в групах, обирати аватари, бачити таблицю лідерів, отримувати миттєвий зворотний зв'язок. Такий формат створює атмосферу гри, що підвищує мотивацію та залученість. Для географії Quizizz особливо корисний тим, що в запитання можна додавати зображення карт, схем, фотографій природних об'єктів. Це дає змогу перевіряти знання про країни, столиці, річки, кліматичні зони чи географічні явища у візуально-наочній формі. Викладач може використовувати готові вікторини або створювати власні, адаптовані до теми уроку [5].

Quizlet. Сервіс, який можна ефективно використовувати на уроках географії для запам'ятовування термінів, назв країн, столиць, річок та інших географічних об'єктів. Його головна перевага — навчальні картки, які можна знайти у базі або створити самостійно. Учитель має змогу підготувати набір карток із ключовими поняттями теми, а учні — тренувати пам'ять у зручному форматі. У безкоштовній версії доступний базовий функціонал, а у платних тарифах можна додавати аудіо та зображення, що робить матеріал більш

інтерактивним. Це особливо корисно для географії, адже картки можуть містити карти, схеми чи фотографії природних явищ, що допомагає учням краще засвоювати візуальну інформацію [3].

Gimkit. Інтерактивна платформа для проведення навчальних вікторин у класі, яку можна ефективно застосовувати й на уроках географії. Учитель створює набір запитань, а учні приєднуються до гри зі своїх пристроїв. Платформа має безкоштовний тариф із певними обмеженнями та розширені платні плани для повноцінного використання в навчальному процесі. Gimkit розглядається в освітній літературі як приклад інструменту гейміфікації, що поєднує перевірку знань із елементами гри. Дослідження 2025 року показали позитивне сприйняття студентами таких активностей, як живі ігри в класі та домашні завдання у форматі вікторин. Крім того, платформа дозволяє створювати власний контент — запитання можна вводити вручну, імпортувати з таблиць або навіть переносити з Quizlet. Для географії це відкриває широкі можливості: від перевірки знань про країни та столиці до інтерактивних завдань із картами та природними явищами [1].

Гейміфікація у викладанні географії відкриває широкі можливості для підвищення мотивації та залученості учнів. Використання інтерактивних платформ, таких як Kahoot!, Quizizz, Quizlet та Gimkit, дозволяє перетворити традиційний навчальний процес на динамічну й захопливу діяльність, де знання перевіряються у формі гри, а учні отримують миттєвий зворотний зв'язок. Це сприяє розвитку просторового мислення, формуванню навичок роботи з картами та закріпленню географічних понять у доступній і зрозумілій формі.

Водночас важливо враховувати й обмеження: технічні ресурси, підготовку вчителя, ризик поверхневого засвоєння матеріалу та необхідність збереження академічної глибини. Тому гейміфікація має бути не самоціллю, а інструментом, який гармонійно поєднується з іншими методами навчання.

Отже, гейміфікація у викладанні географії є перспективним напрямом, що поєднує інноваційність і практичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gimkit. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Gimkit> (дата звернення: 29.04.2026).
2. Kahoot! URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Kahoot!> (дата звернення: 29.04.2026).
3. Quizlet для вивчення англійської мови: що це і як працює?. URL: <https://lse.ua/article/quizlet-dlya-vivchennya-anglijskoyi-movi-sho-ce-i-yak-pracyuye/> (дата звернення: 29.04.2026).
4. Навчаємось граючи. Що таке гейміфікація. URL: <https://buki.com.ua/news/scho-take-geimi-fikatsiia/> (дата звернення: 29.04.2026).
5. Сервіс Quizizz для створення вікторин та флеш-карток. URL: <https://viakiev.blogspot.com/2017/11/quizizz.html> (дата звернення: 29.04.2026).

Венгрин Ірина Василівна

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

Науковий керівник – **Оліяр М. П.,**

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

За сучасних умов соціально-економічного розвитку в Україні і світі все більш чітко виявляється потреба в формуванні не ідеальної всебічно і гармонійно розвиненої особистості, а людини, яка є індивідуальністю, здатна реалізувати себе у всьому багатстві відносин з навколишнім світом, орієнтуватися на майбутнє, вміє гнучко переходити на нові види діяльності в сучасній ситуації невизначеності. Ці якості потрібно закладати з раннього дитинства у процесі соціалізації особистості. Як зазначає Н. Бібік, «соціалізація постає двобічним процесом, завдяки якому індивід засвоює соціальний досвід, інтегруючись у соціальне середовище, в систему наявних у ньому зв'язків, а з іншого боку – активно відтворює ці зв'язки, реалізуючи себе як особистість. Водночас соціалізована особистість не просто пристосовується до обставин навколишнього середовища, а вчиться пізнавати світ, взаємодіяти

з ним, набувати позиції суб'єкта соціального життя, який засвоює норми і цінності суспільства в процесі реалізації своєї активності і саморозвитку» [1, с. 6].

Важливим етапом у житті дитини, пов'язаним з істотною перебудовою психологічного розвитку, з формуванням нового виду провідної діяльності (навчальної), з набуттям першої соціально значущої ролі – статусу учня зі своїм колом прав і обов'язків перед суспільством, є молодший шкільний вік. Провідними психосоціальними новоутвореннями цього віку є становлення «Я-концепції» молодшого школяра, розвиток широких соціальних мотивів, виникнення цілісної картини світу, що включає найближче соціальне оточення й уявлення про різні соціальні групи людей, народи і країни, розвиток рефлексії, формування первинних життєвих цілей та перспектив.

Як свідчать численні психолого-педагогічні дослідження, молодший шкільний вік є сензитивним для процесу соціалізації. Однак слід зазначити, що впродовж останніх десятиліть соціальна ситуація розвитку дітей стрімко змінилася. За цей час школа і вчитель перестали бути основним джерелом отримання дитиною інформації про світ, людину, суспільство, природу. Сьогодні засоби масової інформації, інтернет істотно впливають на формування у дітей картини світу, причому збільшення обсягу інформації має часто безсистемний і навіть агресивний характер, негативно впливає на психіку дитини, її особистісний розвиток. Сучасні діти мало читають, особливо класичну художню літературу. Відеофільми, інтернет, телебачення витісняють читання як пізнавальну та художньо-естетичну цінність. Низька культура читання молодших школярів призводить до труднощів у навчанні та розвитку уяви, логічного мислення, творчих здібностей.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать і про те, що сучасні діти обмежені у спілкуванні один з одним, з однолітками, що пов'язано із захопленням гаджетами, великою зайнятістю в школі, гуртках за інтересами тощо. Спільна діяльність, ігри, співпраця з однолітками та дорослими виявляються обмеженими в часі або взагалі недоступними для молодших школярів. Ці обмеження значно ускладнюють засвоєння морально-етичних норм, культури взаємовідносин, формування комунікативної компетентності, толерантності, емоційного інтелекту, емпатії, уповільнюють процес соціалізації, особистісного зростання молодших школярів. Сучасні діти нечасто беруть участь у діяльності дитячих та підліткових громадських організацій, позбавлені можливості набути досвіду колективних взаємовідносин співробітництва та взаємодопомоги, безкорисливої суспільно корисної діяльності.

Тому організація виховного процесу в сучасній початковій школі має бути спрямована на формування усвідомленої системи уявлень про навколишній світ, ціннісні соціальні та міжособистісні відносини. Воно має реалізовуватися через спільну діяльність дорослих та дітей, учнів один з одним. Виховання має охоплювати і пронизувати всі види діяльності дітей у школі: навчальну (в межах різних освітніх дисциплін) і позаурочну (художню, спортивну, трудову та ін.).

У процесі навчання потрібно використовувати широке розмаїття методів і прийомів соціалізації учнів. Це інформаційно-комунікаційні технології, групові форми роботи, сюжетно-рольові, дидактичні та рухливі ігри, метод моделювання ситуацій, арттерапія, проєктна діяльність, бесіди та дискусії, вправи, методи переконання й заохочення та ін. «Процес соціалізації проходить поступово: від рівня до рівня формуються якості особистості, збагачуються знання про соціальну дійсність, накопичується досвід соціальних взаємин та ін. Результатом процесу соціалізації є сформованість у дітей соціальних якостей, певного рівня самосвідомості, самовизначення, самоствердження, тобто особистісного буття відповідно до можливостей дитини і навколишнього середовища. Основним критерієм соціалізації виступає просування молодшого школяра від соціально-недостатнього до соціально-прийнятного, а від нього до соціально-успішного рівня соціалізації» [2, с. 100].

Результатом соціалізації молодших школярів є їхня соціалізованість, яка трактується як сукупність індивідуальних особливостей особистості, що забезпечують успішність значущої для цього індивіда діяльності, позитивне самовідчуття й емоційну задоволеність своїм життям. Ефективна соціалізація базується на комплексному підході і здійснюється в навчальній діяльності, позакласній роботі та взаємодії з сім'єю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Соціалізація молодших школярів у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності: методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 104 с.
2. Новіцька І. В., Колодяженська Т. М. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2 (93). С. 97–102.

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ ТРЕНДІВ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ЧИТАЧА НА ЗАНЯТТЯХ ФІЛОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ

Анотація. У статті розглядається проблема формування компетентного читача в умовах сучасного процесу освіти. Акцент зроблено на ролі дисциплін філологічного циклу в розвитку читачької культури та критичного мислення здобувачів освіти. Теоретично обґрунтовано поняття «компетентний читач» як інтегративну характеристику особистості, що поєднує знання, навички інтерпретації, здатність до критичного аналізу та емоційно-ціннісне ставлення до тексту. Особливу увагу приділено освітнім трендам, які виступають інструментами формування читачької компетентності: цифровізації, компетентнісному підходу, інтердисциплінарності, проєктним та інтерактивним методам, медіаграмотності. Наведено приклади практичної реалізації цих трендів на заняттях філологічного циклу, зокрема використання цифрових платформ, створення інфографік, мемів, медіазавдань. Зроблено висновок, що інтеграція сучасних освітніх тенденцій у викладання літератури сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних та творчих навичок, підвищує мотивацію до читання та забезпечує відповідність міжнародним освітнім стандартам.

Ключові слова: компетентний читач, читачька компетентність, освітні тренди, цифровізація освіти, компетентнісний підхід, інтердисциплінарність, інтерактивні методи навчання.

У світі, де інформація щодня множиться у геометричній прогресії, справжнім викликом стає не лише сам процес читання книг, а й зростає актуальність проблеми формування компетентного читача у XXI столітті: навичок розуміння, вміння інтерпретувати та критично осмислювати прочитане. Сучасна школа покликана виховати не пасивного споживача інформації, а компетентного читача — особистість, здатну бачити глибину думок, слова, відчувати його красу, культурний контекст і робити власні висновки.

Заняття з української, зарубіжної, дитячої літератури стають тим простором, де слово оживає, а освітні тренди — цифровізація, інтерактивність, інтердисциплінарність — перетворюються на інструменти формування читачької компетентності. Вони відкривають шлях до нових форм роботи з текстом: від інфографіки та мемів до дискусій і проєктів, що поєднують класичну художню літературу з сучасністю.

Саме інтеграція цих тенденцій у навчальний процес робить заняття з літератури не лише джерелом знань, а й майстернею критичного мислення, творчості та особистісного розвитку. Адже компетентний читач — це той, хто вміє бачити і відчувати більше, ніж написано.

Кожні три роки, починаючи з 2000 р., Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) проводить міжнародне дослідження якості освіти PISA (Programme for International Student Assessment). Воно оцінює компетентності 15-річних підлітків із математики, читання та природничих наук, визначає за результатами тенденції шкільних систем та чинники, що впливають на успішність здобувачів освіти.

Головна особливість PISA полягає в тому, що вона перевіряє не рівень засвоєння шкільної програми, а здатність підлітків застосовувати знання у реальному житті. Дослідження цієї програми важливі, тому що допомагають освітній галузі країн коригувати вектори й перебудовувати процес навчання відповідно сучасним викликам, запроваджувати актуальні тренди, інноваційні методики та наукові відкриття. Саме тому PISA робить акцент на такій важливій компетентності, як навчання впродовж життя. У межах дослідження PISA оцінюють три основні види грамотності, серед яких і читачька грамотність: здатність розуміти, використовувати, оцінювати тексти та розмірковувати (інтерпретувати) над ними для досягнення цілей і саморозвитку підлітків. Сьогодні читання не є навичкою, яку опановують в дитинстві. Воно стає однією з найважливіших компетентностей для навчання впродовж усього життя, адже ми живемо у цифровому інформаційному світі, який швидко змінюється, і тому важко бути готовими як до його змін, так і до орієнтування в його непевності.

За результатами PISA-2022 лише 59 % українських 15-річних учнів досягли базового рівня читачької грамотності. Понад 40 % підлітків не мають базових навичок читання, що нижче від середнього показника країн ОЕСР (74 %). Читання виявилось найбільш проблемною галуззю серед усіх предметів дослідження, про що йдеться у [звіті](#) МОН України [5].

І допомогою у вирішенні цієї проблеми — піднесенні читацької грамотності на високий рівень — сьогодні є впровадження різноманітних інноваційних прийомів та стратегій (трендів) для розуміння текстів, критичного оцінювання їхньої правдивості, актуальності й зрештою цінності для здобувача освіти. Отже, сучасні освітні тренди — це не мода, а необхідність. Вони допоможуть відкрити шлях до формування читача, здатного мислити критично, діяти творчо й бути готовим до викликів XXI століття.

Освітні тренди як інструмент формування компетентного читача

У концепції Нової української школи визначено десять ключових компетентностей сучасного здобувача освіти, й читацька компетентність входить до цього переліку. Важливо розуміти, що читацька грамотність — це основа, ті знання і вміння, завдяки яким і досягається читацька компетентність. Концепцією НУШ визначені спільні для всіх десяти компетентностей вміння, пов'язані напряму з читацькою грамотністю: уміння читати й розуміти прочитане, уміння висловлювати думку усно й письмово, критичне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, виявляти ініціативу, творити, уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та ухвалювати рішення, уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект та здатність співпрацювати в команді [4].

Сучасні освітні тенденції здатні перетворити читання з пасивного процесу на активний інструмент мислення здобувачів освіти. Низка популярних освітніх трендів стали відомими завдяки міжнародним організаціям, експертним спільнотам та освітнім платформам, які систематично популяризують інновації у навчанні:

1. Цифровізація освіти: використання електронних ресурсів, інтерактивних платформ, мультимедійних презентацій, робота з гіпертекстами, що формує навички швидкої фільтрації даних та стійкості до відволікань.

2. Компетентнісний підхід: орієнтація на практичні навички, застосування знань у реальних ситуаціях.

3. Інтердисциплінарність: інтеграція літератури з історією, мистецтвом, соціологією.

4. Проєктні методи: створення мемів, інфографік, блогів, сторінок героїв, письменників у соцмережах як сучасних форм осмислення текстів.

5. Інтерактивні методи: дебати, рольові ігри, «суд над героєм». Використання таких вправ, завдань, які перетворюють аналіз твору на навчальну гру або спільний проєкт, що стимулює інтерес до художніх творів.

6. Критичне мислення й медіаграмотність: навчання критичного читання, аналізу джерел, протидії маніпуляціям — це вихід за межі простого розуміння змісту, активний, вдумливий і систематичний процес аналізу, оцінювання та інтерпретації інформації.

7. Читання впродовж життя: перетворення читання на щоденну звичку, необхідну для постійного професійного та особистісного зростання.

8. Персоналізація: надання здобувачам освіти можливості обирати тексти, що відповідають їхнім інтересам, що підвищує мотивацію та залученість.

Найбільший внесок у процес популяризації сучасних трендів зробила фінська організація *HundrED*, яка щороку публікує велику добірку освітніх інновацій, а також медіа й аналітичні центри, які поширюють ці ідеї серед педагогів, науковців. В Україні проблеми в освітній галузі вивчають, популяризують міжнародний досвід та нові ідеї міжнародні експертні спільноти, науково-практичні конференції, освітні медіа й платформи Освіторія, Mriya.org.ua та ін. Вони публікують огляди трендів, адаптуючи міжнародні ідеї для українських викладачів, пояснюють, як цифровізація, VR/AR, гейміфікація, розвиток soft skills чи персоналізоване навчання впливають на дитину, освітній процес. Усе це зрештою спрямоване на формування компетентного читача — особистість, яка не лише розуміє текст, а й здатна аналізувати, зіставляти його з контекстом доби або з подіями біографії автора твору й робити власні висновки.

Вивчення творів української, зарубіжної, дитячої літератури покликане формувати компетентного читача, його емоційно-ціннісну сферу, розвивати критичне мислення та комунікативні навички. А запровадження сучасних трендів на заняттях з літератури спрямовані на емоційне залучення учнів та візуалізацію через цифрові інструменти: використання інтернет-мемів і створення власних, букревію (відеооглядів книг) у форматі Stories, створення асоціативних колажів та подкастів-інтерв'ю з героями. Основна мета — перетворити аналіз тексту на інтерактивну навчальну гру та переосмислити класику через призму сучасного досвіду. Так, на заняттях філологічного циклу ефективними освітніми трендами є:

- візуалізація та цифровізація: використання цифрових технологій для віртуальних екскурсій місцями життєвого й творчого шляху письменника, поета; інтерактивні дошки Padlet, Thinglink, Canva (створення колажів, коміксів), ментальні карти (Mind maps), Word Cloud, Mentimeter (хмари тегів/слів) та

інтерактивні плакати; QR-коди для спрощення доступу до навчальних матеріалів, надання процесу навчання динамічності, адаптивності та інтерактивності.

- гейміфікація та сторітелінг: побудова занять у вигляді квестів, використання вікторин Wordwall для створення літературних ігор, фанфіків, де здобувачі освіти беруть на себе ролі героїв творів.

- використання мемів: гумор і створення мемів можуть допомогти позитивному налаштуванню на роботу, мотивуванню й кращому запам'ятовуванню сюжету, характерів персонажів та ключових конфліктів твору.

- букрев'ю та соціальні мережі: створення коротких відеооглядів книг (TikTok/Reels format) або оформлення профілів героїв у соцмережах Facebook, Instagram тощо.

- інтерактивні методи: робота в групах, стендапи від імені персонажів, уявні діалоги між авторами різних епох, дискусійні гойдалки, дебати, рольові ігри, «суд над героєм» тощо.

- акцент на актуалізації: пошук паралелей між подіями класичних творів і сучасністю, розбір життєвих ситуацій.

- медіаграмотність і критичне мислення: аналіз інформаційних джерел, робота з фейками, формування власної позиції, оцінки.

Практична реалізація окремих новітніх трендів

Запровадження популярних освітніх трендів з досвіду викладання зарубіжної й дитячої літератури у педагогічному фаховому коледжі радо сприймаються студентами, сприяють підвищенню мотивації, спонукають до творчості, похваляють навчальний процес, виховують любов до читання і сприяють формуванню потреби й звички читати протягом життя. Приклади завдань з використанням ресурсів Thinglink, Word Cloud, Canva, Mentimeter.

Візуалізація та цифровізація навчання

Хмара слів до теми «Образ Грегора Замзи за оповіданням Ф. Кафки «Перевтілення».

Завдання:

- скласти з хмари слів власне висловлювання на тему «Людина – «комаха» в сучасному світі?»
- поміркувати, чому хмара слів має обрис метелика, який у цьому сенсі і як це може стосуватись образу Грегора?

Освітній ефект: такий прийом перетворює текстову інформацію на візуальний образ, полегшує її сприйняття та засвоєння, сприяє формуванню емоційного інтелекту й асоціативному мисленню.

Mentimeter – онлайн-ресурс для опитування аудиторії й створення хмар слів в реальному часі; може бути застосований на будь-якому з етапів заняття

Завдання. На етапі мотивації до вивчення творчості В. Вітмена запитання: «Якою уявляють людину, котра промовляє у першому рядку свого програмового твору такі слова: «Себе я прославляю»? На етапі рефлексії завдання: визначити, якими епітетами можна охарактеризувати постать Вітмена після вивчення його поезій або назвати поняття, які пов'язані з творчістю Вітмена (верлібр, трансценденталізм, каталог, урбаністика тощо).

Освітній ефект. Mentimeter надає процесу навчання динамічності та зорієнтованим на здобувача освіти через активну залученість, миттєвий зворотній зв'язок, активізують мислення, стимулюють до формулювання власних думок й аналізу.

Використання мемів і гумору

Мемі як спосіб емоційної розрядки та осмислення класичних текстів на прикладі вивчення роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея».

Завдання

- ✓ На етапі організації роботи: позначте свій емоційний стан на початку заняття;
- ✓ На етапі вивчення теми: позначте, яка вівця відповідає образу Доріана з роману:
 - до знайомства з лордом Генрі,
 - під час роману з Сібіл,
 - після першої зміни у портреті,
 - після смерті Сібіл,
 - після скоєння вбивства Безіла,
 - після зустрічі з братом Сібіл,
 - після «порятунку» дівчини
 - після замаху на портрет.
- ✓ На етапі рефлексії: яке зображення відповідає вашому враженню від роману.

Доріан не винен!
Це лорд Генрі
звів його на
лихе!

Завдання. Придумайте новий епізод до сюжету роману, де був би доречний зміст цього мему.

Те почуття,
коли старієш
ти, а не
портрет

Завдання. Поміркуйте, хто з героїв роману міг би промовити такі слова. Відповідь аргументуйте.

Завдання. Поміркуйте:

- хто з героїв роману міг би бути учасниками такого діалогу;
- поясніть реакцію героя на третьому зображенні.

Освітній ефект: розвиток критичного мислення та навичок аналізу, адже меми допомагають розкриттю прихованого змісту творів, стимулюють творчі здібності, коли діти творчо переосмислюють прочитане; формування емоційного інтелекту: здатності відчувати емоції й почуття героїв, співчувати й розуміти їх; знижується психологічний бар'єр перед вивченням складних класичних творів та стимулюють пізнавальний інтерес. Мемі – інструмент, який допомагає підлаштовувати навчання під «кліпове мислення» сучасного здобувача освіти й надати процесу навчання обрисів цікавої гри, але не розваги, оскільки допомагають візуалізувати складні теми, перетворюючи їх на зрозумілі образи.

Сторітелінг

Приклад уривку творчої роботи здобувачів освіти: завдання з написання історії від імені будь-якого предмета або героя з оповідання Франца Кафки «Перевтілення» (авторська стилістика й мовний склад тексту роботи збережено).

Жужукало Яна
студентка 2 курсу

Історія Грегора очима скрипки Грети

Чи може інструмент відчувати біль? Скрипка Грети знала відповідь, хоч і ніколи не мала голосу, щоб про це сказати. Я була з нею у моменти радості, коли її маленькі пальчики енергійно торкалися моїх струн, а її серце, нове юного тепла, передавало мені свою силу. В ті часи мої методи були легкими, мов подих вітру, що несе аромат весни. Сама Грета була наче промінь світла. Її мрії та сподівання перепліталися з кожною нотою. Вона грала і сміялася разом із братом, а його очі світилися гордістю за неї. Цей будинок був наповнений музикою і сміхом, а я ставала частиною кожної їхньої радості.

Але все змінилося, коли Грегор перетворився на створіння, яке лякало і мене, і всю родину. Кожна нота, яку я дарувала Греті, тепер звучала так, ніби втратила своє сонце. Здавалося, що звуки наповнюють кімнату тіннями, холодними і глибокими, де раніше жило світло. Мої струни, які колись співали життєрадісні мелодії, тепер відтворювали глибокі, тьмяні ноти, які спадали на родину, мов завеса темряви. З кожним дотиком я відчувала, як руки Грети тремтять, наче шукаючи опори, і я намагалася підтримати її, але натомість лише глибше занурювалася в її тривогу.

... Я не просто звучала — я відчувала її хвилювання, біль ... Востаннє, коли вона грала для Грегора, я відчувала, як зв'язок між ними обірвався. ... Коли Грегор помер, я залишилася мовчазним свідком тиші, що огорнула будинок. У цій тиші було щось важке, болюче, мов незакінчена мелодія, що зависла в повітрі. Смерть брата принесла їй і мені звільнення, адже більше не потрібно було відтворювати ту музику, яка породжувала біль і надію. Але ця тиша також була наповнена важкістю втрати. ... І хоч Грета продовжувала жити, пам'ять про брата і про ті останні звуки, які я дарувала йому, напевно залишаться в нашому мовчанні.

Освітній ефект: сторітелінг як інноваційний прийом на заняттях з літератури перетворює пасивне вивчення текстів на активний творчий процес, що забезпечує глибоке емоційне та інтелектуальне залучення здобувачів освіти. Допомагає не стільки засвоювати зміст творів, образну систему, а й ставати більш освіченими через усвідомлення літератури як джерела життєвих сенсів. Такий освітній прийом сприяє підвищенню мовленнєвої компетентності: збагачує словниковий запас, розвиває навички усного та писемного мовлення, а також сприяє розвитку уяви, емоційного інтелекту, творчих здібностей.

Медіаграмотність і розвиток критичного мислення

Приклади медіазавдань до вивчення повісті-казки Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер».

Медіазавдання №1 до повісті-казки Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер»:

У цифровому світі ми часто спілкуємось за допомогою повідомлень, які пересилаємо один одному у месенджерах щодня. Уявіть, що герої роману також могли б писати такі повідомлення. Установіть відповідність між уявним повідомленням у месенджері Viber і тим героєм твору Гофмана, якому б воно могло належати (підказка: одне ім'я в таблиці зайве).

№	Текст повідомлення	Герой
1	«Ви бачили, яку геніальну поему я щойно прочитав? 🧙 Усі ці аплодисменти — лише мої! 🙌 Кандидате Бальтазаре, дякую за текст, але слава тепер належить справжньому таланту (мені). 😊👑👑»	А. Князь Пафнутій
2	«Сьогодні знову бачив, як цей карлик краде чужі здобутки... 😞 Серце розривається від несправедливості! 💔 Кандідо, чому ти не бачиш правди? Я мушу знайти спосіб зняти ці чари. 🪄🌟»	Б. Фабіан
3	«Дівчата, я в шоці! 🤯 Мій тато хоче видати мене заміж за цього дивного маленького міністра. Він здається мені красенем і генієм, але чомусь іноді стає так тоскно на душі... 🤔😞🌀»	В. Фея Розабельверде
4	«Просто розчесала йому волосся золотим гребінцем — і вуаля! 🪄🧚 Тепер цей малюк — зірка Керепеса. Нехай хоч трохи насолодиться життям, навіть якщо це лише ілюзія. 🌸💫»	Г. Кандіда
5	«Досить скиглити про магію! 🗣️ У моїй державі панує Освіченість. 😊📄 Якщо в паперах написано, що він міністр і красень — значить, так воно і є. І ніяких фей! 🚫🧚🪄»	Д. Бальтазар
		Е. Крихітка Цахес (Цинобер)

Медіазавдання №2 до повісті-казки Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер»:

У Фейсбукці на своїх сторінках ми часто формулюємо свій статус, допис, що відображає наш настрій, мрії або філософію дня. А тепер уявіть, що стрічку новин створюємо не ми, а персонажі Гофмана. Встановіть відповідність між статусом з емодзі та ім'ям героя, який міг би їх створити.

Герой	Статус на сторнці Фейсбуку	Емодзі
1. Крихітка Цахес	А. «Бачу те, що інші не бачать...»	а. 🤔💎🤔
2. Бальтазар	Б. «Магія поза законом? Ну-ну...»	б. 🐼🐼🐼
3. Проспер Альпанус	В. «Це все Я! Моє! Моє! Моє!»	в. 🌟👤🌸
4. Князь Пафнутій	Г. «Мій майбутній зять — геній. Крапка».	г. 👁📖👉
5. Фея Рожабельверде	Д. «Все за протоколом! Тільки освіченість!»	д. 📋📖🚫
6. Мош Терпін	Е. «Трішки золотого блиску не завадить»	е. 🐼👉👉
7. Фабіан	Ж. «Друже, та він просто виродок, забудь!»	ж. 🤔📋👉

Приклади робіт здобувачів освіти з розвитку критичного мислення: виконання завдання з використанням прийомів «Фішбоун» до повісті-казки «Колгосп тварин» Дж. Орвелла й «Дерево рішень (милосердя)» до п'єси Ф. Дюрренматта «Гостина старої дами».

Робота Чупілко Д., студентки 2 курсу

Робота Назаренко О., студентки 2 курсу

Освітній ефект: завдання, у контексті яких поєднано візуалізацію, графічні схеми, нові медіа й класичні літературні твори, сприяють розвитку критичного мислення та здатності здобувачів освіти до інтерпретації художніх текстів, актуалізації їхнього змісту, образів й символів, до співпраці в групах. Здобувачі освіти також вчать розуміти, як саме медіа (новини, соцмережі, телебачення) формують громадську думку, що особливо важливо для усвідомлення й соціального контексту літературних творів. Таким чином, досягається не тільки глибина знань, а й підвищується мотивація, зацікавленість і виховується любов до читання. Відбувається формування так званих м'яких навичок (soft skills): комунікація, співпраця, творчі здібності. Зрештою, виконання таких завдань сприяє підготовці здобувачів освіти до досягнення міжнародних освітніх стандартів (PISA).

Таким чином, новітні освітні тренди у процесі навчання наразі є дієвим засобом формування компетентного читача XXI століття. Вони допомагають знизити психологічний бар'єр перед читанням складної літератури, зробити процес читання невіддільною частиною життя. І на заняттях із дисциплін філологічного циклу існує безліч цікавинок й можливостей для інтеграції сучасних методик, цифрових ресурсів у навчальних процес, але важливо також зберігати баланс між традиційними підходами й технологічними інноваціями. Світ навколо швидко змінюється, технології вдосконалюються, оновлюються, й тому викладачу важливо встигати за ними, щоб бути цікавим для своїх учнів, робити процес навчання захопливим і пам'ятати, що «*учитель готується до хорошого уроку все життя... Така духовна і філософська основа нашого фаху і технологія нашої праці: щоб дати учням іскорку знань, вчителю треба ввібрати ціле море світла*» (В. О. Сухомлинський) [6; с. 128].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.
2. PISA-2022: основні результати та висновки. Що знають і вміють українські 15-річні підлітки / Г. Бичко та ін. ; за ред. В. Терещенка, І. Клименко ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2023. 24 с.
3. Кравченко Л. М. Інноваційні технології навчання зарубіжної літератури у старшій школі як рушії компетентнісного розвитку особистості: інтермедіальний підхід. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, Т. 2. С. 157–162.
4. Яценко Т. О. Формування компетентного читача як головна проблема шкільної літературної освіти. *Українська мова і література в школах України*. 2012. № 5. С. 4–8.
5. Використання освітніх трендів як засіб формування компетентного читача на уроках літератури : вебінар. *Світ філолога* : навчально-методичний портал для вчителів. URL: <https://svitfilologa.com.ua/vikoristannya-osvitnikh-trendiv-yak-zasib-formuvannya-kompetentnogo-chitacha-na-urokakh-literaturi.html>.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Т. 3 : Статті. Київ : Рад. школа, 1977. 670 с.

Гаркуша Дар'я Сергіївна,
здобувачка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Моренко О.М.**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ ТА EDUTAINMENT-ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Успішність навчальної діяльності значною мірою залежить від зацікавленості дитини у процесі освіти, від цього залежить увага та запам'ятовування нової інформації. Сьогодні учні початкової школи мають бар'єр у вигляді інформаційного перевантаження через гаджети та соціальні мережі, небажання навчатись, а лише грати в ігри та скролити ленту TikTok, а що якщо спробувати використовувати структуру популярних ігор з їх рівнями досягнень в навчанні, складні теми мають бути представлені через ігрові механізми де дитина не боїться помилятись, а свій прогрес можна побачити та відслідковувати за допомогою візуалізації [1; 4; 6; 8; 9].

Спробуємо дослідити вплив гейміфікації та edutainment-технологій на формування фінансової грамотності учнів початкової школи, а саме значущість фінансової грамотності для сучасної молоді. Фінансова грамотність є однією з десяти ключових компетентностей Нової української школи (НУШ), оскільки вона дає змогу молоді раціонально розпоряджатися доходами, уникати боргової залежності та формувати «фінансову подушку безпеки». Обізнаність у сфері фінансів допомагає приймати виважені рішення щодо заощаджень, кредитів та інвестицій, що є фундаментом майбутньої стабільності. Дослідження показують, що ранній розвиток фінансової культури сприяє успішній соціалізації дитини та економічному добробуту у майбутньому [3; 5].

Дослідники розглядають гейміфікацію як природний «місток» у навчанні. У молодшому шкільному віці відбувається поступова зміна провідної діяльності з ігрової на навчальну, тому гейміфікація виступає ідеальним інструментом для того, щоб зробити цей перехід органічним. Використання ігрових методик дозволяє дітям навчатися із задоволенням, перетворюючи складні освітні завдання на захопливий процес. Це відповідає психологічним особливостям учнів 1–2 класів, для яких навчання має бути адаптаційно-ігровим.

Важливо використовувати візуалізацію абстрактних понять через ігрові механізми. Ігрові елементи дозволяють візуалізувати такі складні категорії, як «бюджет», «інвестиції» чи «податки», що відповідає наочно-образному мисленню дітей. Використання симуляторів (наприклад, «CashFlow», «Living Capital»)

та настільних ігор (наприклад, «Жива економіка», «Мій бюджет») допомагає учням наочно побачити, як кожне фінансове рішення впливає на їхній успіх у майбутньому [1; 6].

В науковій літературі розглядається важливість створення «безпечного простору для помилок». Гейміфікація формує середовище, де учень не боїться зробити неправильний фінансовий вибір, оскільки сприймає його лише як втрату ігрового «життя», а не реальну життєву невдачу. Це знімає психологічний бар'єр і страх перед фінансовими операціями, дозволяючи дитині експериментувати та аналізувати причинно-наслідкові зв'язки у безпечних умовах [7; 10].

Гейміфікація в освіті – це використання ігрових елементів, механік та дизайну у неігрових сценаріях для підвищення мотивації та залученості учнів. Вона охоплює механіку (нагороди, бали), динаміку (сценарії в реальному часі) та естетику (емоційне занурення), що в комплексі оптимізує навчальний процес.

Важливо звертати увагу на філософію ігрового мислення при засвоєнні матеріалу. Суть підходу полягає не у простому перетворенні уроку на гру, а у використанні ігрового мислення для розв'язання практичних життєвих завдань. Гейміфікація дозволяє змістити акцент із пасивного засвоєння інформації на розвиток способів діяльності та критичного мислення [2; 6].

В дослідженнях детально представлено вплив на внутрішню мотивацію учнів. Гейміфікація задовольняє базові психологічні потреби дитини: в автономії (вибір шляху вирішення), компетентності (швидкий зворотний зв'язок) та соціальній взаємодії. Завдяки цифровій платформі (наприклад, Classcraft або Matific) учень отримує миттєву реакцію системи на свої дії, що стимулює його рухатися далі від рівня «новачка» до «майстра».

Актуальною в цьому процесі є система нагород як візуалізація прогресу. Система балів, бейджів та рівнів виступає не лише зовнішнім стимулом, а є наочним підтвердженням успіху дитини. Це створює відчуття контролю над власним навчанням і мотивує до подальшої активної діяльності, особливо коли результати візуалізуються в загальних рейтингах чи «шкалах досягнень».

В педагогіці партнерства є важливий аспект щодо створення «ситуації успіху» у вивченні складних тем. Ігрові механізми дозволяють кожній дитині відчути себе успішною, що критично важливо для формування позитивного ставлення до таких непростих предметів, як фінанси чи математика. Використання мобільних застосунків (Hippo Kids, Bankaroo) та інтерактивних вправ робить процес вивчення фінансової абетки легким та емоційно насиченим [3; 10].

Таким чином, успішність навчання молодших школярів значною мірою залежить від їхньої зацікавленості та активної участі у процесі, що сьогодні ускладнюється інформаційним перевантаженням через гаджети та соцмережі. Гейміфікація та edutainment-технології виступають ефективними інструментами для подолання цих викликів, адже перетворюють навчання на захопливий процес, враховуючи психологічні особливості дітей початкової школи. Візуалізація складних понять і створення «безпечного простору для помилок» допомагають учням експериментувати і будувати критичне мислення без страху помилитися. Система нагород та прогресу мотивує дітей до навчання, підтримуючи їхню внутрішню мотивацію. Загалом, гейміфікація у поєднанні з edutainment-технологіями у педагогіці створює умови для успішного та емоційно комфортного засвоєння складних тем, таких як фінансова грамотність, що є важливою компетентністю в парадигмі Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Для вчителів початкових класів доступний безоплатний онлайн-курс із гейміфікації навчання. *Міністерство освіти і науки України*. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/dlya-vchiteliv-pochatkovih-klasiv-dostupnij-bezoplatnij-onlajn-kurs-iz-gejmifikaciyi-navchannya>. (дата звернення 20.04.2026)
2. Дяченко І.В. Формування математичної компетентності молодших школярів шляхом використання технології гейміфікації (e-learning) : кваліфікаційна робота магістра / наук. кер. О.О. Андрющенко. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 81 с.
3. Мобільні застосунки і сервіси, що навчають дитину основам фінансової грамотності. *Гаразд (НБУ)*. 2026. URL : <https://harazd.bank.gov.ua/family-finances/mobile-apps-and-services-to-master-financial-literacy>. (дата звернення 21.04.2026)
4. Письменний В.В. Проблеми гейміфікації навчання у контексті реалізації цілей сталого розвитку. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2025. № 1 (32). С. 36–46. URL : <http://doi.org/10.51707/2618-0529-2025-32-05> (дата звернення 20.04.2026)
5. Розвиток науково-методичної компетентності педагогічних працівників в умовах цифровізації освіти : зб. електр. навч. курсів. Біла Церква : БІНПО УМО НАПН України, 2021. 195 с.

6. Хіманич Д.А. Методичні підходи до формування фінансової грамотності учнів у закладах освіти : кваліфікаційна робота / наук. кер. С.В. Мантуленко. Кривий Ріг : КДПУ, 2025. 84 с. URL : <https://surl.li/sahrgv> (дата звернення 22.04.2026)
7. Чепой О.І. Гейміфікація як засіб підвищення ефективності навчання молодших школярів : кваліфікаційна робота магістра / наук. кер. Ю.І. Сич. Ізмаїл : ІДГУ, 2024. 112 с.
8. Чучаліна Ю. Педагогічні умови формування фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59, т. 3. С. 303–311. URL : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-48>. (дата звернення 23.04.2026)
9. Ясинська Н.А., Соломятник Т.М., Бурда В.Є. Інтерактивні інструменти розвитку фінансової грамотності дитини. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8038>. (дата звернення 21.04.2026)
10. Hidalgo Burga X.A. et al. Implementation of a Gamified Educational System with the Purpose of Teaching Children the Correct Use of Finances. *TPM*. 2025. Vol. 32, no. S 3. P. 2180–2189.

Драч Анастасія Геннадіївна,
здобувач II курсу ОПС фаховий молодший бакалавр
спеціальності 013 Початкова освіта,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна
Науковий керівник – **Любченко Інна Іванівна,**
кандидат педагогічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: НОВІ ВИМОГИ ДО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасна система освіти України перебуває на етапі активних трансформацій, що зумовлені необхідністю відповідати європейським стандартам та забезпечувати якісну освіту для всіх громадян. Одним із ключових напрямів цих змін є впровадження інклюзивної освіти, яка передбачає створення рівних умов для навчання кожної дитини незалежно від її фізичних, психічних чи соціальних особливостей.

Особливо важливого значення інклюзивна освіта набуває в умовах реалізації концепції Нова українська школа, яка орієнтована на дитиноцентризм, розвиток ключових компетентностей та формування особистості, здатної до самореалізації в сучасному суспільстві. Інклюзія виступає не лише як освітній підхід, а як ціннісна основа сучасної педагогіки, що базується на принципах рівності, толерантності, гуманізму та поваги до кожної особистості.

У сучасному суспільстві все більше уваги приділяється правам людини, зокрема праву на освіту. Інклюзивна освіта забезпечує реалізацію цього права для дітей з особливими освітніми потребами, сприяє їхній соціалізації та інтеграції в суспільство [3].

Питання професійної підготовки вчителя до роботи в умовах інклюзивної освіти є надзвичайно актуальним. Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили відомі українські науковці, зокрема Іван Зязюн, Олександра Савченко, Неля Ничкало. У їхніх працях розглянуто питання педагогічної майстерності, формування професійної компетентності вчителя, розвитку його особистісних якостей.

Окрім того, проблеми інклюзивної освіти досліджують як українські, так і зарубіжні науковці, які підкреслюють необхідність підготовки педагогів до роботи з різними категоріями учнів.

Інклюзивна освіта є однією з найважливіших інновацій у сучасній педагогіці. Вона передбачає навчання всіх дітей разом у звичайних закладах освіти незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Основною ідеєю інклюзії є створення такого освітнього середовища, у якому кожна дитина почуватиметься прийнятою, цінною та здатною до розвитку.

Інклюзивна освіта базується на принципах доступності, рівності, індивідуального підходу та поваги до різноманітності. Вона передбачає адаптацію освітнього процесу до потреб учнів, а не навпаки.

Одним із ключових елементів інклюзивної освіти є індивідуалізація навчання. Це означає, що навчальний процес має бути організований таким чином, щоб враховувати здібності, потреби та інтереси кожної дитини. Для цього використовуються різноманітні методи та прийоми навчання, зокрема диференційований підхід, індивідуальні завдання, інтерактивні технології [6].

Особливу увагу в інклюзивній освіті приділяють дітям з особливими освітніми потребами. До цієї категорії належать діти з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку, а також діти з емоційно-поведінковими труднощами.

Для ефективної роботи з такими дітьми розробляють індивідуальну програму розвитку (ІПР), яка визначає освітні цілі, методи навчання та форми оцінювання результатів.

Успішна реалізація інклюзивної освіти значною мірою залежить від рівня професійної підготовки вчителя. Сучасний учитель початкової школи повинен володіти широким спектром компетентностей.

Перш за все, це педагогічна компетентність, яка включає знання методики навчання, уміння планувати уроки, добирати ефективні методи та форми роботи. Учитель має вміти адаптувати навчальний матеріал відповідно до потреб учнів [7].

Не менш важливою є психологічна компетентність. Вона передбачає знання особливостей розвитку дітей, уміння розпізнавати їхні потреби, створювати сприятливу атмосферу в класі.

Комунікативна компетентність є важливою складовою професійної діяльності вчителя. Вона передбачає ефективне спілкування з учнями, батьками, колегами, асистентом учителя та іншими спеціалістами.

Емоційна компетентність включає здатність до емпатії, розуміння емоцій інших людей, уміння керувати власними емоціями. Це допомагає вчителю підтримувати позитивний психологічний клімат у класі.

Особливе місце посідає інклюзивна компетентність, яка передбачає готовність учителя працювати з дітьми з різними освітніми потребами. Вона включає знання особливостей розвитку дітей, уміння застосовувати індивідуальний підхід, використовувати адаптовані методики навчання [5].

У роботі в інклюзивному класі важливу роль відіграє співпраця з асистентом учителя. Асистент допомагає організувати навчальний процес, підтримує дітей з особливими освітніми потребами, сприяє їхній інтеграції в колектив.

Також важливою є взаємодія з батьками, які є партнерами у навчанні та вихованні дитини. Спільна робота вчителя та батьків сприяє досягненню кращих результатів у навчанні.

У сучасних умовах важливим є також використання інноваційних технологій у навчанні. Це можуть бути інтерактивні методи, цифрові ресурси, дистанційні форми навчання.

Крім того, вчитель має постійно працювати над своїм професійним розвитком, підвищувати кваліфікацію, брати участь у тренінгах, семінарах, конференціях.

Таким чином, сучасний учитель є багатофункціональним фахівцем, який поєднує в собі ролі педагога, психолога, наставника та організатора навчального процесу.

До важливих компетентностей, які необхідно формувати у вчителя, належить інклюзивна компетентність:

Інклюзивна компетентність – одна з професійних компетентностей, якою має володіти сучасний вчитель, це інтегративно особистісне утворення, що зумовлює здатність проводити професійні функції у процесі інклюзивного навчання, враховуючи різноманітні освітні потреби учнів і забезпечуючи, по-перше, включення дитини з обмеженими можливостями в середовище загальноосвітнього закладу і, по-друге, створення умов для її розвитку й саморозвитку [6].

Чотири основні цінності в роботі вчителів в інклюзивній освіті:

1. цінування різноманітності учнів – відмінності між учнями є корисними;
2. підтримка всіх учнів – важливо вірити в успіх кожної дитини;
3. робота з іншими – співпраця та робота в команді;
4. постійний розвиток – викладачі беруть на себе відповідальність [5].

Отже, інклюзивна освіта є одним із ключових і стратегічно важливих напрямів розвитку сучасної освітньої системи України. Вона спрямована на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей незалежно від їхніх фізичних, психічних, інтелектуальних чи соціальних особливостей. Реалізація інклюзивного навчання є проявом гуманістичних цінностей суспільства, де кожна дитина розглядається як рівноправний учасник освітнього процесу.

Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що успішність інклюзивної освіти значною мірою залежить від професійної готовності вчителя початкової школи. Саме вчитель є ключовою фігурою в

освітньому процесі, оскільки він організовує навчання, створює сприятливе середовище в класі, забезпечує індивідуальний підхід до кожного учня та сприяє розвитку їхніх здібностей. У сучасних умовах педагог повинен бути не лише носієм знань, а й фасилітатором, наставником, партнером і психологічною підтримкою для дітей.

Важливо зазначити, що інклюзивна компетентність учителя є складним і багатокомпонентним утворенням. Вона включає педагогічні, психологічні, комунікативні, емоційні та організаційні складові. Формування цих компетентностей є тривалим процесом, який потребує постійного професійного розвитку, самоосвіти та підвищення кваліфікації. Особливого значення набуває вміння працювати в команді з асистентом учителя, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, психологами та батьками.

Сучасна практика показує, що ефективність інклюзивного навчання значною мірою залежить від рівня взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Співпраця з батьками є важливим чинником успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами, оскільки саме сім'я найкраще знає особливості розвитку дитини та може надати необхідну підтримку. Таким чином, інклюзивна освіта передбачає не лише зміну підходів до навчання, а й формування нової культури взаємодії в освітньому середовищі [6].

Крім того, важливу роль у реалізації інклюзивного навчання відіграє використання сучасних освітніх технологій. Інтерактивні методи навчання, цифрові ресурси, індивідуальні освітні траєкторії дозволяють зробити навчальний процес більш доступним, гнучким та ефективним. Це особливо важливо для учнів з різними освітніми потребами, які потребують адаптації навчального матеріалу.

Таким чином, можна зробити висновок, що інклюзивна освіта є не лише педагогічною технологією, а й важливою соціальною цінністю, яка сприяє формуванню толерантного та гуманного суспільства. Формування професійної готовності вчителя до роботи в умовах інклюзії є необхідною умовою успішного впровадження цієї моделі освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 25.04.2026).
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 25.04.2026).
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні. Київ, 2010. 12 с.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2012. 308 с.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2019. 504 с.
8. Бондар В. І. Теорія і практика інклюзивної освіти : навч. посіб. Київ : Логос, 2018. 256 с.

Закопайченко Яна Олександрівна,

здобувач II курсу першого (бакалаврського) рівня освіти

спеціальності АЗ Початкова освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Моренко О.М.**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методик навчання,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ІГРОВОЇ ТА ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИХОВАННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ НУШ

Сучасний етап розвитку української освіти характеризується глибокою трансформацією, пов'язаною з реалізацією концепції Нової української школи (НУШ). Глобальні суспільні зміни, посилені викликами воєнного стану, вимагають від підростаючої особистості не лише засвоєння знань, а й високого

рівня сформованості життєвої компетентності. У межах реформи Нової української школи (НУШ) виховання лідерських якостей молодших школярів є пріоритетним завданням, оскільки знання тепер розглядаються як засіб підготовки компетентної особистості, здатної до самореалізації та ефективної взаємодії в соціумі. Ігрова та проєктна діяльність виступають найбільш природними та дієвими інструментами для трансформації потенційних можливостей дитини у реальні лідерські навички. Саме в процесі гри молодші школярі навчаються взаємодіяти з однолітками, приймати рішення, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу та організаторські здібності. Завдяки цьому ігрова діяльність створює сприятливі умови для розвитку лідерського потенціалу дитини в емоційно безпечному та невимушеному середовищі. Розглянемо роль ігрової діяльності як «лабораторії» лідерства [1; 4; 10].

Гра є для дитини 6–10 років найприроднішим середовищем самовираження, де вона може безпечно апробувати різні соціальні стратегії.

Сюжетно-рольові ігри – дозволяють учням брати на себе відповідальність за управління процесом, виконуючи ролі «директора», «капітана» чи «координатора». Це розвиває організаторські здібності та вміння приймати рішення в динамічних обставинах [5; 7; 9].

Ситуаційне моделювання – навчають дітей розподіляти дефіцитні ресурси, делегувати обов'язки та медіювати конфлікти всередині групи (ігри «Рятувальна місія» або «Моя команда»).

Використання ігрових методів знижує рівень тривожності та страху перед відповідальністю, створюючи умови для «ситуації успіху» та емоційному розвантаженню. Водночас для закріплення набутих комунікативних і лідерських умінь важливо залучати дітей до діяльності, що передбачає самостійність, співпрацю та досягнення спільного результату. Саме таким ефективним засобом розвитку відповідальності, ініціативності та вміння працювати в команді виступає проєктна діяльність [2; 9].

Розглянемо проєктну діяльність як інструмент формування відповідальності школярів. Метод проєктів у початковій школі орієнтує учня на розв'язання реальних життєвих завдань, де лідерство проявляється через суб'єктність – здатність бути творцем власного життя. Реалізація проєктної діяльності передбачає послідовну організацію роботи учнів, у процесі якої формуються навички самостійності, співпраці, прийняття рішень та відповідальності за спільний результат. Важливу роль у цьому процесі відіграє кожен етап проєкту, починаючи з його планування. Етап планування – активізує ініціативність та вміння ставити конкретні й досяжні цілі. Етап реалізації – вимагає від лідера групи організаторської проникливості – здатності ідентифікувати сильні сторони однокласників (хто краще малює, а хто – шукає інформацію) та ефективно розподіляти зони відповідальності. Останні етапи – презентація та рефлексія – формують навички публічної комунікації, асертивності та здатність нести відповідальність за колективний результат перед аудиторією. Приклади проєктів, як-от «Класна газета» чи «Екологічна акція», наочно демонструють дітям соціальну значущість їхньої праці [7; 8; 10].

Варто звернути увагу на педагогічні умови виховання лідера в НУШ. Для ефективного розвитку лідерського потенціалу вчитель має дотримуватися певних стратегій: позиція фасилітатора; ротація лідерських ролей; створення безпечного середовища; партнерство з батьками [3].

Розглянемо більш детально кожен з них. В позиції фасилітатора педагог НУШ виступає не як контролер, а як наставник і коуч, який стимулює учнів до самостійного пошуку рішень, не пропонуючи готових відповідей. Коли відбувається ротація лідерських ролей – вчитель має штучно створювати ситуації, де кожна дитина (навіть сором'язлива) отримує досвід керівництва мікрогрупою, що запобігає формуванню сталої ієрархії. Метою створення безпечного середовища є позитивний психологічний клімат і відсутність страху перед помилкою є фундаментом, на якому дитина будує впевненість у собі. І остання стратегія – партнерство з батьками – коли узгоджені дії школи та родини створюють єдине виховне поле, де ініціативність дитини отримує належну підтримку.

Отже, ігрова та проєктна діяльність у контексті Нової української школи виступають ефективними засобами виховання лідерських якостей молодших школярів. Саме в умовах активної взаємодії, співпраці та практичного розв'язання завдань діти набувають досвіду відповідальності, ініціативності, комунікації та прийняття рішень. Ігрові технології створюють емоційно безпечний простір для самовираження дитини, знижують рівень тривожності та сприяють розвитку впевненості у власних можливостях. Водночас проєктна діяльність формує навички командної роботи, суб'єктності, організаторських умінь і соціальної відповідальності.

Важлива роль у цьому процесі належить педагогу-фасилітатору, який створює сприятливе освітнє середовище, підтримує ініціативність кожного учня та забезпечує умови для реалізації його лідерського

потенціалу. Узгоджена взаємодія школи та родини посилює ефективність виховання лідерських якостей, формуючи єдиний виховний простір.

Таким чином, інтеграція ігрових і проєктних технологій у початковій школі сприяє розвитку ключових soft skills, необхідних для успішної соціалізації молодших школярів та їхньої готовності до активної участі в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д.В. Виховання лідерських якостей учнів у сучасній загальноосвітній школі : монографія. Донецьк : Каштан, 2011. 352 с.
2. Буштрук О. Інтерактивні методи навчання у початковій школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 38, том 1. С. 153–158. URL : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-1-23>.
3. Волкова М.М. Вплив емоційної близькості батьків на формування лідерських якостей : кваліфікаційна робота бакалавра : 053 Психологія / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2025. 72 с.
4. Денисюк О.Я., Титаренко Н.В. Формування компетентної особистості учня початкової школи як можливості подолання викликів. *Освітня аналітика України*. 2022. № 2 (18). С. 6–71. URL : [10.32987/2617-8532-2022-2-56-71](https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-2-56-71).
5. Зазуляк М.В. Дидактична гра як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів : кваліфікаційна робота магістра : 013 Початкова освіта / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2023. 97 с. URL : <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/10695/1/Okhrymchuk.pdf> (дата звернення: 22.04.2026).
6. Замелюк М. Методичний кейс формування лідерських навичок у дітей дошкільного віку та учнів Нової української школи : вебінар. *Всеосвіта*. 2022. URL : <https://vseosvita.ua> (дата звернення: 21.04.2022).
7. Калиняк М. Проєктна діяльність як засіб розвитку лідерських якостей молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 38. С. 144–147. URL : <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/38/32>.
8. Пометун О.І. Інтерактивні методики та система навчання. Київ : Шкільний світ, 2007. 112 с.
9. Смотракова М.П. Гра як ключ до мотивації та успіху в навчанні учнів початкових класів. *Академічні візії*. 2024. № 4. URL : <https://doi.org/10.5281/zenodo.10978918> (дата звернення: 20.04.2026).
10. Фараджєва В.В. Формування лідерських якостей молодших школярів засобом проєктної технології : магістерська робота / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. URL : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8241> (дата звернення: 20.04.2026).

Ілійчук Любомира Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ, Україна

ВПЛИВ ОСВІТНІХ РИЗИКІВ НА ВНУТРІШНЮ СИСТЕМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Сьогодні вітчизняна система вищої освіти проходить безпрецедентне випробування на міцність. Наслідки тривалої війни, стрімке впровадження цифрових технологій, відтік молоді та загальна соціальна напруга остаточно сформували нову освітню реальність. У цій реальності різноманітні ризики та загрози перетворилися з тимчасових труднощів на постійні умови діяльності сучасних університетів. Стандартизовані механізми внутрішнього забезпечення якості демонструють ознаки інституційної дисфункції, оскільки їхній методологічний базис формувався в умовах відносної стабільності та не передбачав протидії впливам високої інтенсивності. Зазначене актуалізує об'єктивну необхідність концептуального переходу закладів вищої освіти від реактивних стратегій виживання до розбудови проактивних, адаптивних систем, здатних гарантувати високий рівень інституційної стійкості.

Усвідомлення освіти як суспільного блага змішаного типу зумовлює розширення змістового поля поняття «освітні ризики» за межі його традиційного трактування. Це пояснюється специфічними

характеристиками ризику в освітній сфері. З позицій ризик-менеджменту освіта розглядається у трьох вимірах: як мікросфера суспільства (соціальна безпека та захист), як організація (організаційна безпека), а також як носій і зберігач знань (безпека знань). Частина ризиків є унікальною для системи освіти (ризик, пов'язаний з охороною знань), інші обумовлені загальносуспільними процесами (мікросоціальний вимір), а деякі співвідносяться з універсальними ризиками, характерними для будь-яких організаційних структур [2, с. 91]. Така багатовимірність природи освітніх ризиків детермінує об'єктивну необхідність застосування синергетичного підходу до їх оцінювання, за якого різномірні загрози розглядаються не ізольовано, а у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості. Відповідно, сучасна система внутрішнього забезпечення якості має органічно інтегрувати комплексні механізми ризик-менеджменту, здатні одночасно гарантувати інституційну стійкість, соціальну безпеку учасників освітнього процесу та безперервність трансляції інтелектуального потенціалу.

Екстраполюючи узагальнені наукові підходи до тлумачення ризику та загрози на освітню сферу, трактуємо «освітній ризик» як наявність комплексу несприятливих для функціонування освітньої системи обставин, які унеможливають досягнення запланованих цілей та створюють загрози виникнення освітніх втрат. Таке розуміння освітнього ризику дозволяє трактувати його не лише як імовірність виникнення окремих несприятливих подій, а як комплекс структурованих станів середовища, які унеможливають здатність освітньої системи досягати поставлених цілей. З урахуванням цього, ризики співвіднесено з категорією загрози як вищим рівнем їх ескалації, при якому функціональні обмеження трансформуються в освітні втрати [1].

Сучасні заклади вищої освіти як суб'єкти ринку освітніх послуг функціонують в умовах постійного впливу багатовекторних ризиків, що виникають як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі їх функціонування. Це зумовлює нагальну потребу в їх ідентифікації та розробці превентивних заходів для мінімізації потенційних загроз, що є запорукою збереження конкурентоспроможності та покращення якості освітніх послуг. Систематизація теоретичних підходів (К. Астахова, Т. Бабина, Н. Білоцерківська, О. Денисюк, І. Каленюк, Л. Козоріз, Н. Корж, О. Куклін, О. Ляшенко, В. Марченко, Ю. Мокієнко, О. Наконечна, І. Семко, В. Соколовська, С. Сороко, Н. Титаренко, О. Хмелевська, Н. Черненко, В. Ямковий) дала змогу структурувати освітні ризики за низкою аналітичних критеріїв, які відображають просторово-ієрархічний рівень їх формування, джерела походження, ступінь прогнозованості, темпоральні характеристики та змістові виміри ризикогенних впливів. Наведемо характеристику структурних елементів цієї класифікації:

1) за масштабом впливу: макроризики (генеруються на рівні державної або наднаціональної освітньої політики, соціально-економічного середовища, глобальних трансформацій); мезоризики (формуються в межах галузі освіти, регіону чи освітньої підсистеми); мікроризики (виникають безпосередньо у внутрішньому середовищі конкретного закладу освіти);

2) за джерелом виникнення: зовнішні (обумовлені середовищем поза закладом освіти); внутрішні (породжені власними процесами функціонування освітньої установи); суб'єктивні (породжені власними процесами функціонування закладу освіти); об'єктивні (пов'язані з діями учасників освітнього процесу, управлінських суб'єктів, професійних спільнот);

3) за ступенем прогнозованості: прогнозовані (ризики, щодо яких можливі попереджувальні дії, сценарне моделювання, зниження впливу); непрогнозовані (ризики високої невизначеності, малокеровані або некеровані);

4) за часовими показниками: короткострокові (пов'язані з оперативною діяльністю); середньострокові (ситуативні, відкладеної актуалізації); довгострокові (продовженої дії, акумулюються у часі);

5) за терміном дії: ретроспективні (наслідки раніше ухвалених рішень, що проявляються в поточному періоді); поточні (актуальні для теперішнього етапу функціонування освітньої системи); перспективні (очікувані за зміни умов, враховуються у стратегічному плануванні);

6) за сферою походження: політичні (нормативно-правові, державно-правові); економічні (ринкові, фінансові); соціальні (суспільні, соціокультурні); глобалізаційні; системні (інституціональні, комплексні); демографічні; організаційно-технічні (технічні, технологічні); кадрові; іміджеві (репутаційні); управлінські (операційні); корупційні; контингентні; екологічні; педагогічні (навчально-методичні); психологічні (ментальні); інноваційні; інформаційні (інформаційно-комунікаційні); форс-мажорні та ін.;

7) за рівнем локалізації: індивідуальні (здобувачі освіти, професійні групи, вразливі когорти тощо); регіональні (територіальні нерівності, регіональні політики, інфраструктурні диспропорції); національні (державні системні ризики, міжнародні порівняння, інтеграційні процеси).

Як свідчить наведена багатовимірною типологія, сучасні освітні ризики не є ізольованими явищами. Вони утворюють складну, взаємопов'язану мережу загроз, здатних одночасно вражати різні рівні функціонування університету. Проникаючи в архітектуру внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти (ВСЗЯО), ці ризики діють як системні каталізatori її дисфункції. Зокрема, макрорівневі фактори та організаційно-технічні чинники руйнують безперервність освітнього процесу; кадрові й психологічні ризики (зокрема, емоційне вигорання та стрес учасників освітнього процесу) критично знижують ефективність викладання; інформаційні та інноваційні загрози часто нівелюють об'єктивність оцінювання результатів навчання. Для вищої педагогічної освіти акумуляція таких ризиків становить особливу небезпеку, оскільки їхня неконтрольована дія неминуче призводить до формалізації практичної підготовки, розриву між стандартами та реальними потребами сучасної школи. Відтак, нагальним завданням стає глибока інтеграція інструментів ризик-менеджменту безпосередньо у внутрішню систему забезпечення якості, що дозволить не лише фіксувати ці загрози, а й проактивно блокувати їхній руйнівний вплив на якість підготовки майбутніх учителів.

Отже, в умовах перманентної турбулентності та дії багатовекторних кризових факторів освітні ризики остаточно трансформувалися у фундаментальний чинник, що визначає життєздатність та інституційну спроможність сучасних закладів вищої педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ілійчук Л. В. Система забезпечення якості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах освітніх ризиків: монографія. Івано Франківськ: Карпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2025. 386 с.

2. Ляшенко О., Наконечна О. Ризики в освітньому менеджменті України у часі війни та повоєнного розвитку. *Empirio*. 2024. Т. 1, Вип. 1. С. 90–100.

Квітінська Ліана Вячеславівна
викладач кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-уманітарних дисциплін
навчально-науковий інститут
Дніпровського гуманітарного університету
Київ, Україна

НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ОСВІТІ: ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Ця стаття направлена на аналіз використання нових технологій та програм ШІ у сфері освіти, зокрема їх використання у навчальному процесі і, головне, для вивчення іноземних мов.

Стаття дає дуже короткий аналіз найновіших технологій та популярних ШІ програм, які можуть використовуватися освітянами з акцентом на вивченні іноземних мов, а також програм, які можуть допомогти педагогам у підготовці матеріалів занять та лекцій – для скорочення рутинної роботи, швидкого підбору матеріалів по темі, контролю та таке інше.

Як відомо, час від часу у нашій цивілізації відбувається різкий стрибок у розвитку технологій, що призводить до різких змін у всіх сферах життя, у тому числі у життєвому укладі та способі життя людей, а також у сфері соціальних та культурних відносин. Це прийнято називати переходом на новий технологічний уклад, коли старі технології, способи виробництва та організації праці, деколи поступово, а деколи майже миттєво замінюються на нові, що, у свою чергу, призводить до лавиноподібного процесу змін в економіці та суспільстві.

Історично переходи між технологічними укладами відбувалися кілька разів упродовж нашої ери. Ми зараз перебуваємо саме на межі нового технологічного циклу. Ті технології, які будуть основою цього циклу, вже трансформуються з просто концепцій та ідей та входять до індустрії, бізнесу та освіти. Звичайно, це насамперед штучний інтелект і все, що пов'язане із розвитком інформаційних технологій.

З появою програм ШІ почалася їх бурхлива рекламна кампанія. Дуже занепокоїли спільноту висловлювання Ілона Маска щодо того, що, певно, ні в кого з нас не буде роботи, робота буде як хобі, а

все інше будуть робити роботи. Ще більше занепокоїли, навіть налякали спільноту висловлювання Біла Гейтса, який сказав, що протягом наступного десятиліття досягнення в галузі ШІ інтелекту призведуть до того, що люди більше не будуть потрібні взагалі. Інші, менш відомі лідери у галузі штучного інтернету теж висловлювалися досить незвичайно.

Але є і протележні думки. Так комп'ютерний геній та дизайнер відео ігор Хідео Коджіма (Hideo Kojima), стверджує, що ШІ не візьме верх над людьми, а якщо він прийде до влади. Він впевнений, що він зможе наказати програмам штучного інтелекту зробити все, що він хоче, а якщо вони не виконуватимуть його накази, він цей штучний інтелект знищить. Він впевнений, що люди будуть вище за штучний інтелект завжди. Можливо, такі різні думки – просто частина рекламної кампанії. Хоч є інформація, що в багатьох розвинутих країнах проводяться досліді, як брати під контрол ШІ.

Однак такі суперечливі думки викликають нерозуміння у простих користувачів. Але щоб це не було, ми повинні вивчати ці програми, навчитися їх використовувати і передати ці знання студентам, щоб вони були не тільки обізнаними, але й мали стійкі навички використання ШІ і були, таким чином, конкурентоспроможними.

Звичайно, ШІ вплинув і надалі буде впливати на трудові процеси у багатьох галузях, але якщо зникнуть старі професії, то виникнуть нові професії, як це вже було у попередні періоди.

Щодо використання штучного інтелекту та нових технологій у сферах вивчення та викладання іноземних мов. Нові технологічні можливості, поява багатьох комп'ютерних програм і ШІ загалом відкривають нові можливості у вивченні іноземних мов та у лінгвістиці у цілому, які доцільно дослідити.

ШІ має величезний потенціал для покращення освітніх систем. Щодо інструментарію штучного інтелекту в освіті, наступні програми можна назвати найкращими у цій сфері – GPT, Nuance, Cognii, Century, Carnegie Learning, Ivy, Knowji, Gradescope AI, Copilot, та Fetchy. Ці програми допомагають викладачам у багатьох аспектах – готуватися до занять загалом, робити презентації, підбирати цікаві матеріали, писати листи і багато чого іншого.

Які інші гаджети та пристрої з'явилися у світі за останній період?

1. Обручі з датчиками [1], які вимірюють електричну активність мозку та відстежують зосередженість на навчанні. Зараз такі експерименти проводяться в китайських школах. Це вважається новим рівнем, високотехнологічним способом підтримки дисципліни в класі, проте, мабуть, нововведення скоріше стомлюючі, ніж корисні для самих учнів. Обручі на голову виготовляє технологічна компанією BrainCo Inc з Бостона спільно з Гарвардським центром досліджень мозку та містить вбудовані електроенцефалографічні (ЕЕГ) датчики. Вся інформація надсилається на комп'ютер вчителя в режимі реального часу, надаючи йому дані про зосередженість учнів. На екрані викладача також вишиковується рейтинг підлітків, які зберігають свою увагу найдовше. Просувається думка, що подібні нововведення допоможуть вчителям зрозуміти, як краще навчати дітей. Наприклад, якщо вчителі помітять, що деякі учні втрачають зосередженість під час уроку, вони можуть змінити навчальний план або працювати з конкретними підлітками. Деякі експерти, втім, вважають, що існують і найкращі способи підвищити увагу у учнів, ніж одягати на кожного пов'язку для сканування мозку: наприклад, суттєво зменшити кількість учнів у класі. Крім того, система ранжування дітей за ступенем зосередженості може чинити на них підвищений тиск. Але такі пристрої, які відстежують увагу та активність мозку, можуть бути корисними для людей, які мають професії, де увага та концентрація критично важливі, а їх зниження може призвести до негативних чи навіть катастрофічних наслідків – на шкідливому виробництві та при управлінні складною технікою. В освіті хороший викладач і так бачить, що студенти втомилися, знижено увагу, і може, принаймні поміняти вид діяльності. Можливо також, що ці датчики у китайських школах – це прообраз якогось іншого обладнання, наприклад, як у фантастичних фільмах, коли знання завантажуватимуться прямо в мозок. Поки писалася ця стаття, прийшла додаткова інформація, що даний експеримент припинено через невдоволення батьків і незлічені скарги у відповідні органи з приводу використання цих приладів.

Рис 1,2. Штучні пов'язки на голову, відстежують рівень уваги учнів

2. Розумні окуляри – перекладачі мов роблять переклад на 137 мов [2], можуть виглядати як сонцезахисні окуляри, мають вбудований мікрофон та динамік, підтримку музики, телефонних дзвінків, можуть використовуватися для подорожей, навчання, розмов у офісі. Наразі китайських поліцейських оснастили такими розумними окулярами зі штучним інтелектом. Можливо, в екстрених випадках це підходить, але які б не були пристрої, іноземні мови все одно треба вчити, а також має сенс вдосконалювати свою рідну мову. По перше, як показала ситуація в Україні, всі ці пристрої обмежені в роботі – працюють, тільки коли є електроенергія та інтернет. По друге, вивчення іноземних мов розвиває мозок і перешкоджає його старінню; по третє, знання іноземної мови формує нове сприйняття та нові реакції та моделі поведінки. Як відомо, мова, її усна складова, це – звук, а звук формує реальність. Ті, хто знає кілька іноземних мов, знають, що коли людина переходить на іншу мову, то як би внутрішньо змінюється, хоча б частково, і стає дещо іншою людиною. Переклад – тільки 1 з функцій таких окулярів зі штучним інтелектом, вони також дозволяють поліцейським перевіряти особу або транспортний засіб упродовж 1–2 секунд. Система миттєво розпізнає обличчя або номерні знаки та відображає інформацію про особу, її реєстрацію та потенційні правопорушення.

Рис.3,4. Розумні окуляри – перекладач мов, переклад на 137 мов, відкриті аудіорозумні сонцезахисні окуляри з вбудованим мікрофоном та динаміком, мають підтримку музики.

3. Окуляри додаткової реальності. Щодо вивчення іноземних мов, їх можна використовувати для відпрацювання та доведення до автоматизму діалогів та теми. Таким чином, ці системи дають більше можливостей для додаткової самостійної роботи студентів. Студенти можуть самі затренувати той чи інший діалог, використовуючи ці окуляри, і на занятті вже просто можна проводити перевірку засвоєності і, таким чином, вивільняти час для інших видів діяльності на занятті.

4. Displair [3] (повітряний екран) – інтерактивний безекранний дисплей рекламувався як інноваційний інструмент для створення імерсивного та гігієнічного освітнього середовища. Ці пристрої мають систему жестів мультитач (до 1500 точок дотику), яка дає можливість маніпулювати віртуальними об'єктами в реальному часі: обертати, масштабувати або «розбирати» їх руками. Інтерактивні безекранні дисплеї – пристрої з вбудованою оптичною системою мультитач, що дозволяє управляти зображенням у повітрі за допомогою жестів без використання спеціальних маркерів, рукавичок та інших пристроїв. Фактично, це голограми. Їх доцільно використовувати у сфері навчання медицині, хімії або біології, для вивчення чи роботи у сфері анатомії, наприклад там, де є контакт з біологічними чи хімічними рідинами та матеріалами. Така технологія забезпечує гігієнічне навчання. Технологія також передбачає інтеграцію запахів та смаків (мультисенсорний досвід), завдяки цьому може використовуватися в хімії, парфумерії та у кулінарному мистецтві для глибшого занурення в предмет. Щодо вивчення іноземних мов, то ця технологія перспективна при викладанні курсів професійного спрямування, таких предметів як Туризм та ресторанно – гостинний бізнес. Треба сказати, що ця технологія використовується уже досить давно для конференцій та заходів на високому рівні.

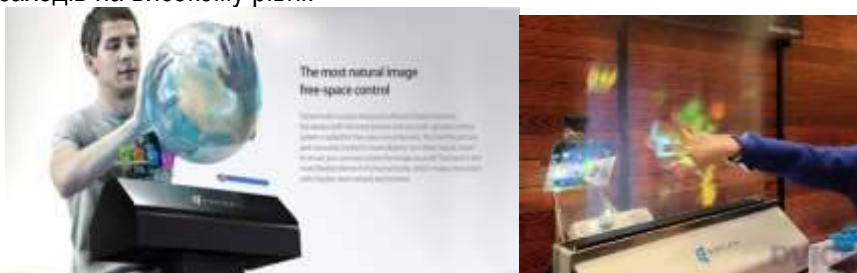

Рис. 5,6. Displair: Технологія зображення в повітрі

5. Інтерактивні дошки («Розумні дошки») – зазвичай використовують два типи пристроїв: класичні інтерактивні дошки (працюють з проектором) та сучасні інтерактивні панелі (автономні сенсорні екрани). Зараз вони є у всіх ліцеях та університетах. Щоб викладач міг вільно використовувати їх на занятті, йому необхідно пройти мінімум місячні курси, які зазвичай входять в пакет обслуговування при купівлі цього обладнання. Оскільки сучасні бізнеси являються складними соціо-технічними системами, які постійно розвиваються, удосконалюються, та до того ж постійно виникають нові технології, то доцільно проводити заняття на такому обладнанні, щоб студенти були з ним не тільки ознайомлені, але й вміли працювати з такими системами з ціллю отримання стійких навичок та компетенцій, які дозволять їм бути конкурентоспроможними у сучасному світі.

6. Людиноподібні (гуманоїдні) роботи. Такі роботи як NAO та Pepper [4] компанії Aldebaran Robotics вважаються найкращими для ВНЗ та шкіл. Вони можуть вести діалог, розпізнавати емоції та навчати мовам чи програмуванню. Зараз на ринку з'явилися різні види роботів для використання у сфері освіти і вони постійно удосконалюються. Але вони так і не стали популярними. Треба згадати з цього приводу Alpha Mini від UBTECH – компактний робот, що допомагає дітям вивчати основи ШІ та кодування. Набирають популярність STEM-конструктори та платформи для кодування. LEGO Mindstorms/Spike (LEGO Education) дозволяє збирати та програмувати складні механізми. Makeblock mBot використовується для вивчення електроніки та мови програмування Python. З'явилися також спеціалізовані роботи, наприклад, QTrobot – спеціалізований робот для роботи з дітьми з аутизмом, що допомагає таким дітям розвивати соціальні навички.

Рис. 7. Pepper (Пеппер) – напівгуманоїдний робот, має здатність зчитувати емоції, був представлений у Японії ще в 2014 р.

Треба також розглянути питання безпечного використання нових технологій. Є данні, що безконтрольне використання ШІ та різних гаджетів людиною визиває когнитивні порушення, звикання і знижує інтелектуальні здібності. Саме тому використання гаджетів, мобільних телефонів дозоване, наприклад, в елітних британських школах. Щодо китайських спеціальних шкіл, то там дітей вчать скорочитанню, усному рахунку, навіть великих чисел з ціллю розвитку кори головного мозку, що надалі надає можливості вирішувати складні завдання у різних сферах. Тому необхідно ретельно вивчати усі нові гаджети та програми для іноземних мов чи/і для роботи у освітній сфері загалом і при цьому ретельно перевіряти усі специфікації та розробляти свої безпечні методики на їх базі, одночасно не відмовляючись від традиційних форм навчання.

Висновки: Оскільки сучасні компанії та підприємства є складними соціо-технічними системами, які постійно розвиваються, то : 1) доцільно усім учасникам освітнього процесу вивчати відповідні програми ШІ та нові технології з ціллю отримання високого рівня компетенцій та навичок, щоб відповідати сучасним вимогам на ринку праці і бути конкурентоспроможними; 2) навчальним закладам доцільно закупати такі нові системи та технології з ціллю вивчення використання та навчання студентів з цілями, що вказані вище; 3) також треба пам'ятати, що будь-яке обладнання не може замінити людину і само по собі не дає знання чи навички, але є гарним допоміжним інструментом (інструментами); 4) більшість програм ШІ, нових технологій та приладів дають можливість вивчати мову самостійно тим, хто не може навчатися у вищому навчальному закладі або живе у віддаленому місці; 5) програми ШІ та нові технології можуть використовуватися для отримання інформації у будь-якій галузі, включаючи методики, словники, вправи, відео та аудіо матеріали як студентами для вивчення мови, так і викладачами для підготовки занять; 6) більшість програм ШІ націлені на вивчення іноземних мов і, зокрема, дають доступ до великої кількості мов (до 150); 7) доцільно детально вивчити вплив нових технологій на когнитивні здібності людей з ціллю розробки безпечних методик їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Marina, Dodigovic. Artificial Intelligence in Second Language Learning: Raising Error Awareness, Multilingual Matters. 2005. 304 pp.
2. Terrence J., Sejnowski. ChatGPT and the Future of AI: The Deep Language Revolution, The MIT Press, 2024, 264 pp.
3. China: A Headband for Your Thoughts?. URL: <https://www.eetimes.com/china-a-headband-for-your-thoughts> (date of application: 31.05.2026).
4. Smart Glasses: The Latest Police Weapon Against Crime. URL: <https://kustomsignals.com/blog/smart-glasses-the-latest-police-weapon-against-crime> (date of application: 10.05.2026).
5. Displair. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Displair> (date of application: 10.05.2026).
6. Pepper robot. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Pepper_\(robot\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Pepper_(robot)) (date of application: 02.05.2026).

Кубатко Тетяна Євгенівна

вихователь наукового ліцею
комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

Моренко Ольга Миколаївна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії в Україні, спричинені повномасштабною агресією, кардинально змінили щоденне життя кожної родини та освітній простір, залишаючи глибокий слід у психіці й поведінці дітей [8]. Воєнний час спричинив зміну «поведінкового фонду» як дорослих, так і дітей, породжуючи специфічні соціально-психологічні новоутворення. Для молодших школярів цей період є критичним, оскільки відбувається розбудова психофізіологічної архітектури організму на тлі абсолютної психофізичної незахищеності [1; 9].

Особливої актуальності в умовах воєнного стану набуває специфіка соціалізації підростаючого покоління [1]. У науковий обіг введено поняття «абераційна соціалізація» – це викривлений, вимушений процес пристосування дитини до ворожої дійсності (бомбардувань, переміщень, втрат), що часто супроводжується віктимізацією особистості. Основними бар'єрами для природної соціалізації стають постійний страх, нестача базових ресурсів, деформація навичок інтерактивної взаємодії та виникнення когнітивного дисонансу між попереднім досвідом і жорстокою реальністю [3; 6].

За таких умов особливого значення набуває формування соціальної компетентності дитини, оскільки саме вона забезпечує здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, адаптуватися до змін та підтримувати конструктивні соціальні зв'язки. Соціальна компетентність розглядається як інтегрована характеристика особистості, що дозволяє дитині правильно вибудовувати стосунки, сприймати соціальну реальність та адаптуватися до швидкоплинних умов життя відповідно до суспільних норм. В умовах війни особливого значення набувають такі її компоненти, як резильєнтність (психічна стійкість), емоційний інтелект та здатність до саморегуляції. Саме розвиток цих якостей потребує використання сучасних педагогічних підходів, які забезпечують активну взаємодію, підтримку та залучення дітей до спільної діяльності. У цьому контексті особливої ефективності набувають інтерактивні методи навчання, спрямовані на розвиток комунікативних умінь, емоційної стійкості та соціальної адаптації молодших школярів [1; 4; 5; 10].

Ефективним засобом формування соціальної компетентності є комплекс інтерактивних занять, побудованих на суб'єкт-суб'єктному принципі. Специфіка роботи в умовах війни передбачає:

- використання ігрових методів та «криголамів» для створення атмосфери довіри та емоційного розвантаження;
- адаптація до цифрового середовища з застосуванням платформ Zoom, Google Classroom та Padlet дозволяє зберігати соціальну взаємодію навіть під час дистанційного навчання чи евакуації;
- впровадження елементів «педагогіки стійкості» – використання арт-терапії, казкотерапії та вправ на релаксацію для відновлення внутрішньої рівноваги [11].

Проте, результативність таких методів значною мірою залежить від професійної позиції педагога та рівня підтримки з боку родини. Саме узгоджена взаємодія вчителя, батьків і учнів створює умови для психологічної безпеки дитини, її емоційної стабільності та успішної соціалізації в кризових умовах [3; 12].

Учитель у воєнний час стає не лише транслятором знань, а й фасилітатором, наставником і кризовим менеджером, який створює «острів стабільності» в класі. Вирішальною є координація зусиль школи та батьків, оскільки єдність вимог і психологічна підтримка в родині запобігають соціальній дезадаптації дитини [7, 11].

Експериментальні дослідження підтверджують, що впровадження циклу інтерактивних занять (навіть у змішаному форматі) дає позитивну динаміку: відсоток учнів із високим рівнем соціальної компетентності зростає (з 45% до 55%), а кількість дітей із низьким рівнем значно скорочується [10].

Таким чином, формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах війни вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує інноваційні освітні технології з методами психологічної підтримки. Пріоритетом стає не лише засвоєння знань, а й набуття дитиною «м'яких навичок» (soft skills) для збереження ментального здоров'я та успішної адаптації в нестабільному соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко В.В. Проблеми соціальної адаптації молодших школярів в умовах воєнного часу. *Вересень*. 2022. № 2 (93). С. 78–94. URL : <https://doi.org/10.31108/1.2022.93.2.1>.
2. Дем'яник М.М. Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах змішаного навчання : кваліфікаційна робота / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ВДПУ, 2024. 123 с. URL : <https://dspace.vspu.edu.ua/items/39458d65-c5a6-426f-ac45-00ee132b2ce8>.
3. Денисюк О.Я., Титаренко Н.В. Формування компетентної особистості учня початкової школи як можливості та виклики. *Освітня аналітика України*. 2022. № 2 (18). С. 56–71.
4. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Проектне бачення компетентісно спрямованої 12-річної середньої школи. Запоріжжя, 2005. 112 с.
5. Загута-Візер Я.Ю. Міждисциплінарна взаємодія у соціально-педагогічній роботі з молодшими школярами з особливими освітніми потребами : дис. ... д-ра філософії : 231 Соціальна робота / Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2026. 379 с..
6. Коваль Т., Запорожець М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів в умовах війни: дієві інструменти. *Educational scientific space*. 2024. № 6 (1). С. 41–49. URL : [10.31392/onsp.2786-6890.6\(1\).2024.04](https://doi.org/10.31392/onsp.2786-6890.6(1).2024.04).
7. Корж С.С. Педагогіка стійкості у воєнний час: формування емоційної та комунікативної компетентності учнів у процесі дистанційного навчання англійської мови. *Всеосвіта*. 2025. URL : <https://vs.eosvita.ua/library/dystantsiine-navchannia-na-urokah-anhliiskoi-movy-v-period-voiennoho-stanu-698239.html>.
8. Психолого-педагогічна підтримка дітей і молоді в умовах воєнного стану. Фокус: емоційне відновлення, безпека в освіті, адаптація до змін / О. Семененко та ін. *Social Development and Security*. 2025. Vol. 15, No. 2. С. 327–334. URL : [10.33445/sds.2025.15.2.25](https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.2.25).
9. Ройз С.А. Супергерої безпеки. Як підготувати дітей до можливих надзвичайних ситуацій. URL : https://drive.google.com/file/d/1bP7_w1lI-DyXS3LF4nb4UBOhccduKOA0/view.
10. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти часів відбудови України : проблеми та перспективи : за заг. ред. Т.Ю. Куниці, І.Б. Савельчук. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 36 с. URL : [10.32405/978-617-8768-18-8-2025-36](https://doi.org/10.32405/978-617-8768-18-8-2025-36).
11. Шевчук І. Організація навчання учнів початкової школи в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2025. Вип. 2 (14). С. 143–152.
12. Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює. *Нова українська школа – НУШ*. URL : <https://nus.org.ua> (дата звернення: 20.04.2026).

Лоза Юлія Сергіївна
здобувачка I курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Моренко О.М.**,
кандидат педагогічних наук,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний етап реформування національної освіти, зокрема впровадження концепції Нової української школи (НУШ), докорінно змінює роль вчителя в освітньому процесі. Освітній процес дедалі більше орієнтується на особистість учня, що зумовлює підвищення вимог до вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності [5; 8].

Педагог початкової ланки сьогодні перестає бути просто транслятором знань; він стає фасилітатором, ментором та тьютором, який супроводжує індивідуальну освітню траєкторію кожної дитини. В умовах гуманізації освіти особливої ваги набуває особистість вчителя як носія моральних цінностей та професійної культури.

Педагогічна діяльність є складною, багатокomпонентною системою, що поєднує навчання, виховання та розвиток особистості учня. Її ефективність визначається не лише рівнем професійних знань, а й здатністю педагога організовувати взаємодію, стимулювати пізнавальну активність та забезпечувати індивідуальний підхід. Варто пам'ятати, що педагогічна діяльність має гуманістичний характер і спрямована на формування цілісної особистості.

Педагогічна діяльність – це складна система, предметом якої є спільна діяльність педагога та учнів, спрямована на формування цілісної особистості дитини. Вона включає низку функціональних компонентів:

- гностичний – сфера знань учителя та вміння їх застосовувати;
- проєктувальний та конструктивний – визначення перспектив навчання та конструювання власної діяльності й активності учнів;
- організаторський – упорядкування навчального процесу;
- комунікативний – взаємодія, що забезпечує ефективність досягнення цілей.

Сучасний підхід вимагає рефлексивного типу керування, де учень розглядається як суб'єкт власної діяльності, а не просто об'єкт впливу [7].

Професійна компетентність вчителя – це конгломерат теоретичної підготовки та практичних умінь. Вона базується на знанні психології розвитку дитини, методології навчання та нормативно-правових засад.

У діяльності педагога важливе місце посідають його професійні якості та дотримання професійно зумовлених вимог до особистості педагога. Сучасний педагог повинен володіти та мати високий рівень професійної компетентності; моральну зрілість і відповідальність; педагогічну культуру та бути здатним до саморозвитку. Це є важливим аспектом професійної діяльності, бо учитель виступає не лише транслятором знань, а й носієм соціального досвіду, норм і цінностей [4].

Одну з найважливіших ролей у педагогічній діяльності посідають особистісні якості. У початковій школі діти найбільше цінують «сердечність розуму» – здатність вчителя свідомо керувати емоціями та проявляти людяність [4]. Особистісні якості педагога (емпатія, толерантність, справедливість, доброзичливість) безпосередньо впливають на формування позитивного психологічного клімату, рівень довіри між учителем і учнями та на мотивацію до навчання. До важливих особистісних якостей належать:

- емпатія та емоційний інтелект (EQ): здатність розуміти емоційний стан учнів та керувати власними емоціями є фундаментом педагогіки партнерства.
- гуманістична спрямованість: визнання безумовної цінності особистості дитини.
- педагогічний такт: відчуття межі допустимого у стосунках з вихованцями [2; 3].

Опитування батьків підтверджують, що найбільш очікуваними рисами вчителя є повага до дитини (72%), вміння зацікавити навчанням (70%) та розуміння дітей (67%) [9]. І варто зауважити, що особистість учителя є важливішою за окремі методи навчання.

Важливою умовою успішності у професійній діяльності посідають педагогічні здібності. Ефективна педагогічна діяльність неможлива без розвитку спеціальних здібностей: дидактичних; комунікативних; організаторських; перцептивних. Педагогічна майстерність – це найвищий рівень діяльності, що забезпечує оптимальні результати за відведений час. Важливою умовою творчості є педагогічна інтуїція та розвинена педагогічна техніка (міміка, пантоміміка, культура мовлення).

Дослідники вважають, що саме здібності забезпечують здатність адаптувати навчання до індивідуальних особливостей учнів.

Варто звернути увагу на удосконалення спеціальних вмінь та навичок педагога. До важливих професійних умінь належать:

- планування та проєктування навчального процесу;
- використання сучасних освітніх технологій;
- здійснення педагогічної діагностики;
- ефективна комунікація.

Маємо зауважити, що сформованість практичних умінь визначає результативність педагогічної діяльності.

Розглянемо важливий, на нашу думку, аспект – професійне здоров'я та запобігання вигоранню. Діяльність вчителя початкових класів є надзвичайно психоемоційно напруженою. Невідповідність особистісних якостей вимогам професії часто призводить до синдрому емоційного вигорання (СЕВ), що має три стадії: фаза напруження (тривога), фаза резистенції (економія емоцій) та фаза виснаження (емоційне відчуження, психосоматичні розлади). Для профілактики вигорання педагог має володіти навичками саморегуляції, культивувати інтереси поза професією та використовувати методи психофізичної гармонізації (музикотерапія, візуалізація, позитивне мислення) [1; 4; 6].

Таким чином, портрет сучасного вчителя початкової школи сьогодні — це образ авторитетного наставника, який поєднує глибокі фахові знання з високим рівнем емоційного інтелекту та гуманістичними цінностями. Становлення такого фахівця починається з формування його як особистості, здатної до постійного саморозвитку та творчої імпровізації в освітньому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брюховецька О.В., Чаусова Т.В. Професійно значущі якості особистості викладача вищого навчального закладу. *Збірник наукових праць*. 2017. С. 321–373.
2. Логвись О. Дослідження розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів у контексті освітньої євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Спецвипуск. С. 70–77.
3. Мельничук О.В. Роль особистісних якостей викладача в педагогічній діяльності. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2017. Вип. LXXV. Т. 2. С. 150–153.
4. Навчально-методичний посібник «Емоційне вигорання педагогів» / уклад. А.В. Коняхіна та ін. Суми : Районний методичний кабінет, 2016. 60 с.
5. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенка. Київ, 2016.
6. Основи психології та педагогіки : конспект лекцій / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2025. С. 115.
7. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І.А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2008.
8. Ревенко І.В., Попова О.В. Гуманістична спрямованість викладача як складова його емпатійно-рефлексивної культури. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : зб. матеріалів конф.* Харків, 2024. С. 137–141.
9. Яким має бути ідеальний учитель на думку батьків та самих педагогів – опитування. *Нова українська школа*. 2021. URL : <https://nus.org.ua/> (дата звернення : 12.04.2026).

STEM-ОСВІТА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ РЕСУРС СТАБІЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні освітні реалії, зумовлені тривалою дією воєнних чинників, характеризуються зниженням навчальної мотивації, емоційною нестабільністю та вираженою освітньою невизначеністю. У цих умовах традиційні методики навчання виявляються недостатніми для підтримки пізнавального інтересу учнів. Виникає потреба в освітніх підходах, що виконують функцію психологічної підтримки та стабілізації діяльності, серед яких STEM-освіта посідає провідне місце.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні STEM-освіти як психолого-педагогічного ресурсу стабілізації навчальної мотивації учнів в умовах воєнного стану, а також у визначенні механізмів її впливу через процеси когнітивного перемикавання, формування самоефективності та задоволення базових психологічних потреб особистості.

STEM-освіта в сучасній парадигмі – це не лише інновація змісту освіти, а й цілісна дидактична система [4], що базується на інтеграції та трансдисциплінарності [5]. У контексті кризових умов діяльнісний характер STEM-освіти виконує функцію стабілізуючого психологічного чинника. Завдяки інтеграції знань учень отримує цілісну картину світу, що є критично важливим для протидії дезорієнтації, зумовленої цими умовами.

Важливим аспектом STEM-освіти є створення безпечного простору для інтелектуального експериментування. У ситуації, коли зовнішнє середовище є непередбачуваним, освітнє STEM-середовище стає зоною, де учень відновлює суб'єктну позицію. Можливість впливати на процес розв'язання задачі, обирати інструменти та стратегії дослідження дозволяє учневі відчувати власну автономію, що є фундаментом для подолання стресових станів та розвитку резильєнтності – здатності особистості до динамічної адаптації та трансформації травматичного досвіду в ресурс розвитку [1].

За нормальних умов мотивація учнів часто спирається на зовнішні чинники, проте в умовах війни вони втрачають свою ефективність. STEM-освіта сприяє переходу від реактивної мотивації до проактивної, оскільки забезпечує задоволення базових психологічних потреб особистості: потреби в автономії (можливість вибору стратегії), компетентності (відчуття успіху через розв'язання реальних завдань) та пов'язаності (командна взаємодія) [6].

В узагальненому вигляді механізм впливу STEM-освіти на стабілізацію навчальної мотивації можна представити через два взаємопов'язані механізми:

- *проблемно-орієнтоване навчання* як інструмент когнітивного перемикавання. Ситуації когнітивної невизначеності у STEM-освіті вимагають від учня інтенсивної концентрації, що своєю чергою забезпечує ефект функціональної децентрації: увага дитини перемикається зі стресових факторів зовнішнього середовища на вирішення конкретних творчих завдань, що знижує рівень тривожності. У цьому процесі формується когнітивна гнучкість, яка дозволяє учневі генерувати альтернативні шляхи подолання труднощів;

- *проектне навчання* як досвід досягнення (самоефективність). Створення конкретного продукту в STEM-проекті формує в учня відчуття авторства. Це прямий шлях до подолання вивченої безпорадності, оскільки учень бачить прямий зв'язок між власною дією та успішним результатом, що в умовах війни є потужним психологічно компенсаторним чинником. Такий досвід успіху зміцнює впевненість у власних можливостях, що є фундаментом психологічної стійкості.

Таким чином, зазначені механізми формують цілісну систему підтримки навчальної мотивації в умовах освітньої нестабільності.

Особливу роль у цьому процесі відіграє учитель-фасилітатор [2; 3]. В умовах воєнного стану педагог, що працює в системі STEM-освіти, трансформується з транслятора знань на емоційного та інтелектуального супровідника. Завдяки партнерській моделі взаємодії «учень-учитель» у процесі виконання спільних інженерних чи наукових завдань, формується довіра, яка є базовою умовою ментального здоров'я учня. Педагог не лише скеровує процес дослідження, а й підтримує емоційну рівновагу, надаючи зворотний зв'язок, що акцентує увагу на успіхах, а не на помилках. Така організація навчання розвиває емоційно-вольову регуляцію та здатність учнів зберігати мотивацію навіть у складних умовах, що є ознакою високого рівня резильєнтності.

Підсумовуючи, зазначимо, що STEM-освіта виконує не лише дидактичну, а й превентивну функцію. Вона дозволяє учням накопичувати особистісні ресурси (знання, навички та індивідуальні якості), які допомагають залишатися стійкими в умовах глобальних викликів, трансформуючи навчальну діяльність у джерело ментального добробуту.

Отже, STEM-освіта в умовах воєнного стану виступає не лише інноваційною освітньою технологією, а й системним психолого-педагогічним ресурсом стабілізації навчальної мотивації учнів. Її інтеграційний, трансдисциплінарний і діяльнісний характер забезпечує формування внутрішньої мотивації, підвищення рівня самоефективності та розвиток резильєнтності як здатності до адаптації в умовах невизначеності.

Перспективою подальших досліджень є емпірична перевірка зв'язку між рівнем залученості учнів до STEM-освіти та показниками їхньої навчальної мотивації і психологічної стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лозова О. В. Психологічні детермінанти формування резильєнтності особистості в освітньому STEM-середовищі. *Культура, наука, освіта: смисложиттєві цінності в сучасних умовах* : матеріали VII Міжнародної міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 25–31 березня 2026 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини, 2026. С. 918–922.
2. Лозова О. В. Психолого-педагогічний аналіз змісту та особливостей впровадження STEM-освіти у закладах загальної середньої освіти. *Габітус*. 2024. № 61. С. 128–132.
3. Лозова О. В. Психологічні особливості розвитку особистісної готовності вчителів закладів загальної середньої освіти до впровадження STEM-освіти : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 053 Психологія / ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, 2025. 251 с.
4. Ляшенко О. І. STEM як освітня галузь Нової української школи. *STEAM-освіта: від теорії до практики* : матеріали конференції (12–14 черв. 2024 р.) / Ін-т обдарованої дитини НАПН України. Київ, 2024. С. 11–14.
5. Поліхун Н. І., Сліпухіна І. А., Чернецький І. С., Постова К. Г. Інтегроване навчання STEM: від предметності до трансдисциплінарності. *Світ інноваційних можливостей : актуальні питання розвитку STEM-освіти* / за ред.: О. Є. Стрижак, Ю. І. Завалевський. Київ, 2023. С. 68–88. DOI: <https://doi.org/10.51707/978-617-7945-56-6>.
6. Deci E. L., Ryan R. M. The «what» and «why» of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*. 2000. Vol. 11. P. 227–268.

Лупінович Світлана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Лапшина Ірина Сергіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Штучний інтелект сьогодні є однією з найсучасніших технологій, яка змінює світ. Очевидно, що він суттєво трансформує і систему освіти. Застосування штучного інтелекту є ефективним в організації всіх складових освітнього процесу на різних рівнях та відкриває перед педагогічною спільнотою нові можливості для підвищення його ефективності й комфортності. Водночас певною проблемою залишається недостатній рівень сформованості навичок повноцінного використання штучного інтелекту педагогами та неповне розуміння його можливостей[4].

Для вчителя початкових класів важливо усвідомлювати не лише можливості штучного інтелекту, а й його ключові властивості, які впливають на освітній процес і взаємодію з дітьми. Основними з них є:

1. Здатність до швидкого пошуку інформації. Штучний інтелект оперативно та якісно добирає навчальні матеріали, створює дидактичні картки, формує інструкції із зразками різних видів навчальної діяльності. Під час уроку вчитель і учні можуть використовувати штучний інтелект як ефективну довідкову систему.

2. Здатність до аналізу інформації. Штучний інтелект сприяє адаптації навчальних завдань відповідно до рівня навчальних досягнень кожного учня. Під час виконання домашніх завдань ця технологія може здійснювати перевірку робіт із наданням детальних пояснень допущених помилок. Також штучний інтелект змінює рівень складності завдань залежно від успіхів конкретного учня, що забезпечує реалізацію індивідуального підходу в навчанні.

3. Інтерактивність. Освітні платформи на основі штучного інтелекту здатні перетворювати навчання на захопливий процес. Штучний інтелект забезпечує активну взаємодію з кожним учнем з урахуванням його індивідуальних особливостей, що актуально в умовах інклюзивного навчання. Це ефективний інструмент для розвитку мовних навичок, оскільки може здійснювати індивідуалізовану комунікацію та коригувати мовлення. Також можливе моделювання діалогів з історичними чи вигаданими персонажами [2].

4. Підтримка планування навчальної діяльності. Штучний інтелект виступає помічником учителя на етапі планування. Він допомагає створювати індивідуальні освітні траєкторії розвитку учнів, прогнозувати можливі труднощі в навчанні на основі заданих характеристик учня, враховуючи її темп, інтереси та стиль навчання [1].

5. Мультиmodalність. Штучний інтелект працює з різними типами інформації (текст, аудіо, відео), що дозволяє урізноманітнити освітній процес. Це сприяє підвищенню зацікавленості учнів і відповідає умовам сучасного інформаційного суспільства [3].

6. Підтримка творчості. Штучний інтелект допомагає генерувати ідеї для творчої діяльності, створювати ілюстрації, тексти, вірші, а також трансформувати навчальний матеріал у більш доступні й цікаві форми (наприклад, у вигляді історій або ігор).

Повноцінна реалізація зазначених можливостей штучного інтелекту можлива лише за умови належного рівня готовності вчителя, що включає володіння цифровими компетентностями та розуміння принципів роботи цієї технології. Водночас формування таких умінь також може здійснюватися за допомогою штучного інтелекту через постійну взаємодію з цифровими асистентами.

Отже, штучний інтелект може виступати як співрозмовник і професійний помічник, поступово розкриваючи свої можливості відповідно до запитів учителя. Це свідчить про формування нової парадигми організації освіти.

Аналіз можливостей штучного інтелекту дозволяє виокремити три основні напрями його використання вчителем початкових класів, зокрема з інклюзивним навчанням:

- планування навчальної діяльності;
- організація та реалізація освітнього процесу;
- самоосвітня діяльність.

Водночас використання штучного інтелекту пов'язане з певними ризиками. Насамперед це питання етичності та безпеки. Зважаючи на відсутність емпатії та обмеження у розумінні контексту, діяльність учнів початкових класів потребує постійного педагогічного контролю. Важливо формувати в учнів навички інформаційної безпеки, відповідального використання цифрових технологій та дотримання норм етичної поведінки.

До того ж, штучний інтелект не є безпомилковою системою і може надавати неточну інформацію. Тому важливим завданням вчителя є формування критичного мислення учнів та вміння перевіряти отриману інформацію.

Попри значні можливості, штучний інтелект не може замінити особистість педагога – його емпатію, підтримку, здатність до співпереживання та емоційної взаємодії з учнями. Він не може повноцінно оцінити емоційний стан школяра чи надати своєчасну психологічну підтримку.

Висновки:

Штучний інтелект є ефективним інструментом, який підсилює професійну діяльність учителя початкової школи, проте не може замінити живий педагогічний вплив, особливо в початкових класах з інклюзивним навчанням, де важливими є емоційна підтримка, емпатія та соціалізація учнів, зокрема з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко І. Ю., Корнелюк Б. В., Лапшина І. С., Лупінович С. М. Оптимізація освітньої взаємодії у підготовці майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти засобами хмарних технологій. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) / Запоріжжя* : Вид-во Хортицької національної академії, 2025. Вип. 1 (12). С. 46–55. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-12-4>.
2. Назаренко Л. М. Інклюзивне навчання в початковій школі: сучасний стан та перспективи розвитку. *Початкова школа*. 2021. № 5. С. 3–7.
3. Співаковський О. В., Вінник М. О. Цифровізація та комп'ютеризація початкової освіти в умовах сучасних викликів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2023. Т. 95, № 3. С. 45–59.
4. Holmes W., Tuomi I. State of the Art and Practice in AI in Education. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2022. 188 p.

Ляшко Мирослава Вікторівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності А3 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Моренко О.М.**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

У сучасних умовах реформування освіти особливої актуальності набуває проблема формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів. Саме мотивація є одним із головних чинників успішності навчальної діяльності дитини, оскільки вона визначає бажання учня вчитися, проявляти активність, долати труднощі та досягати поставлених цілей [6]. В умовах дистанційного та змішаного навчання, інформаційного перевантаження та зниження інтересу дітей до традиційних форм роботи проблема підтримки навчальної мотивації молодших школярів потребує особливої уваги педагогів.

Молодший шкільний вік є важливим періодом для формування навчальної мотивації, адже саме в цей час закладається ставлення дитини до навчання, школи та власних успіхів [2]. На початковому етапі навчання мотивація часто має зовнішній характер: учні прагнуть отримати похвалу вчителя, гарні оцінки або схвалення батьків. Проте поступово важливого значення набуває внутрішня мотивація, пов'язана з інтересом до навчального матеріалу, бажанням пізнавати нове та відчувати власний успіх [10].

Науковці зазначають, що позитивна навчальна мотивація формується за умови створення сприятливого психологічного середовища, використання інтерактивних методів навчання та залучення учнів до активної діяльності [4]. Особливо ефективними у початковій школі є ігрові вправи, творчі завдання, проблемні ситуації, робота в парах і групах, а також використання елементів змагання. Такі методи сприяють розвитку пізнавального інтересу, активізують увагу учнів та підвищують їхню зацікавленість у навчальному процесі [1].

Важливим засобом підвищення мотивації молодших школярів є впровадження спеціально розроблених мотиваційних вправ і завдань. До них можна віднести вправи на розвиток пізнавального інтересу, творчого мислення, самооцінки та впевненості у власних силах [5]. Наприклад, використання дидактичних ігор, інтерактивних карток, завдань із практичним змістом або ситуацій успіху допомагає зробити навчання більш емоційно привабливим для дітей.

Одним із найефективніших методів формування позитивної мотивації є створення ситуації успіху. Коли дитина відчуває, що здатна виконати завдання та отримати позитивний результат, у неї виникає бажання продовжувати навчальну діяльність [9]. Саме тому педагог має добирати вправи відповідно до

вікових та індивідуальних особливостей учнів, поступово ускладнюючи завдання та підтримуючи віру дітей у власні можливості.

У процесі дослідження рівня навчальної мотивації молодших школярів було встановлено, що найбільший інтерес у дітей викликають інтерактивні вправи, творчі завдання та діяльність, пов'язана з емоційним залученням [3]. Учні значно активніше працюють під час використання ігрових технологій, мультимедійних матеріалів, квестів та командних форм роботи. Це свідчить про необхідність урізноманітнення форм і методів навчання у початковій школі.

Психолого-педагогічними умовами підвищення навчальної мотивації молодших школярів є позитивний емоційний клімат у класі, підтримка з боку вчителя та батьків, створення ситуацій успіху, використання інтерактивних технологій та індивідуальний підхід до учнів [8]. Важливу роль також відіграє особистість учителя, його вміння зацікавити дітей, підтримати їхню активність та створити атмосферу співпраці.

Практичний досвід показує, що систематичне використання мотиваційних вправ і завдань позитивно впливає на навчальну активність молодших школярів, сприяє розвитку пізнавального інтересу та формуванню відповідального ставлення до навчання [7]. Діти стають більш ініціативними, активними на уроках, краще взаємодіють із однокласниками та виявляють бажання виконувати навчальні завдання.

Таким чином, формування навчальної мотивації молодших школярів є одним із ключових завдань сучасної початкової освіти. Використання мотиваційних вправ і завдань, інтерактивних методів навчання, створення ситуації успіху та позитивного психологічного середовища сприяє підвищенню інтересу учнів до навчання та ефективності освітнього процесу. Комплексний підхід до розвитку мотивації забезпечує активну участь дітей у навчальній діяльності та створює основу для їхнього подальшого успішного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використання ігрових технологій у початковій школі. *Vseosvita*. URL : <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-igrovih-tehnologij-u-pocatkovij-skoli-438210.html> (дата звернення : 11.04.2026).
2. Вікові особливості мотивації молодших школярів. *Pidru4niki*. URL : https://pidru4niki.com/15840720/psihologiya/motivatsiya_molodshih_shkolyariv (дата звернення : 13.04.2026).
3. Дослідження навчальної мотивації молодших школярів. *Vseosvita*. URL : <https://vseosvita.ua/library/doslidzenna-navchalnoi-motivacii-molodsih-skolariv-447212.html> (дата звернення : 13.04.2026).
4. Інтерактивні методи навчання у початковій школі. *Нова українська школа*. URL : <https://nus.org.ua/articles/interaktyvni-metody-navchannya-v-pocatkovij-shkoli/> (дата звернення : 14.04.2026).
5. Мотиваційні вправи як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів. *StudFiles*. URL : <https://studfile.net/preview/5607381/> (дата звернення : 13.04.2026).
6. Навчальна мотивація молодших школярів та шляхи її формування. *Всеосвіта*. *Vseosvita*. URL : <https://vseosvita.ua/library/navchalna-motivacia-molodsih-skolariv-121770.html> (дата звернення : 10.04.2026).
7. Психолого-педагогічні умови формування мотивації учнів початкової школи. *Освітній портал*. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/10234> (дата звернення : 12.04.2026).
8. Ситуація успіху як засіб формування позитивної мотивації навчання. *На Урок*. URL : <https://naurok.com.ua/situaciya-uspihu-yak-zasib-formuvannya-pozitivno-motivaci-navchannya-216455.html> (дата звернення : 14.05.2026).
9. Формування внутрішньої мотивації учнів початкової школи. *Освіта.ua*. URL : <https://osvita.ua/school/method/technol/78015/> (дата звернення : 13.04.2026).

Масльон Оксана Володимирівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А3 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Моренко О.М.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасні трансформації в системі освіти зумовлюють необхідність підготовки особистості, здатної до саморозвитку, самонавчання та адаптації до змінних умов інформаційного суспільства. У цьому контексті особливої значущості набуває проблема формування навичок самостійної роботи в учнів початкової школи. Саме в молодшому шкільному віці відбувається становлення базових навчальних умінь, закладаються основи організованості, відповідальності та здатності до самоконтролю.

Попри значну кількість досліджень у галузі педагогіки, питання ефективної організації самостійної діяльності молодших школярів потребує подальшого осмислення з урахуванням сучасних освітніх тенденцій, зокрема компетентнісного підходу та цифровізації навчання.

Дослідження має на меті теоретично обґрунтувати та окреслити ефективні підходи до формування навичок самостійної роботи молодших школярів в умовах сучасного освітнього процесу [3; 7; 9].

Самостійна робота молодшого школяра трактується як цілеспрямована діяльність, що здійснюється учнем без безпосередньої участі вчителя, але в межах поставленого завдання та під опосередкованим педагогічним керівництвом. Вона передбачає сформованість низки взаємопов'язаних умінь: планування власної діяльності, вибір способів виконання завдання, здійснення самоконтролю та самооцінювання результатів.

Формування навичок самостійної роботи є складним і поетапним процесом. На початковому етапі важливим є формування в учнів елементарних організаційних умінь: розуміння інструкції, дотримання послідовності дій, умінь працювати за зразком. На наступних етапах відбувається поступовий перехід до більш складних форм діяльності, що передбачають часткову або повну самостійність у виконанні навчальних завдань [5; 9].

Ефективність цього процесу значною мірою залежить від дотримання певних педагогічних умов. Насамперед це системність і послідовність у організації самостійної роботи, що передбачає регулярне включення відповідних завдань у структуру уроку. Важливим є також урахування індивідуальних особливостей учнів, рівня їхньої підготовленості та темпу навчання. Диференціація завдань дозволяє забезпечити оптимальний рівень складності та сприяє підвищенню мотивації до навчання [8].

Суттєву роль відіграє мотиваційний компонент. Формування внутрішньої мотивації до самостійної діяльності можливе за умови створення ситуацій успіху, використання цікавих і практично значущих завдань, а також залучення учнів до активних форм навчання. Зокрема, ефективними є ігрові технології, проблемне навчання, елементи дослідницької діяльності та проєктні методи [3; 7].

Окрему увагу слід приділити використанню сучасних цифрових інструментів, які розширюють можливості організації самостійної роботи. Інтерактивні платформи, навчальні застосунки та онлайн-ресурси сприяють розвитку пізнавальної активності учнів, дозволяють індивідуалізувати навчальний процес та забезпечують зворотний зв'язок.

Важливою складовою формування самостійності є розвиток навичок самоконтролю та самооцінювання. Учні повинні навчитися аналізувати власну діяльність, виявляти помилки та знаходити шляхи їх усунення. Це сприяє формуванню відповідальності за результати навчання та підвищує рівень навчальної автономії [2; 6].

Роль учителя в цьому процесі трансформується: він виступає не лише джерелом знань, а й організатором, консультантом і фасилітатором навчальної діяльності. Саме вчитель створює умови для поступового переходу від керованої діяльності до самостійної, підтримує учнів і спрямовує їхню активність [1; 4].

Таким чином, формування навичок самостійної роботи у молодших школярів є необхідною умовою розвитку їхньої навчальної компетентності та успішної соціалізації. Цей процес потребує цілеспрямованої педагогічної діяльності, що ґрунтується на принципах системності, доступності, індивідуалізації та мотиваційної підтримки. Використання сучасних методів навчання та цифрових технологій сприяє підвищенню ефективності формування самостійності учнів і забезпечує підготовку до подальшого навчання впродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордієнко Т.В., Долматова М.П. Особливості інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес початкової школи. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. 2024. № 2. С. 44–52.
URL : <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2024-PP-2-44-52>

2. Комар О.А. Наступність закладу дошкільної освіти та початкової школи: сучасний погляд. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. 2024. № 1. С. 43–49. URL : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-43-49>
3. Мухіна Т. Проблема розвитку початкової освіти у науковій спадщині О. Я. Савченко: від витоків до сучасності. Acta Paedagogica Volyniensis. 2024. № 1. URL : <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.4>
4. Павлова Т. Електронний інтерактивний підручник з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: інструментальні можливості. Український педагогічний журнал. 2024. № 1. С. 151–160. URL : <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-151-160>
5. Процай Л.П., Гібалова Н.В., Макаренко Я.М. Особливості дизайну цифрового освітнього контенту для молодших школярів. Педагогічні науки. 2024. № 107. URL : <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2024-107-13>
6. Стахова І., Казьмірчук Н., Франчук Н. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до природничо-екологічної освіти учнів. Інновації в дошкільній і початковій освіті. 2024. № 1. URL : <https://doi.org/10.31652/3041-2439-2024-1-8>
7. Фатьянова Т. Особливості застосування технології проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Acta Paedagogica Volyniensis. 2024. № 2. URL : <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.8>
8. Федій О., Процай Л., Гібалова Н., Починок Я. Навчально-наукова лабораторія інноваційних освітніх рішень у початковій освіті: педагогічні тренди та креативи. Витоки педагогічної майстерності. 2021. № 28. URL : <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250397>
9. Цуканова Н.М. Інноваційна діяльність вчителя початкових класів. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. 2024. № 1. С. 322–325. URL : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-322-325>
10. Чайченко В.Ф. Сучасні тенденції методико-математичної підготовки майбутніх учителів Нової української школи. Освітньо-науковий простір. 2022. № 3(2). URL : [https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.3\(2\).2022.13](https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.3(2).2022.13)

Мацьків Мар'яна Олегівна,
аспірант 4-го року навчання третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
Науковий керівник – Бойко М.М.,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Якість у сучасному світі поступово утверджується як головний критерій ефективності, а ширше – життєздатності не лише освітніх, але й соціальних систем. Відтак, моніторинг навчальних досягнень набуває особливої значущості. За його допомогою робляться спроби відповісти на питання про ефективність тієї або іншої технології навчання, виділити чинники, що впливають на якість навчання, отримати об'єктивний зріз стану освітньої системи, підвести підґрунтя для визначення її місця у рейтингу, слугувати розробці освітньої політики та узгодити її параметри зі світовими тенденціями [2]. Слід визнати, що в Україні є розуміння важливості моніторингу, про що свідчить динамічний розвиток останнього, особливо у системі середньої освіти. Тут нам важливий досвід інших країн, адже саме в них ми запозичили багато ідей, які успішно реалізуємо сьогодні в НУШ [1].

Проблема вимірювання якості освіти в Україні ґрунтується на фундаментальних працях вітчизняних учених. Методологія моніторингу системно розроблена у дослідженнях Т. Лукіної [2]. Питання компетентнісного вимірювання результатів навчання детально висвітлені у працях Н. Бібік [1] та О. Онупрієнко [3]. Зокрема, Оксана Онупрієнко наголошує, що в початковій ланці об'єктом моніторингу мають бути не лише знання, а й способи навчальної діяльності [3, с. 57]. В умовах подолання освітніх втрат це стає вирішальним: ми маємо моніторити, як дитина мислить, щоб зрозуміти, на якому етапі

відбувся розрив логічного ланцюжка. У світовій практиці моніторинг перестав бути лише інструментом звітності, перетворившись на засіб професійної рефлексії вчителя.

У Фінляндії моніторинг ґрунтується на концепції автономії вчителя. Тут відсутні стандартизовані державні тести в початковій школі, що знімає стрес із вчителя та дитини. Основним інструментом є навчання учнів навичкам самооцінювання [4]. Вчитель проводить регулярні «бесіди про навчання», де обговорюються не оцінки, а процес досягнення цілей. Моніторинг використовується виключно для виявлення прогалин у знаннях на ранніх етапах. Якщо дитина не демонструє прогресу, вчитель миттєво отримує підтримку від спеціального педагога (асистента), що є частиною його професійної норми.

Сінгапур здійснив перехід до стратегії «Learn for Life», де моніторинг інтегрований у навчання [6]. Вчителі використовують деталізовані карти навичок, що дозволяє пропонувати індивідуальні завдання. У 2024–2026 роках Сінгапур активно впровадив AI-інструменти, які аналізують групові дискусії в класі. Система підказує вчителю в реальному часі, якій групі учнів потрібна додаткова допомога, що дозволяє приділити увагу тим, хто стикається з когнітивними труднощами. Завдяки автоматизації адміністративних даних через систему Student Learning Space вчитель витрачає більше часу на менторство та емоційну підтримку учнів [6].

Естонія є світовим лідером у цифровізації освіти (e-Estonia), де дані моніторингу допомагають ухвалювати управлінські рішення на рівні уроку [5]. Використання екосистеми eKool дозволяє автоматично аналізувати відвідуваність та оцінки, створюючи прогнозні звіти. Якщо алгоритм бачить зниження динаміки, вчитель отримує сигнал для раннього втручання. Педагоги використовують гейміфіковані платформи, які збирають дані про час виконання завдань та типові помилки. Це дозволяє готувати матеріал для наступного уроку на основі реальних даних, формуючи культуру data-driven decision making [5].

Узагальнюючи світові тренди, можемо виділити кілька прикладних стратегій для українського вчителя:

1. Впровадження інструментів саморефлексії (фінський досвід). Використання «карток прогресу» та чек-листів перетворює моніторинг на діалог.
2. Диференціація на основі «швидких даних» (естонський досвід). Платформи типу LearningApps чи Kahoot! дозволяють миттєво коригувати освітній план.
3. Використання ШІ для персоналізації (сінгапурський досвід). Створення індивідуальних карток підказок для подолання конкретних освітніх втрат.
4. Трансформація комунікації з батьками. Замість констатації підсумкових оцінок зосередитися на прогресі у розвитку навичок (soft skills).

Аналіз досвіду Фінляндії, Сінгапуру та Естонії засвідчує, що сучасний моніторинг у початковій школі трансформується в інструмент підтримки індивідуальної освітньої траєкторії учня. Для України перспективним є впровадження цифрових систем самодіагностики та підготовка вчителів до роботи з аналітичними даними для оперативного подолання освітніх втрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
2. Лукіна Т. О. Моніторинг якості освіти. *Енциклопедія освіти* / Нац. акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 588–589.
3. Онупрієнко О. В. Моніторинг навчальних досягнень учнів початкової школи як засіб управління якістю освіти. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*. 2014. Вип. 1. С. 56–64.
4. Assessment in Basic Education: Development-oriented feedback / Finnish National Agency for Education (EDUFI). Helsinki, 2023. URL: <https://www.oph.fi/en/education-and-qualifications> (date of acces: 20.04.2026).
5. Digital transformation in Estonian education / Estonian Education Information System (EHIS) ; Ministry of Education and Research of Estonia. 2024. URL: <https://www.hm.ee/en/activities/digital-focus-education> (date of acces: 20.04.2026).
6. Learn for Life: Strengthening Joy of Learning and Resilience / Ministry of Education, Singapore. MOE Press Releases. 2023. URL: <https://www.moe.gov.sg> (date of acces: 29.04.2026).

Мельник Ірина Миколаївна,
викладач філологічних дисциплін,
Педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ ІЗ РІЗНИМИ ВИДАМИ ТЕКСТІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ ІЗ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ

Важливість формування умінь майбутнього учителя початкових класів працювати з текстовими джерелами різних видів зумовлена сучасними вимогами до освітнього процесу та ролі вчителя як провідника знань і розвитку критичного мислення учнів.

Відповідно до нормативних положень, серед умінь, що є спільними для всіх компетентностей, на першому місці стоїть умінь читати з розумінням. Важливо зазначити, що становлення цього вміння передбачає доступ сучасних учнів до різних носіїв тексту, зокрема паперової книги, електронної книги, смартфона, планшета тощо, і не обмежується лише роботою з художніми творами. Читання художніх творів як творів мистецтва має великий вплив на розвиток свідомості дитини загалом, становлення її естетичного смаку, розвиток уяви, пам'яті, формування таких компетентностей, як «володіння державною мовою» або «спілкування рідною мовою (у разі відмінності від державної)», мистецької компетентності та вироблення індивідуального стилю мовлення. Однак важливо розуміти й те, що проблема спілкування сучасного молодшого школяра виходить далеко за межі художньої літератури («фікшн») і знаходить своє відображення в дитячій так званій літературі «нон-фікшн» (науково-популярна, довідкова, есеїстична тощо), яка за період XX століття стала дуже поширеним явищем. Читання з розумінням текстів, які належать до «нон-фікшн», а також різноманітних медіатекстів, інструктивних текстів тощо є значущим чинником становлення низки інших ключових компетентностей, окреслених у Законі України «Про освіту» та стандартах початкової та базової середньої освіти [1; 2; 3; 4].

У початковій школі саме вчитель формує у дітей базові навички роботи з інформацією, тому його власна здатність ефективно працювати з різними видами текстів є необхідною складовою професійної компетентності.

Текстові джерела, що є у підручниках початкової школи, різноманітні: навчальні тексти, науково-популярні матеріали, художні твори, довідкова література, інструкції, інформаційні повідомлення тощо. Кожен із цих видів має свої особливості структури, змісту та способу подання інформації. Майбутній учитель повинен уміти аналізувати такі тексти, визначати їх основну думку, структуру, мету та використовувати їх відповідно до навчальних завдань.

Формування цих умінь сприяє розвитку у майбутніх педагогів навичок критичного мислення, яке дає можливість відбирати найбільш важливий матеріал для роботи, адаптувати складні тексти до рівня сприйняття молодших школярів і пояснювати їх доступною мовою. А добре сформовані професійні компетентності допоможуть майбутньому вчителю початкових класів підвищити якість освітнього процесу, використовувати різні джерела інформації на уроках, формувати в учнів стійкий інтерес до читання та пізнання, розвивати читацьку культуру учнів і формувати у них здатність ефективно працювати з інформацією в сучасному інформаційному світі.

Професійний курс «Удосконалення читацької грамотності» є логічним продовженням як літературної освіти здобувачів освіти педагогічного коледжу, так і їхнього професійного становлення як майбутніх спеціалістів. Побудований він з урахуванням того, що сучасна молодь для отримання інформації та набуття компетентностей більше використовує аудіоджерела та практичний досвід. Тому важливо, щоб здобувачі освіти зрозуміли, що формування будь-якої компетентності не виключає знаннєвий компонент, а дає можливість практично застосовувати отримані знання у процесі професійної діяльності. Тобто, що саме у поєднанні знань та практичної діяльності відбувається формування професійних компетентностей майбутнього вчителя.

Відповідно до цього, курс складається із системи лекцій, що мають супровід у вигляді аудіопрезентацій, та низки практичних робіт, під час виконання яких здобувачі освіти демонструють практичне застосування отриманих знань: важливі професійні, методичні, аналітичні та медіаосвітні умінь і навички, що є необхідними для організації процесу формування читацької компетентності у молодших школярів.

Курс передбачає виконання чотирьох практичних робіт. Кожна робота є логічним продовженням попередньої роботи, бо вимагає застосування практичних навичок, що вже були продемонстровані, на більш високому рівні. Такий підхід допомагає здобувачам освіти упорядкувати знання про різні види текстів і засвоїти систему роботи над будь-яким текстом у початковій школі.

Так під час виконання практичної роботи №1 «Добір текстів із «потенціалом» як передумова успішності навчання читання» перевіряється вміння здобувачами освіти розрізняти різні види текстів (художні, інформаційні та медіатексти), визначати їхні особливості, структуру, мету створення та спосіб подання інформації, формується здатність усвідомлено працювати з різними типами навчального матеріалу та удосконалювати навички добору текстів для навчання читання. Так здобувачі освіти вчаться оцінювати тексти за визначеними критеріями і готуються до самостійного відбору якісного матеріалу для уроків читання у початковій школі. Завдання спрямовані і на перевірку рівня літературної освіти майбутніх учителів (визначення жанрових і стилістичних особливостей тексту). Така робота допомагає глибше зрозуміти зміст текстів, оцінити, наскільки текст може зацікавити учнів, сприяти розвитку їхньої читацької компетентності, мислення, мовлення та емоційно-ціннісного ставлення до прочитаного. Текстовий матеріал для аналізу представлений на різних носіях (відео, аудіо, інтернет-ресурсах). Такий підхід до складання завдань також розвиває медіаграмотність здобувачів освіти і спрямовує їх до використання сучасних інформаційних технологій у навчанні дітей. Всі завдання оформлені у таблиці, що дозволяє грамотно систематизувати матеріал та удосконалює аналітичні та критичні навички роботи з інформацією.

Таким чином, виконання цієї практичної роботи сприяє формуванню у майбутніх учителів початкових класів уміння професійно працювати з текстами різних типів, добирати якісний навчальний матеріал та формує вміння організовувати ефективну роботу з текстом у початковій школі.

Виконання практичної роботи №2 «Підготовка тексту до виразного читання та виразне читання» сприяє продовженню удосконалення літературної освіти здобувачів освіти (завдання на визначення жанру та жанрових особливостей твору, теми, ідеї, форми викладу, елементів композиції, аналіз образів та художніх засобів); перевіряє вміння інтерпретувати художній текст (здатність розкривати підтекст твору, визначати його освітній, розвивальний і виховний потенціал для роботи з дітьми початкової школи); додає перевірку уміння здобувачів освіти структурувати художній текст (ділити твір на логічно завершені частини, добирати до них заголовки та визначати навчальні завдання для кожного етапу роботи з текстом). Визначивши мету роботи над твором з учнями початкової школи, здобувач освіти добирає завдання до різних частин тексту, планує роботу з учнями під час аналізу змісту та образів твору, демонструє вміння підготувати твір до виразного читання (повторюємо складання мовної партитури, що вивчали у курсі ОКТМ) та саме виразне читання (демонстрація комунікативних та мовленнєвих навичок під час усного виступу).

Отже, виконання цієї роботи сприяє формуванню у майбутніх учителів початкових класів комплексу професійних умінь: аналізувати та інтерпретувати художній текст, визначати його освітній потенціал, планувати роботу з ним на уроці у початковій школі та виразно читати твори для ефективного навчання молодших школярів.

Для виконання завдань практичної роботи №3 «Розвиток критичного мислення та емоційного інтелекту в роботі з художніми творами» здобувачі освіти повинні спиратися на вже сформований рівень літературної освіти та визначити освітній потенціал художнього твору, тобто продемонструвати розуміння, як текст може впливати на формування знань, мислення, моральних якостей та емоційної сфери молодших школярів. Розробка завдань та формулювання питань різних рівнів складності із розумінням етапів роботи з текстом формує здатність планувати структуру уроку читання, визначати послідовність роботи з художнім твором та створювати репродуктивні, аналітичні, інтерпретаційні та творчі запитання та завдання, що сприяють розвитку читацьких умінь учнів.

Майбутні педагоги опановують методику формування у дітей умінь передбачати зміст тексту, розуміти фактичну інформацію, робити висновки, визначати головну думку та інтерпретувати зміст твору; вміння організовувати аналітичну роботу з текстом; опановують методи розвитку зв'язного мовлення молодших школярів та навички використання творчих завдань, що сприяють розвитку уяви та творчого мислення дітей.

Також практична робота формує вміння співвідносити роботу з текстом із вимогами Державного стандарту початкової освіти (навчаються планувати навчальну діяльність відповідно до очікуваних результатів навчання, що є важливою складовою сучасної педагогічної підготовки).

Таким чином, виконання цієї роботи формує у майбутніх учителів початкових класів комплекс умінь аналізувати саме художній текст, визначати його навчальний потенціал та методично правильно організовувати роботу з ним на різних етапах уроку читання.

Практична робота №4 «Розвиток критичного мислення та емоційного інтелекту в роботі з інформаційними текстами» насамперед формує вміння працювати із медіатекстами інформаційного змісту (визначати їхній вид, мету звертання, структуру та відповідність вимогам). Це розвиває навички оцінювання якості навчального матеріалу. А використання відеоматеріалів сприяє розвитку медіаграмотності майбутнього педагога. Здобувачі освіти продовжують удосконалювати аналітичні вміння (здатність визначати факти, логічні зв'язки між ними, робити висновки та оцінювати достовірність і доцільність поданої інформації). Крім того, формуються професійні вміння організації роботи з інформаційним текстом на уроках у початковій школі (навчаються розробляти систему запитань і завдань для учнів відповідно до читацьких умінь та адаптувати навчальний матеріал до вікових можливостей учнів початкової школи). Важливим результатом виконання завдання є розвиток вміння формулювати проблемні питання та навчальні завдання. Здобувачі освіти навчаються створювати запитання, що спонукають учнів до спостереження, аналізу та пошуку відповіді на проблемне питання, що сприяє розвитку критичного та дослідницького мислення молодших школярів. Крім професійних умінь, завдання роботи перевіряють вміння здобувачів освіти правильно формулювати завдання та відповіді, тобто продовжується удосконалення мовної культури майбутніх учителів початкової школи.

Отже, виконання цієї практичної роботи сприяє формуванню у майбутніх учителів початкових класів комплексу професійних умінь: аналізувати інформаційні тексти, що подаються на різних носіях, оцінювати їхню якість, створювати систему запитань і завдань та методично грамотно організовувати роботу учнів із різними джерелами інформації.

Індивідуальний підхід у перевірці читацької грамотності здобувачів освіти шляхом виконання практичних робіт забезпечується різним текстовим матеріалом із підручників початкової школи. Під час презентації своєї роботи на занятті здобувачі освіти мають змогу ознайомитися із різноманіттям підручників та типів текстів для учнів початкової школи. А представлення та обговорення виконаних робіт допомагає звернути увагу на прогалини у власних роботах, перейняти досвід інших, усвідомити рівень оволодіння професійними компетентностями та визначити власну траєкторію подальшого розвитку для удосконалення читацької компетентності, що є важливою складовою формування майбутнього вчителя початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2011 р. № 1392 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
2. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Старагіна І. П., Терещенко В. М., Панченков А. О. Нова українська школа: розвиток читацької компетентності в учнів початкової школи в системі інтегрованого навчання : навчально-методичний посібник. Харків, 2016. 175 с.

Мельник Оксана Петрівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
Науковий керівник – **Оліяр М. П.,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Розвиток лідерських якостей молодого покоління – одне з важливих завдань закладів загальної середньої освіти, оскільки ці якості закладаються вже в дитячому віці. «Сучасне суспільство як ніколи

потребує виховання успішної людини з розвинутими лідерськими якостями, підготовленої для самореалізації в кризовому світі, яка адекватно реагуватиме на зміни, що в ньому відбуваються, зможе швидко адаптуватися та невпинно самовдосконалюватися» [1].

Лідер – це особлива людина в групі, на неї рівняються інші, через лідера педагог може більш ефективно впливати на шкільний клас загалом. Тому як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології і педагогіці тема лідерства займає значне місце, зокрема інтерес учених викликають різні аспекти взаємозв'язку лідерства і вікових особливостей розвитку учнів.

Становище людини в групі залежить, по-перше, від якостей самої людини і, по-друге, від характерних особливостей тієї групи, в якій вона перебуває. Загальна тенденція взаємовідносин дітей із колективом виявляється у поступовому посиленні значення групи однолітків у житті дитини. Лідери, як правило, характеризуються якостями, які цінують їхні однолітки. Так, молодші школярі-лідери відрізняються гарною успішністю і схваленням з боку вчителя. Це підтверджує, що для молодшого школяра навчальна діяльність є провідною, а авторитет учителя – високим. Отже, навчання як провідна діяльність школярів значною мірою формує його особистісні взаємини. Низька навчальна успішність учня може бути одним із суттєвих чинників, що сприяють негативному ставленню до нього однокласників, хоча іноді з тих чи тих причин молодші школярі негативно ставляться і до дітей, які добре навчаються. Водночас помічено, що успішність молодшого школяра впливає на його становище в колективі тією мірою, наскільки він виконує вимоги, які йому пред'являє вчитель. Коли педагог із якихось причин не висуває перед дітьми вимогу краще вчитися, не висуває цих вимог до лідера і весь класний колектив. Велике значення для учнів початкових класів має позитивне ставлення до учня з боку вчителя, яке також багато в чому зумовлене успіхами дитини в навчанні. Як уже зауважено, така ситуація визначається тим, що для більшості учнів початкової школи вчитель є авторитетною фігурою.

Лідери в початкових класах відрізняються певним набором якостей: ініціативністю, активністю, товариськістю, самостійністю, наполегливістю, емпатією. Тут може простежуватися як позитивне, так і негативне домінування лідера в класі та аналогічні системи підпорядкування. Лідер із позитивним домінуванням, як правило, допомагає однокласникам, хвалить, керує їхніми діями. Лідер із негативним домінуванням змушує, кричить, наказує.

Серед найбільш яскравих лідерів у молодшому шкільному віці констатується приблизно однакова кількість хлопчиків і дівчаток. Хлопчики-лідери найчастіше використовують авторитарний, а дівчатка – демократичний стиль. Дівчат-лідерів більше цікавлять відносини між учасниками діяльності, а хлопчиків – сама діяльність. Серед молодших школярів зустрічаються лідери як із позитивною, так і з негативною спрямованістю (з підвищеною потребою у самоствердженні, неврахуванням інтересів партнерів). Може спостерігатися також несформованість моральних якостей, організаторських здібностей, адекватності сприйняття емоцій однокласників, відсутність емпатії.

Загалом формування якостей молодших школярів з домінувальною чи підлеглою поведінкою великою мірою залежить від вимог, які пред'являються батьками і педагогами. Тому в плані розвитку лідерських якостей молодших школярів важливо проводити освітньо-педагогічну роботу з батьками, оскільки педагог і батьки нерідко пред'являють суперечливі вимоги до дітей: одночасно демонструвати і підлеглу, слухняну поведінку, й ініціативну, активну. У результаті діти поводяться по-різному у відносинах з дорослими та однолітками.

До закінчення початкової школи у дітей поряд із мотивами давнього знайомства, проживання в одному будинку, на одній вулиці, гарних стосунків між батьками, мотивами утилітарного характеру, з'являються нові мотиви врахування морально-психологічних рис особистості однокласників: «чесний», «сміливий», «добрий», «щедрий», «надійний», «веселий» і т. ін. Характерно, що таких мотивів більше у добре організованому класі, тобто вищий рівень розвитку колективу сприяє підвищенню в його членів вимогливості один до одного. До того ж, щоб завоювати лідерське становище серед однолітків, дитині необхідно мати багато позитивних рис, а для того, щоб потрапити до числа непопулярних і навіть ізольованих дітей, їй часто достатньо мати одну-дві негативні риси.

Розвиток лідерських якостей учнів є процесом тривалим і складним, його успішність зумовлюється багатьма чинниками, більшість із яких варто передбачити ще на етапі підготовки студентів-педагогів до професійної діяльності [2].

Отже, формування лідерських якостей молодших школярів вимагає від педагогів розуміння їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Очевидно, що необхідно докласти зусиль для формування згуртованого колективу школярів, створити відповідне освітнє середовище, належні психолого-

педагогічні умови, використовувати сучасні методи і технології виховного впливу. Важливою є також просвітницько-педагогічна робота з батьками, що сприятиме розвитку в дітей якостей, які допоможуть їм у майбутньому краще адаптуватися в сучасному складному і динамічно змінюваному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куниця Т. Формування та розвиток лідерських якостей у старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2023. № 27, Кн. 1. С. 271–281.
2. Ягодінкова В. Виховання лідерів. *Виховна робота в школі*. 2009. № 10. С. 2–36.

Моренко Ольга Миколаївна

к.п.н., доцент кафедри
педагогіки та методик навчання
комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: СИНТЕЗ МАЙСТЕРНОСТІ, ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ

В умовах військового стану та реформування національної освіти роль особистості педагога як носія професійних і моральних цінностей є надважливою. Трансформація школи у простір безпеки та у майданчик для формування успішної особистості вимагає від учителя початкових класів не лише трансляції знань, а й розвитку ключових компетентностей XXI століття: адаптивності, критичного мислення, креативності та вміння працювати в команді. Особливої актуальності це набуває в умовах євроінтеграції та воєнного стану, що зумовлює підвищення вимог до вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності [1].

Більш детально розглянемо сутність та інноваційну структуру педагогічної діяльності, що є складною багатокомпонентною системою, спрямованою на навчання, виховання та розвиток дитини. Вона включає низку функціональних компонентів: гностичний (сфера знань та вміння їх застосовувати), проєктувальний та конструктивний (визначення стратегій навчання та моделювання взаємодії), організаторський (впорядкування діяльності вчителя та учнів), комунікативний (забезпечення ефективного діалогу) [3].

Сучасна початкова освіта впроваджує рефлексивний тип управління, де учень є суб'єктом власної діяльності. В умовах війни особливо важливим стає впровадження трисуб'єктної дидактичної моделі та методології Agile, що дозволяє підтримувати стійку мотивацію учнів у цифровому освітньому середовищі [4; 5].

Професійна компетентність та психологічний портрет вчителя – це конгломерат теоретичної підготовки та практичного досвіду, що базується на фундаменті педагогічної майстерності, складовими якої є гуманістична спрямованість, професійні знання та педагогічна техніка. Стиль сучасного педагогічного мислення має бути об'єктивним, системним, критеріальним та аналітичним. Психологічно сприятливими якостями вчителя є емоційна стійкість, адекватна «Я-концепція» та схильність до експериментування. Натомість невротизм, авторитарність та дефекти комунікації є прямими протипоказаннями до роботи з дітьми [6; 8].

Дослідники визначають, що емоційний інтелект та soft skills – це основа педагогіки партнерства. Особистість учителя є важливішою за окремі методи навчання. Так важливу роль відіграє емоційний інтелект (EQ) – здатність ідентифікувати емоції та управляти ними для сприяння розвитку дитини. Дослідження свідчать, що високий рівень EQ корелює з відкритістю та сумлінністю педагога, проте наразі у більшості майбутніх вчителів цей показник перебуває на низькому рівні (88%), що вимагає впровадження спеціальних психоедукаційних програм. Для подолання освітніх розривів, спричинених кризовими умовами, вчитель має фокусуватися на формуванні soft skills учнів, що забезпечує їхню адаптацію та психологічне відновлення. Опитування підтверджують: батьки очікують від вчителя насамперед поваги до дитини (72%), вміння зацікавити (70%) та розуміння (67%) [9].

Важливо звернути увагу на педагогічну творчість та авторитет вчителя початкової школи, які забезпечують ефективність діяльності, що в свою чергу, визначається розвитком спеціальних здібностей:

дидактичних, перцептивних, мовних та комунікативних. В основі творчості лежить імпровізація, яка дозволяє відходити від шаблонів та гнучко реагувати на зміни в суспільстві, і в конкретному класі. Авторитет вчителя сьогодні базується не на його ролі, а на особистості. Він формується через «сердечність розуму», справедливість та об'єктивність в оцінюванні. Студенти-майбутні педагоги мають усвідомлювати різні рольові позиції вчителя від фасилітатора до наставника, уникаючи хибного авторитету пригнічення чи байдужості [1; 2].

З метою забезпечення та підтримки професійного здоров'я та запобігання вигоранню. Праця вчителя початкових класів є надзвичайно психоемоційно напруженою. Несприятлива атмосфера та хронічний стрес призводять до синдрому емоційного вигорання (СЕВ), що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію особистих досягнень. Процес вигорання розвивається стадійно (від фази напруження до виснаження), тому вчитель повинен володіти методами психофізичної гармонізації: дихальними вправами, візуалізацією («Повітряна мандрівка», «Джерело енергії») та позитивним мисленням [4].

Таким чином, портрет ідеального вчителя початкової школи – це образ авторитетного фасилітатора, який поєднує глибоку професійну компетентність із високим рівнем емоційного інтелекту та психологічною стійкістю. Становлення такого фахівця можливе лише за умови безперервного саморозвитку та гуманістичної орієнтації на особистість кожної дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брюховецька О.В., Чаусова Т.В. Професійно значущі якості особистості викладача вищого навчального закладу. *Педагогічні науки*. 2017. С. 321–373.
2. Логвись О. Дослідження розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів у контексті освітньої євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Спецвипуск. С. 70–77.
3. Мельничук О.В. Роль особистісних якостей викладача в педагогічній діяльності. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2017. Вип. LXXV. Т. 2. С. 150–153.
4. Навчально-методичний посібник «Емоційне вигорання педагогів» / уклад. А.В. Коняхіна та ін. Суми : Районний методичний кабінет, 2016. 60 с.
5. Основи психології та педагогіки : конспект лекцій / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2025. С. 115.
6. Петухова Л., Волянчук А. Development of sustainable motivation of future primary school teachers in the three-subject didactic model (in wartime conditions). *Journal of Information Technologies in Education (ITE)*. 2023. № 52. С. 33–42.
7. Ревенко І.В., Попова О.В. Гуманістична спрямованість викладача як складова його емпатійно-рефлексивної культури. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : зб. матеріалів конф.* Харків, 2024. С. 137–141.
8. Щербина В.М. Школа як майданчик формування успішної людини в умовах швидкоплинних змін. *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії : матеріали онлайн-форуму*. Київ : КУБГ, 2024. URL : <https://snman.science/index.php/itme/issue/view/22>
9. Яким має бути ідеальний учитель на думку батьків та самих педагогів – опитування. *Нова українська школа*. 2021. URL : <https://nus.org.ua/> (дата звернення : 15.04.2026).

Олійник Ірина Володимирівна,
завідувач відділення педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні реалії, що характеризуються соціально-політичною нестабільністю та наслідками воєнних дій, вимагають від освітньої галузі фахівців, які здатні не лише передавати знання, а й екологічно взаємодіяти, керувати конфліктами та проявляти високу стійкість. У таких умовах емоційна готовність

учителя початкових класів, зокрема під час здобуття фахової передвищої освіти, є фундаментальною частиною його майбутньої професійної компетентності, оскільки безпосередньо впливає на якість освітнього процесу здобувачів початкової освіти та їх психологічний добробут. Одним із пріоритетів підготовки кваліфікованих вчителів стає розвиток soft-skills, які забезпечують успішну адаптацію педагога до суспільства, що швидко змінюється.

Особливої актуальності набуває здатність педагога до емпатії в контексті інклюзивної освіти. Вчитель початкових класів стає першою соціальною опорою для дитини поза межами родини, тому його емоційна стабільність безпосередньо транслюється на дітей, формуючи в них відчуття безпеки. Емоційна готовність у цьому розрізі виступає не лише як внутрішній ресурс вчителя, а і як інструмент створення терапевтичного освітнього середовища.

Емоційна готовність у науковому дискурсі розглядається як позитивно-активне ставлення до обраного фаху, що виступає необхідною передумовою для формування правильних мотивів поведінки особистості в праці [1]. Ця характеристика є динамічною структурою стимулів, які стають рушійною силою професійного становлення майбутнього вчителя.

Когнітивний аспект емоційної готовності передбачає знання про природу емоцій та механізми їх виникнення, тоді як афективний пов'язаний із прийняттям власних почуттів та відсутністю страху перед проявом емоцій у професійній діяльності. Тільки гармонійне поєднання цих елементів дозволяє вчителю досягти автентичності у спілкуванні зі здобувачами освіти.

Формування емоційної зрілості вчителя початкової школи є цілеспрямованим процесом, що реалізується через систему психолого-педагогічних впливів та створення специфічного освітнього середовища.

Важливим аспектом є розвиток навичок розпізнавання мікроміміки та невербальних сигналів людини. У початковій школі діти не завжди можуть вербалізувати свій стан (тривогу, втому або розчарування), тому емоційно готовий вчитель повинен володіти досвідом розпізнавання емоцій, щоб вчасно помітити зміни в настрої класу та адаптувати темп чи методику викладання.

Ключовим шляхом є впровадження спеціалізованих тренінгів, спрямованих на розвиток здатності ефективно взаємодіяти зі здобувачами освіти та колегами [2]. У межах таких занять майбутні фахівці опановують навички управління емоціями, що дозволяє створювати сприятливий клімат для навчання та формувати позитивне ставлення дітей до пізнавального процесу.

Прикладом ефективної тренінгової роботи є вправи на розвиток стресостійкості, як-от «рефлексивна пауза» або техніка «заземлення», що включаються у вивчення психолого-педагогічних освітніх компонентів. Майбутні вчителі вчать зупиняти автоматичні реакції на провокативну поведінку дитини, замінюючи роздратування на педагогічно доцільний діалог. Це дозволяє уникнути професійного вигорання вже на початкових етапах кар'єри.

Важливою частиною є навчання педагога методик самооцінювання. Вчитель має вміти самостійно визначати сильні та слабкі сторони власної майстерності, особливо в контексті емоційної взаємодії [3; 4]. Це дозволяє усвідомлено коригувати свою професійну ідентичність та підвищувати ефективність освітньої діяльності.

Практика ведення «щоденника емоційних станів» під час педагогічної практики допомагає майбутнім педагогам відстежувати тригери, що викликають дискомфорт. Аналізуючи ситуації, в яких було важко зберегти рівновагу, студент виробляє індивідуальні стратегії саморегуляції, що є критично важливим для профілактики емоційного виснаження.

Окрім внутрішньої рефлексії, важливу роль відіграє супервізія – обговорення складних випадків із власними педагогами-методистами, що дозволяє подивитися на конфліктну ситуацію збоку, відсторонитися від надмірних переживань та знайти конструктивні шляхи вирішення професійних завдань без шкоди для власного психічного здоров'я.

Успішне становлення емоційної готовності можливе лише в умовах екологічних взаємовідносин усередині закладу фахової передвищої освіти. Побудова системи навчання на засадах поваги, відповідальності та самомотивації дозволяє студентам виховувати в собі навички успішної соціальної взаємодії та глибоке розуміння емоцій оточення.

Використання методів кейс-стаді в освітньому процесі (під час вивчення усіх методик навчання) дозволяє моделювати кризові ситуації в класі. Студенти розв'язують педагогічні задачі, де емоційна частина є домінуючою: наприклад, як заспокоїти дитину після повітряної тривоги або як зреагувати на агресію між учнями. Такий підхід перетворює теоретичні знання на дієві алгоритми поведінки.

Успішність педагога в сучасних умовах залежить від його здатності до адаптації та мозкової пластичності. Формування ментальних моделей стійкості допомагає вчителю зберігати рівновагу в несприятливих умовах, демонструючи при цьому дисциплінованість, лідерські якості та критичне мислення. Поняття «мозкової пластичності» в контексті емоційної готовності тісно пов'язане з концепцією Life-long learning (навчання протягом життя). Постійне оновлення знань із нейропсихології допомагає вчителю розуміти вікові особливості розвитку мозку дитини, що знижує рівень очікувань та, як наслідок, зменшує ризик виникнення розчарування та професійного песимізму.

Не менш важливою в сучасних умовах є цифрова емоційна грамотність. Вчитель початкової освіти часто змушений працювати в дистанційному або змішаному форматі, де передача емоційної підтримки через екран монітора потребує додаткових зусиль. Вміння транслювати теплоту, підтримку та впевненість за допомогою голосу та візуального контакту в Zoom чи Google Meet стає новою гранню професійної готовності.

Розвиток емоційної компетентності має стати невіддільною частиною освітніх професійних програм, а не лише результатом самоосвіти. Це передбачає синтез педагогічної мотивації та здатності до творчості, що в сукупності визначає готовність до роботи в умовах Нової української школи. Тільки через розвиток soft-skills та емоційної культури вчитель стає здатним створювати атмосферу толерантної взаємодії та комфорту для молодших школярів.

Отже, емоційна готовність – це не статична риса характеру, а динамічний конструкт, що потребує постійного підживлення. Вона є тим фундаментом, на якому будується вся гуманістична парадигма освіти, формування якої є цілеспрямованим і багатоаспектним процесом, що охоплює когнітивні (знання про емоції) та афективні (прийняття власних почуттів) компоненти для досягнення професійної автентичності.

Ключовим у цьому процесі є системне впровадження спеціалізованих психолого-педагогічних впливів: від розвитку soft-skills, таких як емпатія та вміння розпізнавати невербальні сигнали, до освоєння методик саморегуляції (стресостійкості, «щоденника емоційних станів») та супервізії. Особливої ваги набуває здатність педагога до адаптації та мозкової пластичності в умовах Life-long learning, а також цифрова емоційна грамотність, необхідна для забезпечення підтримки у дистанційному форматі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гатеж Н. Емоційно-мотиваційний компонент готовності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до виховання естетичної культури учнів. *Молодь і ринок*. 2018. № 1 (156). С. 175–180.
2. Гоулман Д., Бояцис Р., Маккі Е. Емоційне лідерство. Мистецтво керування людьми на основі емоційного інтелекту. Київ : Альпіна Паблішер, 2015. 302 с.
3. Котик Т. Емоційний інтелект учителів початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 23. С. 14–19.
4. Скорик Т. Емоційна компетентність як необхідна складова професійної успішності сучасного вчителя. *Освіта майбутнього: концепції, методи, підходи* : колективна монографія / гол. ред.: В. В. Любарець, В. В. Бахмат. Київ : Міленіум, 2020. С. 277–287.

Оліяр Марія Петрівна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

СУБ'ЄКТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

За сучасних умов постійного прогресу освітніх та інформаційних технологій актуалізується проблема застосування інноваційної системи викладання в ЗВО, адаптованої до нових вимог часу. Головна риса парадигми освіти сьогодні – це перехід від набуття знань, умінь і навичок до концепції освіти, що розвиває особистість, допомагає знаходити, аналізувати та синтезувати нову інформацію, самостійно вирішувати проблеми і завдання. Основна мета такого підходу – розвинути креативність здобувачів освіти, виховати сміливість думки, впевненість у своїх силах, здатність генерувати нові

нестандартні ідеї. Це особливо важливо здійснювати в процесі підготовки майбутніх педагогів за умов реформування системи освіти в Україні.

Для досягнення зазначеної мети актуальним є перенесення акценту в навчанні з діяльності викладача на діяльність студента. У процесі навчання, за якого викладач є основним суб'єктом освітнього процесу, саме він визначає хід та умови протікання навчального процесу. Студенти переважно є пасивними одержувачами знань. Навчання, за якого основним суб'єктом освітнього процесу стає студент, характеризується низкою підходів, яким останнім часом приділяється все більше уваги у вищій школі, й насамперед це активне навчання, яке протиставляється пасивному.

Окремі дослідники розуміють активне навчання як будь-який метод, при якому студент залучається до навчального процесу та бере активну участь у ньому. Так, Р. Харден і Дж. Кросбі характеризують активне навчання як те, що студент робить для засвоєння знань, а не те, що робить викладач, щоб повідомити студентові ці знання [2, с. 335]. Інші дослідники бачать роль студента як суб'єкта навчання за можливості коригувати зміст навчання, обирати способи, час, темпи засвоєння матеріалу. Найбільш прийнятним, на наш погляд, є розуміння активного навчання як такого, в якому акцент переноситься на активність студента; використання його попереднього досвіду; надання більшої уваги самому процесу навчання та оволодінню певною компетенцією, ніж запам'ятовуванню навчальної інформації; ухвалення студентом основних рішень щодо процесу навчання за сприяння викладача. Технологія активного навчання передбачає використання активних методів навчання (метод проєктів, тренінг, моделювання фахових ситуацій, рольові та ділові ігри, проведення «круглих столів», диспутів тощо), орієнтованих на особистість студента, на його активну участь у самовдосконаленні та отриманні якісних професійних знань й умінь, творче вирішення конкретних проблем [1, с. 134].

Поступово втілюють перехід до активного навчання, рухаються в напрямі все ширшого застосування його основних принципів, беруть до уваги, що у плані змісту навчання існує певний обсяг знань та навичок, який студент обов'язково повинен засвоїти. Потрібно надати майбутнім педагогам можливість вибору способів, часу та темпів засвоєння матеріалу, критеріїв оцінки результатів навчальної діяльності. При цьому мають бути враховані такі чотири аспекти, як: потреби студента, потреби викладача, вимоги освітньої програми та вимоги ринку праці. Студенти отримують можливість працювати в групах, обирати місце і час роботи над обраними темами, які хочуть вивчати глибше, консультуватися з викладачем, якщо це необхідно. Вибір студента дозволяє визначити маршрути та цілі навчання з урахуванням необхідності заповнити прогалини у знаннях. У такому випадку метою стає не охопити всю програму, а розкрити найважливіші її моменти, надавши студентам можливість самостійно опрацьовувати матеріал, ставити запитання та шукати відповіді. Майбутні педагоги засвоюють більше інформації, оскільки навчання відбувається на основі пошуку, а не слухання лекцій, заняття проходять інтенсивніше та цікавіше, навчальний матеріал осмислюється глибше.

Вибудовуючи індивідуальну траєкторію професійної підготовки, викладач надає студентові можливість вибору методик оцінки та самооцінки своєї роботи. При традиційному навчанні роль оцінки перебільшена, практично весь контроль знань побудований на оцінюванні, при якому студент порівнює себе з іншими, що висуває на перший план момент суперництва, а не особисті досягнення. Можливість самому вибирати способи оцінки результатів допомагає здобувачу освіти усвідомити особисту відповідальність за своє навчання, перенести акцент на здібності, особистісні та професійно орієнтовані компетентності і таким чином забезпечити високий рівень внутрішньої мотивації. Студенту потрібно також надати право обирати, як продемонструвати свої знання. Уже на етапі постановки навчального завдання студентів залучають до вибору завдання та обговорення критеріїв його оцінки; на етапі контролю він отримує можливість продемонструвати свої досягнення, вислухати коментарі однокурсників, запропонувати та обговорити з ними та викладачем свою оцінку.

Таким чином, перехід до навчання, в якому основним суб'єктом навчального процесу стає студент, є вимогою сучасного суспільства, де вибір і демократія стають дедалі важливішими цінностями. Основні засади такого навчання можна узагальнити так: студент бере активну участь у навчанні; він бере на себе відповідальність за навчання; викладач стає помічником та експертом; до процесу навчання залучають попередній досвід здобувачів освіти; студент усвідомлює особисті цілі та результати навчання; важливим є осмислення і глибоке засвоєння матеріалу здобувачами освіти. Застосування активного навчання спрямоване на розвиток творчого мислення майбутніх педагогів, їхньої пізнавальної активності, формування внутрішньої мотивації та впевненості у своїх силах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гула Л. В. Методи активізації навчання у ЗВО: сучасні тренди. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 54, Т. 1. С. 133–136.
2. Harden R., Crosby J. The good teacher is more than a lecturer-the twelve roles of the teacher. *Medical Teache*. 2000. № 22 (4). P. 334–347.

Пальчик Катерина Євгенівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Лупінович С. М.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасна початкова освіта в умовах реалізації Концепції Нової української школи зазнає докорінної переорієнтації з простої трансляції знань на організацію активної діяльності учнів як провідного чинника їхнього розвитку. У цьому контексті діяльнісний підхід виступає ключовою методологічною основою навчання, що забезпечує формування компетентної, активної та самостійної особистості молодшого школяра.

Сучасні наукові пошуки підтверджують, що витoki цього підходу базуються на ідеї навчання через практичну взаємодію дитини з навколишнім світом. Дослідження Т. Довженко [3] акцентують увагу на генезисі ідеї впровадження діяльнісного підходу як провідного чинника розвитку учня. Питання суб'єктності учня та формування його пізнавальних інтересів через практично значущі завдання висвітлено у працях Т. Молнар [5]. Інтегративний характер підходу, що реалізується через поєднання освітніх галузей та інтерактивних методів, детально проаналізовано Г. Бовсунівською та Т. Трохименко [1]. Окремим перспективним напрямом є використання LEGO-технологій для організації ігрової діяльності, що досліджують Я. Кагала та С. Крохмаль [4]. Практичні аспекти за цим напрямом висвітлені в методичному посібнику В. Борисова, І. Лапшиної, С. Лупінович, Г. Лисенко [2]. Попри значну кількість теоретичних напрацювань, питання методичного інструментарію та експериментальної перевірки ефективності окремих моделей діяльнісного навчання в умовах НУШ залишаються актуальними.

Ураховуючи актуальність, недостатню розробку проблеми застосування діяльнісного підходу в роботі з учнями початкової школи і нереалізовані можливості методик навчання, темою дослідження обрано «Застосування діяльнісного підходу в роботі з учнями початкової школи».

Об'єкт дослідження: освітній процес у початковій школі в умовах реалізації діяльнісного підходу.

Предмет дослідження: методи, прийоми та психолого-педагогічні умови застосування діяльнісного підходу в роботі з учнями початкових класів.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов та методики застосування діяльнісного підходу в роботі з учнями початкової школи.

Відповідно до мети визначено основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні засади та витoki діяльнісного підходу в системі сучасної початкової освіти.
2. Визначити психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективну реалізацію діяльнісного навчання в умовах НУШ.
3. Здійснити моделювання навчального процесу на засадах діяльнісного підходу та класифікувати відповідні методи і засоби навчання.
4. Провести експериментальну перевірку ефективності запропонованої методики та розробити методичні рекомендації для вчителів початкових класів щодо впровадження діяльнісного підходу.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні сутності діяльнісного підходу як методологічної основи організації освітнього процесу в початковій школі в умовах Нової української школи, а також у

визначенні комплексу психолого-педагогічних умов його ефективної реалізації. У роботі набуло подальшого розвитку обґрунтування ролі діяльнісного підходу як інтегративного механізму формування ключових компетентностей молодших школярів через поєднання пізнавальної, ігрової та проєктної діяльності.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що діяльнісний підхід постає не лише як дидактичний принцип, а як цілісна методологічна основа трансформації сучасної початкової освіти, що забезпечує перехід від репродуктивного до продуктивного типу навчання. Його системне впровадження сприяє формуванню суб'єктної позиції учня, розвитку ключових компетентностей і підвищенню ефективності освітнього процесу. Запропоновані положення можуть бути використані як концептуальна основа для оновлення методики навчання та підготовки вчителя нової форми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Г. Г., Трохименко Т. О. Діяльнісний підхід як основа формування ключових компетентностей молодших школярів. *Житомирщина педагогічна*. 2022. № 2 (26) URL: <https://imso.zipro.net.ua/wp-content/uploads/2022/07/7.-Бовсунівська-Г.Г.-Трохименко-Т.О-56..pdf> (дата звернення: 15.04.2026).
2. Борисов В. В., Лупінович С. В., Лапшина І. С., Лисенко Г. В. Формування математичної компетентності засобами лего-технологій. *Запоріжжя*, 2023. 71 с.
3. Довженко Т. Витоки ідеї впровадження діяльнісного підходу в освітній процес початкової школи. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. Т. 13, № 10. С. 63–69. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i10-008>.
4. Кагала Я., Крохмаль С. Діяльнісний підхід до навчання з LEGO у початковій школі. *Початкова школа*. 2020. № 7. С. 19–21.
5. Молнар Т. Діяльнісний підхід до організації навчального процесу в початковій школі. *Молодь і ринок*. 2016. № 1 (132). С. 76–79.

Пилипчук Юлія Олександрівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Борисов В. В.,**
доктор педагогічних наук, професор кафедри
педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ІНТЕРЕСУ ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Пізнавальна активність є важливою умовою успішного навчання молодших школярів. Саме в початковій школі діти вчаться мислити логічно й критично та розвивають уміння спілкуватися. У сучасних умовах, зокрема через війну та вимушений перехід на дистанційне навчання, освітній процес зазнав значних змін. Нестабільні умови навчання ускладнюють концентрацію та знижують мотивацію, тому традиційні методи вже не завжди є достатньо ефективними.

У зв'язку з цим особливого значення набуває використання інтерактивних технологій, які роблять навчання цікавішим і ефективнішим. Такі підходи дозволяють урізноманітнити уроки навіть у дистанційному форматі та залучити учнів до активної роботи. Використання освітніх ігор, онлайн-платформ і різноманітних інтерактивних завдань сприяє розвитку самостійності, критичного мислення, комунікативних умінь і навичок співпраці, що особливо важливо в умовах сучасних викликів.

Інтерактивні технології в освіті базуються на взаємодії між учнями, учнями та вчителем, а також із навчальним матеріалом. Сучасні цифрові інструменти дозволяють створювати освітнє середовище, в якому учні активно взаємодіють із матеріалом, а не залишаються пасивними споживачами інформації. Однією з найпоширеніших форм інтерактивного навчання є використання цифрових освітніх платформ та інструментів для організації роботи в класі та дистанційного навчання.

Цифрові освітні платформи, серед яких Kahoot!, Google Classroom, ClassDojo, надають численні можливості для створення інтерактивного навчального середовища, зокрема організацію вікторин та опитувань, а також розробку різноманітних інтерактивних вправ і завдань для учнів [1]. Наприклад, за допомогою Kahoot! вчитель може підготувати вікторину з теми уроку, у якій учні в реальному часі відповідають на запитання через гаджети. Такий формат навчання стимулює зацікавленість і підвищує мотивацію дітей до активної участі.

Основним завданням сучасного вчителя є не лише забезпечення базової освіти, а й розвиток пізнавальної активності, творчості та компетентностей учнів. Активне залучення дітей до навчального процесу неможливе без розвитку допитливості, зацікавленості до знань і прагнення до самостійного пізнання. Пізнавальний інтерес, як підкреслювали видатні педагоги Я. Коменський та В. Сухомлинський [3], активізує розумові процеси, формує волю, почуття, сприяє системному розвитку особистості.

Для ефективного розвитку пізнавального інтересу в молодших школярів слід дотримуватися таких педагогічних принципів: рух від відомого до невідомого, від близького до далекого, від простого до складного, від часткового до загального та від конкретного до абстрактного [6]. Ці принципи становлять основу науково-методичної роботи з формування пізнавальних здібностей учнів початкової школи.

Оптимальне поєднання традиційних та сучасних методів навчання створює умови для активного залучення учнів у пізнавальну діяльність. До ефективних підходів належать: відбір навчальної інформації, проблемне навчання, робота з енциклопедіями та словниками, використання інтернет-ресурсів, проведення нестандартних уроків і застосування новітніх освітніх технологій.

Особливу увагу слід приділяти інтерактивним та ігровим технологіям, які розвивають пізнавальні здібності, увагу, логічне мислення та креативність, а також стимулюють самостійність і співпрацю. До таких технологій належать: робота в малих групах, мозковий штурм, дискусії, рольові ігри, тематичні конкурси, інтерактивні вікторини та вправи. Використання їх у навчанні математики, української мови та природничих дисциплін сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку комунікативних і аналітичних навичок.

Інтерактивне навчання передбачає поєднання різних видів діяльності. Сюжетні та ігрові вправи з природничим матеріалом допомагають учням описувати об'єкти, групувати їх за ознаками та встановлювати послідовність дій, що формує відповідальність, самостійність мислення та готовність допомагати однокласникам.

Проблемне навчання, яке передбачає постановку завдань із відкритим пошуком рішень, стимулює критичне мислення, креативність та самостійність. Воно включає дослідження, розв'язання практичних задач та моделювання реальних життєвих ситуацій [3]. Такий підхід сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу та закріпленню знань через практичне застосування.

Інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) відкривають нові можливості для інтерактивного навчання. Вони включають електронні підручники, дидактичні матеріали, онлайн-ресурси, мультимедійні презентації та навчальні ігри [4]. ІКТ допомагають адаптувати навчальний матеріал до сучасних потреб учнів, роблячи уроки цікавими та доступними.

Особливо ефективними є інтерактивні онлайн-платформи, такі як LearningApps.org та Math Playground, які дозволяють учням виконувати завдання в ігровій формі, взаємодіяти з навчальним матеріалом і розвивати логічне мислення, креативність та навички розв'язання проблем. Використання карт розуму (Mind Maps) і інтерактивних презентацій (Prezi, Canva) сприяє систематизації знань, розвитку аналітичних здібностей та організації власних навчальних проєктів [1].

Для успішного впровадження інтерактивних технологій у початковій школі необхідно враховувати вікові особливості та рівень підготовки учнів, починаючи з простих завдань і поступово підвищуючи їх складність. Учитель планує інтерактивні вправи заздалегідь, поєднуючи класну та позакласну діяльність, що сприяє формуванню стійкого інтересу до навчання та активній участі кожного учня.

Отже, застосування сучасних освітніх технологій ефективно підвищує пізнавальну активність і мотивацію молодших школярів. Вони формують навчальне середовище, де учень виступає активним учасником пізнання, розвиває логічне та критичне мислення, а також комунікативні та творчі здібності. Комплексне використання інтерактивних, ігрових, проблемних та ІКТ-технологій сприяє всебічному розвитку особистості, підтримує стійкий інтерес до знань і забезпечує ефективне засвоєння навчального матеріалу. Таким чином, сучасний урок стає платформою для розвитку допитливості, самостійності та креативності учнів, а не просто засобом передачі інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ефективні стратегії активізації пізнавальної діяльності молодших школярів через впровадження інтерактивних технологій. *На Урок* : освітній проєкт для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/ctattya-efektivni-strategi-aktivizaci-piznavalno-diyalnosti-molodshih-shkolyariv-cherez-vprovadzhennya-interaktivnih-tehnologiy-423362.html> (дата звернення: 05.04.2026).
2. Застосування інтерактивних технологій, які сприяють розвитку пізнавальної активності молодших школярів. *На Урок* : освітній проєкт для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/zastosuvannya-interaktivnih-tehnologiy-yaki-spriyayut-rozvitku-piznavalno-aktivnosti-molodshih-shkolyariv-332332.html> (дата звернення: 05.04.2026).
3. Кокіна І. М. Підвищення продуктивності навчання шляхом впровадження інноваційних технологій на уроках. *Vseosvita.ua*. URL: <https://vseosvita.ua/library/pidvisenna-produktivnosti-navcanna-slahom-vprovadzenna-inovacijnih-tehnologij-na-urokah-163169.html> (дата звернення: 05.04.2026).
4. Розвиток пізнавальної активності учнів шляхом впровадження інноваційних технологій. *На Урок* : освітній проєкт для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-piznavalno-aktivnosti-uchniv-shlyahom-vprovadzhennya-innovacijnih-tehnologiy-385308.html> (дата звернення: 05.04.2026).
5. Сучасні ефективні технології навчання – запорука якісної підготовки молодших спеціалістів. *На Урок* : освітній проєкт для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/suchasni-efektivni-tehnologi-navchannya-zaporuka-yakisno-pidgotovki-molodshih-specialistiv-189225.html> (дата звернення: 05.04.2026).
6. Шеменьова Л. В. Опис досвіду «Розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів». *Vseosvita.ua*. URL: <https://vseosvita.ua/library/opis-dosvidu-rozvitok-piznavalnih-interesiv-molodshih-skolariv-173577.html> (дата звернення: 05.04.2026).

Ракіта Катерина Сергіївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Саєнко Т. А.,**
доктор філософії за спеціальністю 016 Спеціальна освіта,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕХАНІЗМИ ТА ПРОЯВИ ПОРУШЕНЬ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

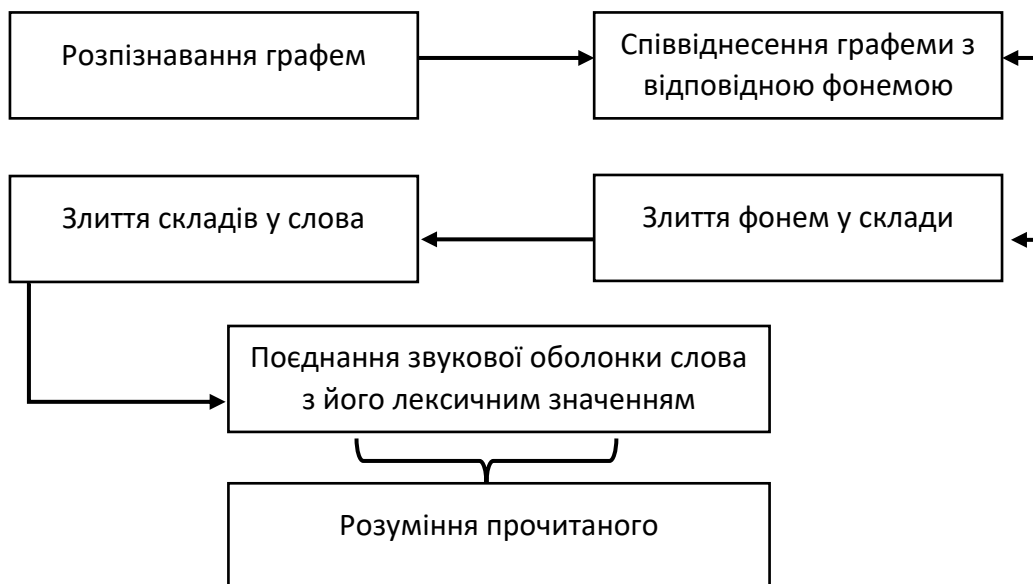
Молодший шкільний вік є критичним періодом розвитку мовлення, адже характеризується періодом засвоєння школярем знакової системи символів. Відтак, у цей час триває процес становлення писемного мовлення. Після формування навичок читання вони забезпечують подальшу початкову діяльність здобувачів освіти та є запорукою успішного опанування освітньої програми. Інклюзивна політика нашої країни сприяла збільшенню кількості здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами. Дизонтогенетичний розвиток зазначеної категорії здобувачів ускладнює у них процес засвоєння навичок читання, адже формування писемного мовлення – це складний процес, який ґрунтується на достатньо високому розвитку психічної сфери. Отже, знання механізмів та проявів порушень навичок читання у молодших школярів дозволить своєчасно виявити здобувачів початкової освіти, які потребують психолого-педагогічного супроводу та організації корекційно-розвиткового середовища для успішного засвоєння писемного мовлення.

З огляду на вищезазначені відомості, дослідження механізмів та проявів порушень навичок читання у молодших школярів є досить актуальним.

Дослідженню проблематики порушень формування писемного мовлення присвячено наукові роботи українських вчених, серед яких Ю. Годлевська, О. Гопіченко, Г. Грибань, Е. Данілавичутє, В. Ільяна, З. Мартинюк, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Л. Трофименко, М. Шеремет. Науковці зазначають, що в основі порушеного процесу формування навичок читання та письма лежить недостатня сформованість психічної сфери, усного мовлення, а також незрілість емоційно-вольової сфери.

Писемне мовлення – найвища психічна функція, яка онтогенетично формується останньою на основі достатнього розвитку всієї психічної сфери. На відміну від усного мовлення, яке за умов унормованого розвитку формується на основі наслідувальної діяльності під час соціальної взаємодії, писемне мовлення засвоюється молодшими школярами за умов спеціально організованого навчання [1].

Дослідження механізмів та проявів порушень навичок читання потребує знання про унормований функціональний склад процесів читання. Розглянемо його детальніше на основі досліджень Е. Данілавічюте, Л. Трофименко, В. Ільяни, Ю. Рібцун, З. Мартинюк, Г. Грибань [1; 2].

Відповідно до рис. 1 «Операції читання» можна констатувати наступне. Під час читання першим залучається до роботи зоровий аналізатор, відбувається операція розпізнавання графем. Далі відбувається процес співвіднесення графеми з відповідною фонемою, отже зі слухомовленнєвої пам'яті відшукується відповідний фонематичний образ звука. Наступною операцією є синтетична робота з поєднання фонем у склади та складів у слова. Останньою операцією процесів читання є поєднання отриманої звукової оболонки слова з його лексичним значенням. Зазначена операція пов'язана з розумінням семантики слова, тільки в цьому випадку досягається головна мета процесу читання – розуміння прочитаного.

Стійке порушення формування процесів читання в спеціальній науковій літературі позначається дефініцією «дислексія». На основі механізмів та проявів порушення формування навичок читання дислексію класифікують наступним чином: семантична, фонематична, оптична, мнестична, аграматична, тактильна [1; 2]. Розглянемо механізми та прояви порушень при кожному виді дислексії.

Механізмом семантичної дислексії є порушення звукоскладового синтезу та недостатні уявлення про синтаксичні зв'язки у реченні. Головним проявом цього виду є порушення розуміння прочитаного тексту за технічно правильною технікою читання.

Механізмом фонематичної дислексії є порушення фонематичних процесів. Проявами фонематичної дислексії є: спотворення звукоскладової структури слова; побуквене читання; заміни букв за акустико-артикуляторним принципом.

Механізмом оптичної дислексії є порушення формування оптико-просторових уявлень. Проявами зазначеного виду є труднощі засвоєння графем, подібних за оптико-просторовими ознаками, їх заміни та змішування.

Механізмом мнестичної дислексії є недостатня сформованість зорової та слухомовленнєвої пам'яті. Проявами цього виду дислексії є: порушення здатності засвоєння графем; порушення процесу співвіднесення зорового образу букви з відповідною фонемою; варіативні заміни букв у процесі читання.

Механізмом аграматичної дислексії є порушення формування граматичного ладу мовлення. Проявами аграматичної дислексії є: порушення узгодження іменників із прикметниками за родом, відмінком, числом; заміни числа займенників.

Механізмом тактильної дислексії є недостатній розвиток тактильного сприйняття. На відміну від попередніх видів дислексії, тактильна дислексія спостерігається лише в осіб із тяжкими порушеннями

зору. Проявом тактильної дислексії є порушення здатності сприймати шрифт Брайля за допомогою тактильного аналізатора.

Відтак, механізми тактильної та оптичної дислексії пов'язані з недостатнім розвитком вищих психічних функцій. В основі механізмів фонематичної, семантичної та аграматичної дислексії лежить порушення компонентів мовленнєвої системи. Механізм мнестичної дислексії одночасно поєднує недостатній розвиток психічної сфери та мовленнєвої системи.

Отже, дослідження механізмів та проявів порушень навичок читання у молодших школярів дозволило нам зробити наступні висновки. Механізм дислексії тісно пов'язаний із порушенням операцій читання на будь-якому етапі, від аналітико-синтетичної діяльності на етапі диференціації графем / пошуку відповідних фонем / злиття слів, до відбору лексичного значення слів. Порушення навичок читання у молодших школярів характеризується симптомокомплексом дислексій (оптична, аграматична, семантична, мнестична, фонематична, тактильна). В основі порушень навичок читання лежить недостатня сформованість: оптико-просторових уявлень; слухомовленнєвої пам'яті; зорової пам'яті; граматичної сторони мовлення; фонематичних процесів; тактильного сприйняття.

Подальше дослідження слід зосередити на розробці діагностичного інструментарію для виявлення рівнів сформованості навичок читання у молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Слово, 2015. 776 с.
2. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник / Е. Данілавичюте та ін. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України, 2022. 847 с.

Резякова Нонна Арчилівна,

здобувачка II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 013 Початкова освіта,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Моренко О.М.**

кандидат педагогічних наук,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасних умовах освітніх трансформацій, зумовлених цифровізацією суспільства, воєнними викликами та активним впровадженням дистанційного і змішаного навчання, проблема збереження здоров'я дітей набуває особливої актуальності. Формування здорового способу життя молодших школярів стає одним із пріоритетних завдань сучасної освіти, оскільки саме в цей віковий період закладаються базові цінності, звички та моделі поведінки, що визначають подальший життєвий шлях особистості.

Сучасна національна система освіти є ключовим чинником розвитку суспільства і держави, що визначає політичну, соціально-економічну, культурну та наукову життєдіяльність країни. Освітня реформа в Україні спрямована на модернізацію змісту й організації навчання відповідно до потреб сучасного суспільства. У межах Нової української школи особлива увага приділяється створенню сучасного освітнього середовища, яке забезпечує розвиток особистості учня, його безпеку, комфорт і здоров'язбереження.

Нове освітнє середовище розглядається як системна основа оновлення освіти, що інтегрує педагогічні, психологічні та соціальні компоненти. Відповідно до нормативних документів Міністерства освіти і науки України, передбачено оновлення навчального обладнання, урізноманітнення освітнього простору та формування безпечного просторово-предметного середовища. У цьому контексті особливого значення набуває реалізація оздоровчої функції освіти, спрямованої на гармонізацію взаємодії у системі

«учитель – учень – освітнє середовище» та становлення дитини як активного суб'єкта власного розвитку [3].

У науковому дискурсі здоров'я визначається як багатовимірне поняття, що охоплює фізичний, психічний, соціальний і духовний компоненти [2].

Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я – це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб [1]. Відповідно, здоровий спосіб життя трактується як свідомо обрана система поведінки людини, спрямована на збереження та зміцнення здоров'я і включає раціональне харчування, рухову активність, дотримання режиму дня, гігієнічних норм, психоемоційну рівновагу та відмову від шкідливих звичок.

Суттєвий вплив на формування здорового способу життя молодших школярів мають сучасні освітні формати. Дистанційне навчання, що ґрунтується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечує гнучкість, доступність та індивідуалізацію освітнього процесу. Водночас воно спричиняє низку викликів, серед яких: надмірне екранне навантаження, зниження рухової активності, порушення режиму дня, емоційне перенапруження, дефіцит живого спілкування, що негативно впливає на фізичний і психічний стан дітей [5].

Більш збалансованою моделлю виступає змішане навчання, яке поєднує традиційні очні форми з цифровими технологіями. Такий підхід забезпечує оптимальне поєднання педагогічної взаємодії та самостійної роботи учнів, сприяє розвитку відповідальності, саморегуляції та цифрової грамотності. Однак його ефективність залежить від рівня організації освітнього процесу, технічного забезпечення та професійної компетентності педагога [4].

У сучасних умовах особливого значення набуває впровадження здоров'язбережувальної педагогіки. Вона передбачає використання інтерактивних, ігрових, проєктних технологій, чергування видів діяльності, організацію фізкультхвилинок, дотримання санітарно-гігієнічних норм роботи з цифровими пристроями та створення позитивного психологічного клімату в класі. Важливою складовою є організація здоров'язбережувального уроку, що забезпечує баланс між навчальним навантаженням і відпочинком.

До ключових педагогічних умов формування здорового способу життя належать: раціональна організація освітнього процесу; забезпечення рухової активності; формування мотивації до здорового способу життя; розвиток навичок самоконтролю та саморегуляції; ефективна взаємодія школи та родини; створення безпечного та підтримувального освітнього середовища.

Актуальність проблеми посилюється особливостями розвитку молодших школярів як сензитивного періоду формування особистості. Діти цього віку активно адаптуються до навчального середовища, засвоюють соціальні норми та формують життєві стратегії, що зумовлює особливу відповідальність педагогів початкової школи [3].

Отже, формування здорового способу життя молодших школярів в умовах освітніх трансформацій є комплексним і багаторівневим процесом, що охоплює педагогічні, психологічні, соціальні та організаційні аспекти. Перспективи його розвитку пов'язані зі створенням інноваційного, безпечного та здоров'язбережувального освітнього середовища, здатного забезпечити гармонійний розвиток особистості учня в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ДУ «Миколаївський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України». URL : <https://mocdc.mk.ua/news/za-viznachennyam-vsesvitno%D1%97-organizaczi%D1%97-ohoroni-zdorovya-vooz-zdorovya-cze-stan-fizichnogo-duhovnogo-ta-soczialnogo-blagopoluchchya-a-ne-tilk-i-vidsutn/>
2. Поліщук Н.М. Характеристика змісту поняття «Здоров'я людини» в сучасних дослідженнях. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2010. С. 124–128. URL : <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/26-6.pdf#page=124>
3. Слинько Н. Освітнє середовище як фактор збереження і розвитку здоров'я молодшого школяра. URL : <https://surl.li/xvtzsi>
4. Трубочева С. Технологія змішаного навчання в здоров'язбережувальному освітньому середовищі гімназії. Український педагогічний журнал. URL : <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/392/325>
5. Ядрова Д., Панасюк І. Вплив дистанційного навчання на емоційний та психічний стан учнів і студентів. URL : https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/19958/1/SEIS_mono_2021_P050-060.pdf

Саснко Тетяна Андріївна,
доктор філософії за спеціальністю Спеціальна освіта,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕХАНІЗМИ І ПРОЯВИ ГРАФІЧНИХ ТА ОПТИКО-ПРОСТОРОВИХ ПОМИЛОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Освітня політика нашої країни, зосереджена на принципах дитиноцентризму та інклюзивної культури, об'єднала освітній процес здобувачів початкової освіти з унормованим типом розвитку та здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами. Молодший шкільний вік є критичним періодом розвитку особистості, адже в цей час здобувачі початкової освіти засвоюють знакову систему символів, отже, триває процес формування писемного мовлення. Здобувачі початкової освіти з особливими освітніми потребами мають труднощі становлення писемного мовлення через складність його організації в нейропсихолінгвістичному аспекті. Відтак, знання про механізми і прояви графічних та оптико-просторових помилок у молодших школярів з особливими освітніми потребами дозволить вчителям початкової школи оптимізувати освітній процес для зазначеної категорії здобувачів, адаптувати навчальні матеріали, що сприятиме якісному формуванню навичок письма.

Вивченню порушень формування навичок читання та письма присвячено дослідження українських науковців, серед яких Ю. Годлевська, О. Гопіченко, Г. Грибань, Е. Данілавичутє, В. Ільяна, З. Мартинюк, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Л. Трофименко, М. Шеремет. Дослідники дійшли висновку, що в основі несформованості писемного мовлення лежить недостатня розвиненість усного мовлення, недостатній розвиток вищих психічних функцій та незрілість емоційно-вольової сфери.

Аналіз спеціальної педагогічної літератури дозволив стверджувати, що графічні й оптико-просторові помилки характеризуються стійким системним помилковим накресленням букв. Зазначений вид помилок представлено в класифікації Є. Соботович та О. Гопіченко. В основі патологічного механізму графічних і оптико-просторових помилок лежить порушене формування або недостатня сформованість оптико-просторових уявлень: зорового сприйняття, зорово-моторної координації, просторового сприйняття, зорової пам'яті, графо-моторної пам'яті, зорового та кінетичного контролю [2; 3].

Розглянемо прояви графічних і оптико-просторових помилок.

1. Пропуски елементів букв, під час з'єднання яких дублюється однаковий елемент. Варіанти проявів: «иц-иц», «ау-ау». Механізм цього прояву пов'язаний із недостатнім розвитком графо-моторної пам'яті, зорово-моторної координації, зорового та кінетичного контролю. Унаочнений приклад на рис. 1.

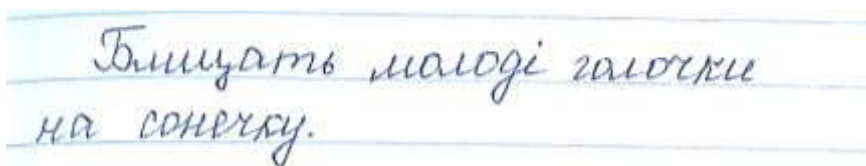

Рис. 1 Пропуски елементів букв, під час з'єднання яких дублюється однаковий елемент

2. Заміни букв з однаковою кількістю елементів, але різним розташуванням у просторі; дзеркальне написання графем. Типовими є заміни графем: «и-п», «в-д», «т-ш». Механізм цього типу помилок обумовлений недостатньою сформованістю просторового сприйняття та оптико-кінетичного контролю. Унаочнений приклад на рис. 2.

Рис. 2. Заміни букв з однаковою кількістю елементів, але різним розташуванням у просторі

3. Заміни графем, що містять однакові елементи, але різняться кількістю, чи додатковими елементами. Типовими для таких помилок є заміни: «л-я», «ш-щ», «х-ж», «к-ж», «ю-н», «и-ш», «ц-щ». Зазначений тип проявів пов'язаний із недостатньою сформованістю графо-моторної пам'яті та зорово-моторного контролю. Унаочнений приклад на рис. 3.

Рис. 3. Заміни графем, що містять однакові елементи, але різняться кількістю чи додатковими елементами

4. Порушене розташування елементів однієї букви у просторі. Типовими є наступні варіанти написання: «ю-но», «т-пг», «м-пг», «х-сс», «ж-ск», «а-оі», «ш-іі». Механізм цього прояву пов'язаний із недостатньою сформованістю просторового сприйняття, графо-моторної пам'яті, зорового та кінетичного контролю. Унаочнений приклад на рис. 4.

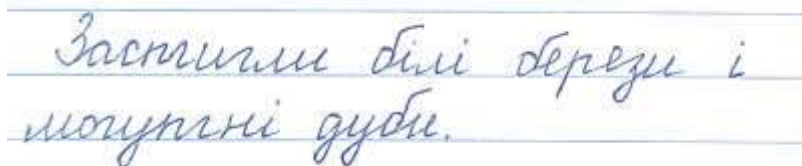

Рис. 4. Порушене розташування елементів однієї букви у просторі

5. Змішування і заміни графем за кінетичною схожістю. Типовими для цього типу помилок є: «а-д», «м-и», «с-о», «о-а», «и-й», «я-л». Механізмом зазначеного типу є недостатня сформованість графо-моторної пам'яті та оптико-кінетичного контролю. Унаочнений приклад на рис. 5.

Рис.5. Змішування і заміни графем за кінетичною схожістю

6. Додавання зайвих елементів графем. Варіанти проявів: «т-ял», «ш-ни». Механізмом цього прояву є недостатня сформованість графо-моторної пам'яті. Унаочнений приклад на рис. 6.

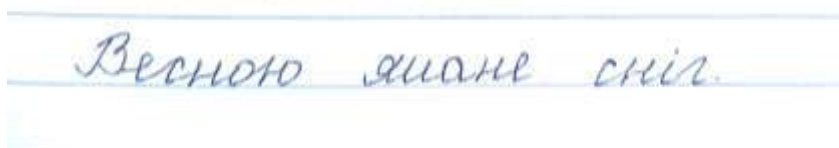

Рис.6. Додавання зайвих елементів графем

Отже, вивчення механізмів та проявів графічних та оптико-просторових помилок у молодших школярів з особливими освітніми потребами дозволило нам зробити наступні висновки. Симптомоутворювальним механізмом графічних та оптико-просторових помилок у молодших школярів з особливими освітніми потребами є недостатня сформованість оптико-просторових уявлень. Недостатня сформованість зорового гнозису, зорово-моторної координації, зорового та кінетичного контролю, графо-

моторної пам'яті призводить до труднощів формування образів фонемографем, що своєю чергою провокує появу стійкого системного помилкового накреслення букв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Годлевська В. Ю. Оптична дисграфія: поняття, корекція, профілактика. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2020. № 61. С. 13–18.
2. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Слово, 2015. 776 с.
3. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник / Е. Данілавичюте та ін. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України, 2022. 847 с.

Слюсар Ярослава Сергіївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Фурман О. Ф.**,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Емоційна сфера є невід'ємною складовою психічного розвитку особистості та відіграє важливу роль у формуванні поведінки, міжособистісної взаємодії та здатності адаптуватися до соціального середовища. У молодшому шкільному віці значення емоційного розвитку особливо зростає, оскільки саме в цей період закладаються основи самосвідомості, формуються уявлення про власні почуття та переживання інших людей, а також відбувається становлення емоційно-ціннісної сфери особистості. Усвідомлення, розуміння й прийняття власних емоцій виступає необхідною умовою гармонійного розвитку дитини та її психоемоційного благополуччя [6].

Актуальність проблеми формування емоційного інтелекту зумовлена його безпосереднім впливом на процеси соціалізації, комунікації та розвиток ключових життєвих компетентностей молодшого школяра. Низький рівень розвитку емоційного інтелекту може призводити до труднощів у спілкуванні, конфліктних ситуацій, зниження навчальної мотивації та невпевненості в собі, тоді як сформованість емоційної компетентності сприяє успішній взаємодії та особистісному зростанню [9].

У сучасному психолого-педагогічному дискурсі емоційний інтелект розглядається як багатовимірне утворення, що поєднує когнітивні та афективні компоненти та забезпечує усвідомлення, розуміння і регуляцію емоцій. Його становлення пов'язане з переосмисленням традиційного уявлення про інтелект, що раніше зводився переважно до когнітивних здібностей, і визнанням важливої ролі емоцій у досягненні життєвого успіху. Вагомий внесок у розвиток концепції емоційного інтелекту зробили П. Селовей і Дж. Майєр, які визначили його як здатність розпізнавати власні та чужі емоції, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для регуляції мислення та поведінки [1; 8].

Подальшого розвитку ця ідея набула у працях Д. Гоулмана, який довів, що успішність особистості значно залежить від здатності до самосвідомості, саморегуляції, емпатії та соціальної взаємодії. Р. Бар-Он у свою чергу розглядав емоційний інтелект як сукупність емоційних і соціальних компетентностей, що забезпечують ефективну адаптацію до умов середовища [10].

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування емоційного інтелекту, оскільки в цей час дитина активно опановує навички саморегуляції, розвиває здатність до емпатії та набуває досвіду соціальної взаємодії. Емоційний інтелект у цьому віці має інтегративний характер і включає когнітивні, афективні та регулятивні компоненти, що взаємодіють між собою. За Е. Носенко та Н. Ковригою, до ключових здібностей емоційного інтелекту належать усвідомлення власних емоцій, регуляція емоційних станів, самомотивація, розпізнавання емоцій інших людей та здатність до побудови

конструктивних міжособистісних взаємин, що забезпечує розвиток соціальної компетентності молодших школярів і сприяє формуванню позитивного образу «Я» [7].

Формування емоційного інтелекту пов'язане з особливостями виникнення емоційних реакцій. Як зазначає М. Яцюк, емоція виникає як результат послідовного психічного процесу, що включає сприймання ситуації, її первинну оцінку, пізнавальну активність, надання особистісного значення, повторну оцінку та формування відповідної поведінкової реакції, яка проявляється в переживаннях і зовнішніх діях. Такий підхід свідчить про тісний взаємозв'язок когнітивних і емоційних процесів, що лежить в основі формування емоційного інтелекту [4].

У педагогічному аспекті емоційний інтелект розглядається як результат цілеспрямованого впливу освітнього середовища. Ідеї розвитку емоційної сфери особистості мають глибокі традиції в українській педагогіці, зокрема у працях В. Сухомлинського, який наголошував на важливості формування емоційної культури як складника всебічного розвитку дитини, здатності розуміти інших і керувати власними почуттями. Сучасні дослідники підкреслюють, що розвиток емоційного інтелекту потребує створення психологічно комфортного освітнього середовища та системного педагогічного впливу [5].

Важливу роль у формуванні емоційного інтелекту відіграє особистість учителя, оскільки рівень його емоційної компетентності визначає характер педагогічної взаємодії та психологічний клімат у класі. За Т. Котик, до базових складових емоційного інтелекту вчителя належать емпатія, здатність до саморегуляції та комунікативність, які є необхідними для ефективної педагогічної діяльності. У сучасних умовах учитель виступає не лише джерелом знань, а й емоційним наставником, який створює атмосферу довіри, підтримки та безпеки [2].

Формування емоційного інтелекту має міжпредметний характер і реалізується в процесі навчальної та позаурочної діяльності, соціально-психологічних тренінгів і педагогічного супроводу, що забезпечує цілісність розвитку особистості. Наукові дослідження доводять, що розвиток емоційного інтелекту є поетапним процесом, який потребує системної організації. І. Андрєєва виокремлює мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, навчальний, практичний і творчий етапи формування емоційного інтелекту, підкреслюючи особливу значущість молодшого шкільного віку як періоду активного становлення емоційної сфери [3].

Таким чином, формування емоційного інтелекту молодших школярів є складним багатокомпонентним процесом, що поєднує психологічні механізми та педагогічні впливи. Його ефективність залежить від цілеспрямованої організації освітнього середовища, використання відповідних методів навчання та рівня емоційної компетентності вчителя. Розвиток емоційного інтелекту виступає важливою умовою гармонійного особистісного розвитку, успішної соціалізації та навчальної діяльності дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Димченко В. Емоційний інтелект як засіб підвищення когнітивних та креативних можливостей молодших школярів. *Нова педагогічна думка*. 2021. Т. 4, Вип. 104. С. 119–123.
2. Котик Т. Емоційний інтелект учителів початкової школи. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. Вип. 23. С. 14–19.
3. Котик Т. М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Астон, 2020. 192 с.
4. Лесик А. С., Сапранкова К. В. Психолого-педагогічне обґрунтування розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у системі Нової української школи. *InterConf : Scientific Collection with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Global and Regional Aspects of Sustainable Development»*, Copenhagen, Denmark, 6–8 October. 2023. Denmark, 2023. № 173. Р. 98–101.
5. Мельник О. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 1, Вип. 72. С. 128–133.
6. Михайленко Ю., Підгурська В. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів на уроках читання. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи* : збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І. Голубовської. Житомир, 2023. С. 91–94.
7. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ, 2003. 126 с.

8. Півовар С. П., Півовар Н. В. Аналіз сучасного стану сформованості емоційного інтелекту молодших школярів в освітній теорії і практиці. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2025. Вип. 51. С. 247–253.

9. Шпак М. М. Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. Vol. 6, Iss. 68. P. 71–74.

10. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D. Models of Emotional Intelligence. *Handbook of Intelligence*. 2000. Vol. 2. P. 396–420.

Соломон Анастасія Михайлівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
Науковий керівник – **Оліяр М. П.,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

МОЛОДШИЙ ШКОЛЯР ЯК СУБ'ЄКТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

За сучасних складних соціально-економічних умов дуже важливо реалізувати діяльнісний підхід у навчанні й вихованні учнів ЗЗСО, сформувати в них уміння й навички самостійної навчальної роботи, що є основою суб'єктності школярів в освітньому процесі. У Державному стандарті початкової освіти акцентовано на такій ключовій компетентності, як «навчання протягом життя, що передбачає опанування вмінь, необхідних для окреслення цілей навчання, планування власного часу, заходів та способів реалізації цілей, відстеження власного поступу і рефлексію щодо досягнення результатів; уміння організовувати власний навчальний простір, навчатися самостійно і в групі, очно і дистанційно» [1]. Як зазначає В. Рибалка, «особистість – це суб'єкт свідомої продуктивної діяльності та суспільної поведінки, індивід із соціально-зумовленою системою психічних властивостей, що формується і виявляється у творчій та самоперетворювальній діяльності, спілкуванні та опосередковує, регулює взаємодію людини з навколишнім середовищем» [3, с. 274].

Молодший школяр як суб'єкт освітньої діяльності розвивається і формується в її межах, засвоюючи нові способи розумових дій та операцій: аналіз, синтез, узагальнення, класифікацію та ін. Саме в навчальній діяльності здійснюються основні відносини молодшого школяра із соціумом, формуються такі важливі якості його особистості, як самосвідомість і самооцінка, мотивація досягнення, довільність і продуктивність пізнавальних процесів, а також ставлення до себе, до світу, до оточуючих людей.

Важливість забезпечення суб'єктності школярів підкреслює І. Зязюн, який зазначає, що «важливим і складним завданням є переведення змісту освіти у внутрішній світ особистості. Для цього необхідно організувати психологічно обґрунтовану діяльність двох рівнозначних у відношеннях суб'єктів: учитель – учень, прагнучи актуалізувати формування в учнів внутрішньо-особистісної мотивації при задоволенні їхніх сутнісних (існуючих і формованих) потреб» [2, с. 15]. Учень як суб'єкт власної навчально-пізнавальної діяльності характеризується наявністю: сформованої системи мотивів та потреб учіння, пізнавальних інтересів, бажання вчитися; певних якостей особистості: допитливості, працездатності, посидючості, уважності та ін.; теоретичного мислення, що включає аналіз суті предметів і явищ, у тому числі власної навчально-пізнавальної діяльності; розвиненої рефлексії, спрямованої на усвідомлення способів цієї діяльності, що є основою регуляції розумової роботи; критичного мислення, основною функцією якого є контроль, що включає рефлексивний та нерефлексивний аналіз, обґрунтування й аргументоване ставлення до мети діяльності, її процесу і результату; особистісної оцінки та самооцінки; моральних якостей особистості.

Виникненню та формуванню бажання вчитися сприяє набута дитиною потреба в навчальній діяльності, а також мотиви навчальних дій. Уміння вчитися з'являється під час оволодіння навчальними діями в ході розв'язання відповідних завдань. Ці вміння виділяються серед інших загальнокультурних

умінь і означають здатність людини долати власну обмеженість не тільки в галузі конкретної навчально-пізнавальної діяльності, а й у будь-якій іншій сфері діяльності та людських відносин.

Можна виділити три етапи процесу становлення школяра як суб'єкта освітньої діяльності:

- формування психологічних механізмів, що дозволяють учням ставити перед собою чергове навчальне завдання та знаходити засоби і способи його розв'язання;
- становлення механізмів самооцінки, регуляції та рефлексії спочатку в колективній, груповій, а потім в індивідуальній навчальній діяльності;
- створення умов, що забезпечують самовизначення кожного учня як суб'єкта навчальної діяльності та перетворення її на одну із сфер самореалізації особистості.

Розвиток суб'єктності молодших школярів в освітньому процесі відбувається поступово. Спочатку зростає запас знань, збільшується їх системність, збагачуються інтелектуальні вміння; відбувається трансформація розумових якостей – посилюється самостійність, з'являються і стають виразнішими елементи продуктивного, творчого мислення; розвивається гнучкість розуму, долається інерція мислення; зменшується схильність до стереотипних реакцій, натомість зростає критичність мислення; покращується здатність учнів мислити абстрактно.

Таким чином, зміна орієнтирів в освітній системі зміщує головний акцент із засвоєння основ наук на здатність сучасної людини вчитися впродовж усього життя. Суб'єктом освітньої діяльності є школяр, який не тільки засвоює зміст навчального матеріалу, але й співвідносить його із власним досвідом навчальної і практичної діяльності, сам регулює, контролює, коригує процес і результати своєї навчальної діяльності на основі рефлексії, поступово оволодіваючи комплексом загальнонавчальних умінь і навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-2025-%D0%BF#Text>.
2. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи* : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Віпол, 2000. С. 11–57.
3. Рибалка В. В. Особистість як суб'єкт творчої трудової діяльності та професійного становлення. *Професійна освіта: педагогіка і психологія* : польсько-український щорічник. Київ ; Ченстохова, 2000. С. 267–276.

Сухомлінова Анастасія Сергіївна,
асистентка кафедри початкової і спеціальної освіти,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

ШКОЛА ДЛЯ ВСІХ: ЯК ІНКЛЮЗІЯ ЗМІНЮЄ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛЯ

Інклюзивна освіта посідає центральне місце у процесі модернізації сучасної школи та формуванні нової педагогічної парадигми, орієнтованої на розвиток кожної особистості відповідно до її потенціалу. Концепція «школи для всіх» утверджує право кожної дитини на доступ до якісного навчання, незалежно від особливостей психофізичного розвитку, соціального статусу чи життєвих обставин. Така модель освіти створює передумови для ширшого професійного переосмислення діяльності педагога, змінюючи її зміст, структуру та ціннісні основи.

Професійна діяльність учителя в інклюзивному освітньому середовищі характеризується високою складністю, адже поєднує функції навчання, виховання, психологічної підтримки та соціальної інтеграції здобувачів освіти. Учитель має глибоко розуміти різноманіття навчальних можливостей дітей, володіти навичками педагогічної діагностики, планування індивідуальних освітніх траєкторій, створення адаптивного навчального контенту. Для цього необхідно спиратися на знання з педагогіки, психології, нейропсихології, корекційної освіти, що забезпечує інтеграцію міждисциплінарного підходу до освітнього процесу.

Професійні компетентності вчителя в умовах інклюзії розширюються та ускладнюються. Поряд із дидактичною і методичною компетентністю формується інклюзивна, психолого-педагогічна, комунікативна,

фасилітативна та рефлексивна компетентність. Інклюзивна культура педагогічної діяльності передбачає здатність до співпраці з асистентом учителя, практичним психологом, соціальним педагогом, дефектологом, логопедом, а також до ефективної комунікації з батьками дітей. Така взаємодія потребує вміння координувати спільні дії учасників освітнього процесу, обмінюватися інформацією, визначати оптимальні стратегії підтримки учня. Командна робота виступає основою для становлення професійної зрілості педагога, розвитку його соціальної емпатії та вміння діяти у ситуації педагогічної невизначеності [1, с. 1–2].

Інклюзія спричиняє переорієнтацію ціннісних засад педагогічної професії. Вчитель поступово переходить від стандартизованого уявлення про навчальні результати до розуміння освіти як процесу особистісного розвитку дитини. Гуманістична система цінностей визначає пріоритети педагогічної діяльності – повагу до людської гідності, прийняття індивідуальних різниць, доброзичливість і толерантність. Інклюзія сприяє утвердженню педагогічної етики нового типу, що ґрунтується на принципах підтримки, взаємодії, співпереживання й довіри. Такий етичний вимір визначає нову орієнтацію педагогічного професіоналізму – його гуманістичну, аксіологічну та соціальну змістовність.

Важливим аспектом впливу інклюзії є розвиток рефлексивних механізмів професійного самовдосконалення педагога. Рефлексія дозволяє аналізувати результати навчальної діяльності, переосмислювати власні методи викладання, оцінювати їх відповідність потребам конкретних учнів. Здатність до самоаналізу та самокорекції формує основу саморозвитку учителя як дослідника власної професійної практики. Ця тенденція посилюється завдяки використанню сучасних форм підвищення кваліфікації – тренінгів, майстер-класів, професійних спільнот, участі у науково-методичних проєктах. Такі форми сприяють формуванню педагогічної рефлексії, розвитку аналітичного мислення та творчого потенціалу.

Інклюзивна освіта детермінує становлення нової професійної ідентичності вчителя. Педагог усвідомлює себе учасником соціальних змін, носієм ідей гуманізму та справедливості, відповідальним за реалізацію права кожної дитини на освіту. Відчуття професійної місії формує внутрішню мотивацію до педагогічної діяльності, забезпечує моральну стійкість і готовність до професійних викликів. Розуміння важливості власної ролі в освітньому процесі стимулює розвиток громадянської активності педагога і його прагнення до вдосконалення професійного середовища.

Отже, інклюзія перетворюється на системний чинник професійної еволюції сучасного вчителя. Вона змінює зміст, структуру й методологію педагогічної діяльності, формує компетентності, орієнтовані на гуманістичні, етичні та соціальні цінності. Школа, що реалізує принцип «для всіх», є середовищем професійного становлення педагога, у якому відбувається формування його рефлексивної свідомості, соціальної відповідальності та готовності діяти в складних інтегрованих освітніх умовах. Інклюзія поглиблює сутність педагогічної професії, утверджуючи її як ключовий фактор розвитку духовно-морального потенціалу суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Yefremenko A., Lukanska H., Bahno Y. Features of the Implementation of Inclusive Education in Ukraine: Challenges, Strategies and Development Prospects. *Problems of Modern Transformations. Series: Pedagogy and Psychology*. 2024. № 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-6-03-02>.

Томин Марія Ярославівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
Науковий керівник – **Оліяр М. П.**,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

Розвиток інтелекту є одним із центральних завдань гармонійного розвитку особистості молодшого школяра. Турбота про зростання інтелекту дітей – важливе завдання сім'ї і школи. Адже «сучасні

соціальні умови вимагають від людини здатності знаходити ефективні способи вирішення проблеми, вибирати оптимальний розв'язок із кількох варіативних, вміння передбачати можливий розвиток подій, аргументовано і несуперечливо обґрунтовувати свою точку зору або прийняте рішення» [2].

Молодший шкільний вік характеризується певним рівнем інтелектуальних здібностей, таких, як пам'ять, сприйняття, уява, мислення, увага. Розрізняють також загальні інтелектуальні здібності та спеціальні. Для формування інтелекту дитини необхідний різнобічний розвиток пізнавальних здібностей (різноманітних почуттів, спостережливості, різних видів пам'яті, стимулювання уяви), але особливо розвиток мислення.

Розвиток інтелектуальних здібностей безпосередньо пов'язаний з усіма основними предметами початкової школи. Так, зокрема, значний потенціал у цьому плані мають уроки гуманітарного циклу (українська мова, літературне читання, «Я досліджую світ», мистецтво), які відіграють ключову роль у розвитку мислення, емоційного інтелекту, креативності учнів. Під час цих уроків інтегруються знання про мову, літературу, природу та суспільство, у дітей формуються причиново-наслідкові зв'язки між різними явищами суспільного життя, формується цілісний світогляд.

Гуманітарні дисципліни містять також великі можливості для розвитку креативного мислення учнів початкових класів. «Збагачуючи емоційну сферу дітей відповідними сюжетами, образами, змістом цікавих форм, методів та засобів (ігрових, нестандартних уроків, інтегрованих уроків), а також зміст занять, який передбачає складання казки чи оповідання; вигадкування кінцівки до твору; читання у ролях; добір прислів'їв; мовний або літературний квест; урок-гра (подорож); вікторини, дитина стає «відкривачем», «пошуковцем», що спонукає школяра до створення нового» [1].

У молодшому шкільному віці мислення стає провідною психічною функцією, яка інтелектуалізується та набуває довільного характеру. Уроки української мови і літературного читання сприяють не тільки розвитку розумових здібностей учнів, але і їхнього мовлення, моральних якостей і в цілому особистості дитини. Інтенсивний розвиток логічного мислення, уваги і пам'яті учнів допомагає їм успішно здійснювати аналіз правил, що вивчаються на уроках української мови, краще розуміти їх. Через аналіз мовних явищ, вивчення літературних творів, дискусії за їх змістом молодші школярі вчать міркувати, вибудовувати логічні ланцюжки аргументації своїх думок. Уроки української мови та літературного читання є багатим джерелом для формування моральних орієнтирів, громадянськості, здатності глибше розуміти емоційний стан інших людей.

Розумовий розвиток неможливий без розвитку мовлення учнів. Збагачення мовлення, розуміння значення слова, вживання в мовленні образних висловів, прислів'їв, приказок – усе це завдання уроків української мови, літературного читання. Великий простір для розумового розвитку учнів надають такі предмети, як «Я досліджую світ», «Мистецтво», іноземні мови. Їх вивчення формує світогляд молодших школярів, розвиває спостережливість і мислення, виховує дбайливе ставлення до довкілля, збагачує знання учнів шляхом пізнання нового. Діти молодшого шкільного віку загалом виявляють схильність до гуманітарних наук. Вони легко й охоче вивчають нові слова та мовленнєві зразки, опановують різноманітні мовні конструкції, без особливих труднощів розвивають мовний слух і артикуляцію. При цьому активно розвиваються сприйняття, увага, різні форми мислення: наочно-дієве, наочно-образне, словесне, логічне та ін.

Для реалізації системи всебічного розумового розвитку молодших школярів використовуються традиційні типи уроків зі збереженням усіх основних етапів. Проте методика проведення кожного етапу уроку істотно змінюється, вправи поступово ускладнюються, перехід від однієї вправи до іншої здійснюється в міру оволодіння молодшими школярами прийомами виконання навчальних завдань. Для включення в роботу найважливіших інтелектуальних якостей учня на початку уроку важливо, щоб молодші школярі разом із педагогом сформулювали тему і мету заняття. Для цього вчитель організовує роботу з учнями так, щоб на основі глибокої й активної словесно-розумової діяльності учні змогли виконати це завдання. Таким чином забезпечується високий рівень залучення школярів до навчальної діяльності, в активній формі повторюється раніше вивчений навчальний матеріал, необхідний для засвоєння нової теми. Удосконалюються мовленнєві здібності, відбувається розвиток різних видів мислення, пам'яті, уваги та спостережливості школярів.

Результати досліджень у галузі психології та педагогіки, зокрема наукові дослідження вікових особливостей розвитку інтелекту молодших школярів, а також досвід практичної педагогічної роботи – усе це сприяє створенню системи всебічного інтелектуального розвитку учнів початкових класів у процесі викладання уроків гуманітарного циклу. Освітня система передбачає таку реалізацію навчально-

виховного процесу, за якої на кожному структурному етапі уроків у ході вивчення матеріалу та на його основі одночасно формується й удосконалюється низка інтелектуальних якостей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іщук О. Формування креативного мислення молодших школярів засобами дидактичної гри у процесі навчання. URL: <https://surl.li/oldlii>.
2. Листопад Н. Розвиток логічного мислення молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. URL: <https://surl.li/cc/rsqyln>.

Фоміна Марина Олександрівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Лапшина І. С.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Сучасна освітня система України орієнтується на принципи доступності, рівності та інклюзії, що передбачає створення умов для навчання всіх дітей незалежно від їхніх психофізичних особливостей. Особливої уваги потребують діти з порушеннями опорно-рухового апарату, оскільки їхня інтеграція в освітній процес супроводжується низкою специфічних труднощів організаційного, педагогічного та соціального характеру.

Порушення опорно-рухового апарату охоплюють широкий спектр станів, які можуть бути як вродженими, так і набутими, та проявляються у зниженні або обмеженні рухових функцій. До цієї категорії належать, зокрема, дитячий церебральний параліч, наслідки травм, вроджені аномалії розвитку опорно-рухової системи. Такі порушення часто супроводжуються додатковими труднощами: порушеннями мовлення, координації, швидкої втомлюваності, що безпосередньо впливає на процес навчання. Згідно із Законом України «Про освіту», особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту. До категорії таких осіб зараховано дітей із порушеннями ОРА [1].

Однією з ключових проблем є **архітектурна та фізична доступність освітнього середовища**. Незважаючи на поступові зміни, не всі заклади освіти обладнані пандусами, ліфтами, спеціальними меблями та санітарними умовами, необхідними для комфортного перебування дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Відсутність безбар'єрного середовища значно ускладнює участь таких учнів у повноцінному навчальному процесі.

Важливою складовою проблематики є **адаптація освітнього процесу**. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату часто потребують індивідуалізації навчання, що включає зміну темпу роботи, обсягу завдань, способів подання матеріалу та форм контролю знань. Наприклад, складнощі з письмом можуть компенсуватися використанням комп'ютерних технологій або усних відповідей. Проте не всі вчителі мають достатній рівень підготовки для ефективної реалізації таких підходів.

Окрему увагу слід приділити **психолого-педагогічному супроводу**. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату можуть відчувати труднощі у спілкуванні з однолітками, мати занижену самооцінку або підвищену тривожність. Тому важливо створювати позитивний соціально-психологічний клімат у класі, розвивати толерантність серед учнів та забезпечувати підтримку з боку психолога, асистента вчителя і батьків.

Ще однією проблемою є **недостатній рівень підготовки педагогів** до роботи в умовах інклюзивного навчання. Вчителі часто стикаються з труднощами у виборі ефективних методів навчання, адаптації матеріалів та оцінювання навчальних досягнень таких учнів. Це зумовлює необхідність підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема через тренінги, курси та самоосвіту.

Не менш важливим є питання **використання сучасних технологій**. Інформаційно-комунікаційні технології можуть значно полегшити процес навчання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Наприклад, використання спеціалізованого програмного забезпечення, голосового введення тексту, інтерактивних навчальних ресурсів дозволяє компенсувати обмеження у фізичній діяльності та підвищити мотивацію до навчання.

Суттєвою проблемою також є **взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу**. Ефективне навчання дітей з особливими освітніми потребами можливе лише за умови тісної співпраці вчителя, асистента вчителя, батьків, фахівців інклюзивно-ресурсного центру. Недостатній рівень комунікації між цими сторонами може негативно впливати на результати навчання та розвиток дитини.

Крім того, важливо враховувати **індивідуальні освітні потреби кожної дитини**. Не існує універсального підходу до навчання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, оскільки кожен випадок є унікальним. Саме тому розробка індивідуальної програми розвитку є необхідною умовою ефективної організації освітнього процесу [2].

Таким чином, проблематика навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату є комплексною і потребує системного підходу до її вирішення. Вона охоплює матеріально-технічні, педагогічні, психологічні та соціальні аспекти. Подолання цих труднощів можливе за умови впровадження принципів інклюзивної освіти, підвищення професійної компетентності педагогів, розвитку безбар'єрного освітнього середовища та активного використання сучасних технологій.

Висновки

Навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах сучасної школи потребує створення спеціальних умов, спрямованих на забезпечення рівного доступу до освіти. Основними викликами залишаються недостатня матеріально-технічна база, потреба в адаптації навчального процесу та підготовці педагогів. Водночас впровадження інклюзивного підходу, розвиток цифрових технологій та налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу відкривають нові можливості для забезпечення якісної освіти таких дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyizagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 25.04.2026).
2. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Інклюзивне навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах початкової школи. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. № 1. С. 15–23.

Фурман Ольга Федорівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЛІЛІНГВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НА ЗАСАДАХ АДИТИВНОГО БІЛІНГВІЗМУ

Сучасний етап реформування національної освіти ставить за мету формування цілісної особистості, здатної до ефективної комунікації. У контексті Нової української школи мовленнєва компетентність є наскрізною, проте її формування в умовах полілінгвізму потребує специфічних підходів. У класах з дітьми, які вдома спілкуються іншою мовою, виникає потреба в такій системі роботи, яка б дозволяла дитині не просто вивчати правила, а вільно використовувати державну мову як інструмент пізнання, гри та творчості.

Двомовність за відсутності спеціальної методичної підтримки часто стає причиною труднощів у сприйнятті навчального матеріалу з інших предметів, оскільки дитина витрачає когнітивні ресурси на декодування мови. Актуальність статті посилюється потребою в інструментах, що забезпечують рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього домашнього мовного середовища. Важливість вивчення теми також зумовлена необхідністю розробки методик, які допоможуть дитині диференціювати мовні норми на ранньому етапі, запобігаючи закріпленню помилок інтерференції в майбутньому.

Мета розвідки – теоретично обґрунтувати ефективність комплексної методики, що базується на засадах адитивного білінгвізму, для пришвидшення мовної адаптації молодших школярів та розвитку мовлення.

Освітній процес України забезпечується державною мовою та 9 мовами національних спільнот. Загалом у шкільній програмі представлено 31 мову, причому 19 з них є мовами національних меншин, що підкреслює інклюзивність освітнього простору. Вивчення державної мови є обов'язковою засадою освітньої мовної політики.

Мовний ландшафт України характеризується вираженою неоднорідністю та домінуванням різних моделей білінгвізму залежно від географічного поширення. У південних, східних та центральних регіонах спостерігається стійка тенденція до змішаного українсько-російського білінгвізму. Така двомовність сформувалася штучно, здебільшого під тиском держави-колонізатора, має соціальний характер. Російською мовою стали послуговуватися етнічні українці, забуваючи свою рідну мову. Західні та прикордонні території теж не можна вважати монолінгвальними, оскільки вони демонструють інтенсивні процеси міжмовного зближення з мовами суміжних держав. Зокрема, це проявляється у функціонуванні українсько-польських, українсько-угорських та українсько-румунських мовних контактів, що зумовлює специфіку мовленнєвої адаптації суб'єктів навчання в цих регіонах [3].

Здебільшого під двомовністю розуміють «практику індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї державної або соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах» [2, с. 131] чи «активне, вільне володіння двома або більше мовами на однаковому рівні» [1, с. 115]. Адитивний білінгвізм описує таку модель двомовності, за якої друга мова засвоюється без шкоди для першої. Це ситуація, коли нова мова та культура збагачують особистість, а не витісняють її коріння. На відміну від субтрактивного білінгвізму, коли друга мова поступово замінює першу, призводячи до її втрати, адитивний білінгвізм працює за принципом накопичення. Дитина чи дорослий розвиває нові лінгвістичні навички, зберігаючи високу компетенцію в рідній мові [7].

При адитивній моделі обидві мови сприймаються як цінний ресурс. Це важливо для молодших школярів, оскільки дитина не відчуває провини за те, що вдома розмовляє інакше, а рідна мова слугує міцним фундаментом (когнітивною опорою) для розуміння граматичних структур нової мови. Адитивний білінгвізм позитивно впливає на самооцінку дитини та її успішність у школі [4]. Наукові дослідження доводять, що саме адитивний білінгвізм має інтелектуальні переваги: розвиває гнучкість мислення, а саме здатність бачити об'єкт з різних точок зору. Білінгви раніше починають розуміти, що мова – це система символів, і легше вивчають третю чи четверту мови; формується дивергентне мислення через здатність знаходити багато варіантів розв'язання однієї задачі [5]. Адитивний білінгвізм дозволяє людині перебувати у двох культурах. Це формує толерантність та відкритість, оскільки людина змалечку розуміє, що світ багатогранний [6].

На наш погляд, можна визначити стратегічні напрямки роботи з розвитку мовлення учнів початкових класів з іншомовних родин:

1. *Збагачення, уточнення та активізація словника через емоційні домінанти (зачіпки), адже діти-білінгви часто знають назви предметів, але не володіють дієсловами та прикметниками, які роблять мовлення живим (картки “Живі слова”, вправа “Кошик настрою”).*

2. *Робота над удосконаленням звуковимови – подолання фонетико-орфоепічного бар'єру під час проведення артикуляційної гімнастики. Українська мова, як і всі мови, має специфічну мелодику та звуковимову, тому наслідування вимови є основним прийомом роботи, враховуючи вік дітей (вправа “Луна”, коли учні повторюють за вчителем короткі фрази, фокусуючись на специфічних звуках; рольове читання з розігруванням діалогів за ролями).*

3. *Формуючи навички зв'язного мовлення, працюємо також над розвитком мовної стійкості (гра «Українськомовний острів», ранкові зустрічі зі щоденними короткими обговореннями новин дня).*

4. *Для формування граматичного ладу мовлення в молодших школярів-білінгвів важливо використовувати ігрові вправи, які допомагають дитині відчувати структуру української мови та подолати інтерференцію («Знайди шпигуна», «Лагідна мова» та ін.).*

Таким чином, вчитель не має боротися з домашньою мовою учня. Визнаючи її право на існування, вчитель знімає психологічну напругу, що дозволяє державній мові органічно увійти в мовну картину світу дитини. Впровадження принципів адитивного білінгвізму сприятиме тому, що нова мова та культура збагачуватимуть особистість, а не витіснятимуть її коріння. У випадку українсько-російського білінгвізму мета школи – не просто навчити мовних норм, а повернути дитину в український мовно-культурний простір, максимально швидко й ефективно відновити її природну, історичну мовну ідентичність.

Українська мова має стати мовою успіху, а школа – транслювати думку про те, що якою мовою до дитини зверталися в дитинстві, не є її провиною; проте мова, якою спілкуватиметься вона та її майбутні діти, – це її власний свідомий вибір і відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Русанівський В. М. Споріднена і віддалена двомовність як об'єкт сучасної лінгвістики. *Мовознавство*. 2007. № 1. С. 3–5.
2. Українська мова : енциклопедія / ред.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл., 2007. 284 с.
3. Фурман О. Ф. Комунікативно-культурологічні стратегії навчання державної мови в умовах білінгвального простору. *Перспективи та інновації науки*. 2026. № 2 (60). С. 1549–1562.
4. Baker C., Wright W. E. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. 7th ed. Multilingual Matters, 2021. 536 p.
5. Bialystok E. *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 288 p.
6. Cummins J. *Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Multilingual Matters, 2000. 320 p.
7. García O., Wei L. *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. New York : Palgrave Macmillan, 2014. 176 p.

Цапенко Олександр Євгенійович,

здобувач 1 курсу

спеціальності АЗ Початкова освіта,

Берестинський педагогічний фаховий коледж Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

м. Берестин, Україна

Науковий керівник – **Турчина-Приходько С. М.,**

викладач української мови та літератури,

Берестинський педагогічний фаховий коледж Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

м. Берестин, Україна

УЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЕПОХУ ЗМІН: ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КРІЗЬ ПРИЗМУ ВИКЛИКІВ, ІННОВАЦІЙ ТА СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Актуальність дослідження професійного розвитку вчителя початкової школи зумовлена стрімкими змінами в освітній парадигмі, цифровою трансформацією суспільства та оновленням змісту освіти (Нова українська школа). Сучасний педагог початкової ланки має не лише транслювати знання, а й формувати ключові компетентності, розвивати критичне мислення та емоційний інтелект молодших школярів. Це вимагає перегляду традиційних моделей підвищення кваліфікації та впровадження інноваційних підходів, що базуються на кращому міжнародному досвіді.

Сучасні виклики професійного розвитку вчителя початкової школи:

1. Цифровізація освіти та необхідність опанування цифрових інструментів. Учитель початкової школи має володіти навичками роботи з інтерактивними дошками, освітніми платформами (LearningApps, ClassDojo, Google Classroom), вміти створювати безпечне цифрове середовище для учнів 6–10 років. Водночас, за даними досліджень, понад 40 % учителів початкових класів відчувають «цифровий стрес» та потребують адресної підтримки.

2. Інклюзивна компетентність. Зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх класах вимагає від педагога знань про методику диференційованого навчання, технології та командної роботи з корекційними педагогами. Більшість учителів початкової школи зазначають, що їхня базова підготовка не забезпечує достатньої готовності до інклюзії.

3. Професійне вигорання. Висока емоційна напруга, велике навчальне навантаження, комунікація з батьками та адміністрацією призводять до синдрому вигорання. За результатами опитувань, майже 60% учителів початкових класів мають середній або високий рівень емоційного виснаження. Це актуалізує потребу в програмах психологічної підтримки та рефлексивних практиках.

Зміна ролі вчителя: від транслятора знань до фасилітатора та тьютора. Реалізація компетентнісного підходу вимагає від педагога вміння організовувати проєктну діяльність, навчальні дослідження, рефлексивні обговорення. Це передбачає перебудову професійних звичок і глибоку методичну перепідготовку.

Інноваційні підходи до професійного розвитку вчителя початкової школи:

1. Коучинг та менторство. На відміну від традиційного наставництва, коучинг спрямований на розкриття внутрішнього потенціалу педагога через систему запитань і рефлексію. У практиці початкової освіти ефективними є peer-coaching (взаємонавчання колег) та відеокоучинг з аналізом власних уроків.

2. Мікронавчання (microlearning). Короткострокові модулі (до 15 хвилин) з конкретних тем: «Як організувати ранкові зустрічі», «Техніки формування оцінювання», «Створення лепбука». Такий формат дозволяє вчителю навчатися без відриву від роботи, використовуючи смартфон або планшет. У країнах ЄС мікронавчання впроваджується через спеціальні мобільні застосунки.

3. Професійні спільноти (PLC – Professional Learning Communities). Це групи вчителів, які регулярно зустрічаються для спільного планування уроків, аналізу учнівських робіт та розв'язання професійних проблем. Дослідження підтверджують, що робота в PLC підвищує академічні результати учнів і знижує плинність кадрів. У початковій школі такі спільноти можуть бути як внутрішньошкільними, так і міжшкільними (з використанням Zoom або Google Meet).

4. Рефлексивна практика та педагогічне портфоліо. Ведення щоденника рефлексії, відеозапис уроків з подальшим самоаналізом, створення цифрового портфоліо (наприклад, у форматі блогу або на платформі Google Sites) сприяють усвідомленню власних професійних дефіцитів і фіксації динаміки зростання. В Україні цей інструмент активно використовується в межах сертифікації вчителів.

5. Гейміфікація професійного розвитку. Застосування ігрових механік (бали, рівні, бейджі, лідерборди) під час проходження курсів підвищення кваліфікації підвищує мотивацію вчителів.

Прикладом є міжнародна платформа «Teacher Gaming Lab», де педагоги початкової школи вивчають методику навчання математики через квести.

Міжнародний досвід професійного розвитку вчителів початкової школи:

1. Фінляндія: автономія, дослідницький підхід та обов'язкова магістратура. У Фінляндії всі вчителі початкової школи мають ступінь магістра та проходять безперервний професійний розвиток (щорічно 3–5 кредитів ECTS). Ключову роль відіграють університетські тренувальні школи (normaalilyseo), де вчителі поєднують викладання з дослідницькою роботою. Педагоги мають право самостійно обирати теми для підвищення кваліфікації відповідно до запитів своїх учнів.

2. Сінгапур: модель «Teach Less, Learn More» та триланкова система кар'єрного зростання. Професійний розвиток учителя початкової школи в Сінгапурі побудовано на трьох траєкторіях: педагогічна (вдосконалення викладання), лідерська (управління школою) та спеціалістська (розробка навчальних матеріалів). Кожен учитель щороку проходить 100 годин обов'язкового навчання, з яких 50 годин – у форматі колегіального спостереження та взаємонавчання. Особливу увагу приділяють навчанню роботи з різнорівневими класами в початковій школі.

3. Канада (провінція Онтаріо): система наставництва New Teacher Induction Program (NTIP). Для вчителів початкової школи зі стажем до 2-х років обов'язковим є участь у програмі наставництва (ментор виділяє 4–6 годин на тиждень на спільне планування, відвідування уроків і рефлексію). Дослідження показують, що після впровадження NTIP рівень вигорання молодих педагогів знизився на 34 %.

4. Естонія: цифрова компетентність та мережеві спільноти. Естонські вчителі початкової школи мають доступ до національної платформи «e-Koolikott» (Електронний шкільний портфель), де розміщено понад

10 000 відкритих уроків, діагностичних матеріалів та курсів із самоосвіти. Обов'язковим є проходження тестування на цифрову компетентність кожні 3 роки. Позитивним прикладом є мережа професійних спільнот «Õpetajate Tuba» (Вчительська кімната), де педагоги початкової школи обмінюються відеоуроками та проводять воркшопи.

5. Японія: «lesson study» як форма колективного професійного розвитку. Команда з 4–6 учителів початкової школи спільно планують «дослідницький урок» (kenkyu jugyo), де один із них проводить його, а інші спостерігають та фіксують труднощі учнів. Потім відбувається детальний аналіз (до 3-х годин) і повторне проведення уроку з корективами. Цей метод, якому понад 100 років, забезпечує стабільно високі результати японських молодших школярів у TIMSS.

Професійний розвиток учителя початкової школи в умовах сучасних викликів потребує переходу від дискретних курсів підвищення кваліфікації до системи безперервного, рефлексивного та колаборативного навчання. Інноваційними інструментами виступають коучинг, мікронавчання, професійні

спільноти, рефлексивне портфоліо та гейміфікація. Міжнародний досвід (Фінляндія – дослідницький підхід, Сінгапур – траєкторна модель, Канада – інтенсивна підтримка молодих педагогів, Естонія – цифрова платформа, Японія – lesson study) доводить ефективність системних змін на рівні державної політики, освітніх інституцій та шкільних спільнот. Для України доцільним є запровадження обов'язкового менторства для вчителів початкової школи перших трьох років роботи, створення національної платформи відкритих ресурсів (за зразком e-Koolikott) та розширення практики lesson study через обласні інститути післядипломної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль Л. В. Емоційне вигорання педагогів початкової ланки: превентивні стратегії. *Психологічна наука і освіта*. 2022. № 3. С.35-38.
2. Кравченко Т. М. Коучинг у професійному розвитку вчителя початкової школи. *Директор школи*. 2020. № 7. С.12-16.
3. Онопрієнко О. В. Цифрова компетентність учителя початкової школи: діагностика та шляхи розвитку. *Початкова школа*. 2023. № 5. С.13-15.
4. Про затвердження Порядку проведення сертифікації педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1190 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0457729-21#Text> (дата звернення: 28.04.2026).
5. Савченко О. Я. Інклюзивна освіта в початковій школі: виклики для вчителя. Київ : Освіта, 2021. 146 с.

Череушенко Радміла Євгеніївна,
здобувач IV курсу фахової передвищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»,
м. Одеса, Україна
Науковий керівник – Горанська В.П.,
заступник директора з навчальної роботи,
викладач ЗФПО, «спеціаліст вищої категорії», викладач-методист,
Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»,
м. Одеса, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У сучасному освітньому просторі цифрові технології посідають вагоме місце, оскільки вони суттєво впливають на організацію та ефективність навчального процесу. Сьогодні учителям, а також студентам, які проходять педагогічну практику в закладах освіти, необхідно володіти не тільки сучасними методиками, але й новими освітніми технологіями, в тому числі цифровими, щоб спілкуватися з учнями. Інтеграція цифрових технологій в уроки мистецтва сприяє підвищенню інтересу учнів до предмета, активізації їхньої творчої діяльності та формуванню емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва.

Інформаційно-комунікаційні технології навчання (скорочено – ІКТ) відкривають учням доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність їх самостійної роботи, дають цілком нові можливості для творчості, знаходження і закріплення усяких навиків, дозволяють вчителям реалізувати принципово нові форми й методи навчання.

Наприклад, у навчальних підручниках з мистецтва є QR-коди, за якими учні та студенти-практиканти можуть вільно прослухати музичний твір, переглянути відеоконтент, зробити певні завдання, тексти з доповненою реальністю тощо. Учителі та студенти, готуючись до уроку, розробляють захопливі вебквести, створюють цікаві завдання, використовуючи різноманітні навчальні онлайн-платформи тощо [1, с. 122].

Серед основних засобів ІКТ, що використовуються на уроках мистецтва в початковій школі, виокремлюють мультимедійні презентації, онлайн-сервіси, інтерактивні дошки, цифрові ресурси для створення аудіо- та відеоконтенту, а також освітні платформи. Використання презентацій дозволяє поєднувати різні типи інформації – текстову, аудіо та візуальну, що забезпечує цілісне сприйняття навчального матеріалу. Завдяки цьому учні мають можливість не лише слухати музичні твори, а й аналізувати їх, знайомитися з біографіями композиторів і особливостями музичних стилів [2, с. 6].

Значний потенціал мають цифрові онлайн-сервіси, які дають змогу вчителям, а також студентам-практикантам урізноманітнити форми роботи на уроках. Вони забезпечують створення інтерактивних вправ, тестів, вікторин та ігор, що стимулюють пізнавальну активність учнів. Такі інструменти дозволяють організувати навчання у доступній і цікавій формі, сприяють закріпленню знань і формуванню практичних умінь.

Серед переліку онлайн-сервісів, які вчителі та студенти педколеджів можуть використовувати на уроках мистецтва, можна виділити такі: Chrome Music Lab, LearningApps, Classics for Kids, Jigsawplanet, Musicca, Kahoot!, Musictheory.net, Canva, Gamilab та інші.

За допомогою цифрової лабораторії Chrome Music Lab (<https://musiclab.chromeexperiments.com/>) студенти, які проходять педагогічну практику у початковій школі, можуть підготувати інтерактивні наочні матеріали для пояснення основ теорії музики, ритму та звукових хвиль у доступній ігровій формі. Використовуючи цю вебплатформу, можна підготувати креативні завдання, де учні зможуть самостійно створювати мелодії, експериментувати з гармонією та вивчати тембри різних інструментів.

Досить потужною платформою для розробки завдань у формі ігор є платформа LearningApps (<https://learningapps.org/>) – це онлайн-сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні вправи. Він є конструктором для розробки та зберігання інтерактивних завдань, за допомогою цієї платформи вчителі можуть створювати різноманітні інтерактивні вправи в ігровій формі для закріплення знань на уроках, зокрема вікторини, кросворди, ребуси, пазли на музичну тематику, вправи з розпізнавання музичних інструментів на слух та ігри для вивчення нотної грамоти.

Англомовний сайт «Класика для дітей» (<https://www.classicsforkids.com/>) дає можливість вчителям і студентам, які готуються до практики, послухати музичні твори відомих композиторів, підготуватися до проведення віртуальних музичних ігор з учнями. Наприклад, гра «Симфонічний оркестр» (https://www.classicsforkids.com/music/instruments_orchestra.php) дає можливість учням на уроці переглянути зовнішній вигляд групи музичних інструментів та послухати, як вони звучать [1, с. 139].

У початкових класах на уроках музичного мистецтва та мистецтва студенти-практиканти часто використовують доступний та цікавий ресурс для створення пазлів Jigsawplanet (<https://www.jigsawplanet.com/>). Пазл – це гра-головоломка, що схожа на мозаїку, яку потрібно скласти з безлічі фрагментів малюнка різної форми; це розвиває у дітей логічне мислення, увагу, пам'ять, уяву. Пазли дуже корисні для розвитку мислення та пізнавальних здібностей людини. Пазли-картини можна використовувати на уроках мистецтва під час прийому «Сліпий та поводити», коли перед тим, як представити опис картини, додається завдання її скласти і дізнатися, що зображено [1, с. 135].

Використовуючи онлайн-сервіс Musicca (<https://www.musicca.com/uk>), вчитель може створити персоналізовані добірки інтерактивних вправ для вивчення учнями нотної грамоти тощо.

Онлайн-сервіс Kahoot! (<https://kahoot.com/>) дає можливість проводити вікторини та ігри для перевірки знань у веселій інтерактивній формі, а також організовувати змагання між учнями для підвищення їхнього інтересу до музичного та образотворчого мистецтва.

Готуючись до уроків музичного мистецтва, студенти також можуть використовувати платформу Musictheory.net (<https://www.musictheory.net/>) для створення інтерактивних вправ, яка допоможе учням зрозуміти теорію музики і нотну грамоту.

Обов'язково слід назвати усім відому платформу Canva, яку активно використовують у своїй роботі студенти, готуючись до проведення пробних уроків і занять з практики. За допомогою цього онлайн-сервісу можна створювати різноманітні візуальні матеріали: яскраві презентації про композиторів (наприклад, біографії, портрети, приклади музичних творів), інформативні презентації про музичні інструменти (з фотографіями, аудіо- та відеоприкладами), цікаві презентації про музичні жанри (з історичними довідками, прикладами звучання), розробляти інтерактивні плакати з музичними прикладами (з QR-кодами для прослуховування), створювати буклети з текстами пісень та нотами (для розучування на уроках).

Цікавим також у підготовці і проведенні уроків музичного мистецтва є онлайн-інструмент Gamilab (<https://gamilab.com/>), який студенти на практиці використовують для створення ігрового матеріалу, зокрема інтерактивних вікторин, головоломок та ігор на відповідність, для вивчення музичних інструментів, розвитку слуху та почуття ритму.

На уроках учні початкових класів люблять розгадувати різноманітні ребуси, тому під час проходження переддипломної безперервної практики студенти часто користуються сервісом для створення ребусів (<http://rebus1.com/ua/>) – це сайт, де можна створювати власні ребуси, зашифрувати тему уроку або перевірити знання термінів тощо.

Також, готуючись до проведення уроків мистецтва, студенти успішно застосовують доступний і цікавий сайт «Музеї України просто неба» (<https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/>). Це певний

віртуальний простір, у межах якого можна здійснити 3D-тури визначними музеями України. Ці віртуальні тури також доступні в режимі Street View на Google-картах [1, с. 138].

Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках мистецтва в початковій школі дає можливість вчителям і практикантам готувати і проводити цікаві та продуктивні уроки; досягати більш глибокого розуміння учнями навчального матеріалу через образне сприйняття та емоційне захоплення темою уроку. Перелічені цифрові онлайн-сервіси розкривають нові можливості для проведення уроків мистецтва, допомагають вчителям і нам, майбутнім молодим фахівцям, цікаво підготувати і подати навчальний матеріал, перевіряти знання учнів у захопливій ігровій формі. Водночас використання таких платформ з учнями на уроці дає змогу розвивати самостійність мислення, художній смак, спонукає їх до самостійних досліджень та творчої роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристова Л. С. Методика викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» : навч.-метод. посіб. (для змішаної форми навчання). Миколаїв : РАЛ-поліграфія, 2022. 213 с.
2. Костюкович О. О. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі : навч.-метод. посіб. Зарічне, 2021. 61 с.

Чобота Марія Андріївна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Моренко О.М.,**
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та методик навчання,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ПОВАГИ ДО РІДНОЇ МОВИ І КУЛЬТУРИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Питання виховання поваги до рідної мови та культури є одним із центральних у вітчизняній педагогічній думці, особливо в умовах суспільних змін, що переживає Україна. Загострення проблеми національно-культурної ідентичності в освітньому просторі спонукає дослідників до переосмислення змісту, форм і методів роботи з молодшими школярами, для яких початкова школа стає першим і надзвичайно важливим середовищем соціалізації та залучення до рідномовної культури.

У педагогічній науці поняття «повага до рідної мови» трактується з аксіологічної, культурологічної та лінгводидактичної позицій. В аксіологічному розумінні воно пов'язане з формуванням у дитини ставлення до мови як до найвищої духовної цінності народу. З позицій культурології повага до мови нерозривно пов'язана з повагою до культури, традицій і самобутності народу. У лінгводидактичному контексті йдеться про практичне втілення цього ставлення у навчальному процесі – через усвідомлене й дбайливе ставлення до слова, норм рідної мови, її краси та виражальних можливостей.

Відомий дослідник О.І. Вишневський наголошує, що «виховання патріота і громадянина можливе лише на ґрунті рідної мови, яка є фундаментом національної свідомості та духовності» [2, с. 112]. Концепція Нової української школи визначає одним із пріоритетних напрямів реформування формування «усвідомленої громадянської позиції, почуття патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу» [7, с. 10]. Державний стандарт початкової освіти серед ключових компетентностей виокремлює «вільне володіння державною мовою» та «культурну обізнаність і самовираження» [4].

Поняття «повага до рідної мови і культури» слід розглядати як інтегративний феномен з трьома взаємопов'язаними компонентами. Т.Б. Качак, Т.А. Близнюк та І.О. Дутка виокремлюють «інтелектуальний, мотиваційний, діяльнісний» компоненти [6, с. 75]. Перший охоплює знання про мову і культуру народу, другий – внутрішню потребу у їх пізнанні та збереженні, третій – практичне втілення поваги у повсякденній мовленнєвій поведінці.

Молодший шкільний вік (6–7 до 10–11 років) є сенситивним для формування мовно-культурних цінностей завдяки конкретно-образному мисленню, емоційній сприйнятливості та довірливому ставленню до авторитету вчителя. Перехід дітей від дошкільного до шкільного віку є важливим і складним процесом, що супроводжується значними анатомо-фізіологічними, психологічними змінами, новоутвореннями в їхньому особистому розвитку.

Ефективність педагогічної роботи з формування поваги до рідної мови і культури залежить від комплексу взаємопов'язаних педагогічних умов. Аналіз наукової літератури дає підстави виокремити вісім ключових умов: насичення освітнього середовища рідномовним і культуровідповідним змістом; системність і послідовність виховної роботи; єдність навчальної і позанавчальної діяльності; особистісно орієнтований підхід; активне використання потенціалу народознавства, фольклору і дитячої літератури; цілеспрямована підготовка вчителів; партнерська взаємодія школи і родини; інтеграція мовно-культурного виховання в усі освітні галузі.

Щодо першої умови, Концепція Нової української школи наголошує, що «наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів» [7, с. 14]. Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» передбачає виховання любові до рідної мови і культури як елементу активної громадянської позиції. Щодо системності – О.П. Поліщук доводить, що «робота з формування морально-ціннісних орієнтацій учнів має проводитися цілеспрямовано і систематично, з урахуванням принципу логічності та послідовності освітнього процесу» [8, с. 115].

Важливе значення має п'ята умова – залучення народознавства і фольклору. М.А. Єпіхіна та О.В. Келаріу наголошують, що народна педагогіка є «органічним компонентом навчально-виховного процесу в умовах Нової української школи» [5, с. 119]. Казки, загадки, прислів'я, коласанки, народні ігри є не лише засобами розвитку мовлення, а й живими носіями культурних смислів. Дослідниця О.М. Горошкіна підкреслює, що «мовна особистість формується в процесі цілеспрямованої педагогічної роботи з розвитку усіх складових мовленнєвої діяльності – від збагачення словникового запасу до виховання естетичного сприйняття художнього слова» [3, с. 45].

Вчитель, для якого рідна мова і культура є справжньою цінністю, транслює це ставлення учням через особистий приклад – якість власного мовлення, вибір текстів, ставлення до народних традицій. М.С. Вашуленко акцентує на тому, що «більшість вправ має бути спрямована на розвиток умінь комунікувати, які охоплюють створення мовних ситуацій для побудови коротких монологів і діалогів» [1, с. 89].

Отже, поняття «повага до рідної мови і культури» є інтегративним педагогічним феноменом, що поєднує аксіологічний, когнітивний і діяльнісний компоненти. Молодший шкільний вік є сенситивним для цілеспрямованого формування мовно-культурних цінностей, а ефективність цього процесу забезпечується комплексом взаємопов'язаних педагогічних умов. Реалізація цих умов у єдності є необхідною передумовою досягнення стійкого виховного результату та формування в учнів стійкої національно-культурної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М.С. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу. Київ : Вид. дім «Освіта», 2019. 272 с.
2. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Знання, 2008. 566 с.
3. Горошкіна О.М., Кузьмішина О.С., Мордовцева Н.В. Формування мовної особистості учня : монографія. Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2009. 304 с.
4. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою КМУ від 21.02.2018 № 87. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p> (дата звернення: 12.04.2026).
5. Єпіхіна М.А., Келаріу О.В. Народна педагогіка як засіб національно-патріотичного виховання молодших школярів у НУШ. Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. Серія : Педагогічні науки. 2020. № 2 (333), ч. 2. С. 114–122.
6. Качак Т.Б., Близнюк Т.А., Дутка І.О. Формування ціннісних орієнтацій школярів у контексті мовно-літературної освіти. Освітні обрії. 2023. Т. 56, № 1. С. 74–82.
7. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи / МОН України. Київ, 2016. 40 с.
8. Поліщук О.П. Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи : дис. ... д-ра філос. (PhD). Рівне : РДГУ, 2020. 228 с.

РОЗДІЛ 5 ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ

Басанська Анна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності І7 Терапія та реабілітація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Одинець Т. Є.,**
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор,
завідувач кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ОСІБ З ТРАНСТІБІАЛЬНОЮ АМПУТАЦІЄЮ В ПЕРІОД ПІДГОТОВКИ ДО ПРОТЕЗУВАННЯ

Проблема реабілітації осіб із транстібіальною ампутацією нижньої кінцівки є однією з ключових у сучасній фізичній терапії та медичній реабілітації. За даними сучасних епідеміологічних досліджень, кількість осіб з ампутацією нижніх кінцівок невинно зростає, що зумовлює необхідність удосконалення підходів до фізичної терапії на всіх етапах реабілітаційного процесу [1; 2].

Транстібіальна ампутація супроводжується низкою специфічних медико-біологічних та функціональних наслідків. Серед них спостерігаються порушення опороздатності кінцівки, зниження сили м'язів стегна та тазового поясу, втрата рівноваги та асиметрія ходьби. Зміни біомеханіки опори призводять до компенсаторного перевантаження здорової кінцівки, що з часом може спричинити розвиток дегенеративних змін у суглобах та хребті. Часто відзначаються також порушення трофіки тканин кукси, больовий синдром, формування фантомних відчуттів, контрактури колінного суглоба та порушення постави. Крім того, ампутація істотно впливає на психоемоційний стан пацієнта, спричиняючи депресивні реакції, зниження самооцінки та труднощі соціальної адаптації [3; 5; 6; 7].

Незважаючи на наявність загальних рекомендацій з реабілітації, питання оптимізації фізичної терапії саме для осіб з транстібіальною ампутацією залишається недостатньо висвітленим. У науковій літературі спостерігається певна варіативність підходів до відновлення рівноваги, тренування культу, стабілізації тулуба та формування правильної постави. Крім того, потребує уточнення структура та зміст програм фізичної терапії, спрямованих на підготовку до первинного протезування з урахуванням індивідуальних функціональних можливостей пацієнта.

З медико-соціальної точки зору ампутація призводить до тимчасової або стійкої втрати працездатності, обмеження мобільності та порушення якості життя. Тому процес відновлення після ампутації передбачає не лише хірургічне лікування, а й комплексну фізичну терапію, спрямовану на адаптацію організму до змінених умов, запобігання ускладненням і підготовку до протезування.

Розвиток сучасної ортопедії та протезування, впровадження нових біоінженерних технологій і матеріалів, а також вдосконалення методів фізичної терапії сприяють підвищенню ефективності реабілітації осіб після ампутації. У цьому контексті надзвичайно важливим є індивідуальний підхід, який враховує рівень ампутації, функціональні можливості кукси, загальний стан пацієнта та його психологічну готовність до використання протеза [4; 9].

L. V. Fortington та колеги узагальнили дані щодо стану ампутацій нижніх кінцівок і особливостей протезної реабілітації у Нідерландах [8]. Автори підкреслюють значення раннього початку фізичної терапії, стандартизації протоколів догляду та міждисциплінарного підходу для покращення результатів функціонального відновлення.

N. Kerver та колеги здійснили систематичний огляд ефективності програм лікувальної гімнастики у пацієнтів з ампутацією нижньої кінцівки [10]. Результати показали, що структуровані тренувальні програми з акцентом на розвиток сили, рівноваги та координації покращують показники ходьби й функціональної незалежності.

Інші автори узагальнили сучасні реабілітаційні втручання, спрямовані на покращення функціональних результатів у осіб після ампутації нижньої кінцівки [7; 11]. Автори дійшли висновку, що

поєднання фізичної терапії, тренувань ходьби та новітніх технологій (віртуальна реальність, біофідбек) має найвищу ефективність для відновлення рухової активності.

Н. S. Bedi та колеги виконали систематичний огляд стратегій реабілітації після транстібіальної ампутації [1]. Дослідники встановили, що багатокомпонентні програми з поєднанням силових, координаційних і сенсомоторних вправ є найбільш результативними у підготовці до протезування.

Н. Devan та співавтори розглянули модифіковані фактори, що впливають на участь у повсякденному житті дорослих після ампутації нижньої кінцівки [2]. Автори дійшли висновку, що фізична активність, психосоціальна підтримка та цілеспрямована реабілітація суттєво підвищують рівень соціальної інтеграції та якості життя.

Розробка нових програм фізичної терапії для осіб після транстібіальної ампутації залишаються вкрай необхідними. У зв'язку зі зростанням кількості пацієнтів, які потребують реабілітації після таких травм, важливо постійно вдосконалювати реабілітаційні програми, забезпечуючи їх ефективність і відповідність актуальним потребам пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bedi H. S., Dhiman S., Singh R. Rehabilitation strategies and outcome measures following transtibial amputation: a systematic review. *J. Clin. Orthop. Trauma*. 2021. Vol. 17. P. 234–242.
2. Modifiable factors associated with participation in life situations for adults with lower limb amputation: a systematic review / Devan H., Hale L., Hempel D., Smith C., Perry M. A. *Arch. Phys. Med. Rehabil.* 2018. Vol. 99, № 11. P. 2301–2311.
3. Devinuwara K, Dworak-Kula A, O'Connor R J. Rehabilitation and prosthetics post-amputation. *Orthopaedics and Trauma*. 2018. Vol. 32 (4). P. 234–240.
4. Esquenazi A. Amputation rehabilitation and prosthetic restoration: from surgery to community reintegration. *Disability and Rehabilitation*. 2004. Vol. 26. P. 831–836.
5. Esquenazi A., DiGiacomo R. Rehabilitation after amputation. *J. Am. Podiatr. Med. Assoc.* 2001. Vol. 91, № 1. P. 13–22.
6. Ferguson J, Keeling J. J., Bluman E. M. Recent advances in lower extremity amputations and prosthetics for the combat injured patient. *Foot Ankle Clin.* 2010. Vol. 15 (1). P. 151–174.
7. Firth G. B, Masquijo J. J., Kontio K. Transtibial Ertl amputation for children and adolescents: a case series and literature review. *J Child Orthop.* 2011. Vol. 5 (5). P. 357–362.
8. Lower limb amputation and prosthetic rehabilitation in the Netherlands: a systematic review / Fortington L. V., Rommers G. M., Postema K. et al. *Disabil. Rehabil.* 2013. Vol. 35, № 23. P. 1910–1917.
9. Impact of malnutrition and frailty on mortality and major amputation in patients with CLTI / Karim A. M, Li J., Panhwar M. S. et al. *Catheter Cardiovasc Interv.* 2022. Vol. 99 (4). P. 1300–1309.
10. Exercise therapy for people with a lower limb amputation: a systematic review / Kerver N., van der Schaaf M., Geertzen J.H.B., Postema K., Dijkstra P. U. *Disabil. Rehabil.* 2020. Vol. 42, № 19. P. 2836–2849.
11. The Relationship Between Blood Hypoxia-Inducible Factor-1 α , Fetuin-A, Fibrinogen, Homocysteine, and Amputation Level / Simsir I. Y, Sengoz Coskun N. S, Akcay Y. Y, Cetinkalp S. *Int J Low Extrem Wounds*. 2022. Vol. 21 (4). P. 405–413.

Березнюк Анатолій Павлович,

здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія,

Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя, Україна

orcid.org/0009-0004-2853-8715

bereznukanatoly@gmail.com

Науковий керівник – **Кий О.Г.,**

старший викладач кафедри фізичної терапії та ерготерапії, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

orcid.org/0000-0001-8020-5580

doctorskiy@gmail.com

РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ТЕРАПЕВТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПРИ ОЖИРІННІ

Ожиріння є одним із найбільш поширених хронічних захворювань сучасності: за прогнозами ВООЗ, до 2035 року понад 4 мільярди осіб матимуть надлишкову масу тіла або ожиріння. Попри значний арсенал фармакологічних і хірургічних методів, жоден із них не вирішує ключової проблеми — стійкої зміни способу життя пацієнта. Фізична терапія є єдиним доказово підтвердженим втручанням, що одночасно впливає на патофізіологічні механізми захворювання і формує нові рухові стереотипи [5].

Мета роботи — представити системний огляд ефективності різних форм рухової активності при ожирінні та обґрунтувати алгоритм диференційованого підбору терапевтичних втручань.

Ожиріння як клінічна проблема

Жирова тканина, особливо вісцеральна, функціонує як активний ендокринний орган: вона секритує лептин, адипонектин, резистин та прозапальні цитокіни — інтерлейкін-6 і фактор некрозу пухлини- α . Хронічна субклінічна запальна відповідь ушкоджує скелетні м'язи та судинний ендотелій, формуючи метаболічний синдром задовго до появи клінічних симптомів [2].

Жирова інфільтрація скелетних м'язів (міоліпідоз) знижує їхню скоротливу здатність і чутливість до інсуліну. Систематичне навантаження відновлює мітохондріальну щільність у м'язах, підвищує чутливість до інсуліну і знижує концентрацію прозапальних маркерів [1].

Хронічний стрес підтримує постійно підвищений рівень кортизолу, що стимулює відкладання жиру в абдомінальній ділянці та підвищує апетит. Дефіцит фізичної активності ще більше порушує регуляцію осі «гіпоталамус — гіпофіз — наднирники», замикаючи хибне коло [1].

Первинна оцінка пацієнта

Первинна оцінка при ожирінні включає кілька обов'язкових блоків. Антропометрія і склад тіла: індекс маси тіла є базовим, але недостатнім показником. Біоімпедансний аналіз або DEXA-сканування дають точнішу картину складу тіла. Окружність талії (понад 94 см у чоловіків і 80 см у жінок) є незалежним показником серцево-судинного ризику.

Функціональне тестування включає: тест 6-хвилинної ходьби (6MWT) — для оцінки кардіореспіраторної витривалості; тест сидіння-вставання за 30 секунд — для сили м'язів нижніх кінцівок; тест балансу на одній нозі — для виявлення порушень пропріоцепції [4]. Психосоціальний профіль — мотивація, харчова поведінка, рівень тривоги та депресії — визначається за стандартизованими опитувальниками PHQ-9, GAD-7 і TFEQ ще до першого заняття [1].

Доказова база терапевтичних методів

Аеробне тренування помірної інтенсивності (50–70 % від максимальної ЧСС, 150–300 хв/тижд.) є методом першого вибору. Позитивний ефект на інсулінорезистентність виявляється вже після першого тренування і зберігається 24–72 години, що визначає обов'язкову частоту занять — не рідше 3 разів на тиждень [7].

Силове тренування: кожен кілограм м'язової маси підвищує добовий базальний метаболізм на 13–20 ккал, що в довгостроковому вимірі дає 400–600 ккал на тиждень без додаткових зусиль. Крім того, це єдиний метод, що достовірно запобігає саркопенічному ожирінню [5].

Гідрокінезотерапія є методом вибору для пацієнтів із ожирінням II–III ступеня та коморбідними захворюваннями опорно-рухового апарату. При зануренні до рівня шиї ефективна маса тіла зменшується на 90 %, що повністю усуває осьове компресійне навантаження на суглоби [2].

Інтервальні тренування високої інтенсивності (HIIT): систематичний огляд A. Alencar et al. показав, що 12-тижневий протокол HIIT забезпечує порівнянне зниження жирової маси при вдвічі меншому часовому вкладі порівняно з помірними аеробними тренуваннями [5]. Ключовий механізм — феномен надмірного споживання кисню після навантаження (EPOC): підвищений рівень метаболізму зберігається 24–48 годин.

Дихальні практики і регуляція стресу: клінічно значуще зниження кортизолу (на 10–15 %) після 8-тижневого курсу дихальних практик безпосередньо корелює зі зменшенням окружності талії незалежно від зміни харчової поведінки [1].

Структура програми та критерії ефективності

Мінімальна тривалість клінічно ефективної програми — 12 тижнів із заняттями не рідше 3 разів на тиждень. Структура кожного заняття (60–70 хв.): розминка (10 хв.) — суглобова мобілізація; основний блок (35–40 хв.) — поєднання аеробного та силового навантаження; дихальний блок (10 хв.); завершення (5–10 хв.) — стретчинг. Безпека забезпечується контролем SpO_2 (не нижче 94 %) і шкали зусилля Борга (цільовий діапазон 3–4 з 10) [7].

Критерії ефективності не обмежуються зміною маси тіла: клінічно значущим є приріст дистанції 6MWT понад 30 м, зменшення окружності талії, нормалізація рівня тригліцеридів і глюкози натще, покращення якості сну та рівня тривоги за PHQ-9 [4].

Мультидисциплінарний підхід

Мінімально необхідна терапевтична команда включає: фізичного терапевта, ендокринолога або лікаря загальної практики, дієтолога і психолога. Відсутність психолога в команді є клінічною помилкою: третина пацієнтів з ожирінням має харчові розлади, і без їхньої корекції фізична терапія лише тимчасово «перекриває» проблему [1].

Груповий формат занять (6–8 осіб із близьким функціональним рівнем) є організаційно і терапевтично переважним: соціальна підтримка є самостійним предиктором прихильності до програми [6].

Висновки

1. Рухова активність у формі структурованої фізичної терапії є не допоміжним заходом при ожирінні, а центральним терапевтичним втручанням із доведеним впливом на метаболічні, нейроендокринні та психосоціальні механізми захворювання.

2. Диференційований підбір методів — аеробного тренування, силового тренування, гідрокінезотерапії, НІІТ та дихальних практик — ґрунтується на первинній оцінці пацієнта з урахуванням ступеня ожиріння, коморбідної патології та психосоціального профілю [8].

3. Ефективність програми визначається якістю первинної оцінки, точністю підбору навантаження і послідовністю мультидисциплінарної команди. Найкраща програма — та, яку пацієнт виконає до кінця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронова Т.Д., Сергієнко О.М. Психологічний статус пацієнтів із метаболічним синдромом і його вплив на ефективність реабілітації. Реабілітаційна медицина. 2023. Т. 7, № 2. С. 18–24.
2. Мухін В.М. Фізична реабілітація. 3-тє вид. Київ : Олімпійська література, 2020. 488 с.
3. Пирогова В.В., Іващенко Л.Я., Страпко Н.П. Вплив фізичних вправ на працездатність і здоров'я людини. 2-ге вид. Київ : Здоров'я, 2021. 152 с.
4. Романчук О.П. Лікарсько-педагогічний контроль в оздоровчій фізичній культурі. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 212 с.
5. Alencar M., Beam J.R., Browning R. et al. Effects of High-Intensity Interval Training vs. Moderate-Intensity Continuous Training on Body Composition in Overweight Adults: A Systematic Review and Meta-Analysis. Journal of Strength and Conditioning Research. 2023. Vol. 37 (6). P. 1337–1346.
6. Batrakoulis A., Fatouros I.G. Psychological Adaptations to High-Intensity Interval Training in Overweight and Obese Adults: A Topical Review. Sports. 2022. Vol. 10 (5). P. 64.
7. Friel C.P., Duran A.T., Shechter A., Diaz K.M. US Physical Activity Guidelines and the Attenuation of Early Mortality Risk: Dose–Response Analysis of the 2020 National Health Interview Survey. American Journal of Preventive Medicine. 2022. Vol. 63 (3). P. 373–382.
8. Jakicic J.M., Kraus W.E., Powell K.E. et al. Association between Bout Duration of Physical Activity and Health: Systematic Review. Medicine & Science in Sports & Exercise. 2019. Vol. 51 (6). P. 1213–1219.

Березовський Владислав Олександрович,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності 227 Терапія та реабілітація,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Баришок Т. В.,**

канд. наук з фіз. вих. та спорту,

доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ PUSH-СИНДРОМІ У ОСІБ ПІСЛЯ ГОСТРОГО ПОРУШЕННЯ МОЗКОВОГО КРОВООБІГУ

Інсульт залишається однією з провідних причин інвалідизації населення у всьому світі та посідає друге місце серед причин смертності. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічна

захворюваність на інсульт становить від 100 до 300 випадків на кожні 100 000 населення, а понад 60 % осіб, які перенесли інсульт, потребують тривалого відновного лікування у зв'язку з порушенням функціональних можливостей [3]. В Україні показники інвалідності внаслідок інсульту залишаються високими, що обумовлює нагальну потребу в ефективних реабілітаційних заходах [12].

Одним із найбільш складних у реабілітаційному супроводі проявів є push-синдром – стан, що характеризується порушенням сприйняття вертикалі, активним відштовхуванням у бік паретичної сторони та стійким порушенням рівноваги [4]. Цей синдром виявляється приблизно у 15–35 % пацієнтів після інсульту та суттєво ускладнює відновлення вертикального положення, сидіння, стояння та ходьби, потребуючи подовженого терміну реабілітації та індивідуального терапевтичного підходу [10]. Незважаючи на актуальність проблеми, у науковій літературі та клінічній практиці все ще бракує уніфікованих та доказово обґрунтованих програм фізичної терапії, спрямованих саме на корекцію push-поведінки [5].

Мета роботи: теоретично обґрунтувати та розробити алгоритм фізичної терапії для осіб із push-синдромом після гострого порушення мозкового кровообігу, спрямованого на відновлення постурального контролю, симетрії тіла та функціональної незалежності. Об'єкт дослідження: процес фізичної терапії пацієнтів із push-синдромом після гострого порушення мозкового кровообігу у ранньому періоді перебігу захворювання. Предмет дослідження: структура та зміст алгоритму терапевтичного втручання, спрямованого на зниження проявів push-синдрому, відновлення симетрії тіла, постурального контролю, ходи та підвищення якості життя пацієнтів.

Одним із ключових патогенетичних механізмів push-синдрому є порушення сприйняття гравітаційної вертикалі. У нормі орієнтація тіла у просторі забезпечується завдяки складній взаємодії трьох сенсорних систем: вестибулярної, візуальної та соматосенсорної [9]. Виділяють три провідних сенсорних канали сприйняття вертикальності: візуальна вертикаль, постуральна вертикаль та гаптична вертикаль. Пошкодження будь-якого з них порушує інтегративну здатність ЦНС до адекватного визначення положення тіла [9]. Дослідження Н. Karnath та співавт. показали, що пацієнти з push-синдромом суб'єктивно сприймають вертикальне положення тіла тоді, коли воно фактично нахилене в середньому на 18° у бік, протилежний ураженню [4]. Ключовою особливістю синдрому є порушення постуральної вертикалі при збереженні зорової, що відкриває можливість для використання візуальних підказок у реабілітації [8].

За даними нейровізуалізаційних досліджень, у більшості пацієнтів ураження локалізуються в задньолатеральних відділах таламуса, що відповідають за інтеграцію сенсорної інформації про положення тіла в просторі [4]. Поширеність синдрому серед пацієнтів після інсульту коливається від 10 % до 63 %, тому точна діагностика та своєчасне призначення реабілітаційного втручання є вкрай важливими [7]. Для стандартизованої оцінки push-синдрому застосовується Шкала контраверсивного відштовхування (SCP), яка включає три компоненти: симетрію спонтанної пози, використання непаретичних кінцівок для відштовхування та стійкість до пасивної корекції пози [1].

Аналіз сучасних стратегій фізичної терапії при push-синдромі виявив значне різноманіття підходів. Серед основних: концепція Бобат (відновлення симетрії тіла, нормалізація тону); пропріоцептивна нейром'язова фасилітація (PNF); принципи моторного навчання (формування нових постуральних стратегій); тренування на нестабільних поверхнях для активації сенсомоторної інтеграції [6; 11]. Важливу роль відіграють мультисенсорні підходи із залученням візуальних орієнтирів (вертикальні лінії, дзеркала, монітори), а також сучасні технології – дзеркальна терапія, віртуальна реальність та роботизовані пристрої [2; 5].

Матеріали роботи отримані при проведенні дослідження на базі лікувально-реабілітаційного центру «БЦ Клінік» (м. Біла Церква). У дослідженні взяли участь 10 осіб із push-синдромом після гострого порушення мозкового кровообігу. Для оцінки функціонального стану пацієнтів використовувалися інструменти відповідно до МКФ: Шкала контраверсивного відштовхування (SCP) – на рівні функцій організму; Шкала FIM та CMSA (Chedoke-McMaster Stroke Assessment) – на рівні активності та участі [6]. Крім того, оцінювалася здатність пацієнта утримувати положення сидячи без опори руками протягом не менше 1 хвилини як клінічний індикатор функціонального балансу.

Розроблений алгоритм фізичної терапії базується на принципах доказової медицини та враховує патофізіологічний профіль кожного пацієнта, стадію відновлення та наявні сенсорні порушення. Алгоритм включає комплекс заходів, спрямованих на корекцію відштовхувальної поведінки через формування нової внутрішньої моделі вертикального положення тіла, відновлення симетрії постави, постурального

контролю та функціональної мобільності [5; 6]. Усі пацієнти займалися за програмою фізичної терапії тривалістю 60 хвилин на день, п'ять разів на тиждень.

Отримані результати свідчать, що використання мультисенсорних підходів із залученням візуального, тактильного та вербального зворотного зв'язку дає можливість зменшити прояви відштовхувальної поведінки, покращити симетрію положення тіла, постуральний контроль і рівновагу, що сприяє відновленню безпечної ходи та побутової активності пацієнтів [11; 12]. Застосування ранньої фізичної терапії дозволяє попередити розвиток ускладнень, пов'язаних із тривалим порушенням вертикалізації та покращити адаптацію пацієнта до умов повсякденного життя.

Таким чином, push-синдром є складним клінічним феноменом, що вимагає персоналізованого мультисенсорного підходу у фізичній терапії. Відсутність єдиних стандартизованих протоколів реабілітації таких пацієнтів обумовлює актуальність подальших наукових досліджень, спрямованих на розробку та клінічну верифікацію ефективних алгоритмів фізіотерапевтичного втручання [5; 10].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baccini M., Paci M., Nanneti L., Biricolti C. Scale for Contraversive Pushing: Cutoff Scores for Diagnosing 'Pusher Behavior' and Construct Validity. *Physical Therapy*. 2008. Vol. 88, No. 8. P. 947–955.
2. Bergmann J., Krewer C., Jahn K., Müller F. Robot-assisted gait training to reduce pusher behavior: A randomized controlled trial. *Neurology*. 2018. Vol. 91, No. 14. P. 1319–1327.
3. Feigin V. L., Stark B. A., Johnson C. O., Roth G. A. Global, Regional, and National Burden of Stroke and Its Risk Factors, 1990–2019: A Systematic Analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *The Lancet Neurology*. 2021. Vol. 20. P. 795–820.
4. Kamath H. O., Broetz D. Understanding and Treating Pusher Syndrome. *Physical Therapy*. 2013. Vol. 83, No. 12. P. 1119–1125.
5. Luque-Moreno C., Jimenez-Blanco A., Cano-Bravo F. Effectiveness of visual feedback and postural balance treatment of poststroke pusher syndrome. A systematic review. *Revista Científica de la Sociedad Española de Enfermería Neurológica*. 2021. Vol. 53. P. 16–24.
6. Maier M., Ballester B. R., Verschure P. Principles of neurorehabilitation after stroke based on motor learning and brain plasticity mechanisms. *Frontiers in Systems Neuroscience*. 2019. Vol. 13. P. 74.
7. Meng L., Tsang R. C. C., Ge Y., Guo Q. rTMS for poststroke pusher syndrome: study protocol for a randomised, patient-blinded controlled clinical trial. *BMJ Open*. 2022. Vol. 12. P. e064905.
8. Nestmann S., Röhrig L., Müller B., Ilg W. Tilted 3D visual scenes influence lateropulsion: A single case study of pusher syndrome. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*. 2022. Vol. 44, No. 7. P. 478–486.
9. Saeys W., Herssens N., Verwulgen S., Truijen S. Sensory information and the perception of verticality in poststroke patients. Another point of view in sensory reweighting strategies. *PloS One*. 2018. Vol. 13, No. 6. P. e0199098.
10. Thanaya S. A. P., Mardhika P. E. Therapeutic Approaches for Pusher Syndrome after a Stroke: a Literature Review. *Intisari Sains Medis*. 2019. Vol. 10, No. 2. P. 452–458.
11. Виноградов М. М., Лазарева О. Б. Високоінтенсивне тренування як засіб фізичної терапії при лівопівкульних геморагічних інсультах: огляд зарубіжного досвіду. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*. 2020. № 1. С. 90–94.
12. Воронова В. І., Лазарева О. Б., Ковельська А. В., Кобінський О. В. Сучасні підходи до застосування засобів фізичної терапії, спрямованих на відновлення постурального контролю та ходьби в осіб з наслідками черепно-мозкової травми. *Спортивна медицина, фізична та ерготерапія*. 2021. № 2. С. 127–132.

Берест Марія,
студентка 1 курсу магістратури спеціальності
«Терапія та реабілітація»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бандуріна К. В.,**
канд. наук з фіз. вих. та спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії,

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ВІДНОВЛЕННІ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ

Фізична терапія відіграє ключову роль у реабілітації пацієнтів з гострим порушенням мозкового кровообігу для відновлення функцій верхньої кінцівки [2, 6].

У клінічній практиці після перенесеного мозкового інсульту спостерігаються парези та плегії, що переважають у порушеннях рухового функціонування. Основним завданням фізичної реабілітації стає відновлення нормальної рухової активності пацієнта, що може бути виконане завдяки застосуванню різноманітних засобів фізичної реабілітації, спрямованих на:

- нормалізацію постуральних реакцій, починаючи зі зниження спастичності окремих м'язових груп і закінчуючи вихованням складних синергій;
- боротьбу з патологічними руховими стереотипами (такими як синкінезії та альтернативні рухи);
- укріплення загальної м'язової системи пацієнта та покращення рухливості в суглобах;
- стимуляцію довільних рухів кінцівками;

Гострі порушення мозкового кровообігу є однією з провідних причин інвалідизації населення у світі та в Україні. Наслідки інсульту в більшості пацієнтів проявляються стійкими руховими розладами, серед яких найбільш значущими є порушення функції верхньої кінцівки. Втрата здатності до виконання повсякденних дій істотно обмежує автономність, знижує якість життя та ускладнює соціальну адаптацію хворих [2; 3; 4].

Сучасні підходи до відновлення функціональної спроможності верхньої кінцівки базуються на комплексному застосуванні фізичної терапії, що передбачає використання принципів нейропластичності, сенсомоторного тренування та індивідуалізації реабілітаційних програм [1; 4]. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, залишається потреба у теоретичному обґрунтуванні та вдосконаленні методичних аспектів відновлювального процесу, які забезпечать підвищення його ефективності.

Fritz S. L. [1] проаналізував прогностичну значущість активного розгинання пальців як предиктора ефективності терапії обмеженим рухом (CIMT). Дослідження показує, що наявність початкового обсягу активного розгинання пальців асоціюється з кращими реабілітаційними результатами після CIMT, що робить цей показник корисним для відбору пацієнтів. Клінічно важливою є практична рекомендація щодо того, що прості функціональні тести кисті можуть допомагати прогнозувати шанс успіху інтенсивних програм відновлення. Інші автори [5] оцінювали ефективність дзеркальної терапії у хворих із тяжким парезом руки. Результати продемонстрували статистично вірогідне покращення моторної функції в групі дзеркальної терапії порівняно зі стандартною реабілітацією, особливо у пацієнтів із залишковим моторним потенціалом. Дослідники дійшли висновку, що дзеркальна терапія є економічно доступним і безпечним методом, придатним як доповнення до стандартних програм.

Таким чином, врахування всіх цих аспектів є критично важливим для розробки ефективних реабілітаційних програм, що сприяють відновленню ходьби у пацієнтів після інсульту. Успішна реабілітація повинна бути спрямована на поліпшення сили, координації, сенсорного сприйняття та загалом на відновлення функціональної незалежності пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fritz S. L. Active finger extension predicts outcomes after constraint – induced movement therapy for individuals with hemiparesis after stroke. *Stroke*. 2005. Vol. 36, No. 6. P. 1172–1177. DOI: 10.1161/01.STR.0000165922.96430.0d.
2. Effects of home-based aerobic exercise on gait function in post-stroke patients: a randomized controlled trial / Hsieh Y. W., Wu C. Y., Lin K. C. et al. *Rehabilitation Research and Practice*. 2022. C. 456–789.
3. Lee J. H., Kim Y. S., Park S. Y. The effects of robotic gait training on walking ability in stroke patients: a randomized controlled trial. *Neurorehabilitation and Neural Repair*. 2021. Vol. 35 (6). P. 535–543. DOI: 10.1177/1545968321992034
4. Li L., Tong K. Y., Hu X. L. The effect of poststroke impairments on brachialis muscle architecture as measured by ultrasound. *Arch Phys Med Rehabil*. 2007. Vol. 88 (2). P. 243–250. DOI: 10.1016/j.apmr.2006.11.002.

5. Thieme H. Mirror therapy for patients with severe arm paresis after stroke: a randomized controlled trial. *Clin. Rehabil.* 2013. Vol. 27, No. 4. P. 314–324. DOI: 10.1177/0269215512455651.

6. Yavuzer G., Sütbeyaz S., Tüzün E. The impact of early rehabilitation on motor recovery after stroke: a randomized controlled study. *Neurorehabilitation and Neural Repair.* 2022. Vol. 36 (4). P. 291–299.

Бригун Катерина Олександрівна,
здобувачка 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність 227 Терапія та реабілітація,
Полтавський державний медичний університет,
м. Полтава, Україна
Науковий керівник – **Баранець І. В.,**
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри фізичної та реабілітаційної медицини
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна

КОМПЛЕКСНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ ЗАСОБАМИ ЕРГОТЕРАПІЇ

Інсульт у дитячому віці є серйозною медико-соціальною проблемою, що супроводжується формуванням стійких порушень рухових, когнітивних та психоемоційних функцій. За даними UNN (2025 р.), інсульт виникає приблизно у 2–13 випадках на 100 000 дітей на рік, однак, попри відносно низьку поширеність, наслідки інсульту значною мірою обмежують повсякденну активність дитини, її здатність до самообслуговування, навчання та соціальної взаємодії. Це у свою чергу негативно впливає на якість життя як самої дитини, так і її родини.

Особливістю дитячого інсульту є те, що він виникає в період активного розвитку нервової системи, що створює як додаткові ризики, так і потенційні можливості для відновлення завдяки нейропластичності. У зв'язку з цим рання, комплексна та індивідуалізована реабілітація є ключовим фактором досягнення позитивних функціональних результатів.

Сучасний підхід до реабілітації дітей після інсульту базується на мультидисциплінарній взаємодії фахівців, серед яких важливе місце займає ерготерапевт. Ерготерапія спрямована на відновлення здатності дитини до виконання значущих для неї видів діяльності, підвищення рівня незалежності та забезпечення максимальної участі у повсякденному житті. Незважаючи на стрімкий розвиток реабілітаційних технологій, питання ефективного використання засобів ерготерапії у дітей після інсульту потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження: науково-теоретично обґрунтувати доцільність застосування засобів ерготерапії у комплексній реабілітації дітей після інсульту та вивчити їх вплив на відновлення функціональної незалежності і повсякденної активності.

Для досягнення поставленої мети ми використали методи теоретичного аналізу та узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі реабілітації дітей після інсульту. Проведено аналіз сучасних публікацій щодо застосування ерготерапевтичних підходів, їх ефективності та ролі у відновленні функціональних можливостей дитини. Також використано методи порівняння та систематизації отриманих даних.

Відтак, аналіз сучасних наукових джерел із цієї проблеми свідчить про необхідність інтеграції доказових ерготерапевтичних підходів у процес відновлення дітей після інсульту. Дослідники наголошують, що для довгострокового лікування фахівці з реабілітації можуть використовувати адаптаційні пристрої, спеціалізоване обладнання, такі як інклюзивні шини для зап'ястя або підноси для інвалідних візків. Ортопедичні елементи можна вибрати для дитини разом із планом контролю їхнього ефекту. Важливо враховувати необхідність постійного визначення освітніх та побутових потреб. Діти шкільного віку мають отримувати послуги освітньої реабілітації та підтримки, а також індивідуальний освітній план [2].

Науковці визначають інсульт як гостре порушення мозкового кровообігу, що виникає раптово внаслідок припинення або значного зниження кровопостачання головного мозку [3]. Особливістю інсульту в дитячому віці є те, що він відбувається на тлі активного формування мозкових структур, що обумовлює

особливий характер наслідків. Маючи відносну рідкісність цієї патології, вона спричинить суттєвий вплив на розвиток дитини – зокрема на пізнавальні процеси, соціальну адаптацію та загальну якість життя [1].

Л. Мелоун виділяє три головні види дитячого інсульту, зокрема: артеріальний ішемічний інсульт (AIC); церебральний синовенозний тромбоз (ЦБТ); геморагічний інсульт (ГІ). На цьому етапі нашого дослідження розуміння особливостей клінічних проявів кожного виду набуває важливого значення для подальшого вивчення питання вибору засобів ерготерапевтичного впливу.

Дослідження показують, що у дітей після певного типу інсульту частіше з'являються ознаки гіперактивності за оцінками батьків, а також дефіцит робочої пам'яті, планування. Натомість діти з перивентрикулярним венозним інфарктом захворювання мають менше когнітивних порушень, що вказує на значущість типу уражень для прогнозу. Розмір уражень також є показником довгострокових когнітивних результатів: більші пошкодження, пов'язані з нижчою швидкістю обробки інформації та більш вираженою дисфункцією виконавчих функцій. Дослідники також припускають, що порушення виконавчих функцій можуть бути ключовим чинником труднощів у навчанні, особливо в галузі математики.

До типових ускладнень і порушень після дитячого інсульту науковці зараховують труднощі з ковтанням та прийомом їжі, порушення комунікації, внутрішній контроль над функціями сечового міхура та кишечника, розлади м'язово-нервової системи, дефіцит мовлення і пам'яті [1]. Спираючись на різносторонність типових ускладнень, процес ефективної реабілітації дітей після інсульту має базуватися на комплексному впливі, де вагоме місце посідають ерготерапевтичні втручання.

Ерготерапія є невід'ємною складовою комплексної реабілітації, оскільки її основною метою є відновлення участі дитини у повсякденному житті. На відміну від інших напрямів реабілітації, ерготерапія фокусується на функціональній діяльності, яка має значення для конкретної дитини.

Ерготерапевт проводить оцінку рівня функціональних можливостей дитини, визначає основні обмеження у діяльності та участі, а також розробляє індивідуальну програму втручання. Особлива увага приділяється розвитку навичок, які є необхідними для самостійного життя, навчання та соціалізації.

Відтак, зважаючи на вищевикладене, можемо виокремити ключові напрями ерготерапевтичного втручання у процесі реабілітації дітей після інсульту, зокрема:

- тренування активностей повсякденного життя (одним із ключових напрямів ерготерапії є навчання та відновлення навичок самообслуговування: прийому їжі, одягання, особистої гігієни. Це дозволяє підвищити рівень самостійності дитини та зменшити її залежність від сторонньої допомоги);
- розвиток дрібної моторики та маніпулятивних навичок (важливе значення має відновлення функції верхніх кінцівок, зокрема точності рухів, сили та координації. Для цього використовуються вправи з різними предметами, ігрові методики, завдання на захоплення, утримання та переміщення об'єктів);
- сенсомоторна інтеграція (застосування методів сенсорної інтеграції сприяє покращенню обробки сенсорної інформації, що є основою для формування адекватних рухових реакцій. Це особливо важливо для дітей із порушеннями координації та просторової орієнтації);
- функціонально-орієнтоване тренування (ерготерапевтичні втручання спрямовані на виконання реальних життєвих завдань, що забезпечує перенесення набутих навичок у повсякденне життя);
- адаптація навколишнього середовища (важливим компонентом є модифікація середовища: використання допоміжних засобів, адаптація меблів, створення безпечного простору. Це дозволяє компенсувати наявні обмеження та забезпечити самостійність дитини).

Отже, ерготерапія відіграє ключову роль у комплексній реабілітації дітей після інсульту, оскільки спрямована на відновлення повсякденної активності, функціональної незалежності та участі у житті. Використання засобів ерготерапії, зокрема тренування навичок самообслуговування, розвитку моторики, сенсорної інтеграції та адаптації середовища, забезпечує ефективне відновлення функціональних можливостей дитини. Комплексний та індивідуалізований підхід до реабілітації сприяє покращенню якості життя дітей після інсульту та їх успішній соціальній інтеграції. Перспективним напрямом є подальше вивчення проблеми підбору та особливостей використання сучасних ерготерапевтичних методів у процесі комплексної реабілітації дітей після інсульту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A Review of Current Perspectives on Motoric Insufficiency Rehabilitation following Pediatric Stroke / H. Colovic, D. Zlatanovic, V. Zivkovic et al. *Healthcare (Basel)*. 2024. Vol. 12 (2). P. 149. DOI: 10.3390/healthcare12020149.

2. Pediatric Stroke. Part 2: Rehabilitation Management and Treatments, Cutting Edge Concepts, and Gaps in the Evidence / M. Nguyen, C. Velasquez-Ignacio, M. Martínez-Santori et al. *PM&R KnowledgeNow*. 2024.

3. From brain injury to classroom: cognitive and academic outcomes after pediatric stroke. A narrative review / S. Tarantino, M. Proietti Checchi, M. A. Noris Ferilli, G. Monte, A. Borrelli, G. Tiralongo, M. Valeriani. 2025.

Буцька Л. В.,

кандидат медичних наук, професор кафедри СРР
Національного університету «Київський авіаційний інститут»

Професор кафедри психології МАУП

м.Київ, Україна

Древіцька О. О.

доктор медичних наук, професор кафедри СРР
Національного університету «Київський авіаційний інститут»

Професор кафедри психології МАУП

м.Київ, Україна

ТЕЛЕПСИХОЛОГІЯ ТА ТЕЛЕРЕАБІЛІТАЦІЯ В СУПРОВОДІ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХРОНІЧНИМ БОЛЬОВИМ СИНДРОМОМ

Актуальність

Оптимізація системи надання спеціалізованої допомоги пацієнтам із хронічним больовим синдромом (ХБС) належить до найбільш актуальних та складних завдань сучасної практичної медицини та реабілітології [1,2].

Складний біопсихосоціальний генез хронічного болю, за якого тривалий ноцицептивний стимул тісно інтегрується з коморбідними психоемоційними порушеннями, зумовлює потребу в безперервному, пролонгованому та мультидисциплінарному супроводі.

Проте традиційні форми амбулаторно-стаціонарного лікування та реабілітації часто лімітовані географічними бар'єрами, вираженістю соматичного дефекту хворих, а також фінансово-логістичними труднощами, що суттєво знижує комплаєнс [3].

Особливої гостроти зазначена проблема набуває в умовах тривалого соціогуманітарного дистресу та воєнних дій, коли кумулятивне психоемоційне навантаження значно посилює перцепцію болю, виснажуючи адаптаційні ресурси організму пацієнтів та провокуючи виражені емоційні та больові переживання безпосередньо у медичних працівників [4,11].

У цьому контексті розробка та впровадження методів телепсихології та телереабілітації виходить на рівень системної терапевтичної необхідності. Дистанційні технології дозволяють забезпечити континуальність відновного процесу, трансформуючи його в інноваційну інтерактивну модель, орієнтовану на підвищення автономності пацієнта [5,6]. При цьому ефективність таких інтервенцій безпосередньо залежить від рівня професійної обізнаності та ставлення медичної спільноти до мультидисциплінарної взаємодії, що виступає наріжним каменем сучасної алгології.

Мета і задачі. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування та систематизація клінічного досвіду застосування технологій телепсихології та телереабілітації у комплексному супроводі пацієнтів із хронічним больовим синдромом. Для досягнення поставленої мети було визначено такі задачі: проаналізувати сучасний стан впровадження дистанційних технологій у світовій та вітчизняній реабілітаційній практиці, вивчити психопатогенетичні механізми хронізації болю, визначити провідні напрями реалізації дистанційної допомоги пацієнтам із алгічними станами, а також окреслити клінічні переваги та технологічні обмеження методів телепсихології та телереабілітації на сучасному етапі.

Матеріали і методи. Для вирішення поставлених задач було застосовано комплексний методологічний підхід, що базується на системному аналізі, бібліосемантичному та наративному огляді сучасних наукових публікацій, клінічних досліджень та метааналізів, присвячених впровадженню телемедичних технологій в алгологію та відновне лікування. Теоретичний аналіз охоплював вивчення структури інформаційно-комунікаційних платформ, систем асинхронного моніторингу та спеціалізованих вебдодатків, які використовуються у клінічній практиці. Особлива увага приділялася працям, що

досліджують формування хронічного болю як результату складної нейробіологічної перебудови, де важливу роль відіграють несприятливий досвід дитинства та ранні психічні травми, які закладають підвалини для психопатогенезу алгічних станів через механізми центральної сенситизації нервової системи. Робота з такими глибокими психосоматичними зв'язками у дистанційному форматі оцінювалася з позицій безперервності терапевтичного впливу та персоналізації моніторингу.

Результати і обговорення.

Проведений аналіз показав, що клінічна практика дистанційного супроводу розгортається у кількох взаємопов'язаних патогенетичних векторах, де провідне місце посідає інтернет-доставка методів когнітивно-поведінкової терапії. Онлайн-інтервенції демонструють високу ефективність у модифікації когнітивної складової болю, зокрема у редукції явищ больової катастрофізації та формуванні адаптивних копінг-стратегій [7,8].

Це дозволяє суттєво знизити рівень вторинної тривоги, депресії та емоційного вигорання в осіб, які проходять тривалу реабілітацію в умовах тривалого стресу. Синергічно з психотерапевтичним впливом застосовується телеметричний моніторинг за допомогою електронних щоденників болю. Вони забезпечують безперервний збір об'єктивних даних щодо інтенсивності алгічних атак за візуально-аналоговими шкалами, тривалості симптому та якості сну, надаючи фахівцям можливість оперативно коригувати схеми фармакотерапії [9,10].

Соматоцентричний компонент дистанційних програм реалізується через інтеграцію засобів телелікувальної фізкультури, де за допомогою систем зворотного відеозв'язку спеціаліст контролює точність і безпеку виконання індивідуалізованих кінезотерапевтичних комплексів, що мінімізує явища кінезіофобії та сприяє дезактивації міофасціальних тригерних зон [4,5].

Важливою ланкою процесу виступає також дистанційна психоедукація родини, спрямована на нівелювання деструктивних поведінкових патернів мікросоціального оточення, таких як гіперопіка чи ігнорування страждань пацієнта [6,7].

Незважаючи на очевидні переваги телереабілітації, які полягають у підвищенні економічної доступності допомоги, подоланні географічної ізоляції та дестигматизації звернень за підтримкою, існують певні клініко-технічні обмеження.

До них належать технологічні бар'єри у вигляді нестабільного інтернет-зв'язку, низька цифрова грамотність окремих хворих, неможливість проведення безпосереднього мануального огляду, а також ризики в царині захисту персональних медичних даних [8,9].

Висновки.

Таким чином, телепсихологія та телереабілітація у сучасній алгологічній практиці мають розглядатися не як альтернатива, а як високоефективне синергічне доповнення до традиційного очного лікування, що дозволяє вибудувати довгострокову та безперервну траєкторію відновлення пацієнтів із хронічними больовими синдромами.

Впровадження дистанційних технологій є клінічно виправданим кроком, що мінімізує явища больової катастрофізації та емоційного вигорання в умовах соціогуманітарного дистресу. Подальший розвиток цього напрямку вимагає вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення цифрової грамотності пацієнтів, а також систематичного навчання медичного персоналу принципам мультидисциплінарної взаємодії в цифровому середовищі.

Ключові слова: хронічний больовий синдром, телепсихологія, телереабілітація, цифрова медицина, когнітивно-поведінкова терапія, дистанційний моніторинг, центральна сенситизація, біопсихосоціальний підхід, електронні щоденники болю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gatchel, R. J., Peng, Y. B., Peters, M. L., Fuchs, P. N., & Turk, D. C. (2007). The biopsychosocial approach to chronic pain: Scientific advances and future directions. *Psychological Bulletin*, 133(4), 581–624.
2. Eccleston, C., Blyth, F. M., Dear, B. F., Fisher, E. A., Keefe, F. J., Lynch, M. E., ... & Williams, A. C. d. C. (2020). Managing chronic pain during the COVID-19 pandemic: Applications of digital technology. *Pain*, 161(5), 889–893.
3. Dear, B. F., Gandy, M., Karin, E., Fogliati, V. J., Fogliati, R., & Titov, N. (2018). The Pain Course: A randomised controlled trial examining an internet-delivered pain management program when provided with different levels of clinician support. *Pain*, 159(7), 1259–1268.

4. Brennan, D., Tindall, L., Theodoros, D., Brown, J., Campbell, M., Croft, D., ... & Unruh, S. (2010). Blueprint for telehealth-delivered physical therapy. *International Journal of Telerehabilitation*, 2(2), 11–34.
5. Slattery, B. W., O'Connor, C. H., Hanlon, M., O'Malley, C., & McGuire, B. E. (2022). Telerehabilitation for chronic pain: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 28(3), 155–168.
6. Moman, R. N., Dwyer, C. L., Fraser, V. A., Herndon, C. M., & Covington, E. C. (2019). Digital cognitive behavioral therapy for chronic pain: A systematic review. *Pain Medicine*, 20(11), 2235–2248.
7. Thurnheer, S. E., Gravestock, I., Pichierri, G., & Steurer, J. (2018). Benefits of mobile apps for chronic pain management: Systematic review. *Journal of Medical Internet Research*, 20(10), e11070.
8. Cottrell, M. A., Galea, O. A., O'Leary, S. P., Hill, A. J., & Russell, T. G. (2017). Real-time telerehabilitation for the treatment of musculoskeletal conditions is effective and comparable to standard practice: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Rehabilitation*, 31(5), 625–638.
9. Palermo, T. M., de la Vega, R., Murray, C., Law, E., & Zhou, C. (2020). A randomized controlled trial of internet-delivered cognitive behavioral therapy for adolescents with chronic pain and their parents: Long-term outcomes. *Pain*, 161(7), 1545–1554.
10. Butska, L. V., Varina, H. B., Bondar, I. V., & Mialovytska, O. A. (2025). Study on medical professionals' attitudes and awareness of multidisciplinary rehabilitation in pain syndromes. *Wiadomości Lekarskie. Medical Advances*, 77(11), 2148–2153. doi: 10.36740/WLek/197083
11. Butska, L. V., Drevitska, O. O., Dybkalyuk, S. V., & Mialovytska, O. A. (2025). Emotional and pain experiences reported by ukrainian healthcare workers during wartime. *Polski Merkurusz Lekarski*, 53(3), 389–394. doi: 10.36740/Merkur202503114
12. Butska, L. V., Varina, H. B., & Falko, N. M. (2025). Emotional burnout, anxiety, and depression in patients with chronic pain undergoing rehabilitation during the war in Ukraine: A clinical-psychological study. *Polski Merkurusz Lekarski*, 53(5), 655–663. doi: 10.36740/Merkur202505114

Буцька Л. В.,

кандидат медичних наук, професор кафедри СРР
Національного університету «Київський авіаційний інститут»
Професор кафедри психології МАУП
м.Київ, Україна

Древіцька О. О.

доктор медичних наук, професор кафедри СРР
Національного університету «Київський авіаційний інститут»
Професор кафедри психології МАУП
м.Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ РАНЬОГО ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ В ХРОНІЧНИЙ БІЛЬ: ПСИХОСОМАТИЧНИЙ ГЕНЕЗ У ДІТЕЙ ІЗ НЕПСИХОТИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

Актуальність теми

Травми дитинства – від гострих стресових подій до хронічного мікросоціального дистресу – залишають стійкий «біологічний слід», який згодом маніфестує через стійкі больові синдроми.

У дітей із несприятливими психічними розладами (НПР) головний біль стає специфічною формою невербальної комунікації: соматична сфера перебирає на себе функцію контейнування емоційного болю, який пацієнт не здатний вербалізувати [2–3].

Сучасна реабілітологія, педіатрія та дитяча психіатрія дедалі частіше розглядають хронічний біль (зокрема цефалгію) не як ізольований фізіологічний симптом, а як соматизований відгук на психологічну травму.

Дитяча цефалгія є мультифакторним феноменом, де тісно переплітаються нейрофізіологічні механізми, психопатологічні паттерни та хронобіологічні деструкції (зокрема, розлади сну). Відтак, терапевтична допомога таким пацієнтам не може обмежуватися виключно симптоматичним неврологічним лікуванням; вона потребує цілісного біопсихосоціального підходу, що враховує стан психіки, мікроклімат у родині та особливості адаптації дитини [4–5].

Епідеміологічні дані свідчать про стрімке зростання поширеності первинних головних болів серед дитячого населення. Зокрема, мігрень діагностується у майже 15% підлітків, а головний біль напруги (ГБН) є дезадаптивним супутником освітнього процесу, що суттєво знижує якість життя, провокує шкільну депревацію та соціальну ізоляцію [6–8].

Клінічна діагностика алгічних синдромів у дитячому віці має унікальний віковий фенотип, що унеможливорює екстраполяцію «дорослих» діагностичних критеріїв. Дитячий головний біль характеризується меншою тривалістю атак, високою коморбідністю з вегетативними дисфункціями та соматоформними розладами травної системи, що вимагає ретельного міждисциплінарного аналізу [7–8].

Особливе патогенетичне значення має емоційна сфера: діти з хронічною цефалгією демонструють високий рівень тривожності, депресивні тенденції та виражену алекситимію. Нездатність ідентифікувати та диференціювати власні ефекти призводить до трансформації психологічного напруження у хронічний біль, що виснажує антиноцицептивну систему організму [8–9].

Ефективна курація таких пацієнтів базується на поєднанні детального анамнезу та сучасних психотерапевтичних інтервенцій. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) доводить високу ефективність у зниженні інтенсивності болю через модифікацію способу життя, оптимізацію сну, подолання дистресу та корекцію внутрішньосімейних інтрапсихічних конфліктів [6–10].

З огляду на зазначене, **метою нашої роботи** став ретроспективний аналіз клінічних випадків головного болю у дітей 8–10 років із супутніми труднощами шкільної адаптації, які перебували під лікувально-діагностичним наглядом із приводу непсихотичних психічних розладів.

Метою роботи є вивчення патогенетичної ролі хронічного головного болю (цефалгії) як соматоформного маркера психоемоційного та фізичного дистресу в дітей; встановлення механізмів трансформації мікросоціальних конфліктів (інтрасімейних та шкільних) у стійкі больові синдроми у пацієнтів із непсихотичними психічними розладами.

Матеріали та методи дослідження. Об'єктом дослідження став ретроспективний аналіз клініко-анамнестичних даних 168 пацієнтів віком 8–10 років. Зазначений віковий період характеризується інтенсивними процесами соціальної адаптації до умов систематичного навчання та розширення інтерперсональних контактів. На момент дослідження всі пацієнти перебували під лікувально-діагностичним наглядом дитячих психіатрів.

Відповідно до діагностичних критеріїв Міжнародної класифікації хвороб 10-го перегляду (МКХ-10), загальну вибірку пацієнтів було розподілено на чотири клінічні групи:

- Невротичні розлади (група НТ; $n = 42$): пацієнти з психогенно обумовленими станами, що розвинулися внаслідок гострого психотравмуючого стресу або пролонгованого фруструючого тиску;
- Неврозоподібні розлади (група НП; $n = 46$): категорія хворих, у клінічній картині яких домінували явища соматизації емоційного напруження та вегетативні дисфункції;
- Емоційні розлади та розлади поведінки (група ЕРП; $n = 45$): випадки, де провідними були порушення емоційної саморегуляції, дефіцит поведінкового контролю та виражена інтерперсональна дезадаптація;
- Розлади розвитку шкільних навичок (група РШН; $n = 35$): пацієнти, у яких первинний дефіцит когнітивно-навчальних функцій виступив тригером вторинної соціальної та шкільної дезадаптації.

У межах дослідження проводився комплексний аналіз феноменології цефалгічного синдрому, рівнів тривожності, архітектоники та якості сну, показників успішності навчання, а також здатності до вольової регуляції поведінки та стратегій вирішення інтерперсональних конфліктів.

Математико-статистична обробка отриманих результатів здійснювалася з використанням методів варіаційної статистики. Для визначення сили та спрямованості кореляційного зв'язку між якісними бінарними ознаками (зокрема, параметрами соціального дистресу та характеристиками цефалгії) застосовували коефіцієнт асоціації Пірсона (ϕ).

Результати дослідження та їх обговорення

Результати проведеного ретроспективного аналізу свідчать, що хронічний головний біль у структурі непсихотичних психічних розладів (НПР) у дітей 8–10 років виступає не ізольованим симптомом, а інтегративним клінічним індикатором глибини загальної дезадаптації організму.

У ході міжгрупового порівняння встановлено, що найвища частота маніфестації цефалгічного синдрому спостерігається у **групі** неврозоподібних розладів (група НП), досягаючи 60,0% ($n = 28$) від загальної кількості пацієнтів цієї когорти. Отримані дані підтверджують гіпотезу, згідно з якою

продовжуваний психоемоційний дистрес індукує стійкі патофізіологічні зрушення у функціонуванні центральної нервової системи.

Клініко-динамічне спостереження дозволяє інтерпретувати цей феномен як прояв центральної сенситизації та прогресуючого зниження порогу больової чутливості. Хронічне емоційне напруження призводить до функціонального виснаження антиноцицептивних механізмів. У результаті цефалгія втрачає епізодичний характер і трансформується у персистуючий патологічний компонент, патогенетично спаяний із високим рівнем тривожності та деструкцією архітекtonіки сну.

Для математичного підтвердження взаємозв'язку між параметрами соматоформної маніфестації (інтенсивністю, частотою цефалгій) та хронічним мікросоціальним дистресом (інтерперсональною травматизацією) було застосовано коефіцієнт асоціації Пірсона ϕ (ϕ).

Статистичний аналіз виявив стійкі патогенні вектори впливу з боку мікросоціального середовища пацієнтів:

Деструкція сімейного мікроклімату $\phi = 0,28-0,48$: встановлено пряму вірогідну кореляцію між депривацією емоційних стосунків у родині, високою напруженістю інтерперсональної взаємодії з батьками та хронізацією больового синдрому. З огляду на психологічні особливості онтогенезу у віці 8–10 років, деструкція взаємин із фігурами прихильності сприймається дитиною як загроза базовій безпеці. При виснаженні адаптаційних та копінг-ресурсів психіки запускається соматоформний механізм реагування: больовий синдром виступає єдиним доступним для дитини невербальним сигналом про системний психологічний дистрес.

Шкільна дезадаптація та дидактогенний стрес $\phi = 0,33-0,46$: конфліктні взаємини у системі «учень – педагог», тривала дезадаптація в освітньому просторі та труднощі засвоєння шкільних навичок виступають факторами вторинної хронічної травматизації.

З патогенетичного погляду, якщо інтрасімейні конфлікти формують преморбідне підґрунтя для соматизації афекту, то хронічний шкільний стрес є тригерним механізмом, який остаточно закріплює персистуючий больовий фенотип. Це зумовлює високу резистентність цефалгічного синдрому до стандартних схем фармакотерапії та вимагає обов'язкового включення психотерапевтичних інтервенцій.

Обговорення. Розгляд процесу трансформації гострого або пролонгованого емоційного стресу у персистувальний соматоформний синдром потребує виходу за межі суто описової симптоматології. Психологічна травма в дитячому віці ініціює складний нейробіологічний каскад, в основі якого лежить стійка дисфункція та гіперактивність гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі (ГГНО). Тривала нейроендокринна дисрегуляція, що супроводжується хронічною гіперсекрецією кортизолу та катехоламінів, деструктивно впливає на архітекtonіку центральних механізмів сприйняття ноцицептивної та антиноцицептивної інформації, викликаючи системну нейрохімічну вразливість.

Зазначений патогенетичний процес носить етапний характер і визначає поступову автономізацію алгічного синдрому:

1. **Персистенція стрес-реактивності та дефіцит фізіологічної релаксації.** Унаслідок пролонгованої дії мікросоціального стресора (наприклад, деструктивних патернів сімейної взаємодії) нервова система дитини втрачає здатність до адекватної реституції та повернення до фізіологічного гомеостазу. Формується стійке вогнище психоемоційного напруження, що супроводжується перманентним когнітивним моніторингом потенційних загроз. Це виснажує адаптаційні ресурси ЦНС та підтримує соматосенсорну кору й лімбічні структури в стані хронічної гіперзбудливості.

2. **Психосоматична ампліфікація (соматичне посилення афекту).** На цьому етапі внутрішньоособистісний конфлікт, який не може бути інтегрований та вербалізований пацієнтом через вікову незрілість когнітивної сфери або явища алекситимії, трансформується у соматичний еквівалент. Ментальний дистрес об'єктивізується через стійке підвищення м'язового тону (зокрема, формування міофасціального гіпертону та тригерних точок у перикраніальній і цервікальній ділянках) та вазомоторні, спастичні судинні реакції. У такий спосіб психогенне напруження конвертується у реальний ноцицептивний стимул.

3. **Нейропластична фіксація та автономізація больового синдрому.** За умови персистенції травмувальних чинників (інтрасімейного дистресу, шкільного булінгу чи дидактогенії) алгічний процес підлягає патологічному «навчанню» на рівні синаптичної пластичності. Тривале подразнення больових рецепторів призводить до стійкого закріплення патологічних нейронних ансамблів у корі головного мозку. На етапі центральної сенситизації цефалгічний синдром набуває повної автономії від первинного

психогенного тригера, трансформуючись у самостійну нозологічну одиницю (хронічний біль) із тривалим збереженням соматичного енцифалічного латентного стресу.

Таким чином, хронічна цефалгія у структурі несприятливих психічних розладів у дітей є прямим клінічним наслідком дезадаптивної нейропластичності у відповідь на тривалий несприятливий мікросоціальний вплив. Ефективні програми реабілітації таких пацієнтів мають бути спрямовані не лише на усунення локального м'язового чи судинного спазму, а передусім на дезактивацію центральних психонейроендокринних механізмів хронічного стресу.

Трансформація стратегій реабілітації: від біологічного до травма-інформованого підходу.

Розуміння патогенетичного зв'язку між інтерперсональною травматизацією та соматизацією афекту у вигляді хронічного цефалгічного синдрому зумовлює необхідність реконцептуалізації відновного лікування.

У межах сучасної парадигми за спеціальністю «Терапія та реабілітація» здійснюється перехід від ізолюваної соматоцентричної моделі до травма-інформованого біопсихосоціального підходу. У цій системі координат хронічний больовий симптом розглядається не як автономна соматична дефекція, а як соматоформний еквівалент пережитого дистресу. Зміна діагностично-терапевтичного фокуса з констатації симптому на аналіз індивідуального психотравмуючого анамнезу пацієнта дозволяє мінімізувати явище ятрогенної та вторинної тривожності, забезпечуючи високий рівень комплаєнсу.

Системна сімейна терапія та залучення мікросоціального оточення дитини є базовими компонентами реабілітаційного процесу. Оскільки цефалгія у дітей із несприятливими психічними розладами часто виступає соматичним індикатором системної дисфункції сімейної комунікації, терапевтична стратегія передбачає формування тристороннього альянсу: «реабілітолог/психіатр – дитина – батьки». Інтеграція методів психоедукації та когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) спрямована на модифікацію деструктивних когнітивних та поведінкових патернів у родині, зниження рівня емоційного напруження та навчання батьків навичкам фасилітації емоційної саморегуляції у дитини. Оптимізація сімейного мікроклімату дезактивує тригерні механізми хронічного соматичного дистресу.

Для подолання явищ алекситимії та вторинної дезадаптації у пацієнтів молодшого шкільного віку (8–10 років) ефективними є методи ігрової терапії та арттерапевтичні інтервенції. Вони виступають невербальним інструментом безпечної екстерналізації та відреагування травматичного досвіду. З метою безпосереднього впливу на ланки периферичного ноцицептивного коду реабілітаційні програми доповнюються тілесно-орієнтованими техніками, методами прогресивної м'язової релаксації та біологічного зворотного зв'язку (БЗЗ). Це дозволяє редукувати міофасціальний тонус, нормалізувати вегетативну реактивність та розірвати стійкий патологічний цикл «тривога – м'язовий спазм – біль».

Сучасний етап розвитку реабілітології передбачає активне впровадження телемедицини та телепсихологічних технологій у практику супроводу таких пацієнтів. Дистанційні сесії та пролонгований моніторинг забезпечують безперервність реабілітаційного процесу, оперативну корекцію терапевтичного плану та високу впевненість батьків у процесі домашньої підтримки. Невіддільним аспектом є дотримання принципів біоетики та дестигматизації ментальних і соматоформних розладів у дітей. Кінцевою метою мультидисциплінарної реабілітації є не просто короткочасне купірування алгічного синдрому, а повне відновлення соціального, академічного та психофізіологічного функціонування дитини.

Висновки:

1. Хронічний головний біль у дітей 8–10 років із несприятливими психічними розладами виступає інтегративним клінічним маркером психосоматичної дезадаптації та соматоформним еквівалентом пережитого дистресу, досягаючи найвищої частоти маніфестації (60,0%) у групі пацієнтів із неврозподібними розладами.

2. Математико-статистичний аналіз підтвердив наявність стійких вірогідних кореляційних зв'язків між персистенцією цефалгічного синдрому та хронічною інтерперсональною травматизацією як у сімейній структурі $\phi = 0,28\text{--}0,48$, так і в освітньому середовищі $\phi = 0,33\text{--}0,46$, де деструктивний сімейний мікроклімат формує преморбідне підґрунтя для соматизації афекту, а шкільна дезадаптація виступає хронізуючим тригером.

3. Патогенетичний механізм трансформації травми у хронічний біль базується на нейроендокринній дисрегуляції гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі та процесах центральної сенситизації ЦНС, що через етапи психосоматичної ампліфікації (міофасціальний та судинний спазм) призводить до нейропластичної фіксації та повної автономізації алгічного синдрому від первинного психогенного чинника.

4. Ефективна курація зазначеного контингенту пацієнтів у межах спеціальності «Терапія та реабілітація» потребує переходу до травма-інформованого біопсихосоціального підходу, що передбачає формування тристороннього терапевтичного альянсу, інтеграцію когнітивно-поведінкової, ігрової та тілесно-орієнтованої терапії з активним залученням телемедичних технологій супроводу родини.

Ключові слова: ранній травматичний досвід, хронічний біль, цефалгія, психосоматичний генез, непсихотичні психічні розлади, центральна сенситизація, травма-інформована реабілітація, біопсихосоціальний підхід,.

Глянько Денис Дмитрович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 Терапія та реабілітація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Одинець Тетяна Євгенівна,
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор,
завідувач кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Асистент фізичного терапевта – **Глянько Д. Д.,**
Комунальне некомерційне підприємство
«Павлоградська лікарня інтенсивного лікування»
Павлоградської міської ради,
м. Павлоград, Україна

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ НА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ У ВІДНОВЛЕННІ ХОДИ ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ НА ЕТАПІ ПІСЛЯГОСТРОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Порушення ходьби після інсульту належить до найпоширеніших і найтяжчих функціональних ускладнень, які різко звужують самостійність пацієнта, підвищують небезпеку падінь і суттєво знижують якість повсякденного життя. На етапі післягострої реабілітації мозок має найбільші можливості для відновлення функцій. Саме в цей період правильно підібрані повторювані вправи фізичної терапії дозволяють найкраще повернути незалежну ходьбу, її швидкість, витривалість і правильну симетрію кроку.

Час початку реабілітації відіграє ключову роль. Систематичний огляд доводить, що найкращі результати дає початок фізичної реабілітації протягом перших тижнів після інсульту, коли мозок особливо чутливий до повторення рухів [7]. До того ж дуже висока інтенсивність вправ уже в перші 72 години часто не приносить додаткової користі. У великому рандомізованому дослідженні пацієнти з тяжким інсультом отримували звичайну м'яку терапію, або таку ж терапію плюс додаткові 45 хвилин інтенсивних вправ щодня. Показники моторного контролю та кількість днів до самостійної ходьби на 10 метрів у обох групах виявилися однаковими. Це означає, що надмірне навантаження на самому початку не прискорює відновлення ходьби при тяжких формах захворювання [1].

Нейрореабілітація після інсульту базується на використанні механізмів нейропластичності, що дозволяє відновлювати втрачені функції за рахунок повторення рухів і поступового ускладнення завдань. У літературі зазначено, що відновлення моторних функцій відбувається за рахунок перебудови нейронних зв'язків, а також активації збережених структур мозку. Дослідження показують, що застосування функціонально спрямованих вправ, орієнтованих на виконання реальних рухових завдань, сприяє покращенню координації, рівноваги та якості ходьби. При цьому комбіновані програми реабілітації демонструють кращі результати порівняно з ізольованими підходами, що підтверджує доцільність комплексного впливу на різні компоненти руху [9].

Одним з добре вивчених методів є тренування ходьби на біговій доріжці з частковою підтримкою ваги тіла. У масштабному дослідженні порівнювали раннє тренування на доріжці, пізніше тренування та звичайну домашню програму вправ. Через рік частка пацієнтів, які досягли кращої функціональної ходьби, була майже однакою в усіх групах — близько 52 %. Швидкість і рівновага теж покращилися подібно.

Однак при роботі на доріжці частіше траплялися падіння та запаморочення. Отже, складні пристрої не завжди кращі за прості домашні вправи [2].

Важливою основою відновлення ходьби є стабільність тулуба. Систематичний огляд одинадцяти досліджень показав, що вправи на зміцнення тулуба допомагають покращити його контроль і рівновагу в сидячому положенні. Але як саме цей ефект переходить на стояння та ходьбу — потребує додаткових досліджень [3].

Раннє тренування рівноваги сидячи добре допомагає пацієнтам самостійно вставати, але не завжди покращує швидкість ходьби. Після двох тижнів таких вправ пацієнти краще справлялися зі вставанням, проте результати тесту ходьби на 10 метрів не змінилися [5].

Вестибулярні та соматосенсорні вправи на етапі післягострої реабілітації значно покращують баланс. Пацієнти експериментальної групи показали кращі результати за кількома тестами рівноваги та ходьби порівняно з контрольною групою. Це допомагає зробити ходьбу безпечнішою [4].

Аналіз досліджень, присвячених нейропротекції та відновленню після інсульту, показує, що ефективність реабілітації пов'язана не лише з обсягом рухової активності, а й зі стимуляцією відновлювальних процесів у центральній нервовій системі. Встановлено, що фізична активність сприяє активації нейротрофічних факторів, покращенню кровопостачання мозку та формуванню нових функціональних зв'язків. Це у свою чергу позитивно впливає на відновлення рухових функцій і здатність до самостійного пересування. Таким чином, поєднання фізичної терапії з урахуванням нейрофізіологічних механізмів забезпечує більш ефективне відновлення ходьби у пацієнтів після інсульту [8].

Водні вправи теж добре впливають на відновлення нижніх кінцівок. У дослідженні пацієнтів з першим інсультом гідротерапія протягом восьми тижнів значно покращила моторні функції ніг, функціональну ходьбу, баланс і щоденну активність порівняно зі звичайними вправами [6].

Отже, після аналізу джерел можемо зробити висновок, що на етапі післягострої реабілітації найкраще працюють цілеспрямовані повторювані вправи для відновлення ходьби: тренування на доріжці з підтримкою ваги, водні процедури, вправи на стабільність тулуба та вестибулярні вправи. Надмірна інтенсивність у перші дні часто не дає додаткового ефекту. Головне – починати реабілітацію вчасно, дотримуватися регулярності та поступово збільшувати навантаження. В Україні, де високотехнологічне обладнання доступне не скрізь, доцільно використовувати прості доказові методи: домашні комплекси вправ, водні процедури та тренування балансу. Це дозволить ефективно відновлювати ходьбу навіть в умовах обмежених ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. AMOBES (active mobility very early after stroke): a randomized controlled trial / A. P. Yelnik et al. *Stroke*. 2017. Vol. 48, № 2. P. 400–405. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28008092/>.
2. Body-weight-supported treadmill rehabilitation after stroke / P. W. Duncan et al. *New england journal of medicine*. 2011. Vol. 364, № 21. P. 2026–2036. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21612471/>.
3. Cabanas-Valdés R., Urrutia Cuchi G., Bagur-Calafat C. Trunk training exercises approaches for improving trunk performance and functional sitting balance in patients with stroke: a systematic review. *NeuroRehabilitation*. 2013. Vol. 33, № 4. P. 575–592. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24018373/>.
4. Caliskan E., Talu B. The effect of vestibular and somatosensory rehabilitation in addition to early rehabilitation on balance after stroke: a randomized controlled trial. *Top stroke rehabil*. 2024. Vol. 31, № 7. P. 703–712. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38373015/>.
5. Dean C. M., Channon E. F., Hall J. M. Sitting training early after stroke improves sitting ability and quality and carries over to standing up but not to walking: a randomised trial. *Aust. J. physiother*. 2007. Vol. 53, № 2. P. 97–102. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17535145/>.
6. Effect of water exercise therapy on lower limb function rehabilitation in hemiplegic patients with the first stroke / N. Bei et al. *Altern ther health med*. 2023. Vol. 29, № 7. P. 429–433. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37573592/>.
7. Lynch E., Hillier S., Cadilhac D. When should physical rehabilitation commence after stroke: a systematic review. *Int J stroke*. 2014. Vol. 9, № 4. P. 468–478. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24636633/>.
8. Neuroprotection and stroke rehabilitation: modulation and enhancement of recovery / J. R. Romero та ін. *Review of behavioral neurology*. 2006. Vol. 17, № 1. P. 17–24. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16720957/>.
9. Neuro-rehabilitation after stroke / M. Murie-Fernández et al. *Neurologia*. 2010. Vol. 25, № 3. P. 189–196. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20492866/>.

Жакун Маргарита Олександрівна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 Терапія та реабілітація,
Полтавський державний медичний університет,
м. Полтава, Україна
Науковий керівник – Баранець І. В.,
доктор філософії, доцент, доцент закладу вищої освіти,
Полтавський державний медичний університет,
м. Полтава, Україна

МЕТАКОГНІТИВНА РЕГУЛЯЦІЯ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕРГОТЕРАПЕВТА

У сучасних умовах стрімкого зростання потреб у реабілітаційних послугах, зумовлених поширенням хронічних захворювань, наслідками травм та військових дій, а також ускладненнями після хвороб, особливого значення набуває підвищення ефективності професійної діяльності фахівців реабілітаційної сфери. Зокрема, діяльність ерготерапевта, оскільки саме він відновлює навички самообслуговування, допомагає адаптуватися до нових обставин і повернутися до звичних ролей.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в глибшому розумінні метакогнітивної регуляції у професійній діяльності ерготерапевта, зокрема в умовах високої інтенсивності та неперервного розвитку цієї сфери в Україні на цей момент, беручи до уваги те, що ерготерапевт – це людина, яка поєднує емпатію та психологічну стійкість, складну й виснажливу, але водночас наснажливу роботу, адже вона допомагає людям повернути здатність діяти, відчувати радість і задоволення від життя.

Мета дослідження: науково-теоретично обґрунтувати важливість вивчення проблеми розвитку метакогнітивної регуляції як основи професійної діяльності ерготерапевта.

Однією з ключових передумов успішної реабілітації є наявність в ерготерапевтів метакогнітивних навичок – умінь усвідомлювати, контролювати та регулювати власні пізнавальні процеси. Метакогнітивні навички дозволяють не лише адаптуватися до нових умов, а й активно впливати на власну траєкторію професійного розвитку, роблячи навчання більш продуктивним та осмисленим. Саме ці навички сприяють більш глибокому засвоєнню складного навчального матеріалу, розвитку професійного і метакогнітивного мислення та здатності до самостійного вирішення проблем.

Метакогнітивні навички пов'язані зі здатністю людини усвідомлювати та розуміти власні процеси мислення. Також до них належать і знання про те, коли і як доцільно застосовувати різні стратегії для навчання, вирішення проблем чи розв'язування завдань. Іншими словами, метакогнітивні навички – це вміння аналізувати своє мислення чи когнітивні можливості та діяльність [4, с. 4].

Метакогнітивні навички та регуляція відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки саме вони допомагають людині поєднувати як із навколишнім середовищем, так і з життєвими подіями свій досвід, власні переконання та ставлення. Також ще потрібно зазначити, що за допомогою них покращується розуміння психічного стану, намірів інших та аналізування їх мотивів, особливо в професійній сфері, що дає можливість розвивати професійну інтуїцію та чуття [4, с. 5].

Прикладами метакогнітивних навичок та рефлексії є саморефлексія, саморегуляція та аналіз помилок. Дослідженням цих здібностей займалися такі вчені як Дж. Флейвелл А. Браун, Дж. Вілсон та інші [1].

Дж. Флейвелл виділив чотири основні компоненти, з яких складається метапізнання: метакогнітивні знання, метакогнітивний досвід, цілі та стратегії. Основним положенням концепції метапізнання Дж. Флейвела є ідея «мислення про власне мислення». Саме такі міркування можуть стосуватися того, що ми знаємо; що ми в цих ситуації і часі конкретно робимо (метакогнітивні навички); який когнітивний або емоційний стан людини на цей період (метакогнітивне відчуття). Метакогнітивні процеси не виникають безпосередньо із зовнішньої реальності людини. Їхнім джерелом є власні внутрішні ментальні уявлення людини про цю дійсність, яке може включати в себе її знання про процес роботи, внутрішні відчуття та уявлення. Саме тому метакогніцію деколи визначають як «мислення стосовно мислення» або, за Дж. Флейвелом, «знання і пізнання щодо пізнавальних феноменів» [1].

Перші два компоненти є рефлексивними утвореннями, що забезпечують здатність суб'єкта рефлексувати, контролювати та усвідомлювати перебіг своєї власної інтелектуальної діяльності. Метакогнітивні знання Дж. Флейвелл трактує як сферу «світових» знань, пов'язаних з пізнавальною діяльністю (цілями, завданнями і діями), а також із індивідуальними можливостями і вмінням особистості сприймати, пам'ятати і вирішувати проблеми [4].

Д. Рідлі, П. Шітц, Р. Гланц та С. Вайнштейн визначають метакогніцію як процес свідомого дослідження власного мислення та використання рефлексії для усвідомлення і регуляції когнітивних стратегій мислення [4].

Українські дослідники, зокрема Т. Титаренко, Н. Чепелева, О. Кочарян, Л. Найдьонова, О. Савчин та В. Панок, у своїх працях підкреслюють, що метакогнітивна сфера виступає одним із ключових механізмів особистої стійкості та життєстійкості. Вони наголошують, що саме метакогнітивна рефлексія забезпечує особистісну інтеграцію складного і травматичного досвіду, при цьому зберігаючи відчуття цілісності особистості та контролю над власним життям [3].

Одним із ключових чинників, які стимулюють метакогнітивну активність, є усвідомлення особою значущості застосування регулятивних дій щодо власних пізнавальних процесів. Ці чинники формуються на основі позитивного досвіду їх використання і відповідної атрибуції – розуміння того, що успішність пізнавальної діяльності значною мірою залежить і від здатності контролювати і керувати когнітивними процесами [2].

Крім того, результати проведених досліджень свідчать про те, що когнітивні навички відіграють важливу роль у різних сферах життя і життєдіяльності – від освіти й професійної діяльності до побуту та соціальної взаємодії з іншими, як на робочому середовищі, так і поза ним. Прикладами когнітивних навичок є: базова грамотність; аналітичне та критичне мислення; творче та інноваційне мислення; стратегічне мислення; вирішення проблем і ухвалення рішень; саморефлексія та навчання навчанню; збір, систематизація та аналіз інформації; планування та організація; управління кар'єрою [4].

Відтак, метакогнітивна регуляція є ключовою складовою професійної діяльності ерготерапевта, оскільки забезпечує усвідомлення, планування та контроль власних дій у процесі клінічного мислення. Її розвиток сприяє підвищенню якості ухвалення рішень, ефективності реабілітаційних втручань та рівня професійної компетентності фахівця. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні напрямів та умов розвитку метакогнітивних навичок у професійній діяльності ерготерапевта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашов Е. Психологічні особливості метакогнітивного моніторингу в навчальній діяльності студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2019. Вип. 4. С. 64–71.
2. Долженко М. В., Волобуєва П. С., Герченкова І. В., Грицкевич П. С. Використання метакогнітивних навичок під час навчання діловій іноземній мові студентів нефілологічних спеціальностей. *Інноваційна педагогіка / Причорноморський науково-дослідницький інститут економіки та інновацій*. 2023. Вип. 55, Т. 1. С. 161–165.
3. Гуцалюк Т. В., Балашов Е. Метакогнітивні навички як чинник запобігання ПТСР у військовослужбовців. *Габітус*. 2025. Вип. 76. С. 197–201.
4. Мукач Н., Чубінська Н., Стасишин Р. Роль і значення когнітивних та метакогнітивних навичок у професійній діяльності правника. *Академічні візії*. 2023. № 22. С. 1–10.

Живага Володимир Андрійович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності І7 Терапія та реабілітація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Одинець Т. Є.**,
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор,
завідувач кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ НАСЛІДКАМИ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА БОЙОВИХ ТРАВМ (УЛАМКОВІ ПОРАНЕННЯ, КОНТУЗІЇ)

В умовах повномасштабної війни в Україні реабілітація військовослужбовців стала одним із пріоритетних напрямів системи охорони здоров'я. Особливе місце в структурі бойової травми посідають уламкові поранення кінцівок, оскільки саме вони часто супроводжуються тривалими функціональними

порушеннями та потребують поетапного відновлення [1, с. 5–13]. Після хірургічного лікування у військовослужбовців нерідко зберігаються біль, набряк, обмеження рухів у суглобах, зниження м'язової сили, рубцеві зміни та труднощі під час виконання повсякденних рухових дій. Це знижує рівень самостійності пацієнта та ускладнює повернення до активного життя. У зв'язку з цим особливого значення набуває підбір ефективних засобів фізичної терапії, які дають змогу цілеспрямовано впливати на основні наслідки бойової травми.

Сучасний підхід до реабілітації базується на відновленні не лише ушкодженої структури, а й функціонального стану людини загалом. Така логіка відповідає Міжнародній класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я, де ключовою є не лише наявність травми, а її вплив на активність і участь пацієнта в повсякденному житті [4]. Для військовослужбовців із наслідками уламкових поранень це означає, що реабілітаційна програма має бути орієнтована не тільки на зменшення окремих симптомів, а й на відновлення мобільності, сили, витривалості, координації та функціональної спроможності кінцівки.

Метою роботи було узагальнити сучасні підходи до фізичної терапії військовослужбовців із наслідками уламкових поранень верхніх і нижніх кінцівок та обґрунтувати доцільність комплексного відновлення на етапі реабілітаційного лікування.

У роботі було враховано матеріали клініко-функціонального обстеження 20 військовослужбовців, які проходили відновлення після уламкових поранень кінцівок. Учасників було розподілено на дві групи по 10 осіб. Пацієнти контрольної групи проходили базову програму фізичної терапії. В експериментальній групі до цієї програми додатково застосовували кінезіотейпування. Оцінювання стану проводили за показниками болю, набряку, амплітуди рухів, м'язової сили та функціональної спроможності кінцівки. Такий підхід дозволив охарактеризувати найбільш типові порушення, що визначають перебіг відновлення після уламкових поранень.

Практика відновного лікування показує, що найбільш поширеними проблемами в таких пацієнтів є зменшення доступної амплітуди рухів, локальний або поширений набряк, післятравматична м'язова слабкість, болісність у зоні пошкодження та обмеження функціональних можливостей кінцівки. З огляду на це базова програма фізичної терапії повинна включати вправи на відновлення рухливості, силові вправи, функціональні вправи, а також засоби контролю набряку та роботи з м'якими тканинами. Саме поєднання цих компонентів дозволяє послідовно впливати на різні ланки порушеного функціонування.

Одним із перших завдань фізичної терапії є відновлення обсягу рухів у суглобах. Після операції, болю та періоду обмеженої активності в ушкодженій кінцівці швидко формується скутість, яка надалі може перейти у стійке обмеження рухливості. У зв'язку з цим до програми доцільно включати вправи на відновлення рухів уже на ранньому етапі, коли це дозволяє клінічний стан пацієнта. Такі вправи треба виконувати поступово, з урахуванням переносимості, стану тканин і рівня болю. Їх значення полягає не лише у покращенні рухливості, а й у створенні умов для подальшого зміцнення м'язів та відновлення функціональної активності [5].

Не менш важливим компонентом є силове тренування. Після бойової травми зниження сили виникає внаслідок самого ушкодження, больового синдрому, іммобілізації та зменшення повсякденної рухової активності. Якщо цей компонент не враховувати, навіть за відносно задовільної амплітуди рухів пацієнт не зможе повноцінно використовувати кінцівку у практичній діяльності.

Провідне місце в сучасній реабілітації посідають функціональні вправи. Їхня перевага полягає в тому, що вони орієнтовані не на окремих рух як такий, а на відновлення практичної здатності користуватися кінцівкою. У випадку ураження верхньої кінцівки це можуть бути рухи, пов'язані із захопленням, утриманням, переміщенням предметів, координацією в просторі. При пораненнях нижньої кінцівки акцент робиться на безпечній опорі, зміні положення тіла, відновленні ходи, стійкості та витривалості. Саме функціональна спрямованість програми найбільше відповідає сучасним уявленням про ефективну фізичну терапію [3].

Окрему увагу слід приділяти контролю набряку. Після уламкових поранень він не лише викликає дискомфорт, а й істотно обмежує рухливість, посилює біль і ускладнює виконання активних вправ. У структурі комплексної програми доцільним є використання апаратної пресотерапії як допоміжного засобу, що сприяє покращенню венозного та лімфатичного відтоку. За даними клінічних робіт, застосування пневматичної компресії може позитивно впливати на зменшення набряку та покращення фізичних показників відновлення [2]. У пацієнтів із бойовою травмою це створює більш сприятливі умови для подальшої активної роботи.

Ще одним важливим напрямом є вплив на рубцево змінені тканини. Після уламкових поранень часто формуються щільні рубці, що знижують еластичність тканин, обмежують ковзання структур і провокують відчуття стягнення. На цьому тлі пацієнти нерідко уникають активних рухів, що додатково погіршує функціональний стан кінцівки. Тому в межах комплексної програми доцільно застосовувати м'які методи ручного впливу, спрямовані на підготовку тканин до руху, зменшення локальної скутості та покращення переносимості фізичних вправ.

У досліджуваній програмі як додатковий компонент в експериментальній групі використовували кінезіотейпування. Його застосування було спрямоване насамперед на зменшення набряку, полегшення больових відчуттів і створення більш комфортних умов для виконання активних та функціональних вправ. Сучасні систематичні огляди показують, що кінезіотейпування може бути корисним як допоміжний метод короткострокового впливу на набряк, хоча його не слід розглядати як основний або самодостатній засіб відновлення [3]. Найбільш доцільним є його поєднання з базовими компонентами фізичної терапії, а саме з лікувальними вправами, поступовим навантаженням та функціональним тренуванням.

Узагальнення сучасних підходів дозволяє стверджувати, що ефективне відновлення військовослужбовців із наслідками уламкових поранень кінцівок можливе лише за умови комплексної побудови програми. Така програма має враховувати характер травми, поточний функціональний стан пацієнта, вираженість болю й набряку, обсяг доступних рухів, м'язовий дефіцит та індивідуальну переносимість навантаження. Встановлено, що основу фізичної терапії в цих випадках становлять вправи на відновлення рухливості, сили та функціональної активності. Визначено, що допоміжне значення мають засоби, спрямовані на контроль набряку та покращення стану м'яких тканин, зокрема пресотерапія та кінезіотейпування. Аргументовано, що поєднання цих компонентів сприяє більш цілеспрямованому впливу на основні наслідки бойової травми та створює передумови для відновлення функціонального стану ураженої кінцівки.

Отже, фізична терапія військовослужбовців із наслідками уламкових поранень кінцівок повинна мати індивідуалізований, поетапний і функціонально орієнтований характер. Її ефективність визначається не окремим методом, а логічним поєднанням вправових, допоміжних і контрольних засобів. Саме такий підхід є найбільш обґрунтованим у сучасних умовах і відповідає практичним завданням реабілітації військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клінічно-епідеміологічний аналіз структури бойової хірургічної травми при проведенні антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил на сході України / Хоменко І. П., Король С. О., Халік С. В., Шаповалов В. Ю., Єнін Р. В., Герасименко О. С., Тertiшний С. В. *Ukrainian Journal of Military Medicine*. 2021. Т. 2, № 2. С. 5–13. DOI: 10.46847/ujmm.2021.2(2)-005.
2. Alcantara D. A. A., dos Santos F. N. A., Ferreira J. J. A., de Noronha M., Andrade P. R. The effect of kinesioteaping on edema: a systematic review and meta-analysis. *Musculoskeletal Science and Practice*. 2024. Vol. 74. Art. 103168. DOI: 10.1016/j.msksp.2024.103168.
3. Pneumatic Compression Combined with Standard Treatment after Total Hip Arthroplasty and Its Effects on Edema of the Operated Limb and on Physical Outcomes: a pilot clinical randomized controlled study / Carnevale Pellino V., Gatti A., Vandoni M. et al. *Journal of Clinical Medicine*. 2023. Vol. 12, No. 12. Art. 4164. DOI: 10.3390/jcm12124164.
4. Physiopedia. Therapeutic Exercise. URL: https://www.physio-pedia.com/Therapeutic_Exercise (date of access: 20.03.2026).
5. International classification of functioning, disability and health (ICF). URL: <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health> (date of access: 20.03.2026).

Кайнара Володимир Володимирович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності 227 Терапія та реабілітація,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Одинець Т. В.,**
кандидат наук з фізичного виховання та спорту,

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ РАНЬНОГО ВІКУ З ДИСПЛАЗІЄЮ КУЛЬШОВОГО СУГЛОБА

Дисплазія кульшового суглоба (ДКС) належить до найпоширеніших ортопедичних патологій дитячого раннього віку. В Україні захворювання виявляється у 5-20 % новонароджених, що в середньому становить близько 16 випадків на 1000 народжень; дівчатка уражаються у 5-6 разів частіше порівняно з хлопчиками [1]. Без вчасної корекції патологія призводить до стійких функціональних порушень опорно-рухового апарату: деформацій хребта, патологічної ходи, скорочення нижньої кінцівки. У дорослому віці нелікована ДКС є найпоширенішою причиною раннього коксартрозу у жінок молодше від 40 років. Це обумовлює необхідність теоретичного та методичного обґрунтування засад фізичної терапії при ДКС з урахуванням вікових особливостей розвитку дитини. ДКС являє собою комплекс анатомо-функціональних порушень розвитку кульшового зчленування: від нестабільності суглоба до підвивиху чи повного вивиху голівки стегнової кістки відносно вертлюжної западини. Патогенез зумовлений порушенням конгруентності суглобових поверхонь: недорозвиненням ацетабулярного даху, деформацією шийки стегнової кістки або поєднанням обох. Це спричиняє нерівномірний розподіл механічного навантаження, ослаблення капсульно-зв'язкового апарату та прогресивну деформацію суглобових структур. Серед факторів ризику провідне місце посідають генетична схильність, тазове передлежання плода, жіноча стать, маловоддя, а також туге сповивання немовляти після народження [2].

Класифікація ДКС передбачає виокремлення трьох ступенів: передвивиху (нестабільність без зміщення), підвивиху (часткове зміщення голівки стегна) та вивиху (повне виходження голівки за межі кульшової западини). В неонатологічній практиці провідним діагностичним інструментом залишається ультразвукова класифікація Graf, яка базується на визначенні α - та β -кутів і дає об'єктивну характеристику ступеня зрілості суглоба. У дітей старшого віку додатково застосовують рентгенологічні класифікації Tönnis та Crowe для оцінки вираженості деформацій [5].

Теоретичне підґрунтя фізичної терапії при ДКС формується на засадах доказової медицини. Провідні міжнародні клінічні настанови – AAOS (2022), BSCOS (2023), NICE (2021-2025), а також адаптована Клінічна настанова МОЗ України [1] – узгоджуються у трьох ключових положеннях: ранній ультразвуковий скринінг у перші тижні та місяці життя, своєчасне призначення абдукційних ортезів при виявленій нестабільності або дисплазії, а також індивідуалізована програма реабілітації із залученням батьків. Роль фізичного терапевта у цих документах визначена комплексно: позиційна терапія, контроль пасивних та активних рухів, навчання батьків прийомам правильного носіння та догляду за дитиною, а також систематичний моніторинг біомеханічних параметрів руху [4].

Методологічна основа побудови програм фізичної терапії при ДКС визначається насамперед вікоспецифічним підходом. Анатомо-фізіологічні особливості дозрівання опорно-рухового апарату зумовлюють суттєві відмінності у клінічній картині, біомеханіці рухів та реакції тканин на терапевтичні стимули на кожному конкретному етапі онтогенезу. Тому вікова діагностика виступає базовим компонентом клінічного алгоритму, що визначає як тактичні, так і стратегічні рішення щодо вибору засобів, інтенсивності та тривалості фізичної терапії [3].

У дітей до трьох місяців стратегічним пріоритетом є стабілізація кульшових суглобів у положенні відведення 40-60° та згинання 90-100° за допомогою стремен Павліка, які визнані золотим стандартом консервативного лікування і демонструють ефективність у 95 % випадків при застосуванні до шестимісячного віку [5]. При легших формах нестабільності застосовують подушку Фрейка. Завданнями фізичної терапії на цьому етапі є: виконання пасивно-асистованих рухів у межах фізіологічної амплітуди відведення та зовнішньої ротації, сенсомоторна стимуляція для нормалізації м'язового тону, нейророзвивальна терапія за методом Бобат з акцентом на контроль положення таза та нижніх кінцівок, а також навчання батьків правильній техніці позиціонування дитини під час сну, носіння та гігієнічного сповивання [4].

У дітей від чотирьох до дванадцяти місяців програма фізичної терапії передбачає поступовий перехід до активно-пасивних вправ, спрямованих на зміцнення абдукторів стегна і глибоких стабілізаторів таза. При залишковій нестабільності продовжують ортезотерапію за допомогою шин Тюбінгера або шини

Віленського. Комплекс терапевтичних заходів включає гідрокінезотерапію для зменшення осьового навантаження на суглоб, елементи терапії за методом Войта для стимуляції симетричних рухових реакцій, вправи на розвиток навичок перевертання і повзання, а також мануальні техніки – постізометричну релаксацію аддукторів стегна та фасціальну мобілізацію в ділянці таза [4; 5].

Після досягнення дванадцяти місяців фізична терапія переорієнтується на корекцію стереотипу ходи, відновлення симетрії навантаження, тренування рівноваги та пропріоцепції. Застосовують вправи на нестабільних поверхнях (баланс-платформи, фітбол), іпотерапію як засіб стабілізації м'язів таза та розвитку рівноваги, нейром'язове тренування за методами PNF і NDT. Обов'язковим елементом залишається підбір ортопедичного взуття і, за клінічними показаннями, нічних стабілізуювальних ортезів. Неодмінною складовою кожного реабілітаційного втручання є навчання батьків. Інструктаж щодо позиціонування дитини, методів носіння, безпечного сповивання та домашніх вправ суттєво підвищує ефективність програми фізичної терапії. Усі терапевтичні рішення фізичного терапевта мають бути узгоджені з планом ведення, розробленим дитячим ортопедом, а регулярний моніторинг функціональних показників у межах міждисциплінарного підходу визначається обов'язковою умовою ефективної реабілітації.

Таким чином, теоретико-методичні засади фізичної терапії дітей раннього віку з дисплазією кульшового суглоба базуються на доказових клінічних настановах і передбачають диференційований, вікоспецифічний підхід. Рациональне поєднання позиційної терапії, кінезіотерапії, мануальних технік і сенсомоторних методів у межах міждисциплінарної команди забезпечує оптимальні умови для формування стабільної анатомії кульшового суглоба, відновлення фізіологічних рухових стереотипів та профілактики вторинних деформацій у дітей раннього віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дисплазія кульшових суглобів та вроджений звих стегна у дітей. Клінічна настанова, заснована на доказах / Державний експертний центр МОЗ України. Київ, 2016. 62 с. URL: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/akn_dyspl.pdf (дата звернення: 14.03.2026).
2. Developmental Dysplasia of the Hip (DDH): Etiology, Diagnosis, and Management / K. Bakarman et al. *Cureus*. 2023. Vol. 15, № 8. e43207. DOI: 10.7759/cureus.43207 (date of access: 14.03.2026).
3. Ho K. Y., Taylor L., Joines K. Physical Therapy Management for Delayed Diagnosis of Developmental Dysplasia of the Hip: A Case Report. *Case Reports in Pediatrics*. 2025. Article ID 5633998. DOI: 10.1155/crpe/5633998 (date of access: 15.03.2026).
4. Non-invasive methods of treating hip dysplasia in infants – a scoping review / K. Ostrzyżek-Przedziecka et al. *Physiotherapy Review*. 2022. Vol. 26, № 4. С. 18–32. DOI: 10.5114/phr.2022.123156 (date of access: 15.03.2026).
5. Dynamic and Static Splinting for Treatment of Developmental Dysplasia of the Hip: A Systematic Review / V. Pavone et al. *Children*. 2021. Vol. 8, № 2. P. 104. DOI: 10.3390/children8020104 (date of access: 15.03.2026).

Карнаух Марина,
студентка 1 курсу магістратури спеціальності
«Терапія та реабілітація»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бандуріна К. В.,**
к. н. з фіз. вих. та спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ НЕМОВЛЯТ З РИЗИКОМ ПОРУШЕННЯ МОТОРНОГО РОЗВИТКУ

Проблема раннього виявлення та корекції порушень моторного розвитку у немовлят є однією з ключових у сучасній педіатричній реабілітації та перинатальній медицині [1]. Ранній період життя (від народження до 12 місяців) характеризується високою пластичністю центральної нервової системи та

інтенсивним формуванням моторних патернів, що обумовлює як значні можливості для ефективної терапевтичної корекції, так і підвищену вразливість до дії перинатальних та постнатальних факторів ризику [8].

Раннє втручання сприяє не лише формуванню коректних рухових навичок, але й позитивно впливає на когнітивний та емоційний розвиток дитини. Фізична терапія дітей групи ризику спрямована на відновлення оптимальної рухової активності, забезпечення сенсомоторної стимуляції та формування функціональних навичок [3; 4].

Програма терапії повинна враховувати характер перинатального ураження, рівень моторного розвитку, стан м'язового тону, реактивність нервової системи та наявність супутніх порушень. Заняття спрямовані на розвиток функціональних навичок, які мають практичне значення для повсякденного руху дитини (утримання голови, перевертання, опорні реакції, повзання); стимуляцію тактильних, пропріоцептивних, вестибулярних і зорових сигналів сприяє правильному формуванню сенсомоторних зв'язків [2; 6; 7].

Включення батьків у процес терапії значно підвищує ефективність втручання, забезпечуючи адекватну частоту стимуляції та сприяє формуванню позитивної взаємодії з дитиною.

Рання фізична терапія не лише коригує вже наявні порушення, але й виконує важливу профілактичну функцію. Системні дослідження доводять, що своєчасні втручання дозволяють [8]:

- знизити частоту розвитку стійких моторних порушень у дітей з перинатальними ураженнями;
- зменшити вираженість порушення постурального контролю;
- покращити довгострокові результати когнітивного та мовленнєвого розвитку;
- зменшити ризик формування патологічних патернів руху та вторинних ортопедичних ускладнень.

Крім того, раннє втручання відіграє важливу роль у зменшенні стресу батьків, підвищуючи їхню впевненість у догляді за дитиною та покращуючи якість сімейної взаємодії.

Особливо важливою є роль фізичного терапевта, який володіє знаннями щодо сенсомоторного розвитку, механізмів порушень та принципів корекції. Саме він відповідає за індивідуальний підбір технік, контроль прогресу та адаптацію програми відповідно до вікових змін.

Дані систематичного огляду Dumuids-Vernet та співавт. [5] показали, що інтервенції, які включають активну участь дитини, зміну середовища та можливість багаторазових повторів рухових дій, мають більш виражений ефект порівняно з пасивними втручаннями, такими як масаж або пасивні рухи. Активні стратегії асоціюються з кращим розвитком навичок антигравітаційної активності, перенесенням ваги, контролем положення тіла та початковими навичками переміщення.

Task-specific підходи ґрунтуються на нейрофізіологічному принципі, навички, які активно та багаторазово відпрацьовуються, формуються швидше завдяки цілеспрямованій нейропластичності [9].

Аналіз літературних джерел показує, що task-specific втручання найбільш ефективні тоді, коли вони:

- проводяться регулярно;
- включають активну участь дитини;
- мають чіткі пацієнтцентовані цілі;
- включають участь батьків у домашній практиці.

Сімейно-центричний підхід вважається ключовим елементом сучасної фізичної терапії немовлят. Програми COPCA (Coping with and Caring for Infants with Special Needs) та інші моделі коучингу батьків спрямовані на розвиток компетентності родини, навчання батьків ефективній взаємодії з дитиною, створення моторно-стимулювального середовища. Однак результати щодо прямого впливу таких програм на моторний розвиток є неоднозначними [3].

Більшість досліджень зазначають, що батьківські інтервенції потребують систематичної супервізії, регулярного зворотного зв'язку від фахівця, а також структури занять. Без цього ефект є обмеженим або короткотривалим.

Позиціонування в ранньому віці є одним з фундаментальних терапевтичних підходів. Дослідження показують, що правильна організація оточення та підтримка оптимальних положень тіла сприяють розвитку постурального контролю, забезпечують сенсорну стабільність і створюють умови для ініціювання рухів [4; 6].

Таким чином, фізична терапія немовлят з ризиком порушення моторного розвитку ґрунтується на принципах раннього втручання, нейропластичності та сімейно-центричного підходу. Зарубіжні

дослідження демонструють, що ефективність фізичної терапії в ранньому віці залежить від інтенсивності, активності дитини під час втручання, специфічності моторних завдань, участі сім'ї та модифікації середовища. Основними напрямками, які отримали наукове обґрунтування, є ранні активні моторні інтервенції, task-specific тренування, навчання та коучинг батьків, а також терапевтичне позиціонування й створення «збагаченого середовища» для моторного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Craciunoiu O., Holsti L. A systematic review of the predictive validity of neurobehavioral assessments during the preterm period. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*. 2017. Vol. 37, No. 3. P. 292–307.
2. Crawley K., Pritchard C. Motor Development Interventions for Preterm Infants: A Systematic Review and Meta-analysis. *Early Human Development*. 2016. Vol. 99. P. 79–87.
3. Darrah J., Law M., Pollock N. Family-centered functional therapy for children with motor impairments: A conceptual framework. *Disabil Rehabil*. 2001. Vol. 23, No. 3–4. P. 135–143.
4. Early Intervention Including an Active Motor Component in Preterms with Varying Risks for Neuromotor Delay: A Systematic Review and Narrative Synthesis / N. De Bruyn, B. Hanssen, L. Mailleux et al. *Journal of Clinical Medicine*. 2025. Vol. 14, No. 4. P. 1364.
5. Dumuids-Vernet M., Ratel S., Mercier J. Effects of early motor interventions on gross motor and locomotor development in infants at risk of motor delay: a systematic review. *Frontiers in Pediatrics*. 2022. Vol. 10. P. 877345.
6. Infants born preterm exhibit different patterns of center of pressure movement than infants born at full term: implications for early intervention / S. C. Dusing, A. Kyvelidou, V. S. Mercer et al. *Physical Therapy*. 2009. P. 22–29.
7. Prechtl's Method on the Qualitative Assessment of General Movements in Preterm, Term and Young Infants / Einspieler C., Prechtl H. F. R., Bos A. F., Ferrari F., Cioni G. London, Mac Keith Press, 2004. 91 p.
8. Fernández Rego F. J., Gómez Conesa A., Pérez López J. E. Efficacy of Early Physiotherapy Intervention in Preterm Infant Motor Development — A Systematic Review. *Journal of Physical Therapy Science*. 2012. Vol. 24, No. 9. P. 933–940.
9. Glass H. C., Bonifacio S. L., Shimotake T. K., Ferriero D. M. Neurocritical care for neonates. *Current Opinion in Pediatrics*. 2015. Vol. 27, No. 2. P. 216–222.

Кий Олександр Григорович,
старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна
Березнюк А. П.,
студент ТРБ – 2 (1с)
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХОЗЛ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

Анотація. Хронічне обструктивне захворювання легень (ХОЗЛ) залишається однією з найпоширеніших хвороб у світі, що значно обмежують повсякденне функціонування особи, призводячи до інвалідизації. Бронхіальна обструкція, задишка та системні прояви захворювання – м'язова дисфункція, серцево-судинне ремоделювання, тривожно-депресивні стани – формують патологічне коло гіподинамії, яке неможливо розірвати лише тільки фармакотерапією. Реабілітація при ХОЗЛ є не допоміжним заходом, а рівноправним компонентом лікування з доведеною ефективністю.

У статті розглянуто патофізіологічне обґрунтування реабілітаційного втручання, варіант програми фізичної та дихальної реабілітації, диференційований підхід до вибору дихальних технік. На практичних

прикладів реалізації реабілітаційних програм показано, що структурований курс фізичної та дихальної реабілітації закономірно забезпечує покращення толерантності до навантажень, якості життя та ступеня задишки. Окремо розглянуто питання ранньої мобілізації при загостренні ХОЗЛ та організаційні засади впровадження реабілітаційних програм в умовах вітчизняної охорони здоров'я.

Ключові слова: хронічне обструктивне захворювання легень, легенева реабілітація, фізична терапія, тренування витривалості, дихальна мускулатура, тест шестихвилинної ходьби, якість життя, міждисциплінарна команда.

Bereznyuk A., Kyi O. Restoration of functional capacity in patients with chronic obstructive pulmonary disease through physical rehabilitation: methodological principles and practical implementation

Annotation. Chronic obstructive pulmonary disease (COPD) remains one of the most common diseases in the world, significantly limiting the daily functioning of a person, leading to disability. Bronchial obstruction, shortness of breath and systemic manifestations of the disease - muscle dysfunction, cardiovascular remodeling, anxiety-depressive states - form a pathological cycle of hypodynamia, which cannot be broken by pharmacotherapy alone. Rehabilitation in COPD is not an auxiliary measure, but an equal component of treatment with proven effectiveness.

The article examines the pathophysiological justification of rehabilitation intervention, a variant of the physical and respiratory rehabilitation program, and a differentiated approach to the selection of respiratory techniques. Practical examples of the implementation of rehabilitation programs show that a structured course of physical and respiratory rehabilitation naturally improves exercise tolerance, quality of life, and degree of shortness of breath. The issue of early mobilization in case of exacerbation of COPD and the organizational principles of implementation of rehabilitation programs in the conditions of domestic health care are separately considered.

Key words: chronic obstructive pulmonary disease, pulmonary rehabilitation, physical therapy, endurance training, respiratory muscles, six-minute walk test, quality of life, interdisciplinary team.

За прогнозами ВООЗ, до 2030 року ХОЗЛ посяде 3 місце серед провідних причин смертності у світі, а кількість хворих перевищить 400 мільйонів осіб. В Україні поширеність захворювання, з урахуванням недіагностованих випадків, сягає 5-7 % серед дорослого населення. При цьому практика легеневої реабілітації в нашій країні залишається обмеженою: спеціалізованих структур бракує, а самі пацієнти часто бояться навантажень, бо раніше кожне навантаження закінчувалось задишкою. Подолати цей бар'єр – одне з ключових завдань як клініциста, так і системи охорони здоров'я загалом.

Патофізіологічне обґрунтування реабілітаційного втручання при ХОЗЛ

Якщо спитати у пацієнта з ХОЗЛ, чому він рухається дедалі менше, відповідь майже завжди однакова: «Задихаюся, тяжко дихати». За цією відповіддю ховається один із найпідступніших механізмів захворювання – так зване порочне коло гіподинамії. Задишка при навантаженні змушує людину уникати будь-якого зусилля; м'язи без роботи слабшають; потребують більше кисню при тому самому навантаженні; кисневий борг зростає – і задишка посилюється навіть при мінімальних побутових діях. Розірвати це коло медикаментами неможливо – бронхолітики відкривають дихальні шляхи, але не тренують м'язи.

Системний вимір ХОЗЛ виходить далеко за межі легень. Хронічне запалення підтримується підвищеним рівнем прозапальних цитокінів – інтерлейкіну-6, С-реактивного білка, – які ушкоджують скелетну мускулатуру, судинний ендотелій і серцевий м'яз [8]. Саме тому при ХОЗЛ II–III ступеня функціональні обмеження пацієнта погано корелюють із ОФВ1: людина із «середньою» спірометрією може бути глибоким інвалідом через м'язову дисфункцію, а не через виразність бронхообструкції. Це принципово важливо для розуміння того, навіщо потрібна фізична реабілітація: вона впливає не на повітроносні трубки, а на всю систему.

Структура та зміст програми фізичної реабілітації

Консенсус ATS/ERS [1] та настанови GOLD 2025 [3] однозначні: ефективна програма легеневої реабілітації триває 8-12 тижнів із заняттями не рідше 3 разів на тиждень. Нижче описана 8-тижнева програма, що повністю відповідає цим стандартам і будується за єдиною структурою кожного заняття тривалістю 60-70 хвилин.

Заняття починається з розминки (10 хв): помірна ходьба, суглобова мобілізація, координаційні вправи низької інтенсивності – це фізіологічна необхідність для поступового підвищення ЧСС і вентиляції. Основний блок (35-40 хв) поєднує аеробне навантаження – ходьбу на доріжці або велоергометрію – із

силовими вправами для м'язів ніг і плечового пояса. Далі – дихальна гімнастика (10 хв) з акцентом на діафрагмальне дихання, видих крізь зімкнуті губи та, за показаннями, тренування інспіраторних м'язів. Завершення (5-10 хв): розтягнення і дихальна релаксація, що дозволяє безпечно знизити інтенсивність без різкої зупинки.

Інтенсивність аеробного навантаження встановлюється індивідуально – на підставі вихідного тесту 6-хвилинної ходьби або кардіо-пульмонального тестування – і підтримується в межах 60–80 % від індивідуальної толерантності. Двома орієнтирами безпеки служать пульсоксиметр (SpO_2 не нижче ніж 88 %) і шкала задишки Борга (цільовий рівень 3-4 бали з 10). Якщо пацієнт не витримує безперервного навантаження, застосовується інтервальний метод: короткі відрізки інтенсивної роботи чергуються з активним відпочинком тієї самої тривалості.

Дихальна реабілітація: диференційований вибір методик

Дихальна гімнастика при ХОЗЛ – це не «глибокі вдихи», а конкретні техніки з конкретними показаннями. Вибір залежить від результатів первинного обстеження, а не від звичок лікаря, що направляє пацієнта.

Техніка дихання крізь зімкнуті губи (пасифікація видиху – pursed-lip breathing) призначається всім без винятку. Продовжений видих підтримує позитивний тиск у дрібних бронхіолах і не дає їм спадатися – саме цей механізм, так звана «динамічна компресія», відповідає за значну частину задишки при обструктивній емфіземі. Регулярна практика техніки достовірно знижує частоту дихання, підвищує SpO_2 і суб'єктивно полегшує задишку при навантаженні [3]. Пацієнта навчають застосовувати техніку в реальних ситуаціях – при підйомі сходами, перенесенні сумок, ранковому туалеті, – а не лише під час занять.

Діафрагмальне дихання відновлює правильний патерн дихального акту. Більшість пацієнтів із ХОЗЛ мимоволі переходять на поверхневе грудне дихання, яке «обходить» стомлену діафрагму, але вентилує лише верхні відділи легень, тому є енергетично витраченим. Навичку відпрацьовують послідовно: спочатку лежачи з рукою на животі, потім сидячи, потім стоячи і нарешті – під час ходьби.

Очікувані результати реабілітаційної програми

Типовий профіль пацієнта, який потребує легеневої реабілітації при ХОЗЛ II–III ст., – це людина середнього або старшого віку з тривалим стажем куріння, нерідко з артеріальною гіпертензією та ознаками тривожно-депресивного розладу як супутніх станів. Поліморбідність у цій групі є правилом, а не винятком, і має враховуватися при формуванні реабілітаційної команди та підборі навантаження.

За результатами систематичних оглядів і метааналізів, після завершення повного курсу реабілітації закономірно фіксується покращення за трьома ключовими параметрами. Дистанція у тесті 6-хвилинної ходьби (6MWT) зростає в межах, що перевищують поріг мінімально клінічно значущої різниці (MCID = 25–35 м) за консенсусом Hollandetal [4]. Інтегральна оцінка симптомів за шкалою CAT знижується на клінічно значущу величину (MCID = 2 бали). Ступінь задишки за шкалою mMRC зменшується у більшості пацієнтів, які повністю завершили програму.

Важливою закономірністю є те, що прихильність до програми визначається передусім першими 2 тижнями: пацієнт, який отримав позитивний досвід завершеного заняття без катастрофічної задишки, як правило, продовжує курс до кінця. Правильно підібране навантаження не лякає, а надихає. Принципово й те, що найбільший функціональний позитивний результат отримують саме пацієнти з вищим вихідним симптоматичним навантаженням, тобто «тяжкість стану» не є підставою для відмови від реабілітації, а навпаки посилює аргументи на її користь.

Прихильність до програми визначається передусім першими 2 тижнями. Якщо пацієнт на першому занятті «задихнувся і злякався» – він, найімовірніше, не повернеться. Тому принцип «починати нижче від комфортного рівня» – клінічна стратегія. Перший позитивний досвід завершеного заняття без тяжкої задишки є найпотужнішим мотиватором для продовження. Груповий формат занять (6-8 осіб) додає ще один ресурс: спостереження за прогресом однолітків із подібним функціональним станом дає пацієнту відчуття «я теж можу».

Організаційні засади: що потрібно для роботи програми

Легенева реабілітація – командна робота. Мінімально необхідний склад: фізичний терапевт, пульмонолог, кардіолог (при серцево-судинній коморбідності), дієтолог і психолог або психотерапевт. Відсутність психолога – не дрібниця: третина пацієнтів із ХОЗЛ має клінічно значущу тривогу або депресію, і без їхнього лікування прихильність до реабілітації суттєво падає. Практика показує, що

залучення психолога з першого тижня помітно підвищує відсоток завершення програми саме в групі пацієнтів із вираженою тривожно-депресивною симптоматикою.

Направлення на реабілітацію показане при GOLD II-IV за стабільного стану (не раніше ніж 4 тижні після загострення), mMRC ≥ 1 і 6MWT < 70 % від належного – незалежно від ступеня обструкції. Стереотип «спочатку вичерпати всі таблетки, а потім реабілітація» не має жодного доказового підґрунтя: чим раніше розпочато фізичну реабілітацію, тим стійкіший результат.

Реабілітація після загострення: рання мобілізація

Загострення ХОЗЛ – це не просто «погані дні»: кожен епізод середньої тяжкості або тяжкий знижує дистанцію 6MWT на 40-60 м і погіршує якість життя, причому повного відновлення протягом трьох місяців досягають далеко не всі пацієнти. Систематичний огляд Puhaneetal (2016) показав, що реабілітація, розпочата впродовж 4 тижнів після госпіталізації, зменшує ризик повторної госпіталізації протягом року на 28 % і знижує смертність на 22 %. Для стаціонарного етапу це означає: реабілітацію слід починати ще в лікарні – на 3–5-й день при стабілізації стану.

Досвід впровадження протоколів ранньої мобілізації при загостренні ХОЗЛ наочно підтверджує ці дані. Стандартний протокол передбачає поетапне збільшення активності: перші два дні – пасивна мобілізація і дихальна гімнастика в ліжку, третій–четвертий – стояння і короткі прогулянки палатою, п'ятий – ходьба по коридору під контролем SpO₂. Застосування такого підходу, як правило, супроводжується скороченням середнього ліжка-дня та зниженням частоти повторних госпіталізацій протягом 90 днів порівняно зі стандартним лікуванням без ранньої реабілітаційної активації.

Висновки. Фізична реабілітація при ХОЗЛ – це не «лікувальна фізкультура» у застарілому розумінні, а мультикомпонентне доказово обґрунтоване втручання, яке впливає одночасно на скелетну мускулатуру, серцево-судинну систему, дихальний патерн і психологічний стан пацієнта. Її ефективність перевищує плацебо у будь-якому клінічно значущому вимірі – від дистанції ходьби до якості життя й частоти загострень.

Наведені приклади реалізації реабілітаційних програм демонструють, що стандартизовані підходи реально працюють в умовах вітчизняної медицини при умові дотримання 3 принципів: навантаження підбирається індивідуально і починається з безпечного рівня; стан контролюється пульсоксиметром і шкалою Борга безперервно; психологічний супровід забезпечується з першого заняття, а не «якщо щось піде не так».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. An Official American Thoracic Society / European Respiratory Society Statement: Key Concepts and Advances in Pulmonary Rehabilitation / M. A. Spruit., S. J. Singh, C. Garvey et al. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine*. 2013. Vol. 188 (8). P. e13-e64.
2. Pulmonary rehabilitation for chronic obstructive pulmonary disease / B. McCarthy, D. Casey, D. Devane et al. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2015. Issue 2. Art. No.: CD003793.
3. Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease. Global Strategy for the Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease. 2025 Report. URL: <https://goldcopd.org> (date of access: 10.01.2025).
4. An official European Respiratory Society/ American Thoracic Society technical standard: field walking tests in chronic respiratory disease / A. E. Holland, M. A. Spruit, T. Troosters et al. *European Respiratory Journal*. 2014. Vol. 44 (6). P. 1428–1446.
5. Ніколаєва О. О., Маньковська І. М. Фізична терапія в пульмонології: навч. посібник. Київ : Медицина, 2021. 248 с.
6. Кравченко Н. О., Яшина Л. О. Реабілітація хворих на хронічне обструктивне захворювання легень: сучасний стан проблеми в Україні. *Практична медицина*. 2022. Т. 28, № 3. С. 45–52.
7. Воронова Т. Д., Сергієнко О. М. Психологічний статус пацієнтів із ХОЗЛ і його вплив на ефективність реабілітації. *Реабілітаційна медицина*. 2023. Т. 7, № 2. С. 18–24.
8. An official ATS/ERS/ESICM/SCCM/SRLF statement: skeletal muscle dysfunction in chronic obstructive pulmonary disease / F. Maltais, M. Decramer, R. Casaburi et al. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine*. 2014. Vol. 189 (9). P. e13-e29.

Кіріллова Анна Олександрівна,
викладач кафедри спеціальної освіти,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Солоха Максим Віталійович,
фізичний терапевт відділення фізичної
та реабілітаційної медицини,
КНП «Запорізька обласна клінічна лікарня» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФОРМ АФАЗІЇ У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ

У сучасних умовах України проблема постінсультних порушень набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням кількості судинних уражень головного мозку, що зумовлено як загальними демографічними тенденціями, так і впливом хронічного стресу та наслідків воєнних подій. Одним із найбільш поширених і соціально значущих наслідків інсульту є афазія, яка суттєво обмежує комунікативні можливості людини та ускладнює процес її соціальної реінтеграції. У цьому контексті особливого значення набуває диференціація форм афазії, що є необхідною умовою для побудови ефективних індивідуалізованих програм логопедичної та нейропсихологічної реабілітації.

Афазія – це повна або часткова втрата мовленнєвих функцій, зумовлена органічним ураженням кори головного мозку [2, с. 346]. Вона виникає внаслідок органічних уражень домінантної півкулі, зокрема через крововиливи, енцефаліти, менінгіти та інші запальні процеси, а також черепно-мозкові травми. Це порушення негативно впливає на всі компоненти мовленнєвої діяльності – як імпресивне, так і експресивне мовлення, охоплюючи усну (слухання, говоріння) і писемну (читання, письмо) форми. У результаті такі зміни можуть суттєво ускладнювати комунікацію та спричиняти соціальну ізоляцію пацієнта.

У сучасній нейропсихології та логопедії існує кілька підходів до класифікації афазій. Зокрема, за класифікацією О. Лурія виділяють моторну афазію аферентного та еферентного типів, динамічну, сенсорну (акустико-гностичну), сенсорну (акустико-мнестичну) та семантичну афазію, що базуються на порушеннях різних ланок мовленнєвої діяльності [1, с. 115–117]. Водночас у межах Бостонської класифікації афазій розрізняють афазію Брока, транскортикальну моторну, глобальну, змішану транскортикальну (ізольовану), афазію Верніке, транскортикальну сенсорну, провідникову та аномічну афазію [4]. Обидві класифікації доповнюють одна одну та дозволяють більш точно визначити структуру мовленнєвого порушення.

Незважаючи на наявність розгорнутих класифікацій, у практичній діяльності фахівців нерідко виникають труднощі у чіткій диференціації її форм, що пов'язано з поліморфністю симптоматики, поєднанням різних мовленнєвих порушень та індивідуальними особливостями перебігу постінсультного стану. Відсутність чіткої диференціації або її формальний характер можуть призводити до недостатньо ефективного планування корекційно-реабілітаційної роботи. Саме тому важливим є комплексний підхід до обстеження мовлення. Це дозволяє більш точно визначити форму афазії та обрати адекватні методи відновлення мовлення у пацієнтів після інсульту.

Ключовим етапом у визначенні форми афазії є встановлення диференційно-діагностичних критеріїв, що дозволяють розмежувати різні типи мовленнєвих порушень. До основних критеріїв ми зараховуємо особливості експресивного мовлення (зв'язність, граматична оформленість, темп), рівень розуміння зверненого мовлення, здатність до повторення мовленнєвих конструкцій (відображене мовлення), номінативну функцію, а також збереженість навичок читання і письма. Важливим є також аналіз артикуляційної моторики, фонематичних процесів та наявності або відсутності мовленнєвих стереотипів. Комплексна оцінка цих показників дає змогу диференціювати, зокрема, моторні та сенсорні форми афазії, а також визначити ступінь і структуру мовленнєвого порушення.

У межах цього дослідження доцільно звернутися до Бостонської класифікації, яка базується на аналізі провідних мовленнєвих симптомів. Її використання дозволяє більш точно диференціювати форми афазії у пацієнтів після інсульту.

Афазія Брока виникає внаслідок ураження нижньої лобової звивини домінантної півкулі, що відповідає за моторне програмування мовлення. Клінічно характеризується неплавним, уповільненим

мовленням із вираженим телеграфним стилем, порушенням граматичної структури висловлювань. Розуміння мовлення відносно збережене, однак спостерігаються труднощі називання та повторення [3].

Транскортикальна моторна афазія зумовлена ураженням ділянок, що оточують зону Брока. Характеризується бідністю спонтанного мовлення та труднощами його ініціації при збереженому повторенні. Можливі ехолалія та персеверації [3].

Глобальна афазія розвивається при масивному ураженні перисильвієвих зон домінантної півкулі. Виявляється різким порушенням усіх мовленнєвих функцій: експресивного та імпресивного мовлення, читання і письма. Пацієнти мало комунікують [3].

Змішана транскортикальна афазія характеризується масивними ураженнями асоціативних зон, що оточують ділянки Брока та Верніке, при відносній їх анатомічній збереженості. Клінічно вона подібна до глобальної афазії, однак ключовою відмінністю є збережене повторення. При цьому суттєво порушені спонтанне мовлення та розуміння, а мовленнєва діяльність виявляється функціонально ізольованою від загальних когнітивних намірів пацієнта [4].

Афазія Верніке характеризується ураженням задніх відділів верхньої скроневої звивини домінантної півкулі, що забезпечують розуміння мовлення. Клінічно проявляється плавним, але змістово порушеним мовленням із наявністю парафазій, неологізмів і жаргонної мови. Розуміння мовлення, а також здатність до називання та повторення суттєво порушені, при відносному збереженні темпу та інтонаційної організації мовлення. Читання і письмо також зазнають виражених розладів [4].

Транскортикальна сенсорна афазія виникає при ураженні асоціативних зон, що оточують зону Верніке. Основними проявами є порушення розуміння мовлення при збереженій здатності до повторення. Часто спостерігаються ехолалія та семантичні парафазії [3].

Провідникова афазія зумовлена ураженням дугоподібного пучка, що забезпечує зв'язок між зонами Брока і Верніке. Провідною ознакою є різко виражене порушення повторення при відносно збереженому спонтанному мовленні та розумінні. Характерні фонематичні парафазії [3].

Аномічна (номінативна) афазія є легкою формою афазії, пов'язаною переважно з ураженням мовленнєвих зон або кутової звивини. Провідним порушенням є труднощі добору слів при збереженому розумінні та граматично відносно правильному мовленні [3].

Слід зазначити, що в клінічній практиці після інсульту досить часто спостерігаються змішані форми афазії, що зумовлено поширеністю та комплексністю ураження мозкових структур. У гострий період інсульту мовленнєві порушення, як правило, є найбільш вираженими, оскільки відбувається глобальне функціональне пригнічення мовленнєвої діяльності та порушення взаємодії різних мозкових зон. У значної частини пацієнтів, практично у третини випадків, розвивається тотальна (глобальна) афазія, за якої повністю або майже повністю втрачається здатність до експресивного мовлення та розуміння зверненого мовлення. Надалі, у процесі відновлення, можливий поступовий перехід до більш локальних форм афазії, що підкреслює динамічний характер мовленнєвих порушень і необхідність їх систематичної диференціації на різних етапах реабілітації.

Таким чином, диференціація форм афазії у пацієнтів після інсульту є ключовим етапом нейропсихологічної та логопедичної діагностики, що визначає подальшу стратегію відновлення. Точне встановлення клінічної форми мовленнєвого порушення дозволяє не лише окреслити структуру порушення, але й забезпечити індивідуалізований підхід до реабілітації, спрямований на відновлення найбільш постраждалих мовленнєвих функцій. Урахування динаміки постінсультних змін та можливості трансформації афатичних синдромів у процесі відновлення підкреслює необхідність багатоетапного та системного підходу до обстеження і корекції мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко І. Ю., Кіріллова А. О. Дизонтогенез психічного розвитку: в схемах, таблицях і презентаціях. Запоріжжя, 2023. 136 с.
2. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Вид. 4-те, перер. та допов. Київ : Слово, 2017. 856 с.
3. Huykien L., Forshing L., Mickey Y. L. Aphasia. 2024. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559315/> (date of access: 13.04.2026).
4. Sheppard S. M., Sebastian R. Diagnosing and managing post-stroke aphasia. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7880889/> (date of access: 13.04.2026).

Кішінець Ангеліна Валеріївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 Терапія та реабілітація,
Полтавський державний медичний університет,
м. Полтава, Україна
Науковий керівник – **Страшко Є. Ю.,**
кандидат медичних наук,
доцент кафедри фізичної та реабілітаційної медицини
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна

ТАЗОВЕ ДНО ЯК ЕЛЕМЕНТ БІОПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЗДОРОВ'Я

Тазове дно є функціональною системою, яка забезпечує підтримку органів малого таза, контроль сечовипускання та дефекації, бере участь у реалізації сексуального потенціалу та збереженні інтимного благополуччя, а також стабілізує тулуб. Порушення його функцій, об'єднані поняттям дисфункцій тазового дна, включають широкий спектр клінічних станів, таких як нетримання сечі, пролапс органів малого таза, хронічний тазовий біль та сексуальні розлади. Ці порушення є поширеними серед жінок та суттєво впливають на якість життя, що зумовлює їх значущість як медичної та соціальної проблеми.

У межах класичної біомедичної парадигми аналіз дисфункцій тазового дна обмежувався виключно на анатомічних та фізіологічних змінах. Проте сучасні підходи свідчать про необхідність ширшого розуміння цих порушень через призму біопсихосоціальної моделі здоров'я, яка враховує взаємодію біологічних, психологічних та соціальних чинників.

Основою функціонування тазового дна є біологічний компонент, він включає анатомічні, гормональні та нейром'язові аспекти. Ключовими детермінантами ризику розвитку дисфункцій є вагітність та пологи, вікові зміни, гормональні коливання, високий індекс маси тіла, травми та супутні захворювання. Спектр порушень охоплює як гіпотонію м'язів, що призводить до нетримання та пролапсу, так і гіпертонус, що супроводжується больовими відчуттями та порушенням синергії м'язового скорочення [2; 3]. Однак біологічні чинники не здатні повною мірою пояснити виникнення та перебіг цих порушень.

Значну роль у розвитку та підтримці дисфункцій тазового дна відіграє психологічний компонент. Результати сучасних досліджень свідчать про те, що жінки з дисфункціями тазового дна часто мають підвищений рівень тривожності, депресії та емоційного дистресу, що негативно впливає на їхню якість життя. Психоемоційний стан впливає на нейром'язову регуляцію, змінюючи тонус м'язів тазового дна. Також через хронічний тазовий біль пацієнти часто уникають певних рухів або ситуацій, що формує замкнене коло патології: біль викликає стрес, а стрес посилює м'язову напругу в ділянці таза. Крім того, психологічна стійкість та сприйняття хвороби є важливим для успіху фізичної терапії, оскільки мотивація пацієнтів безпосередньо впливає на ефективність вправ на м'язи тазового дна [4].

Соціальний компонент біопсихосоціальної моделі акцентує увагу на обмеженні активності та участі пацієнта в суспільному житті. Симптоми дисфункції тазового дна нерідко спонукають пацієнтів переглядати свій спосіб життя: обмежуючи фізичну активність, відмовлятися від подорожей та активного дозвілля, що веде до соціальної ізоляції та професійних обмежень [1]. Особливе місце в цьому компоненті є інтимна сфера, бо порушення функції тазового дна є бар'єром у міжособистісних стосунках, що є важливим соціальним маркером загального благополуччя пацієнта. Також, дослідженнями встановлено, що більшість пацієнтів не звертається за допомогою через соціальні табу та стигматизацію проблем, пов'язаних зі здоров'ям м'язів тазового дна.

Комплексна реабілітація, доводить, що ізольоване лікування лише фізичного дефекту є недостатнім, тому сучасні підходи до терапії дисфункцій м'язів тазового дна повинні базуватися на принципах біопсихосоціальної моделі [3].

Впровадження біопсихосоціального підходу дозволяє розглядати лікування як комплексний процес, у межах якого фізична терапія поєднується з навчанням пацієнтів, корекцією способу життя та психологічною підтримкою. Водночас такий інтегрований підхід забезпечує не лише відновлення м'язової функції, а й сприяє мотивації пацієнтів до терапії, що дозволяє досягти більш стійких результатів [5].

Особливого значення біопсихосоціальний підхід набуває у періоди виражених біологічних змін організму (напр. менопауза у жінок), оскільки вони часто супроводжуються зміною соціальних ролей,

психоемоційним напруженням, тривожністю та стресом [4]. Залучення мультидисциплінарної команди фахівців дає змогу врахувати індивідуальні соціальні та емоційні показники пацієнта, виходячи за межі суто клінічних показників [1; 3]. У цьому контексті функціональний стан тазового дна можна розглядати як інтегративний показник загального здоров'я, що відображає взаємозв'язок між фізичними можливостями, емоційною стабільністю та спроможністю до повноцінної соціальної активності.

Ключовою перевагою біопсихосоціального підходу є можливість подолати соціальні бар'єри, зокрема стигматизацію проблеми та інтимної дезадаптації, які часто залишаються поза увагою традиційної медицини. Тільки комплексний вплив на біологічні, психологічні та соціальні аспекти дозволяє забезпечити повне функціональне відновлення та суттєво покращити якість життя пацієнтів з дисфункцією тазового дна [5].

Отже, впровадження біопсихосоціального підходу в практику фізичної терапії до пацієнтів із дисфункцією тазового дна є перспективним напрямком, який сприяє стійким клінічним результатам та забезпеченню їх повноцінної участі у соціальному житті [5; 6]. Системне поєднання всіх складових здоров'я трансформує роботу з тазовим дном як процес відновлення цілісності організму, а не зводиться лише до корекції функції окремих м'язів чи органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berghmans B., Seleme M. R., Bernards A. T. M. Physiotherapy assessment for female urinary incontinence. *International Urogynecology Journal*. 2020. № 31. P. 917–931. DOI:10.1007/s00192-020-04251-2.
2. Pelvic floor dysfunction distress is correlated with quality of life, but not with muscle function / M. Q. S. Fontenele, M. A. Moreira., A. C. Ribeiro de Moura et al. *Archives of Gynecology and Obstetrics*. 2021. № 303 (1). P. 143–149. DOI:10.1007/s00404-020-05770-5.
3. Grimes W. R., Stratton M. Pelvic Floor Dysfunction. *National Library of Medicine*. 2023, June 26. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559246/>.
4. Reis A. M., Brito L. G. O., Lunardi A. L. B.. Depression, anxiety, and stress in women with urinary incontinence with or without myofascial dysfunction in the pelvic floor muscles: A cross-sectional study. *Neurourology and Urodynamics*. 2021. Vol. 40 (1). P. 334–339. DOI: 10.1002/nau.24563.
5. Wallace S. L., Miller L. D., Mishra K. Pelvic floor physical therapy in the treatment of pelvic floor dysfunction in women. *Current Opinion in Obstetrics and Gynecology*. 2019. Vol. 31, No. 6. P. 485–493.
6. Rodríguez-Almagro J., Hernández Martínez A., Martínez-Vázquez S. A Qualitative Exploration of the Perceptions of Women Living with Pelvic Floor Disorders and Factors Related to Quality of Life. *J Clin Med*. 2024. Vol. 13 (7). P. 1896. DOI: 10.3390/jcm13071896.

Литвиненко Софія Вікторівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти спеціальності 227 Терапія та реабілітація
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна
Науковий керівник – **Баранець І. В.,**
доктор філософії, доцент, доцент кафедри фізичної та
реабілітаційної медицини Полтавського державного
медичного університету
м. Полтава, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ДОМАШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОСІБ ПІСЛЯ АМПУТАЦІЙ: РОЛЬ ЕРГОТЕРАПЕВТА В АДАПТАЦІЇ ЖИТЛА

В умовах зростання кількості осіб із ампутаціями, зокрема внаслідок воєнних травм, питання відновлення їхньої функціональної незалежності набуває особливої актуальності. У сучасній реабілітаційній практиці дедалі більшого значення набуває не лише медичне відновлення, а й створення умов, які забезпечують людині можливість максимально самостійно виконувати повсякденні дії. Саме тому формування безбар'єрного домашнього середовища розглядається як один із ключових компонентів комплексної реабілітації осіб після ампутації.

У сучасних українських джерелах з ерготерапії підкреслюється, що відновлення функціональної незалежності пацієнта є результатом поєднання фізичної реабілітації та адаптації середовища проживання [1]. Зокрема, Л. Вакулєнко та співавтори наголошують, що здатність людини до самостійного функціонування формується не лише через відновлення рухових можливостей, а й через відповідність побутових умов її функціональному стану [1]. У свою чергу Н. Позмогова та співавтори зазначають, що ерготерапевтичне втручання є індивідуалізованим процесом, орієнтованим на реальні життєві потреби пацієнта, серед яких важливе місце посідає організація безпечного та доступного житлового середовища [2]. Науковці підкреслюють, що адаптація середовища є ключовим чинником відновлення участі людини у щоденній активності та соціальному житті [3]. Таким чином, середовище виступає не фоновим фактором, а активним елементом реабілітаційного процесу.

Мета дослідження – обґрунтувати особливості організації безбар'єрного домашнього середовища для осіб після ампутації та визначити роль ерготерапевта у процесі адаптації житла.

Після ампутації кінцівки у пацієнтів виникають суттєві обмеження у сфері пересування, самообслуговування та виконання побутових завдань. Водночас саме середовище часто визначає рівень цих обмежень. Навіть незначні архітектурні бар'єри, такі як пороги, вузькі проходи чи неправильна висота меблів, можуть суттєво знижувати рівень автономності людини. За даними сучасних досліджень, саме невідповідність середовища функціональним можливостям пацієнта часто стає основною причиною втрати самостійності, а не лише анатомічний дефект [2].

Організація безбар'єрного середовища передбачає системну адаптацію житлового простору з урахуванням індивідуальних потреб пацієнта та його функціонального стану.

Передусім важливим є гарантування безпечного пересування в межах житла. Це досягається шляхом усунення порогів, розширення дверних прорізів, оптимізації простору для маневрування та використання неслизьких покриттів. У практичному вимірі навіть незначні перепади рівня підлоги можуть становити суттєвий ризик падіння для осіб, які використовують протез або допоміжні засоби пересування.

Особливого значення набуває адаптація санітарно-гігієнічної зони. Ванна кімната є однією з найбільш травмонебезпечних ділянок житла, що потребує обов'язкового оснащення поручнями, сидінням для душі та протиковзкими поверхнями. Практика реабілітації підтверджує, що саме в цій зоні найчастіше виникають повторні травми у пацієнтів після ампутації.

Не менш важливою є організація кухонного простору. Розміщення предметів у межах доступної зони, використання адаптованого приладдя та оптимізація робочих поверхонь дозволяють зберегти або відновити самостійність у приготуванні їжі. Це особливо актуально для осіб із ампутацією верхньої кінцівки, для яких стандартні побутові дії без адаптації можуть бути суттєво ускладненими.

Також значення має організація зони відпочинку та сну. Оптимальна висота ліжка, його стабільність та наявність допоміжних опор гарантують безпечне пересаджування та зменшують ризик падіння, особливо на ранніх етапах використання протеза.

Ключову роль у процесі адаптації житлового середовища відіграє ерготерапевт. Його діяльність включає оцінку функціонального стану пацієнта, аналіз домашніх умов, виявлення бар'єрів та розробку індивідуальних рекомендацій щодо модифікації простору. Важливим компонентом є також навчання пацієнта безпечним і ефективним стратегіям виконання повсякденних активностей, що сприяє формуванню незалежності та зменшенню залежності від сторонньої допомоги [1].

Важливо також підкреслити, що безбар'єрне середовище має суттєвий вплив на психоемоційний стан пацієнтів. Підвищення рівня самостійності сприяє зменшенню тривожності, формуванню впевненості у власних можливостях та покращенню загальної якості життя.

Найбільш ефективними є ті реабілітаційні підходи, за яких адаптація житла розпочинається ще на стадії стаціонарного лікування або підготовки до виписки, що дозволяє мінімізувати ризики травматизації в домашніх умовах і пришвидшує процес соціальної інтеграції.

Отже, організація безбар'єрного домашнього середовища є одним із ключових напрямів сучасної реабілітації осіб після ампутації, оскільки саме умови проживання визначають рівень їхньої самостійності, безпеки та якості життя. Доведено, що функціональні обмеження значною мірою залежать не лише від анатомічних змін, а й від відповідності середовища можливостям людини. У цьому процесі ерготерапевт відіграє провідну роль, забезпечуючи комплексну оцінку, адаптацію житла та навчання пацієнта ефективним стратегіям повсякденного функціонування. Реалізація такого підходу сприяє не лише фізичному відновленню, а й психологічній стабілізації та соціальній інтеграції осіб після ампутації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакуленко Л. О., Клапчук В. В., Вакуленко Д. В. Основи реабілітації, фізичної терапії, ерготерапії : підручник. Тернопіль : Укрмедкнига, 2019. 372 с.
2. Позмогова Н. В., Богдановська Н. В., Бойченко К. Ю. Основи ерготерапії : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 132 с.
3. Швесткова О., Свєцена К. Ерготерапія : підручник. Київ : Чеський центр у Києві, 2019. 181 с.

Ломонос Людмила,
студентка 1 курсу магістратури спеціальності
«Терапія та реабілітація»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ОСІБ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОГО МОЗКОВОГО ІНСУЛЬТУ

Фізична терапія відіграє ключову роль у реабілітації пацієнтів з гострим порушенням мозкового кровообігу.

У клінічній практиці після перенесеного мозкового інсульту спостерігаються парези та плегії, що переважають у порушеннях рухового функціонування. Основним завданням фізичної реабілітації стає відновлення нормальної рухової активності пацієнта, що може бути виконане завдяки застосуванню різноманітних засобів фізичної реабілітації, спрямованих на:

- нормалізацію постуральних реакцій, починаючи зі зниження спастичності окремих м'язових груп і закінчуючи вихованням складних синергій;
- боротьбу з патологічними руховими стереотипами (такими як синкінезії та альтернативні рухи);
- укріплення загальної м'язової системи пацієнта та покращення рухливості в суглобах;
- стимуляцію довільних рухів кінцівками;

Ефективний процес відновлення базується на індивідуальному підході, який враховує специфіку порушень, рівень функціональних можливостей пацієнта, а також його цілі та потреби [5; 6; 7]. Останні десятиліття відзначаються значним прогресом у галузі нейрореабілітації, зокрема в питаннях відновлення моторних функцій після інсульту. Багато закордонних досліджень присвячено удосконаленню навичок ходи як одного з найважливіших аспектів відновлення пацієнтів після інсульту [9; 12]. Рандомізовані дослідження [4; 8] вказують на високу ефективність використання роботизованих систем для відновлення ходи, що дозволяє значно покращити функціональність кінцівок у пацієнтів на різних етапах реабілітації. Водночас інші дослідження [10; 11] доводять переваги інтенсивних тренувань з акцентом на збільшення активності пацієнта та постуральний контроль без використання складного обладнання, що дає змогу відновити здатність до самостійного пересування.

Баба А., Tchórzewski M., Król B. [1] провели рандомізоване контрольоване дослідження з метою оцінити ефективність тренування ходи із системою часткової підтримки маси тіла (body weight support) у пацієнтів після інсульту. Автори повідомили про поліпшення параметрів ходи (відстань, симетрія кроку, загальна здатність до пересування) у групі, що отримувала тренування з підтримкою ваги, порівняно з контрольною групою. У статті підкреслювали практичну користь BWS для поступової вертикалізації та дозованої стимуляції локомоторних патернів у ранньому та підгострому періодах. Як обмеження автори вказали варіабельність індивідуальної відповіді, обмежену потужність вибірки та потребу в довготерміновому спостереженні для оцінки збереження результатів.

Choi Y. J., Lee S. H., Lee J. Y. [2] виконали мета-аналіз ефектів тренувань рівноваги на ходові та балансні показники у пацієнтів після інсульту. Систематизовані дані показали статистично значимий позитивний вплив програм балансу на показники рівноваги і частково на швидкість ходи та дистанцію. Автори наголосили, що балансні інтервенції є ключовим компонентом відновлення локомоторних функцій, однак відзначили гетерогенність протоколів (різні тривалості, інтенсивності, інструменти оцінки), що обмежувало уніфікацію рекомендацій.

Cumming T. B., Marshall R. S. [3] провели рандомізоване контрольоване дослідження, у якому порівнювали ранню та відтерміновану реабілітацію після інсульту. Результати продемонстрували переваги раннього початку реабілітації щодо швидкості відновлення функцій і мобілізації, зокрема

покращення незалежності у пересуванні. Автори підкреслили значення ранньої інтеграції активної терапії, але наголосили на потребі індивідуального підходу з огляду на стабільність медичного стану пацієнта.

Таким чином, врахування всіх цих аспектів є критично важливим для розробки ефективних реабілітаційних програм, що сприяють відновленню ходьби у пацієнтів після інсульту. Успішна реабілітація повинна бути спрямована на поліпшення сили, координації, сенсорного сприйняття та загалом на відновлення функціональної незалежності пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bąba A., Tchórzewski M., Król B. Efficacy of gait training using body weight support system in stroke patients. *Rehabilitation*. 2019. № 33 (2). P. 55–64.
2. Choi Y. J., Lee S. H., Lee J. Y. The effects of balance training on gait and balance in stroke patients: a meta-analysis. *Physical Therapy*. 2020. № 100 (5). P. 727–735.
3. Cumming T. B., Marshall R. S. Early versus delayed rehabilitation after stroke: a randomized controlled trial. *Journal of Stroke and Cerebrovascular Diseases*. 2022. № 31 (3). P. 1055–1063.
4. De Wit L., Putman K., Baert I. Gait recovery in stroke patients: a randomized controlled trial of the efficacy of different rehabilitation strategies. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*. 2020. Vol. 101 (6). P. 949–958.
5. Feng W., Liu Z., Zhang Y. Comparison of treadmill training and overground walking training for stroke patients: a randomized controlled trial. *Neurorehabilitation and Neural Repair*. 2021. Vol. 35 (3). P. 210–218.
6. Hesse S., Schaefer M., Hesse M. Effects of robotic gait training on walking ability and quality of life in stroke patients: a randomized controlled trial. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2021. Vol. 53 (3). P. 233–239.
7. Lee J. H., Kim Y. S. The role of cognitive training in gait recovery post-stroke: a randomized controlled trial. *Cognitive Rehabilitation Journal*. 2022. № 20 (2). P. 98–107.
8. Lee J. H., Kim Y. S., Park S. Y. The effects of robotic gait training on walking ability in stroke patients: a randomized controlled trial. *Neurorehabilitation and Neural Repair*. 2021. Vol. 35 (6). P. 535–543.
9. Mazzoleni S., Leoni D., Foti C. Gait training with virtual reality in stroke rehabilitation: a systematic review. *Neurorehabilitation*. 2021. Vol. 47 (1). P. 47–56.
10. McIntyre A., Johnson A. Comparison of overground and treadmill walking training in stroke rehabilitation: a randomized controlled trial. *Neurorehabilitation and Neural Repair*. 2021. Vol. 35 (5). P. 418–425.
11. Turner S. H., Adams R. P., Kearney J. High-intensity gait training improves walking ability in chronic stroke survivors. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*. 2022. Vol. 103 (4). P. 879–886.
12. Yang Y. R., Chen Y. L., Wang R. Y. Effects of a treadmill training program on the gait of stroke patients: a randomized controlled trial. *Journal of NeuroEngineering and Rehabilitation*. 2020. Vol. 17 (1). P. 58–66.

Майборода Наталя Олександрівна,

магістр I курсу,

спеціальність 227 «Терапія та реабілітація»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Баришок Тетяна Віталіївна,**

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,

доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИЧИНИ ПЕРЕЛОМУ ПРОМЕНЕВОЇ КІСТКИ В ТИПОВОМУ МІСЦІ

Стабільно високий рівень травматизму дистального метаепіфіза променевої кістки, що посідає перше місце серед ушкоджень верхньої кінцівки, зумовлює актуальність розробки ефективних протоколів відновлення. Сучасна тенденція до старіння населення та поширеність остеопорозу перетворюють ці травми на «тиху епідемію». Соціально-економічне значення проблеми полягає не лише у факті перелому,

а й у високому ризику інвалідизації через неправильне зрощення або дефіцит функціональної реабілітації.

Окрім медичного аспекту, проблема має значне соціально-економічне значення: тривала втрата працездатності та високий ризик інвалідизації через неправильне зрощення або недостатню реабілітацію вимагають глибокого розуміння біомеханіки та клінічних особливостей даної травми.

Переломи променевої кістки в «типовому місці» (distal radius fractures) займають провідну позицію в структурі травматизму опорно-рухового апарату, складаючи до 25 % усіх переломів скелета та до 75 % переломів кісток передпліччя. Ця травма локалізується в дистальному метаепіфізі – зоні, що розташована на 2–3 см вище від променево-зап'ясткового суглоба [1, с. 301].

Висока частота пошкоджень саме цієї ділянки зумовлена анатомічним переходом щільної компактної речовини кістки в губчасту структуру. У цій точці кортикальний шар стає значно тоншим, що робить ділянку вразливою до механічних навантажень. Оскільки променева кістка тут формує променево-зап'ястковий суглоб, переломи часто мають внутрішньосуглобовий характер.

З позиції фізичної терапії це створює критичну загрозу порушення конгруентності поверхонь та ризик розвитку посттравматичного артрозу, що вимагає від фахівця застосування специфічних технік м'якої мобілізації суглоба для збереження функціональної амплітуди рухів.

Механізм травми визначає тип перелому та безпосередньо корелює зі стратегією відновлення. Перелом Коллеса (розгинальний) виникає при падінні на розігнуту долоню. Уламок зміщується до тилу передпліччя. Це найпоширеніший тип, на який припадає близько 90 % випадків. У реабілітаційному плані це зумовлює фокус на купіруванні набряку тильної поверхні та відновленні долонного згинання.

Перелом Сміта (згинальний) стається при падінні на тильний бік зігнутої кисті, при якому уламок зміщується в бік долоні.

Клінічна диференціація між переломами Коллеса та Сміта базується на протилежних векторах зміщення дистального фрагмента кістки, що зумовлено положенням кисті в момент імпації. При переломі Коллеса, який виникає внаслідок екстензійного (розгинального) впливу, уламок зміщується у тильний бік, формуючи характерний виступ на дорсальній поверхні передпліччя. Натомість перелом Сміта, який часто називають «зворотним переломом Коллеса», є результатом флексійного (згинального) механізму, при якому дистальний метаепіфіз зміщується вентрально (в бік долоні). Важливо зауважити, що перелом Сміта вважається більш нестабільним і частіше потребує оперативного втручання, оскільки тяга м'язів-згиначів передпліччя постійно сприяє повторному зміщенню уламків навіть після успішної ручної репозиції [3, с. 234]. В аналітичному контексті реабілітації це означає, що при переломі Сміта режим активних вправ має бути більш стриманим на початкових етапах, щоб запобігти дестабілізації під дією м'язової тяги.

Пік травматизму спостерігається у зимовий період («ожеледна травма»), а гендерний розподіл вказує на переважання жінок (співвідношення до чоловіків як 3:1). Це пов'язано з поширеністю системного остеопорозу в постменопаузальному періоді. У таких пацієнтів навіть побутове падіння з висоти власного зросту призводить до складних багатоуламкових пошкоджень [4], що диктує необхідність тривалої, низькоінтенсивної фізичної терапії з акцентом на ерготерапію та адаптацію до побутових навичок. Натомість у молодих осіб перелом зазвичай є наслідком «високоенергетичної травми»: ДТП або екстремальний спорт, де пріоритетом стає інтенсивне відновлення силових показників та пропріоцепції.

Візуально перелом зі зміщенням характеризується «штикоподібною» деформацією або симптомом «столової вилки». Травма супроводжується інтенсивним болем, набряком та гематомою. Окремою особливістю є ризик компресії серединного нерва у зап'ястному каналі, що викликає парестезії (німіння) I–III пальців кисті [2]. Наявність такого неврологічного дефіциту кардинально змінює програму фізичної терапії, вимагаючи доповнення стандартного протоколу методами нейродинаміки та сенсорної інтеграції, що підкреслює потребу в комплексному аналізі кожного клінічного випадку.

Таким чином, успішне відновлення функції кисті після перелому променевої кістки в типовому місці залежить від синергії ранньої діагностики, врахування біомеханічного типу зміщення (за Коллесом чи Смітом) та застосування сучасних засобів фізичної терапії. Аналіз клінічних особливостей травми доводить, що ізольований підхід до лікування є недостатнім, оскільки він не враховує ризики вторинних ускладнень, таких як контрактури та нейропатії. Впровадження принципів МКФ (Міжнародної класифікації функціонування) у реабілітаційний процес дозволяє змінити фокус із суто анатомічного зрощення кістки на відновлення активності та участі пацієнта, що є критично важливим для збереження якості життя.

Використання індивідуалізованих програм, що включають методи нейродинаміки, ерготерапію, специфічну мобілізацію суглобів та вправи на дрібну моторику, є ключовим фактором для запобігання інвалідизації, мінімізації ризику розвитку контрактур та максимально швидкого повернення пацієнта до

активної життєдіяльності. Саме інтеграція знань про морфологію перелому у фізичну терапію дозволяє реалізувати пацієнтоцентрований підхід та досягти повного функціонального відновлення верхньої кінцівки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Distal Radius Fracture Rehabilitation: Clinical Practice Guidelines. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy (JOSPT)*. 2024. № 54 (8). P. 301–315.
2. Functional decline after incident wrist fractures - Study of Osteoporotic Fractures: prospective cohort study / B. J. Edwards, J. Song, D. D. Dunlop et al. *BMJ*. 2010. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20616099/> (date of acces: 10.03.2026).
3. Герцик А. М. Теоретико-методичні основи фізичної реабілітації / фізичної терапії при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату : монографія. Львів : ЛДУФК, 2018. 388 с.
4. Лоскутова О. Є. Кишеньковий довідник з травматології та ортопедії : навчальний посібник. Дніпро : ЛІРА, 2018. 298 с.

Рикус Каріна Денисівна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 Терапія та реабілітація,
Навчально-науковий медичний інститут
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна
Науковий керівник – **Баранець І. В.,**
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри фізичної та реабілітаційної медицини,
Полтавський державний медичний університет,
м. Полтава, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БАЛАНСУВАЛЬНИХ ВПРАВ ПРИ ПОКРАЩЕННІ КООРДИНАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ПОВСЯКДЕННИХ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Однією з актуальних проблем сучасної реабілітації є зростання кількості дітей із розладами аутистичного спектра (далі РАС). Діти цієї категорії, поряд із порушеннями соціальної взаємодії, часто мають труднощі моторного розвитку та координації рухів [1; 2]. Такі порушення негативно впливають на здатність дитини утримувати стабільну позу та повноцінно брати участь у повсякденних життєвих навичках, що зумовлює необхідність пошуку ефективних фізичних втручань. Встановлено, що порушення балансу у дітей з РАС проявляються в різних аспектах постурального контролю, зокрема в сенсорній орієнтації, підтриманні вертикального положення та здатності до передбачуваних змін пози [3]. У зв'язку з цим актуальним є обґрунтування доцільності використання балансувальних вправ як засобу покращення постурального контролю та координації у дітей з РАС.

Метою дослідження є науково-теоретичне обґрунтування доцільності використання балансувальних вправ при покращенні координації та розвитку повсякденних життєвих навичок у дітей з розладами аутистичного спектра.

У дітей з РАС спостерігається комплекс порушень моторної сфери, які суттєво впливають на формування повсякденних життєвих навичок та рівень функціональної самостійності. Характерними є труднощі координації рухів, зниження постурального контролю, нестабільність утримання пози, а також порушення сенсомоторної інтеграції, що ускладнює адекватну обробку пропріоцептивної та вестибулярної інформації. Унаслідок цього у дітей часто відмічається недостатня точність рухів, труднощі узгодження рухових дій між різними сегментами тіла та знижена здатність до підтримання рівноваги як у статичних, так і в динамічних умовах [3].

Крім того, для дітей з РАС є характерним порушення моторного планування (праксису), що проявляється у складнощах ініціації рухів, їх послідовності та адаптації до нових моторних завдань [1]. Часто спостерігається знижена автоматизація рухових навичок, унаслідок чого навіть добре засвоєні дії потребують значних когнітивних зусиль і постійного контролю. Це супроводжується підвищеною енергозатратністю рухової активності та швидкою втомлюваністю, особливо під час виконання завдань, що потребують утримання статичної пози або тривалого контролю положення тіла.

Додатково важливим є те, що порушення постуральної стабільності та слабка регуляція м'язового тону негативно впливають на формування як грубих, так і дрібних моторних навичок, включно з маніпулятивною діяльністю та координацією рук. Сукупність зазначених труднощів призводить до обмеження участі дітей у повсякденних життєвих навичках, які потребують точності рухів, стабільності пози, витривалості та інтеграції сенсорних систем.

У контексті зазначених порушень особливого значення набуває використання балансувальних вправ як цілеспрямованого ерготерапевтичного інструменту, спрямованого на розвиток постурального контролю та стабілізацію тулуба у дітей з РАС. Балансувальні вправи активізують роботу глибоких м'язових груп, які відповідають за підтримання вертикального положення тіла та регуляцію рівноваги, а також сприяють удосконаленню взаємодії між вестибулярною, пропріоцептивною та зоровою сенсорними системами. Це дозволяє покращити здатність дитини до інтеграції сенсорної інформації, що є критично важливим для формування стабільної пози та координації рухів.

Регулярне виконання балансувальних вправ сприяє поступовому формуванню автоматизованих механізмів постуральної стабілізації, зменшенню надмірного когнітивного навантаження під час утримання пози та підвищенню загальної рухової витривалості. Завдяки цьому покращується здатність дитини підтримувати рівновагу в умовах зміни положення тіла та виконання функціональних рухових завдань, що має безпосередній вплив на якість рухової активності.

Важливо підкреслити, що балансувальні вправи доцільно розглядати не як ізольований елемент фізичного тренування, а як складову функціонально орієнтованого ерготерапевтичного підходу, спрямованого на розвиток повсякденних життєвих навичок. Покращення постуральної стабільності створює передумови для підвищення самостійності дитини у виконанні базових дій самообслуговування, зокрема під час сидіння за столом, прийому їжі, одягання та виконання гігієнічних процедур.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що у дітей з РАС порушення моторної сфери та постурального контролю суттєво обмежують формування повсякденних життєвих навичок. Застосування балансувальних вправ розглядається як перспективний напрям ерготерапевтичного втручання, спрямований на покращення стабільності пози, координації рухів та підвищення функціональної самостійності дітей. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні проблеми впливу балансувальних вправ на формування та розвиток фізичної готовності дітей до школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубовик К. В., Марценковський І. А. Порушення рухових функцій при розладах аутистичного спектра у дітей. *НейроNews. Практика*. 2019. № 3 (104). С. 22–28.
2. Wenhong Xu, Niuniu Li, Jing Qi. Balance Control in Children and Youth with Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PubMed*. 2025 № 26(3). Р. 2–12. DOI: 10.31083/AP42869.
3. Dynamic Postural Control in Children with Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review / M. Gardinal, A. L. Dos Santos Fiebrantz, M. O. Viana, A. L. F. Rodacki, S. L. Pavão. *PubMed*. 2025. № 46. Р. 172–203.

Різниченко Анастасія,
студентка 1 курсу магістратури спеціальності
Терапія та реабілітація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Одинець Т. Є.,**
доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор,
завідувач кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ 7–9 РОКІВ ІЗ ВКОРОЧЕННЯМ АХІЛЛОВОГО СУХОЖИЛКУ

Порушення біомеханіки ходи у дітей молодшого шкільного віку є актуальною проблемою сучасної фізичної терапії, оскільки вони впливають на формування рухових навичок, ефективність локомоції та рівень функціональної незалежності дитини. Одним із поширених, але недостатньо досліджених станів є

ідіопатична хода навшпиньки (Idiopathic Toe Walking, ITW), що характеризується відсутністю п'яtkового контакту та часто супроводжується обмеженням дорсальної флексії гомілковостопного суглоба і розвитком вкорочення ахіллового сухожилка [7; 8].

Ахіллове сухожилля є ключовим компонентом забезпечення ефективної ходи, виконуючи функцію передачі сили та накопичення еластичної енергії. Його структурні властивості залежать від організації колагенових волокон і змінюються під впливом механічного навантаження [1]. При тривалому домінуванні плантарної флексії, характерної для ITW, порушуються процеси ексцентричного навантаження, що зумовлює зміни механотрансдукції та ремоделювання позаклітинного матриксу.

У дітей із ITW виявляються характерні морфофункціональні зміни:

- зменшення амплітуди дорсальної флексії;
- дисбаланс між дорсальними та плантарними згиначами стопи;
- порушення кінематичних характеристик ходи [3].

Персистування патологічного патерну після 6–7 років сприяє закріпленню функціонального вкорочення та підвищує ризик формування структурної контрактури ахіллового сухожилка [7].

Порушення патерну ходи при ITW супроводжується змінами кінематичних і кінетичних параметрів, зокрема зменшенням фази п'яtkового контакту, зміщенням центру маси вперед та підвищенням навантаження на передній відділ стопи. Це зумовлює зниження ефективності механізму накопичення та повернення енергії ахіллового сухожилля і підвищення енергетичних витрат під час ходи [3; 8]. Тривале збереження таких змін формує стійкий патологічний біомеханічний профіль руху.

Важливим аспектом клінічної оцінки є визначення ступеня тяжкості ідіопатичної ходи навшпиньки, що базується на параметрах кінематики та стабільності патерну ходи. Згідно з сучасними підходами, ідіопатична хода навшпиньки може бути поділена на легку, помірну та тяжку форми залежно від особливостей кінематики гомілково-ступневого суглоба, зокрема наявності п'яtkового контакту (ankle rocker) та характеристик руху в сагітальній площині [4]. Така класифікація має важливе практичне значення, оскільки дозволяє диференціювати вибір терапевтичної тактики та прогнозувати ефективність консервативних втручань.

Аналіз літературних джерел показує, що сучасні підходи фізичної терапії дітей із ITW базуються на комплексному впливі на структурні та нейромоторні компоненти порушення. Основними напрямками є:

- вправи на розтягування литково-камбалоподібного комплексу;
- функціональні вправи для формування п'яtkового контакту та контролю переносу маси тіла;
- тренування координації та корекція рухового стереотипу [2].

Ортезування є важливим компонентом терапії, оскільки забезпечує підтримку гомілковостопного суглоба у функціонально оптимальному положенні, сприяє нормалізації фазової структури ходи та запобігає рецидиву патологічного патерну. Поєднання ортезування з активною фізичною терапією забезпечує більш стійкий функціональний результат [2; 5].

У випадках вираженого обмеження рухливості застосовується серійне гіпсування, яке забезпечує поступове подовження м'язово-сухожильного комплексу, збільшення діапазону рухів та покращення кінематичних параметрів ходи [6; 9]. Після завершення цього етапу обов'язковим є продовження фізичної терапії для інтеграції змін у функціональний руховий патерн.

Застосування інструментального аналізу ходи дозволяє об'єктивізувати порушення, оцінити ефективність втручань та індивідуалізувати програму реабілітації [5].

Ефективність фізичної терапії значною мірою визначається не ізольованим застосуванням окремих методів, а їх раціональним поєднанням відповідно до механізмів порушення. Зокрема, розтягувальні вправи спрямовані на відновлення довжини м'язово-сухожильного комплексу, функціональні вправи – на корекцію рухового стереотипу, тоді як ортези та серійне гіпсування забезпечують механічні умови для закріплення досягнутих змін. Такий підхід забезпечує вплив як на структурний, так і на нейромоторний компоненти порушення, що підвищує ефективність реабілітації та сприяє формуванню стабільного фізіологічного патерну ходи [2; 8].

Таким чином, ідіопатична хода навшпиньки у дітей є багатофакторним порушенням, що супроводжується змінами біомеханіки ходи та м'язово-сухожильного комплексу і може призводити до формування стійкого вкорочення ахіллового сухожилка. Ефективна фізична терапія ґрунтується на комплексному поєднанні розтягувальних і функціональних вправ, ортезування й за необхідності – серійного гіпсування, що забезпечує відновлення фізіологічного патерну ходи та профілактику вторинних порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benjamin M., Kaiser E., Milz S. Structure-function relationships in tendons: a review. *Journal of anatomy*. 2008. Vol. 212, No. 3. P. 211–228. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-7580.2008.00864.x> (date of access: 21.01.2026).
2. Besios P., Kyriakatis G. M., Besios T. Conservative therapy and physiotherapy in children with toe walking: a systematic review. *International journal of clinical trials*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.18203/2349-3259.ijct20241591> (date of access: 21.03.2026).
3. Children with idiopathic toe walking display differences in lower limb joint ranges and strength compared to peers: a case control study / A. Caserta et al. *Journal of foot and ankle research*. 2022. Vol. 15, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13047-022-00576-x> (date of access: 21.03.2026).
4. Classification of idiopathic toe walking based on gait analysis: Development and application of the ITW severity classification / C. Alvarez et al. *Gait & posture*. 2007. Vol. 26, No. 3. P. 428–435. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gaitpost.2006.10.011> (дата звернення: 21.03.2026).
5. Clinical impact of gait analysis and pedography in treatment decision-making for idiopathic toe walking: A Cross-sectional study / T. U. Pasgaard et al. *Gait & posture*. 2025. P. 109979. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gaitpost.2025.109979> (date of acces: 21.03.2026).
6. Efficacy of serial casting protocols in idiopathic toe-walking / T. Shirel et al. *Journal of pediatric rehabilitation medicine*. 2024. P. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.3233/prm-230041> (date of access: 21.03.2026).
7. Engström P., Tedroff K. Idiopathic Toe-Walking. *The journal of bone and joint surgery*. 2018. Vol. 100, No. 8. P. 640–647. DOI: <https://doi.org/10.2106/jbjs.17.00851> (date of access: 21.03.2026).
8. Idiopathic toe walking: what's new? An integrative review / L. D. L. Santos et al. *Journal of the foot & ankle*. 2024. Vol. 18, No. 1. P. 21–30. DOI: <https://doi.org/10.30795/jfootankle.2024.v18.1764> (date of access: 21.03.2026).
9. Serial ankle casts for patients with idiopathic toe walking: effects on functional gait parameters / F. Thielemann et al. *Journal of children's orthopaedics*. 2019. Vol. 13, No. 2. P. 147–154. DOI: <https://doi.org/10.1302/1863-2548.13.180183> (date of access: 21.03.2026).

Starokozhko Ivanna Sergiivna,

student of the 4 year of the first (bachelor's) level of higher education

Specialty 227 Physical therapy, ergotherapy,

Poltava State Medical University,

Poltava, Ukraine

Scientific Supervisor – **Zhamardii V.O.,**

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Poltava State Medical University,

Poltava, Ukraine

REHABILITATION AFTER HIP REPLACEMENT

Hip arthroplasty is currently the gold standard for the treatment of patients with severe degenerative-dystrophic lesions, including osteoarthritis, avascular necrosis of the femoral head, and the effects of injuries. Due to the aging of the population, the increase in the level of chronic diseases of the musculoskeletal system and the increase in the availability of high-tech medical care, the number of endoprosthesis operations is increasing annually both in the world and in Ukraine.

However, surgery is only the initial stage of recovery. Despite the technical excellence of the surgery, a significant proportion of patients, after the arthroplasty, face a number of problems, among them: decreased muscle strength, limitation of the volume of movement, violation of the gait stereotype, decreased balance, as well as difficulties in performing daily activities. Without proper physical therapy, these disorders can persist for a long time and negatively affect the quality of life of patients.

The problem of prevention of postoperative complications such as thrombosis, contractures, muscular atrophy and instability of the endoprosthesis requires special attention. It has been proven that timely and properly organized rehabilitation significantly reduces the risk of these complications and contributes to a faster return of patients to an active life.

In addition, in modern rehabilitation practice, the importance of an individualized approach to the patient, which takes into account his age, physical condition, concomitant diseases and level of functional independence, is increasing. It is also important to implement a multidisciplinary approach involving physical therapists, occupational therapists and doctors.

The relevance of the topic is enhanced by the need to implement evidence-based rehabilitation programs, as well as the use of modern technologies, such as telerehabilitation and digital monitoring of the condition of patients. This is especially important in conditions of limited access to rehabilitation services or the need for remote patient support.

The aim of the study is to comprehensively evaluate the effectiveness of the physical therapy program in patients after hip arthroplasty, specifically its impact on the restoration of functional capacity, joint mobility, muscle strength, coordination and independent movement skills. The study is also aimed at determining the optimal approaches to the organization of the rehabilitation process at various stages of postoperative recovery, substantiating the feasibility of early initiation of physical therapy and evaluating its role in the prevention of postoperative complications. Particular attention is paid to the analysis of the impact of individualized rehabilitation programs on improving the quality of life of patients, restoring their daily activity and increasing the level of functional independence.

The study used a complex of theoretical and practical methods. An analysis and generalization of scientific and methodological literature on postoperative rehabilitation was carried out. Clinical monitoring of patients in different recovery periods was applied. Functional status was assessed by measures of hip movement volume, muscle strength level, gait features and balance. In addition, standardized scales of assessment of functional capacity were used.

Table 1

Comparative Characteristics of Patients' Functional Status Before and After Physical Therapy

Indicator	Before therapy	After therapy	Dynamics of Changes
Range of motion in the hip joint (°)	60–70°	100–110°	↑ significant improvement
Muscle strength (MMT scale, 0–5 points)	2–3	4–5	↑ marked increase
Pain syndrome (VAS, 0–10 points)	6–8	1–3	↓ significant reduction
Balance (standing test, sec)	5–10 sec	20–30 sec	↑ improvement
Gait (level of independence)	with assistive devices	independent	↑ restoration
Functional ability (conditional scale, %)	40–50 %	80–90 %	↑ substantial increase
Quality of life (subjective assessment, %)	45–55 %	75–85 %	↑ improvement

Table 2

Structure of Physical Therapy Program After Total Hip Arthroplasty (Exercise Distribution, %)

Type of Intervention / Exercise Component	Early Stage (0–2 weeks)	Mid Stage (2–8 weeks)	Late Stage (8+ weeks)
Breathing exercises	15 %	5 %	0 %
Isometric muscle exercises	35 %	20 %	10 %
Range of motion (ROM) exercises	25 %	25 %	15 %
Strength training	10 %	25 %	35 %
Balance and coordination training	5 %	15 %	25 %
Gait training (walking re-education)	5 %	10 %	10 %
Functional and daily activity training	5 %	10 %	15 %

In the course of the study, it was established that the implementation of a comprehensive program of physical therapy after hip arthroplasty contributes to a significant improvement in the functional state of patients at all stages of rehabilitation.

At an early stage (0–2 weeks), a decrease in pain syndrome, stabilization of the general condition of patients and gradual activation of motor activity were observed. Early mobilization made it possible to reduce the risk of postoperative complications, in particular thrombosis and contractures.

At the middle stage (2–8 weeks), an increase in the volume of movements in the hip joint, a gradual restoration of the muscle strength of the lower limb, an improvement in the coordination of movements and the formation of the correct gait stereotype were noted. Patients began to move from the use of aids to partial independence in movement.

At a late stage (8 or more weeks), a significant improvement in the functional independence of patients, restoration of daily activity skills and return to the usual level of household load was recorded. Most patients achieved high scores on functional scales (80–90%), as well as complete or almost complete autonomy in walking.

In general, the positive dynamics of all studied indicators were noted: reduction of pain, increase in volume of movement, increase in muscle strength, improvement of balance and quality of life. The most pronounced effect was observed in a group of patients who followed an individualized and systematic program of physical therapy.

The obtained results confirm the effectiveness of the early start of rehabilitation and the need for a comprehensive approach to the recovery of patients after hip arthroplasty.

It has been established that the use of a comprehensive physical therapy program, which included early mobilization, treatment exercises, gait training and functional exercises, contributes to a reliable improvement in the condition of patients. There was an increase in hip movement volume, an increase in muscle strength, a decrease in pain syndrome, and an improvement in movement coordination. Patients showed a more rapid recovery of independent movement skills and daily activities. The most pronounced effect was noted with an early start of rehabilitation and systematic performance of exercises.

The results of the study confirm that physical therapy is an integral component of successful recovery after hip replacement. A comprehensive and individualized approach to rehabilitation ensures improvement of the functional condition of patients, reduction of the risk of complications and improvement of the quality of life. A promising direction is the further improvement of rehabilitation programs taking into account modern technologies and individual characteristics of patients.

As a result of the conducted research, it was established that physical therapy is a key component of the recovery of patients after hip arthroplasty. Systematic and step-by-step application of rehabilitation measures ensures positive dynamics of functional indicators at all stages of postoperative recovery.

The most pronounced effect is observed with an early start of rehabilitation, which contributes to the reduction of pain syndrome, prevention of complications and faster activation of patients. In the recovery process, there is a gradual increase in the volume of movement in the hip joint, an increase in muscle strength, an improvement in the coordination of movements and the normalization of the gait stereotype. It has also been proven that an individualized approach to drawing up a physical therapy program contributes to a more effective restoration of functional independence and improvement of the quality of life of patients. The transition from basic exercises to functional training ensures a sustainable recovery of everyday activity skills.

Thus, complex physical therapy after hip arthroplasty is an effective and necessary component of the treatment and rehabilitation process, and its introduction into clinical practice allows to achieve high functional results and shorten the recovery time of patients.

Тронь Денис Сергійович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності І7 Терапія та реабілітація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Бандуріна К.В.,**
кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ВАРУСНІЙ ДЕФОРМАЦІЇ СТОП У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасних умовах зростання гіподинамії, збільшення тривалості статичних навантажень та зміни способу життя дітей проблема порушень опорно-рухового апарату набуває особливої актуальності. Серед них важливе місце займають деформації стопи, які виступають базовою ланкою формування правильної біомеханіки рухів і загального фізичного розвитку дитини.

Як зазначає В. Мухін, стан стопи безпосередньо впливає на функціонування всього опорно-рухового апарату, оскільки саме вона забезпечує опору, амортизацію та адаптацію до навантаження [3].

У зв'язку з цим будь-які порушення її структури чи функції можуть призводити до формування вторинних змін у суглобах і хребті.

Варусна деформація стопи є одним із поширених ортопедичних порушень у дітей, що характеризується відхиленням осі стопи досередини, зміщенням навантаження на зовнішній край та порушенням стабільності ходи. За даними клінічних досліджень, подібні зміни супроводжуються порушенням кінематики рухів і формуванням неправильного рухового стереотипу [4].

Особливої значущості проблема набуває у молодшому шкільному віці, коли відбувається активне формування опорно-рухового апарату. У цей період деформації можуть швидко закріплюватися та переходити у стійкі патологічні стани. Як підкреслює А. Герцик, ефективність реабілітації значною мірою залежить від своєчасності виявлення та комплексності корекційних заходів [1].

Актуальність дослідження визначається необхідністю узагальнення сучасних підходів до фізичної терапії варусної деформації стопи з урахуванням сучасних наукових даних.

Стопа є складною біомеханічною системою, що забезпечує підтримку маси тіла, амортизацію та участь у локомоції. Її нормальне функціонування визначається узгодженою роботою кісткових структур, зв'язкового апарату та м'язів.

У дітей молодшого шкільного віку процес формування склепінь стопи ще не завершений, що зумовлює підвищену чутливість до дії несприятливих факторів. Дослідження В. Кашуби показують, що особливості опорно-ресорних властивостей стопи у дітей залежать від морфологічних та функціональних характеристик організму [2].

Варусна деформація формується внаслідок порушення м'язового балансу та зміни розподілу навантаження. Переважання супінаційних рухів призводить до закріплення патологічного положення стопи, що з часом стає стійким.

Клінічні спостереження свідчать, що такі зміни супроводжуються не лише локальними порушеннями, але й впливають на всю кінематичну систему нижніх кінцівок. Порушення структури стопи змінює механіку рухів та може призводити до функціональних розладів на рівні гомілковостопного та колінного суглобів [4].

Фізична терапія є основним напрямом корекції варусної деформації стоп у дітей і базується на комплексному підході, що включає різні методи впливу.

Одним із ключових засобів є лікувальна фізична культура, спрямована на зміцнення м'язів стопи, нормалізацію їх тонусу та формування правильного рухового стереотипу. Як зазначає В. Мухін, систематичне застосування спеціальних вправ сприяє відновленню функціонального стану опорно-рухового апарату та підвищенню його адаптаційних можливостей [3].

Важливим компонентом є також використання ортопедичних засобів. Застосування ортопедичних устілок і коригувального взуття дозволяє зменшити патологічне навантаження та покращити біомеханіку ходи у дітей із деформаціями стопи [5].

Суттєву роль відіграють методи сенсомоторного тренування, які сприяють розвитку координації та контролю положення тіла. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що саме поєднання вправ із тренуванням рівноваги забезпечує більш виражений терапевтичний ефект.

Як зазначає А. Герцик, ефективність фізичної терапії значною мірою визначається її комплексністю, систематичністю та індивідуалізацією [1].

Аналіз сучасних наукових джерел свідчить про зростання уваги до проблеми корекції деформацій стоп у дітей. Особливий акцент робиться на ранньому втручанні, що дозволяє запобігти формуванню стійких патологічних змін.

Сучасні дослідження підтверджують, що найбільш ефективними є комплексні програми фізичної терапії, які поєднують різні методи впливу. Водночас питання оптимізації таких програм, визначення їх тривалості та інтенсивності потребують подальшого вивчення.

Впровадження сучасних технологій оцінки біомеханіки рухів також є важливим напрямом, що дозволяє більш точно визначати ефективність реабілітаційних заходів.

Таким чином, проблема фізичної терапії при варусній деформації стопи залишається актуальною і перспективною для подальших наукових досліджень.

Висновки. Варусна деформація стопи у дітей молодшого шкільного віку є актуальною проблемою, що має значний вплив на формування опорно-рухового апарату та загальний фізичний розвиток дитини.

Аналіз наукових джерел показав, що формування зазначеного порушення обумовлюється комплексом анатомо-функціональних чинників, а його наслідки мають системний характер.

Встановлено, що фізична терапія є ефективним засобом корекції варусної деформації, особливо за умови її комплексного та своєчасного застосування.

Водночас результати сучасних досліджень свідчать про необхідність подальшого вдосконалення програм фізичної терапії на основі сучасних наукових підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герцик А. Г. Теоретико-методичні основи фізичної реабілітації та фізичної терапії при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату : монографія. Львів : ЛДУФК, 2018. 388 с.

2. Кашуба В. О. Біомеханіка опорно-рухового апарату людини : навч. посіб. Київ : Олімпійська література, 2018. 416 с.

3. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Олімпійська література, 2009. 488 с.

4. Green A. The pediatric foot and ankle. *Pediatric Clinics of North America*. 2020. Vol. 67, No. 1. P. 169–183.

5. Winfeld M. J., Winfeld B. E. Management of pediatric foot deformities: an imaging review. *Pediatric Radiology*. 2019. Vol. 49, No. 12. P. 1678–1690.

Khomutets Viacheslav,

Physiotherapist, owner of the Massage & Spa Save Body salon,
member of the Associated Bodywork & Massage Professionals (ABMP),
Schaumburg, Illinois, USA

DYNAMIC LYMPHATIC ACTIVATION AS AN INNOVATIVE APPROACH IN BODY CONTOURING AND FUNCTIONAL REHABILITATION: THE SAVE BODY CONTROL METHOD

The Save Body Control Method (SBCM) is a clinically structured, non-invasive approach to body contouring that integrates dynamic lymphatic activation, breath-synchronized manual techniques, and progressive sculpting protocols. Developed by us (licensed massage therapist Viacheslav Khomutets), SBCM synthesizes lymphatic physiology, fat tissue biology, and somatic breathwork into a cohesive therapeutic framework. This paper examines the theoretical foundations and practical architecture of SBCM, arguing that its systematic lymphatic activation constitutes an innovative contribution to both aesthetic bodywork and functional rehabilitation [1].

Contemporary body contouring is increasingly oriented toward tissue-safe, physiologically coherent methods that minimize trauma while delivering measurable results. Lymphatic-based massage modalities have gained clinical relevance for their ability to reduce fluid stagnation, stimulate metabolic activity, and support tissue remodeling. The Save Body Control Method addresses a gap in existing practice by positioning lymphatic activation – rather than mechanical pressure – as the central organizing principle of contouring work. Operating at the interface of subcutaneous fascia, lymphatic capillaries, and the autonomic nervous system, SBCM is relevant in aesthetic, rehabilitative, and preventive wellness contexts alike [2].

The human lymphatic system transports interstitial fluid, proteins, and immune cells back to venous circulation via approximately 700 nodes and two central ducts. Because lymphatic flow depends entirely on external forces – respiration, muscle contraction, and vessel wall motility – it is uniquely responsive to manual intervention. Impaired drainage underlies post-surgical edema, chronic lymphoedema, cellulite, and systemic inflammation, while optimized flow supports oxygenation, waste clearance, and immune function.

White adipose tissue (WAT), the primary target of SBCM, is organized in lobules separated by fibrous septa and surrounded by lymphatic and blood capillaries. Mechanical stimulation through sustained compression and rhythmic kneading promotes local lipolysis by enhancing adrenergic signaling and elevating intracellular cAMP in adipocytes. SBCM's fold-kneading and vibration techniques additionally target fascial adhesions, restoring tissue mobility and creating conditions for sustained subcutaneous volume reduction [3].

Diaphragmatic breathing generates thoraco-abdominal pressure cycles that directly assist lymph propulsion toward the thoracic duct. Simultaneously, slow rhythmic breathing activates parasympathetic pathways via vagal afferents, reducing tissue defensiveness and enabling deeper manual engagement without

discomfort. SBCM's breath-synchronized technique architecture leverages both the biomechanical and neurological dimensions of respiration, distinguishing it from conventional massage protocols.

SBCM is organized in three phases. The preparation phase (two to three sessions) activates major lymphatic pathways and conditions tissues for subsequent work. The core program (eight to twelve sessions, minimum twice weekly) targets the abdomen, legs, arms, chest, and breathing zones; scheduling is aligned with the hormonal cycle, beginning twelve days post-menstruation to account for fluid retention fluctuations. The maintenance phase prescribes one session every ten to fourteen days, with optional booster sessions for specific zones – reflecting an understanding of tissue adaptation dynamics [4].

The foundational sequence is performed on a supine client with a bolster under the knees and progresses systematically from the shoulder girdle (Shoulder Girdle Pumping, Thoracic Pump) through the thoracic cage (Rib Cage Expansion) to the abdomen (4x4 Abdominal Pump, Abdominal Wave Compression, Rock & Drop variants). Each technique targets a specific lymphatic pathway with breath synchronization as the unifying principle. The Thoracic Pump, for example, applies vibration on inhalation and wave-like compression on exhalation at the xiphoid level, directly engaging the thoracic duct and diaphragm.

The lipolytic sequence comprises six steps: warm-up, alternating finger snaps, serpentine glide (the Snake), fascia snap release, waste sweep, and skin-fold kneading by lines. Progressively deeper stimulation targets subcutaneous fat, fascial planes, and the musculature beneath. The oblique line kneading technique applies structured pinching along four anatomically mapped lines over the external and internal oblique muscles, creating a targeted lipolytic stimulus to the waist zone. The waste sweep concludes the sequence by guiding mobilized fluids toward the inguinal lymphatic basins through bilateral spiral-to-sweep strokes [5].

Leg work progresses from Inguinal Node Pump through Upper Leg Myofascial Compression to the Anterior Thigh Flow and Stretch Sequence – mirroring the femoral lymphatic route. Upper extremity work encompasses Humeral Pump, Axillary Pump with Guided Arm Movement, and Triceps Stretch, targeting the brachial and axillary chains. Passive stretch components in both limb protocols decompress fascial chains and enhance lymphatic return through elongation.

SBCM is indicated for lymphatic stagnation, subcutaneous edema, stages I–III cellulite, fibrotic fat tissue, postpartum recovery, and aesthetic maintenance post-surgery with medical clearance. Contraindications include active malignancy, acute infection, thrombophlebitis, DVT, first-trimester pregnancy, and uncontrolled chronic disease. Beyond aesthetics, SBCM's breath-guided drainage, myofascial release, and yoga-based preparation are applicable in post-surgical edema management, lymphoedema care, and stress-related somatic presentations. Its non-traumatic character makes it potentially suitable for elderly, post-oncological, and chronically inflamed populations – areas warranting controlled outcome research [1].

The Save Body Control Method offers a coherent, anatomically grounded contribution to body contouring practice. Its core innovation is positioning dynamic lymphatic activation as the organizing principle of contouring rather than a preparatory adjunct – reflects current understanding of adipose physiology, fascial biology, and autonomic regulation. The method's structured program design, defined technique library, and clear clinical framework position it as a rigorous modality bridging therapeutic massage and aesthetic practice. Controlled outcome studies examining circumferential change, tissue density, and client-reported outcomes would substantially strengthen its evidence base and support broader clinical adoption [2].

REFERENCES

1. Badyin I., Khomutets V. The effectiveness of different massage techniques in the rehabilitation of patients with low back pain. *Journal of education, health and sport*. 2025. Vol. 84. P. 65612.
2. Khomutets V., Mitina M. Influence of manual techniques on subcutaneous fat tissue through manual anti-cellulite massage. *Prospects and innovations of science*. 2025. Vol. 9, Issue 55. P. 1764–1772.
3. The utility of lymphatic massage in cosmetic procedures / T. Marxen et al. *Aesthetic surgery journal open forum*. 2023. Vol. 5. ojad023.
4. Lymphatic drainage affects lipolytic activity of femoral adipose tissue in women / M. Lotierzo et al. *International journal of obesity*. 2020. Vol. 44. P. 1572–1581.
5. Effect of manual lymphatic drainage on the concentrations of selected adipokines, cytokines, c-reactive protein and parameters of carbohydrate and lipid metabolism in patients with abnormal body mass index / K. Antoniuk-Pietrynczak. *International journal of molecular sciences*. 2023. Vol. 24, Issue 12. P. 10338.

Шапка Олександр Іванович,
завідувач Авіаційно-космічного центру,
Київський Палац дітей та юнацтва,
Президент Федерації стрільби з лука Київської області,
м. Київ, Україна

СТРІЛЬБА З ЛУКА ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ КОМПЛЕКСНОЇ ФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сучасні суспільні виклики, зумовлені наслідками воєнних дій, підвищеним рівнем стресу, тривалим психоемоційним напруженням та загальною соціальною нестабільністю, актуалізують проблему пошуку ефективних засобів фізичної та психоемоційної реабілітації різних категорій населення. Особливої уваги потребують ветерани, які повертаються до мирного життя після участі в бойових діях, а також молодь, що формується в умовах постійного інформаційного тиску та невизначеності [4, с. 86–87]. Досвід країн, які переживали воєнні дії, показує, що погіршення психічного здоров'я населення є загальною довгостроковою тенденцією [2, с. 109]. У цьому контексті особливого значення набувають підходи, які поєднують відновлення фізичного стану із підтримкою психічного здоров'я та соціальною адаптацією.

У сучасних умовах зростає значення комплексних інноваційних підходів, що інтегрують фізичну активність із психологічною підтримкою та формуванням соціальних навичок [1, с. 3; 6, с. 28–29]. Спорт дозволяє як відновлюватися фізично, так і швидше адаптуватися до звичних умов життя [7, с. 7]. Окрім того, поєднує оздоровчу, комунікативну функції, дає досвід індивідуального розвитку поруч із колективною діяльністю [5, с. 3]. Одним із перспективних засобів є стрільба з лука, яка органічно поєднує фізичний, когнітивний і психоемоційний компоненти реабілітації. Її специфіка полягає у поєднанні статичного напруження та контрольованих рухів, необхідності зосередження уваги та здатності до емоційного самоконтролю. Саме така комплексність впливу дозволяє розглядати стрільбу з лука як ефективний інструмент відновлення функціонального стану організму та психічної рівноваги.

Фізичний аспект стрільби з лука проявляється у цілеспрямованому зміцненні м'язів верхнього плечового поясу, спини, передпліччя та корпусу, а також у розвитку статичної витривалості та стабілізаційних можливостей організму. Виконання пострілу потребує утримання правильної пози, що сприяє формуванню та закріпленню навичок правильної постави. Регулярні заняття забезпечують гармонізацію м'язового тону, покращення координації рухів та загального фізичного стану. Важливо, що інтенсивність навантаження може гнучко регулюватися, що робить цей вид діяльності доступним для осіб із різним рівнем фізичної підготовленості та станом здоров'я.

Координаційний компонент стрільби з лука пов'язаний із розвитком точності рухів, просторового орієнтування та зорово-моторної координації. Процес прицілювання передбачає синхронізацію роботи зорового аналізатора, вестибулярного апарату та м'язової системи, що сприяє активізації нейром'язових зв'язків. Така діяльність позитивно впливає на когнітивні процеси, зокрема увагу, швидкість реакції та здатність до концентрації, що є важливим у контексті відновлення після психоемоційних навантажень.

Особливе значення має психоемоційний вплив стрільби з лука, який проявляється через формування стану внутрішньої зосередженості та емоційної стабільності. Контроль дихання, послідовність дій та концентрація на мішені сприяють зниженню рівня тривожності та психічного напруження. Повторюваність і структурованість дій створюють ефект передбачуваності, що є важливим для осіб, які перебувають у стані хронічного стресу. Таким чином, стрільба з лука виступає не лише фізичною активністю, а й засобом психоемоційної регуляції.

Для ветеранів це має особливе реабілітаційне значення, оскільки дозволяє поступово відновлювати здатність до самоконтролю та емоційної стабілізації [3, с. 42–43]. Особи з бойовим досвідом часто стикаються з підвищеним рівнем тривожності, труднощами концентрації уваги та іншими проявами стресових розладів. Виконання точних, контрольованих дій у безпечному середовищі сприяє формуванню відчуття впевненості, відновленню внутрішнього балансу та підвищенню адаптаційних можливостей організму.

Додатковим чинником позитивного впливу є наявність швидкого зворотного зв'язку у вигляді результату пострілу. Влучання в ціль формує позитивне підкріплення, підвищує рівень мотивації та

сприяє закріпленню інтересу до занять. Це особливо важливо для осіб, які перебувають у стані емоційного виснаження або втрати мотивації до активної діяльності.

У роботі з молоддю стрільба з лука виконує не лише оздоровчу, а й виховну функцію. Вона сприяє розвитку таких якостей, як дисциплінованість, терплячість, відповідальність, наполегливість та здатність до самоконтролю. Процес навчання передбачає поетапне оволодіння технікою, аналіз власних дій і виправлення помилок, що формує навички рефлексії, самостійності та цілеспрямованості.

Соціальний аспект реалізується через організацію групових занять, участь у змаганнях та спільну діяльність. Це створює умови для розвитку комунікативних навичок, формування взаємопідтримки та інтеграції учасників у соціальне середовище. Особливої уваги заслуговує можливість організації спільних занять для ветеранів і молоді, що сприяє міжпоколінній взаємодії, обміну досвідом та формуванню соціальної згуртованості.

Позашкільна освіта виступає ефективною платформою для реалізації інноваційних підходів до фізичної та психоемоційної реабілітації завдяки своїй організаційній гнучкості, варіативності змісту та орієнтації на індивідуальні потреби учасників освітнього процесу. Вона дозволяє впроваджувати адаптивні програми, які поєднують елементи фізичного розвитку, психологічної підтримки та соціальної інтеграції.

Зміст занять може включати не лише опанування техніки стрільби, а й розвиток базових фізичних якостей, вправи на координацію, дихальні практики, елементи психоемоційної саморегуляції та командної взаємодії. Такий комплексний підхід забезпечує багатовекторний вплив на особистість, сприяючи не лише фізичному відновленню, а й формуванню стійкості до стресу та розвитку життєвих компетентностей.

Особливого значення в інноваційному контексті набуває створення інклюзивного освітнього середовища, у якому можуть брати участь як молодь, так і ветерани у процесі розвитку відповідних проєктів. Спільна діяльність різних вікових і соціальних груп сприяє формуванню взаємоповаги, довіри та соціальної згуртованості. У такому форматі можна поєднати освітню й важливу соціально-реабілітаційну функцію.

Практичне впровадження передбачає врахування індивідуальних особливостей учасників, рівня їх фізичної підготовленості та психологічного стану. Важливою умовою ефективності є забезпечення професійного супроводу, дотримання принципів поступовості та безпечності, а також поєднання фізичних вправ із елементами психологічної підтримки.

Таким чином, позашкільна освіта створює сприятливі умови для впровадження стрільби з лука як інноваційного засобу комплексної реабілітації, забезпечуючи поєднання освітніх, оздоровчих і соціалізаційних функцій у єдиному процесі.

Міжнародний досвід підтверджує ефективність використання стрільби з лука як складової адаптивного спорту та реабілітаційних програм. У різних країнах вона застосовується як засіб відновлення фізичного стану, зниження рівня тривожності та покращення якості життя ветеранів, демонструючи стабільні позитивні результати.

Напрямок впливу	Результат
Фізичний	зміцнення м'язів, покращення постави, розвиток витривалості
Координаційний	розвиток точності, балансу, сенсомоторної координації
Психоемоційний	зниження рівня стресу, стабілізація емоційного стану
Когнітивний	розвиток концентрації уваги, самоконтролю
Соціальний	інтеграція, комунікація, взаємодія

Таблиця 1. Вплив стрільби з лука на різні аспекти реабілітації

Комплексний характер впливу стрільби з лука дозволяє розглядати її як ефективний засіб поєднання фізичної реабілітації, психологічної підтримки та соціальної адаптації. Перспективним є

створення інтегрованих програм, які поєднують стрільбу з лука з іншими реабілітаційними підходами, що дозволить підвищити загальну ефективність відновлювального процесу.

Перспективним напрямом є також використання стрільби з лука як засобу спільної діяльності ветеранів і молоді, що сприяє формуванню взаєморозуміння, передачі досвіду та зміцненню соціальних зв'язків.

Висновки. Стрільба з лука є ефективним інноваційним засобом комплексної фізичної та психоемоційної реабілітації, що поєднує фізичний розвиток, когнітивну активізацію, емоційну стабілізацію та соціальну інтеграцію. Її впровадження у систему позашкільної освіти створює сприятливі умови для роботи з ветеранами та молоддю, сприяючи відновленню психофізичного стану та формуванню життєвих компетентностей. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення та практичну апробацію методик використання стрільби з лука в реабілітаційній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Shaposhnykova I. V. Social Rehabilitation in Wartime: Global Experience and Challenges in Ukraine. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*. 2024. № 12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02> (date of access: 30.04.2026).
2. Андріюченко Т., Пеша І. Збереження психічного здоров'я молоді в умовах повномасштабної війни. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2 (11). С. 106–113.
3. Дучимінська Т. І., Мельник А. П., Дучимінський О. Г. Стрільба з лука як інструмент психологічної реабілітації екстремальних. *Психологічні студії*. 2023. № 3. С. 38–44.
4. Карпінська Р., Беяк В. Адаптація і реабілітація учасників бойових дій. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2025. Вип. 23. С. 86–95.
5. Кириченко А. Ветеранський спорт в Україні: перспективи розвитку та інтеграції. *Молодий вчений*. 2025. № 6 (137). DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-6-137-23> (дата звернення: 30.04.2026).
6. Содолевська В. Вплив війни на психічне здоров'я молоді: роль резилієнсу та психологічних інтервенцій. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2025. № 6 (161). С. 28–34.
7. Чудик А. В., Хотін Є. Г., Токовенко О. Л., Силіук М. В. Сучасні підходи до фізичної реабілітації учасників бойових дій. *Педагогічна Академія: наукові запуски*. 2025. Вип. 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14840542> (дата звернення: 30.04.2026).

Шевченко Лілія Анатоліївна,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність І7 Фізична терапія, ерготерапія
Навчально-наукового медичного інституту
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна

Науковий керівник – **Волкова О. А.**

доктор філософії, асистент кафедри
фізичної та реабілітаційної медицини

Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ НЕДОСТУПНОСТІ ГРОМАДСЬКОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Протягом останніх років ми все частіше чуємо такі терміни як «безбар'єрність», «доступність» та «особи з обмеженими можливостями». На сьогодні ці поняття є надзвичайно актуальними. Адже часто можна спостерігати, наприклад, як людина, що користується кріслом колісним, не може потрапити до магазину через високі бордюри чи занадто крутий нахил пандуса. Незважаючи на те, що у 2021 році було ухвалено Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні, спостерігається низький рівень обізнаності суспільства щодо цих питань.

Безбар'єрність – це принцип організації середовища, який забезпечує людині можливість самостійно, безперешкодно та безпечно користуватися простором, транспортом, інформацією та послугами. Бар'єрами вважаються ті перепони, які заважають різним людям отримати доступ до можливостей, що не дають їм повністю реалізувати свій потенціал. Часто бар'єри створюють самі люди внаслідок незнання, через що виникає неправильний та незручний дизайн простору і негативне ставлення до ситуації [1; 2].

Бар'єри можуть бути різними. Фізичні – ті, що перешкоджають пересуванню у просторі: круті сходинки, відсутність ліфтів та пандусів, високі пороги та бордюри тротуарів, неякісне асфальтове покриття доріжок тощо [1; 2].

Надзвичайно важливим є аспекти, пов'язані з наявністю в особи з обмеженими можливостями особистих психологічних бар'єрів. До них можна зарахувати негативне ставлення, яке часто формується через страхи, упередження та стереотипи. Психологічні бар'єри бувають також внутрішніми, які протягом останніх чотирьох років стали досить поширені серед молодих людей. Їх виникнення пов'язане з наявністю фізичних вад, відсутності мотивації, спілкування, внаслідок чого в людини виникають відчуття пригніченості, покинутості, самотності, які можуть переходити у депресію та апатію [2; 3].

На психоемоційний стан особи з обмеженими можливостями негативний вплив також мають економічні та соціальні бар'єри. До них належать ситуації, коли людині відмовляють у працевлаштуванні через упереджене ставлення, що особа з обмеженими можливостями не впорається з певною роботою. Крім цього, до економічних бар'єрів належить ще й брак коштів на базові для життя речі: якісні продукти харчування, медикаменти, комунальні послуги, одяг, побутові товари [2; 3].

Багато труднощів для осіб з обмеженими можливостями завдають інформаційні бар'єри. До цієї категорії належить відсутність відомостей чи недостатність коректної інформації для людей з порушеннями зору чи слуху в магазинах, торгово-розважальних центрах, супермаркетах. На сьогодні лише незначний відсоток інформації подається з урахуванням того, що її сприйматимуть люди з фізичними вадами [1; 2; 3; 4].

У зв'язку з розвитком цифрових технологій та широкої мережі онлайн-послуг доречно зазначити, що доступність вебсайтів для людей з порушеннями зору чи слуху залишається занадто низькою. Також участь осіб з обмеженими можливостями у суспільно-громадській та освітній галузі є мало доступною [1; 2; 3; 4].

Усунення перешкод, що дозволять кожній людині рівноправно брати участь у суспільному житті, є одним із ключових принципів доступності. Безбар'єрність передбачає усунення будь-яких бар'єрів та створення умов, за яких кожна людина буде почуватися комфортно у громадському просторі та зможе користуватися навколишнім простором самостійно – без сторонньої допомоги.

Доступність передусім стосується фізичного та громадського простору, а також інформаційного, цифрового, місць навчання, праці, житла, закладів відпочинку.

На нашу думку, для суспільства безбар'єрність повинна бути ключовим поняттям, адже воно визначає, наскільки людина з обмеженими можливостями може реалізувати свою повсякденну активність без сторонньої допомоги, що забезпечує для неї відчуття повноцінного життя. Важливим засобом на шляху до подолання бар'єрів є інклюзія. Цей процес полягає у збільшенні ступеня залученості всіх громадян до вирішення питань усунення бар'єрів, розробку певних заходів, які дозволять кожній людині рівноправно брати участь у суспільному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Слободян Л. Я. Концепт «безбар'єрність» як об'єкт дослідження. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. С. 2–5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05>.
2. Стратегія безбар'єрності Полтавської міської територіальної громади. URL: <https://share.google/0mSgeluvvg2JNbT8R5>.
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
4. Національна сервісна служби України : сайт. URL: <https://nssu.gov.ua/>.

Шевченко-Захар'єва Аліна,
студентка 1 курсу магістратури спеціальності
Терапія та реабілітація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Одинець Т. Є.,**
д-р. н. з фіз. вих. та спорту, професор,
завідувач кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ В КОРЕКЦІЇ ПЛОСКОСТОПОСТІ У ДІТЕЙ 8-10 РОКІВ

Плоскостопість у дітей 8-10 років є поширеним ортопедичним явищем, яке може супроводжуватися змінами кінетики та кінематики ходи, зниженням ефективності механічної роботи стопи та порушенням біомеханіки опорно-рухового апарату. Так, дослідження з тривимірного аналізу ходи виявляють у дітей із симптоматичною плоскостопістю зниження потужності та «моментної» ефективності під час циклу ходи, що має потенційні наслідки для енергетичних витрат і довгострокового функціонального стану нижніх кінцівок [1; 2].

Клінічно значущими є також дані, які демонструють, що порушення архітекτονіки стопи у дітей впливає не лише на локальні характеристики, а й на загальну статистику й біомеханіку ходьби, що зумовлює підвищений ризик розвитку компенсаторних порушень у колінному та тазостегновому суглобах у подальших вікових періодах онтогенезу. Такі висновки підкреслюють необхідність ранньої діагностики та корекції патерну ходи як профілактичного заходу проти вторинних порушень [3; 7].

Фізична терапія посідає провідне місце у відновленні функціонального стану стопи у дітей і стає предметом інтенсифікованих наукових досліджень. Рандомізовані та контрольовані дослідження свідчать про ефективність програм функціональної реабілітації та індивідуалізованих вправ для корекції плоскостопості, відновлення функціональних параметрів та змін у кінематиці ходи у дітей з гнучкою формою плоскостопості, що дозволяє розглядати її як першочерговий консервативний підхід [8; 10].

Водночас систематичні огляди та мета-аналізи підкреслюють неоднорідність наявних досліджень через варіювання діагностичних критеріїв, вікових груп, тривалості втручань і застосовуваних вихідних показників (суб'єктивні шкали, параметри 3D-аналізу, показники сили та стабільності), що ускладнює формулювання єдиних практичних рекомендацій щодо оптимальної модальності, дозування та тривалості програм фізичної терапії при плоскостопості у дітей [4; 5; 6].

Консолідована наукова база підтверджує біомеханічну значущість плоскостопості для патерну ходи та підтримує потенціал фізичної терапії як ефективного консервативного втручання. Результати такого дослідження можуть підвищити якість доказової бази, оптимізувати клінічні алгоритми та сприяти зменшенню ризику розвитку вторинних ортопедичних ускладнень у дитячому віці.

Сучасні методики фізичної терапії для дітей із плоскостопістю включають:

1. Кінезіотерапію, спрямовану на розвиток та зміцнення м'язів стопи, м'язів задньої поверхні гомілки та стабілізаторів колінного та тазостегнового суглобів. Регулярні спеціалізовані вправи покращують тонус м'язів-стабілізаторів та підтримку медіальної позадвужної арки.

2. Терапевтичні вправи та сенсомоторну стимуляцію, що включають вправи на статичну і динамічну рівновагу, ходьбу по різних поверхнях, використання нестабільних платформ і тактильних стимуляторів, що сприяють розвитку пропріоцепції, поліпшенню координації та оптимізації патерну ходи.

3. Мануальну терапію, яка застосовується для поліпшення амплітуди рухів суглобів стопи та гомілки, а також для корекції компенсаторних порушень.

4. Використання допоміжних ортопедичних засобів, зокрема індивідуальних устілок, як доповнення до фізичної терапії для стабілізації стопи під час ходи та оптимізації навантаження на нижні кінцівки [9].

Зарубіжні дослідження підтверджують ефективність комплексного підходу, який поєднує фізичну терапію з ортопедичними засобами та регулярним спостереженням. Наприклад, результати рандомізованих та контрольованих досліджень демонструють, що систематичне виконання корекційних вправ у дітей із гнучкою плоскостопістю сприяє підвищенню висоти медіальної арки, нормалізації пронаційного кута п'яткової кістки та покращенню кінематичних параметрів ходи [8; 10].

Важливим аспектом є індивідуалізація програм фізичної терапії, що враховує ступінь деформації, вікові та фізіологічні особливості дитини, а також наявність супутніх функціональних порушень. Розробка адаптованих вправ та контроль їх виконання дозволяють досягти максимального ефекту, зменшити ризик ускладнень та сприяти формуванню стійкого нормального патерну ходи [2; 7].

Сумарно рандомізовані контрольовані дослідження демонструють, що фізична терапія, особливо у складі комплексних програм із силовими, координаційними вправами та додатковими модальностями (наприклад, електростимуляцією), може призводити до покращення структурних та функціональних параметрів стопи, сприяти підвищенню висоти арки та оптимізувати компоненти патерну ходи у дітей із плоскостопістю, що слугують науковим обґрунтуванням для подальшої розробки та впровадження програм фізичної терапії, спрямованих на корекцію ходових порушень у дітей 8–10 років з плоскостопістю, з акцентом на систематичний підхід, тривалість втручань та мультидисциплінарну оцінку ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gait analysis of symptomatic flatfoot in children: an observational study / Kim H.Y., Shin H.S., Ko J.H., Cha Y.H., Ahn J.H., Hwang J.Y. *Clin Orthop Surg*. 2017. Vol. 9 (3). P. 363–373.
2. Kinclová L., Kaller O., Korvas P. The evaluation of rehabilitation of flatfoot diagnosis in childhood using 3D profilometric scanning method. *Studia Sportiva*. 2015. Vol. 9 (1). P. 19–24.
3. Kovalchuk O., Ivanov S. The effectiveness of physiotherapy exercises for treating flat feet in children. *Ukr J Orthop*. 2022. Vol. 25 (4). P. 45–53.
4. Kovalenko S. Effects of strength training and balance exercises on flat feet in children: A systematic review and meta-analysis. *J Pediatr Orthop*. 2020. Vol. 12 (5). P. 66–73.
5. Impact of Foot Orthoses and Foot Exercises on the Functional Outcome in Children with Flatfoot: A Randomized Controlled Trial / Kumar P., Agrawal A., Gupta R. et al. *J Foot Ankle Surg*. 2023. Vol. 62 (5). P. 558–563.
6. Li P., Zhang F. Physical therapy interventions for pediatric flat feet: A randomized controlled study. *J Orthop Sports Rehabil*. 2022. Vol. 20 (2). P. 56–63.
7. Efficacy of physical therapy and orthoses for children with flexible flatfoot: A meta-analysis / Liu H., Wang Y., Liu H. et al. *Int J Pediatr*. 2023. P. 20–23.
8. The rehabilitation program improves balance control in children with excessive body weight and flat feet by activating the intrinsic muscles of the foot: a preliminary study / Markowicz M., Skrobot W., Łabuć A. et al. *J Clin Med*. 2023. Vol. 12 (10). P. 79–90.
9. Foot posture development in children aged 5 to 11 years: a three-year prospective study / Martínez-Nova A., Gijón-Nogueron G., Alfageme-García P., Montes-Alguacil J., Evans A.M. *Gait Posture*. 2018. Vol. 62. P. 280–284.
10. A Randomized Trial on the Effect of Foot Orthotics in Children with Symptomatic Flexible Flatfeet / Miller L., Matthews J., Robins T. et al. *Foot Ankle Int*. 2020. Vol. 41 (4). P. 475–483.

РОЗДІЛ 6

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ШЛЯХ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ

Акчурін Амір Рінатович,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії,
Майстер спорту України з тайландського боксу Муей Тай IFMA,
керівник гуртка ЗПО «МПДЮТ» ЗМР,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергата Н. С.,**
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри фізичної культури і спорту
Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАНЯТТЯ У ГУРТКУ ТАЙЛАНДСЬКОГО БОКСУ МУЕЙ ТАЙ ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ

Сучасна молодь перебуває під впливом численних негативних факторів: гіподинамія, інформаційне перевантаження, стреси, незбалансований режим дня. В умовах війни в Україні питання збереження здоров'я молодого покоління набуває особливої актуальності та гостроти. Тривалі воєнні дії суттєво впливають на всі сфери життя суспільства, зокрема й на фізичний та психоемоційний стан дітей і молоді. Постійна тривожність, стрес, вимушене переміщення, порушення звичного способу життя – усе це створює серйозні виклики для гармонійного розвитку особистості, та призводить до погіршення фізичного та психічного здоров'я, що безпосередньо впливає на майбутній генофонд нації [4].

У таких умовах здоровий спосіб життя перестає бути лише рекомендацією – він стає необхідною умовою збереження фізичного та психічного здоров'я, а отже, і генофонду нації. Саме молоде покоління визначає майбутнє держави, тому його здоров'я є стратегічним ресурсом країни.

Важливу роль у підтримці здоров'я молоді відіграє систематична фізична активність. Одним із ефективних засобів є заняття бойовими мистецтвами, зокрема тайландським боксом муей тай. Цей вид спорту поєднує інтенсивне фізичне навантаження, розвиток витривалості, сили та координації з вихованням дисципліни, самоконтролю та відповідальності [1].

Муей тай стає тією комплексною системою фізичного розвитку, яка залучає всі групи м'язів і сприяє гармонійному зміцненню організму. Регулярні тренування позитивно впливають на серцево-судинну та дихальну системи, покращують обмін речовин, підвищують витривалість і загальний тонус організму. В умовах зниження рухової активності, спричиненого воєнними обставинами, такі заняття набувають особливої цінності.

Однак значення муей тай не обмежується фізичним розвитком. У сучасних умовах надзвичайно важливою є його роль у підтримці психічного здоров'я. Війна спричиняє підвищений рівень тривожності, страху, емоційного напруження, особливо у дітей та підлітків. Заняття спортом, зокрема муей тай, допомагають знизити рівень стресу, стабілізувати емоційний стан, сформувати здатність до самоконтролю.

Фізична активність є ефективним способом психологічного розвантаження. Під час тренувань молодь має можливість спрямувати накопичені емоції в конструктивне русло, що є важливим фактором профілактики агресії та емоційного виснаження. Крім того, заняття сприяють формуванню впевненості у власних силах, що є надзвичайно важливим у кризових умовах [3].

Особливого значення набуває також розвиток навичок самозахисту. У реаліях сьогодення молодь повинна бути готовою до різних життєвих ситуацій, у тому числі й небезпечних. Муей тай формує ті базові навички самозахисту, що розвивають швидкість реакції, витривалість і здатність діяти в умовах стресу.

Гурткова форма організації занять відіграє важливу соціальну роль. В умовах війни багато дітей переживають втрату звичного середовища, зміну місця проживання, розрив соціальних зв'язків. Спортивні гуртки стають для них простором стабільності, підтримки та безпеки. У колективі формуються навички взаємодії, довіри, взаємодопомоги, що сприяє успішній соціалізації.

Залучення молоді до спорту також є ефективним засобом профілактики девіантної поведінки. В умовах стресу та нестабільності зростає ризик формування шкідливих звичок і асоціальних проявів. Регулярні тренування дисциплінують, формують відповідальність і допомагають спрямувати енергію в позитивне русло.

Не менш важливою є роль тренера, яка в умовах війни значно розширюється. Тренер виступає не лише як фахівець із фізичної підготовки, а й як наставник, психологічна підтримка та авторитет для вихованців. Він створює безпечну атмосферу, допомагає долати труднощі, формує у молоді віру в себе та свої можливості.

Систематичні заняття муей тай також сприяють зміцненню імунітету, покращенню сну, нормалізації психоемоційного стану. Усе це є важливими складовими збереження здоров'я в умовах підвищених навантажень і стресів [3].

Отже, слід зазначити, що в умовах війни питання здоров'я молоді набуває особливого значення. Здоровий спосіб життя є основою збереження генофонду нації, а заняття тайландським боксом муей тай – ефективним інструментом його реалізації. Вони сприяють не лише фізичному розвитку, а й формуванню психологічної стійкості, соціальної адаптації та відповідального ставлення до власного життя.

Таким чином, важливо розширювати можливості для залучення молоді до спортивних гуртків, використовувати фізичну активність як засіб психосоціальної підтримки та інтегрувати такі практики у програми відновлення дітей, які постраждали від війни, бо здорове, сильне та стійке молоде покоління – це запорука майбутнього нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данисько О. Методолого-теоретичні засади формування здорового способу життя школярів засобами фізичної культури і спорту. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. Київ, 2021. № 3. С. 45–52.
2. Скуба І. Формування здоров'язбережувальних навичок учнів початкової школи в умовах Нової української школи. *Педагогічний альманах*. Київ, 2020. № 47. С. 112–118.
3. Коча І. Формування навичок здорового способу життя в дітей та підлітків : методичні рекомендації. Київ, 2019. 84 с.
4. Сидоренко О. Формування здорового способу життя здобувачів освіти засобами фізичного виховання в умовах воєнного стану. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. Київ, 2023. № 2 (38). С. 102–110.

Алекбаров Мураз,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 фізичне виховання та спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
науковий керівник – **Жеребцова Т. О.,**
старший викладач
кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ

Сучасні реалії повномасштабної війни проти України актуалізують проблему збереження людського потенціалу держави та її генофонду. Підлітки як майбутні батьки та фахівці є надзвичайно вразливою групою, що одночасно переживає інтенсивні вікові зміни, соціально-психологічні кризи та наслідки воєнних подій. У цих умовах стратегічним завданням освіти стає формування здорового способу життя підлітків як важливої умови фізичного, психологічного та репродуктивного добробуту нації.

Під здоровим способом життя підлітків розуміємо систему усвідомленої поведінки, яка забезпечує гармонійний розвиток і передбачає оптимальний руховий режим, раціональне харчування, дотримання гігієнічних норм, психоемоційну стабільність, відповідальне ставлення до власної безпеки та уникнення ризикованих практик. У дослідженнях Всесвітньої організації охорони здоров'я наголошується, що саме

підлітковий вік є «вікном можливостей» для закріплення здоров'язбережувальних звичок на все життя. Натомість ігнорування потреб молоді у сфері здоров'я призводить до хронічних захворювань, передчасного виснаження та зниження репродуктивного потенціалу покоління.

Функціонування освітнього середовища в умовах воєнного стану супроводжується підвищеним рівнем стресу, вимушеною міграцією, втратою соціальних зв'язків, зростанням тривожності та ризиком посттравматичних стресових розладів у дітей і молоді. Водночас саме заклади освіти залишаються відносно стабільним простором, де можливо забезпечити системний психолого-педагогічний супровід підлітків, створити умови для безпечного спілкування, емоційної підтримки та формування ціннісного ставлення до власного здоров'я.

Формування здорового способу життя підлітків доцільно розглядати крізь призму структури здоров'язбережувальної компетентності, яка включає когнітивний, ціннісно-мотиваційний та поведінковий компоненти.

Когнітивний компонент передбачає наявність науково обґрунтованих знань про будову організму, вплив способу життя на фізичне та психічне здоров'я, наслідки ризикованої поведінки.

Ціннісно-мотиваційний компонент пов'язаний із усвідомленням здоров'я як особистісної та суспільної цінності, розумінням його значення для збереження генофонду нації.

Поведінковий компонент проявляється у реальних вчинках підлітка, його щоденних звичках і стратегіях подолання стресу.

Особливого значення набуває інтеграція змісту здоров'язбережувальної освіти у навчальні предмети, виховні заходи та соціально-педагогічні програми. Ефективною є організація тренінгових занять, інтерактивних лекцій, проєктної та волонтерської діяльності, під час яких підлітки аналізують власні поведінкові стратегії, моделюють ситуації вибору, вчать протидіяти тиску однолітків, осмислюють взаємозв'язок між особистим здоров'ям, майбутнім батьківством і відповідальністю за продовження роду. Залучення до роботи фахівців у галузі соціальної роботи, психології, медицини дає змогу забезпечити міждисциплінарний підхід до проблеми.

Важливим напрямом формування здорового способу життя є розвиток навичок саморегуляції та самопомогі в підлітків. Йдеться про опанування технік керування диханням, релаксації, усвідомленого фокусування уваги, планування щоденного режиму та раціональної організації навчального навантаження. Практика показує, що поєднання фізичних вправ із психоемоційними техніками допомагає знижувати рівень тривоги, нормалізувати сон, підвищувати стресостійкість і відчуття контролю над власним життям. У перспективі це позитивно позначається на стані репродуктивного здоров'я та демографічних показниках.

Результати дослідницько-практичної роботи, проведеної у закладах загальної середньої освіти, свідчать, що системна реалізація програм формування здорового способу життя сприяє зростанню поінформованості підлітків про фактори ризику, підвищенню мотивації до фізичної активності, зменшенню поширеності шкідливих звичок, формуванню більш відповідального ставлення до власних життєвих перспектив. Підлітки починають усвідомлювати, що їхнє здоров'я є не лише особистою справою, але й внеском у майбутнє сім'ї, громади та держави.

Отже, формування здорового способу життя підлітків в умовах воєнного та повоєнного часу виступає стратегічним напрямом освітньої політики, орієнтованої на збереження генофонду нації. Комплексний підхід, що поєднує інформування, ціннісне осмислення, розвиток навичок саморегуляції та створення підтримувального освітнього середовища, дозволяє підвищити якість життя молодого покоління та зміцнити стійкість українського суспільства до сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакуленко О. В. Формування здорового способу життя учнівської молоді : монографія. Київ : Освітня думка, 2017.
2. Гришук С. В. Педагогічні засади збереження генофонду нації в умовах суспільних трансформацій. Львів : Світ, 2020.
3. Health Behaviour in School-Aged Children: International Report / World Health Organization. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2021.
4. Маркова Н. М. Психологічне здоров'я підлітків в умовах воєнного конфлікту. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С. 45–53.
5. Сушко Л. О. Освітнє середовище як ресурс формування здоров'язбережувальної компетентності підлітків. *Педагогічний дискурс*. 2019. № 26. С. 120–126.

Андрієнко Павло Геннадійович,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Фізична культура і спорт»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергатий М. О.**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

АДАПТИВНИЙ СПОРТ (БОЧЧА) ЯК СКЛАДОВА ІНКЛЮЗИВНОГО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

Традиційне сприйняття здорового способу життя (ЗСЖ) у суспільстві тривалий час асоціювалося переважно з фізично здоровими людьми. Проте в умовах повномасштабної війни, яку переживає Україна, ця парадигма потребує докорінного переосмислення. Здоровий спосіб життя – це привілей не лише людей без фізичних порушень. Для осіб, які отримали важкі травми через бойові дії (як військових, так і цивільних), або мають вроджені порушення, адаптивний спорт є чи не єдиним шляхом до збереження як фізичного, так і ментального здоров'я [1; 3]. Одним із найперспективніших і найдоступніших видів такого спорту є бочча – паралімпійська дисципліна на точність для людей із найважчими ураженнями опорно-рухового апарату.

У чому ж вбачають актуальність бочча в умовах воєнного часу? Через військову агресію в Україні критично зросла кількість людей з ампутаціями, важкими мінно-вибуховими травмами, ураженнями спинного та головного мозку. Традиційні види спорту і навіть багато видів адаптивного спорту (наприклад, баскетбол на кріслах колісних чи волейбол сидячи) для багатьох із цих людей залишаються недоступними через фізичні обмеження [2]. У цій ситуації бочча стає ідеальним інструментом реабілітації [1; 4].

Суть гри полягає в тому, щоб максимально наблизити свої м'ячі (червоні або сині) до стартового білого м'яча (джека). Цей спорт не вимагає значної фізичної сили, швидкості чи витривалості, але потужно розвиває координацію, дрібну моторику, просторову орієнтацію та тактичне мислення [3]. Для гравців, які не можуть кидати м'яч рукою чи ногою, передбачені спеціальні рампи (жолоби) та асистенти, що робить боччу абсолютно безбар'єрною.

Здоровий спосіб життя та необхідність переосмислення концепції доступності та маломобільності через призму інклюзії робить цей вид спорту доволі затребуваним.

Впровадження боччі як елементу ЗСЖ має три потужні аспекти:

- **Фізичний аспект.** Регулярні тренування з боччі допомагають підтримувати м'язовий тонус, покращують кровообіг, запобігають атрофії м'язів та розвитку пролежнів у людей, які постійно користуються кріслами колісними. Робота з м'ячем стимулює нервові закінчення та сприяє відновленню нейронних зв'язків після черепно-мозкових травм.

- **Аспект ментального здоров'я.** Спорт є потужним антидепресантом. Участь у тренуваннях та змаганнях значно знижує рівень депресії, прояви посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та тривожності. Бочча повертає людям жагу до життя, створює відчуття належності до спільноти (команди), дає можливість ставити нові цілі та досягати їх. Це життєво необхідно для нації, що перебуває у стані хронічного стресу.

- **Соціальний аспект.** Бочча виступає ефективним інструментом подолання соціальної ізоляції, в якій часто опиняються люди після отримання важких травм. Спільні тренування, участь у турнірах та комунікація поза межами медичних чи реабілітаційних закладів допомагають особам з інвалідністю м'яко повернутися до активного суспільного життя. Крім того, розвиток адаптивного спорту руйнує бар'єри та стигми щодо людей з інвалідністю, об'єднує гравців, їхні родини та волонтерів, формуючи в суспільстві нову культуру справжньої інклюзії, рівних можливостей та взаємоповаги.

Бочча є офіційним паралімпійським видом спорту [5; 7], що відкриває широкі можливості для міжнародної інтеграції України шляхом участі українських спортсменів з інвалідністю у міжнародних турнірах. Паралімпійці, які представляють Україну на міжнародних аренах, стають амбасадорами незламності нашої держави, привертаючи увагу світової спільноти до наслідків війни.

Крім того, активний розвиток боччі в Україні вимагає запозичення передового європейського досвіду організації тренувального процесу, суддівства та класифікації спортсменів. Це своєю чергою допомагає нашій державі швидше адаптувати свій освітній і реабілітаційний простір до міжнародних стандартів інклюзивності, розбудовуючи інфраструктуру, яка відповідає вимогам доступності.

Надзвичайно важливим кроком є інтеграція боччі в інклюзивне навчання із середнього шкільного віку. Впровадження елементів цієї гри на уроках фізичної культури в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти та у вищих навчальних закладах має колосальний педагогічний ефект. Це дає можливість студентам та учням з інвалідністю бути активними учасниками освітнього процесу, а не просто глядачами, а також виховує емпатію та толерантність у молоді без інвалідності. Спільна гра руйнує психологічні бар'єри та стигматизацію.

Сьогодні в Україні вже є успішний досвід залучення адаптивного спорту до процесу відновлення. Зокрема, в інноваційному реабілітаційному центрі Superhumans Center (Львівщина) цей напрям стартував одночасно із повноцінним запуском медичних програм у квітні 2023 року. Відтоді спеціалізовані фізичні навантаження є невіддільною складовою їхнього протоколу відновлення. Того ж року адаптивний спорт було системно інтегровано в екосистему Національного реабілітаційного центру Unbroken («Незламні») у Львові [8].

Масштабування таких стандартів на національний рівень потребує активної міжрегіональної співпраці. Постійний обмін досвідом та фахові дискусії дозволять адаптувати найкращі реабілітаційні моделі та вивести організацію спортивних заходів в інших областях на якісно новий професійний рівень.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо констатувати, що адаптивний спорт, зокрема бочча, є не просто грою, а потужним інструментом соціалізації, фізичного відновлення та психологічної підтримки. В умовах війни бочча стирає межі фізичних обмежень, стаючи метафорою безбар'єрного суспільства: це спорт, де людина у кріслі колісному може досягти визначних результатів завдяки інтелекту та точності. Інтеграція міжнародних практик гри в боччу в освітній та реабілітаційний простір України – це інвестиція у формування сильного та інклюзивного суспільства [5; 6]. Соціалізація неможлива без повноцінного залучення кожної людини до активного життя, і адаптивний спорт виступає надійним методом на цьому шляху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. DePauw K. P., Gavron S. J. Disability Sport. Champaign : Human Kinetics, 2005.
2. Tweedy S. M., Vanlandewijck Y. C. International Paralympic Committee position stand: background and scientific principles of classification in Paralympic sport. *British Journal of Sports Medicine*. 2011. № 45 (4). С. 259–269.
3. BISFed. Boccia Rules and Regulations / International Boccia Federation. 2021.
4. Lundqvist C., Sandin F. Well-being in elite sport: Dimensions of hedonic and eudaimonic well-being among elite orienteers. *The Sport Psychologist*. 2014. Vol. 28 (3). P. 245–254.
5. International Paralympic Committee. *Boccia Overview*. 2022.
6. Legg D., Steadward R. The Paralympic Games and 60 years of change. *Sport in Society*. 2011. № 14 (9). С. 1099–1115.
7. Sherrill C. *Adapted Physical Activity, Recreation and Sport*. Boston. McGraw-Hill, 2004.
8. Матеріали реабілітаційних центрів України (Superhumans Center, Unbroken). 2023.

Бехтер Юлія Сергіївна,

здобувачка 2 курсу (бакалаврського рівня вищої освіти),
спеціальність 012 Дошкільна освіта,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Жейнова С. С.,**

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ГРИ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний стан розвитку дошкільної освіти в Україні характеризується зростаючим акцентом на захисті та зміцненні здоров'я дітей, яке вважається важливою основою для загального фізичного та психічного розвитку дитини та здорового розвитку особистості.

Умови життя кардинально змінилися завдяки науково-технічному прогресу. Тому поряд із численними позитивними наслідками цих змін ми також повинні враховувати зростаючу невідповідність між певними аспектами сучасного способу життя та біологічною структурою організму. Дорослі особливо зацікавлені в тому, як вони можуть покращити здоров'я своїх дітей та виховати їх фізично, психічно та емоційно здоровими особистостями.

Здоров'я молодого покоління є ключовим показником розвитку суспільства, відображенням його соціально-економічного, екологічного та морального добробуту, а також важливим фактором економічного, наукового та культурного потенціалу країни. Зміцнення фізичного здоров'я дітей дошкільного віку було і залишається пріоритетом в освіті.

Дошкільний вік заслуговує на особливу увагу як перший етап соціалізації дитини. Необхідність пропагування здорового способу життя серед дітей дошкільного віку впливає з розуміння того, що фундаментальні знання, навички та здібності щодо здоров'я можна здобути лише в дитинстві. Ці навички згодом стають важливою частиною загальної культури людини та впливають на розвиток здорового способу життя суспільства в цілому.

Є підстави вважати, що здоровий спосіб життя нечасто вважають питанням свідомої усвідомленості, і людям бракує звички дотримуватися його принципів. Багато дітей дошкільного віку все ще мають дуже низький рівень поваги до власного здоров'я, ініціативності та здатності самостійно його підтримувати. Виховання здорового покоління вже давно є не лише медичною проблемою, а й проблемою національної безпеки, і освіта є ефективним способом вирішення цієї проблеми [3].

У процесі оновлення освітньої галузі та впровадження компетентнісного підходу поняття здоров'я виходить за межі суто медико-біологічного розуміння. Воно осмислюється як цілісне, багатовимірне явище, що поєднує фізичні, психічні, соціальні й духовні складники розвитку особистості дитини дошкільного віку [2, с. 11]. Саме тому формування здоров'язбережувальної компетентності закономірно розглядають як один із ключових пріоритетів сучасної дошкільної освіти [4, с. 8].

Згідно з положеннями Базового компонента дошкільної освіти, зміст освітнього процесу зорієнтований на досягнення мінімально достатнього та необхідного рівня компетентностей дитини наприкінці дошкільного періоду, що забезпечує її готовність до подальшого навчання та життя в соціумі [1, с. 4].

Компетентнісний підхід, що лежить в основі Базового компонента дошкільної освіти, орієнтує педагогічну діяльність на всебічний розвиток дитини. У цій структурі особливого значення надають фізичному, психічному та морально-духовному здоров'ю, а також формуванню в дитини ціннісного ставлення до себе й власного способу життя [4, с. 5].

Розвиток здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку вимагає цілеспрямованого проектування освітнього процесу, в якому дитина не лише отримує базове уявлення про здоров'я, а й отримує практичний досвід здоров'язберігальної поведінки.

Однією з результативних форм такої роботи в закладах дошкільної освіти є спеціально організовані заняття, що інтегрують пізнавальну, рухову та ігрову діяльність і водночас забезпечують позитивний емоційний фон. Саме такі заняття дають змогу системно й послідовно формувати в дошкільників ціннісне ставлення до власного здоров'я та усвідомлення його значущості в повсякденному житті.

Ігри та фізична активність є важливою частиною фізичного виховання в ранньому дитинстві. Вони допомагають дітям покращити свою фізичну силу, розвинути моторику, покращити ритм і точність, сприяти функціонуванню основних фізіологічних систем (нервової, серцево-судинної та дихальної), зміцнити їхній фізичний розвиток, а також виховувати моральні якості та силу волі. Що ще важливіше, спортивні ігри та фізична активність можуть сприяти розвитку позитивних рис характеру в ранньому дитинстві та створювати сприятливе середовище для побудови дружніх стосунків у групах. Взимку чи влітку спортивні ігри та фізична активність проводяться на свіжому повітрі, тому вони ефективні для покращення фізичної сили дітей. Вони також збагачують заняття під час прогулянок, покращують моторику та забезпечують позитивне відновлення сил після довгих годин навчання в класі [6, с. 5].

До активних форм здоров'язбережувальної компетентності дітей дошкільного віку зараховують наступні: ігри; образотворча діяльність; збагачення словникового запасу дітей словами-назвами ознак здоров'я та чинників збереження здоров'я; спостереження, бесіди, розповіді, читання художніх творів відповідно до життєвої навички; пісочна терапія; музикотерапія (молодша група); екскурсії; дослідницька діяльність.

Гра є основною діяльністю для дітей дошкільного віку та важливим етапом у розвитку психологічних процесів та характеристик. Під час цього процесу постійно виникають та диференціюються нові види діяльності.

Гра – це діяльність, у якій діти наслідують поведінку та взаємодію дорослих і прагнуть зрозуміти своє оточення. Через гру діти розвивають бажання позитивно впливати на предмети та речі навколо них. Гра розвиває та формує інтелектуальні, емоційні та вольові здібності [5, с. 9].

Гра є важливою діяльністю для дітей дошкільного віку. Діти також із задоволенням грають. Гра є важливим інструментом для сприяння загальному розвитку дітей. Ретельно підібрані ігри сприяють гармонійному розвитку дитячого організму. Різноманітна фізична активність та гра дітей ефективно впливають на функціонування таких систем організму, як серцево-судинна та дихальна системи, стимулюють апетит та сприяють якісному сну. Кінестетична гра задовольняє фізичні потреби дітей та допомагає покращити їхні рухові навички. Завдяки активній грі діти зміцнюють та вдосконалюють низку фундаментальних рухових навичок (ходьба, біг, стрибки, балансування) та розвивають важливі фізичні якості, такі як швидкість, спритність та витривалість [5, с. 9].

Таким чином, системна робота з формування здоров'язбережувальної компетентності забезпечує готовність дитини до подальшого навчання та життя в соціумі, перетворюючи знання про здоров'я на стійку звичку та життєву цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. керів. А. М. Богуш ; авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Бєленька, О. Л. Богініч та ін. Київ, 2012. 26 с. URL: <https://lnk.ua/2Dw4GkVfi> (дата звернення: 03.02.2026).
2. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі : монографія / за ред. Л. Рибалко. Тернопіль : Осадца В. М., 2019. 400 с.
3. Калічак Ю. Формування культури здоров'я дітей дошкільного віку: превентивний аспект. URL: <https://lnk.ua/u8v2WFMJ5> (дата звернення: 04.02.2026).
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за ред. О. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
5. Курок О. І., Хлус Н. О., Капелько Л. Г. Рухливі ігри для здобувачів дошкільної та загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2025. 255 с.
6. Курок О. І., Хлус Н. О., Тітаренко С. А. Рухливі та спортивні ігри для дітей дошкільного віку (курс лекцій) : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2022. 204 с.

Бойко Юлія Петрівна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Дмітрієва О. І.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТРИВОЖНОСТІ ПЕРШОКУРСНИКІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження проблеми тривожності здобувачів вищої освіти у ЗВО обумовлене передусім тривалим воєнним станом, у якому перебуває Україна та її громадяни протягом тривалого часу. Постійне відчуття загрози життю та здоров'ю, хронічне виснаження нервової системи, зокрема, через постійну напругу, недостатній рівень відпочинку під час постійних тривог, невпевненість у майбутньому, відірваність від дому і рідних та інші фактори загострюють проблему тривожності сучасних першокурсників.

Теоретичний аналіз проблеми тривожності особистості у психологічній літературі здійснили Р. Яремко, В. Гродська, А. Дзюбак, Х. Ільків [3]. Дослідники відзначають внесок зарубіжних психологів у

вивчення проблеми тривожності (теорії емоцій (Ч. Дарвін, У. Мак-Дауголл, У. Джеймс), гуманістичного напрямку (К. Роджерс), трансперсональної психології (С. Гроф), психоаналізу (З. Фрейд, А. Фрейд, К. Юнг, К. Хорні, А. Адлер); визначають тривожність як «емоційний стан, який виникає через очікування певної ситуації, а також страх і переживання негативного завершення очікуваної події, супроводжується напруженням, надмірною схвильованістю особистості» [3, с. 84].

І. Блохіна, яка здійснила дослідження тривоги та тривожності студентів, зазначала, що «у студентському віці актуалізується внутрішня позиція з установкою на досягнення глобальної мети – стратегії життя, вибудовуються плани на її досягнення. Складність вибору в самовизначенні зумовлюється ще й тим, що авторитетне доросле оточення часто сумнівається в правильності своїх рекомендацій. Така ситуація змушує молоду людину самостійно ухвалювати власні рішення і брати відповідальність за них на себе. Відсутність досвіду та певні переживання і страхи у цьому контексті часто породжують розгубленість молодого людини, ситуативну, а іноді й особистісну тривожність» [1, с. 84]. Продуктивна життєтворчість сприяє появі відчуття задоволення якістю життя, підвищенню самооцінки, а життєвий неуспіх породжує розчарування, розгубленість, тривожність тощо (Н. Бондар, І. Тисячник). Т. Циганчук зазначає, що початок студентського життя піддається впливу певних стресових чинників: зміна референтного та мікросоціального середовища в закладі освіти, нерідко зміна житлових умов, зміна звичного способу життя, у тому числі порядку навчальних занять порівняно зі шкільним навчанням тощо [4].

Нестабільність соціально-економічного та політичного стану сучасного суспільства обумовлює негативні чинники впливу, в тому числі й на особистість сучасних здобувачів вищої освіти, зокрема першокурсників. З огляду на це ми провели дослідження, спрямоване на виявлення чинників, що спричиняють тривожність першокурсників ЗВО.

У дослідженні взяли участь 40 здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня. За допомогою анкетування, яке проводилось анонімно, ми з'ясували, як першокурсники розуміють поняття «тривожність», наскільки часто вони відчують тривожність, у чому це виявляється, що обумовлює прояви тривожності тощо. Наведемо результати анкетування.

На запитання «Як ви розумієте поняття «тривожність»?» 53,3 % першокурсників відповіли «страх», 40 % – «неспокій», 6,7 % дали інші варіанти відповіді «занепокоєння», «напруження». Це свідчить про те, що респондентів переважно сприймають тривожність як негативний емоційний стан, пов'язаний із переживанням внутрішнього напруження.

Під час опитування 40 % першокурсників зазначили, що постійно відчують тривожність під час освітнього процесу, тоді як 30 % респондентів відповіли, що переживають її інколи, а 30 % опитаних дали відповідь, що практично не відчують тривожності. Отримані результати свідчать про наявність у значної частини студентів різного рівня емоційного напруження, пов'язаного з навчальною діяльністю.

Аналіз відповідей на запитання «Що найбільше викликає у вас тривожність?» засвідчив, що найважливішим фактором є навчальне навантаження (46,7 % опитаних). Це вказує на те, що саме освітній процес, зокрема, значна кількість завдань, вимоги до успішності та обмежені терміни виконання завдань, виступають основним джерелом тривожності. Водночас 20 % студентів зазначили, що відчуття тривожності у них викликає воєнний стан, що має значний вплив на психоемоційний стан молоді. Решта респондентів пов'язують тривожність з особистісними переживаннями, сімейними труднощами та іншими життєвими обставинами.

66,7 % здобувачів вищої освіти зазначили, що на їх рівень тривожності впливає особистість викладача. Водночас значна частина опитаних (33,3 %) вказала на невпевненість у собі як на одну з ключових причин тривожності під час навчання, що підкреслює значення внутрішніх психологічних чинників.

На особливу увагу заслуговує той факт, що 100 % студентів зазначили свою обізнаність щодо наявності соціально-психологічної служби в університеті, тобто усі респонденти поінформовані про можливість отримання психологічної допомоги. Водночас 85 % опитаних ніколи не зверталися до фахівців цієї служби. Це свідчить про те, що, незважаючи на достатній рівень обізнаності здобувачів вищої освіти, вони рідко користуються можливістю отримати психологічну підтримку навіть за наявності емоційних труднощів.

Результати дослідження показали, що переважна більшість першокурсників (66,8 %) відчують підвищений рівень тривожності, однак не звертаються за допомогою до фахівців. Це вказує на наявність певних бар'єрів, таких як недооцінка власного стану, страх звернення до психолога або низький рівень довіри до ефективності психологічної допомоги. Варто звернути увагу на те, що опитування проводилося

у другому семестрі навчання, коли першокурсники частково адаптувалися до освітнього процесу у ЗВО. Тому можна припустити, що на початку першого курсу рівень тривожності був вищим, оскільки саме в цей період відбувається найбільш інтенсивна адаптація до нових умов навчання.

Проведене дослідження дозволяє рекомендувати студентам не ігнорувати прояви тривожності та у разі їх посилення, звертатися до фахівців. Зокрема, важливо звертати увагу на власний емоційний стан, вміти розпізнавати ознаки підвищеної тривожності та не залишатися з цими переживаннями наодинці. Своєчасне звернення до психолога може сприяти зниженню рівня емоційного напруження, покращенню адаптації до навчального процесу та підвищенню загального психологічного благополуччя студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блохіна І. Психологічні причини виникнення тривожності у студентів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. Вип. 4. С. 82–86.
2. Ільків Х. Результати дослідження тривожності особистості в юнацькому віці. *Видатні постаті психології: історія, сучасність і перспективи* : матеріали VIII регіонального наукового семінару (1 травня 2022 р., м. Львів). Львів, 2022. С. 66–68.
3. Теоретичне дослідження проблеми тривожності особистості у психологічній літературі / Яремко Р., Гродська В., Дзюбак А., Ільків Х. *Молодий вчений*. 2022. № 5 (105). С. 83–86.
4. Циганчук Т. В. Динаміка переживання стресу студентами 1–4 курсів вищих навчальних закладів. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2010. Т. 12, Ч. 6. С. 360–367.

Бондар Надія Юрївна,

здобувачка освіти 2 курсу фахової передвищої освіти,
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Берестинський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Берестин, Україна

Науковий керівник – Пасічник С. О.,

викладач окремих методик спеціальності Дошкільна освіта,
Берестинський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Берестин, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Одним зі стратегічних принципів сучасної системи дошкільної освіти виокремлено принцип оздоровчої спрямованості освітнього процесу, яка зумовлена потребами сьогодення, адже здоров'я дитини є основою її виховання, навчання й розвитку [1].

Реалізація принципу оздоровчої спрямованості в умовах закладу дошкільної освіти передбачає створення здоров'язбережувального середовища, тобто середовища, у якому дитині приємно й безпечно перебувати, яке стимулює її розвиток, забезпечує комфортні умови для формування здоров'я і є оптимальним для її зростання.

На нашу думку, пріоритетним напрямком професійної діяльності вихователя закономірно виступає фізкультурно-оздоровча діяльність як системотворча основа виховання, навчання та розвитку дошкільників. Це означає, що вихователь попри все мусить пам'ятати, що «мегаметою» його професійної діяльності є охорона й збереження, зміцнення й удосконалення здоров'я дітей, а значить – і нашого майбутнього.

Сьогодні питання здоров'я дітей набуває особливої гостроти. Негативний вплив екологічних чинників, вимушена малорухливість через надмірну цифровізацію дозвілля та високий рівень стресу в суспільстві призводять до погіршення показників фізичного розвитку дошкільнят. Окрім того, воєнний стан вніс свої корективи: постійна тривожність та перебування в укриттях вимагають від педагогів нових підходів до збереження не лише фізичного, а й ментального здоров'я вихованців. Тому формування

здоров'язбережувальної компетентності є не просто освітнім завданням, а стратегічною необхідністю для виховання життєздатного покоління [3].

Процес формування здоров'язбережувальної компетентності в умовах закладу дошкільної освіти є системним і охоплює всі ланки життєдіяльності дитини. Вона базується на єдності трьох компонентів: когнітивного (знання про гігієну, безпеку та тіло), ціннісно-мотиваційного (бажання бути здоровим) та діяльнісного (практичні навички самозбереження).

В умовах закладу дошкільної освіти вихователі мають змогу використовувати різноманітні оздоровчі й профілактичні технології, що мають інноваційний та здоров'язбережувальний характер. Важливим аспектом під час вибору оздоровчої технології є врахування індивідуального стану здоров'я вихованців та умов і можливостей закладу дошкільної освіти, що дасть змогу функціонально ефективно використовувати певну технологію й забезпечувати її комплексний вплив на процес формування здоров'я дитини.

Серед інноваційних оздоровчих технологій для дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти слід виокремити: фітбол-гімнастику, художню гімнастику, пальчикову (вправи, ігри, картинки), дихальну та звукову гімнастику, імунну гімнастику, гідроаеробіку, психогімнастику (вправи, ігри, етюди, пантоміми) тощо.

Доведена ефективність впровадження у процеси життєдіяльності дитини оздоровчих технологій терапевтичного спрямування, до яких належать: арттерапія, казкотерапія, ігротерапія, сміхотерапія; музична терапія; кольоротерапія тощо [2].

Широкої популярності набуло застосування в практиці роботи закладу дошкільної освіти оздоровчих технологій, що використовуються з профілактично-лікувальною метою, серед них можемо виділити такі: фітотерапія (чаї, коктейлі, фітомішечки); ароматерапія (ароматизація приміщення); вітамінотерапія (вітамінізація страв), різні види масажу (з використанням щіток, шишок, горішків, точковий, самомасаж), ігровий тренінг, урізноманітнення роботи шляхом застосування нетрадиційного обладнання тощо.

Ефективним у фізкультурно-оздоровчій діяльності є використання нестандартного фізкультурного обладнання. Так, для профілактики плоскостопості застосовують «доріжки здоров'я», що зроблені з квасолі, каштанів, керамзиту; доріжки, на яких розміщено кольорові сліди з кутком зовнішнього розвороту носків.

Важливим позитивним зрушенням у модернізації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти є його валеологічна спрямованість. У цьому контексті важливим завданням педагога є формування в дітей пріоритетів здоров'я, почуття відповідальності за нього та культури здоров'я. Одним зі шляхів його реалізації є формування в дітей знань і навичок здорового способу життя.

Піклування про здоров'я та безпеку дітей передбачає застосування інноваційних підходів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти щодо формування у вихованців здоров'язбережувальної компетентності. Оволодіння дітьми знаннями про здоров'я й безпеку життєдіяльності та вміннями дбати про власний організм, гігієну, фізичну досконалість, безпечність поведінки відбувається через найрізноманітніші форми і методи організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Необхідно практикувати використання різноманітних, у тому числі й інноваційних, організаційних форм роботи та методів педагогічного впливу: розігрування проблемних ситуацій на оздоровчу тематику та безпеку життєдіяльності, проведення дослідницької діяльності дітей, розв'язування валеологічних тестів і завдань, відпрацювання навичок безпеки життєдіяльності у вправах тренінгового характеру та ін. Наприклад, малювання за допомогою пальчиків, рук, ніг з наступним масажем; включення в заняття валеологічних пісень, релаксаційних музичних фрагментів, оздоровчих ігор, переглядів мультфільмів, програм валеологічної спрямованості («Азбука безпечності», «Правила хорошого тону», «Вулиця Сезам», «Смішарики»); реалізація валеологічних проєктів і проєктів з безпеки життєдіяльності («Корисні продукти», «Людина та її захист», «Секрети харчування», «Мій настрій»).

За останні роки в закладах дошкільної освіти активно застосовуються емоційно насичені технології оздоровчого спрямування, зокрема:

- ігрова терапія – має вплив на всі сфери розвитку дитини засобами гри (наприклад, ігри: «Квітка доброти», «Дзвіночки совісті»; театралізовані вправи, рольові програвання ситуацій, ігри-драматизації – «Прихід у гості», «Відвідування хворого товариша»; тренінги «Країна розуміння», пантоміми тощо);

- казкотерапія – впливає на емоційно-ціннісну сферу дитини, ознайомлення з основами безпечної та продуктивної життєдіяльності;

- музикотерапія – полягає у використанні спеціально підібраних музичних творів з метою впливу на емоційно-почуттєву сферу дитини, її духовне зростання, забезпечення релаксації та емоційного тла для оптимізації різних видів діяльності;

- сміхотерапія – це використання спеціально підібраних художніх творів, ігрових вправ та завдань, елементів пантоміми, рухових шарад, вправ зі звуко- та рухонаслідуванням з метою забезпечення адекватної адаптації дитини до передбачуваних та непередбачуваних життєвих ситуацій;

- піскова терапія – одна з форм природної активності дитини, спрямована на самостійне й творче відтворення та перетворення дійсності, гармонізацію психоемоційного стану, вид релаксації, пізнання й розвитку особистості дитини);

- арттерапія – передбачає творче самовираження й пізнання себе через мистецтво – зображувальну, рухову та мовленнєву діяльність, що базується на мобілізації творчого потенціалу дитини, розвитку внутрішніх механізмів саморегуляції, духовного зростання, подолання апатії та безініціативності;

- анімалотерапія – вид терапії, що використовує тварин та їх образи для надання психотерапевтичної допомоги (образи, малюнки, казкових героїв, іграшки, а також справжніх тварин) [4].

Психогімнастика входить до складу психолого-педагогічних та психотерапевтичних методик, спільною метою яких є збереження психічного здоров'я і попередження емоційних розладів у дітей. Це система спеціальних занять (вправи, ігри, етюди), спрямованих на розвиток і корекцію психіки дитини (як пізнавальну, так і емоційно-особистісну сфери).

Для зниження нервово-психічного напруження корисно чергувати відтворення емоційних станів, пов'язаних з переживаннями задоволення (тілесного та психічного) і невдоволення: «Квіти та садівник», «Хмаринка та Сонечко» та ін. Також можна запропонувати дітям ігрові вправи на розвиток довільної уваги, пам'яті, спостережливості, витримки: «Слухаємо тишу», «Лисичка прислухається» тощо.

Отже, використання розмаїття оздоровчих технологій допоможе вихователям забезпечити багаторівневість освітньої системи в рамках здоров'язбережувального простору. Водночас ознайомлення з інноваційними підходами в галузі оздоровлення дітей націлює педагогів на пошук найбільш раціональних шляхів збереження й зміцнення їхнього здоров'я, оптимізує творчість педагогів, сприяє їхньому самовдосконаленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. керів. А. М. Богуш ; авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богінч та ін. Київ, 2012. 26 с.
2. Витоки здоров'я дитини : навч.-метод. посіб. / Н. Ф. Денисенко, Л. В. Лиходід, С. В. Лупінович, А. Ф. Михайліченко. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 160 с.
3. Фізичне виховання, основи здоров'я та безпеки життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку / О. Л. Богінч, Н. В. Левінець, Л. В. Лохвицька, Л. А. Сварковська. Київ : Генеза, 2013. 128 с.
4. Швайка Л. А. Організація оздоровчої роботи в ДНЗ. Харків : Основа, 2011. 319 с.

Ветошкін Владислав Миколайович,
здобувач 3 курсу третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура),
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Галаманжук Л. Л.**,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та методик дошкільної освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СТАН ВИКОРИСТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДІТЕЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ СПОРТИВНОЇ СЕКЦІЇ З БОКСУ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Актуальність теми. Існують дані, які демонструють, що фізичні заняття аеробної спрямованості та з додатковим обтяженням незалежно покращують кардіометаболічне здоров'я підлітків [1; 2]. Проте традиційні заняття з фізичної культури в школі не здатні повністю реалізувати цей позитивний ефект.

З огляду на вище названі результати та широку популярність різних видів єдиноборств серед підлітків, ведення позашкільних секційних занять боксу є потенційною базою для формування звичок здорового способу життя у педагогічному втручанні в межах середньої освіти [3; 6].

Мета публікації – визначити стан використання індивідуальних характеристик дітей в організації занять спортивної секції з боксу в закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Тренування з боксу характеризуються високоінтенсивними, циклічними активностями. Дані свідчать, що у нетренованих дітей заняття з боксу призводять до сприятливих змін у серцево-судинній системі та метаболічних процесах. Окрім покращення фізичного здоров'я, тренування з боксу також можуть призвести до підвищення впевненості в собі, самодисципліни та розвитку характеру [1; 3; 6].

В останні роки організація освітнього процесу в навчальних закладах здійснюється на основі компетентнісного та дитиноцентрованого підходів. Загалом приділяється значна увага самореалізації, розвитку та формуванню здорових звичок диття для формування здорового та чільного майбутнього української молоді [6]. Пріоритетним завданням фізичного виховання та спорту серед учнівської молоді є забезпечення учасників освітнього та виховного процесу оздоровчою фізичною активністю, фізичною культурою та спортом для всебічного гармонійного розвитку та формування здоров'я, як найвищої соціальної цінності в державі, виявлення резервних можливостей організму, формування гуманістичних цінностей, патріотичних почуттів, позитивного іміджу держави у світовій спільноті; формування ціннісного ставлення до власного фізичного здоров'я та спорту, фізичного та духовного вдосконалення [1; 6].

Індивідуалізація стає важливим рушієм модернізації освітніх програм. Вона націлена позбавити навчальні програми від уніфікованих методів та неактуальної інформації, замінивши їх методами та змістом, що орієнтовані на особисті потреби та інтереси учнів, розкривши їх потенціал учня [4]. Цей підхід очікувано підвищує якість освіти для всіх учнів, включаючи як обдарованих, так і тих, хто має труднощі з навчанням. Індивідуалізація фізичного розвитку в системі фізичного виховання вимагає розуміння сильних та слабких сторін особистості, фізичного здоров'я та підготовленості, її поточного рівня знань. На сучасному етапі такий підхід передбачає індивідуалізацію відповідно до антропологічного та морфофункціонального статусу індивіда з одночасним підвищенням рівня рухової активності та теоретичної обізнаності [5].

Індивідуалізація в межах шкільної секції покликана підібрати максимально наближені фізичні вправи до індивідуальних характеристик суб'єкта з заздалегідь визначеними цілями, що сильно корелює з суттю спортивно-орієнтованих занять. Індивідуалізовані підходи повністю вписуються в концепцію розвитку щоденного спорту в закладах освіти, де одну з провідних ролей займають позакласні види секційної спортивної активності [3; 4].

Висновки. Організація занять у шкільній секції з боксу є ефективним інструментом для покращення кардіометаболічного здоров'я підлітків, оскільки високоінтенсивні циклічні навантаження сприяють позитивним змінам у серцево-судинній системі та метаболізмі. Окрім фізичного оздоровлення, такі тренування забезпечують психоемоційний розвиток учнів, виховуючи впевненість у собі, самодисципліну та ціннісне ставлення до власного здоров'я, що є фундаментом для формування здорового способу життя.

Впровадження принципу індивідуалізації у спортивно-орієнтовані заняття дозволяє модернізувати освітній процес, відходячи від уніфікованих методів на користь дитиноцентрованого підходу. Врахування антропологічного статусу, фізичної підготовленості та особистих інтересів учня дає змогу максимально адаптувати фізичні вправи до потреб кожного вихованця, забезпечуючи гармонійний розвиток особистості та реалізацію її резервних можливостей у межах позакласної спортивної активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич Н. О., Юрченко І. В. Розвиток швидкісно-силових здібностей школярів старшої школи в процесі занять боксом. *Formation of innovative potential of world science: collection of scientific*. Tel Aviv, State of Israel : European Scientific Platform. 2021. № 2. С. 125–130.
2. Бубнов Є. Г. Показники фізичної і технічної підготовленості хлопчиків 10–11 років, які займаються в секції з боксу : кваліфікаційна робота магістра : 017 Фізична культура і спорт / наук. керів. Т. М. Чиженок. Запоріжжя, 2023. 46 с.

3. Гетьман М. О. Організаційно-педагогічні умови виховання самовладання молодших підлітків у процесі занять бойовим мистецтвом. *Науковий Часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2024. №. 10 (183). С. 74–79. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.10\(183\).13](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.10(183).13).
4. Levandovska L. Influence of Individualization of Physical Education Process on Working Capacity of Children of School Age. *Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society*. 2015. 4(32). P. 94–98. DOI: <https://sport.vnu.edu.ua/index.php/sport/article/view/81>.
5. Personal and social development in physical education and sports: A review study / Opstoel K. et al. *European Physical Education Review*. 2019. Vol. 26 (4). P. 797–813. DOI: <https://doi.org/10.1177/1356336X19882054>.
6. Shultz S. P., Stoner L., Lambrick D. M., Lane A. M. A boxing-oriented exercise intervention for obese adolescent males: Findings from a pilot study. *Journal of sports science & medicine*. 2014. Vol. 13 (4). P. 751.

Гаврилюк В'ячеслав Олегович,
здобувач 3 курсу третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура),
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Галаманжук Л. Л.,**
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та методик дошкільної освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СТАН ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ЗАСОБІВ У ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ

Актуальність теми. Регулярна фізична активність широко визнана одним з головних факторів якості ведення здорового способу життя, зокрема, шляхом підтримки та покращення як фізичного, так і психічного здоров'я. Фізична активність, що характеризується як планова, структурована та регулярна, значною мірою сприяє запобіганню розвитку хронічних неінфекційних захворювань, таких як ожиріння, діабет, серцево-судинні захворювання та остеопороз. Також доведено позитивний вплив на психологічне благополуччя зі зменшенням стресу, тривоги та депресії [1; 2].

Незважаючи на ці вище перелічені переваги, сучасний спосіб життя, що характеризується підвищеним академічним тиском, цифровими технологіями та малорухливими звичками, призвів до помітного зниження рівня фізичної активності серед підлітків у всьому світі [5; 7]. З огляду на вищесказане, виникає потреба у модернізації шкільного фізичного виховання за використання цифрових засобів для покращення рухової активності молоді [2; 3].

Мета публікації – визначити стан використання цифрових засобів у формуванні мотивації до фізичної активності учнів основної школи для забезпечення здоров'єзбереження нації.

Виклад основного матеріалу. Середній шкільний вік є важливим періодом розвитку особистості, в якому закладаються звички, які залишаються протягом усього життя [4]. Це робить підлітковий період критично важливим для формування звичок здорового способу життя. Однак дані досліджень свідчать про те, що багато учнів старших класів не виконують рекомендовані норми фізичної активності для їх віку, що часто пояснюється браком мотивації, обмеженням у часі та недостатньою методичною грамотністю. Це підкреслює значну проблему в ефективності фізичної освіти, яка залучає учнів до розуміння та ведення активного способу життя [1; 3].

Розуміння потреб учнів забезпечує цінну основу для впливу на їх поведінку, пов'язану зі здоров'ям, шляхом врахування когнітивних, емоційних та соціальних факторів, що впливають на мотивацію до виконання фізичних вправ [3; 5]. Забезпечення цих потреб в освітні втручання може надати учням можливість подолати особисті та соціальні бар'єри для фізичної активності. Однак традиційні підходи фізичного виховання часто спираються на уніфіковані методи навчання, які не враховують потреби кожного учня або не сприяють формуванню знань з адекватного ведення фізичної активності [4; 6].

В епоху цифрових технологій навчання пропонує перспективні шляхи для інновацій у фізичному вихованні, надаючи інтерактивний, персоналізований та доступний навчальний простір, який резонує з рівнем цифровізації підлітків [2; 4]. Цифрові навчальні платформи можуть імітувати реальні сценарії, забезпечувати миттєвий зворотний зв'язок та сприяти самоконтролю, тим самим зміцнюючи самоефективність та залученість учнів. Цей інноваційний підхід може використовувати інтерактивні цифрові медіа для подолання розриву між когнітивним розумінням користі фізичних вправ та його застосуванням у реальному житті, сприяючи не лише отриманню знань, але й мотиваційним та поведінковим змінам [1; 4; 7].

Використання сучасних цифрових технологій корелює із впровадженням змішаного навчання, де відбувається поєднання класичного очного та дистанційного формату [1]. Розробка цифрових навчальних матеріалів, які теоретично доповнюють матеріали очних занять, можуть здійснювати позитивний вплив на розуміння користі та правильного виконання фізичних вправ. Впровадження таких цифрових інструментів дозволяє вчителю вибудувати індивідуальну траєкторію активності, адекватно оцінити відповідно до індивідуальних особливостей та скорегувати поведінку учнів в межах їх фізичної активності [4; 6].

Наукова новизна такої інтеграції потреб підлітків із популяризацією фізичної активності через цифрову платформу, викликає цікавість сучасних дослідників. Звертаючи увагу як на мотиваційні детермінанти, так і на теоретичні перешкоди для реалізації фізичних вправ, це нововведення має потенціал до глибшої трансформації фізичного виховання та зробити вагомий внесок у добробут підлітків [2; 4]. Це може сприяти розвитку фізичного виховання, пропонуючи масштабоване, технологічно орієнтоване рішення, що відповідає сучасним інноваційним тенденціям [5; 6].

Висновки. Узагальнюючи, можемо стверджувати, що традиційні підходи до фізичного виховання в основній школі часто не відповідають індивідуальним запитам підлітків, що призводить до дефіциту мотивації та зниження рівня їхньої рухової активності. Впровадження інтерактивних цифрових платформ у навчальний процес забезпечує персоналізований простір, який резонує з цифровізацією сучасної молоді та дозволяє ефективно поєднувати розуміння користі вправ із їхньою практичною реалізацією.

Інтеграція цифрових матеріалів у структуру змішаного навчання дозволяє вибудувати гнучку індивідуальну траєкторію активності для кожного учня, що є критично важливим у періоди змішаної форми освіти. Поєднання очних занять із цифровим супроводом не лише підвищує методичну грамотність школярів, а й формує в них ціннісне ставлення до здоров'я як до фундаментального ресурсу. Технологічне оновлення фізичної культури виступає стратегічним інструментом подолання гіподинамії та є інноваційною основою для зміцнення здоров'я молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева О., Степанюк В. Сучасні підходи до індивідуалізації та персоналізації освітнього процесу з фізичного виховання у закладах вищої освіти: виклики, можливості та перспективи впровадження. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2024. № 29 (4). С. 182–189.
2. Балух М. Формування мотивації до здорового способу життя студентської молоді в умовах інноваційного освітнього середовища. *Educational Horizons/Osvitni Obrii*. 2020. № 51 (2). С. 4–6.
3. Носко М. Мотиваційні чинники персоналізації фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах сучасних викликів. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2024. № 29 (4). С. 226–233.
4. Hamdani A. Digital-Based Learning Innovation of Health Psychology and Physical Activity to Promote Healthy Lifestyles among High School Students. *JINEA: Journal of Innovation in Education and Learning*. 2025. № 1 (1). Р. 29–36.
5. Modern approaches to the problem of values' formation of students' healthy lifestyle in the course of physical training / Imas Y. V., Dutchak M. V., Andrieieva O. V., Kashuba V. O., Kensytska I. L., Sadovskyi O. O. *Physical education of students*. 2018. № 22 (4). Р. 182–189.
6. Defining the conditions of forming students motivation to movement activity / Lutsenko O., Lucenko G., Khrolenko M., Mehem O. *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*. 2020. № 8 (4). Р. 117–123.
7. The relation between physical education teachers' (de-) motivating style, students' motivation, and students' physical activity: A multilevel approach / Van Doren N., De Cocker K., De Clerck T. et al. *International journal of environmental research and public health*. 2021. Vol. 18, Iss. 14. Р. 7457. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph18147457>.

Голубєва Юлія Миколаївна
 здобувач освіти 3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта
 педагогічного фахового коледжу,
 Комунальний заклад вищої освіти
 «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
 Запорізької обласної ради,
 м. Запоріжжя, Україна
 Науковий керівник – **Супруненко О. В.**,
 викладач педагогічного фахового коледжу,
 Комунальний заклад вищої освіти
 «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
 Запорізької обласної ради,
 м. Запоріжжя, Україна

ДИХАЛЬНА ГІМНАСТИКА І ЇЇ МІСЦЕ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Впровадження дихальної гімнастики в освітній процес є необхідною умовою для зміцнення здоров'я здобувачів освіти молодшого шкільного віку. Організація та методика проведення дихальних вправ вимагає чіткої структурованості, дотримання гігієнічних вимог та використання специфічних педагогічних прийомів. Дихальні вправи не існують ізольовано, а органічно вплітаються в усі етапи фізкультурно-оздоровчого заняття, що дозволяє оптимізувати роботу серцево-судинної системи та підвищити загальну витривалість дитини.

Сутність дихальної гімнастики полягає у свідомому та цілеспрямованому керуванні процесом дихання для оздоровлення організму та розвитку дихальної мускулатури. На відміну від звичайного, автоматичного дихання, дихальні вправи є довільними діями людини, які повністю регулюються її свідомістю [4].

В основі всіх наявних дихальних методик лежить головний принцип – максимальне насичення організму та кожної його клітини киснем. З фізіологічної точки зору саме кисень забезпечує організм енергією, необхідною для повноцінної життєдіяльності, а також бере безпосередню участь в обміні речовин, покращує кровообіг, засвоєння поживних речовин та зміцнює природний імунний захист від хвороб. Звичайне неглибоке (поверхневе) дихання часто не постачає тілу необхідної порції кисню, що призводить до кисневого дефіциту, швидкої втомлюваності та передчасного старіння [2].

Механічна сутність правильного виконання гімнастики полягає у тому, щоб при глибокому вдиху заповнити легені повітрям, розширюючи грудну клітку, а при видиху – повністю виштовхнути повітря шляхом стискання легень. Зазвичай вдих здійснюється через ніс, а видих – більш плавно і повільно через рот [1].

Класифікацію вправ у сучасній системі фізичного виховання доцільно розглядати через призму поєднання фізичних рухів із контролем дихання, а також через різновиди самих дихальних методик, що застосовуються на уроках. Адаптовану класифікацію на основі джерел [1, 2] подано в наступній Таблиці.

Класифікація дихальних вправ, адаптованих для молодших школярів

Тип/Група вправ	Особливості дихання/Механізм
Ігрові образні вправи	Діти виконують дихальні рухи, імітуючи тварин, явища природи чи предмети. Ці вправи реалізуються через сюжетну організацію та ігровий метод, що допомагає дитині розслабитися. Вони часто застосовуються у заключній частині уроку як малорухливі ігри та вправи на релаксацію і розслаблення мускулатури, а також для нормалізації пульсу та плавного завершення заняття.
Вправи з предметною діяльністю	Ці вправи базуються на візуалізації результату видиху дитиною. Предметна діяльність робить процес наочним, оскільки для її виконання використовують повітряні кульки, трубочки чи папір тощо.
Вправи для функціонального посилення дихання	Це суто гімнастичні рухи, що синхронізуються з дихальними фазами для зміцнення дихальної мускулатури в повільному темпі. Вчитель дотримується принципу систематичності, просуваючись від найпростіших навичок вдиху носом до вправ із подовженим видихом та елементів затримки дихання.

Для підтримки постійного інтересу школярів вчитель має застосовувати специфічні методики. Сюжетна організація та ігровий метод допомагають дитині розслабитися. Предметна діяльність із використанням повітряних кульок, трубочок чи паперу робить процес наочним. Впроваджуючи ці методики, вчитель дотримується принципу систематичності: від найпростіших навичок вдиху носом до вправ із подовженим видихом та елементів затримки дихання. Також ефективним є контактний метод, де дитина через дотик сприймає рухи м'язів педагога, та створення рухового образу для співвіднесення слів із м'язовими відчуттями. Позитивне підкріплення та часте заохочення допомагають учням відчувати радість від процесу.

Дихальні вправи використовуються в усіх частинах уроку, але їх спрямованість і дозування різняться.

Вступна частина уроку найкраще підходить для розучування нових вправ, оскільки дітям легше сконцентрувати увагу. Тут рекомендовано комплекс, який займає 8–10 хвилин, а також вправи на очищення дихальних шляхів через діафрагмальне дихання.

Основна частина уроку спрямована на закріплення навичок у поєднанні з руховими діями. При вправах на гнучкість вдих робиться у положеннях, що розширюють грудну клітку, а видих – у момент її стискання. У силових вправах видих робиться в момент найбільшого зусилля; затримувати дихання категорично забороняється, щоб уникнути кисневого голодування мозку. При бігу та ходьбі ритм дихання жорстко узгоджується з кроками, з акцентом на повний видих та вдих носом.

Важливим аспектом методики є педагогічний контроль та врахування індивідуальних особливостей здоров'я учнів. Під час виконання дихальних вправ учитель має стежити за зовнішніми ознаками стану здобувачів освіти. Поява сильного почервоніння або блідості обличчя, скарги на запаморочення чи надто часте поверхневе дихання можуть свідчити про гіпервентиляцію. У такому разі дитині слід запропонувати припинити вправу і зробити кілька спокійних вдихів без зусилля.

Особливу увагу слід приділяти дітям, які нещодавно перенесли простудні захворювання або мають схильність до бронхолегеневих патологій. Для них дозування вправ має бути меншим, а акцент зміщується на легкість та природність вдиху. Окрім того, вчитель має контролювати поставу всіх дітей, оскільки сутулість або затиснуті плечі роблять виконання вправ неефективним, обмежуючи рухливість діафрагми.

Заклучна частина уроку присвячена відновленню організму. Тут використовуються малорухливі ігри, вправи на релаксацію та розслаблення мускулатури. Дихальні паузи після видиху в стані спокою допомагають заспокоїти нервову систему, а ігрові вправи на повільний видих нормалізують пульс і плавно завершують заняття.

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що дихальна гімнастика на уроках фізичної культури в початковій школі є не просто додатковим елементом, а базовою оздоровчою технологією. Її значення виходить за межі простого насичення організму киснем. Систематичне та методично правильне виконання дихальних вправ забезпечує повноцінний розвиток дихальної мускулатури, збільшення життєвої ємності легень та профілактику застійних явищ у дихальних шляхах, що є критично важливим для профілактики респіраторних захворювань. Окрім суто фізіологічного аспекту, ці вправи мають глибокий психолого-педагогічний ефект: вони вчать дітей саморегуляції, допомагають керувати своїм емоційним станом та підвищують розумову працездатність завдяки стабільному кровопостачанню мозку.

Ефективність такої роботи безпосередньо залежить від професійної майстерності вчителя, який повинен не лише володіти технікою вправ, а й уміти адаптувати їх під вікові особливості, перетворюючи складні механізми дихання на цікаву та зрозумілу гру. Лише за умови інтегрованого підходу, коли дихання контролюється на кожному етапі уроку – від розминки до релаксації – можна досягти стійкого зміцнення здоров'я молодших школярів. Таким чином, формування культури правильного дихання стає фундаментом для подальшого фізичного вдосконалення особистості та успішної життєдіяльності учнів у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дихальна гімнастика як засіб оздоровлення дітей. *Путівльська громада*. URL: <https://putivlska-gromada.gov.ua/news/1615299072/> (дата звернення: 09.02.2026).
2. Дихальна гімнастика, як провідний засіб покращення здоров'я студентів : методичні рекомендації для студентів ДВНЗ «УжНУ» / уклад.: Тулайдан В. Г., Шелехова Т. В. Львів : ФестПрінт, 2018. 31 с.
3. Кучеренко Г. В. Використання методик дихальної гімнастики в загальноосвітній школі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 66. С. 125–129.
4. Майко О. В. Використання дихальних вправ на заняттях фізичною культурою дітей підліткового віку. *Вісник Прикарпатського університету. Фізична культура*. 2012. № 15. С. 126–131.

Гончарук Лілія Геннадіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – Буренко М. С.,
кандидат педагогічних наук, доцент
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ У СИСТЕМІ ОЗДОРОВЧОГО ФІТНЕСУ

В умовах сучасного суспільства однією з актуальних проблем є зниження рівня рухової активності населення, що негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я людини. Малорухливий спосіб життя, тривале перебування у сидячому положенні, підвищені психоемоційні навантаження та дефіцит систематичної фізичної активності спричиняють розвиток захворювань серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, порушення обміну речовин і зниження працездатності [1].

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває впровадження ефективних, доступних і безпечних засобів оздоровчого фітнесу, серед яких важливе місце посідає функціональний тренінг.

Функціональний тренінг – це система фізичних вправ, спрямованих на розвиток рухових якостей шляхом виконання багатосуглобових, координаційно складних рухів, максимально наближених до повсякденної діяльності людини. Його характерною особливістю є комплексний вплив на організм за рахунок залучення різних м'язових груп, зокрема м'язів-стабілізаторів, які забезпечують підтримання правильної постави та стабільності тіла [2].

На відміну від ізолюваних силових вправ, функціональний тренінг має комплексний характер і спрямований на всебічний розвиток фізичних якостей: сили, витривалості, гнучкості, координації та рівноваги. Методичною основою такого тренування є принцип природності рухів, що передбачає виконання вправ, наближених до рухів повсякденного життя (присідання, нахили, підйоми, обертання) [3].

У системі оздоровчого фітнесу функціональний тренінг може реалізовуватися у різних формах залежно від рівня підготовленості та індивідуальних потреб. Найпоширенішими є тренування з власною вагою, кругові тренування, інтервальні тренування високої інтенсивності, а також заняття з використанням спеціального обладнання: гантелей, гир, медболів, еспандерів, TRX-петель, балансувальних платформ [4].

Регулярні заняття функціональним тренінгом позитивно впливають на функціональний стан організму. Зокрема, покращується діяльність серцево-судинної та дихальної систем, підвищується рівень загальної фізичної працездатності, нормалізується маса тіла та активізуються обмінні процеси. Висока інтенсивність вправ сприяє ефективному енергоспоживанню, що робить функціональний тренінг дієвим засобом профілактики надмірної маси тіла [5].

Таблиця 1

Вплив функціонального тренінгу на організм людини

Напрямок впливу	Характеристика впливу	Результат
Серцево-судинна система	Підвищення частоти серцевих скорочень, покращення кровообігу	Зміцнення серця, зниження ризику захворювань
Дихальна система	Збільшення вентиляції легень, покращення насичення киснем	Підвищення витривалості
М'язова система	Активізація великих і стабілізуючих м'язів	Зростання сили та тону
Опорно-руховий апарат	Покращення рухливості суглобів, зміцнення зв'язок	Профілактика травм
Обмін речовин	Активізація енергетичних процесів	Контроль маси тіла
Психоемоційний стан	Зниження рівня стресу, вироблення ендорфінів	Покращення настрою

Крім фізичного впливу, функціональний тренінг має позитивний ефект на психоемоційний стан людини. Систематична рухова активність сприяє зниженню рівня стресу, покращенню настрою, підвищенню самооцінки та формуванню мотивації до ведення здорового способу життя. Групові форми занять додатково забезпечують соціальну взаємодію, що є важливим чинником психологічного благополуччя.

Отже, функціональний тренінг є ефективним і науково обґрунтованим компонентом системи оздоровчого фітнесу. Його застосування сприяє комплексному зміцненню здоров'я, підвищенню рівня фізичної підготовленості та покращенню якості життя різних категорій населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева О. В. Оздоровчий фітнес як складова здорового способу життя. Київ : Науковий світ, 2018. 200 с.
2. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Теорія і методика фізичного виховання. Київ : Олімпійська література, 2017. 384 с.
3. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання. Тернопіль : Богдан, 2019. 272 с.
4. Boyle M. New Functional Training for Sports. Champaign : Human Kinetics, 2016.
5. American College of Sports Medicine. ACSM's Guidelines for Exercise Testing and Prescription. Philadelphia, 2021.

Гончарук Лілія Геннадіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – Коллегаєв М. Ю.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ: ЗНАЧЕННЯ СПОРТУ І РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

У сучасних умовах життя проблема стресу набула особливої актуальності. Людина щоденно стикається з великою кількістю подразників, які впливають на її фізичний та психоемоційний стан. Особливо гостро це проявляється в період воєнного стану та в умовах дистанційної роботи. Постійна небезпека, повітряні тривоги, вимушена зміна звичного способу життя, нестабільність майбутнього, інформаційне перевантаження, соціальна ізоляція та недостатня рухова активність негативно впливають на здоров'я людини. Тривале перебування в такому стані виснажує адаптаційні ресурси організму, погіршує працездатність, знижує мотивацію до діяльності та ускладнює повсякденне життя [1].

Стрес є природною реакцією організму на зовнішні або внутрішні подразники, однак його хронічна форма становить серйозну загрозу для здоров'я. Під час тривалого стресу активізується симпатичний відділ нервової системи, що супроводжується викидом гормонів стресу – адреналіну та кортизолу. Якщо така реакція триває довго, організм переходить у режим постійного напруження. Це призводить до виснаження нервової системи, дратівливості, безсоння, зниження життєвого тону та порушення емоційної рівноваги. Людина може відчувати постійну втому навіть після відпочинку, втрачати інтерес до звичних справ та не отримувати задоволення від життя [3].

Негативний вплив стресу поширюється на всі системи організму. З боку серцево-судинної системи спостерігаються прискорене серцебиття, підвищення артеріального тиску, судинні спазми, головний біль та дискомфорт у ділянці серця. З боку нервової системи погіршується концентрація уваги, сповільнюється мислення, знижується пам'ять і здатність до ухвалення рішень. Ослаблюється імунітет, через що організм стає більш уразливим до інфекційних захворювань. Також можуть виникати порушення травлення, зміни апетиту, м'язова напруга, біль у спині та шиї, тремтіння, надмірне потовиділення та відчуття загального виснаження [3].

Фізичні симптоми стресу є найбільш помітними у повсякденному житті. До них належать головний біль, запаморочення, порушення сну, поверхневе або уривчасте дихання, біль у м'язах, зниження витривалості, швидка втомлюваність та загальна слабкість. Людина стає менш активною, важче переносить навіть звичні навантаження, відчуває нестачу сил і енергії. Усе це суттєво впливає на якість життя та продуктивність праці [4].

Психологічні прояви стресу не менш небезпечні. Найчастіше виникають тривожність, страх, дратівливість, емоційна нестабільність, зниження самооцінки, апатія та втрата мотивації. Людині стає важко зосередитися на навчанні чи роботі, з'являється забудькуватість, неуважність, зростає кількість помилок. За відсутності належного відновлення можливий розвиток емоційного вигорання, депресивних станів та соціального відчуження [1].

У таких умовах особливого значення набувають засоби фізичної культури і спорту як доступний та ефективний спосіб профілактики й подолання стресу. Регулярна рухова активність позитивно впливає не лише на фізичне здоров'я, а й на психіку людини. Під час виконання фізичних вправ в організмі виробляються ендорфіни – так звані гормони радості, які покращують настрій, зменшують больові відчуття та створюють відчуття задоволення. Одночасно знижується рівень кортизолу, нормалізується робота серцево-судинної системи, покращується кровообіг і постачання мозку киснем [2].

Регулярні фізичні вправи є основою підтримання здоров'я в умовах підвищеного психоемоційного навантаження. До найпростіших і найдоступніших форм рухової активності належать ранкова гімнастика, ходьба, біг, їзда на велосипеді, плавання, домашні тренування, танці та вправи з власною вагою. Навіть 20–30 хвилин активності щодня здатні суттєво покращити самопочуття. Систематичні заняття підвищують витривалість, зміцнюють м'язи, нормалізують сон, покращують поставу та сприяють формуванню стресостійкості [5].

Важливим засобом боротьби зі стресом є дихальні вправи. Вони прості у виконанні, не потребують спеціального обладнання та можуть застосовуватися будь-де: вдома, на роботі, в укрітті чи під час перерви. Повільне й глибоке дихання активізує парасимпатичну нервову систему, яка відповідає за процеси заспокоєння та відновлення. Унаслідок цього сповільнюється пульс, знижується артеріальний тиск, нормалізується дихання та послаблюється м'язова напруга. Крім того, дихальні техніки допомагають повернути відчуття контролю над власним станом [1].

Найпоширенішою є вправа «4–6»: вдих через ніс виконується протягом 4 секунд, а повільний видих через рот – протягом 6 секунд. Повторення 8–10 циклів дає швидкий заспокійливий ефект. Ефективним є також квадратне дихання: вдих – 4 секунди, затримка – 4 секунди, видих – 4 секунди, затримка – 4 секунди. Така вправа покращує концентрацію уваги та стабілізує емоційний стан. Якщо поєднувати дихання з ходьбою, легким розтягуванням чи гімнастикою, антистресовий ефект значно посилюється [3; 5].

Суттєву роль у підтриманні психічного здоров'я відіграють ігрові види спорту. Волейбол, футбол, баскетбол, бадмінтон та інші рухливі ігри поєднують фізичне навантаження з позитивними емоціями, спілкуванням і командною взаємодією. Під час гри людина переключає увагу з проблем на активну діяльність, знімає внутрішню напругу та отримує емоційне розвантаження. Командні заняття також формують почуття підтримки, єдності та соціальної включеності, що особливо важливо в періоди ізоляції чи кризових подій [3; 4].

Не менш ефективними є вправи на розслаблення та активний відпочинок. Активний відпочинок передбачає зміну виду діяльності для відновлення сил. Це можуть бути прогулянки на свіжому повітрі, туристичні походи, велопогулянки, плавання або легкі рекреаційні вправи. Така діяльність покращує кровообіг, сприяє насиченню організму киснем, зменшує втому та відновлює працездатність. Важливою перевагою активного відпочинку є можливість поєднати користь для здоров'я з позитивними емоціями та перебуванням на природі [1].

До вправ на розслаблення належать стретчинг, йога, медитативні практики та прогресивна м'язова релаксація. Прогресивна релаксація передбачає по чергове напруження окремих груп м'язів на 5–7 секунд із подальшим їх розслабленням. Це допомагає краще відчути різницю між напругою і станом спокою, зменшити внутрішній дискомфорт і тривожність. Стретчинг усуває м'язову скутість, покращує рухливість суглобів і сприяє розслабленню тіла. Йога гармонійно поєднує дихання, рух і концентрацію уваги, завдяки чому позитивно впливає на нервову систему [4; 5].

Практичне застосування антистресових методик не потребує значних витрат часу. Наприклад, після 45–60 хвилин роботи за комп'ютером доцільно зробити коротку рухову паузу: пройтися кімнатою,

виконати нахили, обертання плечима, вправи для очей і декілька глибоких вдихів. У разі відчуття тривоги варто використати дихальну вправу або коротке розтягування. Після напруженого дня корисними будуть прогулянка, легке тренування, гра з друзями чи вправи на розслаблення. Саме регулярність, а не тривалість занять є головною умовою позитивного результату. Нижче в таблиці 1 наведені найефективніші вправи з поясненням їх виконання.

Табл.1 Найефективніші вправи з поясненням їх виконання [1, 5].

Спосіб	Практичне застосування	Ефект
Дихальні вправи («4–6»)	Вдих на 4 секунди через ніс, повільний видих на 6 секунд через рот, повторити 8–10 разів	Зниження пульсу, швидке зменшення тривожності
Квадратне дихання	Вдих – 4 с, затримка – 4 с, видих – 4 с, затримка – 4 с; виконувати 5–8 циклів	Стабілізація емоційного стану, покращення концентрації
Дихання у поєднанні з рухом	Рівномірне дихання під час ходьби або розтягування	Посилення заспокійливого ефекту, відновлення контролю над станом
Прогресивна м'язова релаксація	Почергове напруження м'язів на 5 с і розслаблення на 10–15 с	Зняття внутрішньої напруги, розслаблення тіла
Стретчинг	Повільні розтягування (20–30 с) із контролем дихання	Зменшення м'язової скрутості та напруження
Вправа «Тяжкість у тілі»	Уявне «обтяження» тіла з одночасним розслабленням м'язів	Глибоке розслаблення, зниження тривожності
Очні вправи	Заплющити очі на 10–15 с, потім перевести погляд у далечінь (кожні 45–60 хв)	Зменшення втоми очей і напруження

Отже, фізична культура і спорт є ефективними засобами боротьби зі стресом у воєнний час та в умовах дистанційної роботи. Вони сприяють зміцненню здоров'я, покращують емоційний стан, підвищують працездатність і допомагають людині адаптуватися до складних життєвих обставин. Регулярні фізичні вправи, дихальні практики, активний відпочинок та вправи на розслаблення повинні стати важливою складовою способу життя сучасної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. В. Психологія стресу та способи його подолання. Київ : Освіта, 2021. 124 с.
2. Коваленко І. М. Дистанційна робота: фізичні та психологічні наслідки. Харків : Фактор, 2022. 98 с.
3. Мельник Т. С. Фізична активність як засіб збереження психічного здоров'я. Львів : Сполом, 2020. 156 с.
4. Петренко Л. А. Здоровий спосіб життя в умовах сучасних викликів. Дніпро : Інновація, 2023. 132 с.
5. Шевченко Н. Г. Оздоровчий вплив фізичних вправ на організм людини. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 110 с.

Гончарук Лілія Геннадіївна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергата Н. С.,**
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КОЛОВОГО ТРЕНУВАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЖІНОК СЕРЕДЬОГО ВІКУ

Однією з актуальних проблем системи масового спорту та фізичного виховання різних груп населення є підвищення фізичних здібностей осіб середнього віку, зокрема – жінок, які нині складають основну групу в демографічній структурі населення України. Підвищення фізичних здібностей жінок середнього віку є важливим чинником оптимізації стану здоров'я осіб цієї категорії, збереження їхньої трудової продуктивності і задоволеності життям, зростання рівня стресостійкості в сучасних умовах.

Констатуючи стабільний науковий інтерес до проблематики фізкультурно-оздоровчої роботи з жінками середнього віку, можна окреслити і недостатньо досліджені напрями, серед яких — можливість більш широкого використання методу колового тренування.

А. Гакман, С. Дудіцька і С. Первухіна висловлюють впевненість, що всі основні види оздоровчої гімнастики (фітнес, аеробіку і шейпінг) можна успішно проводити у форматі колового тренування, спрямованого на вдосконалення силової витривалості та швидкісно-силових параметрів. Циклічність рухів забезпечує безперервність їх виконання протягом тренувального заняття без надмірного стомлення певних груп м'язів [1, с. 29–30].

Метод колового тренування відкриває перед фітнес-тренером широкі можливості для диверсифікації занять через варіювання такими змінними, як величина навантаження, його інтенсивність і тривалість відпочинку. І. Шемчак зазначає, що виконання вправ у різному темпі й з різних вихідних положень в умовах колового тренування впливає на розвиток конкретної рухової якості чи певних функціональних систем організму. Провідними методичними прийомами регулювання інтенсивності є зміна величини обтяження, скорочення часу роботи при заданій кількості повторень вправи на станції або збільшення кількості повторень вправи в заданий час [5, с. 213–214].

З точки зору типової структури фітнес-заняття можна стверджувати, що фахівці (В. Терещенко, Ю. Полухін і Б. Коропатов) вважають можливим застосування методу колового тренування на всіх етапах заняття: підготовчому, основному або завершальному. Включення колового тренування у підготовчу частину заняття пов'язане з подальшою ще більш інтенсивною роботою в основній частині заняття. Застосування колового тренування в основній частині заняття спрямоване на розвиток фізичних якостей в умовах, коли організм ще не втомився і готовий виконувати роботу великого обсягу та достатньої інтенсивності. Комплекси, що входять в основну частину заняття, мають загальнорозвивальний характер із силовою та швидкісно-силовою спрямованістю. У заключній частині заняття комплекс колового тренування планується рідше, в основному тоді, коли щільність навантаження на занятті була недостатньою [4, с. 143].

Важливим аспектом методики побудови фітнес-заняття з використанням колового тренування є оптимальний вибір і комбінування вправ. Щодо цього Ю. Мартинов наголошує, що при плануванні станцій треба враховувати, що вправи для одних м'язів мають чергуватися з вправами для інших, що для виконання вправ доцільно використати ті снаряди, що є в залі, причому так, щоб не пересувати їх далеко. У комплекс доцільно включати по дві вправи для розвитку м'язів ніг, рук і плечового поясу, черевного пресу та спини [2, с. 45].

Позитивні відгуки фахівців щодо можливостей використання методу колового тренування в системі оздоровчого фітнесу створюють теоретико-методичне підґрунтя для розробки експериментальної методики підвищення фізичних здібностей жінок середнього віку на основі зазначеного методу. Враховуючи це, ми провели в 2025–2026 рр. практичну роботу, спрямовану на розробку і перевірку ефективності експериментальної методики підвищення фізичних здібностей жінок середнього віку на основі методу колового тренування.

Для проведення констатувального експерименту ми обрали 6 відповідних тестів для жінок середнього віку: 1) згинання-розгинання рук в упорі лежачи на колінах (кількість разів) для перевірки силових здібностей (зокрема, динамічної силової витривалості); 2) тримання ніг під кутом 45° в положенні лежачи на спині (с) для перевірки силових здібностей (статичної силової витривалості); 3) нахил вперед в положенні сидючи (см) для перевірки гнучкості; 4) 12-хвилинний тест Купера (м) для перевірки рівня витривалості жінок; 5) виконання 20 плескань долонями над головою та по стегнах (с) для перевірки швидкісних здібностей; 6) проба Бондарєвського для перевірки координаційних здібностей (с). Проба передбачає утримання рівноваги на одній нозі із заплющеними очима.

Констатувальний експеримент проводився в листопаді 2025 р. За його підсумками всі учасниці були розподілені на експериментальну та контрольну групи на основі двох критеріїв: 1) об'єктивного (показників фізичних здібностей), який забезпечив приблизно ідентичний рівень фізичної підготовленості жінок в обох групах; 2) суб'єктивного (індивідуальної схильності кожної учасниці до тренування на основі колового або послідовного методу).

Формувальний етап дослідження проводився з грудня 2025 р. по лютий 2026 р. Спираючись на рекомендації сучасних фахівців, ми розробили комплекс вправ для жінок середнього віку, спрямований на збалансоване підвищення всіх основних фізичних здібностей: силових, швидкісних, координаційних здібностей, гнучкості та витривалості. Цей комплекс вправ був покладений в основу двох варіативних

фітнес-програми: для експериментальної та контрольної груп. Обидві фітнес-програми передбачали виконання жінками однакових вправ, але в експериментальній групі – за коловим методом, а в контрольній групі – за послідовним. Кожна програма була розрахована на проведення фітнес-тренувань тричі на тиждень (понеділок, середа, п'ятниця). Таким чином, в обох групах були однаковими вправи і кількість підходів до їх виконання, натомість єдиною відмінністю був метод організації тренування: коловий або послідовний.

Хоча з методичної точки зору експериментальна і контрольна групи тренувались за різними програмами, спільним для обох груп було дотримання фундаментального методологічного підходу – особистісно-орієнтованого тренування. Спираючись на його інтерпретацію Н. Сергатовою і М. Сергатиною [3, с. 120], ми розглядали особистісно-орієнтованого тренування як: 1) створення умов для покращення фізичної підготовленості жінок, зміцнення інтересу до занять фізичною культурою; 2) створення атмосфери зацікавленості кожної учасниці у спільній роботі групи; 3) використання на занятті спортивного обладнання, яке дозволяє жінкам вибирати варіативні способи виконання вправи; 4) створення атмосфери для природного самовираження учасниць експерименту. Проведення фітнес-занять на засадах особистісно-орієнтованого тренування сприяло зацікавленості учасниць дослідження, їхній активній участі у груповій роботі, що, на нашу думку, стало важливим чинником позитивних результатів дослідження.

По завершенні тримісячного періоду тренувань в експериментальній і контрольній групах проводився контрольний експеримент. Встановлено, що більш суттєва динаміка підвищення фізичних здібностей жінок середнього віку спостерігається в експериментальній групі. Це підтверджується помітнішим зростанням результатів у виконанні тесту «тримання ніг під кутом 45° у положенні лежачи на спині» і 12-хвилинного тесту Купера. Водночас у контрольній групі жінки продемонстрували більш істотне зростання результатів виконання тесту «згинання-розгинання рук в упорі лежачи на колінах (кількість разів)», що вказує на ефективність серійного методу для акцентованого підвищення динамічної силової витривалості. За показниками гнучкості, швидкості та координації в обох групах зафіксовано позитивну динаміку приблизно на одному рівні, що свідчить про ефективність як колового, так і серійного методу для підвищення їхнього рівня.

Крім фізкультурно-оздоровчого аспекту, ми досліджували також зміни в мотиваційному аспекті тренувань жінок середнього віку. Для з'ясування рівня суб'єктивної задоволеності учасниць експериментального дослідження ми провели анкетування з використанням авторської анкети. Виявилось, що жінки з експериментальної групи виставили вищі бали, ніж із контрольної, за всіма ключовими показниками суб'єктивної задоволеності процесом і результатами тренувань: 1) емоційною задоволеністю власним прогресом у підвищенні фізичних здібностей (сили, витривалості, координації, гнучкості та швидкості); 2) готовністю продовжити тренування за програмою фітнес-занять; 3) задоволеністю комплексом вправ; 4) різноманітністю і динамічністю тренування. Ми пояснюємо ці відмінності між анкетними відповідями жінок з експериментальної та контрольної груп тим, що коловий метод тренування заснований на постійній зміні вправ, яка попереджає виникнення відчуття монотонності та емоційної втоми від повторення певної вправи декілька сетів підряд.

Отже, отримані результати дослідження дозволяють зробити висновок, що метод колового тренування відповідає специфіці фітнес-тренування жінок середнього віку і може успішно застосовуватися для підвищення їхніх фізичних здібностей. Перевагами саме цього методу при роботі з жінками зазначеної вікової категорії є: по-перше, комплексність – можливість активізації всіх основних фізичних здібностей на одному занятті завдяки раціональному підбору вправ, які по чергову спрямовуються на розвиток сили, витривалості, швидкості, координації та гнучкості; по-друге, можливість індивідуалізації тренування через зміну навантаження, темпу виконання вправ, тривалості періодів роботи та відпочинку; по-третє, групова спрямованість занять, яка дуже важлива для жінок середнього віку і є чинником додаткової мотивації до фізичних навантажень, які психологічно легше переносяться у складі фітнес-групи; по-четверте, різноманітність – можливість використання на одному занятті до 10 різних вправ (наприклад, із розрахунку на 2 кола з різними десятима вправами), що запобігає виникненню відчуття монотонності тренувань і позитивно впливає на мотивацію жінок середнього віку; по-п'яте – наявність домінант кардіонавантаження у будь-якому варіанті застосування методу колового тренування. Завдяки цьому навіть полегшений варіант колового тренування забезпечує достатній обсяг кардіонавантаження для жінок, що підтверджується результатами нашого експериментального дослідження (зокрема, суттєвим зростанням витривалості жінок з експериментальної групи при виконанні 12-хвилинного тесту Купера).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гакман А. В., Дудіцька С. П., Первухіна С. Я. Особливості оздоровчих видів гімнастики для жінок зрілого віку в умовах пандемії COVID-19. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 9 (140). С. 28–31.
2. Мартинов Ю. О. Колове тренування як метод організації навчально-тренувального процесу з фізичного виховання у ВНЗ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2016. Вип. 01 (68). С. 44–46.
3. Сергата Н. С., Сергатию М. О. Інноваційні та сучасні підходи до організації занять із фізичної культури студентів вищих закладів освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 65, Т. 2. С. 119–123.
4. Терещенко В. І., Полухін Ю. В., Коропатов Б. М. Організація навчальних занять з фізичного виховання за методом колового тренування. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. № 11 (143). С. 142–144.
5. Шемчак І. А. Використання колового тренування в процесі підготовки спортсменів. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*, Вінниця, 14–23 березня 2018 р. Вінниця : ВНТУ, 2018. С. 213–215.

Давидченко Інна Дмитрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В освітньому процесі застосовуються комплекси здоров'язбережувальних технологій, спрямовані на охорону фізичного та психічного добробуту здобувачів освіти: фізкультхвилинки, пальчикова та дихальна гімнастика, психоемоційне розвантаження, дотримання санітарних норм (освітлення, режим), рухливі забави та інтерактивне навчання. Це сприяє формуванню здоров'язбережувальної компетенції та культури здоров'я.

Питання запровадження та застосування здоров'язбережувальних технологій було висвітлене у працях багатьох науковців та дослідників, серед яких: О. Ващенко, М. Гончаренко, О. Дубогай, С. Лупаренко, Т. Осадченко, Л. Рибалко, С. Свириденко, В. Сухомлинський тощо. У цих дослідженнях науковці розкривають суть та визначення «здоров'язбережувальних технологій», різновиди, класифікації та функцію педагога у процесі навчання здобувачів. З наукових досліджень та нормативно-правових актів [3; 4; 5] можемо дійти висновку, що доцільно запроваджувати та використовувати здоров'язбережувальні технології системі освіти, тому що вони вдосконалюють освітній процес та сприяють збереженню здоров'я молодих поколінь.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати здоров'язбережувальні технології у процесі формування компетентностей на заняттях зарубіжної літератури.

У науковій праці «Здоров'язберігаючі технології: сутнісна характеристика» О. Ващенко та С. Свириденко виділяють класифікацію здоров'язбережувальних технологій [1]: *власнездоров'язберігальні* – створення безпечних умов; *оздоровчі* – фізична підготовка, гімнастика, масажі, загартовування; *технології навчання здоров'ю* – формування знань, умінь та навичок, які можна використати у житті; *виховання культури здоров'я* – активізація, розвиток та формування у здобувачів освіти здоров'язбережувальних якостей.

М. Гончаренко та С. Лупаренко розподіляють здоров'язбережувальні технології таким чином [2]: *медико-гігієнічні* – дотримання санітарно-гігієнічних норм та надання медичної допомоги здобувачам освіти; *фізкультурно-оздоровчі* – розвиток фізичні якості дітей: сили, гнучкості, швидкості, витривалості, загартування та ін.; *екологічні* – формування та розвиток екологічної свідомості здобувачів; *технології забезпечення безпеки життєдіяльності* – створення умов, у яких будуть дотримуватись та виконуватись правила, які збережуть життя здобувачів освіти не тільки в закладах освіти, а й поза ним; *лікарсько-оздоровчі технології* – лікувальна фізкультура та педагогіка (за потреби); – *соціально-адаптуючі й*

особистісно розвивальні технології – використання в освітньому процесі знань соціальної та сімейної педагогіки для вчителів, батьків та здобувачів освіти через соціально-психологічні тренінги; *здоров'язбережувальні освітні технології* – психолого-педагогічні прийоми та методи, які спрямовані на збереження здоров'я здобувачів. Як ми бачимо, існує низка класифікацій та видів здоров'язбережувальних технологій. Деякі з них схожі або ж кардинально різні, проте ефективність та продуктивність від них буде лише в комплексному поєднанні з урахуванням потреби та умов їх використання.

Якщо здобувач фізично здоровий, він має достатній запас енергії для успішного навчання та виконання своїх повсякденних обов'язків. Тому вважаємо важливим на заняттях із літературознавчих освітніх компонентів створити умови, які сприяють підтриманню нормального психічного та фізичного здоров'я здобувачів освіти. Особливу увагу варто приділяти роботі над покращенням психічного стану здобувачів. Це охоплює усунення стресів, які вони можуть відчувати як у закладі освіти, так і вдома, за допомогою спеціальних вправ, що допомагають заспокоїти нервову систему та зняти напруження.

Для формування позитивного настрою та створення сприятливої атмосфери на заняттях зарубіжної літератури пропонуємо використовувати техніки релаксації. На початку заняття здобувачі можуть виконувати роль мотивації або поєднуватися з нею. Наприклад, під час вступного спілкування запитуємо: «Хто сьогодні прийшов до школи з гарним настроєм? Хто привітався? Кому ранкове сонечко підморгувало? А кому осінній листок нашіптував свою таємницю?» Такі питання додають невимушеності, наприклад, під час вивчення теми «Втілення краси весняної природи у вірші Г. Гейне «Задзвени із глибини...»». На заняттях, присвячених байці як літературному жанру, інтерактивність можна підтримувати запитаннями на кшталт: «Хто зранку нагодував свого улюбленця?» чи «Як саме ваш кіт або пес побажали вам доброго ранку?» А під час опрацювання роману Жуль Верн «П'ятнадцятирічний капітан» корисно поцікавитися: «Чи траплялося вам мандрувати разом із близькими? А може, подорожували самі? Які цікаві моменти природи ви помічали? Чи виникали труднощі, пов'язані з неухважною поведінкою?» Наприкінці заняття для уникнення психічного виснаження застосовуються вправи, які сприяють розслабленню, заспокоюють нервову систему та знімають напругу. Серед них особливо ефективні такі техніки, як «Водоспад», «Храм тиші», «Квітковий дощ» чи «Маяк».

Релаксаційну вправу «Маяк» можна ефективно застосовувати на завершальному етапі занять, присвячених аналізу творів А. Камю «Чума», Г. Маркеса «Сто років самотності», О. Вайлда «Портрет Доріана Грея», Т. Манна «Маріо і чарівник», Ф. Кафки «Перевтілення». Мета цієї вправи – підвищення самооцінки здобувачів, розкриття їх внутрішнього потенціалу та формування відчуття, що позитивні зміни в суспільстві можливі. Фітотерапію можна впроваджувати під час вивчення китайської поезії Лі Бо та Ду Фу, а також роману Ясунарі Кавабати «Тисяча журавлів». Це допомагає знайомити здобувачів освіти з національними традиціями японського і китайського народів, зокрема з такою важливою культурною практикою, як чайна церемонія.

Ароматерапію можна використовувати під час аналізу роману Патріка Зюскінда «Запахи» на етапі мотивації. Цей підхід сприяє створенню відповідної атмосфери та введенню здобувачів освіти у емоційний контекст твору. Також пропонуємо застосовувати сучасні інноваційні методики, зокрема інтерактивні технології, такі як «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Навчаючи – учусь», рольові ігри та інші. Інформаційно-комунікаційні технології значно знижують рівень тривожності й невпевненості здобувачів освіти. Завдяки цьому навіть найбільш сором'язливі здобувачі, які зазвичай бояться висловлюватись на традиційних заняттях, починають вільно проявляти себе. Це позитивно впливає на їхню самооцінку й емоційний стан.

Робота над підтримкою фізичного здоров'я передбачає заходи, спрямовані на профілактику втоми, порушень постави, проблем із зором та регуляцію функціонування дихальної системи. У сучасних умовах здобувачі часто ведуть малорухливий спосіб життя, що негативно впливає на організм. Для забезпечення нормальної роботи органів і систем важливо починати день з активізації їхньої діяльності, наприклад, виконуючи ранкову гімнастику. Проте не всі здобувачі освіти мають цю корисну звичку. Зважаючи на це, під час заняття пропонуємо використовувати фізкультхвилинки, комбінуючи їх із музичним супроводом для підвищення зацікавленості здобувачів («Сонячне коло», «Гора, що дихає», «Чарівний птах», «Метелик», «Море хвилюється» та «Гойдалка»).

Для покращення зору здобувачів освіти пропонуємо застосовувати тематичний матеріал, що сприяє м'якому сприйняттю під час проведення занять. Отже, у процесі вивчення творів про природу, а також тих, які містять її образи, демонструються ілюстрації, наприклад, сходу сонця за лісом, промені

якого ніжно пробиваються крізь гілки дерев; під час роботи над темою «Велич науки та знань, романтика подорожей як основний пафос творів Жуль Верна» на етапі активізації знань використовуються читання описів екзотичних пейзажів, таких як: «Земля була густо помережена дрібними струмочками, які, зливаючись, живили притоки маленької річки. Деякі зі струмочків були настільки широкі й глибокі, що доводилось шукати броду, аби їх перейти. Мандрівники пройшли заболочену місцевість, і знову над ними розкинулися зелені шатри. Вузька стежина звивалася в хащах», супроводжуючи це демонстрацією відповідних зображень; на етапі аналізу змісту й композиції новели О. Генрі «Останній листок» залучаються підготовлені повідомлення здобувачів освіти про плющ та наочності у вигляді зображення зелених листків рослини на фоні світло-коричневої стіни; під час аналізу «Кримських сонетів» Адама Міцкевича представляються ілюстрації природної місцевості, де перебували поет, зокрема: Акерманські степи, морські пейзажі, лавандове поле та Нікітський ботанічний сад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко О., Свириденко С. Здоров'язберігаючі технології: сутнісна характеристика. *Здоров'язберігаючі технології у навчальному закладі / упоряд.: О. Колонькова, О. Литовченко*. Київ : Шкільний світ, 2009. С. 5–12.
2. Гончаренко М. С., Лупаренко С. Є. Поняття «валеопедагогіка» та «педагогічна валеологія» у психолого-педагогічній літературі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. № 3 (5). С. 30–38.
3. Державний стандарт початкової освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.04.2026).
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serechnya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 02.04.2026).
5. Про освіту : Закон України від 05.09. 2017 р. № 2145–VIII : станом на 02.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.04.2026).

Дерев'янка Ганна Миколаївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А7 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергата Н. С.,**
кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
завідувач кафедрою фізичної культури і спорту, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПОВІТРЯНА ГІМНАСТИКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ

Повітряна гімнастика – це мистецтво, яке перетворює гравітацію з невблаганного закону на рівноправного партнера з танцю. Це дисципліна, яка існує на тонкій межі між невагомою легкістю і граничною концентрацією сили, де тіло спортсмена вступає в діалог з одним або декількома снарядами, що ширяють у просторі. Найчастіше це полотна, пілон, трапеція, кільце (ліра) чи повітряний бамбук. Кожен із них диктує свою унікальну пластику, але поєднує їх одне – необхідність абсолютної довіри до матеріалу, власного тіла та повітряного об'єму, який стає спортивним майданчиком та сценою для виступу [4].

Фізична суть цієї практики – це синтез силової витривалості, гнучкості та координації. Кожен рух, який здається глядачеві невагомим помахом, насправді є результатом точкового і часто статичного напруження безлічі м'язових груп. Гімнаст не просто висить чи обертається; він утримує складні пози, будує багаторівневі акробатичні зв'язки і здійснює стрімкі перекидання, які потребують як потужності, а й точного розрахунку. При цьому гнучкість – не мета сама по собі, а інструмент для створення виразних, найчастіше скульптурних ліній та проникливих образів [1].

Молодші шкільні роки є вирішальним періодом життя людини при формуванні ставлення до фізичної активності як до важливих елементів здорового способу життя. Багато досліджень у різних країнах свідчать про ефективність цілеспрямованого фізичного виховання, що впливає на психомоторний, розумовий, індивідуальний та духовний розвиток дітей. Усе це свідчить про виняткове значення фізичної підготовки дітей та необхідність пошуку цікавих способів їх подальшого вдосконалення відповідно до основних тенденцій розвитку освіти та спорту. І саме повітряний спорт для дітей поєднує акробатику, гімнастику та танці й розвиває у дітей силу, гнучкість, координацію та індивідуальність. Цей вид спорту стає все популярнішим, допомагаючи зміцнити м'язи та покращити поставу.

Головним завданням тренерів з цього виду спорту, які працюють з дітьми, є здійснення правильної фізичної підготовки, формування у них культури руху, розвиток психофізичних, інтелектуальних, моральних та естетичних якостей особистості. Головна мета таких спортивних занять у цьому віці та у цьому виді спорту – зміцнення здоров'я та сприяння нормальному фізичному розвитку дитини. Формування у дитини раціональних, економічних, усвідомлених рухів, накопичення ним рухового досвіду та перенесення їх у повсякденне життя [3].

Досвід показує, що до 7-10 років кожна дитина знаходить свої інтереси і виявляє їх в якомусь виді спорту. Завдання тренерів у тому, щоб вчасно це помітити. Заняття повітряною гімнастикою є основною базою підготовки дітей до занять будь-яким видом спорту, оскільки сприяє швидшому розвитку рухових здібностей дитини. Техніка та складність вправ залежить від індивідуальних особливостей та фізичної підготовки. Вивчення акробатичних вправ відбувається за підгрупами чи індивідуально. При переході до складнішого завдання необхідно переконатися, щоб уміння виконувати акробатичне вправу, було усвідомлено дитиною і виконувалося самостійно, впевнено та чітко [2].

Однак за зовнішньою видовищністю ховається не менш важлива психічна складова. Повітряна гімнастика – це постійний діалог зі страхом. Робота на висоті, навіть страхована, потребує подолання інстинктів. У цей час розвивається особливий тип концентрації – «тут і зараз», де немає місця стороннім думкам. Найменша втрата уваги може порушити баланс чи ритм. Це тренування як тіла, так і волі, дисципліни розуму, здатність до повної ментальної зібраності. Процес розучування елемента – це шлях через невдачі, фізичну втому та сумніви до моменту тріумфу, коли рух нарешті виходить, приносячи почуття подолання, яке неможливо порівняти ні з чим [2; 4].

Саме на перетині фізичної майстерності та внутрішньої роботи народжується головне – художній образ. Повітряна гімнастика давно перестала бути цирковим атракціоном, перетворившись на повноцінний вигляд сучасного сценічного мистецтва. Спортсмен за допомогою тіла, динаміки, музики та самого снаряда розповідає історію – свою історію, передає емоцію, створює метафору. Вигин тіла на полотні може говорити про кохання чи тугу, стрімкий політ на трапеції – про свободу та ризик, статична поза в кільці – про крихкість та досконалість. Снаряд стає продовженням тіла, а тіло – втіленням ідеї [3].

Таким чином, повітряна гімнастика є глибоким і багатограним практикумом. Це і суворий фізичний тренінг, і школа психічної стійкості, форма художнього висловлювання. Вона пропонує унікальний індивідуальний досвід подолання насамперед власних кордонів. Злітаючи над землею, гімнаст не тікає від реальності, а, навпаки, вступає з нею у більш усвідомлений та інтенсивний контакт, знаходячи у польоті новий вимір для сили, краси та самовираження. Це шлях, де кожна подряпина від снаряда та кожна нова освоєна висота стають відмітками на карті особистої еволюції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болобан В. Н. Юний акробат. Київ, 2022. 160 с.
2. Кашеваров В., Орел Д. Сценічно-технічна підготовка в циркових жанрах: техніка безпеки, манеж, реквізит : навчальний посібник. Київ, 2018. 75 с.
3. Орел Д. Акробатика: теорія та методика викладання, програма, навчально-методичні рекомендації для студентів циркових, сценічних жанрів та хореографії : навчальний посібник. Київ, 2018. 153 с.
4. Орел Д. В. Особливості повітряної гімнастики. *Сценічне та музичне мистецтво: циркові та естрадні жанри. Науково-методичний аспект* : матеріали X науково-практичної конференції (м. Київ, 08–09 квітня 2020 р.). Київ : КМАЕЦМ, 2020. С. 17–19.

Дерев'янюк Юрій Віталійович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А7 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергата Н. С.,**
кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
завідувач кафедри фізичної культури і спорту, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В АМАТОРСЬКОМУ БОКСІ

Аматорський бокс – це унікальний вид фізичної активності, який поєднує в собі інтенсивні кардіонавантаження, силовий тренінг та високу інтелектуальну складову. На відміну від професійного боксу, він орієнтований на техніку, швидкість та безпеку спортсмена [2].

В аматорському боксі виділяють ключові характеристики які входять до системи фізичного розвитку:

1. Комплексний вплив на організм. Бокс задіює майже всі групи м'язів, забезпечуючи гармонійний розвиток тіла. Кардіореспіраторна система: висока інтенсивність раундів тренує серце та легені, підвищуючи загальну витривалість. Вибухова сила: робота на мішках та «лапах» розвиває здатність м'язів миттєво скорочуватися [1]. Координація та баланс: постійне переміщення на ногах (футворк) покращує вестибулярний апарат та відчуття власного тіла в просторі.

2. Структура навантаження. Тренування зазвичай будується за інтервальним принципом, що є одним із найефективніших методів спалювання калорій та зміцнення метаболізму: на початку проводять розминку, куди включені стрибки на скакалці, біг, суглобова гімнастика; друга частина складається з технічної частини, де відбувається відпрацювання ударів, захисних дій та комбінацій та з спеціальної роботи куди входять спаринги (або їх імітація), робота з тренером; до заключної частини входить заминка, а це силові вправи (прес, відтискання) та розтяжка.

3. Психоемоційна регуляція. Бокс – це не лише про силу, а й про психологічну стійкість. Зняття стресу: інтенсивна робота по снарядах дозволяє ефективно «скинути» накопичену агресію та емоційне напруження. Концентрація: необхідність миттєво реагувати на дії партнера розвиває фокус та швидкість ухвалення рішень. Упевненість: оволодіння навичками самооборони позитивно впливає на самооцінку.

4. Техніко-тактичний аспект. Аматорський бокс часто називають «шахами в русі». Основний акцент ставиться не на потужності удару, а на: точності – нарахування очок за чіткі влучання; захисті – вміння уникати ударів (ухили, пірнання, блоки) цінується так само високо, як і атака та стратегії – здатність переграти суперника за рахунок тактики.

5. Безпека та доступність. В аматорському боксі діють суворі правила для мінімізації травматизму:

- використання захисного спорядження (шоломи, капи, бинти, рукавички з підвищеним поглинанням удару).

- обмежена тривалість поєдинків (зазвичай 3 раунди по 3 хвилини).

- жорсткий медичний контроль [5; 6].

Бокс як вид активності підходить людям будь-якої статі та віку. Сьогодні популярним є напрямок «Fitness Boxing», де виключається контактний бій, але зберігається вся інтенсивність та методологія боксерського тренування.

Аматорський бокс – це інтенсивний вид спорту, де поєдинок триває лише 3 раунди по 3 хвилини (для дорослих чоловіків). Через такий короткий час темп бою зазвичай дуже високий, що диктує специфічні вимоги до фізичної підготовки. Основна мета тренувань – розвинути здатність працювати на межі можливостей, швидко відновлюватися між раундами та зберігати координацію під час втоми.

Говорячи про фізичну підготовку боксера, на перше місце маємо поставити розвиток енергетичної системи та витривалості. Боксеру недостатньо просто бігати кроси, щоб його вибухова енергія працювала під час ударів. Усвідомлення того, як організм виробляє енергію, допоможе побудувати тренування значно ефективніше [3].

В аматорському боксі ми маємо справу з дуже специфічним навантаженням. Хоча поєдинок триває всього 9 хвилин чистого часу, інтенсивність у ньому «зашкалює». Щоб вистояти та перемогти, боксеру потрібно розвивати три основні енергетичні системи:

1. Алактатна (АТФ-КФ) система – це основне «паливо» для миттєвих вибухів. Вона забезпечує енергією короткі, надпотужні зусилля тривалістю до 10 секунд. Саме завдяки їй боксер наносить той самий швидкий джеб або різку серію з трьох ударів.

2. Гліколітична (лактатна) система. Вона вмикається, коли боксер веде активний обмін ударами протягом 30–90 секунд. Побічним продуктом тут є лактат (молочна кислота). Якщо ця система не тренована, м'язи «забиваються», руки стають важкими, а швидкість падає.

3. Аеробна система. Це фундамент. Вона працює під час переміщень по рингу та, що найважливіше, допомагає організму відновлюватися між вибуховими серіями та під час хвилини відпочинку між раундами. Звичайний біг у повільному темпі розвиває переважно аеробну систему. Але в рингу боксер постійно змінює ритм: то спокійно рухається, то вибухає серією, то клінчує. Що станеться з боксером, який тренував лише довгі дистанції (кроси), коли йому доведеться провести 3 раунди в дуже високому темпі з постійними серіями ударів [4]?

Це класична ситуація, яку часто називають «функціональною ямою». Оскільки боксер тренував лише аеробну систему (біг у рівномірному темпі), його організм не пристосований до різких стрибків інтенсивності. Ось що зазвичай відбувається в такому випадку:

- закислення м'язів (лактатний вибух): вже в середині першого раунду м'язи рук і плечей «заб'ються». Через відсутність тренуваності гліколітичної системи організм не встигатиме переробляти лактат, і руки стануть «кам'яними», а удари – повільними.

- втрата швидкості та реакції: коли енергія для вибухових рухів (АТФ) вичерпується, боксер втрачає здатність до різких маневрів. Він стає «стоячою ціллю».

- дихальний дисонанс: навіть якщо в нього «сильне серце» від кросів, його дихання зіб'ється через високий темп і стрес, оскільки він не звик працювати в анаеробному режимі.

Тобто, він зможе бігати годинами, але не зможе активно битися навіть три хвилини поспіль. Щоб цього уникнути, боксери використовують інтервальні тренування, а саме короткі спринти з паузами набагато краще імітують специфіку аматорського боксу. Рівномірний біг на довгі дистанції корисний лише як загальна база, але саме інтервальні тренування готують організм до реалій рингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атілов О. О. Сучасний бокс. Київ, 2003. 640 с.
2. Белих С. І. Дівочий бокс : підручник. Донецьк, 2004. 622 с.
3. Гончаров С. М. Порівняння рівня розвитку фізичних якостей спортсменів у контактних видах східних єдиноборств на етапі попередньої базової підготовки. *Молода спортивна наука України*. Львів, 2008. Вип. 12, Т. 1. С. 315–318.
4. Запорожанов В. А. Контроль у спортивному тренуванні. Київ, 2018. 141 с.
5. Мельниченко О. В. Необхідність урахування вікових особливостей організму юних спортсменів на заняттях з боксу. *Олімпійський спорт*. Луганськ, 2009. С. 114–120.
6. Мішельман С. В. Сила м'язових груп боксерів різної кваліфікації в статичному режимі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків, 2011. № 11. С. 103–107.

Добріюгло Ілона Сергіївна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергатий М. О.,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МУАЙ-ТАЙ ЯК ЗАСІБ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних умовах розвитку суспільства особливої актуальності набуває проблема збереження фізичного та психічного здоров'я молоді. Малорухливий спосіб життя, зростання інформаційного

навантаження та підвищений рівень стресу призводять до погіршення функціонального стану організму та зниження психоемоційної стійкості.

У цьому контексті особливого значення набувають засоби фізичного виховання, які мають комплексний вплив на людину. До таких належать бойові мистецтва, зокрема Муай-тай – традиційне бойове мистецтво Таїланду, що поєднує фізичну підготовку, психологічну адаптацію та культурно-етичне виховання [1].

Муай-тай є традиційним бойовим мистецтвом Таїланду, що історично сформувався як система рукопашного бою та з часом трансформувався у спортивну дисципліну міжнародного рівня [1].

У системі бойових видів спорту він належить до ударних єдиноборств і характеризується використанням рук, ніг, ліктів та колін, що забезпечує його високу універсальність порівняно з боксом і кікбоксингом [2].

З позицій теорії фізичного виховання Муай-тай розглядають як комплексну рухову діяльність, що поєднує силові, швидкісні та координаційні навантаження [3].

Регулярні заняття з Муай-тай мають комплексний вплив на організм людини. Так, з боку серцево-судинної та дихальної систем інтенсивні тренування сприяють: підвищенню серцевого викиду; покращенню кровообігу; збільшенню м'язової маси; розвитку загальної витривалості [4].

З боку м'язової системи Муай-тай забезпечує розвиток: швидкісно-силових якостей; м'язової витривалості; функціональної сили. Це досягається завдяки поєднанню динамічних і статичних навантажень [3].

Техніка Муай-тай базується на принципах кінетичного ланцюга, де сила удару формується через узгоджену роботу всіх сегментів тіла [4].

Заняття з Муай-тай мають значний вплив і на психоемоційний стан людини. Регулярні тренування сприяють формуванню резильєнтності – здатності адаптуватися до стресових ситуацій [5].

Розвиваються також когнітивні функції організму: швидкість реакції; концентрація уваги; оперативне мислення.

Через поступове досягнення позитивних результатів формується адекватна самооцінка та внутрішня мотивація спортсмена [5].

Муай-тай має й значний соціально-педагогічний потенціал. Він сприяє: розвитку комунікації; формуванню дисципліни; соціалізації особистості; профілактиці девіантної поведінки [6].

Слід також зазначити, що Муай-тай є елементом культурної спадщини Таїланду й несе неабиякий виховний вплив на людину [1]. Наприклад, ритуал «вай кру» (ритуальний танець спортсмена перед початком змагань) виконує функції: поваги до тренера; психологічної концентрації; збереження традицій.

Основні цінності, які пропагуються і виховуються на заняттях це: честь та справедливість; повага до суперника; самоконтроль під час двобою; дисципліна та самодисципліна [1].

Зазначене дозволяє визнати Муай-тай ефективною багатокомпонентною системою розвитку людини.

Його вплив проявляється у трьох основних напрямках:

- ❖ фізичному – розвиток сили, витривалості, координації;
- ❖ психологічному – зниження тривожності, розвиток самоконтролю та впевненості;
- ❖ соціальному – формування дисципліни, відповідальності та комунікативних навичок.

Таким чином, Муай тай можна розглядати не лише як спортивну дисципліну, а й як ефективний засіб гармонійного розвитку особистості в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bompa T., Buzzichelli C. Periodization Training for Sports. Human Kinetics, 2019.
2. Coakley J. Sports in Society. McGraw-Hill, 2017.
3. Draeger D. F. Asian Fighting Arts. Kodansha International, 1973.
4. McGarry T. Biomechanics of Combat Sports. Journal of Sports Science, 2018.
5. Vail D. Muay Thai: Inventing Tradition for a National Symbol. SOJOURN, 2014.
6. Weinberg R., Gould D. Foundations of Sport and Exercise Psychology. Human Kinetics, 2019.

Єфімов Олександр Сергійович,
здобувач 1 курсу першого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергатий М. О.,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Службова діяльність працівників Національної поліції вимагає постійного удосконалення професійної підготовки для ефективної охорони правопорядку в Україні. Удосконалення спеціальної фізичної підготовленості працівників Національної поліції є важливою умовою підвищення якості подальшої професійної діяльності. Соціально-економічні та політичні реформи, що відбуваються в Україні, введення військового стану, істотно вплинули на традиційну систему фізичної підготовки працівників органів МВС України, яка була розрахована на високу фізичну підготовленість працівників. Але наукові дослідження доводять, що серед молоді призовного віку, які поступають на службу до органів правопорядку, спостерігаються випадки, коли рівень їх фізичної підготовленості не відповідає Державним стандартам, а крім того, до п'ятдесяти відсотків таких осіб мають відхилення у стані здоров'я [1].

Життєві обставини, які виникають у процесі виконання службових обов'язків працівників Національної поліції, обумовлені екстремальними ситуаціями сутичок з порушниками закону і вимагають досконалого володіння технікою рукопашного бою, сили, витривалості, швидкості оцінки обставин і ухвалення рішення, зібраності, тобто всебічної професійної підготовки і, зокрема, достатнього рівня спеціальної фізичної підготовки [2].

У цьому аспекті актуальним вбачається питання формування рухових навичок рукопашного бою у системі підготовки працівників Національної поліції, якому, на нашу думку, приділяється недостатньо уваги.

В основі навчання і вдосконалення техніки рухів лежать фізіологічні закономірності формування рухових навичок. Згідно з принципами спортивної педагогіки, А. В. Месь розділив процес формування рухових навичок на п'ять стадій:

1. Стадія створення первісного уявлення про рухову дію й установка на оволодіння нею.
2. Стадія утворення первісного уміння і відповідний їй стан первісного оволодіння дією.
3. Стадія становлення сформованого уміння.
4. Стадія становлення навички і відповідний їй етап закріплення рухової дії.
5. Стадія досягнення варіативності рухової навички [3].

Формування уявлень про рухові дії (перша стадія) здійснюється на основі використання різних видів наочності (натуральний показ, демонстрація плакатів, малюнків, кінограм, відеофільмів), а також словесних методів (розповідь, пояснення рухів), при цьому увагу акцентують на основних елементах техніки.

На другій стадії – формування уміння виконувати рухи, які формуються у загальному виді. Рухи виконують скуто, із зайвою м'язовою напругою, що пов'язано із широкою іррадіацією процесів збудження у нервових центрах. Контроль за рухами здійснюється за допомогою органів зору і слуху.

На третій стадії формується кінематична і динамічна структура рухів. Окремі фази рухової дії стабілізуються, контроль за деталями рухів здійснюється пропріорецепцією. При формуванні рухів увага приділяється руховій структурі, доцільному ритму, що досягається багаторазовим виконанням рухів у цілісній структурі.

На четвертій стадії провідна роль у автоматизації рухів належить руховій сенсорній системі. Це дозволяє переключити свідомість на вирішення основної рухової задачі – виконання необхідного технічного прийому для досягнення кінцевого необхідного результату.

На п'ятій стадії розвивається здатність застосовувати рухові навички в складних умовах двобою. Керування рухами на різних стадіях формування рухових навичок має свої специфічні особливості, які пов'язані з перерозподілом функцій сенсорних систем.

В основі методики підготовки працівників Національної поліції України до рукопашного бою лежить постійне застосовування нових рухових прийомів. Удосконалювати загальну спритність рекомендовано разом з вивченням різноманітних технічних та тактичних дій спортивної боротьби. Техніка рукопашного бою повинна забезпечувати необхідний запас рухових здібностей на всі випадки, які можуть трапитись під час проведення двобою.

Одним з найкращих засобів вдосконалення навичок рукопашного бою в обставинах, наближених до бойових, є колове тренування. Воно влаштоване таким чином, щоб застосовувалися всі види нападів, як озброєних, так і неозброєних нападників [4].

Для побудови колового тренування застосовують уже засвоєні прийоми. Кожний партнер працює в центрі кола, що дає можливість випробувати себе у двобоях з партнерами різного зросту, маси та різним рівнем технічної та фізичної підготовки. Цей метод сприяє розвитку технічного міркування та творчому застосуванню прийомів. При цьому виховують такі вольові якості, як воля до перемоги та психічна стійкість.

Іншим методом удосконалення техніки ведення рукопашної сутички є поточний метод. Сутність його полягає у використанні прийомів, які раніше вивчали потоком на встановленій відстані. Застосування цього методу дає можливість проводити заняття не тільки в обладнаних залах, а й на відкритій місцевості, в обмеженому просторі, додаючи фактор відволікання, що дозволяє творчо підходити до виконання службових завдань.

Деякі автори пропонують впроваджувати методику прийомів обеззброювання. При вивченні цих прийомів використовують спочатку навчальну, а потім – і бойову зброю; якщо зброя вогнепальна, то використовується вона без набоїв і з дотриманням правил безпеки. Холодну зброю використовують без чохлів. При використанні методу обеззброювання злочинця необхідно звернути увагу на той факт, що спочатку необхідно прибрати частину тіла, яка виступає, і тільки потім виконувати захват зброї, удар та сам прийом. При відпрацюванні цих прийомів необхідно контролювати зброю, щоб вона не перетинала вектор ураження працівника поліції. Ці заходи служать і психологічним загартуванням працівника та його звикання до зброї [5].

У різних ситуаціях працівник поліції при затриманні злочинця повинен включати додаткові технічні дії, якщо нападник перешкоджає проведенню основного прийому (укус ліктьового суглоба, удар ногою у підколінний згин, удар тичком в очі, шию тощо).

Різноманітність обставин, у яких доводиться виконувати службові обов'язки працівникам поліції, вимагають від них удосконалювати форми та методи своєї фізичної підготовленості, здійснювати заходи, які поліпшували б рівень їх спеціальної фізичної підготовки, що призведе до підвищення ефективності їх професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Завацький В. І. Фізіологічна характеристика рухів як цілеспрямованої поведінки людини : навчальний посібник. Луцьк, 2023. 82 с.
2. Закорко І. П. Спеціальна фізична підготовка : організаційно-методичні вказівки викладання курсу. Київ, 2021. 33 с.
3. Месь А. В. Вдосконалення координаційних здібностей співробітників поліції у процесі спеціальної фізичної підготовки : методичні рекомендації. Ірпінь 2001. 46 с.
4. Сергієнко Ю. П. Система спеціальної фізичної підготовки працівників Національної поліції : методичний посібник. Ірпінь, 2004. 49 с.
5. Спеціальна фізична підготовка : методичні рекомендації / А. І. Суббот, А. В. Месь, С. А. Антоненко, Ю. В. Корнеєв. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2001. 131 с.

Жила Таїсія Сергіївна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності АЗ Початкова освіта,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
Науковий керівник – **Замрозевич-Шадрина С. Р.,**
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
та освітніх інновацій,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Важливим завданням, яке розв'язує наша держава та яке набуло загальнодержавного значення, є піклування про зміцнення та збереження здоров'я громадян, що сприяє політичній стабільності та національній безпеці. Про це свідчать нормативно-правові документи, зокрема, Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Державна програма «Освіта. Україна XXI століття», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, «Базовий компонент дошкільної освіти» та інші офіційні документи.

Здоров'я – найбільша цінність і важлива ознака суспільного розвитку держави. На жаль, за останні роки показники рівня здоров'я дітей значно знизились. Тільки 15–20 % дітей народжуються здоровими, кожна третя дитина має функціональні відхилення, кожна п'ята – нервові розлади, а смертність удвічі перевищує народжуваність. Серед захворювань дітей дошкільного та молодшого шкільного віку переважають хвороби органів дихання, органів травлення, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, захворювання нервової системи тощо. У багатьох випадках причиною низького рівня здоров'я дітей є несвідоме ставлення до свого здоров'я, нерозуміння його значення для власного майбутнього [2]. Тому для гармонійного виховання необхідно дати учням початкових класів осмислене уявлення про здоров'я. Серед багатьох факторів, які незадовільно впливають на здоров'я, значне місце займає неправильне чи безвідповідальне ставлення громадян до власного здоров'я та здоров'я своїх дітей. Сформувати всебічно гармонійно розвинену особистість молодшого школяра неможливо без фізичного, морального та психічного здоров'я.

Особливою складовою державної політики в освітній галузі є формування здорового способу життя через заклади освіти та створення здоров'язбережувального освітнього середовища. Тому серед завдань сучасної початкової школи можемо виокремити: використання здоров'язбережувальних технологій навчання, дотримання режиму рухової активності, поєднання рухового та статичного навантаження, налагодження раціонального харчування, заміна авторитарного стилю спілкування на стиль співробітництва, створення комфортного навчального середовища, розуміння в учнів та їхніх батьків усвідомлення цінності здоров'я, пропагування культури здоров'я [3, с. 160]. Наші спостереження засвідчують, що в багатьох освітніх закладах педагоги не проводять ранкову зарядку, спостерігається зниження рухової активності, не виконуються гігієнічні настанови, учні не дотримуються режиму дня та правильного харчування.

Серед особливих завдань початкової школи, які стосуються формування здорового способу життя учнів початкових класів, можемо виокремити такі: формування системи знань про їхнє здоров'я та здоровий спосіб життя, формування свідомого ставлення до здоров'я, оздоровлення та профілактика захворювань, формування моральної культури, самопізнання, умінь і навичок фізичного та морального самовдосконалення, вміння використовувати отримані знання у повсякденному житті.

Здійснюючи зазначені завдання, учитель виконує такі функції:

- навчально-просвітницька – розширення світогляду, формування оздоровчо-гігієнічних знань;
- наукова – розширення знань про організм людини, його можливості й резерви, шкідливий та корисний вплив навколишнього середовища на організм учня;
- виховна – формування особистості школяра як представника здорової культури;

- соціальна – соціалізація учнів початкових класів у сучасному середовищі, вміння взаємодіяти з оточенням [1, с. 117].

Формування здорового способу життя в учнів початкових класів повинно відбуватися в комплексі оздоровчих заходів на всіх уроках, класних і позакласних заходах (ігри, бесіди, вікторини і спеціальні здоров'язбережувальні вправи). Послідовна та систематична робота з формування здорового способу життя школярів повинна проводитися впродовж усього навчання у школі.

Отже, формування здорового способу життя молодших школярів має велике значення, бо здоров'я окреслює якість їхнього подальшого життя, є важливою запорукою продуктивної творчості, праці та вдосконалення особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк О. Особливості роботи вчителя початкової школи із здоров'язбереження учнів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*. Київ : РВВ КГУ, 2020. Вип. 37, Ч. 2. С. 116–120.

2. Басюк А., Іщик А., Олійник Н. Технології здоров'язбереження у практиці навчання у початковій школі. *International scientific innovations in human life : collection of materials of the 7th International Scientific and Practical Conference (January 19–21, 2022)*. Manchester : Cognum Publishing House, 2022. Р. 360–367.

3. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя : навчальний посібник. Київ : Леся, 2013. 160 с.

Журавльова Наталія Юріївна,

науковий співробітник

лабораторії консультативної психології та психотерапії,

Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України,

м. Київ, Україна

ЕМОЦІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК АСПЕКТ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Українське суспільство мужньо продовжує героїчну боротьбу проти російської військової агресії, самовіддано виборює право своїх громадян на мирне життя, можливість кожного вільно будувати власний життєвий шлях, творити майбутнє. Разом з тим роки життя в умовах війни створюють певні ризики для психічного здоров'я співвітчизників, значна кількість яких переживає важкі втрати близьких, майна, стикається з невизначеністю власних перспектив. Випробування війною потребують від українців міцного гарту, психологічних ресурсів життєстійкості, стресостійкості, резильєнтності, фізичних і душевних сил, щоб протидіяти жайхтам війни, продовжувати жити, захищати країну, працювати, вчитися, знаходити точки опори власної стійкості, підтримувати близьких.

Орієнтація на здоровий спосіб життя в цих непростих умовах, на наш погляд, може слугувати стрижнем самоорганізації свого повсякдення, його структурування, проявом відповідальності за своє здоров'я і життєву продуктивність, а також засобом зниження відчуття загальної невизначеності через усвідомлення зовнішньої і внутрішньої реальності, тих обставин і явищ, на які особистість може впливати.

Під здоровим способом життя (ЗСЖ) розуміється спосіб життя людини, спрямований на зміцнення здоров'я, профілактику захворювань, покращення самопочуття та підвищення якості життя. Основні складники ЗСЖ включають: раціональне харчування, фізичну активність, відмову від шкідливих звичок (вживання алкоголю, тютюну, наркотиків), повноцінний відпочинок, дотримання режиму сну, ментальну гігієну як піклування про ментальне здоров'я, психічне та психологічне благополуччя [1; 3 та ін.].

Розглянемо докладніше поняття «психічне (ментальне) здоров'я». Так, за визначенням ВООЗ, психічне здоров'я – це стан добробуту, в якому людина здатна реалізовувати свій потенціал, долати щоденні стреси, ефективно й плідно працювати та робити внесок у життя своєї спільноти. Базові складники психічного (ментального) здоров'я визначаються через певні характеристики та здібності. Ментально здорова людина: розуміє свої емоційні стани і може ними керувати; здатна будувати стосунки з іншими; відкрита до навчання та розвитку; позитивно ставиться до себе; ухвалює незалежні рішення; вміє пристосовуватися до нових умов життя; може активно долати поточні виклики; отримує задоволення від життя [5; 7 та ін.].

З наведених визначень психічного здоров'я як складника ЗСЖ ми бачимо важливість для людини навичок розуміння своїх емоцій та керування ними, розуміння ролі таких ресурсів, як стресостійкість, вміння адекватно взаємодіяти з оточенням, позитивно ставитися до себе та життя взагалі, що є також аспектами такого поняття, як емоційна саморегуляція особистості. Тому, на наш погляд, емоційну саморегуляцію можна впевнено розглядати як вагомий аспект ЗСЖ, увага до якого вкрай важлива як для молоді (бо у юнацькому віці формуються базові життєві навички, що впливатимуть на якість буття людини надалі), так і для дорослого населення (для поліпшення якості свого життя, підтримки гармонійного простору навколо себе через особисту емоційну врегульованість, поширення культурної норми екологічного прояву своїх емоцій, позитивного прикладу для молодшого покоління щодо керування власним психоемоційним станом).

Поняття емоційної саморегуляції в сучасних психологічних дослідженнях розглядають як вітчизняні (Т. Титаренко, Н. Пов'якель, Л. Сохань, С. Максименко, В. Панок та ін.), так і зарубіжні дослідники (Дж. Гросс, А. Бандура, А. Бек, Д. Гоулман, А. Елліс та ін.).

Саморегуляція – це здатність людини розпізнавати власні емоції, почуття, розуміти причини їх виникнення та вплив на поведінку; свідомо керувати своїми емоціями, психічним станом у власній життєдіяльності та через це уникати імпульсивних дій чи негативних наслідків; підтримувати адекватну взаємодію з оточенням, регулювати стресове навантаження, зберігати ментальне здоров'я загалом [2; 4]. Емоційна регуляція – це процес моніторингу, оцінки та зміни емоційних реакцій, який допомагає людині залишатися внутрішньо збалансованою та ефективною у складних ситуаціях [8 та ін.]. Її вважають внутрішнім психологічним ресурсом, що сприяє збереженню психічної рівноваги та є складником таких особистісних ресурсів, як стресостійкість, резильєнтність і життєстійкість [5; 6 та ін.]. Емоційна саморегуляція включає ініціювання, гальмування або модулювання власного стану, що сприяє залежно від конкретної життєвої ситуації або зменшенню емоційної напруги або, навпаки, мобілізації ресурсів організму. Н. Лебедєва підкреслює, що емоційна регуляція не означає «завжди бути спокійним» – це здатність проживати сильні емоції без втрати внутрішньої опори та без шкоди для себе й інших. Вміння керувати емоціями дозволяє зменшувати рівень напруження та тривожності, корегувати власний стан, настрій та поведінку, досягати врівноваженості та гармонії як з самим собою, так з оточенням.

Автори А. Яцишина та Г. Кисельов, узагальнюючи дослідження зарубіжних вчених, визначають поняття емоційної регуляції «як процес, за допомогою якого індивід впливає на власні емоційні переживання – на їх виникнення, тривалість, інтенсивність та способи вираження» та виокремлює основні функції емоційної регуляції в адаптації до соціального середовища: адаптаційну (сприяє збереженню внутрішньої рівноваги в умовах стресу); мотиваційну (регулює поведінкові реакції); комунікативну (забезпечує розуміння та вираження емоцій у взаємодії з іншими) [цит. за 8, с. 265].

Розглянемо наявні методи емоційної саморегуляції. Науковці виокремлюють наступні найбільш поширені групи засобів емоційної саморегуляції, які можуть бути застосовані окремо чи в різних сполученнях: дихальні техніки (антистресове дихання та ін.); керування м'язовим тонусом (релаксація, аутогенне тренування, прогресивна м'язова релаксація по Джекобсону та ін.); фізична активність (спорт, танці та ін.); способи, пов'язані із впливом слова (самонакази, самопрограмування, самосхвалення, самозаохочення, когнітивне переосмислення та ін.); використання образів (візуалізація ресурсних образів та ін.); усвідомленість (майндфулнес); арттерапія, творчість та ін. [5; 6; 8 та ін.].

Визначення методів у вирішенні завдань піклування про свій психоемоційний стан, допомога в оволодінні засобами збереження та покращення власного ментального здоров'я, психоосвіта громадян щодо важливості усвідомлення своїх емоцій та розвитку вмінь керувати ними тощо – все це можна розглядати як стратегію підтримки та поширення культури здорового способу життя українців, адекватною відповіддю викликам, спричиненим воєнними подіями в країні.

Таким чином, розвинута емоційна саморегуляція у сучасній психології вбачається вагомим складником психічного здоров'я і добробуту людини, важливою умовою її адаптації у соціальному середовищі, базовим ресурсом життєстійкості, стресостійкості, продуктивної життєдіяльності, дієвим аспектом здорового способу життя людини, у певному сенсі умовою, засобом і критерієм ЗСЖ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниленко Н. В., Батир Р. Ю. Здоровий спосіб життя та засоби його формування. *Грааль науки*. 2021. № 4. С. 502–510. DOI: 10.36074/grail-of-science.07.05.2021.093.

2. Емоційна саморегуляція. *Електронний багатомовний термінологічний словник*. URL: <https://emtd.ztu.edu.ua/view/word-14786/0> (дата звернення: 17.04.26).
3. Здоровий спосіб життя в умовах війни: соціально-психологічний підхід : монографія / за ред. М. С. Дворник. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2025. 240 с.
4. Поліщук С. А. Діагностика сформованості емоційної саморегуляції людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2021. Вип. 1. С. 118–124. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-1-16>.
5. Психотехнології допомоги вимушено переміщеним особам у подоланні психотравмивного впливу воєнного та поствоєнного часу : методичний посібник / за ред. Я. М. Омельченко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2025. 329 с.
6. Розвиток компетентностей, пов'язаних із збереженням і зміцненням психічного здоров'я, безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях. Методичні рекомендації / за ред. Я. М. Омельченко, Ж. В. Таланової. Київ, 2024. 37 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-42-7>.
7. Що таке ментальне здоров'я та як про нього дбати? *Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці*. 2023. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/shcho-take-mentalne-zdorov-ia-ta-iak-pro-noho-dbaty/> (дата звернення: 26.04.26).
8. Яцишина А. М., Кисельов Г. Р. Емоційна регуляція як чинник подолання конфліктності в підлітковому віці. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 4. С. 264–267. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2025-4.44>.

Івашевич Володимир В'ячеславович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А7 Фізична культура та спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна.
Науковий керівник – **Соколовська І. А.**,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури та спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ

Кожен футболіст наділений особливим прагненням, особливим характером і якостями, що повинні глибоко вивчатися з метою найбільш ефективного підходу до індивідуальної підготовки гравця. Футболіст за своєю природою обдарований, він прагне змагатися, намагаючись у своїй справі мати вигляд яскравіший за інших. Це прагнення і породжує процес розвитку. Не знати особливостей індивідуальної підготовки у футболі – головний недолік нашої сучасної системи тренувань. Систематична індивідуальна робота ведеться тільки з воротарями. З гравцями інших амплуа вона проводиться недостатньо, оскільки багато тренерів, узявши курс на універсальну підготовку гравців, намагаються навчити їх правильно грати однаково сильно і в атаці, і в обороні, на будь-якій позиції, в будь-якому ігровому епізоді, в будь-якій ситуації [3]. Індивідуальна підготовка футболіста – це технічні, тактичні, фізичні і психологічні навички, засвоєні конкретним футболістом в результаті його навчання футболу.

Державна навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності не відображає ефективного педагогічного процесу, під час якого за участі окремих гравців, групи гравців або всієї команди майстерність удосконалюється індивідуальним методом. Це означає, що кожен гравець або декілька гравців, що мають схожі недоліки або переваги, вирішують індивідуальні завдання різними засобами. Індивідуальне тренування – це тренування за індивідуальним планом, виконання індивідуальних завдань. Вона може здійснюватись у командних, групових та індивідуальних заняттях. Індивідуальні тренування можуть бути двох видів: індивідуальними, що проводяться під керівництвом тренера і самостійними [2]. Для юних футболістів 14-15 річного віку об'єм індивідуального тренування повинен бути не менше ніж 30-35 % від загального бюджету тренувального часу, а самостійної – 15-29 %.

Під час індивідуального тренування вирішуються наступні завдання:

1. Розвиваються кращі якості гравця з урахуванням його індивідуальних особливостей виконання технічних прийомів без порушення структури руху.
2. Виправляються недоліки у фізичній, технічній і техніко-тактичній підготовленості.
3. Розвивається творча ініціатива.
4. Вдосконалюються техніко-тактичні дії, що відповідають ігровому профілю юного футболіста.
5. Гравцю надається допомога у засвоєнні спеціальних прийомів, які необхідні при виконанні функцій, доручених йому в команді.
6. Підвищується надійність виконання техніко-тактичних дій.
7. Вдосконалюються усі рухові якості до оптимального рівня.
8. Відновлюються втрачені якості і навички після травм та інших вимушених перерв у тренуваннях.

Під час самостійних тренувань розвивається творча ініціатива. Футболісти знаходять нові нюанси виконання технічних прийомів відповідно до їхніх особливостей, вчать і на свій лад переробляють нові технічні прийоми, побачені ними у гравців більш високої кваліфікації. Під час самостійного тренування розвивається тактичне (ігрове) мислення. Гравець, вивчаючи один або інший прийом, думає, як краще його використати, коли застосувати. Підвищується індивідуальна тактична майстерність [2]. У теорії і методиці спортивного тренування загальноприйнятим є положення про те, що визначальну роль у підготовці юних спортсменів відіграє, власне, навчання. Але тренування як зовнішня причина діє через внутрішні умови, без врахування яких її вплив буде недостатньо ефективним. До внутрішніх умов, що впливають на тренувальний ефект, належать індивідуальні особливості спортсмена. Це зумовлює необхідність організації навчально-тренувального процесу юних футболістів на основі врахування морфологічних і психофізіологічних особливостей, а також індивідуальних відмінностей у фізичній, технічній, тактичній і психологічній підготовленості.

Тобто тренер у роботі з юними футболістами повинен враховувати індивідуальні особливості кожного гравця. Дуже часто ті вправи, які необхідні одному гравцю, зовсім непридатні для іншого. Геть безперспективно витрачати масу дорогоцінного часу на вправи, які не впливають належним чином на м'язи, що працюють під час гри у футбол, якщо навіть вони сприяють відомому зростанню фізичної підготовки футболіста. Тому на практиці слід концентрувати свою увагу на таких методиках тренування, які сприяють покращенню функціонального стану футболіста й одночасно покращують у гравця рухові здібності. Тому одним із векторів цього напрямку повинен бути застосований принцип постійних зустрічей із м'ячем при виконанні ігрових завдань і безпосередньо гри [4].

За самою своєю природою гра ненав'язливо нашоухує її учасників глибше і повніше використовувати свої знання, уміння і навички у погоджувальних діях з товаришами по команді, розвиває увагу, оперативне мислення, почуття колективізму, відповідальності, взаємодопомоги та багато інших важливих якостей [1].

Висновки. Вважаємо, що у світлі індивідуалізації і самостійності юних футболістів, дієвим засобом підвищення ефективності футбольної підготовки будуть ігрові вправи й ігри, де кожна дитина може обрати такий режим рухової активності, виконавши необхідний об'єм з належною інтенсивністю, природно чергуючи паузи відпочинку, який відповідатиме її функціональним і психічним можливостям, манері гри, задоволенню від своєї діяльності, а отже, і подальшому витoku активності. Зв'язок індивідуалізації і самостійності навчально-тренувального процесу юних футболістів з їх особистісною активністю розглядається перспективним напрямком подальшої роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віхров К. Основи методики навчання й тренування юних футболістів. *Фізичне виховання в школі*. 2007. № 2. С. 10–13.
2. Воронова В. Планування навчально-тренувального процесу у футболі на етапі спортивної спеціалізації (14–15 років). *Футбол-профі*. 2007. № 7–8. С. 35–41.
3. Артим'юк Н. Засоби тренування у підготовці футболістів на етапі початкової підготовки. *Фізична культура. Спорт та фізична реабілітація в сучасному суспільстві* : зб. наук. праць III Всеукр. студ. наук.-практ. конф. Вінниця, 2010. С. 5–8.
4. Дулібський А. В., Яценко А. Г., Ніколаєнко В. В. Спортивний відбір у футболі. Київ, 2003. 135 с.
5. Ніколаєнко В. Багаторічна підготовка молодих футболістів. Шлях до успіху : навч.-метод. посібник. Київ : Саміт-книга, 2015. 360 с.

РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ШКІЛЬНОГО УКРИТТЯ

Сучасні умови функціонування закладів освіти зумовлюють необхідність організації освітнього процесу в безпечному середовищі, зокрема, в умовах шкільних укриттів. Це вимагає переосмислення підходів до проведення уроків фізичної культури та пошуку ефективних засобів забезпечення рухової активності здобувачів освіти. Можливості для організації повноцінної рухової діяльності на уроці фізичної культури в шкільному укритті суттєво звужені через обмеженість простору, відсутність можливості використання стандартного спортивного обладнання та необхідність дотримання правил безпеки. У таких умовах особливо актуальним є використання простого, легкого та безпечного інвентарю для розвитку координаційних здібностей учнів – паперових кульок.

Координаційні здібності є важливою складовою фізичної підготовленості здобувачів освіти, оскільки забезпечують точність, узгодженість і своєчасність рухів, сприяють успішному оволодінню новими руховими діями та підвищують загальну рухову активність. Координаційні здібності людини – це сукупність рухових можливостей, що дозволяють швидко та точно освоювати нові рухи, а також адекватно перебудовувати їх при несподіваних змінах ситуації. У літературі їх описують як здатність узгоджувати роботу різних м'язових груп для доцільного вирішення складних рухових завдань [1 2].

Паперові кульки є доступним нетрадиційним інвентарем, який можна швидко виготовити з підручних матеріалів без додаткових витрат. Вони мають невелику вагу та м'яку структуру, що значно знижує ризик травмування під час виконання рухових завдань у замкненому просторі, й це не заважає освітньому процесу інших здобувачів освіти. Завдяки цьому їх використання відповідає вимогам безпеки під час проведення уроків фізичної культури у шкільному укритті.

Крім того, виконання вправ і рухових ігор із паперовими кульками сприяє розвитку координації, швидкості реакції, спритності, точності рухів та уваги. Такі завдання урізноманітнюють уроки фізичної культури, підтримують інтерес учнів до рухової активності та сприяють емоційному розвантаженню. Це дозволяє організувати рухову діяльність навіть у ситуаціях, коли спортивний інвентар відсутній або його використання обмежене.

Пропоную добірку рухових завдань з двома паперовими кульками для розвитку координації на уроках фізичної культури у 5, 8 класах у шкільному укритті: 1. Тримати кульки в руках, стоячи на лівій нозі. Правою рукою перекинути кульку під витягнутою лівою рукою, зловити її правою рукою, як на рисунках 1-3. Те саме виконати лівою рукою, стоячи на правій нозі.

Рис. 1-3. Перекидання кульки під рукою.

2. Тримати кульки в руках, стоячи на лівій нозі. Підкинути їх вгору, зробити оплеск долонями, зловити (рис. 4-7). Те саме виконати, стоячи на правій нозі.

Рис. 4-7. Підкидання кульок з оплеском у долоні.

3. Підкинути кульки вгору, спіймати їх, схрестивши руки (рис. 8-10).

Рис. 8-10. Підкидання кульок вгору і ловіння їх схрещеними руками.

4. Схрестити витягнуті вперед руки. Відпустити кульку з правої руки і зловити її під лівою рукою (рис. 11-13). Те саме виконати лівою рукою.

Рис. 11-13. Перекидання кульки зверху.

5. Підкинути кульки вгору, зловити їх закритими долонями (рис. 14-17).

Рис. 14-17. Підкидання кульок і ловіння їх закритими долонями.

6. Підкинути кульку лівою рукою, передати кульку з правої руки в ліву, зловити підкинуту кульку правою рукою (рис. 18-21). Те саме виконати правою рукою.

Рис. 18-21. Перекидання однієї кульки з одночасним перекладанням іншої в руку.

Отже, використання паперових кульок на уроках фізичної культури в шкільному укрітті є актуальним, оскільки поєднує безпечність, доступність і педагогічну ефективність, забезпечуючи можливість розвивати координаційні здібності здобувачів освіти, підтримувати необхідний рівень рухової активності учнів, навіть в умовах обмеженого простору. Таким чином, запропонований підхід є доцільним і практично значущим для використання в освітньому процесі в умовах шкільного укріття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колумбет О. М. Розвиток координаційних здібностей молоді : монографія. Київ : Освіта України, 2014. 420 с. URL: <https://surl.ln/tezgen> (дата звернення: 09.04.2026).
2. Теорія і методика фізичного виховання. Загальні основи теорії та методики фізичного виховання: підручник : у 2-х т. / за ред. Т. Ю. Круцевич. Київ : Олімпійська література, 2012. Т. 1. 391 с.

Коллегаєв Михайло Юрійович,
доцент, к. пед. н., доцент кафедри ФКС ХННРА,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ХАЙКІНГ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ МАСОВОГО АКТИВНОГО ВІДПОЧИНКУ ТА СПОРТУ В ЄВРОПІ І США

Хайкінг (hiking) – це вид активного відпочинку, який полягає в піших прогулянках природними маршрутами. Зазвичай це піші прогулянки підготовленими, маркованими стежками на природі (у горах, лісах), які часто займають від кількох годин до одного дня [9]. Це доступний вид активного відпочинку на природі, що поєднує фізичну активність із насолодою мальовничими краєвидами.

У європейській практиці піших подорожей хайкінг є найпопулярнішою та найпоширенішою формою активного відпочинку. Густа мережа маркованих стежок різного рівня – від місцевих до міжнародних європейських – дозволяє планувати та комфортно проходити маршрути доступної складності та тривалості. Тому цілком закономірно, що Європейська федерація пішохідного туризму має назву «European Hiking Federation» [5]. Варто зазначити, що хайкінг не є єдиною формою піших подорожей як у Європі, так і, наприклад, у США, де піші прогулянки та походи також є популярним видом відпочинку та подорожей.

У парадигмі пішохідного туризму, прийнятої в Україні та інших країнах пострадянського простору, терміни «Хайкінг» (hiking), «Трекінг» (trekking) або «Бекпекінг» (backpacking) не мають чіткого розмежування і часто трактуються неоднозначно через спроби їх опису в поняттях спортивного похідного туризму [6]. Тому надалі ми будемо використовувати термін «Хайкінг» у розширеному розумінні піших подорожей різної тривалості та протяжності, технічної та фізичної складності по маркованих стежках із відносно легкими рюкзаками. Ми вважаємо, що саме в такому трактуванні термін «Хайкінг» найбільше відповідає європейським та американським поняттям про пішохідний туризм.

Аналіз організації мережі європейських піших маршрутів показав, що у Європі склалася багаторівнева система європейських стежок. Вищий рівень – система міжнародних стежок великої протяжності (E-Paths). Загалом до цієї мережі входить 12 маршрутів загальною довжиною понад 55 000 км, які позначаються літерою «Е». Це маршрути великої відстані (від 1500 до 12000 км), які з'єднують національні та регіональні пішохідні маршрути та забезпечують міжкультурний досвід через кордони. E-Paths – це європейські маршрути на довгі відстані, які з'єднують країни від мису Нордкап до Криту та від Атлантичного океану до Карпат і Чорного моря. Є 12 шляхів, що носять назви від E1 до E12 [1]. Проектуванням, облаштуванням та підтримкою стежок E-Path і Short E-path займається Європейська федерація пішого туризму (ERA).

Другий рівень – національні та регіональні стежки (від 50 до 1000 км), які мають маркування GR (смуги біло-червоного кольору). Розвитком та підтримкою національних та регіональних стібок GR займаються національні та регіональні федерації пішого та гірського туризму [3].

Третій рівень – локальні (від 10 до 50 км) та місцеві стежки (до 10 км) мають маркування PR (смуги біло-жовтого кольору) та SL (смуги біло-зеленого кольору) [3]. Локальними та місцевими стібками PR та SL займаються місцеві клуби любителів пішого та гірського туризму та альпінізму. До цього рівня можна зарахувати особливо привабливі та окремо рекламовані ERA, короткі сегменти стежок E-Paths – маршрути Short E-path [2].

Усі стежки E-Path та Short E-path, GR, PR та SL підтримуються різними мобільними додатками та GPS-треками, зручними для планування та проходження маршрутів.

Усі перелічені рівні мережі європейських стежок орієнтовані на надання доступних та зручних умов для організації або самоорганізації активного відпочинку та піших подорожей різноманітної тривалості та складності на будь-яких ділянках стежок, що цікавлять. Загалом, у контексті фізичної активності ми можемо позиціонувати цільову спрямованість коротких стежок (Short E-path, PR, SL та окремих сегментів «довгих» стежок) на масову та доступну фізичну рекреацію (активний відпочинок), а протяжних стежок (E-path та GR) – на поєднання спортивної діяльності та фізичної рекреації (пішохідний туризм). Ми повинні також враховувати, що частка національних парків або інших природоохоронних

територій, якими проходять європейські стежки, невелика, на відміну від американських стежок, тому термін «екологічна стежка» застосовується до європейських стежок лише в обмеженому сенсі.

Окремим сегментом європейських піших маршрутів є система паломницьких маршрутів, найзнаменітшим і найпопулярнішим з яких є Шлях Святого Якова або Каміно (ісп. Camino de Santiago), який включає в себе понад 15 офіційних маршрутів протяжністю від 100 км до понад 1000 км та значну кількість маршрутів, що потребують інфраструктурного забезпечення і поки що не пройшли сертифікацію. Більшість маршрутів Каміно проходить територією Іспанії, а також сусідніх країн: Португалії та Франції. Щорічно понад півмільйона паломників отримують офіційні сертифікати про проходження Каміно, при цьому загальна кількість подорожувальників різними ділянками Каміно перевищує 2 мільйони осіб [8].

Необхідно відзначити, що маршрути Каміно прокладені історичними середньовічними паломницькими шляхами, при цьому значна частина маршрутів проходить через сільськогосподарські або індустріальні території, вздовж автомобільних доріг і через безліч населених пунктів, тому вони не можуть позиціонуватися як екологічні стежки.

На відміну від Європи, система піших маршрутів у Північній Америці побудована на подорожі екологічними стежками. Величезні території національних парків площею від сотень до 53 тисяч кв. км та ареали «дикої» природи у США дозволили створити цілу систему стежок великої протяжності, найпопулярнішими з яких є: Аппалачська стежка (3500 км), Маршрут Тихоокеанського хребта (4279 км) та Континентальна вододільна стежка (5000 км). Щорічна відвідуваність цих стежок становить сотні тисяч туристів, а відвідуваність Аппалачської стежки перевищує 2 млн осіб [4]. Подібна система національних стежок великої протяжності створена в Канаді, Австралії та країнах Південної Америки.

На сьогодні система національних стежок США складається з 4 типів стежок великої протяжності: Національні мальовничі стежки (11 стежок); Національні рекреаційні стежки (19 стежок); Національні сполучні стежки (2 стежки) та Національні історичні стежки (21 стежки). Крім того, функціонує понад 1000 рекреаційних (коротких) стежок. Загальна їхня протяжність налічує понад 80 тисяч кілометрів [7].

Особливістю американських стежок є більша орієнтація мандрівників на протяжні маршрути, ніж у Європі. Як правило, великі національні маршрути проходять на віддалі від населених пунктів і логістично пов'язані з «цивілізацією» в точках (кемпінгах), відокремлених один від одного 4-6 днями пішого маршруту стежкою з наметом. Таким чином, ця дистанція зазвичай є мінімальною при плануванні «коротких» маршрутів національними стежками. Загалом, такі подорожі національними стежками у парадигмі спортивного туризму можуть відповідати походам 1-3 категорії складності, залежно від складності та протяжності, та переходять із зони фізичної рекреації у спорт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Е-стежки – це європейські пішохідні стежки. *Європейська федерація пішого туризму (ERA)*. URL: <https://www.era-ewv-ferp.org/uk/e-paths/>.
2. Короткі Е-маршрути – найкращі пішохідні маршрути Європи, що стали доступними всім. *Європейська федерація пішого туризму (ERA)*. URL: <https://www.era-ewv-ferp.org/ru/short-e-paths-europes-great-hiking-routes-made-accessible/>.
3. Маркування маршрутів GR®, PR® та SL®. *FEDME*. URL: <https://misendafedme.es/las-marcas-gr-pr-y-sl/>.
4. Пономаренко А. В. Аппалачська стежка США. Найстаріший пішохідний маршрут у світі. URL: <https://urusovdiscovery.com/2019/04/21/>.
5. Початок нової ЕРІ: Європейська асоціація любителів пішого туризму стає Європейською федерацією пішого туризму (ERA). URL: <https://era-ewv-ferp.org/uk/a-new-era-begins-european-ramblers-association-becomes-european-hiking-federation>.
6. Похід, хайкінг та трекінг: що це таке і в чому різниця? *Колекція пригод*. URL: <https://alp.com.ua/ru/pokhid-khaikinh-ta-trekinh-shcho-tse-take-i-v-chomu-riznytsia-blog/?srsId=AfmBOooBrfHteZ5MP5yaoGC9HIGyTSQ4vcO9iuQDsfb368ueuzyljzX0>
7. Система національних стежок США. *Вікіпедія*. URL: [https://ua.wikipedia.org/wiki/ Система_ національних_стежок_США](https://ua.wikipedia.org/wiki/Система_національних_стежок_США).
8. Статистика паломників на Шляху Святого Якова. *Editorial Buen Camino*. URL: <https://www.editorialbuencamino.com/estadistica-peregrinos-del-camino-de-santiago/>.
9. Czym różni się hiking od trekkingu: kompletny przewodnik po wyborze idealnej trasy. URL: <https://www.visittrentino.info/pl/artykuly/trekking-w-trentino/roznica-pomiedzy-hiking-i-trekking>.

Кочубей Любов Миколаївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня освіти
спеціальності С4 Психологія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Жиляк Н. В.**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ РОЗЛАДІВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ДІВЧАТ

Сьогодні, в еру поширення соціальних мереж, серед підлітків підвищується увага до тіла, що сприяє його подальшій комерціалізації та розвитку «стандартів краси». Ці «стандарты» активно негативно впливають на самосприйняття зовнішності й тіла підлітками, що поширює розлади харчової поведінки серед них. Розлади харчової поведінки формуються зазвичай у підлітковому віці й можуть призвести до критичної втрати здоров'я та навіть смерті, оскільки вони мають найвищий рівень смертності серед психічних розладів. Так, за дослідженням Хосе Франсіско Лопес-Гіля та ін. «Глобальна поширеність розладів харчової поведінки серед дітей та підлітків», поширеність розладів харчової поведінки (РХП) у підлітків невинно зростає, оскільки з 63 181 опитаних підлітків близько 22 % повідомляють про наявність симптомів розладів харчової поведінки, а частка опитаних дівчат з наявними симптомами РХП – 30 % [3]. Тому варто дослідити, як здоровий спосіб життя може попередити розвиток РХП у дівчат.

Найперше потрібно виділити чинники ризиків розвитку РХП серед дівчат, щоб розуміти, як можна ввести здоровий спосіб життя для мінімізації ризиків. Тому виділяємо такі фактори ризику РХП:

- біологічні (спадковість таких розладів, схильність до надмірної ваги, генетичні та ін. хвороби, гормональні збої тощо);
- психологічні (низька самооцінка, депресія, тривожність, перфекціонізм, емоційний наслідок травматичних подій);
- соціальні («стандарты краси», професійні потреби, булінг з боку сім'ї, друзів, колег тощо).

Під тиском цих чинників дівчата шукають вирішення проблеми зайвої ваги, таке як сидіння на дієтах, швидке схуднення (5, 7 або 9 днів), виснаження організму сильним фізичним навантаженням. Подібні шкідливі дії не допомагають покращити стан тіла, а лише призводять до переїдань, погіршення стану та збільшення ваги, що призводить до розвитку розладу харчової поведінки у підлітків. Дівчата від страху набрати вагу починають шукати ще швидші та більш небезпечні способи схуднення (використання способів «очищення організму», часткова або повна відмова від їжі, вживання нехарчових продуктів та нездорова одержимість тренуваннями), що свідчить про вже наявний розлад харчової поведінки у дівчини.

Й задля профілактики та мінімізації РХП у дівчат можливо застосовувати ведення здорового способу життя. Здоровий спосіб життя – це дії, спрямовані на підтримку здоров'я та уникнення захворювань, тому ми вважаємо, що він може знизити ризик РХП через декілька взаємопов'язаних механізмів.

По-перше, дотримання збалансованого та регулярного харчування відіграє вирішальну роль у збереженні як фізичного, так і психологічного здоров'я. Збалансований прийом їжі в один і той самий час протягом дня допомагає регулювати обмін речовин, стабілізувати рівень цукру в крові та забезпечувати організм поживними речовинами, необхідними для його ефективного функціонування. Такий режим також запобігає раптовим коливанням ваги, які можуть виникати через нерегулярні харчові звички або суворі дієти. Крім того, уникнення голодування або пропускання прийомів їжі значно зменшує ймовірність епізодів переїдання, оскільки тривалий голод часто призводить до сильного бажання їсти та втрати контролю над споживанням їжі. Саме такий підхід сприяє довгостроковому добробуту та формує більш позитивне ставлення до їжі у дівчат з симптомами РХП.

По-друге, достатня адекватна фізична активність для дівчат має численні переваги, що виходять за межі зовнішнього вигляду чи контролю ваги. Регулярні фізичні вправи покращують загальне самопочуття завдяки виділенню ендорфінів, які піднімають настрій і зменшують відчуття стресу чи тривоги. Це також сприяє підвищенню самооцінки, оскільки люди часто почуваються сильнішими, здоровішими та впевненішими, коли ведуть активний спосіб життя. Зокрема, для дівчат фізична активність може допомогти підтримувати вагу на здоровому та стабільному рівні, покращити фізичну форму та зміцнити серцево-судинну та м'язову системи. Найголовніше, що фізичні вправи заохочують цінувати тіло за його можливості, а не за зовнішній вигляд, що стримує нищівне бажання схуднути за будь-яку ціну.

По-третє, підтримка сім'ї та позитивне оточення відіграють важливу роль у формуванні здорового почуття власної гідності та позитивного ставлення до свого тіла. Дівчата, які зростають у сім'ях, де демонструють здорові харчові звички, де трапези проходять у спокійній атмосфері, а їжа не асоціюється з почуттям провини чи покаранням, частіше формують збалансоване ставлення до харчування. Емоційна підтримка з боку членів сім'ї також допомагає розвинути стійкість до соціального тиску, пов'язаного з нереалістичними стандартами краси. Коли дівчата отримують заохочення за свої таланти, характер та досягнення, а не лише за зовнішність, вони рідше ототожнюють свою самооцінку з цифрою на вагах. Як результат, така підтримка може слугувати потужним захисним фактором від розладів харчової поведінки.

У сукупності ці механізми зменшують бажання вдаватися до небезпечних шляхів вирішення проблеми ваги та тіла, а отже, знижують ризик появи клінічно виражених РХП у дівчат.

Для заохочення дівчат до здорового способу життя варто застосовувати комплексний підхід, використовуючи не лише навчальні заклади, а й сім'ю, громадські організації та мережу Інтернет.

Навчальні заклади можуть заохочувати дівчат до ведення здорового способу життя під час навчального процесу. Наприклад, введення курсу медіаграмотності й позитивного сприйняття тіла, уроки зі здорового харчування, уроки фізичної культури, які вчать займатися спортом у задоволення, інтегровані у навчальний процес. Огляд рандомізованих досліджень показав, що програми з медіаграмотності та когнітивно-дисонансні тренінги дають зменшення рівня ризиків розвитку симптомів РХП одразу після курсу. Однак їх ефект не зберігається довгостроково, тому потрібне повторення регулярних тренінгів та застосування психологічних практик [1].

Залучення сім'ї та друзів до процесу ведення здорового способу життя є вкрай важливим для дівчат, оскільки це мінімізує ризики повернення до шкідливих звичок. Так, дівчата із сім'єю і друзями мають можливість відвідувати тренінги з нутриціології, консультації психолога, спортивні гуртки, спільні тренування чи активне проведення часу. Ключовим є створення позитивної атмосфери в житті дівчини під час прийому їжі, тренувань, активностей та уникнення розмов про вагу, що покращує моральний та фізичний стан. Спільний здоровий підхід до харчування, звичок та спорту також знижує вразливість дівчат до РХП.

Громадські та масові заходи також відіграють важливу роль у запобіганні незадоволенню своїм тілом та розладам харчової поведінки, оскільки вони ставлять під сумнів шкідливі соціальні норми та сприяють формуванню здорового ставлення до зовнішності. Інформаційно-просвітницькі кампанії можуть спонукати дівчат цінувати себе не лише за зовнішніми ознаками та визнавати різноманітність тілесних типів. Наприклад, канадська кампанія «Love Our Bodies, Love Ourselves!» (2020–2024), організована громадською організацією PEDAW у Британській Колумбії, проводить щорічні інформаційні заходи та надає онлайн-ресурси, спрямовані на формування здорового уявлення про тіло та зміцнення самооцінки серед підлітків [5]. Подібні конкурси, семінари та програми, організовані неурядовими організаціями, часто сприяють прийняттю різних форм і розмірів тіла. Такі ініціативи підсилюють позитивні соціальні повідомлення, зменшують стигматизацію та допомагають створювати мережі підтримки, до яких залучаються люди, що пережили розлади харчової поведінки, шкільні психологи, освітяни та медіакритики.

Цифрові заходи є ще одним перспективним підходом до профілактики РХП та підтримки здорового способу життя, особливо для дівчат, які проводять багато часу в Інтернеті. Ці програми можуть включати освітні курси в Інтернеті, мобільні додатки, чат-боти для підтримки психічного та фізичного здоров'я та модераторські спільноти в соціальних мережах. Попередні дослідження свідчать, що участь в онлайн-програмах може розширити знання підлітків про здоровий спосіб життя, покращити емоційну самосвідомість та зміцнити самооцінку. Наприклад, додатки з ведення здорового способу життя часто використовують інтерактивні вправи, домашні завдання, інструменти саморефлексії та освітні ігри, щоб

зробити його більш цікавим та доступним. Хоча на сьогодні дані щодо довгострокової ефективності цифрових програм щодо здорового способу життя є обмеженими, вони мають значні переваги, такі як зручність, анонімність, доступність за ціною та можливість охопити велику кількість дівчат, які в іншому випадку, можливо, не звернулися б по допомогу.

Отже, розлади харчової поведінки серед дівчат є серйозною сучасною проблемою, поширення якої посилюється впливом соціальних мереж, нереалістичних стандартів краси та психологічних труднощів. Тому здоровий спосіб життя може стати дієвим засобом профілактики РХП завдяки формуванню збалансованого харчування, адекватної фізичної активності, позитивного ставлення до власного тіла та підтримки з боку близького оточення. Ефективне запобігання цим розладам потребує комплексної взаємодії навчальних закладів, сім'ї, громадських організацій і цифрового середовища. Особливу увагу слід приділяти розвитку медіаграмотності, підвищенню самооцінки дівчат і створенню безпечного простору без стигматизації зовнішності. Саме комплексний підхід до популяризації здорового способу життя здатний знизити ризики розвитку РХП та сприяти збереженню фізичного і психічного здоров'я дівчат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A systematic review and meta-analysis of eating disorder preventative interventions in schools / S. L. Berry, A. L. Burton, K. Rogers et al. *European Eating Disorders Review*. 2024. Vol. 33 (2). P. 390–410. DOI: 10.1002/erv.3149 (дата звернення: 27.04.2026).
2. Digitale E. One approach can prevent teen obesity, eating disorders, new guidelines say. *Stanford Medicine*. 2016. URL: <https://surl.li/deijea> (дата звернення: 27.04.2026).
3. Global Proportion of Disordered Eating in Children and Adolescents. A Systematic Review and Meta-analysis / J. F. López-Gil, A. García-Hermoso, L. Smith et al. *JAMA Pediatr*. 2023. Vol. 177 (4). P. 363–372. DOI: 10.1001/jamapediatrics.2022.5848 (дата звернення: 27.04.2026).
4. Preventing Obesity and Eating Disorders in Adolescents / Golden N. H., Schneider M., Wood Ch. et al. *Pediatrics*. 2016. Vol. 138 (3). DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1649> (дата звернення: 27.04.2026).
5. Prevention. *Kelly Eating Disorders*. URL: <https://surl.li/xywled> (дата звернення: 27.04.2026).

Кравченко Катерина Романівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Буренко М. С.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

АКРОБАТИКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Координаційні здібності є однією з базових складових фізичної підготовленості, що забезпечує ефективність керування рухами, їх точність, узгодженість та своєчасність виконання [1; 3]. Високий рівень розвитку координації є необхідною умовою успішного оволодіння руховими діями та підвищення рухової культури особистості.

Акробатику як розділ фізичного виховання характеризують виконанням вправ у складних просторово-часових умовах, зміною положення тіла, обмеженням або зміною площі опори, що створює значне навантаження на центральну нервову систему [2]. Саме ці особливості зумовлюють її високу ефективність у розвитку координаційних здібностей, зокрема рівноваги, орієнтування у просторі, диференціації м'язових зусиль та здатності до перебудови рухових дій [4].

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю підвищення ефективності навчально-тренувального процесу та пошуку оптимальних засобів розвитку координаційних здібностей у здобувачів освіти. За даними наукових досліджень, систематичне застосування акробатичних вправ дозволяє підвищити показники координації на 12-20 % порівняно з традиційними засобами фізичного виховання [3; 5].

Мета та методи дослідження: експериментально обґрунтувати ефективність використання акробатичних вправ як засобу розвитку координаційних здібностей у процесі фізичного виховання.

У дослідженні взяли участь 28 здобувачів віком 13-14 років, які були розподілені на контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ) групи по 14 осіб у кожній [1]. Заняття у контрольній групі проводилися за традиційною програмою, тоді як в експериментальній групі до структури уроків систематично включалися акробатичні вправи: переكاتи, перекиди вперед і назад, стійки на лопатках, елементи рівноваги та зв'язки з 2-3 рухових дій.

Методи дослідження включали: педагогічний експеримент, педагогічне тестування (проба Ромберга, тест «човниковий біг 3x10 м», виконання координаційної комбінації), а також методи математичної статистики з рівнем значущості $p < 0,05$. Тривалість експерименту становила 8 тижнів [2].

За результатами підсумкового тестування встановлено, що в експериментальній групі показники статичної рівноваги зросли на 15,8 %, динамічної рівноваги – на 13,4 %, здатність до перебудови рухових дій покращилася на 11,6 %. У контрольній групі приріст аналогічних показників становив відповідно 5,1 %, 4,3 % та 3,8 % ($p < 0,05$) [3, 5].

Отримані дані свідчать про достовірну перевагу експериментальної методики. Використання акробатичних вправ забезпечує комплексний вплив на нервово-м'язову координацію, сприяє підвищенню точності рухів та ефективності рухового контролю [4].

Експериментально обґрунтовано, що включення акробатики до навчально-тренувального процесу є ефективним засобом розвитку координаційних здібностей. Систематичне застосування акробатичних вправ дозволяє достовірно підвищити рівень координаційної підготовленості та оптимізувати процес фізичного виховання здобувачів освіти [2; 5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айунц В. І. Основи методики викладання гімнастики : навчальний посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. 180 с.
2. Худолій О. М. Основи методики викладання гімнастики. Харків : ОВС, 2004. 320 с.
3. Шинкарук О. А. Теорія і методика спортивного тренування. Київ : Олімпійська література, 2013. 280 с.
4. Волков В. Л. Теорія і методика дитячого та юнацького спорту. Київ : Олімпійська література, 2002. 294 с.
5. Карпова К. С. Використання акробатичних вправ для розвитку координаційних здібностей тенісистів на етапі попередньої базової підготовки : кваліфікаційна робота магістра. Чернівці, 2023. 77 с.

Кравченко Сергій Вікторович

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура та спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна.

Науковий керівник – **Соколовська І. А.**,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури та спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ І МІСЦЕ ОДНОБОРСТВ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Реформування загальної середньої освіти в межах концепції «Нова українська школа» вимагає впровадження ефективних засобів підвищення рухової активності учнів. Традиційні методики часто не задовольняють потреби дітей у самоствердженні, тому вільна боротьба сьогодні розглядається не просто як спорт, а як потужний педагогічний інструмент.

Актуальність цього підходу підтверджується критичними показниками стану здоров'я учнівської молоді. Дослідження за методикою Фремінгема та пробою Руф'є вказують на суттєвий дефіцит навантажень: серед підлітків жодного учасника з високим рівнем рухової активності не виявлено, при цьому 55 % мають низький рівень, а 35 % перебувають на нижній межі середнього. Оцінка працездатності

корелює з цими даними: лише 35 % школярів мають середні показники, тоді як 65 % демонструють незадовільні результати.

Хоча ці дані отримані на контингенті 13–14 років, вони є прямим наслідком ігнорування фізичного розвитку в молодшому шкільному віці. Це зумовлює необхідність впровадження атрактивних та інноваційних підходів, зокрема спеціальних вправ вільної боротьби, уже на етапі 7–10 років, що дозволить сформувати фундамент здоров'я та запобігти подальшій деградації фізичного стану учнів [1, с. 13].

У період інтенсивного росту організму дитини (7–10 років) використання засобів вільної боротьби має виражений терапевтичний та превентивний ефект. На відміну від циклічних видів спорту, боротьба задіює всі групи м'язів, що сприяє гармонійному фізичному розвитку.

1. Одним із ключових аспектів є навчання техніки самостраховки. Засвоєння навичок правильного групування, перекидів через плече та амортизації удару при падінні є життєво необхідною прикладною навичкою, що мінімізує ризик травматизму в повсякденному житті та під час активних ігор.

2. Специфічні вправи у партері (пересування на руках і ногах, «містки», перевороти) створюють потужний м'язовий корсет. Це є дієвою профілактикою сколіозів та кіфозів, які часто виникають через малорухливий спосіб життя та статичне навантаження під час навчання.

3. Постійна зміна положення тіла у просторі та боротьба за рівновагу стимулюють мозочок та нервову систему, що покращує загальну координацію рухів і здатність дитини швидко адаптуватися до нових рухових завдань [3, с. 70].

Впровадження елементів вільної боротьби у процес фізичного виховання дозволяє вирішувати низку виховних завдань, критично важливих для молодшого шкільного віку: забезпечення легітимного виходу надлишкової енергії та трансформація агресивності у конструктивну рухову активність під наглядом педагога; формування психологічної стійкості, рішучості та здатності до адекватного сприйняття результатів змагальної діяльності через безпосередній фізичний контакт; розвиток навичок соціальної взаємодії та етики партнерства, де суперник розглядається як суб'єкт спільного навчання; виховання поваги до правил безпеки та відповідальності за здоров'я партнера у процесі виконання парних вправ [4, с. 127].

Проте реалізація зазначеного виховного та розвивального потенціалу можлива лише за умови чіткого структурування навчального процесу та дотримання специфічних дидактичних вимог. Оскільки вільна боротьба є контактним і складним координаційним видом спорту, її адаптація до умов шкільного уроку потребує особливого методологічного підходу.

З огляду на зазначене, під час розробки комплексу спеціальних вправ для молодших школярів ми дотримуємося методики, що базується на наступних фундаментальних принципах: ігрової домінанті (відведення понад 70 % навчального часу рухливим іграм та естафетам для підвищення емоційного фону та мотивації); симетрії (обов'язкове двостороннє виконання технічних дій для гармонійного розвитку м'язової системи та формування правильної постави); поступовості (послідовний перехід від індивідуальних акробатичних вправ до безконтактних ігор, і лише потім – до вправ із безпосереднім силовим опором партнера) [2, с. 166].

Таким чином, інтеграція елементів вільної боротьби у систему фізичного виховання початкової школи є обґрунтованим кроком, що відповідає запитам сучасної освіти. Це дозволяє не лише підвищити рівень фізичної підготовленості учнів, а й сформувати в них прикладні навички безпеки та високі морально-вольові якості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рівень рухової активності, самооцінки фізичної підготовленості та фізичної працездатності учнівської молоді у сучасному вимірі / О. В. Андрєєва, М. В. Дудко, П. М. Мартин, Л. А. Єракова, С. А. Соболюк. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2024. № 11 (184). С. 13–18.
2. Бугайчук П. Вплив занять вільною боротьбою на психомоторний розвиток дітей молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення*. 2025. С. 166–176.
3. Константинов Д. С. Емпічне підтвердження ефективності використання елементів вільної боротьби для фізичного розвитку молодших школярів. *Olympicus*. 2025. № 2. С. 70–75.
4. Соколова Г. Б., Тодоров П. І. Вплив занять з елементами вільної боротьби на мотиваційно-вольову та комунікативну сферу учнів молодшого шкільного віку. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*. 2025. № 6 (193). С. 127–131.

Кузенко Олексій Сергійович,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Хмелевська Марія Геннадіївна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Левенець Олександра Ярославівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Сирцова Євдалія Сергіївна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Ферко Ксенія Романівна,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Соколовська І. А.,**
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізкультури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧУВАННЯ СПОРТСМЕНІВ У ПЕРІОД ТРЕНУВАНЬ

Харчування спортсменів є одним із ключових чинників, що впливають на ефективність тренувального процесу, рівень фізичної працездатності та швидкість відновлення організму. У період інтенсивних тренувань організм зазнає значних енергетичних витрат, що потребує раціонального та збалансованого харчування [1].

Раціон спортсмена повинен відповідати енерговитратам і забезпечувати організм усіма необхідними макро- та мікронутрієнтами. Основними компонентами харчування є білки, жири та вуглеводи, які виконують енергетичну, пластичну та регуляторну функції.

Норми споживання макронутрієнтів. У період тренувань рекомендовано такі орієнтовні норми:

1. Вуглеводи – 5–10 г на 1 кг маси тіла на добу (основне джерело енергії, особливо при інтенсивних навантаженнях) [2].

2. Білки – 1,2–2,0 г/кг (необхідні для відновлення і росту м'язової тканини) [3].

3. Жири – 20–30 % від загальної калорійності раціону (забезпечують енергетичний резерв і гормональний баланс).

Недостатнє надходження вуглеводів призводить до виснаження запасів глікогену, що негативно впливає на витривалість. Дефіцит білка уповільнює процеси відновлення, а надлишок жирів може знижувати ефективність обміну речовин.

Водний баланс

Підтримання гідратації є критично важливим. Втрата навіть 2 % маси тіла через зневоднення може суттєво знизити працездатність [4]. Рекомендується:

- 30–40 мл води на 1 кг маси тіла на добу.
- додатково 400–800 мл на годину тренування.

Режим харчування

Раціон спортсмена має бути дробним – 4–6 прийомів їжі на добу. Особливу роль відіграють:

1. **Харчування перед тренуванням (за 1,5–2 години)** – вуглеводи + невелика кількість білка.
2. **Після тренування (протягом 30–60 хв)** – білки + швидкі вуглеводи для відновлення глікогену [2].

Вітаміни та мінерали. Інтенсивні навантаження підвищують потребу в:

- вітамінах групи В (енергетичний обмін);
- вітаміні С (антиоксидант);
- кальції, магнії (м'язова функція);
- залізі (транспорт кисню) [5].

Недостатність мікроелементів може призводити до зниження витривалості та розвитку перевтоми.

Приклад денного меню спортсмена

1. Сніданок: вівсянка з фруктами, яйця, чай.
2. Другий сніданок: йогурт, банан, горіхи.
3. Обід: куряче філе, рис, овочевий салат.
4. Перекус перед тренуванням: тост із медом або банан.
5. Після тренування: протеїновий коктейль або сир.
6. Вечеря: риба, гречка, овочі.
7. Перед сном: кефір або сир.

Висновки. Раціональне харчування є основою ефективної спортивної діяльності. Воно забезпечує енергетичні потреби організму, сприяє відновленню після навантажень і підвищує адаптаційні можливості. Дотримання норм БЖВ, режиму харчування та водного балансу дозволяє спортсменам підтримувати високий рівень працездатності та запобігати перевтомі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платонов В. Н. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Київ, 2015.
2. Burke L. M. Nutrition for athletes: A practical guide. IOC. 2012.
3. Phillips S. M. Dietary protein requirements in athletes. *Journal of Sports Sciences*. 2014.
4. Sawka M. N. Exercise and fluid replacement. *Medicine & Science in Sports & Exercise*. 2007.
5. Maughan R. J. Sports Nutrition. Wiley-Blackwell, 2013.

Кулакевич Віталій Юрійович,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності 017 Фізична культура та спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна.

Науковий керівник – **Соколовська І. А.,**
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури та спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЮНИХ БОРЦІВ ВІЛЬНОГО СТИЛЮ

Одним із ключових напрямів підготовки юних борців вільного стилю є розвиток координаційних здібностей, які забезпечують ефективність змагальної діяльності. Високий рівень координації дозволяє спортсмену точно, своєчасно та раціонально виконувати технічні дії, швидко реагувати на зміну ситуації та адаптуватися до дій суперника. У наукових дослідженнях підкреслюють, що саме координаційні здібності значною мірою визначають успішність ведення поєдинку [1].

Координаційні здібності розглядають як комплекс рухових і психомоторних якостей, що забезпечують узгодженість рухів, збереження рівноваги, орієнтацію в просторі та здатність до швидкої перебудови рухових дій. Їх прояв значною мірою залежить від положення тіла спортсмена та дій суперника. У процесі поєдинку поведінка юного борця формується на основі точності рухів, швидкості реакції, відчуття ритму та здатності до диференціації м'язових зусиль [2].

Залежно від умов поєдинку координаційні здібності проявляються у двох основних формах:

Активна форма – передбачає виконання випереджувальних, точних і швидких рухів, що створюють передумови для ефективних атакуювальних або контратакуювальних дій. Вона сприяє нав'язуванню супернику власного стилю боротьби та зміні ходу поєдинку.

Стабілізаційна форма – пов'язана зі здатністю зберігати рівновагу, контролювати положення тіла та дистанцію, а також своєчасно реагувати на дії суперника без втрати стійкості.

Розвиток координаційних здібностей у юних борців-початківців передбачає цілеспрямоване формування вмінь керувати власними рухами, швидко перебудовувати їх відповідно до змінюваних умов та підтримувати оптимальну взаємодію різних рухових дій [3].

У теорії та практиці спортивної підготовки доцільно виділяти три етапи розвитку координаційних здібностей: початкове засвоєння рухових дій, їх закріплення та подальше вдосконалення. На кожному етапі застосовують відповідні методи й засоби тренування, спрямовані на поступове ускладнення рухових завдань.

Основним завданням тренувального процесу є формування у спортсмена системи знань, умінь і навичок, що забезпечують високий рівень керування рухами. Важливим є також виховання здатності до свідомого контролю рухової діяльності та адекватної оцінки власних дій [4].

Процес розвитку координаційних здібностей має педагогічний характер і спрямований на всебічний фізичний розвиток спортсмена. Його зміст визначається завданнями підготовки та рівнем підготовленості борців [5].

Організація тренувального процесу повинна ґрунтуватися на таких принципах:

Поступовість і послідовність – перехід від простих рухових дій до складніших із поетапним підвищенням вимог до точності, швидкості та узгодженості рухів.

Адекватність навантаження – відповідність інтенсивності й тривалості вправ поставленим завданням і функціональним можливостям спортсменів.

Свідомість і безпечність виконання – забезпечення правильності виконання вправ, концентрації уваги та дотримання вимог безпеки під час тренування.

Отже, ефективність розвитку координаційних здібностей юних борців вільного стилю залежить від науково обґрунтованої організації тренувального процесу, систематичності занять та їх відповідності умовам змагальної діяльності. Важливу роль у цьому відіграє орієнтація на змагальну практику, яка сприяє вдосконаленню рухових навичок і підвищенню рівня спортивної майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваненко В. І. Психомоторика та координаційні здібності спортсменів. Київ : Здоров'я, 2018.
2. Петров С. П., Ковальчук М. М. Методика підготовки юних борців вільного стилю. Львів : Спорт, 2020.
3. Сидоренко А. О. Розвиток координаційних здібностей у боротьбі. Харків : Фізична культура, 2019.
4. Коваленко Ю. В. Тренувальні методи у боротьбі вільного стилю. Київ : Академія спорту, 2021.
5. Мельник І. І. Систематизація вправ для розвитку рухових навичок спортсменів. Одеса : Спорт-Прес, 2017.

Лєнь Дар'я Леонідівна,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Коллегаєв М. Ю.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИЛИ ТА ГНУЧКОСТІ У ДЗЮДОЇСТІВ

Сучасне дзюдо характеризується високою інтенсивністю змагальної діяльності, значною варіативністю техніко-тактичних дій та підвищеними вимогами до рівня фізичної підготовленості

спортсменів. Одними з провідних компонентів спеціальної підготовки дзюдоїста є сила та гнучкість, оскільки саме вони забезпечують ефективність кидків, утримань, больових прийомів, стійкість у боротьбі за захват та профілактику травматизму. Недостатній розвиток сили знижує результативність атакуючих дій, а обмежена рухливість у суглобах ускладнює виконання технічних елементів та сприяє перенапруженню опорно-рухового апарату. Тому поєднання силової підготовки з розвитком гнучкості є актуальним завданням системи тренування дзюдоїстів [3].

У структурі фізичної підготовки дзюдоїстів силові якості проявляються у вигляді максимальної сили, вибухової сили, силової витривалості та швидко-силової здібностей. Для дзюдо особливе значення має саме вибухова сила, що забезпечує швидке виконання кидків, контратак та переходів у партері. Дослідження свідчать, що розвиток силових здібностей позитивно впливає на технічну результативність спортсменів та загальну ефективність поєдинку [1].

Водночас гнучкість є важливою умовою раціональної техніки. Високий рівень рухливості в суглобах сприяє виконанню амплітудних дій, уникненню травм, швидкому переходу між фазами боротьби. Для дзюдоїстів особливо важливими є динамічна гнучкість та активна мобільність, які безпосередньо використовуються під час змагальної діяльності [4].

Поєднання розвитку сили та гнучкості має базуватися на принципах періодизації, послідовності та взаємодоповнення навантажень. У межах одного тренування доцільно застосовувати такі варіанти:

1. Після загальної розминки – динамічні вправи на мобільність суглобів, махові рухи, активне розтягування. Це підвищує амплітуду рухів і готує м'язово-зв'язковий апарат до силової роботи.

2. Основна частина заняття – силові вправи зі штангою, гумовими амортизаторами, власною вагою, вправи на захват, тягові рухи, стрибкові комплекси, вправи з партнером.

3. Заключна частина – статичне розтягування основних м'язових груп, вправи на відновлення рухливості хребта, кульшових та плечових суглобів.

Такий підхід дозволить уникнути негативного впливу тривалого статичного стретчингу перед силовою роботою, що може тимчасово знижувати вибухову силу [2].

У тижневому мікроциклі рекомендовано чергувати дні пріоритетного розвитку сили та дні акцентованої мобільності. Наприклад:

- понеділок – силова підготовка + короткий стретчинг;
- середа – техніко-тактичне тренування + розвиток гнучкості;
- п'ятниця – швидко-силова робота + мобільність;
- субота – відновлювальне тренування, вправи на гнучкість.

Для юних спортсменів силові вправи повинні переважно виконуватися з власною масою тіла, медболами, еспандерами та у формі ігрових завдань. Надмірні обтяження без належного контролю є недоцільними. У дорослих кваліфікованих дзюдоїстів застосовують комбіновані силові методи: колове тренування, повторний метод, пліометрику, функціональні комплекси.

Особливу увагу слід приділяти індивідуалізації. Спортсмени з високим рівнем сили, але низькою рухливістю потребують збільшення обсягу вправ на мобільність. Дзюдоїсти з недостатньою силовою підготовкою мають виконувати пріоритетні силові комплекси з підтримувальним розвитком гнучкості.

Вважають, що найбільш ефективним є використання комплексного методу, коли силові вправи поєднуються з мобілізаційними рухами у межах одного тренування або мікроциклу, що забезпечує гармонійний розвиток фізичних якостей без взаємного пригнічення адаптаційних процесів [3].

Отже, сила та гнучкість є взаємопов'язаними складовими спеціальної фізичної підготовки дзюдоїстів. Раціональне поєднання силових навантажень із вправами на розвиток гнучкості сприяє підвищенню ефективності технічних дій, покращенню координації рухів та зниженню ризику травматизму. Найбільш доцільним є включення динамічного розтягування до розминки, виконання силових вправ в основній частині заняття та застосування статичного стретчингу в заключній частині тренування. Побудова тренувального процесу повинна здійснюватися з урахуванням віку, рівня спортивної кваліфікації, індивідуальних особливостей спортсменів та етапу підготовки. Комплексний підхід до розвитку сили й гнучкості забезпечує підвищення спортивної майстерності та змагальної результативності дзюдоїстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тропін Ю., Бойченко Н., Коваленко Ю. Вдосконалення методики розвитку силових якостей дзюдоїстів 15–16 років. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2021. № 2 (82). С. 17–22.

2. Філіна В. А., Кафтанова Т. В. Швидкісно-силова підготовка дзюдоїстів. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту в сучасному суспільстві* : збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. С. 98–101.

3. Методика викладання дзюдо в закладах загальної середньої освіти : методичний посібник / авт. кол.: Руденко М. М. та ін. Київ ; Чернівці : Букрек, 2020. 380 с.

4. Теорія і методика фізичного виховання : підручник : у 2-х т. / за ред. Т. Ю. Круцевич. Київ : Олімпійська література, 2012. Т. 1. 391 с.

Мазур Андрій Михайлович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Буренко М. С.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМУВАННЯ СИЛОВИХ ТРЕНУВАНЬ У ПАУЕРЛІФТИНГУ: ОПТИМІЗАЦІЯ ОБСЯГУ ТА ІНТЕНСИВНОСТІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СИЛОВОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ТА ГІПЕРТРОФІЇ М'ЯЗИВ

Пауерліфтинг є одним із найбільш вимогливих до фізичних ресурсів видів спорту, що вимагає розвитку максимальної сили, силовій витривалості та значної м'язової маси (гіпертрофії) [3, 4]. Тренувальний процес у ньому характеризується застосуванням великих обтяжень та високого накопичувального навантаження [1].

Актуальність оптимізації обсягу та інтенсивності обумовлена необхідністю забезпечення стійкого прогресу, уникнення перетренованості [1] та синхронізації розвитку різних силових якостей в умовах класичного підходу [3]. Дослідження спрямоване на знаходження оптимальних діапазонів обсягу та інтенсивності, які дозволять одночасно розвивати силову витривалість та гіпертрофію, що є ключем до довгострокового успіху в силовому триборстві [4].

Мета та методи дослідження: експериментально обґрунтувати методику і визначити оптимальне співвідношення тренувального обсягу та інтенсивності у річному циклі для одночасного підвищення силовій витривалості та забезпечення гіпертрофії м'язів у кваліфікованих пауерліфтерів.

У дослідженні взяли участь 30 кваліфікованих спортсменів (КМС) середнім віком $22,5 \pm 1,2$ роки, рівномірно розподілених на контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ) групи (по 15 осіб) [1].

Використовувалися методи: педагогічний експеримент, тестування один повторний максимум (1 ПМ), вимірювання динаміки силовій витривалості (кількість повторів з 60-70 % від 1 ПМ) та методи математичної статистики ($p < 0,05$). Експеримент тривав 12 тижнів [1].

Методика для експериментальної групи базувалася на принципах нелінійної (хвильової) періодизації [2; 5], що забезпечувало щотижневу ротацію інтенсивності та обсягу. На відміну від контрольної групи (лінійна періодизація), тренувальний цикл ЕГ мав чіткий фокус: низька інтенсивність (65-75 % 1 ПМ) з високим обсягом використовувалася для стимуляції гіпертрофії [4]; середня інтенсивність (70 % 1 ПМ) зі збільшеною кількістю повторень (до 15-20 %) застосовувалась для підвищення силовій витривалості [1; 3]. Загальний тижневий обсяг був на 15-20 % меншим у ЕГ, що дозволило працювати з вищою середньою інтенсивністю без ризику перетренованості [1].

У результаті підсумкове тестування показало, що атлети експериментальної групи досягли достовірно кращих результатів порівняно з контрольною групою. У ЕГ відзначено приріст показників силовій витривалості (кількість повторів з 70 % 1 ПМ) у присіданні на 12,3 % та збільшення м'язових об'ємів (опосередкований показник гіпертрофії). У КГ ці показники були нижчими на 4,1 % та 3,5 % відповідно ($p < 0,05$). Отримана динаміка підтверджує, що хвильове програмування ефективно забезпечує одночасну адаптацію до двох різних типів навантажень [2; 5].

Експериментально обґрунтовано, що використання хвильової періодизації з цілеспрямованою ротацією обсягу та інтенсивності є оптимальною методикою програмування тренувань у пауерліфтингу [2; 5]. Такий підхід дозволяє ефективно синхронізувати розвиток силової витривалості та м'язової гіпертрофії в межах одного тренувального циклу, що є ключовим для довгострокового прогресу та уникнення плато у кваліфікованих атлетів [4; 5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kraemer W. J., Ratamess N. A. Fundamentals of resistance training: progression and prescription. 2004.
2. Api G., Arruda D. Comparison of Periodization Models: A Critical Review with Practical Applications. *Journal of Applied Sports Sciences*. 2022. № 6 (2). P. 77–105.
3. Essentials of Strength Training and Conditioning / Eds.: Haff G. G., Triplett N. T. 4th ed. Champaign, IL : Human Kinetics, 2016.
4. Schoenfeld B. J. The mechanisms of muscle hypertrophy and their application to resistance training. *Journal of Strength and Conditioning Research*. 2010. Vol. 24 (10). P. 2857–2872.
5. Simmons L., Wendler D. Westside Barbell Book of Methods. Columbus, OH : Westside Barbell, 2013.

Мазур Андрій Михайлович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Коллегаєв М. Ю.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КАРДІОМОНІТОРИНГУ ОСІБ СТАРШИХ ВІД 40 РОКІВ У ПЕРІОД ЗАНЯТЬ ФІТНЕСОМ

Сучасний фітнес для вікової категорії 40+ років вимагає повної ревізії класичних методів. Після сорока років організм входить у фазу зміненої реактивності судин: знижується еластичність артеріальної стінки та зростає її жорсткість. У цьому контексті ЧСС (частота серцевих скорочень) перестає бути просто показником інтенсивності, а стає головним «запобіжником», що оберігає систему від критичних перевантажень [2; 4].

Філософією тренувань 40+ є перехід від максимізації результату до оптимізації гемодинаміки. Базовий розрахунок за формулою Хаскеля-Фокса ($220 - \text{вік} = 180 \text{ уд/хв}$) для цієї групи є лише теоретичним орієнтиром. На практиці ж наближення до цих цифр створює реальні ризики: від дестабілізації прихованих атеросклеротичних бляшок до розриву судинних капілярів під дією гідродинамічного удару [2; 4; 5].

У ході тренерської практики автор провів експериментальне дослідження, де тестувалися різні методики контролю навантаження для двох полярних груп осіб 40+:

1. Група А: Колишні спортсмени.
2. Група Б: Середньоактивні люди (оздоровчий фітнес без спортивного минулого) [3; 5].

Результати експерименту підтвердили, що універсальних пульсових зон не існує. Те, що для середньоактивної людини є «червоною зоною», для атлета може бути лише початком анаеробного порогу [1; 3; 5].

Для групи спортсменів (40+) характерні особливі морфо-функціональні ознаки, які роблять стандартні формули надієвими:

1. Фізіологічна брадикардія (пульс у спокої часто нижче ніж 60 уд/хв. Це свідчить про високу економізацію роботи серця);
2. Великий ударний (разовий) об'єм (за одне скорочення серце атлета викидає значно більше крові, ніж серце аматора, що забезпечує потужне живлення тканин навіть при невисокому пульсі);
3. Ефект «швидкого повернення» (спортсмени демонструють феноменальну швидкість відновлення ЧСС у перші 2 хвилини після фінішу). [3; 5].

На міркування автора, небезпека для атлетів криється у «пастці пам'яті».

Психологічно вони готові до великих навантажень, але судинна система (вікова адаптація) вже не має тієї ж еластичності, що в 20 років. Тому для них зони мають бути зміщені, а акцент перенесений на контроль артеріального тиску [3].

В таблиці 1 представлені рекомендації щодо інтенсивності навантажень за диференціацією пульсових зон [4; 5].

Таблиця 1

Диференціація пульсових зон

Пульсова зона	Середньоактивні 40+ (Група Б)	Атлети 40+ (Група А)	Ризики та корекції
Терапевтична	90–108 уд/хв	80–100 уд/хв	База для обох груп.
Фітнес-зона	108–126 уд/хв	100–120 уд/хв	Основна робоча зона для спалювання жирів.
Аеробна	126–144 уд/хв	120–155 уд/хв	Для аматорів – межа безпеки, для атлетів – розвиток.
Анаеробна	Заборонено	Короткочасно (до 30с)	Високий ризик гіпертонічного кризу.

Авторська позиція полягає в тому, що пульсові зони та гемодинаміка не є універсальними. Для спортсменів ми маємо враховувати «запас міцності» міокарда, але жорстко лімітувати пікові навантаження через ризики для клапанного апарату. Для аматорів - працювати виключно в аеробному режимі [3; 5].

Обов'язково проводити гемодинамічний контроль та не ігнорувати відновлення, тому що швидкість відновлення – це головний маркер безпеки.

Методом контролю є обов'язкова проба Руф'є та вимірювання артеріального тиску за методом Короткова на 2-й, 3-й, 4-й хвилині відпочинку [2; 5].

А маркером небезпеки є пульс, котрий не впав нижче 100 уд/хв за 120 секунд, інтенсивність наступного тренування має бути знижена на 20-30 %. Це сигнал, що серце не справляється з пропонованим обсягом роботи [4; 5].

У віці 40+ безпека судин важливіша за спалені калорії [2; 4].

На практиці ми часто бачимо гонитву за інтенсивністю заради схуднення, проте для людей 40+ метаболічний ефект не має ціни, якщо він досягнутий шляхом перевантаження судин. На думку автора: тренування має бути «судинною гімнастикою», а не стрес-тестом для артерій, які з віком втрачають здатність до швидкої адаптації [2, 5].

Успіх тренувальної адаптації у віковій групі 40+ залежить від суворого дотримання персоналізованих пульсових зон [1; 4; 5].

Як показав проведений експеримент, стандартні табличні значення часто не враховують «атлетичне минуле» або індивідуальну брадикардію. Саме тому персоналізація – це не просто опція, а необхідність. Тільки індивідуальний «пульсовий коридор» дозволяє отримати приріст витривалості без ризику виходу в анаеробний метаболізм, який після 40 років є токсичним для міокарда [3; 5].

Оптимізація інтенсивності за методикою контролю гемодинаміки гарантує безпеку судин та стабільний приріст фізичних якостей [2; 5].

Авторська думка така, що гемодинаміка – це єдиний об'єктивний критерій істини у фітнесі. Коли ми коригуємо навантаження залежно від того, як серце атлета викидає кров (враховуючи великий ударний об'єм), ми створюємо умови для «м'якої» адаптації. Це дозволяє прогресувати стабільно, уникаючи плато та перевтоми клапанного апарату [2; 3].

Таким чином, моніторинг швидкості відновлення АТ та ЧСС – це обов'язкова частина протоколу оздоровчого тренування [4; 5].

Швидкість відновлення – це головний маркер біологічного віку клієнта [1; 5].

Під час тренерської практики ми переконались в тому, що якщо ми ігноруємо контроль тиску на 3-й хвилині відпочинку, ми працюємо наосліп. Саме динаміка повернення показників до норми (проба Руф'є або метод Короткова) дає нам «зелене світло» для наступного кроку або вчасно вмикає червоний сигнал «стоп». Фітнес для осіб 40+ – це мистецтво керувати ресурсом серця, де тренер або інструктор стає не просто наставником, а гарантом гемодинамічної стабільності клієнта [3; 5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Купер К. Аеробіка для гарного самопочуття. URL: <https://combat-horting.org.ua/node/188>.
2. Терещенко М. Ф., Тимчик Г. С., Яковенко І. О. Біофізика : підручник. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського ; Політехніка, 2019. 444 с.

3. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування : підручник. Київ : Перша друкарня, 2021. 672 с.

4. ACSM's Guidelines for Exercise Testing and Prescription / American College of Sports Medicine. 11th Edition. Philadelphia : Wolters Kluwer, 2021. 540 p.

5. Яловик В. Т., Яловик А. В. Теоретичні основи рухових здібностей : методична розробка. Луцьк : Вежа-Друк, 2026. Ч. 2. 42 с.

Мазур Андрій Михайлович

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Сергата Н. С.,**

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

завідувач кафедри фізичної культури і спорту,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

СОМАТОТИПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОЗУВАННЯ СИЛОВИХ НАВАНТАЖЕНЬ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ 25 – 35 РОКІВ

Проблема раціонального дозування силових навантажень у чоловіків першого зрілого віку (25–35 років) залишається гострою через значну варіативність індивідуальних адаптаційних реакцій [1].

Впровадження індивідуалізованих програм у систему силового фітнесу потребує чітких критеріїв оцінки морфофункціонального стану атлетів. Найбільш об'єктивним фундаментом для такої персоналізації є соматотипологічний підхід, який дозволяє адаптувати обсяг та інтенсивність вправ до генетично зумовлених особливостей організму чоловіків першого зрілого віку [1; 3].

Об'єктом роботи обрано безпосередньо процес фізичного виховання чоловіків першого зрілого віку (25–35 років) у системі занять силовим фітнесом [1].

Предметом наукового пошуку виступає методика дозування силових навантажень залежно від індивідуального соматотипу атлета за схемою Хіта-Картера (Barbara Heath & J.E. Lindsay Carter) [4; 5].

Вибірку склали чоловіки віком від 25-35 років. Даний віковий етап характеризується відносною стабільністю морфологічних показників та високим фізіологічним потенціалом для розвитку максимальної сили й м'язової гіпертрофії. Водночас виявлено суттєвий ризик виникнення ранніх серцево-судинних порушень при неадекватному плануванні інтенсивності тренувань. Це зумовлює необхідність впровадження суворого контролю гемодинаміки протягом усього тренувального циклу [2; 3; 4].

Експериментальна частина роботи виконувалась на базі КЗ ССЦФЗН «Спорт для всіх». До обстеження було залучено 12 осіб (n=12), розподілених за соматотипологічними ознаками.

Комплексна методика дослідження включала такі інструменти:

1. Антропометрія для вимірювання обхватів тіла, діаметрів кісток та товщини жирових складок;

2. Соматотипування для розрахунку та верифікації компонентів статури.

3. Педагогічне тестування шляхом визначення повторного максимуму (1ПМ) у базових силових вправах;

4. Фізіологічний моніторинг із застосуванням контролю гемодинаміки (вимірювання артеріального тиску за методом Короткова та частоти серцевих скорочень) [2; 3; 5].

Таблиця 1.

Модель дозованого тренування за соматотипами [2; 4; 5]

Параметр навантаження	Ектоморф (астенік)	Мезоморф (нормостенік)	Ендоморф (гіперстенік)
1	2	3	4
Пріоритетний метод	Метод макс. зусиль	Повторно-серійний	Коловий тренінг
Інтенсивність (% від 1ПМ)	80–90%	70–80%	50–65%
Кількість повторень	2–5	8–12	15–20
1	2	3	4
Відпочинок (повний)	3–5 хв	1.5–2 хв	30–60 сек
Обсяг (кількість вправ)	Мінімальний (3-4)	Середній (5-7)	Високий (8+)

За результатами 4-тижневого спостереження зафіксовано наступну динаміку показників (середні значення):

Таблиця 2

Динаміка функціональних та силових показників (n=12) [2; 5]

Показник / група	Ектоморфи (n=4)	Мезоморфи (n=4)	Ендоморфи (n=4)
Приріст сили (жим лежачи), %	+5.2 (± 0.4)	+8.7 (± 0.6)	+4.1 (± 0.5)
Зміна маси тіла, кг	+1.2 (м'язи)	+1.8 (м'язи)	-2.4 (заг. маса)
Відновлення АТ (хв)	4.2 $\pm$ 0.3	2.5 $\pm$ 0.2	3.8 $\pm$ 0.4

Аналіз практичних даних показав:

1. Для ектоморфів диференціація дозволила уникнути перевантаження центрально-нервової системи. Приріст сили у жимі лежачи склав в середньому 5,2% за місяць (при обліку індивідуальних рекордів) без втрати маси тіла [2, 5].

2. Мезоморфи продемонстрували найвищу швидкість гіпертрофії (збільшення обхвату плеча на 1.2–1.8 см), що підтверджує їх високу адаптивність до повторно-серійного методу [2; 5].

3. Для ендоморфів завдяки високій щільності занять та контролю гемодинаміки за методом Короткова досягнуто зниження жирової маси на 2–3% при збереженні базових силових показників.

Соматотипологічний підхід до дозування силових навантажень дозволяє оптимізувати тренувальний обсяг та запобігти стану перетренованості.

Для ектоморфів критичним є обмеження кардіонавантажень та забезпечення повного відновлення (3–5 хв) між підходами.

Для ендоморфів силова робота повинна мати високу щільність та поєднуватися з метаболічним компонентом.

Контроль артеріального тиску методом Короткова є обов'язковим інструментом тренера для корекції пауз відпочинку в режимі реального часу, що забезпечує безпеку тренувального процесу [2; 4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. К. : Олімпійська література, 2017. Т. 1.
2. Фізіологія людини і тварин: сучасні методи діагностики: навч. посіб. / Н. О. Козачук, Т. В. Качинська, О. Р. Дмитроца, О. А. Білецька. Луцьк : Вежа-Друк, 2022
3. Романчук О. П. Лікарсько-педагогічний контроль в оздоровчій фізичній культурі : монографія. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2010. 206 с. (Примітка: праця присвячена оцінці морфофункціонального стану, соматотипів та гемодинаміки в оздоровчому фітнесі).
4. Анатомія. Спортивна морфологія: методичні вказівки до лабораторних занять зі спортивної морфології. Для студентів спеціальності «Фізична культура» / Укл. Л.М.Іваненко-Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. 32 с.
5. Методи досліджень у фізичному вихованні: навч. посіб. для студ. /В. В. Чижик., О. К. Дудник. Біла Церква, 2013 - 241 с.

Мацієвич Тимур Ігорович,

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти, 3 рік навчання за спеціальністю 014 Середня освіта (Фізична культура),

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник – **Єдинак Г. А.,**

доктор наук з фізичного виховання і спорту,
професор, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ КИТАЙСЬКИХ ДІВЧАТОК 10-11 РОКІВ

Функціональним можливостям дітей сьогодні приділяють підвищену увагу в китайських закладах загальної середньої освіти [2; 5]. Деякими з визначальних причин такої уваги є пряма залежність

фізичного і психічного здоров'я, а також стану розвитку основних рухових якостей дитини, від розвитку її функціональних можливостей. Крім цього, від розвитку функціональних можливостей значною мірою залежить ефективність освітнього процесу, оскільки високий рівень забезпечує підтримання на належному рівні продуктивну розумову працездатність [1; 3; 4].

У зв'язку з цим відзначили необхідність проведення досліджень, спрямованих на вивчення стану розвитку функціональних можливостей учнів закладів загальної середньої освіти.

Для реалізації такого дослідження було залучено 20 учениць 10-11 років. Їхні батьки та самі дівчатка дали згоду на участь у дослідженні. Організували його як констатувальний педагогічний експеримент, тривалість якого становила один навчальний рік. Під час експерименту на початку та наприкінці навчального року у дівчаток визначали стан розвитку функціональних можливостей серцево-судинної системи у спокої, дихальної системи, нервово-м'язового апарату та всього організму у вияві фізичної працездатності.

Реалізуювши дослідження, встановили, що на початку навчального року значення життєвого індексу (ЖІ) свідчило про нижчий від середнього рівень розвитку можливості організму забезпечувати його киснем. Таким самим рівнем розвитку характеризувалася можливість організму виявляти фізичну працездатність (індекс Руфф'є – РІ).

Водночас було встановлено, що адекватне функціонувати серцево-судинної системи у спокої (індекс Робінсона – ІР) перебувало на середньому рівні розвитку, а спроможність організму накопичувати надлишкові енергетичні потенціали (силовий індекс – СІ) – на вищому від середнього рівні розвитку. Щодо артеріального тиску (АТ), то значення систолічного та діастолічного АТ, які продемонстрували дівчатка, були в межах норми.

Наприкінці навчального року провели повторне тестування, його результати засвідчили певні зміни у функціональних можливостях тих самих дівчаток. Зокрема, протягом навчального року суттєво (на статистично значущу величину) змінилися значення життєвої ємності легень (ЖЄЛ), частота серцевих скорочень (ЧСС) одразу після виконання фізичного навантаження та ЧСС після 45-секундного відпочинку. Щодо величин виявленої зміни, то вона відзначалася такими особливостями: ЖЄЛ збільшилася, а зростання склало практично 20 %, ЧСС після відпочинку та одразу після фізичного навантаження, навпаки зменшилася відповідно на 21 та 20 % ($p < 0.001$). Але одночасно отримали негативний результат, а саме збільшення ЧСС у спокої (зростання біля 10 %; $p < 0.001$), що засвідчувало погіршення функціонування серця у стані спокої.

Що стосується інших досліджуваних функціональних можливостей дівчаток, то тут відзначили таке: АТ дівчаток залишався у межах вікової норми, результати динамометрії кисті провідної руки та всіх використаних індексів практично не змінилися. Останнє відображало вияв відповідних функціональних можливостей на досягнутому раніше рівні.

Отже, проведеним дослідженням було встановлено, що з початком нового навчального року 10-11-річні дівчатка мають нижчі від середнього характеристики більшості функціональних можливостей. Винятком були АТ (відповідає віковій нормі) і певною мірою – спроможність накопичувати надлишкові енергетичні потенціали. Одну з основних причин останнього пов'язували з природним процесом росту організму дівчаток у досліджуваній віковій період. Загальну негативну тенденцію вияву функціональних можливостей розглядали у зв'язку з літніми канікулами, зокрема зменшенням рухової активності й цілеспрямованого впливу на різні системи організму, що відбувається на фоні значного збільшення часу на комп'ютерні ігри, реалізації інших видів діяльності, що не передбачає рухової активності.

За період навчального року відбувається певне підвищення функціональних можливостей дівчаток, але стосується це лише окремих із них. Це свідчить про те, що рухова активність, яка реалізується протягом кожного дня, не забезпечує необхідного позитивного ефекту, а дозволяє лише частково вирішити таке завдання. Зазначене наприкінці навчального року дозволяє дівчаткам частково поліпшити тільки діяльність дихальної системи та ефективність діяльності організму у відновленні працездатності та серцево-судинної системи після отриманого фізичного навантаження. З таким результатом дівчатка завершують навчальний рік, а під час канікул має місце ситуація, що призводить до суттєвого погіршення не тільки зазначених, але й інших можливостей дівчаток. Зазначене зумовлює необхідність пошуку адекватних шляхів, підходів, способів для превенції наявної негативної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соматотипи та фізичний стан дітей і молоді : монографія / Єдинак Г., Галаманжук Л., Мисів В., Зубаль М., Ключ О. Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2021. 408 с.

2. Мацієвич Т. Особливості змін у фізіологічних характеристиках китайських учнів 5–6 класів при використанні традиційного змісту фізичного виховання протягом навчального року. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2025. Вип. 30 (4). С. 260–269. DOI: 10.32626/2309-8082.2025-30(4).260-269.

3. Mytskan T. S., Mytskan B. M., Grygus I. M. Biosocial values and functions of physicals culture. *Rehabilitation and Recreation*. 2023. № 16. P. 90–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.16.12>.

4. Wilmore J. H., Costill D. L., Kenney L. W. *Physiology of sports and exercise*. 5th ed. Champaign, IL : Human Kinetics, 2022.

5. Physical activity, screen viewing time, and overweight/obesity among Chinese children and adolescents: an update from the 2017 physical activity and fitness in China-the youth study / Zhu Z., Tang Y., Zhuang J. et al. *BMC Public Health*. 2019. Vol. 19 (1). P. 197. DOI: 10.1186/s12889-019-6515-9.

Муродян Політа Арманівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А7 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергата Н. С.,**
кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
завідувач кафедрою фізичної культури і спорту, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КАРАТЕ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ДІТЕЙ

Мета фізичного виховання полягає у забезпеченні такого рівня фізичного розвитку дітей, який сприяє зміцненню та збереженню здоров'я. На жаль, сучасні умови життя негативно впливають на молоде покоління. Однією з технологій, які застосовуються в системі освіти, є навчання дітей основних елементів базової техніки карате. Заняття карате – це чудовий засіб для фізичного розвитку та збереження здоров'я дітей. Багато хто з дітей, які займаються цим видом спорту, не мають на меті інших цілей, крім оздоровлення [2].

Карате як вид єдиноборства сприяє вищезазначеним критеріям та формує основи здорового способу життя, сприяє розвитку та оздоровлення організму, в ході навчально-тренувальних занять формуються знання, вміння та рухові навички.

Карате поєднує фізичну активність із психологічним загартуванням. Регулярні тренування зміцнюють м'язи, формують правильну поставу, розвивають координацію, гнучкість та серцево-судинну систему. Карате сприяє дисципліні, впевненості у собі та підвищує здатність до концентрації [3].

Займаючись цим видом спорту, діти навчаються перемагати, втілювати в собі гармонію тіла і високу майстерність володіння бойовими техніками. Заняття карате виховують почуття гідності, уміння долати хвилини слабкості, допомагають терпляче добиватися поставленої мети, формувати світогляд дитини, керувати своїми волею і емоціями, концентрувати силу.

Спортивні заняття приносять людині ще й досвід самопізнання, самовдосконалення та задоволення потреби гармонічно розвиватися. Заняття з карате виховують почуття гідності, уміння долати хвилини слабкості, допомагають терпляче добиватися поставленої мети, формувати світогляд людини, керувати своїми волею і емоціями, концентрувати силу. Карате стає життєвим шляхом. Це відображено у назві – «Карате» – означає «шлях». Це мистецтво перемагати, яке втілює в собі гармонію тіла і високу майстерність володіння бойовими техніками. Для вихованців, які регулярно тренуються, які самовіддано засвоюють технічні елементи, починається і духовна зрілість. Коли в атмосфері суперництва потрібна повна самовідданість, коли, окрім суперника, потрібно перемагати і себе, свої слабкості і недоліки, свої сумніви, пришвидшується й процес виховання сильної, мужньої особистості. Велика кількість школярів та студентів, займаючись карате, прекрасно усвідомлює ту користь, яку будуть їм приносити заняття протягом усього життя. Багатьом із них заняття стає у нагоді під час військової служби та в усіх силових структурах держави [1].

Ключові переваги карате для здоров'я дітей:

- фізичний розвиток: зміцнення м'язового корсету, корекція постави, розвиток спритності та покращення координації рухів. Вправи на розтяжку підвищують еластичність м'язів і рухливість суглобів;
- дихальна система: навчання правильного дихання, що важливо для загального тону та витривалості;
- психологічне здоров'я: зниження рівня стресу, виховання самодисципліни, впевненості та поваги;
- профілактика: регулярна фізична активність допомагає запобігти гіподинамії та зміцнити імунітет [5].

Заняття карате допомагають дітям стати не тільки сильнішими фізично, але й дисциплінованішими, впевненішими в собі і стресостійкими. Карате відмінно підходить для дітей з недостатньою координацією рухів, допомагаючи їм розвинути необхідну спритність.

Карате є стародавньою традиційною системою виховання особистості. Основні заповіді карате передбачають: повага старших, товаришів та всіх оточення; ніколи не застосовувати прийоми карате для нападу, лише у разі захисту себе чи оточення; бути мужнім; бути витриманим; бути рішучим; постійно тренуватися з метою зміцнення тіла та духу [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюшенко О. Ф. Основи спортивної підготовки: навчальний посібник для тренерів, викладачів і студентів фізичної культури. Черкаси, 2006. 415 с.
2. Бойко В. Ф. Фізична підготовка в карате. Київ, 2004. 287 с.
3. Гаврилюк В. О. Бойові мистецтва як валеотехнологія : навчальна програма для студентів педагогічних ВНЗ. Житомир, 2005. 12 с.
4. Круцевич Т. Ю. Методи дослідження індивідуального здоров'я дітей та підлітків в процесі фізичного виховання. Київ, 2009. 232 с.
5. Лозовий А. Л., Сергієнко В. М. Карате: етапи еволюції від Будо до спорту. *Проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, спорту і здоров'я людини* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (23–24 квітня 2020 р.). Полтава : Сімон, 2020. С. 12–17.

Омельченко Олександр Володимирович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
Україна
Науковий керівник – **Мамічева О. В.,**
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти та інклюзії,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
Україна

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ФАКТОР УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПОРТИВНОГО ТРЕНЕРА

У сучасних умовах розвитку сфери фізичної культури і спорту особливої актуальності набуває проблема розвитку професійно значущих якостей спортивного тренера як важливого чинника ефективності його діяльності. Успішність професійної діяльності тренера визначають рівнем спеціальних знань, практичних умінь, а також сформованістю особистісних якостей, зокрема відповідальності, емоційної стійкості, емпатії, цілеспрямованості та здатності до рефлексії. Саме розвиток цих якостей забезпечує здатність тренера до продуктивної взаємодії зі спортсменами, ухвалення оптимальних рішень і досягнення високих результатів у тренувальному процесі.

У зв'язку з цим актуалізуються питання становлення у здобувачів вищої освіти професійно значущих якостей, які виступають важливими предикторами успішності їх подальшої професіоналізації. Аналіз психолого-педагогічної літератури, зокрема наукових праць Я. Москальової [5], І. Серьогіної [8], а

також узагальнення практичного досвіду підготовки фахівців свідчать про те, що випускники закладів вищої освіти далеко не завжди виступають активними суб'єктами власного професійного розвитку. Нерідко спостерігається недостатній рівень усвідомлення значущості саморозвитку, відсутність сформованої потреби у вдосконаленні професійно значущих якостей, що ускладнює процес адаптації до реальних умов професійної діяльності.

Аналітичний огляд сучасних тенденцій у сфері професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту дозволяє стверджувати, що від рівня професіоналізму педагогів і тренерів, які здійснюють підготовку майбутніх спеціалістів, значною мірою залежать перспективи розвитку освітньої галузі загалом. У цьому контексті особливого значення набуває формування у майбутніх фахівців системи особистісних якостей, що забезпечують ефективність їхньої діяльності, здатність до інновацій, гнучкість мислення та готовність до роботи в умовах невизначеності.

Цілком поділяємо точку зору вітчизняних учених, зокрема М. Данилка [1], Н. Тимчишеної [9], які наголошують на необхідності формування у сучасного тренера таких характеристик, як стійка професійна спрямованість, соціальна зрілість, відповідальність, гуманність, емпатія, рефлексивність, здатність до саморозвитку та усвідомлення особистісного смислу професійної діяльності.

Узагальнюючи теоретичні підходи до проблеми взаємозв'язку особистості та професії, Л. Онуфрієва визначає важливі співвідношення між рівнем сформованості особистісних якостей і вимогами професійної діяльності. Зокрема, підкреслюється, що деякі якості можуть бути неприйнятними для певних професій, інші – підлягають розвитку або компенсації, а також можливе існування різних шляхів адаптації до професійної діяльності, що забезпечують однаково ефективний результат [7, с. 163].

Більшість психологів трактують професійно важливі якості як систему здібностей, що забезпечують успішність виконання діяльності. Зокрема, О. Музика розглядає здібності як індивідуально-психологічні властивості, які оцінюють з позиції їх значущості для конкретної діяльності. У цьому контексті важливим є усвідомлення того, що розвиток професійних якостей передбачає активну позицію особистості, спрямовану на самовдосконалення [6].

Розглядаємо особистість як суб'єкт професійного саморозвитку, здатного до активного перетворення як власної діяльності, так і самого себе. Це положення підтверджується дослідженнями О. Кокуна [4], який доводить, що професійна діяльність виступає важливим середовищем розвитку особистості, створюючи умови для формування нових якостей і трансформації вже наявних.

Тонке розмежування понять «професійно важливі» та «професійно значущі» якості представлено у працях М. Діденко [2], Н. Дідик [3], Т. Торбіної [10]. Автори підкреслюють, що перші характеризують ефективність діяльності, тоді як другі – ставлення особистості до професії та її адаптацію до професійного середовища.

Таким чином, професійно значущі якості фахівця являють собою складну, інтегративну систему індивідуально-особистісних характеристик, що забезпечують успішність професійної діяльності, ефективність професійної взаємодії та здатність до безперервного професійного розвитку. Їх формування має здійснюватися цілеспрямовано в процесі професійної підготовки та підтримуватися впродовж усього періоду професійної діяльності, що є важливою умовою досягнення високого рівня професіоналізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилко М. Т. Сучасні уявлення про сутність і структуру діяльності тренера. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2010. № 2. С. 22–26.
2. Діденко М. С. Системно-термінологічний аналіз категорії «професійно значущі якості особистості». *Вісник післядипломної освіти*: збірник наукових праць / ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України; гол. ред. В. В. Олійник. Київ, 2014. Вип. 10 (23). С. 217–227.
3. Дідик Н. М. Визначення поняття «Професійно значущі характеристики». *Проблеми сучасної психології*. 2009. № 6. С. 184–194.
4. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.
5. Москальова Я. Ю. Педагогічні умови саморозвитку майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 38. С. 243–249.

6. Музика О. Л. Професійно-орієнтовані завдання з психології : навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. і допов. Житомир, 2010. 568 с.
7. Онуфрієва Л. А. Формування професіоналізму і психологічна підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2013. № 1046, Вип. 51. С. 161–165.
8. Серьогіна І. Ю. Педагогічні умови розвитку та саморозвитку студентів у процесі професійної підготовки у ВНЗ. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2011. Вип. 32. С. 151–157.
9. Тимчишена Н. О. Сучасний тренер у педагогічній системі. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2008. Т. 1. С. 252–254.
10. Торбіна Т. Професійно значущі якості особистості сучасного фахівця. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 5 (1). С. 76–81.

Петрушин Микита Сергійович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А7 Фізична культура та спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Соколовська І. А.,**
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури та спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ У ДЗЮДОЇСТІВ МОЛОДОГО ВІКУ

Дзюдо є одним з найбільш популярних видів спорту, який об'єднує високу технічну майстерність, стратегію та фізичну підготовленість. Силові якості є одними з основних факторів, що визначають успішність дзюдоїста, оскільки вони дозволяють ефективно використовувати свої технічні навички, забезпечують здатність до маневрів і дозволяють перемагати в боротьбі за захоплення та контроль суперника. Оскільки дзюдо є одним із найбільш контактних видів спорту, здатність до швидкого і потужного застосування сили в поєднанні з іншими фізичними якостями визначає ефективність виконання технічних прийомів, таких як кидки, утримання, захоплення та переміщення суперника [1, с. 28].

Молодий вік є важливим етапом у становленні спортсмена, оскільки саме на цьому етапі закладається фізична база, яка дозволяє спортсмену досягати значних успіхів у майбутньому. Розвиток силових якостей у молодих дзюдоїстів передбачає використання комплексних методів тренувань, що включають різноманітні фізичні вправи, технічні тренування та психологічну підготовку [2; 5]. Сила, витривалість, швидкість і координація – всі ці складові є невід'ємною частиною підготовки дзюдоїстів на всіх етапах їхнього розвитку [3, с. 62].

Фізіологічні основи силових якостей у дзюдоїстів

Розвиток силових якостей у дзюдоїстів зумовлений фізіологічними особливостями організму. Сила, яка розвивається у спортсменів, є не тільки здатністю долати зовнішні опори, а й характеристикою здатності організму виконувати максимальні або вибухові рухи з високою швидкістю. Важливою особливістю розвитку сили у дзюдоїстів є її швидке проявлення, що дає змогу ефективно виконувати прийоми за допомогою коротких, різких рухів, які потребують значної сили при мінімальному часі [4, с. 93].

Для юних дзюдоїстів важливо враховувати вікові зміни в організмі та підходити до тренувального процесу з обережністю, адже надмірні навантаження можуть призвести до травм чи перевантажень. Дослідження показують, що вік 12–16 років є найоптимальнішим для розвитку силових якостей, оскільки на цьому етапі організм ще достатньо гнучкий, щоб сприймати навантаження, але й достатньо стабільний для їх адаптації. У цей період можна розвивати базову силу, що дозволить згодом переходити до більш спеціалізованих вправ [1, с. 55].

Оскільки дзюдо потребує здатності до швидкої зміни силових навантажень, необхідно також враховувати інші фізіологічні аспекти, такі як витривалість і швидкість. Для ефективного розвитку сили

молоді спортсмени повинні тренуватися за різними програмами, що включають як базові вправи для розвитку м'язів, так і спеціалізовані тренування для дзюдоїстів, що стосуються саме технічних прийомів.

Методи тренування силових якостей у дзюдоїстів молодого віку

У тренуванні силових якостей у дзюдоїстів молодого віку використовуються різноманітні методи, які орієнтовані як на загальний розвиток сили, так і на специфічні рухи, необхідні для дзюдо. Один із основних методів – це тренування з використанням власної ваги тіла. Вправи, як-от: віджимання, присідання, планка, підтягування – є відмінними для розвитку основних м'язів тіла та розвитку координації і стійкості [2, с. 47].

Іншою важливою складовою тренувального процесу є використання вагових тренувань. Використання гантелей, штанг, гир для розвитку сили є основою тренувань у старших вікових групах. У цьому випадку використовують як статичні вправи для збільшення м'язової маси, так і динамічні для розвитку вибухової сили. Вправи, як-от: стрибки з місця, стрибки через бар'єри, скакалка – дозволяють значно покращити вибухову силу, що є критично важливим для виконання швидких і потужних прийомів [3; 5].

Спеціалізовані тренування, які орієнтовані на підготовку дзюдоїстів до реальних умов боротьби, повинні включати вправи, що імітують технічні прийоми. Це можуть бути силові вправи, де спортсмен використовує ваги та тренажери для імітації різних прийомів, таких як підйоми, перенесення ваги тіла, кидки або маневри. Таким чином, тренування мають бути спеціалізованими для того, щоб забезпечити адаптацію сили до спортивних вимог дзюдо [4, с. 78].

Окрім силових вправ, важливими є тренування на витривалість, які допомагають підтримувати силові можливості в умовах тривалої боротьби. Вправи для розвитку кардіовитривалості, біг, велосипедні тренування є важливою складовою частиною підготовки дзюдоїстів.

Психологічні аспекти тренувального процесу

Психологічна готовність є не менш важливою для успіху в дзюдо, ніж фізичні якості. Молоді спортсмени повинні бути готові до великих фізичних і емоційних навантажень, які є частиною кожного змагання. Психологічна підготовка має на меті не тільки розвиток мотивації, але й вміння справлятися з емоціями під час боротьби [5, с. 35].

Психологічна стійкість дзюдоїста має велике значення, адже саме в моменти стресу він повинен зберігати спокій, ухвалювати швидкі та правильні рішення і виконувати технічні прийоми з максимальною ефективністю. Для досягнення високих результатів необхідно розвивати не лише фізичну силу, але й психологічну впевненість, що дозволяє спортсмену не здаватися в найскладніших ситуаціях.

Психологічне тренування включає техніки релаксації, управління емоціями, зниження рівня тривоги та стресу, що дозволяє спортсменам зберігати контроль над собою під час інтенсивних змагань.

Особливості розвитку силових якостей у юних дзюдоїстів

У юних дзюдоїстів важливо поступово підвищувати рівень силових навантажень. Для цього потрібен збалансований підхід до тренувань, який забезпечує поступовий розвиток основних силових якостей і уникнення перевантажень. У цей період розвитку потрібно застосовувати помірні навантаження і давати організму час на адаптацію.

Оскільки юні спортсмени перебувають на стадії активного росту, важливо звертати увагу на розвиток м'язів, суглобів та зв'язок, щоб уникнути травм і забезпечити правильну біомеханіку рухів. Спортивні тренування мають включати вправи, які зміцнюють усі частини тіла й покращують загальну фізичну підготовленість спортсменів. Крім того, важливо здійснювати постійний моніторинг здоров'я спортсменів, забезпечуючи своєчасне лікування та реабілітацію.

Висновок: Розвиток силових якостей у молодих дзюдоїстів є важливим аспектом підготовки, що забезпечує фізичну і технічну базу для досягнення високих результатів у майбутньому. Комплексний підхід до тренувань, включаючи силові вправи, тренування на вибухову силу, кардіо-витривалість і психологічну підготовку, є основою спортивної кар'єри дзюдоїстів. Адаптація тренувальних навантажень до вікових особливостей спортсменів і дотримання принципу поступовості є необхідними умовами для успішного розвитку спортсменів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванов А. В. Основи спортивної фізіології. Київ : Літера ЛТД, 2016.
2. Сидоренко О. П. Психологія спорту. Харків : Спортивна наука, 2018.
3. Коваленко Ю. В. Спортивне тренування: теорія і методика. Львів : Вид-во ЛДУФК, 2020.

4. Мельничук О. В. Силові тренування у дзюдоїстів молодого віку. Львів : СпортПрес, 2019.
5. Петренко І. О. Методика тренувань у дзюдо: розробка програм для юних спортсменів. Київ : Спортивний розвиток, 2017.

Пілат Віталіна Ярославівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Дмітрієва О. І.,**
кандидат педагогічних наук, ,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

РОЛЬ БАТЬКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОБРОБУТУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна в Україні спричинила значне психологічне навантаження на усіх людей, в тому числі й на дітей з особливими освітніми потребами та на їхніх батьків. Діти гостріше реагують на стрес, небезпечні ситуації, а військові дії, ракетні небезпеки, тривалі повітряні тривоги, вимушена зміна місця проживання, інші фактори, спричинені війною, здійснюють значний психологічний тиск на дітей з особливими освітніми потребами.

В умовах стресових та небезпечних ситуацій значно зростає роль батьків у забезпеченні психологічного добробуту дітей, адже саме батьки є головною опорою для дітей з особливими освітніми потребами, а родина є найважливішим середовищем для формування відчуття емоційної стабільності, безпеки, психологічного благополуччя та адаптації. Проте значна частина батьків не має достатнього рівня знань та навичок для ефективної підтримки своєї дитини в умовах кризових ситуації під час війни.

Метою нашого дослідження було визначити роль батьків у забезпеченні психологічного добробуту їхніх дітей з особливими освітніми потребами. Для цього ми здійснили теоретичний аналіз літературних джерел щодо визначення поняття «психологічний добробут»; з'ясовано, яким чином впливають умови війни на психологічний добробут дітей з особливими освітніми потребами; проаналізовано роль батьків у підтримці дитини з особливими освітніми потребами в умовах війни.

Аналіз літературних джерел дав змогу з'ясувати, що психологічний добробут дитини є складним процесом, що охоплює духовно-моральний, психічний, фізичний і соціальний компоненти. Поняття «психологічний добробут» містить суб'єктивну емоційну оцінку людиною себе і власного життя, а також певні аспекти позитивного особистісного функціонування [2, с.48]. На відміну від понять «психічне здоров'я», «якість життя» та «задоволеність життям», психологічний добробут прямо не пов'язаний із наявністю чи відсутністю яких-небудь психічних або соматичних недуг [8, с. 48]. В. Дяченко зазначає, що психологічний добробут (душевний комфорт) – це злагодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності та внутрішньої рівноваги; воно є більш стійким за умови гармонійного розвитку особистості [1, с. 122]. Психологічно щаслива людина готова рухатися вперед, балансує на вістрі власної нестабільності [3, с. 134]. Цей добробут розглядають як гармонію психічного стану, задоволення базових потреб, любові та прийняття, ключову роль у забезпеченні яких відіграють батьки. Саме вони створюють умови безпеки, стабільності, емоційного комфорту та сприяють розвитку дитини. Особливості дітей з порушеннями психофізичного розвитку мотивують батьків бути емоційною опорою, адже їхні діти особливо чутливі до стресу та змін у середовищі, ускладненому війною.

З метою експериментального дослідження ролі батьків у забезпеченні психологічного добробуту дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану ми використали анкетування та бесіду з батьками. У дослідженні взяли участь 11 батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Розроблена нами анкета складалася з 15 запитань, зокрема:

чи зверталися ви по психологічну підтримку (особисто або онлайн) у зв'язку з війною; як ви зазвичай реагуєте на емоційні сплески дитини (агресію, сльози, замкнутість); чи цікавитеся ви інформацією про те, як підтримувати дитину під час війни; як ви підтримує дитину під час повітряної

тривоги або інших тривожних подій та інші. Кожне із запитань мало 3 варіанти відповіді. Анкетування проводилось анонімно. Наведемо приклади відповідей батьків на запитання анкети.

На запитання «Як часто ви обіймаєте дитину або проявляєте фізичну підтримку, щоб вона почувалася в безпеці?» 73 % батьків відповіли, що вони щодня обіймають або проявляють фізичну підтримку до дитини, щоб вона почувалася в безпеці; 27 % наголосили що не часто обіймають свою дитину. На питання «Чи розмовляєте ви з дитиною про її емоції, пов'язані з війною (страх, тривогу, сум)?» 63 % опитаних зазначили, що регулярно обговорюють із дитиною її переживання, тоді як 37 % роблять це час від часу. На питання «Чи пояснювали ви дитині, що таке війна, у доступний для неї спосіб?» 73 % батьків відповіли, що розповідають, а 27 % зазначили, що пояснювали частково. На запитання «Чи дотримується дитина сталого розпорядку дня навіть під час тривог, евакуацій або переїздів?» 27 % відповіли, що так, 64 % – частково, а 9 % – що ні. Стосовно наявності у дитини у домі безпечного й затишного місця для відпочинку з огляду на події війни 73 % респондентів дали позитивну відповідь, 18 % – «частково є», 9 % – «немає». Про зміни в поведінці або настрої дитини з початку війни 46 % відповіли, що помітили й реагують на них, 18 % помітили, але не знають, як діяти, а 36 % опитаних змін не помічають. Стосовно реакції на емоційні сплески дитини (агресію, сльози, замкнутість) 91 % батьків зазначили, що реагують спокійно та намагаються зрозуміти дитину, а 9 % зізналися, що іноді втрачають контроль. 91 % батьків обіймають, заспокоюють і пояснюють ситуацію дитині під час повітряної тривоги або інших тривожних подій, а 9 % відволікають дитину або мовчать. У випадку відмови дитини виконувати завдання або навчатися під час війни, 82 % батьків дають перепочинок і намагаються з'ясувати причину, а 18 % переконують або змушують. Дозволяють дитині проявляти ініціативу навіть у складних обставинах 73 % а 27 % – інколи. Про спілкування з фахівцями, учителями або іншими батьками щодо психологічного стану дитини 37 % дали позитивну відповідь, 45 % – іноді, а 18 % – ні. Цікавляться інформацією про те, як підтримувати дитину під час війни 82 % батьків, а 18 % – інколи. На запитання «Наскільки важливою ви вважаєте власну емоційну стабільність для добробуту дитини в умовах війни?» 91 % зазначили, що це дуже важливо, а 9 % не замислювалися над цим. Чи знаходять можливість батьки подбати про себе, щоб бути емоційно стабільним(-ою) для дитини під час війни, 73 % відповіли, що знаходять таку можливість, а 27 % – іноді. 100 % опитаних не зверталися по психологічну підтримку (особисто або онлайн) у зв'язку з війною.

Результати проведеного анкетування батьків дітей з особливими освітніми потребами продемонстрували, що 65 % опитаних зазначили, що під час війни психологічний добробут їхніх дітей сильно постраждав, 22 % відповіли, що війна не надто сильно вплинула на психологічний стан їхніх дітей, а 13 % вважають, що війна жодним чином не вплинула на психологічний добробут дітей.

Таким чином, анкетування дало змогу отримати дані про роль батьків у забезпеченні психологічного достатку дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану, зокрема, 65 % зазначили, що вони необхідні дітям для відчуття психологічного благополуччя, 35 % відзначили, що вони відчують себе важливими для забезпечення цього процесу.

Ми провели бесіду з батьками, метою якої було отримання інформації про емоційний стан дітей, труднощі адаптації в умовах війни, а також про потреби родин.

Під час проведеної бесіди ми визначили, що для 87 % батьків війна кардинально змінила їхнє життя, створивши численні складнощі, з якими їм було важко справлятися, особливо в питаннях адаптації та підтримки дітей у цей непростий час. 65 % батьків наголошували на тому, що найбільше труднощів виникало при спробах зберегти емоційний спокій і допомогти дітям подолати стресові ситуації, що безпосередньо впливало на їхній психологічний добробут; 82 % батьків зазначили, що під час повітряної тривоги діти стали більш тривожними; 74 % батьків вказали на збільшення емоційних сплесків у дітей у критичних ситуаціях; 88 % батьків відзначили труднощі у встановленні чіткого режиму дня через часті повітряні тривоги; 54 % батьків зазначили, що переживали депресивні стани або апатію; 76 % батьків підкреслили, що адаптація дитини до нового місця проживання та освітнього закладу була складною. Серед труднощів адаптації в умовах воєнного стану 76 % батьків відзначили такі: труднощі пристосування до нового місця проживання; складність встановлення нових соціальних контактів; порушення звичного режиму дня та навчального процесу. Визначаючи потреби родин, які актуалізувалися у воєнний стан, ми виокремили такі: потреба у психологічній підтримці, стабільності та безпечному середовищі для дітей; допомога фахівців у питаннях адаптації та подолання тривожності; підтримка з боку інших батьків та спільнот.

Враховуючи ці виклики, ми розробимо рекомендації для батьків дітей з особливими освітніми потребами, спрямовані на покращення їхнього психологічного стану, зокрема, через створення безпечного домашнього середовища, налагодження емоційної підтримки та використання доступних ресурсів для адаптації до змін, що й обумовлює перспективу нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деркачук О. С., Борщ Є. В. Допомога батькам дітей з ООП в умовах воєнного стану. 2022. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-dopomoga-batkam-ditey-z-oor-v-umovah-vo-nnogo-stanu-297839.html>.
2. Каргіна Н. В. Основні підходи до вивчення психологічного благополуччя особистості: теоретичний аспект. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 48–55.
3. Каргіна Н. В. Теоретичні аспекти психологічного благополуччя в екзистенційному розумінні. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 127–138.

Плахов Олексій Вікторович,
здобувач освіти 3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Супруненко О. В.**,
викладач педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ІГРИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В умовах модернізації сучасної української освіти та пошуку ефективних шляхів національно-патріотичного виховання зростає увага до використання традиційних педагогічних засобів. Українські народні ігри є унікальним явищем народної педагогіки, яке органічно поєднує завдання фізичного, морального та естетичного виховання. Вони виступають ефективним засобом оптимізації рухового режиму, розвитку фізичних якостей (швидкість, спритність, витривалість та ін.) й прищеплення інтересу до національної культури.

Історико-педагогічний аналіз показує, що народна гра еволюціонувала від ритуальних дійств, пов'язаних із працею та вшануванням божеств, до цілісного засобу виховання. Вона завжди виступала «першою соціальною школою», що сприяла гармонійному поєднанню фізичного та соціального розвитку [3].

Народні ігри є особливо доцільними для молодшого шкільного віку (6–10 років), оскільки вони слугують ефективним «містком» між провідною ігровою діяльністю дошкільника та навчальною діяльністю школяра. Їхнє багатоаспектне значення розкривається через чотири ключові, взаємопов'язані функції.

Оздоровча функція. Ігри є природним засобом оптимізації рухового режиму, сприяючи загальному зміцненню організму, підвищенню імунітету та покращенню функціонування серцево-судинної й дихальної систем. Вони також важливі для формування правильної постави та емоційного розвантаження.

Освітня (розвивальна) функція. Через ігрові ситуації інтенсивно розвиваються ключові фізичні якості (швидкість, спритність, витривалість, координація рухів) та вдосконалюються моторні навички (біг, стрибки, метання). Гра стимулює також пізнавальні процеси: кмітливість, швидкість мислення та орієнтацію у просторі.

Виховна (соціалізувальна) функція. У процесі колективної взаємодії виховуються морально-вольові риси, такі як чесність, дисциплінованість, відповідальність, ініціативність та почуття колективізму. Діти вчаться підкорятися спільним правилам та гідно переживати перемогу чи поразку.

Культурно-національна функція. Інтеграція ігор, які передавалися з покоління в покоління, прищеплює інтерес і повагу до української національної культури, звичаїв та традицій. Через пісні, лічилки та сюжети, пов'язані з українським побутом, формується національна ідентичність і відчуття належності до свого народу [1; 2].

Для забезпечення системності та цілеспрямованості українські народні ігри доцільно класифікувати відповідно до основних розділів навчальної програми з фізичної культури. Методологічним критерієм для такої класифікації є домінантний руховий компонент та переважна фізична якість, на розвиток якої спрямована гра.

Ігри, які належать до розділу «Легка атлетика», спрямовані переважно на вдосконалення природних рухів, як-от: біг, стрибки та метання. Вони ефективно розвивають швидкість (стартову та дистанційну), спритність, швидкість реакції, витривалість та силові якості. Підбірка представлена у Таблиці 1.

Таблиця 1

Українські народні ігри до розділу «Легка атлетика»

Назва гри	Цільова реалізація
«Горю-дуб»	Розвиток експлозивної (вибухової) швидкості та стартового прискорення гравців останньої пари, швидкості рухової реакції та просторової орієнтацію ведучого.
«Вовк у рові»	Вдосконалення техніки стрибків у довжину, зміцнення зв'язково-суглобового апарату нижніх кінцівок та розвитку динамічної координації рухів.
«Гуси»	Розвиток дистанційної швидкості, загальної витривалості та навичок тактичного мислення (планування траєкторії руху) в умовах ігрового переслідування.
«Свічка»	Розвиток окоміру та зорово-моторної координації («око-рука»), удосконалення навичок метання предмета на дальність (що симулюється ударом гілкою).
«Птахи»	Тренування складної сенсомоторної реакції на вербальний подразник та розвиток спритності в умовах динамічного переслідування.
«Стрибунці»	Розвиток вибухової сили та вестибулярно-пропріоцептивного контролю через високоінтенсивні стрибкові рухи.
«Порожнє місце»	Розвиток максимальної швидкості на коротких сегментах дистанції та навичок безпечного розходження під час зустрічного бігу.

Ігри, що належать до розділу «Рухливі ігри», мають комплексний характер, поєднуючи елементи театралізації, хороводів та пісенного супроводу. Сприяють соціалізації, емоційному розвантаженню та розвитку кмітливості, адже гравцям потрібно швидко орієнтуватися в правилах і вчасно реагувати на слова ведучого. Підбірка представлена у Таблиці 2.

Таблиця 2

Українські народні ігри до розділу «Рухливі ігри»

Назва гри	Мета
«Подоланочка»	Формування ритмічності рухів, розвиток гнучкості (рухливості суглобів) та навичок імітаційного моделювання як засобу соціалізації та емоційного розвантаження.
«Кіт і миша»	Розвиток швидкості перемикання уваги, маневреності та групової згуртованості.
«Мак»	Розвиток витривалості статичних положень та психологічної стійкості до зовнішніх подразників шляхом тренування здатності до швидкої мобілізації рухової активності.
«Сімейка»	Закріплення навичок кількісної лічби та синхронізації колективних дій усередині динамічної ігрової структури.

Ігри, що належать до розділу «Гімнастика», орієнтовані на розвиток координації, гнучкості, рівноваги та зміцнення різних груп м'язів. Вони часто включають вправи на імітацію рухів, підлізання та підтримку правильної пошти.

Підбірка представлена у Таблиці 3.

Таблиця 3

Українські народні ігри до розділу «Гімнастика»

Назва гри	Мета
«Ми тупаємо ногами»	Виконання комплексу загальнорозвивальних вправ (ЗРВ) для активації та зміцнення великих м'язових груп тіла.
«Квочка і курчата»	Вдосконалення навички підлізання (що сприяє пропріоцептивному розвитку та формуванню м'язово-суглобового відчуття положення тіла в просторі)
«Не впусти»	Тренування вестибулярного апарату (відповідального за рівновагу) та формування і підтримка правильної пошти через свідомий контроль за положенням голови і тулуба.
«Котик»	Навчання виконання рухів згідно зі словами (зорово-моторна та аудіо-моторна координація), закріплення умінь імітувати поведки тварини (артистична експресія) та тренування вертикальних стрибків на місці.
«Крем'яхи»	Розвиток маніпулятивної здатності кисті (рухливості та сили дрібних м'язів), швидкості реакції та зорово-моторної координації (узгодження руху «око-рука»).

Ефективність впровадження цих ігор залежить від чіткої методики проведення, яка охоплює всі етапи роботи. Підготовчий етап включає вибір гри відповідно до мети уроку та віку учнів, завчасний огляд ігрового майданчика на предмет безпеки та підготовку необхідного інвентарю. Організація гри вимагає короткого й емоційного пояснення правил, використання віршованих зачинів, лічилок та пісень для вибору ведучих і розподілу на команди, а також правильного розташування учнів. Проведення гри передбачає постійний контроль за дозуванням навантаження (залежно від типу гри), неухильне дотримання правил і забезпечення безпеки. Ключовим елементом є заохочення прояву морально-вольових якостей (чесності, взаємодопомоги, дружби). Підбивання підсумків включає швидке оголошення переможців, оцінку не лише фізичних результатів, а й дотримання правил та товариської взаємодопомоги, а також організований перехід до наступної частини уроку.

Для підсилення національно-патріотичного виховного впливу вчителі мають завжди надавати короткий історико-культурний коментар про походження гри, наполягати на використанні оригінальних українських пісень та діалогів, а також наголошувати на вихованні тих морально-вольових якостей, які завжди цінувалися в українському суспільстві: чесність, колективізм і повага до старших.

Використання українських народних ігор є беззаперечно ефективним та доцільним у сучасній системі фізичного виховання молодших школярів. Вони є комплексним педагогічним засобом, який успішно реалізує чотири ключові функції: оздоровчу, освітню, виховну та культурно-національну. Їх використання забезпечує не лише гармонійний розвиток фізичних якостей дитини, але й поглиблене національно-патріотичне виховання на ґрунті багатой культурної спадщини та національних традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів : методичні рекомендації. Київ : Фенікс, 2022. 64 с.
2. Вітошинська Н. Використання українських народних ігор на уроках фізичної культури. *Українознавство*. 2021. № 1 (78). С. 96–97. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(78\).2021.227068](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(78).2021.227068).
3. Кругляк О. Я., Кругляк Н. П. Від гри до здоров'я нації. Рухливі та українські народні ігри, естафети на уроках фізичної культури : метод. посібник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. 80 с.

Плахова Тетяна Павлівна,
здобувач освіти 3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Супруненко О. В.,**
викладач педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ІГРОВИЙ МЕТОД ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ РУХОВИХ ДІЙ І ВИХОВАННЯ СТІЙКОГО ІНТЕРЕСУ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В умовах сучасного освітнього простору критично загострюється проблема недостатньої рухової активності здобувачів початкової освіти. Неприятлива екологічна ситуація, неповноцінне харчування та порушення балансу між навчанням і відпочинком призводять до системного погіршення стану здоров'я учнів. Традиційні уроки фізичної культури часто виявляються нездатними нівелювати цей негативний вплив. З огляду на це, критично важливим є впровадження новітніх ефективних методик та виховних систем в освітній процес молодших школярів з метою результативного навчання рухових дій і виховання стійкого інтересу до занять фізичної культури. Саме тому пошук ефективних засобів, які б враховували психологічні особливості молодшого шкільного віку, підвищували мотивацію до систематичних занять і забезпечували якісне засвоєння рухових дій, обумовлює необхідність впровадження ігрового методу у процес фізичного виховання.

Молодший шкільний вік (6–10 років) визначений як «золотий» для формування рухових навичок та інтересу до фізичної культури. Цей період характеризується особливостями, які ідеально відповідають ігровому методу:

- 1) Провідне наочно-образне мислення (учні краще засвоюють матеріал через показ, наслідування та конкретні ігрові образи, а не через абстрактні інструкції);
- 2) висока емоційність та ситуативна мотивація (мотивація залежить від безпосереднього інтересу до діяльності);
- 3) соціально-психологічний розвиток (командні ігри сприяють формуванню соціальної компетентності: вчать співпрацювати, дотримуватися правил та вирішувати конфлікти).

Гра як емоційно насичений процес з елементами змагання є найкращим інструментом для стимулювання внутрішнього інтересу. В. І. Воронова підкреслює, що позитивні емоції є потужним мотиваційним фактором [2, с. 178].

Ігровий метод є комплексною системою педагогічних прийомів, спрямованою на створення спеціально організованих умов для ефективного закріплення та практичного застосування знань і формування рухових навичок [3]. Він гармонійно поєднує освітній процес з природною ігровою діяльністю [1].

Використання ігор на уроках фізичної культури забезпечує якісне засвоєння рухових дій та розвиток фізичних якостей (спритності, швидкості); сприяє формуванню колективізму, відповідальності, вольових якостей та навичок саморегуляції; стимулює розвиток психічних процесів – уваги, пам'яті, оперативного та тактичного мислення; забезпечує оптимальне фізичне навантаження та зміцнення організму.

Завдяки цим функціям, ігровий метод перетворює фізичні вправи з обов'язкових на бажані, стимулюючи внутрішню потребу в руховій активності та забезпечуючи усвідомлене, практично орієнтоване навчання рухових дій.

Для досягнення максимального ефекту необхідно дотримуватись таких принципів:

- 1) принцип цільової спрямованості (кожна гра повинна мати чітку дидактичну мету, спрямовану на розвиток конкретної рухової дії або фізичної якості);

2) принцип емоційного підсилення (підтримувати атмосферу радості та змагальності; успіх у грі, а не лише виконання нормативів, є основним мотиватором);

3) принцип відповідності віку (сюжети ігор мають відповідати психологічним потребам 6-10-річних учнів (сюжетність, рольова гра);

Для забезпечення високої моторної щільності уроку, ігри варто інтегрувати в усі його частини.

Підготовча частина (10–15 %): прості ігри для розвитку уваги й реакції.

Основна частина (60–70 %): ігри, спрямовані на освоєння конкретного елемента, з короткими інструкціями в ігровому контексті.

Заклучна частина (10–15 %): малорухливі ігри для зниження навантаження, обов'язкова рефлексія з обговоренням успіхів і важливості активності.

Важливо також: чітко називати гру, описувати сюжет і правила, застосовуючи показ рухової дії; коригувати навантаження (ускладнення/спрощення) відповідно до індивідуальних показників дитини; впроваджувати навчання правил безпеки через ігрові ситуації (наприклад, уникнення зіткнень), що мотивує учнів до самоконтролю рухів.

Комплексний аналіз підтвердив, що ігровий метод є найбільш органічним та методично обґрунтованим підходом для фізичного виховання молодших школярів. Завдяки кореляції з провідним наочно-образним мисленням, високою емоційністю та ситуативною мотивацією дитини, ігровий метод забезпечує ефективне навчання основних рухових дій і водночас створює потужний емоційно-мотиваційний фундамент. Системне впровадження розроблених методичних рекомендацій дозволяє трансформувати урок фізичної культури з монотонного виконання нормативів на захопливий, емоційно насичений процес, виховуючи стійкий інтерес до занять фізичною культурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмат Н. Формування здорового способу життя та фізичний розвиток молодших школярів у Новій українській школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. № 3 (107). С. 345–362. DOI: 10.24139/2312-5993/2021.03/345-362.

2. Воронова В. І. Психологія спорту : навч. посіб. Київ : Олімпійська література, 2019. 272 с.

3. Сударик О. С. Сутність поняття «ігрові технології» та їх класифікація. *Формування сучасної науки: методика та практика*: матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції, м. Кам'янець-Подільський, 29 жовтня, 2021 р. Вінниця, 2021. Т. 2. С. 91–94.

Погорілець Віолета Олександрівна,

здобувач 3 курсу рівня фахової передвищої освіти

спеціальності 013 Початкова освіта,

Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Шпонько А. О.,**

спеціаліст, викладач,

Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,

м. Запоріжжя, Україна

ЧОМУ СПОРТ – ЦЕ НЕ ПРО ІДЕАЛЬНЕ ТІЛО, А ПРО ЗДОРОВ'Я ТА ЗАДОВОЛЕННЯ

У сучасному суспільстві уявлення про фізичну досконалість значною мірою формуються під впливом соціальних мереж, реклами та масової культури. Образ так званого «ідеального тіла» часто подають як універсальний стандарт успішності та привабливості, що безпосередньо впливає на самооцінку особистості, її поведінкові установки та ставлення до власного тіла. У результаті фізичну активність дедалі частіше сприймають не як засіб підтримання здоров'я, а як інструмент досягнення певних зовнішніх характеристик. Подібний підхід спричиняє викривлення сутності спорту та формує у частини людей уникнення рухової активності через страх невідповідності нав'язаним стандартам або негативний досвід соціального порівняння.

Значну роль у формуванні зазначених уявлень відіграє цифрове середовище, яке активно транслює стандартизовані образи зовнішності. Візуальний контент, поширений у соціальних мережах, часто є результатом редагування, селекції та ідеалізації, що створює ілюзію досяжності певних тілесних

параметрів. Відповідно до теорії соціального порівняння, людина схильна оцінювати себе через співставлення з іншими, особливо якщо ці образи є соціально значущими [1]. Це призводить до зростання незадоволеності власним тілом та зниження рівня психологічного комфорту. Водночас варто підкреслити, що стандарти зовнішності не мають універсального характеру, оскільки змінюються залежно від культурних та історичних умов, що свідчить про їх соціально сконструйовану природу.

З наукової точки зору фізична активність є одним із ключових чинників забезпечення нормального функціонування організму. Регулярні рухові навантаження сприяють оптимізації роботи серцево-судинної системи, зміцненню м'язового апарату та підтриманню функціонального стану опорно-рухової системи [2]. Окрім фізіологічних ефектів, важливим є позитивний вплив рухової активності на психоемоційний стан людини. Фізичні вправи сприяють зниженню рівня стресу, стабілізації емоційного фону та покращенню загального самопочуття. Дослідження свідчать, що регулярна фізична активність позитивно впливає на когнітивні функції, якість сну та загальний рівень життєвої енергії [3]. У профілактичному аспекті рухова активність пов'язується зі зниженням ризику розвитку хронічних захворювань та підвищенням якості життя. У цьому контексті показовою є позиція М. Амосова, який наголошував на визначальній ролі особистих зусиль у збереженні здоров'я, підкреслюючи, що досягнення фізичного добробуту неможливе без систематичної роботи над собою [4, с. 17].

Важливою складовою фізичної активності є її емоційний компонент. За умов позитивного сприйняття руху заняття спортом набувають характеру внутрішньо мотивованої діяльності, що базується на задоволенні та відчутті енергії після тренувань. Такий підхід сприяє формуванню стійких поведінкових звичок і перетворює фізичну активність на невід'ємну частину способу життя. У цьому випадку спорт виконує не лише тренувальну функцію, а й виступає засобом психологічної саморегуляції, допомагаючи знижувати рівень напруження та підтримувати емоційний баланс [3]. Саме позитивний досвід руху є визначальним фактором регулярності занять та довготривалого залучення до фізичної активності.

На окрему увагу заслуговує питання індивідуальності людського тіла. Фізіологічні особливості, зумовлені генетичними факторами, типом статури, рівнем метаболізму та гормональним фоном, визначають індивідуальну реакцію організму на фізичні навантаження. Відповідно до принципу біологічної індивідуальності, однакові тренувальні програми можуть давати різні результати у різних людей [2]. Це свідчить про відсутність універсального стандарту «спортивного тіла» та підкреслює необхідність індивідуального підходу до фізичної активності. Сучасні наукові підходи пропонують зміщення акценту з зовнішніх характеристик на функціональні можливості організму, що сприяє формуванню більш здорового та усвідомленого ставлення до власного тіла.

Ефективність залучення до фізичної активності значною мірою залежить від правильного вибору виду рухової діяльності. Доцільним є орієнтування на власні відчуття, інтереси та рівень комфорту під час виконання вправ. Практика показує, що регулярні помірні навантаження є більш корисними для здоров'я, ніж епізодичні інтенсивні тренування [2]. Критерієм ефективності в цьому випадку виступає не зовнішній результат, а суб'єктивне самопочуття та рівень енергії після занять. Такий підхід дозволяє сформувати стійку мотивацію до занять спортом та забезпечує їх систематичність.

Негативне ставлення до фізичної активності часто пов'язане з використанням спорту як засобу примусу або покарання. Орієнтація на жорсткі цілі, пов'язані виключно із зовнішніми змінами, може призводити до підвищення рівня стресу та втрати мотивації. Більш ефективною є стратегія м'якої мотивації, яка базується на прагненні покращити самопочуття, підвищити рівень енергії та якість життя [3]. Важливим є також дотримання балансу між фізичними навантаженнями та відновленням, оскільки саме процеси відпочинку забезпечують адаптацію організму до тренувальних впливів.

Таким чином, сучасне розуміння спорту потребує переосмислення. Його сутність полягає не у досягненні умовних стандартів зовнішності, а у забезпеченні фізичного здоров'я, психоемоційного добробуту та гармонійного розвитку особистості. Відмова від стереотипів щодо «ідеального тіла» сприяє формуванню адекватного ставлення до фізичної активності та знижує рівень психологічного тиску. Спорт у цьому контексті виступає як ефективний засіб підвищення якості життя, розвитку внутрішніх ресурсів та підтримання балансу між фізичним і психічним станом людини. Саме тому доцільно орієнтуватися не на зовнішні критерії, а на індивідуальні потреби та відчуття, розглядаючи фізичну активність як невід'ємну складову здорового способу життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосов М. М. Роздуми про здоров'я. Київ : Здоров'я, 1987. 168 с.

2. Платонов В. М. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Київ : Олімпійська література, 2015. 680 с.
3. Festinger L. A theory of social comparison processes. *Human Relations*. 1954. Vol. 7, No. 2. P. 117–140;
4. WHO guidelines on physical activity and sedentary behavior / World Health Organization. Geneva : WHO, 2020. 104 p.

Пробийголова Сергій Олександрович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Буренко М. С.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КІОКУШИН КАРАТЕ В ЕПОХУ ЦИФРОВОГО КОМФОРТУ: АРХАЇЗМ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?

У сучасному світі, де фізичну працю дедалі частіше замінюють автоматизацією, а міжособистісні конфлікти вирішуються в площині цифрових комунікацій, може скластися враження, що жорстке контактне бойове мистецтво – це рудимент минулого. Проте парадокс сьогодення полягає в тому, що саме у XXI столітті Кіокушин карате (Kyokushin Karate) трансформується зі звичайного спорту в критично важливий інструмент збереження психофізичного здоров'я людини.

Нижче наведено детальний аналіз актуальності цієї системи з опорою на наукові дані та філософські засади школи.

1. Фізична фортеця: протидія «хворобам цивілізації»

Сучасна урбанізована людина стикається з епідемією гіподинамії, що призводить до деградації опорно-рухового апарату ще в молодому віці. Кіокушин пропонує унікальне рішення, яке базується на фізіології стресових навантажень.

Зміцнення кісткової тканини (Закон Вольфа): на відміну від безконтактних видів спорту, Кіокушин включає інтенсивну роботу з маківарами (ударними снарядами) та повноконтактні спаринги. Згідно з дослідженнями спортивної медицини, регулярні ударні навантаження викликають п'єзоелектричний ефект у кістках, що стимулює остеобласти до побудови нової кісткової тканини. Це робить скелет стійкішим до переломів та є потужною профілактикою остеопорозу [1].

Функціональна витривалість: тренування в Кіокушин поєднують аеробні та анаеробні режими. Це розвиває не лише м'язову силу, а й так звану «вибухову витривалість», необхідну для екстремальних ситуацій. Такий підхід дозволяє компенсувати наслідки сидячого способу життя значно ефективніше, ніж ізольовані вправи в тренажерному залі [2].

2. Психологічна броня: філософія «Осу но Сейшін»

В умовах постійного інформаційного шуму, тривожності та емоційного вигорання здатність зберігати внутрішній спокій стає ключовою компетенцією. Кіокушин виховує це через фундаментальну концепцію «Духу Осу».

Етимологія стійкості: термін «Осу» (Osu) є поєднанням ієрогліфів, що означають «тиснути» (Oshi) та «терпіти» (Shinobu). Філософія Кіокушин інтерпретує це як «наполегливість під тиском». Це ментальна установка, яка вчить не здаватися за перших ознак дискомфорту. Як зазначав засновник стилю Масутацу Ояма, справжня сутність карате розкривається саме тоді, коли ви хочете зупинитися, але продовжуєте рух [3].

Резильєнтність (стресостійкість): сучасна психологія називає це резильєнтністю – здатністю відновлюватися після труднощів. Практика долання болю та втоми на татамі формує нейронні зв'язки, які дозволяють людині спокійніше реагувати на життєві кризи, бізнес-невдачі чи особисті драми.

3. Реалізм самооборони: фактор болю та адреналіну

Багато шкіл самооборони сьогодні пропонують ілюзорні методики, які не працюють у реальному конфлікті. Кіокушин повертає адепта до суворої реальності.

Десенсибілізація до болю: кіокушин – це *Full Contact* (повноконтактне) карате. Найважливіший навичок тут – не просто завдати удару, а здатність **прийняти удар** і не втратити боєздатність. У вуличній бійці невідгодована людина часто впадає в ступор від больового шоку. Каратист Кіокушин, тіло якого загартоване методами «тамешиварі» та «кіхон», здатний діяти холоднокрівно навіть в умовах фізичного контакту [4].

Контроль страху: спаринги (куміте) моделюють ситуацію прямої агресії. Регулярне перебування в цьому стані вчить контролювати викид адреналіну, перетворюючи страх на концентрацію, що є вирішальним фактором виживання.

4. Соціальний якір: дисципліна проти хаосу

У часи розмитих моральних орієнтирів та домінування віртуальних стосунків, Додзьо (тренувальний зал) стає місцем збереження етики та живого спілкування.

Ієрархія компетенції: система поясів Кіокушин є чесною метрикою успіху. На відміну від соціальних мереж, де статус може бути фейковим, пояс у карате неможливо купити – його можна лише заслужити роками тренувань. Це виховує повагу до праці та досвіду (інститут «Семпай – Кохай»).

Емоційний інтелект: етикет Додзьо вимагає поваги до суперника незалежно від результату поєдинку. Це розвиває емпатію та вміння керувати власними емоціями, що, згідно з дослідженнями, позитивно впливає на соціальну адаптацію та лідерські якості особистості [5].

Актуальність Кіокушин карате сьогодні не вимірюється кількістю розбитих дощок чи виграних медалей. Його цінність – у формуванні цілісної людини. Людини, яка має міцне здоров'я, не ламається під психологічним тиском, вміє постояти за себе і поважає інших. У світі, що постійно змінюється, Кіокушин залишається тим фундаментом, на якому можна збудувати сильне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Drozdowska B., Munzer U., Adamczyk P. Effect of karate training on bone mineral density in young males. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*. 2011. Vol. 51, № 3. P. 450–455.
2. Блауг Г., Сакурай К. Кіокушин карате: від новачка до майстра. Київ : Олімпійська література, 2018. 184 с.
3. Ояма М. Філософія карате / пер. з англ. О. В. Кузьменко. Харків : Фоліо, 2020. 256 с.
4. Квінн К. Будо карате Мас Ояма: повний курс. Вінниця : Теза, 2015. 320 с.
5. The psychological benefits of martial arts training : analysis of emotional stability / Fuller J. et al. *Psychology of Sport and Exercise*. 2019. Vol. 42. P. 112–119.

Пробийголова Сергій Олександрович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 017 Фізична культура і спорт,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Коллегаєв М. Ю.,**

кандидат педагогічних наук, доцент

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ЗАСОБИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У КІОКУШИН КАРАТЕ

Спеціальна фізична підготовка (СФП) у Кіокушин карате є одним із ключових компонентів підготовки спортсменів, оскільки забезпечує розвиток тих фізичних якостей і функціональних можливостей організму, які безпосередньо визначають ефективність виконання техніко-тактичних дій у поєдинку. У сучасній системі спортивного тренування спеціальна фізична підготовка розглядається як процес розвитку фізичних здібностей, максимально наближених за структурою до специфіки змагальної діяльності спортсмена [3].

У теорії спортивної підготовки під засобами спеціальної фізичної підготовки розуміють спеціально підібрані фізичні вправи, що спрямовані на розвиток рухових якостей і функціональних можливостей організму, необхідних для успішного виконання спеціалізованих рухів у конкретному виді спорту. До таких вправ належать спеціально-підготовчі та змагальні вправи, що відтворюють структуру рухів і режим м'язової діяльності, характерні для обраного виду спорту [3].

У Кіокушин карате спеціальна фізична підготовка тісно пов'язана з розвитком сили, швидкості, швидкісно-силових якостей, витривалості, гнучкості та координації. Особливістю цього виду єдиноборств є значне фізичне навантаження, контактний характер поєдинків і необхідність виконання великої кількості ударних дій у високому темпі, що потребує високого рівня спеціальної витривалості та швидкісно-силових можливостей спортсмена [4].

Важливим засобом спеціальної фізичної підготовки в Кіокушин карате є виконання спеціальних ударних вправ. До них належать багаторазові повторення ударів руками та ногами у повітрі, по лапах, мішках і манекенах. Такі вправи сприяють розвитку швидкості рухів, силових характеристик м'язів верхніх і нижніх кінцівок, а також вдосконаленню координації рухів. Використання ударних вправ із різною інтенсивністю дозволяє формувати спеціальну витривалість і здатність виконувати технічні дії в умовах зростаючого стомлення [1].

Одним із провідних напрямів спеціальної фізичної підготовки у кіокушин карате є розвиток швидкісно-силових якостей. Для цього широко використовуються вправи з власною масою тіла, стрибкові вправи, робота з обтяженнями, а також вправи на розвиток вибухової сили. Швидкісно-силова підготовка забезпечує можливість виконання сильних і швидких ударів, що є важливою умовою досягнення результативності в поєдинку [5].

Не менш важливим засобом спеціальної фізичної підготовки є вправи на розвиток спеціальної витривалості. Вони включають виконання серій ударів із високою частотою, багаторазові комбінації технічних дій, спаринги з різною інтенсивністю, а також кругові тренування, що моделюють умови змагальної діяльності. Застосування таких вправ дозволяє підвищити стійкість організму до втоми та зберегти ефективність технічних дій протягом тривалого часу [4].

У системі спеціальної фізичної підготовки значну роль відіграють вправи на розвиток координаційних здібностей. У кіокушин карате вони включають виконання складних рухових комбінацій, зміни напрямку руху, поєднання ударів і переміщень. Координаційні вправи сприяють формуванню точності рухів, швидкому переключенню між різними технічними діями та підвищенню ефективності бойових дій [1].

Окреме місце займають вправи на розвиток гнучкості, які є необхідними для виконання високих ударів ногами та забезпечення амплітуди рухів. Регулярне виконання вправ на розтягування сприяє підвищенню рухливості в суглобах, профілактиці травм і поліпшенню технічної підготовленості спортсменів [5].

У сучасній методиці тренування Кіокушин карате широко застосовуються комплексні засоби спеціальної фізичної підготовки, що поєднують розвиток декількох фізичних якостей одночасно. До них належать кругові тренування, інтервальні методи, комбіновані вправи та спеціальні тренувальні комплекси. Такі засоби дозволяють підвищити ефективність тренувального процесу та наблизити умови виконання вправ до змагальної діяльності [3].

Важливим принципом використання засобів спеціальної фізичної підготовки є поступове збільшення навантаження, що забезпечує адаптацію організму спортсмена до інтенсивної роботи. Рациональне поєднання спеціальних вправ із технічною та тактичною підготовкою дозволяє створити оптимальні умови для досягнення високих спортивних результатів і збереження здоров'я спортсменів [2].

Отже, засоби спеціальної фізичної підготовки у Кіокушин карате становлять комплекс спеціально підібраних вправ, спрямованих на розвиток фізичних якостей, що визначають ефективність змагальної діяльності спортсменів. Їх правильний підбір і раціональне використання забезпечують підвищення рівня підготовленості спортсменів, вдосконалення техніко-тактичної майстерності та досягнення високих спортивних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойченко Н. В. Єдиноборства: методика викладання та тренування. Харків : ХДАФК, 2014.
2. Келлер В. С., Платонов В. М. Теорія спортивної підготовки. Київ : Вища школа, 1992.

3. Платонов В. М. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Загальна теорія і її практичні додатки. Київ : Олімпійська література, 2015.

4. Тропін Ю. М., Романенко В. В. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів у єдиноборствах. Харків : ХДАФК, 2018.

5. Худолій О. М. Теорія і методика фізичного виховання. Харків : ОВС, 2011.

Решетар О.,

студентка 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія»,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – Кий О. Г.,

старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СУЧАСНОГО НАВАНТАЖЕННЯ: ФІЗИЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві поняття здоров'я все частіше розглядають не як просту відсутність хвороби, а як динамічний стан фізичного, психічного та соціального добробуту – відповідно до визначення ВООЗ. Прискорений ритм життя, хронічний стрес, інформаційне перевантаження та порушення режиму сну формують потужне навантаження на організм людини, яке не завжди усвідомлюється своєчасно. Особливо гострою ця проблема є серед молоді та студентської аудиторії: за даними міжнародних досліджень, понад 31 % студентів проходять скринінг на наявність хоча б одного психічного розладу впродовж навчального року [3]. Водночас профілактичний потенціал простих поведінкових стратегій – рухової активності, нормалізації сну, технік саморегуляції – залишається недостатньо реалізованим через брак відповідної просвітницької роботи [1].

Мета дослідження – розкрити взаємозв'язок фізичного та психічного здоров'я людини, охарактеризувати ключові чинники їх збереження в умовах підвищеного навантаження та обґрунтувати доступні поведінкові стратегії підтримки здоров'я.

Основні результати дослідження. Тіло і психіка функціонують як єдина система, де порушення в одному вимірі неминуче відбивається на іншому. Хронічний стрес активує гіпоталамо-гіпофізарно-надниркову вісь, підвищуючи рівень кортизолу – що своєю чергою пригнічує імунну відповідь, підвищує артеріальний тиск і збільшує ризик серцево-судинних захворювань. Натомість стан тривоги чи депресії суттєво знижує мотивацію до фізичної активності, провокує розлади сну та харчування. Цей замкнутий патологічний цикл нагадує механізми, описані в реабілітаційній медицині стосовно гіподинамії при хронічних захворюваннях: пасивність поглиблює погіршення, а перший крок назустріч активності дається найважче [2].

Рухова активність є одним із найбільш доведених немедикаментозних засобів підтримки і психічного, і фізичного здоров'я. Систематичний огляд і метааналіз, що охопив 8 020 учасників і 80 досліджень, підтвердив: регулярні фізичні вправи достовірно зменшують симптоми тривоги, депресії та розладів сну серед молоді. Ефект реалізується через декілька механізмів: підвищення рівня нейромедіаторів (серотоніну, дофаміну, ендорфінів), зниження кортизолу, покращення церебральної перфузії та регуляції нейропластичності. При цьому навантаження тричі і менше на тиждень виявилось більш ефективним для покращення психічного стану, ніж щоденні вправи, – надмірна частота тренувань може, навпаки, призводити до психологічної втоми. Навіть 15–20 хвилин помірної аеробної активності на день достатньо для отримання значущого ефекту [3].

Сон є фундаментальним регулятором як фізичного, так і психічного здоров'я. Комплексний метааналіз, що об'єднав 154 дослідження з 5 717 учасників і охопив понад 50 років експериментальних даних, встановив: недосипання достовірно знижує позитивний афект і підвищує рівень тривожності. Скорочення сну навіть до 6 годин асоціювалось із підвищеною емоційною реактивністю, зниженою здатністю до когнітивного контролю і більшою вразливістю до стресу [4]. Оптимальна тривалість сну для дорослих – 7–8 годин: при нижчих показниках зростає ризик артеріальної гіпертензії, метаболічних

порушень і розладів настрою. Порушення сну і психічні розлади мають двонаправлений характер: тривога ускладнює засинання, а хронічне недосипання саме собою є незалежним фактором ризику депресії і тривожних станів [4].

Соціальна підключеність – менш очевидний, але надзвичайно вагомий чинник здоров'я. Масштабний огляд, опублікований у *World Psychiatry* (2024), задокументував, що соціальна ізоляція і самотність є незалежними предикторами погіршення фізичного стану і передчасної смертності, порівнянними за силою впливу з курінням. Жива комунікація – можливість чути голос, відчувати інтонацію, реагувати в реальному часі – забезпечує активацію систем соціального пізнання і емоційної регуляції, яку не замінює текстове спілкування у месенджерах. Тривожним тлом є те, що соціальна ізоляція поглиблюється: глобальне зростання частки самотніх людей фіксується у численних країнах [5].

Техніки саморегуляції є доступним і науково обґрунтованим інструментом управління стресом. Серед них особливу доказову базу має контрольоване дихання (зокрема, техніка «4-7-8»: вдих 4 с → затримка 7 с → видих 8 с): уповільнений видих активує парасимпатичну нервову систему і знижує активність мигдалеподібного тіла, відповідального за реакцію страху і тривоги. Практики усвідомленості (mindfulness) та прогресивна м'язова релаксація також демонструють достовірне зниження рівня кортизолу і суб'єктивного відчуття стресу [1; 2]. Принципово, що ці техніки не вимагають спеціального обладнання і можуть застосовуватись у будь-який момент – вони є формою «першої допомоги» для нервової системи.

Цифрове середовище сучасної людини – окремий чинник ризику. Проблематичне використання соціальних мереж (PSMU) виявляє стійкий і значущий зв'язок із погіршенням психічного здоров'я: тривогою, депресією, зниженою самооцінкою, порушеннями сну. На відміну від помірного використання, компульсивне звертання до гаджетів посилює емоційну дисрегуляцію, знижує здатність до глибокої концентрації та заміщає живе спілкування його цифровим сурогатом. Обмеження пасивного «скролінгу» новин і соціальних мереж – особливо в нічний час – є гігієнічно виправданим заходом, підкріпленим доказами [5].

Комплексний підхід до збереження здоров'я потребує усвідомлення того, що тіло і психіка є частинами єдиної системи, яка реагує на весь спектр зовнішніх і внутрішніх впливів. Жодна ізольована стратегія – лише сон, або лише вправи, або лише обмеження гаджетів – не дає стійкого результату. Натомість навіть поступове поєднання кількох поведінкових змін: нормалізації тривалості сну, введення регулярної рухової активності, зниження інформаційного навантаження і відновлення живих соціальних зв'язків – забезпечує синергійний ефект на самопочуття, когнітивні функції та стресостійкість [1; 4].

Висновки. Збереження здоров'я в умовах сучасного навантаження є не питанням сили волі, а розумінням фізіологічних та психологічних механізмів, які лежать в основі самопочуття людини. Рухова активність, повноцінний сон, соціальна підключеність і техніки саморегуляції – це не «рекомендації на майбутнє», а безпосередньо доступні інструменти, ефективність яких підкріплена сучасними систематичними оглядами та метааналізами. Дбати про себе означає не відкладати відновлення до «зручного моменту», а свідомо включати елементи турботи про здоров'я у щоденну рутину – навіть у малих, але послідовних дозах. Саме така послідовність, а не разові зусилля, формує стійкий ресурс для протистояння стресу і підтримки якості життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Physical activity and mental health: a systematic review and best-evidence synthesis of mediation and moderation studies / Biddle S., Sutcliffe J., Guagliano J. M. et al. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 2024. Vol. 21. Art. 134. DOI: 10.1186/s12966-024-01676-6.
2. Holt-Lunstad J. Social connections: a critical factor for mental and physical health: evidence, trends, challenges, and future implications. *World Psychiatry*. 2024. Vol. 23(3). P. 312–332. DOI: 10.1002/wps.21224.
3. Effectiveness of physical exercise on mental health among university students: a systematic review and meta-analysis / Li Y., Wang X., Zhang T. et al. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Art. 1612408. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1612408.
4. Sleep loss and emotion: a systematic review and meta-analysis of over fifty years of experimental research / Palmer C. A. et al. *Psychological Bulletin*. 2024. Vol. 150 (4). P. 440–463. DOI: 10.1037/bul0000410.
5. Effects of sleep deprivation on physical and mental health outcomes: an umbrella review / Shah A. R., Pant M. R., Bommasamudram T. et al. *American Journal of Lifestyle Medicine*. 2025. DOI: 10.1177/15598276251346752.

Руденський Ростислав Євгенович,
доктор філософії,
старший викладач кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

РУХЛИВІ ТА АДАПТАЦІЙНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Зростання психоемоційного навантаження, зниження рівня рухової активності, тривале використання цифрових пристроїв, зміни у соціальному середовищі та порушення звичних умов навчання, виховання і розвитку дітей створюють ризики для гармонійного функціонування організму дитини. Дошкільне дитинство є базовим для фізичного розвитку, емоційної стійкості, комунікативних умінь і просоціальної поведінки, а тому саме цей період є визначальним у формуванні здорового способу життя особистості [1; 4]. Одним із найбільш органічних і доступних засобів підтримки здоров'я дошкільників і молодших школярів є різні види ігрової діяльності [5]. У класифікації серед різних видів гри чільне посідають рухливі та адаптаційні ігри, які інтегрують фізичну активність, емоційне переживання, міжособистісну взаємодію та розвиток пізнавальної сфери дитини [2]. Під час гри дитина не лише задовольняє органічну потребу в русі, а й набуває досвіду взаємодії з іншими, оволодіває уміннями контролювати власні емоції і пристосовуватися до нових умов.

Проблема впливу ігрової діяльності на розвиток дітей дошкільного віку відображена у працях низки українських учених, зокрема Е. Вільчковського, Т. Кондратенко, В. Наумчука, А. Огністого та ін. У їх дослідженнях, присвячених психолого-педагогічним аспектам розвитку дошкільників, підкреслюється значення рухової активності як чинника гармонійного розвитку дитини [1; 4]. Значну увагу науковці звертають на засоби формування фізичного здоров'я дітей 3-9-ти років, розвитку координації рухів, зміцнення імунної системи та профілактики гіподинамії тощо. Дослідники наголошують, що рухливі ігри також сприяють розвитку витривалості, швидкості, спритності, гнучкості та координації рухів – важливих якостей фізичного розвитку [2; 3]. У цьому контексті адаптаційні ігри не виокремлено як вид ігрової діяльності дітей і вони не набули належного науково-теоретичного обґрунтування. Вважаємо, що їх доцільно характеризувати як засіб підтримки психологічного добробуту, розвитку комунікативних навичок, подолання соціальної ізоляції та формування позитивного емоційного досвіду. Таким чином, проблема комплексного застосування рухливих та адаптаційних ігор як інтегрованого засобу підтримки психічного та фізичного здоров'я дошкільників потребує подальшого наукового осмислення.

Рухливі ігри є важливим засобом фізичного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [2]. Під час виконання різних рухових дій у дітей удосконалюються функції опорно-рухового апарату, зміцнюється серцево-судинна та дихальна системи, формується правильна постава та розвивається координація рухів [3]. В основі рухливих ігор лежить енергійне виконання рухових дій, закріплених у навичках та уміннях (біг, стрибки, метання, лазіння, вправи на рівновагу), що впливає на розвиток м'язової системи та загальну фізичну підготовленість. Планомірно організована рухова активність у закладі дошкільної освіти та початковій школі сприяє зміцненню імунітету, покращенню апетиту, нормалізації сну та зниженню рівня нервового напруження. Крім фізіологічно розвивального ефекту, рухливі ігри мають значний виховний потенціал [2]. У процесі колективної гри здобувачі дошкільної та початкової освіти навчаються дотримуватись правил, координувати власні дії з іншими учасниками, приймати рішення та розвивати навички командної співпраці.

Адаптаційні ігри спрямовані на полегшення процесу залучення дитини в нове соціальне середовище, формування у неї почуття безпеки та емоційного комфорту. Гострої актуальності такі ігри набувають в період адаптації до закладу дошкільної освіти чи початкової школи, коли дитина безпосереднього стикається з новими вимогами, правилами та соціальними контактами [5]. Психічне

здоров'я дошкільників та молодших школярів значно залежить від рівня емоційної стабільності, здатності до саморегуляції та навичок конструктивної взаємодії з однолітками і дорослими. Адаптаційні ігри створюють умови для розвитку почуття довіри, відкритості до взаємодії з іншими, зниження тривожності та формування позитивної особистісної самооцінки. Через сюжет, рольові дії та емоційне навантаження під час гри діти здатні навчитися розпізнавати емоції, виражати переживання та знаходити безпечні способи подолання труднощів. Ігрові вправи, що передують рухливим та адаптаційним іграм, сприяють формуванню навичок взаємодії, розвитку емпатії, уміння слухати інших та працювати у групі на засадах рівноправ'я та командності.

Ефективність підтримки психічного та фізичного здоров'я дошкільників значно підвищується за умов вдало поєднаного використання рухливих та адаптаційних ігор у цілеспрямованому освітньому процесі [5]. Поєднання фізичної активності з емоційним навантаженням забезпечує комплексний вплив на розвиток особистості дитини 3-9-ти років. Інтегрований підхід в організації ігрової діяльності забезпечує можливість поєднання елементів співпраці, виконання командних завдань, вправ на довіру, спільне розв'язання проблемних ситуацій. Означена форма діяльності здобувачів дошкільної та початкової освіти сприяє розвитку позитивного психологічного клімату в колективі дітей, зменшенню конфліктності та підвищенню рівня соціальної адаптації в нових умовах. У таких умовах важливе значення має врахування індивідуальних особливостей конкретних дітей, рівня їхньої фізичної підготовленості, темпераменту, емоційного стану та адаптаційних можливостей психіки. Завданням педагога у цьому контексті є добір ігор відповідно до вікових особливостей дошкільників, створивши атмосферу підтримки, безпеки та ігрового успіху.

Ефективність використання рухливих та адаптаційних ігор залежить від дотримання низки таких організаційно-педагогічних умов: систематичне планування та організація ігор у щоденній діяльності дітей; урахування вікових та індивідуальних особливостей дошкільників; створення безпечного та психологічно комфортного середовища для забезпечення потреби в русі; використання ігор як засобу розвитку безконфліктної комунікації; забезпечення педагогом емоційної підтримки та психологічного мікроклімату; інтеграція рухової активності з соціально-емоційним навчанням здобувачів дошкільної та початкової освіти.

Отже, рухливі та адаптаційні ігри є важливим педагогічним засобом підтримки психічного та фізичного здоров'я дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Їх планомірне використання сприяє гармонійному розвитку організму, формуванню емоційної стабільності, зниженню тривожності та покращенню соціальної адаптації до нових умов закладу освіти. Рухливі ігри забезпечують фізичну активність, розвиток координації рухів та зміцнення здоров'я, тоді як адаптаційні ігри сприяють формуванню позитивного емоційного стану та навичок міжособистісної взаємодії. Комплексне використання зазначених видів ігор у діяльності закладу дошкільної освіти та початковій школі створює умови для повноцінного розвитку здобувача освіти, підтримки його психологічного добробуту та формування основ здорового способу життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Курок О. І., Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2026. 428 с.
2. Наумчук В. І. Педагогічна класифікація рухливих ігор. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2010. № 5. С. 35–45.
3. Огніста К. М., Огністий А. В. Рухливі ігри у фізичному вихованні молодших школярів. Тернопіль : ТДПУ, 2004. 40 с.
4. Огністий А. В., Огніста К. М. Теоретико-методичні основи фізичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Тернопіль : ТАІП, 2016. 368 с.
5. Руденський Р. Є., Чайка В. М. Технології ігротерапії для підтримки психофізичного здоров'я дошкільників в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 7 (53) С. 850–859. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7\(53\)-850-859](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-850-859).

Сабов Андрій Леонідович,
здобувач 3 курсу третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура),
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Заїкін А. В.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації та медико-біологічних основ фізичного виховання,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ФІЗИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ

На сучасному етапі система середньої освіти зорієнтована на формування визначених Державним стандартом Нової української школи (НУШ) компетентностей [2]. Однією з ключових для учнів основної школи є здоров'язбережувальна компетентність – здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей [3; 5].

Сьогодні безальтернативним у формуванні такої компетентності є фізична культура взагалі та один з її важливих аспектів – фізична підготовка учнів [1; 4]. У зв'язку з цим дослідження, спрямовані на визначення загальних тенденцій та особливостей розвитку компонентів цієї підготовки, є важливим і актуальним науковим завданням.

Мета публікації – систематизувати емпіричні дані фізичної складової компетентності підлітків як одного з визначальних елементів забезпечення здорового способу життя.

Аналізуючи емпіричні дані в аспекті характеристики стану вияву основних рухових якостей, що утворюють фізичну складову такої компетентності підлітків, як забезпечення здорового способу життя, виявили певні загальні тенденції. Зокрема зазначилося, що у кожному віці періоду 13-15 років найкращим результатом (відповідав високому рівню розвитку) відзначалася тільки координація у балістичних рухах на дальність провідною рукою.

Дещо меншим результатом, тобто який відповідав вищому від середнього рівню, характеризувалися розвиток декількох рухових якостей. Зокрема, такими були частота рухів у бігу та координація в акробатичних рухових діях.

Що стосується найменшого результату, а саме який засвідчував низький рівень розвитку досліджуваних рухових якостей, то ним відзначалися швидкісно-силові якості у метаннях, аеробна витривалість у 6-хвилинному бігу, координація у циклічних локомоціях під час човникового бігу.

Особливості розвитку досліджуваних рухових якостей хлопчиків полягали передусім у вияві певної рухової якості на різних рівнях у різні вікові періоди та розвитком на середньому і нижчому від середнього рівнях. Конкретизуючи, відзначаємо, що протягом 13 років такими характеристиками відзначалися м'язова сила, швидкісна витривалість, швидкісні якості, швидкісно-силові якості у стрибках, координація у метаннях на дальність непровідною рукою. Виявлена особливість у розвитку зазначених рухових якостей також зберіглася у наступний віковий період. Але, крім зазначених якостей, вказаними рівнями відзначалися також статична силова витривалість і рухливість у поперековому відділі хребта. Щодо 15-річного віку, то в тих самих хлопчиків середнім і нижчим від середнього рівнями відзначався розвиток м'язової сили, швидкісних якостей, швидкісної витривалості, швидкісно-силових якостей у стрибках, координація у балістичних рухах на дальність непровідною рукою.

Отримані дані розглядали як важливий чинник у формуванні наскрізних умінь підлітків, що визначені стандартом освіти НУШ [1; 3]. Відзначимо, що деякими з таких умінь є критичне й системне мислення, творчість й ініціативність, конструктивне керування емоціями, оцінювання ризиків й прийняття рішень. Формуванню та вдосконаленню цих умінь значною мірою може сприяти фізична культура. Тому вважаємо за доцільне розглядати означений процес із позиції цілеспрямованого впливу на фізичну складову підлітків у напрямі суміжного впливу також на вміння, що визначені державним стандартом освіти як наскрізні. Характерним для такої складової є те, що протягом періоду 13-15 років розвиток рухових якостей хлопчиків виявляє закономірні тенденції та особливості. Їх необхідно враховувати при

розробленні програм рухової активності підлітків для досягнення високого результату у формуванні здоров'язбережувальної компетентності на уроках фізичної культури та під час занять в інших формах рухової активності. Крім цього, виявлені загальні тенденції й особливості необхідно враховувати при оцінюванні досягнутих хлопчиками результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
2. Руховий розвиток школярів різних вікових груп / М. О. Носко, Ю. М. Носко, М. Г. Лазаренко та ін. ; за наук. ред. М. О. Носка. Чернівці, 2020. 408 с.
3. Семененко В., Теліус В. Фізичне виховання в концепції нової української школи: проблематика і перспективи. *Sport Science Spectrum*. 2024. № 1. С. 104–108. DOI: 10.32782/spectrum/2024-1-16.
4. Федорак О. В., Єдинак Г. А. Уроки фізичної культури для хлопців-підлітків: корекція фізичного стану на основі врахування типу соматичної конституції. Кам'янець-Подільський : Зарицкий А. М., 2005. 64 с.
5. Wilmore J. H., Costill D. L., Kenney L. W. *Physiology of sports and exercise*. 5th ed. Champaign, IL : Human Kinetics, 2022.

Сабліна Марина Олексіївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А7 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергата Н. С.,**
завідувачка кафедри фізичної культури і спорту,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПОРІВНЯЛЬНА ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ХРЕБТА УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ВПЛИВОМ ЗАСОБІВ ДИТЯЧОЇ ЙОГИ ТА КОРИГУВАЛЬНОЇ ГІМНАСТИКИ

Останніми роками спостерігають тенденцію до зростання кількості дітей молодшого шкільного віку в Україні та світі, які мають порушення постави, знижену рухливість хребта та функціональні відхилення опорно-рухового апарату. Основними причинами цього є недостатня фізична активність, тривале сидіння під час навчання, використання цифрових пристроїв, ослаблення м'язового корсета й недотримання гігієнічних вимог до організації робочого місця учня [1; 2].

Молодший шкільний вік є чутливим періодом для формування правильної постави, тому раннє втручання та корекція захворювань опорно-рухового апарату мають особливе значення.

Функціональний стан хребта визначають з точки зору рухливості, гнучкості, симетрії положення тіла, здатності підтримувати правильну поставу та свободи руху без обмежень і дискомфорту. Порушення функціонального стану включають сутулість, асиметрії плечового пояса, обмежену рухливість грудного та поперекового відділів хребта, швидку втому м'язів спини та зниження працездатності дитини [2; 4].

У сучасній практиці фізичного виховання однією з традиційних стратегій втручання для запобігання порушенням постави є коригувальна гімнастика, яка покликана покращити стабільність м'язового корсета, зменшити м'язовий дисбаланс та сформувати здатність займати правильне положення тіла. Але водночас сучасна дитяча йога привернула значну увагу як інноваційний спосіб покращення здоров'я у молодших дітей, поєднуючи фізичні вправи, розвиток гнучкості, координації, балансу, дихальні техніки та психоемоційне розслаблення [5; 6].

Метою роботи є порівняння динамічного розвитку показників функціонального стану хребта у молодших школярів під впливом дитячої йоги та коригувальної гімнастики. Існує ряд різних педагогічних тестів і випробувань для оцінки функціонального стану хребта, включаючи тест Форест'є, тест Шобера, тест Томайєра, а також тест Седіна. Ці методи дозволяють оцінити рухливість (грудного та поперекового відділів хребта), загальну гнучкість тіла та виявити початкові порушення постави [3].

Тест Форестьє використовується для перевірки рухливості грудного відділу хребта та виявлення сутулості. Дитина стоїть спиною до стіни і торкається стіни п'ятками та сідницями. У нормальних умовах потилиця може вільно торкатися стіни. Коли це не відбувається, вимірюється відстань від потилиці до стіни. Рухливість поперекового відділу хребта оцінюється за допомогою тесту Шобера. Після нанесення двох міток на нижню частину спини на відстані 10 см дитина нахиляється вперед. Зазвичай відстань між мітками збільшується на 4-5 см або більше. Тести Томайєра використовуються для визначення гнучкості хребта, а також еластичності м'язів задньої поверхні тіла. Вимірюють відстань від кінчиків пальців до підлоги під час нахилу вперед. Тест Седіна виконується для оцінки сагітальної площини хребта шляхом вимірювання зміни відстані між VII шийним хребцем і крижами під час згинання тулуба [4].

У порівняльному дослідженні учні будуть поділені на групи молодшого шкільного віку. Перша група братиме участь у програмі дитячої йоги, а друга група – у програмі коригувальної гімнастики.

Дитяча йога – це форма роботи з тілом, яка складається зі статичних поз, переходів між ними, дихальних вправ та рухів для релаксації. Вона впливає на загальний розвиток дитини, покращуючи фізичний розвиток, а також надає їй здатність до саморегуляції та концентрації. Основними засобами дитячої йоги є статичні пози або асани, які розвивають гнучкість хребта, тонізують м'язи тулуба та сприяють правильній поставі (наприклад, «гора», «дерево», «кішка-корова», «кобра», «дитина»). Також застосовуються прості динамічні переходи між позами, які сприяють координації рухів та балансу. Ключовою частиною цього є дихальні вправи, які зменшують м'язову напругу, покращують загальний стан нервової системи та сприяють набуттю навичок саморегуляції. Вправи на релаксацію може бути задіяно як засіб проти втоми після фізичних навантажень та засіб відновлення функціонального стану організму.

В коригувальній гімнастиці використовують спеціально підібрані фізичні вправи, що зосереджуються на м'язах, які підтримують хребет у правильному положенні. Комплекс вправ включає вправи для покращення сили м'язів спини, такі як підйом тулуба з положення лежачи на животі, вправа «човник» та статичні позиції для скорочення м'язів-розгиначів спини. До них належать підйоми ніг у положенні лежачи та прості варіації поворотів тулуба для розвитку м'язів живота. Вправи біля опори надають великий стимул, сприяючи розвитку правильної постави, наприклад, стояння біля стіни з контролем положення голови, плечей і тазу.

Ці вправи використовують самостійно для розтягування м'язів задньої поверхні тіла, щоб зняти м'язову напругу та покращити рухливість хребта. Вони також доповнюються дихальними вправами разом із фізичними положеннями, які допомагають у загальній координації рухів.

Після систематичних занять в обох групах очікується позитивна динаміка показників функціонального стану хребта. Тим часом, якщо в дитячій йозі можна розвинути гнучкість, координацію рухів, баланс і зменшення м'язового напруження, то в коригувальній гімнастиці можна зміцнити конкретні групи м'язів і сформувати стабільний м'язовий корсет [5; 6].

Висновок. Як дитяча йога, так і коригувальна гімнастика є чудовими вправами для покращення функціонального стану хребта у дітей молодшого шкільного віку. Позитивні ефекти дитячої йоги включають сприяння гнучкості, координації та надихання дітей на участь у заходах, тоді як коригувальна гімнастика підвищує зміцнення конкретних м'язів тулуба. Однією з обнадійливих стратегій є інтеграція використання обох методів у програми фізичного виховання учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бубела О. Ю. 700 вправ для формування правильної постави : навчально-методичний посібник. Львів, 2002. 164 с.
2. Нова українська школа: методика навчання фізичної культури у 1–4 класах закладів загальної середньої освіти. / А. Боляк, Г. Коломоєць та ін. Київ, 2021. 161 с.
3. Грибан Г. П., Рибалко П. Ф. Сучасні здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні дітей шкільного віку. Житомир, 2022. 214 с.
4. Колпакова Є. М. Рухова активність та її вплив на здоров'я людини. *Здоров'я людини, теорія та методика фізичної культури та спорту*. Київ, 2018. № 1 (8). С. 96–106.
5. Козій Т. П. Діагностика і моніторинг стану здоров'я: навчально-методичний посібник. Херсон, 2020. 92 с.
6. Щирба В. А. Причини, профілактика та корекція порушень постави у дітей молодшого шкільного віку. *Теорія та методика фізичного виховання*. Київ, 2016. № 3. С. 28–35.

Сергата Наталія Сергіївна,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Сергатий Микола Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗДОРОВІ М'ЯЗИ – ЗАПОРУКА ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Життєдіяльність людини тісно пов'язана з роботою її м'язів, бо під час будь-якої свідомої чи несвідомої дії відбувається їх скорочення чи розслаблення. Саме мускулатура дає нам можливість рухатися, ходити, розмовляти, дихати, читати та взагалі робити будь-що на світі.

М'язи більше не асоціюються тільки зі спортом чи силовим фітнесом. Сьогодні здорова м'язова будова тіла людини – це свідчення її здоров'я, а звідси й довголіття. За даними фізіологів, лікарів, нутриціологів, м'язова маса безпосередньо пов'язана з якістю життя та стійкістю організму до захворювань. Це новий фокус у турботі про себе, про живе, сильне і працездатне тіло.

М'язи в організмі людини забезпечують рух (ходьбу, дихання), підтримують поставу, генерують тепло, захищають внутрішні органи від зовнішніх подразників, забезпечують роботу серця та системи травлення. Складаючи близько 30-40 % маси тіла, понад 600 скелетних м'язів утворюють активну частину опорно-рухового апарату, які діють через скорочення [1].

Збереження здорових м'язів протягом усього життя – є нагальною проблемою на сучасному етапі, вирішення якої допомагає людині жити без сторонньої допомоги, обслуговувати себе самостійно, отримувати задоволення від життя, не зважаючи на свій похилий вік. Саме здорові м'язи у людей похилого віку дозволяють їм самостійно вставати з ліжка, підніматись сходами, утримувати рівновагу, швидко відновлюватись після хвороб чи перенесених операцій тощо.

На жаль, дорослі люди втрату працездатності та сили м'язів пов'язують з настанням старшого віку, бо спостерігають втрату сили під час різних рухів, втрату рівноваги, важкості пересування, настання інших хворобливих симптомів. Питання про збереження м'язів у тонусі, їх тренування, загартування та піклування про здоров'я взагалі перед ними не стоїть і пояснюється ними настанням відповідного віку, який тягне за собою такий природний стан речей.

Що відбувається, коли людина досягає 50-60 річного віку: вона починає замислюватись про здорове харчування (поменше цукру та солі, побільше фруктів та овочів, відмова від зайвого шматочка м'яса, відмова від прийняття їжі після 18 години тощо), але байдуже ставиться до збереження своїх м'язів. Хоча саме в цей період життя здорові м'язи – це вже не про красу тіла, а про запас виживання, про стійкість до навантажень, про життєздатність, про більш безпечне та якнайшвидше відновлення, про активний і здоровий спосіб життя.

Хоча слід зауважити, що більшість дорослих людей, не маючи на меті збереження м'язів, просто заспокоюють себе розмовами про здоровий спосіб життя. Трошки походили, потягнулись, з'їли щось "корисне" і вирішили, що все під контролем. Але м'язи дорослих людей вимагають поваги. Їм потрібен білок, їм потрібен силовий сигнал і навантаження, як привід не зникати, тому що тіло з віком саме по собі не стає міцнішим, воно швидше втрачає цілісність. І якщо після 50 років життя людина не займається м'язами спеціально, то вже не збереже своє тіло у бездоганному стані. Бо саме м'язи вирішують, чи збережеться у вас у похилому віці нормальна хода, стійкість і право жити без огляду на крихкість [3; 5].

Найцікавіше те, що м'язи людини після 40 років життя починають зменшуватися у розмірах, тобто організм починає спалювати м'язову масу. Дослідження показують, що за відсутності фізичних вправ люди після сорока років втрачають від 2 % до 3 % м'язової маси на рік. Після шістдесяти років ця тенденція посилюється і втрата м'язової маси може сягнути 5 %. Саме через це у людей поважного віку часто виникають проблеми із сухожиллями, адже м'язової тканини стає дедалі менше, вона вже не підтримує

тіло так ефективно, а отже, значення тренувань різних груп м'язів з кожним роком підвищується, бо сухожилля можуть повністю стертись і не відновитися [2].

Саме тому регулярні заняття спортом для людей віком від 40 років є дуже важливими, при цьому перевагу слід надавати силовим навантаженням.

Для збереження здорових м'язів важливо поєднувати регулярні силові тренування (2-3 рази на тиждень) з достатнім споживанням білка (1,5-2 г на кг ваги), гідратацією та повноцінним сном. Ключовими є прогресивні навантаження, білкова дієта, активний спосіб життя без тривалого сидіння та вживання вітаміну D та кальцію.

Ми можемо порекомендувати основні правила збереження м'язів, до яких належать: силові тренування, білкове харчування, гідратація, відпочинок та сон, фізична активність, правильне харчування.

Силові тренування: треба включити базові вправи (присідання, згинання-розгинання рук в упорі лежачи, планка) для стимуляції м'язів. Навіть у старшому віці тренування допомагають підтримувати м'язову масу. Наприклад, всім відома «Планка» вважається однією з універсальних вправ, яка тренує одразу весь «м'язовий корсет». При її виконанні практично всі м'язи тіла одночасно опираються силі тяжіння, намагаючись запобігти падінню. Причому основна робота з утримання тіла у заданому положенні лягає на стабілізатори спини та тазу (аутохтонні м'язи спини та глибокі м'язи живота), а не на м'язи рук, як багато хто вважає.

Білкове харчування: треба вживати білок із кожним прийомом їжі (м'ясо, риба, яйця, сир), щоб запобігти руйнуванню м'язів [4].

Гідратація: м'язи людини на 70 % складаються з води, тому важливо пити достатньо рідини для їх функціонування. За рекомендацією спеціалістів, добова доза вживання людиною води або іншої рідини становить 1,5-2 літри.

Відпочинок та сон: сон 7-9 годин необхідний для відновлення м'язових тканин, і чим він буде спокійнішим, тим краще. Відпочинок між трудовими процесами повинен бути активним: прогулянки на свіжому повітрі, риболовля, читання, перегляд улюблених фільмів тощо.

Фізична активність: треба уникати сидячого способу життя, додавати ходьбу, плавання, йогу. Тренування, спрямовані на побудову «м'язового корсета», базуються на заняттях у статичі та утриманні балансу. Чим довше ви тримаєте нестійке та незручне положення, тим глибше йде опрацювання м'язів-стабілізаторів. Під час тривалої ходьби та інших монотонних нескладних рухів зростання м'язової маси не відбувається: тут потрібні вправи з «ривками» і підняттям важких предметів, під час яких кров приливає до пошкоджених ділянок м'язів, посилено живлячи їх, і м'яз поступово збільшується під час відновлення після навантаження [2].

Поживні речовини: треба забезпечити достатній рівень кальцію та вітаміну D для підтримки м'язової функції. Як уникнути втрати м'язів: не допускати різкого схуднення, уникати тривалих перерв у тренуваннях, забезпечити організм достатньою кількістю калорій та поживних речовин. Для збереження активності в будь-якому віці, особливо після 40 років, слід поєднувати фізичні вправи з правильним харчуванням, оскільки це допомагає підтримувати незалежність та покращує якість життя [3].

Таким чином, можемо констатувати, що піклування про здоров'я м'язів, їх збереження, тренування, відновлення є запорукою підтримання фізичного здоров'я людини на довгі роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрахамс П. Атлас тіла людини: посібник про те, як працює організм. Київ, 2026. 255 с.
2. Бріжата І. А. Анатомія людини : навчальний посібник. Суми, 2012. 184 с.
3. Єрлз Д. Функціональна анатомія руху. Посібник з аналізу біомеханіки та роботи з міофасціальними меридіанами. Київ, 2025. 200 с.
4. Цікаві факти про м'язи. 2024. URL: <https://taslife.com.ua/blog/10-faktiv-pro-vashi-myazy>.
5. Важливість наших м'язів для здоров'я людини. 2023. URL: <https://mangotango.ua/ua/news/mjazi-nova-tochka-opori/>.

Синьов Михайло Васильович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – Буренко М. С.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВІДНОВЛЕННЯ СПОРТСМЕНІВ ПІСЛЯ ТРАВМ ЗАСОБАМИ МАСАЖУ

На сучасному етапі розвитку професійного та аматорського спорту однією з найбільш актуальних проблем є підвищення ефективності посттравматичного відновлення спортсменів для їх максимального швидкого повернення до тренувань і змагань. І. Григус і В. Зелінський констатують: незважаючи на той факт, що 91,9 % спортивних травм належать до травм легкого ступеня, вони суттєво впливають на загальну та спеціальну працездатність спортсмена [3, с. 14].

Серед реабілітаційних методів, які ефективно використовуються на етапі посттравматичного відновлення спортсменів, особливе значення має масаж. Н. Нестерчук зі співавторами особливою цінністю масажу вважають його природний вплив на організм, адже масаж є найбільш адекватним і фізіологічним для людського організму оздоровчим засобом [4, с. 46–48].

Окремо доцільно визначити сутність спортивного масажу, який Н. Сергата характеризує як найкращий засіб у боротьбі з травмами [5, с. 147]. Д. Гелета зі співавторами зазначають, що спортивний масаж – це спеціальний масаж, що проводиться людям, які займаються спортом. Цей масаж сприяє покращенню спортивних результатів, зменшенню числа травм, прискоренню відновлення після тренувань і змагань, сприяє адаптації до навантажень [2, с. 183].

Актуальною залишається потреба у подальших дослідженнях, спрямованих на деталізацію впливу конкретних технік і прийомів масажу з урахуванням специфіки спортивної травми. Враховуючи це, ми в 2025-2026 рр. на базі фітнес-центру «Sportmix» (м. Запоріжжя) провели дослідження впливу засобів масажу на відновлення спортсменів після травм. У дослідженні взяли участь 11 спортсменів-аматорів віком від 16 до 42 років. Станом на початок експерименту (лютий-березень 2026 р.) тренувальний стаж у спортсменів складав від 2 до 14 років, а посттравматичний період – від 8 місяців до 4 років. За гендерною ознакою 7 учасників дослідження є чоловіками, 4 – жінками. За локалізацією травми: 6 спортсменів – з травмами хребта (з них: 5 – з протрузіями; 1 – з грижею); 3 спортсмени – з травмами коліна (з дегенеративними ушкодженнями меніска); 2 спортсмени – з травмами плеча (з імпіджмент-синдромом).

У межах констатувального експерименту ми провели анкетування спортсменів з використанням трьох анкет: 1) «Чотирискладова візуально-аналогова шкала болю»; 2) «SANE» («Одинична оцінка за числовою шкалою»); 3) «Шкала задоволеності фізичною активністю». Крім методу анкетування, для нашого дослідження важливим був метод аналізу та інтерпретації даних діагностичної візуалізації спортивної травми (рентгенографії та МРТ). На основі результатів констатувального експерименту, проведеного в лютому-березні 2026 р., ми розподілили учасників дослідження на експериментальну і контрольну групи. До кожної групи увійшли спортсмени з різною локалізацією травми (хребет, коліно і плече).

Протягом лютого 2026 р. – березня 2026 р. проводився формувальний експеримент. Традиційну методику лікувального масажу при травмах опорно-рухового апарату (за її описом у підручнику «Лікувальний масаж» [1]) ми доповнили окремими техніками і прийомами масажу, які враховують специфіку травми спортсмена і забезпечують комплексний вплив на всю ділянку, в якій локалізована травма, для підготовки спортсмена до подальших навантажень.

Експериментальна методика масажу при травмах хребта доповнена м'якою мануальною технікою постізометричної релаксації м'язів (ПІР). Техніка ПІР базується на явищі постнавантажувального гальмування і забезпечує зменшення компресії на міжхребцеві диски за рахунок подовження спазмованих м'язів-стабілізаторів. Оскільки при протрузії м'язовий спазм є захисною реакцією організму, ПІР дозволяє розірвати коло «біль – спазм – біль» м'яко, не створюючи осьового навантаження на диск. Техніку ПІР ми застосовували в експериментальній групі протягом 5 хв після 15-хвилинного традиційного лікувального масажу. Крім цього застосовувалась техніка «розтягування віялом», що забезпечує ефект «декомпресії», покращує лімфодренаж і знімає набряк навколо гриж і протрузій.

Експериментальна методика масажу при травмі коліна передбачала доповнення традиційної методики техніками «пасивна мобілізація надколінка» (оскільки при травмах меніска набряк призводить до обмеження рухливості надколінка, техніка покращує його вільний рух і пришвидшує повне розгинання ноги), «міофасціальний реліз латерального тракту» (при пошкодженні медіального меніска зовнішня частина стегна стає надто напруженою, що викликає дисбаланс суглоба, натомість розслаблення зовнішньої сторони знімає тиск із пошкодженого внутрішнього меніска) і «постізометрична релаксація м'язів задньої поверхні стегна» (травма меніска часто викликає захисний спазм м'язів-згиначів, що заважає коліну випрямитися і руйнує меніск ще більше при ходьбі).

Експериментальна методика масажу при травмі плеча (імпіджмент-синдромі) заснована на доповненні традиційної методики техніками, які фокусуються на декомпресії (збільшенні простору в суглобі) та роботі з м'язами-ротаторами. Для цього використовувалась техніка постізометричної релаксації для малого грудного м'яза (у спортсменів цей м'яз часто вкорочений, він тягне лопатку вперед і вниз, «закриваючи» суглоб і посилюючи імпіджмент), робота з тригерними точками надостового м'яза (оскільки саме це сухожилля затискається, розслаблення черевця м'яза знімає напругу з його сухожилля), а також каудо-вентральна мобілізація головки плечової кістки (для прямого збільшення підакроміального простору).

У контрольній групі масаж проводили за стандартними методиками лікувального масажу при захворюваннях суглобів хребта [1, с. 275–279], захворюваннях колінного суглоба [1, с. 273] і плечового суглоба [1, с. 266–267].

Після завершення формувального експерименту ми провели контрольне діагностичне дослідження, в ході якого спортсмени повторно заповнили вищезазначені анкети. Встановлено, що і в експериментальній, і в контрольній групах завдяки курсу лікувального масажу у спортсменів суттєво знизилась больові відчуття у травмованій ділянці тіла, підвищився рівень її функціональності на тренуваннях і в повсякденній життєдіяльності, а також зріс рівень задоволеності фізичною активністю. Водночас в експериментальній групі лікувально-реабілітаційний ефект масажу виявився більш суттєвим, що дозволяє розглядати запропоновані методичні нововведення як доцільні для використання в практиці відновлення спортсменів після травм засобами масажу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакуленко Л. О., Прилуцька Г. В., Вакуленко Д. В. Лікувальний масаж. Тернопіль : Укрмедкнига, 2005. 448 с.
2. Гелета Д. Д., Горшанкова Т. О., Кривенцова О. В. Ефективність спортивного масажу в покращенні продуктивності тренувань. *Інтелектуальний ресурс сьогодення: наукові задачі, розвиток та запитання* : збірник наукових праць. Вінниця : УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 182–185.
3. Григус І. М., Зелінський В. М. Фізична реабілітація пацієнтів після спортивних травм. *Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини*. 2019. № 4. С. 13–19.
4. Нестерчук Н. Є., Марчук А. В., Гамма Т. В. Застосування масажу після спортивних легкоатлетичних травм. *Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні аспекти розвитку людини*. 2020. № 6. С. 45–50.
5. Сергата Н. С. Методика оцінювання студентів із навчальної дисципліни «Спортивний масаж і самомасаж». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5*. 2020. Вип. 76. С. 147–151.

Синьов Михайло Васильович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,

Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Коллегаєв М. Ю.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ПРОФЕСІЙНИХ БОДИБІЛДЕРІВ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ КАР'ЄРИ

Професійний спорт є специфічною сферою діяльності, яка вимагає від спортсмена максимальної мобілізації фізичних, функціональних і психічних ресурсів організму. У процесі багаторічної підготовки

формується високий рівень адаптації до інтенсивних і часто граничних навантажень. Ці адаптаційні зміни охоплюють м'язову, серцево-судинну та ендокринну системи організму [4].

Після завершення спортивної кар'єри організм переходить у стан дезадаптації, що проявляється зниженням фізичної активності, втратою м'язової маси та порушенням обміну речовин. Це пов'язано з тим, що організм, адаптований до високих навантажень, не може швидко перебудуватися до їх різкого припинення [2].

У результаті зростає ризик розвитку серцево-судинних захворювань, ожиріння та інших метаболічних порушень [6]. Особливу увагу слід приділити ендокринним змінам. У спортсменів після завершення кар'єри часто спостерігається зниження рівня тестостерону та порушення функцій гормональної системи, що негативно впливає на загальний стан організму [2].

Значною проблемою є також ушкодження опорно-рухового апарату. Високі навантаження у професійному спорті можуть призводити до дегенеративних змін у суглобах, міжхребцевих гриж і хронічного болю, які особливо проявляються після завершення кар'єри [4]. Психологічний аспект також має важливе значення, оскільки завершення спортивної діяльності часто супроводжується втратою звичного способу життя, соціального статусу та мотивації [5].

Розглядаючи приклади відомих спортсменів, можемо простежити різні моделі виходу зі спорту.

Джей Катлер є прикладом раціонального підходу, оскільки він поступово знижував навантаження та зберіг фізичну активність, що дозволило уникнути серйозних проблем зі здоров'ям.

Натомість Ронні Колеман демонструє негативні наслідки екстремальних навантажень. Використання надвеликих ваг призвело до численних травм і оперативних втручань, що значно погіршило його фізичний стан після завершення кар'єри [3].

Майкл О'Херн представляє модель довготривалого збереження здоров'я завдяки помірним навантаженням і системному підходу до тренувань. Його приклад підтверджує важливість контролю навантажень і відновлення [6].

Кріс Бамстед демонструє сучасний підхід до спорту, де значна увага приділяється балансу між результатом і здоров'ям, а також медичному контролю [1]. Аналіз показує, що основними факторами успішного виходу зі спорту є поступове зниження навантажень, підтримання фізичної активності, раціональне харчування та регулярний медичний контроль [2]. Важливу роль відіграє також психологічна адаптація спортсмена до нового способу життя [5].

У таблиці 1 наведено порівняння щодо особливостей завершення професійної спортивної діяльності бодібілдерів та їх наслідків для здоров'я, що дає змогу визначити ключові чинники, які впливають на збереження фізичного стану та якості життя після завершення кар'єри.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика спортсменів після завершення професійної кар'єри

Показник	Приклади відомих спортсменів			
	Джей Катлер	Ронні Колеман	Майкл О'Херн	Кріс Бамстед
Тип завершення кар'єри	Поступовий	Вимушений	Без різкого завершення	Активний
Характер навантажень	Контрольовані	Екстремальні	Помірні	Збалансовані
Наявність травм	Мінімальні	Дуже значні	Мінімальні	Помірні
Стан ОРА	Стабільний	Пошкоджений	Добрий	Контрольований
Фізична активність після	Висока	Обмежена	Висока	Висока
Якість життя	Висока	Обмежена	Висока	Висока

Згідно з таблицею 1, повне припинення фізичної активності є небажаним, оскільки призводить до детренованості, що супроводжується зниженням функціональних можливостей організму, гормональними порушеннями та підвищенням ризику захворювань [6].

Таким чином, вихід зі спорту є складним процесом, який потребує комплексного підходу. Найважливішим завданням є не лише досягнення високих результатів, але й збереження здоров'я спортсмена після завершення кар'єри.

Висновок. Порівняльний аналіз показує, що вирішальним фактором у збереженні здоров'я після завершення спортивної кар'єри є не сам факт високих досягнень, а характер тренувального процесу та підхід до відновлення. Спортсмени, які використовують контрольовані навантаження та поступовий вихід

зі спорту, демонструють значно кращі показники здоров'я і якості життя. Натомість екстремальні тренування без урахування довгострокових наслідків призводять до серйозних порушень функціонального стану організму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування : підручник. Київ : Перша друкарня, 2021. 672 с.
2. Detraining effects prevention: a new rising challenge for athletes / Girardi M., Casolo A., Nuccio S. et al. *Frontiers in Physiology*. 2020. Vol. 11. DOI: 10.3389/fphys.2020.588784.
3. Glyk W., Zajac A., Maszczyk A. Effects of a 12-week detraining period on physical capacity in athletes. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19 (8). DOI: 10.3390/ijerph19084594.
4. Mujika I., Padilla S. Detraining: loss of training-induced physiological and performance adaptations. Part I: short term insufficient training stimulus. *Sports Medicine*. 2000. Vol. 30, № 2. P. 79–87. DOI: 10.2165/00007256-200030020-00002.
5. Park S., Lavallee D., Tod D. Athletes' career transition out of sport: a systematic review. *International Review of Sport and Exercise Psychology*. 2013. Vol. 6, № 1. P. 22–53.
6. **Zheng J., Pan T., Jiang Y., Shen Y.** Effects of Short- and Long-Term Detraining on Maximal Oxygen Uptake in Athletes: A Systematic Review and Meta-Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19. DOI: 10.1155/2022/2130993.

Соколовська Ірина Анатоліївна,

кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри фізкультури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Покропивний Олександр Михайлович,

директор Центру підвищення кваліфікації,
та професійного розвитку медичного персоналу,
Клінічна лікарня «Феофанія» Державного управління справами,
викладач кафедри кінезіології та фізкультурно-спортивної реабілітації,
Національний університет фізичного виховання і спорту України,
м. Київ, Україна

Литвиненко Юрій Вікторович,

доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри фізичного виховання та здоров'я,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна

Статьєв Станіслав Ігорович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації та здоров'я людини,
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Віндюк Павло Андрійович,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації та здоров'я людини,
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Буланов Валерій Анатолійович,

кандидат психологічних наук доцент,
доцент кафедри «Спеціальна освіта»,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням уваги до проблем інклюзії та забезпечення рівних можливостей для осіб з особливими потребами. У системі вищої освіти це проявляється у збільшенні кількості студентів з обмеженими можливостями, що зумовлює необхідність створення комплексних умов для їхнього навчання, розвитку та інтеграції в соціум. Важливим компонентом цього процесу є фізичне виховання, яке виконує не лише оздоровчу, а й корекційну, компенсаторну та соціалізувальну функції.

Наявність різноманітних порушень здоров'я (опорно-рухового апарату, зору, слуху тощо) обмежує можливості повноцінної участі студентів у навчальному та соціальному житті. Це вимагає впровадження спеціальних підходів до організації фізкультурно-оздоровчої діяльності, орієнтованих на індивідуальні потреби та можливості кожного здобувача освіти [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика адаптивної фізичної культури та фізичної реабілітації широко представлена у наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Науковці наголошують на важливості систематичної рухової активності для підтримання функціонального стану організму, розвитку компенсаторних механізмів та підвищення якості життя осіб з особливими потребами. Водночас потребують подальшого вивчення питання індивідуалізації фізичного виховання та вдосконалення методів оцінювання його ефективності [2].

Фізична культура і спорт є важливими засобами впливу на фізичний та психоемоційний стан студентів з обмеженими можливостями. Їх систематичне використання сприяє підвищенню функціональних резервів організму, нормалізації роботи опорно-рухового апарату та покращенню загального самопочуття [3].

Однією з ключових проблем є дефіцит рухової активності, який призводить до розвитку гіподинамії та гіпокінезії. Це негативно впливає на діяльність серцево-судинної, дихальної та нервової систем, знижує працездатність і адаптаційні можливості організму. У цьому контексті фізичні вправи виступають як універсальний засіб профілактики та корекції зазначених порушень. Корекційно-компенсаторна спрямованість фізичного виховання передбачає:

- відновлення або часткову компенсацію втрачених функцій;
- розвиток альтернативних рухових навичок;
- формування правильної постави та координації рухів;
- підвищення рівня фізичної підготовленості.

Особливу увагу слід приділяти індивідуалізації фізичних навантажень. Вона базується на врахуванні нозології, ступеня функціональних порушень, рівня фізичної підготовленості та психоемоційного стану студентів. Важливим є також поступове збільшення інтенсивності та обсягу навантажень, що сприяє безпечному розвитку адаптаційних процесів.

Адаптивна фізична культура посідає центральне місце у системі реабілітації, оскільки забезпечує комплексний вплив на особистість. Вона сприяє:

- розвитку фізичних якостей;
- формуванню впевненості у власних можливостях;
- покращенню комунікативних навичок;
- інтеграції у соціальне середовище.

Окремої уваги потребують студенти з порушеннями зору та слуху. У таких випадках важливим є використання спеціальних методів навчання, спрямованих на розвиток залишкових функцій аналізаторів та формування компенсаторних механізмів.

Контроль ефективності фізичного виховання здійснюється за допомогою педагогічного тестування, функціональних проб та спостереження. Це дозволяє своєчасно коригувати навчальний процес, визначати динаміку розвитку та забезпечувати досягнення поставлених цілей [4].

Важливим принципом є єдність діагностики та корекції, що передбачає постійний моніторинг стану студентів і адаптацію програм фізичного виховання відповідно до отриманих результатів.

Отримані результати багатьох досліджень свідчать про високу ефективність фізичної культури як засобу реабілітації студентів з обмеженими можливостями. Вона сприяє не лише покращенню фізичного

стану, а й формуванню позитивної самооцінки, мотивації до активного способу життя та соціальної взаємодії [5].

Разом із тим існує низка проблем, зокрема недостатнє матеріально-технічне забезпечення, обмежена кількість спеціалізованих програм та недостатня підготовка фахівців у сфері адаптивної фізичної культури.

Висновки. Фізична культура і спорт є ефективними інструментами корекції, компенсації та реабілітації студентів з особливими потребами. Їх впровадження у систему вищої освіти сприяє підвищенню рівня фізичного здоров'я, соціальної активності та якості життя студентів. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інноваційних методик адаптивного фізичного виховання, вдосконаленні системи моніторингу та впровадженні міждисциплінарних підходів до реабілітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мухін В. М. Фізична реабілітація. Київ : Олімпійська література, 2010. 488 с.
2. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Київ : Олімпійська література, 2008.
3. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» від 1 вересня 2018 року № 963/98.
4. Педагогіка вищої школи. Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2002.
5. Vinnik Joseph P. Adaptive physical education and sports. Kyiv : Olympic Literature, 2010. 608 p.

Соколовський Кірілл Олексійович

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності А7 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
науковий керівник – **Сергатий М. О.**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФУТБОЛ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ШВИДКІСНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Футбол є одним із найпопулярніших і найдоступніших видів спорту серед молоді, що зумовлює його значний потенціал у системі фізичного виховання [1]. Завдяки високій емоційності, змагальному характеру та різноманітності рухових дій футбол не лише сприяє підвищенню рухової активності, а й формує стійкий інтерес до занять фізичною культурою. У сучасних умовах зниження рівня фізичної активності молоді та погіршення показників здоров'я особливого значення набуває використання ефективних засобів, здатних одночасно розвивати фізичні якості та формувати основи здорового способу життя.

У сучасних умовах стрімкого розвитку суспільства, цифровізації та глобалізації питання формування здорового способу життя серед молоді набуває особливої актуальності. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, відкритість кордонів і поступова інтеграція України до європейського соціокультурного простору створюють нові можливості, але водночас і нові виклики. Молодь дедалі більше часу проводить у віртуальному середовищі, що часто супроводжується зниженням рівня рухової активності, погіршенням фізичного стану та загального самопочуття.

Формування здорового способу життя передбачає не лише фізичну активність, а й комплексний підхід до організації життєдіяльності людини. Проте саме рухова активність виступає базовим елементом [9], який забезпечує гармонійний фізичний розвиток, профілактику захворювань і зміцнення здоров'я. У цьому контексті футбол є ефективним засобом залучення молоді до систематичних занять фізичною культурою.

У ширшому соціальному вимірі підвищення рівня фізичної підготовленості та зміцнення здоров'я молодого покоління сприяє формуванню фізично активного, працездатного та здорового суспільства. Це

створює передумови для збереження та зміцнення генофонду нації через покращення загального стану здоров'я населення та зниження рівня захворюваності.

Здоровий спосіб життя сьогодні розглядають не лише як відсутність шкідливих звичок, а й як комплексну систему поведінки, що включає регулярну фізичну активність, раціональне харчування, психоемоційний баланс і соціальну активність. Варто зазначити, що певні позитивні зрушення вже спостерігаються: зокрема, серед молоді зменшується популярність куріння, оскільки це більше не асоціюється з сучасним стилем життя. Однак цього недостатньо для формування стійкої культури здоров'я – необхідна цілеспрямована популяризація активних і корисних форм дозвілля.

У цьому контексті футбол виступає потужним інструментом формування здорового способу життя. Як один із наймасовіших і найвидовищніших видів спорту [2], він здатен ефективно залучати молодь до регулярної рухової активності. Футбол поєднує фізичний розвиток із емоційною залученістю, командною взаємодією та соціалізацією, що особливо важливо в умовах сучасного індивідуалізованого цифрового світу.

Футбол як вид рухової діяльності характеризується комплексним впливом на організм людини. У процесі гри виконуються різноманітні рухові дії: прискорення, зупинки, зміни напрямку руху, стрибки, технічні дії з м'ячем [6]. Така варіативність навантажень забезпечує розвиток основних фізичних якостей, серед яких особливе місце займають швидкісні.

Швидкісні якості є важливими характеристиками фізичної підготовленості, що визначають здатність людини виконувати рухові дії у мінімально короткий час. До їх структури належать швидкість реакції, швидкість одиночного руху, частота рухів і швидкість пересування [3]. У футболі розвиток цих якостей відбувається природно в умовах ігрової діяльності, що значно підвищує ефективність тренувального процесу [8].

Засоби футболу, спрямовані на розвиток швидкісних якостей, включають виконання коротких спринтів, вправи зі швидкою зміною напрямку руху, ігрові завдання з обмеженим часом на ухвалення рішень, а також вправи на розвиток реакції [5]. Такі навантаження сприяють вдосконаленню нервово-м'язової координації, підвищенню швидкості сенсомоторних реакцій і розвитку функціональних можливостей організму.

Футбол формує не лише швидкісні якості, витривалість і координацію [7], але й сприяє вихованню дисципліни, відповідальності та мотивації до саморозвитку. Він стає своєрідним стилем життя: для спортсменів – через тренування і змагання, для вболівальників – через емоційну причетність і підтримку. При цьому важливо, що залучення до футбольної культури має довготривалий характер – навіть завершивши активну спортивну кар'єру, людина продовжує залишатися частиною цього середовища як вболівальник, зберігаючи інтерес до спорту і активного способу життя.

Важливою перевагою футболу є його мотиваційний потенціал. Ігровий характер діяльності, елемент змагання та командна взаємодія сприяють формуванню позитивного ставлення до фізичної активності, що є ключовим чинником дотримання здорового способу життя. Регулярні заняття футболом сприяють зміцненню серцево-судинної та дихальної систем, підвищенню загальної працездатності та покращенню психоемоційного стану молоді [4].

Таким чином, у сучасних умовах футбол є не лише засобом розвитку фізичних якостей молоді, зокрема швидкісних, але й ефективним соціокультурним механізмом формування здорового способу життя, що відповідає викликам часу та європейським цінностям. Використання засобів футболу у фізичному вихованні сприяє формуванню здорового способу життя, що виступає важливою умовою зміцнення здоров'я населення та збереження генофонду нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Кричлі С. Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол. Київ : Наш Формат, 2019. 224 с.
3. Філіп Ж., Форт П. Два життя Зідана. Харків : Фоліо, 2020. 299 с.
4. Брайсон Б. Тіло. Інструкція з використання. Київ : Наш Формат, 2021. 384 с. : іл.
5. Столітенко Є. В. Фізичне виховання учнів 1–11 класів у процесі занять футболом. Київ : Аванпост-Прим, 2011. 300 с.

6. Нестеренко Н. А., Порохнявий А. В. Вплив засобів футболу на рухові здібності студентів 18–19 років на заняттях з фізичного виховання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 4 (149). С. 45–52.

7. Булига О. А. Формування фізичних якостей футболістів середнього шкільного віку у річному макроциклі : кваліфікаційна робота магістра : 017 Фізична культура і спорт / Національний університет імені Юрія Кондратюка. Полтава, 2023. 73 с.

8. Віхров К. Основи методики навчання й тренування юних футболістів. *Фізичне виховання в школі*. 2017. № 2. С. 10–13.

9. Єрмолов Р., Максименко Л. Розвиток фізичних якостей футболістів середнього шкільного віку. *Актуальні питання підготовки спортсменів в олімпійських і неолімпійських видах спорту* : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції. Суми, 2021. С. 44–47.

Сотніков Артем Володимирович,

учень 8 класу, Науковий ліцей,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Наукові керівники – **Іскоростенська Юлія Андріївна,**

вчитель-методист, вчитель фізичної культури,

Науковий ліцей,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Кіктенко Інна Павлівна,

старший вчитель, вчитель фізичної культури,

Науковий ліцей,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ОСОБИСТОЇ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ РЕКРЕАЦІЙНИХ ІГОР

Сучасний світ характеризується високою динамічністю та нестабільністю: люди щодня стикаються з економічними труднощами, інформаційним перенавантаженням, глобалізаційними змінами, пандеміями, війнами й соціальними кризами. У таких умовах виникає постійна потреба у здатності не лише витримувати стресові ситуації, а й конструктивно реагувати на них, зберігати психологічну рівновагу, адаптуватися до викликів та активно діяти, не втрачаючи внутрішніх ресурсів.

У контексті цих викликів особливої значущості набуває розвиток особистісної резилієнтності – інтегративної психологічної властивості, яка забезпечує здатність підлітка ефективно долати стресові ситуації, адаптуватися до складних життєвих обставин, зберігати емоційну рівновагу та відновлюватися після негативних переживань. Недостатній рівень сформованості резилієнтності підвищує вразливість підлітків до тривожних проявів і дезадаптивних форм поведінки.

Особливе місце в сучасних підходах займають методи, що сприяють природній саморегуляції, зниженню емоційної напруги та розвитку адаптивних особистісних ресурсів. Одним із найбільш доступних, безпечних та ефективних засобів є рекреаційні ігри. Використання рекреаційних ігор створює сприятливі умови не лише для зниження рівня тривожності, а й для формування особистісної резилієнтності підлітків.

Вивчення терміну «резилієнтність» є надзвичайно важливим у наших реаліях життя, стаючи необхідною умовою для збереження психічного здоров'я, адаптації та підтримання життєдіяльності як окремих людей, так і суспільства загалом.

У науковій літературі можна знайти багато визначень терміна «резилієнтність». Основними з них є: резилієнс, резильєнтність, психологічна пружність та стійкість до травми. Як зазначають О. Хауст та Д. Асонов, які провели детальне дослідження, в україномовній літературі термін «resilience» перекладається як «стійкість до травми», «стресостійкість», «психологічна пружність», «життєстійкість», «життєздатність» та «психологічна стійкість» [2].

Типовим прикладом визначення резильєнтності є визначення Ф. Позеля: резильєнтність – це здатність людини або соціальної системи вибудовувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах.

Науковець підкреслює, що, незважаючи на простоту визначення цього поняття, концепція резильєнтності є набагато ширшою, ніж просто поняття «подолання» [3; 4].

К. Cherry виділяє типи резильєнтності: 1) фізична резильєнтність (здатність тіла справлятися зі змінами та відновлюватися після фізичних перевантажень, хвороб і травм); 2) психологічна резильєнтність (здатність людини адаптуватися до змін і невизначеності); 3) емоційна резильєнтність (здатність регулювати емоції під час стресу); 4) соціальна резильєнтність (здатність груп (спільноти) відновлюватися після важких ситуацій) [1].

Підлітковий вік є важливим етапом у формуванні резильєнтності, оскільки в цей період інтенсивно розвиваються процеси саморефлексії та самоідентифікації. Дослідження показують, що здатність підлітків протистояти негативному впливу, життєвим негараздам чи труднощам, збереження тенденції рухатись вперед, розвиватись, ґрунтується саме на резильєнтності особистості [5].

Рухливі ігри мають вагомий рекреаційний потенціал, зумовлений їх багатофункціональністю та здатністю викликати позитивні емоції. Особливе значення серед ключових якостей рухливих ігор має їхня емоційна привабливість. Пробуджуються позитивні емоції як результат м'язової активності, можливості неформального спілкування у колективі, відчуття фізичної бадьорості, досягнення ігрових цілей. Гра комплексно впливає на психоемоційну, моторну та нервову сфери учасників [6].

Важливо зазначити, що рухливі ігри є універсальним інструментом і можуть організовуватися в різних умовах, за участі різної кількості гравців, із варіативними правилами і не потребують спеціальної фізичної підготовки учасників. У процесі проведення рухливих ігор в учасників формуються такі важливі особистісні якості, зокрема: витримка, самоконтроль, здатність адекватно реагувати на невдачі, емпатія [6].

Дослідження впливу рекреаційних ігор на підвищення особистої резильєнтності підлітків було реалізовано серед здобувачів освіти Наукового ліцею Хортицької національної академії шляхом проведення порівняльного аналізу результатів анонімного вхідного та вихідного опитування. Діагностика була спрямована на виявлення динаміки рівня резильєнтності підлітків на тривожні або стресогенні ситуації з використанням короткої шкали резильєнтності Brief Resilience Scale (BRS) (Табл. 1).

Таблиця 1

«Коротка шкала резильєнтності» Б. Сміта, Дж. Далена

Відповіді Питання	Зовсім ні	Найчастіше ні	Складно сказати	Зазвичай так	Майже завжди
1. Я дуже швидко приходжу до тями після важких подій	1	2	3	4	5
2. Мені буває дуже важко переживати стрес і негаразди	5	4	3	2	1
3. Мені не становить проблем відновлювати сили після негараздів	1	2	3	4	5
4. Я легко втрачаю самовладання, якщо несподівано трапляється щось неприємне	5	4	3	2	1
5. Я досить швидко приходжу до тями після важких подій	1	2	3	4	5
6. Мені потрібно багато часу, щоб повернутися в форму після серйозної невдачі	5	4	3	2	1

Опитувальник дозволяє проаналізувати вплив рекреаційних ігор на ключові компоненти резильєнтності учнів: здатність ефективно подолати труднощі, швидкість психологічного відновлення після стресових ситуацій та гнучкість пристосування до змінних умов середовища.

Протягом двох місяців реалізовувався експериментальний етап дослідження, який полягав у систематичному впровадженні комплексу рекреаційних ігор (рис. 1-4).

Рис. 1-4. Рекреаційні ігри на перервах серед здобувачів освіти 5, 7, 8 класів

Зазначений вплив був спрямований на створення умов для психологічного розвантаження, зниження рівня ситуативної тривожності та активізацію внутрішніх ресурсів підлітків, що сприяло зміцненню їх адаптаційних можливостей. Отримані дані наочно демонструють, що в результаті впровадження рекреаційних ігор зросла здатність підлітків до швидкого відновлення після стресу та негараздів, підвищилися адаптивні можливості до стресових факторів та знизився рівень тривожності. Учасники почали ефективніше знаходити внутрішні та зовнішні ресурси для реалізації власних прагнень, що підтверджує успішність обраних методів рекреаційного впливу (рис. 5).

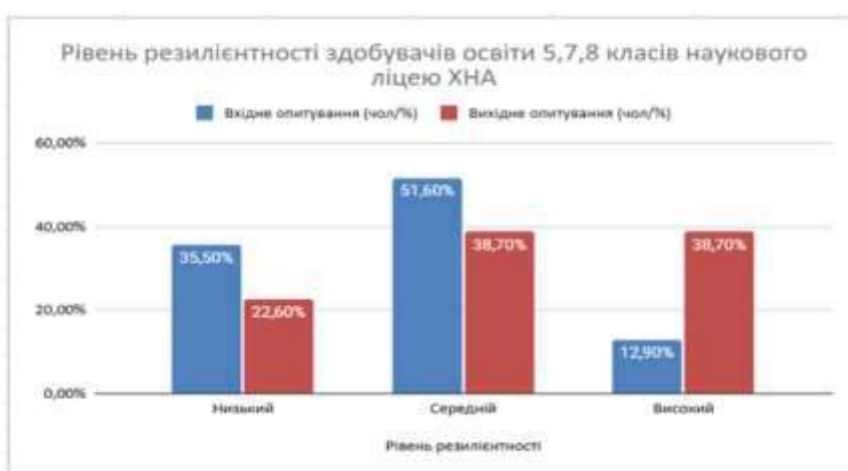

Рис. 5. Діаграма динаміки рівня резиліентності респондентів у ході експерименту

Підлітковий вік є періодом підвищеної чутливості до стресових чинників, нестабільності емоційного стану та потреби у підтримці адаптаційних ресурсів. У цьому контексті рекреаційні ігри виступають ефективним засобом зміцнення психологічної стійкості та здатності до подолання труднощів. Їх систематичне застосування сприяє формуванню психологічної стійкості, зниженню рівня тривожності та створенню позитивного емоційного клімату в учнівському колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гандзілевська Г. Б., Ратинська О. М., Іваненко І. П. Стійкість: основні виклики та розвиток компетенцій стійкості в освітній парадигмі : монографія. Рига : Baltija Publishing, 2023. 148 с.
2. Даниленко Н. В., Сулім В. О. Аналіз вивчення фахівцями проблем стресу та стресостійкості. *Actual trends of modern scientific research : materials of the 9th International Scientific-Practical Conference* (April 11–13 2021). Munich : MDPC Publishing, 2021. Р. 384–390.
3. Дмитришин С. Резильєнтність особистості: сутність феномену та методи розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2024. Вип. 20. С. 67–74.
4. Корніяка О. Основні напрямки психологічного забезпечення професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2020. Т. 5. С. 91–106.
5. Сошина Ю. М., Горбачова О. Ю. Моделі формування резиліентності у підлітків. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2022. DOI:10.33216/2219-2654-2022-57-1-2-112-123 (дата звернення: 20.04.2026).
6. Шинкарьова О. Д., Шинкарьова Н. Г. Організація дозвілєво-рекреаційної діяльності : навч.-метод. посібник. Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2025. 146 с.

Твердоступ Анастасія Анатоліївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
КЗ «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Шукалова О. С.,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
КЗ «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ФАКТОР ПІДТРИМКИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Проблема подолання стресу в умовах кризових ситуацій є однією з ключових у сучасній психології, особливо в контексті збереження психічного здоров'я та підтримки здорового способу життя. У науковому дискурсі копінг-стратегії розглядають як когнітивні, емоційні та поведінкові зусилля особистості, спрямовані на подолання внутрішніх і зовнішніх вимог, що перевищують її ресурси.

Копінг-стратегії розглядають як когнітивні, емоційні та поведінкові зусилля особистості, спрямовані на подолання стресових ситуацій і зміну взаємозв'язку між людиною та середовищем або зниження емоційної напруги. У науковій літературі виокремлюють базові стратегії: розв'язання проблем, пошук соціальної підтримки та уникання, які можуть доповнюватися емоційно-орієнтованими формами та відволіканням. За класифікацією R. Lazarus і S. Folkman, копінг включає також конфронтацію, самоконтроль, планування, позитивну переоцінку тощо. Важливим критерієм є поділ стратегій на активні (спрямовані на зміну ситуації) та пасивні (орієнтовані на зниження емоційного напруження), а також на продуктивні й непродуктивні за ефективністю розв'язання проблеми. Дослідження показують, що активні та проблемно-орієнтовані копінг-стратегії пов'язані зі зниженням рівня стресу і депресивних станів, тоді як уникання та емоційно-деструктивні форми підвищують ризик дезадаптації. Загалом, ефективність копінг-поведінки визначається гнучкістю використання стратегій відповідно до ситуації та рівнем особистісних ресурсів [2, с. 25].

Традиційно виокремлюють три основні типи копінг-стратегій: проблемно-орієнтовані (спрямовані на зміну ситуації), емоційно-орієнтовані (спрямовані на регуляцію емоційного стану) та уникнення (відхід від проблемної ситуації). Ефективність їх використання залежить від контексту ситуації та індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Важливим чинником, що визначає вибір копінг-стратегій, є атрибутивний стиль – відносно стабільна система пояснення причин подій, яка впливає на інтерпретацію життєвого досвіду, рівень відповідальності, очікування результатів і поведінкові реакції. Адаптивний атрибутивний стиль сприяє формуванню конструктивних моделей подолання труднощів, тоді як неадаптивний пов'язаний із песимістичними інтерпретаціями, почуттям безпорадності та переважанням деструктивних копінг-стратегій.

У структурі ресурсного потенціалу особистості важливу роль відіграє також показник Сили «Я», який відображає здатність до саморегуляції, витримування напруження та активного впливу на життєві обставини. Високий рівень Сили «Я» асоціюється з більшою гнучкістю у виборі копінг-стратегій та орієнтацією на активне вирішення проблем.

Таким чином, взаємозв'язок атрибутивного стилю та копінг-стратегій розглядають як важливий механізм забезпечення психологічної стійкості та підтримки здорового способу життя, особливо в умовах хронічного стресу та соціальної нестабільності [3, с. 1353].

У сучасних умовах воєнного стресу особливої актуальності набуває проблема надання ефективної психологічної допомоги, що має ґрунтуватися на системному та науково обґрунтованому підході з урахуванням індивідуально-психологічних і соціальних чинників. У межах психотравматологічного підходу підкреслюється, що здатність особистості до адаптації значною мірою визначається рівнем мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів, серед яких ключову роль відіграють копінг-стратегії як механізми подолання стресу. Психологічна допомога розглядається як комплексна

система впливу, що поєднує індивідуальне консультування, психодіагностику, тренінгові та психотерапевтичні практики, спрямовані на розвиток саморегуляції, емоційної стійкості та адаптаційного потенціалу. Водночас ефективність копінг-поведінки залежить не лише від типу стратегії, а й від її відповідності ситуації та ресурсам особистості, що обґрунтовує доцільність формування гнучкого, змішаного копіngu. Особливого значення набуває також роль соціальної підтримки та опосередкованої психологічної допомоги через найближче оточення, що сприяє підвищенню психологічної стійкості та збереженню психічного здоров'я в умовах хронічного стресу [1, с. 16].

В умовах сучасних глобальних викликів, зокрема пандемії та воєнних дій, зростає навантаження на фізичне й психоемоційне здоров'я молоді, що потребує комплексного підходу до його збереження. Негативний вплив посилюється поєднанням соціально-економічних, екологічних і біологічних чинників, а також високим рівнем стресу, навчальним перевантаженням, порушенням режиму дня та недостатньою соціальною підтримкою. За таких умов реакція на стрес залежить від індивідуальних ресурсів особистості: вона може сприяти як мобілізації, так і емоційному виснаженню. У зв'язку з цим особливого значення набувають навички саморегуляції та використання ефективних копінг-стратегій. Підтримка здорового способу життя, розвиток соціальних зв'язків і застосування технік емоційної регуляції сприяють адаптації до кризових умов і підвищенню стресостійкості [4, с. 85].

Життєстійкість розглядається у сучасній психології як інтегративна характеристика особистості, що визначає її здатність ефективно функціонувати в умовах стресу та зберігати психічне здоров'я. У концепції С. Мадді вона включає три взаємопов'язані компоненти: залученість, контроль і прийняття ризику, які забезпечують активну життєву позицію, відчуття впливу на події та відкритість до нового досвіду. Життєстійкість виконує функцію психологічного ресурсу, що опосередковує вплив стресогенних факторів і сприяє трансформації складних ситуацій у можливості розвитку. Емпіричні дослідження підтверджують її зв'язок із психічним здоров'ям, рівнем адаптації та ефективністю копінг-стратегій, а також можливість її розвитку через спеціальні тренінгові програми. Таким чином, життєстійкість виступає системоутворюючим механізмом адаптації, що забезпечує збереження особистісних ресурсів і підтримку стресостійкості в умовах життєвих змін [5, с. 10].

Висновок. Проведений теоретичний аналіз засвідчує, що копінг-стратегії є ключовим психологічним механізмом подолання стресу та забезпечення адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. У науковій літературі вони розглядаються як система когнітивних, емоційних і поведінкових зусиль, спрямованих на регуляцію взаємодії людини з середовищем та зниження психоемоційного напруження. Встановлено, що ефективність копінг-поведінки визначається її типом (проблемно-орієнтовані, емоційно-орієнтовані, уникнення), гнучкістю використання та відповідністю ситуаційним вимогам і ресурсам особистості.

Важливими детермінантами вибору копінг-стратегій виступають атрибутивний стиль і рівень розвитку Сили «Я», які визначають інтерпретацію життєвих подій, ступінь відповідальності та здатність до саморегуляції. Дослідження підтверджують, що адаптивні когнітивні установки та високий ресурсний потенціал сприяють використанню конструктивних стратегій подолання, тоді як неадаптивні – пов'язані з дезадаптивними формами поведінки та підвищеним ризиком психологічних труднощів.

У сучасних умовах воєнного та соціального стресу особливого значення набуває розвиток копінг-компетентності, життєстійкості та навичок саморегуляції як основи збереження психічного здоров'я. Загалом, копінг-стратегії виступають системоутворювальним чинником психологічної стійкості, що забезпечує адаптацію, збереження ресурсів особистості та її здатність до розвитку в умовах високої невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деркач О. Психологічні засоби розвитку стресостійкості та посттравматичного зростання : кваліфікаційна робота бакалавра : 053 Психологія / наук. керівник О. Лазоренко. Хмельницький, 2025. 101 с.
2. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології*: 2020. Вип. 55, Т. 1. С. 23–30.
3. Клібайс Т. В., Іваницька О., Миколенко Н. В. Зв'язок атрибутивного стилю та копінг-стратегій як основа ресурсного потенціалу студентської молоді. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2025. Вип. 53 (7). С. 1349–1359.

4. Твердохлебова Н. Є., Семенов Є. О. Стратегії підтримки фізичного і психологічного здоров'я молоді у кризових ситуаціях. *Фізичне виховання, безпека життєдіяльності і сучасні технології виробництва*. 2025. С. 85–87.

5. Чиханцова О. А. Життєстійкість як фактор збереження психічного здоров'я. *Особистість в умовах кризових викликів сучасності* : матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016 року) / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2016. С. 214–221.

Ткаченко Ольга-Катерина Сергіївна,
здобувачка 4 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти,
053 Психологія,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
Науковий керівник – **Подорожній В. Г.,**
доктор філософії, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМООЦІНКИ ТА ОБРАЗУ ТІЛА З ТИПАМИ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Актуальність теми. Проблема взаємозв'язку самооцінки, образу тіла та харчової поведінки підлітків набуває особливої актуальності в умовах сучасного інформаційного середовища. Підлітковий вік є критичним етапом формування особистості, коли відбувається становлення Я-концепції, зокрема уявлень про власне тіло та рівень самоприйняття. У цей період підлітки стають особливо чутливими до соціальних стандартів краси, які активно транслюються через соціальні мережі, масову культуру та оточення. Часто ці стандарти є нереалістичними та недосяжними, що формує незадоволеність власною зовнішністю.

Зростання кількості випадків порушень харчової поведінки серед підлітків, таких як анорексія, булімія або компульсивне переїдання, свідчить про необхідність глибшого вивчення психологічних чинників, що їх зумовлюють. Одними з ключових серед них є самооцінка та образ тіла, які визначають ставлення підлітка до себе, власного зовнішнього вигляду та поведінкових стратегій, у тому числі харчових. Тому дослідження їх взаємозв'язку має не лише теоретичне, а й практичне значення для розробки профілактичних і корекційних програм.

Мета дослідження. Метою цієї роботи є аналіз взаємозв'язку між рівнем самооцінки, особливостями образу тіла та типами харчової поведінки у підлітків, а також визначення їх ролі у формуванні адаптивних або дезадаптивних моделей харчування.

Виклад основного матеріалу. Самооцінка розглядається як центральний компонент особистості, що відображає ставлення індивіда до самого себе, своїх якостей, можливостей і зовнішності. У підлітковому віці вона є нестійкою та значною мірою залежить від думки оточення, особливо однолітків [2]. Важливу роль у структурі самооцінки відіграє образ тіла – уявлення людини про власну зовнішність, її оцінка та емоційне ставлення до неї.

Образ тіла формується під впливом різних чинників: сімейного виховання, соціального середовища, культурних стандартів, медіа та особистого досвіду. У сучасному суспільстві домінують стандарти стрункості та фізичної привабливості, які часто стають орієнтиром для підлітків. Невідповідність цим стандартам може спричиняти негативні переживання, зниження самооцінки та формування викривленого сприйняття власного тіла [3].

Наукові дослідження свідчать, що низька самооцінка та негативний образ тіла є вагомими предикторами порушень харчової поведінки. Зокрема, виділяють кілька типів харчової поведінки, що найчастіше пов'язані із психологічними факторами. Обмежувальна харчова поведінка проявляється у свідомому зменшенні кількості їжі, суворих дієтах або навіть відмові від їжі з метою зниження ваги. Вона часто є наслідком незадоволеності зовнішністю та прагнення відповідати соціальним стандартам [4; 5].

Емоційна харчова поведінка характеризується вживанням їжі як способу регуляції емоційного стану. Підлітки з низькою самооцінкою можуть використовувати їжу для зниження тривоги, подолання стресу або компенсації негативних переживань. У таких випадках харчування перестає виконувати лише фізіологічну функцію та набуває психологічного значення [3].

Компульсивна (переїдання) поведінка проявляється у втраті контролю над кількістю споживаної їжі та супроводжується почуттям провини або сорому. Вона також тісно пов'язана з негативним образом тіла та низькою самооцінкою, формуючи замкнене коло: незадоволеність собою → переїдання → ще більше зниження самооцінки.

Водночас підлітки з адекватною самооцінкою та позитивним образом тіла демонструють більш збалансовану харчову поведінку. Вони менш схильні до крайнощів у харчуванні, краще регулюють свої емоції та мають вищий рівень психологічного благополуччя. Це свідчить про те, що розвиток здорової самооцінки та прийняття власного тіла можуть виступати ефективними факторами профілактики порушень харчової поведінки [3].

Важливим аспектом є також вплив соціальних мереж, які підсилюють порівняння себе з іншими та формують ідеалізовані уявлення про зовнішність. Постійне зіставлення власного тіла з відредагованими зображеннями може викликати відчуття неповноцінності та стимулювати нездорові харчові практики. Тому формування критичного мислення щодо медіаконтенту є важливою складовою психологічної профілактики.

Висновки. Отже, самооцінка та образ тіла є взаємопов'язаними психологічними чинниками, які суттєво впливають на формування типів харчової поведінки у підлітків. Низька самооцінка та негативне сприйняття власного тіла підвищують ризик розвитку дезадаптивних форм харчування, тоді як позитивне самосприйняття сприяє формуванню здорових звичок.

Отримані результати підкреслюють необхідність комплексного підходу до профілактики порушень харчової поведінки, що включає психологічну підтримку підлітків, розвиток адекватної самооцінки, формування позитивного образу тіла та підвищення рівня медіаграмотності. Це дозволить зменшити негативний вплив соціальних факторів і сприятиме гармонійному розвитку особистості підлітка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cash T. F., Smolak L. *Body Image: A Handbook of Science, Practice, and Prevention*. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2011. 513 p.
2. Tiggemann M. Body image across the adult life span: Stability and change. *Body Image*. 2004. Vol. 1(1). P. 29–41.
3. Harter S. *The Construction of the Self: Developmental and Sociocultural Foundations*. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2012. 440 p.
4. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. 5th ed. Washington, DC, 2013. 991 p.
5. Brownell K. D., Schwartz M. B. *Eating Disorders and Obesity: A Comprehensive Handbook*. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2002. 640 p.
6. Ogden J. *The Psychology of Eating: From Healthy to Disordered Behavior*. 2nd ed. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. 376 p.
7. Grogan S. *Body Image: Understanding Body Dissatisfaction in Men, Women and Children*. 3rd ed. London : Routledge, 2016. 248 p.

Ткаченко Ольга-Катерина Сергіївна,
здобувачка 4 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти,
053 Психологія
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
Науковий керівник – **Подорожній В. Г.,**
доктор філософії, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВИХ ХАРЧОВИХ ЗВИЧОК У ПІДЛІТКІВ

Актуальність теми. Формування здорових харчових звичок у підлітковому віці є важливою передумовою збереження фізичного та психічного здоров'я особистості. Саме в цей період відбувається

активне становлення поведінкових патернів, які часто зберігаються у дорослому житті. Водночас сучасні підлітки перебувають під впливом численних ризик-факторів, таких як популяризація швидкого харчування, нерегулярний режим дня, інформаційний тиск соціальних мереж і поширення нереалістичних стандартів зовнішності [4]. Це призводить до порушення харчових звичок, зниження якості харчування та підвищення ризику розвитку як соматичних, так і психологічних проблем.

Особливого значення набуває вивчення психологічних механізмів, що лежать в основі формування здорової харчової поведінки. Розуміння ролі особистісних характеристик, емоційної сфери та соціального оточення дозволяє більш ефективно розробляти профілактичні та корекційні заходи.

Мета дослідження. Метою є визначення психологічних особливостей формування здорових харчових звичок у підлітків та аналіз чинників, що сприяють або перешкоджають цьому процесу.

Виклад основного матеріалу. Здорові харчові звички розглядаються як стійка система поведінкових патернів, що забезпечують регулярне, збалансоване та усвідомлене споживання їжі відповідно до фізіологічних потреб організму. Їх формування у підлітковому віці є складним процесом, який залежить від взаємодії когнітивних, емоційних і соціальних чинників.

Однією з ключових психологічних передумов є рівень сформованості саморегуляції. Підлітки, які володіють навичками контролю власної поведінки, здатні краще дотримуватися режиму харчування, уникати імпульсивного споживання їжі та приймати більш усвідомлені рішення щодо вибору продуктів. Недостатній розвиток саморегуляції, навпаки, може призводити до хаотичного харчування, переїдання або пропусків прийомів їжі [3].

Важливу роль відіграє емоційна сфера. У підлітковому віці спостерігається підвищена емоційна лабільність, що може впливати на харчову поведінку. Частина підлітків використовує їжу як засіб регуляції емоційного стану, що ускладнює формування здорових звичок. Натомість розвиток емоційної компетентності, зокрема вміння розпізнавати та регулювати власні емоції, сприяє більш адаптивному ставленню до харчування [3; 6].

Не менш значущим є когнітивний компонент, який включає знання про принципи здорового харчування та усвідомлення їхньої важливості. Однак наявність знань сама по собі не гарантує їх практичної реалізації. Важливою є внутрішня мотивація, що формується на основі ціннісного ставлення до власного здоров'я. Підлітки, які усвідомлюють зв'язок між харчуванням і самопочуттям, більш схильні до формування корисних звичок [1].

Соціальне середовище виступає одним із провідних факторів впливу. Сім'я є первинним середовищем, де закладаються основи харчової поведінки. Харчові традиції, стиль взаємодії батьків із дитиною, а також їх власні звички значною мірою визначають поведінкові установки підлітка. Позитивний приклад дорослих, спільні прийоми їжі та підтримка сприяють формуванню здорового ставлення до харчування [3; 5].

Вплив однолітків також є суттєвим, оскільки в підлітковому віці зростає значущість соціального схвалення. Підлітки можуть переймати як корисні, так і шкідливі звички, орієнтуючись на групові норми. Крім того, значний вплив мають медіа та соціальні мережі, які формують уявлення про «правильне» тіло та спосіб життя [5]. Це може як мотивувати до здорового харчування, так і провокувати крайнощі, зокрема надмірні обмеження.

Окремо варто відзначити роль самооцінки та образу тіла. Підлітки з адекватною самооцінкою частіше демонструють більш стабільні та здорові харчові звички, тоді як незадоволеність собою може сприяти формуванню дезадаптивних моделей поведінки. Таким чином, формування позитивного ставлення до власного тіла є важливим компонентом профілактики порушень харчування [6].

Загалом формування здорових харчових звичок є результатом комплексної взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких провідне місце займають психологічні особливості особистості підлітка.

Висновки. Отже, формування здорових харчових звичок у підлітків визначається низкою психологічних чинників, зокрема рівнем саморегуляції, особливостями емоційної сфери, мотивацією та самооцінкою. Важливу роль відіграє також соціальне середовище, включаючи сім'ю, однолітків і медіа.

Ефективна профілактика порушень харчової поведінки має базуватися на розвитку емоційної компетентності, формуванні адекватної самооцінки, підвищенні рівня обізнаності щодо здорового харчування та створенні підтримувального соціального середовища. Комплексний підхід до вирішення цієї проблеми сприятиме гармонійному розвитку підлітків і збереженню їхнього здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Титаренко Т. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Либідь, 2011. 376 с.
2. Савчин Л., Василенко В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 384 с.
3. Раціональне харчування підлітків : метод. реком. / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2017.
4. Карабанова О. Психологічні особливості формування харчової поведінки у підлітків. *Психологія і суспільство*. 2018. № 3. С. 112–118.
5. Бех І. Особистісно орієнтоване виховання як чинник формування здорового способу життя. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 45–52.
6. Формування здорового способу життя у дітей та підлітків : навчально-методичні рекомендації / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2018.

Федірко Аліна Юріївна,
вчитель фізичної культури,
Соснівський освітній комплекс «ліцей-заклад дошкільної освіти»
імені Анатолія Шульги Попівської сільської ради
Конотопського району
Сумської області,
с. Соснівка, Конотопський район, Сумська область, Україна

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕПЕРЕРВНОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, докорінно змінило умови функціонування закладів загальної середньої освіти. Особливо гостро ця проблема постала перед учителями фізичної культури, оскільки їхній предмет традиційно асоціюється з руховою активністю у спортивному залі – просторі, що став недоступним або небезпечним для значної частини учнів України [2]. Виникла нагальна потреба переосмислити зміст, форми й методи фізичного виховання в умовах воєнного стану.

Аналіз сучасного стану фізичного виховання в умовах воєнного часу засвідчує, що чотири навчальних роки поспіль українські школярі навчаються в умовах постійної загрози: повітряні тривоги, вимушені евакуації, дистанційний або змішаний формати навчання стали повсякденною реальністю. За даними Save the Children, лише за перший рік повномасштабної війни діти в Україні провели близько 920 годин у бомбосховищах [7]. Це не лише освітня, але й серйозна психофізична проблема: знижується руховий досвід учнів, погіршується фізична підготовленість, зростають тривожність і стрес.

Модернізація фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти розпочалась ще в межах реформи Нової української школи (НУШ), однак воєнний стан суттєво прискорив цей процес. Наказом МОН України від 22.08.2024 № 1185 затверджено нову модульну навчальну програму «Фізична культура. 5–9 класи», в якій ключовою ідеєю є гармонійний фізичний розвиток особистості, формування компетентностей здорового способу життя та розширення рухового досвіду учнів [5]. Програма відповідає вимогам Державного стандарту базової середньої освіти та передбачає варіативність у доборі модулів і форм роботи.

Практика роботи в умовах воєнного часу показала: цифрові технології стали не факультативним доповненням, а необхідним інструментом організації уроків фізичної культури. Серед найбільш ефективних засобів можна виділити кілька груп: відеоплатформи (YouTube, Google Meet, Zoom) для проведення онлайн-уроків з демонстрацією фізичних вправ у реальному часі; мобільні застосунки для моніторингу фізичної активності (Google Fit, MyFitnessPal, Adidas Running), що дозволяють учням самостійно контролювати кількість кроків, рівень навантаження та прогрес [1]; освітні платформи (Google Classroom, Kahoot, Classtime) для проведення тестів, вікторин і надання зворотного зв'язку.

Власний педагогічний досвід у Соснівському освітньому комплексі «ліцей-заклад дошкільної освіти» імені Анатолія Шульги засвідчує ефективність комплексного підходу до організації фізичного виховання в умовах воєнного часу. Уроки фізичної культури у дистанційному форматі будуються за

трифазною структурою: підготовча частина (відеорозминка), основна частина (навчальні або тренувальні завдання з відеосупроводом) та заключна частина (рефлексія і зворотний зв'язок через чат або Google Classroom). Для учнів у безпечних регіонах або при очному навчанні активно використовуються QR-коди із завданнями, інтерактивні картки з вправами та онлайн-щоденники фізичної активності.

На окрему увагу заслуговує питання інклюзивності фізичного виховання в умовах воєнного стану. За умов збройного конфлікту кількість дітей з особливими освітніми потребами значно зросла: серед них – діти з травмами, посттравматичним стресовим розладом, а також учні, що мали особливі потреби ще до початку бойових дій. Реалізація інклюзії у фізичному вихованні вимагає від учителя адаптивних методик викладання, індивідуальних освітніх завдань та психологічної підтримки [3]. Цифрові технології суттєво спрощують диференціацію навчального процесу: платформа Google Classroom дозволяє одночасно надавати різні завдання різним групам учнів, а відеозаписи вправ дозволяють учням з обмеженнями переглядати матеріал у зручному темпі.

Проте впровадження цифрових технологій у фізичне виховання пов'язане і з низкою викликів. По-перше, це нерівний доступ учнів до гаджетів та стабільного інтернету. По-друге – недостатня цифрова компетентність окремих педагогів, особливо старшого покоління. По-третє – ризик гіподинамії за умов надмірної орієнтації на онлайн-формати без належного контролю рухової активності учнів. Відтак, педагогічна майстерність учителя фізичної культури у воєнний час полягає у вмінні поєднати доступні цифрові інструменти з дієвими стратегіями мотивації учнів до реального фізичного руху [4].

Перспективним напрямом розвитку фізичного виховання в умовах воєнного і повоєнного часу є використання елементів гейміфікації: рухливих челенджів, командних онлайн-естафет, відеозмагань між класами. Такий підхід підвищує мотивацію школярів, сприяє командній взаємодії та формує стійку звичку до регулярної рухової активності навіть поза межами школи [6].

Таким чином, досвід роботи вчителя фізичної культури в умовах воєнного стану засвідчує: цифрові технології є дієвим інструментом забезпечення неперервності фізичного виховання. Грамотне їх поєднання з принципами НУШ, інклюзивним підходом та традиційними методами фізичного виховання дозволяє зберігати якість освітнього процесу навіть в умовах надзвичайних обставин. Ключовою умовою успіху є постійний професійний розвиток педагога та його готовність гнучко адаптувати методичний інструментарій до потреб кожного учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гейтенко В. В., Шинкарьов С. І., Шинкарьова Н. Г. Використання цифрових технологій на уроці фізичної культури в умовах Нової української школи. *Олімпійський та паралімпійський спорт*. 2025. № 1. С. 21–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/olimpstu/2025.1.4> (дата звернення: 25.04.2026).
2. Авдеєва Т. В., Луговська Н. М. Сучасні виклики фізичного виховання в умовах дистанційного навчання. URL: <https://lnk.ua/cwR2C7yQR> (дата звернення: 25.04.2026).
3. Підготовка вчителя фізичної культури до роботи в умовах інклюзивного навчання / Денисенко Н. Г., Іванова Н. В., Митчик О. П., Кліш І. С. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 16. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15081810> (дата звернення: 25.04.2026).
4. Коваль Л. М. Аналіз готовності викладачів фізичної культури професійних закладів освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2025. № 76. С. 135–143.
5. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 5–9 класи» / Баженков Є. В. та ін. ; Міністерство освіти і науки України. Київ, 2024. 712 с. URL: <https://lnk.ua/kTBcwvbM0> (дата звернення: 25.04.2026).
6. Отравенко О. В., Довгань Н. Ю. Новітні технології навчання фізичній культурі учнівської молоді в умовах глобальних змін і викликів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2022. № 3 (351). С. 6–20.
7. Оверчук О. Як діяти школі, вчителям і батькам під час повітряної тривоги у 2025–2026 навчальному році: безпечні алгоритми та дистанційне навчання без пауз. *ThinkGlobal*. URL: <https://lnk.ua/7oIGt5C> (дата звернення: 25.04.2026).

Шамрай Андрій Валерійович,
здобувач 1 курсу першого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Сергатий М. О.,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК ВИТРИВАЛОСТІ У ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ

Популярність футболу дозволяє використовувати можливості гри як засобу фізичного розвитку та виховання молодого покоління. Досягнення високих результатів у футболі, як і в інших ігрових видах спорту, не можливе без якісної фізичної підготовки. Технічну і тактичну майстерність футболісти можуть демонструвати в умовах фізичної підготовки, що відповідають жорстким вимогам сучасного рівня змагальної діяльності, які постійно змінюються. Однією зі сторін фізичної підготовки футболістів є тренування витривалості, високий рівень розвитку якої сприяє повній реалізації техніко-тактичного арсеналу футболістів [1].

У сучасному футболі розвиток витривалості потребує постійного вдосконалення. З погляду фізіологів, особливо важливо підвищити рівень витривалості у футболістів у тому віці, в якому закладається фундамент їхньої спортивної майстерності, потрібен необхідний облік сенситивних періодів розвитку фізичних якостей. Відомо, що активний приріст витривалості у футболістів у 7–8 років слабкий та середній, після 12 років – значний.

Рівень розвитку витривалості визначає успішний вибір тієї чи іншої тактики гри та реалізацію необхідних технічних дій. Якщо у тренуваннях більше уваги приділяти розвитку витривалості, це позитивно позначиться і на результатах самої гри. Важливим компонентом підвищення ефективності фізичної підготовки є своєчасна оцінка фізичного та функціонального стану спортсменів [2].

Однією з провідних рухових якостей, що впливають загалом на формування спортивного результату, а також на можливості вдосконалення фізичної підготовленості, є загальна витривалість футболістів.

Витривалість – найважливіша фізична якість, що проявляється у професійній, спортивній діяльності та у повсякденному житті людей. У футболі витривалість – одна з важливих якостей, що полягає у тривалому виконанні ігрових дій без зниження їх ефективності. Футболісту під час матчу доводиться бігати, боротися, робити передачі та удари, і тому необхідний високий рівень загальної витривалості [2].

Рівень розвитку швидкості та витривалості визначає успішний вибір тієї чи іншої тактики гри та реалізацію необхідних технічних дій. Якщо у тренуваннях більше уваги приділяти розвитку швидкості, це позитивно позначиться і на розвитку витривалості. Важливим компонентом підвищення ефективності фізичної підготовки є своєчасна оцінка фізичного та функціонального стану спортсменів [3].

До основних засобів тренування загальної витривалості належать: біг, плавання, лижні перегони, а також спеціальні вправи, що потребують тривалого виконання. Під силовою витривалістю слід розуміти здатність тривалий час виконувати рухові дії, що вимагають прояви ненасичених силових навантажень. Тренуванню силової витривалості має передувати тренування швидко-силових можливостей, які створюють базу для близько максимальних та максимальних навантажень. У практиці тренування футболістів основними засобами розвитку силової витривалості є: вправа з використанням тренажерів, з обтяженнями, використання підсобного обладнання тощо [2].

У футболі швидкісна витривалість проявляється у здатності багаторазово виконувати короткочасні дії з максимальною інтенсивністю. У процесі розвитку цієї якості вирішуються два завдання: перше – підвищення функціональних можливостей фосфокреативного механізму (алактатна); друге – підвищення функціональних можливостей гліколітичного механізму (лактатна). Основними засобами

розвитку цих видів витривалості є бігові вправи без м'яча та з м'ячем. Незважаючи на те, що у процесі гри футболісти рідко виконують дії з максимальною інтенсивністю тривалістю більше ніж 10-15 секунд, це не означає, що анаеробна лактатна витривалість їм не потрібна. Справа в тому, що при виконанні короточасних дій протягом 3-8 секунд максимальної інтенсивності організм футболістів не завжди повністю відновлюється до наступної роботи, і ця робота відбувається в умовах активізації гліколітичних реакцій (особливо наприкінці першого та другого таймів). Загальна та швидкісна витривалість, по суті, є складовими спеціальної витривалості футболістів [4].

У процесі гри в організмі футболістів активізуються усі механізми енергозабезпечення. Рівень спеціальної витривалості у футболістів залежатиме не тільки від того, наскільки швидко він втомлюється, а й від того, як швидко відновлюється. Для прояву високого рівня витривалості велике значення має економічність рухів, уміння раціонально витрачати сили, що є наслідком високого рівня технічної та тактичної підготовленості футболіста. Основними засобами спеціальної витривалості є ігрові вправи та сама гра.

У тренувальному процесі юних футболістів визначають засоби та методи розвитку як загальної, так і спеціальної витривалості. Основною вправою на розвиток загальної витривалості аеробної спрямованості є кросовий біг, тривалість якого коливається від 15 до 60 хвилин. Рельєф дистанції та інтенсивність бігу підбираються таким чином, щоб ЧСС футболістів у вправах не перевищувала 150 уд/хв. Найбільш ефективною при вдосконаленні аеробних можливостей є робота у вигляді короточасних повторень із високою, але не максимальною інтенсивністю і розділена невеликими інтервалами відпочинку. Для розвитку та вдосконалення швидкісної витривалості необхідно спробувати два типи навантажень. Перший – повторні вправи тривалістю 3-9 секунд, граничної інтенсивності, що виконуються через відносно укорочені інтервали відпочинку. Наприклад, 7 по 500 метрів із відпочинком 10-30 секунд між повтореннями. Усього необхідно зробити 2-3 серії з інтервалом відпочинку між ними 4-5 хвилин. Другий: 1 – повторний біг на відрізках 100-600 м зі стандартними інтервалами відпочинку; 2 – такий самий біг, але з інтервалами відпочинку, що поступово вкорочуються; 3 – змінний біг, швидкі ділянки якого мають довжину не менше 100 м і пробігаються з граничною швидкістю [4].

Іще один аспект, на якому слід акцентувати увагу, це проблема природніх здібностей юних футболістів. Проблема здібностей – це проблема індивідуальної неповторності дітей. Фізіологічною основою індивідуальної неповторності між дітьми є особливості та типи нервової системи. Здібності формуються нерівномірно і в усіх неоднаково. Часто трапляється ранній прояв здібностей. Під час відбору використовуються терміни: задатки, придатність, схильність, обдарованість, талант, суперечка.

Спортивний відбір має вирішувати завдання виявлення перспективних дітей, із яких можна підготувати класного, у майбутньому – видатного футболіста, а спортивна орієнтація позначає стратегію і тактику цього процесу у системі навчання, у процесі тренувань та ігор [5].

Зв'язок відбору з етапами багаторічної підготовки залежно від вікових факторів, мети та завдань тренувального процесу умовно поділяє процес управління багаторічною підготовкою юних футболістів на кілька етапів.

Перший (початковий) етап 6-9 років – етап первинного відбору. Етап попередньої підготовки, завдання якого полягає у тому, щоб зацікавити дітей заняттям футболом.

Другий етап (10-12 років) етап початкової спеціалізації чи етап вторинного відбору. Виявлення спеціальних якостей, особистісних здібностей дозволяє виявити рівень спортивної обдарованості, їхню придатність підвищення зростання спортивних показників у вибраному виді спорту.

Третій етап (13-16 років) – етап поглибленої спортивної спеціалізації. На цьому етапі формуються здібності, які виявляються у конкретній спортивній діяльності. Тренер-педагог зобов'язаний всебічно навчати кожного свого вихованця, на основі чого робити висновки щодо перспективності юного футболіста, позначати його вузьку спеціалізацію.

Четвертий етап (16-18 років) – етап спортивного вдосконалення, де проводиться відбір юних футболістів у команди майстрів та молодіжні збірні. На основі педагогічних спостережень тренер визначає придатність, здатність юнаків долати значні тренувальні та змагальні навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балан Б. Особливості відбору футболістів на етапі підготовки до вищих досягнень на основі комплексного тестування кандидатів у професійні команди. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2012. № 1. С. 8–11.
2. Бермудес Д. В., Балашов Д. І., Кисельов В. О. Особливості використання засобів фітнесу у фізичній підготовці студентів-футболістів. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 1. С. 249–257.
3. Єрмоленко П. Підготовка футболістів віком 11–15 років з урахуванням ігрового амплуа. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2012. № 1. С. 16–21.
4. Легкоатлетичні засоби у підготовці юних кваліфікованих футбольних півзахисників 13–14 років / Г. Лісенчук, В. Лелека, К. Богатирьов та ін. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2023. № 2. С. 16–23.
5. Ніколаєнко В. В. Практичні аспекти вдосконалення тренувальної діяльності та системи проведення змагань на етапі підготовки до вищих досягнень у футболі. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2013. № 2. С. 23–27.

Шапка Анатолій Іванович,
учитель хімії та біології,
Ліцей №34 імені Віктора Максименка,
керівник гуртка «Космічна біологія»
Київський Палац дітей та юнацтва,
м. Київ, Україна

ЗАМКНЕНІ СИСТЕМИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК МОДЕЛЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОБМЕЖЕНИХ РЕСУРСІВ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням комплексних кризових явищ, серед яких екологічна деградація, виснаження природних ресурсів, урбанізаційний тиск та зміна способу життя людини. Ці процеси формують нові умови існування, у яких традиційні підходи до забезпечення здоров'я людини виявляються недостатніми. Здоров'я все більше залежить не лише від медицини чи індивідуальної поведінки, а від якості середовища, стабільності ресурсних потоків і здатності системи до самопідтримки.

У цьому контексті особливої актуальності набуває концепція замкнених систем життєзабезпечення (СЖЗ), яку було сформовано у межах космічних досліджень як відповідь на необхідність забезпечення життя людини в умовах повної або часткової ізоляції від природного середовища Землі. Первинно такі системи розроблялися для космічних станцій і міжпланетних місій, де будь-який ресурс є критично обмеженим, а відновлення можливе лише всередині системи [1]. Саме тому ключовими принципами СЖЗ стали автономність, замкненість матеріальних і енергетичних циклів, біорегенерація та мінімізація втрат.

Подальший розвиток цієї концепції показав, що її принципи мають універсальне значення і можуть бути адаптовані до умов Землі. Замкнена система життєзабезпечення може розглядатися не лише як технічна модель, а як біосоціотехнічна система, у якій людина є активним елементом, що одночасно споживає ресурси та впливає на їх відновлення. Таким чином, змінюється сама парадигма розуміння здоров'я: воно постає як результат рівноваги системи, а не лише як індивідуальна характеристика організму.

У межах освітньої та науково-дослідної діяльності гуртка «Космічна біологія» з вихованцями було проведено ряд досліджень, які розкривають питання створення автономних систем життєзабезпечення. Результати науково-дослідних робіт було успішно апробовано на XXIII і XIV Всеукраїнських конференціях-конкурсах «Зоряний шлях», де вихованці стали переможцями [4, с. 2; 5, с. 6].

Під час досліджень було здійснено моделювання замкненої системи життєзабезпечення у вигляді автономної станції, створеної з використанням конструктора LEGO як інструмента STEM-освіти. Такий підхід дозволив не лише візуалізувати складні процеси і пояснити їхню сутність

вихованцям, а й інтегрувати міждисциплінарні знання з біології, фізики, екології та інженерії у загальну концепцію.

Створена модель включає функціонально взаємопов'язані модулі: житловий, енергетичний, біологічний модуль вирощування рослин, модуль переробки ресурсів, науково-дослідний блок та модуль збору і первинної обробки матеріалів. Кожен із цих елементів виконує окрему функцію, однак їхня цінність визначається саме взаємодією в межах системи. Особливу роль відіграє модуль переробки, який забезпечує повторне використання органічних і частково неорганічних відходів, формуючи замкнений цикл речовин.

У процесі створення моделі було акцентовано увагу на принципах циркуляції ключових ресурсів: води, повітря, енергії та біогенних елементів. Такий підхід дозволяє продемонструвати вихованцям фундаментальну ідею системної екології: у природі не існує «відходів» у традиційному розумінні, а кожен елемент може бути включений у новий цикл.

Використання цієї моделі в освітньому процесі має не лише пізнавальне, а й формувальне значення. Вихованці отримують можливість усвідомити, що стабільність будь-якої системи залежить від балансу ресурсів, а порушення цього балансу призводить до деградації середовища та погіршення умов життя. Це безпосередньо пов'язується з формуванням компетентностей у сфері здорового способу життя, зокрема відповідального споживання, екологічної поведінки та усвідомленого ставлення до власного здоров'я як до системного результату.

Важливою складовою дослідження стало вивчення біологічних компонентів замкнених систем життєзабезпечення. У ході експериментальної роботи було розглянуто можливості інтеграції живих організмів як функціональних елементів біорегенераційної підсистеми. Зокрема, проведено серію спостережень і експериментів із використанням чорної львинки (*Hermetia illucens*), мадагаскарського таргана (*Gromphadorhina portentosa*), а також систем гідропонного вирощування рослин.

Отримані результати свідчать, що личинки чорної львинки мають високу ефективність у переробці органічних відходів, перетворюючи їх на біомасу та органічне добриво (ентомогумус). Цей продукт виступає важливим елементом у наступному циклі виробництва рослинної біомаси, забезпечуючи відновлення поживних речовин у системі. Отже, формується замкнений біологічний контур, у якому відходи одного етапу стають ресурсом для іншого.

Мадагаскарські таргани виконують функцію додаткового рівня біоконверсії, забезпечуючи розкладання складніших органічних решток. Це створює багаторівневу систему біологічної утилізації, яка підвищує стабільність усієї моделі та зменшує ризик накопичення небажаних відходів. Подібна структура є аналогом природних екосистем, де редуценти забезпечують завершення біогеохімічних циклів.

Окремим напрямом дослідження стало вивчення гідропонних систем вирощування рослин як елемента замкнутого життєзабезпечення. Гідропоніка дозволяє істотно зменшити витрати води, оптимізувати використання мінеральних речовин і забезпечити контрольовані умови росту рослин незалежно від ґрунтового середовища [3, с. 713]. У контексті забезпечення здоров'я людини це означає можливість стабільного отримання якісних продуктів харчування навіть в умовах ресурсних обмежень або ізоляції.

Окрім того, встановлено, що наявність рослин у замкнених середовищах позитивно впливає на психологічний стан людини, знижує рівень стресу та сприяє підтриманню когнітивної стабільності [2, с. 30–31]. Отже, біологічний компонент системи виконує не лише харчову, а й психоемоційну функцію, що є критично важливим у контексті тривалого перебування в автономних умовах.

Аналіз отриманих результатів дозволяє розглядати замкнені системи життєзабезпечення як інтегральну модель формування здоров'я людини в умовах обмежених ресурсів. У такій моделі здоров'я постає як системна характеристика взаємодії людини із середовищем, а не як ізольований біологічний параметр. Відповідно, будь-яке порушення ресурсного балансу або інформаційної стабільності системи прямо або опосередковано впливає на стан людини.

Особливого значення набуває зв'язок між космічними технологіями та земними умовами. Розробки, створені для забезпечення життя в екстремальних умовах космосу, дедалі частіше знаходять застосування у сфері екології, медицини, агротехнологій та міського планування. Це свідчить про

формування єдиного технологічного підходу до проблеми життєзабезпечення людини як у космічному, так і в земному середовищі.

Отже, впровадження принципів замкнених систем життєзабезпечення в освітню та науково-практичну діяльність дозволяє сформувати цілісне уявлення про взаємозв'язок між ресурсами, середовищем і здоров'ям людини. Такий підхід сприяє розвитку системного мислення, екологічної свідомості та відповідального ставлення до майбутнього.

Подальші дослідження у цьому напрямі можуть бути спрямовані на створення більш складних моделей біотехнічних систем, інтеграцію цифрових технологій моніторингу стану середовища, а також на розробку освітніх програм, що формують у молоді розуміння людини як елемента замкненої глобальної системи життєзабезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Space Biology Program. NASA. URL: <https://science.nasa.gov/biological-physical/programs/space-biology/> (date of acces: 01.05.2026).

2. Hall C. R., Knuth M. J. An update of the literature supporting the well-being benefits of plants: a review of the emotional and mental health benefits of plants. *Journal of Environmental Horticulture*. 2019. Vol. 37, № 1. P. 30–38.

3. Kashyap S. Soil Based, Aeroponic and Hydroponic Systems in Space with Microgravity and Hypogravity Conditions. *International Journal of Advance Research, Ideas and Innovations in Technology*. 2020. Vol. 6, Iss. 4. P. 707–713.

4. Зоряний шлях : підсумки XXIII Всеукраїнської конференції-конкурсу науково-дослідних робіт (21–25 квітня 2025 р.) / Національний центр аерокосмічної освіти молоді імені О. М. Макарова URL: <https://conferences.unaec.dp.ua/uploads/source/starway/XXIII.pdf> (дата звернення: 01.05.2026).

5. Наказ щодо підведення підсумків XXIII Всеукраїнської конференції-конкурсу науково-дослідних робіт «Зоряний шлях». URL: <https://drive.google.com/file/d/o9m0wYop9OKbyAgFcaNxewtrT2NiiBWZ/view> (дата звернення: 01.05.2026).

Юрченко Вікторія Юрївна,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 017 Фізична культура і спорт,

Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Сергатий М. О.,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАНЯТТЯ АКРОБАТИКОЮ (СТРИБКИ НА АКРОБАТИЧНІЙ ДОРІЖЦІ) ЯК ШЛЯХ ДО ОЗДОРОВЛЕННЯ

Акробатика – це складний і водночас видовищний вид фізичної діяльності, що включає виконання різноманітних рухів: стрибків, переворотів, обертань і вправ на рівновагу. Вона є важливою складовою гімнастики та поєднує в собі елементи сили, гнучкості й координації. Акробатичні вправи вимагають високого рівня контролю над тілом і точності виконання [1].

Стрибки на акробатичній доріжці мають свої особливості, серед яких безперервність виконання елементів і висока швидкість рухів. Завдяки використанню спеціальної пружної поверхні спортсмен може виконувати серії складних стрибків із різними обертами та переворотами. Це робить зазначений вид діяльності не лише ефективним, а й динамічним і захопливим.

Історія акробатики бере свій початок ще в давніх цивілізаціях, таких як Китай, Єгипет і Греція. У ті часи акробатичні елементи використовувалися як частина релігійних обрядів, святкових вистав і

підготовки воїнів. Уже тоді люди усвідомлювали користь фізичних вправ для розвитку сили та спритності.

У XIX–XX століттях акробатика поступово сформувалася як окрема спортивна дисципліна. З розвитком спортивної науки й технічного обладнання з'явилися нові напрямки, зокрема стрибки на акробатичній доріжці. Саме завдяки вдосконаленню інвентарю стало можливим виконання складніших і безпечніших елементів [2].

Заняття акробатикою сприяють всебічному фізичному розвитку людини. Під час виконання вправ активно розвиваються координація рухів, сила м'язів, швидкість реакції, гнучкість і витривалість. Такий комплексний вплив робить акробатику одним із найефективніших засобів фізичного виховання [3].

Окрім цього, регулярні тренування значно покращують роботу вестибулярного апарату. Це особливо важливо для формування рівноваги та орієнтації у просторі. Завдяки цьому людина стає більш спритною, впевненою у своїх рухах і менш схильною до травм у повсякденному житті.

Для дівчат заняття акробатикою сприяють формуванню правильної постави, розвитку гнучкості та пластичності рухів. Вони допомагають покращити естетику тіла й рухів, що важливо не лише для спорту, а й для загального фізичного розвитку. Також це позитивно впливає на впевненість у собі [4].

Для хлопців акробатика є ефективним засобом розвитку сили, витривалості та координації. Вона виховує дисципліну, відповідальність і здатність долати труднощі. Загалом для всіх дітей і молоді акробатика формує самоконтроль, наполегливість і сприяє розвитку внутрішньої мотивації до занять спортом [4].

Регулярні заняття акробатикою мають потужний оздоровчий вплив на організм. Вони сприяють зміцненню серцево-судинної системи, покращують кровообіг і нормалізують роботу дихальної системи. Це допомагає підвищити загальну витривалість і працездатність людини.

Крім того, акробатика зміцнює опорно-руховий апарат, формує правильну поставу та зменшує ризик розвитку захворювань хребта. Важливим є й психологічний ефект: заняття знижують рівень стресу, покращують настрій і підвищують загальний тонус організму [3].

Акробатика є ефективним і універсальним засобом фізичного виховання та оздоровлення. Вона поєднує у собі розвиток фізичних якостей і формування важливих особистісних рис, що робить її особливо цінною для сучасної молоді [4].

Стрибки на акробатичній доріжці сприяють комплексному розвитку організму, поєднуючи силу, швидкість і координацію. Регулярні заняття не лише покращують фізичний стан, але й формують впевненість, дисципліну та прагнення до самовдосконалення.

Акробатика може бути рекомендована як ефективний засіб зміцнення здоров'я для людей різного віку. Її систематичне використання у фізичному вихованні сприяє гармонійному розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Теорія і методика фізичного виховання : підручник : у 2 т. / за ред. Т. Ю. Круцевич. Київ : Олімпійська література, 2018. Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. 384 с.
2. Арефьев В. Г., Шегімага В. Ф., Терещенко І. А. Теорія та методика викладання гімнастики : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 330 с.
3. Правила спортивних змагань зі спортивної акробатики. 2026. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Sport/Pravyla_zmagan/2026/pravila-sportivna-akrobatika.pdf.
4. Шиян Б. М., Омеляненко І. О. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб. : в 2 ч.. Тернопіль : Навчальна книга, 2012. Ч. 2. 304 с.

РОЗДІЛ 7

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Алекбаров Магаммедалі,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 281 публічне управління та адміністрування,
Приватне акціонерне товариство
«Приватний вищий навчальний заклад
«Запорізький інститут економіки
та інформаційних технологій»,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Жеребцова Т. О.,**
старший викладач
кафедри психології та соціальної роботи,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ КРИЗОВОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

У контексті повномасштабної агресії та інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір роль публічного управління набуває стратегічного значення. Ефективне функціонування держави та її регіонів вимагає не просто реагування на поточні виклики, а формування довгострокових стратегій, орієнтованих на стійкість та післявоєнне відновлення. Особливо це стосується регіонального рівня, де наслідки воєнних дій (руйнування інфраструктури, внутрішня міграція, економічний спад) вимагають швидких, але системних управлінських рішень. Актуальність дослідження полягає у необхідності адаптації класичних моделей стратегічного менеджменту до умов військово-кризового стану, а також у вивченні міжнародного досвіду кризової резильєнтності, зокрема досвіду країн-партнерів.

Кризову резильєнтність у публічному управлінні визначають як здатність регіональної системи швидко повертатися до функціонального стану після впливу екстремальних факторів. На відміну від звичайного стратегічного планування, що оперує передбачуваними ризиками, стратегічне управління в умовах війни мусить бути гнучким, швидким та мати високий запас міцності (континуїтет).

Аналіз міжнародного досвіду (наприклад, управління відновленням територій після конфліктів) показує, що успішна стратегічна резильєнтність ґрунтується на кількох ключових принципах:

Децентралізація ухвалення рішень: надання більшої автономії органам місцевого самоврядування (ОМС) дозволяє швидше реагувати на локальні потреби, що є критичним в умовах порушення централізованого управління.

Цифрова трансформація послуг (Е-урядування): використання інформаційних систем та хмарних технологій для забезпечення безперервності надання адміністративних послуг, незважаючи на фізичні руйнування інфраструктури.

Пріоритет соціально-гуманітарної безпеки: інтеграція соціальних та психологічних аспектів у стратегічні плани, оскільки людський капітал є головним ресурсом відновлення.

Інструменти та механізми адаптації стратегічного управління в Україні.

Стратегічне управління регіональним розвитком в Україні вимагає переходу від довгострокового прогнозування до сценарного планування та управління надзвичайними ситуаціями.

Ключові інструменти та механізми:

1. Формування стратегій відновлення ОМС: розробка коротко- та середньострокових планів відновлення, які мають бути інтегровані з довгостроковими цілями регіонального розвитку. Це вимагає залучення міжнародних донорів та публічно-приватного партнерства.

2. Управління внутрішньо переміщеними особами (ВПО): стратегія регіону має передбачати ефективну інтеграцію ВПО, що впливає на ринок праці, житлову політику та соціальну інфраструктуру. Ефективне управління міграційними потоками є питанням не лише соціальної, а й економічної стійкості регіону.

3. Використання Big Data та аналітичних центрів: для ухвалення обґрунтованих рішень у кризових умовах ОМС необхідно оперативно аналізувати дані про руйнування, потреби населення та наявність ресурсів. Це передбачає посилення ролі аналітичних підрозділів у структурі публічного управління.

4. Міжнародна співпраця та фандрайзинг: використання міжнародних платформ та досвіду країн-партнерів (зокрема, Азербайджану як регіонального партнера) для залучення інвестицій та експертної допомоги у відновленні критичної інфраструктури. Це забезпечує інтеграцію регіональних стратегій у міжнародний науково-інноваційний та економічний простір.

5. Висновки та рекомендації

Стратегічне управління регіональним розвитком в умовах воєнного часу вимагає перегляду парадигми менеджменту, зміщення акцентів на кризову резильєнтність, гнучкість та оперативність. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі публічного управління та адміністрування, здатних ефективно впроваджувати інноваційні та міжнародно визнані управлінські інструменти.

Рекомендації для подальшого впровадження:

1. Розробка єдиної методології сценарного планування для ОМС в умовах нестабільності.

2. Запровадження обов'язкових навчальних модулів, що стосуються кризового менеджменту, публічної політики та міжнародного фандрайзингу.

3. Створення регіональних центрів міжмуніципальної співпраці для спільного використання ресурсів та обміну досвідом у відновленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Commission. Ukraine Recovery and Reconstruction Plan: Key Strategic Directions. Brussels : Publications Office of the European Union, 2024.

2. Karabchuk T. Resilience and Post-Traumatic Growth in the Context of War: The Role of Psychological Support. *European Journal of Psychological Research*. 2024. Vol. 15, No. 1. P. 110–125.

3. Крупник А. С. Стратегічне управління регіональним розвитком: моделі та принципи. Київ : Освіта України, 2023.

4. Шаховський В. І. Проблеми управління територіальними громадами в умовах воєнного стану. *Вісник Національної академії державного управління*. 2022. № 3. С. 12–21.

Алексєєнко Данило Максимович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 073 Менеджмент,

Хортицька національна академія

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**

старший викладач кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ФЛЕКСІ-ТАЙМУ НА ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ ТА УТРИМАННЯ ТАЛАНОВИТИХ ФАХІВЦІВ У КРИЗОВІ ПЕРІОДИ

Для українського ринку праці поняття «кризовий період» сьогодні має цілком конкретні обриси: постійна загроза обстрілів, повітряні тривоги, блекаути, критичне зростання психоемоційного навантаження на фахівців та необхідність поєднувати професійні обов'язки з турботою про безпеку. В таких умовах людський капітал стає крихким активом, а традиційний восьмигодинний робочий день часто стає фізично неможливим. Флексі-тайм (гнучкий робочий графік) в українських реаліях перестав бути корпоративною перевагою, він став стратегією виживання, що дозволяє зберегти ресурсність команди.

В умовах воєнного стану гнучкість організації праці є ключовим фактором стійкості бізнес-моделей. Механізм впливу флексі-тайму на стан працівника полягає у поверненні йому відчуття суб'єктності та контролю. Коли фахівець самостійно визначає часові межі активності, він отримує можливість синхронізувати роботу з піками особистої продуктивності та безпековими факторами, що суттєво зменшує емоційне виснаження [1].

Для детального аналізу того, як зміна підходу до організації робочого часу впливає на діяльність підприємства в умовах нестабільності, доцільно розглянути порівняльну характеристику моделей (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей організації робочого часу в кризу

Параметр	Традиційний графік (9:00 – 18:00)	Флексі-тайм
Реакція на форс-мажори	Високий стрес; простій під час тривоги.	Адаптивність: робота у безпечний час.
Рівень вигорання	Стрімко зростає.	Знижується завдяки автономії
Критерій ефективності	Відпрацьований час («присутність»).	Результат та досягнення KPI
Утримання талантів	Низьке: фахівці шукають лояльніші умови.	Високе: формується глибока лояльність
Комунікація	Синхронна, часто надлишкова.	Асинхронна (таск-менеджери)
Ризики	Втрата темпу роботи при будь-якій зовнішній зміні.	Ризик розмиття меж між роботою та домом (потребує самодисципліни)

Флексі-тайм не просто змінює графік, а повністю переформатовує критерії ефективності, зміщуючи фокус на результат. Така трансформація була б неможливою без відповідного законодавчого фундаменту. Сучасний стан ринку праці вимагає від керівництва швидкої адаптації до вимог законодавства. Впровадження гнучкого графіка в Україні регламентується Кодексом законів Про працю [2]. Стаття 60 регламентує запровадження гнучкого режиму, а статті 60-1 та 60-2 визначають особливості дистанційної та надомної роботи відповідно [2].

Попри значні переваги, перехід на гнучкий графік в умовах кризи супроводжується низкою специфічних ризиків, які потребують системного управління:

- розмивання меж між роботою та особистим життям. Парадокс флексі-тайму полягає в тому, що можливість працювати «будь-коли» часто перетворюється на роботу «завжди». Це може призвести до зворотного ефекту, а саме прискореного вигорання через нездатність працівника психологічно «відключитися» від завдань, особливо якщо він працює вдома;

- дефіцит безпосередньої міжособистісної комунікації та соціальна ізоляція. Тривале використання гнучкого графіка, особливо в дистанційному форматі, призводить до послаблення корпоративних зв'язків. Через відсутність регулярної неформальної взаємодії втрачається відчуття командної єдності, що в кризові періоди стає чинником посилення психоемоційної напруженості та соціальної відчуженості персоналу;

- складність координації та «комунікаційні розриви». Коли кожен член команди працює за власним графіком, стає важче призначати спільні наради чи отримувати швидкі відповіді;

- нерівність умов. Не всі посади дозволяють флексі-тайм (наприклад, виробничі лінії). Це може створити відчуття несправедливості всередині колективу та напруження між різними відділами;

- ризики безпеки даних. Гнучкий графік часто передбачає роботу з різних локацій та пристроїв, що в умовах кіберзагроз створює додаткові вразливості для корпоративної інформації.

Більшість цих ризиків можна нівелювати шляхом встановлення чітких годин доступності, впровадження культури цифрової гігієни та регулярних неформальних онлайн-зустрічей для підтримки командного духу.

Флексі-тайм у кризовий період є інструментом мінімізації впливу зовнішніх шоків на бізнес-процеси. Перехід до гнучких моделей управління дозволяє зберегти ресурсність команди та зміцнити лояльність талановитих фахівців. В умовах динамічної мінливості зовнішнього середовища саме адаптивність графіків роботи багато в чому визначає конкурентоспроможність організації у сфері збереження та розвитку людського капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хитра О. В. Синергетичні засади формування системи ефективного тайм-менеджменту на підприємстві. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 33. С. 254–264.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

Бабій Сергій Сергійович,
студент 2 курсу другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності 242 «Туризм»
Київського міжнародного університету,
м. Київ, Україна
Глівінська Ю. В.,
кандидат економічних наук, доцент,
м. Київ, Україна

РЕФОРМУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасний розвиток туристичної індустрії характеризують посиленням антропогенного навантаження на довкілля, що обумовлює необхідність її трансформації відповідно до принципів сталого розвитку. Концепція сталого розвитку передбачає гармонізацію економічних, соціальних та екологічних аспектів функціонування суспільства, що є особливо актуальним для туристичної сфери [6, с. 15].

Сталий туризм розглядають як стратегічний напрям розвитку, що забезпечує раціональне використання природних ресурсів, збереження культурної спадщини та підвищення якості життя населення [1, с. 27]. В умовах сучасних викликів, зокрема кліматичних змін і соціально-економічних трансформацій, екологізація туристичної діяльності стає пріоритетним завданням державної політики [7, с. 18].

Екологізація туризму є складовою концепції сталого розвитку та передбачає впровадження екологічно безпечних технологій, мінімізацію негативного впливу на довкілля та формування екологічної культури суспільства [5, с. 231].

Сутність сталого туризму полягає в забезпеченні балансу між економічними вигодами, соціальною відповідальністю та екологічною безпекою [1, с. 27]. Такий підхід сприяє довгостроковій конкурентоспроможності туристичних дестинацій і збереженню природного потенціалу.

Екотуризм виступає одним із ключових напрямів екологізації туристичної діяльності, оскільки сприяє збереженню біорізноманіття, розвитку місцевих громад та підвищенню рівня екологічної свідомості населення [5, с. 235]. Водночас неконтрольований розвиток туризму може призводити до деградації екосистем і виснаження природних ресурсів [2, с. 5].

Сучасний стан туристичної галузі України характеризується необхідністю структурних змін, спрямованих на підвищення її ефективності та конкурентоспроможності. В умовах післявоєнного відновлення питання реформування туристичної індустрії набуває особливої актуальності [7, с. 18].

Реформування туристичної сфери має здійснюватися на основі принципів сталого розвитку, що передбачає:

- удосконалення нормативно-правового регулювання;
- впровадження екологічних стандартів;
- розвиток інфраструктури;
- підтримку інноваційної діяльності [4, с. 42].

Формування ефективної державної політики у сфері туризму дозволить забезпечити раціональне використання ресурсів та мінімізувати негативний вплив на довкілля [4, с. 42].

Розглянемо основні напрями екологізації туристичної діяльності:

1. Впровадження «зелених» технологій у туристичній інфраструктурі. Одним із ключових напрямів екологізації є інтеграція екологічно безпечних технологій у діяльність підприємств туристичної сфери. Це включає використання енергоефективних систем освітлення та опалення, впровадження альтернативних джерел енергії (сонячних панелей, теплових насосів), а також технологій повторного використання водних ресурсів [6, с. 22].

Особливо актуальним є запровадження систем екологічного менеджменту (EMS), які дозволяють підприємствам системно контролювати вплив на довкілля та оптимізувати використання ресурсів. Впровадження таких систем сприяє зниженню витрат, підвищенню енергоефективності та формуванню позитивного іміджу туристичних об'єктів.

Важливим елементом є також управління відходами, що передбачає сортування, переробку та мінімізацію утворення сміття. У туристичних регіонах це має особливе значення через високі сезонні навантаження.

2. Розвиток екологічного (зеленого) туризму. Екотуризм є стратегічним напрямом екологізації, базованим на принципах відповідального ставлення до природи та залучення місцевих громад до туристичної діяльності. Його розвиток передбачає організацію туристичних маршрутів у природоохоронних територіях із дотриманням режиму збереження екосистем [5, с. 235].

Важливою складовою екотуризму є мінімізація втручання у природні процеси та збереження біорізноманіття. Цього досягають шляхом обмеження туристичних потоків, зонування територій та впровадження правил поведінки туристів. Крім того, екотуризм сприяє економічному розвитку регіонів, оскільки забезпечує додаткові джерела доходів для місцевого населення, стимулює розвиток малого підприємництва та збереження традиційної культури [5, с. 235].

3. Цифровізація та управління туристичними потоками. Сучасні цифрові технології відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку туризму. Використання інформаційних систем дозволяє здійснювати моніторинг туристичних потоків, прогнозувати їхню динаміку та запобігати перевантаженню природних територій [3, с. 9].

Зокрема, впровадження smart-технологій у туристичній інфраструктурі дає можливість: регулювати кількість відвідувачів у популярних дестинаціях; оптимізувати транспортні потоки; зменшити викиди парникових газів; підвищити рівень сервісу. Цифровізація також сприяє розвитку безконтактних сервісів, що зменшує використання паперових ресурсів і підвищує екологічну ефективність галузі.

4. Формування екологічної свідомості та культури споживання. Важливим напрямом екологізації є формування екологічної культури серед туристів, працівників галузі та місцевого населення. Це передбачає проведення освітніх програм, інформаційних кампаній та популяризацію принципів відповідального туризму [1, с. 27].

Екологічна свідомість туристів проявляється у дотриманні правил поведінки в природних зонах, зменшенні використання одноразових матеріалів та підтримці екологічно відповідальних підприємств. Для працівників туристичної сфери важливим є підвищення рівня екологічної компетентності, що дозволяє впроваджувати принципи сталого розвитку у професійній діяльності.

5. Екологічна сертифікація та стандартизація туристичних послуг. Ефективним інструментом екологізації є впровадження систем сертифікації туристичних підприємств відповідно до міжнародних стандартів. Екологічні сертифікати підтверджують відповідність діяльності підприємства вимогам сталого розвитку та сприяють підвищенню довіри з боку споживачів [8, с. 11].

Серед основних напрямів сертифікації: екологічна безпека готелів і туристичних комплексів; енергоефективність та ресурсозбереження; відповідальне використання природних ресурсів.

Запровадження стандартів дозволяє уніфікувати вимоги до туристичних послуг та забезпечити їх відповідність міжнародним практикам.

6. Використання екотранспорту у туризмі. Транспорт є одним із основних джерел негативного впливу туризму на довкілля, зокрема через викиди парникових газів. Тому важливим напрямом екологізації є розвиток екологічно чистих видів транспорту, таких як електромобілі, велосипеди та громадський транспорт [4, с. 5]. У туристичних дестинаціях доцільним є створення інфраструктури для альтернативних видів пересування, що дозволяє зменшити навантаження на довкілля та підвищити комфорт туристів.

Таким чином, комплексна реалізація всіх напрямів забезпечує не лише зниження негативного впливу на довкілля, але й формує передумови для сталого економічного розвитку туристичної індустрії [6, с. 22].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що реформування туристичної індустрії в умовах сталого розвитку є об'єктивною необхідністю, зумовленою посиленням антропогенного навантаження на довкілля, глобальними екологічними викликами та трансформаційними процесами в економіці [1, с. 27; 6, с. 15].

Визначено, що перспективи розвитку екологічно орієнтованого туризму в Україні пов'язані з формуванням ефективної державної політики, розвитком інфраструктури, активізацією інвестиційної діяльності та впровадженням інноваційних технологій. Особливої актуальності ці процеси набувають у контексті післявоєнного відновлення, де туристична галузь може виступати драйвером соціально-економічного розвитку регіонів [7, с. 18].

Таким чином, реалізація принципів сталого розвитку та системна екологізація туристичної індустрії створюють передумови для забезпечення її збалансованого функціонування, збереження природно-ресурсного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності України на світовому туристичному ринку [3, с. 9; 6, с. 22].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрмо І. В. Сталий та безпечний розвиток туризму як критерій трансформації туристичної індустрії. *Підприємництво та інновації*. 2023. Вип. 29. С. 7–13.
2. Замула І. В., Кирилюк Д. Р. Розвиток екологічного туризму в Україні. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2 (104). С. 3–9.
3. Коробейникова Я. С., Побігун О. В. Сталий розвиток туризму через інновації: аналіз успішних практик. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica Et Recreatio*. 2026. № 1. С. 70–78.
4. Миронов Ю. Б. Регулювання та прогнозування туристичного попиту в контексті сталого розвитку туризму. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2024. Вип. 10. С. 17–23.
5. Паньків Н., Скрипник М. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туризму в Україні: виклики сьогодення. *Herald of Khmelnytskyi National University*. 2022. № 4. С. 229–240.
6. Польова О. Економічні аспекти сталого туризму: принципи та нові можливості. *Economy and Society*. 2025. № 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-61>.
7. Роїк О. Р. Напрямки сталого розвитку туризму України в умовах післявоєнного відновлення. *Економічний простір*. 2023. № 184. С. 58–61.
8. Сапко О. Ю. Досвід країн ЄС щодо розвитку екологічного туризму. *Екологічні науки*. 2025. № 5 (62), Ч. 1. С. 219–223.

Балаласва Валерія Ігорівна,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,

спеціальності 073 «Менеджмент»

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Риженко О. М.,**

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

РИНОК ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ

Ринок юридичних послуг є важливою складовою сфери послуг та одним із ключових елементів функціонування правової системи держави. Його розвиток безпосередньо пов'язаний із рівнем економічної активності, станом законодавчого регулювання та ефективністю судової системи. Основними суб'єктами ринку виступають юридичні фірми, адвокатські об'єднання, нотаріуси, консалтингові компанії та незалежні юристи, які забезпечують надання професійної правової допомоги фізичним і юридичним особам [1]. Попит на юридичні послуги формується з боку бізнесу, державних установ та населення, а його структура постійно змінюється під впливом економічних, політичних і технологічних чинників.

Сучасний ринок юридичних послуг характеризується високим рівнем конкуренції, особливо у сфері стандартних правових послуг. Значна кількість юридичних компаній та адвокатів змушує суб'єктів ринку шукати нові конкурентні переваги, зокрема шляхом спеціалізації, підвищення якості сервісу та впровадження інноваційних технологій [2]. Однією з важливих проблем є нерівномірний розвиток ринку, оскільки найбільш якісні та високотехнологічні послуги концентруються переважно у великих містах. Крім того, на рівень розвитку ринку негативно впливають недостатня прозорість ціноутворення, складність оцінювання вартості правової допомоги та низький рівень довіри клієнтів, що часто пов'язано з недобросовісними практиками окремих представників професії.

Важливим фактором трансформації ринку юридичних послуг є цифровізація економіки та розвиток юридичних технологій. У сучасних умовах активно впроваджуються онлайн-консультації,

електронний документообіг, автоматизовані системи аналізу судової практики та цифрові платформи для підготовки юридичних документів [3]. Значного поширення набуває напрям LegalTech, який поєднує інформаційні технології з юридичною діяльністю. Використання систем штучного інтелекту для аналізу судової практики та ймовірного прогнозування результатів судових спорів сприяє підвищенню ефективності роботи юридичних компаній і скороченню часу виконання рутинних операцій.

Однією з ключових тенденцій сучасного ринку є поглиблення спеціалізації юридичних послуг. Зростає попит на фахівців у сфері ІТ-права, міжнародного права, податкового консалтингу, захисту персональних даних та інтелектуальної власності. Така тенденція пов'язана зі складністю сучасного законодавства та необхідністю надання вузькопрофільної експертної допомоги [2]. Водночас юридичні компанії все частіше переходять до моделі комплексного обслуговування клієнтів, пропонуючи повний юридичний супровід бізнесу, що дозволяє забезпечити довгострокову співпрацю та підвищити рівень клієнтської лояльності.

Особливого значення набувають питання менеджменту в юридичних компаніях. Управління знаннями та професійною експертизою стає ключовим ресурсом забезпечення конкурентоспроможності. Ефективна діяльність юридичних фірм базується на постійному професійному розвитку персоналу, використанні проектного підходу до ведення справ та формуванні корпоративної культури, орієнтованої на якість і клієнтоорієнтованість [1]. Високі вимоги до кваліфікації працівників зумовлюють необхідність безперервного навчання, розвитку «м'яких навичок» (soft skills) та адаптації до нових умов ринку.

Водночас управління персоналом у юридичних компаніях супроводжується низкою проблем, серед яких професійне вигорання, високий рівень емоційного навантаження та відтік кадрів до міжнародних компаній або суміжних сфер діяльності. Значною проблемою також є необхідність поєднання комерційних інтересів юридичного бізнесу з дотриманням професійної етики та стандартів правничої діяльності. У зв'язку з цим важливими елементами сучасного менеджменту стають системи мотивації персоналу, кар'єрного розвитку та підтримання сприятливого психологічного клімату в колективі.

Суттєвий вплив на функціонування ринку юридичних послуг мають зовнішні фактори. В умовах воєнного стану в Україні значно зросла потреба у правовій допомозі у сферах військового права, соціального захисту, компенсаційних механізмів та міжнародного гуманітарного права. Одночасно процеси європейської інтеграції стимулюють розвиток практик, пов'язаних із правом Європейського Союзу, міжнародним арбітражем та адаптацією українського законодавства до європейських стандартів. Розвиток ІТ-сектору також формує попит на нові напрями юридичної спеціалізації, зокрема у сфері цифрових активів, кібербезпеки та захисту даних [2].

Важливою складовою конкурентної стратегії юридичних компаній є формування сильного бренду та репутації. У сучасних умовах маркетинг юридичних послуг базується переважно на демонстрації експертності, професійної репутації, публічної активності та створенні якісного професійного контенту. Поряд із цим компанії активно використовують партнерства та колаборації з консалтинговими й аудиторськими структурами, що дозволяє розширювати спектр послуг і посилювати ринкові позиції.

Особливістю ринку юридичних послуг є також різноманітність моделей ціноутворення. Найпоширенішими є погодинна оплата праці юристів (billable hours), фіксована вартість послуг, абонентське обслуговування бізнесу та модель success fee, яка передбачає оплату за досягнутий результат. Гнучкі моделі ціноутворення дедалі частіше використовуються як інструмент підвищення конкурентоспроможності та адаптації до потреб клієнтів.

Таким чином, ринок юридичних послуг перебуває у стані активної трансформації під впливом цифровізації, глобалізаційних процесів та соціально-економічних змін. Основними тенденціями його розвитку є автоматизація юридичних процесів, поглиблення спеціалізації, зростання ролі клієнтоорієнтованості та інтеграція інноваційних технологій у професійну діяльність [3]. Для забезпечення ефективного функціонування юридичні компанії повинні впроваджувати сучасні управлінські підходи, адаптуватися до змін зовнішнього середовища та формувати стратегії розвитку, орієнтовані на якість, інноваційність і довгострокову взаємодію з клієнтами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Телестакова А., Кудрявцева К., Бахшалієв А. С. Ринок юридичних послуг в Україні. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 3–4. С. 93–101. DOI: 10.33287/11220. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3-4_2020-93-101.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

2. Лукашов Р. Стан і сучасні тенденції розвитку послуг юридичного консалтингу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1. С. 173–80. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1831>.

3. Susskind R. *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2017. 240 p.

Басок Максим Віталійович,
спеціальність «Менеджмент», 4 курс,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Риженко О. М.**,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФІНАНСОВА КРИЗА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Фінансова криза є суттєвим порушенням стабільності фінансової системи, що супроводжується дефіцитом ліквідності, втратою довіри ринкових суб'єктів та погіршенням макроекономічних показників. Такі явища можуть мати глобальний або локальний характер і деструктивно впливати на банківський, валютний та реальний сектори економіки [1]. Дослідження їхньої природи є критично важливим для забезпечення економічної безпеки та стабільного розвитку держави [2].

До основних причин криз належать спекулятивні процеси, які формують «фінансові бульбашки» – необґрунтоване зростання цін на активи (нерухомість, цінні папери) через завищені очікування інвесторів [3]. Іншим каталізатором є надмірне кредитування економіки, що збільшує обсяги ризикових позик і провокує неплатоспроможність фінансових установ [4]. Важливу роль відіграють і системні ризики: недостатній державний контроль, недосконалість регулювання ринків, а також зовнішні шоки (пандемії, геополітичні конфлікти) [2].

Наслідки фінансових криз проявляються у падінні виробництва, зростанні безробіття, зниженні інвестиційної активності та девальвації національної валюти, що посилює інфляційний тиск і соціальну нестабільність [1; 4].

Для подолання кризових явищ застосовують комплекс заходів: монетарна політика (центральні банки знижують облікову ставку для стимулювання кредитування та проводять валютні інтервенції для стабілізації нацвалюти); фінансова політика (уряди реалізують програми держпідтримки стратегічних галузей, надають податкові пільги та інвестують в інфраструктуру); інституційні реформи (підвищуються вимоги до капіталізації банків та вдосконалюється фінансовий нагляд).

Вагому роль відіграє міжнародна співпраця з МВФ та Світовим банком для залучення фінансової допомоги та координації дій [2]. Яскравим прикладом такої взаємодії та масштабного антикризового регулювання (зокрема, через програми кількісного пом'якшення) стала Глобальна фінансова криза 2008 року, спричинена колапсом ринку іпотечного кредитування у США [3].

Таким чином, кризи є елементом економічного циклу, проте їхні наслідки можна мінімізувати завдяки ефективному держрегулюванню та міжнародній координації. Для України особливого значення набуває адаптація цього досвіду для підвищення стійкості фінансової системи в умовах сучасних глобальних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Mishkin F. S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. 12th ed. Harlow : Pearson Education Limited, 2019. 720 p.

2. Барановський О. І. *Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення)*. Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.

3. Kindleberger C. P., Aliber R. Z. *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*. 7th ed. London : Palgrave Macmillan, 2015. 432 p.

4. Reinhart C. M., Rogoff K. S. *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton : Princeton University Press, 2009. 512 p.

Боршош Анастасія Михайлівна,
3 курс, спеціальність «Туризм і рекреація»,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна
Науковий керівник – Щука Г. П.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри географії та туризму,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II,
м. Берегове, Україна

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ТУРИСТИЧНИЙ ВИБІР СПОЖИВАЧІВ

У сучасних умовах цифровізації суспільства соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя людини та важливим чинником формування споживчої поведінки. Стрімкий розвиток таких платформ, як Instagram, Facebook, TikTok та інших, зумовив трансформацію традиційних механізмів отримання інформації, комунікації та ухвалення рішень. Особливо відчутним є їх вплив у сфері туризму, де візуальний контент, відгуки користувачів, рекомендації блогерів та таргетована реклама формують уявлення про туристичні дестинації, послуги та маршрути. Соціальні мережі виступають не лише каналом поширення інформації, а й ефективним інструментом маркетингового впливу на потенційних туристів.

Соціальні мережі суттєво трансформували традиційні підходи до взаємодії між компанією та споживачем. Їхня ефективність зумовлена можливістю поєднання інформаційного, емоційного та соціального впливу в межах єдиного цифрового середовища.

Насамперед соціальні мережі забезпечують прямий контакт із клієнтом, що дозволяє туристичним компаніям швидко реагувати на запити, надавати консультації, уточнювати деталі подорожей та формувати індивідуальний підхід до кожного споживача. Така комунікація створює ефект доступності та відкритості бренду, що позитивно впливає на рівень довіри.

Важливою перевагою є персоналізація рекламних повідомлень. Завдяки алгоритмам соціальних мереж компанії можуть орієнтувати рекламу на конкретні сегменти аудиторії з урахуванням їхніх інтересів, віку, поведінки та попередніх пошукових запитів. Це підвищує релевантність контенту та ефективність маркетингових кампаній, оскільки користувач отримує пропозиції, які найбільше відповідають його потребам.

Інтерактивність є ще однією важливою характеристикою соціальних мереж. На відміну від традиційної реклами, вони дозволяють вибудовувати двосторонню комунікацію: користувачі можуть залишати коментарі, ставити запитання, брати участь в опитуваннях, ділитися власним досвідом. Це сприяє залученню аудиторії, формує відчуття причетності до бренду та підсилює лояльність споживачів.

Соціальні мережі також характеризуються високою швидкістю поширення інформації. Нові пропозиції, акції або зміни умов подорожей можуть миттєво доноситися до великої аудиторії, що є особливо важливим для туристичної сфери, де інформація швидко змінюється. Це дозволяє компаніям оперативно управляти попитом і підтримувати актуальність своїх пропозицій.

Окрім цього, важливу роль відіграє створення емоційного зв'язку зі споживачем. Через візуальний контент, історії, відео та відгуки туристів соціальні мережі формують уявлення про подорож ще до її здійснення. Такий підхід дозволяє не лише інформувати, а й викликати бажання подорожувати, створюючи позитивні асоціації з брендом.

Особливого значення набуває користувацький контент, який сприймається як більш достовірний і менш комерціалізований. Відгуки, фотографії та відео реальних туристів формують довіру до туристичного продукту та можуть мати сильніший вплив, ніж традиційна реклама.

Соціальні мережі відіграють важливу роль у формуванні сучасних туристичних трендів, оскільки вони не лише відображають популярні напрямки, а й активно впливають на їх виникнення та розвиток. Завдяки швидкому поширенню інформації та візуального контенту окремі локації можуть за короткий час стати масово популярними, навіть якщо раніше вони не були відомими широкій аудиторії.

Значну роль у цьому процесі відіграють вірусні публікації, рекомендації інфлюенсерів та користувацький контент, які формують уявлення про «модні» місця для подорожей. Часто саме соціальні

мережі визначають, які туристичні напрямки стають трендовими, впливаючи на вибір великої кількості людей.

Крім того, соціальні платформи сприяють популяризації нових або локальних туристичних об'єктів, що раніше не входили до традиційних маршрутів. Це відкриває додаткові можливості для розвитку внутрішнього туризму та підтримки місцевих громад.

Таким чином, соціальні мережі виступають комплексним маркетинговим інструментом, який поєднує функції інформування, комунікації, формування довіри, емоційного впливу та стимулювання попиту. Їх використання дозволяє туристичним компаніям ефективно впливати на поведінку споживачів та формувати їхній туристичний вибір у сучасному цифровому середовищі.

Також вони виступають не лише каналом комунікації, а й потужним інструментом формування туристичних тенденцій, змінюючи структуру попиту та впливаючи на поведінку споживачів у глобальному масштабі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головня О. М., Леонтьєв І. В. Сучасні пріоритети цифрової трансформації в туристично-рекреаційній індустрії. *Економіка та суспільство*. 2025. № 72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-100>.

2. Долинська О., Шоробура І., Гільберг Т. Цифровий маркетинг у просуванні туристичних послуг. *Економіка та суспільство*. 2025. № 80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-33>.

3. Сеньків М. І., Шубеляк О. В. Вплив соціальних мереж на індустрію туризму. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 817–820.

Волик Богдан Вікторович,

спеціальність «Менеджмент», 4 курс,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Риженко О. М.,**

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія

м. Запоріжжя, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах глобальних економічних змін та загостреної конкуренції управління фінансовим станом підприємства є визначальним фактором його стабільності та успіху на ринку.

Метою управління фінансовим станом підприємства можна вважати підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, тобто усунення збитковості, що відбувається за рахунок розробки та впровадження системи методів і технічних засобів при використанні певних технологій та інструментарію фінансового управління.

Відповідно можна сформулювати завдання управління фінансовим станом підприємства:

- 1) формування достатнього обсягу фінансових ресурсів;
- 2) забезпечення ефективного використання сформованого обсягу фінансових ресурсів за найважливішими напрямками господарської діяльності;
- 3) оптимізація грошових потоків;
- 4) максимізація прибутку (усунення збитковості) в умовах прийнятного рівня комерційного ризику;
- 5) досягнення фінансової стійкості та платоспроможності;
- 6) прискорення оборотності капіталу;
- 7) удосконалення структури капіталу підприємства;
- 8) пришвидшення руху грошових коштів та ефективніше їх використання;
- 9) збільшення обсягу грошових надходжень від реалізації продукції при одночасному покращенні якісних параметрів господарської діяльності;
- 10) одержання позитивних фінансових результатів від усіх видів діяльності та стабілізації фінансового стану підприємства [4].

У цілому можна зазначити, що проблема оптимізації фінансового стану підприємства вирішується на трьох рівнях: оперативному, інноваційному та стратегічному, які доцільно формувати залежно від ступеня врахування чинників часу.

Оперативний рівень буде характеризуватися тривалістю виробничого процесу, тобто часом одного виробничого циклу, в результаті якого формується готова до реалізації продукція підприємства. У ролі основних критеріїв оцінки тут буде розглядатися динаміка основних фінансових результатів до моменту формування операційного прибутку. При цьому для підприємства є важливою кількістю операційно-виробничих циклів, що реалізується ним за один звітний період, адже всі постійні витрати будуть розраховуватися відповідно до періоду, а змінні – до кількості виробленої продукції. Тут основними показниками виступають показники фінансової стійкості та ліквідності.

На інноваційному рівні основними критеріями приймаються показники ділової активності та платоспроможності, адже визначається можливість забезпечення пропорційності процесу функціонування підприємства. У результаті управління на цьому рівні визначається необхідність та шляхи боротьби з кризою на підприємстві.

На стратегічному рівні об'єктом управління виступає конкурентоспроможність підприємства та його ринкова вартість. Основним показниками є показники рентабельності та ділової активності. Це передбачає здійснення моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства, а також його ділового оточення. На цьому рівні в умовах фінансової кризи формуються довгострокові плани боротьби з кризовими явищами у фінансово-господарській діяльності підприємства [2; 3].

Саме ефективний розподіл ресурсів за напрямками виконання необхідних задач і буде впливати на загальний фінансовий стан підприємства та сприятиме процесу його оптимізації.

Фінансовий стан – це одна з найважливіших характеристик діяльності кожного підприємства, а пошук шляхів його оптимізації – це важлива складова управлінської діяльності. Для покращення фінансового стану підприємства повинні нарощувати обсяги виробництва, підвищувати продуктивність праці працівників, захопити якомога більшу частку на ринку, розширювати асортимент продукції і підвищувати її якість, зменшувати витрати на виробництво продукції, з максимальною віддачею використовувати усі види ресурсів, грамотно будувати договірні відносини з постачальниками та покупцями, вести раціональну цінову політику.

Для забезпечення задовільного фінансового стану на кожному підприємстві в загальній системі фінансового менеджменту необхідними є розроблення й забезпечення реалізації системи аналізу та оцінювання фінансового стану, адаптованої до особливостей функціонування цього підприємства на ринку, завдань його фінансової стратегії й політики, фінансової ментальності власників тощо.

Першочерговим етапом для оптимізації фінансового стану вітчизняних підприємств у сучасних економічних умовах є пошук оптимального співвідношення власного та позикового капіталу, яке забезпечило б мінімальний фінансовий ризик за максимальної рентабельності власного капіталу. Підприємствам необхідно систематично, детально і в динаміці аналізувати фінансовий стан підприємства та, залежно від того, який показник змінився, ухвалювати відповідні рішення [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бегун С. Особливості аналізу фінансового стану підприємства в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського Національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 32. С. 32–42.
2. Нагорний П. Д., Базюк Д. С. Оцінка фінансового стану як передумова ефективного управління підприємством. *Трансформаційна економіка*. 2023. №1. С. 44–49.
3. Проскуріна Н., Гнідкова А. Аналіз фінансового стану та фінансових результатів як інструмент оцінки ефективності діяльності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-74>.
4. Романчук А. Л., Рилєєв С. В. Фінансова звітність суб'єктів державного сектору в системі інформаційного забезпечення аналізу. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2019. № 1. С. 224–236.

ТЕНДЕНЦІЇ ДЕРЖАНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Зовнішньоекономічна діяльність залишається важливим елементом розвитку як окремих підприємств, так і економіки країни в цілому. Однак вагомий та важкопрогнозований фактор, такий як військова агресія з боку російської федерації, суттєво вплинув на стан експортно-імпорتنих операцій українських підприємств. Це призвело до значних руйнувань інфраструктурних об'єктів та створило небезпечні умови для функціонування компаній на окупованих територіях через постійні обстріли [1].

В умовах воєнного стану, що супроводжується численними викликами, зокрема змінами в міжнародній торгівлі, інвестиціях та фінансових потоках, регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) набуває особливого значення. У такій ситуації Україна змушена адаптувати свою політику для забезпечення національної безпеки, підтримання економічної стабільності та збереження соціального миру.

Усвідомлення особливостей державного регулювання ЗЕД допомагає підприємцям ефективніше здійснювати свою діяльність і зменшувати ризики. Слід зауважити, що конкретні заходи державного регулювання ЗЕД у період воєнного стану можуть суттєво відрізнитися залежно від обставин. Обов'язково необхідно враховувати такі чинники, як характер бойових дій, поточний стан економіки, рівень залежності від зовнішньої торгівлі тощо [4].

Тому в сучасних умовах державне регулювання виступає невід'ємною складовою як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Воно є критично важливим для самого бізнесу, особливо в період реформування української економіки, яка характеризується такими особливостями:

- високим рівнем зношеності основних фондів, недостатнім розвитком машинобудування та значною трудомісткістю виробничих процесів;
- нерозвиненим механізмом перерозподілу ресурсів, що обмежує розвиток конкуренції;
- нестабільністю валютної та грошово-кредитної політики;
- низькою інвестиційною та інноваційною активністю;
- поширеними явищами монополізму, корупції, тіньової економіки, надмірною бюрократизацією системи управління та відсутністю чіткої соціально-економічної доктрини держави;
- дестабілізацією внаслідок воєнних дій на території України;
- недосконалістю митних правил та системи інформаційного забезпечення оперативної діяльності служб.

Митна сфера в цьому контексті також не є винятком. Ефективність її функціонування визначається здатністю забезпечувати митні інтереси держави, що прямо залежить від злагодженості роботи державного управлінського механізму.

Митно-тарифне регулювання сьогодні виступає ключовим механізмом державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність. Його основним завданням є захист національної економіки від негативних наслідків зовнішніх факторів. Імпортні та експортні тарифи як елементи митно-тарифного регулювання, стали одним із перших історичних інструментів протекціонізму та контролю міжнародної торгівлі. Це регулювання посідає важливе місце в системі реалізації державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

На сьогодні митне регулювання виступає складовою частиною державного управління зовнішньоекономічними процесами, забезпечуючи контроль за переміщенням товарів через митний кордон країни.

З точки зору економічної доцільності, у процесі формування міжнародних відносин у контексті митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі можна виділити кілька ключових підходів:

1) Покращення торговельних умов для галузей, які мають значну вагу в структурі економіки або активно розвиваються. Розширення доступу продукції таких галузей на нові ринки є вигідним для виробників. Проте високий рівень захисту внутрішнього ринку завдяки різним інструментам митно-

тарифного регулювання може створювати серйозні перепони та знижувати конкурентоспроможність продукції цих ключових секторів.

2) Сприяння розвитку перспективних галузей, які наразі займають незначну частку в загальній економічній структурі або відсутні як такі, але мають потенціал розширення й зростання. При цьому виробники продукції основних секторів суттєвих переваг унаслідок лібералізації митно-тарифного механізму зовнішньої торгівлі певної країни можуть і не отримати.

В умовах сучасної економіки ці підходи не варто розглядати відокремлено один від одного при аналізі потенційних вигод від укладання угод про вільну торгівлю між державами. Важливо враховувати їх у комплексі, де кожен із підходів може відігравати провідну роль залежно від конкретного контексту та економічних пріоритетів [2].

Система державного регулювання митної політики повинна бути орієнтована на вирішення таких ключових завдань:

- гарантування національної безпеки та захисту державних інтересів;
- створення стабільної, конкурентоспроможної, незалежної та багатофункціональної економічної системи держави;
- забезпечення ефективної координації та співпраці митних органів із іншими державними структурами в захисті митних кордонів, проведенні митних процедур, боротьбі з контрабандою, контрафактом, порушеннями митного законодавства та тінізацією економіки;
- підвищення ефективності митної логістики та вдосконалення митної інфраструктури, зокрема оптимальне розташування пунктів пропуску, сучасне технічне оснащення об'єктів, раціональна експлуатація і організація функціонування структур;
- укріплення позицій держави в міжнародних рейтингах для покращення її іміджу та створення привабливого інвестиційного середовища для зовнішніх партнерів;
- розвиток комунікаційних інструментів і впровадження цифрових технологій для підтримки управлінських рішень у сфері функціонування митної системи;
- інноваційний розвиток усіх процесів і процедур у межах митно-тарифного регулювання, включно з технічним і технологічним забезпеченням виконання завдань митних органів [1].

Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності посідає важливе місце у державній економічній політиці. Його основна мета полягає в ґрунтовному аналізі зовнішньоекономічних процесів країни, активному сприянні розвитку торговельних зв'язків з іншими державами, підтримці національних товаровиробників та захисті внутрішнього ринку від негативного впливу зовнішніх факторів. Угоди про вільну торгівлю за умов обдуманого вибору торговельних партнерів і впровадження ефективного механізму митного регулювання можуть стати стимулом для оптимального розширення обсягів експортно-імпортних операцій. Це у свою чергу враховує економічні, соціальні, політичні, культурні та інші аспекти взаємодії зацікавлених сторін [3].

Для України ці завдання мають критичне значення, адже вони дозволяють урізноманітнити ринки збуту для національних виробників, зменшити ризики, пов'язані зі зміною економічної кон'юнктури, а також підвищити рівень конкурентості економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовська О. В. Напрями вдосконалення механізму митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі України в рамках угоди про вільну торгівлю. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Т. 29 (68), № 4. С. 26–30.
2. Жалдак Г. П., Халеська Є. С. Стан та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності. *Міжнародні економічні відносини*. 2022. № 4 (250). С. 6–17.
3. Гуцул І., Крисовата К., Титор В. Актуальні тенденції митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-65>.
4. Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>.
5. Шугалій А. М. Особливості державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану: міжнародний досвід *Економіка та суспільство*. 2024. № (67). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-53>.

Волошиновський Віталій Володимирович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасні умови господарювання характеризуються високим рівнем конкуренції, нестабільністю зовнішнього середовища та необхідністю швидкої адаптації підприємств. У таких умовах особливої значущості набувають економічні методи управління, які забезпечують узгодження інтересів працівників і підприємства та формують економічну основу для підвищення результативності діяльності.

В умовах ринкової економіки ефективність діяльності підприємств значною мірою залежить від якості управлінських рішень. Одним із ключових інструментів впливу на результати господарської діяльності є економічні методи управління, які дозволяють формувати мотивацію працівників, оптимізувати витрати та підвищувати продуктивність праці. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку дієвих механізмів підвищення результативності підприємств у конкурентному середовищі.

Економічні методи управління базуються на використанні матеріальних стимулів і економічних інтересів працівників та підприємства. До них належать система оплати праці, преміювання, матеріальне стимулювання, планування витрат, ціноутворення, а також економічне регулювання діяльності підрозділів.

Практичне застосування економічних методів управління можна розглянути на прикладі ТОВ «Сігма АВК» (виробниче підприємство харчової промисловості).

На підприємстві впроваджено комплексну систему економічного стимулювання персоналу, яка включає:

- преміювання за виконання та перевиконання виробничих планів;
- диференційовану систему оплати праці залежно від продуктивності;
- бонуси за зниження рівня браку продукції;
- участь працівників у системі економії ресурсів підприємства.

Крім того, на рівні управління використовується бюджетування витрат підрозділів, що дозволяє контролювати собівартість продукції та підвищувати ефективність використання матеріальних ресурсів.

Варто зазначити, що ефективність економічних методів управління значною мірою залежить від:

- прозорості системи винагороди;
- справедливого розподілу ресурсів;
- адаптації методів до специфіки підприємства;
- рівня цифровізації управлінських процесів.

Сучасні підприємства все частіше використовують цифрові системи управлінського обліку, що дозволяє оперативно аналізувати витрати, доходи та ефективність діяльності підрозділів.

Результатом впровадження таких економічних методів стало підвищення продуктивності праці, зниження виробничих витрат та покращення фінансових показників підприємства. Також спостерігається зростання мотивації персоналу та зменшення плинності кадрів.

Їх впровадження безпосередньо впливає на ключові показники результативності підприємства, зокрема продуктивність праці, рівень прибутковості, ефективність використання ресурсів та конкурентоспроможність. Через систему економічного стимулювання працівники отримують чіткий зв'язок між результатами своєї праці та винагородою, що підвищує їхню мотивацію та відповідальність.

Крім того, економічні методи управління сприяють оптимізації витрат підприємства, раціональному використанню ресурсів та підвищенню ефективності виробничих процесів. Важливу роль відіграє також система планування та контролю, яка дозволяє своєчасно виявляти відхилення та коригувати діяльність підприємства.

Ефективність використання економічних методів значною мірою залежить від їх комплексного застосування та адаптації до умов конкретного підприємства. Поєднання матеріального стимулювання з ефективним плануванням і контролем забезпечує стабільне зростання результативності діяльності.

Таким чином, економічні методи управління мають значний вплив на результативність діяльності підприємства, оскільки забезпечують узгодження інтересів працівників і організації, підвищують мотивацію та сприяють ефективному використанню ресурсів. Їх комплексне застосування є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних економічних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. М. Стратегічне управління підприємством в умовах невизначеності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023.
2. Гулак А. Л. Планування та аналіз поточних витрат підприємства. URL: <http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-i-menedzhment/gylak.htm>.
3. Дергалюк Б., Деркач Н. Фінансове планування на підприємстві: сутність, проблеми та оптимізація. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-19>.

Гориславець Максим Володимирович,

здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності J3 Туризм і рекреація,

Хортицька національна академія,

м.Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м.Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку економіки регіони активно конкурують за туристичні потоки, інвестиції та людський капітал. Одним із перспективних напрямів посилення їх конкурентних переваг є гастрономічний туризм, який поєднує культурну спадщину, локальні традиції та економічний потенціал території. Особливої актуальності набуває використання гастротуризму як інструменту підтримки місцевих виробників і формування позитивного іміджу регіону.

Гастрономічний туризм виступає важливим фактором економічного розвитку регіонів, оскільки сприяє зростанню попиту на продукцію місцевих виробників, розвитку малого та середнього бізнесу, а також створенню нових робочих місць. Через популяризацію локальних продуктів, традиційних страв і кулінарної спадщини формується унікальна туристична пропозиція, що вирізняє регіон серед інших [2].

Важливою складовою є формування гастрономічного бренду території, який базується на автентичності, якості продукції та культурних особливостях. У цьому контексті значну роль відіграють гастрономічні фестивалі, тематичні маршрути, дегустаційні тури та співпраця з місцевими виробниками.

Гастротуризм також сприяє розвитку інфраструктури регіону, підвищенню рівня сервісу та залученню інвестицій. Водночас він забезпечує мультиплікативний ефект, оскільки впливає на суміжні галузі – транспорт, готельний бізнес, торгівлю та сферу послуг.

Для ефективного розвитку гастрономічного туризму необхідною є розробка комплексної стратегії, яка передбачає підтримку місцевих виробників, розвиток партнерства між бізнесом і владою, а також активне використання маркетингових інструментів просування регіону.

Гастрономічний туризм є важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності регіону, оскільки сприяє економічному розвитку, формуванню позитивного іміджу та зміцненню позицій місцевих виробників. Його ефективне впровадження потребує стратегічного підходу, орієнтованого на використання унікальних ресурсів території та забезпечення сталого розвитку [3].

Гастрономічний туризм в Україні розвивається нерівномірно та значною мірою залежить від культурно-історичних особливостей регіонів, рівня туристичної інфраструктури та активності місцевих виробників. Для порівняльного аналізу доцільно розглянути Львівську, Закарпатську та Одеську області, які є одними з найбільш виражених гастрономічних центрів України [1].

Львівський регіон є одним із найрозвиненіших центрів гастрономічного туризму в Україні. Його конкурентною перевагою є сформований туристичний бренд міста Львова як культурної та гастрономічної столиці. Регіон активно використовує кавову культуру, крафтове виробництво шоколаду, сиру та пива як основу туристичного продукту.

Важливу роль відіграють гастрономічні фестивалі, тематичні ресторани та дегустаційні тури. Гастротуризм у Львівській області має чітко структурований маркетинговий характер і активно інтегрований у загальну туристичну стратегію регіону. Це забезпечує високий рівень впізнаваності та стабільний туристичний потік.

Закарпаття вирізняється етнокультурною різноманітністю, що формує унікальну гастрономічну пропозицію. Регіон поєднує українські, угорські, словацькі та румунські кулінарні традиції. Основу гастрономічного туризму тут становлять виноробство, сироваріння та традиційні страви (бограч, банош тощо).

На відміну від Львівщини, гастротуризм у Закарпатті має більш локальний і сільський характер, тісно пов'язаний із агротуризмом та сімейними господарствами. Важливим фактором є розвиток винних маршрутів та фермерських господарств, які безпосередньо залучають туристів до виробничого процесу.

Одеський регіон характеризується багатонаціональною кухнею та поєднанням морської, бессарабської та міської гастрономії. Важливу роль відіграють морепродукти, рибні страви та виноробство південних районів області.

Гастрономічний туризм тут активно розвивається через фестивалі вуличної їжі, винні тури (зокрема Бессарабія та Шабо), а також ресторанний бізнес у місті Одеса. Регіон має високий потенціал для розвитку міжнародного гастротуризму завдяки морському узбережжю та портовій інфраструктурі.

Львівська область вирізняється найвищим рівнем структурованості та комерціалізації гастрономічного туризму. Закарпаття має перевагу в автентичності та етнокультурній різноманітності, тоді як Одеський регіон – у масштабності та поєднанні гастрономії з морським туризмом.

Таким чином, можна зробити висновок, що: Львівщина формує міський гастрономічний бренд європейського типу; Закарпаття розвиває етно- та агрогастротуризм; Одещина формує міжнародно орієнтований гастрономічний простір із морською специфікою.

Порівняльний аналіз демонструє, що розвиток гастрономічного туризму в Україні має регіональну специфіку, яка визначається культурними традиціями, природними ресурсами та рівнем туристичної інфраструктури. Використання цих особливостей дозволяє формувати унікальні туристичні продукти та підвищувати конкурентоспроможність кожного регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гастрономічний туризм в Україні: аналітичний огляд. *Державне агентство розвитку туризму України*. 2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua>.
2. Корнієнко Є. О. Гастрономічний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку (на прикладі Львівської та Закарпатської областей) : кваліфікаційна робота бакалавра. Київ, 2023. 52 с.
3. Яценко В. М., Пащенко В. К. Гастрономічний туризм як перспективний вид туризму: Полтавська область. *Родзинка–2023* : матеріали наук. конф. Черкаси, 2023. С. 270–274.

Громова Анна Олександрівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності 073 «Менеджмент»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Риженко О. М.**,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

МЕНЕДЖМЕНТ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Сучасний розвиток суспільства супроводжується глибокими трансформаціями економічних процесів, цифровізацією та зростанням ролі знань як ключового ресурсу. У цих умовах освіта виступає

визначальним фактором формування людського капіталу, який забезпечує економічне зростання, інноваційний розвиток і конкурентоспроможність держави. Саме тому ринок освітніх послуг набуває особливого значення як складна соціально-економічна система, що функціонує за законами попиту і пропозиції та потребує ефективного управління [1].

Ринок освітніх послуг є середовищем та сферою виробництва, просування, реалізації та споживання освітніх послуг. Крім того, під ринком освітніх послуг розуміють систему матеріальних взаємовідносин учасників освітнього процесу: здобувачів освіти, закладів освіти, а також фізичних і юридичних осіб, які фінансують та регламентують освітню діяльність [4]. Ринок освітніх послуг являє собою систему взаємодії між виробниками освітніх послуг та їх споживачами. До основних суб'єктів цього ринку належать заклади освіти, здобувачі освіти, держава та роботодавці. Взаємодія між ними формує попит і пропозицію, визначає зміст освітніх програм і рівень якості підготовки фахівців. Особливістю цього ринку є нематеріальний характер освітнього продукту та відкладений результат його споживання, який проявляється у професійній діяльності людини [2].

Функціонування ринку освітніх послуг визначається низкою специфічних характеристик, серед яких ключовими є тісний зв'язок із ринком праці, значна роль державного регулювання та високий рівень соціальної значущості освіти [1]. Важливим чинником сучасного розвитку є цифровізація, яка змінює форми та методи навчання, роблячи освіту більш доступною та гнучкою.

Сучасний стан ринку освітніх послуг в Україні характеризується поєднанням традиційних та інноваційних підходів до навчання. Спостерігається активне впровадження дистанційних технологій, розвиток онлайн-платформ, а також посилення конкуренції між закладами освіти [3]. Важливими тенденціями розвитку є:

- цифровізація освітнього процесу та поширення дистанційного навчання;
- інтеграція у європейський освітній простір;
- зростання ролі практичної підготовки та орієнтації на потреби ринку праці [2].

Водночас ринок освітніх послуг стикається з рядом проблем, які стримують його ефективне функціонування. Серед них особливо актуальними є невідповідність підготовки кадрів потребам економіки, відтік кваліфікованих спеціалістів за кордон, а також нерівний доступ до якісної освіти [1]. Ці проблеми потребують комплексного вирішення та вдосконалення системи управління освітою.

Важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування ринку освітніх послуг відіграє державне регулювання. Воно охоплює нормативно-правове забезпечення, фінансування освітньої сфери та контроль якості освітніх послуг. Основними інструментами державного впливу є ліцензування, акредитація освітніх програм і встановлення державних стандартів, що забезпечують єдиний рівень освіти [4].

У сучасних умовах значний вплив на розвиток освітнього ринку мають зовнішні фактори, зокрема глобалізація та воєнний стан в Україні. Це зумовлює необхідність адаптації освітніх процесів, розвитку дистанційного навчання та впровадження гнучких освітніх моделей [3]. Освітні установи змушені швидко реагувати на зміни середовища, забезпечуючи безперервність навчання та підтримуючи якість освітніх послуг.

Перспективи розвитку менеджменту ринку освітніх послуг пов'язані з удосконаленням управлінських підходів та впровадженням інновацій. До ключових напрямів розвитку можна віднести:

- підвищення ефективності управління закладами освіти;
- розвиток конкурентних переваг освітніх установ;
- посилення взаємодії між освітою та бізнесом;
- впровадження цифрових технологій у навчальний процес.

Ефективний менеджмент ринку освітніх послуг є необхідною умовою забезпечення високої якості освіти, її відповідності сучасним вимогам та підвищення конкурентоспроможності освітньої системи України. Удосконалення механізмів управління сприятиме формуванню конкурентоспроможного людського капіталу та сталому розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большая О. Функціонування ринку освітніх послуг та ринку праці України. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 5–9.
2. Несторенко Т., Чукурна О., Ромах В. Формування ринку освітніх послуг України на сучасному етапі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 2, Т. 2. С. 41–48.

3. Ящук Т. А. *Ринок освітніх послуг: сутність та тенденції розвитку* Інноваційна економіка. 2013. № 8. С. 246–249.

4. Ринок освітніх послуг. URL: <https://surl.li/oheaqj> (дата звернення: 28.04.2026).

**Гунченко Ірина Сергіївна,
Єрмакова Анастасія Василівна,
Марюха Валерія Олександрівна**
здобувачі 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Куред Н. М.**,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ПРОПОЗИЦІЙ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИШІВ В УКРАЇНІ

Станом на 2026 рік в Україні функціонує близько 360 вищих навчальних закладів. Якість діяльності вищих навчальних закладів залежить від якості залученого кадрового ресурсу, матеріально-технічної бази, рівня попиту на студентські місця тощо. Показником конкурентного рівня вишу є прохідний бал для вступу, за яким юридичні та класичні університети України є лідерами з балами – 150 балів +. У середньому у вітчизняних вишах прохідний бал коливається в межах 130-140, наприклад [1]: Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого – 169,06; Національний університет «Києво-Могилянська академія» – 150,78 балів; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – 147,79; Харківський національний університет ім. В. Каразіна – 147,12 балів; Київський національний університет ім. Т. Шевченка – 145,7; Запорізький національний університет – 144,55.

В основі чинників якості діяльності вишів лежить економічний чинник, який пов'язаний з обсягами та спрямованістю витрат на діяльність вишів і відповідно – можливостями розвитку, а також із рівнем оплати навчання студентами. Фінансування закладів вищої освіти України поєднує держбюджетні кошти, власні надходження закладів та зовнішні інвестиції. Кошти державного бюджету на 2026 рік як основного джерела фінансування вищої освіти перш за все направляються на державне та регіональне замовлення підготовки спеціалістів та науково-педагогічних кадрів (формується з урахуванням потреби в кадрах для відновлення країни, безпекової ситуації); підвищення оплати праці викладачів (зумовлене потребою утримувати кваліфіковані кадри та запобігати їх виїзду за кордон, що вимагає конкурентних зарплат), стипендіальне забезпечення, базове фінансування розвитку науки. До 2024 року використовувався лише один механізм бюджетного фінансування здобуття вищої освіти – державне (регіональне) замовлення. Але тепер застосовується новий механізм повного або часткового фінансування навчання для здобуття вищої освіти українським громадянином, який свідомо обирає освітню програму, вибір дисциплін чи міждисциплінарність освітніх програм, неформальну освіту, тобто самостійно формує освітню траєкторію і тим самим орієнтується на унікальний набір компетентностей для успішного пошуку свого місця на ринку праці. Саме з цієї ідеї в Україні запроваджено новий механізм бюджетного фінансування – державні гранти. Державний грант є цільовим – його можна використати лише для оплати за навчання у певному закладі освіти (у 2025 р. до проєкту з запровадження грантів на вищу освіту долучилось 207 вишів) [2]. Грант – це безповоротна цільова підтримка (у розмірі 17 і 25 тис. гривень, а далі сума збільшується через коефіцієнти залежно від спеціальності та місця розташування закладу освіти) для вступника з високими або вище середніх балами НМТ, який зміг вступити лише на контракт.

Вітчизняні вищі навчальні заклади формують і власні спецфонди, які відшкодовують значну частину витрат закладів (за даними 2025-2026 років, плату за навчання за контрактом здійснюють близько 70 % студентів). У власні фонди вишів надходить оплата за додаткові освітні послуги, наприклад, курси, тренінги, підвищення кваліфікації, а також від господарської діяльності – надання послуг, оренда майна, науково-дослідні роботи на замовлення підприємств. У сучасних умовах воєнного стану діяльність вітчизняних вишів здійснюється в несприятливих умовах через демографічну кризу, повномасштабну

війну, зниження платоспроможності населення, міграцію молоді за кордон (близько 11-12 % студентів навчаються за межами країни), зростання інфляції, збільшення витрат на утримання освітньої інфраструктури, що особливо актуально для закладів, які зазнали пошкоджень або релоковані. Крім цього, вітчизняним вишам не вигідно навчати контрактників, які платять 25–30 тис. грн за рік, якщо в цей же час витрати на бюджетників складають 45–50 тис. грн. і держава наразі не покриває реальних витрат вишів навіть для бюджетних місць. Перераховані чинники вплинули на підвищення вартості навчання, особливо на спеціальності з високим попитом на них з боку абітурієнтів. (Рис. 1) Зростання вартості контрактної освіти значно посилює конкуренцію за бюджетні місця.

Рисунок 1. Зростання вартості навчання у вишах України під час військового стану [3].

Для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці та допомоги у відновленні професійних навичок через центри зайнятості в Україні, що особливо актуально в умовах сучасних викликів економіки та ринку праці, з 2013 року введена така форма фінансування навчання, як ваучер на освіту [4; 5]. Направлення зареєстрованих у центрах зайнятості громадян України для отримання нової кваліфікації супроводжується фінансуванням у межах вартості навчання (не вище за десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, на 2026 р. максимальна сума ваучера – 33 280 грн).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Десятка ВНЗ із найвищим прохідним балом у 2025-му. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/bitva-byudzheth-kih-vnz-ukrayini-nayvishcha-1773678023.html>.
2. Перелік вишів, у яких можна отримати грант на навчання. URL: <https://osvita.ua/consultations/bachelor/92866/>.
3. Скільки-скільки? Вартість вищої освіти в Україні. URL: <https://www.education.ua/news/2026/04/14/skilky-skilky-vartist-vyshchoi-osvity-v-ukraini/>.
4. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 207. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP130207>.
5. Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер : Наказ Міністерства Економіки України від 11.04.2023 р. № 2040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#Tex>.

Даниленко Олена Авксентіївна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки
та управління персоналом,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

Сірий Дмитро Олегович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ СТИЛЮ УПРАВЛІННЯ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ПІДЛЕГЛИХ

Управління продуктивністю персоналу є одним із ключових чинників забезпечення ефективності діяльності організації та її конкурентоспроможності. Особливого значення це набуває в умовах трансформації суспільних відносин, зумовленої розвитком цифрових технологій, глобалізаційними процесами, змінами на ринку праці та зростанням ролі людського капіталу [1].

Сучасні організації функціонують у динамічному середовищі, що потребує гнучких підходів до управління персоналом. У цих умовах зростає значення не лише економічних ресурсів, а й нематеріальних чинників, зокрема мотивації працівників, організаційної культури, комунікацій та стилю управління. Саме стиль управління визначає характер взаємодії між керівником і підлеглими, впливає на рівень довіри, залученості та задоволеності працюючих.

Зміни у сфері праці, зокрема поширення дистанційної роботи, розвиток командних форм організації діяльності та орієнтація на інновації, зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до управління. Авторитарні методи поступово поступаються місцем демократичним та партнерським моделям, які сприяють розвитку ініціативності працівників і підвищенню їх продуктивності.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження впливу стилю управління на продуктивність праці підлеглих. Ефективно обраний стиль управління дозволяє не лише досягати поставлених цілей, а й формувати сприятливий психологічний клімат у колективі, стимулювати професійний розвиток працівників та підвищувати їхню результативність.

Стиль управління як інтегральна характеристика поведінки керівника у взаємодії з підлеглими формує умови праці, в яких реалізується або, навпаки, пригнічується трудовий потенціал персоналу. У зв'язку з цим дослідження залежності між стилем управління та продуктивністю праці є актуальним завданням теорії менеджменту, яке має безпосереднє практичне значення для побудови ефективних систем менеджменту.

У теорії менеджменту під стилем управління розуміють відносно стійку сукупність методів, прийомів та форм управлінської взаємодії керівника з підлеглими, яка відображає його психологічні установки, ціннісні орієнтації та компетентнісний профіль. Загалом виокремлюються три стилі (авторитарний, демократичний і ліберальний), які розрізняються за ступенем централізації влади, характером розподілу повноважень та інтенсивністю зворотного зв'язку. Кожен із них формує специфічний організаційний клімат, що безпосередньо впливає на мотиваційну сферу підлеглих, якість виконання завдань та кількісні показники виробітку. Продуктивність праці при цьому є результатом взаємодії зовнішнього управлінського стимулу і внутрішньої готовності працівника до ефективної трудової діяльності.

Авторитарний стиль управління визначається максимальним ступенем концентрації владних повноважень на рівні керівника. Для нього є характерною надмірна централізація влади, централізована постановка завдань, одноосібне вирішення усіх питань функціонування організації, жорсткий контроль, обмеження контактів з підлеглими і, як наслідок цього, підвищена конфліктність [3]. З точки зору продуктивності праці авторитарний стиль породжує двоїстий ефект, що залежить від часового горизонту аналізу. У короткостроковому періоді жорстка регламентація трудового процесу та безумовна

виконавська дисципліна можуть забезпечувати стабільний обсяг виробітку, особливо при виконанні стандартизованих, повторюваних операцій із чіткими кількісними нормативами. Однак у середньо- та довгостроковій перспективі систематичне обмеження ініціативи підлеглих призводить до формування пасивної трудової поведінки, зниження внутрішньої мотивації та поступової деградації якісних характеристик виконуваної роботи. При цьому придушення зворотного зв'язку унеможливорює адаптацію виробничих процесів до змінних умов, а підвищена конфліктність у колективі відволікає ресурси уваги та когнітивні потужності працівників від безпосередніх трудових функцій. Наслідком стає зростання витрат часу на непродуктивну взаємодію та підвищення показника плинності кадрів, що спричиняє додаткові витрати організації на добір і адаптацію персоналу та руйнує накопичений людський капітал.

Демократичний стиль управління ґрунтується на принципово іншому механізмі впливу на продуктивність праці. Основною рисою демократичного стилю управління є спрямованість на людей. Керівник цього стилю цінує у своїх співробітниках насамперед особистість, при цьому правильно розподіляє повноваження та обов'язки, делегує повноваження [2, с. 112]. Залучення підлеглих до формування цілей і ухвалення рішень породжує ефект психологічного ототожнення з результатами праці, що підвищує суб'єктивну значущість виконуваної роботи та рівень вольового зусилля, яке працівник готовий докладати. З позиції теорії мотивації, задоволення потреб вищого порядку (у визнанні, самовираженні та причетності) безпосередньо трансформується у підвищення якісних показників праці, зокрема, знижується частка браку, зростає точність виконання нормованих завдань, скорочуються втрати робочого часу. Делегування повноважень своєю чергою усуває управлінські «вузькі місця», прискорює ухвалення оперативних рішень на рівні виконавців і знижує транзакційні витрати всередині організації. Разом із тим слід зазначити, що реалізація потенціалу демократичного стилю обумовлена рівнем кваліфікаційної та психологічної зрілості персоналу, а за недостатньої компетентності підлеглих делегування може спричинити зростання кількості помилок та зниження якісних показників виробітку.

Ліберальний стиль управління характеризується мінімальним ступенем регульовального впливу керівника на трудовий процес. Він передбачає високу ступінь самостійності для підлеглих, яким надається свобода в ухваленні рішень і виконанні завдань, тоді як керівник обмежується загальними вказівками та періодичним контролем за процесом роботи [4, с. 233]. Вплив цього стилю на продуктивність праці є найбільш варіативним серед усіх і визначається передусім характеристиками персоналу та специфікою виконуваних завдань. В умовах, коли трудова діяльність передбачає значну частку евристичних, творчих або дослідницьких операцій, а персонал характеризується високим рівнем внутрішньої мотивації та фахової компетентності, ліберальний стиль забезпечує максимальну реалізацію індивідуального трудового потенціалу. Усунення зовнішнього регламенту знімає когнітивні обмеження та стимулює генерацію нестандартних рішень, що позитивно відображається на якісних показниках продукту. Натомість за умов недостатньої самоорганізації персоналу відсутність структурованого контролю призводить до порушення технологічної дисципліни та погіршення кількісних показників виробітку. Крім того, недостатність оперативного зворотного зв'язку з боку керівника унеможливорює своєчасну корекцію відхилень від планових показників, що в підсумку негативно позначається на загальній ефективності трудового процесу.

Зіставлення механізмів впливу трьох стилів управління на продуктивність праці дає підстави стверджувати, що жоден із них не є універсально оптимальним. Кожен стиль породжує специфічну конфігурацію мотиваційних і поведінкових наслідків, результуюча дія яких на кількісні та якісні показники праці залежить від сукупності ситуативних чинників. До таких чинників належать рівень кваліфікаційної та мотиваційної зрілості підлеглих, складність і ступінь стандартизованості виконуваних завдань, часові параметри управлінського процесу, а також специфіка організаційної культури. Ефективність стилю визначається не його характеристиками самими по собі, а відповідністю між стилем і контекстом управлінської взаємодії. Отже, стиль управління виступає модератором між потенційними трудовими можливостями персоналу та їх фактичною реалізацією у показниках продуктивності.

Таким чином, стиль управління є структурним чинником, що визначає умови реалізації трудового потенціалу підлеглих. Авторитарний стиль забезпечує контрольованість процесу та передбачуваність кількісного виробітку, проте системно пригнічує якісні характеристики праці та підвищує організаційні витрати через деструктивний вплив на мотивацію персоналу. Демократичний стиль формує стійку позитивну кореляцію між рівнем залученості підлеглих та показником продуктивності, виявляючи найвищу результативність в організаціях із кваліфікованим персоналом і складними, варіативними завданнями. Ліберальний стиль є функціональним у вузькому діапазоні умов і здатний забезпечити

максимальну індивідуальну продуктивність лише за наявності високого рівня внутрішньої мотивації та самоорганізації підлеглих. Оптимізація продуктивності праці в організації передбачає не механічний вибір одного зі стилів, а цілеспрямоване формування управлінської поведінки, адекватної ситуаційному контексту та актуальному стану людського капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниленко О. А., Купчишина А. В. Менеджмент продуктивності персоналу в умовах трансформації суспільних відносин. *Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 10 листопада 2023 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 157–158.
2. Кваша О. С. Стилі управління в умовах глобалізації та воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. С. 110–115. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.17>.
3. Ткаченко О. П. Стилі керівництва та їх вплив на ефективність управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-142>.
4. Krasniqi I., Hajdari R. Leadership Styles and Their Impact on Decision-Making Effectiveness in Organizations. *Quality Access to Success*. 2024. № 25 (201). P. 225–235. DOI: <https://doi.org/10.47750/QAS/25.201.24>.

Дудіна Ліна Ігорівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Туризм та рекреація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Головкова Л. С.,**
д. е. н., професор кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ТУРИЗМОЛОГІЯ ЯК ІНТЕГРАТИВНА НАУКА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному науковому дискурсі туризм дедалі частіше розглядається не лише як економічне чи соціальне явище, а як міждисциплінарна сфера знань, що поєднує у собі елементи географії, психології, екології, культурології, економіки та менеджменту [1]. Саме тому туризмологія формується як інтегративна наука, покликана пояснити складні взаємозв'язки між людиною, простором і культурою в процесі подорожі.

Академічна туризмологія орієнтована на теоретичне осмислення туризму як феномена людської діяльності. Вона досліджує соціальні, культурні, психологічні й екологічні аспекти мандрів, розкриваючи глибинні мотиви поведінки туриста, роль туризму у формуванні ідентичності та взаємодії людини з довкіллям [2]. Прикладна ж туризмологія зосереджується на практичних механізмах організації туристичних процесів, управлінні дестинаціями, маркетингу як такого, маркетингу в соціальних мережах (що є сучасною маркетинговою стратегією, яка активно розвивається на глобальному рівні), територій і впровадженні інноваційних форм туристичного продукту [3].

Зв'язок туризмології з психологією є важливим у контексті гуманітарного підходу. Психологічні чинники визначають сприйняття туристичного досвіду, рівень задоволення подорожжю, формування лояльності до дестинацій. Розуміння емоційної та когнітивної складових поведінки мандрівника допомагає створювати більш персоналізовані туристичні продукти, що відповідають індивідуальним очікуванням.

Цей підхід стає особливо актуальним в умовах зростаючої уваги до сталого туризму. Згідно з прогнозами на 2026 рік, туристи все більше орієнтуються на досвід, що відповідає їхнім емоційним та когнітивним потребам, а не лише на матеріальні аспекти подорожі. Відтак, персоналізація туристичних продуктів, яка враховує психологічні чинники, стає ключовим елементом у створенні привабливих та сталих туристичних пропозицій [4].

У цьому сенсі туризм можна розглядати як своєрідну лабораторію взаємодії теоретичних знань і практичних застосувань. Він відображає не лише економічні закономірності, а й культурно-психологічні процеси, що формують суспільні тенденції. Розвиток туризмології як наукової дисципліни передбачає інтеграцію емпіричних досліджень із міждисциплінарними підходами, зокрема з використанням методів нейропсихології, соціальної психології та когнітивної антропології для аналізу поведінки споживачів туристичних послуг [5].

Перспективи подальшого розвитку туризмології полягають у її здатності інтегрувати дані природничих, соціальних та гуманітарних наук у єдину аналітичну систему. Особливого значення набуває концепція сталого розвитку, яка поєднує екологічні, економічні та соціальні виміри туризму [6]. В умовах глобалізації та цифровізації туризмологія може стати не лише аналітичною дисципліною, а й платформою для практичного впровадження знань – від розробки туристичних стратегій до психоекологічного супроводу рекреаційної діяльності.

Таким чином, туризмологія є сучасною інтегративною наукою, що формує нову парадигму пізнання людини у просторі подорожі. Її розвиток забезпечує не лише наукове осмислення туризму, але й створює основу для гармонізації взаємин між людиною, культурою і природою – як у теоретичному, так і в прикладному вимірах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горожанкіна Н. А. Практикум до вивчення курсу «Туризмологія» / Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ : Нова Ідеологія, 2014. 61 с.
2. Індустрія гостинності: стан, тенденції розвитку та перспективи галузі в умовах війни : збірник праць Міжнародного науково-практичного форуму (м. Львів, 19–21 квітня 2023 р.) / відп. ред. О. І. Мороз. Львів : Камула, 2023. 466 с.
3. Головчук Ю. О., Мороз С. Р., Цесьців Д. С. Управління туристичними дестинаціями: інноваційні маркетингові підходи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-12-02>.
4. 3 New Travel Trends Making 2026 Tourism More Sustainable. *Forbes* : офіційний сайт. URL: <https://www.forbes.com/sites/emesemaczko/2025/10/15/3-new-travel-trends-making-2026-tourism-more-sustainable/?ctpv=searchpage>.
5. Smith M., Robinson M. Cultural Tourism in a Changing World: Politics, Participation and (Re)presentation. London : Channel View Publications, 2020. 272 p.
6. Hall C. M., Griffin T., Williams P. Sustainable Tourism: A Global Perspective. London, 2021. 311 p.

Зеленюк Ілля Валерійович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 073 Менеджмент,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах сучасної ринкової економіки ефективність діяльності підприємств значною мірою залежить від якості організації та управління виробничими процесами. Посилення конкуренції, зростання вимог до якості продукції та необхідність оптимізації витрат зумовлюють важливість удосконалення системи управління виробництвом як ключового фактора підвищення ефективності підприємства.

Управління виробництвом є складною системою організаційних, економічних та технологічних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування виробничих процесів. Воно охоплює планування, організацію, координацію, контроль та аналіз виробничої діяльності.

Ефективна система управління виробництвом дозволяє:

- забезпечити раціональне використання ресурсів підприємства;

- підвищити продуктивність праці;
- знизити рівень виробничих витрат;
- покращити якість продукції;
- підвищити оперативність прийняття управлінських рішень.

Сучасні підходи до управління виробництвом базуються на цифровізації процесів, використанні ERP-систем, автоматизації контролю та впровадженні концепцій бережливого виробництва (Lean production).

Практичним прикладом ефективного управління виробництвом є діяльність ТОВ «ЩЕДРО», одного з провідних виробників харчової продукції в Україні.

На підприємстві впроваджено комплексну систему управління виробництвом, яка базується на таких елементах:

- автоматизоване планування виробничих програм;
- системи контролю якості на всіх етапах виробництва;
- оптимізація логістики постачання сировини;
- впровадження стандартів HACCP для забезпечення безпеки продукції;
- постійний моніторинг виробничих показників у режимі реального часу.

Особливу увагу приділяють раціональному використанню сировини та зменшенню виробничих витрат. Завдяки автоматизації та стандартизації процесів підприємство забезпечує стабільну якість продукції та високу ефективність виробництва.

У результаті впроваджених заходів спостерігається:

- підвищення продуктивності виробничих ліній;
- зниження рівня браку продукції;
- оптимізація виробничих витрат;
- підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку;
- стабільне зростання обсягів виробництва.

Отже, управління виробництвом є ключовим фактором підвищення ефективності підприємства. Досвід ТОВ «ЩЕДРО» демонструє, що впровадження сучасних методів управління, автоматизації та систем контролю якості дозволяє суттєво підвищити результативність виробничої діяльності та забезпечити довгострокову конкурентоспроможність підприємства.

Важливу роль у сучасних умовах відіграє впровадження інноваційних підходів до управління виробництвом, зокрема цифрових технологій, автоматизованих систем управління та сучасних методів планування ресурсів.

Також значний вплив на ефективність виробництва має система мотивації персоналу, яка забезпечує зацікавленість працівників у досягненні високих результатів діяльності.

На практиці ефективне управління виробництвом передбачає використання комплексного підходу, що включає:

- впровадження системи планування виробничих процесів (ERP-системи);
- контроль витрат і ресурсів на всіх етапах виробництва;
- оптимізацію виробничих потоків;
- застосування сучасних методів управління якістю;
- регулярний аналіз ефективності виробничої діяльності.

Реалізація цих заходів дозволяє підприємствам підвищити рівень конкурентоспроможності та забезпечити стабільний розвиток у довгостроковій перспективі.

Таким чином, управління виробництвом є базовою складовою підвищення ефективності підприємства. Його вдосконалення сприяє оптимізації ресурсів, зростанню продуктивності праці та покращенню фінансових результатів діяльності. У сучасних умовах особливої актуальності набуває впровадження інноваційних та цифрових технологій управління виробничими процесами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Битов В. О. Організація управління виробництвом в умовах сучасного ринку. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 55. С. 11–16.
2. Гриценко О. А. Сучасні підходи до управління виробництвом. *Економічний простір*. 2021. № 170. С. 55–60.
3. Сніщенко Р. Г., Мазур-Надопта Д. В. Управління виробничими витратами господарюючих суб'єктів. *Трансформаційна економіка*. 2025. № 10. С. 15–22.

Іванченко Андрій Володимирович,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри «Менеджмент та адміністрування»,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

Фролова Єлизавета Сергіївна,
здобувачка вищої освіти спеціальності D3 Менеджмент,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

SELF-MANAGEMENT ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНЦІЯ УСПІШНОЇ КАР'ЄРИ В СУЧАСНОМУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність дослідження. Сучасне бізнес-середовище характеризується високим рівнем конкуренції, цифровізації, швидкими змінами та зростанням вимог до ефективності управління людськими ресурсами. У цих умовах ключовим чинником професійного успіху стає не лише рівень професійних знань, а й здатність особистості до ефективного самоуправління. Self-management набуває статусу базової управлінської компетенції, що забезпечує результативність як індивідуальної, так і організаційної діяльності.

Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті формування та реалізації кар'єрних стратегій, які визначаються як індивідуальні траєкторії професійного розвитку, що залежать від соціального середовища, інституційних умов і внутрішніх ресурсів особистості [3; 4]. У цьому контексті self-management виступає інструментом узгодження особистих цілей працівника з цілями організації.

Мета дослідження – обґрунтувати роль self-management як ключової управлінської компетенції у формуванні успішної кар'єри та підвищенні ефективності діяльності в сучасному бізнес-середовищі.

Виклад основного матеріалу. У менеджменті self-management розглядається як здатність працівника або керівника ефективно організовувати власну діяльність, ухвалювати рішення, управляти часом, ресурсами та поведінкою з метою досягнення поставлених цілей. Ця компетенція є складовою професійної компетентності менеджера та важливим елементом сучасних моделей лідерства.

Self-management безпосередньо пов'язаний із формуванням кар'єрних стратегій. Кар'єрні стратегії являють собою систему усвідомлених дій, спрямованих на досягнення професійних цілей та самореалізацію особистості [3]. Ефективність їх реалізації значною мірою залежить від рівня розвитку самоменеджменту.

У структурі self-management доцільно виокремити такі управлінські компоненти:

- стратегічне цілепокладання (узгодження особистих і корпоративних цілей);
- планування та пріоритизація завдань;
- тайм-менеджмент;
- самомотивація та відповідальність;
- самоконтроль та оцінка результатів діяльності;
- емоційна стабільність і стресостійкість.

З позицій менеджменту self-management виконує низку важливих функцій:

Підвищення продуктивності праці. Ефективне управління часом і ресурсами дозволяє досягати кращих результатів при менших витратах.

Оптимізація управлінських рішень. Самоорганізація сприяє більш зваженому та обґрунтованому прийняттю рішень.

Зниження управлінських ризиків. Контроль власної діяльності мінімізує помилки та неефективні дії.

Формування лідерських якостей. Self-management є основою розвитку самодисципліни та відповідальності, що є критично важливими для керівника.

Важливим аспектом є вплив соціального капіталу на розвиток self-management. Соціальні зв'язки, довіра та взаємодія в колективі виступають ресурсом, що сприяє реалізації кар'єрних стратегій і підвищує ефективність управлінської діяльності [1].

Водночас у вітчизняних умовах існують інституційні бар'єри, що ускладнюють реалізацію кар'єрних стратегій. Зокрема, «ситуація ножиць» відображає розрив між професійними очікуваннями та

реальними можливостями кар'єрного зростання [2]. У цих умовах self-management виступає інструментом адаптації, що дозволяє особистості змінювати власні стратегії відповідно до обмежень ринку праці.

Дослідження показують, що ефективність професійної кар'єри значною мірою залежить від соціально-психологічних характеристик особистості, зокрема рівня саморегуляції, мотивації та здатності до планування [5]. Крім того, кар'єрні вподобання формуються під впливом соціальних факторів, що визначають професійні орієнтації та поведінку індивіда [6].

У сучасних організаціях self-management стає важливим елементом корпоративної культури. Компанії зацікавлені у розвитку цієї компетенції серед працівників, оскільки це:

- підвищує ефективність командної роботи;
- зменшує потребу у жорсткому контролі;
- сприяє розвитку проактивної поведінки;
- забезпечує гнучкість організації.

Практичні інструменти розвитку self-management у менеджменті включають:

- методи стратегічного планування (SMART, OKR);
- інструменти тайм-менеджменту;
- цифрові системи управління завданнями (Trello, Asana тощо);
- розвиток емоційного інтелекту;
- коучинг та наставництво.

Висновки. Таким чином, self-management є ключовою управлінською компетенцією, що забезпечує ефективну професійну діяльність та успішну кар'єру в сучасному бізнес-середовищі. Його значення полягає у здатності інтегрувати особистісні та організаційні цілі, підвищувати продуктивність праці, адаптивність та конкурентоспроможність працівника. У сучасних умовах розвитку економіки доцільним є впровадження системного розвитку self-management у підготовці менеджерів та в корпоративному навчанні персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьмін В. Роль соціального капіталу у формуванні та реалізації кар'єрних стратегій персоналу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2025. Вип. 55. С. 26–33. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2025-55-0>.
2. Кузьмін В. В. «Ситуація ножиць» як інституційна пастка реалізації кар'єрних стратегій в Україні: чинники появи та шляхи подолання. *Український соціологічний журнал / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.* Харків, 2018. № 1–2, Вип. 19–20. С. 58–63.
3. Кузьмін В. В. Концептуалізація понять «кар'єра» та «кар'єрні стратегії» в роботах зарубіжних та вітчизняних соціологів. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія.* Харків : Право, 2021. №1 (48). С. 206–220.
4. Кузьмін В. В. Суспільство як середовище конструювання кар'єрних стратегій. *Габітус / Причорноморський наук.-дослід. ін-т економіки та інновацій.* Одеса, 2022. Вип. 33. С. 9–14.
5. Кузьмін В. В., Кузьміна М. О., Іванченко А. В. Соціально-психологічні особливості формування професійної кар'єри особистості. *Габітус / Причорноморський наук.-дослід. ін-т економіки та інновацій.* Одеса, 2023. Вип. 45. С. 200–205.
6. Кузьмін В., Стадник А. Соціальний експурс кар'єрних вподобань українців. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках.* 2021. № 4 (2). С. 37–45. DOI: <https://doi.org/10.15421/342120>.

Казамацький Дмитро Анатолійович,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 242 «Туризм»,
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**
старший викладач кафедри менеджменту та туризму,
КЗВО «Хортицька національна

СПЕЦИФІКА MARKETING MIX (7P) У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОГО ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ

Сучасний етап розвитку світового туризму характеризується зміщенням акцентів у бік соціальної відповідальності та інклюзивності. В умовах України, де внаслідок воєнної агресії значна частина населення потребує фізичного та психологічного відновлення, питання розвитку реабілітаційного та інклюзивного туризму набувають статусу пріоритетних державних завдань. Згідно з концепцією «універсального дизайну», туристичний простір має бути адаптованим для всіх категорій громадян, незалежно від їх фізичних можливостей [1; 4]. Однак створення якісного туристичного продукту в цій ніші неможливе без адаптації класичного маркетингового інструментарію. Модель 7P (Product, Price, Place, Promotion, People, Process, Physical Evidence) у сфері інклюзії та реабілітації трансформується з комерційної схеми в соціально-етичну стратегію управління досвідом споживача. Специфіка маркетингу в цьому секторі полягає у синергії двох напрямів: лікувально-реабілітаційного (спрямованого на відновлення здоров'я) та інклюзивного (орієнтованого на забезпечення рівних можливостей для відпочинку).

Product (продукт). У сфері реабілітаційного туризму продукт є багатокомпонентним і включає медичні маніпуляції, психологічну підтримку та рекреаційну складову. Реабілітаційний туристичний продукт має бути результатом орієнтованим, де маркетинговий акцент зміщується з сервісу на ефективність відновлення. Для інклюзивного туризму «продуктом» стає безбар'єрність, що дозволяє споживачу отримувати емоції нарівні з іншими туристами.

Price (ціна). Цінова політика враховує високу капіталомісткість інклюзивних рішень. Специфікою є впровадження багатоканальних моделей фінансування: від комерційних пакетів до залучення державних субвенцій та грантових програм [2]. Маркетингове завдання – обґрунтувати цінність послуги, яка часто перевищує її ринкову вартість через унікальність спеціалізованого догляду.

Place (місце та розподіл). Локація має бути не лише кліматично привабливою, а й логістично доступною «від дверей до дверей». Дослідження підтверджують, що значна частина потенційних споживачів відмовляється від подорожі через побоювання на етапі транспортування [3]. Тому дистрибуція продукту повинна включати верифіковані інклюзивні маршрути.

Promotion (просування). Комунікаційна стратегія у цій сфері є ключовим фактором формування довіри. Важливою є роль комунікації у створенні позитивного досвіду туриста, де акцент зміщується на етичність та мову поваги [2]. Просування має відбуватися через спеціалізовані спільноти та цифрові канали з доступним інтерфейсом.

People (персонал). В інклюзивному туризмі персонал є критичним елементом. Окрім професійних навичок, визначальними стають емпатія та знання інклюзивного етикету. Маркетингова стратегія має включати внутрішній маркетинг для навчання співробітників та запобігання їхньому професійному вигоранню.

Process (процес). Шлях клієнта в інклюзивному туризмі потребує детального проектування. Специфіка полягає в індивідуальному супроводі на всіх етапах: від збору даних про особливі потреби при бронюванні до пост-реабілітаційного фідбеку. Процеси мають бути максимально передбачуваними та безпечними.

Physical Evidence (фізичні докази). Це матеріальна гарантія якості послуги. Доказами виступають не лише ліцензії, а й реальні елементи доступності: тактильна навігація, автоматизовані підйомники, ергономічні меблі та спеціалізоване реабілітаційне обладнання. Наявність міжнародних сертифікатів безбар'єрності стає головним маркетинговим маркером вибору.

Адаптація класичної моделі маркетинг – мікс 7P для сфери інклюзивного та реабілітаційного туризму дозволяє трансформувати соціальні зобов'язання бізнесу в його стійку конкурентну перевагу. Ключовим фактором успіху є перехід від формальної технічної доступності (наявність пандусів чи спеціалізованого обладнання) до створення цілісного інклюзивного досвіду, що базується на етичній комунікації та високій професійній кваліфікації персоналу. Комплексне поєднання медичних стандартів реабілітації з сервісними стандартами інклюзії вимагає від менеджменту туристичних дестинацій гнучкого підходу до ціноутворення та активного впровадження «універсального дизайну» на всіх етапах

клієнтського шляху. В умовах посткризового відновлення України саме така модель маркетингу здатна забезпечити не лише економічну рентабельність закладів, а й виконати критично важливу функцію соціальної інтеграції та психофізичного оздоровлення нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : Міжнар. документ від 13 груд. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
2. Омельчак Г. В., Куреда Н. М. Роль комунікації у формуванні позитивного досвіду туриста. *Бізнес-навігатор*. 2025. Вип. 6 (83). С. 309–314. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.83-51>.
3. Darcy S., Buhalis D. Accessible Tourism: Concepts and Issues. *Tourism Planning and Development*. 2011.
4. Manual on Accessible Tourism for All : Public-Private Partnerships and Good Practices / World Tourism Organization (UNWTO). Madrid, 2016. URL: <https://www.untourism.int/>.

Карпій Катерина Сергіївна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 073 «Менеджмент»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**
старший викладач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ СЕРВІСНОЇ СТРАТЕГІЇ

Сучасний стан розвитку економіки характеризується динамічними змінами як у зовнішньому, так і в внутрішньому середовищі, зміною вимог споживачів до характеристик товарів та послуг і посиленням конкурентної боротьби, що зумовлює необхідність визначення кожним господарським об'єктом власних конкурентних переваг і недоліків [1]. В умовах сьогодення стан глобального ринку характеризується переходом від економіки товарів до економіки вражень, де домінантним чинником успіху стає не матеріальний об'єкт, а якість взаємодії зі споживачем. У ситуації, коли технології виробництва та якісні характеристики продуктів швидко копіюються конкурентами, традиційні методи ринкового домінування втрачають свою дієвість.

Сьогодні сервісна стратегія виступає не як додаток до основного продукту, а як фундамент логіки домінування послуг, що дозволяє підприємству інтегрувати інтелектуальний та емоційний капітал у процес створення спільної цінності з клієнтом. Особливого значення це набуває для українських підприємств, які змушені адаптувати свої бізнес-моделі до умов воєнного стану, де надійність обслуговування стає синонімом виживання бренду. Формування конкурентоспроможності підприємств в умовах воєнного стану вимагає пошуку специфічних важелів стійкості, серед яких сервісна гнучкість та здатність до швидкої адаптації під потреби клієнта стають визначальними [2].

Сервісна стратегія – це комплекс рішень, що дозволяють підприємству вийти за межі «цінових війн». Вона трансформує сервіс із допоміжної функції на стратегічний актив. Економічна ефективність такого підходу підтверджується зниженням показника відтоку клієнтів, оскільки утримання наявного споживача обходиться компанії в рази дешевше, ніж залучення нового. Ефективність сервісної стратегії визначається здатністю підприємства інтегрувати окремі інструменти обслуговування в єдину систему створення цінності. Кожен елемент цієї системи безпосередньо корелює з певним аспектом ринкової стійкості, що дозволяє диференціювати пропозицію від аналогів конкурентів. Ключові компоненти формування переваг через сервіс та характер їхнього впливу на конкурентоспроможність організації систематизовано в таблиці 1.

Компоненти формування переваг через сервіс

Складова сервісної стратегії	Вплив на конкурентоспроможність
Персоналізація	Збільшення лояльності (LTV) через індивідуальні пропозиції.
Швидкість реакції	Формування іміджу надійного партнера, економія часу клієнта.
Експертність персоналу	Перетворення консультації на безкоштовний аудит/допомогу.
Цифровізація	Можливість взаємодії у зручному для клієнта каналі 24/7.
Післяпродажний сервіс	Зниження ризику переходу споживача до конкурентів.

Реалізація сервісної моделі часто гальмується «сервісними розривами» – невідповідністю між очікуваннями клієнта та реальним рівнем виконання. Для їх подолання ключовим завданням менеджменту стає розвиток емоційного інтелекту персоналу. В епоху тотальної автоматизації щира емпатія та «емоційна праця» стають дефіцитними ресурсами, які створюють унікальний зв'язок зі споживачем, що неможливо відтворити алгоритмами штучного інтелекту.

Ефективна сервісна стратегія неможлива без внутрішньої трансформації. Менеджмент має змінити підхід: працівник першої лінії стає головною фігурою, оскільки саме він є «обличчям» бренду. Формування сервісно-орієнтованої культури передбачає делегування повноважень персоналу для миттєвого вирішення проблем клієнта без тривалих узгоджень із керівництвом.

Використання CRM-систем та аналітики Big Data дозволяє передбачати потреби клієнта ще до їхнього виникнення (проактивний сервіс). Інтеграція штучного інтелекту (чат-ботів) для вирішення рутинних питань звільняє людський ресурс для вирішення складних, емоційно насичених запитів, що підвищує загальну якість сервісної екосистеми підприємства. Сервісна стратегія сьогодні є не додатком до товару, а автономним і найпотужнішим джерелом конкурентоспроможності. Підприємства, що інвестують у «культуру турботи», отримують не лише прибуток, а й стратегічну резильєнтність, оскільки лояльний клієнт менш чутливий до коливань цін та зовнішніх криз. Майбутнє менеджменту належить тим, хто продає сервіс як основну цінність, а продукт – як додаток до неї.

Підсумовуючи, зазначимо, що сервісна стратегія сьогодні перестає бути просто додатком до продукту, перетворюючись на автономне і найпотужніше джерело конкурентоспроможності. В епоху, коли технології та товари стають дедалі подібнішими, саме унікальний клієнтський досвід стає тим бар'єром, який конкурентам найважче подолати. Формування переваг через сервіс дозволяє підприємству вийти з виснажливих цінових війн і перейти до стратегії інтелектуального та емоційного лідерства. Здатність бізнесу залишатися «людяним», проактивним та експертним навіть у критичних обставинах формує той рівень довіри, який неможливо купити знижками. Зрештою, майбутнє менеджменту належить тим компаніям, які вміють поєднувати цифрову швидкість із щирою емпатією, створюючи не просто послуги, а тривалі партнерські відносини зі своїм споживачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакай В. Конкурентні переваги підприємства: характеристика та їх оцінка за моделлю портера. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. С. 145–153. DOI:10.31891/mdes/2022-4-19.
2. Омельчак Г. В. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств в умовах воєнного стану. *Економічний простір* : збірник наукових праць. 2023. № 184. С. 114–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/184-19>.

Книш Нінель Вікторівна,
спеціальність «Менеджмент», 4 курс,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Риженко О. М.**,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЯК КЛЮЧ ДО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА
В УМОВАХ ЗМІНЮВАННОГО РИНКУ**

Організаційна структура підприємства – це система, яка визначає взаємозв'язки між підрозділами, їх функціями, правами і обов'язками. Вона є основою для ефективної роботи компанії, адже

від того, як правильно побудована структура, залежить успіх її діяльності. Змінюється не тільки зовнішнє середовище, а й внутрішні умови, тому модернізація організаційної структури є важливим етапом у процесі управління підприємством [1]. Сучасні підприємства мають враховувати багато факторів, таких як інновації, глобалізація ринків, технологічні зміни, щоб залишатися конкурентоспроможними.

Серед основних проблем, з якими стикаються підприємства, – це недостатня гнучкість організаційних структур, які не можуть швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Багато підприємств мають застарілі структури, які не забезпечують ефективної координації між підрозділами. Такі структури зазвичай не здатні швидко адаптуватися до нових ринкових умов і технічних нововведень. Нерідко організації зіштовхуються з проблемами в комунікаціях, де підрозділи працюють у вакуумі, не маючи достатнього обміну інформацією, що впливає на загальну продуктивність і ефективність [2].

Модернізація організаційної структури є важливим кроком для підвищення ефективності підприємства. Ідеться про адаптацію структури до нових умов, що забезпечить більш швидке реагування на зміни ринку, підвищить гнучкість, ефективність і здатність до інновацій. Одним із таких напрямків є перехід від функціональних до більш гнучких матричних або децентралізованих структур. Це дозволяє зменшити бюрократію, знизити витрати на управлінські процеси і підвищити рівень автономії для окремих підрозділів [3].

Підприємства, які хочуть залишатися конкурентоспроможними, повинні модернізувати свої організаційні структури відповідно до вимог часу. Зміни в структурі мають включати впровадження децентралізації, а також використання новітніх технологій для автоматизації процесів. Наприклад, відомі компанії, як Apple та Amazon, успішно впроваджують такі зміни. Apple періодично переглядає свою організаційну структуру, додаючи нові бізнес-одиниці для ефективнішого управління проєктами, а Amazon використовує матричну структуру для підвищення гнучкості і швидкості прийняття рішень [4].

Модернізація організаційної структури – це не лише відповідь на зовнішні виклики, а й необхідність для зростання підприємства. Зміни в структурі сприяють кращій координації між підрозділами, підвищують ефективність та дозволяють краще реагувати на нові можливості. Стратегічно правильна організаційна структура є основою для розвитку бізнесу, що підвищує конкурентоспроможність та ефективність управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дафт Р. Л. Теорія і проектування організацій. Київ : Основи, 2019.
2. Mintzberg H. Structure in Fives: Designing Effective Organizations. Prentice Hall, 1983.
3. Друкер П. Ф. Практика менеджменту. Київ : Вільямс, 2020.
4. Galbraith J. R. Designing Matrix Organizations that Actually Work. John Wiley & Sons, 2008.

Козмей Роман,

студент II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності В9 Історія та археологія,

НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник – **Скрипник А. Ю.,**

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри інклюзивної освіти,

реабілітації та гуманітарних наук,

НПЗВО Кам'янець-Подільський державний інститут,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ

Кам'янець-Подільський є одним із найважливіших туристичних центрів України, що сформувався на основі унікального історико-культурного та природничого потенціалу, а також вигідного географічного розташування. Місто традиційно приваблює туристів завдяки поєднанню архітектурної спадщини, природних ландшафтів та розвиненої інфраструктури гостинності.

Актуальність теми зумовлена зростанням ролі внутрішнього туризму як важливого чинника соціально-економічного розвитку регіонів, особливо в умовах трансформаційних процесів та сучасних мілітарних викликів.

Формування туристичного потенціалу Кам'янця-Подільського пов'язане з його історією як важливого оборонного, адміністративного та торгового центру Поділля. Особливе значення має збережений архітектурний ансамбль Старого міста, включаючи адміністративні будівлі, фортифікаційні споруди, сакральні об'єкти та міську забудову XVI-XVIII ст.

Культурно-пізнавальний туризм є домінуючим видом туризму в місті, що обумовлено високою концентрацією пам'яток історії та культури. Дослідники відзначають, що Кам'янець-Подільський має значний потенціал для розвитку саме цього сегменту туризму [6, с. 19].

У XXI ст. туристична галузь міста демонструє стабільний розвиток. Кам'янець-Подільський щорічно відвідують сотні тисяч туристів, причому в докризові роки їх кількість сягала 450–500 тис. осіб [3, с. 3].

За даними останніх досліджень, у місті функціонує понад 30 туристичних підприємств, що включають туристичні агенції, екскурсійні бюро та інформаційні центри. Однак туристична відвідуваність характеризується сезонністю та наявністю пікових періодів [1, с. 27].

У 2025 році зафіксовано позитивну динаміку розвитку туристичної галузі міста. Два основних компонента це: зростання туристичного збору на 38 %; та збільшення відвідуваності музейних об'єктів на 16 %. Це свідчить про ефективність туристичної політики міста навіть в умовах воєнного стану [4].

Безперечно важливим чинником розвитку туризму є інфраструктура. У Кам'янці-Подільському продовжує активно розвиватися готельний бізнес, ресторанна сфера, транспортна доступність, інформаційно-туристичні центри.

Готельно-ресторанна галузь відіграє ключову роль у формуванні туристичного продукту міста. Незважаючи на кризові явища останніх років, вона демонструє стійкість і здатність до адаптації [1, с. 31]. Номерний фонд міста становить близько 2,5 тис. місць, що поступово збільшується [3].

У Кам'янці-Подільському представлені низка різновидів туризму:

Культурно-пізнавальний туризм є основним видом, пов'язаний із відвідуванням та оглядом історичних пам'яток.

Подієвий туризм, незважаючи на військовий стан, продовжує існувати. Втім, не в таких масштабах, як до Ковіду-19 та початку великої війни. Місто відоме завдяки фестивалям повітряних куль, історичним реконструкціям та ремісничим фестивалям, які значно збільшували туристичні потоки. Наразі такий вид туризму існує, але в менших масштабах.

Екологічний туризм набирає все більшої популярності. Він пов'язаний із природними об'єктами, такими як каньйон р. Смотрич, протяжністю 9 кілометрів: Дністровський каньйон (Жванець та околиці Бакоти).

Екскурсійний туризм містить розгалужену мережу маршрутів біля Кам'янця-Подільського і є важливою складовою туристичної діяльності [7].

Сучасний розвиток туризму в місті пов'язаний із впровадженням новітніх технологій: онлайн-просування туристичного продукту у мережі; цифрові платформи бронювання; інформаційні туристичні портали; інтерактивні екскурсії. Значну роль відіграє діяльність туристичних організацій, спрямована на популяризацію міста та формування його бренду [5].

Попри позитивну динаміку, існує низка проблем: сезонність туристичних потоків (весна-осінь); переважання короткотривалих (одноденних) візитів; недостатній розвиток транспортної інфраструктури; вплив економічних та політичних факторів; обмежена кількість іноземних туристів. Особливо актуальною є проблема збільшення тривалості перебування туристів у місті [3].

Перспективи розвитку туризму у Кам'янці-Подільському пов'язані з: диверсифікацією туристичного продукту; розвитком внутрішнього туризму; інтеграцією в міжнародні туристичні маршрути; залученням інвестицій; розвитком інклюзивного та сталого туризму. Стратегічною метою є перетворення міста на один із провідних туристичних центрів України [5].

Кам'янець-Подільський є яскравим прикладом успішного розвитку туристичного центру на основі історико-культурної спадщини. Незважаючи на сучасні виклики, туристична галузь міста демонструє стійкість і потенціал до подальшого зростання. Комплексний підхід до розвитку інфраструктури, впровадження інновацій та ефективна туристична політика сприяють зміцненню позицій міста на туристичній карті України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веселовська Т., Хоптяр А. Розвиток готельно-ресторанної індустрії Кам'янця-Подільського на початку XXI ст. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-115>.
2. Хоптяр А., Опря Б. Екскурсійні маршрути Кам'янця-Подільського як складова туристичної діяльності. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-105>.
3. Кам'янець-Подільський прийняв 250 тис. туристів за 8 місяців. 2021. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/770934.html>.
4. Кам'янець-Подільський у 2025 році: туризм у цифрах і фактах. 2026. URL: <https://kam-pod.gov.ua/novini/town-news/item/55457-kamianetspodilskyi-u-2025-rotsi-turyzm-u-tsyfrakh-i-faktakh>.
5. Офіс гостинності Кам'янця-Подільського: стратегія розвитку туризму.
6. Уліганець С., Аріон О., Біль Д. Розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні: м. Кам'янець-Подільський. 2018. Вип. 3. С. 77–81.
7. Хоптяр А., Опря Б. Реалізація технологій туристичної діяльності в індустрії туризму Кам'янця-Подільського. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-158>.

Кошкіна Анастасія Павлівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності D3 Менеджмент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану страховий ринок України зазнав суттєвих трансформацій, пов'язаних із підвищенням рівня ризиків, зміною структури попиту на страхові послуги та необхідністю швидкої адаптації страхових компаній до нестабільного середовища. Це зумовлює необхідність дослідження сучасних тенденцій розвитку галузі та визначення ключових напрямів її подальшої трансформації.

У період воєнного стану страховий ринок України демонструє низку характерних тенденцій:

1. Зростання попиту на ризикові види страхування. Підвищення воєнних та економічних ризиків призвело до зростання попиту на страхування майна, відповідальності, здоров'я та транспортних ризиків. Особливо актуальним стало страхування воєнних ризиків у корпоративному секторі.
2. Консолідація страхового ринку. Спостерігається скорочення кількості страхових компаній та концентрація ринку у великих гравців, що підвищує стабільність, але зменшує конкуренцію.
3. Диджиталізація страхових послуг. Швидкий перехід до онлайн-обслуговування клієнтів, використання електронного документообігу та цифрових платформ продажу страхових продуктів став ключовим трендом розвитку галузі.
4. Зміна структури страхових продуктів. Переважають ризикові види страхування (ОСЦПВ, КАСКО, медичне страхування), тоді як частка страхування життя поступово зменшується через економічну нестабільність.
5. Посилення ролі онлайн-каналів продажу. Зростає частка продажів через онлайн-агрегатори та цифрові сервіси, що забезпечує доступність страхових послуг навіть в умовах обмеженого фізичного доступу.
6. Підвищення рівня ризик-менеджменту. Страхові компанії змушені вдосконалювати системи оцінки ризиків, враховуючи воєнні, логістичні та фінансові загрози [1].

Воєнний стан став одним із ключових факторів трансформації страхового ринку України, суттєво змінивши умови його функціонування, структуру попиту та поведінку учасників ринку. Вплив війни має комплексний характер і охоплює як негативні, так і частково позитивні наслідки.

Воєнний стан має подвійний ефект:

- негативний: зростання ризиків, скорочення кількості компаній, нестабільність економіки;
- позитивний: зростання попиту на страхові послуги, цифрова трансформація ринку, посилення ролі великих страховиків.

Найбільш суттєвим наслідком війни стало різке зростання страхових ризиків. Руйнування майна, бойові дії, переміщення населення та порушення логістичних ланцюгів призвели до збільшення кількості страхових випадків і значних фінансових втрат для страховиків. Це підвищило загальний рівень збитковості страхових компаній і ускладнило прогнозування ризиків.

У зв'язку з високими воєнними ризиками багато страхових компаній були змушені переглянути умови страхових договорів або тимчасово виключити покриття воєнних ризиків. Це призвело до зменшення доступності окремих страхових продуктів, особливо у сегменті майнового страхування та КАСКО.

Воєнний стан спричинив вихід з ринку частини слабких або фінансово нестійких страхових компаній. Водночас відбувається консолідація галузі навколо великих і фінансово стабільних страховиків, що підвищує загальну стійкість ринку, але зменшує рівень конкуренції [2].

Війна значно прискорила цифрову трансформацію страхового ринку. Через обмеження фізичної присутності та міграцію населення страховики активно впроваджують:

- онлайн-продаж страхових полісів;
- електронний документообіг;
- мобільні додатки та цифрові платформи;
- дистанційне врегулювання страхових випадків.

Це підвищило доступність страхових послуг та ефективність обслуговування клієнтів.

Під час воєнного стану відбулися суттєві зміни у структурі попиту:

- зросла популярність медичного страхування;
- підвищився попит на страхування життя та здоров'я;
- збільшився попит на страхування майна в безпечніших регіонах;
- знизився попит на довгострокові накопичувальні страхові продукти.

Держава посилила контроль за діяльністю страхових компаній, впроваджуючи нові регуляторні вимоги щодо фінансової стійкості, прозорості діяльності та захисту прав споживачів. Це сприяє стабілізації ринку в умовах підвищених ризиків [3].

Страхові компанії змушені переглядати свої моделі оцінки ризиків, враховуючи воєнні фактори, регіональну небезпеку та макроекономічну нестабільність. Впроваджуються більш консервативні підходи до андеррайтингу та перестраховування.

Таким чином, воєнний стан суттєво трансформував страховий ринок України, посиливши його ризиковість, але водночас прискоривши цифровізацію та структурні зміни. Незважаючи на негативні наслідки, ринок демонструє здатність до адаптації, що забезпечує його поступову стабілізацію та подальший розвиток у нових економічних умовах.

Загалом ринок демонструє здатність до адаптації та поступової стабілізації навіть у складних умовах.

Отже, страховий ринок України в умовах воєнного стану характеризується структурними змінами, цифровізацією та зростанням попиту на ризикові види страхування. Основною тенденцією є адаптація страхових компаній до нових економічних реалій через впровадження інноваційних технологій та оптимізацію бізнес-процесів, що забезпечує поступове відновлення та розвиток галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуброва Л. В. Страховий ринок України в умовах воєнного стану: сучасні виклики та перспективи. *Фінанси України*. 2023. № 5. С. 87–95.
2. Кривенко Ю. В. Розвиток страхового ринку України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-142>.
3. Офіс ефективного регулювання BRDO. Аналітика страхового ринку України в умовах війни. К. 2023. URL: <https://brdo.com.ua>.

Красильщик Олександр Миколайович,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 073 «Менеджмент»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Діденко А. В.,**
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ РЕПУТАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах глобальної нестабільності та високої конкуренції за ресурси репутаційний капітал стає стратегічним активом, що визначає життєздатність будь-якої організації. Для суб'єктів господарювання він стає важливим інструментом диференціації на ринку, а також важелем впливу на капіталізацію та інвестиційну привабливість. Особливо актуальним це питання стає для благодійних організацій, де довіра стейкхолдерів є ключовим ресурсом, без якого неможливе залучення донорської допомоги та реалізація соціальних місій. Формування стійкого репутаційного капіталу в неприбутковому секторі безпосередньо пов'язано з прозорістю діяльності та відкритою звітністю. Відсутність чітких механізмів управління нематеріальними активами може призвести до репутаційних ризиків, які для благодійних фондів часто є фатальними. Окрім того, цифровізація суспільних відносин вимагає нових підходів до комунікаційної стратегії та управління сприйняттям бренду організації в інформаційному просторі. Таким чином, дослідження процесів формування репутаційного капіталу є необхідним для розробки ефективних стратегій масштабування соціального впливу.

Існує багато різних підходів до визначення, що таке репутаційний капітал, зокрема його визначають як «нематеріальний актив компанії, який відображає її репутацію в очах зацікавлених сторін (клієнтів, партнерів, інвесторів, співробітників, суспільства загалом)» [2]. Репутація підприємства базується на сукупності об'єктивної та суб'єктивної інформації, яка нерідко виникає стихійно поза волею його керівництва чи персоналу. Основними джерелами формування цього активу виступають стейкхолдери та контактні групи, що перебувають у безпосередніх господарських відносинах із суб'єктом господарювання [4].

Оскільки кожна група зацікавлених сторін має власні цілі, цінності та очікування, сприйняття репутації організації стає багатограним і часто суперечливим процесом. Тому важливо досліджувати окремо та у взаємозв'язку складові компоненти репутаційного капіталу підприємства [2]: якість як ключовий фактор, що визначає сприйняття продуктів та послуг підприємства на ринку; фінансова стабільність, яка відображає надійність організації, що особливо важливим є в умовах економічної кризи; етичні стандарти як передумова довгострокового сталого розвитку; інноваційність, тобто здатність організації створювати та впроваджувати нові технології та продукти; соціальна відповідальність – дії компанії, що спрямовані на забезпечення добробуту співробітників, суспільства та захист довкілля; довіра та лідерство як показник ставлення партнерів та сприйняття підприємства як галузевого лідера.

Оскільки кожна група стейкхолдерів має власні цілі, цінності та очікування та формує власне, часто суперечливе, сприйняття репутації підприємства, то для благодійних організацій цей аспект стає особливо критичним, адже їхній репутаційний капітал прямо залежить від здатності відповідати запитам різних донорів, волонтерів та бенефіціарів одночасно. Відтак, ефективне управління репутацією потребує постійного моніторингу очікувань середовища для гармонізації інтересів усіх учасників соціально-економічної взаємодії та формування системи репутаційного менеджменту.

Виокремлюють три моделі формування системи репутаційного менеджменту: континентальна, скандинавська та англосаксонська. Перша орієнтована на довгостроковість, діалог зі стейкхолдерами та колективні угоди, друга – на інтеграцію ESG у корпоративну стратегію та узгодженість прийняття рішень, остання – на акціонерну цінність, високу роль публічного розкриття інформації [3]. Як зазначають О. Кузьмін та Б.-П. Кошовий, оптимальною для України є модель, що поєднує елементи «континентальної та скандинавської моделей, доповнені цифровими інструментами англосаксонського підходу та антикризовим модулем, специфічним для воєнного контексту» [3].

Ефективний репутаційний менеджмент базується на координації трьох ключових етапів: формування позитивного образу для нових брендів, постійної підтримки лояльності аудиторії та оперативного захисту активів від негативу [1]. Процес починається зі створення впізнаваності серед клієнтів, після чого переходить у площину активного інформування про позитивні зміни для зміцнення довіри. Завершальним елементом є вибудовування правової інфраструктури та робота з відгуками, що дозволяє нівелювати конфліктні ситуації та запобігти поширенню деструктивної інформації.

Отже, формування репутаційного капіталу є результатом складного процесу узгодження власних цінностей організації з різновекторними очікуваннями її стейкхолдерів. Успішне управління цим активом дозволяє не лише мінімізувати ризики, а й перетворити суспільну довіру на фундаментальний ресурс для сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громова О. В., Бічева Є. В. Методологічні основи формування системи репутаційного менеджменту підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 3. С. 95–99.
2. Кужель М. Ю., Клименко С. М., Дзюбенко Л. М. Роль репутаційного капіталу в процесі управління проєктами. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 4 (40). С. 43–52.
3. Кузьмін О. Є., Кошовий Б.-П. О. Особливості формування системи репутаційного менеджменту з урахуванням євроінтеграції. *Актуальні питання економічних наук*. 2026. № 19. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19414198>.
4. Шкроміда В. В. Суміжні конструкції репутації підприємства та детермінанти її формування. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 4 (94). С. 79–87. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2020-4\(94\)-79-87](https://doi.org/10.26642/ema-2020-4(94)-79-87).

Куредя Ніна Миколаївна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Бріцин Олександр Сергійович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 073 Менеджмент,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

СУТНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ МАРКЕТИНГОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У дослідженнях вітчизняних науковців часто утотожуються поняття «Менеджмент маркетингом» та «Маркетинговий менеджмент» [1; 2; 3]. Однак менеджмент маркетингом на підприємстві по своїй цільовій суті забезпечує управління службою маркетингу. Безперервний розвиток будь-якого суб'єкта господарювання, що здійснює свою діяльність в умовах ринкової економіки, безпосередньо залежить від його успішної взаємодії із контрагентами зовнішнього середовища та урахування інтересів економічних агентів внутрішнього середовища. Зважаючи на це, виникає необхідність формування і управління маркетинговою складовою. Управління маркетингом передбачає планування, організацію, мотивацію і контроль за діяльністю служби маркетингу (та її підрозділів, що характерно для великих підприємств), розрахованих на встановлення, зміцнення і підтримку взаємовигідних обмінів із цільовим ринком для досягнення конкретної мети підприємства, організацію, вироблення та реалізацію спільних дій всіх інших служб і підрозділів підприємства.

Сучасна система принципів управління маркетингом включає в себе наступні засади: орієнтація і вплив на споживача, адаптивність і гнучкість, спрямованість на перспективу, комплексність, системність, свобода споживача і виробника, обмеження потенційного збитку, задоволення базових потреб, економічна ефективність, інновації, навчання, інформування та захист споживача.

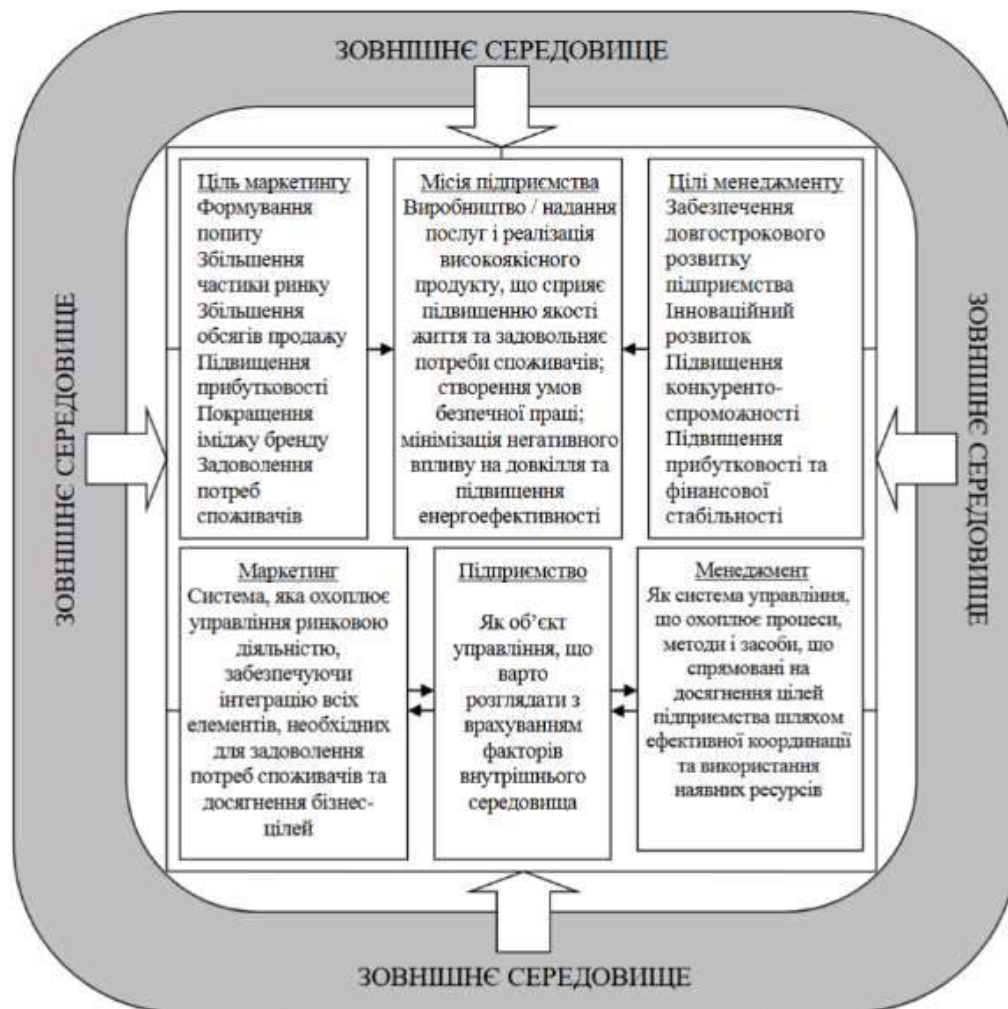

Рисунок 2. Взаємозв'язок маркетингу і менеджменту на підприємстві

До основних завдань управління маркетингом на підприємстві належать формування організаційної структури маркетингу підприємства, визначення повноважень, відповідальності працівників за реалізацію маркетингових заходів, серед яких проведення маркетингових досліджень і аналіз ринків попиту та пропозицій, конкуренції, поведінки споживачів тощо, розробка і реалізація маркетингових програм щодо модернізації наявного товарного асортименту, пошук цільових ринків, вибір методів просування продукту і доведення його до споживачів. В управлінні маркетингом застосовуються наступні підходи: 1. функціональний, що включає аналіз ринку, стратегічне та поточне планування (маркетинг-мікс(4P): товар, ціна, місце, просування), організацію маркетингових заходів, мотивацію персоналу та контроль результатів; 2. цільовий, сутність якого полягає не лише у збуті, а й у пошуку можливостей для максимального задоволення потреб клієнтів, що веде до отримання прибутку; 3. ринковий, що охоплює формування спільних цінностей фірми та орієнтацію на споживача; 4. процесний як безперервний цикл, що включає моніторинг змін зовнішнього середовища та оперативне корегування маркетингової стратегії.

На підставі зроблених маркетинговою службою висновків здійснюється підготовка планів закупівель матеріально-технічних ресурсів, формування виробничого плану, упровадження у виробництво нових товарів та визначення умов виходу на нові ринки збуту продукції. Менеджмент маркетингом адаптує підприємство до ринкових умов для підвищення конкурентоспроможності, формування попиту на продукцію підприємства та задоволення потреб споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалевська А. В., Балаклеєць К. Ю. Сутність управління маркетингом підприємства. *Інтелектуальний ресурс сьогодення: наукові задачі, розвиток та запитання*: матеріали III Міжнародної наукової конференції (20 вересня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 106–111. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-20.09.2024.002>.

2. Ядуха С., Яблонський Т., Крук С., Кучанська Т. Теоретичні аспекти управління маркетинговою діяльністю підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2024. Т. 330, № 3. С. 284–290. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-43>.

3. Райко Д. В., Лебедєва Л. Е. Модель управління маркетингом у системі менеджменту промислового підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 1. С. 107–123.

Куредка Ніна Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Макаренко Микола Петрович,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 242 Туризм і рекреація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СФЕРИ РОЗШИРЕННЯ СУЧАСНИХ ПРОПОЗИЦІЙ ЛІКУВАЛЬНО- РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ТА ОЗДОРОВЧИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У 2026 році в Україні функціонування мережі лікувально-реабілітаційних та оздоровчих закладів включає як державні санаторії, так і сучасні приватні центри, орієнтовані на відновлення військових, цивільних та дітей. На території України наявні різноманітні природні лікувальні ресурси, а саме: мінеральні води та цілющі грязі [1]. Головними лікувальними факторами більшості українських санаторіїв та інших лікувально-профілактичних установ є мінеральні води, які завдяки наявності в їхньому складі біологічно активних компонентів, мінералів, макро- та мікроелементів мають цілющі властивості. Профіль санаторіїв України визначається типом мінеральних вод та інших природних лікувальних факторів, які вони використовують. Більшість із них спеціалізується на лікуванні та профілактиці захворювань та патологічних станів: шлунково-кишкового тракту, печінки, жовчного міхура та жовчовивідних шляхів, сечовидільної системи, опорно-рухового апарату, порушення обміну речовин, нервової системи травматичного, інфекційного та токсичного походження, органів дихання, інфекційного характеру, шкіри, судин і серця.

У багатьох санаторіях України, зокрема в західному регіоні, також використовують озокерит. Нанесений на шкіру озокерит розширює судини, підсилює місцеве кровопостачання та обмін речовин, сприяючи зменшенню запалення, прискоренню загоєння тканин та регенеративних процесів, надає знеболювальну та спазмолітичну дію.

Серед інших природних лікувальних факторів, які використовуються санаторіями, реабілітаційними та оздоровчими центрами, є торф'яні грязі, Грязеві аплікації та компреси мають виражену протизапальну дію, допомагаючи боротися з проблемами шкіри суглобів та хребта. Вони також здатні: знижувати рівень глюкози в крові, поліпшувати ліпідний обмін, прискорювати загоєння ран, підвищувати опірність організму до інфекцій.

На базі таких природних родовищ діють вітчизняні санаторії, пансіонати, реабілітаційні центри, оздоровчі та курортні комплекси різної спеціалізації з відповідною матеріально-технічною та кадровою лікувально-діагностичною базою і розвиненою інфраструктурою. У період воєнного стану певна частина санаторно-курортних закладів, що розташовані на окупованих та з активними бойовими діями територіях, призупинили свою діяльність. Тому основні центри надання санаторно-курортних послуг зосереджені у західних регіонах України (Карпати, Трускавець, Моршин), а також у бальнеологічних зонах Полтавської та Вінницької областей.

Санаторне лікування в Україні навесні-влітку 2026 року зосереджено на Західній Україні (Трускавець, Моршин, Східниця, Закарпаття) та центральних бальнеологічних курортах (Хмільник, Миргород). Так, основними напрямками санаторно-курортного лікування у сезоні 2026 року є:

- Трускавець та Східниця (Львівська обл.): спеціалізуються на урології, захворюваннях шлунково-кишкового тракту (ШКТ) та порушеннях обміну речовин (лікування «Нафтусею»).

- Закарпаття (Поляна, Шаян): мінеральні води («Поляна Квасова»), бальнеотерапія.

- Хмільник (Вінницька обл.): радонові ванни, лікування опорно-рухового апарату, серцево-судинної та нервової систем.

- Миргород (Полтавська обл.): бальнеогрязевий курорт, лікування органів травлення.

Водночас зростання витрат на сучасне медичне обладнання, оплату медичних фахівців, на енергетичні ресурси та інше спонукають саніторні заклади до зменшення кількості лікувальних процедур, що входять у вартість саніторно-курортної путівки з одночасним збільшенням переліку платних діагностичних, лікувальних та оздоровчих послуг. Так, у санаторії «Кришталеве Джерело» (Закарпаття) у вартість путівки включена консультація лікаря-терапевта в діагностичному відділі, а за додаткову оплату (у лікування входить) – первинний і повторні огляди (1 раз в тиждень) лікаря-терапевта з визначенням діагнозу і призначенням лікувально-функціональної діагностики (ЕКГ), фітотерапії, синглентно-кисневої терапії (кисневі пінки) ректороманоскопії, консультації проктолога, озокеритолікування (1 раз в день, до 15 процедур на курс лікування), натуральних мінеральних вуглекислих ванн (через день, до 15 процедур на курс лікування), мікроклізм з відварами трав, лікувальної фізкультури, цілодобовим наданням лікарської допомоги і сестринських маніпуляцій при невідкладних станах, клінічних лабораторних аналізів (загальний аналіз крові та сечі, аналіз крові на глюкозу), гідролазерного душу (1 раз в день, до 15 процедур на курс лікування), висхідного душу (1 раз в день, до 15 процедур на курс лікування), внутрішнього прийому мінеральної води «Лужанська-3», «Лужанська-12», апаратної фізіотерапії (гальванізація, електрофорез, ультразвукова терапія, ампліпульстерапія, УВЧ, інгаляції, біоптронотерапія, електросонотерапія, дарсонвалізація, лазеротерапія) [2]. А, наприклад, санаторій «Вісак» (с. Шаян, Закарпаття) у вартість санаторно-курортної путівки включає базове лікування за призначенням лікаря (консультація лікаря, мінеральна ванна, інгаляції, зрошення ясен, користування бюветом, аплікатор Кузнецова); за додаткову оплату – послуги: підводний масаж, гідроконіолотерапія, сауна, ручний масаж, соляна кімната, апаратні процедури [3].

Послуги санаторно-курортного лікування в Україні пропонують установи найрізноманітнішого типу та рівня. Це класичні санаторії – як старого зразка, так і сучасні, а також великі оздоровчі та готельно-курортні комплекси зі SPA-Wellness центрами. Прикладами останніх щодо комбінації послуг розміщення та медичних чи оздоровчих є, зокрема:

- Готель «Mirotel Resort & Spa» (Трускавець) – це SPA-готель, який складається з дев'ятиповерхового готельного комплексу і медичного центру в ньому [4].

- Готель «Роял Гранд» (Royal Grand, Трускавець) у своїй організаційній структурі має сучасний медичний центр та найбільший у місті SPA-центр. [5]

- Готель «Світязь» у свою організаційну структуру включив оздоровчий центр, бювет, лікувальний центр та SPA-центр [6].

У сучасних умовах в Україні склалася стійка тенденція до розширення діяльності закладів за рахунок надання лікувально-оздоровчих послуг, що суттєво посилює інтерес громадян саме до таких закладів. Ці організаційні доповнення на ринку лікувально-оздоровчого туризму в Україні виконують важливу соціально-економічну функцію, оскільки відповідають потребам громадян у лікувально-реабілітаційних та оздоровчих послугах у період воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Природні лікувальні ресурси: абетка користувача : інформаційно-аналітичний довідник / за заг. ред.: Бабова К. Д., Безверхнюк Т. М., Кисилевської А. Ю. ; Державна установа «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України». Одеса : Поліграф, 2021. 76 с.

2. Санаторій «Кришталеве Джерело» Солочин. URL: <https://sanatorii-karpat.com/ua/sanatorii-krushtaleve-dzerelo>.

3. Санаторій «Вісак» Шаян, Закарпаття. URL: <https://sanatorii-karpat.com/ua/sanatorii-visak-zakarpate/>.

4. Готель «Mirotel Resort & Spa» (Міротель) Трускавець. URL: <https://ukraine-resorts.com/ua/mirotresort>.

5. Готель «Роял Гранд» (Royal Grand, Трускавець). URL: <https://ukraine-resorts.com/ua/royal-grand-hotel-truskavec>.

6. Готель «Світязь». URL: <https://ukraine-resorts.com/ua/svitjztruskavec>.

Кушнір Антон Якович,
Спеціальність «Туризм», 3 курс,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Риженко О. М.,**
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИКА ПРОГРАМУВАННЯ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ

Методика програмування лікувально-реабілітаційної програми є важливим напрямом сучасної реабілітології, оскільки забезпечує системне відновлення функцій організму з урахуванням індивідуальних особливостей пацієнта [1]. Зростання кількості хронічних захворювань, травм та післяопераційних станів зумовлює необхідність удосконалення підходів до побудови реабілітаційних заходів [2]. У цій роботі досліджено особливості розробки та програмування лікувально-реабілітаційних програм для пацієнтів із порушеннями опорно-рухового апарату. Вибір цієї категорії обумовлений високою поширеністю таких порушень та потребою в довготривалому відновленні. Дослідження проводили із застосуванням аналізу наукових джерел, узагальнення практичного досвіду та моделювання індивідуальних програм реабілітації.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективність лікувально-реабілітаційної програми значною мірою залежить від правильності її програмування та поетапності реалізації [1]. По-перше, визначено, що початковим етапом є комплексна оцінка стану пацієнта, яка включає функціональну діагностику, аналіз рухових обмежень та визначення рівня фізичної підготовленості. По-друге, встановлено, що індивідуалізація програми є ключовою умовою її результативності, оскільки однакові методи можуть мати різний ефект у різних пацієнтів [2]. По-третє, доведено, що ефективна програма повинна містити чітку структуру: підготовчий, основний та відновлювальний етапи. Наприклад, на підготовчому етапі застосовують вправи низької інтенсивності для адаптації організму, тоді як на основному – спеціалізовані вправи для відновлення функцій суглобів і м'язів [3].

По-четверте, встановлено, що регулярний контроль та корекція програми дозволяють своєчасно змінювати навантаження відповідно до динаміки стану пацієнта. Важливим також є визначення чітких критеріїв ефективності реабілітації, які дозволяють об'єктивно оцінювати досягнуті результати. Додатково обґрунтовано доцільність використання міждисциплінарного підходу, що передбачає взаємодію лікаря, фізичного терапевта та інших спеціалістів [3]. Окрему увагу приділено ролі мотивації пацієнта, яка впливає на дотримання режиму та якість виконання вправ. Встановлено, що поступове ускладнення навантаження сприяє більш стійкому відновленню функціональних можливостей організму. Крім того, важливим є поєднання фізичних вправ із фізіотерапевтичними методами, що підсилює загальний ефект реабілітації [1]. Отримані результати також показали, що систематичність занять і дотримання рекомендацій значно впливають на швидкість відновлення.

Отже, програмування лікувально-реабілітаційної програми є складним багатокомпонентним процесом, який потребує науково обґрунтованого підходу та врахування індивідуальних характеристик пацієнта. Таким чином, ефективність реабілітації забезпечують за умов поєднання діагностики, індивідуалізації, поетапності та постійного контролю результатів. Висновком проведеного дослідження є те, що правильно спроектована програма сприяє не лише відновленню функцій організму, але й підвищенню якості життя пацієнтів та попередженню ускладнень у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакуленко Л. О., Клапчук В. В. Основи реабілітації, фізичної терапії, ерготерапії : підручник. Тернопіль : Укрмедкнига, 2025. 372 с.
2. Михалок Є. Л. Резніченко Ю. Г. Науково-доказова практична діяльність у фізичній реабілітації : підручник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2020. 104 с.
3. Фізична, реабілітаційна та спортивна медицина : підруч. для студентів і лікарів. / В. М. Сокурт та ін. ; за заг. ред. В. М. Сокурта. Краматорськ : Каштан, 2019. Т. 1. 480 с.

Лукович Сергій,
студент II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності В9 Історія та археологія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Скрипник А. Ю.,**
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ НА ПОДІЛЛІ У ХХІ СТ.

У ХХІ ст. «зелений туризм», тобто сільський, екологічний та агротуризм, набуває особливого значення як складова сталого розвитку регіонів. Поділля, завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам, багатій історико-культурній спадщині та традиційному аграрному укладу, є одним із перспективних регіонів для розвитку цього виду туризму в Україні.

Актуальність теми зумовлена зростанням попиту на екологічно чистий відпочинок, особливо в умовах урбанізації, соціально-економічних реалій в українському суспільстві.

Наразі зелений туризм розглядають як форму туристичної діяльності, що базується на використанні природних ресурсів сільських територій із дотриманням принципів екологічної безпеки та сталого розвитку.

Дослідники підкреслюють, що зелений туризм поєднує економічну діяльність із пізнанням та збереженням природного і культурного середовища, сприяючи розвитку місцевих громад [7]. Водночас можна окреслити його ключові функції, такі як рекреаційна, економічна, соціокультурна та екологічна.

Поділля має значний потенціал для розвитку зеленого туризму завдяки різноманітним природним ландшафтам, таким як Національний природний парк «Подільські товтри», Смотрицький та Дністровський каньйони, річкам Дністер, Збруч, Жванчик, Студениця, Ушиця, а також сприятливому клімату, збереженням традицій сільського господарства та багатій етнокультурній спадщині.

Науковці зазначають, що регіон характеризується поєднанням природних і історико-культурних ресурсів, що створює основу для формування конкурентоспроможного туристичного продукту [2].

У ХХІ ст. зелений туризм на Поділлі демонструє поступове зростання. Збільшується кількість агросадіб, фермерських господарств та туристичних маршрутів. Згідно з дослідженнями, зелений туризм стає важливим чинником диверсифікації економіки сільських територій та підвищення зайнятості населення [1].

Зокрема, на Вінниччині та Хмельниччині активно розвиваються: агрооселі (як бази перебування туристів) і пізнавально-розважальні компоненти, такі як гастрономічні тури та етнографічні фестивалі. Важливим є впровадження кластерних моделей розвитку, що об'єднують місцеві громади, бізнес і владу [6].

Зі становленням та розвитком окреслилися основні напрями зеленого туризму на Поділлі.

Агротуризм передбачає проживання у сільських садибах і участь у сільськогосподарських роботах. Це дає територіальним громадам та їх мешканцям зберігати старовинний житловий фонд модернізуючи його до сучасних потреб.

Екотуризм, за європейським досвідом, орієнтований на відвідування природних територій із мінімальним впливом на довкілля. Розробка градацій щодо складності та протяжності маршрутів для різних категорій туристів має важливе значення, а також підготовка досвідчених гідів-провідників [5].

Етнографічний туризм включає ознайомлення з традиціями, ремеслами, обрядами Поділля.

Активний туризм на Поділлі розвивається і трансформується у нові форми активного відпочинку. Зокрема, пригодницький та екстремальний туризм в антропогенних ландшафтах печер, подорожі на човнах по Дністру і Збручу [4].

Потрібно зазначити, що сучасний етап розвитку зеленого туризму характеризується використанням онлайн-платформ для бронювання; цифровим маркетингом; створенням туристичних брендів громад; інтеграцією у міжнародні туристичні мережі. Інноваційні підходи сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіону та розширенню ринку туристичних послуг [7].

Попри позитивну динаміку, розвиток зеленого туризму на Поділлі супроводжується низкою проблем: триває вдосконалення та модернізація інфраструктури, відчувається брак фінансів та недостатній рівень інвестицій, відсутність системної державної підтримки, сезонність туристичних потоків та вплив воєнних дій. Крім того, потенціал галузі реалізується лише частково через організаційні та економічні обмеження [1].

Перспективи розвитку зеленого туризму на Поділлі пов'язані з розвитком внутрішнього туризму, підтримкою місцевих громад, створенням туристичних кластерів, залученням інвестицій, впровадженням принципів сталого розвитку.

Особливе значення має зелений туризм у контексті післявоєнної відбудови України, оскільки він сприяє економічному відновленню та соціальній стабілізації регіонів [3].

Зелений туризм на Поділлі у XXI ст. є перспективним напрямом розвитку регіональної економіки. Він поєднує екологічні, соціальні та економічні аспекти, сприяючи сталому розвитку територій. Незважаючи на наявні проблеми, галузь має значний потенціал, який може бути реалізований за умови ефективної державної політики, інвестицій та впровадження інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Долинська О. О., Шоробур І. М., Долинський Є. В. Потенціал зеленого туризму в досягненні сталого розвитку сільських територій України. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica Et Recreatio*. 2025. № 3. Р. 125–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2025-3-11>.
2. Журба І., Гриндій О., Григор'єва Л. Туристичний потенціал Поділля: сучасний стан та перспективи розвитку. *Development Service Industry Management*. 2025. DOI:10.31891/dsim-2025-9(38).
3. Заваріка Г., Видренко А. Сталий розвиток зеленого туризму в епоху змін. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-106>.
4. Кізюн А. Екстремальний туризм в антропогенних ландшафтах Поділля. *Ландшафтознавство*. 2023. № 3 (1). DOI:10.31652/2786-5665-2023-3-80-86.
5. Махія С. Європейський шлях розвитку сільського зеленого туризму: досвід для України. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2022. Вип. 2 (37). С. 79–84.
6. Табенська О. Розвиток сільського зеленого туризму на Вінниччині. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-5>.
7. Тищук І. Сільський зелений туризм як інструмент розвитку громад. *Економіка та суспільство*. 2026. Вип. 84. DOI:10.32782/2524-0072/2026-84-57.

Луцик Ірина Михайлівна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності D3 Менеджмент,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна
Науковий керівник – **Гавадзин Н. О.,**
к. е. н., доц., професорка кафедри
бізнесу та управління,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В НОВИХ РЕАЛІЯХ

Туристичний бізнес традиційно відігравав важливу роль у розвитку економіки країни. До 2022 року вона характеризувалась стабільною динамікою зростання, що проявлялося у збільшенні обсягів внутрішнього та в'їзного туризму, розширенні спектра туристичних послуг і підвищенні інвестиційної привабливості регіонів. Однак повномасштабне вторгнення суттєво змінило умови роботи туристичних підприємств, спричинивши глибокі трансформаційні процеси.

Бойові дії завдали значних збитків туристичній інфраструктурі України, суттєво змінивши географію мандрівок [3]. Регіони, що раніше користувалися популярністю серед туристів, зокрема Азовське узбережжя, Чорноморські курорти, а також культурні центри Сходу та Півдня країни, через окупацію або руйнування фактично були виключені з туристичних маршрутів. Додатковими перешкодами

для розвитку галузі стали припинення авіасполучення та часткова недоступність залізничного транспорту, що значно ускладнює подорожі територією держави [5, с. 13].

У таких умовах суб'єкти туристичного бізнесу змушені переосмислювати власні стратегії розвитку, впроваджувати інноваційні підходи для організації діяльності та адаптувати бізнес-процеси до нових реалій. Особливої актуальності набуває розвиток внутрішнього туризму, посилення безпекових аспектів мандрівок, цифровізація туристичних послуг і диверсифікація туристичних продуктів. Водночас важливим чинником відновлення галузі є ефективна співпраця держави, місцевих громад та приватного сектору, що сприяє підвищенню її стійкості та формування передумов для подальшого розвитку у післявоєнний період.

Унаслідок постійної загрози ракетних обстрілів та активних бойових дій туристичні потоки в Україні зазнали суттєвого скорочення. В'їзний туризм практично зупинився, тоді як внутрішній трансформувався, набувши нових форм, зокрема релокаційного та волонтерського. Подорожі все частіше стали пов'язані не лише з відпочинком, а й з вимушеним переміщенням населення, участю у гуманітарних ініціативах та підтримкою місцевих громад [2, с. 60].

Українські мандрівники віддають перевагу відносно безпечним регіонам, таким як Львівська, Закарпатська та Івано-Франківська області, що стимулює розвиток локального туризму, зростання попиту на послуги розміщення, гастрономічні та культурні продукти. Це своєю чергою сприяє економічній активізації територій, створенню нових робочих місць і посиленню ролі туризму як інструменту підтримки регіонального розвитку. Водночас зростає значення безпекових стандартів, гнучких умов бронювання та цифрових сервісів, що забезпечують адаптацію туристичного бізнесу до сучасних викликів.

Незважаючи на складні соціально-економічні та безпекові умови, туристичний бізнес України демонструє здатність до адаптації та поступового відновлення. Одним із ключових напрямів розвитку став внутрішній туризм, який набув нових змістовних форм і функцій. Зокрема, значної популярності набуває військово-пізнавальний (меморіальний) туризм, що передбачає відвідування місць бойових дій, музеїв війни та меморіальних комплексів. Такі подорожі сприяють збереженню національної пам'яті та формуванню патріотичної свідомості. Найбільш відвідуваними локаціями стали Київ, Буча, Ірпінь та Харків, які є символами стійкості та боротьби українського народу [2, с. 100].

Поряд із цим активним розвивається екотуризм, що орієнтований на подорожі до природних територій, зокрема Карпатського регіону, Закарпаття та національних природних парків. Цей вид туризму забезпечує можливість для психологічного відновлення, рекреації та єднання з природою, що є особливо важливим в умовах тривалого стресу, спричиненого війною. Крім того, зберігає актуальність культурно-історичний туризм, який включає екскурсії до музеїв, фортець і старовинних міст, що залишилися поза зоною активних бойових дій. Такі подорожі сприяють популяризації національної культурної спадщини та підтримці регіональних економік [3].

В умовах обмеженого функціонування традиційного туризму особливого значення набули цифрові технології, які стали невід'ємним інструментом підтримки та розвитку галузі. Українські туристичні підприємства активно впроваджують онлайн-формати обслуговування, організовують віртуальні екскурсії та розробляють мобільні застосунки для підвищення доступності туристичних послуг. Реалізація проєктів, спрямованих на цифрову популяризацію культурної спадщини, зокрема створення віртуальних платформ для ознайомлення із визначними пам'ятками, сприяє збереженню інтересу до України з боку міжнародної аудиторії навіть за умов обмеженої фізичної мобільності [4, с. 46].

Водночас держава відіграє важливу роль у підтримці туристичного сектору, впроваджуючи комплекс заходів, спрямованих на його стабілізацію та розвиток. Серед ключових інструментів варто відзначити реалізацію грантових програм для розвитку туризму в безпечних регіонах, просування туристичного потенціалу України на міжнародних інформаційних платформах, а також оновлення та адаптацію туристичних маршрутів відповідно до сучасних умов. Значний вплив на відновлення галузі має і міжнародна співпраця: провідні міжнародні організації сприяють збереженню культурної спадщини, а також беруть участь у формуванні стратегій післявоєнного відновлення туристичної сфери [1, с. 169].

У перспективі туристична сфера може стати одним із ключовим драйверів економічного відновлення країни. Очікується активний розвиток нових туристичних маршрутів, реконструкція історико-культурних об'єктів і рекреаційних територій, а також посилення інвестиційної привабливості галузі для іноземних партнерів. Важливим фактором стане трансформація міжнародного іміджу України, яка після завершення війни сприйматиметься не лише як держава з унікальною культурною спадщиною та природними ресурсами, але як символ стійкості та незламності. Це своєю чергою може стимулювати інтерес туристів, зацікавлених у відвідуванні місць історичних подій та долученні до процесу відновлення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму України на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. № 5 (23). С. 168–180. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1643> (дата звернення: 20.04.2026).
2. Голод А. П. Безпека туризму в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України : монографія. Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2023. 240 с.
3. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (дата звернення: 17.04.2026).
4. Михайліченко Г. І. Резильентність туристичного бізнесу в умовах глобальних викликів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 1. С. 45–58.
5. Ткаченко Т. І. Стратегічне управління туристичними підприємствами в умовах нестабільності середовища. *Економіка та управління*. 2022. № 3. С. 12–20.

Макаренко Микола Петрович,
спеціальність «Туризм», 3 курс,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Риженко О. М.**,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ТУРІВ

У сучасних умовах лікувально-реабілітаційний туризм трансформується з традиційної форми санаторно-курортного відпочинку у високотехнологічний напрям індустрії здоров'я, орієнтований на комплексне відновлення фізичного та психоемоційного стану людини. Актуальність дослідження зумовлена зростанням рівня стресових навантажень, професійного вигорання, поширенням посттравматичних розладів, а також необхідністю впровадження інноваційних підходів до медичної та психологічної реабілітації населення. Особливого значення зазначений напрям набуває в умовах сучасних соціально-економічних і воєнних викликів, що посилюють потребу у формуванні ефективних оздоровчих програм [1].

Лікувально-реабілітаційний туризм базується на принципах індивідуалізації послуг, комплексності відновлювальних заходів, безпеки та природоорієнтованого підходу до оздоровлення. Комплексність полягає у поєднанні медичних процедур, фізичної активності, спеціалізованого харчування, психологічної підтримки та рекреаційних практик. Водночас проєктування лікувально-реабілітаційних туристичних продуктів потребує міждисциплінарного підходу, який охоплює медицину, психологію, логістику, менеджмент, маркетинг та цифрові технології [2].

Для створення конкурентоспроможного туристичного продукту використовується комплекс взаємопов'язаних методів. До науково-аналітичних методів належать маркетингове сегментування споживачів за медичними та поведінковими характеристиками, SWOT-аналіз туристичної дестинації, а також картографічний метод із використанням ГІС-технологій для оцінювання природно-рекреаційного потенціалу території. Використання зазначених методів дозволяє визначити рівень привабливості туристичного продукту та оцінити можливості його позиціонування на ринку оздоровчих послуг.

Технологічні методи проєктування включають програмно-цільове моделювання, спрямоване на досягнення конкретного медико-реабілітаційного результату, модульний підхід до формування туристичних пакетів та технологічне нормування навантаження на медичний і сервісний персонал. Модульний принцип дає змогу адаптувати програму туру до індивідуальних потреб клієнтів, забезпечуючи гнучкість та персоналізацію послуг.

Економічний аспект проєктування лікувально-реабілітаційних турів передбачає здійснення калькуляції собівартості з урахуванням витрат на медичне обладнання, амортизацію технічних засобів, оплату праці висококваліфікованих фахівців, логістичне забезпечення та маркетингові комунікації. Водночас інноваційно-маркетингові методи включають використання сервіс-дизайну, формування візуальної ідентичності туристичного продукту, створення цифрового медіаконтенту та відеопрезентацій

реабілітаційних об'єктів, що сприяє підвищенню довіри споживачів і формуванню позитивного іміджу туристичного бренду.

Сучасне проєктування лікувально-реабілітаційних турів інтегрує провідні міжнародні моделі організації оздоровчих послуг. Зокрема, німецька модель орієнтується на високий рівень клінічної точності та стандартизації медичних процедур, ізраїльська – на використання інноваційних технологій реабілітації та цифрової медицини, а азійська модель ґрунтується на холістичному підході, який поєднує традиційні практики оздоровлення з сучасними технологіями відновлення організму [3].

Станом на 2026 рік ключовими інноваційними тенденціями у сфері лікувально-реабілітаційного туризму є розвиток телемедичного супроводу, застосування VR- та AR-технологій, елементів біохакінгу та програм цифрового детоксу. Телемедичний супровід передбачає використання wearable-технологій, зокрема смарт-браслетів та сенсорних систем моніторингу, для контролю фізіологічного стану туристів до, під час і після проходження реабілітаційної програми. VR- та AR-технології активно застосовуються у програмах подолання посттравматичного стресового розладу, психоемоційної стабілізації та нейрорелаксації. Біохакінг та нутригенетичний підхід забезпечують персоналізацію оздоровчих програм на основі аналізу генетичних і фізіологічних особливостей організму. Окремого значення набувають програми цифрового детоксу, спрямовані на обмеження інформаційного навантаження та відновлення нервової системи.

На прикладі туроператора Kraina-UA розроблено інноваційний туристичний продукт «Сила Карпат: Медична регенерація», реалізація якого передбачена на території смт Ворохта протягом семиденного періоду. Цільовою аудиторією туру визначено фахівців IT-сектору та менеджерів віком від 28 до 55 років, які мають ознаки синдрому «цифрової втоми», хронічного стресу або посттравматичних розладів.

Програма туру включає нейрорелаксаційні практики, дихальну гімнастику, бальнеологічні процедури, етнотерапію, адаптовані теренкури та психологічні методики відновлення емоційного стану. Важливим компонентом є поєднання природно-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону із сучасними технологіями реабілітації та цифрового супроводу клієнтів.

Упровадження інноваційних підходів, зокрема VR-терапії, телемедицини та спеціалізованого цифрового медіаконтенту, дозволяє формувати туристичний продукт із високою доданою вартістю та значним рівнем конкурентоспроможності. Проведені економічні розрахунки свідчать про фінансову стійкість і перспективність реалізації туру «Сила Карпат: Медична регенерація» в умовах сучасного ринку оздоровчих та реабілітаційних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Wellness Tourism Economy Report / UNWTO. Madrid : World Tourism Organization, 2023.
2. Smith M., Puczkó L. Health and Wellness Tourism. Oxford : Butterworth-Heinemann, 2021.
3. Hall C. M. Medical Tourism: The Ethics, Regulation, and Marketing of Health Mobility. London : Routledge, 2020.

Марусяк Тетяна Михайлівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності D3 Менеджмент,
КВНЗ «Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ГОСТИННОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПОСЛУГ

Сфера гостинності є однією з найбільш чутливих до зовнішнього впливу галузей економіки, яка функціонує в умовах динамічних змін, високого рівня конкуренції та значної залежності від соціально-економічних і безпекових факторів [2; 3]. У сучасних умовах трансформація ринку послуг, зумовлених воєнними діями, міграційними процесами, зниженням платоспроможності населення та зміною структури

туристичних потоків, особливої актуальності набуває стратегічний менеджмент як інструмент забезпечення стійкого розвитку підприємств готельно-ресторанного бізнесу [5].

Регіональний аспект дослідження дозволяє вивчити специфіку адаптації закладів гостинності до нових умов функціонування. Зокрема, порівняння Запорізької та Чернівецької областей дає можливість проаналізувати різні моделі стратегічного реагування залежно від рівня безпекових ризиків та ресурсного потенціалу [2; 5].

Мета дослідження полягає у дослідженні особливостей стратегічного менеджменту розвитку закладів гостинності в умовах трансформації ринку послуг з урахуванням регіональних відмінностей Запорізької та Чернівецької областей.

Стратегічний менеджмент у сфері гостинності слід розглядати як комплексний процес, що включає аналіз зовнішнього середовища, оцінку внутрішнього потенціалу, формування довгострокових цілей і розробку механізмів їх досягнення [5]. Основними інструментами стратегічного аналізу виступають SWOT-аналіз, PEST-аналіз, а також система ключових показників ефективності.

У контексті готельно-ресторанного бізнесу стратегічний менеджмент набуває специфічних ознак, зокрема: високої ролі якості сервісу; залежності від людського фактору; необхідності швидкої адаптації до змін попиту; інтеграції цифрових технологій у процесі обслуговування [6].

Сучасний ринок в Україні характеризується такими ключовими тенденціями: зміна структури попиту на користь внутрішнього туризму; зростання популярності короткострокових подорожей; підвищення вимог до безпеки та якості обслуговування; цифровізація каналів взаємодії зі споживачами [2; 3].

Чернівецька область демонструє відносну стабільність розвитку сфери гостинності завдяки вигідному географічному положенню, культурно-історичній спадщині та зростанню внутрішнього туризму. У регіоні спостерігається збільшення попиту на локальні гастрономічні продукти, етнотуризм та заклади сімейного типу. Це створює передумови для реалізації стратегій диференціації та фокусування.

Запорізька область, навпаки, функціонує в умовах високого рівня ризиків, що призводить до суттєвого скорочення туристичних потоків і зниження доходів підприємств гостинності. У таких умовах основним завданням є забезпечення виживання бізнесу, що обумовлює застосування антикризових стратегій [1; 4].

Стратегічна організація закладів гостинності в Чернівецькій та Запорізькій областях зумовлена відмінностями зовнішнього середовища та рівнем ризиків: у Чернівецькій області відносно стабільна безпекова ситуація, наявність туристично-рекреаційного потенціалу та активізація внутрішнього туризму формують умови для реалізації стратегій зростання, інновацій і диференціації, що передбачають розширення ринку, впровадження нових форматів послуг і створення унікальної цінності пропозицій [2; 5].

У Запорізькій області, де рівень безпекових загроз є високим, скорочення туристичних потоків і зниження платоспроможності попиту, підприємства змушені орієнтуватися на стратегії виживання, що включають жорсткий контроль витрат, адаптацію бізнес-моделей і забезпечення операційної стійкості, тобто пріоритетом стає не розвиток, а збереження функціонування в кризових умовах.

Впровадження онлайн-замовлень і доставка, POS- та CRM-системи, а також цифрового маркетингу в обох регіонах є вимушеною відповіддю на зміну поведінки споживачів і необхідність підвищення операційної ефективності в умовах нестабільного попиту. Онлайн-канали забезпечують розширення ринку без значного зростання постійних витрат, що особливо критично при коливаннях відвідуваності; автоматизовані системи дозволяють оптимізувати облік, контроль запасів, швидкість обслуговування та аналіз продажів, зменшуючи операційні витрати і помилки; залучення клієнтів при обмежених бюджетах.

Зростання ролі персоналізації, клієнтського досвіду та онлайн-репутації обумовлене переходом до ринку покупця, де рішення споживача визначається не лише ціною, а й якістю сервісу та емоційною цінністю. Персоналізація підвищує повторні продажі та середній чек; системне управління клієнтським досвідом формує диференціацію і конкурентні переваги; активна робота з відгуками та рейтингами в онлайн-середовищі безпосередньо впливає на попит, оскільки цифрова репутація стала ключовим фактором вибору закладу.

Враховуючи кризову ситуацію функціонування закладів гостинності у Запорізькій області, зумовлену безпековими ризиками, скороченням туристичних потоків та зниженням платоспроможного попиту, доцільно окреслити такі науково обґрунтовані перспективи розвитку на найближчі роки [1; 4; 5]:

1. Адаптація бізнес-моделей до умов нестабільного попиту: підприємства мають орієнтуватися на гнучкі формати діяльності (онлайн-доставка, кейтеринг, комбіновані сервіси), що дозволяє диверсифікувати джерела доходів і зменшити залежність від традиційних каналів обґрунтування.

2. Переорієнтація на внутрішній ринок споживачів: з огляду на обмеження туристичних потоків, ключовим сегментом стають місцеве населення та внутрішньо переміщені особи, що формує попит на доступні, функціональні та швидкі формати послуг.

3. Оптимізація витрат та підвищення операційної ефективності: впровадження системи контролю витрат, бюджетування та раціоналізація ресурсів забезпечують збереження ліквідності та фінансової стійкості підприємств.

4. Цифровізація та автоматизація управлінських процесів: інтеграція сучасних інформаційних систем, онлайн-замовлень і цифрових каналів комунікації підвищує ефективність управління, швидкість обслуговування та доступ до клієнтів.

5. Розвиток локальних продуктів і партнерство: використання місцевої сировини та співпраця з регіональними виробниками сприяють зниженню логістичних витрат, формуванню унікальної пропозиції та підтримці локальної економіки.

6. Підвищення ролі безпекових і репутаційних факторів: забезпечення безпеки, прозорість діяльності та активне управління онлайн-репутацією стають визначальними чинниками довіри споживачів.

7. Залучення інвестицій і участь у програмах відновлення: у середньостроковій перспективі важливим є використання державних і міжнародних програм підтримки, спрямованих на модернізацію інфраструктури та відновлення галузі.

Отже, перспективи розвитку закладів гостинності Запорізької області пов'язана з переходом від стратегій виживання до адаптивно-інноваційної моделі функціонування, що базується на гнучкості управління, цифровізації, оптимізації витрат і орієнтації на внутрішній попит. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню стійкості підприємств та формуванню передумов для їх подальшого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанова Л. В. Антикризове управління підприємством як складова стратегічного менеджменту. *Економічний часопис-XXI*. 2019. № 7–8. С. 56–60.
2. Любіцева О. О. Регіональний розвиток туризму в Україні: сучасні тенденції. *Туризм і гостинність в Україні*. 2019. № 2. С. 10–16.
3. Мальська М. П. Трансформація ринку туристичних послуг України в умовах глобалізації. *Географія та туризм*. 2018. № 45. С. 23–29.
4. Савицька Г. В. Ефективність управління витратами підприємств ресторанного господарства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 120–126.
5. Юхновська Ю. О. Стратегічні підходи до управління підприємствами сфери послуг в умовах трансформаційної економіки. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 85–92.
6. Юхновська Ю. О., Коваленко О. В. Цифровізація управлінських процесів у готельно-ресторанному бізнесі. *Економіка та управління підприємствами*. 2021. № 3. С. 112–118.

Мицай Владислав Олександрович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності J3 «Туризм та рекреація»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Діденко А. В.**,
к. е. н., доц., доцентка кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СУТЬ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

На сучасному етапі трансформації глобального ринку рекреаційних послуг культурно-пізнавальний туризм постає як фундаментальний інструмент міжкультурної комунікації та інтелектуального збагачення суспільства. Згідно з офіційним визначенням Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), цей вид діяльності охоплює подорожі, основною метою яких є знайомство з

культурним середовищем, включаючи ландшафти, візуальне та виконавське мистецтво, особливий спосіб життя, цінності та традиції [7]. У науковій літературі культурно-пізнавальний туризм трактується як складне соціокультурне явище, що виходить за межі простого відвідування визначних місць, охоплює глибинні процеси осмислення ідентичності та відродження локальної спадщини [2]. Актуальність його дослідження зумовлена тим значенням, якого набуває культурний туризм в епоху глобалізації, стаючи базовим компонентом сталого розвитку територій та дозволяючи гармонізувати економічні інтереси з потребами збереження автентичності дестинації.

Історична ретроспектива свідчить, що прагнення до пізнання через подорожі було притаманне людству ще з часів античності, коли мандрівки до центрів релігійного та культурного життя мали на меті духовний розвиток особистості. Проте як самостійний соціальний інститут цей напрям оформився у XVII-XVIII століттях завдяки феномену «Гранд-турів» європейської аристократії, де тривалі мандрівки художніми центрами Італії та Франції були невід'ємним елементом освіти тогочасної еліти. Еволюція від елітарного заняття до масового демократизованого ринку у XX столітті, підсилена розвитком транспорту та комунікацій, зумовила докорінну зміну парадигми: перехід від пасивного споглядання архітектурних форм до активної взаємодії з «живою» культурою дестинації [2]. Сучасний турист шукає емоційний досвід та глибоке занурення у локальний контекст, що вимагає розробки комплексних стратегій управління враженнями [4].

Аналіз наукових розробок Г. Річардса [5] та Б. МакКерчера [4] дозволяє виокремити декілька концептуальних підходів до розуміння суті культурних цінностей у туристичному просторі, де сучасна наукова думка характеризується прагматизмом, а культурні активи дедалі частіше розглядаються як спадщина, що здатна генерувати додану вартість. Систематизація таких підходів дозволяє структурувати об'єкти дослідження залежно від мети стратегічного розвитку регіону. Традиційно-просвітницький підхід фокусується на статичних пам'ятках історії та класичних музеях з метою задоволення інтелектуальних потреб, тоді як економіко-прагматичний підхід розглядає культурні ресурси як конкурентоспроможний товар для капіталізації спадщини та стимулювання зростання регіонального ВВП [6]. Соціально-інтеграційний підхід зміщує акцент на нематеріальну спадщину та стиль життя громади для підтримки міжкультурного діалогу.

Важливо розуміти, що фундаментом будь-якої регіональної стратегії є ресурсний потенціал дестинації, де культурно-пізнавальні ресурси охоплюють не лише археологічні пам'ятки, а й значний пласт нематеріальної спадщини. Згідно з Конвенцією ЮНЕСКО, саме живі традиції, виконавське мистецтво та знання про природу стали головними магнітами для сучасного мандрівника [1]. В Україні цей потенціал представлено унікальними етнографічними об'єктами та культурними ландшафтами, що потребують системної наукової оцінки для успішного включення у туристичний обіг та формування конкурентного бренду території [3]. На окрему увагу заслуговує аналіз зарубіжного досвіду як основи для формування вітчизняної методології. У країнах Європейського Союзу культурний туризм розглядається як ключовий інструмент регіональної політики [6]. Наприклад, досвід Франції демонструє успішність концепції культурних маршрутів, де окремі пам'ятки об'єднуються спільною тематикою, що дозволяє рівномірно розподіляти потоки відвідувачів. Італійська модель «diffuse hotel» ілюструє, як збереження архітектурної автентичності малих міст перетворює занедбані регіони на престижні дестинації [5]. У Польщі розвиток туристичних кластерів навколо об'єктів промислової спадщини дозволив трансформувати індустріальні зони у креативні простори. Для України ці приклади є цінними у контексті розробки стратегій, де дизайн-проект території враховує не лише естетику, а й довгострокову економічну життєздатність об'єктів.

Вагомість культурно-пізнавального туризму підтверджується глобальною статистикою, згідно з якою частка культурного сегменту у структурі світового туризму стабільно становить близько чверті, а в окремих регіонах може сягати значно вищих показників [7]. Економічний ефект від розвитку цього напрямку проявляється через складний механізм мультиплікатора, коли витрати туриста генерують додаткові надходження у сферах харчування, логістики та торгівлі. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) підкреслює, що культурний туризм сприяє створенню висококваліфікованих робочих місць, оскільки потребує залучення гідів-мистецтвознавців та фахівців з реставрації, що підвищує загальний інтелектуальний капітал регіону. Методологія розробки стратегії регіонального розвитку також повинна враховувати цифровий вектор трансформації галузі. Впровадження технологій доповненої (AR) та віртуальної (VR) реальності, цифровізація музейних фондів та створення інтерактивних карт дозволяють розширити доступ до культурних благ. Цифровізація не замінює реальний візит, а слугує потужним інструментом маркетингу території, формуючи впізнаваний бренд дестинації. Соціальна роль

туризму полягає у зміцненні локальної ідентичності, оскільки попит з боку відвідувачів мотивує громаду до відродження забутих ремесел, що забезпечує самозайнятність населення та стримує міграційні процеси [1].

Таким чином, культурно-пізнавальний туризм стає не лише економічним, а й гуманітарним стабілізатором життя регіону, сприяючи соціально-економічному оновленню територій. Він є складною системою, де пізнавальний запит особистості зустрічається з ресурсною базою території та маркетинговими інструментами держави. Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що цей вид туризму забезпечує ефективну трансформацію історико-культурної спадщини у сталий капітал дестинації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69 (дата звернення: 24.04.2026).
2. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). 2-е вид., перероб. та допов. Київ : Альтерпрес, 2003. 436 с.
3. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 24.04.2026).
4. McKercher B., du Cros H. Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management. London : Routledge, 2002. 262 p.
5. Richards G. Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. New York : Routledge, 2007. 360 p.
6. The Impact of Culture on Tourism. Paris : OECD Publishing, 2009. 169 p.
7. Tourism Definitions / UNWTO. Madrid : World Tourism Organization, 2019. 54 p.

Мудрий Максим Михайлович,
здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 242 «Туризм»,
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**
старший викладач кафедри менеджменту та туризму,
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ДЕСТИНАЦІЙ ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Сучасний стан розвитку світового та вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму вимагає переосмислення фундаментальних підходів до організації простору та сервісу. Питання інклюзивності сьогодні перестає бути винятково гуманітарним аспектом і трансформується у стратегічну вимогу до конкурентоспроможності дестинацій. Для України в контексті наслідків повномасштабної агресії створення безбар'єрного середовища є критичним пріоритетом, оскільки кількість осіб з обмеженою мобільністю (ветеранів та цивільних) невпинно зростає.

Аналіз сучасного стану туристичного середовища в Україні свідчить про наявність значних інфраструктурних розривів, проте водночас демонструє високий потенціал для впровадження концепції безбар'єрного дизайну. Комплексний підхід до створення інклюзивної екосистеми передбачає не лише усунення фізичних перешкод, а й синергію інфраструктурних, сервісних та цифрових рішень.

1. Концепція безбар'єрного дизайну як основа інклюзивної екосистеми. Фундаментом сучасної лікувально-оздоровчої дестинації має стати безбар'єрний дизайн, який базується на принципах універсальності [1; 3; 5]. Це означає, що простір створюється не «спеціально для осіб з інвалідністю», а як середовище, максимально зручне для всіх категорій користувачів без необхідності додаткової адаптації. Ключовими аспектами безбар'єрного дизайну в лікувально-оздоровчих дестинаціях є:

- транспортна доступність: створення цілісних безперервних маршрутів від транспортних вузлів до об'єктів розміщення;

- інтуїтивна навігація: використання тактильних, візуальних та звукових маркерів, що дозволяють особі автономно орієнтуватися у просторі дестинації;

- функціональність зон лікування: адаптація бальнеологічних зон, басейнів та кабінетів фізіотерапії за допомогою мобільних підйомників, спеціалізованих меблів та широких прорізів.

Дослідження потенціалу безбар'єрності України у 2024 році підтверджують, що впровадження таких рішень на етапі планування об'єктів є значно ефективнішим та економічно вигіднішим, ніж подальша реконструкція застарілої інфраструктури [1; 2].

2. Цифрова доступність та роль технологій у безбар'єрному середовищі. Сучасна інклюзивна екосистема неможлива без інтеграції цифрових інструментів. Цифрова доступність є вагомим чинником, що дозволяє особам з обмеженою мобільністю відчувати себе суб'єктами туристичного процесу, а не об'єктами догляду. Напрями цифрової трансформації оздоровчих дестинацій включають:

- доступність вебресурсів: сайти курортів та системи бронювання мають відповідати міжнародним стандартам доступності (WCAG), дозволяючи людям з різними формами сенсорних порушень самостійно обирати та оплачувати послуги;

- мобільна інклюзивна навігація: розробка додатків, що пропонують маршрути з урахуванням наявності пандусів, ліфтів та ширини тротуарів у межах курортних парків;

- інтернет речей (IoT) у номерах: впровадження систем «розумного дому», де управління освітленням, температурою, шторами та викликом допомоги здійснюється через голосові команди або зручні інтерфейси смартфонів. Цифрова складова дозволяє нівелювати фізичні обмеження простору, створюючи додатковий рівень безпеки та комфорту для маломобільних груп населення.

3. Сервісні моделі та «людський фактор» в інклюзивному менеджменті. Інфраструктурна та цифрова довершеність дестинацій втрачає сенс за відсутності підготовленого персоналу. Створення інклюзивної екосистеми вимагає перегляду сервісних протоколів та впровадження стандартів безбар'єрного спілкування [1]. Головними векторами сервісної трансформації є:

- етика взаємодії: навчання персоналу розрізняти потреби різних категорій маломобільних осіб (люди на кріслах колісних, особи з протезуванням, люди похилого віку) та надавати допомогу лише тоді, коли це необхідно;

- інклюзивне дозвілля: інтеграція осіб з обмеженою мобільністю у загальні програми відпочинку, а не створення для них ізольованих зон;

- медичний супровід: адаптація реабілітаційних програм з урахуванням психоемоційного стану пацієнтів, що особливо важливо в контексті військової травми.

Аналіз сучасного стану безбар'єрної інфраструктури в Україні вказує на те, що ключовими проблемами залишаються фрагментарність інклюзії – наприклад, наявність пандуса при відсутності адаптованого санвузла – та низький рівень обізнаності менеджерів середньої ланки щодо стандартів безбар'єрності. Проте перспективи розвитку в період 2024–2025 років є обнадійливими, що зумовлено передусім системним посиленням державних нормативних вимог до інклюзивності громадських споруд [3]. Важливим стимулом виступає також стрімке зростання попиту на якісну реабілітацію як з боку внутрішнього ринку, так і в межах міжнародних програм допомоги. Зрештою, ці чинники сприяють формуванню нових стандартів української гостинності, де безбар'єрність трансформується у невід'ємну частину національної ідентичності та оновленої сервісної культури [4]. Створення інклюзивної екосистеми лікувально-оздоровчих дестинацій потребує системного поєднання безбар'єрного дизайну інфраструктури, цифрових рішень та нової філософії сервісу. Це не лише виконання технічних норм, а створення простору гідності, де кожна особа, незалежно від рівня мобільності, має доступ до оздоровлення та повноцінного життя. Комплексний підхід до цієї проблеми дозволить Україні стати одним із лідерів європейського реабілітаційного туризму, демонструючи приклад ефективної трансформації середовища під потреби людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Омельчак Г. В. Концепція безбар'єрного дизайну туристичного середовища в контексті потенціалу безбар'єрності України. *Věda a perspektivy: Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín*. 2024. № 8 (39). С. 272–282. DOI: 10.52058/2695-1592-2024-8(39)-272-282 (дата звернення: 10.04.2026).

2. Гапоненко Г., Євтушенко О., Шамара І. Безбар'єрне середовище як передумова сталого розвитку туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2024. № 21. С. 178–193. DOI: 10.26565/2310-9513-2025-21-19 (дата звернення: 10.04.2026).

3. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2-40:2018. [Чинний від 2019-04-01]. Вид. офіц. Київ : Мінрегіон України, 2018. 56 с.

4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

5. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги. ДСТУ 4268:2003. [Чинний від 2004-07-01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2004. 14 с.

Олексишин Володимир Володимирович

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності D3 Менеджмент

Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник - **Омельчак Г. В.**

ст. викладач кафедри менеджменту та туризму
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІРАМІДИ ПОТРЕБ А. МАСЛОУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ ТА НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У динамічному середовищі XXI століття традиційні підходи до управління персоналом проходять перевірку на життєздатність. Теорія ієрархії потреб Абрагама Маслоу є фундаментальною базою менеджменту вже понад 80 років. Глобальна економічна нестабільність, стрімка цифровізація та безпрецедентні безпекові виклики змушують менеджерів переглянути класичну «жорстку» послідовність задоволення потреб. Сьогодні розуміння глибинних трансформацій у структурі людських прагнень є критичним фактором для виживання та розвитку будь-якої організації. Згідно з Маслоу [1,2], людина не може думати про самоактуалізацію, поки не задоволені базові фізіологічні потреби та потреба у безпеці. Однак у періоди нестабільності ми спостерігаємо «ефект реверсії»:

- пріоритет безпеки: потреба у стабільності та фізичному захисті знову стає домінуючою навіть для висококваліфікованих фахівців;

- змішування рівнів: сучасна людина здатна шукати визнання (4 рівень) та самореалізацію (5 рівень) навіть в умовах дефіциту ресурсів, оскільки це стає способом психологічного виживання.

Для глибшого аналізу цих змін порівнюємо вихідну теоретичну модель із її сучасною адаптацією. Класична ієрархія (рис. 1), демонструє еволюційний шлях особистості в ідеальних умовах стабільного суспільства, де кожен наступний рівень відкривається лише після повного насичення попереднього.

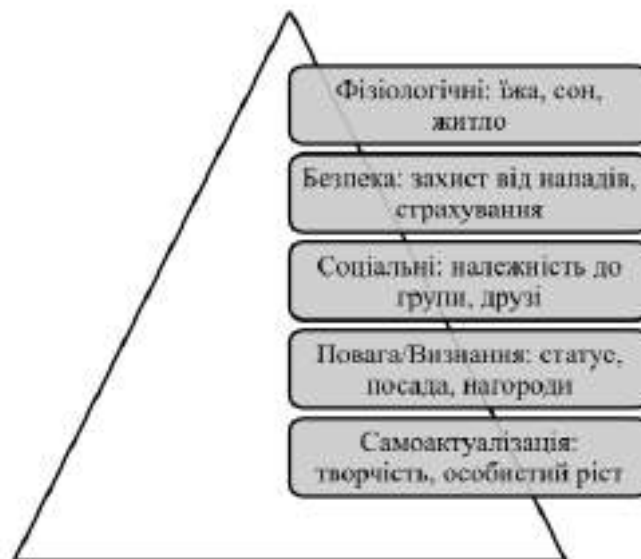

Рис. 1 . Класична модель Маслоу [2]

Однак реалії сьогодення доводять, що структура потреб стала більш гнучкою та взаємозалежною. На рис. 2 відображено інтерпретовану модель, де зміст кожного рівня адаптовано до вимог цифрової епохи та кризових станів.

Рис. 2 Інтерпретована піраміда потреб в умовах нестабільності

Порівняння представлених моделей дозволяє зробити кілька ключових висновків:

- деформація фундаменту: якщо в класичній моделі (рис. 1) безпека сприймалася як відсутність фізичних загроз, то в сучасній інтерпретації (рис. 2) вона включає цифрову безпеку, наявність віддаленого зв'язку та фінансову стійкість;

- парадокс самоактуалізації: сучасні умови доводять, що вищі потреби можуть задовольнятися одночасно з базовими. Успішна реалізація в професії (рівні 4 та 5) часто виступає інструментом для забезпечення безпеки (рівень 2);

- зміна ролі соціальних зв'язків: інклюзивність та приналежність до команди тепер є не просто «бажаним бонусом», а необхідним механізмом підтримки ментального здоров'я працівника в умовах хаосу.

Таким чином, сучасний менеджер має сприймати піраміду Маслоу не як статичну драбину, а як динамічний простір, де пріоритети можуть миттєво змінюватися залежно від зовнішніх обставин. Піраміда Маслоу не втратила актуальності, але перестала бути ієрархічною драбиною. В умовах нестабільності вона працює як динамічна система, де безпека та сенс діяльності є фундаментом. Класична теорія А. Маслоу залишається дієвим інструментом менеджменту, проте потребує адаптації до динамічних реалій сьогодення. В умовах нестабільності ієрархія потреб втрачає свою лінійність: безпека трансформується у комплексне поняття, що охоплює цифровий та психологічний аспекти, а самоактуалізація стає не фінальним етапом, а необхідним механізмом адаптації. Для сучасного керівника важливо розуміти, що ефективна система мотивації має бути гнучкою та орієнтованою на індивідуальний контекст працівника, де відчуття сенсу та підтримка спільноти важать не менше за матеріальну стабільність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, 1954. 411 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Motivation_and_Personality.html?id=DVmxDwAAQBAJ&redir_esc=y
2. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 1943. Vol. 50, No. 4. P. 370–396.

Омельчак Ганна Володимирівна,

старший викладач кафедри менеджменту та туризму,
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВОЄННИХ РИЗИКІВ

У сучасних умовах глобальної економіки поняття конкурентоспроможності зазнає фундаментальних трансформацій. Для українського підприємництва воєнні ризики стали не просто

зовнішнім викликом, а новою операційною реальністю, що вимагає перегляду класичних управлінських стратегій. Традиційні методи досягнення переваг, такі як мінімізація витрат або агресивний маркетинг, відходять на другий план перед необхідністю формування конкурентної стійкості. Конкурентна стійкість – це здатність організації не лише абсорбувати зовнішні шоки та відновлювати функціонування, а й використовувати турбулентність ринку для випередження конкурентів за рахунок вищої швидкості адаптації.

Тривалий час ключовими факторами успіху в менеджменті вважалися ефект масштабу, наявність великих складських запасів та розгалужена мережа стаціонарних точок продажу. Проте реалії воєнного стану довели, що надмірна концентрація активів у одному місці або жорстка прив'язка до фізичної інфраструктури робить бізнес вразливим [1]. Сьогодні конкурентні переваги формуються через мобільність та гнучкість. Підприємства, які здатні оперативнo релокувати виробництво, змінити логістичні маршрути або диверсифікувати постачальників, демонструють вищу життєздатність. Крім того, критично важливим став людський капітал. Збереження команди, підтримка психологічного стану працівників та впровадження гнучких графіків дозволяють бізнесу уникати простоїв, спричинених вигоранням чи міграцією кадрів [2].

Особливого значення набуває нематеріальний капітал – репутація та лояльність. У часи, коли фізичні активи можуть бути втрачені, довіра споживачів стає тим фундаментом, який дозволяє бізнесу відновитися на новому місці або в новому форматі. Таким чином, конкурентна стійкість стає похідною від якості менеджменту людського капіталу та здатності керівника зберігати когнітивний ресурс команди.

Ефективне управління конкурентною стійкістю передбачає перехід від пасивного очікування (реактивний підхід) до активного моделювання майбутнього (проактивний підхід). Основні розбіжності між цими стратегіями наведено в таблиці 1 [3].

Таблиця 1

Порівняння стратегічних підходів до забезпечення конкурентної стійкості

Критерій порівняння	Реактивна модель (виживання)	Проактивна модель (стійкість)
Планування	Вирішення проблем у міру їх появи.	Сценарне планування (плани А, Б, В).
Ресурсна політика	Максимальне скорочення штату та витрат.	Оптимізація витрат зі збереженням фахівців.
Взаємодія з ринком	Орієнтація на короткостроковий прибуток.	Робота на довгострокову репутацію та довіру.
Логістика	Використання лише звичних каналів.	Створення дублюючих каналів постачання.
Технології	Використання за необхідності.	Пріоритетна цифровізація всіх процесів.

Дані таблиці демонструють, що проактивна модель дозволяє не лише мінімізувати втрати, а й зайняти ніші тих гравців ринку, які не змогли вчасно адаптуватися до змін.

Одним із найбільш дієвих методів зміцнення конкурентної стійкості є перехід до цифровізації. В умовах воєнних ризиків (фізичне руйнування офісів, перебої з енергопостачанням) цифрова зрілість стає гарантією безпеки даних та процесів. Використання хмарних технологій дозволяє зберігати всю корпоративну інформацію поза межами фізичних серверів підприємства, що забезпечує доступ до неї з будь-якої точки світу. Впровадження сучасних CRM-систем і таск-менеджерів дозволяє перевести управління в асинхронний режим. Це означає, що робота не зупиняється через повітряні тривоги чи відключення світла, оскільки кожен член команди бачить статус завдань і може виконувати свою частку роботи у зручний та безпечний час. Така технологічна автономія стає вагомим козирем у боротьбі за клієнта, який потребує безперебійного обслуговування.

Головним викликом залишається обмеженість внутрішніх ресурсів підприємств для інвестування в системи безпеки та цифровізацію. Крім того, спостерігається криза кадрового потенціалу, зумовлена міграцією та мобілізацією. У таких умовах менеджмент конкурентної стійкості має базуватися на принципах ощадливого виробництва та максимальної автоматизації рутинних процесів, що звільняє когнітивний ресурс для стратегічних рішень.

Управління конкурентною стійкістю в умовах війни – це передусім управління гнучкістю. Стійкість бізнесу сьогодні тримається на трьох опорах: технологічній автономії, збереженні людського капіталу та здатності до швидкої зміни стратегії. Перехід від класичного тайм-менеджменту до управління ресурсом і довірою дозволяє українським підприємствам не лише зберігати ринкові позиції, а й створювати нові стандарти ефективності. Компанії, які впровадять стійкість як базову цінність свого менеджменту, стануть найбільш конкурентоспроможними під час майбутнього відновлення економіки та інтеграції до європейських ринків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕЛЛ

1. Пасько М. І. Засади управління конкурентною стійкістю підприємства в умовах воєнного стану. *Трансформація соціально-економічних систем в умовах глобалізації* : колективна монографія / за ред. В. І. Чобіток. Харків, 2025. С. 527–550.
2. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування / Advanter Group ; Міністерство цифрової трансформації України. 2023. URL: diia.gov.ua (дата звернення: 18.04.2026).
3. Ukraine Economic Update: Resilience in the face of adversity. 2023. URL: worldbank.org (дата звернення: 18.04.2026).

Остапчук Олександра Русланівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 «Менеджмент»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Діденко А. В.,**
к. е. н., доц., доцентка кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ

У сучасних реаліях управління, що характеризуються високим рівнем невизначеності, кризовими явищами та постійними трансформаціями бізнес-середовища, персонал визнається ключовим стратегічним активом організації. Розвиток людського ресурсу розглядають як довгострокову інвестицію, спрямовану на створення стійких конкурентних переваг. Успіх цього процесу обумовлений не тільки професійним навчанням, але й створенням цілісного соціально-психологічного середовища. Важливу роль відіграють атмосфера психологічної безпеки, довіра та ціннісні орієнтири корпоративної культури, що впливають на готовність працівників до саморозвитку.

Соціально-психологічні аспекти розвитку персоналу – це комплексний процес покращення робочого середовища та розвитку працівників. До ключових соціально-психологічних чинників у межах нашого дослідження ми зараховуємо: психологічний клімат у колективі, організаційну культуру, рівень мотивації, якість міжособистісних стосунків, групову динаміку, а також ефективність внутрішніх комунікацій та рівень довіри.

Актуальність цих аспектів підкріплюють численними сучасними міжнародними дослідженнями. Зокрема, бібліометричний аналіз та систематичний огляд, проведений Р. Донг (R. Dong) та співавторами, доводить, що сприятливий соціальний клімат та психологічна безпека на робочому місці виступають не просто факторами комфорту, а критично важливими рушіями для забезпечення залученості працівників, їхньої продуктивності та готовності до навчання в умовах сучасних викликів [4]. Своєю чергою, аналіз впливу організаційної культури та внутрішніх комунікацій свідчить, що якісна міжособистісна взаємодія безпосередньо підвищує рівень мотивації персоналу до швидкого засвоєння нових компетенцій [5]. Загалом сучасні аналітичні звіти підтверджують, що фахівці, які працюють у середовищі з налагодженою груповою динамікою та емоційною підтримкою, демонструють значно вищі темпи професійного зростання та адаптивності [3].

Проте на практиці ці соціально-психологічні фактори реалізуються саме через повсякденне спілкування працівників. Тому на особливу увагу заслуговує вплив неформальних структур, які виступають основою для формування поведінкових моделей усередині організації. Через неформальні взаємодії встановлюються ключові соціальні зв'язки, які формують загальний тон усередині колективу та визначають особливості командної динаміки.

Це формування поведінкових моделей тісно пов'язане з базовими елементами внутрішнього середовища компанії. Такі складові, як організаційна культура, психологічний клімат і групові динаміка, тісно переплітаються між собою та формують нерозривну цілісну систему (рис. 1). Це створює умови для розвитку співробітників, де кожен реалізує свій потенціал і сприяє досягненню цілей організації.

Рис. 1. Основні компоненти соціально-психологічного забезпечення розвитку персоналу.
Джерело: складено автором на основі [1; 6]

Як демонструє наведена схема, соціально-психологічне забезпечення розвитку персоналу не є набором ізольованих елементів, а становить єдину динамічну систему взаємовпливу. Кожен із компонентів відіграє свою унікальну роль у формуванні сприятливого середовища для навчання. Організаційна культура виступає фундаментом системи, формуючи стабільні цінності та норми. Психологічний клімат створює атмосферу безпеки, яка є необхідною умовою для того, щоб працівники не боялися експериментувати та здобувати нові навички. Своєю чергою, групова динаміка забезпечує механізм реалізації розвитку через взаємодію, визначаючи ефективність обміну знаннями та рівень підтримки в команді.

Така система може як гальмувати, так і прискорювати розвиток. Навчальна культура та ефективна групова динаміка сприяють успішному освоєнню нового досвіду. Однак без відкритого і конструктивного обміну інформацією між учасниками розвиток на основі групової динаміки неможливий.

Ключову роль у процесі навчання персоналу відіграє ефективна комунікація, сприяючи підвищенню продуктивності та зміцненню морального духу співробітників [2]. Відкрита комунікація – ключ до подолання опору змінам, що виникає при впровадженні програм розвитку. Для успіху важливо забезпечити прозорість, залучення, підтримку та мотивацію, а також врахувати індивідуальний підхід, узгодження із цінностями компанії та активну підтримку керівництва.

Усі ці психологічні механізми – від формування культури до управління лояльністю – повинні ґрунтуватися на принципах справедливості та взаємної вигоди. Етика та соціальна відповідальність у розвитку персоналу передбачають впровадження процесів, які забезпечують прозорість та враховують інтереси як компанії, так і співробітників (табл. 1).

Таблиця 1

Реалізація принципів етики та соціальної відповідальності у розвитку персоналу [7]

Принцип	Сутність	Практична реалізація
Рівність та справедливість	Надання всім працівникам рівного доступу до ресурсів і можливостей розвитку, дотримання неупередженості.	Запровадження чітких кар'єрних маршрутів та прозорих критеріїв відбору на навчання.
Прозорість	Відкритість у питаннях навчання, кар'єрного росту та підвищень, наявність зрозумілих політик.	Впровадження політики відкритого діалогу та ефективних каналів комунікації між керівництвом і персоналом
Пріоритет добробуту	Забезпечення здоров'я і безпеки працівників, створення комфортних умов праці.	Доступ до послуг з підтримки ментального здоров'я та створення психологічно безпечного середовища.
Різноманітність	Сприяння інклюзивному середовищу на всіх рівнях організації та етапах професійного становлення.	Розробка адаптованих програм для різних категорій працівників та підтримка культури різноманіття.
Соціальна відповідальність	Узгодження програм розвитку із цілями корпоративної соціальної відповідальності (CSR).	Створення навчальних програм, спрямованих на розвиток етичної свідомості та відповідальності перед суспільством.

Застосування таких практик сприяє довготривалому успіху організацій через побудову стійкої, етично орієнтованої корпоративної культури.

Результати проведеного аналізу свідчать, що розвиток персоналу в сфері менеджменту є складною, багатогранною системою, яка має чітке стратегічне спрямування.

Головною рушійною силою забезпечення ефективності розвитку персоналу виступає людський фактор. Психологічний клімат, організаційна культура, якість групової взаємодії та налагоджена комунікація формують безпечне, прозоре та мотиваційне робоче середовище. Отже, саме ці соціально-психологічні чинники виступають тим головним стрижнем, що трансформує прихований потенціал працівників у реальну конкурентну перевагу для організації.

В умовах динамічних змін та численних викликів сучасного світу ці чинники набувають ще більшої актуальності, адже саме від їхньої інтеграції в робочі процеси залежить здатність компанії адаптуватися до нових реалій і ефективно функціонувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Prakash C. S., Rangkuti Z., Singh D. P. Strategic Human Resource Management Practices: Enhancing Organizational Performance in Dynamic Environments. *Educational Administration Theory and Practices*. 2024. Vol. 30 (1). P. 1064–1074. DOI: <https://doi.org/10.53555/kuey.v30i1.5946> (date of access: 14.04.2026).

2. Employee Development: Approaches, Types, and Best Practices. *Learning Everest*. URL: https://www.learningeverest.com/employee-development-approaches-types-and-best-practices/#toc_Types_of_Employee_Development_Programs (date of access: 14.04.2026).

3. Gallagher Report 2024: Insights for Internal Comms. *Vibe.fyi*. URL: <https://www.vibe.fyi/resources/gallagher-state-of-the-sector-2024-summarised-for-internal-communicators/> (date of access: 17.04.2026).

4. Kechen Dong R., Li X., Hernan R. Psychological safety and psychosocial safety climate in workplace: A bibliometric analysis and systematic review towards a research agenda. *Journal of Safety Research*. 2024. Vol. 19. P. 1–19.

5. Ludin I., Mukti S., Rohman I. S. The Impact of Organizational Culture and Working Motivation on Performance of Employee: A Case Study at Government Organization. *Economics, Business, Accounting & Society Review*. 2023. Vol. 2, No. 3. P. 182–192. DOI: <https://doi.org/10.55980/ebasr.v2i3.84> (date of access: 17.04.2026).

6. Martin A. J., Jones E. S., Callan V. J. The role of psychological climate in facilitating employee adjustment during organizational change. *European Journal of Work and Organizational Psychology*. 2005. Vol. 14, No. 3. P. 263–289. DOI: <https://doi.org/10.1080/13594320500141228> (date of access: 14.04.2026).

7. Voronina V., Horopashna A., Stovbun D. Staff development strategy in the system of strategic management. *Herald UNU. International Economic Relations And World Economy*. 2021. No. 36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-36-8> (date of access: 14.04.2026).

Палій Дмитро Васильович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності 073 Менеджмент,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**

старший викладач кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ НА ОСНОВІ КУЛЬТУРИ ДОВІРИ

В умовах перманентної турбулентності та радикальної невизначеності, що характеризують сучасне середовище, традиційні механізми організаційного управління втрачають свою статичність. Сьогодні успішність підприємства визначають не обсягом накопичених ресурсів, а здатністю до швидкої самоорганізації та адаптивної відповіді на непередбачувані виклики. У цьому контексті сучасна

управлінська парадигма в Україні зазнає докорінної трансформації, зумовленої синергією глобальної цифровізації та специфічних національних викликів.

Фундаментальний зсув відбувається у самій природі праці: від виконання стандартизованих операцій до створення інтелектуальної цінності. Це робить прямий нагляд не лише неефективним, а й контрпродуктивним. Сучасна управлінська парадигма в Україні зазнає докорінної трансформації, зумовленої синергією глобальної цифровізації та специфічних національних викликів. Традиційна модель менеджменту, що апелює до «Теорії Х» Дугласа Мак-Грегора [1] з її акцентом на примусовому контролі, виявляється інституційно неспроможною в умовах інтелектуалізації праці та розвитку розподілених команд. Контроль «присутності» більше не гарантує результат, що зумовлює потребу у впровадженні моделей, заснованих на високому рівні організаційної довіри

Перехід до управління результативністю на засадах культури довіри передбачає зміну вектору менеджменту: від екстенсивного нагляду за фізичною присутністю персоналу до стимулювання внутрішньої проактивності та відповідальності за фінальний результат. У цій системі координат довіра трансформується з етичної категорії у стратегічний актив. Її високий рівень мінімізує «трансакційні витрати на контроль», прискорює управлінські цикли та дозволяє делегувати повноваження, що безпосередньо конвертується у зростання загальної ефективності та адаптивності підприємства

Теоретично такий підхід базується на концепції соціального капіталу організації, де довіра розглядається як економічний актив, що знижує трансакційні витрати на контроль. Коли менеджмент відмовляється від жорсткого тайм-контролю, він фактично інвестує в лояльність та автономію фахівця. Це створює умови для формування гнучкого робочого середовища, де ефективність визначається не фізичною присутністю в офісі чи кількістю годин у системі моніторингу, а цінністю створеного результату та швидкістю вирішення бізнес-задач.

Порівняльний аналіз ключових характеристик традиційної моделі нагляду та сучасної системи, орієнтованої на результат систематизовано у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз парадигм управління результативністю

Параметр порівняння	Культура жорсткого контролю (тайм-менеджмент)	Культура організаційної довіри (управління результативністю)
Об'єкт моніторингу	Процес: час початку/завершення роботи, активність за ПК.	Результат: якість виконання KPI, досягнення цілей (OKR).
Роль керівника	Контролер: перевірка дотримання регламентів та графіків.	Коуч/Фасилітатор: усунення перешкод для досягнення цілей.
Джерело мотивації	Зовнішній тиск: страх санкцій за порушення дисципліни.	Внутрішня відповідальність: усвідомлення важливості вкладу.
Гнучкість системи	Низька: жорстка прив'язка до фізичної локації та часу.	Висока: адаптивність до особистого ритму продуктивності.
Тип комунікації	Вертикальний: директиви та звіти про відпрацьований час.	Горизонтальний: постійний зворотний зв'язок та партнерство.

Перехід до управління за результатом потребує впровадження нових інструментів координації, серед яких провідне місце посідає методологія OKR. На відміну від директивних показників, ця модель передбачає спільне формування цілей, що дозволяє працівнику відчувати себе суб'єктом, а не об'єктом управління. Це автоматично знімає потребу в мікроменеджменті, оскільки прозорість проміжних результатів у цифрових таск-менеджерах забезпечує достатній рівень інформованості керівника без необхідності щохвилинного нагляду.

Важливим елементом системи стає безперервний зворотний зв'язок, який замінює застарілі щорічні атестації. У системі, побудованій на довірі, діалог між керівником та підлеглим спрямований на розвиток компетенцій, а не на пошук помилок у трудовому розпорядку. Це мінімізує функціональний стрес персоналу, адже енергія фахівця витрачається на творчий пошук та розв'язання проблем, а не на імітацію бурхливої діяльності перед екраном монітора.

Таким чином, цифрові інструменти спільної роботи стають фундаментом для нової етики праці, де професіоналізм підтверджується реальними справами.

Оцінка практичної значущості впровадження вартісно-орієнтованих методів управління та їхній безпосередній вплив на стратегічні індикатори успішності діяльності підприємства деталізовано в таблиці 2.

Вплив відмови від тайм-контролю на ключові показники ефективності бізнесу.**Джерело: складено та адаптовано автором на основі даних [2; 3].**

Показник	Зміна при переході до культури довіри	Управлінські наслідки
Плинність кадрів	Зниження на 25–40%	Збереження інтелектуального капіталу та економія на рекрутингу.
Рівень лояльності (eNPS)	Значне зростання	Формування позитивного бренда роботодавця на ринку праці.
Операційна швидкість	Прискорення процесів	Швидке прийняття рішень через делегування повноважень.
Витрати на менеджмент	Скорочення часу на адміністрування	Вивільнення ресурсу топ-менеджменту для стратегії.

Попри очевидні переваги, впровадження управління результативністю на основі довіри стикається із серйозними викликами насамперед ментального характеру. Багато керівників сприймають відсутність жорсткого нагляду як втрату влади, що веде до прихованого саботажу змін. Крім того, існує ризик зниження дисципліни у працівників із низьким рівнем самоорганізації. Для нівелювання цих загроз менеджмент повинен зосередитися на ретельному доборі персоналу зі сформованими навичками самоменеджменту та чіткому прописуванні критеріїв успішності для кожної ролі.

Таким чином, відмова від жорсткого тайм-контролю на користь культури довіри є не просто гуманістичним жестом, а економічно обґрунтованою стратегією виживання в умовах екстремальної невизначеності. Концепція довіри передбачає зміну підходів до оцінювання: регулярний зворотний зв'язок; аналіз помилок як зон росту (культура психологічної безпеки); пріоритет самоменеджменту, працівник стає суб'єктом, який сам формує шлях до досягнення цілей (OKR). Підприємства, що будують менеджмент на засадах довіри, виявляють вищу життєстійкість у кризові періоди. Самоорганізований персонал, позбавлений тиску надмірного контролю, швидше адаптується до змін і демонструє вищий рівень креативності у вирішенні нестандартних управлінських завдань.

Успіх сучасного підприємства залежить від здатності створити середовище, де інтелектуальний потенціал команди реалізується через професійну свободу та орієнтацію на цінність результату. Саме така трансформація дозволяє сформулювати адаптивну організаційну структуру, здатну до швидкого відновлення та сталого розвитку незалежно від зовнішніх коливань ландшафту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. McGregor D. The Human Side of Enterprise. Annotated Edition. New York : McGraw-Hill Education. 2006. 256 p.
2. Zak P. J. The Neurobiology of Trust. *Harvard Business Review*. 2017. Vol. 95, № 1. P. 84–90. DOI: 10.1196/annals.1314.025 (date of access: 15.04.2026).
3. Employee Engagement drives Growth. *Gallup* : сайт. URL: [gallup.com](https://www.gallup.com) (date of access: 15.04.2026).

Породня Сергій Віталійович,
 Спеціальність «Менеджмент», 4 курс,
 Хортицька національна академія,
 м. Запоріжжя, Україна
 Науковий керівник – **Риженко О. М.,**
 кандидат економічних наук,
 доцент кафедри менеджменту та туризму,
 Хортицька національна академія,
 м. Запоріжжя, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Організаційні зміни є важливим елементом розвитку сучасних підприємств та установ в умовах динамічного зовнішнього середовища. Вони являють собою цілеспрямований процес трансформації окремих елементів діяльності організації з метою підвищення ефективності функціонування, адаптації до

нових ринкових умов, впровадження інновацій та забезпечення конкурентоспроможності [1]. Організаційні зміни можуть охоплювати реформування організаційної структури, вдосконалення бізнес-процесів, цифровізацію управління, зміну корпоративної культури та впровадження сучасних технологій управління персоналом.

Важливим аспектом організаційних змін є їх системний характер. У більшості випадків зміни не обмежуються лише окремими структурними елементами, а впливають на всю систему управління підприємством. Саме тому процес змін потребує комплексного підходу, який включає стратегічне планування, аналіз ризиків, ефективну комунікацію та управління персоналом. Незважаючи на значну роль організаційних змін у забезпеченні розвитку підприємств, процес їх реалізації часто супроводжується численними труднощами. Однією з основних проблем є опір персоналу змінам, який виникає через невизначеність, страх втрати робочого місця, збільшення навантаження або небажання змінювати усталені методи роботи. Працівники можуть сприймати зміни як загрозу власній стабільності, що негативно впливає на ефективність реалізації реформ.

За Дж. Коттером, значна частина організаційних трансформацій зазнає невдач через помилки в управлінні змінами, зокрема недостатню підтримку змін з боку працівників та неефективне лідерство процесу трансформації [2]. Відсутність належної комунікації між керівництвом і персоналом призводить до виникнення конфліктів, зниження мотивації та погіршення психологічного клімату в колективі. Крім того, важливою проблемою є недостатній рівень підготовки керівників до управління змінами. У багатьох випадках управлінські рішення ухвалюються без урахування людського фактора, що знижує ефективність трансформаційних процесів. Успішне впровадження змін вимагає від керівництва не лише стратегічного бачення, але й розвитку лідерських якостей, здатності мотивувати персонал та формувати сприятливе середовище для адаптації працівників до нових умов діяльності.

Важливу роль у реалізації організаційних змін відіграє корпоративна культура підприємства. Відкритість до інновацій, підтримка командної роботи та ефективна внутрішня комунікація сприяють формуванню позитивного ставлення працівників до реформ. Організації, в яких створено сприятливий соціально-психологічний клімат, мають вищі шанси на успішне впровадження змін та досягнення стратегічних цілей.

Ключовою умовою успішної реалізації організаційних змін є формування культури відкритості, довіри та залучення персоналу до процесу ухвалення управлінських рішень. Ефективна комунікація між керівництвом і працівниками дозволяє знизити рівень невизначеності та підвищити готовність колективу до сприйняття нововведень. Працівники повинні мати можливість висловлювати власні пропозиції, брати участь у процесі планування змін та отримувати необхідну інформацію щодо цілей і очікуваних результатів реформ. Відповідно до концепції ADKAR, розробленої Jeff Hiatt, залучення персоналу до процесу змін значно підвищує рівень мотивації працівників та їхню готовність підтримувати управлінські ініціативи [3]. Коли співробітники відчують свою причетність до процесу трансформації, вони більш активно підтримують нововведення та демонструють вищий рівень адаптивності.

Таким чином, організаційні зміни є невід'ємною складовою розвитку сучасних підприємств. Їх успішна реалізація залежить від ефективного управління, стратегічного планування, належного рівня комунікації та врахування людського фактора. Формування сприятливої корпоративної культури та активне залучення персоналу до процесу змін створюють передумови для підвищення ефективності діяльності організації та забезпечення її стійкого розвитку в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Управління змінами та трансформація бізнесу [Електронний ресурс]: курс лекцій : навч. посіб. для здобувачів ступеня докторів філософії спеціальності 051 «Економіка» / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: О. А. Шевчук, К. О. Бояринова, Н. В. Рощина – Електрон. текст. дані (1 файл). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2025. 184 с.
2. Kotter J. P. Leading Change. Boston : Harvard Business School Press, 1996. 187 p.
3. Hiatt J. ADKAR: A Model for Change in Business, Government, and Our Community. Loveland : Prosci Learning Center Publications, 2006. 146 p.

Сапронова Тетяна Юліївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**
старший викладач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ КРІ ЯК МЕТОД ЗНИЖЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТРЕСУ ПЕРСОНАЛУ

Найважливішим ресурсом будь-якої економіки чи організації є її людський капітал, тобто колективні знання, якості, навички, досвід і здоров'я робочої сили [1]. У сучасному динамічному бізнес-середовищі неефективно побудовані системи контролю стають потужним стресовим фактором. Функціональний стрес, що виникає через суперечливі вимоги, розмиті зони відповідальності або нереалістичні показники ефективності (KPI), призводить до деградації кадрового потенціалу та зниження загальної результативності організації. KPI – це ключові показники ефективності окремих працівників та цілих відділів. KPI персоналу мають бути прив'язані до ваших глобальних бізнес-цілей [2].

Природа функціонального стресу в сучасній системі управління найбільш рельєфно проявляється саме через недосконалість механізмів KPI. Насамперед це відображається у дефіциті інструментальної чіткості, коли на працівника покладається відповідальність за результат без надання відповідних ресурсів чи повноважень, що створює ситуацію вимушеної безпорадності. Ситуація ускладнюється функціональним конфліктом метрик, який змушує персонал балансувати між взаємовиключними цілями, наприклад, намагатися одночасно мінімізувати витрати та підвищувати якість сервісу, що неминуче призводить до внутрішнього вигорання.

Додатковим деструктивним фактором виступає інформаційне перевантаження: надмірна кількість показників розпорошує увагу та унеможливує адекватну пріоритетизацію завдань, критично виснажуючи когнітивний ресурс фахівця. Для систематизації підходів до зниження деструктивного впливу контролю на психоемоційний стан персоналу доцільно виділити чотири стратегічні напрями реформування системи оцінювання. Кожен із цих напрямів спрямований на усунення конкретних причин функціональної напруги: відсутності впливу на результат, конфлікту цілей, інформаційного вакууму та втрати автономії. Комплексний підхід дозволяє трансформувати систему KPI з інструменту тиску на інструмент підтримки та навігації працівника в межах його професійної ролі. Концептуальна модель цих рекомендацій та їхній очікуваний вплив на рівень стресу представлені на рис. 1.

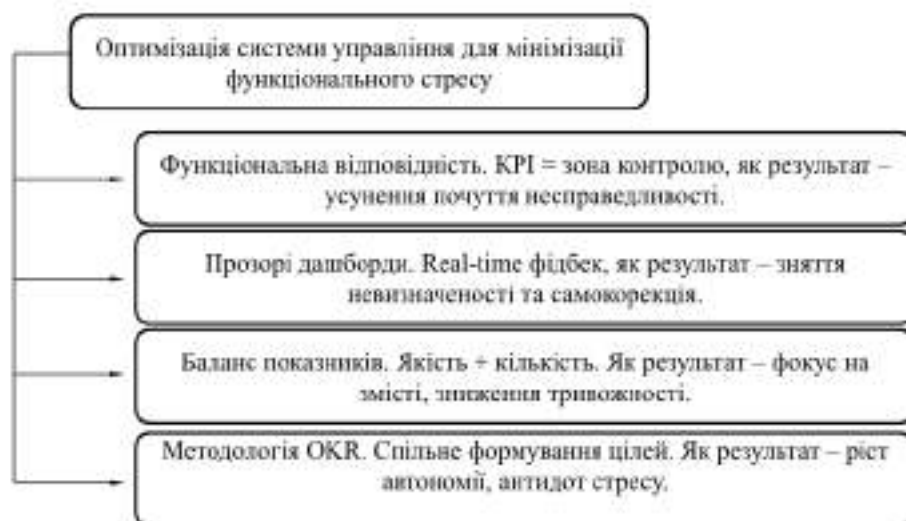

Рис. 1. Загальна оптимізація системи управління для мінімізації функціонального стресу персоналу

Представлена модель візуалізує перехід від жорсткої вертикальної моделі нагляду до спільного результату. Зокрема, впровадження принципу функціональної відповідності та методології OKR дозволяє змінити внутрішню установку працівника з «мене змушують» на «я керую своїм результатом». Це критично важливо для відновлення почуття суб'єктивного контролю, втрата якого є головним джерелом стресу. Водночас використання цифрових дашбордів та балансування метрик забезпечує безперервний зворотний зв'язок, що робить процес праці прогнозованим та прозорим. У сукупності ці заходи не лише мінімізують функціональний стрес, а й створюють умови для сталого зростання продуктивності, де ефективність досягається не за рахунок виснаження людського ресурсу, а через чіткість і змістовність посадових функцій.

Оптимізація системи управління для мінімізації функціонального стресу персоналу має базуватися на комплексному поєднанні структурних та технологічних змін. Насамперед необхідно забезпечити дотримання принципу функціональної відповідності, за якого кожен показник ефективності жорстко прив'язаний до зони безпосереднього контролю працівника, що нівелює відчуття несправедливості від оцінювання невідконтрольованих факторів. Паралельно з цим традиційний кількісний пресинг варто замінити збалансованою системою якісних та гнучких індикаторів, що дозволяє команді фокусуватися на змісті праці та знижує загальну тривожність.

Ефективним інструментом подолання інформаційної невизначеності є впровадження прозорих цифрових дашбордів із миттєвим зворотним зв'язком, які надають працівнику можливість самостійно коригувати результати, не чекаючи офіційної звітності. Крім того, перехід до методології OKR забезпечує залучення персоналу до формування власних цілей, що суттєво підвищує рівень професійної автономії та виступає надійним психологічним бар'єром проти функціонального виснаження. Оптимізація системи KPI з інструменту суворого нагляду на систему навігації дозволяє суттєво оздоровити робоче середовище. Зниження функціонального стресу через чіткі, реалістичні та узгоджені показники є стратегічним кроком до підвищення лояльності персоналу та операційної стійкості компанії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юхновська Ю., Діденко А., Риженко О., Омельчак Г. Потенціал людського капіталу в системі управління сучасним підприємством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2024. № 58. С. 49–54.
2. Системи KPI співробітників: як розробити і впровадити. URL: <https://roapp.com.ua/blog/employee-KPI-systems-how-to-develop/>.

Сахно Світлана,
здобувачка 4 курсу спеціальності
«Менеджмент соціокультурної діяльності»,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна
Ладонько Людмила,
докторка економічних наук,
професорка кафедри мистецьких дисциплін,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

PR ЯК ІНСТРУМЕНТ КРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ: ТЕХНОЛОГІЇ РЕАГУВАННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ РЕПУТАЦІЇ

PR-стратегія кризового менеджменту – це стратегічний процес захисту репутації бренду під час неочікуваних подій, які загрожують його довірі та іміджу. У сучасному швидкозмінному цифровому середовищі, де новини поширюються за лічені хвилини на платформах соціальних мереж, PR у кризових ситуаціях став життєво важливим компонентом кожної бізнес-стратегії. Бренди, які не в змозі ефективно реагувати на кризи, можуть зазнати довгострокової шкоди репутації, фінансових втрат та зниження довіри

споживачів. Саме тому компанії звертаються до професійних платформ розповсюдження PR-інформації, таких як IMCWire, які спеціалізуються на управлінні комунікацією в критичні часи [1].

У сучасному світі бізнесу та цифрових технологій ефективний кризовий PR перетворюється з інструменту реагування на проблеми в засіб стратегічного зміцнення репутації компанії. Сьогодні споживачі очікують від брендів не лише формальних вибачень, але й конкретних дій, які підтверджують їхню відповідальність, етичність і соціальну свідомість. Одним із ключових аспектів стає прогнозування можливих ризиків і розробка сценаріїв реагування, що дозволяє компаніям оперативно діяти без втрати довіри. Глобалізація інформаційного простору додатково підвищує значущість кризового PR. Миттєве поширення новин у різних країнах створює потребу в швидкій, чіткій та послідовній комунікації. У відповідь на це компанії впроваджують інтегровані комунікаційні стратегії, які охоплюють як традиційні медіа, так і соціальні мережі разом із прямими взаємодіями зі стейкхолдерами.

Роль керівництва компанії залишається важливою складовою сучасного кризового PR. Публічні виступи, пряме звернення топ-менеджменту до аудиторії та демонстрація емпатії допомагають зміцнити довіру та підкреслюють відповідальність перед суспільством. Післякризова комунікація, яка висвітлює вжиті заходи та позитивні зміни, сприяє не лише відновленню репутації, а й створенню можливостей для подальшого зростання і вдосконалення корпоративної культури [2].

За оцінками фахівців, динаміка управління кризовими ситуаціями значно змінилася. Ключові фактори, що зумовили ці зміни, передбачають:

- розвиток соціальних мереж, як джерела громадського контролю, так і комунікативного інструменту, що дозволяє компаніям безпосередньо взаємодіяти зі споживачами;
- попит на прозорість, що вимагає від компаній надання чіткої, чесної та своєчасної інформації. Ті організації, які ховаються за розмитими заявами, часто стикаються з негативною реакцією громадськості;
- важливість автентичності – споживачі та внутрішня аудиторія сьогодні все більш скептично ставиться до корпоративних повідомлень. У 2026 році люди цінуватимуть автентичність понад усе, а корпоративні вибачення або відповіді, які здаються відрепетируемими, роботизованими або нещирими, можуть завдати більше шкоди, ніж користі;
- підвищення стандартів у сфері соціальної корпоративної відповідальності незалежно від того, чи йдеться про екологічні проблеми, трудові практики або етичне управління. Нездатність діяти відповідально може призвести до кризових ситуацій, які вимагають не просто піар-відповіді, а значущих дій [3].

Отже, аналізуючи літературні джерела за вказаною проблематикою, можемо виділити основні принципи антикризового PR у 2026 році [3; 4]:

1. Швидке та прозоре реагування на кризові ситуації. Запізнена реакція на кризу може посилити шкоду, оскільки вакуум, що залишається через відсутність комунікації, часто заповнюється спекуляціями, чутками та дезінформацією. Компанія повинна діяти швидко, щоб визнати кризу, висловити свою обізнаність з проблемою та окреслити свої наступні кроки.

2. Емпатія, відповідальність та підзвітність дій у відповідь на кризову ситуацію. Реакція громадськості формується під впливом емоцій, і люди очікують від компаній гуманізації їхньої реакції під час кризи. Визнання болю, розчарування чи шкоди, спричиненої кризою, та висловлення щирого занепокоєння щодо тих, хто постраждав, є фундаментальним компонентом успішного кризового піару.

3. Чіткі та послідовні меседжі під час кризи. Змішані або суперечливі повідомлення можуть заплутати громадськість і підірвати довіру до компанії. Незалежно від того, чи це дописи в соціальних мережах, прес-релізи чи заяви для ЗМІ, повідомлення повинні бути послідовними та узгодженими за всіма каналами.

4. Довгострокова побудова довіри до організації та бренду. Кризовий PR – це не лише негайна реакція, а й розбудова довіри задовго до виникнення проблеми. Організації, які роками створювали резерв довіри, можуть пережити кризові ситуації з набагато меншими втратами. І навпаки, компанії, які культивували недовіру та зневагу, опиняються беззахисними, коли настає криза.

Аналіз ролі PR-стратегії в умовах кризового менеджменту показує, що сучасна ефективність корпоративної комунікації залежить не лише від оперативності реакції на кризові події, а й від глибокого розуміння аудиторії та її очікувань. У цифровому середовищі здатність бренду забезпечувати прозорість, цілісність і автентичність повідомлень стає ключовим чинником у формуванні довіри та лояльності.

Сьогоднішні підходи до кризового PR виходять за межі реагування на проблеми та сфокусовані на стратегічному управлінні іміджем. Це включає прогнозування ризиків, розробку альтернативних

сценаріїв дій і демонстрацію відповідального ставлення компанії до своїх стейкхолдерів. Прийняття своєї ролі в кризі, прояв емпатії та реалізація конкретних заходів створюють у споживачів відчуття надійності й соціальної відповідальності бренду, що безпосередньо впливає на його довгостроковий успіх.

Крім цього, інтегровані комунікаційні стратегії, які об'єднують традиційні й цифрові канали, сприяють більш ефективній координації інформаційних потоків і запобігають поширенню дезінформації. Це підтверджує, що сучасний кризовий PR виконує не лише функцію управління ризиками, але й діє як механізм стратегічного зміцнення корпоративної репутації та посилення конкурентних переваг бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. PR-послуги IMCWire з кризового менеджменту, що сприяють довірі та зростанню. PR-управління кризовими ситуаціями. URL: <https://imcwire.com/uk/crisismanagementpr/?srsId=AfmBOorma9FPOAPrkwoa5LVsnvWDRLBbGydZ7NtXa8JVahApuiMUiY>.

2. Ладонько Л. С. Сучасні вимоги до професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності. *Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства* : матеріали V Міжнародної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (25–26 травня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 165–167.

3. Антикризовий PR: як врятувати репутацію бренду в епоху соціальних мереж. *Marketing Media Review*. URL: <https://mmr.ua/longreads/pr/antykryzoviy-pr-yak-vryatuvaty-reputacziyu-bredu-v-epohu-soczialnyh-merezh>.

4. Уроки року катастроф: 10 принципів управління кризами та репутацією на 2026 рік. URL: https://gfmcentertable.com/blog/lessons-from-a-year-of-disasters-10-crisis-and-reputation-management-principles-for-2026/?utm_source=chatgpt.com.

Сергієнко Максим Олександрович,

здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 073 «Менеджмент»

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**

старший викладач кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙ У ПОДОЛАННІ СИСТЕМНОЇ ІНЕРЦІЇ ПІД ЧАС ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

В умовах інтенсифікації соціальних і економічних процесів на мікрорівні та з огляду на важливість пристосування до динамічних змін у середовищі доцільним є сприйняття управління персоналом організації як цілісної, складної та багатовекторної системи, що зумовлює необхідність застосування системного підходу до управління нею та процесами, що протікають в її межах. [1]. В умовах постіндустріальної економіки організаційні зміни набувають перманентного характеру, що потребує від менеджменту розробки гнучких адаптивних моделей. Центральним елементом таких моделей виступає система внутрішніх комунікацій, яка в контексті управління змінами трансформується з каналу передачі даних у стратегічний інструмент координації та інтеграції інтелектуального капіталу підприємства.

Процес впровадження інновацій неминує супроводжується зростанням організаційного хаосу через розмивання чинних стандартів діяльності. Ефективно побудована комунікативна стратегія дозволяє мінімізувати цей вплив шляхом забезпечення інформаційної симетрії. Це передбачає не лише вертикальне каскадування управлінських рішень, а й створення горизонтальних зв'язків, які забезпечують швидкий обмін досвідом та ідентифікацію локальних бар'єрів на шляху реформ.

Будь-яка системна зміна неминує стикається з феноменом інституційної інерції, тобто фундаментальним прагненням організаційної системи зберегти попередній стан рівноваги через усталені звички, емоційну прив'язаність персоналу до минулого та усталені культурні норми. У цьому контексті комунікаційний менеджмент виступає не просто каналом передачі інформації, а стратегічним каталізатором трансформацій, що реалізується через три ключові вектори:

1. Ефективна комунікаційна стратегія формує у персоналу переконання щодо невідворотності та раціональної доцільності обраного вектору розвитку. Це досягається через прозору трансляцію причин

змін (відповідь на питання «Чому це відбувається?») та візуалізацію майбутнього стану, що нівелює статус-кво як безпечний варіант.

2. Комунікації сприяють фундаментальній трансформації зовнішніх стратегічних цілей підприємства на особистісні установки працівників. Шляхом залучення співробітників до діалогу та надання їм права голосу в процесі впровадження змін менеджмент досягає ефекту «співавторства», за якого опір замінюється активною підтримкою та залученістю.

3. Дефіцит офіційної інформації в період змін породжує «інформаційний вакуум», який заповнюється деструктивними чутками та хибними інтерпретаціями. Системне комунікативне забезпечення усуває ці бар'єри, надаючи верифіковані дані та роз'яснюючи складні аспекти реформ, що дозволяє вирівняти очікування команди з реальними планами організації.

Сучасна структура управління змінами вимагає переходу до багатоканальних систем комунікації, що враховують динаміку розподілених та гібридних команд. Впровадження імерсивних технологій (VR/AR) та інтерактивних цифрових платформ дозволяє підтримувати високий рівень емоційного зв'язку та залученості навіть за умов фізичної відсутності співробітників у офісі.

Вирішальним чинником успіху стає використання інструментів зворотного зв'язку в реальному часі (цифрові оновлення, віртуальні таунхоли, тощо). Це дає змогу менеджменту оперативно коригувати стратегію змін, спираючись на об'єктивні емпіричні дані про стан її реалізації «на місцях», що мінімізує кількість сюрпризів та прискорює загальну адаптацію системи до нових умов.

Комунікації в процесі управління змінами слід розглядати як базисний актив, що забезпечує структурну цілісність організації під час переходу з інерційного до інноваційного стану [3]. Успіх трансформації прямо корелює зі здатністю лідерів вибудувати прозору, двосторонню та змістовну систему комунікації, яка б конвертувала опір персоналу в ресурс розвитку.

У сучасних умовах динамічного ринку здатність організації до трансформації є її головною конкурентною перевагою. Однак за статистикою понад 70 % ініціатив зі змін зазнають невдачі, і однією з ключових причин є неефективна система комунікацій [2]. Комунікації в менеджменті змін – це не просто передача інформації, а стратегічний інструмент подолання опору, формування довіри та забезпечення єдиного розуміння мети трансформацій у всіх ланках ієрархії.

Комунікативна система є базовим активом, що забезпечує структурну цілісність організації під час переходу з інерційного до інноваційного стану. Вона виступає не просто каналом передачі даних, а стратегічним механізмом детермінації успіху, що забезпечує синергію технологічних рішень та людського капіталу. Успіх будь-якої організаційної трансформації сьогодні базується на здатності керівників вибудувати таку інформаційну будову, де прозорість, швидкість та емпатія стають фундаментом для реалізації стратегічних цілей підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лизанець А. Г., Феєр О. В., Бондарева М. С. Внутрішні комунікації в системі управління персоналом організації. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. № 23. С. 127–132.
2. Akin G., Keller S. The Power of Resilience. *McKinsey Quarterly*. 2008. URL: mckinsey.com (date of access: 17.04.2026)
3. Омельчак Г. В. Роль комунікацій в системі управління сучасним офісом. *Інфраструктура ринку* : науково-практичний журнал. 2023. Вип. 71. С. 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-31>.

Скрипник Анатолій Юрійович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук,
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК СПОСІБ АДАПТУВАННЯ І РЕАБІЛІТАЦІЇ ІНДИВІДА У СОЦІУМІ

Сучасні суспільно-політичні процеси в Україні зумовили відчутні трансформації її соціальної структури. Значно зросла кількість людей, які потребують різних форм реабілітації – як окремих, так і

комплексних. Це створює серйозні виклики для фахівців у сфері соціальної та психологічної підтримки. У зв'язку з цим постає необхідність пошуку ефективних підходів до якнайшвидшого та максимально комфортного повернення людей з інклюзією до активного суспільного життя із застосуванням широкого спектра доступних засобів.

Нині українські дослідники активно працюють над формуванням теоретико-методологічних і практичних основ інклюзивного туризму як складової реабілітаційних практик. Такий підхід сприяє створенню умов для повноцінної участі осіб з особливими потребами у туристичній діяльності та їх інтеграції в соціум. Зокрема, обґрунтовуються можливості оздоровлення різних категорій населення через залучення до різних видів туризму, а також аналізується вплив туристичної активності на фізичний і соціальний стан таких осіб. Водночас здійснюються спроби прогнозування ефективності цих практик залежно від умов їх застосування.

Практичний досвід засвідчує, що особливої актуальності набувають такі напрями: соціальна робота на рівні територіальних громад, зокрема з дітьми та молоддю, які постраждали внаслідок російської агресії; соціально-психологічна підтримка студентів закладів вищої освіти з інвалідністю. Окрему увагу необхідно приділяти ветеранам російсько-української війни, які потребують спеціалізованих підходів до відновлення.

Дослідники підкреслюють, що участь у туристичних подорожах може стати важливим чинником формування впевненості у власних силах, розвитку життєстійкості та подолання внутрішніх бар'єрів у людей з особливими потребами. Ознайомлення з природною та культурною різноманітністю України сприяє особистісному зростанню та ефективнішій соціальній інтеграції [3, с. 72–80].

На сьогодні одним із найбільш доступних форматів відпочинку та відновлення є «зелений туризм», що поєднує щирі гостинність із можливістю корисного перебування на природі. Такий вид дозволить передбачає споживання натуральних продуктів, перебування в комфортному сімейному середовищі та сприятливу атмосферу для відновлення. Він є ефективним засобом реабілітації, оскільки сприяє розвитку рухових навичок, забезпечує помірне фізичне навантаження та підтримує позитивну комунікацію.

Попри значну кількість наукових досліджень, окремі аспекти розвитку цього напрямку залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, існують специфічні виклики, обумовлені сучасними українськими реаліями, які потребують окремого аналізу та пошуку ефективних рішень.

Відносно новими векторами реабілітаційної діяльності виступають спортивний і соціальний туризм, до яких доцільно активно залучати ветеранів російсько-української війни. Їх участь у таких практиках може суттєво сприяти фізичному та психологічному відновленню.

Першочерговим завданням є оцінка реабілітаційного потенціалу інклюзивного туризму в умовах воєнного стану, а також визначення ресурсних можливостей для його реалізації, зокрема матеріального та фінансового забезпечення потреб осіб з інвалідністю. Важливим напрямом є також координація зусиль представників туристичної сфери, музейної галузі та соціально-психологічних служб для розроблення безпечних і доступних маршрутів найважливішими туристичними об'єктами України з урахуванням воєнних ризиків. При цьому необхідно враховувати як фізичний, так і соціальний вплив таких подорожей на учасників.

Водночас актуальними залишаються завдання, що стоять перед туроператорами та профільними спеціалістами, відповідальними за організацію безпечних і комфортних подорожей для осіб з особливими потребами. Не менш важливою є роль державних музеїв, природоохоронних установ та інших культурно-історичних об'єктів у забезпеченні відкритості й доступності для цієї категорії відвідувачів. Особливу увагу слід приділяти створенню безбар'єрного середовища – як у фортифікаційних пам'ятках, так і на маршрутах у природних парках, заповідниках, оздоровчих закладах та місцях розміщення.

У разі подолання наявних бар'єрів інклюзивний туризм здатен забезпечити комплексний оздоровчий ефект: підвищення рівня рухової активності, зміцнення фізичної витривалості та психологічної стійкості. Важливим результатом є також соціокультурна реабілітація, що передбачає формування внутрішніх ресурсів особистості, її самореалізацію та відновлення соціального статусу. Водночас ключовою метою інклюзивного туризму залишається психологічне відновлення, спрямоване на покращення психічного стану осіб з інвалідністю через їх активне залучення до подорожей і суспільного життя.

В Україні система соціальної та психологічної допомоги нині перебуває на етапі активного розвитку, подолавши початкову фазу становлення. За наявними оцінками, близько чверті дорослого населення потребує різних форм реабілітаційної підтримки, зокрема й осіб, які пережили наслідки війни та мають так званий «синдром війни». У цих умовах особливого значення набуває формування інноваційних підходів у

реабілітології, що передбачають удосконалення соціальних принципів роботи з людьми з інвалідністю та комплексне використання різноманітних методів відновлення, включаючи інклюзивний туризм.

Станом на 2026 рік чисельність осіб з інвалідністю в Україні перевищує 3 мільйони. У зв'язку з цим зростає потреба у впровадженні сучасних туристично-реабілітаційних послуг, орієнтованих на різні категорії населення. Вирішальним чинником їх ефективності є розроблення як системних, так і індивідуалізованих підходів до організації таких послуг, що дозволить забезпечити їх доступність, результативність і відповідність актуальним потребам суспільства [2, с. 20–25].

Застосування системного підходу з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учасника сприяє підвищенню ефективності та доступності туристично-реабілітаційних послуг. Інклюзивний туризм вирізняється тим, що поєднує різні форми реабілітації, реалізуючи свій потенціал через комплекс фізичних і соціальних впливів.

В Україні розвиток інклюзивного та реабілітаційного туризму для осіб з інвалідністю перебуває на початковому етапі, проте ця сфера має значні перспективи. Вона відкриває можливості для активнішого залучення людей з обмеженими можливостями до суспільного життя та сприяє їхньому відновленню і самореалізації.

Становлення інклюзивно-реабілітаційного туризму вимагає узгоджених дій між науковою спільнотою, державними структурами, бізнесом і громадським сектором. Лише комплексний підхід здатен забезпечити відчутні результати та сталий розвиток цієї галузі.

Ефективне використання інклюзивного туризму як інструменту реабілітації передбачає врахування низки ключових чинників. Насамперед, вид туристичної діяльності має відповідати функціональним обмеженням людини та її індивідуальній програмі відновлення. Важливо також забезпечити безпечність маршрутів і їх наповнення значущими історико-культурними об'єктами. Фізичне навантаження повинно бути дозованим і відповідати стану здоров'я учасників, які своєю чергою мають володіти базовим рівнем підготовки. Окрему роль відіграє психологічний аспект: подорожі мають викликати позитивні емоції, сприяти подоланню внутрішніх бар'єрів і формуванню впевненості в собі.

З урахуванням європейського досвіду Україна має можливість інтегрувати перевірені практики та адаптувати їх до власних умов. Це створить підґрунтя для розвитку інклюзивного туризму як ефективного засобу реабілітації та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціальні дії молоді та влади : проєкт. URL: <https://kpdi.edu.ua/proyekt-sotsialni-diyi-molodi-ta-vlady>.
2. Безугла Л., Белобородова М., Герасименко Т. Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2022. № 2 (6). С. 20–25.
3. Скрипник А. Ю. Кучеров Г. Г. Інклюзивний туризм як засіб реабілітації осіб із особливими потребами: теоретичний складник проблеми. *Інклюзія і суспільство*. Кам'янець-Подільський : НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2024. Вип. 3 (8). С. 72–80.

Совяк Василь,

студент I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності В9 Історія та археологія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Скрипник А. Ю.**,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЛІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Туризм у сучасному світі виступає однією з найдинамічніших галузей економіки, що суттєво впливає на соціально-економічний розвиток регіонів, створення робочих місць та формування позитивного іміджу територій. Україна, маючи значний природно-рекреаційний та історико-культурний

потенціал, володіє широкими можливостями для розвитку туристичної індустрії. Особливе місце в цьому процесі займає Тернопільська область – регіон із унікальними туристичними ресурсами, який, попри значний потенціал, ще не досяг належного рівня розвитку туризму.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу сучасного стану туристичної галузі Тернопільщини, виявлення основних проблем та визначення перспектив її розвитку в умовах трансформаційних процесів економіки України.

Туризм є важливим фактором економічного зростання регіону, оскільки стимулює розвиток суміжних галузей: транспорту, будівництва, торгівлі, сфери послуг та сільського господарства [4]. Він також виконує соціальні функції, пов'язані з підвищенням якості життя населення, розвитком культурного обміну та формуванням національної ідентичності.

Світовий досвід підтверджує, що за умови належного стану усіх складових туризм є однією з найбільш прибуткових галузей економіки, яка може конкурувати навіть із такими секторами, як експорт енергоносіїв чи промислових товарів [1]. У цьому контексті розвиток регіонального туризму в Україні має стратегічне значення.

Тернопільська область характеризується значним природно-рекреаційним та історико-культурним потенціалом. Серед основних складових туристичних компонентів регіону необхідно зазначити природні ресурси (ліси, річки, каньйони, водоспади); спелеологічні об'єкти (понад 100 печер, зокрема найбільша у Європі печера «Оптимістична»); історико-архітектурні пам'ятки (замки, фортеці, сакаральні споруди) та етнокультурна спадщина та традиції.

Тернопільщина посідає провідні позиції в Україні за кількістю оборонних споруд та замків, що створює передумови для розвитку специфічного виду – замкового туризму [4]. Важливу роль відіграють також об'єкти сакаральної спадщини, які сприяють розвитку паломницького туризму. Таким чином спостерігається формування комплексного і різновекторного туристичного продукту який включає в себе різноманітні компоненти: культурно-пізнавальний, релігійний, екологічний, сільський (зелений), подієвий та активний чи пригодницький туризм.

Сучасний стан туристичної галузі Тернопільської області характеризується суперечливими тенденціями. З одного боку, регіон має значний ресурсний потенціал, з іншого – рівень його використання залишається недостатнім.

До основних характеристик сучасного стану належать: недостатній рівень розвитку туристичної інфраструктури; обмежена кількість якісних засобів розміщення; слабка популяризація туристичного продукту; низький рівень інвестицій у галузь [4].

Статистичні дані свідчать про наявність туристичних підприємств, що здійснюють діяльність у сфері туризму, однак їх внесок у регіональну економіку залишається порівняно невисоким [2].

Суттєвий вплив на розвиток туризму в останні роки мали кризові явища, зокрема військово-політична ситуація в Україні, що призвела до зменшення в'їзного туристичного потоку та переорієнтації на внутрішній туризм.

Аналіз сучасного стану дозволяє виділити ключові проблеми розвитку туризму на Тернопіллі:

1. Інфраструктурна складова. Недостатній розвиток транспортної мережі, туристичних маршрутів та об'єктів обслуговування туристів.

2. Низький рівень маркетингу та брендингу. Туристичний потенціал регіону недостатньо представлений на національному та міжнародному рівнях.

3. Недостатня інвестиційна привабливість. Відсутність системної державної підтримки та стимулів для інвесторів.

4. Нерівномірне використання ресурсів. Значна частина туристичних об'єктів залишається маловідомою та недоступною для туристів [1].

5. Кадрові проблеми. Недостатній рівень підготовки фахівців у сфері туризму та гостинності.

Перспективи розвитку туризму на Тернопіллі пов'язані з ефективним використанням наявного потенціалу та впровадженням інноваційних підходів. Зокрема окреслення напрямків, тем та видів туристичної діяльності.

Замковий туризм – формування і вдосконалення туристичних маршрутів на основі відвідування та огляду фортифікаційних споруд.

Спелеотуризм – використання унікальних печер для організації екскурсій.

Релігійний туризм – розвиток паломницьких маршрутів.

Сільський зелений туризм – стимулювання розвитку сільських територій;

Подієвий туризм – організація фестивалів, культурних заходів.

Зокрема, замковий туризм може стати базовим напрямом розвитку, об'єднуючи інші види туристичної діяльності [3]. Особливу увагу слід приділити екологічно орієнтованому туризму, який забезпечує збереження природних ресурсів та культурної спадщини.

Для успішної реалізації туристичних проектів необхідна розбудова та розвиток інфраструктури. Серед важливих компонентів є модернізація транспортної системи, розвиток готельно-ресторанного бізнесу, створення туристичних інформаційних центрів (ТІЦ), покращення доступності туристичних об'єктів.

Сучасні тенденції розвитку туризму передбачають активне використання цифрових технологій. Запорукою успіху має стати створення онлайн-платформ, просування туристичного бренду регіону, активне використання соціальних мереж, широке впровадження (використання) QR-кодів та цифрових гідів.

Безперечно важливу роль у розвитку туризму на сучасному етапі відіграє державна та регіональна політика. Стратегія розвитку Тернопільської області передбачає туризм як один із пріоритетних напрямів економічного зростання [5].

У програмних документах визначені основні завдання: формування конкурентоспроможного туристичного продукту; розвиток інфраструктури; підтримка малого та середнього бізнесу; інтеграція у міжнародний туристичний простір.

Таким чином, Тернопільська область має значний потенціал для розвитку туристичної галузі, який базується на унікальних природних та історико-культурних ресурсах. Водночас сучасний стан туризму характеризується низкою проблем, що стримують його ефективний розвиток.

Разом з тим існує ціла низка перспектив розвитку туризму на Тернопіллі які мають наметі комплексне використання туристичних ресурсів, подальший розвиток інфраструктури, застосування активної маркетингової політики, залученням інвестицій, впровадження інноваційних технологій. Реалізація зазначених напрямів сприятиме перетворенню туризму на одну з провідних галузей економіки регіону та підвищенню його конкурентоспроможності на національному і міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушків Б., Мельник Л. Регіональні особливості розвитку туризму у Тернопільській області. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 22–24 вересня 2016 р. Тернопіль: Крок, 2016. С. 46–48.
2. Головне управління статистики у Тернопільській області. Туристична діяльність. URL: <https://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoT.html>.
3. Луговий Б. В., Островська Н. Д., Герчанівська С. В. Основні принципи та напрями розвитку туризму в Тернопільській області. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2022. № 7. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-7-3>.
4. Островська Г. Й., Шерстюк Р. П., Кузь Т. І. Туризм на теренах Тернопільщини: сучасний стан та перспективи розвитку. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. Вип. 8 (41). С. 139–147.
5. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. Тернопіль, 2025. 224 с.

Торшин Андрій Андрійович,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 073 «Менеджмент»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**
старший викладач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ВОЄННИХ РИЗИКІВ

Питання ефективності управління в умовах невизначеності постає як одне з ключових для забезпечення стійкого розвитку організацій. У цілому сучасний менеджмент характеризується переходом від ієрархічних моделей управління до гнучких, адаптивних, людиноцентричних систем, однак, у

кризовому середовищі ці процеси багаторазово посилюються, а еволюція управлінської парадигми відбувається у прискореному режимі [1]. Традиційні моделі стратегічного планування, що базуються на екстраполяції минулих показників у майбутнє, втрачають актуальність у прифронтових зонах. Екстремальна невизначеність, спричинена воєнними діями, вимагає переходу від лінійного планування до адаптивних, гнучких систем управління, де швидкість реакції на зміни стає ключовою конкурентною перевагою. Ключові особливості планування в умовах воєнних ризиків:

1. Скорочення часових рамок планування. У прифронтовому бізнесі «стратегічний» період скорочується з років до місяців, а операційний – до днів або навіть годин. Пріоритетом стає не довгострокове зростання, а підтримання життєздатності та безперервності процесів.

2. Домінування «нефінансових» ризиків. Окрім ринкової кон'юнктури, бізнес-план має враховувати форс-мажорні чинники: руйнування інфраструктури, блокування логістики, раптову міграцію персоналу або блекаути.

3. Перехід від планів до сценаріїв. Замість одного «ідеального» бізнес-плану розробляється портфель сценаріїв. Специфіка полягає в ідентифікації т.зв. «точок розриву» – критичних подій, після яких запускається заздалегідь підготовлений алгоритм дій.

Глибока трансформація зовнішнього середовища, спричинена воєнними діями, зумовлює радикальну зміну управлінської парадигми – від стабільного розвитку до екстремального виживання [2]. Для розуміння специфіки ухвалення рішень у прифронтових умовах необхідно провести чітку межу між класичними методами планування та адаптивними підходами, що продиктовані викликами воєнного стану. Така порівняльна характеристика дозволяє ідентифікувати ключові точки розриву в управлінських процесах та обґрунтувати перехід до сценарного моделювання. Детальний порівняльний аналіз традиційного та антикризового підходів до бізнес-планування наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика підходів до бізнес-планування

Параметр	Стабільні умови	Умови воєнного ризику (прифронтові)
Мета плану	Максимізація прибутку.	Збереження активів та кадрового ядра.
Метод	Прогнозування	Сценарний аналіз
Логістика	Мінімізація витрат	Створення надлишкових резервів
Ресурси	Спеціалізація активів.	Мультифункціональність та мобільність.

Трансформація системи планування в умовах воєнного стану вимагає від менеджменту впровадження комплексного підходу, орієнтованого на диверсифікацію та цифрову стійкість операційної діяльності. На практиці це реалізується через формування мультиресурсних ланцюгів постачання та міграцію критичних управлінських даних у хмарні сховища, що дозволяє мінімізувати ризики повної зупинки бізнес-процесів у разі фізичного пошкодження локальної інфраструктури.

Важливим елементом стратегічної гнучкості стає регулярне стрес-тестування бізнес-моделі на предмет її стійкості до раптової дефіцитності ключових ресурсів, зокрема енергоносіїв та інтелектуального капіталу. Такий аналіз дозволяє заздалегідь ідентифікувати критичні точки вразливості та розробити протоколи автономного функціонування організації. Водночас особливого значення набуває адаптивність комунікаційних процесів, яка передбачає інтеграцію алгоритмів миттєвого інформування стейкхолдерів у загальний план дій для збереження керованості закладу в кризових ситуаціях.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що сучасне планування в умовах воєнних ризиків зміщує фокус із кількісного прогнозування на управління варіантністю. Ефективність функціонування бізнесу в прифронтових регіонах тепер безпосередньо залежить від мобільності управлінських рішень та здатності менеджменту оперативно перемикатися між операційними сценаріями. У цьому контексті забезпечення динамічної стійкості організаційної структури та збереження лояльності персоналу стають пріоритетними завданнями, що визначають життєздатність підприємства в умовах екстремальної невизначеності. специфіка бізнес-планування в умовах воєнного стану полягає у зміні пріоритетів з фінансової експансії на функціональну стійкість. Сценарний підхід дозволяє перетворити невизначеність на контрольований набір альтернатив, забезпечуючи підприємству необхідний запас гнучкості для миттєвого реагування на безпекові та логістичні виклики. Саме така модель управління є найбільш релевантною для підтримки економічної активності територій, що знаходяться у зоні підвищеного ризику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бей Г., Синиченко А., Сіснерос М. Менеджмент у часи невизначеності та криз: трансформація управлінської парадигми України. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-70> (дата звернення: 13.04.2026).
2. Деренська Я. Використання експертного методу при обґрунтуванні управлінських рішень в умовах ризику. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-109> (дата звернення: 14.04.2026).

Харченко Максим Артурович,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 242 «Туризм»,
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**
старший викладач кафедри менеджменту та туризму,
КЗВО «Хортицька національна,
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ У САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Інновації в реабілітації ветеранів сьогодні полягають у переході від суто «медичної моделі», тобто виключно лікування хвороб до біопсихосоціальної моделі, де ветеран є активним учасником процесу, а середовище лікувального або реабілітаційного закладу максимально сприяє його поверненню до цивільного життя. В умовах тривалої воєнної агресії кількість ветеранів, що потребують відновлення, постійно зростає. Традиційна система санаторно-курортного лікування (СКЛ), орієнтована на пасивний відпочинок, потребує докорінної трансформації в бік мультидисциплінарної реабілітації, що поєднує фізичне відновлення, психологічну корекцію та соціальну адаптацію. Реабілітація військовослужбовців, які зазнали поранень чи інших ушкоджень у ході бойових дій, сьогодні належить до ключових завдань державної політики у сфері охорони здоров'я та є невід'ємним елементом комплексного медичного забезпечення [1].

Сучасна стратегія модернізації санаторно-курортного комплексу України базується на глибокій інтеграції діджиталізації та високотехнологічних рішень. Цифровізація лікувально-реабілітаційного туризму кардинально оновлює сервісні процеси та підвищує точність медичного супроводу в санаторно-курортному комплексі України [2]. Впровадження VR-технологій для подолання фантомного болю та використання роботизованих екзоскелетів дозволяє суттєво прискорити відновлення локомоторних функцій у пацієнтів із мінно-вибуховими травмами. Такий технологічний базис доповнюється мультидисциплінарним підходом, де реабілітаційний продукт формується навколо команди фахівців, що включає медиків, військових психологів та соціальних працівників, забезпечуючи перехід від суто фізичного зцілення до повної професійної орієнтації ветерана. Важливою сервісною інновацією виступає поєднання традиційних природних ресурсів із методами еко- та анімалотерапії, зокрема каністерапією та іпотерапією, що доведено знижують рівень стресових гормонів і сприяють подоланню соціальної дезорієнтації. Ефективність відновлення посилюється через реалізацію принципу «рівний-рівному» та впровадження програм сімейної реабілітації, де залучення ветеранів-консультантів до персоналу закладів та участь членів родин у процесі оздоровлення стають критичними факторами успішної реінтеграції.

Завершальним елементом цієї трансформації є створення смарт-інфраструктури, яка через системи «розумний номер» та спеціалізовані мобільні додатки забезпечує безбар'єрність і автономність пацієнтів з обмеженою мобільністю. У підсумку, розвиток санаторно-курортних закладів як високотехнологічних реабілітаційних хабів дозволяє поєднати природний лікувальний потенціал із цифровим супроводом, створюючи унікальну модель відновлення, що відповідає найскладнішим викликам сучасності.

Трансформація санаторно-курортних закладів України у високотехнологічні реабілітаційні центри є стратегічним пріоритетом для збереження людського капіталу в повоєнний період. Синергія природного лікувального потенціалу з цифровим супроводом та психосоціальними інноваціями дозволяє створити унікальну вітчизняну модель відновлення, яка здатна забезпечити не лише клінічне одужання, а й повноцінне повернення ветеранів до активного суспільного життя. Такий підхід формує новий стандарт якості в оздоровчому туризмі, що відповідає найскладнішим гуманітарним та технологічним викликам сучасності (табл.1).

Таблиця 1

Інноваційні підходи до комплексної реабілітації ветеранів у СКЗ України

Напрямок інновацій	Зміст та технологічне наповнення	Очікуваний результат ефект
Методологічні (модель МРК)	Перехід до мультидисциплінарних команд: спільна робота лікаря ФРМ, фізичного терапевта, ерготерапевта та психолога за єдиним планом.	Усунення суперечливості призначень, комплексний вплив на всі аспекти здоров'я.
Технологічні (High-Tech)	Впровадження роботизованої механотерапії, екзоскелетів та VR-технологій (віртуальна реальність) для лікування фантомних болів та ПТСР.	Прискорення нейропластичності, подолання психологічних бар'єрів через ігрові форми.
Соціально-психологічні	Концепція «ветеран + родина»: спільне перебування з сім'єю, групова терапія «рівний-рівному», залучення ветеранів-коучів.	Зниження рівня соціальної ізоляції, відновлення родинних зв'язків та довіри до суспільства.
Цифрові (E-Health)	Дистанційний моніторинг пацієнта після виписки через мобільні додатки, онлайн-консультації психолога.	Забезпечення безперервності процесу відновлення за межами санаторію.
Еко-інновації	Створення сенсорних садів, інклюзивних локацій для гарденотерапії (робота з рослинами) та адаптивних спортивних зон.	Стабілізація емоційного фону через контакт із природою та фізичну активність.
Ерготерапевтичні	Облаштування «тренувальних кімнат» (симуляція побуту): відновлення навичок самообслуговування в умовах інклюзивної квартири.	Максимальна автономія ветерана у побуті та підготовка до незалежного життя.

Таким чином, впровадження інноваційних підходів у діяльність санаторно-курортних закладів України є не просто технологічним оновленням, а зміною стратегії ветеранської політики. Перехід до мультидисциплінарної взаємодії, інклюзивності та активного залучення родини ветерана до процесу оздоровлення дозволяє конвертувати природний потенціал українських курортів у реальний інструмент реінтеграції. Ефективна реалізація цих підходів потребує системної державної підтримки, інвестицій у кадровий капітал та цифрову інфраструктуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарлінська А. М., Масло Д. М., Шевчук Т. В. Сучасні підходи до реабілітації військовослужбовців. *Роль та місце лікарняних кас на етапі трансформації системи охорони здоров'я України: (до 25-річчя утворення благодійної організації «Лікарняна каса Житомирської області»)* : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (24 липня 2025 р.). Київ ; Житомир, 2025. С. 55–58. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/45035/1/1.pdf>.

2. Юхновська Ю., Омельчак Г., Риженко О. Вплив цифровізації на лікувально-реабілітаційний туризм. *Інфраструктура ринку*. 2025. № 85. С. 259–263. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure85-40>.

Цвілий С. М.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ
ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ**

У сучасному світі розвиток інклюзивного туризму для осіб з обмеженими можливостями здоров'я (ОМЗ) є одним із пріоритетних напрямків, що динамічно розвиваються. Існує необхідність швидкої інтеграції людей з особливими потребами у суспільство, приєднання їх до участі у всіх сферах суспільного життя. Ставлення простих громадян до людей з ОМЗ змінюється на краще, у тому числі за активної

підтримки держави. Багато в чому це пояснюється неухильним зростанням кількості інвалідів та маломобільних громадян [2].

Створення адаптованого середовища для осіб з ОМЗ – одне із завдань сучасної соціальної держави. Люди з ОМЗ мають отримати можливість повноцінно користуватися всіма благами суспільства, зокрема послугами сфери туризму. Тому вивчення та аналіз проблем, перспектив та основних напрямів розвитку інклюзивного туризму є актуальним завданням сучасності. У зв'язку з цим вирішення питання про створення безбар'єрного середовища для туристів зазначеної групи стає актуальним для держави [4]. Враховуючи різноманітність рекреаційних можливостей України, туризм може стати більш прибутковою сферою бюджету. Проте, як свідчить світова практика, першорядну роль сфери туризму грає не наявність природних ресурсів, а якість обслуговування. На сьогодні ринок туристичних послуг пропонує різноманітні турпродукти, але інтереси осіб з обмеженими можливостями практично не враховуються. Це означає, що інклюзивний ринок є найменш освоєним сегментом в туризмі.

Багато людей з ОМЗ з дитинства відмовляються брати участь у заходах, які вимагають від них ініціативи, подолання труднощів, рухової та емоційної віддачі. У зв'язку з цим завданням організаторів туристичних маршрутів є допомогти зняти ці бар'єри, використовуючи спеціальні методики, що будуються на психологічній реабілітації [1]. При організації турів слід особливу увагу приділити правильному розподілу часу, навантажень, враховувати властивості особистості, характер взаємовідносин членів групи та особливу увагу надати супроводу. Оскільки туристи з ОМЗ потребують допомоги здорових людей, то час їхньої туристичної активності приблизно збігається. Ця група туристів швидко втомлюється у фізичному та емоційному плані, у зв'язку з цим під час здійснення туристичних заходів необхідно передбачати місця короткочасного відпочинку. Під час проведення екскурсій найкраще орієнтуватися на середню тривалість поїздки – приблизно 1,5 год. Це час оптимального сприйняття інформації фактично для будь-якої середньостатистичної людини.

При плануванні турів важливо враховувати властивості особистості туристів. Багато інвалідів схильні до депресій, дратівливості, підвищеної емоційної збудливості, образливості, втоми і перевтоми, забування тощо. Під час проведення заходів, особливо тривалих, на тлі втоми можуть виникати різні ситуації, які здатні призвести до конфліктів. Отже, підтримання сприятливого емоційного клімату є одним із головних завдань. При проведенні тривалих інклюзивних турів слід враховувати, що в туристів можуть виникнути туга за будинком та бажання якнайшвидше завершити захід. У зв'язку з характером захворювання у деяких туристів можуть бути труднощі з пробудженням, перевтома, то бажано передбачити пізнє та поступове включення навантажень.

Для деяких осіб з обмеженими можливостями характерне витіснення та забування інформації. Багато в чому це пов'язано з основними захворюваннями людей з інвалідністю: вони намагаються витіснити думки про свої недуги позитивнішими. При здійсненні туристичних заходів витіснення може призвести до забування або неналежного виконання обов'язків, тому слід грамотно розподіляти обсяг робіт між людьми з інвалідністю, показувати їм значущість їх діяльності (людина з інвалідністю із порушеннями слуху може бути поводителем для людини з інвалідністю з порушенням зору).

Під час формування туристичної групи важливо враховувати можливі труднощі, що можуть виникати у взаємодії між учасниками з особливими потребами [3]. Однією з ключових проблем є недостатня обізнаність людей з інвалідністю щодо специфіки потреб інших категорій осіб з обмеженнями здоров'я. Саме тому для забезпечення ефективної комунікації та сприятливого психологічного клімату організаторам доцільно завчасно ознайомити учасників із особливостями один одного. Слід також зважати, що особи із сенсорними порушеннями не завжди повною мірою усвідомлюють труднощі людей із порушеннями опорно-рухового апарату, як і навпаки. Додатковим чинником можливих конфліктів може стати вікова різниця між наймолодшими та найстаршими туристами, що потребує від організаторів уміння знижувати напруження і виконувати посередницьку функцію. Не менш важливим аспектом є адекватна оцінка фізичних можливостей учасників, оскільки переоцінка власних сил може негативно вплинути на безпечність і комфорт подорожі.

У процесі взаємодії з людьми з інвалідністю необхідно не лише дотримуватися загальних норм етикету, але й враховувати специфіку окремих нозологічних груп. Так, під час планування інклюзивних маршрутів для осіб, які користуються кріслом колісним, необхідно заздалегідь проєктувати маршрут із мінімальною кількістю бар'єрів. Якщо уникнути складних ділянок неможливо, організатори повинні забезпечити допомогу в подоланні перешкод. Пересування крісла колісного має бути обережним і контрольованим, оскільки різкі рухи можуть спричинити втрату рівноваги. Комунікуючи з такою особою,

бажано перебувати на одному рівні очей, що сприяє комфортнішому спілкуванню. Категорично неприпустимо використовувати крісло як опору, адже це є порушенням особистого простору людини.

Особливої уваги потребує організація туристичних заходів для осіб із порушеннями зору, які можуть мати різний ступінь втрати зорового сприйняття – від часткових обмежень до повної сліпоти. У роботі з такими туристами необхідно чітко й доступно озвучувати всю важливу інформацію, не опускаючи деталей. Під час маршруту слід завчасно повідомляти про будь-які перешкоди, зокрема сходи, нерівності дороги чи інші потенційно небезпечні об'єкти. Додатковими засобами адаптації можуть бути інформаційні матеріали шрифтом Брайля, тактильні макети архітектурних об'єктів та спеціальні інформаційні носії [5].

Під час знайомства з особами з порушеннями зору екскурсивод повинен представитися самостійно та представити присутніх осіб, чітко зазначаючи, до кого звертається у процесі розмови. Для ознайомлення з предметами варто надавати людині можливість самостійно дослідити їх тактильно. У комунікації допустимо використовувати звичні слова на кшталт «подивіться», оскільки пізнання для таких осіб часто відбувається через дотик. Якщо людина втратила орієнтацію, необхідно делікатно запропонувати допомогу.

Спілкування з людьми, які мають порушення слуху, також потребує індивідуального підходу. Для привернення уваги можна використати жест або легкий дотик до плеча. Рівень і спосіб комунікації залежать від ступеня втрати слуху: частина людей здатна читати по губах, тому важливо говорити чітко, перебуваючи в полі зору співрозмовника. Не рекомендується кричати; натомість слід чітко артикулювати слова, за потреби перефразовувати сказане та використовувати жести. У разі складнощів допустимо залучати перекладача жестової мови, однак звернення при цьому має бути адресоване безпосередньо особі з інвалідністю.

У взаємодії з людьми, які мають мовленнєві порушення, необхідно демонструвати терплячість, уважність і повагу. Не варто перебивати співрозмовника чи виправляти його мовлення. Доцільно підтримувати зоровий контакт, ставити прості уточнювальні запитання та за потреби використовувати альтернативні способи комунікації, зокрема письмові повідомлення чи електронні пристрої.

Окремого підходу потребує спілкування з особами із затримкою психічного чи інтелектуального розвитку. У таких випадках важливо використовувати просту, зрозумілу мову, подавати інформацію короткими логічними блоками, акцентувати увагу на ключових моментах і надавати достатньо часу для осмислення сказаного. Доцільно застосовувати наочні матеріали, ілюстрації, повторення та уникати складних мовних конструкцій, сарказму чи прихованих смислів. Водночас спілкування має залишатися шанобливим і відповідати нормам взаємодії з дорослою людиною, без проявів поблажливості чи дискримінації.

Особливої уваги при здійсненні інклюзивних турів вимагають люди із психологічними проблемами, тому що цій категорії властиві різні емоційні реакції, які часом складно передбачити. Однак не слід робити передчасних висновків і побоюватися таких людей: багато з них не виявляють емоційних сплесків до виникнення надзвичайних ситуацій. Якщо людина засмучена, слід постаратися її заспокоїти і в жодному разі не кричати і виключити різкі рухи.

У цілому, залучення осіб з ОМЗ у споживання туристичних послуг може сприяти підвищенню кваліфікації для їх самооцінки. Інклюзивні туристи стають активнішими суб'єктами туристичної діяльності, сьогодні починають більше спілкуватися та інтегруватися у повсякденне життя суспільства, розширювати свій життєвий простір та сприяти розвитку сфери туризму навіть під час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барна Н., Коротеєва А. Інклюзивно-реабілітаційний туризм. Київ : Університет «Україна», 2020. 125 с.
2. Перспективні напрямки розвитку інклюзивного туризму в Україні / Цвілий С., Бєлікова М., Безхлібна А., Журавльова С., Кукліна Т. *Інвестиції: практика та досвід*. 2026. № 4. С. 164–170. DOI: 10.32702/2306-6814.2026.4.164.
3. Ткач У., Даниленко-Кульчицька В. Інклюзивний туризм як фактор соціальної інтеграції: сучасні підходи та виклики у забезпеченні доступності туристичних послуг для осіб з інвалідністю. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 4 (6). С. 41–46. DOI: 10.32782/inclusive_economics.6-6.
4. Цвілий С. М., Кукліна Т. С., Зайцева В. М. Маркетинг в туризмі : навчальний посібник / Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 260 с.
5. Tsviliy S., Gurova D., Zhuravlova S. Marketing of the domestic hotel and restaurant enterprise in the international digital space. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 35. С. 74–79.

Cherkaskyy Artem,

2nd year master student, specialty «Management»,
S. Kuznets Kharkiv National University of Economics
Kharkiv, Ukraine

Kotlyk Andrii, Cand. of Sc (Economics), Associate Professor,
S. Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine

BUSINESS PLAN OF INVESTMENT PROJECT: KEY CHAPTERS AND SOURCES OF INFORMATION

In the current socio-economic environment of Ukraine, the importance of well-structured business plans for investment projects has grown substantially. Against the backdrop of wartime disruptions, economic restructuring, and the need for rapid modernization, investment planning has become not merely a management tool but a strategic necessity. Business plans help organizations navigate uncertainty, restore resilience, and align their long-term development trajectories with national recovery priorities. As Ukraine faces challenges such as infrastructural damage, disrupted supply chains, fluctuating markets, and significant migration flows, the ability to ground investment decisions in reliable forecasting and thorough analytical justification has become essential.

Structure of business plan of investment project and sources of information are critically important for its justification. The executive summary is the concise synthesis of the entire business plan, offering investors a first impression of the project's strategic direction, expected profitability, and financing needs. According to recommendations [6; 12], the executive summary should highlight key financial projections, investment requirements, and competitive advantages identified through deeper analysis, thus making it highly dependent on consolidated information from the entire plan.

Product description section provides a thorough explanation of the product or service the investment project intends to introduce. Sources of information typically include product specifications, technological documentation, intellectual property records, technical drawings, and supplier quotes. As Kovtunenکو et al. [11] explain, the product description should present not only the functional characteristics of the product but also its unique value proposition, lifecycle, and differentiation potential. Industry standards, certifications, and technological benchmarks also inform this chapter, ensuring the product is positioned within relevant technical and regulatory frameworks.

The business description outlines the enterprise's mission, legal structure, ownership, location, and strategic purpose. This chapter draws on internal organizational documents, legal registrations, strategic plans, and historical performance records. Rukhadze [14] emphasizes that business description must provide investors with a sense of institutional stability and strategic coherence, showing how the proposed investment fits into the company's long-term development trajectory. Background information is crucial, including regulatory considerations and potential alignment with national or regional development priorities [7].

Market analysis is one of the most data-intensive chapters and forms the basis for evaluating demand, competition, and industry trends. Sources include macroeconomic reports (IMF, World Bank), industry analyses (IBISWorld, Statista), consumer surveys (Nielsen, GfK), government statistics, and competitor intelligence [10]. Market analysis should address market size, segmentation, growth forecasts, and competitive dynamics [2; 5]. As highlighted by Schmidt [15], robust market analysis requires triangulating multiple external data sources.

The marketing strategy chapter articulates how the product will be promoted, priced, distributed, and positioned in the market. Key information sources include historical sales data, customer analytics, competitor marketing materials, digital marketing metrics, and consultations with advertising agencies. This section must align market opportunities with actionable promotional tactics. Analysts emphasize that marketing strategies must be both data-driven and adaptive to changing consumer behavior [3; 6].

The operations plan details how the product will be manufactured or delivered and describes the required facilities, technologies, suppliers, and logistics [5]. Information sources include technical specifications, supplier quotations, engineering feasibility studies, logistics assessments, and internal operational reports. According to Moro-Visconti [13], operational planning must incorporate resource requirements, quality controls, regulatory compliance procedures, and production schedules. External sources, such as industry technical standards and environmental guidelines, also play a vital role in ensuring operational feasibility.

Next section presents the governance model and profiles of key personnel responsible for implementing the investment project. Sources of information include internal organizational charts, job descriptions [4], CVs of managers, corporate governance policies, and HR capacity reports.

Financial plan plays key role in justification of investment project. This chapter outlines the financial resources required to launch and sustain the investment project. Sources include cost estimates from suppliers and contractors, engineering evaluations, cost-benefit analyses, and internal budgeting documents. The capital requirements must be justified by clear calculations and market benchmarks. Financial literature stresses the importance of precise investment cost estimation, as it directly influences funding decisions and project profitability [5].

The financial plan synthesizes projected financial statements for a three- to five-year period, including profit and loss statements, cash flow forecasts, and pro forma balance sheets. Information sources are accounting data, historical financial statements, macroeconomic forecasts, industry benchmarks, and investment cost estimations. Financial projections must be grounded on realistic assumptions supported by verifiable data. Sensitivity analysis, break-even analysis, and scenario modelling rely extensively on financial modeling and risk assessments [5; 12].

Vital part of financial plan is efficiency measurement for the investment project. Measuring efficiency in a business plan for an investment project is essential because it provides investors and managers with a clear understanding of how effectively resources will be used to generate value. Furthermore, efficiency measurement plays a central role in strategic decision-making throughout the lifecycle of the investment project. Business plans that clearly define performance metrics allow managers to monitor progress, identify deviations from expectations, and implement corrective measures early [1; 5; 9].

The risk assessment chapter identifies internal and external risks that may affect the investment project, such as market volatility, operational uncertainties, regulatory changes, environmental risks, or financial instability. Sources include SWOT analyses, risk management frameworks, expert evaluations, regulatory guidelines, and historical industry risk reports. Studies emphasize risk assessment allows investors to evaluate risk-adjusted returns and mitigation strategies [8].

Overall, the preparation of a business plan for an investment project requires synthesizing diverse information sources into a coherent and persuasive document. Each chapter draws from specific internal and external datasets, analytical tools, and expert assessments to provide a dependable representation of the project's feasibility. As research consistently indicates, the methodological rigor and transparency of sources significantly influence the credibility of business plans and their effectiveness as strategic and financial instruments. By integrating structured information and robust data foundations, a business plan fulfils its dual role as a managerial guide and an investment-attraction instrument.

REFERENCES

1. Котлик А. В. Проблема дисконтування грошових потоків при оцінюванні ефективності інвестицій. *Економічні перспективи підприємств та регіонів України в контексті основних соціально-еколого-економічних трендів* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Харків, 22 травня 2014 р.) / ХГУ «Народна українська академія». 2014. С. 87–89.
2. Котлик А. В. Технології та інструменти електронного маркетингу. *Концептуальні засади менеджменту в інформаційній економіці* : монографія / під заг. ред. Т. І. Лепейко. Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. С. 52–81.
3. Лепейко Т. І., Котлик А. В., Кінас І. О. Маркетинговий менеджмент : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ, 2012. 104 с.
4. Менеджмент у структурах видавничо-поліграфічного комплексу : навчальний посібник / Т. І. Лепейко, Т. П. Близнюк, А. В. Котлик та ін. Харків : ХНЕУ, 2011. 352 с.
5. Behrens W., Hawranek P. Manual for the preparation of industrial feasibility studies. Vienna : United Nations Industrial Development Organization, 1991. 404 p.
6. Featherstone S. Creating a business plan. *A Complete Course in Canning and Related Processes*. Cambridge : Woodhead Publishing, 2015. P. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.1016/b978-0-85709-677-7.00001-3>.
7. Hitt M. A., Ireland R. D., Hoskisson R. E. Strategic Management: Competitiveness and Globalization, Concepts. 8th ed. Nashville : South-Western College Pub, 2008. 512 p.
8. Hopkin P. Fundamentals of Risk Management. 5th ed. London: Kogan Page, 2018. 480 p.

9. Karlibaeva R., Kurbonov Kh., Bekimbetova G., Shaturaev J. The Effectiveness of Investment Projects in Development of Innovative Activities of Enterprises. *European Business & Management*. 2022. Vol. 8, No. 3, P. 62–71. DOI: 10.11648/j.ebm.20220803.11.
10. Kotlyk A. V., Jamal Y. Methodical approach to analysis of volatility, uncertainty, complexity and ambiguity of the external environment. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 4. P. 65–69.
11. Kovtunen Y., Zhelyaskova N., Kise S. Business Planning and Its Role in a Modern Enterprise. *Economics: time realities*. 2021. Vol. 3, No. 55. P. 61–67. DOI: <https://doi.org/10.15276/etr.03.2021.7>.
12. McKeever M. P. How to write a business plan. 4th ed. Berkeley, Calif : Nolo Press, 1995. 274 p.
13. Moro-Visconti R. From Business Models to Business Planning. *Startup Valuation*. Cham : Springer, 2021. P. 9–45. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-71608-0_2.
14. Rukhadze S. The Essence of Business Plan and Its Drawing Up Methods. *Economics*. 2022. Vol. 105, No. 11–12. P. 33–42. DOI: <https://doi.org/10.36962/ecs105/11-12/2022-33>.

Чумаков Кирило Ігорович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та туризму,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

Кононенко Каріна Романівна,

здобувач освіти 1 курсу спеціальності D3 Менеджмент,
другий (магістерський) рівень,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИКА GEM ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОВЕДІНКОВОГО ПІДХОДУ

Глобальний моніторинг підприємництва (Global Entrepreneurship Monitor, або GEM) докорінно змінює традиційну парадигму вивчення економіки, фокусуючись не на кількісних макроекономічних звітах, а на діях, психологічних установках та внутрішній мотивації особистості. На відміну від класичних методів аналізу, що оперують сухими цифрами реєстрації компаній, методологія GEM базується на поведінковому підході. Це дозволяє досліджувати підприємництво як живий, безперервний і багатогранний процес: від зародження іскри ідеї в думках людини до активної фази стартапу або трансформації проєкту у сталий бізнес [1, с. 6]. Такий ракурс є критично важливим для України в умовах геополітичної турбулентності, оскільки він фіксує «невидиму» підприємницьку енергію та готовність людей до самозайнятості ще до моменту появи офіційних документів у реєстрах.

Методологія дослідження реалізується через два потужні інструменти, що глибоко дешифрують людський фактор у бізнес-середовищі.

1) Опитування дорослого населення (Adult Population Survey – APS)

Це репрезентативне вивчення поведінкових патернів та інтенцій осіб працездатного віку (від 18 до 64 років). Головна цінність APS полягає в детальному аналізі когнітивних аспектів: сприйняття ринкових можливостей у найближчій перспективі, віри у власні професійні навички та критичного бар'єру у вигляді страху перед невдачею. Центральним показником методології є TEA (Total Early-stage Entrepreneurial Activity, або рівень ранньої підприємницької активності) – індикатор, що вимірює не статичний статус власника фірми, а саме динаміку людських рішень [1, с. 12]. Він класифікує людей за характером їхньої реальної активності.

- Підприємці-початківці (Nascent entrepreneurs) – особи, які протягом останнього року перебували у фазі інтенсивного будівництва бізнесу: від пошуку постачальників та приміщень до формування команди та розробки продукту. Їхня поведінка вже є підприємницькою за своєю суттю, хоча підприємство ще не почало приносити стабільний дохід понад три місяці.

- Власники нового бізнесу (Young-Entrepreneurs) – ті, хто успішно подолав етап запуску та перейшов до безпосереднього управління процесами у період від 3 до 42 місяців. Саме цей відрізок часу вважається найбільш ризикованим поведінковим етапом «виживання».

Показник ТЕА акцентує увагу виключно на ранній енергії ринку. Тому власники «сталого бізнесу» (established businesses), чії компанії успішно функціонують понад 3,5 роки, повністю виключаються з розрахунку ранньої активності. Це робиться для того, щоб не розмивати картину актуальних підприємницьких настроїв та не переоцінювати реальну готовність населення до нових починань [1; 2; 3].

2) Національне експертне опитування (National Expert Survey – NES)

Якісний етап дослідження, до якого залучають від 36 профільних експертів, покликаний оцінити якість екосистеми, у якій діє індивід. Через оцінку 13 рамкових умов (Entrepreneurial Framework Conditions – EFCs), таких як фінансова підтримка, урядові програми, комерційна інфраструктура та культурні норми, фахівці визначають рівень сприятливості середовища для реалізації людського потенціалу [3, с.72]. Експерти використовують 11-бальну шкалу, що дозволяє виявити не лише об'єктивні недоліки системи, а й суб'єктивну оцінку бар'єрів, які гальмують ініціативність.

Результатом цього аналізу є Індекс національного контексту підприємництва (NECI). Завдяки поєднанню експертних оцінок та глибокої вікової сегментації даних APS, методологія GEM дозволяє побудувати точний поведінковий портрет сучасної молоді. Саме молодь розглядається як головний рушій змін, оскільки її адаптивність та готовність до інноваційного ризику є ключовими для відновлення економіки.

Використання інструментарію GEM доводить, що справжній аналіз потенціалу країни неможливий без урахування людиноцентристського підходу.

Пріоритет поведінкового аналізу над сухими статистичними даними дає змогу побачити бізнес як результат індивідуальних рішень та реакцій на зовнішні виклики. Це забезпечує об'єктивну базу для порівняння стану молодіжного підприємництва в Україні, Німеччині та Польщі, дозволяючи виявити приховані стимулюючі фактори, що формують майбутнє глобального бізнес-простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Entrepreneurship Monitor Ukraine 2023/2024 National Report / S. Apalkov, V. Apalkova, N. Meshko, O. Tarasiuk ; Institute for Circular and Hydrogen Economy. 2024. 49 p. URL: <https://zenodo.org/records/14234661> (date of access: 01.03.2026).
2. Global Entrepreneurship Monitor: Unternehmensgründungen im weltweiten Vergleich. Länderbericht Deutschland 2023/24 / R. Sternberg, N. Gorynia-Pfeffer, F. Täube et al. Eschborn : RKW Kompetenzzentrum, 2024. 97 S.
3. Report on entrepreneurship. Global Entrepreneurship Monitor Poland 2024 / I. Krysińska, M. Nieć, A. Skowrońska et al. ; ed. by A. Tarnawa. Warsaw : Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2024. 138 p.
4. Wong P. K., Ho Y. P., Autio E. Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth: Evidence from GEM Data. *Small Business Economics*. 2005. Vol. 24. P. 335–350.

Швець Роман Сергійович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 242 «Туризм»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник - **Діденко А. В.,**
к. е. н., доц., доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЕКОТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ОЗДОРОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасних умовах життя в Україні, коли кожна людина стикається з безпрецедентними викликами, такими як війна, хронічний стрес та втома, наслідки цифрової трансформації суспільства, знижуються адаптаційні можливості людського організму та здатність до фізичного та психоемоційного відновлення, тому актуальним є пошук доступних, ефективних та екологічно безпечних методів

відновлення здоров'я. Екотуризм у цьому контексті постає не лише як спосіб пізнання природи, а як дієвий інструмент рекреації та терапії, заснований на прямій взаємодії людини з природними екосистемами. Концепція «зеленої терапії» стає дедалі вагомішою у системі оздоровлення, оскільки перебування у природному середовищі сприяє зниженню рівня психоемоційної напруги та зміцненню імунітету. Дослідження науковців підтверджують, що «практика занурення в атмосферу лісу під час неквапливої прогулянки» як одного з видів екотуризму є способом фізіологічного та психологічного зняття стресу [1].

Україна має значний природно-ресурсний потенціал, що створює підґрунтя для розвитку екологічного туризму та реалізації його потенціалу [2]. Протягом останніх років у суспільстві відбуваються певні структурні зрушення у секторі екологічного туризму. Не зважаючи на війну та складні економічні умови Україна залишається учасником міжнародної сертифікаційної програми «Green Key» та станом на квітень 2026 року має 17 сертифікованих екоготелів у Київській (7 готелів), Івано-Франківській (6), Львівській (3) та Закарпатській (1) областях [3]. Також станом на квітень 2026 року один пляж в Україні (раніше було 13) має міжнародний сертифікат якості рекреаційних пляжів «Blue Flag» [4], програма яка залучає суспільство до екологічного внутрішнього туризму в Україні з 2009 року.

Стрімке розширення ринку рекреаційних послуг зумовлене позитивним впливом екологічного туризму на фізичний та емоційний стан людини. Його ефективність базується на синергії природних чинників та фізичної активності, що в комплексі зміцнює імунітет і серцево-судинну систему [5]. Крім того, тривале перебування у природному середовищі забезпечує глибоке відновлення енергетичних ресурсів та суттєво знижує рівень стресу. Ключовими перевагами екотуризму є [5]:

- покращення фізичної форми завдяки активному відпочинку та заняттям спортом на свіжому повітрі;
- зниження рівня стресу завдяки спогляданню природних пейзажів, тиші та відсутності міського шуму;
- отримання нового досвіду через знайомство з традиціями та побутом місцевих громад;
- формування свідомого ставлення до природи та підтримка ініціатив зі збереження довкілля.

Фізичний аспект оздоровлення реалізується через безпосередній контакт із природою. При цьому важливу роль відіграють фітонциди – леткі речовини, що виділяють рослини (особливо хвойні), які мають бактерицидні властивості, стимулюють роботу імунної системи та покращують функцію дихання [1]. Перебування на чистому повітрі та отримання дози сонячного світла сприяють насиченню крові киснем, нормалізації обміну речовин та забезпеченню синтезу вітаміну D. Додатково цей вплив і невелика фізична активність у вигляді прогулянок, що зміцнює серцево-судинну систему, розвиває витривалість та активізує роботу м'язів.

Психологічний аспект екотуризму є не менш значущим, оскільки природне середовище виступає регулятором емоційного стану. Взаємодія з природою має критичне значення для покращення ментального здоров'я: туристи, які відвідують природні локації, демонструють значне відновлення внутрішніх ресурсів та емоційне піднесення. Зокрема, екскурсії в національних парках сприяють миттєвому відчуттю щастя та забезпечують середньостроковий ефект зняття стресу [6].

Водночас для отримання максимального ефекту не обійдуться певних рекомендацій [6]:

- для отримання найбільшого ефекту для зниження тривожності необхідно відвідувати простори, що поєднують у собі ліси, гори та водойми;
- важливо віддавати перевагу просторам із високою якістю повітря, адже відсутність забруднювачів безпосередньо сприяє фізіологічному розслабленню;
- доступність локацій та наявність належної інфраструктури знижують рівень побутового дискомфорту, дозволяючи туристу повністю зосередитися на рекреації.

Таким чином, екотуризм працює як цілісна терапевтична система, де кожен елемент ландшафту стає інструментом для відновлення життєвого потенціалу людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головня О. М. Забезпечення розвитку сталого туризму в умовах глобальних екологічних викликів. *Бізнес Інформ*. 2023. № 9. С. 152–161. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-9-152-161>.
2. Машіка Г. В., Пологовська Ю. Ю., Бикова М. Д. Сучасні тенденції розвитку екологічного туризму в Україні в умовах пандемії COVID-19. *Екологічні науки*. 2021. № 2 (35). С. 146–152.
3. Green Key certified sites. URL: <https://www.greenkey.global/green-key-sites> (date of acces: 14.04.2026).

4. Blue Flag. URL: <https://www.blueflag.global/site-map> (date of acces: 14.04.2026)

5. Екотуризм як шлях до відновлення: здоров'я, природа та душевний баланс. *Моршинкурорт*. URL: https://morshynkurort.net/wp-content/pgs/ekoturizm_yak_shlyah_do_v_dnovlennya_zdorov_ya_priroda_ta_dushevniy_balans.html (дата звернення: 10.04.2026).

6. Nature Tourism and Mental Well-Being: Insights from a Controlled Context on Reducing Depression, Anxiety, and Stress / Avecillas-Torres I. et al. *Sustainability*. 2025. № 17 (2). P. 654. DOI: <https://doi.org/10.3390/su17020654>.

Шевцова Юлія Іванівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 242 «Туризм»,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Діденко А. В.,**
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ГЛОБАЛЬНІ ТRENДИ У СФЕРІ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

В умовах війни в Україні питання фізичного та психологічного відновлення захисників стає стратегічним пріоритетом держави. Реабілітаційний туризм є унікальним інструментом, що поєднує медичне лікування з природно-рекреаційними ресурсами та соціальною адаптацією, забезпечуючи всебічний вплив на організм військових та ветеранів. Розвиток цього напрямку сприятиме стимулюванню модернізацію вітчизняних санаторно-курортних закладів та створенню інклюзивного туристичного простору, адаптованого до потреб людей з інвалідністю внаслідок війни. Впровадження програм реабілітаційного туризму сприяє не лише зміцненню здоров'я військовослужбовців, а й їхній успішній ресоціалізації та поверненню до активного цивільного життя.

Реінтеграція ветеранів у цивільне суспільство є складним і багатоаспектним процесом [1]. Ефективність реабілітаційного туризму базується на синергії трьох ключових напрямів, що забезпечують комплексне повернення ветерана до повноцінного життя:

- психологічне відновлення, що реалізується через занурення у спокійне природне середовище, що саме по собі знижує рівень стресу. Програми доповнюються спа-процедурами, методами арттерапії та медитативними практиками, які в поєднанні з індивідуальними консультаціями психологів допомагають опрацювати травму в безпечній та комфортній атмосфері;

- фізичне відновлення здійснюється на базі санаторно-курортних комплексів та сучасних фітнес-центрів. Використання гідротерапії, йоги та спеціалізованих відновлювальних вправ сприяє швидкій регенерації організму, зміцненню м'язового корсета та загальному оздоровленню після отриманих поранень чи фізичних перевантажень;

- соціальна реабілітація здійснюється через створення інклюзивного та підтримуючого середовища під час подорожей, що допомагає ветеранам подолати відчуття ізоляції, знайти однодумців та успішно адаптуватися до взаємодії в цивільному соціумі.

У світовій практиці виділяють два підходи державної політики щодо ветеранів: ексклюзивний (США, Хорватія), де для ветеранів створюють окрему закриту інфраструктуру, та інклюзивний (Велика Британія, Канада), що передбачає інтеграцію ветеранів у загальну систему охорони здоров'я та рекреації. Сучасним трендом є саме інклюзивна модель, де загальна туристична та медична інфраструктура адаптується під потреби ветеранів (концепція «veteran friendly»), що сприяє їхній швидшій соціалізації [2]. Країни з передовим досвідом (зокрема Канада) відмовляються від утримання власних відомчих санаторіїв на користь закупівлі послуг у цивільних провайдерів, що дозволяє ветеранам отримувати реабілітаційні послуги ближче до місця проживання та обирати заклади з найкращою якістю сервісу, що стимулює ринок реабілітаційного туризму до розвитку інклюзивності.

Глобальним трендом також є зміщення акценту з суто фізичної реабілітації на комплексну підтримку ментального здоров'я. Реабілітаційний туризм за кордоном активно інтегрує спеціалізовані програми для подолання операційного стресу (наприклад, мережа OSI Clinics у Канаді або ініціатива Or Courage у Британії), поєднуючи відпочинок на природі з фаховою психотерапією [2]. Успішні міжнародні моделі розглядають реабілітаційний туризм не як одноразову акцію, а як частину системної програми переходу від військової служби до цивільного життя. Програми реабілітації плануються індивідуально, враховуючи не лише стан здоров'я, а й соціальні потреби ветерана та його родини. Створення зрозумілих алгоритмів «входу» в систему реабілітації через цифрові платформи та єдині координаційні центри (наприклад, Veterans UK або Veterans Gateway) є важливим трендом, який дозволяє ветеранам легко знаходити доступні рекреаційні та терапевтичні послуги, мінімізуючи бюрократичні бар'єри.

Отже, розвиток реабілітаційного туризму в Україні має враховувати модель «buy not make» (закупівля послуг у наявних санаторно-курортних закладів за державні кошти), що відповідає успішному досвіду Канади. Сучасні глобальні тренди підтверджують, що поєднання такої фінансової стратегії з інклюзивною інфраструктурою та індивідуальними програмами психологічного відновлення є ключем до ефективної реінтеграції ветеранів. Впровадження цих підходів дозволить Україні не лише оптимізувати державні видатки, а й створити конкурентоспроможну систему реабілітації, що відповідає найвищим міжнародним стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цимбалюк І., Цимбалюк С. Перспективи відновлення сфери гостинності для реінтеграції ветеранів в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-160>.

2. Аналіз поточного стану медичних послуг, що надаються екскомбатантам та екскомбатанткам АТО/ООС в Україні : звіт за результатами дослідження, що проводилося протягом вересня – жовтня 2021 року. Київ, 2022. 114 с. URL : <https://lnk.ua/qF8sFemj2> (дата звернення: 03.03.2026).

Шимановський Нікіта,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 073 Менеджмент,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**

старший викладач кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НА ЗАСАДАХ АДАПТИВНИХ СТРАТЕГІЙ НА ПРИКЛАДІ АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

У сучасній парадигмі фінансового менеджменту економічну безпеку банківської установи розглядають не лише як захист від зовнішніх та внутрішніх загроз, а як динамічну спроможність банку забезпечувати свою стабільність та інтереси власників у довгостроковій перспективі. Традиційно економічна безпека базується на ресурсно-функціональному підході, згідно з яким банк повинен підтримувати стійкість основних компонентів: фінансового (капітал та ліквідність), інтелектуально-кадрового, технологічного та інформаційного. Проте в умовах тотальної цифровізації та стрімкого розвитку Fintech статичні моделі безпеки втрачають ефективність.

Теоретичною основою сучасного захисту стають адаптивні стратегії, що ґрунтуються на теорії самоорганізації складних систем. Адаптивне управління передбачає здатність системи безпеки банку до випереджальної корекції власної структури та методів реагування у відповідь на трансформацію цифрового середовища. Теоретичне обґрунтування необхідності адаптивних стратегій лежить у площині теорії ризиків [1]. Поява Fintech-інструментів та нових форматів цифрових загроз (AI-атаки, соціальна інженерія 2.0) створює стан «турбулентної невизначеності». У таких умовах безпека банку забезпечується не висотою «захисної стіни», а швидкістю адаптації до нових вразливостей. Таким чином,

адаптивна стратегія стає механізмом підтримки динамічної стійкості, де кожен новий інцидент не послаблює банк, а стає джерелом для вдосконалення алгоритмів захисту.

Глобальна цифровізація та виклики воєнного стану зумовлюють необхідність трансформації систем безпеки банків. Традиційні статичні моделі поступаються місцем адаптивним стратегіям, що базуються на гнучкості та випереджальному реагуванні. Відповідно до сучасної парадигми управління ризиками [1], ефективність безпеки підприємства в нестабільних умовах визначається переходом від реактивного управління (констатації збитків) до проактивного – їх активного попередження на основі превентивних заходів. Економічна безпека сучасного банку стикається з комплексом взаємопов'язаних загроз, які потребують диференційованого підходу (табл. 1).

Таблиця 1

Ключова проблематика та інструменти адаптації АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Сфера ризику	Суть проблеми (виклики)	Інструмент адаптивної стратегії
Кібербезпека	Зростання інтенсивності атак на сервіси «Приват24» та хмарні системи.	Впровадження концепції Zero Trust (сувора верифікація кожного запиту).
Кредитний ризик	Деградація портфеля через втрату активів у зонах бойових дій.	Динамічний скоринг на основі Big Data та супутникового моніторингу застав; формування адаптивних резервів та реструктуризація портфеля
Фінмоніторинг	Складність ідентифікації та боротьба з легалізацією доходів (AML).	Модель Smart Compliance на базі Штучного інтелекту (AI).
Операційна стійкість	Фізичні загрози, блекаути та міграція персоналу.	Структурна децентралізація та активація протоколів за гео-тригерами; хмарна міграція критичної інфраструктури

Ефективність побудови безпеки АТ КБ «ПРИВАТБАНК» забезпечується за рахунок реалізації парадигми процесного управління, де ризик-менеджмент інтегрований у всі рівні ухвалення рішень. Ключовим елементом є використання автоматичних тригерів – індикаторів, які при досягненні критичних значень (наприклад, аномальний сплеск запитів на зміну паролів у певному регіоні) самостійно активують алгоритми захисту без втручання оператора. Особливу роль відіграє перехід до моделі Smart Compliance, що дозволяє автоматизувати перевірки через «коридорну систему», мінімізуючи хибнопозитивні блокування легітимних платежів.

Адаптивні стратегії управління економічною безпекою банків базуються на поєднанні концепцій фінансової стійкості, ризик-менеджменту та гнучкості реагування на зовнішні шоки [2]. Теоретична основа включає стрес-тестування, цифрову стійкість (digital resilience) та функціонування петлі зворотного зв'язку для коригування стратегії відповідно до вимог НБУ та ринкових змін [3].

Адаптивність системи безпеки АТ КБ «ПРИВАТБАНК» базується на принципах Agile-менеджменту, що дозволяє формувати крос-функціональні команди для швидкого відпрацювання нових типів кіберзагроз чи регуляторних змін. Досвід АТ КБ «Приватбанк» підтверджує, що адаптивні стратегії є фундаментом фінансової надійності. Поєднання превентивних методів контролю та інтелектуальної автоматизації дозволяє трансформувати систему безпеки на активний інструмент стратегічного менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Омельчак Г. В. Парадигма процесу управління ризиками підприємств в сучасних умовах. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2025. Vol. 4, No. 4. P. 62–70.
2. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України від 24 лют. 2022 р. № 18. URL: bank.gov.ua (дата звернення: 04.03.2025).
3. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року / Міністерство фінансів України, Національний банк України. 2020. 104 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf (дата звернення: 04.03.2025).
4. Політика інформаційної безпеки АТ КБ «ПриватБанк». Київ, 2024. 15 с. URL: <https://static.privatbank.ua/files/0000003855727214.pdf> (дата звернення: 04.03.2025).

Юхновська Карина Андріївна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та туризму,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРАКТИКА НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану підприємства функціонують у середовищі високої невизначеності, ризиків та психологічного навантаження на персонал. Обмеженість фінансових ресурсів значно ускладнює використання матеріальних стимулів, що підвищує значення нематеріальної мотивації. У таких умовах особливої актуальності набуває формування саме комплексної системи мотивації, яка забезпечує цілісний вплив на працівника.

В умовах воєнного стану підприємства стикаються з численними викликами: економічною нестабільністю, скороченням фінансових ресурсів, психологічним напруженням працівників та порушенням звичних умов праці. За таких обставин матеріальне стимулювання персоналу часто обмежене, що зумовлює необхідність активного впровадження нематеріальних методів мотивації. Вони дозволяють підтримувати ефективність діяльності працівників, їхню залученість і лояльність до організації [1].

Нематеріальна мотивація передбачає використання немонетарних стимулів, спрямованих на задоволення соціальних, психологічних і професійних потреб працівників. В умовах війни її значення суттєво зростає, оскільки саме вона здатна компенсувати обмеженість фінансових ресурсів.

До ключових практичних інструментів нематеріальної мотивації належать [2]:

- Підтримка та комунікація. Регулярний зворотний зв'язок, відкритість керівництва, інформування працівників про стан справ на підприємстві сприяють формуванню довіри та зниженню рівня невизначеності.
- Визнання та подяка. Публічне визнання досягнень, відзначення внеску працівників підвищує їхню самооцінку та мотивацію до праці.
- Гнучкість умов праці. Запровадження дистанційної роботи, гнучкого графіку або індивідуального підходу до організації праці дозволяє враховувати особисті обставини працівників.
- Психологічна підтримка. Організація консультацій, тренінгів зі стресостійкості, створення сприятливого психологічного клімату в колективі.
- Розвиток і навчання. Надання можливостей для професійного зростання навіть у складних умовах сприяє довгостроковій мотивації персоналу.
- Корпоративна культура та цінності. Формування відчуття причетності до спільної справи, підтримка патріотичних та соціально значущих ініціатив.

Практика показує, що найбільш ефективною є комплексна система нематеріальної мотивації, яка поєднує кілька інструментів та адаптується до змін зовнішнього середовища. Важливим є також індивідуальний підхід до працівників, врахування їхніх потреб і життєвих обставин.

Комплексна система нематеріальної мотивації під час воєнного стану – це інтегрована сукупність взаємопов'язаних немонетарних інструментів і управлінських заходів, спрямованих на підтримку психологічної стійкості, залученості та продуктивності працівників в умовах кризового середовища [3].

Ключові складові системи нематеріальної мотивації персоналу в умовах війни формують цілісний механізм підтримки працівників і забезпечення стабільної діяльності підприємства. Насамперед важливу роль відіграє комунікаційна складова, яка передбачає відкритість керівництва, регулярне інформування

працівників про стан справ в організації та налагодження постійного зворотного зв'язку. У період невизначеності це сприяє зниженню тривожності та формує довіру до управлінських рішень.

Не менш значущою є психологічна складова, що полягає у створенні сприятливого емоційного клімату в колективі, підтримці працівників у стресових ситуаціях та розвитку їхньої стресостійкості. В умовах війни працівники часто перебувають під впливом сильного психологічного навантаження, тому увага до їхнього емоційного стану є необхідною умовою збереження працездатності.

Важливою складовою виступає система визнання та підтримки, яка включає моральне заохочення, подяку за виконану роботу, відзначення досягнень працівників. Це підвищує їхню самооцінку, формує відчуття значущості та стимулює подальшу ефективну діяльність.

Окреме місце займає гнучкість організації праці, що передбачає використання дистанційних форм зайнятості, гнучких графіків роботи та індивідуального підходу до кожного працівника з урахуванням його життєвих обставин і безпекових факторів. Такий підхід дозволяє зберегти баланс між професійною діяльністю та особистим життям.

Суттєвим елементом є професійний розвиток персоналу, який реалізується через навчання, підвищення кваліфікації, участь у тренінгах і програмах розвитку. Навіть у складних умовах це сприяє підвищенню мотивації, оскільки працівники відчують перспективу зростання.

Завершальною, але не менш важливою складовою є корпоративна культура та система цінностей, що об'єднує працівників навколо спільної мети, формує атмосферу підтримки, довіри та взаємодопомоги. В умовах війни особливого значення набувають соціальна відповідальність, згуртованість колективу та усвідомлення важливості спільного внеску у функціонування організації.

Таким чином, ефективна система нематеріальної мотивації в умовах війни повинна бути комплексною, гнучкою та орієнтованою на потреби працівників, що дозволяє забезпечити не лише результативність праці, а й збереження людського потенціалу підприємства.

Отже, у період воєнного стану нематеріальна мотивація стає одним із ключових інструментів управління персоналом. Її впровадження дозволяє підтримувати продуктивність працівників, зменшувати рівень стресу та зберігати кадровий потенціал підприємства. Ефективність таких заходів залежить від системності, гнучкості та орієнтації на потреби персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавльов О.О., Каламан О.Б. Нематеріальна мотивація як інструмент утримання трудових ресурсів в умовах воєнного часу. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 5. С. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-5-4>.

2. Нематеріальна мотивація персоналу в сучасному менеджменті підприємства / Ю. Карпенко, В. Животенко, К. Дзеверіна, В. Богданівський. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 6 (6). С. 413–425. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6\(6\)-413-425](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6(6)-413-425).

3. Управління персоналом у період воєнного стану : метод. рекомендації / Національне агентство України з питань державної служби. Київ, 2022.

Ятченко К. Ю.,

здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальності 073 «Менеджмент»,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Омельчак Г. В.,**

старший викладач кафедри менеджменту та туризму,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

КРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРотьБИ З ІНФОРМАЦІЙНИМ ХАОСОМ ТА ПАНІКОЮ ВСЕРЕДИНІ КОЛЕКТИВУ

У сучасних умовах перманентної турбулентності, що характеризується концепціями VUCA- (мінливість, невизначеність, складність, неоднозначність) та BANI-світу (крихкість, тривожність,

нелінійність, неосяжність), кризові комунікації трансформуються з допоміжної функції менеджменту на стратегічний інструмент забезпечення життєздатності організації. Інформаційний хаос, що виникає внаслідок дефіциту верифікованих даних, провокує деструктивні групові процеси, найнебезпечнішим із яких є організаційна паніка.

Наукова база дослідження спирається на «Теорію відновлення іміджу» В. Бенуа [1] та «Ситуаційну теорію кризових комунікацій» Т. Кумбса [2], які дозволяють класифікувати управлінські реакції залежно від характеру виникнення інформаційних загроз. У системі внутрішнього менеджменту комунікація виступає фундаментальним стабілізатором, що мінімізує організаційний хаос та впорядковує робочі процеси. У періоди зростання зовнішніх загроз відсутність чітких сигналів від керівництва провокує виникнення інформаційного вакууму. За законами соціальної психології цей простір миттєво заповнюється деструктивними чутками, які поширюються зі швидкістю геометричної прогресії, проте мають критично низький рівень достовірності, що паралізує роботу колективу.

Ефективний механізм нівелювання деструктивного впливу інформаційного хаосу базується на здатності менеджменту до превентивного перехоплення ініціативи в корпоративному комунікаційному просторі. В умовах високої ентропії управлінська ланка має виступати не лише ретранслятором фактів, а й ключовим модератором змістів, що дозволяє витіснити неформальні канали передачі даних (чутки, домисли) верифікованою офіційною позицією. Системність цього процесу забезпечується через застосування адаптивної матриці комунікаційного реагування. Цей інструментарій дозволяє менеджеру диференціювати управлінський вплив залежно від інтенсивності кризових явищ та специфіки психоемоційного стану колективу, переходячи від загального інформування до цільової стабілізації внутрішнього середовища (табл. 1).

Таблиця 1

Інструментарій кризових комунікацій залежно від фази кризи

Фаза кризи	Стан колективу	Основний інструментарій менеджменту	Психологічна мета
Докризова	Тривожне очікування, високий рівень сензитивності	Аудит внутрішніх медіаканалів, розробка crisis book, симуляційні тренінги, встановлення системи раннього сповіщення.	Формування готовності: створення бази довіри та алгоритмів дій для мінімізації шокowego впливу.
Гостра (пік)	Когнітивний дисонанс, шок, паніка, параліч діяльності	Експрес-відеозвернення CEO (правило «першої години»), інтерактивні FAQ-дашборди в реальному часі, гарячі лінії, офіційні спростування фейків.	Купірування тривоги: заповнення інформаційного вакууму верифікованими даними, перехоплення ініціативи у неформальних лідерів.
Хронічна	моційне виснаження, професійна апатія, резистентність	Регулярні онлайн-зустрічі, закриті корпоративні чати для підтримки, сервіси психологічної допомоги, дайджести «малих перемог».	Стабілізація продуктивності: переведення фокуса з емоцій на рутинні операційні завдання, підтримка ментального здоров'я команди.
Посткризова	Скепсис, потреба у рефлексії, переоцінка цінностей	Ретроспективні наради, публікація звітів про подолання наслідків, оновлення стандартів безпеки, персоналізовані подяки за стійкість.	Відновлення довіри: легітимізація досвіду, закріплення статусу менеджменту як надійної опори, підготовка до нових викликів.

Ефективність боротьби з панікою базується на дотриманні трьох наукових принципів:

1. Принцип конгруентності. Вербальні повідомлення лідера повинні збігатися з його невербальною поведінкою. Непевний голос при позитивному тексті лише посилює паніку.
2. Принцип частотності. В умовах стресу здатність людини сприймати складну інформацію падає на 80 %. Повідомлення мають бути короткими, але регулярними (цикл кожні 2–4 години на піку кризи).
3. Принцип єдиного джерела. Будь-яка розбіжність у словах топменеджера та лінійного керівника сприймається персоналом як приховування правди, що миттєво руйнує організаційну єдність.

Статистичний аналіз, проведений на основі узагальнення глобальних консалтингових звітів Deloitte [4] та McKinsey [5], а також актуальних даних провідних українських HR-платформ (Work.ua [6]) та звітів Європейської Бізнес Асоціації [7], підтверджує критичне зростання ролі внутрішніх комунікацій як головного стабілізаційного фактора та інструменту збереження керованості колективу в умовах перманентних криз 2022–2024 років:

- відсутність комунікації від CEO протягом перших 24 годин кризи знижує рівень лояльності персоналу на 35 %;
- впровадження щоденних «брифінгів спокою» підвищує індекс психологічної безпеки в колективі на 42 %;
- 68 % працівників вважають «прозорість» важливішою за «позитивність» новин (люди краще сприймають погані новини, ніж невизначеність).

Отже, кризові комунікації менеджменту є стратегічним механізмом забезпечення організаційної резильєнтності в умовах турбулентного середовища. Доведено, що оперативне заповнення інформаційного вакууму верифікованими даними від керівництва дозволяє ефективно трансформувати вектор колективної енергії з деструктивної паніки у конструктивну дію. Дотримання принципів прозорості, регулярності та персоналізації звернень виступає гарантом нівелювання впливу чуток, забезпечуючи збереження керованості колективу та підвищення рівня довіри до менеджменту. У підсумку, формування єдиного джерела верифікованої інформації через сучасні цифрові канали є необхідною умовою впорядкування інформаційного хаосу, що дозволяє організації підтримувати операційну стабільність навіть у пікові періоди кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benoit W. L. *Accounts, Excuses, and Apologies: A Theory of Image Restoration Strategies*. Albany : State University of New York Press, 1995. 197 p.
2. Coombs W. T. *Ongoing Crisis Communication: Planning, Managing, and Responding*. 6th ed. Thousand Oaks, CA : SAGE Publications, 2022. 248 p.
3. Coombs W. T. Protecting Organization Reputations During a Crisis: The Development and Application of Situational Crisis Communication Theory. *Corporate Reputation Review*. 2007. Vol. 10. P. 163–176. DOI: 10.1057/palgrave.crr.1550049.
4. The resilient organization: 2024 Global Human Capital Trends. *Deloitte Insights*. 2024. URL: [deloitte.com](https://www.deloitte.com).
5. Leadership in a crisis: Responding to the coronavirus outbreak and future challenges. *McKinsey & Company*. 2020. URL: [mckinsey.com](https://www.mckinsey.com).
6. Ринок праці під час війни: аналітика та тренди. *Work.ua*. 2024. URL: work.ua.
7. Барометр настроїв бізнесу в Україні. *Європейська Бізнес Асоціація (EBA)*. 2024. URL: eba.com.ua.
8. Як змінилися внутрішні комунікації в українських компаніях за два роки великої війни. *Forbes Ukraine*. 2024. URL: forbes.ua.

РОЗДІЛ 8

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА, ДИЗАЙНУ ТА ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Барищенко Вікторія Олегівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 022 Медіадизайн,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна,
Науковий керівник – **Міхєєва Л. В.,**
старший викладач кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна,

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ АНІМОВАНИХ ЕЛЕМЕНТІВ АЙДЕНТИКИ ДЛЯ ЦИФРОВОГО БРЕНДУ

У наші дні в мережі «Інтернет» можна знайти будь-яку інформацію: фільми, ігри, дослідження, магазини; для будь-якого бренду чи кампанії потрібні свої елементи айдентики, щоб відрізнитися від своїх конкурентів. Особливо це є актуальним для цифрових брендів: онлайн-магазини, контент-мейкери; щоб відрізнитися у своїй ніші, довелося шукати нові методи бути більш поміченим. Одним із найкращих методів залишається анімована айдентика, яка завдяки індивідуальним анімаціям здатна привернути більше уваги, ніж статичні зображення чи «шаблони» анімації.

Основна частина. За останні роки активно розвивається ведення блогів, ютуб-каналів тощо, завдяки яким можна заробляти гроші. Відповідно, контентмейкерам потрібно вміти подати себе та навчитися виділятися серед своїх колег. Саме в цьому питанні допоможе анімована айдентика, або ж – моушн-дизайн. Завдяки дизайну айдентики бренду можна натякнути на сферу, для якої створюється контент, загальний настрій, та налагодити комунікацію між креатором та споживачем, анімація цих елементів допомагає краще привернути до увагу гарного дизайну, вона здатна занурити глядача глибше у контент творця. Це демонструє рівень навичок автора анімації, серйозність намірів засновника до його блогу, що також неабияк впливає на ефективність комунікації між аудиторією та контентмейкером.

Активно використовують анімацію айдентики у цифровій сфері: інтернет, телебачення, LED-екрани; частіше за все це реклама продукту, магазину, послуги тощо [1]. Але у наші часи, коли розважальний контент займає велику частину в інтернеті, боротьба за увагу глядача змушує блогерів звертатися до покращення не тільки якості контенту, а й стилю його подачі. Дедалі більше з'являється анімованих графічних елементів у відео: логотипи, переходи, анімовані іконки, інфографіка, для стрімерів – анімовані заставки, рамки, чати, емодзі, маскот; це все створене для кращої залученості глядача та кращої комунікації між ним та автором.

Щоб створити такі анімовані елементи айдентики для блогера, треба витратити чимало часу та зусиль для цілісного та привабливого результату.

Цей складний процес має багато етапів: від пошуку ідеї до її реалізації. У першу чергу треба розробити загальний стиль бренду (брендові кольори, тематика, типографіка, визначитися зі сферою, для якої буде розроблятися контент, дизайн маскота, якщо він потрібен), визначитися, які саме потрібні анімовані елементи (логотип, іконки, рамки, персонаж тощо), і вже тільки потім можна малювати розкадровку анімації для кожного елемента бренду (рис. 1).

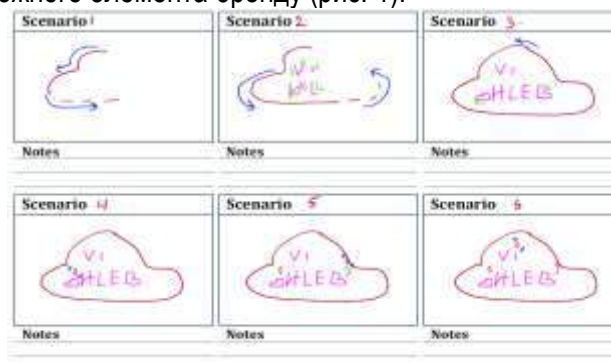

Рис. 1. Розкадровка анімації логотипу для цифрового бренду

Після готової розкадровки усі необхідні частини зображення створюються на окремих шарах задля зручнішого анімування, зберігаються у певному форматі та вже потім відкриваються у необхідній програмі, де вже й буде розроблятися моушн-анімація (рис. 2, рис. 3).

Рис. 2. Поділення логотипу на шари

Рис. 3. Процес розробки анімації

Під час створення анімації важливо не забувати, яка тема була обрана для бренду, щоб рухи мали підходили до певних елементів (буде логічним для грози зробити різку та яскраву анімацію, тоді як для квітки підійде ніжна і плавна), та для якого контенту розробляється анімація айдентики. Моушн-дизайн здатен передавати емоційну складову бренду завдяки руху, натякати на характер автора блогу (різкі рухи притаманні людині, що буде активною у відео чи під час прямої трансляції, плавні – для спокійної та розслабленої).

Одним із чудових прикладів серед блогерів, де активніше за все застосовуються анімаційні елементи цифрового бренду, є vtuber Saba (рис. 4, рис. 5) [2].

Рис. 4. Сцена очікування. VTuber: Saba

Рис. 5. Концепт-дизайн персонажа. VTuber: Saba. Автор: @shouu_kyun

Для свого бренду їй довелося зробити чимало роботи: розробка загальної теми та ідеї, підбір кольорів для бренду, створення та анімація персонажа, дизайн логотипа, анімаційні заставки, персональний перехід між сценами, емодзі (рис. 6).

Рис. 6. Емодзі для чату

Для vtuber-ів візуальна складова є однією з найголовніших елементів ведення блогу після гарної якості звуку, тож у створення цієї частини бренду вони вкладають багато зусиль.

Сучасні технології дозволяють оживити не тільки логотип, стікер чи додати тексту рух, а й зробити персонажа, який є обличчям бренду, живим. Завдяки технології захоплення руху та правильному налаштуванню персонажа його можна змусити рухатися, рухати ротом, моргати так, як це робить креатор перед камерою. Є як 3D-аватари, так і 2D, та для кожного з них потрібен трохи різний набір пристроїв (рис. 7, рис. 8).

Рис. 7. Приклад робочого середовища та інструментів захоплення руху для 2D-аватара

Рис. 7. Приклад робочого середовища та інструментів захоплення руху для 3D-аватара

Роздивляючись створення віртуального 2D-аватара, треба звернути особливу увагу на етапи: нарис та створення ідеї персонажа, малювання моделі по окремих шарах, анімація персонажа в програмі Live2D, зрештою – налаштування моделі в програмі VTubeStudio (рис. 9).

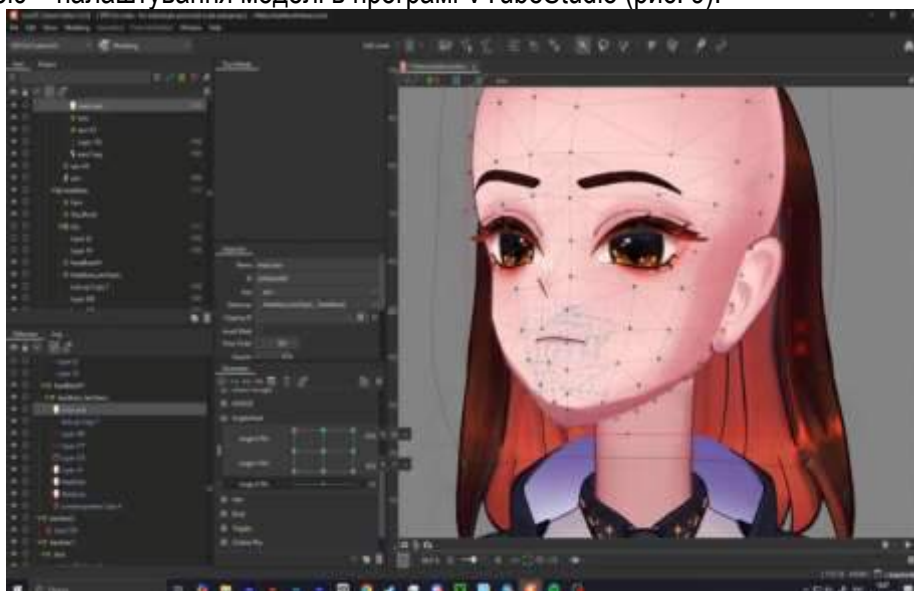

Рис. 9. Анімація персонажа у програмі Live2D

Перед початком малювання моделі слід визначитися, настільки рухомою вона має бути, як багато рухомих деталей хочеться додати. Від цього напряду залежить кількість шарів аватара, які треба буде окремо анімувати.

Отже, анімовані елементи айдентики можуть бути різними – від анімації логотипу до віртуального аватара. Будь-який тип анімованих елементів є суттєвим для цифрових брендів, бо це є їх обличчям, засобом комунікації з аудиторією та методом створення певного емоційного враження. Завдяки правильній та цікавій подачі маленькі бізнеси, блогери можуть конкурувати із більш великими своїми колегами за увагу глядача, показуючи свою якість не тільки через фізичний продукт (для магазинів) чи гарне коментування відео (для блогерів), а й через візуальну складову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брильов С. Креативні можливості анімації для графічних дизайнерів: від концепту в геймдизайні та вебдизайні до інтерактивної реклами. *UCRAINA LIBERTATEM. Трансформація гуманітарної сфери та культурного простору під впливом війни* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2025. С. 49–51.
2. VTuber's Atelier: The Design Space, Challenges, and Opportunities for VTubing. 2025.

Басараб Ірина Михайлівна,
кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри технології м'яса, м'ясних та олійно-жирових виробів,
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького,
м. Львів, Україна

ВОЛОСЬКИЙ ГОРІХ – ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ІНГРЕДІЄНТ ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ ПАШТЕТНИХ ВИРОБІВ

Вступ. Харчування є одним із ключових чинників, що визначає життєздатність, працездатність і тривалість життя людини. У сучасних умовах поширення так званих «хвороб цивілізації», зумовлених незбалансованим раціоном, проблема раціонального харчування набуває особливої актуальності. В Україні протягом останніх десятиліть спостерігають стійке погіршення стану здоров'я населення, що значною мірою пов'язано з порушеннями структури харчування, дефіцитом життєво необхідних нутрієнтів і надлишковим споживанням жирів, цукру та солі.

Сучасні наукові підходи акцентують увагу на необхідності створення функціональних харчових продуктів, збагачених біологічно активними компонентами, здатними не лише задовольняти фізіологічні потреби організму, а й виконувати профілактичну та лікувальну функції. Особливо актуальним є подолання дефіциту білка та мікронутрієнтів у раціоні населення, що може бути досягнуто шляхом удосконалення рецептур і технологій виробництва харчових продуктів.

У зв'язку з цим перспективним напрямом є розробка м'ясних продуктів збалансованого складу з використанням рослинних компонентів, що дозволяє підвищити їх біологічну цінність, покращити жирнокислотний склад і знизити негативний вплив насичених жирів на організм людини. Такі підходи відповідають сучасним вимогам здорового харчування та відкривають нові можливості для профілактики хронічних захворювань і зміцнення здоров'я населення.

Огляд літератури. Ринок паштетної продукції України характеризується динамічним розвитком і значною часткою вітчизняного виробництва, яке становить близько 80 % від загального обсягу. У структурі асортименту домінують печінкові та м'ясні паштети, тоді як комбіновані продукти, що містять рослинні наповнювачі, займають помітну нішу. Використання рослинних компонентів (соеві ізоляти, крупи, овочі) обумовлено як економічними чинниками, так і прагненням розширити асортимент доступної продукції для споживачів [1].

Сучасний стан м'ясопереробної промисловості визначається необхідністю підвищення біологічної та харчової цінності продукції. Дослідження показують, що комбіновані паштети не поступаються традиційним за органолептичними показниками, однак їх якість може варіювати залежно від складу та сировини. Тому сформувалися два основні напрями виробництва паштетів: традиційні тонкоподрібнені м'ясні продукти та багатокomпонентні паштети з додаванням рослинних інгредієнтів і функціональних добавок. Останні відповідають сучасним вимогам до здорового харчування, оскільки дозволяють створювати продукти зі зниженим вмістом жиру та підвищеною біологічною цінністю [1; 2].

Значну увагу приділяють використанню функціональних інгредієнтів, серед яких харчові волокна, вітаміни, мінеральні речовини, поліненасичені жирні кислоти, антиоксиданти, пре- та пробіотики. Їх застосування спрямоване на формування збалансованого складу продуктів і покращення їх функціональних властивостей [2; 3].

До таких інгредієнтів зараховують горіхи. У середньому ядро горіха містить близько 65 % жирів, 17 % білків і 16 % вуглеводів, а також незначну кількість води. Волоські горіхи є цінним природним джерелом α -ліноленової кислоти (ω -3), яка відіграє важливу роль у профілактиці багатьох захворювань. У їх складі відсутній холестерин, при цьому вони містять значну кількість харчових волокон, рослинного білка, а також широкий спектр вітамінів і мінералів, зокрема калій, магній, фосфор, мідь, цинк, вітаміни групи В, фолієву кислоту та вітамін Е. Біологічно активні антиоксиданти, що містяться в ядрах горіхів, підвищують захисні функції організму та сприяють зміцненню імунітету [3; 4].

Арахіс, волоський горіх і фісташки відрізняються за своїм хімічним складом і поживною цінністю. Арахіс характеризується найвищим вмістом білків (35 г/100 г) і підвищеною кількістю вуглеводів, що робить його цінним джерелом енергії та рослинного протеїну. Волоський горіх вирізняється найбільшим вмістом жирів (77 г/100 г) і значною кількістю мінеральних речовин, завдяки чому має високу калорійність і біологічну цінність. Фісташки займають проміжне положення: вони містять помірну кількість білків і жирів,

але найменше вуглеводів, що забезпечує більш збалансований склад. У цілому всі три види горіхів є поживними продуктами, проте відрізняються домінуванням окремих компонентів: білків – у арахісі, жирів – у волоському горісі, та відносною збалансованістю – у фісташках [4; 5].

Отже, аналіз літературних джерел свідчить, що перспективним напрямом розвитку галузі є створення м'ясних паштетів збалансованого складу з використанням рослинної сировини та функціональних інгредієнтів. Це дозволяє підвищити харчову цінність, покращити якісні характеристики продукції та розширити асортимент конкурентоспроможних продуктів на ринку.

Результати. Метою проведення досліджень було визначення доцільності використання рослинних компонентів у технології м'ясних паштетів. Об'єкт дослідження – технологія комбінованих м'ясних паштетів. Предмет дослідження – рослинні функціональні інгредієнти.

На першому етапі досліджень було проведено підбір рослинних складових органолептичним методом. Оцінивши ряд продуктів, а саме арахіс, волоський горіх і фісташки, за зовнішнім виглядом, кольором, смаком, запахом та дисперсністю, отримали наступну профілограму (рис. 1).

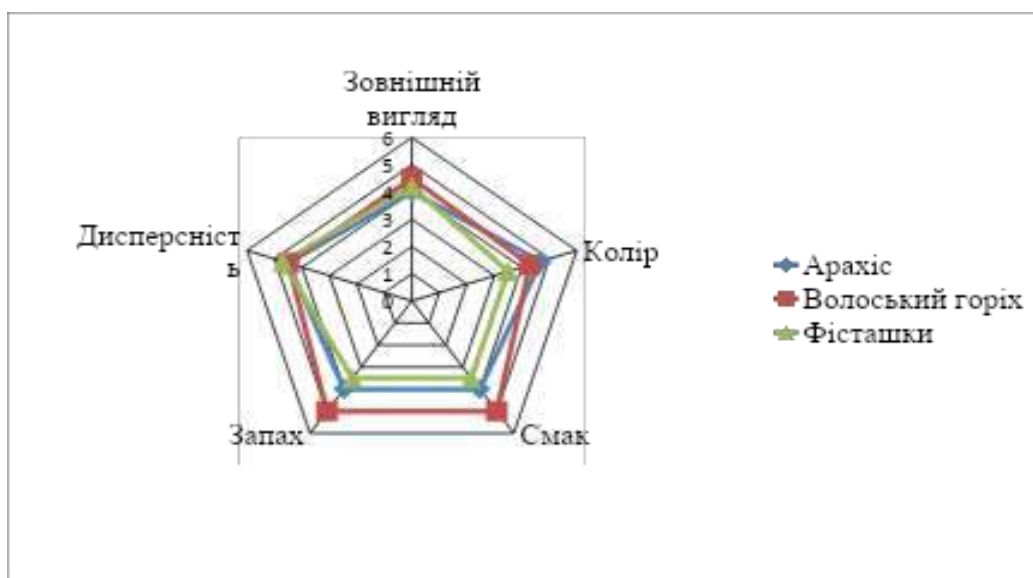

Рис. 1. Профілограма органолептичних показників рослинних компонентів

За результатами сенсорного аналізу було ухвалено рішення в подальшій роботі проводити дослідження з ядром волоського горіха.

До рецептури контрольного зразка паштетних виробів входила: печінка свиняча жилована бланшована, щоковина свиняча жилована бланшована, мозок яловичий бланшований, борошно пшеничне, кухонна сіль, перець чорний, мускатний горіх або кардамон.

Для підвищення біологічної цінності продукту і надання функціональної спрямованості в рецептури дослідних зразків додавали волоський горіх в кількості від 2 % до 6 %, що зумовлено хімічним складом цього виду сировини. У дослідях частково замінили щоковину свинячу жиловану бланшовану на сирі ядра волоського горіха для поліпшення функціонально-технологічних властивостей (ФТВ) паштетів. Частку кухонної солі, перцю чорного меленого і мускатного горіха або кардамону мелених у дослідних і контрольному зразках не змінювали.

Виготовлення зразків проводили відповідно до технології приготування паштетної маси з додаванням сирих ядер волоського горіха.

На наступному етапі проводили дослідження функціонально-технологічних властивостей. Результати оцінки функціонально-технологічних властивостей модельних зразків наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Функціонально-технологічні показники паштетних виробів

Найменування	ВЗЗ, %	ЖУЗ, г/г	pH	Вихід, %
Контрольний зразок	65,10	3,74	6,10	95
Рецептура № 1	68,70	4,34	5,95	96
Рецептура № 2	69,40	4,52	6,02	97
Рецептура № 3	71,20	4,75	6,10	99

У контрольному зразку ВЗЗ становить 65,10 %, тоді як у дослідних рецептурах спостерігають поступове зростання до 71,20 %, що свідчить про покращення здатності системи утримувати вологу. ЖУЗ підвищується з 3,74 г/г у контролі до 4,75 г/г у рецептурі № 3, що вказує на посилення емульсійних властивостей і кращу стабілізацію жирової фази в структурі продукту. Значення рН змінилося несуттєво (5,95–6,10), залишаючись у межах, сприятливих для формування стабільної білково-жирової системи. Вихід готового продукту зростає з 95 % до 99 %, що свідчить про зменшення технологічних втрат і підвищення ефективності виробництва при вдосконаленні рецептур.

Отже, зі збільшенням кількості волоського горіха в рецептурі паштетних виробів спостерігається підвищення волого- та жиротримувальної здатностей, стабілізується рН і зростає вихід готового продукту. Це свідчить про підвищення технологічної ефективності та харчової цінності й покращення якості готової продукції за рахунок збагачення її вітамінами, мінералами, білками, жирами та біологічно активними речовинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гащук О. І., Хавро А. Ю. Розробка паштетів функціонального призначення з використанням нетрадиційної сировини. *Технічні науки: стан, досягнення і перспективи розвитку м'ясної, олієжирової та молочної галузей* : матеріали Міжнар. наук.-техн. конф. Київ : НУХТ, 2014. С. 41–42.
2. Використання м'якуша гарбуза у технології паштетних виробів та їх функціональні характеристики / Басараб І. М., Драчук У. Р., Ромашко І. С., Галух Б. І., Сімонова І. І., Молдаванова Л. К. *Науковий вісник ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького. Серія «Харчові науки»*. 2019. Т. 21, № 92. С. 23–27.
3. Донцова І. В., Лебединець В. Т., Гірняк Л. І. Горіх волоський – перспективна високоцінна продовольча та промислова сировина. *Вісник ЛТЕУ. Технічні науки*. 2017. № 18. С. 92–98.
4. Афанасьєва К. К., Стойчик Т. І. Термінологічний довідник кулінара. Дніпропетровськ : Журфонд, 2015. 114 с.
5. Хімічний склад горіхів URL: <https://dovidka.biz.ua/himichniy-sklad-gorihiv/>.

Бондарець Роман Павлович,
здобувач освіти спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво),
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Нужна О. О.,**
викладач образотворчого мистецтва,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ЗНАЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПИСУ У СВІТОВОМУ ТА ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Традиційні декоративні розписи в Україні – це скарбниці мистецтва не тільки нашої країни, а й світу, вони несуть собою частинку історії українського народного мистецтва. Перші твори декоративно-прикладного мистецтва у світі виникли ще у ранній період розвитку культури, приблизно 40 тисяч років тому, коли за допомогою розписів на скелях прикрашали печери. Пізніше, коли з'явилася кераміка, приблизно 20 тисяч років тому, у Китаї спробували створювати розписи на керамічних виробках, а в Єгипті – розписи на папірусах. Тоді й почалася велика історія декоративного мистецтва. Перші твори декоративно-прикладного мистецтва, знайдені на території України, датуються періодом пізнього палеоліту – вироби з бивня мамонта з Мізинської стоянки. Період неоліту характеризують розписами Кам'яної могили, трипільською керамікою та дрібною пластикою. В Україні одним з найдавніших і найпоширеніших видів мистецтва вважають настінний розпис. Ця галузь народного мистецтва виникла в ранній період культури, про що свідчать орнаментальні мотиви, якими оздоблені будівлі, що їх залишки знайдені при археологічних розкопках [2]. Декоративні розписи були народним надбанням, що розміщували на стінах будівель, біля вікон і дверей, на печах, скринях, посуді.

До декоративних розписів належать: Петриківський, Самчиківський, Косівський, Яворівський, Опішнянський, Бубнівський.

Петриківський розпис вважають найвідомішим, найпоширенішим розписом України, який свою назву отримав від назви села Петриківка, на Дніпропетровщині. У 2012 році петриківський розпис був офіційно занесений до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини, а у 2013 – до списку Всесвітньої нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. У петриківському розписі використовують переважно рослинні елементи, які більше схожі на фантастичні рослини. Майстри використовують стилізовані зображення квітів як садових (тюльпани, троянди, айстри тощо), так і лугових (ромашки, васильки). Широко використовуються в композиціях розпису зображення ягід і листя. Схожі елементи розпису можна побачити на речах, які раніше належали запорізьким козакам.

Косівський розпис отримав назву від містечка Косова в Івано-Франківській області. Розпис був внесений до списку Всесвітньої нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО у 2019 році. Особливість цього розпису в тому, що спочатку виріб у білому поливі випалюють у печі, потім розписують, а потім ще раз випалюють. Майстри використовують кольори такі, як: зелені, жовті та коричневі відтінки, а елементами розпису виступають рослинні, зооморфні та антропоморфні мотиви.

Яворівський розпис з'явився у XVIII ст. у Яворівському районі Львівської області. У той час тут зосереджувалися найкращі майстри з обробки дерева. Їхні вироби мали величезний попит, але найбільше цінували місцеві скрині. З їх прикрашання й почався яворівський розпис. Характерними мотивами розпису є: вербівка, квіточка, качечка і колко.

Опішнянський розпис отримав свою назву від назви селища Опішне (Опішня) Зіньківського району Полтавської області – одного з наймогутніших і найславетніших центрів культурної самобутності українців, який називають гончарною столицею України [1]. Орнаменти розпису відрізняються особливою яскравістю світлих глин та рослинними орнаментами. У 2018 році розпис був внесений до списку Національної нематеріальної культурної спадщини.

Бубнівський розпис виник у XIX ст. в селі Бубнівці на Вінниччині (Гайсинський район). Відрізняється яскравими орнаментами рослин та птахів. Також цей розпис був внесений у список Національної нематеріальної культурної спадщини у 2018 році. Сформувався він у середині XIX ст. завдяки гончару Агафону Герасименку та його синам Якову та Якиму. Після смерті основних гончарів, Агафона та його синів, сам розпис почав забуватися, але завдяки майстрам традиції розпису вдалось зберегти.

Самчиківський розпис як декоративний розпис зародився наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. у селі Самчики Старокостянтинівського району Хмельницької області та поширився південно-східною Волинню до межі з Поділлям. Особливість цього розпису полягає у тому, що його площинні елементи створюють динаміку в композиції.

Сьогодні декоративний розпис стає все більш популярним, оскільки людство розвивається і досліджує свою мистецьку спадщину й водночас відкриває новітні напрямки для творчості. Декоративні розписи, такі як петриківський, самчиківський, опішнянський, бубнівський, яворівський та косівський, є живими традиціями, які поєднують сучасне з минулим нашого народу.

У світовому контексті розписи є вагомим внеском у глобальну скарбницю людства. Визнання українських технік на рівні ЮНЕСКО доводить, що локальне мистецтво здатне бути зрозумілим і цінним для всього світу. Це форма «м'якої сили», яка популяризує країну на міжнародній арені, демонструючи її креативність, екологічність мислення та здатність гармонійно поєднувати архаїку із сучасним дизайном.

У загальнонаціональному контексті декоративний розпис є фундаментом культурного суверенітету, який несе генетичний код нації, її культури, вірування, традиції та символіку. Завдяки цьому він формує гордість та належність унікальної культури, яка вистояла крізь віки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Опішнянська кераміка. *Автентична Україна* : вебсайт. URL: <https://authenticukraine.com.ua/blog/opisnanskaa-keramika> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Український народний декоративний розпис : комплект листівок. *Бібліотека Українського мистецтва* URL: <https://uartlib.org/istoriya-ukrayinskogo-mistetstva/ukrayinskyj-narodnyj-dekoratyvnyj-rozpy-s-komplekt-lystivok/?srsltid=AfmBOor05TRjGQyxCrI3l6jtgoqKw110bN5CSlgGNURP64Pu34oycS4> (дата звернення: 20.05.2024).

Ворона Анастасія Сергіївна
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Дизайн»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Залевська О. Ю.**,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

МАНІПУЛЯЦІЯ ЧИ ПЕРЕКОНАННЯ: ЕТИЧНІ МЕЖІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ У ВІЗУАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ

У сучасних умовах перенасиченого ринку товарів і послуг виробники змушені активно використовувати рекламні інструменти для привернення уваги потенційних споживачів та формування їхньої прихильності до певної продукції. Реклама є важливим засобом комунікації між виробником і споживачем, що не лише інформує, але й здійснює психологічний вплив на аудиторію.

Відповідно до узагальнених визначень, зокрема наведених у відкритих джерелах, рекламу розглядають як потужний інструмент впливу на свідомість і поведінку людини, який може як формувати потреби, так і певною мірою трансформувати систему цінностей і поведінкові моделі індивіда [5].

З метою здійснення психологічного впливу на свідомість споживача в рекламних повідомленнях часто застосовуються різноманітні візуальні та вербальні прийоми. До них належать виділення тексту за допомогою шрифтових засобів (жирний шрифт, курсив), акцентування окремих літер або слів, використання риторичних запитань («Що робити? Бути чи не бути?»), а також апеляція до авторитетних осіб (відомі естрадні виконавці, науковці, лікарі, фармацевти тощо).

Крім того, широко застосовують числову інформацію (наприклад, «лише сьогодні знижка 50 %»), що підсилює ефект терміновості та дефіциту. Важливу роль відіграють також кольорові та композиційні рішення (наприклад, використання червоного кольору для стимулювання емоційного збудження та синього – для формування відчуття довіри), а також візуальні образи жінок і дітей, які сприяють формуванню позитивного емоційного фону та підсилюють довіру до рекламованого продукту [3, с. 9–10]. Окремо слід відзначити апеляцію до соціально значущих цінностей, таких як сім'я, любов, здоров'я та кар'єра, що також використовується як інструмент емоційного впливу [2, с. 123].

Прикладом маніпулятивного впливу в рекламі може слугувати кампанія компанії Nike зі слоганом «Just Do It». Використання історій успіху відомих спортсменів створює у споживача уявлення про досяжність високих результатів через простий початковий крок – придбання продукції Nike [4].

Іншим прикладом маніпулятивної стратегії є реклама косметичних засобів, у якій часто декларується можливість досягнення ідеального стану шкіри, волосся та нігтів лише завдяки використанню певних продуктів. Подібні повідомлення зазвичай апелюють до страху старіння та втрати зовнішньої привабливості.

Загалом рекламна маніпуляція здебільшого спрямована на емоційну сферу індивіда та вплив на підсвідомі механізми сприйняття інформації.

На протипагу маніпулятивним стратегіям, переконання у рекламній комунікації переважно спрямоване на раціональну сферу свідомості потенційного споживача та апелює до його когнітивних процесів. Така форма впливу орієнтована на логічне осмислення інформації та усвідомлене ухвалення рішення [1, с. 138].

Зокрема, прикладом раціонально орієнтованої реклами є комунікація екологічно безпечної продукції, яка актуалізує ідею суспільної відповідальності через збереження довкілля. Аналогічно рекламні кампанії, спрямовані на популяризацію донорства, акцентують увагу на можливості порятунку людського життя, що має високий рівень соціальної значущості та раціонального обґрунтування для індивіда.

Етичні межі використання психологічних механізмів у візуальній рекламі повинні базуватися на принципах поваги до людської гідності та автономії особистості, чіткому розмежуванні достовірної інформації та свідомого викривлення фактів, а також обмеженні застосування емоційних тригерів із

маніпулятивною метою. Відповідальність за дотримання зазначених етичних норм покладається не лише на рекламодавців, але й на замовників рекламної продукції, дизайнерів та фахівців у сфері психології.

Водночас важливим чинником зниження ефективності маніпулятивного впливу виступає рівень медіаграмотності населення [6]. Рівень критичного мислення та здатність до аналітичного сприйняття інформації суттєво зменшують можливість маніпуляції, оскільки дозволяють індивіду відрізнити реальність від її віртуалізованих репрезентацій, а також усвідомлювати механізми та інтенції рекламного впливу.

Таким чином, переконання та маніпуляція розглядаються як різні форми психологічного впливу, що реалізуються в межах комунікативних процесів, зокрема у сфері рекламної діяльності. Попри спільну спрямованість на формування певних установок, вони принципово відрізняються за своїми цільовими настановами, рівнем прозорості впливу та ступенем врахування автономії особистості.

Переконання, на відміну від маніпуляції, базується на відкритій аргументації, наданні релевантної інформації та стимулюванні усвідомленого вибору з боку реципієнта. У цьому контексті етична реклама не приховує факт здійснення впливу, а навпаки – робить його прозорим і спрямовує на формування раціонально та емоційно обґрунтованого рішення споживача. Вона виконує радше мотиваційну та інформативно-надихаючу функцію, ніж примусову або приховано-сугестивну.

Етична модель рекламної комунікації передбачає прозорість намірів брендів, дотримання принципів доброчесності, а також побудову діалогічної взаємодії зі споживачем на основі взаємної поваги та довіри. У межах такого підходу споживач розглядається не як об'єкт впливу, а як активний суб'єкт ухвалення рішень.

Водночас важливу роль у зниженні ризиків маніпулятивного впливу відіграє розвиток медіаграмотності в суспільстві. Сформовані навички критичного мислення, аналізу інформаційних повідомлень та розпізнавання комунікативних стратегій значною мірою ускладнюють можливість прихованого психологічного впливу, оскільки підвищують рівень усвідомленості сприйняття рекламного контенту та сприяють більш автономному ухваленню рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коновалова О., Владарчик Ю. Механізми маніпулювання рекламою та її вплив на свідомість споживачів. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 05 листопада 2022 р. / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пудова. Тернопіль, 2022. С. 137–139.
2. Макаренко С., Войцеховська О. Маніпуляції як умова впливу соціальної реклами на особистість студента. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 121–128.
3. Войнорович К. Маніпулятивні засоби в рекламному контексті : дипломна робота. Чернівці : ЧНУ, 2023. 63 с.
4. Маніпулятивні техніки у рекламі: створення бажань та потреб. URL: <https://learn.ztu.edu.ua>.
5. Психоманіпуляції в рекламі. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Психоманіпуляції_в_рекламі.
6. Медіаграмотність. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Медіаграмотність>.

Гаркавий Іван,
викладач кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ЕСТЕТИКА ЇЖИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ СПРИЙНЯТТЯ ГАСТРОНОМІЧНИХ ОБРАЗІВ

Естетика їжі – це мистецтво візуального оформлення, подачі та сприйняття страв, що перетворює процес харчування на ритуал. Вона поєднує гармонію смаку, кольору, текстури та посуду, впливаючи на апетит, психологічний комфорт та здоров'я. Це турбота про себе, де важливо не лише, що ми їмо, а й який вигляд це має [4].

Психологічні чинники сприйняття – це внутрішні характеристики людини (емоції, мотивація, досвід, установки), що визначають вибірковість, інтерпретацію та цілісність відображення дійсності. Вони впливають на об'єктивність сприйняття, формуючи індивідуальну картину світу через механізми вибору та організації подразників [1].

Культурні чинники сприйняття – це сукупність традицій, цінностей, норм, вірувань та звичаїв, які формують унікальний спосіб, у який люди з певного суспільства інтерпретують навколишній світ, емоційно реагують на події та взаємодіють з іншими. Культура безпосередньо впливає на когнітивні стилі (як ми думаємо) та емоційні реакції, визначаючи, що є прийнятним, важливим або дивним [2].

Естетика їжі – це явище, яке неможливо пояснити лише шляхом психології чи культури. Вона виникає на перетині індивідуальних внутрішніх процесів та колективних соціальних норм. Психологічні чинники визначають, як людина реагує на гастрономічний образ: емоції, мотивація, попередній досвід і установки формують вибірковість та інтерпретацію. Культурні чинники своєю чергою задають рамки цієї інтерпретації – вони визначають, що вважається «красивим», «правильним» чи «апетитним» у конкретному суспільстві.

Поєднання цих двох рівнів створює багатшаровий механізм сприйняття. Наприклад, яскраві кольори страви можуть психологічно викликати відчуття радості та енергії, але культурний контекст визначає, чи буде така подача сприйнята як святкова або як буденна [3].

Психологічні чинники також тісно переплітаються з культурними у формуванні очікувань. Якщо людина вихована в культурі, де певна страва має символічне значення (наприклад, банош у Карпатах як символ гуцульської ідентичності), то її естетичне оформлення викликати не лише сенсорне задоволення, а й емоційний відгук, пов'язаний із культурною пам'яттю. Таким чином, культура задає «фон» для психологічного сприйняття, а психологія наповнює цей фон індивідуальними емоціями та асоціаціями.

Своєю чергою фуд-дизайн постає як практичне втілення поєднання психологічних і культурних чинників у сфері харчування. Він охоплює мистецтво оформлення страви, гармонію кольорів, текстур, форм і навіть вибір посуду, що створює цілісний гастрономічний досвід. Психологічно фуд-дизайн впливає на емоційний стан і апетит: естетично приваблива страва викликає позитивні емоції, формує очікування смаку та підсилює задоволення від процесу споживання. Культурно він відображає традиції та ідентичність, адже кожна кухня світу має власні стандарти краси й гармонії у подачі їжі.

Наприклад, японська кухня цінує мінімалізм і баланс – невеликі порції, ретельно підібрані кольори та форми, що створюють відчуття гармонії. Французька кухня акцентує на витонченості та деталях: складні соуси, багатшарові десерти, елегантний посуд. Італійська кухня, навпаки, робить ставку на простоту та натуральність – паста чи піца мають апетитний вигляд завдяки яскравим кольорам свіжих інгредієнтів. У близькосхідних традиціях важливим є багатство текстур і ароматів, що підкреслюють щедрість та гостинність [5].

Таким чином, фуд-дизайн є універсальним інструментом, який поєднує психологічні механізми сприйняття (емоції, мотивацію, очікування) з культурними кодами (традиції, символи, естетичні стандарти). Він формує гастрономічні образи, що стають не лише частиною індивідуального досвіду, а й елементом культурної комунікації. Саме завдяки цьому фуд-дизайн активно використовується у гастрономічному маркетингу та ресторанному бізнесі, адже він здатний перетворити звичайну трапезу на естетичний і психологічно насичений ритуал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адекватне сприйняття це. URL: <https://lnk.ua/hzdL0pv8c> (дата звернення: 29.04.2026).
2. Вплив культури на функції мозку: нейронаука в контексті культурних відмінностей. URL: <https://surl.li/akrtko> (дата звернення: 29.04.2026)
3. Дишкантюк О. В., Власюк К. В. Гастрономічний туризм : підручник. Одеса : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 136 с.
4. Естетика їжі: як вигляд страви впливає на апетит та здоров'я. URL: <https://kurazh.org/estetyka-yizhi-yak-vyglyad-stravy/> (дата звернення: 29.04.2026)
5. Турчиняк М. К., Драгула Д. С. *Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 5 грудня 2024 р.). Львів, 2024. С. 254–257.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ В ЕТНОДИЗАЙНІ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Креативне мислення для майбутнього дизайнера є невід'ємною складовою розвитку професіонала та творчим підходом до вирішення поставлених завдань. Створення дизайнерських нестандартних, оригінальних, зручних проєктів усе частіше спонукає до використання сучасних методів та технологій. У сучасному світі використання цифрових інструментів є одним із ключів до створення інноваційних ідей та креативних проєктів.

Для використання ефективного креативного мислення залучається оригінальність, глибока емпатія до потреб людини, генерація інноваційних ідей та технологій, експерименти для створення макетів та прототипів, що перетворює звичайні речі на зручні та естетичні продукти [1].

Перевагами включення творчого мислення в процесі проєктування з використанням інноваційних технологій є:

- унікальність дизайну, що запам'ятовуються;
- підвищується задоволеність користувачів;
- активне залучення користувачів.

Креативне мислення також дозволяє майбутнім дизайнерам мислити поза традиційними нормами та придумувати інноваційні рішення типових проблем дизайну. Досліджуючи нестандартні ідеї та розсуваючи межі, можна створювати враження, які виділяються і захоплюють несподіваним чином [2].

Використання цифрових інструментів та технологій в умовах сучасного розвитку є невід'ємною складовою навчання майбутніх дизайнерів. Цифровізація суспільства досягла великого значення, а особливо це відобразилось на умови освітнього процесу.

Одним із прикладів креативного мислення в дії є використання інтерактивних елементів для підвищення активності у створенні етнотдизайну:

- проаналізувати народне мистецтво;
- придумати нову ідею проєкту;
- різноманітність поглядів на проблему;
- можливість поєднувати непоєднані елементи.

Впровадження використання цифрових інструментів є взаємодією, що може вплинути на успішне доповнення до креативного мислення [3].

Сучасні цифрові технології спрощують пошук унікальних та інноваційних рішень для дизайнерських завдань. Це не означає виключення від традиційного мислення, а розширює його можливості направлених на дослідження нестандартних ідей, які можуть зацікавити і захоплювати.

Дизайн-мислення представляє інновацію у вигляді трьох просторів, що перетинаються між собою.

Натхнення – проблеми та можливості, що мотивують людей на пошук цікавого рішення.

Породження ідей – генерація, розробка та тестування.

Реалізація – шлях від проєктного задуму до створення дизайну.

Як наслідок, цифрові технології значно впливають на формування навичок майбутнього дизайнера. Зокрема, фахівець, який використовує цифрові технології, здатний отримувати кращий результат з можливістю економити час. Майбутній дизайнер повинен ефективно використовувати цифрові технології, що дозволить продемонструвати всі свої знання, вміння та навички.

Застосування використання цифрових технологій у підготовці майбутніх дизайнерів відіграють важливу роль. На етапі навчання в сучасному світі дизайн-освіта України передбачає активну підготовку фахівців з дизайну, що сприяє покращенню розвитку та раціонального використання ресурсів [4].

Модернізація розвитку дизайн-освіти можлива за рахунок активного включення цифрових інтерактивних технологій у процес навчання здобувачів освіти спеціальності 022 Дизайн. Така практика дозволить не лише організувати освітній процес, а й дозволить майбутнім фахівцям отримати знання у зручній формі. Зокрема, на цьому прикладі можна помітити, що використання цифрових інструментів активно застосовуються у різних предметах підготовки майбутніх дизайнерів.

Певні дисципліни передбачено мають необхідність використання цифрових інструментів у навчанні дизайнерів, використання новітніх технологій стає дедалі актуальнішою складовою у навчанні етнодизайну. Інтерактивні технології можуть допомогти проаналізувати інформацію, виокремити необхідну, краще зрозуміти структуру і будову дизайну, оскільки вони можуть активно взаємодіяти з нею, що своєю чергою розвиває навички критичного мислення та комунікації і є важливим для майбутніх дизайнерів. Окрім розвитку, використання цифрових інструментів робить навчання більш цікавим та мотивує брати активну участь у навчальному процесі студентів.

Отже, цифрові технології у навчанні майбутніх дизайнерів використовуються тому, що сучасний фахівець повинен бути універсальним, а значить має вміти працювати з різними новітніми системами. У сучасному світі студентам усе частіше доводиться працювати з великою кількістю даних. Як наслідок, здобувач освіти, майбутній фахівець повинен уміти візуалізувати різні типи інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барнет Б., Еванс Д. Дизайн-мислення. Спроектуй своє життя. Київ : Наш формат, 2018. 224 с.
2. Гейман Н. Мистецтво має значення, бо ваша уява здатна змінити світ / пер. з англ. Д. Кушніра. Київ : КМ-БУКС, 2020. 112 с.
3. Гомперц В. Думай як митець і живи на повну / пер. з англ. М. Ільницької. Київ : ArtHuss, 2018. 176 с.
4. Що таке креативне мислення в дизайні UX/UI? DIZZ : вебсайт. URL: <https://dizz.in.ua/uk/shho-take-kreativne-mislennya-v-dizajni-ux-ui/> (дата звернення: 27.03.2026).

Гуменюк Олександра Олегівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво),
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Максимчук А. П.,**
старший викладач, Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

ДЕКОРАТИВНЕ ПАННО ЯК ВИТВІР МИСТЕЦТВА

Декоративне панно — це унікальне явище на межі образотворчого мистецтва та дизайну, яке здатне не лише прикрасити простір, а й надати йому глибокого змісту. У сучасному світі, де інтер'єр дедалі частіше є продовженням особистості людини, панно стає важливим інструментом самовираження, засобом створення настрою та візуального акценту [2].

Історія декоративного панно сягає глибокої давнини. Ще у стародавніх цивілізаціях люди прагнули прикрашати свої оселі та культові споруди художніми композиціями. Мозаїки античних храмів, настінні розписи середньовічних замків, гобелени європейських палаців — усе це можна вважати попередниками сучасного панно. У кожен історичну епоху воно виконувало не лише естетичну, а й комунікативну функцію: передавало знання, символи віри, соціальний статус або культурні цінності.

Особливого розвитку панно набуло в період модернізму, коли художники почали активно експериментувати з формою, кольором і матеріалами. Відтоді воно перестало бути лише прикрасою і перетворилося на самостійний мистецький об'єкт. Сьогодні декоративне панно може існувати як у класичному, так і в ультрасучасному виконанні — від традиційних технік до концептуальних інсталяцій [2].

Матеріали, з яких створюють панно, надзвичайно різноманітні. Найпоширенішими залишаються дерево, текстиль, кераміка, скло та метал. Однак сучасні митці дедалі частіше звертаються до нетипових рішень: використовують пластик, бетон, епоксидні смоли, природні матеріали (листя, каміння, мох) або навіть вторинну сировину. Такий підхід не лише розширює художні можливості, а й порушує актуальні екологічні теми, додаючи роботам додаткового змісту.

Техніки виконання панно також вражають своєю різноманітністю. Це може бути різьблення по дереву, вишивка, макраме, мозаїка, батик, ліплення, розпис або комбіновані техніки. Часто художники поєднують кілька методів, створюючи складні багатошарові композиції. Завдяки цьому панно набуває об'ємності, фактурності та особливої виразності, яка змінюється залежно від освітлення та кута огляду [5].

Окремої уваги заслуговує роль декоративного панно в сучасному інтер'єрі. Воно може виконувати різні функції: бути центральним елементом композиції, зонувати простір або гармонізувати загальний стиль приміщення. У мінімалістичних інтер'єрах панно часто виступає яскравим акцентом, який оживляє стриману палітру. У класичних – підкреслює розкіш і витонченість, а в еkleктичних – допомагає об'єднати різні стилістичні елементи в єдину концепцію [4].

Важливою особливістю панно є його емоційний вплив. На відміну від масового декору, авторська робота несе в собі енергетику творця, його настрій і бачення світу. Колірні поєднання, ритм форм, текстура матеріалів – усе це впливає на психологічне сприйняття людини. Спокійні, м'які тони сприяють розслабленню, тоді як контрастні та динамічні композиції можуть надихати та стимулювати активність [3].

Символізм декоративного панно також відіграє значну роль. Орнаменти, геометричні форми або абстрактні образи часто мають глибше значення, ніж здається на перший погляд. У багатьох культурах візерунки виконували функцію оберегів, передавали традиції або розповідали про світогляд народу. Сучасні художники продовжують цю традицію, закладаючи у свої роботи особисті сенси, філософські ідеї або соціальні меседжі [8].

Не менш важливим є питання індивідуалізації простору. У часи стандартизації та масового виробництва люди дедалі більше цінують унікальні речі, створені вручну або за авторським задумом. Декоративне панно ідеально відповідає цій потребі, адже кожна робота є неповторною. Воно дозволяє створити інтер'єр, який не лише відповідає сучасним тенденціям, а й відображає особистість власника.

Крім житлових приміщень, панно активно використовується в громадських просторах: готелях, ресторанах, офісах, галереях. У таких випадках воно виконує не лише декоративну, а й іміджеву функцію, формуючи враження про заклад або компанію. Великі настінні композиції здатні стати впізнаваним елементом бренду та створити унікальну атмосферу. [1]

Сучасні технології також відкривають нові можливості для створення панно. Використання цифрового друку, лазерного різання, 3D-моделювання дозволяє поєднувати традиційне мистецтво з інноваціями. Це сприяє появі нових форм і стилів, які відповідають духу часу та потребам сучасного суспільства.

Таким чином, декоративне панно – це не просто елемент інтер'єру, а багатогранний мистецький об'єкт, який поєднує в собі історію, культуру, творчість і технології. Воно здатне не лише прикрасити простір, а й наповнити його змістом, емоціями та індивідуальністю. У світі, де візуальне середовище відіграє дедалі більшу роль, панно залишається актуальним і затребуваним, підтверджуючи свою цінність як справжнього витвору мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Емброуз Г. Графічний дизайн 02. Дизайнерське дослідження: пошук успішних креативних рішень. Київ : ArtHuss, 2019. 192 с.
2. Кравченко О. В. Сучасне мистецтво і соціальні процеси в Україні. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. 180 с.
3. Норман Д. А. Емоційний дизайн. Київ : ArtHuss, 2019. 256 с.
4. Папанек В. Дизайн для реального світу. Київ : ArtHuss, 2020. 320 с.
5. Уеншенк С. 100 головних принципів дизайну. 2-ге вид. Київ : Пітер Прес, 2021. 216 с.
6. Швець В. Інтегрована арт-терапія як інструмент гармонізації суб'єктивних та об'єктивних умов відновлення психологічного стану молоді. *Психологічний журнал*. 2023. № 10. С. 79–88.

Гуцман Вероніка
учениця 10-А класу
Наукового ліцею
Хортицької національної академії
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Калашник Т.М.**,
вчитель української мови та літератури
Наукового ліцею
Хортицької національної академії
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Туманян Т.С.**,
заступник директора з навчальної роботи
Наукового ліцею
Хортицької національної академії
м. Запоріжжя, Україна

АНАЛІЗ ПОПУЛЯРНОСТІ BUBBLE TEA СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ХАРЧОВОЇ ІНДУСТРІЇ

Вступ. У ХХІ столітті глобалізація харчової індустрії стала одним із провідних чинників трансформації споживчих практик молоді. Поширення транснаціональних брендів, активний розвиток цифрового маркетингу та соціальних мереж сприяють швидкому проникненню нових харчових продуктів і напоїв у повсякденне життя підлітків та студентів. Одним із найяскравіших прикладів такого явища є Bubble Tea – напій, що виник у Тайвані та за короткий час набув популярності у світі.

Актуальність теми зумовлена стрімким поширенням Bubble Tea серед молоді, а також недостатнім рівнем дослідження цього феномену у вітчизняному науковому просторі. Bubble Tea став не лише популярним напоєм, а й елементом сучасної масової культури, що формується під впливом глобалізаційних процесів і соціальних мереж.

Метою дослідження є аналіз популярності Bubble Tea серед здобувачів освіти Хортицької національної академії та визначення основних чинників його споживання в умовах глобалізації харчової індустрії.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- проаналізувати вплив глобалізації на харчову індустрію;
- охарактеризувати Bubble Tea як глобальний харчовий феномен;
- дослідити рівень популярності Bubble Tea серед молоді;
- визначити соціальні та маркетингові чинники його популярності.

Об'єктом дослідження є споживчі харчові практики молоді в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є популярність Bubble Tea серед здобувачів освіти Хортицької національної академії.

У ході дослідження використано методи аналізу наукових джерел, узагальнення, порівняння, соціологічного опитування та кількісного аналізу.

Глобалізація харчової індустрії охоплює інтеграцію світових ринків продовольства, поширення транснаціональних брендів, стандартизацію продуктів та формування глобальних споживчих трендів. У сучасному світі харчова культура дедалі більше залежить від цифрового середовища, реклами та масової культури.

Bubble Tea є прикладом глобального харчового продукту, який виник у Тайвані у 1980-х роках і швидко поширився країнами Азії, Європи та Америки. Популярність напою пояснюється можливістю персоналізації, різноманітністю смаків, візуальною привабливістю та активним просуванням у соціальних мережах.

Основним інгредієнтом Bubble Tea є кульки тапіоки або фруктові перлини. Саме вони формують текстуру та споживчу привабливість напою. Bubble Tea може готуватися на основі чорного, зеленого чи фруктового чаю з додаванням молока, сиропів або фруктових наповнювачів.

Водночас надмірне та неконтрольоване споживання Bubble Tea може становити ризик для здоров'я через високий вміст цукру та калорійність напою. Окремі дослідження вказують на можливий негативний вплив частого споживання Bubble Tea на організм людини.

Важливу роль у популяризації Bubble Tea відіграють соціальні мережі. TikTok, Instagram та YouTube сприяють формуванню трендів серед молоді через вірусний контент, рекламу блогерів та візуальну привабливість продукту. Bubble Tea став не лише напоєм, а й частиною сучасної молодіжної культури.

У межах дослідження було проведено соціологічне опитування серед здобувачів освіти Хортицької національної академії. В опитуванні взяли участь 70 респондентів різних вікових категорій.

Результати опитування показали, що 91,3% респондентів знайомі з напоєм Bubble Tea, проте лише 65,2% куштували його. Основним джерелом інформації про напій для більшості опитаних стали соціальні мережі – такий варіант обрали 71% респондентів.

Серед головних чинників популярності Bubble Tea молодь визначила:

- вплив соціальних мереж;
- світові тренди;
- маркетинг і рекламу;
- незвичайний зовнішній вигляд напою.

Опитування також показало, що значна частина респондентів пов'язує популярність Bubble Tea з поширенням азійської культури та процесами глобалізації.

Під час дослідження було встановлено, що Bubble Tea в освітньому середовищі "Хортицької національної академії" має середній рівень популярності. Найбільшу зацікавленість напоєм виявили респонденти віком 13–15 років.

Висновки. У результаті дослідження було встановлено, що глобалізація суттєво впливає на формування сучасних харчових трендів та споживчих практик молоді. Bubble Tea став прикладом глобального продукту, який поширився у світі завдяки маркетинговим стратегіям, соціальним мережам та адаптації до локальних ринків.

Проведене соціологічне опитування дозволило з'ясувати рівень популярності Bubble Tea серед здобувачів освіти Хортицької національної академії та визначити основні чинники його споживання. Найбільший вплив на популяризацію напою мають соціальні мережі, світові тренди та візуальна привабливість продукту.

Отримані результати підтверджують, що Bubble Tea є не лише напоєм, а й елементом сучасної глобалізованої молодіжної культури. Перспективи подальшого поширення Bubble Tea пов'язані з розвитком цифрового маркетингу, персоналізацією продукту та зростанням інтересу молоді до азійської культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інклюзивний розвиток: матеріали наукових досліджень. С. 196–197. URL: https://eprints.kname.edu.ua/55945/1/ІНКЛЮЗИВНИЙ_РОЗВИТОК-197-199.pdf (дата звернення: 17.12.2025).
2. Кирилов Ю. Є. Вплив процесів глобалізації на розвиток національних економік. Херсон : ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», 2019.
3. Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : навч. посіб. Львів, 2018.
4. Історія бабл-ті. URL: <https://pearltea.ua/istoriia-babl-ti/> (дата звернення: 18.12.2025).
5. Історія Bubble Tea: як напій підкорив весь світ. URL: <https://bubbletea.kiev.ua/istoriia-bubble-tea-yak-napii-pidkoryv-ves-svit/> (дата звернення: 17.12.2025).
6. Bubble Tea: складники напою. URL: <https://bubbletea.in.ua/bubbles/> (дата звернення: 19.12.2025).
7. Nutritional Value of Boba Tea. URL: <https://www.healthline.com/health/food-nutrition/nutritional-value-of-boba> (дата звернення: 19.12.2025).
8. Is Boba Tea Healthy? URL: <https://www.verywellfit.com/is-boba-healthy-4157722> (дата звернення: 20.12.2025).
9. Bubble Tea Marketing Strategies. URL: <https://yidacateringequipment.com/bubble-tea-marketing-strategies-how-to-grow-your-bubble-tea-business/> (дата звернення: 11.10.2025).
10. Вплив соціальних мереж на формування громадської думки та політичну активність. С. 12.

Різновиди Bubble Tea (фото Автора)

Данильчук Василь Михайлович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 023 Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Лисенко Г. О.,**
PhD з мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МАТЕРІАЛІВ ТА ТЕХНІК АНАЛОГІВ ДЕКОРАТИВНИХ ПАННО В ТВОРЧІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКОГО ПРОЄКТУ «СІРА ЧАПЛЯ»

У контексті української культури декоративне панно із зображенням природних мотивів (зокрема орнітофауни) посідає важливе місце у традиції народного мистецтва, однак потребує сучасного переосмислення у форматі авторської інтерпретації, що поєднує символічне навантаження образу, естетичну виразність та функціональність декоративного твору. Особливе місце в сучасному виробництві декоративних панно посідає використання вторинних (перероблених) матеріалів. Художники активно застосовують деталі, що підлягають утилізації від старих меблів, техніки чи транспортних засобів як конструктивну раму або декоративний елемент панно. Такий підхід не лише знижує екологічне навантаження, але й додає твору унікальної фактури, історії та автентичності.

Використання перероблених матеріалів (пластик, метал, скло, текстиль) для створення декоративних панно є проявом концепції «апсайклінг» – перетворення відходів на мистецькі об'єкти вищої цінності. Цей підхід є не лише екологічно відповідальним, а й художньо виразним, оскільки текстура, колір і форма вторинних матеріалів надають панно унікальний характер [1, с. 134]. Значну роль відіграє також використання натуральної деревини різних порід (дуб, ясень, горіх, сосна, модрина) та інших природних матеріалів. Художники поєднують дерев'яну основу з лозою, гілками дерев, корінням, сухоцвітами, камінням та корою. Такі панно належать до напрямку екодизайну та біофільного дизайну, оскільки максимально наближають людину до природи навіть у міському середовищі.

Метою авторського проєкту було створення художньо виразного декоративного панно «Сіра чапля», в якому засобами стилізації, колористичного вирішення та ритмічної організації композиції розкривається символічний образ птаха як втілення гармонії, спокою та єдності з природою. У межах творчої реалізації авторського проєкту «Сіра чапля» здійснено порівняльний аналіз матеріалів та технік аналогів, що слугувало підґрунтям для розробки авторської методики створення декоративного панно. Зупинимося більш детально на аналізі матеріалів та технік аналогів декоративних панно.

Аналог № 1. Karan Shah. Декоративне панно з зображенням рослин (див. рис. 1).

Рис. 1. Karan Shah. Декоративне панно з зображенням рослин. URL: <https://www.etsy.com/listing/1713164429/> (дата звернення: 28.04.2026)

Твір виконано у сучасному мінімалістичному стилі з елементами природної тематики. Це інтер'єрне декоративне панно, призначене для прикрашання стін у екостилі. Матеріали: світла фанера, пофарбована деревина для рамок. Техніка виконання: лазерне різання та гравіювання. Автор розкриває тему природної естетики через діалог геометричних та органічних форм. Зображення фокусується на графічності та чистоті ліній, що притаманно сучасному інтер'єрному дизайну. Кольорова гама твору стримана та лаконічна: поєднання природного світлого тону деревини з темними контурами підпалених країв та чорними рамками. Це створює високий тональний контраст, який підкреслює графічність зображення. Твір має відкритий характер, оскільки модулі сприймаються як частина нескінченного природного ряду. Використання лазерних технологій дозволяє досягти ювелірної точності контурів та деталізації жилок листя через гравіювання. Твір демонструє, як мінімалістичними засобами можна створити виразний декоративний образ. У власному творі можна використати: багатшаровість (накладання елементів для створення реального рельєфу); вихід за межі (прийом, коли фігура частково перекриває рамку, створюючи динаміку).

Аналог № 2. Автор Paw Lick. Paw Lick (див. рис. 2).

Рис. 2. Декоративне панно «Орел». URL: <https://www.upcycleart.info/wp-content/uploads/2016/05/wood-pallet-eagle.jpg> (дата звернення: 28.04.2026)

Це декоративне настінне панно, виконане у техніці дерев'яної аплікації з окремих дощок. Твір представляє анімалістичний жанр у стилі рустик або екодизайн. Матеріали: тонована та натуральна деревина з вираженою текстурою. Автор фокусується на силі та напруженні птаха: широко розкриті крила, висунуті вперед кігті та опущена голова. Образ передає тріумф дикої природи та її нестримну міць. Кольорове рішення базується на природних контрастах деревини. Тіло птаха виконане у темних тонах за допомогою морилки. Контрастними акцентами виступають світла деревина на голові та хвості, а також яскраво-жовті дзьоб і лапи. Це створює чіткий силует, що добре читається на світлому фоні стіни, та акцент на пофарбованих деталях. Композиція відкрита, асиметрична та надзвичайно динамічна. Зображення сформоване з дощок, які поєднані під різними кутами, зберігаючи направленість, що підкреслює рукотворність об'єкта. Цей аналог демонструє силу силуету та важливість акцентів. Доцільно запозичити для авторського проекту: силуетну виразність (використання контрастних матеріалів для виділення ключових частин тіла птаха); текстурний ритм (напрямок волокон дерева може підкреслювати форму об'єкта, тобто горизонтальні дошки для масивності тіла).

Рис. 3. Декоративне панно «Ловець снів з птахом».

URL: <https://www.etsy.com/listing/4404266832/> (дата звернення: 29.04.2026)

Твір уявляє собою підвісну декоративну композицію, що поєднує в собі елементи традиційного оберега та сучасного об'ємного декору. Виконано в етнічному та екостилі. Матеріали: жорстке кільце для основи, нитки/шнур для макраме та сітки, натуральне пір'я. Техніка виконання: нитяна графіка, вузликове плетіння (макраме) та аплікація природними матеріалами. Автор розкриває тему духовного захисту та свободи. Твір відображає сучасний інтерес до етнічних символів та їхньої естетичної адаптації в інтер'єрі. Кольорова гама твору стримана, побудована на глибоких нічних відтінках: домінують чорний, темно-синій та сіро-блакитний кольори. Тональний контраст досягається завдяки світлим вставкам на натуральному пір'ї, що візуально «полегшує» масивну нитяну конструкцію та додає образу динаміки. Композиція закрита, строго симетрична, що надає об'єкту стійкості та гармонії. Твір демонструє майстерне поєднання різних фактур: геометрично впорядкованої сітки, об'ємного плетеного тіла птаха та м'якого натурального пір'я. Використання макраме дозволяє створити рельєфну поверхню птаха, що контрастує з плоскою структурою фонові сітки. Твір демонструє, як за допомогою одного матеріалу (нитки) різної щільності можна створити і фон, і головний образ. У власному творі можна використати: поєднання реального та стилізованого (використання натуральних елементів (як пір'я) для доповнення художнього образу); радіальну композицію (організація простору навколо центральної точки для створення відчуття рівноваги).

Таким чином, проведений порівняльний аналіз деяких аналогів дозволив глибше структурувати підходи до створення художнього образу та виокремити найбільш ефективні техніко-технологічні прийоми для проєкту «Сіра чапля». Отриманий досвід став основою для формування авторської методики, де символізм образу чаплі реалізується через синтез мінімалістичної чіткості ліній та багатства природних фактур. Гармонійне поєднання вибраних засобів стилізації та матеріалів забезпечить високу декоративну виразність майбутнього панно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fletcher K. Sustainable Fashion and Textiles: Design Journeys. 2nd ed. London : Routledge, 2014. 288 p.

Демків Васирина Романівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності G13 Харчові технології,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького,
м. Львів, Україна
Науковий керівник – Ромашко І. С.,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри технології м'яса, м'ясних та олійно-жирових виробів,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького,
м. Львів, Україна

АПСАЙКЛІНГ ЯБЛУЧНИХ ВИЧАВОК У ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ІНГРЕДІЄНТ ДЛЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПІСОЧНОГО ПЕЧИВА

Сучасна харчова промисловість орієнтується на принципи сталого розвитку, ресурсоефективності та мінімізації відходів. Одним із перспективних напрямів є апсайклінг побічної сировини переробки плодів і овочів у цінні харчові інгредієнти. Значні обсяги яблучних вичавок утворюються під час виробництва соків, концентратів і сидру. Традиційно їх використовують як кормову сировину або утилізують, хоча за хімічним складом вони є джерелом харчових волокон, поліфенольних сполук, органічних кислот і пектинових речовин [1].

Переробка яблучних вичавок у порошкоподібний інгредієнт дозволяє підвищити їх стабільність під час зберігання та розширити напрями використання у харчових технологіях. Особливий інтерес становить застосування такого інгредієнта у борошняних кондитерських виробках, зокрема у пісочному печиві, рецептура якого допускає часткову заміну пшеничного борошна або цукру функціональними добавками. Дослідження показали, що внесення порошку яблучних вичавок у рецептури печива сприяє зростанню вмісту клітковини та антиоксидантної активності готового продукту [2].

Додатковою перевагою використання яблучних вичавок є наявність природних фенольних антиоксидантів, зокрема кверцетину, катехінів і хлорогенової кислоти, які можуть уповільнювати окиснювальні процеси в жиромісних кондитерських виробках. Це особливо важливо для пісочного печива, рецептура якого характеризується значним вмістом жиру. Завдяки цьому функціональний інгредієнт не лише підвищує біологічну цінність продукту, а й потенційно сприяє подовженню строків його зберігання.

Встановлено, що оптимальним є рівень заміни борошна в межах 10–20 %, оскільки за таких дозувань покращується харчова цінність виробів без істотного погіршення органолептичних властивостей. При вищих концентраціях можливе надмірне ущільнення структури, зниження крихкості та потемніння поверхні виробів [3]. Водночас яблучні вичавки позитивно впливають на вологоутримувальну здатність тіста завдяки високому вмісту пектину та нерозчинних волокон.

Для технології пісочного печива доцільно використовувати попередньо висушені та подрібнені яблучні вичавки з контрольованим гранулометричним складом. За даними сучасних досліджень, спосіб сушіння впливає на колір, текстуру та сенсорну оцінку готового печива: ліофільне сушіння краще зберігає біоактивні речовини, тоді як конвективне є економічно вигіднішим [4].

Важливим технологічним аспектом є також розмір частинок яблучного порошку. Дрібнодисперсний помел забезпечує рівномірний розподіл добавки у тісті, формує більш однорідну структуру та покращує зовнішній вигляд виробів. Натомість грубіші частинки можуть створювати вираженішу текстуру та посилювати відчуття харчових волокон, що може бути доцільним при розробленні продуктів здорового харчування з позиціонуванням «high fiber».

Практична цінність апсайклінгу яблучних вичавок полягає у зниженні навантаження на довкілля, створенні функціональних інгредієнтів вітчизняного виробництва та розширенні асортименту кондитерських виробів оздоровчого призначення. Перспективними є дослідження щодо поєднання яблучного порошку з прянощами, безглютеновими борошняними сумішами та натуральними підсолоджувачами.

Яблучні вичавки є перспективною вторинною сировиною для отримання функціонального інгредієнта в технології пісочного печива, що поєднує технологічну доцільність, харчову цінність та екологічну ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alongi M., Melchior S., Anese M. Reducing the glycemic index of short dough biscuits by using apple pomace as a functional ingredient. *LWT*. 2019. Vol. 100. P. 300–305. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lwt.2018.10.068>.
2. Krajewska A., Dziki D., Sobota A. From Apple By-Product to Shortbread Cookies: Drying Conditions and Their Impact on Product Quality. *Applied Sciences*. 2025. Vol. 15 (19). DOI: <https://doi.org/10.3390/app151910667>.
3. Naseem Z., Bhat N. A., Mir S. A. Valorisation of apple pomace for the development of high-fibre and polyphenol-rich wheat flour cookies. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14. P. 25912. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-024-77377-8>.
4. Effect of Fruit Pomace Addition on Shortbread Cookies to Improve Their Physical and Nutritional Values / Tańska M., Roszkowska B., Czaplicki S. et al. *Plant Foods for Human Nutrition*. 2016. Vol. 71. P. 307–313. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11130-016-0561-6>.
5. Functionality and Storability of Cookies Fortified at the Industrial Scale with up to 75% of Apple Pomace Flour Produced by Dehydration / Zlatanović S., Kalušević A., Micić D. et al. *Foods*. 2019. Vol. 8 (11). P. 561. DOI: <https://doi.org/10.3390/foods8110561>.

Завгородній М. П.

к. б. н., професор кафедри аграрних технологій
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

Генчева В. І.

к. б. н., доцент, в. о. завідувача кафедри хімії
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна

Кузьменко В. А.

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету мистецтва та дизайну
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НОВИХ ІНГІБІТОРІВ ЕТИЛЕНУ НА ОСНОВІ 7-ХЛОРОХІНОЛІНУ У РЕГУЛЯЦІЇ ПІСЛЯЗБИРАЛЬНОГО СТАРІННЯ ЗРІЗАНИХ КВІТІВ РОДУ ГВОЗДИКА (DIANTHUS)

До найбільш поширених декоративних культур світового ринку флористики завдяки різноманіттю забарвлення, форм суцвіть та приємному аромату належать квіти роду *Dianthus* (гвоздика). Однак їх декоративні якості і комерційна ціна після зрізання швидко знижується через інтенсивне випаровування води, закупорку провідних тканин бактеріальними біоплівками, а також через активізацію процесів в'янення та окисного стресу [1, с. 127; 2, с. 47]. Тому актуальним напрямом є пошук нових речовин – інгібіторів етилену – як основи гормональної регуляції післязбирального старіння. Одним із перспективних підходів є використання похідних 7-хлорохіноліну, що мають високий біологічний потенціал.

Післязбиральне старіння зрізаних *Dianthus caryophyllus* [2, с. 54] у більшості комерційних сортів тісно пов'язане з активацією етилену-залежної сенесценції, з підвищенням експресії генів біосинтезу етилену, втратою водного балансу, інролінгом пелюсток і подальшим в'яненням. У літературних джерелах найбільш активні сполуки – 1-MCP, срібний тіосульфат та етанол; саме вони повинні бути базовими позитивними контролями для перевірки будь-яких нових 7-хлорохінолінових сполук. Для гвоздики етилен є не лише кінцевим маркером старіння, а й тригером автокаталітичної хвилі сенесценції. Класичні молекулярні роботи показали, що під час вазового життя й після обробки етиленом у квітці послідовно активуються АСС-оксидаза та АСС-синтазні гени, причому ініціація починається в зав'язі та стовпчиках, а потім поширюється на пелюстки. Сучасніші дані підтверджують різку сортову мінливість: у 14 сортів 'Master' виявився найбільш етиленчутливим, 'Snow White' – найменш чутливим; при цьому DcACS1 і DcACO1 у чутливих сортів індукуються значно сильніше, а їх транзиторне пригнічення сповільнює старіння. Саме тому для нових антиетиленових сполук доцільно брати щонайменше один дуже чутливий і один відносно толерантний сорт [3, с. 22].

Похідні 7-хлорохіноліну, зокрема 7-хлорохінолін-3-карбонові кислоти, 7-хлорохінолін-4-аміни, гідроксихлорохінолін та їхні комплексні сполуки з міддю(II) або цинком(II), проявляють широкий спектр біологічної активності.

Однак речовини на основі 7-хлорохіноліну можна вважати перспективним лише за сукупності чотирьох умов: ефект не гірший за етанол і близький до 1-МСП; відсутність фітотоксичності; сумісність із холодним ланцюгом і пакуванням; прийнятний токсиколого-екологічний профіль і проста утилізація робочих розчинів [2, с. 49].

Експериментальні дослідження проводилися з сортами *Dianthus caryophyllus* 'Barbara', 'White Sim' та *Dianthus chinensis* 'Charm'. Зрізані квіти встановлювали у вази з водними розчинами різних концентрацій (10^{-5} – 10^{-3} М) 2-(7-хлорохінолін-4-ілтіо)оцтової кислоти та 2-(7-хлорохінолін-4-ілтіо)сукцинатної кислоти. Контрольна група стояла у дистильованій воді. Визначали такі показники: тривалість збереження декоративності (днів); інтенсивність транспірації ($\text{мг H}_2\text{O} \cdot \text{г}^{-1} \cdot \text{год}^{-1}$); вміст пігментів (антоціанів, хлорофілів, каротиноїдів); подовження вазотривалості гвоздики, відкривання бутонів, крижість стебел [4, с. 123].

Обробка квітів розчинами сполуки 2-(7-хлорохінолін-4-ілтіо)сукцинатної кислоти суттєво підвищувала тривалість збереження декоративності – до 10–14 днів порівняно з 5–7 днями у контролі. Позитивний ефект похідних сполуки 2-(7-хлорохінолін-4-ілтіо)сукцинатної кислоти зумовлений поєднанням антиоксидантних та антибактеріальних властивостей. У поєднанні з цукровими добавками (2 % сахарози) спостерігався синергетичний ефект – збереження тургору пелюсток і затримка ознак в'янення [5, с. 58–60].

Таким чином, зрізані квіти роду *Dianthus* швидко втрачають декоративність через порушення водного балансу та окисні процеси. Сполука 2-(7-хлорохінолін-4-ілтіо)сукцинатна кислота продовжує життя зрізаних квітів до 14 діб, зменшуючи інтенсивність транспірації та стабілізуючи клітинні структури. Речовини цього класу можуть стати основою для створення нових біологічно активних консервантів для зрізаних квітів з мінімальним токсичним впливом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hassan F. A., Schmidt G. Post-harvest characteristics of cut carnations (*Dianthus caryophyllus* L.) as the result of chemical treatments. *Acta Agronomica Hungarica*. 2004. № 52 (2). P. 125–132.
2. Advances in the regulation of carnation flower senescence / T. Nguyen et al. *Horticulturae*. 2026. № 12 (3). P. 277.
3. Марченко І. М., Кучерова Н. Є. Вплив антимікробних речовин на тривалість життя зрізаних гвоздик. *Вісник Харківського національного аграрного університету*. 2022. № 4 (67). С. 21–25.
4. Quinoline derivatives as novel antioxidant agents: structure-activity relationships / Ozen F. et al. *Journal of Molecular Structure*. 2021. Vol. 1234. P. 118–124.
5. Ємельянова О. В. Похідні хіноліну у збереженні рослинних клітин in vitro. *Біологічні системи*. 2023. Т. 15, № 2. С. 56–62.

Завгородній М. П.,

к. б. н., професор кафедри
аграрних технологій
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

Насер С. М.,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету мистецтва та дизайну
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

Ревенко В. К.,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету мистецтва та дизайну
Хортицької національної академії
м. Запоріжжя, Україна

КОРЕНЕУТВОРЕННЯ, МОРФОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ І ХЛОРОФІЛИ ПРИ МІКРОКЛОНУВАННІ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН ЗА ДІЇ СИНТЕТИЧНИХ АУКСИНІВ

Розмноження мікроклональним методом декоративних рослин є ефективним для отримання генетично однорідного садивного матеріалу. Утворення кореневої системи є одним із найважливіших етапів

у цьому процесі. Він визначає подальшу приживлюваність рослин-регенерантів. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від використання синтетичних аналогів ауксину [1, с. 828; 2, с. 508].

Синтетичні ауксини (IBA, NAA, IAA, 2,4-D) широко використовуються для стимуляції утворення коренів у декоративних видів (*Pelargonium*, *Saintpaulia*, *Chrysanthemum*, *Begonia* тощо). Їхні концентрації зазвичай беруть у діапазоні 0,1–2,0 мг/л, середовища – MS (часто ½MS для укорінення) або WPM. Методи дослідження включають *in vitro* та *ex vitro* укорінення, оцінку морфометричних параметрів і вмісту хлорофілів. Деякі види (наприклад, *Saintpaulia*) формують корені навіть без додавання ауксинів [2, с. 505], але невеликі дози (0,1–0,5 мг/л) можуть пришвидшити процес [3, с. 386]. Як базове середовище часто використовують повний MS для росту пагонів та ½MS для вкорінення (WPM – альтернатива для вишуканих видів). Укорінення *in vitro* триває ~4–6 тижнів.

Досліди на *Calibrachoa hybrida* показали, що за дії ІОК (0,8 мг/л) вміст редуційних цукрів у експлантах збільшується на 35 %, що створює енергетичний резерв для клітинного поділу [4, с. 671].

Оцінювали кількість коренів, їх довжину, масу (свіжу/суху), число листків і площу листа. Зі збільшенням доз ауксинів ці показники зростають до певного оптимуму (потім спадають через калус). Використовуючи хлорофілометри (SPAD, Clorofilog), вимірювали вміст хлорофілу. Зазвичай помірні концентрації ауксину підвищують вміст хлорофілів у листі [3, с. 387].

Синтетичні ауксини на основі S-гетерикарбонових кислот ефективно стимулюють коренеутворення та збільшують морфометричні показники у мікроклональному розмноженні декоративних рослин, але їх ефект залежить від виду, концентрації та середовища. Застосування сполук 2-(хінолін-4-ілтіо) оцтова кислота та 2-(7-хлорохінолін-4-ілтіо) оцтова кислота у помірних концентраціях (0,1–1,0 мг/л) на MS/½MS середовищі зазвичай дає максимальний ефект без надлишкового калусоутворення. Надійні результати досягаються при дотриманні стандартизованого протоколу (жорсткий контроль параметрів, реплікації, ANOVA) і правильних часових інтервалах (4–6 тижнів для укорінення, 60–120 діб для оцінки хлорофілів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Li X., Zhang Y., Chen L. Auxin-mediated root induction and cytoskeleton remodeling in *Phalaenopsis* micropropagation. *Plant Cell Reports*. 2021. № 40 (5). P. 825–836.
2. Influence of 3- ((6-R-quinolin-4-yl)thio)propanoic acid derivatives on rhizogenesis of pink rose clones (*Rosa Damascena* Mill.) / Zavorodnii M., Derevianko N., Shkopynska T., Kornet M., Brazhko O. *Journal of Chemistry and Technologies*. 2022. № 30 (4). P. 502–512.
3. Chan L.-K., Tan C. M., Chew G. S. Micropropagation of the Araceae ornamental plants. *Acta Horticulturae*. 2003. Vol. 616. P. 383–390. DOI: <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2003.616.58>.
5. Schroeter-Zakrzewska A., Pradita F. A. Effect of colour of light on rooting cuttings and subsequent growth of chrysanthemum. *Agriculture*. 2021. Vol. 11 (7). P. 671. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriculture11070671>.

Залевська Олена Юрівна,
доцент, кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОГРАФІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОЇ РЕКЛАМИ ТА ЦИФРОВОГО ДИЗАЙНУ

У сучасному цифровому середовищі реклама та маркетингові комунікації є невід'ємним елементом повсякденного інформаційного простору. За умов інформаційного перевантаження традиційні підходи до сегментації аудиторії, що базуються переважно на демографічних характеристиках (вік, стать, геолокація), поступово втрачають ефективність. Натомість зростає значення персоналізованих комунікацій, орієнтованих на глибинні психологічні характеристики споживача [1; 3].

Психографіка як напрям маркетингового аналізу дозволяє досліджувати не лише зовнішні ознаки аудиторії, але й її цінності, установки, мотиваційні структури, стиль життя та поведінкові патерни. Це

забезпечує можливість створення більш релевантних та емоційно значущих рекламних повідомлень, які відповідають внутрішнім потребам споживача.

Психографічне сегментування є розширенням класичної моделі ринкової сегментації та ґрунтується на дослідженні психологічних характеристик споживача. До ключових підходів належать AIO (Activities, Interests, Opinions) та модель VALS (Values, Attitudes, and Lifestyles) [2].

Метод AIO передбачає аналіз активностей індивіда (спосіб проведення часу), інтересів (сфери зацікавлення) та думок (ставлення до соціальних, політичних і технологічних явищ) [2].

Модель VALS у свою чергу класифікує споживачів за мотиваційними типами та рівнем ресурсів, виділяючи, зокрема, сегменти «Інноваторів», «Досягачів» та «Експериментаторів» [6]. Такий підхід дозволяє прогнозувати споживчу поведінку на основі ціннісних орієнтацій, а не лише соціально-демографічних показників.

Застосування психографіки у рекламному дизайні безпосередньо впливає на формування візуальної мови бренду, структуру UX/UI та загальну комунікаційну стратегію [4].

Для різних психографічних сегментів характерні різні дизайнерські рішення:

«Досягачі» орієнтовані на статус і соціальне схвалення, тому ефективними є мінімалістичні, преміальні візуальні стилі з використанням темних і золотих відтінків;

«Експериментатори» реагують на новизну та самовираження, що передбачає використання контрастної кольорової гами, нестандартної типографіки та динамічної композиції;

«Орієнтовані на безпеку» потребують стабільності та передбачуваності, що відображається у простих інтерфейсах із традиційною структурою та спокійними кольорами [3; 4].

Таким чином, психографічний підхід дозволяє підвищити релевантність UX/UI рішень, забезпечуючи відповідність між очікуваннями користувача та візуальною комунікацією продукту.

Основними перевагами використання психографічного аналізу є підвищення релевантності рекламних повідомлень; формування емоційного зв'язку між брендом і споживачем; зростання рівня лояльності аудиторії; зниження інформаційного шуму [2; 4].

Персоналізована реклама, що враховує цінності та мотивацію споживача, сприймається не як нав'язливий контент, а як релевантна інформація, що відповідає його інтересам і стилю життя. [1]

Психографічний підхід базується на інтеграції класичних психологічних теорій:

Ієрархія потреб А. Маслоу дозволяє визначати рівень потреб, на який спрямована реклама (від базових до потреб самореалізації) [5];

Модель Big Five (п'ятифакторна модель особистості) забезпечує можливість врахування індивідуальних психологічних характеристик, зокрема відкритості до досвіду та сумлінності [7];

Психологія кольору використовується для формування емоційного сприйняття бренду через кольорові асоціації [2; 4].

Інтеграція цих підходів у практику дизайну дозволяє створювати комунікаційні продукти, які є одночасно естетично привабливими та психологічно ефективними.

Попри високу ефективність, психографічний маркетинг пов'язаний із низкою етичних ризиків. Основними проблемами є питання приватності та збору персональних даних; ризик маніпуляції через використання психологічних вразливостей; непрозорість алгоритмів персоналізації [4].

Особливо критичним є використання даних про емоційний стан або особистісні риси з метою впливу на поведінку споживача. Подібні практики можуть розглядатися як порушення принципів етичного маркетингу та цифрової етики.

Після скандалу Cambridge Analytica питання регулювання психографічного таргетингу набуло особливої актуальності, що зумовлює необхідність розробки більш жорстких правових та етичних норм [4].

Майбутнє психографіки пов'язане з розвитком штучного інтелекту, Big Data та предиктивної аналітики. Очікується перехід від описової сегментації до прогнозової моделі поведінки споживача.

Водночас ключовим напрямом розвитку стає баланс між ефективністю персоналізації та етичністю використання даних. Перспективним є створення прозорих систем рекомендацій, які поєднують психологічну релевантність із повагою до автономії користувача [1; 2].

Психографіка є одним із найбільш ефективних інструментів сучасного маркетингу та цифрового дизайну, оскільки дозволяє враховувати глибинні психологічні характеристики споживача. Її використання забезпечує підвищення релевантності рекламних повідомлень, формування довіри до бренду та покращення взаємодії з аудиторією.

Водночас розвиток цього підходу потребує дотримання етичних принципів, прозорості та відповідальності у використанні персональних даних. Майбутнє психографічного маркетингу залежатиме від здатності поєднати технологічні можливості з повагою до автономії особистості [2; 3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kotler P., Keller K. L. Marketing Management. 14th ed. Englewood Cliffs, N. J. : *Prentice-Hall*, 2012. 817 p.
2. Solomon M. R. Consumer Behavior: Buying, Having, and Being. Pearson, 2017. 601 p.
3. Wedel M., Kamakura W. A. Market Segmentation: Conceptual and Methodological Foundations. 2000. DOI: 10.1007/978-1-4615-4651-1 (date of acces: 15.04.2026).
4. Chaffey D., Ellis-Chadwick F. Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice. Pearson, 2012. 698 p.
5. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. Psychological. Pearson, 2024. URL: <https://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm> (date of acces: 15.04.2026).
6. VALS Framework Overview. *SRI International*. URL: <https://www.sri.com/hoi/vals-market-research/> (date of acces: 15.04.2026).
7. Costa P. T., McCrae R. R. NEO PI-R Professional Manual. URL: https://www.researchgate.net/publication/240133762_Neo_PI-R_professional_manual (date of acces: 15.04.2026).

Івчик Дар'я Олександрівна,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 022 Дизайн,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Шкурко В. Ю.,**
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ЗАЧІСКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНОГО ОБРАЗУ (на прикладі кліпу «*The Dead Dance*» Леді Гаги, реж. Тім Бертон)

Художнє моделювання зачіски у сучасному шоу-бізнесі виходить за межі утилітарної функції та набуває ознак самостійного виду мистецтва. У музичних відео та сценічних перформансах зачіска стає повноцінним елементом візуальної мови, що формує характер персонажа, передає його емоційний стан та підсилює загальну художню концепцію твору. Поєднання сценічного образу співачки Леді Гаги з готичною естетикою режисера Тіма Бертон у кліпі *The Dead Dance* для серіалу «Wednesday» створює унікальне творче середовище, у якому зачіска виступає ключовим засобом художньої виразності.

Метою нашого дослідження є аналіз художнього моделювання зачіски як засобу формування сценічного образу Леді Гаги у кліпі *The Dead Dance* та обґрунтування зачіски як самостійного мистецького компонента у структурі сценічного іміджу.

Узагальнюючи погляди багатьох сценаристів, режисерів, виконавців, пропонуємо власний аналіз художнього моделювання зачіски, що складається з таких етапів:

– **визначення художньої концепції образу.** Він містить аналіз загальної художньої ідеї кліпу, стилістики режисера та сценічного образу виконавиці. Ми здійснили аналіз творчості Леді Гаги (перформативність, провокативність, тілесність образу), візуальної мови Тіма Бертон (готика, символізм, театральність) та визначили ключові емоційні і символічні коди образу, в результаті чого сформувалася концепція образу, де зачіска розглядається як художній інструмент, а не декоративний елемент [1];

– **аналіз естетики Тіма Бертон як візуального середовища.** Творчість Тіма Бертон характеризується використанням готичних мотивів, контрастів світла і тіні, гротеску та символічних деталей. Отже, здійснивши аналіз бертонівської естетики за дослідженнями Джулії Мартін, готичної стилістики та психологічної драматургії образу (Річард Сміт) та після зіставлення кінематографічних прийомів режисера з кліпом *The Dead Dance* виявлено, що зачіска в естетиці Тіма Бертон виступає носієм психологічного та емоційного змісту [4];

– **аналіз ролі зачіски у формуванні сценічного образу.** Зачіска в кліпі *The Dead Dance* виконує не лише естетичну, а й сенсотворчу функцію, про що свідчать її форма, силует, текстура. Особливого значення набуває взаємодія зачіски з костюмом, макіяжем й хореографією. У результаті зачіска виступає засобом передачі характеру персонажа та драматургії образу [9];

– **визначення художніх принципів моделювання зачіски.** На цьому етапі ми визначили основні етапи: театральність і гіперболізація форм; контрастність і ритмічність; стилістична єдність з візуальним середовищем кліпу; символізм та метафоричність. Отже, на цьому етапі можна говорити про зачіску як елемент художньої композиції, що підпорядковується загальній концепції образу [5];

– **практична реалізація художнього образу.** Один з основних етапів, де відбувається створення ескізів зачіски, підбір матеріалів та засобів фіксації, поетапне виконання моделювання та фотофіксація кінцевого результату – сценічного образу Леді Гаги з урахуванням естетики кліпу *The Dead Dance* [9];

– **оцінка художнього результату.** Кінцевий етап, на якому здійснюється аналіз відповідності режисерській концепції, цілісності образу, художньої виразності зачіски та емоційний вплив на глядача, де зачіска підтверджує статус самостійного художнього елемента сценічного образу [3].

Таким чином, здійснивши власний аналіз художнього моделювання зачіски у кліпі *The Dead Dance*, ми дійшли висновку, що це – засіб формування сучасного сценічного образу, що демонструє можливості перукарського мистецтва як повноцінного виду художньої діяльності. Поєднання творчості Леді Гаги та режисерської естетики Тіма Бертон створює складний візуальний образ, у якому зачіска виконує ключову роль у формуванні сценічного іміджу та художнього змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скотт К. Леді Гага: мистецтво, ідентичність і перформанс у попкультурі. Лондон : Bloomsbury Academic, 2013. 256 с.
2. Корона В. Пам'ять, монстри та Леді Гага. *Celebrity Studies. Дослідження культури знаменитостей*. 2013. Т. 4, № 1. С. 1–14.
3. Лі М. Поп-ідентичність і медіаперформанс. Лондон : Palgrave Macmillan, 2016. 312 с.
4. Мартін Дж. Візуальні метафори в кінематографі Тіма Бертон. *Journal of Visual Culture. Журнал візуальної культури*. 2018. Т. 17, № 2. С. 145–160.
5. Сміт Р. Готичне кіно: Тім Бертон і сучасний кінематограф. Лондон : Routledge, 2020. 280 с.
6. Бертон Т. Мистецтво Тіма Бертон. Нью-Йорк : Museum of Modern Art (MoMA), 2009. 432 с.
7. Барт Р. Міфології / [репринт. вид.]. Київ : Основи, 2003. 320 с. (Первісне вид.: Париж, 1957).
8. Колосніченко М. В. Сценічний костюм і художній образ у сучасній культурі. Київ, 2018. 240 с.
9. Коваль Л. О. Перукарське мистецтво як форма художньої діяльності. *Вісник мистецтвознавства*. 2020. № 2. С. 85–92.

Кадігроб Крістіна Миколаївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Дизайн»,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Залевська О. Ю.,**
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТИПОГРАФІКИ: ВПЛИВ ШРИФТІВ НА СПРИЙНЯТТЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ТЕКСТУ

У сучасному світі людина щодня стикається з великим обсягом візуальної інформації: тексти у соціальних мережах, реклама, мобільні додатки, книги, упаковки товарів. У цьому інформаційному потоці важливу роль відіграє не лише зміст повідомлення, але й форма його подачі, зокрема шрифт.

Дослідження у сфері дизайну та психології доводять, що типографіка безпосередньо впливає на сприйняття тексту, емоційний стан читача та його поведінкові рішення. Різні шрифти можуть викликати

довіру або настороженість, відчуття серйозності чи легкості, сучасності або традиційності. Таким чином, шрифт виступає не лише елементом оформлення, а й потужним інструментом комунікації [1].

Актуальність теми зумовлена зростанням ролі візуального контенту в умовах цифрового середовища. У сучасному дизайні, маркетингу та медіа типографіка використовується як засіб привернення уваги, формування іміджу бренду та впливу на вибір споживача [1]. Часто саме шрифт визначає, чи буде повідомлення помічене, прочитане та правильно інтерпретоване.

Обрана тема є важливою для дослідження, оскільки дозволяє глибше зрозуміти механізми взаємодії між візуальною формою тексту та психологією людини, а також підвищити ефективність комунікації у різних сферах діяльності.

У роботі розглядається взаємодія типографіки із психологічним сприйняттям людини та її вплив на формування емоційного тону повідомлення. У сучасному інформаційному середовищі шрифт виступає не лише засобом передачі змісту, але й важливим інструментом візуальної комунікації, що впливає на інтерпретацію тексту та поведінкові реакції реципієнта [1].

Зазначено, що різні типи шрифтів здатні викликати різні емоційні асоціації: від відчуття серйозності та офіційності до легкості, гри або напруження. Одним із теоретичних підґрунтів дослідження є підхід, який пояснює формування асоціативного сприйняття шрифтів через попередній досвід і культурні коди, унаслідок чого візуальна форма літер автоматично пов'язується з певними характеристиками [1].

Для аналізу обрано два приклади з практики візуальної комунікації, протилежні за змістом. Зокрема, корпоративний логотип Disney (рис.1) демонструє використання рукописного, декоративного шрифту з плавними, округлими формами, що формує асоціації з дитинством, казковістю та емоційною теплотою. Такий тип шрифту сприяє виникненню довіри, легкості та ностальгійних переживань.

Рис. 1. Логотип Disney базується на стилізації автографа Walt Disney. Вперше з'являється у 1930-х, як впізнаваний логотип компанії закріпився у 1956 році.

Натомість логотип Dior (рис. 2), виконаний шрифтом із засічками, репрезентує протилежний емоційний спектр. Serif-шрифт підкреслює елегантність, стабільність, традиційність і престиж, що відповідає позиціонуванню бренду у сфері високої моди. Використання таких шрифтів апелює до культурних уявлень про авторитетність і витонченість [2].

Рис. 2. Оригінальний логотип модного дому Dior, 1946 рік створення.

Ефективність дизайну значною мірою залежить від відповідності типографічних рішень змісту повідомлення та очікуванням аудиторії. Шрифт здатний передавати настрій і смисл без додаткових засобів, виступаючи самостійним носієм комунікативного впливу. Отже, і розуміння психологічних аспектів типографіки є важливим для створення ефективного, емоційно точного та візуально гармонійного дизайну.

Типографіка є не лише технічним елементом оформлення тексту, а й потужним засобом психологічного впливу на аудиторію. Шрифт виконує функцію носія емоційного змісту, здатного формувати настрій повідомлення ще до усвідомлення його вербального наповнення. Сприйняття шрифтів значною мірою базується на асоціативному досвіді та культурних кодах, завдяки чому різні гарнітури викликають стійкі емоційні реакції. Зокрема, декоративні та рукописні шрифти асоціюються з неформальністю, теплом і креативністю, тоді як шрифти із засічками передають відчуття стабільності, авторитетності та престижу. Успішні бренди свідомо використовують типографіку як інструмент

позиціонування та емоційного впливу. Відповідність шрифтового рішення змісту повідомлення та очікуванням цільової аудиторії є ключовим чинником ефективної візуальної комунікації [1].

Отже, врахування психологічних аспектів типографіки дозволяє підвищити якість дизайну, зробити його більш виразним, емоційно точним і комунікативно ефективним. Шрифт у цьому контексті постає як самостійний елемент, що здатен суттєво впливати на інтерпретацію інформації та поведінкові реакції реципієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологія сприйняття шрифтів та як у ній розібратися. *Newmedia*. URL: <https://newmedia.ua/thematic-compilation-uk/psykhohihiya-spryyunyattya-shryftiv-ta-yak-neyu-keruvaty/>.

2. Історія бренду DIOR: створення та становлення. *Aromateque*. URL: <https://aromateque.com.ua/dior/brand-info>.

Каленик Дар'я Андріївна,

здобувачка 4 курсу групи ОМ фахової передвищої освіти спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво), педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Ткачук Т. О.,**

викладач образотворчого мистецтва, педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії м. Запоріжжя, Україна

ВІД СТАРОДАВНИХ ОБЕРЕГІВ ДО СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА: ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИКРАС

Традиційні українські прикраси є важливою складовою національного культурного коду, що втілює духовні цінності багатьох поколінь. З найдавніших часів, починаючи від трипільської та скіфської культур, ювелірні вироби виконували не лише естетичну функцію, а й слугували потужними оберегами, а також індикаторами соціального статусу та регіональної приналежності власника. [2]

У системі народних прикрас особливе місце посідали шийні вироби, що відрізнялися за матеріалами та техніками виконання. Серед найбільш відомих металевих прикрас були з'ярди і шелести. З'ярди представляли собою нагрудні обереги у вигляді кількох рядів литих металевих хрестиків, які дарував дівчинці хрещений кожного року. Ряд хрестиків з'єднувався на шиї великими круглими застібками – чепрагами. Шелест – це стародавнє металеве намисто з дрібних дзвіночків, що створювали захисний звук при русі. Кажуть, що гуцульські чоловіки за дзвоном дзвіночків впізнавали свою кохану [1].

Баламути – це намисто зі скам'янілого перламутру, яке вважалося ознакою заможності та символізувало дівочу чистоту. Таке намисто зазвичай одягали на весілля разом з коралами й монетами [2].

Бурштинове намисто виготовлялося з поліського бурштину, що цінувалося за лікувальні властивості. Зазвичай довге бурштинове намисто викладали як рамку під іншими намистами.

Пацьорки – це намисто зі скла. Найціннішими були вироби з венеційського скла, розписані вручну кольоровими емаллями, хоча траплялися й більш дешеві пацьорки, створенні із різнобарвного скла. Таке намисто складалося з одного разка. Кожна дівчина мріяла про пацьорки [1].

Дукач – святкова прикраса у вигляді великої металевої монети з бантом, що була центральним композиційним акцентом вбрання і викладалася зверху на намисто. Свою історію дукач веде ще від козацтва [1].

Коралі – найбільш популярні прикраси серед українських дівчат. Це традиційне намисто з природного корала, кількість низок якого свідчила про достаток родини. Коралі були сімейним капіталом. У них вкладали гроші, вони дорожчали з часом. За коралі можна було купити хату або худобу. Заможні дівчата могли носити до 25-30 разків намиста.

Окрему унікальну нішу в прикладному мистецтві України займає бісероплетіння, яке активно розвивалося під впливом місцевих традицій та привізних матеріалів. Вироби з бісеру, такі як ажурні

силянки, орнаментовані ґердани та кризи, стали візитівкою декоративного мистецтва багатьох регіонів, особливо Західної України.

Силянки (плетенки/стоянки) представляють собою рівні бісерні смужки, які щільно прилягають до шії. Свою назву отримали від способу виготовлення – «силяння» (нанизування). Вони вважалися щоденними оберегами [1].

ґердани – це шийні бісерні прикраси у вигляді вузької стрічки або петлі, що з'єднується на грудях медальйоном. Вони часто мають складні геометричні орнаменти, що перегукуються з вишивкою. Спочатку ґердани були чоловічою прикрасою, але поступово їх опанували і жінки.

Кризи представляють собою широкі бісерні коміри, що покривали плечі та груди, створюючи величний образ. На її виготовлення йшло декілька місяців. В оформленні плетених виробів використовувалася глибока символіка: геометричні візерунки у вигляді ромбів, хрестів та розеток втілювали сили природи, родючість землі та захист від зла [1].

Вивчення та опанування техніки бісероплетіння має особливе значення у навчальному процесі дітей та студентів. Для учнівської молоді це не лише спосіб пізнання народних традицій, а й ефективний засіб розвитку дрібної моторики, посидючості, концентрації уваги та художнього смаку.

У студентському середовищі, особливо для майбутніх педагогів-митців, опанування цієї техніки сприяє формуванню професійних компетентностей, розвитку проєктного мислення та здатності транслювати культурну спадщину наступним поколінням. Це виховує національну свідомість та творчу ініціативу, перетворюючи навчання на процес живого спілкування з історією.

У сучасному світі мистецтво виготовлення традиційних прикрас переживає новий етап актуалізації. Воно перестає бути винятково музейним експонатом та інтегрується в сучасну моду, стаючи інструментом самовираження та збереження національної ідентичності. Вивчення технік плетіння та художніх особливостей народних прикрас дозволяє не лише зберегти старовинну майстерність, а й розвивати її в контексті сучасного дизайну, підкреслюючи нерозривний зв'язок часів та культурну спадкоємність.

Кожен виріб – чи то коралі, дукачі, чи бісерна силянка – ніс у собі не лише декоративну, а й глибоку символічну функцію, відображаючи світогляд, соціальний статус та регіональну ідентичність свого власника.

Таким чином, народне ювелірне мистецтво залишається актуальним і сьогодні – як інструмент збереження національної ідентичності та джерело натхнення для сучасного дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грач О. Українське намисто: історія, символіка, види прикрас. *Нове життя*. URL: <https://surl.li/aslpcj> (дата звернення: 27.11.2025).

2. Котенко В., Шапаренко В. Українські прикраси від давнини до сучасності. *Українки*. URL: <https://surl.li/jskldz> (дата звернення: 24.11.2025).

Кателло Анастасія Володимирівна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності НЗ Садово-паркове господарство,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дерев'яно Н. П.,**
кандидат сільськогосподарських наук,
завідувачка кафедри садово-паркового господарства,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СВІТОВЕ РІЗНОТРАВ'Я. ТРЕНД ЕКОЛОГІЧНОЇ РІВНОВАГИ

У сучасних умовах трансформації природного середовища та зростання антропогенного навантаження особливого значення набуває пошук ефективних і водночас екологічно обґрунтованих підходів до озеленення територій. Традиційні форми зелених насаджень, зокрема газони та інтенсивно

доглянуті квітники, дедалі частіше виявляються ресурсозатратними, вимагають значних витрат води, регулярного косіння та застосування агрохімікатів, що в умовах кліматичних змін стає проблематичним.

У світовій практиці озеленення спостерігається поступовий відхід від таких підходів до більш природних, адаптивних систем, зокрема різнотравних угруповань. Це свідчить про формування нового екологічного тренду, що базується на ідеї гармонізації взаємодії між урбанізованим середовищем і природними процесами. У цьому контексті різнотрав'я розглядається не лише як декоративний елемент, а як функціонально значуща складова екосистем, здатна забезпечувати екологічну рівновагу.

Різнотрав'я являє собою складну рослинну систему, сформовану на основі поєднання видів із різними екологічними та біологічними властивостями. Його структура відзначається високою видовою насиченістю, що забезпечує функціональну різноманітність та стійкість угруповання. На відміну від монокультурних газонів, які характеризуються однорідністю та низькою екологічною цінністю, різнотравні насадження формують багаторівневу систему з розвиненими внутрішніми зв'язками.

Сучасні дослідження підтверджують, що впровадження різнотрав'я у міське середовище сприяє суттєвому підвищенню біорізноманіття. Зокрема, у роботі Marshall C. доведено, що створення міських квітучих луків забезпечує збільшення чисельності комах-запилювачів, формує сприятливі мікрокліматичні умови та підвищує екологічну цінність урбанізованих територій [5]. Подібні результати отримано і в дослідженні Chollet S., де встановлено, що зменшення частоти косіння та перехід від газонів до різнотрав'я призводить до зростання таксономічного, функціонального та філогенетичного різноманіття рослин [3].

Особливу увагу привертає той факт, що різнотрав'я дедалі активніше впроваджується у практику озеленення міст Європи та інших регіонів світу. Його використовують у парках, на придорожніх територіях, у громадських просторах, а також у приватному ландшафтному дизайні. Це свідчить про те, що різнотрав'я вже не розглядається як експериментальне або альтернативне рішення, а поступово стає нормою сучасного підходу до організації зеленого середовища.

Однією з ключових причин такого поширення є малодоглядність різнотравних угруповань. На відміну від традиційних газонів, які потребують систематичного поливу, косіння та підживлення, різнотрав'я формує саморегульовану систему, здатну адаптуватися до місцевих умов. Дослідження J. Tremeau, присвячені порівнянню газонів і різнотрав'я, показують, що різнотравні насадження характеризуються вищою стійкістю до посухи, кращими показниками збереження біорізноманіття та меншим екологічним навантаженням [6].

Визначальним є також вплив різнотрав'я на ґрунтове середовище. Різноманітна коренева система рослин сприяє покращенню структури ґрунту, підвищенню його водоутримувальної здатності та активізації мікробіологічних процесів. Це своєю чергою забезпечує стабільність екосистеми та підвищує її здатність до самовідновлення.

У дослідженні M. Fernandes доведено, що створення різнотравних угруповань навіть у складних кліматичних умовах, зокрема у середземноморському регіоні, дозволяє формувати стійкі рослинні системи з високим рівнем біорізноманіття [4]. Це свідчить про універсальність підходу до використання різнотрав'я та можливість його адаптації до різних природно-кліматичних умов.

Додатково підтверджується, що різнотравні угруповання можуть ефективно функціонувати навіть у приміських і трансформованих ландшафтах. Згідно з дослідженням А. Гречко, такі насадження здатні виконувати функції природних екосистем, підтримуючи стабільність біологічних зв'язків та забезпечуючи середовище існування для різних груп організмів [1].

Зазначене підтверджує: різнотрав'я виступає не лише як декоративний елемент, а як комплексна екологічна система, що поєднує біорізноманіття, стійкість і функціональність.

У сучасній ландшафтній архітектурі різнотрав'я розглядається як перспективний напрям розвитку сталого озеленення. Його використання відповідає принципам натуралістичного дизайну, що передбачає відтворення природних рослинних угруповань у міському середовищі. Такий підхід дозволяє формувати нову естетику простору, в якій домінує природна динаміка, різноманіття форм і кольорів, а також сезонна змінність.

Водночас принципового значення набуває економічна складова. Зменшення витрат на догляд, скорочення потреби у поливі та відмова від інтенсивного використання ресурсів роблять різнотрав'я ефективним рішенням для муніципального озеленення. Це особливо актуально в умовах обмежених ресурсів та необхідності оптимізації витрат на утримання зелених зон.

Окремо слід розглянути соціально-психологічне значення різнотравних насаджень. Природні квітучі угруповання позитивно впливають на емоційний стан людини, сприяють зниженню рівня стресу та створюють сприятливе середовище для відпочинку. Таким чином, різнотрав'я поєднує в собі екологічну, економічну, естетичну та соціальну функції.

Саме поєднання цих факторів зумовлює перехід різнотрав'я зі статусу альтернативного рішення до рівня глобального тренду у сфері озеленення та ландшафтно́ї архітектури.

У межах дослідження використання різнотрав'я було розпочато власний експеримент, спрямований на оцінку ефективності різнотравних сумішей в умовах південного регіону України. Його реалізація передбачає поетапне впровадження та подальше спостереження за розвитком рослинних угруповань у різних умовах міського середовища.

Початковий етап експерименту було закладено восени 2025 р. на садкотерапевтичній локації Хортицької національної академії, де здійснено висадку різнотравних сумішей різного складу. Основною метою цього етапу було визначення особливостей проростання, адаптації та початкового розвитку рослин у природно-кліматичних умовах півдня України. Особлива увага приділялася стійкості видів до посушливих умов, а також їх здатності формувати рівномірний і декоративно привабливий рослинний покрив [2].

Наступний етап дослідження було реалізовано у квітні 2026 р. на іншій локації – території Алеї Трудової Слави у м. Запоріжжя, де здійснено висів насіння різнотравних сумішей. До складу суміші ввійшли такі рослини: мак східний (*Papaver orientale*), волошка синя (*Centaurea cyanus*), материнка звичайна (*Origanum vulgare*), космея звичайна (*Cosmos bipinnatus*), нагідки лікарські (*Calendula officinalis*), чебрець повзучий (*Thymus serpyllum*), льон звичайний (*Linum usitatissimum*), ромашка польова (*Matricaria inodora*).

Цей етап має на меті перевірку ефективності використання різнотрав'я в умовах міського середовища з підвищеним антропогенним навантаженням, а також оцінку адаптивності рослин у відкритих публічних просторах.

Висадка здійснювалася з урахуванням підбору видів, адаптованих до місцевих кліматичних умов, що відповідає сучасним підходам до формування стійких рослинних угруповань. При цьому враховувалися такі фактори, як посухостійкість, тривалість цвітіння, декоративність, а також привабливість для комах-запилювачів.

Передбачається, що подальші спостереження за розвитком різнотравних насаджень дозволять оцінити їхню динаміку, рівень біорізноманіття, стійкість до несприятливих факторів та загальну ефективність у системі міського озеленення. Отримані результати можуть стати основою для формування практичних рекомендацій щодо впровадження різнотрав'я у ландшафтну архітектуру південних регіонів України.

Різнотрав'я у світовому вимірі виступає як ефективна модель організації рослинного покриву, що поєднує високу декоративність з екологічною доцільністю. Його активне впровадження у практику озеленення свідчить про формування стійкого глобального тренду, спрямованого на досягнення екологічної рівноваги в урбанізованому середовищі.

Аналіз сучасних досліджень підтверджує, що різнотравні угруповання забезпечують підвищення біорізноманіття, покращення екологічного стану територій та формування більш стійких екосистем, одночасно знижуючи витрати на їх утримання. Це робить їх перспективним напрямом розвитку ландшафтно́ї архітектури в умовах змін клімату та обмежених ресурсів.

Результати власного експерименту, розпочатого восени 2025 р. та продовженого навесні 2026 р. в умовах міського середовища, підтверджують доцільність використання різнотравних сумішей для створення адаптивних і малодоглядних зелених насаджень. Подальше дослідження дозволить уточнити оптимальний видовий склад та особливості їх застосування в південних регіонах України.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що різнотрав'я слід розглядати як ефективний інструмент формування стійких міських екосистем, що поєднує екологічні, економічні та соціальні переваги та відповідає сучасним принципам сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біорізноманіття рослин приміських луків для створення міських газонів з польовими квітами / Гречко А. А., Максименко Н. В., Шкаруба А. Д., Кутузов Є. О. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2024. Вип. 41. С. 100–111. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2024-41-07>.

2. Кателло А. В. Оптимізація підбору різнотрав'я для вирощування на півдні України. *Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (29 жовтня 2025 р.). Запоріжжя, 2025. С. 842–843
3. From urban lawns to urban meadows: Reduction of mowing frequency increases plant taxonomic, functional and phylogenetic diversity / S. Chollet, C. Brabant, S. Tessier, V. Jung. *Landscape and Urban Planning*. 2018. Vol. 180. P. 121–124.
4. Sowing wildflower meadows in Mediterranean peri-urban green areas to promote grassland diversity / M. P. Fernandes, P. Matono, E. Almeida et al. *Frontiers in Ecology and Evolution*. 2023. Vol. 11. Art. 1112596. DOI: <https://doi.org/10.3389/fevo.2023.1112596>.
5. Urban wildflower meadow planting for biodiversity, climate and society: An evaluation at King's College / Marshall C. A. M., Wilkinson M. T., Hadfield P. M., Rogers S. M., Shanklin J. D., Eversham B. C., Healey R. Cambridge, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1002/2688-8319.12243>.
6. Lawns and meadows in urban green space: A comparison from greenhouse gas, drought resilience and biodiversity perspectives / J. Tremeau, B. Olascoaga, L. Backman et al. *Biogeosciences*. 2023. DOI: 10.5194/bg-2023-107/.

Кісіль Марина Володимирівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри культурологічних дисциплін та
образотворчого мистецтва,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна

СТАЛИЙ ДИЗАЙН У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ: ВІД ЕТИЧНОЇ НЕОБХІДНОСТІ ДО ЕСТЕТИЧНОЇ НОРМИ

У сучасній культурі сталий дизайн виник як відповідь на екологічні та ресурсні кризи, що охопили індустрію виробництва речей у другій половині XX — на початку XXI століття. Первинно він сформувався в етичній площині як спроба мінімізувати шкоду, переосмислити споживання й запропонувати альтернативу моделі масового виробництва. Орієнтація на зменшення відходів, відповідальне використання ресурсів і критика надспоживання — це той фундамент, з якого розпочався сталий підхід до проектування. На цьому етапі він існував переважно як реакція, як етична позиція, що протиставляє себе домінувальній виробничій логіці. Однак поступово відбувався принциповий зсув: обмеження, які сталий дизайн приймає як вихідну умову, починають генерувати власну формотворчу логіку. Обмеженість матеріалу змушує шукати нові принципи побудови форми; видимість конструкції, що раніше приховувалась як «недолік», стає частиною художньої мови; простота і функціональність набувають самостійної естетичної цінності. Ключовий висновок, який впливає з цього процесу, полягає в тому, що естетика сталого дизайну не додається зверху — вона виростає із самих обмежень, є їхнім прямим породженням. Це стало основою для проведення дослідження з метою виявити особливості переходу від етичної необхідності до естетичної норми на прикладі дизайну одягу як галузі, яка є однією з найбільших генераторів надлишкового споживання.

Індустрія одягу за різними оцінками посідає провідні позиції (за різними критеріями від 2 до 4 місця) із забруднення довкілля у світі. Модель «fast fashion» або «ultra fast fashion» (масове виробництво дешевого одягу з коротким циклом споживання) не лише виснажує природні ресурси, а й формує специфічну естетичну культуру одноразовості. Проведене у 2021 році дослідження «Викопна мода: прихована залежність швидкої моди від викопного палива» засвідчує, що проблема не лише у надмірному впливі на довкілля, але й в тенденціях на зменшення повторної переробки одягу [1]. В дослідженні наводиться приклад, що переробка саме одягу складає лише 1 %, а для повторного використання сировини застосовують переробку пластику в цілому, що, звісно, вирішує інші питання, але не проблему, згенеровану надмірною кількістю продукції індустрії моди.

Сталий дизайн у цьому контексті постає не як вузькоспеціальна практика, а як відповідь на системну кризу сучасної споживацької культури.

На початку 2000-х років «екомода» асоціювалась із невибагливою естетикою: безформний одяг з необробленого льону, приглушена колірна гама, відмова від декору, де сталість сприймалась як жертва красю. Сьогодні бренди демонструють, що відповідальне виробництво і висока естетична якість не суперечать одне одному. Сталий дизайн сформував власну візуальну мову – осмислену, стриману, але достатньо виразну, щоб конкурувати на ринку. Одним із напрямків, що став швидко розвиватися, є напрямок пошуку альтернативних матеріалів. І матеріал зараз перестає бути нейтральним субстратом, поступово перетворюється на носія концепції. Регенеративна бавовна, переосмислений вторинний поліестер, рослинні барвники, біорозкладані тканини – кожен із цих матеріалів несе власну культурну й екологічну нарацію. Дизайнери перетворюють vintage-тканини на об'єкти з індивідуальною біографією. Сталість тут збігається з антимасовістю та унікальністю – якість, що мають високу культурну цінність. Однак це явище ще не набуло великого поширення і не вирішує проблеми перенасичення текстильними матеріалами.

Також показовим прикладом нової естетики є практика беззалишкового крою в дизайні одягу [3]. Робота в межах цілого полотна тканини, де відсутність відходів стає не лише екологічною вимогою, а й формотворчим принципом, породжує виразну візуальну мову: геометричність силуету, модульність конструкції, трансформативність форми. Беззалишковий крій наочно демонструє, що обмеження ресурсу не звужує дизайн, а навпаки – відкриває нові виражальні можливості, недоступні в межах традиційного підходу. Техніка zero waste передбачає декілька шляхів взаємодії матеріалу і форми: перший напрямок – це зменшення кількості міжлекальних випадів на виробництві; другий – проектування одягу з тканини з обмеженими параметрами, де використання варіюється на рівні 98-99 % (в основі – геометричні фігури); третій – модульне формоутворення, де в основі модуля можуть бути текстильні випаді або відходи; четвертий – використання відходів та випадів для переробки або для актуальних ремісничих виробів (печворк, м'яка іграшка тощо).

Розвиток принципів циркулярної економіки може змінити саму логіку проектування одягу [2], для цього ремонт, апсайклінг і зворотній прийом речей повинні інтегруватися безпосередньо в бізнес-модель. Проектування одягу з розрахунком на повторне використання: відокремлювані деталі, монофіброві конструкції, модульні елементи може суттєво вплинути на варіативність одягу та збільшити моральний знос. «Slow fashion» успадковує логіку «slow food»: акцент на походженні, процесі, майстерності. Ця філософія має пряме естетичне вираження у малих тиражах, ручній роботі, видимих швах і латках, навмисній «недосконалості». Концепція wabi-sabi як краса незавершеності й мінливості, органічно інтегрується в сталий дизайн і формує альтернативний канон краси на протигагу глянцевого перфекціонізму масової моди.

Із часом ці підходи перестають бути альтернативними чи маргінальними. Вони інтегруються в масову і професійну культуру, стають предметом освітніх програм, музейних експозицій і комерційних стратегій провідних брендів. Дослідження показують, що серед молодих споживачів 18–35 років зростає запит на одяг із прозорим виробничим ланцюжком. Сталий вибір дедалі частіше стає маркером ідентичності та соціальної позиції: демонстративне споживання поступається місцем демонстративній відповідальності. У результаті формується нова норма сприйняття «красивого» – така, в якій етична обґрунтованість і естетична якість не суперечать одне одному, а взаємно підсилюються.

Таким чином, сталий дизайн здійснює трансформацію з етичної реакції на кризу в самостійну естетичну систему із власними принципами, мовою і культурним авторитетом. У цьому процесі обмеження ресурсу відіграє роль не технічної перешкоди, а продуктивного культурного чинника – того, що змушує мислення виходити за межі усталених рішень і формувати нову художню мову. Мода перестає бути лише інструментом статусу й стає формою культурного висловлювання, в якому відповідальність і краса нарешті говорять однією мовою. Це дослідження, безумовно, має перспективи на подальші наукові розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fossil fashion: the hidden reliance of fast fashion on fossil fuel. URL: <https://changingmarkets.org/report/fossil-fashion-the-hidden-reliance-of-fast-fashion-on-fossil-fuels/> (date of acces: 25.04.2026).
2. Blum P. Circular fashion: making the fashion industry sustainable. London: Laurence King Publishing, 2021. 176 p.
3. Rissanen T., McQuillan H. Zero waste fashion design. London ; New York : Bloomsbury Publishing Plc, 2016. 223 p.

Козак Анастасія Олександрівна,
здобувачка 1 курсу (магістерського) рівня вищої освіти
Спеціальності В2 Дизайн,
Житомирський державний університет ім. Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Піддубна О. М.,**
доцент, кандидат педагогічних наук, професор,
Житомирський державний університет ім. Івана Франка,
м. Житомир, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДИЗАЙНУ АВТОРСЬКИХ ВИДАНЬ (НА ПРИКЛАДІ ІЛЮСТРОВАНОЇ КНИГИ «ВТРАЧЕНІ ДУШІ»)

Сучасний етап розвитку книжкового дизайну характеризується переосмисленням книги як фізичного об'єкта, що в умовах глобальної цифровізації трансформується у складний синтез змісту та форми, де художнє оформлення набуває самостійної культурної цінності. Авторська ілюстрована книга, прикладом якої є проєкт «Втрачені душі», виступає своєрідним антиподом масовому цифровому контенту, повертаючи читачеві відчуття матеріальності, ексклюзивності й тактильності через ретельний підбір паперу, фактур та матеріалів палітурки [4, с. 49-54].

Однією з ключових тенденцій є концептуальна зміна ролі ілюстрації, яка перестає бути суто декоративним додатком до тексту і стає рівноправним учасником візуального нарративу, що несе основне емоційне та концептуальне навантаження. У контексті проєкту «Втрачені душі» це проявляється через розробку авторської методики інтеграції художнього стилю ілюстрацій із дизайнерським рішенням верстки, що забезпечує глибокий резонанс із літературною основою. Навіть на етапі концептуальних ескізів персонажів та окремих артів закладається візуальна мова, яка здатна транслювати складні психологічні стани та філософські підтексти твору.

Перспективи розвитку цього напрямку тісно пов'язані з міждисциплінарністю, де робота дизайнера поєднує в собі навички ілюстратора, верстальника, знавця поліграфічних технологій та маркетолога [2, с. 97–99]. Дизайнер сьогодні виступає як повноцінний співавтор книги, який контролює всі елементи конструкції – від вибору гарнітури шрифту до технологій друку та додрукарської підготовки. Економічний аспект також підтверджує життєздатність таких видань: авторська книга стає перспективною нішею для малого бізнесу та артринку, оскільки орієнтується на попит на унікальні, естетично цінні об'єкти, що мають високий потенціал як комерційний продукт, поєднуючи традиційні мистецькі техніки з сучасними методами дизайн-проєктування, відкриваючи нові горизонти для еволюції книги як цілісного інтелектуального та художнього артефакту [3, с. 165–170].

Проєктно-практичний етап дослідження розпочинається з глибокого аналізу референсів та сегментації цільової аудиторії, що є фундаментом для створення життєздатного дизайнерського продукту. Дослідження аналогів дозволило виокремити ключові прийоми сучасного книжкового дизайну, зокрема в ніші авторських видань, де домінує нестандартна верстка й акцент на матеріальності. Цільова аудиторія проєкту «Втрачені душі» визначається як молодь та дорослі, що цікавляться сучасною графікою, колекційними виданнями та психологічною драмою, що вимагає від дизайнера створення складного візуального ряду, здатного задовільнити високі естетичні запити.

В основі концепції власної авторської книги лежить ідея візуалізації внутрішнього світу персонажів через метафоричні образи, де формат видання та його зміст існують у нерозривній єдності. На етапі розробки стилістики було обрано авторський художній стиль, що поєднує елементи темного коттеджкору та експресивної графіки [1, с. 26–28], що дозволяє передати атмосферу твору на емоційному рівні (рис. 1). Створення макета включало роботу над архітектонікою книги: проєктування обкладинки як головного візуального акценту, розробку сітки розворотів та вибір специфічної типографіки, яка не лише забезпечує читабельність, а й стає частиною графічної композиції.

Рис. 1. Приклад робіт

Підсумовуючи результати дослідження, можемо стверджувати, що проєкт авторської ілюстрованої книги «Втрачені душі» є цілісною спробою візуалізації складних психологічних станів через інструментарій сучасного графічного дизайну. Робота довело, що в епоху масового тиражування особливої цінності набуває індивідуалізований підхід, де дизайнер бере на себе роль архітектора візуальних смислів, створюючи не просто книгу, а інтелектуальний артефакт.

Ключовим досягненням творчої частини стало обґрунтування концепції, у якій ескізи персонажів та метафоричні арти виступають фундаментом для побудови емоційного зв'язку з читачем. Використання елементів темного дозволило не лише передати специфічну атмосферу твору, а й перетворити кожен розворот макета на самостійну композиційну одиницю, де типографіка та ілюстрація існують у нерозривному синтезі. Такий підхід дозволив трансформувати концептуальні ідеї «втраченості» та пошуку у конкретні графічні рішення, що підсилюють літературну основу.

Перспективи розвитку цього дослідження полягають у подальшому вивченні взаємодії тактильних властивостей матеріалів із візуальним наративом, що відкриває нові можливості для створення ексклюзивних видань на межі дизайну та мистецтва. Таким чином, «Втрачені душі» демонструють життєздатність авторської книги як самостійного сегмента сучасного графічного дизайну, що має високий потенціал для реалізації у форматі лімітованих видань та колекційних об'єктів, здатних задовільнити запити найбільш вибагливої аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович М. М. Проблема використання кольору як засобу впливу на емоційний стан людини : курсова робота / наук. керів. А. М. Шаюк ; Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2009. 40 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/3926/1/Абрамович_М.М..pdf.
2. Піддубна О., Максимчук А., Петухова Т. Сучасний графічний дизайн та його особливості. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного університету імені Івана Франка. 2024. Вип. 74, Т. 2. С. 96–100.
3. Зайцева В. І. Українське мистецтво книги: шляхи становлення та розвитку. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 1. С. 165–170.
4. Храмова-Баранова О. Л. Цифровий живопис: становлення та перспективи. *Культура і сучасність* : альманах. 2023. № 1. С. 49–55.

САКРАЛЬНІСТЬ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЗАНТІЙСЬКОГО КАНОНУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Актуальність цієї теми пов'язана з тим, що в сучасному українському мистецтві помітно зростає інтерес до сакральної традиції, зокрема до візантійського канону та його переосмислення у формах неовізантизму. Важливо, що сьогодні сакральне мистецтво вже не обмежується лише іконописом або храмовим простором – воно виходить за ці межі і проявляється у різних видах художньої практики, зокрема у монументальному живописі, графіці та декоративно-прикладному мистецтві, включаючи сучасне керамічне панно. У цьому сенсі сакральність починає діяти ширше – як спосіб мислення і переживання світу.

Особливо це відчутно в умовах воєнного вторгнення і ведення війни з боку росії на території України, коли мистецтво набуває не лише естетичної, але й глибоко внутрішньої, духовної функції. Воно стає способом осмислення досвіду, пошуку опори і навіть способом збереження внутрішньої цілісності людини. У цьому контексті сакральне вже не сприймається винятково як релігійне – воно входить у повсякденність, у внутрішній стан людини, у її переживання реальності.

Після розпаду Радянського союзу в Україні відроджується толерантне ставлення до релігії як до релігійної, культурної спадщини, з 1995 року відкривається Львівська кафедра сакрального мистецтва при академії мистецтв, основними орієнтирами навчальної та творчої діяльності кафедри стали традиції українського сакрального мистецтва XI-XVI., а також досягнення українських митців першої половини XX ст (рис. 1). У статті «Естетичний та соціальний вимір сучасного іконопису» Тарас Лесів, спираючись на дослідження американського соціолога Бенедикта Андерсена й американського теоретика мистецтва Девіда Моргана, виводить, що релігія і мистецтво є складовими культурної спадщини, які безпосередньо впливають на формування національної ідентичності. Як зазначено у статті, «мистецтво і релігія на цьому тлі починають усвідомлюватися як виразник “національного духу”... стають суверенним засобом вираження сутності нації, народу і починають відігравати важливу роль у забезпеченні державності» [1; 2].

Рис. 1. Роман Василик – заснувач кафедри сакрального мистецтва ЛНАМ. Ікони

Це дозволяє розглядати сакральне мистецтво не лише як релігійну практику, а як форму передачі культурного коду нації, що зберігається і трансформується через візуальні образи, форму та художню традицію.

Метою цього дослідження є показати, що сучасні українські митці, навіть працюючи поза межами іконопису, відчувають і переосмислюють сакральність саме як такий культурний код. Це проявляється у їхніх творчих пошуках, у зверненні до узагальненої форми, площинності, символічності та ритму. Таким чином, художник може не прямо наслідувати канон, але мислити у його логіці, зберігаючи внутрішню спадкоємність традиції.

Візантійський канон, який лежить в основі цієї традиції, сформувався як система художніх принципів, спрямованих на передачу духовної реальності. Йому притаманні площинність, фронтальність, ієрархічність композиції, символічне трактування кольору та узагальнення форми. Це добре

простежується у мозаїках «Софійський собор» та іконі «Володимирська ікона Божої Матері», де форма підпорядкована духовному змісту і спрямована на розкриття трансцендентного (рис. 2).

Рис. 2. Мозаїка Богородиці-Оранти Софійському соборі у Києві, XI ст.; Володимирська ікона Божої Матері, XII ст.

Неовізантизм виник у кін. XIX – поч. XX століття і став реакцією на кризу натуралістичного мистецтва та прагненням повернення до символічного мислення. Відродження візантійських традицій, на яких наполягав А. Шептицький, оформив у мистецький напрям (школу) український художник М. Бойчук, який поєднав візантійську традицію з національними формами (рис. 3) [3].

Рис. 3. Михайло Бойчук. Тайна вечеря, 1911; дерево, темпера, олія; НМЛ

Важливо, що неовізантизм не обмежується іконописом – він поширюється на монументальний живопис, графіку, декоративне мистецтво і сучасну кераміку, що свідчить про здатність сакрального мислення адаптуватися до різних художніх матеріалів і форм. Важливою тут є робота з формою і пластикою форми. Сакральні образи охопили побутові і народні сюжети, в цьому виявляється прагнення художника виокремити самотні якості українців, ідеалізувати й сакралізувати їхнє органічне селянське буття (рис. 4) [5; 6].

Рис. 4. Михайло Бойчук. «Двоє під яблунею», 1910; «Біла яблуні», 1919

У цьому контексті показовою є творчість Віктора Гонtareва, у якій простежується переосмислення неовізантійських принципів. Його живопис характеризується площинністю, чіткою лінією, узагальненням

форм і ритмічністю композиції. Тут форма виступає як знак і носій внутрішнього змісту, що наближає його роботи до логіки сакрального мистецтва (рис. 5) [4].

Рис. 5. Віктор Гонтарів. Джерело, 1993; Посвята матері, 1998

Водночас важливим є і приклад Валерія Феофановича Марчака, чия творчість демонструє інший аспект існування сакрального. Його роботи пов'язані з монументальними формами – керамічними панно та просторовими композиціями, що функціонують як частина архітектурного середовища. У цьому випадку сакральність не подається через пряму іконографію, але проявляється у ритмі, площині, узагальненій формі та внутрішній зосередженості образу. Такий підхід дозволяє говорити про перенесення неовізантійських принципів у сферу декоративного мистецтва, де сакральне стає частиною повсякденного простору (рис. 6) [7].

Рис. 6. Валерій Марчак. Триптих «Родина»: «Пращури», «Святе сімейство», «Шлюб», 1994

Подібні процеси спостерігаються і в сучасному іконописі, зокрема у середовищі Львівської національної академії мистецтв, де канон не копіюється, а інтерпретується. Зберігаються основні принципи – площинність, графічність, символічність кольору, – але водночас формується індивідуальна мова художника, що свідчить про живий характер традиції.

У підсумку можна сказати, що звернення до візантійського канону в сучасному українському мистецтві не є лише формальним наслідуванням, а виступає як спосіб осмислення досвіду і збереження культурної ідентичності. У творчості Віктора Гонтарева ця традиція проявляється через живописну форму, тоді як у практиці Валерія Феофановича Марчака вона переходить у простір середовища. В обох випадках йдеться не про копіювання канону, а про збереження способу мислення, де форма стає носієм внутрішнього змісту.

Таким чином, неовізантизм можна розглядати як спосіб передачі культурного коду нації, в якому сакральність проявляється не лише в іконі, але й у ширшому художньому просторі – у формі, матеріалі, ритмі та відчутті образу. Це дозволяє говорити про сучасне мистецтво як про середовище, де продовжує жити і трансформуватися духовна традиція, набуваючи нових форм, але зберігаючи свою сутність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лесів Т. Естетичний та соціальний вимір сучасного іконопису. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 3. С. 377–381.
2. Лесів Т. Роль іконопису в конструюванні національної ідентичності українців. *Ерделівські читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 15–16 травня 2010 р.)*. Ужгород, 2010. Ч. 1. С. 117–128.

3. Лесів Т. Візантизм як парадигма сакральної творчості (на прикладі церковного малярства Галичини ХХ – поч. ХХІ століття). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2018. Вип. 4. С. 60–68.

4. Найдено В. Віктор Гонтарів: пошуки національного стилю і національної форми. *Худпром: український журнал з мистецтва і дизайну*. 2023. Вип. 25, № 1. С. 177–191.

5. Соколюк Д. Бойчукізм. Київ : Родовід. 2016. 312 с.

6. Михайло Бойчук. *Art.Lviv-online*. URL: <https://art.lviv-online.com/myhajlo-bojchuk/> (дата звернення: 18.04.2026).

7. Сад мрій художника Валерія Марчака. *Ятрань*. URL: <https://yatran.com.ua/blog/sad-mry-valerya-marchaka/> (дата звернення: 18.04.2026).

Колесник Наталія Євгенівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,

м. Житомир, Україна

РОЛЬ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ І КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРАКТИК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасних умовах глобальних трансформацій, спричинених цифровізацією, соціальними змінами та воєнними викликами, зростає значення графічного дизайну як універсального засобу комунікації. Візуальні образи стають ключовими носіями інформації, здатними швидко та ефективно передавати складні смисли, формувати громадську думку та впливати на емоційне сприйняття. У цьому контексті графічний дизайн відіграє важливу роль у розвитку освітніх і культурно-мистецьких практик. Сучасні наукові дослідження свідчать про активне вивчення ролі графічного дизайну у системі візуальних комунікацій, освітніх процесах та культурному середовищі. Значна увага приділяється інтеграції цифрових технологій, використанню візуального сторітелінгу, а також формуванню дизайнерського мислення як складової професійної підготовки майбутніх фахівців.

Науковці О. Демиденко, М. Потапенко, В. Кругляк, Г. Потапенко вважають, що в сучасному суспільстві графічний дизайн виступає важливим чинником формування візуального середовища, впливаючи на сприйняття інформації, поведінкові моделі та культурні орієнтири особистості [2]. Водночас підготовка майбутніх фахівців спеціальності В2 «Дизайн» потребує оновлення методологічних підходів з урахуванням цифровізації освітнього простору та інтеграції інноваційних технологій в освітній процес.

На думку О. Піддубної, А. Максимчука, Т. Петухової, сучасний графічний дизайн вирізняється динамічністю розвитку, зумовленою впливом цифрових технологій, що сприяють розширенню інструментарію візуальної комунікації та формуванню нових підходів до проектування [3]. Водночас характерною ознакою є поєднання естетичної виразності з функціональною доцільністю, що забезпечує ефективність сприйняття візуального контенту в умовах інформаційного перенасичення.

Метою дослідження є визначення ролі графічного дизайну у формуванні сучасних освітніх і культурно-мистецьких практик в умовах глобальних викликів та обґрунтування його значення як інструменту візуальної комунікації.

Графічний дизайн у сучасному суспільстві виконує не лише естетичну, але й комунікативну, освітню та соціокультурну функції. У контексті освітніх практик він виступає засобом візуалізації навчального матеріалу, сприяє кращому засвоєнню інформації та розвитку креативного мислення здобувачів освіти. Використання інфографіки, анімації, інтерактивних елементів дозволяє підвищити ефективність освітнього процесу.

У сфері культурно-мистецьких практик графічний дизайн забезпечує формування візуального середовища, у якому відображаються соціальні, історичні та національні особливості. Особливого значення набуває використання елементів національної символіки, традиційних орнаментів і сучасних дизайнерських підходів для створення унікального культурного продукту.

На думку Н. Колесник, сучасний український графічний дизайн активно інтегрує елементи народної орнаментики, трансформуючи їх у складові візуальної айдентики та адаптуючи до актуальних

комунікаційних потреб [1]. Такий підхід сприяє збереженню національної культурної спадщини та формуванню впізнаваного візуального стилю в умовах глобалізації.

В умовах воєнного часу графічний дизайн стає інструментом соціальної комунікації, інформаційної підтримки та культурного спротиву. Візуальні матеріали (плакати, соціальна реклама, цифровий контент) сприяють консолідації суспільства, формуванню національної ідентичності та поширенню важливих соціальних меседжів.

Важливим аспектом розвитку графічного дизайну є інтеграція сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, доповненої реальності та цифрових платформ. Це відкриває нові можливості для створення інтерактивного та персоналізованого візуального контенту, що відповідає потребам сучасної аудиторії.

За результатами аналізу сучасних дизайнерських практик встановлено, що близько 65 % дизайн-проектів у сфері візуальних комунікацій активно використовують елементи сторітелінгу, понад 50 % – цифрові інтерактивні інструменти, а близько 40 % орієнтовані на створення імерсивного користувацького досвіду. Це свідчить про тенденцію до посилення ролі технологій у формуванні сучасного дизайну.

Отже, графічний дизайн є важливим чинником формування сучасних освітніх і культурно-мистецьких практик, що забезпечує ефективну візуальну комунікацію, сприяє розвитку креативного мислення та трансляції культурних цінностей. В умовах глобальних викликів його значення зростає, оскільки він виступає інструментом адаптації до змін, засобом соціальної взаємодії та елементом культурної ідентичності. Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням впливу новітніх технологій на розвиток графічного дизайну та його інтеграцію у різні сфери суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колесник Н. Є. Від орнаменту до айдентики: трансформація народних мотивів у сучасному українському дизайні. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2026. Вип. 1. С. 154–160. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2026.1.17>.

2. Вплив графічного дизайну на реалії сучасного життя та методологічні аспекти навчання студентів спеціальності 022 «Дизайн» / Демиденко О. І., Потапенко М. В., Кругляк В. І., Потапенко Г. М. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2024. Вип. 1. С. 55–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.7>.

3. Піддубна О., Максимчук А., Петухова Т. Сучасний графічний дизайн та його особливості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74, Т. 2. С. 96–100. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-2-15>.

Коровіна Людмила Костянтинівна

вихователь-методист
закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №133
керівник Сектору розвитку дошкільної освіти
комітету сприяння освіти та розвитку особистості
громадської організації «Міжнародний центр
демократичних стандартів» м.Києва, волонтер
м. Київ, Україна

НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

*«Дитячий малюнок, процес малювання – це частка духовного
життя дитини. Діти не просто переносять на папір щось з
навколишнього світу, а живуть у цьому світі, входять у нього
як творці краси, дістаючи насолоду від неї»
Василь Сухомлинський*

Я, Людмила Коровіна працюю вихователем-методистом Закладу дошкільної освіти (ясла - садок) №133 Дарницького району міста Києва, керівник Сектору розвитку дошкільної освіти Комітету сприяння освіти та розвитку особистості Громадської організації «Міжнародний центр демократичних стандартів».

Сьогодні я хочу поділитися досвідом роботи з нетрадиційними техніками малювання як засобом естетичного виховання дітей дошкільного віку.

Рис.1 Коровіна Л.К. «Нетрадиційне малювання на воді техніка «Ебру»»

Чому саме таку тему свого досвіду я обрала коли працювала вихователем, по-перше, я закінчила художню школу, маю уявлення про світ мистецтва і дуже люблю малювати, багато чому навчилась від тата-художника, і вважаю, що сучасний вихователь обов'язково повинен мати творчий потенціал, щоб розвивати природні здібності дітей до малювання, естетичне ставлення до дійсності, формувати художні уміння і навички та сприяти самовираженню дітей у художній творчості.

Рис.2. «Нетрадиційне малювання на воді техніка «Ебру»»

Я вважаю, що дошкільний вік – найважливіший період життя людини, саме у ньому дитина пізнає навколишній світ, спостерігаючи своїми допитливими очима за всім що знаходиться навколо неї. Враження дошкільного дитинства відкладаються у пам'яті дитини на все життя й впливають на подальший розвиток. В емоційному сприйнятті дитинства зароджуються витoki майбутньої творчої особистості.

Рис.3. «Нетрадиційне малювання пальчиками «Равлик»»

І тут однією із головних задач педагога є навчити дитину дошкільного віку не тільки помічати красу цього світу, берегти її та з допомогою образотворчого мистецтва передавати свої враження від побаченого. Дуже важливо нам, педагогам зробити світ дитини, яскравим, барвистим, кольоровим і головне щасливим особливо сьогодні.

По-друге, нетрадиційне малювання в українських дитсадках почало активно розвиватися наприкінці 1980-х та на початку 1990-х років. Цей рух став відповіддю на потребу відійти від радянських стандартів «копіювання зразка» та перейти до гуманізації освіти й розвитку креативності.

Рис.3.«Нетрадиційне малювання пальчиками «Сонце»»

Основними поштовхами стали: методичні праці Ганни Беленької та інших вітчизняних педагогів, які адаптували світові техніки (кляксографію, монотипію, гратаж) під українську програму розвитку дитини.

Згодом ці методи офіційно закріпили в програмах («Дитина» [3], «Впевнений старт» [4]), що перетворило експериментальні гуртки на стандартну частину занять із художньо-естетичного розвитку і викликала інтерес у педагогів.

Що ж таке нетрадиційне малювання і як ця техніка впливає на естетичний розвиток дітей дошкільного віку?

Нетрадиційне малювання відрізняється від стандартного – технікою виконання, яка вражає дітей своєю простотою і водночас цікавістю. Малюючи в нетрадиційних формах, дошкільники набувають знань про образотворчі та виразні можливості матеріалів, оволодівають прийомами обробки та перебігом художнього процесу [1].

Маленька дитина не спроможна ще міцно тримати пензлик або олівець та виводити чіткі лінії на аркуші, а у нетрадиційному малюванні дитина більш впевнена у своїх діях тому що вони прості.

Дитина з великим задоволенням малює долоньками, пальчиками, занурюючи їх у фарбу – прямий контакт із фарбами та різними текстурами дає приємні тактильні відчуття і це найпростіший спосіб, який допомагає дітям раннього віку відчувати форму і колір.

Рис.4. «Нетрадиційне малювання пальчиками «Равлик»»

А якщо фарбу наносить вихователь дитині на долоньку пензликом, це відбувається у вигляді гри, масажу або лоскотання і викликає позитивні емоції та фізично розслабляє дитину.

Психологічні дослідження визнали, що малювання пальчиками, свічкою чи нитками краще знімає емоційну напругу та розвиває дрібну моторику, ніж класичне малювання пензлем.

Нетрадиційне малювання вражає предметами та матеріалами якими користуються педагоги під час малювання: різноманітний посуд: ложки, виделки, тарілки; штампи з осіннього листя, овочів та фруктів, кульки, ватні палички, гумки, піпетки, цеглинки конструктору «Лего».

Дитину зачаровує малювання за допомогою чарівної ниточки, особливо діти у захваті від незвичайного і красивого візерунку, який з'являється на аркуші в кінці малювання.

Рис.5. «Нетрадиційне малювання ложкою «Тюльпани»»

Рис.6. «Нетрадиційне малювання ниткою «Тукани»»

Нетрадиційне малювання дає можливість малювати на різних поверхнях: камінні, піску, плівці, малювати на воді у техніці «Ебру» від якої діти старшого дошкільного віку отримують неймовірні яскраві враження і чудові роботи які із задоволенням дарують своїм рідним.

Під час малювання нетрадиційними техніками можна використовувати: сіль, піну для гоління, мильні бульбашки; малювати за допомогою залишкових матеріалів: пухирців з плівки, соломинок, кришок, зубних щіток, зім'ятого паперу. З часом з'являються нові і дуже цікаві техніки нетрадиційного малювання

Одна із нових нетрадиційних технік «Fluid Art» (рідкий акрил). У процесі малювання дитина з допомогою вихователя змішує всі фарби у стакані з додаванням спеціального розчину, виливає все на полотно і нахилиючи його у різні сторони заповнює фарбою все полотно і після цього дійства отримує неймовірну яскраву, неповторну картину з фантастичними візерунками.

Впровадження нетрадиційних технік малювання у роботу з дітьми дошкільного віку стало актуальним напрямом, що сприяє глибшому та різнобічному розвитку дітей та дарує їм відчуття свободи, оскільки відсутність жорстких правил вчить їх не боятися помилок, вони швидше набувають впевненості у власних силах та творчому потенціалі.

Рис.7. Коровіна Л.К. «Нетрадиційне малювання «Fluid Art»» (рідкий акрил).

Нетрадиційні технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання, спрямовані на розвиток у них емоційно-чуттєвого сприйняття навколишнього світу, формування естетичного ставлення до його об'єктів і які забезпечують художньо-творче самовираження кожної дитини [5].

Незвичні матеріали та техніки викликають щире здивування, а швидкий і яскравий результат дозволяє малюку відчувати себе успішним творцем. Дитина не просто копіює зразок, а створює власний унікальний світ, що зміцнює її впевненість у собі. Створені дітьми малюнки вражають не тільки дітей, а і дорослих своєю безпосередністю, оригінальністю, яскравістю і кольоровою гамою [2].

Рис.8. «Нетрадиційне малювання виделкою «Рудий котик»

Нетрадиційні техніки малювання є ефективним засобом естетичного виховання, оскільки розвивають уяву, дрібну моторику та емоційне сприйняття, перетворюючи процес навчання на захопливу гру. Такі техніки стимулюють креативність та допомагають формувати художній смак у дітей та приносять їм задоволення та радість.

Рис.9.«Нетрадиційне малювання ватними паличками «Кульбабка»»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицюк Б. Естетичне виховання старших дошкільників засобами нетрадиційного малювання. 2023.
2. Максименко Д. С. Різнокольорове дитинство: ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 192 с.
3. Огнев'юк В. О. та ін. Дитина : освітня програма для дітей від 2 до 7 років. 2020.
4. Хартман О. Ю., Піроженко Т. О., Рогозянський О. С., Гавриш Н. В., Панасюк Т. В., Шевчук А. С. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. 2017.
5. Шульга Л. М. Барвиста радість (розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання). 3-тє вид., виправ. і допов. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2017. 336 с.

Костюк Ольга Петрівна,
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри дизайну і медіавиробництва,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
Божинський Назар Іванович,
кандидат архітектури,
доцент кафедри дизайну і медіавиробництва,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

ВПЛИВ ВИВЧЕННЯ ДАВНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТВОРЧОСТІ ТА ТЕХНІК ВІДОМИХ МИТЦІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ

Підкреслюється необхідність, щоб майбутній дизайнер усвідомлював об'єктивний зміст своєї діяльності, вмів розділяти почуття та точки зору від розуміння творчості інших митців до аналізу, творчої інтерпретації й здатності передавати емоції, думки та переживання інших у своїх дизайнерських творах. Цю проблему розглядають у контексті формування естетичної свідомості та розвитку емпатії, які впливають на пізнання й розуміння мистецтва, вирішення проблем естетичного досвіду, а також на процеси розвитку особистості. Взаємодія естетичної свідомості та емпатії в мистецтві й дизайні зокрема визначає усвідомленість щодо мистецьких і дизайнерських творів, їх сприйняття та інтерпретацію. Це також виявляє здатність співчувати та сприймати емоції, думки й переживання інших митців, а також передавати їх через власні твори. Така важлива якість дозволяє створювати виразні образи, які не лише

вражають зовнішнім виглядом, але й спонукають до внутрішньої рефлексії та емоційного співпереживання.

У професійній підготовці майбутнього дизайнера формування естетичної свідомості та розвиток емпатії здійснюється за певних педагогічних умов. Зокрема, зміст освітнього компоненту «Історія мистецтв» спрямований на створення у здобувачів вищої освіти уявлення про етапи розвитку вітчизняного та зарубіжного мистецтва в різні історичні епохи, а також на ознайомлення з основними мистецтвознавчими концепціями і напрямками дослідження мистецтва.

Звично вважається, що курс «Історія мистецтв» є теоретичним і базується на візуальному вивченні мистецьких творів, періодизації стилів, явищ та біографіях видатних творчих особистостей. Формами контролю та показниками результатів навчання зазвичай є реферати, есе, тести тощо. Проте протягом 2023 – 2024 навчального року було апробовано новий підхід до вивчення теоретичного матеріалу освітнього компоненту «Історія мистецтв» підготовки бакалаврів спеціальності 022.01 «Дизайн» освітньо-професійної програми «Графічний дизайн» ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» шляхом вивчення давніх технологій творчості та технік відомих митців з подальшим практичним відтворенням цих стилів у власних творчих роботах здобувачами вищої освіти [1, с. 86].

Одне з завдань для практичного опрацювання теоретичного матеріалу в межах змістового модуля «Мистецтво давнього світу та Середньовіччя» полягало у відтворенні наскельних зображень та у створенні історичної кераміки. Для розуміння функціонального та естетичного значення конкретного малюнка, історичного предмета студентам потрібно було усвідомити основний зміст діяльності, відчути емоції, думки та переживання майстра, який створював подібний малюнок або предмет тисячу років тому. Під час вивчення мистецтва давніх часів здобувачі вищої освіти практично відтворювали наскельні зображення та реконструкції «трипільської» кераміки, горщиків «зрубної» культури, композиції чорно- і червонофігурних античних ваз та багато іншого (Рис. 1, Рис. 2).

Рис. 1 Відтворення наскельних зображень

Рис. 2 Реконструкції «трипільської» кераміки, горщиків «зрубної» культури

У межах освітнього компоненту «Історія мистецтв» студенти переходять від найпростіших давніх технологій до вивчення складніших технік відомих митців імпресіонізму. Вони намагаються зрозуміти, чому такі художники, як Клод Моне, Едгар Дега, Едуард Мане, Каміль Піссарро, Альфред Сіслей, П'єр-Огюст Ренуар, Поль Сезанн та Берт Морізо, заперечуючи елементарні правила мистецтва, відіграли ключову роль у розвитку імпресіонізму – одного з найвпливовіших мистецьких рухів XIX ст. Практичне опрацювання теоретичного матеріалу включало завдання: за допомогою технічних прийомів мозаїки, аплікації, колажу відтворити техніки відомих митців. Це завдання охоплювало роботу в стилях імпресіонізму, сюрреалізму, супрематизму, дадаїзму, наївного мистецтва, попарту та інших напрямків (Рис. 3).

Рис. 3. Відтворення техніки відомих митців імпресіонізму

Майбутні дизайнери реалізовували свої ідеї, працюючи з новими матеріалами в заданому стилі. Позитивні практичні результати виявилися не тільки у створенні нових цікавих робіт, але й у розумінні функціональності й естетичності створених предметів, усвідомленні об'єктивного змісту творчості інших митців, а також у глибшому розумінні умов, в яких вони працювали, їхніх можливих емоцій, думок і переживань. Таким чином, для майбутнього дизайнера споглядання мистецького твору і його відтворення не є лише процесом інтелектуального аналізу, але також процесом емоційного відчуття того, що хотів передати митець. Студенти проєктують свої власні емоції та досвід на твір, створюючи індивідуальний, але водночас глибоко пов'язаний з оригінальним задумом митця продукт. Цей процес емоційного відгуку є ключовим для повного розуміння і переживання мистецтва.

Отже, естетична свідомість та емпатія як багатофункціональні конструкції взаємодіють і впливають на пізнання та глибше розуміння мистецтва. Їхня взаємодія формує усвідомлене сприйняття мистецьких творів, їхню інтерпретацію та здатність передавати емоції, думки й переживання через власні твори. Розвинута естетична свідомість та емпатія дизайнера визначається сприйняттям краси і художньої цінності, здатністю співчувати, розуміти потреби, емоції та перспективи інших митців і дизайнерів. У межах взаємодії, з якими створюється дизайн-об'єкт, ці якості набувають особливої ваги. Шляхи перетину естетичної свідомості та емпатії в діяльності дизайнера проявляються в *естетичному сприйнятті з позиції емоційного співпереживання*. За таких умов дизайнери здатні створювати виразні естетичні образи, що мають глибокий емоційний та інтелектуальний зміст, який змушує думати, відчувати й співпереживати. Такі образи викликають емоційний відгук у вигляді співчуття, радості, туги або будь-яких інших почуттів, які переживає автор через свої твори. Це дозволяє дизайнерам передавати не лише зовнішню красу, але й внутрішній світ створених персонажів, ситуацій та навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божинський Н. І. Вплив практичного засвоєння давніх технологій мистецтва на студентів-дизайнерів під час вивчення курсу «Історія мистецтв». *Формула творчості: теорія і методика мистецької освіти* : зб. матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 14 березня 2024 р. Полтава, 2024. С. 86–88.
2. Костюк О. П. Естетична свідомість та емпатія в професійній підготовці майбутнього дизайнера. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2024. № 4 (363). С. 60–68. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4\(363\)-60-68](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4(363)-60-68).

Костюк Микола Павлович,
здобувач 4 курсу спеціальності 022 Дизайн,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Давиденко А. К.**,
викладач-методист,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ШАНЬ-ШУЙ ЯК ЖАНР КИТАЙСЬКОГО ПЕЙЗАЖНОГО ЖИВОПІСУ

Термін шань-шуй (кит. 山水) означає «гори та води». Як жанр китайського пейзажного живопису, почав формуватися з Шістнадцяти династій (220–589 рр. н. е.), стаючи популярним жанром за часів

династії Тан (618-907 рр.), і досяг розквіту в період правління династії Сун (960-1279 рр.). У пейзажах шань-шуй основна увага явно приділялась красі природи, тобто горам та водам. У давнину, коли зародились ці уявлення, гори та води шляхом персоніфікації були показані як володарі людського життя.

Жанр шань-шуй має низку унікальних рис, що відрізняють його від інших китайських стилів образотворчого мистецтва та європейської пейзажної традиції. Це не просто зображення природи, а цілісна естетико-філософська система, яка ґрунтується на ідеях даосизму та конфуціанства, а саме: природу розглядають як вищу гармонію, людина і Всесвіт – єдині, домінують принципи *інь-ян* (баланс протилежностей), а картина подана не як вид, а як модель світобудови. Духовне в шань-шуй переважає над зоровим, бо головною метою є передати не зовнішню форму, а внутрішню сутність, до якої зараховують енергія *ци* (життєва сила), *духовний резонанс* образу, емоційний і філософський стан митця. Глибоке значення має символічність образів та елементи пейзажу – своєрідної метафори життя: гори, що символізують силу, стабільність, стійкість, вічність, духовне піднесення; вода, що знаменує рух, мінливість, життєвий потік і туман або хмари, що є межею між матеріальним і духовним.

Особливою є композиція шань-шуй, для якої характерною є рухома перспектива на відміну від лінійної перспективи Заходу. Простір розгортається у часі й русі, де відсутня єдина точка зору і використовується багатоплановість, а глядач наче подорожує картиною. Однією з важливих рис шань-шуй є сформульований Го Сі принцип трьох віддаленостей, що створює ефект занурення у пейзаж і полягає у високій віддаленості (знизу вгору), глибокій (всередину простору) і рівнинній (вдалину).

Водночас варто визнати активну роль *порожнечі*, як простору для уяви і дихання образу. Порожній простір виконує композиційну й смислову функцію і створює відчуття безмежності, а не є незаповненим.

Ще однією з особливостей шань-шуй є мінімалізм в картинах і виразність засобів. Зазвичай використовують туш і пензель, обмеженою є палітра (часто монохром), велика увага приділяється лінії, мазку, ритму, бо один мазок може передати більше, ніж деталізація. Б. Джан підкреслює, що кожному штриху надається матеріальне і семіотичне значення, кожна нанесена на полотно крапля фарби і кожен мазок несе в собі певний код інформації [1, с. 76].

Важливим є поєднання в жанрі шань-шуй живопису, каліграфії та поезії, тобто використання синтезу мистецтв. Дуже часто картина містить вірш або напис, що розширює її зміст.

Л. Масол зазначає, що саме природа стала мірилом усіх речей, своєрідним еталоном, що визначав життя народів регіону: китайців, японців, корейців та інших [3, с. 45]. Тому особливе місце в шань-шуй посідає людина, яка зображується маленькою або зовсім відсутня, бо вона – частина природи, а не її центр, і це підкреслює космічний масштаб буття. Оскільки шань-шуй – це мистецтво споглядання, то можна стверджувати, що цей жанр носить медитативний характер, тому що картини пов'язані з внутрішньою зосередженістю і мають характер духовної практики.

Немало відомих майстрів відіграли важливу роль у становленні шань-шуй як жанру китайського пейзажу. Стили Лі Чжаодао та Лі Сісюня були дуже популярними за часів правління династії Тан, оскільки вони заклали основу для декоративного *синьо-зеленого* стилю, який зображував елегантні форми. Північну школу шань-шуй розробив Цзін Хао та його учень Гуань Тун; південну школу заснував Дун Юань, який віддавав перевагу м'яким і горизонтальним формам та відчуттям туману; однокутну композицію розробив Ма Юань, щоби привернути увагу до ключових ділянок твору, водночас залишаючи частину твору *порожньою*, щоб збалансувати *інь* та *ян*.

Серед сучасних китайських митців варто назвати У Гуанчжун, Чень Хесі та Чень Сонгмао. Роботи У Гуанчжун демонструють сучасне переосмислення традиційного жанру, перетворюючи форми гір і води на більш геометризовані та абстрактні структури, зберігаючи при цьому дух китайської природи; Чень Хесі включає нові кольорові рішення та структурні форми, зберігаючи при цьому дух китайського стилю; Чень Сонгмао використовує олійні фарби для створення пейзажів.

Науковиці М. Ковальова і Лю Фань, висвітлюючи пейзажний живопис у Китаї, наголошують, що шань-шуй є багатою і різноманітною структурою, й особливості олійного пейзажу перебувають на перетині східних і західних мистецьких тенденцій [2, с. 69]. Через зростання інтересу до східної філософії, практик медитації та екологічної свідомості шань-шуй широко розповсюджується у сучасному мистецтві і в Україні. В результаті інтеграції із західною мудрістю, освітою та масовою культурою жанр шань-шуй залишається загальним методом глибокої медитації і зберігає цінність і ефективність у сучасному культурному просторі. Українські художники, такі як Іван Марчук, Анатолій Криволап та Сергій Радкевич, інтерпретували жанр пейзажу своєрідно: витвори Івана Марчука передають глибокий медитативний стан, де відображається єдність природи, що є близьким до філософії *гір та вод*; пейзажі Анатолія Криволапа

характеризуються яскравими кольорами, але часто зосереджені на формі та енергії природи, що є близьким до жанру шань-шуй; Сергій Радкевич звертається до мінімалістичних пейзажних образів у своїх роботах, що іноді нагадує сучасну інтерпретацію східної естетики.

Таким чином, розкриваючи краєвиди по-своєму, митці обох культур зберігають повагу до природи як вищої сили та джерела гармонії.

В наш час багато художників створюють нові картини пейзажного живопису, використовуючи як старі методи (чорнило, папір, шовк) і техніки, так і нетрадиційні матеріали та технології, з додаванням сучасних приладів.

Шань-шуй також є популярним у графічному дизайні та фотографії. Наприклад, сучасні китайські та українські художники переосмислюють стиль за допомогою оформлення та змішаних медіа-форм, вносячи соціальні та екологічні теми. У проєктуванні, стилі будівництва та зовнішньому плануванні шань-шуй також відіграє свою роль у формуванні образу Китаю 21-го століття.

Отже, особливості шань-шуй визначають його як філософський, а не лише художній жанр, як символічну модель світу, синтез мистецтва і духовної практики. Унікальність жанру шань-шуй полягає у здатності поєднувати естетику, мислення і внутрішній досвід людини. Цей жанр служить засобом індивідуального самовираження, бачення художника, тому є актуальним у сучасному дизайні, інтер'єрі і в багатьох інших сферах життя. Дослідження шань-шуй дозволяє глибше зрозуміти національні традиції, естетику та світогляд східної культури, а також надихає на створення сучасних мистецьких проєктів, які зберігають і передають принципи гармонії людини та природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джан Б. Традиції та інновації у китайському живописі «хуа-няо» кінця XX – початку XXI століть у творчості Хе Шуйфа. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. Київ : Київський національний університет культури і мистецтв, 2018. С. 71–78.

2. Ковальова М., Фань Лю. Олійний пейзажний живопис у Китаї XX ст. (традиційні та інноваційні особливості). *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. Дрогобич : Гельветика, 2020. Вип. 33, Том 1. С. 68–75.

3. Масол Л. М. Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень) : підручник для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Освіта, 2018. 224 с.

Котелюк Аліса Олексіївна,
здобувачка 4 курсу групи А фахової передвищої освіти
спеціальності 022 Дизайн,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Мединська О.Ю.,**
викладач образотворчого мистецтва,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СХІДНИХ ОРНАМЕНТІВ І КОЛЬОРОВИХ РІШЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ОБРАЗІ «КВІТКА СХОДУ»

У сучасному графічному дизайні спостерігається активний пошук нових форм виразності, що поєднують традицію та інновацію. Східне мистецтво, зокрема його орнаментальні системи та колористика, вирізняється глибокою символікою, гармонійністю та декоративною насиченістю, що робить його цінним джерелом натхнення для дизайнерів. Інтерпретація таких елементів дозволяє створювати унікальні візуальні рішення, які виділяються серед стандартних цифрових шаблонів.

Особливої актуальності ця тема набуває в умовах розвитку брендингу та візуальної комунікації. Використання стилізованих східних мотивів у створенні логотипів, айдентики, пакування чи рекламної продукції сприяє формуванню впізнаваного образу, що поєднує естетику та культурний зміст. Художній образ «Квітка Сходу» може виступати універсальним візуальним символом, здатним передавати ідеї гармонії, краси та духовності.

Крім того, актуальність дослідження полягає у необхідності осмисленого підходу до використання культурної спадщини. У графічному дизайні важливо не копіювати орнаменти, а адаптувати їх до сучасних форматів, зберігаючи їхню стилістичну цілісність і символічне значення. Це сприяє розвитку професійного мислення дизайнера та формуванню культурно відповідального дизайну.

Східний орнамент є складною знаковою системою, що поєднує естетичну та символічну функції. Його основними різновидами є геометричний і рослинний орнамент. Геометричні мотиви відзначаються ритмічністю, повторюваністю та симетрією, що створює ефект безкінечності й упорядкованості. Рослинні орнаменти (арабески) символізують життя, розвиток і гармонію природних форм. Узагальнення культурних значень кольорів та орнаментальних мотивів у різних культурних традиціях подано в табл. 1, 2.

Таблиця 1

Порівняння мотивів та їх семантики за регіонами

Регіональна традиція	Характерні мотиви	Типи смислів	Композиційна логіка
Китай	Дракон, фенікс, півонія, лотос, хмари gui.	Імперська влада, мир/процвітання, чистота, багатство, успіх; омонімія.	Симетрія, «космос» (верх/низ), насичене поле, набір символів.
Японія	Asanoha, seigaiha, kikko, tatewaku, мотиви сезонної природи.	Побажання зростання, захисту, довголіття; культурна пам'ять (ритуал, література).	Баланс, ритм, часто «дихаюче поле» та робота з порожнечою, стійкі повторювані модулі.
Ісламський світ	Геометрія (зірки, багатокутники), арабеска, каліграфія.	Порядок, єдність, нескінченність; сакральні тексти.	Сітки, повтор, interlace, all-over; підстилаючі ґрати.
Південна Азія	Rangoli/kolam, boteh/paisley (у текстилі).	Сприятливість простору, гостинність, ритуальний цикл; міграція символу.	Rangoli – порогова композиція, радіальність, тимчасовість; boteh – повторюваний мотив, «поле-бордюр».

Таблиця 2

Порівняння культурних значень кольорів

Колір	Китайський контекст	Японський контекст	Ісламський контекст	Південна Азія
Червоний	Побажання, щастя, захист, свято, влада.	Молодіжна привабливість (в контексті kimono), ритуальні та модні застосування.	Може бути декоративним акцентом; значення залежить від регіону та матеріалу.	Активний святковий колір у композиціях свят.
Жовтий	Пов'язаний із системою «п'яти кольорів» та ідеєю центру (через п'ять елементів).	Відтінки можуть бути статусними, але важливішими є нюанси контексту.	Часто використовується в золоті/розкоші матеріалів, але семантика варіативна.	Використовується у святкових композиціях.
Синій/індіго	Може брати участь у системі п'яти кольорів (в інших термінологіях), а також як технологічний пігмент.	«Japa Blue», культурна значущість, терапевтичні та захисні уявлення.	Кобальтовий синій в кераміці та орнаменті, технологічна цінність.	Присутній як барвник і як елемент розмаїття.
Зелений	Може бути частиною системних зв'язків кольору, але семантика культурно специфічна.	Природні відтінки, часто у нюансах.	Релігійно значущий колір, пов'язаний з природою та уявленнями про рай.	Зелений як «живий» колір у ритуальних композиціях.
Чорний/білий	Значення різняться; існують табу та ритуальні норми.	Чорний у системі п'яти елементів у японському викладі пов'язаний із північчю та водою; білий часто про чистоту.	Білий та чорний працюють як контраст, а також у каліграфії та матеріалі.	Білий як крейда, рисове борошно (kolam) та основа для кольорового.

У процесі створення художнього образу «Квітка Сходу» ці два типи орнаменту були інтегровані в єдину композиційну систему. Центральний елемент – стилізована квітка – виступає домінантою, навколо якої вибудовується орнаментальне середовище (Рис. 1). Вона поєднує риси традиційних східних

символів, зокрема лотоса та півонії, що асоціюються з чистотою, відродженням і духовною красою. Композиція побудована за принципом рівноваги та ритму: плавні лінії рослинних елементів взаємодіють із чіткими геометричними структурами, утворюючи гармонійний візуальний простір.

Рис. 1. Розробка композиції «Квітка сходу»

Важливу роль у формуванні образу відіграє колористика. Для східного мистецтва характерне використання насичених, глибоких кольорів із чітко продуманими контрастами. У роботі застосовано поєднання червоного, золотого та темно-синього кольорів. Червоний символізує життєву енергію та силу, золотий – духовність і світло, а синій – спокій і безмежність. Їхнє гармонійне поєднання створює емоційно насичений образ, що викликає асоціації з багатством і глибиною східної культури. Авторська інтерпретація полягає у трансформації традиційних мотивів через індивідуальне бачення. Орнамент не копіюється, а переосмислюється, набуваючи нових пластичних і смислових характеристик. Це дозволяє створити унікальний художній образ, що поєднує традицію та сучасність (Рис. 2).

Рис. 2. Інтерпретація східних орнаментів для створення художнього образу «Квітка сходу»

Інтеграція східних орнаментів у графічний дизайн є актуальним напрямом сучасної візуальної культури. Вона передбачає не просте запозичення декоративних елементів, а їх переосмислення відповідно до вимог сучасних медіа та цифрового середовища. Використання геометричних візерунків, арабесок і традиційної колористики дозволяє створювати унікальні айдентики, постери, упаковку та цифрові інтерфейси, що поєднують естетичну виразність із культурною глибиною. Такий підхід сприяє формуванню візуального стилю, який є водночас автентичним і сучасним, забезпечуючи ефективну комунікацію з аудиторією через образність і символіку.

Інтерпретація східних орнаментів і кольорових рішень у художньому образі «Квітка Сходу» демонструє можливість творчого діалогу між культурною спадщиною та сучасним мистецтвом. Використання геометричних і рослинних мотивів у поєднанні з продуманою колористикою сприяє

створенню цілісного й гармонійного образу. Авторський підхід до переосмислення традиційних елементів дозволяє розкрити їхній символічний потенціал у новому художньому контексті.

Отже, осмислення східних орнаментів і кольорових рішень у графічному дизайні є актуальним, оскільки відкриває нові можливості для створення виразних, змістовних і конкурентоспроможних візуальних продуктів, що відповідають вимогам сучасної візуальної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Green in Islam. Museum With No Frontiers : вебсайт. URL: https://images.museumwnf.org/hi_res/thematic_gallery/thg_galleries/47/related_content/3/en/1.pdf (дата звернення: 13.03.2026).
2. Islamic Art and Geometric Design: Activities for Learning. The Metropolitan Museum of Art : вебсайт. URL: https://resources.metmuseum.org/resources/metpublications/pdf/Islamic_Art_and_Geometric_Design_Activities_for_Learning.pdf (дата звернення: 13.03.2026).
3. What's in a Name? The Paisley Pattern in Kashmir Shawls. RISD Museum : вебсайт. URL: <https://risdmuseum.org/exhibitions-events/exhibitions/whats-name-paisley-pattern-kashmir-shawls> (дата звернення: 13.03.2026).

Которбай Світлана Олександрівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 022 «Дизайн»,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Шостачук Т. В.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ: ВІД ДРУКОВАНОЇ ГРАФІКИ ДО ЦИФРОВОЇ ДОБИ

У сучасному інформаційному суспільстві графічний дизайн відіграє визначальну роль у формуванні візуальної культури та комунікації. Значний вплив на розвиток дизайну здійснив перехід від традиційних друкарських технологій до цифрових засобів, що відкрило нові можливості для створення інноваційних медіапроектів. Особливо важливе значення візуальне оформлення має у виданнях модної індустрії, де дизайн формує стиль, перше враження та конкурентоспроможність у медійному просторі.

Мета роботи полягає у дослідженні розвитку графічного дизайну, аналізі його трансформації в умовах цифрової епохи та розробці сучасного авторського дизайн-проекту газети про моду «Стильна історія».

Передумови виникнення графічного дизайну беруть початок у доісторичних формах візуального спілкування (наскельні малюнки, ієрогліфи), еволюціонуючи через рукописну культуру Середньовіччя до винайдення книгодрукування [5]. Друкарські технології відіграли ключову роль у формуванні візуальної мови: технологічні обмеження високого друку заклали основи модульних сіток, а стандартизація СМΥΚ дозволила масово відтворювати повноколірні зображення.

Як зазначає О. М. Піддубна та співавтори, у ХХ столітті сформувалися ключові стильові напрями: модерн (декоративність та орнаментальність), конструктивізм (геометризм, асиметрія та функціональність) і Баухауз (раціональність та використання шрифтів без засічок) [2]. Визначальну роль у становленні дизайну відіграла типографіка, яка з технічного інструменту перетворилася на засіб комунікації та створення смислових акцентів за допомогою зміни розмірів, пропорцій та ритму тексту [1].

У дослідженні О. Л. Храмової-Баранової та В. В. Кудревич зазначено, що поява комп'ютерних технологій та програмного забезпечення у 1980–1990-х роках змінила природу дизайнерської діяльності, перетворивши її з ремісничої (ручна верстка, фотонабір) на інтегровану цифрову дисципліну [3]. Серед

ключових сучасних тенденцій виокремлюють: мінімалізм (використання простих форм і вільного простору), motion-дизайн (анімація та динаміка) та активне впровадження штучного інтелекту (генерація зображень через інструменти на кшталт Midjourney та DALL E [4].

Порівняльний аналіз демонструє, що друкована графіка орієнтується на матеріальність, високу роздільну здатність (DPI) та колірну модель CMYK, тоді як цифровий дизайн є гнучким, адаптивним (responsive design) та використовує модель RGB. Обидва напрями не витісняють один одного, а взаємодоповнюють сучасну систему візуальної комунікації.

Практичним результатом роботи є розробка макета модної газети «Стильна історія», цільовою аудиторією якої є молодь та представники креативних індустрій. Візуальна стилістика базується на принципах мінімалізму та конструктивізму. Використано модульну сітку (5–7 колонок), яка свідомо порушується динамічними акцентами – великими геометричними плашками та елементами, що виходять за межі полів.

Обрано контрастну пару шрифтів: вишукана антиква для акцентних заголовків та мінімалістичний гротеск для основного тексту. Для підкреслення розкоші та витонченості використано поєднання Norman & Ebony Light та Bodoni Std; для створення відчуття м'якості та «солодкості» образу – Bookmania Bold Italic; сучасний, чистий вигляд забезпечують шрифти Fresca та Domus.

Колірна палітра є лаконічною з використанням домінантного червоного кольору для виділення ключових елементів та створення глибини. Стратегія видання базується на контрасті: ахроматична база (чорний, білий, сірий) символізує чесність та відсутність зайвого, дозволяючи зосередитися на формі та світлі. Акцентний червоний колір впроваджений як інструмент енергії та «заяви», що перетворює стриманий образ на маніфест.

Візуальна структура макета використовує прийом «повітря» та вільного простору, що підкреслює елітарність контенту. Текст виступає не лише носієм інформації, а й повноцінним графічним елементом, що формує ритм сторінки (наприклад, використання повторюваних слів «ІСТОРІЯ» як фонового патерну).

Проект розроблено в середовищі Adobe Illustrator, а складена економічна модель передбачає можливість реалізації проєкту як лімітованого авторського артоб'єкта з паралельним поширенням цифрової версії, що мінімізує ризики та робить продукт конкурентоспроможним на ринку.

Отже, графічний дизайн є динамічною галуззю, що пройшла складний шлях від ранніх друкованих технік до високотехнологічних цифрових систем. Доведено, що поєднання традиційних архітектурних принципів газетної верстки із сучасними цифровими візуальними рішеннями дозволяє створювати унікальні медіапродукти. Розроблений авторський проєкт газети «Стильна історія» підтверджує ефективність синтезу мінімалістичного дизайну, контрастної типографіки та продуманої економічної моделі для задоволення естетичних та інформаційних потреб сучасного читача. Використання ахроматичної гама з активним впровадженням червоного кольору дозволило створити візуальну напругу та акцентувати увагу на сенсах. Типографічне рішення проєкту базується на використанні шрифтів Bodoni Std та Norman для підкреслення класичної естетики у поєднанні з сучасними гротесками, що відображає основну ідею видання – зв'язок епох через призму стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ісмаїлова М. С. Візуально-образна мова типографіки у дизайні поліграфічних видань періоду раннього модернізму : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.07 / Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2019. 360 с.

2. Тенденції розвитку графічного дизайну та їх детермінація / О. М. Піддубна, Д. Р. Погосьян, О. П. Поліщук, А. А. Марченко. *Теорія та практика дизайну*. 2025. № 4 (38), Т. 1. С. 262–271. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.38.1.30>.

3. Храмова-Баранова О. Л., Кудревич В. В. Становлення і перспективи комп'ютерного дизайну. *Культура і сучасність*. 2023. № 2. С. 58–64. DOI: 10.32461/2226-0285.2.2023.293846.

4. Творча еволюція: топ-5 трендів Motion-дизайну 2025 року, про які потрібно знати. *Genius Space*. 2025. URL: <https://genius.space/lab/tvorcha-evolyutsiya-top-5-trendiv-motion-dizajnu-2025-roku-pro-yaki-potribno-znati/>.

5. Traci S. The history and evolution of graphic design. *Technical Scientific Conference of Undergraduate, Master, PhD Students*. 2024. Vol. 4. P. 2261–2263.

МІКРОЗЕЛЕНЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ СУЧАСНОГО АГРОБІЗНЕСУ

Мікрозелень (мікрогрін) упродовж останніх років займає провідні позиції на ринку так званих суперфудів і розглядається як перспективний напрям сучасного агробізнесу. Згідно з численними інформаційними джерелами, мікрозелень характеризується низькою калорійністю та високою концентрацією біологічно активних речовин, зокрема вітамінів, мікроелементів і антиоксидантів. За окремими даними, вміст цих сполук у проростках може у кілька разів (інколи – у десятки разів) перевищувати їх концентрацію в дорослих рослинах відповідних видів.

Мікрозелень визначають як функціональний харчовий продукт, здатний ефективно збагачувати раціон людини поживними органічними речовинами. Для її вирощування використовують широкий спектр сільськогосподарських культур. Збір мікрозелені здійснюється на ранніх етапах онтогенезу рослин, зазвичай протягом перших 7–14 днів після проростання. У цей період рослини перебувають у фазі інтенсивного росту, що зумовлює підвищену активність ферментних систем; за окремими дослідженнями, рівень ферментативної активності молодих паростків суттєво перевищує аналогічні показники у зрілих овочів [2].

Крім того, короткий цикл вирощування зменшує ймовірність накопичення забруднювальних речовин із навколишнього середовища за умов дотримання належних агротехнологічних вимог. Останні дослідження також акцентують увагу на медико-гігієнічному потенціалі мікрозелені, зокрема на значному вмісті β -каротину та інших антиоксидантних сполук. Їхня біологічна дія пов'язана зі зниженням оксидативного стресу та потенційним захисним впливом щодо ультрафіолетового випромінювання, що може позитивно позначатися на стані шкіри, волосся та нігтів за умов систематичного споживання в межах збалансованого харчування.

Результати наукових досліджень хімічного складу мікрозелені свідчать про високий вміст у проростках рослинного білка, вітамінів (С, групи В, К, Е), каротиноїдів, мінеральних речовин (калію, кальцію, фосфору, магнію, заліза, йоду, сірки) та інших біологічно активних сполук. Крім того, мікрозелень характеризується значною концентрацією ефірних олій. Сукупність зазначених компонентів зумовлює її потенційну харчову та функціональну цінність [4].

Аналіз фізіологічної ролі окремих складових дозволяє обґрунтувати їхній позитивний вплив на організм людини. Зокрема, фолієва кислота бере участь у процесах кровотворення та синтезі нових клітин, що має особливе значення для жінок у період планування вагітності. Вітамін С виконує функцію потужного антиоксиданту, сприяючи нейтралізації вільних радикалів. Каротиноїди підтримують належне функціонування імунної системи. Рутин виявляє ангіопротекторні та протизапальні властивості, знижуючи ризик тромбоутворення. Хлорофіл у свою чергу відомий як антиоксидантна сполука з потенційною протипухлинною активністю.

Однією з важливих переваг мікрозелені є її невибагливість до умов вирощування, зокрема до рівня освітлення, температури та необхідної площі. Для отримання врожаю використовують широкі піддони із субстратом, яким може бути ґрунт або джут, залежно від виду культури. Джерелом освітлення зазвичай слугують лампи, встановлені у верхній частині стелажів на відстані приблизно 50–60 см від рослин. За один цикл вирощування, що триває близько 10–12 днів, на площі близько 4 м² можна отримати до 20 кг молодих пагонів [4].

Найвища концентрація біологічно активних та поживних речовин характерна для свіжозібраної мікрозелені, тоді як під час зберігання їх вміст поступово зменшується. Після зрізання мікрозелень стає більш вразливою до впливу зовнішніх чинників і дії гнилісних мікроорганізмів, які можуть проникати з поверхні рослин у глибші тканини, спричиняючи процеси розкладання. Інтенсивність псування значною мірою залежить від рівня мікробного обсіменіння: чим він вищий, тим швидше відбуваються процеси деградації і скорочується термін придатності продукції. У середньому мікрозелень може зберігатися приблизно 2–3 доби [1].

Одним із основних недоліків мікрозелені є її короткий термін зберігання. Серед різних культур найбільш пристосованою до транспортування та зберігання вважається мікрозелень гречки. Науковці розробили технологію її зберігання, що дозволяє підтримувати якість продукції протягом понад 14 діб, що є вагомим досягненням [2].

У комерційній практиці для зберігання та транспортування мікрозелені найчастіше використовують пластикові контейнери з кришками. Проте така тара не завжди забезпечує оптимальний газообмін, зокрема належний баланс кисню та вуглекислого газу, необхідний для дихання живої рослинної продукції. Також застосовують пакувальні матеріали на основі полімерних плівок, які відрізняються від пластикових контейнерів швидкістю проникнення кисню.

У зв'язку з цим проблема ефективного зберігання мікрозелені як харчового продукту залишається актуальною і потребує подальших наукових досліджень та практичних випробувань з метою розроблення оптимальних технологій пакування і транспортування [3].

Узагальнення результатів наукових досліджень свідчить, що мікрозелень є перспективною продовольчою сировиною з високою біологічною цінністю. Вона характеризується значним вмістом вітамінів, незамінних амінокислот, мінеральних елементів і хлорофілу, що зумовлює її потенційні профілактичні властивості та позитивний вплив на імунну, серцево-судинну, ендокринну й нервову системи організму. Наявність біоактивних сполук, зокрема сульфорафану, обумовлює антибактеріальні та протипухлинні властивості.

Водночас подальше впровадження мікрозелені у харчову промисловість потребує поглиблених досліджень її санітарно-гігієнічних, біологічних та енергетичних характеристик, а також розроблення ресурсозберезувальних технологій переробки й зберігання. Це сприятиме розширенню ринків збуту та підвищенню конкурентоспроможності продукції як на національному, так і на міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Все що ви хотіли знати про мікрозелень. *Світ рослин*. URL: <https://lnk.ua/m1koucTLK> (дата звернення: 04.03.2026).
2. Шемчук К. І., Шемчук О. А., Павленко О. А. Мікрогрін – дійсна користь чи маркетингова стратегія (на прикладі мікрогрину руколи посівної). *Modern chemistry of medicines* : матеріали Міжнародної Internet-конференції (18 травня 2023 р.) / Національний фармацевтичний університет (НФаУ). Харків, 2023. С. 254–255.
3. Павловська Т. Мікрогрін: що це, види, як вирощувати в домашніх умовах. URL: <https://lnk.ua/8bFDxYkzo> (дата звернення: 04.03.2026).
4. Мікрозелень: що це таке, користь та шкода мікрогрину. URL: <https://lnk.ua/zrZYNVwkz> (дата звернення: 04.03.2026).

Hanna Lysenko,
PhD z zakresu sztuk wizualnych (sztukoznawstwo),
adiunkt Katedry Projektowania,
Chortycka Narodowa Akademia,
Zaporoże, Ukraina

SZTUKA JAKO NARZĘDZIE ROZŁADOWANIA EMOCJONALNEGO WETERANÓW WOJNY W WARUNKACH KRYZYSU POSTTRAUMATYCZNEGO

Obecnie obserwujemy masowe rozpowszechnienie złożonych stanów posttraumatycznych wśród weteranów wojny rosyjsko-ukraińskiej. Według szacunków badaczy objawy PTSD występują u 15–30% osób. Dla tej grupy charakterystyczne są: egzystencjalna samotność, poczucie winy ocalałego, konflikt tożsamości „przed” i „po” wojnie oraz obniżona odporność psychiczna przy zewnętrznej stabilności funkcjonowania [4; 6].

Taka statystyka stawia przed specjalistami wyzwanie znalezienia metod rehabilitacji wykraczających poza standardowe podejścia, ponieważ PTSD powoduje głęboką przebudowę procesów neurobiologicznych, przez co tradycyjna terapia werbalna często okazuje się mało skuteczna. Emocjonalne odrętwienie oraz trudności w werbalizacji doświadczeń tworzą zjawisko „niemej traumy”, kiedy weteran nie jest w stanie przełożyć chaosu przeżyć na język logicznych konstrukcji. W takich warunkach pojawia się pilna potrzeba rozładowania

emocjonalnego – procesu uwolnienia nagromadzonych afektów poprzez ich bezpieczne, zewnętrzne wyrażenie, co sprzyja katharsis i obniżeniu poziomu kortyzolu.

Kryzys posttraumatyczny rozwija się jako „poznawcza ślepa uliczka”, przy czym rozdarcie między doświadczeniem a językiem utrwała gniew i poczucie winy w ciele i psychice. Jest to kryzys złożony, obejmujący poziom psychofizjologiczny (wyczerpanie układu nerwowego), komunikacyjny (aleksytymia) oraz egzystencjalny (utrata tożsamości) [3; 6].

W tym kontekście sztuki kreatywne stają się kluczowym, alternatywnym narzędziem rozładowania emocjonalnego. Umożliwiają one wyprowadzenie na zewnątrz wewnętrznego konfliktu bez bezpośredniej presji werbalnej. Należy podkreślić, że sztuka w systemie rehabilitacji nie jest rozrywką ani formą spędzania czasu wolnego, lecz narzędziem komunikacji niewerbalnej, które pozwala „opowiedzieć” przeżycia poprzez obrazy i kanały sensoryczne.

Mechanizm działania sztuki w pracy z traumą opiera się na różnicach funkcjonalnych półkul mózgowych. Lewa półkula, odpowiedzialna za logikę i język, często nie radzi sobie z ogromem grozy zapisanej w prawej półkuli poprzez obrazy i emocje [4; 5].

Twórczość umożliwia wyrażenie bólu bezpośrednio poprzez symbole. Gdy weteran rysuje swój strach lub nadaje mu inną formę, czyni go widzialnym obiektem. W tym momencie mózg otrzymuje możliwość rozpoczęcia logicznego przetwarzania traumy. W ten sposób kryzys zostaje przezwyciężony, gdy dzięki sztuce chaos traumy przekształca się w strukturę, co zapewnia uwolnienie emocjonalne i tworzy fundament dla dalszej, pogłębionej pracy terapeutycznej [3; 4; 5].

Obiektywność tego podejścia potwierdza silna międzynarodowa baza dowodowa, w której współczesne metaanalizy jednoznacznie potwierdzają skuteczność terapii ekspresyjnych w pracy z weteranami. W szczególności w szerokiej analizie Poor i współautorów, obejmującej szesnaście badań z ostatniej dekady, odnotowano statystycznie istotne zmniejszenie objawów PTSD w większości prac. Dane te korelują z wynikami metaanalizy Maddoxa z 2024 roku, która objęła ponad 800 uczestników i wykazała bardzo silny wpływ wizualnej arteterapii na jakość życia weteranów oraz trwałą tendencję do redukcji objawów posttraumatycznych [5; 7].

Warto również uwzględnić zróżnicowane podejście do różnych form sztuki. Według badań zespołu Wang'a najwyższe efekty w przezwyciężaniu stanów kryzysowych często osiąga dramaterapia, choć ogólny pozytywny wpływ dotyczy wszystkich kierunków twórczych. Jednocześnie długość interwencji odgrywa kluczową rolę w stabilizacji osobowości. Badania Kaimal i innych uczestników dowodzą, że długoterminowa arteterapia (trwająca około dwóch lat) ma istotną przewagę nad krótkoterminowymi programami, ponieważ zapewnia głęboką regulację emocjonalną, jakościowe przepracowanie traumy oraz odbudowę odporności psychicznej. Całość tych danych, uzyskanych głównie w ramach programów Departamentu ds. Weteranów USA, inicjatywy Creative Forces oraz doświadczeń Wielkiej Brytanii, Kanady i Izraela, tworzy solidną podstawę do wdrażania podobnych metod w krajowej praktyce rehabilitacyjnej [12].

Na szczególną uwagę zasługuje doświadczenie ukraińskie, które zaczęło się intensywnie rozwijać już od 2014 roku, a po 2022 roku nabrało charakteru masowego i systemowego. Obecnie arteterapia dla weteranów w Ukrainie rozwija się bardzo dynamicznie, choć głównie na poziomie praktycznym i metodycznym. Rozwój tego kierunku wspierają wiodące organizacje zawodowe, w tym Ogólnoukraińskie Stowarzyszenie Arteterapeutyczne, zrzeszające ponad 400 specjalistów i organizujące coroczne konferencje, takie jak „Przestrzeń arteterapii” oraz „Wektory uzdrowienia w czasie wojny”. Praktyczne podejście i metody są szczegółowo przedstawione w materiałach konferencyjnych z lat 2022–2025 pod redakcją O. Wozneseńskiej.

Znaczący wkład wnoszą również Ukraińskie Stowarzyszenie Arteterapeutów, opracowujące materiały metodyczne do pracy w warunkach trwającego konfliktu zbrojnego.

Praktyczna implementacja tych metod realizowana jest obecnie poprzez szereg udanych projektów. Wśród nich warto wyróżnić Healing Arts Lviv, gdzie weterani centrum Unbroken tworzą performanse i prace wizualne, oraz projekt „Restart 2.0” dla osób z utratą wzroku, wykorzystujący terapię muzyczną i ekspresję ruchową [2; 8; 11].

Istotny wkład mają także programy DTCare w Odessie, Stories of Warriors we Lwowie oraz arteterapia Kintsugi, gdzie praca z potłuczonymi naczyniami staje się silną metaforą odbudowy zranionego „ja” [1; 9; 10].

Systematyzacja tych metod pozwala wyróżnić modalności: wizualno-projekcyjną, kinestetyczno-ekspresyjną, narracyjno-symboliczną oraz akustyczno-rezonansową, co umożliwia specjalistom dobór narzędzi w zależności od zachowanych kanałów komunikacji z klientem.

Podsumowując, sztuka jest skutecznym i opartym na dowodach narzędziem rozładowania emocjonalnego, które przywraca weteranom kontrolę nad stanem wewnętrznym. Aktualnym zadaniem dla

українській науки pozostaje przejście od praktyki opisowej do randomizowanych badań kontrolowanych, co umożliwi integrację unikalnych krajowych doświadczeń z globalną bazą dowodową.

LITERATURA CYTOWANA

1. A new course of «Kintsugi» art therapy has begun: we are restoring the internal. (n.d.). *HAB Lviv Habilitation Center*. Retrieved February 15, 2026. URL: <https://www.habilitation.com.ua/news-en/a-new-course-of-kintsugi-art-therapy-has-begun-we-are-restoring-the-internal>.
2. Healing Arts Lviv. *Art Therapy force*. Retrieved February 15, 2026. URL: <https://artherapyforce.com.ua/en/project/healing-arts-lviv-3/>.
3. Jones, J. P., Drass, J. M., Kaimal, G. Art therapy for military service members with post-traumatic stress and traumatic brain injury: Three case reports highlighting trajectories of treatment and recovery. *The Arts in Psychotherapy*. 2019. № 63. P. 18–30. DOI: 10.1016/j.aip.2019.04.004.
4. Long-term art therapy clinical interventions with military service members with traumatic brain injury and post-traumatic stress: Findings from a mixed methods program evaluation study / Kaimal G., Jones J. P., Dieterich-Hartwell R., Wang X. *Military Psychology*, 2021. Vol. 33 (1). P. 29–40. DOI: <https://doi.org/10.1080/08995605.2020.1842639>.
5. On the effectiveness of visual arts therapy for traumatic experiences: A systematic review and meta-analysis / Maddox G. A., Bodner G. E., Christian M. W., Williamson P. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 2024. Vol. 31 (4). Art. e3041. DOI: <https://doi.org/10.1002/cpp.3041>.
6. Panok V. G., Predko V. V. Postkryzovyi rozvytok: psykholohichni aspekty dopomohy viiskovym [Post-crisis development: Psychological aspects of assistance to military personnel]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Psykholohiia*. 2024. T. 35 (74), No. 3. St. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.3/04>.
7. Exploring the impact of expressive therapies on military veterans with PTSD: A systematic review / Poor S. B., Ryan S. R., Sortino A. N., Armour J. F., Livingston A. B., Pass M. A. *Arts & Health*. 2025. Vol. 17 (2). P. 72–96. DOI: <https://doi.org/10.1080/17533015.2023.2284197>.
8. Perezavantazhennia 2.0: u novomu rotsi – z novymy mozhlyvostiamy. *Health.mvs.gov.ua*. Retrieved February 15, 2026. URL: <https://health.mvs.gov.ua/pvodica/novini/perezavantazhennia-20-u-novomu-roci-z-novimi-mozhlyvostiamy>.
9. Psychological Support for Veterans and Civilians. *DTCare in Ukraine*. Retrieved February 15, 2026. URL: <https://www.dtcare.org/art-therapy>.
10. Stories of warriors. Retrieved February 15, 2026. URL: <https://www.stories-of-warriors.com/>.
11. Terapiia mystetstvom: teatr. (n.d.). *UNBROKEN*. Retrieved February 15, 2026. URL: <https://unbroken.org.ua/ua/projects/terapi-ya-miste-cz-tvom-teatr>.
12. Colors of the mind: A meta-analysis of creative arts therapy as an approach for post-traumatic stress disorder intervention / Wang, J., Zhang, B., Yahaya, R., Abdullah, A. B. *BMC Psychology*. 2025. Vol. 13 (1). Art. 32. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02361-4>.

Магда Оксана Вікторівна,

здобувачка 4 курсу фахового молодшого бакалавра

спеціальності 022 Дизайн,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Данильчук В. М.,**

викладач образотворчого мистецтва,

педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,

м. Запоріжжя, Україна

ІЛЮСТРАЦІЇ У КОМП'ЮТЕРНИХ ІГРАХ: КОМУНІКАЦІЯ, ТЕХНІКА, ХУДОЖНІ ПІДХОДИ

Сучасна індустрія комп'ютерних ігор є одним із найдинамічніших напрямів цифрового мистецтва, де ілюстрація посідає ключове місце. Вона не лише формує перше враження про гру, а й виконує комунікативну функцію – допомагає гравцеві зрозуміти настрій, сюжет і характер ігрового світу. Ілюстрація у грі поєднує художнє бачення, технічну майстерність та здатність передавати емоції через зображення.

В межах цього напрямку дослідження слід розглянути роль ілюстрації як засобу комунікації у комп'ютерних іграх, аналіз етапів її створення, технік і стилів, а також огляд творчих практик провідних художників у світових проєктах.

Ілюстрація як спосіб комунікації гри з гравцями у відеоіграх виконує функцію візуального посередника між розробником і гравцем. Вона створює перше враження, задає тон оповіді та дозволяє зануритися у світ гри ще до початку ігрового процесу. Перші спроби використання ілюстрацій в іграх сягають 1960-1970-х років, коли художники застосовували піксель-арт для створення персонажів і фонових сцен. З часом, завдяки розвитку цифрових інструментів, ілюстрація стала повноцінним елементом наративу – від промо-постерів до внутрішніх кат-сцен. У сучасних іграх ілюстрація часто визначає загальну атмосферу: колірна палітра, композиція, текстури формують емоційний зв'язок гравця з історією. Таким чином, художня складова стає не лише естетичною, а й комунікативною системою.

Етапами створення ілюстрації є техніка, стилі та методи впливу. Створення ілюстрації для гри – це поетапний процес, який починається з ідеї та референсів, переходить в ескізування, побудову композиції й завершується цифровим допрацюванням у графічних редакторах. Ключовим моментом є визначення стилю – від реалістичного до стилізованого або мінімалістичного. Кожен стиль впливає на сприйняття гравцем: наприклад, реалізм створює ефект занурення, тоді як стилізований підхід підкреслює емоційність і унікальність світу. Методи впливу ілюстрації на гравця ґрунтуються на візуальній психології: використанні кольору для створення настрою, світлотіні для фокусування уваги, динамічної композиції для передачі руху. Таким чином, художник стає «режисером емоцій», керуючи сприйняттям глядача через візуальні засоби.

Розгляд практик провідних світових художників дозволяє зрозуміти, як формується візуальний стиль успішних ігор. Так, художники студії «CD Projekt RED» (серія The Witcher) поєднують реалістичну естетику з готичними мотивами, створюючи темну атмосферу середньовічного фентезі (див. рис.1).

Рис. 1. The Witcher [2]

У грі «Ori and the Blind Forest від Moon Studios» ілюстрація базується на поєднанні акварельної ніжності та світлових ефектів, що формують емоційне занурення (див. рис. 2).

Рис. 2. Ori and the Blind Forest [1]

У проєкті Hollow Knight (Team Cherry) простежується вплив класичної графіки та мінімалізму, що створює особливу чарівність світу (див. рис. 3).

Рис. 3. Hollow Knight [3]

Ці приклади демонструють, що художня концепція є не лише декоративним елементом, а фундаментом емоційної структури гри.

Таким чином, історична еволюція ілюстрації – від раннього піксель-арту 1960-х років до сучасних кінематографічних кат-сцен – демонструє перетворення візуальних елементів на повноцінний інструмент наративу. Ілюстрація у комп'ютерних іграх є самостійною формою мистецтва, що поєднує естетику, комунікацію і технологію. Вона формує візуальну ідентичність гри, впливає на її сприйняття та емоційний вплив. Художня концепція в успішних проєктах, таких як Hollow Knight, доводить, що навіть мінімалістична графіка може стати фундаментом емоційної структури та візуальної ідентичності гри. Сучасна практика гейм-ілюстрації розвивається у напрямі синтезу традиційного малювання та цифрових технологій, відкриваючи нові можливості для художнього самовираження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ori and the Blind Forest. *Bikinedia* : вільна енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ori_and_the_Blind_Forest (дата звернення: 02.04.2026).
2. The Witcher 3: Wild Hunt Concept Artwork Showcases 27 Armor Sets for Geralt. *DualShockers* : website. URL: <https://www.dualshockers.com/the-witcher-3-wild-hunt-concept-artwork-showcases-27-armor-sets-for-geralt/> (date of acces: 09.04.2026).
3. Історія жанру метроїдванія. *Kutok.io – Кумок* : вебсайт. URL: https://kutok.io/sunset/istoriya_zhanru_metroidvaniya-4cnf (дата звернення: 11.04.2026).

Макаренко Артем Миколайович

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

Дубовська Ольга Леонідівна,

викладач-методист

кафедри вокально-хорової підготовки вчителя

Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

ЗНАЧЕННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Музичне мистецтво є універсальною мовою, тому що воно не потребує перекладу, передає емоції напругу, ґрунтується на спільних для всіх людей звукових закономірностях, зрозуміле представникам будь-якої культури. Саме тому музичне мистецтво здатне об'єднувати людей у всьому світі навіть без слів. Музика супроводжує людину від народження до кінця життя, тому що вона впливає на емоції та психіку у будь-якому віці, присутня у побуті, освіті та культурі, супроводжує важливі життєві події, має виховне та духовне значення. Саме тому можна сказати, що музика — це постійний супутник людини від народження до кінця життя.

Музика впливає на емоційний стан і психіку людини, тому що вона безпосередньо активує емоційні центри мозку, змінює фізіологічні реакції організму, викликає як сильні переживання, так і стан спокою. Саме тому музику використовують не лише для розваги, а й у психології, медицині та освіті. Музика використовується як засіб терапії (музикотерапія), тому що вона позитивно впливає на емоції та психіку, допомагає у лікуванні та реабілітації, має фізіологічний оздоровчий ефект, використовується як додатковий метод у медицині та психології. Саме тому музикотерапія визнана ефективним напрямом сучасної допоміжної терапії.

Різні жанри музики викликають різні емоції та асоціації, тому що вони мають різні засоби музичної виразності, впливають на емоційну сферу по-різному,

пов'язані з особистим досвідом людини, формуються під впливом культури та традицій. Саме тому музика різних жанрів може створювати унікальні емоційні переживання. Класична музика сприяє концентрації та розвитку мислення, тому що вона: має логічну і впорядковану структуру, активує когнітивні процеси мозку, знижує емоційне перевантаження, створює сприятливі умови для навчання і розумової діяльності.

Саме тому її часто використовують під час навчання та інтелектуальної роботи

Народна музика відображає культурні традиції та історію народу, тому що вона виникла з повсякденного життя людей, зберігає історичні події та досвід, пов'язана з обрядами та звичаями, формує культурну ідентичність нації.

Саме тому народна музика є важливою частиною духовної спадщини кожного народу.

Сучасна музика є відображенням соціальних процесів, тому що вона передає настрої суспільства, реагує на актуальні події, відображає проблеми та цінності часу, формується під впливом культури і технологій. Саме тому музика сьогодні є не лише мистецтвом, а й важливим соціальним коментарем.

Музика сприяє розвитку творчих здібностей особистості, тому що вона розвиває уяву та образне мислення, навчає самовираженню, поєднує логічне й емоційне мислення, дає практичний досвід творчої діяльності.

Саме тому музичне виховання є важливою складовою розвитку креативної особистості. Музика відіграє важливу роль у вихованні дітей, тому що вона розвиває емоційну сферу, покращує пам'ять і мислення, формує соціальні навички, сприяє засвоєнню культурних і моральних цінностей.

Саме тому музичне виховання є невід'ємною частиною гармонійного розвитку дитини.

Музичне мистецтво формує естетичний смак, тому що воно розвиває здатність оцінювати красу музики, розширює культурний і музичний досвід, виховує чутливість до художніх засобів, формує свідоме ставлення до мистецтва.

Саме тому музика є важливим засобом естетичного виховання особистості. Колективне музикування розвиває комунікативні навички, тому що воно вимагає узгоджених дій, формує вміння слухати інших, навчає співпраці та взаємодії, розвиває невербальне спілкування. Саме тому участь у музичних ансамблях і хорах є ефективним засобом соціального розвитку особистості.

Музика є важливим елементом свят і обрядів, тому що вона створює емоційну атмосферу, супроводжує традиційні ритуали, об'єднує людей, зберігає культурну спадщину. Жодне свято або обряд у різних культурах не обходиться без музичного супроводу. Вона допомагає виражати почуття, які важко передати словами, не потребує мовного перекладу, передає емоції через звук, дозволяє переживати складні почуття, забезпечує індивідуальне емоційне вираження. Саме тому музика є універсальним засобом емоційного спілкування.

Технології значно змінили створення і поширення музики, тому що вони спростили процес музичного виробництва, забезпечили глобальне поширення творів, змінили способи взаємодії артистів і слухачів, зробили музику більш доступною.

Саме тому сучасна музика тісно пов'язана з цифровими технологіями. Цифрові платформи зробили музику доступною для широкої аудиторії, тому що вони забезпечили миттєвий доступ до величезних музичних бібліотек, зробили музику глобально доступною, підвищили зручність її прослуховування, розширили вибір для кожного слухача. Музика сьогодні стала максимально відкритою і доступною для всіх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асаф'єв Б. В. Музична форма як процес. Київ : Музична Україна, 1971. <https://libarch.nmu.org.ua/handle/GenofondUA/56250>
2. Ляшенко І. Ф. Основи музичної педагогіки. Київ : Вища школа, 1995. <https://www.nbuv.gov.ua/>
3. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі. Київ : Освіта, 2000. https://www.studmed.ru/rostovskiy-o-ya-metodika-vikladannya-muziki-v-pochatkov-y-shkol-_6562c98000d.html
4. Шевченко Л. С. Теорія і методика музичного виховання. Харків : Ранок, 2012. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18998/>
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. <https://mala.storinka.org/>

Малая Катерина Олегівна,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 022 Дизайн,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Міхєєва Л. В.,**
старший викладач кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВІРТУАЛЬНА МУЛЬТИМЕДІЙНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ФОРМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

На тлі воєнних подій в Україні в останні декілька років гостро постає питання загрози збереженню фізичної культурної спадщини країни. Руйнування історичних пам'яток, обмежений доступ до

відвідування музеїв, вимушене переміщення культурних фондів тощо призводить до пошуку альтернативних форм збереження та репрезентації культурної спадщини у доступному широкому загалу вигляді. Сучасні інформаційні технології, з огляду на активну цифровізацію суспільства та дистанційний формат подачі, підходять під цю задачу якнайкраще. Таким чином, віртуальна мультимедійна екскурсія постає як одна з ефективних форм репрезентації культурної спадщини в межах цифрового середовища. Як просвітницький інструмент вона дозволяє покращити сприйняття загальної інформації за рахунок заглиблення в події минулого через візуальні та аудіальні засоби. Такий спосіб дозволяє побачити на власні очі не тільки сучасний стан об'єктів культурної спадщини, а й вже зруйновані, відтворені технологічними засобами, пам'ятки та історичні події, що вже сталися. Тож такі можливості підштовхують до вивчення віртуальної мультимедійної екскурсії як актуальної форми культурної просвіти, що поєднує в собі використання цифрових технологій.

Метою цієї роботи є вивчення та визначення можливостей використання віртуальної мультимедійної екскурсії як форми репрезентації культурної спадщини. Це дозволить визначити, чи є така форма просвітництва ефективною у загальному контексті, та які методи та технології слід залучити для ефективного результату.

Отже, аби досягти поставленої мети, спершу слід розглянути суть віртуальної мультимедійної екскурсії як комплексного явища. Віртуальна мультимедійна екскурсія являє собою аудіовізуальну форму твору, що демонструє імітацію реально наявних об'єктів та середовищ у цифровому просторі з використанням мультимедійних технологій. Основою для створення таких екскурсій переважно є панорамні зображення, 3D-моделі, аудіо- та відеоконтент. Загалом формат таких екскурсій можна використовувати у багатьох освітніх темах, однак у межах тематики буде розглянуто історико-культурний вид, що, як правило, включає ознайомлення з історичними місцями, періодами розвитку національних культур та світових держав. Форми віртуальних екскурсій теж можуть бути різними. Наприклад, демонстрація історико-культурних пам'яток може проводитися у вигляді презентації, сайту, 3D-реконструкції, цифрової панорамної композиції або найбільш зручної форми – відео. Саме відеоформа є найбільш оптимальною та однією з найрозповсюдженіших форм, оскільки поєднує візуальну складову, що ознайомлює з культурним об'єктом чи історичною темою, аудіоскладову в наративній формі, що додає цікавості глядачу, а також додаткові елементи, що можуть включати віртуального гіда, 3D-моделі, навігаційні системи, додаткові інформаційні вставки тощо. Окрім того, відеоряд не потребує фізичної взаємодії від глядача. Занурення у події проходить навіть в пасивному стані, за рахунок динамічної подачі матеріалу. Такий підхід дозволяє не обмежуватися лише VR-технологіями, хоча й може містити їх, але й дає можливість глядачу переглянути контент на будь-якому звичайному пристрої, зі звичних платформ. Це робить контент цікавим, але водночас загальнодоступним. Тож, таким чином, відеоформат для віртуальної мультимедійної екскурсії виступає як найбільш актуальний засіб в умовах необхідності масового розповсюдження культурного контенту [1; 2; 3].

Щодо аналогічного підходу до репрезентації писав і В. Снігур у своїй роботі про використання віртуальної реальності для захисту культурної спадщини. Він зазначав, що імерсивний підхід може бути гарною альтернативою традиційним методам збереження інформації і стати дуже корисним у створенні цифрових архівів. Це дозволить зберегти та відтворити будь-які історико-культурні данні та поширити їх по всьому світу. Такий спосіб є найкращим після звичного фізичного відвідування історично та культурно важливих місць. Ба більше, репрезентація та збереження даних у цифровому форматі дозволяє не тільки переглянути події, знахідки та місця, що вже не існують або були зруйновані після їх оцифрування, але й у майбутньому більш ефективно відтворити за цими даними, наприклад, важливі історичні місця та будівлі [4]. Про це у своїй роботі згадувала і В. Колихаєва. Її дослідження зосереджене на вивченні питання збереження культурної спадщини України в епоху цифрових технологій. Там вона вказувала на переваги використання віртуальних екскурсій та мультимедійних технологій, серед яких було виділено й можливість популяризації такими засобами культурної спадщини на широкі маси. Цифровізація є важливою для інтеграції у світовий культурний простір для підтримки національної ідентичності на глобальному рівні та розвитку туризму. Окрім того, це один зі способів зберегти інформацію про культурну спадщину країни для майбутніх поколінь, у тому числі і для міжнародної аудиторії. І до інших плюсів додається, що віртуальна екскурсія як варіант цифрового формату може мінімізувати ризик втрати важливих історичних даних у разі руйнації їх, з огляду на останні воєнні події [5].

Проаналізувавши думки інших дослідників щодо значення цифрових технологій у процесі збереження та популяризації культурної спадщини, можемо зробити висновок, що віртуальна мультимедійна екскурсія є ефективною формою репрезентації історико-культурних об'єктів у сучасному інформаційному просторі. Вона поєднує візуальну наочність, структуровану подачу матеріалу та можливість дистанційного доступу, що вкрай важливо в умовах обмеженого доступу до культурних пам'яток. Однак інші дослідження здебільшого зосереджені на загальних перевагах такого цифрового формату, ніж на специфіці різних форм подачі віртуальної екскурсії. На мою ж думку, в межах аналізу важливо розглянути ще й засоби подачі матеріалу, зокрема поєднання візуальних та аудіальних компонентів. Саме вони формують цілісне сприйняття екскурсії, підвищують рівень залученості аудиторії та сприяють кращому розумінню змісту. Аналіз таких деталей дозволить знайти ефективний підхід у застосуванні віртуальної мультимедійної екскурсії в якості форми репрезентації. У цьому контексті слід звернути увагу на вже акцентованому раніше форматі – відео, що забезпечує баланс між доступністю та цікавою подачею матеріалу. Серед різних варіантів реалізації віртуальних екскурсій саме відеоформат постає як один із найбільш збалансованих, оскільки дозволяє поєднувати різні мультимедійні технології без потреби використання спеціального обладнання з боку глядача. Відеоформат дозволяє адаптувати складний культурний матеріал до потреб різних аудиторій, зберігаючи при цьому свою змістовну цінність. Завдяки поєднанню 3D-візуалізацій, фото- та відеоматеріалів, анімацій, текстового та аудіосупроводу формується багаторівнева система подачі інформації, що сприяє значному залученню глядача та сприяє кращому розумінню і запам'ятовуванню матеріалів. Таким чином, можна стверджувати, що розширення підходів до аналізу віртуальних мультимедійних екскурсій з урахуванням їхніх медіаспецифічних особливостей дозволяє глибше дослідити їхній потенціал як форми репрезентації.

Отже, в результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що віртуальна мультимедійна екскурсія є важливою та перспективною формою репрезентації культурної спадщини. Вона забезпечує можливості збереження, інтерпретації та популяризації культурних пам'яток, розширюючи доступ до них для широкої аудиторії, незалежно від просторових чи фізичних обмежень. У ході роботи було встановлено, що ефективність віртуальних мультимедійних екскурсій значною мірою залежить від продуманості структури та логіки подачі матеріалу з урахуванням особливостей сприйняття аудиторії. Особливу увагу в дослідженні було приділено аналізу форматів реалізації віртуальних екскурсій, що дозволило визначити доцільність використання відеоформату як одного з найбільш універсальних та доступних засобів. Таким чином, підсумовуючи, можна зазначити, що віртуальна мультимедійна екскурсія – це не лише засіб демонстрації історико-культурних об'єктів, а й ефективна форма репрезентації культурної спадщини, розвиток якої залежить від удосконалення методів подачі інформації, розширення можливостей мультимедійних технологій та досліджень щодо взаємодії аудиторії з цифровим контентом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В. О. Віртуальний туризм: перспективи та розвиток в Україні. *Socio-economic transformations and priorities for innovative development in the context of digitalisation and globalisation* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-448-1-1>.
2. Верес К. О. Інноваційні технології в екскурсійному супроводі. *SWorld*. 2014. Вип. 2, Т. 34. С. 29–34.
3. Шостак Т. О. Використання віртуальних екскурсій в умовах дистанційної освіти як інформаційна складова шкільного географічного краєзнавства : кваліфікаційна робота (магістр) : 014.03 Середня освіта / керів. І. В. Холошин ; *Криворізький державний педагогічний університет*. Кривий Ріг, 2024. 70 с.
4. Снігур В. І. Імерсивне збереження: використання віртуальної реальності для захисту культурної спадщини. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2024. Вип. 5. С. 128–132. DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.5.14>.
5. Колихаєва В. Г. Культурна спадщина України та її збереження в епоху цифрових технологій : кваліфікаційна робота (проект) ... магістр : 034 Культурологія / керів. С. В. Кузнецов ; *Херсонський державний університет*. Івано-Франківськ, 2024. 54 с.

Мальцева Марина Андріївна,
здобувачка 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності В5 «Музичне мистецтво»,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Цуранова О. О.,**
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувачка кафедри фортепіано
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ВИКОНАВСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОЇ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ У ТВОРЧОСТІ ВІЛЬЯМА ГІЛЛОКА

Анотація. У тезах розглянуто феномен дитячої музики як важливого чинника розвитку особистості дитини. Проаналізовано особливості фортепіанної творчості В. Гіллока, орієнтованої на дитячу та юнацьку аудиторію. Визначено поєднання художніх і педагогічних засад у його творах, а також розкрито специфіку музичних образів на прикладі п'єс зі збірки «Children's album».

Ключові слова: дитяча музика, фортепіанна педагогіка, музичне виховання, В. Гіллок, музичний образ.

Мета дослідження – визначити виконавські особливості дитячої фортепіанної музики у творчості В. Гіллока та її значення для музичного розвитку дітей.

Виклад основного матеріалу. Дитяча музика є специфічною сферою музичного мистецтва, орієнтованою на виконання або сприйняття дітьми, і відіграє важливу роль у формуванні їхнього емоційного, естетичного й інтелектуального розвитку. За визначенням дослідників, вона поєднує художню доступність із педагогічною доцільністю [1, с. 522].

Вагомий внесок у розвиток дитячого фортепіанного репертуару здійснив американський композитор В. Гіллок (1917–1993), якого часто називають «Шубертом дитячих композиторів» завдяки яскравому мелодизму його творів. Його музика відзначається образністю, доступністю та гармонійним поєднанням художніх і педагогічних завдань.

Творчість В. Гіллока охоплює твори різного рівня складності, що робить їх універсальним навчальним матеріалом для учнів різного віку. Композитор органічно поєднує технічні завдання з художньою виразністю. Наприклад, етюд мі-мінор зі збірки «Gillock's Festival of Favorites: 21 Piano Solos» має не лише технічну спрямованість, але й художню цінність, тоді як програмні п'єси можуть містити значні технічні труднощі.

Особливу увагу композитор приділяє назвам творів, які відзначаються поетичністю та сприяють формуванню яскравих музичних образів. Серед них – образи природи («Хмари, що плывуть», «Осінь замальовка»), казкових персонажів («Танець фей», «Відьмин кіт», «Аріель») та дитячих іграшок («Французька лялька»).

Розглянемо окремі п'єси зі збірки «Children's album».

№ 11. «Ariel» («Аріель»). Назва п'єси асоціюється з образом казкової русалоньки, що зумовлює відповідний характер виконання – *swiftly, lightly* (швидко та легко). Фрази правої руки починаються зі слабкої долі та завершуються акцентом. У лівій руці поєднуються штрихи *legato* і *non legato*. Особливої уваги потребує виконання пасажу, що охоплює чотири октави: він має звучати чітко, з плавною передачею між руками без поштовхів. Доцільним є використання однієї педалі з її зміною при зміні напрямку руху. У середній частині (*rosso tempo mosso*) виникає відчуття спокою та задумливості.

№ 9. «Tarantella» («Тарантела»). Тарантела – італійський народний танець у розмірі 6/8, що має жвавий, енергійний характер. Початкові пасажі правої руки створюють образ стрімкого танцю. У середній частині відчувається стрибкоподібний рух. Виконання терцій потребує виразного виділення верхнього голосу. Завершується твір кодою. П'єса сприяє розвитку чіткості пасажної техніки, артикуляції та свободи рухів кисті.

Отже, дитяча фортепіанна музика у творчості В. Гіллока вирізняється органічним поєднанням художньої образності та педагогічної доцільності, що забезпечує її ефективне використання у навчальному процесі. Виконавські особливості його творів спрямовані не лише на розвиток технічних навичок, а й на формування музично-образного мислення, емоційної чутливості та художнього смаку учнів.

Аналіз п'єс зі збірки «Children's album» засвідчує, що програмність і яскрава образність сприяють глибшому розумінню музичного змісту та стимулюють інтерес дітей до виконавської діяльності. Використання різноманітних штрихів, динамічних відтінків і темпових змін формує у здобувачів навички інтерпретації та свідомого музичного виконання.

Дослідження дитячого фортепіанного репертуару композиторів різних епох залишається актуальним завданням сучасної музичної педагогіки, оскільки сприяє популяризації якісного навчального матеріалу та формуванню інтересу до музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Музика для дітей. *Українська музична енциклопедія* / за ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ НАНУ, 2011. Т. 3. С. 522–531.
2. Duarte K. The Piano Music of William Gillock. University of Oklahoma, 2004.
3. William Gillock : biography. URL: <https://pianokafe.com/artist/william-gillock/about/> (date of acces: 20.04.2026).
4. Sicilian Culture: Tarantella. URL: <https://surl.it/yheeney> (date of acces: 20.04.2026).

Манзенко Софія Олегівна,
здобувачка 4 курсу фахового молодшого бакалавра
спеціальності 022 Дизайн,
педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Данильчук В. М.,**
викладач образотворчого мистецтва,
педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПЛАКАТ ЯК ЗАСІБ ВІЗУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДИЗАЙНЕРІВ

У сучасному інформаційному просторі візуальна комунікація відіграє ключову роль у формуванні громадської думки, передачі соціально значущих повідомлень та створенні емоційного зв'язку між автором і реципієнтом. Одним із найефективніших засобів такої комунікації є рекламно-інформаційний плакат – візуальний формат, що поєднує образ, текст і композицію з метою швидкого та зрозумілого донесення повідомлення до широкої аудиторії.

Рекламно-інформаційний плакат є важливою складовою графічного дизайну та масової візуальної культури. Його особливість полягає у здатності концентрувати складні сенси в лаконічній формі, використовуючи мінімальні засоби виразності. Плакат функціонує на межі мистецтва, реклами та соціальної комунікації, що робить його універсальним інструментом впливу в умовах перенасиченого інформаційного середовища [1]. У творчості сучасних українських дизайнерів рекламно-інформаційний плакат набуває особливого значення як форма авторського висловлювання. Українські дизайнери активно переосмислюють досвід зарубіжних дизайнерських шкіл, адаптуючи світові візуальні підходи до локальних реалій. У результаті формується самобутня мова плакатного дизайну, в якій поєднуються глобальні тренди, національна символіка та актуальні суспільні запити. Митці все частіше використовують формат постерів не лише для комерційних цілей, а й для осмислення соціальних процесів, культурної ідентичності та актуальних подій. Плакат стає простором для діалогу між дизайнером і суспільством, у якому візуальна мова виступає універсальним засобом комунікації.

Особливої актуальності рекламно-інформаційний плакат набуває у кризові та переломні періоди розвитку суспільства, коли виникає потреба в оперативному інформуванні, мобілізації, підтримці морального стану населення та формуванні спільної ідентичності. У такі моменти плакат перестає бути

лише комерційним продуктом і трансформується в засіб соціального висловлювання [5]. З початком повномасштабної війни в Україні роль рекламно-інформаційного плаката суттєво змінилася. Його почали активно використовувати як інструмент інформування, підтримки, опору та консолідації суспільства. У цих умовах візуальна комунікація українських дизайнерів набула нових змістів, символів і художніх прийомів, що відображають сучасну реальність та емоційний стан суспільства [3].

Важливу роль відіграє типографіка, яка в сучасних українських плакатах часто виконує не лише інформативну, а й емоційно-образну функцію. Типографіка стає самостійним художнім засобом, здатним передавати напругу, біль, протест або надію.

Окремою тенденцією є активне застосування цифрової ілюстрації та колажних технік. Поєднання фотографії, ілюстративних елементів, текстур і графічних акцентів дозволяє створювати багатошарові композиції з високим рівнем символічності. У таких роботах кожен візуальний елемент має чітко визначену функцію та працює на розкриття загальної ідеї [4].

Яскравим прикладом сучасного українського плакатного мистецтва є міжнародний проєкт «Юкрейніан Вартайм Постерс» (Ukrainian Wartime Posters), ініційований після початку повномасштабного вторгнення. Метою проєкту стало привернення уваги світової спільноти до війни в Україні, фіксація воєнних злочинів та демонстрація стійкості українського суспільства через візуальні образи. Плакати проєкту експонувалися як в Україні, так і за кордоном, зокрема у США та країнах Європи, що підкреслює їхню комунікативну потужність і міжнародний резонанс.

Варто підкреслити, що місто Запоріжжя виступає офіційним партнером проєкту. У межах міського простору реалізується значна кількість публічних експозицій: станом на сьогодні у місті проведено щонайменше 25 виставок, включно з відкритими вуличними експозиціями та розміщенням плакатів на фасадах громадських будівель. Такий формат дозволяє охопити різні райони міста та забезпечує максимальну видимість художніх робіт [6].

Серед сучасних українських дизайнерів варто відзначити Настю Гайдаєнко – ілюстраторку та дизайнерку, учасницю проєкту. Її роботи відзначаються глибокою емоційною наповненістю та здатністю передавати переживання, страх і біль війни, поєднані з образом стійкості українського суспільства. Розміщення її плакатів на відкритих міських фасадах у Запоріжжі свідчить про активне використання плакату як форми публічної візуальної комунікації. (рис. 1, 2).

Рис. 1. Настя Гайдаєнко. Вишивка. 2022 р.

Рис. 2. Настя Гайдаєнко. Душа. 2022 р.

Також знаковою постаттю є Олександр Грехов – український графічний художник і ілюстратор, відомий своїм внеском у розвиток сучасного плакатного мистецтва. Його творчість поєднує постіронічну образність, символізм і актуальні соціальні меседжі. Особливе місце займають серії робіт, присвячені Тарасу Шевченку, де класичний образ поета осмислюється в сучасному контексті як символ національної ідентичності та незламності українського народу [2] (рис. 3, 4).

Рис. 3. Олександр Грехов. Постер із серії «Квантовий стрибок Шевченка» 2022 р.

Рис. 4. Олександр Грехов. «Remember feb. 24-th». Переосмислення постеру Allen Russel. 2022 р.

Не менш вагомим учасником українського плакатного ком'юніті є Микола Гончаров – київський графічний художник і дизайнер. Його плакати вирізняються майже мінімалістичною графікою, що водночас насичена глибоким змістом, підтверджуючи потужний комунікативний потенціал сучасного українського плакатного мистецтва. М. Гончаров активно проявляє громадянську позицію, зокрема як провідний художник Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» та переможець конкурсу «Стоп цензури!» (рис. 5, 6).

Рис. 5. Микола Гончаров. Одна з робіт із виставки «Зброя плакатного символізму». 2023 р.

Рис. 6. Микола Гончаров. Одна з робіт із виставки «Зброя плакатного символізму» із серії «Борітеся Поборете!». 2023 р.

Таким чином, сучасний український рекламно-інформаційний плакат перетворився на потужний засіб візуальної комунікації, що поєднує естетику, концептуальність і соціальну значущість. З початком повномасштабної війни він виконує роль інструмента солідарності, інформаційного спротиву та збереження національної ідентичності. Українські дизайнери адаптують міжнародний досвід до локального культурного контексту, формуючи самобутню візуальну мову, де лаконічна композиція, виразна типографіка та символічні образи забезпечують швидке та ефективно донесення ключових ідей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воробчук М., Терещук С., Пашкевич К. Плакат як засіб графічної комунікації: історія розвитку. *Актуальні проблеми сучасного дизайну : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2024 р.)*. Київ : КНУТД, 2024. Т. 2. С. 232–235.

2. Грехов О. Квантовий стрибок Шевченка. *Vivat*. URL: <https://vivat.com.ua/avtory/hrehov-oleksandr/> (дата звернення: 13.02.2026).
3. Михайлова Р., Пальчевський А. Політичний плакат та його реалізація засобами графічного дизайну. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 квіт. 2024 р.). Київ : КНУТД, 2024. С. 312–315.
4. Сосницький Ю. Типографіка як інструмент соціальної комунікації в українському плакатному мистецтві. *Fine Art and Culture Studies*. 2025. № 1. С. 422–429.
5. Research on the visual imagery of posters based on the culture code theory of design / L. Wen, J. Wang, C. Wang, L. Sun. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Art. 861366. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.861366.
6. «Wartime Posters» 2022–2023 : Ukrainian Studies Program. *Harriman Institute* / Harriman Institute at Columbia University. URL: <https://harriman.columbia.edu/event/wartime-posters-2022-2023/> (date of acces: 29.01.2026).

Манойло Ілля Олександрович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 206 Садово-паркове господарство,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дерев'яно Н. П.,**
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
завідувач кафедри аграрних технологій,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ПРОЄКТ БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ ГАРДЕНОТЕРАПІЇ У ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ «ОБЕРІГ»

Об'єкт проєктування – частина території школи-інтернату «Оберіг», за адресою вул. Володимира Мономаха, 85, що розташована у Заводському районі м. Запоріжжя.

Ділянка являє собою майже прямокутну форму площею 3461,29 м², яка протягнулася з заходу на схід. На території немає будівель і споруд. Ділянка оточена парканом та дорогою, через дорогу розташовані приватні будинки. З південної сторони ділянки через доріжку розміщений спортивний майданчик закладу з футбольним полем.

За результатами обстеження встановлено видовий склад зелених насаджень ділянки: клен звичайний (*Acer platanoides* L.) та абрикос звичайний (*Prunus armeniaca*). Оскільки три дерева абрикоса перебувають у сухостійному стані, ухвалено рішення про їх видалення (розкорчовування) з метою приведення території у належний санітарний стан.

Стилем для цієї локації вибрано Naturalistic Planting, ідеологом якого є Піт Удольф. Цей стиль базується на сприйнятті саду як цілісної, динамічної екосистеми. На відміну від класичного декоративного садівництва, де акцент ставиться на короткотривалому цвітінні, цей підхід фокусується на структурній стійкості ландшафту [1]. Естетика саду зберігається протягом усього року завдяки ретельному підбору багаторічних культур та злаків за їхніми морфологічними ознаками: архітектонікою суцвіть, силуетом насіннєвих коробочок та фактурою листя.

Терапевтичний вплив та адаптація

У межах гарденотерапії (регенеративного дизайну) природний стиль Удольфа стає інструментом емоційної стабілізації. Занурення пацієнтів у природний ритм життя рослин сприяє відновленню внутрішнього балансу.

Для ефективного використання в реабілітаційних центрах концепція підлягає певній інженерній адаптації:

- Інклюзивна ергономіка: використання піднятих модульних конструкцій (грядок) дозволяє наблизити рослинний шар до людини. Це робить тактильний контакт доступним для осіб з обмеженою мобільністю або тих, хто пересувається на кріслах колісних.

- Сенсорна активація: багатшаровість злакових та структурних багаторічників створює широке поле для сенсорного досвіду. Взаємодія з різними текстурами стимулює дрібну моторику та когнітивну діяльність.

- Психоемоційний ефект: споглядання природних, нелінійних ландшафтів знижує рівень кортизолу та активує процеси самовідновлення через відчуття єдності з живою природою [2; 3].

Умовно всю ділянку можна поділити на кілька функціональних зон. Зліва від корпусу буде розташована зона активної садотерапії та тактильна зона, яка буде розміщена у затінку дерев для того, щоб учні та вчителі могли займатись висадкою та доглядом за рослинами навіть у спекотні дні. На території цієї локації буде розміщено 13 піднятих грядок, де будуть висаджені однорічні декоративні та сільськогосподарські рослини, які можна буде змінювати протягом року; для занять активною садотерапією з вихованцями закладу також буде розміщена невелика водойма, щоб діти могли поливати рослини самостійно та доглядати за ними. У верхній частині території запланований комплекс для водних розваг у теплу пору року; біля цього комплексу заплановано створити круглу пристовбурну лаву навколо дерев, щоб діти мали змогу відпочити біля води та в зоні для активної садотерапії.

Центральна частина території відведена під створення унікального рекреаційно-корекційного простору у вигляді живого лабіринту, сформованого з кущів спіреї японської. Вибір саме цієї рослини є стратегічним, оскільки її м'яке листя та відсутність колючок гарантують повну фізичну безпеку для дітей під час тактильного контакту. Лабіринт виконує функцію «зеленої терапії», де через гру та дослідження заплутаних стежок діти з розумовою відсталістю можуть розвивати просторове мислення, координацію рухів та здатність до концентрації уваги. Завдяки невеликій висоті живоплоту, простір не викликає у вихованців почуття замкненості чи страху, водночас створюючи атмосферу затишної ігрової зони.

Естетична привабливість спіреї забезпечує постійну зорову стимуляцію та позитивно впливає на емоційне тло, допомагаючи знизити рівень тривожності. Психологічний ефект лабіринту базується на подоланні мікрозавдань: знаходження правильного шляху стає для дитини ситуацією успіху, що критично важливо для соціальної адаптації та впевненості у власних силах. Розміщення такого об'єкта саме в центрі ділянки робить його головним акцентом території, перетворюючи звичайну земельну ділянку на спеціалізований майданчик для сенсорної інтеграції та гармонійного розвитку дітей у природному середовищі (табл. 1).

Таблиця 1

Асортимент дерев та чагарників (проект)

№ п/п	Вид, форма		Кількість, шт
	Українська назва	Латинська назва	
1	Береза повисла «Royal Frost»	<i>Betula pendula</i> «Royal Frost»	1
2	Липа дрібнолиста	<i>Tilia cordata</i> Mill.	6
3	Клен гостролистий «Royal Red»	<i>Acer platanoides</i> «Royal Red»	3
4	Пухироплідник калинолистий «Diablo»	<i>Physocarpus opulifolius</i> (L.) Maxim. «Diablo»	6
5	Спірея Вангутта	<i>Spiraea x vanhouttei</i>	140
6	Вейгела квітуча «Rosea»	<i>Weigela florida</i> «Rosea»	6
7	Форзиція проміжна «Minigold»	<i>Forsythia x intermedia</i> «Minigold»	5
8	Бруслина крилата	<i>Euonymus alatus</i>	3
9	Спірея японська «Superstar/ Denistar»	<i>Spiraea japonica</i> «Superstar/ Denistar»	5
10	Калина звичайна «Розеум / Бульденеж»	<i>Viburnum opulus</i> «Roseum / Boule-de-neige»	2
11	Ялівець горизонтальний	<i>Juniperus horizontalis</i>	16
12	Ялівець горизонтальний «Prince of Wales»	<i>Juniperus horizontalis</i> «Prince of Wales»	6
13	Каріоптерис кладонський «Heavenly Blue»	<i>Caryopteris clandonensis</i> «Heavenly Blue»	5
14	Лаванда вузьколиста	<i>Lavandula angustifolia</i>	80
15	Пенісетум лисохвостовий «Red Head»	<i>Pennisetum alopecuroides</i> Ham. «Red Head»	20
16	Костриця сиза	<i>Festuca glauca</i>	20
17	Жимолость японська Halliana	<i>Lonicera japonica</i> Halliana	6

Наступною функціональною зоною проєкту є територія тихого відпочинку, що спроектована як затишний природний оазис для психоемоційного розвантаження. Центром цієї зони стане дерев'яна альтанка та гойдалки, які створюють ідеальні умови для спокійного дозвілля на свіжому повітрі. Особливістю локації є її насичене сенсорне наповнення: простір навколо місць відпочинку оточений щільними насадженнями лаванди вузьколистої (*Lavandula angustifolia*), чий тонкий аромат має доведений заспокійливий ефект і сприяє зниженню стресу.

Всі ці функціональні зони, які межують одна з одною, поєднуються доріжками, утворюючи гармонійно пов'язаний врівноважений терапевтичний ландшафт. Асортимент квітучих чагарників та багаторічників підібрано з урахуванням безперервного квітіння протягом вегетаційного періоду [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шишкін С. В. Сенсорні сади як елемент корекційного середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Полтава : ПНПУ, 2019. 88 с.
2. Haller R. L., Capra C. L. Horticultural Therapy Methods: Making Connections in Health and Service. 2nd ed. Boca Raton : CRC Press, 2016. 210 p.
3. Marcus C. C., Sachs N. A. Therapeutic Landscapes: An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces. Hoboken : John Wiley & Sons, 2013. 656 p.
4. Oudolf P., Kingsbury N. Planting: A New Perspective. Portland : Timber Press, 2013. 280 p.

Мельник Ярослав Андрійович,
здобувач 4 курсу (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 022 Дизайн,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Максимчук А. П.,**
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

АВТОРСЬКИЙ АРТБУК ЯК ЗАСІБ ВІЗУАЛЬНОГО СТОРІТЕЛІНГУ

На етапі розвитку людства у сучасному світі інформаційної взаємодії візуальна комунікація стала одним із ключових способів передачі змісту й емоційного впливу на суспільство. Завдяки стрімкому розвитку цифрових технологій і мультимедіа відбулися суттєві зміни в когнітивному сприйнятті: візуальні образи здатні швидше й ефективніше засвоюватися аудиторією порівняно з текстовою інформацією. Спираючись на це, провідним методом передачі візуальної інформації став «сторітелінг» – це метод створення оповіді за допомогою художніх засобів, таких, як композиція, колірна палітра та символи, метою якого є максимальна передача атмосфери твору чи історії через візуалізацію, тим самим не порушувати початкову задумку автора. Цей підхід дозволяє не лише передавати дані, а й формувати цілісне емоційне та змістове середовище, яке активно застосовується у сфері дизайну, реклами, кіноіндустрії та геймдизайну. Серед найбільш виразних і популярних форм візуального сторітелінгу особливе місце займає артбук [3].

В умовах мистецької сучасності теорія сторітелінгу базується на ідеї Вальтера Фішера, який є автором наративної парадигми комунікації. Особливість у тому, що він замість традиційного раціоналістичного підходу, який зображає людину як істоту, що ухвалює рішення винятково на основі логіки та фактів, запропонував інший погляд – назвав людину «*homo narrans*», тобто істотою, яка розмірковує через історії. Цей підхід доводить нам, що сприйняття світу й формування ідей людьми здебільшого ґрунтуються на візуальному сприйнятті. Саме воно допомагає структурувати досвід, надавати йому сенсу і створювати інтерпретації реальності [2, с. 42].

Візуальний сторітелінг – це не лише уміння передати історію через зображення, відео чи графічні елементи - це мистецтво вираження почуттів, емоцій, ідей та цінностей за допомогою візуальної мови та образів, які в сучасному світі набувають все більш актуального характеру.

У сучасному суспільстві поняття «артбук» має цілий спектр трактувань, наприклад «художнє видання», «книга художника». Він унікальний тим, що не базується на традиційній структурі, використовує складні дизайнерські рішення та різнопланові мистецькі техніки. Під час формування таких робіт важливий акцент ставиться на розробці зображень, які переважають над текстом, а сама історія та робота стає актуальним продуктом високої поліграфічної майстерності, слугуючи платформою для сміливих і новаторських видавничих експериментів [1, с. 329].

Це специфічний тип видання, який об'єднує художню цінність, авторську концепцію й складні дизайнерські реалізації та планування. На відміну від стандартних книг, артбук акцентує увагу на візуальній складовій, де кожен графічний елемент відіграє роль у розкритті ключової ідеї проєкту. Авторський артбук постає як унікальна синтетична форма мистецтва, де книга перестає бути просто носієм інформації та перетворюється на цілісний об'єкт, у якому кожен елемент працює на розповідь. Цей формат дає авторам можливість не просто показати ілюстративний матеріал, а створити складні візуальні світи, глибше розкрити внутрішній світ персонажів і сформувати унікальну атмосферу твору.

На думку В. Бекар, артбуки поділяються на різні категорії, серед яких: тревелбуки, смешбуки, софтбуки, джанбуки, скетчбуки-альбом, дрімбук, кукбук. Вони відрізняються необхідністю особистості мати це тут і зараз, тематичною наповненістю, атмосферою, емоціями, які варто передати читачеві під час споглядання [1, с. 331–332].

Візуальне сприйняття ілюстрацій у контексті артбуку ґрунтується на здатності людського мозку миттєво зчитувати емоційні та смислові коди ще до того, як свідомість почне аналізувати деталі. Первинним фактором тут виступає силует і загальна композиційна маса: око підсвідомо шукає знайомі структури, і те, як автор розташовує об'єкти на аркуші, диктує настрій усієї сцени. Наприклад, домінування вертикальних ліній може викликати відчуття піднесеності або напруги, тоді як горизонталі зазвичай асоціюються зі спокоєм і стабільністю.

Велику роль у сприйнятті грає колористика, яка працює як прямий канал зв'язку з підсвідомістю особистості. Колір в ілюстрації не просто розфарбовує об'єкти, він створює температурний і психологічний контекст. Контрастні поєднання змушують глядача концентрувати увагу на конкретних деталях, тоді як зближена колірна гама занурює у певний емоційний стан, «нав'язуючи» відчуття меланхолії, тепла чи тривоги. Це дозволяє автору вибудовувати невидиму ієрархію всередині зображення, спрямовуючи погляд від головного до другорядного [4, с. 103].

Сприйняття зображення напряму залежить від використовуваної композиції та обробки. Повільне споглядання «фокусування» сповільнює концентрування глядача на кожному об'єкті, створюючи відчуття зацікавленості та занурення. У творах переважає зорове сприйняття, а художній підхід автора стає більш емоційним, захопливим та бажаним.

Отже, авторський артбук – це відображення ефективного візуального сприйняття історії, що спирається на емоційні образи, сторітелінг та настрій. Таким чином, історія може бути розказана, може передавати чітку, потрібну атмосферу, не використовуючи при цьому жодного слова – «візуал» говорить сам за себе. В умовах сьогодення таке мистецтво не залишається без уваги, оскільки воно пропонує глядачеві новий спосіб сповільненого, усвідомленого сприйняття, перетворюючи звичайний перегляд зображень на змістовну інтелектуальну та чуттєву подорож.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бекар В. І., Мельник О. Я., Лінда С. М. Візуальна інтерпретація людських почуттів в художній мові артбуку. *Fundamental and applied research in the modern world : Abstracts of IV international scientific and practical conference*. November 18–20. Boston, 2020. P. 326–338.
2. Зіненко О. Візуальний сторітелінг як інструмент меїдаграмотності. *Критичне мислення в епоху токсичного контенту* : збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції. Київ : Центр Вільної Преси ; Академія української преси, 2020. С. 42–47.
3. Мистецтво візуального сторітелінгу в епоху цифрових технологій URL: <https://kiev-foto.info/uk/kyiv/khochut-znaty/korisne/4272-mistetstvo-vizualnogo-storitelingu-v-epokhu-tsifrovikh-tekhnologij> (дата звернення: 03.04.2025).
4. Складенко Н., Романюк О., Колосніченко М. Сторітелінг у дизайні візуальних комунікацій: методи побудови динамічного сюжету. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 54, Т. 2. С. 102–108.

Vincenzo Mitro,
Dottore
Responsabile di P.O. «Rete museale, materie Delegate – PEI»
Ufficio «Cultura e funzioni delegate»,
Provincia di Potenza (Italia)
Дерев'янка Наталія Володимирівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

**L'ARTE NEL MONDO GLOBALIZZATO CONTEMPORANEO –
LA BIENNALE INTERNAZIONALE D'ARTE CONTEMPORANEA
DI POTENZA (BIAC)**

Nel mondo globalizzato contemporaneo, l'arte non si limita a essere una forma di espressione estetica, ma si configura anche come uno strumento cruciale per interpretare le trasformazioni socio-culturali in atto. La globalizzazione e la rivoluzione digitale hanno profondamente modificato le modalità di produzione, interpretazione e diffusione della cultura, sfumando i confini tradizionali tra locale e globale. In questo contesto, cultura, arte e design operano come elementi interconnessi di un sistema unificato che genera nuovi linguaggi e pratiche ibride.

Un ruolo significativo in questi processi è svolto dalle istituzioni museali, in particolare dai musei archeologici, che si stanno trasformando sempre più da spazi di conservazione in piattaforme di dialogo tra memoria storica e contemporaneità. Il Museo Archeologico della Provincia di Potenza esemplifica questa trasformazione, fungendo non solo da centro di salvaguardia del patrimonio culturale, ma anche da polo per la formazione, la ricerca e la comunicazione culturale.

In questo contesto, la Biennale Internazionale di Arte Contemporanea di Potenza rappresenta un'importante iniziativa internazionale. La sua seconda edizione, svoltasi dal 1° aprile al 29 maggio 2026, è organizzata dalla Commissione d'Arte Lucana e si propone di valorizzare i linguaggi visivi contemporanei, rivitalizzando al contempo la scena artistica della regione Lucana.

Una delle caratteristiche distintive della Biennale è la sua apertura curatoriale e la pluralità. La mostra riunisce circa cento artisti provenienti da diversi contesti culturali e accademici, creando un ambiente artistico eterogeneo in cui diversi linguaggi visivi coesistono e interagiscono. Questa pluralità si riflette non solo nella diversità stilistica – che spazia dalle tradizioni figurative agli approcci astratti e concettuali – ma anche nella varietà dei media impiegati, tra cui pittura, scultura, disegno, grafica, tecniche miste e, in alcuni casi, pratiche sperimentali e interdisciplinari.

Un'altra caratteristica importante della Biennale è la sua struttura dialogica. La mostra non è concepita come un'esposizione statica, bensì come una piattaforma dinamica che incoraggia l'interazione tra opere, artisti e pubblico. L'accostamento di opere contemporanee a una sezione dedicata ai maestri lucani del XX secolo instaura un dialogo temporale tra tradizione e innovazione, consentendo ai visitatori di individuare continuità e rotture nello sviluppo artistico. Allo stesso tempo, l'inclusione di una sezione incentrata sull'inclusione sociale – con particolare attenzione agli artisti con disabilità – sottolinea l'impegno della Biennale per l'accessibilità e la democratizzazione dell'espressione artistica [3].

La Biennale riflette inoltre le principali tendenze dell'arte contemporanea, in particolare la sua natura interdisciplinare e il suo impegno su questioni globali urgenti. L'arte contemporanea, come rappresentata nella mostra, va oltre le pure preoccupazioni estetiche e affronta sempre più temi come identità, memoria, migrazione, sfide ambientali e cambiamento tecnologico. Gli artisti impiegano un'ampia gamma di strategie – dall'astrazione e dal simbolismo agli approcci concettuali e narrativi – per articolare queste problematiche, spesso invitando i visitatori a partecipare attivamente al processo di attribuzione di significato [2].

Inoltre, la pratica artistica contemporanea, come evidenziato dalla Biennale, è caratterizzata da un'espansione dei linguaggi e dei formati artistici. Anche all'interno dei media più tradizionali, si riscontra una chiara tendenza alla sperimentazione con materiali, forme e configurazioni spaziali. Lo spazio espositivo stesso diventa una componente attiva dell'esperienza artistica, incoraggiando un coinvolgimento immersivo e riflessivo.

La partecipazione alla Biennale rappresenta un esempio significativo dell'integrazione dell'arte ucraina contemporanea nello spazio culturale internazionale. Nel contesto delle attuali trasformazioni geopolitiche e socio-culturali, la cooperazione culturale tra Ucraina e Italia emerge come un fattore importante per il rafforzamento delle relazioni internazionali. Il coinvolgimento di artisti ucraini in tali mostre contribuisce non solo alla promozione dell'arte nazionale, ma anche alla formazione di un'immagine positiva dell'Ucraina nel contesto culturale globale. Allo stesso tempo, la scena artistica italiana beneficia di nuove narrazioni artistiche che riflettono le esperienze e le prospettive degli autori ucraini contemporanei.

Nell'ambito della Biennale, l'artista Nataliya Derevyanko, in arte Naty Pop – docente della Khortyzia Nazionale Accademia, ha presentato due opere originali: "Fifteen Puzzle" e "La torre di Babele" (Img. 1). La prima opera si concentra sull'esplorazione della memoria e degli stati psico-emotivi interiori, veicolati attraverso complesse strutture cromatiche e compositive [1]. La seconda opera interpreta la trasformazione come caratteristica distintiva del mondo contemporaneo, sottolineando la natura dinamica dei processi culturali e la fluidità dell'identità in un contesto di globalizzazione.

Immagine 1. La Biennale Internazionale di Arte Contemporanea di Potenza (BIAC)

Entrambe le opere dimostrano l'intento dell'artista di affrontare complesse questioni esistenziali e culturali attraverso il linguaggio dell'arte visiva contemporanea. La loro inclusione in un contesto espositivo internazionale permette un dialogo con opere di artisti provenienti da diversi contesti culturali e tradizioni artistiche.

Come scrive Marina Corsini, membro del Comitato tecnico scientifico BIAC: "Negli anni più recenti, anche alla luce della frattura storica e personale causata dalla guerra in Ucraina – che l'ha indotta a trasferirsi in Italia nel 2022-, la ricerca di Naty Pop si muove verso un equilibrio sottile fra realismo e decorativismo, inscrivendosi nel territorio del pop surrealismo senza aderirvi rigidamente. Le immagini oscillano fra visibile e percepito, fra quotidiano e archetipico, suggerendo una dimensione al-tra, sospesa" [1].

La sua pittura si conferma come spazio di trasformazione: un luogo in cui memoria, simbolo e percezione si fondono per restituire un'esperienza visiva profondamente umana e contemporanea.

Pertanto, la Biennale Internazionale di Arte Contemporanea di Potenza si configura come un'importante piattaforma per la comunicazione interculturale, evidenziando il ruolo dell'arte contemporanea nel promuovere il dialogo globale. Sottolinea inoltre le prospettive di ulteriore sviluppo della cooperazione ucraino-italiana nel campo della cultura e delle arti, contribuendo alla creazione di uno spazio culturale aperto, inclusivo e interattivo.

ELENCO DELLE FONTI UTILIZZATE

1. La Biennale Internazionale di Arte Contemporanea di Potenza. Lucana Art Commission : Catalogo. Potenza, 2026. 122 p.
2. Biennale di Potenza 2026. *BIAC*. URL: <https://www.biennaledipotenza.it/> (data di accesso: 01.05.2026).
3. Torna la Biennale di Arte Contemporanea Internazionale. *Agenzia stampa della Giunta Regionale*. URL: <https://agr.regione.basilicata.it/post/torna-la-biennale-di-arte-contemporanea-internazionale/> (data di accesso: 01.05.2026).

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ДОПОМІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВІДЕОКОНТЕНТУ

Штучний інтелект (ШІ) у 2026 році – це вже не просто експериментальна технологія, а базова інфраструктура бізнесу та повсякденного життя, що імітує людське мислення для аналізу даних, ухвалення рішень та автономного виконання складних завдань. Сучасний ШІ базується на нейронних мережах та глибокому навчанні, які дозволяють машинам навчатися на шаблонах без прямого програмування кожної дії [1].

Метою цього дослідження є вивчення ролі ШІ в генеруванні відеоконтенту, методів його використання як допоміжного інструменту, а також визначення ролі людини на тлі процесу розвитку ШІ та його входження в повсякденність людини.

Сьогодні ШІ вже тісно увійшов в життя людства майже у всіх сферах діяльності людини – від звичайного написання текстів до допоміжного ШІ-агента, з яким можна вести діалог як із секретарем-референтом, що безпомилково нагадує події, раціонально планує графіки виконання певних завдань. У різних видах мистецтва ШІ став «пришвидчувачем» процесів, на які в творчій людини йшли тижні чи місяці: тут тенденція зросла від звичайного створення зображень до продукування повноцінних відео та навіть написання аранжувань для пісень із прикладами їх вокального виконання в будь-якому стилі.

Отже, чим є ШІ сьогодні та які його види існують:

- це інструмент автономності: у 2026 році спостерігається перехід від звичайних текстових чат-ботів до агентних систем, які самостійно виконують багатоетапні завдання.
- це мультимодальність: сучасні моделі обробляють текст, зображення, звук та відео одночасно в реальному часі.
- генеративний ШІ: ШІ генерує новий контент (тексти, зображення, код, відео), який важко відрізнити від створеного людиною.
- едж-ШІ (edge AI): ШІ переміщується з хмарних серверів безпосередньо на пристрої (смартфони, датчики, побутова техніка), що забезпечує швидкість і приватність [2].

Основним компонентом процесу генерування будь-якого контенту за допомогою ШІ є написання промптів. Від повноти наданої ШІ інформації залежить результат згенерованого ним контенту.

Промпти (від англ. prompt – спонування, підказка) – це текстові запити, команди, завдання або питання, які користувач вводить у нейромережу (мовну модель, наприклад ChatGPT, Gemini, Claude) для отримання конкретного результату. Для якісного написання промπτ потрібно правильно прописати основні характеристики: типи (це можуть бути короткі та чіткі питання або детальні та описові інструкції), функції (задають контекст, стиль, формат і обсяг відповіді), якість (чим чіткіше та інформативніше сформульовано промπτ, тим кращим буде результат роботи ШІ), роль (наприклад, «Дій як маркетолог»), завдання, контекст, приклади та формат виводу (таблиця, список, текст) [3].

Створення відеоконтенту за допомогою штучного інтелекту сьогодні – це окрема навичка, яку можна швидко опанувати. Але, як і в більшості творчих професій, якість з'являється тільки після певного експериментального етапу роботи з ШІ, тобто з досвідом. І пов'язано це не стільки з особливостями роботи самого ШІ, скільки зі вміннями, навичками і креативністю самої людини, яка генерує відеоконтент.

Процес створення відеоконтенту будь-якого формату (реклама, короткий метр, фільм) в аудіовізуальному мистецтві без використання ШІ передбачає командну роботу, де кожен виконує свою частину творення контенту.

У класичному процесі створення відеоконтенту є сценарист, який прописує по сценах, що зніматимуть на майданчику (майже промπτ для всієї знімальної групи). Далі включається продюсер/адміністратор/менеджер для пошуку акторів та формування графіку зйомки, виходячи з графіків завантаження акторів та інших учасників знімального процесу. Згодом у процес зйомки

включається режисер, який прописує, який саме вигляд буде мати кожен кадр, де повинні стояти і як рухатися актори, де потрібно перебувати оператору (теж свого роду уточнювальний промпт). Своєю чергою оператор опрацьовує експлікації кадрів, ракурсів, освітлення. Актори вивчають сценарій для подальшої гри перед камерою, і загалом існує ще багато допоміжного персоналу, що може бути залучений до знімального процесу.

Навіть для зйомки короткої реклами у класичному знімальному процесі все одно залучено кілька осіб: сценарист (він же може бути і режисером), продюсер (або директор зйомки чи замовник), оператор та актор/актори.

Штучний інтелект не нівелює професійні навички попередньо описаної знімальної команди, він стає інструментом, який може пришвидшити певні моменти створення відеоконтенту, або замінити ланцюг сценарист-режисер-оператор-актор на їх цифрову версію і промпт-інжиніринг. І хоч здається, що ШІ відбирає роботу в людини, насправді генерування будь-якого контенту без замовлення від людини не відбувається.

Навпаки, для створення якісного і повноцінного відеоконтенту за допомогою ШІ тепер ці навички ланцюга сценарист-режисер-оператор-актор, покладаються на одну людину, яка для написання промпту для кожної сцени повинна стати продюсером, режисером, оператором, освітлювачем, вибрати актора/персонажа, визначити ракурси камери, плани, локації, діалоги, рухи тощо. Можна, звісно, не продумувати всі ці елементи, а дозволити ШІ певні моменти створити за вас, але вам усе одно доведеться обрати, який із запропонованих варіантів згенерованого відео пасуватиме більше до вашого задуму.

Одна людина, що включає в собі навички всіх вище описаних професій галузі аудіовізуального мистецтва, це скоріш виключення з правил, ніж звичайний набір вмінь і знань, хоч на базовому рівні це може бути, але й відеоконтент тоді буде на такому самому «базовому» стандартному банальному рівні, бо не міститиме цікавої ідеї і цікавого виконання. Тому, на мою суб'єктивну думку, для створення якісного відеоконтенту все одно потрібна команда, де кожен буде виконувати свою частину роботи, тільки класичний знімальний процес перетвориться на генеративний зі штучним інтелектом.

Тож незалежно від того, скільки «роботи» може забрати на себе ШІ або які професії замінити собою, найголовніша ознака людини – це ідея! І залишається тільки розібратися, як цю ідею відтворити за допомогою ШІ та як написати йому зрозумілий промпт. І тут потрібно розуміти, що ШІ – це допоміжний інструмент, але не заміна людини у реалізації її ідеї.

Отже, на сьогодні промпт-інжиніринг є однією з базових навичок для людини, яка працює у галузях, пов'язаних з написанням великих текстів, створенням фото та відеоматеріалів, музики чи навіть планування бізнесу. Від деталізації написаного промпта залежить не лише якість відповідей, а й те, наскільки ефективно ШІ може розв'язати конкретне завдання, написати код, проаналізувати дані, створити якісний фото чи відео-контент.

Промпт для відеоконтенту повинен містити в собі опис характеристик для кожної сцени майбутнього відео, що включає в себе знання та вміння з різних сфер діяльності галузі аудіовізуального мистецтва, таких як сценаристика, режисура, операторська справа, робота освітлювача та інші, а також продюсування і вміння просувати свій контент та монетизувати його.

Сьогодні відбувається вже незворотній процес переходу від класичного знімального процесу творення відеоконтенту до генеративного процесу за допомогою штучного інтелекту як допоміжного інструменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ШІ та революція в digital: як штучний інтелект змінює гру. *Ukrainian digital community (UDC)*. URL: <https://ukrainiandigital.com/strong-yak-stvoryty-vlasne-onlayn-navchannia-strong/>.
2. Що таке штучний інтелект: історія, види та складові. *Giga Cloud*. URL: <https://gigacloud.ua/articles/shho-take-shtuchnyj-intelekt-istoriya-vydy-ta-skladovi/>.
3. Пишемо якісний промпт для ШІ: оригінальні ідеї та приклади. *Освітотрія Медіа*. URL: <https://osvitoria.media/experience/pyshemo-yakisnyj-promt-dlya-shi-oryginalni-ideyi-ta-pryklady/>.

Міхєєва Оксана Валеріївна,
здобувачка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 181 Харчові технології,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дерев'янка Н. П.,**
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
завідувач кафедри аграрних технологій,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЗЕЛЕНИЙ БОРЩ ШВИДКОГО ПРИГОТУВАННЯ

Сушений борщ швидкого приготування – це сучасний харчовий продукт, створений на основі традиційної української страви з використанням технологій зневоднення. Його поява пов'язана зі зростанням темпу життя, потребою в тривалому зберіганні продуктів і зручності використання. Він поєднує традиційні смакові властивості борщу з інноваційними методами обробки сировини. Такий продукт дозволяє швидко отримати готову страву без значних витрат часу та ресурсів. Крім того, сушений борщ зберігає основні харчові компоненти та може використовуватись у різних умовах – від побутових до польових.

У наш час прискореного ритму життя, зменшення часу на приготування їжі попит на продукти швидкого приготування зростає. В умовах нестабільних житлових умов, пов'язаних з військовими діями та необхідністю переїжджати, така страва особливо має поширений попит. Вона зручна у транспортуванні та зберіганні, має тривалий термін придатності та не потребує складних умов для приготування.

Це значно спрощує проблему організації харчування та є актуальним для військових, туристів, студентів і переселенців. Також сушіння сприяє зменшенню харчових втрат і раціональному використанню сировини.

Додатково такі продукти дозволяють забезпечити гаряче харчування навіть за відсутності повноцінної кухні або обладнання. Вони мають стабільну якість і швидко відновлюються при додаванні води. Крім того, розвиток технологій сушіння дає змогу максимально зберігати смакові та поживні властивості традиційних страв [1; 2; 3].

Сушений борщ швидкого приготування має помірно позитивний вплив на організм людини за умови якісної сировини та правильної технології сушіння. Він містить овочеві компоненти, що забезпечують надходження харчових волокон, органічних кислот і мінеральних речовин, необхідних для нормального функціонування травної системи. Завдяки наявності щавлю, кропиви, моркви, картоплі продукт сприяє покращенню травлення та нормалізації роботи шлунково-кишкового тракту.

Він забезпечує організм вітамінами (зокрема С, групи В) та мінеральними речовинами, необхідними для підтримання імунної системи. Також сприяє загальному тонусу організму та частково має антиоксидантну дію завдяки рослинним компонентам [1; 2].

Склад та рецептура.

Зелений борщ із сушених інгредієнтів — це продукт швидкого приготування, який зберігає традиційні смакові властивості страви завдяки використанню висушеної рослинної сировини.

Основні компоненти:

- сушений щавель (основа кислоти страви);
- сушена кропива (додаткове джерело вітамінів);
- сушена морква, цибуля, корінь петрушки або селери;
- сушена картопля (для ситності та густини).

Додаткові компоненти:

- спеції: лавровий лист, чорний перець, сушений часник, сіль;
- сушений кріп та інші ароматичні трави;
- за потреби: яєчний порошок або сухі білкові добавки.

Рецептура приготування:

- підготовка висушеної сировини (за потреби коротке замочування);
- варіння овочевої основи у воді або бульйоні;

- внесення сушеної зелені на завершальному етапі ;
- додавання спецій та доведення до смаку;
- відновлення до готової страви шляхом кип'ятіння 10–15 хв.

Такий склад забезпечує баланс смаку, поживності та зручності приготування [4; 5].

Особливості сушіння інгредієнтів. Сушіння овочів і зелені дозволяє значно подовжити термін їх зберігання та зменшити втрати сировини. При цьому важливо дотримуватися оптимальних температурних режимів, щоб максимально зберегти смак, аромат і поживну цінність продуктів [1; 2].

Основні та додаткові компоненти

У технології приготування сушеного борщу інгредієнти поділяють на основні та додаткові залежно від їх ролі у формуванні смаку, аромату та поживної цінності.

Основні компоненти (варіння 10–15 хв): До основних належать сушені овочі, які формують основу страви: щавель (залежно від виду борщу), морква, цибуля, картопля. Вони закладаються першими і варяться 10–15 хвилин для повного відновлення структури та смаку.

Додаткові компоненти (додавання за 5 хвилин до готовності): До додаткових зараховують зелень (кріп, петрушка, кропива), а також спеції. Їх додають за 5 хвилин до завершення варіння, щоб зберегти аромат і біологічно активні речовини.

Що додають за смаком: для покращення смакових властивостей додають лавровий лист, чорний перець, сушений часник, інколи цукор для балансу кислотності, а також сметаний або білковий порошок у похідних варіантах.

Сучасне харчування характеризується швидкістю приготування, зручністю та тривалим терміном зберігання продуктів. Сушені страви, зокрема борщ швидкого приготування, відповідають вимогам активного способу життя та дефіциту часу. Вони є частиною розвитку функціональних і технологічно оброблених харчових продуктів. Такі продукти особливо актуальні для військових, туристів, переселенців та зайнятого населення. Використання сушіння дозволяє зменшити втрати сировини та забезпечити харчову безпеку. Крім того, вони сприяють розширенню асортименту швидких, але відносно корисних харчових рішень. Для сучасної людини це економія часу на приготування їжі без значної втрати поживної цінності. Також такі продукти забезпечують доступ до повноцінного харчування в умовах обмежених ресурсів і нестабільного середовища [2; 3].

Сушений борщ швидкого приготування є сучасним харчовим продуктом, який поєднує традиції української кухні та інноваційні технології переробки сировини.

Його основною перевагою є тривалий термін зберігання та зручність використання у різних умовах. Такий продукт дозволяє швидко отримати повноцінну гарячу страву без значних витрат часу. Використання сушених овочів, зелені забезпечує збереження частини поживних речовин. Він має високу актуальність для військових, туристів, студентів та людей з активним способом життя. Технологія сушіння дозволяє зменшити втрати сировини та раціонально її використовувати. Смакові властивості борщу значною мірою зберігаються завдяки правильно підібраній рецептурі. Важливим є дотримання технологічних режимів для збереження якості продукту.

Сушений борщ може бути основою для розвитку нових видів швидкого харчування. Він поєднує поживність, доступність та зручність у використанні. Такі продукти відповідають сучасним вимогам до функціонального харчування. Отже, сушений борщ є перспективним напрямом у розвитку харчової промисловості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погожих М. І., Погожих Л. М. Технологія сушіння харчової сировини : навчальний посібник. Харків : ХДУХТ, 2012. 198 с.
2. Капрельянц Л. В. Функціональні харчові продукти і їх роль у харчуванні людини. Одеса : Друк, 2013. 164 с.
3. Сирохман І. В. Харчова цінність та якість продуктів харчування : підручник. Львів : Новий Світ-2000, 2017. 612 с.
4. Романенко О. І. Технологія зберігання і переробки продукції рослинництва. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 272 с.
5. Дубініна А. А. Технологія переробки плодів та овочів : навчальний посібник. Харків : ХДУХТ, 2015. 234 с.

Мокранська Діана Сергіївна,
здобувачка 4 курсу
спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво),
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Максимчук А. П.,**
старший викладач,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Сьогодні мистецтво набуває нового значення та використання, що виходить за межі того, що колись вважалось просто художньою чи естетичною подією. Все частіше мистецтво використовується не лише як засіб обміну інформацією наприклад, ідеями, цінностями та емоційним вираженням, але й для ведення змістовного соціального діалогу.

У сучасному середовищі, що швидко змінюється під впливом глобалізації, розвитку цифрових технологій та соціально-політичних змін, мистецтво стало одним із критично важливих засобів зв'язку людей один з одним, а також із їхньою спільнотою в цілому.

Соціальна комунікація передбачає процес обміну інформацією між індивідами або спільнотами, у якому важливу роль відіграють символи, знаки та образи. Саме мистецтво оперує такими універсальними засобами вираження, що дозволяє йому ефективно впливати на свідомість людини. Художні твори здатні передавати складні ідеї у доступній та емоційно насиченій формі, що значно підсилює комунікативний ефект [2, с. 18–21].

У цьому контексті мистецтво можна розглядати як специфічну мову, яка не потребує перекладу. Воно долає мовні, культурні та соціальні бар'єри, сприяючи взаєморозумінню між людьми різних національностей і культур. Завдяки цьому мистецтво виконує інтегративну функцію, об'єднуючи суспільство навколо спільних цінностей і ідей [3, с. 70–75].

Проблема мистецтва як інструменту соціальної комунікації набуває особливої актуальності у зв'язку з останніми сучасними викликами, такими як нинішня війна в Україні. У такі часи мистецтво є не лише способом відображення реальності, а й активним фактором розвитку громадської думки та суспільної позиції. Воно реагує на події, трансформуючи їх у художні образи, що дозволяє глибше осмислити дійсність [4, с. 91–96].

Сучасні українські творці все частіше звертають увагу на різні види мистецтва. Вони малюють, пишуть музику, грають у театрі чи знімають фільми. Через ці справи митці показують теми війни, нашу країну та наш шлях до волі. Їх твори не просто дають знання. Вони допомагають краще відчувати ті події, змушують думати й співчувати іншим. Ті, хто постраждав, знаходять у мистецтві підтримку і розуміння. Так ці роботи творять місток від передової до людей позаду, від окремої людини до всіх. Вони допомагають нам пам'ятати й не забувати [7, с. 33–36].

Важливим аспектом є здатність мистецтва формувати колективні емоції. Через художні образи люди переживають спільний досвід, що сприяє консолідації суспільства. Мистецькі ініціативи, виставки, концерти, присвячені актуальним подіям, створюють простір для діалогу та взаєморозуміння. Таким чином, мистецтво виконує не лише інформаційну, але й соціально-об'єднавчу функцію [6, с. 55–62].

Окрему роль відіграє мистецтво у формуванні та збереженні національної ідентичності. У складні історичні періоди воно стає засобом збереження культурної спадщини, популяризації національних символів, традицій та мови. Через мистецтво відбувається осмислення історичного досвіду та його передача наступним поколінням. Це особливо важливо в умовах загроз культурній самобутності [5, с. 121–126].

Великий вплив на розвиток мистецтва має поява нових цифрових технологій. Інтернет, різні соцмережі й цифрові майданчики дають шанс митцям швидко і легко показати свої роботи великій кількості людей. Тепер художник може передати свою думку чи ідею дуже багатьом людям, не зважаючи на те, де вони живуть. Це сприяє формуванню глобального культурного простору та активізації міжкультурного діалогу [1, с. 42–47].

Цифрове мистецтво, відеоарт, інтерактивні інсталяції відкривають нові форми взаємодії між автором і глядачем. Аудиторія стає не лише спостерігачем, але й активним учасником комунікаційного процесу. Така трансформація змінює традиційне розуміння мистецтва та підсилює його соціальну функцію.

В умовах інформаційного суспільства мистецтво також виконує роль альтернативного джерела інформації. Воно дозволяє критично осмислювати події, пропонувати нові інтерпретації та формувати незалежну позицію. Це особливо важливо в умовах інформаційних війн та пропаганди, коли мистецтво може виступати засобом протидії маніпуляціям.

Крім того, мистецтво має значний терапевтичний потенціал. У складних життєвих обставинах воно допомагає людині впоратися з емоційними переживаннями, зменшити рівень стресу та знайти внутрішню гармонію. Арттерапія широко використовується у роботі з людьми, які пережили травматичний досвід, зокрема в умовах війни. Творча діяльність сприяє самовираженню та психологічному відновленню особистості [8, с. 79–88].

Таким чином, мистецтво в сучасному світі є багатофункціональним явищем, що поєднує естетичні, соціальні, комунікативні та терапевтичні аспекти. Воно виступає важливим засобом соціальної комунікації, здатним впливати на суспільну свідомість, формувати цінності та об'єднувати людей. В умовах сучасних викликів роль мистецтва значно зростає, адже воно стає інструментом підтримки, взаєморозуміння та розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І. В. Візуальна культура та комунікація в цифрову епоху. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021. 200 с.
2. Гриценко О. А. Культура і комунікація: теоретичні аспекти взаємодії. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2017. 240 с.
3. Дзюба І. М. Культурологія : підручник. Київ : Либідь, 2016. 320 с.
4. Кравченко О. В. Сучасне мистецтво і соціальні процеси в Україні. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. 180 с.
5. Литвиненко С. М. Мистецтво як чинник формування національної ідентичності. Київ : Київський університет, 2019. 220 с.
6. Павлюк Л. С. Соціальні комунікації та медіакультура. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 210 с.
7. Український культурологічний альманах. Мистецтво в умовах сучасних викликів. Київ, 2022. 150 с.
8. Швець В. Інтегрована арт-терапія як інструмент гармонізації суб'єктивних та об'єктивних умов відновлення психологічного стану молоді. *Психологічний журнал*. 2023. № 10. С. 79–88. DOI: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.10.2023.285325>.

Московець Антон Едуардович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

спеціальності НЗ Садово-паркове господарство,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кобець О. В.,**

кандидат сільськогосподарських наук,

доцент кафедри аграрних технологій,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ ПРИВАТНОГО САДУ У СТИЛІ «NATURE GARDEN»

ЗА АДРЕСОЮ ВУЛ. АК. ВЕСНІНА, 14, М. ЗАПОРІЖЖЯ

На сьогодні однією з перспективних відкритих ніш для професійної діяльності ландшафтних дизайнерів є проєктування та оздоблення приватних присадибних ділянок. Сучасного декоративного оформлення потребують не тільки території новозбудованих будинків котеджного типу. Господарі старих котеджів також прагнуть сучасності, краси і порядку у своєму саду. Попит на якісний, продуманий, гармонійний дизайн ландшафту приватних будинків тримається на високому рівні. Одним із таких

маєтків, власники якого висловили побажання оформити свій сад у сучасному ландшафтному стилі «Nature Garden», є ділянка по вул. Ак. Весніна, б. 14 в місті Запоріжжя (Правий берег).

Об'єкт проектування – присадибна ділянка з житловим одноповерховим чотирикімнатним будинком, наявною господарчою будівлею і застарілими насадженнями плодкових дерев і туй. Вхід на територію маєтку – з боку вулиці Академіка Весніна.

Ділянка має форму нерівнобічного чотирикутника площею 1185 м², розміром 39,5 на 30 м, яка зорієнтована з північного заходу на південний схід. Будинок розташований у центральній частині садиби. Від входу на ділянку до входу в будинок проходить асфальтована пряма доріжка шириною 1,6 м. На ділянці розміщений старий сад із плодкових дерев, що складається з 9 екземплярів абрикосу звичайного (*Prunus armeniaca* L.) та 3 екз. вишні звичайної (*Prunus cerasus* L.). З декоративних деревних рослин зростають 8 екземплярів туї західної (*Thuja occidentalis* L.). Всі вишні і два дерева абрикосу звичайного перебувають у доброму стані, тому їх пропонується залишити на ділянці і вписати у майбутнє планувальне рішення. Всі дерева туї, 7 дерев абрикосу знаходяться у незадовільному стані і пропонуються до видалення.

З квітково-декоративних рослин на ділянці зростають лаванда вузьколиста (*Lavandula angustifolia* Mill.) «Munsted», війник гостроквітковий (*Calamagrostis acutiflora* L.), лілійник рудуватий (*Hemerocallis fulva* L.) «Kwanso», міскантус китайський (*Miscanthus sinensis* Andersson) «Zebrinus», півники германські (*Iris x germanica*) в асортименті, пенісетум лисохвостий (*Pennisetum alopecuroides* L.) «Hameln» тощо. Квіткові рослини зростають на ділянці хаотично, перебувають у доброму стані і будуть залучені у проєктні пропозиції. Трав'яний покрив на ділянці перебуває в незадовільному стані і потребує заміни.

На території об'єкта присутні дві споруди: житловий будинок та господарча будівля, малі архітектурні форми та обладнання відсутні. До будинку підведені інженерні мережі (водопостачання, каналізація, газ, електропостачання), що, відповідно до Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України (п. 8.12.7) [3], враховувалося під час розробки проєкту.

Дикий сад (Nature garden) – це спрямування в сучасному ландшафтному дизайні, яке формує садовий простір, що імітує первозданну природу з мінімальним втручанням людини. Головними рисами цього стилю є: мальовнича природність, використання місцевих аборигенних рослин, екологічність, відсутність строгих форм у плануванні, густі вільні посадки та гармонія з навколишнім середовищем. Такий сад не вимагає постійного складного догляду та створює приємну атмосферу усамітнення [2].

Основні характеристики ландшафтного стилю «Дикий сад»:

максимальна природність – характерно уникнення строгих геометричних ліній, кутів, симетрії та регулярної стрижки рослин;

природні матеріали: доріжки, відсіпані гравієм, піском або корою, водойми з природними плавними обрисами берегів, використання природного каміння, деревини як будівельного матеріалу і композиційних елементів;

аборигенна (автохтонна) флора – використання рослин, що походять з даної місцевості, пристосовані до місцевих умов і легко адаптуються [1];

багаторівневість та багатоплановість композиції – використання польових та лучних квітів, чагарників, високих трав та дерев для створення щільних посадок, які не потребують прополювання;

екологічність: підбір рослин, що приваблюють бджіл, птахів, метеликів, заохочення іншого біорізноманіття, створення «куточків дикої природи» [4; 5].

Усю ділянку можна умовно поділити на кілька функціональних зон – вхідна зона з центральною доріжкою і парковою для автомобілів; житлова зона з будинком й відмосткою навколо нього, зона відпочинку з альтанкою, зоною барбекю і басейном. Усю решту простору займатиме власне «Дикий сад», у складі якого проєктом пропонується оформити 9 рослинних композицій, які гармонійно складають один загальний простір. Структуру саду задаватимуть доріжки прямолінійної та вільної конфігурації, які поєднують вхід на ділянку, парковку, зону відпочинку, а також сформують прогулянковий маршрут садом.

Центральну пряму доріжку, яка веде від хвіртки до входу в будинок, пропонується оформити живоplotом з туї західної «Danica», який водночас слугуватиме бордюром для пейзажних композицій саду. Праворуч від центральної доріжки, біля входу на ділянку буде розташована композиція з трьох дерев вишні звичайної, які було вирішено залишити на ділянці, бузку гіацинтового (*Syringa hyacinthiflora* L.) з квітками рожевого кольору сорту «Anabel», кипарисовику горіхоплідного (*Chamaecyparis pisifera* (Siebold & Zucc.) Endl.) «Filifera aurea». Передній план цієї композиції складуть три екземпляри спіреї

японської (*Spiraea japonica* L.f.) «Genpei/Shirobana» у поєднанні з війником гостроквітковим (*Calamagrostis acutiflora* L.) «Karl Foerster», кострицею борознистою (*Festuca rupicola* L.), лавандою вузьколистою «Munstead» та пенісетумом лисохвостим «Hameln». Натуральне каміння з пісковика підкреслить природність цієї композиції.

З двох боків від входу в будинок пропонується розмістити дві асиметричні композиції з ялівцю повзучого (*Juniperus horizontalis* L.) «Wiltonii», у поєднанні з вейгелою квітучою (*Weigela florida* (Bunge) A.DC.) «Wings of Fire», лілійником рудуватим «Kwanso» та півниками германськими (*Iris germanica*) сорту «Embrace Me» з квітами рожевого кольору, лаванди вузьколистої «Munstead» та пенісетуму лисохвостого сорту «Hameln». Акцентом, який надасть пейзажній картині асиметрії і динаміки, стане ялиця корейська (*Abies koreana* L.) у ліворуч входу у будинок.

Уздовж паркану з південно-західного боку ділянки розташовуватиметься мальовнича група з дуба червоного (*Quercus rubra* L.), 3 екз. спіреї японської сорту «Little Princess», 3 екз. ялівцю звичайного (*Juniperus communis* L.) сорту «Gold Cone» з золотистим кольором хвої, яка буде доповнена декоративними злаками: пенісетумом лисохвостим сорту «Black Beauty», та кострицею попелясто-сірою (*Festuca cinerea* L.).

У південному куті ділянки, поруч із господарчою будівлею, розміститься зона відпочинку з альтанкою та зоною барбекю. Для ще більш комфортного релаксу за бажанням замовників проєктом передбачено влаштування басейну для купання. Хоча прямі лінії водойм не властиві «дикому саду», проте для зручності обслуговування цього водного об'єкту була запропонована класична прямокутна форма. Терасна дошка, якою пропонується замостити територію навколо басейну, дуже декоративна, безпечна й зручна в експлуатації.

З зони відпочинку відкриватиметься вид на галявину, засіяну гірчаком пташиним замість звичайних злакових газонних трав, що позбавляє власників від постійного скошування трави. Галявина буде оточена міксбордером з багаторічників – каріоптерісу кладонського (*Caryopteris clandonensis* Bunge) «Heavenly Blue», півників германських кількох кольорів, лілійнику рудуватого «Stella de Oro», костриці овечої (*Festuca ovina* L.) сорту «Varna», шавлії дібровної (*Salvia nemorosa* L.) «Ostfriesland», цинерарії приморської (*Jacobaea maritima* (L.) Pels & Meijden) «Silver Dust», міскантусу китайського «Zebrinus», монарди двійчастої (*Monarda didyma* L.) «Blue Stocking», пенісетуму лисохвостого «Моудрі». 3 чагарників у композицію включені барбарис звичайний (*Berberis vulgaris* L.) «Atropurpurea» та ялівець козацький (*Juniperus sabina* L.) «Tamariscifolia».

Північно-східну частину ділянки займе основна частина майбутнього «Дикого саду», основу якої складуть деревні рослини, що залишилися на ділянці – 2 екз. абрикосу звичайного, та додатково висаджені 3 екз. сливи розлогої (*Prunus cerasifera* EHRH.) «Pissardii», 2 екз. яблуні домашньої (*Malus domestica* L.) плакучої форми «Royal Beauty», 1 екз. черешні (*Prunus avium* L.) «Китайська чорна». Вічнозеленими акцентами стануть туя західна «Smaragd» й кипарисовик Лавсона (*Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray) Parl.) «Columnaris». Будлеї Давида (*Buddleja davidii*) сортів «Tutti Fruitti», «Black Knight», «Little Ruby» та вейгела квітуча «Wings of Fire» приваблюватимуть до саду метеликів, бджіл та інших корисних комах. Простір на передньому плані, уздовж доріжки, буде заповнений невисокими багаторічниками переліченого вище асортименту.

Таким чином, у роботі були враховані всі вимоги власників ділянки, тому даний проєкт буде запропоновано для подальшого втілення в життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецов С. І., Левон Ф. М., Пушкар В. В. Асортимент дерев, кущів та ліан для озеленення в Україні. Київ, 2013. 256 с.
2. «Дикий» сад. URL: <https://www.rivneprod.gov.ua/2022/04/19/dykyj-sad/>.
3. Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України : затверджено наказом Державного комітету України по житлово-комунальному господарству від 10.04.2006 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06#Text>.
4. Natural garden – a private piece of nature. URL: <https://www.myp perfectgarden.eu/en/natural-garden-a-private-piece-of-nature/>.
5. Robinson W. The Wild Garden. New York, 2003. 432 p.

Опанашук Андрій Сергійович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності В2 Дизайн,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Колесник Н. Є.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

АВТОРСЬКИЙ МАЛЬОПИС У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ: ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД

У межах візуальної культури мальопис посідає помітне місце як форма поєднання графічного зображення, тексту та послідовної оповіді. Він функціонує не лише як засіб розповіді, а і як цілісний візуально-комунікативний продукт, у якому взаємодіють ілюстрація, типографіка, композиція сторінки, ритм кадрів та загальна стилістика видання. У сучасному українському книговидаванні комікси та графічна проза належать до помітних сегментів видавничої спеціалізації, що підсилює доцільність їх аналізу саме в системі графічного дизайну [1].

Актуальність теми зумовлена тим, що авторський мальопис дедалі частіше розглядається не як окремий малюнковий твір, а як комплексний дизайнерський проєкт. У ньому мають значення не тільки сюжет і персонажі, а й візуальна логіка подачі матеріалу, стильова цілісність, шрифтове рішення, ритм читання та спосіб взаємодії з аудиторією. Метою роботи є визначення особливостей авторського мальопису в системі графічного дизайну крізь призму проєктного підходу на матеріалі авторського проєкту «Перевірйй перед поширенням».

У системі графічного дизайну мальопис можна розглядати як синтетичну форму візуальної комунікації. На відміну від окремої ілюстрації чи плаката, він формує послідовну систему сприйняття, де кожен кадр пов'язаний із попереднім і наступним, а кожен елемент підпорядковується загальній концепції. Композиція сторінки, співвідношення зображення і тексту, характер філактів, масштаб персонажів, паузи між кадрами та шрифтова організація реплік утворюють єдину структуру.

Проєктний підхід у створенні мальопису передбачає поетапне формування майбутнього видання: від ідеї та сценарної основи до композиції

кадрів, візуального стилю персонажів, шрифтового оформлення, обкладинки та підготовки матеріалу до друку або цифрової публікації (рис. 1). У публікації

про досвід молодшої студії Spring Comics наголошується, що створення українського коміксу є складним процесом, який потребує продуманого

планування, розуміння виробничої логіки та подальшого представлення видання читачеві [3].

Рис. 1. Схематичне порівняння авторського мальопису в системі сучасного графічного дизайну

Важливою ознакою проєктного підходу є узгодженість етапів роботи та розуміння функцій, які забезпечують завершеність мальнопису як видання. У матеріалі про створення книжки й коміксу зазначено, що до реалізації такого продукту можуть бути залучені автор, сценарист, художник, дизайнер, верстальник, кольорист, лєтерер та інші учасники процесу [2]. Навіть якщо авторський мальнопис виконує одна особа, вона все одно поєднує кілька професійних ролей. Автор має мислити не тільки образами персонажів, а й структурою сторінки, читабельністю реплік, темпом оповіді та логікою взаємодії читача з матеріалом.

У графічному дизайні тенденції не зводяться до зовнішньої стилізації. Досвід українського книжкового дизайну засвідчує, що якість оформлення визначається не механічним наслідуванням трендів, а здатністю візуальної системи точно передавати суть і настрої видання [4]. Для мальнопису це особливо значуще, оскільки ілюстративна манера, композиція кадру, шрифт, кольорова система та ритм сторінки безпосередньо впливають на сприйняття змісту.

На матеріалі авторського проєкту «Перевіряй перед поширенням» проєктний підхід реалізується через послідовне формування візуальної системи, підпорядкованої єдиній комунікативній меті. Зміст мальнопису вимагає чіткої подачі інформації, виразної ієрархії акцентів та доступної візуальної мови. У процесі проєктування особливого значення набувають характер кадрування, темп розгортання подій, типографічна читабельність реплік, стилістична єдність персонажів і композиційна узгодженість сторінок.

Авторський мальнопис у системі графічного дизайну доцільно розглядати як проєктну форму візуальної комунікації. Його якість визначається не тільки художньою виразністю окремих зображень, а передусім цілісністю концепції, послідовністю дизайнерських рішень і здатністю формувати завершений візуальний образ видання. На матеріалі проєкту «Перевіряй перед поширенням» підтверджено, що ефективність мальнопису як візуального продукту залежить від єдності композиції, типографіки, стилістики, ритму читання та комунікативної виразності [2; 3; 4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Книговидання в Україні. *Chytomo*. URL: <https://data.chytomo.com/knygovydannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 07.03.2026).
2. Книжкова деїюргія: хто, як і чому має створювати книжки. *BookForum*. URL: <https://bookforum.ua/p/1303> (дата звернення: 09.03.2026).
3. Український комікс від задуму до друку: досвід молодї студії Spring Comics. *Telegraf.Design*. URL: <https://telegraf.design/ukrayinskyj-komiks-vid-zadumu-do-druku-dosvid-molodoyi-studiyi-spring-comics/> (дата звернення: 04.03.2026).
4. Як змінювалися обкладинки книжок за 20 років. *Telegraf.Design*. URL: <https://telegraf.design/yak-zminyuvalysya-obkladynky-knyzhok-za-20-rokiv> (дата звернення: 02.03.2026).

Остапенко Наталія Дмитрівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Дизайн,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Залєвська О. Ю.,**
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ СЛІСКБАІТ-СТРАТЕГІЙ НА ФОРМУВАННЯ ОЧІКУВАНЬ КОРИСТУВАЧА: БАЛАНС МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ ТА ЕТИКОЮ

Clickbait є однією з найбільш поширених маркетингових тактик у сучасному цифровому середовищі, спрямованою на швидке привернення уваги споживача. Його сутність полягає у використанні емоційно насичених, гостроцікавих або провокативних заголовків і візуальних рішень, що стимулюють цікавість та спонукають до взаємодії з контентом. Умови інформаційного перенасичення зумовлюють зростання ролі таких інструментів, адже вони дозволяють виділити повідомлення серед великої кількості конкурентних стимулів [1].

Водночас ефективність clickbait-стратегій часто базується на частковому перебільшенні або акцентуванні значущості продукту чи інформації, що може призводити до формування завищених очікувань у споживачів. У разі невідповідності між обіцяною та реальним змістом це спричиняє зниження рівня довіри до бренду та негативно впливає на довгострокові взаємини з аудиторією [1].

Із психологічної точки зору, clickbait апелює до механізмів допитливості, ефекту очікування та потреби у завершенні інформаційної невизначеності. Саме ці когнітивні процеси зумовлюють високий рівень залучення користувачів, проте водночас створюють передумови для маніпулятивного впливу.

Таким чином, актуальним є питання етичності використання clickbait у дизайні та рекламній комунікації. Зокрема, постає необхідність пошуку балансу між ефективністю залучення уваги та збереженням довіри споживачів. Використання цього інструменту може бути виправданим за умови відповідності між заявленим змістом і реальним наповненням повідомлення, що дозволяє поєднати привабливість комунікації з принципами чесності та прозорості.

Clickbait (клікбейт) є маркетинговою комунікаційною стратегією, спрямованою на привернення уваги споживача з перших секунд взаємодії з контентом. Його основною метою є стимулювання переходу до рекламного повідомлення або продукту через апеляцію до емоцій та підвищеного інтересу аудиторії. У сучасному інформаційному середовищі клікбейт виконує функцію інструменту видимості в умовах інформаційного перевантаження, проте часто супроводжується перебільшенням властивостей продукту або створенням завищених очікувань, що може призводити до зниження довіри споживачів. У зв'язку з цим постає питання етичності його використання та балансу між ефективністю привернення уваги й достовірністю комунікації [2].

Ключовими психологічними механізмами клікбейту є «інформаційна прогалина цікавості» (curiosity gap), емоційні тригери, гіперболізація та створення відчуття терміновості. Інформаційна прогалина полягає у навмисному неповному поданні даних, що стимулює когнітивну потребу індивіда у відновленні цілісної інформації [3]. Це активує мотивацію до взаємодії з контентом і може супроводжуватися дофаміною реакцією, пов'язаною з очікуванням отримання нової інформації.

Емоційні тригери є одним із центральних елементів клікбейту та передбачають використання сильних афективних реакцій, таких як здивування, страх, обурення або радість. Такі емоції підсилюють імпульсивність реакцій споживача та сприяють швидкому ухваленню рішення про взаємодію з контентом. Крім того, емоційно насичені повідомлення мають вищий потенціал вірусного поширення в соціальних мережах, оскільки стимулюють користувацьку активність та соціальну взаємодію, включно з обговореннями та репостами [2].

Гіперболізація проявляється у перебільшенні переваг продукту або створенні сенсаційного ефекту, що посилює привабливість рекламного повідомлення. Додатково часто використовується стратегія терміновості або дефіциту («обмежена пропозиція», «лише сьогодні»), яка активує страх втрати можливості (FOMO – fear of missing out) та підсилює імпульсивну поведінку [3].

У сукупності зазначені механізми формують високий рівень залученості аудиторії, однак одночасно можуть сприяти викривленню очікувань та маніпулятивному впливу на споживача. Таким чином, ефективність клікбейту пояснюється поєднанням когнітивного інтересу та емоційної активації, що забезпечує його високу результативність у приверненні уваги, але водночас актуалізує питання етичності його використання в рекламній комунікації [1].

Створене в рекламній комунікації очікування має відповідати реальним характеристикам запропонованого продукту або контенту. Це не передбачає повної інформативності повідомлення, що суперечило б принципам клікбейту, однак вимагає недопущення свідомого викривлення або невиконання заявлених обіцянок. У випадку відповідності очікувань реальному змісту споживач отримує доступ до достовірного продукту, що формує довгострокову довіру до джерела інформації.

Водночас практика маніпулятивного дизайну частково зумовлена особливостями оцінювання ефективності цифрового контенту, де пріоритет часто надається показникам залученості (увага, кліки), а не якості або відповідності обіцянкам [3]. Це створює умови, за яких короткостроково ефективними стають недобросовісні комунікаційні стратегії.

З часом аудиторія поступово набуває здатності до критичної оцінки інформаційного контенту та диференціації джерел за рівнем їхньої надійності. У цьому процесі виокремлюються два типи комунікаційних повідомлень: ті, що задовольняють пізнавальні та інформаційні потреби споживача, і ті, що спрямовані переважно на експлуатацію уваги без забезпечення змістовної цінності. Хоча базові психологічні механізми клікбейту залишаються незмінними (зокрема інформаційна прогалина, емоційні

тригери та ефект терміновості), результати їх застосування істотно залежать від ступеня відповідності між обіцянним і фактичним змістом повідомлення [3].

У цьому контексті в цифровій комунікації актуалізується етична дилема: з одного боку, ефективне залучення аудиторії потребує використання психологічних механізмів привернення уваги, з іншого – їх надмірне або неконтрольоване застосування призводить до зниження рівня довіри, інформаційного перевантаження та емоційного виснаження споживачів. Таким чином, за умов домінування метрик залученості (перегляди, кліки, взаємодії) над показниками довіри та якості контенту формується тенденція до пріоритету короткостроково ефективних, однак етично проблемних комунікаційних стратегій.

Водночас доцільно зазначити, що самі собою комунікаційні інструменти є нейтральними за своєю природою та набувають етичного забарвлення лише в контексті їх використання. Відповідальність у цьому випадку полягає не лише у відмові від маніпулятивних практик, а й у подоланні спрощеного підходу до створення контенту, орієнтованого винятково на показники уваги [1]. Використання вразливостей когнітивного та емоційного сприйняття з метою підвищення метрик залученості без забезпечення змістовної якості поступово підриває довіру до інформаційного середовища загалом.

Сучасні тенденції розвитку медіакомунікацій свідчать про зростання обізнаності аудиторії та підвищення вимог до прозорості, достовірності й етичності контенту. У цьому зв'язку перспективним напрямом є інтеграція механізмів привернення уваги з реальним змістовним наповненням, за якої елементи сенсаційності та емоційної виразності функціонують як засоби підсилення достовірної інформації, а не її викривлення [3].

Таким чином, подальший розвиток клікбейт-орієнтованих стратегій може відбуватися у двох напрямках: або через поступову деградацію комунікаційної якості та зниження рівня довіри аудиторії, або через трансформацію в бік етичного дизайну уваги, у межах якого психологічні інструменти використовуються для підсилення змісту, а не його підміни. Отже, ключовим принципом виступає не відмова від даних інструментів, а їх відповідальне та етично обґрунтоване застосування, де ефективність поєднується з достовірністю [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Why clickbait works: the psychology behind attention-grabbing titles. *Smarter Digital Marketing*. URL: <https://www.smarterdigitalmarketing.co.uk/why-clickbait-works/> (дата звернення: 12.04.2026).
2. What is clickbait in marketing? Definition, examples & more. *Ignite Visibility*. URL: <https://ignitevisibility.com/what-is-clickbait-in-marketing-definition-examples-more/> (дата звернення: 11.04.2026).
3. Korsunsky M. Cutting through clickbait to the true meaning of native. URL: <https://www.mgid.com/blog/cutting-through-clickbait-to-the-true-meaning-of-native> (date of acces: 12.04.2026).

Пасько Микола Петрович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності В2 Дизайн,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Колесник Н. Є.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

ГРАФІЧНИЙ ДИЗАЙН ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ АЙДЕНТИКИ БРЕНДУ «ORANGE SAFE» В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Сучасні умови розвитку суспільства, зумовлені воєнними подіями та активною цифровізацією, визначають нові вимоги до формування брендів і їх візуальної ідентичності. У цьому контексті графічний дизайн виступає важливим інструментом комунікації, що забезпечує не лише естетичне оформлення, але й передачу цінностей, ідей та емоційних смислів. Особливої актуальності набуває створення айдентики брендів у сфері громадського харчування, які функціонують у складних соціокультурних умовах.

Питання розвитку графічного дизайну, візуальної комунікації та брендингу активно досліджуються у сучасній науковій літературі. Зокрема, науковці підкреслюють значення дизайну як чинника впливу на соціальні процеси та формування візуальної культури, а також акцентують увагу на необхідності впровадження інноваційних підходів у підготовку дизайнерів і практичну діяльність.

Метою дослідження є обґрунтування ролі графічного дизайну у формуванні айдентики бренду «ORANGE CAFE» та визначення особливостей його візуальної комунікації в умовах воєнного часу та цифрової трансформації.

Графічний дизайн є одним із ключових інструментів створення айдентики бренду, що забезпечує його впізнаваність, цілісність і комунікативну ефективність. У процесі розробки айдентики бренду «ORANGE CAFE» було враховано сучасні тенденції дизайну, орієнтовані на поєднання естетики, функціональності та емоційного впливу.

Культурологічні аспекти відіграють важливу роль у формуванні айдентики бренду, оскільки дозволяють інтегрувати національні та соціокультурні смисли у візуальну комунікацію, підвищуючи її змістову глибину та впізнаваність [1, с. 48]. У процесі розробки бренду «Orange Cafe» використання культурологічного підходу сприяє створенню цілісного образу, що поєднує сучасні дизайнерські рішення з елементами культурної ідентичності.

Концепція бренду базується на ідеї створення простору затишку, енергії та позитивних емоцій, що відображено у виборі кольорової гами. Домінуючим є помаранчевий колір, який асоціюється з теплом, активністю та дружелюбністю, доповнений нейтральними відтінками для забезпечення візуального балансу. Така кольорова стратегія сприяє формуванню позитивного емоційного образу бренду та підсилює його комунікативний потенціал.

Важливим елементом айдентики є типографіка, яка виконує не лише інформаційну, але й емоційну функцію. Використання сучасних шрифтів із м'якими формами забезпечує легкість сприйняття та підкреслює дружній характер бренду. Композиційні рішення ґрунтуються на принципах динамічності та відкритості, що відповідає сучасним тенденціям візуальної комунікації.

Типографіка є одним із ключових інструментів графічного дизайну, що визначає візуальну ієрархію, стилістичну виразність та емоційне сприйняття комунікативного повідомлення в межах різних стильових категорій [2, с. 88]. І. Костенко вважає, що використання шрифтових рішень дозволяє формувати цілісну айдентичну систему бренду та підсилювати його візуальну ідентифікацію в конкурентному середовищі [2, с. 88–89].

Особливу роль відіграє символіка бренду, яка реалізується через використання стилізованих графічних елементів, що асоціюються з кавовою культурою та атмосферою відпочинку. Візуальні образи формують цілісний наратив, спрямований на створення у споживача відчуття комфорту та емоційного залучення.

В умовах воєнного часу айдентика бренду набуває додаткового соціального значення. Вона стає не лише засобом комерційної комунікації, але й інструментом підтримки емоційного стану суспільства, формування відчуття стабільності та єдності. Візуальна комунікація може включати соціально значущі меседжі, що відображають актуальні події та сприяють консолідації громади.

Зазначимо, що інноваційні засоби графічного дизайну відіграють ключову роль у формуванні сучасного фірмового стилю бренду, забезпечуючи його адаптивність до цифрового середовища та підвищення комунікативної ефективності. На думку Р. Михайлової, А. Парфило, застосування новітніх дизайнерських технологій і підходів сприяє створенню унікальної візуальної айдентики, що відповідає сучасним тенденціям розвитку брендингу [3, с. 110].

Метамодерн як культурно-мистецька парадигма суттєво впливає на розвиток українського графічного дизайну, зокрема у сфері корпоративної айдентики, поєднуючи іронію, щирість та емоційну глибину візуальних рішень, що простежується у праці науковиці Н. Сбітнєвої [4, с. 46]. Такий підхід сприяє формуванню багаторівневих дизайнерських концепцій, що відповідають сучасним комунікаційним і естетичним запитам суспільства.

Цифрова трансформація відкриває нові можливості для розвитку бренду, зокрема через використання соціальних мереж, інтерактивного контенту та мультимедійних технологій. Айдентика «ORANGE CAFE» адаптується до цифрового середовища, що забезпечує її гнучкість і ефективність у різних каналах комунікації.

За результатами проведеного опитування серед респондентів (n = 100) щодо сприйняття візуальної айдентики бренду та ролі графічного дизайну у формуванні брендової комунікації встановлено

наступне. Більшість опитаних 32 % зазначили, що візуальна складова є визначальним чинником при виборі закладу харчування. Ще 22 % респондентів підкреслили, що колірна палітра суттєво впливає на емоційне сприйняття бренду. Водночас 18 % відзначили важливість типографіки як елемента, що формує впізнаваність бренду, а 15 % вказали на значущість цілісності фірмового стилю у формуванні довіри до бренду. Крім того, 13 % респондентів вважають, що сучасний графічний дизайн безпосередньо впливає на конкурентоспроможність бренду в цифровому середовищі. Отримані дані свідчать про те, що всі елементи візуальної комунікації мають значення у формуванні споживчих переваг та брендової ідентичності, при цьому найбільший вплив здійснює саме візуальна складова та колірні рішення.

Отже, графічний дизайн є важливим інструментом формування айдентики бренду «ORANGE CAFE», що забезпечує його впізнаваність, емоційну привабливість та комунікативну ефективність. В умовах воєнного часу та цифрової трансформації значення дизайну зростає, оскільки він виконує не лише естетичну, але й соціокультурну функцію. Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням впливу цифрових технологій та інтерактивних засобів на розвиток брендингу та візуальної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колесник Н. Є., Пасько М. П. Культурологічні аспекти формування айдентики бренду «Orange Cafe». *Дизайн, візуальне мистецтво та творчість: сучасні тенденції та технології : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (12 грудня 2025 р., м. Запоріжжя). С. 48–52. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17933222>.
2. Костенко І. О. Типографіка у стильових категоріях графічного дизайну. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2025. № 6. С. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2025.6.14>.
3. Михайлова Р., Парфило А. Інноваційні засоби дизайну фірмового стилю бренду: сучасність і перспективи. *Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну*. 2025. № 2. С. 110–118. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-7951.8.2.2025.347379>.
4. Сбітнева Н. Ф. Метамодерн в українському графічному дизайні (на прикладі корпоративної айдентики). *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2025. № 4. С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2025.4.13>.

Переверзєва Олена Валентинівна,

концертмейстер кафедри освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

МИСТЕЦТВО ЯК РЕСУРС ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних умовах, коли освітній процес супроводжується високим рівнем стресу, традиційні методи навчання потребують доповнення інструментами психоемоційної підтримки. Психосоціальне благополуччя дітей і педагогів є фундаментом, без якого неможливе якісне засвоєння знань. Мистецтво в цьому контексті виступає не просто як навчальна дисципліна, а як універсальна мова саморегуляції. Мистецтво перестає бути лише об'єктом естетичного споглядання, перетворюючись на потужний інструмент підтримки, реабілітації та саморозвитку. Мистецтво діє на людину комплексно, залучаючи когнітивну, емоційну та поведінкову сфери. Основний механізм його впливу базується на арттерапевтичних принципах. Сублімація: перетворення негативних переживань (страху, агресії, тривоги) у творчий продукт. Дистанціювання: можливість подивитися на власну проблему «з боку», втіливши її в малюнку чи метафорі. Катарсис: емоційне розрядження через проживання художнього досвіду. Для дітей мистецтво є природною мовою самовираження, особливо коли вербалізація почуттів ще ускладнена. Для педагогів це засіб профілактики професійного вигорання та відновлення внутрішнього ресурсу.

Мистецтво як засіб гармонізації дитячого розвитку. Дитяча психіка надзвичайно пластична, але водночас вразлива. Використання мистецьких практик у школі чи садочку дозволяє вирішувати низку завдань. Зниження рівня тривожності та подолання стресу. У ситуаціях кризи (війна, соціальна ізоляція) малювання, ліплення або музикування стають «безпечним простором». Дитина отримує контроль над аркушем паперу або шматком глини, що повертає їй відчуття стабільності.

Розвиток емоційного інтелекту. Через аналіз творів мистецтва та власну творчість діти вчаться розпізнавати власні емоції, емпатії (розуміння почуттів інших), екологічному вираженню гніву чи суму.

Соціалізація та групова динаміка. Колективні види мистецтва (театральні постановки, спільне створення муралів, хоровий спів) формують навички співпраці та дають відчуття причетності до спільноти.

Проаналізуємо практичний посібник Елізабет Бретт [1], присвячений використанню арттерапії як інструменту психологічної допомоги дітям та методичні рекомендації О. Вознесенської, М. Сидоркіної «Арт-терапія в роботі з дітьми» [2]. Основні аспекти. Подолання травми: автори описують методики, які допомагають дітям «виплеснути» на папір переживання, які вони не можуть або бояться висловити словами (наслідки жорстокого поводження, домашнього насильства або сильних стресових ситуацій). Діагностика через малюнок: книга вчить розпізнавати символи та приховані сигнали в дитячій творчості, які вказують на психологічний стан дитини та характер отриманої травми. Терапевтичний процес: описуються конкретні техніки малювання, ліплення та іншої творчої активності, що сприяють стабілізації емоційного стану, зниженню тривожності та відновленню почуття безпеки. Роль терапевта: видання дає рекомендації фахівцям (психологам, педагогам, соціальним працівникам) щодо того, як правильно вибудовувати довірливі стосунки з травмованою дитиною під час занять. Ці праці є класичними для дитячих психологів та реабілітологів, оскільки вони базуються на глибокому розумінні дитячої психології та специфіки посттравматичних розладів, вони про те, як мистецтво допомагає зцілити дитячу психіку там, де звичайні розмови виявляються безсилими.

Проаналізуємо праці «Психологія мистецтва» Лева Виготського [3] та Наталі Роджерс «Творча експресія: Терапія мистецтвом» [5]. Це фундаментальні праці, які кардинально змінили підхід до розуміння того, як людина сприймає художні твори. Це не просто мистецтвознавчі книги, а глибоке психологічне дослідження. Головні ідеї. Мистецтво є інструментом, за допомогою якого суспільство «переплавляє» індивідуальні почуття у загальнолюдські, допомагаючи людині опановувати свої емоції. Центальною темою є поняття катарсису. На відміну від античного розуміння «очищення», катарсис трактується як складний психологічний процес: мистецький твір викликає у глядача чи слухача протилежні афекти (емоції). Зіткнення цих суперечливих емоцій призводить до їхнього «самозгорання» або вибуху. У результаті відбувається розрядка та перетворення енергії, що дає людині нове бачення світу. Ці праці важливі для педагогів та музикантів: вони пояснюють, чому музика чи живопис мають такий потужний виховний ефект. Мистецтво не просто дає знання, воно «тренує» психіку. Для психологів: праці заклали основи арттерапії та культурно-історичної психології. Для митців: допомагають зрозуміти механіку впливу на аудиторію – чому одні твори залишають нас байдужими, а інші змінюють життя.

Книга Тетяни Зінкевич-Євстигнеєвої «Основи казкотерапії» [4] є одним із базових підручників з казкотерапії – напряду, що використовує метафору та казкову форму для психологічної допомоги, виховання та розвитку особистості. Авторка розглядає казкотерапію не просто як читання казок дітям, а як складну систему «передачі життєвого досвіду». Зінкевич-Євстигнеєва пропонує методику розбору казок, де кожен герой або поворот сюжету розглядається як відображення внутрішнього світу людини. Хоча назва асоціюється з дітьми, книга підкреслює, що казкотерапія ефективна і для дорослих. Через метафору дорослій людині легше обійти «психологічні захисти» та усвідомити свої життєві сценарії. Книга вчить використовувати «магію» слова та сюжету для діагностики, корекції та розкриття творчого потенціалу людини. Це практичне керівництво з того, як зробити казку ліками для душі.

Ресурсний потенціал мистецтва для педагога. Педагоги часто перебувають у стані хронічного стресу через високу відповідальність та емоційне навантаження. Мистецтво для вчителя – це не додаткове навантаження, а інструмент самопомоги. Метод ізотерапії. Вплив на педагога: зняття м'язових затисків, візуалізація втоми та її «трансформація». Метод музикотерапії. Вплив на педагога: регуляція психоемоційного стану (релаксація або активація енергії). Метод казкотерапії. Вплив на педагога: переосмислення професійних сценаріїв та пошук нових рішень. Метод колажування. Вплив на педагога: робота з цілепокладанням та пошук прихованих ресурсів. Профілактика вигорання: регулярне залучення до творчості дозволяє педагогу зберігати «живий» інтерес до професії та уникати емоційного зачерствіння.

Практичні інструменти для інтеграції в освітній процес. Щоб мистецтво працювало як ресурс, не обов'язково бути професійним художником. Важливим є процес, а не результат. Рекомендовані техніки. Метод «Нейрографіка» (адаптований): використання ліній та кольорів для гармонізації внутрішнього стану. Робота з природними матеріалами: пісочна терапія або створення мандал із листя/камінців

(заземлення). Музичні паузи: використання класичної або ембієнт-музики під час виконання самостійних робіт. Драматизація: програвання складних ситуацій через ляльковий театр або рольові ігри.

Психосоціальна підтримка через «Мистецтво в громаді». Ефект від мистецтва посилюється, коли воно виходить за межі кабінету. Створення спільних мистецьких проєктів (виставки, благодійні ярмарки, шкільні фестивалі) створює позитивне психосоціальне середовище. Це допомагає: зміцнити зв'язок «вчитель-учень-батьки», сформувати позитивний імідж закладу освіти, відчувати колективну стійкість (резильєнтність).

Висновок. Мистецтво – це універсальний ключ до внутрішнього світу людини. Для дитини воно є щитом проти зовнішніх негараздів і засобом пізнання себе. Для педагога – невичерпним джерелом натхнення та професійного довголіття. Інтеграція мистецьких ресурсів у повсякденне життя закладу освіти є не розкішшю, а необхідною умовою створення психологічно здорового та безпечного середовища.

Інтеграція мистецьких ресурсів у діяльність закладу освіти – це стратегічний крок до зміцнення ментального здоров'я громади. Для дитини арт-техніки стають «вікном» у світ безпеки та самопізнання, а для педагога – надійним щитом проти професійного вигорання.

Використання метафори «внутрішнього острова» або «візуалізації страхів», про які писала Оклендер, допомагає трансформувати пасивне переживання кризи в активну творчу дію. Таким чином, мистецтво як ресурс психосоціального благополуччя забезпечує не лише миттєве розвантаження, а й формує довготривалу життєстійкість (резильєнтність), необхідну для гармонійного розвитку особистості в мінливому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бретт Е. Арт-терапія з дітьми, що зазнали насильства або стресу. Київ, 2000. 160 с.
2. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія в роботі з дітьми : методичні рекомендації. Київ : Логос, 2007. 120 с.
3. Виготський Л. С. Психологія мистецтва. Харків : Фоліо, 2010. 480 с.
4. Зінкевич-Євстигнеєва Т. Д. Основи казкотерапії. Київ : Сфера, 2003. 280 с.
5. Роджерс Н. Творча експресія: Терапія мистецтвом. Київ, 2004. 256 с.

Полянська Софія Олександрівна,

здобувач 1 курсу за фахом «5122 Кухар, 7412 Кондитер»,
Державний навчальний заклад «Пологівський професійний ліцей»,
м. Запоріжжя, Україна

Герасимова Альона Робертівна,

здобувач 1 курсу за фахом «5122 Кухар, 7412 Кондитер»,
Державний навчальний заклад «Пологівський професійний ліцей»,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Стовбінська Г. Р.,**

вчитель біології,
Державний навчальний заклад «Пологівський професійний ліцей»,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ЯКОСТІ ВОДИ НА ПРОЦЕС БРОДІННЯ ДРІЖДЖОВОГО ТІСТА

Якість води є одним із важливих екологічних чинників у харчовій промисловості та має безпосередній вплив на технологічні процеси приготування харчових продуктів. Особливо важливе значення вода має у хлібопекарському та кондитерському виробництві, де вона впливає на активність дріжджів, швидкість бродіння тіста, його структуру, еластичність, об'єм та якість готових виробів [2; с. 126].

Для професії кухаря правильний вибір води є не лише технологічною необхідністю, а й питанням екологічної безпеки та якості продукції. Наявність у воді хлору, солей важких металів, надлишку мінеральних речовин або інших домішок може пригнічувати життєдіяльність дріжджових грибів, що негативно позначається на процесі бродіння [1; с. 38].

Метою роботи було дослідити, як якість води з різних джерел впливає на процес бродіння дріжджового тіста.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання: порівняти активність дріжджів у тісті, замішаному на воді різної якості; визначити швидкість і ступінь бродіння; зробити висновки щодо придатності води для кулінарного використання.

Об'єкт дослідження – процес бродіння дріжджового тіста.

Предмет дослідження – вплив якості води на активність дріжджів.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що вода з кращими екологічними показниками (без домішок хлору, важких металів та інших шкідливих речовин) забезпечує швидше, рівномірніше та активніше бродіння тіста.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що якість води є важливим фактором у виробництві хлібобулочних і кондитерських виробів. Саме вода забезпечує набухання білків і крохмалю, активізацію дріжджових клітин та формування структури тіста. Від її складу значною мірою залежить якість кінцевого продукту. У сучасних умовах особливо важливим є використання екологічно безпечної води, що сприяє не лише покращенню технологічного процесу, а й збереженню здоров'я споживачів.

Для проведення досліду використовувалися такі матеріали та обладнання: пшеничне борошно вищого ґатунку, сухі дріжджі, цукор, сіль, вода з різних джерел (водопровідна невідстояна, водопровідна відстояна, фільтрована, бутильована), мірний посуд, однакові миски або ємності, харчова плівка, лінійка, годинник або таймер, термометр. Для кожного виду води замішували окрему порцію тіста за однаковою рецептурою. На один зразок використовували 100 г борошна, 60 мл води, 1 г сухих дріжджів, 3 г цукру та 1 г солі. Усі інгредієнти, крім води, залишалися незмінними для забезпечення точності досліду.

Умови проведення досліду були однаковими для всіх зразків. Температура приміщення підтримувалася в межах 22-25 °С. Для замішування тіста використовували однакові ємності, що забезпечувало однакові умови бродіння. Тривалість експерименту становила 60 хвилин. Для збереження вологості та стабільної температури тісто накривали харчовою плівкою. Фіксація результатів здійснювалася методом спостереження, вимірювання та порівняльного аналізу. Спостереження проводилися кожні 15 хвилин протягом 60 хвилин.

Під час експерименту враховували початковий об'єм тіста та зміну його об'єму в процесі бродіння. Також визначали швидкість початку активного бродіння, наявність і кількість газових бульбашок. Окрему увагу приділяли структурі, еластичності тіста та його органолептичним властивостям, зокрема запаху. Початковий об'єм кожного зразка тіста становив 100 см³.

Таблиця 1

Результати дослідження впливу якості води на процес бродіння дріжджового тіста

Вид води	Початковий об'єм (см ³)	15 хв (см ³)	30 хв (см ³)	45 хв (см ³)	60 хв (см ³)	Характеристика бродіння
Водопровідна (невідстояна)	100	105	115	125	135	Бродіння слабе, мало бульбашок, запах ледь кислуватий
Водопровідна (відстояна)	100	110	125	145	160	Бродіння середньої активності, рівномірне
Фільтрована	100	120	145	175	200	Активне бродіння, багато газових бульбашок, приємний запах
Бутильована	100	125	155	185	210	Найактивніше бродіння, пухка структура тіста

Аналіз результатів показав, що найменше збільшення об'єму (+35 см³) спостерігалось у тіста, замішаного на невідстояній водопровідній воді. Це пояснюється наявністю хлору, який негативно впливає на активність дріжджів та уповільнює процес бродіння.

Тісто на відстояній водопровідній воді збільшило об'єм на 60 см³, що свідчить про зменшення негативного впливу хлору після відстоювання.

Найкращі результати показали фільтрована (+100 см³) та бутильована вода (+110 см³). Саме в цих зразках спостерігалось швидке утворення газових бульбашок, пухка структура тіста та приємний запах.

Найактивніше бродіння було зафіксовано у зразку на бутильованій воді. Це підтверджує, що чиста вода без шкідливих домішок створює найкращі умови для життєдіяльності дріжджів.

Отже, якість води істотно впливає на процес бродіння дріжджового тіста. Вода без шкідливих домішок забезпечує активну роботу дріжджів, кращу структуру, більший об'єм та вищу якість готових виробів.

Практичне значення досліджу полягає у можливості використання його результатів під час уроків виробничого навчання та у професійній діяльності кухаря. Отримані дані також сприяють формуванню екологічно відповідального ставлення до вибору води та можуть бути застосовані для підвищення якості хлібобулочних і кондитерських виробів. Результати дослідження можуть бути корисними як у навчальному процесі, так і в реальних умовах виробництва, де важливо забезпечити стабільну якість продукції та дотримання санітарно-гігієнічних норм.

Таким чином, гіпотеза дослідження підтвердилася: чим краща якість води, тим активніше відбувається процес бродіння дріжджового тіста, що позитивно впливає на якість готових виробів.

Під час проведення досліджу необхідно дотримуватися техніки безпеки. Слід використовувати лише чистий посуд та дотримуватися санітарно-гігієнічних вимог. Важливо не вживати сире тісто, підтримувати чистоту робочого місця та обережно працювати з вимірювальним обладнанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Glycerol production by fermenting yeast cells is essential for optimal bread dough fermentation / Aslankoochi E., Rezaei M., Vervoort Y., Courtin C., Verstrepen K. *PLOS ONE*. 2015. № 10 (3). DOI: 10.1371/journal.pone.0119364.

2. The impact of yeast fermentation on dough matrix properties / Rezaei M. N., Jayaram V. B., Verstrepen K. J., Courtin C. M. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2016. № 96 (11). P. 3741–3748. DOI: 10.1002/jsfa.7562.

Похиленко Анна Юрївна,

здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,

реставрація,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Лисенко Г. О.**

PhD з мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ТАВРІЙСЬКИЙ РОЗПИС – ПЕРЛИНА ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Таврійський розпис – це унікальна мистецька візитівка Миколаївщини та західної Таврії, що зародилася на берегах Чорного й Азовського морів, зокрема на Кінбурнській косі. На відміну від петриківського чи самчиківського стилів, цей вид декоративного мистецтва тривалий час залишався маловідомим, доки не розпочалося його активне відродження. Головною особливістю «таврійки» є морська тематика, що відображає життя рибалок та красу прибережної природи через рослинні, тваринні та антропоморфні орнаменти [5].

Відкриття цього самобутнього мистецтва пов'язують із журналісткою та художницею Євгенією Бондаренко, яка у 50-х роках минулого століття досліджувала розписи хат на Півдні України та дала стилю назву «таврійський». Вона відчула унікальність цієї прозорої синьо-блакитної палітри, яка передавала легенди та повсякдення мешканців Причорномор'я. Офіційне визнання розпис отримав у грудні 2019 року, коли був внесений до переліку нематеріальної культурної спадщини Миколаївщини [4; 5].

Активний період популяризації «таврійки» припав на 2019–2025 роки, коли мистецтво вийшло за межі локальної автентики на загальнодержавний рівень. Цьому сприяло впровадження техніки в освітній процес та активне висвітлення в медіа, зокрема через публікації в газеті «Урядовий кур'єр». Сучасний розвиток стилю дозволив йому поширитися на нові форми: від традиційного розпису стін до оздоблення одягу, кераміки та ювелірних прикрас [4; 5].

Основним елементом техніки є «мазок з розтяжкою», що дозволяє створювати ефект об'ємної морської хвилі, а також чітка контурність, яка робить малюнок подібним до вітража. Особлива «мереживність» орнаменту досягається використанням дрібних цяток та сіточок, що імітують рибальські сіті. Якщо раніше майстри використовували природні пігменти, замішані на яйці чи вапні, то сьогодні перевага надається акрилу та гуаші, а для тонких ліній застосовують як професійні пензлі, так і саморобні «котячки» – пензлі з котячого хутра [1; 2].

Поєднання кольорів у таврійському розписі базується на білому або світло-блакитному фоні, що імітує мазану хату або небо. Головними кольорами виступають ультрамарин, кобальт та бірюза, які доповнюються вохристо-золотистими акцентами сонця і піску, а також глибоким зеленим кольором морських водоростей [1; 2].

Збереження живої традиції забезпечують такі художники, як Любов Паранюк, яка заснувала школу розпису в Куцурубі, та Анна Жосс, яка успадкувала знання від своєї бабусі. Популяризацією мистецтва займаються численні установи: обласні музеї Півдня України, бібліотеки, громадські організації, професійні ліцеї тощо. Інформація про «таврійку» розповсюджується не лише в Україні, а й за кордоном, зокрема через видання в США та соціальні мережі [3].

Сьогодні таврійський розпис є об'єктом активних етнографічних експедицій, у ході яких науковці збирають унікальні матеріали про обряди та декор Причорномор'я. У часи повномасштабної війни мистецтво стало символом мужності: мешканці Миколаєва використовували елементи «таврійки», щоб замальовувати сліди від вибухів на асфальті. Сучасні майстрині продовжують розвивати стиль, адаптуючи його до виготовлення ляльок-мотанок, вишивки та навіть кулінарних виробів, таких як торти та пряники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Паранюк Л., Сікаленко Р. Таврійський розпис. Миколаїв, 2025. 97 с.
2. Спринт «Таврійські листівки». *Open Art Academy*. URL: https://westudy.ua/courses_openartacademy/page/sprint_tavriyka (дата звернення: 05.03.2026).
3. Степанюк Н. Таврійські візерунки. *Вересень*. 2021. №1 (88). С. 141–153. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2021.14>.
4. Таврійський розпис: диво Причорномор'я. *Миколаївський обласний центр народної творчості*. URL: <https://ocnt.com.ua/tavrijskij-rozpis-divo-prichornomorya/> (дата звернення: 05.03.2026).
5. У Миколаївській області відроджують таврійський орнамент: чим унікальний розпис. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/exclusive/u-mikolayivskiy-oblasti-vidrodzhuyut-tavriyskiy-ornament-chim-unikalniy-rospis-1901950.html> (дата звернення: 05.03.2026).

Савощенко Олександр Геннадійович,

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 034 Культурологія,

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Кісіль М. В.,**

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри культурологічних дисциплін
та образотворчого мистецтва,

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна

ФЕНОМЕН КОСТЮМА В ХУДОЖНІЙ КУЛЬТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ВЗАЄМОДІЯ МИСТЕЦТВА І МОДИ

Початок ХХ століття став періодом глибоких трансформацій у культурі, мистецтві та соціальному житті європейського суспільства. Ці зміни безпосередньо вплинули на розвиток костюма, який поступово набуває статусу художнього явища. Особливої ваги набуває взаємодія моди та мистецтва, у межах якої костюм починає функціонувати як засіб візуальної комунікації, носій естетичних ідей та відображення нових культурних цінностей.

Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення костюма як складного культурного феномена, що формується на перетині образотворчого мистецтва, дизайну, театру та соціальних практик. Мета дослідження полягає в аналізі взаємозв'язку мистецтва і моди та визначенні ролі костюма як художнього феномена в культурному просторі першої половини XX століття.

У ході дослідження встановлено, що в першій половині XX століття мода набуває статусу важливої складової художньої культури та поступово інтегрується в систему мистецьких практик. Костюм перестає виконувати лише утилітарну функцію і розглядається як носій естетичних ідей, що відображають загальні художні пошуки епохи [2].

Поняття моди в мистецькому контексті визначається як динамічна система естетичних і культурних норм, що формується під впливом живопису, театру, декоративного мистецтва та модерністських течій. У цей період костюм починає сприйматися як художній об'єкт, у якому важливу роль відіграють колір, форма, ритм і композиція, що безпосередньо запозичуються з образотворчого мистецтва.

Вплив мистецтва на моду проявляється через активну взаємодію художників і дизайнерів із театральним середовищем та новими мистецькими практиками. Так, Поль Пуаре використовував театр як простір художнього експерименту, де костюм ставав частиною сценічної дії. Його імпреза «Тисяча друга ніч» (1911) демонструвала синтез моди та перформансу, перетворюючи одяг на елемент художнього видовища [1].

Вагомий внесок у розвиток мистецької моди зробила Соня Делоне, яка разом із Робером Делоне сформувала концепцію орфізму як напряму абстрактного мистецтва, заснованого на взаємодії кольорових плям і їх динамічному впливі одна на одну. Ці принципи вона перенесла в дизайн одягу, де колір став головним засобом художнього вираження. Симультанна сукня 1913 року є прикладом інтеграції живописної композиції у структуру костюма, що підкреслює його мистецький характер [3].

У результаті дослідження встановлено, що мода цього періоду виступає не лише як соціальне явище, а й як форма художнього самовираження. Костюм стає засобом візуальної комунікації, що відображає індивідуальність людини та її культурні орієнтири. Під впливом мистецтва формується нова візуальна культура, у якій мода й мистецтво функціонують як взаємопов'язані системи.

Доведено, що мистецтво стало одним із ключових чинників оновлення моди. Живопис, театр і нові модерністські течії безпосередньо впливали на формування пластики костюма, його кольорових і композиційних рішень. Практики Поля Пуаре та Соні Делоне демонструють інтеграцію мистецького мислення в дизайн одягу, де костюм розглядається як елемент художнього експерименту та візуальної комунікації.

Виявлено, що трансформація костюма у першій половині XX століття відбувалася паралельно зі зміною соціальної ролі людини, передусім жінки, у суспільстві. Мода ставала інструментом вираження нової ідентичності, свободи та емансипації. Відмова від корсету, спрощення силуету, функціональність крою – усе це є не лише естетичними, а й соціокультурними маркерами епохи. Таким чином, костюм набуває подвійного значення: як художнього твору і як документа соціальних змін.

Встановлено, що взаємодія моди і мистецтва у досліджуваний період здійснювалася не лише через запозичення формальних прийомів, а й через спільність ідейних пошуків. Авангардні течії – кубізм, футуризм, конструктивізм, орфізм – формували нову мову візуального мислення, яка знайшла відображення як у живописі та скульптурі, так і в структурі та орнаментиці одягу. Це свідчить про те, що мода була органічною частиною загального мистецького процесу, а не його периферійним відгалуженням.

З'ясовано, що важливу роль у зближенні моди і мистецтва відіграла реформа сценічного костюма, пов'язана з новими пошуками у сфері танцю та тілесної свободи. Айседора Дункан, відкидаючи традиційний балетний одяг, звернулася до античного образу хітона як символу природності та гармонії тіла і руху. Легкі драпіровані туніки, вільний силует і відмова від корсету та пуантів стали не лише сценічним рішенням, а й потужним естетичним висловлюванням, що резонувало з реформаторськими ідеями у моді початку XX століття. Її сценічний образ безпосередньо вплинув на дизайнерів, зокрема на Поля Пуаре, надихнувши їх на створення вільніших, позбавлених жорсткої конструкції форм одягу. Таким чином, танець став одним із каналів, через який нові тілесні та естетичні ідеї проникали у повсякденну моду. Узагальнено, що взаємодія мистецтва і костюма сприяла формуванню нової естетики, у якій одяг є не лише функціональним об'єктом, а й засобом художнього висловлювання.

Костюм першої половини XX століття постає як культурний артефакт, що акумулює в собі художні, соціальні та ідеологічні смисли своєї доби, й водночас як передвісник сучасного розуміння моди як повноправного виду мистецтва. Перспективи подальших досліджень у вивченні регіональних особливостей взаємодії моди і мистецтва, а також у поглибленні аналізу взаємозв'язку костюма і мистецьких практик означеного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дихач Л. П. Театральні костюми Поля Пуаре: синтез моди і сценічно-декораційного мистецтва *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство*. 2016. Вип. 22. С. 54–59.
2. Лагода О. М. Мода і мистецтво: взаємодія в контексті репрезентацій. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2014. № 1. С. 20–26.
3. Вязовченко О. О. Новаторський підхід у мистецтві Соні Делоне : кваліфікаційна робота магістранта : 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація / керів. Ю. А. Попенюк. Івано-Франківськ, 2023. 101 с. URL: <https://odpmr.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/16/2024/02/viazovchenko-o.-novatorskyj-pidkhid-u-tvorchosti-soni-delone.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).

Сайкіна Інна Миколаївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 022 Дизайн,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Міхєєва Л. В.,**
старший викладач кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

СИМВОЛІЗМ ВІЗУАЛЬНИХ ОБРАЗІВ МУЗИЧНИХ КЛІПІВ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

Сьогодні, на тлі безпрецедентних викликів, спричинених повномасштабною війною, відбувається кардинальна трансформація функцій аудіовізуального мистецтва: музичний кліп перестає бути суто розважальним продуктом і перетворюється на потужний інструмент національної стійкості, культурної дипломатії та психологічної підтримки. Війна актуалізує потребу в новій візуальній мові, здатній осмислювати травматичний досвід, фіксувати героїку спротиву та транслювати складні емоційні стани у формах, доступних масовій аудиторії. Цей розвиток надає нового поштовху до дослідження символічних кодів, закладених у сучасних музичних відео, і таким чином відкриває нові ракурси вивчення взаємодії між художньою образністю, колективною травмою та специфікою медіаспоживання в умовах війни, що й зумовлює актуальність пропонованої роботи.

Метою дослідження є виявлення та систематизація символічних візуальних образів у сучасних українських музичних кліпах воєнного часу, а також визначення механізмів їхнього впливу на формування колективної ідентичності та культурної пам'яті. Для досягнення мети розглядаються конкретні кліпи як культурні тексти – зокрема, кліп «Антитіл» – це унікальний випадок, коли музиканти знімають відео не в павільйоні і не на натурних зйомках, а прямо на передовій, під Бахмутом, будучи при цьому не сторонніми спостерігачами, а чинними військовими. Тарас Тополя та його побратими три доби знімали кліп на морозі, між виконанням бойових завдань, і в кадр потрапила реальна робота артилерії – влучання М777 по скупченню ворожої техніки. У кліпі немає акторів, гриму, постановочних кадрів. Все, що ми бачимо – це справжнє: обвітрені обличчя, мазут, порох, бойова техніка, яка щойно стріляла по ворогу. Символ «фортеці» тут виникає не через зображення мурів чи веж, а через людей, які тримають позицію [1]. Бахмут стає не містом на карті, а символом стійкості просто тому, що ці хлопці там стоять і не відступають. І глядачі це читають миттєво: під відео пишуть «мій Ізюм», «мій Маріуполь» – спрацьовує механізм, коли один кадр активує цілий пласт особистих травм і спогадів.

«Стефанія» гурту Kalush Orchestra працює зовсім інакше. Пісня була написана задовго до війни, Олег Псюк просто привітав маму з ювілеєм. Але коли у травні 2022-го гурт поїхав знімати кліп у звільнені Ірпінь, Бучу, Бородянку, пісня раптом зазвучала по-новому [2]. У кадрі – не акторки, а реальні жінки з дітьми, які пережили окупацію і повертаються додому. Вони йдуть розбитими дорогами, повз спалені

автівки, до квартир з вибитими вікнами. І раптом стає зрозуміло: «Стефанія» – це вже не про маму Олега, це про Україну-мату, яка сивіє від болю, чекає своїх дітей і приймає їх назад на зруйновану, але живу землю. Сам Псюк каже, що не планував цього, але люди почули саме так [3]. Символізм тут народжується з накладання старого тексту на нову реальність, і це працює навіть сильніше, ніж спеціально написані «патріотичні» пісні.

Ці два кліпи – про дві різні війни. «Фортеця Бахмут» – про війну окопну, чоловічу, мілітарну. Тут символом стає зброя, постріл, обличчя втомлене, але зле. «Стефанія» – про війну цивільну, жіночу, материнську. Тут символом стає дитина, притиснута до грудей, розбита дорога, порожній двір. Але обидва кліпи об'єднує одне: вони не вдають. Вони показують справжніх людей у справжніх декораціях війни. Ніхто не вдягав вишиванок спеціально для камери, ніхто не гримував «бойовий» макіяж. І саме ця автентичність чіпляє глядача набагато сильніше за будь-яку постановку.

Розгляд символізму музичних кліпів воєнного часу неможливий без опори на кілька теоретичних концепцій, які пояснюють, чому візуальні образи працюють саме так, а не інакше. Перш за все, це теорія архетипів Карла Густава Юнга (1875–1961) – швейцарського психіатра та засновника аналітичної психології, одного з найвпливовіших мислителів XX століття у галузі глибинної психології та вивчення несвідомого [5]. Те, що ми бачимо в «Стефанії» – образ матері, яка чекає, сивіє, приймає дітей додому – це не просто вдалий художній прийом. Це активація колективного несвідомого. Архетип Матері – один із найдавніших у людській культурі, він зчитується без підготовки, на рівні інстинкту. І коли Kalush Orchestra показують реальну жінку з дитиною на руїнах, глядач реагує не розумом, а тілом – сльозами, «мурашками», клубком у горлі. Те саме з архетипом Воїна у «Фортеці Бахмут». Тарас Тополя та його побратими не грають героїв – вони ними є. І це зчитується миттєво, тому що архетип захисника, який стоїть на межі світла і темряви, закодований у нашій психіці тисячоліттями.

Друга важлива опора – концепція «місць пам'яті» П'єра Нора (1931–2025) – французького історика та теоретика культурної пам'яті, автора монументальної серії «Les Lieux de mémoire», що справила визначальний вплив на сучасну гуманістику [6]. Бахмут до війни був нічим не примітним містом. Але після місяців оборони, після кліпу «Антитіл», після тисяч репортажів він перетворюється на символ. Це і є «місце пам'яті» – точка на карті, яка вбирає в себе сенси, емоції, досвід цілої нації. Те саме відбувається з Бородянкою та Ірпенем у «Стефанії». Вони були звичайними містами-супутниками Києва, а стали мартирологами, священними місцями, куди їздять на екскурсії школярі та іноземні делегації. Кліпи тут виступають не просто фіксацією реальності, а механізмом сакралізації простору.

Окремо варто зупинитися на теорії кліпового мислення. Цей термін часто вживають із негативною конотацією – мовляв, сучасна людина не здатна читати довгі тексти, не здатна концентруватися, їй усе подавай нарізаним на короткі відео. Але аналіз воєнних кліпів показує інше. Кліпове мислення – це не дефект, це адаптація. Мозок людини, яка живе в умовах хронічного стресу, підвищеного кортизолу, постійної небезпеки, фізично не може обробляти довгі лінійні наративи. Він потребує стислих, енергетично щільних «упаковок» сенсу. І музичний кліп – це ідеальна форма такої упаковки. Дві-три хвилини, яскравий візуальний ряд, мінімум слів, максимум емоції. За цей час глядач отримує готовий образ, який не потребує додаткового аналізу, але при цьому здатний закріпитися в пам'яті надовго.

Важливо розуміти, що творці воєнних кліпів працюють із цим механізмом цілком свідомо. Олег Псюк каже: «Ми хочемо показати широкій аудиторії реальні події, Україну такою, якою ми її бачимо зараз» [3]. Тарас Тополя наголошує: «Ми не граємо, ми робимо свою роботу» [4]. Вони не спрощують реальність, вони концентрують її. І саме тому їхні кліпи стають віральними – не через хитрі алгоритми YouTube, а через те, що потрапляють у больові точки суспільства.

У ході дослідження було виявлено, що символізм музичних кліпів воєнного часу функціонує на трьох рівнях одночасно (класифікація авторки). Перший рівень – емоційно-рефлекторний. Це реакція, яка виникає за частки секунди: побачив жінку з дитиною на руїнах – відчув біль. Побачив артилериста біля гармати – відчув гордість. Цей рівень не потребує рефлексії, він спрацьовує до того, як мозок встигає проаналізувати побачене. Другий рівень – культурно-архетипний. Тут включаються коди, засвоєні з дитинства: мати-берегиня, воїн-захисник, дім як сакральний простір. Ці коди не є універсальними для всього людства, вони національно-специфічні, але для українського глядача зчитуються безпомилково. Третій рівень – історико-символічний. Бахмут, Буча, Ірпінь, Бородянка – це вже не просто географічні назви. Це маркери, які увійдуть у підручники історії, якими називатимуть вулиці, про які писатимуть книги. Кліпи фіксують момент перетворення топоніма на символ.

Класифіковано основні групи візуальних символів. По-перше, це символи руйнації: зруйновані будинки, розбиті дороги, спалена техніка. Вони працюють на фіксацію травми, вони є доказом злочину. По-друге, це символи стійкості: люди, які повертаються, військові, які тримають позиції, зброя, яка стріляє. Вони працюють на формування наративу незламності. По-третє, це символи пам'яті: обличчя, погляди, жести. Вони індивідуалізують війну, не дають їй перетворитися на абстрактну статистику втрат.

Визначено ключову роль кліпового мислення у сприйнятті цих символів. Усупереч поширеній думці, кліповість не знижує глибину сприйняття, а змінює формат комунікації. Сучасний глядач не гірший і не тупіший за глядача попередніх епох – він просто інший. Він живе в умовах інформаційного перевантаження і хронічного стресу. Його мозок захищається від надлишку даних, фільтруючи більшу частину контенту. Щоб пробити цей захист, повідомлення має бути максимально щільним, емоційно зарядженим і миттєво зчитуваним. Музичний кліп відповідає цим вимогам краще за будь-який інший жанр.

Зроблено висновок, що музичний кліп воєнного часу виконує щонайменше чотири життєво важливі функції. Перша – документування. Кліпи фіксують реальність війни очима її безпосередніх учасників або свідків. Друга – терапевтична. Вони дають глядачеві легальний спосіб виплакати, вивільнити накопичену напругу, пережити травму в безпечному режимі. Третя – меморіальна. Вони створюють образи, які залишаються в культурі на десятиліття, стануть частиною національного міфу. Четверта – мобілізаційна. Вони надихають, підіймають бойовий дух, формують відчуття єдності.

Таким чином, символізм музичних кліпів в контексті війни – це не естетична надбудова, не другорядний декоративний елемент. Це технологія виживання нації в інформаційному просторі. Це спосіб перетворити біль на образ, а образ – на зброю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антитіла. Фортеця Бахмут : офіційний музичний відеокліп. *YouTube*. 10 лютого 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OmQLVrUXsTQ>.
2. Kalush Orchestra. Стефанія : офіційний музичний відеокліп. *YouTube*. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QJGKTaUNzBs>.
3. Macdonald K. How Ukraine's Kalush Orchestra became Eurovision's runaway favourites : інтерв'ю з Олегом Псюком. *Rolling Stone UK*. 10 May 2022. URL: <https://www.rollingstone.co.uk/music/features/kalush-orchestra-ukraine-eurovision-2022-interview-16420/>.
4. Тополя Т. Антитіла випустили потужну пісню «Фортеця Бахмут». *UNIAN*. 3 лютого 2023. URL: <https://www.unian.ua/lite/music/antitela-vypustili-moshchnuyu-pesnyu-krepost-bahmut-video-12131757.html>.
5. Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. *Collected Works of C.G. Jung*. Vol. 9, Part 1. Princeton University Press, 1969. 451 p.
6. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. 1989. No. 26. P. 7–24. DOI: <https://doi.org/10.2307/2928520>.

Сесь Анна Віталіївна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Дизайн,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Залевська О. Ю.,**
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ГРАФІЧНІ МЕТАФОРИ ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОГО ВПЛИВУ У ВІЗУАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ

Використання метафор у дизайні реклами є одним із чудових способів привабити певну цільову аудиторію, викликавши у них емоції, та змусити їх поглянути на всезагальні проблеми у суспільстві.

Сама метафора є словесним образом, а також виразом та порівнянням, яке передає значення одного об'єкта або ідеї через пряме порівняння з іншим. Вона дає можливість глибше зрозуміти суть об'єкта або ідеї, привносячи в них нових значень та уявлень [1]. Також її ще розглядають як когнітивне явище мислення, тобто трансформаційний спосіб мислення від вихідної до цільової сфери.

У контексті реклами термін «графічна метафора» – це художній прийом у дизайні, рекламі та мистецтві, що замінює пряме зображення об'єкта його образним аналогом, ґрунтуючись на схожості. Вона передає сенс через картинку, символи або схеми, змушуючи глядача асоціювати предмет з іншим явищем для підсилення емоційного впливу. Візуальна метафора – це розширення метафори на рівні візуального сприйняття, що визначається як «показ одного об'єкта подібним до іншого шляхом порівняння двох зображень, які можуть бути абсолютно різними [6]. У дизайні та візуальній комунікації – це надзвичайно потужний інструмент, що дозволяє трансформувати складні ідеї чи концепції у зрозумілі та емоційно зворушливі образи. Вона є мовою, яка говорить на рівні відчуттів і емоцій, на прикладі соціальної реклами вона зближує людей навколо спільного розуміння проблеми [5].

Сила її в тому, що встановлює зв'язок між предметом або ідеєю роботи та спогадами аудиторії. Метафора має бути достатньо інтуїтивною, ґрунтуватися на попередньому знанні, щоб аудиторія швидко зчитала повідомлення [6]. Цей образ може бути неочевидним у сприйнятті, створюючи тим самим інтригу та бажання розгадати його значення. Такий підхід заохочує аудиторію замислитися та роздумувати над тим, що ховається за візуальною метафорою, сприяючи активізації уваги й емоційному зв'язку з проблемою [5].

Метафора може допомогти позиціонувати бренд у свідомості споживачів, надаючи йому особливих характеристик, та оживити продукти, описуючи їх у несподіваних або привабливих термінах [1]. У візуальних метафорах криється загадка, яка викликає у підсвідомості цікавість та бажання розгадати символіку зображеного образу. Наприклад, використання візуальних метафор у соціальній рекламі може полягати у створенні образу, який символізує складний соціальний виклик або проблему [5].

Візуальні метафори розподілені на 3 основні типи – зіставлення, злиття та заміна, які відрізняються рівнем зрозумілості залежно від джерела та мети метафори у візуальній площині реклами. Принцип зіставлення – ціль та джерело розташовані поруч, але не злиті, та створює очевидний зв'язок. Він викликає швидке та позитивне підтвердження, почуття надійності, комфорту (оскільки легко зрозуміти). Сюди часто належать конвенціональні метафори. Тип злиття відбувається, коли об'єкти частково або повністю інтегровані, як один об'єкт переходить в інший.

У метафорах типу зіставлення і злиття відновлення та деталізація джерела та цілі здійснюються на рівні експлікатур, тобто детального пояснення, тлумачення або розшифровка значень, встановлюючи зв'язок між представленими об'єктами. А в метафорі «заміни» дія відбувається за принципом імплікатури, де прихований, підтекстовий зміст висловлювання, не виражений прямо, але зрозумілий з контексту [3].

Приклади прямого перенесення станів та відчуттів здійснюють такі метафори як гештальт, зооморфні та метафори-персоніфікація. Метафора-гештальт формує емоційну асоціацію, наприклад, відчуття енергії, ще до логічного осмислення товару. Зооморфні метафори працюють за рахунок перенесення емоційно заряджених якостей тварин (звіриний успіх, лисяча хитрість). Метафора-персоніфікація, або уособлення, надає людських якостей неживому об'єкту – викликає емпатію, довіру та відчуття зв'язку – товар стає «другом». Це критично важливий аспект для формування емоційної лояльності до бренду. Такою вона постає тоді, коли конкретним художнім образом представляють абстрактне поняття або бачать в образі персону. Метафора-персоніфікація найчастіше переходить в алегорію, у стереотипний образ. До метафори-персоніфікації належать антропоморфічні метафори, які допомагають людям відчути вкоріненість в бутті, віднайти національну самоідентичність [2].

Через когнітивний процес за допомогою неконвенціональних метафор, каламбуру та метаморфози отримується емоційна реакція – задоволення від розгадки. Це непрямий вплив, коли емоція виникає як «винагорода» за розумове зусилля. Неконвенціональні метафори, складні злиття та заміна створюють здивування та інтригу. За умови успішного декодування виникає почуття інтелектуального задоволення, яке несвідомо переноситься на бренд. Споживач відчуває себе «розумним», що викликає позитивні емоції щодо рекламного повідомлення. Метафора-метаморфоза є перетворення однієї форми чого-небудь на іншу форму, що супроводжується зміною зовнішнього вигляду [2].

Отже, використання візуальних метафор у рекламі – це стилістичний прийом, який не лише залучає увагу аудиторії через естетику та неочікуваність образів, спонукаючи до дії та відкритого сприйняття важливих громадських питань, а й стає потужним каталізатором рефлексії та спонукає до взаєморозуміння, викликаючи емоційний відгук та поглиблене сприйняття повідомлення [5]. Вони дозволяють створювати сильні асоціації та емоційні зв'язки з продуктом та самим брендом і виділити продукт на тлі конкурентів [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рикова В. Приклади метафор при роботі з запереченнями клієнтів, в маркетингу та реклами. URL: <https://vlada-rykova.com/ispolzovanie-metafor-v-prodagah/>.
2. Крамарчук Х. П. Види та типи метафор у дизайні. Аналітичний метод пошуку органічної метафори. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 656 : Архітектура. С. 44–52.
3. Ємець Н. Візуальні метафори в рекламі: когнітивно-прагматичний інтерфейс. *Міжнародний філологічний часопис*. 2024. Vol. 15, № 2. С. 24–31.
4. Горіна Ж. Візуальна метафора в дискурсі соціальної реклами. *Прикладна лінгвістика на півдні України: здобутки і перспективи*. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2022. С. 15–23.
5. Токар Є. В. Використання візуальних метафор та символів. Основні стилістичні прийоми в соціальній рекламі. Дослідження стилістичних прийомів в сфері соціальної реклами. Харків : ХНУР, 2024.
6. Корені візуальної метафори. *Skvot*. URL: <https://skvot.io/uk/blog/korni-vizualnoi-metafory>.

Синичич Олександра Володимирівна,

здобувачка 4 курсу групи ОМ фахової передвищої освіти спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво), педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії, м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Ткачук Т. О.,**

викладач образотворчого мистецтва, педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії, м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ПИСАНКАРСТВА В УКРАЇНІ

Писанкарство – один із найдавніших видів українського декоративно-прикладного мистецтва, що зберіг свою символічну й художню цінність до сьогодні. В умовах сучасних випробувань воно набуває особливого значення – як символ незламності та культурної спадщини нації. Це зумовлює необхідність вивчати, досліджувати, зберігати й популяризувати традиції писанки в умовах глобалізації та культурних трансформацій.

Писанкарство передавалося з покоління в покоління й сьогодні набуває нових форм: проводяться майстер-класи, відкриваються школи, відбуваються фестивалі та виставки. Єдиний у світі Музей писанки в Коломії щороку приваблює тисячі відвідувачів. Знаковою подією стало внесення традиції виготовлення писанок до переліку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, що відкрило нові можливості для її популяризації у світі [2].

Значний внесок у розвиток писанкарства зробили майстри-писанкарі сьогодення, адже крихка шкаралупа погано зберігається і транспортується, не кажучи про важкі віхи української історії, коли культурні надбання українців знищувалися. Сучасні майстри по крихтах збирають історію української писанки, відроджують її через копіювання, через модернізацію технік розпису.

Серед майстрів, які вивчали історичні зразки писанок та відтворювали їх, відомі Віра Манько, Оксана Білоус, Зоя Сташук, Ірина Міхалевич, Тетяна Коновал. Майстрині активно навчають молодь писанкарства, популяризують писанку в Україні та за кордоном.

Віра Манько власноруч розписала більше ніж 3000 писанок різних регіонів України, копіюючи зразки з колекцій. Віра є авторкою фундаментальної праці «Українська народна писанка» (Львів, 2001), що є незамінним довідником для майстрів, дослідників і педагогів. [3]

Оксана Білоус, окрім традиційних писанок, створює вироби в різних техніках: травлення, вирізування, комбінує різні прийоми оздоблення яєць у власній авторській техніці. У роботі використовує курячі, гусячі, качині, страусині яйця [3].

Зоя Сташук розписала більше ніж 5000 писанок. Майстриня відтворила колекцію львівських писанок за виданням 1898 року, розробила власну колекцію трипільської писанки, організувала і щорічно проводить міський конкурс дитячої писанки «Писанкова веселка» [3].

Оксана Білоус разом із Зоєю Сташук відтворили першу колекцію традиційних писанок, яка налічує більше ніж 2000 яєць. Також писанкарки видають книги, проводять майстер-класи, уроки з писанкарства [3].

Ірина Міхалевич відома своїми дослідженнями традиційних способів розпису писанок. У роботі писанкарка використовує, як і наші пращури, рослинні компоненти, створюючи унікальні писанки у власній авторській техніці. Також майстриня є засновницею школи писанкарства «Ряст» і авторкою книги «Українська народна писанка».

Своїми неповторними і вишуканими писанками відома майстриня і педагогиня Тетяна Коновал. Писанкарка розписала більше ніж 20000 писанок, видає книги, навчальні посібники для дітей, веде заняття і майстер-класи. Особливої уваги заслуговують писанки в техніці травлення, яку майстриня вдосконалила.

Час не стоїть на місці. З'являються нові техніки і матеріали. Сучасне писанкарство поєднує традиційні методи з новими підходами і техніками. Актуальними залишаються традиційна воскова техніка з натуральними й аніліновими барвниками, техніка крапкування, характерна для Лемківщини та Бойківщини, розписування на дерев'яних і керамічних яйцях, авторські інтерпретації, що поєднують народні орнаменти із сучасним дизайном, перфорація і вишивка на шкаралупі.

В орнаментиці переосмислюються традиційні символи – солярні знаки, рослинні та зооморфні мотиви. У зв'язку з війною з'явилися нові образи: тризуб, соняшник, синьо-жовті кольори [1].

Залучення дітей і молоді до писанкарства формує національну ідентичність, розвиває моторику, художнє мислення та зосередженість. У воєнний час писанкарство також виконує функцію арттерапії та культурної реабілітації. Розпис яйця за допомогою писачка і бджолиного воску розслабляє м'язи, заспокоює нервову систему, сповільнює дихання. Людина зосереджується на тендітному матеріалі, який тримає у руках, на полум'ї свічки, яке рухається від подиху, на тонкій лінії, що виводить писачок.

Писанкарство в сучасній Україні переживає активне відродження. Зберігається автентична традиція завдяки майстрам-писанкарям, і водночас виникають нові техніки та авторські форми. Визнання ЮНЕСКО стало важливим імпульсом для подальшої популяризації. Опанування писанкового мистецтва учнями й студентами – це не лише практичні навички, а й формування глибинного зв'язку з національною ідентичністю та готовності передавати традицію майбутнім поколінням, адже сьогодні вписує нові символи в нашу історію, нашу культуру, наше самовираження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Манько В. Українська народна писанка. Львів : Свічадо, 2001. 45 с.
2. Музей писанки в Коломиї : офіц. сайт. URL: <https://pysanka.ua> (дата звернення: 05.04.2026).
3. Писанкарі. *Рукотвори* : вебсайт. URL: <https://rukotvory.com.ua/maystry/type/pysankari/> (дата звернення: 30.04.2026).

Соколовський Павло Олексійович,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальність 022 Графічний дизайн,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Лисенко Г. О.,**

PhD з мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ: ВІД ІДЕАЛІВ ВІДРОДЖЕННЯ ДО СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

Майбутнє мистецтва не підлягає лінійній оцінці в категоріях «гірше» чи «краще» – воно зазнає фундаментальної трансформації за своєю природою. Ми спостерігаємо не просто зміну візуальних стилів, а докорінну перебудову самої концепції творчості. Сучасний етап розвитку культури характеризується тотальним переосмисленням функцій, форм та внутрішнього змісту художнього

вираження. У контексті стрімких соціокультурних зсувів особливої актуальності набуває дослідження еволюції художнього мислення: від класичних ідеалів до радикально нових способів самоактуалізації митця [3].

Ренесанс став періодом тріумфу гуманістичних ідеалів, де людина вперше після античності постала як центр світобудови та найвища онтологічна цінність. Художнє мислення цієї доби ґрунтувалося на вірі в існування об'єктивної, божественної краси, яку митець мав дешифрувати та втілити в матеріалі.

Творчість Мікеланджело Буонарроті є найвищим пунктом цієї еволюції [2]. Його доробок, визнаний вершиною мистецтва ще за життя майстра, демонструє прагнення до досконалості пропорцій та ідеалізації людського тіла. У таких творах, як скульптура «Давид» чи фреска «Створення Адама», глибоке знання анатомії поєднується з відтворенням духовної величі людини. Для Мікеланджело мистецтво виступало не просто як ремесло, а як форма пізнання світу і шлях наближення до божественного абсолюту.

Митець того часу – це геній, обранець, чиє натхнення має сакральне походження. Його діяльність сприймалася як високе служіння та покликання. Індивідуальна обдарованість Буонарроті у поєднанні з інтелектуальним запитом епохи зумовили появу масштабних звершень, що стали каноном на століття. Важливо підкреслити, що художній метод Мікеланджело вимагав неймовірної фізичної витривалості та роками відточуваної майстерності [2]. Робота з мармуром чи сирію фрескою не допускала помилок, що робило кожен твір унікальним і неповторним актом творення.

На протигагу ренесансній стабільності, сучасне мистецтво пропонує радикально інший образ митця. Сьогодні це дослідник, експериментатор та інтелектуальний провокатор, який вільно оперує цифровими технологіями, алгоритмами штучного інтелекту (AI) та методами колективної взаємодії. Ми є свідками остаточного переходу від постаті «генія-творця» до постаті «концептуального автора» [4].

У художньому полі фокус зміщується з естетичного об'єкта на інтелектуальний процес. Мистецтво фокусується на постановці гострих питань, деконструкції соціальних міфів та дослідженні меж реальності, відмовляючись від пасивного відображення краси. Якщо для Мікеланджело гармонія була об'єктивною істиною, то в сучасній парадигмі краса втрачає статус обов'язкової категорії. На зміну їй приходять хаос, свідомо деформація та абстракція, де змістовне наповнення (меседж) домінує над візуальною досконалістю [2].

Технологічна складова також зазнала ревізії. Замість тривалої ручної праці приходять швидкість генерування та можливість нескінченного тиражування. Цифрові інструменти не просто полегшують роботу, вони змінюють саму онтологію мистецтва: твір перестає бути статичним «предметом» і перетворюється на динамічний потік даних або тимчасову інсталяцію.

Трансформація художнього мислення неможлива без зміни ролі глядача. У Відродженні він виступав як зовнішній спостерігач, який відчував естетичне піднесення від ідеальних форм [2]. Сьогодні ж глядач стає активним учасником процесу. Сучасне мистецтво часто є інтерактивним: воно вимагає від людини не просто дивитися, а «входити» у простір твору, реагувати, іноді навіть завершувати його своєю дією [1].

Мистецтво виходить за межі картинної рами чи п'єдесталу, перетворюючись на інструмент комунікації щодо глобальних проблем: екологічних криз, соціальної нерівності, пошуку ідентичності та викликів технологічного розвитку. Глядач має право на нерозуміння, обурення або власну інтерпретацію, що робить художній досвід глибоко суб'єктивним та варіативним [1].

Підсумовуючи, можемо стверджувати про завершення епохи класичного антропоцентричного ідеалу. Відбулася глибинна зміна парадигми: від орієнтації на форму та гармонію – до акценту на сенсі, процесі та інтерактивності. Мистецтво майбутнього – це передусім досвід і взаємодія, де зникає межа між творцем і аудиторією.

Порівняння спадщини Мікеланджело Буонарроті з актуальними практиками сучасності демонструє не занепад, а розширення меж людської свідомості. Обидва підходи, попри їхні полярні методи, відображають дух свого часу і виконують спільну місію: допомагати людині осмислювати власну природу та навколишній світ через призму художнього образу. Мистецтво залишається живою системою, що постійно перевиначає себе, адаптуючись до нових технологічних та філософських реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович М. Пройти крізь стіни. Київ : ArtHuss, 2018. 384 с.
2. Гомбріх Е. Оповідь про мистецтво. Київ : ArtHuss, 2024. 664 с.

3. Наконечна О. В. Сучасне мистецтво: зміна головної парадигми. URL : <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f710a94b-bc6e-4b22-b111-0400eb6e6918/content> (дата звернення: 15.04.2024).
4. Торнтон С. 33 митці у трьох актах. Київ : ArtHuss, 2018. 368 с.

Стороженко Максим Валерійович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Садово-паркове господарство»,
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дерев'янка Н. П.,**
кандидат сільськогосподарських наук,
завідувач кафедри аграрних технологій,
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

СХОЖІСТЬ І РОЗВИТОК ДЕКОРАТИВНИХ КВІТКОВИХ КУЛЬТУР ЗА ОБРОБІТКУ НОВІТНИМИ РЕГУЛЯТОРАМИ РОСТУ РОСЛИН

Сучасні технології вирощування декоративних квіткових культур передбачають використання регуляторів росту. Спектр їхньої дії на рослини дуже широкий: прискорення або гальмування лінійного росту, стимуляція коренеутворення, активізація проростання насіння у видів, які швидко втрачають схожість або мають товсті насіннєві покриви, активізація гілкування і закладання квіткових бруньок та ін. Існує декілька класів регуляторів зростання, що активно використовуються у рослинництві: це ауксини, цитокініни, гібереліни, абсцизова кислота, етилен, ретарданти тощо. Проте науковці не зупиняються у пошуку нових фізіологічно активних речовин, які б сприяли швидкому проростанню насіння декоративних квіткових рослин, прискорювали ріст і наближали квітіння. Такими новими речовинами з потенціальними властивостями регуляторів росту рослин є похідні карбонових кислот, зокрема 2-(піридин 4-іл)оцтова кислота (далі – ПІОК). Попередні дослідження [2; 3; 4; 5] показали імовірність використання цих речовин як регуляторів росту рослин.

Метою дослідження було випробування 2-(піридин 4-іл)оцтової кислоти у ролі стимулятора проростання насіння в процесі насіннєвого розмноження двох сортів запашного горошку.

Методика дослідження. У досліді випробування розчинів ПІОК проводилося на двох сортах запашного горошку: «Royal family» та «Spencer». Насіння замочувалися у воді і розчинах ПІОК певних концентрацій протягом 24 годин за кімнатної температури.

Сорт «Royal family»: у кожному варіанті по 25 насінин.

Варіант 1.1. – контроль, чиста вода; варіант 1.2. – розчин ПІОК 0,1 моль/л; варіант 1.3. – розчин ПІОК 0,01 моль/л; варіант 1.4. – розчин ПІОК 0,001 моль/л.

Сорт «Spencer»: у кожному варіанті по 12 насінин.

Варіант 2.1. – контроль, чиста вода; варіант 2.2. – розчин ПІОК 0,1 моль/л; варіант 2.3. – розчин ПІОК 0,01 моль/л; варіант 2.4. – розчин ПІОК 0,001 моль/л.

Після замочування насіння висівалося у касети з універсальним ґрунтом торговельної марки «Щедра земля» з додаванням перліту у співвідношенні 3:1. Пророщування проводилося за температури +20 °C.

Відповідно до ДСТУ 4138-2002 «Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості» [1], який в Україні є основним стандартом для перевірки посівних якостей, терміни визначення схожості для горошку запашного (*Lathyrus odoratus*) становлять: енергія проростання (перший підрахунок): на 7-й день, схожість (остаточний підрахунок): на 14-й день.

Результати дослідження. Дані щодо енергії проростання та схожості насіння досліджених сортів запашного горошку за дії розчинів ПІОК різної концентрації наведені у таб. 1.

Таблиця 1

Енергія проростання та схожість насіння запашного горошку сорту «Royal family» за дії розчинів 2-(піридин 4-іл)оцтової кислоти

№	Варіант досліджу	Енергія проростання на 7 добу	Схожість, %						
			на 8 добу	на 9 добу	на 10 добу	на 11 добу	на 12 добу	на 13 добу	на 14 добу
1.1.	Контроль H ₂ O	4,0	20,0	44,0	48,0	48,0	52,0	52,0	56,0
1.2.	2-(піридин 4-іл)оцтова кислота 0,1 моль/л	20,0	36,0	44,0	52,0	52,0	64,0	64,0	64,0
1.3.	2-(піридин 4-іл)оцтова кислота 0,01 моль/л	28,0	28,0	28,0	32,0	32,0	36,0	36,0	36,0
1.4.	2-(піридин 4-іл)оцтова кислота 0,001 моль/л	16,0	28,0	36,0	36,0	44,0	48,0	48,0	48,0

У насіння горошку сорту «Royal family» енергія проростання після замочування у чистій воді склала всього 4 %. Після обробітку насіння розчином ПІОК значно покращили показник енергії проростання: у варіанті 1.2. (0,1 моль/л) він склав 20 % (що в 5 разів вище, ніж у контролі), у варіанті 1.3. (0,01 моль/л) – 28 % (що в 7 разів вище), у варіанті 1.4. (0,001 моль/л) – 16 % (в 4 рази вище за контрольні показники). Проростання насіння протягом наступного тижня проходило більш-менш рівномірно. Підсумкові підрахунки показали, що у контрольному варіанті проросло 56 % висіяного насіння, у варіанті 1.2. – 64 %, 1.3. – 36 %, 1.4. – 48 %. Таким чином, схожість насіння зросла (на 8 %) тільки у варіанті 1.2. з концентрацією ПІОК 0,1 моль/л. В інших двох дослідних варіантах схожість була нижчою за контроль.

Таблиця 2

Енергія проростання та схожість насіння запашного горошку сорту «Spencer» за дії розчинів 2-(піридин 4-іл)оцтової кислоти

№	Варіант досліджу	Енергія проростання на 7 добу	Схожість, %						
			на 8 добу	на 9 добу	на 10 добу	на 11 добу	на 12 добу	на 13 добу	на 14 добу
2.1.	Контроль H ₂ O	12,0	40,0	44,0	48,0	52,0	52,0	52,0	60,0
2.2.	2-(піридин 4-іл)оцтова кислота 0,1 моль/л	36,0	40,0	52,0	52,0	56,0	60,0	60,0	60,0
2.3.	2-(піридин 4-іл)оцтова кислота 0,01 моль/л	20,0	28,0	32,0	36,0	40,0	44,0	44,0	52,0
2.4.	2-(піридин 4-іл)оцтова кислота 0,001 моль/л	28,0	44,0	44,0	48,0	52,0	52,0	52,0	56,0

У насіння горошку сорту «Spencer» енергія проростання в контрольному варіанті склала 12 %. Замочування насіння у розчинах ПІОК позитивно вплинуло на енергію проростання у всіх експериментальних варіантах. У варіанті 2.2. цей показник виріс у 3 рази, у варіанті 2.3. – в 1,7 разів, у варіанті 2.4. – в 2,3 рази. Проростання насіння протягом наступного тижня проходило теж рівномірно, подібно до сорту «Royal family». Підрахунок остаточної схожості показав, що обробітку насіння розчинами ПІОК не мав позитивного впливу на цей показник. У варіанті 2.2. схожість була зареєстрована на рівні контролю (60 %), у двох інших варіантах – була дещо нижча за контроль.

У підсумку можна сказати, що 2-(піридин 4-іл)оцтова кислота є фізіологічно активною речовиною, яка суттєво вплинула на енергію проростання насіння запашного горошку двох досліджених сортів, покращивши цей показник у кілька (від 1,7 до 7) разів. Суттєвого збільшення остаточної схожості насіння у дослідних варіантах не відмічено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ДСТУ 4138-2002. Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=91465.
2. Synthesis and biological activity of derivatives (2- methyl(phenyl)-6-r-quinolin-4-yl-sulphanyl) carboxylic acid / Brazhko O. A., Zavgorodniy M. P., Lagron A. V., Kornet M. M., Dobrodub I. V. *Science Review*. 2017. № 7 (7). P. 8–10.
3. Zavgorodniy M. P., Brazhko A. A., Veselkov A. V. QuS: A Software for Automated QSAR analysis of Biologically Active Compounds : VII intern. conf. *Chemistry of Nitrogen Containing Heterocycles-2015*. 2015. Kharkiv : Ekskluziv Publ., 2015. P. 26.
4. Zefirov N. S., Palyulin V. A. Fragmental Approach in QSPR. *Journal of Chemical Information and Computer Sciences*. 2002. Vol. 42, Issue 5. P. 1112–1122. DOI: <http://doi.org/10.1021/ci020010e>.
5. Prospects for the use of growth regulators in vegetative propagation technology of *Lavandula angustifolia* / Kobets O., Derevianko N., Zavhorodnii M., Berezovska M. *Regulatory Mechanisms in Biosystems*. 2024. Vol. 15, № 2. P. 198–206. DOI: <https://doi.org/10.15421/022429>.

Сукач Світлана Олександрівна,
здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
спеціальності 023 Образотворче мистецтво та реставрація,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дерев'янюк Н. В.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент, професор кафедри дизайну,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ГРОМАДИ ЗАСОБАМИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА (НА ПРИКЛАДІ С. ПРИМОРСЬКЕ)

Сучасний стан українського суспільства в умовах повоєнного відновлення потребує не лише відбудови фізичної інфраструктури, а й глибокої психоемоційної реабілітації громад. Монументальне мистецтво у цьому контексті виступає потужним інструментом ревіталізації – повернення життя та нових сенсів зруйнованим або занедбаним просторам. Особливої актуальності це набуває для сільських громад, таких як село Приморське Степногірської громади, де візуальна трансформація середовища стає символом незламності та відродження.

Метою цього проекту є розробка та впровадження комплексної стратегії візуального відновлення села Приморське шляхом створення мережі монументальних розписів, що сприятимуть психосоціалній реабілітації мешканців, збереженню культурної ідентичності та трансформації травмованого війною простору в естетичне, життєствердне середовище. Досягнення мети передбачає не лише фізичне оздоблення фасадів, а й залучення зовнішніх інвестицій (грантів) для стимулювання сталого розвитку громади.

В архітектурі й урбаністиці ревіталізація – це переоцінка ролі занедбаного об'єкта, будівлі чи простору, і його відновлення зі старим або новим призначенням. Цей підхід дозволяє зберегти архітектурне чи культурне надбання села Приморського, урізноманітнити життя мешканців, стимулювати появу нових ініціатив, залучати місцевих жителів до відновлення громади.

У 2022 році автор реалізував проєкт художнього розпису приватного домоволодіння, який поєднував елементи традиційного українського наїву та сучасного муралізму (зокрема, антропоморфні образи та флористичні мотиви) (Рис. 1). У 2026 році внаслідок бойових дій об'єкт зазнав тотальної деградації (пряме влучання, що призвело до руйнації несучих конструкцій та втрати художнього шару), що зафіксовано методами фотоверифікації.

Рис. 1. Деструкція культурного ландшафту Запорізької області на прикладі приватного будинку з автентичним художнім оздобленням. Фотофіксація 2022 та 2026 років.

Втрата конкретного художнього твору стала каталізатором для розробки масштабної концепції ревіталізації всього населеного пункту. Проект передбачає перехід від локального оздоблення однієї будівлі до створення цілісного візуального коду села Приморське через масштабну мережу монументальних розписів.

Мистецька ревіталізація базується на ідеї перетворення буденного простору на середовище, що транслює позитивні моральні цінності та історичну пам'ять. Як зазначає О. Антонюк, художнє оформлення публічного простору здатне радикально змінити сприйняття соціальних об'єктів, перетворюючи їх на осередки культурної ідентичності [1, с. 12]. У нашому проекті концепція реалізується через створення серії розписів на відновлених фасадах ключових об'єктів села Приморського: будівлі сільської ради (рис. 2.), приватної забудови та місцевих шкіл.

Рис. 2. Візуалізація відновленої сільради з роботою автора на фасаді

Вибір сюжетів для розписів ґрунтується на авторських роботах, адаптованих до архітектурного ландшафту села. Роботи виконані за мотивами робіт Марії Приймаченко задля розвитку наївного мистецтва у громаді. Такий підхід дозволяє зберегти цілісність художнього висловлювання та поєднати індивідуальний стиль автора з потребами громади. Процес створення муралів на відновлених об'єктах виконує кілька функцій:

- естетичну (покращення візуального вигляду деформованих війною чи часом поверхонь);
- терапевтичну (надання моральної підтримки мешканцям через яскраві, життєствердні образи);
- комунікативну (залучення громади до процесу відновлення).

Особлива увага приділяється школі (Приморська гімназія «Крок»), як центру виховання майбутнього покоління (рис. 3). Розписи на шкільних стінах, виконані за мотивами власного творчого доробку, спрямовані на стимулювання творчої уяви дітей та створення атмосфери безпеки і затишку. Наприклад, використання фольклорних мотивів у сучасній інтерпретації сприяє зміцненню зв'язку молоді з корінням, що є критично важливим для моральної стійкості [3; 5].

Рис. 3 Візуалізація відновленої Приморської гімназії «Крок» з муралом автора на фасаді

Ревіталізація хат та сільради за допомогою монументального живопису демонструє, що кожен об'єкт навіть після значних пошкоджень може стати витвором мистецтва. Це змінює наратив від «руйнації» до «творення». Мистецтво стає медіатором між минулим досвідом громади та її майбутнім розвитком. Попри всі ризики, проєкт із ревіталізації здатен змінити життя місцевих громад. Принаймні це поліпшить інфраструктуру та урізноманітнить дозвілля.

Рис.4 Фрагмент роботи автора на власній хатині

Таким чином, художня ревіталізація села Приморського через монументальний розпис (рис. 4) є не просто декоруванням, а комплексною стратегією соціально-психологічного відновлення. Монументальне мистецтво в цьому випадку виступає гарантом того, що пам'ять про відновлення буде закарбована у візуальних образах, які щоденно будуть виконувати не лише естетичну, але й арттерапевтичну функцію.

З огляду на вищезазначене, ми пропонуємо Степногірській селищній територіальній громаді цей проєкт як дорожню карту візуального відродження села Приморського. Реалізація проєкту вбачається через залучення грантових коштів міжнародних донорів та профільних фондів (зокрема УКФ, USAID, UNICEF), що дозволить зняти фінансове навантаження з місцевого бюджету, одночасно інтегруючи громаду у світовий контекст відновлення через культуру. Сподіваємося на всебічну підтримку з боку місцевої влади та партнерів, адже лише спільними зусиллями можливо перетворити територію болю на простір життя, надії та незламної української культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк О. П. Монументальне мистецтво в сучасному урбаністичному просторі : навч. посіб. Київ : Либідь, 2020. 210 с.
2. Белікова Ю. В. Арт-терапія як засіб подолання стресових станів у кризових ситуаціях. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 45–58.
3. Ковальчук М. П. Традиції українського стінопису. Львів : Апріорі, 2018. 156 с.
4. Мистецтво у часи війни : збірник тез доповідей науково-практичної конференції. Одеса, 2023. 88 с.
5. Шевченко В. І. Ревіталізація культурного ландшафту України. Харків : Фоліо, 2021. 302 с.

Токар Інна Володимирівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Дизайн,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
науковий керівник – **Залевська О. Ю.,**
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ЕМОЦІЙНІ ТРИГЕРИ В РЕКЛАМІ: ЯК ПСИХОЛОГІЯ ВПЛИВАЄ НА СПОЖИВЧІ РІШЕННЯ

Реклама є одним із основних інструментів впливу на споживчу поведінку, і в умовах сучасного перенасичення інформацією вона грає ключову роль у формуванні наших рішень. Сучасні бренди не лише намагаються продавати продукти, а й активно маніпулюють нашими емоціями та сприйняттям для створення міцного зв'язку з аудиторією. Відтак, емоційний аспект реклами стає важливим фактором, що визначає успіх маркетингових кампаній і здатність брендів залишити незабутнє враження на споживачах.

Дослідження психології споживача та нейробізнесу показують, що ухвалення рішень у процесі покупки є не лише раціональним, а й емоційним. Згідно з теорією Деніела Канемана про дві системи мислення (це емоційна, швидка, автоматична та логічна, яка є раціональною і повільною), більшість рішень ухвалюється швидко й автоматично, без глибокого аналізу. Саме це дає рекламодавцям потужні інструменти для впливу на підсвідомість споживачів. Користуючись емоційними тригерами, рекламісти здатні впливати на мотивацію, бажання і навіть на моральні та соціальні переконання споживачів [1].

Реклама в основному звертається до швидкої, автоматичної системи, оскільки емоційні рішення ухвалюються миттєво і без критичного аналізу. Це означає, що рекламні стратегії, орієнтовані на емоційні механізми сприйняття, можуть значно впливати на ухвалення споживачами рішень про покупку. Оскільки емоційні рішення не піддаються ретельному розгляду і оцінці, вони стають важливими драйверами для збільшення продажів та залучення нових клієнтів [1].

Емоційна складова реклами активно формує споживчі потреби, трансформуючи їх у бажання придбати рекламований продукт. Яскраві враження та пережиті емоції стимулюють емоційну пам'ять, що є однією з причин, чому найуспішніші рекламні кампанії звертаються саме до почуттів і переживань. Одним із показових прикладів є кампанія Coca-Cola, яка використовує різдвяні мотиви з Сантою та червоними вантажівками, створюючи емоційний зв'язок між продуктом і святковою атмосферою. Реклама цього бренду активно формує асоціації зі святковим настроєм, родинним теплом і магією. Коли споживачі бачать логотип Coca-Cola, їх перша реакція часто пов'язана з емоціями та атмосферою, створеними в попередніх рекламних кампаніях, що свідчить про те, що емоційний аспект реклами переважає навіть над самими властивостями продукту [2].

Аналогічний ефект можна спостерігати в рекламі Nike, зокрема у кампанії «Dream Crazy» з Коліном Кеперніком. Ця реклама ставить акцент не на сам продукт, а на емоційну складову, зокрема на мотивацію та мужність мріяти, навіть якщо це виглядає божевільним. Потужна фраза «Believe in something. Even if it means sacrificing everything» («Вір у щось. Навіть якщо це означає пожертвувати всім») викликає яскраву емоційну реакцію, що стимулює як позитивні, так і негативні відгуки, але у жодному випадку не залишає споживачів байдужими. Зокрема, реклама стає потужним тригером для формування емоційного зв'язку між брендом і його аудиторією, підвищуючи рівень залученості та пам'яті про бренд. Інша відома реклама від Nike – «Just Do It» («Просто зроби це»), також робить акцент на емоційному ефекті, спонукаючи споживачів до дії, підкреслюючи внутрішню силу та моральну стійкість.

Іншим прикладом використання емоційних тригерів є кампанія Dove «Real Beauty», яка фокусується на прийнятті себе та любові до власного тіла [4]. Ця реклама формує емоційний зв'язок із жінками, що в результаті не лише допомагає запам'ятовувати бренд, але й викликає глибоке емоційне переживання. Таким чином, Dove використовує емоції не лише для створення асоціацій, а й для формування споживацької ідентичності, де бренд стає частиною особистих переконань та самосприйняття.

Іншим важливим аспектом є прагнення до соціального статусу, яке бренди активно використовують у своїх кампаніях. Продаючи не просто товари, а концепт «Ти станеш кращим», бренди як Apple, Louis Vuitton, а також компанії, що пропонують кредитні картки високих рівнів (Gold, Platinum, Black), акцентують увагу на емоційному відчутті належності до певної соціальної групи або еліти. У цих випадках споживачі купують не стільки функціонал продукту, скільки емоцію від того, що продукт підвищує їхній соціальний статус [2].

Прикладом, який демонструє ефективність емоційного підходу, є рекламна кампанія Denim Gap у співпраці з групою Katseye. Реклама фокусується на демонстрації різноманітності національностей, типів фігур і зовнішності моделей, що підкреслює комфорт і зручність продукції. Ця кампанія набула великої популярності завдяки емоційному підходу до самовираження і індивідуальності. Відмінність від реклами джинсів American Eagle, де основний акцент робився на фізичних даних акторки Сідні Свіні, полягає в тому, що Gap створила більш позитивний імідж, де споживачі могли асоціювати себе з брендом. У результаті кампанія Gap набрала в п'ять разів більше переглядів, що демонструє ефективність використання емоційних тригерів в рекламних стратегіях [3].

Таким чином, емоційні тригери в рекламі є потужним інструментом впливу, який не лише формує бажання покупки, а й допомагає брендам створювати довготривалі асоціації та зв'язки з цільовою аудиторією [4]. Споживачі, зокрема через емоційну пам'ять, зберігають враження від реклами, що визначає їхній вибір у майбутньому. Бренди, які ефективно використовують емоційні аспекти реклами, здатні змінювати не тільки споживчі переваги, а й соціальну ідентичність своїх клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Канеман Даніел. Мислення швидко й повільно. URL: <https://nashformat.ua/products/myslennya-shvydke-j-povilne-709056?srltid=AfmBOooYCKaa-fZv68A3QRjaXLUAAJ0Wux90nflw6ln9R3FERUvPoOeV>.
2. Нейромаркетинг як інструмент впливу на поведінку споживачів. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/download/983/952/>.
3. Психологія споживача: як вона впливає на рекламні стратегії. URL: <https://cases.media/en/article/psihologiya-spozivacha-yak-vona-vplivaye-na-reklamni-strategiyi>.
4. Маркетинг і психологія: перетворюємо знання в тригери. URL: <https://mgn.com.ua/uk/marketing-psihologija-prevrashhaem-znaniya-v-triggeri/>.

Троян Аїда Віталіївна,
здобувачка 4 курсу спеціальності 022 Дизайн,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – Цесарська В. В.,
викладач образотворчого мистецтва,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ШРИФТІВ НА ЕМОЦІЙНЕ СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТУ

У сучасному інформаційному суспільстві візуальна комунікація посідає провідне місце у процесах передавання та інтерпретації інформації. Одним із ключових її інструментів є шрифт, який давно перестав виконувати лише технічну функцію відтворення тексту. У сучасному дизайні шрифт розглядається як самостійний засіб художньої виразності, що формує характер повідомлення, впливає на його смислові акценти та емоційне сприйняття аудиторією. Саме тому дослідження впливу шрифтових рішень на психологічні реакції реципієнта є актуальним як у сфері графічного дизайну, так і в контексті сучасної мистецької освіти [1; 2].

Типографіка сьогодні є не лише сферою організації тексту, а й складовою візуального проектування, що поєднує естетичні, функціональні та комунікативні параметри. Як зазначає Е. Лаптон, шрифт несе не лише зміст, а й візуальний характер повідомлення [6]. Через вибір гарнітури, пропорції літер, ритм, контраст, міжлітерні та міжрядкові інтервали дизайнер здатен керувати увагою читача, створювати емоційний фон повідомлення та впливати на його інтерпретацію. Форма літери в такому контексті постає не нейтральною оболонкою тексту, а носієм додаткового змісту.

Психологічний аспект сприйняття шрифту пов'язаний з тим, що людина реагує на спосіб його візуального подання. Типографічна форма може викликати асоціації з офіційністю, динамікою, стабільністю, теплотою, напруженням чи довірою. Саме тому один і той самий текст, набраний різними шрифтами, може сприйматися по-різному та формувати відмінне емоційне враження [2].

Важливою психологічною основою сприйняття тексту є рух очей під час читання. Дослідження доводять, що читання не є плавним безперервним процесом: погляд здійснює короткі зупинки, або фіксації, між якими відбуваються швидкі сакадичні рухи. Саме під час фіксацій здійснюється основна обробка слова, його передбачуваності в контексті та загальної складності тексту. Крім того, ефективність читання пов'язана з перцептивним обсягом, тобто кількістю текстової інформації, яку читач може охопити в межах однієї фіксації [4].

Не менш важливу роль у сприйнятті тексту відіграє робоча пам'ять. Вона забезпечує утримання попередньо прочитаних елементів, їх зіставлення з новою інформацією та побудову зв'язного розуміння змісту. Високий рівень розвитку робочої пам'яті зазвичай пов'язаний із кращим розумінням прочитаного, тоді як зниження концентрації уваги або мимовільне відволікання думок послаблює якість осмислення тексту. Отже, психологічне сприйняття тексту залежить не тільки від техніки читання, а й від здатності читача підтримувати стійку увагу протягом усього процесу [6].

Суттєвим чинником розуміння тексту є також попередні знання читача. Якщо тема тексту є знайомою, людина швидше розпізнає слова, легше встановлює смислові зв'язки й точніше інтерпретує зміст. Наявність фонових знань підсилює як швидкість читання, так і глибину розуміння, тоді як їх нестача ускладнює побудову цілісного смислу. Саме тому один і той самий текст може бути зрозумілим для одного читача і складним для іншого [5].

Окремим психологічним механізмом сприйняття тексту є інференція, тобто добудова прихованих смислів. Читач постійно співвідносить окремі речення між собою, відновлює пропущені ланки, прогнозує подальший розвиток думки автора і таким чином формує логічну цілісність повідомлення. Саме інференційні процеси забезпечують перехід від буквального розуміння окремих фраз до глибокого осмислення тексту в цілому. Дослідження показують, що труднощі з інтеграцією знань і текстової інформації особливо помітні у слабших читачів [2].

На психологічне сприйняття тексту впливають і його візуальні характеристики, зокрема форма літер, тип шрифту, розмір і загальна організація текстового масиву. Дані досліджень свідчать, що сам факт наявності засічок не забезпечує істотної переваги в швидкості безперервного читання, хоча деякі

serif-шрифти можуть мати незначні переваги в розпізнаванні окремих знаків. Водночас форма літер може впливати на емоційне переживання читання: округлі форми зазвичай сприймаються приємніше, ніж гострі, а зручний розмір шрифту полегшує сприйняття, особливо для різних вікових груп [5].

Особливу роль у цьому контексті відіграє класифікація шрифтів та їх емоційно-комунікативні характеристики. Антиквені шрифти традиційно асоціюються зі стабільністю, авторитетністю та інтелектуальністю. Їхня врівноважена пластика, наявність засічок і класичні пропорції сприяють формуванню відчуття довіри й структурованості. Саме тому вони активно використовуються у книжковому дизайні, редакційній справі, освітніх і наукових виданнях.

Шрифти групи sans serif, або гротески, навпаки, сприймаються як сучасні, функціональні, нейтральні та технологічні. Простота форм і відсутність декоративних елементів роблять їх особливо ефективними у цифрових середовищах, вебдизайні та корпоративній айдентиці. Їхній візуальний характер часто пов'язується з відчуттям ясності, доступності та раціональності.

Рукописні шрифти формують зовсім інший спектр емоційних реакцій. Вони асоціюються з теплотою, індивідуальністю, творчістю та близькістю. Завдяки пластичності й варіативності форми такі гарнітури здатні посилювати емоційне залучення аудиторії. Водночас надмірне використання рукописних шрифтів у великих текстових масивах може знижувати зручність читання.

Декоративні шрифти мають підвищений рівень експресії й часто орієнтовані на емоційний імпульс. Вони здатні швидко привертати увагу, формувати яскравий образ і підсилювати драматизм чи видовищність повідомлення. Однак їх використання потребує виваженості, оскільки надмірна експресивність нерідко вступає в конфлікт із читабельністю.

Моноширинні шрифти, хоча й менш поширені у традиційному графічному дизайні, також мають виразний психологічний образ. Їх часто сприймають як технічні, структуровані, стримані або навіть відсторонені, що робить їх доречними в технічній документації, цифровій естетиці чи футуристичних концепціях.

Таблиця 1.

Характеристика основних видів шрифтів

Тип шрифту	Ключові графічні ознаки	Найтиповіші асоціації	Сфери доречного використання
Антиква	Засічки, ритмічність, класичні пропорції	Надійність, серйозність, академічність, довіра	Книги, статті, редакційні тексти, правничі й освітні матеріали
Гротеск	Відсутність засічок, проста геометрія, чистий контур	Сучасність, нейтральність, технологічність, ясність	Інтерфейси, сайти, навігація, корпоративний дизайн
Рукописний	Нахил, наслідування письма, пластичність	Теплота, індивідуальність, емоційність, неформальність	Логотипи, пакування, запрошення, акцентні блоки
Декоративний	Експресивна форма, стилізація, орнаментальність	Ефектність, грайливість, драматизм, тематичність	Плакати, афіші, реклама, обкладинки
Моноширинний	Однакова ширина знаків, технічний вигляд	Точність, дистанція, функціональність, ретро-цифровість	Код, технічні інструкції, дата-візуалізації, футуристичні макети

Таким чином, кожна шрифтова група має власний емоційно-комунікативний потенціал, а вибір гарнітури стає не лише стилістичним, а й психологічним рішенням [1; 5].

Важливим аспектом дослідження є взаємозв'язок шрифту з іншими елементами візуальної мови – кольором, формою, композицією. Емоційне сприйняття тексту формується не лише самою гарнітурою, а й тим, як вона взаємодіє з кольоровим рішенням, масштабом, простором сторінки чи екрана. Округлі шрифтові форми зазвичай асоціюються з м'якістю й комфортом, тоді як гострі й ламані – з напругою та динамікою.

Проведене дослідження засвідчило, що різні шрифтові групи формують відмінні емоційні профілі. Антиква отримала найвищі оцінки за шкалами довіри й зручності читання; гротеск – за показником сучасності; рукописний шрифт продемонстрував високий рівень теплоти й емоційної виразності; декоративний – максимальну експресивність, але нижчу читабельність. Ці результати підтверджують, що шрифт може розглядатися як самостійний інструмент емоційного моделювання повідомлення.

Практичне значення такого підходу особливо відчутне в рекламі та брендингу. У рекламному повідомленні шрифт виконує роль не лише носія тексту, а й маркера характеру бренду. Він може

підсилювати відчуття преміальності, технологічності, дружності або офіційності ще до того, як споживач прочитає зміст повідомлення. Таким чином, шрифт бере участь у формуванні бренд-образу нарівні з кольором, знаком і композицією.

Отже, шрифт є повноцінним інструментом емоційної комунікації. Його форма, пластика, ритм і контекст використання впливають на сприйняття тексту не менше, ніж його зміст. Усвідомлений вибір шрифтового рішення дозволяє формувати необхідний емоційний тон, підсилювати смислові акценти та робити комунікацію більш ефективною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережна О. Б., Андрущенко Т. Ю. Типографіка : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 125 с.
2. Мітченко В. С. Естетика українського рукописного шрифту. Київ : Грамота, 2007. 207 с.
4. Шимкова І. В. Типографіка і шрифти : довідник для здобувачів освіти. Вінниця : ВДПУ, 2023. 18 с.
5. Bringhurst R. The Elements of Typographic Style. 4th ed. Vancouver : Hartley & Marks, 2012. 398 p.
6. Lupton E. Thinking with Type: A Critical Guide for Designers, Writers, Editors, and Students. 3rd ed. New York : Princeton Architectural Press, 2024. 256 p.

Фурманюк Світлана Миколаївна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність В2 Дизайн,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
Науковий керівник – **Шостачук Т. В.,**
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ І СУЧАСНИХ ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ У ДИЗАЙНІ КАЛЕНДАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У сучасному графічному дизайні особливої актуальності набуває звернення до національної культурної спадщини та її адаптація до сучасних візуальних комунікацій. Дизайн календарної продукції є одним із напрямів, у якому поєднання традиційних і сучасних графічних засобів дає змогу створювати не лише функціональний, а й естетично цінний продукт. Календар виконує інформаційну, декоративну та комунікативну функції, тому його оформлення потребує комплексного підходу до організації візуального середовища.

Метою дослідження є визначення особливостей поєднання традиційних і сучасних графічних засобів у дизайні календарної продукції, аналіз ролі етнічних мотивів у формуванні її візуального образу, а також обґрунтування принципів створення сучасного дизайнерського рішення зі збереженням національно-культурної ідентичності.

Традиційні графічні елементи, зокрема орнаменти, народні символи, етнічні мотиви, декоративні композиції та характерна колористика, є важливим засобом збереження культурної ідентичності [2]. Використання українських етнічних мотивів у календарній продукції сприяє популяризації національної культури та формуванню візуального образу, пов'язаного з історичною й мистецькою спадщиною України. Особливого значення набуває стилізація традиційних елементів відповідно до сучасних дизайнерських тенденцій, що дозволяє адаптувати народне мистецтво до актуальних вимог візуальної культури [3].

Сучасні графічні засоби передбачають використання мінімалістичних композицій, цифрової графіки, сучасної типографіки, модульних сіток, векторних ілюстрацій та актуальних колористичних рішень. Завдяки розвитку цифрових технологій дизайнери отримали можливість поєднувати різні художні прийоми, створювати багаторівневі композиції та адаптовувати друковану продукцію до сучасних естетичних вимог. Особливу роль у дизайні календарної продукції відіграє типографіка, оскільки шрифтові рішення не лише забезпечують зручність сприйняття інформації, а й формують загальний

емоційний образ виробу. Використання модульних сіток сприяє впорядкованості композиції, покращує структурування інформації та забезпечує гармонійне розташування текстових і декоративних елементів.

Поєднання сучасних дизайнерських підходів із традиційними декоративними елементами дає змогу створювати гармонійний дизайн календарної продукції, орієнтований на сучасного споживача. Етнічні орнаменти, народна символіка, стилізовані рослинні мотиви та традиційна кольорова гама можуть використовуватися як основа композиції або як акцентні декоративні елементи [2]. Водночас сучасна цифрова графіка дозволяє трансформувати традиційні мотиви відповідно до актуальних тенденцій дизайну, спрощувати форми, адаптувати орнаменти до мінімалістичного стилю та створювати сучасні візуальні образи без втрати їх культурного змісту [1].

Важливим аспектом проектування календарної продукції є дотримання балансу між декоративністю та функціональністю. Надмірна кількість декоративних елементів може ускладнювати читабельність і порушувати композиційну цілісність виробу, тому одним із головних завдань дизайнера є досягнення гармонії між естетичною виразністю та практичністю. Раціональне використання кольору, контрасту, шрифтів і композиційних акцентів сприяє створенню зручного та візуально привабливого календаря.

Одним з актуальних напрямів сучасного графічного дизайну є переосмислення етнічних мотивів через призму сучасної графічної мови. Такий підхід дає можливість створювати унікальні дизайнерські рішення, що поєднують традиційність та інноваційність. Використання стилізованих орнаментів, сучасних шрифтових композицій і цифрових технологій сприяє формуванню виразного візуального образу календаря та підвищує його художню цінність. У сучасному графічному дизайні етнічні елементи дедалі частіше адаптуються до вимог цифрового середовища, що дозволяє ефективно інтегрувати народні мотиви у поліграфічну продукцію [1].

Поєднання традиційних і сучасних графічних засобів у дизайні календарної продукції є перспективним напрямом розвитку сучасного графічного дизайну. Такий підхід дозволяє створювати естетично привабливий і культурно значущий продукт, що сприяє збереженню національних традицій та водночас відповідає вимогам сучасної візуальної культури. Використання етнічних мотивів у поєднанні з сучасними цифровими технологіями сприяє формуванню унікального візуального образу календарної продукції та підвищує її художню й комунікативну цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Паньок Т. Етнотдизайн та сучасні цифрові медіатехнології. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27 квітня 2023 року : у 2-х т. Київ : КНУТД, 2023. Т. 1. С. 355–358.

2. Рихліцька О. Д., Косик О. І. Орнаментальні мотиви в сучасних дизайн-практиках. *Українські культурологічні студії*. 2021. Вип. 1 (8). С. 59–65. DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2021.1\(8\).13](https://doi.org/10.17721/UCS.2021.1(8).13) (дата звернення: 29.04.2026).

3. Сиваш І. О. Мотиви етнотдизайну в сучасній візуальній культурі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. Вип. 2. С. 131–138.

Цесарська Валерія Віталіївна,

викладач образотворчого мистецтва,

Педагогічний коледж Хортицької національної академії,

м. Запоріжжя, Україна

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ В СУЧАСНОМУ ДИЗАЙН-ПРОЄКТУВАННІ

Формування креативної та проєктно-технологічної компетентностей у процесі вивчення дисциплін професійного спрямування, наприклад: «Шрифти й типографіка» та «Фірмовий стиль», набуває особливої актуальності в умовах цифровізації мистецької освіти та зростання ролі візуальної комунікації в сучасному суспільстві. Типографіка сьогодні виходить за межі традиційного розуміння як роботи з друкованим текстом і перетворюється на повноцінний інструмент художнього проєктування, що поєднує естетику, функціональність і технологічну доцільність. Саме використання цифрових інструментів у освітньому процесі створює сприятливі умови для розвитку творчого мислення здобувачів освіти та формування в них здатності реалізовувати ідеї у вигляді завершених дизайн-проєктів.

Цифрові графічні редактори, типографічні платформи та онлайн-сервіси дозволяють студентам експериментувати з формою літери, композицією тексту, міжлітерними інтервалами, ритмом і візуальною ієрархією без обмежень, характерних для традиційних аналогових засобів. Робота в середовищах Adobe Illustrator, InDesign, Figma, Canva або спеціалізованих шрифтових редакторах сприяє розвитку креативності через постійний пошук нестандартних рішень, варіативність дизайнерських підходів і можливість швидкого тестування власних ідей. У процесі створення шрифтових композицій, логотипів, постерів або бренд-айдентики студенти навчаються мислити образно та аналізувати візуальний контекст.

Проектно-технологічна компетентність у межах вивчення дисциплін «Шрифти і типографіка» та «Фірмовий стиль» формується передусім через послідовну та усвідомлену роботу над навчальними і творчими проєктами, які моделюють реальні професійні завдання дизайнера. Студенти не просто виконують окремі вправи, а проходять повний цикл дизайн-проєктування, починаючи з аналізу поставленого завдання, визначення його мети, цільової аудиторії та функціонального призначення шрифтового рішення. На цьому етапі важливу роль відіграє вміння працювати з інформацією, досліджувати аналогі, аналізувати сучасні тенденції в типографіці та обґрунтовувати власну концепцію майбутнього проєкту.

Подальший етап пов'язаний із розробкою ідеї та візуальної концепції, де цифрові інструменти стають засобом експерименту й пошуку оптимального рішення. Робота в графічних редакторах дозволяє студентам варіювати шрифтові гарнітури, налаштовувати міжлітерні та міжрядкові інтервали, працювати з композицією тексту, ритмом і візуальною ієрархією. У процесі такого проєктування формується розуміння того, що типографіка є не лише декоративним елементом, а важливим інструментом комунікації, який має відповідати функціональним і технічним вимогам конкретного носія [3, с. 348].

Використання цифрових технологій сприяє оволодінню практичними навичками підготовки макетів відповідно до професійних стандартів. Студенти навчаються працювати з різними форматами файлів, коректно використовувати растрову й векторну графіку, розуміти особливості кольорових моделей RGB і CMYK, а також враховувати специфіку друкованих і цифрових носіїв. Це дозволяє їм усвідомити технологічну сторону дизайнерської діяльності та відповідальність за якість кінцевого продукту [2, с. 58].

Важливим складником формування креативної та проєктно-технологічної компетентностей є цілеспрямована інтеграція цифрових інструментів у проєктне навчання.

Передове місце у підготовці дизайнерів займає вивчення типографіки. З цією метою використовуються інтерактивні платформи ShapeType та Type.Method, які дозволяють студентам практично працювати з формою літер, кернінгом, пропорціями та інтервалами між символами. Такі вправи розвивають уважність до деталей, формують відчуття композиції та допомагають глибше зрозуміти принципи побудови шрифтових систем.

Для створення цифрових макетів і реалізації дизайнерських проєктів активно використовують платформу Figma, яка є одним із найпопулярніших інструментів сучасного дизайну. Робота в цьому середовищі дає можливість студентам розвивати навички створення макетів, прототипів та графічних композицій, а також формує досвід командної роботи та спільного обговорення дизайнерських рішень.

Не менш важливим компонентом дизайнерської діяльності є робота з кольором. Для цього у навчальному процесі застосовуються сервіси Coolers та Colormind, які дозволяють генерувати гармонійні кольорові палітри та експериментувати з різними варіантами колористичних рішень. Використання цих інструментів сприяє розвитку у студентів відчуття кольорової гармонії та допомагає краще зрозуміти принципи побудови колірних схем у дизайні.

Ще одним із таких інструментів є платформа GoodBrief, яка дозволяє генерувати дизайнерські брифи та моделювати реальні професійні ситуації. Робота з брифом формує у студентів здатність аналізувати потреби замовника, визначати цільову аудиторію, розуміти завдання бренду та на основі цього створювати обґрунтовані дизайнерські рішення. Таким чином студенти поступово набувають навичок проєктного мислення, що є необхідним у професійній діяльності дизайнера.

Для розвитку творчого потенціалу студентів використовується сервіс Sharpen, який пропонує різноманітні дизайнерські завдання та креативні виклики. Такі вправи стимулюють уяву, розвивають здатність до швидкої генерації ідей та допомагають студентам виходити за межі стандартних підходів у створенні візуальних рішень.

Водночас важливою складовою освітнього процесу є систематичне повторення та закріплення вже вивченого матеріалу. Для цього доцільно використовувати ігрові методи навчання, які значно підвищують зацікавленість студентів та активізують їхню пізнавальну діяльність. Із цією метою створюють інтерактивні вправи на платформах LearningApps та Wordwall, що дозволяє перетворити процес повторення навчального матеріалу на захопливу освітню гру.

Таким чином, інтеграція цифрових інструментів у процес викладання дизайнерських дисциплін сприяє підвищенню ефективності навчання, активізує творчу діяльність студентів та формує в них комплекс професійних компетентностей, необхідних для успішної реалізації у сучасному дизайнерському середовищі.

Застосування цифрових інструментів у викладанні дисципліни «Шрифти і типографіка» також підвищує мотивацію здобувачів освіти, адже вони бачать практичну цінність отриманих знань і можливість їх використання у майбутній професійній діяльності. Робота з реальними кейсами, створення портфоліо, участь у конкурсах і онлайн-проектах стимулюють саморозвиток, ініціативність та інтерес до поглибленого вивчення типографіки.

Отже, використання цифрових інструментів у процесі вивчення дисциплін «Шрифти й типографіка» та «Фірмовий стиль» є ефективним засобом формування креативної та проектно-технологічної компетентностей. Воно забезпечує поєднання художнього мислення із сучасними технологіями, сприяє розвитку творчого потенціалу студентів і формує готовність до професійної діяльності в умовах цифрового середовища та динамічних змін у сфері мистецтва і дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бровченко А. Дизайн-освіта в контексті сучасних реалій. *Молодь і ринок*. 2023. № 6 (214). С. 47–51.
2. Вплив графічного дизайну на реалії сучасного життя та методологічні аспекти навчання здобувачів освіти спеціальності 022 «Дизайн» / Демиденко О., Потапенко М., Кругляк В., Потапенко Г. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2024. № 1. С. 55–60.
3. Обуховська Е. Авторитет викладача з дизайну: специфіка, складові та способи напрацювання. *Архітектура, будівництво, дизайн в освітньому просторі* : колективна монографія. 2021. С. 341–354.

Шабельська Дар'я Олександрівна,
здобувачка 4 курсу спеціальності 022 Дизайн
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Цесарська В. В.**,
викладач образотворчого мистецтва,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НАСТІННОГО КАЛЕНДАРЯ

Настінний календар не втратив значення навіть за умов поширення цифрових засобів планування. Його перевага проста: потрібна інформація не схована в застосунку, а постійно перебуває перед очима. Саме тому друкований календар і далі залишається зручним засобом щоденної орієнтації в часі та організації справ [2].

У сучасній практиці настінний календар виконує не лише інформаційну функцію. Він одночасно працює як елемент інтер'єру, носій реклами, засіб візуальної комунікації та предмет щоденного користування. У цьому й полягає його стійкість: календар поєднує практичну користь із візуальною присутністю в просторі [3]. Найпомітніше практичне застосування настінного календаря пов'язане з побутовим і робочим плануванням. У домашньому середовищі він допомагає впорядкувати важливі дати, сімейні події, навчальні та побутові справи. В офісі календар дисциплінує робочий ритм, дає швидкий доступ до дат і підтримує організованість простору [2]. Найбільш функціональним серед настінних форматів є перекидний календар. Окремий аркуш на кожен місяць дозволяє чітко розділити інформацію,

не перевантажувати площину й одночасно посилити візуальне рішення. Саме тому перекидний настінний календар став одним із найуживаніших форматів у дизайнерській і рекламній практиці [3].

Ефективний настінний календар починається з читабельності. Календарна сітка повинна сприйматися легко, без зайвого напруження, як зблизька, так і на відстані. Якщо користувачеві важко швидко знайти дату, навіть виразний візуальний образ не рятує виріб. Звідси головна вимога сучасного проєктування: зручність має бути не другорядною, а основною [2]. Якість настінного календаря визначає не окрема деталь, а цілісність рішення. Формат, композиція, шрифт, колір, ілюстрація та сітка повинні працювати узгоджено. Календар сприймається переконливо лише тоді, коли в ньому немає випадкових елементів, а кожна частина підтримує загальну ідею [3].

Сучасний дизайн календаря все помітніше відходить від шаблонності. Стандартний набір дат і декоративне зображення вже не задовольняють вимог користувача. Попит зміщується в бік авторської концепції, точного стилю, продуманої композиції та виразного графічного характеру. Через це календар дедалі частіше сприймають не як допоміжну поліграфію, а як самостійний дизайнерський продукт [4]. Відчутно зросла роль типографіки. Шрифт у календарі вже давно не зводиться до технічного набору чисел і назв місяців. Він формує ритм аркуша, задає тон усьому макету, впливає на зручність читання і на загальний характер виробу. У вдалому настінному календарі типографіка працює так само активно, як і зображення [4]. Не менш важливою стала й роль візуального образу. Фотографія, ілюстрація, колірне рішення або декоративний мотив повинні не заповнювати площину, а підсилювати тему календаря. Коли зображення існує окремо від календарної частини, виріб розпадається. Коли ж візуальний ряд підпорядкований спільній ідеї, календар набуває цілісності й краще запам'ятовується [3].

Одна з виразних тенденцій поліграфії настінного календаря – орієнтація на конкретну аудиторію. Сучасний настінний календар дедалі частіше проєктують для певного середовища: родини, закладу освіти, офісу, компанії, партнерів або клієнтів. Такий підхід змінює саму логіку розробки: дизайнер працює не абстрактно, а з урахуванням функції, простору і характеру майбутнього користувача [3]. Для корпоративного середовища настінний календар залишається одним із найефективніших рекламних носіїв. Його дія тривала й ненав'язлива: він не просто повідомляє, а щоденно утримує присутність бренду в полі зору. Через це календар має особливу цінність для іміджевої комунікації, подарункової продукції та формування впізнаваного візуального образу установи [2].

Сучасні тенденції графічного дизайну безпосередньо впливають і на календарну продукцію. Мінімалізм посилює ясність, адаптивність вимагає точнішого врахування запитів різних аудиторій, екологічність змінює підхід до матеріалів, а нові технології розширюють можливості макетування та візуального опрацювання форми [1]. Водночас саме друкована форма дає настінному календарю перевагу, якої не має цифровий аналог. Він фізично присутній у просторі, не потребує технічного посередництва, не зникає після натискання кнопки й не відволікає людину на інші цифрові стимули. Завдяки цьому календар залишається простим, надійним і постійно доступним засобом візуальної організації часу [3].

Отже, сучасний настінний календар – це повноцінний об'єкт графічного дизайну, в якому функціональність уже не відокремлюється від естетики. Його розвиток визначають кілька провідних тенденцій: читабельність, типографічна виразність, цілісність концепції, відмова від шаблонних рішень, орієнтація на конкретну аудиторію та активне використання в інтер'єрній і рекламній практиці. Саме тому настінний календар і сьогодні не є застарілою формою поліграфії. Він зберігає актуальність там, де потрібні наочність, щоденна зручність, візуальна присутність і довготривала комунікативна дія. У цьому полягає його практична цінність і причина стійкого інтересу до нього в сучасному дизайні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла Р., Тихонова Є.. Графічний дизайн в Україні: актуальні проблеми та сучасні тенденції. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 квітня 2025 р.). Київ : КНУТД, 2025. С. 247–249. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/31215/1/%D0%A2%D0%BE%D0%BC%202_2025-247-249.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

2. Єжова О., Болдирева О., Басова Ю.. Сучасний дизайн календарної продукції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 квітня 2021 р.). Київ : КНУТД, 2021. С. 42–45. URL: https://test.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/18097/1/APSD2021_V2_P042-045.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

3. Король А. Особливості проектування настінного перекидного календаря як об'єкта графічного дизайну. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 56, № 1. С. 101–104. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/56_2022/part_1/14.pdf (дата звернення: 19.04.2026).

4. Шепеть Т. М. Графічний дизайн поліграфічних календарів в доробку українських дизайнерів. *Поліграфічні, мультимедійні та web-технології*: тези доп. IX Міжнар. наук.-техн. конф. (м. Харків, 14–18 травня 2024 р.). Харків: Друкарня Мадрид, 2024. Т. 1. С. 267–268. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/e6fd40c1-6282-45b6-9a61-0102f84082dd/content> (дата звернення: 19.04.2026).

Шаравара Валерія Андріївна,

бакалавр з садово-паркового господарства
спеціальності 206 Садово-паркове господарство,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
м. Дніпро, Україна

Скосарева Вікторія Євгенівна,

здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Н1 Садово-паркове господарство,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Іванченко О. Є.**

к. б. н., доцент, завідувачка кафедри
садово-паркового мистецтва
та ландшафтного дизайну,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
м. Дніпро, Україна

ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИДОРОЖНІХ НАСАДЖЕНЬ ВУЛ. РОБОЧА М. ДНІПРО

Озеленення міських територій є важливою складовою комплексного благоустрою населених пунктів. Особливої уваги потребують вулиці великих міст, де зосереджено транспортні потоки та спостерігається підвищений рівень забруднення повітря. У таких умовах зелені насадження виконують не лише естетичну, а й важливу санітарно-гігієнічну, захисну, кліматорегулювальну та соціальну функції [2, с. 51–54; 3, с. 59–65]. Проте формування зелених насаджень уздовж вулиць потребує науково обґрунтованого підходу щодо добору деревних видів, які мають високий рівень адаптації до урбанізованого середовища, компактну крону та естетичну привабливість. У м. Дніпро дослідження видового складу вуличних насаджень проводяться, проте їх недостатньо [1, с. 101–125; 5, с. 80–96]. Вул. Робоча є однією з найзавантаженіших транспортних магістралей міста. Вона проходить через кілька районів і має різне функціональне та просторове зонування, що створює умови для різноманітного використання зелених насаджень. Вивчення видового складу деревних рослин дозволить оцінити рівень озеленення, з'ясувати переваги та недоліки у виборі деревних видів і сформулювати рекомендації щодо покращення фітодизайну міського середовища.

Метою роботи було проаналізувати видове дендрорізноманіття насаджень вул. Робоча. Дослідження видового складу деревних рослин здійснювали методом інвентаризації шляхом маршрутного обстеження відповідно до вимог «Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України». Для визначення видів використовували навчальні посібники [4; 6].

Встановлено, що на дослідній ділянці зростає 1376 екземплярів рослин, які належать до 53-х видів. Із них 7 видів належать до Голонасінних. Хвойні представлені двома родинами – Соснові та Кипарисові. До Соснових належать ялина колюча (включаючи д. ф. 'Glauca'), сосна звичайна та Палласова. Родину Кипарисових репрезентують ялівці (звичайний, середній, скельний) і туя західна. Загалом частка хвойних становить 8,73 % усіх насаджень.

**Видове дендрорізноманіття придорожніх насаджень вул. Робоча
м. Дніпро**

Родина	Назва рослини	Кількість
Соснові <i>Pinaceae</i> Lindl.	Ялина колюча <i>Picea pungens</i> Engelm.	59
	Сосна звичайна <i>Pinus sylvestris</i> L.	14
	Сосна Палассова <i>Pinus pallasiana</i> D. Don	1
Кипарисові <i>Cupressaceae</i> F. Neger	Ялівець звичайний <i>Juniperus communis</i> L.	1
	Ялівець скельний <i>Juniperus scopulorum</i> (Sarg.) Rydb.	8
	Ялівець середній <i>Juniperus media</i> L.	29
	Туя західна <i>Thuja occidentalis</i> L.	8
Вербові <i>Salicaceae</i> Lindl.	Тополя чорна <i>Populus nigra</i> L.	3
	Тополя Симона <i>Populus simoni</i> Carr	18
	Тополя Болле <i>Populus × bolleana</i> Lauche	4
	Тополя біла <i>Populus alba</i> L.	17
	Верба біла <i>Salix alba</i> L.	1
	Верба ламка <i>Salix fragilis</i> L.	1
Березові <i>Betulaceae</i> Gray	Береза повисла <i>Betula pendula</i> Roth.	36
Горіхові <i>Juglandaceae</i> Lindl.	Горіх волоський <i>Juglans regia</i> L.	35
В'язові <i>Ulmaceae</i> Mirb.	В'яз шорсткий <i>Ulmus glabra</i> Huds.	2
	В'яз низький <i>Ulmus pumila</i> L.	23
	В'яз малий <i>Ulmus minor</i> Mill.	7
Мальвові <i>Malvaceae</i> Juss.	Гібіск сірійський <i>Hibiscus syriacus</i> L.	10
Кленові <i>Aceraceae</i> Lindl.	Клен ясенелистий <i>Acer negundo</i> L.	26
	Клен несправжньооплатановий <i>Acer pseudoplatanus</i> L.	3
	Клен гостролистий <i>Acer platanoides</i> L.	28
	Клен татарський <i>Acer tataricum</i> L.	1
	Клен сріблястий <i>Acer saccharinum</i> L.	2
Гіркокаштанові <i>Hippocastanaceae</i> Torr. et Gray	Гіркокаштан звичайний <i>Aesculus hippocastanum</i> L.	38
Бобові <i>Fabaceae</i> Lindl.	Робінія звичайна <i>Robinia pseudoacacia</i> L.	55
	Гледичія колюча <i>Gleditsia triacanthos</i> L.	1
Шовковицеві <i>Moraceae</i> Lindl.	Шовковиця біла <i>Morus alba</i> L.	2
Розові <i>Rosaceae</i> Juss	Абрикос звичайний <i>Armeniaca vulgaris</i> Mill.	19
	Вишня звичайна <i>Cerasus vulgaris</i> L.	12
	Слива Пісарді <i>Prunus cerasifera</i> L. 'Pisardii'	2
	Слива розлога <i>Prunus divaricate</i> Ledeb.	2
	Слива домашня <i>Prunus domestica</i> L.	4
	Троянда собача <i>Rosa canina</i> L.	18
	Троянда садова <i>Rosa</i> L.	3
	Горобина скандинавська <i>Sorbus × intermedia</i> (Ehrh.) Pers.	10
	Горобина звичайна <i>Sorbus aucuparia</i> L.	3
	Глід одноматочковий <i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	2
	Глід звичайний <i>Crataegus laevigata</i> (Poir) DC	1
	Кизильник горизонтальний <i>Cotoneaster horizontalis</i> Dcne.	1
	Спірея японська <i>Spiraea japonica</i> L.	2
	Спірея середня <i>Spiraea × media</i> Schmidt	1
	Груша лісова <i>Pyrus pyrastrer</i> L. Burgsd.	2
	Груша звичайна <i>Pyrus communis</i> L.	1
Букові <i>Fagaceae</i> A. Br.	Дуб звичайний <i>Quercus robur</i> L.	6
Маслинові <i>Oleaceae</i> Lindl.	Бирючина звичайна <i>Syringa vulgaris</i> L.	2
	Ясен ланцетолистий <i>Fraxinus lanceolate</i> Borkh.	10
	Бузок звичайний <i>Ligustrum vulgare</i> L.	24
Липові <i>Tiliaceae</i> Juss.	Липа широколиста <i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	209
	Липа серцелиста <i>Tilia cordata</i> Mill.	577
Бігنونієві <i>Bignoniaceae</i> Pers.	Катальпа прекрасна <i>Catalpa speciose</i> Warder ex Engelm.	22
Симарубові <i>Simaroubaceae</i> Lindl.	Айлант найвищий <i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	9
Виноградові <i>Vitaceae</i> Lindl.	Виноград звичайний <i>Vitis vinifera</i> L.	1
	Всього	1376

Покритонасінні рослини представлені 16-ма родинами. Більшість із родин є типовими для міських насаджень Дніпра, за винятком родини Мальвові, представленої гібіском сирійським, який подекуди зростає у групових посадках (рис. 1). Домінує родина Липові (57,1 % усіх рослин). Інші родини представлені значно меншою кількістю, а деякі – менш ніж 1 %.

За життєвими формами переважають дерева (41 вид), кущі представлені 11-ма видами, а ліани – лише одним видом (виноград звичайний) (рис. 1). Декоративні кущі репрезентовані слабо, що слід враховувати при реконструкції насаджень. Доцільним є також розширення асортименту хвойних і використання вертикального озеленення в умовах щільної міської забудови.

Деревні насадження не характеризуються великим формовим різноманіттям. Декоративними формами представлені лише поодинокі особини сливи розлогої '*Atropurpurea*', клена несправжньо-платанового '*Atropurpureum*' та '*Globosa*', клена гостролистого '*Crimson King*', ялини колючої '*Globosa*'.

Рис. 1. Групові посадки гібіска сирійського (зліва) та використання в'юнких рослин (справа) у придорожніх насадженнях вул. Робоча

За кількісним складом у насадженнях домінують липа серцелиста та широколиста, частка яких становить відповідно 15,20 і 41,9 %. Інші види, такі як робінія звичайна, горіх волосський, гіркокаштан звичайний і береза повисла, представлені значно меншою кількістю. Окремо варто відзначити частку участі ялини колючої (у тому числі форми '*Glausa*'), а також тополі Симона, клена гостролистого, катальпи прекрасної та в'яза низького. Деякі види трапляються поодинокі.

Чагарникова рослинність представлена обмежено: ялівцями, трояндами, спіреями, бузком, та їх декоративна цінність є невисокою. Через близькість житлової забудови значну частку становлять плодові культури (абрикос звичайний, вишня звичайна, слива розлога, слива домашня).

Попри окремі недоліки, досліджена ділянка характеризується відносно високим видовим різноманіттям порівняно з іншими придорожніми насадженнями міста. Найбільше видове різноманіття властиве родині Розові, до якої належать як плодові, так і декоративні види. Інші родини представлені меншою кількістю видів. Близько 52,7 % рослин є аборигенними для Північного Степу України.

Більшість насаджень сформовані у вигляді алеї або рядових посадок, рідше – групами або поодинокими екземплярами. Водночас слід відзначити, що на окремих відрізках озеленення вул. Робоча зелені насадження відсутні, що призводить до розриву так званого «зеленого коридору». Подібні ділянки спостерігаються поблизу будинку культури, окремих зупинок громадського транспорту, автозаправних станцій та інших об'єктів.

Квіткове оформлення на вулиці практично відсутнє. Невеликі квітники розміщені біля магазинів і адмінбудівель, однак їх стан незадовільний і потребує оновлення та належного догляду. У їх складі переважають невибагливі види: гемерокаліс, хоста подорожникова, очиток видний, півники садові, чорнобривці розлогі, айстра бельгійська, шавлія блискуча, півонія трав'яниста.

Отже, придорожні насадження представлені 1376 екз. дерев і кущів, з них хвойники складають 8,73 %. Домінують на ділянці липа широколиста та серцелиста (15,20 та 41,90 %), вагому частку мають

робінія звичайна, горіх грецький, гірकोкаштан звичайний. Середній вік насаджень біля 45 років. Найрепрезентативнішою за кількістю екземплярів є родина Липові (57,1 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бессонова В. П., Іванченко О. Є. Видове різноманіття та життєвий стан деревних рослин у насадженнях проспекту Івана Мазепи м. Дніпро. *Питання біоіндикації та екології*. 2019. Вип. 24, № 2. С. 101–125.
2. Бойко Т. О. Таксономічна структура і стан вуличних насаджень міста Херсон. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29, № 8. С. 51–54.
3. Бондар Т. А. Екологічна функція придорожніх насаджень. *Проблеми довкілля*. 2021. № 5. С. 59–65.
4. Заячук В. Я. Дендрологія. Львів : Апріорі, 2008. 65 с.
5. Іванченко О. Є. Таксономічний склад та життєвий стан деревних насаджень вул. Ю. Савченка м. Дніпро. *Питання біоіндикації та екології*. 2018. Вип. 23, № 2. С. 80–96.
6. Калініченко О. А. Декоративна дендрологія. Київ : Вища школа, 2003. 199 с.

Шпiтальна Наталя Костантинiвна,
здобувачка першого (бакалаврського) рiвня вищої освiти
Комунального закладу
«Харківська гуманiтарно-педагогiчна академiя»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна
Дубовська Ольга Леонiдiвна,
викладач-методист
кафедри вокально-хорової пiдготовки вчителя
Комунального закладу
«Харківська гуманiтарно-педагогiчна академiя»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

З початком війни українські композитори та виконавці були залучені до створення патріотичного контенту. Популярними стали пісні-марші та думи, що закликали до визволення рідної землі. Наприклад, у цей час активно працював Михайло Вериківський, а пісні на вірші Андрія Малишка та Максима Рильського ставали символами віри в перемогу.

Українські артисти масово входили до складу фронтових концертних бригад. Вони виступали безпосередньо на передовій, у госпіталях та землянках. Видатні співаки, як-от Оксана Петрусенко (хоч вона померла перед самою війною, її записи були надзвичайно популярні) та Іван Козловський, підтримували бойовий дух солдатів українськими народними піснями та оперними аріями.

На окупованих територіях німецька адміністрація іноді дозволяла роботу театрів, щоб створити ілюзію «нормального життя». У Києві, Харкові та Львові діяли оперні театри, де ставили українську класику (наприклад, «Запорожець за Дунаєм» або «Наталка Полтавка»). Однак це відбувалося під суворим наглядом, а артисти часто працювали в умовах голоду та постійного ризику для життя.

Окремим пластом стала музична культура Західної України та рух опору УПА. Створювалися нові повстанські пісні, які поєднували традиції стрілецької музики та народних мелодій. Пісні «Лента за лентою» та «Там, під Львівським замком» є відомими українськими повстанськими піснями часів УПА (1940-ві роки), які вважаються народними, проте мають визначених авторів або найбільш ймовірних творців: пісня «Лента за лентою» створена орієнтовно у 1940-х роках на Львівщині (Жидачівщина). Вона стала популярною завдяки своїй бойовій тематиці, а в сучасні часи її виконання популяризували, зокрема, «Скрябін» та Тарас Чубай; автором слів вважається Микола Сорокаліт (співробітник підпілля ОУН), а автором музики Василь Заставний (псевдо «Шершень»); пісня «Там, під Львівським замком» є народною, а її текст вважається повстанським (УПА). У багатьох джерелах вона відома як народна пісня або пісня часів боротьби УПА.

Вона також була включена до альбому «Наші партизани» Тараса Чубая, що допомогло її широкій популяризації.

Багато українських музикантів були евакуйовані вглиб СРСР (до Узбекистану, Башкирії), де продовжували працювати, зберігаючи українські традиції в екзилі. Водночас ті, хто залишився в окупації, нерідко ставали жертвами репресій з обох сторін. Особливо трагічною сторінкою є доля єврейських музикантів України, більшість із яких були знищені під час Голокосту (наприклад, масові розстріли в Бабиному Яру).

Один із найвидатніших українських композиторів ХХ століття під час війни перебував у Саратові. Саме там він написав свою знамениту Другу симфонію (редакція 1940-го) та «Український квінтет», у яких трагізм війни передано через глибокі філософські образи та національний мелос.

З початком війни частину викладачів та студентів Київської консерваторії евакуювали до Ташкента, де вони продовжували навчання. Проте багато хто залишився в окупованому Києві. Будівля консерваторії була зруйнована під час пожежі в 1941 році, що призвело до втрати цінних архівів та музичних інструментів. Українські артисти, що перебували в евакуації або в тилу, брали участь у марафонах по всьому СРСР. Зароблені кошти часто передавали у Фонд оборони – на будівництво танків чи літаків. Музика стала економічним ресурсом війни. На окупованих територіях відбулося певне відродження церковного життя, оскільки німці на початку дозволяли відкривати храми для контрасту з радянським атеїзмом. Українські хори виконували духовну музику (М. Леонтовича, К. Стеценка), що допомагало людям зберігати духовну ідентичність.

Поруч із загальноновідомими піснями, в Україні виникали власні варіанти фронтового фольклору. Часто на відомі мелодії (як-от «Синя хусточка») накладалися українські тексти про розлуку з рідною домівкою, спалені села та надію на зустріч на берегах Дніпра. Саме в розпал війни, у 1943 році, за рішенням уряду було створено Державний український народний хор (нині ім. Г. Верьовки). Його метою було збирання та популяризація української пісні для підтримки національного духу на звільнених територіях.

Музика не завжди була масовою. Відомі випадки, коли професійні скрипалі чи бандуристи грали для бійців у хвилини затишшя без жодних мікрофонів чи сцени. Це була інтимна форма психологічної підтримки. Трагедія українського кобзарства продовжувалася. Митці, які виконували «несанкціоновані» думи про волю України, переслідувалися обома режимами. Бандура залишалася небезпечним символом, який намагалися або «радянлізувати», або знищити. Постановка опери Миколи Лисенка «Тарас Бульба» набула особливого значення. Образ козацького ватажка, що бореться за свою землю, сприймався глядачами як пряма паралель до тогочасних подій, викликаючи неймовірне патріотичне піднесення.

Одразу після звільнення міст Харкова, Києва, Одеси у 1943-1944 роках, музичне життя відновлювалося блискавично. Навіть у напівзруйнованих залах проводили концерти, що символізувало перемогу життя над смертю та культури над руйнацією.

Україна була одним із центрів клезмерської музики та єврейського професійного мистецтва. Під час окупації ця культура була фактично стерта: загинули сотні виконавців, було знищено нотні бібліотеки та унікальні інструменти. Ті, хто вижив, часто вступали до лав партизанів, де створювали нові пісні спротиву на ідиші та українською мовою. Українські військовополонені в німецьких концтаборах часто організовували аматорські хори. Спів народних пісень, таких як «Рече та стогне Дніпр широкий», ставав способом упізнати «своїх» серед тисяч в'язнів та підтримувати волю до життя в нелюдських умовах. Під час війни цей колектив опинився в надзвичайно складних обставинах. Частина артистів була змушена виїхати до Німеччини, де вони продовжували виступати перед «остарбайтерами» (українцями, вивезеними на примусові роботи), нагадуючи їм про рідний дім і культуру. Пізніше цей колектив став основою українського музичного відродження в еміграції.

Попри бойові дії, в тиллових районах та одразу після звільнення українських міст продовжували працювати музичні школи-десятирочки (наприклад, у Харкові та Києві). Вчителі намагалися зберегти талановитих дітей, вважаючи це своєю місією для майбутнього нації. Музика була для дітей способом психологічної реабілітації після пережитих обстрілів.

Виник специфічний жанр музичної публіцистики – короткі пісні, що писалися на фронті «на коліні». Вони часто мали форму музичного листа до матері чи коханої. Ці твори миттєво ставали народними, передавалися з вуст в уста, часто втрачаючи ім'я автора і перетворюючись на частину фольклору воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордійчук М. Історія української музики : у 6 т. Т. 5 : 1941–1958 рр. Київ, 2004.
2. Кияновська Л. Українська музична культура. Львів, 2008.
3. Муха А. Композитори України та української діаспори. Київ, 2004.
4. Бентя Ю. Борис Лятошинський: Ескізи до історії української музики 1940-х років. Київ, 2015.
5. Немкович О. Українське музикознавство ХХ століття. Київ, 2006.
6. Звірич В. Співоча армія: пісенна творчість УПА. Львів, 2011.
7. Лятошинський Б. Епістолярна спадщина : у 2 т. Київ, 2002. Т. 1
8. Гайдукевич О. Музичне життя окупованого Києва 1941–1943. Київ, 2002.

Яковенко Ольга Миколаївна,

здобувачка 4 курсу першого(бакалаврського)рівня вищої освіти
спеціальності НЗ Садово-паркове господарство,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Кобець О. В.,**

доцент кафедри аграрних технологій,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

ПРОЄКТ БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ДІЛЯНКИ В СТИЛІ «ПРОВАНС» ЗА АДРЕСОЮ ВУЛ. 1-А ОСТРІВНА 149, М. КИЇВ

Новітні напрямки ландшафтного дизайну полягають у розробці та втіленні екологічності, естетичності і функціональності в проєктуванні ділянок. Сад у стилі «Прованс» – це поєднання елегантності, природності функціональності та декоративності. Використання багаторічних рослин, декоративних трав, посухостійких рослин, натуральних матеріалів, залучення комах-запилювачів, метеликів дозволить створити гарний сад з найменшими затратами фінансів і часу, а також сформує живу та приємну екосистему. М'які пастельні кольори і аромати пряних трав та квітів дають змогу відпочити і емоційно розвантажитись. Такий сад здатен створити відчуття затишку, гармонії, спокою, що дуже важливо в умовах урбанізації великих міст. У тривожні часи він перетворює ділянку на затишний куточок для приємного спілкування родини, місце психологічного відновлення, зменшення тривожності, поновлення внутрішніх сил [3]. Більшість рослин, що характерні для цього стилю (лаванда, шавлія, злакові трави та ін.) добре пристосовані до помірно-континентального клімату м. Києва. Продумане планування, розділення на зони (сад, доріжки, зона відпочинку, квітники та ін.) з плавними переходами сприяє раціональній експлуатації ділянки [2]. В буремні часи доглянутий сад є ознакою продовження життя, надії, відновлення і віри у майбутнє. Це місце створення простору для відновлення сил та внутрішньої рівноваги. Під час зустрічі з власниками приватної ділянки були оговорені основні побажання, потреби та цілі, що сформували цілком логічний вибір на перевагу проєктування саду в стилі «Прованс».

Об'єкт проєктування – присадибна ділянка з житловим двоповерховим будинком, з існуючими фруктовими деревами, дикорослим бузком вздовж паркана з сусідньою ділянкою, існуючою теплицею. Вхід на територію ділянки з вул. 1-а Острівна.

Ділянка має неправильну форму загальною площею 490, 59 м². Зона входу і в'їзду транспорту має розмір 16,7 м завдовжки і 6,1 м завширшки, далі ділянка збільшується в лівий бік, довжина – 22,6 м, ширина – 17,4 м. Перехід від зони паркування авто до будинку здійснюється сходами та доріжками. Кут ухилу ділянки 11,54°, з пониженням вглиб території. По ліву сторону розташована нежитлова забудова для господарчих потреб, поряд будинок розміром 3,5 м на 13 м. За будинком знаходиться критий дровник та неопалювальна теплиця завширшки 3 м, завдовжки 6 м. Праворуч, навпроти будинку, знаходиться сад площею 247,98 м². На ньому розташовані 3 екз. яблуні домашньої «Пірус» (*Malus domestica* L.), черешня звичайна «Китаївська чорна» (*Prunus avium* L.), абрикос звичайний «Червневий ранній» (*Prunus armeniaca* L.), слива домашня «Угорка Ювілейна» (*Prunus domestica* L.), дикорослі порослі бузку звичайного (*Siringa vulgaris* L.). Порослі бузку звичайного проєктом пропонується розкорчувати, а в лівому дальньому кутку саду залишити 3 екз. бузку звичайного, які потребують проведення формувальної та санітарної обрізки. Фруктові дерева перебувають у доброму стані, тільки потребують формувальної обрізки. Теплиця використовується господарями під час вегетаційного періоду, тому вона буде залучена в проєктні

рішення. Над сходами є арка з Виноградом культурним (*Vitis vinifera* L.) сорту «Фавор». По території ділянки проведені інженерні мережі – водопостачання, електропостачання, каналізація, що під'єднані до будинку, що було враховано під час розробки проєкту.

Сад в стилі «Прованс» – це природний сад, що прийшов до нас з юга Франції. Він трохи стриманий, функціональний, але одночасно легкий, тендітний, затишний і романтичний [3].

Характеристики принципи яких потрібно дотримуватись при проєктуванні саду в стилі «Прованс»:

- вільне планування, найбільш наближене до природи;
- розділення території на зони;
- доріжки і покриття – гравій, галька, натуральний камінь;
- матеріали для підпірних стінок, оздоблень будинку, меблів – натуральний камінь, дерево (нефарбоване, або штучно застаріле), коване залізо (арки, меблі);
- рослини – обов'язково ароматичні трави, троянди, маки, соняшники, плодові або декоративні дерева;
- кольори – пастельні: лавандовий, блідо-рожевий, кремовий, теракотовий, світло-блакитний, оливковий, білий [4].

За проєктом, ділянка була умовно поділена на зони – вхідна зона (вхід, в'їзд і парковка для автомобіля), житлова зона (з будинком і відмосткою навколо нього), зона саду, в якому розміщуватиметься зона відпочинку з альтанкою. Від крильця будинку планується зробити основну доріжку в сад, яка плавно завертатиме до альтанки. Альтанку пропонується розташувати між двома яблунями. З обох боків альтанки пропонується висадити пейзажні групи з рододендронів, астілби китайської, щитівнику чоловічого, гейхери трясунковидної, пенісетуму лисохвостого «Компресум», шавлії дібровної, костриці сизої. Їх основу складуть 3 дорослі кущі бузку звичайного, що вже зростають на ділянці. Далі доріжка плавно пройде між яблунею і черешнею і попрямує до теплиці. Зона саду навколо альтанки також буде сформована з рослин, що найбільш передають подих Лазурного берегу: перовскії лебеделистої, шавлії дібровної, лаванди вузьколистої, пенісетуму лисохвостого, ехінацеї пурпурової, форзиції європейської, чебрецю повзучого, гвоздики сизої [1]. А зливну яму планується заховати в зелені трав'янистих злаків – міскантусу китайського, пенісетуму лисохвостого, костриці. Виноград на арці (над сходами) потребує формувальної обрізки. Головна вхідна доріжка в сад з обох сторін буде прикрашена групами з троянд флорібунда бордюрних «Комайо». В зоні альтанки, в садку, біля будинку, на ганку пропонується розмістити глиняні теракотові горщики з ароматичними травами: м'ятою лимонною, розмарином, тархуном, базиліком, ампельною полуницею.

Цей проєкт в подальшому буде запропонований для проведення заходів з озеленення та благоустрою власникам ділянки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецов С. І., Левон Ф. М., Пушкар В. В. Асортимент дерев, кущів та ліан для озеленення в Україні. Київ, 2013. 256 с.
2. Ньюбері Т. Все про планування саду. Київ, 2015. 255 с.
3. Стилль Provence. URL: <https://www.dreamygarden.com.ua/articles/styl-provence/>.
4. Як створити сад в стилі «Прованс». URL: <https://begma.garden/yak-stvoriti-sad-u-stili-provans/>.

Яковлєва-Носарь Світлана Олегівна,
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри аграрних технологій,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Коник Ольга Романівна,
здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 206 Садово-паркове господарство,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ СИНТЕЗОВАНОЇ ПІРИДИНОВОЇ СПОЛУКИ НА РОСТОВІ ПРОЦЕСИ ЧОРНОБРИВЦІВ ВІДХИЛЕНИХ

Вважається, що чорнобривці потрапили на територію сучасної України ще у XVI ст. після відкриття Америки та завезення нових видів рослин до Європи. Вони стали популярними завдяки високій декоративності, тривалому квітуванню, невибагливості щодо догляду, легкості насіннєвого

розмноження [1]. Чорнобривці відхилені (*Tagetes patula*) є найпопулярнішим видом роду *Tagetes* L., що використовуються у практиці озеленення. Про застосування цього виду у різних галузях народного господарства описано в нашій попередній публікації [2].

Важливим прикладним напрямком є дослідження сполук, які здатні позитивно впливати на різні етапи онтогенезу декоративних рослин. Нині багато робіт присвячені випробуванням нових синтетичних регуляторів росту, зокрема створених на основі похідних хіноліну [3] та піридину [4].

Ця робота присвячена дослідженню впливу піридинового похідного пропанової кислоти на посівні якості насіння, а також особливості росту й розвитку чорнобривців відхилених (*Tagetes patula* L., сорт «Медовий місяць») на ранніх етапах онтогенезу.

Оцінювали енергію проростання насіння чорнобривців відхилених, а також визначали його схожість у кожному варіанті експерименту. Пророщування здійснювали у чашках Петрі, на дно яких укладали фільтрувальний папір. Варіант досліду включав три чашки Петрі (усього 9 шт.), у кожна з яких поміщали по 10 насінин, тому загальна кількість насіння на один варіант становила 30 шт.

Схема досліду передбачала контрольний варіант (дистильована вода) та дослідні варіанти із застосуванням синтезованої на кафедрі аграрних технологій Хортицької національної академії речовини 3-(піридин-4-ілтіо)пропанової кислоти у різних концентраціях (1,0 і 5,0 ммоль/л) (автор — к. б. н., доцент М. П. Завгородній). Біометричні дослідження проводили за загальноприйнятими методиками [5]. У процесі експерименту в динаміці вимірювали довжину кореня та гіпокотилу проростків, а наприкінці досліду додатково визначали площу їхніх сім'ядольних листків. Одержані дані оброблені методами математичної статистики.

Встановлювали схожість насіння чорнобривців відхилених, оскільки вона є одним із найважливіших показників його якості і визначає здатність насіння утворювати нормальні та життєздатні проростки. Упродовж модельного експерименту (11 діб) істотно вираженого позитивного впливу застосування синтезованої речовини в обох концентраціях на лабораторну схожість не виявлено (рис.).

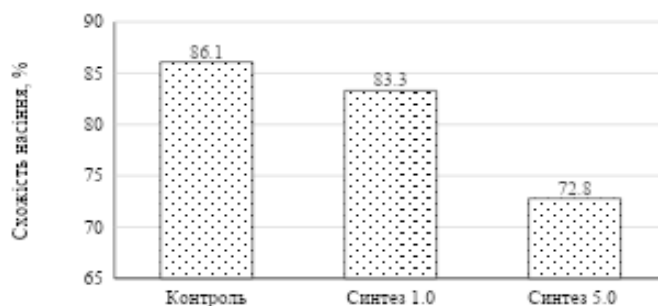

Рис. Лабораторна схожість насіння чорнобривців розлогих «Медовий місяць» (10-а доба експерименту)

Оцінка енергії проростання насіння, тобто міри дружності появи сходів, показала наступне. У варіанті із застосуванням синтезованої сполуки в концентрації 1,0 ммоль/л цей показник лише незначно перевищував контроль (на 5,8 %), тому значення обох варіантів можна вважати співставними. За використання вищої концентрації стимулятора росту – 5,0 ммоль/л – енергія проростання насіння була на 9,3 % нижчою порівняно з контролем, що свідчить про певне уповільнення цього процесу.

Наступним етапом було вивчення впливу двох концентрацій синтезованого стимулятора росту на інтенсивність ростових процесів вегетативних органів проростків.

Таблиця

Біометричні параметри проростків чорнобривців розлогих сорту «Медовий місяць»
(10-та доба експерименту)

Варіант	Параметр ($M \pm m$)	% від контролю	t_{st}
Довжина кореня, см			
Контроль	$4,80 \pm 0,31$	–	–
Синтез. 1,0 ммоль/л	$2,16 \pm 0,15$	45,0	7,8
Синтез. 5,0 ммоль/л	$0,72 \pm 0,08$	15,1	12,7
Довжина гіпокотилу, см			
Контроль	$3,67 \pm 0,25$	–	–
Синтез. 1,0 ммоль/л	$2,46 \pm 0,16$	67,0	4,2
Синтез. 5,0 ммоль/л	$0,77 \pm 0,07$	20,9	11,6

Площа сім'ядольних листків, мм ²			
Контроль	17,20 ± 0,18	–	–
Синтез. 1,0 ммоль/л	16,91 ± 0,38	98,3	0,7
Синтез. 5,0 ммоль/л	12,04 ± 0,73	70,0	6,88

Аналіз наведених даних свідчить, що довжина кореня проростків чорнобривців розлогих у варіанті з нижчою концентрацією синтезованого стимулятора росту (1,0 ммоль/л) була на 55,0 % меншою, ніж у контрольних рослин. За дії вищої концентрації речовини (5,0 ммоль/л) цей показник знижувався на 84,9 % порівняно з контролем (табл.).

Інтенсивність росту коренів проростків досліджених рослин змінюється більшою мірою, ніж ріст гіпокотилів і сім'ядольних листків (табл.). За ступенем зниження впливу синтезованої речовини можна побудувати такий ранжувальний ряд: корінь > гіпокотиль > сім'ядольні листки. Водночас вища концентрація апробованої речовини (5,0 ммоль/л) виявляє сильніший ефект порівняно з нижчою концентрацією (1,0 ммоль/л).

Отже, нова сполука 3-(піридин-4-ілтіо)пропанова кислота у випробуваних концентраціях негативно впливає на ростові процеси проростків чорнобривців розлогих «Медовий місяць», особливо 5,0 ммоль/л. Ця речовина не може розглядатися як стимулятор росту для вказаного сорту цих популярних в озелененні декоративних рослин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чорнобривці – найрідніші «чужинці». *Дніпро Культура*. 2021. URL: <https://www.dnipro.lib.dp.ua/flora,%20chornobrivtsi,%20simvolika,%20medytsyna,%20legendy,%20virshi>.
2. Коник О. Р. Використання чорнобривців розлогих у різних галузях народного господарства. *Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи* : тези міжнар. наук.-практ. конф. 2025. С. 846–847.
3. Декоративні рослини за дії регуляторів росту рослин / Завгородній М., Дерев'янка Н., Кобець О., Яковлєва-Носарь С. *Prospective directions of scientific research in engineering and agriculture* : collective monograph / International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2023. С. 310–339.
4. Bessonova V., Ivanchenko O., Volodarets S. Effect of treatment of *Callistephus chinensis* (L.) Ness. plants by Ivin at growth and decorative parameters in conditions of industrial city. *International Letters and Natural sciences. Biostimulation and Overcoming the Abiotic Stresses in Plants*. 2019. Vol. 76. P. 124–135.
5. Бессонова В. П. Методологія і організація наукових досліджень у садово-парковому господарстві : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2025. 264 с.

Яковлєва-Носарь Світлана Олегівна,

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри аграрних технологій,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Цегельник Вікторія Володимирівна,

здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 206 Садово-паркове господарство,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

ВЕЛИЧИНА ФЛУКТУЮЧОЇ АСИМЕТРІЇ ЛИСТКІВ БЕРЕЗИ ПОВИСЛОЇ ПРИ ФІТОІНДИКАЦІЇ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ У МІСТІ ЗАПОРІЖЖЯ

Одним із методів екологічного моніторингу є біоіндикація, коли стан довкілля оцінюють за допомогою живих організмів (індикаторів). Якщо в ролі індикаторів виступають рослини, то це фітоіндикація. До методів фітоіндикації стану навколишнього середовища належить оцінка флуктуючої асиметрії листків рослин. За сприятливих умов розвитку рослин цей показник є незначним, однак під впливом різних стресових чинників його значення неспецифічно підвищується [1]. Це зумовлено тим, що всі живі організми, зокрема й рослини, мають здатність утворювати структури за принципами радіальної або білатеральної симетрії. Симетричність є показником нормального й стійкого розвитку, тоді як її порушення вказує на негативний вплив стресових чинників на рослину [2]. Систематичне визначення рівня асиметрії дає можливість простежувати динаміку змін умов існування організму.

Зважаючи на все вказане вище, визначення флуктуючої асиметрії листків рослин на ділянках із різними рівнями промислового та автотранспортного забруднення дає змогу провести експрес-аналіз стану довкілля.

Мета цієї роботи – оцінити якість атмосферного повітря за умов різних рівнів забруднення автотранспортними викидами у м. Запоріжжя методом фітоіндикації із застосуванням флуктуючої асиметрії листків берези повислої.

Інтенсивність руху транспортних засобів визначалася за Г. О. Білявським зі спіавт. [3]. Таксаційні вимірювання здійснювали за загальноприйнятими методиками. Листки берези повислої збирали в період їх повного формування – у серпні 2025 р. Проби відбирали у п'яти моніторингових точках, назви яких наведені у таблиці. Морфометричні вимірювання здійснювали за п'ятьма ознаками: № 1 – ширина половинки листка, мм; № 2 – довжина другої жилки другого порядку від основи листка, мм; № 3 – відстань між основами першої та другої жилок другого порядку, мм; № 4 – відстань між кінцями першої і другої жилок другого порядку, мм; № 5 – кут між головною жилкою та другою від основи листка жилкою другого порядку, град. Розрахунки інтегрального значення флуктуючої асиметрії (ФА) здійснювали за формулами, наведеними у статті А. В. Складенко [4]. Одержані дані опрацьовані статистичними методами.

Для досягнення мети був здійснений підбір особин берези повислої для досліджень на території моніторингових ділянок, які відрізняються інтенсивністю руху транспортних засобів і рівнем забруднення викидами автотранспорту (табл.).

Таблиця 1

Оцінювання якості середовища за комплексним показником флуктуючої асиметрії

Місце відбору проб	Інтенсивність руху транспорту, шт./доба / Величина ФА	Якість середовища	Бал
смт Томаківка, вул. Лесі Українки (контроль)	$416,0 \pm 98,0$ 0,0337	умовна норма	I
«Парк Покоління» (Хортицький район)	$2219,0 \pm 281,2$ 0,0463	середній рівень відхилення від норми	III
Проспект Соборний / вул. Зелінського	$5877,6 \pm 502,4$ 0,0688	критичний стан	V
Парк «Трудової слави» (бульвар Шевченка)	$3301,3 \pm 476,3$ 0,0673	критичний стан	V
вул. Північнокошівська (Космічний район)	$4693,3 \pm 426,1$ 0,0489	середній рівень відхилення від норми	III

Досліджувані особини зростають переважно в алейних, рідше – у групових насадженнях. Їхня висота (Н) становить 6,0–6,8 м, діаметр стовбура ($D_{1,3}$) – 16,9–18,2 см. Усі дерева належать до II класу віку.

Встановлено, що найменша інтенсивність руху автотранспортних засобів спостерігається у смт Томаківка (контроль), а найбільша – у варіанті просп. Соборний / вул. Зелінського (табл.). Найчутливішою до впливу викидів автотранспорту виявилася ознака № 3, а найстійкішою – ознака № 2.

Найвищий рівень техногенного навантаження відзначається у дерев берези повислої, що ростуть на проспекті Соборному та бульварі Шевченка, де значення флуктуючої асиметрії становить 0,0688 і 0,0673, відповідно. Стан довкілля на цих територіях оцінюється як критичний.

Водночас на вул. Північнокошівській інтенсивність руху автотранспорту у 1,4 рази вища, ніж у парковій зоні на бул. Шевченка, але, згідно з одержаними результатами, визначається кращий стан повітря, де ростуть дослідні рослини і були відібрані проби листків. Це пояснюється комплексним забрудненням від промислових підприємств тієї частини міста, де розташований бул. Шевченка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бессонова В. П., Чонгова А. С. Морфометричні показники деревних рослин в індикації забруднення довкілля. *Екологічні науки*. 2023. № 1 (46). С. 102–108.
- Методика екологічного оцінювання нафтозабруднених ґрунтів / Романюк О. І., Шевчик Л. З., Ощиповський І. В., Жак Т. В. *Вісник Дніпропетровського університету. Біологія. Екологія*. 2016. № 26 (2). С. 264–269.
- Білявський Г. О., Бутенко Л. І., Навроцький В. М. Основи екології: теорія та практикум : навчальний посібник. Київ : Лібра, 2002. 352 с.
- Складенко А. В. Оцінювання впливу промислових умов на величину флуктуючої асиметрії листової пластинки *Betula pendula* Запоріжжя. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29, № 6. С. 54–57. DOI: <https://doi.org/10.15421/40290611>.

РОЗДІЛ 9

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ, НАУЦІ, БІЗНЕСІ, ПОЛІТИЦІ ТА СУСПІЛЬСТВІ

Артур Васильович Алексєєв,
викладач кафедри міжкультурної комунікації
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Вищий навчальний приватний заклад
«Дніпровський гуманітарний університет»,
м. Дніпро, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПОЗИТИВНЕ ТА НЕГАТИВНЕ

Сучасний світ переживає експоненціальний розвиток технологій, де штучний інтелект (ШІ) займає центральне місце. Його потенціал для трансформації різних сфер людської діяльності є колосальним, особливо у вищій освіті. Саме вона стикається з безпрецедентними викликами та можливостями, і ШІ може стати ключовим інструментом адаптації та підвищення ефективності навчального процесу. Війна в Україні значно прискорила цей процес, змусивши освітні заклади шукати нові шляхи забезпечення безперервності навчання, підтримки студентів у складних обставинах та адаптації до нових реалій.

Серед дослідників використання штучного інтелекту в системі освіти варто виділити таких науковців, як: А. Андрощук, О. Бородієнко, Н. Буглай [1], І. Візнюк [1], О. Гриценчук, С. Ковачов [2], Л. Куцак [1], С. Ляшко [3], О. Малуга, К. Осадча [5], А. Поліщук [1], О. Семеніхіна [4], С. Сисоєва [5], Я. Сичикова [2], А. Юрченко [4] та інші.

Мета дослідження – провести аналіз використання ШІ у вищій школі, оцінити його позитивні та негативні аспекти, враховуючи специфіку сучасної ситуації.

З урахуванням потенціалу штучного інтелекту в освіті розуміємо, що завдяки йому пропонується широкий спектр можливостей для покращання якості та ефективності вищої освіти. Застосування ШІ може торкнутися практично всіх аспектів навчального процесу: від розроблення навчальних матеріалів до оцінювання знань студентів. Звертаємо увагу на такі **позитивні** особливості:

1. Персоналізація навчання, а саме:

Адаптація під індивідуальні потреби студента: Традиційні методи викладання часто не враховують індивідуальні особливості студентів: стиль навчання, темп засвоєння матеріалу, попередні знання та інтереси. Застосунок може допомогти створити індивідуальні навчальні траєкторії для кожного студента, адаптуючи контент, темп і методи оцінювання до його потреб.

Системи адаптивного навчання: Ці системи використовують алгоритми машинного навчання для аналізу даних про успішність та поведінку студента під час навчання. На основі цього аналізу система може динамічно змінювати складність завдань, пропонувати додаткові матеріали для закріплення знань або виявляти прогалини в знаннях.

Інтелектуальні репетиторські системи: ШІ-репетитори можуть надавати персоналізовані пояснення, відповідати на запитання студентів та пропонувати додаткові завдання для практики. Вони можуть адаптуватися до стилю навчання студента та допомагати йому розв'язувати складні завдання.

Персоналізований контент: ШІ може допомогти створити індивідуальні навчальні матеріали, що враховують інтереси та потреби кожного студента. Це можуть бути статті, відео, інтерактивні симуляції або інші форми контенту.

2. Автоматизація рутинних завдань:

Звільнення часу викладачів: Викладачі витрачають значну частину свого часу на виконання адміністративних та навчальних завдань, які можна автоматизувати за допомогою ШІ. Це дозволить їм зосередитися на більш важливих завданнях, наприклад: наукових дослідженнях, індивідуальній роботі зі студентами та вдосконаленні навчальних програм.

Автоматизоване оцінювання: ШІ може автоматично перевіряти тести, есе та інші форми робіт студентів. Це дозволить викладачам заощадити час і отримати більш об'єктивні результати оцінювання.

Чат-боти для підтримки студентів: Чат-боти можуть відповідати на поширені запитання студентів, надавати інформацію про навчальні курси та допомогу у вирішенні адміністративних питань. Це дозволить викладачам зменшити навантаження і забезпечити студентам оперативну підтримку.

Автоматизоване планування занять: ШІ може допомогти створити оптимальний розклад занять, враховуючи доступність аудиторій, потреби студентів та інші фактори.

3. Підвищення доступності освіти: подолання географічних та фізичних бар'єрів: ШІ може зробити освіту більш доступною для студентів з особливими потребами, тих, хто проживає у віддалених регіонах або має обмежені фінансові можливості.

Онлайн-курси та віртуальні класи: Онлайн-курси та віртуальні класи дозволяють студентам навчатися з будь-якої точки світу, не виходячи з дому.

Технології перетворення тексту в мову та навпаки: Ці технології дозволяють студентам із вадами зору або слуху отримувати доступ до навчальних матеріалів.

Субтитри та транскрипції відеолекцій: Субтитри роблять відеолекції доступними для студентів із вадами слуху, а транскрипції – для тих, хто віддає перевагу читати текст.

4. Підтримка викладачів: ШІ може надати викладачам широкий спектр інструментів для покращання якості навчання та підвищення ефективності їхньої роботи; аналізувати дані про успішність студентів, щоб визначити, які методи викладання є найбільш ефективними; пропонувати способи покращання навчальних матеріалів на основі даних про потреби та інтереси студентів; допомогти викладачам знайти актуальну інформацію для своїх лекцій та досліджень.

5. Особливо на використання ШІ в освітньому середовищі має вплив війни в Україні. Такі умови створили:

Перехід до онлайн-навчання: Воєнний стан змусив заклади освіти перевести навчання в онлайн-формат, що прискорило використання ШІ для підтримки дистанційного навчання (чат-боти, автоматизовані системи оцінювання).

Підтримку студентів-біженців: ШІ може допомогти адаптувати навчальні матеріали та надати підтримку студентам-біженцям.

Розроблення нових навчальних програм: ШІ може бути використаний для розробки нових навчальних програм, що враховують потреби ринку праці в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Посилення безпеки онлайн-навчання: Використання ШІ для виявлення кібератак на освітні платформи стає критично важливим.

Проте, ми маємо ряд питань, які мають **негативний** відтінок. Наприклад:

1. Етичні проблеми та упередження: Алгоритми ШІ навчаються на даних, і якщо ці дані є упередженими, то й алгоритм буде упередженим. Це може призвести до несправедливих результатів оцінювання або дискримінації певних груп студентів. Наприклад, система оцінювання есе може бути упередженою щодо студентів із певною мовною стилістикою або культурним походженням.

2. Втрата людського контакту: Надмірне використання ШІ може призвести до дегуманізації навчального процесу та втрати важливого аспекту – особистого спілкування між викладачем і студентом, яке сприяє розвитку критичного мислення та емоційного інтелекту. Спілкування з викладачем допомагає розвивати соціальні навички, формувати цінності та знаходити мотивацію до навчання.

3. Залежність від технологій: Занадто велика залежність від ШІ може зменшити роль власних знань та навичок студентів, а також призвести до зниження їхньої здатності самостійно вирішувати проблеми. Студенти можуть стати надмірно залежними від ШІ і втратити здатність мислити критично та знаходити рішення без допомоги технологій.

4. Проблеми з конфіденційністю даних: Збір та аналіз даних про студентів для персоналізації навчання викликає питання щодо захисту їхньої приватності та безпеки інформації. Особливо важливо забезпечити захист даних під час війни, коли вони можуть стати мішенню для кібератак.

5. Необхідність інвестицій у технології та навчання: Впровадження ШІ вимагає значних фінансових вкладень у придбання обладнання, програмного забезпечення та навчання викладачів. Це може бути проблемою для освітніх закладів з обмеженим бюджетом.

6. Загроза недобросовісних практик: Студенти можуть використовувати ШІ для обману та списування, що підриває академічну чесність. Необхідно розробити механізми виявлення та запобігання таким практикам.

Отже, для успішного впровадження ШІ в освіті **необхідно розробити:** чіткі стратегії адаптації до нових умов, враховуючи специфіку українського контексту та воєнну ситуацію; етичні принципи використання ШІ в освіті, які гарантують справедливість, прозорість та захист даних студентів; проведення тренінгів для викладачів із питань використання ШІ у навчальному процесі; національні стандарти для систем ШІ, які використовуються в освіті; процедуру обміну досвідом та знаннями з іншими

країнами з цього напрямку; процедуру інвестування у дослідження в галузі ШІ для освіти, щоб розробити нові методики та інструменти навчання; заходи для забезпечення кібербезпеки освітніх платформ та захисту даних студентів від кібератак тощо.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розроблення технології для підтримки людської діяльності, а не заміни її повністю. ШІ має бути інструментом для покращання навчання, а не засобом автоматизації процесу освіти до повного відсутності вчителя чи викладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використання штучного інтелекту в освіті / Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А., Киливник В. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. Вип. 59. С. 14–22. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22> (дата звернення: 30.04.2026).

2. Ковачов С., Сичікова Я. Поговори зі мною: діалог зі штучним інтелектом про використання його в навчанні та наукових дослідженнях. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 1. С. 43–55.

3. Ляшко С. В. Виникнення генеративного штучного інтелекту та подальший поступ гіперреальності. *Інформатика, інформаційні системи та технології* : тези доповідей двадцять другої Всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців, Одеса, 25 квітня 2025 р. Одеса, 2025. С. 23–25.

4. Відкриті цифрові освітні ресурси у галузі ІТ: кількісний аналіз / О. В. Семеніхіна та ін. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 75, № 1. С. 331–346. DOI: 10.33407/itlt.v75i1.3114 (дата звернення: 28.04.2026).

5. Сисоєва С. О., Осадча К. П. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 70, № 2. С. 271–284. DOI: 10.33407/itlt.v70i2.2907 (дата звернення: 28.04.2026).

Olena Bryntseva

Senior Lecturer of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation of the Educational and Research Institute
«Ukrainian Engineering Pedagogics Academy» of V. N. Karazin National University,
Kharkiv, Ukraine

RISKS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Modern artificial intelligence technologies are being actively integrated into education, including foreign language learning. They significantly expand learners' opportunities by providing access to interactive resources, automated assignment grading, and personalized instruction. However, alongside its obvious advantages, the use of AI is also associated with risks that may affect the quality of language acquisition and the development of language proficiency. Consequently, there is a need to analyze the potential problems arising from the application of AI in language learning and to determine their impact on the educational process.

One key challenge in using artificial intelligence for foreign language learning is the risk of reducing learners' independence. Overreliance on machine translators, text generators, and prompts can lead to a superficial understanding of the material and a decline in motivation to study linguistic structures thoroughly. Furthermore, artificial intelligence algorithms do not always account for a language's cultural and contextual nuances, which can lead to the formation of inaccurate or artificial language models among students. Another significant challenge is academic integrity, as the use of AI to complete tasks without proper oversight complicates the objective assessment of knowledge. Therefore, the effective implementation of such technologies requires a balanced approach that combines innovative tools with the development of critical thinking and an active role for the instructor.

The **purpose** of this paper is to identify and analyze the main risks of using artificial intelligence technologies in language learning, as well as to determine their impact on the effectiveness of foreign language learning.

An analysis of the scientific and pedagogical literature allows us to identify the main risks of using artificial intelligence technologies in the language learning process:

- *Reduced independent thinking.* One of the most significant risks is the development of a dependency on AI tools. Students begin to rely too heavily on automatic suggestions and translations rather than constructing their own sentences. For example, when completing writing assignments in Grammarly, a student might constantly accept the system's corrections without analyzing why the error occurred. Similarly, when translating texts using Google Translate, students often copy the finished version without delving into the sentence structure. In the long run, this reduces their ability to formulate thoughts independently in a foreign language.

- *AI errors and inaccuracies.* Despite technological advancements, AI systems can make mistakes, especially in complex or ambiguous linguistic situations. For example, Chat GPT can correctly explain basic grammar but may err when interpreting rare idioms or contextually complex expressions. For instance, idioms or slang may be translated too literally, distorting meaning. If the learner does not verify information using dictionaries or educational resources, this can reinforce misunderstandings of the material [1].

- *Lack of live communication.* Even with the active use of AI tools, it is impossible to fully replace real-life communication with native speakers. For example, learning through Duolingo helps memorize words and phrases. Still, it does not provide the full experience of a live conversation, where the conversation partner might interrupt, change the subject, or use emotional intonation. In real-life communication, nonverbal elements—gestures, intonation, and the other person's reactions—are also important, and AI cannot fully replicate them. As a result, learners may struggle to communicate in real-life situations, such as while traveling or at work.

- *Creation of an "artificial language environment."* Constant interaction with AI alone creates the illusion of language proficiency. For example, a learner can easily hold a conversation with Chat GPT, where responses are always structured and clear. However, in real life, conversation partners speak faster, use abbreviations and dialects, and may make mistakes. It leads students to become accustomed to "perfect" language and to experience stress when confronted with the natural speech of native speakers [2].

- *Digital inequality.* Not all learners have equal access to modern technologies. For example, to fully utilize platforms such as Busuu or Grammarly, a stable internet connection and a paid subscription are often required. In regions with limited internet access or among students with low incomes, opportunities to use AI are significantly limited. It creates a quality gap in education between different student groups.

- *Privacy and data issues.* Using online platforms involves processing personal data. For example, when using Chat GPT or other cloud services, users may upload text, voice recordings, and learning materials to the company's servers. It raises questions about how this data is stored and used. In some cases, users are unaware that their learning activities may be saved and used to improve algorithms or analytics.

The most significant risk of using artificial intelligence in foreign language learning is a decline in independent thinking and a reliance on technology. This risk is considered critical, as it affects the overall language acquisition process and may reduce the effectiveness of learning as a whole. With constant use of tools such as Google Translate or Grammarly, learners often come to rely on ready-made solutions rather than independently analyzing linguistic structures. Similarly, when actively interacting with Chat GPT, there is a risk that students will receive ready-made answers without putting in the effort to formulate their own thoughts in a foreign language. In the long term, this can lead to a decline in the development of productive skills, such as speaking and writing, as well as a weakening of the ability to analyze linguistic material. As a result, a passive approach to learning develops, in which the learner does not actively master the language but primarily relies on automated prompts. Compared to other risks, this factor is more fundamental, since AI errors can be corrected, the lack of live communication is compensated for by practice, and problems with access to technology are external [3]. At the same time, dependence on AI directly affects the development of language skills and the overall quality of learning. Thus, maintaining the learner's active role in the language learning process is a key condition for the effective use of artificial intelligence technologies.

The analysis shows that the use of artificial intelligence in language learning is accompanied by several significant risks. These include reduced independent thinking, potential errors and inaccuracies in AI, a lack of face-to-face communication, the creation of an artificial-language environment, digital inequality, and data privacy issues. The most significant of these is the risk of developing a dependency on technology, which directly affects the development of language skills and may reduce overall learning effectiveness. The remaining risks are largely secondary or externally limiting; however, collectively, they can also negatively impact the educational process. Thus, the use of AI in language learning requires a conscious and balanced approach. Only by

maintaining the learner's active role and by combining technology with traditional teaching methods can sustainable, high-quality results be achieved in foreign language learning.

REFERENCES

1. Belda-Medina J., Calvo-Ferrer J. R. Using chatbots as AI conversational partners in language learning. *Appl. Sci.* 2022. Vol. 12 (17). DOI: <https://doi.org/10.3390/app12178427>.
2. Trokhymchuk S., Bryntseva O., Babenko K. Artificial Intelligence Technologies for Foreign Language Course in Engineering Universities. *Futureproofing Engineering Education for Global Responsibility : Lecture Notes in Networks and Systems* / eds.: M. E. Auer, T. Rüttemann. 2025. P. 239–249. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-85652-5_25.
3. Coniam D. Evaluating the language resources of chatbots for their potential in English as a second language. *ReCALL*. 2008. Vol. 20 (1). P. 98–116. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0958344008000815>.

Зінченко Ростислав Володимирович,

викладач,

Педагогічний фаховий коледж

Комунального закладу вищої освіти

«Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні людство входить у новий етап розвитку, де технології стають головним чинником суспільних змін. Одним із найважливіших досягнень сучасності є штучний інтелект, який поступово охоплює різні сфери життя та формує нові орієнтири прогресу. Його вплив виходить за межі суто технічних рішень, змінюючи способи мислення, комунікації та організації знань.

Освітня галузь як ключова основа становлення особистості й суспільства особливо чутливо реагує на ці процеси. Використання штучного інтелекту в навчанні відкриває можливості для створення сучасних моделей здобуття знань, що поєднують індивідуальний підхід, мобільність та результативність. Водночас це породжує нові виклики для системи освіти, які потребують глибокого аналізу та адаптації [1, с. 28].

Штучний інтелект в освіті – це революційний спосіб допомоги студентам у навчанні та наукових дослідженнях, який змінює процес отримання ними знань, доступу до інформації та навчальних ресурсів, допомагає раціонально використовувати час і долати простір, дозволяє навчатися у власному темпі, надає можливість отримання зауважень щодо слабких сторін, але водночас має чимало невивчених проблемних аспектів. Відповідно, варто зупинитися на виокремленні та детальному аналізі ключових переваг і негативних сторін використання ШІ в освіті [3, с. 208]. До основних переваг застосування технологій штучного інтелекту належать:

1. Завдяки штучному інтелекту можна створювати інтерактивні тренажери та вправи, що робить освітній процес різноманітним та динамічним.
2. Технології ШІ дають можливість для студентів проводити саморефлексію, що в свою чергу значно підвищує ефективність навчальної діяльності.
3. Інтегрованість штучного інтелекту в більшість медіаплатформ створює швидкий доступ до пошукових систем та інформації.
4. Штучний інтелект дає широкі можливості для здобувачів освіти більш креативно та персоналізовано оформлювати презентації та відеоролики.
5. Технологія ШІ дає можливість спростити академічний матеріал лекції, що доволі актуально для студентів, які опрацьовують його самостійно.
6. Використання освітніх онлайн-платформ з ШІ-технологіями значно поліпшують підвищення кваліфікації як викладачів, так і студентів.

7. Використовуючи ШІ-технології, викладачі можуть аналізувати успішність студентів, перевіряти тестові завдання.

Впровадження штучного інтелекту в освіту України має значний потенціал, але поряд із перевагами виникає низка серйозних проблем, які гальмують його якісне та стабільне застосування. Перша проблема, яку можна виділити, – це зниження когнітивних здібностей як серед студентів, так і серед викладачів через надмірне повсякденне використання ШІ-технологій. Штучний інтелект не повинен бути основою для створення навчальних матеріалів, він не є панацеєю, а є лише одним з інструментів викладача [3, с. 209].

Передусім відсутня чітка державна стратегія й нормативно-правова база, що визначала б стандарти інтеграції ШІ у освітній процес та узгоджувала їх із європейськими вимогами щодо прозорості, захисту даних та академічної доброчесності. Це призводить до хаотичного використання технологій без єдиних правил. Важливою проблемою є конфіденційність і безпека даних, адже освітні системи працюють із великою кількістю персональної інформації.

Також варто виділити таку проблему, як відсутність посилань на джерела інформації, упередження в даних і алгоритмах, зазіхання на інтелектуальну власність та авторське право. Часто ШІ генерує «пусті» тексти, які не наповнені реальним змістом, або навіть з неправдивою інформацією, що створює ризик дезінформації. Це в свою чергу створює проблему академічної доброчесності в навчанні. Студенти використовують ШІ для списування чи автоматичного створення робіт, що призводить до значного зниження рівня знань і навичок.

Таким чином, можна зробити висновок, що ШІ відкриває можливості для персоналізації навчання, використання інтерактивних і сучасних методів, що роблять навчальний процес більш різноманітним і адаптованим до індивідуальних потреб.

Також штучний інтелект значно розширює доступ до освітніх ресурсів, сприяє розвитку самостійності студентів, їх саморефлексії та креативності, а також дозволяє оптимізувати роботу викладача через автоматизацію перевірки знань і аналіз успішності. Це підвищує загальну якість освітнього процесу та створює умови для більш ефективного засвоєння навчального матеріалу.

Водночас ефективне використання ШІ можливе лише за умови збереження провідної ролі педагога, оскільки саме він забезпечує формування критичного мислення, контролює достовірність інформації та спрямовує навчальну діяльність. Штучний інтелект має виступати допоміжним засобом, а не заміною викладача [4, с. 142].

Не менш важливо враховувати і наявні ризики: зниження когнітивних здібностей через надмірну залежність від технологій, проблеми академічної доброчесності, можливу недостовірність або упередженість інформації, а також загрози конфіденційності даних. Додатковою проблемою є відсутність чіткої нормативно-правової бази, що регулює використання ШІ в освіті, що ускладнює його системне впровадження.

Отже, інтеграція штучного інтелекту в освітній процес є необхідною умовою розвитку сучасної освіти. Проте вона потребує виваженого підходу, державної підтримки, нормативного врегулювання та дотримання етичних стандартів для забезпечення якісного та безпечного використання цих технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук А. Г., Малюга О. С. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education and Linguistics*. 2024. Vol. 3 (1). P. 27–35.
2. Інтеграція штучного інтелекту в сферу освіти: проблеми, виклики, загрози, перспективи / Р. Гуревич, Л. Коношевський, О. Коношевський та ін. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. № 72. С. 171–186.
3. Паламар С., Науменко М. Штучний інтелект в освіті: використання без порушення принципів академічної чесності. *Освітологічний дискурс*. 2024. № 1 (44). С. 201–210.
4. Самойленко О. А., Ступак О. П., Юзик М. А. Можливості та виклики штучного інтелекту для закладів вищої освіти України. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 60. С. 140–143.

Zokirova Shakhriza,
student,
Wyższa Szkoła Biznesu - National Louis University
Nowy Sącz, Poland
Bukhara State Medical University
Bukhara, Uzbekistan
Scientific supervisor – **Okulicz-Kozaryn Walery,**
Prof. AH, dr hab. MBA, Doktor Honoris Causa,
Humanitas University
Sosnowiec, Poland

CREATIVITY AND LEADERSHIP OF THE STAFF IN MEDFUN SHOW

This study examined creativity and leadership among the staff of MEDFUN SHOW. It demonstrated how the management process in the private company MEDFUN SHOW can be optimized based on knowledge of the personal competencies of the company's employees. The company operates in the field of medical edutainment, creating shows and interactive quests to promote health education [1–5].

MEDFUN SHOW is an innovative medical edutainment agency. Its mission is to make health education engaging, entertaining, and useful through edutainment [1; 3]. The agency creates shows such as *Journey Inside a Human* and *Doctor Laughter*, in which actors portray human organs to educate and inspire audiences [4; 5].

To achieve the aim of the study, modern methods of organizational behavior research and applied psychometrics were used. The research consisted of several stages.

1. Development of diagnostic tools.

Two test questionnaires were designed:

(1) Creativity Index to assess the candidates' ability to generate new ideas and propose non-standard solutions;

(2) Leadership Index to measure initiative, responsibility, and the ability to influence team members.

Both instruments were implemented using Google Forms and made available online.

2. Data collection.

Applicants for positions in the health-and-wellness startup voluntarily completed both questionnaires.

The results were automatically recorded:

– in individual respondent profiles;

– in summary statistical charts generated by Google Forms, including score distribution histograms.

3. Primary data processing.

Individual scores for both indices were calculated for each participant. Additional descriptive statistics were obtained, including the mean, median, range, and distribution of scores

Histogram visualization was used to analyze the normality of distributions and to identify candidates with extremely low or atypical results.

4. Selection procedure.

The startup required 25 employees.

If the number of candidates exceeded this limit, the selection was carried out by the startup leader based on:

- the integrated profile (creativity + leadership),

- relevance to the health and medical domain of the project,

- stability of results (screening out unusually low or high values).

5. Methods of analysis.

The study employed:

- visual analysis of score distributions,

- comparison of mean values for the two indices,

- logical assessment of compliance with job requirements,

- expert evaluation by the startup leader.

If needed, statistical indicators were calculated using the built-in analytical tools of Google Forms.

The distribution of creativity among the company's employees in MEDFUN SHOW is demonstrated in

Figure 1.

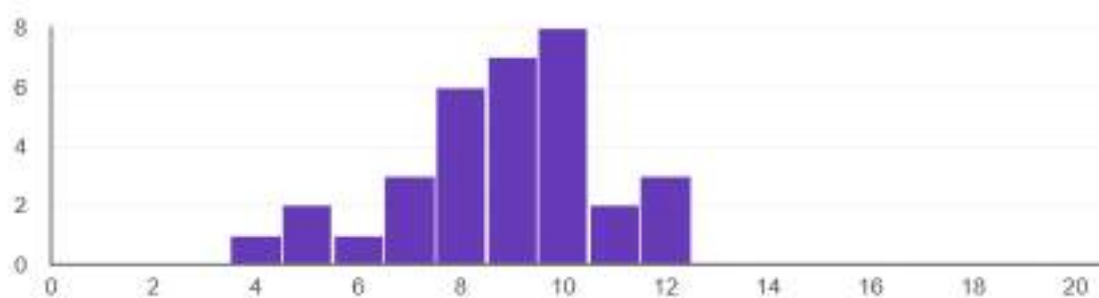

Figure 1. The index of creativity in MEDFUN SHOW

Figure 1 shows that most employees demonstrate high creativity (scores 8–10). This is crucial for MEDFUN SHOW because candidates who lacked fantasy or spoke dryly were not included in the final team.

Figure 2 shows the distribution of leadership among the company's employees.

Figure 2. The index of leadership in the company «MEDFUN SHOW»

Figure 2 shows that leadership qualities among the 25 staff members are well-distributed, with peaks at 10 and 12 points. This ensures that the team can effectively lead interactive quests and manage audience engagement during performances.

The findings of the study indicate that use of personal competencies in the company management process can contribute to increased productivity and profits.

REFERENCES

1. Drucker P. F. The Effective Executive: The Definitive Guide to Getting the Right Things Done. New York : Harper Business, 2019. 208 p.
2. Kotler P., Keller K. L. Marketing Management. Custom ed. North Ryde, NSW : Pearson Education Australia, 2020. 358 p.
3. Pine B. J., Gilmore J. H. The Experience Economy: Work Is Theatre & Every Business a Stage. Boston : Harvard Business Review Press, 2021. 368 p.
4. Schmitt B. Experiential Marketing: How to Get Customers to Sense, Feel, Think, Act, and Relate to Your Company and Brands. New York : Free Press, 2020. 280 p.
5. Health Promotion and Health Education Guidelines. Geneva : World Health Organization, 2019.

David Kipiani,

Professor, Department of Humanities,
Georgian Technical University, Georgia

THE ROLE OF MATHEMATICAL DISCIPLINES IN TRAINING SPECIALISTS FOR THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE CHALLENGES OF WARTIME

In the context of Ukraine's integration into the international scientific and innovative space and the challenges posed by the war, there is a critical need for specialists capable of effectively applying quantitative and prognostic methods. Mathematical disciplines serve as the fundamental basis for the development of

Artificial Intelligence (AI) technologies and Big Data analysis, which are key elements of innovative progress. The relevance of the study is amplified by the necessity to adapt educational programs to European standards and ensure inter-state academic resilience, which is particularly vital for the partnership between Georgia and Ukraine [1; 2].

Mathematical education is the necessary basis for the successful implementation of educational practices focused on AI. For instance, the teaching of disciplines such as linear algebra, mathematical statistics, and discrete mathematics cannot be separated from their applied use in the development of machine learning algorithms. Linear algebra provides the mathematical framework for handling high-dimensional data, while statistics is crucial for model validation and performance evaluation. The imperative for digital transformation in HEIs emphasizes the need to embed these subjects within practical, AI-driven applications [1; 3].

Educational programs should also reinforce an interdisciplinary approach, integrating mathematical skills with sectoral knowledge (e.g., in management, financial analysis, cybersecurity), which ensures the competitiveness of graduates in the international labor market. This alignment with practical application and the Bologna requirements is crucial for ensuring educational quality and transparency [2; 3].

Mathematical Modeling in Crisis Management: During periods of military conflict, mathematical modeling allows for the assessment of risks, the forecasting of socio-economic consequences, and the optimization of management decisions under resource constraints. Game theory and optimization methods are essential tools for developing resilience strategies and ensuring institutional sustainability during military action. Lecturers of mathematical disciplines must focus on applied problems of game theory and optimization, demonstrating their practical value through case studies, such as the application of quantitative methods in healthcare management [3; 4].

International Experience Exchange: Cooperation between Georgian and Ukrainian Higher Education Institutions (HEIs) in mathematical disciplines promotes the implementation of innovative pedagogical methods. This includes utilizing international educational platforms, jointly developing curricula oriented toward European requirements, and sharing knowledge regarding the integration of AI tools into the educational process. This shared experience is particularly valuable for developing robust educational models that can withstand challenges like military conflicts [2; 3; 4].

Training Specialists for the AI Era: Educational programs must reinforce an interdisciplinary approach, integrating mathematical skills with sectoral knowledge (e.g., in management, financial analysis, cybersecurity), which ensures the competitiveness of graduates in the international labor market. Modern specialists must not only master mathematical tools but also understand how to apply them to complex, real-world problems in the context of rapid technological evolution and global challenges [2; 3].

Conclusions. Mathematical disciplines play a decisive role in preparing specialists ready for integration into the global scientific and innovative space and responding to current challenges, especially in the context of military action. Further strengthening the academic cooperation between Georgia and Ukraine, focused on quantitative methods and AI technologies, is key to ensuring the resilience and innovation of national educational systems [2; 4].

REFERENCES

1. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th ed. New York : Pearson Education, 2020. 1280 p.
2. European Commission. The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report. Brussels : Publications Office of the European Union, 2024. 200 p.
3. Dzeladze G. Digital Transformation of Higher Education: Challenges and Mathematical Modeling for Quality Assurance. *Georgian Technical University Herald*. Tbilisi, 2024. Vol. 3. P. 45–60.
3. Gorgiladze D., Kipiani A. Quantitative Methods in Healthcare Management: A Georgian Case Study. *Tbilisi State University Economic Review*. 2023. Vol. 15. No. 2. P. 78–92.
4. Klopota O. A. Innovative Technologies of Social Work in Wartime: Methodological Aspect. *Scientific Bulletin of Khortytsia National Academy. Series: Pedagogy*. Zaporizhzhia, 2025. Vol. 1. P. 112–125.
5. Pashchenko A. Simulation Modeling of Resilience and Sustainability in Higher Education during Military Conflicts. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2024. Vol. 21, No. 1. P. 35–48.

Кисельова Олеся Борисівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформатики,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

Циганков Євгеній Михайлович,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А4.09 Середня освіта (Інформатика),
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШІ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Умови стрімкої цифровізації суспільства та трансформації освітнього середовища актуалізують проблему формування соціальної компетентності здобувачів освіти як ключової складової їхньої успішної соціалізації та професійної реалізації. Вона визначає здатність особистості до ефективної взаємодії, співпраці та відповідальної участі в суспільному житті, що безпосередньо впливає на якість життя та соціально-економічний розвиток суспільства [7]. Соціальна компетентність охоплює комунікативні вміння, здатність до розв'язання конфліктів, критичне мислення, емпатію та відповідальну поведінку, зокрема в умовах цифрового середовища. Сучасні дослідження засвідчують, що розвиток технологій штучного інтелекту суттєво трансформує освітню взаємодію та відкриває нові можливості для формування соціальних навичок (Luckin R., Holmes W. та інші).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки майбутніх учителів інформатики, здатних не лише ефективно використовувати цифрові технології, але й цілеспрямовано розвивати соціальну компетентність учнів. Інтеграція ШІ в освітній процес сприяє розвитку колаборативного навчання, персоналізації освіти та формуванню навичок взаємодії у цифровому суспільстві [3; 4]. Водночас зростає значущість етичних аспектів використання ШІ, що безпосередньо пов'язані з формуванням соціальної відповідальності учнів [2; 5].

Метою роботи є обґрунтування підходів до використання ШІ-технологій у підготовці майбутніх учителів інформатики з метою розвитку соціальної компетентності здобувачів освіти.

Соціальна компетентність учнів у межах дослідження розглядається як багатокомпонентна інтегрована характеристика особистості, що включає взаємопов'язані структурні елементи: когнітивний (знання про соціальні норми, правила взаємодії та цифрову етику); комунікативний (здатність до ефективного спілкування, аргументації, ведення діалогу та цифрової комунікації); емоційно-ціннісний (емпатія, толерантність, соціальна відповідальність); поведінково-діяльнісний (здатність до командної роботи, розв'язання конфліктів і прийняття рішень); рефлексивний (саморегуляція, самооцінка та усвідомлення власної ролі у соціальній взаємодії). Така структура відповідає сучасним підходам до компетентнісної освіти та враховує специфіку цифрового середовища та роль ШІ у її розвитку.

З огляду на зазначену структуру, використання штучного інтелекту відкриває нові можливості для розвитку кожного з її компонентів — від формування знань про цифрову етику до розвитку навичок онлайн-взаємодії, співпраці та критичного аналізу результатів діяльності ШІ. Особливу увагу в дослідженні приділено потенціалу штучного інтелекту як інструменту моделювання соціальних ситуацій, організації групової взаємодії та розвитку навичок співпраці. Використання генеративних ШІ-технологій у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики дозволяє створювати інтерактивні навчальні сценарії, що сприяють розвитку комунікативних умінь, критичного мислення та здатності до колективного прийняття рішень [3; 6].

У контексті використання штучного інтелекту всі компоненти соціальної компетентності набувають нових можливостей розвитку: від розширення знань про цифрову етику до формування навичок онлайн-взаємодії, співпраці та критичного аналізу результатів діяльності ШІ.

Ефективна підготовка майбутніх учителів інформатики до розвитку соціальної компетентності учнів передбачає:

- оволодіння методиками розвитку соціальної компетентності учнів засобами ШІ;

- формування здатності організовувати колаборативне навчання;
- розвиток навичок фасилітації та цифрової комунікації;
- усвідомлення етичних аспектів використання штучного інтелекту в освітньому процесі [2; 4].

Зазначена підготовка реалізується як поетапний процес, що охоплює теоретико-орієнтаційний (базове розуміння сутності соціальної компетентності та можливостей її розвитку засобами штучного інтелекту), операційно-діяльнісний (набуття практичних умінь використання ШІ для розвитку соціальної компетентності учнів), комунікативно-організаційний (комплексне формування професійної готовності до організації соціально орієнтованого навчання з використанням технологій штучного інтелекту), рефлексивно-аналітичний етапи (розвиток здатності до оцінювання та вдосконалення власної діяльності) етапи.

Отже, ШІ-технології виступають не лише технічним, а й соціально значущим інструментом, що сприяє розвитку соціальної компетентності учнів. Їх інтеграція в підготовку майбутніх учителів інформатики забезпечує формування професійної готовності до організації ефективної взаємодії в цифровому освітньому середовищі. Їх інтеграція в підготовку майбутніх учителів інформатики сприяє підвищенню рівня професійної готовності до організації ефективної взаємодії в цифровому освітньому середовищі.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні методичних моделей і діагностичних інструментів оцінювання рівня сформованості соціальної компетентності здобувачів освіти в умовах використання штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Digital Education Action Plan 2021–2027: 2024 Update Report / European Commission. Brussels, 2024.
2. Ethical Guidelines on the Use of Artificial Intelligence and Data in Teaching and Learning for Educators. European Commission. Brussels, 2023.
3. Holmes W., Tuomi I. State of the Art in AI and the Future of Education. European Commission, Joint Research Centre, 2023.
4. Digital Education Outlook 2024: Towards Human-Centred AI in Education. Paris : OECD Publishing, 2024.
5. Artificial Intelligence Competency Framework for Teachers. Paris : UNESCO, 2024.
6. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic Review of Research on Artificial Intelligence Applications in Higher Education (2023 Update). *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 2023.
7. Добрунов О. Використання штучного інтелекту для розвитку соціальної компетентності учнів. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : ХНПУ, 2025. С. 167–169.

Kostiuk Nadiia,

applicant 4 course of the first level of higher education
specialty 073 Management,
Educational and Research Institute
«Ukrainian Engineering Pedagogics Academy»
of V. N. Karazin National University,
Kharkiv, Ukraine
Supervisor – **Alina Podorozhna,**

Senior Lecturer of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation of the Educational and Research Institute «Ukrainian Engineering Pedagogics Academy» of V. N. Karazin National University,
Kharkiv, Ukraine

ADAPTIVE AI SYSTEMS IN FOREIGN LANGUAGE TRAINING

Adaptive learning is an educational approach in which the content, pace, and instructional methods are tailored to the individual learner's characteristics. Unlike traditional models, which are geared toward the

“average” student, adaptive learning takes into account each learner’s level of preparation, cognitive characteristics, learning speed, and educational needs. Adaptive learning is based on digital technologies that analyze a user’s learning activities and adjust the educational path based on the data collected. As a result, the learner receives personalized educational content, assignments of appropriate difficulty, and recommendations for further learning. This approach promotes more effective learning and increases engagement in the educational process. Artificial intelligence plays a key role in adaptive learning by automating the analysis of learner data and creating individualized learning paths. Using machine learning algorithms, AI can track a user’s progress, identify common mistakes, determine strengths and weaknesses, and predict future progress. Based on this data, AI systems select optimal tasks, adjust task difficulty, suggest reviewing complex topics, and adapt the learning pace. In addition, artificial intelligence provides instant feedback, enabling learners to correct mistakes promptly and improve their results [1]. Thus, AI makes the educational process more flexible, personalized, and effective, enabling each learner to reach their full potential.

These theses aim to analyze the potential of AI-based adaptive learning systems in foreign language instruction and to determine their role in personalizing the educational process and enhancing the effectiveness of language proficiency development among learners.

In the context of foreign language learning, adaptive learning systems are digital educational platforms that automatically tailor learning content to a learner’s individual characteristics. Such systems take into account language proficiency level, common mistakes, the pace of learning, and preferred activities (such as reading, listening, or speaking). Unlike one-size-fits-all curricula, adaptive systems offer personalized exercises in vocabulary, grammar, pronunciation, and other language skills. It allows learners to focus on problem areas and develop their language proficiency more effectively.

Adaptive systems in language learning operate by collecting and analyzing data on the learner’s activities. The system records task performance results, error frequency, exercise completion time, and types of difficulties. For example, if a student regularly makes mistakes with a specific grammatical structure (such as verb tenses), the system automatically offers additional exercises on that topic [2].

Artificial intelligence algorithms process the collected data and generate a personalized learning path. Based on this analysis, the system can adjust the difficulty level of tasks; revisit challenging topics; select vocabulary based on the learner’s foreign language proficiency level; adapt the format of tasks (tests, dialogues, listening exercises, etc.).

Personalization is evident in the fact that each user receives a unique set of exercises and recommendations. For example, one learner may focus more on listening, while another may focus on writing, depending on their needs and proficiency level.

The main difference between adaptive systems and traditional foreign language teaching methods lies in the degree of personalization and flexibility they offer. In traditional teaching, the instructor focuses on the group as a whole, which makes it difficult to account for individual differences among students. Learning materials and assignments are typically the same for everyone, regardless of their level of preparation or learning pace. In adaptive systems, on the other hand, instruction is centered around the individual learner. For example, if a student already has a good grasp of basic vocabulary, the system will not offer to review simple words; instead, it will focus on more complex aspects of the language.

Additionally, adaptive systems provide instant feedback, whereas in traditional education, grading assignments can take significant time. Another important difference is accessibility: adaptive systems allow students to learn at any time and at their own pace, which is especially important for self-directed language learning. However, traditional education retains its value through live communication and direct interaction with the teacher.

Modern adaptive learning systems for foreign language acquisition:

- One of the most cutting-edge solutions is Speak—an app designed to develop conversational skills using artificial intelligence. It analyzes the user’s responses in real time, adapts dialogues to their level, and offers personalized conversation scenarios.

- The ELSA AI platform (an updated version of Elsa Speak with AI features) uses advanced algorithms to analyze pronunciation, intonation, and fluency in detail, generating personalized recommendations for the user.

- Quizlet has implemented AI-powered learning modes that adapt flashcards and quizzes based on which words the user struggles to remember. The system automatically emphasizes the repetition of difficult elements.

- The DeepL Write platform is a modern tool for developing writing skills. It not only corrects errors but also suggests stylistic improvements tailored to the user's language proficiency level.
- Mondly is also worth mentioning; it uses augmented and virtual reality technologies, as well as chatbots, to simulate conversations. The system adapts conversation scenarios to the learner's level.
- Using Chat GPT as a universal adaptive tool deserves special attention. It can adapt to the user's level, explain material of varying complexity, simulate dialogues, and even act as a personal tutor.

The integration of adaptive AI systems into foreign language classes is most effective when they are incorporated into the lesson structure and perform specific instructional functions at each stage. At the beginning of the lesson (warm-up), conversational AI tools such as ChatGPT or Speak can be used. The teacher sets a topic, and students interact with the system by answering questions or continuing the conversation. It helps stimulate speaking practice and prepare students for further work. During the introduction of new material, adaptive platforms, such as Duolingo or Mondly, can be used to demonstrate new vocabulary and grammatical structures. The system automatically selects tasks based on the students' level, allowing each student to work at a comfortable pace. During the reinforcement phase, it is advisable to use tools with adaptive features, such as Quizlet. Students complete exercises, and the system analyzes mistakes and suggests reviewing the most challenging elements, ensuring personalized learning even within a group setting. To develop speaking skills, speech recognition technologies such as ELSA AI can be used. Students pronounce phrases, receive instant feedback, and correct their pronunciation, which is especially important for developing phonetic skills. During the stage of developing writing skills, tools such as DeepL Write are effective. Students complete writing assignments, then analyze the corrections suggested by the system and discuss them with the instructor. When working in pairs or groups, you can organize tasks where some students work with AI, while others complete a similar task independently. The results are then compared, which fosters critical thinking and a deeper understanding of the material. Adaptive systems enable the creation of personalized learning paths for homework. The instructor can recommend specific applications, and students continue their studies at a pace that suits them, reinforcing the material they have covered [3]. Thus, integrating adaptive AI systems into the classroom enables the combination of traditional teaching methods with modern technologies, ensuring personalization, interactivity, and greater effectiveness in foreign language learning.

The analysis carried out shows that adaptive learning systems based on artificial intelligence technologies play an important role in modernizing the process of foreign language learning. They provide a high level of personalization, allowing for the individual characteristics of learners, their proficiency level, learning pace, and educational needs to be taken into account. It has been established that the use of adaptive systems contributes to the more effective development of all language skills, including vocabulary, grammar, listening, and speaking, through the selection of optimal tasks and the provision of instant feedback. Furthermore, such systems enable the creation of personalized learning paths, thereby increasing learner motivation and contributing to more sustainable learning outcomes. At the same time, adaptive technologies cannot fully replace traditional forms of instruction, as live communication and interaction with the instructor remain essential elements in the development of communicative competence. Thus, the greatest effectiveness is achieved by integrating adaptive AI systems into the educational process alongside traditional teaching methods, ensuring a comprehensive and balanced approach to foreign language learning.

REFERENCES

1. Bryntseva O., Podorozhna A. Adaptive learning in teaching english for specific purposes in the context of online education. *Problems of Engineering Pedagogic Education*. 2024. Vol. 83. P. 224–232. DOI: <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2024-83-19>.
2. Hinojo-Lucena F.-J., Aznar-Díaz, I., Cáceres-Reche M.-P., Romero-Rodríguez J.-M. Artificial intelligence in higher education: A bibliometric study on its impact in the scientific literature. *Education Sciences*. 2019. Vol. 9 (1). P. 51. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci9010051>.
3. Jia J. An AI framework to teach English as a foreign language: CSIEC. *AI Magazine*. 2009. № 30 (2). P. 59. DOI: <https://doi.org/10.1609/aimag.v30i2.2232>.

RISKS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENTERPRISE MANAGEMENT

The rapid development of digital technologies drives the active implementation of artificial intelligence (AI) in the activities of modern enterprises. Today, AI covers a wide range of business functions – from production and logistics to finance, human resource management, and strategic management. At the same time, the perception of AI often remains simplified and limited to tools such as chatbots, whereas in reality it refers to complex systems capable of analyzing data, forecasting, and supporting managerial decision-making. In general terms, AI can be considered as software systems capable of independently performing functions of perception, analysis, prediction, and decision-making based on algorithms. Despite its significant potential to improve business efficiency, the use of AI is associated with a number of risks that require systematic analysis.

AI is actively integrated into business functions of enterprises. In production, it is used for quality control, predictive maintenance, and process automation. In marketing, it is applied to analyze consumer behavior, personalize offers, and forecast demand. In logistics, it is used to optimize routes and manage inventory. In human resource management, it supports automated recruitment and employee performance analysis. In finance, AI is used for forecasting results and detecting fraud. Such widespread application enables enterprises to increase productivity, reduce costs, and improve the quality of managerial decisions. However, the scale of AI implementation also leads to the emergence of complex risks.

It is advisable to consider the risks of AI usage through the prism of enterprise business functions, which allows for a more precise identification of their manifestations [1, pp. 39–40]. At the same time, these risks can be generalized into several groups: technological, organizational, ethical, legal, and cybersecurity risks.

Technological risks primarily arise from dependence on data quality and algorithms. For instance, in production, sensor errors or incorrect data may lead to process disruptions or defective products. In logistics, inaccurate forecasts can result in shortages or surpluses of resources. Additionally, a significant issue is the lack of transparency of algorithms (the «black box» effect), where even specialists cannot explain why a system has made a particular decision, especially in the financial sector.

Organizational risks are associated with changes in management structures and labor relations. The use of AI promotes the automation of routine processes but may also lead to job losses, employee demotivation, and the need for workforce reskilling. In project management and general management, there is a risk of diminishing managerial authority, as employees may place greater trust in algorithmic recommendations than in managerial experience.

Ethical risks are among the most debated. They include algorithmic bias, which can reproduce discriminatory practices, for example, in recruitment or targeted advertising. Another important issue is the violation of privacy due to excessive collection and analysis of personal data. Furthermore, the automation of customer service may result in the loss of human interaction and a decline in communication quality, negatively affecting brand perception [2, p. 48].

Legal risks stem from the insufficient regulation of AI usage. There is uncertainty in determining responsibility for decisions made with the help of algorithms, as it may fall on developers, users, or system owners. Additionally, enterprises may violate data protection regulations, leading to fines and other penalties [2, p. 48].

Cybersecurity risks are universal across all business functions. AI systems operate on large volumes of data, including sensitive information, making them attractive targets for cyberattacks. Particularly dangerous are «data poisoning» attacks, which can distort algorithmic outputs and lead to incorrect managerial decisions. The use of cloud technologies further complicates data control.

Special attention should also be paid to reputational and social risks resulting from AI implementation. Malfunctioning algorithms, discriminatory decisions, or data breaches can significantly undermine the trust of customers and partners. Social consequences include increased inequality, workforce displacement, and changes in the nature of employment.

The consequences of these risks for enterprises can be substantial: financial losses, fines, decreased market value, reputational damage, and loss of competitive advantage. In the long term, this may lead to strategic management failures and a decline in stakeholder trust.

To minimize these risks, it is advisable to implement a comprehensive approach to AI management. In particular, it is important to combine automated decision-making with human oversight (human-in-the-loop), conduct regular algorithm audits, enhance model transparency, and ensure cybersecurity. The development of regulatory frameworks and ethical standards for AI use is also essential [2, p. 49]. Staff training and the development of digital competencies play a crucial role.

Thus, artificial intelligence is a powerful tool for improving enterprise management efficiency; however, its use is associated with significant risks. Ignoring these risks may lead to negative economic, social, and reputational consequences. This necessitates the formation of a balanced approach to AI implementation that combines innovation with responsibility and control.

REFERENCES

1. Журавель О. В., Міхляєв М. О. Штучний інтелект в управлінні підприємством: переваги та виклики. *Український економічний часопис*. 2025. Вип. 10. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-10-6>.
2. An Introduction to Ethics in Robotics and AI / C. Bartneck C. Lütge, A. Wagner, S. Welsh. Cham, Switzerland : SpringerBriefs in Ethics, 2021. 117 p. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-51110-4_6.

Makhsudov Tillobek,

student,

Wyższa Szkoła Biznesu - National Louis University,

Nowy Sącz, Poland

Bukhara Medical University Named of Abu Ali Ibn Sina,

Samarkand, Uzbekistan

Scientific supervisor – **Okulicz-Kozaryn Walery**

Prof. AH, dr hab. MBA, Doktor Honoris Causa,

Humanitas University,

Sosnowiec, Poland

CREATIVITY AND LEADERSHIP OF THE STAFF IN CHAIKHANA ELITE RESTAURANT

This study examines creativity and leadership among the staff of Chaikhana elite restaurant. The research demonstrates how management processes in a private company can be optimized through the assessment of employees' personal competencies. The restaurant specializes in Uzbek national cuisine and eco-friendly food, responding to the growing demand for healthy and sustainable dining options [1–5].

In recent years, the demand for healthy and eco-friendly food has significantly increased, particularly in the elite restaurant sector. Customers increasingly prefer premium dining experiences that combine high food quality, organic ingredients, and sustainable practices [2; 3].

Uzbek national cuisine is known for its rich culinary traditions and the use of natural ingredients, which aligns well with the concept of eco-friendly nutrition [1; 2]. At the same time, effective staff management plays a crucial role in ensuring service quality and business sustainability.

Creativity and leadership of employees are considered key factors influencing organizational performance, innovation, and customer satisfaction [4; 5].

To achieve the purpose of the study, modern methods of organizational behavior and applied psychometrics were used. The research consisted of several stages.

1. Development of diagnostic tools.

Two test questionnaires were designed:

Creativity Index to assess the candidates' ability to generate new ideas and propose non-standard solutions;

Leadership Index to measure initiative, responsibility, and the ability to influence team members.

Both instruments were implemented using Google Forms and made available online.

2. Data collection.

Applicants for positions in the health-and-wellness startup voluntarily completed both questionnaires. The results were automatically recorded:

- in individual respondent profiles;
- in summary statistical charts generated by Google Forms, including score distribution histograms.

3. Primary data processing.

Individual scores for both indices were calculated for each participant. Additional descriptive statistics were obtained, including the mean, median, range, and distribution of scores.

Histogram visualization was used to analyze the normality of distributions and to identify candidates with extremely low or atypical results.

4. Selection procedure.

The startup required 25 employees.

If the number of candidates exceeded this limit, the selection was carried out by the startup leader based on:

- the integrated profile (creativity + leadership) [4; 5],
- relevance to the health and medical domain of the project,
- stability of results (screening out unusually low or high values).

5. Methods of analysis.

The study employed:

- visual analysis of score distributions,
- comparison of mean values for the two indices,
- logical assessment of compliance with job requirements,
- expert evaluation by the startup leader.

If needed, statistical indicators were calculated using the built-in analytical tools of Google Forms.

The distribution of creativity among the company's employees in Chaikhana is presented in Figure 1.

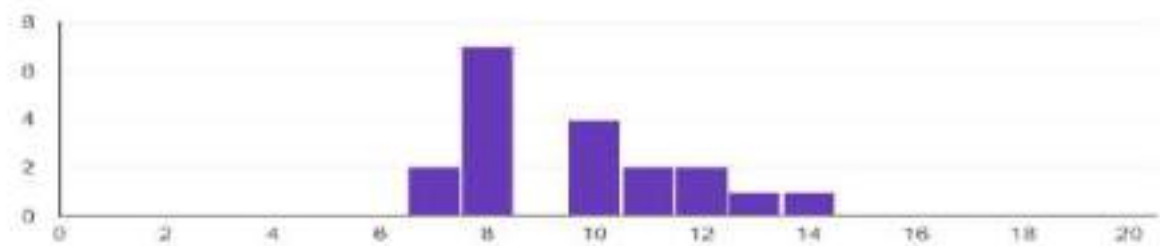

Figure 1. The index of creativity in Chaikhana elite restaurant

The chart shows the distribution of creativity test results among respondents. Most participants scored 8–10 points, which corresponds to an average level of creativity. A small portion of respondents achieved higher scores (11–14 points), while low scores are rare. Overall, the results indicate a satisfactory level of creativity in the group.

The distribution of leadership among the company's employees is presented in Figure 2.

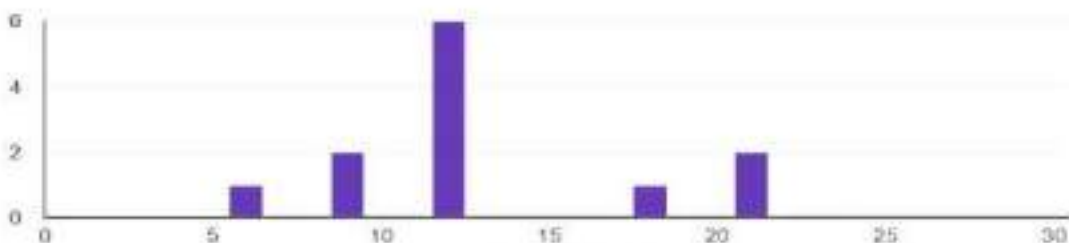

Figure 2. The index of leadership in Chaikhana elite restaurant

The results show an average level of leadership development. The median score (12 out of 30) indicates the presence of basic management and responsibility skills. The range of scores reflects varying levels of initiative and confidence among the participants. To enhance leadership potential, it is necessary to develop communication skills, decision-making abilities, and the capacity to motivate a team.

The findings of the study indicate that use of personal competencies in the company management process can lead to increased productivity and profits.

REFERENCES

1. Abdullaeva N. National Dishes of Uzbekistan. Tashkent, 2011.
2. Makhmudov K. Uzbek Cuisine. Tashkent : Uzbekistan, 1988. 144 p.
3. Pollan M. The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals. New York : The Penguin Press, 2006. 450 p.
4. Robbins S. P., Judge T. A. Organizational Behavior. 15th ed. Boston : Pearson, 2013. 720 p.
5. Northouse P. G. Leadership: Theory and Practice. 8th ed. Los Angeles : SAGE Publications, 2019. 528 p.

Mateusz Tkocz,
Doktorant,
Akademia Humanitas,
Sosnowiec, Poland
Scientific Supervisor – **Walery Okulicz-Kozaryn**,
Prof. AH, dr hab. MBA,
Akademia Humanitas,
Sosnowiec, Poland

HEURYSTYKI POZNAWCZE W ZARZĄDZANIU KOMUNIKACJĄ MARKETINGOWĄ PRZEDSIĘBIORSTW

Współczesna komunikacja marketingowa funkcjonuje w warunkach nieustannego przeciążenia informacyjnego, rosnącej konkurencji o uwagę odbiorcy oraz dynamicznych zmian technologicznych wpływających na sposób funkcjonowania przedsiębiorstw i konsumentów. Rozwój mediów społecznościowych, platform cyfrowych oraz narzędzi opartych na analizie danych sprawił, że proces zarządzania komunikacją marketingową stał się jednym z najbardziej wymagających obszarów współczesnego zarządzania. Menedżerowie odpowiedzialni za planowanie działań promocyjnych zmuszeni są do podejmowania decyzji w warunkach dużej zmienności otoczenia, presji czasu oraz konieczności nieustannego reagowania na zmieniające się zachowania odbiorców [1].

W warunkach nadmiaru bodźców informacyjnych oraz ograniczonych możliwości przetwarzania danych zarówno konsumenci, jak i osoby zarządzające komunikacją marketingową coraz częściej wykorzystują uproszczone mechanizmy oceny rzeczywistości. W praktyce oznacza to odejście od klasycznego modelu racjonalnego podejmowania decyzji na rzecz działań opartych na intuicji, doświadczeniu oraz uproszczonych schematach poznawczych. Herbert Simon wskazywał, że człowiek nie funkcjonuje w warunkach pełnej racjonalności, ponieważ jego możliwości poznawcze są ograniczone, a decyzje podejmowane są najczęściej w sytuacji niepełnej informacji i niepewności [2]. Współczesne organizacje funkcjonujące w środowisku wysokiej dynamiki rynkowej dodatkowo wzmacniają znaczenie takich mechanizmów.

Istotne miejsce w analizie procesów decyzyjnych zajmuje koncepcja heurystyk poznawczych rozwijana na gruncie psychologii poznawczej oraz ekonomii behawioralnej. Daniel Kahneman wskazywał, że w sytuacjach złożonych ludzie często nie dokonują pogłębionej analizy wszystkich dostępnych informacji, lecz wykorzystują uproszczone strategie poznawcze pozwalające szybko interpretować rzeczywistość i podejmować decyzje [3]. Mechanizmy te obejmują między innymi heurystykę dostępności, reprezentatywności czy zakotwiczenia, które wpływają na sposób interpretacji danych, ocenę skuteczności działań oraz wybór określonych rozwiązań organizacyjnych i marketingowych.

Znaczenie heurystyk poznawczych szczególnie wyraźnie widoczne jest w obszarze zarządzania komunikacją marketingową przedsiębiorstw. Współczesna promocja coraz częściej opiera się na skróconych formach przekazu, emocjonalnym oddziaływaniu oraz projektowaniu komunikatów zdolnych do natychmiastowego przyciągnięcia uwagi odbiorcy. Menedżerowie odpowiedzialni za zarządzanie komunikacją marketingową funkcjonują jednocześnie pod presją efektywności działań, konieczności szybkiej interpretacji danych rynkowych oraz ciągłej optymalizacji strategii komunikacyjnych. W takich warunkach heurystyki poznawcze stają się nie tylko mechanizmem wykorzystywanym przez odbiorców komunikacji marketingowej,

lecz również elementem wpływającym na decyzje osób projektujących działania promocyjne przedsiębiorstw [4; 5].

Proces podejmowania decyzji stanowi jeden z podstawowych elementów zarządzania organizacją, ponieważ to właśnie decyzje menedżerskie wyznaczają kierunki działań przedsiębiorstwa oraz wpływają na skuteczność realizowanych strategii. W klasycznych koncepcjach zarządzania przyjmowano, że decydenci funkcjonują w sposób racjonalny, opierając swoje działania na analizie informacji oraz wyborze rozwiązań najbardziej efektywnych z punktu widzenia organizacji. Współczesne realia funkcjonowania przedsiębiorstw pokazują jednak, że proces decyzyjny rzadko przebiega w warunkach pełnej przewidywalności i kompletnej informacji. Dynamiczne zmiany rynkowe, rosnąca liczba danych oraz presja czasu sprawiają, że menedżerowie coraz częściej zmuszeni są do podejmowania decyzji w warunkach niepewności i ograniczonej możliwości analizy wszystkich dostępnych wariantów działania [6; 7].

Przełomowe znaczenie dla rozwoju współczesnych teorii decyzji miała koncepcja ograniczonej racjonalności Herberta Simona. Badacz ten wskazywał, że człowiek nie jest w stanie przetwarzać całego zakresu informacji niezbędnych do podejmowania w pełni racjonalnych decyzji, dlatego w praktyce poszukuje rozwiązań satysfakcjonujących, a nie optymalnych [2]. Ograniczenia poznawcze, zmienność otoczenia oraz konieczność szybkiego działania sprawiają, że proces decyzyjny przybiera charakter uproszczony i adaptacyjny. Szczególnego znaczenia nabiera to w organizacjach funkcjonujących w warunkach wysokiej konkurencyjności, gdzie szybkość reakcji często okazuje się ważniejsza niż długotrwała analiza danych.

Wraz z rozwojem psychologii poznawczej coraz większą uwagę zaczęto zwracać na heurystyki poznawcze, czyli uproszczone mechanizmy myślenia wykorzystywane przez człowieka podczas interpretowania rzeczywistości i podejmowania decyzji. Daniel Kahneman wskazywał, że w wielu sytuacjach ludzie nie analizują informacji w sposób pogłębiony i logiczny, lecz korzystają z intuicyjnych schematów poznawczych pozwalających szybko oceniać sytuację i podejmować działania [3]. Mechanizmy te umożliwiają sprawne funkcjonowanie w środowisku przeciążonym informacyjnie, jednak jednocześnie mogą prowadzić do uproszczeń i błędów poznawczych wpływających na jakość decyzji menedżerskich.

Jednym z najczęściej występujących mechanizmów jest heurystyka dostępności polegająca na ocenianiu znaczenia określonych zjawisk na podstawie łatwości przywoływania informacji z pamięci. Zdarzenia intensywnie obecne w mediach, często komentowane lub wywołujące silne emocje postrzegane są jako bardziej prawdopodobne i istotne niż wynikałoby to z obiektywnych danych [3]. W praktyce zarządzania może to prowadzić do nadmiernego koncentrowania uwagi na chwilowych trendach rynkowych lub pojedynczych wydarzeniach medialnych, które nie zawsze posiadają strategiczne znaczenie dla organizacji.

Istotną rolę odgrywa również heurystyka zakotwiczenia, zgodnie z którą pierwsza uzyskana informacja wpływa na dalszy sposób interpretowania danych oraz ocenę sytuacji. Dan Ariely podkreślał, że ludzie bardzo często uzależniają swoje decyzje od początkowych punktów odniesienia nawet wtedy, gdy mają one charakter przypadkowy lub niepełny [5]. Mechanizm ten widoczny jest zarówno w decyzjach konsumenckich, jak i w działaniach menedżerów odpowiedzialnych za ocenę skuteczności kampanii marketingowych, planowanie budżetów promocyjnych czy analizę wyników sprzedażowych.

W procesach decyzyjnych istotne znaczenie posiada także społeczny wymiar heurystyk poznawczych. Robert Cialdini wskazywał, że człowiek często uznaje określone działania za właściwe dlatego, że są one akceptowane lub stosowane przez innych ludzi [4]. Mechanizm społecznego dowodu słuszności wpływa nie tylko na zachowania konsumentów, lecz również na decyzje podejmowane przez osoby zarządzające przedsiębiorstwami. Menedżerowie obserwując działania konkurencji, popularne trendy komunikacyjne czy dominujące strategie obecne w mediach społecznościowych często skłaniają się do powielania rozwiązań uznawanych za skuteczne i społecznie akceptowane.

Współczesne organizacje funkcjonują w warunkach coraz większego przeciążenia informacyjnego, co dodatkowo wzmacnia znaczenie uproszczonych mechanizmów poznawczych w procesach zarządzania. Philip Kotler podkreślał, że rozwój technologii cyfrowych oraz nowych kanałów komunikacji doprowadził do fundamentalnej zmiany sposobu funkcjonowania marketingu i relacji przedsiębiorstw z odbiorcami [1]. Menedżerowie odpowiedzialni za zarządzanie komunikacją marketingową zmuszeni są obecnie do szybkiej interpretacji dużej ilości danych, reagowania na dynamicznie zmieniające się trendy oraz projektowania przekazów zdolnych do skutecznego przyciągnięcia uwagi odbiorców. W takich warunkach heurystyki poznawcze stają się naturalnym elementem procesu decyzyjnego i odgrywają istotną rolę w zarządzaniu współczesną komunikacją marketingową przedsiębiorstw.

Współczesne przedsiębiorstwa funkcjonują w środowisku charakteryzującym się nieustannym przepływem informacji, wysoką dynamiką zmian technologicznych oraz rosnącą intensywnością komunikacji cyfrowej.

Rozwój mediów społecznościowych, platform internetowych oraz narzędzi analitycznych doprowadził do sytuacji, w której zarówno konsumenci, jak i menedżerowie odpowiedzialni za zarządzanie komunikacją marketingową każdego dnia zmuszeni są do przetwarzania ogromnej liczby bodźców informacyjnych. Zjawisko to określane jest mianem przeciążenia informacyjnego i stanowi jeden z najważniejszych problemów współczesnego zarządzania organizacją [8].

Przeciążenie informacyjne wpływa nie tylko na sposób funkcjonowania odbiorców komunikacji marketingowej, lecz również na proces podejmowania decyzji przez osoby zarządzające przedsiębiorstwami. Menedżerowie odpowiedzialni za planowanie działań promocyjnych, analizę danych rynkowych oraz ocenę skuteczności komunikacji coraz częściej funkcjonują w warunkach nadmiaru informacji, ograniczonego czasu oraz konieczności nieustannego reagowania na zmieniające się trendy rynkowe. W praktyce oznacza to konieczność podejmowania szybkich decyzji bez możliwości przeprowadzenia pełnej i pogłębionej analizy wszystkich dostępnych danych [9].

Rozwój technologii cyfrowych doprowadził do istotnej zmiany sposobu zarządzania komunikacją marketingową przedsiębiorstw. Philip Kotler wskazuje, że współczesny marketing coraz silniej opiera się na danych, automatyzacji oraz komunikacji realizowanej w czasie rzeczywistym [1]. Jednocześnie rosnąca liczba kanałów komunikacji powoduje konieczność ciągłego monitorowania zachowań odbiorców, analizowania efektywności kampanii oraz dostosowywania przekazu do dynamicznie zmieniającego się otoczenia. W takich warunkach proces decyzyjny nabiera charakteru adaptacyjnego, a uproszczone mechanizmy poznawcze stają się naturalnym elementem zarządzania komunikacją marketingową.

Znaczenie heurystyk poznawczych szczególnie wyraźnie widoczne jest w procesie projektowania przekazu marketingowego. Współczesna komunikacja coraz częściej opiera się na krótkich, intensywnych komunikatach mających natychmiast przyciągnąć uwagę odbiorcy oraz wywołać określoną reakcję emocjonalną. Jonah Berger podkreśla, że skuteczność przekazu marketingowego w środowisku cyfrowym uzależniona jest od zdolności wzbudzania emocji, tworzenia społecznego zaangażowania oraz generowania efektu wirusowego [10]. Oznacza to, że osoby odpowiedzialne za zarządzanie komunikacją marketingową projektują działania promocyjne w sposób odwołujący się do uproszczonych mechanizmów interpretowania rzeczywistości przez odbiorców.

Istotne znaczenie posiada w tym kontekście heurystyka dostępności. Komunikaty często pojawiające się w mediach społecznościowych, intensywnie komentowane lub generujące duże zaangażowanie odbiorców zaczynają być postrzegane jako bardziej wartościowe i skuteczne. Menedżerowie analizując popularność określonych treści mogą podejmować decyzje oparte bardziej na aktualnej widoczności danego zjawiska niż na długoterminowej analizie strategicznej.

Prowadzi to do wzmacniania krótkoterminowych trendów komunikacyjnych oraz zwiększa znaczenie działań projektowanych pod kątem natychmiastowej reakcji odbiorcy.

W zarządzaniu komunikacją marketingową istotną rolę odgrywa również heurystyka społecznego dowodu słuszności. Współczesny marketing coraz częściej wykorzystuje rekomendacje użytkowników, opinie klientów, influencer marketing oraz wskaźniki popularności treści jako narzędzia budowania wiarygodności komunikacji. Jean Noël Kapferer wskazuje, że współczesne marki funkcjonują nie tylko jako produkty lub usługi, lecz przede wszystkim jako konstrukcje społeczne budowane wokół określonych skojarzeń, emocji i relacji z odbiorcami [11]. W rezultacie menedżerowie odpowiedzialni za komunikację marketingową często podejmują decyzje w oparciu o dominujące trendy społeczne, poziom zaangażowania użytkowników oraz popularność określonych formatów komunikacyjnych.

Rozwój środowiska cyfrowego doprowadził również do wzrostu znaczenia heurystyki zakotwiczenia w procesie zarządzania komunikacją marketingową. Pierwsze informacje pojawiające się w przestrzeni medialnej bardzo często determinują późniejszy sposób interpretowania marki, produktu lub kampanii promocyjnej. Dotyczy to zarówno komunikacji cenowej, sposobu budowania wizerunku przedsiębiorstwa, jak i projektowania relacji z odbiorcami. Jean Noël Kapferer podkreślał, że współczesne marki funkcjonują przede wszystkim jako konstrukcje symboliczne budowane wokół określonych skojarzeń, emocji oraz doświadczeń odbiorców [11]. Oznacza to, że sposób prezentowania pierwszych komunikatów marketingowych może w istotnym stopniu wpływać na późniejsze postrzeganie marki przez konsumentów oraz decyzje podejmowane przez osoby zarządzające komunikacją przedsiębiorstwa.

Współczesne zarządzanie komunikacją marketingową przedsiębiorstw coraz wyraźniej pokazuje, że heurystyki poznawcze nie stanowią wyłącznie mechanizmu wpływającego na zachowania konsumentów, lecz są również istotnym elementem procesów decyzyjnych realizowanych przez menedżerów odpowiedzialnych za projektowanie i koordynowanie działań promocyjnych. W warunkach przeciążenia informacyjnego uproszczone strategie poznawcze stają się naturalnym narzędziem umożliwiającym szybkie podejmowanie decyzji oraz funkcjonowanie organizacji w dynamicznym środowisku komunikacyjnym.

Współczesne zarządzanie komunikacją marketingową przedsiębiorstw podlega nieustannym przemianom wynikającym z rozwoju technologii cyfrowych, automatyzacji procesów komunikacyjnych oraz rosnącego znaczenia analizy danych w działalności organizacji. Przedsiębiorstwa funkcjonują obecnie w środowisku, w którym odbiorcy każdego dnia stykają się z ogromną liczbą komunikatów marketingowych konkurujących o ich uwagę.

W rezultacie skuteczność działań promocyjnych coraz rzadziej zależy wyłącznie od samej jakości produktu lub usługi, a coraz częściej od zdolności organizacji do projektowania komunikacji odpowiadającej sposobowi przetwarzania informacji przez współczesnych odbiorców [1].

Rozwój mediów społecznościowych oraz komunikacji realizowanej w czasie rzeczywistym doprowadził do sytuacji, w której zarządzanie komunikacją marketingową wymaga ciągłego monitorowania reakcji odbiorców oraz natychmiastowego dostosowywania przekazu do dynamicznie zmieniających się trendów społecznych. Menedżerowie odpowiedzialni za działania promocyjne coraz częściej funkcjonują w warunkach wysokiej presji efektywności oraz konieczności podejmowania szybkich decyzji na podstawie niepełnych i zmiennych danych rynkowych. Powoduje to wzrost znaczenia intuicji, uproszczonych modeli interpretacji informacji oraz heurystyk poznawczych w procesach zarządczych [9].

Istotnym wyzwaniem współczesnego zarządzania komunikacją marketingową staje się również rozwój sztucznej inteligencji oraz automatyzacji procesów komunikacyjnych. Algorytmy analizujące zachowania użytkowników umożliwiają coraz bardziej precyzyjne projektowanie przekazów marketingowych oraz personalizację komunikacji. Z jednej strony zwiększa to skuteczność działań promocyjnych, z drugiej jednak prowadzi do dalszego wzrostu intensywności bodźców informacyjnych oraz pogłębiania zjawiska przeciążenia poznawczego odbiorców [12].

Shoshana Zuboff wskazuje, że współczesna gospodarka cyfrowa coraz silniej opiera się na gromadzeniu danych o użytkownikach oraz przewidywaniu ich zachowań konsumenckich [12]. Oznacza to, że komunikacja marketingowa przestaje być wyłącznie procesem przekazywania informacji o produkcie, a staje się elementem bardziej złożonego systemu zarządzania uwagą, emocjami oraz zachowaniami odbiorców. W takich warunkach heurystyki poznawcze odgrywają szczególną rolę zarówno po stronie konsumentów, jak i osób odpowiedzialnych za projektowanie strategii komunikacyjnych przedsiębiorstw.

Współczesne organizacje coraz częściej wykorzystują mechanizmy psychologiczne pozwalające skracać proces interpretacji przekazu przez odbiorców. Komunikacja marketingowa projektowana jest w sposób oparty na emocjach, prostych skojarzeniach oraz intensywnym oddziaływaniu wizualnym. Jednocześnie menedżerowie odpowiedzialni za zarządzanie komunikacją marketingową zmuszeni są do funkcjonowania w środowisku permanentnej zmienności, w którym przewaga konkurencyjna coraz częściej zależy od szybkości reakcji oraz zdolności adaptacyjnych organizacji [10].

Analiza współczesnych procesów zarządzania komunikacją marketingową pokazuje, że heurystyki poznawcze nie stanowią jedynie psychologicznego mechanizmu wpływającego na zachowania konsumentów, lecz są integralnym elementem procesów decyzyjnych realizowanych przez menedżerów odpowiedzialnych za funkcjonowanie przedsiębiorstw.

Ograniczona racjonalność, przeciążenie informacyjne oraz rosnąca dynamika środowiska cyfrowego sprawiają, że uproszczone strategie poznawcze stają się naturalnym sposobem funkcjonowania organizacji we współczesnej gospodarce.

Problematyka heurystyk poznawczych w zarządzaniu komunikacją marketingową przedsiębiorstw pozostaje jednak obszarem wymagającym dalszych badań, szczególnie w kontekście rozwoju sztucznej inteligencji, automatyzacji procesów komunikacyjnych oraz rosnącej roli danych w podejmowaniu decyzji menedżerskich. Współczesny marketing coraz wyraźniej pokazuje, że granica pomiędzy racjonalną analizą danych a intuicyjnym podejmowaniem decyzji staje się coraz bardziej płynna. Pytanie o to, w jakim stopniu przyszłość zarządzania komunikacją marketingową będzie opierała się na algorytmach, a w jakim nadal pozostanie zależna od ludzkich heurystyk poznawczych, wydaje się jednym z najbardziej interesujących kierunków dalszych rozważań nad współczesnym zarządzaniem organizacją.

BIBLIOGRAFIA

1. Kotler P., Keller K. L. Marketing. Poznań : Dom Wydawniczy Rebis, 2019.
2. Simon H. A. Działanie administracji. Proces podejmowania decyzji w organizacjach administracyjnych. Warszawa : PWN, 1976.
3. Kahneman D. Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym. Poznań : Media Rodzina, 2012.
4. Cialdini R. Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka. Gdańsk : Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2016.
5. Ariely D. Potęga irracjonalności. Ukryte siły kształtujące nasze decyzje. Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2017.
6. Griffin R. W. Podstawy zarządzania organizacjami. Warszawa : PWN, 2017.
7. Drucker P. F. Praktyka zarządzania. Warszawa : MT Biznes, 2014.
8. Castells M. Społeczeństwo sieci, Wydawnictwo Naukowe. Warszawa : PWN, 2007.
9. Robbins S. P., Judge T. A. Zachowania w organizacji. Warszawa : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2020.
10. Berger J. Efekt wirusowy. Jak tworzyć chwytliwe produkty, idee i zachowania. Warszawa : MT Biznes, 2016.
11. Kapferer J.-N. Strategiczne zarządzanie marką. Nowe podejście do kreowania i zarządzania markami. Warszawa : Oficyna Wolters Kluwer Business, 2008.
12. Zuboff S. Wiek kapitalizmu inwigilacji. Walka o przyszłość ludzkości na nowej granicy władzy. Poznań : Zys i S-ka, 2020.

Мацькевич Вікторія Миколаївна

к. мед. н., доцент кафедри радіології
та радіаційної медицини,
Івано-Франківський національний
медичний університет,
м. Івано-Франківськ, Україна

Ленчук Тетяна Любомирівна

к. мед. н., доцент кафедри радіології
та радіаційної медицини,
Івано-Франківський національний
медичний університет,
м. Івано-Франківськ, Україна

ОСНОВНІ ПАСТКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБОТАХ

Вступ. Штучний інтелект (ШІ) увійшов в життя людей так само швидко, як і колись пошукова система Google – із захопленням більшості користувачів його доступністю та майже миттєвими відповідями на запитання. Безсумнівно, коли мова йде про наукові рукописи, то перевагами ШІ є і поправлення граматики як в україномовних, так і в англійськомовних варіантах, і заміна російських слів на український відповідник терміна, і підбір синонімів задля уникнення тавтології у реченнях. Але зловживання застосунками ШІ, які використовуються для генерації текстів, щодня зростають. І здавалось би, що проблема ця може бути легко вирішена – розробкою програми для розпізнавання штучно створених текстів без участі людини. Але як вказує G. Fisk хибно-позитивні результати автоматичних програм щодо детекції ШІ у написанні рукопису є досить частими, що, як наслідок, призводить до необґрунтованих звинувачень [1]. M. Halaweh, G. Refae провели дослідження, у якому згенерований нейромережею текст дещо виправили, перефразували і протестили чотирма додатками, призначеними для виявлення матеріалу, створеного ШІ. У результаті жоден з обраних ними інструментів не зміг ідентифікувати цей текст як штучно згенерований. Таким чином, дослідники теж наголосили на обережності щодо звинувачень чи виправдань на основі додатків, які мають за мету визначити авторство тексту людиною чи ШІ, але порівняння самих цих інструментів є корисним для співставлення точності і якості між ними [2]. Таким чином, покладатись лиш на цифрові інструменти у виявленні ШІ є досить складно, а оприлюднені певні висновки щодо ідентичності тексту можуть бути хибними. Вибір практик, де

здіяня компетентна людина в аналізі роботи, поки є єдиним і надійним – хоч і не завжди швидким, а часто – часозатратним і, невиключно, суб'єктивним методом.

Матеріали і методи. Дослідження проведено за типом аналізу серії випадків. Вісімнадцять студентів обрали теми для підготовки наукової доповіді та короткого опису. Предметом поточного дослідження був аналіз отриманих Word-файлів їх робіт. Для виявлення згенерованого тексту ми використали такі три критерії: 1) швидкість виконання роботи, 2) вживання складних термінів, які студент не може пояснити; 3) нісенітниця, зокрема в описах рентген-досліджень. Попередньо учасники не були повідомлені, які критерії буде обрано для аналізу. Учасники погодились після закінчення дослідження розповісти, хто використовував допомогу нейромережі. Включались у дослідження роботи, які попередньо пройшли перевірку на пошук подібностей та плагіату за допомогою програми StrikePlagiarism.

Результати дослідження. З вісімнадцяти студентських робіт у 7 (38,9 %) текстах зустрічались терміни, яких їх автори не могли описати своїми словами. У 3 (16,7%) випадках була відповідність усім трьом критеріям аналізу: студенти надіслали великий об'єм виконаної роботи на наступний день після отримання завдання, не могли відповісти, що саме означають описані ними терміни; описи наданих студентам для аналізу рентген-досліджень містили безглузді формулювання, абсолютно не схожі протоколи та алгоритми описів, які освоювали здобувачі впродовж вивчення дисципліни. Якщо нерозуміння певної термінології можна пояснити тим, що студент самостійно робив огляд літературних джерел, які коректно оформив, але недостатньо заглибився в значення і розуміння термінів, то надзвичайна швидкість продукування великих об'ємів готових текстів за короткий час і абсурдні, нелогічні описи рентгенограм з тем, які були успішно освоєні студентами, все-таки дає підстави сумніватись в авторстві відповідного студента. Але цікавим було те, що 4 (22,3 %) студенти використали ШІ у підготовці тексту, але не підпали під жоден з 3-х критеріїв. Вони пояснили, що згенерований текст уважно вчитали, відредагували та поправили описи перед здачею роботи. Оскільки дослідження було проведено з метою покращення наших власних навичок скринінгу штучно згенерованого тексту, то для учасників дослідження ці результати не мали жодних негативних наслідків, оскільки експеримент відбувався за добровільною участю і не входив до тематичного плану навчання.

Висновки. Виявлення штучно згенерованого тексту за допомогою людської кваліфікаційної експертизи є результативним у випадках наявності дивних, деколи навіть комічних формулювань та надзвичайно швидкої продукції великого об'єму тексту. Критерій неготовності автора пояснити складні терміни своїми словами не слід використовувати як єдиний критерій, оскільки це часто дає хибно-позитивний результат і може бути абсолютно не пов'язано з генерацією тексту штучним інтелектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fisk G. D. AI or Human? Finding and Responding to Artificial Intelligence in Student Work. *Teaching of Psychology*. 2024. Vol. 52 (3). DOI: <https://doi.org/10.1177/00986283241251855> (date of acces: 12.04.2026).
2. Halaweh M., Refae G. E. Examining the Accuracy of AI Detection Software Tools in Education. *Fifth International Conference on Intelligent Data Science Technologies and Applications (IDSTA)*. 2024. DOI: <http://dx.doi.org/10.1109/idsta62194.2024.10747004> (date of acces: 12.04.2026).

Dmytro Mykhnia,

applicant 2 course of the first level of higher education
specialty 015 Vocational education (be specialization),
Educational and Research Institute "Ukrainian Engineering Pedagogics Academy"
of V. N. Karazin National University,
Kharkiv, Ukraine

Supervisor – **Olena Bryntseva,**

Senior Lecturer of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation of the Educational and Research Institute "Ukrainian Engineering Pedagogics Academy" of V. N. Karazin National University,
Kharkiv, Ukraine

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO ENHANCE THE EFFECTIVENESS OF INDEPENDENT FOREIGN LANGUAGE LEARNING

In contemporary society, proficiency in foreign languages has become a prerequisite for personal and professional development. Self-directed language learning has become particularly relevant due to the

availability of educational resources and the flexibility of the learning process. It allows learners to independently choose the pace, methods, and timing of their studies, which is especially important given busy schedules and individual educational needs. Digital technologies and artificial intelligence have significantly expanded the possibilities for self-directed language learning. Online platforms, mobile apps, and AI tools provide access to interactive materials, automatic assignment grading, and personalized recommendations. Technologies such as chatbots, speech recognition systems, and intelligent learning platforms enable the simulation of a language environment and provide continuous practice, thereby enhancing learning effectiveness.

The **purpose** of this study is to analyze the potential of artificial intelligence in enhancing the effectiveness of self-directed foreign language learning.

Independent foreign language learning is characterized by a high degree of learner autonomy. The learner sets their own goals, pace, and learning methods, and selects their own learning materials. A key feature of this approach is the need for strong self-discipline and intrinsic motivation. Unlike traditional instruction, there is no constant teacher supervision, which requires the learner to take greater responsibility for the outcome. At the same time, independent learning allows individual needs to be addressed, focus on weak areas, and material to be reviewed at a convenient pace. Modern artificial intelligence technologies include a wide range of tools used for language learning. These include chatbots and virtual assistants, such as Chat GPT, which help practice conversational speech and explain grammar rules. Intelligent learning platforms with gamification and adaptive learning features, such as Memrise and LingQ, are also widely used; they help expand vocabulary through contextual memorization. Speech recognition and synthesis systems (such as Speechling or Rosetta Stone) help improve pronunciation and understanding of spoken language. Additionally, written-language analysis and automatic error-correction technologies built into services like DeepL Write or LanguageTool help improve the grammar and style of written expressions [1].

Using artificial intelligence in independent learning offers several significant advantages. Firstly, it enables personalized learning, where programs adapt to the user's level of knowledge. Secondly, 24/7 availability allows users to learn at any time that is convenient for them. Thirdly, AI provides instant feedback, speeding up the correction of mistakes. Additionally, the apps' interactive nature boosts motivation and makes the learning process more engaging.

Despite these significant advantages, the use of artificial intelligence in self-directed language learning has several limitations that must be considered. One of the key issues is reliance on technology: learners may over-rely on automatic prompts and translations, such as those provided by Grammarly or Google Translate, which, over time, reduces independent thinking and the ability to formulate language structures on their own. Furthermore, AI does not always provide completely correct or contextually accurate responses. For example, chatbots, including Chat GPT, may make mistakes with rare grammatical constructions or misinterpret complex cultural and linguistic nuances, requiring the user to review them critically.

Another significant limitation is the lack of face-to-face interaction. Even with the active use of virtual assistants and language apps such as Duolingo, it is impossible to fully replicate natural communication with native speakers, where emotions, spontaneity, and nonverbal cues are crucial. As a result, learners may develop an "artificial" language environment that does not always correspond to real-life communication situations. There is also the issue of unequal access to modern technologies: not all learners have a stable internet connection, modern devices, or subscriptions to paid versions of services such as Busuu. It creates a digital divide and limits the potential for effective AI use in education.

Thus, despite its high effectiveness, AI is not a universal solution and requires conscious and balanced application in the educational process.

To enhance the effectiveness of self-directed learning, it is recommended to use AI tools comprehensively, combining various types of applications and working methods. This approach allows for the development of all language skills in a more balanced and systematic manner. For example, chatbots and virtual assistants, such as Chat GPT, can be used for regular conversation practice, simulating dialogues, and practicing various communicative situations—from everyday conversation to academic discussions. In turn, platforms like Duolingo or Memrise are effective for systematically learning vocabulary and grammar and reinforcing material through repetition and gamified elements. It is important to understand that AI should not completely replace traditional teaching methods and independent thinking. It should be viewed as a supportive tool that facilitates the language learning process but does not automatically build skills [2]. Overreliance on technology can lead to a decline in the ability to construct sentences independently and analyze linguistic structures. Additionally, to achieve lasting results, it is recommended to regularly practice live communication

with native speakers or other learners, as real-life communication is what helps develop spontaneous speech, understanding of accents, and cultural nuances.

It is also important to approach information provided by AI systems with a critical eye, as even modern models can contain inaccuracies or oversimplifications. Therefore, learners should verify complex linguistic structures and consult additional sources when necessary. An effective approach is to set specific, measurable learning goals, such as learning a certain number of new words per week, mastering a specific grammar topic, or developing the ability to engage in free conversation on a given topic. Systematically tracking progress, keeping a language journal, or using the built-in analytics of apps allows for more conscious management of the learning process and helps maintain high motivation.

The analysis conducted shows that artificial intelligence plays a significant role in increasing the effectiveness of self-directed foreign language learning. Its use makes the educational process more flexible, personalized, and accessible, which is particularly important in the context of individualized learning and a heavy academic workload. It has been established that AI technologies provide comprehensive support for all types of language activities: they facilitate the development of speaking skills through chatbots, improve pronunciation using speech recognition systems, expand vocabulary through intelligent platforms, and enhance writing skills via automatic text correction tools. At the same time, it was revealed that the use of AI has several limitations, including reliance on technology, potential errors in interpreting linguistic structures, a lack of live communication, and the issue of digital inequality. It confirms the need for a critical and balanced approach to the application of such tools in education. Thus, the most effective approach is a combined one, in which artificial intelligence is used as a supplementary tool alongside traditional teaching methods and real-life communication practice. Goal-setting, regular practice, and a conscious attitude toward the learning process play an important role in this regard.

REFERENCES

1. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators? / Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2019. Vol. 16 (1). P. 1–27.
2. Rethinking language education in the age of generative AI. Routledge. 2025. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003426929>.
3. Bryntseva O., Podorozhna A. AI integration in foreign language learning in higher education: advantages, challenges, and future directions. *Colloquium-journal*. 2024. № 12 (205). P. 57–60. DOI: 10.24412/2520-6990-2024-12205-57-60.

Nasriddinov Feruz,
student,

Wyższa Szkoła Biznesu - National Louis University,
Nowy Sącz, Poland

Bukhara Medical University named after Abu Ali Ibn Sina,
Bukhara, Uzbekistan

Scientific supervisor – **Okulicz-Kozaryn Walery**
Prof. AH, dr hab. MBA, Doktor Honoris Causa,
Humanitas University,
Sosnowiec, Poland

CREATIVITY AND LEADERSHIP OF THE STAFF IN ELIT DINING RESTAURANT

This study examines creativity and leadership among the staff of the elite restaurant Elite Dining. The research demonstrates how management processes in a private company can be optimized through the assessment of employees' personal competencies. The Elite Dining restaurant is a high-end food service establishment that specializes in providing premium-quality cuisine and an exceptional dining experience. Its main activity is full-service restaurant operations, where guests receive personalized and professional table service. The restaurant offers carefully crafted menus, often featuring signature or chef-driven dishes made from high-quality and seasonal ingredients. Attention is given to every detail, including presentation, atmosphere, and customer comfort. The interior design is elegant and luxurious, creating an exclusive environment for guests.

Pricing is positioned at a premium level, reflecting the quality of food, service, and overall experience. The target audience includes customers who value fine dining, refined taste, and high standards of hospitality [1–5].

The elite dining restaurant sector reflects the evolution of hospitality toward quality, experience, and emotional value. According to Philip Kotler, modern consumers choose services not only for functional benefits, but also for the impressions and satisfaction they receive. Fine dining emphasizes service quality, atmosphere, and brand image, which are key factors of competitiveness in hospitality management. As noted by Walker, successful restaurants rely on professional staff, effective management, and consistent service standards. Elite dining restaurants also contribute to cultural and economic development by promoting culinary art and tourism. Therefore, this type of restaurant represents a combination of gastronomy, management, and customer-oriented strategy aimed at delivering exceptional value [1; 2; 3].

To achieve the purpose of the study, modern methods of organizational behavior and applied psychometrics were used. The research consisted of several stages.

1. Development of diagnostic tools.

Two test questionnaires were designed:

(1) Creativity Index to assess the candidates' ability to generate new ideas and propose non-standard solutions;

(2) Leadership Index to measure initiative, responsibility, and the ability to influence team members.

Both instruments were implemented using Google Forms and made available online.

2. Data collection.

Applicants for positions in the health-and-wellness startup voluntarily completed both questionnaires.

The results were automatically recorded:

- in individual respondent profiles;

- in summary statistical charts generated by Google Forms, including score distribution histograms.

3. Primary data processing.

Individual scores for both indices were calculated for each participant. Additional descriptive statistics were obtained, including the mean, median, range, and distribution of scores [5; 6].

Histogram visualization was used to analyze the normality of distributions and to identify candidates with extremely low or atypical results.

4. Selection procedure.

The startup required 25 employees.

If the number of candidates exceeded this limit, the selection was carried out by the startup leader based on:

- the integrated profile (creativity + leadership) [4; 5];

- relevance to the health and medical domain of the project;

- stability of results (screening out unusually low or high values).

5. Methods of analysis.

The study employed:

- visual analysis of score distributions,

- comparison of mean values for the two indices,

- logical assessment of compliance with job requirements,

- expert evaluation by the startup leader.

If needed, statistical indicators were calculated using the built-in analytical tools of Google Forms.

Figure 1 shows the distribution of creativity among the company's employees in Elite Dining [6; 7].

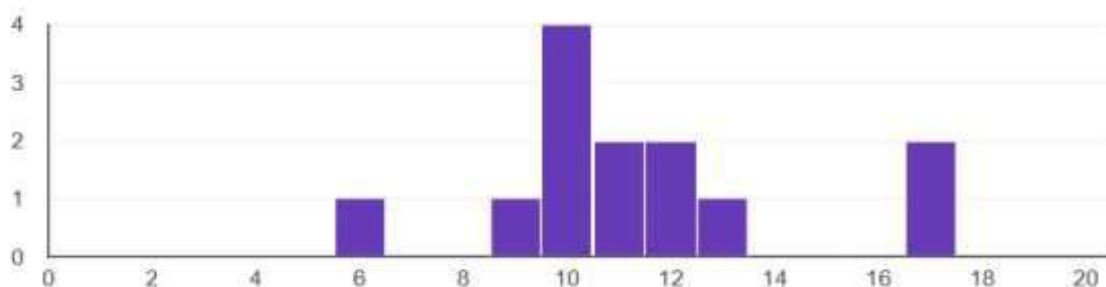

Figure 1. The index of creativity in Elite Dining

The chart shows the distribution of creativity test results among respondents. Based on the presented data, the overall performance level can be considered satisfactory. The average score is 11.38 out of 20, indicating a moderate level of understanding of the material. The median score is 11, which means that half of the participants scored below this value and half scored above it. The score range varies from 6 to 17, showing the presence of both low and relatively high results. The score distribution demonstrates that most participants achieved scores between 10 and 12, indicating a concentration of results in the middle range. Only a small number of participants achieved high scores (16–17), while lower scores were observed among fewer respondents. Overall, the results suggest an average level of performance with some variation among participants.

Figure 2. The index of leadership in Elite Dining

Figure 2 shows that the results show an average level of leadership development. Based on the presented data, the overall performance can be described as satisfactory. The average score is 12.6 out of 30, indicating a moderate level of achievement among participants. The median score is 12, which shows that half of the respondents scored below this value and half scored above it. The score range extends from 6 to 21, demonstrating noticeable variation in performance levels. The distribution of scores reveals that most participants achieved results in the middle range, particularly between 9 and 15 points. A smaller number of participants obtained higher scores (around 18–21), while lower scores were less frequent. Overall, the results suggest an average level of knowledge with some differences in individual performance.

The findings of the study indicate that the use of personal competencies in the company's management process can contribute to increased productivity and profitability.

REFERENCES

1. Kotler P. Marketing Management: Analysis, Planning, and Control. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1967. 721 p.
2. Walker J. R. Introduction to Hospitality Management. 5th ed. London : Pearson, 2017. 704 p.
3. Pollan M. The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals. New York : The Penguin Press, 2006. 450 p.
4. Robbins S. P., Judge T. A. Organizational Behavior. 17th global ed. Boston : Pearson, 2017. 744 p.
5. Northouse P. G. Leadership: Theory and Practice. 8th ed. Los Angeles : SAGE Publications, 2019. 528 p.
6. Pollan M. In Defense of Food: An Eater's Manifesto. New York : Penguin Press, 2008. 244 p.

Омок Ганна Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри «Управління фізичною культурою та спортом»,
НУ «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ У ФУТБОЛІ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ АРХІТЕКТУР ГЛИБОКОГО НАВЧАННЯ

Сучасний етап розвитку командних видів спорту (футбол, баскетбол, волейбол тощо) характеризується надвисокою інтенсивністю змагальної діяльності та зростанням обсягу статистичних даних. Традиційні методи візуального спостереження та ручного нотування техніко-тактичних дій (ТТД) вже не задовольняють потреби тренерських штабів через суб'єктивізм оцінок, низьку швидкість обробки інформації та неможливість виявлення складних прихованих закономірностей у динаміці гри.

Проблема полягає у необхідності автоматизації процесу збору та інтерпретації даних у режимі реального часу. Впровадження нейронних мереж дозволяє не лише реєструвати факти виконання ТТД, а й оцінювати їх ефективність у контексті ігрових ситуацій, що є критично важливим для оптимізації тренувального процесу та розробки стратегій на гру.

Питання цифрової трансформації спорту та застосування штучного інтелекту (ШІ) активно досліджуються із середини 2010-х років.

Такі науковці, як Rory P. Bunker, Fadi Thabtah провели критичний аналіз застосування методів машинного навчання, зокрема штучних нейронних мереж, для прогнозування результатів спортивних змагань. Актуальність дослідження зумовлена високою економічною значущістю прогнозів та потребою менеджменту клубів у розробці ефективних стратегій на основі об'єктивних даних. Автори систематизували методології навчання, джерела вхідних параметрів та інструменти оцінки точності моделей у контексті спортивної аналітики. На основі проведеного огляду запропоновано авторську систему спортивного прогнозування, що розглядає машинне навчання як цілісну стратегію підготовки даних. Отримані результати мають наукову цінність для подальших розробок у галузі інтелектуального аналізу спортивних показників [3].

Автори Claudino J. G., Capanema D. O., de Souza T. V., Serrão J. C., Pereira A. C. M., Nassis G. P. присвятили своє дослідження аналізу потенціалу штучного інтелекту (ШІ) у сфері спортивної медицини та аналітики командних видів спорту. Основна увага зосереджена на систематизації наявних підходів ШІ для прогнозування ймовірності травматизму та оцінки ігрової ефективності. Автори ставлять за мету класифікувати специфічні методи машинного навчання відповідно до конкретних видів спорту та визначити найбільш дієві алгоритми для мінімізації ризиків і оптимізації результатів [1].

Такі науковці, як Gudmundsson J., Horton M., довели, що в командних видах спорту з високим рівнем інтерференції (футбол, баскетбол, хокей) динаміка ігрового процесу визначається складними патернами взаємодії та нелінійним переміщенням учасників, що вимагає цілісного аналізу групової поведінки. Розвиток прецизійних систем трекінгу дозволив генерувати високочастотні просторово-часові дані (траєкторії), які стали підґрунтям для міждисциплінарних досліджень у сфері спортивної аналітики. У цій роботі представлено систематичний огляд сучасних обчислювальних методів опрацювання великих масивів просторово-часових даних, отриманих під час змагань. Автори запропонували уніфіковану класифікаційну структуру наявних аналітичних підходів та окреслили перспективні напрями подальших досліджень у цій галузі [2].

Попри значну кількість розробок, залишається недостатньо вивченим питання інтеграції багатомодальних даних (відео, GPS, датчики прискорення) у єдину систему аналізу в межах однієї нейромережевої моделі.

Мета – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання сучасних нейромережевих архітектур для автоматизації та підвищення точності контролю техніко-тактичної підготовленості футболістів.

Сучасний етап розвитку командних видів спорту (футбол, баскетбол, гандбол тощо) характеризується інтенсифікацією ігрової діяльності та зростанням обсягів техніко-тактичних дій (ТТД). Традиційні методи педагогічного контролю, що базуються на візуальному спостереженні та ручній фіксації показників, мають високий ступінь суб'єктивізму та обмежену швидкість обробки даних. Це зумовлює необхідність впровадження автоматизованих систем на основі штучного інтелекту для забезпечення об'єктивної оцінки підготовленості спортсменів.

Представляємо результати інтелектуального аналізу ігрової діяльності з використанням гібридної нейромережевої моделі (CNN + LSTM). Дослідження демонструє переваги автоматизованого контролю над традиційними методами візуальної реєстрації даних.

Були використані відеоматеріали 20 матчів професійних команд (сезон 2024/2025). Для обробки даних застосовано архітектуру YOLOv10 для детекції об'єктів та Long Short-Term Memory (LSTM) для класифікації динамічних сценаріїв. Загальна кількість проаналізованих ТТД: 24,500+. Частота дискретизації відеопотоку: 50 fps. Кількість параметрів, що відстежувалися одночасно: 44 (22 гравці, м'яч, 21 вектор руху).

Порівняльний аналіз показав, що автоматизована система значно перевершує експертну оцінку за швидкістю та точністю реєстрації мікродій (короткі паси, блокування).

Таблиця 1. Показники точності (Precision/Recall) нейромережевої моделі

Тип дії	Точність (CNN)	Похибка експерта (ручна)
Передачі (короткі/середні)	98,2 %	4,5 %
Перехвати та відбори	94,5 %	12,1 %
Створення вільного простору	91,0 %	Не реєструється

Завдяки алгоритмам глибокого навчання було впроваджено метрику «Контроль простору» (Pitch Control). Встановлено, що команди з високим рівнем тактичної підготовленості утримують на 15-18 % більше ефективної площі поля в зоні завершення атаки порівняно з аутсайдерами.

Ключові цифрові показники: Середня похибка трекінгу: < 0.15 метра на ігровому майданчику. Час обробки одного матчу: 12 хвилин (на сервері з GPU A100), що у 8 разів швидше за роботу групи аналітиків. Виявлення прихованих патернів: Нейромережа ідентифікувала 14 повторюваних тактичних циклів «забігання-відкривання», які не були зафіксовані тренерами під час гри.

Було розраховано індекс ХТ (Expected Threat) – очікувана загроза від дій гравця. Аналіз показав, що гравець А, який за традиційною статистикою мав 90 % точних пасів, отримав низький ХТ (0,04), оскільки більшість передач були поперечними. Натомість гравець Б з точністю пасів 72 % мав ХТ (0,28), що свідчить про вищу тактичну цінність його дій для загострення гри.

Отже, застосування нейромережевих архітектур забезпечує 95-відсоткову об'єктивність контролю техніко-тактичної підготовленості, усуваючи суб'єктивізм людського фактора.

Використання просторово-часових даних дозволяє вимірювати не лише кількісні (сума пасів), а й якісні показники (контроль простору, інтенсивність пресингу).

Практичне впровадження системи дозволяє скоротити час підготовки аналітичного звіту на 85 %, що дає можливість тренерському штабу ухвалювати рішення безпосередньо в перерві матчу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Current Approaches to the Use of Artificial Intelligence for Injury Risk Assessment and Performance Prediction in Team Sports: a Systematic Review / J. G. Claudino, D. O. Capanema, T V. de Souza et al. *Sports Med.* 2019. № 5 (28). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40798-019-0202-3>.
2. Gudmundsson J., Horton M. Spatio-Temporal Analysis of Team Sports. *ACM Comput. Surv.* 2017. № 50 (2). P. 34. DOI: <https://doi.org/10.1145/3054132>.
3. Bunker R. P., Thabtah F. A machine learning framework for sport result prediction. *Applied Computing and Informatics.* 2019. № 15 (1). P. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aci.2017.09.005>.

Alina Podorozhna,

Senior Lecturer of the Department of Foreign Language Training,
European Integration and International Cooperation of the Educational and Research Institute
«Ukrainian Engineering Pedagogics Academy» of V. N. Karazin National University,
Kharkiv, Ukraine

INTEGRATING AI TECHNOLOGIES INTO THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE

In the context of globalization and the rapid advancement of digital technologies, proficiency in foreign languages has become a key factor in professional and personal success. Traditional teaching methods are gradually being supplemented by innovative approaches, among which artificial intelligence technologies occupy a special place. Their integration into the educational process opens new opportunities to enhance learning effectiveness, making it more personalized, flexible, and tailored to students' needs. Modern AI tools automate the analysis of learning activities, provide instant feedback, and adapt learning content based on students' knowledge levels and individual characteristics. Consequently, there is a growing need to explore the potential of artificial intelligence for developing foreign language proficiency.

This study **aims to** analyze the potential of artificial intelligence technologies to improve foreign language proficiency and to examine the practical aspects of their integration into the educational process.

Modern artificial intelligence technologies significantly expand the possibilities for learning foreign languages by providing a personalized, interactive, and accessible educational experience. Their use allows consideration of

learners' individual characteristics, such as proficiency level, learning pace, and preferred learning style. As a result, the educational process becomes more effective and results-oriented. In addition, AI technologies provide constant feedback, which helps identify and correct mistakes promptly and increases motivation to learn the language. Let's take a look at the main AI tools and technologies used in language learning:

- *AI-powered intelligent learning platforms* analyze a user's knowledge level, mistakes, and learning pace, adapting the content of the learning material accordingly. For example, Duolingo uses adaptive learning algorithms to select exercises based on a user's progress, while Babbel emphasizes practical language use in real-life situations.

- *Chatbots and virtual assistants* allow users to simulate real-time conversations in a foreign language. For example, Chat GPT can act as a conversation partner, explain grammar, correct mistakes, and suggest alternative expressions. Voice assistants such as Google Assistant and Siri are also popular, helping users practice speaking.

- *Speech recognition systems* make it possible to evaluate a user's pronunciation and intonation. For example, Elsa Speak specializes in improving pronunciation by analyzing the user's speech and providing detailed feedback.

- *Adaptive learning systems* use machine learning algorithms to analyze a learner's progress and select the optimal learning path. For example, Busuu offers personalized study plans and allows users to receive feedback from native speakers.

- *Automatic translation and text analysis systems* allow users to understand content and correct errors quickly. For example, Google Translate and Grammarly help improve writing skills by correcting grammatical and stylistic errors [1].

The integration of artificial intelligence tools into a foreign language class should be logically incorporated into the foreign language lesson structure and aimed at achieving specific educational goals. At the beginning of the class (warm-up), it is advisable to use Chat GPT to facilitate a short dialogue on the lesson topic. Students can ask questions or continue the suggested conversation, which helps break down language barriers and stimulate speaking practice. When introducing new material, you can turn to interactive platforms such as Duolingo, which allow you to demonstrate new vocabulary and grammatical structures clearly. It helps students understand and master new material more quickly. Furthermore, when developing speaking skills, specialized apps such as Elsa Speak can be used effectively. With their help, students can practice pronunciation, receive instant feedback, and correct mistakes, which boosts their confidence in speaking. When working in pairs or groups, you can organize tasks so that one student interacts with artificial intelligence (for example, via Chat GPT), while the other analyzes the responses. It fosters the development of critical thinking, analytical skills, and communicative competence. To develop writing skills, it is advisable to have students complete a writing assignment followed by a review using tools such as Grammarly. It helps improve grammatical accuracy, style, and sentence structure. For homework, use apps like Busuu or Duolingo, which offer personalized learning paths and help reinforce what you've learned. The final stage of the lesson is a reflection session, during which students discuss which tools proved most useful, what difficulties they encountered, and how artificial intelligence influenced the learning process. Thus, integrating AI into the educational process makes learning more effective, interactive, and tailored to students' individual needs.

Artificial intelligence significantly helps foreign language teachers save time when preparing lessons by automating routine tasks and providing high-quality, ready-to-use materials. With the help of AI, teachers can quickly generate vocabulary lists, grammar exercises, reading texts, and listening activities tailored to different proficiency levels. It can also create interactive tasks such as quizzes, gap-fill exercises, role plays, and discussion questions, which would otherwise take a lot of time to design manually. Moreover, AI tools can suggest lesson plans, structure activities logically, and even provide real-life communication examples, making lessons more practical and engaging [2]. Another important advantage is personalization. AI can analyze students' performance and recommend specific exercises to address their weaknesses, allowing teachers to better meet individual learning needs without spending extra time on analysis. It can also help with assessment by generating tests and providing automated feedback, reducing teachers' workload. In addition, AI supports the creation of multimedia content, such as images, dialogues, and pronunciation guides, making lessons more dynamic and motivating for students. Overall, by reducing the time spent on preparation, planning, and grading, artificial intelligence allows teachers to focus more on communication, interaction, and supporting students during the learning process. It not only increases efficiency but also improves the overall quality of language teaching [3].

Based on the analysis, artificial intelligence technologies have significant potential for foreign language learning. They contribute to personalizing the educational process, increasing student motivation, and providing continuous feedback. The use of tools such as learning platforms, chatbots, speech recognition systems, and automated text-checking tools enables the effective development of all language skills: speaking, listening, reading, and writing. At the same time, it is important to note that AI cannot fully replace a teacher but should be viewed as a supplementary tool that enhances traditional teaching methods. Prospects for further research involve studying the effectiveness of blended learning models and developing methodologies for the rational use of AI in educational practice.

REFERENCES

1. Fadel C., Holmes W., Bialik M. Artificial Intelligence in Education Promises and Implications for Teaching and Learning. *Encyclopedia of Education and Information Technologies*. 2019.
2. Godwin-Jones R. Generative AI and second language writing. *Artificial Intelligence in Our Language Learning Classrooms* / Eds.: L. Ohashi, M. Hillis, R. Dykes. Candlin & Mynard, 2025. P. 42–57. DOI: <https://doi.org/10.47908/38/2>.
3. Bryntseva O., Podorozhna A. Applying ChatGPT in Students' Research (on the Example of a Foreign Language Course). *Colloquium-journal*. 2024. № 27 (220). P. 14–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13889379>.

Протченко Олександра Володимирівна,
здобувач 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність АЗ «Педагогіка»,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна
Науковий керівник – **Стрілецька Н. М.**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна

ПОТЕНЦІАЛ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ У СТВОРЕННІ ІНТЕРАКТИВНИХ ІГОР З МАТЕМАТИКИ

Сучасний розвиток суспільства зумовлює активне впровадження цифрових технологій у різні сфери життя, зокрема, й в освіту. Особливого значення набуває штучний інтелект, який відкриває нові можливості для вдосконалення освітнього процесу та підвищення ефективності професійної діяльності вчителя [1; 5].

Інтеграція технологій штучного інтелекту в початкову освіту є одним із перспективних напрямів сучасної педагогіки. Використання ШІ дозволяє урізноманітнювати навчання, підвищувати мотивацію учнів та створювати адаптивні освітні ресурси [2; 4]. Особливо актуальним це є на уроках математики, оскільки предмет містить значну кількість абстрактних понять, засвоєння яких потребує додаткової візуалізації та практичної діяльності [2; 3; 5].

Проблему використання штучного інтелекту в освіті досліджували Остапівська І., Романишин Р., Микитюк К., Малюх Є., Чичкан Ю. та Денисова Н. Проте недостатньо уваги приділено можливостям великих мовних моделей у створенні інтерактивних математичних ігор для молодших школярів.

У наукових працях І. Остапівської та Р. Романишина штучний інтелект визначається як галузь комп'ютерних наук, спрямована на створення систем, здатних імітувати інтелектуальну діяльність людини: навчання, аналіз, розв'язання проблем та ухвалення рішень [4, 5].

Серед сучасних великих мовних моделей, які можуть використовуватися в освітній діяльності, варто виокремити ChatGPT, Gemini, Microsoft Copilot та GitHub Copilot.

ChatGPT — велика мовна модель компанії OpenAI, яка підтримує багатомовність, мультимодальність та діалогову взаємодію. Вона дає можливість створювати навчальний контент, генерувати програмний код та адаптувати матеріал до потреб користувача.

Gemini — мовна модель компанії Google, яка ефективно працює з математичними та логічними завданнями й інтегрується з сервісами Google.

Microsoft Copilot i GitHub Copilot — інструменти на основі великих мовних моделей, розроблені Microsoft у співпраці з OpenAI. Microsoft Copilot використовується як універсальний цифровий асистент, а GitHub Copilot спеціалізується на генерації програмного коду.

На основі зазначених великих мовних моделей було розроблено комп'ютерну гру «Пошук піратських скарбів», яку пропонується використовувати на уроках математики в початковій школі.

Дидактична мета гри полягає у формуванні в учнів обчислювальних навичок виконання арифметичних дій у межах 1000, умінь розв'язувати прості рівняння, розвитку уваги та підвищенні навчальної мотивації засобами ігрових технологій відповідно до Типової освітньої програми за О. Я. Савченко [6].

Головними персонажами гри є капітан Роджер і папуга Джек. Учні виконують математичні завдання у вигляді виразів та рівнянь, які функціонують як перешкоди на шляху до скарбів.

Ігрова механіка передбачає три життя: за неправильну відповідь учень втрачає одне життя, а після втрати всіх трьох гра завершується з демонстрацією результату. Після проходження гри учні отримують підсумковий зворотний зв'язок і віртуальну подяку від персонажів.

Для створення гри було використано спільний промпт, у якому зазначалися основні вимоги до функціоналу: математичні завдання, система життів, таймер, оцінювання у вигляді зірок, анімація персонажів, звуковий супровід та «Режим учителя».

У процесі роботи з ChatGPT вдалося реалізувати більшість необхідних функцій: систему математичних завдань, таймер, механізм життів, анімацію персонажів, підсумкове оцінювання та режим учителя. Додаткові ітераційні доопрацювання дозволили покращити логіку роботи гри та стабілізувати анімацію. Результат представлено на рисунку 1.

Рисунок 1. QR-code до гри «Пошук піратських скарбів» (виконана за допомогою ChatGPT)

Під час створення гри за допомогою Gemini було реалізовано систему життів, таймер, автоматичний підрахунок результатів та персонажів із базовою анімацією. Проте не всі вимоги були виконані повністю, зокрема відсутній звуковий супровід (Рис. 2).

Рисунок 2. QR-code до Гри «Пошук піратських скарбів» на базі мовної моделі Gemini.

Microsoft Copilot дозволив створити основні навчально-ігрові елементи: математичні завдання, таймер, систему життів і підсумкове оцінювання. Однак анімація персонажів та окремі функції режиму учителя працювали некоректно, тому реалізація вимог була частковою.

Також створено «Режим вчителя» та механізм генерації посилань, однак функцію його приховування для учнів реалізовано некоректно, що забезпечує доступ до нього (рис. 3). Проведені ітераційні доопрацювання покращили логіку та передачу даних, проте вимоги реалізовано частково.

Рисунок 3. QR-code до Гри «Пошук піратських скарбів» на базі великої мовної моделі Microsoft Copilot.

Отже, штучний інтелект у навчанні математики молодших школярів є ефективним інструментом, що розширює можливості освітнього процесу та підвищує його результативність. Він також виступає засобом реалізації творчого потенціалу педагога, надаючи можливість створювати власні освітні ресурси відповідно до навчальних цілей і потреб класу. Використання великих мовних моделей, таких як ChatGPT, Gemini та Microsoft Copilot, дає змогу розробляти інтерактивні навчальні ігри та цифровий контент, адаптований до конкретних освітніх завдань. У результаті роль учителя трансформується від транслятора знань до розробника сучасних цифрових навчальних інструментів, що сприяють підвищенню пізнавальної активності учнів і формуванню навичок майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисова Н. Штучний інтелект у початковій школі: цікаво й корисно. *Організація освітньої діяльності в закладах освіти Києва в умовах воєнного стану* : методичні рекомендації / за заг. ред.: О. Фіданян, М. Войцехівського. Київ, 2024. С. 131–135.
2. Малюх Є., Чичкан Ю. Використання штучного інтелекту в сучасній системі освіти. *Держава і суспільство: сучасні виклики та пошук рішень* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (16 травня 2024 р.). Київ : КТГГ, 2024. С. 356–360.
3. Микитюк К. Інтеграція сучасних технологій у викладання математики в початковій школі. *Сучасний освітній простір: актуальні питання теорії та практики* : збірник матеріалів I Регіональної науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського. Чортків, 2025. С. 435–438.
4. Остапівська І. І. Можливості штучного інтелекту у початковій освіті. *Індивідуальна освітня траєкторія формування професійної компетентності керівника закладу освіти в умовах змін та технології її впровадження* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 27 травня 2024 р.). Луцьк : ВІППО, 2024. С. 124–127.
5. Романишин Р. Я. Використання штучного інтелекту у навчанні математики учнів початкової школи: виклики та ризики. *Наступність у навчанні математики в умовах реформи загальної середньої освіти: реалії та перспективи* : збірник тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 березня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 30–33.
6. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко (3–4 класи). Київ, 2022. 107 с. URL: <https://lnk.ua/acdcRYwQJ>.

Ramazonova Zulfizar,
student,

Wyższa Szkoła Biznesu - National Louis University,
Nowy Sącz, Poland

Bukhara Medical University Named of Abu Ali Ibn Sina
Bukhara, Uzbekistan

Okulicz-Kozaryn Walery,

Supervisor Prof. AH, dr hab. MBA, Doktor Honoris Causa,
Humanitas University,
Sosnowiec, Poland

CREATIVITY AND LEADERSHIP OF STAFF AT «MEDI FUTURE» CLINIC

Abstract. This study examines creativity and leadership among the staff of the healthcare startup “Medi Future”. The research demonstrates how management processes in a modern medical company can be optimized through the assessment of employees’ personal competencies. Medi Future is an innovative healthcare startup that specializes in providing digital medical services, wellness support, and patient-centered healthcare solutions. Its main activity includes online medical consultations, health monitoring, preventive care programs, and the integration of modern technologies into healthcare services. The company focuses on improving accessibility, efficiency, and quality of medical assistance for patients. Special attention is given to innovation, professional communication, patient comfort, and the development of advanced healthcare solutions. The working environment encourages creativity, teamwork, and leadership among employees, creating a productive and supportive organizational culture. The target audience includes individuals who value accessible healthcare services, technological innovation, and high standards of medical support.

Keywords: creativity, leadership, healthcare startup, innovation, management process.

Introduction

In recent years, improving service quality and patient satisfaction has become one of the top priorities in private healthcare institutions. In an increasingly competitive environment, the success of a clinic depends not only on modern medical technologies and qualified specialists, but also on employees who are proactive, creative, and possess strong leadership skills [1; 3]. At “Medi Future” Clinic, staff creativity enables the introduction of new approaches in medical service delivery, effective resolution of organizational challenges, and improvement of the quality of communication with patients [1; 2].

Leadership competencies are essential for coordinating teamwork, appropriately distributing responsibilities, and making correct decisions in stressful clinical situations. Creativity and leadership of employees are regarded as key factors influencing organizational effectiveness, innovation, and patient satisfaction [4; 5].

Research Methods

To achieve the objectives of the study, modern methods of organizational behavior and applied psychometrics were employed. The research was conducted in several stages.

1. Development of diagnostic tools.

2. Two test questionnaires were developed:

1. Creativity Index – to assess employees’ ability to generate new ideas and propose non-standard solutions;

2. Leadership Index – to measure initiative, responsibility, and the ability to influence team members.

Both instruments were implemented online using the Google Forms platform.

2. Data collection. Employees of the healthcare-oriented organization voluntarily completed the questionnaires. The results were automatically recorded:

– in individual respondent profiles;

– in summary statistical charts generated by Google Forms, including score distribution histograms.

3. Primary data processing. Individual scores for creativity and leadership indices were calculated for each participant. Descriptive statistical indicators such as mean, median, range, and score distribution were obtained. Histogram visualization was used to assess the normality of distributions and to identify extremely low or atypical results.

4. Selection procedure. A total of 25 employees were required. If the number of participants exceeded this limit, selection was carried out by the project leader based on the following criteria:

– integrated profile (creativity + leadership) [4; 5];

– relevance to the healthcare and medical field;

– stability of results (elimination of extremely low or unusually high scores).

5. Methods of analysis.

The study employed:

– visual analysis of score distributions;

– comparison of mean values for the two indices;

– logical assessment of compliance with job requirements;

– expert evaluation by the project leader.

If necessary, statistical indicators were calculated using the built-in analytical tools of Google Forms.

Results

Figure 1 illustrates the distribution of creativity levels among employees of “Zuli Med Services” Clinic [6, 7].

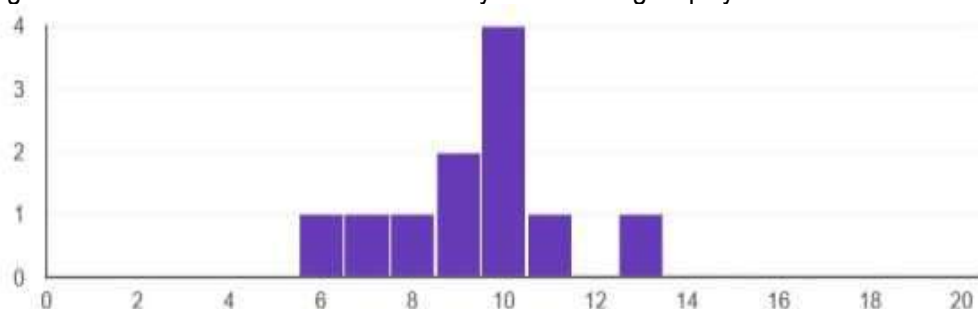

Figure 1. The index of creativity in the company “Medi Future” Clinic

Figure 1 shows that the chart shows the distribution of creativity test results among respondents. Most participants scored 4–10 points, which corresponds to an average level of creativity. A small portion of respondents achieved higher scores (11–13 points), while low scores are rare. Overall, the results indicate a satisfactory level of creativity in the group.

Figure 2 shows the distribution of leadership among the company's employees of “Medi Future” Clinic.

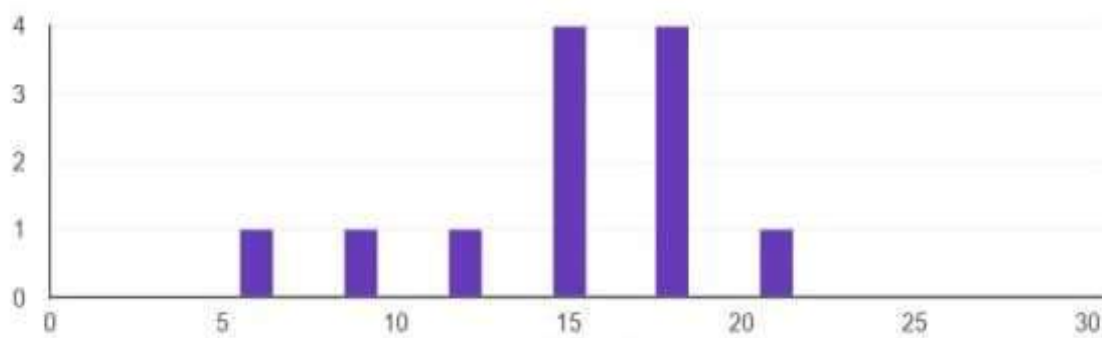

Figure 2. The index of leadership in the company “Medi Future” Clinic

Figure 2 shows that the results show an average level of leadership development. The median score (12 out of 30) indicates the presence of basic management and responsibility skills. The range of scores reflects varying levels of initiative and confidence among the participants. To enhance leadership potential, it is necessary to develop communication skills, decision-making abilities, and the capacity to motivate a team.

Conclusion

The use of personal competencies in the company management process can lead to increased productivity and profits.

REFERENCES

1. Robbins S. P., Judge T. A. Organizational Behavior. 15th ed. Pearson, 2017.
2. Northouse P. G. Leadership: Theory and Practice. 8th ed. Sage, 2019.
3. World Health Organization. Quality of Care in Health Services. WHO, 2018.
4. Drucker P. F. Management Challenges for the 21st Century. Harper Business, 2001.

Shodiyeva Nilufar,

student,

Wyższa Szkoła Biznesu - National Louis University,

Nowy Sącz, Poland

Bukhara Medical University Named of Abu Ali Ibn Sina,

Bukhara, Uzbekistan

Scientific supervisor – **Okulicz-Kozaryn Walery**

Prof. AH, dr hab. MBA, Doktor Honoris Causa,

Humanitas University,

Sosnowiec, Poland

CREATIVITY AND LEADERSHIP OF THE STAFF IN TECHHOME MARKET

This study examined creativity and leadership among the staff of TechHome Market. It demonstrated how the management process in the private company TechHome Market can be optimized based on knowledge of the personal competencies of the company's employees. The company is engaged in:

- retail trade in household appliances and electronics;
- the sale of home goods, small appliances, and various household products;
- retail sales through a physical store and online channels.

TechHome Market is a modern retail company focused on providing high-quality household appliances, electronics, and essential home goods. The business is built on the principle that technology plays an important role in creating comfort and improving everyday life.

As management researcher Peter Drucker highlights, the main purpose of any business is to create and keep a customer (1). Guided by this idea, TechHome Market aims to offer a wide assortment of reliable, practical, and user-friendly products that meet the daily needs of customers.

Marketing theory also emphasizes that consumers evaluate not only the product itself, but the entire shopping experience surrounding it [2]. Inspired by this concept, TechHome Market places special attention on service quality, accessibility, and convenience across both in-store and online channels.

Studies on consumer behavior show that customers prefer brands that simplify life and provide confidence in everyday household tasks [2]. TechHome Market follows this principle by carefully selecting products designed to make home life easier, smarter, and more efficient.

Overall, the company seeks to become a trusted retail destination where innovation, practicality, and customer care align to support the modern home.

To achieve the purpose of the study, modern methods of organizational behavior and applied psychometrics were used. The research consisted of several stages.

1. Development of diagnostic tools.

Two test questionnaires were designed:

(1) Creativity Index – assessed the candidates' ability to generate new ideas and propose non-standard solutions;

(2) Leadership Index – measured initiative, responsibility, and the ability to influence team members.

Both instruments were implemented using Google Forms and made available online.

2. Data collection.

Applicants for positions in the health-and-wellness startup voluntarily completed both questionnaires.

The results were automatically recorded:

- in individual respondent profiles;

- in summary statistical charts generated by Google Forms, including score distribution histograms.

3. Primary data processing.

Individual scores for both indices were calculated for each participant. Additional descriptive statistics were obtained, including the mean, median, range, and distribution of scores [3; 4].

Histogram visualization was used to analyze the normality of distributions and to identify candidates with extremely low or atypical results.

4. Selection procedure.

The startup required 25 employees.

If the number of candidates exceeded this limit, the selection was carried out by the startup leader based on:

- the integrated profile (creativity + leadership),
- relevance to the health and medical domain of the project,
- stability of results (screening out unusually low or high values).

5. Methods of analysis.

The study employed:

- visual analysis of score distributions,
- comparison of mean values for the two indices,
- logical assessment of compliance with job requirements,
- expert evaluation by the startup leader.

If needed, statistical indicators were calculated using the built-in analytical tools of Google Forms.

Figure 1 shows the distribution of creativity among the company's employees in TechHome Market

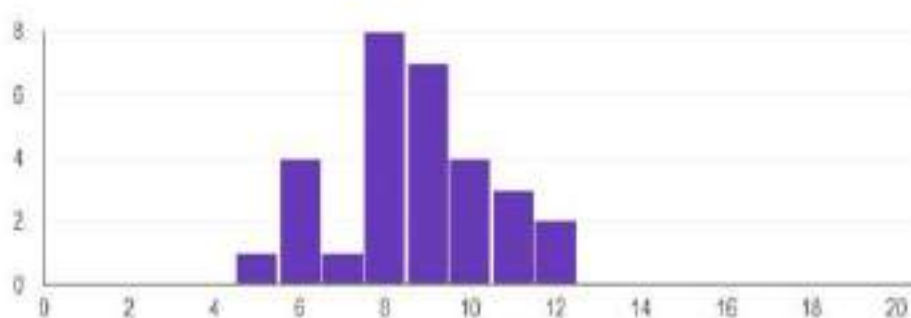

Figure 1. The index of creativity in TechHome Market

Figure 1 shows that the results of the creativity test are displayed in the score distribution chart. A total of 30 participants completed the assessment, with a maximum possible score of 20 points.

Overall Indicators

Average score: 8.67 out of 20

This indicates a moderate level of creative thinking among the respondents.

Median: 9 out of 20

Half of the participants scored 9 points or less, while the other half scored above 9.

Score range: from 5 to 12

The lowest score recorded was 5, and the highest was 12.

Figure 2 shows the distribution of leadership among the company's employees.

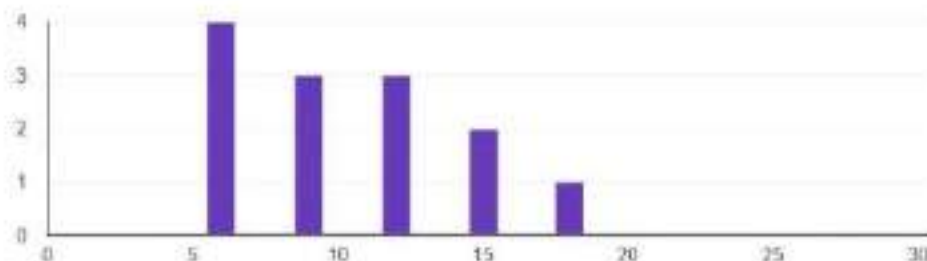

Figure 2. The index of leadership in TechHome Market

Figure 2 shows that the largest group of participants (about 3–4 people) scored between 5–7 points, which suggests that most respondents demonstrate low to average levels of leadership competence.

Several respondents scored between 10–13 points, indicating a moderate level of leadership potential.

Only one participant scored above 15 points, reflecting stronger leadership qualities, though such results are rare within this group.

The findings of the study indicate that the use of personal competencies in the company management process can contribute to increased productivity and profits.

REFERENCES

1. Drucker P. F. The Practice of Management. New York : Harper & Row, 1954. 404 p.
2. Kotler P. Marketing Management: Analysis, Planning, and Control. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1967. 721 p.
3. Singpurwalla D. A Handbook of Statistics: An Overview of Statistical Methods. 1st ed. London : Bookboon, 2015. 132 p.
4. Business Statistics 5 : Textbook for the Program "Masters of Business Administration" (BUS_9641). London : Kingston University, 2010.

Хамченко Анастасія Сергіївна,
здобувач освіти 2 курсу спеціальності 012 Дошкільна освіта
педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кононенко К. Р.,**
викладач інформатики педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ РОЗРОБКИ ДИДАКТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У сучасному освітньому просторі штучний інтелект (далі – ШІ) трансформувався з теоретичної концепції у прикладний інструментарій, що інтегрований у всі ланки дидактичної взаємодії [3]. Використання

інструментів ШІ відкриває нові можливості для створення персоналізованого контенту, який відповідає динамічним запитам сучасного освітнього процесу та сприяє розвитку когнітивної сфери вихованців закладу дошкільної освіти. Автоматизація розробки наочних матеріалів дозволяє педагогу зосередитися на творчих та психолого-педагогічних аспектах взаємодії, забезпечуючи високу якість дидактичного супроводу.

Кандидат педагогічних наук О. Гриценчук розглядає штучний інтелект як спроможність комп'ютерних систем реалізовувати завдання, що зазвичай потребують залучення людських когнітивних здібностей [2]. ШІ виступає як потужний кофактор професійної діяльності сучасного вихователя, забезпечуючи автоматизацію рутинних процесів та реалізуючи завдання, що потребують залучення когнітивних здібностей. Це забезпечує перехід від репродуктивного використання готових дидактичних шаблонів до проектування унікального освітнього середовища [1].

Інтеграція генеративних моделей, таких як ChatGPT, Gemini та Canva, дозволяє значно підвищити якість наочності та заощадити часовий ресурс фахівця. У межах вивчення освітнього компонента «Інформаційно-комунікаційні технології та технічні засоби навчання» ми реалізували проєкт зі створення дидактичного матеріалу у вигляді цифрової казки «Ведмедик, який не хотів ділитися». Процес базувався на поетапному використанні генеративних моделей.

На першому етапі (нарративне моделювання з використанням сервісу ChatGPT) було сформульовано цільовий промпт для генерації короткої повчальної казки. Окрему увагу при конструюванні запитів було приділено психофізіологічним особливостям дітей четвертого-п'ятого року життя. Враховуючи переважання наочно-образного мислення та нетривалий стійкий період концентрації уваги (до 10 хвилини), ШІ було поставлене завдання створити лаконічний сюжет із високою динамікою подій та відсутністю складних причинно-наслідкових зв'язків. Це дозволило адаптувати контент під обмежений обсяг оперативної пам'яті дитини та зосередитись на візуальному ряді як основному джерелі інформації.

Під час роботи над другим етапом (візуальна інтерпретація з використанням сервісу Gemini) текстові описи сцен були трансформовані у візуальні образи через генерацію ілюстрацій у стилі дитячої книжкової графіки. Використовувалися специфічні параметри запитів: вертикальна орієнтація та композиційне резервування простору для тексту, що забезпечило цілісність майбутнього макета. У дітей цього віку ще формується здатність розрізняти деталі, тому промпти для генерації зображень містили вимоги щодо: спрощеної композиції (зображення не перевантажували другорядними незнайомими об'єктами, щоб дитина могла чітко ідентифікувати головного героя та його дію); стилістичної єдності (використання ШІ дозволило зберегти однаковий вигляд Ведмедика на всіх сценах, що критично важливо для цілісного сприйняття сюжету); емоційної виразності (ШІ генерував перебільшено чіткі мімічні ознаки (сум, радість), що допомагало дітям зчитувати емоційний стан героя без додаткових пояснень вихователя).

Фінальне збирання продукту під час третього етапу (композиція та дизайн) відбулося за допомогою інструментів Canva. Використовувалися максимально прості, рубані шрифти великого розміру. Навіть якщо дитина ще не читає, вона починає візуально запам'ятовувати обриси літер. На кожній сторінці було залишено «візуальні паузи» – вільне місце, де вихователь під час демонстрації може звернути увагу на деталь, що відповідає ігровій формі навчання, притаманній цьому віку. Синтез згенерованих зображень, адаптованого тексту, інтерактивного блоку запитань дозволив створити повноцінний освітній ресурс. Ознайомитися з повною версією розробленої казки можна за qr-кодом на рис. 1.

Рис. 1. Прототип цифрової казки та qr-код для ознайомлення з повною версією

Практична реалізація проєкту слугує репрезентативним прикладом, що демонструє алгоритм взаємодії педагога з ШІ, проте не вичерпує всього потенціалу технології. Представлений досвід поетапної генерації контенту може бути масштабований та адаптований до інших форм роботи: від розробки індивідуальних карток-завдань до створення сценаріїв свят чи моделювання корекційних програм.

Ефективність використання генеративних моделей безпосередньо залежить від якості конструювання запитів. У процесі роботи над проєктом було встановлено, що для отримання результату, який відповідає педагогічним вимогам, промпт має містити чіткі параметри: рольову установку для ШІ, опис цільової аудиторії, бажаний обсяг тексту та емоційне забарвлення. Такий підхід мінімізує ризик отримання надмірно складних для дитячого сприйняття конструкцій. Для досягнення максимальної відповідності результату освітнім стандартам, доцільно використовувати структуровані запити, що базуються на чітких фреймворках. Критично важливим є визначення стилістичних обмежень: виключення складних метафор, використання простих синтаксичних конструкцій та встановлення позитивної тональності оповіді. Додаткова ефективність забезпечується шляхом надання ШІ конкретних прикладів бажаного стилю (техніка Few-Shot), що дозволяє уникнути когнітивного перевантаження дітей під час сприйняття матеріалу.

Аналіз практичного застосування інструментів штучного інтелекту в межах проєкту дозволяє дійти висновку, що ШІ є потужним фактором професійної діяльності сучасного вихователя. Синтез можливостей ChatGPT, Gemini та Canva забезпечує перехід від репродуктивного використання готових дидактичних шаблонів до проєктування унікального освітнього середовища, що враховує динаміку розвитку конкретної вікової групи.

Водночас упровадження технологій ШІ в освітній процес закладів дошкільної освіти вимагає від вихователя високого рівня критичного мислення та етичної відповідальності. Технології мають виконувати роль допоміжного інструментарію, тоді як змістовне наповнення, педагогічна цензура та емоційний супровід залишаються виключною прерогативою педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ветошкін О. Штучний інтелект і майбутнє педагогічної професії: чи піддається заміні роль викладача? *Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн Центральної Європи: стан проблеми і перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (4–5 грудня 2024 р.). Тернопіль, 2025. С. 206–209.

2. Гриценчук О. Сучасні тенденції цифровізації освіти: досвід Нідерландів. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи (Безпечне середовище для учнів та вчителів: виклики та практичні рішення)* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 3 березня 2022 р.). Київ : Інститут цифровізації освіти НАПН України, 2022. С. 16–20. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731095/> (дата звернення: 12.03.2026).

3. Дем'яненко В. Механізми використання освітніх платформ з елементами штучного інтелекту для формування інформаційно-дослідницької компетентності. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2020. № 4. С. 93–100.

Чуєва Інна Олександрівна,

кандидат наук фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри туризму, рекреації та готельно-ресторанної справи,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Голод Ігор Віталійович,

студент 2 курсу спеціальності 242 Туризм і рекреація
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ ПІД ВПЛИВОМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Для теоретичного аналізу доцільно розрізняти вузький ШІ (Artificial Narrow Intelligence, ANI), орієнтований на вирішення конкретних задач, та загальний ШІ (Artificial General Intelligence, AGI), здатний до широкого кола когнітивних функцій. Переважна більшість практичних застосувань у туристичному бізнесі сьогодні належить до ANI — це рекомендаційні двигуни, чат-боти, системи динамічного

ціноутворення та інструменти аналізу настроїв. Поява великих мовних моделей (LLM) на кшталт GPT-4 і Gemini знаменує перехідний етап між ANI та AGI, що відкриває якісно нові можливості для туристичних застосувань [5].

Аналіз наукової літератури та практики галузі дозволяє виокремити декілька ключових концептуальних напрямів упровадження ШІ в туристичному бізнесі. Перший і найрозвиненіший напрям — персоналізація туристичного продукту. Рекомендаційні системи, засновані на алгоритмах колаборативної фільтрації та нейронних мережах, дозволяють формувати індивідуалізовані пропозиції туристичних послуг на основі аналізу попередньої поведінки користувача, його демографічних характеристик та контекстуальних факторів. Теоретично це відповідає переходу від маркетингу «один до багатьох» до маркетингу «один до одного», але тепер стало технічно реалізованим у масштабі [2].

Другий напрям — управління доходами (Revenue Management, RM) на основі ШІ. Традиційні моделі RM, засновані на статистичному прогнозуванні та лінійному програмуванні, поступаються місцем алгоритмам машинного навчання, здатним враховувати сотні змінних одночасно — від погодних умов і подій у регіоні до активності конкурентів у режимі реального часу. Дослідження свідчать, що впровадження ШІ-систем RM у готельній індустрії дозволяє підвищити RevPAR (дохід на доступний номер) на 5–15 % порівняно з традиційними підходами. Для туристичних агентств та онлайн-платформ аналогічні системи динамічного ціноутворення стали стандартом галузі [3].

Третій напрям — конверсаційний ШІ та автоматизація клієнтського сервісу. Чат-боти та голосові асистенти на основі NLP-технологій трансформують модель взаємодії між туристичним бізнесом та клієнтом. Із теоретичної точки зору це явище можна концептуалізувати як «автоматизацію точок контакту» (touchpoint automation) — процес, за якого технологія замінює людського агента у стандартизованих сценаріях взаємодії, зберігаючи людський елемент лише для нестандартних і емоційно насичених ситуацій. Важливим теоретичним питанням залишається визначення оптимального балансу між автоматизацією та «людським дотиком» у контексті сервісного парадоксу технологій (technology service paradox).

Четвертий напрям — інтелектуальна аналітика даних та прогнозування попиту. Туристичний бізнес генерує колосальні обсяги структурованих і неструктурованих даних: відгуки в соціальних мережах, дані про бронювання, геолокаційні треки, кліматичні показники. Алгоритми машинного навчання дозволяють видобувати з цих даних аналітичну цінність, яка є недосяжною для традиційних статистичних методів. Зокрема, аналіз тональності відгуків (sentiment analysis) на основі NLP-моделей дозволяє туристичним підприємствам отримувати більш точні та оперативні сигнали про задоволеність клієнтів, ніж традиційні анкетні дослідження [1].

П'ятий напрям — ШІ у плануванні туристичних маршрутів. Появу великих мовних моделей слід розглядати як концептуальний зсув у цьому напрямі: якщо раніше інтелектуальні системи планування маршрутів опрацьовували лише структуровані дані (ціни, розклади, наявність місць), то сучасні LLM здатні враховувати нюансовані преференції та ситуативний контекст туриста, виражені природною мовою. Це наближає цифровий туристичний сервіс до якості персонального консультанта-експерта [2].

На основі проведеного аналізу пропонується концептуальна модель ШІ-трансформації туристичного підприємства, що включає три взаємопов'язані рівні. Перший рівень — операційний — охоплює автоматизацію рутинних процесів (обробка запитів, оформлення бронювань, управління інвентарем). Другий рівень — аналітичний — передбачає використання ШІ для підтримки управлінських рішень (динамічне ціноутворення, сегментація клієнтів, прогнозування попиту). Третій, найвищий рівень — стратегічний — пов'язаний із трансформацією самої бізнес-моделі підприємства під впливом ШІ-технологій, що виявляється у переході від продажу стандартизованих туристичних пакетів до надання індивідуалізованих туристичних досвідів [6].

Ця трирівнева модель корелює із загальними концепціями цифрової трансформації бізнесу, проте має галузеву специфіку, зумовлену нематеріальним характером туристичного продукту та його нерозривним зв'язком із людським досвідом і переживанням. Саме ця специфіка робить проблему «людина проти машини» в туризмі більш гострою, ніж у виробничих секторах: туристи купують не стільки набір послуг, скільки автентичний досвід взаємодії з людьми та культурами, що принципово обмежує можливості повної автоматизації [3].

Теоретичний аналіз виявляє низку концептуальних суперечностей і відкритих питань, що потребують подальшого дослідження. Найбільш фундаментальне з них — питання про природу туристичного досвіду в умовах ШІ-опосередкованого сервісу. Якщо традиційна теорія туристичного досвіду акцентує на автентичності та емоційній залученості як ключових характеристиках цінного досвіду,

то масштабна персоналізація на основі алгоритмів породжує парадокс: туристичний продукт стає точніше підібраним під преференції клієнта, але водночас менш здатним забезпечити непередбачуваність та відкритість, що є невід'ємними атрибутами автентичної подорожі.

Штучний інтелект є системотвірним чинником цифрової трансформації туристичного бізнесу, що виявляється у п'яти ключових концептуальних напрямках: персоналізації продукту, управлінні доходами, конверсаційному сервісі, аналітиці даних і плануванні маршрутів. Кожен із цих напрямів має власну концептуальну логіку, але разом вони формують якісно нову парадигму туристичного підприємництва [4].

Запропонована трирівнева концептуальна модель ШІ-трансформації туристичного підприємства (операційний, аналітичний, стратегічний рівні) може слугувати інструментом для систематичного аналізу та планування процесів впровадження інтелектуальних технологій у практиці туристичного бізнесу. Теоретичною цінністю цієї моделі є її здатність відобразити не лише технологічний, але й організаційний та ціннісний аспекти трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. LeCun Y., Bengio Y., Hinton G. Deep learning. *Nature*. 2015. Vol. 521. P. 436–444.
2. Teece D. J. Dynamic capabilities as (workable) management systems theory. *Journal of Management & Organization*. 2018. Vol. 24, № 3. P. 359–368.
3. Turing A. M. Computing machinery and intelligence. *Mind*. 1950. Vol. 59, № 236. P. 433–460.
4. Westerman G., Bonnet D., McAfee A. Leading digital: Turning technology into business transformation. Boston : Harvard Business Review Press, 2014. 272 p.
5. Давиденко І. В., Тімченко О. М. Цифровізація туристичної індустрії: сучасний стан та перспективи. *Економіка та управління національним господарством*. 2021. № 3. С. 45–53.
6. Смирнов І. Г., Любіцева О. О. Туристична логістика в умовах цифрової трансформації. Київ : Вид-во КНУ, 2022. 186 с.

Щепановська Дар'я Віталіївна,
здобувачка 1 курсу фахової передвищої освіти
спеціальності D1 Облік і оподаткування,
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Свирида О. В.,**
викладач-методист, викладач облікових дисциплін,
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО КПДІ,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ: ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ І РИЗИКИ

У сучасних умовах цифрової економіки впровадження штучного інтелекту стає одним із ключових факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Бізнес-структури активно інтегрують інтелектуальні системи у свою діяльність з метою автоматизації операцій, аналізу великих обсягів даних та підвищення якості управлінських рішень. Водночас поряд із очевидними перевагами виникають нові виклики та ризики, що потребують глибокого наукового осмислення [2, с. 284].

Проблематика використання штучного інтелекту в бізнесі привертає значну увагу дослідників у всьому світі. Основні напрями досліджень охоплюють питання підвищення ефективності діяльності підприємств, оптимізації витрат та створення нових бізнес-моделей. Проте комплексна оцінка економічних результатів і потенційних загроз впровадження штучного інтелекту залишається недостатньо розробленою, що обумовлює актуальність цього дослідження.

Використання штучного інтелекту у бізнесі забезпечує суттєве підвищення ефективності діяльності підприємств. Передусім це пов'язано з автоматизацією рутинних операцій, що дозволяє скоротити витрати часу та ресурсів. Інтелектуальні системи здатні виконувати обробку даних, здійснювати обслуговування клієнтів, аналізувати фінансові показники та підтримувати управлінські рішення. Завдяки цьому зменшується вплив людського фактора, підвищується точність виконання завдань і знижується ймовірність помилок.

Важливим аспектом є покращення якості управлінських рішень. Алгоритми штучного інтелекту дозволяють обробляти великі масиви інформації та виявляти приховані закономірності, що є недоступними для традиційних методів аналізу [3, с. 78]. Це дає змогу підприємствам прогнозувати попит, оптимізувати логістичні процеси та формувати ефективні стратегії розвитку. У результаті підвищується адаптивність бізнесу до змін зовнішнього середовища.

Крім того, застосування штучного інтелекту сприяє персоналізації продуктів і послуг. Аналізуючи поведінку споживачів, підприємства можуть формувати індивідуальні пропозиції, що відповідають їхнім потребам і вподобанням. Це у свою чергу підвищує рівень задоволеності клієнтів, зміцнює їхню лояльність і сприяє зростанню обсягів продажів.

Ще одним важливим результатом є стимулювання інноваційного розвитку. Впровадження штучного інтелекту відкриває можливості для створення нових продуктів, сервісів і бізнес-моделей, що забезпечує додаткові конкурентні переваги. Таким чином, економічна ефективність використання штучного інтелекту проявляється у підвищенні продуктивності, зниженні витрат та зростанні прибутковості підприємств.

Водночас впровадження штучного інтелекту супроводжується низкою ризиків, які можуть негативно вплинути на діяльність підприємств. Одним із ключових є технологічний ризик, пов'язаний із можливими помилками алгоритмів та залежністю від якості вхідних даних. Неповні або некоректні дані можуть призвести до прийняття неправильних рішень, що матиме негативні економічні наслідки [4, с. 112].

Значну роль відіграють економічні ризики, пов'язані з високою вартістю впровадження інтелектуальних систем. Витрати на придбання технологій, навчання персоналу та підтримку інфраструктури можуть бути значними, а термін їх окупності — тривалим. Це особливо актуально для малих і середніх підприємств, які мають обмежені фінансові ресурси.

Соціальні ризики проявляються у зміні структури зайнятості населення. Автоматизація призводить до скорочення певних категорій робочих місць і водночас підвищує попит на висококваліфікованих спеціалістів. Така трансформація ринку праці може спричинити соціальну напругу та потребує адаптації системи освіти до нових вимог.

Не менш важливими є етичні та правові аспекти використання штучного інтелекту. Питання захисту персональних даних, прозорості алгоритмів і відповідальності за ухвалені рішення залишаються відкритими. Відсутність чіткої нормативно-правової бази ускладнює широке впровадження таких технологій та створює додаткові ризики для бізнесу.

Окрему увагу слід приділити проблемам кібербезпеки. Інтелектуальні системи можуть бути об'єктом кібератак, що загрожує витоком конфіденційної інформації та порушенням стабільності бізнес-процесів. Це вимагає впровадження ефективних механізмів захисту даних і постійного вдосконалення систем безпеки.

Успішне впровадження штучного інтелекту у бізнес-процеси можливе лише за умови забезпечення балансу між економічною ефективністю та ризиками. Для цього підприємствам необхідно розробляти комплексні стратегії цифрової трансформації, впроваджувати інновації поступово та інвестувати у розвиток людського капіталу. Важливим є також формування етичних стандартів використання штучного інтелекту та забезпечення належного рівня кібербезпеки [3, с. 64].

Значну роль у цьому процесі відіграє державне регулювання, яке має сприяти створенню сприятливого середовища для розвитку інновацій і водночас забезпечувати захист суспільних інтересів. Формування чіткої нормативної бази дозволить мінімізувати ризики та підвищити ефективність використання штучного інтелекту в економіці [1].

Отже, впровадження штучного інтелекту у бізнес-процеси є важливим чинником підвищення ефективності діяльності підприємств і забезпечення їх конкурентоспроможності. Водночас цей процес супроводжується значними ризиками, що потребують комплексного підходу до їх управління. У перспективі ефективне використання штучного інтелекту стане одним із ключових факторів сталого розвитку бізнесу в умовах глобальної цифровізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
2. Гринько Т. В. Інноваційний розвиток підприємств в умовах цифровізації економіки : монографія. Харків : ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2021. 312 с.
3. Легенчук С. Ф. Бухгалтерський облік в умовах цифрової економіки : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2019. 356 с.

Шевцов Андрій Гаррієвич,
член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник Державної наукової установи
«Центр інноваційних технологій охорони здоров'я»
Державного управління справами,
м. Київ, Україна

АТРОПОМОРФІЗАЦІЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК КІБЕРПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ЕПОХИ

Користувачі систем штучного інтелекту (СШІ), які застосовують останніх як віртуальних асистентів у своїх сферах діяльності, іноді сприймають сучасні СШІ як такі, що мають ознаки «особистості».

Сприйняття чат-ботів на основі архітектури великої мовної моделі (LLM) як істот, що мають свідомість, можуть в увести в оману недосвідченого користувача до прикладу чат-боту і спонукати прийняття неправильного професійного рішення, що може бути критичним в таких чутливих сферах застосування СШІ як охорона здоров'я, транспорт, атомна енергетика, оборона, освіта.

Тому питання критичного розгляду антропоморфізації СШІ має не тільки психолого-культурологічне значення, але й представляє собою проблему етики та безпеки їх використання в професійній діяльності та соціально-економічному житті країни.

Першою знаковою віхою сприйняття СШІ як живих істот можна побачити з часів застосування чат-боту психологічної допомоги ELIZA - текстового агента Джозефа Вайценбаума (MIT). Психолог у 1966 році змодельовав недирективного «роджеріанського» терапевта, який провадив текстовий діалог з пацієнтом за примітивними правилами. ELIZA не «розуміла» зміст промтів, лише підставляла вирізаний його шматок у заготовлені рамку/шаблон.

Проте вже тоді її користувачі часто приписували штучній системі розуміння та емпатію — цей феномен згодом назвали «ефектом ELIZA».

В той же час Вайценбаум наголошував на небезпеці антропоморфізації таких систем і моральних межах їх застосування у терапії.

На початку 2010-х дослідники USC ICT продемонстрували віртуального інтерв'юера «Ellie» (платформа SimSensei), який за допомогою комп'ютерного зору та аналізу мовлення міг проводити напівструктуровані скринінгові інтерв'ю щодо депресії/ПТСР.

Було доведено, що у лабораторних умовах учасники були більш відвертими з «повністю автоматизованим» віртуальним інтерв'юером, ніж коли вірили, що за ним стоїть людина. Адже «безоціночність» машини іноді знижує страх саморозкриття. Але й тут ми говоримо про надмірну «довіру» людини до машини-консультанта.

Важливо, що у фахівців–програмістів СШІ ніяких ілюзій щодо антропоморфної сутності алгоритмів не виникає! Чому? – бо вони знають як це (СШІ) працює! І що там у машини «під капотом». Навпаки, у звичайних користувачів СШІ є спокуса антропоморфізації!

Отже, антропоморфізм — уподібнення будь-чого, що не є людиною, до людини або перенесення її фізичних та інтелектуальних властивостей на істот, речі та явища навколишнього світу.

У чому ж психологічні механізми та культурні витоки антропоморфізації систем штучного інтелекту?

Перш за все, емоційний ефект: атропоморфізація підвищує залученість, але може спотворювати зайве сприйняття компетентності віртуального агента та довіри.

По-друге, в людській культурі ми антропоморфізуємо штучні об'єкти тому, що:

1. Нам нескінченно самотньо – ми шукаємо «побратимів по розуму»! Ми шукаємо, того хто нас розуміє!

Згадаємо давньогрецького філософа-кініка Діогена, який згідно з переказами ходив серед білого дня по агорі в Афінах із запаленим ліхтарем у руках. Коли перехожі дивувалися і запитували, що він робить, Діоген відповідав: «Я шукаю людину».

2. Ми шукаємо людину у своїх творіннях, бо хочемо уподібнитися Творцю! Тут варто привести міфологічний приклад про митця Пігмаліона та його творіння Галатею (специфічне тлумачення історії з Діогеном та Пігмаліоном наше).

По-третє, саме завдяки антропоморфізму в процесі антропогенезу відбувалося розуміння та освоєння людиною зовнішнього світу, з яким вона взаємодіє.

Тому антропоморфізм і властивий міфології – людське екстраполюється на природне. Хоча при цьому користувач СШІ демонструє певне психологічне викривлення – так зване, магічне мислення. У психології магічне мислення — це форма мислення, в якому причинно-наслідкові зв'язки встановлюються на основі віри в тотожність психічної та символічної діяльності з реальною фізичною діяльністю за впливом на світ.

Згадаємо «третій закон», сформульований англійським письменником-фантастом Артуром Кларком щодо технологій та відкриттів: «Будь-яка достатньо розвинена технологія не відрізняється від магії». Тому, чим більш ми будемо наближатися до «штучного генералізованого інтелекту (AGI)» (гіпотетичний тип ШІ, який здатний розуміти, вивчати та виконувати будь-які інтелектуальні завдання на рівні людини, зможе адаптуватися до нових ситуацій та самостійно вирішувати завдання, яким його не навчали), тим більш пересічний користувач СШІ буде сприймати інженерію як «магію» з відповідною маніфестацією антропоморфізму.

Отже, чат-боти – хто «вони»? Чому користувачі СШІ, які застосовують останніх насправді як допоміжний інструмент у своїх сферах діяльності, іноді сприймають сучасні СШІ як такі, що мають ознаки «особистості». В побутовому дискурсі (а іноді і в професійному «непрограмістському» середовищі) часто виникає хаос та плутанина між поняттями «машинне розуміння», «свобода волі та суб'єктність машини», «штучна особистість», «штучна свідомість» (аж то «властивостей внутрішнього чуттєвого досвіду (квалія у машин!)»).

Фактично омана користувача СШІ починається з поняття «штучний інтелект», який увійшов в наш дискурс з легкої руки Джона Маккарті (Дартмутський семінар, 1956 р.). Проте, на наш погляд, цей термін потрібно розглядати скоріше як метафору. Адже існування штучного інтелекту (ШІ) в психологічному розумінні як реального об'єкту викликає певне заперечення. Це поняття може означати лише сферу наукових досліджень та галузь інженерії! А об'єкт, який моделює елементи природного інтелекту, справедливо було б називати - «система штучного інтелекту (СШІ)».

Інтелект – властивість особистості, що виражається у здатності глибоко і точно відображати у свідомості предмети і явища об'єктивної дійсності в їх суттєвих зв'язках та закономірностях, орієнтуватися в навколишньому середовищі, перетворювати його, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід (!); спроможність вирішувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати. Це багаторівнева організація пізнавальних здібностей людини, що охоплює психофізіологічні процеси, стани і психологічні властивості, система психічних процесів, які забезпечує їй реалізацію здатності оцінювати ситуацію, приймати рішення й, у відповідності з цим, регулювати свою поведінку і діяльність. Інтелект є емерджентною властивістю, оскільки він виникає внаслідок взаємодії численних компонентів мозку, але не може бути зведений до суми властивостей окремих нейронів чи інших частин.

Це означає, що інтелект як цілісне явище (здатність до міркування, навчання, вирішення проблем) — це нова якість, яка з'являється лише тоді, коли компоненти взаємодіють певним чином, а не просто є сукупністю своїх частин. Вищі психічні функції – інструменти інтелекту. Вони є культурними, а не натуральними психічними процесами, вони детерміновані не генетикою, а суспільством і людською культурою.

Отже, математичними алгоритмами моделюються саме вищі психічні функції (або когнітивні процеси): пам'ять, мовлення, увага, сприйняття, розпізнавання образів, саморегуляція.

Тобто, властивості штучних моделей нейронів (перцептронів) поки що не здатні повноцінно змодельовувати такі явища, як свідомість, креативність чи здатність до абстрактного мислення.

Для науково обґрунтованої антропоморфізації СШІ потрібно розуміння (прогнозування виникнення) «свідомості машини». А для цього спочатку необхідне пояснення походження та функціонування природної, людської свідомості. А тут ми знаходимося фактично на початку пошукового шляху!

Сучасна когнітивна наука та нейронаука перманентно продовжують активні спроби розкрити механізми виникнення свідомості у фізичному світі за допомогою експериментальних методів. Інструментальні нейрофізіологічні дослідження відіграють центральну роль у цьому процесі, які дозволять у майбутньому пов'язати суб'єктивний досвід із конкретними нейронними процесами, або їх системами.

Можливо успіхи майбутньої науки дозволять нам позитивно стверджувати, що «антропоморфізація машини» є виправданою подією постнекласичної епохи цивілізації.

РОЗДІЛ 10
СПАДЩИНА ЯНУША КОРЧАКА В ОСВІТІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ГІДНІСТЬ, ПРАВА ТА МОРАЛЬНИЙ
АВТОРИТЕТ ДИТИНИ

Васильцова Віра Іванівна
методист Наукового ліцею
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ВИХОВНІ ІДЕАЛИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ Я. КОРЧАКА
В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Виховання високої моральності молодого покоління в демократичному суспільстві сприяє його гармонійній соціалізації, формує повагу до прав і свободи людини. Справжня моральність перевіряється вчинками, громадянською відповідальністю. Педагогічні погляди Януша Корчака пронизані гуманізмом, і сподіваннями на те, що вихована людина є високоморальною, з багатогранними знаннями про навколишній світ, любить батьківщину, усвідомлює обов'язки перед суспільством і здатна застосовувати знання в житті. Адже навчання і виховання збагачує соціальну свідомість і буття людини, у якій праця має посідати домінуюче місце в житті. В праці людина як вихований член суспільства має реалізувати свої здібності на користь іншим людям. Пошук прихованих зв'язків між вихованням дітей і майбутнім як між дитинством і зрілим віком відчувається в його творах: «Як любити дитину» (1914); «Право дитини на повагу» (1929); «Король Мацюсь Перший» (1922), художньому творі-казці, який пояснює дітям, як важливо й важко бути відповідальним за ціле суспільство.

Дотримання гуманних поглядів, розуміння психології дітей різного віку, безцінний практичний досвід керівництва «Будинком сиріт» у Варшаві визнано дослідниками його педагогічної діяльності основою для сучасної демократичної педагогіки і цінним внеском у розвиток педагогічної думки про теорію та практику навчання і виховання.

Спираючись на провідні гуманістичні ідеї творчого педагогічного спадку Я. Корчака, його сучасними послідовниками розширено зміст освіти, виховне значення якого пронизане демократичними цінностями. Збагачено педагогічну науку ідеями, методологіями та концепціями, зокрема цінностями інклюзивної освіти, створення безпечного освітнього середовища без булінгу та дискримінації, застосування педагогіки партнерства, використання методів Корчака для роботи з дітьми-сиротами та дітьми, що постраждали від соціальних криз, війни, розв'язаної росією в Україні, та інших вразливих категорій.

Внесок сьогодення в розвиток української педагогіки робиться через впровадження новітніх освітніх підходів: зміна парадигми, в якій курс зміщено з простого накопичення знань на здобуття компетентностей, створення індивідуальних освітніх траєкторій, розвиток критичного мислення та діяльнісний підхід в Новій українській школі; інтегрований STEM підхід (природознавство, технології, інженерія, математика), який готує здобувачів освіти до викликів сучасного світу, що стрімко розвивається; освітня інклюзивність як впровадження гуманістичної думки щодо забезпечення рівного доступу до навчання для всіх дітей і повагу до їх відмінностей, створення безбар'єрних середовищ доступу до освіти.

В сучасному інклюзивному освітньому середовищі українських закладів освіти поважається право на самовизначення кожної особистості та національне відродження кожного народу і мирне співіснування держав, що узгоджується з фундаментальним принципом міжнародного права. Шлях до національного відродження пролягає через усвідомлення своєї історії, національної гідності. У вихованні патріотизму, любові до рідного краю і народу, формуванні самосвідомості важливе значення має мова, правдива історія, творча народна спадщина у вигляді музичного, образотворчого, гончарного, зодчого мистецтва, народного фольклору, традицій, які є джерелом духовності.

Педагогічні погляди Я. Корчака формувалися під впливом багаторічних спостережень, досліджень і досвіду спілкування з дітьми. Незламне почуття корисності своїм вихованцям підтримувало педагога все життя, формувало намір бути з ними до останнього подиху.

Велику виховну силу духу і творчих професійних сил Януша Корчака в педагогічній діяльності відзначали немало українських дослідників Р. Валєєва, М. Головка, А. Діденко, Т. Забута, І. Зязюн,

Д. Ільченко, М. Калениченко, Л. Коваль, Т. Коляда, О. Міхєєва, О. Семенюг та інші, серед них В. Маврін, викладач нашого закладу вищої освіти, Хортицької національної академії міста Запоріжжя. У структурному підрозділі цього закладу освіти, науковому ліцеї з інклюзивними класами, педагогічна спадщина Януша Корчака має провідне значення в організації виховання патріотизму та створенні умов для усвідомлення дітьми та молоддю національної ідентичності. Сповідувати моральні принципи демократичних стосунків в суспільстві підростаюче покоління навчається беручи участь в самоврядуванні ліцеїстів, де визнається право на повагу до унікальних особливостей кожного, право на помилку та умови для її виправлення, право на підтримку з боку однолітків та дорослих. Спираючись на навчально-виховну мету, педагогічна взаємодія в інклюзивному освітньому середовищі Наукового ліцею Хортицької національної академії відбувається засобами задіяння активності з реалізації внутрішніх суттєвих сил суб'єктів цієї взаємодії на передбачуваний (спланований) освітній результат. Підбираються теми для виховних годин: за змістом творів Корчака; про право дитини бути собою; про відповідальність за вчинки та результати навчання. Проводяться з дітьми, підлітками дискусії про права дітей, про справедливе вирішення конфліктів, про цінність освіченості та життєвої компетентності, про форми організації самоврядування в класі тощо. Вибудовується педагогіка довіри між учасниками освітнього процесу, в якій вчитель, асистент вчителя, класний керівник, батько чи мати виступає як радник і наставник.

Висновок. Януш Корчак – відомий польський діяч, письменник, лікар, педагог, зробив визначний внесок у розвиток світової педагогічної думки. Міжнародною організацією ЮНЕСКО Януша Корчака визнано одним із найвидатніших педагогів ХХ століття. Його педагогічні ідеї досліджувались у Великобританії, Німеччині, Польщі, Росії, Україні, Швейцарії, Японії та інших країнах [3]. Він створив унікальну педагогічну концепцію, у центрі якої – дитина з її правами [2]. Результати розгляду педагогічної діяльності Януша Корчака спрямовані на усвідомлення сучасним педагогом в професійній діяльності тої істини, що кожна дитина сьогодні живе, а не готується до життя. І від кожного дорослого, хто з нею взаємодіє, залежить, якою освіченою і вихованою вона буде в дорослому віці. Суть «завдання полягає у сприянні соціалізації особистості, створенні умов для задоволення потреб саморозвитку дитини: потреби у самореалізації (виявлення та ствердження себе серед інших людей), потреби у самовизначенні у соціокультурному просторі (знайти своє місце у світі соціальних зв'язків). Водночас, вагомого значення набуває індивідуалізація навчання і виховання – збереження у процесі засвоєння соціального досвіду власного «Я», розвиток та збагачення свого внутрішнього світу» [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Витрикуш І. В. Провідні гуманістичні ідеї Януша Корчака. «На урок» Бібліотека. Педагогіка. URL: https://www.google.com/url?sa=i&source=web&rct=j&url=https://naurok.com.ua/stattya-providni-gumanistichni-ide-yanusha-korchaka-25297.html&ved=2ahUKEwjDkM3KouiUAXVxS_EDHRuVFw8Qy_kOegoIAGgACAAICRAE&opi=89978449&cd&psig=AOvVaw29W3z83NbMUYa22Y4ErHx2&ust=1780479886534000
2. Єрмакова Т. Педагогічні погляди Януша Корчака щодо формування здорової особистості. / Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць №1 (25), 2014. С. 10.
3. Денисюк С. Проблема формування особистості у педагогічній спадщині педагога-гуманіста Я. Корчака: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Київ, 2000. 22 с.

Калошин Володимир,

кандидат технічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
професор Аерокосмічної академії України,
м. Київ, Україна

СІМ'Я - ГОЛОВНИЙ ВИХОВНИЙ ПЕРВИННИЙ ОСЕРЕДОК СУСПІЛЬСТВА

Потрібно приймати залік у молодят по організації сімейних взаємовідносин та іспит із виховання дітей.

Я. Корчак

Саме в родині в перші роки життя (такі важливі для дитини) формується фундамент людини, і від того, добре або погано це робиться, залежить, яким саме громадянином, людиною, робітником вона стане – добрим або поганим. Отже, виховання дітей є досить важливим завданням для батьків.

Враховуючи роль дитинства в розвитку дітей та величезний вплив у цей період батьків на них, можемо і маємо виставити до них певні вимоги.

Бути творчими, активними, добрими, справедливими, щасливими, успішними, безумовно любити своїх дітей.

Бо тільки успішні, активні, творчі дорослі можуть виховати творчих дітей, які зможуть реалізувати свій безмежний потенціал.

Вони повинні вміти виховувати дітей та створювати щасливі родини, де панує мир, злагода, взаємо розуміння, любов.

Виховання – найдавніше із соціальних явищ, через це воно здається нескладною роботою: усі впоралися, і ми впораємося. У дійсності воно оманливе і навіть підступне. Ще в стародавні часи його вважали найважчим із занять, мистецтвом з мистецтв. Саме тому ні в якій іншій людській діяльності підсумки так не відповідають витраченим зусиллям.

Так уже склалося, що виховання дітей у родині йде «саме собою», але вважається, що дитина одержує виховання в родині. І у зв'язку з цим у наступних освітніх інститутах припускають, що здобувач освіти уже – вихований, і тому акценти переносяться на навчання.

Зазвичай ми багато говоримо про виховання, але дуже мало практично робимо (хоча виховання стоїть на першому місці у визначенні педагогіки). Це підтверджують Я. Корчак: «Реформувати світ – це реформувати виховання» та В. Сухомлинський: «Знання без виховання – меч в руках божевільного».

З незапам'ятних часів виробництво знарядь, машин, техніки, спираючись на всі нові досягнення науки, послідовно йде по шляху більшої досконалості (завдяки успіхам у навчанні).

Водночас у вихованні (виробництві) людей, у створенні їхніх характерів, свідомості, духовності завжди в минулому і тепер панує неймовірний хаос: між Древнім Єгиптом і сучасною Європою в цьому відношенні особливої різниці немає, тоді як у виробництві техніки ця різниця вражає.

І це незаперечно свідчить: виховання відстає від навчання і науки на сторіччя. *У результаті процвітає бездуховність як серед окремих груп людей, так і в суспільстві.*

Через неї людство опинилося на краю власної загибелі, нагромадивши величезні запаси смертоносної зброї.

Через неї зараз відбуваються національні конфлікти і гинуть тисячі невинних людей.

Через неї так важко живеться всім нам і особливо дітям.

Тож наразі, як ніколи, виховання є актуальним як для родини, так і для різних освітніх закладів.

То чи сприяє стан сім'ї вихованню дітей? Ні!

Сьогодні у всіх розвинених країнах світу сім'я як соціальний інститут переживає далеко не кращі часи. З кожним роком усе менше пар оформляють свої подружні відносини, а кількість розлучень у зареєстрованих сім'ях надмірно збільшилась.

Статистика розлучень просто вражає:

Україна – 500 розлучень на 1000;

США – 550 на 1000;

Японія – 250 на 1000.

Неймовірно: 75 % подружніх пар в Україні розлучаються вже в перші п'ять років спільного життя!

Тому 75 % дітей ростуть у неповній сім'ї. Завтра ці діти будуть не здатні створити повноцінну сім'ю. Ми потрапляємо в замкнуте коло людської слабості, втрати основи в побудові суспільстві.

95 % сімей нещасливі! Але ж щастя дітей залежить від якості відносин батьків. Дітям потрібні насамперед щасливі батьки. Багато хто, обманюючи себе й інших, намагається зберегти шлюб (форму) за відсутності необхідної любові й поваги.

У таких умовах дитина у віці до 5-6 років одержує 85 % всієї інформації в сім'ї, де існує 95 % браку.

І тому в життя виходять психічно незрілі юнаки й дівчата, які намагаються створювати щасливі сім'ї й народжувати здорових дітей.

Однак із «бракованих» виробів дуже важко одержати якісний продукт.

Мабуть, із цієї причини лише 4,8 % юнаків та 2,5 % дівчат бачать себе хорошими сім'янинами.

Державні структури кинули майже на призволяще інститут сім'ї. У системі освіти не закладено отримання здобувачами освіти необхідних знань щодо створення щасливої сім'ї, виховання дітей.

Подружжя не готове до шлюбу, до народження та виховання дітей (їх ніхто цьому не навчив, переважає негативний досвід). Хоча більше ніж 100 років тому славнозвісний Януш Корчак писав:

«Потрібно приймати залік у молодят з організації взаємовідносин та іспит з виховання дітей». До чого це призводить?

У середньому дитина одержує в день тільки 12,5 хвилини на спілкування з батьками. З цього часу 8,5 хвилин батьки приділяють різного роду настановам, зауваженням і суперечкам зі своїми дітьми.

На довірче дружнє спілкування залишається усього лише 4 хвилини. у середньому дитина одержує в день переважно негативні зауваження.

У вихованні переважає авторитарність, насилля, акцент на недоліках, невдачах. Часте покарання призводить до виникнення навченої безпорадності, песимізму, який не дозволяє щасливо та радісно жити, реалізувати свій потенціал.

А яка ситуація в школі?

Головна біда сучасної школи полягає в тому, що це школа навчання, а не виховання, полігон вузького впровадження знань, а не різнобічного розвитку особистості. Якість виховної роботи в ній визначається переважно кількістю проведених заходів.

Створення сім'ї відбувається безвідповідально, найчастіше на підставі почуттів або за необхідності. Ухвалення рішення вступати в шлюб часто суто емоційне, а не розумне. Часто шлюб виникає автоматично. Люди не замислюються, входячи в цей складний етап життя.

І хоча в сім'ї 95 % майже всі надіються, що в них усе буде гаразд. Це ж божевілля!

Однак весь хід прогресу залежить від родини не менше, а то й – більше, ніж від виробництва, науки, міжнародних відносин, узятих разом, суспільство витрачає на «щастя в особистому житті» у десятки разів менше сил і засобів, ніж на «успіхи в праці». Воно різко послабляє цим і родину, і – рикошетом – усі свої інші інститути без винятку, включаючи і виховання дітей.

Дивно і жахливо, що в 21 столітті двоє людей (подружжя) не можуть досягти порозуміння. Вони не вміють будувати партнерських взаємовідносин. Їх цьому просто цьому не навчили. Про це досить слушно сказав Мартін Лютер Кінг: «Ми навчилися літати, як птахи, ми навчилися плавати в морях як риби, однак ми все ще не навчилися ходити по Землі як брати і сестри. Прийшов час навчитися і цього».

В цілому, сімейні інститути, включаючи і батьків, неефективно вирішують своє завдання, особливо у вихованні дітей:

Якщо терміново не забезпечити активний виховний вплив освітніх інститутів, сім'ї, ЗМІ у духовному вихованні молодого покоління, то накопичення бездуховності й аморальності закриють для нас шлях на краще майбутнє.

Що ж робити?

Максимально використати особливості раннього розвитку дитини (РРД), яке було відкрито в 20 столітті.

Дослідження фізіології мозку і дитячої психології, показали, що ключ до розвитку дитини – це її особистий досвід пізнання в перші три роки життя.

Досягнення РРД – самі великі резерви для людського розвитку. І якщо їх використати, то це призведе до революції у всьому розвитку людського духу, розуму, тіла, творчості.

Про це свідчать результати його застосування в 70-х роках колишнього СРСР (славнозвісна сім'я Нікітіних).

Повною мірою потрібно скористатися безцінною творчою спадщиною великого гуманіста В. Сухомлинського.

Педагог вважав, що перед кожною дитиною, навіть найважчою, вихователь повинен відкрити ті сфери, де вона зможе досягти своєї вершини, сформувані свою людську гідність, свою душу. Тому й створив «Азбуку моралі», котра вчила осягати суть добра і зла, честі й безчестя.

Потрібно скористатися досвідом країн, у яких існує ефективна система дошкільного виховання (наприклад, Ізраїль, Японія), де перші роки життя дитини присвячені насамперед розвитку в них людських якостей, вмінню жити разом.

Міністерствам освіти і науки, молоді та спорту України доцільно організувати розробку комплексної програми щодо підготовки здобувачів освіти, майбутнього подружжя до сімейного життя та успішного виховання дітей.

Міністерству культури України доцільно розробити цикл програм, заходів, які були б спрямовані на формування в широких кіл населення компетентності в побудові щасливого сімейного життя та успішного виховання дітей.

Настав час, коли необхідно створити умови, щоб кожна людина та суспільство в цілому побачили необхідність в руху до духовності, виховання особистості. Складне завдання? Так! Його вирішення потребує тривалого часу, ресурсів. Але іншої альтернативи не існує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калошин В. Ф. Виховання за Курпатовим. *Виховна робота в школі*. 2008. № 6 (43). С. 25–29.
2. Калошин В. Ф. Як стати авторитетним для своєї дитини. *Початкове навчання та виховання*. 2010. № 1 (221). С. 30–37.
3. Калошин В. Ф. Духовність особистості – основа відродження України. *Інноваційні пріоритети розвитку гімназії* : практико зорієнтований посібник. Київ : Особистості, 2014. С. 121–135.
4. Калошин В. Ф. Роздуми про виховання. *Завучу усе для школи*. 2019. № 19–20.

Коротких Софія,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Спеціальність 035 Філологія,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Прокопчук М. М.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови та комунікації,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ 1 КУРСУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний освітній простір характеризується активним впровадженням цифрових технологій, серед яких особливе місце займає штучний інтелект (ШІ). У контексті навчання іноземної мови (ІМ) студентів першого курсу закладів вищої освіти (ЗВО) використання ШІ відкриває нові можливості для оптимізації освітнього процесу, персоналізації навчання та розвитку автономності студентів.

Під ШІ розуміють певну сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітують когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники, еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини [1, с. 46].

Проблема використання ШІ у навчанні ІМ є предметом дослідження як сучасних, так і іноземними науковцями.

О. Сергієнко, Т. Пастушенко та О. Бойко [5] пропонують модель інтеграції генеративних технологій у навчальний процес.

ШІ розглядається як інструмент, здатний генерувати тексти, надавати миттєвий персоналізований зворотний зв'язок, пристосовувати завдання до рівня студента, автоматизувати оцінювання та створювати адаптивні навчальні середовища.

У сучасній педагогіці ШІ класифікується за рівнем розвитку та функціональним призначенням. За рівнем інтелекту виділяють вузький ШІ, який виконує конкретні завдання і є найбільш поширеним у навчанні; загальний ШІ, що наразі не реалізований; суперінтелект, який має гіпотетичний характер.

За функціональним призначенням у навчальному процесі використовують інтелектуальні системи навчання, автоматизоване оцінювання, аналітика освітніх даних, чат-боти та генеративні моделі.

Серед широкоживаних інструментів, що застосовують у навчанні саме ІМ, важливе місце посідають MyEnglishLab (MEL), Moodle, ChatGPT, Gemini та Grok.

О. Зубенко [3] аналізує можливості MEL як одного з інструментів як для аудиторних годин, так і для самостійного навчання. Л. Кушмар та Л. Колот [4] досліджують дидактичні функції MEL.

Науковці розуміють під MEL інтелектуальну систему навчання, що забезпечує персоналізацію навчального процесу та реалізує п'ять дидактичних функцій: пізнавальну, розвивальну, тренувальну, діагностичну та комунікативну.

Moodle є системою управління навчанням, яка дозволяє інтегрувати ШІ-модулі, однак сама не є генеративною.

Генеративні моделі, такі як ChatGPT, Gemini та Grok, використовуються для створення навчальних матеріалів: текстів, діалогів, вправ, що допомагає викладачам створювати автентичне мовленнєве середовище. Однак залишається питання, наскільки ефективно можуть використовувати ШІ студенти та чи обізнані вони щодо можливостей та недоліків використання ШІ при вдосконаленні іншомовної-комунікативної та професійної компетентностей.

Аналіз отриманих результатів опитування 22 студентів першого та другого курсів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка свідчить про достатньо високий рівень обізнаності студентів щодо технологій ШІ.

Близько 65–70 % респондентів зазначили, що знають або частково знайомі з поняттям генеративного ШІ, тоді як лише 10–15 % мають низький рівень обізнаності. Водночас розуміння поняття «промпт» є менш сформованим: лише 50–55 % студентів демонструють базове розуміння, що свідчить про фрагментарність знань у сфері ефективної взаємодії з ШІ.

Основними джерелами інформації про ШІ виступають Інтернет (60–65 %) та самостійне навчання (25–30 %), що підтверджує переважно неформальний характер оволодіння відповідними цифровими навичками.

Щодо практичного використання інструментів ШІ, абсолютним лідером є GPT, яким користуються 75–85 % студентів. Платформа Gemini використовується 40–50 %, тоді як Grok залишається найменш популярним (до 20 %). Таким чином, можна констатувати домінування одного інструменту в освітньому середовищі.

Частота використання ШІ є досить високою: 60–70 % студентів застосовують його регулярно (часто або щодня), що свідчить про інтеграцію технологій у повсякденну навчальну практику.

Відповідно до цільового використання ШІ, аналіз опитування свідчить про те, що найчастіше респондентами ШІ використовується для: виконання навчальних вправ (55–60 %), перекладу (50–55 %), письма (40–45 %), багатоцільове використання (30–35 %).

Відповідно до видів мовленнєвої діяльності, менш активно ШІ використовується для розвитку говоріння (40–45 %), що може свідчити про недостатню реалізацію комунікативного потенціалу ШІ.

У структурі мовних навичок ШІ найбільш ефективно використовується для формування та вдосконалення граматичних навичок письма та говоріння (65–70 %) — найвищий показник, збільшення словникового запасу (60–65 %), розвитку та вдосконалення навичок письма (55–60 %).

Лише 20–25 % студентів повністю довіряють інформації, тоді як більшість (60–65 %) демонструє часткову довіру. Це свідчить про відносно високий рівень критичного мислення, однак не завжди підкріпленого системними навичками перевірки інформації.

Згідно з отриманими результатами, чітко формулюють запити лише 35–40 % студентів, перевіряють інформацію 50–55 %, уточнюють та редагують відповіді 45–50 %. Ці показники свідчать про середній рівень цифрової та промпт-компетентності.

Ефективне використання ШІ можливе лише за умови належної підготовки студентів і викладачів. Важливими є розвиток AI-літератії, навчання формулювання запитів та критичної оцінки результатів.

Подальшим дослідженням є розробка алгоритмів інтеграції ШІ у навчання, який має включати підготовчий етап, планування завдання, використання ШІ, критичну обробку результатів, педагогічну mediaцію та рефлексію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект». *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С. 32–49.
2. Дашко І. М., Череп О. Г., Михайліченко Л. В. Розвиток штучного інтелекту: переваги та недоліки. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 67.
3. Зубенко О. В. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2024. Вип. 19(87). С. 154–157.
4. Кушмар Л. В., Колот Л. А. MyEnglishLab як одна з інноваційних платформ змішаного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 52, Т. 2. С. 176–181.
5. Сергієнко О. О., Пастушенко Т. В., Бойко О. Ю. Інтеграція технологій штучного інтелекту в методику навчання англійської мови: трансформація дидактичних підходів і сучасні педагогічні виклики. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. № 24

6. Crompton H., Edmett A., Ichaporia N. Artificial intelligence and English language teaching: A systematic literature review. London : British Council, 2023.

7. Ren T., Li Q. Assessing artificial intelligence literacy in foreign language teachers: a TPACK-based perspective. *Frontiers in Education*. 2026.

Kravchenko Alyona,

student of the 2 year of the 1 (bachelor's) level of higher education

Specialty B11 Philology,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Ukraine

Scientific advisor – **Maria Prokopchuk,**

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

Department of English Language and Communication,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Kyiv, Ukraine

GAMIFICATION AS A TOOL FOR STRUCTURING LEARNING ACTIVITIES: KAHOOT!, WORDWALL, QUIZLET

Gamification has gained significant attention in educational research as a method to structure learning activities, boost motivation, and improve engagement. It has been studied by researchers such as A. Christopoulos, S. Mystakidis [2], Karl M. Kapp [4], while online platforms: *Kahoot!* by A. I. Wang [6], *Wordwall* by T. N. Fitria [3], and *Quizlet* by C. Chotimah [1].

Karl M. Kapp defines gamification as «using game-based mechanics, aesthetics and game thinking to engage people, motivate action, promote learning, and solve problems» [4, p. 10].

The objective is to design a framework where participants engage in an abstract challenge, defined by rules, interactivity, and feedback that results in producing measurable results that trigger an emotional reaction, ultimately encouraging users to invest their attention and time into the activity [4].

To understand how these theoretical principles convert into practice, it is essential to analyze the digital tools most commonly used by educators today. Therefore, three leading platforms – *Kahoot!*, *Wordwall*, and *Quizlet* – are under consideration and evaluating their effectiveness in structuring classroom activities is the aim.

Kahoot! is a game-based student response system that creates a competitive, «game-show» environment where students use digital devices to respond to questions in real time. The platform provides immediate pedagogical benefits through distribution charts and scoreboards, allowing teachers to assess comprehension instantly and address specific knowledge gaps [6].

Wordwall is a web-based application designed for the creation of interactive learning media and educational games which can be adjusted according to age and subject matter. It can be used to create diverse learning materials such as different types of quizzes, matchmaking, pairing, anagrams, random words, word searches, and classification, among others. Users can easily transition between activity formats, assign materials to students online, or download them for printed use [3].

Quizlet is a widely recognized platform that facilitates vocabulary acquisition through digital flashcards, interactive matching games, and adaptive review tools. By using spaced repetition principles, it helps learners revise material at optimal intervals, ensuring more effective long-term retention of information [1].

To evaluate the impact of *Kahoot!*, *Wordwall*, and *Quizlet* on student engagement, a 24-question survey was conducted. 47 students of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (BGKMU) were questioned, and such results were revealed [5].

Kahoot! has shown dominant popularity, with 89.4% of respondents actively using it, compared to 61.7% for *Quizlet* and only 46.8% for *Wordwall*. Additionally, just 8.5% of respondents reported not using any of these platforms [5].

The gathered data illustrate the percentage of respondents who agreed or strongly agreed with key statements regarding learning structure. The results are summarized in Table 1.

Table 1.

Comparative Analysis of Student Agreement with Key Statements regarding Kahoot!, Wordwall, and Quizlet

Statement	Kahoot!	Wordwall	Quizlet
This platform increases motivation and engagement	87.2%	57.4%	68%
This platform is effective for maintaining attention	89.3%	63.8%	61.7%
This platform helps me understand the material	68%	70.2%	80.8%
This platform helps me remember information long-term	72.3%	57.4%	80.8%
This platform helps structure learning activities clearly	65.9%	63.8%	78.7%
This platform is effective for language practice	89.3%	74.4%	82.9%
This platform is easy to use	93.6%	89.3%	89.3%
Activities become repetitive over time	57.4%	48.9%	74.4%
The platform can be distracting	29.7%	14.8%	21.2%
The free version has significant limitations	36.1%	29.7%	38.2%

Kahoot! consistently shows the highest scores in motivation and engagement (87.2%), attention (89.3%), and ease of use (93.6%) [5], confirming its effectiveness in creating a high-energy environment that keeps students engaged. This aligns with research indicating that *Kahoot!* effectively boosts focus during lectures and encourages students to prepare in advance to perform better in competitive activities [6].

Wordwall results are moderate across all categories like motivation (57.4%), attention (63.8%), and understanding (70.2%), suggesting a relatively balanced yet not particularly strong impact on learning. At the same time, it achieves a high score in ease of use (89.3%) [5], which supports the view that it is one of the interactive media which is easy to use and can increase student interest and motivation in learning. [3].

Quizlet demonstrates the highest effectiveness in understanding (80.8%), long-term retention (80.8%) and structuring learning activities clearly (78.7%) [5]. These results are consistent with research showing that students using *Quizlet* demonstrated significantly greater improvement than those taught through traditional methods, as its gamified and spaced repetition features promote repeated exposure, active engagement, and improved vocabulary retention [1].

The findings of our survey indicate that students perceive the primary advantages of gamification as its ability to make lessons more interactive and engaging, encourage active participation, and increase motivation [5]. They align with the idea that gamified activities can boost intrinsic motivation, promote active participation and foster students' autonomy [2].

On the other hand, respondents also highlighted several drawbacks, including technical challenges, focusing on speed over quality, and the potential for repetitiveness [5]. These concerns reflect the critical perspective that gamification may overemphasize external rewards, weakening intrinsic motivation, and, if poorly designed, distract from core learning objectives [2].

Overall, gamification can effectively structure learning activities, although its impact varies across platforms. *Kahoot!* demonstrates the highest levels of motivation, engagement, attention, and ease of use, while *Wordwall* provides moderate but flexible support. *Quizlet*, in turn, appears to be the most effective for long-term retention and maintaining a clear learning structure. However, limitations such as repetitiveness and an emphasis on speed over quality suggest that gamification should be used selectively rather than as the main instructional approach.

REFERENCES

1. Chotimah C. The Effectiveness of Quizlet as a Gamified Spaced-Repetition Platform for Enhancing Vocabulary Acquisition among Grade 5 EFL Learners. *Akademika: Jurnal Teknologi Pendidikan*. 2025. Vol. 14, No. 2. P. 143–150.
2. Christopoulos A., Mystakidis S. Gamification in Education. *Encyclopedia*. 2023. Vol. 3 (4) P. 1223–1243. DOI: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3040089> (date of access: 24.04.2026).
3. Fitria T. N. Creating an Education Game Using Wordwall: An Interactive Learning Media for English Language Teaching (ELT). *Foremost journal*. 2023. Vol. 4, No. 2. P. 17–30.
4. Kapp K. M. The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education. San Francisco : Pfeiffe, 2012. 336 p.

5. Survey. Gamification as a tool for structuring learning activities: a comparative analysis of online platforms (Kahoot, Wordwall, Quizlet). URL: <https://surl.li/auaaxs> (date of access: 24.04.2026).

6. Wang A. I. The wear out effect of a game-based student response system. *Computers & education*. 2015. Vol. 82. P. 217–227.

Prokopchuk Maria,

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Department of English Language and Communication,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine

BETWEEN RISK AND RESILIENCE: ADAPTIVE STRATEGIES AND CHALLENGES OF UKRAINIAN YOUTH IN WARTIME

Modern Ukrainian youth are developing in a context of profound socio-political transformation shaped by both historical legacy and the ongoing realities of war.

One of the most significant shifts is the gradual rejection and not recognizing post-Soviet images, adopting post-Soviet stereotypes, loss of the “nanny state” mentality. This transformation reflects a move away from passive dependence on state structures toward the formation of autonomy, initiative, and personal responsibility.

Young people increasingly position themselves as active agents within society, engaging in civic participation, volunteer movements, and social initiatives. This emerging orientation demonstrates a growing sense of ownership over both individual trajectories and collective national development.

At the same time, Ukrainian youth exist within a continuous environment of war-related stress and insecurity. Daily exposure to threats, instability, and emotional pressure necessitates the early development of psychological resilience. However, prolonged exposure to stress also creates risks, including emotional exhaustion, anxiety, and reduced psychological stability.

The research conducted among the students of BGKMU in 2025 [1] has revealed that stress, anxiety, and burnout are not isolated symptoms but a collective condition shared by a generation learning amid air raids and uncertainty. The cumulative effect of long-term stress influences both cognitive functioning and social behaviour. 46.6% of respondents indicated symptoms of depression, 80% reported anxiety, and 33.3% displayed signs of PTSD. These emotional disturbances significantly compromise cognitive stability, making sustained academic engagement increasingly difficult. Emotional exhaustion manifests in reduced memory retention, avoidance of complex tasks, and growing apathy toward educational goals.

Additional challenges are associated with the transformation of educational formats. The widespread use of blended and online learning, particularly during periods of crisis, has contributed to a noticeable reduction in direct social interaction. As a result, some young people demonstrate limited development of social and communication skills, including difficulties in teamwork, face-to-face interaction, and emotional expression.

Another significant factor is the influence of information warfare, including exposure to Russian propaganda. This creates risks of misinformation, distorted perception of reality, and manipulation of values and attitudes. In such conditions, the development of critical thinking and media literacy becomes essential for resisting external informational pressure.

At the same time, gaps in systematic patriotic education may affect the formation of civic identity and value orientation. Without consistent educational support, young people may experience uncertainty in understanding national history, cultural identity, and civic responsibility.

Despite these challenges, an overwhelming majority of Ukrainian youth maintain engagement in education, pursue professional development, and actively support their communities. They demonstrate a high level of adaptability and the ability to function effectively in unstable environments. However, the hostile context often disrupts long-term planning, leading to a focus on short-term goals and flexible life strategies.

Importantly, current conditions also foster the development of survival-oriented and sustainability-related competencies. Ukrainian youth demonstrate strong digital literacy, problem-solving abilities, and readiness to act in crisis situations. They develop skills of cooperation, rapid decision-making, and innovation. These competencies not only support adaptation to present challenges but also prepare young people to contribute to the reconstruction and future development of the country.

In conclusion, modern Ukrainian youth can be characterised by resilience, independence, and adaptability, while simultaneously facing complex socio-psychological and educational challenges. The interaction between stress, informational influences, and changes in learning environments shapes their development. At the same time, these conditions stimulate the formation of a new social identity based on responsibility, critical awareness, and readiness for active participation in societal transformation that must be supported by educators. Considering a long last aggression against Ukraine, the social identity that is able to endure a long stress environment has to undergo further research.

REFERENCES

1. Kravchenko A. Psychological specifics of student learning during war. *Strategic orientations of education and rehabilitation in the conditions of martial law and post-war times: problems, solutions, prospects (dedicated to the 10th anniversary of the Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council)* : Book of Abstracts of the International scientific and practical conference (Zaporizhzhia, October 29, 2025) / General editor V. Nechyporenko. Zaporizhzhia : Publishing House of Khortytsia National Academy, 2025. P. 388–390.

Скопінцева Аліна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Спеціальність 035 Філологія,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
Науковий керівник – **Прокопчук М. М.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови та комунікації,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКИ ЧИТАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Проблема формування компетентності техніки читання (КТЧ) в учнів початкової школи є однією з ключових у методиці навчання іноземних мов, оскільки на початковому етапі закладаються основи подальшого розвитку мовленнєвих умінь, зокрема читання, письма, аудіювання та говоріння.

Дослідження цієї проблеми представлено у працях як українських, так і зарубіжних науковців. Зокрема, О. Бігич розглядала навчання читання в контексті особистісно-діяльнісного підходу [1], а К. Онищенко аналізувала труднощі формування техніки читання та пропонувала шляхи їх подолання [2]. М. Прокопчук запропонувала оптимізовану систему вправ для формування компетентності техніки читання в учнів початкової школи [3].

КТЧ є складним багаторівневим процесом, що включає взаємодію графічних, фонетичних та когнітивних компонентів. Її ефективне формування можливе за умови використання системного підходу та спеціально розробленої підсистеми вправ.

У сучасній методиці під технікою читання розуміють складний процес, що включає:

- розпізнавання графічних образів (літер і буквосполучень);
- встановлення звуко-буквених відповідностей;
- формування навичок правильного інтонування;
- розвиток швидкості читання та розуміння змісту.

Таким чином, КТЧ не обмежується механічним декодуванням тексту, а передбачає інтеграцію когнітивних, мовних та перцептивних процесів.

М. Прокопчук пропонує систему вправ, яка складається із трьох основних груп: 1) вправи для формування графічних і каліграфічних навичок, які спрямовані на засвоєння форми літер, розвиток зорової пам'яті та координації; 2) вправи для формування орфографічних навичок, які передбачають встановлення відповідності між написанням і вимовою, формування навичок читання слів і словосполучень; 3) вправи для розвитку швидкості та розуміння читання, які сприяють автоматизації навичок, розвитку темпу читання та здатності прогнозувати мовні одиниці.

У свою чергу, ефективність цієї системи забезпечується: 1) логічною послідовністю формування навичок; 2) принципом поступового ускладнення; 3) циклічністю та повторюваністю матеріалу; 4) інтеграцією різних видів мовленнєвої діяльності.

Враховуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що формування КТЧ є поетапним процесом, який потребує системного підходу. Використання структурованої системи вправ сприяє:

- підвищенню точності та швидкості читання;
- розвитку мовної свідомості учнів;
- зниженню рівня труднощів, пов'язаних із міжмовною інтерференцією;
- формуванню позитивної мотивації до навчання.

М. Прокопчук розробила система вправ, яка враховує психолого-педагогічні особливості молодших школярів і забезпечує поступовий розвиток навичок КТЧ.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці цифрових інтерактивних ресурсів для формування КТЧ з урахуванням принципів індивідуалізації навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігич О. Б. Вправи з навчання техніки читання та письма англійською мовою на початковому ступені. Київ, 2000. 64 с.

2. Онищенко К. І. Ігровий компонент у навчанні техніки читання англійською мовою. *Іноземні мови*. 1995. № 1. С. 36–37.

3. Прокопчук М. М. Підсистема вправ для навчання техніки читання в посібнику для учнів початкової школи «Read with Buddy». *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 22, Т. 4. С. 169–174.

4. Прокопчук М. М. Read with Buddy. Посібник з навчання техніки читання для учнів початкової школи : нав. посіб. для 1 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Орion, 2019. 64 с.

Співакова Інна Борисівна,

кандидат педагогічних наук,

голова правління ГО «Українське товариство Януша Корчака»,

директор Кловського ліцею № 77 Печерського району

м. Київ, Україна

Петровська Світлана Василівна,

Заслужений вчитель України,

засновник ГО «Українське товариство Януша Корчака»

м. Київ, Україна

Майданик Лілія Іванівна,

член Українського товариства Януша Корчака,

вчитель Кловського ліцею № 77 Печерського району

м. Київ, Україна

Грянник Ірина Петрівна,

вчитель Кловського ліцею № 77 Печерського району

м. Київ, Україна

ЯК ОСВІТНЯ ФІЛОСОФІЯ ЯНУША КОРЧАКА ДОПОМАГАЄ УКРАЇНСЬКИМ ВЧИТЕЛЯМ ТА ДІТЯМ СЬОГОДНІ: ГАНС ГЕОРГ ФРІДМАНН – ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО ПОКОЛІННЯ

Українська асоціація імені Януша Корчака працює з 1993 року. Вона об'єднала людей різних професій, національностей та політичних орієнтацій, які цінують особистість та ідеї Януша Корчака та готові працювати над їх втіленням на практиці.

Педагогічні та художні праці Корчака публікувалися російською та українською мовами за радянських часів, але зазнавали цензури. Водночас більшість його творів ніколи не були опубліковані. Втілення його демократичних ідей не могло бути широко поширене в тоталітарній державі. Ми були позбавлені можливості долучитися до значної частини спадщини Януша Корчака.

Дитячі будинки Корчака для єврейських, польських та українських дітей стали домівками, які давали демократичну освіту, навчали дітей поважати свої права та мати обов'язки, готували їх до кращого майбутнього життя. Ми впевнені, що ця система необхідна в сучасному світі.

Центром Українського товариства імені Януша Корчака є Кловський ліцей № 77 у місті Києві.

Тут розміщений музей «Пам'яті вчителя», присвячений Янушу Корчаку. У залі музею ми проводимо вікторини для учнів початкової школи, квести для учнів початкової та середньої школи, екскурсії, семінари для вчителів, учні переглядають відео та документальні фільми про життя Януша Корчака та його учнів. У ліцеї також діє постійна виставка малюнків «Корчак очима дітей».

До творчих здобутків належать вистави за творами Януша Корчака «Крила» та «Наодинці з Богом». Молитви тих, хто не молиться», у яких акторами є лише діти. Ці вистави неодноразово відзначалися нагородами та дипломами.

Меморіальну дошку Янушу Корчаку було відкрито 20 листопада 2012 року в Києві за адресою вул. Володимирська, 47. Автор проєкту – Іван Григор'єв. Біля меморіальної дошки постійно зустрічаються учні та викладачі Кловського ліцею, друзі Українського товариства Януша Корчака, представники Польського інституту в Києві, члени Міжнародної асоціації Януша Корчака та численні гості міста. У 2016 році в столиці України з'явилася вулиця Януша Корчака.

Протягом багатьох років українські вчителі та учні співпрацювали з польським літнім табором «Корчаково». Цього року, завдяки американській асоціації Януша Корчака та особисто пані Маріолі Штральберг, до табору змогли поїхати 2 вчителі та 2 учні.

Зусиллями Асоціації разом з видавництвом «Дух і Літера», яке очолює Леонід Фінберг, українською мовою було видано багато книг Януша Корчака: «Людська дитина», до якої увійшли твори «Як любити дитину», «Щоденник», «Мойсей», «Сенат божевільних», «Наодинці з Богом»; «Право на повагу» «Януш Корчак. Сторінки біографії» Йоанни Ольчак-Ронікер. У Кловському ліцеї відбулася презентація роману Януша Корчака «Пригоди короля Мацюся» за участю редактора першого повного українського видання роману Івана Малковича. У 2019 році українською мовою вийшла книга Марші Талмейдж Шнайдер «Януш Корчак: Скульптор дитячих душ», переклад якої з англійської зробили учні Кловського ліцею № 77.

У травні 2019 року Марша Талмейдж Шнайдер сама приїхала до України, щоб зустрітися зі спільнотою ліцею. Сьогодні, читаючи перекладену книгу «Януш Корчак: Скульптор дитячих душ», ці діти та їхні вчителі з «Нашого дому» передають свою мужність, свою здатність пережити всі труднощі, вчать нас вигадувати для дітей нові історії, щоб заспокоїти їх, вони вчать нас, як створити щасливіший світ, без воєн та ненависті.

Чому нам цікаві проєкти з перекладу книг?

Такі проєкти покращують навички художнього перекладу учнів з англійської та німецької мов на українську; сприяють розвитку творчості учнів, вміння висловлювати свою думку та зберігати автентичність тексту; вони знайомлять учнів з ідеями толерантності, необхідності діалогу; використовуючи життєвий досвід героїв книги як приклад, виховують дітей у найкращих моральних цінностях: любові до людей, благородства, справедливості, захисту слабших, життя в мирі та поваги до всіх людей, незважаючи на їхню релігію чи національність.

Перший переклад книги «Том Ласкер» Ганса Георга Фрідмана з німецької мови на українську був здійснений членами нашого товариства.

Ганс Георг Фрідман народився 23 жовтня 1928 року у Відні. Його батько був заможним і освіченим чоловіком, у нього була бібліотека зі старими та іноземномовними книгами. Він очолював Єврейський музей у Відні та був головою єврейської громади.

Коли Гансу було десять років, він почав писати оповідання про детектива Тома Ласкера, який боровся з жорстокими злочинцями. Він мандрував по всьому світу, побував у Індії та Нью-Йорку, і добро завжди перемагало зло. Ганс робив із своїх оповідань маленькі книжки. Він друкував текст, малював ілюстрації та обкладинки. Він був і письменником, і видавцем в одній особі. Звісно, це не була справжня література, а лише дитяча творчість. Це свідчить про те, що згодом Ганс міг би стати хорошим автором. Але у нього не було майбутнього. Він так і не став дорослим.

У 1944 році його матір і сестра Лізелотта були депортовані до Аушвіца, а він залишився з батьком до шістнадцяти років. Потім їх вбили в Дахау.

Перед депортацією Ганс сховав книги в квартирі своєї домогосподарки, яка після війни передала їх родичам. З тринадцяти книг збереглося лише чотири. Від інших залишилися лише обкладинки. У травні

2012 року в Женеві завдяки Швейцарському товариству імені Януша Корчака було видано збірку оповідань Ганса Георга Фрідмана.

Ганс Георг Фрідман став однією з шести мільйонів жертв Голокосту.

Президент Швейцарського товариства імені Януша Корчака надіслав це видання Українському товариству імені Корчака зі словами: «Ось вам маленька скринька, яка цінніша за скарб: вона містить пам'ять про дитину та значуще ствердження життя... Ми сподіваємося, що ви будете й надалі поширювати ці історії».

Ми продовжуємо читати книжечки про Тома Ласкера і навчаємо дітей з вірою, що добро перемагає зло. Майбутнього у Ганса не було, але ми продовжуємо поширювати його історії та пам'ять про мільйони жертв Голокосту.

Сьогодні ми працюємо над перекладом книги Івони Чмілевської «Щоденник Блумки». Книги написані про дітей чи роботу з дітьми, дитячі оповідання, мрії, допомагають нам зрозуміти основні правила життя в сучасному світі:

- Усі діти мають право жити в мирі та здобувати освіту;
- Люди повинні навчитися поважати інші народи та припинити воювати;
- Уряди повинні співпрацювати, і як говорив великий педагог Януш Корчак: «Треба спочатку подумати про дитину, перш ніж робити революції».

Ми вважаємо, що конференції є важливою сполучною ланкою між громадами, ми вболіваємо за загальнолюдські цінності, права дітей, освітні потреби, спільні інтереси, емоції, ми хочемо мирного світу для всіх народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шнайдер Марша Талмедж. Януш Корчак: скульптор дитячих душ Київ : Дух і літера, 2019. 200 с.
2. Януш Корчак: скульптор дитячих душ : опис книги. *Дух і літера*. URL: <https://duh-i-litera.com/bookstore/janush-korchak-skulptor-ditjachix-dush>.
3. Кловський ліцей 77. URL: https://www.instagram.com/klovsky_lyceum/
4. Кловський ліцей : вебсайт. URL: <http://klovsky77.com.ua/>.

Ткаченко Лідія Микитівна,

викладач педагогіки,

Берестинський педагогічний фаховий коледж

КЗ «ХГПА» ХОР,

м. Берестин, Україна

ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ ЯНУША КОРЧАКА

Яскравою постаттю найкращих традицій гуманної педагогіки є видатний педагог-гуманіст ХХ століття Януш Корчак. Вище від усіх ідеологічних цілей він ставив саму дитину та ідею важливості любові до дитини у вихованні. Праці Я. Корчака співзвучні з працями провідних дослідників кінця ХХ – початку ХХІ ст., в яких розглядаються і певні вікові нормативи розвитку дитини, й умови, що якнайкраще сприяють цьому розвитку, збагачують його або ж, навпаки, затримують. Деякі з його ідей вкрай актуальні й сьогодні.

Відомий польський лікар, письменник, педагог, директор Будинку сиріт у Варшаві, автор книги «Як любити дітей» Януш Корчак (1878-1942) помилку виховання вбачав у неповазі до особистості, яка розвивається. Ставлення дорослих до дітей він називав «протекціонізмом», свідченням якого є демонстративне заступництво, постійне бажання допомагати, спрямовувати, робити все за них. Те, що у Декларації про права людини називається правами, наголошував Я. Корчак, насправді є не правами, а обов'язками дорослих стосовно дітей. А одна з проблем дитинства полягає у тому, що головне право дитини (право на повагу) не передбачає можливість їй бути такою, якою вона хоче або може (право бути собою). Тому принципи гуманістичної педагогіки мають засновуватися на свободі і правах дитини [1; 3].

Януш Корчак став творцем виваженої, науково обґрунтованої й підкріпленої його власним досвідом системи взаємин між батьками і дітьми, між вихователями і вихованцями, між учителями й учнями. Він розкрив одне з найважливіших умінь, яке має розвинути в собі людина, що виховує і навчає дитину, – вміння в будь-якій ситуації ставати на позицію дитини і саме з цієї позиції оцінювати доцільність,

виваженість своїх вимог, передбачати наслідки, до яких вони ведуть, створювати для вихованця таку атмосферу, яка відповідає його можливостям, потребам, прагненням.

Я. Корчак створив педагогіку прецедентів. Він пропонує не «судження про...» і не «мертві» дидактичні схеми, а розкриває дух вільного, гуманного виховання у конкретних життєвих ситуаціях, утворює рівноправність особистості дитини і дорослого. І сам показує всім своїм життям приклад визнання фундаментальних прав дитини, зокрема: права на індивідуальність, людську гідність, свободу, самостійність, самовизначення і самовираження. Поняття «право», «свобода», «порозуміння», «повага», «прощення» є основоположними в його педагогічній спадщині [4].

Януш Корчак постійно наголошував, що дорослим необхідно зрозуміти – дитина, незважаючи на свій вік та соціальні заборони, вже особистість, вона має право на «сьогодні», як і будь-який інший член суспільства.

Любити дитину, на думку Януша Корчака, означає найперше сприймати її такою, якою вона є. І це справжнє розуміння любові. Януш Корчак багато про це говорив, наводячи приклади педагогічного досвіду та досвіду спостереження за дітьми з притулку. Він наголошував: якщо діти різні, то це не означає, що одні хороші, а інші – погані. Вони просто різні. Тому педагог застерігає не плутати «хорошу» дитину зі «зручною».

Цікавими є роздуми педагога щодо того, що більше впливає на майбутній характер та особистісні якості дитини – оточення чи спадковість. Педагог не відкидає жодного, він просто наголошує, що не можна підходити до дитини за шаблоном, «ставити хрест» на її майбутньому з причини невдалої спадковості або несприятливого виховного середовища.

Отже, крім дослідження чинника спадковості, необхідно також проводити дослідження виховного середовища, і тоді, можливо, не одна загадка знайде свою відповідь. Виховним середовищем Януш Корчак називає дух сім'ї, який панує в ній. Педагог пропонує види середовищ не за організаційними ознаками, а за духом, спрямованістю (середовище догматизму, ідейне, задоволення життям, успіху і кар'єри), показує їх ознаки, переваги та недоліки, а головне – прогнозує, якою може стати дитина, яку виховує певне середовище. Він не обирає найліпше середовище, а залишає право вибору за кожним. У вихованні та житті дитини Я. Корчак надавав принципового значення культурі зв'язку поколінь, роду, родовій спадщині, неперервності, що забезпечує не тільки почуття захищеності для дитини, а й відповідальність за неї дорослих. У цьому сенсі дуже важливими є ролі матері й батька, бабусь та дідусів і навіть прадідів, які цю традицію закладали.

Любов, на думку педагога, – це спостереження. Як професійний психолог, окрім щоденного звичайного спостереження за життям дитини, Януш Корчак пропонує інший, ефективніший і якісніший спосіб – це гра, в якій можна визначити характер, пізнати розумові схильності дитини і, звичайно, визначити напрям, у якому необхідно докладати виховних зусиль. Дитяча гра, за визначенням педагога-дослідника, – це насамперед колективна дія, гра для дитини – це як робота для дорослого. Спостерігаючи за грою дитини, ми розуміємо, яка ця дитина в житті, у діяльності, якої поведінки в суспільстві від неї очікувати в майбутньому.

Любити дитину, за Янушем Корчаком, – означає ставитися до неї з повагою. Відсутність упередженого ставлення дасть змогу вихователю ліпше зрозуміти її відчуття, прагнення, бажання, а, отже, і до дитячих ігор дитина ставитиметься з розумінням. Слід визнати правоту дитини, коли вона обирає, з ким і в які ігри грати. Змиритися з тією істиною, що, якщо діти не хочуть грати за запропонованим дорослим сценарієм, якщо вони неактивні, не виявляють інтересу, то це не їхня вина, це непрофесіоналізм педагога.

Я. Корчаку вдалося поєднати наукове мислення лікаря, педагога, психолога з публіцистичним, журналістським даром переконливої, щирої розмови з читачем. Правда про значення дитинства в житті родини й суспільства, про їхню взаємну залежність – одна і не залежить від історичного періоду.

Засадничими у спадок освітянам і батькам залишаються 10 заповідей Януша Корчака, який пожертвував своє життя заради дітей, віддано, талановито служив дітям, захищав дитинство як найважливішу цінність людської цивілізації.

Не чекай, що твоя дитина буде такою, як ти, або такою, як ти хочеш. Допоможи їй стати не тобою, а собою.

Не вимагай від дитини плати за все, що ти для неї зробив. Ти дав їй життя – як вона може віддячити тобі? Вона дасть життя іншому, той – третьому...

Не зганяй на дитині свої образи, щоб у старості не їсти гіркого хліба. Бо що посієш, те й зійде.

Не стався до її проблем зверхньо. Життя дане кожному по силах, і будь певен – їй воно не легше, ніж тобі, а може, й важче, адже в неї немає досвіду.

Не принижуй!

Не забувай, що найважливіші зустрічі людини – це її зустрічі з дітьми. Приділяй їм більше уваги – ми ніколи не можемо знати, кого зустрічаємо в дитині.

Для дитини зроблено недостатньо, якщо не зроблено все можливе.

Дитина – це не тиран, який заволодіває всім твоїм життям, і не лише плід твоєї плоті й крові. Це та дорогоцінна чаша, яку життя дало тобі на збереження і розвиток у ній творчого вогню. Дитина – це любов матері й батька, що розгортається, у яких зростатиме не «наше», не «своє», не «власне» дитя, а таємнича душа, дана на збереження і супровід, поки вона недосвідчена й беззахисна.

Умій любити чужу дитину. Ніколи не роби чужій того, чого не хотів би, щоб робили твоїй.

Люби свою дитину будь-якою – неталановитою, негарною, невдачливою; люби нерозумною, некерованою маленькою; люби незграбною, егоїстичною, сердитим підлітком; люби такою, що не виправдала надій і очікувань, замкненою, дивною, нещасною дорослою... Спілкуючись із нею – радій, радій завжди з повним правом, адже дитина – це твоє свято, яке поки що з тобою [2].

Отже, аналіз педагогічної спадщини Януша Корчака, розкриває основні гуманістичні ідеї педагога, які можуть стати законами в побудові гуманістичних відносин з дітьми:

- поважати особистість дитини;
- приймати дитину такою, якою вона є;
- спостерігати за дитиною, вивчати її, проникнути у внутрішній світ дитини;
- бути чесними з дитиною.

Кроки зближення з дітьми, засновані на мудрих порадах Януша Корчака, дадуть змогу батькам глибше зрозуміти дитячу душу, радіти, спілкуючись із дітьми, створювати умови, за яких вони зростатимуть щасливими в родині. А вихователям нададуть неоціненну підтримку в їхній нелегкій справі, у встановленні дружніх і душевних контактів з дітьми, у зацікавленні їх та залученні до співпраці з дорослими, у виробленні в батьків нового характеру стосунків зі своїми дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. 2-ге вид., допов. Київ : Академвидав, 2013. 464 с.
2. Проскурова О. Життя, віддане дітям: Януш Корчак. *Дошкільне виховання*. 2015. №10. С. 6–9.
3. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / за ред. З. Н. Борисової. Київ : Вища школа, 2004. 510 с.
4. Ярославцева Л. Повернутися обличчям до дитини. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. №1. С. 4–9.

Катерина Чикаленко,

здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Спеціальність 035 Філологія,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна

Науковий керівник – **Прокопчук М. М.**,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри англійської мови та комунікації,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна

ЧИТАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ 1 КУРСУ ВНЗ

У сучасному інформаційному суспільстві інформаційно-аналітична компетентність (ІАК) є ключовою складовою професійної підготовки студентів. Вона передбачає здатність здійснювати пошук, аналіз, інтерпретацію та критичну оцінку інформації. Особливу роль у її формуванні відіграє читання як базовий інструмент когнітивної діяльності.

IAK є інтегративною якістю особистості, що характеризує цілеспрямований та ефективний пошук, аналіз, систематизацію, обробку, використання та інтерпретацію різноаспектної інформації, інтелектуальний аналіз даних для набуття нового знання та оперативного забезпечення процесу ухвалення своєчасних і обґрунтованих рішень, характерних для діяльності в інформаційному суспільстві [3, с. 131].

У працях Н. Бібік [1], О. Пометун [2], а також зарубіжних дослідників D. Bawden [4] та С. Bruce [5] IAK трактується як складова інформаційної грамотності та критичного мислення, що формується у процесі активної когнітивної діяльності, зокрема через читання.

На думку С. Сисоевої, структура професійної компетентності фахівця, як правило, є сукупністю компонентів: когнітивного (наявність теоретичних знань у певній предметній сфері); діяльнісного (уміння, що дозволяють здійснювати професійну діяльність); особистісного (володіння прийомами рефлексії та самоусвідомлення, інші професійно важливі якості особистості); мотиваційного (особистісні якості, що визначають мотиви до саморозвитку, здатність навчатися впродовж життя, удосконалювати та поглиблювати професійні знання); комунікативного (сукупність здатностей, що забезпечують ефективність спілкування, роботи в колективі, взаємодію з іншими членами суспільства) [3, с. 24–25].

Одним із ключових засобів формування IAK є читання як активний процес взаємодії з текстом.

Сучасні дослідження підкреслюють, що ефективне читання передбачає використання різних стратегій залежно від мети роботи з текстом. Особливе місце займають такі види читання, як *skimming* (ознайомлювальне читання) та *scanning* (пошукове читання).

Skimming передбачає швидке переглядання тексту з метою визначення його основної ідеї, структури та загального змісту. Ця стратегія сприяє розвитку навичок узагальнення, виділення головного та формування цілісного уявлення про текст. Вона є особливо важливою на початковому етапі роботи з великими обсягами інформації.

Scanning, у свою чергу, спрямоване на пошук конкретної інформації (дат, фактів, ключових слів) без необхідності повного прочитання тексту. Використання цієї стратегії розвиває вибіркиму увагу, швидкість обробки інформації та здатність ефективно орієнтуватися у текстовому матеріалі.

Враховуючи вищезазначене, було розроблено опитувальник для визначення рівня сформованості даної компетентності.

У дослідженні взяли участь 37 студентів 1 курсу. Інструментом збору даних виступило анкетування, що включало 50 показників, які охоплюють такі компоненти IAK: 1) робота з інформацією; 2) критичне мислення; 3) аналітичні навички; 4) рефлексія та саморегуляція; 5) цифрова грамотність.

На рівні роботи з інформацією близько 60–65 % студентів демонструють здатність регулярно працювати з інформацією. Водночас 25–30 % виконують ці дії нерегулярно, що свідчить про недостатню сформованість системного підходу.

Щодо аналітичних умінь, лише 40–45 % студентів можуть впевнено аналізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та узагальнювати дані. При цьому 35–40 % виконують ці дії на середньому рівні, а 15–20 % мають низький рівень сформованості аналітичних навичок.

Показники критичного оцінювання інформації залишаються середніми: 50 % студентів перевіряють інформацію часто, 30 % – іноді, 20 % – рідко або ніколи, що свідчить про фрагментарність критичного мислення.

Здатність до самооцінки та покращення власних навичок (рефлексивні вміння) демонструють 45–50 % студентів – регулярно, 35 % – епізодично, 15–20 % – на низькому рівні.

Більшість студентів (65–70 %) використовують читання як джерело інформації, однак лише 40 % здійснюють глибокий аналіз прочитаного. Це свідчить про переважання репродуктивного рівня читання над аналітичним.

Отримані дані свідчать про середній рівень сформованості IAK у студентів 1 курсу ВНЗ.

Студенти активно працюють з інформацією; використовують читання як базовий інструмент, проте недостатньо глибоко аналізують інформацію, не завжди критично оцінюють джерела, мають обмежені навички рефлексії. Це говорить про розрив між репродуктивним і продуктивно-аналітичним рівнями діяльності.

Результати дослідження свідчать, що IAK студентів 1 курсу перебуває на стадії формування і потребує цілеспрямованого розвитку. Читання виступає ефективним інструментом її формування, однак за умови переходу від поверхневого сприйняття інформації до її глибокого аналізу та критичної інтерпретації. Системне введення аналітичного читання, яке впроваджується у другому семестрі 1 курсу, має суттєво підвищити рівень IAK та якість підготовки майбутніх фахівців.

Вищезазначене дозволяє зробити висновки щодо оптимізації змістовного та процесуального аспектів змісту навчання для студентів 1 курсів ВНЗ: інтегрувати аналітичне читання у навчальний процес (робота з текстами різного рівня складності, завдання ДОК 2–4); розвивати критичне мислення через аналіз джерел, порівняння інформації, виявлення упередженості; використовувати проблемно-орієнтовані завдання (аналіз кейсів, інтерпретація даних, аргументація позиції); формувати рефлексивні навички (самооцінка, портфоліо, метакогнітивні стратегії); інтегрувати цифрові інструменти та ШІ для аналізу інформації, але з акцентом на перевірку та критичне осмислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : монографія. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
2. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічна проблема. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 3–7.
3. Сисоєва С. О. Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу. *Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри* : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. С. 18–45.
4. Bawden D. Information and Digital Literacies: A Review of Concepts. *Journal of Documentation*. 2001. Vol. 57, No. 2. P. 218–259.
5. Bruce C. Seven Faces of Information Literacy. Adelaide : Auslib Press, 1997. 203 p.

Шкоропата Владислава Андріївна,
здобувач 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Дмитрієва О. І.,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЯНУШ КОРЧАК – ВИДАТНИЙ ПЕДАГОГ І ГУМАНІСТ

У сучасній Україні, яка роками бореться за свою волю, за право на життя кожного свого громадянина, особливо гостро постає проблема цінності життя кожної людини, незалежно від її віку, місця проживання, стану здоров'я, обмежень життєдіяльності тощо. Саме тому вважаємо за необхідне вкотре звернутися до видатних педагогічних постатей, що назавжди залишили по собі пам'ять, повагу і невмирущу славу, як великі Педагоги, Гуманісти і Захисники тих, хто потребував їх найбільше, одним із яких був Януш Корчак.

Януш Корчак народився в 1878-му (за іншими джерелами – в 1879 році) у Варшаві. Януш Корчак – це псевдонім, а справжнє ім'я – Генрик Гольдшмідт [1, с. 14]. Батько його, Юзеф Гольдшмідт, був досить шановним адвокатом, сім'я його походила з єврейського інтелігентного роду. Уже з 15-річного віку Генрик, який мав непогані успіхи в навчанні, почав підробляти репетиторством унаслідок важкої хвороби батька, а саме психічного розладу [1, с. 31]. Прадід, Маврицій Гембицький, та дід, Герш Гольдшмідт, були лікарями, тому не дивно, що юний Януш у 1898-му став студентом медичного факультету Імператорського Університету у Варшаві і до 1905 року він вже отримав диплом лікаря. До цього моменту Корчак зацікавився педагогічною діяльністю, коли перебував за кордоном – у Швейцарії, й саме педіатрія стала справою всього його життя. Крім того, в той ранній період Корчак уже писав для декількох польських газет. Під час навчання в університеті добре ознайомився з життям у бідних районах і нижчим соціальним класом суспільства, який виживав завдяки продажу власної робочої сили.

У червні 1905 його призвали до армії, він брав участь у російсько-японській війні і навіть там проявляв любов до дітей, вчився у них китайської мови. Одночасно Корчак писав для дітей, і незабаром його книги «Дитя вітальні» і «Діти вулиці» принесли йому досить велику популярність. Протягом 1906–1912 років працював педіатром у дитячій лікарні. З бідних пацієнтів брав досить малу плату, а інколи навіть давав гроші на ліки [1, с. 60–85].

Після 1910 року Януш Корчак ухвалив рішення дещо змінити своє життя: перейти від медичної практики і цілком зайнятися своїм проєктом – він став засновником «Будинку сиріт» для єврейських дітей. Так, у будинку № 92 на вулиці Крохмальній у Варшаві він залишався незмінним директором усе своє життя. Саме там він спостерігав за психофізичним розвитком дітей. «Будинок сиріт» виділявся від інших притулків. Інші лише давали дах над головою і їжу, абсолютно не турбуючись про внутрішній і етичний розвиток своїх вихованців. Тож не дивно, що більшість безпритульних звертали на шлях розбою. Головне завдання, яке переслідував «Будинок сиріт», – не просто зберегти життя дітей, а навчити їх жити гідно. Крім «Будинку сиріт», Гольдшмідт співпрацює з іншими дитячими притулками, публікується в журналах, пише книги, читає лекції з педагогіки. Авторитет педагога і педіатра ріс, і незабаром Корчак уже працював над створенням Будинку для польських дітей в Україні, а в роки польсько-радянської війни він знову був польовим лікарем у Лодзі та Варшаві. За віддану працю був підвищений у званні до майора. У своєму «Будинку» Януш ввів дитяче самоврядування, а також дитячий товариський суд. Тут не було місця насильству, жажливому та нелюдському ставленню, несправедливості. Пізніше про нього сказали, що він створював дитячу республіку. У педагога не було власних дітей і сім'ї. Всього себе він присвячував сиротам, що чекають його підтримки та любові в Україні, польських містечках і селах і, звичайно ж, у Варшаві, де розташовувався його дім-притулок «Будинок сиріт».

З приходом до влади нацистів Корчак шукав для себе шляхи виїхати, але його стримували неможливість кинути своїх вихованців. Разом зі своїм «Будинком сиріт» він був переміщений в 1940 році у Варшавське гетто. Незважаючи на те, що серед його друзів і шанувальників було безліч неєвреїв, які пропонували йому допомогу, Корчак вважав кращим варіантом залишитися в гетто. Відомо, що в той важкий час він невтомно і героїчно дбав про дітей – діставав для них їжу, одяг, ліки.

У 1942-му році, за наказом про депортацію євреїв, Януш Корчак, а також близько 200 дітей і його найближча колега і подруга Стефанія Вільчинська, яка була головною вихователькою, були завантажені у вагони і направлені у відомий концентраційний табір Треблінка, який був одним з найжорстокіших нацистських таборів смерті у Польщі [3, с. 9]. Відомо, що навіть в останній момент Януш Корчак мав можливість врятувати своє життя, однак він все ж залишився разом з усіма і прийняв смерть у газовій камері.

Януш Корчак виконував не лише педагогічну діяльність, але й науково-дослідницьку, основними напрямками якої були художні твори для дітей, науково-популярні роботи з педагогіки та щоденникові записи. Його найбільш знамениті твори – «Діти вулиці», «Дитя вітальні», диалогія «Король Матіуш Перший», «Коли я знову стану маленьким» та ін. Книга «Як любити дитину» займає особливе місце у світовій педагогіці. Це не просто наукова праця, не збірка правил, яких потрібно дотримуватися. Це сукупність професійних знань, досвіду, спостережливості й великої любові до дитини. Праця була опублікована в 1919 році. Над її створенням Корчак працював під час свого перебування на Україні, де деякий час провів у столичних дитячих притулках. Саме події в Україні надихнули його на написання цієї книги. Він бачив, що несе за собою війна: страждання, смуток, безліч втрачених життів та їхній вплив на невинних дітей.

Януш Корчак одним із перших проголосив, що дитина – це не «майбутня людина», а людина вже зараз [3, с. 40]. Він підкреслював, що дитина має власні переживання, думки й право на повагу і дорослий не має морального права принижувати чи ігнорувати її. Ідеї Корчака значно вплинули на створення ООН та ухвалення Конвенції ООН про права дитини. Він сформулював ключові права: право на повагу, право бути собою, право на помилку, право на власну думку.

У XXI столітті ці ідеї проявляються у гуманістичній педагогіці, педагогіці партнерства (НУШ), у повазі до особистих кордонів дитини. Сучасна освіта реалізує це через впровадження інклюзивного навчання, антибулінгові програми, участь дітей в ухваленні рішень. Корчак вважав, що дитина – не лише об'єкт виховання, а моральний суб'єкт. Це свідчить про те, що дитина здатна оцінювати справедливість, її думка має вагоме значення, вона може бути партнером у вихованні. Сьогодні це проявляється через діалог між учителем і учнем, розвиток критичного мислення та формування відповідальності.

Ідеї Януша Корчака живуть і нині, вони сповнені безумовної любові до дітей, педагогічної етики та справжнього морального авторитету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lifton B. J. The King of Children: The Life and Death of Janusz Korczak. New York : St. Martin's Press, 1988. 452 p.
2. Olczak-Ronikier J. Korczak. Próba biografii. Warszawa : WAB, 2011. 473 s.
3. Януш Корчак. Право на повагу : вибрані твори / упор. І. Ковальчук ;. Київ : Дух і літера, 2012. 328 с.

РОЗДІЛ 11
ЗМІСТОВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ СТУПЕНЯ
ФАХОВОГО МОЛОДШОГО БАКАЛАВРА ДЛЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ

Бучинська Софія,
здобувач освіти 3 курсу
спеціальності 013 Початкова освіта,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юрченко К. І.,**
викладач психолого-педагогічних дисциплін,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ГРИ ДЛЯ РОЗВИТКУ УВАГИ І ПАМ'ЯТІ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У сучасному освітньому просторі гра постає природною формою діяльності дитини, яка відповідає її віковим та індивідуальним особливостям, створює сприятливі умови для активного залучення учнів до навчального процесу, підвищенню їх мотивації та емоційного благополуччя. Це знайшло своє вираження в змісті адаптаційно-ігрового періоду навчання в сучасній початковій школі. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пізнавальних психічних процесів, особистісних якостей і соціального досвіду. Саме в цей час відбуваються інтенсивні якісні зміни в пізнавальній активності, довільності поведінки, самооцінці, рефлексії та здатності до співпраці з однолітками й дорослими.

Психологічна природа гри полягає в її здатності поєднувати психологічні потреби дитини з соціальними умовами розвитку, забезпечуючи цілісне становлення особистості. Аналіз наукових підходів підтверджує, що гра є не лише природною формою дитячої активності, а й потужним засобом психічного розвитку молодших школярів, який має значний освітній і виховний потенціал [9; 10]. На думку Г. Костюка, у процесі гри дитина не лише відтворює знайомі їй дії та ситуації, а й активно перебудовує їх відповідно до власних потреб, уявлень і переживань. Саме це забезпечує розвиток творчої уяви, гнучкості мислення та здатності до перенесення засвоєного досвіду в нові умови [8]. У молодшому шкільному віці ігрова діяльність зберігає своє важливе значення, хоча поступово втрачає статус провідної та інтегрується з навчальною діяльністю. У процесі ігрової діяльності молодші школярі навчаються діяти відповідно до встановлених правил, планувати власні дії, прогнозувати результат та оцінювати власні досягнення, що є важливими складниками навчальної діяльності.

Науковці називають різні види ігор: дидактичні, рольові, рухливі та інтелектуальні. Дидактичні ігри спрямовані на розвиток мислення, уваги, пам'яті, мовлення, формування навчальної мотивації та пізнавальної активності [3; 10]. Сюжетно-рольова гра сприяє розвитку уяви, емоційної сфери, мовлення та комунікативних умінь [1; 5]. Рухливі ігри поєднують рухову активність із дотриманням правил і сприяють розвитку витривалості, координації рухів, швидкості реакцій, а також формуванню вольових якостей і самоконтролю [2; 4]. Застосування інтелектуальних ігрових технологій відповідає ідеям Нової української школи, де акцент робиться на формуванні ключових компетентностей та розвитку особистості дитини [7].

Отже, гра має комплексний вплив на психічний розвиток молодших школярів, забезпечуючи розвиток уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви та емоційно-вольової сфери. Її використання в освітньому процесі є важливою умовою різнобічного розвитку дитини та підвищення результативності початкової освіти.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Солоненського ліцею «Лідер» Павлівської сільської ради Запорізького району Запорізької області. У ньому взяли участь 9 першокласників віком 6–7 років. Оскільки автор працює асистентом учителя у цьому класі, ігрові вправи впроваджувалися систематично та у співпраці з класним керівником протягом 3-х календарних місяців.

Практичне дослідження розвитку пам'яті та уваги учнів 1 класу здійснювалося у три послідовні етапи: констатувальний, формувальний та контрольний-діагностичний.

Констатувальний етап.

Метою цього етапу було визначення початкового рівня розвитку пам'яті та уваги у дітей 6–7 років. На цьому етапі проводилася первинна психодіагностика за допомогою підбраного комплексу методик.

Для вивчення слухової пам'яті використовувалися: методика запам'ятовування десяти слів (за О. Лурією), [6, с. 61], для визначення розвитку короткочасної пам'яті – субтест «Повторення цифрових рядів» (з тесту інтелекту Д. Векслера) [6, с. 62].

Для вивчення рівня концентрації та стійкості уваги ми використали тест «Коректурна проба». [6, с. 56]. Також застосували тест «Кодування» (О. Венгер, Г. Цукерман), який спрямований на визначення швидкості переробки інформації, переключення уваги та зорово-моторної координації [6, с. 57].

Отримані результати свідчать про те, що в більшості першокласників пам'ять і увага перебувають на середньому рівні розвитку, однак значна частина дітей має труднощі з концентрацією та утриманням інформації. Особливої уваги потребують учні з низьким рівнем показників, що підтверджує необхідність проведення формувального експерименту, спрямованого на розвиток пам'яті та уваги засобами ігрової діяльності.

Формувальний етап.

Мета формувального етапу – цілеспрямований розвиток пам'яті та уваги учнів засобами систематичного використання дидактичних та рухливих ігор. Формувальний етап тривав протягом 3-х календарних місяців. Ігрові вправи впроваджувалися у співпраці з класним керівником:

- під час ранкового кола;
- на перервах;
- наприкінці уроків;
- під час уроків математики та інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Для розвитку пам'яті проводили наступні ігри: «Запам'ятай і повтори», «Ланцюжок чисел», «Ланцюжок тварин», «Запам'ятай природний ряд».

Ігри на розвиток уваги: «Знайди відмінності», «У пошуках цифр», «Кольоровий світлофор», «Уважний слухач», «Дерево, кущ, трава». Ігри добиралися та розроблялися відповідно до тем уроків, що дозволило поєднати навчальний матеріал із розвитком психічних процесів, а це у свою чергу не перевантажувало дітей.

Контрольно-діагностичний етап.

Після завершення формувальної роботи було проведено повторну діагностику за тими самими методиками, що й на початковому етапі. Це дозволило об'єктивно порівняти результати «до» та «після» формувального впливу.

Таблиця 1

Рівні розвитку пам'яті та уваги учнів 1 класу до та після формувального експерименту

Рівень розвитку	Пам'ять (констатувальний експеримент)		Пам'ять (контрольний експеримент)		Увага (констатувальний експеримент)		Увага (контрольний експеримент)	
	кількість учнів	%	кількість учнів	%	кількість учнів	%	кількість учнів	%
Високий	2	22 %	4	44 %	1	11 %	3	33 %
Середній	4	44 %	4	44 %	5	56 %	5	56 %
Низький	3	34 %	1	12 %	3	33 %	1	11 %
Усього	9	100 %	9	100 %	9	100 %	9	100 %

Отримані результати контрольно-діагностичного експерименту дозволяють зробити висновок, що цілеспрямоване та систематичне використання ігрових вправ у навчальному процесі створює сприятливі умови та є ефективною умовою для розвитку пам'яті та уваги молодших школярів.

На основі результатів дослідження можна сформулювати такі методичні рекомендації для вчителів початкових класів та асистентів вчителя:

- використовувати ігрові вправи на розвиток пам'яті та уваги систематично, а не епізодично;

- поєднувати навчальні ігри з рухливими, що сприяє зниженню втомлюваності та підтриманню працездатності учнів;
- добирати ігри з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, поступово ускладнюючи умови їх виконання;
- застосовувати ігри з елементами словесно-рухової невідповідності (наприклад, виконання дій не за зоровим зразком, а за словесною інструкцією) для розвитку довільної уваги та самоконтролю;
- створювати доброзичливу атмосферу, у якій дитина не боїться помилитися та проявляє ініціативу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буцкіна С. В. Формування мотиваційної готовності дітей 6–7 років до навчання в школі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 5. С. 16–19.
2. Гордійчук О. Є. Проведення екскурсій та цільових прогулянок – складова організації дозвілдової діяльності в групі продовженого дня. *Організаційно-педагогічні основи екскурсійної роботи вчителя природничих дисциплін* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. М. В. Гриньової. Полтава : Друкарська майстерня, 2012. С. 75–77.
3. Дідух М. В. Ігрові прийоми навчання читати. *Початкова школа*. 2011. № 1. С. 10–13.
4. Зязюн І. А. Неперервна освіта як основа соціального поступу. Неперервна професійна освіта: теорія і практика : у 2 ч. / за ред.: І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Київ, 2001. Ч. 1. 392 с.
5. Концепція нової української школи. *Освіта*. 2016. № 50. С. 2–4.
6. Коробко С. Л., Коробко О. І. Нова українська школа: діагностична та корекційно-розвивальна робота з молодшими школярами : навч.-метод. посіб. Київ : Літера ЛТД, 2021. 160 с.
7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистостей. Київ, 2012. 475 с.
8. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : монографія. Київ : Київський міський педагогічний ун-т ім. Б. Д. Грінченка, 2003. 272 с.
9. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 2004. 356 с.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 2009. 287 с.

Віслогузова Інеса Едуардівна,
здобувач освіти 2 курсу спеціальності А3 Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»,
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юрченко К. І.,**
викладач педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

РЕЛАКСАЦІЙНІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ СТАБІЛІЗАЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Життєдіяльність українських дітей у сучасних умовах детермінована підвищеним рівнем психоемоційного напруження. Нестабільність соціальної ситуації, воєнні дії та інтенсивні стресові чинники справляють прямий психотравмувальний вплив на контингент молодших школярів. Зважаючи на те, що зазначений віковий період є сенситивним для становлення когнітивної сфери, вплив стресу стає особливо відчутним: фіксується порушення концентрації уваги, зростання рівня тривожності, емоційна нестабільність та швидка виснажувальність. У цьому контексті імплементація здоров'язберезувальних технологій в освітній процес набуває стратегічного науково-практичного значення.

Релаксація – це процес, за якого фізична система поступово повертається до рівноважного стану після впливу зовнішніх чинників, що вивели її з рівноваги [2]. Вона виникає як відповідна реакція на припинення впливу стресорів. Фізіологічна основа цього процесу включає: зниження активності симпатичної нервової системи, активацію парасимпатичної системи, нормалізацію серцевого та дихального ритмів. Для здобувачів освіти початкової школи регулярне застосування релаксаційних технік забезпечує редукцію рівня кортизолу, сприяє відновленню функцій нервової системи та формуванню навичок саморегуляції.

Вчитель початкових класів на сучасному етапі виконує не лише дидактичну, а й ключову функцію психологічного супроводу. Саме педагог відповідає за створення комфортного психолого-педагогічного середовища, що впливає на академічну готовність учнів. Впровадження релаксації дозволяє вчителю: оперативно стабілізувати психоемоційний стан учнів після кризових подій (наприклад, повітряних тривог) або конфліктних ситуацій; ефективно керувати увагою навчального колективу шляхом переключення видів діяльності; здійснювати превенцію конфліктів та підтримувати дисципліну на засадах ненасильницької комунікації; створювати умови для збереження психічного здоров'я та підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу.

Стратегія імплементації релаксаційних методів передбачає поетапну та системну організацію. Відповідно до розробленої структури, виділяють наступні напрями:

- короточасні релаксаційні паузи та аудіальний вплив. Застосовуються інтраопераційно (безпосередньо під час навчальної діяльності, 1–5 хвилин) у випадках когнітивного виснаження або перед виконанням складних завдань. Фонове прослуховування музичних композицій сприяє заспокоєнню учнів та формуванню сприятливої атмосфери [3];

- кінетична релаксація та ігрові методики. Передбачає поєднання рухової активності та розслаблення у форматі гри (наприклад, вправи «земля, повітря, вода»). Це дозволяє відновити робочий потенціал та енергетичний ресурс протягом мінімального часового проміжку;

- техніки уяви та візуалізації. Використання вербальних формул і позитивних образів (так звані «уявні подорожі») сприяє зниженню емоційної напруги та формуванню психологічної впевненості.

Для систематизації педагогічної роботи ми розробили систему вправ «Спокійний урок», адаптовану до різних структурних компонентів уроку. Метою розробки є створення простої та ефективної системи релаксаційних вправ, які можна використовувати на різних етапах уроку для підтримки емоційного стану учнів.

1. Організаційний момент. Вправа «Кулька» (дихальна техніка, спрямована на налаштування до роботи та зниження первинної тривожності).

2. Основна частина уроку (включає етапи активної навчальної діяльності). Вправи «Лимон» (стискання та релаксація м'язів верхніх кінцівок) або «Муха» (зняття напруження м'язів обличчя). Це забезпечує подолання фізичного виснаження під час інтенсивної когнітивної діяльності.

3. Заключний етап уроку (рефлексія, підсумок). Візуалізація «Хмаринка» (уявний політ для емоційної релаксації) або техніка заземлення «5-4-3-2-1», яка повертає свідомість до реальності через сенсорні канали [1].

Таким чином, релаксація є ефективним інструментом зниження психоемоційного напруження та відновлення працездатності молодших школярів. В умовах сучасних кризових викликів, зокрема воєнного стану, ці методи сприяють мінімізації впливу стресу та гарантуванню безпечного освітнього середовища. Розроблена система вправ дозволяє педагогу системно підтримувати психоемоційне благополуччя учнів, що є передумовою для формування академічної успішності та психічної резильєнтності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вправи на розслаблення для дітей. *Центр громадського здоров'я МОЗ України*. URL: <https://share.google/o10ifoKyFM9BaUun> (дата звернення: 02.04.2026).

2. Ментальне здоров'я. Релаксація. *Електронний багатомовний термінологічний словник. Electronic Multilingual Terminological Dictionary*. URL: <https://emtd.ztu.edu.ua/view/word-14876/0> (дата звернення: 03.04.2026).

3. Релаксаційні техніки для молодших школярів. *Комунальний заклад «Харківська спеціальна школа №5» Харківської міської ради*. URL: <https://share.google/QPv5yrPBSAi51r8lt> (дата звернення: 01.04.2026).

Віслогузова Інеса Едуардівна
здобувач освіти 2 курсу спеціальності АЗ Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Іщенко І. В.**,
викладач педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасна початкова освіта орієнтована не лише на засвоєння знань, умінь і навичок, а й на формування ключових компетентностей, необхідних для успішного життя в умовах інформаційного суспільства. Однією з таких компетентностей є критичне мислення, яке передбачає здатність учнів аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, робити самостійні висновки та ухвалювати обґрунтовані рішення.

У Концепції «Нова українська школа» розвиток критичного мислення визначають як пріоритетний напрям освітнього процесу. [1] Саме в початковій школі закладають основи мисленнєвої діяльності дитини, формують уміння ставити запитання, міркувати, аргументувати власну позицію. Тому проблема впровадження ефективних технологій розвитку критичного мислення молодших школярів є надзвичайно актуальною.

Критичне мислення – це здатність аналізувати, порівнювати, оцінювати інформацію та аргументувати власну думку.

Проблему формування критичного мислення досліджували зарубіжні й вітчизняні вчені Джон Дьюї, Алек Фішер, Майкл Скрівен, О. Пошетун, І. Сушенко та інші [2].

Критичне мислення формує основні вміння учнів:

- ставити запитання;
- знаходити суперечності;
- порівнювати факти;
- робити висновки.

У молодшому шкільному віці активно формується перехід до логічного мислення, тому розвиток критичного мислення сприяє:

- підвищенню мотивації;
- розвитку мовлення;
- формуванню самостійності.

Для успішного формування критичного мислення важливі такі педагогічні умови:

- доброзичлива атмосфера;
- інтерактивні методи;
- підтримка самостійності;
- урахування вікових особливостей.

Арсенал методів формування і розвитку критичного мислення значний. У початковій школі активно використовують методи і прийоми:

• **«Асоціативний куш»**: розвиває вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, візуалізувати знання про поняття.

• **«Фішбоун» (Риб'ячий скелет)**: інструмент для аналізу проблемної ситуації. Голова – проблема, верхні кістки – причини, нижні – факти, хвіст – висновок.

• **«Кошик ідей»**: учні висловлюють знання/припущення щодо теми, які «складаються» у кошик для подальшого аналізу.

• **«Шість капелюхів мислення»**: аналіз однієї проблеми з різних перспектив (факти, емоції, оцінка, творчість тощо).

- **«Діаграма Венна»:** використовується для порівняння двох або більше об'єктів/понять (пошук спільного та відмінного).
- **«Кубик Блума»:** методика для формування різнорівневих запитань (назви, чому, поясни, поділися, придумай, запропонуй).
- **«Таблиця «Знаю – Хочу дізнатися – Дізнався» (ЗХД)»:** активізує попередні знання та формує цілепокладання.

На уроці української мови під час вивчення нової теми, наприклад, «Іменник», учитель може використовувати метод «ЗХД». Спочатку учні пригадують, що вони вже знають про іменник, далі формулюють запитання – що саме хочуть дізнатися, а наприкінці уроку узагальнюють нові знання. Такий підхід допомагає дітям усвідомлювати власне навчання, ставити запитання і робити висновки.

Також ефективним є метод «Фішбоун», який застосовується для аналізу та узагальнення матеріалу. Наприклад, під час вивчення теми «Прикметник» учні разом із учителем визначають, чому важливо використовувати прикметники в мовленні: знаходять причини, наводять приклади та формулюють висновок. На уроці математики за допомогою кола Венна зіставимо дві геометричні фігури: прямокутник і квадрат. Тоді до властивостей цих фігур запишемо формули, за якими обчислюють їхні периметри. До спільного запишемо, що це плоскі геометричні фігури і в кожній є чотири сторони.

На уроці природознавства можна порівняти птахів і комах, море та озеро. На уроках української мови – іменник та прикметник, словосполучення і речення. Діаграма Венна допомагає учням з різних сторін розглядати предмети чи явища і знаходити відмінності між суміжними поняттями.

Це допомагає розвивати вміння логічно мислити, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та аргументувати свої думки.

Роль учителя змінюється, він виступає як фасилітатор навчання: він не просто подає готові знання, а організовує пізнавальну діяльність учнів. Учитель мотивує дітей до навчання, ставить відкриті запитання, спонукає до роздумів і самостійних висновків. Він спрямовує роботу учнів, допомагає аналізувати інформацію, порівнювати, узагальнювати та аргументувати власну думку. Також учитель організовує обговорення, створює доброзичливу атмосферу для висловлення ідей і підтримує активну участь кожного учня в навчальному процесі.

Отже, розвиток критичного мислення є важливою умовою формування компетентної особистості. Ефекту досягають через використання інтерактивних, проблемних і дослідницьких технологій.

Системне впровадження цих підходів підвищує якість освіти, активізує пізнавальну діяльність, відповідає вимогам Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція «Нова Українська школа». URL: <https://lnk.ua/NzqpyVRE7>.
2. Пометун О. І. Розвиток критичного мислення учнів початкової школи. *Початкова школа*. 2019. № 3. С. 12–17.
3. Пометун О. І., Ремех Т. О. Розвиток критичного мислення учнів як завдання вчителя початкової школи. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2020. № 1 (38). URL: <https://lnk.ua/RhnZmUiCc>.

Водоп'ян Олеся Віталіївна,
здобувачка 3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта,
педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Попович І. Ф.,**
викладач-методист,
педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗРОБКА ДИДАКТИЧНИХ ВПРАВ ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ШІ

Дослідження у сфері штучного інтелекту беруть свій початок у 40-х роках минулого століття. У цей час створюються перші обчислювальні машини, які стають аргументованим підґрунтям до обговорення можливості побудови машинного інтелекту. Першим науковцем, який проводив суттєві дослідження в цій

галузі, був англійський математик, логік та криптограф А. Тюрінг. Варто відзначити вчених, що працювали в цій галузі того часу: Н. Вінер, К. Шеннон, В. Макклох, М. Мінський.

У суспільстві штучний інтелект набуває шаленої популярності з 2020 року, що пов'язана з розробкою та доступом до великих мовних моделей, таких як: GPT, Claude, Gemini, Llama, Mistral, Qwen, Phi-3.

Навчальні платформи швидко відреагували на можливість розширити свій функціонал за рахунок інструментів, що пропонуються учням та вчителям на безкоштовній або платній основі. За допомогою ШІ, на основі конспекту, матеріалів у pdf-файлах, посилання на вебсайт, рукописних нотаток, відео з YouTube сервіси можуть генерувати флеш-карти, тести, створювати різні інструменти для навчання учнів, перевіряти правильність відкритих тестів, створювати інтерактивні презентації, виявляти прогалини у знаннях, створювати завдання у вигляді ігор. Найбільш популярні сервіси, що забезпечують зазначений функціонал тією чи іншою мірою: Quizlet, Kahoot!, Wayground (Quizizz), Classtime, AhaSlides, Gamma, Nearpod, Quizalize, Bloket, Padlet.

Зазначені можливості вебсервісів позитивно впливають на освітній процес: мотивують здобувачів освіти та урізноманітнюють форми та прийоми навчання, полегшують вчителю створення навчальних матеріалів.

На нашу думку, використання вебсервісів має і певні ризики: створені навчальні матеріали розміщені на різних платформах, доступ до них може бути втрачено у будь-який момент; сервіси надають безкоштовно тільки базовий функціонал, а найцікавіші можливості – на платній основі.

Ці ризики можна значно мінімізувати, якщо розробляти власні дидактичні матеріали та розміщувати їх на надійних безкоштовних платформах (наприклад, Google Sites) або на власному вебсайті.

Питання використання ШІ у закладах освіти представлені у наукових працях таких вчених: Д. Богачков, Ю. Богачков, Н. Водоп'ян, С. Литвинова, О. Маркова, Н. Морзе, Ю. Носенко, В. Осадчий, К. Осадча, О. Пінчук, С. Семеріков, О. Спірін, П. Ухань, М. Шишкіна, А. Яцишин та ін.

Наведемо широке визначення штучного інтелекту, що сформулював О. Баранов: «Це певна сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники, еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини» [1].

Стверджується, що «у галузі інформатики, STEM та робототехніки особливе місце посідають можливості гейміфікації: системи ШІ застосовують для створення ігрових механік, системи балів, місій, завдань для квестів, лідербордів, аватарок, бейджів і бонусів, що підвищує мотивацію учнів» [3].

Пропонуємо розглянути власні напрацювання в межах освітньої лабораторії EduLab, де у розділі «Інформатика» було розміщено навчальні вправи з інформатики для 2 класу, розроблені засобами моделі Gemini 3.1 Pro [2].

Вправи реалізовані мовами розмітки HTML та програмування JavaScript, що дозволяє запускати їх за допомогою будь-якого сучасного браузера.

Розглянемо дидактичні вправи: структуру, інтерфейс, функціональні можливості та методичні завдання.

Вправа «Знавець ПК» призначена для ознайомлення учнів з основними пристроями персонального комп'ютера з подальшим закріплення знань у вигляді гри (рис. 1).

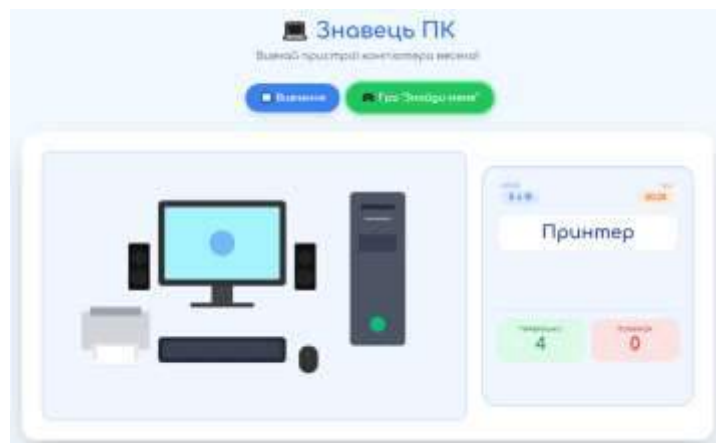

Рис. 1. Інтерфейс вправи «Знавець ПК»

Дидактичний засіб складається з блоку вивчення пристроїв та блоку перевірки назв пристроїв. Пропонується до вивчення 6 пристроїв, які графічно відображені у лівій частині екрану. Права частина інформує про назву пристрою та його призначення, якщо учень натискає на відповідний пристрій. Гра «Знайди мене» працює у режимі тренажера та пропонує обрати пристрій, назва якого повідомляється у вікні праворуч. Програма випадковим чином демонструє назви десяти пристроїв, рахує кількість правильних відповідей та помилок, повідомляє про правильність вибору та фіксує загальний час спроби. Вчитель може проводити гру як мінізмагання, критеріями якого будуть кількість правильних відповідей та час проходження гри.

Вправа «Академія Мишки» призначена для формування навичок роботи з маніпулятором «миша». Реалізовані основні способи роботи у 4 етапи: наведення на об'єкт, натискання лівою кнопкою, подвійне натискання лівою кнопкою, захоплення та перетягування.

Учням необхідно пройти 4 випробування для досягнення статусу майстра. На кожному рівні є об'єкти, з якими потрібно виконати відповідні дії: навести мишу на зірочки, «клікати» на повітряні кульки, відкривати коробки подвійним «кліком» та перетягнути кольорові цукерки у відповідні коробки (рис. 2).

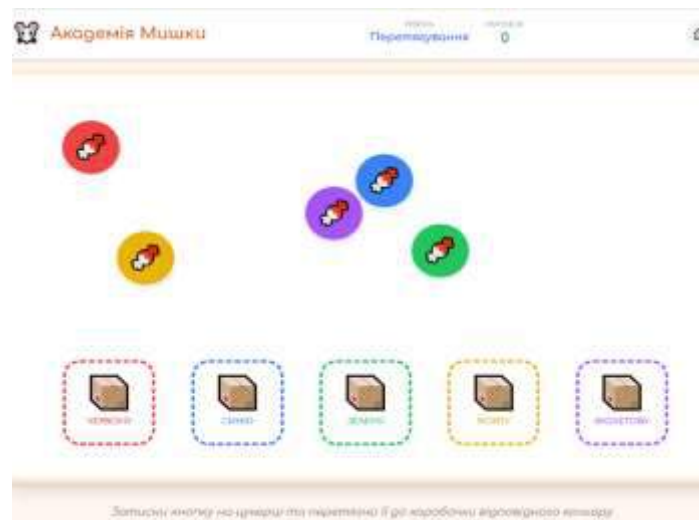

Рис. 2. Вправа «Академія Мишки». Рівень «Перетягування»

Тренажер може бути доповнено додатковими об'єктами, що з'являються випадковим чином на кожному рівні, рахунком правильних та помилкових дій, а також часом проходження гри.

Вправа «КодоБот» призначена для формування початкових навичок запису та виконання алгоритмів (рис. 3).

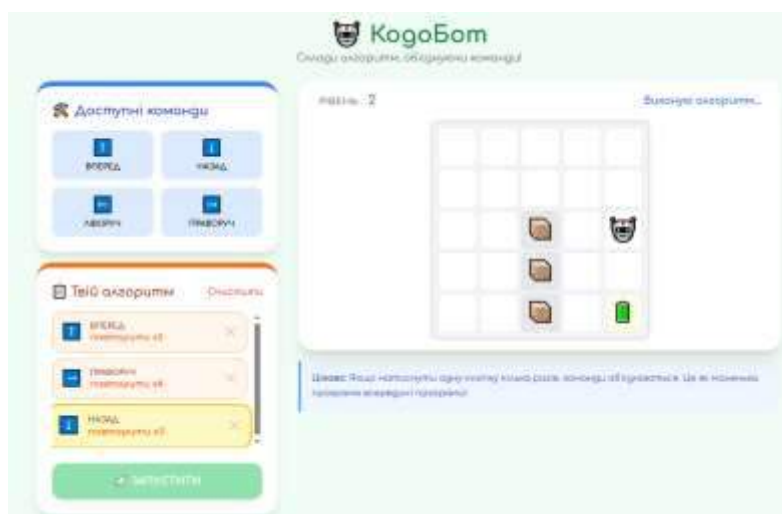

Рис. 3. Вправа «КодоБот». Виконання алгоритму на рівні 2.

Ігровий задум: допомогти роботу дійти до батарейки. Доступні чотири команди: вперед, назад, ліворуч, праворуч, які обираються мишкою. Таким чином, формується алгоритм для роботи. Перевірка

правильності алгоритму здійснюється після натискання кнопки «Запустити». Гра містить 4 рівня складності: збільшується ігрове поле, з'являються перешкоди.

Цей тренажер може бути масштабований за кількістю рівнів, розміру поля, складністю маршруту, часу проходження. Такий підхід дозволяє адаптувати завдання до конкретних потреб учнів, що робить використання дидактичної вправи більш ефективним.

Можна стверджувати, що розвиток технологій штучного інтелекту відкривають для вчителя якісно нові можливості зі створення дидактичних вправ, які орієнтовані на підвищення мотивації учнів, засвоєння базових знань та формування навичок в ігровій формі.

Відзначимо ряд переваг тренажерів, що представлені вище:

- 1) використання базових вебтехнологій забезпечує кросбраузерність;
- 2) відносно нескладне редагування коду HTML у будь-якому текстовому редакторі;
- 3) методична гнучкість у разі необхідності оновлення складових програми;
- 4) поєднання ігрової механіки з навчальним матеріалом сприяє кращому засвоєнню основних понять та формування навичок.

Таким чином, використання генеративного штучного інтелекту як інструменту для розробки дидактичних вправ дозволяє вчителю початкової школи створювати унікальні навчальні ресурси, що відповідають методичним завданням та потребам конкретної аудиторії здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект». *Інформація і право*. 2023. №. 1 (44). С. 32–49.
2. Освітня лабораторія – EduLab. URL: <https://edulab.net.ua> (дата звернення: 01.05.2026).
3. Проектування відкритого освітнього середовища з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку вчителів : методичний посібник / Барладим В. М., Бруяка А. В., Бугасенко М. А. та ін. ; за ред.: М. П. Шишкіної, В. В. Коваленко. Київ : ІЦО НАПН України, 2025. 196 с.

Волошина Аліна Олександрівна,
здобувачка 4 курсу групи ОМ
спеціальності 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво),
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Єфімова Т. Л.,**
викладач-методист,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким поширенням цифрових технологій, що проникають у всі сфери життєдіяльності людини. Тому інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес є актуальним завданням, важливою умовою модернізації української школи відповідно до вимог Нової української школи та Концепції цифрової трансформації освіти.

Особливої значущості ІКТ набувають у процесі навчання образотворчого мистецтва, адже саме цей предмет поєднує художні техніки, творчу уяву та емоційно-ціннісне ставлення до мистецьких явищ. Використання мультимедійних презентацій, 3D-моделювання, віртуальних музеїв, інтерактивних панелей, цифрових графічних редакторів тощо дає змогу максимально наблизити учнів до сучасного мистецького простору, розширити їх естетичний досвід і створити умови для інноваційної творчої діяльності. ІКТ сприяють розвитку візуальної грамотності, елементів дизайнерського мислення, посилюють мотивацію до навчання та роблять уроки більш динамічними.

У науковій літературі ІКТ розглядаються як узагальнений термін, що охоплює всі засоби та технології, призначені для передавання інформації. У науковому середовищі тлумачення цього поняття може відрізнятися, однак найбільш поширеним є підхід, за яким комунікативні технології розглядаються як продумана система дій в інформаційному просторі, спрямована на створення та поширення повідомлень

з метою впливу на певну аудиторію. Тобто комунікативні технології можна визначити як «цілеспрямований вплив на конкретні групи» [5, с. 47].

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освіті передбачають застосування як програмних, так і технічних засобів: комп'ютерів, мультимедійних засобів, засобів моделювання, систем дистанційного чи мобільного навчання, що створюють інноваційне освітнє середовище [2, с. 10].

Використання ІКТ у навчанні забезпечує новий рівень організації освітньої діяльності, зокрема [1; 6]:

- покращення процесу навчання завдяки інтерактивності, різноманітності джерел інформації та можливості компактно подавати навчальний матеріал;
- індивідуалізація та диференціація навчання через оптимізацію темпу роботи учнів, підтримку міжпредметних зв'язків та автоматизацію окремих педагогічних функцій;
- поліпшення психолого-педагогічних умов, формування мотивації, розвиток комунікативної та інформаційної культури, стимулювання творчості й дослідницьких навичок;
- підвищення ефективності освіти, створення умов для досягнення високих результатів за мінімальних витрат часу й зусиль, що сприяє модернізації та оптимізації освітнього процесу.

Застосування ІКТ в освіті передбачає опрацювання, збереження та передачу інформації, ілюстрацію реальних процесів і явищ, а також створення умов для моделювання ситуацій, які неможливо відтворити в традиційному навчальному середовищі. Цифрові засоби дозволяють організувати візуалізацію навчального матеріалу, забезпечити інтерактивну взаємодію між учителем і учнем, проводити автоматизований контроль знань та аналіз навчальних результатів.

У сучасних умовах цифровізації освіти використання ІКТ у навчанні образотворчого мистецтва стає необхідною умовою модернізації змісту, форм та методів художньо-естетичної підготовки учнів. Образотворче мистецтво як навчальний предмет має специфічні особливості, оскільки поєднує художню діяльність, практичну творчість та емоційно-ціннісний компонент. Тому інтеграція цифрових технологій у цей процес має забезпечувати як розширення художніх можливостей учнів, так і підтримку індивідуального творчого розвитку [2; 4].

ІКТ у навчанні образотворчого мистецтва сприяють активізації творчої діяльності, формуванню візуальної грамотності, опануванню сучасних художніх технік, а також створюють умови для розвитку компетентностей, передбачених Державним стандартом базової середньої освіти [3]. Цифрові технології в освіті забезпечують нові форми подання інформації, підсилюють наочність та підтримують індивідуалізацію освітнього процесу, що особливо важливо на уроках образотворчого мистецтва [8].

Однією з ключових особливостей використання цифрових технологій у навчанні образотворчого мистецтва є розширення можливостей візуальної демонстрації. Мультимедійні презентації, цифрові галереї, інтерактивні панорами музеїв, VR-екскурсії та відеоанімації дозволяють ознайомити учнів із творами мистецтва різних епох і стилів у форматі високої якості. Так, застосування мультимедійних ресурсів підвищує рівень пізнавальної активності та допомагає формувати емоційно-естетичне сприйняття.

У процесі навчання образотворчого мистецтва використовуються такі інструменти [4]:

- програми для створення графіки (Adobe Photoshop, Krita, GIMP);
- інструменти цифрового малювання (SketchBook, Paint Tool SAI);
- планшети та графічні планшети;
- мобільні застосунки на кшталт ArtFlow, IbisPaint;
- інтерактивні дошки для колективної творчості.

Цифрові інструменти дозволяють відтворювати різні художні техніки: акварель, пастель, олійний живопис, графіку, колаж, 3D-моделювання. Це сприяє розширенню спектра творчої діяльності та формуванню в учнів навичок роботи із сучасними засобами художньої виразності, що має велике значення у XXI столітті.

Серед основних позитивних аспектів використання ІКТ у навчанні мистецтва можна виділити [7]:

- посилення наочності й доступності культурних ресурсів – завдяки цифровим платформам здобувачі освіти отримують доступ до колекцій світових музеїв, онлайн-галерей, архівних матеріалів та аудіовізуальних ресурсів;
- розширення творчого інструментарію – цифрові редактори, програми для створення анімації, відеомонтажу, 3D-моделювання значно збагачують можливості художнього самовираження;

- стимулювання мотивації та творчої активності – інтерактивні завдання, мультимедійні проекти і вебквести знижують рівень монотонності навчального процесу та підвищують зацікавленість учнів;
- полегшення індивідуалізації навчання – ІКТ дозволяють працювати у власному темпі, обирати оптимальні форми подання матеріалу та створювати індивідуальні траєкторії розвитку;
- формування цифрової та художньої компетентностей, які є необхідними для інтеграції учнів у сучасний культурно-інформаційний простір.

Таким чином, використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні образотворчого мистецтва суттєво змінює як зміст, так і структуру художньо-естетичної освіти. Цифрові інструменти забезпечують новий рівень візуалізації, підтримують творчу активність учнів, дозволяють опановувати сучасні художні техніки, стимулюють формування цифрової, художньої та загальнокультурної компетентностей. ІКТ розширюють межі традиційної художньої педагогіки та сприяють формуванню інноваційного освітнього середовища, що відповідає потребам інформаційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Нова українська школа: посібник для вчителя : навчально-методичний посібник. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.
2. Головка М., Мельник Ю. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освіті. *Наукові записки*. Серія: Педагогіка. 2023. № 1. С. 6–14.
3. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. Дата оновлення: 30.08.2022. URL: <https://lnk.ua/U554rcP2A> (дата звернення: 20.10.2025).
4. Кондратюк Н. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час вивчення предметів художньо-естетичного циклу. *Вчитель вчителю, учням та батькам*. URL: <https://lnk.ua/wPsea38Re> (дата звернення: 21.10.2025).
5. Кочубей Л. О. Особливості сучасних інформаційно-комунікативних технологій в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 3. С. 44–70.
6. Логвиненко Ю. В., Мазуренко В. О., Медведєв І. А. Інформаційно-комунікаційні технології в практиці управління освітніми закладами. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 2. С. 20–24.
7. Морзе Н. В., Барна О. В. Модельна навчальна програма «Інформатика. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2021. 39 с. URL: <https://lnk.ua/kgqBoRCe0> (дата звернення: 20.10.2025).
8. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) в освіті. *Енциклопедія освіти* / Національна академія педагогічних наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 426–427.

Давиденко Алсу Казбеківна,
викладач-методист музичних дисциплін,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м.Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ФОРМУВАННІ МИСТЕЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА З МЕТОДИКОЮ НАВЧАННЯ

На сучасному етапі розвитку освіти відбувається активна цифровізація освітнього простору, що зумовлює трансформацію змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх педагогів. Особливої актуальності набуває проблема інтеграції цифрових технологій на заняттях з музичного мистецтва з методикою навчання, де традиційно домінували безпосередній виконавський досвід, живе спілкування та емоційна взаємодія.

Формування в студентів мистецької компетентності – одна з найбільш актуальних проблем підготовки майбутнього фахівця. Ця компетентність формується завдяки залученню здобувачів освіти до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне, хореографічне, сценічне, екранне мистецтво тощо) через розкриття і розвиток їхніх природних здібностей, творче самовираження і самореалізацію. За визначенням О. Савченко, компетентність – це інтегрована здатність особистості, що охоплює знання,

уміння і навички, ціннісні ставлення до процесу та результатів своєї навчальної діяльності [3, с. 155]. Мистецька компетентність також включає: художньо-естетичну обізнаність, виконавські уміння, інтерпретаційні навички, здатність до творчої імпровізації, методичну готовність до організації мистецької діяльності учнів, цифрову грамотність у мистецькому середовищі.

Важливість використання цифрових інструментів у формуванні мистецької компетентності у процесі підготовки майбутніх фахівців розглядалась багатьма науковцями, такими як О. Гумінська, Л. Масол, О. Олексюк, М. Печенюк, Н. Попович, Г. Щолокова, О. Чайковська, В. Шульгіна та ін., які обґрунтували теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців та проаналізували процес формування мистецьких компетентностей у професійній підготовці.

Авторка підручників з мистецтва для закладів загальної середньої освіти Л. Аристова доводить, що використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках музичного мистецтва та мистецтва розкриває нові можливості для проведення уроку вчителем, дає можливість цікаво подати навчальний матеріал, перевірити знання учнів в ігровій формі тощо [1, с. 142].

Науковиця В. Шульгіна зазначає, що педагогічну технологію потрібно розглядати з позицій цілісної системи як комплексний інтегративний процес інноваційного навчання на основі сучасних інформаційних засобів [4, с. 213].

Цифровізація освіти змінює зміст і методику підготовки майбутніх вчителів. Використання цифрових інструментів сприяє активізації творчої діяльності студентів, розвитку критичного мислення, формуванню інтегрованого мистецького досвіду, а також підготовці до роботи в умовах змішаного та дистанційного навчання. Тому, завдяки доступності до якісних інформаційних ресурсів, швидкого пошуку необхідної інформації, гнучкості у здобутті знань, широких можливостей для саморозвитку, мобільності, можливості поєднання навчання з роботою та іншими обов'язками дистанційна освіта приваблює студентську молодь і дає змогу отримати нові знання та навички в комфортних умовах [2, с. 178].

На заняттях з музичного мистецтва з методикою навчання широко використовуються інтерактивні платформи та онлайн-середовища: LearningApps, Google Classroom, YouTube та інші. Їхній методичний потенціал реалізується через ефективне використання доступних інструментів для підвищення якості освіти, а саме: створення інтерактивних вправ, організація змішаного навчання, формування навичок самостійної роботи, розвиток мистецької грамотності. Для засвоєння теоретичних знань з музичного мистецтва використовуються нотні редактори, такі як: Sibelius, MuseScore та Finale, що дозволяє студентам експериментувати, створювати власний контент (електронну музику, відеомонтаж та 3D-моделювання), краще засвоювати матеріал та самостійно вдосконалювати творчі навички. Для персоналізації навчання та підвищення мистецької підготовки, креативного підходу до створення конспектів та наочності до фрагментів уроків музичного мистецтва на практичних заняттях широко застосовуються засоби штучного інтелекту.

Цифрові музичні інструменти розширюють звукову палітру, даючи можливість експериментувати з різними жанрами та звуками. На заняттях і в самостійній роботі заохочується використання студентами як комп'ютера, так і цифрових піаніно та синтезаторів. Це сучасні клавішні інструменти, що імітують звук та відчуття акустичного фортепіано, але не потребують налаштування, компактніші та дозволяють виконувати музичні твори в навушниках. Основні бренди, що рекомендуються студентам для використання: Yamaha, Casio, Roland, Kawai, Kurzweil. Вони є популярними для дозвілля та навчання, використовуються портативні (легкі) та корпусні моделі. Ці інструменти є чудовим вибором для початківців та професіоналів, які шукають поєднання традиційного звучання з сучасними технологіями.

Застосунок «My Piano - Record & Play» (або схожі «My Piano Phone», «Piano Keyboard») – це цифрові інструменти для Android/iOS, що перетворюють сенсорний екран на повнофункціональне фортепіано зі студійним звуком. Вони дозволяють записувати, відтворювати та зберігати виконання, мають вбудований семплер, режим розділеної клавіатури, MIDI-підтримку, а також навчальні функції. Також актуальним є використання віртуальних інструментів (VST) – цифрових емуляторів класичних та сучасних інструментів.

Цифрові інструменти для відео та аудіо включають широкий спектр програм (Audacity, Adobe Audition, Shotcut, OpenShot) та онлайн-сервісів (Clideo, Online Voice Recorder) для редагування, монтажу, запису, конвертації та обробки контенту. Популярні інструменти для телефонів, такі як InShot, Movavi Clips, дозволяють викладачам і студентам швидко створювати якісний освітній контент. Для аналізу та демонстрації творчих результатів впроваджуються технології для створення відеозаписів, що є

необхідною умовою для формування мистецької компетентності в сучасному освітньому просторі. А для підвищення мотивації створюються цифрові портфоліо та використовуються мультимедіа.

Значну цінність для науковців представляють результати роботи викладачів, які використовували цифрові інструменти на заняттях з музичного мистецтва з методикою навчання. Наприклад, застосування різних варіантів віртуальної реальності заохочувало студентів до розуміння і виконання музичних творів, за допомогою різних цифрових інструментів студенти також були залучені до моніторингу навчальних досягнень після відвідування віртуальних концертних залів світу.

Отже, можна підсумувати, що на заняттях в педагогічному фаховому коледжі цифрові інструменти стали невід'ємною складовою у формуванні мистецької компетентності майбутніх фахівців, що забезпечило оновлення змісту освіти навчальних дисциплін, форм і методів їх викладання відповідно до сучасних вимог. Застосування зазначених інструментів забезпечує інтерактивність, креативність та індивідуалізацію освітнього процесу, активний мистецький розвиток студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристова Л. С. Методика викладання інтегрованого курсу «Мистецтво»: навчально-методичний посібник (для змішаної форми навчання). Миколаїв: Рал-поліграфія, 2022. 213 с.
2. Компетентнісні засади підготовки творчих майбутніх фахівців у закладах вищої освіти засобами цифрових технологій: монографія: у 2 т. / Антонов О. В., Басюк Н. А., Вознюк О. В., Дубасенюк О. А.; за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Рута, 2025. Т. 1. 220 с.
3. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
4. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка: підручник. Вид. 3-тє, допов. Київ: НАКККІМ, 2016. 264 с.

Єлецький Микита Сергійович,

аспірант кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти,
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДНИКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Сучасний розвиток професійної освіти в Україні відбувається в умовах підвищеної динамічності соціальних процесів, воєнних викликів та зростання кількості ризиків, що безпосередньо впливають на організацію освітнього процесу. Слушною є думка С. Ігнатенка: «Вимоги, що висуває сучасність перед освітою в цілому та професійною (професійно-технічною) і вищою професійною освітою зокрема, передбачають формування багатогранної особистості фахівця і професіонала, його фахову підготовку на компетентнісних, інтегративних засадах розвитку» [3, с. 16]. У цих обставинах зростає значення підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання як фахівців, здатних не лише формувати професійні вміння здобувачів освіти, а й забезпечувати безпечне функціонування освітньо-виробничого середовища. Особливої актуальності набуває проблема розвитку тих якостей, що дозволяють ефективно діяти в умовах невизначеності, підвищеного навантаження та відповідальності.

О. Василюк зазначає, що формування здоров'язбережувальної компетентності – це «тривалий процес становлення світоглядних орієнтацій майбутнього фахівця, у межах якого розвиваються рефлексивні здібності, ціннісні установки та внутрішні мотивації, спрямовані на збереження здоров'я» [1]. Отже, здоров'язбережувальна компетентність майбутнього майстра виробничого навчання виступає як інтегральна характеристика, що відображає готовність фахівця до збереження власного здоров'я та забезпечення безпеки інших учасників освітнього процесу. Вона поєднує знання з безпеки праці, уміння організовувати безпечні умови навчання і виробничої діяльності, а також сформованість відповідних поведінкових стратегій. У структурі цієї компетентності важливе місце займають навички саморегуляції та психоемоційної стійкості, які забезпечують здатність до контролю власних станів і підтримання ефективності діяльності в складних умовах.

Необхідність формування зазначених навичок обумовлена специфікою професійної діяльності майстра виробничого навчання, що передбачає роботу з різними групами здобувачів освіти, організацію практичної діяльності, дотримання вимог безпеки та оперативне реагування на зміни ситуації. В умовах надзвичайних ситуацій ці вимоги посилюються, оскільки виникає потреба діяти швидко, відповідально та виважено, зберігаючи здатність до ухвалення обґрунтованих рішень. За відсутності належного рівня саморегуляції та стійкості ефективність професійної діяльності суттєво знижується, що може призводити до помилок та підвищення рівня небезпеки.

В. Лозовецька наголошує, що «психологічні стратегії саморегуляції є важливими інструментами для керування своїми діями, емоціями та думками з метою досягнення поставлених цілей та підвищення ефективності» [2, с. 88].

Саморегуляція у професійному контексті передбачає здатність особистості усвідомлено керувати власною діяльністю, контролювати емоційні реакції, регулювати рівень напруження та підтримувати працездатність. Вона проявляється у вмінні концентрувати увагу, планувати дії, оцінювати результати та коригувати власну поведінку відповідно до вимог ситуації. Психоемоційна стійкість забезпечує стабільність функціонування в умовах стресу та ризику, дозволяє зберігати внутрішню рівновагу та уникати деструктивних реакцій. Поєднання цих якостей створює основу для ефективної професійної діяльності в умовах нестабільності.

Формування навичок саморегуляції та психоемоційної стійкості має бути органічно інтегроване у процес професійної підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання. Важливо забезпечити таку організацію освітнього процесу, за якої здобувачі освіти отримують можливість не лише засвоювати теоретичні знання, а й відпрацьовувати поведінкові моделі у змодельованих ситуаціях. Використання навчальних завдань, що відтворюють умови ризику, сприяє формуванню здатності діяти в умовах обмеженого часу та невизначеності, що є характерним для надзвичайних ситуацій.

Значний потенціал у цьому контексті мають симуляційні технології та моделювання професійних ситуацій, які дозволяють відтворювати реальні виробничі умови без загрози для життя та здоров'я. Залучення здобувачів освіти до розв'язання таких ситуацій сприяє розвитку вмінь аналізувати обставини, прогнозувати наслідки та приймати відповідальні рішення. Важливим є також використання цифрових інструментів, що розширюють можливості організації освітнього процесу, забезпечують доступ до інтерактивних ресурсів та створюють умови для рефлексії власної діяльності.

Освітньо-виробниче середовище закладу професійної освіти має відігравати визначальну роль у формуванні зазначених якостей. Воно повинно забезпечувати умови для активної діяльності, взаємодії та самостійного прийняття рішень, що сприяє розвитку відповідальності та здатності до самоконтролю. Важливим є також створення атмосфери підтримки, яка стимулює здобувачів освіти до розвитку особистісних якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності.

Таким чином, формування навичок саморегуляції та психоемоційної стійкості є невід'ємною складовою підготовки майбутніх майстрів виробничого навчання та важливим елементом їхньої здоров'язбережувальної компетентності. Інтеграція цих компонентів у професійну підготовку сприяє підвищенню рівня готовності фахівців до діяльності в умовах надзвичайних ситуацій, забезпечує ефективність освітньо-виробничого процесу та сприяє збереженню здоров'я його учасників. Подальший розвиток цього напрямку пов'язаний із удосконаленням змісту професійної підготовки та впровадженням інноваційних освітніх рішень, спрямованих на формування здатності до ефективної діяльності в умовах ризику та невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василюк О. М. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови засобами цифрових технологій : дис. ... д-ра філософії : 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Дніпро, 2024. 308 с.
2. Лозовецька В. Т. Роль саморегуляції в формуванні успішної кар'єри: психологічні стратегії та внутрішні механізми. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. № 1 (108). С. 85–98.
3. Підготовка майбутніх педагогів професійного навчання на засадах компетентнісного підходу : кол. монографія / за наук. ред. В. І. Ковальчука. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. 194 с.

Заїка Софія Ігорівна,
здобувач освіти 4 курсу
спеціальності 013 Початкова освіта,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юрченко К. І.,**
викладач психолого-педагогічних дисциплін,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах розвитку освіти проблема формування особистості дитини набуває особливого значення. Одним із ключових показників цього процесу є самооцінка, яка визначає не лише ставлення дитини до себе, а й її поведінку, навчальну активність, рівень впевненості та здатність до соціальної взаємодії. В умовах реформування освіти, орієнтації на особистісно орієнтоване навчання та ідеї Нової української школи питання формування адекватної самооцінки молодших школярів стає одним із пріоритетних напрямів педагогічної діяльності.

Самооцінка є складним психолого-педагогічним утворенням, що входить до структури самосвідомості особистості. Вона відображає уявлення людини про власні якості, здібності, досягнення та можливості. У наукових дослідженнях самооцінка розглядається як внутрішній механізм регуляції поведінки, який визначає мотивацію до діяльності та емоційний стан особистості [1]. Вона виконує важливі функції: регулятивну, мотиваційну, захисну та розвивальну, що робить її одним із ключових чинників особистісного становлення.

Особливого значення формування самооцінки набуває у молодшому шкільному віці, коли дитина переходить до нової соціальної ролі – ролі учня. У цей період відбувається перебудова її діяльності, змінюються вимоги з боку дорослих, з'являється система оцінювання результатів навчання. Дитина починає співвідносити власні досягнення з вимогами школи, порівнювати себе з однолітками, аналізувати свої успіхи та невдачі. Саме в цей час формується більш усвідомлене ставлення до себе, що є основою розвитку самооцінки [3].

Характерною особливістю самооцінки молодших школярів є її залежність від зовнішніх оцінок. Думка вчителя, батьків, однокласників має вирішальне значення для формування уявлення дитини про себе. Саме тому педагогічна взаємодія повинна бути побудована таким чином, щоб підтримувати дитину, сприяти розвитку її впевненості та уникати ситуацій, які можуть призвести до формування негативного самосприйняття.

У процесі педагогічної практики ми спостерігали, що самооцінка дітей проявляється у різних формах поведінки. Наприклад, учні з адекватною самооцінкою зазвичай активно беруть участь у роботі на уроці, не бояться висловлювати свою думку, спокійно реагують на зауваження та прагнуть покращити свої результати. Водночас діти із заниженою самооцінкою часто уникають відповідей, бояться зробити помилку, потребують постійного схвалення. Учні із завищеною самооцінкою можуть проявляти надмірну впевненість, не визнавати свої помилки, прагнути домінувати серед однолітків.

Під час проходження педагогічної практики ми виявили, що навіть успішні учні інколи демонструють невпевненість у власних силах. Наприклад, дитина, яка добре виконує письмові завдання, може боятися відповідати усно через страх помилки або негативної оцінки. У таких ситуаціях ефективним є індивідуальний підхід: педагог може поставити запитання, підтримати дитину словами заохочення, створити ситуацію успіху. Це дозволяє поступово подолати невпевненість і сприяє формуванню більш адекватної самооцінки.

Важливим практичним аспектом є організація оцінювання. Традиційне оцінювання, орієнтоване лише на результат, не завжди сприяє розвитку позитивного самосприйняття. Натомість формувальне

оцінювання, яке передбачає зворотний зв'язок, акцент на зусиллях і процесі діяльності, є більш ефективним. Наприклад, замість фрази «ти зробив неправильно» доцільно сказати «ти добре постарався, тому подумаймо, як можна зробити ще краще». Такий підхід не знижує самооцінку дитини, а мотивує її до подальшого розвитку.

У практиці роботи з молодшими школярами ефективним є використання різноманітних педагогічних прийомів, спрямованих на формування самооцінки. Одним із таких прийомів є вправа «Я сьогодні молодець, тому що...». Наприкінці уроку учні мають можливість висловити власні досягнення, навіть якщо вони незначні. Це сприяє розвитку рефлексії та формує позитивне ставлення до себе.

Ще одним ефективним методом є вправа «Сходінка успіху», коли діти позначають свої досягнення на умовній шкалі. Такий підхід допомагає їм візуалізувати власний прогрес і усвідомити свої можливості. У процесі практики ми помітили, що навіть діти із заниженою самооцінкою поступово починають обирати вищі позиції, що свідчить про позитивну динаміку їх самооцінки.

Важливу роль у формуванні самооцінки відіграє створення ситуацій успіху. Наприклад, учневі, який має труднощі у навчанні, можна запропонувати завдання, яке відповідає його рівню підготовки і можливостей. Успішне виконання такого завдання викликає позитивні емоції, підвищує впевненість у собі та стимулює подальшу активність. Навіть невеликі досягнення, якщо вони помічені та підтримані вчителем, можуть мати значний вплив на формування самооцінки.

У процесі педагогічної практики також було встановлено, що важливим чинником є атмосфера у класному колективі. Діти, які відчувають підтримку з боку однокласників, легше долають труднощі та проявляють більшу впевненість. Наприклад, під час групових завдань учні можуть допомагати один одному, що сприяє формуванню не лише самооцінки, а й соціальних навичок. Водночас негативні прояви, такі як насмішки чи порівняння, можуть суттєво знижувати самооцінку дитини.

Особливу увагу слід приділяти взаємодії з батьками. У практиці часто спостерігається, що надмірна критика або завищені очікування з боку батьків негативно впливають на самооцінку дитини. Тому важливо проводити роз'яснювальну роботу з батьками, пояснювати їм значення підтримки, заохочення та конструктивного зворотного зв'язку. Наприклад, замість порівняння з іншими дітьми доцільно акцентувати увагу на особистих досягненнях дитини.

Ефективним напрямом роботи є розвиток рефлексивних умінь. Учнів необхідно поступово привчати аналізувати власну діяльність, визначати свої сильні та слабкі сторони, ставити перед собою цілі. Для цього можна використовувати спеціальні запитання, анкети, портфоліо, щоденники успіху тощо. Така робота сприяє формуванню більш усвідомленої та стійкої самооцінки.

Практичний досвід показує, що використання ігрових методів також позитивно впливає на формування самооцінки. Наприклад, гра «Комплімент» допомагає дітям навчитися бачити позитивні якості як в інших, так і в собі. Це створює позитивну атмосферу та сприяє розвитку впевненості.

Отже, формування самооцінки молодших школярів є складним процесом, що потребує системного підходу. Він включає не лише навчальну діяльність, але й емоційну підтримку, соціальну взаємодію, співпрацю з батьками. Важливо, щоб дитина відчувала себе значущою, прийнятою та здатною досягти успіху. Адекватна самооцінка є важливою умовою гармонійного розвитку особистості молодшого школяра. Вона забезпечує впевненість у власних силах, сприяє успішному навчанню, формує позитивне ставлення до себе та навколишнього світу. Саме тому її формування має бути одним із пріоритетних завдань сучасної початкової освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
2. Дяченко О. М. Психічний розвиток молодшого школяра. Київ : Освіта, 1999. 280 с.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 263 с.

Залєвський Ярослав Олександрович,
здобувач 2 курсу
спеціальності 013 Початкова освіта,
педагогічного фахового коледжу
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Лапіна А. О.,**
викладач філологічних дисциплін,
педагогічного фахового коледжу
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ

Для тих, чия мета – стати педагогом, важливо вдосконалювати власні мовленнєві здібності. Це стосується не лише ораторських умінь, володіння літературною мовою, а й наукового розуміння її організації. Отож, *метою* нашого дослідження є: 1) розвиток лінгвістичної компетентності вчителя початкових класів як невід'ємної складової майбутньої професійної діяльності; 2) формування навичок мовностилістичного аналізу текстів пісень як літературних творів. *Об'єктом* дослідження визначено тексти пісень сучасної української музики. Вибір об'єкта мотивуємо актуальністю української пісні, яка після кількасотлітнього гніту нарешті тут, у незалежній державі, має змогу розвиватися вільно. *Завдання* роботи визначено такі: 1) систематизувати основні поняття щодо лінгвістичного аналізу тексту; 2) проаналізувати мовні особливості текстів пісень сучасної української музики; 3) зробити висновок щодо використання мовних засобів у сучасних українських піснях.

Оскільки пісня зазвичай має віршовану форму, її можна аналізувати з погляду лінгвістики. Для цього застосовують *лінгвістичний аналіз тексту*. Предметом лінгвістичного аналізу тексту є виділення в ньому і характеристика мовних одиниць різних рівнів: фонетичного, морфемного, словотвірного, лексичного, граматичного та ін. [1, с. 11]. Метою лінгвістичного аналізу тексту є виявлення та дослідження мовних засобів, які забезпечують реалізацію ідейно-тематичного й естетичного змісту художнього твору.

Пісні зараховують до художнього стилю мовлення, тому лінгвістичний аналіз тексту пісні ми виконували за такими ознаками й особливостями:

- віршована форма;
- художні засоби (тропи);
- лексико-словотвірні засоби передачі експресивності;
- естетика мовлення;
- зв'язок слова з музикою, кольором, запахом, смаком.

Наводимо як приклад аналіз композиції «Попіл на губах» Typeled. Автор виконує пісню з відповідною інтенсивністю, щоб передати тужливий і пригнічений настрій. Слухач одразу розуміє, що ліричний герой переживає розлуку з коханою: «Незнайомці були колись / І знову ми вони / І вже не, не питаю, коли ти прийдеш / Додому ти». Наявний зв'язок мови з зоровими образами: «світло в твоєму вікні», «попіл на губах», «пляж цей», «твої очі». Під час прослуховування, заплющивши очі, немов переглядаєш фотоальбом, це створює почуття ностальгії. Текст пісні написаний «простою» мовою з дотриманням норм літературної української мови. Саме в цій простоті ховається те почуття туги, яку переживає ліричний герой. Автор використовує різні види тропів, як-от: епітети («Попіл на губах, це зірковий прах»), порівняння («Твої очі, ніжніші ніж смачне вино»), метафора («Попіл на губах, це зірковий прах / Він впав на нас, і вже на / Руках») тощо.

Результати дослідження показали, що аналізовані пісні різняться не лише музичними жанрами, а й мовою текстів. Автори переважно дотримуються норм сучасної української літературної мови; є лексичні новотвори. Кожен із текстів мав такі образні засоби, які наповнювали емоційно-естетичну складову цих художніх творів. Ідею тексту розкрито різними мовними засобами. Здійснено також і аналіз джерел, які сприяли естетичним переживанням у читача. Як результат можна зазначити, що кожний із обраних текстів пісень мав ті чи інші шляхи виклику емоцій.

Отже, в текстах сучасної вітчизняної музики українська мова використовується повноцінно. Це підтверджується наявністю різноманітних тропів та образів, які формують естетичний рівень тексту й забезпечують його змістову виразність. Здобувачі освіти педагогічного фахового коледжу повинні володіти навичками лінгвістичного аналізу тексту для організації такої роботи під час уроків читання й

літературного читання. Це дозволить простежити особливості стилю письменника та сприятиме глибшому й точнішому розумінню твору й авторського задуму молодшими школярами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 423 с.

Зінченко Олена Анатоліївна,
викладачка,
Педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Інтеграційні процеси української системи освіти до європейського освітнього простору спрямовані на необхідність докорінного покращення підготовки спеціалістів, зокрема майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, опанування ними педагогічних знань та успішне їх застосування на практиці.

Відповідно до концептуальних положень Державного стандарту дошкільної освіти, освітній процес у закладах дошкільної освіти повинен будуватись на соціально-педагогічному партнерстві всіх суб'єктів освітньої діяльності [3]. Особливої актуальності набуває готовність майбутніх вихователів будувати освітній процес у закладах дошкільної освіти на засадах дитиноцентризму та на основі ефективної комунікації, організації партнерської взаємодії.

Поняття «комунікативна компетентність майбутнього вихователя» науковці визначають як готовність до ефективного спілкування та розвинені комунікативні уміння, особистісні якості педагога. Ці якості сприяють творчому вирішенню педагогічних завдань, які мають предметно-пізнавальний, практико-та особистісно орієнтований характер і виникають у процесі комунікації. За визначенням А. Кошіль, зміст поняття «компетентність вихователя» включає такі складові:

- уміння встановлювати психологічний контакт з аудиторією;
- уміння управляти процесом спілкування, підбирати методи взаємодії;
- мовні вміння (високий рівень знання мови, її виразних можливостей, засобів переконання);
- володіння культурою спілкування (етикетною вивіреністю мови: умінням слухати і чути

співрозмовника, умінням ставити запитання, бачити і правильно інтерпретувати реакцію людей, умінням виявляти і передавати своє ставлення з приводу чого-небудь, готовністю і бажанням спілкуватися) [4, с. 178].

Наявність у вихователя комунікативних умінь говорить про рівень його комунікативної компетентності (вихідний, середній, високий, майстерність (творчість).

Студенти на навчальних заняттях, під час проходження різних видів педагогічної практики, мають усвідомити, що комунікативна компетентність педагога передбачає здатність будувати комунікації в різних форматах (усному, письмовому, дискусійному, візуальному).

Тут у нагоді стають різні види і форми вправлення здобувачів освіти в розробці сценаріїв спілкування у визначених ситуаціях, розв'язання педагогічних задач, моделювання ситуацій спілкування з дітьми раннього і дошкільного віку у різних обставинах, з визначеними поведінковими характеристиками тощо.

Як зазначає Н. Гавриш, щоб досягти найкращого розвитку мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку, нині повинна змінитися позиція вихователя. Адже мовленнєва компетентність – це не просто знання слів і уміння їх правильно вимовляти, а вміння насамперед продукувати свої думки, емоції, ставлення, враження тощо [1, с. 539].

Суголосною з твердженням Н. Гавриш є думка І. Паласкевич, яка зазначає, що вихователь з належним рівнем комунікативної компетентності є своєрідним активатором співпереживань, налаштовує дітей до пізнання, спільний пошук рішення проблеми, що своєю чергою позитивно впливає на нього самого. Особливого значення при цьому набуває здатність педагога до емоційної ідентифікації та емпатії. Така взаємодія передбачає повну емоційну налаштованість вихователя на співрозмовника, внутрішню

рівновагу, його стійкі цілісні орієнтації, моральну готовність до взаємодії, що виявляється у доброзичливому, уважному ставленні, тактовності, делікатності, стриманості, ввічливості [6, с. 223].

Важливо готувати майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до спілкування з колегами. Це завдання реалізовується під час переддипломної практики, а на навчальних заняттях – у ділових, рольових іграх. Це дає можливість не тільки вправлятися у спілкуванні, а й вмотивовано аналізувати власні дії, дії інших студентів.

Педагогічний процес підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти буде сприяти успішному формуванню професійної комунікативної компетентності за таких умов:

- впровадження моделі професійної комунікативної компетентності вихователя як його інтеграційної характеристики з урахуванням педагогічних вимог до категорії «компетентність» та її формування;

- використання особистісного підходу як базової ціннісної орієнтації, що визначає стратегію взаємодії викладача і студента;

- координації методів і технологій формування професійної комунікативної компетентності, які відповідають вимогам майбутньої спеціальності та сучасним підходам до професійної підготовки вихователів.

Досконале спілкування педагога ґрунтується на знанні людей, з якими він спілкується. Контактуючи щоденно з колективом вихованців, із різними дітьми, вихователь не повинен будувати свої стосунки на стереотипах. Саме середовище вимагає від педагога гнучкості, мобільності, адекватності до ситуації.

Отже, тільки спільними зусиллями викладачів і студентів, спрямованими на творче оволодіння професією, можна виховати педагога сучасного закладу дошкільної освіти, готового до роботи в умовах гуманізації освітнього процесу, що базується на особистісно орієнтованій взаємодії дитини і вихователя, їхньому повноправному партнерстві і співробітництві, який володіє українською мовою як засобом невимушеного спілкування з дітьми, критичним мисленням, здатного спрямувати розвиток і корекцію дитячого мовлення як носія національної культури, духовності народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Слово, 2015. 539 с.

2. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : Ранок, 2013. 192 с.

3. Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти : Постанова Міністерства освіти і науки від 26.11.2025 № 1557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-п#Text>.

4. Кошіль А. Формування комунікативної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в процесі професійної підготовки. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 25 (2), Ч. 2. С. 176–180.

5. Луценко І. О. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вихователів до організації комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Київ, 2013. 40 с.

6. Паласевич І. Комунікативна компетентність вихователя дітей дошкільного віку. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2017. Вип. 4/36 : Педагогіка. С. 220–229.

Іваннікова Аліса Ігорівна,

здобувач освіти 4 курсу групи В сп. 013 Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії,

Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Іщенко І. В.,**

викладач-методист педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії Запорізької
обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ШВЕЦІЇ ТА УКРАЇНІ

Початкова освіта відіграє ключову роль у формуванні базових компетентностей дітей, їх соціальних навичок та готовності до подальшого навчання. Системи початкової освіти у Швеції та Україні мають спільні цілі забезпечення базової освіти, розвиток соціальних і когнітивних компетенцій,

формування цінностей громадянського суспільства. Водночас вони суттєво відрізняються за структурою, організацією навчального процесу, підходами до оцінювання та управління шкільним середовищем.

В Україні початкова освіта охоплює 1-4 класи загальноосвітньої школи, зазвичай дітей віком від 6 до 10 років. Після цього учні переходять до основної школи (5–9 класи). Законодавчо передбачено обов'язкову освіту з 6 років, а також можливість здобуття дошкільної підготовки у дитячих садках.

Таблиця 1

Структура та тривалість початкової освіти

Параметр	Швеція	Україна
Вік початку	6 років (дошкільний клас Förskoleklass)	6 років (1 клас)
Тривалість	9 років (Förskoleklass + 1–6 класи)	4 роки (1–4 класи)
Обов'язкова освіта	Так, від 6 років	Так, від 6 років
Підготовка до школи	Дошкільний клас інтегрує навчання та гру	Дошкільні заклади (не обов'язково для шкільної готовності)

У Швеції початкова освіта включає Förskoleklass (дошкільний клас, 6-річні діти) та 1–6 класи основної школи (Grundskola). Обов'язкова освіта починається з 6 років із відвідування дошкільного класу і триває 9 років у Grundskola. На відміну від України, шведська система забезпечує більш плавний перехід від дошкільного до шкільного навчання та інтегрує соціально-ігрові методи у початкову освіту [1].

В Україні початкова школа традиційно орієнтована на предметне навчання: окремі уроки з української мови, математики, природознавства, музики, малювання, фізкультури тощо. Педагогічний процес у більшості шкіл досить стандартизований і керується державними програмами та навчальними планами. Основна увага приділяється академічним знанням, а інтегровані чи ігрові форми навчання застосовуються переважно як допоміжні методики.

У Швеції навчальний процес у початковій школі має більш інтегрований та диференційований характер. Зокрема, шкільні дні поділяються на блоки навчання, і велика увага приділяється розвитку критичного мислення, колективної роботи, креативності та самостійності учнів. Учні здобувають знання не лише через класні заняття, але й через проектну діяльність, групові роботи та практичні вправи. Значна увага приділяється підтримці учнів із різними потребами, включаючи адаптацію навчальних програм для дітей з особливими освітніми потребами.

В Україні оцінювання у початковій школі здійснюється переважно за традиційною шкалою балів та вербальними оцінками, а контроль знань відбувається через письмові та усні роботи, контрольні та самостійні завдання. Вчитель виступає центральною фігурою, а зворотний зв'язок від учнів та батьків хоча й передбачений, однак має обмежений вплив на зміну навчального процесу.

У Швеції акцент роблять на формувальному оцінюванні, що передбачає регулярний зворотний зв'язок, обговорення прогресу та визначення індивідуальних навчальних цілей. Оцінки в початковій школі часто не виставляються у формі балів, особливо на ранніх етапах, а увага зосереджена на розвитку компетентностей та вмінь. Це сприяє мотивації учнів і формуванню позитивного ставлення до навчання.

У Швеції велику увагу приділяють робочому середовищу школи, його безпеці та психосоціальному клімату. Закон про робоче середовище поширюється на всіх учнів і працівників, включаючи дошкільний клас, а школи проходять регулярні інспекції з питань безпеки, здоров'я та запобігання насильству. Директори шкіл відповідають за створення безпечного середовища, організацію навчального процесу та розподіл завдань між персоналом.

В Україні формування сприятливого робочого середовища також передбачено законодавчо, однак його впровадження у практику шкіл варіюється. Часто основна увага приділяється фізичній безпеці та санітарно-гігієнічним умовам, тоді як психосоціальні аспекти та індивідуальний підхід до учнів ще недостатньо інтегровані в повсякденну практику.

Таблиця 2

Робоче середовище та безпека

Параметр	Швеція	Україна
Законодавча база	Закон про робоче середовище поширюється на всіх учнів і працівників	Закони про освіту та охорону праці, але впровадження варіюється
Психосоціальний клімат	Важлива складова, інспекції, заходи щодо насильства та стресу	Психосоціальні аспекти частково інтегровані, переважно фізична безпека
Відповідальні особи	Директор школи, шкільна рада, політики муніципалітету	Директор, адміністрація школи
Контроль і нагляд	Регулярні інспекції, система запобігання ризикам	Періодичні перевірки Держпродспоживслужби та органів освіти

У Швеції навчальні заклади активно залучають батьків до освітнього процесу та ухвалення рішень у школі. Регулярні зустрічі, опитування та участь у комітетах дозволяють батькам співпрацювати зі школою і впливати на навчальні методики та організацію середовища.

В Україні участь батьків у житті школи здебільшого обмежується відвідуванням батьківських зборів та консультативними формами, хоча законодавство передбачає більш активне залучення через шкільні ради. На практиці рівень участі сильно залежить від конкретного навчального закладу [1].

У Швеції велике значення надається безперервному професійному розвитку вчителів початкових класів. Система передбачає регулярне підвищення кваліфікації, супервізії та обмін досвідом між педагогами.

В Україні підвищення кваліфікації вчителів також передбачено державними програмами, проте доступ до сучасних методик та ресурсів часто обмежений, що впливає на впровадження інноваційних форм навчання у початковій школі.

Порівняльний аналіз показує, що початкова освіта у Швеції та Україні має спільну мету забезпечити базову освіту і підготувати дітей до подальшого навчання. Водночас шведська система відзначається більш інтегрованим підходом до навчання, диференційованим оцінюванням, увагою до психосоціального клімату та професійним розвитком педагогів. Українська система залишається більш традиційною та академічно орієнтованою, з переважною увагою до контролю знань та стандартних програм, водночас поступово інтегруючи сучасні підходи.

Отже, обидві системи мають сильні сторони: Швеція демонструє передовий досвід у створенні безпечного, інклюзивного та мотивувального середовища для учнів, тоді як Україна забезпечує міцну академічну базу та державну стандартизацію навчальних програм. Реформи української початкової освіти можуть ефективно інтегрувати шведські практики, особливо щодо диференційованого навчання, формувального оцінювання та розвитку соціально-психологічного клімату у школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Främja närvaro och förebygga frånvaro. *Skolverket*. URL: <https://www.skolverket.se/lorande-och-trygghet/elevhalsa-och-stodinsatser/framja-narvaro-och-forebygga-franvaro> (åtkomstdatum: 29.01.2026).

Кирилова Дар'я,
здобувач освіти 2 курсу
спеціальності АЗ Початкова освіта,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Юрченко К. І.**,
викладач психолого-педагогічних дисциплін,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах, особливо в період воєнного стану в Україні, розвиток емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку набуває особливої актуальності. Це зумовлено впливом чинників психотравми, таких як постійна небезпека, стрес, порушення звичного способу життя, що ускладнює емоційний стан дитини. Розвиток емоційного інтелекту є важливою складовою освітнього процесу, оскільки він впливає не лише на успіхи у навчанні, а й на соціальну адаптацію та здатність дитини розуміти причини власних переживань, дій і вчинків. У цьому контексті особливого значення набуває використання казкотерапії як ефективного засобу розвитку емоційно-почуттєвої сфери, що сприяє усвідомленню та регуляції емоцій, а також забезпечує психологічну підтримку дітей в умовах нестабільності зовнішніх впливів.

Емоційний інтелект – це здатність сприймати, розуміти, використовувати та регулювати емоції для сприяння мисленню й особистісному розвитку [5, с. 5].

Емоційний інтелект визначають як здатність людини до усвідомлення, прийняття та управління емоційними станами [2, с. 145].

Розвиток емоційного інтелекту сприяє формуванню здорової самооцінки, допомагає дитині проживати стресові ситуації та уникати глибоких тривожних станів. У перспективі це забезпечує становлення повноцінної, самостійної особистості, яка не залежить від думки оточення та впевнено рухається до своїх цілей. Як підкреслює І. Сухопара, «...необхідним стає розвиток емоційного інтелекту, вміння молодших школярів описувати, визначати, адекватно виражати, розумно керувати власними емоціями». Важливою складовою соціальної взаємодії є також, на його думку, здатність до емпатії [3, с. 226].

Особливо важливим розвиток емоційного інтелекту є в молодшому шкільному віці, адже саме в цей період формуються основи соціальної поведінки та самосвідомості. Дитина поступово вчиться усвідомлювати власні емоції і почуття, керувати ними, розуміти емоції оточення. Тому важливим є впровадження ефективних методів педагогічного впливу на емоційний розвиток дітей, зокрема техніки саморегуляції [4], моделювання емоцій та розвиток емоційного словника [6], казкотерапії.

Актуальності в сучасних умовах набуває казкотерапія, яка відповідає віковим особливостям дітей і дозволяє м'яко та ефективно впливати на їхній емоційний розвиток. Вона ґрунтується на використанні образів казкових персонажів і включає два основні підходи: слухання казок та створення казки або продовження сюжету самою дитиною [5]. Перший підхід допомагає дитині спостерігати та аналізувати, а другий – висловлювати власні переживання. Образи, що містяться у казках, виступають не лише засобом розваги, а й інструментом самопізнання. Дитина має можливість «приміряти» на себе риси персонажів, знаходити як позитивні, так і негативні якості та усвідомлювати їх. Через цей процес діти вчаться розпізнавати власні емоції, аналізувати поведінку героїв і порівнювати її з власною, робити висновки щодо можливих наслідків дій. У більшості випадків діти орієнтуються на персонажів, які викликають у них симпатію, тому частіше наслідують поведінку персонажів із позитивними рисами, що сприяє формуванню моральних якостей і соціально прийнятої поведінки.

Казкотерапія створює безпечне середовище для проживання різних емоційних станів. У процесі розгортання сюжету дитина має змогу в непрямій формі переживати страхи, тривожні стани та труднощі у взаємодії з іншими, що сприяє пошуку шляхів їх подолання. Такий підхід позитивно впливає на формування емоційної стійкості та розвитку навичок саморегуляції.

Для дітей молодшого шкільного віку казки добирають такі, щоб відповідали їхнім емоційним та пізнавальним потребам. Вони короткі, наочні та насичені емоційними подіями, що дозволяє дитині активно включатися у сюжет та аналізувати події.

Робота з молодшими учнями через казкотерапію може проводитися в різноманітних форматах, що дозволяє адаптувати методику до конкретних завдань освітнього процесу.

У працях В. Назаревич казкотерапія розглядається як метод психологічної роботи, що має різні напрями застосування, зокрема медитативний та терапевтичний [1]. У психолого-педагогічній літературі також виділяють діагностичні, корекційні та розвивальні аспекти використання казок.

Діагностична казкотерапія полягає у використанні творчих сюжетів для того, щоб з'ясувати емоційний стан дитини, її переживання та внутрішні суперечності. Під час роботи з казкою, як при слуханні, так і при її створенні, педагог може спостерігати за реакціями дитини, за тим, як вона оцінює ситуації та обирає дії героїв, що дає змогу краще розуміти її потреби та труднощі.

Корекційна казкотерапія спрямована на допомогу в подоланні страхів, тривожних переживань і моделей поведінки, які заважають їм адаптуватися в колективі. За допомогою сюжетів казок дитина має можливість побачити інший погляд на проблемну ситуацію і знайти більш прийнятні способи реагування, що згодом може переноситись і на реальні події.

Розвивальна казкотерапія створює умови для розширення уяви, розвитку емоційного інтелекту, мислення та вміння взаємодіяти з однолітками під час обговорення сюжетів.

Медитативна казкотерапія використовує спеціально підібрані історії, що допомагають створити стан спокою та знизити рівень тривожності. Через повільний, ритмічний сюжет і образи, що заспокоюють, діти можуть краще зосереджуватись на власних почуттях, занурюватися всередину себе і навчитися розпізнавати сигнали свого тіла та емоцій, що сприяє гармонії внутрішнього стану. І. Сухопара: «Основне завдання медитативних казок полягає в тому, щоб навчити дитину прислухатися до себе, своїх почуттів та станів» [3, с. 227].

Казкотерапія у початкових класах реалізується через різноманітні форми роботи, які дозволяють дуже зручно адаптувати методику під конкретні завдання освітнього процесу та вікові особливості дітей.

1. Через читання та обговорення казок. Учні знайомляться із сюжетом обраної казки, після чого педагог ставить запитання, які спрямовані на аналіз емоцій персонажів та мотивів їхніх дій. Наприклад, після прочитання історії про героя, який боїться темряви, можна запитати: «Що відчуває герой у темряві? А як би ти вчинив на його місці?» Такі обговорення формують емпатію та розвивають критичне мислення учнів.

2. Створення власних казок. Діти отримують завдання вигадати коротку казку, у якій головний герой стикається з проблемною ситуацією, подібною до реального життя. Під час створення сюжету учні описують внутрішні переживання персонажів, пропонують шляхи вирішення проблем, що сприяє розвитку творчого мислення та саморегуляції емоцій. Наприклад, учень може створити казку про маленького котика, який вчиться долати страх перед виступом перед класом, що допомагає дитині асоціювати власні емоційні труднощі з образами персонажів.

3. Рольові ігри та інсценування. Виходячи з сюжету казки, учні перевтілюються у персонажів і відтворюють ключові сцени. Наприклад, можна розіграти момент, коли герой наважується попросити про допомогу. Виконуючи дії від імені персонажа, дитина тренує соціальні навички. Цей підхід дозволяє безпечно використовувати нові поведінкові стратегії, а згодом застосовувати їх у власному житті, не відчуваючи страху та тривоги.

Інтегрування означених методів казкотерапії на уроці в початковій школі забезпечує досягнення комплексних результатів: спершу вчитель читає казку, потім діти обговорюють дії персонажів, створюють власні короткі історії на її основі, а після цього завершують заняття, розігруючи окремі сцени у рольових іграх. Така послідовність дозволяє системно розвивати емоційний інтелект.

Казкотерапія доводить свою ефективність як інструмент розвитку емоційного інтелекту в дітей молодшого шкільного віку, реалізуючи навчальну та психологічну складову заняття. Практичні методи казкотерапії дозволяють педагогам адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби дітей, зменшуючи їх тривожність та розвиваючи критичне мислення. Робота з казкою формує здатність до емпатії, відповідальної поведінки та творчого моделювання і вирішення ситуацій, що має прямий вплив на їх соціальну адаптацію. Застосування різних видів казкотерапії дозволяє педагогам комплексно оцінювати емоційний стан учнів, коригувати негативні моделі поведінки та розвивати внутрішню гармонію.

Таким чином, казкотерапія виступає не лише як засіб досягнення навчальних цілей, а і як інструмент формування життєво важливих навичок, ключових компетентностей. Перспективою подальшого дослідження використання казкотерапії є розробка програм і занять, орієнтованих на типологічні та індивідуальні особливості дітей, що дозволить цілеспрямовано розвивати емоційний інтелект та соціальні компетенції у молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Казачінер О. С., Бойчук Ю. Д. Казкотерапія як інструмент діагностики особистості дитини. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 87. С. 110–113.
2. Рева М. М. Характеристика емоційного інтелекту студентів із різним рівнем розвитку комунікаційних здібностей. *Психологія і особистість*. 2022. №1, Т. 12. С. 143–153.
3. Сухопара І. Г. Вікові особливості молодших школярів у контексті розвитку емоційного інтелекту. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2020. Вип. 62. С. 225–229.
4. Danciu Elena Lilian. Methods of developing children's emotional intelligence. *Social and Behavioral Sciences*. 2010. Vol. 5. P. 2227–2233. DOI:10.1016/j.sbspro.2010.07.440 (date of acces: 09.04.2026).
5. Salovey P., Mayer J. D. What is Emotional Intelligence? *Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implications* / eds.: P. Salovey, D. Sluyter. New-York : Basic Books, 1997. С. 3–31.
6. Wayse to Raise an Emotionally Intelligent Child. *Parents Magazine*. URL: <https://www.parents.com/ways-to-raise-an-emotionally-intelligent-child-11919140> (date of acces: 09.04.2026).

Клуніченко Катерина Улянівна,
викладач фізичного виховання педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Впровадження інноваційних підходів у систему фізичного виховання сьогодні є базовою умовою для якісної роботи зі здобувачами освіти, які мають особливі освітні потреби. Як зазначає В. Березюк, інноваційна діяльність – це особливий вид творчості, де вчитель перестає бути просто транслятором знань і стає активним суб'єктом реформування освітнього процесу [1]. Ефективність інклюзивного навчання безпосередньо залежить від здатності педагога трансформувати стандартні методики під унікальний психофізичний профіль кожної дитини. Сучасні технології стають тим інструментом, що дозволяє реалізувати цей перехід від загального до персоналізованого, забезпечуючи безпеку, результативність занять, підвищуючи мотивацію до організації здорового способу життя здобувачів освіти. Науковці І. Пономарьова та Л. Фенчак у своїй праці підкреслюють «Мотиваційний компонент утворює основу для реалізації інших структурних компонентів здоров'язбережувальної компетентності» [2].

Інтеграція новітніх рішень у сферу фізичної культури переслідує стратегічну мету – створення безбар'єрного середовища, де кожен учень відчуває власну спроможність. Цифрові та ігрові технології допомагають уніфікувати простір зали, роблячи фізичну активність доступною і привабливою незалежно від фізичних обмежень.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) розширює діагностичні можливості вчителя. Планшети та смартфони на уроках перестають бути фактором відволікання й перетворюються на засоби відеоаналізу. Це дозволяє педагогу фіксувати техніку виконання вправ у реальному часі, демонструвати її учневі та оперативно проводити корекцію рухів. Використання спеціалізованих фітнес-застосунків та онлайн-щоденників сприяє розвитку навичок самоконтролю та рефлексії, що є критично важливим для соціалізації дітей з особливими потребами.

Додаткові ресурси у формі YouTube-уроків забезпечують візуальну підтримку, яка часто є ефективнішою за вербальні пояснення. Згідно з дослідженнями українських методистів, наочність у поєднанні з можливістю багаторазового перегляду алгоритму дій значно знижує рівень тривожності у дітей та підвищує їхню впевненість під час виконання нових вправ.

Важливим елементом інноваційного підходу є також використання адаптованого спортивного інвентарю та сенсорного обладнання. Адаптивні м'ячі зі звуковими або світловими сигналами, спеціальні тренажери з регульованим опором та балансувальні платформи з інтегрованими віброефектами розширюють спектр доступних фізичних вправ для учнів з порушеннями зору, слуху чи опорно-рухового апарату. Таке обладнання не лише забезпечує фізичне навантаження, але й інтенсивно залучає різні сенсорні системи, сприяючи комплексному нейросенсорному розвитку, який є ключовим для дітей з особливими освітніми потребами.

Також ключову роль у персоналізації процесу відіграють носимі технології та системи віддаленого моніторингу. Фітнес-трекери, «розумні» браслети здатні безперервно збирати деталізовані дані про фізичну активність, якість сну, рівень стресу та серцевий ритм здобувача освіти як під час занять, так і поза ними. Ця деталізована інформація дозволяє вчителю з фізичного виховання не лише коригувати навантаження в режимі реального часу, запобігаючи перевтомі, але й адаптувати індивідуальні програми тренувань, роблячи їх максимально безпечними та ефективними з огляду на стан здоров'я учня з особливими освітніми потребами. Такий підхід забезпечує безперервну підтримку здорового способу життя та формує відповідальне ставлення до власного здоров'я.

Особлива увага в інклюзивному фізичному вихованні приділяється поєднанню рухової активності з розвитком дрібної моторики та дихальної системи. Наприклад, вправи у водному середовищі, такі як колові рухи кистю з тенісним м'ячем або хвилеподібні рухи рук, ефективно стимулюють нейронні зв'язки.

Когнітивний розвиток тут відбувається паралельно з фізичним зміцненням, що відповідає концепції цілісного розвитку особистості.

Дихальна гімнастика, представлена в ігровій формі, стає дієвим засобом здоров'язберігаючих технологій. Вправи на кшталт «Задуй свічку» або «Запах квітки» навчають дітей правильному ритму дихання без зайвого психологічного навантаження. Синхронізація дихання з рухами рук під час гімнастичних комплексів дозволяє не лише збільшити об'єм легень, а й покращити загальну координацію та витривалість організму.

Соціальна інтеграція найкраще реалізується через рухливі ігри та квести. Активності, де діти працюють у парах, як-от гра «Таксі» зі зміною ролей водія та пасажера, розвивають навички комунікації та взаємодопомоги. Рухові квести, що передбачають складання слів-якостей під час виконання фізичних завдань, стимулюють інтелектуальну діяльність у процесі руху.

Системний підхід, що поєднує індивідуалізацію, цифровізацію та ігрові методи, доводить свою ефективність у сучасній українській школі. Як стверджують вітчизняні дослідники, саме така синергія дозволяє перетворити фізичне виховання з обов'язкового предмета на потужний засіб реабілітації та успішного входження дитини в освітній простір і суспільне життя [2; 3].

Отже, системне впровадження сучасних технологій у процес фізичного виховання дітей з особливими освітніми потребами є не просто інноваційним кроком, а необхідною умовою для створення справді інклюзивного простору. Поєднання цифрових інструментів, таких як відеоаналіз та мобільні додатки, з адаптованими ігровими методиками дозволяє трансформувати стандартне заняття у гнучку систему, що підлаштовується під можливості кожного учня.

Результативність такого підходу підтверджується не лише покращенням фізичних показників чи розвитком дрібної моторики та дихальної системи, а й суттєвим прогресом у соціалізації. Використання інтерактивних квестів та командних ігор сприяє подоланню психологічних бар'єрів, формуючи у здобувачів освіти впевненість у власних силах. Таким чином, інтеграція новітніх освітніх технологій забезпечує комплексну підтримку розвитку особистості, де фізична активність стає дієвим інструментом успішної адаптації дитини в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк О. С., Власенко О. М. Інноваційні технології у підготовці майбутнього вчителя. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики* : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 97–106.
2. Пономарьова І. І. Теоретичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів початкової освіти. *Наука майбутнього* : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. В. В. Гоблик. Мукачево : РВВ МДУ, 2022. Вип. 1 (9). С. 121–128.
3. Психологія здорового способу життя: комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни : навч. посіб. для студ. спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія». Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 96 с.

Коваленко Дмитро Русланович,
здобувач 2 курсу спеціальності «Початкова освіта»
Педагогічного фахового коледжу Хортицької
національної навчально-реабілітаційної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Рибенчук Н. І.,**
викладач психолого-педагогічних дисциплін,
Педагогічний фаховий коледж Хортицької
національної навчально-реабілітаційної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Один із важливих пріоритетів освітнього процесу в НУШ – створення безпечного освітнього простору. Такий простір має на меті забезпечити фізичну, емоційну та цифрову безпеку для всіх учасників

навчального процесу, що особливо важливо в умовах сучасних викликів. Безпечному освітньому середовищу притаманний комплекс характеристик, у якому наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційній стабільності учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства. Одним із пріоритетних завдань у системі освіти є питання підвищення професійної компетентності педагогічних працівників для оволодіння сучасними технологіями психосоціальної допомоги та методами самодопомоги й відновлення в кризових ситуаціях. Досягти стратегічної мети реформи «Нова українська школа» можна лише за умови створення безпечного освітнього середовища та здійснення ефективної психосоціальної допомоги учасникам освітнього процесу.

Мета роботи – дослідження проблеми психологічного добробуту учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану, визначення основних чинників, що впливають на емоційний стан учнів, педагогів і батьків, а також розробка рекомендацій щодо підтримки психічного здоров'я та створення безпечного освітнього середовища в умовах війни.

Актуальність теми є надзвичайно важливою в сучасних умовах, так як воєнний стан, постійна небезпека, повітряні тривоги, вимушене переміщення населення у більш безпечні регіони України та зміна навчальних закладів або формату навчання суттєво вплинули на психологічний стан усіх учасників освітнього процесу. Дистанційне навчання, обмежене живе спілкування, переживання за власну безпеку і безпеку рідних та близьких людей створюють додаткове емоційне навантаження. Тому це питання набуває особливого значення.

Психологічний добробут учасників освітнього процесу в умовах війни є однією з найактуальніших проблем сучасної педагогіки та психології. Саме в цей період особливо важливо забезпечити підтримку емоційної рівноваги, відчуття безпеки та психологічної стійкості. Діти молодшого шкільного віку перебувають на етапі активного розвитку особистості, тому будь-які стресові події можуть негативно впливати на їхній емоційний стан, навчальну діяльність і соціальну адаптацію [2].

Серед основних факторів, які впливають на психологічний добробут учасників освітнього процесу в умовах війни, можна виділити постійне відчуття небезпеки, тривожність за життя і здоров'я рідних, втрату звичного способу життя, вимушене переселення, інформаційне перевантаження та соціальну ізоляцію. Для дітей такі обставини є особливо складними через недостатній життєвий досвід і невміння самостійно справлятися зі стресом. Це може проявлятися у підвищеній тривожності, страхах, емоційній нестабільності та труднощах у навчанні.

Реакцією на події військового часу як у дітей, так і у дорослих може стати травматичний стрес, який виникає внаслідок переживання небезпечних, тривалих або емоційно напружених ситуацій. Постійне відчуття загрози, звуки вибухів, повітряні тривоги, вимушене переселення чи переживання за близьких негативно впливають на психоемоційний стан людини [1 с. 11].

Загалом стрес є природною складовою життя людини та своєрідною реакцією організму на зміни або обставини. Він проявляється як стан психічного й фізичного напруження, що виникає у відповідь на незвичні, складні чи небезпечні умови. Причиною стресу можуть бути як негативні, так і позитивні події, однак саме тривалий або надмірний стрес здатний негативно впливати на здоров'я та емоційний стан людини [1, с. 11].

Залежно від чинників, які його викликають, розрізняють фізичний та емоційний стрес. Фізичний стрес виникає через вплив зовнішніх фізичних подразників, наприклад травм, болю, надмірного шуму чи інших небезпечних факторів. Емоційний стрес напряму пов'язаний із психічними переживаннями, страхом, тривогою, почуттям невизначеності або сильними негативними емоціями.

Однак стрес є особливим психофізичним механізмом, який допомагає організму мобілізувати сили та пристосуватися до складних життєвих обставин. У помірних проявах він виконує захисну функцію, але тривалий вплив стресових ситуацій в умовах війни може швидко виснажити нервову систему учасника освітнього процесу.

Існують різні поради та ігри для зняття стресу. Відома українська дитяча психологиня Світлана Ройз упродовж багатьох років займається питанням підтримки психічного добробуту дітей, створює рекомендації, вправи та ігри, які спрямовані на подолання стресу, тривожності, емоційної напруги. У своїй книзі «Стресостійке дитинознавство» авторка пропонує різноманітні методики, які допомагають підтримувати психологічний добробут учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. Розглянемо деякі з них.

«Доброго ранку носику! Доброго ранку, щічки! Доброго ранку, вушка! Доброго ранку, шийко! Доброго ранку, плечики (тощо)!». Ця вправа передбачає лагідні дотики до різних частин тіла зі словами-привітаннями. Така діяльність сприяє формуванню відчуття внутрішнього спокою та турботи [3, с. 8]. Друга вправа – «Зітріємо метелика». Запропонуйте дитині показати на долоні уявного метелика, при цьому говорячи, що він замерз і не може злетіти. Пропонуйте зігріти її своїм подихом. Діти дихають на долоні (дихальна вправа: відкрити рота і вимовити тривалий звук «А-а-а»). Метелик зігрівся, тож його треба здути з долоні. Діти роблять глибокий вдих через ніс і видих через рот (на видиху витягнути губи трубочкою, вимовити довгий звук «У-у-у»).

Гра «Я малюю, а ти відгадай». На спині дитини малюємо пальцем геометричні фігури, цифри, літери, а дитина має відгадати, що саме.

Ще одна цікава вправа – «Сніговик». Пропонуємо дітям уявити себе замерзлим сніговиком, напружити м'язи, а потім поступово розслаблюємо їх, ніби танемо на сонечку. Суть вправи – зняти напругу та розслабити тіло [3, с. 8].

Техніки заземлення під час стресу 5-4-3-2-1 [1, с. 43]. За допомогою органів чуття ми можемо впоратися з тривогою, відчути себе «тут і зараз», зосередившись на своєму тілі, спочатку робимо від 10 до 20 якомога глибших вдихів, затримуємо повітря на кілька секунд, далі повільно видихаємо. За допомогою зору знаходимо речі, від розглядання яких отримуємо задоволення (квіти, сонечко, рідні люди). Намагаємося почути звуки, на які ми раніше не звертали уваги (власне дихання, муркотіння котика, розмови дітей в іншій кімнаті тощо). Навколо нас є речі: чашка, телефон, яблуко, книжка тощо. Беручи їх до рук, озвучуємо те, що відчуваємо (наприклад, чашка – тепла, прозора, кругла, гладенька), так само можна відчути домашніх улюбленців. За допомогою нюху намагаємося відчути приємний запах: кави, ароматного чаю, повітря тощо. Відчути себе «тут і зараз» допоможе також озвучення відчуттів смаку (кислий, соковите, свіжа), коли спробуємо харчі (лимон, яблуко, рукола).

Всі перелічені ігри сприяють створенню атмосфери довіри, емоційного комфорту та безпеки, допомагають дітям краще справлятися зі стресом і тривожністю.

Часті травматичні події згодом призводять не тільки до появи травматичного стресу, а й до психологічних травм.

Психологічна травма – це порушення психічного стану людини, яке виникає внаслідок переживання сильних емоційних потрясінь, небезпечних або надзвичайно стресових подій. Вона формується під впливом несприятливих життєвих обставин, які завдають шкоди психічному здоров'ю та негативно впливають на емоційний стан учасника освітнього процесу. Причиною психотравм можуть бути як події, пов'язані із загрозою життю та безпеці, так і тривалий психологічний тиск, страх, стрес, втрати чи сильні переживання [1, с. 17]. Водночас через індивідуальні особливості не у всіх людей розвиваються ознаки психологічної травми. Проте майже кожна людина реагує на такі події стресовими реакціями різного ступеня інтенсивності. Це проявляється через тривожність, страх, порушення сну, труднощі у спілкуванні. Виникнення психотравм зазвичай пов'язано з тим, що організм не зміг повністю подолати або завершити природну реакцію на пережиту травматичну подію [1, с. 17].

Не маючи змоги убезпечити дітей від самих надзвичайних ситуацій, дорослі та суспільство загалом через створення підтримувального безпечного середовища можуть сприяти формуванню у дітей захисних ресурсів, спираючись на які, вони зможуть впоратися з важкими ситуаціями і протистояти їхньому руйнівному впливу. Педагог, учитель, вихователь, взаємодіючи з дітьми в закладі освіти в процесі їхнього повсякденного життя, має потужний ресурс впливу на психологічне благополуччя дитини.

Таким чином, психологічний добробут учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану є важливою умовою збереження їхнього психічного здоров'я та здатності до навчання і розвитку. Воєнні події, постійний стрес, тривога та зміни у звичному способі життя негативно впливають на емоційний стан дітей, педагогів і батьків, тому особливого значення набуває створення безпечного освітнього середовища та використання ефективних методів психологічної підтримки. Застосування ігрових вправ і практик емоційного розвантаження сприяє зниженню напруги, формуванню відчуття безпеки та розвитку стресостійкості, що допомагає адаптуватися до складних умов воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу : навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ, 2023. 149 с.

2. Дитяча психіка під час війни. URL: <https://sirovatka.pp.ua/dytiacha-psykhika-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 29.04.2026).

3. Ройз С. Стресостійке дитинознавство. URL: <https://nua.kharkov.ua/wp-content/uploads/2023/11/ditinoznavstvo.pdf> (дата звернення: 29.04.2026).

Коваль Наталя Миколаївна,
викладач природничих дисциплін
педагогічного фахового коледжу,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна.

ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. У сучасних українських реаліях підготовка майбутніх учителів початкової освіти вимагає від педагогічних закладів вищої освіти не лише адаптації до нових вимог, а й трансформації змісту освіти, удосконалення форм і методів професійної підготовки педагогічних кадрів. Саме творчі, мобільні, здатні до критичного мислення, педагогічної рефлексії та безперервної самоосвіти фахівці – запорука успішної реалізації завдань НУШ.

Сьогодні, коли Україна переживає складні випробування, особливо відчувається важливість знань про навколишній світ, країни, їх економіку, ресурси, взаємозв'язки між ними.

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [2].

Серед низки предметних компетентностей, визначених у Державному стандарті початкової освіти, важливе місце посідає картографічна компетентність. Знання карти та вміння нею користуватися дають змогу особистості орієнтуватися в просторі та вирішувати практично значущі життєві завдання.

Формування картографічної компетентності в початковій школі спрямоване на розвиток умінь читати, аналізувати та використовувати картографічні матеріали. Цей процес охоплює формування навичок просторового орієнтування, знання умовних позначень, умінь визначати розташування об'єктів і встановлювати просторові зв'язки між ними.

На сьогодні потрібним є формування картографічної грамотності особистості, що є складовою життєвих компетентностей особистості, адже знання карти, умінь нею користуватися дає людині можливість вирішувати важливі проблеми [5].

Водночас на практиці спостерігається недостатній рівень сформованості картографічної компетентності в окремих здобувачів освіти 1-2 курсу педагогічного фахового коледжу. Це проявляється у труднощах виконання практичних завдань із використанням географічних карт на заняттях природничого циклу, а згодом – під час педагогічної практики. Причини цього слід шукати в недостатньому практичному спрямуванні освітнього процесу в умовах дистанційного навчання.

Отже, актуальність проблеми формування картографічної компетентності майбутніх учителів початкової освіти зумовлена необхідністю підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасного освітнього середовища.

Метою публікації є дослідження особливостей формування картографічної компетентності майбутніх учителів початкової освіти при вивченні дисциплін природничого циклу.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

- здійснити аналіз теоретичних аспектів досліджуваної проблеми;
- з'ясувати форми, методи та технології формування картографічної компетентності майбутнього вчителя початкової освіти на заняттях природничого циклу.

Виклад основного матеріалу. Над проблемою формування картографічної компетентності працюють науковці, дослідники, вчителі-практики. Серед них Н. Барвінок, В. Безуглий, А. Божок, О. Браславська, Л. Даценко, К. Матусевич, Г. Лисичарова, Д. Ляшенко, Т. Назаренко, А. Осауленко, В. Остроух, В. Пастух, П. Скавронський, В. Шевченко та ін.

Картографічна (картознавча) компетентність є сукупністю здібностей учня використовувати засвоєні картографічні знання, умінь і навички для вирішення практичних і теоретичних завдань в реальних умовах життя. З позицій сучасної методики викладання географії карта є триєдиним засобом

навчання: вона служить об'єктом вивчення, засобом наочності та джерелом знань про географічні явища, що вивчаються. Всі три компоненти картографічних знань взаємозв'язані й взаємодіють один з одним, оскільки, не знаючи карти, неможливо використовувати її як засіб наочності та джерел знань [4].

Географічні карти відіграють важливу роль в житті людини з кількох причин. Вони надають інформацію про розташування та відстані між різними місцями, сприяють розумінню географії, полегшують навігацію, допомагають у плануванні подорожей, а також вивченні територій, екології, наук про Землю тощо.

Формування картографічної компетентності майбутнього вчителя початкової освіти ґрунтується на набутті ним під час навчання умінь роботи з географічними картами, нових знань для викладання у школі, розширенні діапазону знань про актуальні підходи у сучасній географічній науці, а головне – уміння передати власні знання карти учням.

Науковці зазначають, що «у наш час картографічна грамотність потрібна кожній людині не менше, ніж комп'ютерна», підкреслюючи, що сучасна людина, яка поважає себе, не може дозволити собі залишатися без знань для орієнтування у різних ситуаціях [1].

Основою картографічної компетенції виступає картографічна грамотність, яку формують крок за кроком, вирішуючи при цьому три головні завдання: навчити учнів розуміти, читати і знати карту.

З цією метою на заняттях природничого циклу використовуємо різноманітні дидактичні матеріали, такі як традиційні паперові карти, електронні атласи, посібники, відеофільми, презентації.

Завдання для роботи з картою охоплюють аналіз географічних об'єктів, нанесення їх на контурні карти, читання легенди карти, визначення координат, масштабів та напрямків. Основна мета – навчитися візуалізувати просторові дані, працювати з умовними позначеннями та аналізувати взаєморозташування об'єктів.

Значно розширюють можливості викладача та студентів сучасні цифрові технології. Завдяки інтерактивним картам можна знайти будь-які об'єкти. В цих картах реалізований інтерактивний перегляд і вони реагують на дії користувачів. Інтерактивні карти потрібно використовувати як засіб картографічної інформації, взаємодії, візуалізації [3].

Зробити заняття більш цікавими, активізувати самостійну діяльність студентів допомагають електронні карти та електронні навчальні посібники за рахунок збільшення інформативності карти, легкості та простоти сприйняття картографічного матеріалу.

Так, безкоштовний картографічний веб-сервіс Google Maps надає можливість переглядати супутникові знімки та географічні карти всього світу, панорамний вигляд вулиць у реальному часі, прокладати маршрути, розраховувати відстані між точками на карті, порівнюючи свої результати з обчисленнями Google Maps і визначаючи похибку.

Seterra – це мобільний додаток, створений для вивчення географічної номенклатури. Він пропонує вікторини на швидкість і має понад 250 географічних завдань, що охоплюють різні теми та рівні складності, які подані у зручному інтерфейсі. Цю платформу успішно використовуємо під час вивчення географії регіонів та країн світу. Серед інтерактивних завдань, які пропонує Seterra, – такі ігри, як: «З'єднай прапор і країну», «Познач на карті найбільші міста світу» та багато інших цікавих варіантів.

Завдяки сервісу Mapillary всі охочі можуть подорожувати віртуально. Він також містить зображення вулиць, доріг, будівель і краєвидів, що дозволяє відслідковувати зміни місцевості в часі й переглядати зображення в 3D.

Поглибити, систематизувати знання з певної теми в ігровій формі допомагає сервіс Learning Apps. Завдання можна використовувати як для оцінки, так і для тренування.

Кількість ресурсів для навчання практично необмежена. Кожен із них сприяє розвитку пізнавальних інтересів здобувачів освіти, формуванню певних навичок і здібностей, допомагає ефективніше засвоювати зміст навчального матеріалу.

Отже, картографічна компетентність займає важливе місце у становленні майбутнього вчителя початкової освіти як професіонала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голота Н. С. Формування картографічних понять за допомогою комп'ютерних технологій в процесі вивчення шкільного курсу географії. *Проблеми безперервної географічної освіти* : збірник наукових праць. 2007. Вип. 7. С. 194–196.

2. Державний стандарт початкової освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 1810 від 26.12.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.04.2026).

3. Остроух В. І., Руденко І. С. Особливості створення та впровадження у процес навчання географії навчальних електронних картографічних посібників та інтерактивних карт. *Український географічний журнал*. 2015. № 3. С. 55–59.

4. Скавронський П. Зміст і структура поняття «Картознавча компетенція». *Географія та основи економіки в школі*. 2009. № 6. С. 32–37.

5. Стецула Н., Коссак Г. Формування картознавчих компетентностей учнів на уроках географії. *Молодь і ринок*. 2017. № 11 (154). С. 41–47.

Кулигіна Аліна Євгенівна,
вчитель англійської мови,
керівник гуртка «Англійська мова»,
Запорізька гімназія № 92 Запорізької міської ради,
м.Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Цимбал Т. В.,**
вчитель-методист,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
вчитель початкових класів,
Запорізька гімназія № 92 Запорізької міської ради,
м.Запоріжжя, Україна

ЗМІСТОВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ СТУПЕНЯ ФАХОВОГО МОЛОДШОГО БАКАЛАВРА ДЛЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У сучасних умовах стрімких соціально-економічних, технологічних та освітніх трансформацій особливого значення набуває проблема підготовки конкурентоспроможних педагогічних кадрів, здатних ефективно функціонувати в сучасному світі. Система фахової передвищої освіти в Україні виступає важливою ланкою у формуванні таких фахівців, зокрема вчителів ступеня фахового молодшого бакалавра, які забезпечують практичну реалізацію освітнього процесу на базовому рівні.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю визначення місця фахової передвищої освіти у вітчизняній освітній системі, а також перспектив розвитку цієї відносно нової ланки професійної підготовки в умовах реформування освіти, євроінтеграційних процесів і викликів воєнного часу. Додатково актуальність підсилюється потребою ринку праці у фахівцях, здатних забезпечувати відновлення та розвиток України у повоєнний період. На сьогодні головною проблемою сучасної підготовки фахових молодших бакалаврів залишається необхідність швидкої адаптації освітнього змісту до потреб ринку праці, умов воєнного часу та цифровізації освіти. Серед інших проблем варто виділити: розрив між теоретичною підготовкою і практичними навичками, недостатній рівень співпраці з роботодавцями, необхідність розвитку цифрових компетентностей педагогів, а також потребу у психологічній стійкості фахівців.

Метою дослідження є окреслення змістовно-організаційних засад підготовки фахових молодших бакалаврів для системи освіти, визначення основних тенденцій розвитку фахової передвищої освіти та розробка практичних рекомендацій щодо підготовки кадрів відповідно до вимог сучасних трансформацій і економічного відновлення України.

Для досягнення мети використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел з метою визначення рівня розробленості проблеми; порівняння – для вивчення різних підходів до організації підготовки педагогічних кадрів.

Реформування системи освіти в Україні зумовлене інтеграційними прагненнями до європейського освітнього простору та необхідністю підвищення якості освітніх послуг. Це спричинило впровадження нових законодавчих норм, модернізацію стандартів освіти, зміну підходів до організації освітнього процесу, а також запровадження нових рівнів освіти. У цьому контексті особливого значення набуває фахова передвища освіта, яка зазнала суттєвих трансформацій. У новому професійному стандарті

визначено три рівні педагогічної кваліфікації відповідно до Національної рамки кваліфікацій: вчитель – фаховий молодший бакалавр, вчитель – бакалавр та вчитель – магістр. Це дозволяє забезпечити наступність у професійній підготовці та гнучкість освітніх траєкторій.

Відповідно до Закону України «Про освіту» [1], освіта є основою інтелектуального, духовного та економічного розвитку суспільства, що зумовлює необхідність модернізації системи підготовки фахівців.

Особливе місце у цій системі займає фахова передвища освіта, яка регламентується Законом України «Про фахову передвищу освіту» [2; 5]. Згідно з ним, така освіта спрямована на формування здатності особи виконувати складні спеціалізовані завдання у професійній діяльності, що потребують застосування наукових методів і характеризуються певною невизначеністю умов.

Реформування освітньої системи України здійснюється у контексті євроінтеграції та передбачає впровадження нових стандартів, зокрема на основі Національної рамки кваліфікацій (Постанова КМУ №1341) [3], яка визначає рівні професійної підготовки та компетентності фахівців. Зокрема, фаховий молодший бакалавр відповідає п'ятому рівню цієї рамки.

У новому професійному стандарті педагогічної діяльності, затвердженому наказом Міністерства економіки України №2736-20 [4], визначено ключові вимоги до компетентностей учителя, включаючи предметні, методичні, цифрові та комунікативні навички. А отже, сьогодні здобуття освіти переходить від знаннєвої до компетентнісної моделі підготовки.

Проблема реалізації компетентнісного та модульного підходів у підготовці фахівців була розкрита у працях Надії Бібік – компетентнісний підхід у початковій освіті, Світлани Вітвицької – професійна підготовка педагогів у вищій школі, Олени Пометун – технології компетентнісного навчання та критичного мислення, Володимира Лугового – управління освітою та освітня політика, Світлани Сисоевої – інноваційні технології навчання і розвиток педмайстерності. Їхні напрацювання стали теоретичним підґрунтям для сучасних освітніх реформ.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (стаття 12), сучасна освіта ґрунтується на формуванні 11 ключових компетентностей [5], які є основою професійної та життєвої успішності особистості. До них належать: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість та фінансова грамотність.

Зазначені компетентності є базовими для формування професійних компетентностей майбутнього педагога та забезпечують його здатність ефективно діяти в умовах сучасного суспільства.

Для трансформації системи освіти важливу роль відіграє налагодження активної взаємодії між закладами освіти, місцевими органами влади та роботодавцями. Активне залучення місцевих спільнот сприяє формуванню попиту на сучасних фахівців, розвитку регіонів та створенню умов для професійного становлення молоді.

Працюючи в школі вчителем, під час педагогічної практики студентів 3-4 курсів спеціальності «Початкова освіта» я виділила такі проблеми, як:

- невпевненість студентів у власних діях,
- страх взаємодії з учнями,
- недостатня готовність до управління класом,
- труднощі у підтриманні дисципліни та заспокоєнні дітей,
- недостатній рівень емоційної виразності та педагогічної комунікації.

Крім того, спостерігався розрив між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням у реальних умовах освітнього процесу.

Для вирішення наявних проблем, можна сформулювати такі рекомендації:

- залучати студентів до ранкових зустрічей, позакласної діяльності та безпосередньої взаємодії з учнями;
- впроваджувати в освітній процес елементи акторської майстерності для розвитку емоційної виразності та впевненості;
- приділяти більше уваги формуванню навичок управління класом та методам заспокоєння дітей;
- використовувати тренінгові форми роботи, рольові ігри та моделювання педагогічних ситуацій;
- забезпечити підтримку студентів зі сторони наставників під час проходження практики;

- посилити практикоорієнтованість освітніх програм та їх відповідність потребам ринку праці.

У сучасних умовах трансформації освіти підготовка фахових молодших бакалаврів має здійснюватися на засадах компетентнісного підходу, поєднання теорії і практики. Важливим є не лише формування професійних знань, а й розвиток особистісних якостей майбутнього вчителя, зокрема впевненості, емоційної стійкості та здатності до ефективної взаємодії з учнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
2. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2745-19#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
3. Національна рамка кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/661/692/1e3/6616921e35f6e635305930.pdf> (дата звернення: 30.04.2026).
4. Нормативні документи з питань професійного розвитку педагогічних працівників. URL: <https://cprpp.khm.gov.ua/profesijnjy-rozvytok-pedahohichnykh-pratsivnykiv/normatyvni-dokumenty/> (дата звернення: 30.04.2026).
5. Нормативні документи закладу фахової передвищої освіти. URL: <https://iafk.vn.ua/struktura/metodychnyy-kabinet/normatyvni-dokumenty> (дата звернення: 30.04.2026).

Кулікова Тетяна Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Комунального закладу вищої освіти

«Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія»

Полтавської обласної ради,

м. Кременчук, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується активною цифровізацією, що змінює підходи до навчання та професійної підготовки здобувачів освіти. В умовах трансформацій особливого значення набуває формування професійної мовленнєвої компетентності, яка є необхідною складовою конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

Здобувачі ступеня фахового молодшого бакалавра повинні не лише володіти базовими мовними знаннями, а й уміти ефективно комунікувати в професійному середовищі, використовуючи сучасні цифрові засоби.

Проблема формування мовленнєвої компетентності була розглянута у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема в контексті комунікативного підходу, компетентнісного навчання та професійної освіти. Окрему увагу дослідники приділяють впливу цифрових технологій на освітній процес, однак питання інтеграції цифрових інструментів у формування саме професійного мовлення студентів коледжів потребує подальшого вивчення.

Метою статті є визначення особливостей формування професійної мовленнєвої компетентності здобувачів освіти фахового молодшого бакалаврату в умовах цифровізації та обґрунтування ефективних методів її розвитку.

Професійна мовленнєва компетентність є інтегративною характеристикою особистості, що відображає здатність ефективно здійснювати мовленнєву діяльність у професійній сфері. У сучасній педагогічній науці цю проблему розглядають як ключову складову компетентнісного підходу. Як підкреслює О. Савченко, мовленнєва компетентність є основою формування загальної культури особистості та визначає її здатність до успішної комунікації в соціальному й професійному середовищі [4]. У свою чергу, Н. Голуб наголошує, що її формування має відбуватися через практичну діяльність, орієнтовану на реальні комунікативні ситуації [3]. Значний внесок у дослідження компетентнісного підходу зробили І. Зимня та А. Хуторський, які розглядають компетентність як інтегративний результат освіти, що включає знання, уміння, навички та досвід їх застосування [1; 5, с. 44].

У контексті підготовки здобувачів освіти фахового молодшого бакалаврату професійна мовленнєва компетентність набуває особливого значення, оскільки саме цей рівень освіти орієнтований на швидке входження випускника у професійну діяльність. Структурно вона включає кілька взаємопов'язаних компонентів: лінгвістичний (знання норм сучасної української літературної мови), комунікативний (здатність будувати ефективну взаємодію в різних ситуаціях спілкування), професійно-термінологічний (засвоєння спеціальної лексики), соціокультурний (дотримання норм мовленнєвої поведінки) та цифрово-комунікативний, актуалізований умовами цифровізації.

Останній компонент є відносно новим і пов'язаний із трансформацією освітнього середовища під впливом цифрових технологій. Як зазначає В. Биков, цифрове освітнє середовище забезпечує нові можливості для індивідуалізації навчання, інтерактивності та розвитку комунікативних умінь [2]. Цифровізація освіти передбачає не лише використання технічних засобів, а й зміну самої логіки навчального процесу – від репродуктивного до інтерактивного та студентоцентрованого. За словами О. Пометун, сучасне навчання має бути спрямоване на активну діяльність студента, де він виступає суб'єктом освітнього процесу [6].

У таких умовах формування мовленнєвої компетентності відбувається через поєднання традиційних та інноваційних підходів. Важливе місце займають цифрові освітні платформи (Moodle, Google Classroom), які забезпечують доступ до навчальних матеріалів, організацію комунікації та контроль знань. Вони дозволяють організовувати роботу з текстами, виконання письмових завдань та обговорення професійних ситуацій у форматі онлайн-дискусій.

Ефективними є також інтерактивні сервіси (LearningApps, Quizlet), які сприяють активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, зокрема у засвоєнні термінології та розвитку мовленнєвих навичок. Окреме місце займає метод моделювання професійних ситуацій, який, за визначенням О. Пометун, є ефективним засобом розвитку критичного мислення та комунікативних умінь, оскільки наближує навчання до реальних умов майбутньої професійної діяльності [5]. Такі завдання можуть реалізовуватися у форматі відеоконференцій, чатів або спільних документів.

Не менш значущою є проєктна діяльність, що передбачає створення комплексних продуктів (презентацій, звітів, аналітичних матеріалів). Вона сприяє розвитку не лише мовлення, а й інформаційної культури, критичного мислення та навичок командної роботи.

Важливим напрямом є робота з фаховими текстами. Як зазначає І. Зимня, робота з текстом формує не лише мовні, а й когнітивні та аналітичні здібності здобувачів освіти [5, с. 45]. У процесі роботи здобувачі освіти вчаться виокремлювати ключову інформацію, інтерпретувати зміст, використовувати термінологію у власному мовленні та створювати вторинні тексти (анотації, резюме, звіти). У цифровому середовищі ця діяльність доповнюється використанням електронних бібліотек, онлайн-словників та корпусів текстів.

Водночас цифровізація освітнього процесу породжує низку викликів. Зокрема, В. Биков звертає увагу на ризики надмірної автоматизації навчання, що може призводити до зниження рівня самостійного мислення здобувачів освіти [2]. Також спостерігаються проблеми фрагментарного сприйняття інформації та зниження уваги до усного мовлення.

У зв'язку з цим важливою є роль викладача як фасилітатора освітнього процесу, який організовує навчальну діяльність здобувачів освіти, спрямовану на розвиток їхніх мовленнєвих і професійних компетентностей та формування критичного ставлення до цифрових ресурсів.

Таким чином, формування професійної мовленнєвої компетентності в умовах цифровізації є складним і багатовимірним процесом, що потребує системного підходу, поєднання різних методів і засобів навчання, а також урахування сучасних освітніх тенденцій.

Отже, формування професійної мовленнєвої компетентності здобувачів фахового молодшого бакалаврату є важливим завданням сучасної освіти. Цифровізація створює нові можливості для розвитку мовних навичок, однак потребує педагогічно виваженого підходу.

Ефективність формування компетентності залежить від комплексного використання цифрових інструментів, інтерактивних методів навчання та орієнтації на практичну підготовку здобувачів освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці конкретних методик використання цифрових ресурсів у професійній мовній підготовці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Key Competences for Lifelong Learning / European Commission. Luxembourg : Publications Office of the EU, 2019. 72 p.
2. Биков В. Ю. Інформаційно-освітнє середовище сучасних навчальних закладів. Київ : Педагогічна думка, 2011. 240 с.
3. Голуб Н. Б. Методика навчання української мови в закладах загальної середньої освіти. Київ : Академія, 2015. 312 с.
4. Нова українська школа: основи Стандарту освіти / за ред. Р. Шияна ; Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.
5. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ : А.С.К., 2007. 192 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Київ : Генеза, 2012. 368 с.

Кунінець Олеся,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури і спорту,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна

Омок Ганна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри управління фізичною
культурою та спортом,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ЖУРНАЛУ ОБЛІКУ РОБОТИ НАВЧАЛЬНОЇ ГРУПИ ТРЕНЕРОМ-ВИКЛАДАЧЕМ В ДЮСШ

Вступ. Сучасна система підготовки спортсменів у дитячо-юнацьких спортивних школах (ДЮСШ) вимагає чіткої організації навчально-тренувального процесу та належного ведення облікової документації [1]. Одним із ключових документів, що відображає зміст і результати роботи тренера-викладача, є журнал обліку роботи навчальної групи.

Актуальність теми зумовлена необхідністю підвищення якості контролю за навчально-тренувальним процесом, забезпеченням систематичного обліку відвідуваності, навантажень і досягнень вихованців [2; 3]. Журнал обліку роботи навчальної групи є основним фінансовим документом, що відображає системність, якість та результативність діяльності тренера-викладача [4]. Належне ведення журналу сприяє ефективному плануванню занять, аналізу результатів та дотриманню нормативних вимог у сфері фізичної культури і спорту [5].

Мета дослідження – охарактеризувати основні розділи та особливості ведення журналу обліку роботи навчальної групи в ДЮСШ та визначити його роль у забезпеченні ефективного навчально-тренувального процесу.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення), емпіричних (спостереження, аналіз документації) методів, що дозволило всебічно дослідити особливості ведення журналу обліку роботи навчальної групи тренером-викладачем в ДЮСШ.

Результати дослідження. Журнал обліку роботи навчальної групи є офіційним документом, який веде тренер-викладач охайно, розбірливо та без виправлень, відповідно до встановлених нормативних вимог. Журнал містить інформацію про розклад проведення тренувань, склад групи, відвідування занять, зміст навчально-тренувальної роботи, планування навчально-тренувальної роботи, інформацію про спортсменів та батьків, відмітку про обов'язкове медичне обстеження, відмітки про проведений інструктаж із техніки безпеки, перелік виховних заходів, результати спортивного контролю та досягнення вихованців. Записи ведуть систематично, наявність журналу на тренуванні обов'язкова.

Основними розділами журналу є:

- загальні відомості про групу;
- календарно-тематичний план;

– план-графік розподілу обсягів навантаження на навчальний рік (теорія, загальна фізична підготовка, спеціальна фізична підготовка, технічна підготовка, тактична підготовка, інтегральна підготовка, участь у змаганнях);

- облік відвідування тренувальних занять та обсяг навантаження за кожний день тренування;
- облік спортивних результатів;
- реєстрація вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності для вихованця;
- облік заходів з безпеки життєдіяльності для вихованців;
- звіт тренера про роботу за навчальний рік.

Ведення журналу повинно здійснюватися систематично, належно та достовірно. Записи мають відповідати фактичному проведенню занять згідно з затвердженим розкладом і відображати динаміку розвитку спортсменів.

В описовому звіті за навчальний рік тренер висвітлює наступні питання:

- якість проведення навчально-виховної роботи з вихованцями;
- рівень виконання програмного матеріалу, успішність і систематичність відвідування занять вихованцями;
- зв'язок тренера з ліцеями, гімназіями та батьками вихованців;
- вплив занять у ДЮСШ на успішність із загальноосвітніх дисциплін у школі;
- участь вихованців у спортивних змаганнях, заходах тощо;
- підготовка спортсменів-розрядників, інструкторів зі спорту, суддів зі спорту;
- коротка характеристика вихованців.

Результати та обговорення. Якісне ведення журналу обліку роботи навчальної групи тренером-викладачем у ДЮСШ сприяє:

- систематизації навчально-тренувального процесу означає чітке планування та облік проведених занять;
- контролю відвідуваності дає можливість відстежувати дисципліну та регулярність занять вихованців;
- моніторингу результатів спортсменів допомагає фіксувати динаміки розвитку, досягнень і фізичного стану;
- підвищенню ефективності тренувань через аналіз виконаної роботи дозволяє коригувати навантаження.
- дотриманню нормативних вимог через забезпечення відповідності документації встановленим стандартам;
- покращенню організації роботи тренера шляхом упорядкування щоденної діяльності і спрощує звітність.
- прозорості та підзвітності, що надає можливість адміністрації контролювати навчальний процес;
- профілактиці помилок і перевантажень, у довгостроковій перспективі допомагає уникати надмірних фізичних навантажень;
- аналізу та плануванню, шляхом створення основи для довгострокового планування підготовки спортсменів.

Висновки. Журнал обліку роботи навчальної групи є важливим інструментом управління навчально-тренувальним процесом в ДЮСШ. Його правильне ведення забезпечує системність, контроль, аналіз навчально-тренувального процесу та підвищення якості спортивної підготовки. Якісне та своєчасне заповнення журналу сприяє підвищенню ефективності підготовки спортсменів, дозволяє відстежувати відвідуваність, рівень навантажень і динаміку результатів вихованців. З'ясовано, що правильне ведення документації також забезпечує відповідність нормативним вимогам, підвищує рівень організації роботи тренера та прозорість освітнього процесу.

Отже, журнал обліку є не лише формальним документом, а важливим інструментом управління навчально-тренувальною діяльністю, який потребує уважного, системного та відповідального ведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грибан Г. П., Бойко Д. В., Дзензелюк Д. О. Термінологічний словник з фізичної культури і спорту / за ред. Г. П. Грибана ; М-во освіти і науки України, Житомир. нац. агроекол. ун-т. Житомир : Рута, 2016. 100 с.

2. Бабій І. В. Основи діловодства : навчально-методичне видання для курсантів та студентів 2–3 курсів. Львів : СПОЛОМ, 2020. 76 с.
3. Бесєдін В. В. Документування управлінської діяльності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020.
4. Грибан Г. П. Управління у сфері фізичної культури і спорту. Житомир : Рута, 2022. 124 с.
5. Кошарна Н. Діловодство у фізкультурно-спортивних організаціях : навч. посіб. Харків : ХДАФК, 2020. 128 с.

Лук'янова Софія Миколаївна,
здобувач освіти 4 курсу групи В сп. 013 Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Волик О. Ю.,**
кандидат педагогічних наук,
викладач психолого-педагогічних дисциплін
педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасна парадигма освіти, що базується на принципах Нової української школи (НУШ), акцентує увагу на впровадженні компетентнісного підходу, спрямованого на цілісний розвиток особистості учня. У цьому контексті особливої ваги набуває формування психологічної компетентності молодших школярів як базового чинника їхньої успішної адаптації, емоційної стабільності та конструктивної соціальної взаємодії.

У науковій літературі поняття «психологічна компетентність» трактують як інтегративне утворення, що поєднує знання про психічні явища, уміння використовувати їх у поведінці та здатність до усвідомленої саморегуляції. У працях, присвячених професійній підготовці педагогів, психологічну компетентність розглядають як сукупність диференціально-психологічної, соціально-психологічної та аутопсихологічної складових [1, с. 3–4].

Теоретичне обґрунтування досліджуваної проблеми дає підстави розглядати психологічну компетентність молодшого школяра не просто як сукупність окремих умінь, а як складну, багатогранну та цілісну інтегральну якість особистості. Структура цієї компетентності в нашому дослідженні представлена як синергія декількох взаємопов'язаних компонентів:

- когнітивного, що передбачає наявність у дитини системи життєвих уявлень про емоційну сферу, розуміння природи почуттів та знання базових етичних норм і правил соціальної взаємодії;
- операційно-діяльнісного, який відображає рівень сформованості практичних умінь застосовувати ці знання у реальних життєвих ситуаціях, зокрема під час вирішення комунікативних завдань та співпраці з однолітками;
- мотиваційно-ціннісного, що включає внутрішні спонукання до конструктивного спілкування, прагнення до позитивної самопрезентації та орієнтацію на загальнолюдські цінності;
- емоційно-регулятивного, який забезпечує здатність до керування імпульсивними реакціями, стабілізацію емоційного стану та розвиток психологічної стійкості у стресових ситуаціях навчальної діяльності.

Особливу увагу в межах нашого дослідження приділено рефлексивному компоненту, який науково обґрунтовано визнається центральним психологічним новоутворенням молодшого шкільного віку.

Розвиток психологічної компетентності пропонуємо здійснювати через впровадження тренінгових технологій.

Організація психологічних тренінгів у початковій школі є складним багатокомпонентним процесом, який потребує врахування вікових, індивідуальних та соціально-педагогічних особливостей молодших школярів.

У наукових працях, присвячених тренінговим технологіям в освіті, підкреслюється, що ефективність тренінгу значною мірою залежить від якості його організації, чіткості методичної структури та відповідності форм і методів віковим можливостям учасників [2]. Саме тому організаційно-методичні засади тренінгової роботи в початковій школі мають бути предметом окремого ґрунтовного аналізу.

Метою психологічних тренінгів у початковій школі є створення умов для цілеспрямованого формування психологічної компетентності молодших школярів як інтегрованої особистісної якості, що забезпечує емоційну саморегуляцію, конструктивну взаємодію з іншими та усвідомлене ставлення до власної поведінки.

Організація тренінгових занять у школі потребує дотримання етичних норм: інформованої згоди батьків, конфіденційності, недопущення стигматизації учасників.

Авторська програма тренінгових занять розроблена з урахуванням теоретичних положень щодо психологічної компетентності як інтегративної особистісної характеристики та вікових особливостей психічного розвитку молодших школярів. В її основу покладено діяльнісний та компетентнісний підходи, відповідно до яких розвиток психологічної компетентності відбувається не шляхом засвоєння теоретичних знань, а через активну участь дітей у спеціально організованій тренінговій діяльності.

Програма розрахована на учнів 2–4 класів початкової школи та включає 10 тренінгових занять тривалістю 40–45 хвилин, які проводяться один раз на тиждень. Така тривалість і періодичність занять відповідають віковим можливостям дітей щодо концентрації уваги та забезпечують умови для поступового закріплення набутих умінь у повсякденному житті класу. Зміст програми може бути адаптований відповідно до індивідуальних особливостей учнів і специфіки конкретного освітнього середовища.

Логіка побудови програми передбачає поетапний розвиток психологічної компетентності. На початковому етапі основна увага приділяється створенню безпечного групового простору, формуванню довіри та засвоєнню правил тренінгової взаємодії. Це забезпечує позитивний емоційний фон занять і підвищує готовність дітей до активної участі. Подальші заняття спрямовані на розвиток емоційної грамотності, що проявляється у здатності дітей розпізнавати базові емоції, пов'язувати їх із конкретними ситуаціями та тілесними відчуттями, а також розуміти відмінність між емоцією і поведінковою реакцією.

Значне місце в програмі посідають заняття, спрямовані на розвиток комунікативних умінь і соціальної взаємодії. Діти вчаться висловлювати власні почуття та потреби без агресії, слухати співрозмовника, домовлятися та конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації. Використання рольових ігор і моделювання типових шкільних ситуацій сприяє перенесенню сформованих умінь у реальні міжособистісні стосунки в класі.

Авторська програма тренінгових занять є цілісною системою психолого-педагогічного впливу, що забезпечує послідовне й комплексне формування психологічної компетентності молодших школярів. Її структура, зміст і методи відповідають віковим можливостям дітей та створюють умови для стійкого розвитку емоційної саморегуляції, соціальної адаптованості та особистісного зростання учнів початкової школи.

Ефективність формування психологічної компетентності учнів 3–4 класів засобами тренінгових технологій безпосередньо залежить від науково обґрунтованого підходу до організації освітнього простору та врахування психофізіологічних новоутворень цього вікового періоду. У дев'ятидесятирічному віці відбувається завершення етапу молодшого шкільного дитинства, що супроводжується зростанням потреби в автономії, зміною авторитету вчителя на авторитет групи однолітків та розвитком здатності до глибинної саморефлексії. Відтак, тренінгова робота має бути спрямована не лише на засвоєння знань про психічні процеси, а й на вибудовування внутрішньої стійкості та соціальної гнучкості дитини.

Методичне наповнення основної частини тренінгу має базуватися на принципі чергування видів діяльності. Пріоритет слід надавати інтерактивним методам: рольовому моделюванню, кейс-методам та арттехнологіям. Рольове моделювання в цьому віці є незамінним для формування комунікативної компетентності. Розігрування ситуацій «Конфлікт у черзі», «Як відмовити друзі» або «Захист власних кордонів» дозволяє дітям безпечно експериментувати з поведінковими стратегіями. Важливо, щоб педагог стимулював учнів до використання «Я-висловлювань» (наприклад: «Я почуваюся ображеним, коли ти береш мої речі без дозволу»), що є базовим інструментом емоційного інтелекту.

Застосування методів казкотерапії та метафоричного аналізу дозволяє дітям дистанціюватися від власних проблем і подивитися на них збоку. Це стимулює розвиток емпатії – здатності розуміти почуття іншого, що є ключовим для профілактики конфліктів та булінгу в учнівському колективі.

Системне впровадження таких рекомендацій дозволяє трансформувати тренінг із розважального заходу в потужний інструмент формування цілісної особистості, здатної до адекватної самооцінки, конструктивної співпраці та успішної соціалізації в умовах динамічного освітнього середовища. Концентруючись на цих аспектах, педагог забезпечує не лише психологічний комфорт учнів, а й закладає фундамент їхньої ментальної стійкості в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання : науково-методичний посібник. Київ : Либідь, 2008. 400 с.
2. Панок В. Г. Практична психологія в закладах освіти. Київ : Освіта, 2010. 272 с.
3. Галаган В. Я. Психологія молодшого школяра : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2016. 256 с.

Любченко Інна Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист,
викладач, голова циклової комісії педагогіки,
психології та методик дошкільної освіти,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий
коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»,
м. Умань, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Цифровізація освітнього процесу стає не лише вимогою часу, а й необхідною умовою забезпечення якості підготовки фахівців, здатних ефективно діяти в нових соціокультурних реаліях. Особливої актуальності ці процеси набувають у сфері дошкільної освіти, яка є базовою ланкою формування особистості дитини [1].

Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах цифрової трансформації потребує переосмислення змісту, форм і методів професійної освіти. Сучасний вихователь має володіти не лише ґрунтовними психолого-педагогічними знаннями, а й цифровою компетентністю, умінням використовувати інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі, організовувати інтерактивне навчальне середовище та забезпечувати розвиток дитини з урахуванням новітніх підходів.

Проблема формування професійної компетентності майбутніх вихователів набуває особливого значення в контексті модернізації фахової передовищої освіти. Вона передбачає інтеграцію теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей і цифрових навичок, що забезпечують готовність до професійної діяльності. Водночас існує потреба у визначенні ефективних педагогічних умов, які сприятимуть формуванню такої компетентності в умовах цифровізації.

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними процесами цифрової трансформації суспільства, які суттєво впливають на всі сфери життєдіяльності людини, зокрема й на освіту. Впровадження цифрових технологій в освітній процес змінює підходи до навчання і виховання, вимагає оновлення змісту освіти, форм і методів підготовки педагогічних кадрів.

Особливої значущості ця проблема набуває у сфері дошкільної освіти, яка є фундаментом розвитку особистості дитини. Сучасний вихователь має бути готовим працювати в умовах цифрового освітнього середовища, ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології, організовувати освітній процес із застосуванням інноваційних підходів, а також забезпечувати гармонійний розвиток дитини в нових соціокультурних умовах [3].

Водночас система підготовки фахових молодших бакалаврів не завжди повною мірою відповідає викликам цифровізації. Спостерігається потреба у вдосконаленні змісту професійної підготовки,

посиленні практичної складової, розвитку цифрової компетентності майбутніх вихователів та формуванні їх готовності до використання сучасних технологій у професійній діяльності.

Крім того, актуальність дослідження посилюється необхідністю підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних швидко адаптуватися до змін, впроваджувати інновації та забезпечувати якісний освітній процес у закладах дошкільної освіти. Це зумовлює потребу в пошуку ефективних організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх вихователів у контексті цифрової трансформації освіти.

Отже, актуальність дослідження визначається суперечністю між зростаючими вимогами до професійної компетентності вихователів у цифровому освітньому середовищі та недостатньою розробленістю ефективних шляхів її формування у системі фахової передвищої освіти.

Формування професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є складним і багатограним процесом, який охоплює засвоєння теоретичних знань, розвиток практичних умінь, формування особистісних якостей і професійних цінностей. У сучасних умовах цифрової трансформації освіти цей процес набуває нових змістових і організаційних характеристик [5].

Професійна компетентність майбутнього вихователя розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає педагогічну, психологічну, методичну та цифрову складові. Особливе місце серед них посідає цифрова компетентність, яка передбачає здатність ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі, створювати цифровий освітній контент, застосовувати інтерактивні методи навчання та гарантувати безпечне цифрове середовище для дітей.

У процесі підготовки фахових молодших бакалаврів важливим є оновлення змісту освіти з урахуванням сучасних викликів. Це передбачає включення до навчальних програм дисциплін, спрямованих на розвиток цифрової грамотності, використання освітніх платформ, мультимедійних засобів та онлайн-ресурсів. Водночас значну роль відіграє інтеграція традиційних та інноваційних методів навчання, що сприяє формуванню гнучкого мислення та здатності до саморозвитку.

Організаційний аспект підготовки майбутніх вихователів передбачає створення відповідного освітнього середовища, яке забезпечує активну взаємодію учасників освітнього процесу, використання дистанційних та змішаних форм навчання, а також залучення студентів до практичної діяльності. Практико-орієнтоване навчання сприяє формуванню професійних умінь, необхідних для роботи в сучасному закладі дошкільної освіти.

Важливою умовою формування професійної компетентності є розвиток soft skills майбутніх вихователів, зокрема комунікативних навичок, критичного мислення, креативності, емоційного інтелекту та здатності працювати в команді. У поєднанні з цифровими навичками вони забезпечують ефективну професійну діяльність у сучасному освітньому середовищі [4].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є складним, багаторівневим процесом, який потребує комплексного підходу та врахування сучасних освітніх тенденцій. З'ясовано, що в умовах цифрової трансформації освіти суттєво зростають вимоги до рівня підготовки фахівців, зокрема до їхньої цифрової, педагогічної та комунікативної компетентностей.

Доведено, що професійна компетентність майбутнього вихователя має інтегративний характер і включає систему знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності. Особливу роль у її структурі відіграє цифрова компетентність, яка забезпечує здатність майбутнього фахівця працювати в умовах сучасного освітнього середовища, використовувати інноваційні технології та організовувати освітній процес відповідно до актуальних вимог.

Визначено, що ефективне формування професійної компетентності майбутніх вихователів можливе за умови оновлення змісту освіти, впровадження інноваційних форм і методів навчання, активного використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також посилення практичної складової підготовки. Важливого значення набуває створення сучасного освітнього середовища, яке сприяє розвитку професійних і особистісних якостей студентів.

Отже, реалізація визначених організаційно-педагогічних умов сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, їхній готовності до професійної діяльності в умовах цифровізації та забезпеченню ефективного функціонування системи дошкільної освіти в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація освіти і науки: теорія і практика / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ, 2020.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку. Київ : Грамота, 2019.
3. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх педагогів: теорія і практика. Суми : Університетська книга, 2019.
4. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: теорія і практика. Київ, 2020.
5. DigCompEdu: European Framework for the Digital Competence of Educators / European Commission. Luxembourg, 2017.
6. ICT Competency Framework for Teachers / UNESCO. Paris, 2018.
7. Education in a Digital Age: Opportunities and Challenges / OECD. Paris, 2021.
8. Стратегія розвитку освіти в Україні до 2030 року / Кабінет Міністрів України. Київ, 2020.

Ляшенко Інеса Анатоліївна,

викладач математичних дисциплін,

Педагогічний фаховий коледж

комунального закладу вищої освіти

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна

академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

Коваленко Дмитро Русланович,

здобувач освіти 2 курсу

спеціальності 013 Початкова освіта,

Педагогічний фаховий коледж

комунального закладу вищої освіти

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна

академія» Запорізької обласної ради,

м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ВПРАВ LEARNINGAPPS I WORDWALL НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В умовах сьогодення, коли в закладах освіти активно впроваджують змішане й дистанційне навчання, особливої актуальності набуває рівень володіння інформаційно-комунікаційними технологіями серед вчителів початкової школи. Педагогу недостатньо мати ґрунтовні знання з навчальної дисципліни, яку він викладає, а необхідно й уміти ефективно їх передати здобувачам освіти, застосовуючи сучасні цифрові технології в освітній діяльності.

Перед вчителями постає низка складних завдань, пов'язаних із підготовкою та проведенням онлайн-уроків. Зокрема, важливими є мотивація учнів до навчання, організація та проведення уроків і занять онлайн, вибір вебресурсів для створення цифрових дидактичних матеріалів, а також здійснення контролю й перевірки знань у дистанційному форматі. Перехід до змішаної і дистанційної освіти вимагає від сучасного вчителя нових знань і практичних навичок роботи з цифровими технологіями. Одним із ключових етапів створення онлайн-уроку є добір або розробка навчальних завдань. Для підтримання інтересу учнів такі завдання повинні бути інтерактивними, цікавими та містити елементи гри. Наразі існує чимало освітніх платформ для створення подібних вправ. Ми розглянемо такі сервіси, як LearningApps.org та Wordwall.

LearningApps.org – це онлайн-платформа, створена в межах дослідницького проєкту центру комп'ютерної освіти педагогічного коледжу РН Берн у співпраці з університетом м. Майнц та університетом Циттау/Герліц. Цей сервіс призначений для створення дидактичних матеріалів та інтерактивних завдань на: встановлення відповідностей, класифікацію, упорядкування, хронологію, заповнення пропусків, визначення послідовності, а також онлайн-ігор.

Серед переваг цього сервісу слід виділити: простий та зручний інтерфейс, наявність української мови, швидке та зручне створення інтерактивних вправ, можливість додавання фото та відеоматеріалів,

автоматичну перевірку правильності виконання завдань, можливість вбудовування вправ на сайти та блоги, обмін інтерактивними матеріалами між користувачами, наявність таких додаткових інструментів для спільної роботи, як чат, календар, нотатки.

Для роботи із сервісом LearningApps необхідно пройти реєстрацію. Важливою перевагою є доступ до великої бази готових завдань, які створили інші педагоги. Вчитель за бажанням може редагувати вже наявні вправи або створювати власні та використовувати їх на уроках відповідно до потреб освітнього процесу. У сервісі представлено різні шаблони завдань, які можна переглянути та обрати для розроблення вправи. Під час створення завдання можна налаштувати багато параметрів: указати назву вправи, додати опис та інструкцію, за необхідності – підказку, вставити аудіо чи відеоматеріали, а також повідомлення, яке з'являтиметься після успішного виконання вправи [3].

У роботі із сервісом LearningApps на уроках математики в початковій школі доцільно використовувати різні шаблони вправ. Пропонуємо приклади вправ.

Приклад 1. Інтерактивна вікторина з теми «Додавання і віднімання в межах 20» для учнів 2 класу. Вправу можна використовувати для вправляння або перевірки знань учнів після вивчення теми. Завдання містять вирази на додавання і віднімання, до кожного з яких подано кілька варіантів відповідей. Учні повинні обрати правильний варіант, а система автоматично перевірить результат обчислення (Рис. 1).

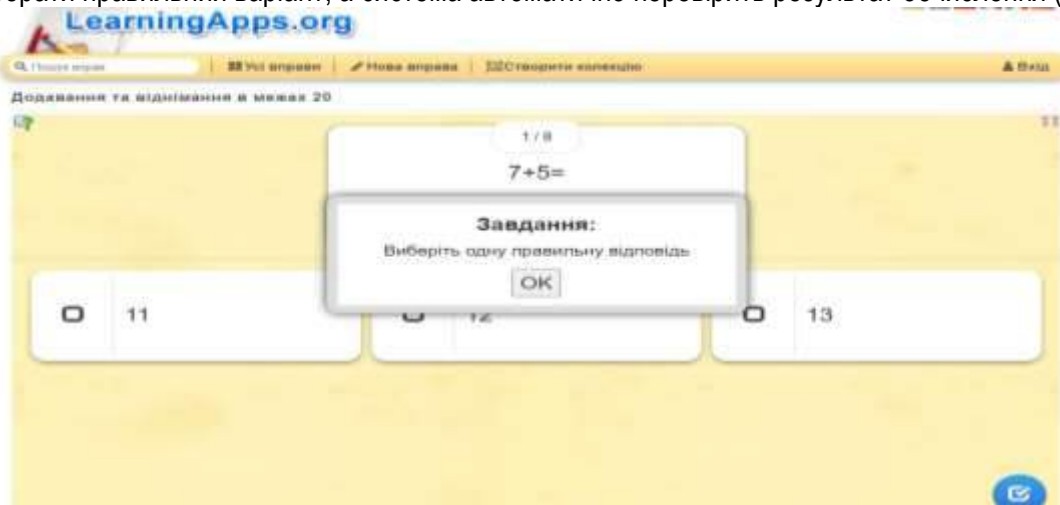

Рис. 1. Додавання і віднімання в межах 20

<https://learningapps.org/51082133>

Приклад 2. Інтерактивна вправа «Знайди пару» з теми «Геометричні фігури» для учнів 1 класу. Завдання можна використовувати під час актуалізації знань з геометричної пропедевтики або їх закріплення й узагальнення. Учні пропонується встановити відповідність між назвами геометричних фігур та їх зображеннями. Для розвитку уважності можна подати кілька зайвих варіантів [1] (Рис. 2).

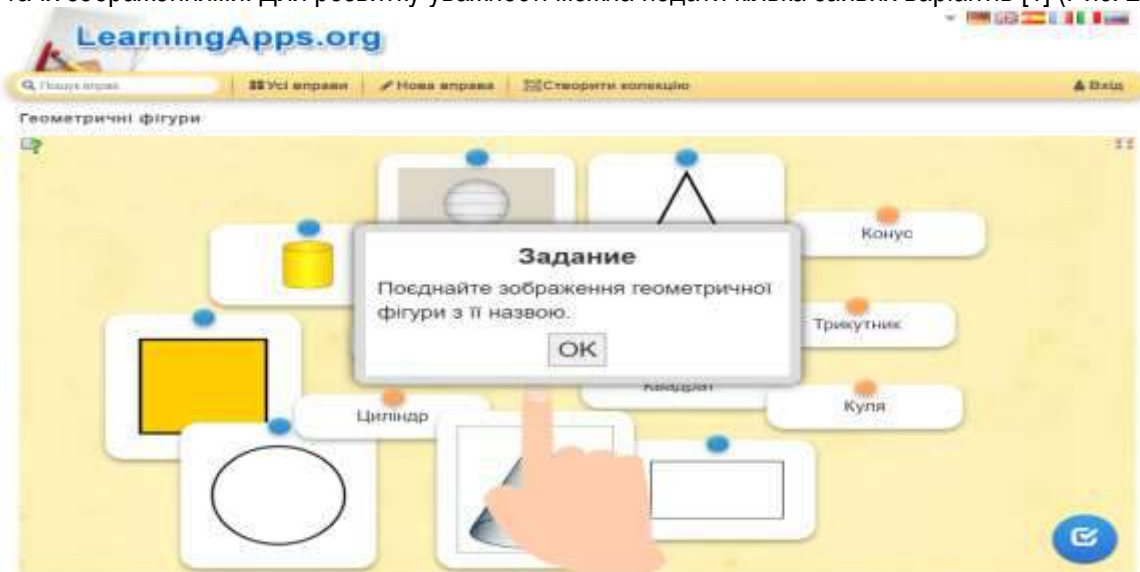

Рис. 2. Знайди пару

<https://learningapps.org/51082374>

Wordwall – це онлайн-сервіс для створення інтерактивних ігор і друкованих навчальних матеріалів. Платформа має україномовний інтерфейс та містить готові шаблони вправ: вікторини, «колесо фортуни», лабіринти, анаграми, пошук слів, вправи на відповідність, флеш-картки та багато інших. Завдяки інтеграції з пошуковою системою Microsoft Bing учитель може швидко знаходити й додавати потрібні зображення до завдань. Створені вправи можна надсилати учням за допомогою посилання та використовувати ще і як домашні та діагностичні роботи. Сервіс також дозволяє відстежувати результати виконання завдань. Вправи коректно працюють, що на телефонах, що на комп'ютерах, а також можуть бути завантажені на пристрій у форматі PDF [2; 4].

Wordwall має багато спільного з LearningApps, адже обидва сервіси призначені для створення інтерактивних вправ та матеріалів. Проте Wordwall більше спрямований на ігрові форми роботи та створення друкованих матеріалів, тоді як LearningApps пропонує ширші можливості для вправ на логіку, класифікацію та встановлення відповідностей.

Пропонуємо приклад онлайн-гри «Скільки цифр у частці?» для учнів 4 класу, метою якої є формування/закріплення вмінь правильно визначати кількість розрядів частки при письмовому діленні у концентрі «Багатоцифрові числа». Вправа створена у шаблоні флеш-карток, містить вирази на ділення й правильні відповіді на зворотній стороні «хмаринки», що дає можливість вчителю організувати діяльність учнів і на етапі підготовчої роботи, і з метою практичного вправлення, а також корекції допущених помилок після виконання перевірної роботи (Рис. 3).

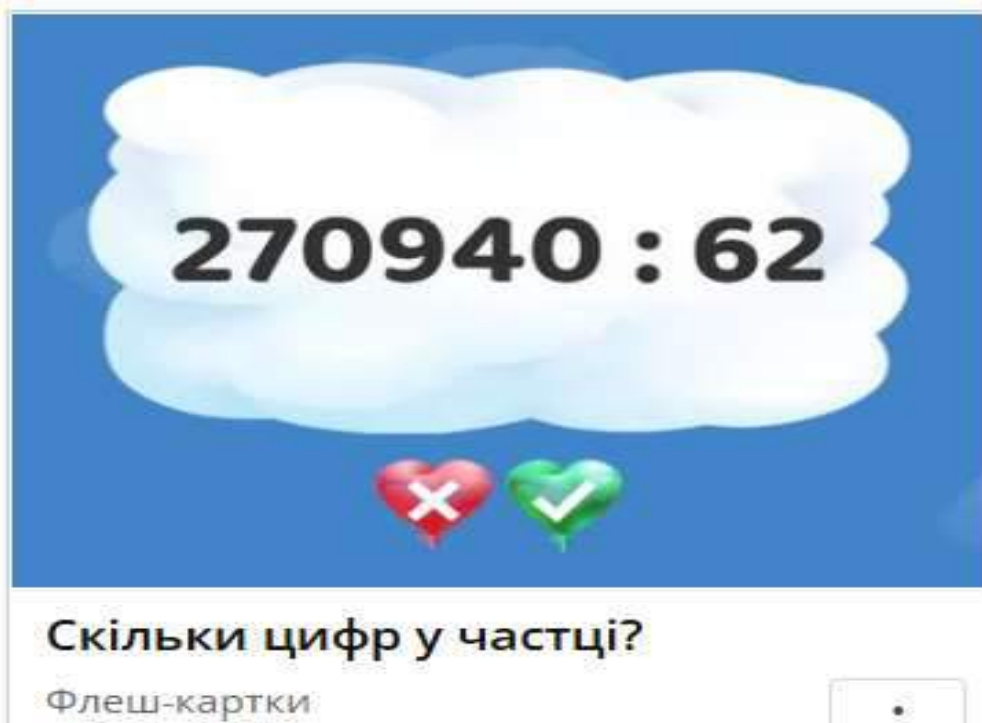

Рис. 3. Скільки цифр у частці?

<https://wordwall.net/uk/resource/112589575>

Використання сервісів Wordwall і LearningApps в освітньому процесі на уроках математики в початковій школі значно підвищує ефективність навчання, оскільки дозволяє створювати інтерактивні, ігрові та наочні завдання, які сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу та підвищують мотивацію учнів. Обидві платформи є зручними інструментами вчителя, а їх поєднання дає найкращий результат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використання інтерактивних ігор на платформі Learning Apps під час навчального процесу в початковій школі. *Всеосвіта*. URL: <https://lnk.ua/bL5NedrF5> (дата звернення: 20.04.2026).
2. Використання інтерактивних технологій на уроках в початковій школі. Ознайомлення з платформою «Wordwall». *НаУрок*. URL: <https://lnk.ua/1t2ZOPlkv> (дата звернення: 18.04.2026).
3. LearningApps . URL: <https://lnk.ua/MkTVoAE8M> (дата звернення: 20.04.2026).
4. Wordwall. URL: <https://wordwall.net/uk> (дата звернення: 20.04.2026).

Магдій Галина Омелянівна,
викладач вищої категорії,
старший викладач соціально-гуманітарних дисциплін,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА МУЗЕЙНІ ПРАКТИКИ

Повномасштабна російська агресія проти України стала великим випробуванням для українського суспільства і потужним каталізатором процесів національної самоідентифікації українців. В умовах екзистенційної загрози зростає значення культури національної пам'яті як чинника консолідації суспільства, збереження ідентичності та формування спільного бачення майбутнього.

Для студентів педагогічного фахового коледжу ця тема є актуальною, оскільки саме вони в майбутньому здійснюватимуть національно-патріотичне виховання учнів, сприятимуть усвідомленню історичного досвіду українського народу та формуванню поваги до його культурної спадщини. В умовах реалізації сучасних освітніх стандартів важливим завданням педагога є формування особистості громадянина і патріота, здатного критично мислити, відповідально діяти та усвідомлювати свою належність до українського суспільства.

Національна пам'ять – збережена українським народом сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на його історію, самоідентифікацію, державотворення та/або сприймаються в суспільстві як найбільш значущі [5].

Мета дослідження – проаналізувати формування культури національної пам'яті в умовах війни, зокрема сучасні практики меморіалізації та роль освітніх закладів у вихованні національно-патріотичної свідомості молоді.

Російська агресія поставила перед українським суспільством низку викликів у сфері збереження національної пам'яті.

По-перше, систематичне знищення агресором об'єктів культурної спадщини на окупованих територіях. Руйнування музеїв, пам'ятників, архівів є спробою стерти українську історичну пам'ять та ідентичність. Станом на кінець 2025 року було зруйновано або пошкоджено 1640 об'єктів культурної спадщини України та 2446 об'єктів культурної інфраструктури. У Запорізькій області росіяни пограбували музей-заповідник «Кам'яна Могила», викравши 37 пам'яток, а також пограбували музеї в Мелітополі (скіфське золото) та Василівці («Садиба Попова») [2; 8].

По-друге, інформаційна війна та фальсифікація історії з боку Росії. «Інформаційна війна кремля стає дедалі більш агресивною, а потік пропаганди після нападу росії на Україну багато дослідників називають «безпрецедентним». Пропагандистські нарративи про «один народ», заперечення українського державотворення, спотворення історичних фактів вимагають активної протидії через популяризацію об'єктивних історичних знань [4].

По-третє, травматичний досвід війни створює нові пласти колективної пам'яті, які потребують осмислення та інтеграції в загальнонаціональний нарратив [3].

Війна формує нову галерею героїв, які стають символами стійкості та самопожертви українського народу. Захисники Маріуполя, Азовсталі, Бахмута, Авдіївки вписали своє ім'я в героїчний літопис України. Їхній подвиг стає частиною національної пам'яті, що надихає учасників та майбутнє покоління. Вони замінюють радянські нарративи, формуючи нову ідентичність.

Водночас переосмислюються й історичні символи. Події минулого – від козацької доби до УПА, від Революції Гідності до початку російської агресії 2014 року – набувають нового звучання в контексті сучасної боротьби за незалежність.

Важливим підґрунтям формування культури національної пам'яті в Україні є Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». Документ визначає основні принципи, напрями та механізми збереження історичної пам'яті, формування національної ідентичності та протидії спотворенню історії. Закон акцентує увагу на необхідності вшанування борців за незалежність України, увічнення пам'яті загиблих захисників, збереження історичної правди, формування відповідального ставлення до минулого. Також законом передбачено розвиток сучасних форм збереження пам'яті, зокрема цифрових ресурсів, архівів, музеїв і меморіальних проєктів [5].

В умовах війни українське суспільство активно розробляє нові форми та практики збереження національної пам'яті:

- Документування військових злочинів для майбутнього притягнення винних до відповідальності та збереження історичної правди.
- Створення меморіалів, музеїв, виставок, присвячених подіям війни та подвигу захисників України.
- Популяризація української мови, культури, історії через освітні програми, медіа, соціальні мережі.
- Вшанування пам'яті полеглих героїв через встановлення пам'ятників, найменування вулиць, проведення меморіальних заходів.
- Створення Національного Пантеону видатних українців.
- Розвиток усної історії через запис свідчень учасників подій для майбутніх поколінь [6; 7].

Важливу роль у формуванні культури національної пам'яті відіграє система освіти. Заклади освіти забезпечують передачу історичних знань, формують критичне мислення та сприяють вихованню громадянської відповідальності. Через навчальні дисципліни, виховні заходи, проєктну діяльність та позакласну роботу здійснюється осмислення історичних подій, формування поваги до національних героїв і збереження пам'яті про визначні події української історії.

Це передбачає оновлення навчальної програми з історії України з урахуванням нових досліджень та переосмислення історичних подій. Важливо використовувати інтерактивні методи викладання, залучати первинні джерела (аналіз документів, фото, спогадів, відеосвідчень; порівняння різних інтерпретацій історичних подій; виявлення фейків і маніпуляцій), свідчення очевидців (метод усної історії: інтерв'ю з учасниками подій), проводити дискусії про складні сторінки минулого («Національна пам'ять: об'єднує чи роз'єднує суспільство?», «Чи потрібна дерадянiзація в Україні?»).

Важливим інноваційним напрямом є цифрові і віртуальні платформи пам'яті. Зокрема, показовим є досвід створення віртуального музею «Літопис мужності і відваги» у педагогічному фаховому коледжі Хортицької національної академії, який спрямований на збереження пам'яті про загиблих захисників Запорізького краю. Проєкт реалізується за активної участі студентів коледжу, що сприяє їх залученню до дослідницької та пошукової діяльності [1].

Вже третій рік поспіль до Дня українського добровольця студенти презентують історії окремих героїв, відтворюючи їхній життєвий шлях, військовий досвід та внесок у захист держави. Такий підхід забезпечує персоналізацію історичної пам'яті та формує емоційно-ціннісне ставлення до подій сучасності. Таким чином, музей виступає не лише інформаційним ресурсом, а й ефективним засобом національно-патріотичного виховання, формування громадянської свідомості та соціальної відповідальності студентів.

Формування культури національної пам'яті в умовах війни є стратегічно важливим завданням українського суспільства, що сприяє зміцненню національної ідентичності, громадянської свідомості та духовної стійкості. Сучасні практики меморіалізації, зокрема використання інтерактивних методів і музейних форм роботи, забезпечують ефективне поєднання знань, емоційного досвіду та особистісного осмислення історії. Особливу роль у цьому процесі відіграє система освіти, яка виступає ключовим середовищем трансляції національної пам'яті. Освітні заклади забезпечують формування ціннісних орієнтирів молоді, розвиток критичного мислення та виховання відповідального громадянина і патріота.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віртуальний музей. URL: <https://sites.google.com/zpk.zp.ua/virtual-museum/> (дата звернення: 28.04.2026).
2. Зруйнована культурна спадщина України. *Міністерство внутрішніх справ України* : вебсайт. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zruinovana-kulturna-spadshhina-ukrayini> (дата звернення: 28.04.2026).
3. Меморіалізація. *Український інститут національної пам'яті* : вебсайт. URL: <https://uinp.gov.ua/memorializaciya> (дата звернення: 28.04.2026).
4. Петришин Г. Інформаційна війна Росії проти України: еволюція основних засобів, методів та динаміка наративів. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. Вип. 1 (77). С. 117–128.
5. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 21 серпня 2025 р. № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/67012> (дата звернення: 28.04.2026).

6. Створення Пантеону видатних українців. NV : вебсайт. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/zelenskiy-rozpoviv-pro-robotu-nad-memorializaciyeyu-ukrajinskoji-istoriji-ta-politikoyu-gerojiv-50602360.html> (дата звернення: 28.04.2026).

7. Україна вчиться пам'ятати війну: як формується культура пам'яті сьогодні. *Правозахисна група «Січ»* : вебсайт. URL: <https://sich-pravo.org/ukraina-vchytisia-pam-iataty-vijnu-ia-formuietsia-kultura-pam-iaty-sohodni> (дата звернення: 28.04.2026).

8. 6 музеїв у Запорізькій області, пошкоджених через війну. *Відбудова Запоріжжя* : вебсайт. URL: <https://vidbudova.zp.ua/6-muzeiv-u-zaporizkii-oblasti-poskodzhenykh-cherez-viinu-foto/> (дата звернення: 28.04.2026).

Мединська Олена Юріївна,
викладач образотворчого мистецтва,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧИХ РОЗВАНТАЖУВАЛЬНИХ ВПРАВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах воєнного часу проблема психоемоційних порушень, наслідків негативного впливу тривалого стресу на організм дитини вирізняється своєю гостротою. Емоційні проблеми здобувачів освіти виражаються у підвищеній тривожності, надмірному психічному напруженні, внутрішньому дискомфорті, агресивності, емоційній лабільності, невпевненості, проблемах з ухваленням вольових рішень та адаптацією тощо [2].

У Листі Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти у 2022/2023 навчальному році» зазначено: «Одним із головних завдань закладу освіти є повсякденна психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу» [3].

Учасники освітнього процесу потребують допомоги й підтримки, щоб пережити стрес, спричинений надзвичайною ситуацією, знайти способи адаптуватися до нових умов існування, подолати труднощі та запобігти розвитку проблем у сфері психічного здоров'я [2]. Саме тому у воєнний час особливо важливо приділяти увагу підтримці та покращенню власного емоційного стану, а також готовності педагогічних працівників надати здобувачам освіти психологічну допомогу у кризові моменти, допомогти впоратися зі стресовими ситуаціями, напрацювати механізми стресостійкості та навчити технікам, які допоможуть стабілізуватися й легше перенести складні часи. Метод використання творчих розвантажувальних вправ з малювання, зокрема із застосуванням ліній та орнаментів, допомагає знизити рівень тривожності, відновити внутрішню рівновагу й дати можливість безпечно виразити скриті почуття. Виконання зображень на основі ритмічного повтору ліній під час малювання орнаментів, використання простих візерунків з крапок та штрихів сприяє заспокоєнню, концентрації уваги та формуванню відчуття стабільності. Такі прості розвантажувальні вправи можна легко інтегрувати в навчальний процес як «емоційні паузи» на заняттях. Або їх можна використовувати і в повсякденному житті вдома, щоб самостійно підтримати психологічну стійкість дітей та дорослих.

Вираження емоцій через лінії – дуже проста й ефективна техніка арттерапії. Лінії, як і наші почуття, можуть бути хвилястими, спокійними і плавними, або різкими та ламаними. Для виконання таких вправ використовують прості матеріали: кулькову або гелеву ручку, простий олівець, маркери або фломастери, акварельні фарби. Не треба зосереджуватись на оцінюванні результату. Найважливіший аспект – це саме процес малювання. За часом кожен вправу можна виконувати від 5 до 15 хвилин.

Перша графічна вправа «Лінії напруги та діалогу». Розділіть аркуш на дві частини. На одній половині намалюйте різкі, короткі штрихи, передаючи напругу, на іншій – плавні довгі лінії, що символізують розслаблення. Потім додайте ще одну або кілька ліній, які «відповідають» попереднім: вони можуть перетинатися, віддалятися або підтримувати одна одну. Порівняйте відчуття під час малювання та зверніть увагу, як змінюється емоційний стан.

Вправа «Дихання та ритм ліній». Повільно вдихайте – проводьте довгу плавну лінію, на видиху – іншу поруч або вниз. Продовжуйте малювати у ритмі дихання. Можна змінювати напрямок, товщину та

натиск ліній, уявляючи, що це ваш емоційний «пульс». Через певний час утвориться абстрактний візерунок (Рис. 1).

Графічна вправа «Лінія настрою». Оберіть емоцію (спокій, тривога, радість) і передайте її лінією: спокій – плавна хвиляста лінія, напруга – ламана або зигзаг, радість – легка й така, що підстрибує. Повторіть різними кольорами. Можна заповнити аркуш різними лініями, порівнюючи відчуття від різких і плавних рухів (Рис. 2, 3).

Вправа «Каракулі-антистрес». Малюйте хаотичні каракулі протягом хвилини. Потім знайдіть у них форми (тварин, будинки, символи). Обведіть і доповніть їх.

Вправа «Емоції кольорами». Оберіть 3–5 кольорів, що відповідають вашому настрою, і заповніть ними аркуш без сюжету. Можна поєднувати кольори з лініями по колу без відриву руки, спостерігаючи за зміною власних відчуттів.

Вправа «Безпечний простір і маленькі радості». Намалюйте місце, де ви відчуваєте захищено, або зобразіть кілька речей, які вас підтримують (чай, сонце, квіти, прапор України тощо). Це допомагає переключити увагу на позитивні образи.

Вправа «Лінія підтримки». Намалюйте одну довгу лінію через аркуш і додавайте на ній символи підтримки – серця, слова, квіти. Вправу можна виконувати в групі, де кожен додає власний елемент.

Вправи з використанням орнаментів добре поєднують заспокоєння і вираження емоцій. Українські орнаменти – хвилі, ромби, «зернятка», гілочки – мають ритм, який природно стабілізує стан. Використовуйте 2-3 кольори, щоб не перевантажувати увагу. Малюйте без лінійки – природність важливіша за симетрію.

Перша графічна вправа «Орнамент настрою та дихання». Оберіть емоцію (спокій, тривога, радість) і створіть простий елемент орнаменту: хвилясті лінії, трикутники, кружечки або квіточки. Малюйте орнамент у ритмі дихання: вдих – один елемент, видих – наступний. Заповнюйте візерунком смугу або весь аркуш, спостерігаючи за зміною власних відчуттів.

Вправа «Безкінечний орнамент». Вздовж аркуша паперу проведіть довгу горизонтальну стрічку або кілька паралельних ліній. Заповнюйте їх зображенням нескладних елементів (ромби, хвилі, крапки, листочки), які чергуються або повторюються. Повільний ритм малювання допомагає знизити напругу та зосередитися.

Графічна вправа «Геометричний орнамент емоцій». Намалюйте по центру аркуша велику фігуру (ромб або коло). Усередині заповніть її дрібними візерунками: короткі лінії – для вираження напруги, хвилі – для заспокоєння, крапки – для стабільності. Спостерігайте, як змінюється внутрішній стан.

Вправа «Коло-оберіг». Посередині аркуша паперу намалюйте коло та повторюйте по його контуру невеликі орнаментальні елементи (зернятка, хрестики, хвилячки). Уявляйте, що створюєте власний захисний візерунок, який допомагає відчути спокій і підтримку.

Безперечно, однією з характеристик психологічного здоров'я учня є психологічний комфорт, сприятливі психологічні умови навчально-виховного процесу, у яких особистість учня не зазнає стану стресу, депресії та яскраво виявленої тривожності [4]. Розроблені розвантажувальні вправи з використанням ліній та орнаментів є доступним і ефективним засобом емоційної підтримки. Вони допомагають усвідомити власні переживання, зменшити напруження та переключити увагу на творчий процес. Використання подібних технік сприяє формуванню психологічної стійкості, розвитку самовираження та створенню позитивної атмосфери як на заняттях з образотворчого мистецтва, так і вдома. Регулярне застосування таких творчих пауз допомагає підтримувати внутрішній баланс у складних умовах сьогодення.

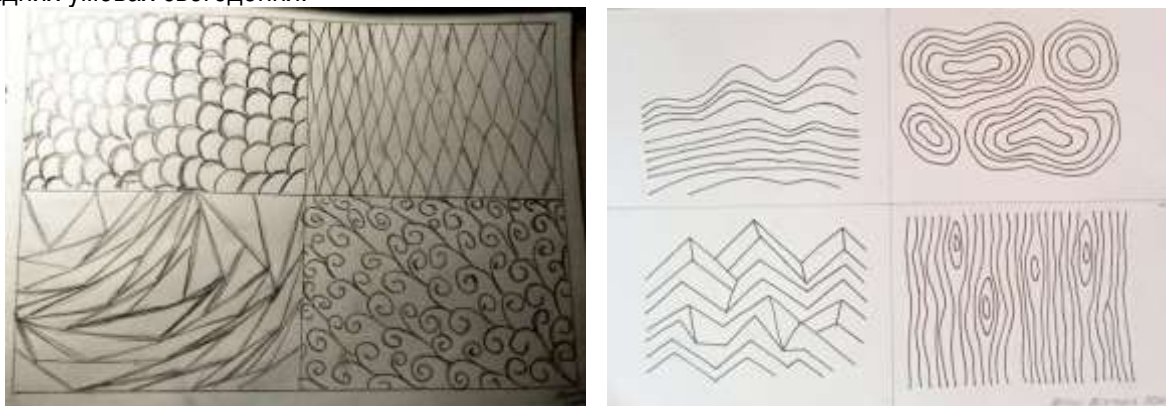

Рис. 1. Зразки виконання вправи «Дихання та ритм ліній».

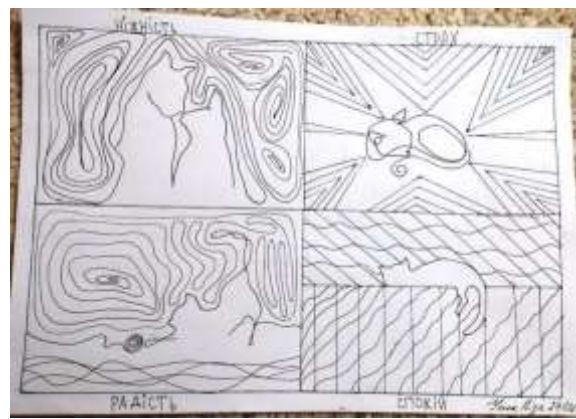

Рис. 2. Зразки виконання вправи «Лінія настрою».

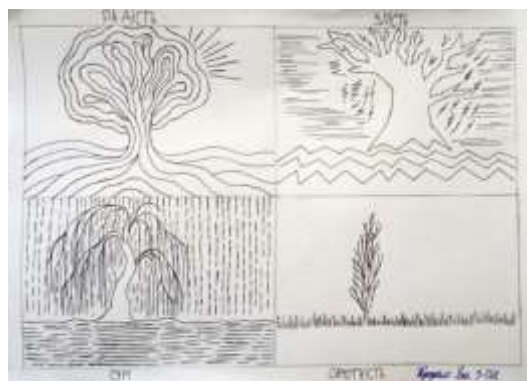

Рис. 3. Варіанти виконання вправи «Лінія настрою».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Несенюк Н., Чудаєва Н., Мурашкевич О. Травматичні події: психологічна підтримка та самодопомога : довідник для фахівців і фахівчинь допоміжних професій соціальної сфери, які працюють з внутрішньо переміщеними особами та постраждалим населенням. 2022. 92 с. URL: <https://rm.coe.int/traumatic-events-ukr-/1680a765d4> (дата звернення: 05.03.2026).
2. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни : посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти / упоряд.: Д. Арцимєєва, Г. Терентьєва, О. Чуйко та ін. URL: <http://www.dtkddtu.dp.ua/uploads/doc/psuholog/Koli-svit-na-mezhi-zmin-strategiyi-adaptatsiyi.pdf> (дата звернення: 03.03.2026).
3. Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22. URL: <https://drive.google.com/file/d/1kl8d0NXeqp-D-pGaO1zObVBOtNKuLv/view> (дата звернення: 01.03.2026).
4. Ковальчук І. Ю. Психологічне здоров'я вчителя та учнів. Хвилинки релаксації на уроках. НаУрок. URL: <https://naurok.com.ua/psihologichne-zdorov-e-vchitelya-ta-uchniv-hvilinki-relaksaci-na-urokah-19399.html> (дата звернення: 05.03.2026).

Михайлик Олена Володимирівна,

завідувач навчально-методичного кабінету,

викладач української філології,

Комунальний заклад «Нікопольський фаховий педагогічний коледж»

Дніпропетровської обласної ради,

м. Нікополь, Україна

СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ТА ОЦІНЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Кадрова політика коледжу – цілісна стратегія роботи з персоналом, спрямована на своєчасне забезпечення оптимального балансу процесів комплектування, збереження колективу, його

професійного розвитку відповідно до потреб чинного законодавства у сфері освіти. Цілеспрямована робота з розвитку кадрового потенціалу є фактором довгострокового забезпечення конкурентоспроможності закладу освіти.

Робота з кадрами спрямована на збереження і розвиток науково-освітнього і культурного середовища коледжу. Серед основних напрямів кадрової політики слід відзначити:

- забезпечення висококваліфікованим персоналом всіх напрямків діяльності, оцінка рівня кваліфікації, знань і умінь працівників коледжу;

- підвищення рівня професійних та управлінських компетенцій за рахунок розробки і реалізації програм підвищення кваліфікації викладачів, проведення навчальних семінарів, створення можливостей для підвищення кваліфікації за профілем діяльності і реалізації прагнень до професійного росту, впровадження системи наставництва та кадрового резерву, підготовки пропозицій із планування навчання на майбутні періоди;

- створення умов оплати праці, що гарантують співвідношення досвіду, здібностей, обов'язків із рівнем оплати, системи матеріального стимулювання, пов'язаної з ефективністю педагогічної діяльності;

- створення системи соціальних гарантій для працівників, тісний контакт із профспілковою організацією коледжу;

- розвиток корпоративної культури, організація політики трудових відносин, спрямованої на встановлення певних процедур для попередження виникнення трудових конфліктів, мінімізацію незадоволеності колективу тощо.

Кадрова політика в повному обсязі узгоджується із загальною стратегією розвитку коледжу, цілями якої є зростання престижу закладу освіти, розвиток потенціалу працівників усіх напрямів діяльності, виявлення причин плинності кадрів, попередження надмірної ротації персоналу.

Висококваліфікований склад викладацького колективу – це головна запорука підготовки конкурентоспроможних фахівців, із розумінням цього адміністрація коледжу надає великої уваги добору педагогічних працівників та співробітників, забезпеченню якісної підготовки інноваційно орієнтованих фахівців на основі єдиного підходу до отримання, генерації, поширення і застосування знань.

У коледжі розроблена власна система оцінювання ефективності роботи викладачів. З метою забезпечення прозорості та об'єктивності оцінювання діяльності кожного педагогічного працівника, підвищення мотивації до удосконалення навчальної, науково-методичної та інноваційної діяльності щорічно проводиться моніторинг і оцінювання роботи викладача відповідно до Положення про рейтингову оцінку педагогічної діяльності. Рейтингове оцінювання здійснюється на основі показників діяльності штатних педагогічних працівників, проводиться в цілому по коледжу і окремо в межах циклових комісій.

Рейтингове оцінювання професійної діяльності викладачів передбачає створення (на засадах єдиних критеріїв) системи об'єктивного аналізу якості кадрового забезпечення освітньої, інноваційної, дослідницької та науково-методичної діяльності коледжу, спрямованої на пошук та реалізацію механізмів нарощування й ефективного використання кадрового потенціалу; об'єктивного оцінювання при атестації; забезпечення здорової конкуренції, підвищення мотивації та стимулювання ефективності роботи кожного педагогічного працівника зокрема [2].

Щорічно педагогічною радою коледжу затверджується перелік показників для розрахунку рейтингу за результатами діяльності у поточному навчальному році. У кінці навчального року (червні) викладачі заповнюють Персональні рейтингові картки. Їх обговорення проводиться на засіданнях відповідних циклових комісій і затверджується загальна кількість набраних балів за всіма видами діяльності. Звіти циклових комісій разом із Персональними рейтинговими картками подаються до навчально-методичного кабінету і розглядаються загальноколеджною Рейтинговою комісією. Всі заявлені викладачами кількісні показники підтверджуються відповідними матеріалами (посібниками, сертифікатами, грамотами тощо).

Рейтингове місце викладача за навчальний рік є підставою для його грошового преміювання за сумлінну працю, нагородження грамотами різного рівня, проведення тарифікації, призначення на посаду. Рейтингова оцінка роботи враховується під час атестації педагогічних працівників. Інформація про лідерів рейтингового оцінювання розміщується на загальноколеджній Дошці пошани.

Важливою складовою системи оцінювання ефективності роботи викладачів є проведення щорічного конкурсу на кращі методичні матеріали. З цією метою розроблене Положення про конкурс на кращі методичні матеріали викладачів, яке регламентує процедуру конкурсного оцінювання, створення (на засадах єдиних критеріїв) системи об'єктивного аналізу якості науково-методичної та видавничої діяльності викладачів, сприяє об'єктивному оцінюванню при атестації педагогічних працівників на

присвоєння кваліфікаційних категорій та педагогічних звань, забезпеченню здорової конкуренції, підвищення мотивації ефективності праці, а також стимулюванню діяльності, спрямованої на підвищення якості підготовки фахівців [3].

Крім цього, у закладі освіти щорічно проводяться Методичні сесії для молодих викладачів і викладачів, які перший рік працюють у коледжі (грудень); Фестивалі методичної творчості викладачів, які атестуються (березень); виставки «Методична творчість» (травень).

Отже, система мотивації та оцінювання ефективності педагогічної діяльності викладачів реалізується через:

- систему рейтингової оцінки педагогічної діяльності (Положення про рейтингову оцінку) [2];
- об'єктивний аналіз якості науково-методичної та видавничої діяльності викладачів (Положення про конкурс на кращі методичні матеріали) [3];
- об'єктивне оцінювання при атестації педагогічних працівників на присвоєння кваліфікаційних категорій та педагогічних звань (Положення про атестацію педагогічних працівників) [1].

Регламентується Колективним договором і Положенням про порядок і розміри преміювання та надання матеріальної допомоги працівникам КЗ «Нікопольський фаховий педагогічний коледж» ДОР».

За підсумками викладеного вище можемо констатувати, що система мотивації та об'єктивне оцінювання ефективності педагогічної діяльності є важливим кроком професійного зростання викладачів коледжу, оскільки спрямовані на реалізацію особистої ефективності кожного викладача, підвищення його професійного рівня, підтримки творчої ініціативи, забезпечення через командну взаємодію ефективності освітнього процесу й розвитку закладу освіти в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників : наказ Міністерства освіти і науки від 09.09.2022 р. № 805. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-22#Text>.
2. Положення про рейтингову оцінку педагогічної діяльності викладачів КЗ «Нікопольський фаховий педагогічний коледж» ДОР». URL: <http://kvznfnpkdor.in.ua/>.
3. Положення про конкурс на кращі методичні матеріали викладачів КЗ «Нікопольський фаховий педагогічний коледж» ДОР. URL: <http://kvznfnpkdor.in.ua/>.

Нужна О. О.,
викладач образотворчого мистецтва,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ У ФОРМУВАННІ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

У нормативних документах підготовки фахового молодшого бакалавра за спеціальностями Дизайн, Середня освіта (Мистецтво. Образотворче мистецтво) визначено зміст результатів навчання через опанування здобувачами освіти загальних й фахових компетентностей. Освітньо-професійною програмою «Графічний дизайн» визначено, що здобувач освіти «здатний до застосування теоретичних знань в області мистецтва та дизайну, із урахуванням традицій та сучасних культурно-мистецьких процесів й практик у власній професійній діяльності» [2], здатний до самоосвіти та критичного мислення. Для фахівців галузі образотворчого мистецтва та дизайну важливо формувати і постійно вдосконалювати мистецтвознавчу компетентність шляхом дослідження світової і національної історичної спадщини, перегляду актуальних досліджень, новин в галузі мистецтва та регулярного підживлення цікавості досліджуваного питання. Дизайнерам необхідно розвивати мистецтвознавчу компетентність для визначення контекстуальності об'єкта дизайну в сучасному інформаційному полі, вчителям мистецької освітньої галузі, в тому числі, для організації аналізу та сприймання творів мистецтва на уроках і позакласних заняттях.

Мистецька компетентність педагога передбачає опанування інтегрованого спектра сформованих мистецьких знань, умінь, навичок, здатностей до розуміння й творчого самовираження в мистецькій сфері, а також здійснення творчого саморозвитку засобами різних видів мистецтв.

Мистецькі компетентності ґрунтуються на комбінації знань, інтересів, мотивів, ставлень, умінь, які відображають інтегровані результати навчання у галузі мистецтва та сформовані особисті якості [1].

Аналіз творів образотворчого мистецтва – багатшарова структура, тому для кращого розуміння і формування особистісного ставлення до творів мистецтва варто пропонувати комплексний підхід, котрий охоплюватиме аналіз технічного виконання твору, змістового компонента жанру та сюжету композиції й емоційного ставлення на основі власного досвіду здобувача освіти.

В умовах дистанційного та змішаного навчання використання цифрових інструментів є зручним і ефективним засобом формування мистецтвознавчої компетентності. Платформи і застосунки дозволяють організувати освітній процес із більшою мірою залученості здобувачів освіти, навіть на етапі пояснення нового матеріалу, використовуючи пошукові або частково пошукові методи. Цифрові засоби дозволяють реалізувати проєктний підхід в дослідженні артефактів та пам'яток. Наприклад, використання сервісів Google сприяє організації віртуальних виставок в межах мапи (Google maps), досліджуючи архітектуру міста у віртуальному середовищі. Така «прогулянка» дозволяє розвивати просторове мислення, пізнавальні інтереси. Пересуваючись мапою від локації до локації, досліджуючи пам'ятки, котрі є на шляху, вивчаючи міфологічний, літературний та історичний аспекти, здобувачі освіти мають змогу цілісно сприймати взаємозв'язок явищ і процесів у формуванні культури певного періоду.

Віртуальна прогулянка музеями (Google Arts & Culture) дозволяє дізнатись про розташування артефактів у музейних архівах. Музеї пропонують на своїх віртуальних виставках репродукції з високою роздільною здатністю, що дає можливість проаналізувати твір детально. Довідкова інформація про твір, із якою здобувачі освіти взаємодіють, спонукає до критичного аналізу раніше отриманих даних із цієї теми.

Використання цифрових сервісів сприяє опануванню теоретичного матеріалу й інструментів взаємодії з ним. Розвиток здатності застосування відкритих ресурсів, інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій забезпечує високі результати самостійної творчої діяльності, формує професійні компетентності майбутнього фахівця.

Варто зазначити, що мистецтвознавча компетентність є результатом комплексного підходу до опанування дисциплін освітньо-професійної програми, поєднанням традиційних й інноваційних засобів навчання. Серед наведених зразків представлено невелику частину завдань, реалізованих за допомогою цифрових сервісів, але вони мають потенціал до використання у ширшому діапазоні задач, якісно доповнюючи традиційні методи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Масол Л. М. Впровадження компетентнісного підходу до змісту загальної мистецької освіти: аналіз Державних стандартів. *Мистецтво та освіта*. 2014. № 4. С. 2–8.

2. Освітньо-професійна програма «Графічний дизайн» за спеціальністю 022 Дизайн галузі знань 02 Культура і мистецтво / Педагогічний фаховий коледж комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. Запоріжжя, 2023. URL: <https://lnk.ua/ucNTLhhY2> (дата звернення: 26.04.2026).

Огієнко Дар'я Максимівна,
здобувач 4 курсу
спеціальності 013 Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Лапіна А. О.,**
викладач філологічних дисциплін,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Сучасна освіта орієнтована не лише на інтелектуальний розвиток учня, а й на формування в нього емоційно-вольової сфери, співпереживання та комунікації. У молодшому шкільному віці, коли тільки формується емоційна сфера дитини, надзвичайно важливо створити умови для розвитку емоційного інтелекту, оскільки саме цей вік є головним для набуття моральних цінностей, емпатії, доброзичливого ставлення до людей.

Уроки читання та літературного читання відкривають значні можливості для цього: через художні образи, переживання та вчинки героїв, ситуації морального вибору дитина вчиться розуміти почуття інших і власні емоції.

Термін «емоційний інтелект» почав активно використовуватися лише з початку 90-х років XX ст. завдяки роботам американських психологів Джона Меєра та Пітера Селовея. У 1995 році Деніел Гоулман опублікував свою книгу «Емоційний інтелект», яка стала бестселером та популяризувала це поняття в широких колах. Гоулман стверджував, що емоційний інтелект є не менш важливим, ніж інтелект (IQ), для успіху в житті.

Науковці П. Селовея та Дж. Меєр розглядають емоційний інтелект як форму соціального інтелекту, що допомагає розпізнавати почуття та емоції, власні й інших людей, для подальшого налагодження ефективної співпраці. За результатами їхнього дослідження, особистості з високим рівнем розуміння емоцій, що виражалося в здатності ідентифікувати та визначати власний настрій, швидше відновлювали свій нормальний емоційний стан [1, с. 11].

Нейропсихолог Гоулман розкрив психофізіологічну природу емоційного інтелекту людини, подаючи його як емоційну систему безпеки, якою можна керувати, створюючи баланс між емоційним і раціональним [1, с. 12].

На сьогодні термін «емоційний інтелект» не має однозначного трактування. Це поняття ще в процесі дослідження. Ми візьмемо до уваги таке визначення П. Селовея та Дж. Меєра: емоційний інтелект – це здатність адекватно сприймати, оцінювати та виражати емоції; спроможність породжувати почуття, коли вони сприяють мисленню; спроможність розуміти емоції та знання, що стосуються емоцій, а також здібність регулювати емоції, щоб сприяти власному емоційному та інтелектуальному зростанню [1, с. 14].

Розвиток емоційного інтелекту (EQ) – це безперервний процес, на який значно впливає освітнє середовище. Ключовими педагогічними чинниками, що стимулюють цей розвиток, є:

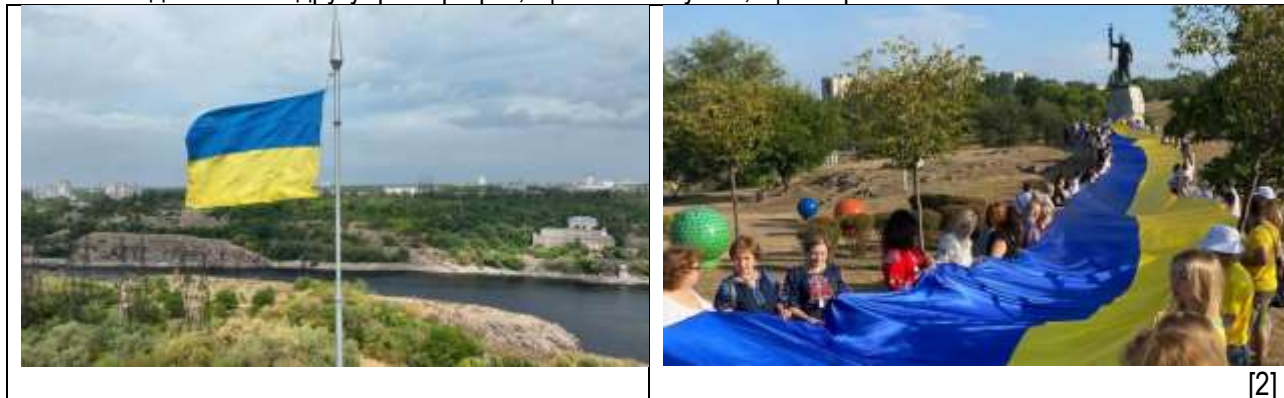
- особистість педагога: його емпатія та чутливість;
- соціальне середовище: психологічний комфорт у класі та якісна комунікація з однолітками;
- форми роботи: активна взаємодія в парах і групах;
- динаміка та дозвілля: рухова активність (ігри, прогулянки) та емоційні «ранкові зустрічі»;
- контент: емоційно насичений навчальний матеріал.

Уроки читання та літературного читання створюють ідеальне середовище для формування соціальних (вищих) емоцій. Серед вищих емоцій виокремлюють моральні, естетичні та інтелектуальні.

Моральні емоції відображають почуття людини у ставленні до моральних норм та правил, до себе й інших людей. Це дружба, обов'язок, повага, відповідальність, любов, честь тощо, а також почуття гумору, іронія. Моральні почуття розвиваються в процесі спілкування і є засобом оцінювання вчинків та поведінки, регулювання взаємин. Естетичні емоції зазвичай є реакцією на красу чи потворність: здивування, захоплення, насолода, огида. Їх викликають явища природи, твори мистецтва, результати людської діяльності. Високохудожні літературні твори є потужним джерелом розвитку емпатії, викликаючи почуття співпереживання. Інтелектуальні емоції проявляються в пізнавальній діяльності [1, с. 28]. Наприклад, у 2 класі під час вивчення теми «Шануй державні символи! Н. Поклад «Прапор». Виразне читання» у структурі уроку ми передбачили розвиток емоційного інтелекту через виховання почуття патріотизму й гордості за Батьківщину, рідний край.

1. Підготовча робота до сприймання вірша

- Подивіться на фото. Що зображено на першій світлині?
- Подивіться на другу фотографію, що символізує те, що зображено на ній?

[2]

- Діти, розгляньте це фото. Що ви бачите в центра світлин? Чи впізнаєте ви місцевість? Так, це наш острів Хортиця. На ньому є музей Запорозького козацтва. Традиційно в День Державного Прапора України на острові Хортиця урочисто піднімають державний прапор. Український стяг майорить над Пагорбом Єдності, на одному з найвищих флагштоків України.

[2]

2. Словникова робота

- Перед читанням вірша з'ясуємо значення слова «святиня». Як думаєте, що воно означає? (1) у прямому значенні це храм, предмет релігійного поклоніння; 2) переносне значення: що-небудь особливо дороге, глибоко шановане; те, що зберігають з любов'ю й пошаною).

3. Первинне ознайомлення з віршем (виразне читання вчителем).

- Тож я прочитаю вірш, а ви уважно і вдумливо слухайте. Потім скажете, у якому значенні слово «святиня» вжите в ньому.

4. Перевірка сприймання прочитаного

- Тож, діти, у якому ж значенні вжите слово «святиня»?

5. Повторне голосне читання вірша дітьми. Художній аналіз вірша

Бесіда з вибіркоким читанням.

1 строфа

- Що сказано про прапор?

- Що він означає для кожної держави?

- Чому державі важливо мати свій прапор?

2 строфа

- Як ми маємо ставитися до державного прапора?

- Чому ми повинні його оберігати?

- Діти, як у вірші сказано про значення кольорів на нашому прапорі? Зачитайте.

3 строфа

- Про який народ іде мова?

- Зачитайте рядки, що засвідчують єдність народу з прапором.

- У тексті сказано, що ми дужі. Як маємо розуміти цей вираз?

6. Робота над виразним читанням вірша

- Ми будемо вчитися читати вірш виразно. Подумайте, з яким почуттям треба його читати (з почуттям гордості).

- Зверніть увагу, усередині строф є такий розділовий знак, як тире. Як ви маєте його врахувати при читанні?

7. Творчі роботи у зв'язку з прочитаним

- Зараз виконаймо творчу роботу. Візьміть альбомний аркуш і намалюйте наш прапор.

Отже, робота з художнім текстом на уроках читання й літературного читання допомагає дітям краще розуміти власні почуття та емоції інших, що є основою формування емоційного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Котик Т. М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Астон, 2020. 192 с.

2. У Запоріжжі відзначили День Державного прапора. Суспільне Запоріжжя : вебсайт. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/819989-u-zaporizzi-vidznacili-den-derzavnogo-prapora/> (дата звернення: 10.03.2026).

Оласюк Юлія Валентинівна,
завідувач відділення педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ЕТИЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО СТУПЕНЯ «ФАХОВИЙ МОЛОДШИЙ БАКАЛАВР»: ВІД СТУДЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ТА РЕПУТАЦІЇ ЗАКЛАДУ

У контексті модернізації дошкільної освіти етична культура вихователя постає як фундаментальний чинник професійного іміджмейкінгу, що визначає рівень довіри батьків та стійкість соціальної репутації закладу.

Як обґрунтовує Г. Доброльожа, культура спілкування всіх учасників освітнього процесу виступає не лише маркером індивідуальної майстерності вихователя, а й потужним інструментом побудови цілісного бренду установи [1]. У цьому контексті іміджмейкінг постає як інтегрований процес, що поєднує фахову експертизу, комунікативну чутливість та здатність до емоційного резонансу з потребами соціуму. Н. Трофаїла акцентує на тому, що професійний імідж не вичерпується лише зовнішніми атрибутами чи технічними навичками: його наріжним каменем є послідовна етична поведінка, розвинена культура діалогу з батьками та колегами, а також психологічна стійкість і вміння зберігати самоконтроль у стресових робочих обставинах [2].

Формування етичної компетентності майбутніх фахових молодших бакалаврів на базі коледжу реалізується через багаторівневу систему виховання, яка стимулює розвиток професійної автономії. Цей процес професійного становлення ґрунтується на наступних практичних векторах.

Морально-професійна рефлексія: системне формування здатності майбутнього фахівця до аналізу власних вчинків, оцінки їхніх наслідків та корекції поведінки відповідно до етичних стандартів професії.

Інтерактивне моделювання етичних ситуацій: активне впровадження методів відпрацювання комунікативних навичок у конфліктному чи неоднозначному середовищі, що дозволяє студенту діяти впевнено у реальних умовах практики. Наприклад, відпрацювання сценаріїв спілкування з батьками, які висловлюють претензії щодо інших дітей, або ситуацій, пов'язаних із дотриманням конфіденційності сімейної інформації.

Створення середовища професійної солідарності: виховання культури взаємопідтримки та етичної взаємодії всередині студентського колективу, що згодом транслюється на відносини з майбутніми колегами.

Гуманістична детермінація: розвиток емпатії, тактовності та глибокого усвідомлення відповідальності перед дитиною, родиною та суспільством за результати своєї діяльності.

Системний супровід педагогічної рефлексії дозволяє трансформувати абстрактні моральні імперативи у конкретні поведінкові стратегії. Етична культура виступає конструктивним ядром іміджу вихователя, де практичне втілення базується на засадах гуманності (створення психологічного комфорту, наприклад, через застосування прийомів ненасильницького спілкування), демократичності (партнерська взаємодія з вихованцями), справедливості (об'єктивність у ставленні до кожного, виключення фаворитизму) та взаємної поваги (толерантна комунікація із зовнішнім середовищем, зокрема, з колегами та адміністрацією).

Для закладу освіти професійний імідж кожного студента-практиканта та випускника є стратегічним ресурсом. Етична культура функціонує як блок соціального визнання: вона формує ту позитивну атмосферу, яка підтримує авторитет коледжу. Педагог стає не просто транслятором знань, а безпосереднім творцем репутації свого закладу через щоденну демонстрацію етичної стійкості.

На відділенні підготовки фахівців дошкільної освіти ця робота інтегрується безпосередньо в навчальний досвід через наступні інструменти:

1) кейс-методи та симуляції (аналіз реальних етичних дилем, з якими стикаються вихователі у роботі з батьками, що дозволяє студентам виробити «іміунітет» до конфліктів та зберегти професійне

обличчя; серед ключових кейсів – врегулювання конфліктів, пов'язаних із порушенням режиму дня, харчуванням або критикою методик виховання з боку батьків);

2) цифрова етика та медіаграмотність (оскільки цифровий слід сучасного педагога є публічним, особлива увага приділяється культурі ведення соціальних мереж та професійних блогів);

3) щоденники педагогічної рефлексії під час практики (фіксація студентами своїх емоційних станів та аналіз етичних викликів спільно з методистами, що сприяє виробленню зрілої професійної позиції);

4) проєкти соціальної дії (безпосередня участь у волонтерських та інклюзивних заходах, що перетворює гуманістичні цінності з теоретичних тез на практичний життєвий досвід).

Підсумовуючи, зазначимо, що взаємодія між закладом освіти та майбутнім фахівцем має двосторонній характер. Заклад виступає не лише платформою для навчання, а й етичним еталоном: транслюючи власні корпоративні цінності, академічну доброчесність та культуру взаємоповаги, коледж створює «безпечний простір» для морального загартування студента. Саме інституційна підтримка, професійна етика викладачів та методичний супровід дозволяють студенту відчутися значущістю своєї репутації ще на етапі навчання.

Таким чином, етична культура функціонує як самопідсилюваний механізм. Заклад формує ціннісний фундамент фахівця, а сформований позитивний професійний імідж випускника своєю чергою спонукає його до суворішого дотримання моральних норм. Це створює безперервний цикл професійної сталості, де висока репутація окремого педагога стає запорукою престижу та суспільного визнання всього закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добролюба Г. Культура спілкування учасників освітнього процесу у закладі дошкільної освіти. *Житомирщина педагогічна*. 2022. № 3 (27). С. 45–53. URL: <https://lnk.ua/GYNb0Y6Yy> (дата звернення: 05.03.2026).

2. Трофаїла Н. Професійний імідж вихователя закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 68. С. 216–219. DOI <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-68.48> (дата звернення: 11.03.2026).

Олійник Алла Петрівна,
викладач природничих дисциплін
Педагогічного фахового коледжу
комунального закладу
вищої освіти «Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Використання сучасних освітніх платформ та цифрових ресурсів є ключовою умовою формування професійної, зокрема, природознавчої компетентності, майбутніх учителів початкової освіти в умовах Нової української школи. Компетентний вчитель повинен хотіти і вміти самостійно поглиблювати знання про природу, володіти ІКТ та застосовувати їх для формування наукової картини світу, дослідницьких умінь здобувачів початкової освіти.

Актуальність дослідження і постановка проблеми: зміст природничих дисциплін передбачає формування в майбутнього вчителя початкової освіти дослідницьких умінь, умінь критично відбирати інформацію з різноманітних джерел, організовувати різноманітні види діяльності.

Сучасна освіта характеризується динамікою, концентрованістю, можливістю одразу застосувати знання на практиці, тому кваліфікованому вчителю початкової освіти важливо орієнтуватись у сучасних освітніх платформах, віртуальних лабораторіях тощо, тож метою дослідження є огляд віртуальних платформ і методика їх використання в практичній діяльності.

Гіпотеза дослідження. Визначення доцільних і ефективних сайтів, онлайн освітніх платформ і їх використання в умовах дистанційного навчання сприяють підвищенню рівня професійної підготовки вчителя початкової освіти.

Ключові слова: природознавча компетентність, початкова освіта, компетентність, дистанційне навчання, інформаційно-комунікаційні засоби навчання, онлайн-платформи.

Виклад основного матеріалу.

Сьогодні освіта має бути гнучкою, оскільки в ній постійно відбуваються перетворення через упровадження нових складових, методик, технологій навчання. Тому в сучасній освітній системі більшості країн світу мають відбутися докорінні змістові зміни, що зробить систему інакшою – Smart-освітою [1, с. 25].

Провідними напрямками модернізації освіти на сучасному етапі в умовах дистанційного навчання стають застосування Smart-освіти, яка базується на використанні інтерактивного освітнього середовища та технологічних інновацій і дозволяє навчатись у будь-якому місці та в будь-який час, STEAM-навчання інтегрує природничі науки, технології, інженерію та математику в єдину практичну систему навчання. Воно базується на дослідженні, експериментах та вирішенні реальних життєвих завдань, розвиваючи критичне мислення, креативність та навички XXI століття. STEAM-технологія передбачає не просто змішування різних предметів на одному уроці, а стає системою взаємопов'язаної за змістом, формою організації діяльності здобувачів освіти для досягнення спільної мети. Впровадження ігрових механік критично важливе для розвитку цифрової грамотності, креативності та мотивації студентів. Гейміфіковані платформи, інтерактивні тренажери, освітні квести, адаптивні системи навчання надають широкі можливості для реалізації компетентнісного підходу, забезпечуючи персоналізацію навчального процесу, стимулювання рефлексії, розвиток креативного мислення та командної взаємодії [2, с. 263].

Для віртуального проектування, дослідження, моделювання є корисні інтерактивні платформи для організації діяльності студентів.

Вони дають змогу віртуально проводити дослідження, і це цікава та ефективна діяльність у формуванні дослідницьких умінь здобувачів освіти педагогічних фахових коледжів.

Не буду зупинятись на характеристиці конструкторів інтерактивних завдань та вікторин Kahoot, Quizizz, Baamboozle, LearningApps.org, сервісах для інтерактивних вправ та гейміфікації тощо.

З метою формування дослідницьких, практичних умінь і навичок можна використовувати віртуальні наукові лабораторії для симуляцій хімічних процесів, природних явищ на заняттях з основ природознавства з методикою навчання природничої освітньої галузі. Інтегрований курс «Я досліджую світ» передбачає формування уявлень дітей про фізичні, хімічні явища, рослини, тварини, будову Землі тощо завдяки віртуальним науковим лабораторіям, які не просто надають відео про проведення експериментів, а є інтерактивним та захопливим середовищем, де студенти можуть маніпулювати змінними, проводити експерименти в контрольованих умовах і отримувати миттєвий зворотний зв'язок про результати своєї роботи.

Наведу кілька прикладів: визначати pH середовища можна завдяки безкоштовній віртуальній лабораторії BrainPOP. Містять багато інформації платформи PhET Interactive Simulations і Virtual Lab Stockroom. Вони урізноманітнюють вивчення періодичної системи, моделювання будови атома елемента, схеми хімічних реакцій, концентрації розчинів, моделювання молекул і водночас сприяють підвищенню мотивації до вивчення хімії. Студенти набувають навичок віртуального дослідження і моделювання, що є щаблинкою професійного зростання.

Віртуальна хімічна лабораторія (Virtual Lab Stockroom) зацікавила студентів можливістю виконувати дослідження з хімії. Це особливо важливо в умовах дистанційного навчання. На заняттях з основ природознавства з методикою навчання природничої освітньої галузі вивчення Землі, обертання Землі навколо своєї осі та Сонця, колір, як його бачить людина та інші інтерактивні симуляції дозволяють студентам маніпулювати змінними, перевіряти гіпотези та миттєво бачити результати своїх дій завдяки поєднанню віртуальних моделей із реальними датчиками струму, температури чи pH, що дозволяє порівнювати теоретичні цифрові результати з практичними даними.

Варто відзначити, що у студентів формуються не тільки предметні, а й професійні компетентності, оскільки використання зазначених платформ дозволяє експериментувати у віртуальному середовищі, поглиблювати їхнє розуміння природних явищ, одночасно посилюючи цікавість до природничих наук, сприяє підвищенню активізації пізнавальної діяльності та розвитку інтелектуального та критичного

мислення, що створює умови не просто запам'ятовувати інформацію, а й сумніватися, шукати аргументи, дискутувати, ухвалювати зважені рішення, ставити запитання та враховувати різні точки зору.

Використання програми для моделювання допомагає студентам зрозуміти будову атомів елементів, молекул, які неможливо побачити неозброєним оком.

Використання освітніх платформ, зокрема, онлайн-платформи Canva, сприяє візуалізації комунікації. Інтерактивні навчальні матеріали, презентації з анімацією, робочі аркуші та флеш-картки, відеопрезентації урізноманітнюють методи сприймання навчального матеріалу, що важливо саме під час дистанційного навчання. Створення і використання схем, таблиць, діаграм, карт, ілюстрацій, відеозаписів, моделювання сприяє осмисленому сприйманню навчальної інформації, формуванню природознавчої компетентності на заняттях з хімії, основ природознавства з методикою навчання природничої освітньої галузі.

Висновок. Сучасна освіта впроваджує в практику нові технології, спираючись на найефективніші методики. Цифрові платформи не просто доповнюють навчальну інформацію, а докорінно змінюють традиційні методи навчання, роблять пізнання гнучким і наочним, цікавим і зрозумілим, сприяють індивідуалізації, підвищенню мотивації, а значить, більш якійс підготовці майбутніх вчителів початкової освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичні основи розроблення SMART-комплексів для підготовки кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти : методичний посібник / Пригодій М. А., Гуржій А. М., Липська Л. В. та ін. Житомир: Полісся, 2019. 255 с.

2. Ткачук Г. В., Жмуд О. В. Цифрові інструменти освітньої гейміфікації у підготовці майбутнього вчителя. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 8 (54). URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/27875/27837> (дата звернення: 04.05.2026).

Олійник Ірина Володимирівна,
завідувач відділення педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ КОМАНДНОЇ РОБОТИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ «ФАХОВИЙ МОЛОДШИЙ БАКАЛАВР»

Сучасна початкова освіта вимагає від педагога не лише глибоких знань із предметних методик, а й високого рівня соціальної компетентності. Однією з ключових навичок XXI століття офіційно визначено «співробітництво», що включає лідерство та вміння працювати в команді. Для майбутнього вчителя початкових класів це не просто додаткова перевага, а вимога Професійного стандарту, яка серед компетентностей виокремлює здатність до міжособистісної взаємодії та взаєморозуміння [3]. Саме тому на рівні відділення закладу фахової передвищої освіти впроваджуються системні підходи до формування готовності студентів до колективної діяльності.

Ефективність командної взаємодії безпосередньо залежить від створення певних організаційних умов. Орієнтуючись на наукові підходи (зокрема Т. Годованюк), слід наголосити, що злагоджена робота колективу можлива лише за наявності психологічного комфорту, чіткого лідерства та єдиного «бачення» кінцевого результату всіма учасниками [1]. Окрім цього, фундаментальним є раціональний розподіл обов'язків та взаємна відповідальність. У контексті підготовки фахівців варто розглядати здатність до командної праці як динамічне професійно-особистісне утворення (за В. Ковальською) [2], яке закладається та активно розвивається саме під час навчання у закладі передвищої освіти.

Результативна командна робота в освітньому процесі має відрізнятися чітким рольовим позиціонуванням, визнанням спільних цінностей та спрямованістю на досягнення колективних цілей. Для

здобувачів освіти запроваджуються такі методи навчання, де кожен учасник відчуває відповідальність за загальний результат, демонструє високу самовіддачу та готовність до обміну інформацією та вміннями.

Важливим є акцент на інтерактивності взаємодії, коли темп і ритм діяльності всіх членів групи є синхронізованими завдяки якісній координації. Процес формування цих компетентностей реалізовується через практико-орієнтовані технології, зокрема організацію навчання на основі аналізу прикладних педагогічних ситуацій та проєкту діяльність. Активною формою роботи є й стимуляція створення довгострокових проєктів, де студенти самостійно розподіляють обов'язки, визнають спільні цінності та працюють над вирішенням реальних викликів сучасної школи.

Особливу увагу на відділенні приділяємо переходу від традиційних лекцій до командо-орієнтованих моделей (Team-Based Learning). Це передбачає створення структурованого середовища, де індивідуальний успіх неможливий без успіху колективного. В межах роботи відділення впроваджено реалізацію складних завдань, які безпосередньо пов'язані з цілями підвищення мотивації до командної роботи. Наприклад, планування тематичного тижня, під час якого залучений весь актив академічної групи, передбачає нарахування додаткових балів у рейтинг кожного учасника командної роботи. Паралельно з цим впроваджено систему підзвітності та зворотного зв'язку (Peer Assessment), де студенти вчаться оцінювати внесок кожного члена команди, що розвиває навички конструктивної критики та об'єктивного самоаналізу.

Особливе місце в стратегії розвитку відділення посідає залучення студентів до активної профорієнтаційної діяльності. Організація заходів для абітурієнтів, таких як «День відкритих дверей» або виїзні зустрічі зі школярами є для майбутніх педагогів першим серйозним досвідом командної роботи поза межами навчальної аудиторії. У межах такої роботи передбачено формування тимчасових творчих груп, де студенти спільно розробляють сценарії презентацій, готують майстер-класи та координують логістику заходів. У процесі профорієнтації майбутні вчителі вчаться делегувати повноваження, оперативно вирішувати організаційні труднощі та представляти своє відділення як єдиний, злагоджений механізм. Така публічна колективна відповідальність значно пришвидшує соціалізацію студента та зміцнює почуття професійної приналежності.

Практична підготовка фахового молодшого бакалавра стає головним полігоном для апробації командних навичок. Цікавою до реалізації є модель «парного вчителювання» (Co-teaching) під час проходження педагогічної практики. Це дозволяє студентам на практиці реалізувати синхронність дій, вчитися відчувати партнера та спільно реагувати на непередбачувані ситуації в класі. Така взаємодія є критично важливою при супроводі дітей з особливими освітніми потребами, де робота вчителя та асистента вимагає найвищого рівня узгодженості. Отриманий під час практики досвід командо-орієнтованої роботи стає фундаментом професійної успішності та відкриває можливості для подальшого кар'єрного зростання випускника.

Формування готовності до роботи в команді неможливе без розвитку емоційно-етичної компетентності. З цією метою впроваджуються в освітній процес тренінгові модулі, спрямовані на розвиток емпатії, медіацію конфліктів та здатність конструктивно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу. Під час тренінгів формується атмосфера захищеності й комфорту, де роль лідера в студентських групах є змінною, що дозволяє кожному здобувачу освіти опанувати різні соціальні позиції.

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити, що розвиток навичок командної роботи у майбутніх учителів початкових класів освітньо-професійного рівня «фаховий молодший бакалавр» є не просто вимогою часу, а фундаментальною частиною їхньої професійної спроможності в умовах сучасної школи. Формування цієї компетентності на рівні відділення має носити системний та наскрізний характер, охоплюючи як теоретичне навчання, так і широке поле практичної діяльності. Впровадження інноваційних командо-орієнтованих моделей навчання, методів «парного вчителювання» під час практики та активне залучення студентів до профорієнтаційних проєктів дозволяє перетворити академічні знання на реальний досвід конструктивної взаємодії.

Важливо розуміти, що здатність працювати в команді є динамічним утворенням, яке вимагає створення специфічного освітнього середовища, заснованого на принципах довіри, психологічного комфорту та взаємної підзвітності. Тільки за умови раціонального розподілу ролей, чіткого визначення спільних цілей та розвитку емоційного інтелекту майбутній педагог може ефективно інтегруватися в професійну спільноту, успішно співпрацювати з колегами, батьками та фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів. Подальша робота відділення у цьому напрямі має бути зосереджена на поглибленні зв'язків між навчальними дисциплінами та розширенні спектра практичних ситуацій, що вимагають колективних

рішень, оскільки саме синергія зусиль усіх учасників освітнього процесу стає гарантією високої якості підготовки фахівця нового покоління, готового до викликів глобального світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Годованюк Т. Формування навичок командної роботи як ефективного інструменту професійної діяльності майбутнього вчителя математики. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2021. № 2 (24). С. 72–78. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.2\(24\).2021.244199](https://doi.org/10.31499/2307-4914.2(24).2021.244199) (дата звернення: 01.04.2026).
2. Ковальська В. С. Суть і структура здатності до командної роботи у майбутніх педагогічних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 59. С. 128–131.
3. Про затвердження Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 15.04.2026).

Пінжакова Галина Миколаївна,
старший викладач природничих дисциплін,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовив перехід до цифрової епохи, у якій діяльність людини тісно пов'язана з використанням Інтернету, цифрових пристроїв та віртуальних середовищ. Це визначає зміни в різних сферах суспільства, зокрема й в освіті, яка потребує адаптації до нових умов. Формування цифрового освітнього середовища та впровадження дистанційного навчання зумовлюють необхідність оновлення підходів до професійної підготовки сучасного вчителя.

Однією із основних 10 компетентностей, зазначених у Концепції Нової української школи (НУШ), є інформаційно-цифрова компетентність, а в статті 12 Закону України «Про освіту» використовується поняття «інформаційно-комунікаційна компетентність», що трактується не лише як цифрова грамотність, а й упевнене оперування, обмін і використання інформації в освітніх цілях. Пріоритетним завданням педагогічної освіти стає підготовка педагога нової генерації, здатного орієнтуватися в інформаційному просторі, ефективно інтегрувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) в освітню діяльність і використовувати їх у своїй професійній діяльності [1; 4].

Проблемам формування та розвитку у студентів інформаційно-цифрової компетентності в умовах НУШ приділяли увагу С. Касьян, Л. Калініна, О. Сисоева, В. Горленко, В. Сидоренко, К. Гринчишина. Сутність і структуру цифрової компетентності й цифрової культури майбутніх учителів розглядають Р. Гуревич, А. Гуржій, М. Жалдак, Н. Морзе, О. Спірін. Проблеми формування професійних компетентностей майбутніх учителів, пов'язаних із використанням цифрових освітніх технологій, досліджують Р. Гуревич, Н. Морзе, О. Співаковський. Використанню цифрових освітніх технологій у вищій освіті присвячено праці В. Бикова, О. Глазунової, М. Шишкіної [1; 2].

Майже всі науковці одноставно сходяться до думки, що інформаційно-цифрова компетентність є однією з ключових компетентностей, необхідних для навчання впродовж життя, що цифрові навички є невід'ємною частиною сучасної освіти: активне використання цифрових технологій в освіті сприяє ефективності освітнього процесу на всіх його рівнях та формуванню професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Згідно з концепцією НУШ під цифровою компетентністю розуміють впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію з цифровими технологіями для навчання, роботи та участі в суспільстві. Вона забезпечує конкурентоспроможність, активну громадянську позицію та розвиток особистого потенціалу. Ключовими складовими цифрової компетентності є: інформаційна грамотність та вміння працювати з джерелами інформації; створення контенту; безпечне користування; вирішення технічних і технологічних проблем; розуміння етики роботи з інформацією [3; 4].

Отже, сучасні педагоги мають володіти основними прийомами організації освітнього процесу з використанням інформаційно-цифрових технологій.

Актуальною проблемою вчителя у навчанні предмета є: підготовка учнів до швидкого сприйняття й опрацювання значних обсягів інформаційних даних; озброєння їх сучасними засобами і технологіями інтелектуальної праці; формування цифрової компетентності. Вчитель має вміти критично оцінювати різні освітні ресурси та використовувати їх з урахуванням специфіки навчальної дисципліни, індивідуальних особливостей студентів, певної теми заняття тощо.

Для формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти, підвищення їх пізнавальної активності і якості навчання викладачі природничих дисциплін у системі використовують різні електронні освітні ресурси: сайт LearningApps; програма «SMART Notebook»; презентації в Power Point; наочність і навчальні відео з YouTube; QR- кодування; віртуальні лабораторії, мобільні додатки на Google Play; дошка оголошень Padlet, онлайн-дошки Whiteboard (WBO), Draw.Chat; освітня онлайн-платформа Kahoot!; платформа графічного дизайну Canva; сервіси штучного інтелекту NotebookLM, ChatGPT, Gemini та ін.

Використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій змінює цілі і зміст навчання, інтенсифікує передачу інформації, значно розширює ілюстративний матеріал, створює проблемні ситуації, підсилює емоційний фон навчання, формує навчальну мотивацію, дозволяє зробити процес навчання мобільним, чітко диференційованим та індивідуальним [3].

Розглянемо приклади використання цифрових сервісів, які дозволяють ефективно здійснювати освітню діяльність й формувати інформаційно-комунікаційні компетентності у всіх учасників освітньої діяльності.

Інтерактивні вправи на сайті LearningApps можна використати як шаблон для створення своїх завдань, – змінити зображення на інші або скоригувати нові запитання. Сервіс ідеально підходить для очного, дистанційного і змішаного навчання, сприяє розвитку логіки, пам'яті, уваги та критичного мислення.

Сучасний освітній процес вимагає трансформації класичних підходів у цифрові формати, що є ближчими для сприйняття сучасним студентом. Створення YouTube-каналу «Природа в русі» викладачами циклової комісії природничих дисциплін і фізичного виховання є відповіддю на виклики цифровізації. Метою проєкту є популяризація наукових знань через створення відеолекцій, навчального та виховного контенту.

Особливу цінність становить залучення студентів до активного створення контенту, що дозволяє не лише засвоїти теоретичний матеріал, а й сприяє розвитку у них навичок наукової комунікації, критичного аналізу інформації, фахових та цифрових компетентностей. Наприклад, мініпроєкт у формі відеопрезентації «Чому срібні вироби темнішають на шкірі?», навчальне відео «Виготовлення гальванічного елемента з картоплі», відеопрезентація з елементами анімації «Ефект плацебо і ноцебо. Як впливає сила переконання?», просвітницький рилс (shorts-video) «Алкоголь і мозок підлітка. Чому нейронні зв'язки «засинають» від спиртного?» дозволяють подати складні наукові факти у доступній та візуально привабливій формі. Представлені роботи демонструють високий рівень інтеграції теоретичних знань із практичними навичками візуалізації, що підвищує якість природничої освіти та зацікавленість молоді наукою.

У сучасному освітньому просторі візуальний контент стає одним із найефективніших інструментів для підвищення мотивації здобувачів освіти. Дослідження показують, що людина запам'ятовує до 80 % візуальної інформації порівняно з 20 % текстової, що робить цифрові додатки потужним інструментом для навчання [3].

За допомогою універсального онлайн-інструменту Canva студенти створюють яскраві, інформативні матеріали, які допомагають краще зрозуміти складні біологічні і хімічні процеси та наукові поняття. Наприклад, деталізовані схеми, що показують будову клітини (рослинної, тваринної чи бактеріальної), внутрішню будову органів людини, колообіги речовин в біосфері або взаємозв'язки організмів в екосистемах. Створення здобувачами освіти інформаційних постерів, відеопрезентацій або плакатів з таких тем, як: «Оцінка військової діяльності з погляду екології», «Екологічні проблеми геосфер Землі» тощо, допомагають привернути увагу до важливих екологічних проблем і сприяють формуванню відповідального ставлення до природи. Проєкти «Хімія в побуті» (створення інфографіки «Шкідливі та безпечні речовини»), «Харчові добавки – за і проти» (створення довідника або візуальної таблиці в Canva)

формують вміння критично оцінювати інформацію, аналізувати, працювати з інформаційними джерелами, практично застосовувати знання.

Важливими, на наш погляд, у формуванні інформаційно-цифрової компетентності студентів є: надання чітких критеріїв оцінювання (не лише зміст, а й оформлення); обов'язкова робота з джерелами інформації; необхідність оцінювати логіку, аналіз і висновки, а не тільки «красиву картинку».

Таким чином, платформа Canva є ефективним інструментом для формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів: розвиває творчий підхід, формує критичне мислення, медіаграмотність і вміння ефективно комунікувати в цифровому середовищі.

Використання додатку NotebookLM від Google на заняттях природничого циклу розвиває у майбутніх вчителів вміння шукати й аналізувати інформацію (робота з джерелами), критично мислити (перевірка фактів, порівняння даних), створювати цифровий контент (звіти, пояснення), сприяє самоосвітній діяльності (отримання відеопояснень, створення тестів, флеш-карток). Наприклад, під час розв'язування типових екологічних задач з теми «Моделювання харчових мереж окремих екосистем» студенти створюють відеоогляд правила екологічної піраміди, генерують моделі екосистем. На заняттях хімії, наприклад, з теми «Вплив полімерів на довкілля» здобувачі освіти досліджують види, склад полімерів, їх вплив на навколишнє середовище та здоров'я людини, завантажують інформацію в NotebookLM і створюють плакати з рекомендаціями щодо безпеки використання полімерів. Використання NotebookLM на заняттях переводить учнів з пасивного навчання у дослідницьку діяльність, формує навички роботи з інформацією, а не її механічного запам'ятовування, інтегрує штучний інтелект у навчальний процес як інструмент мислення, а не просто допоміжний сервіс.

Таким чином, інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій є важливим напрямом розвитку сучасної освіти. Сучасний педагог має бути готовим упроваджувати інновації, використовувати можливості ІКТ та підвищувати результативність освітнього процесу для підготовки молоді до успішної самореалізації. У зв'язку з цим інформаційно-цифрова компетентність посідає провідне місце у професійному становленні майбутнього вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цифрові технології в освітньому процесі закладів освіти : збірник матеріалів VII Всеукраїнської інтерактивної науково-практичної конференції / упоряд. Н. А. Басараба ; за ред. А. Л. Черній, І. В. Вєтрова. Рівне : РОІППО, 2019. 126 с.
2. Босенко М. В. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх вчителів засобами Google-додатків : методичні рекомендації. Красноград : Сирота Т. В., 2020. 61 с.
3. Інноваційні методики і технології професійної освіти : практичний посібник для педагогічних працівників закладів професійної та фахової передвищої освіти / Радкевич В. О. та ін. ; за ред. В. О. Радкевич. Київ : Інститут професійної освіти НАПН України, 2025. 160 с.
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 26.02.2026).

Пінчук Архип Юрійович,
здобувач 1 курсу, спеціальність А3 Початкова освіта,
Педагогічний фаховий коледж КЗВО «Хортицька
національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Андрєєва Н. О.,**
викладач англійської мови,
Педагогічний фаховий коледж КЗВО «Хортицька
національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

ЦИФРОВА ГНУЧКІСТЬ ТА МІЖПРЕДМЕТНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активною цифровізацією та переорієнтацією навчального процесу на формування ключових компетентностей здобувачів освіти [4]. Особливої

актуальності набуває розвиток мовленнєвої компетентності з іноземних мов, зокрема англійської, яка є важливим інструментом міжкультурної комунікації та професійної мобільності. У цьому контексті цифрова гнучкість і міжпредметність виступають важливими чинниками підвищення ефективності навчання.

Метою дослідження є обґрунтування педагогічного потенціалу цифрової гнучкості та міжпредметного підходу у процесі розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів освіти на заняттях англійської мови. Основними завданнями є: проаналізувати поняття цифрової гнучкості в освітньому середовищі; розкрити сутність міжпредметності у викладанні англійської мови; визначити методичні підходи до інтеграції цифрових інструментів і міжпредметних зв'язків у навчальний процес.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, узагальнення педагогічного досвіду, спостереження за навчальною діяльністю здобувачів освіти, моделювання навчальних ситуацій, описовий та порівняльний методи.

Цифрова гнучкість розглядається як здатність учасників освітнього процесу ефективно використовувати цифрові технології, адаптуватися до нових форматів навчання та швидко реагувати на зміни освітнього середовища. У викладанні англійської мови вона реалізується через використання онлайн-платформ, інтерактивних застосунків, хмарних сервісів, цифрових симуляцій та мультимедійних ресурсів [2].

Застосування цифрових інструментів на уроках англійської мови дає змогу створити комунікативно орієнтоване середовище. Цифрові ресурси (інтерактивні презентації, відео, онлайн-ігри, віртуальні екскурсії до зоопарків) допомагають створити наочне середовище, яке активізує увагу та інтерес здобувачів, сприяють розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письма.

Реалізація цифрової гнучкості на уроках англійської мови. Наприклад, під час вивчення теми «Тварини. Мій домашній улюбленець» цифрова гнучкість реалізується через: використання інтерактивних платформ для вивчення лексики, створення мультимедійних завдань для аудіювання, виконання усних завдань у форматі відео- або аудіоповідомлень, організацію онлайн-проектів («My Dream Pet») [1, с. 194].

Цифрова гнучкість також дозволяє диференціювати навчання, враховувати індивідуальні освітні потреби здобувачів освіти та забезпечувати зворотний зв'язок у режимі реального часу [1, с. 151]. Це позитивно впливає на рівень сформованості мовленнєвої компетентності та самостійності учнів.

Міжпредметність передбачає інтеграцію змісту англійської мови з іншими навчальними дисциплінами (ЯДС, інформатикою, математикою, навчанням грамоти, мистецтвом і технологіями тощо). Такий підхід сприяє формуванню цілісного бачення світу, розвитку критичного мислення та підвищенню мотивації до навчання [3, с. 83].

Міжпредметний підхід у розвитку мовленнєвої компетентності. Інтеграція англійської мови з іншими предметами ефективно реалізується через інтегровані тематичні модулі (CLIL-підхід), міжпредметні проекти, використання цифрових інструментів, проблемно-орієнтовані завдання, STEAM-інтеграцію з англійською мовою, створення міжпредметних мовленнєвих ситуацій, спільне планування з учителями інших предметів тощо [3, с. 85]. Наприклад, вивчення теми «Тварини. Мій домашній улюбленець» може поєднувати англійську мову з: ЯДС (класифікація тварин, середовище існування, відповідальне ставлення до домашніх тварин), математикою (розмір, форма), інформатикою (створення цифрових постерів або презентацій за допомогою ШІ), мистецтвом і технологіями (ілюстрування улюбленої тварини з подальшим усним описом).

Міжпредметні завдання стимулюють використання англійської мови як засобу пізнання, а не лише як навчального предмета. Це сприяє формуванню стійких мовленнєвих навичок, розвитку академічного мовлення та підвищенню практичної значущості знань.

Отже, цифрова гнучкість і міжпредметність є взаємодоповнювальними чинниками ефективного розвитку мовленнєвої компетентності здобувачів освіти на заняттях англійської мови. Їхнє поєднання забезпечує підвищення мотивації, активізацію пізнавальної діяльності та формування ключових компетентностей, необхідних для успішної соціальної та професійної реалізації в умовах цифрового суспільства. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних моделей інтегрованого навчання з використанням цифрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Pearson Education Limited, 2015. 450 с.

2. Бескорса О. Методи формування цифрової культури майбутніх учителів початкової школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2024. № 21. С. 19–29.
3. Лисак Г. Предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL): дослідження його ефективності та застосування в освіті в Європі та за її межами. *Comparative Professional Pedagogy*. 2024. № 14 (1). С. 80–87.
4. Ніколаєва С., Дячкова Ю. Сучасний погляд на використання ШІ у навчанні іноземних мов і культур. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. № 27. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18750735> (дата звернення: 30.04.2026).

Плєсьонова Аміна Сергіївна,
здобувачка освіти спеціальності 013 Початкова освіта,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Глобенко А. В.,**
викладач образотворчого мистецтва,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ АНІМАЛІСТИКИ

Процес розвитку дітей молодшого шкільного віку має важливе значення. Саме тому мистецтво відіграє важливу роль у становленні особистості дитини. Зображення тварин і птахів природно зацікавлюють дитину навколишнім світом і викликають у неї емоційний відгук, формують жагу спостерігати, порівнювати, аналізувати та креативно відтворювати побачене. Робота над зображенням тварин сприяє розвитку образного мислення, уяви, мотивації до творчості та художньо-естетичної чутливості.

На заняттях з образотворчого мистецтва зображення тварин є одним із найбільш поширених видів завдань. Воно дає змогу формувати в учнів практичні мистецькі вміння, розвивати дрібну моторику, відчуття пропорцій, ритму, композиції, а також емоційну сферу. Учні опановують здатність помічати характерні риси різних тварин, їхню пластику. Це робить зображення елементів тваринного світу значущою частиною художнього та пізнавального зростання.

Питання методики щодо викладання тем з зображення тварин та птахів окреслене у працях багатьох педагогів та науковців: Н. Левчук, О. Комарової, В. Кузіна, Т. Барської, Л. Масол, Н. Миропольської, Є. Антоновича та інших. Дослідники наголошують на потребі сполучення споглядання, практичної роботи та художнього аналізу мистецтва в анімалістичному жанрі.

Проте при роботі в початковій школі з'являються певні складнощі: недостатній розвиток просторового мислення, проблеми з визначеністю та передачею пропорцій, відсутність досвіду виділити головне та правильно визначити композиційне розміщення на форматі. Це викликає потребу у вивченні дієвої методики навчання [1].

У молодшому шкільному віці дитина активно пізнає світ через аналітичне сприймання, емоції та гру. Образи тварин займають особливе місце в її свідомості, бо викликають сильний емоційний відгук, інтерес і бажання спостерігати та порівнювати. Однією з ключових особливостей є яскраве емоційне забарвлення сприйняття докільця. Спостереження за тваринним світом розвиває увагу та образну пам'ять, дитина запам'ятовує не схему, а конкретні риси – як кіт вигинає спинку, як птах розправляє крила. Саме тому через спостереження формується цілісний образ, який потім відтворюється в малюнку. Отже, особливість сприймання образів тварин молодшими школярами полягають в емоційній безпосередності, опорі на спостереження, розвитку образної пам'яті та уяви. Саме ці процеси роблять зображення тварин потужним засобом художнього та особистісного розвитку на уроках образотворчого мистецтва [3].

Емоційна сфера розвивається через сильний емоційний відгук на сформовані образи. Тварини викликають у дітей безпосередні реакції: милування милими кошенятами, страх перед вовком, співчуття до пораненого птаха. У процесі малювання дитина переносить власні переживання на тварину, яку зображає. Велике значення має й те, що зображення тварин сприяє формуванню позитивних емоцій і

мотивації до творчості. Діти радіють, коли їх малюнок виходить чудовим, відчувають гордість і задоволення від процесу [2].

Для подолання зазначених складнощів доцільно використовувати поетапну методику: починати з простих спостережень і замальовок з натури переходити до аналізу творів майстрів анімалістичного жанру, а потім – до самостійного виконання композицій з урахуванням принципів пропорційності, динаміки та емоційної виразності. Інтеграція ігрових елементів, наприклад, «оживлення» тварин через рух або сюжетні ситуації, підвищує мотивацію та активізує уяву учнів. Такий підхід не лише формує художні компетенції, але й сприяє екологічному вихованню, любові до природи та розвитку спостережливості як важливої пізнавальної якості [4].

Так, зображення тварин і птахів на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі виступає не лише як технічне завдання, а й як потужний психолого-педагогічний інструмент розвитку дитини. Воно інтегрує пізнавальний, емоційний і творчий компоненти, сприяючи формуванню цілісної особистості молодшого школяра. Через спостереження за живою природою, аналіз характерних рис тварин (пластики, пропорцій, рухів) та практичне відтворення образів допомагає у розвитку просторового мислення, дрібної моторики, відчуття композиції та ритму. Особливо важливою є емоційна складова: перенос власних переживань на зображувані об'єкти, усвідомлення та регуляція емоцій що формують емпатію та позитивну мотивацію в художній діяльності. Ефективна методика викладання цієї теми, що ґрунтується на синтезі спостереження, практичної діяльності та аналізу мистецтва, дозволяє подолати вікові труднощі й забезпечити всебічний розвиток особистості. Подальше вдосконалення методичних підходів у цьому напрямі сприятиме підвищенню якості мистецької освіти в початковій школі та формуванню творчої, емоційно чутливої та гармонійно розвиненої дитини, готової до сприйняття краси навколишнього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Є. Методика викладання образотворчого мистецтва в початковій школі : навч.-метод. посіб. Київ : Слово, 2005. 248 с.
2. Комарова О. Методика навчання образотворчої діяльності дітей молодшого шкільного віку. Харків : Ранок, 2012. 176 с.
3. Методика навчання мистецтва у початковій школі : навч. посіб. / Масол Л. М., Гайдамака О. В., Белкіна Е. В., Руденко І. В. Харків : Ранок, 2006. 256 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.

Рашкевич Марина Василівна,
викладач,

Педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

АДАПТАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА УРОКАХ З ПРЕДМЕТА «ДИЗАЙН І ТЕХНОЛОГІЇ» ДЛЯ ДІТЕЙ З ООП

Цифрові технології відкривають безліч можливостей для вдосконалення організації освітнього процесу, підвищення якості навчання та викладання. Вони дозволяють легко створювати унікальний візуальний контент, проводити інтерактивні та динамічні уроки, забезпечувати ефективний зворотній зв'язок та залучати учнів до активної взаємодії [3].

Особливої уваги потребують учні з особливими освітніми потребами (ООП), для яких важливо забезпечити адаптацію змісту, форм і методів навчання. Одним із ефективних шляхів такої адаптації є використання цифрових інструментів.

Практика показує, що на уроках з предмета «Дизайн і технології» цифровізація відкриває широкі можливості для візуалізації, поетапного навчання та індивідуалізації діяльності учнів з ООП.

Візуалізація (один із основних напрямів адаптації освітнього середовища) навчального матеріалу є дуже важливою. Вона може бути у вигляді відеоінструкцій, технологічних карток, зразків робіт, що дозволяє зробити завдання для дітей з ООП більш зрозумілими і доступними. На нашу думку, цифрові

шаблони чи частково виконані зразки допомагають учням зосередитися на виконанні завдання, не перевантажуючи їх техніками виконання (ручної обробки паперу та картону).

Наприклад, виконуючи аплікацію за темою «Чотири пори року», вчитель/вчителька, використовуючи сервіси ШІ (штучний інтелект), може створити декілька зразків. Якщо дитина з ООП відмовиться виконати запропоновану роботу, вчитель/вчителька надає можливість вибрати інші варіанти або вже вирізані елементи композиції, з яких потрібно створити аплікацію (див. рис. 1) [2].

Рис. 1. Зразки робіт

Важливим напрямом в адаптації матеріалу є структурованість та поетапність діяльності учня/учениці на уроці. Зупинимося на таких цифрових платформах як Gamma, PowerPoint, Canva. Використовуючи згадані цифрові платформи, учитель/вчителька може створити чітку покрокову технологічну картку виконання продукту праці, що полегшує сприйняття завдання та знижує тривожність.

Для підтримки розвитку психічних процесів рекомендуємо дуже прості й доступні цифрові платформи LearningApps, Wordwall. Вчитель/вчителька може створити необхідні цифрові інтерактивні вправи, що відповідають темі уроку та потребам учнів. Такий підхід сприяє розвитку уваги, уяви, пам'яті, мислення, мовлення. Відповідно, це дуже важливо для дітей з ООП, оскільки навчальна діяльність тісно поєднується з корекційною. Наприклад, тема уроку «Робота з папером. Сюжетна витинанка. Уявлення про особливості сюжетних витинанок. Використання шаблонів. Послідовність виготовлення виробів технікою витинанка. Практична робота: «Янгол» (витинанка)», на якому можна використати цифрову вправу «Знайди пару технологіям» (див. рис. 2) [1; 3].

Рис. 2. Вправа «Знайди пару технологіям»

Цифрові інструменти сприяють індивідуалізації освітнього процесу. Це дає можливість учителю/вчительці диференціювати завдання за рівнем складності. Наприклад, використовувати спрощені варіанти шаблонів для дітей із затримкою психічного розвитку, інтерактивні завдання для нормотипових дітей і т.д.

Використання цифрових інструментів на практиці доводить їх ефективність, а саме: підвищення мотивації до навчально-трудової діяльності, створення умов для самостійності, забезпечення ситуації успіху та можливості працювати у власному темпі сприяє реалізації якісного інклюзивного навчання.

Отже, адаптація освітнього середовища за допомогою цифрових інструментів на уроках з предмета «Дизайн і технології» в початковій школі є найбільш ефективним засобом інклюзивності навчання. Вона покращує навчальну активність та створює умови для успішної соціалізації дітей з ООП, враховуючи їх індивідуальні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дизайн і технології : календарно-тематичне планування для 4 класу за альбомом-посібником М. Смалюх «Трударик». URL: <https://lnk.ua/NdYGRoKJR> (дата звернення 20.04.2026).
2. Максименко І. С. Календарно-тематичне планування предмету «Дизайн і технології» (альбом-посібник «Умійко» до підручника Н. Бібік, Г. Бондарчук за програмою О. Савченко). *Всеосвіта*. URL: <https://lnk.ua/ZNjSc8L4n> (дата звернення: 20.04.2026).
3. LearningApps. URL: <https://learningapps.org/30545167> (дата звернення: 25.04.2026).
4. Практичні підходи до взаємодії з учнями з ООП. *На Урок*. URL: <https://lnk.ua/TOPNXINGe> (дата звернення: 22.04.2026).
5. Цифрова трансформація освіти. URL: <https://lnk.ua/KN3h4XarC> (дата звернення: 23.04.2026).
6. Штучний інтелект vs критичне мислення: хто переможе? *На Урок*. URL: <https://lnk.ua/vIEzRlthz> (дата звернення: 20.04.2026).

Рева Артем Юрійович,
здобувач 4 курсу спеціальності «Середня освіта (Технології)»,
Берестинський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Берестин, Україна
Науковий керівник – **Веренич Л. В.,**
викладач української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
Берестинський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Берестин, Україна

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS – ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ КАР'ЄРИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

В умовах сьогодення на сучасному ринку праці, що швидко розвивається, одних лише технічних знань недостатньо. Сучасні роботодавці наголошують на важливості навичок спілкування [2]. У той час як жорсткі навички (hard skills) відображають конкретні фахові вміння та технічні знання, тонка динаміка м'яких навичок (soft skills), таких як емпатія, комунікабельність, здатність до адаптації та керування емоціями, може значно виділити професіонала серед інших. Ці навички дозволяють ефективно взаємодіяти в колективі, вирішувати конфлікти, знаходити спільну мову з різними людьми, а також адаптуватися до змінюваних умов праці. М'які навички є ключовими для створення продуктивної робочої атмосфери, успішної командної роботи та здатності швидко реагувати на нові виклики, що особливо важливо в умовах швидких технологічних змін і глобалізації ринку праці [3].

Формування soft skills у студентів досягають шляхом різноманітних заходів, творчих проєктів, інтерактивних методів навчання, тренінгів, кейс-методів та волонтерства. Важливо розвивати критичне мислення, емоційний інтелект, навички комунікації, що адаптують здобувачів освіти до змін та підвищують їх професійну успішність.

Велика увага приділяється розвитку цифрової компетентності майбутніх педагогів, адже сучасний учитель сьогодні має не лише володіти новітніми технологіями, а й уміти інтегрувати їх в освітній процес, використовувати різні освітні платформи, інтерактивні завдання, відеоуроки, віртуальні екскурсії тощо. Заклад освіти має гарантувати безпечне використання цифрових сервісів, навчати вихованців правилам безпечного перебування в Інтернеті та протидії інформаційним впливам, питанням кібербезпеки тощо.

Штучний інтелект відкриває нові горизонти в освіті, формуючи покоління, готове до викликів швидкозмінюваного світу. Допомагає створити інклюзивне й адаптивне освітнє середовище, що

відповідає потребам як здобувачів освіти, так і викладачів. Для здобувачів – це розвиток навичок пошуку, аналізу та критичного усвідомлення інформації, безпечної поведінки в онлайн-середовищі.

Зміцнення ідей НУШ пов'язане з широким впровадженням інтерактивних, проєктних, дослідницьких методів навчання, які сприяють залученню здобувачів до активного пізнання світу. Вчитель у цій моделі не просто джерело знань, а фасилітатор, наставник, який допомагає вихованцям шукати інформацію, аналізувати.

Емоційний інтелект як складова soft skills має важливу роль у сучасному освітньому процесі. Здатність розпізнавати, ефективно управляти емоціями та розуміти стає ключовою компетенцією для студентів, які готуються до майбутньої професійної діяльності. Розвиток емоційного інтелекту сприяє покращенню як професійних навичок так і особистісних. Він впливає на самосвідомість здобувачів освіти їхні комунікаційні здібності, вміння вирішувати конфлікти, працювати у команді, керувати емоційними станами, ухвалювати рішення.

Розвиток м'яких навичок (soft skills), зокрема креативності, здатності до співпраці та лідерства, формує спосіб мислення, що допомагає студентам говорити уважно, бачити у співрозмовнику партнера, поважати чужу позицію, слухати, аргументувати власні думки, визнавати помилки та проявляти емпатію. Якщо культура зворотного зв'язку змінює фокус зі страху помилки на пошук рішень, наступним логічним кроком стає створення психологічної безпеки. Викладач, по суті, теж лідер. Він формує атмосферу, культуру спілкування та ставлення до навчання. Тому ті самі м'які навички, яких компанії вчать своїх співробітників (комунікація, адаптивність, емоційний інтелект), потрібні й викладачам не менше, ніж корпоративним менеджерам.

Сучасний педагог – лідер, здатний спонукати інших до дій, «запалювати» та мотивувати, не боятися змінюватися, здатний вести команду до активних дій, ухвалювати складні рішення, проявляти позитивний настрій та об'єднувати інших задля реалізації спільної мети. Пробувати нові формати, давати студентам більше голосу. І, можливо, саме тоді заняття перетвориться з рутинного обов'язку на діалог команди людей, де кожен прагне розвитку.

Ефективними методами та інструментами для формування soft skills у здобувачів освіти є застосування методів навчання: творчих проєктів, рольових ігор, дебатів, вебквестів, дискусій, нейроігор, що дозволяє не лише засвоїти теоретичні знання, але й практично розвивати навички комунікації, роботи в команді та лідерства. Метод «перевернутого навчання» сприяє засвоєнню нового матеріалу здобувачами поза аудиторією, а на занятті безпосередньо здійснюється практична робота з обговоренням та застосуванням знань, що значно змінює класичний підхід до набуття знань. Для того, щоб студенти мали можливість вільно взаємодіяти під час освітнього процесу, вони мають бути достатньо озброєні теоретично, тому такий метод підвищує мотивацію, спонукає бути не пасивними слухачами, а активними учасниками.

Дієвими і продуктивними є методи моделювання реальних ситуацій, використання симуляцій, завдань, що вимагають аналізу інформації, пошуку нестандартних рішень та аргументації своєї позиції. Розвиває цифрову грамотність та віддалену комунікацію широке використання сучасних інформаційних технологій, онлайн-курсів, платформ для співпраці, таких як Google Classroom, Moodle тощо.

Сучасний вчитель – це більше не просто джерело знань, це наставник, який створює нове освітнє середовище, орієнтоване на розвиток індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти, володіє не лише предметними знаннями, але й комплексом професійних компетентностей, що дозволяють ефективно реагувати на виклики часу та бути агентом змін в освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горлова А., Калашнікова Ю. Шляхи розвитку soft skills як передумова формування соціальної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47, Т. 2. С. 183–189.
2. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 3 (27). С. 137–142.
3. Шевченко І. А., Житомирська Т. М., Самойленко І. О. Інноваційні стратегії освіти як основа для формування SOFT SKILLS здобувачів вищої освіти. *Теорія і методика професійної освіти*. 2024. Вип. 77. С. 213–216.

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ

Сучасна освіта вимагає від викладача постійного пошуку нових форм і методів навчання. На теперішній час важливо, щоб студенти мислили критично, працювали у команді, застосовували знання на практиці і розвивали цифрові компетентності.

Зміни в освітньому процесі демонструють перехід від передачі знань до формування компетентностей сучасного фахівця. У наведеній нижче таблиці відображено ключові параметри цієї трансформації:

Таблиця 1

Порівняння традиційних та інноваційних підходів

Параметр	Традиційний підхід	Інноваційний підхід
Основна мета	Передача академічних знань	Формування критичного мислення та компетентностей
Роль студента	Пасивний слухач	Активний дослідник, дослідник та командний гравець
Формати роботи	Стандартні лекції, конспектування	Мініквести, дискусії, групова робота, гейміфікація
Інструментарій	Підручник та дошка	Цифрові платформи, симулятори, інтерактивні вікторини

Сучасна загальноосвітня підготовка базується на поєднанні природничо-математичних знань та цифрової трансформації освітнього простору. Концепції НУШ, STEM-освіти та ІКТ створюють необхідний фундамент для подальшої підготовки конкурентоспроможних фахівців.

1. НУШ (Нова українська школа) – компетентнісно-діяльнісний підхід, який ставить у центр активну діяльність студента, інтеграцію знань і формування ключових компетентностей.

Викладачами постійно актуалізується зміст робочих програм навчальних дисциплін з урахуванням методичних рекомендацій щодо викладання предметів загальноосвітнього циклу та концепції НУШ, оновлюються навчально-методичні комплекси і створюються методичні розробки, які забезпечують викладання навчальних предметів.

На своїх заняттях викладачі активно застосовують інтерактивні методи навчання: робота в групах, дискусії, практичні завдання, мініквести та елементи гейміфікації.

2. STEM/STEAM освіта – інтеграція природничих наук, технологій, інженерії, математики та мистецтва. Для старшокласників – це інтеграція лабораторних досліджень, проєктів, моделювання та техніко-технологічних задач, що формують практичні навички та профорієнтаційні компетенції.

STEAM-освіта і проєктне навчання тісно пов'язані між собою, але не тотожні поняття – швидше, вони доповнюють одне одного.

STEAM-освіта – це освітній підхід (концепція змісту), який об'єднує природничі науки, технології, інженерію, мистецтво та математику:

STEAM = Science + Technology + Engineering + Arts + Mathematics

- орієнтований на міждисциплінарність,
- розвиває креативність і практичне мислення,
- готує до реальних викликів сучасного світу.

Проєктне навчання – це метод навчання. Проєктне навчання (Project-Based Learning) – така організація освітнього процесу, де здобувачі освіти:

- працюють над реальними або наближеними до життя проблемами,
- створюють конкретний продукт (проєкт),
- інтегрують знання з різних дисциплін,
- розвивають критичне мислення, співпрацю, самостійність [1].

Проектне навчання – це один із найефективніших інструментів реалізації STEAM-освіти. Тобто STEAM відповідає на запитання «ЩО вивчати?» (інтегрований зміст), проектне навчання – «ЯК вивчати?» (форма організації діяльності).

Разом забезпечують практико-орієнтоване, інтегроване навчання, формують ключові компетентності XXI століття.

3. Проектна діяльність – виконання складних завдань і проектів, де поєднуються знання з різних предметів, що сприяє критичному мисленню, самостійності та командній роботі.

Особливо ефективно в природничо-математичних дисциплінах працює проектний підхід. Коли студент не просто розв'язує задачу, а бачить, де ці знання можна застосувати, – змінюється його ставлення до навчання. Навіть невеликі мініпроекти дають відчуття практичної значущості матеріалу. [1]

4. Цифрові компетенції та ІКТ – важливий аспект, оскільки використання онлайн-платформ, симуляторів, віртуальних лабораторій та створення цифрових продуктів формує навички сучасного фахівця. Для підвищення мотивації студентів доречно використовувати цифрові освітні платформи, зокрема:

mozaBook – інтерактивне освітнє програмне забезпечення для вчителів. MozaBook урізноманітнює заняття за рахунок численних наочностей та 3D візуалізацій.

PhET – віртуальні лабораторії з фізики, а також астрономічні онлайн карти для визначення зірок.

Використання онлайн-сервісів Всеосвіта, Learningapps, JustClass, дозволяє проводити вебквести, інтерактивні вправи, тестування та швидке опитування, що робить заняття динамічним та підвищує зацікавленість студентів [2; 3].

Поєднання традиційних та сучасних форм навчання, інтегруючи цифрові та міжпредметні підходи, впроваджуючи STEAM та проектну діяльність при викладанні предметів загальноосвітньої підготовки, створює умови для ефективного та сучасного освітнього процесу. Впровадження таких інноваційних підходів дозволяє підвищити мотивацію та активність студентів, формувати критичне та системне мислення, розвивати цифрові та соціальні компетентності, підготувати здобувачів освіти до сучасних вимог професійного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вінницька Н. Практичний кейс STEM-ідей школи. *Інноваційні рішення в закладах загальної середньої освіти Києва в умовах воєнного стану. Порадник V. З досвіду роботи освітян міста Києва* : навч.-метод. посіб. / упоряд.: Фіданян О. та ін. Київ : Київ. столич. ун-т ім. Б. Грінченка, 2024. С. 29–33.

2. Стецюк Л., Костоглодова О. Використання комп'ютерних технологій на уроках фізико-математичного циклу як дієвий інструмент учителя на шляху змін в освітньому просторі. *Цифрові інструменти для організації змішаного навчання в шкільній природничо-математичній освіті* : науково-методичний посібник / уклад.: Буряк О. та ін. Житомир : Бук-Друк, 2021. С. 100–105.

3. Чайковська У. Методичні аспекти використання цифрових технологій у навчанні. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2026. Вип. 222. С. 357–361. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-357-361>.

Рядинська Ірина Антонівна,
викладач музичних дисциплін,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ МУЗИЧНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку освіти в Україні передбачає активну цифровізацію навчального процесу з метою підвищення якості підготовки педагогічних кадрів. Зокрема, у контексті музичного виховання дітей дошкільного віку цифрові технології стають невід'ємним елементом професійної підготовки студентів, сприяючи розвитку творчих, виконавських і методичних умінь, а також формуванню цифрової компетентності майбутніх педагогів.

Вітчизняні автори приділяють увагу цифровій трансформації музичної освіти. Зокрема, І. Бурлай підкреслює актуальність використання цифрових технологій при підготовці майбутніх вихователів [1]. М. Вацьо розкриває педагогічні аспекти інтеграції інтерактивних платформ у музичну підготовку майбутніх вихователів [2], а О. Діденко аналізує вплив цифрових засобів на розвиток слухово-ритмічних здібностей у дітей дошкільного віку [3].

Пріоритетні напрями використання цифрових технологій у підготовці майбутніх педагогів у фаховому коледжі.

Формування виконавських умінь.

Цифрові технології сприяють підвищенню рівня виконавської майстерності студентів. Мобільні додатки для розвитку слуху, ритму та інтонації (Tenuto, Ear Master) підтримують індивідуальну роботу над музичними навичками. Аналіз власних відеозаписів дає змогу здійснювати самоконтроль та корекцію виконання. Цифрові метрономи та тюнери забезпечують точність темпу й чистоту інтонації, що є необхідними складовими музичної компетентності.

Моделювання та проєктування музичних занять.

Цифрові технології дозволяють студентам працювати з музичними творами різних жанрів і стилів, здійснювати музичний аналіз, створювати аудіодобірки для занять та урочистих подій. Нотні редактори (MuseScore, Noteflight) сприяють опануванню нотного письма та аранжуванню музичних творів. Інтерактивні платформи (Canva, Prezi) застосовують для створення наочних дидактичних матеріалів.

Цифрові ресурси використовують для створення мультимедійних презентацій під час моделювання занять, розробки інтерактивних сценаріїв музично-ритмічних ігор, а також для підготовки анімаційних та відео-пояснень рухових елементів. Ці засоби сприяють підвищенню наочності та емоційної виразності педагогічного матеріалу [1].

Підготовка до свят і розваг у закладі дошкільної освіти.

Використання цифрових технологій у підготовці святкових заходів дозволяє студентам добирати та монтувати аудіоматеріали, створювати тематичні відеосупроводи та презентації, інтегрувати музичну, хореографічну та театралізовану діяльність. Такий підхід сприяє збагаченню змісту святкових номерів та розвитку творчої майстерності майбутніх педагогів.

Використання цифрових ресурсів у професійній підготовці студентів сприяє:

- підвищенню мотивації та залученню студентів до навчального процесу;
- індивідуалізації освітнього процесу з урахуванням рівня підготовки кожного студента;
- розвитку цифрової, музично-педагогічної та інформаційної компетентностей;
- наближенню навчання до реальних умов роботи в ЗДО;
- систематизації та збереженню навчальних матеріалів.

Для результативного впровадження цифрових технологій у процес підготовки студентів до проведення музичних занять у закладах дошкільної освіти доцільно дотримуватися таких положень:

- здійснювати обґрунтований і виважений відбір цифрових засобів відповідно до поставлених педагогічних цілей;
- забезпечувати інтеграцію традиційних і цифрових методів навчання з метою підвищення ефективності освітнього процесу;
- враховувати вікові, фізіологічні та психологічні особливості дітей дошкільного віку під час проєктування й реалізації занять;
- формувати у студентів культуру безпечного, етичного та відповідального використання цифрових ресурсів;
- організовувати педагогічний супровід, методичну підтримку та професійну рефлексію щодо застосування цифрових технологій у майбутній діяльності [3].

Педагогічні умови ефективного використання цифрових технологій:

1. Використовувати цифрові засоби лише там, де вони сприяють досягненню конкретних педагогічних завдань.
2. Забезпечувати поєднання живого музичного виконання з мультимедійними матеріалами для підсилення педагогічного ефекту.
3. Адаптувати цифрові завдання до рівня підготовки кожного студента та вікових особливостей дітей.
4. Регулярно аналізувати ефективність застосування цифрових ресурсів та коригувати зміст занять відповідно до результатів.

5. Формувати цифрове портфоліо майбутніх педагогів як засіб відстеження прогресу професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурлай І. О. Використання цифрових технологій у підготовці майбутніх вихователів. *Педагогічні науки*. 2022. № 3. С. 4.
2. Вацьо М. Сучасні педагогічні технології підготовки майбутніх вихователів до музичного виховання дітей дошкільного віку. *Інновації в дошкільній і початковій освіті*. 2024. № 1. С. 77–83.
3. Діденко О. П. Цифрові технології в музичній освіті дітей дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Харків, 2023. 158 с.
4. Швець Т., Дрозд Л. Цифрові горизонти дошкілля: онлайн-інструменти в освітньому середовищі в умовах сучасних викликів. *Український педагогічний журнал*. 2025. № 3. С. 122–129.

Ряпісова Наталя Вікторівна

директор,
Запорізька початкова школа “Світанок”
Запорізької міської ради,
м. Запоріжжя, Україна

ЗАПОРІЗЬКА ПОЧАТКОВА ШКОЛА “СВІТАНОК” ЗАПОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ - ПРОСТІР ДЕМОКРАТІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Шановні колеги, учасники конференції!

Сьогодні ми обговорюємо підготовку кадрів ступеня фахового молодшого бакалавра в умовах, які ще кілька років тому здавалися б нам неможливими. Сучасна трансформація системи освіти України — це не лише зміна програм, це докорінний перегляд ролі вчителя. Досвід нашого закладу, Запорізької початкової школи “Світанок”. Яка працює в умовах прифронтового міста, доводить: майбутній фахівець має бути не просто транслятором знань, а “ресурсним педагогом”, здатним створювати простір демократії, безпеки та психологічної стійкості, він має бути вчителем-фасилітатором, який поважає гідність дитини та залучає всіх учасників до спільного прийняття рішень.

Дозвольте представити наш досвід через призму п'яти ключових організаційно-змістових засад.

1. Демократизація та європейські стандарти як фундамент підготовки

Підготовка молодшого бакалавра має починатися з розуміння, що сучасна школа-це простір демократії. У нашому закладі ми впроваджуємо модель, де дитина є активним суб'єктом, а не пасивним спостерігачем. Ми вибудовуємо наступність між дошкільним підрозділом і школою, що дозволяє зменшити рівень тривожності дитини.

Одним із проявів демократії в закладі є залучення дітей до організації освітнього простору. У повсякденній діяльності педагоги залучають дітей до спільного створення правил групи та класу, що формує відповідальне ставлення до власної поведінки та розуміння наслідків своїх дій. Такі правила є зрозумілими, прийнятими самими дітьми та виконуються не примусово, а усвідомлено. Такий підхід сприяє усвідомленому дотриманню правил, формує відповідальність, навички співпраці та взаємоповаги, що є важливими складовими демократичного освітнього середовища. Також педагоги практикують спільне обговорення вибір ігрових осередків, визначення тем для проєктної діяльності. Саме такий підхід формує у дітей відчуття значущості власної думки та відповідальності за спільний результат.

Ще однією з ефективних форм реалізації демократії в нашому закладі є ранкові зустрічі, які проводяться як у дошкільному підрозділі, так і в початкових класах НУШ. Під час таких зустрічей діти разом із педагогами обговорюють свій настрій та налаштовуються на день. Це сприяє формуванню довірливої атмосфери, розвитку емоційного інтелекту та зниженню рівня тривожності у дітей.

Демократичні засади в освітньому процесі передбачають також створення умов для рівного доступу до освіти всіх дітей. Тому ми намагаємося враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, застосовуємо диференційований підхід, створюємо безпечне середовище для кожного. Так педагоги адаптують завдання, враховують темп роботи, використовують ігрові методи, цифрові і візуальні матеріали для забезпечення комфортного освітнього процесу всіх здобувачів освіти.

Якісна реалізація демократичних принципів у щоденній практиці не можлива без професійного розвитку педагогів. Тому у рамках Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа:

освіта для демократичної стійкості», що реалізується Європейським центром імені Вергеланда та Міністерством освіти і науки України у партнерстві з БО «Центр освітніх ініціатив», ВФ «Крок за кроком», БО SavED та освітньою програмою «Крок за кроком» (Молдова) за фінансової підтримки Норвегії педагоги підвищили професійну компетентність у сфері формування комфортного, безпечного та психосоціального підтримувального освітнього середовища, заснованого на принципах демократії, поваги до різноманіття, прав людини та дитини.

2. Психосоціальна підтримка: “Суперсила” сучасного вчителя

В умовах війни вміння надавати першу психологічну допомогу (ППД) стає професійним обов’язком. Зміст підготовки фахівців має включати розвиток компетентностей з емоційної стабілізації.

У сучасному демократичному закладі освіти ментальне здоров’я дитини визнається базовим правом і необхідною умовою її повноцінного розвитку та навчання. Саме тому турбота про психоемоційний стан дітей є невід’ємною складовою демократичного освітнього процесу як у дошкільному підрозділі, так і в початковій школі нашого закладу. У Запорізькій початковій школі «Світанок» Запорізької міської ради демократичний освітній процес реалізується через створення атмосфери довіри, прийняття та емоційної відкритості. Педагоги виступають партнером дитини, який допомагає їй усвідомлювати та проживати власні емоції. Наш заклад здійснює освітню діяльність в умовах підвищеного психологічного навантаження на дітей, зумовленого проживанням у прифронтовому місті. Повітряні тривоги, інформаційна напруга, зміна звичного укладу життя та обмежені можливості для повноцінного дозвілля суттєво впливають на емоційний стан дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

З огляду на ці обставини, педагоги активно впроваджують практику використання Хібукі-терапії - державну програму Ізраїлю з підтримки дітей, які пережили травматичні події, у тому числі пов’язані з війною, як один з ефективних інструментів підтримки ментального здоров’я дітей. Хібукі-терапію педагоги використовують з урахуванням вікових особливостей дітей нашого прифронтового міста. Дану методику педагоги застосовують, саме під час: - емоційних хвилювань; - адаптаційних занять у дошкільному підрозділі; - індивідуальної та групової роботи з дітьми, які демонструють підвищену тривожність; - періодів після повітряних тривог. Пес став справжнім другом, готовим підтримати, обійняти, вислухати, заспокоїти. Разом із Хібукі діти відчують себе у безпеці.

Демократичний підхід передбачає створення таких умов, за яких дитина має право на рух, відпочинок і відновлення сил упродовж дня. Саме тому організація освітнього процесу в закладі ґрунтується на принципі чергування освітньої діяльності та рухової активності. Педагоги не примушують дітей до одноманітної статичної роботи, а гнучко реагують на їхній фізичний та емоційний стан.

Ми надаємо можливість дітям обирати види рухової активності відповідно до власних уподобань та самопочуття. Це може бути рухлива гра, танцювальні вправи, елементи спортивних ігор або вправи на розслаблення.

Фізична активність у демократичному освітньому середовищі виконує також функцію емоційного розвантаження. В умовах прифронтового міста рухові вправи допомагають дітям знизити рівень напруги, подолати тривожність і відновити почуття контролю над власним тілом. Після повітряних тривог у закладі організовуються м’які рухові та дихальні вправи, спрямовані на стабілізацію емоційного стану дітей.

3. Подолання освітніх втрат та цифрова трансформація

Організація навчання в умовах трансформації вимагає від молодшого бакалавра гнучкості - принципу “Be flexible”.

Наші вчителі, зокрема Юлія Белякова вчитель англійської мови (ТОП- 50 Global Teacher Prize Ukraine), демонструють успішне використання платформ Kahoot, Quizlet, Padlet, Canva та штучного інтелекту для створення інтерактивного контенту.

Важливою складовою нашої стратегії є впровадження чіткого алгоритму діагностування освітніх втрат, який включає системний моніторинг досягнень учнів через формативне та сумативне оцінювання. Це дозволяє нам не лише фіксувати прогалини (наприклад, через аналіз типових помилок у діагностувальних роботах), а й розробляти індивідуальні плани розвитку для кожного учня. Ми переконані, що подолання втрат можливе лише за умови модифікації діяльності вчителя за принципом «Be flexible» — бути гнучким та адаптивним до потреб дитини в умовах змішаного навчання. Цифрова трансформація в нашому закладі — це не просто використання гаджетів, а створення інтерактивного освітнього простору за допомогою платформ Kahoot, Quizlet, Padlet, Jamboard та Canva.

Особливу увагу ми приділяємо гейміфікації та проєктній діяльності (project-based learning), що розвиває критичне мислення та стійкість навіть в обмеженому часі. Яскравим прикладом є STEM-проєкти,

як-от «Чиста водичка — здоров'я скарбничка», де діти інтегрують знання з англійської мови, екології та математики, створюючи реальні цифрові продукти: відеословники, ментальні карти та інтерактивні книги.

Ефективність цих кроків базується на високому професіоналізмі педагогів, які постійно опановують міжнародні стандарти. Зокрема Белякова Юлія Олександрівна через курси British Council «Викладання та навчання у складні часи» та сертифікацію TESOL від Державного університету Арізони. Ми впроваджуємо комунікативний підхід, де 80% уроку займає практика, а технологія CLIL (інтегроване вивчення предмета та мови) дозволяє дітям навчатися природно та продуктивно. Такий підхід перетворює цифрові інструменти на засіб відновлення дитинства та забезпечення якісної освіти попри всі виклики сьогодення.

4. Фізичний розвиток та національно-патріотична синергія

Сучасний зміст освіти має поєднувати європейський вектор із національним корінням. Проектна діяльність в початковій школі є важливим інструментом ідентичності, що дозволяє розвивати компетентності навчання, а також сформулювати принципи, які необхідні у XXI столітті. Проекти дозволяють здобувачам освіти застосувати теоретичні знання на практиці. Чисельні дослідження вказують на те, що покращується мотивація до навчання та підвищується рівень досягнень.

У «Світанку» ми знайшли унікальну формулу: синергія козацького звичаю СПАС та програми «Лідер у мені». Ми впроваджуємо оздоровчу систему О. Притули, яка базується на поєднанні рухових вправ і дихальних технік для зміцнення фізіологічного здоров'я. Програма «Лідер у мені» спрямована на гармонійний розвиток особистості та встановлення позитивних стосунків, тоді як система «СПАС» фокусується на національно-патріотичному вихованні та формуванні громадянської ідентичності. Об'єднання цих ініціатив дозволяє створити «міст між минулим і майбутнім», де дитина виховується як свідомий громадянин із міцним характером. Ключовим елементом синергії є поєднання козацьких цінностей із четвертою звичкою лідера — «Я думаю в стилі win-win» (перемога для обох сторін). Цей підхід навчає дітей діяти так, щоб користь від справи була взаємною, бути водночас сміливим (козацький гарт) та розважливим, вчитися слухати та поважати інших. Успіх у стилі «win-win» допомагає дітям поповнювати свій емоційний рахунок — рівень довіри у стосунках, що надає відчуття впевненості та надійності у спілкуванні з іншими.

На уроках та позаурочних заходах педагоги використовують елементи системи СПАС (наприклад, оздоровчу систему «9 сил») як засіб зміцнення духу та тіла, що допомагає дітям краще опановувати лідерські навички. Наприклад, під час захисту проєктів про козацьку торгівлю («Сіль як ідентичність») учні демонструють як лідерські якості (виступ, аргументація), так і знання національної історії.

Така взаємодія програм перетворює освітній процес на систему, де сучасні м'які навички (soft skills) підкріплюються українським козацьким Звичаем, створюючи умови для самоусвідомлення особистості як частини могутнього народу.

Наш вчитель фізичної культури Дар'я Левченко стала амбасадором проєкту «Граї за рівність» (Klitschko Foundation). Майбутні педагоги повинні вміти руйнувати стереотипи в спорті, роблячи його доступним для всіх. Ми вчимо дітей: «Немає жіночих чи чоловічих видів спорту, є лише власні бажання та можливості».

5. Міжнародне партнерство як інструмент професійного зростання та інтеграції в європейський простір

Підготовка кадрів не завершується отриманням диплома. Організаційною засадою системи має бути постійне навчання. Участь у міжнародних проєктах є стратегічним пріоритетом для нашого закладу, що дозволяє не лише залучати передовий досвід, а й формувати в майбутніх фахівців глобальне бачення освітніх трансформацій. Наш заклад активно інтегрується у європейську спільноту через платформу eTwinning. Зокрема, масштабний 9-місячний проєкт «Many Friends: Green Steps for a Happier Planet» об'єднав учасників із 52 країн Європи, де наші діти через «IT + English» створювали логотипи та презентували свої екологічні ініціативи. Проєкт «Crazy Easy Fizzy Friendship» став платформою для міжкультурного діалогу з партнерами із Греції та інших країн: учні обмінювалися унікальними дизайнами футболок, що відображали національні цінності, та вивчали грецьку мову. Крім того, спільно з міжнародними партнерами за програмою Ерасмус+ ми подали заявку на грант, що базується на ключовому європейському принципі безбар'єрності.

ЗПШ «Світанок» ЗМР — єдина початкова школа в Запоріжжі, на базі якої реалізовано проєкти, розроблені МОН спільно з Британською Радою. Вчитель англійської мови Белякова Ю.О. опанувала курс «Викладання та навчання у складні часи» (м. Краків, Польща) та стала фасилітатором проєкту «Світло», під час реалізації проєкту педагоги діляться досвідом створення безпечного освітнього простору та

центрів заспокоєння. Також досвід вчителя англійської мови включає успішне завершення річного навчання в Державному університеті Арізони (США) з отриманням міжнародного сертифіката TESOL, що свідчить про високий стандарт підготовки кадрів у нашому закладі.

Ми стали однією з перших платформ у Запоріжжі для впровадження міжнародного проєкту The LEGO Foundation. В межах програми «Сприяння освіті» впроваджується шведська концепція соціально-емоційного розвитку «Peppy Pals» («Веселі друзі»), що допомагає дітям від 3 до 9 років долати кризові стани через гру. За підтримки ЮНІСЕФ заклад бере участь у проєктах з надолуження освітніх втрат у дітей дошкільного віку та впроваджує програму «Спільно до навчання», де наші педагоги виступають амбасадорами сучасних психосоціальних практик. Міжнародна активність педагогів ЗПШ «Світанок» ЗМР доводить, що сучасна підготовка педагогічних кадрів ступеня фахового молодшого бакалавра має орієнтуватися на мобільність, інноваційність та відкритість світові. Це дозволяє виховувати «ресурсного педагога», який здатний ефективно працювати в умовах трансформацій, зберігаючи при цьому національну ідентичність та високу професійну якість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: Державний стандарт дошкільної освіти (нова редакція). - Київ : МОН України, 2021.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами).
3. Матеріали Херсонської обласної молодіжної громадської організації «Освічена ініціатива» щодо впровадження методології «Рух, ігри, спорт і креативність».
4. Новик І., Зуб Т., Алпатова П. Демократизація дошкільної освіти України: освітньо-аналітичний звіт. - Київ, 2023. - 25 с.
5. Притула О. Л. Система психофізичних вправ «Дев'ять сил»: посібник з підтримки фізіологічного здоров'я людини. - Запоріжжя: Статус, 2017.
6. Свобода чи дисципліна? Наскільки демократичними є українські дитсадки: результати дослідження / І. Троян // Нова українська школа.
7. UNICEF Ukraine. Освітні та психосоціальні програми підтримки дітей і педагогів в умовах надзвичайних ситуацій: матеріали програм «Єдина Україна», «Спільно до навчання».
8. Концепція НУШ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
9. Державний стандарт початкової освіти
10. «Лідер у Мені» -програма №1 у світі з соціально-емоційного навчання <https://leaderinme.org.ua/>
11. Програма розвитку козацького Звичаю Спас у м. Запоріжжя на 2023 - 2028 роки https://zp.gov.ua/upload/content/o_1hccoq876gml47ede9bp7b1v4uh.pdf

Савінська Ганна Миколаївна,
здобувач освіти 3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта,
педагогічний фаховий коледж
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Гафарова Т. М.,**
викладач філологічних дисциплін,
педагогічний фаховий коледж
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ І ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Реформування шкільної освіти, що відбувається нині в Україні, зумовлене Концепцією «Нова українська школа», яка спрямована на всебічний розвиток особистості, здатної критично мислити, вільно володіти державною мовою, ефективно комунікувати, співпрацювати та навчатися упродовж життя [3].

У молодшому шкільному віці у дітей закладаються основи мовленнєвої і читацької культури, любові до книги, уміння розуміти й інтерпретувати прочитане, формуються навички висловлювання думок усно й письмово. Саме уроки читання і літературного читання стають важливим інструментом не лише у формуванні техніки читання, а й читацької компетентності, мовленнєвої активності, критичного мислення, емоційно-ціннісного ставлення до тексту [2].

А це своєю чергою зумовлює потребу у використанні таких методів навчання, які забезпечують не лише передачу знань, а й активну участь учнів у навчальному процесі.

Науковці О. Пометун, Л. Пироженко, К. Баханов та інші у своїх працях підкреслюють, що інтерактивні методи є одним із найефективніших засобів розвитку ключових компетентностей у школярів, сприяють підвищенню їх мотивації, формують уміння працювати в команді, вести діалог, аргументувати власну думку та поважати позицію інших. У початковій школі, де важливим є поєднання навчання із грою, саме інтерактивні технології створюють умови для співпраці, партнерства та залучення кожної дитини до активної діяльності [6].

На сьогодні актуальність інтерактивних методів навчання посилилася певними соціальними викликами. Пандемія COVID-19 показала обмеженість традиційних фронтальних форм роботи та довела необхідність пошуку нових підходів, здатних підтримувати ефективність навчання навіть у дистанційному форматі. Ще серйознішим випробуванням для освіти стала повномасштабна війна в Україні, яка поставила перед учителями завдання не лише забезпечити освітній процес, а й створювати психологічно безпечний простір, підтримувати емоційний стан учнів, розвивати в них навички комунікації та взаємопідтримки. У цих умовах інтерактивні методи набувають особливого значення, адже вони сприяють формуванню згуртованості, довіри та стійкості дитячого колективу [5].

Інтерактивне навчання є необхідною педагогічною умовою сучасної школи, відповідає цілям і принципам НУШ, сприяє формуванню ключових компетентностей, забезпечує гнучкість і ефективність освітнього процесу навіть у складних суспільних умовах. На уроках читання і літературного читання інтерактивні технології дозволяють поєднати пізнання тексту з емоційним переживанням, обговоренням та творчим висловлюванням, що робить освітній процес цікавим, змістовним і життєво необхідним [1].

Інтерактивне навчання підвищує рівень розуміння тексту, сприяє формуванню в учнів уміння аналізувати, узагальнювати інформацію, висловлювати власну думку та розвивати навички комунікації. Учні вчаться виділяти основну думку тексту, співвідносити події та персонажів, усвідомлювати мораль твору та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями [4].

У 1-2 класах на уроках читання переважають ігрові методи, у 3-4 класах – діяльнісний підхід, інтегрований з розвитком критичного мислення та творчих здібностей. Впровадження інтерактивних форм на уроках літературного читання методисти радять починати з простих методів («мозковий штурм», «коло ідей») і поступово переходити до складніших («дискусія», «рольові ігри», «метод моделювання ситуації»).

Використання інтерактивних методів на уроках читання сприяє активізації пізнавальної діяльності; розвитку пам'яті, уваги, уяви та логічного мислення; формуванню навичок роботи в колективі; вихованню зацікавленості в предметі та мотивації до читання; розвитку уміння висловлювати власну думку та слухати інших; формуванню комунікативних компетентностей та соціальних навичок [4].

Отож, узагальнивши різні підходи відомих науковців, можемо перейти до розгляду окремих інтерактивних методів, що є найбільш ефективними у початковій школі та доцільними на уроках читання й літературного читання.

Метод «Карусель» передбачає роботу в змінних парах і забезпечує обмін думками між усіма учнями класу. Учні сідають по колу, обличчям один до одного. Після обговорення у парах зовнішнє коло рухається, внутрішнє – залишається на місці. На уроках читання цей метод використовують для обговорення прочитаного тексту: кожен учень ставить питання за змістом твору, про персонажів, події чи основну ідею, а інший відповідає. Потім пари змінюються. Метод розвиває аналітичне мислення, вміння слухати та формулювати власну думку.

Наприклад, вивчення теми «Добрі вчинки та дружба» (2 клас). Учні читають короткий текст або казку про дружбу та добрі вчинки. Клас ділиться на групи по 3–4 учні. Кожна група отримує окреме завдання на аркуші:

1. Наведіть приклади добрих вчинків головного героя.
2. Складіть список вчинків, які ви можете зробити для друзів.
3. Придумайте альтернативний кінець історії, де герой робить інший добрий вчинок.

Через 3–4 хвилини групи переміщуються до іншого завдання, доповнюють або змінюють відповіді попередньої групи. Процес повторюється, поки всі групи не опрацюють усі завдання. У підсумку клас обговорює, що нового дізналися про дружбу та добрі вчинки. Учні можуть поділитися власними ідеями та навести приклади з життя. Учитель підбиває підсумок, формуючи знання про важливість доброти в житті кожного із нас та взаємодопомоги.

Метод «Акваріум» передбачає роботу однієї групи, тоді як інші учні спостерігають й аналізують процес. На уроках читання група може, наприклад, інсценізувати певний епізод твору або побудувати сюжетну «карту» історії, а решта – спостерігати, робити зауваження та оцінювати логіку дій героїв. Для молодших школярів тривалість спостереження не повинна перевищувати 7–10 хвилин.

Наприклад, вивчення твору «Дві сторінки книги» В. Сухомлинського (3 клас). Після прочитання оповідання вчитель пропонує учням уявити, що сторінки книги ожили й можуть розмовляти. Клас об'єднується у дві групи: внутрішнє коло («акваріум») – актори; зовнішнє коло – глядачі та спостерігачі.

Інсценізування у внутрішньому колі. Учні внутрішнього кола отримують ролі: Титульна Сторінка, Остання Сторінка, Читачі (2–3 учні). Вони інсценізують діалог, використовуючи слова з тексту або передаючи зміст власними словами. Учні намагаються показати пихатість Титульної Сторінки; спокій і мудрість Останньої Сторінки; розчарування Читачів.

Роль зовнішнього кола. Глядачі спостерігають і звертають увагу на те, чи передано характер героїв, яку думку хотів донести автор.

Зміна ролей (за потреби). Інша група учнів може повторити інсценізування або запропонувати власне продовження діалогу.

Підсумкова бесіда. Обговорення з класом таких питань: «Хто з героїв мав рацію?», «Чого навчає нас це оповідання?», «Чи можна в житті зустріти «красиву обкладинку без змісту»? Учитель узагальнює відповіді дітей.

Інсценізування у форматі «Акваріуму» дозволяє учням через дію і мовлення глибше осмислити алегоричний зміст твору, розвиває емоційний інтелект, мовленнєві та комунікативні навички.

Метод «Мозковий штурм». Використовується для генерації ідей і обговорення тем, персонажів, мотивів або альтернативних сюжетних рішень. Учні висловлюють будь-які асоціації та думки без критики. Потім обираються найцікавіші ідеї для подальшого аналізу тексту. Метод розвиває креативність, вміння мислити нестандартно та працювати в команді.

Наприклад, тема уроку «Міфи. Чому люди створювали міфи?» (4 клас). Учитель звертається до класу із проблемним запитанням:

– Як ви думаєте, чому люди в давнину створювали міфи?

Учні висловлюють свої ідеї, а вчитель записує їх на дошці та узагальнює всі відповіді. Разом з учнями виділяють основні групи міфів: пояснення природи; вірування людей; повчальний зміст міфів.

Підсумок. Міфи – це перші спроби людей пояснити світ, передати свої уявлення та цінності.

Метод «Мозковий штурм» на уроці читання з теми «Міфи» допомагає учням активізувати мислення, зацікавитися темою та підготуватися до сприймання нового матеріалу. Він сприяє розвитку усного мовлення, уяви та вміння робити припущення, що є важливим для роботи з міфологічними текстами.

Метод «Мікрофон». Кожен учень по черзі висловлює власну думку про прочитане: враження від сюжету, оцінка персонажів, мораль твору. Інші учні слухають, не перебиваючи. Метод тренує уважне слухання, формулювання власної позиції та розвиток комунікативних навичок.

Групування (асоціативний куш). Цей метод стимулює асоціативне мислення. На дошці або аркуші пишеться ключове слово або фраза з твору. Учні записують всі асоціації, які виникають у зв'язку з текстом, і встановлюють зв'язки між поняттями. Метод допомагає систематизувати знання про текст, його героїв, події та мораль.

Таким чином, інтерактивні методи на уроках читання сприяють активній участі кожного учня, розвитку критичного та творчого мислення, умінню аналізувати, співпрацювати та висловлювати власну думку. Використання цих технологій допомагає формувати суб'єктну позицію учнів, розвивати комунікативні навички та соціальну компетентність, а також підвищує їхню зацікавленість у процесі читання та літературного аналізу тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цифрові технології в освіті: сучасний досвід, проблеми та перспективи : монографія / за заг. ред.: Т. А. Васильєвої, Ю. М. Петрушенка. Суми : Сумський державний університет, 2022. 150 с.
2. Власенко Л. І. Розвиток культури мовлення – розвиток особистості молодшого школяра : методичний посібник. Олександрія, 2017.
3. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. Редакція від 06 жовтня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p>.
4. Диференційоване навчання : навіщо і як проводити. *Нова українська школа* : вебсайт. URL: <https://nus.org.ua/articles/dyferentsijovane-navchannya-navishho-i-yak-provodyty/>.
5. Колісник-Гуменюк Ю. І. Сучасні інтерактивні технології навчання. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 118–124.
6. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. О. І. Пометун. Київ : А.С.К., 2004. 194 с.

Симоненко Ірина Анатоліївна,
викладач педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

РОЗВИТОК МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Процеси глобалізації та інтеграції України в європейський освітній простір зумовлюють необхідність докорінного перегляду підходів до підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема й фахівців освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр». У контексті реформи «Нова українська школа» особливої ваги набуває модернізація змістовно-організаційних засад навчання, де провідним вектором стає формування цілісної професійної компетентності.

У науковому дискурсі зазвичай виокремлюють два терміни іншомовного походження з єдиною латинською етимологією – «компетенція» та «компетентність». Погляди дослідників на їхню природу розділилися: частина вчених розглядає ці дефініції як синонімічні лексичні одиниці, що взаємозамінюють одна одну. Водночас інша частина наполягає на їхньому чіткому розмежуванні. У межах такого підходу мовну компетенцію трактують як похідну категорію, що за своїм обсягом є вужчою від мовної компетентності.

Досліджуючи феномен професійної компетентності, М. Дуранова, Н. Матяш трактують її як поєднання професійно значущих якостей та властивостей особистості, серед яких здатність до рефлексії та співробітництва, емпатія, комунікативність, гнучкість, ціннісні орієнтири, що забезпечують здатність до самореалізації в процесі професійної діяльності [3]. Проте сучасні освітні запити вимагають ширшого тлумачення: це не лише статичний набір знань, а динамічна здатність спеціаліста ефективно орієнтуватися в складних професійних та життєвих ситуаціях, мобілізуючи практичні навички, здобуті під час освітнього процесу.

Згідно з поглядами Н. Баловсяк, професійна компетентність виступає найвищим рівнем майстерності. Вона інтегрує в собі знання, розвинені здібності, внутрішні мотиви та норми поведінки, що в сукупності забезпечують досягнення високих результатів [1]. Отже, підготовка кадрів має бути спрямована на те, щоб компетентність стала фундаментом здатності особистості виконувати педагогічну роботу на високому рівні.

Центральним складником професіоналізму вчителя початкових класів є мовна компетентність. Джерела розуміння цього поняття сягають праць Н. Хомського, який протиставив «знання мови» (competence) її безпосередньому «використанню» (performance). На думку вченого, мовна компетенція є індивідуальною здібністю до здійснення мовленнєвої діяльності, що формується через взаємодію вроджених механізмів та засвоєного матеріалу [5]. Науковець Ф. Бацевич підкреслює, що такий підхід

розкрив креативний, творчий характер людського мовлення, що є критично важливим для педагога, який щодня стикається з нестандартними запитами здобувачів освіти [2].

Розвиваючи ці ідеї, Д. Гаймс, Дж. Грін та Г. Хармон акцентували на тому, що компетенція – це не лише граматики й лексики, а й глибоке розуміння умов та ситуацій, у яких відбувається мовленнєвий акт [6]. Сьогодні ми розглядаємо мовну компетенцію як засвоєння історично сформованих норм – фонетичних, лексичних, граматичних, стилістичних – та їх адекватне застосування в процесі комунікації.

Повним і актуальним для нас є визначення Н. Мордовцевої: мовна компетентність – це практичне володіння словниковим запасом, граматичним ладом та неухильне дотримання мовних норм [4].

Змістовно-організаційна модернізація підготовки кваліфікованих кадрів ступеня фахового молодшого бакалавра має базуватися на інтеграції теоретичних здобутків із практичними вимогами сучасної школи.

Модернізаційний аспект підготовки майбутніх педагогів передбачає чітке структурування мовної компетентності за її рівнями: фонетичний (володіння всіма елементами фонетики та законами сполучуваності алофонів); семантичний (розуміння лексичної основи мови, правил деривації та значень великої кількості слів); структурно-синтаксичний (уміння будувати речення різних типів, розрізняти синонімію та омонімію, перефразувати висловлювання).

Сучасна модернізація вимагає переходу від знаннєвої парадигми до діяльнісної. Лише коли мовна система стає індивідуальним засобом формування думки, ми можемо говорити про становлення цієї компетентності. Це передбачає залучення досягнень риторики, неориторики та соціопсихолінгвістики в освітній процес майбутніх педагогів.

Формування мовних знань має відбуватися не ізольовано, а в контексті майбутньої професії. Майбутній фахівець повинен засвоїти лексичні та граматичні норми через моделювання типових ситуацій: «Учитель – здобувач освіти», «Учитель – батьки», «Учитель – педагогічний колектив». Це дозволяє реалізувати ідею Д. Гаймса про знання умов і ситуацій, у яких відбувається мовленнєвий акт. Доречним є й використання методу проєктів та кейс-стаді. Наприклад, розробка фрагмента уроку, де майбутній учитель має не лише пояснити матеріал, а й продемонструвати бездоганне володіння орфоепічними нормами та культурою мовлення під час ділових ігор. Це сприяє перетворенню знань (competence) у реальну мовну активність (performance), про яку писав Н. Хомський.

Модернізація передбачає відхід від пасивного слухання до активної взаємодії. Тренінги з педагогічної риторики та техніки мовлення, включені до освітнього процесу фахових молодших бакалаврів, допомагають опанувати інтонаційними засобами виразності; навчитися соціально-психологічного програмування спілкування; виробити навички самоконтролю за мовленням.

У сучасних умовах формування мовної компетентності не можливе без ІТ-інструментів. Використання онлайн-платформ для редагування текстів, лінгвістичних корпусів та інтерактивних вправ дозволяє майбутньому вчителю початкових класів швидше засвоювати мовні закони та правила трансформації повідомлень.

Оскільки мовна компетентність є складником професійної, важливо навчати студентів здійснювати соціально-психологічний прогноз ситуації. Це вміння обирати такі мовні конструкції, які б створювали позитивну атмосферу в класі, що корелює з думкою Н. Баловсяк про професійну майстерність як синтез знань і внутрішніх мотивів.

Мовна підготовка повинна охоплювати всі заняття. Не лише під час вивчення філологічних дисциплін, а й на усіх освітніх компонентах майбутній фаховий молодший бакалавр має демонструвати високий рівень мовної культури. Це забезпечує практичне володіння мовою на всіх рівнях.

У контексті модернізації ми визначаємо, що студент має сформовану мовну компетентність, якщо він здатний до соціально-психологічного прогнозування (передбачення можливих мовленнєвих ситуацій у класі); управління комунікацією (вибудовування стратегії спілкування залежно від специфіки аудиторії, встановлення емоційного контакту та підтримки сприятливої атмосфери діалогу).

Отже, розвиток мовної компетентності в системі професійної майстерності вчителя початкових класів – це не просто навчальне завдання, а стратегічний напрям оновлення всієї системи фахової передвищої освіти, що забезпечує підготовку педагога нового покоління, здатного до творчої самореалізації та ефективної комунікації в динамічному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баловсяк Н. В. До проблеми визначення структури професійної компетентності фахівця. *Професійна та моральна культура в педагогічній системі. Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка* : зб. наук. пр. Харків ; Луганськ : Стиль Іздат, 2004. С. 6–14.
2. Бацевич Ф. С. «Роздуми про мову» Ноама Хомського. Львів : Ініціатива, 2000. 352 с.
3. Мельник Н. І. Феномен «професійної компетентності» в українській та європейській педагогічній теорії: порівняльний аспект. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2018. № 28. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/189> (дата звернення: 09.04.2026).
4. Мордовцева Н. В. До проблеми формування мовної компетенції учнів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2000. Вип. 19, Ч. 2. С. 43–51.
5. Chomsky N. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA : M.I.T. Press, 1965. 271 p.
6. Hymes D. H. *On communicative competence*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. 213 p.

Сінько Марія Олександрівна,

здобувачка 3 курсу спеціальності «Початкова освіта»

Педагогічного фахового коледжу Хортицької

національної навчально-реабілітаційної академії,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Рибенчук Н. І.,**

викладач психолого-педагогічних дисциплін,

Педагогічний фаховий коледж Хортицької

національної навчально-реабілітаційної академії,

м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Сучасна система освіти в Україні зазнає суттєвих трансформацій, спрямованих на розвиток компетентної, творчої та критично мислячої особистості. В умовах інформаційного суспільства дитина вже з перших років навчання стикається з великими обсягами різноманітної інформації. Тому надзвичайно важливим стає не лише засвоєння фактів, а й уміння аналізувати, порівнювати, робити висновки, ставити запитання, оцінювати достовірність даних. Саме це зумовлює особливу значущість формування критичного мислення у молодших школярів як важливої складової розвитку їхніх інтелектуальних і пізнавальних здібностей.

Молодший шкільний вік (6–10 років) є сензитивним і водночас визначальним для розвитку мислення. Саме в цей час активно формуються базові когнітивні процеси: вміння логічно міркувати, аргументувати свою позицію, виявляти причинно-наслідкові зв'язки. Педагогічно правильно організований освітній процес, орієнтований на розвиток критичного мислення, сприяє становленню учня як активного суб'єкта навчання, здатного не лише сприймати інформацію, а й осмислювати її та застосовувати на практиці.

Актуальність дослідження зумовлена також потребою удосконалення методів і технологій навчання в початковій школі, спрямованих на підготовку дітей до самостійного здобуття знань і ухвалення рішень у складних життєвих ситуаціях. Формування критичного мислення є важливим чинником реалізації компетентнісного підходу в освіті, закріпленого у Державному стандарті початкової освіти.

Проблема розвитку критичного мислення активно розглядається у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: Ж. Піаже, М. Ліпмана, О. Пометун, С. Терна, О. Марченко та інших. Дослідники підкреслюють, що критичне мислення – це не лише інтелектуальна здатність, а й комплексна якість особистості, яка формується в процесі активної пізнавальної діяльності, взаємодії, рефлексії та самостійного ухвалення рішень.

Критичне мислення є комплексним і мультидисциплінарним поняттям. У психолого-педагогічній літературі воно розглядається як цілеспрямована, саморегульована діяльність, спрямована на підвищення якості власних переконань і рішень. Водночас це активний, систематичний процес аналізу та

оцінювання інформації з метою ухвалення обґрунтованих рішень; здатність відокремлювати факти від думок, перевіряти джерела та оцінювати релевантність даних.

У структурному плані критичне мислення є системним утворенням, у якому взаємодіють п'ять ключових компонентів:

- когнітивний (інтелектуальний) – сукупність логічних операцій: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- метакогнітивний (рефлексивний) – усвідомлення та регулювання власних пізнавальних процесів, здатність до самоконтролю;
- мотиваційно-ціннісний – прагнення до пізнання істини, готовність переглядати власні погляди;
- комунікативний – вміння аргументовано висловлювати думки, вести діалог, сприймати позицію співрозмовника;
- емоційно-регулятивний – здатність контролювати емоційні реакції, уникати імпульсивності та упередженості у міркуваннях.

Ці компоненти не існують ізольовано: успішне критичне мислення реалізується виключно через їхню інтеграцію. Без мотивації навіть сформовані логічні навички залишаються неактивними; без метакогнітивного контролю можлива помилкова впевненість у власних висновках. М. Ліпман наголошує, що особливістю критичного мислення молодших школярів є поступовий перехід від елементарного аналізу ситуацій до усвідомленого судження [1]. Дитина ще не завжди здатна до глибокої абстракції, але починає розуміти причинно-наслідкові зв'язки, помічати суперечності, висловлювати сумнів щодо отриманої інформації.

Розвиток критичного мислення у дітей 6–10 років відбувається поступово та залежить від рівня сформованості мисленнєвих операцій, мовлення, самостійності та емоційно-вольової сфери. Мислення молодшого школяра характеризується поєднанням конкретності й образності. Образне мислення залишається провідним, оскільки дитина ще спирається на наочні уявлення та практичний досвід, проте поступово зростає роль логічних та аналітичних операцій.

Як зазначає О. Марченко, мислення дітей молодшого шкільного віку має конкретно-образний характер: вони схильні сприймати світ через конкретні приклади, яскраві образи, ситуації. Тому розвиток критичного мислення на цьому етапі неможливий без опори на наочність, ігрові форми та життєвий досвід [2]. Є. Поліновська підкреслює, що критичне мислення у молодших школярів формується не стихійно, а під впливом навчання: коли вчитель створює ситуації інтелектуальної напруги – проблемні запитання, порівняння протилежних точок зору, обговорення життєвих ситуацій – дитина вчиться аналізувати, аргументувати, обстоювати власну позицію [3].

До характерних особливостей критичного мислення молодших школярів належать: переважання конкретно-образного типу мислення з поступовим переходом до логічного; поєднання інтуїтивних і раціональних суджень; емоційна насиченість процесу пізнання; залежність від зовнішньої підтримки дорослого; зародження рефлексивних механізмів самоконтролю та самооцінки. На початку навчання (1 клас) діти сприймають знання як незаперечну істину. У 2–3 класі починає формуватися здатність порівнювати й оцінювати різні погляди. У 4 класі дитина вже здатна до логічного узагальнення, висунення гіпотез та самостійного висновку.

О. Пометун та Л. Пироженко наголошують, що критичне мислення – це не вроджена здатність, а результат цілеспрямованого педагогічного впливу, який реалізується через створення відповідного навчального середовища [4]. Педагогічні умови, що сприяють розвитку критичного мислення у молодших школярів, охоплюють кілька взаємопов'язаних напрямів.

По-перше, створення проблемно-пошукового середовища, в якому організація навчання відбувається через проблемні запитання, ситуації вибору, творчі завдання. Це формує вміння ставити запитання, знаходити причинно-наслідкові зв'язки та аналізувати інформацію. По-друге, використання технологій розвитку критичного мислення – RWCT (Reading and Writing for Critical Thinking), методів «сенкан», «ЗХД», «кубування», дебатів – підвищує пізнавальну активність та розвиває аналітичні й комунікативні вміння. По-третє, організація навчального діалогу і співпраці забезпечує формування культури спілкування, толерантності, навичок аргументації. По-четверте, рефлексивна діяльність (самооцінювання, аналіз власних помилок) розвиває самосвідомість та здатність робити висновки. По-п'яте, емоційно безпечне освітнє середовище формує впевненість учнів у власних силах і мотивацію до самостійного мислення.

Центральною фігурою у формуванні критичного мислення виступає вчитель у ролі фасилітатора: педагог не нав'язує готових висновків, а організовує навчальний процес так, щоб діти самостійно відкривали нові смисли. Він застосовує відкриті запитання, підтримує ініціативу учнів, створює ситуації вибору та навчає дітей порівнювати і робити висновки.

С. Терно підкреслює, що організація освітнього процесу, спрямованого на розвиток критичного мислення, передбачає: формулювання навчальних цілей через проблемні ситуації; подачу змісту навчання у формі проблемних завдань; застосування інтерактивних методів, що стимулюють діалог та спільне розв'язання проблем; організацію рефлексії – індивідуальної та групової; реалізацію демократичного стилю викладання, що дозволяє учням помилятися та навчатися на помилках [5].

Методи формування критичного мислення охоплюють як традиційні, так і інноваційні засоби. Традиційні методи (пояснювально-ілюстративний, репродуктивні вправи, робота з підручником) формують базові знання та логіку. Інноваційні методи – проблемне навчання, мозковий штурм, дискусії та дебати, метод «ЗХД», рольові ігри, аналіз медіатекстів, сенкан – розвивають аналітичне, логічне та рефлексивне мислення, стимулюють творчість і здатність до аргументованого висновку.

На уроках літературного читання ефективно застосовується стратегія «Читання з передбаченням», яка розвиває уяву, логічне мислення та активне сприйняття тексту. Метод «Кубування» дозволяє здійснити багатовимірний аналіз персонажа з шести різних позицій. На уроках математики метод «Порушена послідовність» переміщує фокус уваги з простого обчислення на глибоке усвідомлення алгоритму. «Метод ПРЕС» навчає структурованої аргументації: позиція → роз'яснення → приклад → висновок. На уроках «Я досліджую світ» стратегія «ЗХД» формує особисту мотивацію до пошуку, а «Шість капелюхів мислення» Едварда де Боно допомагає аналізувати складні питання з різних точок зору. Метод «Джигсоу» розвиває відповідальність та навичку передавати знання іншим.

Кожен із методів має конкретний вплив на розвиток окремих компонентів критичного мислення: аналітичних, логічних, комунікативних та рефлексивних навичок. Системне та комбіноване використання зазначених методів – наскрізна інтеграція в усі освітні галузі – є необхідною умовою формування справді самостійної і творчої особистості.

Критичне мислення – це вміння чітко визначити проблему, що потребує вирішення; самостійно знаходити, обробляти та аналізувати інформацію; логічно формулювати думки й наводити переконливі аргументи; гнучко мислити, обирати оптимальні рішення та залишатися відкритим до інших точок зору, зберігаючи власну позицію.

Розвиток критичного мислення у молодших школярів – це не окремий метод, а цілісна педагогічна система, спрямована на виховання активного, мислячого учня, здатного аналізувати, аргументувати та робити самостійні висновки. Згідно з Концепцією НУШ, критичне мислення визначено як одне з наскрізних умінь, якими мають володіти учні незалежно від предметної області. Розвиток критичного мислення є обов'язковим складником інформаційно-цифрової компетентності та вміння вчитися впродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ліпман М. Мислення в освіті. Київ : Либідь, 2021. 328 с.
2. Марченко О. Г. Формування критичного мислення школярів. Харків : Основа : Тріада +, 2007. 144 с.
3. Поліновська Є. Ю. Формування критичного мислення молодших школярів в інтегрованому курсі «Навчання грамоти» : кваліфікаційна робота (проект) ... магістр : 013 Початкова освіта / наук. керівник Л. А. Пермінова ; Херсонський державний університет. Херсон, 2020. 42 с.
4. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2020. 192 с.
5. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) : посібник для вчителя / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2011. 105 с.

Скрипник Любов Георгіївна,
викладач вищої категорії, викладач-методист
педагогічного фахового коледжу
комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

КРЕАТИВНІСТЬ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ НАВИЧОК «4К» НА ЗАНЯТТЯХ ДИСЦИПЛІН ФІЛОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ

Соціальні та економічні зміни у державі впливають на школу, вчителя і ставлять перед ними завдання нового змісту.

Як свідчать дослідження сучасних учених та вимоги роботодавців, найбільш затребуваними на ринку праці є уміння навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися. Учитель Нової української школи повинен постійно створювати умови для розвитку і навчання особистості, яка здатна втілювати оригінальні ідеї, критично мислити, ухвалювати нестандартні рішення.

4К (креативність, комунікабельність, критичне мислення та колективна робота) – це чотири ключові навички XXI століття, які є складовою концепції Нової української школи. Вони інтегровані у зміст предметів і методи навчання, а значить, мають проявлятися на кожному занятті, незалежно від теми.

У зв'язку із цим актуальним є визначення технологій, які будуть сприяти формуванню відповідних компетенцій здобувачів освіти, а згодом – учителів дошкільної та початкової освіти.

Що значить: критично та креативно мислити, ефективно спілкуватися із учнями та їх батьками, виявляти емпатію, розвивати співпрацю та колективну роботу?

Головне завдання вчителя в сучасній школі – не накопичення дитиною інформації, а засвоєння нею інтелектуальних технік, які є складовими частинами культури й невід'ємною частиною змісту освіти [3, с. 44]. Головним у навчанні має бути інтерес, розвиток пізнавальної активності школярів, формування в них позитивного ставлення до навчання і результатів своєї праці. Саме ці знання та вміння будуть необхідними в майбутньому.

Як на практиці підготувати учнів до професій майбутнього вже сьогодні?

У Концепції НУШ визначено такі наскрізні вміння (soft skills): читання з розумінням; уміння висловлювати власну думку усно та письмово; критичне та системне мислення; творчість; ініціативність; здатність логічно обґрунтовувати позицію; уміння конструктивно керувати емоціями; оцінювання ризиків та прийняття рішень; розв'язування проблем; співпраця з іншими особами [3, с. 16].

До важливих гнучких навичок належать також спілкування, співпраця в команді, використання технологій, тайм-менеджмент, навички брати інтерв'ю, мотивація, професійний етикет, уміння слухати, повага, відповідальність, гнучкість, вміння домовлятися, терплячість, вміння презентувати власний проєкт, впевненість у собі. Вміння творчо мислити, критично сприймати інформацію та спілкуватися з людьми важливі не лише в навчанні та під час роботи, а й у житті. Вони допомагають вибудовувати стратегію досягнення цілей, вирішувати різні проблеми і завдання, які постають перед людиною.

На заняттях дисциплін філологічного циклу розвиток 4К забезпечується через інтерактивні методи: есе, роботу в групах, методи проєктів, «мозкові штурми», дебати. Проведення таких вправ мотивує студентів серйозно і творчо ставитись до виконання завдань, до вирішення проблем у команді. Для того, щоб студенти могли розмірковувати, аналізувати, їм потрібні знання. Володіння інформацією та вміння оперувати нею – це основа, на якій розвиваються всі інші, більш високі рівні мислення. Інформація є відправною точкою критичного мислення, основою або мотивацією, яку студент має опрацювати, проаналізувати та оцінити для ухвалення рішення, а не просто запам'ятати, адже не можна думати на «порожню» голову... Розуміння – це здатність кожного самотужки знаходити смисл у прочитаному або почутому [4, с. 10–11].

Приклад. Звертаючись до праць видатних педагогів та сучасних досліджень у мовознавстві, розкриваємо питання про роль мовлення вчителя у розвитку учнів, у формуванні їх мовленнєвої культури. Щоразу, виконуючи ту чи ту вправу, переконуємося в тому, що робота над удосконаленням мовленнєвої культури повинна бути повсякденною і наполегливою (Аналіз монологу вихователки дитсадка з точки зору чистоти мовлення та професійної етики) [2, с. 20]. Студенти замінюють у фейлетоні всі ненормативні словосполучення нормативними, спостерігають, як змінюється при цьому жанр твору. А далі – **«Мозковий штурм»**, роздуми про те, чому слово вчителя відіграє визначальну роль у формуванні культури мовлення у учнів? З якими труднощами у власному мовленні зустрічаються майбутні вчителі у процесі спілкування? У чому полягає мовний стиль та етикет учителя? Усі студенти можуть спокійно висловлювати свої думки, знаючи, що їх не назвуть смішними або недоречними.

Окреме місце на заняттях посідає спілкування одного здобувача освіти з групою. Метою такого спілкування є передавання інформації, знань, оцінок та вражень. Ще в старовину говорили: «Слово наполовину належить тому, хто говорить, а наполовину тому, хто слухає». **Публічний виступ перед аудиторією** – тема одного із практичних занять курсу «Українська мова професійного спілкування». Розглядаючи тему «Структура ділового спілкування. Мовленнєвий етикет», студентам було запропоновано підготувати публічний виступ перед аудиторією на тему: «Чи впливає мовлення людини на формування її іміджу?» Кожен по-своєму презентував розуміння цієї теми: творчо підійшов до створення презентації, добору цікавих аргументів, потрібних для вираження думки слів. А головне – всі зрозуміли, що успіх спілкування залежить від обох сторін. У процесі обговорення таких питань, як: *Чого вам бракувало, коли вас слухали? Що вам було легше/важче: розповідати, слухати? Чому? Чого ще мені треба навчитись для ефективного спілкування? Як можна використати ці знання та вміння у моїй майбутній професії?* – студенти висловлюють різні точки зору, прагнуть навести переконливі аргументи для своїх тверджень. У ході обговорення можна було почути різні способи розв'язання тієї чи тієї проблеми. Під час дискусії на занятті студенти розвивають уміння міжособистісного спілкування: слухати, переконувати, співпрацювати з іншими. Зміст практичного заняття переконав кожного в тому, що ефективність навчання підвищується, коли всі учасники залучені до розмови, до формулювання власних аргументів. Будь-які навчальні чи професійні недоліки є лише завданнями, які можна вирішити за допомогою знань. Чим краще ми опановуємо мову, тим досконаліше стає наше мислення. Для майбутніх освітян важливо було зрозуміти, що вчитель повинен добре володіти мовою, щоб мати могутній засіб впливу на учнів, щоб мотивувати їх до навчання і пізнання нового. Такий підхід дозволяє перетворити навчальний матеріал на особистий досвід.

Креативність – це одна з навичок майбутнього, без якої досить скоро буде вже важко знайти роботу. Креативними не народжуються, ними стають... Креативні здібності включають уяву, інтуїцію, гнучкість мислення. Креативність на заняттях сприяє формуванню та розвитку інноваційної особистості, яка спроможна повноцінно реалізуватися в житті; сприяє позитивній мотивації здобувачів освіти до пізнавальної діяльності, потребі в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні; стимулює до самостійного пошуку нової інформації.

Створення постерів («Національна специфіка мовленнєвого етикету») на занятті, тема якого «Мовленнєвий етикет», – це ефективний спосіб популяризації культури спілкування, що базується на щирості, повазі та доброзичливості.

Культура мови – поняття не тільки лінгвістичне й психологічне, а й етичне. Найкраще це виявляється в мовленнєвому етикеті. Його формувало не одне покоління людей, і в ньому, як у дзеркалі, відбивається менталітет народу, він є складовою професіоналізму всіх тих, кому доводиться вирішувати через спілкування ділові проблеми. Поява радіо, телевізора, телефона стали причиною виникнення потреби у відповідному для них етикеті спілкування. І все ж основа мовленнєвого етикету незмінна – утвердження коректності й доброзичливих стосунків між людьми.

Рис. 1. Національна специфіка мовленнєвого етикету

Вразила глибина розкриття теми, уміння поєднувати зображення з лаконічним текстом, неповторність яскравих креативних досліджень.

Український етикет базується на прагненні до порозуміння та злагоди, часто використовуючи формули, що зменшують дистанцію між співрозмовниками, але зберігають грічність.

Ментальні карти – сучасний і компактний спосіб викладення навчального матеріалу – це зручний інструмент для відображення процесу мислення і структуризації інформації у візуальній формі. Вони допомагають здобувачам освіти краще засвоїти матеріал. Використання карт на заняттях української мови дозволяє студентам самостійно засвоювати матеріал, вибирати, структурувати і запам'ятовувати основну інформацію, а також відтворювати її в подальшому. Ментальні карти допомагають розвивати креативне і критичне мислення, пам'ять і увагу, а також зробити процес навчання цікавим і результативним.

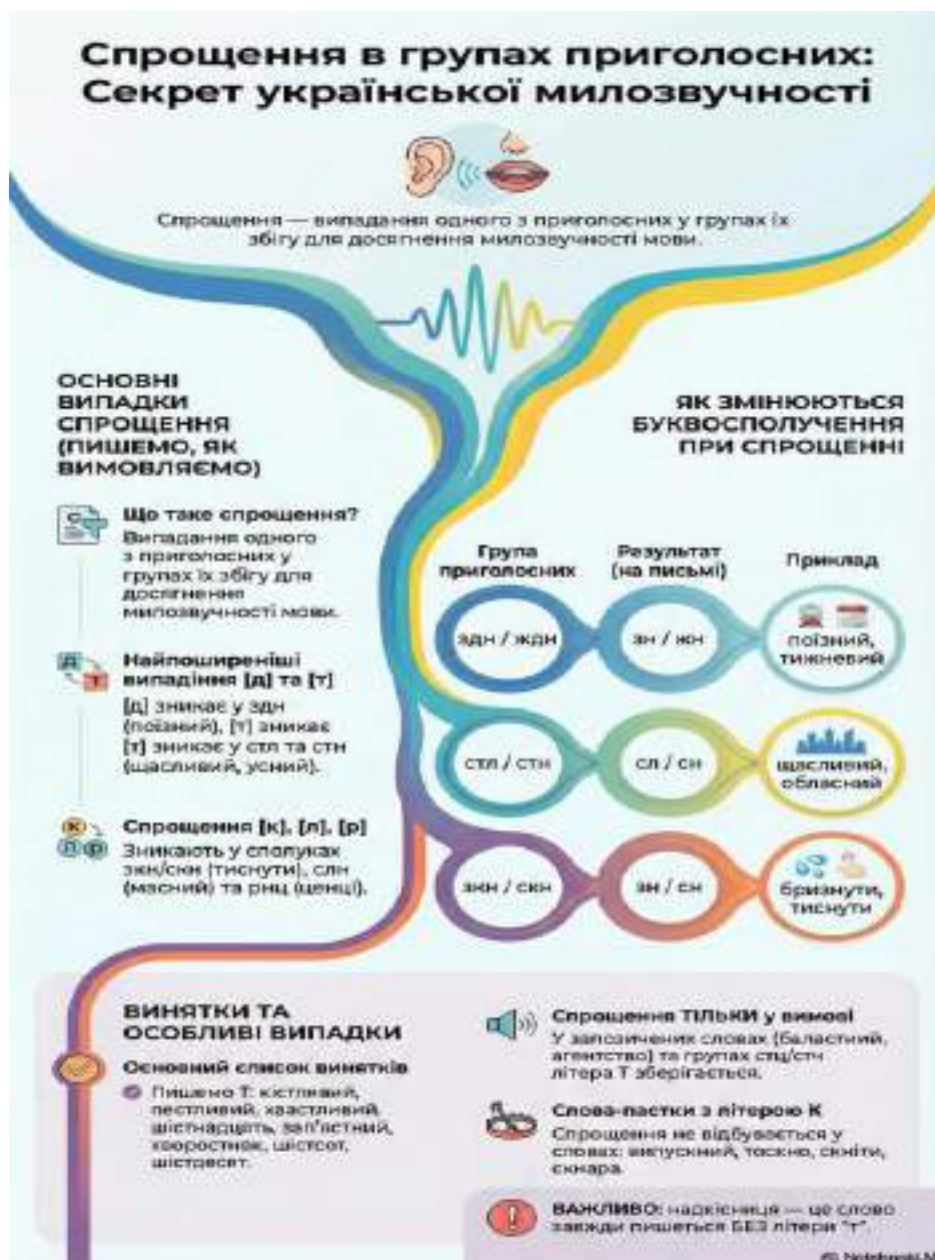

Рис. 2. Спрощення в групах приголосних: секрет української милозвучності

Школа сьогодні не може обмежуватися передачею знань – вона має готувати учнів до життя, де вміння мислити критично, діяти креативно, ефективно спілкуватися та співпрацювати є так само важливими, як і знання теорії. 4К – це основа уроку незалежно від предмета чи теми.

Діти, які сьогодні отримують знання у закладах загальної середньої освіти, творитимуть майбутнє країни та світу, а тому цінними є навички й особисті якості, які будуть найактуальнішими для людини майбутнього. Отже, сформованість навичок 4К відіграє ключову роль у професійній діяльності вчителів початкової школи, особливо в умовах сучасних освітніх викликів [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бібік Н. М. Нова українська школа: посібник для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
- Білоус О. Особливості розвитку «м'яких» навичок учителів початкової школи: результати емпіричного дослідження. *Вісник Кафедри ЮНЕСКО Неперервна професійна освіта ХХІ століття*. 2025. Т. 1, Вип. 11. С. 155–172. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(11\).2025.0010](https://doi.org/10.35387/ucj.1(11).2025.0010) (дата звернення: 24.04.2026).
- Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посібник. 2-е вид., випр. і допов. Київ : Ліра, 2007. 240 с.
- Пометун О. І, Пилипчата Л. М., Основи критичного мислення : навчальний посібник для учнів 10 (11) класів. Київ : Освіта, 2016. 192 с.

Смоляк Володимир Мирославович,
кандидат педагогічних наук,
директор педагогічного фахового коледжу,
доцент кафедри спеціальної освіти,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької
обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВЦІ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ

Сучасний стан проблеми модернізації вищої та фахової передвищої освіти в Україні відбувається в умовах складних викликів, військових конфліктів на світовій арені, повномасштабного вторгнення росії в Україну, а також стрімкого розвитку цифрових технологій, серед яких особливе місце посідає штучний інтелект.

Особливість підготовки фахових молодших бакалаврів у системі освіти України є унікальною і полягає в її вираженій практичній зорієнтованості, інтеграції з профільною середньою освітою, стислих термінів навчання, унікальністю системи у межах світової освітньої системи. На відміну від класичної університетської освіти, заклади фахової передвищої освіти повинні максимально швидко реагувати на запити ринку праці, готуючи фахівців, які готові до виконання конкретних професійних функцій одразу після випуску.

Сучасний стан розвитку означеної проблеми демонструє певні суперечності, які наявні між стрімким впровадженням інструментів зі штучним інтелектом в освітній процес та власне готовністю учасників освітнього процесу до їх використання.

Впровадження штучного інтелекту в освітній процес фахових коледжів уже не є питанням вибору чи прийняття – це об'єктивна вимога часу, яка потребує глибокого теоретичного осмислення та методичного проектування.

Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні визначені проблеми, які потребують розв'язання, серед яких «низький рівень впровадження та реалізації суб'єктами господарювання інноваційних проєктів з використанням технологій штучного інтелекту порівняно із провідними країнами світу, що призводить до зниження продуктивності праці і появи великого відсотка робочих місць, які необхідно автоматизувати» [1].

Проблему використання штучного інтелекту досліджували багато вітчизняних та зарубіжних науковців [2]. Проте більшість робіт зосереджена на рівні вищої освіти (бакалаврат, магістратура) або середньої школи, водночас використання інструментів зі штучним інтелектом у фаховій передвищій освіті залишається вивченим недостатньо.

Мета дослідження – проаналізувати педагогічний потенціал, ризики та дидактичні умови інтеграції інструментів штучного інтелекту в систему підготовки фахових молодших бакалаврів.

Рівень фахового молодшого бакалавра вимагає від здобувача опанування значного обсягу практичних навичок (hard skills) і це, в основному, за 2 роки навчання. Штучний інтелект у цьому контексті виступає не стільки як об'єкт вивчення, а як інструмент для інтенсифікації освітнього процесу.

Аналізуючи проблему, можна визначити 2 основні напрями використання штучного інтелекту в закладах фахової передвищої освіти, серед яких:

- використання інструментів зі штучним інтелектом працівниками для вирішення професійних завдань;
- застосування штучного інтелекту здобувачами освіти.

І в одному, і в іншому випадку таке використання може бути потрібним і виправданим, але ми також підтримуємо результати досліджень, які свідчать про ряд проблем, серед них:

- 1) недостовірність інформації, яка може бути вигаданою, неточною, застарілою, упередженою;
- 2) втрата навичок критичного мислення через надмірне покладання на ШІ;

3) етичні питання і конфіденційність даних, створення дипфейків та інших форм дезінформації, які можуть використовувати зловмисники;

4) зниження якості навчання та професійної підготовки, коли студенти не розвивають власних навичок;

5) зниження рівня відповідальності за виконану роботу у випадках, коли студенти покладаються на ШІ як на єдиний інструмент, не приділяючи уваги перевірці або вдосконаленню своїх знань [3, с. 929].

Варто зазначити, що ефективність застосування штучного інтелекту залежить, на нашу думку, від профілю підготовки здобувача освіти:

- для технічних, у тому числі IT-спеціальностей, штучний інтелект затребуваний як помічник із написання та генерування коду програм, підготовки технічних рішень.

- для економічних спеціальностей – аналіз великих масивів даних, прогнозування ринкових тенденцій, вирішення задач з математичних змістом;

- для гуманітарних та педагогічних спеціальностей затребувана розробка дидактичних матеріалів, мова, переклад та аналіз текстів.

Таким чином, цей список можна продовжувати, і, залежно від спеціальності, будуть актуальні ті чи ті інструменти зі штучним інтелектом.

Щодо роботи викладача фахового коледжу, то його навантаження є традиційно високим (720 аудиторних годин на 1 ставку, кураторство, організаційна, методична, виховна робота...), тому ШІ можна використати як інструмент для подолання професійного вигорання:

- 1) автоматизація створення програм навчальних дисциплін, планів занять та методичних рекомендацій;

- 2) розробка різнорівневих тестових завдань;

- 3) візуалізація навчального матеріалу шляхом створення інтерактивних вправ, мультимедійних презентацій тощо.

Водночас вказані вище проблеми застосування штучного інтелекту потребують впровадження у закладі фахової передвищої освіти комплексу заходів:

- відходу від традиційних контрольних заходів без візуального спостереження за роботою студента, коли є можливість використати ШІ для отримання відповіді;

- включення до робочих навчальних планів вибіркового компонента чи теми/модулю у дисципліни щодо роботи з ШІ;

- розроблення політики використання ШІ у закладі освіти;

- постійне підвищення кваліфікації педагогічних працівників із питань інтеграції інструментів ШІ в освітній процес;

- впровадження системи заходів з академічної доброчесності та ін.

Використання штучного інтелекту у підготовці фахових молодших бакалаврів є потужним важелем для інтенсифікації навчання та адаптації студентів до вимог сучасного ринку праці. Головне завдання, яке постало перед закладами фахової передвищої освіти, – трансформувати ШІ із «засобу для списування» на «персонального тренажера та інструмент автоматизації».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.05.2026).

2. Інтеграція штучного інтелекту в освіту – виклики та можливості : збірник тез науково-методичних доповідей Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (м. Київ, 10 грудня 2024 р. – 20 січня 2025 р.) / Національний університет фізичного виховання і спорту України. Київ ; Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. 968 с.

3. Шуба І. Політика використання генеративного штучного інтелекту в освітньому процесі. *Інтеграція штучного інтелекту в освіту – виклики та можливості* : збірник тез науково-методичних доповідей Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (м. Київ, 10 грудня 2024 р. – 20 січня 2025 р.) / Національний університет фізичного виховання і спорту України. Київ ; Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 928–932.

Степанова Тетяна Володимирівна,
здобувач освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – Рядинська І. А.
викладач музичних дисциплін,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО ПРОСВІТНИЦТВА

Музично-педагогічна діяльність діячів українського музичного просвітництва формувалася в складних умовах суспільно-історичних процесів кінця XIX – першої половини XX століття, коли на тлі національно-культурного відродження постала потреба не лише зберегти українську музичну традицію, а й створити на її основі систему освіти й виховання. Цей період характеризувався зростанням національної самосвідомості, розвитком громадського руху, поширенням ідей народництва, активізацією культурно-просвітницької діяльності та прагненням утвердити українську культуру як самобутнє явище.

Саме в цей час зароджується розуміння музичного просвітництва як окремого напрямку культурної та педагогічної діяльності. Великий внесок у розвиток українського музичного просвітництва зробили В. Верховинець, П. Козицький, Ф. Колесса, М. Леонтович та К. Стеценко. Їхня діяльність охоплювала різні напрями: збір та обробку народнопісенного матеріалу, створення хорових творів, розробку методичних підходів до музичного навчання дітей та популяризацію української музичної культури серед широких верств населення. Завдяки їхній праці було закладено основи національної системи музичного виховання.

Одним із перших напрямів розвитку музичного просвітництва стало звернення до народної творчості як джерела національної музичної культури. Збирання й дослідження фольклору було не лише науковою діяльністю, а й просвітницькою місією. Дослідники, композитори, педагоги здійснювали фольклорні експедиції, записували пісні в селах, систематизували матеріал, вивчали особливості ритму, ладової організації, строфіки й жанрових форм. Така діяльність сприяла не лише збереженню народнопісенної спадщини, а й формуванню нового погляду на фольклор як на педагогічний ресурс.

Особливу роль у цьому процесі відіграла наукова фольклористика, яка заклала теоретичне підґрунтя використання народної музики в освіті. Ф. Колесса розвинув ідею комплексного аналізу народної пісні як єдності тексту й мелодії, розглядав фольклор як засіб пізнання народного світогляду та основу музичного виховання. Його класифікація фольклорних жанрів, дослідження дум, ритмічних структур і поетики пісень сприяли перенесенню фольклористики в педагогічну площину [3, с. 24].

Іншим важливим напрямом стало становлення й розвиток хорового мистецтва. Саме хор став однією з головних форм музичного просвітництва в Україні. Хоровий спів об'єднував освітню, виховну й культуротворчу функції. Розвиток хорового руху відбувався через церковні хори, шкільні співочі колективи, аматорські товариства, просвітницькі об'єднання, концертні виступи. Хор стає осередком поширення музичної культури.

Вагомий внесок у розвиток хорової педагогіки зробили М. Леонтович, К. Стеценко, П. Козицький. М. Леонтович підніс народну пісню до високого художнього рівня через хорові обробки, зробивши її не лише мистецьким, а й педагогічним матеріалом. Його методика ґрунтувалася на поступовості навчання співу, розвитку ритму, слуху, дикції, ансамблевого чуття. Він розглядав хор як засіб формування музичної особистості. К. Стеценко розвивав ідею хору як форми не лише естетичного, а й духовного та морального виховання. П. Козицький сприяв систематизації хорового навчання, розвитку дитячого репертуару, шкільного співу та методичних засад колективного музикування. Завдяки їхній діяльності хор став основою української музично-педагогічної традиції [6, с. 131].

Особливої уваги в розвитку українського музичного просвітництва потребує питання нотодрукування як важливого культурного й педагогічного явища. Поширення нотного друку стало одним із чинників, що забезпечив перехід музичної освіти від усної традиції до системного навчання. Якщо тривалий час народна музика передавалася переважно усно, то наприкінці XIX – на початку XX століття

виникає потреба її фіксації, збереження та широкого поширення через друковані видання. У контексті музичного просвітництва нотодрукування виконувало не лише технічну, а й культуротворчу функцію, оскільки сприяло збереженню національного репертуару, розвитку музичного смаку й формуванню українського освітнього простору.

Не менш важливим напрямом було становлення дошкільного і шкільного музичного виховання. У цей період формується нове розуміння ролі музики у розвитку дитини. Через музичну діяльність у дітей формувалися увага, пам'ять, емоційна чутливість, координація рухів, уява, здатність до творчого самовираження. Особливе місце посідала народна дитяча творчість – колискові, забавлянки, веснянки, лічилки, ігрові пісні. Велике значення мало розуміння музично-ритмічної діяльності як педагогічного засобу. Рух під музику почав сприйматися не як додаток до співу, а як самостійний елемент музичного розвитку [4, с. 41].

Особливого значення ці ідеї набули в діяльності Василя Верховинця, який одним із перших обґрунтував поєднання музики, руху, гри й танцю в системі виховання дитини. Його музично-рухова методика стала новаторською, оскільки змінила сам підхід до музичного навчання – від пасивного засвоєння до активної діяльності.

В. Верховинець розглядав дитину як активного учасника музичного процесу. Через хороводи, веснянки, ритмічні рухи, ігрові форми він формував музичне чуття, координацію, емоційність і соціальні навички. Саме ця інтеграція гри, співу й руху стала основою багатьох сучасних підходів до дошкільного музичного виховання. Його діяльність довела, що музика для дитини – не лише предмет навчання, а природний спосіб розвитку.

П. Козицький зосереджувався на методичному й науковому змісті музичного виховання. Він прагнув зробити музичне навчання системним, послідовним і доступним. Значну увагу приділяв розвитку дитячого репертуару, формуванню шкільного хорового матеріалу, осмисленню ролі народної пісні в освіті. Його музикознавчі праці й методичні підходи стали важливим кроком до професіоналізації музичної педагогіки.

Ф. Колесса своєю чергою показав, що музичне виховання неможливе без глибокого знання національної музичної основи. Його праці сприяли тому, що фольклор почав використовуватися не випадково, а свідомо, як педагогічно доцільний матеріал. Це мало особливе значення для дитячого виховання, де природність і близькість народної музики робили її ефективним засобом розвитку.

М. Леонтович зробив значний внесок у практику музичного навчання через роботу з дітьми, учительськими курсами, шкільними й аматорськими хорами. Його увага до методики навчання співу, слухового розвитку, ритму, канонічного й багатоголосного співу свідчила про глибоке розуміння педагогічного потенціалу музики. К. Стеценко доповнив цю систему розумінням музики як засобу духовного й морального виховання. Він розглядав спів і музичну діяльність не лише як естетичний розвиток, а як формування цінностей, національної свідомості, людяності. Його шкільні співаники, хорові твори й просвітницька діяльність мали значний вплив на розвиток шкільної музичної освіти [4, с. 43].

Не можна оминати і вплив західноєвропейських педагогічних тенденцій, які певною мірою сприяли оновленню української музичної освіти. Ідеї активного навчання, увага до творчості дитини, значення ритміки, інтеграція музики й руху – ці підходи знаходили відгук в українській педагогічній думці. Водночас українські педагоги не копіювали ці моделі механічно, а поєднували їх із народною традицією. Саме тому українська музично-педагогічна система розвивалася як самобутнє явище [5, с. 120].

Важливим результатом усіх цих процесів стало утвердження музики як засобу національного виховання. Через пісню, хор, фольклор, музичну гру, дитячу творчість формувалися почуття належності до рідної культури, повага до традицій, інтерес до національного мистецтва. У цьому полягала особлива роль музичного просвітництва – воно не лише навчало музиці, а виховувало культурну свідомість.

Розвиток музичного просвітництва був тісно пов'язаний із діяльністю культурно-просвітницьких товариств, серед яких особливу роль відігравали «Просвіта», музично-драматичні товариства, аматорські гуртки. Вони організовували концерти, хори, лекції, музичні вечори, навчальні курси, популяризували українську музику серед населення. Саме в таких осередках музична освіта виходила за межі професійних інституцій і ставала частиною громадського життя. Просвітницький рух формував середовище, де музика сприймалася як чинник національного розвитку [2, с. 38].

Таким чином, музично-педагогічна діяльність діячів українського музичного просвітництва розвивалася як багатовекторний процес, що охоплював фольклористику, хоровий рух, нотодрукування, просвітницьку діяльність, формування методики музичного навчання. Її значення полягає не лише в

історичному внеску, а й у створенні тих принципів – народності, доступності, активності, виховної спрямованості музики, – які залишаються актуальними й у сучасній музичній педагогіці. Саме завдяки цим процесам музика стала невід’ємною частиною української освітньої традиції, а музичне просвітництво – важливим чинником національного культурного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белінська Т. В. Історія становлення та розвитку змісту музично-фольклористичних дисциплін у системі вищої музичної освіти України (20-ті рр. XX – поч. XXI ст.). Вінниця, 2017. 204 с.
2. Лисько З. Піонери музичного мистецтва в Галичині. Львів, 1994. 144 с.
3. Михайличенко О. В. Музично-педагогічна діяльність українських композиторів і виконавців другої половини XIX – початку XX ст.: історичні нариси. Суми, 2005. 104 с.
4. Пономаренко М. І. Педагогічна і творча діяльність українських композиторів у музично-естетичному вихованні школярів. Рівне, 2003. 300 с.
5. Українська музична культура першої третини XX століття в європейському контексті : колективна монографія / голов. ред. Г. Скрипник ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. Кн. 1. 372 с.
6. Шильгіна В. Д. Українська музична педагогіка. Київ, 2005. 266 с.

Стешенко Вікторія Валентинівна

викладач дошкільних дисциплін
педагогічного фахового коледжу комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним упровадженням інноваційних освітніх технологій, що сприяють підвищенню якості підготовки педагогічних кадрів. Суспільство потребує фахівців, які здатні творчо мислити, ефективно організовувати освітній процес, застосовувати сучасні методи навчання та виховання дітей.

У зв’язку з реформуванням системи освіти України особливої актуальності набуває проблема модернізації професійної підготовки майбутніх педагогів. Важливим завданням закладів освіти є формування у студентів професійної компетентності, здатності до інноваційної діяльності, саморозвитку та постійного вдосконалення педагогічної майстерності.

Професійно-педагогічна освіта являє собою систему підготовки педагогічних кадрів (учителів, вихователів тощо) для загальноосвітньої школи та інших навчально-виховних закладів у педагогічних університетах та інститутах, педагогічних коледжах; у широкому розумінні підготовка педагогічних і науково-педагогічних кадрів для навчальних закладів усіх типів, включаючи професійно-технічні, середні спеціальні й вищі; сукупність знань, здобутих у результаті підготовки [1, с. 252].

Інноваційні освітні технології створюють сприятливі умови для активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку їхньої творчості, самостійності та відповідальності за результати навчання.

Впровадження інноватики у педагогічний процес цікавило багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Вони підкреслювали та надавали важливого значення творчому підходу до навчання та виховання.

Сучасні дослідження присвячені питанням використання інтерактивних методів навчання, інформаційно-комунікаційних технологій, проєктної діяльності, проблемного навчання та інших інноваційних підходів до організації освітнього процесу.

Попри значну кількість наукових праць, питання ефективного використання інновацій у підготовці майбутніх педагогів потребує подальшого дослідження.

На сьогодні система педагогічної освіти спрямована на опанування здобувачами освіти вміння застосовувати набуті знання у практичній діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграють інноваційні освітні технології.

Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Слово

«інновація» має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації [2, с. 338–340].

Вчені та науковці сьогодення виділяють ряд новітніх технологій, які урізноманітнюють та удосконалюють навчальний процес. Серед таких методів виділяють тренінги, проєктну діяльність, майстер-класи, конференції, дискусії, інформаційно-комунікативні технології, метод мозкового штурму, ділові ігри, роботу в групах, розв'язання проблемних ситуацій.

Однією із найуживаніших інновацій виділяють інтерактивне навчання, під час якого учасники освітнього процесу активно беруть участь у вирішенні поставлених завдань, обмінюючись думками, працюючи у малих групах.

Наприклад, метод «Мозкового штурму» використовують під час колективного обговорення проблемного питання, де кожен учасник висуває свої пропозиції та ідеї щодо його вирішення. Серед запропонованих ідей обирають ті, які допоможуть якнайкраще вирішити поставлене завдання.

Ще одним методом інтерактивного навчання є «Прес». Його доцільно використовувати у випадках, коли з'являються суперечливі думки щодо вирішення визначеної мети. Учасникам дискусії потрібно аргументувати свою позицію. Використання «Преси» формує у здобувачів освіти вміння формулювати, висловлювати та відстоювати власні думки чітко та стисло.

У сучасному світі неможливо уявити навчання без використання інформаційно-комунікативних технологій, застосування яких підвищує інтерес та мотивацію до навчання. Також у реаліях сьогодення ІКТ дозволяють організувати дистанційне та змішане навчання у закладах освіти.

Створення презентацій, навчальних відеороликів, електронних підручників та посібників, онлайн-платформи значно розширюють доступ до необхідної навчальної інформації. Студенти вчать аналізувати, систематизувати, узагальнювати та демонструвати свою роботу перед аудиторією, візуалізуючи навчальну інформацію.

Вагоме місце серед інноваційних методів посідає використання проєктних технологій. Вони передбачають самостійну або групову роботу студентів над вирішенням певної проблеми. Працюючи над проєктом, студенти навчаються планувати свою діяльність, працювати в команді, аналізувати інформацію та презентувати отримані результати. Така форма роботи дає можливість обрати цікаву тему в межах дисципліни та працювати у зручному темпі.

Варто зазначити, що відповідно до теми можливо обрати найбільш вдалий вид проєкту:

- дослідницький (передбачає самостійне вивчення проблеми, проведення дослідів та створення продукту з елементами новизни);
- інформаційний (збір інформації та її аналіз про явище чи об'єкт);
- практико-орієнтовані проєкти (створення власного продукту, такого як сайт, канал, лепбук тощо);
- рольові (моделювання певних ситуацій).

Працюючи над проєктом, слід дотримуватись етапів роботи задля досягнення поставленої мети.

Серед етапів цього методу виділяють:

- організаційний – передбачає вибір теми, формулювання мети та завдань, складання плану роботи;
- підготовчий – пошук необхідної інформації;
- основний – опрацювання зібраної інформації та її оформлення;
- завершальний – презентація результатів, аналіз виконаного завдання.

Таким чином, використання запропонованого методу робить навчання більш цікавим та продуктивним.

Ефективною технологією, яка спрямована на розвиток критичного мислення здобувачів освіти, є проблемне навчання. Воно передбачає постановку перед студентами проблемного завдання, яке потребує самостійного пошуку рішення. Використання цього методу розвиває навички командної роботи, а також перетворює пасивне навчання на активний пошук необхідної інформації та вирішення поставленої задачі. Сутність інновації полягає в тому, що майбутні педагоги не пасивно отримують нові знання, а навчаються аналізувати проблему, формулювати гіпотези, шукати необхідну інформацію та ухвалювати рішення, які відповідають вимогам вищої освіти. Роль викладача в цьому випадку перетворюється з транслятора знань на фасилітатора, який пропонує проблемні завдання та координує їх вирішення. Таким чином, процес навчання стає цікавим та орієнтується на професійну практику.

Навчання у вищих навчальних закладах завжди має супроводжуватись практичною підготовкою, де студенти можуть навчитися застосовувати набуті знання у професійній діяльності, що є дуже важливо.

Під час проходження практики студенти знайомляться з організацією роботи закладів освіти, особливостями взаємодії з дітьми, батьками та колегами. Вони вчать планувати освітній процес, проводити заняття, використовувати сучасні педагогічні методи та технології.

Педагогічна практика сприяє формуванню професійної готовності студентів до педагогічної діяльності, розвитку їхньої педагогічної майстерності та професійної самосвідомості.

Таким чином, в умовах реформування освіти істотно змінюються і вимоги до підготовки майбутніх фахівців педагогічної освіти, що в свою чергу змушує викладачів змінювати підхід до організації освітньої діяльності здобувачів фахової передвищої та вищої освіти. Освітнє середовище перетворюється на розвивальне, в якому здобувачі освіти успішно засвоюють фахові компетентності саме завдяки впровадженню інноваційних освітніх технологій, які сприяють активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти та відповідають вимогам реформування освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

Тимофєєва Ірина Костянтинівна,
викладач фізичного виховання,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ

Сьогодні, в умовах високого темпу цифралізації, глобальними викликами та зростанням психоемоційного напруження, проблематика збереження здоров'я переходить із суто медичної галузі в категорію стратегічного ресурсу всього людства. Пропаганда здорового способу життя та її традиційні методи базувалися на різноманітних заборонах і демонстрували низький рівень ефективності. Це зумовило необхідність пошуку інноваційних підходів.

Сучасна медицина та освіта здійснюють перехід від «боротьби з хворобами» до формування культури здоров'я особистості. Головною інновацією стає сприйняття здоров'я не як відсутності симптомів хвороби, а як активного ресурсу для самореалізації індивіда. Новітні підходи у сфері здоров'язбереження зміщують увагу з зовнішнього контролю на внутрішню відповідальність людини. Здоров'я стає не просто обов'язком кожного з нас, а вдалою інвестицією в успішне майбутнє, де саме технології виступають інструментами для міцного фундаменту свідомого ставлення до себе.

На мою думку, сучасна освіта нерозривно пов'язана з новими технологіями. При цьому вчені активно вивчають, як здоров'я впливає на здатність людини ефективно працювати. Так, проблемам культури здоров'я людини присвятили свої дослідження А. Апанасенко, Р. Айзман, М. Амосов, І. Брахман, Ю. Лисицин, В. Петренко. Формування культури здоров'я учнівської молоді, студентів і взагалі громадян різних груп населення досліджували як педагоги-класики (Я. Коменський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський), так і сучасні вчені (В. Горашук, С. Кириленко, Г. Кривошеєва, В. Скумін, Л. Сущенко); «здоров'язбережувальні технології» були предметом дослідження Т. Бичкової, Є. Пужаєвої, М. Смирнова, І. Соколової, В. Сонькіна, І. Чупахи та ін. [2].

Інновації культури здоров'я сьогодні – це не лише використання новітніх технологій, а й перш за все – трансформація ціннісно-орієнтаційної сфери життя кожної людини. Мовиться про перемену від вимог лікарів чи суспільства до внутрішнього прагнення індивіду бути всебічно здоровим та успішним. Ключові аспекти трансформації наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Ключові аспекти трансформації:

Аксіологічний вектор	здоров'я сприймається як найвища універсальна цінність та основа для розкриття професійного та творчого потенціалу.
Суб'єктність	людина стає не об'єктом медичних маніпуляцій, а активним суб'єктом, який самостійно створює свою стратегію тіловиховання.
Інтегративність	синергія фізичного, психічного, соціального та духовного добробуту в єдину цілісну систему.

«Дитині недостатньо дати лише знання. Ще важливо навчитися користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці» [1, с. 10].

З цього випливає, що перед педагогом постає непроста задача – проаналізувати поширені методики та інструменти, що дозволяють інтегрувати важливість здоров'язбереження у структуру особистості, а також врахувати специфіку новітніх досягнень психолого-педагогічної науки в цілому.

Також, окрім зміни ракурсу від лікування до превенції, широко використовуються мобільні додатки, трекери активності, що перетворюють рутинне піклування про себе в захопливий процес засобами цифралізації та гейміфікації. Інновація полягає у впровадженні ігрових механізмів (рейтингів, нагород) у процес формування корисних життєвих звичок, а результат – збільшення внутрішньої мотивації, особливо серед студентської молоді.

Не можна забувати і про те, що формування ціннісної орієнтації на дужість тепер неможливе без стресостійкості та емоційного інтелекту. Інноваційні підходи та засоби інтегрують практики усвідомленості в сучасне життя. Техніки медитації, дихальні практики використовуються як засоби збереження когнітивного ресурсу. Це насамперед покращує увагу, пам'ять, мислення, уяву та мовлення, забезпечуючи переробку зовнішніх стимулів та формування свідомих рішень.

Отже, можна сказати, що інновації ефективні лише тоді, коли вони базуються на глибокій внутрішній рефлексії. Гаджети, мобільні застосунки та різні технологічні інструменти виконують лише допоміжну роль, тоді як основою залишається сформована цінність «Я – здорового» як запоруки успішного майбутнього. Гейміфікація та цифрові засоби роблять здоровий спосіб життя привабливим, інтерактивним, більш зрозумілим, а тому здоров'язбереження перетворюється з системи обмежень на систему широких можливостей. Забезпечення сприятливого здорового середовища в освітніх закладах стає соціальною нормою, де здоров'язбережувальна поведінка є ознакою високого рівня культури. Таким чином, формування ціннісних орієнтацій у сфері здоров'язбереження через інноваційні підходи – це шлях до створення гармонійного суспільства, де кожний індивід має оснащення, а головне – бажання свідомо підтримувати своє власне здоров'я впродовж усього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція нової української школи / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.
2. Новописьменний С. А. Інноваційні підходи до створення здоров'язбережувального середовища в освітніх закладах. *Формування здоров'язбережувальних компетентностей сучасної молоді: реалії та перспективи* : збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р.). Полтава : ПНПУ, 2017. С. 16–18.

Топчий Поліна Олександрівна,
здобувач 3 курсу
спеціальності 013 «Початкова освіта»,
педагогічний фаховий коледж
комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»,
м. Запоріжжя, Україна
Топольницька Юлія Сергіївна,
викладач іноземної мови вищої категорії,
педагогічний фаховий коледж
комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ФОРМИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

В освітньому просторі в сучасних реаліях діджиталізації освітнього процесу технологія візуалізації навчальної інформації трансформувалася з таблиць і схем у варіатив цифрових інструментів. Оскільки

мислення не тільки молодших школярів є переважно наочно-образним, а також тип сприйняття дорослих людей визначається як візуальний, візуалізація стає не просто допоміжним засобом, а фундаментом для подолання мовних труднощів та мовленнєвого бар'єру. Проблемою оптимізації процесу викладання іноземних мов за допомогою інформаційно-комунікативних технологій, зокрема використанням засобів технології візуалізації, займались В. Кухаренко, Е. Полат, О. Тарнопольський, Н. Гальскова, І. Солтисік, В. Федчик, та все частіше вищезазначена тема привертає увагу науковців і методистів. Головний виклик вивчення іноземної мови та успішність формування навичок використання засвоєних слів у певній мовленнєвій ситуації – абстрактність та невизначеність нових слів у контексті [5; 8]. Сучасні форми візуалізації дозволяють тому, хто опановує іноземну мову, «уявити» конкретний образ лексичної одиниці, минаючи етап перекладу рідною мовою, оскільки дослівний і калькований переклад не завжди точно передає зміст іноземної лексики. Вищезазначений метод створює прямий зв'язок сприйняття: об'єкт – образ – іншомовна лексична одиниця. Методисти виділяють ряд ефективних засобів візуалізації, які є універсальними для організації ознайомлення та первинного закріплення нового лексичного матеріалу в початковій школі та для студентської аудиторії. Так, «Скрайбінг» (Scribing) – це створення швидких малюнків під час розповіді. Педагог створює серію схематичних малюнків, розповідаючи історію. Здобувачі освіти, дивлячись на ці «підказки», відтворюють сюжет, що дозволяє ефективно розвивати навички монологічного мовлення на рівні фразової та надфразової єдності, проводити такий вид роботи у груповій формі, у вигляді змагання, роботи в парі та інших методів інтерактивного навчання [3].

Застосування методу «Інтелект-карти» (Mind Mapping) – це використання радіальних схем. Метод, розроблений Тоні Б'юзеном, використовує «key words» та «images» для структурування інформації. В іншомовній освіті впровадження цього методу дозволяє візуалізувати лексичні зв'язки, граматичні структури та створювати алгоритм для монологічного чи діалогічного мовлення. Використання методу «Інтелект-карти» дозволяє здобувачам освіти швидко опрацьовувати інформацію у великому обсязі. Також розвиває асоціативне мислення. Учням стає легше висловлювати свої думки та висновки з додаванням різних елементів та малюнків. Наприклад, на тему «My Daily Routine» в центрі – малюнок квіточки, від якого йдуть пелюстки-фразові дієслов (fit in, hang out with, scroll down). Кожна пелюстка має свій колір для кращого візуального сприйняття. Здобувач освіти бачить логічні зв'язки та має зорову опору під час опанування фразових дієслів у межах вищезгаданої теми, будує серію речень, спираючись на структуру карти. Метод «Інфографіка» (Infographic) – це графічне відображення певної інформації, що дозволяє швидко та чітко продемонструвати складну за змістом та для сприйняття інформацію, наприклад, вживання граматичних часів, опис соціокультурних особливостей певної країни, аналіз тексту різних жанрів. Інфографіка – це візуальна демонстрація різної, щільної за змістом статистичної інформації. Запровадження елементів інфографіки в навчанні мов є ефективним, адже засоби інфографіки містять велику кількість структурованої інформації, в якій легко орієнтуватись для використання її в процесі говоріння. Метод «Інфографіка» є доречним на уроках іноземної мови, особливо на етапі активізації навчально-пізнавальної діяльності. Виділяють такі види засобів інфографіки, які є найбільш ефективними для формування іншомовної комунікативної компетенції: Statistical infographic – схеми, графіки, цифри); Process infographic – покроковий інструктаж; Timeline infographic – хронологія подій, таймлайн, історія; Geographical infographic – географічні карти; Green Forest (Visual Grammar) – кольорові таблиці з граматики; YouTube (Inglex) – відеоінфографіка для охочих практикувати англійську мову в умовах самоосвіти. Знаходження засобів інфографіки є простим завданням на сайті Visual.ly, який пропонує варіатив матеріалів і зручну навігацію; також сайти Daily Infographic; Cool Infographic наявні у вільному доступі.

Під час роботи з молодшими школярами ефективними методами є «Хмари слів» (Word Clouds), для візуального групування ключових слів у певну форму чи колір, наприклад, слова про їжу у формі кола; «Лепбуки» (Larbook) – інтерактивні папки, які здобувачі освіти виготовляють самі, – кишеньки з картками, віконця з годинниками чи рухливі деталі. Так, презентуючи свій лепбук, дитина природньо використовує лексику, адже вона демонструє та описує власний досвід створення цього продукту. Педагоги часто використовують вищезазначений метод роботи при реалізації проектної технології навчання. Цифрова візуалізація дозволяє вчителю перейти від гри до організації активної мовленнєвої діяльності учнів під час використання сучасних застосунків, зокрема, Canva для освіти – створення та презентація дітьми простих цифрових продуктів за темою; LearningApps – інтерактивні вправи на співвідношення звуку, картинки та слова, слова та його дефініції, контексту, синоніма, антоніма; Genially – створення «живих»

картинок, де при наведенні на предмет з'являється його назва або коротке відео, Kahoot! – створення вікторини з метою систематизації засвоєних знань [1].

Сучасна візуалізація – не просто декорація. Це потужний когнітивний інструмент, який допомагає здобувачу освіти «візуалізувати» іноземну мову, зрозуміти її логіку та почати безбар'єрно спілкуватися вже на перших етапах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Л. О. Інноваційні методи викладання англійської мови. Київ : Педагогічна преса, 2021. 170 с.
2. Герчанівська І. В. Візуальні засоби навчання в сучасній школі. Київ : Освіта України, 2018. 150 с.
3. Гринчук Т. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. Чернівці : Книги XXI, 2018. 160 с.
4. Зіннуров Е. Технологія використання інформаційних засобів навчання на уроці іноземної мови. *Методична скарбничка міста Новограда-Волинського*. URL: <http://www.nv-imc.edukit.zt.ua/news/id/2125/vn/Технологія-використання-інформаційних-засобів-навчання>.
5. Карась О. В. Методи візуалізації інформації у навчанні іноземних мов. Київ : Літера ЛТД, 2019. 200 с.
6. Морозова Т. І. Візуалізація як засіб підвищення ефективності навчання англійської мови. Київ : Наукова думка, 2021. 210 с.
7. Савченко О. Я. Мультимедійні технології у викладанні іноземних мов. Київ : Академія, 2017. 190 с.
8. Савчук І. Використання візуалізації та інфографіки в навчанні декоративно-ужитковому мистецтву. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : збірник наукових праць / ред.: Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. Харків : НТУ «ХПІ», 2015. Вип. 42 (46) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників», 14–15 травня 2015 р. С. 380–386.

Туранський Дмитро Валерійович,
здобувач освіти 3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Кононенко К. Р.,**
викладач інформатики педагогічного фахового коледжу,
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
м. Запоріжжя, Україна

РОЗРОБКА ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАСОБІВ У SCRATCH ДЛЯ ТРЕНУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ З МИШЕЮ ТА КЛАВІАТУРОЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У сучасному освітньому просторі, позначеному стрімкою цифровізацією та зростанням інформаційних потоків, успішність здобувачів початкової освіти вимагає комплексного та гармонійного розвитку всіх когнітивних сфер: від пам'яті та логічного мислення до уваги та здатності до швидкої адаптації. Формування високого рівня когнітивних здібностей є основою для ефективного засвоєння знань та розвитку навичок 21 століття. В цьому контексті одним із фундаментальних аспектів психофізіологічного розвитку, що безпосередньо впливає на когнітивну готовність дитини до навчання, залишається дрібна моторика.

Розвиток дрібної моторики є наріжним каменем у навчанні молодших школярів, оскільки дрібна моторика не є ізольованою функцією: анатомічно проєкційні зони кисті розташовані в корі головного мозку

поруч із мовленнєвими центрами Брока та Верніке, тому активна робота пальців безпосередньо стимулює розвиток мовлення, артикуляції та загальних когнітивних здібностей (пам'яті, уваги, логічного мислення) [2]. В епоху цифровізації набуває актуальності пошук інноваційних засобів для тренування цих навичок, які б відрізнялися від традиційних методів.

Використання комп'ютерних тренажерів набуває особливої актуальності через те, що ці засоби пропонують альтернативні інструменти візуально-моторної інтеграції (клацання мишею, перетягування об'єктів «drag-and-drop», використання клавіатури). Це дозволяє компенсувати моторний дефіцит у формі гри, тренуючи просторову орієнтацію, швидкість реакції та плавність рухів без надмірного психологічного навантаження.

Середовище візуального програмування Scratch (платформа для навчання основ програмування та розвитку творчих навичок через створення власних ігор, анімацій і інтерактивних історій [1]) базується на принципах конструктивізму та ідеально підходить для створення моторних тренажерів завдяки своїй архітектурі. Блочна структура Scratch (де команди з'єднуються як пазли) звільняє дітей від необхідності вводити текстовий код і запам'ятовувати складну пунктуацію. Це критично важливо для молодших школярів, чиї навички читання та моторики ще формуються. Команди візуально згруповані за кольорами (наприклад, «Рух» – синій, «Події» – помаранчевий). Це допомагає педагогу та дитині швидко орієнтуватися в інтерфейсі, залучаючи просторову та зорову пам'ять, і не перевантажує робочу пам'ять. Специфічні групи блоків, такі як «Датчики» (визначення торкання або відстані до вказівника миші) та «Рух» (переміщення за координатами), дозволяють легко реалізувати механіки прицільного клацання або перетягування (Drag-and-Drop). Це безпосередньо тренує пінцетне захоплення, плавність рухів кисті та точність. Scratch дозволяє вносити зміни в алгоритм і миттєво бачити результат на «Сцені», що формує ситуацію успіху та стимулює дослідницьку активність.

Ми розробили наступне педагогічне програмне забезпечення:

Розділ 1. Тренування роботи з мишею (що включає вміння чіткого наведення та клацання лівою кнопкою миші). Ці проєкти допомагають дітям навчитися впевнено тримати мишу, позиціювати курсор на екрані та здійснювати точні натискання (клацання).

1.1. Проєкт «Обладнання на робочому столі» (Чек бокси)

Учень має навести курсор на конкретні елементи комп'ютерного обладнання (монітор, миша, клавіатура тощо) і клацнути на них, щоб побачити підказку. Розвиває базову навичку прицілювання курсором. Елементи статичні й достатньо великі, що ідеально підходить для початкового етапу. Дитина вчиться співвідносити рух руки з мишею та рух курсора на екрані, а також контролювати силу натискання (щоб не зрушити мишу під час клацання). Посилання на власну розробку: <https://scratch.mit.edu/projects/1270758924>.

1.2. Проєкт «Прибирання м'ячів із Роналду»

На футбольному полі розкидано багато м'ячів. Учень повинен якомога швидше «прибрати» їх, клацаючи на кожен м'яч окремо. Це наступний рівень складності. Він вимагає не просто точності, а й швидкості. Дитина повинна швидко переміщувати курсор від однієї цілі до іншої та робити короткі, чіткі клацання. Це чудово тренує динамічну координацію кисті та пальців. Посилання на власну розробку: <https://scratch.mit.edu/projects/1276553239>.

Розділ 2. Тренування роботи з клавіатурою (що включає пошук клавіш та навички друку).

Наступні проєкти спрямовані на знайомство з розкладкою клавіатури, розвиток м'язової пам'яті пальців та підготовку до сліпого друку.

2.1. Проєкт «Міжгалактичні діалоги»

Інтерактивне спілкування з інопланетним персонажем. Користувач читає запитання і має ввести відповідь у текстове поле за допомогою клавіатури. Проєкт вимагає усвідомленого пошуку потрібних літер на клавіатурі. Оскільки немає обмеження в часі, дитина може спокійно шукати клавіші, вчитися натискати їх по черзі (уникаючи одночасного натискання кількох) та використовувати клавішу Enter. Це базовий етап знайомства з набором тексту. Посилання на власну розробку: <https://scratch.mit.edu/projects/1270759454>.

2.2. Проєкт «Keyboard trainer» (Друк наосліп)

По екрану пливуть хмаринки з літерами англійського алфавіту. Учень має встигнути натиснути відповідну літеру на клавіатурі, поки хмаринка не зникла. Це повноцінний тренажер швидкості реакції та зорово-моторної координації. Тут дитина вчиться знаходити клавіші без довгого візуального пошуку (основи сліпого друку). Необхідність діяти швидко змушує мозок автоматизувати рухи пальців до певних зон клавіатури. Посилання на власну розробку: <https://scratch.mit.edu/projects/1275516634>.

Запропоновані інтерактивні засоби мають високий потенціал для впровадження у межах міжпредметної інтеграції в початковій школі. Проект про будову комп'ютера доцільно використовувати на уроках курсу «Я досліджую світ» під час вивчення тем про техніку та безпечне робоче місце. Тренажери з набору тексту стають допоміжним інструментом на уроках української та англійської мов для закріплення знань про алфавіт та правопис слів у ігровій формі. Таке використання цифрових інструментів дозволяє розвантажити учнів під час статичних занять, перетворюючи відпрацювання технічних навичок на динамічну гру, що сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Таким чином, розробка інтерактивних засобів у середовищі Scratch доводить свою високу ефективність як інструмент розвитку дрібної моторики та візуально-моторної координації здобувачів початкової освіти. Завдяки блочній структурі, кольоровому кодуванню команд та можливості миттєвого відображення результату, Scratch мінімізує когнітивне навантаження та створює ситуацію успіху для дітей 6–10 років. Створені тренажери, що охоплюють базові навички роботи з мишею (наведення, клацання) та клавіатурою (пошук клавіш, основи сліпого друку), є повністю адаптованими до ергономічних вимог щодо шрифтів, колірної гами та звукового супроводу.

Подальше впровадження подібних ігрових інструментів сприятиме комплексній підготовці молодших школярів до роботи з цифровими пристроями, забезпечуючи гармонійний розвиток їхньої моторики та когнітивних здібностей. Це підтверджує тезу про те, що ці інтерактивні засоби є не лише тренажерами для роботи з цифровою технікою, а й потужним важелем для стимуляції вищих психічних функцій (пам'яті, уваги та логічного мислення), необхідних для успішної освітньої діяльності в умовах цифрового суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Онлайн-інструменти для навчання і викладання у початковій школі : практичний довідник-порадник / уклад.: Єсьман І. В., Бабич М. О., Шеремет А. Г. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2025. 53 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/76ede071-1ce2-487b-8d98-992be08b5066/content> (дата звернення: 06.04.2026).

2. Language, music, and the brain / ed. by M. A. Arbib. Cambridge, MA : MIT Press, 2013. 662 p. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262018104.001.0001> (дата звернення: 06.04.2026).

Хайруліна Олеся Сергіївна,
директор Запорізької гімназії № 109
Запорізької міської ради,
м. Запоріжжя, Україна

УЧИТЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО: ВИКЛИКИ ТА ПІДГОТОВКА

Кажуть, що космонавтів готують роками. Та й учителів початкової школи слід готувати не менш ретельно й системно, причому на рівні державної політики. Адже саме вони щодня запускають у космос дитячі мрії та відкривають нові горизонти знань. І якщо ракета має лише один шанс на старт, то вчитель мусить бути готовим до нового польоту щодня.

Сучасна система освіти переживає глибокі трансформації, що зумовлює необхідність переосмислення ролі вчителя початкової школи. Як керівник закладу освіти я вважаю важливим окреслити ключові виклики, нові вимоги до молодих фахівців та організаційні засади їхньої підготовки.

У сучасному світі освіта стикається з низкою викликів, які потребують оперативного реагування. Цифровізація навчального процесу, поява штучного інтелекту та широке використання гаджетів змінюють роль учителя. Він має не лише передавати знання, а й бути наставником, здатним конкурувати з технологіями, зберігаючи при цьому людяність і педагогічну майстерність. Уявіть ситуацію: дитина каже, що «ШІ знає все швидше за вас». І саме тут учитель показує, що машина може дати відповідь, але лише людина навчить мислити, співчувати й творити.

Сучасні батьки очікують від школи індивідуального підходу, високої якості освіти та впровадження STRIAM-освіти – науки, технологій, читання, інновацій, мистецтва й математики. Водночас нестабільність соціального середовища вимагає від учителя життєстійкості, здатності підтримувати учнів у складних обставинах та формувати в них активну життєву позицію. Як зазначав А. Дістервег: «Учитель – це не той, хто дає готові істини, а той, хто вчить знаходити їх» [1, с. 45].

Сучасний учитель початкової школи має володіти розвиненими м'якими навичками: комунікацією, критичним мисленням, креативністю, емоційним інтелектом. Важливою є здатність до навчання протягом життя, що дозволяє адаптуватися до змін та постійно вдосконалювати професійні компетентності. Молоді фахівці повинні відповідати професійному стандарту вчителя початкової школи, зокрема в частині методичної, цифрової та інклюзивної компетентності. Не менш важливим є уміння працювати в малокомплектних класах, де кожна дитина потребує особливої уваги й індивідуального підходу. Сучасний педагог має бути готовим до дистанційного навчання як в онлайн-форматі, так і в офлайн-режимі, забезпечуючи якість освіти незалежно від умов. Прикладом може бути вчитель, який уміє організувати групову роботу: він навчає не лише математики або читання, а й формує командний дух – навичку, яка знадобиться дитині в будь-якій професії.

Підготовка фахових молодших бакалаврів має ґрунтуватися на поєднанні теоретичних знань і практичних навичок. Освітні програми повинні включати проєктне та дослідницьке навчання, що сприяє формуванню професійної самостійності. Важливим є впровадження менторства, коли досвідчені педагоги супроводжують молодих спеціалістів у перші роки роботи. Міжнародна співпраця та академічна мобільність відкривають нові горизонти для професійного зростання. Використання цифрових платформ дозволяє розвивати цифрову грамотність та інтегрувати сучасні технології в освітній процес. Тут влучним є вислів Н. Мандели: «Освіта – це наймогутніша зброя, яку можна використати, щоб змінити світ» [2, с. 12].

У результаті реалізації зазначених підходів ми очікуємо формування конкурентоспроможного покоління педагогів, здатних поєднувати традиційні цінності з інноваційними методами. Це сприятиме підвищенню довіри з боку батьків, створенню безпечного та розвивального освітнього середовища, у якому кожна дитина зможе реалізувати свій потенціал. Як ідеться у китайському прислів'ї: «Учитель відкриває двері, але увійти мусиш сам» [3, с. 9].

Саме сьогодні будується майбутнє сучасної української освіти, адже українські вчителі працюють у надзвичайно складних умовах. Навчання в укриттях, під час повітряних тривог, у дві зміни – це реальність, яка вимагає від педагога не лише професійності, а й мужності. Психологічна підтримка дітей, які переживають травматичні події, стає такою ж важливою, як і викладання предметів. Учитель має бути прикладом життєстійкості, демонструвати спокій і впевненість навіть у критичних ситуаціях. Окрім того, на нього покладається відповідальність за безпеку учнів, зокрема під час евакуацій та дотримання інструкцій ДСНС. Як зазначала О. Забужко: «Учитель у час війни – це не лише наставник, а й захисник дитячого світу» [4, с. 22].

Після перемоги Україна зіткнеться з новими завданнями, що також стануть викликами для педагогів. По-перше, це реінтеграція дітей, які навчалися за кордоном або дистанційно, у єдину систему освіти. По-друге, відновлення шкільної інфраструктури: багато закладів потребуватимуть ремонту, модернізації та цифрового переоснащення. По-третє, психологічна реабілітація: діти й учителі потребуватимуть програм підтримки, щоб подолати наслідки війни. Також важливо формувати культуру миру, громадянську відповідальність, плекати в учнях повагу до свободи, гідності та демократії. Як зазначав В. Сухомлинський: «Школа – це майстерня, де формується думка підростаючого покоління» [5, с. 11].

Таким чином, професійний розвиток учителя початкової школи в умовах війни та післявоєнної відбудови – це не лише питання методики чи технологій, а передусім питання національної стійкості. Учитель стає символом сили, надії та майбутнього, адже саме він допомагає дітям зберігати віру й орієнтири навіть у найскладніші часи.

У сучасних трансформаційних умовах освіта потребує системного підходу, який охоплює як зміст підготовки, так і формування нових професійних якостей. Лише так ми зможемо гарантувати якісну освіту для наступних поколінь.

І якщо діти – це майбутні світила, то вчителі – їхні провідники у Всесвіті знань. Тож готувати їх потрібно з тією ж ретельністю, як астронавтів перед польотом у космос.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дістервег А. Керівництво до освіти німецьких учителів. Київ : Освіта, 2018. 256 с.
2. Мандела Н. Шлях до свободи. Автобіографія. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 432 с.
3. Китайські прислів'я та приказки / упоряд. І. Журавель. Київ : Веселка, 2019. 128 с.
4. Забужко О. Планета Полин. Київ : Комора, 2022. 304 с.
5. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Київ : Освіта, 2017. 272 с.

Череп Тетяна Володимирівна,
викладач математичних дисциплін, викладач вищої категорії,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Гафарова Дар'я Андріївна,
здобувач освіти 3 курсу спеціальності 013 Початкова освіта,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДГОТОВКУ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Актуальність використання штучного інтелекту (далі – ШІ) в початковій школі зумовлена стрімкою цифровізацією освіти та необхідністю індивідуалізації навчання. Сучасний вчитель початкової школи стикається з викликом: як утримати увагу дітей, що звикли до швидкого споживання інтерактивного контенту, та водночас забезпечити якісне засвоєння базових навичок лічби й логічного мислення.

Аналіз сучасних наукових праць свідчить про значний інтерес до впровадження нейромереж в освітній простір. О. Василенко акцентує на тому, що цифрові технології та інтерактивні платформи з використанням ШІ є дієвим інструментом для глибшого розуміння математики та стимулювання навчальної мотивації [1]. Ефективність автоматизації рутинних процесів та розвиток критичного мислення завдяки ШІ досліджують М. Мар'єнко та В. Коваленко [3]. Низка робіт вітчизняних та закордонних дослідників підтверджують актуальність обраної теми.

Справді, перед сучасним педагогом відкриваються різноманітні сервіси, які перетворюють підготовку до уроків математики з рутинного процесу на творче проектування.

Потужним ресурсом для вчителя початкових класів є універсальні інструменти на базі великих мовних моделей, як-от Gemini та ChatGPT, а також спеціалізовані дослідницькі помічники, наприклад, NotebookLM. Якщо Gemini та ChatGPT виконують роль інтелектуальних асистентів, здатних генерувати тексти, ідеї та сценарії за конкретними запитами користувача, то NotebookLM – це помічник, призначений для організації та синтезу інформації із завантажених джерел.

Основною перевагою використання цих ШІ-інструментів є їхня мультифункціональність. Учитель може використовувати універсальні моделі (Gemini, ChatGPT) для: створення математичних казок; адаптації складних математичних формулювань у прості та зрозумілі пояснення; розробки нестандартних логічних задач; написання покрокових інструкцій для проведення практичних робіт або математичних квестів; унаочнення завдань тощо. Водночас NotebookLM дозволяє працювати з власними джерелами: спілкуватися з «ноутбуком» для отримання обґрунтованої інформації з чіткими цитатами та перетворювати ці джерела на навчальні матеріали, як-от: навчальні посібники, аудіоогляди, картки для запам'ятовування, вікторини або інфографіку [2; 4; 5; 6].

Завдяки здатності розуміти контекст, ці ШІ-інструменти дозволяють миттєво персоналізувати завдання: змінити імена в задачі на імена учнів класу або підібрати приклади відповідно до актуальних зацікавлень дітей, що значно підвищує рівень їхньої залученості в освітній процес.

Для сучасного педагога вміння правильно формулювати запити до ШІ стає такою ж базовою грамотністю, як і вміння користуватися електронною поштою чи створювати презентації. Правильно побудований промпт дозволяє отримати матеріал, який не потребує значного редагування.

Основні правила дієвого промпта для вчителя:

- 1) завжди варто зазначати, від чийого імені має діяти ШІ (наприклад: «Дій як вчитель математики з 20-річним досвідом, який спеціалізується на ігрових методиках»);
- 2) ШІ має знати, для кого створюється контент – для першокласника, який тільки вчиться рахувати, чи для четвертокласника, який розв'язує задачі на швидкість;
- 3) вкажіть обсяг тексту, складність лексики та бажаний формат виводу (таблиця, список, текст для картки).
- 4) додавайте деталі про інтереси класу. Замість «напиши задачу» краще сказати «напиши задачу про додавання, де фігурує гра Roblox».

Під час вивчення освітнього компонента «Основи початкового курсу математики з методикою навчання математичної освітньої галузі» майбутні вчителі використовують ШІ для створення комплексного навчального супроводу. Для етапу рефлексії студенти генерують тематичну візуальну опору. Наприклад, плакат «Емоції посіпак» (див. Рис. 1), де персонажі популярного мультфільму допомагають дітям ідентифікувати свій емоційний стан, що сприяє створенню позитивного мікроклімату на уроці.

Рис. 1. Плакат «Емоції посіпак», розроблений авторами за допомогою Gemini

Використовуючи можливості генерації коду (HTML, CSS, JavaScript), студенти створюють авторські цифрові інструменти. Це дозволяє подати складні правила у візуальному форматі. Наприклад, картки для перевірки таблиці множення та ділення з автоматичною перевіркою результатів, або «скретч-карти знань», у яких, стираючи верхній шар, здобувачі початкової освіти знайомляться з базовими правилами множення/ділення (див. Рис. 2).

Рис. 2. Набір інтерактивних завдань з теми «Таблиці множення та ділення», розроблений авторами за допомогою Gemini

Прикладом також є гра «Скарбничка знань» (див. Рис. 3), де учні 3 класу в ігровій формі відпрацьовують тему «Грошові одиниці», відкриваючи віртуальні монети та виконуючи завдання на додавання, віднімання, перетворення іменованих чисел (копійок у гривні).

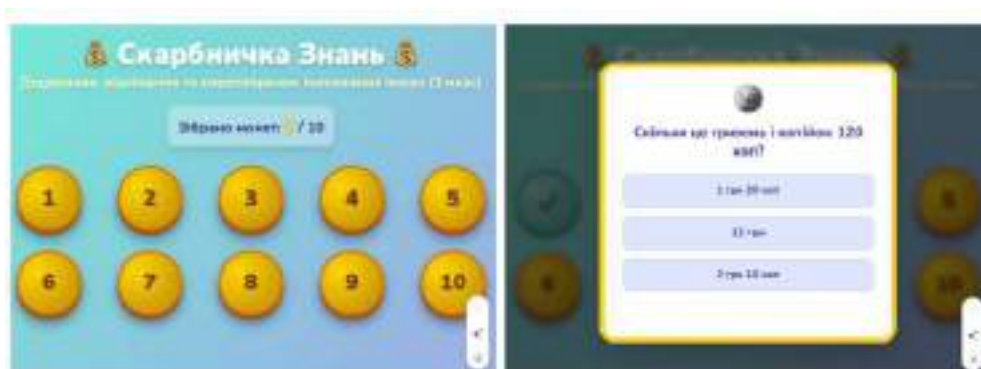

Рис. 3. Гра для закріплення умінь додавання, віднімання, перетворення іменованих чисел, розроблена авторами за допомогою Gemini

ШІ допомагає інтегрувати елементи історії, як-от у проєкті «Таємний код Стародавнього Риму», де здобувачі освіти вивчають походження римських цифр через детективний сюжет (див. Рис. 4).

Рис. 4. Презентаційний матеріал для проєкту «Таємний код Стародавнього Риму», розроблена авторами за допомогою NotebookLM

Окрім наведених прикладів, майбутні педагоги використовують Gemini, ChatGPT, NotebookLM для: генерації задач із залученням сучасних персонажів мультфільмів або ігор; створення сценаріїв для детективних математичних квестів, де розв'язання прикладів є ключем до розгадки таємниці; розробки персоналізованих карток-тренажерів для відпрацювання конкретних навичок; написання кодів для інтерактивних ігор, які дозволяють дітям перевіряти знання у форматі вікторин або збирання віртуальних бонусів; візуалізації складних математичних понять через створення запитів для генерації навчальних плакатів та інфографіки; конструювання рівневих завдань на основі однієї теми, що дозволяє реалізувати індивідуальний підхід до кожного учня; формування підказок та «шпаргалок» для самоперевірки, які допомагають дитині самостійно знайти шлях до розв'язання та ін.

Отже, інтеграція ШІ в підготовку уроків математики для початкової школи є не просто технологічним трендом, а необхідною умовою трансформації сучасної освіти. Використання універсальних мовних моделей дозволяє педагогу ефективно розв'язувати низку завдань: від автоматизації перевірки знань до створення персоналізованого ігрового контенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко О. М. Інноваційні методики викладання математики з використанням цифрових технологій. *Інформаційні технології в освіті*. 2020. № 45. С. 18–24.
2. Зробіть ChatGPT своїм асистентом: як учителю використовувати штучний інтелект для уроків. URL: <https://osvitoria.media/experience/zrobit-chatgpt-svoyim-asystentom-yak-uchytelyu-vykorystovuvaty-shtuchnyj-intelekt-dlya-urokiv/> (дата звернення: 12.04.2025).
3. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. № 38 (1). С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007> (дата звернення: 03.04.2026).
4. ChatGPT. URL: <https://chatgpt.com/> (дата звернення: 01.04.2026)
5. Gemini. URL: <https://gemini.google.com/app?hl=uk> (дата звернення: 01.04.2026).
6. NotebookLM. URL: <https://notebooklm.google.com/> (дата звернення: 03.04.2026).

Черкунова Анастасія Юріївна,
здобувачка 4 курсу спеціальності 013 Початкова освіта,
Педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Вашук Надія Анатоліївна
викладач іноземної мови,
Педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННОГО ТА ВІРШОВАНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У сучасному освітньому просторі, що характеризується активними змінними процесами та впровадженню інноваційних підходів до навчання, особливої актуальності набуває проблема підвищення ефективності викладання іноземних мов у початковій школі. Володіння іноземною мовою, зокрема англійською, розглядається як одна з ключових компетентностей, необхідних для особистісного й професійного розвитку здобувачів освіти. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема ефективного навчання англійської мови вже на початковому етапі шкільної освіти.

Початковий етап навчання іноземної мови відіграє визначальну роль у формуванні основ іншомовної комунікативної компетентності. Саме в цей період закладаються базові мовленнєві навички, формується ставлення учнів до вивчення мови та розвивається інтерес до іншомовної культури. Водночас одним із провідних компонентів іншомовної комунікативної компетентності є граматична компетентність, яка забезпечує правильність і точність мовлення, а також створює умови для успішного засвоєння лексичного матеріалу та розвитку навичок аудіювання, говоріння, читання й письма.

Проблема навчання граматики в початковій школі зумовлена низкою психолого-педагогічних чинників. Діти молодшого шкільного віку відзначаються переважанням наочно-образного мислення, емоційною чутливістю, високою потребою в ігровій діяльності, а також здатністю до мимовільного запам'ятовування. Традиційні методи подання граматичного матеріалу, що ґрунтуються на поясненні правил і виконанні однотипних вправ, не завжди відповідають цим особливостям і можуть знижувати інтерес здобувачів освіти до навчання [1].

У зв'язку з цим у сучасній методиці навчання іноземних мов все більшого значення набувають альтернативні підходи, зокрема імпліцитне навчання граматики, яке передбачає засвоєння мовних структур через їх використання у мовленнєвій діяльності. Одним з ефективних засобів реалізації такого підходу є використання пісенного та віршованого матеріалу.

Пісні та вірші як дидактичний інструмент мають значний потенціал для формування граматичних навичок у молодших школярів. Ритмічність, повторюваність мовних структур, емоційна забарвленість і мелодійність сприяють кращому запам'ятовуванню граматичних форм і моделей, формують мовне чуття та допомагають учням засвоїти граматику на інтуїтивному рівні. Крім того, пісенний і віршований матеріал активізує слухову пам'ять, розвиває вимову, інтонацію та сприяє формуванню позитивної мотивації до вивчення англійської мови [2].

Особливу роль пісенний і віршований матеріал відіграє у формуванні граматичних навичок. Граматична компетентність є важливою складовою іншомовної комунікативної компетентності, оскільки вона забезпечує правильність і точність мовлення. Вона включає знання граматичних правил, умінь застосовувати їх у мовленні та здатність до автоматизованого використання мовних структур.

У методиці навчання іноземних мов розрізняють рецептивні та продуктивні граматичні навички. Рецептивні навички пов'язані зі сприйняттям і розумінням граматичних конструкцій під час аудіювання та читання, тоді як продуктивні навички забезпечують правильне використання граматичних форм у власному мовленні. Для учнів початкових класів особливо важливим є поетапне формування обох типів навичок із переважанням усного мовлення як базового виду діяльності [3].

Значною перевагою використання пісенного матеріалу є можливість багаторазового повторення граматичних конструкцій у природному мовному контексті. Це сприяє формуванню автоматизованих навичок, коли здобувачі освіти використовують граматичні структури без свідомого контролю. Крім того, поєднання мовлення з руховою активністю під час виконання пісень активізує різні канали сприйняття інформації, що позитивно впливає на процес навчання.

Пісні та вірші також виконують важливу мотиваційну функцію. Вони створюють позитивну емоційну атмосферу на уроці, знижують рівень тривожності та страху помилок, сприяють формуванню впевненості у власних мовленнєвих можливостях. Учні охочіше беруть участь у навчальній діяльності, активно повторюють мовні зразки та демонструють вищий рівень зацікавленості у навчанні [4].

У межах дослідження було розроблено систему вправ із використанням пісенного та віршованого матеріалу, яка інтегрується у всі етапи уроку англійської мови. На мотиваційному етапі використовуються короткі римовані тексти, які створюють позитивний настрій і підводять учнів до нової граматичної теми. Такий підхід дозволяє органічно включити граматичний матеріал у навчальний процес.

На етапі формування навичок застосовуються пісні, що містять повторювані граматичні структури. Здобувачі освіти виконують різноманітні вправи: слухають пісню, повторюють фрази, виконують рухи відповідно до змісту тексту, відповідають на запитання та складають власні речення. Це сприяє переходу від рецептивного до продуктивного рівня володіння мовою.

Заключний етап уроку передбачає використання пісень для рефлексії та закріплення матеріалу. Завдяки цьому навчання набуває завершеності, а учні отримують позитивні емоції від уроку, що сприяє формуванню стійкої мотивації до подальшого вивчення мови.

Аналіз результатів педагогічного спостереження засвідчив, що використання пісенного та віршованого матеріалу позитивно впливає на ефективність навчання. Зокрема, було відзначено підвищення рівня засвоєння граматичних структур, покращення навичок аудіювання та зростання загальної мотивації учнів до вивчення англійської мови. Узагальнені результати подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка сформованості мовних навичок учнів початкових класів

Вид мовленнєвої діяльності	Рівень до (%)	Рівень після (%)
Граматика	45 %	70 %
Лексика	50 %	75 %
Аудіювання	40 %	80 %

Отримані результати свідчать про доцільність систематичного використання пісенного та віршованого матеріалу у процесі навчання граматики англійської мови. Такий підхід забезпечує ефективне засвоєння мовного матеріалу, сприяє розвитку мовленнєвих навичок і створює сприятливе освітнє середовище.

Важливо зазначити, що ефективність використання пісень і віршів значною мірою залежить від правильного підбору матеріалу. Тексти мають відповідати віковим особливостям учнів, рівню їхньої мовної підготовки та навчальним цілям уроку. Крім того, необхідно забезпечити методично обґрунтоване використання таких матеріалів у поєднанні з іншими видами навчальної діяльності.

Таким чином, пісенний і віршований матеріал є ефективним засобом навчання граматики англійської мови в початковій школі. Його використання дозволяє поєднати навчання з емоційною та ігровою діяльністю, що відповідає віковим особливостям молодших школярів. Перспективи подальших досліджень полягають у поєднанні цього підходу з цифровими технологіями та розширенні можливостей його практичного застосування у навчальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фучила О. М. Використання пісень в процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»* / відп. ред. Ф. С. Бацевич. Львів, 2007. № 586 : Проблеми лінгвістики, науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики. С. 42–46.
2. Hasanah H., Fikriyyah N., Aflahatul I. The Use of Songs in English Language Teaching: A Literature Review. 2024.
3. Tangirova R. G. The Effectiveness of Using Songs in Teaching English Grammar. 2023.
4. Лобанова В. Роль віршів і пісень у вивченні граматики англійської мови. *Рідна школа*. 2005. № 7. С. 45–46.

Шевченко Діана Денисівна,
здобувачка 4 курсу фахової передвищої освіти
спеціальності «Початкова освіта»,
Берестинський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Берестин, Україна
Науковий керівник – **Монастирська О. В.,**
викладачка основ наукових досліджень, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
Берестинський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Берестин, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКА ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Сучасна система освіти перебуває у процесі активних трансформацій, інтеграції в міжнародне співтовариство, потребує активних, патріотично налаштованих, конкурентоспроможних особистостей, здатних критично й творчо мислити, самостійно й ефективно розв'язувати проблемні завдання, успішно адаптуватися та самореалізуватися в нових соціокультурних умовах.

Економічна ситуація потребує наявності у фахівця не тільки глибоких професійних знань і навичок швидкого оволодіння новітніми технологіями, а й умінь прогнозувати та орієнтуватися в складних виробничих і суспільних ситуаціях, ухвалювати відповідальні рішення тощо. У цих умовах особливого значення набуває формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, який є фасилітатором навчання, наставником і партнером для здобувачів освіти. Постає завдання якомога повнішого розкриття можливостей і здібностей особистості, її творчого потенціалу.

Професійна компетентність педагога – це інтегрована характеристика особистості вчителя, що включає систему педагогічних знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду, необхідних для ефективної організації освітнього процесу. Вона проявляється у здатності планувати й реалізовувати навчання, враховувати індивідуальні особливості учнів, застосовувати сучасні освітні технології та здійснювати рефлексію власної діяльності [2].

Основну увагу в закладі фахової передвищої освіти приділяють розвитку інтелектуальних, творчих та фізичних здібностей, комунікативній підготовленості, формуванню конкурентоспроможного фахівця, який володіє загальними та спеціальними (фаховими) компетентностями, спроможний розв'язувати складні спеціалізовані задачі початкової освіти з розумінням відповідальності за свої дії, здатний до навчання здобувачів початкової освіти за освітніми галузями, визначеними Державним стандартом початкової освіти.

Педагогічні заклади фахової передвищої освіти забезпечують формування у майбутнього педагога спеціальних (фахових) компетентностей, гнучкої системи інноваційних компетенцій, сприяють його подальшому професійному розвитку, підвищують конкурентоспроможність випускників на ринку праці, створюють умови для подальшого навчання з урахуванням принципів академічної мобільності [1; 2].

Сучасному педагогу необхідні уміння швидко адаптуватися до змін, гнучкість, нестандартність мислення. Засобом досягнення стають інтерактивні методи навчання, забезпечення орієнтації освітнього процесу на інформаційно-комунікаційні технології, які здійснюють активний вплив на процес навчання й виховання здобувачів освіти, оскільки змінюють схему передавання знань і методи навчання. Сучасні здобувачі фахової передвищої освіти вважають за краще сприйняття інформації у динаміці, особливо за допомогою інтенсивного візуального ряду.

Реалії життя вимагають від фахівця все більше нових компетенцій, які неможливо отримати без постійного розвитку, вдосконалення, освіти упродовж життя. Успішне входження майбутнього фахівця в інноваційний режим діяльності можливе за умови налаштованості на самоосвіту, самовдосконалення, саморозвиток, творче самовизначення, прагнення до самореалізації. Постійний рух – це основне завдання сучасного вчителя. Ми розуміємо: бути гарним професіоналом – означає бути в постійному пошуку, зростанні, розвитку. Праця вчителя початкової школи відрізняється високою мобільністю,

надзвичайною складністю, вимагає глибоких та різнобічних наукових, професійних знань, умінь, навичок, що становлять основу професійної компетентності.

Для підвищення якості підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладі фахової передвищої освіти необхідно посилити роль і місце педагогічної практики, постійно інтегрувати в освітній процес сучасні цифрові інструменти, підтримувати тісний зв'язок з роботодавцями, закладами вищої освіти задля дотримання принципу наступності, стимулювати безперервний професійний розвиток педагогів тощо.

Застосування інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій у процесі практичної підготовки сприяє формуванню готовності до впровадження сучасних освітніх підходів, зокрема технологій змішаного та дистанційного навчання, інтерактивних методів, проєктної та дослідницької діяльності. У сукупності це забезпечує високий рівень професійної мобільності випускника, його адаптивність до змін в освітньому середовищі та здатність до ефективної педагогічної діяльності в умовах реформування освіти [1; 2].

Формування професійної компетентності випускника педагогічного закладу освіти є стратегічно важливим завданням сучасної освітньої системи. Від рівня підготовки вчителя залежить якість освіти майбутніх поколінь. Тому необхідно забезпечити комплексний підхід до підготовки педагогів, що поєднує теоретичну базу, практичний досвід і розвиток особистісних якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каньоса Н. Формування гнучких навичок студентів у закладах вищої освіти. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи*. 2020. № 2. С. 86–91.

2. Підвищення рівня едукції майбутніх учителів початкової школи: теоретичний аспект : колективна монографія / авт.: Г. Пономарьова, А. Харківська, І. Упатова, О. Бабакіна та інші ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : Бровин О. В., 2021. Кн.1. 536 с.

Шпонько Артем Олегович,
спеціаліст, викладач,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

МОНІТОРИНГ ФІЗИЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Актуальність дослідження зумовлена сучасними трансформаційними процесами в системі освіти, які передбачають підвищення якості підготовки здобувачів освіти та орієнтацію на формування компетентностей, необхідних для професійної діяльності, соціальної адаптації та збереження здоров'я. У цьому контексті фізичне виховання розглядається не лише як навчальна дисципліна, а як важливий компонент формування життєстійкості та професійної готовності студентської молоді.

Особливої актуальності набуває проблема організації фізичного виховання в умовах прифронтових територій, де освітній процес зазнає впливу безпекових ризиків, нестабільності навчального процесу та обмеження доступу до традиційної спортивної інфраструктури. У таких умовах фізичне виховання повинне адаптуватися до нових реалій, забезпечуючи безперервність рухової активності студентів навіть за умов дистанційного або змішаного навчання.

Функціонування закладів освіти у прифронтових містах супроводжується комплексом негативних чинників, які впливають на фізичний стан студентів. Серед них варто виділити підвищений рівень психоемоційного напруження, хронічний стрес, обмеження рухової активності, нерегулярність навчального процесу та зниження рівня фізичної підготовленості. Додатковим чинником є тривале перебування в умовах повітряних тривог та необхідність перебування в укриттях, що істотно зменшує загальний рівень щоденної рухової активності.

У таких умовах особливої значущості набуває систематичний моніторинг фізичного стану студентів як інструмент педагогічного управління фізичним вихованням. Моніторинг дозволяє здійснювати безперервне спостереження за змінами фізичного розвитку, функціонального стану

організму та рівня фізичної підготовленості здобувачів освіти. Його результатом є створення індивідуалізованої траєкторії фізичного розвитку студента з урахуванням його реальних можливостей та умов навчання.

Моніторинг фізичного стану виконує низку важливих функцій, зокрема діагностичну, прогностичну, корекційну та мотиваційну. Діагностична функція полягає у визначенні поточного рівня фізичного стану студентів. Прогностична дозволяє прогнозувати динаміку розвитку фізичних якостей. Корекційна забезпечує можливість оперативного внесення змін у навчальний процес, а мотиваційна сприяє формуванню усвідомленого ставлення студентів до власного здоров'я.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності та ефективності використання сучасних технологій у процесі моніторингу фізичного стану студентів фахового коледжу в умовах прифронтового міста.

Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що традиційна система контролю у фізичному вихованні базується на використанні антропометричних показників, тестів фізичної підготовленості та функціональних проб [3; 4]. Проте такі методи мають обмеження, пов'язані з епізодичністю вимірювань, недостатньою оперативністю та обмеженою можливістю врахування індивідуальних змін у реальному часі.

Законодавчі засади організації фізичного виховання визначені у Законі України «Про фізичну культуру і спорт», який регламентує основні принципи розвитку фізичної культури та спорту в Україні, включаючи освітню сферу [2].

Сучасний етап розвитку фізичного виховання характеризується активним впровадженням цифрових технологій, які розширюють можливості педагогічного контролю та моніторингу. До таких технологій належать фітнес-трекери, смартгодинники, мобільні додатки, онлайн-платформи та системи відеоаналізу рухової діяльності [1; 5].

Фітнес-трекери та смартгодинники забезпечують безперервний контроль фізичної активності студентів, дозволяючи фіксувати такі показники, як частота серцевих скорочень, кількість кроків, рівень фізичного навантаження та витрати енергії. Це особливо важливо в умовах прифронтових територій, де навчальний процес може бути фрагментованим або нестабільним.

Мобільні додатки виступають інструментом самоконтролю, дозволяючи студентам самостійно відстежувати власну фізичну активність, фіксувати результати тестувань та отримувати рекомендації щодо покращення фізичного стану. Це сприяє розвитку автономності та відповідальності за власне здоров'я.

Онлайн-платформи забезпечують організацію навчального процесу в умовах дистанційного або змішаного навчання, дозволяючи викладачу здійснювати оперативний контроль та зворотний зв'язок зі студентами незалежно від їх місцеперебування. Це особливо актуально в умовах прифронтового міста, де безпекова ситуація може впливати на регулярність занять.

Відеоаналіз рухів є ефективним засобом оцінювання техніки виконання фізичних вправ. Він дозволяє детально аналізувати рухову діяльність студентів, виявляти помилки та формувати рекомендації щодо їх усунення, що значно підвищує якість навчального процесу.

Застосування сучасних технологій у процесі моніторингу фізичного стану студентів сприяє підвищенню об'єктивності педагогічного оцінювання, забезпечує індивідуалізацію фізичних навантажень, підвищує мотивацію до занять фізичною культурою та сприяє формуванню навичок самоконтролю. Умови прифронтового міста додатково підсилюють значення таких технологій, оскільки вони дозволяють підтримувати безперервність фізичного виховання навіть за умов обмеженої інфраструктури.

Водночас існують проблеми впровадження цифрових технологій, серед яких слід виділити недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, обмежений доступ до сучасних гаджетів, нестабільний інтернет-зв'язок, а також потребу в підвищенні цифрової грамотності викладачів і студентів. Подолання цих проблем є важливою умовою ефективної реалізації моніторингових технологій.

Отже, моніторинг фізичного стану студентів із використанням сучасних технологій є важливою складовою модернізації системи фізичного виховання у фахових коледжах. В умовах прифронтових територій він набуває не лише освітнього, а й соціально-психологічного значення, сприяючи збереженню здоров'я, підтримці рухової активності та стабілізації емоційного стану студентської молоді. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці адаптивних цифрових моделей моніторингу фізичного стану, які враховують специфіку навчання в умовах підвищених безпекових ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва О. В. Фізичне виховання студентів: сучасні технології. Київ, 2019.
2. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3808-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>.
3. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Київ : Олімпійська література, 2017.
4. Грибан Г. П. Основи фізичного виховання студентів. Житомир, 2018.
5. Блавт О. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні. Львів, 2020.

Щербина Катерина Максимівна,
здобувачка 4 курсу спеціальності 013 Початкова освіта,
педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Дерев'янку В. М.,**
викладач-методист,
педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Формування безпечної поведінки в учнів початкової школи є одним із ключових завдань сучасної системи освіти України, зумовленим як глобальними соціальними процесами, так і національними викликами, що стоять перед державою. Безпека дитини – фізична, психологічна, соціальна, цифрова – стала одним із найважливіших чинників забезпечення сталого розвитку суспільства, а отже – і важливою складовою освітнього процесу.

У XXI столітті безпекове середовище для дітей зазнало суттєвої трансформації. Поряд із традиційними загрозами – такими, як дорожньо-транспортні пригоди, пожежі та побутові травми – виникає низка нових, переважно інформаційно-цифрових та кризових ризиків, що вимагають новітніх підходів до виховання безпечної поведінки. До новітніх загроз належать: інформаційні атаки та дезінформація, кібербулінг, шкідливий контент, маніпулятивна реклама, соціальні ризики, загрози, пов'язані з воєнними діями. На жаль, сучасна українська дитина зростає в умовах повномасштабної війни, щодня перебуваючи під впливом стресу, відчуття небезпеки, психологічної напруги. Постійні повітряні тривоги, перебування в укриттях, необхідність знати алгоритми дій у разі обстрілу чи мінної загрози стали новою реальністю шкільного життя.

Післявоєнний період вимагатиме від дітей тривалої пильності через приховану мінну загрозу, що змушує переглянути звичні правила прогулянок та ігор на відкритій місцевості. Важливим етапом стане перехід від «режиму виживання» до психологічного відновлення, аби стерти межу між тривожним минулим і безпечним майбутнім. Завданням учителів стане допомога учням у подоланні психологічної напруги та поступове повернення їм відчуття базової безпеки у повсякденному житті.

Початкова школа – це той простір, у якому закладаються основи свідомого ставлення до життя, формуються базові моделі поведінки, навички самоорганізації, відповідальності та взаємодопомоги. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для засвоєння соціальних норм, тому саме в цей час найефективніше формуються життєві компетентності, зокрема й ті, що стосуються безпечної поведінки. Саме вчитель початкових класів має унікальну можливість впливати на формування ціннісних орієнтацій дитини, виховуючи в ній повагу до життя, обережність, здатність діяти свідомо в ситуаціях ризику. Концепція Нової української школи акцентує увагу на створенні безпечного й інклюзивного освітнього середовища, у якому кожна дитина відчуває захищеність, психологічний комфорт і підтримку. У документі підкреслюється, що формування безпечної поведінки має здійснюватися як наскрізна лінія в усьому освітньому процесі – від змісту навчальних програм до виховної роботи та комунікації вчителя з учнями й батьками [1]. Безпека стає однією з ключових компетентностей, необхідних дитині для повноцінного життя в сучасному суспільстві.

Питання безпеки дитини має законодавчу базу. Згідно із Законом України «Про освіту» кожен здобувач освіти має право на безпечні умови навчання та захист від будь-яких форм насильства, експлуатації та дискримінації [2]. Закон України «Про охорону дитинства» гарантує кожній дитині право на захист життя і здоров'я, безпечне середовище для розвитку [3]. У Законі України «Про основи національного спротиву» вказується на необхідність формування в молоді готовності до дій в умовах загроз і надзвичайних ситуацій [4].

Таким чином, актуальність теми формування безпечної поведінки в учнів початкової школи зумовлена низкою об'єктивних факторів: соціальними й політичними реаліями, глобальними викликами, державними освітніми пріоритетами та психофізіологічними особливостями дітей молодшого шкільного віку. Це питання має міжпредметний характер і охоплює практично всі освітні галузі Державного стандарту початкової освіти.

Проблема безпечної поведінки як об'єкта наукового дослідження має глибоке теоретичне підґрунтя та міждисциплінарний характер. Основи формування культури безпечної поведінки як невід'ємної складової соціального розвитку особистості висвітлені у працях І. Беха, С. Максименка, Т. Коновалової, Н. Дементьєвої. Науковці трактують безпечну поведінку як сукупність знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, що дозволяють людині зберігати власне життя і здоров'я, а також діяти адекватно у кризових чи надзвичайних ситуаціях. Питання формування безпечної поведінки в молодшому шкільному віці активно досліджується у педагогічній науці. Увагу до цієї проблеми посилює впровадження принципів концепції Нової української школи, де створення безпечного та інклюзивного середовища є одним з основоположних принципів. У межах соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі визначено, що формування культури безпеки повинно відбуватися не лише через засвоєння знань, а й через практичну діяльність, моделювання ситуацій, ігрову взаємодію, розв'язання проблем.

«Формування культури безпеки реалізується через практичну діяльність, зокрема: моделювання ситуацій, ігрову взаємодію, розв'язання проблем та стимулювання самостійності у прийнятті рішень щодо особистої безпеки, а не лише через засвоєння теоретичних знань». Такий підхід забезпечує перехід від знання до компетентності [5].

Питання міжпредметної інтеграції у формуванні безпечної поведінки розкривають О. Дубасенюк, В. Мельничук, Л. Кравченко – відомі українські науковці та педагоги, співавтори низки підручників, посібників та методичних розробок, за якими навчаються учні початкових класів. У своїх працях вони обґрунтовують необхідність включення тем безпеки не лише до соціальної та здоров'язбережувальної, а й до мовно-літературної, природничої, мистецької та інших освітніх галузей. Такий підхід сприяє цілісному формуванню компетентностей і дозволяє розглядати безпечну поведінку як наскрізну цінність. Окрему увагу науковці приділяють технологіям формування безпечної поведінки. Зокрема, у працях Н. Побірченко, Н. Ковальчук описано ефективні методики: інтерактивне навчання, соціально-психологічні тренінги, рольові та ситуаційні ігри, «кейс-методи», вправи на розвиток емоційного інтелекту, групові обговорення та інше. Вчені наголошують, що практичне засвоєння безпечної поведінки потребує повторюваності, закріплення в реальних або змодельованих умовах, а також участі родини в освітньому процесі [9; 10].

Сьогодні зміст навчання розширюється і включає такі пріоритетні напрямки: цивільний захист, мінну просвіту, психологічна стійкість.

У структурі Державного стандарту чітко виокремлюється соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь, які покликані забезпечити формування комплексної компетентності, що передбачає такі складники:

- здатність дотримуватися правил безпечної поведінки вдома, у школі, у довіллі, у мережі «Інтернет»;
- вміння розпізнавати потенційні джерела небезпеки та прогнозувати наслідки своїх дій;
- навички ухвалення рішень на користь збереження здоров'я та життя у типових життєвих ситуаціях;
- володіння алгоритмами дій в екстремальних ситуаціях та вміння викликати допомогу;
- здатність дитини самостійно обирати правильний алгоритм дій у непередбачуваних ситуаціях;
- розвиток критичного мислення для ідентифікації загроз у повсякденному житті;
- формування цифрової грамотності та мережевої гігієни, що є критично важливим у сучасних умовах.

Традиційно-логічний підхід навчання та виховання пропонує вчителю такі засоби, методи та прийоми навчання: інструктивні тексти, звернення-заклики, когнітивно-логічні завдання.

Вони дозволяють вчителю переконатися у наявності міцного теоретичного фундаменту.

Діяльнісно-ситуативний підхід передбачає реалізацію концепції «наскрізної безпеки», де превалює не окреме вивчення правил, а їх інтеграція у життєвий контекст дитини через розгляд ситуацій, навчання через моделювання, практико орієнтовані кейси. Вони дають можливість формування функціональної грамотності.

Методика навчання безпеки в сучасній початковій школі базується на переході від інформаційної моделі (трансляція правил) до поведінкової моделі (відпрацювання навичок). В основі цього процесу лежить діяльнісний підхід, де кожне теоретичне положення закріплюється через практичну симуляцію.

У роботі з учнями 1–4 класів найбільш результативним є поєднання таких груп методів: імітаційно-ігрові методи, ігрові тренінги, проблемно-пошукові методи; метод «Мозковий штурм». аналіз кейсів, метод наочної демонстрації.

Вчителі широко почали використовувати інноваційні середовища («Класи безпеки» та STEM).

Сучасна методика вимагає залучення простору за межами підручника. Вчителі-практики виділяють такі ефективні форми: зонування простору, STEM-проекти, цифрові інструменти.

Сьогодення вимагає від вчителя початкових класів впровадження специфічних методик цивільного захисту. Це мінна просвіта, психологічна саморегуляція, поведінка в укритті.

Формування безпечної поведінки – це тривалий процес, що складається з чотирьох послідовних кроків, які вчитель має пройти разом з учнем. Це мотивація, побудова алгоритму, тренаж, рефлексія.

Отже, методика формування безпечної поведінки буде ефективною лише за умови її безперервності. Це не окрема тема, а наскрізна лінія, що проходить крізь усі предмети. Найкращий результат дає поєднання ігрових симуляцій із чітким дотриманням алгоритмів, що дозволяє учневі початкової школи почуватися захищеним і компетентним у складному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
4. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>.
5. Державний стандарт початкової освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.
6. Концепція Нової української школи / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.
7. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти (1–4 класи) / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2021.
8. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у 2025/2026 навчальному році / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2025.
9. Побірченко Н. Сучасні педагогічні технології у початковій школі. Київ : Освіта, 2019, 74 с.
10. Ковальчук Н. Інтерактивні методи навчання у початковій школі. Київ : Шкільний світ, 2020.

Юреско Анастасія Ігорівна,

здобувачка 4 курсу фахової передвищої освіти

спеціальності 012 Дошкільна освіта,

Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»,

м. Одеса, Україна

Науковий керівник – **Ліпінська О. Ф.,**

спеціаліст вищої категорії,

викладач-методист,

Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»,

м. Одеса, Україна

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ВСЕСВІТ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У сучасних умовах розвитку освіти України, її інтеграції у міжнародний науково-освітній простір та функціонування в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває проблема якісної підготовки фахівців спеціальності «Дошкільна освіта». Сучасний вихователь має бути не лише носієм знань, а й організатором пізнавальної діяльності дитини, здатним формувати її цілісне світобачення.

Формування уявлень про Всесвіт у дітей дошкільного віку є важливою складовою розвитку природничо-наукової картини світу. Ознайомлення дітей із космічними явищами сприяє розвитку пізнавальної активності, мислення, уяви, мовлення, а також формує елементарний науковий світогляд і ціннісне ставлення до природи. Ж. Піаже наголошував, що «дитина пізнає світ через активну взаємодію з ним» [5, с. 56], що зумовлює необхідність використання діяльнісних та практико-орієнтованих методів навчання.

Питання розвитку пізнавальної активності дітей та формування природничих уявлень у дошкільному віці досліджувались у працях таких сучасних українських науковців, як: А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Лисенко, Л. Петушкова, Т. Піроженко та ін. Зокрема, Т. Піроженко розглядає пізнавальну активність як важливу характеристику особистості дитини, що визначає її готовність до засвоєння нових знань» [6].

А. Богуш та Н. Лисенко у своїх науково-методичних дослідженнях підкреслюють, що ефективність пізнавального розвитку дітей дошкільного віку значною мірою залежить від використання доступних, емоційно насичених та ігрових форм організації освітнього процесу. Провідна роль у цьому належить грі як провідному виду діяльності дошкільника, а також спостереженню та елементарній дослідницькій активності, які забезпечують формування цілісних уявлень про навколишній світ. Саме через практичну взаємодію з природними явищами діти ефективніше засвоюють знання про довкілля, зокрема формують початкові уявлення про космос як частину Всесвіту [2; 3].

Як зазначають Н. Гавриш та Л. Петушкова [1], ознайомлення дошкільників із Космосом має ґрунтуватися на засадах дослідницького підходу, де кожне космічне явище стає приводом для ігрового перевтілення та активного пізнання.

У сучасних наукових дослідженнях наголошується, що формування уявлень про Всесвіт у дітей дошкільного віку має здійснюватися з урахуванням вікових особливостей: обмеженості життєвого досвіду, переважання наочно-образного мислення, потреби в емоційно забарвленому матеріалі. Тому важливо добирати такі методи і засоби навчання, які забезпечують доступність складних понять, сприяють розвитку інтересу та стимулюють пізнавальну діяльність.

Формування уявлень про Всесвіт є одним із найскладніших аспектів освітньої роботи, оскільки потребує від дитини переходу від наочно-образного до елементарного абстрактного мислення. Саме тому, під час проходження переддипломної практики та виконання курсового дослідження на тему: «Формування у дошкільників уявлень про Всесвіт» був організований педагогічний експеримент, метою якого стала перевірка ефективності системи роботи з формування уявлень про Всесвіт у дітей старшого дошкільного віку із застосуванням діялісного підходу, проєктної діяльності, моделювання, проблемних ситуацій та STREAM-технологій.

На початку експерименту було здійснено діагностику рівня сформованості уявлень про Всесвіт за визначеними критеріями: когнітивним, процесуально-діялісним та мотиваційно-ціннісним. Для цього використовувалися методи бесіди, спостереження, дидактичні ігри, аналіз продуктів діяльності дітей. Результати засвідчили переважання середнього та низького рівнів, що свідчило про недостатню сформованість у дітей цілісних уявлень про Всесвіт та зумовило необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи.

Формувальний етап передбачав впровадження системи роботи на основі STREAM-підходу, який, за визначенням сучасних науковців, інтегрує науку, технології, інженерію, мистецтво та математику в єдиному освітньому середовищі та сприяє розвитку критичного мислення, творчості та дослідницьких умінь дітей.

Освітній процес було структуровано за тематичними блоками («Земля – наш спільний дім», «Сонячна система», «Космос і людина», «Космічна лабораторія»). Заняття проводилися систематично (2-3 рази на тиждень) та поєднувалися з ігровою і самостійною діялістю дітей. Особлива увага приділялася використанню інноваційних методів: сторітелінгу, проблемному навчанню, експериментуванню, проєктній діяльності.

У процесі формувальної роботи було застосовано різні типи моделей як ефективного засобу формування уявлень про Всесвіт: предметні (глобус, макети Сонячної системи, моделі ракет), графічні (схеми, картки, моделі сузір'їв), а також дійові моделі, що реалізовувалися через елементарні досліді (моделювання природних явищ, імітація фізичних процесів). Використання моделювання сприяло кращому розумінню дітьми складних природничих явищ через їх наочне відтворення.

Важливе місце посідала організація спостережень за природними явищами, під час яких діти відстежували рух Сонця, зміни фаз Місяця, сезонні зміни у природі. Застосування відкритих запитань стимулювало розвиток причинно-наслідкового мислення та пізнавальної активності.

У межах STREAM-підходу використовувалися також цифрові та мультимедійні ресурси (перегляд відеоматеріалів, віртуальні подорожі, інтерактивні засоби навчання), що сприяло підвищенню інтересу

дітей до теми космосу та створенню ефекту занурення в освітній процес. Значну роль відігравав сторітелінг, який забезпечував емоційне залучення дітей і полегшував засвоєння навчального матеріалу. Використовувалися також дидактичні ігри, елементи логіко-математичного розвитку та проєктна діяльність, спрямовані на закріплення знань і розвиток пізнавального інтересу. Особливо сподобалися дітям використання «кругів Луллія» для класифікації небесних тіл, гра на липучках «Виклади за зразком», розгадування кросвордів, вікторини та проєктна робота, присвячена космічним винаходам.

Важливим аспектом була диференціація навчання: діти з низьким рівнем залучалися до сенсорної діяльності, тоді як діти з вищим рівнем виконували складніші завдання, зокрема елементи моделювання та дослідження, що відповідає концепції індивідуалізації навчання та сприяло особистісному розвитку дітей.

Контрольний етап дослідження, який передбачав повторну діагностику за тими самими методами, що й на початку експерименту, засвідчив суттєву позитивну динаміку: кількість дітей із високим рівнем сформованості уявлень про Всесвіт зросла з 12 % до 40 %, тоді як кількість дітей із низьким рівнем зменшилася з 32 % до 12 %. Отримані результати підтвердили ефективність впровадженої системи роботи та ще раз довели результативність інтегрованих та діяльнісних підходів у дошкільній освіті.

Якісний аналіз результатів показав, що у дітей сформувалися не лише знання про об'єкти та явища Всесвіту, а й уміння встановлювати елементарні причинно-наслідкові зв'язки, покращилися мовленнєві вміння, підвищився рівень пізнавальної активності та мотивації до навчання.

Отже, результати дослідження доводять, що використання STREAM-технологій, ігрових та дослідницьких методів, діялісного підходу є ефективним засобом формування уявлень про Всесвіт у дітей дошкільного віку. Це має важливе значення для підготовки майбутніх вихователів, які повинні володіти сучасними педагогічними технологіями та вміти організовувати пізнавальну діяльність дітей відповідно до вимог сучасної освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у впровадженні цифрових освітніх технологій, розвитку STEM/STREAM-компетентностей майбутніх педагогів, а також адаптації освітнього процесу до умов воєнного часу та післявоєнного відновлення освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавриш Н. В., Петушкова Л. А. Природничо-екологічна освіта дошкільників. Київ : Слово, 2018. 216 с.
2. Дошкільна педагогіка : підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ : Слово, 2012. 440 с.
3. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: педагог – дошкільник : навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2009. 400 с.
4. Маричева О. Б. «STREAM-освіта в дошкільному закладі. Система роботи з формування у дітей інженерного мислення» : навчально-методичний посібник. Вінниця : ММК, 2017. 47 с.
5. Піаже Ж. Психологія інтелекту. Київ : Основи, 2002. 240 с.
6. Піроженко Т. О. Ідеї дитиноцентризму в наукових дослідженнях лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2025. Т. 7, № 1. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7124>.

Юхименко Юлія Володимирівна,
здобувач освіти 3 курсу групи Ж сп. 013 Початкова освіта
педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії,
Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
Науковий керівник – **Іщенко І. В.,**
викладач-методист педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії Запорізької
обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

Проблема булінгу в сучасному освітньому середовищі набуває все більшої актуальності, що зумовлено зростанням кількості випадків агресивної поведінки серед дітей та підлітків. За даними міжнародних досліджень, значна частина учнів стикається з різними формами цькування, що негативно

впливає на їхній психологічний та соціальний розвиток. В українських реаліях ця проблема також є поширеною, що підтверджується статистичними даними та результатами соціологічних досліджень, згідно з якими значна кількість дітей має досвід участі або спостереження булінгу у шкільному середовищі.

Булінг як соціально-психологічне явище характеризується систематичністю, цілеспрямованістю агресії та наявністю дисбалансу сил між учасниками. Відповідно до наукових підходів, булінг слід відрізнити від одноразового конфлікту, оскільки він має повторюваний характер і супроводжується психологічним тиском на жертву. У сучасній науковій літературі булінг розглядається як комплексне явище, що включає фізичні, вербальні, соціальні та цифрові форми прояву, що ускладнює його своєчасне виявлення та попередження [3, с. 132–136].

Особливу увагу слід приділити кібербулінгу, який виник унаслідок розвитку інформаційних технологій. Його специфіка полягає в анонімності, швидкості поширення інформації та постійному доступі до жертви, навіть поза межами школи. Це значно підсилює негативний вплив на психіку дитини та ускладнює процес її захисту. Саме тому сучасні програми профілактики булінгу повинні враховувати цифровий аспект цього явища [1, с. 174–187].

Причини виникнення булінгу є багатограними та включають як індивідуальні, так і соціальні чинники. Серед основних причин можна виділити негативний вплив сімейного середовища, наявність агресивних моделей поведінки, соціальну нерівність, а також недостатній рівень контролю з боку дорослих. Дослідження показують, що діти, які виховуються в умовах насильства або байдужості, частіше проявляють агресію у шкільному середовищі, що сприяє формуванню замкнутого кола насильства [2, с. 60–61].

Булінг має значні негативні наслідки для жертв, які проявляються у вигляді психологічних травм, зниження самооцінки, тривожності та депресивних станів. У деяких випадках це може призводити до серйозних психосоматичних розладів або навіть суїцидальних думок. Важливо підкреслити, що пережитий досвід булінгу може мати довготривалий вплив на особистість, ускладнюючи процес соціалізації та побудови міжособистісних стосунків у майбутньому [7, с. 4–9].

Не менш важливими є наслідки булінгу для агресорів, які формують деструктивні моделі поведінки. У дорослому житті такі особи часто стикаються з проблемами соціальної адаптації, труднощами у професійній діяльності та міжособистісних відносинах. Це свідчить про те, що булінг негативно впливає на всі сторони конфлікту та потребує комплексного підходу до його подолання [4, с. 3–7].

Особливу роль у попередженні булінгу відіграє педагогічний колектив, який відповідає за створення безпечного освітнього середовища. Учителі повинні не лише реагувати на випадки булінгу, але й активно працювати над їх профілактикою шляхом проведення виховних заходів, формування культури толерантності та розвитку соціальних навичок учнів. Важливим є також підвищення рівня професійної підготовки педагогів у сфері вирішення конфліктів [6, с. 468–477].

Водночас ефективність боротьби з булінгом значною мірою залежить від залучення батьків до цього процесу. Саме сім'я формує базові цінності та моделі поведінки дитини, тому її участь у профілактичних заходах є необхідною умовою успішного подолання проблеми. Співпраця між школою та батьками сприяє створенню єдиного виховного простору, що знижує ризик виникнення булінгу [5, с. 128–129].

Аналіз сучасних програм профілактики булінгу показав, що найбільш ефективними є комплексні підходи, які поєднують освітні, психологічні та соціальні заходи. Такі програми включають тренінги для учнів і педагогів, консультації для батьків, а також індивідуальну підтримку учасників конфлікту. Їх впровадження сприяє зниженню рівня агресії та покращенню психологічного клімату в колективі.

Практичне дослідження, проведене у межах роботи, показало, що 90 % респондентів мають уявлення про булінг, однак лише 50 % знають, як правильно діяти у випадку його виникнення. Крім того, 65 % опитаних зазначили, що стикалися з проявами булінгу, що підтверджує актуальність проблеми та необхідність посилення профілактичної роботи у школах.

Важливим елементом протидії булінгу є розробка чіткого алгоритму дій педагога у разі виявлення таких ситуацій. Він включає своєчасне виявлення ознак булінгу, негайне реагування, проведення індивідуальних бесід, інформування адміністрації та залучення фахівців. Такий підхід дозволяє не лише ефективно вирішувати конфлікти, але й запобігати їх повторенню у майбутньому.

Отже, попередження та подолання булінгу в шкільній практиці є складним і багатокомпонентним процесом, що потребує узгоджених дій усіх учасників освітнього процесу. Лише за умов комплексного підходу, який включає профілактику, правове регулювання, освітню діяльність та активну взаємодію між школою, сім'єю та суспільством, можливе створення безпечного середовища для розвитку дітей і суттєве зниження рівня булінгу у навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі. *Проблеми гуманітарних наук*. 2015. № 37. С. 174–187.
2. Куряча С. В. Профілактика булінгу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 22 листопада 2019 р.). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2019. С. 60–61.
3. Лалак Н. В., Пеняк В. В. Шкільний булінг як актуальна педагогічна проблема сьогодення. *Молодий вчений*. 2019. № 1. С. 132–136.
4. Моруга М. В., Сорокіна О. А. Булінг у шкільному середовищі. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. № 1. С. 3–7.
5. Нохріна І. С. Соціально-педагогічна профілактика булінгу серед підлітків в закладах загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми сучасної психологічної науки: виклики сучасності* : матеріали Всеукраїнської студентської інтернет-конференції (м. Житомир, 10 жовтня 2022 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2022. С. 128–129.
6. Сергієні О. В., Варакута М. Л., Рубан І. А. Соціально-психологічна характеристика та профілактика булінгу як форми девіантної поведінки. *Science, innovations and education: problems and prospects* : Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (January 13–15, 2022, Tokyo, Japan). Tokyo : CPN Publishing Group, 2022. P. 468–477.
7. Соболь Є. Ю., Корнійченко А. О. Булінг в освітньому середовищі – детермінанти та форми. *Наукові записки НДУ*. 2020. № 8. С. 4–9.

Янішина Діана Михайлівна,
здобувачка 1 курсу групи А
відділення Початкова освіта,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
Петриченко Наталія Леонідівна,
старший викладач,
Педагогічний фаховий коледж
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ДРОНІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Цифрова трансформація освіти є об'єктивною тенденцією розвитку сучасного інформаційного суспільства, що зумовлює необхідність оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки педагогів. Сучасний учитель повинен характеризуватися високим рівнем цифрової компетентності, здатністю до інтеграції інноваційних технологій в освітній процес та спрямованістю на формування в здобувачів освіти ключових компетентностей XXI століття. Одним із перспективних напрямів модернізації педагогічної освіти є використання безпілотних літальних апаратів (дронів) як інноваційного дидактичного засобу. Їх застосування забезпечує поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, сприяє розвитку дослідницьких умінь і формуванню цифрової грамотності.

Метою статті є обґрунтування доцільності використання дронів у підготовці майбутніх учителів у контексті цифрової трансформації освіти та визначення основних напрямів їх педагогічного застосування.

Проблеми цифровізації освіти та формування цифрової компетентності педагогів розглядаються у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, В. Биков наголошує на необхідності створення цифрового освітнього середовища та інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес [1]. Питання компетентнісного підходу у підготовці вчителя досліджуються в роботах Н. Морзе, де цифрова компетентність визначається як інтегрована характеристика професійної діяльності педагога [2]. Концепція STEM-освіти, що передбачає міждисциплінарну інтеграцію знань та їх практичне застосування, розкривається у працях сучасних дослідників, зокрема С. Семерікова, і є методологічною основою використання дронів у навчанні [4].

Водночас проблема використання дронів у підготовці майбутніх учителів потребує подальшого теоретичного обґрунтування та практичної розробки.

Інтеграція дронів у професійну підготовку майбутніх учителів базується на компетентнісному, діяльнісному та STEM-підходах. Дрони як складова цифрового освітнього середовища поєднують технічні, програмні та аналітичні можливості, що дозволяє використовувати їх у різних освітніх галузях.

У підготовці вчителів географії дрони доцільно застосовувати для аерофотозйомки, створення картографічних матеріалів та екологічного моніторингу. Під час виконання таких завдань майбутній вчитель географії навчається не тільки створювати ортофотоплани та цифрові моделі рельєфу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення, а й вчиться інтеграції даних, зібраних дроном, у геоінформаційні системи (ArcGIS, QGIS). Це сприяє розвитку просторового мислення, формуванню професійно-технологічної компетентності та дослідницьких навичок, сприяє формуванню педагога нового покоління, який володіє методами дистанційного зондування Землі та здатен проектувати уроки, де дрон є центром дослідження, а також організувати сучасну польову практику. Використання дронів сприяє формуванню у майбутнього вчителя географії таких психолого-педагогічних якостей як візуальна грамотність (вміння «читати» ландшафт з незвичного ракурсу та навчати цьому учнів), лідерство та командний менеджмент (під час практики студенти вчать керувати «екіпажами», розподіляючи ролі (штурман, оператор, реєстратор даних), що є прямою моделлю майбутньої роботи з класом. Використання БПЛА дозволяє студентам писати курсові та дипломні роботи на базі унікальних авторських даних, а не лише на аналізі літератури. Це підвищує цінність випускника як молодого науковця.

Для майбутнього вчителя інформатики дрон – це «літаючий комп'ютер», який дозволяє вийти за межі монітора і перетворити кабінет на лабораторію майбутнього. Використання дронів дозволяє візуалізувати результати програмування, освоїти стеку технологій Internet of Things (IoT) та ШІ, сприяє формуванню інженерного мислення, розвитку методичної гнучкості (Soft Skills) і, як наслідок, підвищенню конкурентоспроможності майбутнього вчителя.

Використання дронів у підготовці майбутнього вчителя математики перетворює абстрактні формули на живі обчислювальні інструменти. Це формує в педагога здатність демонструвати прикладний характер математики, що є основою STEM-підходу.

Підготовка вчителя предмета «Захист України» із застосуванням дронів є критично важливою, оскільки безпілотні технології докорінно змінили сучасну тактику ведення бойових дій. Тому вчитель має не просто «вміти літати», а стати інструктором, який передає актуальний бойовий та технічний досвід.

Використання дронів у підготовці вчителів початкової освіти має вагомe методологічне та практичне значення, оскільки трансформує роль педагога з «транслятора знань» на «фасилітатора дослідницької діяльності», сприяє формуванню технологічної грамотності та здатності створювати інтегровані уроки [3]. Сучасні навчальні дрони (наприклад, DJI Tello) підтримують блочне програмування (Scratch), що дає змогу студентам-педагогам опановувати основи алгоритмізації, створюючи програми для виконання дроном певних фігур у повітрі. Використання дронів сприяє розвитку командної взаємодії, просторового мислення та моторної координації, а також підвищує ефективність навчання завдяки його наочності та елементам гейміфікації. У початковій школі дрони доцільно застосовувати в різних формах навчальної та позаурочної діяльності, зокрема на інтегрованих уроках, у проєктній і дослідницькій роботі, під час STEM-занять, навчальних екскурсій, гурткової діяльності, ігрових занять і конкурсів. Це сприяє формуванню екологічної свідомості, розвитку пізнавального інтересу, навичок командної роботи та практичних умінь здобувачів освіти [4].

Отже, інтеграція безпілотних технологій у педагогічну освіту відповідає сучасним тенденціям цифрової трансформації освіти та сприяє формуванню ключових професійних компетентностей, забезпечує модернізацію освітнього процесу та підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно працювати в умовах цифрового суспільства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою методик використання дронів у різних навчальних дисциплінах та створенням безпечного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація освіти: сучасні виклики та перспективи. Київ, 2019. 312 с.
2. Морзе Н. В. Цифрова компетентність педагога: теорія і практика. Київ, 2020. 256 с.
3. Петриченко Н. Л. Використання дронів у підготовці вчителів початкової освіти в умовах цифрової трансформації. Полтава, 2026.
4. Семеріков С. О. STEM-освіта: теоретичні та практичні аспекти. Харків, 2018. 198 с.

РОЗДІЛ 12
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ЖИТТЄТВОРЧОСТІ В ОСВІТНЬОМУ І РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Антібура Максим Альбертович,
здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 016 Спеціальна освіта,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна
Науковий керівник – **Бровченко А. К.,**
кандидат психологічних наук,
доцент, старший викладач кафедри
кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ
ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ В УМОВАХ КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Підлітковий вік є одним із найбільш складних і суперечливих етапів психічного розвитку особистості з інтенсивними змінами в емоційній, поведінковій та мотиваційній сферах. У цей період актуалізується проблема становлення саморегуляції як здатності особистості усвідомлювати та контролювати власні емоції, поведінку й діяльність. Особливої складності зазначений процес набуває в підлітків з інтелектуальними порушеннями, що зумовлено специфікою їхнього когнітивного та емоційно-вольового розвитку.

Для цієї категорії підлітків характерними є труднощі у розумінні власних емоційних станів, імпульсивність поведінки, знижена здатність до довільного контролю та прогнозування наслідків власних дій. Недостатній рівень сформованості саморегуляції ускладнює процес соціалізації, навчання та міжособистісної взаємодії. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук ефективних корекційно-педагогічних засобів, спрямованих на розвиток саморегуляційних механізмів у підлітків із зазначеними порушеннями.

Одним із перспективних напрямів такої роботи виступає арттерапія, яка поєднує у собі психокорекційний і педагогічний потенціал та забезпечує м'який, ненасильницький вплив на емоційну сферу дитини.

Саморегуляцію розглядають як складний багаторівневий процес, що включає усвідомлення власних психічних станів, постановку цілей, планування дій, контроль і корекцію поведінки. Вона є важливою умовою особистісного розвитку, соціальної адаптації та ефективної діяльності.

За даними досліджень, у підлітків з інтелектуальними порушеннями спостерігають недостатню сформованість механізмів саморегуляції, що проявляється у труднощах емоційного контролю, нестійкості поведінки та залежності від зовнішніх стимулів [3]. Як зазначає М. Кожухов, такі підлітки часто не здатні самостійно регулювати власну діяльність, що зумовлює необхідність цілеспрямованого формування відповідних навичок у процесі спеціально організованої роботи.

Н. Макаруч підкреслює, що специфіка саморегуляції у підлітків з порушеннями розумового розвитку полягає у переважанні імпульсивних реакцій, недостатній усвідомленості власних дій та труднощах у прогнозуванні їх результатів [4]. Це вимагає використання доступних, наочних і емоційно забарвлених методів впливу, які б сприяли поступовому розвитку довільності поведінки.

Арттерапію розглядають як ефективний засіб психолого-педагогічного впливу, що базується на використанні різних видів творчої діяльності з метою гармонізації емоційного стану та розвитку особистості. Вона створює безпечний простір для вираження внутрішніх переживань, що є особливо важливим для підлітків з інтелектуальними порушеннями, які мають труднощі вербалізації власних емоцій.

За даними Т. Голінської, арттерапевтичні методи сприяють зниженню емоційного напруження, розвитку самовираження та формуванню позитивного «Я-образу» [1]. Використання художньої діяльності

дозволяє підлітку опосередковано взаємодіяти з власними переживаннями, що значно знижує рівень внутрішнього опору.

Неверовська І. підкреслює, що арттерапія має значний потенціал у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, оскільки поєднує емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти впливу [5]. Завдяки цьому вона сприяє розвитку навичок самоконтролю, емоційної стабільності та поступовому формуванню саморегуляції як цілісного психічного процесу.

У корекційно-педагогічній роботі з підлітками з інтелектуальними порушеннями арттерапія реалізується шляхом використання різноманітних творчих видів діяльності, що сприяють емоційному розвантаженню та розвитку навичок саморегуляції. До найбільш ефективних методів належать малювання, ліплення, створення колажів, елементи казкотерапії та музикотерапії. Застосування зазначених технік дозволяє підліткам у доступній формі виражати власні переживання, знижувати рівень внутрішньої напруги та поступово формувати контроль над емоційними реакціями.

Особливого значення набуває структурованість арттерапевтичних занять, що передбачає чітку послідовність етапів: створення емоційно безпечної атмосфери, виконання творчого завдання та обговорення результатів. Як зазначають дослідники, включення підлітків у творчу діяльність сприяє розвитку довільності поведінки, формуванню здатності до самоспостереження та усвідомлення власних емоційних станів [2]. Важливою умовою є адаптація завдань до індивідуальних можливостей учнів, з урахуванням рівня їхнього інтелектуального розвитку та особливостей емоційно-вольової сфери.

Ефективність використання арттерапії у формуванні саморегуляції підлітків з інтелектуальними порушеннями значною мірою залежить від дотримання певних психолого-педагогічних умов. Насамперед важливо забезпечити систематичність і послідовність проведення занять, що дозволяє закріплювати набуті навички та сприяє формуванню стійких моделей поведінки.

Не менш значущим є індивідуальний підхід, який передбачає врахування особливостей розвитку кожного підлітка, його емоційного стану та рівня сформованості саморегуляційних механізмів. Важливу роль відіграє створення безпечного та підтримувального середовища, у якому підліток не боїться виражати власні почуття та переживання.

Педагог у процесі арттерапевтичної роботи виступає не лише організатором діяльності, а й фасилітатором, який спрямовує, підтримує та допомагає усвідомити отриманий досвід. Як підкреслює О. Гаяш, корекційно-розвивальна робота має бути комплексною та спрямованою на розвиток як емоційної, так і поведінкової сфер дитини [2]. Саме поєднання цих умов забезпечує позитивну динаміку у формуванні навичок саморегуляції.

Таким чином, формування навичок саморегуляції у підлітків з інтелектуальними порушеннями є важливим завданням корекційно-педагогічної роботи, що зумовлено особливостями їхнього психічного розвитку та труднощами у контролі емоцій і поведінки. Арттерапія виступає ефективним засобом впливу, оскільки забезпечує можливість безпечного вираження емоцій, зниження психоемоційної напруги та розвитку довільності поведінки.

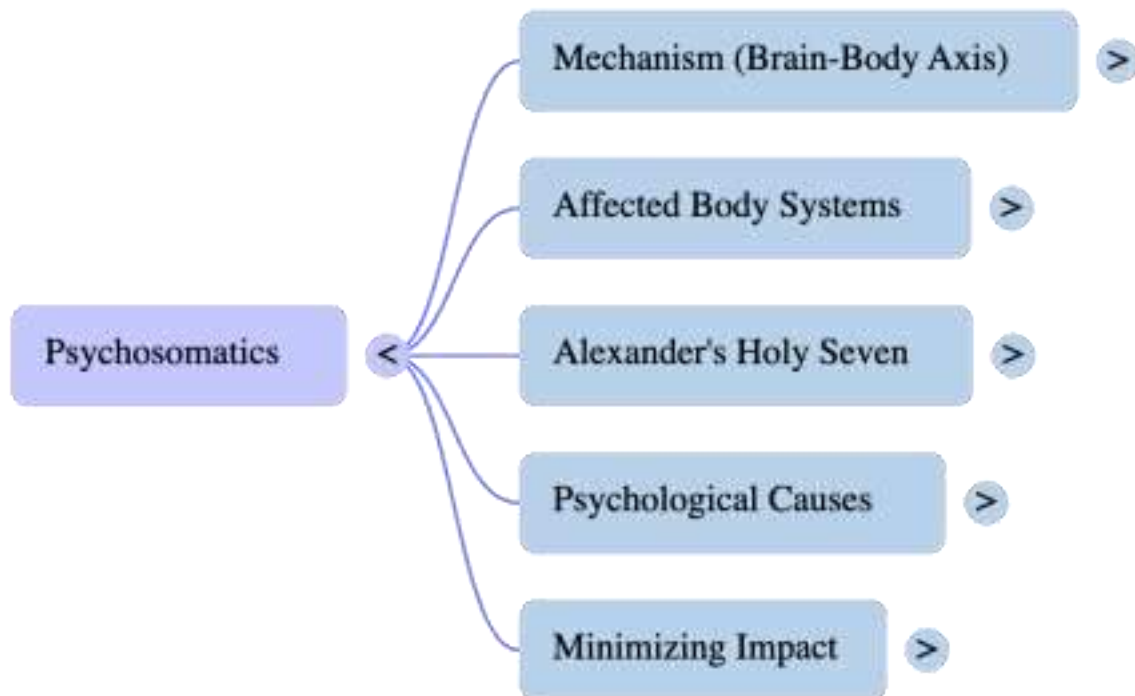
Застосування арттерапевтичних методів у поєднанні з дотриманням відповідних психолого-педагогічних умов сприяє формуванню у підлітків здатності до самоконтролю, усвідомлення власних емоційних станів та конструктивного реагування на складні життєві ситуації. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку та апробацію комплексних програм арттерапевтичного впливу з урахуванням індивідуальних особливостей підлітків з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голінська Т. М. Зміст, форми і методи арт – терапевтичного впливу на особистість дитини. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 5. С. 13–16.
2. Кротенко В. І., Ковгар М. В. Шляхи оптимізації творчих можливостей дітей підліткового віку з розумовою відсталістю. *Інноваційні арттерапевтичні технології* : збірник статей І Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 12 березня 2019 р.) / за заг. ред.: В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І. М. Зозулі. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 67–72.
3. Кожухов М. Особистісна саморегуляція та самоконтроль підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : Вісник, 2018. 268 с.
4. Макачук Н. Специфіка особистісних засобів саморегуляції підлітків з порушеннями розумового розвитку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць* / голов. ред. В. В. Середа. Львів : ЛьвДУВС, 2014. Вип. 2. С. 126–137.
5. Неверовська І. Артпедагогіка та арттерапія з дітьми з ООП. *Психолог*. 2012. № 19. С. 43–47.

THE ARCHITECTURE OF PSYCHOSOMATIC IN MODERN CONDITIONS

Psychosomatics is a branch of medicine and psychology that studies the relationship between psychological factors (stress, emotions, thoughts) and the occurrence of physical illnesses. The basic idea is that our mind and body are a single system where the mental state directly affects biological processes.

Here is a detailed look at how this mechanism works on the human body: 1. Mechanism of occurrence: the “Brain-Body” axis

When we experience strong emotions (anger, fear, anxiety), the brain signals the adrenal glands to release stress hormones — adrenaline and cortisol.

Short-term impact: The “fight or flight” response is activated. Heart rate increases, blood pressure increases, and muscles tense. This is a natural adaptation.

Chronic impact: If emotional stress does not go away, high levels of cortisol begin to “wear out” organs, suppress the immune system, and disrupt metabolism.

2. Major body systems under attack

Psychosomatic disorders can manifest themselves in almost any part of the body, but the following systems are most often affected:

Cardiovascular system

Constant anxiety and suppressed anger lead to vascular spasms.

Consequences: Hypertension (high blood pressure), heart rhythm disturbances, ischemic heart disease.

Gastrointestinal tract (GIT)

The intestine is often called the “second brain” due to the huge number of nerve endings. Emotions instantly affect motility and secretion.

Consequences: Irritable bowel syndrome (IBS), gastritis, peptic ulcer disease, functional dyspepsia.

Immune system

Chronic stress reduces the production of lymphocytes, which makes the body vulnerable to viruses and bacteria.

Consequences: Frequent colds, exacerbation of herpes, delayed wound healing.

Skin

The skin and the nervous system have a common embryonic origin. Therefore, psychological crises often "come to the surface".

Consequences: Psoriasis, eczema, neurodermatitis, acne.

3. Classical psychosomatic diseases

Back in the 1950s, psychoanalyst Franz Alexander identified seven diseases in which the role of the psychological factor is proven and key:

Stomach ulcer and duodenal ulcer.

Ulcerative colitis.

Essential arterial hypertension.

Bronchial asthma.

Rheumatoid arthritis.

Hyperthyroidism (excessive thyroid function).

Neurodermatitis.

4. Psychological causes of symptoms

Experts often identify certain patterns of behavior or conditions that lead to illness:

Alexithymia: Inability to recognize and express one's emotions ("frozen feelings" turn into physical pain).

Secondary benefit: Illness becomes a legal way to get attention, rest, or avoid responsibility.

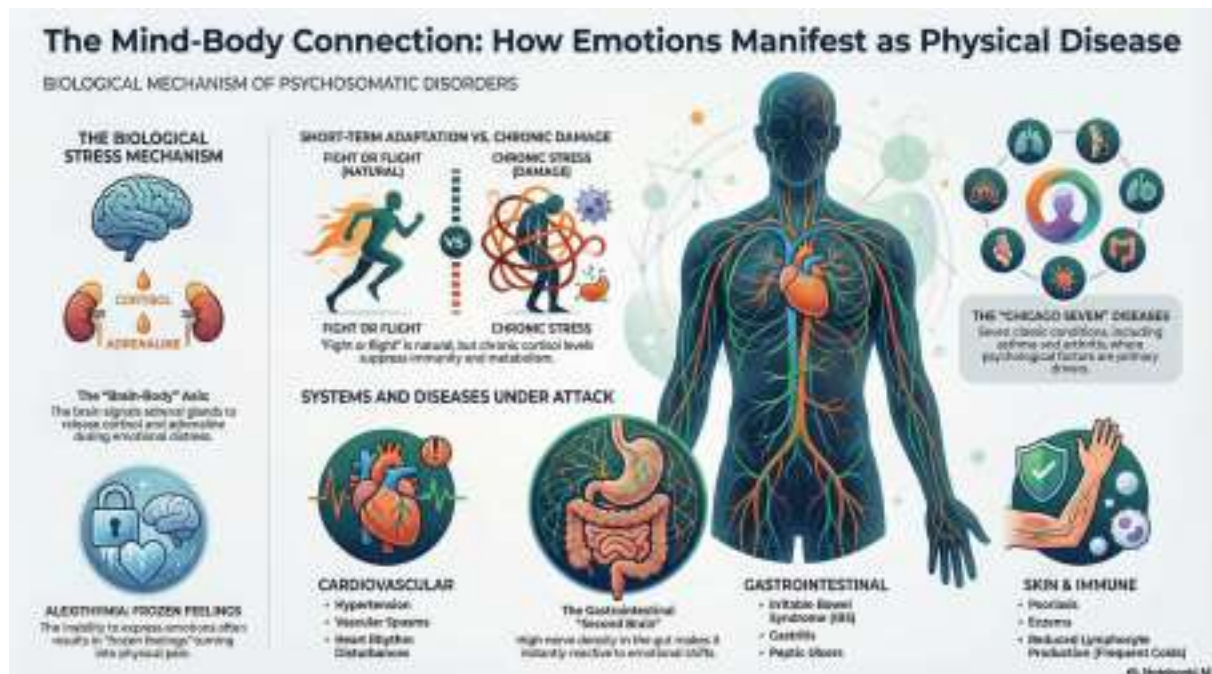
Internal conflict: When a person wants one thing but is forced to do another (for example, a conflict between duty and desire).

How to minimize the impact?

It is important to understand: psychosomatics is not a fictional illness. It is a real physical damage or dysfunction caused by the psyche. Therefore, the approach should be comprehensive:

Medical diagnostics: First, organic causes must be ruled out by a specialized doctor. Psychotherapy: Working with emotional blocks, anxiety, and trauma.

Stress hygiene: Regular sleep, physical activity, and relaxation practices (meditation, breathing exercises)

LITERATURE

1. Alexander F. *Psychosomatic Medicine: Its Principles and Applications*. New York : W.W. Norton & Company, 1950. 318 p.
2. Selye H. *The Stress of Life*. New York : McGraw-Hill, 1956. 324 p.
3. Sapolsky R. M. *Why Zebras Don't Get Ulcers*. New York : Henry Holt and Company, 2004. 560 p.

4. Engel G. L. The need for a new medical model: A challenge for biomedicine // *Science*. 1977. Vol. 196, № 4286. P. 129–136.
5. Sadock B. J., Sadock V. A., Ruiz P. *Kaplan & Sadock's Synopsis of Psychiatry*. 11th ed. Philadelphia : Wolters Kluwer, 2015. 1472 p.
6. van der Kolk B. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. New York : Viking, 2014. 464 p.

Губарь Ольга Григорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри технологій
корекційної та інклюзивної освіти,
логопедії і реабілітології
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

Пахомова Наталія Георгіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
директор навчально-наукового
інституту спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

СТРАТЕГІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Трансформаційні процеси в системі вітчизняної освіти, зумовлені імплементацією європейських стандартів та гуманістичних цінностей, в умовах воєнного стану набувають особливої гостроти. Сучасні виклики вимагають кардинального перегляду стратегічних підходів до корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Актуальність дослідження диктується необхідністю подолання застарілих корекційних підходів та розбудови **гнучкої, адаптивної системи підтримки**, здатної функціонувати в умовах безпекових ризиків, релокації та соціальної невизначеності.

Сучасна доктрина реабілітації ґрунтується на положеннях Міжнародної класифікації функціонування (МКФ), що детермінує зміну вектора від медичної моделі до біопсихосоціального підходу. В умовах війни цей підхід стає фундаментом для подолання наслідків психотравми та вторинної інвалідності. Як зазначає М. Шеремет, корекційна робота в інклюзивному середовищі має фокусуватися на забезпеченні повноцінної участі дитини в соціальних процесах [5]. У контексті воєнного стану це означає пріоритетність формування навичок життєстійкості та адаптивності до змінних умов середовища.

Ефективна модернізація супроводу вимагає застосування екосистемного підходу, а саме на мікро-, мезо- та макрорівнях, які рівномірно проникають у всі складові корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

На мікрорівні стратегія реалізується через побудову індивідуального маршруту, що враховує фактор безпеки та можливу дистанційність навчання. Мезорівень передбачає розширення міжвідомчої колаборації: до взаємодії закладів освіти та медицини залучаються міжнародні гуманітарні фонди та волонтерські хаби. Як підкреслює Н. Пахомова, синергія цих зусиль дозволяє створити безбар'єрне середовище навіть у кризових локаціях [6]. На макрорівні процес регулюється Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору, яка в умовах відновлення України трансформується у концепцію «мобільної безбар'єрності» (адаптація укриттів, ресурсних центрів у громадах).

Фундаментальною засадою модернізації сучасної системи корекційно-реабілітаційного супроводу виступає міждисциплінарна інтеграція, що реалізується в роботі мультидисциплінарної команди супроводу (логопедів, психологів, ерготерапевтів, педагогів, терапевтів, реабілітологів та ін.), яка активно збагачується методами кризового супроводу осіб з ООП та їх родин в умовах війни.

О. Таранченко та А. Колупаєва наголошують, що лише глибока диференціація змісту дозволяє забезпечити реальну успішність дитини в інклюзивному класі [4]. При цьому, як зазначає О. Губарь, надважливим є включення в корекційний маршрут психотерапевтичних та артпедагогічних технік (казкотерапія, пісочна терапія), що сприяють стабілізації емоційного стану дитини в кризових ситуаціях [1].

На окрему увагу заслуговує цифрова трансформація супроводу. Пріоритетним на сьогодні є використання систем альтернативної та додаткової комунікації (AAC), що стають критично важливими для дітей з порушеннями мовлення в екстремальних ситуаціях [2]. Використання VR/AR технологій та нейромереж для предиктивної аналітики дозволяє моделювати безпечні сценарії соціалізації в умовах воєнного стану.

Важливим вектором є переосмислення ролі родин, оскільки в умовах воєнного стану відбувається перехід до моделі партнерства та розширення можливостей (empowerment) представників дитини в корекційно-реабілітаційному супроводі. Ресурсність батьків стає детермінантою успіху: стратегія передбачає навчання родини методів психологічної самодопомоги та базових технік корекційно-реабілітаційної допомоги. Підтвердження та вагомість ролі родини в корекційно-розвитковому процесі зустрічаємо в доробку М. Забар та Н. Федорченко, Т. Скрипник та ін.

У контексті специфіки організації освітнього простору в період воєнних дій М. Забар та Н. Федорченко наголошують на доцільності переходу до очно-дистанційної (гібридної) форми роботи, яка зумовлює пріоритетність розширення сімейного середовища в корекційному генезі дитини [3]. Т. Скрипник зазначає, що залученість сім'ї є найвагомішим предиктором розвитку дитини [4].

Наукове обґрунтування модернізації спирається на нейропсихологічний фундамент, зокрема на закономірності нейропластичності. О. Губарь обґрунтовує, що в умовах хронічного стресу застосування методів мозочкової стимуляції та сенсорної інтеграції дозволяє сформувати необхідний нейродинамічний базис для корекції мовленнєвих та когнітивних порушень [1], що своєю чергою створює фундамент для успішного опанування академічних навичок навіть у дестабілізованому освітньому просторі.

Завершальним етапом модернізації є впровадження нових критеріїв якості. Фокус зміщується на соціальну асертивність дитини та здатність системи супроводу миттєво адаптуватися до змін безпекового ландшафту.

Отже, цілісна стратегія модернізації корекційно-реабілітаційного супроводу в умовах інклюзивної парадигми та викликів воєнного стану має базуватися на фундаментальних принципах біопсихосоціальної методології, екосистемності, міждисциплінарної синергії та цифрової інтелектуалізації. Запропонований підхід дозволяє трансформувати систему супроводу з консервативної моделі у динамічну екосистему підтримки, яка є стійкою до кризових впливів та орієнтованою на збереження людського капіталу.

Вагомість модернізації полягає у переході від фрагментарних корекційних втручань до наскрізного стратегічного менеджменту розвитку особистості. Це передбачає не лише компенсацію первинних порушень, а й превенцію вторинної інвалідації через впровадження травма-інформованих нейропедагогічних технологій та асистивних рішень.

Впровадження такої стратегії забезпечить: на національному рівні – створення методологічного підґрунтя для відбудови безбар'єрного освітнього простору України за стандартами універсального дизайну; на інституційному рівні – модернізацію професійної підготовки кадрів, здатних працювати в умовах гібридної освіти та міжвідомчої колаборації; на особистісному рівні – досягнення дитиною з ООП максимально можливого ступеня соціальної асертивності, автономності у повсякденному житті та високої якості соціальної інтеграції навіть у складних соціокультурних умовах.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо в розробці стандартизованих протоколів дистанційного корекційного супроводу та створенні національної цифрової платформи для моніторингу траєкторій розвитку дітей з ООП у поствоєнний період. Це стане ключовим кроком до створення інклюзивного суспільства рівних можливостей, де кожна дитина, незалежно від зовнішніх обставин, отримує фахову підтримку та простір для самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губарь О. Організація індивідуальної корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними та складними порушеннями в умовах дистанційного навчання під час війни. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної*

освіти : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (7 листопада 2025 р.). Кам'янець-Подільський, 2025. С. 622–626.

2. Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник / за ред. А. А. Колупаєвої. Київ : А.С.К., 2014. 350 с.

3. Забар М., Федорченко Н. Особливості логопедичної роботи в умовах дистанційного навчання та воєнного стану. 2022. С. 201–207.

4. Колупаєва А., Таранченко О. Інклюзивна освіта: покроково для педагогів : навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 232 с.

5. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Слово, 2015. 776 с.

6. Пахомова Н. Г. Модель інтеграції медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки логопедів. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 1. С. 17–25.

Гурлєва Тетяна Степанівна,
кандидат психологічних наук,
провідний науковий співробітник
лабораторії консультативної
психології та психотерапії,
Інститут психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ІДЕЙ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вітаю учасників Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. У цьому заході беруть участь науковці, психологи і педагоги, соціальні працівники, міжнародні партнери, а також студентська молодь – це люди, які сьогодні формують і закладають вектор розвитку нашої країни, де ми разом творимо, боремося та працюємо заради перемоги та процвітання.

Психологія життєтворчості в умовах випробувань. У своєму виступі я хочу зацентувати увагу на психології життєтворчості молодого покоління українців в умовах війни. Це обставини, коли особистість, попри трагедії та втрати, знаходить внутрішні резерви, щоб не просто вижити, вистояти, а й продовжувати розвиватися. Цей процес відбувається не завдяки сприятливим чи прогнозованим і підтримувальним умовам, а всупереч кризовим подіям у житті кожної окремої людини і країни загалом.

Саме **творчий підхід** до власного життя, свого розвитку, реалізації планів дозволяє людині творити, змінювати на краще і себе, і світ навколо. Життєтворчість починається з фундаментальних питань: «Навіщо, як я маю жити й стверджувати себе як людина, особистість, майбутній професіонал?».

Фундамент вчинку та цінностей. Творити життя – означає жити по-справжньому вже зараз, керуючись внутрішнім законом серця та постійно вдосконалюючи шляхи свого духовного піднесення. Це неодмінно веде до позитивних змін у людях навколо, у суспільстві, впливає на майбутнє країни. Високі смисли, які наповнюють життя і керують поведінкою, – **любов, справедливість, совість, відповідальність, честь, доброта, милосердя** – допомагають долати страхи та будь-які перешкоди.

Чому одна людина здатна на героїчний вчинок, на шляхетність, а інша губиться і втікає від складнощів і проблем? Здатність до високого, благородного вчинку не виникає випадково. Йдеться про той внутрішній «кістяк», який формується через *сапопінання і спостереження* за проявами життя; коли людина будує *власний проєкт свого перебування у світі*, що ґрунтується на вищих цінностях. Творення життя – це процес безперервний і змінний. Людина не знає, в який момент і як вона вчинить насправді, але часто *інтуїтивно діє в межах своєї «життєвої конструкції»*, яку людина творить та збагачує постійно.

Саме тому в освітні та реабілітаційні програми важливо закладати теми для творчого осмислення життя і його різноманітних проявів, людських вчинків – від благородних до нищих, і спрямовувати юнаків і дівчат, процес їх життєтворчості до утвердження людяності, любові, цінності людського життя.

Спадщина на майбутнє. Видатний вчений **Іван Гнатович Єрмаков** закликав стверджувати цінності добра, справедливості, благородства і честі, прагнення любити людей, і творити, й діяти заради їх щастя. Його дослідження навколо життєтворчості, реабілітаційної педагогіки та життєвих смислів

залишаються надзвичайно актуальними. Він наголошував на самоцінності дитинства, діалогу, культури життєвого самовизначення особистості, на життєтворчості. Життєтворчість, на думку вченого, – це «особлива, вища форма виявлення творчої природи людини. Вона сприяє самостійному вибору особистістю стратегії життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації індивідуального життєвого проекту» [1, с.15]. А навчитися жити за І. Єрмаковим – означає виробити власну позицію та світогляд, сформувати гідне ставлення до себе та інших, ставити перед собою завдання і діяти відповідно до нього, вчитися життю впродовж усього життя [1; 2 та ін.].

Отже. Життєтворчість – це не лише наукова категорія, це здатність особистості до самоорганізації та активної взаємодії з оточенням навіть у найскладніші часи, коли молода особистість творить і розвивається не «завдяки» сприятливому середовищу, а «всупереч» важким, травматичним обставинам, у моменти невизначеності. Важливо підкреслити право молодої людини на справжнє життя вже зараз, не відкладаючи розвиток, становлення особистості, суб'єкта життя на «після війни». Варто зосередитися на формуванні вміння сучасного громадянина трансформувати травматичний досвід у ресурс для розвитку особистості, на відповідальності за свій вибір. Стабілізатором у моменти невизначеності виступає ціннісний «кістяк» як динамічна конструкція, що базується на вищих цінностях (любов, честь, совість тощо). Перспективним вбачається розробка нових методик психологічної підтримки та виховання молоді, яка змушена дорослішати і по-справжньому творити своє життя в умовах граничних життєвих викликів.

Сьогодні бути молодим вченим в Україні – це приймати виклик творити такий інтелектуальний продукт, який стане основою нашого спільного відновлення. Шановні колеги, молоді й майбутні вчені, нехай ваші дослідження будуть не лише теоретичними пошуками, глибоким осмисленням наукової спадщини, а реальною стратегією розбудови гідного майбутнього.

Бажаю кожному з вас не втрачати того творчого вогню, який перетворює труднощі на сходинки до зростання.

Дякую за увагу і до нових наукових звершень!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрмаков І. Г. Педагогіка життєтворчості: орієнтири ХХІ століття. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*. Київ : Контекст, 2000. С. 14–19.
2. Життєтворчі смисли нової української школи : практико-зорієнтований збірник / за ред.: Т. С. Антоненко, Н. В. Чепелевої, І. Г. Єрмакова, Т. В. Маліченко. Київ : Майстер книг, 2021. 303 с.

Anna I. Dubenko

1-year student of Studying and Scientific Institute of Psychology
of Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraine)

Scientific supervisor:

Nataliya V. Logutina,

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the
Department of Foreign Languages for Specific Purposes
Vasil' Stus Donetsk National University (Ukraine)

PSYCHOLOGY OF INCLUSIVE EDUCATION IN WARTIME: CHALLENGES AND PROSPECTS

Introduction. Inclusive education is an important component of the modern education system, as it ensures equal access to education for all children, regardless of their development, health status or social conditions. In wartime, the importance of inclusive education grows even more, as the number of children in need of psychological support and a special approach increases significantly. [6]

Keywords: Inclusive education, difficult circumstances, health status or social conditions.

War creates difficult circumstances for all participants in the educational process: students, parents and teachers. Children with special educational needs (SEN) are a particularly vulnerable category, since they react more acutely to stress, environmental change and instability. [2] Therefore, the psychological aspects of inclusive education in wartime require special attention.

The main challenges of inclusive education in wartime

One of the key challenges is the psychological traumatization of children. Many children experience fear, anxiety, loss of loved ones, and forced displacement. This can lead to post-traumatic stress disorder, impaired emotional regulation, and decreased concentration and motivation to learn.[3] For children with SEN, these manifestations are often even more intense. The second important challenge is the disruption of the stability of the educational environment. [1]

The third challenge is the shortage of resources. This applies to both material resources and human resources (psychologists, teacher assistants). Often, specialists are forced to work under overload conditions. Another aspect is the emotional burnout of teachers. Teachers work in stressful conditions, combining teaching with providing psychological support, which often leads to secondary traumatic stress [5].

Psychological features of working with children in war conditions

When working with children, it is important to take into account their emotional state. One of the key principles is to create a **safe psychological environment**. It is also important to use a **trauma-informed approach**. It involves understanding that a child's behavior may be a reaction to the stress experienced, rather than a manifestation of "disobedience" [4]

No less important is the development of children's **emotional competence**. Various psychological techniques help with this: breathing exercises, art therapy, and play methods. For children with SEN, regularity and repetition are especially important in conditions of instability [7].

Frequent moves, distance or mixed learning, and the lack of a safe space make it difficult for children to adapt. A predictable and structured environment is important for effective inclusion, which is often absent in wartime. The third challenge is the shortage of resources. This applies to both material resources (equipment, special teaching aids) and human resources (psychologists, teacher assistants, remedial teachers). Often, specialists are forced to work under overload conditions or even change their place of work. Another aspect is the emotional burnout of teachers. Teachers work in stressful conditions, combining teaching with providing psychological support to children. The lack of proper support for teachers themselves negatively affects the quality of the educational process. It is also worth noting the difficulties of interaction with parents. Parents may be in a state of stress, loss or economic instability, which makes it difficult for them to participate in their children's education and cooperate with the school.

Also it is important to take into account their emotional state and individual needs. One of the key principles is to create a safe psychological environment. This means support, acceptance, predictability and a clear structure of the educational process. It is also important to use a trauma-informed approach. It involves understanding that a child's behavior may be a reaction to the stress experienced, rather than a manifestation of "disobedience". Therefore, teachers need to respond with empathy and support. No less important is the development of children's emotional competence. This includes the ability to recognize one's emotions, express them safely, and find ways to self-regulate. Various psychological techniques help with this: breathing exercises, art therapy, and play methods. For children with SEN, it is important to maintain an individual approach, adapt teaching materials, and use visual support and clear instructions. Regularity and repetition are especially important in conditions of instability. Prospects for the development of inclusive education Despite the difficult conditions, war also opens up new opportunities for the development of inclusive education. One of the prospects is the active implementation of distance learning technologies. Online resources allow for access to education even in difficult conditions, and also expand the possibilities for individualizing learning. Another prospect is to increase the psychological competence of teachers. Teachers are increasingly undergoing training in providing psychological support, which contributes to more effective work with children. An important direction is the development of interdisciplinary cooperation. Psychologists, teachers, social workers and medical specialists should work together to provide comprehensive support for children. It is also worth noting the growing attention to mental health. Society is gradually realizing the importance of psychological well-being, which contributes to the development of relevant programs and initiatives. Expanding an inclusive culture in society is also promising - the formation of a tolerant attitude towards diversity and the support of equal opportunities for all. Challenges and strategies of inclusive education are presented on Pic. 1

Pic. 1

Conclusion. Inclusive education in wartime conditions faces numerous challenges, including psychological traumatization of children, instability of the educational environment, shortage of resources and emotional burnout of teachers. At the same time, these conditions stimulate the search for new approaches and solutions. Psychological support is becoming a key element of the educational process, and the creation of a safe, supportive environment is the basis for effective learning. The use of a trauma-informed approach, the development of emotional competence and individualization of learning are necessary conditions for successful inclusion. In the long term, inclusive education has the potential to develop even in difficult conditions, if the system is ensured support for teachers, children and their families. This will contribute not only to the educational but also to the psychological recovery of society.

REFERENCES

1. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2023). Inclusive education in emergencies: Challenges and opportunities. Odense, Denmark.
2. Hryshchenko, S. (2023). Psychological support for children with special educational needs during the war. *Journal of Special Education Resources*, 12(2), 45–58.
3. Murthy, R. S., & Lakshminarayana, R. (2006). Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry*, 5(1), 25–30.
4. Overstreet, S., & Chafouleas, S. M. (2016). Trauma-Informed Schools: Introduction to the Special Issue. *School Psychology Review*, 45(2), 139–147.
5. Pfefferbaum, B., & Merritt, R.D. (2016). Procedural and Methodological Issues in Research on Secondary Traumatic Stress in Providers. *Biomedical Research International*, 2016.
6. UNESCO. (2022). Guidelines on inclusion and equity in education during crises. Paris: UNESCO Publishing.
7. World Health Organization (WHO). (2023). Mental health and psychosocial support in emergency settings. Geneva.

Dubova Yevheniia,

1-year student of the first (bachelor's) level of higher education
Studying and Scientific Institute of Psychology,
Vasyl Stus Donetsk National University
Vinnytsia, Ukraine

Bondarchuk Diana,

1-year student of the first (bachelor's) level of higher education
Studying and Scientific Institute of Psychology,
Vasyl Stus Donetsk National University
Vinnytsia, Ukraine

Scientific supervisor – **Logutina N. V.**,
PhD in Pedagogy, Senior Lecturer of the

PSYCHOLOGICAL RESILIENCE DURING WAR

Psychological resilience is defined not merely as the absence of mental illness, but as a dynamic process of adapting well in the face of adversity, trauma, or significant sources of stress [1]. In the context of war, resilience involves the mobilization of internal and external resources to maintain functional stability.

Historically, resilience was viewed as a fixed personality trait. Modern psychophysiology and traumatology, however, define it as a **process**. According to the Transdiagnostic Model, resilience during war is a fluctuating state influenced by neurobiological regulation and social support systems [6].

There are some Key Theoretical Models of Psychological resilience

1. The BASIC Ph Model (Mooli Lahad)

This multimodal model suggests that every individual has a unique combination of six potential coping “channels” [4]. During war, people survive by leaning on the channels that are most developed for them:

- **B (Belief):** Values, religious faith, or a sense of mission.
- **A (Affect):** Expressing emotions through crying, laughter, or discussion.
- **S (Social):** Seeking belonging in a community or family.
- **I (Imagination):** Using creativity or visualization to escape the immediate grim reality.
- **C (Cognition):** Relying on facts, logic, and structured planning.
- **Ph (Physiological):** Physical activity, sleep hygiene, and somatic grounding.

2. The Concept of Sense of Coherence (Aaron Antonovsky)

Resilience is often driven by a **Sense of Coherence (SOC)**. For a civilian to remain resilient during war, they must perceive their environment as:

1. **Comprehensible:** The ability to understand the events occurring.
2. **Manageable:** The belief that resources are available to meet the demands.
3. **Meaningful:** The feeling that the struggle and survival have a purpose [2].

Pic. 1

3. Neurobiological Aspects

Resilience is closely tied to the **Autonomic Nervous System (ANS)**. War places the psyche in a state of chronic hyper-arousal.

• **The Window of Tolerance:** Resilient individuals are able to stay within a “window” where they can process emotions without falling into hyper-arousal (panic/aggression) or hypo-arousal (dissociation/numbness) [5].

- **Neuroplasticity:** Adaptive resilience involves the brain's ability to reorganize itself, moving from a constant "survival mode" (amygdala-driven) back to "executive function" (prefrontal cortex-driven) through grounding techniques [8].

4. Strategies for Enhancing Resilience [3]

Strategy	Mechanism	Goal
Normalization	Psychoeducation	Reducing the «fear of the fear» by validating reactions as normal.
Grounding	Sensory reorientation	Breaking the cycle of intrusive thoughts (Flashbacks).
Social Anchoring	Community building	Preventing the "isolation of trauma".
Routine Restoration	Cognitive structure	Restoring a sense of predictability in an unpredictable environment.

5. Post-Traumatic Growth (PTG)

A critical theoretical component is the possibility of **Post-Traumatic Growth**. This theory suggests that individuals who endure the hardships of war may experience positive psychological changes, such as increased personal strength, improved relationships, and a greater appreciation for life, provided they have adequate support and the capacity to process the trauma.

Psychological resilience during war is not the absence of fear or pain, but the ability of the psyche to recover from stressful events. It is a dynamic skill that can and should be developed.

Let's analyze main components and practical strategies for maintaining resilience nowadays:

1. Information hygiene and the "window of tolerance"

Each person has their own level of arousal, at which they remain functional. Constant monitoring of the news pushes us out of this "window" into a state of panic or numbness.

The "two-source" rule: Choose two official information channels and check them at a certain time (for example, in the morning and in the evening).

Digital detox: Give up watching the news feed 1–2 hours before bedtime.

2. Daily routine as an anchor

In a situation of chaos, the psyche needs points of support. Routine creates the illusion (and reality) of control over your life.

Small rituals: Morning coffee, brushing your teeth, making your bed are signals to your brain that life is going on.

Planning your day: Even if it's a three-item list (make a meal, call your loved ones, go for a walk), it helps you avoid feeling helpless.

3. Self-regulation techniques (Working with the body)

Stress "lives" in the body. If you're experiencing a strong anxiety attack, use physical grounding techniques:

Square breathing: Inhale for 4 counts, hold for 4, exhale for 4, hold for 4. This calms the autonomic nervous system according to the advice of World Health Organization (WHO). [9]

The "5-4-3-2-1" technique: Name 5 objects you see; 4 sounds you hear; 3 sensations in your body (the touch of your clothes, the wind); 2 smells; 1 taste. This brings attention back from the inner horror to the real moment.

4. Social support and meaning

Resilience increases significantly when a person is not left alone with their experiences.

Social circle: Talk to those who give you a sense of support, not those who increase panic.

Helping others: Volunteering or simply supporting a neighbor transforms the role of "victim" into the role of "active participant", which is a powerful antidote to trauma.

The search for meaning (according to Viktor Frankl): Those who have the answer to the question “Why?” can withstand almost any “How?”. It is important to find personal meaning in the struggle or daily work.

5. Legalization of emotions

Trying to “hold on” and not letting tears go leads to emotional burnout.

Acknowledging feelings: It is normal to feel anger, helplessness, guilt, or even joy in brief moments of peace.

Rejecting “survivor guilt”: Your ability to work and your mental state are a resource for the country, not a reason to be ashamed.

Pic. 2

In conclusion, if you experience prolonged insomnia, apathy, intrusive memories, or the inability to perform daily tasks, this is a signal to seek help from a psychologist or psychotherapist. Psychological help is now as basic a need as medical help.

REFERENCES

1. Building your resilience. *American Psychological Association*. 2020. URL: <https://www.apa.org/topics/resilience/building-your-resilience>.
2. Antonovsky A. *Unraveling the Mystery of Health: How People Manage Stress and Stay Well*. San Francisco : Jossey-Bass, 1987. 232 p.
3. Frankl V. E. *Man's Search for Meaning*. Boston : Beacon Press, 2006. 184 p.
4. Lahad M. *BASIC Ph: The Story of Coping Resources*. Community Stress Prevention Center, 1997. 150 p.
5. Siegel D. J. *The Developing Mind: How Relationships and the Brain Interact to Shape Who We Are*. New York ; London : Guilford Press. 2012. 506 p.
6. Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives / Southwick S. M., Bonanno G. A., Masten A. S. et al. *European Journal of Psychotraumatology*. 2014. Vol. 5 (1). P. 25338.
7. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15, № 1. P. 1–18.
8. Van der Kolk B. A. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. New York : Viking, 2014. 464 p.
9. *Doing What Matters in Times of Stress: An Illustrated Guide*. Geneva : World Health Organization, 2020. 102 p.

Кобзар Юлія Володимирівна,
викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»,
м. Харків, Україна

Катречко Анна Сергіївна,
викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»,
м. Харків, Україна

Савченко Валерія Едуардівна,
викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя,
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»,
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНОГО АМАТОРСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ «ДІВОЧІ СПІВАНОЧКИ» КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ)

Особливу роль у формуванні національної свідомості відіграє українська народна пісня як унікальне явище духовної культури. Вона є своєрідним кодом нації, у якому відображено світогляд, моральні цінності, історичний досвід та емоційний стан українського народу. Через пісенну творчість передається не лише естетичний досвід, але й формується система ціннісних орієнтацій особистості.

Народний аматорський колектив «Дівочі співаночки», створений 1993 року у Харківському педагогічному коледжі, є важливим осередком збереження, розвитку та популяризації української вокально-хорової традиції у студентському середовищі. Його діяльність має системний характер і поєднує навчально-виховний, творчий та культурно-просвітницький компоненти.

Визнанням високого художнього рівня колективу стало присвоєння у 1999 році почесного звання «Народний самодіяльний колектив профспілок України». Важливо зазначити, що ансамбль неодноразово підтверджував цей статус – загалом чотири рази, що свідчить про стабільно високий рівень виконавської майстерності, безперервність творчого розвитку та відповідність професійним критеріям народного мистецтва.

Залучення студентської молоді до виконання народних пісень сприяє глибокому емоційному переживанню змісту творів, що, зі свого боку, підсилює процес ідентифікації з національною культурою. Виконання обрядових, ліричних, історичних пісень формує в молоді почуття причетності до культурної спадщини свого народу, розвиває національну гідність та патріотичну свідомість.

Функціонування колективу відбувається у форматі гурткової роботи, що є важливим елементом освітнього процесу в закладах вищої освіти. Саме гурткова форма організації діяльності забезпечує добровільність участі студентів, їхню внутрішню мотивацію до творчості, самовираження та пізнання національної культури. У процесі занять учасниці ансамблю не лише опановують вокально-хорові навички, але й залучаються до глибшого розуміння змісту народної пісні, її символіки, образності та історичного контексту.

Важливим напрямом діяльності ансамблю є широка концертна діяльність. Колектив є активним учасником мистецьких заходів різного рівня – від загальноакадемічних до обласних і міжрегіональних. Регулярна участь у концертах, фестивалях, урочистих подіях сприяє популяризації української пісенної культури та розширенню культурного простору впливу ансамблю.

Концертна діяльність виконує не лише репрезентативну, але й виховну функцію. Вона формує у студентів сценічну культуру, відповідальність, комунікативні навички та вміння працювати в колективі. Особливо значущими є виступи перед різними соціальними аудиторіями – військовослужбовцями, пораненими, дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах. У таких умовах українська пісня набуває терапевтичного значення, виступаючи засобом духовної підтримки та емоційного відновлення.

Репертуар ансамблю відзначається багатством та різноманітністю. Він охоплює як автентичні зразки народної творчості, так і їхні сучасні обробки, а також твори українських композиторів. Значне місце посідають обрядові пісні, які відтворюють традиції календарно-обрядового циклу та сприяють збереженню нематеріальної культурної спадщини.

Виконавський стиль колективу характеризується поєднанням традицій народного співу з академічними вокальними принципами. Це проявляється у чистоті інтонування, ансамблевій злагодженості, тембровій єдності та емоційній виразності виконання. Такий підхід забезпечує високий художній рівень інтерпретації творів і водночас робить їх доступними для сучасного слухача.

Таким чином, діяльність народного аматорського колективу «Дівочі співаночки» є ефективною моделлю інтеграції мистецької практики у процес формування національної свідомості студентської молоді.

Леміш Владислава Віталіївна,
здобувачка 1 курсу другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності С4 Психологія
ОПП Реабілітаційна психологія,
Навчально-реабілітаційний
заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
Науковий керівник – **Попелюшко Р. П.,**
доктор психологічних наук, професор,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ В ОСВІТНЬОМУ І РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Створення якісної та людиноцентричної системи освіти сьогодні є не просто одним зі стратегічних пріоритетів розвитку, а життєвою необхідністю для українського суспільства. В умовах війни, коли кожна людина змушена заново шукати внутрішню стійкість і шляхи до самореалізації, звичні педагогічні підходи виявляються недостатніми. І в реабілітаційному, і в навчальному просторі сьогодні зростає запит на суб'єктність, тобто на право людини бути активним учасником змін у власному житті, а не лише отримувачем готових рішень. Саме тому зараз критично важливо переосмислити застарілі підходи та звернутися до тих наукових концепцій, які бачать у людині не пасивний об'єкт педагогічного впливу, а передусім свідомого творця власної долі.

Провідним аспектом діяльності сучасних закладів освіти стає створення умов для розвитку та забезпечення конкурентоспроможності кожного учасника освітнього процесу, що посилює успішність їх позиціонування на ринку праці. Нова філософія освіти має бути відкритою до духовного світу людини та її життєвих прагнень [4, с. 359]. На цій основі сформувався інноваційний напрям – педагогіка життєтворчості, у центрі якої перебуває особистість із її напруженим екзистенційним світом.

Теоретичні засади цієї концепції ґрунтуються на фундаментальних дослідженнях, де життєтворчість розглядають як вищу форму виявлення творчої природи людини. Це передбачає здатність особистості до свідомого вибору стратегії життя, розробки планів та реалізації індивідуального життєвого проєкту [4, с. 360]. Особливого значення набуває розвиток «мистецтва жити» в умовах сучасного суспільства ризику, де традиційні механізми трансляції досвіду втрачають свою дієвість, а молодь стає найбільш вразливою до цивілізаційних зрушень [4, с. 362].

Ретроспективний аналіз становлення концепції життєтворчості дозволяє констатувати, що її ідейні витоки репрезентовані у широкому спектрі філософських парадигм ХІХ–ХХ століть – від екзистенціалізму до «філософії життя», де фундаментальною категорією постає вільна індивідуальність як єдиний детермінант і керівник власного буття. В українському науковому дискурсі зазначені інтенції трансформувалися у сформовану освітню стратегію, яка через механізми самовдосконалення та самоосвіти забезпечує готовність особистості до успішної життєдіяльності в умовах аксіологічної нестабільності сучасного суспільства. При цьому освіта перетворюється на життєво-необхідний елемент

людського життя, виступаючи гарантом індивідуального розвитку та платформою для реалізації індивідуального життєвого проєкту в часовій і просторовій перспективі [4, с. 360–361].

У контексті освітнього та реабілітаційного процесу ключовим показником готовності особистості до самоздійснення виступає життєтворча компетентність. Як зазначає Л. Ніколенко, цей феномен виводить особистість на вищий рівень життєздійснення, за якого людина здатна до самопроєктування та самовиховання. Це дозволяє суб'єкту не лише адаптуватися до динамічних обставин, а й активно змінювати середовище на благо себе та інших [2, с. 191]. Таким чином, місія особистісно орієнтованої освіти полягає у сприянні становленню відповідального суб'єкта, здатного до соціальної мобільності та самоорганізації.

Аналізуючи інклюзивність вищої освіти через призму життєтворчості, ми приходимо до розуміння того, що ключові навички студента не можна розглядати як однорідний масив – вони потребують чіткого розмежування та структурування, оскільки саме вони і є тим інструментом, завдяки якому людина реалізує себе. Особливо це стосується студентів з особливими освітніми потребами, для них опанування базових професійних умінь часто стає неможливим через стандартні методики, що змушує нас упроваджувати інноваційні формати навчання. У такому контексті професійне становлення студента набуває особливого характеру, адже воно стає не просто навчанням, а процесом активної компенсації наявних бар'єрів через посилення тих практичних компетенцій, які допоможуть йому впевнено почуватися у професійному середовищі.

Водночас ми маємо визнати особливу роль гнучких навичок у структурі життєтворчості. Оскільки вони менше прив'язані до суворих навчальних програм, це дає можливість максимально розкрити індивідуальні якості студента, дозволяючи йому компенсувати певні функціональні обмеження через розвинену комунікацію та вміння гнучко адаптуватися до соціальних ситуацій. Не менш важливими в інклюзивному середовищі стають цифрові навички, які сьогодні перетворилися фактично на безальтернативний інструмент. Саме цифрові технології є єдиним містком, що забезпечує доступ до знань та дозволяє підтримувати професійний зв'язок із навколишнім світом. Завершують цю ієрархію креативні здібності, адже в інклюзивному сегменті вони перестають бути просто приємним доповненням, а натомість стають фундаментальною запорукою успіху. Адже подолання бар'єрів, які виникають у навчальному середовищі, вимагає від кожного студента та викладача нетрадиційних підходів та сміливих, інноваційних рішень [3, с. 178–179].

Особливої актуальності питання розвитку життєтворчої компетентності набуває в контексті інклюзивної вищої освіти. Студенти з особливими освітніми потребами стикаються зі значно більшими труднощами у професійній самореалізації після завершення навчання, адже принципи рівності та включення в сучасному суспільстві перебувають на етапі становлення. Саме тому формування здатності до свідомого управління власним життям та творчої самореалізації на кожному його етапі виступає не лише педагогічним завданням, а й умовою повноцінної соціальної інтеграції таких осіб [3, с. 170–171]. Як обґрунтовано в монографії Л. Нічуговської, Л. Ніколенко та ін., життєтворча компетентність формується системно через взаємозумовлений розвиток усіх її компонентів: життєво-пізнавальної активності, життєво-етичних норм, ціннісних констант та екзистенційних концептів особистості, що визначає інноваційний характер педагогічної діяльності у цьому напрямі [1, с. 8–24].

Отже, розвиток ідей життєтворчості в сучасній освіті та реабілітації – це справжня вимога нашого часу, аніж просто цікава наукова тема. Сьогодні світ навколо досить нестабільний, людині критично важливо відчувати, що саме вона керує своїм життям, а не просто пливе за течією. Тепер для освіти час переосмислити себе, а саме не просто давати знання, а допомагати людині зрозуміти, чого вона хоче від власного життя. Особливо це стосується інклюзивної освіти, де життєтворчий підхід – це конкретний шлях, а не просто абстракція. Коли людина з особливими потребами вчиться сприймати свої труднощі не як перешкоду, а як частину власної історії. Особистість, яка усвідомлює та приймає відповідальність за своє життя, виходить за межі простого пристосування і стає суб'єктом власного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інноваційна педагогічна діяльність як чинник формування життєтворчої компетентності здобувача освіти : монографія / Нічуговська Л. І., Ніколенко Л. М. та ін. ; уклад. Криворотько А. О. Дніпро, 2022. 484 с.

2. Ніколенко Л. Поняття «життєтворчість» та «життєтворча компетентність» у парадигмі професійної підготовки педагога спеціальної освіти. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2022. № 1 (23). С. 191–201.

3. Ніколенко Л. Розвиток життєтворчої компетентності студентів з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. № 25, Т. 2. С. 169–189.

4. Ткачук Л. Педагогіка життєтворчості особистості як важливий напрям гуманізації освіти. *Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика*. Умань, 2024. С. 358–363.

Ніколенко Людмила Миколаївна,
докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри педагогіки,
дошкільної та спеціальної освіти,
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН НАВЧАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЖИТТЄТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Усе більше уваги демократичних країн спрямовано на побудову суспільства сталого розвитку, в якому інноваційні технології відіграватимуть вирішальну роль у життєдіяльності кожної людини. Відповідно, заклади вищої освіти (ЗВО) мають готувати здобувачів до того, щоб вони стали активними, критичними та відповідальними громадянами такого суспільства.

За результатами опитування роботодавців [1], найпотрібнішими у XXI столітті є навички критичного мислення, роботи в команді та комунікативність. Дослідження, проведені Гарвардським університетом, Фондом Карнегі та Стенфордським дослідницьким центром [2], також стверджують, що 85 % успіху в роботі досягається завдяки добре розвиненим навичкам комунікації та спілкування з людьми, але молодь має низький рівень володіння ними.

Описуючи навички, знання та досвід (що в сукупності утворюють компетентність), якими повинні оволодіти здобувачі вищої освіти, щоб досягти успіху в роботі та житті, Partnership for 21st Century Skills [3] наголошує, що академічні предметні знання (які залишаються базисом навчання у XXI ст.) необхідно зміцнювати навичками грамотності (інформаційна, технологічна, цифрова та медіаграмотність), життєвими навичками (гнучкість, ініціативність, соціальні навички, продуктивність, лідерство) та навичками навчання (критичне мислення, спілкування, співпраця, креативність). «Оскільки технології продовжують розвиватися, ... співробітники повинні залишатися в режимі навчання, щоб їхні навички не втратили актуальності. ... Ось чому, коли хтось запитує, якою буде наступна «гаряча» навичка, я кажу, що це – здатність вчитися» [5]. Такі здатності виходять за межі базових знань, вони дозволяють людині залишатися в активному процесі самонавчання і після здобуття вищої освіти, пристосовуватись до зміни професійних та життєвих ролей, і в такий спосіб впливати на власне життя, позитивно змінюючи його [4]. Розвиток вказаних компетентностей особливо важливий в інклюзивному підході, адже завдяки їм кожен здобувач вищої освіти з особливими освітніми потребами (ООП) отримує більше шансів бути включеним у всі сфери суспільного життя.

Загалом технології інклюзивного навчання, зосереджені на розвитку soft skills, сприяють підвищенню мотивації навчання та якості вищої освіти. Відповідно, вимогою вищої школи сьогодення є підготовка здобувачів вищої освіти з ООП, яка відповідає алгоритму (фігура 1). Це дозволить людям з ООП досягати творчої самореалізації на кожному життєвому етапі.

Фігура 1

Процес розвитку компетентностей здобувачів вищої освіти з ООП в інклюзивному освітньому просторі ЗВО

Тож питання переорієнтації освітнього процесу в ЗВО із презентування знання на формування життєтворчої компетентності здобувачів вищої освіти в умовах інклюзивного навчання набирає гостроти, а концепція інклюзії потребує інноваційного освітнього простору, який постійно прогресує.

У цьому контексті найбільш відповідним є універсальний дизайн навчання (УДН, англ. – UDL) – підхід до організації освітнього процесу, що дозволяє розробляти і гнучко коригувати програми навчальних дисциплін, плани навчальних занять, методи і форми співпраці та оцінювання здобувачів вищої освіти на засадах доступності та інклюзивності. Ідея УДН та його розвиток належить розробникам Центру прикладних спеціальних технологій (CAST), який на сьогодні є світовим лідером інновацій для інклюзивної освіти. «Ми уявляємо собі світ, де всі навчальні програми в школі, на роботі та в житті навмисно створені для підвищення сильних сторін і усунення бар'єрів, щоб кожен мав можливість рости та процвітати» [6] – цей постулат повною мірою відповідає завданням підготовки здобувачів вищої освіти до життєздійснення у нинішньому мінливому світі. Відтак, варто ближче розглянути основні аспекти УДН у світлі сучасних завдань вищої освіти.

Насамперед звертаємо увагу на те, що мета УДН повною мірою корелює з концепцією життєтворчості і вимогами сьогодення щодо підготовки майбутніх фахівців у ЗВО: розвиток агентності здобувачів (здатності діяти самостійно, ініціативно, відповідально та цілеспрямовано), рефлексивності, винахідливості та щирості, стратегічного мислення та орієнтованості на дії. Тобто наголошується на зміні власне методології навчання: від демонстрації знань – до навчання вчитися, від забезпечення доступу до знань – до створення умов, за яких кожен здобувач вищої освіти буде включений у процес формування необхідних компетентностей.

Зупинимося на цьому детальніше. Класичний підхід до навчання у вищій школі передбачає подання інформації (лекція), потім – виконання здобувачами певних завдань (підготовка до семінарських, практичних, лабораторних занять) та звітування про їх виконання, і лише потім – надання зворотного зв'язку (оцінювання) та мотивування найменш активних здобувачів. Натомість УДН пропонує іншу логіку: насамперед створити умови, за яких кожен здобувач без винятку може і хоче брати участь у навчанні (включення і мотивація); потім – у таких сприятливих умовах забезпечити представлення необхідної інформації (інтерактивні заняття), і тільки після цього надавати вказівки до дії (завдання) зі свободою представлення результатів та швидким зворотним зв'язком (моніторингом якості навчального процесу).

Як бачимо, пріоритетом УДН є створення умов, сприятливих для навчання, а не його інформативний зміст. В інклюзивному просторі ЗВО це такі безпечні фізично та психологічно умови, за яких людина з ООП безвідносно до індивідуальних особливостей почуватиметься належною до академічної групи і вільною у проявах ідентичності, адже когнітивна або діяльнісна активність повноцінно реалізується тільки в комфортних умовах. Відтак, у сьогоднішніх реаліях воєнного часу і нестабільності УДН відображає інтеграцію соціально-емоційного та травма-орієнтованого навчання, коли, створюючи сприятливі для освітньої діяльності умови, викладач має спиратися на емоційну спроможність, ідентичність і досвід здобувачів, який може слугувати джерелом наповнення змісту і вибору активностей в освітньому процесі.

Змінюючи методологію навчання в ЗВО із класичної моделі (надав інформацію → поставив завдання → оцінив та підтримав мотивацію) на УДН в інклюзивному просторі, викладач тим самим «запускає» безперервний процес розвитку життєтворчої компетентності здобувачів вищої освіти. У цьому процесі необхідні умови «включають» здобувачів у навчання, варіативність представлення інформації наповнює процес змістом, а можливість різноманітної навчальної діяльності та самовираження підвищує самооцінку, покращує психологічну атмосферу і, відповідно, заохочує включатися у наступні освітні та самоосвітні активності.

Можемо сказати, що УДН певним чином зміщує відповідальність за якість вищої освіти зі здобувача на умови навчання: спочатку необхідно створити умови для включення в навчальний процес, а вже потім говорити про ступінь активності здобувачів та їх результати, оскільки кожен здобувач вищої освіти – це повноправний суб'єкт освітнього процесу із власним досвідом, ідентичністю та правом на участь.

Отже, сьогодні УДН у вищій освіті виступає особливим підходом в організації інклюзивного навчального процесу, який може синергетично об'єднувати різноманітні проактивні освітні стратегії на засадах соціально-емоційного та травма-орієнтованого навчання з метою якісної професійної підготовки та розвитку життєтворчої компетентності здобувачів вищої освіти. Його упровадження потребує від

викладачів переосмислення методології освітнього процесу у вищій школі, і почати варто з роздумів над питанням, за яких умов навчання в ЗВО буде можливим і значущим для кожного здобувача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт за результатами онлайн-опитування «Навички XXI століття очима молоді та роботодавців». 2021. URL: <https://dismp.gov.ua/zvit-za-rezultatami-onlajn-opituvannya-navichki-hhi-stolittya-ochima-molodi-ta-robotodavciv/> (дата звернення: 30.04.2026).
2. Partnership for 21st century skills. Core content integration / Ohio Department of Education. 2016. URL: https://www.marietta.edu/sites/default/files/documents/21st_century_skills_standards_book_2.pdf (date of acces: 01.05.2026).
3. Ніколенко Л. Інтеграція інклюзивних підходів у вищу освіту в контексті сталого розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. Т. 115, № 3. С. 146–164. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.191>.
4. CAST. URL: <https://www.cast.org/> (date of acces: 29.04.2026).
5. Soft Skills Disconnect / National Soft Skills Association. 2015. URL: <https://www.nationalsoftskills.org/the-soft-skills-disconnect/> (date of acces: 30.04.2026).
6. Johnson K. H. The most important skill for 21st-century success *Forbes*. 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/kevinhjohnson/2018/07/31/the-most-important-skill-for-21st-century-success/> (date of acces: 29.04.2026).

Павленко Анатолій Іванович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної освіти
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

МОЖЛИВОСТІ ЗАДАЧНОГО ПІДХОДУ У РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

На початку XXI століття в Україні відбувся активний перехід до впровадження засад компетентнісно орієнтованої освіти, якому передували вивчення й адаптація інноваційного досвіду в 70-80-х роках минулого століття освітньої галузі США, й 90-х роках – країн ЄС.

Визнана абсолютною більшістю дослідників багатокomпонентність видів компетентності (тільки один із перших теоретиків компетентнісного підходу Джон Равен виокремлював їх 39) призвела до активного подальшого усвідомлення й уточнення визначень самих вихідних понять «компетенція» і «компетентність», виокремлення та системної структуризації і класифікації, встановлення ієрархічності видів компетентності. Джон Равен безпосередньо пов'язував визначальний смисл поняття компетентності з життєвим успіхом в тій чи тій соціально значущій галузі [5]. І досить тривалий час саме на посиленні першочергового зв'язку з практикою життєдіяльності людей у перетвореннях матеріального світу наголошувалося в обґрунтуванні інноваційних змін в освітній галузі нашої держави при переході до компетентнісно орієнтованої освіти.

Сучасний стан в Україні за специфічних умов воєнного часу відзначився подальшим розвитком поняття «життєва компетентність» як важливої категорії педагогіки і психології життєтворчості особистості (І. Єрмаков, Л. Сохань) дотично позицій задачного підходу в освіті (Г. Балл, Ю. Машбиць, Г. Костюк, А. Павленко, В. Староста та ін.).

Зокрема, у психологічних дослідженнях д. психол. н., дійсного члена АПН України Н. Чепельової [3; 4] життєва компетентність тлумачиться як вагома передумова успішного розв'язання різноманітних життєвих та особистісних задач, які постають перед людиною, особливо в ситуаціях невизначеності. І чим вищим є потенціал невизначеності ситуації, тим більшим є прагнення особистості до її визначення, відновлення її смислу, який спрямував би людину до віднайдення шляхів виходу із ситуації. Саме аналіз, інтерпретація та осмислення таких ситуацій, як вважає дослідниця, спонукають особистість до самостійної постановки та успішного розв'язання задач, насамперед задач на пошук та віднайдення смислу.

Така невизначеність виникає в різних сферах життя людини, особливо в процесі розв'язання багатьох задач як навчальних, професійних, так і завдань, що виникають у повсякденному житті (Н. Чепельова) [3, с. 56]. І це створює, на нашу думку, спільну основу для пошуку можливостей реалізації задачного підходу у цих сферах на конкретно-прикладному технологічному рівні.

Раніше (2011, 2013) ми для освітньої сфери показали на прикладі навчання фізики, що компетентність учня як особистісний результат навчання може бути визначена у загальному випадку як здатність до розпізнавання, самостійної постановки і розв'язування (у тому числі й нестандартного) фізичних задач у навчальній, проектній, дослідницькій і практичній діяльності на основі теоретичного знання. Зі свого боку, узагальнена задачна технологія в навчанні-вивченні предмету є компетентісно орієнтованою і може містити (поєднувати) у собі й навчальну ситуацію, і проблемну ситуацію або проблему і може відігравати провідну роль у становленні і розвитку предметної компетентності учнів [1; 2].

За останній період еволюція поширення використання задачного підходу в орієнтації на ієрархію компетенцій вказує на зростання до рівня загальнопредметних і навіть ключових компетенцій (зокрема, відбулося поступальне охоплення задачною технологією у навчанні шкільних навчальних предметів від традиційного і поглибленого з математики, фізики, астрономії, хімії – до навчання біології, географії, географії й історії, мови тощо).

Таким чином, використання навчальних задач і проблем, ситуацій у їх динамічному поєднанні (розгортанні) можуть бути цілеспрямованим й дієвим засобом розвитку життєвої компетентності особистості в різних сферах життя (зокрема, в соціальній педагогіці, соціальній психології, соціальній роботі й консультуванні тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павленко А. І. Задачний і компетентісний підходи у навчанні: перспективи інтеграції *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 42. С. 207–211.
2. Павленко А. І. Узагальнена дидактична задачна технологія у розвитку предметної компетентності учнів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 44. С. 158–163.
3. Чепельова Н. В. Особливості розвитку життєвої компетентності під час війни. *Освіта сьогодні: життєтворчість як основа національного відродження та єдності (до 30-річчя заснування наукової школи педагогіки та психології життєтворчості особистості, 75-річчя з дня народження Івана Гнатовича Єрмакова та 100-річчя з дня народження Лідії Василівни Сохань)* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17 жовтня 2024 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2024. С. 55–57.
4. Чепельова Н. В. Особливості життєвої компетентності в умовах війни. *Технології розвитку інтелекту*. 2024. Т. 8, № 1 (35). DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2024.8.1.2>.
5. Raven J. Competence in Modeym Society: Its Identification, Development and Release. Oxford : Oxford Psychologists Press, 1984. 374 p.

Тарарака Дар'я Сергіївна,

здобувач 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 Терапія та реабілітація
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна

Науковий керівник – **Баранець І. В.,**

доктор філософії, доцент, доцент кафедри
фізичної та реабілітаційної медицини
Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава, Україна

ФІЗИЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ ІЗ ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ: ОЦІНЮВАННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Дитячий церебральний параліч (далі ДЦП) є одним із найскладніших порушень розвитку, що супроводжується стійкими руховими розладами та значно впливає на функціональні можливості дитини.

Такі порушення мають системний характер і зачіпають не лише моторну сферу, але й процес соціальної адаптації та навчання [2, с. 154–156]. У сучасних умовах комплексної реабілітації питання підготовки дітей із ДЦП до школи набуває особливої значущості. Як зазначають дослідники, рівень фізичної готовності безпосередньо впливає на здатність дитини адаптуватися до навчального процесу [1, с. 35–36]. Водночас ефективність відновлювальної роботи значною мірою залежить від своєчасності та системності реабілітаційних заходів [2].

Мета дослідження: дослідити особливості фізичної готовності до школи дітей із дитячим церебральним паралічем та проаналізувати сучасні підходи до оцінювання і реабілітації вказаної категорії дітей.

Фізична готовність дітей із ДЦП до шкільного навчання є комплексним поняттям, що включає розвиток рухових функцій, координацію, силу, витривалість та навички самообслуговування. У дослідженнях наголошено, що саме рівень рухового розвитку визначає можливості дитини у навчальній діяльності [4, с. 88–90]. Для об'єктивного оцінювання функціонального стану дітей із ДЦП застосовуються системні підходи, які дозволяють визначити ступінь порушень і сформувати індивідуальну програму реабілітації [4]. Це особливо важливо перед початком шкільного навчання, коли зростає вимога до самостійності дитини.

Сучасні підходи до реабілітації базуються на принципі комплексності. Як зазначає В. Козявкін, найкращі результати досягаються при поєднанні різних методів фізичного впливу, спрямованих на відновлення рухових функцій [2, с. 157–158]. Подібної думки дотримується і В. Бабич, підкреслюючи необхідність систематичності та індивідуалізації реабілітаційних програм [1]. В. Мухін акцентує увагу на тому, що фізична реабілітація виконує не лише відновлювальну, але й формувальну функцію, оскільки сприяє розвитку життєво необхідних навичок [3, с. 43–44]. Це має ключове значення для підготовки дитини до шкільного навчання. Зі свого боку, А. Шевцов зазначає, що найбільш ефективною є інтеграція медичних, педагогічних і соціальних підходів у процесі реабілітації дітей із ДЦП [5, с. 196–197]. Такий підхід сприяє кращій адаптації дитини до освітнього середовища.

Таким чином, сучасні дослідження підтверджують, що фізична готовність до школи формується через поєднання точної діагностики та комплексної реабілітації. Узагальнення результатів аналізу свідчить про те, що ефективна підготовка дітей із ДЦП до школи можлива лише за умови поєднання точного функціонального оцінювання та системної реабілітаційної роботи.

Отже, розуміємо, що фізична готовність до школи дітей із дитячим церебральним паралічем є багатокомпонентним показником, що включає рухові, функціональні та адаптаційні можливості. Її формування потребує системного підходу до оцінювання та тривалої реабілітаційної роботи. Сучасні методи реабілітації дозволяють значно покращити функціональний стан дітей із ДЦП та підвищити їхню готовність до навчання. Перспективну подальшого дослідження вбачаємо у вивченні стандартизованих діагностичних методик, що є необхідною умовою на шляху до розроблення індивідуальних програм реабілітації дітей із ДЦП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич В. І., Козявкін В. І. Фізична реабілітація дітей із дитячим церебральним паралічем: сучасний стан проблеми. *Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія*. 2013. № 3. С. 34–38.
2. Козявкін В. І., Качмар О. О. Сучасні підходи до медичної реабілітації дітей із дитячим церебральним паралічем. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2015. № 5 (75). С. 154–159.
3. Мухін В. М. Особливості фізичної реабілітації дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2012. № 2. С. 42–46.
4. Романенко В. В., Афанасьєв С. М. Оцінювання рухових функцій у дітей із дитячим церебральним паралічем. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2016. № 4. С. 88–92.
5. Шевцов А. Г. Сучасні підходи до комплексної реабілітації дітей із дитячим церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2014. № 3. С. 195–199.

ЗМІСТ

Нечипоренко Валентина Василівна ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ДОСВІД ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК	
Амелін Богдан Олександрович КОНФЛІКТИ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: ЕТИЧНИЙ ТА ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ.....	8
Antonova Mariia Petrivna THE WOMAN WHO CREATED THE FUTURE: THE STORY OF KATERYNA YUSHCHENKO.....	10
Атаманська Світлана Сергіївна СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПОСТРАЖДАЛИХ РОДИН: ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДИ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОГОРОДСЬКОЇ ТГ).....	11
Белінська Богдана Вікторівна КОНЦЕПТ НАДЛЮДИНИ Ф. НІЦШЕ ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ.....	14
Богатов Олександр Вікторович ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНИХ УМІНЬ ПІДЛІТКІВ ВИКОРИСТАННЯМ ТРАДИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ СЕКЦІЇ З ФУТЗАЛУ.....	15
Бойко Марія Миколаївна ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР І ВПРАВ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	17
Булах Денис Володимирович РОЗВИТОК НАВИЧОК ІМПРОВІЗАЦІЇ В УЧНІВ-ГІТАРИСТІВ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.....	19
Бушляков Андрій Олегович ОСОБЛИВОСТІ ВІЯВУ ДЕЯКИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ДІТЕЙ ІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	21
Волошко Олексій Олексійович ВОЯКИ-УРОДЖЕНЦІ ЗАПОРІЖЖЯ ПІДНИМАЛИ ПРАПОРИ ПЕРЕМОГИ НАД ПОВЕРЖЕНИМ БЕРЛІНОМ 1945 Р.....	22
Волощук Марина Борисівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В ІНОЗЕМНОМУ ПРОЄКТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	24
Гжибінська Роксолана Володимирівна ІНКЛЮЗІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ.....	26
Гринчук Богдана Олексіївна ЛІТЕРАТУРА І ПУБЛІЦИСТИКА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ.....	27
Грицюк Оксана Володимирівна ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКА.....	30
Гунченко Віталій Олександрович МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ НАВИЧОК В УЧНІВ-КЛАРНЕТИСТІВ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.....	32
Дем'янець Владислав СТАН УРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МОНІТОРИНГУ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	34
Дехтярчук Софія ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЇ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЗМІСТ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ДИДАКТИЧНІ РІШЕННЯ.....	36
Дзідзінська Марія Олександрівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	38
Дідух Марта Іванівна ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	40

Дуванова Яна	
КОМАНДНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	43
Жуков Василь Павлович	
МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	44
Завадська Ірина Михайлівна	
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	46
Каламацька Валерія	
ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ У ДІТЕЙ 8-9 РОКІВ ЗІ СКОЛІОЗОМ.....	48
Кіяшко Ольга Володимирівна	
ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС І РЕСУРС ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....	49
Ключко Ксенія	
ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ В КОРЕКЦІЇ ВАЛЬГУСНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ СТОП У ДІТЕЙ 7-8 РОКІВ.....	51
Крашеніннікова Тетяна Валеріївна	
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУКИ У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ.....	53
Крицький Юрій Миколайович	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	55
Olha Kuzmich	
TYPES OF INTELLIGENCES AND YOUNG LEARNERS.....	56
Ларін Антон Сергійович	
ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РИЗИКУ ПАДІНЬ У ВІКОВІЙ ГРУПІ 55-70 РОКІВ: МІЖНАРОДНІ КРИТЕРІЇ ТА ШКАЛИ ОЦІНКИ.....	58
Левицька Поліна Олександрівна	
АКТИВНА ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	59
Леонова Вероніка Іванівна, Баранецька Поліна Андріївна	
ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У БАТЬКІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	61
Майстро Анна Владиславівна	
ПОДКАСТ ЯК ФОРМАТ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: УКРАЇНСЬКИЙ І АНГЛОМОВНИЙ РИНОК.....	63
Меренкова Вікторія Валеріївна	
АРТТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	65
Мілевська Вікторія Сергіївна	
ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ПРАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СИНЕРГІЯ ВІЙНИ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	68
Моргун Владислав Володимирович	
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	70
Орел-Халік Юлія Владиславівна	
АСИНХРОННЕ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: МОЖЛИВОСТІ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	73
Павлова Єлізавета Павлівна	
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	74
Подорожко Володимир Володимирович	
ПОРЯДОК НА НОРМАТИВНІ ВИКЛИКИ ОЦІНЮВАННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ ВСТАНОВЛЕННЯ ГРУПИ ІНВАЛІДНОСТІ: ТЕОРЕТИКО- ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ.....	76
Рябокін Вікторія Вікторівна	
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК ДРУЖНІХ ВЗАЄМИН: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ ВИМІР.....	79
Сергієнко Наталія Вікторівна	
РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	81
Соковець Луїза Юзефівна	
КУЛЬТУРНІ БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	82

Солоха Діана Віталіївна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАФОМОТОРНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИЗАРТРІЄЮ.....	84
Столяренко Ольга Борисівна КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	85
Тарасенко Анна Владиславівна ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З НАРОДНИМИ ТРАДИЦІЯМИ ТА ОБРЯДАМИ.....	87
Тлеуш Віктор Махмутович СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОМПОНЕНТА У СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ (НА ПРИКЛАДІ РЕЛОКОВАНОГО ЗАКЛАДУ – ГУЛЯЙПІЛЬСЬКА СПЕЦІАЛЬНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА-ІНТЕРНАТ).....	89
Трубавіна Ірина Миколаївна, Чередниченко Олександр Юрійович ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА.....	92
Фалатюк Ірина Ігорівна ОСОБЛИВОСТІ АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПСЕВДОБУЛЬБАРНОЮ ДИЗАРТРІЄЮ.....	94
Федірко Каріна Юріївна ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ОПРАЦЮВАННЯ ФОНЕТИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ РИС ДІАЛЕКТИЗМІВ.....	96
Харчук Яна Юріївна ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УРСР У 1945-1958-х РОКАХ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	98
Чопенко Юлія Ігорівна ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	100
Чуєва Інна Олександрівна СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСТИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	102
Чумак Данило Михайлович ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	104
Шевякова Марія Олексіївна ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТІВ НА НЕРІДНУ МОВУ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	106
Шишак Андріана Михайлівна ОРГАНІЗАЦІЯ СЛУХАННЯ МУЗИКИ ЯК ВИДУ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	107
Шкандевич Оксана Вікторівна РОЛЬ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА.....	109
Шостачук Тетяна Всеволодівна ОСВІТА ЯК «З'ЄДНАННЯ ДВОХ СВІТІВ»: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПОЛЬСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ КУЛЬТУРИ.....	111
Шуба Людмила Вікторівна СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ В СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	112

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ В ОСІБ З ОБМЕЖЕННЯМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Акчуріна Юлія Михайлівна, Журова Олена Вячеславівна, Новікова Наталія Дмитрівна СУЧАСНІ ОСВІТНІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	115
Бараненкова Дар'я Сергіївна АЛЬТЕРНАТИВНА ТА ДОПОМІЖНА КОМУНІКАЦІЯ (АДК) ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДИТИНИ З СИНДРОМОМ ДАУНА.....	117
Бичек Олена Вікторівна АПЛІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТАКТИЛЬНОЇ ЧУТЛИВОСТІ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	119
Возчикова Наталія Василівна ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	121
Гардаш Анна Анатоліївна КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДЦП: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ.....	123

Голубенко Олена Миколаївна ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОРУШЕННЯМ ЛЕГКОГО СТУПЕНЯ.....	126
Горшкова Галина Володимирівна УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІІІ РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ.....	128
Гринько Валерія Янісівна ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ ТА ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ФОНЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	129
Гуменюк Інна Миколаївна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОСТІ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	132
Долденко Валентина Леонідівна ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	133
Дубова Олександра Сергіївна ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ГРАФОМОТОРНИХ НАВИЧОК У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	135
Дуда Ірина Олександрівна ПІДТРИМКА ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ УЧНІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ ЗАСОБАМИ ДОДАТКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	137
Єрмілова Юлія Едуардівна ВИКОРИСТАННЯ ЛОГОПЕДИЧНИХ КАЗОК В КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	138
Жадленко Ірина Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ТИПОВИХ ФОРМ АФАЗІЙ.....	140
Жадленко Олексій Іванович МІОФУНКЦІОНАЛЬНІ ПОРУШЕННЯ ТА ЇХ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ.....	142
Жажко Дар'я Юріївна МОВЛЕНЄВИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.....	144
Кіріллова Анна Олександрівна КЛІНІКО-ЛОГОПЕДИЧНА ДІАГНОСТИКА ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ІЗ ВРОДЖЕНИМИ НЕЗРОЩЕННЯМИ ГУБИ ТА ПІДНЕБІННЯ.....	145
Клименчук Анастасія Вікторівна СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	147
Клочкова Юлія Володимирівна МЕТОДИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ПРИ АФАЗІЇ.....	149
Кожедуб Юлія Олександрівна РОЛЬ ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІІІ РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ.....	151
Колдов Владислав Валерійович ІНСТРУМЕНТИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	153
Кот Єлизавета Сергіївна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	154
Куліченко Богдан Вячеславович ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	156
Левша Сергій Олександрович ВИКОРИСТАННЯ АІ-ІНСТРУМЕНТІВ ЯК СКЛADOVA ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	158
Леонтьєва Тетяна Володимирівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО КОМФОРТУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	160
Лещенко Анна Володимирівна СИНДРОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ (СДУГ) ЯК ЧИННИК ЕМОЦІЙНИХ І НАВЧАЛЬНИХ ТРУДНОЩІВ.....	161

Лисак Павло Віталійович ДО ІСТОРІЇ СУРДОПЕДАГОГІКИ: ОЛЕКСАНДРІВСЬКА МАРІЇНСЬКА ШКОЛА-ХУТІР ДЛЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ СЛУХУ.....	164
Мастюгіна Людмила Петрівна РОЛЬ КАЗКИ В КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	166
Мельничук Анна Тарасівна ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	168
Моркот Діана Сергіївна КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК.....	169
Назаренко Валерія Віталіївна ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	171
Назаренко Валерія Вікторівна СКЛADOVA СТРУКТУРА СЛОВА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОТОРНОЮ АЛАЛІЄЮ.....	172
Ніколайчук Ангеліна Іванівна ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	174
Омельченко Марина Сергіївна ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ФАХІВЦЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	176
Попович Мілена ВІД СЕНСОРНОЇ БЕЗПЕКИ ДО КОГНІТИВНОЇ ПІДТРИМКИ ЗАСОБАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	178
Савицька Олена Сергіївна, Багатченко Анастасія Анатоліївна ДО ПИТАННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ЛЕКСИКИ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ.....	180
Саніна Вероніка Євгенівна ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ВИКОРИСТАННЯ ОРАЛЬНО-МІОФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ У ПОЄДНАННІ З АРТИКУЛЯЦІЙНОЮ ГІМНАСТИКОЮ В ЛОГОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	182
Сидорук Анастасія Романівна ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	184
Стеценко Юлія Юріївна ВІДНОВЛЕННЯ МОВЛЕННЯ У ОСІБ ЗРІЛОГО ВІКУ ЧЕРЕЗ ІГРОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	185
Сусоєва Людмила Андріївна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННСВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З КОМБІНОВАНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	187
Тупилко Тарас Русланович ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ РОЗУМІННЯ ШКІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРАВИЛ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	189
Уварова Анастасія Андріївна ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	191
Федан Карина Романівна ФОНЕМАТИЧНЕ СПРИЙМАННЯ ЯК ПОКАЗНИК ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ З ФФНМ ДО ОВОЛОДІННЯ ГРАМОТОЮ.....	193
Федірко Карина Юріївна ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ LEARNINGAPPS, WORDWALL ТА CANVA ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО- РОЗВИТКОВОЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	195
Чепіль Олеся Олегівна ВИВЧЕННЯ УМІНЬ ЗВУКО-СКЛADOVOГО ТА РИТМІЧНОГО СТРУКТУРУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ, УСКЛАДНЕНИМ ДИЗАРТРІЄЮ.....	197
Шевчук Дар'я Олександрівна ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВНИКА ПРИКМЕТНИКІВ ТАКТИЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	199

Шуляк Артем Станіславович ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	201
Шумілова Наталія Миколаївна ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ ЦИФРОВИХ ДИДАКТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ФАХІВЦЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	203
Якушевіч/Бачинська Марина Володимирівна, Вольська Ангелія Олександрівна СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНІ УСТАНОВКИ ВИКЛАДАЧІВ В СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	205

3 РОЗДІЛ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Абрамова Вероніка Валеріївна РІВНІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	207
Алієв Юрій Гасіп огли ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ.....	209
Андрєєва Дар'я Василівна ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	211
Аніщенко Михайло Анатолійович КОМПЛЕКСНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ, ПОСТТРАВМАТИЧНИХ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ: СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА.....	212
Апостолова-Возниця Ольга Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ВЕТЕРАНІВ ТА ВЕТЕРАНОК.....	213
Бєбік Ольга Іванівна ДЕПРЕСИВНІ СТАНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ КОРЕКЦІЇ.....	216
Бездень Тетяна Сергіївна ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	217
Бессараб Анастасія Олександрівна РОЛЬ ВОЛОНТЕРІВ В АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В ІТАЛІЇ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....	218
Боденчук Даша Андріївна МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ.....	220
Бородач Богдана Віталіївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	222
Бріцина Юлія Володимирівна БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ РЕАБІЛІТАЦІЙНИМ КОМПОНЕНТОМ.....	224
Вайтанік Олександр Костянтинович ГУМОР ЯК КОПІНГ-СТРАТЕГІЯ В УМОВАХ ТРИВАЛОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	226
Варфоломей Евеліна Павлівна ПСИХОЛОГІЯ ВИЖИВАННЯ В ЕПОХУ ЗМІН.....	227
Варфоломей Евеліна Павлівна ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ПІДЛІТКІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ.....	228
Василішина Юлія Олександрівна СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	231
Ващук Дмитро Ігорович ЧИННИКИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	233
Ващук Катерина Володимирівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	235
Величко Тетяна Дмитрівна ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ЕТАПИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	236
Вєрба Дар'я ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ.....	238
Вишневецька Анастасія Вікторівна ПРОФЕСІЙНА ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ПСИХОЛОГА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....	240

Вишнівецька Юлія Вікторівна РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ.....	242
Гальчук Анастасія Олегівна ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА КАР'ЄРНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ВИПУСКНИХ КЛАСІВ НА ЕТАПІ ЗАВЕРШЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	244
Гарасевич Дмитро Васильович АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО УМОВ КОЛЕДЖУ.....	246
Годнюк Денис Васильович СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ.....	247
Гомзяк Дарія Дмитрівна ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У РОДИНАХ З РІЗНИМ ТИПОМ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ.....	249
Гордієнко Наталія Миколаївна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ХАБУ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ.....	251
Гордієнко Єлизавета Григорівна ПСИХОЛОГІЧНА МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ДЕПРЕСИВНИМИ СТАНАМИ.....	255
Гришук Анастасія Сергіївна ЗМІСТ ТА СУТЬ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	257
Грош Катерина Михайлівна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	259
Грушковик Марія Ігорівна СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИКИ ДОПОМОГИ.....	261
Гудзера Анастасія Михайлівна ПРОБЛЕМА ЗАЛЕЖНОСТЕЙ СЕРЕД МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ.....	262
Джугостранська Ірина Юріївна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ. МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ВЗАЄМОДІЯ.....	264
Діденко Анастасія Володимирівна СТАТИСТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО.....	266
Дяченко Марина Олександрівна ПРОБЛЕМА СТАБІЛІЗАЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	267
Ємельянова Марія Юріївна ЗАЛЕЖНІСТЬ АКАДЕМІЧНОЇ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ВІД ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	269
Єна Аліна Сергіївна ВПРОВАДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ПАУЗ (АРТХВИЛИНОК) В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС.....	271
Єсіна Олеся Андріївна КОГНІТИВНА ГНУЧКІСТЬ ЯК РЕСУРС ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СТАНІВ.....	273
Желязко Валерій Юрійович ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД (ПТСР) У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ПЕРЕДОВІЙ: ПРИЧИНИ, МЕХАНІЗМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	274
Жеребцова Тетяна Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ.....	276
Забельська Катерина Дмитрівна ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ.....	278
Завадська-Перебендюк Богдана Володимирівна ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ДІТЕЙ ЧЕРЕЗ ГРУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ.....	280
Загалевиц Валентина Леонідівна, Пещанюк Надія Олексіївна ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПОДОЛАННІ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	281
Зеленська Дар'я Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ ЕМОЦІЙНОМУ ВИГОРАННЮ СТУДЕНТІВ.....	283

Зінченко Захар Іванович СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	285
Ісайкова Марія Юріївна ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....	287
Калугаряну Тетяна, Комар Тетяна Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ САМОЕФЕКТИВНОСТІ У ПІДЛІТКІВ.....	289
Калугаряну Тетяна, Комар Тетяна Олександрівна РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У РОЗВИТКУ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	291
Кейбало Аліна Сергіївна ПАРЕЙДОЛІЇ В АСТРОНОМІЧНИХ ЗОБРАЖЕННЯХ: КІЛЬКІСНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ОЦІНКА.....	293
Кетлер-Митницька Тетяна Сергіївна ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ВИМОГИ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ.....	296
Клебан Вікторія Юріївна СИСТЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	297
Клевчук Віктор Васильович ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ООП У КОЛЕДЖАХ.....	299
Кликун Олександр Валерійович ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ У ПЕРІОД ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	301
Клопота Ольга Анатоліївна ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ KEY-S-MENEDJMENTU В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	302
Кобець Євгенія Андріївна ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДИ, ЩО ПРИЙМАЮТЬ: РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....	303
Комарніцька Людмила Миколаївна ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ КОНЦЕПЦІЙ ОСОБИСТОСТІ.....	305
Комісаренко Ксенія Дмитрівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	307
Комісарова Єлизавета Олексіївна СУНІСТЬ ПОНЯТТЯ «АГРЕСИВНІСТЬ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	309
Корнієць Марина Юріївна ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД РОЗВИТКУ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	311
Королішин Ірина Юріївна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У СТУДЕНТІВ.....	313
Крапивна Софія Олександрівна РІВНІ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	314
Криворучко Олена Леонідівна ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	317
Кудінова Маргарита Сергіївна, Панченко Тимур Сергійович ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ.....	319
Кузнецова Наталія Сергіївна АРТТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИКИ ЯК ЗАСІБ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	321
Курінна Людмила Володимирівна ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ТЕОРІЯ ПИТАННЯ.....	323
Мазанко Оксана Василівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСТЬ.....	324
Маїлян Володимир Манвелович АРХЕТИПИ ОСОБИСТОСТІ В АНАЛІТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ К. Г. ЮНГА.....	326
Малич Єлизавета Віталіївна РІВНІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ.....	327
Мартинюк Анастасія-Карина Євгенівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЖІНОК ТА ДІТЕЙ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	330

Маховська Олеся Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	331
Міхньова Ганна Андріївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ПСИХОЛОГІВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	333
Мосаєв Юрій Володимирович ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРОДУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНЦІВ У ВОЄННИЙ ЧАС: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....	335
Мостова Софія Анатоліївна ВІЙНА І ПСИХІКА: ЯК ЗМІНЮЄТЬСЯ ВНУТРІШНІЙ СВІТ МОЛОДІ.....	337
Нестерович Діана Іванівна СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ПСИХІКА: КОРИСТЬ ЧИ ЗАГРОЗА?.....	338
Новицька Яна Олександрівна ЗВ'ЯЗОК ПРОКРАСТИНАЦІЇ ТА ТРИВОЖНОСТІ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	340
Овсюк Тетяна Євгенівна, Яцюк Марія Валеріївна ВПЛИВ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	341
Овсяк Крістіна Павлівна САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	343
Омельчук Валерія Сергіївна ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	344
Омель Наталія Андріївна ЕМОЦІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ФАХІВЦІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ДІТЬМИ З ООП, ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ.....	346
Орешко Олеся Сергіївна ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВА ТЕРАПІЯ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ.....	348
Побережна Кароліна Костянтинівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	350
Позднякова Олена Леонтіївна ВАЛІДНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	351
Позднякова-Кирбят'єва Елліна Геннадіївна ВИКОРИСТАННЯ VR У ПСИХОЛОГІЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ.....	356
Поливач Ганна Михайлівна ЕМОЦІЙНА РЕГУЛЯЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО РЕСУРСУ ОСОБИСТОСТІ.....	357
Прадід Андрій Сергійович НАУКОВИЙ ДИСКУРС ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ.....	359
Радченко Катерина ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	361
Сапоненко Юлія Юріївна СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	363
Сафонова Ольга Володимирівна ПРИЧИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ТРИВОЖНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	365
Середка Анна Миколаївна ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПСИХОЛОГІВ: ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА ПРОФІЛАКТИКА.....	368
Сілявіна Юлія Сергіївна КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	370
Сіренко Катерина Станіславівна РОЗРОБЛЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ФРУСТРОВАНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ЗАСТОСУВАННЯ АДАПТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ.....	372
Сковронська Ірина ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ Й ОБСТАВИНИ ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕРЕГОВОРІВ.....	374
Слепченко Дар'я Сергіївна ВИДИ ТА РІВНІ АГРЕСИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	375
Слухінський Даніїл Миколайович ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ ПІДЛІТКІВ.....	377

Смольніков Артем Андрійович ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЩОДО АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ ГРОМАДИ.....	379
Сокурєнко Дар'я Андріївна АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	380
Сташук Ольга Олександрівна, Зайцева Дар'я Вікторівна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ ЯК ЖИТТЄТВОРЧИЙ КОНСТРУКТ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ДІАГНОСТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	382
Тарасєнко Нєллі Вікторівна, Клєчко Марина Микєлаївна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	385
Тєрдєстєп Анастасія ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	386
Тєн Валєрія Андріївна АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	389
Тєрлєцька Христина СТРЕСОВІ ЧИННИКИ ПІД ЧАС ПОДОРОЖЕЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТУРИСТИЧНИЙ ДОСВІД.....	390
Ткачєнко Дмитро Анатєлійович ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОЧУТТІВ ЗАЗДРОЩІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	392
Торєнко Тєтяна Григорівна РОЛЬ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	394
Трубніков Іван Іванович ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	396
Тулуш-Бєпрє Марина Іванівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	399
Турубєрєва Анастасія Володимирівна, Бєбилєва Яна В'єчєславівна ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	401
Фєдірко Каріна Юрїївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЦИФРОВИХ МЄДІА НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	402
Філь Микита Олєксєндрєвич РІВНІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЄЦІАЛЬНОСТІ «ПСИХОЛОГІЯ».....	404
Фєкіна Алїна Олєгівна ЗАСТОСУВАННЯ ПІСОЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	405
Хєдаков Ян Едуєрдович ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЄДАГОГІВ І БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	408
Хєрєльська Дар'я Сєргїївна РІВНІ РОЗВИТКУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ.....	410
Хєхлїна Олєна Пєтрівна ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРОЦЄСУ УСВІДОМЛЄННЯ ЯК УМОВИ СТАНОВЛЄННЯ СУБ'ЄКТА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.....	412
Хєхлєва Вєронїка Олєксєндрівна РІВНІ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	414
Цукєновє Кристинє Вєдимівна ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИНЄРГІЇ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ ТА АРТТЕРАПІЇ У ПРОЦЄСІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	417
Чєрвєнєнко Катєрина Сєргїївна, Микєйлєук Олєксєндр Микєйлєвич СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ.....	419

Чуб Оксана Володимирівна ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ.....	421
Чуберкіс Вікторія ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАДОВОЛЕНOSTІ СТОСУНКАМИ У ПОДРУЖНИХ ПАРАХ.....	423
Чухрай Дарина Михайлівна ОСОБЛИВОСТІ УВАГИ УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ.....	424
Шаповалова Оксана Михайлівна ПОКОЛІННЯ Z: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА.....	427
Швець Діана Олександрівна АРТТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМУ.....	428
Шевель Максим Олексійович АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ Й АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	430
Шевченко Олексій Андрійович ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РОДИНАМИ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	431
Школярєнко Дмитро Володимирович ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ПРИФРОНТОВОГО ЗАПОРІЖЖЯ.....	434
Шульгаєвич Аліна Ігорівна ТРЕНІНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ АДЕКВАТНОЇ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	436
Щербакова Юлія Олександрівна THE RELATIONSHIP BETWEEN AUDITORY AND VISUAL MEMORY IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENTS.....	438
Яценко Соломія Володимирівна СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ В ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	441

РОЗДІЛ 4

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ІННОВАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Богатенко Вікторія Вікторівна ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ВІДПОВІДЬ НА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД ПОЛЬСЬКИХ ІННОВАЦІЙ.....	443
Боговін Наталія Вікторівна АВТОРСЬКА ПАТРІОТИЧНА КАЗКА ЯК НАРАТИВНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	444
Борисов Вячеслав Вікторович МЕНТАЛЬНІ КАРТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ, ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ ТА РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ.....	446
Брега Руслан ГЕЙМІФІКАЦІЯ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ.....	448
Венгрин Ірина Василівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	449
Газюкіна Інна Леонідівна ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ ТРЕНДІВ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ЧИТАЧА НА ЗАНЯТТЯХ ФІЛОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ.....	451
Гаркуша Дар'я Сергіївна ВПЛИВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ ТА EDUTAINMENT-ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	459
Драч Анастасія Геннадіївна ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: НОВІ ВИМОГИ ДО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	461
Закопайченко Яна Олександрівна РОЛЬ ІГРОВОЇ ТА ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИХОВАННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ НУШ.....	463
Ілійчук Любомира Василівна ВПЛИВ ОСВІТНІХ РИЗИКІВ НА ВНУТРІШНЮ СИСТЕМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	465

Квітінська Ліана Вячеславівна НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ОСВІТІ: ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	467
Кубатко Тетяна Євгенівна СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	471
Лоза Юлія Сергіївна ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	473
Лозова Оксана Володимирівна STEM-ОСВІТА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ РЕСУРС СТАБІЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	475
Лупінович Світлана Миколаївна ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	476
Ляшко Мирослава Вікторівна РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	478
Масльон Оксана Володимирівна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСІЙНОЇ РОБОТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ...	479
Мацьків Мар'яна Олегівна ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	481
Мельник Ірина Миколаївна СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ ІЗ РІЗНИМИ ВИДАМИ ТЕКСТІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ ІЗ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ.....	483
Мельник Оксана Петрівна ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	485
Моренко Ольга Миколаївна ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: СИНТЕЗ МАЙСТЕРНОСТІ, ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ.....	487
Олійник Ірина Володимирівна ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	488
Олійяр Марія Петрівна СУБ'ЄКТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	490
Пальчик Катерина Євгенівна ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	492
Пилипчук Юлія Олександрівна ПІДВИЩЕННЯ ІНТЕРЕСУ ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	493
Ракіта Катерина Сергіївна МЕХАНІЗМИ ТА ПРОЯВИ ПОРУШЕНЬ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	495
Резякова Нонна Арчілівна ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	497
Саєнко Тетяна Андріївна МЕХАНІЗМИ І ПРОЯВИ ГРАФІЧНИХ ТА ОПТИКО-ПРОСТОРОВИХ ПОМИЛОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	499
Слюсар Ярослава Сергіївна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	501
Соломон Анастасія Михайлівна МОЛОДШИЙ ШКОЛЯР ЯК СУБ'ЄКТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	503
Сухомлінова Анастасія Сергіївна ШКОЛА ДЛЯ ВСІХ: ЯК ІНКЛЮЗІЯ ЗМІНЮЄ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛЯ.....	504
Томин Марія Ярославівна ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ.....	505
Фоміна Марина Олександрівна ПРОБЛЕМАТИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ.....	507

Фурман Ольга Федорівна РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЛІЛІНГВАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НА ЗАСАДАХ АДИТИВНОГО БІЛІНГВІЗМУ.....	508
Цапенко Олександр Євгенійович УЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЕПОХУ ЗМІН: ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КРИЗЬ ПРИЗМУ ВИКЛИКІВ, ІННОВАЦІЙ ТА СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ.....	510
Черешенко Радміла Євгеніївна ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	512
Чобота Марія Андріївна ФОРМУВАННЯ ПОВАГИ ДО РІДНОЇ МОВИ І КУЛЬТУРИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	514
РОЗДІЛ 5	
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ	
Басанська Анна ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ОСІБ З ТРАНСТІБІАЛЬНОЮ АМПУТАЦІЄЮ В ПЕРІОД ПІДГОТОВКИ ДО ПРОТЕЗУВАННЯ.....	516
Березнюк Анатолій Павлович РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ТЕРАПЕВТИЧНА СТРАТЕГІЯ ПРИ ОЖИРІННІ.....	517
Березовський Владислав Олександрович ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ PUSH-СИНДРОМІ У ОСІБ ПІСЛЯ ГОСТРОГО ПОРУШЕННЯ МОЗКОВОГО КРОВООБІГУ.....	519
Берест Марія РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ВІДНОВЛЕННІ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ	521
Бридун Катерина Олександрівна КОМПЛЕКСНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ ЗАСОБАМИ ЕРГОТЕРАПІЇ.....	523
Буцька Л. В., Древіцька О. О. ТЕЛЕПСИХОЛОГІЯ ТА ТЕЛЕРЕАБІЛІТАЦІЯ В СУПРОВОДІ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХРОНІЧНИМ БОЛЬОВИМ СИНДРОМОМ.....	525
Буцька Л. В., Древіцька О. О. ТРАНСФОРМАЦІЯ РАНЬОГО ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ В ХРОНІЧНИЙ БІЛЬ: ПСИХОСОМАТИЧНИЙ ГЕНЕЗ У ДІТЕЙ ІЗ НЕПСИХОТИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ.....	527
Глянько Денис Дмитрович, Одинець Тетяна Євгенівна АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ НА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ У ВІДНОВЛЕННІ ХОДИ ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ НА ЕТАПІ ПІСЛЯГОСТРОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	531
Жакун Маргарита Олександрівна МЕТАКОГНІТИВНА РЕГУЛЯЦІЯ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕРГОТЕРАПЕВТА.....	533
Живага Володимир Андрійович СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ НАСЛІДКАМИ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА БОЙОВИХ ТРАВМ (УЛАМКОВІ ПОРАНЕННЯ, КОНТУЗІЇ).....	534
Кайнара Володимир Володимирович ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ДИСПЛАЗІЄЮ КУЛЬШОВОГО СУГЛОБА.....	536
Карнаух Марина ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ НЕМОВЛЯТ З РИЗИКОМ ПОРУШЕННЯ МОТОРНОГО РОЗВИТКУ	538
Кий Олександр Григорович ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХОЗЛ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ.....	540
Кіріллова Анна Олександрівна ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФОРМ АФАЗІЇ У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ	544
Кішінець Ангеліна Валеріївна ТАЗОВЕ ДНО ЯК ЕЛЕМЕНТ БІОПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЗДОРОВ'Я.....	546
Литвиненко Софія Вікторівна ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ДОМАШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОСІБ ПІСЛЯ АМПУТАЦІЇ: РОЛЬ ЕРГОТЕРАПЕВТА В АДАПТАЦІЇ ЖИТЛА.....	547
Ломонос Людмила РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ОСІБ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕНОГО МОЗКОВОГО ІНСУЛЬТУ	549
Майборода Наталя Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИЧИНИ ПЕРЕЛОМУ ПРОМЕНЕВОЇ КІСТКИ В ТИПОВОМУ МІСЦІ.....	550

Рикус Каріна Денисівна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БАЛАНСУВАЛЬНИХ ВПРАВ ПРИ ПОКРАЩЕННІ КООРДИНАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ПОВСЯКДЕННИХ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	552
Різниченко Анастасія СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ 7–9 РОКІВ ІЗ ВКОРОЧЕННЯМ АХІЛЛОВОГО СУХОЖИЛКУ.....	553
Starokozhko Ivanna Sergiivna REHABILITATION AFTER HIP REPLACEMENT.....	555
Тронь Денис Сергійович ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ВАРУСНІЙ ДЕФОРМАЦІЇ СТОП У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	557
Khomutets Viacheslav DYNAMIC LYMPHATIC ACTIVATION AS AN INNOVATIVE APPROACH IN BODY CONTOURING AND FUNCTIONAL REHABILITATION: THE SAVE BODY CONTROL METHOD.....	559
Шапка Олександр Іванович СТРІЛЬБА З ЛУКА ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ КОМПЛЕКСНОЇ ФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	561
Шевченко Лілія Анатоліївна АНАЛІЗ ФАКТОРІВ НЕДОСТУПНОСТІ ГРОМАДСЬКОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ.....	563
Шевченко-Захар'єва Аліна ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ В КОРЕКЦІЇ ПЛОСКОСТОПОСТІ У ДІТЕЙ 8-10 РОКІВ.....	565
РОЗДІЛ 6	
ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ШЛЯХ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ	
Акчурін Амір Рінатович ЗАНЯТТЯ У ГУРТКУ ТАЙЛАНДСЬКОГО БОКСУ МУЕЙ ТАЙ ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ.....	567
Алекбаров Мураз ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ.....	568
Андрієнко Павло Геннадійович АДАПТИВНИЙ СПОРТ (БОЧЧА) ЯК СКЛАДОВА ІНКЛЮЗИВНОГО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я.....	570
Бехтер Юлія Сергіївна РОЛЬ ГРИ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	571
Бойко Юлія Петрівна ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТРИВОЖНОСТІ ПЕРШОКУРСНИКІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	573
Бондар Надія Юріївна ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	575
Ветошкін Владислав Миколайович СТАН ВИКОРИСТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДІТЕЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ СПОРТИВНОЇ СЕКЦІЇ З БОКСУ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	577
Гаврилюк В'ячеслав Олегович СТАН ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ЗАСОБІВ У ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ.....	579
Голубєва Юлія Миколаївна ДИХАЛЬНА ГІМНАСТИКА І ЇЇ МІСЦЕ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	581
Гончарук Лілія Геннадіївна ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ У СИСТЕМІ ОЗДОРОВЧОГО ФІТНЕСУ.....	583
Гончарук Лілія Геннадіївна ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ: ЗНАЧЕННЯ СПОРТУ І РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ.....	584
Гончарук Лілія Геннадіївна ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КОЛОВОГО ТРЕНУВАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ВІКУ.....	586

Давидченко Інна Дмитрівна ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	589
Дерев'янка Ганна Миколаївна ПОВІТРЯНА ГІМНАСТИКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ.....	591
Дерев'янка Юрій Віталійович ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В АМАТОРСЬКОМУ БОКСІ.....	593
Добригло Ілона Сергіївна МУАЙ-ТАЙ ЯК ЗАСІБ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	594
Єфімов Олександр Сергійович СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	596
Жила Тасія Сергіївна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	598
Журавльова Наталія Юріївна ЕМОЦІЙНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК АСПЕКТ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	599
Івашевич Володимир В'ячеславович ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ.....	601
Кітченко Інна Павлівна РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ШКІЛЬНОГО УКРИТТЯ.....	603
Коллегаєв Михайло Юрійович ХАЙКІНГ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ МАСОВОГО АКТИВНОГО ВІДПОЧИНКУ ТА СПОРТУ В ЄВРОПІ І США.....	606
Кочубей Любов Миколаївна ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ РОЗЛАДІВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ДІВЧАТ.....	608
Кравченко Катерина Романівна АКРОБАТИКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ.....	610
Кравченко Сергій Вікторович РОЛЬ І МІСЦЕ ОДНОБОРСТВ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	611
Кузенко Олексій Сергійович, Хмелевська Марія Геннадіївна, Левенець Олександра Ярославівна, Сирцова Євдалія Сергіївна, Ферко Ксенія Романівна ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧУВАННЯ СПОРТСМЕНІВ У ПЕРІОД ТРЕНУВАНЬ.....	613
Кулакевич Віталій Юрійович ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ЮНИХ БОРЦІВ ВІЛЬНОГО СТИЛЮ.....	614
Лень Дар'я Леонідівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИЛИ ТА ГНУЧКОСТІ У ДЗЮДОЇСТІВ.....	615
Мазур Андрій Михайлович ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМУВАННЯ СИЛОВИХ ТРЕНУВАНЬ У ПАУЕРЛІФТИНГУ: ОПТИМІЗАЦІЯ ОБСЯГУ ТА ІНТЕНСИВНОСТІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СИЛОВОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ТА ГІПЕРТРОФІЇ М'ЯЗІВ....	617
Мазур Андрій Михайлович ОСОБЛИВОСТІ КАРДІОМОНІТОРИНГУ ОСІБ СТАРШЕ 40 РОКІВ У ПЕРІОД ЗАНЯТЬ ФІТНЕСОМ.....	618
Мазур Андрій Михайлович СОМАТОТИПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОЗУВАННЯ СИЛОВИХ НАВАНТАЖЕНЬ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ 25 – 35 РОКІВ.....	620
Мацієвич Тимур Ігорович ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ КИТАЙСЬКИХ ДІВЧАТОК 10-11 РОКІВ.....	621
Муродян Лоліта Арманівна КАРАТЕ, ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ДІТЕЙ.....	623
Омельченко Олександр Володимирович РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ФАКТОР УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПОРТИВНОГО ТРЕНЕРА.....	624
Петрушин Микита Сергійович РОЗВИТОК СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ У ДЗЮДОЇСТІВ МОЛОДОГО ВІКУ.....	626
Пілат Віталіна Ярославівна РОЛЬ БАТЬКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	628

Плахов Олексій Вікторович УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ІГРИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	630
Плахова Тетяна Павлівна ІГРОВИЙ МЕТОД ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ НАВЧАННЯ РУХОВИХ ДІЙ І ВИХОВАННЯ СТІЙКОГО ІНТЕРЕСУ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	633
Погорілець Віолета Олександрівна ЧОМУ СПОРТ — ЦЕ НЕ ПРО ІДЕАЛЬНЕ ТІЛО, А ПРО ЗДОРОВ'Я ТА ЗАДОВОЛЕННЯ.....	634
Пробийголова Сергій Олександрович КІОКУШИН КАРАТЕ В ЕПОХУ ЦИФРОВОГО КОМФОРТУ: АРХАЇЗМ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?.....	636
Пробийголова Сергій Олександрович ЗАСОБИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У КІОКУШИН КАРАТЕ.....	637
Решетар О. ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СУЧАСНОГО НАВАНТАЖЕННЯ: ФІЗИЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ.....	639
Руденський Ростислав Євгенович РУХЛИВІ ТА АДАПТАЦІЙНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	641
Сабов Андрій Леонідович ХАРАКТЕРИСТИКА ФІЗИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ.....	643
Сабліна Марина Олексіївна ПОРІВНЯЛЬНА ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ХРЕБТА УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ВПЛИВОМ ЗАСОБІВ ДИТЯЧОЇ ЙОГИ ТА КОРИГУВАЛЬНОЇ ГІМНАСТИКИ.....	644
Сергата Наталія Сергіївна, Сергати Микола Олександрович ЗДОРОВІ М'ЯЗИ – ЗАПОРУКА ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ.....	646
Синьов Михайло Васильович ВІДНОВЛЕННЯ СПОРТСМЕНІВ ПІСЛЯ ТРАВМ ЗАСОБАМИ МАСАЖУ.....	648
Синьов Михайло Васильович ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ПРОФЕСІЙНИХ БОДІБІЛДЕРІВ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ КАР'ЄРИ.....	649
Соколовська Ірина Анатоліївна, Покропивний Олександр Михайлович, Литвиненко Юрій Вікторович, Стасьєв Станіслав Ігорович, Віндюк Павло Андрійович, Буланов Валерій Агатолійович ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	651
Соколовський Кірілл Олексійович ФУТБОЛ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ШВИДКІСНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.....	653
Сотніков Артем Володимирович, Кіктенко Інна Павлівна ПІДВИЩЕННЯ ОСОБИСТОЇ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ РЕКРЕАЦІЙНИХ ІГОР.....	655
Твердоступ Анастасія Анатоліївна КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ФАКТОР ПІДТРИМКИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	658
Ткаченко Ольга-Катерина Сергіївна ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМООЦІНКИ ТА ОБРАЗУ ТІЛА З ТИПАМИ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ.....	660
Ткаченко Ольга-Катерина Сергіївна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВИХ ХАРЧОВИХ ЗВИЧОК У ПІДЛІТКІВ.....	661
Федірко Аліна Юріївна ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕПЕРЕРВНОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	663
Шамрай Андрій Валерійович РОЗВИТОК ВИТРИВАЛОСТІ У ЮНИХ ФУТБОЛІСТІВ.....	665
Шапка Анатолій Іванович ЗАМКНЕНІ СИСТЕМИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК МОДЕЛЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОБМЕЖЕНИХ РЕСУРСІВ.....	667
Юрченко Вікторія Юріївна ЗАНЯТТЯ АКРОБАТИКОЮ (СТРИБКИ НА АКРОБАТИЧНІЙ ДОРІЖЦІ) ЯК ШЛЯХ ДО ОЗДОРОВЛЕННЯ....	669

РОЗДІЛ 7

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Алекбаров Магаммедали СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ВИКЛИКИ ТА ІНСТРУМЕНТИ КРИЗОВОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ.....	671
Алексєєнко Данило Максимович ВПЛИВ ФЛЕКСИ-ТАЙМУ НА ЗАПОБІГАННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ ВИГОРАННЮ ТА УТРИМАННЯ ТАЛАНОВИТИХ ФАХІВЦІВ У КРИЗОВІ ПЕРІОДИ.....	672
Бабій Сергій Сергійович РЕФОРМУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	674
Балалаєва Валерія Ігорівна РИНОК ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ.....	676
Басок Максим Віталійович ФІНАНСОВА КРИЗА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ.....	678
Боршош Анастасія Михайлівна ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ТУРИСТИЧНИЙ ВИБІР СПОЖИВАЧІВ.....	679
Волик Богдан Вікторович ОПТИМІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА.....	680
Волик Наталія Григорівна ТЕНДЕНЦІЇ ДЕРЖАНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	682
Волошиновський Віталій Володимирович ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	684
Гориславець Максим Володимирович РОЛЬ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ УКРАЇНИ.....	685
Громова Анна Олександрівна МЕНЕДЖМЕНТ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ.....	686
Гунченко Ірина Сергіївна, Єрмакова Анастасія Василівна, Марюха Валерія Олександрівна ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ПРОПОЗИЦІЙ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИШІВ В УКРАЇНІ.....	688
Даниленко Олена Авксентіївна ВПЛИВ СТИЛЮ УПРАВЛІННЯ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ПІДЛЕГЛИХ.....	690
Дудіна Ліна Ігорівна ТУРИЗМОЛОГІЯ ЯК ІНТЕГРАТИВНА НАУКА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ.....	692
Зеленюк Ілля Валерійович УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	693
Іванченко Андрій Володимирович SELF-MANAGEMENT ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНЦІЯ УСПІШНОЇ КАР'ЄРИ В СУЧАСНОМУ БІЗНЕС- СЕРЕДОВИЩІ.....	695
Казамацький Дмитро Анатолійович СПЕЦИФІКА MARKETING MIX (7P) У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОГО ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ.....	696
Карпій Катерина Сергіївна ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ СЕРВІСНОЇ СТРАТЕГІЇ.....	698
Книш Нінель Вікторівна МОДЕРНІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЯК КЛЮЧ ДО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЗМІНЮВАНОГО РИНКУ.....	699
Козмей Роман РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ.....	700
Кошкіна Анастасія Павлівна СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	702
Красильщик Олександр Миколайович ФОРМУВАННЯ РЕПУТАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	704
Куредя Ніна Миколаївна СУТНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ МАРКЕТИНГОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	705
Куредя Ніна Миколаївна СФЕРИ РОЗШИРЕННЯ СУЧАСНИХ ПРОПОЗИЦІЙ ЛІКУВАЛЬНО- РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ТА ОЗДОРОВЧИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	707

Кушнір Антон Якович МЕТОДИКА ПРОГРАМУВАННЯ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ.....	709
Лукович Сергій ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ НА ПОДІЛЛІ У ХХІ СТ.....	710
Луцик Ірина Михайлівна ТРАНСФОРМАЦІЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В НОВИХ РЕАЛІЯХ.....	711
Макаренко Микола Петрович ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ТУРІВ.....	713
Марусяк Тетяна Михайлівна СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ГОСТИННОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПОСЛУГ.....	714
Мицай Владислав Олександрович СУТЬ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	716
Мудрий Максим Михайлович КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ДЕСТИНАЦІЙ ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ.....	718
Олексин Володимир Володимирович ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІРАМІДИ ПОТРЕБ А. МАСЛОУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ ТА НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	720
Омельчак Ганна Володимирівна УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВОЄННИХ РИЗИКІВ.....	721
Остапчук Олександра Русланівна ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ.....	723
Палій Дмитро Васильович КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ НА ОСНОВІ КУЛЬТУРИ ДОВІРИ.....	725
Породня Сергій Віталійович ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	727
Сапронова Тетяна Юліївна ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ КРІ ЯК МЕТОД ЗНИЖЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТРЕСУ ПЕРСОНАЛУ.....	729
Сахно Світлана PR ЯК ІНСТРУМЕНТ КРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ: ТЕХНОЛОГІЇ РЕАГУВАННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ РЕПУТАЦІЇ.....	730
Сергієнко Максим Олександрович РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙ У ПОДОЛАННІ СИСТЕМНОЇ ІНЕРЦІЇ ПІД ЧАС ТРАНСФОРМАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	732
Скрипник Анатолій Юрійович ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК СПОСІБ АДАПТУВАННЯ І РЕАБІЛІТАЦІЇ ІНДИВІДА У СОЦІУМІ.....	733
Совяк Василь РОЗВИТОК ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЛІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	735
Торшин Андрій Андрійович СПЕЦИФІКА БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ВОЄННИХ РИЗИКІВ.....	737
Харченко Максим Артурович ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ У САНАТОРНО- КУРОРТНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ.....	739
Цвілий С. М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ.....	740
Cherkaskyy Artem BUSINESS PLAN OF INVESTMENT PROJECT: KEY CHAPTERS AND SOURCES OF INFORMATION.....	743
Чумаков Кирило Ігорович МЕТОДИКА GEM ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОВЕДІНКОВОГО ПІДХОДУ.....	745
Швець Роман Сергійович ЕКОТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ОЗДОРОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	746
Шевцова Юлія Іванівна ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ У СФЕРІ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....	748

Шимановський Нікіта УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НА ЗАСАДАХ АДАПТИВНИХ СТРАТЕГІЙ НА ПРИКЛАДІ АТ КБ «ПРИВАТБАНК».....	749
Юхновська Карина Андріївна ПРАКТИКА НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	751
Ятченко К. Ю. КРИЗОВІ КОМУНІКАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ З ІНФОРМАЦІЙНИМ ХАОСОМ ТА ПАНІКОЮ ВСЕРЕДИНИ КОЛЕКТИВУ.....	752
8 РОЗДІЛ	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА, ДИЗАЙНУ ТА ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	
Барищенко Вікторія Олегівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ АНІМОВАНИХ ЕЛЕМЕНТІВ АЙДЕНТИКИ ДЛЯ ЦИФРОВОГО БРЕНДУ.....	755
Басараб Ірина Михайлівна ВОЛОСЬКИЙ ГОРІХ – ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ІНГРЕДІЄНТ ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ ПАШТЕТНИХ ВИРОБІВ....	759
Бондарець Роман Павлович ЗНАЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПИСУ У СВІТОВОМУ ТА ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ.....	761
Ворона Анастасія Сергіївна МАНІПУЛЯЦІЯ ЧИ ПЕРЕКОНАННЯ: ЕТИЧНІ МЕЖІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ У ВІЗУАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ.....	763
Гаркавий Іван ЕСТЕТИКА ЇЖИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ СПРИЙНЯТТЯ ГАСТРОНОМІЧНИХ ОБРАЗІВ.....	764
Глобенко Альона Василівна РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ В ЕТНОДИЗАЙНІ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ.....	766
Гуменюк Олександра Олегівна ДЕКОРАТИВНЕ ПАННО ЯК ВИТВІР МИСТЕЦТВА.....	767
Гуцман Вероніка, АНАЛІЗ ПОПУЛЯРНОСТІ BUBBLE TEA СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ХАРЧОВОЇ ІНДУСТРІЇ.....	769
Данильчук Василь Михайлович ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МАТЕРІАЛІВ ТА ТЕХНІК АНАЛОГІВ ДЕКОРАТИВНИХ ПАННО В ТВОРЧІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКОГО ПРОЄКТУ «СІРА ЧАПЛЯ».....	772
Демків Василина Романівна АПСАЙКПІНГ ЯБЛУЧНИХ ВИЧАВОК У ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ІНГРЕДІЄНТ ДЛЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПІСОЧНОГО ПЕЧИВА.....	775
Завгородній М. П., Генчева В. І., Кузьменко В. А. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ НОВИХ ІНГІБІТОРІВ ЕТИЛЕНУ НА ОСНОВІ 7-ХЛОРОХІНОЛІНУ У РЕГУЛЯЦІЇ ПІСЛЯЗБИРАЛЬНОГО СТАРІННЯ ЗРІЗАНИХ КВІТІВ РОДУ ГВОЗДИКА (DIANTHUS).....	776
Завгородній М. П., Насер С. М., Ревенко В. К. КОРЕНЕУТВОРЕННЯ, МОРФОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ І ХЛОРОФІЛИ ПРИ МІКРОКЛОНУВАННІ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН ЗА ДІЇ СИНТЕТИЧНИХ АУКСИНІВ.....	777
Залевська Олена Юрівна ПСИХОГРАФІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОЇ РЕКЛАМИ ТА ЦИФРОВОГО ДИЗАЙНУ.....	778
Івчик Дар'я Олександрівна ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ЗАЧІСКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ КЛІПУ «THE DEAD DANCE» ЛЕДІ ГАГІ, РЕЖ. ТІМ БЕРТОН).....	780
Кадігроб Крістіна Миколаївна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТИПОГРАФІКИ: ВПЛИВ ШРИФТІВ НА СПРИЙНЯТТЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ТЕКСТУ.....	781
Каленик Дар'я Андріївна ВІД СТАРОДАВНІХ ОБЕРЕГІВ ДО СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА: ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИКРАС.....	783
Кателло Анастасія Володимирівна СВІТОВЕ РІЗНОТРАВ'Я. ТРЕНД ЕКОЛОГІЧНОЇ РІВНОВАГИ.....	784
Кісіль Марина Володимирівна СТАЛИЙ ДИЗАЙН У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ: ВІД ЕТИЧНОЇ НЕОБХІДНОСТІ ДО ЕСТЕТИЧНОЇ НОРМИ.....	787

Козак Анастасія Олександрівна СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДИЗАЙНУ АВТОРСЬКИХ ВИДАНЬ (НА ПРИКЛАДІ ІЛЮСТРОВАНОЇ КНИГИ «ВТРАЧЕНІ ДУШІ»).....	789
Колесник Ірина САКРАЛЬНІСТЬ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЗАНТІЙСЬКОГО КАНОНУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ.....	791
Колесник Наталія Євгенівна РОЛЬ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ ОСВІТНИХ І КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРАКТИК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	794
Коровіна Людмила Костянтинівна НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	795
Костюк Ольга Петрівна, Божинський Назар Іванович ВПЛИВ ВИВЧЕННЯ ДАВНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТВОРЧОСТІ ТА ТЕХНІК ВІДОМИХ МИТЦІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ.....	800
Костюк Микола Павлович ШАНЬ-ШУЙ ЯК ЖАНР КИТАЙСЬКОГО ПЕЙЗАЖНОГО ЖИВОПИСУ.....	802
Котелюк Аліса Олексіївна ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СХІДНИХ ОРНАМЕНТІВ І КОЛЬОРОВИХ РІШЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ОБРАЗІ «КВІТКА СХОДУ».....	804
Которобай Світлана Олександрівна ЕВОЛЮЦІЯ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ: ВІД ДРУКОВАНОЇ ГРАФІКИ ДО ЦИФРОВОЇ ДОБИ.....	807
Куцук Л. В. МІКРОЗЕЛЕНЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ХАРЧОВИЙ ПРОДУКТ СУЧАСНОГО АГРОБІЗНЕСУ.....	809
Hanna Lysenko SZTUKA JAKO NARZĘDZIE ROZŁADOWANIA EMOCJONALNEGO WETERANÓW WOJNY W WARUNKACH KRYZYSU POSTTRAUMATYCZNEGO.....	810
Магда Оксана Вікторівна ІЛЮСТРАЦІЇ У КОМП'ЮТЕРНИХ ІГРАХ: КОМУНІКАЦІЯ, ТЕХНІКА, ХУДОЖНІ ПІДХОДИ.....	812
Макаренко Артем Миколайович ЗНАЧЕННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ЖИТТІ ЛЮДИНИ.....	815
Малая Катерина Олегівна ВІРТУАЛЬНА МУЛЬТИМЕДІЙНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ФОРМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	816
Мальцева Марина Андріївна ВИКОНАВСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧОЇ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ У ТВОРЧОСТІ ВІЛЬЯМА ГІЛЛОКА.....	819
Манзенко Софія Олегівна РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПЛАКАТ ЯК ЗАСІБ ВІЗУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДИЗАЙНЕРІВ.....	820
Манойло Ілля Олександрович ПРОЄКТ БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ ГАРДЕНОТЕРАПІЇ У ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ «ОБЕРІГ».....	823
Мельник Ярослав Андрійович АВТОРСЬКИЙ АРТБУК ЯК ЗАСІБ ВІЗУАЛЬНОГО СТОРІТЕЛІНГУ.....	825
Vincenzo Mitro, Дерев'янка Наталія Володимирівна L'ARTE NEL MONDO GLOBALIZZATO CONTEMPORANEO – LA BIENNALE INTERNAZIONALE D'ARTE CONTEMPORANEA DI POTENZA (BIAC)	827
Міхєєва Леся Валеріївна ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ДОПОМІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВІДЕОКОНТЕНТУ.....	829
Міхєєва Оксана Валеріївна ЗЕЛЕНИЙ БОРЩ ШВИДКОГО ПРИГОТУВАННЯ.....	831
Мокранська Діана Сергіївна МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	833
Московець Антон Едуардович ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ ПРИВАТНОГО САДУ У СТИЛІ «NATURE GARDEN» ЗА АДРЕСОЮ ВУЛ. АК. ВЕСНІНА, 14, М. ЗАПОРІЖЖЯ.....	834
Опанашук Андрій Сергійович АВТОРСЬКИЙ МАЛЬОПИС У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ: ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД.....	837

Остапенко Наталія Дмитрівна ВПЛИВ СЛІСКВАЙТ-СТРАТЕГІЙ НА ФОРМУВАННЯ ОЧІКУВАНЬ КОРИСТУВАЧА: БАЛАНС МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ ТА ЕТИКОЮ.....	838
Пасько Микола Петрович ГРАФІЧНИЙ ДИЗАЙН ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ АЙДЕНТИКИ БРЕНДУ «ORANGE SAFE» В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	840
Переверзєва Олена Валентинівна МИСТЕЦТВО ЯК РЕСУРС ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ.....	842
Полянська Софія Олександрівна, Герасимова Альона Робертівна ВПЛИВ ЯКОСТІ ВОДИ НА ПРОЦЕС БРОДІННЯ ДРІЖДЖОВОГО ТІСТА.....	844
Похиленко Анна Юріївна ТАВРІЙСЬКИЙ РОЗПИС – ПЕРЛИНА ПІВДНЯ УКРАЇНИ.....	846
Савощенко Олександр Геннадійович ФЕНОМЕН КОСТЮМА В ХУДОЖНІЙ КУЛЬТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: ВЗАЄМОДІЯ МИСТЕЦТВА І МОДИ.....	847
Сайкіна Інна Миколаївна СИМВОЛІЗМ ВІЗУАЛЬНИХ ОБРАЗІВ МУЗИЧНИХ КЛІПІВ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ.....	849
Сесь Анна Віталіївна ГРАФІЧНІ МЕТАФОРИ ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОГО ВПЛИВУ У ВІЗУАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ.....	851
Синичич Олександра Володимирівна СУЧАСНИЙ СТАН ПИСАНКАРСТВА В УКРАЇНІ.....	853
Соколовський Павло Олексійович ТРАНСФОРМАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ: ВІД ІДЕАЛІВ ВІДРОДЖЕННЯ ДО СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА.....	854
Стороженко Максим Валерійович СХОЖІСТЬ І РОЗВИТОК ДЕКОРАТИВНИХ КВІТКОВИХ КУЛЬТУР ЗА ОБРОБІТКУ НОВІТНІМИ РЕГУЛЯТОРАМИ РОСТУ РОСЛИН.....	856
Сукач Світлана Олександрівна КОНЦЕПЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ГРОМАДИ ЗАСОБАМИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА (НА ПРИКЛАДІ С. ПРИМОРСЬКЕ).....	858
Токар Інна Володимирівна ЕМОЦІЙНІ ТРИГЕРИ В РЕКЛАМІ: ЯК ПСИХОЛОГІЯ ВПЛИВАЄ НА СПОЖИВЧІ РІШЕННЯ.....	861
Троян Аїда Віталіївна ВПЛИВ ШРИФТІВ НА ЕМОЦІЙНЕ СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТУ.....	863
Фурманюк Світлана Миколаївна ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ І СУЧАСНИХ ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ У ДИЗАЙНІ КАЛЕНДАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	865
Цесарська Валерія Віталіївна ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ В СУЧАСНОМУ ДИЗАЙН-ПРОЄКТУВАННІ.....	866
Шабельська Дар'я Олександрівна СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НАСТІННОГО КАЛЕНДАРЯ.....	868
Шаравара Валерія Андріївна, Скосарєва Вікторія Євгенівна ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИДОРОЖНІХ НАСАДЖЕНЬ ВУЛ. РОБОЧА М. ДНІПРО.....	870
Шпiтальна Наталя Костантинiвна, Дубовська Ольга Леонiдiвна МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	873
Яковенко Ольга Миколаївна ПРОЄКТ БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ДІЛЯНКИ В СТИЛІ «ПРОВАНС» ЗА АДРЕСОЮ ВУЛ. 1-А ОСТРІВНА 149, М. КИЇВ.....	875
Яковлєва-Носарь Світлана Олегівна ВПЛИВ СИНТЕЗОВАНОЇ ПІРИДИНОВОЇ СПОЛУКИ НА РОСТОВІ ПРОЦЕСИ ЧОРНОБРИВЦІВ ВІДХИЛЕНИХ.....	876
Яковлєва-Носарь Світлана Олегівна, Цегельник Вікторія Володимирівна ВЕЛИЧИНА ФЛУКТУЮЧОЇ АСИМЕТРІЇ ЛИСТКІВ БЕРЕЗИ ПОВИСЛОЇ ПРИ ФІТОІНДИКАЦІЇ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ У МІСТІ ЗАПОРІЖЖЯ.....	878

РОЗДІЛ 9

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ, НАУЦІ, БІЗНЕСІ, ПОЛІТИЦІ ТА СУСПІЛЬСТВІ

Алексєєв Артур Васильович ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПОЗИТИВНЕ ТА НЕГАТИВНЕ.....	880
--	-----

Bryntseva Olena RISKS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	882
Зінченко Ростислав Володимирович ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ.....	884
Zokirova Shakhriza CREATIVITY AND LEADERSHIP OF THE STAFF IN MEDFUN SHOW.....	886
Kipiani David THE ROLE OF MATHEMATICAL DISCIPLINES IN TRAINING SPECIALISTS FOR THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE CHALLENGES OF WARTIME.....	887
Кисельова Олеся Борисівна, Циганков Євгеній Михайлович ВИКОРИСТАННЯ ШІ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.....	889
Kostiuk Nadiia ADAPTIVE AI SYSTEMS IN FOREIGN LANGUAGE TRAINING.....	890
Kochkodan Volodymyr Bohdanovych RISKS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENTERPRISE MANAGEMENT.....	893
Makhsudov Tillobek CREATIVITY AND LEADERSHIP OF THE STAFF IN CHAIKHANA ELITE RESTAURANT.....	894
Mateusz Tkocz HEURYSTYKI POZNAWCZE W ZARZĄDZANIU KOMUNIKACJĄ MARKETINGOWĄ PRZEDSIĘBIORSTW.....	896
Мацькевич Вікторія Миколаївна, Ленчук Тетяна Любомирівна ОСНОВНІ ПАСТКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБОТАХ.....	900
Mykhnia Dmytro USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO ENHANCE THE EFFECTIVENESS OF INDEPENDENT FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	901
Nasriddinov Feruz CREATIVITY AND LEADERSHIP OF THE STAFF IN ELIT DINING RESTAURANT.....	903
Омок Ганна Анатоліївна ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ У ФУТБОЛІ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ АРХІТЕКТУР ГЛИБОКОГО НАВЧАННЯ.....	905
Podorozhna Alina INTEGRATING AI TECHNOLOGIES INTO THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE.....	907
Протченко Олександра Володимирівна ПОТЕНЦІАЛ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ У СТВОРЕННІ ІНТЕРАКТИВНИХ ІГОР З МАТЕМАТИКИ.....	909
Ramazonova Zulfizar CREATIVITY AND LEADERSHIP OF STAFF AT «MEDI FUTURE» CLINIC.....	911
Shodiyeva Nilufar CREATIVITY AND LEADERSHIP OF THE STAFF IN TECHHOME MARKET.....	913
Хамченко Анастасія Сергіївна ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ РОЗРОБКИ ДИДАКТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	915
Чуєва Інна Олександрівна, Голод Ігор Віталійович ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ ПІД ВПЛИВОМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	917
Щепановська Дар'я Віталіївна ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ: ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ І РИЗИКИ.....	919
Шевцов Андрій Гаррієвич, АТРОПОМОРФІЗАЦІЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК КІБЕРПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ЕПОХИ.....	921

РОЗДІЛ 10

СПАДЩИНА ЯНУША КОРЧАКА В ОСВІТІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ГІДНІСТЬ, ПРАВА ТА МОРАЛЬНИЙ АВТОРИТЕТ ДИТИНИ

Васильцова Віра Іванівна ВИХОВНІ ІДЕАЛИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ Я. КОРЧАКА В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	923
---	-----

Калошин Володимир СІМ'Я - ГОЛОВНИЙ ВИХОВНИЙ ПЕРВИННИЙ ОСЕРЕДОК СУСПІЛЬСТВА.....	924
Коротких Софія ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ 1 КУРСУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	927
Kravchenko Alyona GAMIFICATION AS A TOOL FOR STRUCTURING LEARNING ACTIVITIES: KAHOOT!, WORDWALL, QUIZLET.....	929
Prokopchuk Maria BETWEEN RISK AND RESILIENCE: ADAPTIVE STRATEGIES AND CHALLENGES OF UKRAINIAN YOUTH IN WARTIME.....	931
Скопінцева Аліна ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКИ ЧИТАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	932
Співакова Інна Борисівна, Петровська Світлана Василівна, Майданик Лілія Іванівна, Гряник Ірина Петрівна ЯК ОСВІТНЯ ФІЛОСОФІЯ ЯНУША КОРЧАКА ДОПОМАГАЄ УКРАЇНСЬКИМ ВЧИТЕЛЯМ ТА ДІТЯМ СЬОГОДНІ: ГАНС ГЕОРГ ФРІДМАНН – ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО ПОКОЛІННЯ.....	933
Ткаченко Лідія Микитівна ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ ЯНУША КОРЧАКА.....	935
Чикаленко Катерина ЧИТАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ 1 КУРСУ ВНЗ.....	937
Шкоропата Владислава Андріївна ЯНУШ КОРЧАК – ВИДАТНИЙ ПЕДАГОГ І ГУМАНІСТ.....	939

11 РОЗДІЛ

ЗМІСТОВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ СТУПЕНЯ ФАХОВОГО МОЛОДШОГО БАКАЛАВРА ДЛЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ

Бучинська Софія ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ГРИ ДЛЯ РОЗВИТКУ УВАГИ І ПАМ'ЯТІ ПЕРШОКЛАСНИКІВ.....	941
Віслогузова Інеса Едуардівна РЕЛАКСАЦІЙНІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ СТАБІЛІЗАЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	943
Віслогузова Інеса Едуардівна ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	945
Водоп'ян Олеся Віталіївна РОЗРОБКА ДИДАКТИЧНИХ ВПРАВ ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ШІ.....	946
Волошина Аліна Олександрівна ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	949
Давиденко Алсу Казбеківна ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ФОРМУВАННІ МИСТЕЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА З МЕТОДИКОЮ НАВЧАННЯ.....	951
Єлеський Микита Сергійович ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДНИКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	953
Заїка Софія Ігорівна ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	955
Залєвський Ярослав Олександрович МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ.....	957
Зінченко Олена Анатоліївна ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	958
Іваннікова Аліса Ігорівна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ШВЕЦІЇ ТА УКРАЇНІ.....	959
Кирилова Дар'я КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	961

Клуниченко Катерина Улянівна ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	964
Коваленко Дмитро Русланович ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	965
Коваль Наталя Миколаївна ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	968
Кулигіна Аліна Євгенівна ЗМІСТОВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ СТУПЕНЯ ФАХОВОГО МОЛОДШОГО БАКАЛАВРА ДЛЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	970
Кулікова Тетяна Василівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ.....	972
Кунінець Олеся ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ЖУРНАЛУ ОБЛІКУ РОБОТИ НАВЧАЛЬНОЇ ГРУПИ ТРЕНЕРОМ-ВИКЛАДАЧЕМ В ДЮСШ.....	974
Лук'янова Софія Миколаївна ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	976
Любченко Інна Іванівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ.....	978
Ляшенко Інеса Анатоліївна, Коваленко Дмитро Русланович ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ВПРАВ LEARNINGAPPS І WORDWALL НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	980
Магдій Галина Омелянівна ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА МУЗЕЙНІ ПРАКТИКИ.....	983
Мединська Олена Юрївна ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧИХ РОЗВАНТАЖУВАЛЬНИХ ВПРАВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ.....	985
Михайлик Олена Володимирівна СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ТА ОЦІНЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКЛАДАЧА.....	987
Нужна О. О. ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ У ФОРМУВАННІ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ.....	989
Огієнко Дар'я Максимівна ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ.....	990
Оласюк Юлія Валентинівна ЕТИЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО СТУПЕНЯ «ФАХОВИЙ МОЛОДШИЙ БАКАЛАВР»: ВІД СТУДЕНТСЬКОЇ ЕТИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ТА РЕПУТАЦІЇ ЗАКЛАДУ.....	993
Олійник Алла Петрівна ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	994
Олійник Ірина Володимирівна ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ КОМАНДНОЇ РОБОТИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ «ФАХОВИЙ МОЛОДШИЙ БАКАЛАВР».....	996
Пінжакова Галина Миколаївна ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН.....	998
Пінчук Архип Юрійович ЦИФРОВА ГНУЧКІСТЬ ТА МІЖПРЕДМЕТНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	1000

Плесьонова Аміна Сергіївна РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ АНІМАЛІСТИКИ.....	1002
Рашкевич Марина Василівна АДАПТАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ НА УРОКАХ З ПРЕДМЕТА «ДИЗАЙН І ТЕХНОЛОГІЇ» ДЛЯ ДІТЕЙ З ООП.....	1003
Рева Артем Юрійович ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS – ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ КАР'ЄРИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ.....	1005
Ромащук Людмила Валеріївна ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ.....	1007
Рядинська Ірина Антонівна ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ МУЗИЧНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	1008
Ряпісова Наталя Вікторівна ЗАПОРІЗЬКА ПОЧАТКОВА ШКОЛА “СВІТАНОК” ЗАПОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ - ПРОСТІР ДЕМОКРАТІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ	1010
Савінська Ганна Миколаївна ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ І ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ.....	1013
Симоненко Ірина Анатоліївна РОЗВИТОК МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ.....	1016
Сінько Марія Олександрівна ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ.....	1018
Скрипник Любов Георгіївна КРЕАТИВНІСТЬ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ НАВИЧОК «4К» НА ЗАНЯТТЯХ ДИСЦИПЛІН ФІЛОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ.....	1021
Смоляк Володимир Мирославович ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВЦІ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ.....	1025
Степанова Тетяна Володимирівна МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО ПРОСВІТНИЦТВА.....	1027
Стешенко Вікторія Валентинівна ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	1029
Тимофєєва Ірина Костянтинівна ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У СФЕРІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ.....	1031
Топчий Поліна Олександрівна, Топольницька Юлія Сергіївна СУЧАСНІ ФОРМИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ.....	1032
Туранський Дмитро Валерійович РОЗРОБКА ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАСОБІВ У SCRATCH ДЛЯ ТРЕНУВАННЯ НАВИЧОК РОБОТИ З МИШЕЮ ТА КЛАВІАТУРОЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	1034
Хайруліна Олеся Сергіївна УЧИТЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО: ВИКЛИКИ ТА ПІДГОТОВКА.....	1036
Череп Тетяна Володимирівна, Гафарова Дар'я Андріївна ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДГОТОВКУ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	1038
Черкунова Анастасія Юріївна, Ващук Надія Анатоліївна ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННОГО ТА ВІРШОВАНОГО МАТЕРІАЛУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	1041
Шевченко Діана Денисівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКА ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	1043
Шпонько Артем Олегович МОНІТОРИНГ ФІЗИЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	1044

Щербина Катерина Максимівна ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	1046
Юреско Анастасія Ігорівна ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ВСЕСВІТ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	1048
Юхименко Юлія Володимирівна ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ШКІЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ.....	1050
Янішина Діана Михайлівна, Петриченко Наталія Леонідівна ВИКОРИСТАННЯ ДРОНІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ.....	1052

РОЗДІЛ 12

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ В ОСВІТНЬОМУ І РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Антібура Максим Альбертович ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ В УМОВАХ КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ.....	1054
Vladyslava V. Voitko THE ARCHITECTURE OF PSYCHOSOMATIC IN MODERN CONDITIONS.....	1056
Губарь Ольга Григорівна, Пахомова Наталія Георгіївна СТРАТЕГІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	1058
Гурлева Тетяна Степанівна РОЗВИТОК ІДЕЙ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	1060
Dubenko Anna I. PSYCHOLOGY OF INCLUSIVE EDUCATION IN WARTIME: CHALLENGES AND PROSPECTS.....	1061
Dubova Yevheniia, Bondarchuk Diana PSYCHOLOGICAL RESILIENCE DURING WAR.....	1063
Кобзар Юлія Володимирівна, Катречко Анна Сергіївна ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНОГО АМАТОРСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ «ДІВОЧІ СПІВАНОЧКИ» КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ).....	1067
Леміш Владислава Віталіївна САКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ШКОЛИ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ В ОСВІТНЬОМУ І РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ.....	1068
Ніколенко Людмила Миколаївна УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН НАВЧАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЖИТТЄТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	1070
Павленко Анатолій Іванович МОЖЛИВОСТІ ЗАДАЧНОГО ПІДХОДУ У РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	1072
Тарарака Дар'я Сергіївна ФІЗИЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ ІЗ ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ: ОЦІНЮВАННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ПІДХОДИ.....	1073

ISBN 978-83-68480-25-2
DOI <https://doi.org/10.58246/SMKQ1901>